

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TOMRİS UYAR

Bütün
Yazıları

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TOMRİS UYAR

Bütün
Yazıları

BÜTÜN YAZILARI

Tomris Uyar (İstanbul, 15 Mart 1941 - 4 Temmuz 2003) İlkokulu Taksim'deki Yeni Kolej'de (1952); ortaokulu İngiliz High School'da (1957); liseyi Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde (1961) okudu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1963). 1987'de Boğaziçi Üniversitesi'nde Çağdaş Öykü ve Türk Öykücülüğü adıyla seçmeli bir ders verdi. *Papirüs* dergisinin yayınına katıldı, İngilizceden altmıştan fazla kitap çevirerek Türkçeye dünya yazınından yapıtlar kazandı. *Yürekte Buğağı* ile 1980, *Yaza Yolculuk* ile 1987 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı; *Güzel Yazı Defteri* ile 2002 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 2011'de 70. yaşı dolayısıyla Mimar Sinan Üniversitesi'nde bir sempozyum düzenlendi.

Yapıtları

Öykü: İpek ve Bakır (1971), *Ödeşmeler ve Şahmeran Hikâyesi* (Nedim Günsür'ün resimleriyle, 1973), *Dizboyu Papatyalar* (1975), *Yürekte Buğağı* (1979), *Yaz Düşleri / Düş Kızları* (1981), *Gecegezen Kızlar* (1983), *Diz Boyu Papatyalar* (Toplu Öyküler, 1984), *Dön Geri Bak ve Rus Ruleti* (Toplu Öyküler: 2 cilt, 1985), *Yaza Yolculuk* (1989), *Sekizinci Günah* (1990), *Otuzların Kadını* (1992), *İki Yaka İki Uç* (Gençlik Öyküleri: Seçmeler, 1992), *Aramızdaki Şey* (1997), *Güzel Yazı Defteri* (Ali Arif Ersen'in resim ve fotoğraflarıyla, 2002), *Metal Yorgunluğu* (Haz.: Handan İnci, Doğan Kardeş Seçme Öyküler, 2009), *Bütün Öyküleri* (Delta, 2014).

Düzyazı: Gündökümü 75 (1976; eklemeler yapılarak *Sesler, Yüzler, Sokaklar* adıyla 1981'de, *Gündökümü* (1975-1980): *Bir Uyumsuzun Notları*, adıyla 1990'da yeni basımları yapıldı), *Günlerin Tortusu: Bir Uyumsuzun Notları* (1985), *Yazılı Günler* (1985-1988) (1989), *Tanışma Günleri / Anları* (1989-1995) (1995), *Yüzleşmeler: Bir Uyumsuzun Notları* (1995-1999) (2000), *Gündökümü: Bir Uyumsuzun Notları* (2 cilt toplu günlükler/yazılar, 2003), *Kitapla Direniş: Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar* (Haz.: Handan İnci, 2011), *Aşkın Yıpranma Payı: Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler 1976-1985* (Haz.: Handan İnci, 2015), *Bütün Yazıları* (Delta, 2016).

*Tomris Uyar'ın
YKY'deki kitapları:*

- İpek ve Bakır (2002)
Güzel Yazı Defteri (2002)
Ödeşmeler ve Şahmeran Hikâyesi (2003)
Gündökümü, Bir Uyumsuzun Notları I (2003)
Gündökümü, Bir Uyumsuzun Notları II (2003)
Yürekte Bukağı (2004)
Dizboyu Papatyalar (2004)
Gecegezen Kızlar (2005)
Yaz Düşleri Düş Kışları (2005)
Otuzların Kadını (2005)
Sekizinci Günah (2005)
Aramızdaki Şey (2006)
Yaza Yolculuk (2006)
Kitapla Direniş (2011)
Bütün Öyküleri (Delta, 2014)
Aşkın Yıpranma Payı - Elele Dergisindeki Yazılar ve
Söyleşiler 1976-1985 (2015)
Bütün Yazıları (Delta, 2016)

Doğan Kardeş
Metal Yorgunluğu - Seçme Öyküler (2009)

TOMRİS UYAR

BÜTÜN YAZILARI

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4708
Delta - 21

Bütün Yazıları / Tomris Uyar

Kitap editörü: Murat Yalçın

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Mas Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

1. baskı: İstanbul, Eylül 2016
ISBN 978-975-08-3719-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2014
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeralı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Önsöz / Ahmet Cemal • 19

SESLER, YÜZLER, SOKAKLAR (1975-1979) • 25

GÜNLERİN TORTUSU (1980-1984) • 289

YAZILI GÜNLER (1985-1988)

Günlere Girerken • 421

Tırnaklar Yukarı! • 425

Di'li Geçmiş Zaman • 428

Karga ile Peynir • 430

Allah Kurtarsın, Ama Kimi? • 432

Med, Mizancı Murad'a Karşı • 435

Halit Ziya Eskidi mi? • 440

Ayıyla Ayı Olmak • 444

Yazma Hastalığı • 447

21 Ağustos • 450

Bir Metin Nasıl Yazılmalı Acaba? • 452

Verimlilik mi? • 454

Geriye Doğru Beslenme Geriden Doğru Beslenme • 456

Dilin Eti, Sözcüğün Kemiği • 461

Gerçek Okur'a • 464

Güncenin Sınırları • 466

Azala Azala • 468

Olur mu, Olur • 470

Sözlük'ten Dedikoduya • 472

Genç Adamın Yüzeysel Bir Portresi •	474
Bir Yarım Gün Yaratmak •	476
Sevgi İçin Dört El Sonat •	479
Anan-Anılan İlişkileri •	483
Oyunlar •	486
Tek Tip Kuşak Özlemi •	489
Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu •	493
Bir Dergi Çıkaralım (mı?) •	496
Aşk Aşan İlişkiler •	498
Yazılamayan Bir Öykü •	501
Balzac, B ile mi Başlar? •	504
Yaşamacasına ve Ölmeceğine •	509
Öyküyü Düşünürken •	512
Yabancı Gibi •	515
Tarihsiz İlişkiler •	519
Ödül mü, İlke mi? •	523
Arpacık •	525
“Seni Seviyorum” •	528
Mavi-Uçlu Bir Kaptan •	531
Nasıl Anlaşılmalı... •	533
“Arka Pencere” •	536
Yaşamdaki İşleme Payı •	539
Bayram •	541
$6 \times 7 = 49$ •	544
Türkçesizlik •	547
Her Şey ‘Atta’ ile Başlıyor •	551
Zenginler Eğleniyor •	554
İpek Mendil •	559
Bir Köpeğe Bakmak •	562
Sinema-deliliği •	565
Uyumamalı •	568
“Yürek Bekçiliği” •	571
İthal Malzeme Sorunları •	574
Sol Pembe Dizi-Sekiz Kadın •	577
Oktay Rifat ile •	580
Pasaj Yok! •	583

Zaman = Yol/Hız • 587
Falcıya Fal • 590
Yazgı, Ses midir? • 593
Bir Öyküden Kurtulmak • 596
Deprem • 598
Okur, Velinimetimiz midir? • 602
Yazılamamış Bir “Hikâye” • 605
Geçmişten Bir Yüz • 609
Perhiz • 612
Darbelerin Öbür Yüzü • 614
Çetin Altan Gitti, Kalmadı! • 617
Başkan Babanın Kışı • 620
Eski Bir Dostun Ölümü • 624
Bir Şölen-Düzenleyicisi • 627
Şiirsel Destek • 629
İmgeler • 632

TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI (1990-1994)

TANIŞMA GÜNLERİ
Günlük ve Gerçek • 639
Yaratamayıcılık • 642
Özeti Dağıtmak • 644
Özetleme Huyu • 647
Fahrenheit 451 • 650
Edebiyat ile Elektrik • 653
Dokunmak • 655
Şiirsellik • 658
Şarkı Sözleri • 661
Eğri Oturup Doğru Konuşmak • 663
Mizahsız Gülmece • 666
Dokunulurluk • 669
Kabarenin Sınırları • 672
Örnek Suçlar Ülkesi • 675
Bayağılık Hastalığı • 678

- Erkekçe Kadınlık • 681
 Ecnebi Tını • 684
 Suçlu Kim? • 689
 Yasaklar Yasaklansa • 692
 Gladyatörlük • 695
 Seçilen Yol • 698
 Ölüleri Konuşturmak • 700
 Yenilik Geleneği • 703
 Birikimin Faizi • 705
 Çeviri Uğraşı • 708
 Çevirinin Ortaklıkları • 710

TANIŞMA ANLARI • 713

YÜZLEŞMELER (1995-1999) • 817

KİTAPLA DİRENİŞ

Sunuş / Handan İnci • 947

YAZILAR

- Elleri Var Özgürlüğün* • 953
 Ayaküstü Felsefe • 956
 Bir Doğa Vatandaşı: Edip Cansever • 958
 Sodom ve Gomora / Yakup Kadri • 963
 Salâh Birsâl'in Serüvenleri • 969
 Sade ve İki Yazar • 973
Fransız Şiiri Antolojisi • 978
 Denge, Ölçü, Aydınlık: Sabahattin Kudret Aksal • 981
 500 Kelimeyle Şiir 300 Kelimeyle Eleştir! • 985
 Her Yer Tiyatro Değildir • 988
 Sığılıkta O Kadın Tek Başına: Gülten Akın • 992
 Dört nala Dümdüz Bir Mavilikte: Ahmet Muhip Dıranas • 996
 Sanatçının Bir Şair Olarak Portresi: İlhan Berk • 999

Dergilerin Düşündürdüğü • 1005

Bir Soruşturma ve Siyasal Dergiler •	1011
Çıkmazdan Kurtulmak •	1018
Flaş Işığında Z •	1021
Küçücük Üzerine •	1026
Ayın Hikâyeleri •	1029
Hikâyede Olay •	1034
Hikâyede Yoğunluk •	1040
Hikâye Kişisinin Değişmesi •	1052
Haziran Üstüne •	1060
Milliyet Yayınları'nın Roman Yarışması Neler Getirdi? •	1064
Büyük Atılımlar Adamı Jack London ile 80. Doğum Yılında John Dos Passos •	1069
Virginia Woolf: Zekâ ve Duyarlılığı Bilinç Akışına Yönelten Titiz Anlatımcı •	1073
Ortak Çeviri Deyince... •	1077
Cahide Sonku Deyince... •	1079
William Saroyan: Verimliliğin Tuzağı •	1081
Abdi İpekçi Roman Yarışması'nın Düşündürdükleri •	1084
Ernest Hemingway: Kitaplar Bitince •	1089
Sözseverlerle Yazıseverler •	1092
Arabesk, Melodram, Arabeskleşmek •	1095
Kadın'ın Esrarı Mesrarı Yok, Bal Gibi Erkeğe Benziyor •	1099
Genç Kız ve Ölüm •	1101
Mizah Der Demez •	1102
Dünya Mizahından Seçme Hikâyeler •	1104
Şairler Dövüşür •	1106
Ödül Kazanan Yapıtlar •	1108
Ödüller •	1110
Anılar •	1112
Büyüme Korkusu: Bozkır ve Gece Ağacı •	1114
Lolita ya da Beyaz ırktan Dul Bir Erkeğin İtirafı •	1117
Yüzyıllardan Bir Gün •	1120
Çağdaş İki Yazar, İki Tutum •	1123
Daha da, Daha da Derine •	1127

- Hangi “Kadın”, Kim? • 1130
 Zamana Dayanmak: *Bozbulanık* • 1133
 Şiddet ve Cinsellik İlişkileri • 1135
 Şu Köşe Ne Köşesi? • 1141
 Bir Öykünün Hikâyesi • 1145
 Bir Yazı Versenize • 1148
 Oktay Rifat: Yıllar Sonra • 1151
 Bir Çevirinin Öyküsü • 1154
Lanetliler • 1157
 Turgut Uyar Şiiri’ne Girerken • 1158
 Kitapla Direniş • 1161
 Nereden Nereye... • 1164
 Arkası Evde Filmler • 1168
 Borges’in Seçmesi • 1171
 Unutulmayan Kitaplar • 1174
 Bir Çeviri, Acı Bir Öngörü • 1176
 İstanbul’la Aram Bozuk Bu Aralar • 1179
 Boylu Boyunca Bir Ağustos • 1183
Bir Metafor Olarak Hastalık • 1186
 Düz-Anlatı Düz Olamaz • 1188
 Bir Açıklama • 1192
 Neden mi John Cheever? • 1194
 Bir Dilin Tınısı Ecnebileştiğinde Kirlenir:
 Ön Yıkamasız Bir Yazı • 1196
 Aşk ve Sevdâ Üzerine Çeşitlemeler • 1201
 Değişme Sancısı • 1204
 Denizini Yitiren Kent • 1207
 İpuçları: Bir Atatürk Fotoğrafı • 1210
 Özgünlüğün Görkemli Sınırları • 1212
 İpuçları: İşkence • 1214
 Leylâ Erbil Öykücülüğü Üstüne • 1217
 Zaman ve Yolculuk • 1220
 İpuçları: Estetik • 1223
 Bir Deneme Ustası: Füsün Akatlı • 1225
 Selçuk Baran’ı Anarken • 1228

İÇİNDEKİLER

- Yeni Deddiğimizde... • 1232
Sudaki Balık Gibi • 1235
Kedi Duruşu • 1240
Kitaplı ve Kedili • 1243
Arabasız • 1245
Bitmeyen Bir Devinim • 1247
“Edebiyatın Bütün Dallarında Aynı Ustalığı
Göstermiş Ender Yazarlardan Biri” • 1250
“İnandığı Değerleri Sonuna Kadar Savunan” • 1251

SÖYLEŞİLER

- Eşlerinin Gözüyle Sanatçılarımız:
Tomris Uyar'ın Gözüyle Turgut Uyar • 1255
TDK Çeviri Ödülünü Kazanan Tomris ve
Turgut Uyar'la Konuşma • 1258
Tomris Uyar'la Söyleşi • 1261
Çeviri Konuşmaları • 1265
Yeni Çıkan Kitapları Üzerine Yazarlarla Söyleşiler:
Tomris Uyar / *Sesler, Yüzler, Sokaklar...* • 1267
“Kent kültürü ortadan kalkıyor” • 1270
Günlük Yazmanın Zorlukları • 1275
Tomris Uyar ile Öyküden Hayata • 1278
“Nostalji ile tarih bilincini birbirine
karıştırmamak gerek” • 1282
Kadının İşİ Daha Zor • 1288
Yaşamı Düşse, Düşü Yaşama Çeviren Yazar • 1291
Kentler Üzerine Öyküler • 1293
Tomris Uyar'la Yeni Kitabı *Yaza Yolculuk* Üzerine • 1294
“Yaşadığımız dünyada insan
düellosuzluktan ölebilir” • 1299
“Gerçeğin bütünü yansıtılamaz” • 1302
“Sıkılmaya vaktim yok” • 1304
“Yazar ölümün sekreteridir” • 1306
“Yazmak metotlu bir delilik” • 1323
“Azala azala yaşıyoruz” • 1325
“Benim asıl derdim Türkçe” • 1335
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

- “Gençler kırık ve mutsuz” • 1362
 “Aşkın bakım istediğine inanıyorum” • 1365
 İzm’lere Girmeyen Bir Yazar • 1368
 “Bu gündökümünü yazarken en sık sorduğum soru,
 kendimle ne kadar tanıştığımı” • 1373
 “Oyalayıcı bir şey yazmaktansa kopkoyu
 bir karamsarlığı yeğlerim” • 1377
 “Ülkemde kendimi itilmiş hissediyorum” • 1384
 “Bizim yaşadığımız değerler depreminde ne yazık ki
 yıkıldığıyla kalmış ‘yapı’lar çoğunlukta” • 1390
 Yalın ve Duyarlı Bir Evren Kurucusu • 1394
 Bir Kentin Hatıra Defteri • 1398
 “İyi çevirmenlerin çoğu yazar” • 1401
 “Edebiyatta önemli olan inandırıcılıktır,
 içtenlik ya da sahicilik değil” • 1410
 Kıydan Açılmak • 1429
 “Verdiğim özgürlükten kendime de isterim” • 1434
 “İyi yazılmış bir öyküyü iyi yapılmış bir makyaja benzetirim.
 Bitirdikten sonra biraz hafifletilir.
 Sanki öyleymiş gibi olur.” • 1440
 “Edebiyatın öç alma biçimi silmektir” • 1447
 “Günler kendiliğinden dökülüyor” • 1453

TOMRİS UYAR’IN YAPTIĞI SÖYLEŞİLER

- “Şiirde şairane’ye hep karşı oldum” (Turgut Uyar ile) • 1459
 Yeniden (Edip Cansever ile) • 1464
 Bella’nın Ölümü (Bilge Karasu ile) • 1467
 Doğan Hızlan’la Dergiler Üstüne • 1470
 Türkiye’de Roman ve Toplumsal
 Değişme (Fethi Naci ile) • 1474
 Kaygıdan Mutluluğa Kişilik (Turhan Bozkurt ile) • 1478
 Adı Yemendir (Fikret Otyam ile) • 1482
 Cihat Burak ile Öyküleri, Resimleri ve Yaşama Dair • 1485
 Can Yücel ile Renk ve Ahenk Üstüne Bir Buluşma • 1490
 Nezihe Meriç’e Sorular • 1495
 “Bir Otel de Sizin Adınız” (Fusun Akatlı ile) • 1497

- Meseladaki Vav ya da “İzmir’in Hangi (i)si” • 1500
O’Connor: Bir Tanrı Yazar (Fatih Özgüven ile) • 1502

SORUŞTURMALAR

- Kadınlık Durumu ve Kadın Yazarlarımız • 1509
Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler • 1514
Türk Hikâyesinin Günümüzdeki Durumu • 1515
Edebiyatçılarımız Neler Hazırlıyorlar? • 1519
Öykü Nedir? • 1520
1975’te Neler Yaptılar, 1976’ya Neler Hazırlıyorlar • 1522
Türk Dil Kurumu Ödüllerini Kazanan Sanatçılar, Dil ve
Edebiyat Üzerine Görüşlerini Açıkıyorlar • 1524
Edebiyatta Cinselliğin Yeri Nedir? • 1526
Çeviri Sorunları • 1530
Türk Yazarları Edebiyat Ödüllerini Tartışıyor • 1534
Tatilde Ne Okunur? • 1536
Klasik Nedir? • 1538
Öykücüler Yılın Denemecilerini Seçtiler • 1540
Toplumsal Gelişmeler Karşısında
Kadın Sanatçılarımız • 1541
Dergilerimizin Edebiyatımıza Katkısı • 1544
Aşk Olsun! • 1546
Türk Magazin Basınının Ülkemizdeki Sanat ve Kültür
Konularına Yaklaşımını Nasıl Değerlendiriyorsunuz? • 1549
1982 Yılında Edebiyatımız • 1551
Doğumunun 100. Yıldönümünde Hikâyeciler
Memduh Esendal • 1553
Feminizm Nedir? Ne Değildir? • 1554
Okuma’nın Erdemleri Üstüne
Sanatçılarımızın Görüşleri • 1555
1983’te Edebiyatımız • 1557
Yazarlığa Yaradılıştan Yetenekli misiniz?
Bunu Nasıl, Nereden Anlıyorsunuz? • 1558
Kerime Nadir İçin Ne Dediler • 1559
Sanatçı Bohemi • 1560
Başarılı Bir Film Eleştirisi Nasıl Olmalıdır? • 1563
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

- Antoloji Sever misiniz? • 1564
- Şairin Ardından Ne Dediler • 1565
- Çeviri ve Sorunları • 1566
- 1986 Yılıının Kitapları / Okudular Seçtiler • 1568
- Neler Hazırlıyorlar • 1569
- Niçin Yazıyorsunuz? • 1570
- Yazarlarımız ve Tatil • 1571
- “Mevlana Klasik mi?” Tartışması • 1572
- Yazarlarımızdan Kadın • 1573
- En Beğendikleri Sait Faik Öyküleri • 1574
- Yeni Yıl İçin Ne Dediler • 1575
- Reşat Nuri Güntekin’in Edebiyat Tarihimiz
İçindeki Yeri Nedir? Eserleri Güncelliğini ve
Etkinliğini Sürdürebilmekte midir? • 1576
- Ne Dediler • 1577
- Yazarlarımızın Körfez Bunalımına Bakışı • 1578
- Orta Öğrenim Yıllarında Okuduğunuz Türkçe ve
Edebiyat Kitaplarının ve Öğretmenlerinizin
Yazarlığınıza-Şairliğinize Katkısı Oldu mu? • 1579
- Yazar Saatleri • 1580
- Yapıtlarınızda Masal / Söylence Öğelerinden
Yararlanan Yazarlarımızdansınız. Neden Masal? • 1581
- Edebiyatçılarımız Tatil Mekânlarını Anlatıyor • 1583
- Son Yıllarda Edebiyat Yapıtlarında Daha Çok Aşksız İlişkiler
ve Cinsellik Konu Ediliyor. Peki Aşka Ne Oldu? • 1584
- Öykücülüğümüz Bugün Ne Durumda? • 1585
- Sivas Olaylarına Yazarlardan Sesli Tepki • 1586
- Yerel Seçimlerin Ardından Köktendincilik ve Türkiye • 1587
- Ünlüler de Tüketici • 1588
- Dumanaltı Aydınlar • 1589
- Unutulanlar, Unutturulanlar • 1590
- “Cihan Beğendi Söзler, Ciğerdelen Benzetmeler” • 1592
- 18 Nisan’da yapılacak seçimlerde, bizi 2000’li
yıllarda temsil edecek siyasi kadroları belirleyeceğiz.
Sizce, seçen ve seçilenler bağlamında toplumsal ve
siyasal yapımız 21. yüzyıla hazır mı? • 1593

Ustanın Ardından: “Yeri Doldurulamayacak”
(Can Yücel) • 1595

Kadın Yazarlarla “Güzel” Bir Sohbet / Estetik Mevzular • 1596

Kitapla Terapi • 1597

Her Devrik Cümle Şiir Olur mu? • 1598

Türk Şiirinde Cinsellik • 1599

Edebiyatçının ‘Medeni Hal’leri • 1601

Yaşamımdaki İlkler • 1603

AŞKIN YIPRANMA PAYI

Sunuş / Handan İnci • 1609

YAZILAR

Değişen Çağımız ve Bayramlar • 1617

Beşiktaş Deyince • 1620

Yılın İlk Günü • 1623

Tarabya, Eskiden • 1625

Sevmeyi Bilmek • 1628

Göç • 1630

Çiçek Pasajı Hikâyeleri • 1633

Evet’li Bir Dünya • 1637

Analar Taş mı Yesin? • 1640

Şenliğin Yolu • 1643

Tatilde Soru Yağmuru • 1646

Geçmiş Diriltilmeli mi? • 1649

Bizim Sonbaharlarımız • 1652

54’üncü Yılda • 1655

Kadının Hangi Hakları? • 1658

Kozayı Çatlatmak • 1662

Üvey Sevgiler • 1665

Oyuncakların Dünyası • 1668

Veliler Toplantısında • 1671

Aşkın Yıpranma Payı • 1674

Okuma Alışkanlığı • 1677

Babalar ve Ustalar • 1680

- Yaşamın İkinci Yarı • 1683
- Sıcak ve Çıplak • 1686
- Yeninin Gelenekleşmesi • 1689
- İçimizdeki Tanrı • 1692
- Sevginin Koşulları ve Evcilleştirme • 1695
- Özürler ve Gerçekler • 1698
- Yılları Geri Alın! • 1701
- Güzel Çocuğu Değil, Çocuğun Güzelliğini Sevin! • 1704
- Eğitimde “Yüklenme” • 1707
- Egemenliklerin Bekçileri Çocuklar • 1710
- Çalkantılı Yıllar... • 1713
- Evlilik, Sevişmenin Sonu Değildir! • 1716
- Bunca Acıya, Yokluğa, Yoksunluğa Karşın... • 1719
- Saraylar Köyü • 1722
- Her Koyun Kendi Bacağından Asılmaz! • 1726
- Üç Genç Kız • 1729
- Sağmalcılar’daki Anayasa’ya Aykırı Çocuklar... • 1732
- 4 Yaşın Heyecanı • 1738
- Bu Çocukları Unutmayalım! • 1741
- Cinselliğin Sınırları • 1746
- Karanlıkta Işıklar... • 1749
- Sporun da Sporu Var • 1752
- Minibüs Edebiyatımız • 1755
- Günümüzün Kadınları • 1758
- Çiçeklerle... Çiçekçilerimiz! • 1761
- İşte Kadınlar Matinesi Budur! • 1764
- Eylül Duygusu... • 1768
- Süslü Erkekler... • 1771
- Yakup’lar, Mehmet’ler ve Eğitim Koşullarımız... • 1774
- Eşcinselliği Biliyor muyuz? • 1777
- Resim, Müzik, Jimnastik... • 1780
- Nisan Balığı... Mizah Anlayışı, Dünya Görüşü • 1783
- Çocuklar, Yaşlılar, Dul Bayan ve Baylar • 1786
- Yaz Günleri • 1789
- Kadın... Kadın Sorunu • 1791
- Yılın Değil, Yılların Ana-Babaları • 1794

- Garip Bir Telaş • 1797
Şu Güzellik Yarışmaları • 1800
İnsan Olmanın Bedeli • 1803
Karamsarlık Tuzağı ve Terör • 1806
Saçma Sapan Ölmek • 1809
İç Dökmek... • 1812
İki İnsan Olarak • 1815
Duygusal Eğitim • 1818
Yaz Sıcığında... • 1821
Özel Olimpiyatlar ve Sağlık Fırtınası • 1824
Çifte Değerler • 1827
Bir Adım Ötede... • 1830
İhtiyar Dünya • 1833
Yeni İlişkiler • 1836
Çocukluğu Yitirmek... • 1839
Küçük Truva Atları... • 1842
Baharla Gelen... • 1845
“İnsanat Bahçesi” • 1848
Bir İleri İki Geri... • 1851
Tüketim Toplumu... Tüketme Toplumu! • 1854
Yaz Kedileri • 1857
Müzikli Oyun mu, Müsamere mi? • 1860
Sünnet mi, İğdiş Etmek mi? • 1863
Düşlerin Bittiği An • 1866
Magazin ile Yaşamak... • 1869
Anılardaki Abartma Payı • 1872
Yaşamın Sürekliliği • 1875
Doğa Jandarmalığı • 1878
Haydin Bahara! • 1881
Nasıl Konuşuyoruz? Nasıl Yaşıyoruz? • 1884
Sıradan Bir Günde... • 1887
Aydınlanmadan, Aydınlatma Hizmeti... • 1890
Haberî Gençten Almak... • 1893
Çiğköfte Göstergesi • 1896
Onları ya Diskotek ya da Kuran Kursu Kaptı! • 1899
Ölümünün 46. Yıldönümünde Yalnız Bir Adam... • 1902
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kadın mı, Yazar mı?.. • 1905

“Gelecek Kaygısı” • 1908

SÖYLEŞİLER

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Altan Erbulak’la • 1913

Nehar Tüblek’le • 1916

Ferruh Doğan’la • 1920

Mengü Ertel’le • 1923

Tan Oral’la • 1926

Turhan Selçuk’la • 1930

Çetin Altan’la • 1934

Sait Sökmen’le • 1938

Şahin Kaygun’la • 1942

Ömer Uluç’la • 1946

Halit Refiğ’le • 1950

Erkeklerimizin Ortak Kuşkusu:

Kadın, ya Çizmeyi Aşarsa? • 1954

Ayın Konuğu: Ayten Alpman • 1957

ÖNSÖZ

Tomris Uyar'dan 'Bende' Kalanlar...

Şu 'bende' sözcüğü üzerinde kullanmadan biraz düşündüm. Göze ve kulağa acaba çok mu kişisel geliyor diye.

Ama sonra 'kişisel' olmasını çok doğal buldum, ve kaygılarım da uçup gitti. Böyle bir yazı benden 'kişisel' olarak istendiğine göre, kalanların öyküsü elbette ancak Ahmet Cemal'e göre olabilir. Ne 'başkalarına' kalmış olanları anlatmaya kalkışabilirdim, ne de 'bende' kalanları bana yabancılaştırarak anlatmak gibi bir girişimde bulunabilirdim.

İkisi de, özellikle Tomris ile dostluğumuzun özelliği göz önünde tutulduğunda, yakışık almazdı, ya da, Tomris'in deyişiyle, 'bir tuhaf' olurdu.

Kısacası, olmazdı.

Yıllar önce, Kenter Tiyatrosu'nda, adını unuttuğum bir oyunun sonunda ve perde kapanmazdan hemen önce, rahmetli Şükran Güngör eşsiz sanatçılığının potasında yoğurduğu şu cümleyi söylemişti: "...ölüm, bir hayata son veriyor, ama yaşanmış bir ilişkiye son veremiyor..." Yıllar sonra, Tomris'in ölümünün ardından, bu cümleyi çok sık hatırlayacaktım. Çünkü ondan bana kalanlara çok uygun düşen bir cümleydi. 'Kalan', ancak 'biten'lerin ardından söylenebilecek bir sözcük. Ölüm, yaşanmış bir ilişkiye son veremiyorsa eğer, demek ki o zaman böyle bir ilişkiyi izleyen ölümden sonra da ne bir 'biten' vardır ne de bir 'kalan'.

Sonuç: Tomris'ten bana alışlagelmiş söylemler doğrultusunda 'kaldığını' söyleyebileceğim her şey, bugün de yaşandığı zamanlardaki haliyle hayatımda ve yaşamakta. Bu nedenle ben

de onları, kalanların dökümünü yapan bir arşivcinin titizliği ile değil, hayatın günlük akışındaki gelişigüzeğe uygun bir sallapatilikle buraya döküyorum.

Aramızda bir yaş fark vardı. Tomris, benim bir yaş büyük ‘ablamdı’. Ama ben çeviri uğraşına adım attığımda, o benden bu bağlamda çok daha büyüktü. Dahası, çevirmenlik konusunda onu hep ‘hocam’ saydığımı da rahatlıkla söyleyebilirim. Onu örnek alırım, sanırım ‘neyi çevirmem, neyi çevirmemem’ gerektiği konusunda aldığım ilk dersle başladı – tarihini tam hatırlamıyorum, ama seksenlerden önce olmalı. Bir gün bir yayınevi tarafından kendisine önerilen, okuyunca çok beğendiği, ama ‘mazur görün, çevirmek istemiyorum!’ diyerek geri verdiği bir kitaptan söz ediyordu. “Madem bu kadar beğendin, neden çevirmek istemiyorsun?” diye sorduğumda, şu yanıtı verdi: “Kitabın yazarı ile istediğim diyalogu yeterince kuramadım!”

Buradaki ‘diyalog’ sözcüğü ile dile getirmek istedikleri, bugüne kadar bütün çevirmenlik hayatım boyunca çalışmalarım bana rehber oldu. En geniş anlamda bu diyalog, yazarı anlamak diye özetlenebilirdi. Ama bu ‘anlamak’ eylemi, kesinlikle sadece metindeki cümleleri ve sözcükleri çözümlemekle sınırlı değildi. Yazarı, çevrilmesi amaçlanan eseriyle birlikte bir bütün olarak içinden geldiği kültürden yola çıkarak yorumlayabilmeyi, ardından da onu söz konusu kültürüyle birlikte hangi dile çevrilmesi amaçlanıyorsa o dile taşıyabilmeyi ifade ediyordu.

Tomris Uyar, hep çeviri eylemini ‘kültürler-arası’ bir taşıma/taşınma eylemi olarak görmeyi hayatı boyunca sürdürdü. Şimdi ben de bu görüşün olabildiğince ödünsüz uygulayıcısı olmaya çalışıyorum. Dahası, ‘çevirilerini hemen hiçbir zaman verdiği tarihte bitiremeyen bir çevirmen’ olma konusunda kazanmış olduğum o pek haklı (!) ünü de, Tomris’ten aldığım bu derse borçluyum. Çünkü çeviri sözleşmelerindeki ‘teslim tarihi’ maddesi benim için hiçbir zaman belirleyici ya da yönlendirici olmadı. Başka deyişle, o maddeyi hep klişe sözleşmelerde benim dışımdaki nedenlerle düşülmesi âdet olmuş, ama beni bağlamayan bir kayıt olarak gördüm. Çevirmeyi kabul ettiğim eserler üzerindeki çalışmalarına her zaman yukarıdaki anlamda

kurmuş olduğum diyalog ayakta kaldığı sürece devam ettim ve bu diyalog kesintiye uğradığı anda çalışmaya ara vermekten hiç çekinmedim.

Yine çeviri, özellikle de dil konusunda aldığım bir başka dersi de Tomris Uyar'ın genç bir okuruyla yaptığı görüşmeye kulak verdiğim sırada çıkardım. Sözü edilen, Tomris'in İngilizceden dilimize çevirdiği bir öyküydü ve metin, aşağı yukarı şöyle bir cümle ile bitiyordu: "ve Bayan X, o gün akşamüzeri intihar etmişti." Genç okurun çevirmene sorduğu soru şuydu: "Kendini öldürmek veya canına kıymak gibi yeni Türkçe deyişler varken, neden 'intihar' gibi artık eskimiş bir sözcüğü kullandınız?" Uyar'ın yanıtı, şöyle oldu: "Eğer metni bir kez daha okursan, o zaman gerek sınıfsal kökeni gerekse içinde yaşadığı çevre göz önünde tutulduğunda, Bayan X'in neden kendini öldüremeyeceğini veya canına kıyamayacağını, fakat ancak intihar edebileceğini anlarsın!"

Bu yanıtın dil kullanımı, özellikle de dil bilinci konusunda nasıl bir ders içerdiğini daha fazla anlatmam, sanırım gereksizdir!

Uyar'dan çeviri konusunda son nakletmek istediğim 'kalan', aslında bir anekdot. Seksenli yılların başındaydık. YAZKO Çeviri dergisinin yayın kurulunda birlikte çalışıyorduk ve o sıralarda, yabancı dil bilen gençlerin sayısı artmakta olduğundan, artık yeni çevirmenlerin çoğalacağı konusunda epey iyimserdik (!). Yeni üniversiteye başlayan bir kız öğrenci, Tomris'e telefon ederek İngilizce eğitim veren bir liseyi bitirdiğini, İngilizcesinin çok iyi olduğunu ve çeviri yapmak istediğini söylemişti. Bunun üzerine çok sevinen Tomris, kızla hemen YAZKO merkezinde bir buluşma tarihi saptayıp bana: "Görüşmede mutlaka sen de bulun! Bak, ne güzel, çevirmen adayları çıkmaya başladı!" demişti. O gün geldiğinde öğrenci, çeviri yapmanın kendisi için bir ideal olduğunu söyledi. Tomris, çok heyecanlıydı. Görüşmenin sonuna doğru kıza: "Peki kimi çevirerek başlamak istersin?" diye sordu.

Kızın yanıtı şöyleydi: "Virginia Woolf'u..."

Her zaman çok hazırcevap olan Uyar bile şaşırmıştı. Ama kendini çabuk toparladı ve ironisinin de yardımıyla kıza bir karşı soru yöneltti: "Peki, kiminle bitireceksin?"

Mustafa Kemal Ağaolu'nun önerileriyle YAZKO Çeviri dergisini çıkarmaya başlamıştım. İki ayda bir çıkacak olan dergi, başara-bildiğimiz takdirde, Hasan Âli Yücel ve Tercüme Bürosu döneminin efsanevi dergisi *Tercüme Mecmuası*'nın devamı niteliğinde olacaktı. Tomris Uyar, hemen oluşturduğum Yayın Kurulu'na ilk davet ettiklerim arasındaydı. Tomris Uyar ile özel dostluğumuz, böylece çok güzel ve verimli bir çalışma arkadaşlığıyla, daha doğrusu, 1940'ların deyişi ile, bir imeceyle de taçlanmış oluyordu. Tomris Uyar, Yayın Kurulu'nun öteki değerli üyeleri Yurdanur Salman, Mehmet Rifat, Sema Rifat ve Selim İleri ile birlikte YAZKO Çeviri'nin çitasının sürekli yükselmesine ve böyle bir yükselişin koşul kıldığı ödünsüz tutuma çok büyük katkılarda bulundu. Dergide yer alacak inceleme ve çevirilerin seçiminde hep neredeyse kılı kırk yaran bir titizlik gösteriyorduk. O günlerin koşullarında böyle bir titizliği koruyabilmek her zaman kolay değildi. Çünkü dergide ilke olarak kendi ısmarladığımız çevirilere ve incelemelere yer vermemize rağmen, dışarıdan, yani biz talep etmeden gönderilen çeviriler ve başkaca metinler de oluyordu. Kendi ölçütlerimiz doğrultusunda bunların arasından yayınlamak üzere seçtiklerimiz de oluyordu. Fakat bize yazı ve çeviri getirenler arasında YAZKO üyeleri de vardı; özellikle çeviriler bağlamında üyeler, bize ilettikleri ve kendilerinin veya tanıdıklarının kaleminden çıkma metinlere YAZKO Çeviri'de yer verilmesini üyeliklerinden kaynaklanan doğal bir hak olarak görüyorlardı; Yayın Kurulu'nun seçim ilkelerinin onların getirdikleri metinler için de uygulanmasını bir haksızlık diye algılıyorlardı. İşte özellikle böyle durumlarla karşılaştığımızda Tomris Uyar'ın ilkelerimizden asla ödün verilmemesi bağlamında sergilediği kararlı tutum, hepimizi koruyan ve hakkımızda kimi zaman ileri sürülen 'aşırı seçkin-ci' olma suçlamaları karşısında direnmemizi kolaylaştıran bir kaleden farksızdı.

Tomris'in bu konudaki kararlılığı, onun yaşadığı sürece geliştirdiği ve kendine de ödünsüz uyguladığı bir hayat felsefesinin doğal uzantılarından biriydi. Demek istediğim şu ki, Tomris her zaman *kendi kurduğu* bir hayatı yaşadı, kendini hiçbir

zaman *elden düşme* yaşamanın ve *sıradanlığın* kolaylığına kapı tırmadı; işine geldiğinde *yaşar gibi* yapmanın olası getirileri karşısında baştan çıkmadı, yaşadıklarını her zaman kendisine göre yaşamak ne anlama geliyorsa o anlam doğrultusunda ve *sorumluluğunu taşımaktan* hiç korkmaksızın yaşadı.

Sonradan düşündüğümde, Tomris Uyar'dan bana en değerli 'kalan'ın onun bu yanı olduğunu anladım. Tarihi boyunca hamuru çoğunlukla *biat kültürünün* potasında yoğrulmuş bir toplumda ve üstelik özgürlüğünü her bakımdan en üst düzeyde tutmakta kararlı, düşünen ve yaratan bir kadın olarak yaşamak, hiç kolay değildir. Dahası, belki de seçilebilecek yolların en çetin olanıdır.

Tomris Uyar, toplumumuzda bu yolu seçmiş ve sonuna kadar da yürümeyi başarmış çok ender kişilerdendir. Ölümünden bugüne uzanan zaman boyunca yokluğunun bana verdiği en büyük acı, işte bu noktadan kaynaklanıyor – yani hep kendi kurguladıklarını yaşama yürekliliğini sergilemiş bir dostun eksikliğinden...

Onunla en önemli ortak noktamız, sanırım ikimizin de *uslanmayan insanlar* türüne girmemizdi. 1975 yılına ait bir "Gündökümü" notunda şöyle demiş: "Asıl üzüntü veren yaşlanmak değil, uslanmak. Bizlere hiç yakışmıyor üstelik..."

İkimiz de yaşlandık elbet. Ama hiç *uslanmadık*!

2015 Martı, Moda
Ahmet Cemal

SESLER, YÜZLER, SOKAKLAR

(1975-1979)

1975

15 Mart

“Her girişte, vücudumuzun bir parçası madende kalır,” dedi radyoda konuşan maden işçisi. Edebiyatta bedenden verilen fireler bu kadar elle tutulur olmasa da, kesinlikle var. Taze duygular, taze sözlerle aktarmak isteyen yazar, bu yüzden büyük sızılar çekiyor. Doğum sancısı gibi birşey “nasıl iletme” sorunu... Kişiyi dolmuşa atlarken, dolaşırken, hatta uyurken bile tetikte tutan bu bilenme günlerinde bezginliğimizi, sabrımızı, her şeye karşın yitirmedığımız umudumuzu nasıl anlatmak. Çevremizi kuşatan çirkef içinde temiz kalma savaşımızı. Bir yol kavşağı çeşmesinden göğse akıtarak içilen su gibi doğal, doyurucu anlatmak. Kolay anlaşılır olma özüyle kolayca kaçmadan, kaytarmadan, yazdıklarını çoğaltmadan.

Bir yazar, işinin başına otururken, kalemi eline ilk alıyormuş gibi bir acemiliğe kapılmıyorsa neden yazmak istesin? Bir daha hiç yazamayacağı korkusunu her keresinde duymuyorsa, yazma coşkusunu hiç tatmamış demektir. Kendi adını basılı görmeyi, yaşadığının kanıtı sayıyordur yalnızca.

Bu konuda sorulacak en önemli sorulardan biri şu galiba: “Bunu yazmam neyi değiştirdi?” Yani okur bunu okuduktan sonra bir kıpırtı duydu mu içinde, bir titreşim, bir serinlik, bir açılım?

İkinci soru da şu: Ya ben şunu yazmadan edebilir miydim? Gerçekten?

17 Mart

Arkadaşım, Devlet Opera Orkestrası'nda keman çalıyor. Her gece aynı boğucu çukurun içinde güdük Ankara bürokratları için.

Sanatında usta olması hiçbir şeyi değiştirmiyor. Çukurla sahne, çukurla salon arasındaki kopukluk, usta olmakla kapatılacak türden değil çünkü. Bu kopukluk genişleyip kendi yaşamasına da yayıldı galiba: bir tren düdüğü duysa, kalkıp hazırlanmak geliyormuş içinden. Çocukları bile bağlayamıyor kişiyi yaşama, kopukluk gelip çattı mı.

“Sevgi sözcüğünün anlamını artık bilmiyorum,” diye yazmış mektubunda, “yalnız Uğur sitesi C/4 deyince iş değişiyor.”

Adresimin bir işe yaraması, katışıksız sevginin böyle içtenlikte ele alınması nasıl duygulandırmazın? Bu yalnlığa varmak için ne kadar hırpalanmak gerektiğini biliyorum.

Kuşu Gölü'nü falan çaldıktan sonra evinde minibüs plakları dinliyor arkadaşım, uzun yol türküleri dinliyor. Karşı çıkması beklenen, öğretilen değerleri bir daha, bir daha gözden geçiriyor. Kimilerinden bir daha tiksinierek, kimini sonuna kadar bağrına basarak. Yalnız korkmadan. Yozlaşmalarla yüzleşmekten, bu günün “çirkin folklor”uyla hesaplaşmaktan güç kazanarak.

Mektup; ressam Faruk (soyadını bilmiyorum, çok küçüktüm onu tanıdığımda) ile karısını anımsattı bana. Faruk alkolikti, güzel bir Rus kadınıydı karısı; boğuk sesiyle, sıra özlemi dolu Rus şarkıları söylerdi. Kimse dili anlamazdı, ama odayı büyülü bir hava sarardı: herkes paylaşırdı. Faruk da dil bilmediği için anlamazdı elbet; karısı yine de anlatılmaz incelikte birşeyler aktarırdı ona bakışlarıyla.

Ayaspaşa'da, kartpostal bir İstanbul'a bakan küçük bir çatı katında yaşarlardı. Eşya, yok denecek kadar azdı.

Bir gün, Faruk'un intihar ettiğini duydum. Karısını çok sevdiğini, hiç bırakamayacak kadar çok sevdiğini sezmiştim oysa.

Arkadaşımın mektubu bunları anımsattı işte, günü kurtardı.

18 Mart

Genç karikatürcüler, Sinematek'te sergi açmışlar. Orada olmasaydı, başka bir gün de gider, rahat rahat gezerdim ama biliyorum, bir kere açılışa gitmezsem, hiç gidemeyeceğim. Sinekulüpler, Mezun Birlikleri, Dernekler, oldum olası itmiştir beni. Geniş kalabalığa açık olmayan aile içi toplulukların tümü.

Gelgelelim karikatürleri görme isteği baskın çıktı, "beleş içki bulmaya gelmiş" sanılmanın utancına bile.

Ne kesin, sert çizgilerle anlatıyorlar! Hiç yumuşaklığa kaymadan. Oysa yazarken, yanlışları çarçabuk düzelden ilkel silgiler, işlek tükenmezlerle karşı karşıyayız. Anlattığımız dünyaya yabancı kalıyor kullandığımız araç-gereçler. Yazı makinesi ters düşüyor, dolmakalem coşkumuza ayak uyduramıyor bu çağda; flomasterin kapağı açık unutuldu mu, tamam. Tükenmezler soysuz.

Bana öyle geliyor ki karikatür sanatında kullanılan araçlar, yapılan işin doğal bir parçası. Çizgiyi çizgi etmeye yarıyorlar çünkü. Onlarsız, çizgiyle iletilmek istenen, o boyutlarla verilemez. Oysa ben yazı makinesinin başına oturmadan, sözgelimi bulaşık yıkarken, sözle kurabilirim bir hikâyeyi, bir yazıyı. Bir ölçüde, araçsız da gerçekleştirebilirim yani.

Sinematek, Kervan sinemasında ilk açıldığında, Yeni Dalga filmleri oynuyordu. Perşembe akşamlarının o değişmez, meraklı, kültürlü kalabalığı, iki saat sonra yine o gece başlayan bir oyunun galasında hazır bulunmuştuk. Saçlar biraz dağılmış, makyaj biraz eskimiş olarak.

Bir yandan –*Paris Bizimdir* miydi neydi?– filmin yabancılığı, bir yandan içine kısırıldığım küçük çevreye duyduğum öfke, anlatılmaz bir çaresizlik uyandırmıştı da bütün gece bulanmış durmuştum. Her yerde aynı yüzlerle karşılaşmak zorundaydım sanki. Üstelik başkalarının seçtiği örnek filmleri hep aynı gün, aynı saatte izlemek. Bu arada kötü film izlemeye ya da bir sinemaya ansızın girme serüvenine ayıracak zaman bulamamak. Bir daha adım atmadım Sinematek'e

Sonraları, saydığım sakıncalar kalktı ortadan. Çevre de daha bir açılmış, genişlemiş galiba.

19 Mart

Cağaloğlu, sabahın erkenci ayazında ne güzel!

Sanki o pis, bulaşık yokuş değil! Kaldırımlar serin, arınmış. Yayınevleri, basımevleri daha yeni yeni giriyorlardı güne. Ünlüler, sivrilmişler, o dedikoducu, kadınsı erkek kalabalığı yoktu ortalıkta. Başka yüzler göze çarpıyordu: olağan, sessiz, çalışkan insanlar. Bankaların hademeleri, kebabçı çıraqları, simitçiler, memurlar, öğrenciler. Adliyede koridorlar tıklım tıklımdı. Sıra sayısı çok az. İnsanlar sanki özellikle ayakta tutuluyor. Yerler taş, herkesin ayakları donuyor. Sanki oraya adım atanların tümü suçlu; öyle davranılıyor. Görkemli cüppele-ri, sallangaçlı küpeleri, sabah karanlığı sürdükleri mavi göz farlarıyla ortalıkta dolanan avukat hanımlar çay içmiyorlar, alçalmıyorlar o kadar(!)

Duruşma salonlarının dışına asılan listelere, bilen-bilme-yen göz atıyor. Sınav sırasını bekleyen öğrenci tezcanlılığıyla. Kalmanız kaçınılmaz olan bir sınava bari bir an önce girmek istiyorsunuz. Ne kadar bekleyeceğiniz belli değil. Sonra acaba kimlik kartı isterler mi, söyleyeceklerinize inanacaklar mı, yalan söylemediğiniz belli mi yüzünüzden? Dahası, ya bir tutarsızlığa düşerseniz gerçeğin kendisinde sık sık görüldüğü üzre?

Tanık gösterdiğimiz bir avukat –daha önce yalnız bir kere karşılaşmıştık, yüzünü doğru dürüst çıkaramadım o kargaşa-da– meğer ne iyi bir okurmuş! Candan bir edebiyat izleyicisi. Delikanlılığından bu yana ilerici eylemlere katılmış. Sessiz, açık, yalın bir adam. Son olayların yazınımıza yeterince yansımadığından yakındı. Ülkücü, abartılmış, tek boyutlu buluyormuş yazılanları. Yazmada, sanatsal gerçeği yakalamaya önem veriyor, “hak etme”ye öncelik tanımıyor.

Konuşma sırasında tanıklara bir bakmamı söyledi. Gerçekten ilginç: sık sık biraraya toplanıp, girdikleri davaları birbirlerine

anlatıyorlar. Kimi zaman, bütün bir gün boyunca, aynı tanıklar boy gösteriyormuş başka başka davalarda. Yargıçlar da ezberlemişler, kapıdan çeviriyorlarmış profesyonel tanıkları.

Tanıklık diye bir meslek olabilir mi; düşündük. Herkes tanıklıktan kaçtığına göre, işiniz düştüğünde can dostunuzu bile tanıklığa çağırırken bunca tedirginlik çektiğinize göre, bu formaliteyi en kolay nasıl yola koyabiliriz? Belli bir ücret karşılığında tanıklık mesleğini üstlenenler çıkar mı? Yani aslında var böyle bir meslek de resmileştirilebilir mi?

Salondan çıkınca, tartışmayı Sirkeci Gar'da sürdürdük. Hava tertemiz, bahar havasıydı. Kısa sürede, bürokrasinin tozunu attık üstümüzden.

Onu dinlerken inançlarım pekişti: bir gün, üç zorbaya kapıyı açmamak, evine sığınanları korumak adına ölümü göze alabilenler vardı; bir gün halka kapılarını açmayı görev bilenler vardı. Çığırkanlık etmeden iş görenler.

Dahası, bir yazarın ne yapmak istediğini kendisinden daha iyi anlayabilen okurlar vardı. (Okur, benden iyi tanıyordu beni.) O da 12 Mart döneminde kitaplarını yakamamış benim gibi. Yiğitlikten değil; sonradan kendini kitaplarını yakma edimi sırasında yakalamaya, hatırlamaya katlanamayacağı için. Bu aşağılanmanın yanında cezalar bile sevecen.

20 Mart

Tenekeye hanımeli ektim, toprağı az geldi. Bakalım... Çiçekleri tanımıyorum pek, adlarını bile doğru dürüst bilmiyorum. Ama açsınlar istiyorum, gözümün önünde serpinsinler, balkonu sarınsınlar. O zaman tanıyabilirim ancak, tanışırız.

Katırtırnağı, ebegümeci, radika, krizantem, ıtırşâhî, süsen, nergis... Hepsi sevdiğim ama bir bakışta tanıyamadığım otlar, çiçekler. Bakara gülleri ve karanfil değil, menekşe ve papatya. Hayvanlardan, kanaryalarla muhabbet kuşları değil, kedilerle atlar. Madenlerden, bakır. Sonra yer döşekleri, su küpleri, toprak sigara tablaları.

Sonra, tenlerine değen madeni, altından değil, gümüşten seçenler, kendi tenleri kokanlar; yol almaktan korkmayanlar, göçebe olanlar; “menkul” eşyalarıyla, şemsiye, mendil, çakmak gibi ufak fazlalıklarını bile durmadan yitirenler; para sayamayanlar; biraz şaşkın, oldukça uyumsuz kaçanlar; gelişkin aletleri kullanamayanlar, uzayı umursamayanlar ama yerli filmlerde gözleri dolanlar, dolmuşlarda ve otobüslerde halkımızca hayat–hikâyesi–dinleme–uzmanlığına atanmışlar.

Gülmeyi, paylaşmayı, sevmeyi bilenler; yemek pişirmeyi ve iyi yemek yemeyi uzun sofralarda, geniş tabâklarda; sevişirken öleceklerini sanacak kadar haz duyanlar, çok çocuk isteyenler, çocuklarca seçilenler; unutmayanlar, ananlar, sızlanmayanlar; dünyaya ve sevdiklerine kaptırdıkları şeylerin çetelesini tutmayanlar, hep kazançlı, hep borçlu çıkanlar son hesaplaşmada.

Gizlenmeyenler yani, gözden çıkaranlar, vericiler; sağlıklarını umursamayanlar, aşırılıktan korkmayanlar, soğuktan kaçmayanlar, rüzgârda hırpalananlar, bozkır güneşine katlanabilenler, kendilerini sürüp gitmesi gereken bir soy değil, doğada bir birim olarak görebilenler; beden harcayıcıları.

Başka türlü davranamayacakları için o türlü davrananlar, inançlarını bedenlerine böylesine sindirenler; evlerine sığınılabılır arkadaşlar, anneleri, kardeşleriyle.

Yazma işini sancılı, kutsal kılan okurlar, aşka dönüştürenler.

21 Mart

Oğlumla sandviç yiyip *Kurtların Pençesinde*’yi seyrettik, yani London’ın *Vahşetin Çağrısı*’nı. Dolmuşta gelişigüzel başlayan bir çelenk tartışması –Kemal Has’a yollanan 800.000 lira tutarındaki çelenkler– hemen kavgaya dönüştü.

Şoför, bir üniversiteli, iyi yüzlü, kasketli, mesleğini kestiremediğim bir adam ve ben, hepimizi komünistlikle suçlayan sağcı bir spor yazarıyla dalaştık durup dururken. Adam, çalıştığı gazetenin adını söylemedi, yalnız *Tercüman* değilmiş, daha o “mertebeyeye yükselmemişmiş.”

Sinirler gergin; herkes yerini seçmiş. Ufak bir sürtüşme yetiyor.

Dönüşte, baharı zorla getirme adına mimoza, dereotu, hıyar ve semizotu aldım. Değişken bir mevsimdeyiz.

Öbür film adları şöyle: Seks Oyuncağı, Kızgın Kumda Seks, Hong Konglu Bakire, İsveçli Bakire, Şehvete Doymayanlar, Seks Delileri.

25 Mart

Rıza Paşa yokuşunda gençten bir satıcı, çift gözlü lahmacun kutusunun üstüne şöyle yazmış: Seyyar Kebap Salonu. Ne yaman bir dil kullanma yeteneği var halkın. Yıllardanberi kuşaktan kuşağa devredilerek gelişmiş bir beğeni: öyle ki sözcükler ya da kavramlar kapma, özentili olduğunda bile bir tat var. Şakacılık, kendiyle alay, kendi sınıfının dışındakilere bıyık altından gülme güdüsü.

Saçma'yı keşfeden, sıfır'ı bulan doğu halkı değil miyiz? Yurdumuzsa dağlı, Asyalı, yalnız ayaklarını azıcık Akdeniz'e sokmuş.

Rıza Paşa'da esnaf birbirine yardımcı, rekabet pek önemli değil. Çünkü o daracık yokuşun iki kıyısına dizilmişler, her gün yüzyüze bakmak zorundalar. O yüzden de komşuluk töresi baskın çıkıyor ticaret hırsına. İlişkileri daha çok Fatih yöresiyle, oraların tavırdış esnafıyla ve alacakları eşyanın seçimini mağaza sahibine bırakan dar gelirli ailelerle.

En yeni modadan bir önceki giysiler... renkli çamaşırlar naylon torbalarından çıkarılmış, takımlar ayrı ayrı satılıyor... poliüretan topuklu pabuçlarla terlikler, turistler için işlemeli, topuksuz terlikler, plastik eşya... Sergilerde, Türkân Şoray'ın fotoğrafları, nedense hep çiçek resimleriyle süslü kartpostallar, Ecevit'in resimleri, çakmak, çakı, zarf, prezervatif, kontrol kalemi ve televizyonlu kalem...

Trikocular, döşemeciler, plakçılar, bölgelerini ayırmışlar. Ama sanki kendiliğinden olmuş bu. Eski bir uygarlığı yaşamış, başıbozuk, büyük bir kentte dolaştığını hemen anlıyor kişi. İş hanları, konak kalıntıları gibi ahşap, bol merdivenli, çok katlı. Her yana sinmiş sidik kokusu, yüzyıllardır keskinleşmiş. Kimse denizi görmüyor. Biraz ötede, yalnızca arabaların karşı kıyıya taşınmasına yarayan bir ticaret denizi duruyor, belki ondan. Yokuştan Sirkeci'ye –saydım– üç kestirme sokak iniyor; az aralarla, çok yakın yerlere.

Sultanahmet'e çıkan yol başka bir dünya, Aksaray'a giden de. Kendinizi bıraksanız, üç mevsimi tek günde yaşayabilirsiniz. Anadolu'dan gelip İstanbul'u, oradan Almanya'yı, Avrupa'yı besleyen yollar burada kesişiyor.

Köprü'nün Galata yakası tekdüze, batılı, iki oda bir sofa kolaylığında. Galata, artık Şişli'ye yayılan şımarık batı-pazarını besliyor, butikleri, Amerikan pazarlarını, drugstore'ları.

26 Mart

Havanın yüzü nasıl asık! Yine de bahçe duvarlarına sıralanan gençlerin sayısında bir azalma olmadı. Bizim buralar, bu yığma semtler, "tepkisizler"le dolu.

Bütün gün oturuyorlar; ya bahçe duvarlarında, ya özel arabaların içinde. Kapılar açık, müzik dinliyorlar. Bacaklarını sallıyorlar ağır ağır. Koşmak, kızmak, konuşurken el-kol sallamak gibi doğal tepkilerden yoksunlar. Durumlarından hoşnutlar mı, birşeye mi öfkeleniyorlar, ilgi çekmek mi istiyorlar, anlaşılmıyor. Zaten en sık kullandıkları sözcük: "Fark etmez".

"Boşver", "Boşvermişim Dünyaya", "Varsın Yansın Dünya", "Sev Kardeşim" gibi şarkılar bu gençler için yazılıyor, şampuan ve krem reklamları onlara sesleniyor. Oturuyorlar, kat kat giyinip kumaş ve yün tüketiyorlar. Amerikan sigarası, o yoksa, sizin içtiğiniz herhangi bir sigara. Ara sıra güldükleri oluyor, yalnız kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları şakalara. Kolaylık adına herhalde.

Kızlar uzun saçlı, ince, çatısız. “Dilerseniz”, “Çok çok mer-si”, “katkıda bulunmak” gibi TV sözcükleriyle konuşuyorlar. Erkeklerse, kadınsı: yaylanan kaşlar, yumuşak ses, daracık omuzlar.

Uluslararası burjuvazinin yeni değerleri bunlar: Su renkleri, ılıklik, esneklik, yumuşaklık, bol bol kumaş. Koca Gatsby mo-dası. Amerika’nın yine belverdiği 30’ların modası: İçe kapan-ma, edilginlik. (Oysa Fitzgerald, her kitabına dirim koymayı başarmış, serüvenci, savaşkan, çılgın bir yazardı.) Tepkisizler; düşünenleri, okuyanları, savaşılanları küçümsüyorlar. Özgürlük peşinde onlar. Özgür olsalar ne değişecek acaba böyle ot gi-biyken?

27 Mart

Televizyoncular geldiler bugün. *Edebiyat Dünyası* için Turgut’la konuşma yapmaya. Ben “hikâyecî” olduğumdan, programda yer almamı uygun görmediler. Gerçi ben de kahve sunarken falan görünmek istemediğimi daha önce söylemişim. Sonuçta garip bir durum çıktı ortaya: gün boyu, aydın-kadın tavrı takınmakla suçladım kendimi. Ne var ki programda görünsem, daha da mutsuz olacaktım. Suçlamamın nedeni belli aslında: evi toplama, yemek yapmaya, çocukla uğraşmaya, öyküye ayırdığım zamanın birkaç katını ayırıyorum bir kere.

Yazma isteği... Yazma isteği; anında yaşamak, biriyle konuşmak, bir konuğu ağırlamak, yani çevremi görmekten, gözlemek-ten alıkoyamıyor beni. Dışarda sürüp giden büyük hikâye’ye kapıyı kapayıp onu hikâye etmekten yana değilim. Her gün bilmem kaç sayfa yazma düzenine de hiç giremem. Üstelik ev işi yapmazsam, bedenim de yorulmazsa, kurgum biter bir çeşit. Hepsini bir güne sığdırıp ölürcesine yorulmalıyım ki kesintisiz bir uykuyu hak edebileyim.

Günlerimi serseri bir mayın gibi oraya buraya çarparak harcıyorum. Yunus’un deyimiyle “dopdolu yay içinde”. Boyuna öykü

üstüne kafa yorarak, neler yapılabileceğini düşünerek. Sürekli bir “talepsiz arz”ı yaşayarak.

Keşke bir bağışlanma sözkonusu olsaydı; inandığım bir partinin siyasası uyarınca yazmak zorunda bırakılsaydım. Hiç guncunmazdım. Yazarların bağışlanmaya bunca karşı olmalarını hiç anlayamamışımdır zaten. Edebiyat bir meslekse, aylığı ya da parça başına ücreti, çalışma koşulları belli bir meslek olmalı. Üstelik, anlayışsız bile sayılamayacak kadar kayıtsız yayınevi yöneticileriyle konuşmaya çabalamak, gönül verdiğin bir kitabı onların ayağına götürüp yanıt beklemek, çok daha onur kırıcı değil mi? *Bağutlıysan, hiç değilse karşısında inandığın bir örgüt ya da savaşman gereken bir anlayış vardır*; böyle belirsizlik içinde hırpalanıp durmazsın. Bazen hepten unutmak geliyor içimden; yazmayı da, yazı üstüne düşünmeyi de. İşgüzarlık gibi oluyor çabam. Ne yazık ki temel uğraşım yazmak. Hep gecikmiş bir amatör sıfatında kalsam bile. Onu bile göze alarak vazgeçemeyeceğim.

Her neyse. Kendimle barışık değilim bugün. Bir kadın bir erkeğin çamaşırını yıkıyorsa, yemeğini pişiriyor, evini ev ediyorsa, mutlaka onun dünyasının bir parçasıdır; bunu gizlemek çoraklıktır. Kaçındığım şey, sanırım, televizyonda “kusursuz, mutlu burjuva aile” propandandası havasında belireceği evcek yaşadığımız olağan durumun, bir de her-fotoğrafa-kafasını-uzatan durumuna düşmek.

31 Mart

Tektaş Ağaoğlu ile Mutfak birahanesinde karşılaştık. Soğuk bir ikindi. Arasıra masamıza soluk, dingin bir güneş vuruyor. İki köpek, çimenlerde çılgınca debeleniyorlar. Oyun akıllarına gelince, açıklarını unuttur hayvan yavruları.

O sessizlikte *kavga*’nın sorunlarını konuştuk. Doğru: ilk başla bir yere bağlı olmak, bir partinin, bir kuruluşun üyesi olmak yeterli görünebilir. Ne var ki fazlaca yaslanıldığında bu duygu, edilginliğin, avuntunun, yetinmenin tuzağına düşüre-

bilir kişiyi, hele o kişi aydın biriye...

Bakıyorsunuz, tek çabası parti merkezine uğramak ya da bir sendika toplantısına katılmakken, düpedüz eylem içinde sanmaya başlamış kendini. Temelde kendiyle yetinme duygusunu besleyen her edim, aldatıcı bir mutluluktan başka ne getirebilir ki?

Olayları *dışardan* izlemenin, her şeye kuşkuyla bakmanın, kişisel, bireysel namusu böylelikle kurtarmaya, korumaya çabalamanın sakıncaları çok daha fazla elbet. Geçmişteki acı deneylerden, yanılgılardan, küskünlüklerden, habire bölünmelerden ağzı yanmış bir aydın, başta haklıysa bile, *dışarda kaldığı sürece* bu haklılık duygusunu beslemek durumunda olacağına göre, eninde sonunda kalıklaşacak, ters düşecektir genel akışa. Ahlak ya da ahlaksızlık değil, ahlakdışılık sözkonusudur artık. Sıvanıp girişmek evet, bekleyip yargılamak değil. Düşünün: tam anlamıyla katılacağınız nitelikte bir örgütün kurulmasını *önce* başkalarından bekliyorsunuz. Siz katılmadan, sorumluluğu paylaşmadan; sonradan, uygun bulursanız katılacaksınız.

Bu yıl yine en önemli sorunlardan biri bu Türkiyeli aydın için. Kapalı topluluklarda, belli adlar çerçevesinde yaşadığımız, konuştuğumuz, tartıştığımız için midir nedir, kolay kolay inanmıyoruz birbirimize. Bir saptamayı Debray yapsa doğru sayılıyor da, bilmemkim gelişigüzel söylese kuşku uyandırıyor.

Geçmişte yakaya iliştirilen küçücük rozetler, büyüdü büyüdü bisikletçi fanilas olup çıktı: hangi okulda, üniversitedesiniz ya da hangisine gitmeye özlem duyuyorsanız, sevdiğiniz şeyler, ilgileriniz nelerdir, hepsi okunuyor yeni fanilalarda. Dünya kesin bir açık seçikliğe, kamplaşmaya doğru hızla giderken, küçücük rozetini yakanın altına gizlemek, ancak gerektiğinde göstermek niye?

4 Nisan

Bugün Cuma. TV’de *Kaçak* dizisi var yani. Yakalanmasa da olur, *Kaçak*, hep kaçsa. Şövalyeliğin ve Mohikanlığın bitişine yakılmış bir ağıt nasıl olsa. Kitleleri ardında sürükleyişi o yüzden.

Ne kadar çarpık, hastalıklı bir dünyada dolaşüyor *Kaçak*. Amerikan kasabaları; zalimlerle, kötülerle, geri zekâlılarla, iktidarsızlarla dolu. Muhbirler, başka kaçaklar, gizli polisler, işgüzar komiserler, acımasız patronlar...

Genellikle, kendilerine yaptığı bir iyiliği ödemek için onun kaçmasına yardım ediyorlar, borç ödemek kaygısıyla. *Kaçak*’a bilerek, isteyerek yardım edenlerse, ya kadınlar ya da yozlaşmış çevreleri yüzünden ruh sağlıklarını yitiren zavallılar. Kadınların çoğu da yakın çevrelerince yeterince anlaşılmamış, değerlendirilememiş olmanın ezikliğini taşıyorlar zaten.

Kaçak, önce bir Mohikan’dır: elinden her iş gelir, yabanıl bir doğa içindeymişçesine becerikli, atılgan, tedbirlidir. Tehlikeyi güdüleriyle “sezer” bir bakıma. Ama Avrupalı şövalyeliği de boşlamaz: bir butu sıyırmaz, delice şarap içmez çanaklardan. Saçı taralı, gömleği iyi seçilmiş, pabuçları boyalıdır; görev anlayışı, tutkusuna her zaman baskın çıkar, bu yüzden Mohikanlıktan uzaklaşır, leydisine sığınan Amerikalı bir şövalye oluverir.

Uсталıkla yakalanan bir konunun lafazanlıkla nasıl harcana-bileceğinin en iyi kanıtlarından biri *Kaçak* dizisi. Çünkü son çözümde, iyi bir yurttaştır *Kaçak*, sivrilikleri gittikçe yumuşayacaktır, suçsuz ve haklı olması, bunca serüvenin yalnızca serüven diye kalmasını sağlayacaktır. Hem de hiç yaşanmamış gibi...

6 Nisan

Ne güzel bir gün! Anlatılmaz ılıkılıkta bir güneşle başladı. Mengü Ertel uğradı, kaptı götürdü bizi. Mengü gibi, Doktor Uğur, Sümer, Cevat gibi araba kullananlar azalıyor gitgide.

Arabalarını binek hayvanlarını severcesine sevenler, o yüzden de kaçınmadan zora koşanlar.

Çayırbaşı tepelerinden Boğaz, daha bir yabanıl görünüyor. Kıyıdaki Çingenelere uygun düşen alacalı bir su. Karadeniz'in başladığı koyu sınır seçiliyor uzaktan.

Ev sahiplerini tanımiyorduk. Hemen tanıdık ama. İçten, silinmeyi bilen, yaşama kültürü denen tavrı kavramış insanlar. Bu bitmek tükenmek bilmeyen arazi parçasını satmak, yeni deyişle “değerlendirmek” akıllarından geçmiyor. “Elimize onca para geçse, diyelim iki lüks araba aldık,” diyorlar, “bir de dünya yolculuğuna çıktık. Eninde sonunda buraya dönünce, yine böyle bir yer özleyecek değil miyiz? Dostların akıllarına estikçe, biz yokken bile gelip dinlenecekleri bir yer? O zaman bulabilecek miyiz?”

Sahip çıkılmamış tepelerde, kırdı dolaştık. Bahçedeki semaverde çay demleniyor; isteyen gidip dolduruyor bardağını. Evin bir odasına gelişigüzel yığılmış kazakların arasından üstümüze uyanları seçtik. Ben bir parka buldum. Nefisti. Hemen armağan ederler korkusuyla birşey söylemedim.

Mengü'nün dediğine göre, Çekoslovaklar çok iyi yorumlamışlar *Keşanlı Ali Destanı*'nı. Şaşılacak kadar “yerli” bir oyun çıkarmışlar. Demek yalnızca o yerli olmak “yerlilik” duygusunu vermeye yetmiyor. Yaşama ve gözleme yetisi, bir bilinç ve bir seçme sözkonusu. Ortak olanın, evrenselin geniş bağrında “özgü”yü bulup yakalamak ama çıkarmamak, yalıtılmamak. Zenginleştirip yayarak, kısmayarak.

Dönüşte, yollar kalabalıktı. Pazar gününün kaçınılmaz bitiminde evlerine dönmek zorunda olanlar. Gün boyunca havalanmamış, ev kokmayan evler: yenilenmemiş eşya, unutulmuş ekmek-kıyma, dolaba sığmayan bir şişe, yemek pişirme telaşı; ufak sürtüşmelerden çıkan kırıcı tartışmalar; hafta başına hazırlanmanın umutsuzluğu; çanta yapan, boyuna azarlanan çocuklar; konuşacak şeyleri kalmamış, Pazar gününde bile umduğunu bulamamış karı-kocalar ve hepsinin üstünde uzlaştırmacı, sersemletici televizyon.

7 Nisan

Çizmeli Kedi sonunda öldü. İnmeli miydi, biri belini mi kırmıştı, anlayamadık. Öylesine iyi, kalendermeşrep bir hayvandı ki uzun süre hastalığı ciddi gelmedi bize. İyileşip iyileşip yüzüme güldü. Ama sonunda, organları arasında bağlantı kalmadı. Onca iştahlıyken, yemeği unutup, önündeki ciğere dalgın dalgın bakıyordu. Denge duygusu hiç gelişmemişti –ki bu, kedide bağışlanmayacak bir kusurdur ve kediler bir yerden düştüler mi, bir yere çarptılar mı, utançlarını gizlemek için uzun süre yalanırlar, bakışlarını kaçırırlar. Kedi için en önemli olgu, kendisidir. Neruda ne iyi diyor: “Yalnız Kedi, baştanberi kusursuz biçimdeydi” diye. Yere düşen bir gazete, yeni ütülenmiş bir çamaşır, yeni alınan bir eşya, hep Kedi içindir. Evin en rahat, en yüksek, en alımlı köşesini bulur ve kendine ayırır. Kedi, evi sever. O yüzden denizi bile aşır bulur evini de sahibini pek aramaz. Sahipsizdir. Yemek vererek gönlünü kazanamazsınız. Sizi o seçer, görmeyince de unuttur. Bir daha gördüğünde, aradan hiç zaman geçmemiş gibi sürdürür ilişkiyi. Köpek sahibini sever oysa, gerçekten bağlıdır. Yaltaklanır, dostluğunu ve hizmetini sunar ona bakım karşılığında. Kedi, kendi varoluşunun başlıbaşına bir mutluluk kaynağı olduğu inancındadır, ödün vermez. Nankör sayılması, bu yüzdendir sanırım. Almaktan çok paylaşmayı sevenlerin hayvanıdır Kedi. Uyudu mu, kinini de unuttur.

Ama Çizmeli, kapıcının yakıştırmasıyla Pehlivan, benzemesinden ötürü anıldığı adla Clark Gable, “tipik” bir kedi değildi. Yanlış yapmaktan hiç utanmazdı. Severken coşup ısırdığında, canınızın yanmasına kızardı, alınırdı bayağı.

Mahallede girip çıkmadığı dükkân kalmadığı için birara öbür kedilerden “Milli Emniyet’tendir” damgasını yedi. Yalnız böylesine güleç, sakar birinin her türlü emniyetle uzak yakın ilişkisi olamayacağı kesinleşti hemen. Yeni bir ad kazandı böylelikle: Komiser Bey.

Bu gece, sabaha kadar kokmasın diye, balkona yatırıyorum onu. Pek sevdiği sabahlığımı örttüm üstüne, sık sık kalkıp bak-tım, kaçıp gitmiştir diye umdum. Ama oradaydı. Kuyruğu

kaskatı kesilmişti, tabut görevini yapacak yağ sandığına yerleştirene kadar canım çıktı: bükülmüyordu. Güzel gözleri yarı aralıktı; dölünün kokusu, ıslaklığı sarmıştı gövdesini, tüyleri solmuş gibiydi.

Çizmeli'nin (Çızo'nun) ölene kadar bırakmadığı tek tutkusu, cinselliği idi. Kız kedilere ölüm döşeginde bile laf atmaktan vazgeçmemişti.

Sabaha doğru garip bir düş gördüm. Çizmeli, bir tanrı olmuştu. İnsan kalıbındaydı ama tanrıydı. Yüzüme doğru üfledi. Ter içinde uyandım birden, korktum. Ama biraz sonra serin bir mutluluk kapladı yüreğimi.

9 Nisan

Turgut'un kalça kırığı ameliyatından sonra bir fizik tedavi uzmanına gitmek zorunda kaldık. Yani Doktor'a. Bekleme odası, hıncahınç doluydu. Sol serçe parmaklarını diledikleri gibi oynatamayan lüks bayanlarla total köylüler, oğullarının kucağında gelen felçliler, eşit koşullar altında sıra bekliyorlar.

Saat 18.00'e yanlışlıkla dört hasta adı birden yazılmış. Yani çok beklemek gerek. Yere kirli bir Yozgat kilimi serili; basan kayıyor. Hani nerdeyse... Eşyalar plastik; iki döküntü koltuk var kapışılan, gerisi tozlu, plastik iskemle. On yıl öncesinin *Stern* dergileri, berber dükkânlarından ucuza alındığı izlenimini uyandıran *Akbaba*'lar, iki hafta önceden bir fotoroman.

Fizik tedavi uzmanlığı da psikiyatri gibi çağdaş bir kapkaç dalı. Karşınızda tuzu kuru, tezgâhını kurmuş esnaf var kısacası. (Hastanelerde, üniversitede kendilerini işlerine adayıp ömür tüketen doktorlardan söz etmiyorum elbet. Ama çoğunluk kapkaççı.)

"Tabii yine geliriz, bu yanlışlığın hiç önemi yok, ne önemi olabilir ki?" dedik uzman hanıma. Arada, bir dost vardı çünkü. Çıktık, ohhh!

Bu tür doktorlardan gün her saat başka başka sayılmakla

bitmeyen yerlerde –evlerde, hastanelerde, polikliniklerde– gizli, gizli, kaçak ya da yasal durumlarda iş görüyor, para biriktiriyorlar. Harcamaya vakit bulamayacakları para’yı. Harcamaya vakit bulduklarında, satın alma gücü bu hırsı, bu tutkuyu karşılayamayacak kadar düşmüş olan parayı.

Kişinin bedenine ve bilincine ihanet sayılmalı bunların eline bırakılması.

14 Nisan

Kitapların tozunu almaya hiç başlamamalı; bitmeyen tükenmeyen bir iş oluyor. Kimilerine göz gezdiriyorsunuz, takılıp kalıyorsunuz. Ama kitaplarım, kışın tozunu atsınlar istedim. Çoğunu okumuşum. Ölü kitaplar değil yani; gerçi bakımsız, yırtık, çizili çoğu, yine de insan elinden geçmiş ya, bağışlatıyor. İçki lekeleri var kimilerinde, daha bir sevilenlerde, vazgeçilemeyenlerde.

İki-üç tanesinin de naylonu çıkarılmamış; öylece duruyorlar öksüz öksüz.

Bilim kitaplarının büyük bölümü el altında değil. Ancak bildiğim bir konuda bilgimi tazelemek istersem başvuruyorum onlara. Durup dururken Antarktika kuşlarını ya da ilkel töreleri nasıl merak etmiyorsam, özellikle bilim-düşün adamlarına seslenen kitapları da delice bir hevesle ele almıyorum. Belki de kötü bir özelliğim bu, ama dünyada bir işbölümü olduğu kanısındayım, ne yapayım?

Bilim adamlarının sanat konusunda yazıları, çoğu kere katı, kuru geliyor bana. Sanatçının, amatör iktisat-felsefe bilgilerinden yola çıkması, benliğine sindiremediği bilgi yığınlarını sanatında bir çırpıda kullanmak istemesi de bir o kadar yanlış ama.

Asıl bir gecikme sorunu var. Edindiği bilgilerle, seçtiği dünyayla bağdaşmanın, bütünleşmenin bir yaşı yok mudur kişiöğlü için? Bir yerde dursun kalsın, kendiyle yetinsin demek istemiyorum. Yenilensin durmamacasına, açılsın, yalnız yenilenmek için de bir ölçüt gerekli; *Nerede neyi yenileyeceğini bilmenin ölçütü. O*

odaktan yoksun kaldığı sürece, etsiz kansız denemelere kalkışmaktan öteye gidemeyecektir. Her yaşta, kişiliğini değişik, dağınık alanlarda aramaya kalkışacaktır.

Şiir ve oyun yazmak, roman denemek, son olayları iktisadi açıdan yorumlamak, gazeteye yazı yetiştirmek... Neden? Becerileri kafa yapılarını aşan kimselere kuşkuyla bakmam, bundan. (Bu eleştirinin karşılığını çok önceden hazırladıklarını biliyorum.) “Çok yanlı sanatçı”, “renkli insan” gibi birtakım tanımlamalara inanmıyorum. Kendine yanlış ya da doğru bir teşhis koymuş, ilgilerini, çalışmalarını o alanda yoğunlaştıran, artıkları eleyen insan zekâsına tutkunum.

Ama belki de kendimi savunmak için yazmışımdır bunları da bilimsel kitapları okuyamamamın nedeni bambaşkadır.

15 Nisan

Emniyet Sandığı'na gittim bugün; babaannemden anneme, ondan da bana kalan bir gerdanlığı, son taksidi de ödeyip rehinden kurtardım. Hiç takmayacağım bu güzel oyuncağı çok seviyorum. Gerçi işlevsiz ama çok ince işlenmiş, çok güzel. Babaannemden kalmasaydı, belki daha da severdim, sözgelimi takıp takıştırmayı beceren güzel, uzak bir kadının boynunda görseydim...

Babaannem de öyle güzel bir kadınmış, fotoğrafından belli zaten. Kendisinden kırk yaş kadar büyük kocasına yedi çocuk doğurduktan sonra ölmüş. Kocas, yıllar yılı mebusluk etmiş onun gencecik ölümünden sonra.

Buraya kadar iyi de, babaannemin iyi yürekli bir kadın olduğu söylenemez. Kırıp geçirirmiş ortalığı. Konuklar, gönlünü kazanmak için armağan olarak kızılıcak sopası getirirlermiş. O sopalarla çocuklarını ve beslemelerini kıyasıya dövermiş. Refia Hanım'ı tanısaydım, hoşlanacağımı hiç sanmıyorum. Gerdanlığını kurtarmamın asıl amacı sevgi değil, bağılılık değil yani, sıkışınca yeniden rehine vereceğim.

Döküntü bir miras: siyah ipekten ufacık cüzdanlar, kadife arkalı el aynaları, gümüş gece çantaları, altın altlıklı kadehler, zarif bir ege, mineli kalemler, danteller ve elişleri, şapka kutuları, uzun siyah eldivenler, burma altın bilezik, güzel bir duvar saati, gümüş çiçeklikler... Yaşamımda yeri olmayan nesneler. Birçoğunu kullanabilecek kişilere verdim, bir bölümü ev taşıırken yitti gitti ama asıl çalınanlara yanıyorum. Hele kitaplarım, öylesine talan edilmiş ki... Gerdanlığı kaptırmasam bari. Çünkü bu düzen benden fatura kesmek istediğinde, elimde bir karşılık olmalı. Geçerliğı kalmamış bir ince güzellikler dünyasını ayakta tutmak, bugün onların alınış değerinin kaç katı para olanağı gerektiriyor, kaç pathyor! Hele insan böyle bir çabanın gerekliliğine hiç mi hiç inanmıyorsa.

26 Nisan

Halıları çırttırma gibi kolay bir iş yüzünden elim ayağım birbirine dolandı. Komşu apartmanın kapıcısı geldi, iki büyük halıyı bahçede çırpacak, süpürecek. Söylediğine göre, yapacak demek. Başında durmak gereksiz.

Ben de yemek pişirmeye koyuldum. Bir süre sonra baktım, çıt çıkmıyor bahçede; balkondan aşağı bir göz attım: Adam terini siliyor! Olur a, daldım, patpatları duymadım belki. Girdim yine mutfığa, sinirden terleyerek bekliyorum. Yok ses mes. Bu kere, çaktırmadan çıktım balkona. Adam, alay edercesine terini siliyor!

Bu durumda yapabileceğim iki şey vardı – daha doğrusu tek şey; öbürü onun gidişine bağlı. Adam bana kafa tutarsa, kabak dolmalarını dizdiğim güveci keyifle kafasına geçirmek; yok, aşağıdan alırsa, bir süpürme parası verip savmak. Aşağıdan alsın diye can atıyordum aslında. Çünkü güveci geçiririm, biliyorum. İnanmamak kadar hırslandıran birşey yoktur beni.

Ertesi gün bol renkli bir gazetede okuyacağım manşeti gözlerimin önüne getirdim:

“TOPLUMCU GEÇİNER KADIN YAZAR, HALILARINI ÇIRPTIRDIĞI ZAVALLI İŞÇİNİN BAŞINA GÜVEÇ GEÇİRDİ.”

Sonra ufak harflerle: “Yukarda, olayın geçtiği bahçeyi, halıları, yandaki resimde de suç aleti olan içi dolmayla dolu kırık güveci görüyorsunuz. İşçinin çocukları, babalarını hastanede yokladılar. Karısı, ‘O, hiç de kötü bir kadına benzemiyordu ama insanlar belli olmaz,’ şeklinde konuştu.”

Çok eğlenceli geldi birden bu düşünce. Canım, ben de dünyayla başetmede büyük güçlükler çekiyorsam, aldatılmayı göze almalıyım. İnsanları denetlemek ağır geliyorsa, geceleri rahat uyumak için ufak budalalıklara göz yummalıyım.

O yüzden de:

a) Halıları çırpıtmamalıyım: kendi süpürmem yetmeli.

b) Arkadaşım Armağan’dan elektrik süpürgesini ödünç alabilirim.

c) Kirli halılı bir evde oturabilirim.

ç) Paramın karşılığını beklemeyi, almayı öğrenebilirim, zamanla alışırım bile belki.

30 Nisan

Alt katımızda oturan kiracıdan şöyle bir mektup aldım:

“Tomris Hanım,

Bugüne kadar kedilerinizin Balkonumda yaptığı zarar listesi aşağıdadır. Artık size bildirme gereği duydum. Bir an bile balkonumu kullanamaz hale geldim.

Kristal sūrahi 225,-

Moreno küllük 55,-

Buzlu cam (kapı) 50,-

Sayırsız kocacola şişesi

7 kere kirlenmiş çamaşır ve 7 kerre yeniden yıkanmış.

2 tencere yeni pişmiş etli yemek döküldü vb gibi

Kusura bakmayın amma bıktım artık. Dostluk komşuluk karşılıklı saygı ile olur. Bu zararların manevi yönü ayrı kedi pisliği, kusmuğu ayrı kapaklı çöp tenekesi aldım yine kurtulamadım.

Selamlar”

Not: Komşunun Türkçesini olduğu gibi bıraktım. (T.U.)

1 Mayıs

İşçi Bayramı. Bahar Bayramı.

Büyükdere bomboştu, yollar ıssız. Yalnız yokuşlardan çağlayarak inen, mazgallara boşalan sel sesi duyuluyor.

Büyükdere, küçük bir Karadeniz kasabasını andırır. Boğaz denğinde akla gelmeyen yerlerdendir. Lüks lokantalar Tarabya'ya kayalıberi, büsbütün içine kapalı bir topluluk oldu Büyükdere'liler. Yerlilerin çoğu Ermeni ya da Rum... Sarıyer'e yaklaştıkça Karadenizliler artar, çevre inanılamayacak kadar tutucu kesilir.

İki semti birleştiren Piyasa caddesi, çocukluğumdan beri hiçbir değişikliğe uğramadı. Yaz ikindileri, şimdi de ayrı ayrı gezintiye çıkıyor genç kızlarla delikanlılar. Kızlar birbirlerinin bellerine sarılıyorlar yürürken, oğlanlar birbirlerini parmaklarından kavıyorlar.

Deniz tıklım tıklım bu yağmurda. Ancak Karadenizlilerin akıl edebileceği çarpıcı sandal renkleri, her şeyi silikleştiren siste bile gözü alıyor. Yumuşak bir turuncu şeridinin altına çılgın bir mor, derken geniş bir yeşil. Denizin kendi renkleri sanki, öylesine uyuşuyor, öylesine uygun. Deniz adamları, takalarla kıçlarına bağladıkları sandalları eş renkte boyamaya büyük özen gösterirler. Ana-kız bir örnek giydirip suyun üstüne salıverirler onları. O uyku veren, tok tıkırtı her yana yayılır: ta-ka, ta-ka.

Sarıyer'de bir çocukluk arkadaşım var: Mehmet. Yenilerde karşılaştığımızda, tanımamıştık birbirimizi. Ne de olsa durulmuşuz eskiye göre. O yıllar, asiliğimizin tohumlarını attığımız yıllardı. Bilinçsiz, çocukçaydı kafa tutmamız: sandalda konyak içmek gibi. Balıkçı Adnan, futbolcu Rıza, Urcan, Mehmet. Rıza mutlaka iyi bir takıma transfer edilmiştir, Adnan değişmemiştir hiç, Urcan bir gece kulübü açtı.

Dalyan'da ağları topluyorlar. Kediler kıyıda durmuş, balıkçıların berekete nazar değmesin diye attıkları balıkları kapışıyorlar. Eski 1 Mayıs'da bu küçük deniz kulübesinde çay içer, ağların toplanışını gözlerdik. Tek kız bendim aralarında.

Mehmet, aydınları sevmemeyi öğrenmiş; ağzından laf kapmaya, hayatından birşeyler aşırırmaya çalıştıklarını seziyor. Kıyıda bir meyhanesi var, döküntü bir yer. Kışın, Beyoğlu'nun ünlü bir gece kulübünde çalışıyormuş, "duruyor"muş kendi deyimiyle. Gözleri, çocuk-gözü ama boynu müthiş kalın. Bir oturuşta bir kilo istavrit yiyor, müşterilere çıkmayan kalkan yakalarıyla birlikte. İki oğlu var; kız istemiyordu ama kızı doğunca bayıldı keyfinden. Karısı da kendi kadar iriyarı ve daha hırgürcüymüş. Sık sık dövüşüp, ayrılıp barışıyorlar. Böyle alışılmadık aşklar üzüyor kişiyi. "Boşver deli kız," dedi Mehmet, "artık biz onunla kardeş olduk." Baktım, iyice aklaşmış saçları. Asıl üzüntü veren yaşlanmak değil, uslanmak. Bizlere hiç yakışmıyor üstelik.

Ben de hikâye yazdığımı söyledim, saklamadım. Fedailikle bu mesleğin arasında büyük bir ayırım yokmuş. Mehmet'in dediğine göre.

Bolu lokantasına da uğradım. Boğaz'daki son sığınaklardan biridir Bolu. Oraya her gidişimizde, sanki ev sahiplerinin son anda, bize haber vermeden gitmek zorunda kaldıklarını düşünürdük. İçki bol, masa hazırdır hep. Deniz, yıkık yalının içlerine kadar sokulur; dibi patlıcanlar, çürük domatesler, konserve kutuları, atılmış terliklerle doludur. Yüzeyinde, gözalan bir mazot örtüsü yalazlanır durur güneşte. Bahçe; asmalar, sarmaşıklarla kaplıdır.

Yalının yıkılması yasak şimdilik. Sahibinin onarmaya niyeti de yok. Bir süre daha dev bir otel yükselemez orada. Adam, kızları ve damatlarıyla birlikte Ataköy'de oturuyormuş. Düşük bir kira karşılığında garsonlara bırakmış yalının bahçesini. Masalar tahta, sandalyeler kırık, örtüler kirli.

Sahibiyle yalı arasında en ufak bir ilinti yok; kendisi de *farkında* sanıyorum; biraz ürküyor elindeki bulunmaz oyuncaktan. Acaba hangi aile kime satmış, onun eline nerden geçmiş bu arazi parçası? Nasıl sıkışmış olmaları ilk sahipleri... Nereden nereye?

Yeni tanışların, birbirlerinden birşeyler gizleyen sevgililerin gizemli buluşma yeri değildir Bolu lokantası. Oturmuş, sessiz dostlukları pekiştirmeye yarar. Duru güneş ışığında, ya da akşamları, renk renk ampullerin ışığı vurunca, daha iyi kavransınız nicedir bildiğiniz yüzü.

Eve dönerken hava açtı biraz. Yolda düşündüm: Kenan Somer acaba geldi mi Ankara'dan? Her 1 Mayıs'ta olduğu gibi bu yıl da Fethi Nacilerle birlikte Çamlıca tepesine çıkıldı mı?

Yarım, dondurulmuş, kopuk bir yıl yaşıyoruz. En küçük şeyler önem kazanıyor o yüzden. Nasıl istedim! Kenan Somer'i pek tanımam ama gelmesi nasıl gerekliydi! Bari o gelenek sürsün!

Akşam haberlerinde Süleyman Demirel, İsmail Cem konusunda bir demeç verdi: "Biri bir yerden alınmışsa, orada daha önce de biri vardı ve o da o yerden alınmıştı demektir, telaşa gerek yoktur," dedi.

Derken tam gece olurken, Metin-Fusun Altıok uğradılar. Kenan Somer gelememiş ama Çamlıca'ya çıkılmış.

3 Mayıs

Yağmur sürüyor. Kışlıkları kaldırdık oysa. Sabah keskin bir ayaz sarıyor ortalığı, öğlede hava biraz açılıyor, ısınıyor.

Turgut'un fizik tedavisi için Ankara'ya gideceğiz. Orası daha derli toplu bir kent. Ben de belki dinlenmiş olurum.

Salı gününe tren bileti alacağım. Ta Salıya kadar yolculuk öncesi telaşı çekeceğim. Bir yere bilet alınca, hemen gitmeliyim ben.

Taksim'e çıktım mı, eski evimizin sokağına girdim mi, bir tuhaf oluyorum. Bıkkınlık-hırs-bağışlama karışımı yoğun bir duyguyu taşımak çok güç geliyor.

O evde altı ay, her an ölümle yüzyüze yaşamıştık. Orta-okuldaydım. Yandaki kaçak yapı yüzünden birden çatlamıştı duvarlar. Oturma odasındaki çatlaktan sokak görünüyordu. Annem, elinde bir kurşun kalem, her gün cetvelle ölçüyordu çatlakların genişliğini. Bir gün önceden bu yana ne kadar açılmış diye. Başka bir eve taşınamıyorduk; kiracıları çıkarmıştık, annem çalışamayacak kadar hastaydı. Bir yaşlı anneanneyle

bir zamanlar dedemin yanında çalışmış saralı bir yanaşmaya bakmak zorundaydık. Gelir kaynakları tükenmişti. Kardeşimle ben özel okullara gidiyorduk.

Ufak bir deprem, hepimizin sonu demekti. Çok güç bir altı aydı. Belki şimdiki korkulu gece uyanmalarımı, sık sık deprem oluyor sanmamı, kapalı, sıkışık yerlere dayanamayışımı o günlere borçluyum.

İşleri bitiremedim, sığdıramadım güne. Birara İstanbul'a gelip dönmek zorunda kalacağım.

4 Mayıs

TV'deki forumlar gitgide ilginçleşmeye başladı. Yeni bir ukala çocuk tipi zorla türetilmeye çalışılıyor sanki.

Her forumda en az bir tane var bu çocuklardan. İleri-zekâlı oldukları varsayılan, duyarlıktan yoksun, duyguları kısıtılıp belli yöne akıtılmış ihtiyar-gençler.

Babalarla analar, kendilerinde saptadıkları eksiklikleri çocuklarında gidermeye çalışıyorlar besbelli. Gerçekten de yaşlarına göre belli bir kültür düzeyinin –özellikle ana-babalarının kültür düzeyinin– çok üstünde bu küçükler. Tek tek konularda başarılı gözlemlerde bulunabildikleri gibi ilerici sayılabilecek genel bir görüşe de varmışlar. Ne var ki sentezci zekâlarını, hep suçlamayla bileyiyorlar. Ana-babalarını, okul yönetmeliğini, kurulu düzeni hep bireysel açıdan, kendi mutlulukları açısından suçluyorlar. Yani istedikleri zaman hakkı yenmiş çocuk, istedikleri zaman da büyükleri büyük ağzıyla eğiten profesör kimliğine bürünüyorlar.

Yaşlı bir kadın, giyim-kuşam özgürlüğü konusunda şöyle dedi:

— İstedikleri gibi giyinsinler, sakal falan da bıraksınlar gençler, yalnız dünyaya göstermek istedikleri bir şeyleri var mı başka?

İşçi bir baba da şöyle ilginç bir soru sormuştu:

— Üç çocuğum var benim. Onlara pabuç almaya kalksam,

üçüne birden almak zorundayım. Param belli. Şimdi hepsini yanıma katıp gönüllerine göre pabuç mu seçtireceğim? Olur mu?

Bu sorular uzmanlarca ustalıkla geçirildi. Çünkü amaç belli. Röportajlarla, boy boy resimlerle bu tür çocukları desteklemek. Ekonomik nedenleri ikinci sıraya atıp sözde insancıl nedenleri öne almak. Bayat, renksiz hümanizmayı yeniden yürürlüğe sokmak.

18 Mayıs

Ankara-İstanbul yolunda Sumer'in bir resmini yapmak isterdim. Bolu dağının eteklerindeydik. Arabayı yolun kıyısına çekti, dolasmaya çıktı. Mor dağ gülleri her yanı tutmuştu. Sis bastırmıştı. Derken gördüm onu: duru mavi bir göğün altından geliyordu. İki elinde iki pabucu, ayaklarında naylon çorap. O korkunç, yoğun trafik yanıbaşından akıp gidiyordu da görmüyordu.

Dönüşte kesin, düz bir açıklama yaptı: meğer ayakkabıları çamura batmış, daha kolay yürüyebilmek için çıkarmış. O kadar.

Akıllı kadın dostlar daha güç bulunuyor. Akıllı kadınların çoğu saldırgan ve kılçıklı nedense. Güzel başlayan, içtenlikle sürdürülen ilişkilerde yaya bırakıveriyorlar sizi. Erkeklerle daha kolay dostluk kurmam bu yüzden sanırım. Kendi adıma söyleyeyim: erkek olduğunu yadsıyan bir erkek arkadaşım olmadı. Geldiğimiz ayrı dünyaların sınırında kısa bir süre için bile olsa ortaklaşa bir dünya kurabildik. O dünyaya kendi özümüzden kattığımız parçaların bir daha değişmeyeceğini bilerek, boyuna zenginleşerek.

Sumer'le yol boyunca "Şerefe" şarkısının sözlerini, terk etme'yi terkedilme'yi konuştuk. Tanju Okan'ın "yaşamış" sesini.

"İki insan gibi o günlere..." Kim yazmışsa iyi yazmış o şarkının sözlerini. Asıl terkedilenin, terkedenden olduğunu anlamıyor ki kimsecikler. Terkeder görünen, neşteri ortak yaraya batırabilendir çünkü, bu güç iş ona bırakılmıştır. Yitirdiklerini, yitire-

ceklerini, çekeceği acıları bilse de gerekeni yapmak zorundadır. Daha az'la uzlaşmacı değildir.

Acıları *herkesin onayladığı biçimde* çekme tafrasını terkedilen'e bırakarak. Ceketini sırtına atıp kulağına bir karanfil takarak. Yola öyle vurarak.

*"Sakin ağlamak yok
Keyfimizi hiç bozmadan
Bizi terkedip gidenlere boşver boşver eğlenelim
Eski dostlar gibi o geçmişe..."*

— Ama kimse bizi terk etmedi ki, dedi Sumer.

— Hiç yaya bırakılmadın mı yani? Asıl terkedilme o değil mi?

— İyi uyutmuşlar bizi desene.

— Belki de kendimizi beğendiğimiz için üstlendik yakıştıran suçlamaları.

Boya karımayı becersem o resmi hemen yapardım. Kadınların sanatta neden ilgi çektiğini anlatırdı resim. Bin yıllık yerleşik, kök salmış erkeklerin arasında üç-beş şaşkın kadınız. Yazmayı çizmeyi alışkanlıkla sürdürenler arasında, sanat yoluyla kendilerini ve toplumu anlamaya çalışan üç-beş acemi. "Yeni bir hayatın acemileri" ama.

21 Mayıs

Bu Mayısın yirmi biri, en uzun ve sıcak günlerden biriydi. Ertesi güne de taşı.

İkinciüstü ter içinde *Sonsuz Ölüm*'ü seyrettim. Elimde, bir bahçe duvarından kaçak kopardığım kocaman, katmerli, kokusu dünyayı tutan bir eski zaman gülü vardı. Film boyunca koktu, çok da yaşaştı filme.

"Bir daha Bolivya'ya gideceksek, n'olur gerçekten Bolivya olsun orası," diyor Butch Cassidy.

Çarpışarak ölmek kadar açıklayıcı bir eylem düşünemiyorum. *Ölüm Noktası*'nı da bu yüzden sevmiştim ya. Bir de Spencer Tracy'nin *Dağ*'ını. Üçü arasındaki ortak yanları yakalamaya çalıştım.

Galiba beni asıl çeken, üçünde de ortak olan “soyutlama yöntemi”. Başta somut bir engelden yola çıkılıyor. Aşılması gereken bir engel: Dağ, Hız ya da Kiralık Polisler. Gelgelelim yaşadıkça soyutlanıyor, garip bir nitelik kazanıyor engel (burada soyutlama'yı, insan zekâsının son aşaması olarak gördüğümü belirtmeliyim. Absürd'ü, bulanık'ı, karışık'ı hep “soyut” sözcüğüyle karşılıyor, sanatın ancak önce genelleyebilme sonra da soyutlayabilme işlemleriyle evrensellik kazanacağını unutarak) ve karşısına çıktığı kişinin yaşama nedeni, yaşadığını kavratan nesne'si oluyor.

Ölüm Noktası'ndaki eski otomobil yarışçısının tek suçu, arabayı hızlı sürmektir. Ama kısa zamanda bu adi suç, toplumsal bir olay niteliği kazanır. Başka başka kişilerin başka başka engel'lerini simgeler hale gelir. Kimileri desteklerken, kimileri düpedüz düşman kesilir sürücüye. Filmde kullanılan sözcüklerle, “Onun nerede duracağı önemli değil artık, kimlerin onu durdurabileceği önemli”dir. Kendi öz engelini yitirmeye başladığını anlayan yarışçı da, önüne çıkan somut duvarı hızla aşarak *öte* yana geçer.

Erişilmez *Dağ*'ın doruğuna çıkabilen Spencer Tracy, amacının çarpıtılmaması için onca sevdiği kardeşini bile gözden çıkarmaz mı? *Dağ*'ı bir daha, *kendince* kazanmak için doruktan inmez mi?

Sonsuz Ölüm'de gülerek ölenler vardı. İki ünlü haydut. Üstelik “bankalar tam kıvamındayken...” İzlerini süren kiralık jandarmaların çabasına bir türlü akıl erdiremiyorlardı. İspanyolca bilmedikleri için, bankaları sözlüğe bakarak soyabiliyorlardı. Kidd, yüzme de bilmiyordu üstelik. Tanımıyorlardı pek birbirlerini. Yalnız eşittiler, onu biliyorlardı. İkisi de ikinci kişiydi. Filmin başkişisi “engel”di çünkü.

“Yağmur damlaları boyuna düşüyor başıma” şarkısı, en az benim gül kadar yakışmıştı filme.

22 Mayıs

Sabah 5'te kalkıp evi topladım, birikmiş bulaşıkları yıkadım.

Küçük Turgut'la Ankara'ya dönüyoruz. Serin, erken sabah havasında başım dönüyordu daha.

Otobüste yanıma bir teyze düştü. İlk gidişiymiş Ankara'ya. Damadının bir işini kovalayacakmış. Genel Kurmay'da. Nasıl başarabileceğini anlayamadım; tansiyonu epey yüksek, azıcık bunamış.

O konuşurken, bir başka teyze karıştı söze. O da Genel Kurmay'a gidiyormuş oğlunu yoklamaya. Onun da Ankara'ya ilk gelişiymiş. (Böyle rastlantılar ancak otobüslerde olur!) Birbirlerine telefon numaralarını verdiler: bir pürüz çıkarsa yardımcı olabilmek amacıyla!

Yemek molasında bir genç gelip bizim masaya oturdu. Onca kişi içinde beni seçeceğini biliyordum; bu yüzden de gerekli hazırlıkları yapmış, yani gözlüğümü takmış, elime İngilizce bir kitap almış ve en ciddi yüzümü takınmıştım ama para etmedi. Geldi, oturdu. Bu sefer de utandım, ablalık edip bir fırında sütlaç ısmarladım ona, o da yetmedi, utanmasın diye bir krem karamel de kendime söyledim. İlk gelen tatlıyı yedi.

Beş yıldır Almanya'da işçi olarak çalışıyormuş. On yedi yaşında. Aslında Orduluymuş. Almancayla karışık Lazca konuşuyor. Tabağı, garsonun masaya gelişigüzel bıraktığı yerde kaldı. Önüne çekmeye cesaret edemedi bir türlü.

Ağabeyini beş yıldır görmemiş. Bir Alman kızından çocuğu olmuş ağabeyinin, çok da güzel bir bebekmiş. Ağabeyi kalkıp Türkiye'ye gelince Alman kızı da bir Almanla evlenmiş. Çocuk onların yanındaymış şimdi. Yalnız konuşamıyormuş. Bakalım ağabeyi bunlara ne diyecek? Bana sordu.

Oysa Zeynep ablası hiç öyle değilmiş. Zeynep ablasını benim tanıdığımdan hiç kuşkusu yoktu.

Ayrılırken yanaklarından öptüm. Ankara'ya vardığımızda, akşamdı. Ağabeyini istediği gibi bulabilse keşke, diye umdum.

29 Mayıs

Günlerimi yazmayı aksatmışım. Son iki günü, sonradan, yani anımsayarak yazmak zorunda kaldım. Yazının içtenliği yitiverdi birden. Anlık coşkunkulukları, izlenimleri bir daha yaşamaya çalışmak yersiz kaçıyor. Bazan da kendinizi yaşamaya kaptırıp bir yana atıyorsunuz defteri mefteri. Bir ara yol olmalı mutlaka, mutlu bir yol.

Bu arada, sonradan gözden geçirdiğim günler arasında belirgin bir izlenimin ortak olduğunu ayırdettim: Ankara'da insanlar gerçekten çok yalnız. Az görüşüp konuşuyorlar. Tek başlarına kalkıp biryerlere gitmiyorlar. Oysa Dikmen kırına bakan Dört Mevsim gibi bulunmaz dinlenme yerleri var Ankara'da. Eski, çok katlı bir Ankara evi nerdeyse olduğu gibi korunmuş, tarzından döşenişe kadar. Durgun havalarda tek başınıza tıraşada oturabilirsiniz, önünüzde uzayıp giden Dikmen'i, aşağılarda dost ışıklarıyla duran kenti gözleyebilirsiniz. Öğle vakti keyifli bir yemek yiyebilirsiniz. Akşamları "program" var; adınızı bile atamazsınız yani.

Ankara'da lokanta adları hep İstanbul'u çağrıştırır nedense, denizle ilgilidir. Körfez, İskele, Rıhtım, Liman, Karadeniz, Yakamoz vb.

Lokantaları ve fırınları genellikle Karadenizlilerin işlettiği bir gerçek. Garsonlar da Karadenizli çoğunluk. Hemşeri dayanışması. Bir de şöyle bir açıklama düşünülebilir: Bu yeni lokantaların büyük bölümü, Piknik'ten ayrılan garsonlarca açılmış.

Piknik, yine başta. Sanıyorum insanlar uzun süre birarada olmak için, bağımsız kalıp şöyle bir merhabalaşmak için seçiyorlar Piknik'i. Bir yerden gelip bir yere giderken. O arada.

Körfez'e zaman ayıranlar azınlıkta. Orada İstanbul'un esintisini, gece kokusunu duyabiliyorsunuz, ağaçların yeşilleriyle sokaktan gizlenip gecenin tadını çıkarabiliyorsunuz.

Ne yazık ki her yer, besili Anadolu esnafıyla, lokantaları, bulvar kahvelerini hep aracılık işlerini ustalıkla yürütebilmek, birilerine yemek ısmarlamak için gelen yadırgı adamlarla dolu. İstanbul'da herhangi bir köşe meyhanesinde bile daha çok kadın yüzü görebilirsiniz.

Bu akşam Cemil Eren'in evindeyiz. Vüs'at Benerler de gelecek. Çok sevdim Vüs'at'ı, şakacı, zeki, üstelik kültür kaçağı (hava-gazı kaçağı anlamında) yok. Öykülerinden sevdiğiniz birini, tanıyınca da sevmek şaşırtıcı, güzel bir deney oluyor.

Cemil, o güzel, o çok odalı evde gelini ve iki yetişkin çocuğuyla yalnız oturuyor. Turgut Uyar'ın okuldan arkadaşıdır aslında, yani daha çok onun arkadaşı ama ben öylesine çekelemişim ki şimdi tam ortamızda duruyor.

Turgut'la birlikte olabilmek için Ankara'ya ilk gittiğimde, 1966 sonlarında yani, Cemil'in atölyesinde kalmıştık. Sabah erken kalkıp Turgut'u işe uğurlar, ortalığa çekidüzen vermeye çalışırdım Cemil gelmeden önce. Sabah ayazında çıkıp alışveriş yapardım. Ne bakkalı doğru dürüst tanırdım, ne kasabı. Döndüğümde Cemil gelmiş olurdu. Seramik fırını hazırlanana kadar çay içer, şurdan burdan konuşurduk. Ben odama çekilir, öykü falan yazardım, o resim çalışırdı.

Adı çapkına çıkmıştı o sıralar. Aslında yalnızdı çok, üstelik her şeyi ciddiye alan bir insandı. Evlenmeyi, daha çok düzene girmek için istiyordu. Çok evcildi.

Ankara'ya ilk gittiğim sabah, Cemil'le tanıştırlılacak vaktimiz olmamıştı. O gecikmişti biraz, Turgut da gitmişti. Kapıyı açtığımda:

— Merhaba Cemil, dedim.

Utancım uçtu birden.

— Merhaba Tomris, dedi gülerek. Hoşgeldin. Kapıcıdan etmek aldın mı?

Çay bile hazır.

Bu akşam, zili çaldığımda bunları düşünüyordum. Hemen sarıldık birbirimize.

— Merhaba şekerim, dedi. Ne haber? Yahu nasıl özledim, bilemezsin.

— Ben de, dedim. Evlenmedin ya.

— Kalkışırsam kollarımı bağlayın, dedi.

1 Haziran

Gerçek bir ay başlangıcı. Yazın geldiği ortada. Hava sıcak ama boğucu değil. Bozkır, yazın geldiğinin farkında. Ankara'da yaz başlangıcı böyle mattır; kaldırımlardan, topraktan fışkırmaz sıcak. Yayılır, havada durur, renkleri parlaklaştırır. Güneş, uzun süre yerine çakılı kalır.

Selçuk Baran'ın Baraj'daki evine çağrılıydık. Kocası Ayhan Baran'ın elinden çıkma bir ev. Bir kadının arayabileceği bütün incelikler düşünülmüş. Bulaşığı, yemek yapmayı kolaylaştıracak yağınla ayrıntı.

Geniş bir çayır var evin önünde. İğdelerin, ezik papatyaların kokusu çayırı ve evi tutuyor. Bir-iki gelincik bile serpilmiş en kırmızısından.

Küçük tahta bir köprüyü aşıp toprak yola varıyorsunuz. Dere kıyısında salata, marul yetiştiriyorlar. Noel ağaçlarını andıran kocaman, yeşil şeyler. Bir kulübede de tavşanlar var.

Selçuk'la attık kendimizi çayıra. Küçük Turgut papatya topluyor babasına, votkaya koyabilmek için yabani nane arıyor. Küçücük bir alanda ne çok, ne çeşitli otlar, dikenler, daha bilmem neler var! Birbirlerinden birbirlerini besliyorlar.

İneklerin, kuzuların sesi, çok uzaktan geliyor, oysa burnumuzun dibindeler.

Yemeğimizi yarı karanlıkta yedik, bulaşığı karanlıkta yıkadık, çöpü karanlıkta dereye döktük. Zaten en ufak bir ışık olsa, korkacaktık. Selçuk, coğrafya kitaplarının deyimiyle, "rejimi düzenli" bir ırmaktır. Ama Anadolu'da olduğundan, taşmaya hazırdır hep. İstemese de.

Topladığımız iğdeleri geniş çanaklara yerleştirdik. Bütün gece ev iğde koktu.

6 Haziran

Ankara'da son günümüz. Kuşetliyle dönüyoruz akşam. Tanımadığım bir sürü insanla bir vagonda bütün bir gece

geçirmek düşüncesi dünden beri nasıl tedirgin ediyor beni. Ankara'daki dostlarımdan ayrılacağımın üzüntüsü de caba.

Belki, diyorum, daha düzenli çalışabilirim evde; içime su serpiliyor o zaman. Bu yoğun konuşmalar, çağrılar, uzayan akşamlar biraz da aylak etti beni. İşleri boşladım.

Dün, Adalet Ağaoğlu ile buluşacaktık. Ben kapıdan çıkarken, Bilge Karasu geliyordu. Çankaya'da bir kahvede Adalet'in Sait Faik ödülünü kutladık. Ilık bir sağanak bastırdı. Güzel bir akşam indi. Buralardan ayrılacağımın hüznü çöktü içime. Çünkü düzen kaygısı yetmiyor, düzensizlik tutkusundan kurtulamıyorum ki. İkisi elele, başat gidiyor.

Kuşetli-arkadaşlarımız, Nâzım davası sırasında Harbiye'den atılmış bir subayla tatlı, babacan, çocuksever bir memurdu. Gecenin bir saatinde biri geldi; biz uyanmadan çıkmış gitmiş. Korkularım boş çıktı kısacası. Çocuğuma sarılmış yatarken loş ışıklar, yolcuların konuşmaları, iyi bile geldi. Suyun içinde sallanır gibi geçirdim geceyi. Dışarda istasyonların sesleri, yol kıyısındaki evlerin ışıkları, sabaha doğru görünüp görünüp kaybolan deniz parçaları, bahçeler; çarşıların temizliği, serinliği... Kimi zaman küçük ayrıntılar birleşip yeni bir tat oluşturuyorlar, daha önce bilmediğiniz bir tat. Mutluluk dedikleri bu kadar mı acaba? Bu kadarsa da yeter, yalnız sınırları bilinmeli.

Boğaz Köprüsü, arabayla geçerken, güzelliğiyle çarptı. Bir düş bağlantısı gibi incecik, kırılğan. Gereksizliği, lüksü, uğruna verilen savaş bile unutulabiliyor.

Biraz daha 'az güzel' olsaydı, böylesine kin duymazdım!

8 Haziran

Günaydın Geceyarısı bitti. "Okurların-yazarları" ile "Yazarların-yazarları" üstüne nicedir düşünmüştüm. Bu kesin bir ayrım değil tabii. Okurların yakın bulduğu yazarları, best-seller'ları, yazarların da sevdiği oluyor kimi zaman, yalnız bir de yazarlara *birşeyler* kazandıran kitaplar var ki okura pek seslenmiyor demek istiyorum. Rhys'in kitabı bunlardan. Adının hep sessiz harf-

lerden oluşması ne kadar açıklayıcı... “Yaşantımın bu kadar basit ve tekdüze görüntüsüne karşılık beni seven kahvelerle sevmeyenler, dost sokaklarla dost olmayanlar, içinde mutlu olduğum odalarla mutlu olmadıklarım, güzel görüldüğüm aynalarla güzel görün-mediklerim, bana şans getiren elbiselerle getirmeyenler arasında (aslında olacak herhalde) karmaşık bir meseledir.” Fazla önemli sayılamayacak, tutulmayacak, tutumu benimsenmeyecek bir yazar Rhys. Tam bir nihilist. Ama içtenliği romanın her sayfa-sında elle tutulacak kadar belirgin. Bir gün bir yazara, bir şaire ufak bir anıştırma yoluyla müthiş çağrışımlar, geniş kapsamlı gözlemler getirebilir ancak. Yazarlarda yaşayarak, gittikçe okura açılır; kendi erir, siner, unutulur ama kıpırdattığı şey sürer.

“Okur-yazarı” Simmel’den birşeyler öğrenmeye çalıştım. Hailey, Robbins gibi yazarları “trampfen yazar” diye niteliyordum bir zaman. Okur, onlara alıştıkça, birtakım yazma yöntemlerine –ilk bakışta güç gelebilecek imgelere, çağrışım sıçramalarına– alışa-bilir ve sonunda onları aşarak sahici yazılara yönelir sanıyor-dum. Galiba yanıltmışım. Tıkayıcı, yetindirici yazarlar bunlar. Durduran, köstekleyen.

11 Haziran

Kontratlar umutsuzluk getiriyor bana. Sözleşmenin her türlü-sü demek daha doğru.

Bugün ev sahibemiz geldi; kontratı yeniledik. Bir yıl daha bu evdeyim demek. Aslında evi seviyorum. Yaz akşamları balkonda ateş yakabiliyorum, çiçek yetiştirebiliyorum; sonra su- elektrik sorunu yok, işleyen bir ev. İstedğim saatte yıkanabiliyorum. Mutfakla çalışma odası, geniş bir bahçeye açılıyor, yol ıssız, gürültüsüz, ufuk açık, geniş. Eve bir diyeceğim yok.

Dün çocuğun doğum günüydü, oldukça sevinçliydim. Bugün büyük düşünüş gösterdim. Biraz da kontrattan ötürü, biliyorum. Sanki buraya kısıtıldım, çıkamam.

Öğrenci evliliklerini anımsadım: Eşya azdır, usul usul eklenir. Parasızlık, yaratıcılıkla örtülür; *yapılır eşyalar*. Tuğlaları yığarak kitaplık yapma, sıradan bir lambaya güzel bir kâğıt başlık oturtma çabaları bu tür evliliklerden kalma alışkanlıklardır. Bir bebek, bir seramik tabla, vazgeçilmez bir boncuk, bir toprak çanak, değişik tınlarıyla çanlar, gazetelerle dergilerin konulabileceği heybeler. Bu arada yabancı, sevilen bir bedeni yakından tanımanın verdiği o büyük heyecan.

Sonra ev, doluyor ister istemez, genişliyor. Standart şeyler giriyor yaşamaya. Düzenin gereği bu. Kimileri, daha da ileri gidiyor, şark köşeleri falan düzenliyorlar heybeler, siniler ve nargilelerle. Güzel, onurlu bir nesneyi en çirkin hale getirme sanatının başarılı örnekleri.

Düzeni korumada, düzenlilikte üstüne yoktur biliyorum. Ne yazık ki bozmada da yoktur.

Ağrıya dayanamayıp dişçiye gittim. Birşey yokmuş, asabiymiş. Asabi diş ağrısı da oluyormuş demek.

20 Haziran

Zagor, dünyanın en suratsız, en çirkin, en huysuz, en çığırtkan kedisidir. Bacakları uzun ve ahşaptır; kulakları, tilki kulağına benzer, kamçı kuyruktur. Tüyleriyse, kıl fırçaları andırır. Üstünde eşine rastlanmayacak çirkinlikte bir desen vardır: ak üstüne boz lekeler ama en kötüsünden ve en yanlış yerlerde. Kendi kendine homurdanır, yemek verilmedi mi konuşur durur, ayağını ısıtır. "Dikkat: uzun kedi!"

Bizim eve zorla girdiğinde de ihtiyardı sanırım. Adını mahal-
lenin çocukları takmış; kendisi de istedi mi, işine yaradı mı,
tanyor adını. Gelişleri, Kırilent'le aynı günlere rastlar.

Kırilent; Marilyn Monroe, Süslü Şefika, Jane Avril karışımı bir dişidir. Bütün gün yalanma ve işve üstüne. Alacalı rengi, kısacık bacaklarında düşük bir jartiyeri andıran siyah lekeleriyle, süet burnu, ıslak diliyle gözalcı güzellikte. Üstelik halk-tipi: bodur,

geniş kalçalı, zekâsı kıt. Dünya yaratılırken artan kedi tüyle-
rinden örülme bir kırlent, bir köşe yastığı; bütün kedilerden
yapılma bir yumuşaklık. O kadar güzel ki, kimse çok sevemiyor,
sevdiğini açıkça söyleyemiyor. Kırlent, sebze sevseydi, bõrölce
severdi; yazar olsaydı, Colette olurdu.

Oysa Zagor, ancak Kont Mazoch olabilir. Yemeklerden de yal-
nızcasığı kemiği çorbasını andırıyor. Köpüğü boyuna alınması
gereken iri bir sığır kemiğini. Zagor'un hoşnut olduğı görölmüş
şey değildir. Okşanmak istiyorsa, okşamak zorundasınızdır, o
kadar. Ama korkunç zekâsıyla vazgeçilmez bir beladır. Hamalın
taşıdığı koltukları izleyip yeni evimizi bulan tek kedi odur.
Gittiğimizde, kapıda bekliyordu.

Bugün, bin yıllık sokak kedisi Zagor, veterinerine götüröldü.
Pan-Amerikan uçaklarının uçan kediler için hazırlattığı şirin
bir karton kutuda, özel arabayla. Hey Zagor, bin yaşa sen e mi?

Veterinerde bir Afgan tazısı, bir ispanyel, bir danua, bir de
Ankara kedisi vardı. Özel gezdiricilerinin gözetiminde, iğneye,
aşıya, pansumana gelmişler.

Zagor'un uzun süre sıkıntıya gelemeyeceğini bildiğim için
karton evin kapağını açtım. Büyük bir küçümsemeyle süzdü o
cins hayvanları. Hele köpekleri!

"Maşallah ne güzel, ne sevimli hayvan," dedi veteriner elli
liralık reçeteyi yazarken.

"Şaka etmeyin doktor," dedim, "bu mu sevimli?"

Buradan Kafe Bulvar'a gidip birer martini çekeceğiz. Zagor,
arabada bekler bizi. İlâçlarını da alırlar. O bekler. Arabayı hiç
yadırgamadı; zaten dünyaya bakmak en büyük işi.

Eve döndüğümüzde, kutudan çıkmayarak ayrıcalığını belirtti
öbür kedilere. Ne olsa veteriner görmüş, arabaya binmiş, reçeteli
bir hayvan! "Mozart hatırlatınca da Beethoven ezber." Kimseyi
kutusuna yaklaştırmadı.

Resimli roman kahramanı 'İlâhî Zagor' değil bu, düpedüz
ilahi Zagor!

21 Haziran

İç Savaş'a mı gidiyoruz, iç savaşın içinde miyiz? Bugün Gerede saldırısı. 13 Mayıs'ta Demirel'e tokatlı suikast. Ezberlediğimiz kötü senaryoları seyretmek zorunda kaldığımız için onurumuz kırılıyor biliyorum ama kırılmalı da.

Tam bu arada Amerikan Kolejleri Mezunları Derneği'nden bir çağrı aldım:

"Kolejli Arkadaş,

Temmuz mehtabında Arnavutköy 'campus'unda buluşmak istemez misiniz? İşte Mezunlar Derneğiniz sizler için bir (Yaz Gecesi Rüyası) tertipledi."

Kıyafet serbestmiş. Zengin menü, bol viski ve Tiffany Discotheque varmış. Geçen sefer de resital eşliğinde moda defilesine çağrı yollamışlardı. Alay mı ediyorlar benimle? Kiminle?

1 Temmuz

Muhammed Ali Clay, Joe Bughner'i yendi. Yüzyıllardır sömürülen siyah atalarının, aralarına katıldığı ezilen Müslüman kardeşlerinin bir sözcüsü Clay. Gökleri tutan 'Ali! Ali!' naraları, adına düzülen hüzünlü balad bunu kesinlikle gösteriyor. Sanıyorum maçını Zambiya'da yapmak istemesinin asıl nedeni –vergi kaçırabilmenin yanısıra– yengiyi halkıyla birlikte tatmak.

Maç boyunca Clay savaş dansı yaptı. Keyifle parmaklarının ucunda sıçradı, zıpladı. Yüzü açıktı hep, gard almadı. Dansı arasına ağır tempolu bir bossa nova'ya dönüştüğünde, bir büyük tekdüzeliğine vardığında da, öfkeyle savurdu yumruğunu.

Boksörden çok gecikmiş bir Apollon'u andıran Bughner, bildiği kuralların hiç mi hiç işlememesi, başvurduğu yöntemlerin bu kaygan hedef karşısında boşa gitmesi yüzünden yenildi zaten. Adımlarının hızını Clay'e uydurmaya çalışmayı akıl ettiğinde, maç bitmişti.

Bugünlerde İdi Amin, Uganda'da egemenliğini sürdürüyor.

Afrika Birliği'nin başkanı üstelik. Ülkesinde kendisine "köy kabadayı" sıfatını yakıştıran bir İngiliz profesörü ve onunla birlikte bütün İngiliz kraliyet ailesini parmağının ucunda aynı yöntemle oynattı İdi Amin. Hakkında şunları biliyorduk: İngiltere kraliçesine mektup yazıp asi İrlanda ordusunun hakkından gelmek için izin istemişti. Dört yaşındaki oğlunu Uganda delegesi olarak yabancı bir ülkeye götürmüştü (gazetelerdeki hatıra fotoğrafında çocukcağızın üstünde Beşiktaş pazarından ucuza düşürülmüş enine çizgili bir fanilayla uzunca bir don vardı). İdi Amin'in karıları şurada burada ölü bulunuyordu; kendisi çok şaşıyordu bu işe(!) Dışişleri Bakanlığı'na atadığı Elizabeth Bagaya'yı havaalanı tuvaletinde bir beyazla zina yaptığı gerekçesiyle sepetlemişti. Bütün Türkleri özel konuğu olarak Uganda'ya çağırıyordu.

Amerikalı uzmanlar, Clay'in geri zekâlı olduğu konusunda birleşiyorlar. Avrupa basını, İdi Amin'i bir manyak, bir cani olarak niteliyor. Önemli olan, geri zekâlı olsun ya da olmasınlar, eylemci bir zekâda birleşmeleri. Avrupa kapitalizmi; artık kekeleyen zekâsı, hiçbir yerde geçerli olamayan diplomatik inceliği, kapalı siyaseti ile hızla çukura yuvarlanıyor. Onun yerini şimdilik ilkel, bilinçsiz, hoyrat ama bu haliyle bile etkin bir zekâ alıyor; Batı uygarlığının gülüp geçtiği, yine de isteklerini geri çeviremediği bir zekâ.

13 Temmuz

Pazar sabahları, hele hava güneşliyse, anlatılmaz bir dinginlikle başlar. Özellikle kentin kargaşasından uzak kırlık bölgelerde. Sokaklar sessizdir, gündelik gürültüler geç saatlere kadar erişmez. Neden sonra, öğleye doğru, Pazar'ın o büyük kısıtılmışlık duygusu bastırır, çevremizdeki ılık koza yavaş yavaş dar gelmeye başlar. Üstelik dışardan çığırtkan bir kalabalık, kapımıza yüklenmektedir sanki.

Bu yüzden Pazarları, gazetelerin sürümü artar; her eve, ekler, mizah dergileri alınır fazladan. Her çaba, o ilk tek başınalığı uzatabilmek içindir.

Son yıllarda pornografi salgını, Pazar sabahını bile etkiledi. Gazetelerdeki fotoğraflarda kilolarla kadın eti göze çarpıyor, abartılmış memeler, kalçalar. Yüzlerine çorap geçirilmiş gibi, anlamsız bakışlarla öylece duran striptizci kadınlar; gerilmiş ağızlarında, kendilerine bakan erkeklerde görmek istedikleri açlık, doyumsuzluk.

Kitap ilanlarında: Posterli Seks Geceleri, Seks Hayatınız İçin Gerekli Bilgiler, Yalnız Erkeklerle Öğütler, Seks Takvimi ve en çok satan romanlardan kışkırtıcı alıntılar...

İlk bakışta anlaşılamayan birtakım ilanlar: “Zengin bir bay, iş yolculuğunda kendisine eşlik etmek üzere bir bayan arkadaş arıyor.”

“Yalnız baylara gece kalabilecek bayan hizmetçi” (Bir telefon numarası)

Üç-dört araba alım-satımı ilanından sonra:

“50-500 lira yevmiyeyle baylar, bayanlar aranıyor. İş evlere gönderilir. Pazarları açığız.” (Deminki telefon numarası)

Pornografinin her türlü elbette etkileyecek metropolleri. Bundan kaçınmak olanak dışı. Peki duyduğum tiksinti nedir?

Doktorasını Türk folkloru üstüne yapan Amerikalı bir müzik öğretmenim vardı, şimdi adı Sinan. “Türkiye’de bir Türkiyeli gibi dolaşabilmek için” Müslüman oldu. Her konunun tartışılabileceği bulunmaz dostlardandır. “Pornografi, imkânsızın başladığı yerde başlar,” demişti bir keresinde. O sıralar, “Daha iyi ya,” diye düşünmüştüm, “demek bedeninin bütün olanaklarını araştırma, onu aşma kaygısı geliştiriyor bu tutkuyu.”

[“İki yürek arasında en kısa yol, uzatılmış bir kılıçtır,” diyen koca Sade, zindana atıldığında, “Asıl şimdi korkun benden, çünkü beni artık düşlerimle başbaşa bırakıyorsunuz!” diye haykırmamış mıydı?]

Oysa günümüzün pornografi salgınında belirgin özellik, bedeninin doğal, ilk elde kullanılan diriminin bile bilincine varılmaması. Ortalama tutkularla, ortalama açlıkların yalnızca abartılması, *çarpıtılması*. Sonsuz bir deney ve düş dünyası yerine jöle ruayyallerle padişah macunlarının aldatmaca, gülünç dünyasını koymak.

15 Temmuz

“Artık mekân büyük, derin ve kalıcıdır. Ayaklarınız yeryüzüne basıyor. Bu kalıcı topraklarda yürüyeceğiz. Biz sırrı aramıyoruz, sır biziz. (...) Artık eskimiş ve bilinen sözlere dayanmayan yepyeni bir bina yükseliyor, şiirimin en gizli öğelerinden yeni bir kıta oluşuyor. Bu yeryüzünün toplumlari, sır dolu kıyıları, yatıştırdığım köpükleri, gezip dolaştığım büyüklüğü ile hüznü, yalnız ve içine kapanık yıllar yaşamıştım...”

“Yaşadığımı İtiraf Ediyorum,” diyor Neruda duru, tok bir sesle. Yaşama ehliyeti taşıyan birinin sessiz güveniyle. Yaşamanın dünya karşısında her zaman bir suçlanma nedeni olacağını bilerek, meydan okuyarak.

Yalnız kendi için önem taşıyan ayrıntıları, olayları, ulusunun özgürlük savaşı öyküsüne katmaya çekinmeden. Neleri mi anlatıyor? Başta kırımını, savaşı, kanı, haksızlığı, yıldırma yöntemlerini. Ama bu arada trenleri bedava sanan bir köylüyü, kendisinin şişten kurtardığı bir kuzuyu, ölürken şarkı söylemeyen kuğusunu, kimsenin tanımadığı önemli şair Hernandez’i, sevdiği kadınları, şair dostlarını, ailesini, Şili ormanını, dikenli bozkırı, orali bitkileri, orali işçileri, kökleri, denizlerin kabuklarını, gittiği dört bucakta türkülerine kulak veren emekçileri... Okudukça anlıyorum, onun şiirlerini ele alınıp çevrildikçe ya da bellekten bir daha geçirdikçe bunca çok renkli ve ışıltılı kılan, Şilili madenlerdir.

Şair olmaktan korkmuyor Neruda, kendini “şair” diye anmaktan da, şairane yazmaktan da. Kimi hainleri, kimi polisleri sevimli bulduğunu da gizlemiyor. Yeryüzünün bu büyük övgücüsünü okurken gözlerim doluyor. Dünyadaki her canlı öğeye duyulan bu yoğun ilgi... Ekvatora fırlatılmış bir taş gibi boyuna, her yana doğru halkalanarak açılmak... Ormanları, denizleri, tundraları yaşayarak tanımak, içinden geçmek, üstünden aşmak. Bir de Jack London verir bu coşkuyu, bir anda her yerde varolduğu sanısını; denizcilik, kolacılık, konsolosluk, altın arayıcılığı, demiryolu işçiliği...

Nicedir, sahici bir gündökümü yapabilmek için nelerin gerekli olduğunu düşünüyorum. Yola çıktığımda, elimde tek gösterge vardı; kendime “o” diyemeyeceğim. O zaman “ben” üstüne düşündüm. “Ben” dediğim, bir tarih döneminde, bir ulusun sokaklarını, kırlarını aşındıran kişidir. Gündökümü yapanın önemli, değer yargıları herkesçe bilinen biri olması o yüzden gerekli değil, çünkü ancak yazar önemli bir cesetse başvurulabilir bu ölçülere. Bizim konumuz yaşamak; yaşama ehliyetini de kendimize ancak biz verebiliriz.

Ben’i açıklamada, günah çıkarma ve özeleştirinin katkısı da var. Özürlerin pürüzlü giysisini çıkarıp atmak, önceleri daha sahici sandırabilir anlatılanları. Ama bu konuda da aşırılığa kaçabiliyor. Yazar, “Bu hataları ancak ben işleyebilirdim, ancak ben açıklayabilirdim,” gibisinden bir tutuma girip okur karşısında öncelik almaya kalkışabiliyor.

Kişiselliğin her türlü abartılışı, ben’i okurla kurduğu bağda dengeden düşürebiliyor. Öyleyse, bir şeyleri kaçırmak mı gerekli büyük dengeyi kurma adına? Sözgelimi benim içki içmem, öğleye kadar bezgin, bıkkın, avare oluşum, tanışıklığımızın şu anında okur için ne anlama gelebilir? Ama işimde ustalaşırsam –biliyorum– okurun paylaşmadan edemeyeceği bir özelliğim, bir dostluk gizi olup çıkabilir.

Okur, karşıdadır evet. Kadınlı erkekli bir topluluk olur, sorguya çeker. Bir tek bedende birleşir, günaha çağırır.

Gene de bir kurgu işi yazmanın her türlü. Sahici bir gündökümü için önce sahici bir yaşama, sonra –şimdi ancak içtenlik diye adlandırabileceğim– bir yalınlık gerekli.

Neruda’dan ayrıldığımda, geceyarısını çoktan geçmişti. Birazdan otobüsler, bu kentin, adlarını okudukça şaşırdığım, bence bilinmedik semtlerine doğru yol alacaklardı.

Mansfield bir hikâyesinin sonunda, “Bu gece sizinle flört etmek ne güzel olurdu Bay Çehov,” demiş.

Ya seninle dertleşmek sevgili Ricardo Neftali Reyes?

16 Temmuz

Bandırma vapuru anlatılmakla bitmez. Sınıf ayrımının bunca belirgin olduğu bir “mekân” daha yoktur.

Kimileri barda viski içiyorlar. Viski bol, cin-tonik, altınbaş da ama su bulunmuyor; kokakola gibi içeceklerse ancak yarım saat dayanıyor. İnsan-denizini yarmaya çalışan analarla babalar, ağlayan çocuklarına iki incecik dilim ekmek bulabilmek için kıyasıya kavga ediyorlar.

Bandırma’ya giden araba vapurları, haftada üç kere kalkıyor Sirkeci’den. Demek haftada üç kere bu dayanılmaz keşmekeş sürüp gidiyor. Memurlar, alı al moru mor, koşuşturup duruyorlar. Numaralı yerler birkaç ay önceden satılıyormuş. Hoş, numaralı olsa ne olacak, kimsenin kalçasına değmeden dirseğinizi uzatamadıktan sonra!

Bir kadın, ölümcül kalabalığın sıkış tepiş yığıldığı merdivende, bacaklarına bir yastık atmış, bebekini pışpışlıyor, sallıyordu. Erdek’e giden güneş yağmacısı Kuzey Avrupalı turistler, üst yanları nerdeyse çırlıçıplak, güvertede üst üste güneşleniyorlar. Şımarık, gürültücü, kof bir kalabalık, daha doğrusu, eskilerin deyimiyle bir “güruh”. Şimdi bu insanlar, Erdek’te yok fiyatına yiyip içecekler, balıkları, o güzelim pırıl pırıl denizi ve göz alıcı kumu sömürüp karşılığında sıırma dizilmiş iki boncuk gerdanlık, bir ponzataşı, iki yemeni, beş deniz kabuğu alıp ülkelerine dönecekler. Bunun adı da “turizm” olacak. Ve vapurun bir köşesinde üvey evlat gibi oturan, İstanbul’da kim bilir hangi kandaşlarını yoklamak zorunda kaldıkları için büyük para sıkıntısını göğüslemeye çalışan asılları Bandırmalı aileyi küçümser gözlerle süzecekler.

Gencecik bir baba –önceden İstanbul görmüş yirmi yaşında bir baba– ile sanıyorum yakın akrabası olan gencecik karısı, iki de çocuk. Küçüğü, yaşına varmamış. Ağlıyor acı acı, sıcaktan bunaldı. Baba, besbelli, bebeğin ağlamasından karısını sorumlu tutuyor, zaten onun hiçbir şeyi doğru dürüst yapamadığını, bir çocuğu bile susturamadığını, hiç hiç hiçbir şey bilmediğini öfkeyle düşünüyor. Yüzünden belli. Keşke anası da yanlarında olsaydı!

Ele güne rezil olmazlardı böyle. Gelin tedirgin, telaşlı. Başına örttüğü renkli, parlak, İstanbul işi başörtüyü çıkarıp memesinin üstüne koydu, çocuğu emziriyor. Bir çıkar yol bu, çocuk sustu ama turistlerin karısının örtülmüş memesine bakmaları yüzünden bir türlü erince kavuşamadı baba. Durdukları yerde birlikte eziliyorlar, ezildikçe nefret ediyorlar birbirlerinden. Utanıyorlar.

Güverteden gitar sesleri, kahkahalar geliyor.

Turizm, kendi ülkelerinde Katolik, tutucu olanların başka ülkelerde orospuca davranmalarını sağlamak mı demektir?

Kendi öz halkını incitmek pahasına?

18 Temmuz

Denizkent'te üçüncü günüm. Otların, ağaçların kokusu eskisi kadar keskin değil ne yazık! Eskiden, baharlardan başlayarak bir yeşillik yürürdü damarlarıma, renkleri bile daha parlak görürdüm. Bu yıl çok yorgunum galiba.

Tatili sevmiyorum aslında. Bana, "Çalışma!" diyorlarmış gibi geliyor. "Sakin çalışma ve polis romanı oku." Bu yıl dinledim söylenenleri, iki-üç polis romanı okudum, nicedir okumamıştım. Boşuna değilmiş bu tür romanlara gösterilen ilgi:

Polis romanları ile korku hikâyeleri, olağan yaşamının, günlük akışın dışında varsayıldıkları için çekici geliyorlar okurlara; "şiddet olayları"yla dolu olsalar bile dinlendiriyorlar, çünkü olağan'ın dışında geçebilme ayrıcalıkları, "hak"ları var.

Polis romanlarına değil de korku hikâyelerine tutkunum. Çağdaş yazında çok önemli bir yer tuttuklarına inanıyorum. Bir Roald Dahl, bir Stanley Ellin, bir Robert Bloch, magazin yazarlarının vardığı sınırı kat kat aşabiliyorlar. "Temel Endişe"den yola çıkıp gerçeğin korkunç yüzünü yakalayabiliyorlar.

"Olağanüstü Bir Kadın" adlı korku öyküsünde, serin bir yaz gecesi, yabancı bir ülkede, yabancı bir sokakta, yabancı bir kadınla karşılaşır başkişi. Olağanüstü güzellikte, çekicilikte bir kadınla.

Kadın gülümser, ilgi gösterir, onu evine çağırır. Hikâyeyi anlatan birinci kişide bir tedirginlik vardır baştan beri, açıklayamadığı bir ürkü içindedir. Bunun, bulunduğu yabancı kentle mi yoksa kadınla mı ilintili olduğunu bir türlü kestiremez. Ama kendisini çağıran, egemenliği altına alan güce de karşı koyamaz. Düşle gerçek arası bir Ortaçağ şatosunda yerler akşam yemeklerini, eski kadehler, şamdanlar, buhurdanlar arasında. Tedirginlik sürmektedir. Belki de o yüzden yatağa uzandıklarında ışığı kapatmak ister.

“Üzülme sevgilim, hiç kıpırdama,” der kadın. Sonra kolunu uzatır; halıyı, döşemeyi, dolabı aşarak kapının yanındaki düğmeyi çevirir kol.

Sıradan bir korku öyküsü bu, ama Hitchcock’un televizyon için hazırladığı dizide yer almasına her nedense engel olunan bir öykü.

Bir de Agatha Christie’ye göz atalım, tutulma nedenlerine yani: Cinayetler genellikle soylu bir çevrede geçer, soyluluk ayrıntıları durmadan belirtilir. Kişiler de sıradan değildir, en azından *bir* özellikleriyle dikkati çekerler. Christie, artık kıvıramadığını seziyor galiba, özellikle son kitaplarında, kişilerinin özelliklerini belirten bir liste koyuyor kitabın başına. Eskilerde “alibi” modası vardı. Yani suçlu, suçun işlendiği anda bir başka yerde olduğunu kanıtlayarak yakasını sıyrabiliyordu da dedektif yine de yutmuyordu. Oysa şimdi kapıdan kapıya ceset nakli modası baş göstermiş. Bu türün okurları, zekâ düşüklüğü gösteriyor olmalı.

Gece kapkaranlık bir yolda dört-beş kilometre yürüyüp bir benzin istasyonunda bira içtik. Benim çantamda rakı vardı, yol boyunca içtim. Sarhoş ama mis gibi uyudum. Olağanüstü denilenin, gerçek yaşamın ta ortasında olduğunu çok az kimsenin bildiğine yanarak.

23 Temmuz

Kınalar köyüne giderken bir boğaz vardır. Her yaz bir kere uğramadan edemediğim bir yer, bir çeşit “yılın nirengi noktası” benim için.

Bu yıl, bahar selleri yüzünden suları çoğalmış boğazın. Eskiden üstüne çöktüğümüz taşlar, arkasında giyinip soyunduğumuz çınar silinip gitmiş. Su, kayaları tarayarak inmiş aşağılara, koca parçalar kopararak tabanına yığmış, ağaçları köklerinden söküp ters çevirmiş.

Ölü bir bitkiler dünyası. Yüksek sesle konuşmaktan bile ür-külüyor. Sivri, dengesiz kayalar iğreti, asılı duruyor tepede, göğe bir anlığına ilişmişçesine. Derler ki su, tepesindeki dağlarla dipteki boşluğun tam ortasındadır.

Köylülerden uğrayan yok oraya, köy yolu çok önce bitiyor. Kayalardan kopan taşları, suyu atlayarak giriyorsunuz boğazın kovuğuna. Yalak bile tepelerde kalıyor. Yalnız yaban nanesinin kokusu duyuluyor derin sessizlikte, bir de kaynağı belirsiz garip bir vızıltı: Belki de sessizliğin kendisidir.

Boğazın suyu serin, tatlı; yeşil, çürük, ezilmiş ot kokuyor. Sanki yıllardır beklemiş bir sandık yeni açılmış. Yüzerken, kayaların araları karanlık, güneşin azıcık sarılastırdığı bölgeler ortalarda. Bütün bunlar on beş kulaçlık bir alanda olup bitiyor. On beş kulaç ötede ufak bir çavlan akıyor, yeniliyor havuzu. Nereden geldiği belli değil; kayaların üstüne çıkılamıyor ki. Her şey, doğa ilk yaratılmışçasına kaygan, belirsiz, umdurucu, ürkütücü. Bir şeye ramak kalmış gibi. Bir jeolojik dönem bitmek üzere gibi.

Dipteki bataklığı çevreleyen kayalar, adsız otlarla kaplı. Garip sürgünler fışkırmış dört yandan çünkü küçük çavlan bu yıl daha da güçlenmiş, gürleşmiş. Sarı, mor, boz dikenler de daha bir sıkı sarılmışlar toprağa. Su, sığlaşıp sığlaşıp ansızın insan boyunu geçiyor.

Kim bilir kaç yüzyıllık kaplumbağalarla suda oynayıp duran yılanbalıklarından başka canlı yok.

Garip bir sinama yeri. Kişiye yaşadığını, soluduğunu dolaysız anlatan, korkuyu ama korkudan vazgeçmemeyi de öğreten, sularında yüzülmesiyle gencelen bir boğaz.

28 Temmuz

Ünlü Gönen kaplıcalarında yeni, lüks bir otel açılmış. Eskisi daha bir sıcak, babacandı. Belki de ondandır, çevredeki ucuz pansiyonların sayısı da artmış. Cevat Akgönül'le lokantaya çıktık.

Otelin müşterileri göçmüş bir dünyadan gelme zenginler. Ölümü atlatmayı iş edinenler; düpedüz ölmüşken, ölmemekte direnenler. Ah'lar oh'lar çekerek dolaşıyorlar. Ya gerçekten çok sancı çekiyorlar ya da halkımıza özgü “çekilen sancıyı mutlaka abartma çabası” içindeler. Topallar, kalçası çıkıklar, siyatikliler, elden ayaktan kesilmişler, varisli bacakları damar yığının dönmüş yaşlı kadınlar... İnleyerek, sendeleyerek otelin bomboş, yepyeni salonlarında gezinmeye çalışıyorlar. Birbirlerinin koluna girerek, sırasında garsonlardan yardım isteyerek; tekerlekli iskemlelerini itecek damatları önceden ustalıklı ayarlamışlar.

Kadınlar, başlarına namaz örtüleri örtmüşler. Erkeklerin çoğu çember sakallı, tespih çekmekte usta esnaf. Kimilerinin kalçaları öylesine boşalmış ki, pantolon güç duruyor üstlerinde.

Uzay modasına uygun kırmızı, köşeli, madeni çerçeveli ışıkların altında, “Off kadir Allahım, sen kurtar!” diyerek yemek listelerini inceliyorlar. Yağlı yemeklerden kaçmalı, perhiz yemeği de var. Ama neden? Ansızın anlamsız'la karşı karşıya kalıyorlar. Gençliklerinde, para kazanmaya yeni yeni başlarken, lüks bir otelin salonlarında geçirecekleri, kişiliklerini ve paralarını kanıtlayacakları bu günler uğruna yüz dirhem kıymayla, bulgur pilavıyla yetinmemişler miydi?

Ya kadınlar? Harçlıklarını, kocalarının ceplerinden gizlice aldıkları üç-beş kuruştan çıkarmamışlar mıydı? Bir erkek maydanozun fiyatını nereden bilsin? Üç-beş kuruş fazla söylemeli, böylece paranın ve erkeğin kökü evin içinde kalmış olur. Ayıbı yok.

Ama artık yeter! “Torun torba” bile gözlerinde değil. Her koyun kendi bacağından asılır! Şu kaplıcanın keyfini çıkaracaklar. Yalnız nasıl? Ne yaparak? Neyi bilerek?

Kaplıca, yaşanmamış bir gençliğin, artık edinilemeyecek para harcama bilgisinin, hak edilmemiş bir yaşlılığın olmadık koşullarını seriyor önlerine. En iyisi aşırılığa kaçmamalı, ucuz

yemeklerden seçmeli, bahşişi düşük tutmalı. Daha yarın var, belki bir ay var. Kaplıca cana can katıyor.

Bir kadın, yüz on küsur yaşında ecnebi bir kadınla ilgili bir gazete haberi: O yaşta hiçbir sağlıksızlık belirtisi göstermiyormuş. Yorgunmuş çok. Ölememekten yakınıp duruyormuş. Sonunda bahçesindeki bir ağaca asmış kendini.

İki karışit ihtiyar soyunun sözcüleri bunlar.

29 Temmuz

Gönen'in pazarı var bugün. Her salı.

Zavallı, güleç yüzlü tazelerle, saçları atkılarının, kara çarşafların altından seçilmediği için yaşları da kestirilemeyen, yalnızca beyaz dişleri görülen kadınlar dolaşıyor ortalıkta. Bu yıl "moda" olduğunu bir yerlerden duymuşlar; sandıklarından çıkarttıkları iç gömleklerini, göz nuru döküp işledikleri oyaları, simli örtüleri satışa çıkarmışlar. En çok da işli masa örtüleri göze çarpıyor; demek en çok o gidiyor. En ucuza o kapatılabiliyor yani.

Her yanda yemeniler, tekdüze oyalar. Üç yıl öncesine kadar, özenli, zevkli, öz zevkimizi yansıtan renk alışımından iz bile kalmamış. İlgililer, nelerin beğenildiğini öğretiyorlar oya işleyicilerine; onlar da tez elden uyuyorlar bu isteğe, paranın gücüyle.

Sözelimi; üç yıl önce bir yaz, Biga pazarından, bezi Kürt moru, kahverengi-sarı karışımı, uzun dal-oyalarla çevrelenmiş bir çilgın yemeni almıştım kendime. Bu yıl mor yok gibi, ancak Gönen panayırında –yılda bir kere yapılan bir şenlik– rastlanıyormuş mora. Uçuk sarı, akide, toz pembe bezlerin çevresine kent beğenisine uygun sandıkları kırmızı-mavi, yeşil-sarı gibi sıradan oyalar geçiriyorlar. Sonuçta iğrenç bir bileşim çıkıyor ortaya, kulaktan dolmayla bildiğine sırt çevirmenin bileşimi.

Biga'da yaşlı bir köylü kadın, "Sen hoyrat biliyorsun bu işi hanım kızım," demişti, "gel gör ki, dediğin renkleri alan yok."

Bir dost, inanılmaz desenlere inanılmaz renkler katan bir köylü kızına şöyle sormuş:

“Peki nerden buluyorsun bu renkleri, sana bu çizgileri kim öğretiyor? Nerden biliyorsun?”

Kız suskun, utangaç, durmuş:

“Heeeç,” demiş, “karnımdan!”

Artık yabanıl uyumsuzluğu bir yana koymuşlar, simetri kaygısı güdüyorlar ki simetri, güvenli bir sığınak aramaktan başka nedir? Sağda ne varsa, solda da vardır, bilirsiniz, şaşırmazsınız.

En çok da mavinin peşindeler. Bilirsiniz, Gönen çivit boyalı evlerle dolu bir kasabadır. Sokaklar daracık olduğundan, maviler birbirine ve karşılarındaki soluk beyaz duvarlara yansır. Pencere içlerinde küpe, sardunya, fesleğen ve plastik çiçek olmaya özenen alacalı çiçekler durur.

Yine de en haklı duygu mavidir. Maviye tutkun bir arkadaşım var: Şamil. Maviyi sevdikleriyle, yaşadıklarıyla bile birleştirme, özdeşleştirme çabasında, öylesine.

Resimlerinde mavinin her türünü anlatmayı dert edinmiş bu sevgili arkadaşım bilirim, Gönen’de yaşamış, anası babası da Gönen’de yaşamış birinin ancak bir tek maviyi –oralı maviyi– anlatabileceğini, onu gerçekten anlatabileceğini duyar içinde, umar ve bekler.

Gönen’in tanesi bir kilo çeken bostan patlıcanlarından beş dakikada pürüzsüz bir salata yapabilirsiniz. Çekirdekleri yok gibidir. Bembeyaz. Yoğurt, acı biber, sarmısak katarsanız Anadolu usulü olur, beyaz peynir rendeleyip kararsanız Rumeli işi.

Pazarda daha neler mi var? Şeker fasulyesi diye soysuz bir bitki, askerlerin bıraktıkları ekmek torbaları, kapaksız mataralar, at koşumları, tırmıklar, yörenin verimi zeytin ve zeytinyağı, Bursa’dan gelme bıçaklar ve her pazarda rastlanan renkli kolyalarla kötü şerbetler.

Gönen Parkı; havuzu, ağaçları, kuğuları, bakımlı bitkileri ve sessizliğiyle bulunmaz bir yer. Bu parkta, bu alanda, bu çarşıda, kendi adını alan şu caddede, Ömer Seyfettin diye bir hikâyeci ağabey yaşamış. Bildik bir ölünün adımlarını izleyince, dolaşmak daha kolay oluyor.

30 Temmuz

Okudukları kitapları yerli yersiz sıralamayı kültür belirtisi sayanlardan tiksiniyorum. Dilimizde yayımlanmamış kitaplarından söz açanlardan ve özellikle kendi bulduklarını sandıkları önemli yazarlardan, bilgilerden, yazılarında alıntı yapmayı iş sananlardan.

Yalnız kitap, yaşamının bir parçasını oluşturuyorsa, derin bir iz bırakmışsa, ondan söz etmemek de kadirbilmezlik oluyor düpedüz. *Şeker Portakalı* öyle bir kitap. Çeviri, Aydın Emeç'in.

Sabah, başımı kuma dayadım, denizin ve rüzgârın büyük uymuna kulak verdim. Rüzgâr tersine estikçe, deniz de tarazlanıyordu ha bire. Gönen'in basık, boğucu, neredeyse bozkırsı çanağından çıkan rüzgâr, çılgına dönüyor Denizkent'in açık göğüne varınca. İyi güzel ama zırl zırl ağlayarak okuduğum kitabın etkisini atamadım bir türlü. Adam haklı: "sokağın belleği zayıftır" ve "her sokak, sokak çocuklarına aittir", "Sokakta her şeyin bir çağı vardır: maviler dönemi, rüzgârın çağı, uçurtmaların çağı..." Hele "karşı kaldırıma geçmek" sorunu, kimi insanlar için büyük bir güçlüktür. Benim gibi otuz beşine gelseler bile.

Ben de birine, hiç değilse bir kerecik olsun "Portuga!" (Portekizli, demekmiş) diye seslenmek isterdim. Başka bir sözcük de olabilir elbet, o duyguyu versin yeter ki.

31 Temmuz

Beyaz kâğıt bulma derdi. Buralarda kopya kâğıdı da bulunmuyor. Büyük bir telaşla, ona buna yüz kızartarak ödünç yazı makinesi, ödünç kâğıt, ödünç kalemle "gündökümü"nü hazırladım. Muammer Aksoy İstanbul'da, o yüzden kopya kâğıdı bulunamadı. Nasıl seviyorum bu kargaşayı, dünyadan bir şeyler yağmalama çabamı! Bazen acıyorum da kendime.

Turgut, bastonuyla kıyıya ilk defa yürüdü bugün, Küçük Turgut benimle ilk kere suya girdi. Bir ilk'ler günüydü kısaca. Geçen

akşam kıyasıyla bir tartışmaya girişmiştik; bu ilk'ler gününde, o tartışmanın önemini daha iyi kavradım galiba.

Çok geç bir saatti. Tartışmanın konusuysa: Wagner mi önemlidir, Verdi mi?

Sorunun nereden, kimden çıktığını bilemeyeceğim. Bildiğim tek şey, bu iki bestecinin de “benim bestecilerim” olmadıkları... Sabahın dört buçuğuna kadar yeri göğü inleterek tartıştık dört kişi. Kimi zaman birbirimize “Sayın”, “Lütfen dinler misiniz?”, “Bilmem okudunuz mu son yazılanları?” “Ben aslında müzikten anlamam ama...” gibi küçümser sözler söyledik. Wagner’in müziği görkemliydi, usturupluydu, göz kamaştırıcıydı bence, hele müzikle gerçekten ilgilenenler için, müziği iş edinmişler için belki çok daha büyük açılımlar getiriyordu; oraya kadar peki.

Ama Verdi gibi ezgileri halkının dilinde dolaşan, halkına müziği benimseten bir besteciye yalnızca “ucuz ezgi bolluğu” yüzünden küçümsemek de en azından basmakalıp entelektüellik'ti. Üstelik, *Othello*'nun bestecisiydi Verdi.

Sorun neydi? Bir aydın, kendi fazlalıklarını, küçük bencilliklerini –görkemli de olsalar– atıp elini çoğunluğa uzatmalı mıydı, yoksa bu bireysel değerlerini sonuna kadar savunmalı mıydı?

Ben galiba orada karıştım tartışmaya. Doğru kullanılan “magazin”i sıkışıp kalan ahkâm'a yeğ tuttuğumdan. Sonuçta, kimse kimsenin ne demek istediğini anlayamadı beklenebileceği gibi.

Bir ara İskender Savaşır, hem profesyonel, hem duyarlıklı, hem popüler bir besteci bulup çıkararak konuyu bağladı: Mozart.

Sabah, gülmekten katılıyorduk, saat yedi buçukta, bir göz açık, bir göz kapalı denize giderken.

6 Ağustos

“Bilmem ki doğmayan çocukları ben mi doğsam?”

Hiroşima'nın bombalanışının yıldönümü bugün. Doğa da insanlar da habersiz. Sıcak, sessiz, anlamsız bir sabah.

Yüzyıllık Yalnızlık'a başlamalı en iyisi. Marquez'in kapaktaki fotoğrafı, sıcak bir yazardan çok hergele bir ayakkabı boyacısını andırıyor. Ama kısa sürede alıştım fotoğrafa. Anaç, doğurgan bir yazar Marquez. Şimdi sayıları çok az, ama gün geçtikçe hızla artacağını sandığım bir erkek türünden. Açıklaması güç, bir deneyeyim: Doğuramamalarına yandığınız erkekler vardır. O güzel, korkunç sancıyı yiğitçe çekmek, sonra o büyük tada varmak hakkı onlardan esirgenmiştir doğaca. Hele haksız yere, salt dişiliklerinden ötürü ana olabilen bazı kadınları düşündükçe, nerdeyse öfkelenirsiniz o yasaya. "Marquez doğurgan bir erkek," diyorum işte.

Yazınımızda sık sık rastlanan ermiş-ihtiyar kadın, çevresine söz geçiren bilge ana, boynu bükük köylü kızı gibi kalık tipler yok bu romanda. Asıl, kadınlar... Dişleriyle tırnaklarıyla, yabanıl doğadan söktükleriyle, her yaşta korudukları dişilikleriyle nasıl varoluyorlar, aşkolsun! Direnmeleri kendi haklarını korumak adına da değil. Onların eski huyu direnmek: sağ kalabilmek, artakalabilmek, sürmek demek.

Büyük duyguların, uzun geçmişin, günümüzde ancak Doğu'da ve Latin Amerika yazınında yansıyabilmesi, çağımızın en ilginç başarılarından biri. Savaşmayı bilenler, savaşın içinde olanlar, yazarken, doğru, büyük ve kaba'yla estetik olanı bağdaştırmayı başarıyorlar. Gerçeğin düz, ilk eldeki görünüşü, ilk elden aktarılışı ilgilendirmiyor onları. Efsaneleri, korkuları, batıl inançları bilen ulusların çocukları olarak gerçeğin düşle çakıştığı, düşlerle pekişip yeni boyutlara vardığı alanları zorluyorlar. Kanla, ölümlerle, acılarla kazanılmış bir başarı bu.

Doğum ve ölüm, hızla birbirini izliyor kitapta, düşle gerçek gibi. Ne becerikli bir öldürücü Marquez, yenilere yer açıyor durmadan. Acımadan öldürüyor.

Yine de kara bahtlı anası Enola Gay'in adını taşıyan bir uçaktan Hiroşima'ya bombalar yağdıran savaş pilotunu yalnızca yazıyla değil ellerimle öldürmek isterdim.

7 Ağustos

Bu sabah, Mozart ve Viyana valsleri eşliğinde, bol güneş-ışıklı suda çamaşır yıkadım. Bahçe hortumu ısınmış, leğendeki sabun hemen köpürüyor. Dayanamadım, hortumu başıma da tuttum sonunda. Suyun yorgun, uyuşuk bedenim üstünden çağlayarak akması, duyarlı noktaları bulması, hepsini eşit bir diriliğe getirmesi!..

Çamaşır yıkamak, suyla oynamaktır ya bir çeşit, yıkanma ise düpedüz bir tören. Yenilenmek, günahlardan arınmak, baştan başlamak gibi duyguların hepsini getiriyor yedeğinde. Gücsüzler, zayıflar, çaresizler, saralılar yoksa neden öylesine korksunlar sudan?

Küçük kızlar, bakireler sıkı sıkı kapanırlar yıkanırken, yine de suya karşı koymazlar, tutkuyla girerler altına. Oysa ergenlik çağındaki delikanlıları, nevrasteni çekenleri yıkanmaya zorlamak gerekir çoğu kere. En küçük bir yanlışlık –suyun biraz sıcak olması, göze sabun kaçması bile– bellekte derin izler bırakabiliyor ileri yaşlara kadar.

Başkalarının yıkadığı çaresiz bebekler, başkalarınca kesilenmekten zevk alanlar, kendi bedenleriyle başbaşa kalanlar... Bir de topluca yıkanma gibi bir tören var. Şimdiye kadar bir kere gittim hamama; çok küçüktüm, beş-altı yaşlarında falan. Memeleri masallardaki gibi sarkık, korkunç kadınlar cırılçıplak dolaşıyorlardı ortalıkta, bacaklarını fütursuzca açmış çiğköfte yoğuruyorlardı; yağlı bedenlerinden akan ter de damlıyordu kıymanın içine. Beni de soyunmaya zorladılar. Nedenini ancak bugün kavrayabildiğim bir ürküye kapıldım, başladım ağlamaya. “Çıkarın beni buradan!” diye ağladım uzun uzun. Beni götüren hizmetçi, ancak anneme söylemeyeceğim konusunda söz kopardıktan sonra çıkardı beni dışarı. Bir daha da ne hamama ayak bastım ne de şimdiki adıyla “sauna”ya.

(Bir hikâyeye okumuştum, Roger Martin du Gard’ındı galiba: İsa’yla buluşmak için yıkanan, düşünde hep küçük İsalarla süslü kan kürecikleri gören bir bakireyi anlatıyordu. Bu tören üstüne daha çok kafa yormalı.) Her neyse.

Gün boyunca bahçedeydim. Oyalandım ağaçların arasında. Saçlarım rüzgârda hemen kurudu. Akşama doğru denizin rengi bozuldu birden. Koyuldu. Koca dalgali oyun-denizi oldu.

Gece yine bahçedeydik. Geniş bir sofrada. Herkes en iyi bildiği yemeği pişirmişti, en çok sevdiği şarkıyı söyleyecekti. Ağaçların arasına camla örtülü mumlar yerleştirmiştik. Ansızın, yemeğin sonuna doğru şimşek çaktı, kalın bir sağanak boşaldı:

— Kim o gelen?

— Rüzgâr! diye bağırdı biri.

Yazlık bahçeleri silip süpüren hışmıyla daldı rüzgâr, mumlarımızı söndürdü, toprağı bir anda yapış yapış etti, yolun iki yanından, oluk halinde sarı-bulanık sular akmaya başladı.

Giyilenler garipleşecek artık demektir: mayonun üstüne kazak, elde şemsiye. Denizin yanı başında yağmurlukla dolaşacağız. Yaz gecesinin kuş sesi de duyulmayacak.

Yeni yıkanmış saçlarımı yağmura uzattım, doya doya içime çektim bereketin suyunu. Yağmurda da yıkandım. O daha başka bir törendi.

10 Ağustos

Basık, kötü, hain-kurt bir gün. Son bir gün gibi.

İçim ezik, camdan bakıyorum: Dışarda şimşekler çakıyor, sabahın karanlığında gece sesleri. “Biricik” diyor içimde biri. Ben miyim o biricik, özlediklerim mi? Kendime sevecenlik gösterme isteği mi, seslenme mi? Bir sıra duygusu mu yoksa? Oldum bittim yersiz-yurtsuzum çünkü.

Savunma içgüdümü, basmakalıp kültürümü altdip bulmak isterdim. Çözemedim; geceki düştten bu yana takılı kaldı aklıma.

İpuçları şunlar: Küçük Lord, annesine “Biricik” diyordu dün, televizyondaki filmde. Bir de, oğlumu haksızca azarlıyorum arasıra. Yine de çözemedim gitti. Havanın etkisini de hesaba katmalı elbet. Olmadık tepkiler yaratıyor bende. Her değişikliği liflerime kadar duyuyorum. Rüzgârı, ayazı, nemi. Sızlıyorum.

(Yüzümün yırtıklığı, gövdemizin dağınıklığı dışardan bakılınca belli mi acaba? Gözlerimi karşımdakilerden kaçırıyorum.)

Katlanamadım daha fazla. Necla'yla yürüyüşe çıktık. Ayhan Baran'a uğradık. Girdiğimiz yapı yonga, talaş, ter kokuyordu. Kalaslar, tahtalar arasında uzaktan bir deniz. *Yapılmakta olan* bir evin taraçasında oturduk. Tek tük gezinenler vardı kıyıda. Aşağıdan Ayhan'ın çıktığı tahtaların sesi geliyordu. Ayhan tertoz içinde. Evini bitirme çabasında. İki soğuk bira açıp baş-başa bıraktı bizi.

Az rastlanır yetenekteki sesini kendine oyuncak etmemeyi başarmış sanatçılardan Ayhan. Bir gün sesi bitse, rahatça marangozluk yapabilir. Kalasları kendi taşımacasına. Yalnız işinde ödün vermez. Ne sesini kullanmada ne ev yapmada ne bahçe sulamada.

Rumelikavağı'nda, turunculu kerpiç evine bir kat daha ekleme çabasında bir adam görmüştüm. Çizgili pijaması üstündeydi, günlerden yine Pazardı.

İşin kötüsü, kakao pişirmeyi unutmuşum. Top top kaldı bardakta.

— Boş ver, dedi Ayhan.

— Boş ver canım, dedi Necla. Biraz boş versene sen.

— Valla, dedi Ayhan. Biraz.

15 Ağustos

"Ağustos'un yarısı yaz, yarısı kış." Yaz bitti. Tatil de. Deniz soğuk, Eylül ürpertisi kıvamında. Güzel denize "Çalışacağım" dedim. O da benim gibi dalgalı, çırpıntılı, kararsızdı. Herkes yün ördü, ben rakı içtim dün gece.

Yoğun, kıpkırmızı bir mevsim daha geçti. Bu gece ailece, otobüsle eve dönüyoruz. Son anda parayı nereye koyduğumu bulamadım; bavulları sokağa boşalttık.

Gece otobüslerini çok severim. Yol karanlıkta uzar gider. Tam arkamızda Biga'da öğretmenlik yapan bir kız oturuyordu bebe-

giyle. Bu tür otobüslerde bir gelenek var: kadını mutlaka bir başka kadın yolcunun yanına oturtuyorlar. Bir yanlışlık olmuş, kızın yanına genç bir adam düştü. Kızın birşey dediği yok. Üstelik adamcağız, bebeğin ayaklarını da aldı kucağına. Ama otobüste herkes tedirgin. Herkesin gözü ikisinde. Kızcağız, ister istemez benimle konuşmak zorunda kaldı. Kocalı ve çocuklu, saygın bir kadınla yani.

Bursa'da mola veriliyor. Bursa tümüyle bir çarşı. Kötü, aylak bir çarşı. Yeşilliğini falan göremedim. Çarşı olmaya öyle alıştırmış ki kendini.

Öğretmen kız, bebeğini bana bırakıp tuvalet aramaya gitti. Gecikti, gecikti; ter döküyorum. Gidip bir bakayım dedim. Haklıymış. Hela tepeleme dolu. Benim 50 kuruşumu da o verdi. Bayağı utandım.

Gazetelerde bebeklerini birilerine bırakıp ortalıktan kaybolan kadınların haberleri çıkıyor ya, demek etkisinde kalınıyormuş!

16 Ağustos

Sabah altıya doğru eve vardık. İstanbul'a. Kedileri toparlamak, evi işler hale getirmek öğleye kadar sürdü. Öğlede, iki icra memuru çıkageldiler. Benimle uzak yakın ilişkisi olmayan, yine de ödemek zorunda bulunduğum bir borç yüzünden.

Müteahhit bulunamayınca, *işveren* aranıyormuş (ben işverenmişim, öyle görünüyormuşum). *Müteahhiti* bulabilirsem ödediğim parayı geri alabilirmişim ama bizim aramızdaki sözleşme ne kadar sağlam olursa olsun, hiç ilgilendirmemiş SSK'yi.

Hey Tanrım, ben işverenim ve SSK'ya borçluyum! Dahası, yok olmayı çoktan aklına koymuş birini bulmak zorundayım, devlet onu aramak zorunda değil. Soğukkanlılık yitirilmemeli.

Yaşlı memur, yakında emekliye ayrılıyor, hır çıkarmamamı istedi. Şoför, ücretinden kendiliğinden indirim yaptı. Hemen para bulabilsem bekleyecekler. Zararın neresinden dönülse kârmış. Hangi zararın neresinden dönülse? Bir Cumartesi günü, öğle-

üstü, eşe dosta başvurma'nın zorluğunu, getireceği kırılmaları falan anlattık. Hak verdiler. Bu davalar öylesine artmış ki utanıyorlarmış artık. Zabıt tutmak kaçınılmaz oldu. Kalem çalışmadı, benimkini verdim. Memur yazmaya başladı:

“A Blok’a gidildiğinde kapıcı (‘Adı nedir kapıcının?’ diye sordu. ‘Mustafa,’ dedim) Mustafa kapıyı açtı, onlar C Blok’a taşındılar dedi. C Blok’a yürümek zorunda kaldık, zili çaldık. Bu sefer kapıyı borçlunun kendisi açtı (‘Sizdiniz borçlu, değil mi?’ dedi. ‘Yani kapıyı açan?’ ‘Evet’ dedim.)”

Duraladı bir an, haczedilebilecek eşyalara göz gezdirdi. Ailece, televizyonu önerdik.

Kahvesini höpürdetiyordu bir yandan, yazmayı sürdürdü:

— Phillips marka ‘Televizyonun aslı nereli?’ (‘Galiba Hollanda malı,’ dedi Turgut) Hollandalı Phillips marka, çalışır vaziyette bir televizyon haczedilmiştir. Yedi emin olarak borçlunun kendisine bırakılmıştır. Üç gün içinde...

— Pazartesi orada mısınız? diye sordum.

— Aman kızım, dedi, ikiyle dört arasında. Biliyorsun emekliye ayrılıyorum.

17 Ağustos

Tatil dönüşünün hevesiyle gazetelere saldırdım. Harun Karadeniz ölmüş! Bekliyordum, yine de inanamadım okuyunca. Her günkü dizi-yazısı iç sayfalarda sürüyor. Yarın da yazacak yani, öbür gün de. Orada bir yer kaplayacak.

İyi ki ‘sanatçı’ kisvesinde biri değil Harun Karadeniz. Sanatçılara uygulanan değişmez gömülme-töreni-senaryosu incitemeyecek onu. Hiç değilse o yalanları, o ikiyüzlülükleri göğüslemek zorunda kalmayacak ölü bedeniyle.

Değişmez. Daha önce camiye adım atmamış kimseler, o gün en alımlı kılıklarla boy gösterirler. Her gün o camide namaz kılanları şöyle küçümser bir gözle süzdükten sonra kendi aralarında kümelenirler. Sigaralar tellendirilir, buluşma günleri kararlaştırılır. Bir de ellerde bardaklar olsa tam bir sergi açılışı...

Tören, mezarlıkta sürer. Konuşma yapacak biri mutlaka vardır. Kimsenin amacını tamtamına kavrayamadığı, nedense öfkeli bir konuşmadır bu. Örtülü olarak birşeyler çıtlatılır. Mezarlıktan dönüşte bir içkievinde rahmetlinin anısına içilir; iş tatlıya bağlanır.

İki-üç gün sonra yazılar çıkar. Ölen ister namuslu biri, ister çıkarıcının teki, ister yaşarken varlığıyla herkesi bezdirmiş bir ukala olsun, sözler değişmez. En büyük sahtekârlığımızdır: ölünün arkasından iyi konuşulur. İyilik, cesetler arasında eşit olarak dağıtılır.

Yazılar da değişmez zaten. Önce kavram ya da olay olarak ölümle ilgili bir giriş, bir şiirden bir parça, sonra benzer ölüm-lerin uzunca, emek-ürünü bir listesi, “Bir gün bana demişti ki...” diye başlayan anı aktarmaları, kişisel övünmeler, en sonra da çiğ bir sesleniş: “Ey Falanca, seni unutmayacağız,” gibi. Tekdüzeliliğin dışına çıkamayan gözüyaşlı yazılar; abartılmış, saygısız, yapay övgüler.

“Üzküru mevtaküm bi'l-hayr”

Harun Karadeniz'e yalansız bir güzelleme düzmek isterdim.

Derdim ki: kendisi gözüpek bir yigittir. Tanımam ama bilirim. Akıllı, duyarlı, sıcak bir yazardır.

Özeleştirisini yaparken içtendir, gizlemezdir.

Çığırkan ve telaşlı değildir, sabırlı ve umutludur.

Öne çıkmaya çabalamaz, alçakgönüllüdür.

Hastalığını yaşamı boyunca sömürmemiş ama usulca öldürüldüğünü de hiç unutmamıştır.

Ölünceye kadar iş görmüş, sızlanmamıştır.

Vasıflı bir işçinin onurlu sessizliğindedir.

Töreni kendisine yaraşmıştır umarım. Fotoğraflar tam bir ipucu vermiyor.

Acaba yarın ne yazacak?

18 Ağustos

Karaköy yöresi yanıyor. Çok sıcak, kurak bir gün. Ter, buğu olup yapıyor gövdenize, rüzgâr da, bindebir esmeyegörsün, üşütüyor bayağı. Hele gece uykusuz kalmışsanız, iklimin aykırılıklarına daha hiç katlanamıyorsunuz.

'12 Mart Romanları'ndan okuyorum bu ara. (Yazarları karşı çıkmadıklarına göre, böyle diyebilirim gönül erinciyle). İşkence anlatılıyor diye bir romanı beğenmemeyi anlamıyorum, gelgelelim 12 Mart dönemini hemen anlatma tezcanlılığını göstermeyen romancıları, güncel olmamakla suçlamak daha ters.

Bence bu romanların en büyük talihsizliği, romancının yıllar önceden kararlaştırdığı, tasarladığı bir konunun gelip 12 Mart'la noktalanması: yani sondan başa doğru akan bir roman kurgusu. Yapılmak istenenin dinamizmine taban tabana zıt bir işleyiş. Bir de, yazarların günlük yaşamaları içinde hiç karşılaşmadıkları ya da karşılaşsalar bile üstünde durmadıkları kişileri 'mahpushane'de görünce olağanüstü bir ilgiyle ele almaları. Zulme ve baskıya karşı çıkmaya sonuna kadar evet ama halkı allahın günü jandarma dayacağına çekilen bir ülkede baskı, yalnız aydınlara uygulandığında mı baskı oluyor? Sevgi Soysal, bu türdeki en iyi romanlardan biri saydığım *Şafak*'ta, Cevdet'e 'turist' sözcüğünü kullanıyor Oya'yı eleştirirken. 12 Mart'ı anlatanlar, turist gibi hissetmeseler kendilerini! İnsan her yerde yersiz-yurtsuz olabilir o başka, ama buralarda yerimizde yurdumuzdayız.

Kimi sözcükleri, kavramları paylaşmak gitgide güçleşiyor. Siyasaya ya da sanata ilişkin her başkaldırı, kendi öz anlatımını, kendi önerdiği dili birlikte getirmeli, ne var ki bizim seslendiğimiz kitle, yenilikçilikten yana değil pek. Demek, okurla bir ortaklaşalık tutturma adına bir süre daha eski gereçlerle yetinip gideceğiz, yeni olanakları zorlamak istemeyeceğiz. Okunulur olma kaygısı ağır basacak. Kimi zaman sözdizimi kurallarını bozmakla kalacağız; düpedüz küfür, alay, kara yergi yerine, anlayışla karşılama, çözümleme, ne de olsa bağışlama, geçerli olacak.

İki ucu boklu bir değnek. Bizlere de günah.

20 Ağustos

Büyük Savaşlar dizisi kadar ilginç bir dizi de *Savaşan Dünya*. Televizyonun en büyük işlevlerinden birini üstleniyor: geçmişten, eskiden, silinmişten, diri görüntüler getirmek. Belgesel romanların, bilimsel incelemelerin, araştırmaların erişemeyeceği bir sahiçilikle tarihi yenilemek, güncelleştirmek. Yerinde ayrıntılarla –bir çocuk yüzü, patlayan bir bomba, bitkin bir asker– nerdeyse insanlaştırmak soğuk-yüzlü tarihi.

Pasifik Savaşı'nı yaşamış bir Amerikalı subay şöyle diyor: “*Her zaman bir işin üstesinden gelebileceğimizi düşünürdük. Korkardık, ama düşünürdük.*” Sonra ekliyor: “*Hem milyonlarca yara almak, hem de sonunda o allahın belası yerleri düşmana bırakmak zorunda kalmak.*”

Anlaşıldığına göre Pasifik Savaşı, her türlü özveriyi göze alan kamikaze'lerle yalnızca sağ çıkmaya çalışan Batılılar arasında geçmiş. Japonlar, verdikleri her karış Japon toprağına karşılık o toprağın iki katı Amerikalı kanı almışlar.

Birara bir istatistik yayımlanmıştı. Amerika, Vietnam uğruna girdiği savaş harcamalarıyla Vietnam halkına kişi başına yılda yüz dolarlık bir yardım yapabiliyormuş. Ama o yardımı alan kim?

26 Ağustos

Uykunuz kaçtı mı, kültürünüz artıyor. Ben de bu ara, Orta Avrupa yazınına sardırđım. Nedenini bilmiyorum, belki de taze bir soluk aradığım için.

Son okuduğum roman, *Ateş Hırsızları*. Ama fark etmez aslında. Nasılsa hepsinde garip bir ortaklaşalık göze çarpıyor: üslup tutkunluğu. Bir yazarın dünyayı nasıl algıladığını okura iletebilecek tek yordam olan ‘anlatım özelliğı’ deyimini bile bile kullanmadım. Aslında ‘roman’ da denemez bence bu ürünlere; yazı, çağdaş destan, metin gibi kaçamaklar yapılmalı.

Paragraflar tikişık, soluksuz. Ne olduğı belirsiz, korku yüklü

simgeler, olağandışı diyaloglar, gerçekten başarılı doğa betimlemeleri ile doğada eşine rastlanmayan silik soluk masalsi tipler içiçe.

Zorbalık, günün modası gereği, başı çekiyor. Kaşıkla göz oymaktan, ırza geçmeye, linçe kadar. Yüzparalık cinsellik, ille de bilgiçlik, kısırlık.

Kısırlık'la şunu demek istiyorum: Anlatılanlar, gerçek yaşamın düşsel bir görüntüsü olsa neyse, ne var ki tül perdenin arkasından izleyebileceğimiz olay dokusu da yok aslında. Tek kaygı, yazmak. Yaşamayı imgeyle takas etmek. Yaşama'nın yerine yazma'yı koymak.

Düşünün, iki koca Dünya Savaşı geçirmiş, nice imparatorluğun yıkılıp parçalanmasını yaşamış, Osmanlının yemeğini-döşegini, Adriyatik'i ve Tuna'yı, Balkan havasını, Viyana valslerini ve Çigan kemanını tatmış uluslardan çıkıyor bu ürünler; bu steril, dondurulmuş ürünler.

Öfkemden mi ne, bugün safra kesemle savaş açtık birbirimize. Ona şöyle sucuklu, yumurtalı, patlıcan tavalı, bol yeşil sebzeli bir baskın düzenlemek zorundayım. Kendine gelsin. Tez akıp giden, nemli yaz günleri bunlar.

29 Ağustos

Sarı defterim bitti bitiyor. Çok sevmiştim, alışmıştım. Kalın bir lise defteriydi, kabında kar taneleri vardı. On yedi yaşında bir kız çocuğu, önce mahalle bakkalına, sonra o bakkal aracılığıyla Gönenli bir şoföre başvurarak uzaklardan getirtmişti. O yüzden uzun sürdü gelişi. Deftersiz kalınca telaşa kapılıyorum; sanki birileri birşeyler bekliyor benden de, ben onları yarı yolda bırakıyormuşum gibi. Sanki defter gelmese, ben yazmasam, dünya yıkılacak.

Kız çocuğu, telaşımı anladı, kendi defterini armağan etti bana. Okur, görebilsin isterdim. Nasıl yazmaya çağırın bir defter! Azıcık kullanılmış. Kapağında 'Almanya'dan İzlenimler' yazıyor.

Baş sayfada ilk bakışta garip gelen sözcüklerden oluşmuş bir sözlük var:

Lächeln : gülümsemek

Beschreiben : tanımlamak

Überkam : yenmek

Her sayfa, yedi güne bölünmüş. Günlere az yer düşüyor. Yazarken, yoğun kesin değinmeler gerekiyor o yüzden. (İyi bir sinama oldu benim için.)

Karşı sayfalardaysa renkli fotoğraflar göze çarpıyor: Araştırma Hizmetleri, Kuzey Denizi'nde Bir Ev, Federal Almanya'da Sonu Olmayan Bir Kent, Bejart Balesi, Teknolojik Çağda Binicilik gibi propaganda konularına ilişkin ilginç fotoğraflar.

Her şeyi değiştirmeye yatkın kızçocuğu, fotoğrafların üstüne yazmış. Dans eden Alman gençlerinin üstüne şöyle: *Düşler paklamaz beni! Gidi cavırın kızı!*

Karda elele koşan bir kadınla bir erkeğin üstüne de: *Heyyt babalar be! Yaşamak be!*

Şöyle sorular soran bir kızçocuğu:

— Tomris teyze, Dostoyevski'yi Gorki'den daha az mı beğenmek gerekir?

— İnsan birini severse, bir daha sevemez mi? Hakkını yitirmiş mi olur?

— Bir erkek, sizi başkalarıyla aldattığını söylüyorsa, sizi seviyor mu demektir?

— Sadık olmak ne demek Tomris teyze? Ben sadık olmak istiyorum.

— Bile bile yanlış yapıyorsanız, budala sayılabilir misiniz?

— Tomris teyze, bu gece kulübün diskoteğine gidelim n'olur. Siz isterseniz, karşı çıkmaz bizimkiler.

Soruları hep başka sorular açan, sonunda bencillığe gelip dayanan hırçın, dişi, şeker bir kızçocuğu. Top oynamayı, koşmayı, denizi seviyor. Kitap okumayı da. Ufacık numaraları, yalanlarıyla tam yaşının çocuğu. Adam gibi oturup konuştunuz mu, size gösterdiği olanca saygısıyla. Belli belirsiz uzayan alt dudağı, sık sık dolan gözleri, sorularına gerçekten ve tezelden yanıt beklediğini gösteriyor.

“Hayır” demek gibi olağan bir özellikten yoksun olduğum için gittik o gece diskoteğe. İlk gidişimdi, herhalde sondur da. Gençlerin diliyle “mantar”mış, “naftalin müzik” çalınıyormuş. Orkestra adıyla birleşen üç-beş amatör coştular birara, çağdaş müzik yapmaya başladılar. Ne gariptir, aşk da müzik de *yapıl-maya* başlandı artık.

Ortaya fırlayanları izliyorum oturduğum yerden. İçimde anlatılmaz bir hüzün. Ancak tek tek dans etmek coşturuyor bu çocukları! Kolkola girip halay çekemiyorlar, düğünü ve durumu kurtaran kasap havasından ve sirtakiden habersizler. İki arkadaş bir olup çocuksu, kolay polkayı, hergele çarlistonu denemiyorlar. Görkemli vals, meşum tango, zaten uzak onlara. Tek başlarına, yerinde sayarcasına, uyumsuz sıçramalarla tepinip duruyorlar. Ne kadar yalnız bırakmışız onları. Ne kadar çaresiz! Deli gibi denize koştum. Sigara dumanından, gürültüden uzağa. Geceyarısı denizi kapkara, diplerde ışıltılıydı. (Yanlış anlaşılmasın: Yaz geceleri deniz kıyısındaysam, mayom vardır içimde. Denize ille çıplak girmek gibi saçma serüvenlere kalkışmam. Deniz’se derdim, deniz’dir o kadar.)

Dönüşte diskotekten çıkan gençlere rastladım. Sabah kumsala getirdiğim, bir köşeye çekilip denizin sesini dinlerken içtiğim buzlu, limonlu, nane yapraklı cine de böyle sevgiyle baktılar. Yine de kapatılmaz bir uzaklık duruyor aramızda.

Gece soğuğuyla ıslanmış kumlarda durmuş, titriyorum konuşurken. Hepsinin üstünde kazaklar var.

— Su nasıldı teyze? dedi Kaya.

— Çok güzel, sıcak, dedim.

— Sizin takım çok eğleniyor, eğlenmesini biliyor, dedi Kaya.

— Yarın gece kumsalda ateş yakıyoruz, dedi Zeynep. Kaya’nın ağabeyi var ya, o, kumsalda yatıyor geceleri. Konuklar gelmiş evlerine, sığışamıyorlarmış.

Yaşasın o!

Ütü istemeyen, çabuk kuruyan, leke göstermeyen, perişan, haki pantolonum da yaşasın!

1 Eylül

Bugün, Yazarlar Sendikası'nca düzenlenen bir toplantıda Cengiz Aytmatov'la tanıştık.

Candan bir yazar Aytmatov; incelikleri gözeten, namuslu bir yazar kuşkusuz. Kişi olarak da çocuksu, dürüst bir görünüşü var. Belki yerel dilinde, kültüründe çok önemli bir çıkış yapmıştır, orasını bilemem, yalnız Türk okuruna değişik şeyler söyleyen bir yazar değil; bizim toplumcu yazarlarımızın oldukça gerisinde kalıyor bence. Sözgelimi, tragedyaya konularını ele alsalar bile trajik olmuyor anlatımı; sevecen oluyor, o kadar.

Konu bu değil ama. Bir yazın adamının, halkı adına savaş vermiş bir düşünce adamının, inandığı siyasal düzenle bütünleştiğinde rahata kavuşması, elbette özlenilesi bir durum. Sanatçının temel amacı, gönül verdiği bir düzende gönlünce yazabilmek değil mi? Gelgelelim bu *dinginlik*, böylesine bir *gevşekliği* beslememeli. Sanatı içinde kavgasız, kendiyle kavgasız kalmamalı sanatçı. Ölü dalga çırpıntısını, bir kasırgayla karıştırabilir yoksa.

Aytmatov'un yeni çalışmaları konusunda bilgim yok, yanılıyor olabilirim. Benim asıl değinmek istediğim, Yazarlar Sendikası'nda yaptığı konuşma. Türkiye gibi köklü bir yazın geçmişi olan bir ülkede, yazarlara seslenirken, yalnızca “uluslarımızın kardeşliği”, “kültür yakınlığımız”, “insancıl değerler” gibi kavramlardan yola çıkılamaz. Hele her üç sözün başındaki, “Siz öğrenin, yararlanın diye anlatıyorum,” lafı yok mu, kötü koyuyor insana. Bizim bin yıldır üstünde kafa yordığımız sorular bunlar. “Güneşin altında yeni birşey yoktur,” sözü belki de doğrudur ama güneşin her gün yeniden doğduğu da yadsınmaz bir gerçek. Ben güneşi doğduran yazarlardan yanayım.

Aytmatov'a yöneltilen sorular da ilginçti:

— Maksim Gorki'yi nasıl bulursunuz?

— Doğu Kafkasya edebiyatı konusunda düşünceleriniz nelerdir?

— Öğretmen Duyşen'de belirttiğiniz iki temel çelişki, hangi antagonizmanın öne çıkmasını amaçlar? vb.

Bazan insanların kültürü dilimi bağlıyor!

Sovyetler Birliği'nde bir dergi çıkıyormuş. Yabancı yazın değerlerini Rusçaya günü gününe aktarmak amacıyla. Nedense çağdaş Çin yazarlarına hiç yer verilmemiş; bir soru üstüne öğrendik ve şaşırık.

Aytmatov'un çok sevimli bir oğlu var: Asgar. İyi İngilizce biliyor; keşke daha çok konuşabilseydim onunla. Sovyet gençliğinin sorunlarını öğrenebilirdim belki ama zaman kıttı. Aytmatoğlu'nun sürekli kullandığı bir sözcüğü çok sevdim yalnız: *soruşmak*. Tartışmak, dertleşmek, kavrayıp sevmek gibi çok yanlış, zengin anlamlar taşıyor.

9 Eylül

İşe girişmenin, yarım kalan şeyleri tamamlamanın ayıdır Eylül. Kış gelmiştir, dahası yok. Giyecekleri havaya uyduramama derdi, giysiye para ayırmaya kıyamama alışkanlığı, sanıyorum özel sıkıntılarım değil. Hele alışveriş tembelliği... O yüzden kışlıklar çıkarılıyor sandıklardan, pantolonlar temizleyiciye gönderiliyor, etekler uzatılıyor, "Bu yıl da götürür canım, şimdi durup dururken..." gibi özürlerle pardösü, palto alınmıyor; güvenilen *eski* de kış ortasında bitiverince, işin yoksa hayıflan dur.

"Resmi İndirimli Satışlar" da, okulların açılması yani resmi ağızla "İlköğretim Haftası" da Eylül'e rastlıyor üstelik. Kısaca bu aya, belirsizlik, telaş ve parasızlık ayı da diyebiliriz.

Çanta, önlük, yaka gibi zorunlu alışverişleri yapmak için oğlumla erkenden çıktık bu sabah. Turgut, okula yeni başlıyor. Dükkanlarda indirim adı altında ne döküntü şeyler satılıyor, olacak iş değil! Diyelim ki onları bıraktık, tanınmış bir mağazaya girdik, paraya kıyıp iyi birşey alacağız. Hiçbir güvence yok ki! Oradan alacağınız gömlekle pabucun dikişleri bir ayda atarken, bakarsınız bir pazardan ucuza aldığınız bir giysi yıllarca gider.

Bizleri perişan eden, elimizi kolumuzu bağlayan; büyük kavgalara biriktirmemiz gereken öfkeyi ve gücü, günlük yaşama içinde ucu ucuna harcamak zorunda kalışımız. Sürekli aldatılma, yanıltılma; neyi, nasıl, ne uğrunda harcadığını bilmemenin belirsizliği: siniri de, parayı da. Devlet'i devlet yapan temel

hizmetlerin sürekli esirgenmesi. Bir okul önlüğü seksen beş lira da olabiliyor, yirmi beş lira da. Hangisinin daha dayanıklı olduğu kesin değil. Sınıf ayrımlarını da aşan bir sinir ortaklaşası yaşıyoruz toplumca: elektrik kesintileri, su kesilmeleri, trafik kargaşası herkes için geçerli.

Ramazan da Eylül'e rastladı bu yıl; boğazıma bir düğüm oturdu. Günün akışı değişecek artık sokaklarda. Kimi içkiciler, karaciğer dinlendirme amacıyla içmeyecekler. Kadınlar, incelme kaygısıyla oruç tutacaklar. Fırınlara önünde pide kuyrukları uzadıkça uzayacak. Herkes iftarı düşleyecek boyuna. Elinde çatal, önünde zeytin, kulağı tetikte. Her gün yediğinin üç katını bir öğünde mideye indirecek. Orucun amacını anlayamadım gitti. Dünya nimetlerinin tadını anlayın mı demek, dünya nimetlerini hırsla kapışın mı?

Gözüm saatte. Dükkânlarda öğle tatili var mı, yok mu? En iyisi şoföre sormak. Şoför, Nâzım'ın deyimiyle 'inanmış adam' İnanmış adamları sevmemek elde mi? Baştanberi hiçbir şeye inanmamış kimseyi sonradan birşeye inandırmak olanaksız gelir bana. İnanmak, bir yeti, beslenen bir alışkanlıktır, esnektir de. İnanmamak gibi katı ve yanıltıcı olamaz.

"İnanır mısın hanım," dedi şoför, "kendimi bildim bileli oruç tutarım ben. Bu yıl, şu din-oruç-ramazan lafı edenleri gördüm ya, sırf onlarla birlikte olmamak için tutamıyorum oruç, elimde değil." Böylesi inanmaya can kurban.

Dönüşte, bir kebabçıya uğrayıp lahmacun hazırlattık. Yemeğe gecikmiştik. Turgut, lahmacun hazırlayan ağabeyi yakından gözledi, ona sorular sordu mesleği konusunda. Eve koşarak döndük; hava soğuk, lahmacun da -ağabeyin dediği gibi- soğuyunca kolay kolay yenmez.

12 Eylül

"Bana rahmet yerden yağar" diyen Yunus. Televizyon için yaşamını konu olan bir dizi film hazırlamışlar. Ama Yunus'la uzak-yakın

ilişkisi yok karşımdaki adamın. “Mahallenin delisi” olabilir, dağları aşındıran Mecnun olabilir ama Yunus, yapmayın!

Kötü-sağcı bir İsa görüyorum. Boyuna haç imgeleri kullanıyor; o da kollarını kaldırışıyla, Hristiyan tavrıyla destekliyor bu nitelemeyi. Ama İsa, hiç değilse Kazancakis gibi bir yazar, Pasolini gibi bir sanatçı bulmuş kendini yorumlayacak. Doğru olsun olmasın, onun aracılığıyla birtakım yeni değerler, yeni düşünce biçimleri kazanmış çağdaş sanat.

Bizim Yunus’umuzu İsa’ya benzetmek, gülünç bir öykünmeden başka birşey değil. Bugün mezarları bile belli olmayan kişilerin, halklarının yüreğinde varolmuş, varolan kişilerin yaşam serüvenlerini bunca gelişigüzel kullanma yetkisini kim veriyor sinema adamlarına? Önce de, *Unutulanlar* diye bir sitem dizisi vardı, seçmeler gelişigüzel yapılmıştı ama temeldeki anlayış aynıydı: insan yaşamına küfür.

15 Eylül

Okullar açıldı. Sabah törene götürdüm oğlumu. Bir eğitim karışmasının başını yaşadık birlikte. Sonraları neler olabileceğini yalnız ben biliyorum iyi ki.

Onu özel bir okula yollamayı hiç düşünmedim, yalnız yarı-resmî, gerçekten özenli eğitim veren okullar var, onları düşünmedim desem yalan olur. Daha önemlisi, çevre sorunu ama. Devlet okullarında her tabakadan çocuk karışıp okuyor, birarada olmayı öğreniyorlar. (Belli bir sınıftan gelme çocuklarla birlikte okumanın sakıncalarını kendimden biliyorum.) Sonra bir de şu var: bu iş nasıl başlarsa, öyle sürüyor. İlkokulu özel okulda bitiren çocuk, mutlaka yabancı bir okula ya da koleje gidiyor, üniversite sınavlarına katılmak için özel dersanelerde kurslara katılmak zorunda kalıyor. Bir çaresizlikler zinciri bu, bir çark.

Daha sonraları nelerin olabileceğini dostlarımla çocuklarını izleyerek öğrendim. Başka bir ilde, hiç bilmediğiniz bir ortamda üniversite seçme sınavına girebiliyorsunuz sözgelimi. Gerekirse en yakın sınıf arkadaşınızı çiğneyip geçmeyi öğreniyorsunuz:

çünkü bir kişi, bir kişidir; o kaldı mı, siz geçersiniz. Yanlış kopya vermek de moda olmuş sınavlarda o yüzden. Bütün bu kargaşa, hiç istemediğiniz bir mesleğe girme uğruna da olabiliyor elbet!

Dışarda kalanlar, puan tutturamayanlar çığ gibi büyüyor her yıl. Mümtaz Soysal'ın da belirttiği gibi "mektupla yaşayan bir toplum olmadığımıza göre" mektupla öğrenim bitecek günün birinde. Sayılar artacak ve o sayıyı oluşturanlar, eninde sonunda dayanışmayı öğrenecekler. O zaman ne olacak acaba? Üniversiteyi bitirenler de bu arada iş bulamayacağına göre...

Okulda kimse sınıfını bilmiyor. Öğretmenlerin bir bölümü raporluymuş. Analar-babalar, canım yavrularından ayrıldıkları için ağlıyorlar. Çocuklar ağlıyorsa, biraz da korktuklarından. Korkmamaları için hiçbir neden yok.

— Gideyim mi oğlum? dedim Turgut'a, sınıftaki sırasına yerleştirdikten sonra.

— Kötü birşey olmayacaksa git anne, dedi. Herkes neden ağlıyor?

İyi ki oğlumun yükseköğrenim görmesi çok önemli değil benim için. Televizyon onarımcısı, bakır ustası, basımevinde dizgici olabilir. Yeter ki, meslek hırsı, yaşama sevincini altetmesin.

16 Eylül

Yemek yemeden günler geçiriyorum. Bugün iyice hastayım. Bir kriz falan mı geçirdim acaba? Bildiğim tek şey, ayağa kalktığımda yürüyemedim, ayaklarımın üstüne basamadım düpedüz. Bir-iki kere daha başıma gelmişti. Hep aynı şeyi diyorlar: Doktora git.

Ne diyeceğim ben doktora? "Radyoda haberleri dinlerken hastalanıyorum, korkunç bir tedirginlik duyuyorum sözgelimi, ellerim avuçlarım kaşınıyor, gözlerim yanıyor, tırnaklarımı kemiriyorum, boğazımda bir öfke düğümleniyor, yok yere kavgaya çıkarıyorum, kırıcı oluyorum."

Ne güç aslında! Bir çiçeğe, bir çocuğa sizin gözünüzle bakamayacak, *bakmak istemeyecek*, temel çıkarları ve gelir kaynağı, sizin gönül verdiğiniz düzenin, dünya görüşünün tam karşısında duran, bu düzenle beslenen birine derdinizi açacaksınız: “Her şey bir yana, şu somut belirtiler kalksa ortalıktan,” diye yalvaracaksınız, “Bilgiçlik yapamayacak kadar yorgunum, ellerinize bırakıyorum kendimi. Yeter ki yüreğimin dibinde yatan o keskin, acıtıcı buzul yüzeye çıksın, katlanılır olsun. Uykuda göğsüme giren burguyu söküp atabilsem, ansızın avlanmasam. Bir denesiniz belki anlarsınız: Yoz bir düzende yaşamamanın bellibaşlı, adlı adınca bir hastalık olduğunu. Her insanın teşhis edilmiş kişiliğinin yanısıra, sahip olmak istediği kişiliğin de bir o kadar önem taşıdığını.”

Ama bunları konuşacak para da yok, vakit de. Dışarda, yalnızca hastalıklarına yaslanarak, hastalıklar kurarak yaşayanlar, böylece kişilik kazanımayı umanlar çoğunlukta ve bekliyorlar. Akşamüstleri yüzlerini al basan taşralı gelinler, bir erkekle ayıpsız-günahsız flört etmek isteyen doyumsuz aile kadınları. Bilinçleri ve bedenleri temiz kalıyor böylelikle. Doktor’a geliyorlar çünkü erkeğe değil!

En iyisi, oyunu bildik kurallara göre oynamak. Ana-baba ilişkilerine, çocukluk anılarına başvurmak. 200 kâğıdı bastırıp moda bir ilaç alıp çıkmak. Eskiden Librium’du, Tryptizol’dü; şimdi Nobrium, Nozinan ve her zaman iksir kapsamına giren damlalar. “Çevre değiştirin, yolculuğa çıkın, yeni birşeyler alın,” öğütleri.

Bu beden, ne kadar giderse o kadar gitsin. Çok darda kalmazsam –ne bileyim hiç tanımadığım bir belirtiliyle karşılaşmazsam– ona güvenmeyi yeğledim. Bunca yıl hayladık ne olsa birbirimizi.

19 Eylöl

Gündökümü yaparken güncel yaşamayı geriden izlemek zorunda kalıyorsunuz. Yazdığınız, dökümünü yaptığınız günlerin tümünü değil, okuru ilgilendireceğini sandığınız günlerinizi belli bir

gün ve ay sırası gözeterek veriyorsunuz. Bir nedeni de şu: eski günlere başvurmak, kolaylığa, tembelliğe itebilir gündökümü yapanı. Kasım ayında Haziran'dan söz açmak, insanların sokaklarda avlandığı günlerde denizi anlatmak da garip. Okur bana inandığı sürece, bu aykırılığı göğüsleyebilirim. Nitekim şu günlerde 24 Haziran gününü anmadan edemeyeceğim. Arada sırada da olsa başvuracağım eski günlere. Fazladan ama:

Şu askerlik şubelerinin adlarını bir torbaya, bulundukları semtlerin adlarını bir başka torbaya koyup rastgele eşleştirseler, böylesine bir keşmekeş çıkmazdı.

Boğaz Köprüsü yapıldıktan sonra artık Sarıyer Askerlik Şubesi'ni Kartal'da bulma olasılığı da arttı.

Aksaray Askerlik Şubesi, Fatih Camii'nin avlusunda. Esintili, gözalcı beyazlıkta bir zemini aşıp giriyorsunuz. Her yanda dosyalar, evrak. Başiboş dolaşanlar.

Sonra Fatih Nüfus Memurluğu'na uğradım. Soluk, eski bir yer. Her devlet dairesinde bütün işleri üstlenen, her şeyin hesabını veren bir tek memur vardır genellikle. İlk keresinde "Hayır" diyemediği için, bir daha "Hayır" deme hakkını kendinde bulamamıştır. Bütün işler onun sırtına yüklenmiştir o yüzden.

Adı Necla. İncecik, solgun bir kız. Bulunduğu, çalıştığı, dahası iş gördüğü yerin eskiliğine, küflülüğüne karşı koyan hafif bir allık sürmüş yanaklarına; bilerek, özenle boyanmış. Değil sıradan bir insanın, bir hainin bile adını barındırmayı hak etmeyecek kadar kara, kirli dosyaların arasında güleç, yardıma hazır duruyor. Güçlük çıktı mı, gidip şefine danışıyor.

— Bir dakika efendim, diyor yandaki beye, şimdi sizin üç kızkardeşiniz var, üçü de ölmüş ama biri evli görünüyor nüfusta, hiç evlenmemiş olduğu halde, değil mi? Bir de şimdi bakmak zorunda olduğunuz ama adı nüfusa işlenmemiş bir kardeşiniz var. Bunu düzeltmek için, yani durumu, ölülerin gömüldükleri semtlerin muhtarlıklarına başvurmanız gerek. Öbür kardeşiniz nerede kayıtlı olabilir?

— Bilmem ki, diyor adam. Yaşlı bir emekli. Bizim nüfusta kayıtlı olması gerekirdi.

— Efendim, savaş yıllarında eski yazıyla yazılmış kayıtların çoğu ya kayıp ya da doğru dürüst aktarılmamış Türkçeye. Hep çıkıyor bu tür güçlükler. Göbekadı falan, babanızın adının yanlış yazılması ya da ne bileyim, belki annenizin kaydında gözükabilir.

Sağlık karnesi peşinde bir adam. Üstübaşı dökülüyor.

— Teşekkür ederim yavrum, diyor. Ben camileri, muhtarları falan dolaşırım.

— Nasıl dayanıyorsunuz Necla Hanım? diyorum.

— İşim bu, diyor. Çayımız çok iyidir, beklerken içer miydiniz?

Her yerde bir Necla var. Tapu'da Ekrem, SSK'da Onur, Vergi Dairesi'nde Hüseyin Bey, bir savcı, davadan çekilen bir yargıç, Danıştay. Yaşıyorsak, onlarla yaşıyoruz, onlar yüzünden.

22 Eylül

Mutfağımız turuncu badana edildi. Tam turuncu sayılmaz ya, içerde hep küçük bir yaz güneşi varmış izlenimi uyandıracak kadar. Duvarlara asılı çuşka biberler, kırmızı soğan hevenkleri, defne dalları, raflardaki renk renk, gözalan baharat çeşitleri, kurutulmuş kereviz yaprakları, nane, büsbütün alımlı görünüyor bu sıcak ışıktaki; evin içine doğru da hafifçe yayıldı aydınlık. Örgü örmeyi bilen eş-dostun özenle ördüğü mor tutacaklar, elbezleri, kırmızı yünlü önlüğüm böylelikle değerlendirilebildi.

Aylardan beri aklımdaydı 'turuncu', yaşadığımız mevsimin bitmek üzere olduğunu görünce sarıldım işe. Mutfakta günün yarısını geçiriyorum; boyası, rengi, kokusu çok önemli benim için. Akşam gidip gelip inceledim yeni mutfak: günbatımında, dışardan yansıyan ışıktaki, ışığı açarken. Sevdim. Artık kışı bu güvenli ve sıcak kozada geçirebilirim, inimde.

Balkonun kapısı, geniş bir arka bahçeye açılıyor demiştim. Nerdeyse gözalabildiğine bir açıklık. Çocuk sesleri hiç eksilmiyor. Ta uzakta sevimli, tek ağaçlı bir yol dolanarak kavuşuyor anacaddeye. Yolun kıyısında yeni bir site yapıyor işçiler. Bu ka-

dar çirkin bir yapı az görülür. Ta baştan belliydi çirkin olacağı da bu kertesini aklıma getirememiştim. Böylesine 'ters' bir yapının harcını karanlara, bu gudubete verilen emeğe acıdım ama sonra nasıl olsa içinde onların oturmayacağını düşünerek avuttum kendimi. Herhalde *hazır mutluluk* arayan birileri geçecek bu eve. Yeni oda takımları, yeni perdeler falanla. Bir-iki yıl içinde, eşyalar dökülmeye başlayacak, yerine yenileri alınacak hemen. Onarma sözkonusu değil günümüzde. İnsanlar eşyalarından hemen vazgeçebiliyorlar. Onarma, alışkanlık belirtisi olsa gerek, taş çatlasa yanından ayırmama isteği.

Duydum ki suaygırı, her gün hep aynı saatte ve aynı yalakdan su içermiş. Ben de onu kaygısız, şişman bir yaratık sanıyordum dış görünüşüne bakıp. Oysa, yalak bir gün yerinde olmasa, ne yapar acaba? Yeni bir yalağa alışana, onu kendince 'eski'leştirene kadar dünyası kayar zavallının. Garip bir ölçü alışkanlık. Sevgi, aşk, dostluk, ancak bu ölçüye vurulduğunda anlam kazanıyor. En ufak ayrıntılarda bile. Sözelimi ben yeni bir giysiyle bilmediğim bir yere kolayca gidemem. Önce evde deneyip 'benim' kılmalıyım onu, birazcık eskisin, bedenimin kalıbını alsın ki içinde özgürce davranabileyim. Alışkanlık; kişiliğin gelişimini, kendini bulmasını sağlıyor evet ama bir sınıra kadar. Sizi o sınıra götüren iti, bakıyorsunuz sınırda karşınıza dikilmiş, yolu tıkamış. O tuzağa düşmemeli. Her büyük tutku gibi alışkanlık da (belki de en büyük tutkudur!) Fethi Naci'nin deyişiyle: "yıkımının tohumunu içinde taşıyor".

Öteden beri üstüne kafa yorduğum bir konu var: 'Joker'. 'Hergele Kahraman' tipinin bir simgesi olabilir ama aslında nedir? Bir ansiklopedi şöyle diyor:

1) *Şaka* yapan kimse.

2) Bir belgeyi ya da bir yasayı özellikle *başka anlama çekilecek hale sokan* bir söz oyunu.

3) *Gizli, beklenmedik* bir *güçlük*.

4) İskambil oyununda *en büyük kozu* ya da *oyuncuların istedikleri herhangi bir kâğıdı* simgeleyen *fazladan* bir kâğıt.

Poker, briç, bezik gibi incelmış oyunlarda rastlayamıyoruz

Joker'e. Topluca oynanan oyunlarda çok önemli bir yer tutuyor oysa: konkende, blumda, elliikide.

Bir ipucu daha var: prafa ya da karabezik denilen kahve oyunlarında kullanılmıyor Joker. Bazı oyunlarda da Oğlan, Jokerlik ediyor. Bizim gelenekte pek yerleşmiş değil yani. Halk arasında, "Şeytan" diyorlarmış. Çok yerinde bir buluş. Joker'in, soytarıyla şeytan arası giyimine uygun düşmüş.

Belli kişilerle belli oyunları belli saatlerde oynamaktan canı sıkılan bir kral mı buyurdu acaba Joker'in yaratılmasını? İskambil kâğıtlarındaki korkunç hiyerarşiyi bozmak amacıyla başkaldıran, halktan da destek bulan bir falcı mı?

Kim olursa olsun, alışılanı değiştirmek istediği tartışılmaz. Alışılanın sınırını zorlayan biri.

Ben de inimin rengini değiştirdim ya, mutluyum bugün. Deterjanların ve böcek ilaçlarının ortaklaşa kokusunu yoketmek için bir kalıp babadan kalma beyaz sabun aldım, sildim mutfağı. Ha şöyle!

28 Eylül

Dört gündür Ankara'daydım. Lucretius'tan Turgut'la birlikte çevirdiğimiz *Evrenin Yapısı*, Türk Dil Kurumu Ödülü'nü kazandı, ben de almaya gittim ödülü.

Haberi duyunca gerçekten sevindik. Bunca emek verdiği-miz, dizelerdeki vuruş sayısını bile hesapladığımız bir çeviri değerlendirilmişti ne olsa. Üstelik hak ettiğimizden eminim, niye yalan söylemeli. Yargılara, övgülere, ödüllere hep kuşkuyla baktığım için, tam anlamıyla sevinemedim yine de. Kazananlar-kazanamayanlar keşmekeşi, ödül dağıtımının rastlantılara bağlı olduğunu gösteriyordu kesinlikle.

Derken evden ayrılma, yolculuğa çıkma telaşı bastırdı. Bir eteğin kopmuş bir düğmesi, ütülenmemiş bir bluz, yanıma en az kaç kalem eşya alabilirim sorusu. Ertelendiği, sürünce-

mede bıraktığı işleri ancak yolculuğa çıkarken kavrayabiliyor insan.

Ankara'da dostlardan anladığım kadarıyla, hepsi ödülü Lükrettin'in alışına en az bizim alışımız kadar sevinmiş. Çünkü seveni çok adamcağızın. Hayat dolu, zeki, anlayışlı bir arkadaş Lucretius, yaman bir şair üstelik; çeviri süresi içinde bildik bir dünyanın ötelerini sezdirdi bana. Onu çağdaşım diye düşünüyorum; bizim evde uzun süre kaldığı, gündelik yaşamımıza katıldığı için de Lükrettin adını taktım kendisine; kızacağını hiç sanmam.

Bu hızlı günler boyunca, yanımdan hiç ayrılmadı. Boyuna onun şerefine bardaklar kalktı. Ben de sevincimi gölgeleyen şeyleri unutup keyiflenmeye çalıştım. (Bu arada İspanya'da idamlar, mengeneyi kullanacak cellat bulunmadığından 'çağdaş' yöntemle infaz edildi! Aferin cellatlara.)

Bugün hava ılık. Güzel bir Pazar sabahı. Havada kekre bir tat var nedense. Yapraklar, belirsiz yönlerle doğru uçup gidiyor. Yorgun bir güneş. Bolu dağı kahvelerinde camdan yapılmış, gülünç, mor pembe panterler satılıyor. Her şey ne büyük bir hızla yaygınlaşıyor, öyle ki yaygınlaştığında, yozlaşma sürecine girmiş oluyor kendiliğinden. Ne alabilirim?

Lükrettin'in parasından oğluma bir oyuncak tabanca, Turgut'a iyi cins ağaçtan, neşeyle oyabileceği tahta bir havan, eve süzme yoğurtla kaymak, kendime sıırımdan bir halhal aldım.

13 Ekim

Akşam, büyük bir merakla televizyonun karşısına geçtim: *Jane Eyre*'i izleyeceğim. Ortaokul sıralarında neden sevmişim, neden onun gibi beyaz yakalı, dantelli, küçük ve sık düğmeli düz siyah elbiseler giymek istemişim? Neden Mr. Rochester tipi benim yaşındaki kadınlarda, özellikle biraz sanata yazıya bulaşmış olanlarda büyük izler bırakmış? Öğrenmek istiyorum.

“Küçük burjuva duyarlılığı”, “kültür emperyalizminin etkileri”, “ergenlik çağı duygusallığı”, “oedipus-elektra kompleksi” gibi kolay, ilk akla gelen açıklamalarla yetinmek istemiyorum.

Kimdir *Jane Eyre*? Yoksul bir ailenin kızıdır, öksüzdür. Önce hırçın yengesiyle şımarık kuzenlerinin, sonra da din sömürüsü yaparak geçimini sağlayan bir kızlar-okulu müdürünün zulmüne katlanmak zorunda kalır. Yaşamı boyunca katı, sevgisiz bir ortamda tek başınadır. Din korkusuyla, para baskısıyla sindirilmiş, ürkütülmüştür. Gelgelelim *Jane Eyre*, dürüstlüğü, tok sözlülüğü hiç elden bırakmamıştır. “Garip bir güzelliği vardır,” Mr. Rochester’ın gözünde. Acılarla bilenmiş, yaşamalı bir güzellik. En büyük erdemi; soluduğu acımasız havanın, dünyanın gerçek yüzü *olamayacağına* inanışındır; aldığı her yara, inatçılığını, direncini pekiştirir. Bu özelliğiyle roman, o kalıplaşmış, ağlamaklı, magazin romanlardan ayrılır. Kanlı canlı bir insandır *Jane Eyre*, “halktan gelme öksüz, melek yürekli yoksul” değil.

Demek bizler onun bu özelliklerine öykünmüşüz o yaşlarda. Mr. Rochester, beni epey düş kırıklığına uğrattı. Galiba biz sonradan filmde izlediğimiz Orson Welles’la asıl Rochester’ı birbirine karıştırmışız. Sert görünümünün altında yumuşacık yüreğiyle, klasik güvenilir-erkek Rochester yalnızca. Fırtınalardan sonra sığınılacak orta halli bir liman. Oysa Orson Welles, çirkinliğin, hantallığın büyülmüş bir çekiciliğe nasıl dönüştürülebileceğinin en canlı kanıtıydı. Hiçbir zaman Kül Kedisi’ni kurtaran Prens simgesi olamazdı.

Horace McCoy’u okuyordum geçende. Adı, *Aslında Evden Ayrılmamalıydım* diye çevrilebilecek bir roman. Oldukça başarısız. Hollywood’lu figüranların, Amerika’nın dörtbir yerinden gelip o çirkefte boğulan zavallıların öyküsünü anlatıyor. Kadınları yüceltmesiyle ilgimi çeken bir yazar McCoy. *Atlari da Vururlar*’da da, *Gazetecenin Ölümü*’nde de erkeği yöneten, bilinçli kadınlar sürükler götürür romanı. Üç çözüm yolu öneriyor bu kitabın yüceltilmiş kadın kişisi: ya intihar, ya jigololuk yani düzene alışma, ayak uydurma ya da –benim değişimle– “lacivert kruvaze takımlı adam”la çekip gitmek. Romanın so-

nunda, iyi tanımadığı çiftçi kılıklı, yabanlık lâciverdini giymiş bir adamla evlenip gidiyor. Jigolo'yu tek başına bırakıp.

Masaldaki Yakışıklı Prens, Mr. Rochester, daha nice “lacivert kruvaze takımlı adam”; tavırları, kişilikleri dönemlere göre değişse bile, özelliklerine gülünüp geçilse bile, dünyanın her yerinde geçerli daha. Belki bizden sonraki kuşaklar bu iğreti, yanlış güvence-kaygısını büsbütün rafa kaldırırlar. İyi de ederler.

16 Ekim

Geceyarısı geldi kardeşim. Hiç beklemiyordum. Askerliğinin bitimine üç-dört gün birşey kalmış ama katlanamamış. Birşey oluverecek, beklenmedik bir engel çıkacak gibi bir duyguya kapılmış, çıkıp gelmiş.

Ailede hiçbirimizin sinirleri sağlam sayılmaz. Hani Marquez'in “yüzyıllık yalnızlığa hüküm giymiş” diye nitelediği ailelerden bizimki. Olağan duygulara yer yok. Hep büyük suçlamalar, büyük aldanmalar, büyük bağışlamalar sözkonusu. Kardeşimin çocukluğu, ailenin iyice dağılıp çözüldüğü bir döneme rastladı. Kimi zaman el üstünde tutuldu gereksiz yere, kimi zaman da gözetilmedi hiç, bakımsız kaldı. Ev'in hışmından çoğu kere ben korurdum onu. Bebekken çok sevdiği köftesini pişirip yedirir, altını değiştirdim. Delikanlılığında, gizlerini paylaştım. O yüzden aramızdaki sekiz yıllık yaş ayrımı, ona bugün de anaca duygular beslememi engellemiyor.

Kan-bağı denen kavrama hiçbir zaman inanmadım. Bilerek, seçerek sevmek istedim bağlanacaklarımı, dostluk kuracaklarımı. Ama karşımdaki genç, güzelim iki kız bebeğin –ikizlerin– babası, aile sorumluluğu yüklenmeye çalışan bir adam, bir erkek artık. Çocuğumun dayısı. Kan-bağı çoğu kere birbirimize kattı bizi; gerginlikler, kırılmalar, hesaplaşmalar... Belki ancak şimdi tanıyabiliriz birbirimizi.

Balkon kapısını açtım, gecenin temiz havası doldu içeri. Serin bir çarşafın üstünde temiz, rahat bir uykuya daldı.

Sorunları var. Kişisel sorunlarını nasıl çözebileceğini tamtamına kestiremeyen, dahası, bu çözüm işini çoğu kere başkalarına bırakan biriyken, ansızın kendi el atması gereken açmazların içinde bulmuş kendini. Pek konuşmuyor, kullandığı kırık dökük sözcüklerden, dertlerinin anlaşılmasını bekliyor. Anladığım kadarıyla askerlik, amansızca yüklenmiş üstüne. Pek açmıyoruz bu konuyu. Ne de olsa geçebilir; bu bunalımı atlatacak eninde sonunda. Sonraki yaşamı, çizdiği yol çok daha önemli. Dünyaya kapalı, bilime tutkun, saygın bir profesör olabilseydi, mutlu yaşayıp giderdi bir ölçüde. Yalnızca *bırakılışaydı*, ama olmadı.

Bir İstanbul öğlesinin iyi gelebileceğini düşündüm. Pasaj'a gittik. Çantası da yanımızda. Hurçla çağdaş havayolları-şirketi-çantası arası bir nesne. İki de bir zırzırı açıp yenibaştan düzenliyor çantasını; son eklediği, hep sonuncusuymuş gibi geliyor. İçine bütün yaşadıklarını sığdırmış da biryerlerde unutacakmışçasına telaşlı. Diş fırçası, onluk Nobrium, bir pijama, bir sürü kitap. Çantaya uygun bir iskemle bulduktan sonra midye tava, kokoreç, taze badem gibi pasajın bütün turistik maddelerini ısmarladık. Açıldı çok geçmeden, anlatıyor; dinliyorum. Eskiye göre daha sertleşmiş; daha acımasız ve kesin buluyorum onu, seviniyorum. Sigaramı yakıyor, iskemlemi çekiyor, ceketimi tutuyor, tualete götürmeye kalkışıyor beni. Karşı çıkmama önce şaşıyor, rahatlıyor sonra. Yemeklere dokunmadan kalıyoruz; votka bitti.

— Sen martini severdin aklımda kaldığına göre, dedi. Ben ısmarlayabilir miyim?

Güneşin gözleri aldığı bir sokak kahvesinde oturup martini içtik. Anlatıyor hâlâ. Ne kadar çok şey biriktirmiş. Camlı kapıdan girip çıkan kalabalığı gözlüyoruz. Sokak kahvelerine dadanmış miskin delikanlılar, genç kızlar. Bodrum'dan tiksindiğini söylüyor ansızın. Ben de orayı eskisi gibi sevmediğimi söylüyorum. Zaten bir kerecik gitmiştim. Yaz geceleri bedenlerinin yarısıyla cinsel özgürlük serüvenlerine kalkışanları, sonra o bedeni bütünleyip ağırbaşlılıkla kış işlerinin başına dönenleri konuşuyoruz.

— Demek aradan geçen bunca zamanda sana sevgimi yitirmemişim, dedi birden. Gözleri doludoluydu. Aklımdan geçen her şeyi anlatabildiğim tek kişi sensin.

— Ben de sevindim, seni görünce telaşlanmışım önce.

Babamın önemli bir rahatsızlık geçirdiğini söylüyor.

Gerçekten ne kadar uzun bir süredir aramadım babamı, irkiliyorum birden. Altı ayı geçti.

— Kalkalım artık, dedim. Öpüşüp ayrıldık. Bir daha ne zaman görüşürüz kimbilir.

Babam, telefonda sesimi duyunca hiç yadırgamadı, sitem de etmedi.

— Cuma'ya Rejans'ta, dedi yalnız.

Eskiden olsa, ille de beşinci sınıf bir lokantaya gitmede diretirdim. Yorgunum artık.

— Peki, Rejans'ta. Ama öğleüstü sarı-votka içmeme içerlemeyeceksiniz, üzölmeyeceksiniz.

— Eskiği açmak yok. Yeni baştan. İki arkadaş gibi.

24 Ekim

Bu yıl, "Kadınlar Yılı"ydı. Bunu da en çok önemsiz kadın dernekleriyle özel yaşamlarında karılarını evlerine kilitleyip başka kadınlar için cinsel özgürlük isteyen feminist erkekler dert edindi. Evet, pembeli mavili bir yıl yaşadık.

Oysa her şey eskisi gibiydi. Gösteri sanatlarında, yani şarkıcılık, gazinoculuk, televizyon programına çıkmada kadınlığı bir meslek haline getirmeye çalışan kadınlarla, kadınsı erkekler arasında bir süslenme yarışdır gitti. Bir program süresince kaç kere kılık, peruk, kaş-kirpik değıştirmek gibi ağır çaba isteyen bir meslek bu.

Yarışma programları da düzenlendi kadınlarla erkekler arasında ve gariptir, hangi taraf en gereksiz ve anlamsız şeyleri bilmeyi başardıysa, o kazandı.

Yılın aydın kesimindeki kadın modasına gelince: saçlarınızı kesmeyeceksiniz, bırakın uzun ve yağlı kalsınlar. Pek gerekme-

dikçe yerinizden kalkmayın. Olabildiğince kalın sesle konuşun. Kadınlık belirtisi sayılabilecek her özelliği burjuva değeri olarak yorumlayın ki erkekler sizi kendilerinden üstün görebilsinler, yüzünüzü yıkamamanızı, yemek yapmamanızı doğal hakkınız sansınlar. Yalnız bu arada iki-üç Alevi türküsü bellemeyi, birkaç devrimci sanatçı adı öğrenmeyi unutmayın. Birkaç yalan yanlış bilimsel terim de yardımcı olabilir size. Artık yaşadınız gitti! Hem kadın işlerinden hem de erkeğin sorumluluklarından kurtulmuşsunuz demektir.

Edebiyat kesiminde “Kim daha Marksist?” yarışı kıyıcı bir hızla sürdü. Yıl boyunca yetkin edebiyat örnekleri değil, makale sayılabilecek romanlar, inceleme-şiirler, eleştiri-hikâyeler okuduk genellikle. Bellibaşlı kadın sorunu şöyle konuldu: aydın kadın, devrimci erkeksiz olamaz. Mutlaka birine yamanmalıdır.

Erkekler de kimi zaman birbirlerine kızdıkları için, kimi zaman da geride kalmayı, görünmemeyi seçtikleri için kaçak oynadılar nedense; devrimciliği bir kalkan olarak kullanmaya kadar götürdüler işi.

Ben de bol bol ukalalık ettim, gördüklerimle okuduklarıma kızmakla yetindim. Sorunsal'sız bir mercimek bile pişiremedim.

5 Kasım

Hava, sıcak yaz göğü izlenimini vermekte kararlı. Ama aldatmıyor. Işıklar dikey, ta tepeden oklar halinde vuruyor bir kere; tozdan, sisten sütunlar. Yerler, sokak taşları serin. Bitkilerdeki, özellikle bozlaşmış ağaçlardaki kırağı tanecikleri öğleye kadar sürüyor.

Gece İskender Savaşır çıkageldi. Düzce'den. Kırsal kesimde Eğitim Sorunları anketi hazırlıyorlar üniversitede topluca. Fahrettin'den, işçi Hidayet'ten, köye gelen gençlerle bir fotoğraf çektirip bu anı unutulmaz kılmak isteyen köy ağası Rahmi Mazlum'dan ve oğlundan ve torunundan ve ortalarda dolaşan çocuklardan selam getirdi. Gönderen, getiren sağ olsun.

10 Kasım

Bir süredir televizyonda ve radyoda Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili anılar dinliyoruz. Anlatılanlardan, müziğe tutkun olduğum ortaya çıkıyor. Viyana valslerini, Rumeli türkülerini, sonra “Şahane Gözler”, “Mani Oluyor Halimi Takrire Hicabım”, “Cânâ Rakibi Handan Edersin” şarkılarını, “Allı Yemeni” ile “Manastır” türküsünü özellikle çok seviyormuş; bir de kendisinin yeniden düzenlediği *Tosca* aryasını. Tangolardansa, “Mehtaplı Bir Gecede”. Coşku ve hüznün dışında bir tutarlılık aranmamalı sanırım bu örnekler arasında.

İçler acısı bir anma programı tepeden tırnağa. Şöyle dedi Safiye Ayla: “Atatürk, bir kere gittikleri, devamlı müşterisi oldukları bir gazinoda...” O gazinoya “tebdil-i kıyafet” gitmiş. Kuru kestaneyle rakı içen bir adamı görünce de şöyle demiş: “Safiye, işte hayat bir kuru kestanedir.”

“Yemen” türküsünü dinlerken de duygularını şöyle belirtmiş: “Zavallı Türk çocukları, başka yerlerde ölüyorlar, ne acı!” Ne anılar, ne anılar!

Klasik müzikçiler, folklorcular, tangocular sırayla sahip çıkmaya çalıştılar Atatürk'ün mirasına, müzik beğenisine. Dün de Celâl Bayar *tarihi* konuştu. Çok yaşlanmış. Ellerini ve gözlerini koyduğu yerde unutacak kadar. “Bunu” ve “Bunları” sözcüklerini rastgele kullanıyor. Sözelimi şöyle: “Demirci efe beni görmek istemişler bunu, pusula yollamışlar bunları,” vb.

Birileri uyarmış olmalı ki o iki sözcüğü kısık sesle söylemeye çalışıyor yine de tutamıyor kendini.

İnsanlara tek tek saygısızlık etmek kolay. Ama bütün bir ulusa, üstelik program düzenleyerek yani bile-isteye küfretmek güç olsa gerek. Kültür geleneğimizi elli yıla indirmek istemenin acısını mı çekiyoruz? Atatürk'ü anma programı ilerde aydınların sık sık başvurabileceği bir belge olarak kalacak. Hikmeti vücutları kendi sofrasına bağlı insanlar arasında yaşamış Mustafa Kemal; o insanlar günümüzde de var, sürüyor.

16 Kasım

Sizin hiç Suriye hesabına, Kral yararına casusluk yapan sosyalist dostunuz oldu mu? Benim var. Daha doğrusu, varmış da bilmiyormuşum.

Bugün öğlen o dosta yemeğe ve içmeğe çağrıldık. Konu döndü dolaştı 1950 yıllarına, Konya Ereğlisi'ne geldi. Konuklardan biri, o sıralar Konya Ereğlisi'nde öğrenciymiş, şimdi avukat. Anımsıyor olayı. Bizim casus arkadaşın tutuklandığı, o gün başka bir cezaevine nakledileceği, başka bir kentte yargılanacağı haberi, elaltından ustalıkla yayılmış öğrenciler arasına. Onlar da belki bir fırsatını bulup linç edebiliriz haini diye düşünerek mahpushanenin önünde toplanmışlar. Elllerinde taşlar, sopalar.

— Sekiz yüz metrelik bir yol var cezaeviyle gar arasında, diyor bizim casus(!) Gerçi yanımda jandarmalar var ama çok kalabalık, çevredeki öğrenci halkası gitgide daralıyor. Her anını, her metresini anımsıyorum o yürüyüşün. Trene bir atlasam...

— Ağabey yahu, dedi avukat. Hiç düşündün mü? Ya öldürseydik seni o gün? Öyle de inanmıştım ki casus olduğuna.

Ahmet Çavuş, trende açmış kelepçeleri, arkadaşın sigarasını yakmış. Derken biri girmiş vagona. Arapça konuşuyormuş habire.

— Ne diyorsun sen arkadaş? diye sormuş bizim casus. Birşeyler dönüyor besbelli. O zaman anlayabilmiş.

— Allahallah, demiş adam, sen Suriye casusu değil misin?

Casus ve öldürücüsüyle keyifli bir öğle yemeği yedik. Ne de olsa böyle bir şölen kimselere kolay kolay kısmet olmaz.

21 Kasım

Franco ölmüş. Azıcık daha kan verilebilseydi, biraz daha acı çeksin diye verebilirdim.

Sabah, mahkemedeydim yine. Baktım, blucinli kızlardan yeldirmeli teyzelerden, kalın çoraplı ev hanımlarından oluşan bir

kalabalık, bizim duruşma salonunun kapısına birikmiş. Önce ne olduğunu anlayamadım. Saçları yeni İslâm modası gereğince pahalı bir başörtüyle kaşlarına kadar örtülmüş; yüzü boyalı, beyaz pardösülü bir kızcağız –onaltı onyedi yaşlarında var–davanın yıldızıymış meğer.

Kendisinden çok yaşlı (sonradan 26 yaşında olduğunu öğrendik) bir adamdan boşanmak istiyormuş. Çünkü iktidarsızmış kocası. Kadınlar kalabalığı, davayı önceden izlemişler; kimi yemeğini ateşte bırakıp, kimi çocuğunu yanına takıp koşturmuş duruşmaya. Kız, öyle şeyler anlatıyormuş ki aklım dururmuş.

Aksilik bu ya, yargıç gizli celse yapmaya karar verdi. Ve kıza artık bu saçmalıkları dinleyemeyeceğini bildirdi. “Adamın bacaklarını nasıl ayırdığı gibi ayrıntılardan vazgeçip asıl konuya gelmesini” ihtar etti. Kadınlarda bir telaş, bir üzüntü.

Sonradan gelenler, kulaklarını kapıya dayayarak dinlemeye çalıştılar. İçeri girdiğimizde, yargıç mosmor kesilmişti, zabıt kâtibinin elleri titriyordu. Mahkemede bir orji! Sade’in bile aklına gelmezdi herhalde.

22 Kasım

“Baştanberi EV vardı” demek geliyor içimden, “baştanberi ev vardı, ne ışık ne de söz.”

Sabah, Kan ve İntikam mitingi yüzünden Çağaloğlu’na gidip işlerimi bitiremedim. Hava buz gibi, titredim incecik ceketimle. Üstüne kötü kar yağmış, ıslak bir kedi yavrusu gibi koştum eve. Kar, özellikle uyuyanların ve sokaklarda uyurgezer gibi dolaşanların üstüne yağıyor.

Bu ters duyguları çağrıştıran, *Uyumsuzlar*, doğru çevirisiyle, *Uyumsuzlar* filmi. Dipdiri üç ölü: Marilyn Monroe, Montgomery Clift, Clark Gable... Eli Wallach, İtalyan ‘western’lerinde kötü-adam oynuyor bir süredir, Thelma Ritter’a ne oldu bilmiyorum. Hepsi, varoluşları oyunculuklarından ağır basan kişiler, bir döneme damgasını vurmuş insanlar. Ama hangisi uyumsuzdu ki sözcüğün tam anlamıyla? Savaş pilotu Eli Wallach, bir zaman-

lar sevmeyi bir türlü beceremediği ölmüş karısının *saygıdeğer anısına düzenlenmiş* bir evde acısıyla besleniyordu.

Thelma Ritter, gününü gün etmekten yana. Küçük çılgınlıklar; eski kocasını yeni karısıyla evinde ağırlamak, alçılı koluyla dansa tempo tutmak gibi zararsız, Amerikansı delişmenlikler.

Montgomery Clift, kendi deyişiyile “annesinin evlendiği” karısından ayrı yaşıyordu. Yersiz yurtsuz, çılgın bir rodeocuydu. Ölesiye içiyor, beyin kanamasına bana mısın demiyor, ölümle durmadan oynayıyordu. Yine de mesleğinde çok başarılıydı; alkışlanıyordu, seviyordu işini. Yani hepten tutamaksız değildi.

Ya Clark Gable? Bir dönemin ünlü, dediği dedik, keskin bakışlı, zampara gülüşlü erkek kahramanı mı uyumsuz? Çevresine tepeden bakan, ukala, eleştirel bakışlarını kimsenin üstünden eksik etmeyen bu uyumsuz, olsa olsasenaryocu Arthur Miller’ın bilinçaltı olabilir, yani kaçıkların içinde sağduyunun sesi.

Ve hepsini canlılığıyla, içtenliğiyle besleyen Marilyn Monroe, göz kamaştırıcı saydam güzelliği, sıcaklığı, doğal olan her şeye gösterdiği ilgiyle, sevecenliğiyle; bilmeden, kendiliğinden kullanıverdiği dişiliğiyle tek uyumsuz’du içlerinde. Aslında, uyumluluktan *kaytaran*, sorumsuzluğu keyif edinmiş insanları, canıyla-canıyla besleyen doğal bir kaynak.

Alvah Bessie, Miller’ın takma adı mıdır bilmiyorum* (yalnız öyleyse, ustalığında büyük bir düşüş göze çarpıyor) *Sarışın Bomba* adlı kitapta aynı yanılgıdan yola çıkmıştı. Monroe’yu yüceltirken, soğuk bir aydın gözüyle inceliyordu olayı. Son yıllarda sinema oyuncularını üstüne düşünmek yaygınlaştı ya... Simone de Beauvoir da Brigitte Bardot’yu yüceltmeye sıvanmıştı bir zamanlar. Solcu bir yazar olduğu halde, nedense Bardot’nun çocuksu pasaklılığına, Havva anamız numaralarına inanmak işine gelmişti. Yıldızımızın De Gaulle’ü yürekten destekleyen tutucu, dahası nekes bir burjuva olduğunu, doğaseviciliğini yalnızca çimli Fransız bahçelerinde ve Fransa’nın en büyük döviz kaynağı olmayı becerdikten sonra kendi özel adası haline getirdiği St. Tropez’deki evinde, yine özel havuzunda çıplanarak giderdiğini, kesimevindeki sığırlara uyuşturucu iğne yapılması

* Değilmiş. Alvah Bessie diye bir yazar varmış. (T.U.)

dışında hiçbir insancıl eylemi gerekli bulmadığını, bunu da belirttiğini görmezden gelmişti. Kimse Fransızlar kadar Fransız olamıyor.

Oysa Marilyn Monroe, “hayatın ortasında gelip çatan ölüm” gibi, ancak mutsuzlukla çakıştığında anlam kazanan mutluluk gibi birtakım duyguları ilettiler ve bozguna uğrattı sayın ısmarlanmış yazarını.

Saçmasapan incileriyle, şuh siyah giysisiyle, rodeoya giderken bile ayağından eksik etmediği ince, sivri ökçeli iskarpinleriyle, abartmalı kalça sallayışıyla o dönemin ve kendinin eleştirisini birlikte getirdi. Hem de yaşayarak, katılarak.

Ne yazık ki çözüm, yazarın elindeydi. Kendisine sunulan evler içinde Clark Gable’inkini seçti Marilyn Monroe. “Benim evim, özgür kırlardır” gibi laflar eden, vahşi hayvanlarla bilek güreşi yapan, hani geçen gündökümünde sözünü ettiğim “lacivert, kruvaze takımlı adam”ın evini. *Rüzgâr Gibi Geçti*’de Scarlett O’Hara da öyle yapmıştı ya. Hele evin yolunu gösteren o mutluluk yıldızı yok mu! Ne akıllı, ne yaman bir tüccar şu Miller. Eskicisine yaşamı boyunca satabileceği şeyler vardır.

1 Aralık

Çalıştığım, iyi, düzenli bir aile kadını olduğum bir gün. Yayınları topladım, odaları düzene koydum, makasları, anahartları, makbuzları, eski saatleri, ortalıkta kalmış dergileri yerlerine yerleştirdim; mektupları eledim. Hiçbir yere çıkmadım ama hiçbir yerde de değildim.

Akşam, arkadaşlar uğradılar. Karıları yanlarında değildi. Beni de kadından saymadıkları için kendi aralarında dertleştiler. Kulak vermemeye çalıştım; gidip gelip sofraya birşeyler taşıdım.

Konu, karıların en kolay nasıl aldatılabileceğiydi. Arkadaşlardan biri, geciktiğinde, bara falan uğradığında, eve pasta ve çiçek götürüyormuş, karısının gönlünü öyle alıyormuş. Bir başkası, sabah duşunu her zamankinden daha geç bir saate erteleyerek şaşırtmaca veriyormuş. Yalnız yine de en geçerli yol,

döndüğünüzde çok sıkıştınız mı, karınızı bir koltuğa kıvrılmış, sizi merakla bekler buldunuz mu, şöyle demekmiş: “Kafam çok bozuk yahu, yak bir cigara da dertleşelim. Ben de çay koyayım.”

Gülümsemeye, şakaya vurmaya çalıştım ama beceremedim galiba, tiksinti boğazıma kadar yükseldi. Erkeklerimizin çoğu zaman bir çakışta ateş alan çakmaklarıyla, bilmemnereden getirtilme purolarıyla, bilmemkaç yıldır hiç tutukluk göstermemiş dolmakalemleriyle övünmelerinin nedeni anlaşılıyor: çoğu ergenleşmemiş daha. Onları ya karılarının ya da analarının elinden almamız gerekiyor, çünkü kendilerinde değil.

Anlıyorum, bu gidişle çevrem iyice daralacak. Olsun varsın.

4 Aralık

Rumelihisarı’nda Avcı’da, Armağan’la nefis bir öğle geçirdik. Kış ortasında bastıran bir bahar havası. Dolmabahçe’den Rumelihisarı’na kadar uzanan yol, son kalan ağaçlıklı yollardan biri. Bir Ortaköy’de, bir de vinçlerin, kömür deposunun bulunduğu Kuruçeşme’de, kesintiye uğruyor.

Deniz tam karşımızda yoksa. Şilepler, yolcu gemileri, gezinti motorları, takalar, eski boğaz vapurları, lüks yatlar, sandallar. Kıyının girintilerine sokuluyorlar.

Şilepler, ağır işçi. Tankerde çalışan bir tanıdık, Kireçburnu’nda, denizden çok çok yükseklerle tırmanan, çıkılması güç bir dar yokuşun en tepesindeki bir gecekonduya oturuyor. Gencecik karısıyla. Çocukları, korkusuzca koşuyorlar yokuştan aşağı konukları geçirirken. Ondan öğrendik ki tankerlerde, deniz özellikle girsin diye alçak tutarlarmış güverteyi; su çarpıp çarpıp geçermiş. Sallantı, kişiyi etkilemez olurmuş bir süre sonra. Tanker de batmazmış böylelikle.

Armağan üşüyücülerden olmadığından, dışarda oturabildik, bahçede. Büyükdere’den tanıdığım hurda bir tankercik geçti: *Belkıs*. Sonra *Dördüncü* geçti. Önce sevmiştim adını, gelgelelim

sahibinin satın aldığı dördüncü birşey olduğunu kavradım sonunda. İkinci ve Üçüncü'yü değişik yerlerde gördükten sonra."

Akhilleus diye bir yolcu gemisi geçti geniş omuzları, daracık kalçasıyla, *Stella Oseanika*, üç dilden bilgi sundu kıyılardaki tarihî yerler hakkında. Öyle kıpırtısızdı ki hava, *Stella*'da konuşan kadının ince sesi, yanibaşımıza kadar geldi. Mavili beyazlı, şen, kaygısız, turist bir kız *Stella*. Boğaz, onu umursamadı.

Gemi estetiği çok gelişmiş son yıllarda. Ama ben yine de takaları severim bütün gemilerden ziyade.

9 Aralık

Kimi günler böyledir, yanlış başlar, yanlış sürer, yanlış biter. İşte bu da böyle bir gün. Sular genel bir arıza yüzünden iki gündür hiç akmıyor. Hiçbir şeyi istiflemeye alışkın olmadığım için, suyun damlası yok evde. (Kıbrıs çıkartması, savaş söylentileri arasında herkes makarna, pirinç, un biriktirirken bakkala gitmiştim; çevremdeki açgözlülüğü, ekmek bile biriktirmeye kalkışanları görünce, yağ ile bir paket makarna alıp çıkmıştım şaşkınlıktan. Sonraları epey gülmüştük bu olaya. Savaş çıkarsa, açlıktan ölürüz herhalde!) Su mu yok, ben de maden sodasıyla yüzümü yıkarım, dişlerimi fırçalarım.

Öğleye doğru umutsuzluğum arttı. Pabuçların döşemede bıraktığı izler çamurluymuş gibi gelmeye başladı, çiçekler kurudu, hela kirlendi, havlular ıslak. Rumelihisarı'na Avcı'ya telefon edip garsonumuz Erol'u buldum, derdimi söyledim. Bir saat sonra üç taksi, sekiz teneke içme suyuyla dayandılar kapıya. Tanıdık şoförler Neşet, Erman, Ahmet, Hisar çeşmesinden doldurmuşlar tenekeleri; ta yukarı kadar taşıdılar. Nasıl teşekkür etmeli?

Her yanı yıkadım, komşulara su dağıttım. Ev, akan su kokmaya başladı.

Tam o iş yoluna girdi derken, bir başka taksi dayandı kapıya. Milliyet Roman Yarışması'na katılan 116 roman dosyasını getirdi. Sokak kapısına yığıldı romanlar. Kapıcı alışverişe gitmiş,

görünürde yardım edecek kimse yok. Oflaya puflaya hepsini yukarı taşıdım, odaya yerleştirdim.

Akşam, sevgiyle sıraladım dosyaları, kapaklarına baktım, genel olarak, şöyle bir göz gezdirdim bazılarına. Gözlerim kapanıyordu yorgunluktan. O sırada kulağıma şırl şırl bir su sesi geldi. Bir daha kesilmeden kalkıp bulaşıkları yıkamaz mısın?

13 Aralık

İyi, yaralı atlar vurulmadan da uzaklaşabilirler, kendiliklerinden.

Kurban bayramı başladı.* Kaç gündür, apartman aralığındaki küçük bölmede üstüste yığılı duran kurbanlar, artık günüşiğini görecekle. Kaç gündür, birbirlerine ölümcül toslar vurarak soluk almaya çalıştılar karanlıkta. Oysa bağlanıp dışarı bırakılsalar, ot bol, hava güneşli. Apartmanın içi pislik ve yara kokuyor.

Mahallenin çocukları, kan çukurlarını önceden hazır ettiler. Kimileri hevesle sarıldı işe. Eskiden kurban kesimi, sabah namazına rastgetirilirdi. Şimdi öyle bir kaygı yok, çünkü kurban-kasaplığı işini örgütleyen şirketlerin adamları ancak öğleye doğru yetişebiliyorlar. En lacivert ceketleri, en naylon beyaz gömlekleri, en geniş boyunbağlarıyla. Bahçede beklerken, pencerelere çaktırmadan gözetiyorlar; bu büyük gösteriyi izleyen var mı acaba? Hayvanı bir vuruşta yere serme biliminin ayrıntılarını kavramış kişiler onlar; bıçağı tam nereye indireceklerini biliyorlar. Koyunlar korkuyla itişiyor, kaçmaya çabılıyorlar.

Bildiğim kadarıyla kurban allanır pullanır, iyice beslenir; dünya nimetlerine doyasıya kandıktan sonra gözleri bağlanarak kurban edilir. Artık o kadar vakit ayıramıyor. Hem nasıl olsa etin büyük bölümünü, kurban kesenler kendileri yiyorlar.

Geçen bayram, küçük Sultan, eline tutuşturdukları derisi yüzülmemiş, kanlı bir kurban başıyla ağlayarak gelmiş evine.

* Sonraki gündökümlerinde de geçtiğine göre bu konuyla tutturmuşum. (T.U.)

“Ana ana,” demiş Gülizar’a, “bak nasıl güzel bakıyor! Ben nasıl yeyim bunu?” Yoksullara dağıtılan parçalar bunlar işte.

Deriyi yüzerken, kasaplar birer cigara tutturdüler. Ilık, kesilmiş gövdeden yükselen buğu havaya karıştı. Erkekliğini göstermek zorundaki bir erkek çocuk, elinde bıçak, gözlerinde müthiş bir ürkü, öylece duruyordu. Her an bayılacak gibiydi. O anda kanıtladığı erkekliği, ilerde ne gibi kayalara toslayacak acaba?

Etyemez de olabilir, hiç şaşmamalı.

Erkek çocukları kurban etmiyoruz evet, erkekliklerini gözden çıkarıyoruz yalnızca.

Birara uyumuşum akşama doğru. Metin Altıok, manav Refet beyden aldığımız yeşil salatalarla nefis bir salata yapmış ben uyurken, hâlâ oynayan istavritleri unlamış, kızartmış. Uyandığımda balıklardan biri, daha can çekişiyor, zıplayıp duruyordu: hareli, iri bir istavrit. Diri balıkları naylon torbaya koydurtmamam bu yüzden; balıkçılar bir türlü anlayamıyorlar ölü balık istememin nedenini. İçim kaldırmadı, kopardım zavallının kafasını.

Gece Metin’le tatlı bir söyleşiye daldık; iyi bir ağabeydir Metin. Yara almış aşkların üstüne kargaların, çaylakların üşüş-tüğünü anlattı. Hemen üşüşüyorlarmış.

— Yaz geçti, dedi, kış da geçer.

19 Aralık

Basın Kurultayı’ndayız. Sendikayı temsilen Bekir Yıldız, Ataol Behramoğlu ve Cevat Akgönül katılıyorlar. Hepsi oturup kendi konularında ciddi çalışmalar yapmışlar, Sendika’nın sesini duyurmak çabasındalar. Cevat çağırınca, önce mırın kırın ettim ama bizlerden bir kişi fazla olsa kârdır diye düşündüm sonra, gittim.

Hava berbat. Yağmurdan kaçmak isteyenler de içeri dalabiliyorlar kolayca; öylesine bir kurultay. Yaş ortalaması: 55 dolaylarında. Yani üstatlar, bir de onların eli, ayağı, gözü, kulağı olma görevini üstlenmiş yeniyetme ulakları.

Her şey, en ince ayrıntısına kadar önceden hesaplanmış; maddeler laf olsun diye oylamaya konuluyor. Başkan bir göz geziyor salona, "Tamam!" Bizler daha neye lehte neye aleyhte oy vereceğimizi anlayamadan bir de baktık oylama yapılmış da sonuçlanmış bile. İlk Basın Kurultayı'na katılan yaşlı üyelere şeref plaketi verilsin mi, verilmesin mi? Yahu plaketter hazır, verilmesin dense ne yazar?

Hah şimdi önemli bir sorun tartışılacak: hangi komisyonlarda kimler görev alacak? Gülmeyi kestik, dinliyoruz cankulağıyla. Derken yaşlı üyeler hep birden ayağa kalktılar, kapıya yöneldiler. "Beni İstanbul Lokantası'nda bekle," "Bak sen Çınar'a doğru yürü hafiften, ben yetişirim," gibi sesler yükseldi.

Başkan yalvarıyor: "Efendiler, oturalım. Daha oylama yapılmadı." Ama adamlar sıkılmışlar ve acıkmışlar bir kere. Salonun yarısından çoğunun boşaldığını gören Başkan kararını verdi: "İsteyen istediği komisyonda çalışabilir, seçilmiş demektir."

1975'in gözünü sevdiğim İkinci Basın Kurultayı da böyle sona erdi. Lüks otellerde "bakan himayesinde" verilen kokteyllere gitmediğim için orada geçen üst düzeydeki konuşmaları duyamadım yazık.

21 Aralık

Bu sabah, bembeyaz, karla örtülü bir dünyaya açtık gözlerimizi. İçimde anlatılmaz bir hafiflik.

Kar, bütün pislikleri örtüyor, atılması güç gelen adımları, zorlu girişimleri durduruyor, önlüyor. Ama buğdayı kalın örtüsünün altında nasıl besleyip koruyup başak edip fişkırtıyorsa bahar geldiğinde, özümüzdeki savaştanlığı, atılım gücünü de öyle gözetiyor işte.

Gece otobüsüyle Ankara'ya gidecektim. Seferler kalkmış.

Mitingler tavsar artık, yollar kapanır, üşengeçlik bastırır.

Gelgelelim boşuna bu çabası karın. Yarın gece, "şeb-i yelda", en uzun gece yani. Öbür gün, günler uzamaya başlayacak.

26 Aralık

Öykü kitabım çıkmış. Cağaloğlu'na inip alacağım birkaç tane. Hava yağmurlu, pis.

Köprünün tam ortasındaiken yaygın, büyük bir kızılık aldı gözümü. Şoför de şaşırdı. Birilerine sorduk, Gürün Han'da yangın çıkmış. Öteki hanlara da sıçramış.

Halk öyle alışık ki böyle olaylara, kılı bile kıpırdamıyor. Sıkışan trafiği yarıp güvercinlere yem atanlar var, kimse başını çevirip yangına bakmıyor. Oysa gök ürkütücü, kara dumanlarla kaplı.

İlk kitabımı basacak biri çıktığında bayağı sevinmiştim. Çünkü büyük çoğunluğun çarçabuk benimseyeceği bir iş yaptığımı sanmıyorum, bunu anlamam epey vakit aldı ama artık kimlere seslendiğimi biliyorum. Bana dar, küçük gelen hiçbir şeyi kullanamayacağımı da.

Üç-beş kitap alıp eve döndüm. Kapağı elledim, sevdim. Bütün nesneleri, varlıkları ancak dokunarak tanıyabiliyorum. Bir kadının saçlarının parlaklığını, inceliğini, bir erkeğin omuzlarını ancak değince anlayabiliyorum. Kitabım da artık benim sayılamayacağına göre, onu da dokunarak kavramaya çalıştım.

31 Aralık

Yılın son günü. Milliyet Roman Yarışması'na katılan romanları okuyorum. Telaşla. İyi bir roman yazsa hiç tanımadığım biri, sevinsem. Toy, acemi ama iyi bir roman çıksa. Öbür yıla ulansa.

Bu yılbaşı kötü avladı beni, kokina almayı bile unuttum. Süslenip püslenip televizyon seyrettim. Saat on ikide, elektrik kesintisi sandım yeni yılı muştulayan ışıksızlığı. Biraz sonra da gerçekten kesildi elektrikler.

İzet Sarajlıç'ten bir kart geldi: Vive! yazmış, o kadar. Dil konusunda sıkıntı çekiyoruz. Kendini, Balkanlar'ın en melankolik şairi diye özetliyor İzet.

Gündökümü'mün de eleştirisini yaptım bu arada. Pek mutsuz, karamsar; ölümle ilgili bölümler çok. Yeterince atılğan da davranamıyorum daha. Artık gelecek yıla. 14 Mayıs gününün mutsuzluğunu da attıktan sonra. Bu yılda kalsın bari.

Şöyleymiş 14 Mayıs:

Ankara'da Opera'ya gittim gece. Yıllardır, operalardan, balelerden, konserlerden uzağım. Sinemadan-tiyatrodan bile.

Ev, bir çeşit kabuk oldu bana. Doğru değil ama öyle işte.

Kulislerin tadını, kokusunu unutmuşum. Sahnedekilerle ufak şakaları paylaşmak, onlar adına heyecanlanmak gibi duyguları da. Oysa 1962-63 yıllarında, kış akşamlarının hemen hepsini kulislerde geçirmiştım. Ama Genco vardı, Umur, Sermet Çağan, Seçkin, Ali Dilber, Tunca vardı. Evimiz gibi birşeydi Arena tiyatrosu. Her akşam, *Aslan Asker Şvayk*'ı izler, sonra birlikte Sermetlere giderdik. Para ortadaydı. Kimde varsa harcardı yani. Bir gece, herkes meteliksiz, inanılmayacak bir durum! Yalnız Mehmet Güleriyüz'de otuz kuruş kalmış, bir de yol paralarımız var. O otuz kuruşla bana bir gazoz ısmarlamıştı Mehmet. Gebeydim o kış.

Uzun süre aynı yerde oturamıyordum, sırtım ağrıyordu, ayaklarım şişmişti, delik pabuçlarımı yenileyecek para yoktu, evlilik yürümüyordu. Daha ne olsun?

Annemin pabuçları ayağımı sıkıyordu ama o pabuçlarla, zamanın gözde uğrak yeri Fuaye'ye gittiğimi anımsıyorum. Sıcaktan bunalıp çıkarmışım, birileri yanlışlıkla itmiş, ta uzaklarda bulundular. Yani tatlı anılar değil çoğu.

Her sabah Genco'yla telefonlaşıp hayatlarımızın hava durumunu birbirimize bildirirdik. O gecenin ertesi sabahı Genco, kendime yeni bir pabuç almazsam, "kırmızı bir pabuç" armağan edeceğini söyleyerek korkuttu beni. Gittim aldım.

Doğum yaptığım Nisan 64'e kadar böyle sürdü gitti. Pazartesi geceleri Nurtenlerin evinde toplanırdık. Genç oyuncuların hemen hepsi gelirdi. Füzüzan'la dostluğumuz orada başlamıştı. O sıralar, Nurtenlerde kalıyordu Füzüzan. Hepimiz için güç bir yıldır. Başarısız bir devrimin, karşı-devrimi çabuklaştırdığı bir yıl.

Şimdi daha iyi değerlendirebiliyorum. İki insan evlerinde yalnız kalamamaya başladılar mı, türlü kaçamaklar arıyorlar. İki kişi yalnız kalmaktansa, kalabalıkta yalnız olmak çok daha kolay.

Doğumdan sonra bizde toplanmaya başladık. Özellikle Ali ile Genco, bebeğin altının değiştirildiği saatlerde gelmeyi severlerdi. Ben kızıma meme verirken, onlar bir köşede tiyatronun durumunu, *Keşanlı Ali*'nin nasıl gittiğini, halk gününde gelen öğrencilerle genelev kadınlarının ne gibi tepkiler gösterdiklerini konuşurlardı. Biri dolaptan yemek alır, ısıtırdı, ya da bir dergiyi gözden geçirirdi. Uzun bir sessizlik başlardı. Sessizlikten korkmayan, güvenli, doyuran bir dostluk paylaşırdık.

Bir akşam, bebeği kucağında gezdirip uyutmaya çalışan Genco'yu "Ekin, I love you valla", diye fısıldarken yakaladım. Tabii nişanlandılar.

Ekin'in benim ansızın gürleşen sütümle boğulduğu gece –tıpta bindebir rastlanan bir olaymış– Ali ile Genco yalnız bırakmadılar bizi. Doktor, kaynana, akraba telaşı içinde yanımızdan ayrılmadılar. Genco'nun oyunu vardı o ikindi. Son ana kadar bir koltukta kıvrılıp oturdu. Benim için kaygılanıyordu galiba, ağlamamı bekliyordu.

(Dört ay önce annem öldüğü gün, öğle yemeğini birlikte yemiştik. Bizde. Ayrıldığımızdan bir saat sonra, tiyatroya telefon edip annemin öldüğünü bildirmiştim. O gece İlhan İskender Ödülü'nü alıyordu. Beni çok duygulandıran sözlerle yanıtlamıştı ödül üstüne sorulan soruları. O zaman da ağlayamamıştım.)

Tam gideceği sırada çözülüverdim yalnız, dizlerine sarıldım. Kendiliğinden, yalın, yorumlara sığmayan, sıkı bir sarılışla.

Buluşmalarımız seyrekleşti sonraları, bir süre sonra da kesildi. Birşeyler geri gelmezdi, biliyorduk galiba. Hâlâ pek görüşmüyoruz.

Köprüden Görünüş kötü oynanıyor. Konu, Arthur Miller'ın. Ama müzik acılı Sicilya ezgileriyle dolu. Yanık, buruk, tarçın kokulu.

1976

9 Ocak

Yeni yılın ilk günleri. *Dizboyu Papatyalar*'ı elden, eşe dosta dağıtıyorum. Yollamam gereken tanışlara da postalıyorum. Şu "hitap sorunu" iyice içimi kararttı. "Sayın Falanca'ya, saygılarla"da dil bozukluğu var ama Türkçeyi kollamak adına kendinizden yaşça büyük birine, "Sevgiyle" de diyemezsiniz durup dururken.

"İçtenlikle", "Dostlukla", "Merhaba" gibi şirin seslenişler de uzun süre kullanıldıktan sonra yapay gelmeye başlıyor. Tek tip bir sesleniş olamaz mı, olamaz! İmzalamak bir candanlık göstergesidir diye düşünüyorsanız hele.

Bu yıl, gündökümü yapmanın güçlüklerini daha iyi kavradım. Amacım, özel bir sarı defter tutmak, kendimin ve tanıdıklarımın özel yaşamlarını, gizlerini açığa vurmak değildi... Bir kol emekçisi, bir gündökümü işçisi olmak, yazarlığa sıradan yurttaşlık karşısında hemen öncelik tanımamak istiyordum, bu savdan yola çıkıyordum. Günümüzde yazarın, sıradan bir yurttaştan daha alçakgönüllü, daha yalın ve çalışkan olması gerektiğine inanıyorum çünkü.

Bohem yaşam ne kadar gerilerde kaldı... Bugün içki masalarında ona buna çatarak sanatçı ağırlığını koymaya çalışmak ne zavallı, ne gülünç bir yöntem sayılıyor artık. Yazarların büyük bölümü de "o sanatçıdır, yapar" hoşgörüsünde gizlenen "mahallenin delisi" sıfatını üstlenmeye hiç yanaşmıyorlar, esin perilerini çıkmaz sokaklarda, estetik'i gecekonduarda yakalayabiliyorlar. Durum buyken, insanların yaşamlarıyla geçinmek, onları yazıda hammadde olarak kullanmak yaraşmıyor çağımız yazarına. Hele gündökümü yaparken... Çünkü öyküde geçerli

olan sanatsal değiştirim, gündökümünde başvurulacak bir yol değil. İster istemez o olayı, o günü yaşandığı gibi yazacaksınız... Burada bir açmaz çıkıyor karşınıza. Yazıyı ilginç kılabilmek adına kötü geçmiş bir akşamı, bir kavgayı, eski bir aşkı eleverecek misiniz, vermeyecek misiniz? İçtenliği nereye kadar zorlayabilirsiniz? Okura karşı dürüst davranmaya çalışırken, yaşamınıza katılmış üçüncü kişilere karşı dürüstlüğünüzü, gönöl borcunuzu savsaklayacak mısınız?

Kendi adıma bu ikinci türden ilginç bir yazar olmaktansa, hiç yazmamayı yeğlerim. Dostlarımla yanımıdayken, “Acaba şunu anlatacak mı? Nasıl anlatacak?” gibisinden kaygılara kapılmalarına katlanamam. İçtenliğin geniş bir bağlam içinde ele alınması gerek; evrende, yazarla karşısındaki okurundan başka kimse yokmuş gibi teke-teke bir içtenlik sözkonusu olamaz.

Gündökümcüsünü bekleyen bir başka tehlike de yazacağını düşünerek gününü yaşaması. Giderek ancak yazabildiğini, yazmayı düşündüğünü yaşayabilme gibi tek-tip bir yaşam biçimi getirebilir. Yazdığımız için yaşamıyoruz ki. Öyle olsaydı vezir olurduk, yazar değil.

17-18 Ocak

İki gün önce başladı kar. Bir fırtınayla bastırdı ansızın. Sonra yumuşak, sevecen bir kar oldu. Sinan ve Gülsen’le (soyadlarının ne önemi var? Sinan ile Gülsen onlar) Ankara’ya gidiyoruz bu gece. Müthiş bir trenle.

Füsün’la Metin Altıok’tan bu yana bir karı-kocayı birlikte seve memiştim. Hep öyledir, ya biri ağır basar, ya öbürü, ama genellikle koca. Bir de bakarım, erkekle konuşmayı “yahu kardeşim”e dökmüşüz, karısıyla hâlâ “hanımefendi” kıyılarında dolaşıyoruz. Kadın düşmanı mıyım neyim? Sanmıyorum. Galiba beni ürküten, kadınların eleştirel bakışları; eviçi sıkıntılarını ortaya getirip somut bir bakışla kocalarını suçlamaları. O bakış, size de değiyor elbet. Ben de öyle bakarım zaman zaman, oradan biliyorum.

Gülşen'in gem-tanımayan çocuksu çılgınlığı, Sinan'ınsa hiçbir zaman yaşamadığını sandığım bir gençliği ustalıklı yürütebilmesi çok etkiliyor beni. Onlarla konuşurken zenginleştiğimi, sevdiğimi duyuyorum. Hava karlamış, sular kesilmiş, deniz bombokmuş umurumda değil.

Sinan'la dostluğumuzun önsözü olmadı hiç, "ilk bakışta dostluk" gibi birşey. Şöyle konuşmalarla gelişti.

— Sabah kalkamıyorsan yataktan, böylesi bir dünyaya gözlerini açmak istemiyorsan, ne yaparsın? Devrime de çok var daha.

— En iyisi, iki musluk pompası aldırıp, birilerine kendinizi çektiriniz, çıkarttırınız yataktan. Ayaklarınızın altını spatulayla hafifçe kazınsınlar, sonra çarşafıta kalan izinizi ince bir telle iyice ovunuz. Çıkmışsınız demektir.

— "Meyhaneye gömün beni gide gele yoruldum," diye bir şarkı var, biliyor musun?

— Var mısın birlikte intihara? İki kişi daha kolay olur.

— Varım ama nasıl?

— Ben derim ki, denize girip yürüyelim bitene kadar.

— Keskin toplumcularımız kızar. Yüksek sesle gülene bile kızıyorlar. Sonra intihar, zaten dünya görüşümüze uygun değil. Üçüncüsü: Ben, üşüyünce çıkarım.

— İstersen bu işi güze erteleyelim. Başka katılanlar da olur belki. Bahar geliyor şunun şurasında.

— Bir de şu var tabii: Burada oturup durmamacasına bu havada konuşursak, sonunda ölürüz zaten.

— Sen mutlaka Fitzgerald'ı seviyorsundur.

Akşam İzzet Yasar, trene kadar geçirdi bizi; onu şimdilik – yakında katılacak bize Ankara'da– geceye, Brecht'e, yağın kara ve bilinçlenmeye hiç yeltenmeyen bir hizmetçiye terk ederek Müthiş Tren'in restoranına kurulduk. Öylesine yoğun bir konuşmaya dalmışız ki yanibaşımızda bize filtreli sigaralar sunarak söyleşiye katılmaya çabalayan yalnız bir memuru görmemişiz. Gülşen söyledi. Üzıldüm elbet, yalnız başına rakı içen bir memurla nasıl konuşulmaz?

Önemli bir uyarıda bulunacağım: Yolculukta, özellikle trende

içtiğiniz içkinin temposunu, trenin sallantısına denk getirmeniz gerekiyor, yoksa uyuyamıyorsunuz. Gece gözlerimizi bir açtık ki, “şirin bir Anadolu kasabasındayız.” Bozöyük’müş; Eskişehir’de bir yük treni raydan çıkmış da... Bozöyük olup olmadığı kesin değil ama istasyonda öyle yazıyor: İnandık! İstasyon memurunun ağzından çıkan sıcak buğu, hemen kara karışıyor. Kısaca, Müthiş Tren adını haketti, on saatlik gecikmeyle vardık Ankara’ya.

On saat boyunca konuştuk, güldük, yeyip içtik. Yalnız öğleye doğru içki bitti. Trenin içi buz. Yolcular, Bozöyük’ün tarihî yerlerini gezmeye çıktılar. O yüzden bir yarım saat daha bekledik. Akşamdan artan yemekleri, aşçının vagonlar arasındaki sahanlığa koyarak soğutmaya, herkesin batmamak için üstünden atlayıp geçmeye çalıştığı koca bir lenger zeytinyağlı fasulyadan yedik. Oysa Gülsen, “Ayı Sote”, “Kurt Izgara” ve “Bozkır Salatası” çıkaracaklarını söylemişti. Yedik yemesine de parayı kuruşu kuruşuna aldılar, ona şaşıktık. Kazadan sorumlu biziz sanki.

Kitaplara daldık yemekten sonra. Birbirimizden bıkmaktan korktuk galiba belli belirsiz. Tam o sırada Gülsen, anılarını biriktirdiği çantadan, çingene pembesi bir defter, çingene pembesi bir kurşun kalem çıkarıp, yanlarına da iki sırim katıp armağan etti bana. Sinan’ın öykülerini okuduk. Ahlak konusunu tartıştık. Sade’i, Mazoch’u, Fitzgerald’ı neden sevdiğimi biliyorum artık: Ahlak’la tutturana biriyim de ondan. Ahlaklı olmak, ahlaklı savunmak kolay da, ahlakla uğraşmayı iş edinmek güç. Ne kolaydır yaşamı sıradan bir ahlaklının, düşünün. Baştan verilen hazır kalıba göre gelişir bedeni. Bir yaşam boyu öz ahlakıyla uğraşmaz, demin saydığım yazarlar gibi hırpalamaz kendini. Bilinçsiz ahlaksızlık da kolay bir o kadar. Ama benim asıl çekemediklerim: ahlak-dışı (amoral) yaşayanlar.

19 Ocak

Sıkıyönetim ilan edilmedi.

21 Ocak

Milliyet Sanat Dergisi'ne, Jack London ve Dos Passos üstüne bir yazı yetiştireceğime söz vermiştim. Bugün öğlen götürmek zorundayım. Trende biraz hazırlık yapmış, birşeyler karalamıştım. Bu sabah hepsini "beyaz ederken", *Yaşama Hırısı'nı Yaşama Sevgisi* diye yazmışım; yazıyı verdikten sonra anladım. Artık geçti. Çorabımı bulamadım, üşüyordum, daktilo benim değildi, bir arkadaşla Piknik'te buluşacaktık gibi özürler okuyucudan gizlenmemeli; bağışlanmamalı da...

22 Ocak

Yollar buz tutmuş Ankara'da. Kaç yıldan beri ilkmiş.

Önce uyandığım yeri tanıyamadım: baktım Selçuk Baran'dayım. İki kadın sabah sabah kahve içerler tabii. Kahve içtik. Gülhane'ye gideceğim.

Gülhane bir askerî hastanenin olamayacağı kadar güzel. İyi ki doktorlar da "sivil" kişiler. EEG'ye gerek yokmuş. Büyük bir sinir gerginliği geçiriyormuşum, o kadar.

Dönüşte, hiç bilmediğim, adlarını bile duymadığım semtlerden geçen –elbet hâki renkte– bir servis otobüsüne bindim, belki isterler, yanlış birşey yapmayayım diye bir beş liralığı yol boyunca elimde tuttum. Serüvenci kişiliğimi yaşarken, tam Yenimahalle'nin oralarda yani, bir korkuya kapıldım: yollar kapanır da oğlumu bir daha göremez miyim? Al işte!...

24 Ocak

Dönüş de gidiş gibi güzeldi. Gözlabildiğine kar, buzdan selviler.

Doğançay'daki yol takıldı aklıma. Sisler içindeydi Doğançay: küçücük, iki yanı tahta korkuluklu nefis bir köprü, anayolu ta yukarlardaki bir yolla birleştiriyordu. İzzet'le yukarları taradık,

bir minibüs gördük. Bir kadınla bir erkek, ellerinde birlikte taşıdıkları naylon bir torba ve bir aygaz tüpü, usul usul köprüden geçmekteydiler. Önlerinde çok ama çok uzun bir süre varmışçasına ufak adımlarla yürüyorlardı. Her şey bu anlatılmaz durgunluğa uygun düşecek kadar dingin, buğuluydu.

Bu küçük-burjuvaca duygulanış biçimime karşı çıktı İzzet: “Su yoktur buralarda,” dedi, “elektrik yoktur,” dedi, “evi ısıtmazsın, cin bulamazsın.” Yine de duygulandığı kesindi bence. Pencerelerdeki sardunyalari o gördü.

Atları da Vururlar ve Sürgünde Bir Kovboy konusunda da çekişiyoruz zaten. Bari *Hey* dergisi okuyalım. Orada birleşiyoruz. Seçil Heper’in ya da Behiye Aksoy’un *neden öyle davrandığını* üç kişinin ağzından anlatan yazıları ikimiz de anlayamıyoruz, kavrayamıyoruz. Eski gömleklerden yeni yastık-yüzü yapmak niye? Ev-işleri sayfası, “yapın” diyor. Yapmayacağım.

İstanbul kendi rengiyle vurdu bir saatte. Trenin ışıkları çalışmaz oldu. Beşiktaş’ta, Ankara’ya, kar’a ve birbirimize “Hoşçakal”, dedik, “kendine iyi bak.”

13 Şubat

Bugün anladım: düpedüz baharın gelmesinden korkuyorum. Eskiden, kış sonlarında, güneşli, kokuların kolayca eriştiği günlerde, bir yeşillik yürürdü damarlarıma, âşık falan olmak gelirdi içimden. Geçen yıl gibi bu yıl da bahar, sanki kaldıramayacağım bir yük. Sanıyorum bu duygu, büyük ölçüde, hastalıklı bir toplum düzeninde yaşamama bağlı. Ama var ya, ona bak sen!

Mustafa Öneş’le evlerimize eşit uzaklıkta bir yerde buluşup ilk elemeyi geçen Milliyet romanları üstüne tartışmaya karar vermiştik. Beşiktaş, Barbaros Kafeterya dedi; ben de peki dedim. Demez olsaymışım. Alt kat, bilardo-langırt salonu. Üst katta iki oda var; iki hangar da denilebilir. Birinde emekliler, ölmek üzere olanlar, eski ayyaşlar oturuyorlar; çoğu ayaklarını altlarına alıp iskemlelere tünemiş. Boş gözlerle bakıyorlar. O odaya adım atmakla dünyanın en uygunsuz işini yapmışım gibi süzdüler

beni. Çıktım, öbürüne girdim. Orada gençler var. Ama ne genç! Masalara yeşil çuha örtüler serili. İskambil, kumar gırla gidiyor. Tavla zarından başka ses duyulmuyor nerdeyse. Korkunç bir uğultu. Şu tavla, evde oynandı mı iyidir güzeldir de, kahvelerde bir erkeklik gösterisine dönüşür çoğu kere. Saldırganlık artar gittikçe, ürkütücü olmaya başlar; şeş-cihar, hep-yek gibi gizemli sözcüklerin de yardımıyla bir çeşit cinsel boşalım gerçekleşir.

Anamın partial kürkü üstümde. Hepsine çok yabancıyım. Blucinli kızlar girip çıkıyor ama benim çevremdeki üç masa falan boş; kürkün sağladığı saygı halesi. Giymeseydim üst üste beş çay içecek kadar şaşkınlaşmazdım. “Mustafa, öldürebilirim seni,” diyorum içimden. Neden Beşiktaş iskelesinin üstü demedik sanki? Bir de gecikti.

Garsonlarla kasaya bakan “işletmeci”, eski *baba*’lar besbelli. Yoksa bu kargaşanın altından kalkamazlardı. Küfürler arttı mı, patron gidip uyarıyor oğlanları. Tıs çıkmıyor o zaman. Benim nereye oturacağımı o gösterdi zaten, sonra bir delikanlıya, öğleden beri çay içtiğini, artık bir sandviç yemesi gerektiğini hatırlattı. Bir sürü oğlu olan sert, sevecen bir baba tavrıyla. Üç-beş kelime konuştuk, fazla değil, çünkü biliyorum, benimle konuşması yakışık almayacak. Ustaca sezdi.

Neyse Mustafa geldi de bitti çile. Hele romanları konuşmaya başlayınca, hangilerini beğendiğimiz konusunda birleşince.

21 Şubat

Yığınla öykümü elimden almış, bir o kadarına da esin kaynaklığı etmiş bir çeviriyi gözden geçiriyorum, yayına hazırlıyorum sonunda. Virginia Woolf’un *Mrs. Dalloway*’ı bu roman. On iki yıl önce çevirmiştım; dolaşmadığı yayınevi kalmadı. Kimi sayfaları yitti gitti, yeniden çevirdim. Bu arada Türkçede de değişmeler, gelişmeler oldu tabii, o zamanlar karşılıklarını uydurmak zorunda kaldığım kimi sözcüklerle kavramlar, dilimiz içindeki

yerlerine kendiliklerinden oturuverdiler. Yani aslında ‘yeniden çevirme’den daha güç birşey oluyor bu gözden geçirme. İyi ki kitaba tutkunum, yoksa katlanamazdım.

Virginia Woolf, şöyle diyor romanın bir yerinde: “En güzel şarkılar nasıl sözsüz olanlarsa, en iyi dostlar da adsız olanlardır.”

Thomas Hardy’nin “Küçük, bildik bir şarkı olsun yeter...” şiirini anımsadım:

“En yeni ezgiler değil özlediğim
Usta kemanlarla
Gümgüm atmıyor yüreğim
Yeni bir şarkının getireceği coşkuya
Ben en yuvacılığını özlüyorum
Yürek burkuntularının yalnızca.”

Karabasanla dolu romanlar yazan Thomas Hardy’nin şarkı anlayışı ilginç değil mi? *Ulysses* yazarı James Joyce’un *Oda Müziği*, Blaise Cendrars’ın balad özü taşıyan şiirleri akla geliyor. Keats, Heine, Eluard, Lorca, Neruda, Nâzım, sık sık bestelenebilir şiirler yazmışlar, *güfte* değil, düpedüz şiir. Bu olgu, en azından, romanda ve şiirde öncü atılımlar yapma, bildiri iletme kaygısının sanatçıyı doyurmadığının bir belirtisi. Edebiyatın hammaddesini, yaşadıkları toprağın atardamarını şarkılarda buluyor bazı sanatçılar.

Şarkıların, toplumun yalnızca duyarlık kaynaklarını değil, iklimini de yansıtan bir özellikleri var. İspanyolların ‘flamenko’su bozkırı, beyazı ve kıskançlığı birarada anlatıyor; ‘yale’de acıyı, kuraklığı ve tutturmayı görüyoruz; ‘Fransız valsleri’nde kaldırımaların kokusunu alıyoruz, Portekiz ‘fado’larındaysa çaresizliğin ve ilencin (denize gidip de dönmeyen balıkçıların kara yazgısını anlatıyor fadolar).

Uluslararası şarkı piyasasında tutulan örneklerle gelince... Sözler, günlük duyguları ustaca yansıtıyor.

“Güneşin sınımsıcak parladığı, havanın giysilerine uygun düşeceği” bir yer arayan *Geceyarısı Kovboyu*’nun şarkısı şöyle başlıyor: “Herkes benden söz ediyor/ Neler diyorlar duymuyorum/ Düşündüklerimin yankısından başka.”

Sonsuz Ölüm filminin unutulmaz şarkısının bir bölümü: *“Yağmur damlaları boyuna düşüyor başıma/ Yine de gözlerim kızarmayacak/ Bana göre değil ağlamak/ Bilirim, yakınarak din-diremem yağmuru/ Özgürüm ya/ Dertler bıraktı yakamı.”*

Öyküden yola çıkan bir başka şarkı da, *Güneşte Mevsimler*. Savaşa giden bir genci anlatıyor. Brel'in.

“Hoşçakal sevgili dostum/ Dokuz-on yaşından beri tanırız birbi-rimizi/ Ağaçları birlikte tırmadık ve tepeleri/ Aşkı birlikte söktük ve abc'yi/ Dizlerimizi birlikte bereledik ve yüreklerimizi.

Hoşçakal dostum, ölmek güç gerçekten/Kuşlar göklerde öterken/ Ve bahar sarmışken havayı/ Güzel kızlar tutmuş dört yanı/ Beni düşün de yanında olayım bari.”

Uzaydan “yıldızlar daha parlak, dünya bambaşka görünüyör”muş... Astronot bunları anlatırken, boğuk, içli bir ezgi sarmallanarak yükseliyor. “*Karıma söyleyin, onu seviyorum,*” diyor ses. Derken bir kopukluk. Sözlerde de, ezgide de. “*Beni duyuyor musun?*” Kopukluk sürüyor. “*Bir terslik var,*” diye bağıyor neden sonra dünyayla bağlantıyı sağlayan ses. “*Bir aksaklık var.”*

Sesleri unutulmayan şarkıcıları (F. Sinatra, E. Piaf, G. Becaud, A. Rodriguez, Ümmü Gülsüm, C. Aznavour, J. Brel, J. Baez, A. Celentano, M. Mathieu, B. Dylan, C. Stevens, B. Streisand, L. Minelli vb) düşününce, kendilerine özgü söyleyiş tavrının yanı sıra, şarkı sözlerine de büyük özen gösterdiklerini görüyoruz. Ya kendi yaşamlarına sıkıca bağlı oluyor şarkılarının sözleri ya da piyasada geçerli herhangi bir şarkıyı söylemeye kalkıştıklarında, onu yaşamlarıyla zenginleştiriyor, sözleri yeniden yorumluyorlar.

Müziksiz bir edebiyat düşünölemeyeceği gibi edebiyatsız bir müzikten de söz edilemez. Oysa günümüzde Türkiye’de ‘edebiyatsız’ bir müzik sürüp gidiyor. El müziği ve ona alelacele çırpıştırılmış sözler: “*Gidene hay hay/ Gelene hay hay*”, “*Hür doğdum hür yaşarım/ Sana ne kime ne*”... Halkın bu *düzenlemelere* “*aranj makamı*” demesi boşuna mı? Halkımızın duyarlılığına göre gerçekten çok “hafif” bir Türk müziği.

Bu arada, bancoyla Hacı Arif Bey çalarak, türküleri *fazla fazla*

seslendirerek devrimci müzik yapanlar da var. Her gün yeni bir atılımla karşılaşıyoruz, her taşın altından bir 'aşık' çıkıyor.

"Hayâl-i yare değme girye dursun" inceliği çok gerilerde kaldı belki, öylece dinlenip sevilleceği bir yerde. Gelgelelim bütün Alevi türkülerini, ya da halkın diline bir zaman doladığı her sıradan türküyü zorla canlandırmaya çalışmak devrimcilikse, ona bir diyeceğim yok. Halk nasılsa, kendi serüvenini *anlatan* bir müzik dinliyor. Şimdilik oldukça ağlamaklı, beyin yıkayan, ilkel, tekdüze bir müzik bu, yalnız sözleri bazı ipuçları veriyor. Minibüs şarkılarında, aranjmanlara kıyasla daha özenli, sağlam bir söz sıralaması görüyoruz, klasik bir hece vezni ve uyak beğenisi, hececiler zamanından kalmış bir şiir anlayışı.

Oysa biz aydınlar, Saadettin Kaynak'ı önemli buluruz da Orhan Gencebay'ı hiç önemsemeyiz. On yıl sonra ne ayırım kalacak acaba aralarında?

Üsküp'te, Kapalı Çarşı'ya tıpatıp benzeyen bir çarşıda, Orhan Gencebay'ın sesini duyduğumda şaşırmıştım, bunları o gün de düşünmüştüm. Yugoslav garsonun keyifle tempo tuttuğunu görünce. Aman yanlış anlaşılmasın! O tür müzik benimsensin demiyorum, o müzik-söz bileşimi değerlendirilsin diyorum. Hiç değilse neye karşı olduğumuzu bilelim.

Minibüs şarkıları, uzun yol türküleri, bizim insanlarımızın, şimdilik çoğunluğu bilinçsiz insanlarımızın hikâyesini, yaşadığı ya da yaşamak istediği hikâyeyi ele alıyor. Aşkı her zaman trajik bir olgu olarak gören, ölümü ayrılığa yeğleyen, dünyadaki tek vefalı dostu saydığı arabasına, kamyonuna, sürdüğü otobüse "Sana da benim gibi çekdiren mi var?" gibi gözyaşlı, mor, iri sözler yazan yalnız bırakılmış insanların. Kentlerde şaşıp kalmış insanların.

Bu duyguları küçümsediğimiz sürece çoğunlukla iletişim kurulabileceğini sanmıyorum. Unutmayalım ki Teodorakis, deniz ve mastika kokan kumsal şarkılarından, sirtakilerden esinlenmişti devrimci müziğini yaratırken.

Yoksa müzikte, edebiyatta, resimde yalnızca söylev vermek yeterli mi?

(Çizim ustası Memet Sönmez'i saygıyla anıyorum.)

24 Şubat

Akşam, uzun bir süredir çapkınlık dönemleri yüzünden eve uğramayan Mustafa ile Van Gogh adlı kedilerim çıkageldiler. Kiziroğlu Mustafa Bey, Macar ordusunda hafif süvari alayındandır. Pelerin savurarak deliler gibi at koşturan o zarif adamlar, attan indiler mi nasıl birdenbire hantallaşırlar, Mustafa da öyle hantaldır işte.

Büyükdere'den aldığım iki kediden biri. Kış ortasında bize yamanabildiğine göre yazlıkçıların beslediği bir kedi olsa gerek. Böylelikle Ermenice bildiğini varsayabiliriz. Nörotik, tutarsız bir hayvandır ama sevmeyi bilmede üstüne yoktur. Eski adamlar gibi saçları ortadan ayrılmıştır. Sarıyerli Gülüver'le platonik bir aşk yaşıyorlar yıllardır. Gülüver, köfteci Emin'in beslediği kedilerden. Biraz da o yüzden olacak, yalnız köfte ve istavrit yiyor, ciğere ağzını sürmüyor. Tam bir hanımefendi. Doğuştan. Siyam kedisi olmaya çalıştı uzun süre ama beceremedi, çünkü boyunda bilmediğim bir renkte –üstüne çamaşır suyu dökülmüş izlenimi uyandıran– bir leke var. Nedim Günsür'e sordum, o da böyle bir renk bilmiyor; 'lûvî' dedi çıktı işin içinden. ('Gülüver'e özgü' anlamında.) Gülüver, kesik-yeşil bakar, sevildi mi yatıp karnını açar. Halk kökenlilerin çoğu gibi geçmişini anmak istemez. Yağlı kıyma sevmemesi, öbür kedilerle aynı kâğıttan yemek yememesi bunu gösteriyor.

Steak House'ta bir et yese, bu sorun çözümlenecek ama o leke yok mu? Siyam kedisi olmadığını çok kötü ele veriyor.

Çocuklar Gülüver'e Nilüfer diyorlar. Mustafa'nın adını Müst, diye değiştirmeyi düşündük birara, kapıcımız Mustafa efendi alınmasın diye, ama Mustafa efendiye Müst demeye başladık bu sefer. Vazgeçtik. Mustafa, romancı olsaydı Balzac olurdu. Gülüver de Charlotte Bronte'msi romanlar yazardı pembe defterlere.

Van Gogh mu? O başka bir sefere.

7 Mart

Kış ortasında bahar. Dün, İlhan Berk'e, uğrayacağımı söylemiş-tim. Fırladım sokağa.

İlhan, Talimhane'de bizim eski evin sokağına komşu bir sokakta oturuyor. Güneşe bakan, küçük ve çok odalı, önü açık, sıcak bir İstanbul evinde.

Hemen bir konyak doldurdu. Mutfağa gitti, kahve pişiriyor. Sebze seçmeyi, sokak dolaşmayı, ev yerleştirmeyi, yemek yapmayı da asıl işi şiir yazmak kadar önemser İlhan. Belki de yalnız kaldığımızda konuşacak konu sıkıntısı çekmememiz o yüzden. Üstelik teke tek her oturduğumuzda kafamda bir soru uyandırır, bir parıltı çaktırır. Oysa kalabalıklarda saldırganlaşır nedense, alaycılığı, vurdumduymazlığı, züppeliği yeğler, bir saatte kimseye haber bile vermeden çeker gider.

Bu sabah tatlılığı, evcilliği üstünde. Yeni şiirlerini okuyor ama bir kadına şiir okur gibi değil, dümdüz, inişsiz-çıkışsız bir sesle, gözlerime falan bakmadan; eleştiri bekliyor. Aslında neler söyleyeceğimi çok iyi bilir ya...

İkinci diriltici konyaktan sonra Galeri Baraz'a gidip İlhan'ın resimlerini görmeye karar verdim. Biraz da Kurtuluş yöresini dolaşmış olurum. "Sen sokakların kızıydın," dedi İlhan, "dünyayı durmamacasına dolaş, anlat."

Galiba bu tanımlama, sokakları sevmemden kaynaklanıyor, yine de birazcık "Sokak Kızı İrma" çıtlatması seziliyor. Ama allahtan, bende kaldırım var, bulvar yok.

Güneşsiz ışıktaki, bomboş bir odada tek başıma resimlere baktım. Bugün Pazar ya, galeri aslında kapalı. Yahşi içerde kahve yapıyor, sabolarının sesi duyuluyor arasıra.

Seramikler de var galeride ama ben seramik sevmiyorum pek (Biraz Ataç'sı bir yargı ama), bende 'yalancı', 'su kaldırır' bir sanat izlenimi uyandırıyor. Bir çatlağın isteyerek mi yapıldığı, yoksa fırında unutulmaya mı borçlu olduğu pek kestirilemiyor. Toprak yoğuran ustaların yalın becerileri daha yakın bana.

İlle de renkse, aşiboyası, mumboya, gazlı kalem gibi amatör

renkler... Renkli filmleri yadırgamam da buna bağlı belki. Renk, özne ile o anda nesne olan ben'in arasına giriyor sanki, öznenin etkinliğini azaltıyor, saptırıyor. Konuyu bulandırıyor, kaydırıyor.

Leonardo Usta'nın karakalemlerini düşünüyorum. *Kayalar-daki Madonna*'nın eskizi, yağlıboyasına oranla ne kadar daha alımlı, çağdaş. Ya o sonu gelmeyen atlar... (Karakalem, sanatçının içdünyasını dolaysız kavratın bir gereç). Korkunç yeteneğini, bilmemnere dükünün doğum gününde görülmedik şenlikler gerçekleştirme adına saçıp savuran, düzene girmeyen, düş-tutkunu Usta'nın içdünyasını ancak karakalemlerini gördüğünüz zaman kavrayabiliyorsunuz.

Ama bir de içdünyaları renkten oluşma örnekler var. *Şerburg Semsiyeleri, Mutluluk, Bir Yazlık Kız, Kırmızı Balon*, vb. O zaman iş değişiyor.

8 Mart

Baba, ortaokul müdürüymüş. Uzun boylu, iri kıyım, bıyıklı, çok esmer. Müdürden çok, yaşamının büyük bölümünü Anadolu'da yol yapımı gibi işlerde geçirmiş bir mühendise, Atatürkçü bir aydına benziyor. Katılaşmış, bezgin, ama bu iki özelliği de mahkeme salonunda kendisine yardımcı olamayacak, biliyor. Çok tedirgin, sinirli. En ufak bir sürtüşmede şimdiye kadar bütün biriktirdiklerini, içine attıklarını öfkeyle kusacak kadar.

Duruşma salonunun dışında pırıl pırıl bir güneş var. Küflü sıralara vuruyor. Baba, kolunda bir palto, bir kaşkol, bir de şapkayla içeri girdi. Önce onları nereye koyacağını kararlaştıramadı, kimseyi kızdırmak istemiyor. Her gün giymeye alıştığı beyaz gömleğin üstüne belki de o yüzden yeni bir boyunbağı takmış. Saçları sıkı sıkı taranmış. Neden sonra, eşyalarını masanın üstüne bıraktı, arada sırada eğilip yerlerini değiştiriyor. Alta paltoyu, üstüne kaşkolu, en üste de şapkayı yerleştirdi, nedense en uygun işi yaptığına karar verdi, içi rahatladı.

Duruşma başladı. Postaneden sorulan soruya cevap gelmemiş daha –o soru neyse. Tapu'dan yanlış bilgi verilmiş. Karşı tara-

fın bildirdiği ada-parcel sayısı tutmuyormuş tapudakini. 'Karşı taraf,' ayrıldığı eşi ya da çocuklarının annesi anlamına geliyor.

Yargıç dalgın dalgın göz gezdiriyor dosyaya.

— Mükerrerem mi? dedi birden.

Baba şaşırdı.

— Kim Mükerrerem mi efendim?

— Annenizin adı Mükerrerem mi?

— Münevver efendim. Bir yanlış okuma olmuş herhalde.

— Siz Üsküdar'da ahşap bir ev diyorsunuz, annenizin evi. Eski eşiniz evin sizin olduğunu, kirayı sizin aldığınızı ileri sürüyor, ne dersiniz?

— Nasıl olur? Annemin evi olduğunu kendisi biliyor efendim.

Şaşkınlıkla karısının avukatına baktı. Avukat kısa boylu, tom-bul, saçları açık sarıya boyanmış bir genç kız. Konuşurken sık sık kekeliyor. Belki de ilk davası:

— Efendim, tapudan bir daha sorulmasını rica etsem... Bir de şu var Hâkim bey. Müvekkilem üç aydır kızıyla oğlunun okul taksitlerini ödeyememiş; zor durumda.

— Çocukların velayetini bana vermesini kaç kere rica ettim Hâkim bey, dedi baba, biliyorsunuz.

— Vermiyor, dedi yargıç.

— Kötü alışkanlıklarınız varmış, öyle diyor.

Katı bir sessizlik çöktü. Baba önce kızardı, sonra duruldu yavaşça, başını kaldırdı. Gözleri pırıl pırıldı.

— Neymiş efendim? Açıklasınlar.

— Beyefendi şimdilik bu konuyu bırakalım, dedi yargıç. Yine dosyaya çevirdi kayıtsız bakışlarını.

— Ama bilmek hakkım değil mi Hâkim bey? Yani değil mi? Kısa konuşacağım efendim. İki yıldır aylığım tedbir altında. Kesintilerle, ikiyüz lira kadar birşey geçiyor elime. Annemin yanında kira ödemeyeyim diye oturuyorum. Eski eşim memurdur efendim, o da çalışıyor yani. Çocukları yabancı okullara vermesini baştan istemedim zaten, evliyken daha. Siz de babasınız belki Hâkim bey, çocuğunu sevmek başka, olanaklar başka. Anlamıyorum, yetişkin çocuklar nasıl olur da bu kadar annelerinin... Yakında toplu bir ikramiye alacağım Hâkim bey,

lütfen bıraksınlar yakamı, hepsini kendilerine vereyim, beni bıraksınlar. Tek isteğim tedbiri kaldırmanız.

— Tapuya bir daha yazdıralım, dedi yargıç, sanıyorum gelecek celse bitiririm artık. Yaz kızım...

Baba artık dinlemiyordu. Kendi açtığı sorularla genişleyen bir sessizliğin ortasında öylece duruyordu.

O sessiz sorular, hepimize değdikten sonra duruşma salonunu aştı, adliyenin önünde arzuhal yazarları, pabuç boyayanları geçip anacaddeye çıktı, kebabçıları, basımevlerini, kitap satıcılarını, kapkaççıları da geçti, kentin merkezinde gelişmiş tecimevlerini, akıl erdirilmez IBM makinelerini, bir günde milyonlar vuranları, o milyonları bir gecede yutan gazinoları geçti. Sergilerde duran devrimci kitapları, dergileri de sıyrarak geçti. Hiç kimse umursamadı; bireysel bir soru gibi görünüyordu çünkü, zaten bin kere yaşanmıştı, o yüzden bir kere daha yaşanabilirdi.

Sonra baba, partial giysilerini toparlayıp çıktı.

Bu olayın öyküsü yazılır mı, diye düşündüm. Herkesin bir kere bir yerde mutlaka yaşadığı bu çaresizlik duygusu yazılmaya değer miydi günümüzde? Yazılınca, saygınlığını ve sahiciliğini yitirecek miydi? Ama baba birşey kavramıştı o süre içinde: bir zamanın çocukluk sevgilisine, sonra yaşamınızı paylaştığınız birine, öz çocuklarınıza duyduğunuz aşklar, büyük bir ağlayamayla yıkanıp gidebilir. Geriye korkunç bir boşluk kalır belki ama yunmuş bir boşluk.

Derken, nedenini–niçinini bir türlü kavrayamadığım, girip çıkmakla da bitiremediğim bizim davaya sıra geldi.

17 Mart

Akşam, boşuboşuna anımsamaya çalıştım; yok böyle bir gün benim için, yaşamamışım.

Eve göz gezdirip ipucu aradım. İki gün önce, doğum günümü akıllarında tutup baskın veren arkadaşların getirdiğı çiçeklerden

geçilmiyor. Sevdiklerime şımarık ısmarlamalarda bulundum bu yıl. Ressamsalar resim, şairseler şiir, eleştirmenseler bir paragraflık bir eleştiri, avukatsalar örnek bir dilekçe, yaşamayı çok seviyorlarsa bir kartpostal ya da eski, kahverengi bir fotoğraf istedim. Daha da ileri gittim ama: resim şöyle şöyle olacak, şiirde uyak ve vezin, hiç değilse “ses” gözetilecek, eleştiride şu adlar geçecek. Ev ödevi gibi birşey ama şaşırtıcı sonuçlar aldık topluca. Doğumlar ağrısız ve çabuk oldu. Baştan ağırdan alındıysa da. Armağan İlkin de *Uçuş Korkusu* çevirisini o güne yetiştirerek yılın şakasını patlattı. Demek şu kahredici yıl hepimiz için varmış yine de.

“Yaş otuz beş yolun yarısı eder,” diyor şair. Bu süzgün ve içli şairimizdeki yaşama oburluğu anlaşılır gibi değil. Dörtte üçte kesiş bari de eli yüzü düzgün bir pazarlık olsun!

18 Mart

“Aile kadınları”na fal bakmak gizemli bir iştir. Çok dikkat ister. Bir yanda sezinlediğiniz birtakım olaylar vardır, öte yanda onların sizden bekledikleri kestirimler. İlk kahve-telvesi-silsilesini sökünce, tutacağınız yol kendiliğinden belirlenir. Aslında eleştiri yazmaktan pek farklı bir yanı yoktur kahve falı bakmanın (bilimsel eleştirileri ayrı tutuyorum). İkisinde de önce bir giriş yapıp çevreyi kollarsınız, yürüyeceğiniz yolu açarsınız. Sonra, nesnel olduğunuz izlenimini vermek için iyi’ler ve kötü’ler dengesini sağlarsınız bin güçlülle (çünkü böyle bir denge aslında yoktur). Çok sıkışırsanız, “Yazar, toplumsal konulara sağlıklı bir biçimde eğiliyor, yalnız şu *kahvaltı yapma* yerine *kahvaltı etme*’yi kullansa...” gibi sevimli bir soytarılığa bile başvurabilirsiniz. En sonunda durumu, herkesçe onaylanacak bir tatlılığa bağlarsınız. “Okuyun, seveceksiniz, sevmeyecek değilsiniz ya!”

Ben de fal bakmada bu yöntemi izliyorum. Önce başı-bağlı bir kadından söz ediyorum. Türkiye’de, kiralari yüksek bir semte kapağı atan her burjuvanın yaşamında başı-bağlı bir kadın

sorunu vardır: görümce, anne, kaynana. Ben de işte o kadının sanıldığı kadar *güçlü olmadığını* belirterek giriyorum işe... Tepki, hiç bekletmeden geliyor: “Nereden bildin?” Demek aile-içi bir anlaşmazlık var. Sıra, *haber ve yük'te* artık. Bunlar *maddi* de olabilir, *manevi* de tabii. En sondan bir önce, *buğday renkli erkek çıkacak*. Buğday rengi diye bir renk olmadığından esmer ya da sarışın olabilir sözü geçen kişi. Saçı kara, teni beyaz bile olabilir. “Bir erkek görünüyor ama şey değil, iyi niyetli, sizi korumak isteyen biri,” deyince karşılık şudur genellikle: “Bak, Şahap abiyi bildi.” Sınavın en güç yeridir bu. Düzeni bozmanız istenmez. Ben de o zaman, karşımdakine anlaşılmamış, değeri bilinmemiş, içli bir kadın olduğunu, sinirlerinin bozukluğundan başka bir derdi olmadığını, bu yüzden gereksiz çıkışlarla kocasını üzdüğünü söylüyorum. Sonuç değişmiyor. Kadını akşam, temiz bir kılıkla, elinde şuh bir sigarayla, kocasını balkonda beklerken görüyorum. (Erkeklerden arada sırada içten merhabalar almamı baktığım fallara mı borçluyum acaba? *Yağmurcu'luk* etmeme mi?)

Yaptığım sahtekârlık, ilişkileri bir an canlandırabiliyor demek. Yanlış, bir an doğru'yu besleyebiliyor. Ne kötü! Saçmasapan bir eleştirisinin unutulmuş, yetkin bir yazarı canlandırabilmesi gibi.

20 Mart

Galiba hepimizde –belli ölçülerde– bir ikinci kişilikten söz edilebilir. Bastırdığımızı sandığımız özlemleri, tutkuları, hırsları ansızın yüzeye çıkarıp patavatsızca açığa vurmaya meslek edinmiş yedek bir kişi. Bazı erkek arkadaşların yedek kişileri ‘kadın’ oluyor. (Bakıyorsunuz, gömleğini yerine asamazken, dağıttı mı, dolma yapmaya kaptırmış kendini.) Bazı kadın arkadaşların yedeği de ‘erkek’.

Neyse, benimki hiç değilse yine kadın ama öfkeli, doğrucu bir kadın. Kendisiyle başedemediğimden, yanıma sıkça uğramaya başladı mı, birtakım önlemler alıyorum. Sözgelimi, insan içine çıkmamaya çalışıyorum, kırıcı olmayayım diye içkiyi azaltıp kadının pençesinin boğazıma yükselişini önlemeye çabalıyorum.

Sözünü yumuşatmak gibi bir derdi bile yok bu kadının; işin kötüsü, söyledikleri çoğu kere doğru da söylenmeleri gereksiz.

Ya bir gün beni yok edip yerime geçerse, diye korkuyorum. Nöbetleşe yaşamaktan bıktığında. (Kadınların yaş dönümlerinde pekala olabilir böyle şeyler). Belki, o güne kadar kendisini ortadan kaldırılabirim diye düşünürken, bu akşam pat diye çıkageldi. “N’olur yapma, ben saygıyı hiç elden bırakmak istemiyorum” desem, yanıtı hazır: “Hastir...”

Üstümde yabanlık siyah giysim, ayağымda çizme, enlemesine uzandım yatağa. Daha doğrusu o “menhus yaratık” uzandı. Bir ad taktım kendilerine: Femina Diagonalus. Belki Dandi çıkletlerinin Vahşi Hayvanlar Dizisi’nde bir gün resmi çıkar da ne mene biri olduğunu ve yaşadığı iklimi topluca öğreniriz.

23 Mart

Carrol’a yazmaya uğraşıyorum. Nicedir İngilizce yazmadım, sözcükler kayıkayıveriyor aklımdan. Carrol anlar ama. Geçen yıl tanıştık. İyi Türkçe konuşan bir Amerikalı zenci diplomat, üç balerin, Sevgi Sanlı, Carrol’un kompozitör kocası, Turgut, kızları, torunları ve ben ve bizim çocuk ve damatlar keyifli bir gece geçirmiştik. Ortak dil, tarzancaydı. Eller kollar bol bol kullanıldı. O zaman anladım ki, ancak üst düzeyde konular açıldığında zaman dil ve anlaşma gücümüz çekilmiyor.

Bir ülkenin sanatını en sağlıklı biçimde ‘ortalama’ sanatçıların temsil edebileceği tartışılmıştı, piramidin ortasını oluşturanların yani. Sivri uçta duranlar, ancak aydınlararası bir evrensellik kazanabilirlerdi. Aynı anda başka başka ülkelerdeki aydınlar, birbirlerinin dilini bilmeden, birbirlerinin girişiminden habersiz, aynı konulara, aynı duyarlılıkla eğilebiliyorlardı. İletişim araçlarının gelişmesi, yeni hastalıklar, yeni bulunan ilaçlar, kısaca dünyanın girdiği ekonomik bunalımdan, temeldeki sömürü düzeninden kaynaklanan yeni ‘temel endişeler’, ortak duyarlanma alanlarına itiyordu sanatçıları.

Zenci diplomat, dünyanın neresinde olursa olsun, “beyaz bir toplumda kara biri olduğunu” ileri sürdü gece boyunca. Amerika’daki zenci örgütlerini yetersiz buluyor, kimseyi beğenmiyor. Müslüman zencilerle alışverişi yok. Hakkının yendiğine o kadar belbağlamış ki, nerdeyse rengi elinden alınsa hiçbir tutamağı kalmayacak. “Neden sizi siz yapan şeylerden vazgeçmişsiniz?” diye sordu. Japonlar, Batı uygarlığının kalıplarına sahip çıkmışlar ama yaşama biçimlerini, ulusal değer yargılarını arı tutabilmişler gibisinden sözler etti. Kimono giymenin arı değerlerle bir ilgisi olmadığını anlatmaya çalıştım. Ekonomik düzen böyle sürüp giderken bağdaş kurarak mı kurtaracağız ortalığı, şapka giyerek mi? Her neyse, anlaşılmadık. Turistik bir Türkiye istiyor yabancılar.

Carrol, Yahudi asıllı. İncecik bir kadın. Çağdaş Amerikalı yazarların çoğunu yakından tanıyor. Nazi düşmanı, beklenilebileceği gibi. Şiirleri çok ince, duyarlı; hastalıklı Yahudi-duyarlılığı değil ama cesur, atak bir kadın. Çalışma odasını ses-geçirmez bir maddeyle yalıtılmış. Benim nerede çalıştığımı sordu. Bilmem, dedim, her yerde. Postacı gelir, çocuk su ister, konuklar ansızın bastırır, ben o arada çalışırım işte.

Geçen mektubunda şöyle yazmış: “Çok az olur böyle karşılaşmalar, insan bir açıklığa çıktığını görür.” Bizim yabancılardan edinebileceğimiz açıklıkta gitgide daralıyor galiba.

3 Nisan

Soyadları bilinmeyenler dahil, yollarda kalmışlara, sahip çıkılmayanlara seslenen bir ilan:

İLAN

İST. 12. SULH HUKUK HÂKİMLİĞİ'NDEN:

976/68 Tereke

Beyoğlu İlk Yardım Hastanesinde muhtelif tarihlerde vefat edenler: 1-Müeyesser Ayten, 2-Niyazi Uyanık, 3-Ömer, 4-M. Ali Avcı, 5-Sami Parlak, 6-Durdu Dursun, 7-Engin Şimşek,

8-Hüseyin Yeşil, 9-Yaşar Uğur, 10-Ali Feridun Yıldız, 11-Recep Kamator, 12-Ahmet Faik Sertel, 13-Keko Yıldırım, 14- Göksel Ataklı, 15-Ali Osman Enver, 16-Vedat Çoban, 17-İdris Çağatay, 18-Sadi Benek, 19-M. Zeki Çaya, 20-Kâzım Doğaner, 21-Yusuf Karakurt, 22-Hatice Çakım, 23-Mehmet Er, 24-Salih Özbek, 25-Şener Aykaç, 26-Abdullah Özbakır, 27-İsmail Hakkı Öztunç, 28-Aliye Tenekeci, 29-Zikri Çıldır, 30-Hasan Ceylan, 31-Sibel Gözevler, 32- Haygazan, 33-Mehmet Ömür, 34-Sinan Uçut, 35-Nadir Özgül, 36-Cem Eryurtlu, 37- Muzaffer Ilgaz, 38-Ali Öztürk, 39-Hasan Kılıç, 40-Ali Canbekler, 41-İsmet Güzel, 42-Bahattin Elgiz ve Emine Arkaya haklarında verilen karar gereğince:

Müteveffaların terekeleri olup olmadığı tahkik edilmekte olduğundan kanuni mirasçılarının 3 ay içerisinde vesaikleri ile birlikte mahkemeye müracaatları, aksi takdirde terekenin hazineye intikal edeceği hususu ilan olunur.

(Basın: 3627-3751)

6 Nisan

Ateşim bir süredir düşmüyor, 38'de çakılı kaldı. Ateşin o zonklatıcı, uyuşturucu dostluğunu seviyorum. Cevizlik geliyor aklıma nedense.

Yoo, öyle “sevilmesi bir ömre değer” İstanbul semtlerinden biri değildir Cevizlik. Kısacık bir toprak yoldur. Köşede durakta, küçük bir kilise ve ceviz ağaçları vardır. (Yoksa vardı mı demeli?) Sessiz, gösterişsizdir; kibirli Moda'dan çok, alçakgönüllü Üsküdar'a yaraşan bir sokaktır. Yanıbaşına çöreklenmiş çay bahçelerinin, deniz hamamının patırtısına, yaz sevincine burun kıvıran Moda burnundan da, koyu Halk Partili, işlek Kadıköylü çarşıdan da uzaktır.

Okul öncesi yazlarımda, akşamları kentten 'köy'e dönülürken, vapurda –vapör'de– buluşulurdu. Lüks mevki güverteye kahveler, cezvelerle getirilirdi. Çok sonraları, Moda vapurunun tükenmiş görkemini evlerinde yaşatabilmek isteyen şişman

bürokrat zevceleri, Kapalıçarşı'dan kahve takımları aldılar, işlenmiş bakırdan cezve dahil.

Avrupa'dan kaçak kumaş getirip satma modası daha yeni çıkmıştı. Kokulu naylon çoraplar da. Kadın günlerinde Nâzım'ın şiirleri –özellikle “Salkım Söğüt”– plaktan dinlenilirdi gizlice. Tek çabaları kumar oynamak, Moda Kulübü'nde salınmak, besleme dövmek ve gizliden Nâzım dinlemek olan bu ev kadınlarından ayrıldık mı, annemle elele Cevizlik'e, bizim sokağa doğru yürürdük.

Rüzgâr her kavşakta yeni yeni yeşillik kokuları getirirdi. Sokağın iki yanında, çok katlı ahşap evler dururdu. Arka bahçeler genişti, ağaçlara tırmanabilirdik, ağaçlar çocuklara alışkındı. Bir çocuk orada dilediği sürece çocuk kalabilirdi. Alamayacağımız kadar pahalı şeylerin 'reklam' olduğu, aslında satılmadığı öğretilmişti bana. İnanmış mıydım, bilmiyorum ama dedim ya, istediğim sürece inanmış görünebilirdim. Bir akşam, yaz göğünün ne kadar güzel olduğunu anlatabilmek amacıyla, “Reklam gibi, değil mi baba?” demiştim. Akıllı bir kız olacağımın belirtisi sayılmıştı bu budalalığım.

Kısaca sorarsak: Cevizlik, bir zamanı mı belirliyor aslında, bir mekânı mı? İkisinin de eşit ölçüde kullanıldığı bir kesiti mi?

Semtleri, kentleri, sokakları nesnel bakışla anlatmak, eşya betimlercesine ele almak, oldum bittim ters gelmiştir bana. Neden Edirnekapı değil de “sur dibindeki bırakılmış semt” olsun? Neden düpedüz Karaköy değil de “vapurların durmaksızın gidip geldiği rıhtımdaki o sanayi merkezi?” Evrensele açılmaksa amaç, önce kıyıdan, yani *bir yerli olmak*'tan korkmamak gerekir. Hele sokakların, içlerinde yaşamış ve yaşayan insanlarla soluduklarına inanınca.

Proust, bir Madlen'in çağrıştırdığı anı tadıyla başlamış *Geçmiş Zaman Ardında*'yı yazmaya. İyi de etmiş. Bir gün Cevizlik'e gitmeli. Nesnel bir Hürriyet Meydanı tabelası taşıyan otobüse atlayıp kırk yıllık Beyazıt'a gitmek zorunda kalan bir İstanbullunun ürkekliğiyle.

22 Nisan

Biraz önce güneş açtı. Radyoda Carole King'in uslu sesini dinliyorum. Dışarda öğle, kızgın bir öğle ve taş şakırtıları. Çocuklar seksek oynuyorlar. Bir de otomobil geçti. *"Hayatın tomurcuklarıdır bu dakikalar"* işte. Neden olduğunu bilmediğiniz bir sevinç kapları içinizi.

Oysa şu Nisan nasıl tekdüze bir aydı. Kısa, hafif günler geçti. Arada koyu acılar, sürüp giden solukluğu yaran kara şeyler yaşandı. Bir gün Gazeteciler Cemiyeti'nin tıraçasında, tek başıma (Turgut'tan ayırımı bir süredir), bir çocuklu, ortayaşlı bir kadın kimliğinde olduğumu düşünmeye alışıarak zorla hüzünleniyordum az kalsın. "Tatsız-tuzsuz ve oldukça yalancı birisin," diyordum kendi kendime, "başaramadığın birşeyle yüzleşecek yüreğin yok." Kabul ediyorum, fazla lüks bir suçlamaydı. Ama ben yaraların hiç kapanmamasından yanayım, ne yapayım? 8 Nisan'da öldürülen gençleri de unutmamaya çalıştım uzun süre, sonra anılar belirsizleşince, kalktım kendimi suçlamaya başladım. Yeter ki yara işlesin, günlerin tekdüzeliğinde kabuk bağlamasın. (Siz hiç gazeteyi açıp da o gün kimlerin öldürüldüğünü ararken yakaladınız mı kendinizi? O büyük suçluluğu yaşadınız mı? Yaşamışsanız, ölümün kol gezdiği bir dönemde her türlü unutuşun getireceği suçluluğu biliyorsunuz demektir.)

Sözüm, çevrelerini kuşatan acılardan kaçmak için gözlerini mutlu yarınlara dikenlere değil. Bireysel hüzünlerin burgacına dalıp durmadan daha derinlere saplanmaya çalışanlara da değil.

Dergiler, yazılar, tartışmalar hiç bu dönemdeki kadar tatsız olmamıştı, böylesine kırıcı, öfkelerendirici, bayağı. Kimseler yazmaya can atmıyor zaten (unutulmaktan korkanlar dışında). Yeni birşeyler anlatmanın gerektiğini biliyoruz. Ama ne? Ayakta durabilme, dayanabilme adına tanık olduğumuz hunharlıkları bilinçaltımıza hızla atmamız gerektiğine göre? Sanki kara yazgı, bütün çıkar yolların başını tutmuş. Öykünüzü yüzünü buruşturarak okuyan saygın bir okur imgesi –ki bu kendiniz de olabilirsiniz– hevesinizi kırmaya yetiyor, kalemi atıp kalkıyorsunuz.

Belki de ondan, son bir atılımla, boğulmadan önce ciğerleri şişirmek gibi bir çabayla kendi kendimize kalmaya uğraşıyoruz

bu yıl, kendi olanaklarımızı tanımaya. Yalnızlığın boş, uzun rayına oturmak dinlendiriyor.

Önceleri, küçük kapakları koca şişelerin ağzına kapatarak, yani içine düşürerek başlamıştık dağıtma mesleğine.

Ardından, dil sürçmeleri geldi.

Artık ocağı açık unutuyoruz evlerde.

Demliklerin dibi tutuyor.

Örtüler, söndürülmeden bırakılmış sigaraların yanıklarıyla dolu.

Olmayan basamaklardan atlayıp olan camlardan geçiyoruz.

Ben kendi adıma, yağın kızıp kızmadığını parmağımı tavaya daldırarak anlamak gibi bir yöntem geliştirdim. Sonra, kendini budalalar aracılığıyla budalalara rezil etmek gibi gelişkin bir intihar usulü de buldum. Siz de bu yollara sıkça başvuruyorsanız, kronik bir “müntehir” olmak üzeresiniz demektir. O da iyidir. Kendilerine ölümcül sorular soranlar, sorularının yanıtlarını bulmak amacıyla kendilerini değil, ancak vakitlerini öldürebiliyorlar.

26 Nisan

Bu güneşli sabahı, kuruyemişçilik yapan Büyükdereli bir kiracımla kuruyemişçiliğin sorunları üstüne söyleşerek geçirdik. Bir kere de, bir spor kulübünün yönetim kurulunda konuşma yapacak birinin konuşma metnini düzeltmek zorunda kalmıştık bütün gece boyunca. [“Hobi” yerine “fobi” demek gibi ufak tefek yanlışlar vardır(!)] Bir keresinde de, grev kırmaya kışkırtılan bir ustayı gecenin saat üç buçuğunda bilinçlendirmek gerekmişti. Serin günışığında bakıldığında, inanılmaz gibi gelen olaylar bunlar.

Anlamsızlığı zorlamak adına berbere gittim: yıkama yağlama. Bir sürü insan benimle uğraştı. Saçlarım boyandı, ayaklarımla ellerim sıcak, köpüklü sulara girdi, saç kurutma makinesinin çiklet balonunu andıran kabarcıklı uğultusunda yarım saat

hiçbir şey düşünmeden kaldım. Dergilerden, yılın modasını, artistlerin özel hayatlarını ve haftalık falları okudum. Her şeye kızdım, her şeye içerledim. Eve gittiğimde, aynada yabancı bir kadın bakıyordu bana.

Buzdolabı çalışmıyor, Van Gogh, balkonda ciğer bekliyor. Kısa bir süre tanır bana, vermezsem çekilir gider. Saçımı ıslak elimle şöyle bir karıştırıp önce o yabancı kadını yok ettim. Van Gogh'a bir tas süt, bana bir kadeh rakı. İkimiz de oldukça yabani ve bağımsız sokak kedileriyiz ne de olsa. Karşılıklı içtik.

Van Gogh, kınalı sarı renkle, bir kulağı kesik –söylentilere göre bir çılgınlık anında kendisi kesmiş– basık bacaklı bir kedi. Balkondaki yağ kutusuna –yani stüdyosuna– kimseyi sokmaz. Bakışları deli-delidir, dişi kalmamıştır. Neye mi yarar? Beni sever, bana mutluluk verir, sevecenlik gösterir asıl.

Yalnız ben değil, yaşıtım bir sürü kadın, sevecenlik susuzluğu çekiyor. Saygı tam karşılamıyor bu susuzluğu, dışardan bir tavır çünkü. Sevgi de, her türlü kaçamağa elverecek kadar kaypak. Oysa, doğanın verdiği olanakların üstüne kendi yerleştirdiğimiz özellikler var. Sonradan edinilme ama ikinci bir huy gibi bedenın kalıbını almış özellikler. Sevecenlik gösterenler, o özelliklerinizi tanıyor, kayırıyor, onlara bilinçle değer veriyorlar. Van Gogh'la dostluğumuz birbirimizin bu özelliklerini hemen kavramamızla başladı. Ona elimi süremiyorum, çünkü sırtı hiç insan-eli görmemiş; yalnız uzaktan, başını okşanıyormuş gibi uzatıp uzatıp çekiyor, kuyruğu tatlı bir keyifle kıvrık; yağlı tüyleri, iri gözleri, bana bakmanın tadından yumulu.

Doyurucu sevecenlik bu olmalı. Kafaya saygıymış, yok cinsel tutkuymuş, gerisi boş...

24 Mayıs

Sabah bir hafiflikle, uzun zamandır tatmadığım bir dinginlikle uyandım: öyle ya, Sinanlardayım...

Gülse, sabah altıda sızlanarak işe gitmiş. Akşama kadar birlikte olamayacağız, zamanım da kısıtlı.

İki koca fincan acı kahve, birer bardak süt, birer de greyp-

frut suyu içtikten sonra, bu kadar bakım-onarım yeter diye düşündük Sinan'la, biraları doldurduk.

Çağdaş Amerikan Öyküleri diye bir antoloji yapmak istiyoruz. Amerikalı yazarlar, ülkemiz edebiyatını uzun süre boyunduruk altında tutan Fransız yazarlara göre, daha toprağa yakın. Bizim okursa onları çok az tanıyor.

Önce bir liste çıkaralım dedik. Ama liste kabardıkça kabardı, üstelik bu adlar ilk akla gelenler. Bir ölçü koymamız gerek. Önemli, ünlü yazarlardan seçmeler mi yapacağız, yoksa dünya öykü antolojilerine başarılı öyküler olarak seçilmiş ürünleri alıp yazarı ikinci sıraya mı atacacağız? Başarılı çevirilerden yararlanalım mı? Antolojinin başlangıç tarihi ne olmalı? En yeni eğilimlere de yer verelim mi?

Aman biz de edebiyat tarihi yapıyor değiliz ya, diye bağladık konuyu. Önemli yazarların iyi ve bizce sevilen öykülerini alırız, olur biter. Sorumluluk bizim nasılsa.

— Sen Scott Fitzgerald ile Flannery O'Connor'ı alırsın, dedi Sinan.

— Sen de Hemingway ile Miller'i buyur, diyerek bu ağırlamanın altında kalmak istemedim.

Uzun zamandır yabancı dilde fazla birşey okuyamadım, çağdaş yazarları, yeni akımları gereğince inceleyemedim ama sanırım genç Amerikalı yazarlar, tür'den çok, yazı'nın kendisine önem veriyorlar. Hikâyenin ya da romanın bir bölümü şiir olabiliyor, romanda oyun öğeleri kullanılabiliyor. Duyduklarını, algıladıklarını o duyuş, algılayış anına bağlı kalarak, özgün kalıplarla vermek istiyorlar. Yazdıkları, yaşam kadar değişken, sıçrayıcı olsun istiyorlar. Biçimin koyduğu engellere karşı koyuyorlar bir bakıma. Oysa biliyorum ülkemizde bu tutum, "biçimcilik"le suçlanacaktır.

Ne yazık ki edebiyat beğenisi en gelişmiş aydınlarımız bile önyargılarını irdelemek zorunluluğunu duymuyorlar. Konuyu anlatabilmenin tek yolu, tek ortamı diye göremiyorlar biçimi. Belki de o yüzden, hikâyelerini oyunlaştırıyor, röportajlarını ro-

manlaştırıyor, şiirlerini hikâyeleştirebiliyorlar. Konunun kendi getirdiği biçim önemli değil onlar için, aynı özü bunca değişik kalıpta kullanarak aslında biçim cambazlığı yaptıklarının farkında bile değiller.

26 Mayıs

Gidilme nedenini tam bilmediğim bir Ankara yolculuğundan dönüyorum. Yolculuğa çarçabuk bir anlam yakıştırabilmek için uçakla dönmeye karar verdim. Daha önce de bir kere binmişim uçağa, yıllar önce, bugün artık yürürlükten* kalkmış bir uçağa.

Koltuğa kurulduğum, Lunapark'ta dönme dolabın yükselmesini bekleyen bir çocuk neşesiyle tetikteyim. Ancak çocukların anlayabileceği bir duygu bu:

- Neden korkuyorsun?
- Biraz sonra korkmaktan.

Uçak havalanınca, yanibaşımdan kayıveren silik, beyaz bulutları gözlemeye başladım; akıp giden sınırsız bir yol gök-yolu. Korkamadım yazık ki. Üstelik Yeşilköy'e indiğimde gözümün vuran İstanbul güneşi, hepsine değdi (hepsi: şu anlamsız yolculuk, Ankara'yı sevmediğimi üzümlere kavramam, uçak parası).

Ankara'da sabah, serin, buruktu hava ama sonra yazladı. Öğleden sonraki sağanak, bozkırın kısa süren baharında daha yeşil, yemyeşil görünen otlarını bir güzel parlattı. Bu değişken, şaşırtmacalar veren, kesin ve apaçık bozkır iklimine bayılıyorum. Kırların bitip tükenmezliğini çağırıştırıyor — *Doğa* demeyeceğim, bıktım *Doğa* sözünden ve belirsiz anlamından.

Erica Jong'un *Uçuş Korkusu*'nu daha yeni bitirdim. Tok sözlü, doğrucu bir kadın Jong, ama yazarlığı epey su götürür. Yetkin bir yazar olsaydı, onca uzun süre havalarda kalmış birinin başarılı bir iniş yapamayacağını olay bitmeden de kestirebilirdi. Bizler burada, kendi uçağımızı kendimiz yaptığımızdan olacak, sürekli iniş-kalkış durumundayız.

* Bkz. 7 Eylül tarihli günlüğün "Düzeltilme" notu. [ed.n.]

Erica Jong, kadın yazarlara duyulan ilginin nedenleri açısından ilginç bir örnek. Kadın yazarlar, epey hazırlıklı başlıyorlar yazmaya. İyi kitaplar okumuş oluyorlar ve yazmaya karar verene kadar bir hesaplaşma yaşıyorlar kendileriyle, bu yüzden de yazdıkları daha açıksözlü oluyor, yalnızca bu özellikten ötürü bile beğenilebiliyorlar. Sanırım okur, şimdiye kadar hep “çocuk” yerine konulmaktan usandı; doğruculuğa tutkusu buna bağlanabilir. Toplumcu yazarların ezici çoğunluğu –özellikle erkekler– özel yaşamlarını, çocuksu zenginliklerini habire kaçırıyorlar okurdan. İnandığı görüş kadar yaşamıyla da çocuğuna örnek olmaya çalışan bir “baba” tavrıyla. Bilmemesi gereken şeyleri çocuğa anlatmak, babayı küçük düşürmekten başka neye yarar –hem babayı hem de toplumcu görüşü– gibi bir gerekçeyle.

— Baba, köfte yemesem olmaz mı? Doydum.

— Sus, Vietnam’da, Kamboçya’da et görmemiş çocuklar açlıktan kırılıyorlar. Saçmalama.

Şiirin neden edebiyatın ana kaynağı sayıldığı kolayca anlaşılıyor: hile, yalan, kaçamak kaldırmıyor şiir, dikişleri hemen görünüyor; sığındığı dünya görüşü de onu elinden tutmaya yeltenmiyor.

Yine de yalanların en büyüğü “doğruculuk yalanı” bence: başkalarının konuşmalarıyla, yaşamlarıyla, şakalarıyla tutturup yazı alanında bir köşe tutmaya çabalamak hevesi, kendini sürekli gizleyerek başkalarını açığa vurmaya çalışmak. “Doğru” izlenimi uyandıracak öğeler arayıp bulmak. Kişi sığındıktan sonra bari daha geniş birşeye sığınmalı –toplumculuk gibi–. Okuduğum kimi günlükler, gündökümünden soğutuyor beni. Geniş bağlamdan kopuk yaşam şipşaklarından, içtenlik ticaretinden usandım.

— Anne palavracılara ne ceza verilir?

— Yalnız kalırlar, kendilerini dinlerler.

30 Mayıs

“Charlotte Bronte’yi ne kişilerini gözlemlemedeki incelik, (...) ne humor’undaki yumuşaklık (...) ne de yaşama bakış felsefesi yüzün-

den okuruz, (...) onun şiiridir bizi ilgilendiren. Güçlü, baskın bir kişiliği olan bütün yazarlar için aynı durum söz konusu. Onlarda kabullenilmiş düzenle durmadan çatışan, savaşılan, gemlenmez bir öfke vardır ve bu öfke, sabırla gözlemlemek yerine, anında yaratmak itisini besler. Yan-tonlarla ikincil gereçleri yadsıyan bu önüne durulmaz coşku, sıradan kişilerin gündelik davranışları arasından sıyrılarak onların söze dökülmemiş tutkularına yönelir.”

Virginia Woolf'un *Jane Eyre* ve *Uğultulu Tepeler* üstüne yazdığı denemeden bir bölüm bu. Yazarın romanda “şiir” anlayışını göstermesi açısından önem taşıyor. Eski bir gündökümünde, “Jane Eyre” konusunu ele almıştım, neden bende derin bir iz bıraktığını falan... Bu yazı, sorularımı biraz yanıtlamış oldu.

Yalnız, *Günaydın Geceyarısı*'nın yazarı Jean Rhys'in *Engin Saragossa Denizi* adlı romanını da okuyunca, enikonu ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldığımı anladım. Romanda Rhys, *Jane Eyre*'in erkek kahramanı Mr. Rochester'ın deli karısının ağzından aynı olayı bir daha anlatmaya girişmişti. *Jane Eyre*'in adı bile geçmiyordu. Kreol kültürüyle, batıl inançlarla, sessizlik ve yabanılıktan başka hiçbir duyguya hak tanımayan bir iklimde yetişmiş bir kızın, para avcısı, akıllıbaşlı Mr. Rochester tarafından sömürülüşü, ustalıkla deli edilişi anlatılıyor romanda.

Asteriks'in sık kullandığı bir tümceyi aktarmakta yarar var: “Bu Romalılar deli!”

12 Haziran

TV'de Gauguin'in yaşamı üstüne bir film. Gauguin'in bir sözü çok etkileyiciydi: “Karımı başka bir kadın uğruna bırakmıyorum; yalnız kalmak, resim yapmak istiyorum ben.”

Eskilerin deyimiyle, “birinin parmağını aramak”... Bozulan ilişkilerde, bataklıkta çabalama pahasına başarısızlığı benimsememek, geriye kalan'la yetinmek tutumunu benimseyenler, bir “parmak” aramaya pek düşkündürler. Gururunuz mu kırıldı, gelsin parmak! Oysa kişinin özlediği, çoğu kere yabancı bir beden değil, iki santimetrekarelik bir özgürlük alanıdır.

Daha önce de birkaç kere, ev işlerine, yazıya ayırdığım zamanın birkaç katını ayırdığımı yazmış ya da sezdirmişim. Aslına bakılırsa, ev kadınlığından, analıktan kaytarılarak, ev zamanından çalınarak yaratılan ürünleri ille de saygın bulamıyorum. Gelgelelim tavaların yağlarını sıyrıp tıklalı muslukları açarken yitirdiğimiz zaman hiç de az değil. Hem elinizi kurular kurulamaz masanın başına oturamıyorsunuz, otursanız bile yazma havasına kolaylıkla giremiyorsunuz. Fazlası değil, ama o iki santimetre karelik özgürlük alanı şart.

Özgürlüklerin boğulduğu şu 1976'da, Türkiye'de, özellikle sanat edebiyat çevrelerinde boşanmalar, ayrılımlar, kopmalar büyük bir hızla arttı. Anlaşmazlıkların çoğu mutlu bir sonla virgüllendi, sorunlar askıya alındı, çözüm ertelendi: evli evine, köylü köyüne.

Nedenler çeşitli olabilir. Belki de çoğumuz nasıl bir özgürlüğün peşinde olduğumuzu kavrayamamıştık, bir bölüğümüz, alıştığımız düzen bozulunca özgürlüğümüzü de kullanamıyorduk belki; bir bölüğümüz, rahatı özgürlüğün üstünde tutuyorduk belki; toplumun eleştirileriyle karşılaşmaktan çekiniyorduk. Öyle ya, “kocam beni tiyatroyla aldatıyor”, “karım beni romanla aldatıyor” gibi savlar ileri sürülemez. Temeldeki doğru bu olsa da.

Peki, yerleşmiş bir düzeni iki santimetre karelik bir özgürlük uğruna hangi yiğit tepebilir? Kim mi? Şimdi iki santimetre kareye sahip çıkamadıkları için ilerde bir milimetre karenin ceremesiyle uğraşacak yiğitler.

14 Haziran

Hacer Hanım geldi ansızın. Öldü sanıyordum; hiç bu kadar açmamıştı arayı. Geçen yaz son geldiğinde, hastaydı zaten: çarpıntı, damar sertliği, gerginlik. Hacer Hanımın hayatı “anlatılsa, roman olur.” Birkaç hikâyeme konuk sanatçı olarak katıldı. Şöyle diyeyim Katherine Mansfield'in ağzından: “Geçmişini dü-

şünüp ağlayacak vakti yoktur onun. İyi ki. Çünkü baştan başlasa, bir kerecik ağlasa, bir daha sonu gelmez gözyaşlarının. Dünyada rahatça bu kadar gözyaşı dökebileceği bir yer de yoktur üstelik”.

Sevincimden, elim ayağım birbirine dolandı. “Puf böreği yap,” dedim, “istersen dolma, canın ne istiyorsa.” Yoksa biliyorum, alacak eline süpürgeyi ya da camları silmeye kalkışacak. Hiçbir iş yapmazsa da, benim para vermem güçleşecek.

“Sen beni idare ediyorsun kızım, anlamıyor muyum sanıyorsun,” demişti bir keresinde. Puf böreğine düşkün olmadığımı biliyor aksi gibi.

Ailemdaki birçok insandan çok daha büyük hakkı var üstümde. Doğduğumdan bu yana hiç ayrılmadık birbirimizden. Yetmiş sekiz yaşında. Söz verdim, onu ben gömeceğim, ele güne –yani çocuklarına– kalmayacak bu zor iş. Hele köye bir gitsin gelsin, ayrıntılı konuşacağız. Öldüğünü bana nasıl haber vereceğini(!) Çünkü çocukları haber vermezler, ikimiz de biliyoruz. Bu kış da geçirdi ya, güzelim benim! Bir yıl daha çalışır; ağlayamaz.

16 Haziran

Dolmabahçe’deki Lunapark açılmış. Bitişiginde de bir sirk var. Öyle iyi ayarlamışlar ki, sirkten çıkanlar Lunapark’tan geçmek zorundalar.

Lunapark’ta akla gelen her türlü oyuncağa bindik. Yüreğimin ağzıma gelmesini seviyorum galiba. Yalnız kötü-ayık olduğumdan, savrulan iskemlelere binmedim, oysa en keyiflisi onlar. Yapraklarıyla koca ağaçlar bir çırpıda geçiveriyor ayaklarınızın altından. Dünya da sizinle ötelere savruluyor.

Baktım da, oğlum hiçbir şeyin tadını çıkaramıyor yeterince. Yaşama açlığı, gördüğüm bütün çocuklarda “had safhada”. Hayvanat Bahçesi’ne mi gittiniz, önünüze ilk fok mu çıktı, çocuk mutlaka ta ötedeki kuşlara göz dikecektir. Kuşlara gelince, gözü arkadaki fokta kalmıştır.

“Bundan sonra nereye gideceğiz?” ya da biraz büyüdükten

sonra “Bundan sonra ne yapacağız? Yarın arkadaşımın doğum günü var, iyi ama ya öbür gün?” “Bu kitap bitince hangisini okuyacağız?” soruları bitmiyor.

Yaşadığı anı bilerek, tadına vararak yaşayan bir çocuk ya da bir genç göremiyorum ortalıkta. Acaba bu duygu bir güvensizlik, yarına, bir an sonraya güvenememe duygusundan mı doğuyor, yoksa o anı, o yarını, o kitabı hep elde-bir sayma doygunluğundan mı?

İşin içinden çıkamadım.

Küçük Turgut’la *Karlar Kraliçesi*’ni okuyoruz. Çocuğuyla başka türlü bakıyor insan kitaplara, daha iyi öğreniyor. Samed Behrengi’nin “hep aynı şeyi söylediğini” oğlumdan öğrendim; okuyunca haklı buldum. *Küçük Kara Balık* dışında hep bir şema, bir çeşit “yaşama tahriri” yazıyor. Çapraz bulmaca. Yaz ortasında konumuz: *Karlar Kraliçesi* ve *Buz Sarayı*.

25 Haziran

Bu yaz habercisi günümü, iki kişi doldurdu.

Bir kadın arkadaşla Maçka’da bir bürodaki iş görüşmesine katıldıktan sonra birlikte Şişli’ye yürümeye karar verdik. Pek sıkıfıkı bir dostluğumuz yoktu şimdiye kadar: ortak konularımız da az, ortak dostlarımız da. Saygılı bir uzaklıktan izledik hep birbirimizi. İş ilişkilerinde. Yanyana da, karşı karşıya da olsak, birbirimize güvendik, sözlerimizi tuttuk; tanışıklık, yakınlığa dönüşünce de aksamadı bu düzen: ödemelere, saatlere, kararlara, buluşmalara saygı gösterildi. Öyle önemli ki bu ayrıntılar...

Arkadaşım, ilk bakışta sert, hatta katı biri izlenimini uyandırıyor. Titiz, sinirli, çalışkan, haksever bir insan; mesleğine tutkun, mesleğinin gelişmelerini izlemeden edemeyenlerden. Buraya kadar iyi güzel de, sonra pek ortak yanımız kalmıyor. Öyle bir kadın olmak isterdim: tutarlı, kesin, tuttuğunu koparıyor, para sayabiliyor, çıkarlarını koruyabiliyor, dört gün sonra neler yapacağını tasarlayabiliyor, yazısı düzgün, dosyaları tertemiz, masasının üstündeki vazoda hep bir çiçek duruyor, akli berrak ve bütün

bunlara karşın ürkütücü, yargılayıcı değil, saygılı, anlayışlı, üstelik güzel de: kunt gövdeli, çocuk yüzü; yere sağlam basıyor.

Babası hastalıktan yeni kalkmışmış; buralara gelmişken bir yoklamak istedi. Beton yığınının dönmüş bu pahalı mahallelerde, nereden bulmuşsa bulmuş, küçük bir bahçeye açılan düzayak bir kat almış annesiyle babasına. Beğenecek miyim acaba, öğrenmek istiyor.

Babası kapıyı geç açtı; kapıcıya merdiveni veriyormuş. Felci yeni atlattığı halde dipdiri, çevik bir adam. Gençliğinde çok yakışıklıymış ama bence sıradan bir yakışıklıymış –fotoromanların oyuncak erkekleri gibi çizgileri ustalikle çizilmiş bir adammış belki– asıl şimdi bulmuş kendine yaraşan yüzü. (Neden herkesin gençlik fotoğraflarında salakça birşey mutlaka sırtır?) 70 yaşlarında şimdi.

Sakız sardunyaları yetiştirmiş bahçesinde, fuller, kaktüsler. Küçük bir bahçe güneşi, yüzüne vuruyor eğilip kalkarken. Onu yavaş yavaş tanıyorum. Gözlerinin yanındaki sayısız kırışıklar, bol bol güldüğünü, kahkalar attığını gösteriyor. Yumuşak yanaklarıyla rahat göbeği, kuralları iplemediğinin belirtisi. Birine benzetmek gerekse, Nusret Hızır'a benzetilebilir. Onun da, kadınlarla konuşurken, çiçeklerini ellerken, şaşkınlığı çok andıran bir ilgiyle açılıyor gözleri, burun delikleri kıpırdıyor. Yaşamayı hep kendi bildiği suda geçen, daha doğrusu, nereye gitse, orayı kendi ortamı yapabilen kişilerden. Az bulunanlardan. Düşündüklerim, yüzümden anlaşıldı belli ki, gülümsüyor bana; çok kısa bir an, bir duyguyu paylaşıyoruz. Birer ful tutuşturuyor ellerimize. Günümüzde, kadınların sokakta ful tutarak yürümedikleri gerçeği, hiç mi hiç ilgilendirmiyor onu. Bizi kapıya kadar geçirdi. Hep uğramamızı istedi.

Arkadaşımla yürüyoruz. Ellerimizde fuller. Uzun, sıcak bir yol. Babasının özelliklerini öğrenmek istedim. Yanılıyor muyum, yakıştırıyor muyum? İnsanlar, öykü kişisi olmak için doğmuyorlar ki...

— Çizgileri ne kadar güzel, dedim, gönülçelen bir erkekmiş, yine de öyle ya!

— Biliyor musun, ama inanmazsın, dedi arkadaşım uzun bir susuştan sonra, o benim babam değil. Babamla annemin, öz ana-babam olmadıklarını yirmisekiz yaşında öğrendim. İlk evliliğime hazırlanırken.

İlk “sen” deyişi. Katı görünmeye çalışan insanlar, bana açıldılar mı, düpedüz ürküye kapıldım. Onların zırhlarını yırtmışım, yaralamışım gibi bir duygu. Üstelik artık hiçbir şey aynı olmayacak aramızda; yeni bir dostluğu yüklenemeyecek kadar da yorgunum (evet dostluk yüklenilir, hem de ölesiye). Katılar; bükülemediklerinden kırılıyorlar.

— Anneniz? dedim “iz”in üstüne basarak, son bir kurtulma çabasıyla.

— Annem... süt çocuğuyken vermiş annem beni onlara. İstememiş.

İki ağabeyi, bir de kardeşi varmış. Sanıyorum, sorulabilecek soruların tümünü sordum. Yani anne ondan önce de, sonra da doğurmuş. Öz babasından söz etmedi hiç. Bir an, gerçek babanın aslında “o baba” olabileceği geldi aklıma, ama elimde edebiyatı kurtarmaya çalışmaktan başka bir kanıt yoktu.

— İnsanın annesinden nefret etmesi anlaşılır gibi değil, dedi usulca.

Arkadaşımı iki ihtiyar büyütmüşler, üstüne titremişler. Fakülteye her gün babası götürüp getirirmiş.

Kişinin kendi annesiyle babasını kendisinin seçmesinin ne kadar güzel bir olay olduğunu anlatmaya çabaladım. Olanca Pollyanna’lığımla. Hem, sevilenden nefret de edilebilir, vb dedim.

— Doğru da, dedi, dayanılır gibi değil. Nereye gitsem onları düşünüyorum. Uykularım kaçıyor, geceyarısı telefon ediyorum. Hiç ödeyemeyeceğim bir borcun altındayım. Çocuğumu bile düşünmüyorum bu kadar. Garip bir bağ, anlatamam. Kavgada edemiyorum onlarla. Oysa gerçeği bilmeden önce, hepimiz nasıl rahattık. Kızdım mı, vurup kapıyı çıkardım.

Öz annesi, geçenlerde ölmüş. (Bir mağazanın önünde duruyoruz. Birbirimize yazlık birşeyler aldirtmaya söz vermiştik, zor kullanacağız gerekirse.) Camlara bakıyor dalgın dalgın. İyi giyinen, mutsuz, güzel bir kadın. Benim alışverişten hoş-

lanmamamın nedeni başka: zevkli bir alışverişe yeterince vakit ayıramamam değil...

— Almanya'daydı annem, dedi.

İşçi değilmiş, hayır; varlıklıymış. Demek, öleceğini anlayınca, ele-güne gösterilecek bir kızı, meslek sahibi, başarılı bir kızı olduğunu anımsamış, onu yanına çağırmış: hazır-kız. Annesiyle babası diretmeseler, arkadaşım gitmeyecektmiş.

— Nasıl biriymiş peki? dedim.

— Tam senlik bir konu; yanımda olacaktın. Hiç tanımadığım, yabancı bir kadın, karşıma geçmiş hüngür hüngür ağlıyor. Ağlamayın, üzölmeyin hanımefendi, diyorum; dinlemiyor. Hepsi bu...

Yürüyoruz. Sanatın, edebiyatın —özellikle ucuz sanatla ucuz edebiyatın— hızla eskittiği, kullanılmaz hale getirdiği ger çekler geçiyor yanıbaşımızdan. Arkadaşım, beni doğruyu söylediğine inandırmak istiyor, ben de yanlışsız anlamaya çabalıyorum.

— Bir yakınlık falan? dedim. (Bari öykü kurtulsun.)

— Elleri çok güzeldi, konuşma sırasında hep ellerine baktım. Hanımefendinin elleri ne kadar güzel, diye düşündüm.

16 Temmuz

Yolculuğa çıkarken, evde kendimden iz kalsın istemem nedense. Giysilerimi ortadan kaldırırm, saç tokalarımı gizlerim. Bu, ben artık hiç yokum, demektir ama hazırlanma tedirginliğini atlatana kadar günlük gazeteleri, yarım bıraktığım romanları inceden inceye okur bitiririm ki, o gün orada olduğum belli olsun. Sıra, cimnastikte.

İki yıldır, cimnastiği hiç aksatmadım sayılır. Tam ortasında, Sevgi'nin *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'nda cimnastik yapışı geliyor aklıma; bir yandan gülüyorum, bir yandan da omuzlarımmın üstünde havaya dikilmiş, otuza kadar saymaya çalışıyorum. Devrileceğim gülmekten. Böyle cimnastiği düşmanı yaptırmaz insana.

Başedilir gibi de değil ki! Geçen yıl, tepetaklak durumda yirmiyeye kadar saymak yetiyordu; bu yıl, "ani bir zamla" bu sayı otuza

fırladı. Zamanla, başkalarından öğrendiğim yeni “hareketler” de ekleniyor; etti mi yirmi dakika? Gelecek yıla, allah kerim!

Oflaya poflaya bitirdim, adım atacak halim kalmadı.!

Huyumu bilenler, cimnastik yapmama şaşıyorlar. Bir kere, yemeğe düşünüm: etin yağlarını, sinirlerini ayırmaya kalkışmam. Tabaklarını didikleyenlerden, yemek seçenlerden, perhiz yapanlardan hiç mi hiç hoşlanmam. Ey bol soslu çılgın makarnalar, sarmısak turşusu, kırmızı soğan, radika salatası, altı domates ezmeli acılı kebab, maydanozlu mantı! Hepinize sonuna kadar evet.

Sağlığa yararlıdır diye haşlanmış tereyağlı kabak yiyeceğime hiç yemek yemem daha iyi (belki de hep aynı kiloda kalmamı, bu sevmediğim tatsız tuzsuz yiyeceklere borçluyum, çünkü önüme konulunca kibarlık gösterip onları da yiyorum). Özel tutkumu sorarsanız, “kemik”, derim. Evdekiler ürkmesinler diye –gerçekten ürküyorlar– kendimi mutfığa kilitleyip sığır kemiklerini ve kıkırdakları kemirdiğim çoktur. O yüzden, inceleme kaygısı sözkonusu değil.

Sevgi Soysal, başkalarının koyduğu kısıtlamalara daha katı kısıtlamalar koyarak başkaldırma, diye açıklamış koğuştta yaptığı cimnastiği. Haklı. Hele o koşullarda. Erken kalkmam *buyuruluyorsa*, daha erkenciyimdir. Konu temizlikse, tıkanmış kuburu öğürmeden açabilirim; faşizm uygulanacaksa, ben daha amansız bir faşizm uygulayım kendime. Yeter ki özgürlüğüm alınmasın da ben armağan edeyim. Biraz acınılası bir çaba bizimki, neylersiniz? Bir minibüs levhası: “Ne söylersen, bir fazlası.”

Yine de bence, cimnastiğin kurguyla ilgili bir yanı var. Yoksa mahpusta falan değilken neden aynı başkaldırıcıyı yürüteyim? Neden zaten yorucu olacak bir günün daha başında bitkin düşmek isteyeyim? Gelgelelim bir nirengi noktası cimnastik. Hiç kullanmadığınız birtakım kaslarınızın çalıştığını duyuyorsunuz, başınıza kan yürüyor, bacaklarınızın ağırlığına şaşıyorsunuz, gövdenizin bir savruluşta havaya kalkışı keyif veriyor. Dinliyorsunuz ister istemez: güne hazırlık. Saatin kuruluşu gibi birşey.

Küçükken, beş vakit namaz kılardım hiç sektirmeden. O zaman cimnastiği bilmiyordum; hoş bilseydim de, daha gizemli bir cimnastik olan namazı yeğlerdim o yaşıta...

Dualarım da sistemliydi. Üç bölüm:

1) Vatanım ve milletime ilişkin saygın dilekler,

2) Deprem, su baskını, yangın gibi afetlerle ilgili genel ve evrensel ricalar,

3) Özel küçük yardımlar (sınav iyi geçsin, yarın o oğlan yine durakta olsun).

Birinci bölüm çok kısaydı; ezberletilmiş şeyleri sıralıyordum zaten, düşgücümü çalıştıramıyordum. İkinci bölümde de, düşgücüm çalışırsa, uykum kaçıyordu. Neyse ki her iki bölümde de resmî din dili Arapçaya başvurmak gerekiyordu. Tanrı'ya *onun bildiği* dille sesleniyordum. O arada başka şeyler düşünebiliyordum böylelikle.

Uyku bastırılmışsa, havalar iyi gidiyorsa, ikinci bölüm atlana-bilirdi. Ama üçüncü, vazgeçilmez ve Türkçe bölüm ne yapıp edilir söylenirdi. Yalnız bir gece onu da söyleyemeyecek kadar uykum gelince şöyle düşünmüştüm: Ne yani? Tanrı, her gece yinelediğim şeyleri unutacak, akılda tutamayacak kadar aptal mı? Türkçeyi de artık iyice öğrenmiştir.

— Her gece ettiğim dua var ya Tanrım, dedim, hani üç bölüm-lük olan, n'olur o sıraladığım istekleri sırasıyla yerine getiriver!

Bu çıkış, namazın da, duanın da sonu oldu. İlerde, soluk alışımın kefareti için cimnastik yapacağımı bilemezdim ki!

22 Temmuz

Yalnız, o beyaz yelkenliyi anımsıyordum. Sabahın çok erken bir saatinde, kımlıtsız bir denizin üstünde giden bir yelkenli. Çocuk kitaplarındaki resimler gibi.

Biliyorum, çocuğumdan çok sık söz ediyorum gündökümle-rinde. Üstelik, başkalarında rastladığım zaman, çok itici gelen

bir tutum bu. Şöyle anlatabilirim: “ılgıt ılgıt”, “burcu burcu”, “ipil ipil” gibi yinelemeler vardır; “al takke, ver külah”, “olabilemez”, “aranılır oldu”, “bilesin”, “dört şak edip bölmek” gibi özel söyleyişler de vardır ve bunları yerli yerinde kullandınız mı, Türkçeyi çok iyi biliyorsunuz sayılır. Oysa yaptığınız, genelin, ortalamanın içindeki özele sığınmaktır, herkesçe hemen benimsenecek bir özel’e.

Çocuk sevgisine yaslanmak, çocuk duyarlılığına yönelmeye çabalamak da bunun gibi birşey: kimsenin karşı çıkmayı göze alamayacağı, daha baştan silahsızlandırıcı sevimli bir yöntem. Her duyguyu birörnekleştirme ve yavanlaştırma. Beşinci sınıf bir beceri. Bunda, çocuğu araya koyup asıl kendinden söz açmak istemenin payı da var. “Benim çocuğum... benim televizyonum...”

Ama günlerimin büyük bölümünü paylaştığım belli bir çocuğu, hepimizin günlerinin bir parçası, bir sorusu diye ele alabiliyorsa, doğru yolda ilerliyorum demektir. Üstlendiğim işi doğru dürüst yapmak için, bunu becermek zorundayım da. Umut bir yana, yakın bir gelecekte, belki de düşmanlarımız yetiştirecek, bizsiz eğitecek bizim çocuklarımızı. Onlara aşıladığımız duyarlılık nereye kadar yardımcı olabilir sağlıklı gelişmelerinde? Nasıl yarınlarda? Özel sorularımız ama vazgeçilmez sorularımız bunlar.

Günün o beyaz yelkenliyle başladığını buldum, o kadar. Güneşte çok kalmışım; sırtım su toplamış, yanıyor. Defteri elime almış, bel bel bakıyorum tavana. Oğlum acıdı halime; yüzünden belli.

— Yine gününü mü unuttun anne?

Arasıra, unuttum mu, ona soruyorum. O da, ya kendince önemli bir olaydan yola çıkarak ya da televizyondaki dizi filmlerin günlerini anımsayarak buluyor günümüzü.

— Yazmak zorundaysan söyleyeyim; bak de ki, Turgut bugün çok güzel yüzmeye çalıştı, beyaz yelkenliyi gördü, denizden korkmamayı öğrendi, artık arkaya doğru dalabiliyor, ayaklarını, ellerini vurabiliyor, çırpabiliyor. İkimiz birlikte dibe dalınca, seni suyun altında da görebiliyorum. Yalnızca gövdeni ama.

Dediklerini yazdım. Sayfa dolmamıştı daha. Düşündü, aradı.

— Bir de bana verdiğin sözü yaz. Hani yarın meşe yaprağı, çam, selvi, salkımsöğüt, kavak, telli kavak ve meyve ağaçlarının yapraklarıyla kozalarını toplayıp tatil defterine yapıştıracağız ya. Hem kendine, istersen “sen” de, istersen “ben” de, istersen “o” de, kendini hangi adla yazıyorsan, öyle diyebilirsin. Bana da “sen”, “o”, “oğlum”, “Turgut” diyebilirsin.

Çıkış yolu burada mı acaba?

5 Ağustos

Olmaz olsun böyle köy ve köyün katili!

Beş kilometrelik toprak yolu aşır Gönen’in Kınalar köyüne çıktık.

“*Sen ne güzel bulursun gezsen Anadolu’yu*” diyen ünlü manzumecimizi haklı çıkaran bir köy. Bereketle alışımlı, doygun köylüler; güzel bir okul, bembeyaz bir cami, caminin avlusunda nefis bir kahve, içerde televizyon bile var. Çocuklar, sereserpe dolaşıyor ortalıkta, kadınların yüzleri açık ve güleç. Valla var böyle bir köy! Dahası, pencere içleri sardunyalar, fesleğenler, küpeçiçekleriyle dolu. Okul kitaplarındaki köylere özenmiş bu köy besbelli.

Çöktük kahveye. Köylülerle, “merhaba”lı, “hasat”lı, “patoz”lu geleneksel konuşmayı sürdürüyoruz.

Çingen olduğu ilk bakışta anlaşılan bir adam yaklaştı yanımıza, filtreli sigara tuttu, çakmağıyla özenle yaktı. Yol-iz bilen bir adam, bir centilmen.

“Hoşgeldiniz” diyor, horoz yahnisi tarifi veriyor.

Bir süre önceki su baskınından konuşuyoruz. (Yüz yıl sürebilirdi o yağmur. Gök akıp bitti sandık, karşımızdaki evler ansızın görünmez oldu, pabuç giyen kalmadı ortalıkta. Biga’da hayvanlar suya kapılıp gitmiş, harman sürüklenmiş.)

— Sık sık su basar mı buraları? diye sordum.

— Bilmem, dedi adam, ben bir süredir dışarıydım.

Hah tamam! Almanya görmüş bir adam! Ne de olsa değişiyorlar, diye bir yargıya varacakken, işin aslını öğrendik: bu adamlar kardeşi birolup birini öldürmüşler on yıl önce.

Öfke anında da değil, önceden tasarlayarak.

Yani adam kültürünü Almanya'ya borçlu değilmiş. Hapisteymiş yıllardır; “dışarda” dediği, “içerde” anlamına geliyor.

Dönerken, bu anlamdaki “dışarda” sözcüğüyle oynadık; dışarı atılmak, dışarı gitmek, dışarda bilinçlenmek, dışarı düşmek.

Onun için tek önemli duygu, *köyünün dışında* olmaktı galiba.

Bu akşam gök, kıpkırmızı. Köylüler, güneş batarken arkasına bakarsa, ertesi gün havanın güzel olacağına inanıyorlar.

13 Ağustos

Kimi zaman, ortaya bir soru atıp geceyi uzatmak isteriz. Sanki yatıp uyursak, bir daha o soruyu soramayacakmışız, o tartışmaya giremeyecekmişiz, o an geri gelmeyecekmiş, bizler o bizler olmayacakmışız bir daha. Soru şuydu:

“Astronotlar mı? Kamikazeler mi?”

Gelgelelim bu kesin biçimi alana kadar, nerelerden dolanmadık ki...

Önce “kahramanlık kavramı” üstüne konuşuldu. (Herhalde içimizden biri, içkisini doldurana “Yaşşa, aslansın sen!” falan demiş olmalı. Keşke demeseydi!)

Kahramanlık, doğuştan bir yeti midir, yoksa kişiye toplumun yakıştırdığı bir madalya mı? Kahraman aday, bu birikmiş gizil gücü içinde mi taşır hep? Yoksa her insan, herhangi bir insan, zorunluluk sonucunda kahraman olabilir mi?

Konu, bu anda değişik bir açılım kazandı. Kahraman adayları, yaşamları süresince içlerinde taşıdıkları birikimi dışa aktarma olanağı bulamayınca çevrelerine küsüp dış dünyayla bir sür-tüşmeye giriyorlar mıydı?

Derken sıra, “bilinçli kurban”lara geldi, onlardan örnekler getirildi. İsa Peygamber, Hz. Ali, Sokrates de katıldılar tartışmaya... Kahraman olmaya can atanlarla “kahramanlık” sıfatını ellerinin tersiyle itenler sayılıp döküldü. Bir sonuç çıkmadı. Tam işler sarpa saracakken, birimiz, “öncü ruh” kavramının açıklık ge-

tireceğini ileri sürdü. Ama gelmedi beklenen açıklık. Atlantik'i bilmemkaç günde salla aşmayı göze alan bir serüvenciyle Batı'ya giden gözükara altın arayıcıları, üç gün yemeden-içmeden dansedip para kazanmayı kuran yoksul bir Amerikalı maratoncuyla fıçılarla birayı, düzinelerle sosli sandvici mideye indirip rekor kıran obur bir Alman, bizim çılgın hezarfenimiz Ahmet Çelebi ile bilimsel Gagarin aynı kefeye konulabilir miydi?

Demek, “öncü ruh” kavramını “teşhir”e yönelik tutkulardan ayrı düşünmek zorundaydık. Yalnız, bu saptamayı nasıl yapacaktık? Ölçü neydi?

Soru kendiliğinden patlayıverdi: “Astronotlar mı? Kamikazeler mi?”

Astronotlara kamikazeler karşısında yüz-adım bir öncelik tanıyanlar, bu adamların uzmanlaştıkları konuyu en iyi biçimde uygulamak üzere donatıldıklarını söylediler. Üstelik astronotlar, yalnızca kendi ülkelerinin çıkarını değil, insanlığın geleceğini savunuyorlardı, kendilerini bilime adanmışlardı. Kısaca, gelişkin insan kafasından doğan en son kuramların uygulayıcılarıydılar. Yaptıkları en ufak yanlış, bir yaşam boyu (dünya zamanına göre bir sürü yaşamlar boyu) uzayda kalmalarına, bilinmedik çekim merkezlerinin yörüngesinde habire dönüp durmalarına yolaçabilirdi. Kamikazenin daha baştan bile-isteye seçtiği ölümden de beter bir yazgıydı bu.

İyi güzel de ben neden hiç uygar yüzlü, zeki bir astronot görmedim? Neden uzaydan dünyaya seslenen Amerikalılar ya maç sonuçlarını ya da çocuklarının hal-hatırını sorarlar da ağızlarından şiirsel tek söz çıkmaz? Sanki dünyanın göbeğinde, bizden daha sağlam yere basmaktadırlar. Bana öyle geliyor ki astronotlarda “yırtmak”, “aşmak” gibi duygular değil, “dönmek”, “karşılanmak”, “yararlı olmak” gibi düzeni gözeten duygular ağır basıyor. Tragedya denilen şiiri hiç bilmediklerinden, bir gün gerçekten başlarına gelebilecek “uzaya saplı kalma” tragedyasının bilincinde de değiller. Bu olasılığı hesaba katıyorlar tabii, ama hesaba katmak başka, bilinçle yaşamak başka.

Kamikazenin de baştan beyninin yıkandığını varsayabiliriz (başka bir açıdan da olsa). Yurdu uğruna ölmeyi isteyerek kabul etmiştir, ölmeden önce ne kadar uçak düşürse, kârdır gözünde. Ne var ki onun işinin mayası şiirseldir. Kamikaze, bir yarış'ı koşmaz, saldırıya karşı, ölerек onurunu savunur. Düşmanını ölerек utandırmak gibi şiirsel bir tavırla insanın aşkınlığını kanıtlar. Son anda, seçmesi ile davranışı, sözde kalmayan bir bütünlük, bulunmaz bir uyum içindedir. Birey mi, toplum mu diye bir soru silinmiştir gündemden.

Uzay araştırmalarına düşman olduğum sanılmasın. Günümüzde hiç kimse, varılan noktaya varılmamış gibi davranılması yolunda bir öneriyle dünyanın karşısına çıkamaz; yaz mehtabını, uzayda bıraktıkları dışkılarıyla kirlettikleri gerekçesiyle astronotlara kin besleyemez.

Ama çağdaş bir insan şu soruyu sormadan da edemiyor: Yeni dünyalar, yeni sömürü alanları değil midir? Uzayda geçen TV dizilerinde eski zaman sarayları, çıplak cariyeler görmüyor muyuz? Bitmiş çağların değerleri hortlayıp dikilmiyor mu karşımıza? O zaman, sıradan yurttaşlar olarak astronotlara da bu programın bir parçası gözüyle bakmak zorundayız ister istemez. Bir ucu silahlanma yarışına, silah karaborsasına dayanan, bir ucuyla da dünyanın çok kolay çözülecek ana sorunlarından, açlık'tan, topraksızlık'tan kaçmaya yönelik bu bilimsel gıcıklamaları sahici yüzleriyle görmeden edemeyiz.

Uzaya giden astronotların, evlerinde kazma-küreklerini, getirdikleri ay tozlarını sergilediklerini, özel müzeler açtıklarını duydum. Ya adlarını bile bilmediğimiz kamikazelerin torunları ne yapıyorlar bugün? Onlar da Japon işi, ucuz, küçük transistörly radyolar üretiyorlar herhalde.

14 Ağustos

Denizin ve göğün duru mavisi, kimi zaman içini yakıyor insanın; iğde kokusu, bir defne yaprağı bile gözlerini yaşartabiliyor. Bu ara, çok yükleniyorum kendime. Çek Hikâyeleri,

İskandinav Hikâyeleri, Macar ve Rumen Hikâyeleri yetmiyor-muş gibi şimdi de Tanpınar'ın *Huzur*'uyla Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan*'ını karşılaştırmaya başladım. Gerçekten çok ilginç ortaklaşalıklar gösteriyorlar. Ama durup dururken niye?

Öykü yazmaktan kaçtığım için çıkarıyorum bunca işi? Yazı makinesini gördüm mü, bir özür bulup sığışıyorum yanından, ellerim kaşınırken, patates soymanın daha önemli olduğuna karar veriyorum. Yazmak, her zaman fiziksel bir acı verdi bana, sonradan alacağım tatla kıyaslanmayacak bir zahmet. Belki ondandır.

Ostrovski'yi okursam kendimi toparlayabilirim demiştim, dizginler, yola koyar beni. Tepemde kızgın güneş, *Ve Çeliğe Su Verildi*'yi okumaya savaşıyorum. Utanıyorum, kızıyorum kendime ama gitmiyor işte. Oysa Gladkov'u sevmiştim. İki sayfa sonra açılır diye umarak zorluyorum kendimi. Bakıyorum, o arada hiçbir şey aklımda kalmamış, hadi al baştan!

Neden yeterince sevmiyorum Ostrovski'yi? Verdiği savaşa, ileri sürdüğü düşüncelere bunca saygı duyarken? Karşıma gelse şu anda, boynuna atılırdım ama kitabını uygun bir yerde kesebilmek için sabırsızlanıp duruyorum. Çok güzel bölümler var, oyalanıyorum oralarda, biraz sonra bir engellemeye karşılaşacağımı bilerek.

Sonuna geldiğimde, kitap geriye doğru çözülüyor, sorunun yanıtını buluyorum.

Ameliyattan çok kansız çıkan Pavel şöyle diyor:

"Bu kadarı tamamdır. Bilime yeterince kan vermiş bulunuyorum. Artakalan kanımı başka amaçlar yolunda kullanacağım."

Yazar, devrimciler safında çarpışmasına olanak kalmayınca, roman yazmaya veriyor kendini. *"Ve o günden itibaren de tüm hayatı bu eserin gerçekleşmesine bağlandı."* *"Kitap ilerledikçe yasak duygular, kontrolundan kurtulup daha sık dile gelmeye başlamıştı. Ilık ve sevgi dolu hislerdi bunlar, en temel insanî özlemlerdi, ondan başka herkesin en tabii hakkı olan hisler..."* *"Ve hemen toparlıyordu kendini (altlarını ben çizdim. T.U.) Onlardan birine bir an kapılmanın, kendisini uçuruma sürükleyeceğinden emindi. Ve Pavel elinde yepyeni bir silah, safa dönüyordu yeniden"* diye bitiyor kitap.

Edebiyatçılarla yazarlar arasındaki ayrımı sık sık konuşuyoruz Füsün Altıok'la. Kesin tanımlar yapamadık daha, değer sınıflandırmasından da kaçınıyoruz, yalnız, yazması gerektiği ya da yazılması gereken şeyleri yazanlara “yazar”, bir tür aşk'la, tutkuyla yazanlara, yazmayı bir *ikame* olarak kullanmayanlara edebiyatçı diyebiliriz. Gladkov, aşkla yazmıştı *Çimento*'yu, bağtlanmış bir yazar olması, hiçbir şeyi değiştirmiyordu.

16 Ağustos

Uzun yol sürücülerinin bitip tükenmez “gitme” duygusu... İnsanın kendi yaşamadıkça, başından geçmedikçe tam anlamıyla kavrayamayacağı, sezemeyeceği duygulardan biri.

M. Zeki Niksarlı, *Türkoğlu Cıbrı Salih ile Acemoğlu Gaffar* adlı romanında, üstünde çok düşündüğüm bu duyguyu çeşitli açılardan ele almış; TIR kamyonculuğu konusunda oldukça bilgili olduğu anlaşılıyor.

“Sere serpe düşünmek...” diyor uzun yol sürücüsü Hatayî, “en büyük zevk budur benim için (...) İlle de direksiyon başında düşünebilirim. Taa Tahran'dan Londra'ya dek dünyanın çeyreği benimdir. Her dönemeç, geçip gittiğim her kent, kasaba, gelip geçen arabalar, lokantalar, değişen iklimler (...) her biri kendi başına kocaman bir dünya olan daha sayamadığım bir sürü şey var tümü benim...”

Meslektaşları Gaffar, “sürünme tutkusu” diye açıklıyor bu duyguyu. Seferdeyken, yolu bitirip dinlenmek istemek, sefer bitiminin ilk gününde, yola çıkmayı özlemek. Ayrıca temelinde bencillik, kaçaklık gibi duygular da besleyen bir tutku bu, yazara sorarsanız.

Yine de ben, asıl “daha sayamadığım bir sürü şey” sözlerinin kapsamını dert ettim nicedir, onu ve onun bittiği yerde başlayan yolu.

İki yıl önce, iskeleden Sirkeci'nin arka sokaklarına kadar uzayan bir araba vapuru kuyruğunda, kâğıt oynayan sürücüler

görmüştüm. Kaldırıma çökmüş, bir yandan da çay-kahve içiyorlardı. Sıkışık bir saatti, işyerlerinin boşalma saati. Ben eve çabuk nasıl gidebilirim kaygısındaydım, içim içimi yiyordu. Tam o sırada öndeki kamyonlardan biri kalkar gibi oldu. Yüreğim hopladı! Yol açılıyor işte! Birazdan sıra, yanlarından geçtiğim sürücülere gelecek. Gidecekleri yere varmanın ilk adımını atacaklar.

Kendi duygularımı onlara ustalıkla aktardığımı sezmeden, “Açıldı galiba,” dedim telaşla.

İçlerinden biri, bir an yüzüme boş gözlerle baktıktan sonra herhalde ayıp olmasın diye, “Sağ ol,” dedi, “demek açılmış.”

Öndeki arabalar usul usul ilerliyordu; onlar yerlerinden kıpırdamadılar. Başı-sonu belirsiz, biraz da gerçek-dışı bir yolculukta yaşamları. Varacakları ev bir duraktı, yolda evlerindeydiler.

17 Ağustos

Bugün kendimi tanıyabilmem, yerli yerine oturabilmem için elime bulunmaz olanaklar geçti. Ne değişik, ne çeşitli tabakalardan gelme insanlarla karşılaştım, birlikte oldum!

Bir gezi motoruyla Denizkent'ten Avşa'ya sürüklendik. Kala-balıkta yaşça bana yakın düşenlerin çoğu ya öğretmen ya da emekli memur; hepsi ortanın solunda, Atatürkçü, bürokrat aydın. Denize açılırken bile, erkekler takım elbise, kadınlar işlemeli iç gömlekler giymişler. En küçük bir aksilikte başlıyorlar burunlarından solumaya:

— Aman motorcu bey oğlum, sallama, ıslanacağım!

— Aman evladım kır şu dümeni, bak motor geliyor karşıdan!

— Efendim, kaçta varırız dersiniz? Ya adada yemek falan kalmadıysa?

— Ben yemekler temiz olmayabilir diye yanıma peynir-ekmek almıştım efendim.

— Bir tanıdık, adanın açık şarabını övmüştü.

— Aman sakın yanılıp da almayın, afyon katıyorlarmış diye duydum.

En sık sorulan soru: Kaçta döneriz? Ya gençler bir yere takılıp kalırlarsa? Ya motorcu saati unutup gecikirse?...

Baktım kafam bozulacak, kalkıp dolaşmaya başladım. Motorcu perişan, konuşacak hali kalmamış.

Ortasınıfın en büyük özelliği, ufak bir aykırılıkta, bir gecikmede, dünyanın kendisine karşı bir suikasta giriştiğini sanacak kadar dünyayı kendi malı bellemesi. Şu insanlar, motorcuların hakkını savunmak gerekse dünyayı ayağa kaldırabilirler ama temelde, ünlü hikâyedeki kontes'e benziyorlar. Hani emektar arabacısını tiyatronun kapısında karda tirtir titrer bekletip oyundaki arabacı için gözyaşı döken kontese. Evet, genel olarak arabacılar olabilir ama *bir* arabacı değil, *o* arabacı hiç değil, *onların bindiği motorun motorcusu* daha hiç değil. Kışın, temiz, sıcak evlerindeki rahatlığı denizin ortasına kadar getirmek, hiç ıslanmamak, hiç sarsılmamak, hiç zora koşulmamak dileğindeler.

80 yaşında, bir ayağı çukurda bir kadıncağız, daha motor kalkmadan bulandı, sandala inip geri dönmek zorunda kaldı. Meğer deniz tutuyormuş. Yani 80 yaşına gelmiş de bedeninin özelliklerini tanıyabileceği bir fırsat çıkmamış karşısına!

Gençler güvertede “Zühtü”yü söylüyorlar. Zaten motora adım atar atmaz el çırpmaya başladılar. Tek-tük göbek atanlar bile var şimdiden. İlkel bir büyüünün yardımıyla, bu zorlama eğlenceyi kullanarak asıl eğlenceyi çağırıyor, çelmeyi, çekmeyi umuyorlar.

Neyse, sonunda gelebildik Avşa'ya. Ada, beyaz evleri, daracık, kıvrımlı sokaklarıyla Bodrum'u anımsatıyor ama deniz, tuzlu, masmavi Akdeniz değil elbet, ağaçlıklı Marmara yeşilinden. Bir tek anayol var; denize oradan giriliyor, orada güneşleniliyor, yemek yeniyor, kestiriliyor, sebze ayıklanıyor, pijamayla kahve içiliyor, dahası, alan çeşmesinde çamaşır yıkanıyor. Bir otobüs sahanlığında ilerlercesine, itişe-kakışa yürüyorsunuz. Gezginci satıcılardan geçilmiyor... Günün her saatinde, her on-beş dakikada bir nelerin yendiğini saptamışlar, koşturuyorlar. Limonata, şerbet, koruk suyu, derken pide, fırından taze

çıkmiş salon böreği, şekerleme, armağanlık plastik kaşığıyla dondurma...

Adada tatil geçirenlerin çoğu yeni para görmüş, bol kazanan esnaf. Burada “tatil” özüyle “asıllarına rücu ediyorlar”. Dayanışma ilkesinden de yoksun, kıyıcı bir gecekondu düzeni. Sokakta yaşıyor. Kilo ortalaması da 75 dolaylarında.

Şile bezinden giysiler, mevsim sonu indirimine uğramış turistik eşya, ne isterseniz var. “Bir Gift Shop” işleticisi, önüne çıkan her şeyi boyama hastalığına tutulmuş. Dikenleri boyuyor, kozalakları boyuyor.

Yiyecek ve insan eti görmekten içim kalktı. Adanın arka tarafını gezmeye gittik. Orada bağlar var, çardaklar. Çingene obası Avşa’da konaklıyordu. Çingenelerin her yıl geleneksel panayırıları varmış, Biga yöresinde toplanırlarmış dört bucaktan gelip; tam yerini söylemekten kaçındılar nedense. Aylar önce çadırlarıyla yola çıktıklarını, gözlerinin kestiği yerlerde konaklayıp panayırda buluştuklarını söylediler yalnızca.

Çadırların arasında çırılçıplak dolaşan mutlu oğlan çocuklar göze çarpıyor, hepsi toprağa belenmiş, kız çocuklara don giydiriyorlar. Çingene delikanlıları, on dakikada nefis sepetler örüyorlar. Yirmi liraya. Bu sepetleri kimin aldığını sordum, o giftshop’çu boyacı alıyormuş. Çirkinleştirme farkı olarak yirmi lira ekledikten sonra kırk liraya satıyor. Çadırların birinde ne olduğunu anlayamadığım, kocaman bir külaha benzeyen bir nesne gördüm sürüyle. İçine ampul konuluyormuş. Kadınlar alınam için üstelediler. Hasırdan askılar da yapıyorlar.

— Peki sen evine asar mısın bunu? diye sordum çingene kızına.

— Benim evim yok ki, diye kaytardı, herkes çok beğeniyor bunları.

— Evin olsaydı sen asar mıydın?

Kıs kıs gülüyor.

Gençlerin hepsi, buluşma saatinde kahvedeydiler de yaşlılar tanıdıklarına ucuz armağanlar ararken geciktiler.

Dönüşte güverteye gençlerin yanına çıktım. Açık şaraptan iyice kafayı bulmuşlar. Düşenleri, kenardan sarkanları zaptet-

mek bellibaşlı bir sorun oldu. Üç beş Maocu genç var aralarında. Herhalde şarap değil de rakı içmemi olumlu bir not sayarak yanıma oturdular. Ne iş yaptığımı sordular. “Çeviri yapıyorum, hikâye yazıyorum,” dedim. Umduğum gibi, çeviriyi daha çok önemsediler. Biraz konuşunca sanata, özellikle edebiyata ne kadar yabancı olduklarını sezdim. Yazarların hepsini burjuva kökenli olmakla, polislikle, işbirlikçilikle suçluyorlar. Dergi yöneticilerini de. Belki de bunca saldırgan, katı olmalarının nedeni, böylesine düşman bir dünyada yaşadıklarına inanmalarındandır. İnsana inancı bir yana iterek insanı mutluluğa kavuşturmaya çabalamanın yarattığı çelişkiyi kavrayamıyorlar. Halka yayılacak geniş bir esenlik böyle soğuk bir kin halkasından nasıl kaynaklanabilir ki? Ama bizler de çoğu kere, aynı soğuk yüzü gösteriyoruz onlara.

Lider durumundaki genç, bir devlet memurunun oğlu ama anladığım kadarıyla, babasının tarlaları falan var.

— Türkiye’de sık rastlanan bir olaydır, bilirsin, dedim. Köklü aileler, toplumdaki çeşitli siyasal görüşlerin tümüne elkoymak isterler. Bilinçli ya da bilinçsizce. Baba, DP milletvekilidir; teyzelerden, halalardan biri, CHP kadın kollarında Atatürkçü çalışmalarıyla ün yapmıştır; ana ailesinde Saray’lı bir nâzır mutlaka vardır; en küçük oğlan TİP üyesidir falan. Böylece o ailenin gücü, dağınık bir biçimde de olsa, değişik toplum kesimlerinde sürer gider. Sen de ailenin devrimci kesim temsilcisi olmayı mı üstlendin acaba?

Delikanlı sözlerime kızmadı, içerlemedi. Yalnız, sanatçıların “fildişi kulede” yaşadığını ileri sürüyor durmadan. Ben de bu ezbere görüşün artık eskidiğini, kullanım değeri kalmadığını söylüyorum, bugün Türk edebiyatına yön veren yazarların hiçbirinin fildişi kulede zaten oturamayacağını. Hazır görüşlerden kuşkulanmasını öğütlüyorum. (Ne de olsa bu gençler, kaygısız, sorunsuz bürokratlardan daha yakın bana. Gelgelelim bakış açılarının katılığı, darlığı ürkütüyor. Zamanla genişler mi bu açı?)

Delikanlı yukarıya, üst güvertede fazla patırtı çıkaran arkadaşlarını uyarmaya gitti. Ben de motora adadan binen iki ihtiyar köylünün yanına yanaştım. Adamcağızlar, bikinili kızlara,

motorun kenarından denize sarkıp kusan gençlere şaşkınlıkla bakıyorlar; utandım.

— Kızınıyorsunuz ya amca? dedim. (Ne de olsa ben, iyi eğitilmiş bir burjuva olarak, gençlerle köylüler arasında bir anlaşma sağlayabilirim belki. Ne avuntu!)

— Neye kızalım evladım? dedi köylü, her zaman böyle eğlence olmaz buralarda. Biz tüfekleri duvara asalı yıllar oldu!

Şuna-buna öğüt veriyorum ama hazır görüşlere yapışmada ben de oğlanlardan geri kalmıyorum demek. Bize, “Köylü saygı bekler, köylü efendimizdir,” diye öğretenler de sınıfdaşlarımız değil miydi?

Motor kıyıya yanaşamadı. Maocu gençlerle bizim takım, eşyaları tanıdıklara bırakıp denize atladık. Kıyıdan, yani Maden-İş’ten Denizkent 6-7 kilometrelik bir yol. Bürokratlar, Maden-İş’in devrimci bir sendika olduğunu, bize yardım edeceğini, cip vereceğini söylediler. Deniz gezisi bile düzenleyemeyen dünya-tiryakilerine neden yardım etmek zorunda olsun işçiler?

Kumsalda, bata çıka yürüyoruz. Kocaman bir ay doğdu karşıımızdan. Oğlanlar, kucaklarına almak istediler ama benim oğlan en az benim kadar inatçı. Bir yolu yürümek zorundaysa, yürür.

Denizkent’e varınca attık kendimizi denize. Karanlık çökmüştü. Su da öyle sıcak, dinlendirici ki. Gençler, yaşlarına özgü geniş kahkahalar atarak birbirlerine su sıçratıyorlar.

Bizim lider,

— İyi bir gerilla eğitimi oldu abla, demez mi?

— Benim gibi bir revizyonist, sosyal-faşist için de mi?

İçten bir kahkaha attı. O kalın buzu bir yerinden kırabil-dimse, iyi.

1 Eylül

Cevat Akgönül’le ilk tanıştığımızda, bir icra alacağı için protesto çektiği (müvekkili adına çekmek zorunda kaldığı) bir çiftçiden aldığı mektubu göstermişti bana. Mektup şöyle başlıyordu:

“Sevgili Cevat Bey ağabeyim,

Pordostunu aldım, teşekkür eder ellerinden sıkarım. İnanmazsan çok üzülürüm, ama borcumu harman kalkar kalkmaz...”

Beklenebileceği gibi tatlıya bağlanmıştı dava.

İki yıl kadar sonra bir gün, cebimde beş para yokken, onun parasıyla ona vekâletname çıkartıp, üstüne üstlük de vekâletname verme ücreti olarak yüz lira borç almıştım.

Şimdi başım sıkışınca aklıma ilk düşen dostlardandır. “Kalabalığa, uzun yola, birileriyle yanyana oturmaya şu ara katlanamayacağım ama Ankara’ya gitmek de istiyorum,” gibi bir şımarıklık yaparsanız, kaç kişi “temyizdeki murafaa”sını o tarihe denk getirmeye uğraşıp sizi arabasıyla Ankara’ya “atar”? Dahası da var: orada sizi arayıp sormaz, bırakır öbür dostlarınızla birlikte olun, dönerken kapınızdan alıp evinizin kapısına bırakır? Güçlükleri hiç sezdirmeden.

Karşılığında beklediği, öğretilmeyecek kadar ufak bir ince-likdir çoğu kere: sevdiği bir yemeğin unutulmaması, kahvesinin çok şekerli yapılması, onunla paylaştığımız bir şakayı başkasına aktarırken onu akıldan çıkarmamanız gibi.

Bu sabah, Burgaz adasında Cevat’ın evinde pırıl pırıl bir denize uyandık. Cevat, kahvaltı masasını bahçeye taşımış erkenden, özenle kurmuş, çayı demlemiş. Ev de pırıl pırıl. Kolay değil, uç başarısız evlilik başarmış adam! Titiz, tertipli.

— Boşanabiliyorum ya, ona bak sen, diyor kendini savunurken.

— Yahu, yok senin evlenme ehliyetin, bırak artık, dediğimde.

Hoşuna giden kadına alışmayı, alıştığı kadınla evlenmeyi huy haline getirmiş bir kere. Yoksa, kendine yettiği ortada. (Bu şaşkınlıklarda, yetişme koşullarının çetinliğinin, katılığının payı da yok mu acaba?)

Ama kazançları da var, zararın neresinden dönüldüğünde. Sözelimi, ev eşyalarını boşandığı eşlerine bıraktığı için, çeşitli markalardan buzdolaplarını, çamaşır makinelerini, elektrik süpürgelerini kullanabiliyor. Oysa alet kullanmada benden bile şaşkıncıdır aslında. Üstelik sakardır. Plastik çatalla konserve ku-

tusu açmaya kalkışan bir insan, buzdolabını onarabiliyorsa, elbette kazançlı çıkmıştır evlilikten!

Motora binip açıldık. Kaşıkadası'nda, Kınalı'nın arkalarında demirledik. Bilirsiniz, iskelenin bulunduğu yer ön taraf sayıldığından, adaların hep arka tarafları güzeldir, gizemlidir. En derin deniz, en büyük kaya, en renkli taşlar oradadır.

Cevat, kocaman bir kaya gösterdi Kınalı'nın arkasında. Gözlüğü takıp daldım.

Önce titrek, tepeden sızan güneş ışınlarıyla sisli bir aydınlığa bürünmüş, bildiğimiz derin denizi gördüm. Derken, nasıl oldu bilmiyorum, koca bir boşluk açıldı önümde. Kayanın sivri tepesinden geçer geçmez, düpedüz bir deniz tarlası. Yeşil, kahverengi, renksiz lekelerle dolu bir boşluk. Kayanın üstünde, girintilerinde, çıkıntılarında milyonlarca canlı soluyor, titreşiyor. Yengeçler, istiridyeler, uzun yosunlar, deniz-dalları, duymadığım bir ezgiye kulak vermişçesine bir sağa bir sola sallanıyorlar. Kayanın kökü, soluğumu tutup da inemeyeceğim kadar derinlerde. Birbirlerinden beslenen canlılar, kabuklaşıp bu tarlaya düşüyorlar.

Pürtüklü yüzeyini okşadım kayanın, elledim. Kendi ürkünçlüğünden korkmamasını, Kınalı'nın az açığında bir yerde, alçakgönüllü, sıradan bir yontu gibi yükselişini kutsadım. Üstüne çıkıp oturdum bir süre, bacaklarımı suya sallandırdım; dizlerim çizildi, ellerim kanadı, ama olsun!

Sanıyorum Cevat'ı çeken de, kayayı keşfetme sevincinin yanı sıra, onun koca denizde tek başına durabilişiydi.

2 Eylül

Kasaba berberleri gibi şen, ağzı laf yapan küçük bir vapur var. Bostancı'dan kalkıyor, Adalara uğrayıp yine yerine dönüyor. Öbür vapurların elulağıdır belki, ufak tefek işlerinde yardımcı; onların yayıntılarını topluyor.

Bu yaz gününde, öğleden sonra, Burgaz'dan Bostancı'ya giden bu vapura kimler biner? Çevremdeki yüzlere göz gezdirdim, kimliklerini çıkartabilmek amacıyla. Kışlık evlerini gözden geçirmek, gece kentte, bildik bir lokantada yemek isteyen kurumlular var aralarında; sonra kışa hazırlanmak amacıyla badanacılarla-boyacılarla görüşmeye gidenler; emlak komisyoncularıyla buluşacaklar; havagazı-su parasını yetiştirmek telaşındakiler; çok önemli birşeyin eksikliğini birden ayırt edenler; bir de öylesine, iş olsun diye vapura binenler, deniz havası alıp dönecekler evlerine. Tabii bu arada, emekliye ayrılınca tavuk çiftliği kurma tasarıları geliştiren askerlerle bahçeli evlerde çiçek yetiştirmeyi kuran yaşlı devlet memurlarını da sayabiliriz. Onlar koyu takım elbiseler giymişler, yelekleri de var, şapkaları da. Sayıları altı-yediyi aşıyor.

Denizden esen rüzgâr, kavuruyor insanı. Kadınların çoğunluğu, elleri kucaklarında, öylece oturuyorlar. Kısa kollu –hani şu dirseğe kadar uzayıp da kalan, kararsız-kollu– giysiler göze çarpıyor hepsinde. Kol, etek boyları, yaka biçimleri, kemerler birörnek. Takunyayla terlik arası, yüksek, kalın topuklu pabuçlar giymişler. Renkli plastik çantalar, üstleri boncuk işlemeli cüzdanlar ve naylon torbalar tutuyorlar ellerinde. Naylon torbalar, şık mağazalardan alışveriş ettiklerinin belirtisi herhalde, iktisadi durumları böylece açığa çıkıyor. Anlaşılan hepsi, bir Alman moda dergisinin (ancak Almanlarda görülür bu zevksizlik) tombul hanımlara ayrılmış bir özel sayısındaki modellerden yararlanmışlar. İç kapayıcı, hüzün verici bir halleri var; mutsuz, kibirli, uzak, ezik, paragöz.

Bir de, gelir düzeyi daha yüksek burjuvalar var tabii: Büyükdalılar. Üstlerindeki her şeyi birbirine tıpatıp uydurma kaygısıyla giyinmişler. Sözelimi, şu turuncu üstüne siyah-yeşil yollu gömlek, ancak o açık kahverengi pantolonla giyilebilir, cepteki o mendil de şart tabii. Hepsini tezgâhtarın kakaladığı besbelli. Şu etekle uzun atkı da, çetrefil desenleri ve renklerinden ötürü, hep birarada kullanılmak zorundalar. Kentlerimizin caddelerini, lokantalarını, mağazalarını, kasap dükkânlarını dolaşılmaz kılan, neredeyse ulusal kokumuz diyebileceğimiz

“Charlie”, yaz rüzgârında bile duyuluyor. Ulusal sigaramız “Marlboro”nun zift kokulu dumanı da her yanı tutmuş.

İster dar gelirli, ister varsıl olsun, ortasınıf, birörneklîğe sığınmak zorunda. Şaşkın. Olmayan kişisel seçme’sinin ipuçlarını verecek, kişiliğini yansıtabilecek her şeyden kaçıyor, kararları başkalarına verdirterek rahat ediyor, modaya sığınıyor. Sınıfsız bir üniforma olan blucini küçümserken, allahın günü, ayrıntılı üniformalar giyiyor. Bu arada, parasıyla açtığı mağazanın, küçümsediği genç tezgâhtarın beğenisine bırakıyor seçme hakkını. Belki de bunca yük altında ezildiğinden de, giysilerini “taşıyor” kendi deyimiyle.

Nereden nereye geldik. Oysa ne içli aşklar, ne kaçak buluşmalar, ne yoksunluklar, ne kahırlar yaşanıyordur bu vapurda. Tip çizmeye tutkun, aşksız edemeyen iri kıyım eski yazarlardan biri olsa, şöyle bitirirdi bu gününü: “Onlar kendi akşamlarında kendi hikâyelerini yaşamaya gidiyorlardı.” Yapamıyorum, ne yapayım?

7 Eylöl

Tam “içtenlik” konusundan paçamızı kurtarıyorduk, “büyük yaşam” geldi çattı. Bu konuda yazılanların çoğunu okuyamadım ama okuduklarımdan anladığıma göre, nasılsa işin içinden çıkamayacaktım. En doğrusu, “büyük” sözcüğünün karşılığını sözlükte aramak.

Büyük: 1) *Boyutları benzerlerinden daha uzun olan, küçük karşıtı.*

Demek ki, herkesten daha uzun yaşamış birinin yaşamını, “büyük yaşam” olarak niteleyebiliriz. Sözelimi Hakkârî’nin bir köyünde 117 yaşına kadar sağ kalmayı başarmış bir dedenin büyük yaşamından söz edebiliriz. Üstelik doğru da olur ama galiba tartışma, entelektüel bir temele dayandırılmak isteniyor. Okuyalım bakalım:

2) *Geniş.*

Yaşamı geniş bir çevrede geçmiş insanlar büyük yaşamış sayılacaklarsa, üç ayda bir Avrupa’ya gitmek zorunda kalan bir

ithalatçı-ihracatçı ile yedek parça aramaya Anadolu'ya giden şöförlerin yaşamını da büyük saymak zorundayız.

3) *Niceliği çok olan.*

Bir önceki tanımda geçen genişliğin üstüne üstüne gidelim bakalım. Sık sık geniş çevrelerde yaşamak. Çok yer gezip çok dolaşmak. Dünyanın altını üstüne getirmek. Bıkıp usanmadan değişik ülkeler, değişik yüzler, değişik izlenimlerle karşılaşmak.

4) *Niteliği yüksek olan.*

Galiba biraz yaklaşıyoruz. (Bir tanım daha var, onu da gözönüne alırsak.)

5) *Yaş, orun (neyse o), bilgi gibi nitelikleri bakımından saygı duyulan kimse.*

Sanırım büyük yaşam'la tutturanlar, çoğu kere mekân, genişlik, özellikle de *nitelik* ve *saygınlık* açısından "büyüklüğü" birbirine karıştırdıkları için kördüğüm oluyor tartışma. "Büyük", bazan yaşayana bazan da yaşanana yakıştırılıyor.

Nâzım Hikmet, hapis yatıp sosyalist mücadele verdiği için, Pablo Neruda çok ülke dolaşıp sosyalist mücadele verdiği için, Jack London yalnızca büyük serüvenler yaşadığı için, Marcel Proust odasına kapanabildiği, Arthur Rimbaud uzak diyarlarda esir ticareti yaptığı için, Hemingway büyük kaplanlar avladığı için "büyük yaşamış" sayılıyorlar. Böll, büyük savaşa katıldığı için, Aragon, büyük bir aşk yaşadığı için. E yani...

(Televizyondaki saçmasapan serüven dizileri de mi büyük yaşam kapsamına giriyor yoksa?)

Oysa yıllarca hapis yattığı halde şair olamamış ne şairler, kendi mızımlılığına kapanıp gittikçe verimsizleşen nice yazar tanıyoruz. Şunu da soralım: Acaba Jack London'la birlikte aynı gemilerde tayfalık edenler, o anları ondan daha mı az "büyük" yaşamışlardır? Sonra Joseph Conrad, çalkantılı yaşamını konu ederken, neden "büyük serüvenlere" değil de büyük sorulara ağırlık vermiştir?

Konu, ister istemez malzeme seçimine ve edebiyatçılık yeteneğine gelip dayanıyor. Sanırım her gerçek edebiyatçıda, bir çeşit aşkınlık sayılabilecek bir büyük yaşam tutkusu vardır. Bu tutku, tohumunu serpiltecek malzemeyle karşılaştı mı, yazar,

ustalığının doruğuna varabilir ama kendisini hangi malzemenin besleyeceğini kestirebilmesi için de önce o cevheri taşıması, yani edebiyatçı olması gerekir. Malzeme açık denizde midir, odanın içinde mi?.. İkisinde de olabilir. Edebiyat açısından “büyük yaşam”, yaşananların değil, aktarılanların toplamıdır herhalde. Bir de “büyük Türkiye’de yaşayan” bizler varız ki, bu başarımızla ne kadar övünsek azdır.

Düzeltilme: Geçen gündükümlerinden birinde, bir tip uçağın “yürürlükten kalktığını” yazmıştım; Türkçeye somurtuk yaşamlarının bellibaşlı ciddiyet kaynağı olarak yapışanlar için düzeltilirim: “uçarlıktan kalkmış” olacaktır.

14 Eylül

Yol tıkanı. Dışarı bir gözattım. Sağ kaldırımda bir işyerinde grev var. Ciddi, önemli bir grev, çok da uzun sürdü. Duvarlar boydan boya sloganlarla kaplı.

“Aaa! Şuraya bakın!” dedi şoför. Yalan değil evet, göz yanılması da değil. Grev gözcülerinin arasında, bir kadın göbek atıyor. İşçi olamaz; basma başörtüsüyle, kulağında altın halkalarıyla, zilleri, çıplak ayakları, yırtık gömleğiyle tam bir çingene. Bir oğlan darbuka çalıyor, gözcüler de coşmuş, tempo tutuyorlar. Zaten, bir masa eksik kaldırımda, beyaz peynirle rakı da olsa, tamam.

1950 yıllarını anımsadım. Bir pazar günü, Ayaspaşa’dan kopan davullu-zurnalı bir bıçkınlar kalabalığı, Taksim Alanı’na doğru yürüyordu. İnsanı düpedüz korkutan hayvansı çığlıklar atıyor, türküler haykırıyor, zeybek oynuyorlardı. DP dönemi ile başlayan halkla bütünleşme toplantılarından biriydi. Şimdi 1976 yılındayız. Bu arada çok zor günler, çok gergin dönemler geçirdik, geçiriyoruz. Peki şimdi, ilerici bir sendikanın, öğle-üstü işlek bir caddede kadın oynatarak grevci işçilere “moral” vermesine ne demeli?

Vietnam’daki Amerikan askerlerini yüreklendirmek adına baldır-bacak gösteren film yıldızları, Bop Hope sululukları, Kirk

Douglas'vari barış gönüllülükleri mi gönlümüzde yatan aslan? Üstteki boya kazındığında?

Çünkü dans etmeyi hafiflik sayan bir ulusuz temelde. Halay çekmek, hora tepmek, yalnız düğün-bayram gibi şenliklerde hoş-görülüyor. Yoksa, bir masaya bir kere çöktük mü, kolay kolay yerimizden kalkmayız. Yani içten gelen bir coşkuyla değil, belli bir amaçla oyun oynarız biz: Seçim toplantılarında, karşı görüştekileri; grevlerde, işverenleri; gece kulüplerinde “profesyonel” dansözleri çatlatmak amacıyla: Oh canıma değsin!..

Dünya görüşümüz sağlamsa, ayrıntılardaki ufak aykırılıkların, tutarsızlıkların, bütünde büyük gedikler açacağına inanıyoruz. Çok yakın bir gelecekte, büyük ücretlerle sahnelere geçen işçi kızlar görmek istemiyorsak, uluslararası düzmece şenliklerde yurdumuzun, fabrikaların sendika özel dansözlerince temsil edilmesine razı değilsek, konuya eğilmek gerek.

Kendimi bir an, o sendikaya kayıtlı bir işçinin yerine koydum. Utançtan kıpkırmızı kesilmiş, olayı büyük bir şaşkınlıkla izleyen dolmuş müşterilerinin arasında sanki her şey benim başımın altından çıkmışçasına ezik, perişan otururken, Kâmuran Akkor'un bir şarkısı geldi dilimin ucuna. İnandığımız değerlerden kopmanın sarsıntısını saçmasapan sözlerle anlatan bir şarkı, yaşamımızın her kesimine yayılan bitkinliği, umarsızlığı:

“Beni böyle yapayalnız bırakmasan olmaz mı?”

Bana başka sevgili aratmasan olmaz mı?”

22 Eylül

Türkiye’de ilk kez, kadın-çocuk sağlığına, sağlık sorunlarına ciddi olarak eğilen bir dergi çıkacakmış: *Elele*; her ay bir baş yazı istediler benden. Tıptaki son gelişmelere, uzmanların çeşitli dallardaki görüşlerine de yer verilecekmiş, bu arada bol bol magazin de var.

Anladığım kadarıyla, dergiyi çıkaranlar, Türkiye’de ortasınıfın değişimini titizlikle izlemişler, eskinin kanıksandığını saptay-

mişlar, o yüzden de yayın hakkını yabancı bir ülkeden aldıkları dergiye, çevirilerin yanısıra yerli bir yüz kazandırmak istiyorlar. Öneri gelince, düpedüz şaşırdım. Yapabilir miyim acaba? Kolay değil; alıştığım çevrenin dışına çıkıyorum. Onlara birşeyler iletmeye çalışırken dilimde ve anlatımımda bir yapaylık baş gösterecek mi? Yoksa kendim mi olacağım?

En doğru yol, kimlere sesleneceğimin dökümünü yapmak:

Böyle bir dergiyi alacak kişiler, edebiyat dergilerini izleyenler değil, ciddi gazeteleri okuyanlar da değil. Peki kimler o zaman?

Sanırım baş sırayı, çocuklarını sağlıklı bir biçimde, çağdaş bilgiler ışığında yetiştirmek isteyen, eğitimle ilgilenen genç analar tutacak. Derginin temel okur kitlesini onlar oluşturacak. Ana olmaya özenen, her türlü postere, özellikle güzel bebek posterlerine düşkün genç kızlar da bu kümeye katılabilir.

İkinci sırayı, moda, süslenmeye düşkün savurganlar; sık işyerlerinde, mağazalarda, asla elde edemeyecekleri tüketim maddelerini satan tezgâhtar kızlar tutacak. Yeni bir örgü modeli bulduğunda yaşamının tepeden tırnağa değişeceğini düşleyen evde kalmış kızları, fotoroman okuyucusu manikürcüleri, cinsel konularda bilgi edinmekten ayrı bir heyecan, bir doyum duyan yalnız kadınları unutmamalıyız.

Bir de, ailenin giyim gereksinimini kendileri –örerek ya da dikerek– karşılamaya çalışan yorgun ev kadınları var. Çoğu kere yarı yolda sıkılıp kumaşları ve yünleri sürüncemede bıraksa da, bu kahramanca uğraştan vazgeçmezler nedense. Her gün ayna karşısında memelerini elleyip şiş arayan, bütün bir yaşamın boşa geçtiğini el yordamıyla sezen, kanserden korkmayı meslek edinen mutsuz ev kadınları.

Ne var ki ben, kanserden çok geç kalmaktan korktuğumdan, babalarla oğullara da seslenmek istiyorum. Karlılarıyla kızlarının dırdırından, oğullarının miskinliğinden, başıboşluğundan usanmış babalara... Bol renkli, gösterişli dergiler dışında okunacak hiçbir şey bulunmayan evlerde, Türkiye'nin sorunlarıyla ilgilenmeye uğraşan delikanlılara. Onlar, reklamların öğütlerinden

asla dışarı çıkmayan kız kardeşleriyle analarına takılmak için nasılsa göz gezdirecekler dergiye.

Oyduğum yatakta rahatça akarken bir dönemece gelmiş gibiyim. Türkiye'nin yakın geleceği bu okur kitlesinin tutumuna bağlı büyük ölçüde; onlardan öğreneceğim şeylerse yığınla.

12 Ekim

Öykünün hiç değişmemesi üzüyor. “Açık şikâyet” mi? Belki...

Kadınlar, ilk tanışmada hep kuşkuyla süzerler beni. Dobralığım, beklenmedik duygusallığım karşısında tetik durmaya çalışırlar.

Sonraları, üçüncü, dördüncü karşılaşmada, dost olmaya karar verdiler mi (bana danışmak gereğini de duymazlar ya), işi alabildiğine silahsızlanmaya kadar götürürler.

Beni gerçekten seven, kendilerine aykırı düşen yanlarımla da değerlendiren bir-iki ev kadını vardır. Ortaklaşa özellikleri: benim iniş-çıkışlarımdan ürkmeyecek kadar tutarlı kadınlar olmaları. Ne “tetik” dururlar, ne “silahsızlanırlar” onlar.

Birinci kategoriye giren kadın arkadaşlarla bir süre tam bir “balayı” yaşarız. Evlere gidilir, yazışılır, ufak armağanlar alınıp verilir, unutulmaması gereken günler asla unutulmaz. “Bunu ancak sana söyleyebilirdim” gibisinden açılmalar başlar. Geceyarıları sokaklarda birlikte yürünür.

Bu arada gizlerin bana gönül erinciyle açılabilceği, evimin her köşesiyle yüreğimin her köşesinin rahatça kullanılabileceği ortaya çıkmıştır. Sevdiğim kişilerden gizli kapaklı bir yanımla, kişisel bir özelliğim, bir çekmecem bile olsun istemem. Yalnız bende değil, herhangi bir “Camus-tipi”nde bulabilirsiniz bu özellikleri. Erdem mi bilmem, doğuştan verici olmak (kanım bile 0 rh pozitif)... Bence de öyledir: “Bir kerecik esirgeyebilen, hiçbir şey vermemiş sayılır.”

Derken bir akşam, kadın arkadaşımın yüzünde iğneleyici bir

bakış ayırt ederim. Anlarım ki pişmandır. Bunca uğraşmasına karşın beni uyumlu, akıllı başlı bir yurttaş haline getirememiştir. Beni baştan sevmesine, dost seçmesine yolaçan özelliklerim –insanları suçlamaya girişmemem, hoşgörümün sınırsızlığı, çabuk parlayıp çabuk yatışmam, dünyaya sınırsız bir aşk beslemem– artık kuşkulandırılacak, temelinde artniyet aranacak olumsuz “puan”lardır. “Başkalarına karşı hep böyle ol,” demektedir arkadaşım, “sana çok yakışıyor, ama ben başkayım.”

Oysa benim bir tek yüzüm var, pazarlığı da oldum olası beceremem. Hikâyenin sonunda, kadın arkadaşım, bende varsaydığı, büyüttüğü, kimi zaman kendi kurup abarttığı, kendi suçlarını da katarak beslediği, kullandığı dengesizliği kendi kişiliğinden silip atmak uğruna beni uzaklaştırmak yöntemini seçer. Haklıdır.

Bugün bir Ford kamyonunun arkasında okuduğum, görüp de inanmadığım bir levhaydı:

*“Tatlı dile, güler yüze
Doyulur mu? Doyulur.”*

Melek yüzlü karısından bezmiş bir kamyon şoförü olmalı. Arkadaşlarını kadınlardan seçmeyen erkeklerden.

Toplumumuzda “çapkın” ya da “zampara” sıfatlarıyla anılan erkekler, kimi zaman gereksizce göklere çıkarılır, kimi zaman yerden yere vurulurlar. Cinsel yaklaşmanın dışında pek yaklaşmazlar kadınlara ama güvenlerini, sevgilerini bir kazanmaya-görün, en yakın dostunuz oluverirler. Bu şoför de öyle sevecen, delifişek, yakınmasız, bilge bir erkek mutlaka.

14 Ekim

Tennessee Williams, “Yağmur gibi söyle bana, bırak dinleyeyim...” adlı tek perdelik oyununda çirkef içinde boğulan erkeğe şunları söyler: “Ben bu kentte kirli bir kartpostal gibi el değiştirirken söyle sen nerdeydin?” Kadınsa, tek söz söylemez oyunun başlangıcında.

“...Tanca’nın Yerli Mahallesi’nde bir odada oturuyordum. Bir yıldır yıkanmamıştım, üstümü değişmemiştim; yalnızca, onulmaz uyuşturucu düşkünlerine özgü damarlı, boz, tahtamsı etime şırınga yapmak için sıyrıyordum giysilerimi. Odayı temizlemiyordum, toz aldığım yoktu, boş ampul kutularıyla çerçöp tavana kadar yükselmişti. Faturaları ödenmediğinden, elektrik su kesikti. Hiç ama hiçbir şey yapmıyordum. Pabucumun burnunu beş saat süreyle inceleyebiliyordum. Tek uyarıcı, uyuşturucu saatinin geldiğini bildiren açlık duygusuydu. (...) Günde otuz tablet morfin, yine de yetmiyordu. Sonra eczanenin önünde uzun bekleyişler. Oyalama, uyuşturucular dünyasında büyük bir kuraldır. Beklediğiniz satıcı hiçbir zaman vaktinde gelmez. Rastlantı değildir bu. Uyuşturucular dünyasında rastlantıya yer yoktur. (...) Günlük tayınını çıkarmazsa başına neler geleceği, keşe sık sık hatırlatılır. (...) Derken günde kırk, altmış beş tablete kadar yükseldim. Yine de yetmiyordu. Param da tükenmişti.

Elimde son çek, duruyordum, elimdekinin son çek olduğunun da bilincindeydim. Londra’ya giden ilk uçağa atladım.”

William S. Burroughs’un *Naked Lunch* (Çıplak Şölen) adlı kitabı dünyada büyük yankılar uyandırmış; kovuşturmalara uğramış, yasaklanmış, sonradan suçsuzluğu kanıtlanmış. Cehennemden dönen bir adamın anıları, diye adlandırılmış.

Burroughs, bizim “Koç-Burroughs” adıyla tanıdığımız büyük şirketin sahibinin oğlu. “Hastalık”tan kırkbeş yaşında ayıldığını söylüyor. Denemediği uyuşturucu madde ve bileşim kalmamış. Hepsinin etkilerini, yarattığı düşleri uzun uzun sayıp döküyor. Doktoruyla yazışmalarını da katmış kitabına.

Burroughs’u kimi okurların gözünde ilginç, kimi için itici kılan, toplumun gözündeyseniz “müstehcenlik” suçlamasıyla karşı karşıya bırakan öğeler neler? Her tür uyuşturucuyu her yoldan (fitil, hap, sıvı, iğne, deri altına ampul olarak) kullanması mı? Açık yürekliliği mi? Eşcinsel yönsemeleri mi? Sanmıyorum. Yazar, hiç de uyuşturmayan bir anlatımla, kesin, çağdaş bir dille, kocaman HAYIR’lar, iç burkucu İSTİYORUM’lar seriyor önümüze. Önyargılarımızı, alışılmış değerlerimizi sarsıyor. Zaman zaman ürkütüyor okuru.

Kısa süreli bir apomorfin bakımından sonra iyileşmiş. Apomorfin, uyuşturucu düşkününe kesin yasaklar koymamaktan yola çıkan bir yöntem. Hastaya her gün kullandığı uyuşturucudan belli ölçüde verilerek küçük beyindeki yıpranma gideriliyor.

Peki, diye soruyor yazar, böyle etkin bir sağaltma yöntemi biliniyor da neden uygulanmıyor? Çünkü, diye veriyor yanıtı, uyuşturucunun satılması için uyuşturucu düşkünlerinin var olması gerekir. Bu büyük işten, narkotik büro elemanları, doktorlar, polisler, araçlar, şefler ve uluslararası karanlık örgütler aslan payını alırlar. Elleri bırakılan zavallıları kendi tutkuları ve çıkarları doğrultusunda amansızca kullanmaktan çekinmezler. Utandırma, rezil etme, küçük düşürme gibi işkencelerle eşcinsel olmaya zorlarlar.

Williams'ın oyunlarında sıkça geçen bir tema: Kurban ve kırıyıcısı, kimi zaman kurbanın bile-isteye seçtiği bir cellat.

Burroughs, bize korkusuzca anlattığı karabasanların, dünya-daki genel sömürü düzeninin ufacık bir parçası olduğunu ileri sürüyor. Dünya görüşü, cinsel eğilimleri ya da siyasal seçmesi yüzünden karşısında her zaman bir kırıyıcı bulan, ölüm cezasına çarptırılıp darağaçlarında sallandırılan bu kurbanların bedenleriyle, etleriyle, yaşamlarıyla geçinen sürüyle sömürgeci akbaba, asalak çiziyor kitapta.

Konularımıza tutsak yazarlarız çoğumuz. Sözgelimi uyuşturucu madde sorunu bizlere yasak. "Toplumculuğumuz" zedelenir diye mi dersiniz? Oysa Babiali'nin az ötesinde, Sultanahmet'in göbeğinde, bütün dünyadan gelen hapçılarla esrarkeşler buluşuyor. Tophane kahveleri, "dumanaltı" olanlarla dolu (tabii onlar "trip" sözcüğünü, "takılma"yı falan bilmiyorlar; uyuşturucu kullananlar da sınıfsal özellikler taşıyor).

Aslında toplumumuz alkolü pek hoşgörmez, yine de bağışlar. Sabahçılık, öğlencilik, akşamcılık, kafayı bulmak, kafayı çekmek, ayyaşlık, dut gibilik, zurna gibilik, fitil gibilik, leylalık, zom olma gibi çeşitli aşamaların adı bulunduğu göre.

Devrimciler, kişiyi bir çeşit "edilginliğe" ittiği için alkole içerliyorlar ki bu anlaşılabilir bir gerekçe; ama viskiden başka

içki “almayan” burjuvalarımız neden böylesine karşılar içkiye? Sanırım, içki düşkünlerinin “uyumsuz” kategorisine girmesi işlerine gelmediğinden. Uyumsuzla kolayca yaranamazsınız, boyun da eğdiremezsiniz. Burroughs, “İçki gibi bir yırtma aracı değildir esrar,” diye üstüne basıyor, “bir yaşama biçimidir.”

TV’de anti-alkol bir yapım izlerken bunları düşündüm. İyi aile kızları birer bardak bira içerek kötü yollara düştüler. Bir uzman, “alkollü araçlar”dan, “alkollü sokaklar”dan, “alkollü şarkılar”dan söz etti. Bu ne gizli-susuzluk böyle!

Naked Lunch’ın Boston’da yargılanışı sırasında Allen Ginsberg, Norman Mailer gibi ünlü yazarlar, bilirkişi sıfatıyla tanıklık etmişler. Kitabın ilk bölümü bu tutanaklardan oluşuyor. “Müstehcen nedir?” sorusuna yargıç, savcı, sanık, avukatlar ve tanıklar gerçekten ilginç yanıtlar veriyor, Kafka’dan H.G. Wells’e kadar yığınla yazardan alıntılar yapıyorlar, örnek gösteriyorlar.

Aydınlarının çoğu müzik sevmeyen, resim sevmeyen, sanata düşman bir ülkede yaşayan biri sıfatıyla yüreğim ısıdı.

15 Ekim

Adı: Mehmet Ali.

Karaköy dolmuşunda bir zarf unutmuş. İçinden, nüfus kâğıdı, şebekesi, lise diploması ve üniversite sınavlarındaki puan ortalamasını, girebileceği yüksek okulları bildiren bir belge çıktı. Kayıt süresi doldu-doluyor.

Dolmuştan dar attım kendimi. Bugün, şu garip Ekim ayında, çalkantılı bir Türkiye’de yaşamasına, liseyi Erzincan’da okumasına karşın, üniversitelerimizin Amerikan usulü testlerine başarılı yanıtlar verecek kadar yetenekli bir genç bu, gelgelelim bir T.C. yurttaşı kimliğiyle, yaşadığının bütün kanıtlarını dolmuşta unutacak kadar şaşkın. Şimdi kim inanır onun varlığına? Varlığının suretlerini çıkartmak zorunda! O arada hakkını yitirir, geçer gider.

Zarfı taahhütlü yolluyorum İstanbul'daki amcasının adresine. Umarım eline geçmiştir. Yaşama ve kendine küsüp, amcasına eyvallah deyip geldiği yere dönmemiştir bu arada.

Bu, hiç değilse olayı kişisine göre biçimlenen bir hikâye. Bir de başkişisini hiçe sayan, bağımsız gelişen hikâyeler var yaşamımızda. Buyurun:

Fahir Ağabey, Gölcük'te bir fabrikada, depolama bölümünde çalışıyor. Değirmendere'de oturuyor. Üçü yetişkin, dört kızı, bir de erkek çocuğu var. Çocuklara pek düşkündür, hiç konuşmayanını bile konuşturmayı becerecek kadar. Sık sık gelir İstanbul'a, kardeşlerini, bu arada kızlarını ve ablasını yoklar. Ailede yeni doğan birileri varsa, gidip uzun uzun öper onları. Geçen yıl uğradığında sağlığı bozulmuştu iyice, zayıflamış, çökmüş. Değirmendere'de bulunmaz diye çok sevdiği böğürtlen reçelinden bir konserve almıştım. Turgut Uyar da, ağabeyine Yugoslavya'dan eşe-dosta dağıtmak için getirdiğimiz sigaralarından verdi, bir küçücük şişe de mastika.

Yanında çanta getirmemiş, tam bunları koyuyordu ki, cebinden, Almanya'dan gelen bir akrabanın armağan ettiği hazır sebze çorbaları, et suyu tabletleri çıktı.

O sırada aklıma geldi: Ben dikiş bilmem de onun karısı çok iyi bilir. Koltuklara yeni yüz geçirtirken, kadifeden artmıştı; ona yollarsam, oğlanlara çaprazlama askılı, çapkın iki tulum çıkabilir. Üstelik bilmediğim bir işte bana yardım edebilmek, ayrıca sevindirir onu. Kadifeyi de bir naylon torbaya sardık.

“Yahu” dedi Fahir Ağabey, “şimdi şu külüstür otobüs bir yere toslayacak olur da ölürsem, üstümden çıkanlara bakıp ne sanırlar beni? Yıllar yılı namuslu bir küçük memur olarak yaşadığım kimin aklına gelir?”

13 Kasım

Amerikalılar, “kovboy yemeği” diyorlar, Osmanlılarsa “orospu aşı”. Yemeğin sıfatları arasında bir benzerlik yok elbet (sözgelemi, orospuların kovboyca erdemlerinden söz edilebilir de,

kovboylar orospuluk etmeye kalkıştılar mı, kurşunu beyinlerine yerler).

Bu yemeğin başlıca özelliği, “çırpıştırılması” ve yaratıcılık istemesi. İmr ü'l Kays, *Muallaka*’nın bir yerinde, şöyle diyor: “*Atımla ben, ne bulursak onu yiyoruz.*”

Göçebelik gereçleridir söz konusu; bir çadır, bir cezve, bir döşek, bir tava. Hiçbir yerde sürekli kalmadığınızı düşünün. Konuklarınızı ağırlamaktan da geri durmayacaksınız ama. Yaktığı ateşin başına çöken, somurtuk yüzüyle yemek pişiren dağlı kovboyun yaptığı yemeği, eşkıya konuklarının ne büyük bir hazla yediğini görmüşüzdür filmlerde. O yemek o anda, o kalabalık için yaratılmıştır, bir daha aynı kıvamda yapılamayacaktır. Dostların neyi sevdiğini gözlemlemekten, sevgileri kollamaktan doğmuştur.

Eskiden, Osmanlı mahallelerinde uçarı kadınlar, “kırık”larına, bizim analarımız da ansızın gelen konuklara orospu aşısı pişirirlerdi. Evde ne varsa değerlendirildi.

Ben de bu akşam kocaman kovboy tavama iki havuç, üç-dört yaprak lahana, iki patates, karabiber, kekik atıp bir salça hazırladım; üstüne kavrulmuş soğanla kıymayı döktüm. Yaz olsa, yemeğin demirbaşları, patlıcan, domates ve yeşil biberdir, yani yazın her evde bulunan sebzeler. Tek değişmez koşul, yemeğin sulu kalmaması, kendi yağınla bırakılmasıdır. Gerisi, yemeği paylaşacakların kişiliklerine bağlıdır.

18 Kasım

Kimi yazarları Türkçeye çevirmek, kendim birşeyler yazıyormuş kadar mutluluk veriyor bana, anlatılmaz bir doyunluk bu. İyiliğinden kuşku duyduğum bir öykü yayımlamaktansa, değerine yüzde yüz inandığım bir kitabı hemen çevirmek!.. Çünkü çeviri de edebiyat savaşının bir parçası. Benim için her şeyden önemlisi –kişisel tutkular, hırslar ötesinde– yetkin edebiyatın yaygınlaşması. Böylece dil bilmenin borcunu da okura ödemiş oluyorum.

Şimdiye kadar hep bana “emanet edilen” yazarlardan yapıtlar çevirmeye çalıştım. Nathanael West, Virginia Woolf, Saint Exupéry, Lewis Carrol, Juan Rulfo, Andrew Jolly, “hezeyansız” bir Henry Miller, Lucretius... Duygumu şöyle açıklayabilirim: Bu yazarlar, Türkçe dediğimiz geniş alanda, benim sorumluluğumdaydılar belli dönemlerde. Onları Türkçeye çevirirken, ense çekilmesinden mide ağrısına kadar bir sürü belirti yaşadım. Yorgun düştüğüm, sözcük bulamadığım, küfrettiğim anlar oldu. “Tüh! Bak benim düşündüğümü yapmış,” diye içerlediğim anlar da. Birkaç keyifli roman da çevirdim bu arada, belli bir düzeyin üstünde kalan romanlar. Ama onlara başkaları sahip çıksaydı, fazla gocunmazdım.

Şimdi bir de James Agee katılıyor yaşamama. Ona alışmak, sözcük dünyasını, tümce kuruşunu avucumun içi gibi bilmek zorundayım. 45 yaşında ölmüş bir yazar. Dirimin, sevginin yılmaz savaşçılarından. Belki bana acır da büyük güçlükler çıkartmaz. Gece saatlerinde, defterimin başına oturduğumda, insanların çektiklerini, dirençlerini, ikimizin de onca sevdiği edebiyatın sınırları içinde nasıl anlatabileceğimizi sorar bana, ipuçlarını verir.

Bir Ölüm’de, bir gün önce ölen babasının boş kalan koltuğuna “büyük bir gizlilik ve sırvermezlik duygusuyla” yürür oğlan çocuk. “Birkaç dakika durduktan, kimsenin gelmediğini iyice anladıktan sonra koltuğu kokladı,” diyor Agee, “çukur minderini, kollarını, arkalığını. Soğuk bir tütün kokusu duydu, arkalığın üstlerine doğru da bir saç kokusu. Koltuğun kolundaki kayışa asılı duran tablaya baktı: Boştu. Parmağını tablaya soktu; bir kül lekesi kaldı belli belirsiz. Cebine atabileceği ya da kâğıda sarabileceği birşey değildi. Bir süre baktıktan sonra yaladı parmağını; diline karanlığın tadı geldi.”

19 Kasım

Üç gün önce, Zehrakız’ı saksısından söküp çıkarırken de içim böyle cız etmişti.

Önce Zehrakız'ı anlatmalıyım: Geçen bahar, toprakları kabartırken, azıcık gübrelili toprak da katmıştım evdeki saksılara. Sonradan “Zehrakız” olacak çiçeğin tohumu –emprime dedikleri türden bir begonya– gübrelerin içindeymiş meğer. Kendiliğinden fışkırınca, şaşırarak kaldık.

Başta incecik, dal boylu, çağdaş bir genç kızdı. Yapraklarında çevresine, özellikle güneşe göre ayarlanma çabası göze çarpıyordu. Sözgelimi, cam kenarlarına yakın gelen yaprakları koyu mor, siyah kadife rengindeydiler, güneşten böylece korunuyorlardı da, cama uzak düşenler açık yeşil, saydamdılar; yalnızca ortalarında koyu bir damar seçiliyordu. Kış boyunca öyle kaldılar, ışığı emdiler.

Bu özelliğini sezince, dallarını kırıp kırıp başka saksılara dikerek güneşli-güneşsiz, açık-koyulu bir sürü Zehrakız elde edebildik. Hepsinin ortak bir özelliği vardı: her koşulda boy atabiliyorlardı ve asıl: yanyana yaşadıkları bütün çiçekleri serpiltiliyorlar, besliyorlardı. Öyle ki, azıcık küskün duran bir çiçeğin, bir yeşilliğin yanına bir Zehrakız dalı diktiniz mi, çiçek hemen başını kaldırıyor, sapında dikeliyor, güçleniyordu,

Saksılar yavrularıyla doladursun, Zehrakız yayıldı, anaçlaştı, sonra birdenbire söndü neşesi, kıvrıldı kaldı. Onu daha fazla yormak gelmedi içimden, dallara bölünecek, kılcal damarlar sürececek gücü kalmadığını biliyordum; söktüm yerinden, bahçeye fırlattım. O sırada geldi Sevgi Soysal aklıma. Kışa girerken mi ölmek iyidir? Baharda mı? (Kişioğlu, her olayda kendi ölümünü araya sıkıştırmanın bir yolunu buluyor).

Bugün, gazetede Sevgi'nin ağırlaştığını okudum. Herkes, kendi ölümünü ölmeli; başkaları karışmamalı, diye düşündüm. İşte o yüzden, öldüğü gün değil, yaşarken söz etmek istedim ondan: özgün, yetkin bir edebiyatçıdır Sevgi, hepimiz biliyoruz; yaşamdan kapıldığı renkler, yazdıklarından da yansır, yüzünden de. Kuşkuculuk ve zekilik gibi, çevremizde pek sık rastlamadığımız özelliklere sahiptir. Yol almayı bilen, yolun faturalarını yanında taşıyan bir kadındır. Sorunlarına ve kendine gülüp geçmeyi becerir. Çoğu kere, yaşamı ciddiye almamakla karıştırılmıştır bu

tutumu; sızlanmaktan, ilenmekten özellikle kaçındığı, tiksindiği pek anlaşılmadığından olacak.

Bunlar bir yana. Sevgi de, Zehrakız gibi, benim alacalı kedim Kirlent gibi dünyanın süsüdür, dünyayı güzeller. Var olsun!

24 Kasım

Televizyondaki diziler üstüne yazmak yaygınlaşıyor gitgide. Önemssiz sayılabilecek ayrıntıların bütün bir toplumun beynini nasıl yıkayabileceği açığa çıkıyor.

Şimdi ben pek üstünde durulmamış dizilerden söz açmak istiyorum. Geçen yıl, *Sihirbaz* ve *İnsan Avcısı* diye iki dizi vardı. Yahu ne adamlardı onlar! Ben elimle koyduğum tornavidayı yerinde bulamazken, herifler çölde sülfürik asit imal ediyorlar, saç tokasıyla banka kasası açıyorlar. Her eve lazım bunlardan. Hiç değilse, her mahalleye. Sonra öyle kadına-kıza göz koyan adamlar da değiller. Ancak çok üstlerine gidilirse... Bu yıl da *Görevimiz Tehlike*'deki el ulağı zenci, aynı görevleri yapıyor. Ama şimdi kızmayı bırakalım. Her eve lazım mı, değil mi? Yalnız, evlerde nerede duracaklar?

Güncel konumuz: *Vadideki Hayat* ve *Küçük Ev*. Yabanıl doğayla savaş, serüvenci ruh, Hristiyan törelerine övgü falan anlaşılabilir da, şu soruların karşılığını bana kim verebilir?

Vadideki Hayat deyince: Huysuz bir genç, aslında kardeşi olan manevi karısını ve aslında öz kardeşleri olan manevi çocuklarını ve kardeşinin manevi sevgilisi olan bir Kızılderiliyle... derken ne soracağımı şaşırdım *Küçük Ev*'deki o aklına estikçe keman çalan acar delikanlı, aslında üvey ablası olan karısını –ki aynı kadın, ailenin öğretmeni, papazı ve kâhyasıdır– kendisine nur topu gibi şirin, doğa tiryakisi, üstelik sıkımbaş yavrular vermiş –ki her iki dizideki kız çocuklar, babalarının yedek karılarıdır, kafadengidirler– yani öyle uzun gecelikli, derin namuslu bir kadını nasıl ş'apar? Nasıl cesaret eder? Çocuklar ortada olmasa, dedikodu deyip geçeceğim. Ayıp ayıp. İnsanın kafası bozuluyor.

26 Kasım

Kemal Tahir, “Bir yazar yazdıklarından çok daha fazlasını bil-melidir” derdi. O kadarı da yetmiyor. Yazacaklarınızdan fazla-sını unutmak diye bir sorun da var. Kimi zaman, öğrendiğini unutmaya çalışmaya kadar dayanıyor çabanız.

Başkişilerinden biri eczacı olan bir öykü tasarlıyorum. Gidip bizim eczacı ile görüşmek, bilgi almak gerekti. Gelgelelim bi-zim eczacı, tasarladığım kadına göre çok genç. Acaba o zaman parasız öğrenim nasıl yapılyordu? Koşullar neydi? Çocukcağz biliyor ama biraz kitap karıştırarak bilgisini pekiştirdi, sorula-rımı bir bir yanıtladı ertesi gün.

Bugün öyküye başlarken baktım ki o bilgilerin büyük bölü-münü kullanamayacağım, gerekmiyor. Ama bilgiler de taptaze, kendilerini kullanmaya kışkırtıyorlar insanı. En iyisi, üç-beş gün bekleyip durulmak, öyküyü demlenmeye bırakmak; ge-reksiz bilgiler dibe çöksün, uçacaklar ucsun, sindirilmiş kalsın.

Bir belgesel çalışma yapacak olsam, kimbilir kaç yılda biter. Belki de ömrüm yetmez.

1 Aralık

Kalın, güzel bir battaniyem vardır (artık “vardı” demek daha doğru ya) yıllardır, yok saymaya alışamadım. Ben doğduğumda vardı, benden sonraya da kalabilirdi. Dayanıklı, gösterişsiz, iyi cins bir battaniye. Ne var ki, böyle eskimek bilmeyen eşyalar, bir süre sonra size söz geçirmeye başlarlar. Atamazsınız, kıya-mazsınız çünkü; kullanamazsınız, bıkmışsınızdır. O var diye yerine yenisini alamazsınız. Birine armağan edilecek kadar yeni de değildir. Yalnızca yer tutar.

Bugün battaniye birdenbire yerini buldu. “Van Depremi” için oğlumun okulundan istenen yardım dengini ona sardım, bağ-ladım. Kimseye eski birşey verememek gibi bir huyum var.

Giysilerim zaten az; eldivenlerim Vanlıların ördüğü türden, göndermek garip. Ayaklarım küçük, pabuçlarım köylü kadınların ayağına uymaz. Yenilerini göndersem de. Koyu bir umutsuzluk, kara sorular...

Yani battaniye hem yerini buldu, hem de umut verdi biraz bana. Şöyle bir umut: galiba çıkınımda her zaman okur olmayan halka uygun düşebilecek ısıtıcı birşeyler var. Onların kullanabileceği birşey.

Bu da pek züğürtçe bir avuntu değil mi?

1977

1 Ocak

Yılın ilk günü, her zaman bir hesaplaşma günü oluyor. Kendi kendime soruyorum: gerçekten *Gündökümleri*'nde söylendiği kadar çok mu yer veriyorum sevgiye? Tanıdıklarımın iyi yanlarını çokça mı abartıyorum? Hiç kötü yanları, aksaklıkları yokmuşçasına?

Bazı okuyucular, sözünü ettiğim kişileri olduklarından daha sevimli, saygın göstermeye uğraştığımı, bu arada kendimi de şirin ve yaranışlı gösterdiğimi ileri sürüyorlar. Doğru mu acaba? Bu kadarına pembe-gözlüklü mü *Gündökümleri*?

Tanıdıklarımın çoğu kere *tek* özellikleri üstünde durduğum doğru; yalnız sözkonusu özellik, *benim onlarda keşfettiğim* ya da zorla bulup çıkardığım birşey değil. Gerçekte var. Denebilir ki, iyi ama, tanımladığın kişinin geniş kişilik yapısında, bunu özetleyici bir özellik sayabilir misin? Dürüst davranmam gerektiğine göre, "Hayır diyebileceğim durumlar çoğunlukta," demeliyim.

Sözgelimi, bir sürü canalcı konuda duygu ve düşünce birliğine vardığım kişilerin, bir şakayı yerli yerine oturtma, bilgiç görünme, zekilik taslama, sofrayı kotarma adına, paylaştığımız duygudaşlık anlarını bir çırpıda nasıl harcayabileceklerini çok iyi kestirebiliyorum. Yine de bu davranışları, o saptadığım özellikten yoksun oldukları anlamına gelmiyor. Hakçası bu.

İnsan yapısının karmaşık, çalkantılı denizinde bir sala tutunmak, bu sala olabildiğince çok sayıda kişinin yapışmasını istemek, zavallı bir çaba diye nitelendirilebilir ama yaşadığımız

kokuşmuş toplumda, boyun eğdiğimiz koşullarda, kişioglunun ta baştanberi yaratıp eliyle serpilttiği insanca değerleri ayakta görmekten kıvanç duymak hiç de ayıp değil bence. Evet, has bir değer gördüm mü, sıkı sıkı yapışıyorum. Şirinlik, yaranmak ne gezer? Düpedüz yapışmak bu.

Söz, yine eleştirilerin.

10 Ocak

Somurtmuş oturuyordum. Neye, kime somurttuğumu da tam bilemiyorum ya... Üstümde bollanmış, kolları uzamış, deli gömleğimsi kazağım, altımda yazlık bir kot etek, ayağımda yün çoraplarla sandaletler. Yani tam bir iyi aile kadını konumundayım: altı kaval, üstü şişhane.

Ferruh Doğan, gözler doyuran bir Dry Gin'le çıkageldi. Şöyle bir uğramak geçmiş içinden. Ferruh'u en kötü günümde görsem, neşelenirim. Kediler gibi, bıyık altından yumuşacık güler, gözetttiği bütün incelikleri "ortalama"ya indirgemeye büyük özen gösterir. (Dry Gin'i de böyle göze batmayan bir özürle tutuşturdu elime). Hep böyle olur. Önceleri, kesik elektriğin dönüşüne yeni yeni alışan bir makine gibi yavaşça tuttururuz söyleşiyi, ama sonra kaptırırız gider.

Ferruh Doğan, Mengü Ertel, Yalçın Çetin... Bence mesleklerindeki ustalıkları, edebiyata olan düşkünlükleri ve seçkin edebiyat beğenileriyle açıklanmalı bir ölçüde. Ferruh ile Mengü'nün taramadıkları dergi, okumadıkları kitap yok gibidir. Yazarların ünü, kadın mı erkek mi olduğu hiç ilgilendirmez onları, iyi bir örnekle karşılaştılar mı, düpedüz coşarlar. Yalçın'da, sezgi ağır basar.

— Ne bu surat? dedi Ferruh.

Oysa ben yüzümü gizlediğimi sanıyordum.

Bazan yerinde bir soru, asıl yanıtı aklınıza getirebiliyor.

— Bir öykü* yazdım da, dedim, çok güvendiğim bir öykü üstelik; arkadaşlarımdan, sevdiklerimden falan yararlanıp bir adam

* Öykünün adı "Anlat Bana" (T.U.)

yarattım, birtakım saptamalarda bulundum ama biliyorum, o adam, hep “belli biri” sanılmak istenecek. Bozulduğum da o ya.

— Sizin yazgınız bu be şekerim, dedi Ferruh. Erkeklerinin çoğu doyumsuz bir ülkede, kadın olarak yazmak kolay mı?

— Valla elimden geleni yaptım başta, dedim gülerek. Adama bıyık, sakal, göz rengi, boy pos yapıştırdım ama tutmadı. Çok yapay geldi çabam, silip attım o bölümleri. Önemli olan, adamın iç görünüşüydü çünkü.

—Yeni birşey değil ki bu, dedi Ferruh. Eski, ünlü kadın yazarlarımızdan birine, yine eski ve ünlü bir erkek edebiyatçımız şöyle sormuş: “Hanımefendi, romanlarınızdaki aşk sahneleri çok canlı. Acaba bizzat denediniz mi?” Yani, kaç yüzyılın baskısı, alışkanlığı bu. Kimse de egemenliğinin kolayca yıkılmasına boyun eğmez. Adamı birisi sanacaklar ki seni harcayabilsinler. Sen boşver, keyfine bak. Hangimizi azıcık kazısan, dipte bu eğilimin izlerini bulursun.

Cinin açılışını yaparken, keyfimin geri döndüğünü sezdim. Peki ama neden? Nasılsa, kendimin en acımasız eleştiricisiyim, önce kendi koyduğum ölçülere göre iyi bir iş başardığıma inanmak isterim, başkalarının ölçüleri sonra gelir (yine de, alıştırılmışız demek ki, Ferruh haklı).

Bizi asıl sıkan, yazarların hepten bilinçsiz, nerdeyse okumasız-yazmasız sanılması. Sanki psikolojiden hiç haberiniz yok, kendinizi gelişigüzel eleveriyorsunuz. Sizin bu eğilimlerinizin kökenini de ancak eleştirmenlerle okurlar keşfedebiliyorlar!

Yazar, bu tutuma karşı çıkmakta sonuna kadar haklı. Ne yazık ki, bir de, bu hazır-kılıfı haklı gösteren örnekler var: çok özel, kişisel otobiyografinin sınırlarını aşamayan, yazar, “ben” dediğinde, ille de “sen” demek zorunda kaldığınız ürünler. Yakalanan insansal durum, bütün bir yaşama açılmıyorsa, yazar “bir tek” kendiyse avunuyor, çeşitli yüzlerde “birçok kendi”ni yakalayamıyorsa, okuru ergeç usandıracaktır. Bir ölüm, bin ölümü; bir aşk, binlerce değişik tınıdaki aşkı kapsamaz mı?

Ferruh’la bunları konuştuk, geliştirdik. Öykünün perde arkasını yazmamı istemişti benden, gerekli görmüştü; ona yüküm borcumu ödüyorum.

1 Şubat

Bir süredir, yaz mevsiminde yaşıyoruz. Sözgelimi daha geçen gün, saçlarımı balkonda kurutabildim, gündökümü defterini de güneşe çıkardım, biraz havalansın diye. Kanımca, canlılar kadar cansızlar da, bulundukları yerin havasına göre soluklanıyor –daralıyor, serpiliyor– güdük kalıyorlar. Yaraşılacak ortamı bulmak, ortamına yaraşmak kadar önemli.

Kedilerime eve serbestçe girip çıkma hakkını tanıdım. Doyduktan sonra gidiyor, sokaklarda dolaşıyorlar, akşama kadar görünmüyorlar ortalıkta. Saksılardaki çiçekler, bulundukları pencere kenarını beğenmediler mi, yerleri hemen değiştiriliyor: şu köşeye buyurmaz mısınız? Kitaplıktaki kitaplar, sıkışıp bunaldılar mı, odayı dağınık gösterme pahasına, üst rafa gelişi güzel diziliyorlar.

Oysa ben, hep bildiğim yerlere gidiyorum, bildiğim kişileri arıyorum. Tanıdıklarımın çoğu da benim gibi: alıştıkları suyu arıyorlar, bildikleri tatili, önceden okudukları kitapları. Belki de yayılma, genişleme yerine, dibe inmeyi yeğlememiz buna bağlı. Küçük bir alan içinde, “sondaj”lar yaparak yeni fişkırtılar yaratma peşindeyiz; bu eğilim de, hep daha, daha derinlere inmek zorunluğu gibi acıtıcı bir çabayı gerektiriyor.

Ne yollar, ne sokaklar, ne semtler uzanıyor burnumuzun dibinde. Adları kulağımıza şöyle bir çalınan, bir yaşam boyu gitmeyeceğimizi bildiğimiz yerler, ürktüğümüz açıklıklar, kaçırdığımız kuytular...

Oğlumla Cağaloğlu’ndan dönerken, Esentepe otobüsüne binmiştik. Bizi olmadık, sapa bir yerde bıraktı. İyi de etti. “Hadi Turgut,” dedim, “gel buradan Etiler’e kadar yürüyelim, var mısın? Bir daha kolay kolay yürüyerek geçemeyiz bu yoldan.” Belki o –yine bir otobüsün azizliğine uğrarsa– geçebilir ama benim azizliklere belbağlayacak zaman yok önümde.

Amma da güzel bir yolmuş! Köprünün üst geçidinden sarkıp aşağılara bakarken, hızla koşuşturan emekçi otobüsleri, ilk işleri hemen çoğalıp sahiplerini yemek olacak böceksi özel arabaları görüyorsunuz. Şaşılacak şey ama köprüdeki trafiğin akışına,

çevre yollarının yapılış nedenine bile akıl erdirebiliyorsunuz. Çarpıcı renkte bir arabayı, bir kamyonu gözünüze kestirip izlemeniz yetiyor.

Asfalt yolun ortasında, yayalara ayrılan bölüm öylesine daraldı ki, ahşap bir evin giriş merdivenlerini çıkıp inmek zorunda kaldık. Çatık kaşlı uygarlığın ortasında böyle bir komşuluk ilişkisi... Yurdumuzda her şey olabiliyor.

Yarıdan tezi yok, uzak bir yere gitmenin yolunu arayacağım. Abant olabilir, Yalova olabilir; yeter ki, yakın bir uzaklıktan başlayayım, içimi usulca alıştırayım yolculuğa. Sözünü ettiğim *Elele* dergisine her ay yazdığım tek yazı başına *Gündökümü* 75'in tümü için aldığım telif ücretini alıyorum! Bari yerinde harcayayım; açıklıklar bulmada, serpilmede kullanayım o parayı. İçinizi habire kazırsanız, yinelemeye düşmekten kaçınamazsınız. 1976'nın günleriyle 1977'ninkileri tek *Gündökümü*'nde toplamak, fazlalıkları atmak, en iyisi.

Giderken, Gabriel Garcia Marquez'i de götüreceğim yanımda. Turgut'lar, Marquez ve ben bir tatili çoktan hakettik. *Albaya Kimseden Mektup Yok*; bana da yok şu aralar.

10 Şubat

Dinlenme adına nice koşuşmadan sonra dinlenmeye gelebildik Yalova'ya. Yangelip yatmaya hiç alışkın olmadığımдан, yalnızca Marquez'i getirmekle yetinmedim, bir Hollandalı yazarın bir otelde geçen romanını (burada iyi gider diye herhalde), son çevirdiğim kitabın düzeltilmeden kalmış üç-beş sayfasını, sarı defterimi, kısaca, kafamı kurcalayan ne varsa getirdim yanımda.

Yalova, oldukça tutucu bir ilçe görünümünde. Kıyıdaki kahvelerde, sarkık bıyıklı, karanlık bakışlı gençler, alçak sesle kasaba politikası yapıyor, girenleri kötü kötü süzüyorlar. Duvarlarda, zengin mahallelerin duvarlarında gördüğümüz "Katil Oligarşi", "Kanlı İktidar" ya da "Tek Yol Devrim" gibi alışıldık sloganlar yok; suskun duvarlar bunlar ve derinden.

Termal, merkezden uzakta. Şoförlerin de yüzü gülmüyor ki burada... Nerede Gönen'in her mezarlıkta kaseti ya da radyoyu kisan çelebi şoförleri? Onlar yalnız Edincik'teki mezarlıkta biraz tedirgin oluyorlardı, ne de olsa büyük bir mezarlık orası, dinlediğiniz şarkının yarısı gümeye gidiyor.

Daha çiçekler de açmamış buralarda. Ağaçlar kırağıyla kaplı; güneşi kocaman, buzlu, alacalı merceklerden yansıtıyorlar. Tepelerden akan erimiş kar sularının çağıltısını duydum yol boyunca. Doğada bir hazırlık, bir telaş.

Otelde, üç ay önceden yer ayırtılıyormuş. Şu anda hiç yer yokmuş (öyle ya, okullar tatil). Danışmadaki memur "şimdilik" diyerek bir oda buldu. Hesaplı tatil yapmadığımızı gözümüzden anlamış olmalı. Otelin girişinde, üç-beş kız kurusu ile iki-üç ihtiyar kadın, oturmuş peksimet yiyor, çay içiyorlar; otelde çalışanlarla söyleşiyi koyultmuşlar, hesapta indirim umarak. Zaten oteli yönetenler de (Denizcilik Bankası) girişe, otelde bulunan hemen her maddeyi daha ucuza satan bir büfe yerleştirmişler. Öğle yemekleri rahatça geçirilebilir böylelikle. Devletimizi kendinden daha kötüye kullanan yok galiba.

Böyle bir yemek salonu ancak Fransız Devrimi'nden önce olabilir. "Geçen yıl burada mıydık, Marienbad'da mı?" diye sormak geldi içimden. Kristalavizeler, aynalar, rahat koltuklar, mermerler, bakır çiçeklikler... Bar bölümü kilitli, çünkü kimse içki içmiyor. Barmeni çağırttık da o ister-istemez-dinlenmiş nefis içkilerden içebildik. Herkes örgüsünü örüyor, kendi kışını taşıyor. Off!

11 Şubat

Kuytu orman yollarında dolaştık sabah; bakımlı çimler, tarhlar arasına tahta sıralar yerleştirilmiş. Tepelerden, uçsuz-bucaksız bir gök seriliyor önünüze. Az ilerde köyler var. Ucuz pansiyonlarla, kebabçılarla, tozlu camlarında külötlü çoraplar, düğmeler, solmuş yün çileleri, bir tek kazak, iki küçük havlu sergileyen köy manifaturacılarıyla dolu köyler.

Ormanın her köşesinde bir özdeyişle karşılaşıyorsunuz; sahi, ne kadar seviyoruz özdeyişleri, tabii tümceler devrik değilse!

Üniformalı, yaşlı memurlar, düşen sarı yaprakları süpürüyorlar kocaman süpürgelerle, çimleri suluyorlar, yaz-kış ünlü sıcak kaplıca suyuyla dolu havuza girmek isteyenlere bilet kesiyorlar. Yüzleri asık. Nasıl olmasın? Yaşamlarının kalıntılarını süpüren, umarsız sonbahar postacıları bunlar. Hepsini elinize bir mektup tutuşturuyor.

Yemek salonunda orkestra, “Öğleden Sonra Aşk”, “J’attendrai”, “Portofino”, “Valensiya” gibi parçalar çalarak hepimizi hizaya getiriyor, belli bir yaştan ve belli bir duygusal eğitimden geçme kişilere sesleniyor. Masalar doldu. Eski gece kulübü sahipleri, gözden düşmüş futbolcular, yarışlara hazırlanan yüzücüler, gözleriyle masaları tarayıp müziğin yarattığı uyuşuk ortamda yeni aşklar arayan ak saçlı jigololar, şu anda ansızın en büyük harcamayı yapmaya hazır geçkin memureler, Bursa’dan arabalarla gelen yeni zenginler ve şımarık çocukları...

Turgut’la gözgöze geliyoruz sık sık. Yanımıza yeterince para aldık mı acaba? Öyle ya oda fiyatlarını bile sormadık, soramazdık da. Adamların bize bir oda bulmaları yetti, ta buralara gelmişken, eli boş dönmedik.

Dünyayı böyle tepetepe kullanan kişiler değiliz ikimiz de. Özel asansörlere boy havlularıyla binip kaplıca suyuyla doldurulmuş küvetlere girdik, duşlardan yararlandık, tıkabasa yedik. İnsan utanıyor.

Garsona krem karamel ile konyak söyleyerek “otel müşterileri” kategorisine girdim. Korkunun üstüne gitmenin tek yolu daha çok korkmak değil midir? Bir de yanımdaki erkeğe, öteki kadınların gözlerinde okuduğum “otel yabancı”, cilveli bir bakış atsam, tamam olacak.

Şu garson, kimbilir karısına kaç kere buranın ucuz olduğunu, personele indirim yapıldığını anlatmıştır ama kadıncağız inanmamıştır bir türlü, içeri girmeye ürkmüştür. Alan, biraz da o yüzden “uyanık”lara kalmış.

Kafanız dinlenmeye alışık değilse, hiçbir yerde dinlenmiyor.

26 Şubat

Milliyet Çocuk Dergisi'ne bir öykü yazmaya başladım. Tüh! Öykü üstüne ne biliyorsam, ne öğrendiysem, unuttuğum sanki. Her tümcede bir titizlik, bir düzeltmedir gidiyor. Her sözcüğün kullanılışında zorla yanlışlık arıyorum, imgeleri kolay, sudan buluyorum.

Arasıra, çok bunaldığımda, bu öyküyü devlet zoruyla yazmadığım geliyor aklıma, kimse başımda dikilip yazmamı beklemiyor; kendim istedim. Böyle güç olacağını baştan bilmiyorum da sayılmam.

UNESCO'nun yayımladığı çocuk resimleri gözümün önünden gitmiyor: çanlara, kulelere, kundaktaki bebeklere düşkün Sovyet çocuklarının, renge cümbüş gözüyle bakan dünya çocuklarının ürünleri. Hele bizim çocuklarımız... Toprağı karıştırıncasına, alçakgönülle boya karan, yalın renkler yaratan, ağırbaşlı köy çocukları... Cemal Bingöl anlatmıştı: Yozgat'ta resim öğretmeni-yken, bir kır yemeği resmi çizmelerini istemiş çocuklardan. Öğrencilerden biri, ağaçları, kıyı falan bütün ayrıntılarıyla anlatmış da (resmi gördüm), yerdeki dört köşe beyaz bezin üstüne belirsiz birşeyler çizmiş. İnsan çizmeyi hiç beceremediği besbelli.

Cemal Hoca sormuş; resmin anlamını değil elbet, resme ilişkin sorular.

— Şu, sofradır, demiş öğrencisi, ama adamlar gezintideler, daha oturmadılar sofraya.

Bizim kentli çocuklarımızısa TV seyircisi, Zagor okuru, Asteriks düşkünü, Red Kit'çi; onlar için yazmak bu yüzden daha da güç. Hikâyeye bir "hikmet"le girmenize, ders vermeye çabalamanıza gülüp geçiyorlar; iyi-kötü karşılaştırmaları yapma, değer yargıları yerleştirme eğilimlerini de hemen saptayabiliyorlar. Hayvan masalını sevenini pek görmedim.

— Hayvana yalandan söyleteceğine, kendi söylesin. Hem beni ağlatmaya da çalışmasın! diye karşı çıkıyorlar.

Andersen'in "Çam Ağacının Öyküsü"ndeki Dede, çocuklara sorar: "Size İvedi Avede'nin masalını mı anlatayım, Klumpe Dumpe'yi mi?"

Andersen, ancak yazarlık sezgisi diye adlandırılabilen bir ustalikle, bu masalları anlatmadan geçer. Geriye yalnız sorulan soru kalır.

Oğluma sormuştum: Sence nasıl biri şu İvedi Avede?

— Biraz sarsak, şaşkın, telaşlı ama iyi kalpli diye yanıtladı sorumu. Yalnız, Klumpe Dumpe'den daha becerikli.

Çizdiği tip, Keloğlan'dı. Gelgelelim Keloğlan'dan sıkı sıyrıldı artık. Küçük Prens'e de çok içerliyor, gülünü bırakıp gidiyor, gülünün sorumluluğunu taşıyor diye; böylece cezasını hak etmiş oluyormuş (yeni bir yorum).

— Sen beni bırakıp başka gezegenlere gidiyor musun? diye iç burkucu yan-etkiler getiren bir soru da sormadan edemedi.

Yazarın çiraklık döneminde ele alıp altından kalkamadan çekmecesine attığı çocukluk ürünlerini, çocuk yazını furyasından yararlanarak piyasaya sürmesi, gerçekten çok sakıncalı. Kendisi için başta. Deneydeki kurbağa gibi, yavaş yavaş ısıtılan suyun kaynadığını ayırdetmeden gümlüyor gitmek var işin ucunda.

15 Mart

Edebiyat çevresinin içinde olmayanlar, şu söylediklerime şaşarlar belki, ama bu çevrede kültürlü olmak bir suçtur, hatta hainliğinizin bir kanıtıdır. Bildiklerinizi bilmezlikten gelmeniz (naive görüş uyarınca), elinizi kulağınıza atıp sabuklamanız (kendiliğindenlik anlayışı uyarınca) beklenir.

Oldukça Amerikanvari bir eğilim, ama bu çevrede "kendini yetiştirenlere" büyük saygı duyulur. Bir yerde haklı bir saygıdır bu. Eğitimden geçmiş bir yazarın düzgün bir anlatım edinmesi, belli bir düzeyi tutturması doğaldır çünkü, eğitim görmemiş birinin o düzeye kendi çabasıyla varmasıysa düpedüz yığılıktır. Ne var ki "düzey"i saptamamız gerek önce.

Son yıllarda yazarlarla sanatçılar, ancak “köylü”, “işçi”, “halktan gelme” gibi sıfatlarla tanıtılınca saygı görüyorlar. Yaptıkları işin değeri, vardıkları düzeyse hesaba katılmıyor. Hatta beğenilen bir ressamın Akademi’den yetişmemiş olması, başta Akademiklileri sevindiriyor. Sanki mesleğinizde gereken bilgilerle donanmış olmak bir suç.

Devrimci dünya görüşünü benimsedikleri için, salt bu benimsemeden ötürü yapıtlarında bu görüşü yansıtabildiklerini ileri süren şaşkınlar da bollaştı son yıllarda. Kendilerini sosyalizmle öylesine özdeşleştiriyorlar ki toplumcu sanata ilişkin tartışmaları üstlerine alıyorlar, kendilerine yönelen eleştirileri sosyalizme küfür sayıyorlar. Başkalarını sigaya çekmekten kendilerine soru soracak zamanları bile kalmıyor.

Diyelim ki aydınlarımız, kısıtlı öğrenim olanaklarından yararlanabildikleri için zaten suçluluk duyuyorlar, bu hırslılar kalabalığı karşısında seslerini yükseltmemeyi yeğliyorlar. Ya eleştirmenlerle yayıncılar? Ya dergilerin seçici kurulları? Onların amacı da “ümmî” yazar keşfederek kendi üstünlüklerini, sözgeçirirliklerini kanıtlamak değil mi? Çünkü donanımsız bir yazarı, sanatçıyı istedikleri, uygun gördükleri anda yere çalabilirler. Böylece başta, sanat çevresine yeni bir ad kazandırmışken, yarıldıklarını anlayınca, özeleştiri de yapabilirler onu araç ederek.

Hulki Aktunç’un güzel bir sözü vardı: “Özeleştiri, başka özeleştirimlerin yapılmasını sağlayan bir yazı türü değildir” diye kalmış aklımda.

İşte Metin Eloğlu, kimsenin kendisini bulup çıkarmasını beklememiş bir şair. Pırıl pırıl zekâsıyla Türk şiirinin en büyük ustalarından. İlk gençliğinde kavgacı, delişmen, asi olduğunu söylerler. Ben onu daha olgun bir döneminde, daha durgun sularda tanıdım. Sık sık da görmek istedim ama ne yazık böyle bir gelenek kurulamadı aramızda. Adres alıp verip görüşmeye karar verdikten hemen sonra ya onlar ev taşıdı, ya biz.

Üstelik, Metin’in karaciğiyle arası iyi değil yıllardır. Durmadan çekişiyorlar. Ayrı açılardan bakıldığında, ikisi de haklı. Bana söz düşmez, bir iç-sorun bu çünkü. Gelgör, ortada

bir iç-sorun varken, dışarda, biraz uzakta durmanız kaçınılmazlaşıyor.

Karısı çalışıyor, evde değil. Şiirden anlamıştım ya: “*Baklaları kalmamışmış dün gecedен*”, Metin, börek pişirmiş. Küçük Turgut’a da ayırmış, olur a, çeneye dalar, yemeyi unuturuz diye. (Yemeyi değil de “yemek düşüncesi”ni demek daha doğru).

Küçük balkonda çeşit çeşit çiçekler var. Metin, bir bahçıvan oğlu ne olsa, sonuna kadar da Üsküdarlı. Saksılardan birine bir patates gömmüş. Alın size kalın, yeşil yapraklı bir sarmaşık: Pes!

Bir de dürbünü var uzakları tarayabilen. Verdi Turgut’un eline, kırıp kırmayacağı umurunda değil. Konuşuyoruz: sağlık sorunlarımız, midelerimiz ve karaciğerlerimiz, sinirlerimiz ve ev sorunlarımız, çalışmalarımız ve toplum sorunlarımız. Turşular, salçalar, sakız sardunyalari, hızla çoğalıp bizi tutsak eden kitaplar.

Özellikle de içki sorunu.

Metin de ben de “sosyal içkici” değiliz. İçmek için ille de evden çıkmamız, birileriyle buluşmamız, bir sofraya başında saatlerce oturmamız gerekmiyor. Oburca yenip içilen, saça başa balık ve kebab kokuları sindirten içkievlerinde Osmanlı usulü rakı içmeyi ben de bir türlü sevedim.

İçki kaldırmakla övünmedim hiç, “içki”nin bir çözüm olduğuna inanmadım. Aradabir sarhoş uyumuşsam, içim yanarak uyanırım sabahları, dağılıp işimi aksatmışsam, kendimi asla bağışlamam. “Alkolik”i, “içmeyi engellediği için işine düşman olan kişi” diye tanımlayan bilim adamlarının bu tanımına uymuyorum kısacası.

Yine de içki, yaşamımın vazgeçilmez bir parçası. Bana kendimi, kişiliğimi, değerlerimi yaşama olanağı veren önemli bir doping. Uyuşturucuysa, sosyal niteliği ağır basan bir dopingdir, tek başınalığı kalkındırmaz diyor kullananlar.

Dışardaki kızgın güneşin içerinin loşluğunu bozmadığı bir gün, temiz bir barda, temizlediğim bir odada özenle hazırlanmış bir cin ya da martini içmek. Dışarda kar yağarken daktilonun başına oturtmak, konyak da içmek bu arada... Kokuların keskinleştiği akşamlarda, cacık, çiroz, beyaz peynir, diri domateslerle

donanmış bir sofraya şöyle bir ilişip bütün kokuların ve renklerin bileşiminden damıtılmış rakının tadını çıkarmak.

Ve her keresinde bu mereti ağzıma ilk sürüyormuşum coşkusunu yaşamak. Alkolizm buysa, varsın gelsin.

19 Mart

Bugün Uşak'ta kanlı olaylar çıkmış yine.

5 Şubat'ta Tandoğan Alanı'nda düzenlenen TÖB-DER mitinginde de olaylar çıkmıştı. Olayın içyüzünü kavrayabilmek amacıyla çeşitli kesimlerin sözcülüğünü eden gazetelere göz gezdirdiğimde, şöyle bir sonuçla karşılaşmıştım: saldırganlar, devrimci-polis-komando-polis-Maocu-polis-kışkırtıcı-ajan-polislermiş. Tireleri istediğiniz gibi oynatın, yine işin içinden çıkamıyorsanız.

16 Mart günü, yaşadığımız keşmekeşin bir doruk noktasıydı. Basında açıklanan belgelere, verilen bilgilere, yasalara ve Danıştay kararına karşın, Soruşturma Kurulu üyeleri, Şaban Karataş'ın TRT'nin başında kalmasına karar verdiler. Şimdi bitmez tükenmez "kavram" ve "usul" tartışmaları başlayacak; tarafsızlık ne demektir, tarafsız oy nasıl yorumlanmalıdır gibi... Yüzsüzlüğü bilgiçlikle örtmeye çabalayacağız.

Yıllar sonra gazete tarayanların, kitap okuyanların buruk bir gülümsemeye karşılayacağı olaylar bunlar. Oysa yaşanırken, çarpıtıcı, inanılmaz günler. Uzun elektrik kesintileri sürüyor, mazot yok.

Süreyya Berfe'nin bir Kürt köyünden, bir genç kızın çeyiz sandığından bana armağan getirdiği kaba yünden çoraplar var ayağымda (boz koyun rengine bir çift çorap; tam ortalarında kara koyun kılından süslemeli bir çizgi). Mum ışığında yazmaya çalışıyorum.

Ne mi? Neyi mi? Birşey, herhangi birşey. Yazarak ısınmak, yazarak direnmek olsun da.

8 Nisan

Aysel Mutluay gibi gerçekten aydın edebiyat öğretmenleri, öğrencilerine yıl sonu ödevi verirken, yapıtların yazarlarıyla konuşmalarını da istiyorlar.

Önceleri doğrusu şaşırmıştım. Gelenlerin çoğu, yazdıklarımızı okumamış, belki adımızı bile yeni duymuş gençlerdi. Edebiyatla ilgilenmeyi alışkanlık haline getirmedikleri belliydi. (Oysa bu alışkanlık genç yaşta edinilmedi mi, bir daha edinilemiyor).

Öğretmenlerin amacını sonra kavradım. Yazarlarla yüzyüze gelirlerse, birtakım acemice sorularına dostça karşılıklar alırlarsa, öğrencilerin edebiyata da bir yakınlık duyacaklarına inanıyorlar.

Yazara büyük ve önemli bir ödev düşünüyor. Sık dizilmiş bir sayfayı okumaktan kaçınan, televizyon ve fotoromanlar aracılığıyla okumak'ı bakma'ya değiştirmiş gençleri, ürkütmeden, üstlerine varmadan edebiyata çekmek... Hiç değilse ufuklarını açmak biraz, kendilerine birtakım sorular sormalarına yardımcı olmak. Bugüne kadar dünyanın her yerinde yazılmış olan, yazılmakta olan edebiyatın hakkını kabul ettirmek, değerini benimsetmek...

Yazıyla, sözle bağlantı kurmadan hiçbir meslekte başarılı olunamayacağına ana-babalar bile inanmazken, çocukları yazıya ve söze çekmek...

— Bana siz düştünüz... demiyorlar mı, kendimi kaçak bir yapının çatısından oynamış, iğreti ve ağır bir tuğla olarak görüyorum.

Üstelik aynı yılda, aynı ana-babadan doğmaktan, aynı gençliği yaşamaktan, aynı ilgileri, aynı ilk etkileri, aynı sevdiği yazarları sayıp dökmekten bıkıyor kişi. Şimdiye kadar çeşitli nedenlerle yaptığım konuşmalar biraraya toplansa, hep aynı şeyi söyleyen bir ahlak çıkacak ortaya. Yazarken dünyayı bir anlığına değiştirebilirken, geçmişinizi bir santim yerinden oynatamıyorsunuz.

Bu yıl gelenler, okuyan gençlerdi çoğunlukla. Bir soru da ben sordum:

— Öğrenci olayları konusunda neler düşünüyorsunuz?

Hiç beklemedikleri bir soruymuş. Önce çekindiler, kızardılar, galiba onları yeterince devrimci bulmayacağımdan ürkütüler. Biraz sonra açıldılar ama. Bu kadar genç bir yaşta kesin bir siyasal seçme yapacak kadar bilgili olmadıklarını, seçmelerini ertelediklerini söylediler. Şimdilik, bir an önce okulu bitirmek derdindelermiş. Kamplara bölünenlerin, onları kamplara zorla böldürtenlerin içtenliklerinden kuşkulandıklarını da belirttiler, yabana atılmayacak birtakım örnekler sıraladılar.

— Peki, dedim, bir kampa ister istemez katılma zorunluğu doğmuyor mu?

Sarışın kız öğrencinin gözleri buğulandı.

— Evet, dedi, sözgelimi ben artık dışta kalamıyorum. Devrimci bir erkek arkadaşı, onunla buluşmaya kantine gelirken yolda vurulmuş.

Az önce gittiler.

Yine böyle bir bahar akşamında, yıllar önce, şimdi görsem belki tanıyamayacağım, soyadını bilmediğim bir genci nasıl dört gözle, yüreğim pırpır beklediğimi anımsıyorum. Şimdi belki göbekli bir işadamı olmuştur, ya da o genç gibi vurulup gitmiştir.

Bu duyguyu o zaman çok daha genç bir bedenle yaşamıştım, diyorum kendi kendime, aşkın “yön seçtiren” büyüsünü. Ama şu anda birdenbire daha aydınlık, açıkli-koyulu, daha doyurucu bir duygu oluverdi. Kızın deneyiyle birleşip zenginleşti.

Öykü kitabımın adı mutlaka “Faşizm ve Aşk” anlamına gelmeli. Biraz patırtılı, kabul, ama vazgeçemeyeceğim kolay kolay.

15 Nisan

Dün, Yalçın Çetin öldü.

Bir gün, durup dururken, gözbebeğinizde bir sivilcenin çıkabileceğini, bir organınızın çürüyebileceğini, dışkınızın ağzınızdan gelebileceğini, beyninizdeki urun kafatasınızı zorlayıp çarpıklaştırabileceğini düşündünüz mü hiç? Kanserin ürkütücülüğü bütün bu olasılıkları barındıran bir hastalık olmasından ileri geliyor, yalnızca öldürücülüğünden değil. Nasıl davranacakla-

rını şaşırmış dostlarınızın, yakınlarınızın şaşkın, ürkek bakışları altında her gün biraz daha bitkin düşmek, işi şakaya vurmaya çalışmak, hatta durumundan ötürü suçluluk duymak. Geçmesi, atlatılması sözkonusu bile olmayan bir hastalığı bilinçle yaşamak. Ne yazık ki son ana kadar bilincini yitirmemiş Yalçın. Artan sancılarının üstüne bilinciyle gitmek zorunda kalmış.

Yalçın Çetin'le Ferruh Doğan tanıştırmıştı beni. Ayaküstü. Sonraları Çiçek Pasajı'nda, Cavit'in yerinde öğleleri rastlaştık birkaç kere. Gözümüz birbirimizi tutmuş olmalı ki, ikinci karşılaşmadan sonra masaları birleştirme yolunu izledik. Yemekleri ve hesapları bölüştük, yayınevlerinden para koparma, kitap imzalama gibi güç gelen işleri birlikte savsakladık türlü özürlerle. Birbirimizi dolmuşlara bindirdik, yolcu ettik. Yalçın'ın evini bilmiyordum, karısını da tanımiyordum, çoluk-çocuğunu da. Askerlik arkadaşlığı, sınıf arkadaşlığı, iş arkadaşlığı, saz arkadaşlığı, silah arkadaşlığı gibi arkadaşlıkların dışında, düpedüz arkadaşlıktı bizimki.

Kokteylleri andıran gömülme törenlerine gitmeyeceğime söz vermiştim kendi kendime ama bu sefer sözümü tutamadım. Edip Cansever ile gittik. Kafama camdan bir fanus geçirilmiş gibi soluksuzdum, ayakta duramıyordum. Yine de Yalçın'ı yakın çevresi Yeşilçam'ın eline bırakmak istememişim. Edip de aynı şeyi düşünmüş olmalı, Suzan Ustan da, Entelektüel Cavit de.

24 Nisan

Yuma'ya 3.10 trenine atlamak istemez misiniz?

Yaşamı, elinize tutuşturulmuş kocaman bir armağan olarak görüyorsanız, istersiniz istersiniz.

Çok eskiden gördüğüm bir film di, ayaklarımı yerden kesip birtakım doruklara fırlatmıştı beni. Neydi? Hangisiydi? Frankie Laine'in söylediği balad mı? Van Heflin'in yalınlığı, sözünü tutmaktaki inadı mı? Haydut Glenn Ford'un katı yüreğindeki sevgi tohumu mu? Ta baştanberi beklenen yağmurun en beklediğimiz anda yağması mı?

Her neyse. Yine oldu o şey. Şakaklarım zonkladı, kanım yüzüme çıktı, hemen yazı yazmak istedim.

Amerikalılar, kovboy filmlerinde garip bir denge gözetiyorlar. Bilek gücü, kafa gücü, duyarlık ve onur anlayışı açısından birbirlerine denk iki erkeği KARŞI KARŞIYA getiriyorlar. (Bu erkekleri oynayan oyuncuların ünleri de denktir üstelik.) Şimdi sayacağım adlar, bu tür bileşimlerin vazgeçilmez yüzleri: Burt Lancaster, Charlton Heston, Kirk Douglas, John Wayne, arada sırada Gary Cooper. Bir de araya Tony Curtis, Laurence Harvey gibi sapısiliklerle, Ricky Nelson türünden yeniyetme, üçüncü sınıf şarkıcılar sokuşturuldu mu *asıl erkeklerin* erkeklikleri iyice abartılmış oluyor. Onlar bizim babalarımızdırlar çünkü, az biraz kocalarımızdırlar ve çok ama çok kahramandırlar. John Huston, Robert Aldrich, John Ford gibi ustaların elinde en parlak örneklerini bulan bu filmlerin tek insancıl yanı, seyirciyi ikinci'ye itmeleri galiba. Bilerek, isteyerek ikinciliği seçen, öne çıkmayan, özverili, olgun kahramanı daha çok seversiniz. Onu öldürürse, birinci'yi asla bağışlamazsınız. *İkincilerin* başı çektiği filmler denince akla *Liberty Valence*'i *Vuran Adam*, *Vera Cruz*, *Güneş Batarken* gibi örnekler geliyor.

Zamanla, Western'lerden kalma bu alışkanlığın savaş filmlerine de sıçradığını görüyoruz. Bilmemnere Fedaileri ya da Bilmemne Kenti Kahramanları adıyla bu kapsama giren nice film seyrettik.

Bu kadarla da kalmıyor ama. Marlon Brando-Karl Malden-Anthony Quinn'li sanat filmleri de söz konusu. Toplum sorunlarına ağırlık veren bildirili filmlerde de, iki yiğit erkeği karşı karşıya getirme alışkanlığı sürüyor. *Rüzgârın Mirası*'nı da sayalım bu arada: Spencer Tracy ile Frederic March'ı.

Fransa'da da Jean Gabin-J.P. Belmondo-Alain Delon, bu akıma vurkır alanında öncülük ediyorlar.

Ardından koşulan, bilinçaltına atılmış ya da gecikmiş, platonik bir eşcinsellik mi? Yoksa bir sığınma isteği mi?

Öyle ya, bu kahramanlar, sevdikleri kadınları birbirlerine bırakabilirler de can düşmanı bellemelerine, dış bilemelerine karşın taptıkları düşmanı tepelemeden rahat edemezler.

Vahşi Mücadele'de (*Gunfight at OK Corral*) Şerif Burt Lancaster, kendi uğruna ölümü göze alan, veremli, alkolik Doktor Kirk Douglas'a düpedüz, sırlıslıkla aşkıdır.

Kazablanka'da Humphrey Bogart ile Paul Henreid arasındaki ilişki nedir? Kim takar Ingrid Bergman'ı?

Vadiler Aslanı'nda (Shane) Alan Ladd-Van Heflin-Çocuk üç-lüsüne pekâlâ bir aşk derecelendirmesi uygulayabiliriz.

Ya Anahtar? Ölürken, sevdikleri kadının anahtarıyla birbirlerine aşk teslimi yapan askerler?

İnsanlar Yaşadıkça'da Frank Sinatra ile Montgomery Clift'in arasında dönenler?

Peter Lorre'un göze batmamayı seçtiği filmlerde yakışıklı kahramanla girdiği kıyasıya dalaş?

Oysa *Yuma*'ya 3.10, bu kadar çetrefil duyguları işlemiyor. Acımasız katil Glenn Ford'un, dürüst çiftçi Van Heflin'e teslim oluşunun tek nedeni, toprağa gösterdiği saygı. Bu yüzden de ona karşı gücünü denemeye kalkışmıyor bile.

Birlikte trene atladıklarında, yağmur başlıyor. Ben o anda, Amerika'yı, yurtlarından kopup uzaklara giden, yeni bir kıtada, sıra dendi mi gözleri nemlenen, genizleri sızlayan başıboş, öksüz çocukların kurduğunu düşünüyorum. Aynı gemilere dolmuş bağınaz püritenler, eşkiyalar, gezginler, kaçaklar, altın arayıcıları. Kurulu, korunmalı düzeni geride bırakıp yeni'nin olanaklarını zorlayanlar. Yeni bir toprağı eken, yeni kentleri dolduranlar. Zamanla o toprağın insanlarını, asıl sahiplerini sömürmeye başlayanlar.

Bir trene atlamak...

En devrimcisiinden en sıradanına kadar bütün Amerikan şarkılarında, "tren" sözcüğü baş sırada. İster sabah ayazında işe giden kara işçilerin çilesini anlatsın, ister sevgilisinden ayrılmak zorunda kalan genç kızları...

Bir yoksunluk, bir kendi başınalık, bir baba, bir sığınmak özlemi. Ve çetin koşullarda yığıtlik gösterememe korkusu.

Her zaman da en yalnız çalgı olan ıslığın ve ağız mızıkasının eşliğinde. Karanlık bir gecede. Bol, gür bir yağmur altında.

27 Nisan

Döşeme tahtaları kimbilir kaç kat muşambayla kaplı. Ucundan tutacak oldum, keten helvası hıştırtısıyla dağıldı en üstteki.

Ahşap bir yalı. Öylesine bakımsız ki, bir çivi çakılsa yıkılabilir artık.

Taraça katında, alelacele yere atılmış birtakım kilimlerle tavandaki uyduruk duvar kâğıdı yerli yerinde. Yazlar önce, anneannem bunadığında, bakım giderlerinin hiç değilse bir bölümünü karşılayabilmek amacıyla bu katı bir yazlığına kiralamıştık.

Çekmeceli bir dolap, bir tuvalet masası, birkaç resim, oturma odasının belli başlı eşyaları. Çatıdan sızan suların zemine işlemesini önlemek için yere kocaman tencereler, leğenler koymuşuz.

Bu en ucuzundan muşambayı kaldırdınız mı, altından –hadi adına Suzan diyelim– Suzan Hanımın renkli kahkahalarını, açık saçık fıkralarını, uçarılığını gösteren kocaman, iri güllü bir muşamba çıkıyor. Suzan Hanım, birkaç yıl süreyle yazlarını burada geçirmişti. Zengin, ihtiyar bir işadamlıyla yaşıyordu; eski kocasından olma oğlu da yanlarındaydı. Suzan Hanımın tek istediği nikâhlanmak, yani mirasa konmaktı. Her sonbahar, ya badana-boyayı ya kışlık harcamaları gündeme getirip korkunç bir kavga çıkarır, sonunda haykırarak kendini dengeler, hep sedire düşüp bayılırdı.

Neden sonra istediğini elde etti, nikâhlandı. Kara-mizah bu ya, bir yıl sonra kocasından önce kendisi meme kanserinden öldü. Dolmalarıyla börekleriyle övünen titiz, yerini bulamadığı için huysuz, yine de dost canlısı, gün görmüş bir kadındı.

O muşambanın hemen altında, yalıyla birlikte devralınmış iki aileden birinin geçirttikleri iyi cins, düz sarı bir muşamba göze çarpıyor. Mozaiklere özenen ilk muşambalar döneminden kalma.

Yaşlı çiftin adlarını bilmiyorum; tek bildiğim, Klasik Batı Müziğinden başka hiçbir şey dinlemedikleri, solgun yüzlerini yaz boyunca bir kere bile güneşe göstermedikleri.

Ne garip, devralınan ikinci kiracı-çift de, alt katta oturan ama bu kere Klasik Türk Müziğinden başka şey dinlemeyen besteci İshak Varan ile karısı Lili idi. Madam Lili, genç kızlarla delikanlıların yazgecesi-taşkınlıklarını, durup dururken denize atlamalarını falan hiç bağışlamazdı da İshak Bey çok şen, çok tatlı bir ihtiyardı. Radyoda bir şarkısı çalındığında, hele sözlerini dedem yazmışsa, çocuklar gibi sevinirdi. Kata geçirdikleri zevkle zevksizlik arasında bocalayan anlaşılmaz desenli muşamba, aralarındaki kültür ayrımının bir cilvesi olmalıydı. Ama parasızlıktan, aynı muşambayı biz de kullandık yıllarca.

Birara, o kata, sonradan-görme bir yedek parçacı* yerleşti, tavana yedi kat yağlıboya ile yaldız sürdürttü. Odanın ortasına kocaman bir yatakla bir kadın attı; duvara bir ayna astı ve kitaplığın üstüne Viski ile Dubonnet şişeleri dizerek pencereden guruha bakmayı sınıf değiştirmek sandı. Orası, hâlâ özerk bir bölüm.

Bir de, düşük kirayı kollama uğruna her yaz kat değiştirmeye, sona kalan katı tutmaya razı bir çift vardı. Adam, Sorbonne'u bitirmiş, zengin bir müteahhit mühendisti: bir "Bon pour l'Orient". Karısı ona göre çok gençti. "Loji" ile biten bütün bilim dallarının aynı bilimin dalları olduğunu söylemekten, bu arada Sen Benua mezunu olduğunu belirtmekten çekinmeyen deli-dolu bir kız. Bizler gece kıyıda otururken, onlar ışıkları söndürür, çevreyi kolaçan ederlerdi.

Taşığa açılan zemin kata geldik. Burada oturanlar hep "akşamcı" kiracılardı ve duldular. Suzan Hanım ile annem, akşamları onlara midye dolmasıyla börek götürür, karşılığında birkaç duble rakı alırlardı. Bazan da taşığa kurulurdu masa, herkes yemeğini indirirdi. O katın hiç muşambası olmadı. Tahtaları silindi, yıkandı. Ermeni kiracılar, onların Osmanlı geleneğinden kalma soylu komşuluk ilişkileri, yazlarımızı hep güzel kıldı.

Delikanlılar, bizi ille de sevgili edinmeye çalışmazlardı o dönemde. Birlikte yürümek, top oynamak, ansızın Çamlıca tepesine çıkmak gibi çılgınlıklar hepimize yeterdi. Sevgililerimizi de anlatırdık birbirimize, dertleşirdik.

* Eski Gündökümlerindeki "dava"ların yaratıcısı (T.U.)

Zemin katta, bir süre de Halit Refiğ'ler oturdular. Halit ile annelerimiz kardeş çocuklarıydılar. Ama önemli olan o değildi; sinema denilen sanatı, sinemada estetiğin ne olduğunu Halit'ten öğrendim çocuk yaşta.

— Peki söyle bakalım, Ginger Rogers ile Fred Astaire MGM'in ilk müzikalinde ne zaman biraraya geldiler? gibi densiz sorularla onun sinema bilgisini sınamaya kalkıştığımda, sabırlı yanıtlar aldım üstelik.

Yalı, yıllardır denizin, soğğun ve nemin sızısını çekmiş. Kimbilir daha kimler yaşadı burada? Kaç kocaman dalga, denizden kopup dar yolu geçerek kapıya yüklendi? İlk sahipler, Yunanistan'a göçmek zorunda kalmışlar. Oymalı büfeler, seh-palar, renkli camlar, alçıdan bir kadın heykeli, Atatürk'ün öldü-ğü gün Dolmabahçe'deki gemileri konu alan bir resim, devrik karpuzlarıyla natürmortlar kimlerden kalmış?

Bizim aile dağıldıkça, evlerden artan döküntü eşyalar da taşınmış buraya. Markasını kimsenin bilmediği bir buzdolabı, bir sandık dolusu eteklik, kumaş parçaları, kürk parçaları, lime lime cibinlikler, çantalar, pembe ve mavi renkte incecik ökçeli iskarpinler, sahiplerin, kiracıların, gelip geçenlerin diplomaları, mektupları, fotoğrafları. Benim ilkokul karnelerim.

Pompalı bir gaz ocağı, birkaç mum, boş konserve kutuları, kapı altına sıkıştırılmış elektrik makbuzları, filtreli sigaralar, bu evde yakın zamanlara kadar birilerinin yaşadığını kanıtlıyor.

Ama yalı yıkılacak artık ve bana “Eşyalarınıza sahip çıkın” dedi yıkıcılar.

1 Mayıs

*Dışarda deli dalgalar
Gelip duvarları yalar
Seni bu sesler oyalar
Aldırma gönül aldırma....*

Beşiktaş'ta eli-kolu bağlı beş saat bekledikten sonra yürüme-ye başlayınca tavsayan coşku yerine geldi, içlerimiz eylemin

duru suyuyla yıkandı, arındı. Yürümeye başlayıncaya kadar kafamızda yaşıyorduk 1 Mayıs'ı, bir yazıda okurcasına, bir yazı yazarcasına. Kendimizi diri tutmak, usanmamak için çevreye biriken kalabalıkları, evlerin camlarını, çatılarını gözlüyorduk.

Karşı kaldırımda, ahşap bir evde yalnız bir ihtiyar kadın, her şeyden habersizmişçesine çay içiyordu. Arka sıralarda atışanlar oluyordu arasına. Sonunda, Maocu gurupların da yürüyüşe katılmalarına izin verildiği haberi geldi. Bekledikçe artıyordu tedirginliğimiz. İşçiler; türküler, devrimci marşlar söyleyerek, kendi davalarına, kendi yaşamlarına sahip çıktıklarını gösteren sloganlar haykırarak, o uzun zaman dilimini ufalamayı beceriyorlardı. Oysa biz yazarlar, büyük bir ailenin çekingen, birbirinden kopmaktan, birbirine uzak düşmekten ürken bireyleri gibiydik. Sesimizi fazla yükseltmiyorduk, utanıyorduk sanki. "Kalemlerimizle İşçi Sınıfının Hizmetindeyiz" yazılı dövizini okumadan almışım elime, okuyunca hemen bir genç yazara aktardım. Sorumluluğunu taşıyamayacağım kadar kocaman bir laftı bu. İşçi sınıfının hizmetinde *olmak istemekle uygulamada olmak*, hele edebiyata özgü değerlerden ödün vermeksizin olmayı becermek öylesine başka şeyler ki... İşçiler de henüz yadırgıyorlar bizi, saygılı bir uzaklıktan izliyorlar. Aralarına karışmamız çok yeni. İki taraf da beceriksiz şimdilik, bocalıyoruz, iletişim yer yer kopuyor.

Derken biri hafiften başladı:

*Görmesen bile denizi
Yukarıya çevir gözü
Deniz gibidir gökyüzü
Aldırma gönül aldırma....*

Dolmabahçe'ye açılan ağaçlıklı yolda yürüyorduk. Güneş kocaman, kıpkırmızı bir top gibi duruyordu karşıda. Binlerce kişinin uygun adım yürüyüşünden yükselen ayak sesinden başka ses yoktu dünyada sanki. Hiçbir devrimci marşın, hiçbir sloganın yaratamadığı etkiyi, bu sessiz, alçakgönüllü, şiir yüklü türkü bir anda yaratıverdi. Bizleri, değişik yerlerde yetişmiş, de-ği-

şik sınıflardan gelme, değişik deneyimler yaşamış insanları o anda, o gün, o toprağa bilinçle birlikte basmada birleştirdi, bir sabır ve direnç andı oluverdi kendiliğinden. Gözlerimiz doldu. Dolmabahçe’de çimenlere yayılırken, simit yerken, maç seyredenlerle işaretleşirken de, alana girmek demek olan o büyük duyguyu içimizde usulca hazırladı.

Ayaspaşa’dan geçerken, somurtkan, hain apartmanlar, yıllar öncenin Kanlı Pazar’ını getirdi aklıma.

Bağımsızlık Mitingi’nde patlayan bir bomba, bir anda korkunç bir keşmekeş yaratmıştı. Bir apartman sahanlığına itilmiştik. Bir genç kız, çılgınlar gibi haykırıyordu: Bağımsız Türkiye! Kapıcı, apartman sahibinin kapının önüne yeni ektirdiği çimlerin ezildiğinden yakınıyordu.

Birara kapı açıldı, dışarı boşaldık. Kalabalık aşağıya, Teknik Üniversite’ye doğru aktı. Pakiş Pastanesi’nin önünde polis, çıkmaz sokağa sürdü bizi. Elli kişi kadardık. Birden, yakalarına Milliyetçi Gençlik rozetleri takılmış birtakım adamlar bulduk karşımızda. Ellerinde Kültür Sarayı inşaatından sökülmüş çivili sopalar. Çoğunu mahalleden gözüm ısırtıyor: ya kapıcı, ya manav çırağı. Nasıl acımasız indiriyorlardı sopaları. Altı aylık gebeydim. Turgut, üstüme kapanmış, korumaya çalışıyordu beni, adamlar daha da hızlı indiriyorlar sopalarını. Arkamda bugün görsem taniyacağım bir genç duruyor, gözlüklü bir genç. Omuzlarıma sarıldı, “Çökün siz,” dedi. Biraz sonra kan içinde yuvarlandığını gördüm. Umutsuzlukla değil, artık garip bir kinle ölümü beklemeye koyulduk.

O anda bir Mesih, düpedüz bir Mesih çıkageldi. Sivil bir polis memuru. Kalabalığı dağıttı. Beni elimden tutup yukarı çekti. Bir kapıcıya kapıyı zorla açtırttı. Su içirdi bana, altıma bir istemle uzattı. Karnımdaki zonklama boğazıma vuruyor, konuşmamı engelliyor. Tek korkum, doğurmak, yani o anda o adamlara yeni bir güçlük çıkartmaktı.

Kapıcı, savaş alanında pabuçlarımı aramaya gitti polisin emrine uyup. “Korkma kardeş,” dedi sivil Mesih, “güzel günler yakında, sabret.”

Şimdi şu coşkun, bilinçli, örgütlenmiş işçi kitlesiyle birlikte geçtiğimiz Ayaspaşa'da, o gün bütün kapılar kilitliydi, ev sahipleri çatıdan olayları izliyorlardı.

Kaç yıl geçti aradan. Şimdi kapılar açık. Polisler güler yüze bakıyorlardı bize bugün. Füsun Akatlı (Altıok), akşam Ankara'ya dönecek asistan arkadaşlarıyla, Nezihe Meriç ile ben çocuklarımızı düşünüyoruz, bu kalabalık nasıl dağılır, kaç saatte...

Yürüyerek Beşiktaş'a inmeye karar verdik. Biz alandan çıkarken, mitinge dışardan katılan son guruplar el sallayarak ilerliyorlardı.

Eve vardığımda, son anda olaylar çıktığını öğrendim. Arabalar yakılmış, ölenler, ezilenler, yaralananlar varmış. Olamaz, diyorum kendi kendime; gitgide doğruluğuna inanıyorum. Sabahattin Ali'nin bitimini göremediği kıyımın bir gün nasılsa –bizler görmesek de– sona ereceğini umuyorum yine de. Bu umudu ancak yetkin edebiyat ve sanat veriyor insana.

*Kurşun ata ata biter
Yollar gide gide biter
Ceza yata yata biter
Aldırma gönül aldırma*

6 Mayıs

Edip Cansever ile Akademi Kitabevi'nde kitap imzalayacağız. Adımlarımız geri geri gidiyor. Yazarlığın bu tür işlerle bağdaşmadığını düşünüyoruz. Reklam kampanyalarına koşturmak, gazetelere fotoğraf yetiştirmek, eleştirmenlerle tatlı geçinmeye çalışmak, yazar ağırbaşlılığına uygun düşmüyor. Sanki bir tezgâh kurmuşsunuz da o tezgâh aracılığıyla adınızı duyurmaya, ününüzü genişletmeye çalışıyorsunuz, alanınızın dışında bir yöntem kullanarak yani.*

* Bugün de öyle düşünüyorum. (T.U.)

Gelgelelim iletişim araçlarının bunca geliştiği bir çağda kapının arkasına gizlenmekte direnmek de yersiz. Ödün vermeyelim derken nerdeyse kitaplarımızı yayımlayacak yayınevi bulamayacağız.

Amma da gün seçmişiz... Kentte bir süredir zaten bir yıldırma havası seziliyordu. Kimliği belirsiz kişiler, evlere, iş yerlerine, gazetelere, okullara telefon edip kanlı olaylar çıkacağını bildirmişler. Bugün, Deniz Gezmiş ile arkadaşlarının öldürülme yıldönümü. Dünden beri söylentiler iyiden iyiye yoğunlaştı, sınırlar gerildi. Okulların çoğu, resmen olmasa da kapalı, öğrenciler evde, ana-babalar tedirgin.

Sokaklar bomboş, hava buz gibi. Ama söz verdik bir kere. İçeri girdiğimizde elinde bir demet taptaze papatyayla beni bekleyen bir kız gördüm. Adı, Kübra. Öykü yazıyormuş. Baktım orada ayaküstü konuşamayacağız, evin adresini verdim.

Sonra gün, başka okurlarla, bizi yalnız bırakmayan eş dostla canlandı. İşçilerle köylüleri kapıda kuyruk olmuş bulmadık tabii, umutlanmadığımız için de üzülmedik. Gelenler, günü ve edebiyatı kovalayan okurlardı. Bu çetin koşullarda, bu günde bile edebiyatı umursayanlar.

Bu düzende okurluk, bir uzmanlık alanına dönüşüyor ya-vaştan.

11 Mayıs

İki gün önce, ikinci kere ameliyat oldu Turgut. Kalçasındaki platin çivi çıkarıldı, bacağının büzüşmüş kası açıldı. İki yıl süren bir oyalama-oyalanma döneminden, çeşitli engellerden sonra gerçekleşti ya ameliyat, neyse!

Bugün iyi gördüm onu. Ameliyat sarılığını, bitkinliğini atlatmış gibi. Kalabalık bir koğuşta yatıyor. Bu boş yatağı bulduğumuz gün, bayram ettiğimizi anımsıyorum. Havasız bir koğuş. Çarşafklar temiz sayılmaz, kaç kere kaynatılmaktan rengi atmış,

lekeli hastane çarşafı. Yemekler, hapishane aşına oranla daha iyidir belki. Turgut sesini çıkarmıyor. Zaten en sevdiğim yanı, uymak zorunda kaldığı koşullara yüksünmeden uymasındır. Bu özelliğini, askeri okuldan yetişmesine bağlayanlar var; ben sanmıyorum, bambaşka bir çevreden geldiğim halde ortak bir özelliğimiz bu. Bu koğuşa ne ben temiz bir çarşaf ya da özel bir yemek getirebilirim, ne o getirmemi ister. Şiir yazdığını söyleyerek çevresine posta koymaya kalkışmaz, halk kökenli kişilerle neler konuşulacağını bilir.

Yanındaki yatakta iri kıyım, Kürt bir celep yatıyor. Yirmi beş yaşında sanmıştım, ellisindeymiş. Bir araba çarpması sonucu kalçası kırılmış. Şoför, zararını öderim diyerek savuşmuş ortalıktan. Dağ gibi adamı yatağa bağlamanın zararı nasıl ödenir ki? Sabahtan akşama kadar dişlerini gıcırdatıyor, gözlerini karşıdaki duvara dikmiş, ayağa kalktığında o şoförün bacağına nasıl kıracağını kuruyor. Devlet, mahkeme, avukat... Bu işlerin çok zamana ve paraya patlayacağını atalarından bu yana biliyor.

Kardeşleri de onun kadar iriyarı. (Şoför gitti gider, diyorum içimden). Gelini, önüne temiz bir peçete serdi, sefer-tasıyla getirdiği ciğer yahnisini ona eliyle yedirdi, saçlarına kolonya sürdü sonra, bıyıklarını özenle taradı. Adam, şimdilik yatışmış gibi. Ama onlar gidince...

İkinci yataktaki Yavuz, hiç yalnız kalmıyor. Geceleri babası bekliyor başını, gündüzleri anası. Çocuk felci geçirmiş. Bacaklarını bir kasnakla tutturmuşlar. Üçüncü ameliyatını olacak. Doktorların umutları yok pek. Kendisi de bunu sezince yüksek sesle “kadere” ve doktorlara küfrediyor. O zaman babası karışıyor söze. Babası, geceleri bir iskemleye kıvrılıp uyuyor. Yalnız oğluna değil, bütün koğuştakilere bakıyor geceleri. Çatal-bıçakları yıkamak, bardakları doldurmak, ördekleri getirmek, telefonlara bakmak hep onun görevi. Hademelerin taffalarından geçilmiyor ki.

Yavuz’un en büyük isteği saz çalıp türkü söylemekmiş. Şiir konusunda Turgut’a danışmaya alıştığından, herhangi bir anlaşmazlığın çözümünde de onu hakem gösteriyor.

Hastanelerin akşam yalnızlığı. Yaşanmadıkça anlatılır gibi değil. Kurallar akşamüstleri daha bir tavsadığı halde. Bahçe bakımlı, çiçekli olduğu halde. Hastaların çoğu, bahçeye çıkıp birer si-gara tütürebilecek durumdayken, çıkmıyorlar. Dış dünyanın bahardan yaza dönmesi, onların yalnızlığını büsbütün artırıyor: koğuşlarda kalıyorlar, pencereleri örtüyorlar.

“Refakatçi” yasak olduğundan, üç yaşındaki çocuklar bile yalnız, ana-babasız. Arasıra unutup el çırpıyorlar, oynuyorlar, koridorlarda koşturuyorlar. Konuşmaya çalıştınız mı, gözlerini kaçırıyorlar.

Durmadan koşuşup duran bir oğlan çocuk, kendisini azarlayan hademeye şöyle dedi:

— Yarın ameliyat olacam, iyice bir koşayım dedim.

Hastaneden ayrılırken, silah arkadaşımı cephede bırakıyor-muşum gibi bir duyguya kapıldım. Karı-koca dırdırı, kırıcı tartışmalar, yılların tortusu usulca yüreğimin dibine, uzak bir yerlere çöktü. Bu yazı, alçıyı paylaşarak geçireceğiz. Boyundan topuklara inen alçıyı.

13 Mayıs

Bugün kaçak girdim hastaneye.

Çok ihtiyar bir adam getirdiler sedyeyle. Ameliyattan yeni çıkmış. Baygındı, çırlıçıplaktı. Narkozdan ve kimsesizlikten tiril tiril titriyordu. Ayaz, kötü bindirmiş yüreğine.

Gerçekten de kimsesi yokmuş. Tek yoklamaya gelenler, oturduğu evin sahibiyle karısı. Bu yaşta nasıl böyle yalnız yaşayabiliyor, nerede yaşıyor ki?

Kirli çarşafı örttüm üstüne. Çaresiz bir erkeğin kendi örtemediği çıplaklığını örtmek kaygısıyla mı, yoksa üşüyen çocuğumu ısıtmak istercesine mi, bilemem.

Bildiğim, bu hastanenin beni perişan ettiği. Kan merkezindeki kuyruklar, koridorlarda bekleyen, her türlü hor-görmeye alışmış bu küskün kalabalıklar yüreğimi kanırtıyor.

Dün sabah, gözyaşları ve hıçkırıklar içinde uyandım. Yaşamak

uğruna bunca çabaya değer miydi sanki? Sabahın yedisinde sokağa fırladım. Bu durumda kendime yakın duyduğum kim varsa, aradım; hiçbirini bulamadım, bu saatte telefon fişleri çekiliydi herhalde. Eve dönemiyorum bir türlü. Sanki dönsem, çok kötü birşey olacak ama ne, bilmiyorum. Sokağa, eczanenin önündeki taşlara çöküp ölmeyi bekledim bir süre.

Sonra, “Hadi kızım bu kadar benmerkezcilik yeter,” dedim kendime yüksek sesle. “Şimdi doğru eve gideceksin, yıkana-caksın, kahve içeceksin, çocuğun yemeğini hazırlayıp Julio Cortazar’ın Latin Amerika Edebiyatı üstüne *Life*’a yazdığı o zehir zemberek yazıyı okuyacaksın.”

Hastaneden dönüşte, *Milliyet Çocuk*’a verdiğim öyküye Memet Sönmez’in yakıştırdığı resmi gördüm.

Öyle ya, daha geçen yıl bu mevsim, birlikte Cankurtaran yöresini taramış, iplere asılı çamaşırlardan evlerdeki insanların yaşam biçimlerini kestirmeye çalışmıştık. Askerlerin artık Gülhane’den “sevk edilmedikleri”ne birlikte üzülmüştük. Türdeşlerimin benim kadar sıkıntılı olduğunu asla unutmamalıyım. Kişi, dünyayı algılamakten duyargalarını sonuna kadar açmak istiyorsa, sonuçlardan yakınmaya hakkı yok.

Ama kendinize yakın bulduğunuz, o anda görme gereksinimini duyduğunuz dostların, gizini ne yapsanız çözemeyeceğiniz, engelini yıkamayacağınız altı sayılık bir telefon numarasının arkasında kalmaları da dayanılır şey değil.

16 Mayıs

Turgut, taburcu oldu bugün. Ama tedirginim. Bugün onu bırakıp çıkabileceğim ender günlerden biri: evde temizlikçi var. Benim de borçlar alıp ödemeler yapmam gerek.

Artık, “mahkeme” geçmeyecek *Gündökümleri*’nde. Uzlaşmaya gidildi. Düzmece senetler düzenleyen bir üçkâğıtçıyla yıllar yılı uğraştıktan sonra, Devlet’imizin sürüncemede bıraktırdığı işlerim, saatlerim ve sinirlerim yüzünden uzlaşmayı kabul ettim. Böylece, tanık gösterdiğim dostları mahkeme kapılarında

bekletmeyeceğim. Elinizde, bunca sağlam belgeler varken, bu kadar yıpranıyorsanız, kan davalarının neden geçerli olduğunu, insanların kendi yasalarını neden kendileri uygulamakta direttiklerini daha iyi anlıyorsunuz.

Bankada para sorununu çözdük. “Hadi,” dedim Edip Cansever ile İbrahim’e. “Size güzel bir yerde, sözgelimi Park Otel’de birşey ısmarlayayım...”

Birşey ısmarlamakla ödenecek borçlar değil bunlar ama neyse...

Park Otel’in barında oturuyoruz. Gözüm saatte. Turgut uyandığında evde olmak istiyorum bugün. Gelip geçen tanışlar garip garip süzüyorlar bizi.

— Gördün mü İbrahim, neler geçiyor akıllarından? dedim, “Kocasını hastaneden çıkar çıkmaz, iki erkek kapağı Park Otel’e atmış, bir gün sabredememiş” diyor bakışları.

— Haklısın, dedi İbrahim her zamanki doğruculuğuyla. Ben de seni başka iki kişiyle görsem, aynı şeyleri düşünebilirdim.

İyi de, tanıdığım herkese başka birinin yerine kendini koymayı bir an olsun düşündürtecek zaman yok ki.

Suya atılan bir taş bu. Hem de ne yazık çok yakınlardaki bir suya...

22 Mayıs

Bir dönemde bizlere edebiyatın vazgeçilmez bir parçası gibi görünen, içinde ne serüvenler, ne heyecanlar, ne aşklar yaşanan, Batı’nın Doğu’ya açılan son penceresi sıfatını kazanmış Şark Ekspresi bugün son seferini yaptı.

29 Mayıs

İki haftadır ortalıkta görünmüyordu Zagor. Artık umudu kesmiş, öldüğüne inanmıştık. Yalnızlıkla umutsuzluğun öz kayna-

ğından beslendiğine, hızlandığına inananlardanım. Ölümün de. Uzun bir süre bizim evde konuk kalan ve Zagor dışındaki bütün kedilerle dostluk kurabilen Teğmen adlı kedinin (omuzundaki tek sarı yıldızdan ötürü Teğmen adıyla andığım bu kedi, dünyada en az şu ayraç kadar bir yer haketmişti: dışı kedileri öfkeden kudurtacak kadar toy, perdeleri raylarından sökecek kadar oyunbaz, dünyayı tanımak uğruna ateşle oynayacak ve elbette bıyıklarının ucunu yakacak kadar meraklı, kendinden yaşlı kedilerin kuyruklarıyla oynayacak kadar densiz, şen bir hayvandı ve evden gitmesine yalnız Zagor sevinmişti: anladığım kadarıyla artık çoluk-çocuk gürültüsü çekemiyormuş) bir araba çarpması sonucu öldüğünü, yani ilelebet teğmen rütbesinde kaldığını duyduğumda, bu arada evden *bir kedinin daha* eksileceği düşmüştü aklıma. Ama neden yalan söylemeli, ölümsüz Zagor'u, Z'yi hesaba katmamıştım. Sırada başkaları var diye düşünmüştüm. O, ölümü nasıl olsa altedeabilecek kurnazlıkta mıydı neydi?

Bu sabah, kışlıkları havalandırırken, kaldırımda Zagor'a benzeyen bir kedinin yattığını gördüm. Ölmüş kediler gibi yan yatmış, patilerini çaresizlik içinde önüne uzatmıştı ve ölmüş bütün kediler gibi güler yüzlüydü. Sıcaklığı geçmemişti tamtamına. Demek, öleceğini anlayınca eve dönmek istemiş.

Akıl-sır ermez bir hayvandı rahmetli, daha önce de yazmıştım ya. Kedi ırkının bozulmamış son temsilcilerindendi. Armağan İlkin o yüzden uyarmıştı beni: "Deli misin sen? Zagor öyle klasik, sünepe kediler gibi evinden uzakta ölmeye kalkışır mı? Seni hayatından bezdirmeden ölüme boyun eğer mi?" diye.

Haklıymış. Ne var ki, her-zaman-şiddet-yanlısı çağdaşımız Zagor, ancak kapıya kadar dayanabilmiş. Mezarını kazmak bizlere düştü. Şaşıtm kaldım: mahallede kendisinden yaka silkenler bile gerçekten üzüldüler, bize başsağlığı dilediler; ısırığı çocuklar, mezarının üstüne çiçekler koydular. İlendiği, suratlarına tükürmekten beter ettiği dostların gözleri doldu. Nasıl etkilemiş kerata insanları!

Dünyanın bu en haklı çirkinine dayanmak artık ehl-i kubur'a düşüyor.

5 Haziran

Sonunda yapılabildi seçim! Son ana kadar yapılabileceğine inanmamıştık. Hava kış havası; yağmur yağıyor. Sandık başları hınca-hınc dolu. Bilinçli yurttaşlar olarak oy verme görevimizi yerine getiriyor falan değiliz. Namusumuzu kurtarmaya çalışıyoruz. Bir partiyi, partinin programını, tutumunu benimsemenin çok ötesinde bir çaba bu, bir ölüm-kalım sorunu, bir rezil olma ya da aklanma sorunu.

TİP ile TSİP gibi sol partilerin bu seçimlerde ancak oyları bölebileceği ileri sürüldü; büyük kentlerde birkaç milletvekili çıkarabilecekleri olsa olsa. Bu doğrultuda yazarlar, revizyonistlikle, küçük burjuvalıkla suçlandılar. Oysa birçoğunun CHP'yi yürekten desteklemediği, bir bölünmez cepheyi bozguna uğratmak amacıyla CHP'yi şimdilik kaydıyla tuttukları apaçık ortadaydı.* Çocukları öldürülen, pusularda avlanan ana-babaların çoğu da bu kanıyı paylaşıyorlardı kuşkusuz.

Gelgelelim, oy kullanırken gerçekten mutlu olduğumuzu kim ileri sürebilir? Okul hademesinden, çıkarını kollamayı beceren işadamına, kurnaz sanayiciye kadar herkesin ortak bir umudu düşünülebilir mi? Birbirine bu kadar uzak sınıflardan gelen kişilerin “ak” bir umutta birleşebilecekleri nasıl düşlenebilir? 3 Haziran, çok önemli bir gündü yine de, umut vericiydi. CHP'nin Taksim Alanı'ndaki toplantısı gerçekten çok görkemli geçmiş. Oysa gözleri korkutmak, halkı yıldırma için ne ihbarlar denenmemişti ki...

Halkın korkuya artık pabuç bırakmaması, 1 Mayıs deneyiminden sonra alanı dolduran kalabalıkların coşkusu, azımsanır olaylar değil. İçgüdüler, sezgiler, geniş kitlelere malolmuşsa, diye düşünmek istiyorum, tek tek ele alındıklarında görülen sakıncalardan bir süre sonra arınabilirler. Yine de tedirginim. Tedirginiz.

Yaralı bir hayvanın kudurgan koşuşturmasını, önüne çıkan ilk kovuğa sığınma içgüdüsünü yaşamak hiç kolay değil.

Altan İlkin'lere gittim oy verdikten sonra. Altan, sanki içimden geçeni okumuş, kadehimdeki votkaya pembe bir sıvı kattı; “Kokusu, tadı yoktur bunun,” dedi, “korkma.”

* Neden artık gündökümü yapmadığının bir işareti daha. (T.U.)

27 Haziran

Bu yılın ilk denizi. Çok gecikmişim.

Beşiktaş'ta bir havuz açılmış. Kadınlar öğleye kadar giriyorlar, erkekler öğleden sonra. Bugün "Kadınlar Matinesi" varmış, beş lira fark ödeyerek Uğur Böcekleri'ni, Neco'yu falan seyredeceğiz; orkestramız bile var!

Bir girdik ki adım atacak yer kalmamış. Yalnız mekânın güzelliğine diyecek yok. Nefis bir yapı, kırık dökük surlar arasında temiz, masmavi bir havuza girmek... Serin, diriltici suda dinlenmek... Yüzkarası siyasal olayları unutmak...

Önce bir yüzme yarışması yapıldı müşteriler arasında. Kazanana birtakım firmalar, reklam olarak havlular, takunyalar verdiler. Derken ses yarışması... Son beş yılda liste-başılı olmuş hafif müzik şarkılarının hemen hepsini bir daha dinledik. Profesyonel TV yıldızlarına taşıyıcı genç kızlar, bol bol kalça kıvrıldılar, el-kol salladılar. Güzellik ve oryantal dans yarışmalarında heyecan doruğu buldu. Pist, bunca hevesli yarışmacıya dar geldiğinden herkes oturduğu yerde "poz vererek" ya da ayakta göbek atarak yarışmaya katıldı. "Anne su ver," diye inleyen çocukların, arabalarında güneş çarpması geçiren, ciltleri cılk yara bebeklerin, yer yüzünden, havlu yüzünden kıyasıya tartışan kadınların arasında, ansızın ayağa fırlayıp dans eden birilerini görmek ne de olsa şaşırtıyor kişiyi. Gözlerinizi kapayıp açıyorsunuz: Gerçek!

Yüzme havuzunun işletmecisi, birara mikrofonu kapıp buranın ötedenberi bir "ilim ve irfan" yuvası olduğunu, birçok ünlünün bu havuzdan yettiğini bildirdi, uzunca bir söylev verdi.

Az bile söyledi bence. Anlaşıldığına göre, her hafta düzenlenen bu kadınlar matinesine gelen ünlü sanatçılar, bedavadan bir "hayran kalabalığı" arasında diledikleri gibi resim çektirebiliyorlar; evleri temiz, paraları ceplerinde kalıyor.

Komşum ile gülmekten kırılacağız. Eve bir döndüm ki, bacaklarımın yalnızca üst bölümü yanmış, esaslı bir şamar yemişi gibi kıpkırmızı kesilmiş. Halkımla bütünleşmenin bu kadarcık sızısı olacak elbet.

10 Ekim

Memiş, Gümüşhane'nin Şiran ilçesinden gelme. Krepen Pasajı'nda bir içki evi işletiyor. Bu daracık, kısa pasajdaki içki evlerinde sıcak, sulu yemekler de bulunuyor hâlâ.

Memiş, sulu yemeğin ne zaman getirileceğini, sofrada hangi içkiyle hangi tür mezenin daha iyi gideceğini hemen kavramış. Kendisi, ağzına içki sürmüyor. Biraralar içermiş ama sonra hesap işlerinin sarpa sardığını görünce caymış.

Garson çocuklar, bir köşeye oturmuş börek sarıyorlar. Bu saatte, daha yağ kokusu, rakı kokusu kaplamamış pasajı. Kediler, yan yana dizilmiş evlerin damlarından atlıyor, ağızlarında yavrularını da taşıyorlar tepedeki küçük, terkedilmiş, kırık-dö-kük odalara.

Krepen Pasajı, yaşamlarını “profesyonelce” yani dünyadan ne istediklerini, neyi seçtiklerini bilerek, belli bir tükenme çizgisi içinde bitirmek isteyenlerin barınağı. Beyoğlu, özerk bir bölge. Son kuşak da gitmek üzere ya. Her gün bir müşterisi eksiliyor; bir süre sonra, müşteri gerçekten hak etmişse, duvara bir fotoğrafı asılıyor.

Her yaz, yazın en sıcak gününde denizlerden gelen, ne yapıp edip bir yerlerden buz kalıpları aldırıp pasajın zeminine kalıp kalıp buzlar döşeten Kaptan da ölmüş geçende. Son kuşak da bitince, Beyoğlu'nun mirası, yazılmadan yitkilere karışacak. İyi de olacak belki. Orada ölüm, yazıya yeğ tutulduğundan, daha uygun bir son sayılabilir bu.

Geçenlerde lotaryacı Satılmış, bir akşam saatinde pasajı gezdirdi bana. Artık olmayan berberlerin, kahvenin, düşsel sayılabilecek iş yerlerinin boşluklarını.

Memiş'in dediğine göre eskiden, daha “lotaryalar bozulmadan”, hemen hemen iki günde bir Memiş'e hindi çıkarmış lotaryadan. Karısı, kaynanası, çocukları önce çok sevinmişler ama zamanla bezmişler hindi yemekten. Buraya aileden kimse gelmemiş daha: Memiş'in lokantacılık yaptığını biliyorlarmış, o kadar.

Demin Memiş, kışlık odunu almaktan döndü. Evinde, Şiran işi el yapısı sac soba, sini, yer döşegi vb kullanıyorlarmış. Kısaca, bu ortama tepeden tırnağa aykırı bir ortamda yaşıyor Memiş.

Piyaza dileceği soğanı büyük bir ustalıkla, bir çırpıda tam ortadan ikiye böldü. Ben de yaşamını aynı ustalıkla ikiye bölebilen bu adam üstüne düşündüm o sırada.

Tıpkı “ecnebi kadınlar”la evli erkekler gibi... dedim. Nerden nereye ama garip bir çakışma var arada. Yabancı ülkelerin insanlarıyla evli dostlarımızın çoğunun evine de çat-kapı gidemeyiz. Önce telefon falan ederiz. Gece ya da gündüz kararlaştırırız. Bizler kadıncağızı *yabancı* bildiğimizden bunu doğal karşılarız. (Evini bir kerecik görmeden yıllarca ağırladığımız konuklar yok mu?) Oysa belki de asıl “yabancı”, erkektir. Özel yaşamını ayrı tutmak, paylaşmamak isteyen odur. Yabancı bir kadını belki de övrü ona yüklemek için seçmiştir; bilinçsizce de olsa telefona onu çıkartacak, konuk-itme görevini ona verecektir, kimbilir...

Lotaryacılar dolaşüyor ortalıkta... Filelerine yağ, çay, filtrel i sigara doldurmuşlar. Viski de var ama az, pasaj satıcıları günün gereklerini sezmişler. Erkekler, evlerine dönerken ailenin yeme-içme gereksinimini karşılayanın mutluluğundan da vazgeçemiyorlar. Öbür yere, öbür yaşama da hazırlıklı olmak istiyorlar.

Ne yardan, ne serden.

13 Ekim

Son sözü hep koşulların söyleyeceğini bazan unutuyoruz. Geç kalmayalım diye taksilere atlıyoruz, bakıyoruz ki buluşacağımız kişi gelmemiş. “Bu işi nasılsa yetiştiririm bu akşam” diyoruz, bir konuk çıkageliyor ama öyle şeyler konuşuluyor, öyle konular açılıyor ki o arada, bakıyorsunuz konuk gittikten sonra günlerdir üstünde kafa yorduğunuz konu, yarım saatte rayına oturabiliyor.

Bir de hepten anlamsız, saçmalığı bilinse de yeniden yeni-den yaşanılacağı kesin, acayip günler var.

Bugün öyle bir gün işte.

Ülker, kocası öldükten sonra tercüme bürosunu tekbaşına götürmeye çalışıyor. Ev işleri, çocuğun bakımı da caba. Armağan’la benden yardımcı olmamızı istedi. Biz ticari-hukuki tercümeden

anlamadığımızı kesinlikle biliyoruz. Bir süre çalışsak, kafa patlatsak anlayacağımızı, becereceğimizi ama bu çabayı göstermeyeceğimizi de kesinlikle biliyoruz. Ama ne yapıyoruz? Kalkıp büroya gidiyoruz.

Günün kazançlarını sıralıyorum:

1) Hava yağmurlu. Armağan üşütmüş. Beni kapıdan taksiyle aldı, Karaköy'e indik.

2) Handa elektrik kesintisi varmış. 5 kat merdiven çıktık soluk soluğa. Ülker geleceğimizi ummadığından gecikince, onu bekledik.

3) Sekreter kıza ayıp olmasın diye, o saatte midemize dokunacağını bile bile nestkafe içtik, öğürdük.

4) Karanlıkta merdivende tökezlediğimden sırtıma kramp girmiş, kolumu kıpırdatamıyorum.

5) Yağmurda sıırıslıklam olduk dönerken.

6) Yolda Armağan'ın kocasına rastladık. O da bizimle eve döndü. Ve Armağan hiç hesapta yokken, bize sofraya donatmak zorunda kaldı yorgun argın.

Çeviriyi almadığımızı söylemeye gerek yok sanırım.

24 Kasım

Marmara Adası'nda bomboş bir otelin taşlığında, geniş bir masada oturuyorum. Adalılarla.

Sabah, Ada'nın arka sokaklarını, dik yokuşlarını, kumsalı dolaştım. Yemek pişirdim, çünkü otel kapalı.

İçimde bir hikâyenin usul usul biriktiğini duyuyorum. Şakaklarımda korkunç bir basınç var. Her imgeden, her sözden belirtilmeler kapıyorum.

Gece, bir sürü öyküyle uyudum. Dışarda, fırtına dört dönüyordu. Gemiler kıyıya yanaşamıyor. Havanın buyruğundayım, mahpusum burada.

Bu imgelerin belleğin oluklarından süzülüp damıtılması kolaylaşacak böylelikle.

1978

15 Nisan

“Nisan en hainidir ayların
 Ölü topraktan leylaklar fışkırtışıyla
 Anıya tutku katışıyla
 Kof kökleri ilkyaz yağmuruna tutuşuyla”

T. S. Eliot

ABD’ye resmen çağrılıyım bir aylığına. Önce: gideyim mi, gitmeyeyim mi? Sonra: gidersem çoluk-çocuğa kim, nasıl bakacak? Orada bir başıma, yepyeni bir kıtaya nasıl ayak uyduracağım burada böylesine uyum sıkıntısı çekerken?

Ama gitmezsem, bu yürekliliği göstermezsem, kendimi bağışlayamayacağımı da biliyorum. Demek ki, bu yaz kendimi ABD’ye alıştırmaya adına, sevdiğim Amerikalı yazarları okuyacağım yenibaştan. Eksik bıraktığım işleri tamamlayacağım. Gidiş tarihi kesinleşene kadar yok-günler yaşayacağım. Ve bağlı olarak, uykusuz geceler geçirip kültürümü artıracacağım.

Bir mutsuzluğu bir başka mutsuzluğa yeğlemek kolay mı?

26 Haziran

Evde yalnızım bu akşam. Oğlumla Boğaz’da bir lokantada başbaşa öğle yemeği yedikten sonra eve döndük. Bir süre benimle konuştu, ilgilendi ama sonra sıkıldı elbet, güneşi kaçırmaması gerekiyormuş, arkadaşları bekliyorlarmış. Kusura bakmamalıymışım.

Yalnızlığı çok sevdiğimi yeni öğreniyorum. (Hiç yalnız kalmadığımdan olacak.) Balkonda çiçeklerin arasına oturdum, hiçbir şey yapmadan, çöken akşamı dinlemeye, seslere kulak kabartmaya, öylece durmaya karar verdim.

Çalışan kadınlar, eve dönerken yeşillikler taşıyorlar artık ellerinde, giysilerindeki iç kapayıcı resmiliikten iz kalmadı. Yaz, sözünü söylüyor. Önce koyu pembe oldu karşıdaki gök, sonra derin mor çizgilerle yarıldı. Bir jet, bir jilet kesigi bırakıp geçti. Kuşlar, bir süre sığa tutunmuşçasına gökte kaldıktan sonra, başka yönlerle doğru uçtular.

Akşam törpülenmiş sinir uçlarıma bir sünger çekiyor sesleriyle, kokularıyla. Kolumu kıpırdatacak halim yok.

Bakkalın önünde uzaktan yüzlerini seçemediğim iki adam tavla oynuyorlar. Bir kadın, çocuğunu azarlıyor.

Korna sesiyle irkildim. Tunga: Turgut'un oğlu.

— Votkan var mı Tomris abla? dedi.

Hemen evine koştu sonra. Yeni doğan kızından ayrılmayı içi götürmüyor. Turgut ile beşinci torunu Turna hastaneden aynı gün çıktılar. Turna, toy ana-babasını kısa sürede eğitecek kadar bilge, çalışkan bir bebek. Bir süre sonra o da öbür torunlar gibi "Tomris" diyecek bana, yaptığım makarnaları sevecek. Daha sonra da yaşıt olacağız bir gün.

Turgut'un alçısı da söküldü. Boşluk yerine toprağa basmaya alışır bir süre sonra. Fizik tedavi sorununu bu akşam düşünmek istemiyorum. Kendi alçımın da bollandığını ayırdediyorum çünkü. Lillian Hellman çevirisi bitti. Marquez'in *Başkan Babamızın Sonbaharı* başlıyor. Yazarla yapılan konuşmaları, edebiyat konusundaki düşüncelerini falan okuyorum ki çeviri yöntemini belirleyeyim.

Bu yıl iç erinciyle çalışabilirim. Kahırdaş, meslektaş yöneticiler var artık yaynevlerinde. Daha ne?

Çocuklar, sığırcıklar gibi çığırarak evlerine dönüyorlar. Gök, karardı kararacak. Son anları kaçırmamak istiyorum. Nedenise, şu son ışık kırıntılarının bir gün bana çok önemli birşeyler getireceğine inanıyorum.

Kendini yaşayan, bitiren bir günü izledim ne olsa.

30 Eylül

Umduğum gibi geçti işte yaz: silik günlerle. Defteri elime almak bile gelmedi içimden. *Gündökümü'nün* yayımlanması gecikti. Bugün yine bir baktım deftere. Ola ki unuttuğum önemli bir günüm vardır.

Yazılması gerekir diye kenarlarını kıvırdığım sayfalara bakıyorum da yazdıklarım doğrudan o güne ilişkin değil, birtakım obur okumalar sonucu alınmış notlar, şurda burda rastladığım düşünceler. Yani başka bir günde, başka bir yılda da değinilebilecek konular. Zorlamamalı.

20 Ekim

Yepyeni bir kara parçasında olduğumu ilk duyduğum gün:

"Bizler geri döndükten sonra, ülkemiz yeniden şenlenecek, Navajolar da toprak gibi mutlu olacaklar, kara bulutlar dağılacak, bol bol rahmet yağacak gökten; Ekinler gürelecek ve her şeyin yüzü gülecek." BARBONCITO (Navajo Reisi)

Antropologlar, Navajo halkının daha ilk çağlarda Bering Boğazı'ndan geçip Kuzey Amerika'nın Ortabatı kesimine yerleştiklerini ileri sürüyorlar, oysa tarihçiler bu ulusa ancak on dördüncü yüzyıl sonlarında, Navajolar, Colorado-New Mexico sınırındaki bölgede yaşarken rastlamışlar. (Nedenine sonra, yeri geldikçe değineceğim.)

Navajo halkı, 1600 yıllarında İspanyollardan at ve koyun yetiştirmeyi, metal işleyip yün eğirmeyi öğrenmiş. Zaten el atıkları her zanaatta kısa sürede ustalaşmaları, o zanaata yenilik getirmeleriyle ün salmışlar.

Gözüpek ve saldırgan kişilermiş ilk kabile adamları. Beyazların kıtaya adım atmasından çok önce, yarı-göçebe bir yaşam sürdürürlermiş, talana-kıyıma da düşkünmüşler. Öbür Kızılderili kabilelerince pek sevilmezlermiş. Ama kendilerine özgü bir kültür yaratıp geliştirdiklerini yadsıyan yok.

Mavi üniformalı süvariler, topraklarına ayak bastığında, bu yabancılara dostça davranmamışlar. (Tarih, haksız sayılmayacaklarını gösteriyor.) Bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlanan bir dizi anlaşmalar, izleyen sürtüşmeler, çatışmalar, kanlı savaşlar ve yeni kısır anlaşmalar sonucunda beyazlar, Navajo Ulusunu topraklarından, anayurtlarından sürmeye karar vermişler.

Albay "Kit" Carson yönetimindeki askerler, halkı, New Mexico'daki Bosque Rodendo üssüne (Fort Sumner) sürmek için ellerinden geleni artlarına koymamışlar. Amaçları basit elbet: bu yabani, göçebe ulusu uygarlaştırmak, toprağa bağlamak, çiftçiliğe alıştırarak! Bu uğurda Navajoların hayvanlarını öldürmüş, evlerini ateşe vermiş, tarlalarını yakıp yıkmışlar. Yine de yerlilerin birçoğu boyun eğmemiş, askerler gidene kadar uçsuz bucaksız anayurdun bir köşesinde gizlenecek bir yer bulmuş.

Fort Sumner'a doğru "Uzun Yürüyüş"e geçen Navajoları yeni güçlükler bekliyormuş yeni topraklarda. Hastalıklar, kıtlık, çorak bir toprak ve acı su. Çok güç geçen dört yıldan sonra Navajolar, Birleşik Devletler'in Barış Birliği'ne başvurarak dertlerini dile getirmişler.

Bir yanda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ni temsil eden General W. T. Sherman; öte yanda, Navajo kabile reisleri (Delgadito, Barboncito, Manuelito, Largo, Merrero, Armijo ve Torivio), Mayıs 1868'de Bosque Rodendo'da karşı karşıya gelmişler. Tutanaklara göre, bütün kabileleri temsil etme yetkisine sahip Reis Barboncito şöyle demiş:

"...Atalarımız, anayurtlarından başka bir ülkede yaşamayı düşünmemişlerdi, biz de onlar gibi yapmalıydık, çünkü başka ülkede nasıl yaşanılacağı bizlere hiç öğretilmedi. (...) Navajo Ulsu yaratıldığında, ona sınır çizgisi olarak dört kutsal dağla dört ırmak gösterilmişti, orada yaşayacaktık. (...) Getirildiğimiz bu toprak çorak, emeğimizin karşılığını vermiyor, ekiyoruz, ürün alamıyoruz. Buralara kadar geldik diye elimizden geleni yaptık ama çabamızın boşa gittiğini görünce vazgeçtik. (...) Neye el atsak, çabamız ölümle sonuçlanıyor. Buranın çingiraklı yılanı bile sok-

madan önce uyardırmıyor insanı, kendimizi koruyamıyoruz, onlara işleyecek panzehirleri de bilmiyoruz zaten...”

General Shermann, komşularıyla dostça ilişkiler kurabildikleri sürece, Hükümetin Navajoları destekleyeceğini, koruyacağını, hatta daha verimli toprağı olan başka kabile yerleşim merkezlerine yollayabileceğini belirtmiş. Ama bütün temsilciler, Barboncito doğrultusunda oy kullanmışlar:

“Tanrı aşkına, anayurdumdan başka bir ülkeye gitmemi istemeyin benden.”

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Andrew Johnson tarafından senatoya sunulan antlaşma metni, senatonun üçte ikisinin onayını alıp 25 Haziran 1868’de yürürlüğe girmiş.

Yeni antlaşmaya göre Kızılderililer, federal devletin yasalarına hoyun eğmeyi, eğmeyenler olursa, onları güvenlik kuvvetlerine teslim etmeyi kabulleniyorlardı. Savaş, kesinlikle sona eriyordu. Talan, adam kaçırma, deri yüzme yasaktı. Nava jolar, demiryolu yapımına karşı koymayacak, göçebeleri ve asileri yerleşik düzene alıştırmaya çaba göstereceklerdi. Unutmasınlardı ki eski anayurtlarının tümüne yayılmayacak, yalnızca bir bölümünde oturabileceklerdi. Sınırı ancak avlanmak ya da ticaret ilişkileri kurmak amacıyla aşabilirlerdi. Eski düşmanları Komançilerle Uteleri kovalamak, kabilelerinin yarısını ellerinde rehin tutan ve köle olarak çalıştıran Meksikalılardan kandaşlarını kurtarmak özüyle bile sınırı aşmaları yasaktı.

Buna karşılık Hükümet, yerleşme merkezi sınırları içinde, yapım masrafı 2.500 doları aşmayacak bir depo, biner doları aşmayacak bir marangozhane ile bir demirci atölyesi, beş bin doları aşmayacak ve yeter sayıda çocuğı barındırabilecek bir okulla bir kilise kuracaktı. Topluluktaki çiftçilere toprak ve tohum, ev edinmek isteyenlere ev kredisi verme işlerini üstlenen, çocukların okula gönderilmelerini, suçluların adalete teslimini sağlayan bir yönetici de bulunacaktı yerleşme merkezinde. (Onun oturacağı yapının masrafı da üç bin doları geçmeyecekti).

Yerleşme merkezini bırakıp başka yerlere göçenler, kabileye tanınan hak ve ayrıcalıklardan kesinlikle yararlanamayacaklardı. (Bu, çok önemli!)

Özgürlüklerini (!) ve anayurda dönme haklarını böylece elde eden Navajo Ulusu üyelerini bekleyen ikinci güçlük, “iaşe ve ibade”lerini sağlamakla görevlendirilmiş ordu müteahhitleriydi. Onlarca da amansız yöntemlerle sömürdüler. Yine de bütün bu vartaları atlatıp 130.000’i aşan bir nüfusla günümüze kadar geldiklerini biliyoruz. Hem de kabile içinde evlenmek yasak olduğu halde.

Tuba Kenti’nde –Kızılderili dilinde “Hırçın Sular” kentinde– yerleşme merkezinin kafeteryasına oturmuş, Kabile Korucusu’ndan aldığım broşürleri karıştırıyorum. Tek beyaz benim burada, ama benden daha “beyaz” Kızılderililer var, orası öyle. Çok iyi Amerikanca konuşan, blucin giyip çiklet çiğneyen gençler, kentte öğleden sonra düzenlenen “yuvaya-dönüş” törenine hazırlanıyorlar. Başarılı futbol takımları geziden dönüyor, kral ve kraliçelerini Amerikan-usulü seçecekler.

Kara ırktan gelenler, böyle sınıflatlamaya çalışanlara “Çokokrem” gibi bir ad takmışlar. Dış görünüşleri siyah ya da sarıdır, ama azıcık kazıdın mı, içinden cıvışik beyaz bir krema çıkar anlamında...

Kabile Yöneticisi ile buluşacağım saati beklerken broşürleri okuyorum:

Tuba Kenti’nin yazılı tarihçesi, iki yüzyıl önceye dayanıyor-muş ama bölgede rastlanan dinazor izleri, tarihöncesi atların, bizonların, develerin ve fillerin dişleri, bu bölgede ilkçağlardan beri yaşandığını gösteriyormuş. Toprak, on üçüncü yüzyılda büyük bir kuraklıkta boşalmış, ama sonraları, güzel çağlayan-ları, nefis içimli suyu, avcılık ve balıkçılık olanaklarıyla herkesi kendine çekmiş Tuba Kenti.

Dört eyalet sınırının kesiştiği geniş alanda dört büyük Kızılderili Yerleşim Merkezi var. Dilleri, yaşayışları, kültürleri farklı. Aralarında 2,5 kilometrelik bir yol da olsa, kaynaşmıyor-lar birbirleriyle; güya kabile özelliklerini koruyorlar böylece.

Navajo Ulusu’nun merkezi, Tuba Kenti. Gelişmiş bir kent gerçekten. Okulları, anaokulu, eksiksiz bir hastanesi, bir de turizm bürosu var. Kızılderili Sorunları Bürosu’nun konuğu-

yum. Nava jo Antlaşması'nda madde madde belirtilen koşulların gerçekleştirilme sorumluluğu bu büroya düşüyor, Kabile temsilcileriyle Federal devlet arasında uyumu yine büro sağlıyor. Nava jo Kabilesi'ni, seçimle işbaşına gelen yetmiş dört üyeli bir kabile kurulu dört yıl süreyle yönetiyor, bir başkanla bir başkan yardımcısı da seçiliyor ayrıca. Devletin kabilelere tanıdığı kutsal haklar uyarınca Kurul, yerleşme merkezindeki toprağın ve doğal kaynakların işletilmesini denetliyor, adi suçluların yerel Kızılderili Mahkemeleri aracılığıyla cezalandırılmasına önayak oluyor.

İhtiyar bir adam oturuyor karşımda. Beline lastik geçirilmiş pijaması, başında kocaman şapkasıyla. Adımlarını güçlükle sürülen karısı ona hizmet ediyor. Çok ihtiyar ikisi de, çok yoksul. İngilizce bilmedikleri –daha doğrusu öğrenmek istemedikleri– belli. Kadın arasına bana bakıp utançla gülümsüyor ama kocası bir granit suskunluğunda. Çevresinde gülüşen gençleri taş gibi bir yüzle izliyor.

Düşünüyorum da, kendilerini doğurduğuna ve dilediğinde canlarını alacağına inandıkları Grand Canyon'a nasıl benziyor bu insanlar!

Grand Canyon'daki Yawapahi Otel, av düşkünü, tatil düşkünü Avrupalıların üşüştüğü turistik bir yer. Otelin odaları ormanın içlerinde. Lokantanın, kulübün, barın bulunduğu ahşap yapıdan odanıza gitmek için on beş dakika yürümek zorundasınız. Ne televizyon var, ne telefon odalarda...

Grand Canyon, derinlerindeki nehirden buğusunu bir yükseltti mi göz gözü görmüyor. Bir dolu iniyor derken, uçaklar alana varamıyor, sonra ılık bir sağanak, tam o sırada pırıl pırıl bir güneş. Grand Canyon hırçın, sarp kıyılarında dolaşmaya yeltenen yabancıları suskunluğuyla, gururuyla hırpalıyor, çaresiz bırakıyor. Karşımdaki ihtiyar gibi...

Yönetici, bunca yolu tepip gelen bir konuğu yanıtsız bırakmak derdinde. Amacımın avlanmak ya da güzelim Kızılderili işi sepetleri, halıları, mücevherleri almak olmadığını anlayınca yüzü değişiyor. "Peki neden geldin buraya?" diyor sanki,

“Amerikalıların bile ayak basmadığı bu yolsuz, arabasız, elektriksiz, otobüssüz yöreye neden geldin? Uygarlığın söz geçiremediği, hava koşullarının, yabanıl doğanın uçakları bile keyfince parmağında oynattığı bu tanrılar barınağına?”

— Evet, hastanemiz kusursuzdur, diyor. Yalnız Üfürükçü’yü eksik etmememiz gerekiyor. Üfürükçü (Medicine Man) yoksa, doktora gelmeyi istemez bizim insanlarımız. Ancak çok sıkışınca gelirler. O yüzden doktorlar Üfürükçü ile işbirliği yapmak zorunda kaldılar. Her pazartesi gelir hastaneye, hastalara doktorların dediklerini yapmalarını öğütler.

— Evet, Kızılderililer daha çok el işleriyle, örgüyle uğraşıyorlar hâlâ, diyor. Göçerliğe alışmışlar bir kere. Yaylaya çıkarken çocuklarını yatılı okula bırakabiliyorlar elbet ama çoğu yapmıyor. Gördüğünüz gibi, genç çiftler, gezgin-evler kullanıyor. Kent, otoparka döndü o yüzden. Takas da hâlâ yürürlükte pazarda.

— Yaşlıların tepkisi ne? diye soruyorum. Kabile yasalarıyla federal devlet yasalarının çatıştığı olmuyor mu hiç?

— Navajolar barışsever kişilerdir, diyor. Genel insancıl yasalara zaten aykırı davranmazlar.

Anladığım kadarıyla, kan davası, aile meclisi kararıyla ölüm emri gibi gelenekleri yok Kızılderililerin. “Hem,” diye ekliyor Yönetici “devletten bunca bağış aldığımıza göre...”

Kenti bana Bay ve Bayan Yazzie gezdiriyorlar. Evli değiller: Yazzie adı çok yaygınmış burada. Bayan Yazzie, ulusal giysiler içinde. Benim onuruma giyinmiş. Önemli günlerde, konuklar geldiğinde ulusal giysilerini giyermiş Navajolar. Yerlere kadar uzanan, topazlarla süslü, kalın örme-kemerli bir giysi var üstünde. Ayağında kuzu derisinden incecik, bağcıklı yumuşak çizmeler. Kulaklarından sarkan değerli küpeler, göğüslerine kadar iniyor.

Bayan Yazzie, ortaokulda bıçkı-dikiş öğretmeni. Okulu bitiren kızlara devlet, bir ulusal giysi seçme hakkını veriyormuş. Parası devletten, dikimi onlardan. Bir çeşit gelinlik bu. Çünkü kızlar, ortaokuldan sonra evlenmeyi yeğliyorlarmış.

— Aslında erkek çocuklar da okumuyor, diyor Bay Yazzie. (O, sosyoloji öğretmeni.) Yerleşme merkezinden uzaklaşmak,

kabileden ayrılmak istemiyorlar. Oysa devlet bursları, kabilenin, büronun özel bursları var... İngilizce ve el becerisi öğrenmek yetiyor onlara.

— Anadilleri öğretiliyor mu? diye soruyorum.

— Öğretmene bağlı, diyorlar, kimi öğretir, kimi kendi de bilmez.

Yerleşme merkezinin dar sınırlarını aşıp öteki eyaletlerden tek başına dünyayla yüzleşen yetkin Kızılderili sanatçılar var biliyorum ama buradakiler, yazılı edebiyat dönemine yeni geçildiğinden söz ediyorlar hâlâ. Birbirlerinden haberleri bile yok.

Kültürleri beyazlarca önce hepten yadsınmış, yok edilmiş, sonra sahip çıkılıp müzelere kapatılmış tutamaksız bir ulus.

Hastaneyi, postaneyi, süpermarketi, bizon izlerini gördük. Kentte bir ıssızlık... Her yer kapalı. Birazdan “Yuvaya Dönüş Töreni” başlayacak.

Minibüslere, kamyonlara doluşmuş gençler geçiyor. Elllerinde, “Gelecek, Eğitimdedir”, “Gelecek, Uzaydadır”, “Gelecek, Doktorların Elindedir” gibi yaftalar taşıyorlar. Arabalardaki dekorlar (kartondan da olsa) yaftaların anlamını yansıtıyor. Kral ve kraliçe adaylarıyla futbolcular da geçiyor. Çıplak bacaklarını sallayarak önde yürüyen sarışın sağlıklı Amerikalı kızlar, onlardan geri kalmamaya çalışan dal gibi Kızılderili kızlar. Rolls Royce arabalar...

— Böyle küçük bir kent için amma özentili bir gösteri, değil mi? diyor Bay Yazzie.

— Yazık! diyorum. (Aklıma bizim özentili bayram şenliklerimiz geliyor.)

— Beyaz adam, yine bozuyor antlaşmayı, diye söze giriyorum törenin sonunda.

— Evet, diyorlar. Biz, güya bize geri verilen bu çorak topraklarda, kendi emeğimizle petrol bulduk, uranyum, kömür, çeşitli mineraller bulduk. Kabilenin ortak mallarıydı bunlar. Derken yabancı şirketler işletme hakkı istedi, karşılığında bize bir çeşit rüsum ödediler. Bu yıl Hükümet, değer kazanan toprakları geri almak, bizi yine anayurdumuzdan sürmek istiyor.

— Kongrede sizi tutanlar yok mu? diye soruyorum.

— Var tek tük. Ama bu ülkede lobicilik çok önemlidir.

Aradan geçen yüz küsur yılda ne değişmiş ki? Yine umutsuz Kızılderililer, yine öfkeli; avuntuyu ucuz şarapta arıyorlar.

— Siz söyleyin bana bakalım, diyor Bay Yazzie. Sizin orada çocuklar film seyredirken Kızılderilileri mi tutarlar Amerikalıları mı? Kovboyları mı?

— Kovboylarla başetmek kolay değil, biliyorsunuz, diyorum. Ama Kızılderilileri tutanlar çok. Türkiye büyük bir değişiklikten geçiyor.

Kızılderililerin saati bir saat geri. Erken kalkmayı sevdiklerindenmiş. Birazdan hava kararacak. Dönmemiz gerek.

— Şu Nava jo Antlaşması metniyle bir el yapısı ok ve yay almak istiyorum, diyorum. Sizlerden bir anı kalsın.

Bay Yazzie kalın, becerikli avcı elleriyle bir ok seçiyor.

— Yalnız çocuklar dikkat etsinler kullanırken diyor, bizim oklar oynayan hedefler içindir.

İki öğretmenin evcilleşmiş Grand Canyon’lu yüzlerinde sıcak bir gülümseme beliriyor. Sarılıp ayrılıyor.

3 Ekim

Güvenli yaşama biçimlerine alışkın kişilerin kavramlara düşkünlüğünü hepimiz biliriz. Sıradan Amerikalı yurttaşın kafasında da böyle içi boş bir “Kızılderili” kavramı var.

Kızılderililer için, kendisinden çok önce bu topraklara ayak basıp uygarlıklar kuran bu halk için içi sızlıyor. “Ah şu geçmişteki haksızlıklar bir giderilse,” diyor, “devlet hiç değilse bir daha sürmese onları bu topraklardan.”

Kızılderilileri pek tanımıyor, başkentin sokaklarında belki tek-tük Kızılderiliye rastlıyor ama önemli bir olay değil bu. Oysa zenciler... Büyük kentlerde her adım başında rastlıyorsunuz zencilere. Beyazlarla aynı otobüslerde yolculuk etme, aynı lokantalarda yemek yeme, ayrı bloklarda da olsa aynı mahallelerde oturma hakkını kopara kopara elde etmiş bir “ulus” zenciler; ıssız, uzak yerleşim merkezlerinde, yaşamın genel akışı dışına düşürülmüş, geçmişi belleğinden silinmiş bir aşiret

değil. Haklarını bilinçle aradıkları için, beyaz Amerikalı “hak bağışlamıyor” onlara.

Washington DC, Amerika’nın “Güç” simgesi. Tarihle, Avrupa, kıta sanatıyla bir bağlantı noktası: Doğu. (Düşünün ki Chicago bile Batı sayılıyor!) George Washington Anıtı’ndan daha yüksek yapılar dikilmesi yasaklandığından, sevimli, tıknaz bahçelerle dolu yemyeşil bir başkent görünümünde. Ta baştan-beri bir başkent olarak düşünüldüğünden, tasarlandığından, yaşamaya çok elverişli bir kent. Eskiden, sokak adları bile hep iki heceliymiş. Derken biri çıkıp bu kuralı bozmuş. Pennsylvania Caddesi demiş. Kuralı ilk bozan bu caddenin alt kesimlerinde şimdi yoksulların barındığını söylemeye gerek yok.

Başkentte zenciler, daha çok ayak işleri görüyorlar. Büyük otellerde, devlet kurumlarında, lokantalarda düşük ücretle çalışıyorlar. Çat-pat İngilizce konuşan Bolivyalı, Perulu, Arjantinli emekçilerle birlikte. Çoğu öğrenim görmediğinden, başka iş kollarında yer yok onlara. Yakışıklı zencilere cicili bicili komi uniformaları çok yaraşıyor. Onlar da sık sık gülümseyerek övünüyorlar durumlarıyla.

Beyazlara yaranmak için kendi değerlerini silkip atan, saçlarını düzleştirmek uğruna ne cefalara katlanan Tom Amca çocukları bunlar ne de olsa... Saçlarını eskisi gibi evlerinde kocakarı ilaçlarıyla, ilkel yöntemlerle düzleştirmiyorlar artık. Gözleri yakan, kafatası derisinde yaralar açan bulamaçlara paydos demişler. Eskiden bir delikanlının ilk “conk”u (saç düzleştirme işlemi) erkekliğe ilk adım gibisinden önemli bir olay sayılmış. En çok acı veren, bu ilk düzleştirme işlemiymiş zaten. Kimi yoksul zenciler, saçları uzun süre dayansın diye başlarına bir paçavra sarıp günlerce dolaşırlarmış.

Şimdi, makyaj malzemesi yapan ünlü firmalar zencilere en çok yaraşan dudak boyası, allık, göz farı renklerini, koku gidecileri saptamışlar. Güzel giyinen, ustaca boyanan zenci genç kızlar, saçlarını lüks berberlerde düzleştiriyorlar. Bazıları, atalar geleneğine bağlı kalıp kısacık, çapraşık örgüleri yeğliyor. Böylece gelenekselle günün modası “kıvırcık” birleştirilmiş oluyor.

Zengin zenci delikanlılar, hele şoförler çok fiyakalı Washington DC'de. En yeni puolar, en gözde ithal malı traş kokuları, en pahalı kot takımları onlarda. Araba ücretini verirken eliniz ayağınız dolaşıyor.

Gelgelelim, beyazların yaşadığı bölgelere kapağı atıp göstermelik de olsa beyazlarla yanyana olabilecekleri mesleklere göz diken bu insanlar bile tanıyorlar İmamı Amiri Baraka'yı. Çağdaş Amerikan yazınının en özgün zenci şair-yazarlarından Baraka'yı.

ABD'de otuz günlük konukluğum süresince nereleri görmek, kimlerle tanışmak istediğim sorulduğunda, ilgi alanlarımdan birini "Kara-yazın" diye belirlemiştim.

Çok iyi bir rastlantı: İmamı Amiri Baraka, bugünlerde George Washington Üniversitesi'nde konuk profesör. Akşamları, saat sekizde kendi "Atölye"sini yönetiyor üniversitede, sabahları "Afro-Amerikan Yazınında Devrimci Gelenekler" dersi veriyor.

(Merak bu ya, Henry Kissinger'in dersine de gidecektim. Çok eğlenceliymiş. Ne yazık ki olmadı: anılar falan yazdığından, son zamanlarda pek uğramıyormuş üniversiteye.)

Atölyeye katılan öğrenciler, sınıfı Nuh'un Gemisi'ne çevirmişler. Kendi ihtiyar, aklı genç bir Bostonlu hanımefendi, konuşurken kekeleyen beyaz bir şoför, işçiler, öğretmen görünüşlü birkaç beyaz genç kız, çok iyi sorular soran Vikingsi bir delikanlı ve üstlerinden zenginlik akan iki-üç Maocu zenci kız... Hepsi sırlı-sıklam tutkun Baraka'ya. O konuşurken, örnek verirken, slogan atarken, soluklarını tutup dinliyorlar.

Baraka, gerçekten bir tür elektrik yayıyor çevresine. Öyle etkili bir sesi var ki, onu dinlerken devrimi kapının eşğinde sanabilirsiniz; dediklerine yürekten inandığından, şiirlerinde ve öykülerinde sık sık olmazı oldurtuyor zaten, çölde yağmuru yağdırıyor.

— Hiçbir yazarı orta-sınıf değerlerini savunuyor gerekçesiyle okumazlık etmeyin, diyor öğrencilerine. Shakespeare'i, Joyce'u iyice okuyun ki hangi değerlerle savaşmanız, hangilerini devralmanız gerektiği somut olarak belirsins kafanızda. Devrimci yazara en aykırı düşen tutum, sormadan kabullenmek, bilme-

den, öğrenmeden elemek, yadsımak ve böylece diyalektiğin yasalarını görmezlikten gelmektir.

Baraka'yı eskiye göre oldukça durulmuş sayıyor tanışları, seviniyorlar. Kitleleri ayağa kaldırmaktaki başarısının yanısıra özgün, yenilikçi yazarlığına da kimsenin itirazı yok. Zaten zenci yazarlar, farklı düşündüklerinde de birbirlerini kıyasıya eleştirmekten kaçınıyorlar. Bölünmenin, kamplaşmanın sakıncalarını çok yakından yaşamış bir ulusun insanları olarak.

Baraka, eski adıyla Leroi Jones, 1934 doğumlu. Kendi deyişiyle, *“kara burjuvaya yansıyan toplumsal gelişme düzmecesine karşı korunmak için batakhanelerden hiç ayrılmamış”* gençliğinde.

Üniversitedeki yazıhanesinde oturmuş, konuşuyoruz dersten sonra, Türkiye'den geldiğimi söyleyince razı oldu konuşmaya. Odasında ünlü sosyalist liderlerin fotoğrafları asılı. Başkan Mao'ya –öğretisi kadar kişiliğine de– büyük bir saygı duyuyor. Bu büyük saygının kökeninde, Çin Devrimi aracılığıyla Asya insanının, bir bakıma sarı ırkın, Batı'yı, yani bir bakıma beyaz insanı dize getirmesi, emperyalizme karşı şiirsel bir savaş vermesi yatıyor. Oldukça duygusal bir Maoculuk belki, ama gerçek.

Öldürülen Müslüman zenci lider Malcolm X'in uzun süre etkisinde kalmış Baraka, o yüzden bir Müslüman adı benimsemiş ama Müslüman olmamış. Zenci siyasa-yazın adamlarının birçoğu Mao'nun öğretisiyle olduğu kadar Müslümanlıkla da ilgilenmişler yaşamlarının belli dönemlerinde. Bütün dünyada, ezilen kara, sarı, kızılderiili yoksul sınıfdaşlarını birleştirecek yaygın bir ortak taban ararken karşılına hep bu iki seçenek dikilmiş: Mao ve Müslümanlık.

Birçoğu, Malcolm X gibi kaldırımlardan gelme, suç içinde yetişmiş kişiler; yaşamları caz şarkıcılarının yaşamlarına benziyor tıpatıp.

— Caz şarkıcılarımız bizim başaramadığımız ölçüde yaklaştılar halka, diyor Baraka. İşimiz çok güç. Onlardan devraldığımız devrimci geleneği çağdaş bir anlatımla vermek gerek. Yazdıklarımı elimden geldiğince yalınlaştırmaya çabalıyorum son günlerde.

Okurla sıcak bir ilişki kurma becerisi var zenci yazarlarda. Caza düşkünler, şiirde ve öyküde geleneksel caz temposu kolluyorlar. Köklerine inmeye, kölelik yıllarını irdelemeye de meraklılar. Bu konuda bilimsel incelemelerin yanısıra deneyimler, romanlar, oyunlar birbirini izliyor. Özeleştirme yapmaya, özgeçmişlerini okurdan gizlememeye, okurla özdeşleşmeye de büyük çaba gösteriyor bu yazarlar.

— Geri bıraktırılmış bütün ülkelerin dillerini öğrenmek istirdim, diyor Baraka. Örneğin Türkçeyi. İngilizce yeni ufuklar açmıyor bize, ezbere öğrendiğimiz Fransızca da. Öbür dilleri öğrenme imkânı olmaması, emperyalizmin yeni bir numarası elbet.

— Kimi eleştirmenler, diye soruyorum, 1954'teki Kaynaşma Akımı'ndan sonra kara-yazındaki geleneksel başkaldırı öğesinin gittikçe azaldığını ileri sürüyorlar. Ne dersin?

— Yok öyle birşey, diyor. Ortam değişti yalnızca, suskunluk ondan. Birara kara yazarlara ilgi duyma modası vardı. Fazla ileri gittikleri saptanınca, susturuldular, yapıtları yayımlanmaz oldu. Son kitabım yayımlanmadı bir türlü söz gelimi. Özellikle 1970 yılından sonra, kazandığımız hakların bir bölümü geri alınmaya kalkışıldı. Şimdi aynı yayın çevreleri, Latin Amerika yazınına el attılar, yeni sömürü alanı o.

— Fazla ileri gitmek derken ne kastediyorsun?

— Bir süre sonra zenci sorunları, tek başına ele alınmadı elbet, soyutlandı; bütün ortasınıf değerleri yadsındı, eleştirildi. Zenci sorunu, bir sınıf sorunu niteliği kazandı.

— Marcus Garvey konusunda ne düşünüyorsun?

Ertesi günkü dersine mutlaka gelmemi istiyor.

— Gece olacak nerdeyse, senin adına kaygılanırım sonra, diyor. Yabancı bir kentte, yabancı bir kıtadasın. İyi bak kendine.

Tuzu-kuru başkentliler bile gece görünmüyor ortalıkta. Başkentte gece 9'dan sonra sokakta dolaşma alışkanlığı yok. Baraka'ysa evine metroyla dönmek zorunda.

Yeni Zenci'nin doğuşuna gelmeden önce bazı beyaz yazarlarla bazı Tom Amca yazarların işlediği "Zenci" imgesine bir gözatalım.

Zenci, mutlu bir köledir onlara kalırsa. Beyin çocuklarını emzirir, onlara masallar anlatır, şarkılar öğretir. Kısaca, aileyle

kopmaz bağlar içindedir. Bu bağlar, kimi zaman kadın köleyi beyaz efendisinden çocuk doğurmaya götürecektik kadar sıkılaşır... Ama zavallı cahil zenci, özgürlüğünü kullanacak yetenekte değildir. Nasılsa beyaz efendisi onu kayıracak, gerektiğinde haklarından da haberi kılacaktır.

Özetlersek: Zenci, Amerikan edebiyatına kattığı zengin “yerel renk”le sevimli, zararsız bir masalcı-amcadır.

Yüzyılın başlarında bu imgeye karşı çıkan zenci düşünürlerin çoğu da –ilginçtir– beyazlara seslenme yöntemini seçerler. Mektuplar döşenir, bildiriler yayınlarlar, beyaz insandaki “iyilik” duygusunu, “sağduyuyu” işletmeye çalışırlar. Burada dinden söz etmenin tam sırası işte.

Beyaz İsa, bütün kurumlarıyla işbaşındadır. Zenci ya da Beyaz Hristiyan din adamlarının hemen hepsi “kardeşlikten” dem vururlar boyuna, kara adama “kardeşçe” bir düzen düşü aşılarlar.

Gerçi 1957’de Yüksek Mahkeme kararıyla topluma maledilen “Kaynaşma Akımı”nın yerleşmesinde, barışçıl yöntemlerin payını yadsıyamayız. Bu karar sonucunda, beyazlarla zencilerin aynı okullarda okuyabilmeleri, aynı taşıtlara binebilmeleri, aynı iş kolunda eşit ücret alabilmeleri güvence altına alındıysa, bunda Dr. Martin Luther King’in düzenlediği yürüyüşlerin, oturma grevlerinin de payı var. Dr. King’in ortasınıf ve üst-ortasınıftan gelen zencilere seslendiğini kabul edenler bile, onun davasını içtenlikle yürüttüğüne inanıyorlar, ona saygı duyuyorlar bu yüzden. Dr. King’in öldürülüşünden sonra büyük boyutlara ulaşan terör eylemlerinin kaynağını bu olayla barışçıl yöntemin de bir bakıma katledilişinde bulabiliriz.

I. Dünya Savaşı, birçok ulusu, ülkeyi yıkıma sürüklerken zencilere yepyeni ufuklar açıyor. Eskilerde, Kuzey-Güney İç Savaş’ından sonra dar çevreyi kırmayı, Güney’den Kuzey’deki büyük kentlere gelip iş bulmayı beceren Zenci toplulukları, Savaş sırasında dünyaya açılıyorlar bu kere ve yeni açmazlarla karşılaşılıyorlar. Ülkeleri uğruna en az beyazlar kadar canla başla savaştıkları halde, orduda ikinci sınıf yurttaş işlemi görüyor, üstlerince küçümseniyorlar. Bakıyorlar ki, başka ülkelerdeki “yabancı beyazlar” böylesine acımasız değil onlara karşı.

Ve neden sonra, savaş boyunca güvenceden yoksun, perişan bıraktıkları ailelerine döndüklerinde kendilerini “büyük bunalım”ın tam göbeğinde, vasıfsız işçiler kimliğiyle buluyorlar. Kanlı sokak çatışmalarında, grev kırmalarda, ırkçı gösterilerde hep hedef tahtası seçildiklerini kavıyorlar. Linç ediliyorlar, evleri ateşe veriliyor.

İşte o zaman Yeni Zenci; işçi-işveren ilişkileri üstüne, ekonomik sistemler üstüne kafa yormaya başlıyor, bilinçleniyor, Marks’la tanışıyor, kendi devrimci geleneğine eğiliyor.

Bu uzun serüvende nice önemli kilometre taşı var: en önemlilerinden biri de Marcus Garvey olayı. Olayın getirdiği soru, belki de olayı aşıyor: Zenciler için “tecrit” mi, “kaynaşma” mı?

Garvey’den önce nice düşün ve yazın adamı kendi ırklarının onurunu koruma savaşı vermiş. Bunlar arasında, 1905’teki Niyagara Konferansı’nı düzenleyen, zencilere beyazlar karşısında tam bir eşitlik tanınması gerektiği doğrultusunda bir manifesto yayımlayan W. E. Dubois’yı anmalıyız. Dubois, örgütünü, 1909’da kurulan ve özellikle genç zencilere seslenen NAAOP (Karaderililerin Gelişimi Ulusal Derneği) ile birleştirdiğinde, önemli bir baskı grubu oluşturuyor. Günümüze kadar süren Afrika Birliği kongrelerinin “babası” ününü kazanıyor. Zenciler, kısa sürede kendi yayın organlarına, kendi dergilerine, kendi tiyatrolarına sahip oluyorlar. Afrika inancını destekliyorlar.

Jamaika asıllı ünlü konuşmacı Marcus Garvey’in amacıysa Afrika’nın yalnızca kültür mirasını devralmak değil. Halkın karşısına, “Afrika’ya dönme” önerisiyle çıkıyor o; ataların zincirlere vurulup kölelik etmeye getirildiği bu yabancı, bu yadırgı ülkeyi bırakıp anayurda dönme önerisiyle.

Bugün, hemen herkes, Marcus Garvey’in önerisini gerçekleştirmesi olanaksız bir düş diye nitelemekte birleşiyor. Ne var ki Garvey’in özellikle emekçileri bir zamanlar çok etkilediği, karayazına büyük katkılarda bulunduğu da doğru. Halk onun aracılığıyla ne idüğü belirsiz “kaynaşma-integration” sözcüğünden kuşkulunmayı öğreniyor; kara sanatçılar, ayrı bir kültürün mirasçıları kimliğiyle görüyorlar kendilerini, geçmişin boyunduruğundan silkinip özgün deneylere, yeni biçimlere yöneliyorlar.

“Tecrit” kavramı bir ucuyla da Kara Müslümanlara kadar gidiyor.

9 Ekim

Chicago'daki Northwestern Üniversitesi'nde, romancı-öykü yazarı Leon Forrest ile konuşuyoruz bir saattir. Ona elimdeki listeyi uzatıp Türkçeye çevrilmesi gereken, daha doğrusu Türkiye'deki okurun ilgisini çekebilecek çağdaş kara yazarların ürünlerini, adlarını eklemesini rica etmiştim. Önce upuzun bir liste çıkardı, sonra konuşmamız koyulaşınca, birçoğunu silip attı.

— Aslına bakarsan, diyor, kara-yazında siyasa öylesine ağır basmaya başladı ki, artık peşine polis takılan her zenci delikanlı önemli bir yazar sayılmaya başlandı. Oysa Faulkner'la bütünlenen büyük, köklü bir yazın geleneğimiz var bizim. Davamız uğruna ölmemi isteyebilirler benden, ama yazın anlayışından ödün veremem.

Birtakım kitapçı adresleri yazıyor, "Bir daha nasılsa okumam" gerekçesiyle kitaplar armağan ediyor.

— Çok ilginç bir deney oldu bu, diyor. Biz yazarlar burada biraraya geldik mi, ya en son çalışmalarımızdan konuşuruz ya içki içeriz. Bir saattir –daha gitmiyorsun değil mi?– yalnızca yazın, sanat ve siyasa üstüne konuştuk. Türk yazını örneklerini nerelerde bulabilirim?

Marcus Garvey üstüne düşüncelerini öğrenmek istiyorum. İmamı Baraka, derste şöyle bir soru atmıştı ortaya: "Peki, emekçiler onca harcamayı göğüsleyip nasıl döneceklerdi Afrika'ya? E. J. Hoover'in bol keseden dağıttığı pasaportlarla, Rockefeller'in burslarıyla mı? Gidenlerin ne yaptığını gördük. Liberya örneği ortada. Orada, beyaz adamdan öğrendikleri sömürü düzenini acımasızca uyguladılar. Çoğu esnaftı çünkü. Hem var mı kaçmak? Burası yurdumuz bizim."

— Düşünceler çağdaş toplumda hızla değişiyor, diyor Leon Forrest. Bir olayı sonradan, geriye, o günlere bakarak yorumlamak kişiyi yanıltabilir. Bence Garvey o günlerde bir ulusun sıla özlemini açığa vurduğu, onurunu koruduğu için önemlidir.

Forrest'in eskiden birara Kara Müslümanlara katıldığını duymuştum ama bu konuyu açmamam gerektiğini seziyorum.

— Yeterince zamanın olsaydı, sana göremeyeceğin yerleri, mezbahaları, Chicago'nun güneyini gezdirirdim, diyor. Tanışman gereken kişilerin kentte olup olmadıklarını öğrendim. Sözgelimi Saul Bellow... Ama o da Nobel ödülünden aldığı parayı, boşanabilmek için son karısına verdiğinden, evden çıkamıyor, dünyaya küstü.

Amerika'da üniversiteler, ad yapmış yazın adamlarına açık. Yalnızca yazı yazarak geçim sağlama olanağından çoğu yazar yoksun. Üniversitelerde gençlerle diri ilişkiler kurabiliyor, özel atölyelerini yönetebiliyorlar. O yüzden de hep seferi haldeler konuk öğretim üyeleri.

Banliyö treniyle kırk dakikalık bir yoldan sonra oteldeyim. Gecekondu yörelerinden geçti tren, sonra bu alacakaranlık kente süzüldü. Chicago, gece hayatı açısından çok canlı bir kent. Yüksek yapılar göğü kapattığından, hep alacakaranlıkta. Saatin kaç olduğunu kestiremiyorsunuz. Rıhtım boyundaki yol, kamçılایıcı rüzgârı, her ülkede aynı kokan rıhtımıyla iç açıcı. Geceleri, gemi kampanaları, vinç gıcırtiları hiç kesilmiyor.

ABD'nin büyük kentlerinden gelen işadamları, firma temsilcileri, gece kulüplerini, barları, otel lobilerini tepeleme dolduruyorlar. Japonlar başta. İşadamları renk renk damalı, zevksiz takım elbiseler giyiyorlar. Tıpkı bizim taşralı zenginlerimiz gibi kadına “mal” gözüyle bakıyorlar. Teksaslıların ayaklarında hâlâ “böcek öldürücü” denen sivri burunlu pabuçlar, başlarında geniş kenarlı kovboy şapkaları var.

Bugün, Sanat Enstitüsü'nün önü tıklım tıklımdı; kuyruksız bekleyenler, Pompei kentinin yıkıntılarını görecekler. Ayaklarına kadar getirilen kalıntıları, yıkık kentin günlük yaşayışını, sanatını inceleyecekler. Okul çocukları çoğunlukta. Chagall, bu enstitüye güzel bir vitray armağan etmiş, Picasso da kente bir mobil yollamış.

Bilim Müzesi'nde çocuklar, telefonun evrimi, bilgisayarın, transistörün tarihçesi gibi konuları bütün duyularıyla kavıyorlar. Önlerindeki almacı kaldırdılar mı, karşılarındaki ekranda bir film oynamaya başlıyor, kulaklıktan, film üstüne bilgiler

duyuyorlar. Maden Ocaklarını, İnsan Anatomisini, Bir Bebeğin Oluşumunu dev maketlerin içinde dolaşarak, kan damarlarından, yumurtalıklardan geçerek kavıyorlar. Müzelerde haftanın belli günlerinde konuşmalar yapıyor, filmler gösteriliyor. Günlük yaşamdan uzak, donuk bölgeler değil müzeler.

Başkentte müzeler, Yunan etkisini yansıtıyordu. İlkçağ ürünlerinden Rönesans ustalarına, izlenimcilere, çağdaş afişlere, pop sanatına kadar her türden özgün yapıtlar sergileniyordu. Bahçelerde, alanlarda Henry Moore yontuları dolaşıyordu ayaklarınıza.

Kongre Kütüphanesi'nin arşiv bölümündeki memur, II. Abdülhamit'in armağanı nefis fotoğraf koleksiyonunu göstermişti. Osmanlı Ordu ve Donanması'nın fotoğrafları. İmza: Abdullah Frères. Bu arşiv, çiftlikleri ellerinden alınan köylülerin o günlerdeki yaşamına ilişkin belgeleri saptamak amacıyla kurulmuş. Kızılderili reisleri, araç gereçler, taşıtlar, Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* romanındaki kahırlı yüzler. Ünlü fotoğrafçılar görevlendirilmiş çekimle. 70.000 fotoğraf varmış, 120.000 de negatif.

Yeni Dünyalılar, müzelerinde boşluğa, beyazlığa, akan suya çok önem veriyorlar. Hiç olmazsa bir fiskeye ve bir göbek, bir çimenlik, dinletiler için küçük bir alan... Büyük müzelerde, mutlaka bir kafeterya.

Onca özgün yapıt görmenin, onca insanı kısa zamanda tanıyıp kavramanın tepe-sersemliğini atamadım üstümden daha. Artık biraz da sıradan insan yüzü, toprak parçası görmek istiyorum. Rehberim genç kızla Hayvanat Bahçesi'ne gittik, yapma gölde kürek çektik, iyi geldi biraz.

Akşam, oteldeki odamda notlarımı toparlarken Türkiye'de yaşayan okuru hangi sorunların ilgilendireceğini saptamaya çalışıyorum. Her izlenimini önemli sayan yazarlardan değilim. Renkli televizyondaki reklamlara bakıyorum bir yandan. Bizimkilere oranla daha ilkel, kimi gerçekten gülünç. "Bilmemne hazır kahvesi, annemin çekilmiş kahvesini aratmıyor," diyen ihtiyarlar, indirimli satışlara koşan ev kadınları falan.

Odamda iki tane çift kişilik yatak duruyor. Hangar gibi bir otel odası. Hani kovboy filmlerinde kahramanlar, bazan üç

günlüğüne bu bar üstü odalara kapanır kumar oynarlar. Yatak örtüsü, perdeler, halılar hep kıpkırmızı, işlemeli. Ne de olsa eskimiş bir görkemi yansıtıyor bu kent. Derken birara, yalnızlıktan kendi kendime konuştuğumu ayırdediyorum. Kendi ağzımdan anadilimi duymak geliyor içimden. “Dişini sık,” diyorum kendi kendime. “Yarın, Büyük Çayır’dan geçeceksin.”

Oysa Chicago yeni başladı daha. Burada Müslüman Zencilerin etkinliklerini araştırmak gerekirdi. Zamanında lider Elijah Muhammed’in açtığı tapınakları. Artık Springfield’e kaldı bu araştırma.

11 Ekim

Boş sayılabilecek bir trenle Büyük Çayır’dan geçiyoruz. Bitek, uzayıp giden topraklar. Fasulya tarlaları. Toprak, kapkara kesilmiş verimlilikten. Amerikalılar, treni unutmuş görünüyorlar. Bloomington’da bizden başka kimse yok istasyonda.

Carol Reitan’ın bürosundayız. Konumuz: Eşit Haklar Ek Yasası.

Illinois Eyaleti, bu yasanın meclisten onay almadığı 7 eyaletten biri. Bu arada Kongre, son onay tarihini 22 Mart 1979’a kadar uzattı. O tarihte yeterli oy alınırsa, yasa, ABD Anayasası’na eklenmiş olacak. Carol Reitan bu yılın seçimlerinde Eyalet Senatosu adayı. Amerika’nın ilk kadın belediye başkanlarından. Güleç, konuşkan bir kadın. Eşit Haklar Ek Yasası’nın bu yörede neden onay almadığını açıklarken toplumunun bir kesitini de sunuyor gözler önüne:

— Bizim yörede politika, kirli iş sayılır, diyor. Kadınların siyasal yaşama atılmaları erkeklerce hiç hoş karşılanmaz. Onların evlerinde oturup çocuk yetiştirmeleri beklenir. Oy vermekten bile kaçınır kadınlar çoğu kere. Aile bağlarının kendilerini doğal olarak koruduğuna öylesine inanmışlar ki...

Kadınlar Üstüne Araştırmalar Uluslararası Merkezi’nde Üçüncü Dünya Kadınları’nın sorunlarını araştıran Mısırlı uzman Nadia Youssef de bu korunma sorununu, bu yanılgıyı ele almıştı ko-

nuşurken. Amerikalı kadınların; geri bıraktırılmış ülkelerdeki kadının ailesince korunduğunu, gözetildiğini, dilediğinde baba evine dönmede özgür olduğunu sandıklarını belirtmişti.

Doğulu kadınlara imreniyorlarmış!

— Bu tutucu kadınların oylarını toplamak için ne gibi yöntemlere başvuruyorsun? diyorum Carol'a.

— Çoluk çocuğu biraraya toplayıp durmadan fotoğraf çek-tirmek gerekiyor. Benim de bir evim ve yetişkin çocuklarım olduğuna inanmaları şart. Çalışan kadının evini boşladığını öğretmiş erkekleri onlara. Sonra kılığına özen göstereceksin, göze çarpmayan şeyler giyeceksin. Seçim bildirilerimi, afişleri görmedin mi yoksa?

— Geniş tabanlı demokratik kadın örgütleri konusunda ne düşünüyorsun?

— Öyle bir örgüt olamıyor, diyor Carol. Çok denedik. Baştan, ekonomik özgürlüklerin elde edilmesi uğrunda savaşılmaya herkes peki diyor ama sonra işler değişiyor. Sosyalistler, dudak büküyorlar bu tür çabalara, ılımlılar da konuyu saptırıyorlar.

Eşit Haklar Ek Yasası şöyle:

“Madde 1: Yasa güvencesine alınmış eşitlik hakları, ABD Meclisi, ya da herhangi bir eyalet tarafından cinsiyet ayrımı gözetilerek çiğnenemez, kısıtlanamaz.

Madde 2: Kongre, bu maddenin koşullarının gerçekleştirilmesini, gerekli yasaları çıkararak sağlama yetkisine sahip olacaktır.

Madde 3: Ek yasa, onay tarihinden iki yıl sonra yürürlüğe girecektir.”

Anayasaya yeni maddeler ekleme yöntemi, ABD’de devrimci bir yasama aşaması sayılıyor. 200 yılda yalnızca 26 kere başvurulmuş bir yöntem.

1968’de 14. Ek Yasa, Yüksek Mahkeme’ce onaylanana kadar, ırk ayrımı gütmek yasadışı sayılmıyormuş. O günden bu yana –hele 1960’larda yurttaşlık hakları akımı yerine oturduktan sonra– Yüksek Mahkeme’nin kararları, ırk ayrımının yasaklanması doğrultusunda büyük bir tutarlılık göstermiş, oysa kadın-erkek eşitliğine ilişkin kararlarda aynı tutarlılık görülüyor. Tek tek başvuruların büyük para ve zaman kaybına yol açacağını dü-

şünen Eşit Haklar savunucuları, ek bir yasayla sorunu kökten çözümleme yolunu seçmişler. Son iki madde, Kongre'nin yasayı yalnızca yürürlüğe sokmada yaptırım gücünü kullanacağını, eyaletleri ondan sonra kendi yasalarıyla başbaşa bırakacağını belirtiyor; iki yıllık süre de eyaletlere, gerekli hazırlıkların tamamlanması için tanınıyor.

Amerikalı kadının durumuna bir gözatalım şimdi. Günümüzde, erkekle aynı öğrenimi, eğitimi görmüş bir Amerikalı kadının, çalıştığı iş kolunda erkeğe oranla çok daha düşük ücret aldığını görüyoruz: erkeğin aldığı bir dolara karşılık altmış dokuz sent.

Okullarda kız öğrencilere, cinsiyete dayanan ayrımlar uygulanabiliyor; sözelimi, gelişkin araştırma laboratuvarları olan liselere alınmıyor, belli birtakım mesleklere girmeye zorlanıyorlar. Ufak tefek adi suçlarda kadınlar, erkeklere göre çok daha ağır cezalara çarptırılıyorlar.

Amerikalı kadın, ev kadını mı yoksa çalışan bir kadın mı olacağına özgürce karar veremiyor. Ev eşyasını, ailenin ortak gelirini, erkeğin malı sayıyor yasalar. Yani ev erkeği, parasını istediği gibi kullanabiliyor, eşyaları dilediğinde satabiliyor ailesine danışma gereğini duymadan. Kadın ancak boşanma isteğiyle mahkemeye başvurduğunda erkeği evin geçimini sağlamaya zorlayabiliyor. Amerikalı kadın da –bir anlamda– bizdeki kadın gibi ikinci sınıf bir yurttaş. Eşit Haklar savunucuları, ev kadınının, erkeğin eline bakan, ondan birtakım incelikler bekleyen bir asalak görünümünden kurtarmak da istiyorlar. Ev işine karşı sosyal güvence, sigorta diyorlar. Üstelik evi yürütme ve çocukların bakımı eşlerin hangisinin sorumluluğu altındaysa, kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin bu güvenceden o eş yararlanmalı diyorlar. Evliliğin ancak o zaman onurlu, sağlam, bilinçli bir birliktelik katına yükseleceğini savunuyorlar: aileye katkı oranında güvence payı. Daha beş yıl önceye kadar kadınların avukatlık yapmalarının, jüri üyesi olmalarının yasaklanabildiği, gebeliğin ücretli izin gerektirecek bir durum sayılmadığı, ev kadınlarının çocukların başında bulunmaları gerektiği özrüyle fazla mesaiden yoksun bırakıldığı bir ülkede seslerini yükseltmeye çalışıyorlar. Çalışan Kadınlar Örgütü, Ulusal Kadın Birliği,

Kadın Hakları Komisyonu, yayınladıkları sayısız bildiriler, sorulu-yanıtlı broşürlerle kadınları uyandırmaya çalışıyorlar. Uluslararası Kadın Yılı dolayısıyla Amerikalı kadının durumunu yansıtan Ulusal Komisyon raporu koskocaman bir cilt tutuyor: “Daha mükemmel bir birliğe doğru...”

Din grupları, katolik örgütler, rahibeler birliği “insanların Tanrı önündeki eşitliği”, “Kadının, yıllar boyunca açığa çıkmamış birikimine dünyanın gereksinme duyduğu” gerekçeleriyle Eşit Haklar Akımı’nı destekliyorlar. Senatörlerle gelmiş geçmiş bütün ABD Başkanları da... Peki bunca patırtı niye?

Louellen Laurenti, Eyalet Üniversitesi’nde kadın hakları konusunda ders veriyor.

— İsimizi güçleştiren, diyor, bu yasanın Kadın Özgürlüğü Akımı’na bağlı sanılması... Kadın Özgürlüğü Akımı 1960’larda başladı. Ulusal Kadınlar Birliği’yse 1949’dan beri çalışıyor: ‘Kadın’ ayrımı kadar ‘Erkek’ ayrımı da gözetilmesin savıyla. Birtakım özgürlükçü arkadaşlar çabamızı büyük ölçüde baltadılar, savunduğumuz ilkelere gölge düşürdüler. ‘His’ sıfatı erkeği çağrıştırdığından, ‘Tarih-History’ sözcüğünü, kadın iyelik sıfatı olan ‘her’ ile bağdaştırarak “Herstory” diye kullandılar. Kürtaj gibi, eşcinsellerin aralarında evlenme hakkı gibi bu yasayla ilgisi olmayan sorunları gündeme getirdiler. Kürtaj yalnızca kadınları ilgilendiren bir sorun olduğundan, bizim bu konuda yan tutmamız sözkonusu değil. Eşcinsel evlilikleriye, eyalet yasalarının zaten yasaklanmış. Yasanın halk arasında kuşkuyla karşılanması biraz da bu yüzden... Bizim amacımız aslında devletin yurttışı bir köşeye sıkıştırmasına, olanaklarını sınırlandırmasına karşı çıkmak, erkeklerin haklarını da savunmak yani, yoksa kadın-erkek arasındaki doğal ayrımı nasıl ortadan kaldırabiliriz ki?

Yarın yine aynı eyalette, ama biraz ötedeki Springfield’de olacağım. Bir saat kadar, tren penceresinden çayırı gözledikten sonra, suikastla öldürülen başkan, haklar savunucusu Abraham Lincoln’ün siyasal yaşama atılmadan önce altı yılını geçirdiği, hukuk öğrenimini tamamladığı kasabada.

12 Ekim

Büyük Çayır'daki "Küçük Evler", TV dizisindeki taş çıkartırcasına iyi korunmuş. Springfield'de, ekmeklerini kendi pişiren, yünlerini evde eğiren, sabunlarını, yağlarını kendi yapan kadınlar var daha.

Amerikalılar, çocuksu sayılabilecek bir tutkuyla bağlanmışlar kısacık tarihlerine. Lincoln'un evi, eski meclis binası, büyük bir özenle korunuyor. New Salem kasabasında, Batı'ya göçü başlatan ailelerin kulübelerini, tarım gereçlerini, göç arabalarını görebiliyorsunuz. Televizyoncular çekim için buraları kullanmaya geldiklerinde, belli bir ödemede bulunuyorlarmış. Bu paralar kentin tarihsel havasını diriltmede kullanılıyor. ABD'nin bütün kentlerinde bir eskiye dönüş, onarım çabası göze çarpıyor. Yeni mahalleler yıkılıp, eski mahalleler kuruluyor.

Beni gezdiren hamarat ev kadını da geleneğine çok düşkün. Yine de benzerlerine göre oldukça ilerici. Eşit Haklar Yasası, bir noktada düşündürüyormuş onu: "Ben bana kadın gibi davranmalarını isterim erkeklerin," diyor. Demek yasayı destekleyen erkek senatörün dediğini okumamış: "Hanımlar! Bu yasa onay aldıktan sonra, kabalığından yakındığımız erkekler nasıl ansızın incelmeyeceklerse, centilmenler de eski inceliklerini elden bırakmayacaklar, korkmayın!"

New Salem'in toprak kadar eski bir nalbantı var. Lincoln'un ef-sane atına bakıyor. Karısı geçenlerde ölünce, iyice yalnız kalmış. Lincoln'un ünlü atı "Dördü de Sekili" bir yolculuk sırasında yitip gitmiş. O eyaletten, eski ata tıpatıp benzeyen bir at armağan etmişler kasabaya. Ama bizim nalbantı bu tıpatıp benzerliğe inandırmak olarak dışı. İlkide bir fotoğrafları karıştırıp eski atla yeni atı karşılaştırıyor. At da huzursuz bir hayvan olmuş zavallı, eşiniyor boyuna.

Kasabanın renkli kişilerinden biri de, geçenlerde 100 yaşını dolduran doktor. Beni karşılamak için traş olmaya berbere gitmiş, ne çare ki berber yerinde değilmiş. Karşılaşamadık.

Akşam, bir lisede düzenlenen tartışmaya gidiyorum. Eşit Haklar Yasası savunucularından Avukat Karen de Crew ile yasaya karşı

çıkan akımın ağır topu sayılan Phyllis Schafley tartışacaklar: “Kadınlar, İnsanlar ve Eşit Haklar Yasası”.

Phyllis Schafley, halka kendini bir avukatın karısı, altı çocuk anası bir ev kadını olarak tanıtıyor, çocuklarını emzirerek büyüttüğünü övünçle belirtiyor. Dokuz kitap yazmış. Sonuncusunun adı, “Olumlu Kadının Gücü”. Kişisel yaşamıyla, giyinişi, konuşuşuyla büyük ilgi topluyor. Bu akşam da her zamanki gibi koyu pembe bir giysi var üstünde, saçlarını topuz yapmış. Kulaklarında inci küpeler, yakasında altın bir iğne, ayaklarında alçak topuklu pabuçlar. Tam bir hanımefendi görünümünde. Bacaklarını yanyana tutmaya çok dikkat ediyor. Çabuk kızmıyor. Gençlerin tepkilerini zarif bir gülümsemeyle geçiştirmeyi beceriyor. Konuşması gerçekten o kadar akıcı ki, ne söylediğinden çok, sesi ilgilendiriyor dinleyenleri.

Bütün demagoglar gibi usta, soruları yanıtlamadan yeni sorulara geçiyor, yanıtını yüzdeyüz bildiği sorular sormaktan, gerçekleri çarpıtmaktan hiç geri kalmıyor.

Kim bu Schafley? Schafley, aslında bir villada oturuyor, çok zengin bir avukatın karısı, özel şoförü, özel uşağı falan var. Kaynağı açık seçik bilinmeyen dolgun bir bütçeyle, yasanın çıkışını engellemeye çalışıyor. Şimdiye kadar çok başarılı olmuş. İnsanı öfkeden çıldırtacak laflar saçmadığı halde ortasınıftan gelme yaşlılar, çılgın gibi alkışlıyorlar bu güneyli dilberi.

— Biz, diyor, biz anayurt kadınları, diyor, geceyarısı hastanedeki odamıza ‘muayene edeceğim’ gerekçesiyle dalsınlar diye mi para vereceğiz erkek doktorlara?

Yasa onay alırsa hastanelerde kadınlarla erkeklerin aynı koğuştta yatma olasılığını eleştiriyor güya. Oysa “mahremiyet hakkı”, zaten yurttaşlara Anayasaca tanınmış bir hak, yasanın bununla ne ilgisi var?

— Geçenlerde, diyor, kadın bir gazeteci futbolcuların soyunma odalarına dalmış, rezaleti düşünün. İşte Eşit Haklar Yasası kampanyasının sonuçlarından biri daha.

Nedense belden aşağı örnekler vermeye pek düşkün bu zarif hanım.

Karen de Crew soruyor:

— Kadınların askere alınmasına karşıyım, diyorsunuz. Oysa

kadınlar da erkekler kadar çekerler savaşın acısını. Savaşta kadının erkeğine yardımcı olması olağan sayılmalı. Üstelik Kongre, kadınları gerektiğinde askere alma yetkisine şimdi de sahip.

— Bir dakika, diye atılıyor gençlerden biri. Çocuklarınız Vietnam'da savaşıyorsa, aralarında yine cinsiyet ayrımı güder miydiniz? Sakın yanlış anlamayın, biz hepten karşıyız savaşa.

Schafley'nin inanılmaz yanıtı şöyle: "Kızım eve geç gelirse onu oğlumdan daha çok merak ederim." Geç kalma ile savaş...

Korkunç bir bencilliğin, sinsi hesapların kadını Schafley.

— Bizim asıl suçumuz, demişti Louellen, sağcılar arasından bu toplumu etkileyecek birinin artık asla çıkmayacağını sanmamız.

Yazar Lillian Hellman, *Şarlatanlar Dönemi* adlı kitabında, "Belleği çok zayıf bir ulusuz biz," derken aynı gerçeğe parmak basıyordu. Onlar parmak basadursunlar, Schafley halkı parmağında oynatıyor. Şimdilik. Eşit Haklar Yasası'nın onaydan geçmesi onu bozguna uğratmak açısından da önemli. "Kadının yeri evidir, çocuklarının yanındır," diyor olumlu kadınıımız. Kendisinin siyasal yaşamda işi gücü ne acaba?

Güne ek:

Polly, başkentte oturan yetenekli bir film yönetmeni. Son filmini yaparken evin ufak tefegini gözden geçirmeyi aksattığından ötürü üzüldü duruyor. Çamaşırlar birikmiş; çocukları, sırf inat olsun diye odalarını toplamamışlar.

Margaret Cowden, Illinois Kadın Hakları Komisyonu Başkanı. Büroya uğradığımda kitapları paket ediyordu. Ter içindeydi. "Taşınmıyoruz," dedi. "Hamallar geciktiriler, yardım eden de yok. Kusura bakma, hep böyle leş gibi değilimdir." Canayakın bir kadın. Üstüne geçirdiği kot pantolonla hamalların işini görmekten kaçınmıyor. Görevi, yoksul bölgeleri taramak, kadınların sorunlarının kökenine inmek, bölge şeriflerinin ifadelerini alıp evliliklerdeki kavga-dövüşlerin nedenlerini saptamak, evde işkence gören kadınlara kalacak yer bulmak.

Dolores, Kongre Kütüphanesi'nin, Latin Amerika, Portekiz ve İspanyol Yazını Bölümü'nde yayın yönetmeni. Öykü yazarı.

“Bu ülke,” diyor, “cömert Akdeniz kıyılarına benzemez. Burada insanlar daha hesaplıdır. Ama sana doğruyu söylüyeyim mi, buraya gelmeseydim asla öykü yazamazdım. Vakit bulamazdım. Ortadoğu’da, Latin Amerika’da kadın yazara hiç saygı gösterilmiyor. Eve gelenleri önce evin kadını olarak ağırlamak zorundasın. Tam o sırada bir öykü düşünüyormuşsun, kimin umurunda... Burada hiç değilse zaman kavramı var, herkes zamana saygılı.”

Myra, üniversitede İngiliz dili ve yazını bölümünü yönetiyor. Genç bir şair. Aylığının ve zamanının yetersizliğinden yakınıyor. Ancak gecelerini şiire ayırabiliyormuş.

Anne Moody, New York’lu kara derili genç bir romancı kız, Heinrich Böll’ün çok önemsedığı bir romancı. “Belki de aslında bizi bu büyük kent kargaşası, bu büyük gerginlik ayakta tutuyor,” diye açıklıyor.

Dünyanın her yerinde aynı çabayı sürdürmeye çalışan kadınlar, yüzyıllardır birikmiş kirli çamaşırları yıkamaya, bulaşıkları devirmeye sıvanmışlar sanki. Kapitalist ülkede de durum değişmiyor.

14 Ekim

Jackson Mississippi... Bu gece Vali Konağı’nda konuğuz. Konak müzeymiş aslında, Vali de ilerici, sanata düşkün bir adammış.

Zenci yazar Margaret Walker’la bir lokantada buluşuyoruz. Kısa bir sessizlik oluyor önce. Zencilerle beyazlar yanyana geldiklerinde artık beklemeye alıştığım bir suskunluk, bir karşılıklı anlayış gösterme dönemi.

Rehberim genç kız, “Çoğu aydın” diye uyardı beni, “kafalarıyla ve gönülleriyle zenci davasından yana olanlar bile, bir masada zencilerle oturmamışlardır. Görüyorsun, iki taraf da ne yapacağını, ne diyeceğini şaşıyor. İnanmak başka, uygulama başka.”

Bizi lokantaya kolejin eski güzellik kraliçesi götürdü. Gerçekten çok güzel bir kız. Amerikalıların bayıldıkları, “ışıl-tılı güzelliğin” inanılmaz bir temsilcisi. Nişanlısı da en ünlü Amerikan futbolcularından biriymiş. Bana mutlaka bir bilet

ayırtırmış San Francisco'daki maça. *Chorus Line* müzikalini, modern dansları gördüm, Amerikansı bir gösteri olarak bir maç kaldı geriye.

Margaret Walker, olgun bir yazar. Beni "beyaz" olarak görmüyor, ama bizim kraliçe onun için fazla beyaz. *Piknik* filmindeki Kim Novak'ı andırıyor. William Holden gibi bir zıpçıktı delikanlının yolu buralara düşmezse, hep aynı korunmalı çevrede yaşar ömrü boyunca. Magazinleri, fotoromanları bile aşan düşsel yaşam öyküsünü tamamlar. Ağabeylerin, ailenin koruyuculuğu, anlayışlı, "ileri gitmeyen" erkek arkadaşlar... Belki özgürce seçmediği ama alabildiğine ayak uydurduğu bu çevrede yaşıyor kraliçe.

Bayan Walker'la yemek pişirmekten konuşuyoruz. İyi yemek pişirmekle övünüyor.

Akrabalarının yatıya gelip haftalarca kalmalarından yakınıyor.

— Öğretmenlikten sandığım kadar hoşlanmadığımı yeni kavradım, diyor. Yazmayı nasıl seviyorum bilsen...

İkimiz de konuyu siyah-beyaz ayrımına getirmemeye çalışıyoruz masadaki beyaz genç kızları düşünerek. Eee, Mississippi burası. Ünlü zenci lider Medgar Evers'in öldürüldüğü, gencecik oğlanların beyaz kadınlara yanbaktıkları gerekçesiyle linç edildiği tutucu bölge.

Kraliçe, birara nedense beni aydınlatmak gereğini duyuyor. "Mississippi'de beyazların zencilere kin güttüklerini söylerler. Hepsi dedikodu," diyor. "Biz gül gibi geçiniriz kendi aramızda."

Buz gibi bir sessizlik. Bir fırtına öncesi sessizliği.

Bayan Walker'ın kolunu sıkıyorum hafifçe. Ama artık kendini tutamıyor. "Sen ne diyorsun kızım?" diye patlıyor. "Daha on yıl öncesine kadar böyle bir lokantaya adım atamıyordum ben!"

Kraliçenin dudakları titriyor. "Özür dilerim," diyor. "Bilmiyordum, inanın!"

Çevresindeki koruyucu aile duvarı çatırdıyor bir an. Gerçekten bilmiyor, yalan değil. Çoğu Amerikalı gibi, değil başka ülkelerin sorunlarını, kendi toplumunun sorunlarını bile bilmiyor. ABD'nin bölge televizyonlarında, yerel gazetelerinde öbür eyaletlere ilişkin haberler bile pek yok. Bellibaşlı gazeteler ya

gelmiyor ya çok uzun sürede varıyor buralara. Varsa yoksa spor, maç, televizyon dizileri, reklamlar. Papa'nın seçilişi, İran'daki Şah'ın açmazı olmasaydı dünyada başka ülkeler olduğunu unuttuğum. Konuyu benden duyan aydın bir kadının sözleri kulağımda: "Şah'ın aşağılık bir adam olduğunu yazsanız. Mutlaka yazın n'olur..."

Bayan Walker'ın yanıtı, bir şamar gibi iniyor kızın yüzüne:

— İnanıyorum, diyor. İnanıyorum da, bilmeme hakkını nereden buluyorsun kendinde?

İyi ki bir süre sonra kızı arabasıyla almaya geliyor Bayan Walker'ı. Sevilen romanı *Jubilee*'yi (Yıldönümü) bölüm bölüm çalıp *Kökler* romanına kattığı için Alex Haley'ye dava açmış. Şimdi sürekli tehdit ediliyormuş. Masada hiçbir şey olmamış gibi davranmayı sürdürüyoruz. Bu da bana koyuyor. "Hadi bir gece kulübünde müzik dinleyelim," diyorum.

Elvis Presley türünde müzik çalınan güzel bir gece kulübü. Kraliçe, yan masadaki dostlarına gidiyor birara. Bizim masaya da genç bir adam yaklaşıyor. "Oturabilir miyim?"

Ne demem gerektiğini düşünmeye çalışıyorum.

— Yanlış anlamayın, diye atılıyor, karımla arkadaşlar yandaki masadalar. Söyledim buraya geleceğimi. Sizde bildik bir hava, birşeyler var. Sanki konuşursak, biraz iyi gelecek...

Konuşurken elleri titriyor, kekeliyor. Çok içmiş gerçi ama sarhoş değil, kaskatı. Vietnam'da savaşmış çoğu genç gibi geçmişini gizliyor, utanıyor. Kendi aralarında apayrı bir kuşak oluşturuyor bu gençler. Dilleri apayrı. O dilde bir Vietnam romanı yazılmamış daha.

Kolay mı? Savaş, korku, umutsuzluk, yabancı, zorlu bir iklimde aylar geçirmek, bunalımlar atlatmak? Sonra sizi inandırdığınız bir dava uğruna savaşa yollayan toplumuza döndüğünüzde "hain" damgası yemek? Vietnam Savaşı'nın Amerikan halkının yakından bildiği ilk savaş olduğu söyleniyor. "Hiroşima'ya baba başkanın emriyle bomba atıldığına göre mutlaka işin içinde bir iş vardı, gerekiyordu da ondan, biz atmasaydık onlar atardı" gibi fikirler yürüten halk, Vietnam

Savaşı'nı televizyon aracılığıyla odasında yemek yerken izlemiş, savaşılanları yenildikleri için de bağışlamıyor, savaşa katıldıkları için de... Savaşan gençler bu yüzden toplumun dışına itilmişler.

Genç adam, Doğu'yu çok özlediğini belirtiyor. İçeride kapanık biriyken, Doğu'da konuşmayı öğrenmiş, ayaküstü güzel ilişkiler kurmayı. Oysa şimdi yazınında, gözler kamaştırıcı atılımlarla dolu, günlük yaşamıyla tutucu bu yörede günlerini geçirmek zorunda. Haftada iki gece bu kulübe gelip müzik dinliyorlarmış.

— Yarın gece de gelsenize buraya, diyor, hiç değilse bir haftalık daha konuşalım.

Ne yazık ki yarın gidiyoruz. Memphis'e. Rehberim bir araba kiralayacak, Mississippi Irmağı'nı oraya kadar kovalayacağız. Rehberim genç, kültürlü bir kız. Üniversite öğrencisi. Çevirmen olarak değil, elim ayağım olma görevini üstlenerek yardım ediyor bana. Araba kullanıyor, telefonları ediyor, kitapları paketliyor. Bu işin keyif yanı ağır bastığından, nerdeyse devletten ücret almaya utanacak. Bir de, tanıştığımız yazarların kitaplarını satın almaya, verilen armağan kitapları oburca okumaya başlamaz mı? Rahatı kaçan ağaca döndü.

Genç adam isteksizce kalktı masamızdan.

15 Ekim

Portakal suyu, kızarmış ekmekle tereyağ, salam, reçel, kahve ve "gritts" denilen bir çeşit lapa. Pırıl pırıl keten örtüler, gümüş takımlar... Geleneksel Güney konukseverliği. Koca konakta çıt çıkmıyor. Köle dönemini çağrıştıran kara uşak, yüzüne takılı kalan anlamsız gülümsemeyle koşuşturuyor.

Kuzeydeki büyük kentlerde, hızlı yaşam gereği, sabah kahvaltısı öğle yemeğine ulanıyordu. Saat onbir dolaylarında meyve suyu ya da içki eşliğinde omleti andıran birşey yeniyordu: *Chili*. Mantarlısı var, ıspanaklısı var. Kafeteryalarda içki satılmıyor. En gözde yemekler, hindili ya da tavuklu sandviçler, hamburger, tornadan çıkmış gibi bir örnek avokadoların yanısıra konser-

ve bira. Bizim “nefis dönerimiz”in yerine de “sosisli sandviç.” Lokantaya ayıracak vakit yok. İş günü saat 8.00’de başlıyor. 15.00’de bitiyor. Ama akşam 20.00’den önce de trafik kargaşası yüzünden evine dönemeyenler var.

Burası taşra ama, zaman da yol da uzayıp gidiyor. Pamuk tarlalarından geçiyoruz. Ağaçların yaprakları kıpkızıl mevsim gereği. Hava, nerdeyse yaza dönecek. Duru, pırıl pırıl bir gök. Yolum iki yanında köy peyniri, naylon çorap, sabun tozu falan satan tek tük küçük köy bakkalları, benzin istasyonları... Radyoda, liste başı şarkılar çalıyor. Bu yılın gözde şarkıları da aşk, unutulmak ve ayrılık üstüne. Ama Latin Amerika’ya özgü, bir yarışa koşulma izlenimi veren disko temposu eşliğinde...

Öğleye doğru Greenville’e, bahçeli evlere sapıyoruz. Yol, ormana giriyor ansızın, dev bitkiler sarıyor ortalığı. Sincaplar arabanın önünden sekip geçiyor.

Romancı Ellen Douglas’ın evi burada. Kocasıyla caz müzikçisi oğlu (o da, bugün gelmiş New Orleans’tan) hep birlikte sofrayı hazırlamışlar. Bay Douglas, tropikal bitkiler yetiştirmeye çok düşkün. Joyce’tan Faulkner’a kadar sürüyle ünlü yazarın imzalı kitapları var kitaplığında. Hemen Nâzım’dan giriyoruz söze.

Niye gizlemeli, Amerikalı kadınlar bizlere benziyorlar. Evleri kullanılabiliyor. Haber vermeden pat diye birbirlerini yokluyorlar, evlerini konuklarına açıyorlar. İngilizlere özgü serinlik, Fransız aydınlarına özgü yüksekten bakan tavır, Almanlara özgü iç kapayıcı ciddilik yok onlarda. Şakacı, yapmacıksız insanlar. Görevlerini, mevkilerini “kartvizit” gibi sunma çabasında değiller, hava atanlara çok gülüyorlar.

Bulaşıkları birlikte topladıktan sonra Ellen’la Mississippi kıyısında dolaşmaya çıkıyoruz. Kıyı şeridi dolmuş bu güneşli günde. Irmak çamur rengine akıyor, çok kirli.

— Zenci mahallelerini gezelim, diyor Ellen. Burada, güneyde bir beyaz olarak yetişmenin ne güç olduğunu kestiremezsin. Zencilerin blokları hâlâ ayrı. Üç-beş yıl önceye kadar zenci delikanlılar bir motosiklet bile alamıyorlardı.

Devletin yoksullar için yaptırdığı “dubleks” yapılardan söz edi-

yor. Şaşkınlıktan ağzım bir karış açık! Meğer burada “dubleks” sözcüğü iki ailenin birlikte barındığı ev anlamına geliyormuş!

Greenville, ayrıcalıklı bir huzur bölgesi. Başkentte, sinema dekorunu andıran sanatçılar mahallesi Georgetown, Bloomington’un büyük kısmı, hep kara derililerden arındırılmış huzur bölgeleri sayılıyor. Kiralar çok yüksek o yüzden.

— Evimizi bir zenci dostumuza kiralayamayız istesek de, diyor Ellen. “Zencisever” diye bir damga yedik çevreden. Başımıza iş açılabilir. Mahalle heyeti zaten izin vermez ya. Ama baskılar üstü kapalı yürütülür tabii.

— Çocukları büyütene kadar yazamadım, diyor Ellen. Şimdi arayı kapamaya çalışıyorum.

Douglas çifti, kasabada gidilecek hiçbir yer olmadığını ileri sürüp akşam yemeğine de alıkoyuyorlar bizi. “Çarşıdan Meksika böreği aldırırız, bir de salata yaptık mı, tamam” diyor Ellen.

Evlerde, lokantalarda görünen o korkunç protein oburluğu bu evde yok. Yemekten önce kokteyl, yemekte şarap, sonra kahveyle konyak. Ama fazla acele etmeyeyim genellemekte. Bu aile sıradan bir aile sayılmaz, hiçbir ülkede.

16 Ekim

Sabah yedide yoldayız. Aynı ağaçlık ıssız yol şeridini izleyip son durağa geliyoruz: Faulkner’in evi. Güney’in yetiştirdiği bu evrensel yazarı baş tacı etmiş Amerikalılar. Evi bize bir Faulkner uzmanı gezdiriyor. Çok sade bir ev, eşyaların çoğunu Faulkner kendi yapmış, çok iyi bir marangozmuş. Duvarlarda romanların taslakları yazılı, hangi günlerde hangi bölümlerin ele alınacağı... Mezarı rüzgârlı bir bayırda, ailenin kendisi yüzünden bu soyadını benimsemekten kaçınan bireylerinin mezarlarıyla birlikte; Faulkner, romanlarında, öykülerinde sık sık işlediği zenci lalanın taşına şöyle yazmış: “Beyaz çocukların seninle övünç duyacaklar.” Kendisinden söz edenler, “Kitapları yaptı ve öldü” desinler istermiş.

Mississippi Üniversitesi'nde duvarlardaki kurşun izleri duruyor. Zenci öğrenciler okula alındıklarında çıkan çatışmanın anıları. Çevredeki roman-kişileriyle tanışıyor, roman mekânlarını geziyoruz. Profesörler, Faulkner'ın Türkiye'de tanınmasına, sevilmesine çok şaşıyorlar. "Bu kadar yoğun ilişkiler sizi yormuş olmalı," diyor bizi ağırlayan görevli. "New Orleans'ta biraz tatil yapın."

New Orleans'ta bir gece dışarı çıkabilsek bari... Karanlığı özledim.

18 Ekim

Bizim Çiçek Pasajı'nı genişletip büyük bir mahalleye yayın: "Fransız Mahallesi" olsun adı. Sokaklara içki adları verip, fenerler yerleştirin. Rıhtıma da bir nehir gemisi demirlesin. T. Williams'ın "Desire" adlı tramvayının önüne... Amerikalılara "turist" gözüyle bakan Fransız asıllı, dışı kent New Orleans'ın ana özelliklerini görmüş gibi olursunuz.

Sabah, oymalı demirlerin arasından pencereden baktınız mı, caz sesi gelecek kulaklarınıza. Herkes kaldırımlara çökmüş, bira içiyor. Saat onda, barlarda caz seansları, özel sinemalarda seks filmleri, barlarda seks gösterileri başlamış bile. Rıhtıma açılan sokakları, ressamlarla turistler doldurmuş. Ve faytonlar. Güzel fahişeler, eski devirlere öykünen incecik ökçeli pabuçları, dikişli çorapları, tüylü ve tüllü şapkaları, kürk etelleriyle, bar taburelerine tünemişler, müşteri bekliyorlar. Saat dörtte bir sessizlik çöküyor kente: dinlenme saati, geceye hazırlık. Her şeyin böyle apaçık gözler önünde olmasından huylananlar, "Günah Kenti" adını takmışlar New Orleans'a. Ama burada, gece sokakta tek başınıza rahatça dolaşabiliyorsunuz. Caz Koruma Derneği'ne gidip müzik dinleyebiliyorsunuz. Rahat, profesyonel bir kent çünkü.

Yalnız pahalılığına diyecek yok... Şimdiye kadar 25 doları aşmayan otel ücreti, (özel indirimli üstelik) 35 dolara fırladı burada. Yemeğe 2-3 dolar, içkiye 1,5 dolar öderken, lokantadan 15 dolardan aşağı çıkamaz olduk. Deniz ürünleri gözde: kalamar, istakoz, tarak.

Kentin öbür kesimleri çok sakın. Irmakla göl, iki ucu tutmuş. Okyanusun amansız fırtınalarından buralıların gözü korkmuş oldukça. Setler, dalgakıranlar kurmuşlar. Sokaklar da bu iki doğal güce göre yapılmış. Kavşaklardan sonra, bir önceki sokağın devamını ya biraz solda ya biraz sağda buluyorsunuz.

Yüzme havuzunda terimi attıktan sonra çantadan yazlıkları çıkardım, yeni bir iklimdeyiz artık. Başucumda sürüyle ilan duruyor. İngilizce-Fransızca karışımı hepsi. Mağaza adları da öyle ya, Fransızlar dillerinin “Franglaise” denilen ucubeye döndüğünden yakınıyorlar ya, New Orleanslıların İngilizcesi de bir o kadar kulak tırmalayıcı. Zenciler, kentin caz geleneğinden ötürü el üstünde tutuluyorlar burada.

Springfield’deki Kara Müslüman bir ressamdan aldığım gazeteleri, dergileri karıştırıyorum. Eski lider Elijah Muhammed’in yerine geçen oğlu Wallace Muhammed’in yazısı şu başlığı taşıyor: “Kusursuz bir Müslüman nasıl olmalı?” Wallace Muhammed’in İngilizcesi gerçekten böylesine bozuk mu, yoksa seslendiği kitleyle iletişim kurmak adına mı özellikle bozuyor bilemem. Fotoğraflarından, çağdaş bir adama benziyor çünkü.

Yolculuk sırasında, toplumlarına yararlı olabilmek amacıyla temel uğraşlarını geriye atan, televizyon yapımcılığı, dergi yönetmenliği gibi zenci toplumun kültür yaşamını doğrudan etkileyen alanlara yönelen nice özverili sanatçıyla tanıştım. Hiçbiri bu Kara Müslüman arkadaş gibi kültürünü yadsımıyordu ama.

Müslüman ressam, korkular, kuşkular içindeydi. Sürekli izlendiğini sanıyordu. “Zafer, eninde sonunda Kara Afrikalı Müslümanların önderliğinde kazanılacak,” derken gözleri doluyordu. Ben de duygulanıyordum doğrusu. “Hemşire sakın, bu gâvur diyarında namazını orucunu ihmal etme,” diyordu. Birdenbire, “devletin koyduğu bunca engeli aşıp bizi bulman, tarihimizin bu karanlık döneminde uğurlu bir belirtge sayılmalı,” diyerek aklımı büsbütün karıştırıyordu. Müslümanlığın da bir sömürü aracı olabileceğine inanmıyordu.

Şimdi odamda *Malcolm X’in Özgeçmişi*’ni okurken, bu hastalıklı korkunun kökenini daha iyi kavırıyorum. İzlenmek, pusuya düşürülmek, öldürülmek korkusu... Kara derililerin sık sık

karşılaştıkları bir yazgı. Önder Malcolm X, bir suikasta uğramış, babası da Marcus Garvey'in etkisinde kaldığı için öldürülmüş bir din adamı. Zincir öylesine uzayıp gidiyor ki... Kennedy'nin öldürülmesi bile bu zincirin doğal bir halkası sayılıyor zencilerce...

Malcolm X, Kennedy'nin ölümünden sonra bir demeç vermiş. Beyaz adamın kendi ürettiği kin ve öfke batağında ergeç boğulacağını belirtmiş. Kara Müslümanların lideri Elijah Muhammed'in gözünden bu yüzden düşmüş, susturulmuş. Ama asıl neden bu mu acaba? Konuşmayı beceremeyen astımlı ihtiyar liderle kaldırımdan yetişme, büyüleyici sesli yardımcısı arasındaki sürtüşmeyi yalnızca bu olaya bağlayabilir miyiz? Hele bu ilişkinin başlangıcı Malcolm X'in delikanlılık yıllarına uzanırken? Silahlı soygundan hapis yattığı yıllarda delikanlıya Elijah Muhammed yardım elini uzatmış, onu Müslüman yapıp yardımcılığına getirmiş büyük yeteneğini sezince.

Elijah Muhammed'in görüşüne göre, ülkedeki kurumlaşmış yurttaşlık hakları örgütleri, direnişe geçtiklerinde kan dökülmesi kaçınılmazdır. Beyaz adam, eşitlik ve kaynaşma gibi konularda kara derililere asla hak tanımamakta kararlıdır. Öyleyse, Kara Müslümanlar kendiliklerinden tecrit olmayı seçmeli, kişiliklerini bulmaya, kültürlerini yaratmaya, üretken bir toplum kurmaya çabalamalıdır. Müslümanlık renk, ırk ve sınıf ayrımı gütmeyen bir dindir, beyaz köle tüccarının beyaz bir Tanrı kılığında sunulduğu bir yutturmaca değildir.

Bir sürü tapınakla bir sürü caminin kurucusu bu "Büyük Kurtarıcı"nın, Tanrı'nın vekilinin düşünceleri bugün de büyük bir kitleyi etkilemekte. Liderin dünyanın yaratılışına ilişkin ibretlik yorumunu da okura iletmeyi görev sayıyorum:

Yakup'un Öyküsü:

Ay, dünyadan koptuktan sonra Tanrı önce kara derilileri yaratmış. Onlar, Mekke kentini kurmuşlar. Toplulukta yirmi dört tane yaman bilge varmış; bunlardan biri, öbürleriyle geçinemiyormuş, nitekim onlardan ayrılıp şimdiki Amerikalı zencilerin ataları sayılan son derece güçlü Şahbaz kabilesini kurmuş tek başına. 6 600 yıl önce toplumda yüzde otuz oranında (!) hoş-

nutsuzluk varmış. Yakup denen harika çocuk, tam bu sırada sahneye giriyor. Yakup çok kurnaz bir bilgin. Bitirmediği üniversite yok. İşte bu bilgi fazlalığından ötürüdür ki kötü yola sapmış, bozgunculuk ve adam öldürme yöntemlerini seçmiş! Kısa sürede yurdundan sürgün edilmiş ama yılmamış, müritleriyle birlikte bilimsel araştırmalara girişmiş. İnsandaki kara ve kahverengi tohumların dengesini bozmuş. Kahverengiye gittikçe açarak, karayı yok ederek Tanrıdan öcünü almış, beyaz adamı yaratmış. Bu arada ne bebekler, ne gebe kadınlar öldürmüş tabii.

Beyaz adama duyulan haklı öfkenin bu çarpık boyutlara erişmesi, sonunda tekniğe, bilgiye, kültüre kin duyma düzeyine varması; sömürülen, ezilen insanların bir süre sonra sağlıklı düşünme yetisini yitirdiklerinin önemli bir örneği. Irkçılık, başka bir ırkçılığı taşıyor yedeğinde, bir karşıt-ırkçılığı.

Malcolm X, hacca gittikten, dünyanın çeşitli yerlerinden gelme Müslümanlarla tanıştıktan sonra bu görüşlerin safsatadan öteye gitmediğini kavramış. (Hac yolculuğunda Kasım Gülek'le de tanışmış). Ünlü liderin, özel yaşamında müritlerine öğütlediği davranış biçimini hiç mi hiç uygulamadığını da öğrenmiş. Meğer lider, sekreterlerini ayartmaktaymış, gayri meşru çocukları varmış sürüyle.

Malcolm X, önce soyadındaki X'i atmış. "X", Tanrının yeryüzüne inip de her kara deriliye asıl adını söyleyeceği güne kadar liderin müritlerine yakıştırdığı geçici bir soyadıymış, gerekçe şu: Kara adam asıl Afrikalı soyadını bilmiyor, beyaz adamın taktığı adlarla anılıyor. Malcolm X, El Hacı Malik Şahbaz olduktan sonra bütünıyla değişiyor, kendi görüşleri doğrultusunda, beyaz-siyah ayrımı gütmeyen yeni bir Müslüman örgütü kurmaya kalkışıyor, sınıf ayrımının bilincine varıyor.

Ölüm, bu sırada yakalıyor onu. Birtakım öldürme girişimlerinden sonra güpegündüz, devletin polisinin koruyuculuğunda yapılan bir toplantıda, ön sıralarda oturan suikastçilerin kurşunlarıyla canveriyor Malcolm X. Daha da garibi, bunca polis arasında katili yakalayabilen tek kişi, her şeyden habersiz kapının önünde tur atan devriye polisi oluyor. Kaçan birini görünce, yakasına yapışıyor.

Kapalı Kapılar Ardında gibi dizilerde bir gün, nasılsa bu ölümün ilginç öyküsünü izleriz. Bu arada X'in özgeçmişini kaleme alan yazar Alex Haley'in kitaba kattığı özel notlarına değinelim:

"Malcolm X, Kara Müslümanlarca tehdit ediliyordu, yolunu kesiyorlardı, öldürmeye çalışıyorlardı onu," diyor Alex Haley. "Liderinden kopmasını bağışlayamıyorlardı ama son günlerde X, bu olayın Kara Müslümanların çapını aştığını söylemişti bana."

Şöyle demiş X:

"Bu olay zinciri onları çoktan aştı. Bilmez miyim, bu yöntemleri ben kendim öğrettim onlara."

Imamu Baraka, "fazla ileri gitmek..." demişti. Tam gerçek Müslümanlığı kavramışken, siyah-beyaz ayrımını yadsıma noktasına gelmişken, gücünün doruğunda öldürülen bir lider... ABD'de her gün mantar gibi biten halk tapınakları, doğu dinlerinin yalan-yanlış saptırılmasıyla besleniyor. Sokaklarda, havaalanlarında yolunuzu kesip bir çiçek ya da bir rozet karşılığında en az bir dolarınızı üten "tarikatchılar"ı acaba hangi gizli eller yönetiyor? Oysa Elijah Muhammed'in oğlu Wallace Muhammed, televizyonda konuşuyor, *Bilâl Haberleri* gazetesinde rahatça yazıyor: "İyi Bir Müslüman Nasıl Olmalı?"

22 Ekim

Grand Canyon'ı gördükten sonra "Batı" çok şaşırtıcı...

Bu kıtanın batı kıyısı, her türlü özgürlükten yana...

Ishmael Reed, kızılderili-zenci karışımı bir yazın adamı. San Francisco'da oturuyor. Şiir, roman yazıyor, dergi çıkarıyor, kitap yayınlıyor. Dergisinde, yazılarında çok yanlı bir kültürden söz ediyor. Amerikan kültürünün som ve emperyalist bir kültür olarak görülemeyeceğini, tam tersine, çok çeşitli kültürlerin bir bileşkesi olduğunu savunuyor. Dergide, Kızılderili Polonyalılar ya da Japon asıllı Amerikalılar yazıyorlar. "Kolomb'dan Önce" akımının yazarları.

"Pasifik'in bu kıyılarına Kolomb'dan çok önce göçenler var," diyor Reed. "Beyaz adamın bir özelliği de, insanlık tarihini ve kül-

türünü, kendi sömürgeci atılımlarına bağlaması değil mi? Kıtalar da insanlar da ancak o elini attı mı varolmuş sayılıyorlar.”

Oakland Rıhtımı'nda konuşuyoruz. Reed ile karısı, Jack London'ın evini, kaldığı kulübeyi, içtiği meyhaneyi gezdiriyorlar bana. Her yan fotoğraflarla, ilk öykülerin kesikleriyle dolu. Sovyetler Birliği'nde de çok sevilirmiş London; Oakland'liler Türkiye'de sevilmesinden iyice keyifleniyorlar.

Hemingway de *İhtiyar Adam* ve *Deniz*'i şu karşımdaki rıhtım-da oturup yazmış. İki “baba”nın anıları duygulandırıyor beni.

Köklerine inmeye tutkun kara yazarların hepsi (Margaret A. Walker, Alex Haley, Ernest Gaines vb) Hemingway'i çok seviyorlar: Hemingway ile Faulkner'ı.

23 Ekim

Ernest J. Gaines, günümüz Amerikan yazınında başı çeken üç-dört yazardan biri. O da Reed'in dergisine yazmış birara, Kolomb'dan Önce akımını destekliyor. *Bayan Jane Pittman'ın Özgeçmişi* adlı romanı televizyon dizisi haline getirilip büyük başarı kazandıktan sonra parasal durumu çok düzelmiş. Şimdilerde yeni bir romanın peşinde.

Pasifik Okyanusu'na bakan bir kafeteryada oturuyoruz. Bu kent hep böyle ıslıl ıslıl, güneşli mi?

— Amerika'da intihar oranının en yüksek olduğu kenttir burası, diyor Gaines.

Evet, burayı ya çılgın tramvaylara binip gezmeli, ya da yayan tanımalı kişi.

— Sabah yedide kalkıp kendimi parka vuruyorum, diyor Gaines. Sonra eve dönüp biriken bulaşıkları yıkıyorum. Futbol alışkanlığımdan olacak, hareket halinde daha iyi düşünüyorum galiba.

Arabasıyla dolaştırıyor bizi otele bırakmadan. Alcatraz Adası'nı, Çin Mahallesi'ni, Balıkçılar Rıhtımı'nı göstermek istiyor. Japonlar bir çay bahçesi açmışlar kentte. Hiroşima'nın anısını unutturacak bir bahçeymiş. Kimin kime neyi unutturduğunu kavrayamıyorum bir türlü. Karadeniz'i çok andıran

Pasifik Okyanusu'na, hırçın dalgalarına bakıyorum çay bahçesinden. Kıta bitti.

— Özellikle Polonyalılarla Japonlar çoktur bu yörede, diyor Gaines. Kökler... Gabriel Marquez de düşkündür köklere inmeye, değil mi? Yılda iki kere Louisiana'daki çiftliğe dönüp ailemin köle olarak çalıştığı topraklarda bir süre kalıyorum, bağım gevşesin istemiyorum. Bu kentte de yurdumda değilim çünkü.

— Peki Harlem Rönesansı'na ne dersin?

— Nedense son yıllarda kara yazarlar, büyük kentlerde yaşayan, suç işleyen, uyuşturucu kullanan, eşcinsel zenci delikanlıları ele aldılar yapıtlarında. Oysa biz ancak yetmiş beş yıldır büyük kentlerde oturabiliyoruz. Geride 300 yıllık bir kölelik mirası var. Kimbilir, belki de geriye bakmak acı geliyordur bazı yazarlara.

24 Ekim

Castro Sokağı'na, San Francisco Valisi Briggs'in "iğrenç" diye nitelendirdiği "eşcinseller bölgesi"ne Reed'lerle gittik. Yakışıklı, sağlıklı delikanlılar birtakım bildiriler, broşürler uzatıyorlar, bizi ilgiyle gözlüyorlar. Eşcinsellerin birlikte ev tutup yaşayabildikleri, özgür davranabildikleri alengirli bir bölge burası. Üniversitede "Şen Öğrenciler" diye etkin bir örgüt de var.

Şu anda en büyük kaygıları, Vali Briggs'in 6 numaralı yasa önerisinin onay alması. Briggs özetle: "*Toplum yaşamı içinde eşcinsel ilişkiler kuran ya da eşcinsellik belirtileri gösteren öğretim üyelerinin görevlerine son verilmesi gerektiği*" görüşünü savunuyor. Anita Bryant diye bir ünlü destekçisi de var. Birlikte mitingden mitinge koşuyorlar. Eşcinsel kişilerin anormal yaratıklar, eşcinselliğinse bulaşıcı bir hastalık olduğunu, eşcinsellerin –çocukları olamadığına göre– küçük çocukları "erken yaşta kandırmak" yolunu seçtiklerini ileri sürüyorlar.

Yasa kabul edilirse, bir sürü öğretim üyesi açığa çıkartılabilir. Çünkü kıstas belli değil. "Belirtiler" ne demek ola? Sözgelimi ben öğretim görevlisi olsam, böyle bir yazı yazdığım, ya da eşcinselliği hoşgörüle karşıladığım için işimden atılabilirim.

“Şen” yazarlardan Tom Brougham, aynı konuya değiniyor bir yazısında. Tasarının, aslında eşcinsel çocuk yetiştirmekten ürken heteroseksüel ana-babaların korkularını sömürmek amacı taşıdığını, bu yüzden de politik” olduğunu söylüyor.

“Ben,” diye yazıyor, “eşcinsel duyguların kimilerimiz açısından doğal olabileceği inancındayım, cinsel ilişkiye gelince, canları çekenler, pekâlâ sağlıklı bir biçimde seçebilirler bu tür ilişkiyi.”

Son yıllarda başını alıp giden “baby-sex” modasına değiniyor. Küçük kızların fahişelik ettiği kitaplara, filmlere, reklamlara. “Eşcinsellik öğretilemez, kişide zaten vardır,” diyor. “Karşı cinse dönük ilişkiler kuran sözde sağlıklı yurttaşlar, çocukları kişisel tutkularına alet etmiyorlar mı? Bireyleri ille de karşı cinse yönelmeye çalışmak, mutsuz yaşamlara, eninde sonunda yıkılacak evliliklere önayak olmaktan başka neye yarar?” Bu noktadan sonra şöyle bağlıyor yazısını:

“Biz eşcinseller, şimdinin oldukça hoşgörölü sayılabilecek ortamından yoksun büyüyenler, yaşadığımız itilmişlik, tecrit edilmişlik duygusunu, herkesten ‘farklı’ şeyler duymanın verdiği acıyı, aşağılanmaların getirdiği küskünlüğü halâ anımsıyoruz. Bu yasa önerisiyle, geçmişe doğru dev bir adım atılıyor.”

Kadın Özgürlüğü Akımı’nın dergilerinden “Ms.”de de bu görüşü tamamlayan bir yazıya rastlamıştım. Ms. sözcüğü, genç kız, evli ya da dul kadın ayrımlarını kaldıran bir “bayan” sıfatı. Türkçede bu ayrımların baştanberi olmaması herkesi şaşırtıyor.

Dergide, adını açıklamayan bir kadın yazar, hem eşcinsel hem de karşı cinse dönük ilişkileri güçlük çekmeden birarada yürütebildiğini yazmış. Eşcinsel ilişkiyi deneyenlerin bedenlerini daha iyi öğrendiklerini, bu yüzden de karşı cinsle daha mutlu bir birliktelik kurabildiklerini öne sürüyor. Dediğine göre, her iki ilişkide de geçici serüvenler ve kalıcı aşklar olabiliyormuş.

26 Ekim

Evde gibiyim. New York’ta, son durakta. Talât Halman’ın evinde dostlarla Türkçe konuşabildiğimden değil bu duygu. Ne güzel,

burada da sokaklar, caddeler pislik içinde. Bizimkilerden kat kat pis hem de! Çöpler dökülmüyor. Trafik, felaket. Şoförler kapkaççı. Kimse birbirine gülümsemiyor, gözgöze geldiğinde, “Günaydın” falan demiyor öteki kentlerde olduğu gibi. Metronun duvarları sloganlarla kaplı, İranlı öğrenciler yazmış çoğunu. Bezgin, kara-sarı yüzleriyle bir çalışanlar kalabalığı doldurmuş kahveleri. Özensizce pişirilmiş soğuk kahvelerini yudumluyor, sık sık saate bakıyorlar. Herkes birbirinden kaçınıyor.

Dahası da var. Otelin havalandırma aygıtı çalışmıyor. Odalara su çıkmıyor. Musluklar sızıntı yapıyor. Kapı bir türlü açılmadığı için yataklar yapılamıyor odamda. Kapıyı bir ben açabiliyorum, açtım mı da kapatamıyorum. Pencereyiye birkaç yıldır açabilen olmamış galiba. Oh evdeyim! Belki de İstanbul gibi, ancak uzun süre oturulduktan sonra sevilebilecek bir kent bu...

Ortasınıfa özgü korkuları tanıyorum artık. Başkentte parapul çaldırma korkusuydu, taşrada, kara derililer korkusuydu. New York'taysa metro korkusu baskın. Trenler her gün yayılım ateşine tutuluyor kimliği belirlenemeyen kişilerce.

Bir de genel korku var: Kanser korkusu. Sigara içen kalmamış. “Sigara içen birini öpmek, kül tablası yalamak gibidir” yazılı duvar ilanlarında.

Bu akşam New York'un “yukarı mahallesinde”, yani sanatçıların, galerilerin ve seçkin meskenlerin bulunduğu yörede de hiç yabancılık çekmedim doğrusu. Bedava içki içmek amacıyla her gece sergi ya da kokteyl dolaşan sözde sanatçılar, gazeteciler tanıdım Guggenheim Müzesi'ndeki kokteylde. Sokaklarda şampanya kadehleriyle dolaşmaya, kaldırımlara çöküp Fransız bohemi yaşamaya çalışanları gördüm. Kıta Avrupası'na hayrandılar. Çoğu, mason örgütünden sonra dünyanın en hızlı dayanışma örgütü sayılan “eşcinseller örgütü”nün üyeleriydiler. Onların lobiciliğine “yatak kurmak” deniyor.

İlk fırsatta, Ermeni kıyımını, Türklerin faşist yapısını, Yunan uygarlığının yüceliğini gündeme getirip hırçın, dişi sataşmalara girişiyorlardı. Ama azıcık üstlerine vardınız mı, elinizi tutuyor, gözlerinizin içine bakıp salya-sümük yaşam öykülerini, gizli pembe defterlerini anlatmaya koyuluyorlardı.

Çok bunalınca, yolculuk sırasında tanıştığım dostlardan aldığım telefon numaralarına başvurdum. Şimdiden özledim onları. Verdikleri şiir kasetleri, kitaplar, dergiler ve adreslerle çantam kabardıkça kabardı. Ele güne karşı göstermelik bir blucin bile alamadan yurda döneceğim bu gidişle.

28 Ekim

Bu akşam da, Harlem'in girişinde dostlar aracılığıyla edindiğim yeni tanışlardan birinin evindeyiz. Balık pilakisi pişireceğim. Alması arkadaştan, pişirmesi benden.

Mahalleye günbatımında girdim. Beyazların barınmadığı bir bölge burası. İlk bakışta dumanaltı oldukları anlaşılan taşlaşmış iki delikanlı yolumu kestiler. Hiçbir şey yapmıyorlar ama kötü kötü süzüyorlar ya, yetiyor. Korktuğumu belli etmemek zorundayım. Birden aklıma geldi, bir şaşırtmacanın yararı dokunabilir. Yolun kenarındaki bakkala daldım, ithal malı bir cinle en kötüsünden bir şişe şarap aldım. Şişeleri sardırmadan çıktım dışarı. Tuttu numara: bu garip içkileri taşıyan beyaz bir kadın onları öylesine şaşırttı ki bir süre kalakaldılar, çözmeye çalıştılar. Ben de bu arada eve daldım.

Venezuellalı bir tesisatçı, musluğu onarıyordu girdiğimde. Yoksul bir mahalle burası ama dayanışma yerinde. Sofrada, Ortadoğu sorunlarını gerçekten iyi bilen, Türkiye'de bir süre kalmış bir gazeteci, İrlandalı bir hippî, zenci bir dilbilim uzmanı, tutulan bir televizyon oyuncusu var. Ev sahibim, sosyal bilimler öğretmeni, plak ve kaset yapımcısı kara bir yazın adamı. Soframıza belli aralarla Marks ve Engels, Lenin ve Mao, Adam Smith ve Marcuse gelip gittiler. Devrimci şiirler dinledik.

Oraya kadar güzel gitti de ben bulaşıkları yıkarken işler karıştı. Dilbilim uzmanı:

— Neden yıkıyorsun bulaşıkları? diye tutturdu. Kadınlığı ille de kölelikle bağdaştırmak zorunda mısın? At bu kötü alışkanlıkları üstünden.

— Yahu ben bulaşık yıkamaktan gocunmam. Kadınlığın bu tür ıvır zıvırla ne ilgisi var? diyecek oldum.

— Ne de olsa Osmanlı kalıntısı bir beyazsın, diye terslendi.

— Sen de ne de olsa renk korkusunu, ezilmişliğini üstünden atamamış, ürkek bir adamsın, diye saldırıya geçtim. (Dedim ya, evdeyim burada!)

Çocuğu geçenlerde ölmüş, karısından ayrı yaşayan ev sahibi-bimiz atıldı. Öfkeden titriyordu.

— Kızcağız elinden geleni yaptı, bizi ve sorunlarımızı anlamak adına, diye bağırıverdi. İki kadeh parlattın mı, 1960'ların ilkel renk ırkçılığına dönüyorsun sen. Hem benim bunca saygı duyduğum birine nasıl 'beyaz' dersin?

Tartışma kahkahalarla sona erdi.

30 Ekim

Çantamı toplarken, dünyanın kocaman bir barınak olduğunu düşünüyorum. Bir ay süreyle uçak modelleri, güvenlik kemeri, otel kapıları ve kapı açma yöntemleri, araba, sabun, kibrit, sigara, içki çeşitleri konusunda uzmanlaştıktan sonra eve dönüyorum. Öğrendiğim en önemli şey, kişinin her yerde kendine uyan bir çevre bulabileceği, yaratabileceği...

Kapitalist düzende böyle alaturka dostlar olacağı aklıma gelir miydi hiç? Akşamları, uzak kentlerden arayıp soruyorlar: "Saatini yeni düzene göre ayarladın mı şaşkın, uçağı kaçırma da... Biletini nereye koyduğunu iyice biliyor musun?... Unutma, senin çek numaralarının bir listesi de bende, yitirirsen... Şey, borç ister miydin? Sabah erkenden arayıp uyandırayım mı seni? Vedalaşmış oluruz. Kendine iyi bak, e mi?"

Ama bu kişiler, yapay siyah-beyaz, kadın-erkek ayrımlarının çok ötesinde kalan dünya aydınlarıydı. Kendi doğurduğu korkunç sisteme, karmaşık, zalim polis örgütlerine ağız bir karış açık bakan ortalama, safdil Amerikalı yurttaş gibi uzak değildiler bana. Anayurdumda her gün gördüğüm paragöz yurttaşlarım kadar yabancı da değildiler. Bir gün mutlaka değişecek dünyanın sözcüleri, dürüst, tezcamlı, sancılı emekçileriydiler. Renkleri ne olursa olsun, dünyanın yüzakıydılar.

1979

10 Mart

“Tuval üstünde eskiyen yağlıboya, zamanla saydamlaşabilir. İşte o zaman, bazı resimlerin ilk, özgün çizgilerini seçebilirsiniz; bir kadının giysilerinden bir ağaç belirir, bir çocuk, bir köpeğe bırakır yerini; koca bir gemi artık açık denizde değildir.”

Lillian Hellman

Yalancı bahar, bu arada şöyle bir uğradı semtimize. ‘Semt’ sözcüğünü en geniş anlamda ‘vatan semti’ olarak kullanan Yahya Kemal’in pek sevdiği bir Boğaziçi günü bugün.

Bir saattir Sarıyerli Mehmet, sandalların erdemlerini sayıp döküyor, beni yola getirmeye çalışıyor. Boşuna değil çabası: bir arkadaşının satılık bir sandalı varmış. Çocuk, daha geçen ay, tepeden tırnağa elden geçirmiş sandalını, gönlünce boyamış. Ama bu ay birdenbire sıkışmış, değer-bilen bir tanıdık çıkarsa on bin lira peşin paraya satacakmış.

Demin, denizin derinlerine kadar uzanan tahta iskelede Mehmet’le uzun uzun inceledik sandalı. Birara ayağımı suya sokup havayı kolladım: asıl bahar yakın mı?

— Tam sana göre bir sandal, diyor Mehmet. Baksana ne güzel, kız gibi, hafif, üstelik turuncu, en sevdiğin renk. Sen çocukken...

Mehmet, her zaman çocukluğumla ilgili yepyeni bilgiler verir bana. Oniki yaşındayken tombulmuşum sözgelimi. Biraralar tombul olduğumu anımsıyorum ama kaç yaşında, bilemiyorum. Sonra –genç kızlığa girerken– sallangaçlı küpelere, kalın, sımsıkı kemerlere bayılırmışım, sivri ökçeli, ince atkılı iskar-

pinler giyermişim. Hayallah! Şimdi hiçbir takıyla aram yok oysa, gövdeme sıkıca oturan bir giysiye bile katlanamıyorum, uzun topuklu pabuçlar giydim mi, başım dönüyor! O yüzden, Mehmet'in anlattıklarını aval aval dinliyorum. Uğraşıyorum, didiniyorum, yine de yaşamım "bir sinema şeridi" gibi geçmiyor gözlerimin önünden.

Galiba çocuğum olduktan sonra daha iyi yakaladım günlerimi. Çocuk, ana-babanın duyargalarını hep açık tutuyor, onları güncel yaşamın tam ortasına itiyor. "Hani kızamık geçirdiği yaz", "Canım okullar olaylar yüzünden tatil olmuştu ya" gibi ilk bakışta önemsiz gibi görünen saptamalar yapmaya götürüyor. Renksiz, tekdüze dönemlere birdenbire sıfatlar yakıştıran küçük bir insanın sorumluluğundan uzak olanlar, yaşamı daha uzaktan izliyorlar. Çocuksuzlar daha unutkan, toplumdan daha kopuk oluyorlar çoğunluk. Ama kişi elbette salt "ana" ya da "baba" olduğu için bilinçlenmiyor, orası başka.

Dalmış gitmişim.

— Canım ince düşünmesene, diyor Mehmet. Yaz sonunda satarsın olmazsa, paranı cebine atarsın, hem de fazlasıyla.

— Bir kere alırsam alışıyım, bağlanırım, durup dururken satmam, diyorum.

Benim en önemli bulduğum bir özelliğimi unutmasına, ufak ayrıntılarla uğraşmasına bozuluyorum biraz.

— Canım neden satacaksın zaten? diye yumuşatıyor beni. Var mı sandal gibisi? Canın mı sıkıldı, asıl küreklere, çek git. Yaz güneşinde, kalabalıktan uzakta, kafanı dinlersin. Na şuracıkta bir koy var. Mavilikte çaparı sallarsın. Sonra istersen, lüfere çıkarız geceleri. Eski arkadaşları çağırırız. Puslu güz sabahları, havanın ağarışını gözlersin sandaldan, güne temiz bir solukla başlarsın. Demir gibi. Balıkçılar Çarşısı'ndan bir muşamba al, yeter. Hadi çay bardaklarıyla ocak benden olsun. Oltayı da ayarlarım. Hep derdin ya sen bağımsızlık gibi yok diye. İşte önünde, ne nazlanıyorsun?

Doğru. Bilek gücüne dayanan bir taşıt olduğundan, sandal hep bağımsızlığın bir simgesi gibi gelmiştir bana. Arabaysa tam tersi. Trafik keşmekeşi, park yeri derdi, yakıt derdi... Arabanın

huyunu suyunu bilmeden gözü kapalı trafiğe dalan, başka sürücülerden yardım bekleyen, acemilik yüzünden saldırgan bir biçimde araba kullanan “bağımsız”lara hiç akıl erdirememişimdir.

— Bizim buraya bağlarımız sandalı, diyor Mehmet. Lokantanın önüne. Kışın da içeri alırız. Verirsin çocuklara üç-beş kuruş, bakarlar. Yer bol nasılsa.

Sandalın bakımını, her türlü sorumluluğunu kendisine devretmekle neler yitirdiğimi anlamıyor ki Mehmet. Demek sandal bir dalga yiyip kıyıya vursa, çocuklardan biri, bir yerini kurcalayıp bozsa, onu sorumlu tutacağım. Yaz günleri, uzun süre uğramadıktan sonra bir gün çıkıp gelsem, sandalı yerinde bulamasam, kuşuklara kapılacağım. Kimbilir, belki de Mehmet’in sandalı benden gizli kiraladığını, benim sırtımdan para kazandığını bile kuracağım. Mala hiç düşkün değilken sandalımı ve haklarımı düşüneneğim.

Mehmet öyle mi? Vızgeliyor ona bu ayrıntılar. O, yaşamın derin suyunda bir balık gibi yüzmeye alışkın. Lûfere çıkacağımız geceyi anlatırken, “binlerce ışıktan biri olacağımızı” söylemişti, hiçbir şiirsellik gözetmeden. Bağımsızlığını da öyle, geldiği gibi kullanyor, kenarsız-köşesiz bir çavlandan.

Oysa ben yeni bir mal edinme adına eski bir arkadaşımı yitiremem. Bağımsızlığın ödentisi yeni bir tür bağımlılık olmamalı. Bu kadar pahalıya oturmamalı. Sandalım açık denizde değil artık, alttaki özgün çizgileri seçiyorum.

Uydurulduğunda beni en incitecek yalanı atıyorum:

— Yarın gelirim belki almaya.

Mehmet, yarın gelmememe hiç bozulmaz, bir süre sonra unuttur. Ama bağımsızlığın sınırlarını açıklamaya kalksam, doğrucu olsam, asla bağışlamaz beni.

26 Mart

Geçen yıl bu gün, bir gelenek kendiliğinden başlamıştı: Pasa’ın yetmiş yaşındaki güzel hanımefendisi Madam Despina’yı ölümünden korumak amacıyla başlatılmıştı. Lotaryadan çıkan bir şişe rakının etiketine o gün pasa’da kim varsa (tanıdık-tanımadık)

imzasını atmıştı. Ertesi yıl aynı günde buluşacak, o rakıyı bitirip bir yenisine imzalar atacaktık.

Madam Despina, yıl boyunca her karşılaşmamızda sordu: 26 Mart'tan önce ölürse bizlere ayıp olur muymuş?

Geçen yıl aynı gün, Selim İleri'nin imza günüydü. Birden, günün getirdiği duyguların etkisiyle olacak (ölümün ve ilişkilerin) eski bir dostu yeni bir kitabın imzalanışı sırasında yalnız bırakmamak geldi içimizden. Turgut Uyar, Edip Cansever ve ben rakıyı alıp Akademi Kitabevi'ne gittik, Selim'in imzasını da kattık şişeye. (Sonraları yazar, bu olayı, gazete köşesi Ortalık'ta, bir eleştirmenimizin deyişiyle "bir içtenliğe bin içtenlik katarak" anlattı.) Gelgelelim ben, *Ölüm İlişkileri*'ni okuduktan sonra bu davranışımı bir kara mizah örneği olarak niteleyecektim.

Düşünün: en az üç yıl süreyle haftada en az iki kere gittiği, sunulan yemeklerle içkileri tükettiği, dahası dost yüzü gördüğü evlerdeki kişileri, yazar, hiç çekinmeden karalıyor, okura "ihbar" ediyordu. Bunu da ahlak ve eleştiri adına yapıyordu!

Gerçi yayımlanmadan önce de romanda bazı "gerçek kişiler"i işlendiğini duymuştum, bu kişilerden bazılarının yazara, "Aman bizi yaz!" diye yakardıklarını da (nedense). Yine de romandaki ahlak anlayışı dudağımı uçuklattı.

Aslında bir yazar, tanıdığı kişilerin bazı özelliklerinden yararlanarak, bu özellikleri abartarak kurgusal bir dünya yaratabilirdi tabii, kimsenin de buna bir diyeceği olmazdı. Ne var ki "gerçek kişiler" söylentisinin romanın satış tezgâhlanmasında böylesine sorumsuzca kullanılması, ustalıkla yayılması, "gerçek kişiler"i ellerini kollarını bağıyordu.

Susmayı seçmek, pişkinliğe vurmak sayılabilirdi. Düşündüklerinizi yazsanız, anlamsız bir saldırıya karşı eşit düzeyde anlamsız bir savunuya geçmiş sayılabilirdiniz. Üstelik bu karşılıklı sataşmalar tek tek kimsecikleri ilgilendirmezken, topluca alındığında, kitaba duyulan ilgiyi, dolayısıyla satışını artırabilirdi.

Kendime yaraşanı yaptığımı sanıyorum şu yazıyı bir yıl sonraya ertelemekle. O arada belki de birileri çıkar diye düşünmüştüm, çıkar da yazara, "Kardeşim, eleştirdiğin çevre böylesine kokuşmuşsa neden yıllarca oralarda dolandın?" diye sorar. Ama

tıpkı bir zamanlar Necip Fazıl kumarhanede basıldığında, “Ben batakhanelerin içyüzünü araştırıyordum buralarda,” dediğinde nasıl fazlaca bir tepki görmediyse, Selim İleri de görmedi. Püriten yazarların kaderi bu:

Selim İleri de “hem ağladı hem gitti”, sadomazoşizmin buruk tadını alabildiğine çıkardı yani.

Hiçbir romanını bitirmeyi başaramadığım bir yazarın zanaatı üstüne yazmak güç. Zaten beni daha çok yazarın içdünyası, özellikle bu iç-dünyayı nesnel dış dünyayla karıştırması ilgilendiriyor. Kısacası yazar, hangi çevreye girse aynı saptamaları yapacağını farkında değilmiş gibi davranıyor.

Ölüm İlişkileri, yetenekli bir genç yazarın yazarlık serüveninde nereden başlayıp nereye geldiğini örneklemek açısından ayrı bir önem taşıdığı gibi son yılların güncel konuları “şiirsellik”, “içtenlik” ve “güzelduyu”ya ilişkin birtakım sorunları da gündeme getiriyor.

Anlaşıldığı kadarıyla kaba slogancılığa, kolay çözümlere yakın, insanca duyarlanmaları kulakardı eden toplumcu edebiyat ürünleri ve onların yanısıra iletişim araçlarına egemen olan berbat cinsellik anlayışı, duyarlılığı incelmış gençlerde haklı bir tepki yaratıyor. Bu romanın asıl önemli yanı, iyi kanaliz edilemeyen bir tepkinin nasıl yeni bir çürümüşlüğe, bir sağlıksızlığa, bir hücre çoğalmasına yolaştığını belgelemesi.

Son yıllarda, romanımızda sıkça rastladığımız bir eğilim, romanda “birinci kişi”ye fazlaca abanmak eğilimi... Böylece yazarlar, kendi düşüncelerini istedikleri zaman bu “birinci kişi”ye yükleyebiliyorlar, işlerine gelmediğinde de onu yalnız bırakıp aradan çekilebiliyorlar. Eleştirmenler de aynı kaçak yönteme başvurarak yazar yerine roman kişisini eleştirme yolunu seçiyorlar.

Şiirsellik demiştim... Şiirin şiirselliği yadsıdığını hepimiz biliriz. Roman ile öykünün şiirin öz bünyesiyle ilgili bir “şiirselliği” dışladığıysa daha yeni yeni anlaşılıyor. Bu tür bir “şiirsellik”, ancak bol bir teyel olabiliyor, romanın örgüsünü, geniş deliklerini bile birarada tutamayan bir duyarlıklar ve sözcükler salatası. Geleneksel ağıdalı Osmanlı üslubunun günümüze yansıması.

(Selim İleri'nin yerli yersiz köhne Osmanlı sözcükleri yeğlediğine tanık oluyoruz bu romanda. Dili de gitgide savruklaşıyor. Bir örnek: "Kadın, telefonun başında değildi, içtenliğin doruğundaydı." Böyle bir cümleyi eskiden ilk yadsıyan, Selim İleri olurdu.)

Yazarın içtenliği üstünde de durmadan geçmeyelim. Yazar, *Her Gece Bodrum*'un 50. sayfadan sonra başladığını kendisi yazmıştır önce. Hangi yazarlardan "hırsızlamalar" yaptığını önce kendisi sayıp dökmüştür. "Abartma"ya olan düşkünlüğünün bir sakınca olabileceğine önce kendisi parmak basmıştır *Türk Dili* dergisi Öykü Özel Sayısı'nda. Neden hep küçük burjuvayı anlattığını, kimse sormadan boyuna yanıtlamıştır. İşte bu içtenlik aracılığıyla da yapıtlarına gelebilecek eleştirileri üç adım içtenlik payıyla önlemiştir, kimse irdelememiştir bu gerçeği: Selim İleri'nin yerden göğe kadar haklı olduğu gerçeğini demek istiyorum.

Doğrudur, romanları 50. sayfada başlar. O sayfaya kadar bir abuklama sözkonusudur, sonra asıl roman, yazarın "sabuklama" adını taktığı asıl roman (sayıklamalar) gelir. Kişiler birdenbire akıllarına estiği gibi romana girip çıkmaya başlarlar. Edebiyat gerçekliği açısından *yeniden yaratılmadıkları* için yarı saydamdırlar, telefon rehberindeki kişiliksiz aboneleri andırırlar ilk bakışta. Ama yazar onların aslında kimler olduğunun ipucunu okura önceden iletmiştir. Bir eleştirmenin bu konudaki sorusunu da, "Bana kalsın bu bilgiler," gibisinden kamçılayıcı ve kızıştırıcı bir yanıtla karşılamıştır. Çünkü bir gün sokakta rastladığınızda size, "Ayol o sen olabilir misin hiç?" diyebileceği ayrıntılar da katmıştır sözde gerçek kişiliğinize. (Anlaşılan, "yeni bir ahlak" kolay bulunamıyor.)

Kimdirler *Ölüm İlişkileri*'ndeki kişiler? Bir günde halkın sırtından milyonlar kazananlar mı? Baldır bacak gösterip milyon vuran göstericiler mi? Hayır. Bu kişiler (yazarın görüşlerine uysun-uymasın) inandıkları değerleri savunan, topluma kendi doğrultularında sorular getirmeye çalışan sanatçılar, yazarlar, düşünürlerdir.

Peki amaç gerçekten eleştirmekse, yazar neden onlara bıyık

takmış, saç renklerini değiştirmiş, adlarını gizlemiş, birinin kocasını ötekinin karısıyla eşlemiştir?

Sorunun yanıtını aramadan önce iki öbekte toplanan bu kişilere bakmamız gerek. Birinci öbekteki roman kişileri, “cinselliği kaçınılmaz bir felaket olarak görmeyenler”dir. Selim İleri (ya da Emre, ya da Cem vb) bu yüzden onlara korkunç cezalar verir. Örnekse, hikâyeci Zeynep erkeklerle yattığı için (bu erkek kocası bile olsa) çocuğu sperma kanseri(!)ne tutulur yazarın düşünde.

İkinci öbektekiler, seçkinler katına yükselmişlerdir. Onlar da hoyratlar kalabalığındakiler gibi kılık sapığı, frijid, eşcinsel, er-seliktirler. Yani bir bocalama içindedirler ama kırık porselenlere, ince kuyumlara, suyu çekilmiş sebzelere, çarpık cenin resimlerine bakarak sürüden biri olmamayı seçmişlerdir. Birtakım şeyleri, bu arada özellikle “barbar sosyalistleri” “özümser”, “ayrırmsar”, “biliser”, “duyumsar”lar. Deniz kıyılarına giderken havasız apartmanların kokularını götürürler, kumlara değil de Matmazel Noraliya’nın koltuğuna otururlar, cinselliklerinden kurtulmayı umarlar, ya da “umarsalar”.

İleri’nin ilk öykülerinde bolca kekik kokusu, kır çiçekleri, ince hüznünler, incitmebeni çiçekleri vardı. (Suçlamalar ve yakınmalar yine sürüp gidiyordu ya). Öykülerin odağındaki değerlendirilemeyen içli çocuksa zamanla, küçücük bir zorbaya dönüştü: artık gözüne kaçan çöple ilgilenmeyen dostlarını silip atıyordu dostlukların son günlerinde, onaylamadığı kişilerin kuyularını kazıyordu, onları yalnızca “cinsellikleriyle” var ediyordu.

Kişilerinin günışığına, havaya, suya, kısaca dirime özlem duyduklarını ve bunlardan vazgeçemeyeceklerini görünce de onları donduruyor, kendi ölü nesneler koleksiyonundaki önceden ayrılmış yerlerine yapıştırıveriyordu. Böylelikle artık söz de geçirebiliyor, el de koyabiliyordu onlara.

Bodrum gibi güzelim bir kasaba bile “afrodizyak” olduğu gerekçesiyle hüküm giyyordu, çölümsü bir kartpostala dönüyordu.

Buraya kadar neyse ama yazarın “faşizm” gibi korkunç bir devlet düzenini de neredeyse bu insanları hizaya sokacak, onla-

rın çıplak popolarına inecek bir kamçı kadar olağanlaştırmasına, “kabalık”, “terbiyesizlik”, “zorbalık” sözcüklerini gelişigüzel karşılamak için kullanmasına ne denebilir? “Okur, romandan eli boş çıkmıyor böylece,” denebilir, “onca sayfayı bir amaç uğruna okuyor izlenimine kapılabilir belki,” denebilir.

Bir Hermann Hesse ile bir D. H. Lawrence da “sürü insanı” değildiler. Ama hiçbir zaman kızkurusu bir güzelduyunun tutsağı olmamış, dirime sonsuz saygı göstermişlerdi. İleri ise ilerde neler yazacak dersiniz? Sanırım, gerçek yaşamda nefret ettiği cinselliği gerçek yaşamda öfkелendiği kişilere gönlünce bölüştüreceği çok satışlı seks romanları. Gerçek orjiler! Belki de o tür bir boşalma (toplum sorunlarını kendi başlarına bırakmak kaydıyla) selim bir tümörün habercisi olacaktır. Zamanın çözeceği bir sorun bu.

— Evet Madam Despina, ölürseniz ayıp olur. Hadi gelecek yıla!

19 Mayıs

Bir pırpırdır gidiyor yüreğimde, içim daralıyor, önüme gelene çatıyorum. En iyisi bulaşık yıkamak. Kaçmak.

Ellerim köpüklü, ılık bulaşık suyuna batıp batıp çıkıyor. Bir dalgınlık kazası sonucu (ya da yorgunluk, iş kazası mı demeli) kesmişim ellerimi. Tentürdiyot lekeleri kına renginde duruyor parmaklarımda. Kafamda bugün ilk kere, tatlı bir uyuşukluk. Ancak böyle toptan uyuşukluk, bırakış anlarında varlığını duyuran incecik, yarı saydam bir bağ, geçmişe doğru bir köprü kuruyor. Tıpatıp bu ânı andıran bir başka anla aramda. “Bu ânı daha önce de yaşamıştım!” dedirten gizemli bir duygu değil; çok sahici, çok somut.

1970 yılının bir güz gecesi idi. Turgut Uyar’la Büyükdere’ye yeni taşınmıştık o yıl. Yine böyle bulaşık yıkarken, birden küçük mutfak penceresini açıp denizin kokusunu içime çekmiştim. Ellerim permanganat lekeleri içindeydi; çıkmıyordu.

Kolera yılıydı çünkü. Önceleri yeşilliğin her çeşidinden kaçmayı denemiştik. Dışkılarımızın rengine, kıvamına büyük ilgi göstermiştik. İki kere üstüste helaya gitmek uykularımızı kçırmaya yetmişti.

Hükümet Tabipliğı'nin üstünde oturduğumuzdan, son gelişmeleri günü gününe izleyebiliyorduk. Aşı, tükenmek üzereydi. Sarıyer'in köylerinden kapıya doluşan yüzlerce insan, çocukları sırtlarında, akşamlara kadar merdivenlere yığılıp aşı olmayı bekliyorlardı. Bu arada çöp kamyonları uğramıyordu nedense. Kıyı, leş gibiydi, korkudan bomboştu, balık ölüsü kokuyordu. Lokantalara, çay bahçelerine kimseler gitmiyordu.

Sonraları alışmıştık yavaş yavaş. Korkuyla birlikte, içiçe yaşıyorduk. Salatalarımızı saatlerce permanganat tabletleri eritilmiş sularla beklettikten sonra yiyorduk. Birbirimizi kaygılı gözlerle süzmüyorduk. Yine de korkunç bir boşluk vardı, bilmediğimiz, adını koyamadığımız birşeyin yitmesinden doğan bir boşluk.

Koleradan değil, bir başka şeyden korkuyorduk sanki. Belki de toplumca yaşadığımız bir başka gerginlikten. Kopacak kadar gerilmiş bir yaydan.

İşte o gece, küçük mutfak penceresinden görkemli yıldızla-rıla güz göğünü gördüm. Çöp tenekesini denize boşaltmak özüryle kıyıya yürüdüm. Geceyarısına az kalmıştı. Çöpleri suya döküp bir süre bekledikten sonra soyundum, kendimi suya bıraktım. Önceleri bir tür intihar gibiydi bu duygu ama koca bir lağım künkünün boşaldığı kıyidan, harelenen mazotlardan, konserve kutularından uzaklaştıkça, açıldıkça, anlatılmaz bir sevinç duydum. Korkuların artık bana erişemeyeceğı gibi. O anlamda, bitimsiz bir mutluluktu.

Güz geceyarısı, kıyının karanlığını ışıklarıyla silip götürmüştü bile.

"Biri daha böyle yapmıştı galiba," diye düşündüm kıyıda kurulanırken, "tamam. Camus'nün *Veba* romanında, gerginlikten bitkin düşen doktor da sonunda böyle denize bırakır kendini. Hem de şu çöplerin, lağım sularının karıştığı aynı Akdeniz'e."

Camus'nün bu kişinin davranışı beni çok etkilemiş, aklımda kalmış olabilir. Ama benim, ya da bir başka Akdenizlinin bir

gün aynı olayda böyle davranabileceği bilinci de Camus'yü, aynı ölçüde etkilemiş olabilir. Edebiyat, bütünüyle geçmişimizdir, kendi yaşamadığımız anılarınızla da geçmişimizdir. Bir vasiyettir bize. Ya da geriye doğru verdiğimiz bir namus sözü.

Derken kararımı verdim, tedirginliğim geçti: Piyasa yazarlarını Türkçeye çevirmeyeceğim. Okuma hızıyla çarçabuk çevirsem de, karşılığında kendi kitaplarıma ödenen ücretin en aşağı on katını alsam da. Vasiyet böyle gerektiriyor. Kaldırıp attım önerilen çeviriyi.

12 Haziran

Kentin merkezinde, sağır edici gürültülerin tam ortasında bir sığınaktı Geçit Kafeterya.

Hele yaz akşamüstüleri, kesilmiş hıyarların, diri yeşil biberlerin, rakının kokusunu doyasıya içime çekerek köprünün öte yakasında uzanan, günbatımının buğuları arasında kenti iyice düşsel bir havaya büründüren minarelere bakarken... Bu arada abartılı bir kızıyla batışı, karşımdaki resme hüzzam bir geçiş katan güneşimizin hakkını da yemeyelim.

Öğleden önce –ister yaz, ister kış olsun– içerisi hep hafif loştu. Sessiz olurdu. Sessizlikte, uygar, çağdaş bir düzenin tıkır tıkır işlediğini duyardınız. Kâğıt peçeteler, kişiyi yazmaya çağırırdı.

Bugün saat onda, aynı merdivenlerden çıkıp aynı kapıdan girdim. Yanlış gelmiş olamam! Masalar dağıtılmış, iskemleler fasıl düzeninde yanyana dizilmiş, adım atacak yer yok. Tanıdık garsonlar, rakı bardaklarında çay koşturuyorlar, gazoz, sandviç taşıyorlar masalara. Nedense bende ki şaşkınlık yok onlarda!

Birden kavırıyorum, bu ana-baba gününün gerçek anlamda bir analar ve babalar günü olduğunu...

Her yıl bu ayda, çocukları Karaköy-Tünel yöresindeki yabancı okulların giriş sınavlarında ecel teri döken ana-babalar, kendilerine burayı barınak seçmişler. Sonradan, bütün bir yıl, bir daha adım atmamak üzere. Karabasan görenlere özgü bir yöntemle duruma yarı-inanmayı seçiyor, bir masanın kenarına iliştiriyorum.

Velilerden bir bölüğünü gözüm ısırtıyor. Beklediğim iki-üç kayıt kuyruğunda, sınav kapısında karşılaşmışız demek. Onlarsa bütün yabancı okulların sınavlarına koştuklarından, birbirleriyle iyice dost olmuşlar. Dayanılmaz bir uğultu sürüp gidiyor:

— Garson bey, bir çay daha... Yok yok iki olsun! Sizininki hangi kurslara gitmişti demiştiniz hamfendi?

— Efendim biz daha ikinci sınıftan başladık kurslara. Konuyu enine boyuna etüt ettik eşimle ben. Kendisi ithalatçıdır da. Çünkü zamanında el atmazsanız, sonuç hüsrân oluyor hamfendi. Sözelimi meselâ, özel öğretmen Bayan Şirin son sınıfta başvuranları geri çeviriyormuş; yeni öğrenci, eskilerin temposunu aksatıyormuş.

— Duyduğuma göre, hafta sonunda Ankara'dan uçakla çocuk getiriyorlarmış ona, aslı var mı acaba?

— Gözümle gördüm efendim. Ne yap-sınlar ama? Bir yabancı dil, bir meslek demek günümüzde, değil mi?

— Biz, R. Lisesi'ne girmek için Nizam Bey'den ders almak gerekir diye duymuştuk. O yüzden kapısında günlerce bekledim. Sonunda çocuğu yoklamaya razı oldu. Haftada üç kere gitmesi şartıyla aldı. Saati 750 lira biliyorsunuz, ona da peki dedik.

— Çok kibirli bir beymiş diyorlar. Basit bir devlet ilkokulunda öğretmenmiş önceleri. Kendisini yakından tanıyanlardan duydum ben de. Ama işini bilen biri doğrusu. Geçende, sabahın sekizinde A. Lisesi'nin kapısında beklemeye başlamıştı. Sınava sabah grubunda giren öğrencilerinden soruları öğrenip ikindide girenlere yetiştirecekmış.

Konuyu değiştirdiler mi, modadan, yapacak yemek bulamaktan, araba anahtarlarından söz ediyorlar. Bu annelerin çoğu, doğru dürüst bir eğitim görmemiş, genç yaşta varlıklı esnafa varmış kadınlar. Kocaları aracılığıyla adım attıkları bu sallantılı sınıfta, yabancı dil bilen çocukları aracılığıyla durumlarını sağlama almak derdindeler. Evlerine gazete-kitap girmeyen bu çocuklar da liseyi bitirdikten sonra babalarının şirketlerinde çalışacaklar ve onların da evlerine gazete-kitap girmeyecek. Belki *Playboy*'a göz gezdirmede, *Elle*'i sökmeye kullanacaklar öğrendikleri yabancı dili. Yine de onlara şu gü-

zelim yaz günlerini zehir eden, en güzel yaşlarını kurslarda, özel dershanelerde tüketmelerine, yaşamdan böyle bezmelerine yolaçan büyüklerini bağışlayacaklar mı bilmem... Ama kendi çocuklarını yetiştirmede aynı yöntemi kullanacaklar kuşkusuz.

Yan masada, iskemlesini çıkırtkan kalabalığın az ötesine çekmiş bir hanım oturuyor. Hikâyesi, pabuçlarından ve el örgüsü başlığından okunabilir. Topukları kaç pençe görmüş siyah pabuçları gıcır gıcır boyalı. Sabah erken saatte, alelacele topladığı saçlarını yün başlığına yerleştirmiş. Ya öğretmen, ya emekli bir memur. Yüzünden yorgunluk akıyor. Bu tür yerlere kocasıyla birlikte giden, görmüş-geçirmiş biri besbelli. Neskafesini içiyor usulca; çevresindeki konuşmalar onu iyice tedirgin etti. Zaten bu sözlü-beklemeye dayanmak kolay değil. Üstelik kimbilir kaçınıcı çocuğunu bekleyişi bu?

Kocasıyla başbaşa verip ilk çocuklarını önce Yabancı Dille Öğretim Yapan Anadolu Liseleri'nin sınavlarına sokmuşlardır (bizim gibi). İkinci aşama sınavı çok geç olduğundan da gözlerinin tuttuğu iki-üç yabancı okula başvurmuşlardır. O dönemde birlikte çalışıp kazandıkları ortak paradan biriktirmiş, harcamalarını kısmış, yabancı bir okulun o güne göre de önemli sayılabilecek giderlerini karşılamaya savaşmışlardır. Ama bugün öyle mi? Yıllık gideri en az 40.000 lirayı bulan bir yabancı okulda yedi-sekiz yıl süreyle bir çocuğu okutmayı hangi ana-baba göze alabilir? Durmadan ağırlaşan yaşam koşullarının ve artan okul ücretlerinin korkunç baskısı altında?

— Artık bıkmıştım ya, diyor hanım.

Demin bir sigara aldı çantasından, kibriti bulamayınca çakmağımı uzattım.

— Artık bıkmıştım. Bizim bey de bıktı ya. Gelgelelim bu yavrucuğu, büyüklerden ayıramam ki, küser bize. Büyükler yüzümüzü hiç kara çıkarmadılar eksik olmasınlar. Biri, mühendis şimdi. Biri Kanada'da veterinerlik yapıyor. Bu küçüğe içim gidiyor inanın. Evde babasıyla çalıştılar ama sınavda ne kadar becerir bilemem. Sonra bir de anarşi sorunu var. İkinci basamak sınavını kazansa bile, bir yabancı okula gitmesini daha çok isteyeceğim gibime geliyor. Oralar daha korunmalı.

El kadar çocuk bunlar. Ya ona-buna uyup okumazsa? Herhalde o anarşistler de bizim gibi ailelerden çıkıyordur, değil mi kı-zım?

Yabancı okullar, aralarında bir “centilmenler antlaşması” yapmışlar. Sınav tarihleri birbiriyle çakışmıyor. Ama en büyük centilmenliği yine de bizim konuksever devlet baba göstermiş. Anadolu Liseleri sınavını kazananları belirleyen asıl ikinci sınav, sonuçlar belli olduktan, kayıt süreleri dolduktan sonra yapılıyor. İlk taksitler ödendikten sonra yani.

— Haklısınız ama, diyorum. Bizler de terk edecek olursak kendi okullarımızı...

Oysa ilk aşama sınavının yapıldığı soğuk günde, hiç de böyle yürekli değildim. O ürkek, ezik, korkudan tirtir titreyen çocukların bir okula sıkış tepiş, kurbanlık koyunlar gibi yığıldığını, bir tek yetkilinin bile onlara sahip çıkmadığını gördüğümde, çılgına dönmüştüm. Ya bir bomba söylentisi yayılırsa? Ya bir silah patlarsa? O kargaşada, sayıları binlerin çok üstünde bu küçükleri kim sağ çıkaracak bu yapıdan?

Birara, çocuğu kapıp kaçmak gelmişti içimden, hiç değilse onun canını kurtarmak! Ama korkudan öte köy olmadığı gerçeği, bilincimin bir yerinde duruyordu sanırım. Çocuklar ser çiçekleri değildir diyordum kendi kendime, bu toplumda yaşayacaklarsa, şimdiden koşullara alışmaları gerekir.

— İçimi açtınız yavrum, diyor hanım. Öğleden sonra Atatürk Lisesi’ndeki sınavda buluşuruz artık.

Atatürk Lisesi’nin geniş bir bahçesi var; ağaçlı bir yol, kesintisiz, Beşiktaş’a iniyor. Anneler, arabalarından yaygılarını, hasırlarını çıkarıp çimenlere yayıldılar. Kimi iskambil oynuyor, kimi kaset çalıyor. Çevremizi de şerbetçiler, simitçiler, köfteciler sardı zaten. Herkes bir boşalmanın uyuşukluğunda şimdi. Sınavlar bitti bitiyor! Sonra ne güzel bir gün bu böyle, değil mi? Yağmurlu günler boyunca sokaklara çöküp çocuklarını bekleyen, kapılarda itişen “sömürge kalabalığı”, yazı yeni görüyor.

— Devlet liselerinin durumu bir düzelse, diyor sabahki hanım. Yabancı dilden vazgeçtik, dersler boş geçmese, öğretmen sıkıntısı çekilme, biz de bu tutarsızlıklara düşmezdik, değil

mi? Özel okul kapılarında bir tanıdığa rastlayacağım diye içim gidiyor. Yıllar yılı savunduklarımın tersini yapıyorum, kolay değil.

Son umutlarını bu lisenin sınavına bağladıklarından, ta buralara gelmeye gönül indiren süslü kadınlar, yanibaşımızda güneşleniyorlar. Yaşam kargaşasında doğrudan yer almayanlara özgü bencilliklerden vazgeçmeden. Olmadık yerde araba park ediyor, başkalarının çocuklarını itip azarlıyorlar. Tek çocuk, onlarınki. Biriktirdikleri kini boşaltacak bir yer bulmayagörsünler... Otobüsteyseler (bir rastlantı sonucu) çocukları dürtükler, dolu sıralara sığmaya çalışırlar, yorgun erkekleri zorla yerlerinden ederler. Ne yazık ki bu özellik, yalnızca onların değil yaşamın içinde yer almayan dar gelirli aile kadınlarının da bir özelliği. Durak dışında otobüsleri durdurmaya kalkışmak, sürücülerden özel ricalarda bulunmak...

Yabancı okulların kayıt kuyruklarında ellerinde tam para hazır bekleyen, “Aman belgeler eksik mi acaba?” diye ezilip büzülen, bir terslik çıkmasın diye kendilerini itip kakan hademelere bile sigara uzatan o kurumlu kadınlar nerde şimdi? Çalıştırdıkları işçilere selam vermekten kaçınırken, okul bekçilerinin her “Höt!”üne “Aman kardeşim tabii, peki!” diyen kalın enseli adamlar nerede? Hele hele kayıt memurlarına “azınlık”tan olduklarını özellikle belirterek iktisadi güvence vermeye çalışan sırnaşık madamalara ne oldu?

Hepsi buradalar ama kendi iklimlerinde olduklarından tanınmıyorlar artık: en ufak haksızlıklara, gecikmelere yiğitçe başkaldırıyorlar. İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle olduk.

“Belki çocuk ikinci sınavı da kazanır,” diyorum içimden. “Hiç değilse çeşitli sınıflardan gelme çocuklar arasında okur, bildiği yolu seçer.”

— Yavrum, başınızın ağrısı geçti mi? diyor hanım.

Yoo, yıllar sonra da geçmeyecek. Bu garip, bu kin ve hüznü dolu günü anımsadıkça hep başım ağrıyacak.

28 Haziran

Bayan Muza ile üç gün önce, Pera Palas'ın görkemli, loş bekleme salonunda, onun çelik-mavisî, ıslak Slav gözlerine çok yaraşan bir ortamda karşılaştık.

Kemal Bekir ile, SSCB'den, Yazarlar Sendikası'na konuk gelen üç edebiyatçıya Topkapı Sarayı'nı gezdirecek, birlikte bir öğle yemeği yiyecektik. Bildiklerimiz: Bayan Muza'nın ünlü bir Nâzım çevirmeni olduğu, Nâzım'ı yakından tanıdığı ve onun elinden tuttuğu genç bir şairle evlendiği idi. Bay Elçin'in ünlü bir Azeri edebiyatçı ve çevirmen olduğunu biliyorduk, çok iyi de Türkçe konuşuyormuş. Ukraynalı romancı Bay Igor, tarihî romanlar yazarı diye tanıtılmıştı bize. Sonradan Bay Elçin'in, aslında senaryolarıyla ün yaptığı, blucinli, Teksaslı bir çiftçi-yi andıran Bay Igor'unsa Aptullah Ziya Kozanoğlu havasında Bizans serüven romanları yazdığı anlaşıldı.

Bu tür karşılaşmaların ilk iki saatinde hep görüldüğü üzere, protokol inceliğinden sayılabilecek yüzeysel soruları sormak, beklenen yüzeysel yanıtları vermek çabasını yürüttük. Öyle ki sofraya oturduğumuzda ben bayağı yorulmuştum; herhalde hepimiz yorulmuştuk. Nedeni: belki bir dönemden sonra "yeni" biriyle tanışmak pek çekici gelmiyor. Hele bilmediğiniz bir dili konuşan bir yabancıyı kavramak, o dili öğrenmek kadar yorucu oluyor. (Yeni'yi bir yana bırakalım, yıllar sonra eski bir dostla karşılaşmak, araya giren zamanın neleri değiştirdiğini, neleri kesip biçtiğini görmek bile kolay göze alınamıyor.)

Bir yazar, karşısındaki yazarın hangi konuları işlediğini, neyi amaçladığını, kendi edebiyatı içinde nerede durduğunu, Anadolucası, "n'ördüğünü" bilmiyorsa, onunla ne kadar ilgilenilir? "Aman yabancı yazar olsun da taş olsun, hiç değilse bir dış gezi olanağı sağlayabilir bana," diye yabancı yazar izi süren edebiyatçıların çabasını bu yüzden aklım almıyor. Bana yeni, gerçek bir deneyim kazandıracak kent sayısı, üçü-beşi geçmez ki...

Yazarın konuk gittiği ülkedeki deneyimini zenginleştirmek, unutulmaz kılmak, onu konuk eden meslek örgütüne düşer

elbet. Bu tür uluslararası kültür ilişkileri, gerçek bir “iletişim” sağlama adına kuruluyorsa, yazarlara iletişim kurabilecekleri kişilerle, yani duygudaş yazarlarla karşılaşma olanağı tanınmalı önce. Her ülkeye her giden, her geleni her karşılayanla karşılaşmamalı.

Oysa sanırım hiçbir ülkede böyle yürümüyor bu işler. Yazarın doğum yılı ve yapıtlarının adları dışında derinlemesine bilgilerle donatılmamış, üstelik başka başka dillerde konuşan yazarlar, çokuyorlar bir sofranın başına... Hepsinde bir ürkü: “Şimdi beni ne sanıyorlar kimbilir? En iyisi hiç konuşmamak.” Konular da tabii telif ücretlerinden, kâğıt ve yayıncılık sorunlarından öteye gitmiyor. Bir yemek, içki ve gezi oburluğu zorlanıyor. Ülkelerin dostluğuna, dünya barışına kadeh kaldırılıyor. Komşu ülkeler yazarlarına “Demek sizde *döşek* deniyor? Ne tuhaf bizde de öyle derler...” gibi şirinlikler gösteriliyor. Kanımca, yazar onuruna, edebiyat saygısına uymayan tanışmalar bunlar.

Bir anı: Yıllar önce Struga Şiir Şenliği’nde, önceleri beni Türk Françoise Sagan’ı sanan Litvanyalı şair Eduardas Miezelaitis’in masasına düşmüştük bir gece. Kuralları zorlayarak. O Almanca biliyor, İngilizcesi çat-pat. Benim Almancam onu anlamaya yetecek düzeyde hiç değil. Yine de nasıl oldu bilmem, Almanca-İngilizce karışımı bir dille bütün gece, T. S. Eliot ile Ezra Pound’un toplumcu şiire katkılarını tartışmıştık. Nasıl becerdik, bilemiyorum. Sonunda karı-koca, Turgut Uyar’la beni özel konukları olarak Litvanya’ya çağırdılar. Litvanya’ya bile gide-medik; ki oraya gidilir.

Bir başka anı: Bu kere çok çok uzakta başka bir kara parçasında, San Francisco’da, kara romancı Ernest J. Gaines’in evindeyim. 1978 Ekimi. Güneşli, sıcacık bir gün. Gaines, (sonradan öğrendim) “Müslüman bir Türk kadın yazarı”nı ağırlayacağını öğrenince ansiklopediler falan karıştırmış, nasıl davranması gerektiğini öyle saptamış. Ben de, elimi sıkıkmamasını, gözlerime bakmamasını, bir saattir bana bir kahve bile sunmamasını bir türlü açıklayamamıştım, Tarzanca konuşmaya çabalamasını da.

Söyleşi şöyle koyuldu: Gaines, *Bayan Pittman’ın Özgeçmişi*’nde kendi izlenimlerini, kendi geçmişiini vermeyi düşünmüştü. Ama

hayranları pek bozulmuşlar gerçeğin ortaya çıkmasına. Bayan Pittman adındaki köle kadın gerçekte yoksa, romanın ne değeri olabilirmiş ki? Anlatırken, gülmekten kırılıyor. “Sonunda pes ettim de kurtuldum,” diyor. “Pamuk çiftliklerinde çalışırken hep onun gibi yaşlı kadınlar arasında büyüdüğümü okura anlatmak ne kadar güç!”

— Benim artık kalkmam gerek, dedim sonunda. Okyanus kıyısında bir sabah içkisine ne dersin?

İşte o zaman uyandı. “Bizim Louisiana’daki çiftlikler bile bu kente böylesine uzakken Türkiye nasıl bu kadar yakın olabilir?” diyerek örttü acemiliğini. Amerikalı ortasınıf kadınlarının korkunç tutuculuğunu anlattı uzun uzun.

Kıyıda, keyifli bir masadayız. (Bakınız: 23 Ekim 1978).

— Sen kafandan geçenleri parmağına, parmak uçlarına gelineye kadar diri tutmayı başarabiliyor musun? diyor. Sürüyle kitap yazdım da, diyor, hâlâ öyküden su içmek ya da işlemek için çıkan bir öykü kişisini, okura doğal gelebilecek bir yoldan yeniden döndürmeyi kıvıramıyorum.

“Ne garip şu ikinci sazlıklarında / Federico adında biri olmak” dizelerine geldiğimizde, içki ısmarlama sırası ondaydı. Bana haber vermeden gününü bütün bağlantılardan kopartmıştı. Alcatraz Adası’na gitmeli, cezaevini gezmeliydik. Ne yazık ki kalkmak zorundaydım, çünkü bana kentin göstermelik yerlerini gezdirecek sorumlu kişiyle buluşacaktım.

Bu akşam bizim evde Sovyet konuklarla rakı içerken, saatlerce Topkapı Sarayı’nın mücevher dairesini gezeceklerine, Gülhane Parkı’ndaki ceviz ağacını görmeyi yeğleyeceklerini anlıyorum. İşte uluslararası ilişkiler...

Konuklarımızın ikisi de Rusça konuşuyorlar ama arada büyük bir ayrım var. Seslerin iniş-çıkışı, sözcüklerin vurgulanışı ne kadar değişik...

Bayan Muza, Rusların çoğu gibi konuşmadan önce söz istiyor. Gözleri doluyor birara, kocasından bazı dizeler okuyor. Bay Elçin, Türkçeye çeviriyor dizeleri. Gizemli imgelerle yüklü dizeler. Günümüz Sovyet gençliğinin tuttuğu ozanları sayıyor Bayan

Muza, önemlerini yitirmeyen klasik ustalar: Marina Tsvetayeva, Boris Pasternak, Oscar Mandelstam, Anna Akhmatova... Günümüz Sovyet yazarlarını en çok etkileyen bu adlar, Stalin'in kıyımına uğramış bir kuşaktan; intihar edenler, ettirilenler, sürgüne yollananlar, yalnızlığa itilenler. "Bella Akhmadulina'yı mutlaka oku," diyor Bayan Muza. "Sen en çok onu seveceksin."

Bay Elçin konuşmanın ortak paydasını buluyor hemen, kendini katmadan aktarıyor söylenenleri. Bıraksak, Kemal Bekir'le, Turgut'la, Özcan'la konuşmayı sürdürecektik ama besbelli acıyor bize. Soracağım sorular öyle çok ki... Bir İngiliz dergisinin özel sayısında, Sovyet edebiyatında devletin tuttuğu dilin "resmi" dil (bir anlamda televizyon haberleri dili) olduğunu okumuştum; gerçek edebiyatçılarınsa bu dili benimsemediklerini. Ama sorsam, konu uzayacak. Yanlış da anlaşılabilir.

Yaz gecesinin güzelliği, kediler, odanın genişliği etkiliyor Bayan Muza'yı. Beni etkileyen de onun çalışma koşullarının rahatlığı... Yüzüne bakıyorum birara: Bu kadının dilinde "ölüm" nedir, "aşk" nedir, "ayrılık" nedir? Sözcüklerle dopdolu, susuyoruz. Çevirinin artık işlemeyeceği bir yere vardık. Dil bitti. Böyle anlamlarda alındığında, kimse dil bilmiyor dünyada diyebiliriz. Anadilini bile. Sözgelimi, başka bir beklenmedik karşılaşmada, çok iyi Türkçe bilen bir Amerikalı arkadaş şu soruyu sorana kadar bu önemli konuda hiç kafa yormamıştım:

— Türkçede neden hep "kırılmış", "bozulmuş", "düşmüş", "okunacak kitap", "bundan korkulmaz" gibi edilgin kullanımlar yerleşmiş? Bu özne karışıklıklığı nereden kaynaklanıyor?

Sahi neden elimizde kırdığımız tabağın, dolaba kaldırmayı unuttuğumuz sütün, düşürdüğümüz cüzdanın sorumluluğunu üstlenmekten kaçınıyor, üstelik nesnelerin kendilerine yüklüyoruz? Kimin okuyacağı kitap? Kim neden korkmuyor?

Öztürkçede "vicdan"ı karşılayan bir sözcüğün bulunmaması ("bulunç" ne demek?) hep maşeri bir vicdandan yana oluşumundan mı ileri geliyor acaba?

Birisi Türkçeye sataştı mı, nedense az biraz ulusçu kesilirim. Ben de, "Siz kapitalist düzende yaşayanlar da hep 'sahip olmak' yardımcı edimini kullanıyorsunuz ya," diye karşı çıkmıştım

arkadaşa. “Bir kata, bir arabaya sahip olurcasına, bir eşe, bir başağrısına, bir depresyona sahip oluyorsunuz.”

Bayan Muza, sessizlikte eğildi, birden saçlarını okşadı.

26 Ağustos

Bir buluşma bu: Mermer Plajı’nın süt beyaz kumlarının az ötesinde duruyordu. Bir kamyon. Adı: Volvo.

Lastiği söndüğünden, yana kaykılmış. Zaten öbür lastikleri de eksik, çalınmış. Döşemeleri sökülmüş. Farları alınmış. Yalnızca çatısıyla ve üstünü örten yapraklarla ayakta duruyor. Kimsenin uğramadığı sapa bir kıyıda.

Gençliğinde, tepedeki ocaklardan kıyıya mermer taşıyormuş. Kimbilir o kıpkırmızı, alımlı gençliğinde kaç sürücünün köylülere çalım satmasını sağlamıştır? Geçen yıl, emekli olmuş. Gelecek yıla tek parçası kalmayacak bu gidişle.

Yılıkyı bırakılmış bir at gibi başkalarının düşlerinde koşacak, köpükler içinde durmadan koşacak.

8 Eylül

Öğleden sonra bir delikanlı geldi. Görme duyusu gittikçe azalan, eninde sonunda kör olacak bir öğrenci. Karaltıları seçebiliyormuş da yüzleri görmüyormuş. Beynindeki tümör yüzünden. Öykülerimi okumamış.

Seslere düşkün. Benim sesimi de bir radyo programında duymuş, sesimle karşılaşmak istemiş. Ama hava kararmadan, evine dönmek zorundaymış. Çünkü alacakaranlıkta hiç görmiyormuş.

Bir evde tek başına kalan, işlerini kendi gören, güzel yüzlü bir delikanlı. Tek isteği, bir hastanede santral memuru olmak, hastaların yakınlarına hemen yardım edebilmek.

İkinci çayını getirirken bardağı başka yere koymuştum: uzun süre bulamadı. Çok utandım.

Bir doğu kentinde yalnızlıkla, bağnazlıkla, komandolarla baş etmek zorundaymış kışın. Bir bunalım geçirmekten korkuyor.

— Kışın nasıl döneceğim o kente? diyor. Kız arkadaşlarla konuşmamızı engelliyorlar, kızları sıra dayacağına çekiyorlar, bizim yolumuzu kesiyorlar.

Çay bardağını bulamayan birinin yolunu kesmek...

Biliyorum, bugüne kadar sağ kalabilmeyi, sağlam kalabilmeyi nasıl başardıysa, bunu da başaracak.

Almanya'da İslamcı örgütler kuran sefih babasının dayağıyla İmam Hatip Okulu'nu bitirmiş ya, Emirgân Körler Okulu'nu da bitirip kapağı yüksek okula atmış ya. İnanılmaz bir direnç bu.

— Yine gelebilir miyim? diyor sesime.

Yüzümü görmüyor. Ne iyi.

12 Eylöl

Dünya Çocuk Yılı'nın en sıcak gününü, 21 Ağustos sabahını Sağmalcılar Ceza ve Tutukevi'nde geçirmiştım. *Elele* dergisi, isteğim üstüne Adalet Bakanlığı'na başvurmuş, gerekli izni almıştı. Derdim, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir haberin doğruluğunu sınamak. Önüme çıkan her yetkili –infaz savcısını da katalım– beni bu iş için epey tıfıl gördüklerini gizlemedi, çok dikkatli olmamı sık sık yineledi. Özellikle mahkûmlardan uzak durmalıydım. Yani kimse “olayı” yadsımıyordu.

Olay ve haberi şuydu: Sağmalcılar Ceza ve Tutukevi Kadınlar Koğuşu'nu fareler basmıştı. Kuduz tehlikesi başgöstermişti. Mahkûmlar aşılaniyordu. Ama bu arada, kırk kadar mahkûmla yanlarındaki bebeler farelerce ısırılmışlardı. Alınan önlemler yeterli değildi. Sonradan bu önlemin, insanların üstüste yığılı yattığı koğuşlara iki adet tahta fare kaparı konulmasından öteye gitmediğini öğrendim.

Cezaevine, görüş günü dışında gitmek hiç kolay olmadı. Otobüs bindebir geliyor. Münibüsler öyle sapa bir yerde ki. Neyse, sonunda Ferdi Tayfur'un avaz avaz ilendiği bir kaptı-

kaçtıyı doldurduk: esnaftan iki kasketli adam, durmadan kıkırdayan, pantolonlu üç genç kızla semt pazarından doldurduğu fileleri tek başına taşıyan başı-örtülü analar, tespih çeken bir ihtiyar, ben ve kızlarla bana gerekli bulduğu saptamaları anında yetiştiren bıçkın muavinimiz.

Cezaevinin bekleme odası da kauçuk saksılarıyla, formika sehpaları, meşin koltukları ve reklamlı kül tablalarıyla, göstermelik tertip açısından Çapa Hastanesi'ni aratmıyor. Uygur yüzü bir yöneticinin odasındayım. Olayı doğruluyor. Personelin eğitim düzeyinin yetersizliğinden, koğu düzeninin çağdışılığından yakınıyor. Kırsal kesimden gelen kadın mahkûm çoğunluğunun, erkek yöneticilere açılmadıklarını belirtiyor. Kadın yöneticilerin gözetimi altında kadınlara özgü ayrı cezaevleri açılması görüşünde –Sivas'takinin benzeri.

Ama ya bebeler? Anayasa'nın sözümona her yurttaşta tanıdığı "kişiliğini geliştirme" hakkından yoksun bırakılan çocuklar ne olacak? Kaç yaşına kadar burada, analarının yanında kalacaklar böyle gün ışığından uzak?

Onların durumuna doğrudan eğilen hiçbir yasa maddesi yok. Kimsesiz ya da öksüz değiller, suçlu değiller. Üstelik devletimiz, onları sapıkların, yankesicilerin, kanlı katillerin yanında kalmaya zorluyor. Bir anlamda suça itiyor. Yasalardaki kaypaklık yüzünden 18 yaşına kadar analarının yanında mahpus kalmaları, okuma-yazma öğrenmeden gardiyanların el ulaklığını yapmaları işten değil. Suçlu anaların çocuklarına, aile büyükleri el uzatmıyor. Bu analar da yaşamlarında tek tutamak saydıkları yavrularını yanlarından ayırmak istemiyorlar zaten.

Cezaevi yöneticisi, iki müebbet hapis mahkûmu kadın çağırttı. İkisi de çocuklu. Çocukların yüzleri, pislikten ve beslenme yetersizliğinden yara içinde. Çünkü devletimiz, demir parmaklıklar arkasına attığı bu çocuklara yemek vermekle yükümlü değil. Mahkûmlar kendi ekmeklerinden artanları veriyor, biriktirdikleri ortak parayla süt alıyorlar onlara. (Bu konuyu bir "yazı" olarak ele aldım *Elele*'de. Orhan Apaydın'a danışıp eksikleri tamamladım. Ama yer yerinden oynamadı sandığım gibi.)

Genç analardan biri, konuşma arasında öldürdüğü kocasını-

dan “bizim rahmetli bey” diye söz açtı. Nasıl dışlamış demek öldürme olayını! Bu gencecik, umulmadık katillere bakarken toplumumuzda özenle gizli tutulmak istenen bir gerçeği ayır-dediyorum: genç yaşta, babaları yaşındaki adamlara verilen, ardarda çocuk doğuran, zamanla –çoğu kere kıskançlık sonucu– itilen, aldatılan, dövülen bu kadıncıkların iki seçeneği var: Ya ölmek ya da öldürmek. Ne boşanabilir, ne baba evine dönebilirler ne de bir yerde çalışmalarına izin verilir. Bu kadar yalın işte.

Bugün, bir avukat arkadaşın yazıhanesinde karşımda oturan kızsda onlardan çok başka. Sevgi Soysal’ın deyişiyile “faşizmin kopardığı çiçek”. Bir roman kahramanı sayılabilir, son yıllarda yazılan romanları gözönünde tutarsak. Deli gibi sevdiği kocasının eğittiği bir devrimci, bir militan. Kocası bir “operasyon” sonucunda yaralı ele geçirilmiş, yakın bir arkadaşı da gözlerinin önünde öldürülmüş. Anıları zehir gibi. Uzun süre Sağmalcılar’da kalmış. Cezaevindeki çocuklarla ilgili “doğru bilgiler” verecek bana. O yüzden buluştuk.

— İçerdayken büyük bir ailenin bir bireyiydim, diyor. Yeni doğacak çocuklara hep birlikte mavi tulumlar örerdik. Erkek doğsunlar da kendilerini kurtarabilsinler diye.

Hele bir çocuk varmış... Gözünü dünyaya cezaevinde açmış-mış. Salıverilen bir mahkûmun evinde geçirdiği bir hafta sonundan dönünce, bol odalı evlerden, pencerelerden, renk renk boya kalemlerinden öyle sık söz açmaya başlamış ki mahkûmlar ne yapacaklarını şaşırmışlar, bir daha dışarı yollamamışlar onu.

Sürtüşmeler oluyormuş arada. Aygaz tüpü paylaşmada, su sırasına girmede kavgalar da çıkıyormuş. Ama televizyon izlerken hepsi unutuluyormuş. Yeter ki fakir kız, zengin delikanlıya varabilsin! İyi bir şarkıcı olabilsin!

Bu arada cezaevinde rahat doğum yapabilmek için işe (!) ara vererek gelen yankesiciler mi dersiniz, erkekler koğuşuna düşmediğine yanan profesyonel eşcinseller mi, onüç yaşında frengiye yakalanan “Çarlinin Melekleri” çetesinin kızları mı, uyuşturucu kullanan turist kızlar mı... Hepsi bu büyük ailenin bireyleri oluyormuş cezaevinde. Siyasi mahkûmların en

büyük özellikleri, öbür mahkûmları kayırmaları, onları haklarından haberli kılmaları, direnişler başlatmaları, bilmeyenlere okuma-yazma öğretmeleri. Bu arada bir çelişkiyi de belirtmek isterim: Siyasi mahkûmların büyük çoğunluğu ya çocuksuz ya da çocuklarına bakacak yakınları var. Bayramlarda yeni giysi ve ayrıcalıklı yiyecekten yana sıkıntı çekmiyorlar. Onları âdi suçlularla paylaşıyorlar ama adına eyleme geçtikleri halkla aralarındaki kopukluk duruyor.

Karşımdaki kız, koskocaman bir boşluk içinde. Cezaevinden, oradaki anılarından başka söz çıkmıyor ağzından. Şu aralar zengin ailesinin yanında kaldığından, büsbütün mutsuzlaşmış. Onlarla konuşacak tek kelime bulamıyormuş. Edebiyat denildiğinde, yalnızca Sevgi Soysal'ı, o da *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'ndaki "mahkûm" Sevgi Soysal'ı biliyor. Açık havayı, doğayı çağrıştıran hiçbir sözden, hiçbir görüntüden tat almıyor. Elinden gelse kocasının salınmasına çalışacağı yerde kendi içeri girecek, korunmalı kozasına dönecek.

İşkencelerden, zulümden, aşağılanmadan geçmiş, hırpalanmış bu gencecik bedenler bir daha sağlıklarına nasıl kavuşacaklar? Kin, nasıl sevgiye ağırlık tanıyacak bir daha?

Yazıhaneden çıktığımda, bir başka avukata rastladım. On kilo vermiş, bitkin. Adana'daymış. Kahramanmaraş olaylarının duruşmaları akşam sekize kadar tam gün sürüyormuş. 105.000 liralık fotokopi çıkartmışlar, 86 dosya düzenlemişler. (Bu arada, sanık avukatlarına davayı savsaklama karşılığı milyonları aşan paralar ödeniyormuş.)

Cehennemin korkunçluğunu yakından tanımış, gözleriyle görmüş.

Sütannesinin yedi çocuğunu ardarda kesen gözü dönmüş bir kanlı katil görmüş.

Taş yüzlü bir ihtiyar görmüş, komşusu yanbaşıda öldürülen. Kadın, katilin adını bilmiyormuş ama onu sanıklar arasında görünce koşup kolundan tuttuğu gibi yargıcın önüne sürüklemiş.

Son anda komşuluk ve çıkar ilişkileri uğruna ifadelerini değiştiren okumuşlar görmüş.

Yaşamları süresince ilk kere ağlayan avukatlar, kalp krizi geçiren bir yargıç görmüş.

— Bu dava kazanılırsa o yaşlı kadınlarla kazanılacak, diyor. Hiçbir yıldırımaca işlemiyor onlara, nasıl diretiyorlar...

Bugünün sonunda dünyadaki bütün acılar birleşti sanki, som bir taş oldu yüreğimde.

29 Kasım

Buz gibi ayazda sokağa bir çıktım ki: kent tükenmiş!

Korkunç bir karanlık, bir karabasan çökmüş üstümüze.

Yollar, panzerlerle, tüfeklerini kalabalıklara doğrultmuş jandarmalarla dolu.

Otobüsler boykotta. Kısaca, hiçbir şey işlemiyor, her yer de kapalı.

Kasım süresince iyice tırmanan olayların bir dönüm noktası bugün. Demirel hükümeti ayın 25'inde güvenoyu aldı ve aynı gün Abdi İpekçi'nin katil zanlısı Mehmet Ali Ağca, kaçtı kaçır oldu.

Bugün İran olayları doruğuna ulaştı ve Papa İstanbul'a geliyor.

Ben de aylardır deli gibi kitap, dergi ve derleme tarayarak seçmeler yaptığım *Çağdaş Amerikan Öyküleri*'nin ayrıntılarını tamamlamak zorundayım bugün.

Kitaplıkta olağanüstü güvenlik önlemleri yüzünden üstüm arandı, uzun süre kapıda bekledim. Neyse, girip çıkabildim sonunda.

Yolda, bu koşullar altında bütün bir Kasım'ı okuyarak geçirdiğimi anlamak güç olmadı. Kimbilir kaç dergi kesiği birikti. Kıtayı kavramak adına okuduğum Latin Amerika öykülerinden kaç örnek... Yani kaçış.

Bir eleştirmen, "*Amerikan Öyküsü şimdi, şu anda'yı anlatıyor,*" diyor, Latin Amerika öyküleri ise o zaman, o anda'yı anlatıyor-muş. Belki de bizim Latin Amerika edebiyatına sardırmamız buna bağlı. "*Şu anda*", bizde de anlatılamayacak kadar bulanık.

Haliç boz, leş göğüyle günü ne güzel özetliyor. Herkes kulağını bir patlamaya ayarlamış sanki. Bir Üçüncü Dünya Savaşı ha çıktı ha çıkacak.

13 Aralık

Son mektubunda şöyle yazmış Artin:

"...Galiba benim sorunlarımdan birisi, bütün içtenliğimle herkeşe karşı çok açık olmam. Bu derece açık olmak, insanın kolay incinmesine neden olduğu gibi başkalarını korkutmaya da yetebiliyor. Birçok insanın, duygularını neden tanımaktan kaçındıklarını keşke daha iyi anlayabilseydim. Belki o zaman kime, neyin, ne zaman ve nasıl verileceğini saptamak daha kolay olurdu benim için. Her neyse, henüz bu sorulara verilecek pek bir cevabım yok ama en azından soruları kavramış gibiyim. Benimle övünüyor musun?"

Bu karlı günde Çağaloğlu'ndan döndüğümde onu evde buldum. İki-üç gün önce gelmiş Amerika'dan.

Artin, Ankaralı bir Ermeni ailenin oğlu. (Osmanlı demek daha mı doğru? Çünkü Artingil, kendi aralarında da Türkçe konuşuyorlar. Artin'in yarım yamalak konuştuğu Ermeniceyi benim bu dili çok iyi bilen kedim Mustafa bile anlamıyor, vurgular öylesine yanlış ki...)

Bilirsiniz, ortasınıfın alt tabakalarında azınlıklar, Türk sınıflaşlarıyla nasıl kaynaşırlar... Hele denize yakın kesimlerde. Deniz, birlikte büyütüp kardeş kılar onları. (Sait Faik'in tanıklığına başvuralım.) Aynı kaynaşma, zengin-ötesi sınıftakilerde de görülür ama bambaşka bir nedenle. Bir Hakko'nun bir Sabancı karşısında azınlıktan sayılamaması gibi. Sürtüşmenin kaynağı, yeni para tutan esnafta ve onun, cebindeki "belli parayı" başkasına kaptırmama kaygısındadır.

Hani yaz akşamları en güzel midye dolmalarını pişiren evler vardır. Kızlar, genç yaşta kocaya varıp dolma yapma geleneğini sürdürürler. Erkekler de babalarının dükkânlarının başına geçerler. İşte o tür bir aileden geliyor Artin. İstese, öyle kalabilirdi yani.

Yedi yıl kadar önce tanıştığımızda, yetenekli bir psikoloji öğrencisiydi. Boş zamanlarında cezaevindeki gençlere folklor öğretiyordu. Bir arkadaşımın oğluyla, İskender Savaşır'la, aynı sınıfta olduğundan bana onun seslendiği gibi "Tomris teyze" diyordu. Tanışmamızdan önce, saçları hep yapılı ve nedense yeşil tayyörler giyen bir kadın yazarla karşılaşacağını sanıyormuş, bu gelişinde söyledi.

O yıllarda, İstanbul'a gelişlerinde bize bir gece ayırırdı. Birlikte münibüs şarkıları dinler, tartışmalar yapardık. Eğitiminin de payı olsa gerek, Artin bu dostluğu hiç kötüye kullanmadı. Sabah biz uyanmadan kalkıp yatağını toplar, çay suyunu koyar, balkonda bir kahve içerdi. Bir keresinde bana yardım etmek için süpürgenin yerini sormuştu da gülmekten kırılmıştık. Çay bardakları kaç tane olursa olsun, bulaşık çıkmasın diye tek kaşık getirirdi.

Bu akşam, sofrayı kurarken de aynı duygululuk içinde. Kedileri, yemek örtüsünü, çatalları ve duyguları yerli yerinde bulmanın keyfindе. Yoksa keyifli sayılamaz. Burada, üniversite yıllarını sağcıların baskısı altında geçirdi. Amerika'da da Türk olduğunu söylediği için kendisini ihanetle suçlayan Sovyet ya da Amerika yanlısı Ermeni örgütleriyle başı dertte. Houston Üniversitesi'nde Teksas'ta burslu bir öğretim üyesi artık. Profesör olduğunda da bizim sofrayı o kuracakmış. Doğrudur, inanırım.*

Yemekte konu, Amerika'ya göçen Türklerden açıldı. Çoğu, kültür düzeylerinin kat kat altındaki Amerikalı ailelere yaranmaya çalışan, bütün değerlerini silkip atan acınılası insanlar. Kendi ülkelerinde dolgun aylıkla mühendislik yaparken salt Amerika'da yaşamak uğruna ayak işlerinde çalışmayı göze alan bir okumuşlar kitlesi.

Artin'i dinlerken önemli bir gerçek su üstüne çıkıyor. Gençlerimiz son yıllarda akın akın koşuyorlar başka ülkelere. Bazıları burada esirgenen özgür ve düzenli eğitim olanaklarına kavuşmak istiyorlar. Haklılar. Bir başka bölük de, yabancı yerler görmek, görgü-bilgi ve bir yardımcı dil edinmek derdinde. Her

* Doğru, inandım (T.U.)

iki bölükten de birçok genç tanıyorum. Onların yeni yüzleştikleri dünyaya hemen uyum sağlayabilmeleri hoşuma gitmiyor değil. Ama “Bu ülkede yaşanmaz!” diyenleri duyunca, cinlerim tepeme üşüşüyor. Çünkü bu basmakalıp yargıyı onlara belleten çevreleri, ülkemizde “cefada asgariyi, safada azami”yi yaşayan bir sınıf.

Peki, bizim de dünya hırtlık çorbasında bir otumuz bulunsun! Kalan kökler yeter.

Yukarıya bir bölümünü aldığım mektubu yazmakta çok gecikti Artin. “Teyze” sözcüğünü yazınca mektupları yarım bırakıyormuş önceleri, çünkü yanında değilken beni “Tomris” diye düşünüyormuş. Önce bu ikiyüzlülüğü halletmesi gerekmiş.

Geçmişine, ilişkilerine, sorunlarına sahip çıkan Artin, “Türkiye’de iç savaş var” haberini Amerikan televizyonunda görür görmez kalkıp dönmüş yurduna, ola ki savaşmak gerekmiş. Dönenlerden biri olmak istemiş.

Yalnızca bireysel sorunlarını kavradığın için övünmüyorum seninle Artin, bilesin!

GÜNLERİN TORTUSU

(1980-1984)

Günlere Girerken

Günlerin Tortusu, terörün evlerimizin içine sızdığı yıllardan bugünlere, kültürümüzün çiğköfte ile arabeskte düğümlendiği günlere biriken tortuyu kapsıyor.

Bu geçmek bilmeyen dört yıl boyunca yazmaktan nedense usanmadığım bir bu kadar yazı ile yazıya dökemediğim bir o kadar düşünce, 'gündökümü' kapsamına girmediği için kitaba alınmamıştır.

Okur, sonraki Gündökümlerinde rastladığı bazı benzer yazılardan toplumsal çözülüşün nasıl adım adım gerçekleştiğini umarım izleyebilir.

1980

5 Ocak

Yeni bir yıl mı bu? Sanmıyorum.

Üç yıl önce bir öykümde şöyle yazmışım: *“Ne zamandı, kimse-ler tam bilmiyor, ama toprağın üstlerine ince bir torba geçirilmişti.”* Öykümün bir başka bölümünde de bu torbanın damarları sertleştirdiğinden, yürekleri çürüttüğünden, gerçekleri silip yerine yanıl-samalar yerleştirdiğinden söz etmişim.

İşte o torba hâlâ duruyor, gerildi ama patlamadı, verdiği so-luksuzluk her gün biraz daha artıyor yalnız. O yüzden de bir süredir tek tek günler değil, öğünlere, uykulara, çalışmalara, dolaşmalara bölünen bir “bütün gün” yaşıyoruz. Karanlık bir göğün altında:

Sözgelimi: 1 Ocak gecesi, elektrikler ansızın kesildi (rastlantı bu ya) birkaç dakika sonra da sokaktan tabanca sesleri geldi, bir araba tarandı. Bir yerlerde camlar kırıldı.

Hemen fırladım balkona. Sokakta kimseler yoktu. Perdeler kaskatı kapalıydı. Dünyada tek başıma kalmışım gibi bir duy-guya kapıldım. Ama değildim: tam karşımda çok uzun boylu bir adam, kollarını kavuşturmuş duruyordu öylece. Gözgöze geldik. Durduğum yere çakılmışım, çok korktum ama kıpır-dayamadım yerimden.

Uzakta, yokuşun dibinde tek arka farı yanan bir araba, uzun süre onu bekledi, sonra yola koyuldu.

Kimdi o çok uzun boylu adam? Bir terörist mi, bir sivil polis mi, benim gibi beklenmedik bir tanık mı? O araba ne bekli-yordu? Ayrıca bunları bilsem ne farkederd? İçimi asıl yakan,

insanların tanıklıktan kaçmaları değil miydi? Beni adamın gözleri değil sessizliğin gözleri ürkütmüştü.

2 Ocak akşamı haberlerde, komutanların bir “uyarı mektubu”ndan söz edildi. İki gündür mektubun bir uyarı mı, bir mektup mu olduğu, kim tarafından kimlere yollandığı tartışılıyor.

Televizyonda, radyoda haberleri dinlerken büyük bir aşağılanmayı paylaşıyoruz ulusça. Kişisel onurlara sanki teker teker yöneltilen birtakım saldırılar alıyoruz. Öyle geliyor.

(Rastlantı bu ya yine!) ‘Kuskus’ adında bir öykü yazıyorum. Düşleri incelemem gerek, Freud’u, Jung’u vb yeniden okumam. Belki de iki gecedir düşümde kendimi kara bir gelinlikle görmem de bu rastlantıya bağlıdır. Torbanın yürekleri çürüttüğünü, gerçekleri silip yerine yanılısamalar yerleştirdiğini bildiğimden, olaylara dışardan bakmaya çalışıyorum. Yine de.

Uğur Mumcu’nun bir çığlık gibi yükselen ama karabasandaki gibi bir türlü “sözünü bulamayan” yürekli yazılarını okuyorum. Bu zorlu kışın buzlarını delen yazılar yazıyor... Elleri var olsun.

Şu anda, ikindiüstü, buz tutmuş dünyaya yanılısamalara kapılmadan bakmaya çalışırken ancak şöyle anlatabileceğim birşeyler duyuyorum:

*Bir adam mavi bir mercedesi çalıştırmaya uğraşiyor
Motorun sesi buraya erişmiyor
Ses yerine, buğudan halkalar görüyorum havada
Demin kar dindi. Sessizlik.
Arabalar geri geri kayıyorlar yokuştan.
Bir yabancı, turuncu bir bidonla benzin getiriyor
İki adam, başlarını kaldırıp bir eve bakıyorlar imrenerek:
Bacası tüten bir ev, pancurları sıkı sıkı kapanmış
Sıcaklığı mapus tutuyor içinde
Adamların avuçları kıpkırmızı kesilmiş soğuktan.
Demin elektrikler yine kesildi, sular da.
Sesler zaten erişmiyor
Sahanlıktan komşu kadınların yakınmaları duyuluyor.
Ama boşuna.
Yalnızca ağaçlar ve kar ısıtıyor artık bahçeyi*

*Demin dediğim yokuşu, adanılan
Deminki mavi mercedesi
Ağaçlar ve kar ışığı, bu andan önce de vardılar
Olanca görkemli kayıtsızlıklarıyla
Kimbilir kaç ağaç, kaç kar, kaç acı, kaç öykü sonra da
Varolacaklar.*

12 Ocak

Bugünü yazarken (Nisan ayında) günleri ileri-geri tarıyorum.

Bütün şu görüntüleri, soruları çağrıştıran olay, bugün tanıştığım 20 yaşındaki bir genç kız.

30 yaşlarında bir kadınla dar-uzun bir yokuştan çıkıyorduk geçenlerde. Yetkin bir sanatçı. Beni düzlüğe kadar geçirmek, bu arada başladığımız söyleşiyi tamamlamak istedi.

— Erkekler bir süredir ilişkilere yenilik getirmeyi beceremiyorlar, ana sorun bu bence, dedi. Son yıllarda sürekli olarak gelişen, değişime uğrayan kadın imgesiyle uyum sağlayamıyorlar. O zaman da hırçınlaşıyorlar. Kaç yüzyılın alışkanlığını kırma çabası yoruyor, hırpalıyor. Akıllarıyla onayladıkları, bilinçle özledikleri bir kadın, arkadaş-karı-ana olabilen bir sevgili, önce coşturuyor onları ama zamanla karşılarındakini sindirmeye, baskı altına alıp alıştıkları kadına indirgemeye çabalarıyorlar. Çocuklaşıyorlar, saçmalıyorlar ve büsbütün hırçınlaşıyorlar. Tam bir kısırdöngü. Benim ilişkilerim hep bu duvara tosladı. Bir baksana çevremize... Yaşıtımız kadınların büyük çoğunluğu bütün dünyada bir bunalım içindeler. İlişkiyi yenileme görevinden bezdiler artık. Kimileri, boğazlarına kadar başarısızlık içinde yüzerken, göstermelik bir başarılı ilişki yürütüyor. Kimileri sert çıkışlarda, karşı koymalarda, sapa ilişkilerde çözüm arıyor. Sonuç değişmiyor ama: hep mutsuzluk. Canlarına kıyanlar, alkole ya da uyuşturucuya kaçanlar, yeteneklerini boş yere harcayanlar.* Ben kendi adıma, *tek başıma* mutsuz olmaya karar verdim. Bir erkeğe tutulsam da renk vermiyorum. Çalışmalarımı gerekçe gösterip belli saat sınırlamaları koyu-

* Bu arkadaşım 1982 yılında intihar edecekti. (T.U.)

yorum. Çok kırıcı, ayıp birşey tabii, ama inan ki eski uysallık dönemindeki kadar kırıcı olmuyorum sonuçta. Hem saygı görüyorum. Beni bilinmeyen bir yaratık olarak kabul ediyorlar. Gelip geçici de olsa yoğun, kişilerin kendileri olabildikleri sağlıklı ilişkiler böyle kurulabiliyor ancak. Üstelik bilinçle üstlenilmiş bir mutsuzluk benimki.

Ortaokuldan bir sınıf arkadaşımıyız. Oldukça çalkantılı günler geçirdi, isteklerinin çoğunu gerçekleştirecek zaman bulamadı. Şimdi evli, kocasını da seviyor.

— İyi ama ben çalışmak istiyorum, diye ekliyor. O kadar çok resim birikti ki içimde çıldıracağım. Gelgelelim yan odada sevdiğin bir erkek sende yemek yapmanı ya da ne bileyim okuduğu bir kitabı paylaşmanı isterse, sorularla kafanı dağıtırsa, nasıl gönlünce çalışabilirsin? Belki de bilinçli bir tutsaklığa sürüklendiğimizden ötürü durmadan yiyoruz birbirimizi. Başta severek ödün veriyorsun, sorumlulukları üstlenip evi yürütüyorsun, kırıcılıkları anlayışla karşılıyorsun. Seni sen yapan özelliklerden öyle eminsin ki, her şey vizgeliyor. Ama o özellikler işlemedikçe, işlemeleri ertelendikçe seyreliyorlar. Sonunda saçma bir neden ileri sürüp kapıyı vuruyor çıkıyorsun. Dengeyi baştan düzgün kurmak gerek. Ne istiyorum, biliyor musun? Hiç kimseye, başta kendime karşı da suçluluk duymadan deliler gibi çalışmak. Üç gün bir odaya kapanmak. Belki de evlenecek biri değilmişim, birine bağlanmamam gerekirmiş. Ama bu yaştan sonra yalnız kalmayı öğrenebilir miyim? Geciktim galiba.

(Bilmez miyim? Bir çeviride bir sözcüğe, bir öyküde bir bölüme takıldığımda gözüm hiçbir şey görmez.)

Kardeşim 31 yaşında, üniversitede öğretim üyesi. Karısı aynı fakülteyi bitirdi, çalışıyor. Sabah erkenden ikiz çocuklarını anaokuluna bırakıp yola düşüyorlar. Akşam 7'ye kadar ölesiye çalışıyorlar. Tam eve döndüklerinde sofraya yemek telaşı başlıyor, çocukların ertesi güne hazırlanmaları... Hafta sonlarında birikmiş çamaşırın yıkanması, evin düzene sokulması.

— Benimle evlenmeseydi, tek başına hiç kuşkusuz daha mutlu olurdu karım, diyor kardeşim açık yüreklilikle. Onun aydın kişiliğini ezerek, ondan beslenerek serpilmeyi hiç düşünmedim.

Ev işlerinde, çamaşırdaki, ütude, çocukların bakımında ona elimden geldiğince yardım ediyorum ama yetmiyor, ağır yük onda. İlişkileri bitiren şey, aslında düzenin işlemeyişi. Geleneksel-töresel değerler gözden geçirilmiş değil, bu arada çarpık bir yabancı değerler sistemi bizden bağımsız yaygınlaşıyor. Yahu topluma 'sanatçı' diye sunulan şu insanlara baksana... TV dizilerindeki gizliden ideoloji yerleştirme çabasını düşünsene. Çocuklarımıza önerebileceğimiz geçerli bir değer kaldı mı? Bırakılıyor mu? 'Kutsal' evlilik kurumu da sallantıda elbet. Devlet eliyle silkeleniyor hem de.

23 yaşında bir delikanlı:

— Benim cinselliğim, sevecenliğimin bir uzantısıdır, diyor.

Eşcinsellerin sorunlarını tartışıyorduk o gün. Dışarıda boran savruluyordu, biz çaylarımızı içiyorduk. Bir an pencereden bakıp tek tek söylediği bu sözler beni nasıl duygulandırmıştı. Kadınların artık posbıyıklı, sert bakışlı, haşin bir erkek yerine, neden yumuşak, ince (hatta zaman zaman kadınsı) bir erkeği yeğlediklerine ışık tutmuştu. İyi giyinmeyi, güzel bir koku sürmeyi bile 'kadınca' bir tutum sayıyor dünyadaki erkek çoğunluğu. Kendine güvensizliğin bu kertesini akıl alır gibi değil. Ünlü terziler, eşcinsel erkekler olmasa erkek giyiminden söz edilemeyeceğini ileri sürüyorlar. Ödün vermekten böylesine korkmak bir hastalık olsa gerek; çünkü verilen ödün, dünyayı güzelleştirmeye yarıyor temelde.

Bu kere 'mekân', Markiz Pastanesi. 'Sonbahar' panosunun altında babamla kahve içiyoruz. 60 yaşını aşmasına karşın bakımlı, çağdaş bir erkek babam. Onun yanında ister istemez kendime çeki düzen veririm. O da yabancı bir kadınmışım gibi sigaramı yakmayı sektirmez, iskemlemi çeker, mantomu tutar. (Ben ve ben yaştaki kadınlar, erkeklerden önemli günleri anmalarını, armağan almalarını, çiçek getirmelerini, kısaca bu tür yüzeysel incelikleri beklemezken, belki de daha derinlerde yatan bir inceliği, ilişkiye özgü bir inceliği keşfedeceklerini ummuştuk, ama sonunda alışıldıklardan da olduk. Babama artık ses çıkarmıyorum.)

Bütün kadınlarda güzel bir yan bulur babam. Aşksız, daha doğrusu aşk duygusundan yoksun yaşayamaz. Anneme âşıktı, ama annem ölünce de âşik olma serüvenini bitirmedi, sürekli zenginleştirmeye çalıştı yaşamını.

— Bizim erkeklerin çoğu her birleşmeyi aşk sanır, diyor. Bazıları aslında kendilerine bakacak beceriden yoksun olduklarından evlenirler, bazıları da hizmetçi tutamadıklarından. Her neyse, sonra evlendikleri kadına bağlanırlar, evliliği alışıldık toplumsal kurallar içinde yürütürler. Gerektiğinde yalan-dolan, kaçamakla falan. Bu kadarını anlıyorum. Belki aralarında yaşam boyu bir tek kadına âşik kalabilmiş erkekler de vardır, o kadarını ben anlamıyorum ama sorun bu değil zaten; bu sağlığın, aşksızlığın resmen önerilmesi. Özgünlükten öylesine ürken bir toplumuz ki... Tarih kitaplarına bir göz at; alışıldık ölçülerin azıcık dışına çıkan bir padişaha bile 'deli' sıfatını yapııştırıyor ortalamayı kollayan vakanüvisler. Yeni kuşaklara bu bilgiler *tek doğru* olarak aktarılıyor. Aşk bile kuralları olan bir oyun bizde. Göze almak, kendiliğindenlik beklenmiyor. Bunlar bir babanın kızıyla konuşacağı konular değil ya, neyse...

Aramıza bu duvarı baştan çekmediği için bir daha teşekkür ediyorum ona.

— Şimdi senin, benim kızım olman, diyor, benim yanımdayken sağlıklı, genç bir kadın gibi davranmanı engellememeli. Ben de sana herhangi bir kadına gösterdiğim inceliği göstermekten kaçınmamalıyım. İlişkiler, estetikle beslenir, ayakta kalır. Sürekli bir çaba ister bence. Aslına bakarsan evlilik, insan yapısına aykırı bir kurum. Estetiği de aşkı da özgünlüğü de yadsıyor, cinselliği kemiriyor. Kardeşlik gibi birşey öneriyor sonunda. Kaçamak ilişkiler de –yalandan hoşlanmayanlar için– yıpratıcı oluyor bir süre sonra, ya zahmeti ağır basıyor, ya yeni bir hır-gürlü birlikteliğe dönüşüyor. İnsanlarımızın yaşlılığı ne hantal, ne çirkin bir biçimde kabullendiklerini görüyor musun? Kişi yaşlanmalı ama ihtiyarlamamalı, yaşadığı sürece çağdaş kalmalı. Hadi yürü Hilton'a gidip birer konyak içelim. Param var mı bir bakayım, bir bez pabuç almak istiyorum da.

— Yetmezse bende var, diyorum.

Babam, annemle evliyken çok hırçındı. Nedenini soruyorum yolda.

— Annene âşıktım, diyor. İkimiz de çok bunaldık. Sıradan bir kadın değildi. Sen de değilsin. Topluma anlayış göstermelisin. Kurallar özellikle size karşı işliyor.

O ikinci, babama çocuğun evlilikte ayrı bir yeri olması gerektiğinden söz etmiştim, kavgalardan uzakta bir yeri. Babam, kendisini ‘iyi’ bir baba saymadığından, beni ‘iyi’ bir anne olarak nitelediğinden ilgiyle dinlemişti dediklerimi. Oysa bugün gelen genç kız, kurduğum sağlam çatıyı yerle bir etti.

Evet, çocuklar adına konuşamayız.

20 yaşındaki genç kız karşımda, annesiyle babasının birbirlerine saygılı iki yabancı gibi aynı evde, kavgasız, suskun ve uygarca yaşamalarından yakınıyor. İkisi de onun adına bu cendereye girdiklerini söylüyorlarmış. Başkaca bir ortaklaşaları da yokmuş.

Kızcağız bu yabancıların ikisini de tam tanımıyor.

— Kahvaltıda, gazetenin ucundan birbirlerini kötü kötü süzerler, diyor. Sonra da, ‘Şekeri uzatır mısın canım?’ ya da ‘Akşam konsere gidiyor muyuz?’ gibi sorularla sözde benim adıma durumu kurtarırlar. Boğuluyorum bu sessizlikten. Bari kavga etseler, küfürleşseler, dürüst olsalar. Kavga bile bir iletişim değil midir?

O gittikten sonra uzun süre ellerime baktım. Öyle uzun bakışım ki sonunda el olmaktan çıktılar.

28 Ocak

Haftalık temizlik var evde. Yani koltuklar tersyüz, tablalar dolu, halılar dürülmüş pencereler açık. Şu bitmek bilmeyen kışın bitmeyecek gibi başlayan bir günü. Dışarı da buz gibi içersi de.

Derken Edip Cansever ile Cemal Çullu uğradılar. Cemal, yeni bir aydın kuşağından. İlk bakışta ‘başarılı bir işadamı’ dersiniz, ama ilk bakışlardan kime ne? Cemal önce sanata, güzelliğe ve zekâyâ tutkun, doğal olarak da bunlara bulaşmış insanlara ve ürünlere. Bu değerleri taşıyan her şeyin, kişiliğinde silinmez bir iz bırakacağından ürküyor bana sorarsanız, bu yüzden de hırçınca savunuyor kırılganlığını, belki de abartıyor.

Zeynep Hanım, almış eline süpürgeyi (süpürge'nin markası 'Huzur' ama bakmayın), dünyanın en tatlı cadısı gibi odaları dolaşılıyor. Onun şahane emrindeyiz bugün. Hangi odayı temizleyip bitirmişse oraya geçiyoruz ses etmeden. Cemal bile pabuçlarını çıkardı sevimli görünmek için. Çünkü bugün evin sahibi o.

Birara Zeynep Hanım yatak odasına tıklmamızı uygun gördü. Bir tür kar-oyunu başladı. Ondan korkmak hoşumuza gidiyor. Mutfağa gizlice dalıp votkalarımızı dolduruyoruz, onun avaz avaz çaldığı radyo türkülerine usul klasik müzikle yanıt veriyoruz. Galiba hepimiz nicedir unuttuğumuz bir çocukluğun tadını çıkarıyoruz bugün.

Yatak odasında eski *Kaynak* dergisi ciltleri var. Yatağa, koltuklara dizilip karıştırmaya başlıyoruz dergileri. İlk kahkaha Edip'ten geliyor:

— Şiire bakın şiire, diyor; kırılacak gülmekten.

Şiire bakıyoruz:

1 Eylül 1948 tarihli *Kaynak*'ta, şairin o dönemde en sevdiği şiiri var: 'Salkımlı Meyhane'. Bir dörtlülüğü şöyle:

"Her şey rahattı, insanlar mesut gibiydi,

Her şey rahattı, dondurmanın eriyişi bile.

Bu yaz kadehlerin serinlemediği bir yazdı.

Bütün caddeler yabancı, kadınlar yabancıydı."

Turgut da dayanamıyor, o da zamanında en beğenilen şiirlerinden birini okuyor kahkaha gözyaşları içinde:

"Şimdi kulakların çınılıyordur mutlaka

Çekilesi, öpülesi

Küpeli mini mini kulakların"

Cemal ile ben gerçekten güç durumdayız. Kahkahalara pek katılmamaya çalışarak laf yetiştiriyoruz. Edip'e dedik ki: "Bak, *dondurmanın eriyişi bile rahattı* gibi, *kadınlar yabancıydı* gibi saptamalarla ilerdeki Edip'in ipuçlarını veriyorsun. Sonradan işleyeceğin izleklerden haber getiriyorsun."

Turgut'a da, "Senin onca özen gösterdiğin *özgün şaşkınlık, hatalı içtenlik* bu şiirde de var açık seçik," dedik.

Ama sabahtan beri oynadığımız oyun içinde arkadaşlarımız birdenbire değişmişlerdi, bundan böyle Edip ile Turgut değil,

Edip Cansever ile Turgut Uyar'dılar. O günlerin şimdi çoğu unutulmuş "flaş" imzaları arasında bile ilgiyi hemen çeken iki şair.

— Şaka bir yana, dedi Edip ciddileşerek, bu *mesut insanlarla, küçük memur sevinçleri* ile nereye gidebilirdik ki? Demek, istesek de, istemesek de gelmek zorundaydık geldiğimiz yere.

Turgut da bu kanıyı paylaşıyordu. Ülkemizde eleştirmenler şiirin tarihine önem vermekten, şairlerin, o şiirleri yazanların özel tarihini incelemeye zaman ayıramıyorlardı.

"İkinci Yeni" diye adlandırılan akımın başı-çeken şairleri, birbirlerinden habersiz yaftalanıp aynı kümeye yakıştırılmışlardı. Karşı çıkmamışlardı pek; çünkü hiç değilse temelde, yani Türk şiirine geleneksel imge zenginliğini geri getirmede, *küçük* insanın trajik boyutunu yakalamada birleşiyorlardı.

Sonraları bu akımı onların değil, sonradan katılıp imgeyi de dili de soysuzlaştıran yeteneksiz heveslilerin temsil ettiği görüşü ortaya atıldığında da ses çıkarmamışlardı. Eleştirmenlerin özellikle yanlış okumalarına, sataşmalarına yanıt vermemişlerdi. "Kaçak", "sağcı", "düzenin dümen suyunda" gibi suçlamaları yakınmadan sineye çekmişlerdi.

Eskiden öfkelenirdim bu susuşa, şimdi çok iyi anlıyorum nede-nini. Edip'in dediği gibi, bir ülke şiirinin o ülkenin toplumsal yaşamıyla tam bir koşutluk göstermediği anlar vardır. Yalnızca toplumcu bir öz, dildeki tikanıklığı gidermeye yetmez zaman zaman. Dilin günü dolmuştur artık. Toplumcu şairlerin bir dönemde susmalarını yalnızca iktidarın susturmasına bağlamak bu gerçeği görmezlikten gelmek demektir.

(Apayrı dünyalarda, başka başka dillerde yaşayan yazarların birbirlerinden habersiz, dillerini aynı çağcıl doğrultularda zorlamalarını başka nasıl açıklayabiliriz ki?)

Yıllar önce bir konuşma sırasında Ece Ayhan, "Neredeyse otuz yıllık bir imge ve dil serüvenini birkaç yıla sığdırmayı denedik," derken, o günlerde neden 'özgün' şiirlere kolay rastlanmadığını açıklamış oluyordu.

Gelinmesi gereken yere korkmadan, ödün vermeden, hatasıyla sevabıyla gelmek... İşte bir serüvenin özeti.

Ama konu ciddileşince günün tadı kaçtı. Herkes evine gitti. En çok da Zeynep Hanım sevindi buna. Bir eleştirmen tavrıyla döküntüleri topladı, yerlerinden çıkan ciltleri boy sırasına ve renk uyumuna göre dizerek odaya alıştığı kalıbı verdi, günü ve odayı eski, bildik kıldı. Rahatladı.

6 Şubat

Sonuna kadar kavrayamadığım duyarlılığıyla aklımı zaman zaman iyice karıştıran (pek de iyi eden) bir gençten aldığım bir mektubun bir bölümü bu:

“Son zamanlarda garip bir değişme içindeyim. Ne demek olduğunu pek anlayamama karşın. Bir kıza ilgi duyuyorum. İyi bir dostluk kuruldu. İlişkinin niteliğindeki değişiklik çok korkutucu ve heyecanlandırıcı. Yaşamımda ilk kez bir kadına bu kadar yakın olduğum için olsa gerek, başka bir yönümü yeni öğrenmeye başlamış gibiyim. Bir kadın vücuduna dokunmanın uyandırdığı duygular, bende daha önce tanımadığım bir erkeklik duygusu ve anlayışının gelişimine yolaçtı. Eskiden olduğu gibi –ha kadın ha erkek, ne farkeder?– diye düşünmenin yanlışlığını şimdi kavradım. Aslında arada fark olduğunu tasarımıladığım halde öyle düşünmek beni herhalde rahatlatıyordu. Bu eğilim ne kadar sürer, ileride ne olur bilmiyorum, ama birşeyi daha öğrenmek güzel.”

Birşeyi daha öğrenmek...

Yazmaya başladığım günden bu yana ‘ağzı süt kokan’ bir yazar olmaktan korkmuşumdur. Bir yazarın ağzına en yakışmayacak kokudur bence süt kokusu. Bu koku, özellikle bürokrasi çarkıyla uyum sağladıktan sonra ilk fırsatta bir kat almayı düşleyen, sürekli ‘yarın’ını düşünerek yatırımlara giren, yaşama nekes davranan, bu arada da yazdıklarıyla topluma katkıda bulunduğu sanan düşünürlerden yükselir.

Sıcak bir odada, güvenli bir masa başında kır gerillasıyla özdeşleşmeye kalkışan solcu yazarlardan yükselir.

Toplumca aldığımız yolu hiçe sayarak geriye dönmeyi öneren milliyetçi yazarlardan yükselir.

Kısaca Türkiye’nin ekonomik-toplumsal sorunlarını bir kare

bulmacanın aklarıyla karaları arasına sıkıştırıp çözümlemeye çalışan acemilerden yükselir. Amaç, tartışılacakları tartışılmazlarla karşılaşmaktır, tıkamaktır. Diyeceğim, çevresinde akıp giden yaşamı gözden geçiriyorsa, geçirilen toplumsal değişimi 'önemsiz', 'yoz', 'ahlak-dışı' gibi sıfatlarla niteleyip kendi dünya görüşünün belki temelde doğru, ama sınanmayan, sınanmadığı için de hızla eskiyen şemalarına kapanıyorsa, devrimci bir yazarın ağzı bile süt kokabilir pekâlâ.

Ben bir tek'in, birşey daha'nın önemine inananlardanım. Bir tek! Bir ilk! Bir son! Koca zilleri konser sırasında bir kere vurmak, ama tam anında, o âna varmak için bir yaşam boyu tetik durmak; önce günleri, sonra dakikaları, saniyeleri sayarak o âna ulaşmak. Hitchcock'un *Çok Şey Bilen Adam* filmindeki konserde çalan zilci gibi gerilimi doruğunda yakalamak, olaya yetişmek, olanı kavramak.

Gençlerle tartışmaktan çok hoşlanıyorum. Yalnızca yazı-çiziye bulaşanlarla değil, "kafalarına tokadan başka şey takmayanlar"la da, "birilerine takılanlar"la da, "peki" yerine "oldu" diyenlerle de. Tophane kahvelerine, diskoteklere dadananlarla da.

Önceleri düşünüyordum; acaba bu ilgimin kaynağında, onlardan taze kan çalmak gibi acınılası bir çaba mı yatıyor? Artık öyle sanmıyorum. Her zaman eşit koşullar altında (yazarlık önceliğini tartışmaya katmadan) konuştuğum gençlerle bir yerde yolumuz öylesine ayrılıyor ki ister istemez. Yirmi yaşındaki bir kızın ya da bir delikanlının gözünden bakamam ben dünyaya; bir ağacın yıkılışını, bir çocuğun su içişini, bir sevişmenin değerlendirmesini onlarla paylaşamam. Kişi yirmisinde, kırkında duyabileceği tatları duysaydı neden yaşasındı ki?

Çevremde, yüksekokula giremeyen, sokaklarda aylak dolaşan gençler var, büyük otellerin barlarında akşam çayı içen liseli kızlar var. Hepsisi iyi giyimli, bakımlı, bol paralı. Kafamdan bir hesap yapıyorum; iki paket yabancı sigara, bir konser, bir sinema, bir maç bileti en azından. Ana-babaları bu tüketimi karşılayacak güçte mi? Asgari ücreti aşan bir harçlığı?

19 Ocak günü, *Elele* dergisinin bir kokteyli vardı. Dergice yılın ana-babaları seçilen çiftler onuruna düzenlenmiş bir kok-

teyl. Giderken, “Kimlerle karşılaşacağım acaba?” diye tedirgindim biraz ama kaygılarım boşunaymış. Yılın ana-babaları, Anadolu’nun içlerinden gelen aydın çiftlerdi. Dergiyi, çocuklarını çağdaş bilgilerle yetiştirmek için alıyorlarmış. Önce ürkekçe sokuldular yanımıza, sonra kendi bölgelerinin eğitim açmazlarını, gençlerin bunalımlarını anlattılar, özellikle bu konularda birşeyler yapılmasını istediler.

Bizler, yani bir aile-sağlığı dergisinin saygın yazarlarıyla yöneticileri ve okurları, kendi aramızda mutlu bir uyum içinde konuşurken, gözüm otelin lobisinde oturan bir kıza takıldı.

Saçları örgülü, yüzü boyasız, tertemiz, 15 yaşında falan. Yabancı marka bir blucinle çorap-çizme giymiş. Otelin nendense üst kata taştan lobisinde poshıyıklı bir adamla rakı içeriyor. Önlerinde domates, peynir. Adam boynuna peçete bağlamış, rakıyı elbette hüpürdeterek içeriyor. Kızla aralarında yalnızca bir yaş-uçurumu yok, bir sınıf-uçurumu söz konusu.

Gözde semtlerdeki bazı kız liselerinin hemen karşısında birleşme-evleri açıldığını duymuştum. Aylıklarıyla tüketimlerini denkleştiremeyen bazı çalışan kadınların da öğle tatillerini ‘değerlendirdiklerini’ ve bu yoldan aylıklarının üç-beş katı bir gelir sağladıklarını biliyorum. Tabii bunlar genellenecek gerçekler olmayabilir, yine de *varolan* gerçekler. Benimki ahlak kaygısı hiç değil. Sorularım başka: Şu kız neyi dışlıyor, neyi kırıp atmak istiyor bedeninden? Sınıfının değerlerini yakıp yıkmak gibi bir saplantı içinde mi? Yoksa tam tersine bir özgürlüğün (‘Hayır’sız bir özgürlük ne demekse?) tadını çıkardığını sanıp böbürleniyor mu? Dolapdere yolunda Marlboro satan dokuz-on yaşındaki kızlar, aslında sigara mı satıyorlar?

Gençlerle konuşmalarımız hep bu sorularla düğümleniyor. Bayağı’nın, yanlışın, hatta çirkin’in kara mizahı tam anlamıyla yapılmadı daha. Görmek istemediğimiz, işimize gelmeyen gerçekleri ‘genellenemez zaten’ diye kestirip atıyoruz, özellikle romanlarda görülen perspektif-boşluğu, bu gerçekleri hesaba katmamaktan, o yüreksizlikten doğuyor.

14 Şubat

Kepenک kapama (ya da kapattırma) eylemi bütün sokaklara yayıldı. Sokaklar sahipsiz. Açıktaکیler dam altına girmeye korkuyor, dam altındakilerse dışarıya çıkmaya. Herkes birbirini kuşkuyla süzüyor. Toplumsal bir paranoya yaşıyoruz bugün.

6 Mart

Takıldım kaldım. Hem de birçok yerde, birçok anlamda.

Vonnegut'tan çevirdiğim *Hapishane Kuşu*, ortalarda bir yerde durdu, gitmiyor. Bazı çevirilerde başıma gelmiştir. Yazar, kendisinden beklediğimden (birlikte götürdüğümüzden) ayrı, bağımsız bir alana sıçrar ansızın. Sıçradığı yer, benim umduğumun çok üstündeyse, keyifli bir düşünce-temrinine, sözcük avcılığına başlayacağım demektir. Marquez'le bu alışverişı öylesine yoğun sürdürmüştük ki, çeviriyi bitirdiğim gece düşümde bütün yazılı kâğıtları bembeyaz olmuş görmüştüm. *Başkan Babamızın Sonbaharı*, korkudan yayınevine taksiyle götürdüğüm ilk kitap oldu o yüzden. Bu kadarla da kalmadı. Emegiм boşа gitmesin diye kitabın düzeltisini üstlendim, sözlerini tutmayan dizgicileri beklerken vakitli-vakitsiz cin içtim. Yani Marquez'in bana epey borcu var.

Ama bu bambaşka bir durum. Romanın başından beri yinelenegelен espri, birden 'bir fazla' oluverdi. Üç-beş sayfa dayansam, Vonnegut durumumuzu kurtaracak ama bu aralar dayanamıyorum.

Yazdığım öykü de takıldı; kendimden beklediğimin sınırında. Tahkiyenin altından akması gereken alt-dili, öykü bittikten sonra bellekte artakalacak, başka yaşamalara uygulanırılığı sağlayacak ana kaynağı daha bulamadım galiba. Romanı; edebiyattan ayrılabilir öğelerle (sürükleyici olaylarla, ilginç kişilerle, doğru bildirilerle) bir süre koşturabilirsiniz, ama öykü çok sıkı bir öz-denetim istiyor; *bir fazla*, hepsini silip götürüyor.

Bir takıntı daha: Küçük Turgut, yarıyıl tatilinden sonra yine okula başladı. Sabah saat 7’de çıkıyor yola, ışıksız bir sokağı aşıp durağa kadar gidiyor. Nedense karanlıktan ürkmeye başladı. Duyduklarının, gözlemlediklerinin onu nasıl etkilediğini kestiremiyorum, hiçbirimiz böyle bir ortamda çocuk olmadık ki. Uzun boylu öğüt vereceğime, o korkuya katılmayı kararlaştırdım.

Birkaç gündür sabahları birlikte yürüyoruz durağa. Gök kap-karanlık, yıldızlar tek tük. Hava buz gibi. Geceliğimin üstüne bir gocuk, çıplak ayaklarıma çizme geçiriyorum. Cep radyomuz, cep fenerimiz yanımızda. Kim korkar hain kurttan? Sabahın bu saatlerinde radyoda Köye Haberler’i dinliyoruz, bir gün eninde sonunda gelecek bahara ilişkin toprak bilgileri; gübreleme, aşılama, neyin nasıl ekileceği... Her gün biraz daha erken aydınlanan göğü, sabahı böyle karşılıyoruz. Yine de Virginia Woolf’tan korkuluyor.

2 Nisan

Sanki kendimize ev bulmuşuz da Ferdi Bey’in evi kalmış geriye. Ferdi Bey, benim bir öykümün –“*Metal Yorgunluğu*”nun— başkişisi. Zat-ı alileriyle öyle becelleşmek zorunda kaldım ki birçok gizli-yazar da katıldı öyküye.

Olaylara geniş açıdan bakabilen kişilerle çalışmak, en az öykü yazmak kadar tat verici. Dün, Boğaziçi Üniversitesi Bilgisayar Merkezi’nde Yılmaz Bey’den bilgisayarlar üstüne bilgi edindim. Merkezin en gelişkin bilgisayarını epeyce zorladıktan sonra kendisinden, “yanlış sorular sorduğumuz” konusunda baştan amaçladığımız uyarıyı alabildik. Yılmaz Bey, öykü-zamanına göre bana on beş dakika kazandırabilecek, bir iç monologa olanak verebilecek geçerli soruları ve yanıtları da öğretti.

Bugün İbrahim’le Ferdi Bey’in evini arıyoruz Cankurtaran’ın oralarda. Sokaklar daracık, İbrahim’in arabası zor geçiyor. Neyse sonunda gönlümüze göre bir ev bulabildik İshak Paşa Sokağı’nda.

Öykünün ana olayı, Adliye Sarayı yangını. Yangının ayrıntı-

larını elbette ki Salâh Birsell'den öğrendim. Ama bir mekânı gözümle görmeden yazamam. Şimdilerde eski Adliye Sarayı'nın yerinde bir cezaevi yapılmış, kâhya söyledi, biz İbrahim'le artık olmayan adliye binasının düşsel odalarında dolaşırken.

Bu akşam da Cengiz Aren aradı. Hesap uzmanlarıyla görüşmeye, Heyet'e gitmiş, Ferdi Bey yaştaki hesap uzmanlarıyla konuşmuş; Ferdi Bey'in Anadolu'ya turneye çıkabileceği, Demokrat Parti'ye gönül vereceği yılı zaten Türkiye'nin toplumsal koşulları bizden önce kararlaştırmışmış. Yok yere üzölmeyeymişim. Doğruymuş kurduğum öykü.

Yurttaşları kadar usta bir öykücü şu Türkiye.

19 Mayıs

Bedenimin bir yarısı Doğulu. Baştan beri ona söz geçiremedim. Onunla başetmeye çalıştığım da hep yenik düşerim, en sudan kaytarmaları bile önemli hastalıklarla ödetir.

Belki de çok gülmekten, çok sevinmekten korkmam bu yüzden: Doğulu yarımın bir özelliği; kafamla çözüme kavuşturma-
madığım bir kör inanç saplantısı. "Birşey olacak, kötü birşey olacak..." sezgisi. Oluyor da. Bunca beklediğim için belki kendi elimle hazırlıyorum o mutsuzluğu ya da çöküntüyü, kimbilir.

9 Mayıs günü, sökülük dikmek gibi usandırıcı, delirtici, ama kaçınılmaz bir işe girişmişim ki Edip ile Mefharet, midye çorbası malzemesiyle çıkageldiler. Sait Faik Armağanı'nı benim kazanacağımı umuyorlar. (Hele Edip ta baştan beri öyle gönülden istedi ki araya büyü yaptı gibi geliyor bana.)

Akşamüstü resmen öğrendim kazandığımı. Telefon bir an durmuyor. Arayanların seslerindeki sevinç dolu, içten titreşim, en az ödöl kadar önemli.

Ama bir türlü kendimi bırakamıyorum. Yazı yetiştirmem gerek, çeviriyi teslim etmem gerek. Armağan aldım diye işleri boşlayamam ki...

Günler çalışmakla geçiyor, hem de nasıl. Bu arada yeni bir uğraş edindim; yanıt sözü yazarlığı. Adımı daha önce hiç duymamış, yazdıklarını okumamış birtakım kişilerin, birtakım yayın organlarının sorularına yanıt veriyorum. Yanıtlar genellikle sorularla düz orantılı gittiğinden sürekli olarak bir düzeyin altında kaldığımı duyuyorum. Yine de (okurları düşünerek) özeniyorum, aynı şeyleri yinelememeye çalışıyorum. Bir furya bu aslında. Biliyorum, birkaç gün sonra bu organlar aynı kayıtsızlığa gömülecekler.

Gazetelere, dergilere gözetiyorum. Fotoğraflarım ve verdiğim yanıtlar sıkıcı. Önce hoşlanıyorum tabii, ama sonra bu çabayı iyice anlamsız buluyorum. Neyse ki Ahmet Oktay aradı da radyoya, yanıt sözü yazarlığında olgunluk sınavına çağırdı beni.

Derken Yıldız İncesu'dan *Çağdaş Amerikan Öyküleri* derlemesi geldi. Erdal'dan da *Küçük Prens*'in yeni basısı. Oh yahu! Ama mutluluklar fazla yükleniyor gibi.

Bugün rahatladım. Neden mi?

Buzdolabı çalışmıyor.

Kedim Kirlent birkaç gündür ortalıkta görünmüyordu. Ya hiç gelmezse kuşkusu bastırdı.

Dişim ağrıyor. Birdenbire kolum da şişti. Kızarıklık, şişlik, göğsüme doğru yürüyor hızla.

Komşum uğradı: Bizim katı satın almış. Hemen çıkabilir miymişiz? Annesini yakına getirmek, ona bakmak istiyormuş.

Ben de oturmuş Oktay'ın sorusunu yanıtlıyorum:

“Bir yük mü yaşamak?”

31 Mayıs

Koltuğumun altında sapsız çaydanlık, sapsız tava ve tencereler, doğru Beşiktaş pazarına.

Çiçekçilerle konuşacağım. Çiçekçilik mesleği nedir? Neler yapılır? Fiyatlar...

Şöyle sesler içinden yürüyorum:

- Ben istemez miyim? Ben de isterdim ama...
- Oğlum daha geçende aldık ya...
- Şeyi değil de saksıyı değiştirmek gerek.
- Bu kaç peki?

James Joyce'un deyimiyle '*epiphany*' yani kişiye "erme" duygusu veren sesler. Her tümce, bir yaşam özetliyor. Sizi o yaşama tanık olmaya çağırıyor.

Jandarmalar, elleri kelepçeli bir tutukluyu pazarın içinden sürükleyip götürüyorlar.

Bir çingene usta, benim sapsız mutfak gereçlerime saplar takıyor.

Yeşilliklerle çevrili (marullar, bakla, dereotu) ıslak ıslak kokan bir lokantada, bir kadın tek başına öğleüstü votka-tonik içiyor. Peçetelere birşeyler çiziktiriyor. Pazarın göbeğinde. O, benim.

Çiçekçilerle sebzeciler, yaşamın özünü anlamış gibi, onun eline bir demet maydanoz, bir yazgülü tutuşturuyorlar. Rastgele!

4 Ağustos

Bugün Pazartesi.

Uzun süredir yine günleri içiçe yaşıyorum, hiçbir belirgin özellikleri yokmuşçasına. Hep taşınma telaşı yüzünden.

Zaten taşınma (günleri de katalım) bir "tasfiye" değil midir? Çoğu kere en gereklilerin elendiği bir işlem olup çıkar, çünkü insanın eli ayağına dolanmıştır.

Üstelik bizim yeni ev, eskiye göre oldukça küçük. Eşyanın bir bölümü sığmadı. Biriktirilmiş dergilerin birçoğunu attım, olmadı. Kitapların bazılarını eşe-dosta dağıttım, olmadı. "Bari eski önemli mektuplarla eski önemli yazıları gözden çıkarmayayım" gerekçesiyle kendime yeni bir yorucu iş buldum bu arada. Yazı ve mektup tarayıp dosyalamak gibi. Ona da peki.

Toz toprak içinde çalışmaktan yine şişti, kızardı kolum. Mikrop kapmış olmalı. Keşke bu tozlu dergileri yerli yerinde bıraksaydım. Keşke her şeyi...

Neyse, sonunda ev, her köşesi bir daha değişmeyecek, daha doğrusu zorunlu olarak değişmeden kalacak biçimde kılıkılına

yerleştirildi, içimi hafakanlar bastı. Ben burada fazlayım sanki. Kir içindeyim, hastayım; yazı yazamıyorum, kitap okuyamıyorum nicedir. Üstelik Çarşamba gününü de bulamıyorum (şu anda yazarken). Sel almış olacak Çarşambayı, türküdeki gibi.

Dün:

Kolum nasıl zonkluyor. Ölüm korkusu bu olmalı... Çaktırmadan bakıyorum koluma, bir yabancıya bakar gibi. Kızarıklık kol altına doğru ilerliyor. Lenfanjit insanı öldürür de, süründürür de biliyorum. Doktora gitmek içimden gelmiyor. Saçma bir ölümle ölmek de gelmiyor.

Dün, son anda müthiş bir şişle koltuk altında durdurdu ölüm harekâtını kolum. Akşama doğru şiş de indi.

Canım insan bedeni!

Bugün Pazartesi.

Yine de doktora bir görüneyim dedim. Bir ayda ikinci olay bu. Doktor kolumu, elimi uzun uzun inceledi, eksik olmasının penisilin alerjim olduğunu belirtmeme karşın bana, yani ‘Tambil Hanım’ adındaki hastasına bir penisilin iğnesi yazdı. Kullandığım ilaçlar doğruymuş, her şey yolundaymış, bir daha aynı şey başıma gelirse ona başvurmalıymışım. Sonra gözlerimin içine bakarak sordu: “Neden oldu dersiniz hanımefendi?”

“Valla beyfendi inanmayacaksınız ama,” dedim, “ben de bunu öğrenmek için gelmiştim.”

(Hariciyeciler bir başka oluyor. Her türlü.) Dönüşte, öğle saatinin bomboş bir belediye otobüsüne rastladım. Yolda durup aldı beni şoför. Tek yolcuydum. Yol boyunca lafladık. O fırından taze ekmek aldı, ben kolumu ovuşturup durdum. Kolumun durumuna pek acıdı, dayanamadı, güpegündüz yan sokağa saparak evimin kapısı önüne bıraktı beni.

Canım insan yüreği!

11 Ağustos

Ayla Sevand ile ciddi bir yaymevine bir ansiklopedi hazırlıyoruz: Cinsel Bilgiler Ansiklopedisi gibi birşey. Benzerlerine benze-

memesi için taramadığımız kitap, yabancı yayın, ansiklopedi kalmadı. Bilimsel erotizmden, en sulu pornografiye kadar neler geçmedi elimizden. İnsanoğlunun bu doğal olguyu ne kadar abarttığına şaşmamak elde değil. Her davranışın bir adı-sanı var, içten davranmanın bile...

Postacı, yurtdışından gelen yayınları kapıya getirdiğinde tuhaf tuhaf bakıyormuş Ayla'nın yüzüne: "Mis gibi kız, üstelik çoluk çocuk sahibi, şimdiki kızlar hiç belli olmuyor," gibisinden.

Bugün Ayla'nın evcil bir bahçeye bakan odasında, loşluğa sığınıp maddeleri saptıyoruz. Özgün yazı niteliği taşıyan, düş gücü gerektiren maddeleri (ilk aşk, ilk sevişme, ilk arkadaşlıklar vb) bana bırakmak istiyor Ayla. Bizim toplumun değer ölçülerine çok ters düşmeyecek ama biraz atak yorumlar gerektiren maddeleri de: kızlık zarı, bekâret, ilk cinsel birleşme gibi...

Öyle görünüyor ki yabancı ansiklopedilerdeki bazı maddeler giremeyecek bizimkine. Kişisel özgürlüğe, kişisel seçmeye o kadar düşkün ki Batılılar, bizde suç ya da günah sayılan durumlarda bile başınız belaya girdi mi kimlere, hangi derneklere başvurup hakkınızı savunacağınızı bildiriyorlar, telefon numaraları veriyorlar ansiklopedide.

Okura nasıl yaklaşalım? Ürkütmeden, bir gedik nasıl açılabilir tutucu safta? Bu arada politik bir tavrı çaktırmadan nasıl serpiştirebiliriz araya, alttan alta kalın bir damar oluşturuncaya kadar?

Falan derken saat ilerlemiş. Ayla'nın kızı başladı mızımlanmaya, acıkmış; evde yemek yok. Ben de gidip yemek yapacağım daha. Levent'ten ucuz sebze, ucuz yumurta alıp yola koyulduk. Onca eşsiz-benzersiz cinsel bilgiyle donatılmış özgür, aydın kadınlar olarak, elimizde alışveriş torbaları arabaya çöktüğümüzde gözgöze geldik, başladık gülmeye.

Mengü Ertel bir söz etmişti bir gün, çok ciddi bir konuşmanın ardından: "Artık sanatçılık bitti, esas mesleklerimize, karılığa kocalığa döndük."

1981

11 Nisan

Gülsün Karamustafa aradı bu sabah. “Oyun” adlı öyküm üstüne ilginç sorular sormaya. Onun da tıpkı öyküde betimlenen resim gibi bir resmi varmış. Küçük bir kız, elinde balonu, resmin kıyısına gelip duruyormuş öyküdeki gibi. Ayrıca bir küçüklük fotoğrafında (bu kere ‘Gülsün’ adı da işin içine girerek, konuyu iyice çetrefilleştiriyor) kendisi de böyle bir balonla görülüyormuş, belki resmi yaparken onu etkileyen bu eski fotoğrafmış. Acaba resmini görmüş müyüm?

Görmedim. Ama utandım birden, nedenini bilmiyorum. Kişi farkında olmadan özel yaşamlara girebiliyor, el atabiliyor demek. Sergisine gitmeye söz verdim. Giderken, benim öyküme konu olan balonlu resmi, yani Kübra’nın çizdiği resmi de götüreceğim.

— Benim öykümdeki küçük kız Gülsün, kendini azılı bir erkek olan Kemal Bey’le evli sanıyor, diye şakaya getirdim. Sizin eşiniz ise Sadık Karamustafa, hiç değilse oradan kurtarıyorum.

— Ağabeyimin adı Kemal ama, dedi.

Öykülerimde çizdiğim kişilere, o kişilerin içinde bulundukları durumlara, öyküyü yazdıktan yıllar sonra rastladığım oluyor.

Geçen yıl bir kır lokantasında otururken baktım “Sarmaşık Gülleri”nin Şükrüye’si. Tabii büyümüş, serpilmiş. Annesi benim düşündüğümünden daha çirkin, biraz da bayağı (öyküyü ilk tasarladığımda ben de öyle olmasına karar vermiştim, sonradan olayın kurgusunu ve bütünlüğünü göz önünde tutarak değiştirmiş, güzelleştirmiştim kadını). Yanlarında, öyküdeki Raşit Bey’e göre çok daha kaba ve görgüsüz bir herif var (toplum olarak epey yol

almışız bu arada). Yeni, sahici Raşit Bey, anneye Şükrüye'yi, yani eski Nazan'la değişmeyen Şükrüye'yi, yeni aldığı ve döşediği katı görmeye çağırıyor. Evde annesinin de olduğunu cıtlatıyor. Bol para kazandığından dem vuruyor. Anne çekingen. Şükrüye eskisi gibi küstah. Adama "sen" diyor, ısmarladığı pahalı yiyeceklerden hiçbirine dokunmuyor.

Birara Raşit Bey'le Nazan kalktılar, tuvalete gittiler. Sanıyorum Şükrüye ile ilgili birşeyler konuşacaklar.

Döndüm baktım, bizimki oturmuş tırnaklarını yiyor.

— Merhaba, dedim.

— Merhaba.

Kocaman gözleri güldü.

— Boşver, dedim. O kadar.

Şimdi şunu merak ediyorum –kırmızıları ve parlaklıklarıyla doğal çiçekleri yaya bırakan plastik çiçekleri de hesaba katarak– kurmacanın serpildiği gerçek, bir aşama sonra yine kurmacayı besliyor mu?

21 Mayıs

Bir seyir deneyi: *Amarcord*.

*Ama yalnız ellerimi kirli görünce
Anımsıyorum çocuk olduğum günleri*

Çocuklar sise doğru sıcak halkalar üfleyerek düşleriyle dans ediyorlar. Hepsinin kişisel, benzersiz düşü birtakım başka çağrışım halkalarıyla sıcak, karanlık sinema salonuna yayılıyor, başka deneylere bürünüyor.

Hanımeli Sokak. Şişli'de balkonları cam kaplı, seri andıran ahşap bir Osmanlı evinde camdan kara bakıyorum. Üç gündür kesintisiz yağıyor, daha da yağacak. Renklerle ilintili her şey bembeyaz kesildi, ağaçlar, kırmızı sokak tabelaları, karşıdaki gelincikli arsa. Okumayı söktüğüm yıl bu: 1946. Sokağa adını veren çiçeğin bu evin balkonlarını izleyerek ta tepelere çıkan hanımeli sarmaşığı olup olmadığını düşünüyorum.

İçeriden, mutfaktan, yanık kestane gibi, çikolata gibi bir koku geliyor. Demek yengelerin kek yapma günleri, demek haftanın özel günü Perşembe. (Yazdığım öykülerde, kendi renkleri ve kokularıyla beliren Perşembelerin, Çarşambaların, yazların, ilkyaz öğle sonlarının bolluğu...)

O gün de özel bir Perşembe, perşembeler arasında. Yarın Moho'ya kaçacağım çünkü, kararım kesin. Moho, mahallemizin delisiydi. Kamburdu, dilsizdi. Sokaktan her geçişinde çocuklar taşa tutarlardı onu, canını yakmanın bir yolunu bulurlardı. Moho'nun yırtık giysilerini dikeceğim, onun üstüne titreyeceğim, ölene kadar bakacağım ona. Bavulum hazır.

O anda burnuma buz gibi cam değiyor. İrkiliyorum. Bu düşün zamanla başka kalıplara gireceğini seziyorum şimdiden, ama kılıktan kılığa geçse de sürüp gidecek yaşamım boyunca, onu da biliyorum.

Bobo, geniş kalçalı dilber Gradisca'ya tutuldu. Cinselliğin, tutkunun kardan labirentinde dolanıp duruyor. Hangisi ağır basacak? Kitapta Fellini, ilkokul arkadaşı, gençlik sevgilisi Nardini'nin ardına düşüyor labirentte, filmdeyse Gradisca'nın: Kendisi de daha tam karar vermemiş demek. Zaten Bobo'nun kitaptaki düşlerini filmde başka çocuklara armağan etmekte de bir sakınca görmüyor.

Gardisca'yı gözüm tutuyor, azıcık bayağı belki, azıcık budala, ama topraksı, anaç. Kendi yaydığı albeniyle ısınan bir güzelliği, doğallığı var. Nevin Abla gibi.

Nat King Cole'un yumuşak sesinden, *Too Young* şarkısını duyduğum yıl. Sarışın bir kolacı çırağı çalışıyor evimizin bitişiğindeki dükkânda. Saçları ipeksi bir yumuşaklıkla omuzlarına dökülüyor. Terden, sıcaktan olacak, hep fanilayla çalışıyor. Ben dükkânın önünden geçerken gözgöze geliyoruz. Sokakta karşılaşırsak, birbirimizi tanımıyoruz nedense.

Kendimi birden Sarıyer'in Piyasa Caddesi'nde, Moda Burnu'nda, Mühürdar önünde yürürken görüyorum. Etli butlu, genç irisi bir kız. Kulağında sallangaçlı küpeler, ayağında incecik topuklu iskarpinler. Oldukça bayağı bir görünümü var. Bir halk dilberi olmaya özeniyor gibi. Ama bu arada Halit Ziya'yı,

Reşat Nuri'yi, onların yanısıra *Seni Sevmek Ölümdür* diye kimin yazdığı anımsanmayan bir romanı da okumuş. Acaba kendine bir çekidüzen mi verse, Bihter gibi süzgün, kültürlü bir taze mi olsa? Hangisi ağır basacak?

Semt kabadayıları, balıkçılar, bıçkın sürücüler... Yeni suretler bunlar. Bir yaşam boyu özlemle, aşkla anılacak, bağlı kalınacak, sırasında gülünüp geçilecek ilişkiler. Güzelliklerinin, yakışıklılıklarının bir kerecik olsun bilincine varmamış kişilere duyulan o sonsuz tansıma. Hiçbir kültüre bulaşmamış yalın çağrısı hayatın: Deli Mehmet, Türkan, Kasket Mustafa...

Herkes bir kır gezisinde yan gelmiş. İtalyan filmlerinde böyledir. Kamera yaşamın içlerine doğru açılır. Ön planda olmayanların öykülerini de verir bir anlığına. Bir adam, bavuluna yapışır ve önemli bir yere gidiyormuşçasına gözlerini ötelere diker; bir aile, üstlerine su sıçramasın diye duvara yapışır.

Kır gezisi, Anadolu Kavağı'na. Şilteler, yaygılar, bira şişeleri, nasıl kesileceği bir türlü kestirilemeyen karpuzlar, unutulmuş tuz ve şişe açacakları... Hüzünlü bir gezi her zamanki gibi. Özdemir Abi, beni dansa kaldırıyor; boyum onun beline geliyor, ama olsun. Yalnız dans bitti mi yanağımı sıkıyor, "Aferin," diyor. Oysa ben dünyanın ve bereketin memelerine yapışmış, bunca mutluluktan bocalıyorum, soluksuzum.

Özdemir Abi, yaşlı bir kadının Mercedesine binip gözden kayboluyor.

— Çok mu çirkinim? diye ağlıyorum o gece.

— Değilsin, diyor annem. Daha küçüksün, bazı şeyleri anlamazsın. Hadi yemeğe. Baban kızar yoksa.

İyi ama bu iştahla yemek yersem, nasıl entelektüel bir kadın olabilirim?

Akşam yemekleri. İtilip kakılan çocuklar. Yemek keyfine değil, günün tartışmalarını yinelemeye, görgü kurallarını hatırlatmaya adanmış ödev saatleri sanki.

Sonra günün birinde durup dururken ölen bir anne. (Annemin yıkılışını anımsıyorum.) Kendini sert sanan bir baba. Ürküten öğretmenler. Gizleri paylaşılan kardeşler. Ama hep hep: ince-

cik, püriten annelerle kösnül genç kızlar / delikanlılar ve aklı başında sanatçı eşler (G. Massina mı?) arasında bitmez gidiş gelişler. Büyük duygu iniş çıkışları: “Beni düzeltiniz!” Sonra beden yaşlandığında ve bellek büyük dirimini kazandığında gelen umut: Geriye bakınca, ilişkilerdeki sarkan çirkinliklere çekidüzen vermek, yaşandığı anda boğuntular getiren deneyleri yüceltmek.

Onlar seni yeterince sevmeyince sen bu açığı ört sevginle.

Her kalçanın Zafer anıtının görkemli kıcıyla birleşmesi...

Her kar fırtınasının bir borana dönmesi...

Her yelden bir tayfun beklemek...

Her siste uçsuz bucaksız bir ölüm tartışması aramak...

Yoksa nasıl açıklanır bu abartma tutkusu?

Öyle bir tutku ki bu, insanı sesinden eden faşizm bile geçicidir, gülünçtür ona kıyasla. Bir kukladır, hemen alaşağı edilecektir zamanın sürekliliği, ileri akışıyla.

Ölümün pası, ilk yazda gelen pamukçukların, kalaktozlarının avuçlara konmasıyla giderilecektir.

— Ey sizler, kendilerini zamana egemen sayanlar, bir anlıktır egemenliğiniz, der Fellini. Değil mi ki kalaktozlarını görmüyorsunuz, onların avucunuza konması için ta nerelere koşmuyorsunuz...

“Çekoslovakyalı bir bayanın beyaz şalı rüzgârda ikide bir havalandırıp yüzünü örtüyor.”

Çehov okuyorum. Yazar olmaya karar verdim. Çehov’da da buna benzer bir tümce okuduğumu anımsıyorum. Bu kadarcık, ama kadını hemen tanımamı sağlıyor. Kalın kitaplar yazmayacağım ben. Şöyle birkaç sözcükle anlatacağım ne demek istediğimi: onu başkaları kendi deneyleriyle bütünlesin. Yaşam denilen büyük deneyi sayfalarla kısıtlamaya, sınırlamaya kalkışmaktan korkuyorum, bir ‘prrrtt!’ çekiyorum böylesi çabalara.

Özdemir Abi’nin şimdi saçları dökülmüş, göbekli bir işadama olduğunu bilmiyor muyum sanki?

Anadolu Kavağı’nda artık açıkça içki içilmediğini?

O gramofonların gülünçlüğünü? Giysilerin rüküslüğünü?

Çocukluğumdaki tek şenliğin, Cumhuriyet Bayramlarında

Taksim'de Sular İdaresi'nin oradan akan cılız, renkli suların bir gösteri tadı getirmediğini?

Olsun. Varsın, bilmiyorum sansınlar.

Garip takırtılarla iniyor tavus kuşu. Kanatlarını açıp olanca görkemiyle duruyor. Bize (bana da) bakıyor. Gözlerim doluyor önce, ağladığımı göstermemek için koltuğun kollarına asılıyorum, gözlerimi siliyorum.

Bana kimsenin vermediği bir armağan bu. İçim yıkanıyor. İyi ki ortalık karanlık. İyi ki kimsecikler bu armağanı bağrıma bastığını göremiyor.

— Sağol, diyorum.

Ama kime? Ama neye?

19 Ekim

Hafız dikdörtgendir, müzikli, oldukça neşeli bir hesap makinesidir. Küçücüktür: CASIO melody 80 model.

Karekök almak, yüzde çıkartmak gibi (hem de birkaç saniyede) büyük becerileri vardır. Belleğine birşey yerleştirmeyegörün, asla unutmaz, başınıza kaka-kaka hatırlatır hatırlatmasını bir kerecik istediğiniz şeyi. Yani biraz ukaladır, bu becerileriyle de insanın (sözelimi kolay kolay karekök alamayan benim) sinirini bozar ve kendisine Hafız gibi küçümseme tınısı taşıyan bir ad yakıştırılmasına yol açar. İki melodi bilmesi ve kurulduğunda ikisini de istediğiniz saatlerde yinelemesi, çalar saat olarak kullanılmasını, sayılarının istendiğinde nota işlevi görmesi, çocuklara müzik derslerinde yardımcı olmasını sağlar. Hafız'da yok yoktur ve her şey şaşmaz bir düzen içinde ilerler.

Geçen gün Hafız bir bunalım geçirdi. Önce saati, tarihi gösteren kadranı silikleşti. Biraz sonra geriye doğru saymaya başladı. Doğum tarihini yazdı camına: 1 Ocak 1901'miş, sonra da öleceği tarihi, 31 Aralık 2099'da bitiyormuş programlanması. (Yani hepimizi eskitecek besbelli.) Bildiği iki melodiyi de yerli yersiz şakıdı durdu. Sonrayine doğum tarihine dönerek can çekişmeye

başladı. Kalbi ufak tıktıklarla atıyordu arasıra, pilini bulup yerine takmasaydık trajik bir ölüme tanık olmamız iştenden değildi.

Böylesine gelişkin bir makinenin, tıpkı günü dolan bir insan gibi önce geçmişe dönerek, biraz saçmalayarak, bunayarak, bilincini yitirerek azar azar ölüme sürüklenmesi nedense çok ilgimi çekti. Acaba asıl sorun, 2009'a kadar uzanan neredeyse uçsuz bucaksız sürenin bir dikkörtgene hapsedilmesi miydi? Onca bilginin, birikimin, güncel yaşamdan fışkıran vazgeçilmez olasılıkların?

Viktorya dönemi romanının bir özelliği de roman sonuna eklenen 'Kime ne oldu?' listesidir. Roman bitmiş, başkişilerle yakınlık kurmuş, bir potada yoğrulmuş yardımcı kişilerin 'başlarından geçenler' bitmiştir. Yine de o dönem yazarı, okurun az tanıdığı, roman akıp giderken adını şöyle bir duyduğu kişilerin başlarına neler geldiğini de sayıp döker. Atıyorum:

Mr. Owen, Susan'la evlendi, bir yıl sonra nur topu gibi bir bebekleri dünyaya gelince bütün acılarını unuttular.

John Murphy'ye gelince: Bir İskoç birliğinin başında gittiği Hindistan'da üç yıl sonra koleradan öldü.

Bizim serseri Henry Blackbird, adını bile duymadığı uzak bir akrabasından kalan mirası sanacağınız gibi hemen yiyip bitirmedi, akıllı uslu bir işadamı oldu, hatta bir hayır kurumunun bağışçıları arasına katıldı... gibisinden uzunca bir liste ekler romanının sonuna. Böylelikle yalnızca doğal tarih ile edebiyat ilişkisini ve aradaki büyük ayrımı ustalıkla belirtmekle kalmaz, zaman kavramının ucunu açık bırakarak damağımıza garip bir sahicilik tadı yerleştirir; roman biter, asıl öykü bitmemiştir.

Geçen Ağustos'tu, Marmara Adası'nda bir kedi yavrusu gördüm. Adanın çirkinlikte eşine az rastlanır tilki kulak, kamçı kuyruk kedilerindendi. Yeni doğmuş daha. Annesinden ayırıp bir köşeye atmışlar: Gece boyunca avaz avaz ağladı durdu. Sesini izleyip yerini bulduğumuzda korkunç tırnaklarını gösterip bir 'Pihhhh' çekti hepimize. O kadar ufak, yabanıl, kırılğandı ki içim yandı. Dünyada sürüp giden zorbalık için bulunmaz bir nesneydi; üstüne basıp geçebilirdiniz. Başı ele gelmiyordu daha, bacaklarının üstünde doğrulamıyordu. Gözleri yarı kapalıydı. O gece pamuğu süte batırıp ağzına damlattık. Koynumda yattı.

Ertesi sabah yeni adıyla Korkut Pih, kendi barınağına gitmek istedi, güvenli değildi yanımızda. Götürüp bıraktım.

O gün de akşama kadar, sesi kısılana kadar annesini çağırıyor ama akşamüstü çıktı gizlendiği yerden, bu kere et suyuna banılmış ekmekle süt içti. Kafasını elimizin altına uzatıp okşanmayı bekledi.

Üçüncü günün sabahı Korkut'u sokağın ortasında gördüm, bir yaprakla oynuyordu. Yalandı sonra, tırnaklarını bir ağaç gövdesinde biletti. Artık hazırlıklıydı. Dünya zamanına göre üç tam günde yetişkin bir kedi olmuştu. Bir daha ağladığını duymadık.

— Gündüz saat on birde akşam olmuş kadar yorgun hissediyorum kendimi, dedim Erdal Atabek'e.

— Belki de sabahları erken kalkmayı sevmeyen, gece geç yatan 'gececi' kişilerdensiniz de kendinizi bir düzene uydurmaya çalışıyorsunuz, dedi.

— Peki bu yorgunluk nasıl geçecek?

— Son yıllarda bedenlerin saatleri üstünde duruluyor tıpta, dedi Erdal Atabek. Her beden kendi özgül bir işlev saati var. Sözelimi bazı antibiyotikler ancak o saatte verildiğinde yararlı olabiliyor. Sizininki de araştırmamız gerek birlikte.

Zamanı sınırlamayan romanların ardından bir güne, bir geceye bir yaşam sığdıran romanlar geldi. Bilinç akışı tekniğinin büyük katkısı var bu çabada.

Ben de on dakikaya

Bir ana

Neler sığdırılabileceğini düşünerek bağışlanan zamanı özgürleştirmeye çalışıyorum.

4 Kasım

Reşit Paşa-Eminönü otobüsü, Eminönü Denizcilik Bankası'nın önünden kalkan bir uzay aracıdır. Masmavi, oldukça döküntü bir halk otobüsüdür; döküntü otobüslere "halk" otobüsü sıfatının yakıştırılması, garip bir seçkinlik anlayışı sonucu olsa gerektir.

Uzay otobüsüne her yarım saatte bir, çeşitli sınıfların oldukça abartmalı özellikler taşıyan temsilcileri biner, altı çizili kişiler:

Arnavutköy’de bir yalıda oturan yaşlı bir karı-koca; Mısır Çarşısı’ndan yağlı ve ucuz peynir almak, ‘hem de şöyle bir dolaşmak’, bu arada dönüşü otobüsle yine ucuza getirip peynirin tadını iyice çıkarmak üzere. Baş sargılar içinde bir işçiyle telaşlı karısı; İstinye Sosyal Sigortalar Hastanesi’ne gitmek üzere. Reşit Paşa semtinin yerlileri; evlerine dönmek üzere (onları şoför muaviniyle içli dışlı olmalarından tanırırsınız). Parmığında züm-rüt yüzüğü, üstünde vizonet kürküyle buram buram Madame Rochas kokan, otururken kimselere, hiçbir yere değmemeye çalışan bir işadamı karısı; Bebek’te bir otelde arkadaşlarıyla buluşmaya... (onun kimliğini kestirmeniz gerekmez, ilk fırsatta, yanındaki fötr şapkalı beye arabasının onarımında olduğunu, taksi bulamadığını söyleyecektir.)

Yine böyle ilginç bir topluluğuz. Çılgın bir arabesk kaseti bizi birleştiriyor. Bangır bangır bağırıyor Ferdi Tayfur: “Ben mutsuz bir insanım.”

Öykücülüğe yeni başlamış biri, bu otobüsteki gözlemlerini sayıp dökmeye kalkışsa bir öykü kitabı doldurabilir, hem de kalınca bir kitap. Ama ne olur? Yaşamın bu alışıldık renkliliğini yeni bir ışığa tutamadığı sürece ‘bayat’ bir ürün çıkacaktır ortaya. Her gün yaşanan bir olayı, bir kere de yazmak için gözden geçirmek, yeni bir ‘turistik’ anlayış yerleştiriyor öykücülüğümüze: “Ah şu kadını anlatmalı?!” “Şu adamdan amma da öykü çıkar!” gibi. Son günlerde hep bu tür öyküler okuyorum.

Sahici bir öykünün ille sahici hayattan fırlama kişiler gerektirmediğini, *basmakalıba* aykırı düşeni anlatmakla, *basmakalıplı*ğın daha iyi vurgulanacağını öğrenirken yıllar geçiyor.

22 Kasım

Abdurrahman El Dahil, daha küçücükken kaçırılıp ölümünden kurtarılıp Kordoba’ya getirilmeseydi, Endülüs Emevi Devleti’ni kurmasaydı başımıza bu işler gelmeyecekti.

“Aşağıda, bahçelerle meyve ağaçları uzanıyordu; aşağıda işlek Guadalkuivir ve sonra en az Bağdat ya da Kahire kadar sevgili, eşsiz Kordoba kenti...”

Son günlerde, son Endülüs Emevilerinden bir tür-başlatıcıyla (kendisi çok sever bu nitelemeyi) hırçın bir birliktelik yürütmeye çalışıyoruz; kavgalı bir evlilik mi desek yoksa... Önceleri böyle bir tür-başlatıcıyla karşılaşmanın içime saldıgı coşkuyla (Emma Zunz’u çevirirken) ona özgürlüğümü seve seve armağan etmiştim. Birlikte sözcüklerle oynamaktan, kavramları değişik ışıklara tutmaktan büyük bir tat alıyorduk.

Doğrusu ya, artık bezdim birazcık, açık havaya, yeni yüzlere, yeni sözcüklere gereksinme duyuyorum. Borges’si beni günlük yaşamından kopartmak, yazı makinesiyle sözlük arasındaki havasız dünyaya sıkıştırmak çabasında. Kaytarmaya kalkıştım mı öfkeleniyor, entelektüel ağırlıklı erkek havasıyla çıkışıyor bana: “Başta böyle değildin ama!” diyor. Peki, şimdi böyleyim.

Kendimi ona bırakmalıymışım; beni aydınlatacak, eksiklerimi tamamlayacak, beni nerelere nerelere götürecekmiş. Birara Ölümsüzler Kenti’ne bile gidebileceğimizden dem vurdu. (Bense şu aralar günümü kurtarmaya çalışıyorum.)

Asıl derdi beni karanlığın yüreğine çekmek, biliyorum. Orada, yani kendi ülkesinde, kendi gözlerinin ülkesinde, bana şaşırtmacalar vermek, tumturaklı sözler, bitimsiz tartışmalarla gözümü boyayıp birazcık yanında kalmamı sağlamak. Sanırım kitaplardan başka dostu yok pek.

Ben de el yordamıyla çıkacağım bu yolculukta, yanıma neler alacağımı şöyle kaydettim, yol arkadaşımın azar azar bağışlamaya gönül indirdiği ışıktaki; yadırgı/uzak/ırak/engin/koskocaman; katışıksız/saltık; kesintisiz/sürekli/süreğen; bitimsiz/ölümsüz/sonsuz/uçsuz bucaksız; daire/halka/çember/ küre/dönümlü; toplam/evren/tanrı/kitaplık... Hepsiyle bağlantılı olarak da bir “sonsuzluk yolcusu”.

Anladığım kadarıyla “ve” ya da “den ötürü”den başka bağlaçlarla bağlantılara pek yüz vermeyeceğiz. İki tümcenin arasına bir virgül koymak yetermiş, arkadaşımın “zorlu çabalarını dikkatle izleyenler” ne demek istediğini nasılsa anlarılarmış.

Demek Türkçede de özgün dili İspanyolcadaki gibi takırtılı olacak metin. Ona da peki.

Geçmiş, şimdi, gelecek gibi bir silsile kollamayacakmışız. Gelecek, şimdi, geçmiş diyecekmişiz.

“Tutucunun dik âlâsın!” diye haykırmak geliyor içimden. Ama sağı solu olamayacak kadar (tam anlamıyla) kürevi düşünen, her sözümona tanrıda bir evren alkışlayan bir pagana çemkirmek beni ancak küçültür. Yola devam.

Pencereden kırlara bakıyorum. Her yan pırıl pırıl bu güz gününde. Biz, yine bir saattir haince birbirine açılan geçitlerde, raf uçurumlarında, tiyatro sahnelerinde, iç kapayıcı şenliklerle iç açıcı cinayetlerde, arasıra da Chesterton ile Wells’in kurgu dünyalarında dolaşıyoruz, hep iç-mekânlarda, labirentlerde.

Demin galiba biraz acıdı. Kordoba bahçelerinde güller seyretmeye çağırdı beni, ama güllere bakmaya değil tabii, gül türlerinden yeni tartışmalar çıkarmaya. Hem zaten dünya bir yanılсамayken, onun öykülerindeki kişiler tam birşeyi anlamışken yok olurlarken, gülleri tanısak ne olacak?

Doğrusunu söylemek gerekirse, verdiği ayrıntılı bilgilere de inanmıyorum. Atıyor mu, gırgır mı geçiyor, dürüst mü davranıyor, anlayamıyorum. Bir önsözde yazdığını sondaki önsözde (ne demekse) yalanlıyor, kendinden bile hırsızlama yapıyor.

Geçenlerde Homeros uğramıştı bize geçerken. Buyurun bir kör kılavuz daha! Borges, onu da alaya aldı, “gemi listeleri yazarı” gibi küçültücü sıfatlar yakıştırdı ona, sonra baktım aynı metinde geçen “tumturaklı sözlere düşkün” kişi kendisiymiş.

Asıl güçlük, öyküleri İngilizceye başka başka çevirmenlerin aktarmış olması. Acaba İspanyolcada hep aynı kavramlar kullanılıyor da çevirmenler onları değişik sözcüklerle mi karşılıyorlar? Hemen Ferit Edgü’yü arıyorum. Ferit bırakıyor işini gücünü, bana yardıma koşuyor. Ne de olsa yiğit insan Ferit, Borges’i yayımlamayı göze almış bir yayıncı... Fransızca çevirilerle karşılaştırıyoruz benimkileri. Birkaç yerde taban tabana zıt çeviriler. O zaman iş, bizim sezgimize kalıyor. Yorgunluktan bitip tükeniyoruz.

Eve dönüyorum. Akşamım da Borges'le dolu. Sözcükler kafamı kurcalıyor durmadan. Kendimi Kurtz'un ormanına, karanlığın yüreğine çekilen çaresiz teğmen Marlow gibi görmeye başladım. Şöyle konuşuyorum sözgelimi: "İkinci önsöz de yalan bence; en azından birinciden daha doğru değil." Herkes tuhaf tuhaf bakıyor, Ferit dışında.

Yine de bizimki gönül almayı biliyor arasıra. Şöyle dedi demin:

"Bu Arap fizikçinin, kendisinden on dört yüzyıl önce yaşamış bir adamın düşüncelerine böylesine adanışından daha güzel, daha dokunaklı olaylara tarihte pek az rastlanır. İşin özünden gelen güçlüklerle bir de Süryanice ve Yunanca bilmeyen Averroes'in bir çevirinin çevirisiyle uğraştığını da katmamız gerek."

Çabamı övgüyle karşılıyormuş yani. Yine de dostluğumuz orda bitiyor. Ormanın sık ağaçlarının başladığı yerde.

28 Aralık

Nerede o eski denemeciler, ağızlarından bal damlayan söyleşiciler?

Bu yazıya şöyle başlamak işten değildi:

"Ey öfke, kişioğlunun onurunu, baskı tanımayan direncini yiğitçe dışa vuran güzelim öfke! Haksızlığa başkaldırma düşüncesinden başlayıp haksız yerlebir etme eylemine varan o güzelim alışkanlık silsilesi. Kişinin kötü bir dünyayı yıkma, yerine yeni bir dünya yaratma, çirkinini güzel kılma yetisi... vb... vb..."

Oysa 1975'te bile hiç de tumturaklı olmayan sözlerle şöyle demiştim:

"Bizleri perişan eden, elimizi kolumuzu bağlayan; büyük kavgalara biriktirmemiz gereken öfkeyi ve gücü, günlük yaşam içinde ucun ucun harcamak zorunda kalışımız. Sürekli aldatılma, yanıltılma, neyi, nasıl, ne uğurda harcadığını bilmeme belirsizliği; siniri de parayı da."

Bu noktada ufak bir dönemeç alıp elektrik kısıntısına geliyoruz. Düşünün ki günün hayhuyu bitmiş, masanızın başına oturmuş-

sunuz, birşey yazamasanız bile okuyacaksınız, dergi karıştıracaksınız (tabii okur bir yazar iseniz). Radyodan da *adagio* yükselmez mi o anda. Aman ne güzel! Tam o anda elektrik de kesilmez mi! Öteden beri kısıtlamalarla yaşamaya alıştığımızdan bunu da anlayışla kabul ediyoruz özverili yurttaşlar olarak. İyi ama hani bu hafta kalkmıştı kesinti? Demek arıza.

Demek arıza... sonucuna varmak, bir bölümümüzü iyice rahatlattıyor. Şu anlama geliyor çünkü: "Bu olayda benim nedenini kavrayamadığım, ama herhalde çok çok önemli, bana açıklanmasını beklemeyeceğim kadar önemli bir sır var." Uslu yurttaşlar bu ölümcül sorumluluk karşısında her türlü direnişten vazgeçerler, sözelimi benim yaptığım gibi yetkililere telefon edip, "Peki bu hafta arızalar kaçla kaç arasında?" gibi öfkeli bir soru sormazlar; kendilerini, ipleri bilmedikleri birinin eline geçmiş kuklalar olarak görmezler.

Ne yazık ki bende öfkeli olduklerimin tümüne yetebilecek kadar büyük bir öfke deposu var; hiçbirine öncelik tanıyamıyorum.

Mektuplardan başlayalım. Sözelimi şöyle bir hayali mektuptan:

"Sayın Tomris Uyar,

Dergimizin önümüzdeki sayısını kadın hareketlerine ayırmış bulunmaktayız. Sizden, Dede Korkut hikâyelerindeki güçlü, söz dinletir kadın imgesinden yola çıkarak dünya edebiyatı genelinde ve Türk edebiyatı özelinde, örneklerle zenginleştirilmiş, yarım sayfayı aşmayacak bir yanıtı, en geç yarına kadar elimize ulaştırmanızı rica ediyoruz. Saygılarımızla."

Yarım sayfalık bir soruya yarım sayfalık bir yanıt ve yarına yetişecek. Bunda öfkelenecek birşey yok tabii. Birkaç kitap karıştıracaksınız, bir yarım gününüzü telef edeceksiniz ve sonunda kendi edebiyat beğeninize uygun düşen bir yanıt vereceksiniz. Hem de kafanızı hiç kurcalamayan bir konuda. Sonra bir bin lira alırsınız alabilirsiniz. Kalın dergiler yamalı bohçaya dönüşeli beri her iki ayda bir, böyle soruşturmalarla karşılaşabilirsiniz.* İki kere atlatsanız, üçüncüsünde yakalanırsınız, çünkü derginin yöneticisi kıramayacağınız bir eski dosttur çoğunluk. Siz 'hayır'

* Hâlâ karşılaşmıyor muyuz? (T.U.)

deme özgürlüğünüzü o dergiye, o kuruma karşı değil, eninde sonunda o dostunuza karşı kullanıyorsunuzdur.

İlginç öyküler yazan genç bir yazarla, Nazlı Eray'la yapılmış bir konuşma işte... Ne iyi... Ama o ne? Yazarımız, kendisine önerilen “makul miktarda” cansimidinden hiçbirini bir Türk yazarına-sanatçısına atmıyor. (Fotokopisi çıkarılmış olanlardan birini bile). “Türk yazarı” derken ulusçu bir yaklaşımım yok, Türkçe yazanları kastediyorum. Belki de öfkem yanıltıyor beni, çünkü yazarımız zaten ölü yazarlara atıyor cansimitlerini; Türk yazarlarına ölümlülüğü yakıştıramamıştır ola ki.

Bu kültür deryasından banker Cevher Özden'in bir başka dergiye verdiği yanıtlarla uzaklaşmak zorunda kalıyorum. Bankerimiz, Mehmet Akif'in “Seyfi Baba” şiirine şimdiye kadar, hiçbir eleştirmenin, hatta hiçbir edebiyat tarihçisinin getiremediği bir yorum getiriyor:

“Seyfi Baba'da çok enteresan paragraflar vardır. Mesela: Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası / Dostunun yüz karası / Düşmanının maskarası. (...) Mesela Seyfi Baba'yı ziyarette giden adam o akşam Seyfi Baba'ya para vermek ister, ama elini cebine atar, para yok. Bakar ki bir mühür bulmuş cebinde, o zaman şu mısraı mırıldanır: O zaman koptu içimden şu tahassür ebedi / Ya hamiyetsiz olsaydım, ya param olsaydı.” (Yanlışları ben yapmadım. T.U.) Yani baktı ki parası yok, “Ah,” dedi, “Ben nasıl düşündüm bunu, düşünmeseydim keşke para vermeyi...”

Şair-öykücü-artist yarışmacısı bankerimiz bu engin konuşmada şöyle bir tümce de kullanıyor: “Bütün hayatım ortaokulda geçmiştir. Çünkü çok kısa bir tahsil dönemim vardır.” Bu arada kendisinin sanatçıya bakışının “genelde müspet” olduğunu da öğreniyoruz.

Şu elektrik bir gelse... Bir gelse...

Birazdan hiç yoktan hır çıkaracağım.

Razıyım sessiz sanatçılar şarkı söylesinler, sözsüz sunucular şiir okusunlar, hepsine razıyım.

Bu arada bir rakı daha doldurmalı içkiyi azaltma kararını boşlayıp. Şakaklarımın zonklaması geçebilir.

— İnan, benim de ellerim titriyor, dedi geçende kardeşim. Oysa içki falan içmez çok zorlanmazsa. Doçentlik sınavını vermek için iki-üç günlüğüne gelmişti Belçika'dan. İktisatçıdır.

— Dönüp üniversitede çalışmayı düşünüyor musun? diye sormuştum.

— Ne yapabilirim ki başka? Bu iş için yetiştirilmişim. Piyasada asla çalışmam ben, yığıtlıktan sanma, beceremem.

Belki inanmayacaksınız, ama ben de öykü yazmak için yetiştirdim kendimi. Öykü yazamadığım zaman, öyküme ters düşmeyecek çeviriler yapmak için. Yani inanılır gibi değil ama profesyonel bir öykücüyüm, temiz bir iş nasıl çıkarılır biliyorum. Gerekli bilgilerle donanmış olduğumu da biliyorum. Kime yarayacak bu birikim? Kime sahi?

Dalıp gitmişim. Elektrikler yandı birden,

Yeni bir reklam var televizyonumuzda. Ünlü oyuncular (sanatçılar), deminki bankerimizin rozetleriyle çıkıyorlar karşımıza. Herhalde zaman darlığından, şöyle kış ceplerine bastırılacak damgalardan yetiştirilememiş, birer rozetle yetinilmiş.

Canım dünya böyle kalacak değil ya, ilerliyor, değişiyor, daha ne istiyorum?

“Kullanılacak bir birikimim” olmasını istiyorum diyordum demin; istiyor muyum, yani her şey pahasına?

Demek ki neymiş? İstemiyormuşum.

Bir sanatçı şarkıya başladı: “Hani yosun rengi gözlerin olacaktı senin?”

Yani neymiş? Kadın adama yosun rengi gözleri olacağına dair söz vermişmiş önceden, sonradan alçak kalkmış...

1982

6 Şubat

*Yağsın nesi varsa kâinatın,
Lakin şu derin sükût dinsin.
A. Hâmid*

Geçen yıl, “Aydın Sorumluluğu” konulu bir oturumda aklıma gelmişti; neden sağlam, tutarlı muhafazakârlarımız yok?

Dilimizde *muhafazakâr* kavramı, tutucu, gerici gibi sıfatlarla karşılanıyor. Günlük dilde doğrudan yer almıyor belki, ama resmi dilde önemli bir işlevi var: Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı’ndan başlamak üzere, Tapu Sicil Muhafızlığı, Sahil ve Gümrük Muhafaza ile *mülk*’ü korumaya yönelik bir dizi önlemi kapsıyor. Gelenekten süzülüp günümüze gelen, yenilenmeye, yorumlanmaya elverişli bir değerler dizgesini, kültürü (yaşama kültürünü de katmak koşuluyla) ve sanatı korumayı baştan beri hiç düşünmediğimizi gösteriyor bu tutum.

Nicedir kebab, ucuz losyon ve lahmacun kokularına boğulmuş caddelerimizi, arabesk kasetleriyle modern danslar edilen türedi bistro’larımızı, cin-tonik eşliğinde hamburger yenen pub’larımızı, melamin tabakta pasta sunan lüks pastanelerimizi, yılın modası çingene pembesiye geçerliliği zamanla sınanmış kahverengilere, grilere vitrinlerinde asla yer vermeyen mağazalarımızı düşündükçe gelip gelip vuruyor bu soru. Şöyle diyorum kendi kendime: “Keşke sağlam bir muhafazakârla tartışabilsem de konumumu belirlesem, şu kendinden menkul değerler piyasasındaki yerimi, dünya görüşümle aldığım yolu bir ölçüte vurabilsem. Bugün neredeyim?”

İlkokul sıralarında Divan Edebiyatı'yla tanışmış, Reşat Nuri ile Halit Ziya'yı sevmiş, Ömer Seyfettin ile Yakup Kadri üstüne kafa yormuş biri, bugün bile Çehov okurken Esendal'la, Nikolaki dinlerken Ahmet Hamdi'yle yaz yağmurlarına tutulabilen biri, böylesine elgin, köksüz kalabilir mi kendi toplumunda?

Hayır, yılın modasına (çağsama, yurtsama, nostalji ya da daüsıla, ne dersiniz deyin) uyacak değilim, geçmişe sığınmaktan, kaçmaktan yana değilim. Kişi, insanların işsizlikten ötürü önce evlerinden, sonra yurtlarından edildiği bir ortamda, Boğaziçi kartpostallarında takılıp kalamaz. Olsa olsa geçmişine kalıcı değerler yerleştiremediğine hayıflanır, birazcık içlenir, daha da ileri gidip varolmayan bir geçmişe yanabilir.

Toplumumuzun ezici çoğunluğunu, bebekliklerinde sıkı sıkı kundaklanarak el ve kol sallama alışkanlığından yoksun bırakılan, sonraları büyüklerin yanında ses yükseltme hakkından edilen, ortaokul çağlarında erkekse kâtip gibi giyinmeye, kızsı cinsiyetinin özelliklerini gizleyen üniformalar seçmeye zorlanan kişiler oluşturuyor. Çocuk büyütme bile "topluma yararlı bir insan kazandırma" gibi ölümcül ciddilikte bir misyon oluyor bizde. Bunca çatık kaşlılık arasında bilgelik, humor nasıl barınabilir? Ancak resmi yaşamdan zaman ayrılabilirdiğinde dönülen özel, kişisel yaşam nasıl serpilebilir? Ortak ve saygın bir resmiyeti ayakta tutmak amacıyla yetiştirilen kişiler, kendileriyle nasıl gırgır geçebilirler? Dolayısıyla yapıtını değerlendiren, işiyle özbeni arasında olması gereken uzaklığı nasıl koruyabilir sanatçı?

Bu noktada Doğu mazoşizminin katkılarını da ele alabiliriz. Toplumumuzda sanatçı-edebiyatçının "bir lokma, bir hırka" felsefesi uyarınca yaşaması beklenir. Halkımız sanatçıyı baştan beri pek ciddiye almaz, ona eli yüzü düzgün birini bulduğunda bu gençlik hevesinden kurtulacak bir delişmen gözüyle bakar. (Halkın, sanatı ve edebiyatı hormonal bir etkinlik saymasına gülüp geçemeyiz; örnekleri boldur.) Hapse giren sanatçıya saygı duyulması biraz da bu inanca bağlanabilir; ayakları suya ermiştir artık.

Bu çileci görüş sanatçılarımızı da etkilemiştir elbet; kendilerini yazı emekçisi olarak görenler çok küçük bir azınlık oluşturlar. Sanatçı'lık kaygısı hep ağır basar. Sanatçı, hakkını aramak, ücret istemek gibi basit işlerle uğraşmaz, profesyonel olmaktan elinden geldiğince kaçınır. Sanatçı fotoğraflarına bir gözatin; günlük yaşamda işyerine giderken, hatta evde otururken takım elbise giydiğini, boyunbağı bağladığını, köstekli saat takıp ceymis bond çanta taşıdığını yüzünden şıp diye çıkarabileceğiniz biri, bakmışsınız, XIX. yüzyıl boheminin sigara dumanlarına dalmış gitmiş fotoğrafta. Aygaz tüpünü yenilediğini, elektrik borcunu yatırdığını, eve ekmek ve kıyma götürdüğünü inadına unutturmak istercesine koca koca ansiklopedilerin, kapitone fonların önünde bize poz veriyor. Özel yaşamın gizlenmesi gerektiği, yaşamın ancak resmi olduğunda (bohemde bile) saygınlık kazanabileceği inancının göstergeleri bunlar. Böylelikle yaşamının ve yazmanın yerini usulca "Nasıl yaşamalıyım ve nasıl yazmam gerekir?" sorusu alacaktır.

Peki, kendini toplumu aydınlatmakla ona yön vermekle aynı zamanda ona poz da vermekle yükümlü sayan sanatçıyı ne gibi açmazlar beklemektedir? Bir kere saygınlığını pekiştiren bir çevreye girmek zorundadır. O çevrede de sürü töresine uyarak susmak zorundadır, dışarıda olup bitenlere göz yumacak, kimseyi kırmayacak, yine de hakkı yenmiş bir *martir*, kadri asla bilinmemiş bir deha kisvesine bürünmenin yollarını arayacaktır. Gerçekten güç.

1980'lerden sonra girdiğimiz yeni aşamadaki sağlıksızlık belirtilerini, bu çifte-standardı göz önüne alarak incelediğimizde şöyle bir görünümle karşılaşırız:

1980'lerde Türk edebiyat yaşamında ilk kere, büyük sermaye kuruluşları el attı piyasaya. İlginç bir gelişmeydi bu. Doğurabileceği sakıncaların yanısıra, hiç değilse profesyonelleşme anlayışını getiriyordu. Kamplar belirginleşiyordu; işçiler ve işverenler. O ne idüğü belirsiz *amatör coşku*'dan, edebiyatı özbenliğimizi nazlandırma aracı, kişiliğimizi savunma vesilesi saymaktan kurtarabilirdik.

Bu arada neler oldu?

Yerleşik yönetim kadrolarına dayanarak gerçekleştirilen bu değişim, grotesk örnekler sunmakta gecikmedi. Önce rengârenk dergiler türedi. Sağlıklı inceleme yazılarının yerini, çoğu zaman başlıktaki özetten bir sözcük öteye gitmeyen soruşturma yanıtları aldı. Edebiyat ürünleri, boylarını aşan çarpık-çurpuk sanat fotoğraflarıyla yayımlandı. Derken, çalakalem yazma ve daha da kötüsü çalakalem düşünme evresine girdik. Soru sorulmadan düşünce üretmemeye marazı baş gösterdi. (Nasıl olsa soruşturmaya verdiğiniz yanıtın telif ücreti alabiliyordunuz.)

Telif ücretlerinin yükselmesi, edebiyatçının daha rahat koşullar altında çalışmasını sağlayacakken, çırpıştırma kitaplar hazırlanmasına yol açtı. Çocukluk hastalığıyla malul denemeler, işlevini yitirmiş eski günübürlük yazılar, ne varsa biraraya getirilip kitaplaştı, yani ölümsüz resmiliğe kavuştu. Yazarlarımızda, ödüllendirilme, sivrilme, herkesçe beğenilme hırsı arttı; eleştirmenlerimizin çoğunda da gençliklerinde okudukları romanlar, öyküler doğrultusunda tek-tip yazı bekleme eğilimi yaygınlaştı. Yeni örnekler üstüne kafa patlatmak neye yaradı ki? Her şey olabildiğince klasik olsa kime yetmezdi? (Belki de bu yüzden edebiyatın iç-sorunlarına eğilen dergiler, gericilikle, sağcılıkla suçlandılar.)

Bu arada yöneticiler-arası trafik, inanılmaz boyutlara vardı, büyük bir yayınevinin kitaplarını pazarlayamayıp düşük fiyatla süpermarketlere süren yöneticilerin, onca kırgınlık ve küskünlük mirasını yanlarında sürükleyerek yeni ve iddialı yayınevlerinin yönetim işlerine getirildiğini gördük. Ağır suçlamalarla görevlerinden alınanların *hal*'lerini aynen *cûlus*'ların izlediğine tanık olduk. Acaba adam oyalamada, verdiği sözü yerine getirmemede büyük bir tutarlılık gösteren eski yöneticiler kadar tutarlı başkaları yok muydu?

Hiç kimse sormadı. Hiçbir şey sorulmadı.

Oyunun kurallarını baştan beri bilen, martirliğe de canatmayan biri olarak şimdiye kadar sömürülmemiştim Babıali'de. Ama geçen yıl, sanatçıların arkasında olmakla övünen bir kuruluşun çıkaracağı haftalık sanat-edebiyat dergisinde kadrolu danışman olarak çalışmayı kabul ettiğimde, (hele derginin estetiği es geç-

meden kitlelere seslenmeyi amaçladığını öğrenince, dahası, dergide köşe yazılarının olmayacağı, yazıların tam bir eşitlikle yayımlanacağı kararlaştırıldığında) dört ay süreyle bedava emek ve zaman harcayacağım aklıma gelmemiştii doğrusu. Demek büyük kuruluşlar bile profesyonelleşemiyordu ülkemizde, biz bir yana.

Yine soruyorum; onca tutucumuz, gericimiz, bağınazımız var da muhafazakârimiz neden yok? Bu piyasaya kendimize biçtiğimiz değerlerle yerleşmek, onurumuzu yaralamıyor mu? (Yazko'nun çıkarttığı benzer bir dergideki köşe-kapmaca telaşını gördükten sonra devlet katına bir öneriyle çıkmak isterim; bütün yazar-çizerlere çabuk çekilebilir cinsten birer lastik mühür yaptırılmalıdır.)

Susmak. Demek aynı kaypak değer yargılarını, aynı değişmez seçici kurul üyelerini torunlarımızın torunlarına da devredeceğiz. Susalım. Kimseyi kırmayalım.

Varsın yağsın:

Folklorik delikanlılarımız yağlı tenleri ve içli hıçkırıklarıyla gözyaşı söktürsünler. Avrupa görmüş mahalle dilberleri sabun tozları köpürtsünler beynimizde, dil ile meramı birbirinden ayrı düşünen dil-ödüllü yazarlarımız inciler döktürsünler, Babıali'yi hizipçilikle suçlayan genç taşrahlarımız, kendi "küçük Babıali" modellerini kursunlar. Az bile! Savunacak neyimiz var ki?

Şarlatanlar Dönemi adlı yapıtında şöyle diyor Lillian Hellman: "Amerika'da yanlışları anmak sağlıksızlık sayılır; yanlışları düşünmek kuruntululuktur; yanlışlar üstüne kafa yormaksa zırdelilik."

Zırdeliliği alıyorum, üstü kalabilir.

15 Nisan

Carson McCullers, *Düğünün Bir Üyesi* adlı romanında, kişioğlundaki 'ait olma' özlemini ne güzel anlatır. Kendini çevresine ait saymayan -cinselliği bile daha belli bir ereğe yönelmemiş- genç kız, hiç değilse bir yakınının düğününe üye olmaya kalkı-

şınca beklenmedik bir biçimde hırpalanır, bir düğün süresince aşkı, ölümü öğrenir ve birdenbire olgunlaşıp yetişkin olur.

Üyelik dendiğinde düğün belki aşırı bir örnek. Daha ılımlı örneklerden söz açalım: Önce bir aileye, bir çevreye, bir mahalleye, sonraları bir derneğe, bir spor kulübüne, bir siyasal partiye, hatta bir dünya görüşüne üye olmak... O çerçeve içinde sevilleceğini, değerlendirileceğini, korunacağını, gözetileceğini bilmek. Dışarıda sürüp giden kargaşaya karşı bir korunmağa yerleşmek.

Yatılı okumuş kız öğrenciler, toplumda nereye varmış olurlarsa olsunlar, okul yıllarındaki kız-kıza konuşma, giysileri değiş-tokuş etme alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçemezler. Çoğu, küçük yaşta tatmadıkları büyük aile keyfini tartışılmaz bir model olarak sunma eğilimindedir; akşam yemeği hep aynı saatte yenecektir, bütün aile masada toplanacaktır, Pazar günleri öğleye doğru sıkı bir kahvaltı yapılacaktır vb. Bu modeli gerçekleştirmek için katlandıkları özveri de az değildir. Evleri düzenlidir, temizdir. İki-üç kap yemek hep hazırdır. Ne var ki, bu tür mutlu bir sıkı-denetimle ailenin öbür bireylerinin istençlerini ezip geçtiklerini farketmezler.

Güç koşullarda, dar bir çevrede kendi kendini yetiştirmiş erkeklerde "üyelik"ın başka göstergelerini gözlemleyebiliriz: Kovuktan dışarıya, yani yaşama adım attılar mı sudan çıkmış balığa dönerler. Ya yetenekleri değerlendirilmezse bu yeni çevrede? Yasaygı görmezlerse? Bu kaygılara karşı geliştirdikleri tepki saldırganlıktır. Garsonu kapıdan "Merhaba abi," diye karşılayan bir çaycıları varsa, başka bir çaycıya götüremezsiniz onları. Başarırsanız, suratları asılır: "Canım çay çaydır işte. Buranın benim yerden ne farkı var?" gibi sorular sorarlar. Gittikleri yerlerde bol bahşış bırakarak sivrilmeyi beklerler. Hep aynı yerlere gider, aynı yüzleri görürler.

Bu örneklerdeki kişiler, üyelik kurumuna öz istekleriyle girmemişlerdir. Ama bir de üyelikleriyle caka satanlar var. Özellikle pahalı ya da yabancı dille öğrenim veren okullardan çıkanlarda garip bir üyelik anlayışı gözümüze çarpar. Eski çevrelerinden

asla kopamazlar. Okulda kurdukları dostlukları evlilik sonrasına da taşırlar. Belli günlerde buluşmadan edemezler. Bir toplantıda, bir seminerde ya da bir kokteylde hemen biraraya gelip, özel bir dil kullanmalarından, öbür kişilerin varlığından habersizmişçesine yalnız kendi sorunlarına kapalı kalmalarından, kurdukları savunma mekanizmasının ipuçlarını alırsınız. Takındıkları bilgi tutkunu özgür kolejli tavrından, bir zaman birlikte geçirdikleri gençliğe tutkuyla sahip çıktıklarını, bu birlikteliği koruyarak toplumda sağlam bir yer edinme amacı güttüklerini sezersiniz. Dünya artık “bizler” ve “onlar”a bölünmüştür.

Üyeliğin cilveleri bu kadarla kalmıyor. Bir de kendi kulüplerinin kurucu üyeleri var. Evlerini belli günlerde belli konuşmalara açan, özellikle gençleri aydınlatmayı ilke bilen üstatlar da az değildir ülkemizde. Dünyanın ayağına gitmezler onlar; dünya, seçtikleri günde ayaklarına gelecektir. Her türlü üyelik durumunda işleyen sansürcülük anlayışı bu durumda daha da belirginleşir. Sofralarında kişiliğinizi bütünüyle silmeniz, onların düşüncelerine yürekten katılmanız, soru sormamanız gerekir. Arasına yükselen çatlak sesler, sorulan aykırı sorular bu güzel (!) dayanışmayı bozacaktır çünkü.

Bir dayanışma amacıyla başlayan, ama geliştikçe bireyselliği silen bir baskıya dönüşen üyelik durumunu toplumumuzun çeşitli kademelerinde izleyebiliriz.

Bunları Çapa’da, hasta babamın başında beklerken düşünüyorum. Yaşamı süresince hiçbir tür üyeliğe boyun eğmemişti. Ama şimdi hastanede ve çok yalnız. Dahası bu yalnızlık kendi seçtiği yalnızlık ya da bağımsızlık değil. Gözlerini açtığında ilk söylediği, “Beni çıkarma buradan,” oldu, “burada bir yere aitim.”

Açık hava hapishanesini andıran hastanede hastalarla iyice kaynaşmış, bir uyum sağlamış demek. Yaşamının ileri bir yaşında “hastanenin bir üyesi” olmuş. Umarım kısa sürede iyileşip eninde sonunda kişisel çıkara dayanan üyelik sisteminin bu saf parçasını da atar üstünden.

21 Nisan

Üç gün sürecek bir sempozyuma başkanlık etmem istenmişti. Konu ilginç gerçekten: Kadının çalışma yaşamına atılmasıyla beliren sorunlarla atılmamasından doğan sorunlar ve bunlara ne gibi çözümler getirilebileceği. Konuşmacılar da bu sorunlar üstüne uzun uzadıya düşünmüş yetkili kişiler. Benim gibi “turfa müneccim” değiller yani.

Çalışmalar sırasında iki şey öğrendim kendi hakkımda:

Bir: Ben başkanlık yapabilecek kadar yan tutmayan, nesnel, renk vermeyen biri değilim. Sinirlenince burnumdan solu-yorum.

İki: Buna karşılık herhangi bir ideolojiyi savunurken, gelebi-lecek eleştirileri önce kendim düşündüğümünden iyi bir kampçı da sayılmam. Bir çelişki, ama böyle ne yazık ki.

Bunlar hadi neyse, bir daha bir toplantıya başkanlık etmem, olur biter. Ama açıkoturumlar ve sempozyumlar üstüne de epey bilgi edindim bu arada.

İnsanları çeşitli açılardan başka başka kategorilere sokabilir-siniz. Zaten sokuyoruz, ama bir bölümlenme daha var anladığım kadarıyla: perakendeci insanlarla toptancı insanlar.

Bir örnek vermek gerekirse, bu tür toplantılara gelenlerin çoğunluğu toptancı kategorisine giriyor, evlerinde kitap okuma alışkanlığı olanlarsa perakendeciye.

Toptancıların belirgin özellikleri, fazla emek vermeden, ter dökmeden yetkili ağızlardan dinledikleri bilgilerle donanmak. Sordukları sorular öylesine geniş kapsamlı ki, yanıtlamak için birkaç ansiklopedi, birkaç bilimsel yapıt karıştırmak gerek. Ama soru sorarken ufuklarını böylesine geniş tutmalarına karşın, yanıt diye aldıkları iki çift sözle hoşnut olabiliyorlar. (Yetkili bir ağızdan duymak koşuluyla). Böylelikle bir yıl süreyle gittikleri her açıkoturumdan birtakım mutluluk haplarıyla ayrılabilirler. İlk bakışta tehlikesiz gibi görünen bu uyuşma, sonradan genel bir “dumura uğrama” haline yol açabilir tabii. Mavi, kırmızı, sarı haplar birbirleriyle uyuşmayabilir.

Bu tür izleyiciler, başkanın üst düzeyde biri olduğuna daha baştan inanıyorlar. Başkanın onları susturmasını, konuştur-

mamasını olağan karşılıyorlar. Otoriter bir başkanın özlemini çekiyorlar daha doğrusu. Demokratik davranma çabanıza içerliyorlar, oylama istemiyorlar, eşit koşullarda tartışma isteğinizden bir hakaret kokusu alıyorlar.

Bir ulusal özellik mi bu özlem? Köşe yazarlığı sistemimizle yakından ilintili mi? Çünkü dünyanın hiçbir yerinde bizdeki kadar çok köşe yazarı yok. Köşe yazarlarımız, sanki her konuda bilgilerine başvurabileceğimiz ansiklopediler. Onlar da nedense spektrumlarını fazlaca geniş tutmada bir sakınca görmüyorlar çoğu kere, denizcilikten hortlaklara, son elektronik araçlardan tatil köylerine, anayasadan spora kadar her dalda yazarak okurun ufkunu açmaya çalışıyorlar. “Benim bu konuda yeterli bilgim yok, kitaplara bak,” diyerek çocuklarının gözünden düşmek istemeyen babalara benziyorlar. Belki de okurların bu eklektik bilgilerin temelini merak edip kitaplara başvuracağını umuyorlardır. Ama düşünüyorum da, benim yetişmeme katkıda bulunan bu yazarlar, oğlumun yetişmesinde de söz sahibi. Nedense (gönül borcu bir yana) oldukça dehşet verici geliyor bana bu durum.

Bugün *toptancılığın* (okur ve izleyici/yazar ve konuşmacı açısından) umutsuzluk getirici bir yanını daha gördüm. Fransa’dan özel olarak çağrılan Bayan Gisèle Halimi’de. Bayan Halimi, uğraşının başında, genel olarak ezilen ulusların insanların, özel olarak ezilen kadınların davasına gerçekten baş koymuş, çok önemli katkılarda bulunmuş biri. Ne var ki, bugün artık yalnızca feminist değil; “feminist” olmuş, feminizmi bir geçim kaynağı olarak kullanıyor, kendi ülkesinde bu yoldan parlamentoya girebilmeyi de başarmış. Yalnızca kalıplarıyla ayakta duran, çoktan iç-yükü boşalmış kavramlarla konuşuyor, bir zaman baş koyduğu hakları savunurken başka konuşmacıların haklarına el koyuyor, toplantılara geç geliyor, verdiği buluşma saatlerinde yerinde olmuyor, toplantıların gündemini kendi kişiliğiyle belirlemeye çalışıyor, ilk fırsatta kolları sıvayıp kendi hareketinin propagandasını yapıyor. Ama ne yaparsınız ki haklı. Biliyor ki toptancı izleyiciler, bir konuyu enine boyuna tartışmaktansa, Batı’dan getirilme bir yetkilinin söyleyeceklerine kulak kabartmayı yeğleyeceklerdir.

Evet, hâlâ –çağdışı bir tutumla– bir baba arıyoruz. Ama nasıl bir baba? Bizi çöllerden göllere götürecek bir eski zaman yalvacı mı? Bize son bulguları ileten, yepyeni reçeteler sunan bir bilim adamı mı? İnsan acılarına global olarak bakabilme çabası yüzünden tek tek insanların tek tek acılarını artık göremeyen bir öğüt verici mi? Kafasının belli çekmecelerinden ezberlenmiş bilgileri çıkarıp anında kullanan bir eylem insanı mı?

İlle de bir Hazreti Ömer olsun. Biz uyurken uyanık kalan, bizim adımıza karar yeren, bize güvenli yolları gösteren bir “büyük” olsun. Ülkemizde demokrasinin uzun süre işleyememesinde bu anlayışın payı hiç mi yoktur? Sevdiğimiz yalvaçları putlaştırmamızın, putlaştırdığımız yalvaçlarınsa bizi görmeyecek kadar yukarılarda uçmasının?

İdealizmin zamanla kariyerizme dönüşmesi çağımızın en büyük dramlarından biri. Çünkü sınırın nerede çizildiği kesin-kes belli değil. En güvenilir devrimci kadrolar, ellerine olanak geçtiğinde neden en katı bürokrasiyi oluşturuyorlar?

Barışçı bir kaynaşma adına serinkanlı, nesnel gibi sıfatlarla kalkındırılacaksa ne yapalım bizler de öfkeli, öznel olma pahasına uzlaşmazlığın sınırlarını saptamak zorundayız.

9 Mayıs

Özgünlük düşüncesi,
Okurun yenilik anlayışıdır.

E. A. Poe

Edgar Allan Poe’nun en güzel öykülerinden “Usherlar’ın Çöküşü”nde şöyle bir bölüm var.

“Güz ortalarında, bulutların iç kapayıcı bir basınçla tepelere çökeldiği, donuk, kara ve sessiz bir ikindiye at sırtında, tek başıma, eşine az rastlanır kasvette bir bölgede geçirmiştım.”

Öykünün başkişisi (başkişilerinden biri) Usher Malikânesi’ne bir esrar perdesini aralamaya gitmektedir: Arkadaşı Roderick Usher’ın mektubu onu kaygılandırmıştır. Her zaman biraz dengersiz olan dostu acaba artık hepten mi yitirmiştir dengesini?

“Düş gücümü öylesine işletmiştim ki şatoda ve bulunduğu yerde yalnız kendisine ve yakın çevresine özgü bir hava bulunduğuna inanmıştım, gökteki havayla ilintisi olmayan, çürük ağaçlardan, boz duvardan, suskun gölden sızan bir hava; hastalıklı, gizemli bir buğu, tekdüze, tembel, basık, kül renginde.” Öykü kişinin gözünde şatonun en belirgin özelliği, eskiliği’dir: “Taşların hiç eksiki yoktur.” “Bütünyle bakıldığında, her şeyin yerli yerinde olması ve tek tek alınınca taşların yıkılacak gibi olmasında müthiş bir tutarsızlık” göze çarpmaktadır.

Öyküde kullanılan her sözcük, her imge, her ses, birbirini tamamlar ve korku yüklü bu atmosfer, sonunda trajik bir doruk noktayla patlar.

Şimdi Jorge-Luis Borges’in “Ölüm ve Pusula” adlı öyküsünde, yine bir esrar perdesini aydınlatmaya giden Müfettiş Lönnrot ile birlikteyiz, bir dizi cinayetin katilini yakalamaya gidiyor Lönnrot, Triste-le-Roy Malikânesi’ne:

“Bir saat sonra Güney Hattı trenlerinden birinde ıssız Triste-le-Roy Malikânesi’ne doğru yol alıyordu. Öykümüzdeki kentin güneyinde suları çamurlu, moloz ve çer çöple bulanmış küçük bir çay akar... (...) Tren ıssız bir yükleme istasyonunda durdu. Lönnrot indi. Çamur birikintileriyle vıcık vıcık olmuş düzlüğün havası nemli, soğuktan (...) Triste-le-Roy Malikânesi’nin çevresindeki kara okalıptüs ağaçlarıyla neredeyse boy ölçüşen dikdörtgen tepe köşkünü gördüğünde, hava kararmak üzereydi.” Eskiliğiyle kişiyi şaşırtan bu malikâneyi gezer Lönnrot, en üst katta, ev sonsuzmuş, genişliyormuş gibi gelir ona. Sonra, onu “başka birtakım şeylerin daha genişmiş gibi gösterdiği” sonucuna varır, “loş ışık, simetri, aynalar, onca yıl, benim yadırgılığım, yalnızlık.” Ama öykü yine de sanrıları haklı çıkaran trajik sona doğru hızlanır.

Borges, gördüğümüz gibi Poe’nun imgelerini, hatta sözcüklerini kullanmaktan çekinmiyor öykülerinde: Epeskilik, tutarsızlık, düzeni sekmeyen yapı taşları, kül rengi ve kasvet, iki yazarın da dünyasının anahtar sözcükleri sayılabilir. İki yazar da her bireyinengin ve anlaşılmaz olduğunda birleşirler. Yalnız Poe, öykülerindeki kişilerin hipokondri çektiğini özellikle vurgulayarak nesnelliği kollar. Borges ise kuruntularla gerçeklerin

kesin çizgilerle birbirinden ayrılamayacağını, gerçek'in zaten bilinemeyeceğini belirterek, aynı korkulu atmosfere bir başka açıdan yaklaşır. Poe'nun "Kızıl Ölümün Maskesi" öyküsünde kurduğu labirent ölümün kaçınılmazlığı' ise Borges'in habire kurduğu labirentler bir adım daha ötede, yaşamanın ölüm kadar kaçınılmazlaştığı girift bir satranca dönüşür: ölüme ve onu gösteren pusulaya.

Dünya edebiyatının bu iki ustası (ikisi de roman yazmazlar) birbirlerinin dünyalarından besleniyor gibidirler. Birbirlerinin diyorum, çünkü Borges okunduktan sonra Poe da değişik bir boyut kazanmaktadır okurun gözünde. Edebiyatın sürekliliğinde etkinin olumlu payını, yön seçtiren, özel bir dünya kurdurtan, ayrı bir dünyayı besleyen özelliğini bu kadar açık seçik göz önüne seren bir örnek daha güç bulunur. Çünkü burada etkileyen usta, etkilenen usta aracılığıyla alanını genişletmeyi başarmıştır, hem de yüzyıl sonra. (Poe, şiir anlayışıyla, yani şiirde tek, bütün ve vurucu bir etki yaratma ilkesiyle Baudelaire'i de derinden etkilemiştir.)

Şimdi daha alçakgönüllü koşullara dönelim. Birkaç yıl önce Aysel Özakin'dan bir kart almıştım. *Mrs. Dalloway* çevirimi beğendiğini, benim de *Mrs. Dalloway*'i bizim sokaklarda gezdirmemin ne iyi olabileceğini ileri sürüyordu. Elbette Aysel, Türkiye'de Virginia Woolf'luğa kalkışmanın olanaksızlığını biliyordu, galiba söylemek istediği şuydu: O romanı, o romanın dünyasını, o ortamın dilini bizim günümüzde, mekânımızda, güncelimizde ele almayı denesene. Senin beslenebileceğin bir dünya o.

Etki, tılsımlı bir sözcük sanki, değdi mi her şeyi, herkesi bozabilir, kırıp geçirebilir. O yüzden etkiden söz açmaktan, birilerini incitmekten korkarız. Bu çekingenlik, etkinin sınırlarını tartışmaktan da kaçınmaya zorluyor bizi. Kimimiz, gerçekten etkilendiğimiz (iyi de ettiğimiz) yazarların adlarını saymaktan bile kaçınıyoruz sorulduğunda.

Nedir etki? Miri-malı sayılabilecek kaba bir taslaktan (bir düğün, bir ölüm, yıllar sonra bir sınıf arkadaşları toplantısı) değişen değerleri, değişen kişileri gözlemlemek, sorgulamak için yola çıkmak mıdır etkilenmek? Yetkinliğe varmaları için

kimbilir kaç yazarın zaman ve can harcadığı ortak teknikleri (iç monolog, çağrışım zinciri, masal öğeleri) kullanmak mıdır? Mitolojiyi açıklamak, güncelleştirmek de etkilenmenin sınırına mı girer yoksa?

Poe, özgünlüğü tanımlarken ağırlığı okura veriyor, böylece edebiyat mirasının sürekliliğine tanık olan belleği çekiyor tartıtmaya. Etkinin özümsemiş olanının özgünlüğe hiç mi hiç yararı olmadığını, özümsemiş, değişime uğramış etkininse edebiyatı kalkındırdığını anlatıyor.

Şimdi bir şiir yazıyorum size, edebiyatımızda sık rastladığım türden bir etki çarpıtması örneği bu:

*Bugün Cuma değil,
Bugün beni nedense yağmura bırakmadılar.*

Düşünün azıcık. En çok hangi şiiri anımsatmıyor? Hangi şairi hiç anımsatmıyor, kimin etkisinde değil?

1 Haziran

Çok ilginç bir davada tanığım.

Eski komşum Bülent Bey'e karşı açılan *kediler davası*'nda. Bülent Bey, eşi, baldızı ve üç güzel kedisiyle yaşayan, sitenin girift iç-ilişkilerinden ve dedikodularından uzak, uygar bir dost. Sitenin yöneticisi. Kendisine açılan bu garip davanın bir nedeni de sitenin paydaşlarıyla uğraşmak, para koparmak zorunda olması tabii.

Bülent Bey, kedilerini her akşam apartmanın bodrum katındaki özel yüklüğüne kapatır, her sabah çıkarıp bahçede gezdirir, onlarla oynar, tüylerini tatar, pırl pırl eder. De, televizyonda izlediği Joe'ya bayılan, Fury'yi asla unutmayan halkımız, nedense burnunun dibinde gördüğü hayvana düşman olacak biçimde yetiştirilmiştir. Kat kapılarının önüne terlikler-pabuçlar-tokyolar yığılması pis ya da çirkin değildir de bir kedinin bir basamakta uyuklaması bağışlanmaz bir görgüsüzlük örneğidir. Çocuklarımızın hayvan sevgisi de genellikle sapanla kuş

avlamak, kedinin kuyruğuna teneke bağlamak gibi eğlencelerle açığa vurulur.

Kediler Davası'nda Bülent Bey'in tanığıyım.

Yargıç, önce tam kavrayamadı konuyu haklı olarak. Bir apartmanın kapısı sürekli açık duruyorsa, içeri ve dışarı hızla işleyen bir kedi-trafiği varsa, sitenin pisliğini ve hamamböceklerinin varlığını Bülent Bey'in kedilerine yüklemek ne demekti?

Yargıç gülmemek için zor tutuyor kendini. Ben de. Biraz abartılı bir ifade vererek durumun tadını çıkarmak istedim. "Bülent Bey, kedi sevmeyi bir sanat haline getirmiştir," gibi şiirsel bir ifade. Yine de yargıcı çok etkiledi.

Karşı tarafın tanıkları, siteye davacıyı ziyarete geldiklerinde bir-iki kere merdivenlerde kedi pisliğine rastladıklarını ama hangi kedilerin pisliği olduğunu elbette kestiremeyeceklerini bildirdiler. Bütün bunlar zapta geçti.

Yargıç iyi ki kedileri görmek istemedi. Çünkü hiçbir hayvanı, özellikle kediye bu tür saçmalıklara ortak edemezsiniz.

Sonuçta kedilerin Bülent Bey'de, Bülent Bey'in sitede kalmasına karar verildi.

Bu hafta içinde Minnoş ve iki kızı, Panaş ile Tekir, beni bir kokteyle davet ediyorlar. Bülent Bey nasıl sevinçli... Bense yaşam kültürü almış, dolayısıyla toplumdan ayrı düşmüş insanları her alanda bekleyen tehlikeleri, şantajları gördüğüm için nasıl üzgünüm.

Etiler'de, Ulus Mahallesi'nin oralarda tek başına yaşayan bir ihtiyar vardı. (Kimbilir, belki o da Bülent Bey gibi caz dinliyor, kolunun altında bir kitapla yürüyordu). Mahallenin çocukları ne yapıp edip onun ektiği çiçekleri yolmanın, çimlerini ezmenin bir yolunu bulurlardı. O da biz gibi bir *yabancı*'ydı ne olsa.

5 Temmuz

Sıradan bir şarkı şöyle diyor: *Sessizlik bir yüzdür.*

Doğru mu bu? Sessizlik her zaman bir yüz olabilir mi?

Faulkner'ı, Kafka'yı, Proust'u, Sade'ı, Borges'i düşününce doğru gibi geliyor. Onlar, kendi seçtikleri görkemli sessizlik içinde karşılaştıkları, karşılaşılabilecekleri bütün yüzlerle, sürdürdükleri, sürdürebilecekleri yaşamların titiz dökümlerini yapıyorlar.

Ama Hemingway'i, Scott Fitzgerald'ı, Dostoyevsky'yi, Neruda'yı düşününce, aynı saptama hiç de geçerli değil. Onların edebiyatçı tavrı, sessizlikle beslenmiyor. Çılgın kalabalığın tam ortasında (bir dünya savaşının, bir çöküntü döneminin, bir iç savaşın ortasında) bir anlığına çıkıp gelen sessizliği söze döküyor onlar. Bu anlamda alındığında sükût hiç de altın değil gözlerinde.

Bizim buralara yaklaştıkça, Akdeniz kıyılarına indikçe, yazarın sessizlikte yüzler arama, yüzler bulma olasılığı azalıyor gitgide. Öyle bir bölgeye geliyoruz ki, eskiden on-on beş yıl alan olaylar bir günde yaşanıp tüketilmekte. Çağımızda başka ülkelerin iktidarlarını yıkabilecek depremler, iki-üç gün içinde hızını yitirmekte. Bütün kahırları, bütün umutsuzluklarla birlikte yutan Akdeniz'e mi borçluyuz bu oynaklığı bilmem... Diyelim ki bu ülkelerden birinde yazarsınız. O zaman okur sözcüğü sizde, yaşam düzeni hiç şaşmayan kuzeyli/batılı ülkelerdeki okur'u çağrıştırmaz. Yüzü silik bir kitle, epey uzağınızda, hele uzak olmayı özellikle seçmemişseniz, uzaktan şöyle bir görünen bir kitle değildir. Sizinle birlikte her gün düpedüz yaşama savaşı veren, edebiyat savaşı veren somut bir omuzdaşınızdır. Onun sıcaklığını duymak, yüzünü görmek, sesine kulak vermek istersiniz. Neden saklamalı, ondan güç almak istersiniz. Yazdıklarınızın dipsiz bir kuyuya atıldıklarından kuşku duyduğunuz anlarda özellikle.

Ama okurla yazarın karşılaşmasını engelleyen yüzlerce pürüz var. Okura yaklaşma yolunda attığınız her adım onu sizden uzaklaştırabilir üstelik. Diyelim ki gençlerin okuduğu bir magazine yazmanız istendi ya da o dergi sizinle yapılmış bir konuşma yayınlamak istiyor. Siz de şöyle bir tartarak, ("Canım, dergi kötü, ama okuyanların ne günahı var? İşte eline bir olanak geçmiş, seslensene onlara... İki-üç kitap adı, yazar adı versen,

tanıtsan, belki akıllarında kalır, merak ederler...” öneriyi kabul ettiniz. Yine de başlangıçtaki karşılıklı iyi niyete karşın, yazınız asla değerlendirilemeyecek, özeniniz gürültüye gidecek, çabanız o dergiye asla uymayacak kadar kitabî olacak, sırtacaktır. Elbette ki has okurunuz şu tepkiyi gösterecektir: “Sizin o dergide işiniz ne?” Haklıdır. Onun okur olarak çabucak katettiği bu yolu ne yazık ki siz yazar sorumluluğu taşıyan biri olarak o kadar kolay alamazsınız kestirmeden. Haklısınız.

Diyelim ki bir öykü ya da bir şiir yazdınız. Gönlünüze göre de oldu. Hangi dergide yayımlayacaksınız? Gönlünüze göre bir dergi var mı? Yine başlayacaksınız tartmaya (“Yayımlamasam olmaz mı? Öyle bir dergide çıkacağına... Aman canım kendini birşey mi sanmaya başladın? Herkes oraya yazıyor, baksana. Saygı duyduğun edebiyatçıların hepsi. Hem sen yalnızca kendi imzandan sorumlu değil misin?”) İlk bakışta doğru gibi gelen bu mutsuz avuntuya okur şu yanıtı verecektir: “Sizi öyle bir dergide okuyacağımı ummazdım!” Buyurun!

Peki nerede karşılaşılabirim sesinin ancak yankısını duyduğum bu okurla? Adımımı (yanlış ya da doğru) hiç atmazsam o nasıl bulabilir beni? Şenliklerde mi? Kültür festivallerinde mi? Açıkoturumlarda mı? Söyleşilerde mi? Edebiyat matinelerinde mi? İmza günlerinde mi?

Kültür festivallerimizde edebiyat sözcüğü hiç geçmiyor, Cemal Süreya’nın “Folklor Şiire Düşman” yazısı bir ileri görüşlülük örneği olsa gerek. Festivaller tepeden tırnağa şenlik oldu ya... Açıkoturumlarda deseniz, doğru dürüst bir iletişim kurulamıyor, herkes (konuşan da dinleyen de) söyleyeceğini söyledikten sonra çekip gidiyor. Edebiyat matinelerinin bir zamanki işlevi yadsınamaz, ama şimdilerde edebiyat matinesi düzenlemek bir sürü sıkıcı işleme, izne bağlı. Şiire ya da edebiyata düşman olan yalnızca folklor değil ki... Sanki yaşamlarımıza yön veren her imge, her ses edebiyata düşman. Kültürün bunca itildiği, yadsındığı bir ortamda o okurun gelmesini beklemek... (“Aldatma kendini, bu mutsuz, karamsar yazar imgesinden de nefret ediyorsun!”)

Diyelim ki bunlar duygusal yaklaşımlar. Her yazar, önce kendi için yazar, yazamadan edemeyeceği için yazar. Doğru.

Yazdığından hoşnutsa, okur pek umurunda değildir. O da doğru. Yani somut bir okur olmadan da yazılabilir, yazılacaktır.

Bu da doğru. Öyleyse?

Sahi, ukala Sartre'ı bulvar kahvelerine çeken neydi?

Woolf'a, Gerald Brennan adlı bir çiftçi delikanlıya şu mektubu yazdırtan neydi?

"Diyorsun ki... bozgundaymışsın, yazdıklarının hepsini yırtmışsın, bir daha asla yazmayacaksın gibi geliyormuş –sonra durumunu benimkiyle kıyaslıyorsun, senin gözünde güvenceli, yerleşik, cömert, verimli-sıkıcı demeye dilin varmıyor– erişilmez ve bana kalırsa gerçeğin kesinlikle dışında bir durum."

Sahi, en çekingен yazarları bile eninde sonunda bir imza gününün tedirgin ortamına çeken nedir? Bunun kişisel reklamları açıklanabileceğini hiç sanmıyorum. Önünüzde bir masa, üstünde kitaplarınız ve siz utana-sıkıla içeri girenleri süzüyorsunuz kaçamak bakışlarla.

Şu okur bir gelse... Sesini bir duysam. Azarlayan sesine de razıyım.

Derken biri giriyor içeri. Gözgöze geliyorsunuz. Bir sevinç, bir pırpır yürekte. Galiba o. O, tamam.

Büyük şenliklerle, binlerce kişiyi kapsayan alanlarda, sağlıklı bir çok-seslilikle kutlanmayan edebiyatın edebiyatçısına düşen görev şu:

"Yazını yaz, denize at/Balık okumazsa, Faik okur."

Bu değiştirilme atasözünde edebiyatı biraz da uyak zoruyla okumak, ama yalnızca uyak zorunluluğu yüzünden erkek olmak durumunda kalan Faik kimdir?

"İki yüzlü okur," diyor Baudelaire, *"benzerim, kardeşim benim."*

10 Ağustos

Kafam öykü kişisi Yazgülü'ne takıldı ya, gözüm kaç gündür bir şey görmüyor. Ne kıpırtısız denizi, ne pürüzsüz kumu. Sabahları erkenden iskeleye inip gazeteleri alırken, çaycıda adaçayı içer-

ken, kedilerin balıkçıların yolunu bekleyişini gözlerken, hatta denize girerken bile Yazgülü yanımda. Her şeye benimle birlikte bakıyor sanki, ya da ben onun gözüyle de görmeye çalışıyorum olanı biteni.

Şöyle rastgele konuşmalar duyuluyor çay bahçesinde:

— Eyvah rüzgâr çıktı!

— Öğleye doğru durur hava. Bu ada böyledir.

— Dün Aba'ya gittik, yarın toplanıp Manastır'a gideceğiz.

Görecek bir yer de kalmadı gibi.

— Ayy sırtım yanıyor. Kardeş, biliyor musun insan farkına varmıyor yandığının burada.

— Deniz nasılmış? Dün sıcaktı.

Denizle güneşle yetinmeyip hep yeni yerler görme peşinde olanlar çabuk sıkılırlar Marmara Adası'nda, en ufak tersliği bahane edip kaçarlar. Konuşmaları da hep suyun ısısı, yanmanın getirdiği sorunlar ve yemek üstünedir.

Geçen gün, genç bir kadın birdenbire bozdu, bu uğultulu sessizliği. Kastamonu'nun bir köyünde öğretmen. Bir dağ köyünde. Annesi adada geçici bir iş bulmuş; onu görmeye gelmiş. Benim kitaplarımı okutuyormuş öğrencilerine. Yazdıklarımın elektriksiz-susuz bir mahrumiyet bölgesinde okunması hem coşturdu, hem de utandırdı beni. Daha iyisi nasıl yapılır sorunu gündeme getirdi. (Bu arada genç öğretmene ilk fırsatta çağrısına uyup Kastamonu'ya geleceğime söz verdim.)

Bu sabah yine Yazgülü kimliğiyle suya girip ne kadar yürüye-bileceğimi ölçmeye çalışıyordum; Kara Osman seslendi kıydan:

— Kuşluk rakısına bana gelsene.

“Kuşluk Rakısı” öyküsü, garip bir dostluk kurmuş aramızda Osman okuyalı beri.

Bir öykü kişisini çözmede bazen bir başka öykü kişinin yardımı gerekebilir, ikisi de sizin dünyanızdansa.

Peynir, bal ve rakı. Saat on yine. Osman'ın pansiyonundayız. Yan masada oturan kadın, çocuğuyla kahvaltı ediyor, kaknem biri.

— Neden kaç gündür suda aptal aptal yürüyorsun? diyor Osman. Gören de yüzme bilmiyor sanacak.

(Oysa Osman, kemerli burnumdan benim 'gururlu ve asi' olduğumu çıkarmıştı; bozuluyor.)

— Bir kadının var da onu öldüreceğim.

— Denizde olması şart mı?

— Evet.

— Daha önce gelseydin ya. Bilirsin, ben bu işlerde ustayım dır.

Gözüm yan masada kahvaltı eden kadının iri-iri açılan gözlerine gidiyor. Eğlenmekte kararlıyım.

— Ben de o yüzden sana danışmaya geldim ya.

— Şimdi söyle bakalım. Kadın intihar mı edecek, ölecek mi?

— İkisinin arası birşey. Ölmeyebilir de aslında. Ama o duyguyu yaşayacak. Yaşama duygusunu. Kıl payını.

— Yani anladığım kadarıyla sen, kadının intihar etmemesini, ama bir başka sebepten ötürü ölümle karşı karşıya gelmesini istiyorsun. Az-buçuk da bir intihar olsun istiyorsun.

— İşte! *Bir başka sebep* doğru.

— Dur, hem rakıyı tazeleyeyim, hem de şu bizim balıklar ansiklopedisini getireyim içeriden. Aklıma birşey geldi.

Osman gidince kadına bakıyorum; tedirginliği geçti gibi. Bana tatlı tatlı gülümsüyor. Bu arada sofraya acı soslu karidesle, mihaliç peynirine bulanıp kızartılmış patlıcan geldi.

— Bak bak! Aradığın şu vatos! diyor Osman ansiklopediyi uzatarak. Bu, iğnesini batırır, sersemletir; iyi bir yüzücü değilsen kıyıya varmadan ölürsün. Yani kadını ister öldürürsün, ister sağ bırakırsın hikâyenin sonunda.

— Yaşa! diyorum. Nereden biliyorsun? Balığı değil hikâyeyi.

— Seni biliyorum ya, diyor.

— Buralarda vatos var mıdır?

— Aradabir çıkar. Geçenlerde bizim Pehlivan'ı kovalamış. Yan masadaki kadın bir an gevşemişti, yine gerginleşti. Şimdi de denize gitmeye çekiniyor. Yüzü sapsarı.

— Dursana oğlum, diyor çocuğa, sonra gideriz, dur biraz.

Osman'la gülmemeye çalışıyoruz.

Öykünün dokusu belirdi. Yine de bir eksiklik var. Erkek başkişide. O eksikliği gidermek için beklemek zorunda kaldım.

19 Ağustos'ta Bilge Karasu ile karşılaştık. Kitabımın çıkışını kutladık. Sonra annesinin Şişli'deki mezarını ziyarete karar verdik. Ne bakımlı bir mezarlık! Küçük fıskiyelerin çevresinde kristal şekerlikleri andıran oyuklar var güllerle kaplı. Kuşlar su içiyor oradan.

Bilge'yi bir süre annesiyle başbaşa bıraktım, kuşları gözledim. Sonra soracağımı sordum:

— Cinsel kimliği karışık ya da karmaşık bir erkek öykü kişisi arıyorum. Bir iktisatçı olacak, o kadarını biliyorum.

— İktisatçı iyi, diyor Bilge.

— Odasına bir oyuncak ayı koymayı düşündüm. Bi de gergef. İpuçları olarak. Ama bir ayrıntı eksik. O yüzden yazamıyorum öyküyü belki. O ayrıntı, adamın içdünyasındaki cinsel kargaşayı açıklamalı. Ha, söylemeyi unuttum, çoluk çocuklu bir adam bu.

Bilge uzun uzun her zamanki meslek titizliğiyle düşünüyor.

— Zor bir soru doğrusu. Ha dur, *kemer* işine yarayabilir bak. Çeşitli dönemlerin gözde kemerlerini kapsayan bir koleksiyonu olsun. Bolca fotoğraf da kullanabilirsin.

Sarılip yanaklarından öpesim geliyor. Tamam!

Mezarlık bekçisi, demin uzun süre konuşmadan birşeyler paylaşabilen çifte sevgiyle bakıyor. “İkisi de güzel Türkçe konuşuyorlar,” diye düşünüyor, “ama burada işleri ne o zaman?”

Rastlantı bu ya, Bilge bu aralar tipik olmayan bir Don Juan yazmaya çalışıyormuş. Ben de J. Berger'dan G'yi okuyorum.

13 Ağustos

Çok-satan bir metayla (bir roman, bir televizyon dizisi, bir giysi) bizim almaya değer bulduğumuz ama satılmayışına yıllar yılı tanık olduğumuz bir meta arasında ne gibi ayrımlar var acaba?

Sözkonusu nesne bir edebiyat ürünüyse, siz de edebiyatçıysanız, bu merakınızı gidermenin bir yolu, gerçekten çok satan ürünlerin genel bir çözümlemesini yapmak, satış nedenlerini saptamaktır. Sonuçta kendiniz çok satan bir kitap yazmaya karar vermeseniz bile –ki genellikle vermezsiniz– okurun bazı

eğilimlerini öğrenebilirsiniz. Böylelikle kimler için yazdığınız –okur, kaynaşmış bir kitle değildir çünkü– da açıklık kazanır.

Her ülkede çok satan ve izlenen bir diziden başladım bu işe kendi adıma. Kronometre tutarak izledim ünlü *Dallas* dizisini. Benim seyrettiğim bölümde, kırk beş dakikanın on beş dakikası Ceyar’a ayrılmıştı. Dizinin başka kişileri de onun yanında görünüyorlardı arasına. Ailenin öteki önemli bireylerine üçer dakika ayrılmıştı –Ceyar’la birlikte ve tek tek olmak üzere– önemsiz kişilerse birer buçuk dakikayla yetinmek zorundaydılar. Belki dizinin bütün kişilerinden daha önemli olan ‘Çiftlik Evi’ ya da ‘Gökdelendeki Büro’, konuyu toparlamada ve olaylar arasında bağlantı kurmada bir geçiş işlevi görüyordu. Dizinin başka bölümlerinde belki kişilere ayrılan süre değişebilirdi, ama geçiş’e ayrılan zaman aynı kalmak zorundaydı. Neden?

Çünkü görsel bir çağda yaşıyoruz. Anımsarsınız, çizgi romanlarda karenin sol başındaki ince bir şeridin içine şu sözcükler yerleştirilir... “O sırada, Batı’da bir barda...” Ya da, “O sırada Lavinia, şatoya doğru...” gibi. Şimdilerde bu *o sırada...* televizyon dizilerinde sık sık rastladığımız Ev imgesiyle, yani ayrılanların, terk edenlerin ister istemez dönecekleri, yokluğunun acısını çekecekleri, sofrasında ister istemez birleşecekleri, bir anlamda onlara yön veren, kişiliklerine damgasını basan *durağan* bir imgeyle birleştirilmekte. Benzer başka bir ünlü dizide *Flamingo Yolu*’nda da *Küçük Ev*’de de, *Walton Ailesi*’nde de her şeyden önce Ev vardır. Ceyar’ın sık sık yan çizip yine de boşlayamadığı, Pamela’nın önemsedığı, Lucy’nin sığındığı, Ray’in yamandığı, Sue Ellen’in kaçtığı, Bayan Ellie’nin kurumsallaştırdığı EV.

Işık’tan ve söz’den önce varolan bu ev, öteden beri kök salma özlemi taşıyan Amerikan toplumunun en büyük güvence göstergesi olsa gerektir. Bizimki gibi kökleri engin denizlerin diplerine inen, zaman zaman yosun bile tutan toplumların diziye bunca ilgi göstermelerini nasıl açıklarız?

Görselleşmekle, yani seyretmeyi yaşamak sanmakla, uzak ülkelerde geçen soluk kesici serüvenlerin başkışileriyle özdeşleşmekle. *Okuma* ediminin yerini *bakma* alalı beri bir *dikizci* okur türedi. Bu okur, oturduğu koltukta, elinde tuttuğu çok-satar

aracılığıyla, asla adım atamayacağı egzotik iklimlerde dolaşıyor, uçaklarda güzel kadınlarla (yakışıklı delikanlılarla) her canı çektiğinde, her koşul altında, her biçimde sevişebiliyor. Gözünü romanın sayfaları arasına dayayarak sevicileri, oğlanları çaktırmadan gözleyebiliyor, aile-içi yasak ilişkilerden payını alıyor.

Bu arada çağdaş dünyaya ilişkin bilgiler de ediniyor: Havaalanları, gökdelenler, hastaneler... Çok-satarların vazgeçilmez lüks mekânlarıdır bu tür yerler, bir de tabii oteller ve en son kokuların, son gözde giysilerin, gözde içkilerin reklamlarının yapılabileceği lobi-kokteylleri. Kısaca: Aslında *erkeklerin iş dünyası*'nda geçen, ama bu dünyaya katılan yürekli, özgür, güzel, başarılı iş kadınlarının kattığı çeşniyle renklenmiş bir mekân. Bu mekâna karmaşık cinsel kimlikleri olan, çoğu birbirleriyle akraba roman kişileri yerleştireceksiniz, biraz Freud katacaksınız, bir gıdım teknoloji, biraz da kadın hakları, ama ille de kanser. Bunları karıştırdıktan sonra sıcak sıcak servis yapacaksınız; soğutursanız üzölmeyin, dizi senaryosu olarak da tutulabilir bu bulamaç.

25 Ağustos

Ortak değer yargılarının bile öznellik sınırını kolaylıkla aşamadığı, duyguların alabildiğine abartıldığı, sağduyunun duygusallığın en az on adım gerisinde kaldığı bir toplumda yaşayan kişinin başına gelebilecek en büyük bela, nesnellik hastalığı'na yakalanmaktır. Sözüünü ettiğim hastalık, bir tür ruh kanseridir. Bu kanserde öteki türlerin tersine, "geç teşhis, erken ölüm" ilkesi geçerlidir, çünkü tanının er ya da geç yapılması hiçbir şeyi değıştirmez, hastalık bildiğince ilerler, toplumca serpilitir.

Nesnellik hastası, düşünmeyle duygulanmanın birbirinden kesin bir çizgiyle ayrılamayacağına inanır. Çocuk yaşındaki başlayarak, düşünceleri aracılığıyla duygulanabildiğini, duygulanmaları aracılığıyla yeni düşüncelere kavuşabildiğini farketmiştir. O yüzden hiçbir veriyi bu ölçütlere vurmadan, sorgulamadan benimseyemez, hiçbir sorgulamaya da fazla bel bağlamaz. Kendine ve topluma ilişkin sorularına nesnellik açı-

sından eksiksiz bir yanıt gelmeyeceğini bilecek ölçüde nesnellik hastasıdır çünkü.

Zamanla genel yapıya aykırı düşen kişisel sesini yükseltmeyi öğrenir. Nesnelliği kollama adına konuşma hakkını sık sık “mahfuz” tutsa da sık sık patlar. Kendiyle nice çekişmeden sonra özneliştirmeyi başardığı nesnellikte yan tutmama gibi çekimser bir tavra yer yoktur. Ta içinden duyarak savunur düşüncelerini, (işte tümör böyle oluşur!) Onca düzmece dayanışma ve kamplaşma, nesnel görünen onca öznel yargı arasında öfkesi yerini nasıl bulacaktır?

Düşünün ki hastamızın gözünde ne kanbağı var, ne dostluk bağı hatta ne de düşmanlık bağı. Yaptığı işle kendisi, ailesiyle kendisi, kendisiyle kendisi arasında sürekli gözlemleyebileceği bir uzaklık yatıyor... Öte yandan, inandığını ateşli bir biçimde savunmaya da hazır. Yine zamanla, hastamızın sesinin ve yüzünün hafif hafif yırtıldığına tanık olacağız.

Şârâ Sayın ile Marmara Etap'ta buluştuk; öğle yemeğini kafeteryada yiyeceğiz. Hemen sordu:

— İçimin karışıklığı yüzümden belli mi?

Yanıtım:

— Ya benim?

Bugüne kadar öğleüstü saatlerini yeğleyerek Şârâ'nın ılık, eski Ayaspaşa güneşine açık İstanbullu evinde buluşuyorduk. Yazsa, denizi ve güneşi doğrudan alan geniş taraçada, bahar gelmek üzereyse (ikimiz de bahara uyarlanmada güçlük çekiyoruz) loş, küçük çalışma odasında. Hep aynı saatlerde, o mavi porselen fincanlarla, ince kristal kadehlerle bana sunduğu şaşmaz armağanları, incelik değerini pek fazla abartmadan olduğu gibi benimserdim. Sanki başka bir dünyamız zaten olamazdı.

Bugünse, yüzlerimizin yırtıldığını, içimizin bombokluğunu birbirimizden gizleyemeyecek kadar yorgun düştüğümüzden daha nesnel bir mekânda karar kıldık.

Masamıza dizilen çerezler bir ipucu gibi: ilk akla gelenlerle asla akla gelmeyecekler yan yana.

Her zaman olduğu gibi yine kimsenin hakkını yememek,

sevgilere abanmamak, nefretten medet ummamak ve sürekli özeleştiriyi yapmak eğilimindeyiz.

— Aslında X'in tezi pek iyi değil ama konuya başka bir açıdan yaklaşıyor, nasıl yadsıyabilirim?

— Biliyorum Y iyi bir yazar değil ama yazdığı son metin bayağı usta işi.

(Dikkat tümör büyüyor!) Nesnellik adına böylesine parçalanmak, onca gözetilen kişisel bütünlüğü de elden kaçırmak demek. Hastamız bir baş ağrısından bir migren, bir gastritten bir kolon spazmı yaratarak bu bölünmenin bedelini ödemeye hazır. “Hem,” diyor kendi kendine, “dünyada bir sürü insan açlık, kıtlık, aşksızlık çekerken bu gibi sancılar lükstür. Yaptıklarından pişmanlık duymadığıma göre yüreğimin sürekli yanmasına razı olmalıyım.”

Başkalarına artıniyetsiz sonsuz bir hoşgörü gösterirken, kendinde hiçbir şeyi hoş görmemeden kaynaklanan bu kanserin dokusunda neler olabilir?

Gizliden gizliye bir sevilme, onaylanma isteği mi?

Şarkıdaki gibi “Ben çekerim, bana getir” tafrası mı?

Bir çaresizlik mi, bir özgüven mi?

İnandığı bir davada eylem insanı olamamanın verdiği tedirginlik mi?

Şârâ üniversiteye, ben çeviriye döndük.

9 Eylül

Yazarlar Sendikası'nın kurucu üyeleri olarak Selimiye'ye ifade vermeye gidiyoruz bugün. Toplu halde gitmeyi kararlaştırdık. Belki de aramızda olduğu varsayılacak birtakım farklılıkların şu anda hiçbir önem taşımadığını topluca vurgulamak amacıyla. Belki de bir dava uğruna biraraya gelmenin heyecanını yine birlikte tatmak için. Leylâ Erbil, Bekir Yıldız, Turgut Uyar, Ali Özgentürk ve ben. Yaşar Kemal ile Adnan Özyalçın'ın ifadeleri önceden alınmıştı. Aziz Nesin ile Adalet Ağaoğlu sonra gelebileceklerdi.

Güneşli bir yaz günü. Önce Leylâ'yı aldık evinden, sonra arabayla karşı kıyıya geçtik. Herkes önceden kararlaştırdığımız duraklarda hiç bekletmeden bindi arabaya. Kimse beklemedi, kimse bekletmedi. Konuştukça, gazetelere gözettikçe garip bir gevşeklik bastırdı. Gülmeye başladık. Şoför aradabir dönüp gülümseyerek süzüyor bizi. Biz de birbirimizi gözden geçirip, kılığımıza kıyafetimize bakıp saygınlık derecemizi değerlendiriyoruz sözümona.

Son iki gün ne kadar yorucu geçmişti oysa. Evi tepeden tırnağa temizledim, kitapların tozunu aldım, çamaşırları yıkadım, herhangi bir tutuklanma olasılığına karşı ufak bir çıkın hazırladım; oğluma, kimlere başvurabileceğini bellettim sıkı sıkı.

Bu süre içinde o güne kadar derinlere itilmiş birtakım ayrıntıların saldırısına uğradım. Yepyeni bir gözle yaşamımı, düzenimi, alışkanlıklarımı saptadım. Korktuklarımla korkmadıklarımla, dayanabileceğimi sandığım olaylarla dayanamayacağımı sandıklarını belli sınırlar içine yerleştirdim. Öyle sandım. Bu yaşa kadar bedenimin ve kafamın böyle bir sınavdan geçmemesini bir eksiklik olarak duydum, ama o eksikliği bu yoldan, bu koşullar altında gidermeye hiç de can atmıyordum doğrusu.

Gerçi bütün bu kaygıları –benzer durumları yaşayan eş-dost aracılığıyla– öğrenmiştim zaten, anlamakla yaşamamanın eş-anamlı olmadığını biliyordum; yine de bilmek başkaydı, iliklerinde duymak başka.

Kapı, görüş gününe gelenlerle dolu. Arada tanıdıklar da var. Beyaz, temiz örtüleriyle gözü alan lokalin dışında bekliyorlar. Elleri kolları torbalar, paketlerle dolu, başı-bağlı kadınlar çoğunlukta. Birşeyler anlatmaya çabalıyorlar.

Temel sorun, bir iletişim engeli. Ben de payımı alıyorum ondan. Birdenbire bu âna kadar bu toplumda hiçbir şey yapmamış, elini ve yüreğini sıcak sudan soğuk suya sokmamış bir asalak gibi görüyorum kendimi. Sanki hiçbir şey yazmamışım, çevirmemişim. Geçmişim de yok. Geleceğim de. Araftayım. Ve bugün burada, tanımadığım, beni tanımayan birilerine birşeyler açıklamak zorundayım o kadar.

Kişi bazan kendi düşünceleriyle ayılır. O zaman ilk söylediği, “Yakınmaya ne hakkım var?” olur. Bugüne kadar bireysel sesime ne kadar sahip çıkmıştım ki? Sendikada bile?

Sorgu sırasını bekliyoruz. Güler yüzlü savcı yardımcısı, istediğimiz sırayla içeri girmemize izin verdi. Girenlerin dışarı çıkmasını beklerken loş koridora, Alman üslubu izleri taşıyan yapıya, ışığı fazlaca koyvermeyen pencerelere bakıyoruz. Herkes sırasını başkasına vermeye hazır.

— Çocuk evde bekliyordur, sen gir şimdi, diyor Ali.

Sorgu uzun sürünce savcı bir koltuk istemiş olmalı. O anda karanlık koridorda, itilerek gelen tekerlekli koltuğu gördük.

Meşin bir döner koltuktu.

Yepyeni bir koltuktu.

Arkılığı rahat bir koltuktu.

Sorguya çekilenlerin sinirli ellerinin tutunduğu, yırttığı bölümlerde, yalnız oralarda, boz kauçuk köpükleri dışarı taşmıştı.

Öyle bir koltuktu.

Sinema dışında hiçbir sanat ya da edebiyat dalına kendisini anlatma olanağı tanımayan bir koltuktu.

Bir süre hepimiz, sözbirliği etmişçesine onu gözledik. Sonra yine gözgöze geldik.*

10 Kasım

Birçok gündökümüne ve öyküme konuk-kahraman olarak katılan Hacer Hanım öldü. Bu tarihte ölmesinin kara-mizahı bir yana, gerçek bir kahramandı. Yaşamı süresince korkuyla içli dışlıydı: Önceleri yoksulluktan, parasızlıktan, cahillikten korktu, sonraları çalışamamaktan; yaşlanıp gündeliğe gidecek gücü kalmayınca da ölüsünün ortalarda kalacağından korktu. Kızlarının, damatlarının ilgisizliğinden korktu.

Ama bahar dallara yürüdü mü, en güzel otları toplamaktan

* Bu gündökümü, yıllar önce yazdığım “Güneşli Bir Gün” öyküsüne bir ek olarak da okunabilir, düşünülebilir.

vazgeçmedi. Yorgun bir iş gününün sonunda evine döndü mü çeşmeden su taşımaktan gocunmadı, bir çay demleyip ıhlamurun dibinde içip yorgunluğunu çıkartmaktan geri kalmadı. Genelde bütün çocuklara, özellikle torunlarına inanılmaz bir ilgi ve sevgi besledi, her fırsatta onların gönüllerini aldı. Son günlerine kadar mutfakta yere çöküp gazetelerin manşetlerini sökmeye uğraşmaktan vazgeçmedi. Gerçek bir kahramandı, dedim ya.

Geçenlerde evine gittiğimde onu mis gibi bir döşekte yatar buldum. Kızları pervane gibiydiler çevresinde. Demek korkuları boşunaymış güzelimin.

— Değil küçük hanımcığım, diye fısıldıyor. Aman kimse duymasın! Bir kere yattım ya artık kalkamam ben, biliyorum. En çok ölümden korkuyormuşum meğer! Ölmekten korkuyormuşum!

Bugün cenazesinde büyük kızı kulağıma eğildi: “Size söylememi istedi. Son günlerde artık korkmuyormuş. ‘Ölüme de alışılıyor-muş, küçük hanıma öyle söyle,’ dedi.”

23 Kasım

Adı oldukça duyulmuş bir ceza avukatının yazıhanesi burası. Battal eski masalar, kaç yıl öncenin yabancı dergileri, duvarlarda fotoğraflar, nişanlar, onur belgeleri, diplomalar.

Anlaşılan uzun süre beklemem gerek. Avukatımız, Almanya’ya kaçak sucuk sokarken yakalanan işçi müvekkilleriyle görüşüyor. Neyse, davayı alacağı kısa sürede kesinleşti de gittiler.

Onca dürüst ve yetenekli avukat arkadaşım dururken niye mi onu seçtim? Bu nitelikleri taşıyan arkadaşlarımdan hepsinin işleri başlarından aşkın da ondan, sinirleri bozuk, moralleri de. Hem zaten ülkesinde profesyonelleşmiş herhangi bir ceza avukatı, Yazarlar Sendikası davasında beni rahatça savunabilir, avukatımla çifte bir nevroz yaşamamanın gereği yok.

Avukat, bir arkadaşımın arkadaşı. Hay allah! Siyasi bir davaymış bu! Konuya girdiğim anda sözümü kesti: Politik dava

almazmış. Bu erdemi sayesinde şimdiye kadar kaç kat, kaç yat aldığından, dış ülkelere çağrılıp konferanslar verdiğinden söz etti. (Oysa sormamıştım. Nişanlar ve diplomalar, çoktan kalıp gitmemi gerektiren ipuçlarıydı.) Ama avukat bana güveniyormuş, beni zeki, değişik buluyormuş. Saçmasapan işlere kalkışmayacak kadar akıllıymışım, belliymiş. Yani kısaca, davada avukat olarak bir “virtüozite” gösterme olanağı varsa beni savunabilirmiş.

— Bu tür davalarda virtüozite beklenmez biliyorsunuz, dedim. Hem lütfen söyleyin apolitik olan bir dava var mıdır?

— Olan başka, sayılan başka! diyor tilki bakışlarıyla.

Ben de ona yılan bakışlarımla bakıyorum tabii.

— Yani beyefendi, galiba sizinle bir müvekkil ve bir avukat sıfatlarıyla bu ülkede asla karşı karşıya ya da yan yana gelemeyeceğiz. Ne tuhaf değil mi?

— Nesi tuhaf? diye kaytarıyor. Sucuk sokun Almanya'ya, pastırma sokun, sizi savunurum. Bakın gençsiniz, güzelsiniz, zina davası da alırım ben.

Çok ince bir espri yapmış gibi gülüyor.

— Ne yazık ki bu konularda size yolumun düşeceğini sanmam.

Birdenbire anlatılmaz bir bulantı.

— Yine de ben size yararlı olabilecek birkaç telefon numarası vereyim. Sıkışırsanız.

— Defterim yanımda yok, diyerek fırlıyorum yerimden.

Sokakta yürürken ellerim titriyor, koluma girerek zorla yürütüyorum kendimi. “Yürü canım,” diyorum, “yürü kızım. Yanından geçenler yüzünün neyi açıkladığını sezemezler nasıl olsa.” Babamın bir sözü düşüyor aklıma: “Hukuk çok basittir, yani rakıya su kattın mı rengi nasıl beyazlaşırsa hukuk kuralları da öyle işlemelidir.” İyi ama biraz önce tepeleme su doldurduğum o rakı bardağı bir türlü beyazlaşmadı.

Yoz bir toplum düzeninde yaşamaktan usanıp yaşamlarına son verenlere, üstlerine gaz döküp kendini yakanlara hasta gözüyle bakıyoruz. Onları ruh hastası saymakla, insanın insanca ya-

şamak hakkına, insan olarak yaşayamıyorsa yaşamı dışlama kararına tepeden bakıyoruz. İnsan yaşadığı toplumdan utanç duyduğu için pekâlâ canına kıyabilir, inanıyorum buna. Böyle önemli bir kararın arifesinde, benzer kararlardaki bocalamalara da yer yoktur üstelik: kaldırım kirlense de olur, banyo kanlansa da, çocuklar korksa da, dostlar üzülse de. Bu tür incelikler, kaygılar çok geride kalmıştır.

30 Kasım

Tess'i seyrediyorum: Yıllar sonra.

Yüzyılımız başında, romanda estetik ardında koşan yazarların en önemlilerinden biri, kuşkusuz Thomas Hardy'dir. Yazarın sinema diline çok yatkın olduğu söylenen anlatımını şöyle bir örnekle saptayalım:

"Sonra, çift sürenlerin epey ötesinde kara bir nokta gözüktü. Bir çitin köşesindeki aralıktan belirmişti önce, tepeye, şalgam rençberlerinin oraya yönelmiş gibiydi. Kısa sürede, bir noktanın oranlarını aşarak bir tahta kuka biçimini aldı, ve derken siyahlar giymiş bir erkek olduğu seçildi, Flintcomb-Ash yönünden geliyordu."

(D'Urberville'lerin Tess'i)

Hardy'nin sado-mazoşist yapısı üstüne, roman kişilerini yalnızca duygularıya ele alması, daha doğrusu onları birtakım duyguları iletme araçları olarak kullanması üstüne çok yazılmış. Romanlarında doğa görünümlerine verdiği önem açısından da ilginç görüşler ortaya atılmış. Sözgelimi T. S. Eliot, bir eleştirisinde, "kır görünümünün, edilgin, o yüzden de ruh durumuna kendini teslim eden bir yaratık olduğu için" yazarca benimsendiğini ileri sürmüştü. Yine de Tess'in, Hardy'nin yarattığı en kanlı canlı roman kişilerinden biri olduğunda birleşiliyor.

İlk bakışta nasıl biridir Tess?

"Çocukluğunun pusudaki evreleri seçiliyordu görünüşünde. İşte bugün de yürürken, o kabına sığmaz genç kadınlığına karşın yanaklarında on iki yaşını görebiliyordunuz arasına, gözlerinde

dokuz yaşının kıvılcımlarını; beş yaşı bile, dudaklarının kıvrımında dolanıyordu.”

Şimdi Roman Polanski'nin *Tess* filmini ele alabiliriz. Buraya kadar, romandaki Tess ile onu canlandıran Kinsky arasında görsel bakımdan bir benzerlik bulabiliyoruz. Yine de gözden kaçırılmaması gereken bir özelliği var Tess'in: Hardy, onun “yaşıtı öbür kızlardan daha güzel sayılamayacağını” vurguluyor. Tess, beyazlar giymiş sağlıklı köy kızları arasında, başına taktığı alışılmadık *kırmızı* kurdeleyle yazgısını daha baştan ele veren bir kişiliktir. Hawthorne'un *Kızıl Damga* yapıtındaki günah kızılı, kuzeni Alec'in elinden yediği kirazlardan, vişnelerden, kızıl-cıklardan, böğürtlenlerden başlayarak kısacık yaşamı boyunca onu kovalayacaktır. Değerleri altüst edilmiş, aşırı yoksullukla aşırı refahın içiçe yaşadığı bir toplumda Tess, ikilemler içinde bir bireydir; ailesiyle konuşurken kullandığı lehçe başkadır, köy okulunda öğrendiği resmi dil başka, yabancılarla konuşurken seçtiği sözcükler başka. Hızla çökmüş, aile adını bile satmış bir aristokrasi ile o aile adını satın alan hısım türedi-burjuvazi, sürekli birşeyler bekler Tess'ten. Melek yüzlü sevgilisi *Angel* da kendi idealizmini doğrulamasını bekler. Romanda, çöken aristokrasiyi Tess'in sarhoş ve aylak babası, türedi-burjuvaziyi ise Alec'in kör, kurnaz, bencil annesi simgelerler. Thomas Hardy, romanını kurarken hiçbir öğeyi rastlantıya bırakmaz. Onun, roman kişilerini son derece dingin, doygun bir doğaya, eşsiz güzellikte bir kır görünümüne yerleştirmesi boşuna değildir. O güzelim uysal, edilgin Doğa, insana karşı *kayıtsız*'dır çünkü; insanın yazgısına dönüp de bakmaz bile. Tess, işte bu hain doğa içinde, hızla yıpranarak, bitkin düşerek, hemen tepki veren duyarlı yapısıyla “sonuncu aristokrat” kimliğinin ödün-vermez, sakın direncini dengelemeye çalışarak ilerler, bohçasını sırtına vurup durmadan yol alır. Onu yaşıtı kızlardan ayıran özellik, evet, güzelliğinden, saflığından çok, kendi tragedyasına hazırlanacak güçte oluşudur, (idama giderken, “Hazırım,” der jandarmalara.) Öyle ki ırzına geçerek olayların gidişini hızlandıran kuzenine şu sözleri söyleyecek kadar serinkanlıdır:

Burada yeni bir soru çıkıyor: Bir edebiyat yapıtını sinemaya uyarlarken ona ne ölçüde bağlı kalmalıdır yönetmen? Yıllardır seyrettiğim filmler (*Savaş ve Barış*, *Karamazov Kardeşler*, hatta *Beyaz Geceler*) yetkin bir edebiyat yapıtının sinemaya uyarlandığında, özünden uzaklaştığını, görsel bir zenginlik içinde etini-kanını, dahası bildirisini yitirdiğini örnekliyor, ikinci sınıf edebiyat yapıtlarının çok başarılı uyarlamaları (*Gündüz Güzeli*, *Masumlar* vb) da sorunu iyice çetrefilleştiriyor. Şöyle diyebilir miyiz? Ancak söz'den yana güdük bir yapıt, görsel öğelerle zenginleştirilmeye, yorumlanmaya olanak veriyor.

Son yıllarda sinemada ünlü kişilerin özel yaşamlarını –üstelik belgeselmiş gibi göstererek– alabildiğine özgürce yorumlama eğilimi de baskın. Ken Russel'ın *Valentino*'su ile *Çaykovski*'sini örnek gösterebilirim. Yönetmen, kendi içdünyasını aklamak, kendi özel yönsemelerinden teşhirci bir keyif duymak adına başka özel yaşamları dilediğince yorumlamada bir sakınca görmüyor.

Oysa klasikleşmiş bir yapıt da bir kişiliktir, özel bir yaşamı vardır; çağlar, dönemler arasında köprü kuran özel bir yaşam. Polanski, filme önceleri yakıştırdığı *Korsan* adını koysaydı ya da *Tess* romanından yalnızca yola çıktığını söyleseydi iş değişirdi. En azından çağına göre ilerici olan bir kadın kişiliği, hain ve güzel kır görünümüne ulayıp sulandırarak bitmez tükenmez bir pastel, pastoral diapozitifler dizisine indirgemezdi filmi. Öykünün neden ve nasıl geliştiği böylesine belirsiz kalmazdı, *Tess*'in öcü, edimi açıklık kazanırdı.

Özel gösterilerde *Fransız Teğmenin Kadını* ile *Altın Gölde*'yi de izledim. Burada güzel, etkileyici filmlerin eleştirisini yapma (yapabilme) savında değilim zaten. Hepsinde ortak özellik sayılabilecek doğa görünümleri, kartpostallar ilgimi çekti yalnızca: doğa, doğa, doğa. Doğa'ya kaçışı yeni-sağcılık olarak yorumlayan Beauvoir hepten haksız mı? Türkiye ve dünya tragedyalarından kaçıp melodramlara kapılanma (bizde oldukça gecikmeli ve inandırıcılıktan uzak olarak) sürecine girmişken sözü yine Hardy'ye bırakalım:

“Adalet yerini bulmuştu ve Aeschylus'un deyişiyle Ölümsüzler

Başkanı'nın Tess ile eğlencesi sona ermişti. Ve D'Uberville şövalyeleriyle hanımefendileri her şeyden habersiz, mezarlarında uyuyorlardı.”

11 Aralık

Bir Dalganın Çatlayışı

Ağustos 17, 1938: “Hitler, milyonlarca adamını silah altına aldı. Yalnızca yaz manevraları mı; yoksa? Harold, ben her şeyden anlarım havasıyla verdiği haberlerde savaş çıkabileceğini çıtlattıyor. Bu yalnızca Avrupa'daki uygarlığın değil, son dönüde aldığımız yolun da tam anlamıyla bitimidir. Quentin askere alınmış vb. Artık düşünmekten vazgeçiyorsunuz o kadar. Yeni odayı tartışıyorsunuz, yeni koltuğu, yeni kitapları. Çimen yaprağındaki bir tatarcık başka ne yapabilir ki? P. H.'i* yazmak isterdim ve daha neler neler.”

Mayıs 25, 1940: “Rodmell söylentilerle tutuşuyor. Bombalanacak mıyız, buralar boşaltılacak mı? Camlar mermi sesleriyle zangırdıyor. Hastane gemileri batırılmış. Demek bizim buralara geliyor (savaş).”

Ağustos 16, 1940: “Çok yanımıza geldiler. Ağacın altına yattık. Tam tepemizde, gökte biri testereyle birşey biçiyormuş gibi bir ses. Yüzüstü yattık, eller ensede. ‘Dişlerini sık,’ dedi L. Durağan birşeyi biçiyorlardı sanki: Bombalar, oturduğum bölmenin camlarını sarstı. ‘Düşecek mi?’ dedim. ‘Düşerse hep birlikte parçalanırsınız.’ Galiba hiçliği düşündüm –düz, yavan birşey– ben de öyleydim çünkü. Bir tür korku herhalde. Mabel'i garaja götürse miydik? ‘Bahçeyi aşmak çok tehlikeli olur,’ dedi L. Derken biri daha sökün etti Newhaven'dan. Uğultu, o testere gıcırtısı, vınlı dört yanımızda. Bataklığın oradan bir at kişnedi. Nasıl boğucu. ‘Gökgürültüsü mü?’ dedim. ‘Hayır, makineli tüfek,’ dedi L. Ringmer'dan, Charleston yönünden. Sonra gürültü, ağır ağır azaldı. Mabel mutfaktan, camın zangırdadığını söyledi. Hava saldırısı sürüyordu: Uzaktan

* Sonradan (Perde Arası) Between the Acts adını alacak Pointz Hall (T.U.)

uçaklar; Leslie top oynuyor. Bitkinim. ‘Kitaplarım bana yalnızca acı verdi,’ demişti Charlotte Bronte. Bugün ona katılıyorum. Çok ağır, sersem ve ıslak. Bunu hemen atlatmalı. Alarm bitti. 5’ten 7’ye. Dün gece, 144’ü düşmüş.”

Virginia Woolf, sersemliği atlatmayı başarır, romanını yazmayı sürdürür. 17 Eylül’de evleri bombalanır.

“Bu sabah yüzeye çıkan sözcükler şunlar: ‘Ne kadar varsa, o kadar yürekliliğe ihtiyacımız var’: Meclenburg Alanı’nda bütün camlarımızın kırıldığını, tavanların çöktüğünü, tabak-çanağımızın paramparça olduğunu duyduktan sonra.”

Ama günce şöyle biter:

“Ben yine de P.H.’i karalamayı sürdürmekte direndim.”

Joan Bennett, Virginia Woolf üstüne yazdığı incelemede, geçirilen savaş deneyiminin, iki savaş arasına sağlam bir demir atan bu romanın örgüsünü hiç etkilemediğini söyler. Virginia Woolf’u bu akıl almaz dönem içinde romanını tamamlamaya iten şaşırtıcı yürekliliği, kararlılığı, Günce’sinden adım adım izleyebiliriz. Woolf, romanlarını yazarken yaşadığı gerilimin ve baskının, hep çöküntüye yol açacağını baştan beri bilir. Başarı sevincinin tadıldığı doruk anlarını umutsuzlukla, başarısızlık duygusuyla yüklü iniş dönemleri izlemektedir. Yine de yolundan şaşmaz. Bedeli bilir, üstüne yürüyen dünyayla baş etmenin yollarını durmaksızın araştırır, ama çalışmaktan geri durmaz. Günce’lerde L. olarak geçen kocası Leonard Woolf’un yüreklendirmeleri bile yararlı olamaz zaman zaman. Nitekim son mektuplarından birinde (kimilerine göre sonuncusunda) kocasına, “Özür dilerim, ama yine deliliğin eşiğindeyim galiba,” diye yazmıştır. Nedir bu özdenetimi sayrılığın pençesine çeken?

Son yayınlar, Virginia Woolf’un dört doktorunun bulgularını açığa çıkarıyor. Ve sonuç: Yazarın hastalığı konusunda kesin bir tanı yok. Şizofren de sayılabilirmiş, manik depresif de.

Kısaca, hastalığının adı bugün bile saptanamamış. Bu sonuca bakınca, yazarın özellikle Mrs. Dalloway adlı romanında doktorlara bakış açısı yeniden yeniden gözden geçirilmeye değer.

Romanda doktorlar, ‘ölçü’yü önerirler hep, ‘Tanrısal Ölçü’yü: “Sir William, hastanelere koşarak, alabalık yakalayıp, Harley Sokağı’nda oturan ve kendisi de alabalık yakalayan ve profesyonellerinkinden güç ayırt edilir fotoğraflar çeken Lady Bradshaw’dan bir oğul peydahlayarak uğruna kurbanlar adadığı Tanrıça Ölçü’ye taparken, yalnız kendi benliği rahata kavuşmakla kalmıyor, İngiltere’yi de rahata kavuşturuyordu: Ülkenin delilerini kapatıyor, doğumu yasaklıyor, umutsuzluğu cezalandırıyor, hastalarının kendi kişisel görüşlerini sürdürmelerine olanak vermiyordu, ta ki...”

Ta ki romandaki savaş yaralıları Septimus Warren Smith, “gündelik yaşamda gevezeliğe boğulan, yalan düzen içinde bozulan, silinen, gün geçtikçe soysuzlaşan birşey”i koruma adına canına kıyana kadar. “Ama son dakikaya kadar bekleyecekti. Hayat iyiydi. Güneş sıcaktı. Ama ya insanlar?” Yaşamı çekilmez hale sokan doktorlar özellikle?

Ta ki son günlerinde cebine çakıltaşları doldurarak dolaşan, böylelikle belki son âna kadar yerle bağlantısını kesmemeyi, ama son anda Sussex’teki ırmağın sularına hemen kavuşmayı uman Woolf, ölümden nicedir aradığı iletişimi buluncaya kadar.

Dalgalar’daki Bernard’ın son sözleri:

“Sana fırlatacağım kendimi, ey ölüm, yenilmeksizin ve boyun eğmeksizin”dir.

Sonra “Dalgalar kıyıda çatlar.”

1983

23 Şubat

Kırlent, sefahat âleminden döndü: Dokuza çeyrek kala. Yani bir buçuk ay süreyle sokaklarda aç dolaşıp cinsel özgürlüğünün tadını çıkardıktan sonra dokuzuncu kedi canının çıkmasına çeyrek kala. Belki de geçen yıl imzalanan toplu sözleşmeye etkin bir muhalefet yürütemediği için böyle bir direniş biçimi denemiştir, bilinmez. Kedilerin ağzından kolay kolay sıralamazsınız.

Geçen yıl ev halkıyla ev hayvanları (üçer üç) arasında imzalanan toplu sözleşmeden önce hayvanlar şu istemleri sıralıyorlardı:

- 1- Laklak yapmak (arka ayakları başa hızla sürterek, toz ve tüy saçarak yapılan temizlik) doğal haktır; önlenemez.
- 2- Yemek üç öğüne çıkarılmalıdır.
- 3- Haftada bir yemek ikramiye verilecektir.
- 4- Balkona çıkmak, cambazlık yapıp kuş avlamak serbesttir.
- 5- Tırnakların bilenmesi için bir kütük alınacaktır.
- 6- Kediler hakkında küçültücü sözler edilmeyecektir.
- 7- Evden kaçma süresi sınırlandırılmaz.

Ev halkının karşı-istemleri ise şu doğrultuydu:

- 1- Laklak, kesinlikle kalkacak.
- 2- Yemekte ek istem olamaz.
- 3- İkramiye yalnızca 4 Ekim Hayvanlar Günü'nde verilecektir.
- 4- Balkona çıkmak havaya bağlıdır. (Hava: rüzgârın durumu ve evdekilerin ruh hali.) Cambazlık yaparken iş kazasına

uğrayanlar, sigortalı olma durumunu doğal olarak yitirirler. Yakınlarına herhangi bir tazminat kesinlikle ödenmez.

5- Kütük sorunu bir süre sonra yeniden ele alınabilir.

6- Küçültücü sözler ile şaka arasındaki farkı kedilerin yeterince değerlendiremeyeceği sabit olduğundan, bu madde tartışmaya kapalıdır.

7- Evden kaçma, ücretli izin anlamına gelemmez.

Bu ciddi ve anlamlı sözleşmeyi hepimiz adına oğul Turgut kaleme aldı ve beni iş yaşamının kuralları konusundaki derin bilgisiyle hayran bıraktı doğrusu. Demek on üç yaşındaki bir delikanlı bile seziyordu işlerin nasıl yürütüldüğünü. Ateşli tartışmalar sonucunda, bizim imza atarak, kedilerinse patileri zorla bastırılarak varılan anlaşma şöyle:

1- Her ne kadar doğal bir hak ise de özel koşullar gözetildiğinden laklak bir süre askıya alınmıştır.

2- Ek yemek ikramiyesi 4 Ekim günü verilecektir. Ev halkı bunun karşılığında, renkli gazete ve dergilere dağıtılacak fotoğraflarda, kedilerin derli-toplu ve mutlu pozlar vermelerini şart koşar.

3- “İkramiye hak değil ödüldür” düsturu toplumun yararınadır.

4- Balkona çıkan çıkar, kalan sağlar bizimdir. (Balkon yerden altı kat yüksektedir.)

5- Kediler, tırnaklarını bilemede eski kilimleri kullanabilirler. Kütük şimdilik gereksiz bir lükstür.

6- Önceden tartışmaya kapalı olduğu belirtilen maddeler, tartışmaya ilelebet kapalı kalacaktır.

7- Evden kaçanlardan, boşta dolaşanlardan, görünmedikleri sürede yürüttükleri etkinlikler için iyi hal kâğıdı istenir; aksi halde lokavt uygulanır.

Kedim Mustafa Bey, balkondan aşağı başarısız bir uçuşa geçerek yüreklerimizde ölümsüzleşeli beri bu toplu sözleşme koyu koyu düşündürüyor beni.

15 Mart

On yıl önce bir meyhane dönüşü, Beyoğlu Caddesi'nde yerlere serilmiş 12,5 liralık plaklar arasından, satıcının özendirmesi sonucu aldığım *Hey Joe* adlı parçayı dinlememiş olsaydım, yıllar sonra bugün Lombroso'dan sonra geliştirilmiş bu en ilginç ve önemli (!) kuramla ortaya çıkamazdım. Şurasını itiraf edeyim ki bu kuramın olgunlaşmasında, yurdumuzun seçkin sanatçı edebiyatçı - ruhbilimcilerinin yanısıra sevgili Co'ların ve Coes'lerin katkısı büyüktür. Yılarımızı almış bir kuramdır bu.

Önce o geceye dönelim bu anlığına. Satıcının uzattığı plağın adını okuyunca, doğrusunu isterseniz, daha da eskilere, Frankie Laine'in söylediği *Hey Joe* şarkısına dönmüş, yeni bir düzenlemeyle karşılaştığımı sanmıştım. Heyhat! Eve gelip de plağı çaldığımda, gitar, bağlama, keman, darbuka gibi birlikte duymaya alışmadığımız sazlar çarptı kulağıma (evet, tam anlamıyla “çarptı.”) Şarkı, alaturka değildi, hafif müzik değildi, arabesk değildi. Neydi peki? Sözlerinden anlaşıldığına göre, şarkıyı söyleyen çingen sesli delikanlı, köyünden geldiği gece saza gitmişti ve orada kendisini mavi gözlerinden ötürü Joe sanan bir kadına tutulmuştu. Ama beklenebileceği gibi kadın kısa sürede bezmişti aslında-Joe-olmayan sevgiliden. Nakarat şöyleydi ve bitmek bilmiyordu: “Hey Joe, Hey Joe, Hey Joe... Joe oldu şimdi bana, Joe oldu şimdi bana...” Bu sorunu (ya da dilerseniz sorunsalı) çözmek için günlerce uğraştım, sonunda bana da Joe olunca bir süre bırakmaya karar verdim. Geçenlerde yabancı ülkelerde neden hezimete uğradığımızı anlatılan bir güreşimizin TV sunucusuna, “Abi, biz orada şuuraltı olduk,” demesi, Joe'yu yeniden ele almama yolaçtı, ama yazılışıyla değil tabii okunuşuyla: Co kuramı.

Hepimiz adına bir noktayı belirtmem gerek: bu kuramda sözü geçen sıska ve şişman kavramları, asla fiziksel özelliklerle ilintili değildir, daha çok ruhsal bir kimliği belirler. Ayrıca, siskalar kendi aralarında cılız, dırğa, kuru, kara-kuru gibi ayrımcıklarla donatılabilecekleri gibi şişmanlar da tombul, tombik, kilolu, kalın sınıflamalarıyla zenginleşebilirler. Gelelim Co'ya. Co, coşma

edimini türeten bir ön-ek olma sıfatıyla coşma'dan coğurtma'ya kadar bir dizi edimi içeren bir adıdır. Yani bazan tanıdığımız biridir, bazan tanımadığımız birinin Co özellikleri taşıyan bir yapıtıdır, bazan bir sahipsiz metindir yalnızca.

Belirtilmesi gereken ikinci bir nokta, kuramda sıskalar, şişmanlar ve Co'lar arasında bir yetkinlik derecelendirmesine elden geldiğince gidilmemiş olmasıdır. (Yalnız Co'lar, ötekilerden biraz daha eşittirler.)

Üç: "Dünya görüşü", bu alabildiğine demokratik kuramda asla bir ölçüt olarak kullanılmamıştır.

Kimdir Co? Oldukça dağınık, uyumsuz biridir. Yollar ve odalar ona ya fazla dar ya fazla geniş geldiğinden, sık sık tökezler (her anlamda). Arabasını dağdan aşırırken düz yolda yolunu şaşırır. Para hesabı yapamaz; bankaya, elektrik idaresine, hatta postaneye gitmek, onun için bir sorundur. Çok büyük kusurları, aldatmaları anlayışla karşılamasına karşın ayrıntılarda hemen öfkelenir. Yaptığı işi büyük bir ciddiyetle benimsemesine karşın kendine gülmeden edemez. Özdenetime onca düşkünken bir gün dağıtverir. Bir tutunamayan mıdır? En iyisi kısa bir liste vermek:

Leonardo, Debussy, Mozart, Gogol, Chagall, Modigliani, Shakespeare, Çehov, Keats, Mayakovski, Fellini, Billy Wilder, Glenn Miller, Max Jacob. (Şarkıcılardan: Piaf...)

Bir liste de bizden: Nedim, Kaygusuz Abdal, Sait Faik, Orhan Veli, Esendal, Cihat Burak, Avni Lifij, Nusret Hızır, Oğuz Atay. (Bizde şarkıcı yok.)

Co, sinemada erkek imgesini –kaba çizgileriyle– Harold Lloyd'da, kadın imgesiniyse Marilyn Monroe'da bulur. Yani zeki ve doğal olmasına karşın şaşkındır, koşullarla başetmede beceriksizdir.

Türkiye'de Coes (Kadın Co) bulmakta güçlük çektim. Asıl Coes'ler (ve Co'lar) okurun tanımadığı kişilerdi, bu da Co'nun sonra –iktidar konusunda– değineceğim bir özelliğini gösteriyordu. Bedia Muvahhit, Nahit Hanım, Sevda Şener, Aliye Berger ve Sevgi Soysal ilk aklıma gelen adlar ve Nimet elbet.

Burada bir açıklama gerekiyor: Co, kendisini Co yapan özelliklerinin üstüne fazla abanırsa, “çoğurtma” sürecine girebilir: Çaykovski, Van Gogh, “Şarlo”, Fikret Mualla ve Cahide Sonku, bu trajik olguya değişik ışıklar tutan adlar. Böylelikle şizoidler, eşcinseller ve uyuşturucu-uyarıcı kullanan uyumsuzları ille de Co sanma yanılgısından kurtulabiliriz. Onlar zaman zaman dırğa sınıflamasına girerler. Çünkü Co'luk, sıkı bir özdenetim gerektirir. Aksi halde Camus'nün başka bir kuramında belirttiği gibi “o olma” niteliğini yitirir: Hem ölüp hem ‘Co’ kalamazsınız!

Nitekim bazı Co'lar bu sıkı özdenetimi öylesine ileri götürmüşlerdir ki zamanla Po (Edgar Allan Poe'yu kastediyoruz) olmuşlardır. Co'luğunu bastıran Po'ları saygıyla anarken böyle yapmakla çok isabetli davrandıklarını söylemekte yarar görüyorum: Poe, Baudelaire, Mann, Eliot, Wagner, Woolf, Tanpınar, Dostoyevski, Yunus Emre, Borges, Kafka... Onlardaki ‘Co’ yanı keşfetmek sizin gönül gözünüze kalmıştır.

Co, sevilme karşılığında (ya sevgi ya da nefret: ortası yoktur) olmadık özverilere kalkışır; en iyi ilişkiyi bir şişmanla kurabilir bu yüzden. Şişman güvenlidir, yere sağlam basar. Co'nun bilmediği her şeyi bilir, üstelik sorunları kolayca çözümler de. Anlayışlı ve sevecendir, hayatta kolaylıkla yol alır. Dahası Co'yu sever, esinlendirici bulur. Yanıldığı tek nokta, Co'nun zarar veremeyeceğine inanmasıdır. Çünkü Co, başta kendisi olmak üzere birçok kişiye istemeden zarar verebilir. Buyurunuz şişman listeyi: Engels, Haydn, Yahya Kemal, A. Ş. Hisar, A. M. Dranas, Simenon, peyzaj ve natürmort düşününü ressamı ve çağdaş şişmana yeni bir Co'su boyut ekleyen Neruda, Yaşar Kemal, Marquez, Nâzım.

Geldik ‘sıska’lara. Gerçi sıskaların bir bölümünü demin Po ya da örtük-Co bölümünde inceledik. Şimdi sahici sıskalara geldik ama. Sıska; kuruntulu, vesveselidir. Tutturur. Genel yaşama bildiğinçe yön vermek ister. Devlet adamlarının ve siyasal kuramcılarının çoğunun sıska olduğunu düşünürsek, verebiliyordur da. Sıska gülmez, gülmeyi kendine yediremez. Yüzünde binde bir bir gülücük yakalayabilirsiniz, bir ölümcül resmiliğe gün giymiştir sanki: Romantik olmasına karşın Byron, Nietzsche, bazı Co'luklara açık olmasına karşın Beethoven, Rimbaud, Genet,

Mahler, Sartre ve niceleri sıksa-dırğa yelpazesinde dalgalanırlar. Marks ve Brecht, iyi ki örtük-Co'luğu seçmişlerdir. Devlet adamları arasında şişmanlığı kalınlık olarak yorumlanabilecek Churchill ile De Gaulle'ü saymazsak, kara-kuru bir Stalin'den söz açabiliriz ancak ve kara-sarı bir Hitler'den.

Türkiye'de Co'lar, azınlığın da azınlığını oluşturur. Toplumumuz ne yazık ki anti-Co'larla dolup taşmaktadır. (Anti Co: Kendisini Co gibi gösterip arkadan vuran kişidir. Bir örnek: Arthur Miller.) Toplumumuza 1945'ten sonra şişmanlar (yorumu okura bırakıyorum), 1970'lerdeyse sıskalar söz geçirmişlerdir. Co iktidara gelmeye iktidarı olmayan kişidir. Arasıra şişmanla birleşip bah-tını sınasa da yaya kalır. Ama ne tuhaftır ki Türkiye'de iktidar kurmuş bir Co da vardır. Sıskalığa yenilmemek adına ölüme yenilmiştir. Evet, evet bildiniz.

18 Mart

Çocuklar, ölüm'ü kendilerinden çok uzak, o yüzden de atlatılabilir, handiyse oyuna getirilebilir bir dev olarak düşünüyorlar.

İhtiyarlar da –çok yaşadıklarından ötürü– aynı duyguyu ba-ğışıklıkla karıştırıyorlar.

Ortayaşlılar içinse (ortayaş kişiye göre değişir tabii) ölüm bir bitim, bir son'dan çok bir kesinti, bir yarıda kalma tedirginliği. Bu konuda en güzel sözü Keats söylemiştir sanırım: Beynine dolan nice şiiri kâğıda dökmeden ölme korkusunu. (Şairin ölümü de –hakkını verelim– bu kaygısını boşa çıkarmadı. Genç yaşta gümleyip gitti Keats). Başladığını bitirememe kaygısından apayrı, temel bir korku da getiriyor ölüm: Yaşadığım süre içinde kendimi gerçekleştirebildim mi yeterince? Dahası, kendimi yeterince tanıdım mı? Kaderci değilseniz, yaşadığınız süreç önünüze birtakım olanaklar sunulduğunu düşünürsünüz. Birtakım olabilir kişilikler. Hiç denemeseniz bile (ki çoğu kere denemezsiniz) bir gün bir başka kişiliğinizi tanıyabilme olanağı. Bir kız-kurusu, orospu olmayı; bir orospu, eninde sonunda manastıra çekilmeyi; bir atom mühendisi, kabare şarkıcılığı

yapmayı; bir veteriner, görkemli bir dinletide gitar çalmayı düşleyebilir. İşte ölüm, bu olabilirliklere çekilen kesin bir çizgidir. Avutuculuğu da buradadır belki: Çelişkiler sona erecektir artık.

Ülkemizde ortayaşı bulanların, eleştiri konusundaki kırılğanlığını bu yüzden anlayamıyorum. Çünkü uğraşınız ne olursa olsun (ikinci kişiliğiniz bile olsa), ona yeterince sarılmışsanız, bulduğunuz yolda bildiğinizce ilerlemişseniz, eleştiriler fazla dokunmaz size, nasılsa öbür kişiliklerinizden birşeyler taşıyacaktır yaptıklarınız, ölümlülüğü erken yaşta üstlendiğinize göre.

Yani eleştirilere itiraz olamaz. Ama ya ölüm-yazıları? Ya ölenin değil olabilir-kişiliklerini, düpedüz kendini bile görmezden gelen, bütün ölüleri aynı potada kaynaştıran içli ölüm yazıları? Aman ne eşsiz bir yazardır ölen, ne ince, ne kıvrak bir dili vardır, imgeleri ne kadar zengindir, düşgücü nerelere uzanmaktadır, yaşasaydı daha neler neler yazacaktır... Kişiliğine gelince... Canlıdır, çalışkandır, gönül insanıdır (aslında tembel, uyuşuk ve nalet olsa da), karıncayı incitmeyen bir yapısı vardır (ama kırıp geçirmediği dostu yoktur). Ölenin herkesin inanacağı varsayılan özellikleri böylece asıl özellikleriyle yer değiştirir, örtülür. Her ölen resmi bir ölü olma katına yükselir, ortak paydada birleşir.

(Birleşmeyi isteyen kim? Naletliğin, karamsarlığın insan kişiliğine ille de ters düştüğüne kim karar veriyor? Cesedin başına çöken akbaba ölüm-yazarı mı?)

Soruyu somutlamak için şöyle düşünüyorum: Ölümünden sonra (sayfa doldurmak adına da olsa) kimlerin benim için yazmalarını isterdim? Daha da doğrusu, kimlerin yazmalarını istemezdim? (İşte naletlik burada iyice su yüzüne çıkıyor). Sevdiklerimle beni sevenleri ya da sever görünenleri tabutunun başında gözümün önüne getiriyorum, çok eğleniyorum. Kişioğlunun vazgeçemediği bir düş bu. Yazılacakları, söylecekleri de kestiriyorum az-çok. Belki de bu yüzden sadık dostlarıma yaş günlerimde şiir ya da yazı ısmarlıyorum, bir çeşit kostümlü prova oluyor bu. Doğumla ölüm arasında anma açısından çok büyük bir fark yok bence.

Dostum Muhteşem Sünter'den şöyle bir şiir aldım doğum günümde, hiç beklemiyordum:

"Yumuşak ge ile başlayan bir söz bulamadığı sessizliğine," diye başlıyor. Şöyle bitiyor:

"Beni çok dövün diyordu gardiyana. Haklısınız,
Öyle dövün ki unutulmasın,
Öyle ıslatın ki kurumasin yalnızlığım,
Kentın neresine gidersem gideyim,
Özgür saymasın beni kimse.
Gülün üzerinden geçen bir gölge gibi,
Yağmurda bir pencereyim kapalı,
Bütün karanlıkları gardiyan olan bir kentte."

Her doğum günüm için bir şiir yazarak –çoğu yayımlanmamış, tek kopya olarak üstelik– bir yıllığına ortak edebiyat direncimizi ayakta tutmaya çalışan, bu çabayı sevecen, yaratıcı bir görev sayan Edip Cansever'se bu yılki şiirinde şöyle diyor bir yerde:

"Günün herhangi bir saatinde,
Saati sorsan birilerine,
Onlar da –sözgelimi– 'on yedi otuz' deseler hep,
'Zaman buymuş, anladım,' diyeceksin elbette.

Nasıl buluyorsun bu yıl kendini,
Göğsündeki ruhbilimsel saate göre,
Bana sorarsan, yıllar önce nasılsan
Öylesin gene,
Hepsi hepsi bir kedin öldü sadece.

Duvarlara fotoğraf falan asma,
Ve konsol ve ayna çerçevelerine,
Hele aile resimlerini hiç mi hiç,
Baktıkça renksizliğe dönüşüveriyor,
Olmayan bu zaman parçaları –sen ne dersen de–"

Gerçek dostların yanısıra hakkımdaki en gerçekçi değerlendirmeleri, bakkal çıraqlarının, yayınevlerindeki düzeltmenlerin, inine çekilmiş kabadayılardan, komilerin ve deniz insanların yapacaklarına inanıyorum.

22 Mart

Eve dışarıdan birinin gelmesi, daha doğrusu girmesi önemli bir olay sayılır bizde. Öyle alıştırmışız. Hele sözkonusu kişi temizlikçiye.

Çok iyi anımsıyorum, çocukken temizlikçinin geleceği günler çektiğim sıkıntıyı. (Evin yaşamına katılan emektarlarla ana-babamdan çok daha büyük bir yakınlık paylaştım oysa. Onlara *Türk Korsanları*'ndan ya da *Sarı Beniz*'den bölümler okur, mektuplarını yazardım.) Ama temizlikçinin gelişi çok önemli bir olaydı. Annemin inancına göre mutlaka iyi bir et yemeği pişirilmeliydi, saat on birde kahvesi yapılıp götürülmeliydi, para pula ilişkin konuların onun önünde açılmamasına özen gösterilmeliydi. Belki de bütün incelikleri titizlikle gözeten bir kadın olduğu için kırk altı yaşında gümlledi gitti annem. Oysa annem, yaşamın zorluklarını büyük bir vurdumduymazlıkla karşıladı, garip bir bencillikle kişiliğini koruyarak çevresine kök söktürdü ve seksenini aştıktan sonra da pili bittiği için doğal bir ölümle öldü. Anneanneye göre hizmetçi kadınlarla içli dışlı olmamak, onlara mesafeli davranmak gerekirdi, yoksa başınıza çıkarlardı. Sürekli gözdağı verilmeliydi çalışanlara, toplumdaki yerleri unutturulmamalıydı. Bizim soframızda yerleri yoktu onların, zaten rahat edemezlerdi, doğru dürüst yemek yemeyi bilmezlerdi çünkü. Anneanne, şerrinden kurtulmak isteyen emekçilere küçük tuzaklar hazırlardı: ufak tefek borçlar takarak dönmelerini sağlardı. Bugün de üstünde uzun uzun durduğum bir konu: Annemin sevecenliği, dostluğu asla değerlendirilmemiştir de evde hanım sıfatıyla hep anneanne saygı görmüştür. Kimbilir belki de rol kargaşasına yol açmadığı için.

İlişkilerdeki rol dağılımını sürekli karıştırdığımdan, benim de temizlikçilerle başım hep derde girmiştir: Ufak tefek savsaklamaları görmezlikten gelmem, herkesin işini kendi bildiğince yapacağına olan inancım yüzünden. Bir de bakarım temizlikçi ben oluvermişim, temizlikçi hanımın kahve falına bakıyorum. O da dokuzda geleceğine bir süre sonra onda geliyor, sonra on buçukta; önceleri dörtte giderken üçte kaytarıveriyor.

Boşver. Burjuva sıfatının cilveleri bunlar. Bunlara katlanamıyorsan, kendi temizliğini kendin yaparsın, hiç değilse kafan daha temiz kalır. Ben de bir süredir öyle yapıyordum. Zaten temizlikçiye vereceğim gündelik benim bir günlük çalışmamla karşılanamıyor, çeviri dahil. O zaman bir günlüğüne vasıfsız işçi olmak daha kolay. Düzenli, temiz bir evde yaşayacağıma çok küçükken karar vermiştim. Evli de olsam evsiz de. Güzel ve el- alan Osmanlı yemeklerini yapmaya ve yemeye düşkün olduğuma göre, her şeyi olabildiğince çabuk halletmem gerekiyordu. Buna da karar verdim. Tanımadığım birine, “Bak şurayı yeterince silmemişsin, bunu esgeçmişsin, örümcekleri almamışsin, soğanı ince doğramamışsin,” gibi eleştiriler getirmekte bocaladığıma, ince ince sinirlenip içerlediğime göre, bu sorunları (!) en çabuk yoldan, en az fireyle kendim çözüme ulaştırmalıydim.

Ama bugün temizlikçi geliyor. Şöyle ince bir temizliğe. Eyvah! En azından kedi tüyleri üstüne bir söylev dinleyeceğim.

Dün üstünkörü bir temizlik yaptım zaten. Elim değmişken çöp kovasını yıkadım, elim değmişken banyo küvetini çamaşır suyuyla sildim, elim değmişken... “Kadıncağz bunları akıl edemez, sonradan bozulacağıma...” Makarna-pilav yapılmaz, onları evinde bol bol yiyordur. Kereviz ve bamya, alengirli sebzelerdir, herkes sevmez. En iyisi bifteğin yanına patates kızartmak. Onun yemek saati bizim içki saatine denk geleceğinden patateslerin bir bölümünü önceden kızartmak gerekecek, olsun.

Dün çok yoruludum, ama ev konuğumuza yaraşır bir ev oldu, temizlenecek pek bir yer kalmadı. Yeni bezler, sabun tozu ve arap sabunu (hangisiyle iş görmeye alışık, bilmiyorum) alındı; gülüyorum kendime. Sonuncu soruna geldi sıra: Turgut ne olacak? Ya kadın, evde bir erkeğin bulunmasını hoş karşılamazsa? En iyisi öğle yemeğimizi dışarıda yemek, kadını rahat bırakmak... (Bir bin küsur lira daha!)

Temizlikçi bize acımış olmalı. Gelmedi.

27 Nisan

Genç bir adam olacak – ortayaşlı olsa da genç izlenimi uyandıran biri.

Bir günahkâr olacak – karanlık bir geçmişi olan biri. Ama gününü doldurmuş bu günah, bir tövbe-kâr gülümsemesiyle, aydınlığıyla yerleşmeyecek genç yüzüne, onu daha, daha da yakından tanıma heyecanını körükleyecek bir suskunluk, bir ciddilikle açığa çıkacak.

İşte bu zırhın gerisinde de o ele geçirilmemiş, ele geçirilemez çocuksuluk yatacak. Nice vartalara karşın saflığını yitirmemiş bir çocuksuluk.

Uzak, soğuk, hatta karşılığı belki varolmayan bir imgeye âşık bu adam. Onun uğruna her şeyi göze alabilir. Aşk, yaşamasına söz geçiriyor, yayılmış, daha doğrusu bir yaşama biçimi olmuş aşk. Sevdiğinin gerçek yüzü onu ilgilendirmiyor bile bu yüzden.

Bütün bunları sayıp dökmem gerekmedi.

— Bir Gatsby sorunun var, dedim Adnan Benk'e. (O kadarı yetti.)

Birlikte sabah kahvesi içiyoruz. Hemingway'in "Temiz, Aydınlık Bir Yer" öyküsü üstüne yazacağım yazıyı konuşuyoruz bir yandan. Zaten Hemingway'den F. Scott Fitzgerald'a ve *Koca Gatsby*'ye kendiliğinden geldi konuşma.

— Parlak kumaştan, astarlı bir yazlık takımı olacak. İnci renginde.

— Keten olmuyor yani? diyor Adnan Benk, büyük bir ciddilikle.

— Çok sıkıştırsak olur. Yalnız boyunbağı takmasın. Gömleği beyaz olsun, yakası hafifçe açık.

— Peki gömleğin yakasından temiz bembeyaz bir fanila görünecek mi?

— Çok temizse... Bilmem. Kararsızım.

Adnan Bey sıkıştırıyor:

— Anladığım kadarıyla ceketini çıkarmayacak. O zaman gömleğin kolları kısa olabilir mi?

— Asla!..

Gülüyor Adnan Bey. Aynı kaygıları paylaşıyoruz galiba.

— İç zenginliğini incelikle dünyaya taşımaktan utanmayacak. Özverili, perişan bir zenginlik, nevrastenik bir gevşeklik (ne demekse o) akacak üstünden. Omuzlarının rahat dökümünden. Bir trompet içliliğinde olacak.

— Elinde ne tutacak peki? .. Nerede oturacak?..

— Giysileri hiçbir etiket taşımamalı. Evrak çantası olmamalı. Bir bar taburesine iliştiğinde (demek barda oturacak) tertemiz ense traşıyla, hafif sabun kokusuyla sivrilecek. Onca bıyıklı-sakallı, ağır traş losyonlu, postallı ve blucinli ya da Mahmut'lu ve Vakko'lu erkek kalabalığında.

— Blucine itirazın mı var?

— Yok, ama bu adam aradabir de olsa özgün kılığını giymeli, giymekten utanmamalı.

— Hay allah. Peki sence nerede bulunur böyle bir adam?

— Düşündüm, düşündüm, Beşiktaş'ta Motorest'in barında bulunabilir, dedim kendi kendime. Saat dört buçukta falan. O saatten sonra her yerde aynı yüzlere rastlanır zaten. Okuldayken yaşıtlarım arasında Gatsby potansiyeli taşıyan birkaç kişi vardı, sonra kayıplara karıştılar. Ya işadamları kategorisine girdiler ya da blucinle falan idare ediyorlar.

— Ciddi ciddi arıyorsun bakıyorum.

— Arıyorum. Gittim Motorest'e o saatte. İnanmayacaksınız, barda oturuyordu!.. Tabii arkadan görüyorum. Oturuşu, ense traşı, sigara içişi falan tamam.

— Yapma yahu! diye haykırıyor Adnan Bey.

— Yanına iliştim, bara.

— Tabii hemen inanmıyorsun. İlle de bir sınav koyacaksın. Yalnızca dış görünüş yetmiyor. Tavrını bütünüyle kavramak istiyorsun.

— Evet. Sözgelimi ne ısmarlamış? Ne içiyor? Kolunu nasıl uzatıyor? Seçtiği sözcükler hangileri? Ne kadar bahşış bırakacak? Bu göstergeler çok önemli. Yoksa vazgeçemeyeceğim bu nostaljiden.

— Ama... diyor Adnan Bey hınzırca.

— Ama bir de bakıyorum bizim Gatsby adayı, barda rakı içiyor. O kadarına itirazım yok tabii, rakı her saatte içilebilir. Ama sofraya donatır gibi donatmış tezgâhı: kavun, peynir, domates, çerez. Ölünceye kadar orada oturacakmış gibi rahat, yavvan.

— Sence bir masaya mı geçmesi gerekiyordu?

— Çilingir sofrası istiyorsa tabii. Hem de düşünce taşına değil, adımları kendiliğinden masaya yönelmeliydi.

— İşin zorlaşıyor. Her parçanın birbirini tutmasını istiyorsun.

— Tabii şöyle de düşünülebilir: Adamcağız, soğuk bir ülkeden gelmiştir, taze domates, hıyar, kavun falan görünce dayanamamıştır. Ya da şöyle: Eve gidince karısının ya da annesinin alelacele önüne süreceği çorbayı, patates yemeğini yemeden önce, bildiğince bir rakı içmek istemiştir.

— İnanmıyorsun ama kendi bulduğun özörlere.

— Doğru. Kendince'de takılıyorum. Bu çeşit göstergelerle insanlara değer biçmekten utaniyorum aslında. O yüzden de ilk izlenimle vardığım kanıyı hemen değiştiriyorum. Sonra ister istemez, başlangıç noktasına dönüyorum ama. Zamanla. Hep böyle oldu.

— Her hikâye kişisini yaratırken çeker misin bu güçlüğü?

— Sanmıyorum.

— Neden bunda ille de görmen gerekiyor adamı? Duygusal yanını anladık da... Yahu, bu kadarcık yazsan olmaz mı? Kısacık birşey, türü önemli değil. Bulamadım deyip bitirebilirsin.

— Haklısınız. Çok zamanınızı aldım, diye özür diliyorum. Artık kalkayım.

— Yıllardır giymediğim bir keten takımım olacak bir yerlerde, diyor Adnan Bey sevgiyle. Belki bulurum. Güleriz.

— Ben de adamı bulursam size bir haber salarım.

— Salma, araman bulmandan çok daha güzel.

Koca Gatsby sıradışı bir roman kişisiydi. Sıradışı olduğu için yaşadığı toplumu çok iyi yansıtıyordu. Tarihsizdi, geçmişsizdi, dolayısıyla her dönemde, her toplumda yaşayabilirdi. Ama kendi toplumunu yansıtma koşuluyla. Öyle bir açmaz ki bu: O toplum olmasa Gatsby olmaz, ama Gatsby'siz de o toplum olmaz. Yani bir çerçeve sözkonusudur. Toplumumuzda, sıradışına taşmamaya özen gösterenleri bile daha aşağılara çeken çerçeve içinde –bırakalım edebiyattaki kurgulamayı– hayatımızı nasıl inandırıcı kılabiliriz?

8 Haziran

Uğur Kökden'le bir çay bahçesindeyiz. Üstümüzde soğuk, kurşun gibi bir gök. Çocuklar, masaların arasında koşuşup yine de Pazarın tadını çıkarmaya çalışıyorlar. Babalar –çoğu genç– boyalı gazetelerine gömülmüş. Anneler, o gazetelerin daha da boyalı eklerini okuyorlar. Suskunluk. Çevremizdeki herkes, şu akıp giden kayıtsız deniz gibi duyarsız insan kaygılarına. Sanki herkes kişisel bir sansür uygulamış yaşamına, sesine. Uğur ile bu suskun nüfusun yüzde 5'ini falan oluşturduğumuzu düşünüyoruz.

Bir Fransız filmiydi. Düşlerimde kaldığı kadarıyla bir içki evinde geçiyordu. (Düşlerde kalan şeylere ne kadar güvenilebilir ki? Şimdi yıllar sonra ben yeniden kuruyorum sanki gördüğüm filmi. Yılların kattığı ayrıntıları ekliyorum, aslında varolan ayrıntıları anımsamamayı seçiyorum belki.) Ama birtakım genç adamlar vardılar. Fransız direniş örgütünün üyeleri. Bir içki evine gelip gizli toplantılar düzenliyor, kararlar alıyorlardı. Bir de yalnız, ihtiyar bir aristokrat vardı masalardan birinde. Köpeği var mıydı? Bilmiyorum. (Bana kalırsa, olmalı. İhtiyar aristokrat, aradabilir eğilip köpeğine birkaç lokma uzatmalı masanın altında. *Umberto D* filminin azizliğine bağlı olabilir bu ayrıntı.)

Sonra bir gün inzibatlar basıyor içkievini. (Şaşılacak şey, ama filmin ortası yok belleğimde.) Gençleri yakalayıp duvara diziyorlar kurşunlamak üzere. Bizim aristokrat, daha doğru bir deyişle çöken aristokrasi, elinde şarap kadehiyle (burası çok önemli) kalkıyor masasından, duvarda yerini alıyor, inzibatlar karşı çıkıyorlar bu davranışa. “Sizin bu serserilerle, direnişçilerle ne ilginiz olabilir ki?” gibi bir soru soruyorlar. Gençler de onu korumak amacıyla destekliyorlar inzibatları. “Siz, bizi tanımazsınız, tasarılarımızı bilmiyorsunuz,” falan diyorlar.

“Olabilir, ama ben aylardır burada onlarla birlikteyim,” diyor ihtiyar aristokrat, inzibatlara, “onlardan biriyim ben artık.” Ve şarap kadehini elinden bırakmadan duvara yaslanıyor, kurşuna dizilmeye hazırlanıyor.

Kültürü silip süpüren amansız savaşın kendine özgü bir kültür geliştirdiğini bana sezdirenen ilk metindi bu. Uğur'a aktarıyorum. O da bana Polonya'da tanık olduğu bir olayı anlatıyor:

Mihmandarı genç kızla bir kiliseyi geziyorlarmış. Duvarlardaki aziz portreleri arasında toplama kampı üniformasını andıran giysisiyle çağdaş, genç bir aziz dikkatini çekmiş Uğur'un. Sormuş.

Hitler'in bir Alman ölüsü karşılığında beş Polonyalı ölüsü buyurduğu günlerde, bu adam, SS'lerce kurşuna dizilecek tanımadığı bir genci ölümden kurtarmış. "Siz benden daha gençsiniz" gerekçesiyle. İşin ilginç yanı, düşmanın da şiirsel bir davranış göstermesi. Çünkü SS'ler genci bırakıp adamı kurşuna dizmişler. (Şiirsellik bir yana, önemli olan sayı ya.) Bu olaydan sonra, aziz ilan etmekte yetkileri son derece kısıtlı olan Polonya kilisesi, oyunu ondan yana kullanmaktan kaçınmamış.

Batı'nın ihtiyar kentlerini dolaşırken, ihtiyar savaşın kalıntılarının yanısıra, çağdaş savaşın kültürünü de izleyebiliyorsunuz. Sözelimi Batı Berlin'de. Karanlık göğünden, çılgın barok yapısından, her an birtakım zorba hayaletlerin çıkıp geleceğini beklediğiniz, suskun kaldırım taşlarında, uzun dönemeçlerinde her an rap rap seslerinin yankılanacağını sandığınız bir kentte bir kış başı akşamı. Işıl ısl bir pastane. Noel de yakın. Erkeklerini savaşta yitirmiş ihtiyar kadınlar başbaşa oturuyorlar masalarda. Bu süslü püslü, mutsuz ihtiyarların kanı çekilmiş parmaklarındaki tek taş, görkemli yüzüklerde görüyorsunuz savaşı. Noel armağanları satan dükkânların vitrinlerinde, başlarını acıklı acıklı sallayarak alıcılardan sevecenlik dilenen mekanik oyuncak köpeklerde. Bu ileri teknoloji ülkesinin, ille de en önde duran köpeği, yani kendisine başını sallayıp yakaran köpeği almakta direnen onulmaz derecede yalnız, ihtiyar, duygusal halkında. 1980'de bile nedeni çözülmemiş bir intiharda. Güney Amerika'nın bir yerlerinde ele geçirilen bir Nazi'ye duyulan kinde. Bir felçte. Kalıtsal bir hastalıkta. Bir kişilik bozukluğunda. 1983'te, güneşli bir güz öğlesinde, Rumelihisar'da sizinle birlikte keyifle şarabını yudumlayan bir Belçikalı bürokratin, liberal görüşlü bir ekonomistin birdenbire, "Naziler mi geldiler?"

diyen ve derken titreyen sesinde, bembeyaz kesilen yüzünde. (Yanımızdaki masaya oturan turistler, meğer İsviçre'nin Nazi ağırlıklı bölgesinden geliyorlarmış. Sesleri onu ürkütmüş.)

Savaş, kültürü yok ederken, kendine özgü bir kültürü de yerleştiriyor demiştim. İnsanların neden savaştıklarının bilincine iyice vardıkları İkinci Dünya Savaşı'nı bütün dehşetiyle yaşamış, sonraları iç savaşlarda kamp seçmeyi öğrenmiş ülkelerde, kendini Leninist sanan nihilistlere, milliyetçi sanan faşistlere, milliyetçi gibi gösteren holding araçlarına, liberal sanan softalara güç rastlanıyor. Yaşamı daha güzel, daha anlamlı kılma çabasını küçük burjuva hastalığı sanan, bireysel, kişisel ahlakı boşlayıp soyut bir devrimci ahlak peşinde koşan katı solculara da. Kamplar bir kere sınandı mı, kaypaklıklar ister istemez ortadan kalkıyor.

Uğur Kökden'le Barış Davası'nı tartışırken açıyoruz bu konuyu, ne tuhaf. Bir savunma yapsa mı, yapmasa mı? Yapmamak, bireysel bir tavır koymak mı olur? Yapmak, bir tür uzlaşma anlamına mı gelir?

İnsan acılarına resmen de olsa tarafsız kalmış ülkelerin sorunları, çelişkileri bunlar. Sanıyorum çok uzun bir süre kutsal barışı savunurken bile savaşa gönderme yaparak ödenecek bu bedel. Bir Kurtuluş Savaşı'nın bile netleştiremediği, yerleştiremediği demokrasi geleneğini böyle hırpalanarak kurabileceğiz. Soru: Tarihi seyir mi edeceğiz, yapacak mıyız?

Ama önce ve yine şu suskunluk.

26 Haziran

Gittikçe yükselen, kıvrımlar çizen, dağları dikizleyen yollardan geçen bir uzun yol otobüsüyle Paris'e vardık geçen gün oğlumla. Kısacık molalarda Avrupa'nın ihtiyar kentlerine şöyle bir gözatarak. Şoförümüz, Donna Summer ile Orhan Gencebay'ı ardarda dinlemekte hiçbir sakınca görmüyor aksi gibi. Yolcular da öyle.

Venedik, kendini hemen ele veren bir liman: bildik bir liman, kokusuyla, lağımıyla, eskiliğin verdiği ürpertici, görkemli güzelliğiyle. Milano, yeşilliği, genişliği ve sıcak bakışlı erkekleriyle çağdaş olabilmış bir İzmir kıvamında. Bunlar sudan izlenimler. Bir kentte uzun boylu yaşamadan, yaşayanlarıyla kaynaşmadan ne öğrenilebilir ki? (Anadolu'nun uzak bir köşesine üç günlüğüne uğrayıp köy anıları yazmak kadar başaramayacağım birşey.)

Ama bir kent, insanın yapısına anında uyum gösteriyorsa, "Gel, gel," diyorsa iş değişiyor. Venedik'e uzun bir süre ayırmak gerek. Hatta yalnızca gidiş bileti almak. Paris'te son tangoya, Viyana'da son valse yetiştikten sonra Venedik'te son ölüme koşmak...

Paris'e arabesk eşliğinde girdik: I. Paris kuşatması. Ama yanlış yoldan girdiğimizden, garı bulamadık. O anda dönüş biletimizi neden önceden ayırtmadığım düştü aklıma. Para yetecek mi gibi kaygılar...

Neyse bugün Pazar. Evdeyiz. Gülsen Fişek'le kaynatıyoruz. Bir fırtına patladı. Yıldırımlar iniyor. Derken bir bando geçti. Ardından kornalarıyla bizim usul bir düğün arabası-alayı. İtfaiye binasının tam karşımızda olduğunu unuttuğumdan birara kulağıma çalınan bildik korna sesini Aygaz kamyonunununki sandım.

Gülsen, gülmekten kırılıyor. Bugün para bozdurma olanağım yok. Otomatik makinelerin çoğu da bozuk. Ermeni bakkaldan aldığı patlıcan salatası, beyaz peynir vb ile nefis bir sofraya döşedi Gülsen. Ermeni bir rakı eşliğinde.

Paris'te, günlere girmeden önce:

— Hadi, dedim, bari bir Sezen Aksu plağı koy da iyice evimde olayım. Puslu İstanbul göğü altında. Nereye gitsek peşimizi bırakmayan uyumsuzlukta.

30 Haziran

Komet'le her bakımdan seçkin bir öğle yemeği yiyoruz Paris'in en lüks lokantalarından birinde. O yüzden çekingenim ya, listedeki en ucuz yemeği kestirmeye çalışıyorum. Ama Komet

durumun farkında; bana sormadan ısmarlıyor yemeklerimizi, epeski şaraplarımızı. Son açtığı sergi burada ilgiye izleniyor; tek avuntum bu.

Komet, genç bir ressamın kuşağının ilk gençlik yıllarındaki yanılgılarına değiniyor: Sırf modern olma adına modern olmak. Çarpıcılığı ‘zanaat’a üstün tutmak eğilimini zanaatkâr olarak konuşuyoruz: kolay kolay elde edemediğim bir olanak.

Yağmur bindirdi, ama konuşma bitmedi. Hemingway’in Kafe’sinde nefis iki konyakla sürdü.

Gece, kentin öbür ucuna, Sinan ve Gülsen ile birlikte Selçuk Demirel’lere çağrılıyız. Televizyonda *Adak* filmini ve izleyen açık-oturumu seyredeceğiz. Film bitti, açık-oturum başladı. Sorular şöyle: Bu filmin senaryosunun yaşanmış bir olaydan alındığı belirtiliyor, ama bu olay genellenebilir mi? Türkiye’de çocuklarını Tanrı’ya adayan babalar, yani böyle bir gelenek var mıdır? Filmin başkişisi baba ruh hastasıysa filmi bir bireyin dramı olarak mı göreceğiz? Hasta değilse toplumbilimsel bir açıdan mı inceleyeceğiz?

Sonunda konuşmalar tam bir kördüğümüne döndü. Acaba film yeterince inandırıcı olsaydı (olayın gerçekliği, filmin sanatsal gerçekliğine ne katar?) sorular yine böyle toplumbilimsel bir odakta mı yoğunlaşırdı? Sanmıyorum.

Sonunda televizyonu kapattık. Hiçbirimizden çıt çıkmıyor. Yerli sanat filmlerini izlerken kurtulamadığım suçluluk duygusu bir daha bastırıyor. “Sevmek zorundayım” baskısı bu. “Sevmezsem ukalalık etmiş olurum” baskısı. “Aman şu sahneyi aklımda tutayım, güzeldi,” baskısı. Bir sanat yapıtının gerçekleştiriliş amacına duyduğum saygıyla gerçekleştiriliş biçiminden duyduğum tedirginliğin çatışması.

Bir soru takılıyor: Neden şimdiye kadar bir *sanat* romanı, *sanat* şiiri, *sanat* resmi görmedim de *sanat* fotoğrafına, *sanat* filmine bolca rastladım? Bu sanat sıfatı hangi boşluğu doldurma adına kullanılıyor?

Paris, köklü bir sanat-kültür merkezi olduğundan bu soruların yanıtlarını daha geniş bir renk-yelpazesi içinde değerlendirebiliyorsunuz. Kişileri de.

Paris'te, İstanbul'daki yaşamlarını, bildik tavırlarını olduğu gibi sürdürenler var. Ömer Uluç gibi sözgelimi.

Paris'te, uzun yıllar yaşamalarına karşın ülkeleriyle olan göbekbağını hiç mi hiç gevşetmemiş gençler var: Abidin Dino -Güzin Dino çifti gibi.

Paris'e bir anlamda sürgün giden, geride kalan kitapları, köpekleri, daha yeni dikilmiş ağaçları özleyenler var: Sencer Divitçioğlu gibi.

Bu arada Paris'te, yurt özlemini arabesk çalarak, duvarlara ucuz turistik nesneler asarak, gazete kâğıdı üstünde kuru fasulya-pilav partileri vererek geçiştirenler var.

Dostlarının evinde aylarca beş kuruş harcamadan geçinmeyi bir hak, devrimci dayanışmanın başkoşulu sayan anlaşılmamış dâhiler de var tabii.

Bir zamanlar Paris'te bulunmuş olmak, çok önemliydi benim ilk gençliğimde. Bir bere, bir fular, bir Gitane sigarası yeterdi bu özentiye açığa vurmaya. Böyle donanmış biri, çağdaş dünyanın bir bireyi olduğu izlenimini verirdi. Oysa çağdaş olmak, nice yanılgıları, göze almaları, çelişkileri tanımaktan kaynaklanıyor. Sırf modern olmak adına modern olunamıyor. Yani Komet haklı. Ama eli-yüzü düzgünlük de klasiklik güvencesini veremiyor çağdaş dünyada. Ne ürüne ne de yaratıcısına. Yani ben de haklıyım.

7 Kasım

Bir sıkıntı. Nedeni kestirilemediği için etkisi daha yoğun olan sıkıntılardan. Böyle durumlarda bedeniniz sizi gafil avlar. Bir elinizde çöpe dökülecek kül tablaları, öbür elinizde demin anımsanıp çöpten özenle çıkarılmış –oldukça yağlı ve kirli– bir gazetenin okumak zorunda olduğunuza kendinizi inandırdığınız ama kesmeyi unuttuğunuz bir makalesiyle, yarı-yolda kalırsınız. Kibrit isteyene tuzluğu uzatır –kapıyı çalana telefonu açarsınız. Geçicidir bu şaşkınlık, bu dağınıklık, bilirsiniz, kaç kereler denemişsinizdir yine de önce garip bir ürküntü verir. Bu sonuncuymuş gibi, bundan sonra hep sürecekmış gibi.

Hep sürecekmış gibi... Amaçlarla onlara bağlı eylemler yerli yerinde değildir artık. Ürküntünün ta dibinde haklı bir kaygı vardır: birşey yerinden oynamıştır, her neyse o. Durağan bildik tabanda, birşeyler sürekli kayıyordur.

Birdenbire kavradım nedenini: Bugün televizyonda *Tarzan* var. Weismuller'i çocukken seyrederken neler duyduğumu anımsamıyorum. Herhalde pek beğenmişimdir. Karaderili adamlara, vahşilere, yamyamlara (o zaman bu tanımları tırnak içinde düşünmüyordum çünkü) sahip çıkan, onları yola getiren usta avcı, doğal erkek, yakışıklı beyaz İsa, mutlaka hayranlığımı kazanmıştı. Bütün bu özelliklere Tarzan'ın sevimli dostu Çita ile anaç sevgilisi kültürlü Jane katılınca, filmleri sevmemek elden gelmiyordu herhalde. Hangi genç kız kendince eğitebileceği, uygarlaştırabileceği, evcilleştirebileceği, çocuksu ama doğayla becelleşmekte usta bir avcıya gereksinme duymaz? Gereksinme duymamayı öğrenmez?

En iyisi, bu gençlik anılarına sığınıp aynı tadı değilse bile bir benzerini bulmak, oğlumla geçireceğim sinema seyretme süresini sahiden keyifli bir hale getirmek. Ama olmuyor. Spor programlarını izlerken biraz daha başarılı oluyorum, en azından bazı spor kurallarını unutmadığım için haklı itirazlar yükseltip onun gözünde arkadaş anne kimliğimi koruyabiliyorum. Pop müzikte aynı parçaları sevmekte birleşmemiz işimi kolaylaştırıyor. Ama burada...

Western'leri birlikte seyrederken, erkek-erkeğe yaşanan ve kadını ustalıklarla dışta tutan –bir anlamda erkek için yaratılmış– güvenli bir dünyaya duyduğu özlemi okuyorum yüzünde. Bu dünyada sevgililer, yarı-saydam, tapınılası bakiredirler; binde bir de erkeğin doğru yola getirdiği ama zaten yapılarında azizlik tohumu taşıyan hafif uçarı sarışın dişiler.. . Günahkâr metreslerse çoğu kere esmer, Latin ırkından ateşli aşk-kadınlarıdır. Eski günahlarının cezasını ya erkek kahramanın canını kurtararak (onun yerine vurularak falan) ya da onu azize sevgilisine teslim etme yiğitliğini, özverisini göstererek çekerler, aklanırlar.

Bir de cinsiyetsiz kadınlar vardır. Çiftlik işlerinde erkekleri kadar yiğit analar. Sabah uyanınca onları şöyle bir öpmek, ka-

pıdan çıkarken, tam giderayak, “Seni seviyorum”a inandırmak, erkeğin gününü ve canını güvenceye almaya yeter de artar bile.

Kente geldiklerinde ille de “lacivert kruvaze bir ceket” eden (eski gündökülerinin kulakları çınlasın) bu güvenilir, babacan, doğal erkeklere –biçimlendirilişimiz sonucu– hâlâ çoğumuzun hayranlık duyduğu doğru. Öyleyse oğlumun duygularını neden yadırgıyorum? Sanıyorum şu soru yüzünden: Benim çocukluğumdan bu yana değişen bunca şey arasında bu bakış değişmeden mi kaldı? Yaşama karşı bu tavrımız, güvence beklentimiz silkelenmeyecek mi hiç?

Bu tedirginliği atmanın tek yolu, kaygılarımı ve sorularımı oğluma aktarmak. Anlattım uzun uzun.

— Tabii haklısın anne, dedi. Ama filmi seyretmekle bunların ne ilgisi var?

Ne ölümcül bir ilgisi olduğunu yıllar sonra, belki kendi çocuklarıyla aynı konuları tartışırken kavrayacak ama şu anda sahi ne ilgisi var?

Güne ek: Sezen Cumhuri Önal’ın radyoda iç bayıltıcı sesi ve ağdalı yorumuyla (ayrılık, güz rüzgârları, ölüm, düşen yapraklar, gözyaşları ve yağmur vb) sunduğu, gençliğimin sevdiğim şarkılarını aynı irkiliyle dinliyorum. Bu gidişle geçmişiz mi kalacağım?

16 Kasım

Bir süredir yine ayrı ayrı dökümü yapılamayacak kadar zincirleme günler yaşıyoruz:

6 Kasım gecesi seçimi ANAP’ın kazandığı belli olmuştu.

9 Kasım günü akşamüstü Nimet’le Karaköy’de Yayla Bira-hanesi’nde dertleşmiş, artık tanıyamadığımız bu ışıksız kentte üç ay içinde korkunç bir değer-düşümüne uğrayan hayatlarımızı düşünmüştük. Bu arada vapura yetişmeye çalışan genç lumpenleri gözleyerek.

14 Kasım'da Barış Derneği Davası'nın tutuklamalarla bittiğini öğrendim.

15 Kasım'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu. Bugün

16 Kasım: Milli Takımımız futbolda Avusturya'yı 3-1 yendi.

23 Kasım

Zelda Sayre, F. Scott Fitzgerald'a rastladığında, on sekiz yaşında Alabamalı bir dilber (Fitzgerald'ın öykülerinde, romanlarında sık rastladığımız güneyli dilber). Scott, yirmi bir yaşında o sıralar. Çevrelerindeki travmatik diye nitelediği hır güröl, ölümüne-çılğın bir evlilikle sonuçlanıyor bu aşk.

Kızları Scottie Fitzgerald, *Cennet Kırıntıları*'na yazdığı önsözde "Annemle babamın daha önce yayımlanmamış ürünlerine adanmış son kitap olacak bu," diyor. Bu yüzden de kitabını "gizli hazineleri boşaltılmış bir tavanarası"na benzetiyor. Çocukluğunda annesi ve babasıyla oynadığı oyunları, paylaştığı düşleri de sayıp döküyor *Cennet Kırıntıları*'nda.

Zelda'nın dansçılığı, ressamlığı ve yazarlığı denedikten sonra başarısızlıkla ve korkunç bir yıkımla sonuçlanan meslek yaşamı, kocasını derinden etkiliyor. 1940'ta ününün doruğundayken birdenbire ölüyor Scott. Zelda, çektiği ruh hastalığı sonucu yaşamının son yıllarını çeşitli bakımevlerinde geçirdikten sonra 1948'de hastanede çıkan bir yangında can veriyor. Kızı, annesinin kendisine şöyle dediğini anımsıyor: "Benim yaşlandığımı, çirkinleştığimi görmeni istemem. Galiba otuzumuza vardığımızda ölmek zorundayız."

Scottie'nin deyişle bu kitaba "can veren, onu doğurtan ve dadılığını üstlenen" –cennet kırıntılarını açıklamada ne kadar önemli sıfatlar bunlar– Profesör Brucoli de, iki yazarın ürünlerini bir kitapta toplamasının gerekçesini, Fitzgerald'ların arasındaki karmaşık ilişkiyle açıklıyor. "Hammaddeleri ortaklı. Yazma konusunda sıkça işbirliği yapmadırlarsa da yapıları duyumsal bir işbirliğinin örnekleri sayılabilir." Yaşamdan "aynı kusursuzluğu

ve aynı ödülleri” bekleyen iki kişiliğin çatışması, Zelda’nın sözcükleriyle, “*tarihte gelmiş geçmiş en cicili bicili cümbüş*” sırasında başarı ve güzellik, para ve aşk peşinde koşan, sonunda düşkürlüğüne uğrayan, hüznü, ciddi, romantik bir yitik kuşağın serüvenini anlatıyor ikisi de.

Kitapta Zelda Fitzgerald’ın daha önce yayımlanmamış on öyküsünü okuyoruz. Nedeni şu; bu öykülerin çoğu dönemin dergilerinde ya ikisinin ortak imzalarıyla ya da yalnız Scott Fitzgerald’ın imzasıyla çıkmış. Dergi yöneticilerinin ileri sürdüğü koşullar, Fitzgerald’ın ünü dolayısıyla alacağı telif hakkının yüksekliği yüzünden. Fitzgerald, bu duruma çok üzüldüğünü söylüyor, ama Zelda’nın anlayışla karşıladığına inanıyor. Bu kadarla kalsa yine iyi. Yazarın, Zelda’nın yazdığı kimi öyküleri evirip çevirip yeniden yazdığını da görüyoruz. Karısının güncelerinden romanlarında bolca yararlandığını öğreniyoruz. (Ben de hep Koca Gatsby’yi bir *erkek* nasıl öyle görebilmiş, diye düşünüp dururdum.) Zelda’nın tek ve başarılı romanı *Son Vals*’i *Bana Ayır*’ı kısa sürede tamamlaması da epey sarsmış Scott Fitzgerald’ı. Düpedüz bozulmuş.

Şimdi burada sıkı duralım, Profesör eleştirmenimize kulak verelim. Ona göre Zelda’nın yazdıkları, gerçek öyküden çok, taslak kapsamına giriyor “*Kaba bir gerçek belki, ama Zelda Sayre Fitzgerald’ın yazılarının bugün bize ilginç gelmesi, F. Scott Fitzgerald’ın karısı olmasına bağlıdır.*” Zelda, amatördür, Scott’sa profesyonel. Sonra ekliyor: “*Ama kendi sınırları içinde (Zelda), olağanüstü bir düzyazı yeteneği vardı. Kocasına öykünmüyordu. Anlatımı, kendine özgüydü. Zekiydi, inanılmaz bir sözcük dağarcığına sahipti, ayrıca yaşamı kendi açısından görebilme yetisine de.*” (Bir yazardan daha ne beklenebilir ki sayın Prof?) Zelda’nın anlatımı gerçekten oldukça bezekli, yer yer özentili, ama kocasındaki diyalog kurma becerisini onda bulamamamız, onun diyaloga yer vermemeyi seçmesinden kaynaklanıyor, içinde bulunduğu ruh durumunu, çevresindeki insanlar, eşyalar ve yerler aracılığıyla büyük bir ustalıkla aktarıyor Zelda. Garip benzetileri ve eğretilmeleriyle:

“O dönemde, gözlerinin önünde hiç billurlaşmamış birşeye tu-

tunmak için korkunç bir savaşım veriyordu; geçmişiydi o şey,” diyor bir kadın öykü-kışisi, “Dokunulabilir bir şeyi tutmak. ‘Tamam, bu gerçek işte, yaşantımın bir parçası, şu ya da bu sınıflamaya girebilir, yaşadığım olaylar, anılarımın bir parçası,’ diyebilmek istiyordu. Geçmişteki yaşamını oluşturan olaylar arasında bağlantı kuramıyordu, ama zamanın uçup gittiğini farkettiler, yeni-doğmuş gibi bir duyguya kapılıyordu, yeni-doğmuş, ana-babasız, sevecen bir aile çevresinden, uyum sağlayacağı ya da karşı çıkacağı bir çerçeveden yoksun. Her yeni günle gelen bu bir-başınalık duygusu, şaşırma heyecanını elinden alıyor, onu son derece hoşgörülü kılıyordu, bu da ruhsal bir bunalıma girdiğini söylemenin bir başka yolu.”

Zelda, adsız-sansız ve başarısız; Scott, ünlü, başarılı ve mutsuz, sözcülüğünü ettikleri kuşakla aynı dramı yaşıyorlar.

Nedense bu deney, bana karılarının ille de saygın aydınlar olmasında direten, zaman zaman bu uğurda kaleme sarılıp takma adlarla onların ağzından yapıtlar döşenerek onların istençlerini ezen aydın erkekleri anımsatıyor. Burada durum benzemese de amaç aynı; *Pygmalion*’dan bu yana değişmiyor:

Bir kadın yarattım (ya da yok ettim) yalnız ikimiz için.

30 Aralık

Doğan Hızlan’a ve *Hürriyet*’e açtığım iş davası için Adliye’deyim bugün. Sinirlerimin çok bozuk olduğunu görünce, Gülsen de benimle gelmeye karar verdi. Sinirlerimin neden bozuk olduğu ve dava konusu için 6 Şubat 1982 gününe bakmanız yeter.

İsteğim, hak ettiğim 200.000 liranın bir biçimde verilmesinden ibaret olsaydı, Doğan Hızlan’ın deyişiyle bir biçimde ödenirdi bu para. Ama ben parayı hak ettiğimi düşünüyorum, dolambaçlı ilişkilere girmeye de niyetim yok. Eski bir dostuma dava açmam, çeşitli yorumlara yol açtı. Kimileri gereksiz buldu, kimileri beni kişisel reklam yapmakla suçladı (ücretinizi alamamanız acaba hangi kişisel özelliğinizin reklamıdır?) Kimileri de çok yerinde bir karar olarak niteledi: Babıali’deki

sömürü düzenine bir karşı çıkan olmalıydı. Peki, diyebilirsiniz, aylarca *Yazko Çeviri* toplantılarına da bedava katıldın, o zaman sömürüldüğünü düşünmedin mi? Düşünmedim. Bir yazarlar kooperatifinin çıkardığı dergiye yardım etmekle bir holdinge yardım etmek arasında dünyalar kadar fark vardı bence. (Şimdi pek emin değilim).

Babıali'de, çıkacağını herkesin duyduğu *Bu Hafta* dergisinin öteki danışmanları davada tanıklık edecekler. Acaba birlikte çalıştığım kişileri tanıyor muyum? İşte bir soru. Para konusunu çok aşan bir soru. Acaba iş çevreleriyle aralarını bozmamak için –*yalan* sözkonusu değil tabii– *eksik* ifade mi verecekler? Türkiye'de hukukun nasıl işlediğini görmek de ayrı bir şölen. Kısaca hepsine değer sinirlenmem.

Davaya ilişkin izlenimlerimi yıllar sonra, her şey durulup unutulduktan sonra yazacağım.

1984

1 Ocak

Kimi yazar vardır, *yazı yazma* edimini tarihsel bir görev olarak üstlenir. Bildikleri, inandıkları doğrultusunda ürün vermek yeter onlara. Bu tavır, onları bir ölçüde, toplumun güncel yaşamını gözardı etmeye, o dönemi sonradan, doğru, serin bir perspektif içinde işlemeye iter. Doğacak ya da doğurtulacak ürünün haklılığı, yanlışsızlığı, bütünlüğü gözlerini bağlamış gibidir. (Burada, Faulkner'ı anmadan geçmeyelim: “*Sanatçı, kendi sanatından başka hiçbir şeyden sorumlu tutulamaz.*”)

Bu tür yazarları saygıdeğer bulmakla birlikte *öbür* tür yazarları kendime daha yakın görüyorum. Toplumun atan nabzında yaşamak, o nabzın dalgalanmalarını yakalamak, bazen ürün vermekten daha önemli geliyor bana. Hele o dalgalanmayı yüreğimde duyuyorsam...

Yazının başlığı: *Şiirde Mevzu*. Lise edebiyat kitaplarından birinin *serbest okuma* parçası (tabii ki serbestlik kavramı üstünde acı acı düşündürüyor kişiyi):

“Bir heykeltraş için heykelini beyaz veya kırmızı mermerden yapması ne ise, şair için de şiirin mevzuu ancak o kadar ehemmiyetlidir. Şiirin mevzuu asıl şiirle hiçbir suretle ilgili değildir. Bir sessiz harfi yerinden kımıldatacak olursak şiir derhal, hem de tamamiyle değişir. İskambil kâğıdından yapılmış kule altüst olur. Fikrin ehemmiyeti yoktur. (...) iyice düşünülürse her yüksek şiir, şiire ne kadar yakınsa ve kelimelerin feyizli zemininden ne kadar kuvvetle fışkırıp yükselmişse o derece mevzudan yoksundur. (...) Şiir duyguların bir mucizesidir.” Bu önemli lafları eden kişi,

Dezsö Kosztolanyi, dilimize çevirme zahmetine katlanan da Sadrettin Karatay.

Türkiye’de 1984 yılında edebiyat kitaplarında yer alan bu metnin ne demek istediğini bir yana bırakalım, Türkçesine bakalımyeter. Artık, “Gençlerimiz neden okumuyorlar? Edebiyata neden ısınamıyorlar?” sorusunu sormamıza gerek yok sanırım.

Bir başka örneğe geçiyorum. Yeni meclisimizdeki milletvekillerinin andıçme törenine. Bu törende milletvekillerimiz üç kümeye ayrılıyorlardı: Anadillerinde yazılmış bir paragrafı güçlkle de olsa eninde sonunda sökebilenler, inanılmaz bir başarı gösterip o paragrafı ezberleyebilenler ve metni ezberleyemediklerini bir türlü kabul edememe başarısını gösterenler. Yine de aralarındaki bu önemli ayrımlara karşın kürsüye çıkışları, tek-tip gözlüklerini sahne zamanlamasında kullanış üslupları garip bir ortaklaşalık taşıyordu. Kimbilir, belki de çoğu, demin alıntıldığım metnin önerdiği öz ve biçim değerlendirmesi uyarınca yetiştirilmiş, öğrenim görmüştü. Noktanın virgölün, ünlemin ya da sessiz harfin yerinden oynaması, iskambil kâğıdından yapılmış kulenin altüst olması gibi bir anlam taşıyordu gözlerinde. Şiirsellik’ti asıl olan; fikir ve fikrin iletildiği dil pek önemli değildi. Fikir ya da meram, olsa olsa şiirselliği aşağı çeken amansız yerçekimiydi, ondan kurtulmak gerekiyordu.

Derken yılın son gecesi geldi çattı. O gece televizyonumuz kültür açısından gerçek bir şölen sundu bizlere. Bu ülkede sanki hiçbir oyun yazılmamıştı şimdiye kadar, seyredilebilecek hiçbir Türk filmi yoktu. Bırakalım bizim ülkemizi, evrensel bir kültür mirası da yoktu. Bu törende şiirsel ağırlık, bol renklilikteydi aynı ideoloji uyarınca. O kadar ki, bol renkli kişilikleri yüceltme adına, siyah-beyaz olmaya gönül indiren ünlüler bir çırpıda harcanabiliyordu. Nitekim Pera Palas salonlarında bir renk fıskırtısıyla başlayan şenlik, kısa sürede acıklı bir okul-aile birliği müsamesesine dönüştü. Simli harmaniyelerini sallayarak ışıldatan türkücülerin, pastel yemeklerle donanmış masanın başında saatlerce dikilen, kim oldukları, neden öyle oldukları, işlevlerinin ne olduğu bir türlü kestirilemeyen fi-

güranların, garip bir Amerikancayla caz ya da Türkçe tango söyleyenlerin, bu arada Urfa'dan ya da Karadeniz yöresinden folklorik birtakım tatlar getiren smokinli beylerin kol gezdiği bir panayıra demek daha doğru. Nasılsa anlam önemli değildi, ışıltı yetiyordu. Fıskırtı da vardı hani. (Tek üzüntüm, Fellini'nin bu gösteriyi görememesi. Ne derin anlamlar çıkarırdı bu şiirsel anlamsızlıktan.)

Çok mu karamsar bakıyorum yaşadığım topluma? Galiba öyle. Kimi yazar arkadaşı heyecanlandıran Kitap Fuarı'ndan bile büyük bir tat alamadığıma göre.

Amacım tek tek kişileri eleştirmek değil elbet. Yalnızca bu çarkın baştan beri böyle döndüğüne, bir daha asla tersine dönemeyeceğine bizleri usul usul inandıran, yaşamın yüreğinde yer alan edebiyatı toplumca hiçe saymamıza yol açan, bayağılığı neredeyse doğal kabul etmemizi, dahası onda şiirsellik aramamızı sağlayan düzmece değerlere zamanla nasıl boyun eğdiğimizi saptamak.

Şu sorular geliyor aklıma ister istemez:

Hangi çağda, hangi toplumda yaşıyorum? Çevremde neler oluyor?

Neden yazıyorum hâlâ?

Belki de bütün bunlar yüzünden. Bütün bunlarla savaşmak için.

8 Ocak

Ülkemizdeki genç erkeklerin bir bölümü gerçekten yitik kuşak kapsamına giriyor, bir bölümü de yitik kuşaktan olma hevesinde. Hevesliler; gün boyu, mekân tuttukları bir kahvede ya da bir barda oturuyor, yazılanları ve yapılanları eleştiriyor, birbirlerine asla bitiremedikleri öykülerden, dergilerin geri çevirdiği şiirlerinden bölümler okuyorlar. Bütün dergi yöneticileri, bu genç dehalara düşman. Ama yazım kurallarını bile bilmiyorlarmış, onlar için önemli değil. Çoğu, Selim İleri'nin etkisinde. Sevgisizlikten yakınma, faşist duyarlıkları vb eleştirme üstüne.

Benim asıl sözünü etmek istediğim gençlerinse çoğu okumuş (her anlamda). Çağdaş teknolojiyi yakından tanıyorlar. Kültürleri çok boyutlu. Yaşama kültürünün gerçek tatlarından nasiplerini almışlar. Ülkemizde erkek çoğunluğuna hiç benzemiyor tavırları, dostlukları... Sözgelimi hiçbiri güzel çiğköfte yoğurmakla övünüp, yoğurduğu çiğköfteyi zorla ağzınıza tıkmak, geceyi ve sofrayı size zindan etmek gibi erkekçe bir incelik göstermiyor. Karısından ya da çocuklarından yakınlıkla sevecenliğinizi çekme yolunu seçmiyor. Bir kadeh rakı ısmarladı diye kendini sizin sahibiniz sanmıyor. Onlarla rahat, gelip-geçici, özgür bir dostluk paylaşıyorsunuz. Birkaç ad vermek gerekirse Engin Bilginer'i, Salih Ecer'i, Sargut Şölçün'ü, Mehmet Güreli'yi, Mürşit Balabanlılar'ı sayabilirim. Ve elbette yokluklarını her zaman geniş bir boşluk olarak duyduğum Mehmet ve Ahmet Baydur'u.

Birkaç gündür Ankara'dayım. Yağmur altında, Ankara'da ilk oturduğum eve bir dönüş yolculuğu yaptım. Birçok şeyi yerli yerinde bulamadım. Kendimi de. Piknik'e uğrayıp bir kadeh votka içeyim dedim. Garson başıma dikildi. Sıcak yemeklerden ne yiyecekmişim? Saat daha 11.30. Neyse ki yaşlı, tanıdık bir garson araya girdi de adamı başımdan atabildim. Yaşlı garsonla karşılıklı birer cin içtik, eski günleri andık.

Eski günlerde Ankara'nın yalnız yaşanılmayacak bir kent olduğuna inanırdım. Bu yıl görüşüm değişti. Tam tersine, özellikle yalnız (dul ya da genç kız) birinin çok rahat yaşayacağı bir kent; geceleri, evlerde toplanılıyor. Dünya görüşüne, yaşam alışkanlıklarına göre bilinçle seçilmiş dostlarla keyifli geceler geçiriliyor. Tabii konular ciddi olduğundan gecenin keyfi ister istemez kaçabilir çoğu kere.

Bu akşam kentin üzerine çöken ve ev-içlerine sinen kirli havadan kaçmak için tek başıma bir yemek yemeye karar verdim. Nerede? Her yer dönerci, lahmacuncu... *Körfez*'in badanası ve bakımı benim bıraktığım 1967 yılında kalmış, sofra örtüleri de.

En iyisi Mülkiyeliler Birliği'ne gitmek. Belki tanıdıklara da rastlarım.

Lokantada bir tek kadın yok. Geniş masalar, çok yüksek sesle konuşan adamlarla dolu. İstanbul'daki İktisatçılar Birliği gibi

burası da kasaba-kahvesiyle geceyarısı-otobüsü mola merkezi arası bir yer.

Ama garsonum oldukça sevimli. Kendiliğinden bir mandalina soyup getiriyor, gülümsüyor, abanmadan ilgileniyor.

Dergileri karıştırırken genç biri girdi lokantaya. 20'lerinde görünüyor. Sarışın, uygar yüzlü. Tek boş masa benim karşımdaki. Oraya oturdu. Rakısını söyledi, birkaç da meze. Bana bakıyor gibi olmamak için camdan dışarıyı, düpedüz karanlığı gözlüyor. Yalnızlığa alışık.

Birara gözgoze geldik. Gülümsedik birbirimize. Son kadehi onun masasında içmeye karar verdim ve garsonun bana yakıştırdığı yüksek puanı geri alması olasılığını boşvererek masasına iliştim.

Yabancı bir ülkede okuyormuş. Yurda yeni dönmüş. Daha iş bulamamış. Ana-babasının yanında kaldığından akşamları çok sıkılıyormuş.

— Yani evden kaçmak için geldim buraya, dedi.

— Ben de.

Birara kalktım.

— Tuvalete götürmemi istemezsiniz herhalde, dedi. Ama dönüştü bir kadeh rakımı içmez miydiniz?

Bu çocuk kendini böyle yetiştirmeyi nasıl, kimden öğrenmiş? Kaç yaşında erkekleşmiş, böyle olgun bir erkek olmuş acaba?

Ne iş yaptığımızı, kim olduğumuzu bile sormadık birbirimize. Ayrılırken aklıma geldi:

— Adınız neydi sizin?

— İnanmayacaksınız, diye güldü, ama gerçekten Ayhan Işık.

Bizim kuşağın yitikleri, yitiş süresi içinde toplumun o andaki bütün kabalıklarını, basmakalıp değer yargılarını, kalıplaşmış baskılarını göğüslediler. Ama demek hâlâ bir çılgınlık tohumu taşıyorlar; türdeşlerini gördükleri anda hiçbir engel sindiremiyor onları. Hemen masaları birleştiriyorlar, dış dünyaya karşı bir cephe oluşturunuyorlar.

Hırpalanma sıramı devrettiğim Ayhan Işık, zehir gibi Ankara gecesinde umutlu bir parıltı olarak yer etti belleğimde. Tek üzüldüğüm; gecenin ve anının büyüsunü yitirmemek için masadan erken kalkmak yüreksizliğini göstermem.

11 Mart

Aşağıda, son aylarda okuduğum şiir kitaplarından, dergilerden izlediğim genç şairlerden kimi alıntılar bulacaksınız. Dizeleri aktardığım bu ünlü-ünsüz şairlerin adlarını vermeyi gereksiz buldum, çünkü bu bir eleştiri değil, bir saptama yazısı. Genç kuşak şairlerinin bir bölümü, iyi ki zaman zaman aşırı bir duygusallığa varan bu duyarlığa yüz vermiyorlar. Aşağıda alıntılanan şairlerden bazılarıysa bu duygusallıktan özel bir ses yaratma çabasında: Bir tür *naive* ses. Okur, özellikle yaz başında çıkan dergilere (*Gösteri*, *Yazko Edebiyat* vb) bir gözetip verdiğim örneklerin benzerlerini bulsa, sonra hep birlikte bu konu üstünde düşünssek.

Bilmem ki bu yaşımda ne oluyor bana / içimde ince ince bir çocuk ağlaması.

Görünmez iplerinde çocuk / İçimdeki kuklaların / Tıtır tıtır koşuyor / Senin minicik varlığın

Ne zaman biraz karanlık olsa ortalık / Bir korku kaplar içimi / çocukluğumdan kalma

Dualar okumayın / Yüreğim uyanacak / Anacığım / Dualar okumayın.

Orda geçen çocukluk / Günlerim ki tüm yokluk / Duyulur belki hıçkırıklarım / Odalarda bugün de boşuk boşuk

Ya neden hep ağladı / Çiçeklere kardeş yıllarım / Neden hep ah çekmek ister canım

Uç uç böcekleri gibi uçup gitti bir sabah / Göçmen kuşlara sordum bahar yelleri eserken

Kimi yaşlar çocukların dört yapraklı yoncasıdır / Bozkır akşamlarının yıldızlarınca uzak / Eski bir çocuk için miladidir tutkuların

O zamanlar henüz küçük bir çocuktum / Kurumuş ağaçları sulayacak çağdaydım.

Günlük güneşlikse mavi yaz göğü / Al götür beni unutulmuş
çocukluğuma

Abeceye başlamanın heyecanı kadar / bir cigara yakmayı se-
viyorum

Anamın fileleri ağırdır, ayakları sayrı / resimlerine Türkçe öğ-
rettim.

Bir çocuk resmini çiziyordu çöpadamın / tetikte, ürkek avuçları
bir başkasının/ sunmaya, eksik kalırsa diye yüreğini.

Oysa teleklerine / Özenle binbir renkli / İşaretler koymuştum /
Kuşlardı gök mavisi / ılık deniz sıcak kum.

Ve nasıl horlanıp geçildiyse ölü gülüşlerle yıllar boyu / çocuk-
ken kır şarkısı söyler gibi ağlamanın sevinci / ağlamak istiyorum
yeniden uçan kitapları okuyarak

Öyle kederliyim ki bugün / Her şeyi unutup / ağlamak istiy-
rum sevgilim / Bir çocuk gibi / İçimi çeke çeke / Gömüp başımı
göğsüne

— Sevgilim ne olurdu / bu sevda hiç büyümeseydi? / ah ne olur-
du, bu dünya / çocuklar gibi sevmeye izin verseydi

Sen hırçın / bir çocuğa benzeyen / doğayı anlat / doğayı anlat /
kuşları, çiçekleri / uzak dağ doruklarını

Küçük bir kenttir çocuklar yürekleriniz / küçük bir akvaryum-
dur çocuklar yürekleriniz.

Büyüdükçe yaşamı da büyütüyor çocuklar / günün ilk rengi
kadar duru, o kadar maviye dost

Yüce bir dağ olsam / Kentlerin yanı başında / Bağıma bassam
yalnızları / Çocuklar gülsün diye.

Bu dizelerde, çocukluğunu ve gençliğini yeterince yaşayamamış bir kuşağın duygusal yapısı açığa çıkıyor sanırım. Zaman zaman Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah*'ını, zaman zaman Cahit Sıtkı ile Ziya Osman'ın içdünyalarını anımsatan şiirler bunlar. Ne var ki hece'den devralınan bir sesle birleşince humordan yoksun, içli, hatta melodramatik bir havaya bürünüyorlar. Görüyoruz, apayrı dünya görüşlerini paylaşan şairler bile sık sık ve bir ağızdan, çiçekler, böcekler, kır görünümüleriyle donatıyorlar şiirlerini.

Çocukluk, yitmiş, bir daha geri gelmeyecek bir altın çağı, "kaygılardan azade" bir dönemi çağrıştırıyor. Türlü baskılar sonucu ertelenmiş bir gençlik dönemine duyulan nostaljiyi.

Bazan da çocuk, genç bir babanın görüşmecisi sıfatıyla yer alıyor parmaklıkların beri yanında; o zaman da ezilenlerin, hırpalananların, bugünün mutsuzlarının, ama umudunu yitirmeyenlerin ve geleceğin mutlu toplumlarının temsilcisi oluyor.

Yalnız her iki konumda da çocuk, temizin, el değmemişin, umudun bir simgesi. Burada yeni bir sorunla karşılaşyoruz. Şiirde hangi dünya görüşü savunulursa savunulsun, şair, dünyayı çocuğun gözünden görmeye, birinci tekil kişi ağzından anlatmaya kalkıştı mı, bir anlamda çocuklaştı mı, dili de, deyişi de, imgeleri de çocuklaşıyor, dümdüzleşiyor. Peki böylesine suluboya bir evrende kavga şiiri nasıl yapılabilir. Teslimiyetçi bir dille şiirde kavga verilebilir mi? Dahası: dünün çocuğuyla yarının çocuğu arasında bağlantı kurmaya çalışan şair bugün için gerekli ergenliği elden kaçırmıyor mu? Şiirin ergenleşmekte direnmesinin sakıncaları neler olabilir?

24 Mart

Demir Özlü'den üç ay kadar önce aldığım ve belki de içimden durmadan "Haklısın" diyerek okuduğum için bir türlü nasıl yanıtlayacağımı kestiremediğim mektup sık sık kafamı kurcalıyor. Demir Özlü, ülkesinden nicedir uzakta (en azından kilometreler açısından) ama daha da önemlisi, dilinden ve çevresinden uzakta kalan bir yazar kimliğiyle günümüz edebiyatının ve

edebiyat çevresinin serin, özeleştiriyeye açık bir değerlendirmesini yapıyor mektubunda. Yavşak değerlendirmelerin yaygın olduğu yabancı bir ülkede, bizim yaptığımız edebiyatın özgünlüğünü daha da derinden kavradığını söylüyor. Mektubun özellikle şu bölümünü okurlarla paylaşmadan edemezdim, umarım Demir kusuruma bakmaz:

“Benim dört yıl sonra Türk edebiyat yaşamına bakışım şöyle: Çok eski, çeşitli, farklı aşamalardan geçmiş, eski dönemi çok güçlü, yeni dönemleri de oldukça özgün olan kültürümüzü birbirine bağlayıp –eklemlene diyorlar ya– yorumlayıp felsefel ve kültürel, üst düzeyde bir edebiyat ortamı yaratamamışız. Derin bir eksiklik. Güncel edebiyat ortamımız da bu açıdan ve bir düşünce ve kültür ortamı olarak oldukça feci. Fakat edebiyatımız sadece ve sadece özgün ve parlak ‘yaratıcılar’ eliyle yürüyor. Özgünlük ve parıltı orada. Bunlar da bir avuç. Onları destekleyen kültürel ve düşünsel bir ortam da yok.”

Mektup iki çeviriyi birden yürütmeye çalıştığım bir dönemde geldi, ne yazık ki bu dönem (birazdan sıralayacağım nedenler yüzünden) sona ermedi daha. Çevirilerden biri, Amerikalı dostum Robert Finn’in doktora tezi: *İlk Dönem Türk Romanı*; öbürü, İngiliz yazar John Berger’in ünlü romanı: *G. Robert*’ın tezi, tam anlamıyla bilimsel bir tez olmaktan öte özgün bakışı, şaşırtıcı saptamalarıyla zaman zaman yaratıcılık katına yükseliyor. Berger’in romanı da yaratıcılığa fazla bel bağlamayan bir denemecinin, bir edebiyatçının, bilimi asla ikinci plana atmayan bir yapısı.

“Şimdi bunda ne var?” demeyin. Öyle çok şey var ki... Demir Özlü’nün sözünü ettiği felsefel ve kültürel, üst düzeyde bir edebiyat ortamını yaratamamış olmamızın sıkıntıları, çağcıl yapıtları çevirirken iyiden iyiye duyuluyor. Poe’yu, Lewis Carrol’u, hatta Virginia Woolf’u çevirmek bile bu kadar güç değildi. Başka bir dünyayı, başka bir dönemi dilimize aktarırken, o dünya konusunda bilgili olmak, yazarın içdünyası üstüne titiz bir çalışma yapmak yetiyordu. Birazcık zorlansanız da, uzun boylu düşündükten sonra, karşılanması güç kimi sözcüğün

Türkçedeki karşılığını bulabiliyordunuz. Oysa bilimle edebiyatın içiçe işlediği, birbirinden taze kan aldığı yaşıt bir dünyanın yazarını çevirirken Türkçede bilim diliyle günlük konuşma dili arasında kesin bir seçme yapmak gerekiyor. Nasıl yapacaksınız bu seçmeyi? Kesintisiz bir kültür ortamında yetişmiş bir yazarın, o toplumda artık günlük konuşmalara sinmiş bilimsel dili, bizim bu tür ortamdan yoksun edebiyatımızda çok yabancı kalıyor; yazarın, okura tepeden baktığı izlenimini uyandırıyor. Çevirdiğiniz yazar, okura hiç de tepeden bakmıyorsa, onu bir eşiti olarak görüyorsa, ne yapacaksınız? İlk akla gelen, yapıtın bilimsel özünü sulandırıp dilin tadına, bildik deyişlerin garanti belgesine sığınmak. Ne var ki meslek onuru, edebiyat sevgisi zaten baştan engeller böylesi bir tutumu. Ne yaparsınız peki? Yazarı olduğu gibi aktarma adına, okura biraz çetrefil gelen kavramları kullanmada diretirsiniz, varsın yabancı gelsin. İyi ama o zaman da ortaya bilimsel kavramlarla süslü bir edebiyat yapıtı çıkıyor. Bu da yazara ihanet değil mi? Bir bütünden bir yamalı bohça çıkartmaya kimin hakkı var?

Konunun okur açısından taşıdığı önem ayrı. Baştan beri bir edebiyat yapıtının erdemleri arasında su gibi okunması, bir solukta bitirilmesi gibi ölçütler yaygındır edebiyat ortamımızda. Öyle ki okur, bir solukta bitiremediği edebiyat yapıtından kuşkulandır, ikirciklenir. Ne yazık ki geniş okur kitlesi için edebiyat, yalnızca içtenlik, sıcaklık, sevgi gibi öğelerle ayakta kalabilir bir sanattır. Bilimsel sözcüklerle kavramlar bu öğeleri çarpıtan ayırıkotlardır ancak. Konumuz hep hüzdündür, ayrılıktır, aşktır.

Bu karmaşıklığa bir de dilimizin kendine özgü gelişimini katalım. Ta baştan beri dilimiz, taşıyamayacağı kadar ağır bir siyasal yükü kaldırmaya zorlanmış. Yabancı bir yazarı neden çekeceksiniz bu tartışmaya?

Çeviri uğraşı, özellikle bu sorunların tümüne açık olduğundan nankör bir uğraş. Anadilinizde yazarken kullanacağınız sözcük dilinizin ucundadır çünkü o sözcükle yaşanmış belli bir duyguyu ancak o sözcükle anlatabileceğinize inanmışsınızdır, ama çeviride durum değişir. İki ay sonra gözden geçirdiğinizde bile, "Daha iyi karşılayabilirim şu sözcüğü", dersiniz; başkalarının çeviride bulabileceği aksamaları önce kendiniz

bulabilirsiniz. Sözkonusu süre on yılsa çevirinizi yeni basıma hazırlarken perişan olursunuz. Birtakım kavramlar bu arada oturmamış, birtakım sözcükler anlam değiştirmiştir; *istem* o anlamda kullanılmıyordur sözgelimi, *istenç* vardır onun yerine. Deneyim, savaşım, yaşantı, yaşam, ömür... Kendi ürününüzü verirken dilinizin ucuna gelen bu sözcükler, yabancı bir ürünle becelleştiginizde rastgelelikleriyle ürkütücü olmaya başlarlar. Tutarlı bir dil kurmak istiyorsanız tabii.

Demir Özlü şöyle bağlıyor mektubunu: *“Biz ortam olarak düşünsel alanda ya da sorunları kültürel değerlendirme alanında –kendi geleneksel kültürümüzden gelen derinlikler hariç– oldukça zaaflar taşıyoruz. Fakat bireysel yaratma açısından asla değil. Çok yetenekli ve parlakız bu alanda.”*

Yetenekliliğimiz ayrıca tartışılabilir, ama parlaklığımızı sanırım hem dilimizin bulaşğını-çamaşırını yıkamaya, çöplerini dökmeye, onu ütölemeye ayırdığımız zamana, bir gün gelecek yeteneklerin yolunu açmaya ayırdığımız zamana, bu uğurda sürekli sancı çekmemize borçluyuz. Parlıtuya binde bir fırsat veren bir donukluğa.

11 Mayıs

Bırakalım son yılların modası okurla iletişimi, yazarlar ve eleştirmenler seslerini gönüllerince ve yeterince yükseltiyorlar mı? Edebiyat yaşamımızın atardamarı sayılagelen dergilere bir gözetinca bu soruyu, “Evet,” diye yanıtlamak galiba olanaksız. Yıllar yılı uygulanan dış baskılar öyle bir boyuta varmış ki düşüncemizle sesimiz arasına enikonu bir uzaklık yerleşmiş. Bu uzaklık, bir otosansür mekanizmasıyla yansıyor yazılara. Belki sıkı-fıkı ilişkilere, komşuluk geleneğine dayalı bir toplumda yetişmemizin sonucu bu; belli bir kültür düzeyine, belli bir bilinç düzeyine vardıktan sonra da kişinin üstünden kolaylıkla atamadığı bir alışkanlık olsa gerek.

Tutalım ki bir eleştiri yazacaksınız. Önünüze dikilen engeller hiç de küçümsenir gibi değildir. Önce eşi-dostu incitmemeye çalışacaksınız. Dostunuzun bir yapıtını sevmezseniz o konudan hiç söz etmeyeceksiniz daha iyi. Nasıl olsa başka bir yazınızda ondan ‘Falanca’, yapıtından ‘X’ diye söz açma kaytarmacası yardımınıza koşacaktır. Yine tutalım ki dostunuzun yeni yapıtını gerçekten çok sevdiniz. Bu kere de “Onun üstüne hep olumlu şeyler yazdım, acaba bir kere daha yazarsam yan tutmuş gibi mi olurum?” sorusu gündeme gelecektir.

Hele kendiniz de yazarsanız, bu engellere yenileri eklenecektir. Ülkemizde bir yazarın meslektaşlarını yermesi ayıp karşılanır. Hele kadın bir yazarsanız, zinhar kadın bir yazarı eleştiremezsiniz. Eleştirirseniz, onu çekemediğiniz, kışkırdığınız anlamına gelir. Her yazarın ayrı, başka bir yazar olduğu, aksi halde zaten yazar sayılamayacağı, dolayısıyla ulaşılacak ortak bir yazış biçimi, varılacak ortak bir hedef olamayacağı gün gibi ortadayken nedense bu konuda tutucu bir mahalle topluluğunun üyeleri gibi davranmaktan kaçınmayız. Düşüncelerimizi açık seçik ortaya koymak yerine fiskos etmeyi yeğleriz.

“Elalem ne der?” mahalleliğinin yanısıra ikinci bir kaygı da ilk bakışta haklı görünen bir sorudan kaynaklanır: “Canım şurada kaç kişiyiz? Durup dururken bu işe emek vermiş birini neden harcıyayım? Ayrıca yazımı kaç kişi okur zaten?” Ülkemizde edebiyat-sanat, gerçekten de bilmemkaçıncı plana itilmiş alanlardır, bizim de bu itip kakma çorbasında tuzumuzun olmasını istemememiz ilk bakışta anlaşılabilir. Ama ya son bakışta?

İşte bu son bakış, tatsız bir gerçeği seriyor gözler önüne. Bakıyoruz, edebiyatçılarımız tek tek kendi çizgilerinde ilerlerken, hatta yeni birtakım değerler sökün ederken, edebiyatımız genel bir çöküntü içinde. “Ben kimseye ilişmezsem kimse de bana ilişmez” türünden bir varolmama, yan tutmama, hep birlikte koruma ve korunma süreci yaşıyoruz. Yazarlarımızın çoğu inceleme yazıları yazmıyorlar, yalnızca kendi ürünlerinin hangi koşullarda, ne amaçla üretildiğini sayıp dökerek bir anlamda “abesle iştigal” ediyorlar. Oysa bir yazar, yetkin bir yazarsa yaptığına inanır; eleştirmenden beklediği, övgü ya da onay değil, tartışmadır. Artniyetli bir eleştirmenin sıcratı toz-toprak,

onun kurduğu mimariye dokunmaz bile. Ama bu, yetkin bir yazarın bütün eleştirilere kulak tıkayıp kendini yücelteceği, dar sınırlı, bencil bir dünyaya hapsolacağı anlamına gelmez elbet. Bazan dürüst bir eleştiri, bir sürü sıradan övgüden çok daha önemli bir kendini-gözden-geçirme yolu açabilir yazara. Her yergiye küsen, her övgüyü benimseyen yazar, karşısındaki okur ya da eleştirmenin de kendine özgü bir dünya ve sanat görüşü olabileceği gerçeğini yadsıyor demektir.

Diyelim ki Yaşar Kemal, Adalet Ağaoğlu, Ferit Edgü, Edip Cansever, Ayla Kutlu, Refik Durbaş ve Ahmet Ada birer yapıt verdiler son günlerde. Şimdi Adnan Benk'in, Fethi Naci'nin, Atilla Özkırımlı'nın, Mehmet H. Doğan'ın, Füsün Akatlı'nın ve Muzaffer Uyguner'in bu yapıtları toptancı bir tutumla övmeleri, alkışlamaları nasıl beklenebilir? Bir yazarın ülkesi edebiyatı içindeki yerini, onu benimseyenler kadar benimsemeyenler de belirlemez mi? Bir eleştirmenin edebiyattaki yerini, eleştirmeye değer bulduğu yapıtlara bütüncül bakışı nasıl belirliyorsa. Ne yazık ki eleştirmenlerimizin çoğu da—okurların çoğu gibi— özel çizgileri birbirini tutmayan yazarları toptan beğenme eğiliminde. Tabii bu arada silinen ayrımlar ve ayrımcıklar, bulanıklığı iyiden iyiye artırıyor.

Bu bulanıklık herkesin canını sıkıyor olmalı ki her on yılda bir topluca bir deha aramaya başlıyoruz. Başka bir yazımda da belirttiğim gibi, yeni peygamberin ümmi olması, halktan gelmesi yeğlenme nedeni olabilir. Ayrıca yeni mesih, kuşkuyu da yedeğinde getirdiğinden durgun piyasayı bir süre canlı tutacaktır: Ya ileride umulduğu gibi çıkmazsa?

Bu sonuncu tehlikeli eğilimin en canlı örneğini Latife Tekin ve Orhan Pamuk'u bilek güreşine çağıran yazılarda görüyoruz. Sanki ikisinden birinin başpehlivan olması şart. (Latife Tekin'in gerçekten parlak, ama bana zanaat açısından hiç de inandırıcı gelmeyen, sevilme telaşındaki bezekli yazarlığını, Orhan Pamuk'un süssüz, ama inandırıcı, sabırlı yazarlığıyla karşılaştırmak herhalde ancak bizim ülkemizde rastlanır bir eğilim.) Peki neden ikisi de birbirinden merdâne olmasın? Gönlümüzdeki tahta da bir tek aday mı var?

Her on yılda bir, geçmişten bu yana süregelen edebiyatı alışıya ediyoruz. Köklerimizi, bizi yönlendiren ustalarla dünyadan aldığımız yeni, çeşitli etkilerin varlığını unutup her yeni olayı ani bir patlamaya yoruyoruz: “Aranan kan bulunmuştur, ilgililenlere teşekkür ederiz.”

İşin kötüsü on yılda bir keşfedilen taze kanlar, bir zaman sonra depolarda biriken kan şişelerinin arasına atılacaklarının bilincindeler.

26 Mayıs

Kendime arasıra uyguladığım bir sınav (gündökümü okurları artık alışmışlardır); bir zaman bağlı olduğum değerlerin yerli yerinde durup durmadığını sınamak. Televizyonda *Scaramouche*’u izleyerek eski-salaklığımın ipuçlarını kestirmeye çalışacağım.

Geçen yıl Ali Koçman’la Divan Otel’de buluşup bir öğle yemeği yediğimiz günden beri aklımda bu sınav. Ali ile ablası Okşan, ilk gençliğimin deniz-arkadaşları’ydılar. Denizi sevmeyenler bu dostluğun gelip geçici de olsa ne büyük önem taşıdığını bilmezler. Yazlarımızın en güzellerini o dönemde Tarabya deniz hamamında geçirdik, çocukluğumuzun tadını doyasıya çıkardık birlikte. Sonraları görüşemedik pek, Okşan, Amerika’ya gitti. Ali, ünlü bir işadamı oldu, sanata ve edebiyata düşkün bir işadamı kimliğiyle âlemi dehşetlere düşürdü, alanında bir tür-başlatıcı sayıldı. Arasıra bir yerlerde karşılaştığımızda zeki bakışı, hınzır nükteleriyle beni canevimden vurmaktan geri kalmadı, ama Divan Otel’deki yemek başka; uzun süre birarada olacağız çünkü. Acaba eski keyfi yaşayabilecek miyiz? Yoksa dünya görüşlerimiz arasındaki ayrımlar gölgeleyecek mi o günleri?

Hayır, hiç gölgelemedi. Otellerimizi tepeleme dolduran ve kendimi neredeyse ırkçılıkla suçlamama yolaçan Arap turistler ve çocukları da gölgelemedi günü. Umurumuzda değiller. Ali’yi tanıyan ünlü iş adamlarının-kadınlarının bize garip garip bakmalarına da aldırıyoruz. Aldırdığımız tek şey, böyle lüks

bir mekânda bile patlıcan salatasıyla barbunya pilakisinin aynı servis tabağında getirilmesi; çevresinde koşuşturan garsonların Ali'nin içki içmediğini bir türlü anlamayıp zorla şarap tattırma-da, konyak getirmede diretmeleri. Gülüyoruz.

— Bir dinazorlaşma süreci yaşıyoruz biz, diyor Ali. Gitgide yabancı düşünüyoruz bu topluma. Benim çevremi, birlikte bulunmak zorunda olduğum kişileri tanıyorsun zaten. Sen ne yapıyorsun anlatsana. Biraz dedikodu ver hadi sizin cepheden.

— Pek fazla sokağa çıkmıyorum. Gittiğim yerlerden hoşlanmıyorum. Birşeyler bozulmuş gibi. Ne gibisi, düpedüz bozulmuş. Gittikçe daha çok içime ya da evime kapanıyorum galiba. Yalnızlığı öğrenmeye çalışıyorum. Oldukça güç, doğduğumdan beri evliyim sanki. Kendime özgür olma fırsatını hiç vermemişim, şimdi kırkımdan sonra bir anda nasıl özgürleşirim? İstemediğim kadar çok yazıyorum, belki bu yüzden, yani yazarken özgürleştiğim için. Sen ne yapıyorsun? Gazetelerden izliyorum, ama aslında hoşnut musun?

— Demin dedin ya, bizim gibi çılgınlık tohumu taşıyan kişiler belli bir sıkı düzeni yürütmek zorundalar. Hoşnut değilim belki ama bu hayatı seçtim, ustalıkla yürütmek istiyorum.

Ali'yi ünlü işadamlarımızın yanında gözlerimin önüne getirmeye çalışıyorum; olmuyor bir türlü.

Bir süre siyasadın, ekonomiden, çıkmazlardan, endişelerden konuştuktan sonra yine geçmişe dönüyoruz. Loş salonun dışında nefis bir güneş var.

İşte bir haber:

— Kendime bir ev arıyorum. Buralarda. Her yere yürüme uzaklığında olsun. Bari taksi parasından kurtulayım.

— Yalçın Pekşen'le yaptığınız konuşmayı okudum, diyor Ali. İnan, yazıların karşılığında aldığın telif ücretini görünce çok şaşırdım. Sizin sorunlarınızı yakından bilmiyorum tabii, ama bak, sağı-solu bırakalım şimdi, temel bir sorun var ortada: Geçenlerde ünlü bir yazarımızın son kitabını aldım, bir de baktım hepsi eski öyküler, bir-iki tane yeni öykü ekleyip yeni bir kitap yapmış. Diyeceğim çalmak, yalnızca işadamlarına özgü bir tavır değil sandığın gibi.

— Biliyorum, topluca bir çürüme döneminden geçiyoruz.

— Bana da Ayaspaşa güneşi alan eski bir İstanbul evi gerek, diyor Ali. *Feelings* şarkısını hatırlar mısın? Bir yaz boyu dilimizden düşmemiştii.

— Ama şimdi o şarkıyı duyar duymaz hesap istemek gerekiyormuş. Arkasından *Valencia* geliyormuş, derken kasap havası ve arabesk.

— Peki bu fırtınada sizin kesim nasıl yetiştiriyor çocuklarını? Bizimkiler çok başarılı bu konuda. Kızları-oğulları yabancı ülkelerde bursla okuyor, cep harçlıklarını boş zamanlarında çalışarak kazanıyorlar. En yeni teknolojik bilgilerden haberi oluyorlar, hayatla da içli-dışlı hepsi. Yurda döndüler mi oturacakları genel müdür ya da koordinatör masasını tam anlamıyla dolduracak şekilde. En yeni sol ideolojileri de biliyorlar tabii.

— Biz verdiklerimizin yeterli olacağını, ileride ezilmeyeceklerini ummaya çalışıyoruz çocuklarımızın.

— *Scaramouche*'u hatırlıyor musun? diye gülüyor Ali karamsarlığımı dağıtarak. .. Okşan'la sen o yıl Stewart Granger'a âşık olmuştunuz. Nasıl tutturmuştun hatırlasana, "Ali git, Sariyer sinemasından *Scaramouche*'un bir posterini çal," diye. Ben de bir gece bisikletle gidip çalmıştım posteri.

Evet evet. Ne büyük bir densizlik, diye düşünüyorum. Ne hakla? Ali'nin o günlerde de posteri satın alabilecek parası vardı, sinema sahibinden isteyecek inceliği de. Neden zorlamışım ki?

Ali, cin gibi gülüyor:

— Sakın sitem ediyorum sanma. İyi ki tutturmuşsun. Hayatım boyunca çaldığım tek şeydi. Unutamadığım bir serüven.

Bugün filmi bir daha izlerken, bön suratlı Stewart Granger'a değil, *Scaramouche*'ta simgelenen söz vermeye, vefaya, şövalye ruhuna âşık olduğumu kavıyorum. Soyu tükenmeye yüz tutmuş dinazorlara, kişiliklerinde, yaşamalarında tutarlı kalmayı başaran geniş ciğerli insanlara. Dipleri ve dorukları tanıyanlara.

28 Mayıs

Bu gece, televizyonda Kenan Evren'in Aydınlar Dilekçesi'ni imzalayanları vatan hainliğiyle suçlayan konuşmasını dinledim.

Şöyle sorular geldi aklıma: Çok mu yazıyorum? Yani belli konularda yoğunlaşmam daha doğru mu olur? Hemen arkasından da: Az mı yazıyorum?

4 Haziran

Geçenlerde, 1971'de yazdığım "Yusuf ile Zeliha" adlı öyküyü eleştirel bir gözle incelerken bir bölümde duraladım: "*Alt katlardan birinde genç bir ana akşama hazırlanıyordu besbelli. Kızarttığı kabakların cızırtısını bastırıyordu türküsü. Dudaklarında mutlu bir gülümseme olmalı.*" Ama öykünün genel havası hiç de öyle değil. Sürdürüyorum okumayı: "*Oysa Zeliha'nın karşısındaki şu cam, bir sarmaşığı sevmek, uzaktaki bir denize gözetmek için değil, hepsini dışta tutmak için konmuştu sanki. Yaşamayla arasına girmiş korkunç bir engeldi.*" Öyküde, ana-babalarının çıkar ilişkilerine dayalı evliliğinin iki genç insanın içdünyalarını, hatta cinselliklerini nasıl kemirip bitirdiği anlatılıyor.

Cem Taylan, *Evrimdeki Estetik* adlı incelemesinde, Batılı kadın şairlerin geçmişteki acı serüvenlerini, zaman zaman intiharla sonuçlanan yaşamöykülerini irdelerken hep bir engel üstünde duruyor. Gerçi "intihar"ı apayrı bir olgu sayarak bir kenara ayırıyor, sanatsal yetkinlikte bir ölçüt olarak ortaya sürmüyor, ama bu eylemin, o dönem kadın yazarının, o dönem kadınının dışa kapalı dünyasında gitgide yalnızlaşması, itilmişliği, yalıtılmışlığıyla bağlantılarını aramaktan da geri durmuyor. Yüzyılın başında yaşayan kadın yazar, hiç kuşkusuz yaşadığı toplumda kişisel görüşleriyle olayların gidişinde söz sahibi olmak isteyecek kadar sorumludur, buna hazırlıklıdır da ne var ki yaşamın arenasına çıkması olanaklıdır. Savaşlar kapısına dayanmışken o her türlü cephenin gerisinde acı çekmekten başka birşey yapamaz. Dış dünyadan ona ulaşan seslerse cılızdır, tek-tüktür. Bu durumda...

Kimi ünlü kadın yazar bu durumda takma bir erkek adı benimseyerek toplumca kabullenmeyi umar. Bu yazarlar en az erkekler kadar bilgili, bilinçli olduklarını kanıtlamak için top-

luma ve ilişkilere değgin görüşlerini “cinsiyet-üstü bir aydın” diliyle açığa vururlar. Kendi özel dünyalarını saklı tutarak ortak dış-dünyada bir yer edinmeye çalışırlar. Zaten savaş, kıtlık, kıyım gibi konular, cinslerarası farklılığı ilk bakışta yok gösteren ortaklaşa, insanca konulardır.

Bazı kadın yazarlarsa her şeyi göze alıp “itirafçı”, içdünyalarını açıklayıcı bir yol seçerler. Zekâlarını cömertçe kullanıp yazılarında buruk bir alaycılığa bolca yer vererek haklarını kısıtlayan topluma, sevgilide ya da kocada somutlanan erkek’e ince, üstü örtülü sitemler yağdırırlar. Zamanla kendi “kızkardeşleri”yle dertleşmeye yönelir yazıları, nevi şahsına münhasır olmakta düğümlenir. Genişletmeye bunca çabaladıkları içdünya bir anlamda yine daralmış, yine kısıtlanmıştır. Bu iletişim engelini kendince aşmanın çıkar yolunu bulamayan yüzyıl kavşağındaki Batılı kadın yazarlar, ola ki, kavuşma umudu göremedikleri bir bütüncüllüğü kendi elleriyle sağlama adına intiharı seçmişlerdir.

İletişim engellerinin başında evrensel beylik kalıplar, inançlar geliyor. Sözelimi kadın sevecendir, erkek yiğit; kadın edilgendir, erkek etkin; kadın yaşamı götüren, sürdürendir, erkekse yaşamı yapan. Burada bir ayraç açarak sözcüklere dişil ve eril tanımlar (*article*) yakıştıran batı dillerinden örnekler verebiliriz. Batı dillerinde *sabır*, *erdem*, *süreklilik*, *direnç* gibi uzun vadeli kavramların dişil tanımlarla anıldığını görüyoruz. (Bu arada kişilik zaafı, oynaklık, döneklık imleyen sözcüklerin de!) *Ataklık*, *girişkenlik* imgeleyen sözcüklerin çoğuysa eril tanımlarla kullanılıyor. Hazır bu ayracı açmışken edebiyat türlerinin tanımlarını da unutmayalım. Romandan başlayalım. Almancası *der Roman*, Fransızcası *le Roman*, İtalyancası *il Romanzo*, ama İspanyolcada *la Novela* ve *la Ficción*’la bir dişilik yükleniyor romana. Öykü, Almancada *die Geschichte*, Fransızcada dişil *l’Histoire*, İtalyancada *la Novella*’yken İspanyolcada *la Narracion* ile *el Cuento* arasında bocalıyor. Bu bocalamada öyküleme ve anlatı sanatlarının doğuş biçiminin payı da büyük olsa gerek. Şiir Batı dillerinde dişil bir sözcük, yalnız Almancada cinsiyetsiz; *das Gedicht*. Bu tanımlar, halkların bu türlerden bek-

lentilerinin ipuçlarını verdiği için dilbilimcileri olduğu kadar toplumbilimcileri de ilgilendirse gerek.

Günümüz İngiliz yazarlarından Margaret Drabble, dilin çağdaş kadın yazara hazırladığı tuzaklardan söz etmişti bir konuşmasında. Kadınların baştan beri resmi tümceler yerine kısa kısa, kopuk bir anlatım tarzını benimsediklerini, bol bol soru, ayraç, tire kullandıklarını, tümceyi sonlandıran buyurgan nokta yerine, sorulara açık, bitimsiz üç noktayı yeğlediklerini belirtmişti.

Bir başka tuzak da, yaygınlaşmış erkek jargonu. Bir aşkı, bir cinsel deneyimi, bir aybaşı olma durumunu, bir doğumu, bir kürtaji *kendince* anlatmak isteyen çağdaş kadın yazar, ya Mailer, Miller, Kerouac gibi erkekler dünyası yazarlarınca yaygınlaştırılmış bayağı kabadayı jargonunu kullanacak, 'düzmek', 'yarık', 'fışkırtmak' gibi sözcüklere başvuracak ya da 'rahim', 'döl yatağı', 'penis', 'orgazm' gibi tıp alanında kalan yaşamsız sözcüklerle yetinecek. Kendi kuracağı estetiğin bir öncesi yok çünkü.

Buradan, John Berger'ın *Bir Kadınlık Durumu* başlıklı roman bölümüne geliyoruz:

"O zamana kadar (yüzyıl başı, T.U.) kadın olarak doğmak, erkeğin gözetimi altında, bağışlanmış, sınırlı bir ortamda doğmak demektir. Kadının varlığı da böylesi bir vesayet altında ve kısıtlı bir hücrede yaşama becerisinin bir tortusu olarak geliyordu. Bu hücreyi varlığıyla donatıyordu; kendisine daha sevimli gelmesi için değil, başkalarını içeri girmeye kandırmak umuduyla. Çocukluk yıllarından başlayarak benliğini sürekli gözaltında tutması öğretilmişti ona, buna inandırılmıştı. Böylece benliğindeki gözlemleyen ve gözlemlenen kendi kadın kimliğinin tamamlayıcı, ama apayrı iki ögesi sayagelmisti."

Günümüz kadın yazarlarının bir bölümü, korunmalı kadın imgesini yıkmak için savaş verirken, bu savaşta özellikle tabu sayılan cinselliği ön plana alırken itiraflık geleneğini sürdürüyorlar. Günümüzde bu tür itirafların yepyeni bir piyasa oluşturduğunu umursamıyorlar. Jong'da, French'de, Brögger'de tek tek erkek hasımlardan yaratılma bir dünya görüyoruz.

Bütün sorunları cinsellikten kaynaklanan, başkaca bir amaca yönelmeyen bir içdünya. Bazı kadın yazarlarsa, kapkara kesilen ilişkileri yorumlamaya, erkekle birlik bir dünya kurma adına neler yapılacağını tasarlamaya çalışırken geçmişin trajik kalıtına fazlaca yaslanmamayı seçiyor, yeni anlamda bir varolmanın sorumluluklarını nasıl taşıyabileceklerine kafa yoruyorlar. İntihar etmiyorlar, azar azar ölüyorlar.

Yine kabak kızartmasına dönelim. Çetrefil sorunlar bazen çok basit bir soruda somutlanabilir. Kişi olarak dünyayla değişmeye, günü kovalamaya düşkün bir kadın yazarsanız öykünüze bugün de “kabak kızartmaktan mutluluk duyan bir ev kadını” koyar mısınız? Kendiniz kabak kızartmayı hâlâ sevseniz bile? Televizyonda her akşam karşınızda “İnanır mısınız, ben bulaşık yıkamayı seviyorum,” diyen, kocasının yemeği beş dakika geciktiği için telaşlara kapılan ve yeni model bir buzdolabının düt-dütüyle silkinip kendine dönen bir reklam kadın imgesi, “Hanım mutfakta, yağ tavada, afiyet olsun,” diye şıkır şıkır oynayan bir erkek imgesi varken?

Galiba şimdilik hiçbirimize afiyet olmasa yeter.

2 Temmuz

Başlangıçta gençlerin dilinde dolaşan bir sözcük, son aylarda öylesine yaygınlaştı ki, neredeyse yıllardır kullandığımız yerleşik bir kavram oldu çıktı: ENTEL. Bir sözcük bu kadar kısa bir süre içinde böylesine tutulmuşsa, toplumsal bir gerçeği –kıyısından köşesinden de olsa– aydınlatıyordur varsayımından yola çıkalım.

Sözcüğün son yarısının olmaması, ilk bakışta şirin bir kısaltmayı andırıyor: İbrahim yerine İbo, Şaziment yerine Şaziş demek gibi. Bu tür kısaltmalar, adları geçenlerin, yakından tanıdığımız, dahası sevdiğimiz kişiler olduğunu imler. Aynı mantık doğrultusunda ‘entel’in –sevgi payını bir yana atsak da– içimizden biri olduğu çıkıyor ortaya.

Yine de sonuçta *lektüel*’siz bir *entel*’le karşı karşıyayız, yani bir

eksiklik, bir yoksunluk, bir yarı-kalmışlıkla. O zaman da sözcüğün tınısında bir hafifseme, en azından bir gırgır seziyoruz. Belki de böyle bir sitem aracılığıyla entelektüel geçinenlerin aslında yarım-aydın oldukları belirtilmek isteniyor, kimbilir.

Gençlerin bazıları entel'lerle birlikte olmaktan gurur duyduklarını söylüyorlar, bazılarıysa entel'lere takılmamaktan bir ayrıcalık payı çıkarıyorlar. Bence ikisi de aynı kapıya çıkıyor. "En koyu dindarlar, tanrı tanımazlardır," demiş bir düşünür, "Tanrı'yla bu kadar tutturduklarına göre," diye eklemiştir.

Yine entel'e dönüyoruz. Ama entelektüel'e uğrayarak. Yıllardır bunca yazı-çiziye, bunca tartışmaya karşın tanımı bir türlü doğru dürüst yapılamayan entelektüel aslında kimdir?

Şakacı bir İngiliz şairden bir örnek:

"Sokaktaki adam –ki maalesef hayatın yaman bir gözlemcisidir / Entelektüel dendi mi aklına karısını aldatan bir erkek gelir."

Bizim toplumumuzdaki 'sokaktaki adam' bu kadar şakacı değil sanırım. O, bütün sorunlarının –kişisel ve toplumsal sorunların– çözümünü entelektüellerden beklemekte. Enflasyonun sorumluluğu entelektüeldedir, barışın dünya yüzüne yerleşmesinin sorumluluğu da, çevre kirliliğinininki de. Entelektüel dendi mi onun aklına pipolu, fularlı, gözlüklü, ropdöşambrlı, toplumdan kopuk, fildişi kulede yaşayan bir ukala gelir eminim. Bütün okumuş-yazmışları aydın kabul edemeyeceğimize göre toplumumuzdaki gerçek aydınların kaçta kaç bu imgeye oturmaktadır acaba?

İşin ilginç yanı, bazı gerçek entelektüellerin de bu imgenin etkisinde kalıp bu sıfatı yadsımaları. Bir örnek vermek gerekirse, gerçekten süzme bir entelektüel olan Can Yücel'in bir gazetede yayımlanan konuşmasını gösterebilirim. O konuşmada Yücel, onlardan biri olmadığını vurguluyor, lümpen kesimle içli-dışlı olmakla övünüyordu. Bu arada eğitimine ilişkin soruları geçiştirerek kültürünü de bir anlamda dışlıyordu. Kimbilir belki o da entel ile entelektüel'i birbirine karıştırmıştı.

Günlük konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla entel, burnumuzun dibinde yaşayan biri. Kendi ülkesinde üretilen sanat ve edebiyata kayıtsız, kendine bir değerler sistemi yaratmak, bir

içdünya kurmak çabası hiç mi hiç yok. Ama bu arada dış dünyanın sunacağı bütün tatları almaya, bütün adları şöyle bir ezberlemeye de hazır. Herhangi bir şenlik ya da festival oldu mu, kültür yoklamasından asla kaytarmayan uslu bir öğrenci. O yüzden de bestecilerden Wagner, Chopin ve Çaykovski'yi, şairlerden Nâzım Hikmet ile Rimbaud'yu, romancılardan Ahmet Hamdi Tanpınar ile Boris Vian'ı, ressamlardan Çallı İbrahim ve Breughel'i, yönetmenlerden Bergman ile Huston'u (boş zamanlarında Fassbinder'i de) eşit ölçüde sevebiliyor! Aynı günde bir Fellini filmi, bir bale gösterisi, bir resital izleyebiliyor, zaman kalırsa bir sergi geziyor. Bölük-pörçük izlenimleri özümsemeden kayda geçirmekte bire bir. Özümseme sorumluluğunu nasılsa entelektüellere yükleyecek.

Peki ben değilsem, sen değilsen, o değilse kim bu entelektüel, yüzünü gizleyerek aramızda dolaşan hain? Çünkü iki kişi biraraya geldik mi hep ondan yakınıyoruz: "Ah şu aydınlar..." Onları yermek için romanlar döktürüyoruz. Bu ikili konuşmalar başka başka kişiler aracılığıyla sonsuza kadar genişlediğine göre kim bu umacı?

Gençler, bir sözcük buluşturarak bu soruya yeni bir boyut getirdiler. *Entel*'in (sözcüğü, tellerini ta ötelere uzatabilen anlamında da alabiliriz) kim olduğunu belirlerken entelektüelden de kimliğini ortaya koymasını beklediklerini gösterdiler. Gerçek aydın olmayı yadsımak, yaşadıklarının, düşündüklerinin ve öğrendiklerinin hesabını vermekten kaytarmanın garantili ve yaranışlı bir yöntemi gibi görünüyor. Aydınlarımız sık sık halka çok şey borçlu olduklarını söylerler. Peki halk, bu ülkede aydın olmayı becerenlere karşı hiç mi borçlu değil? Neden popülizm, her köşede pusuda bekliyor bizi?

Asıl soruya geldik: Kim korkuyor o hain kurt entelektüelden? Marks mı, Brecht mi, Einstein mı, Mayakovski mi, Woolf mu, yoksa soruyu soran Edward Albee mi?

Yok canım, biz korkuyoruz.

20 Ağustos

Önyargılı olmayı hiçbirimiz kabul etmeyiz belki, ama şöyle bir yokladık mı kendimizi, acaba en açık görüşlü olanımız bile ufak-tefek önyargıların etkisinde değil mi? Özellikle yabancı uluslar hakkında. Önyargılı olmayı kendimize yediremesek de konuşma sırasında ne yapıp edip bir punduna getirir, “*Tek tük istisnalar dışında*” diye sözümona gerçekçi olduğumuzu belirttikten sonra başlarız yargılarımızı sıralamaya: İngilizler soğuktur, Amerikalılar budala ve çocuksudur, Almanlar kaba ve çalışkandır, Fransızlar küstahtırlar, ama sevişmeyi bilirler. Bulgarlar hoyrattır, Moskof acımasızdır vb. İyi ki İskandinavyalılar ve Afrikalılarla henüz ulusça bir önyargıya sahip olacak ölçüde alışverişimiz yok.

Şimdi ben de kişisel bir önyargıdan yola çıkarak okuru pek sevilen, pek tutulan bir yemek olan çiğköfte konusunda uyarmak istiyorum. “*Tek-tük istisna dışında*” da demeyeceğim, çünkü çiğköfte yiyip de keyifli bir gece geçirdiğimi hiç anımsamıyorum.

Bazı özel yemekler ulusların, daha doğrusu yörelerin özelliklerini tam olarak yansıtıyor, folklorun bir parçası olarak. Bakalım çiğköfte ne gibi özelliklerin bir göstergesi?

Çiğköfte yapma kararı, genellikle çok dostça geçen keyifli bir gecenin sonuna doğru verilir.

O gece topluca bir daha yaşanmak istenir, tatlara tat olarak gündeme bir de çiğköfte eklenir. Herkes başına neler geleceğinden habersizdir elbet.

Çiğköfteyi yoğuracak usta, genellikle erkektir. (Bakın, bu çok önemli, çünkü Güneydoğu yöremizde böyle özel yemeklerin, kebabların ve tatlıların aşçılığını evin erkeği yüklenir çoğu kere.)

Aşçımız kırk yılda bir dostlarını güzel bir yemekle ağırlayacağı için titizdir doğal olarak. Önce kasabın seçiminde tartışma çıkar. Çağrılıların her biri kendi kasabına güvenilebileceğini önerir ve tartışma, çiğköfteyi yapacak ustanın kasabının seçimi ister istemez kazanmasıyla son bulur. Ne de olsa bu işten en iyi o anlamaktadır, etin en yağsızını, bulgurun en incisini, biberin

en acısını o bilmektedir. Bütün bu maddelerin ayrı ayrı uzun tartışmalara yol açtığını belirtmek gereksiz.

Derken beklenen gece gelir çatar. Çiğköfte ustası, yamağıyla birlikte çıkagelir. Bu yamak, köftecinin hıh deycisidir bir anlamda. Mutfakta onun yanından ayrılmaz, mendiliyle sık sık onun terini siler, yeşillikleri ayıklar, yıkar, ufak tefek hizmetlere koşar, bu arada aşçının rakısını doldurur.

İlk tatsızlık, evin hanımı yedek bir yemek yapmışsa başgösterir. Dostların arasından çiğköfte sevmeyen, acılı yemekten hoşlanmayan birinin çıkması olasılığı, aşçının gururunu fena halde zedeler. Evin hanımı gerçi kusurunu örtmek için, “Canım, yiyen olmazsa dolaba kaldırırim,” falan der ama aşçıya yaramaz. Sonunda yemek çiğköfte sevmeyenlerin üzgün bakışları altında dolaba kalkar. Hiç kimse sesini çıkaramaz.

Bu arada konuklar, mutfığa gidip aşçıyı ziyaret etme konusunda kararsızdırlar. Gitseler, onu denetledikleri, işini doğru dürüst yapıp yapmadığına gözettilikleri anlamı çıkabilir; gitmezlerse onu yalnız bıraktıkları, *ihmal ettikleri* izlenimi doğabilir. Dakikalar geçtikçe gerginlik artar. İçkilerin dağıtılması köftenin bitimine yakın bir süreye ertelenmiştir, daha önce bir kadeh başka içki içmek isteyenler yaya kalırlar, *Çiğköfte rakıyla yenir*, kuralı kesindir, dışına çıkamazsınız.

Aradabir aşçının gönlünü alacak sözler söylemek zorunluluğunu duyarak mutfığa gittiğinizde, onu kan-ter içinde, ohlayıp puhlar durumda, yarı gururlu, yarı küskün bir gülümsemeyle işinin başında bulursunuz. Kenarlarına kıyma sıvaşmış bardağından rakısını usulca yudumlamaktadır.

Çiğköfte ne kadar çok yoğrulursa, ne kadar uzun sürede hazırlanırsa, o kadar lezzetli olduğundan, usta bir aşçıya çatmışsanız sinirleriniz onun ustalığı oranında gerilecektir. Sizin uğruna saatlerce mutfığa tıklan, ortak konuşmalardan uzak kalan özverili dostunuza içerlemek elinizden gelmez, ama becerikli, sıradan bir ev kadının *makul* bir sürede hazırlayacağı yemeğin bu kadar uzun sürmesi, gittikçe bir baskı aracı halini alması da canınızı iyice sıkar. Eliniz kolunuz bağlı beklersiniz.

Neyse, sofra kurulmaya başlanmıştır. İlk kadehiniz elinizde

sofraya geçersiniz. Aşçı, savaş kazanmış bir kumandan edasıyla çiğköfte tabağını sofraya getirir ve tabağa hemen atılacak kadar iştahlı değilseniz, ağzınıza zorla bir çiğköfte tıkarak düşüncenizi sorar. Ne yazık ki ne dersiniz deyin onu mutlu edemezsiniz. *“Benim kasap yerinde değilmiş, çırak, kaşla göz arasında sinirli parçalar sokuşturmuş. Bu böyle olmaz, buna çiğköfte mi denir canım? İyisini yememişsiniz de ondan beğeniyorsunuz,”* gibi ince hareketler yağdırır ortalığa.

Sıra köftenin tabaklara alınmasına, yani resmen yenmesine gelmiştir. Tuz ya da kırmızı biber serpmek, çatal kullanmak kesinlikle yasaktır. Zaten köfteyi yufkayla dürüm yaparak mı yiyeceğinizi, bir lokmada mı ağzınıza atacağınızı, dürüme neler katacağınızı aşçı kararlaştırır. Bu ciddi görev, kimsede konuşacak hal bırakmamıştır.

Yine de bu genel sessizlikten asla yakınmamalısınız, çiğköfte gecesi için özel olarak çağrılan amatör bir bağlama ustası bangır bangır çalıp söylemiyorsa, hadi hadi yine iyisiniz sayılır.

Çiğköfte ne gibi özelliklerimizi ortaya çıkarıyor dersiniz?

26 Ekim

Arkadaşımla Asmalımescit'te, Refik'te bir öğle yemeği yedik. O, öğleden sonra önemli bir iş toplantısına katılmak zorunda. Ben de çalışmak zorundayım, ama canım hiç istemiyor. Sanki bir yarım saat daha bir dostun sıcaklığıyla yaşarsam her şey yoluna girecek, en azından ölüm korkusundan ve özleminden kurtulacağım.

Böyle günler iyi ki fazla değildir yaşamımızda (sayıları gittikçe artsa da). Dahası, böyle günlerde size o sıcaklığı gösterme adına özverilerde bulunabilecek dostlarınız da sayıca fazla değildir. Daha da kötüsü, böyle bir dostunuz varsa, ondan özveri beklemeyi siz kendinize yediremezsiniz. Yani ölümlerden ölüm beğen.

Arkadaşım gittikten sonra Refik geldi masaya: Neyim varmış? Çok kötü görünüyormuşum. Neye bozulmuşmuşum? Tabii

bunları Karadenizli lehçesiyle sorduğu için durumun ciddiliği tavsiyor bir an. Refik, kendi lokantasında bana birşey ısmarlamamış, gülünç kaçarmış, o yüzden hemen yandaki Gonca Kiraathanesi'ne gidip tavla oynasak nasıl olurmuş? Çayı da güzelmiş oranın. Ataerkil düzende yetişmiş bazı erkeklerde elimizi kolumuzu bağlayan bir tutarlılık vardır nedense. Çocukluktan devralınan katı kurallar, katı ahlak ilkeleri, geçen zamanla bir değişime uğramışsa da. (Düşünüyorum da, beni Refik'ten başka kim çağırabilirdi Gonca Kiraathanesi'ne tavla oynamaya, kim oraya bir kadınla girmeyi göze alabilirdi?)

Gittik. Kiraathaneye girdiğimde kırk üç yaşındaydım, çıktığımda birkaç yıl almış olmalıyım.

Refik, iddialı bir tavlacı. Bütün tavlacılar gibi oyunun sıkı-düzende oynanmasını istiyor. Altı-bir geldi mi köşeyi kapacaksın, kapıları almayı asla unutmayacaksın.

— İyi ama, diyorum, ben kapı falan istemiyorum. Oynamak istiyorum yalnızca. Kapının nasıl alınacağını biliyorum, ama istemiyorum. Başka türlü oynayacağım. Kurallar ters olacak. Sana ne?

Garson, demli çaylarla geliyor. Zarlara bakınca hemen elimi tutuyor:

— Öyle oynanmaz ki abla, bak kapı var şurada.

— Kapı-ımapı istemiyorum ben, diyorum. Bakalım, böyle oynadığımızda nasıl olacak.

— Olmaz ki, diyor Refik, tavla böyle oynanır.

Neşem yerine geldi gibi. Masalardaki gençler bana biraz hak veriyorlar sanki ama yüksek sesle bildirmiyorlar düşüncelerini.

Refik, pullarını toplamayı unuttu. Benim yaptığım yanlışlara aklını öylesine taktı ki mars oldu. Tabii ikinci oyunda beni mars etti, mantığımı ya da mantıksızlığımı kavramıştı çünkü.

— Bak, dedi, tanıdığım erkeklerin çoğundan daha iyi biliyorsun bu oyunu, yanlış anlama. Ama bilmek işine gelmiyor. Zaten kazanmak için de oynamıyorsun. En iyisi git barbut at.

Doğru söze ne denir. Barbut, gerçekten bana daha uygun bir kumar. Aylar önce Sirkeci'deki Gönül Büfesi'ne içki almak için uğradığımda barbut atıp şarap içen, ayakta duracak halleri kalmamasına karşın bana saygıda kusur etmeyen bazı meyhane

dostlarıma rastlamıştım. Bitişikteki mobilyacıdan maroken bir koltukla bir sehpa getirmişlerdi, bana bira sunmuşlardı. İçeri girenler, bu gerçeküstü tablo karşısında gözlerine inanamıyorlardı. Sirkeci’de o yarı bakkal-yarı büfe dükkânda içtiğim birayı, Birinci sigaralarını, sık sık boşaltılan tablamlı, Kül Kedisi gibi kurulduğum o koltuğu, bana gösterilen özeni nasıl unuturum?

Kış günlerinde sık sık Refik’e uğramalı; ona poker öğretmeye söz verdim. (Aman aman olmaz! dedi gerçi. Ortak tanışlarımız da, benden poker öğrenmeye kalkarsa Refik’in ruhsal bir bunalmı geçireceğine inanıyorlar.) Gönül Büfesi’nde konyak içmeli, ısınmalı. Tavlada direktmeyip barbut atmalı.

Oysa bu yaşıma kadar kumardan hoşlandığımı hiç sanmazdım.

21 Aralık: Bernard, Can, Gülsen

Bernard Welt “İşyerinde”, “Otobüste” ve “Evde” üçlemesinin “İşyerinde” başlığını taşıyan şiirinde şöyle diyor bir yerde:

*Bugün sanki onyediyim,
öylesine azgın, her işin içinde aklım bir karış havada. Sanırım bu
sabahtanberi aç olmama bağlı bir ölçüde
bugün. Birazdan yemeğe gideyim bari.*

*Dostum Donald mektup almaya bayılır
Bu dergiyi okuyanlardan biri ona
yazmak isterse, lütfen yayımcıya bildirsin o bana aktarır, ben
de yollarım size
Donald’ın adresini. Nefis heriftir, cin gibi.*

Şiir şöyle bitiyor:

*Buradakiler “şiir” yazdığımı sanıyorlar galiba.
Oysa yazmıyorum ki.*

Geçen yılki söyleşimizde, Can Yücel ile günümüz şiirindeki “humor” eksikliğini, zaman zaman gözüyaşlılığa varan genel somurtkanlığı tartışırken, ılık ve uysal bir dille başkaldırı şiiri yazılamayacağı sonucuna varmıştık. Can Yücel’e göre: “Sözünü ettiğimiz ‘başkaldırısal’ yani ‘non conformist’ davranış, ‘conformist’ yani ‘başegici’ bir dil anlayışıyla yerine oturtulamaz tabii. Bu adeta, merkezkaç bir araçla merkezde çadır kurmaya benzer ki o çadır, giderek hünkâr çadırı olabilir.”

Yirmi yıl geriye bir gözattığımızda gerçekten çok ilginç bir serüven yaşadığımız ortaya çıkıyor. O dönemde Öztürkçe kullanmak ilerici bir tutum sayılıyordu. Bir dilin arılaşması, durulaşması, paslardan arınması uğruna verilen savaş, bir anlamda kurulu düzene, yerleşmiş kurumlara verilen savaş anlamına da geliyordu. Zamanla Öztürkçe yaygınlaştı, resmileşti, hem de karşı olanların bile ister istemez kullanacakları ölçüde. Yeni birtakım olanakların zorlanması gerekiyordu. Bunca emekle –zaman zaman aşırılıklara kaçılsa da– geliştirilen, inceltilen, yazarların kişisel anlatımlarıyla yeni yeni filizler sürmesine ramak kalan bu dilin... Sonra ne oldu? Tam o anda? Çoğumuz, bu olanakları araştırmak yerine Osmanlıcanın büyüüne kapı-larak bir *sözcük fetişizmi* geliştirdi; yazılar, şiirler, yalan yanlış, ağdalı Osmanlıca sözcüklerle dolup taşmaya başladı. Toplumca yaşadığımız her olay gibi dil olayı da doruk noktasına ulaşırken makaslandı; yine başa dönmeye razı olduk. Öztürkçenin eksiklerini çağdaş düşünce yordamlarıyla gidereceğimize, eskiye dönmek, yamalı bir bohçaya benzeyen bir dille yazmak, düşünmek daha kolay geldi bazılarımıza: *usuletle* ve *suhuletle* yazdık. Nasıl olsa önemli sayılan *bildiri*’ydi, bildiri nasıl iletilse olurdu. (Dili olmayan bir bildiri nasıl iletilirse!) İşin daha da garip yanı, günümüzde çok ayrı dünya görüşlerini savunan yazarların aynı ılımlı, uysal dilde birleşmeleri.

Bernard Welt, sürrealizmden *punk*’a kadar her akımın bir başkaldırı niteliğiyle parladığı, o yüzden “öncü” sayıldığı bir dünyanın yazarı. Can Yücel’se aynı akımların üstünkörü ödünç alındığı, yerli yersiz, tepe tepe kullanıldığı bir ülkede yaşıyor; o yüzden de ilk kızıştırmanın, kışkırtmanın, dilimizden yük-

selmesi gerektiğinin bilincinde, bütün yetkin şairler ve yazarlar gibi kendi dilini kendi yapmasının zorunda olduğunun da farkında. Welt'in işi, çeşitli deneyimlerden geçmiş bir şiiri düzleştirmek (yavanlaştırmak değil), süssüz kılmak, sokaklarda dolaştırıp taze bir solukla doldurmak. Can'ın derdiyse dili yavanlaşan bir şiiri zora koşmak, yokuşa sürmek, yeni bir "şiir"le şiirden öç almak.

İşte, hiçbir öyküsünü yayınlamamakta direnen Gülsen burada katılıyor onlara. (Umarım alıntımı bağışlar.)

"— Marul gibi gömdük onu toprağa sonbaharda. Her sene bahar geldiğinde, sebze tohumları ekerdik bahçeye. Bazıları kış başında ekilir, ilkbahar geldiğinde fidelerin dipleri açılır, gübrelerle beslenirdi. Tarhlar hazırlardık birer birer, aralarına birer ayaklık yollar bırakarak. Burası soğan, burası maydanoz, turp, ıspanak diye. (...) Sıra sulamaya gelirdi ki bu çok önemliydi. Kovaya suyu doldurup yavaşça serpiştirir, 'Birdenbire dökülmez, şöyle, tutsun diye can suyu vereceksin' derdi.

"Marul gibi ektik onu sonbaharda. İyice örttü adamlar, biraz fazlaydı, o tümsek gereksizdi bence. Sesimi çıkartmadım. Hafiften de bir yağmur başladı, hiç karışmadım. Gittim toprağını okşadım, temizledim, pürtüklerini elimle ufaladım, ipek gibi yaptım. Sonra da adamlar küçük bir göbek yapıp tümseğin üstüne su döktüler, azıcık bir su. Şaşırdım kaldım. Ömrümde ilk kez bir insanın yavaş yavaş, hiç acele edilmeden, tohuma, toprağa gösterilen saygıyla, sevgiyle gömülüşünü seyrettim. İlk kez."

Can, Bernard ve Gülsen, aralarındaki ulus, cinsiyet ve yaş ayrımına karşın aynı başkaldırıda birleşiyorlar: tabuları kırmakta.

Üçünün de adresini veriyorum size: Bugün
Dünya

Kurşunkalem

Okurlar dikkat ediyorlardır ya, ben de ediyorum: uzun süredir hep "yazma edimi", yazma deneyimi üstüne düşünüyorum.

Acaba son yıllarda en kolay yazabileceğim yazılarda bile sıkışmamdan, zorlanmamdan mı ileri geliyor bu “hesaplaşma” isteği? Çünkü yıllar yılı güncel yazılar yazmışsanız, aynı düşünceleri, aynı görüşleri yinelemeniz kaçınılmazlaşır. Ne var ki, eski bir yazıyı evirip çevirip yeni bir yazı haline getirmek hiç de saygıdeğer bir çaba değildir.

Öte yandan, uzun bir süre yazmaktan kaçarsanız, yazmayı ertelerseniz, en ummadığınız anda diliniz yaya bırakır sizi, yeniden başlayana, alışana kadar ne sancılar çekersiniz... O yüzden zaman zaman, o sıralar hakkında yazmayı hiç düşünmediğim bazı yazarlar –Hemingway, Joyce ya da Saroyan– için bir yazı ısmarlanmışsa bir dergice, yazarın doğum ya da ölüm yıldönümü bahanesiyle tabii, hiç düşünmeden kabul ederim öneriyi. Böylelikle, pek bağıma basmadığım yazarları (evet, ikiye ayırıyorum önemseydiğim yazarları; *bağıma bastıklarım* ile *ister istemez beğendiklerim*) yeni bir açıdan gözden geçirme olanağı bulurum. Bir ulusun edebiyatını, hatta yaşama biçimini etkilemiş bir yazarı benim bağıma basıp basmamam neyi değiştirir ki? Edebiyat, ortak geçmişimiz, ortak bugünümüzdür nasılsa. Dünyanın her yerinde bir aileyiz biz neresinden bakılsa.

O kadar ki, çağımız yazarlarının içdünyaları bile birbirine benziyor artık: boz, araya çamurlu, koyu, ama içinde bindebir de olsa yine önemli umut çakıntıları barınan bir dünya. Hele bizimki gibi büyük çalkantıların, umarsızlıkların, toplumsal bunalımların bile kısa sürede ölü bir deniz kıpırtısızlığına döndüğü, diplere sindiği, günlük yaşamın çok sınırlı olduğu toplumlardaki yazarların içdünyaları. (Leyla Erbil’in *Karanlığın Günü* romanında güvercinlerin unutulmaz huruç hareketini düşünüyorum; o masmavi çakıntıyı!)

Sayım memuru kapımıza dayandığında, mesleğimizi sorduğunda, “Ben yazarım” demekten bile kaçınırsınız çoğumuz. Memurun, bizi, toplumun “sanatçı” diye benimsediği yadırgı kişilerin arasına katmasından korkarız. Ama yalnız sayım memuru değildir ki bizi dışlayan, artık alışageldiğimiz bütün bir hükümetler politikasıdır.

Bu tür karartıcı anlardan kurtulmanın bir yolu, eski yazdıklarınızı karıştırmaktır. Gerçi arasına yaptığınız yanlışlara içerlersiniz, yine de eski yazıları nesnel bir uzaklıktan okumak girişimi bazan bir ödül de getirir yedeğinde: hâlâ sevdiğiniz bir yazınızla, bir şiirinize karşılaşmak gibi... Yazarın kendini hep yeniden gözden geçirme temrini bence çok yararlıdır. Yoksa, Füsün Akatlı'nın bir konuşmamız sırasında yerinde bir saptamayla belirttiği gibi, "kendi imgesine âşık bir yazar" olmanız işten bile değildir. Bu tür yazarlar, masa başında yazılarını yazan biri olmayı öylesine severler ki, bu imgeye öylesine tutkundurlar ki, her yazdıkları önemlidir onlarca, vazgeçilmezdir. Hem bu imgeyle savaşmanın, hem de gereksiz titizliklerle kısırlaşmamanın bir önlemi de kurşunkalem kullanmaktır bence.

Boğaz'da ya da Burgaz'da bir çay bahçesi düşünün. Genç biri –bir kız ya da delikanlı– sarı defterine habire birşeyler çiziktiriyor. Antenleri dünyaya alabildiğine açık. Çay bahçesinde ne varsa –ağaçlar, tahta masalar, analar, dedeler, kirli örtüler, uzaktaki deniz– hepsini dolaysız algılıyor. Kalemtraşını pek sık kullanmıyor. Kalemin tahtasını parmaklarında, sapının burukluğunu ağzında duymak, sivriltilmemiş kalemin dağınık koyuluğunu, o çocuksu sarı kâğıtta görmek yetiyor. Dış dünyayı bu süssüz, yalın, alçakgönüllü gereçlerin –kendi eli ve kafası da dahil– aracılığıyla kavradığından, çevresindeki her şey "Hişt!" diyor ona. Yazmasa delirecek... Yıllar sonra, artık "yazar" olduğunda, daktiloda yazılmış metinlere çıkmalar yaparken ya da sevdiği kitaplara not düşerken yine o kurşun kalemin büyülu silinirliğini kullanacak.

Yazma edimini engelleyen ne varsa, ne üstüne düşünüyorsa düşünsün... o kalemi eline aldı mı eski-kendine dönebilecek, eski el değmemiş üretme coşkusuna, inanın!

Geçenlerde yazı yazmanın zorluklarından konuşurken İlhan Berk, "Kurşunkalem'i yazsana" dedi.

Ne demek istediğini uzun uzun sormak gerekmedi.

Sonsöz

“Günce yazarken,” diyor Anais Nin, “bize acı gelen birtakım gerçeklerle yüzleşmekten kaçınmanın getireceği sakıncalar hep sözkonusudur (...) Yine de bence en önemli sorun, yazdıklarımıza omuzumuzun üstünden kaçamak bir bakış atan birinin, gizli benliğimizi yargılayan birinin uyandırdığı korkudur.”

Bu görüşe katılmıyorum. Bence yazar, hangi gerçekleri okurlarla paylaşmak istediğini, hangi acı gerçeklerin yalnızca kendisini ilgilendirdiğini saptayabilen kişidir. (Hele okuru psikanalisti olarak görmüyorsa). Dolayısıyla yazar, gizli benliğini en iyi yargılayan –en azından yargıladığını sanan– kişidir.

“Bir günde evrenler düşünürüz,” diye sürdürüyor Anais Nin. “Önemli olan şimdi’dir, şimdiye bakışınız, şimdi nerede olduğunuz, bugün neler hissettiğiniz, en baskın duygunuz. Ben bu noktadan yola çıkarım, o yüzden güncelerimde her şey’i bulamazsınız.”

İşte buna katılıyorum.

YAZILI GÜNLER
(1985-1988)

Günlere Girerken

1975'ten bu yana gündökümü yapıyorum. Ne üzücü ki, gittikçe zorlaşan soluk alma koşullarında, gittikçe çürüyen bir dil ve düşünce ortamında yaşadığımızdan, düşüncelerim de günlerim de pek değişmiyor. (Bkz. 26 Eylül 1986)

1975'ten bu yana genç bir okur kitlesi kazandık. Ola ki onlar, okumadıkları eski gündökümlerindeki bazı görüş ve deneyimlerin bugün yinelenmesinde bir sakınca görmezler. Ama bence yazar “eğitici” değil “yaratıcı”dır; olabildiğince yinelemeye gitmez.

Elinizdeki kitabı hazırlarken şöyle bir yol izledim: Belli bir günde yazılmış olması gerekmeyen, daha doğru bir deyişle, geçerliliği süren yazıları yalnızca ay ve yıllarıyla belirttim. Bu bütünlüğe girmeyen yazılarıysa eledim; tabii bazı gezi notlarını da. *Mozart ve Salieri* ile *Mırıldandığım Öyküler* çevirilerine yazdığım önsözler, *İpek ve Bakır*'ın son basısına eklediğim sonsöz, bu kitaba pekala girebilirlerdi ama önceden yayımlanmışlardı nasılsa. *Yazılı Günler*'in yazılabilir yıllara açılmasını ummak çok mu?*

* Gündökümlerini yapmaktan vazgeçtikten uzun bir süre sonra, kitapların yeni derlemesini hazırlarken “o yıllardaki sıcak tartışmalar hakkında görüşlerim” kapsamına giren kimi dipnotları da eledim. (T.U.)

Tırnaklar Yukarı!

36 Aralık

Benim hesabıma göre günün tarihi 36 Aralık 1984, yani yeni bir yıla girdiğim falan yok. Ama başkaları girdiğine göre, bir yeni yıl var, yeni birşeyler yazmak gerekiyor. Umut bezirgânlığı yapmadan umut vermek, derinden sevinme yetisini yitirmeme karşın sevinmek geliyor içimden. Ama önce bir döküm yapmalıyım: geçtiğimiz yılda meslektaşlarım ve ben nerelerde tökezlemişiz...

Konuya yazım savurganlığıyla girebiliriz. Geçen yılın dergilerini karıştırırsanız, göreceksiniz kuşkusuz: ne çok tırnak, tire, bar, parantez, italik, ünlem, köşeli parantez vb kullanmışız yazılarımızda. Demek, ya anlattığımızı okura yeterince ilemediğimizi düşünerek anlamı pekiştirecek sözcüklerin altını çizmeyi seçmişiz ya da okurun altını çizdiğimiz sözcüklerden ve kavramlardan başka bir anlam çıkarmasını sanki göz kırparak rica etmişiz. Önceleri, tırnak işareti, metne aykırı ya da yadırgı düşen bazı yabancı ama vazgeçilmez sözcükleri bu özellikleriyle vurgulamak, yazıda dil bütünlüğünü korumak adına kullanılıyordu: “hayalperest”, “egzotik” gibi. O dönem tırnaklarının, Türkçenin anlaşılmasına büyük katkıda bulunduğu inanıyorum; en azından Türkçe düşünmeye alıştırmış, zorlamış bizi o tırnaklar.

Sonraki dönemin tırnaklarıysa yeni bir işlev yüklenmeye başlıyor. Yazarlar, egemen ideolojinin bir parçası saydıkları her şeyi –bakıyoruz– tırnak içine alıyorlar: “erkek adam” gibi, “boyalı basın” gibi, “geçiş dönemi” gibi. Böylelikle tırnak, yazarın dünyaya bakışının, siyasal seçmesinin bir göstergesi haline geliyor.

Derken bir işaret daha karışıyor işin içine: tırnağın yanısıra bir de ünlem. “Çok ‘muteber’ (!) bir kişidir o” ya da “ünlü ses sanatçısı(!)” örneklerinde gördüğümüz gibi. Yani yazar, okurun kendisiyle bir olup sözkonusu kişilerle alay etmesini istiyor ama okurun zekâsına fazla güvenemediğinden olacak, düşüncelerinin altını çizmeden edemiyor.

Yazarın kendi humor anlayışına katılmayan, katılamayan bir okur kitlesine seslenmesinin gülünçlüğü bir yana, artık iyiden iyiye tırnaklı düşünmeye başladık. Yerli yersiz kullanılan tırnak, içdünyamızın karmaşıklığını gösteriyor gibi. Bir anlamda, kendi düşüncelerimize bile yadırgılaştığımızı.

Bu konuda rahatça kendimden de örnek gösterebilirdim ama Emre Kongar’ın güzel bir yazısından alıntı yapmayı daha uygun gördüm. (İnanın bana, bir yazıyı hem beğenip hem eleştirebilirsiniz). Yazı, “Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi 1934-1984” başlığını taşıyor (Milliyet Sanat Dergisi, sayı: 110). Bir bölümü şöyle:

Bu “yanlışlar geleneği” içinde en az yanlış yapan, çünkü kendisine verilmiş haklar açısından en eylemsiz olan gruplardan biri, belki de birincisi “kadınlarımız” idi.

Kongar’ın düşüncesine katılmamak elde değil de tırnakları kaldırsak ne değişecek? Aynı soru şu paragraf için de geçerli:

Şimdi “seçkin”, kültürlü ve “kentli” kadınların “başarılı olanlarını,” bir an için bir yana bırakalım.

Dışarda çalışmaya başlayan kadın, artık erkekle benzer sorunlara sahiptir. Bu nedenle daha anlayışlı olur, diyor Kongar. Ve sürdürüyor:

Evin içi “cennete” dönmese bile, biraz daha “çekilir” hale gelir. Fakat bunun için de kadının ödediği fatura çok yüküldür. Hem dışarda “erkek gibi,” hem de içerde “kadın gibi” yani “iki kat” çalışır.

Yazarın önceki yazılarını okumuşsanız ne demek istediğini elbette anlarsınız. Ama okumamışsanız, görüşlerini bilmiyorsanız, şu paragrafın anlamı size oldukça bulanık gelecektir:

...Şu anda hemen aklıma gelen “saygıdeğer” görev sahibi ve ki-

şilikleri de görevleri kadar “saygıdeğer” olan kadınların isimlerini yazmaya bu derginin tüm sayfaları bile yetmez.

Ben, kendi adıma, Emre Kongar’ın “saygıdeğer”i tırnak içine alarak bu kavrama, bu sıfatı yakıştırdığı kişilere dudak büktüğünü hiç sanmıyorum. Ama tırnak’ın oyunları bunlar işte... Ya bar’ın, parantez’in, boyuna çizelge çizmek ve habire alıntı yapmak hastalığının oyunları?

Di'li Geçmiş Zaman

Ortaokul yıllarında okuduğumuz bir dilbilgisi kitabında şöyle bir örnek vardı, “-di’li geçmiş zaman”ın açıklandığı bölümde: “Lambayı söndürdü.” *Çalığışu* – Reşat Nuri Güntekin.

Dünyada bir lambayı ilk ve son söndüren *Çalığışu* Feride değilken, hele hele Reşat Nuri’nin böyle bir savı hiç yokken neydi bu işgüzarlığın nedeni?

Aradan yıllar geçti. Yetişkinler için yazılmış uzman işi dilbilgisi kitaplarında da buna benzer örneklerle karşılaşınca bu tür örnekleme geleneğinin iyice yerleşmiş olduğunu kavradım. En basit bir kurala açıklarken bile uzman-eğitici, kendisi bir örnek vermekten, bir tümce kurmaktan kaçınıyor, ünlü yazarların yapıtlarından bölük pörçük tümceler aktarmayı yeğliyor. (Oysa bence bu tür alıntılar, ancak bir yazarın dil-içi dünyasını açığa vurmada ya da yaptığı dil yanlışlarını sergilemede yararlı olabilirdi.)

Yetkeye başvurma, sığınma huyunun en parlak örneklerinden birini bizim evde yaşadım ama. 15 yıl öncenin genç şairlerinden biri, evdeki antika dede-saati pek beğenmişti de duygularını şöyle açıklamıştı: “Sözgelimi korkunç bir kış olsa, yakacak hiçbir şey kalmasa, bu eve mahalleli çoluk-çocuklarıyla sığışmak durumunda kalsa, ben yine de yetkililerden izin koparır, gidip kesecek bir ağaç bulurdum. Yani bu saati yaktırmazdım.” Arkadaşımın kafası o dönemde oldukça karışıkta anlaşılan. Türkiye’de, hele İstanbul’un göbeğinde bir Sibiry kışının kolay kolay yaşanmayacağını, benim, burjuva bir aileden gelsem bile, Doktor Jivago olmadığımı unutmuştu. İnsanların soğuktan sapır sapır titredikleri an gelip çatığında, saati neden -içim yansa da- seve seve kurban edeceğimi bir türlü kavrayamıyordu. Saat

uğruna göstereceği özverinin nedenini sorduğumdaysa yanıtı hazırды: “Lenin, her güzelliğın korunması gerektiğini söylerdi.”

Lenin’in bu sözü ne zaman, nerede, hangi bağlamda söylediğini sormaktan vazgeçtim, iyi ki söylemiş diye şükretmekten başka elimden birşey gelmedi. Demek bu sözümüzden sıradan biri söylese hiçbir önemi yoktu arkadaşın gözünde. –di’li geçmiş bir düşünce tarzını benimsemenin önkoşuluydu bu.

Okur ile yazar arasında ta baştanberi, edebiyatın yazıya henüz dökülmediği, anlatıcı geleneğinin sürdüğü dönemdenberi yazıya dökülmemiş bir anlaşma vardır. Okur, yazarın söylediklerine genellikle zaten inanır, ancak özel durumlarda, kuşku duyduğunda onu sorgular. Aynı şekilde yazar da, Salinger’in deyişıyla “şişman kadına yalan söylememelidir,” söylemez. Sokaktaki şişman kadına yalan söylemek, bir yazar için en alçaltıcı durumdur. Ama bana kalırsa, daha da alçaltıcı bir durum, yazarın, okurun gözünde inandırıcı olmak için harcadığı yapay, zorlama çaba.

Özellikle son birkaç yıl içinde (bu yazıyı deminki tırnaklı yazının devamı olarak okuyabilirsiniz) inandırıcı, yaranışlı yazar imgesi, daha bilimsel bir tavırla açığa çıkıyor. Düşünsel yazıların çoğunda yazının boyutlarını kat kat aşan alıntılara, dipnotlara, kaynakçalara rastlıyoruz. Bir kuramcının özgün görüşlerini alıntılanmaya elbette bir diyeceğimiz olamaz da, yapıtı Türkçede yayımlanmamış bir düşünürün yapıtının İngiltere’deki bilmem kaçınıcı basısını kanıt niteliğiyle öne sürerken, yazıyı sayfa-larca süren age’lerle donatmak, yabancı dil bilmeyen okurun, yazıdan kuşku duyduğunda o özgün metne başvurabileceğini varsaymak, demin sözünü ettiğim örnekleme geleneğinin günümüzdeki en sağlıksız belirtilerinden biri gibi geliyor bana. “Ben kimleri kimleri okudum, bana inanmak zorundasınız,” gibi, “Ben onların yalancısıyım,” gibi bir baskı ögesini de yedeğinde getiriyor bu sözümüne bilimsel, kılı kırk yarıcı tutum.

N’olur, lambayı kim söndürmüşse –di’li geçmiş zamanda, o söndürdü olsun. Biz kendi sözümüzü söyleyelim yeter ki. Şimdiki zamanda.

Karga ile Peynir

Artık her şeye alıştım, hiçbir şey beni yadırgatamaz, şaşırtamaz gibisinden bir teslimiyete girseniz bile, her gün yeniden şaşabilme yetisi yakanızı bırakmıyor.

Geçenlerde, ülkemize iki yazarın –Arthur Miller ile Harold Pinter’ın– geleceğini okuduk gazetelerde. Durgun edebiyat ortamımızda önemli bir olaydı. Çünkü bu yazarlar, en azından bir bölüm Türk yazarının, yapıtlarını okuduğu, oyunlarını Türkçede izlediği yazarlardı. Sözelimi, sırf Yunanlı oldukları için siyasal açıdan sevmek ya da sevmemek açmazına düştüğümüz adı bilinmedik bir şair ya da Hollanda’da “yedinci” bizde “birinci” bir dans topluluğunun üyeleri değildiler. (Son yıllarda iyice geliştirdiğimiz bu tür ulusal-bakışın ayrı bir yazıya konu olması gerek.)

Miller ile Pinter’ın PEN Kulüp üyeleri olduğunu biliyorduk. Sanata ve tiyatroya yaklaşımları çok farklı da olsa, önemli bir ortak özellikleri vardı: yapıtlarında, herhangi bir dönemin bir cadı kazanında öğütülüp unufak edilen bireyi işliyorlardı ve ülkelerinin siyasal düzenine uyum göstermiyorlardı.

Buraya neden geldiklerini doğru dürüst öğrenemedim. Hangi yazarlarımızla görüştiklerini, ülkemizin zengin edebiyat geleneği hakkında neler öğrendiklerini, günlerini nasıl doldurdıklarını da bilmiyorum. Bu belirsizlik içinde şu karara varmam zor olmadı: herhalde yalnızca “Miller ve Pinter uzmanı” olan edebiyatçılarımız ve sanatçılarımızla görüşecek vakitleri olmuştu. Ve hiç kuşku yok, ülkemize gelen yabancı yazarları ağırlamakla –sanat anlayışları uysun uymasın– kendilerini yükümlü sayan yazarlarımızca ağırlanmışlardı dolu dolu.

Miller ile Pinter, yurtlarına döndüklerinde tam ne söylediler, onu da bilmiyorum, öğrenemedim –masum bir gazete okuyum ben. Yine de anladığım kadarıyla pek hoş şeyler –ne demekse– söylememişler, bizleri düş kırıklığına uğratmışlar.

Büyük gazetelerimizden birinin manşeti şöyle: “Yediler, İçtiler, Zehir Kustular.” Çok şaşırdım. Şöyle bir yorum görseydim oysa, pek yadırgamazdım:

“Yapıtlarındaki çağdaş sorumluluk bilinciyle bizleri etkileyen bu iki usta yazar, dört-beş gün içinde, hiç tanımadıkları bir ülkenin iç sorunlarını kavrayabildiklerine nasıl inanmış olabilirler? O ülkeyi gerçekten temsil eden kişilerle görüşmüş olduklarını nasıl öne sürebilirler?”

Hadi biraz daha magazinimsi bir yorum yapalım: “Bizi Bizden İyi mi Biliyorlar?”

Buraya kadar peki. Ama “Yediler İçtiler” ne demeye geliyor? Kendi ülkelerinde, Harold Pinter’ın *Doğum Günü Partisi*’ni Miller’ın *Köprü*’sünün altında balık-ekmek yiyerek mi kutluyorlardı yani? Yoksa buraya gelmelerinin tek nedeni, bizim geleneksel konukseverliğimizi sömürmek, iyi niyetimizi kötüye kullanmak, milyoner midelerini tıkabasa doldurmak mıydı?

Bu manşet ve bu bakış, sağcı ya da solcu, her düşünen insana dehşet vermeli. Çünkü temelinde şöyle bir görüş yatıyor: İnsanlara *beslenme* karşılığı her şey yaptırılabilir. Aydınlar, sanatçılar beslenirlerse, *bizim* istediğimiz doğrultuda görüş bildirmek zorundadırlar, kendilerine özgü bir görüşleri –doğru ya da yanlış– olamaz.

Daha da dehşet verici olan, iki sanatçının görüşlerinin kendi toplumlarının kamuoyunda bunca etkili olması mı acaba?

Biz, sanatçıyı nankör bir karga gibi görmeye alışmışız, doyduktan sonra çıkardığı aykırı gaggak seslerinin kimseyi ilgilendirmediğine de inanmışız. Olaydan şöyle bir ders çıkarmak olası: Besleme kargayı oymasın gözünü. Ben de sözgelimi ABD’de beslenseydim, iyice doyduktan sonra ülkeme geldiğimde, ABD’de göstermelik bir demokrasinin işlediğini, insanların dış dünyadan haber alma temel haklarının alabildiğine kısıtlı olduğunu ileri sürseydim Pinter ile Miller olmazdı gözümü oyan.

Bu yazıların yazıldığı dönemde sağcı kesim ne yapıyordu diye merak ediyorsanız 1984 tarihli şu iki yazıyı lütfen okuyun:

Allah Kurtarsın, Ama Kimi?

Edebiyatımızda cezaevi anıları baştan beri apayrı, önemli bir yer tutar. Nerdeyse bir edebiyat dalı oluşturur başlıbaşına; okurlar ve yazarlar arasında bu dalın tiryakileri bile var. Kimbilir, belki de cezaevi anılarında belli bir biçeme, bir kurguya varma kaygısının gerekli sayılmaması, yazılanları daha içten, daha dolambaçsız, hatta daha dobra gösteriyordur. Okur, pek tanımadığı, merak ettiği bir dünyayla oradaki ilginç tipleri, bir süre o dünyada yaşayan birinin kaleminden okumayı ilk elden bilgi almak gibi düşünüyordur.

Hapishaneye düşmemiş yazarları küçümseyen, onlara kuşkuyla bakan, hapishaneye düşen edebiyatçılara düşmemişler önünde on adımlık öncelik tanıyan bir toplumda, bu tür anıların uyardığı ilgiye şaşmamak gerek. Nasılsa yazarın hapse düşmesi, yazarlıkta doktora tezini verdiğinin kanıtıdır.

Ne var ki ülkemizde bu tür *anılar*, çoğu kere kendi başından geçenleri aktarma, ilginç tipler çizme düzeyinde kalıyor. Cezaevinin, toplumun küçük bir modeli olduğu, orada, bütün topluma yayılabilecek gerçeklerin daha keskin, daha dolaysız çizgilerle saptanabileceği, kısaca bir tek cezaevi deneyiminden çıkarak bütün bir dış dünyaya ilişkin gözlemlerin yapılabileceği, bu yazarların pek umurunda değil. İlginçliklere ilginçlik katarak çalışıyorlar, sağolsunlar.

Ama neden *Hapishane Mektupları* türü yaygınlaşmamış ülkemizde? Gramsci, Luxemburg, Fucik gibi parlak yazarların başlattığı bu gelenek, bizde pek tutmamış. O yazarlar, yalnızca küçük ayrıntılar veriyorlar cezaevindeki yaşamdan; küçücük, ince ayrıntılar aracılığıyla insan gerçeğini yakalamaya, zenginleştirmeye çalışıyorlar. Cezaevine düşmeden önceki siyasal inançlarının ya da dünya görüşlerinin cezaevinde ne gibi bir evrimden geçtiğini adım adım izleyebiliyorsunuz yazdıklarında. Duygusalığa yüz vermeyen serin bir mantık.

Nazlı Ilıcak'ın *Allah Kurtarsın* adlı kitabını görünce doğrusu onun kişiliğinin de cezaevinde –ne de olsa– bir evrim geçireceğini ummuştum. Bazı gerçekleri çok yakından gözlemlemek olanağı (bir şeyleri yitirmek pahasına) geçmişti eline. Ama kitabın sunu yazısını görünce kişioglunun değişmemekteki direncine hayran oldum. Kitabın armağan edildiği binlerce kader kurbanından biri de Sema. Sema'nın ağzından dinliyoruz:

“Kocamın kasap dükkânının ismi Bozkurt'tu. Ağabeylerim de ülkücüydü. Bu yüzden solcular, bana faşist diye sataşıyorlardı. (...) Koğuşa girince onlara hitaben, ağır cümleler sarfettim. Biri suratıma terlik attı. Terliği aynen iade ettim. Ranzanın üstündeydim. Kızlardan biri tırmanıp bana saldırmak istedi. Saçına yapıştım, bacağımın arasına sıkıştırdım. Nazlı abla, kavgada saçı ele vermeyeceksin. Ben iyi dövüşürüm, çünkü önce saçına yapışırım, arkadan midesine tekme sallarım.”

Bu masum ve faziletli genç kız, yazarımızı oldukça etkilemiş. “Gazeteciliğine mi güveniyorsun?” diyen bir mahkûma da yazarın yanıtı şöyle: “Tabii, hem gazeteciliğime, hem de dürüstlüğüme güveniyorum. Senin gibi hırsızlıktan yatmıyorum. Ağzını derhal kapatmazsan seni burada süründürürüm.” Eyvah! Geçen yıl yiğitliğiyle solcuların gönlünde bile yer kapayan yazarımızın (elbet Metin Toker'in yanısıra) belli ki güvendiği birşeyler var. Walkmen'i, teypi, şampuanı, hele hele saç kurutma makinesini sokmakta güçlük çektiği ve bu yüzden için için ağladığı koğuşa şöyle düşünüyor: “*Halbuki Sağmalcılar'a gelmeden önce neler söylenmişti. Kalacağım odayı beyaza boyuyorlardı. Her konfor tamamdı, bir tek perde eksikti, onu da biz diktirecektik.*” Video

teyp, teypili radyo falan sonra gelecekmiş. Ayrıca, yazarımızın her nasılsa cezaevine sokmayı başardığı fotoğraf makinesi de çeşitli aramalara karşın bir türlü bulunamıyor (bir fotoğrafta, didik didik edilmiş odayı görüyoruz).

Kitapçıkta cezaevi kuralları, kavgaları, küfürleri ve manileri üstüne bol bol malzeme var. İki üç paragrafta bir “si...tiğimin” sözcüğü geçiyor. Eh, cezaevi ne de olsa değiştiriyor kişiyi, halkla bütünleştiriyor. Ceza süresi kısacık, özel uygulamalı da olsa.

Zaten yazarımızın amacı da bu bütünleşme. Mahkûmların yazdığı bütün nameleri, çoğu kere arabesk şarkı güftelerini yaya bırakan içli şiirleri “güzel” buluyor, BULVAR (evet, büyük harflerle) gazetesinde yayımlıyor. “Siyasi” kızlara ağır bildirimler döşenip onları yola getiriyor, güzellik yarışmaları düzenleyip jüri oluyor, Noel şenliklerinde başı çekiyor. Yazılılarıyla olduğu kadar, cezaevindekilerle sağladığı bu eşsiz uyumla da yol gösteriyor kader kurbanlarına.

Kitabın son sayfasında (nedense oldukça erotik) bir fotoğrafı var. Noel şenliğinde çekilmiş.

Nazlı Ilıcak'ın kitabını elime aldığımda tabii ki Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* türünden, edebiyat sınırları içinde kalan bir anlatı okuyacağımı sanmıyordum. Ilıcak'ın savı da bu değildi zaten. O gazeteciydi, en ünlü işadamlarımızın bile dangul dungul bir lehçeyle konuşmaya özen gösterdiği bir dönemde gazetecilik görevini yerine getirmek (hem de sıkıyönetim engellerine meydan okuyarak) ve düşkünlerin yüreklerine gazetesi aracılığıyla bir umut ışığı saçmak zorundaydı “Gönül Ablâ” kimliğiyle. Anlaşılan, bu görevi eksiksiz biçimde yerine getirmiş. Yani ona bir diyeceğimiz olamaz. Yine de kafamı kurcalayan bir soru var: Yiğitlik anlayışımız ne gibi köklerden serpiliyor?

Med, Mizancı Murad'a Karşı

Çıkardığı dergiden ötürü *Mizancı* diye anılan Mehmed Murad'ın oldukça zigzaglı bir ömür çizgisi var. Tiflis'te doğmuş (1853), yüksek öğrenimini Rusya'da yapmış. Yurda geldiğinde, Düyunu Umumiye Komiserliği, Mülkiye'de tarih öğretmenliği gibi önemli görevlerde bulunmuş. "Hürriyet fikirleri"nden ötürü görevden atılmış. Abdülhamid II'nin istibdadından Mısır'a kaçtıktan bir süre sonra Paris'te yayımlamış dergisini. Derken İttihat ve Terakki'nin Cenevre kolu lideri olmuş. Saray'la anlaşıp yine yurda döndüğünde bu kere Devlet Şurası üyeliğine atanmış. Sonraları günlük gazete olarak yayımladığı *Mizan*'da 31 Mart olayını savunduğu gerekçesiyle Rodos'a sürülmüş. Yurda son bir kere daha döndükten sonra 1914'te ölmüş. "İyi ki Birinci Dünya Savaşı'nı yaşayıp bir zigzag daha çizmeye vakti olmamış," diyesim geliyor ama sağ ve sol kesimden rastgele seçeceğimiz bazı aydınların ömür çizgilerini ve yalpalamalarını düşündükçe dilimi tutuyorum.

Mehmed Murad, piyasayı saran kötü, ahlaksız edebiyat örneklerine karşı örnek bir "milli roman" yazmaya karar vermiş o dönemde. Romanın adı: *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* Otobiyografik bir roman ama başkişisi Mansur Bey, nedense yazarı gibi bocalamadan ilerliyor seçtiği yolda. İslam ahlakına düşkün, halife padişahlara sonuna kadar bağlı, İslamiyetin yaygınlaşması ve İslam bilincinin yerleşmesi için sabahlara kadar kafa yoran bir aydın. Her kurumuyla ahlaki bir çöküntüye uğramış İstanbul'da birtakım değerleri sonuna kadar, ödün vermeksizin savunan bir idealist.

Romanın, MED yayınlarınca *Mansur Bey* adı altında ikinci basımı 1979'da yapılmış. Açıklayıcı notlarla sadeleştiren: M. Ertuğrul Düzdağ (M.E.D. mi?). Romanın kapağı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu'sunu* anımsatıyor. O kadarla kalsa neyse. Fesli askerler, ay yıldızlı Türk bayrağıyla bir cihada koşuyorlar besbelli. Romanın arka kapağındaki tanıtım yazısında şöyle deniliyor: *"Yazar, dine bağlılık, devlete sadakat ve hizmet, temiz kalplilik ve iffetle süslü bir gençliğin örneklerini göstermektedir. (...) Yayınevimiz yayınladığı ve yayınlayacağı bütün eserlerde İslâm fikrine ve Müslümanlara faydalı olmayı hedef almış bulunuyor. (...) Bu kitabı on beş yaşından yukarı bütün Müslümanlara –zevкли ve faydalı bir eser olarak– takdim ve tavsiye etmekteyiz."*

Doğruyu söylemek gerekirse şimdiye kadar "dipnot"u, okurun yazarı anlaması adına verilen birtakım aydınlatıcı bilgiler olarak düşünmüştüm. Hele böyle eski bir mekânda, geçmiş bir dönemde geçen, bugünkü yaşam koşullarıyla pek bağdaşmayan görenekleri işleyen bir romanda dipnotun gerçekten önemli bir işlev üstleneceği belliydi. Yanılmışım. MED, çoğu kere bilgi vermekle yetinmiyor, romanın yazarına eleştiriler yağdırarak romanın *aslında* nasıl olması gerektiğini belirtiyor. Yazarın bazı gözlemlerini yersiz, bazılarını İslam ahlak ve göreneklerine aykırı buluyor, bazılarını onun "dalgınlığına" yoruyor; hemen kaleme sarılıp düzeltiyor. Örneklerden bir örnek: Amcasının evinde "iffetli" bir yaşam sürdüren, çevresindeki yozlaşmaya dehşetle bakan Zehra'nın evlilik konusundaki kaygıları şöyle:

"Kadın evin döşemesi, süsü olan şeylerden biri mi? Yoksa aile ve cemiyetin mühim ve lüzumlu bir uzvu mu? Tahsil olunan ilimler bir işe yaramadıktan sonra tahsilin ne lüzum ve faydası var? Bir kadının bilgileri yalnız kocasının zevk ve hoşnutluğunu artırmaya mahsus kalacaksa, yine "kadın" demek, erkeklerin ihtiyaç ve lüzumlu şeylerini tamamlayacak "ev eşyası"ndan biri demek değil mi?"

Bu bölümün dipnotunun bir kısmı da şöyle:

"Kadının cemiyeti ailesidir. Ailesine hakkıyla hizmet eden bir hanımın, kadınların en şerefli olduğu şüphe yoktur. İyi bir zevce ve anne olmak, iş olarak da zevce olarak da normal bir kadına yeter. (...) Aile hizmetleri, din bilgisi ve olgun mütevası

bir şahsiyet için gerekli bilgilerin dışında yapılacak tahsil, kadın için ağır bir zahmettir. Üstelik tabii vazifelerini yapmasına mani olur ve his dengesini sarsar.”

Zehra, ilerde Mansur’la evlenerek ilerki kuşaklar için örnek bir çiftin oluşmasına hizmet edecektir. Kocasını düşünce alanında da destekleyecek, onun kooperatif, örnek çiftlik kurma ve Müslüman çocuklarını yetiştirecek bir okul açma girişimlerine yardımcı olacaktır:

“Zehra ondört yaşında iken hocası ilim ve fende ders vermekten aciz kalınca dersleri el işleri ile musikiye hasretmişti. O da Zehra’nın el işlerine merakı olduğundan değil, Madam’ın kızını, hanesini sevdiğinden, vaktini orada rahat geçirdiğindendi. Zehra’nın piyanoda fevkalâde mahareti vardı, sesi de güzel ve terbiyeli idi.” (s. 52)

Dipnotuna bakıyoruz:

“Müslüman hanımlara örnek bir tip olarak ortaya konduğu muhakkak olan Zehra’da, bu nazarla baktığımız takdirde bazı kusurlar bulunduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazılarında, onun mütevazî bir Müslüman evin kızı olmayıp zengin bir konağın ev işleri yapmaya mecbur olmayan kızı bulunmasının da tesiri olsa gerektir. Tahsili meselesinde de, Müslüman bir hanım için hiç de lüzumlu olmayan hatta zararlı olan bazı şeylerle meşgul olduğunu görmekteyiz. Bir Fransız madamdan ders almayı kabul etmesi de bizce yanlıştır. Çünkü babası, bir istilâcı düşmanla savaşıırken ölmüştü. Bize tanıtılan Zehra’nın bir Fransız madamından ve kızından hoşlanması, onların evine gitmesi ve piyano çalıp Fransızca parçalar söylemesi, daha doğrusu yazarımızın ona bunları yaptırmaması (altını ben çizdim T.U.) yanlış olmuştur kanaatindeyiz.”

Dipnotçunun Mansur’a da itirazları var:

“Mansur’un abdest ve namazı geç yatması için bir mazeret olarak kullanması bizi şaşırtmıştır.” (...) “Yazarın bize tanıttığı kahramanımızın fotoğrafını duvara asmasını onun mizaç ve ahlâkı ile bağdaştıramadık. Gerek dinen doğru sayılması (sayılmaması olsa gerek, T.U.) ve gerek bir benlik davasından haber vermesi bakımlarından Mansur’un fotoğrafını duvara asacağını zannetmiyoruz. Hatta yazar astırmak istese bile. Bir de yazarımızın Yunan mitolojisi hurafelerini eserinde zikre layık görmesini (garip

buluruz.) Üstelik Küpidon'un oklarının da Müslüman hanımlarla alakası olmadığına eminiz.”

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? O dönem toplumunda aksayan, kötü giden ne varsa hepsini eğitim eksikliğiyle açıklayan bir sav romanı. Bütün sav romanlarının düştüğü kalıplaşmışlıktan, bağnazlıktan kurtulamamış bir çalışma. Yine de yazarın en azından sorunlar üstünde düşündüğü açık seçik görülüyor. Ayrıca –ola ki Rus romanını yakından tanıyan– Murad Bey, romanına gerilimli, hareketli bir kurgu ve canlı kişiler yerleştirmeyi başarmış. Sultan'a abartılı övgüler düzerken bile devlet dairelerinde sürüp giden miskinliğe, gizli işsizliğe, vurdumduymazlığa, bürokrasi çarkına, devlet katındaki rüşvet olgusuna ilişkin ilginç gözlemleri var. Romanın odağını oluşturanlar, Zehra ile Mansur'un amca ve koruyucusu rüşvetçi Şeyh Efendi, oğlu İsmail Bey, kızı hafifmeşrep Sabiha hanımla kayınbiraderi paragöz ve hain Raşit Efendi, hele romana çilingir sofrasıyla, bilgece görüşleri, taşlamalarıyla yepyeni bir hava katan Mehmet Efendi ile “okumuş” kız kardeşi Fatma Hanım o dönem toplumunun kısıtlı da olsa canlı bir panoramasını veriyorlar.

Gelgelelim dipnotçumuzun bu tiplere de çeşitli itirazları var. Onun en tuttuğu roman kişisi, şehvet delisi Şeyh'in romanda “Hanımefendi” olarak şöyle bir geçen boynu bükük karısı.

Dipnotçumuz, ayrıca Mehmed Murad'ın o günlerde karşı çıktığı bazı durumları (çünkü ne yazık ki “yazar”ın bugün yaşasaydı neler düşüneceğini bilemiyoruz) günümüze sarktığını varsaydığı etkileriyle ele alıyor; günümüzün süslenmek için “boya küpüne girmiş” kadınlarına, “halen de milletimize yabancı bir havanın içinde bulunan ‘Boğaziçi Üniversitesi’ne, Müslüman cemiyetimizi yıkan asıl ve iç hastalığa” değinmeden edemiyor. Birtakım kişiler, “Zamanımızda da İslâm dışı gidişin bugündeki uzantıları olduklarının şuurunda olarak, eski zaman denince sadece o halleri hatırlar ve hasretle anma programları düzenlerler.” (...) “O günlerde çapkınlık ve fahişelik kötü görülmekle beraber terbiye noksanlığı yüzünden gençlerin kötü yola düştükleri oluyormuş (oluyormuş sözcüğünde kötü yola düşen roman kişilerinin psikolojik durumlarına sevecenlikle eğilen

yazara bir sitem var yine); bugün ise gençlerin öyle olmaları için bütün yayın organları elbirliği ile çalışmaktadırlar. Maksat bütün milleti ‘Direklerarası’ sefaletine düşürerek, kendi alçaklıklarını kaybetmektir.” (s. 58)

Yazar sözgelimi şöyle tümceler mi kullanıyor: “Köylülerin Mansur’a muhabbet ve emniyetleri tam olduğundan, çocuklarını onun mektebine vermekte tereddüt göstermediler. Halbuki rüşdiye adıyla hükümetin açmaya başladığı mekteplere ‘çocuklarımızı gâvur etmek istemiyoruz’ diyerek rağbet göstermiyorlardı. Mektebe gelenler yüz elliye buldu. Mansur iki muallim daha çağırdı.” Dipnotçumuz bu saptamayı hemen bildiği yöne çekecek ve bu kere Akif’in ağzından bir dipnot düşecektir.

“Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman / Çıkagelmez mi bu soysuz aman Allahım aman / Geberir camie girmez, ne oruç var ne namaz. / Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz. / İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden... / Bırakın oğlumu cahilliğe razıyım ben.” (s. 11)

Toplumumuzda sağ ve sol ya da gerici ve ilerici kesimlerin yanısıra cahillerle aydınları da birleştiren ortak bir konu var: aydındüşmanlığı. Bu garip birleşmeyi sağlayan nedir? Bir araştırsak. Sağ kesimce benimsenen Mehmed Akif’in, Ahmed Hamdi Tanpınar’ın, Mizancı Murad’ın hangi ölçütlerle benimsendiğini anlasak. Romanımızın babası Halid Ziya Uşaklıgil’in yapıtlarının yeni basılarındaki özensizliğe, bağışlanmaz dizgi yanlışlarına, sayfa karışmalarına bir gözatsak. Belki o zaman kültür birikimimizin neden bu “hazin talan”a uğradığını görürüz. Hangi dünya görüşünü savunursa savunsun, kültürümüze katkıda bulunmuş aydınların neden kapanın elinde kaldıklarını da görürüz.

Elimdeki romanın dünya edebiyat tarihinde bir benzeri olmadığı kanısındayım. (Sanırım bizde benzerleri çoktur). Düşünün ki yazıldığı dönemde en azından roman sanatı açısından ilerici sayılabilecek bir roman, 1979’da dipnotlarıyla yeniden yazılıyor ve gerek dili gerek ileri sürdüğü görüşlerle yüzyıl önceki yazılışının da gerisine düşüyor.

Halit Ziya Eskidi mi?

Mektubun tarihi 1931. Demek Fuad Gedik (babam) o yıllarda 18 yaşında, yani şu anda benim oğlum olacak yaşta. Anne Refia Hanım genç yaşta öldüğünden, baba Süleyman Sırrı Bey, özellikle torunu yaşındaki küçük oğluna ilgi gösteriyor. Onu o günlerin Erenköy Amerikan Koleji'ne yatılı yazdırdıktan, okul müdürüne oğlunun öksüzlük acısını çok yoğun yaşamayacak biçimde yetiştirilmesini rica ettikten sonra işinin başına dönüyor. Okul bittikten sonra onu İsviçre'ye hukuk öğrenimine gönderecek. Tek derdi, oğlunun sağlıklı, kültürlü, çağdaş bir genç olarak yetişmesi. Elinde avucunda ne varsa bu uğurda harcamaya hazır. Belki de kızı yaşındaki karısının ölümünden sonra tek avuntusu bu. O günlerde oğlunun, aile çevresinin –Ahmet Rasim, Falih Rıfkı, Şükrü Kaya, Süleyman Nazif– etkisinde kalarak önce edebiyata sonra da felsefeye dört elle sarılacağını nereden kestirebilirdi ki?

(Yazarlarımızın bazan, özellikle kırsal kesimden gelme yazarlarımızın sık sık yaptığı gibi, kendime soylu bir geçmiş döktürdüğüm sanılmasın! Bu karışık tarihler, bu kırık hayatlar aracılığıyla Halit Ziya'yı ve bizleri yerli yerine oturtmak istiyorum, o kadar.)

O yıllarda Fuad Gedik'in tek avuntusu, Halit Ziya'nın kitaplarıymış yaban ellerinde. "Ahmed Cemil, Muallâ, Nihal, Bihter, Doktor Ömer Behiç ve bir bekâr odasında kopçalı botlarını silkerek çıkaran Neyyir ve diğerleri, hiçbir zaman unutulmayacağı benziyormuş." Bu duygularını *Aşk-ı Memnu* yazarına yazdığı bir mektupta açıkça belirtmiş ve aşağıdaki yanıtı almış. Şu mektubu:

İstedığınız resmi gönderiyorum. Mukabele eder misiniz ve bana kendiniz hakkında biraz malumat vermeyi münasip bulur musunuz?

Muvaffakiyetle tahsilinizi ikmal ederek zekânızdan memleketinizi müstefid etmeniz temenniyatıyla takdim-i muhaleset ederim efendim.

Uşşakizâde Hâlit Ziya

“Bilmem Halit Ziya eskidi mi?” diye soruyor babam yıllar sonra. Şimdi, yazarın kendi arlaştırdığı dili bile oldukça eski belki. Ama Osmanlıca sözlüğü karıştırarak bazı eskimiş sözcüklerin anlamlarını bulabiliriz hemen. Gelgelelim mektubun kaleme alınışındaki alçakgönüllülüğü, içtenliği, zarıflığı kavramak için hiçbir sözlüğe gerek yok. Bize *yabancı* gelen de dilden çok bu özellikler. Koskoca bir yazarın on sekiz yaşındaki bir delikanlıya “Beyefendi” diye seslenmesi sözgelimi, “efendim” demesi. Kendi yapıtlarını açıkça eleştirmekten kaçınmaması, yine de sevmekten duyduğu müthiş keyfi gizlememesi. Bugünlerde yazılmış olsaydı belki sözümona bir eşitlikle başlardı mektup: “Merhaba sevgili arkadaş!” ve bir sürü öğütle yönlendirmeden sonra yazar, “arkadaşın” kendisini okumakla doğru yolda olduğunu belirtir, belki ilgisinden ötürü teşekkür etmeyi de aklına getirirdi. Oysa Halit Ziya –bütün usta yazarlar gibi– okurunun yüzünü de merak ediyor; bu yüz aracılığıyla birtakım ipuçları geçecek eline, nasıl bir kitleye seslendiğini kavrayacak, biliyor.

Bu olayda, genel çizgiye aykırı düşen başka *yabancılıklar* da var: Sözgelimi dedem Trabzon mebusu Süleyman Sırrı beyin zamanının edebiyatçılarıyla içli-dışlı oluşu, oğlunun edebiyatla ilgilenmesinden gurur duyusu ve yıllar sonra yurduna dönüp savcılık, yargıçlık gibi görevler alan oğlunun, edebiyata olan ilgisini, okuma alışkanlığını bugün de yitirmemiş olması.

Geçen yıl, eski edebiyat dergilerine bir gözetirken yine şaşırıp kalmıştım. Bütün yazarlar fikir yazıları yazıyorlarmış bir dönemde. (Fikirlerine katılmak zorunda değilsiniz tabii.) Sonra da yeni dergileri karıştırmıştım. Çoğu kere sataşmadan, kişisel küfür-

leşmeden öteye gidemeyen, bir kulaç derine inemeyen yazılar iyice sarsmıştı beni. Belki de yeterince nesnel davranmıyorum kaygısıyla, kendimi ben yaşta bir Halit Ziya'nın yerine koyarak, onun gözünden bakmıştım dergilere. Sonuç daha da feciydi.

Belki çok basit bir saptama ama sorun "Beyefendi" diyebilmek ve bu seslenişi hiç sulandırmadan, saygı yükünü hafife almadan benimsemekte mi düğümleniyor?

Ayıyla Ayı Olmak

14 Haziran

Bana bir türlü gelmeyen yazı getirmek amacıyla Feyza ile Hüsnü Hepçilingirler'in çağrılarına uyup Balıklıova'ya gitmeye karar verdim. Bu arada, arkadaşlarım da arabayla Bodrum'a gidiyorlarmış, arabada yer varmış. İşler yolunda gibi ya neyse...

Halıdere'deki kır lokantalarından birinde bira ve yemek molası verelim dedik. Lokantanın maskot bir ayısı var. Küçükmüş ama boyu benimkini aşıyor tabii – ayı olması hasebiyle. Çocuklar onunla oynuyorlar, şişelerle bira götürüyorlar. Birayı bir dikişte içiyor; şişeyi yere atıp kırıyor. Halkımızın hayvan sevme biçimine hiçbir zaman alışamadığımdan, şaşkınlıkla izliyorum. Bu sıcakta ayıya içki içirilir mi? Su da vermek gerek; hayvancağız, susuzluktan içiyor birayı.

Nimet'le bir olup hayvana bir şişe su götürdük, yere bıraktık. Zincirle bağlı olduğundan şişeye erişemedi. O sırada gözüme yerdeki cam kırıkları ilişti; onun kösele tabanına bile işleyecek kadar sivriydiler. Beklenebilecek yanlış yaptım, kırıkları temizlemek için ayağımı uzattım. Ama ayı da insanlarımızdan benim kadar kuşkulandığından, bu sevecenliğimi tekme atma hazırlığı diye değerlendirdi. Bir atılışa, kot eteğimin üstünden kaptı bacağımlı. Beynimde duyduğum acı o kadar sivri ve derindi ki bağırmadım. Nimet, belime sarılmış düşmemi engellemeye çalışıyor, "İmdat! Gelsenize!" diye haykırıyor. Masadakiler, önce görmediler olanları. O andaki tek korkum, bağırarak. Bu gibi durumlarda korku bulaşıcıdır, biliyorum. Hayvana bulaşırsa yandım: bacak gitti gider!

“Sus lütfen,” diye fısıldadım. Sonra da ayıyı tatlı tatlı inandırmaya giriştim: Bacağımı bırakır mısın canım?

Bir süre sonra (bir yüzyıl da denebilir) bıraktı homurdana homurdana. Uçlarından kan sızan mor bir şiş oluşmuş. Büyük bir serinkanlılıkla gidip muslukta artık ancak sızısıyla “benim” olan bacağı yıkadım. Arabadaki kolonyalı mendillerle pansuman yaptım yol boyunca. Evet hastaneye ya da eczaneye gitme önerilerini –sonradan haklı olduğumu gösterecek ama o anda aptalca tınlayan bir itirazla– geri çevirdim.

Çektiğim acı bir sersemlik yaratmış ki gıkım çıkmadı arabada. Şımarık Batı-köylüsü İngiliz konuk kızın, *ne de olsa bir Türkün* bacağının bir ayıca ısırılmasını oldukça olağan karşılamasına, yalnızca arabadaki sigara dumanından ve yoldaki kamyonların delişmenliğinden ürkmesine ses çıkarmadım. (Bir gün elime geçerse...)

Kendi günlerimi başkalarına emanet etmeyi sevmem ama bu günü Yalçın Pekşen’e emanet etmeyi borç bildim: ne de olsa benden daha çok okunan biriydi, gazete yazarıydı. Nitekim olayı oldukça değiştirdiyse de, biraz sulandırdıysa da mesajı verebildi: ülkemizdeki ithal kuduz aşılarının çoğu bayattı ve kuduz aşısı olan yurttaşların çoğu, kuduzdan değil, özensiz aşılardan ötürü kuduruyorlardı.

Ertesi gün (geceyi, bacaklarımı kat kat yastıklara dayayarak sancılı geçirdim, bazı lifler kopmuştu herhalde) hastaneye gittim. Ayının kuduz olması, çok ufak bir olasılıktı (hangi hayvan bir ayıya benim kadar yaklaşma cesaretini gösterirdi ki?) ama tetanos aşısı olmak şarttı bence. Gelgelelim hastanedeki hemşireden, tetanos aşısı gerektiren izin “T” şeklinde olduğunu öğrendim. Bu kere de hayvanların engin yabancı dil bilgilerine şaşırmamak elimden gelmedi! Sinirimi dizginlemeye çalışarak kuduz bir hayvanın “K” şeklinde mi ısıracağını öğrenmek için kuduz hastanesine gittim.

Bir sokak kedisini amansızca mıncıkladığı yüzünden hemen anlaşılan kudurgan bir oğlan, sabah elinde iğne-ucu gibi bir kızartıyla uyanan ve bunu geceleyin fare ısırmasına uğradığına

yoran genç bir hanım vb kuyruktaydılar. Yerler su içindeydi, atılmış şırıngalarla doluydu.

Yetkili, “ayıyı bulabilirsem” aşısı olmamamı önerdikten sonra bana on gün süre tanıdı: Denizle haşır-neşir ama korkular içinde geçirdiğim o on günü ve sonraki otuz günü nasıl atlattığımı ben bilirim.

Dönüş otobüsünde—oğlum, ayının yerini hatırlıyordu iyi ki—sürücünün ve yolcuların özverileriyle lokantanın önünde durduk, ayıya baktık: sağdı, hiç de kuduz bir hali yoktu.

Yalçın Pekşen’in belirttiği gibi, lokantanın işleri kısa sürede açıldı. Benim taktığım adıyla “Nilgün”e uğramayan, hatırını sormayan kalmadı: Bodrum’a ya da İzmir’e gidenler, dönenler, İzmit’te işi olanlar, belli aralarla gidip onu yokladılar. Tabii ki ayısever lokanta sahibine sinsi amaçlarını sezdirmemek uğruna yemek ısmarlayıp ayıyı uzun uzun inceleyerek.

Lokanta sahibiyle sık sık telefonda görüşüyorduk: Nilgün iyiydi, aslında baştanberi kadınlara düşmandı o, yalnız kadınları ısıırıyordu. Adamcağız, bir ara bu içtenlikli söyleşiye kendini o kadar kaptırdı ki ayıyı telefona çağırmaya kalkıştı: “Çağırayım mı kendisini?”

İçime biraz su serpilmışti ama işin ucunda kudurmak vardı. Biri dahiliyeci, biri nörolog, biri veteriner üç hekime danıştım: üçü de kesinlikle aşısı olmamamı öğütlediler. Ayının kudurma olasılığı ufaksa, aşının karaciğeri yıpratıcı etkisini hesaba katmam gerekiyordu.

Nilgün, hâlâ yerinde ve sapasağlam. Belki lokantada imza günleri düzenlenmeyince, Nilgünlü posterler ve tişörtler piyasaya sürülmeyince ilgi eksikliği yüzünden depresyona girmiştir. Ben de iyiyim, kudurunca ısıracağım kişilerin listesini çoktan attım. Ne var ki Yalçın Pekşen’in yazısından sonra da yetkililerden hiç ses çıkmadı; tekzip de olmayınca aşılar konusunda sağlıklı bir bilgi edinemedik. Zamanla bu kara mizahın yalnızca gülmece kısmı kaldı geriye. Hastanede aşısı kuyruğuna girmiş kişiler—ki çoğu bana hastalık hastası gibi görünmüştü—umarım sağlandırlar.

Yazma Hastalığı

“Sevgilisine günde dört mektup yazan kadın, bir yazma hastası değildir. O sadece aşiktir. Ama sevgililerine yazdığı mektupların fotokopilerini, bir gün yayınlayabilmek amacıyla çektiren dostum, bir yazma hastasıdır. Yazma hastalığı mektuplar, gizli günceler, aile tarihi yazma isteği değildir (yani kendisi ya da yakınları için yazmak), ama kitaplar yazmak isteğidir (yani bilinmeyen bir okuyucu kitlesine sahip olmak)... Yazma hastalığı (delice bir tutkuyla kitaplar yazma isteği), toplumun gelişmesi şu üç ana koşulu gerçekleştirdiği zaman, kaçınılmaz biçimde bir salgın haline dönüşür:

- 1) Genel yaşama düzeyinin yükselerek insanlara, faydasız işlere kendilerini verme olanağını sağlaması,
- 2) Toplumsal yaşamın yüksek derecede atomlaşması, dolayısıyla, kişilerin genel olarak birbirlerinden yalıtılması,
- 3) Ulusun yaşamında büyük köklü değişikliklerin eksikliği, (...) İnsanı yazmaya iten motor, işte gerçekten de bu yaşamasızlık, bu boşluktur.”

Milan Kundera, *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*’nda (Hür Yayınları, Çeviren: Halim İnal) yazma hastalarıyla yazarlar arasındaki farkları –ya da ortaklaşalıkları– saptamaya çalışırken böyle diyor. En azından uğraşı açısından talihli bir yazar sayılmalı Kundera. Anlaşılan, anadilinin kurallarını, noktalama işaretlerini bilmeksizin kendini değeri tartışılmaz özgün bir yazar sayan bir yazma hastasıyla karşılaşmamış. Yılda en az dört kere bir yazma hastasının kareli bir kâğıt üstüne kargacık burgacık bir yazıyla çiziktirdiği minik başyapıtı bin güçlkle sökmeye çalışırken ondan şöyle uyarılar almamış sözgelimi: “Bu yazıyı telaş içinde yazdım, o yüzden noktalama işareti kullanmadım,

artık siz okurken gereken yerlere koyarsınız.” Ülkesinin edebiyat geçmişinden habersiz, yalnızca *onu* seven bir hayranla karşılaşmanın getirdiği garip bocalamayı da yaşamamış.

Bizim ülkemizde de –yukarda sayılan nedenlerin belki sonuncusundan ötürü– yazma hastalığı son yıllarda salgın haline geldi; yayın piyasamızı, birilerinin okurken yerli yerine koyduğu noktalama işaretleriyle içtenlikleri zedelenmiş minik başyapıtlar kapladı. Bana kalırsa bir yazar ile bir yazma hastasını ayıran en belirgin özellik, yazarın anlatacağını *kurması*, yazma hastasının bir an önce ve nasıl olursa olsun *anlatmasıdır*. Sözdizimi, yazım kuralları vızgelir bir yazma hastasına, hatta küçümser onları... Arasına düşünüyorum da, ülkemizde şiir yazmaya duyulan yaygın eğilim, şiirin noktalama işaretlerine *en az* gereksinim duyan edebiyat dalı olmasından mı kaynaklanıyor? Bir ölçüde?

Kolejde, yazma konusunda ders veren, kurgu inceliklerini öğreten iki öğretmenim olmuştu. (Belirtmeye gerek var mı bilmem, seçmeli bir dersti bu.) Birkaç öğrenci, cumartesi sabahları okula gitme ya da çarşamba akşamları ders bitiminden sonra yine derse girme özverisini göstererek oyunun kurallarını öğrenmeye çalışırdık hevesle. Bize edebiyatı sevdirmeyi iş edinmiş öğretmenimiz Sayın Vildan Acuner ile edebiyatı bir uğraş dalı olarak seçeceksek neler bilmemiz gerektiğini uygulamalı olarak öğretmeye çabalayan Dr. Davidson’ın yöntemleri ayrıydı. Acuner, Türk edebiyatının güncel örneklerine eğiliyordu bu derslerde, hafta içinde uymak zorunda kaldığı bir “müfredat programı” vardı çünkü, ayrıca edebiyatla ilgilenen öğrenci sayısı çok azdı. O da tatil sabahından vazgeçerek kendini o birkaç öğrenciye adıyordu. Yeni çıkan kitaplar, son ayların dergileri, tartışmalar, araştırmalar, cumartesi sabahımızı bir şenliğe çevirmeye yetiyordu. Dr. Davidson’sa –biraz daha torpilli olduğundan– çarşamba akşamları küçük bir toplantı salonunda, çayla ve karısının yaptığı keklerle ağırliyordu bizi. Joyce’tan, Proust’tan, Mann’dan, Faulkner’dan ve daha kimlerden örnekler getirerek bize edebiyatın başlıbaşına bir uğraş olduğunu anlatmaya çalışıyordu, “... ve kapıyı kapatıp çıktı” ile biten ya da “Yüzünün

sapsarı olduğunu gördü” ile başlayan metinler yazdırarak, bizi zora koşarak bu gerçeği derinden kavramamızı sağlıyordu.

O günlerde de yazarlığın öğrenilebileceğini sanmıyordum, şimdiyse iyice biliyorum. Ama *yazmak* öğrenilebilir ve öğrenildiğinde, yazma hastalığı ile yazarlık arasındaki ayrım da açığa çıkar. O sınıfın bu seçmeli dersini sektirmeden izleyenlerden –o üç-beş kişiden– ikisi, bugün resim üstüne yazıyorlar ve resim yapıyorlar; biri, İngilizlere İngiliz sözlü anayasasını öğretiyor; ikisi, tiyatroyu seçti uğraş dalı olarak, ikisi de edebiyatı. Geri kalanlar, bilinçli okurlar oldular, bugün de okumayı sürdürüyorlar.

Bu bir anı yazısı değil, bir döküm. O yüzden kullandıkları Türkçenin üstüne titreyen bu arkadaşların adlarını vermeyi gerekli görmüyorum. Ama bu ilginç deneyimi gözden geçirince yazarlara ve yazar olma heveslilerine sormamak elimden gelmiyor:

“Bir konuda size bir yazı ısmarlandığını düşünün: yazabilir misiniz?”

“İki ya da üç kişiyi birkaç sayfa boyunca konuşturmayı denediniz mi?”

Noktalama işaretlerinin buyurganlığına *bilinçle* –daha doğrusu anlamlarını, işlevlerini bilerek– karşı koyan biri değilseniz, bir fikir yazısının vazgeçilmez “noktalı virgül”ünü doğru dürüst kullanıyor musunuz? Çünkü, Kundera’nın dediği gibi:

“Yaygın yazma hastalığı döneminde yazma olgusu, tam ters bir anlam kazanmaktadır: Herkes, kendi işaretlerinin içine, dışardan içeriye hiç ses sızdırmayan bir aynadan duvarmış gibi kapanmaktadır.”

21 Ağustos

*Kim ister ki yaz günü öldüğünü
Eksik bıraktığım her şeyim kalır.*

Tıptan ve hukuktan anlamamakla övünen ne çok aydın var çevrede. Bilinmesi gerekeni ille de bilmemeyi naiflik mi sanıyorlar? 30 Temmuz'dan başlayarak yavaşça ölmeye hazırlanan Turgut Uyar'ın yatak odasına bu yüzden sıkça uğramam şart. Her gün yoklamaya gelen onlarca dostundan bazıları, verilen serumun hastanın bütün gereksinimlerini karşıladığı fikrinde değiller. Sevap işleme telaşıyla mıdır nedir, bana çaktırmadan birer kaşık su döküyorlar ağzına. Oysa artık çalışan tek organ, kalp. Bir öksürük nöbeti, kesin ölüm demek; dudakları zorla aralarken kanatmak da ölüm demek. Kişinin çaresizlik anlarında hurafelere ya da dine sarılması belki doğaldır. Neyse ki Turgut Uyar o tür aydınlardan değil. O kadarına değil ki, derin bir komada olduğu halde ağzına sokuşturulan suları yutmuyor her nasılsa; bazı geceler ağzını boşaltmam gerekiyor.

Günlerimiz, Zerrin hemşire ile başlıyor. Hastaneye gitmeden önce, sabah altı buçukta uğruyor, serumu takıyor. Sabah altı buçukta kahvaltıyı, çayı, onun sevdiği Mazhar-Fuat-Özkan kasetini hazır ediyorum. Serumun bitişini beklerken çay içiyoruz. Gevşesin, paniğe kapılmasın istiyorum. Çünkü beden gitgide güçlük çıkarıyor. Bugün, ancak ayak bileğinde bir damar bulabildi hemşire; bu genç kız umudunu, sevecenliğini, becerisini ayakta tutabilirse, Turgut Uyar kendi istediği gibi ölebilir; yeni bir kesip biçme olmadan.

Zerrin hemşire, evin bir bireyi oldu bu arada. Sabah, gazeteyi kapıdan o alıyor. Bir tür tören. İnsanların ölüm karşısında paniklediklerini bildiğimden, evden çıkmamakta direniyorum. Geceleri, Turgut'un kızı Semiramis, karşı koltuğa büzülürken, yatağın yanına yere serdiğim şilteden uzanıp Turgut'un elini tutuyorum.

Dün gece, yirmi günlük uykusuzluk iyiden iyiye bastırmış olmalı ki sızmışım; kolumun bir an yanıma düştüğünü anlayınca fırladım yerimden. Nicedir hiç kıpırdamadan yatan Turgut'un sağ kolu yataktan sarkmış, elimi arıyordu.

İnsanlar tıptan pek anlamıyorlar da tıp insandan ne kadar anlıyor? Babam, ilk girdiği komadan çıkıp konuşmasaydı, bu soruyu soramayacaktım. Cankurtaranla hastaneye giderken sedyenin her sallanışında ayaklarını toplamaya çalıştığını görmüştüm. Hemen açıklamaya girişmiştim: "Korkmayın, cankurtarandayız, biraz sonra hastanede olacağız." Doktorlara bakılırsa bu açıklamalar boşunaydı, hasta dediklerimi duymuyordu ki, duyması olanaksızdı.*

Oysa babam, ayıldığında, sevecen bir ses duyduğunu sandığını söyledi. Sesin dediklerini tamtamına kavrayamıyormuş ama içine güven geliyormuş. Benim sesimmiş sanki.

Hastaneye düşmeden ölmenin bir yolunu bulmalıyım, diye geçiriyorum içimden. Ama otuz yıldır günde en az iki paket sigara içen birinin kalbindeki bu direnç, pek umut bırakmıyor. İki-üç gün var önümüzde; öyle görünüyor. Sonuncu gün geldiğinde, gazeteyi kapıdan alıp ritüelin bittiğini belirtmeli mi Zerrin hemşireye? Ama bu, ancak *bana* bir kolaylık sağlar. Zerrin, o yoğun başarısızlık duygusunu kendi başına yaşar kapının önünde, girdiğinde profesyonel davranmaya çalışır. Ağlamak bana zor gelse de (ölümlerde taş kesilirim) onun göz yaşlarını görmeliyim, paylaşmalıyım. Gazeteyi kapıda bıraktım.

* 1988 yılında doktor İsmail Murat "Komanın üç aşamasında birbirine her an geçiş olabilir, o anları tamtamına saptamamız olanaksız gibi," diyor.

Bir Metin Nasıl Yazılmalı Acaba?

Denizin bittiği, daha doğru bir deyişle, sözün karaya tosladığı anlarda, bilinegelen, sizin de alıştığınız bir metin yazmanız gerçekten çok, çok güç. Deniz ne zaman biter? İşte bir soru. İki yanıt olabilir gibime geliyor. Âşık olmak ya da bir yakınını yitirmek. Biri mutluluğa, biri yasa bağlı olsa da her iki durumun kaynağında garip bir benzerlik var: *yaşam karşısında bocalama*. Bildiğiniz sözcükler dilinizden kayıvermeye başlar, günlük akışın birdenbire kesilivermesi, dış dünyayla aranızda, anladığınız ama önleyemediğiniz bir kopukluk yerleştirir. Yazı makinesinin ya da tuvalin başına geçmek olanaksızlaşır. Öncesiz – sonrasız olursunuz.

Bu durumda yazılacak metin (ya da yapılacak resim) büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. Yiğitliğe toz sürmeyi kendilerine yediremeyenler, bu iki durumda da *hiçbir şey olmamış gibi*, profesyonel bir metin döktürürler, yaşamın onları böyle gafil avlamasına izin vermezler. Bazan haklıdırlar da. Ama ünlü sanatçıların ölümleri üstüne hemen kaleme sarılmayı başaranlara hem biraz kıskançlıkla, hem biraz kuşkuyla bakmışımdır hep. (Tek avuntum, aşklarının da yasları kadar uzun sürmeyeceğine, yani organizmalarına sinemeyeceğine ilişkin inancım.) Bu profesyonelce kaygıların derininde yatanları kavramaya çalışmışımdır. Sözgelimi, yalnızca kendi yazarlığına sarıldığı, yaşamda sarılacak, tutunacak başka bir dalı olmadığı için mi bir sanatçıyı insan malzemesi olarak kullanmaktadır? Yani ondan sözeder gibi, onu yüceltir gibi yapıp kendinden sözetmek, kendini yüceltmek midir amacı? Yoksa tam tersine, hayran olduğu bir sanatçıyı anımayı görev bilmekte, bir anlamda onu

başkalarının eline bırakmaktan çekinmekte midir? Arada dağlar kadar fark var, değil mi?

Ama bu farkı anlamak için saatlerce kafa yormanız gerekmez. Yazının daha ilk tümcelerindeki duygusallık payı, gözünüzü açmaya yetecektir. Anma günleri bu konuda daha da aydınlatıcıdır. Son yıllarda katıldığım birkaç anma günü ve şenlik, hele anılanların kişilikleri düşünülüşünde, iç sızlatıcıydı. Sevapseven zenginlerin düzenledikleri çırpıştırma sünnet düğünlerine benziyordu. Bir insanı anmanın bu kadar güç olabileceğini hiç düşünmemiştim doğrusu.

Sevmeyi bilmek gibi anmayı bilmek de öğrenilmeli. Nasılsa daha önümüzde çok yol var ulusça, bir gün öğreniriz belki. Çünkü oldukça ukala ve sinik bir dostumun belirttiği gibi “Her şeyi hafife alamazsınız.”

Yine de sanat çevresi ya da Babıali deyince aklımıza yalnızca boyalı basın, gazete patronları, ünlü yayınevleri gelmemeli. Babıali, aynı zamanda çevirilerinizde gözünüzden kaçan yanlışları titizlikle saptayan, yapıtlarınızdaki tarih yanlışmaları konusunda sizi uyaran düzeltmenler (Süleyman Bilgi’yi sevgiyle anıyorum), yapıtınızın gerçekleşmesine katkıda bulunan bütün emekçiler demektir. Onlar, sözün bittiği yerde de büyük bir alçakgönüllülükle yanınızda olmayı seçerek her şeyi yeniden gözden geçirmenizi sağlarlar. Bayağılaşmanın bir protokole döndüğü günlerde onurlu bir dayanışmanın örneklerini sunarlar. “Ne olursa olsun yine de yazını yaz,” diye sıkıştırırlar sizi.

Son günlerin henüz moda olmayan bir şarkısı “Bütün hazır-dışlamaları dışlamak” diye başlıyor.

Hayatta ve şiirde “hazırlıksız” dışlamalardan yana olan dostum Turgut Uyar’ı saygıyla anıyorum.

Verimlilik mi?

Bugünlerde yazar bir dostunuza rastgele sormayagörün: “Bu aralar birşeyler yazabiliyor musun?” Aldığınız yanıt değişmiyor: “150 sayfa kadar yazdım, biraz daha yazarsam, kitap tamam.”

Kitapların değeri ve yazarların verimliliği, sayfa sayısı ile ölçüleliberi, çoğu yazarımız kalın kitaplar yazmaya, bitimsiz tefrikalar döktürmeye özenmeye başladı. Ünlü, usta yazarlar bile *hala verimli* olduklarını kanıtlamak amacıyla, her yıl okurlarının karşısına tuğla gibi bir kitapla çıkmak zorunluluğunu duyuyorlar. Gençlerin, özellikle genç şairlerin yöntemiye başka. Onlar, ancak hepsi biraraya geldiğinde *belki* bir şiir kitabı oluşturabilecek şiirlerini bir yıl içinde üç ayrı kitapta yayımlayarak edebiyat sahnesinde sürekli varolmaya, adlarının –en azından kitap ilanlarında– geçmesine çaba harcıyorlar.

Türkiye’de okurlar da bir yazarın iki-üç yıl süreyle susmasını; göstermelik bir verimliliğe sahici bir üretkenliği yeğlemesini anlamıyorlar genellikle. “Yazar dediğin, yazmalı” onlara göre.

Has bir yazarın, yaşamı süresince bir bütün’ü tamamladığı, bir mozağin parçalarını yerli yerine yerleştirdiği yadsınmaz bir gerçek sanırım. Bir bakıma “aynı şey”i yazmak anlamına da gelebilir bu. Ancak bir koşulla: o “aynı şey”, yazarın içdünyasıysa, o dünyayı dile getirmek için seçtiği, zamanla kurduğu dilse, üslupsa... Acemilik döneminde, içdünyanın yansıtılış yordamı henüz kesinleşmemişken, o dünyanın yapıtaşları daha kendi gözünde bile henüz yerli yerine oturmamışken, deneyerek verimli olması işten bile değildir yazarın. Dünyasını bütünlemek

için, yaşar gibi yazar. Ustalaşan yazarsa, artık bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu kestirir: dünyasını kurmuş, söyleyeceklerinin çoğunu söylemiştir. Öte yandan, ne zaman canı çekse, eli yüzü düzgün bir yapıt ortaya çıkarabileceğini de bilmektedir. Bu dönemde kesin bir karar alması beklenir. “Benim her yazdığım nasılsa roman ya da şiir olur” güvencesiyle eskiden yazdıklarını çoğaltacak, seyreltecek, o kadarına ki –örneklerini bol bol gördüğümüz gibi– ilk özgün yapıtlarını geriye doğru silecek midir verimli görünme adına?

Bu uğurda, gerekirse kendi *malzemesine* ters düşen, ama genel bir geçerliliği olan eğilimlere mi kapılacaktır? Yoksa bir süre sabırla susacak, yazdıklarını yeniden, başka bir bakışla gözden geçirecek, hangi yapıtaşını yerine tam oturtamadığını, nerede gedik bıraktığını, o gediği örmeye nereden başlayacağını, kişisel dilini bundan böyle nereden tutup geliştireceğini, vazgeçemediği *yeni* sözü nasıl söyleyeceğini belirlemeye mi çalışacaktır?

Yayın dünyamızı ur gibi saran, yayımlanma nedeni asla anlaşılamayan saldırgan ve sığ yaşam öykücükleri, cıvık romanlar, yerli televizyon dizilerine egemen olan, zamanla yazıları da egemenliğine alan savruk dil, güvendiğimiz dağlara bile iyice kar yağdığının önemli belirtileri. Çünkü bir Dostoyevski –hatta bir Saroyan– kumar borçlarını ödemek pahasına zorunlu olarak yaşadıkları yapay verimlilik dönemlerinde bile böylesi bir düzeysizlik göstermemişler.

Bu verimlilik telaşında, bazı yazarların yazma sancısı çektiklerini, zaman zaman yazıdan tiksindiklerini okurlar anlasınlar isterdim. Tabii, dokuz çocuk doğurup dokuzunu da sokağa salan çaresiz ana bilinciyle yazarlık bilinci arasında bir ayrım görülmüyorsa, diyeceğim yok.

Geriye Doğru Beslenme Geriden Doğru Beslenme

Çağımızda, bilim ve teknik alanında en çok kullanılan terimlerden biri, “feed-back”.

Macmillan Contemporary Dictionary’deki tanımı şöyle:

1. Elektronikte, bir makine, bir sistem, bir işlem/süreç ile elde edilen verimin (ya da enerjinin) bir bölümünü, o verimi özellikle düzeltmek, denetlemek ya da ılımlı bir değişime uğratmak amacıyla kaynağına geri vermek.

2. Süregelmekte olan bir eylemi denetleme ya da düzeltme işlemi.

Bu ipuçlarından sonra “bio feed-back training”e gelebiliriz. Konunun bir amatörü olarak, ancak bana çağrıştırdığı bazı girişimleri işleyebilirim burada. *Alternative Help Guide*’daki tanım şöyle: “Bio feed-back eğitimi; edinilen bilgiyi (*information*); denetlenmesi istenen (burada kullanılan fiil, yine resmi bir gözlemcilik, ılımlılığı kollama kaygısı gibi bir anlam da içeriyor) belli bir işlemi/süreci ya da gelecek belli bir tepkiyi öz istençle (ya da gönüllü olarak) değiştirerek kullanmak demektir.”

Bu tanımlar, ülkemizde yaygınlaşan anı yazınının kökeninde yatan kimi güdülere büyük ölçüde ışık tutuyor. Görüyoruz, gazete sayfalarıyla dergiler, anılar ve anı-tekzipleriyle dolup taşıyor. Hiçbir dönemde bu kadar bol anıya ve tekzibe yer verilmemişti. Aynı olayları yaşamış olanların anıları neden birbirini tutmuyor acaba? Hele geçen ay, neredeyse bir anı patlamasına tanık olduk. Yalnız eski siyasilerin değil, üst rütbeli subayların anılarını da okuduk; yakın geçmişimizi aydınlatmaya yönelik söyleşiler, izlenimler, incelemeler birbirini izledi. Biz de ya-

kın geçmişimizi, dolayısıyla bugünümüzü hazırlayanların iç-dökmelerini, özeleştirilerini, savunularını kendi ağızlarından dinlemiş olduk böylelikle.

Özeleştir, yazarından açıklık, dürüstlük bekleyen bir çaba kuşkusuz. O yüzden de hangi yazarın açık davrandığını, hangisinin kaytardığını anlamak için münecim olmak gerekmiyor. Yine de topluca ele alındığında gerçekten üzücü, hatta ürkütücü bu anılar. Çıkan sonuç; bizim kaygılar içinde kıvrandığımız, olup bitenleri anlamak için ter döktüğümüz, kendimizi ipleri birilerinin eline geçmiş kuklalar gibi hissettiğimiz bulanık dönemlerde bizler adına mutluluk düşleri kuranlar, toplumu kurtarmak, yönetimde söz sahibi olmak için ortaya atılanlar da aynı bulanıklığın içindeymişler meğer! İnsanın inanası gelmiyor! Hele işkence görenlerle el üstünde tutulanların bir zamanlar aynı potada yoğrulmuş olmaları... Demek aynı davaya baş koydukları dönemde birbirlerini, birbirlerinin dünya görüşlerini ve siyasal amaçlarını bizim sezinlediğimiz kadar bile bilmiyorlarmış!

İster edebiyat, ister siyasa alanında anı yazarlar, “bio feed-back eğitimi”nden kaçınmalıdırlar. Söz konusu anı, bir ulusun yazgısının kararlaştırıldığı bir toplantıysa, onun Fahri’nin mi Hasan’ın mı evinde düzenlendiği, toplantıya arabayla mı, minibüsle mi gidildiği gibi sudan ayrıntılarla gerçeği işlerine gelen yöne çekmeye, denetlemeye kalkışmamalıdırlar. Yine, aydınlatmaya giriştikleri dönemde yara alan bütün bir ulussa, “Kusura bakmayın, o gün öyle düşünüyordum, bugün gerçeği görüyorum,” gibi –içtenlikli de olsa– bir özeleştiriyile o yaraların sarılabileceğini düşünmesinler. Çünkü bizim yaşamadığımız o yılları hiçbir özür geri getiremez.

Eleştirmenlerimiz ve romancılarımız da bundan böyle “yanılmış gençler” edebiyatı yaparken biraz daha dikkatli davransınlar. Az kalsın unutuyordum: “bio feed-back eğitimi”nin bir özelliği de, kişinin öz istenci belli bir doğrultuda işletilse de öz kişiliğinin aslında değişikliğe uğramamasıymış.

Dilin Eti, Sözcüğün Kemiği

Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup
 yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
 Çelebi Sultan Mehmet tahta çıkmış hünkâr idi.
 Çelebi hünkâr idi ama
 Âl Osman ülkesinde esen
 bir kısırlık çılgılığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
 Köylünün göz nuru zeamet
 alın teri timar idi.
 Kırk testiler susuz
 su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.

Nâzım Hikmet'in 1936 yılında yayımlanan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı yapıtı günümüzde de süregelen –özellikle şiirde– eski dil ve deyiş kullanımı tartışmasına, edebiyatta dil politikasına yıllar önceden ışık tutuyor.

Daha ilk dizelerden etli bir şiirle karşı karşıya olduğumuzu kavırıyoruz. Nâzım Hikmet, tarihin derinliklerinden kendi dünya görüşünü iletmeye elverişli bir olayı şairce yazmakla, okura yalnızca bir *omurga* sunmakla yetinmemiş. Kaç yüzyıl önce geçmiş bir olayı, olayın yaşandığı dönemin dil ortamından çekip kendi gününe, öz duyarlığına yerleştirmiş ustalıklı. Şiirin hiçbir imgesi hiçbir sözcüğü rastgele seçilmemiş. Hepsinde bir imparatorluk kültürünün, yaşam tarzının, hatta “musiki”sinin izleri var. Sağlam bir dil mantığına, öyküleme geleneğine oturdukları için vazgeçilmezleşen, başka türlü olamazlaşan dizeler.

Aşağıya Hilmi Yavuz'un aynı konudaki şiirlerinden *Bedreddin* başlıklı kısmını alıyorum bir bölümüyle:

*mübalaga akşam olur
güz nefti dolaklarını kuşanır da gelir
yaprağın fetrete düştüğü zaman
sen ey yaz günlerini
top top ak çuhaya tebdil eyleyip
ve bir solgun gülümseme olarak
eğnine giyen şaman (...)*

Şimdi, Yavuz'un şiirindeki (şu anda yalnızca bu şiiri kastediyorum) günü-dolmuş sözcüklerin yerine güncel sözcükler koyarsak şiirsel yükte bir azalma olacak mı, bakalım. Sanmıyorum (mübalaga'nın Türkçesini bulmaya çalışmadım, zaten abartılıydı). Çünkü o sözcüklere sıkı sıkıya bağlı bir dil mantığına varmak amaçlanmamış. Usta işi imgeler ağır basıyor; birbirinden oldukça bağımsız ama uyumlu, pastel renkli imgeler. Seçilen çarpıcı, eski sözcüklerse bir bütünün vazgeçilmez parçaları sayılamaz. Belki de o yüzden, sözcüğün kemiği dilin etini fazlaca zorluyor. Dil, bir başkaldırı aracı değil; okura kolay benimsenir nostaljik bir tat getirmekten öte bir işlevi yok.

İncelediği her insanın yüzünde o insanın içinde yaşadığı toplumsal düzenin izlerini görebilen gizli öykücü Nâzım Hikmet'in bir özelliği de, bilgeliği, şakayı elden bırakmadan bir tek insan aracılığıyla bile bir düzeni taşıyabilmesiydi:

reyhandei şitâb bir sevdazede vardır.

Fesi bir parça uzun

fesi bir parça siyah

ve kalbinin şekvası ah...

Aşağıdaki dizeler de Nâzım Hikmet şiiriyle akraba bir çizgi yürütmek savında olan Attilâ İlhan'ın:

şimdi gel hatırlama

seferberlik'te o büyük sarhoşluk gecesi

küstah bir ay yükselir kanlıca sırtlarından

mürüvvet hâlâ şarkı söyler

elinde def

eşref... eşref...

ya da:

*Çocuk gözlerimle gördüm
petrograd'daymışız fena geceymiş
tepsilerde çatlıyor romanof bardaklar
votkanın öfkeli şiddetinden*

Artık düpedüz kılçıklı bir dil sözkonusu, bir tür bıçkınlık, külhanilik. Günümüzün genç şairlerinden bazıları bu dili çok sık kullanıyorlar: şiirlerde bıçaklar, kan, kırık camlar, kılıçlar gırla gidiyor.

Can Yücel eski ve yeni sözcüklerin kardeşçe yanyana kullanılabileceğini ileri sürerken, bir deyiş *bütünlüğünü* gözönünde tuttuğunu anımsatmak istiyor. Haklı. Ama yaşamasız sözcüklere rastgele başvurmak da, duyarlılıkla duygusallığı, lirizmle sulu gözlülüğü garip bir biçimde karıştıran, iskeletsiz, yalnızca sözcüğün tılsımına dayalı şiirlerin yazılmasına yol açıyor.

Gerçek Okur'a

Ünlü İngiliz yazar, gerilim öyküleri ustası Roald Dahl, “Otomatik Dev Gramatizör” adlı öyküsünde, gerekli sözcükler, kişiler, olay örgüleri depolandığında, istenen her tür öyküyü on dakika içinde otomatik olarak yazabilen bir gramatizörden söz ediyor. Bilgisayarı yapan şirket, kısa sürede ülkenin bütün yayın piyasasını ele geçiriyor öyküde. Tek tük direnenler dışında yazarların çoğu, bir daha tek sözcük yazmayacakları konusunda güvence vererek adlarını şirkete satıyor, karşılığında dolgun bir yıllık gelire kavuşuyorlar.

Dahl, direnen son yazarlardan birinin ağzından şöyle bitiriyor öyküyü: “*Tanrım, ne olur bize güç ver, ver de çocuklarımızın açlıktan ölmesine göz yumabilelim!*”

Öyküdeki fantezi payını bir yana bıraksak da temeldeki gerçeği görmezden gelemiyoruz. Hele yayın piyasamızda mantar gibi biten erkekçe/kadınca magazinlerden sonra. Ciddi edebiyat dergilerinin beş bin lira ödediği öykülere yüz bin lira ödemeye hazır bu dergiler. Üstelik üslubunuzda değişiklik yapmanızı, öykünüzü sulandırmanızı falan da istemiyorlar. Karşılığında üç bin lira aldığınız yazıları otuz bin liraya kapatmaya da razılar. Şimdiden, ünlü edebiyat adamlarının bir bölümünü ele geçirmiş durumdalar.

Şöyle bir soru geliyor akla: İmzanızın sorumluluğunu taşıyarak bu yayın organlarında görünmenin bir sakıncası var mı? Batı’da yayımlanan bu tür dergilerde sık sık ünlü yazarların imzalarına rastlanıyor. Özellikle Norman Mailer, Henry Miller, hatta Saul Bellow ya da Simone de Beauvoir ciddi incelemeleri, tatlı söyleşileriyle ayakta tutuyorlar bu dergileri. Bizde de

olamaz mı? Hangi kopya asıl kadar başarılı olur? Orası başka.

Bu sorunun yanıtını aramama, uzun boylu düşünmeme gerek kalmadı. Geçenlerde, genç bir şair arkadaşşıma rastladım. Eskilerden konuşurken on üç yaşında ilk öykülerimi okurken bana tutulduğunu, o yaşın coşkusıyla, bana düşünde Akaretler'de bir ev tuttuğunu, evimi döşediğini, üstüme yepyeni giysiler aldığını, arkadaşlarına beni çok yakından tanıdığını söyleyerek caka sattığını anlattı. Önce gülüştük. Sonra sormak istediğı soruyu sordu: "O dergilere yazmayacaksın, değil mi?" Sonra da hemen ekledi: "Otuz yaşımın bilinciyle sormuyorum bu soruyu. Yani yazarlıktan eline ne gülünç bir para geçtiğini biliyorum. Bunu istemeye hakkım yok, onu da biliyorum. Otuz yaşımla sormuyorum bu soruyu, on üç yaşımla, sana tutkun o gencecik çocuğun ağzından soruyorum."

"Olabildiğince, elimden geldiğince yazmamakta direneceğim, dedim ona. Senin hatırın için değil tabii, o genç çocuğun hatırı için."

Çocuk kalan okurlar için.

Gerçek edebiyatın gerçek dergilerde para edebileceğı bir dönemi bekleyecek gücü ve umudu elden bırakmamaya çalışacağım.

Güncenin Sınırları

İngiliz romancı Virginia Woolf'un 1915 yılından başlayarak, intihar edişinden (1941 Martı) dört gün önceye kadar yazımını sürdürdüğü günceler beş kocaman cilt tutuyor (Penguin Books, dördüncü bası: 1983). Yazar, bunca yıl boyunca –çıldırı dönemleri, hastanelerde geçen günler dışında– hemen hiç aksatmadan tuttuğu güncelerden kocasının bir gün derli toplu bir kitap oluşturacağını ummuş. Leonard Woolf'un derlediği, seçtiği güncelerse ayrı bir kitapta toplanmış: *Virginia Woolf — Bir Yazarın Güncesi* (Triad/Panther Books, 1978).

Leonard Woolf, kitabın önsözünde bazı günceleri kitaba neden almadığını şöyle açıklıyor: “*Bu günceler, içlerinde adı geçen kişiler hayattalarken bütünüyle yayımlanamayacak kadar kişiseldir. Kendi adıma, güncelerden ya da mektuplardan bölümler almanın yanlış olduğuna inanıyorum, hele bazı bölümler hayattaki kişilerin duygularını ya da ünlerini yıpratmamak adına atlanmışsa, büsbütün.*”

L. Woolf, bu tür “atlamalar”ın günce ya da mektup yazarının gerçek kişiliğini çoğu kere ya çarpıttığını ya da gizlediğini, sonuçta ortaya pürüzsüz, çeperden arınmış bir portre çıktığını ileri sürüyor. Yazarın içtenliği ile güncenin içtenliği arasındaki ilişki konusunda Virginia Woolf'un da bazı kaygıları var: günlük tutanın, zaman zaman özel bir ruh durumuna –diyelim tedirginlik ya da çoküntü– kendini kaptırıp onu dile getirmeye alıştığını, buna ters düşen bir ruh durumu yaşayınca, günce tutmaktan vazgeçtiğini söylüyor.

Leonard Woolf, önüne dikilen bu tür engelleri aşabilmek için şöyle bir yol izlemiş: öncelikle, Virginia Woolf'un güncesini bir yazma sanatı temrinine dönüştürdüğü bölümleri seçmiş, sonra

yazdıklarıyla doğrudan ya da dolaylı bir bağlantısı olmasa da, Woolf'un belleğinde iz bırakan sahneler ya da kişilerle, yani bir yazarın sanatının hammaddesini oluşturan öğelerle ilintili bölümleri seçerek okura bu konuda bir fikir vermeyi amaçlamış, son olarak da Woolf'un okuduğu kitaplar üstüne bir eleştirmen gözüyle aldığı notlardan oluşan bölümlere yer vermiş.

Leonard Woolf'un Virginia Woolf'un *yazar kişiliği*'ne ağırlık vermesini anlıyorum. Ama ben bir gün bu günceleri taramaya kalksam ne yapardım? Yazarın Türkçede yayımlanmamış romanlardan sözettiği bölümleri alır mıydım böyle bir derlemeye? Ülkemizde –değil yapıtları– adları bile bilinmeyen Anglo-sakson edebiyatçıların Woolf gözünden eleştirisi, ille de dil bilmesi gerekmeyen Türk okuruna ne gibi bir esin getirebilir?

Sanırım en iyisi, genel bir edebiyat tartışmasını körükleyebilecek bölümleri seçmek. Bir de Leonard Woolf'un –ne de olsa bir koca o– “atladığı” bazı günceleri (yazarın günlük yaşamı, parasızlığı, tekdüzeliği, çevresindeki tiksiniç burjuvaları, karı-kocalığın bitmez tükenmez sorunlarını, aydınlatıcı, esinlendirici küçük flörtlerini işlediği, *Virgina* olduğu günceleri) öne çıkarmak. *Mrs. Dalloway* romanında şöyle yakınıyordu başkişi: “*Bond Sokağı'ndan yukarı bu ağır, şaşırtıcı, ciddi ilerleyiş var yalnız, bu Mrs. Dalloway olmak; Clarissa bile olmamak: bu Mrs Richard Dalloway olmak.*”

Bir yazarın içdünyasını aydınlatmada, onun yanbaşında yaşamış bir yakınıyla onu baştan beri ilgiyle izlemiş uzak bir okurun işbirliği yapmaları şart gibi geliyor. Leonard Woolf'a “Mrs. Woolf” düşüyor bu bölüşmede; bana, “Virginia”.

Azala Azala

Uzun süredir bir gazeteye kitap eleştirisi yazmazken *Sebastian Knight'in Gerçek Yaşamı*'nı okuyunca dayanamadım, hemen kalem sarıldım. Bu kısır edebiyat ortamında ne Nabokov'un dipdiri yazarlığını görmezden gelebilirdim ne de Fatih Özgüven'in özenli çevirisini. Yazımın *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanışından iki üç gün sonra Cumhuriyet Kitap Kulübü Katalogu geldi. Orada da, *Dön Geri Bak* başlığı altında yeni basımları birlikte yapılan iki öykü kitabım üstüne Fatih Özgüven'in bir tanıtma yazısı vardı.

Bir rastlantı mıydı bu? Keşke olsaydı...

Edebiyat ortamının dışında kalmış bir yazar ya da okur olsaydım, doğruyu söylemek gerekirse, karşılıklı bir pohpohlama kokusu alırdım bu rastlantıdan. Alışmışızdır yıllar yılı; birbirlerini tutan ve tutmayan yazarlar/eleştirmenler vardır. Bu tutma ve tutmamayı bazan öylesine ileri götürürler ki birbirlerini hiç okumadan yapıtları üstüne kesin yargılar verirler. Daha doğru bir deyişle, önyargı verirler.

Bir dereceye kadar anlaşılabilir bu tutumları. Ülkemizde yetiştirilemeyecek kadar çok sayıda kitap-dergi yayımlanıyor; ister istemez bir seçme yapmaya zorlanıyorsunuz. O zaman da ilk birkaç yapıtından tat alamadığınız yazarları –çok gerekmiyorsa– okumamayı yeğliyorsunuz. Hele sözkonusu yazar, “yeni” yani değişebilir, gelişebilir bir yazar olma niteliğini çoktan yitirmişse, siz de edebiyat yapıtında anlatılan kadar *anlatımın* önemi üstünde duracak ergenliğe varmışsanız, saatlerinizi alacak ve yine düş kırıklığıyla sonuçlanacak bir okuma serüvenine kalkışmazsınız tabii. Yalnız bu tavra hak kazanmak için üstüste düş kırıklığına

uğramış olmanız, artık okumamaya karar verdiğiniz yazarın ne yazacağını kestirebilecek kadar onu tanımanız gerek, başkalarının eleştirilerinden etkilenmeden kendi fikrinizi edinmeniz, önyargınızı “yargı” haline getirebilecek kadar emek harcamanız.

Eleştirilerini dile getiren bir yazarın/eleştirmenin, bir yapıta “Çok güzel bence” ya da “Çok kötü bence” demesi elbette yetmez. Beğenisinin *kendince dürüst*, ayrıca *herkesçe tutarlı* bir hesabını vermesi de beklenir. Diyeceğim, okuru önyargılarınızla uzun süre oyalayamazsınız. Peki demin sözünü ettiğim rastlantıları neye borçluyuz?

Diyelim, yeni bir ürün verdiniz. Kaç kişi çıkar sizin ürününüzü değerlendiren, –değerlendirmeyi bırakalım– okuyan? Konu, ister istemez belli adlar çevresinde düğümleniyor, onlar da üçü beşi aşmıyor. Üründen yana bu kadar bereketli, ürün üstüne düşünmede bu kadar kısır bir ortam gerçekten ürküntü veriyor kişiye! Ne gariptir, bu kısırlık, dost çevrelerine de sıçradı. Azala azala yaşıyoruz. Öyle ki dostluk ettiğimiz, sevdiğimiz kişiler, *zaten* işlerini sevdiğimiz yazarlar, eleştirilerini benimsediğimiz, önemsemiğimiz eleştirmenler. Anlaşılan uzun bir süre, kısıtlandığımız çemberi inatla savunarak birbirimiz üstüne yazmak zorunda kalacağız. Azala azala. Ama “yeni”lerden aramıza katılanlar çıkacak zamanla. Çünkü hizip değil bu sanıldığı gibi, zorunlu bir dayanışma ve edebiyat adına.

Olur mu, Olur

14 Mart

Sabah sabah eve üç polis doluştular. Ellerinde telsizler.

Ne oluyor, diye sormama kalmadan geliş nedenlerini yarı yamalak söylediler: cinayet masasından geliyorlarmış! Tanıklığıma başvurmak zorundaymışlar; “tanık” sözcüğünü “sanık” gibi vurguladılar. Bir fotoğraf uzattılar hemen, bu adamı tanıyor muymuşum? Ben ki uzun zaman görmediğim bir tanış bile hemen çıkaramam... Belleğimi var gücümle zorlayıp zaman kazanıyormuş izlenimi vermemeye çabalayarak buldum sonunda yüzün kimliğini.

Bir hafta önce oldukça resmi bir tanıdık, bir iş görüşmesi için kapıdan uğramıştı. Çok saygı duyduğu bir ağabeyiyle buluşacakmış ama çok gecikmiş. Acaba bir telefon edip kendisini bizim evden almasını isteyebilir miymiş arabayla geçerken? Tabii. Özel arabasıyla gelen birine Talimhane girişini telefonda uzun uzun tarif etti, her ihtimale karşı telefon numaramı da verdi.

Sözkonusu bey, fazla gecikmeden bir buket çiçekle uğradı. Birlikte yemeğe çıkacaklarmış, beni de çağırdılar nazikçe. Ama ben genelde yemeğe çıkma önerilerini, özellikle az tanıdığım kişilerin yemeğe çıkma önerilerini hemen kabul etmediğimden (demek bir bildiğim varmış!) evde kaldım. Giderlerken o beye bir de kitap imzaladım isteği üstüne: Fotoğraftaki beye...

Esrarengiz bir cinayete kurban gitmiş üç gün önce. Kendisini son görenlerden biri benim, biri de işadımı tanıdığımız. Buraya kadar doğru. Eve, yani cinayet mahalline tespiti gidildiğinde, benim imzalı kitabım bulunmuş kitaplıkta (beyin edebiyata pek düşkün olmadığı, bana kitap imzalatmakla incelik yaptığı

belliydi zaten), özel telefon defterindeki son adres de benim adresimmiş. Buraya kadar da doğru.

Gelgelelim polisler, yalnız yaşayan bir kadın olup olmadığını soruyorlar, çocuğum var mıymış, adamın telefon defterinde birtakım marjinal şöhretlerin numaraları da bulunuyormuş.

Saçlarım sabahın bu saatinde oldukça dağınık, evde sabahlıkla dolaşıyordum; polisler gelince giyindim. Odada ne var ne yok? Gerçi tertipli bir oda ama duvarlardaki resimler, totem ve maskeler, kenar-köşedeki biblolar, hele sepetteki dergiler hesaba katıldığında onların gözünde hiç de mazbut bir oda sayılmaz. Tüh!

Çay içerken evimi ve kendimi onların gözünden inceliyorum. Benim “katil” olmamı düşünmüyorlar gerçi ama tanıdıklıkla şubede yüzleşmem gerekebilirmiş. İriyarı bir adam mıymış tanıdığım? 1.80 boyundaki adama ufak tefek denilemez ama şu anda “iriyarı” demenin de bir başka anlamı var: maktul, boğularak öldürüldüğüne göre...

Bir süre olasılıkları tartmalarına katıldım, ipuçlarını birlikte değerlendirdik; yazarların *isterlerse* iyi birer katil olabileceklerini söylediklerinde içim rahatladı ancak. Beni ellerinden geldiğince rahatsız etmeyeceklerdi, söz verdiler. Gittiler.

Cinayetin aydınlığa kavuşup kavuşmadığını bilmiyorum. İlk iş, kendi telefon defterime baktım, kimler vardı? Sonra yaşadığım evi inceledim: eğilimlerimi bu kadar açıkça yansıtmamasına şaşıtım. Bu toplumda istenirse her eğilimimde bir suç belirtisi bulunabileceğini kavramam acı verdi.

Sözlük'ten Dedikoduya

Behçet Necatigil, yıllardır alanında tek-tük örnekten biri olarak kalan *Edebiyatımızdaki İsimler Sözlüğü* çalışmasının giriş yazısında şöyle diyor: “*Bu sözlük, başlangıcından bugüne, edebiyatımızın çeşitli dönem, akım ve kümeleşmelerinde adı en sık geçen sanatçıların çoğunun hayat ve eserlerini ana çizgileriyle derlemeye çalışıyor.*” (1. bası Aralık 1960). Ekim 1980’de yayımlanan 10. basıda, şairin Kasım 1977 tarihli tanıtma yazısı yer alıyor: “... on yedi yıldır bu sözlüğün büyük bir ihtiyacı karşıladığını gördük. Başlangıçta ancak öğretmen ve öğrencilere edebiyat derslerinde bir kılavuz olur diye düşünmüştük. Ama bu çizginin de ötesinde, örnek ve kaynak olduğumuz besbelli...” Sonra da Necatigil bildik çelebiliğiyle, bu tür çalışmaların neden “noksan, yarım” kalmaya mahkûm olduklarını açıklıyor.

Geçende 10. basiya gözetiyordum. Şairin ölümünden sonra “Ailesi” hazırlamış yayına; yardımlarını esirgemedikleri için Doğan Hızlan’a ve Ali Tanyeri’ye teşekkür ediyorlar. Birden şeytan dürttü, yeni haliyle sözlüğü bir daha incelemek istedim. Doğal karşılanabilecek bir bencillikle önce kendi adıma baktım. Doğum yeri, tarihi, bitirilen okullar, yayımlanmış kitaplar gibi zaten değiştirilemeyecek bilgiler yerli yerindeydi eskisi gibi. Yalnız, eski basıdaki “*Turgut Uyar’la evleninceye kadarki yazılarında R. Tomris imzasını kullanıyordu*” tümcesine bir ek konulmuştu: yazarın ilk iki evliliğinin kimlerle olduğu. Bence Necatigil’in verdiği ilk bilgi yeterliydi. Çünkü Tomris Süreya (ya da Seber) imzasını hiçbir yazımda kullanmadım – Cemal Süreya ile evlenmediğim için zaten kullanamazdım da. Tamer imzasıyla da iki üç çevirim yayımlandı ama *Sözlük*, yazarların çevirilerini

kapsamına almıyordu zaten. Üstelik o imzaları kullanmış olsam bile, ad sayıp dökmeye ne gerek vardı?

Necatigil, belki erkek yazarların soyadı değiştirmedikleri gerçeğini de gözönünde tutarak kadın-erkek bütün yazarların değişik dönemlerdeki çalışmalarını adım adım izlemek isteyen edebiyatseverlere ya da edebiyat tarihçilerine yardımcı amaçlarken önceleri kişisel yaşama girmeme saygısını göstermişti, imzaların ya da takma adların dökümüyle yetinmişti. Neydi bu değişiklik?

Sevgi Soysal maddesine baktım hemen. Evet, onun da kimlerle evlendiği ince ince anlatılıyordu. Leylâ Erbil, Adalet Ağaoğlu, Nazlı Eray ise –eşleri edebiyatçı olmadığı için herhalde– ne evli görünüyorlardı ne evsiz.

Denebilir ki, yeni *Sözlük*, yeni bir yöntem izliyor, *edebiyatçı eşlerin* birbirlerinin yaşamlarını ne yönde etkilediklerini göstermek istiyor okura. Ama *Sözlüğün* en son basısında bile Ülkü Tamer'in, Turgut Uyar'ın, Özdemir Nutku'nun ya da Başar Sabuncu'nun kimlerle evlendiklerinden söz edilmiyor; onlar da evsiz. Demek biz kendi kendimize evlenmişiz de kimsenin haberi olmamış. Saygısızlığın bu kertesini kişiyi üzüyor.

Gelecek basıda telefon numaraları da mı eklenecek adreslerle birlikte? diye düşünüyorsunuz. Bir sözlüğün bir dedikodu kılavuzuna dönmesi, toplumumuzun aydın kesiminde bile kadına / kadın yazarın kişisel yaşamına duyulan saygı(!)'nın ibret verici bir belgesi.

Genç Adamın Yüzeysel Bir Portresi

26 Nisan

Aydın Emeç, hep yerindeydi; ben de yerimdeydim. Yani ne zaman istesek bir öğleüstü “güzel” bir lokantada yine buluşabilir, her zamanki gibi edebiyatın sorunlarını, ülkemizdeki durumunu konuşabilirdik, hırlaşabilir, katıla katıla gülebilirdik. Oyunlarımızdan biri “*Sen ölsem, arkandan kimler yazar? Asıl, kimlerin yazmamasını isterdin?*” oyunuydu. Bir gün bu şakanın kara mizaha dönebileceğini, Aydın Emeç’in okuyamayacağı –ikimizin de pek sevmediğimiz– bu tür yazılardan birini yazacağımı nereden bilebilirdim? *Durunca anlaşılır saatin kaç olduğu*. “Güzel” bir lokanta dedim, çünkü Aydın Emeç için estetik ve kültür, sonuna kadar bağlı olduğu bir değerler dizgesinin parçasıydı. Çok boyutlu bir kültürün, daha da önemlisi bir “İstanbul” yaşama kültürünün son temsilcilerinden biriydi o. Güzel bir yerde, güzel bir yemek yemek, güzel bir dergiyi okumak, güzel bir romanı tartışmak, güzel bir yürüyüşe çıkmak... (Gittikçe çirkinleşen bir İstanbul’da son yıllarda nasıl yaşadığını düşünmeye çalışıyorum şimdi.) İsteyenler, özenle seçtiği ve özenle çevirdiği kitapları okuyarak onun içdünyasını ve dünya görüşünü biraz olsun anlayabilirler. Gerçek dostluğuna kabul ettiği üç beş kişiden biri sıfatıyla, o mutlulukla, biraz daha işleyeceğim bu portreyi, çünkü Aydın Emeç –bir zaman bir yayınevi sahibi olduğu halde– yazmaktan hep kaçındı; bizden tek esirgediği, zengin boyutlarını kestirebildiğim yazarlığıydı. Çevirilerini de imzalamazdı ya.

Nasıl biridir Aydın Emeç? Önce, onun gözünde her şeyin şaşmaz bir adı vardır. Karısını kendi karısı olduğu için değil Naziye

olduğu için sever; oğlunu *Ali Selim* olduğu için. Dostlarını da öyle. Hemen her sınıftan geniş bir dost çevresi olmasına, herkese eşitlikçi davranmaya çalışmasına karşın dost adlar, Selçuk Batur'dur, Ferit Erkman'dır, Celâl Üster'dir sözgelimi. Listeyi biraz daha uzatabiliriz. Pazartesi ya da cuma akşamları uğradığı meyhane, Yakup 2'dir. Yalnızsa, eve dönüş saati 20.30'dur. Bu ayrıntılara bakarak genç adamı katı ilkelere bağlı biri sanabilirsiniz. Çok yanılırsınız. Aydın Emeç, toplumun zorladığı katı kuralların hiçbirine yüzvermez, hiçbir ideolojiyle kısırılmaz; onun uyduğu ilkeler, kendi ahlakı doğrultusunda koyduğu ilkelere. Yayınevi sahibi olmak, sanat sayfası yönetmek, yayınevi yönetmenliği yapmak gibi önemli sayılan başarılarla (çelenklere mi desem?) gülüp geçer, ama üstlendiği işi, bu tür başarıları önemli sayanlardan çok daha büyük bir ciddiyetle götürür. Edebiyatla gerçekten ilgilenen bir çocuğun soracağı sıradan sorulara iki saatini verebilir de, şişirilmiş, şımarık bir ünlünün beş dakikalık kaprisini kaldıramaz. İlişkilerde kadın-erkek ayrımı gözetmez (yazarlıkta da). O kadarına ki, kadın dostları arasında erkekmisler gibi davranılmaya razı olmalıdırlar.

Aydın Emeç, üstlendiği görevlerin hep profesyonelce bir *nesnellik* gerektirdiğini biliyordu; gönülden inanıyordu buna, uyuyordu. Bütün dürüst aydınlar gibi, göreviyle kişiliği arasında bir uyum, bir denge kurmaya, onu yürütmeye çabalıyordu, belki o yüzden yıpranıyordu. Hem ele avuca sığmaz, hergele, yakışıklı bir delikanlıydı, hem durmuş oturmuş bir yönetici. Alçakgönüllü, hoşgörülü bir bilgeydi, yine de “*düzmecelik*” kokusu alınca panter kesilebiliyordu.

“*Bir sabah Aydın Emeçsiz bir dünyaya uyanmanın inanılmaz dehşetini ve öksüzlüğünü yaşadım,*” diyerek, önce ona fazlaca duygusal gelecek, ama sahiciliği üstüne biraz düşündükten sonra –önündeki kâğıtlara boyuna çiziktirdiği karalamalardan başını kaldırıp, burnunu kırıstırıp bir kahkaha attığında– “*Peki canım, yok bir yaramazlık!*” dedirtecek bir tümce kuruyorum.

“*Kayık*” çevirisinin iç kapağından bana seslenişine sığınarak:

“*Hısımlığı oluşturan, bir tek kan bağları değil, yürek ve akıl bağlarıdır da. Ne dersin hısım?*”

Bir Yarım Gün Yaratmak

7 Mayıs

Yazdıklarıyla, okurlarına yaşama sevinci verdiği inanan bir yazarsanız, bu özelliği kazanma adına kendinizi yıllar yılı nasıl eğittiğinizi, daha doğrusu farkında olmadan nasıl zorladığınızı okurunuzdan gizlememeniz gerekir. Vereceğim reçetenin yararlı olabilmesi için ne yazık ki, okurun da benim kadar inişli çıkışlı bir yapıda, göz-kulak-damak zevki işbirlikteliğine benim kadar duyarlı olması gerekiyor. (Nevrasteni, nelere kadirsin!) Bir de, arada sırada değişik içkiler ve kasetler getiren dostlarının bulunması tabii.

Baktınız ki “güzel bir gün” kendiliğinden gelmeyecek, siz de “her ilkbahar sabahı kırlara koşacak” kadar militan bir yaşama sevincinden yoksunsunuz, bu, kendi gününüzü kendiniz yaratmak zorundasınız demektir: bile isteye, eski deyişle “taammüden.” Önce özel bir gün, bir yıldönümü, bir tatil günü seçmeyin derim; özel günleri özelleştirmek sanıldığından da büyük bir çaba ister çünkü. Bomboş bir gün de bulamayacağınıza göre sabahın ilk saatlerini ayırın kendinize, günü biraz olsun boşaltın. Uyanınca, yataktan fırlamayın sözgelimi, bir sigara yakın. (Nasılsa sigaranın uzun vadede vereceği zararın, sözgelimi bir *İcraatın İçinden* izlemenin ânında getirdiği ruhsal yıpranma yanında solda sıfır kaldığını biliyorsunuz.) Aman sakın ciddi bir gazeteye sarılmayın hemen. Çarşaf çarşaf anılar ve yinelenen incelemeler; yakın geçmişinizin, dolayısıyla geleceğinizin saçmalığı konusunda ipuçları verebilir. İş olsun diye boyalı bir gazeteye de bakmayın, bu kere hâl’in saçmalığı karartır içinizi.

Bu arada sigaranızı bitirdiniz mi? Hadi kalkın bari. Duş yapmaya kalkışmayın, sular akmayabilir, sinirlenirsiniz. Kendinizi yarım gün için korumaya aldığınızı unutmayın; bir bardak radyasyonsuz sütle üç-dört bardak çay için. Can alıcı an gelip çattı işte: hangi müziği dinleyerek, hangi yazarı okuyarak gireceksiniz güne? Gustav Mahler dinlemek gibi bir çeki-düzenden, Wagner dinlemek gibi bir sıkı-düzenden kaçının bence. (Mozart “Amadeus” olalıberi, kendisini bir süre dinlememenizi anlayışla karşılayacaktır.) Ruh halinize göre ya Vivaldi iyi gelir ya Çaykovski. O kadarına kendiniz karar verin.

Evde amaçsızca dolaşmaktan, gereksiz işler yapmaktan kaçınmayın, ama “Sağlığım iyi, işimi iyi yapıyorum, çocuğum da hasta değil, aç-açıkta değilim” gibi ortalama sevinçlerle karartmayın günü; ortak mutlulukları birkaç saat sonraya erteleyin. Karar bekleniyor: klasik bir yazar mı seçeceksiniz, çağdaş, gözde bir yazar mı? Klasiklere karışılmaz ama çağdaş bir yazar seçecekseniz, bütün Latin Amerika yazarlarının ya da bütün Türk yazarlarının aynı kefeyle konulabilecekleri yanlıgısına düşmeyin: her iki durumda da arabeskten caza uzanan geniş bir seçenek listesi vardır önünüzde. Bence –klasik ya da çağdaş– önce sizi *yanıltmayan* bir yazar seçin. Benim deneyimime göre Cortazar’ı seçmişseniz cool-jazz eşliğinde martini içmeniz gerekir. Bu da iyidir, çünkü martiniyi hazırlamak 11’i bulacaktır. Seçilen mutlu kişi Borges’s’e, mandalina likörü ve barok müzik; Marquez’s’e, vermut (margarita bulabileceğinizi sanmıyorum) ve samba; Kundera ya da Berger mi, tango ve sek votka; James Joyce’s’a viski ve country folk iyi gider. Yöntemimi keşfetmişsinizdir: yazarların ilk çağrıştırdığı müziği ve içkiyi değil, *ikincisi*’ni seçiyorsunuz ve böylelikle onlarla kuracağınız iç-dünyayla biraz sonra çıkacağınız dış-dünya arasında geçit hazırlıyorsunuz. (Kediniz varsa, onun somut sıcaklığını okşayın.)

Daha önce okumadığınız ama –nedense– pek umutlu olmadığınız bir yazarı okumada kararlıysanız cin-tonikten şaşmamalısınız. Yan etkileri fazla olmayan, olsa olsa baş ağrıtan bir içkidir. (Evde aspirin var, değil mi?) Çabanızı kolaylaştırmak adına Shirley Bassey, Charles Aznavour, Edith Piaf gibi hafif ticari bir “ses” dinleyin. Ülkemiz yazarlarının neler eşliğinin-

de okunabileceğine ilişkin önerilerim çok kişisel olabilir. Tek önerim, sabah saatinde rakı eşliğinde fasıl ya da iç kanırtıcı bir türkü dinlemenize yol açacak bir yazar seçmemeniz.*

Ama artık yeter, değil mi? Bu kadar mutluluk çok bile. Yetiştirilecek yazı var, çeviri var, bitirilecek bir öykü var. Şaka maka 12.30'u ve ikinci kadehi bulduk. Ya derli toplu giyinip işinizin başına geçin ya —hâlâ olmadıysa— yaşama sevinci temrininden vazgeçip koyu bir çöküntü yaşayın. Uyuyunca, hepsi geçiyor.

* Beni okuyacaksanız bir rom koyun lütfen (aslında rakıya da razıyım), bir de Billie Holiday (Hafız Burhan'a da razıyım). Sağolun!

Sevgi İçin Dört El Sonat

2 Haziran

Molina'yı çok özlüyorum. Özellikle geceleri, odamın duvarları iyice bastırıldığında onun sesini, düşlerini, yalanlarını. Çocukluğumdan beri etkisinden kurtulamadığım *Yıldızların Çocuğu* masalını (yazarını bilemiyorum) anımsatıyor bana.

Masala göre, gökteki bir yıldızda yaşadığını sandığı bir çocuğa âşık bir yeryüzü—çocuğu varmış. Yıldızların çocuğu, gökyüzünde çiftçilik yapıyormuş; bir gün sabanıyla gök tarlasını biraz derin sürünce açılan boşluktan aşağı yuvarlanmış; yeryüzündeki çocuğun kollarını açarak ikizinin düşme hızını kesme çabası sonuç vermemiş.

Masalda iki çocuğun da cinsiyetleri belirtilmiyordu (bazan Türkçenin zenginliğine şaşmamak elde değil). Benim gözümde ikisi de “çocuk”tu gerçi, ama yeryüzündeki ben olduğuma göre kızdı da, gökteki kesinlikle kız değildi; gelgelelim çevremde gördüğüm erkeklere benzemiyordu, yumuşak, paylaşımcı bir oyun arkadaşıydı. Yaşamamı yönlendiren bir masal olsa gerek. Çünkü hiçbir zaman “dişi” rolünü oynayamadım; kadınlara özgü “kurtarma” saplantısından da çok küçük yaşta vazgeçtim.

“Kadınlar, işkenceye çok daha dayanıklı oluyorlar. En azından bizim hapiste olduğumuz dönemde öyleydi. Sanırım, dışarda sürüp giden gündelik yaşamla ilişkilerini daha dolaysız, daha sağlam kurduklarından. Oradan gelen seslere –bir kamyonun geçişine, bir tren düdüğüne, bir çocuğun ağlamasına– daha duyarlı olduklarından. Oysa kendilerini bir dünya görüşünün katı ilkeleri doğrultu-

sunda yetiştiren erkekler, dışarıdan gelen seslere sağırlaşıyorlar, yaşama direnci verebilecek her çekimi burjuva alışkanlığı olarak yorumluyorlar çoğu kere; o yüzden de sözgelimi işkenceye alınıdılar mı, dış dünya bitiveriyor, bedenleriyle başbaşa kalınca daha çabuk çözülüyorlar.”

Bunları söyleyen, otuz yaşlarında bir Türk kadını.

“Bak, erkekler kadın gibi davransalar, işkenceciler de ortadan kalkar.”

Bunu söyleyen de, Arjantinli yazar Manuel Puig’in *Örümcek Kadının Öpücüğü* adlı romanının baş kişilerinden haz-adamı Molina. Kadın ve erkek cinsel kimliklerini toplumun belirlediği ölçütlerle kabullenen, biraz da bu yüzden acı çeken bir eşcinsel. *“... İşte, bir erkeğin en çekici yanı şudur, harika yakışıklı hem de güçlü olacak ama üstünde durmadan, özentisiz. Bir de başı dik geçecek. Eyvallahsız.”* (...) *“Kimsenin ağız kokusunu çekmeyecek, hiç kimsenin, en tepedekilerin bile... Ama dur, bu yeterli değil. Erkeği gerçekten erkek yapan, bunun da ötesinde birşey, karşısındakini küçük düşürmemekle ilgili, ne buyurarak ne de bahşişle. Dahası bile var, erkeksen eğer... Karşıdakinin kendini küçülmüş, yerin dibine geçmiş hissetmesine izin bile vermeyeceksin.”* Puig’in kendinden hep “kız” diye sözeden Molina’sı, bu saydığı özelliklerin tümüne sahip olduğunun farkında bile değildir. Zamana dayanıklı, beylik bir estetiğin ardındadır; düşleriyle oyalanarak zorlar hücresinin duvarlarını.

Sinema-dini dışında din tanımayan Puig, popüler kültürün en arabesk öğeleriyle besliyor romanını. Molina, hücredeşine ve kendine mırıldandığı filmlerde (gerçek ya da uyduruk filmlerde) hep başkadın rolünde görüyor kendini: Bazan, beli sım-sıkı oturan, açık dekolteli simli tuvaletiyle yatlarda şampanya içiyor, derken kemanlar yükseliyor, kıyıda palmyeler seçiliyor, bolerolar, tangolar gırla giderken o, gizemli, esrik bir dişi oluveriyor. Bazan da neredeyse “kör kemancının özverili bakıcısı genç kız” kimliğinde. Zaman zaman hücreyi paylaşan dostu anlamak, onun yaşamına, geçmişine ilişkin ipuçları yakalamak için anlattığı filmlere avlayıcı ayrıntılar, küçük tuzaklar katıyor. Sık sık “Sana söylemeyi unuttum, kadın daha önce görünmüştü,

orasını atlamışım” gibi sapmalarla anlattıklarına bir sahiçilik tadı veriyor. Lana Turner, Ava Gardner, Linda Darnell, hatta Marlene Dietrich’i kişiliğinde birleştiren çağdaş bir Şehrazad o.

“Molina... Sen, erkeklerin hepsi kadın gibi davransalar işkenceciler ortadan kalkar dedin ya. Bir gerçek payı var bu sözünde, entipüften de olsa bir gerçek payı.” (...) “Demek istediğim, herhangi bir yoldan kadınlığını telafi etmek zorunda değilsin, kusur kapatır gibi, karşındakine iyilik falan ederek... Hele onun... İradesine boyun eğmek zorunda hiç değilsin (...) Kadın olmak için... Nasıl diyeyim... Bir martir olmak zorunda değilsin.”

“Molina, söz ver bana, kimsenin seni itip kakmasına izin vermeyeceksin.”

Bunları söyleyen de inanç-adamı Valentin. Yaşadığı rejime, egemen ideolojiye nefretle bakan, gönül verdiği dünya görüşüne hizmet dışında kendine bir erek, hatta kişisel bir yaşam hakkı tanımayan ciddi bir devrimci. Ser verip sır vermeyen bir örgüt üyesi. “Yüz kızartıcı bir suç”tan ötürü hapse atılmış, kendisiyle aynı hücreyi paylaşan apolitik Molina’nın özverilerini neden sonra değerlendiren bir kitap kurdu. O, kapandığı kitapları aracılığıyla duvarları aşmayı umuyor. Gerçek bir kitap kurduyla gerçek bir haz-adamı nerede birleşip bütünlenirler?

Puig’in romanına eklediği, Freud-sonrası uzmanların görüşlerini açıklayan dipnotları fazla uzun, gereksiz bulmuştum doğrusu. İnsanların belletilen katı cinsel kimliklerinden kurtulabildikleri an, gerçek ütopyanın bir ölçüde gerçekleşebileceğini imlediğini anlamıştım nasılsa. Ama yanılmışım.

Bugün, *Örümcek Kadının Öpücüğü*’nü videoda seyrederken bir metnin ne kadar yanlış yorumlanabileceğini, daha doğrusu nasıl çarpıtılabileceğini görüp ürktüm. Neden Molina yalnızca bir tek film anlatıyordu ki? Yönetmen, Nazizmi yerinenin büyüüne kapılarak Molina’nın düşlerine bir set çekmekte sakınca görmemişti. Valentin, şirret karısını sık sık azarlayan geleneksel bir koca; Molina, neredeyse kocasına hizmette kusur etmeyen bir mahalle dilberiydi. Bulundukları yerse, insanların işkenceye alındığı bir hapishanenin hücrelerinden çok, bir “boudoir”a benziyordu. Yoksa düzgün bir devrimciyle sevişen

bir eşcinselin düzeleceği, doğru yolu bulacağı, hatta bir dava adamı katına yükselebileceği mi denmek isteniyordu alttan alta? Puig'in Valentin'e söylediği şu sözleri anımsatan bir kare bile yoktu sonda:

“... Evet suç bende dedim, evet çok üzgünüm ne var ki böylesi üzülmünün bir yararı yok, çünkü bu yoldan öldüğü için, hakça bir dava uğruna canını verdiği için mutlu mu ydu, üzgün müydü, bunu yalnızca o bilebilir kesinlikle, ondan başka da hiç kimse bilemeyecek, hiçbir zaman (...) Bana sorarsan o kurşunlanmaya gönüllü çıktı, çünkü böylelikle bir filmin kadın kahramanı gibi ölebilecekti, hakça dava mava laflarına da boşver...”

Bir hücrede karşılaşp sevgi için usul usul dört el bir sonat geliştiren, severek, anlayarak, sevişerek kişiliklerinin pek tanımadıkları öbür yüzlerine kavuşan bu iki kişiden biri, sonda polis kurşunlarına hedef olurken (belki de gök tarlasını fazla derin sürdüğü için) öbürü, işkencenin ve morfinin de etkisiyle artık kurmayı öğrendiği Molina-düşlerine doğru yol alacaktır:

“Senden çok şey öğrendim Molina.”*

Örümcek Kadın, bir-zaman filmlerinin değişmez vampi mıdır, yoksa soyadı Arregui (örümcek) olan ve kollarını açmakta geciken devrimci mi?

Gece ilerliyor. Seni arıyormuşum Molina. Hâlâ.

“Yağmur gibi söyle bana, bırak dinleyeyim.”

* Çevirmen, sevişme sahnelerini atarken gereksiz bir oto-sansüre girmiş. (T.U.)

Anan-Anılan İlişkileri

“Zorunlu mu düşünmek
Her doğumda biraz biraz ölümü”
Edip Cansever*

12 Haziran

Genç bir arkadaşım Memet Baydur, ta nerelerden mektup yazmış, ortak dostumuz değerli şair Edip Cansever’in artık varolmayışının acısını paylaşıyor benimle. Mektuptan kısa bir bölüm:

“... Son dört yılda yolladığı mektuplarına baktım. Koca bir dest. Şakalaşıyor benimle. Öğretiyor. İpuçları veriyor. Müsveddeler. Eleştiriler. Aferinler. Azarlamalar. Sırdaşıklar. Açılmalar. Kapanmalar. Sevecen, ciddi, duyarlı, üzgün ama yüreklendirici bir ağabey gibiydi hep. Yazdığım her şeyi onunla paylaşıyordum. Sevmediği zaman, yenir yutulmaz şeyler yazıyordu bana. Hepsinde haklıydı. Bir oyunu ya da bir başka metni beğendiği zamansa bambaşka bir olay yaşanıyordu. Anlatması, yazması çok güç. Keyifle gülmesini anımsatan birşey...

Onu çok özleyeceğim.

Ama bunları neden yazıyorum sana? Hiçbir şeyi kanıksamadığımı anlatmak için. Ne ölümü ne de yaşamı. Ne yazmayı, ne de susmayı, hiçbir şeyi kanıksamıyorum. Belki kendini tüketen bir Nimbus olmaktadır bunun bedeli. Bilmiyorum. Yalnızca gerçekten ve çok, pek çok üzgünüm. Bir kanadım daha kırıldı (...)

Daha önce de dediğim gibi, anma günleri, anma toplantıları düzenlemekte oldukça aceleliyizdir de bir insanı anmak ne-

* Yıllardır her 15 Mart’a, doğum gününe yetişen, tek kopya olarak yazılmış yayımlanmamış anma-şiirlerinin birinden.

dense güç gelir. Belki anmak, sevgiyle, daha doğru bir sözcük bulacaksak vefayla ilgilidir de ondan. Andığınız bir kitap, bir yüz, bir dost olabilir, bir an, bir durum da olabilir. Ne olursa olsun geçmişinizle ilintili, şimdinizi hazırlayan, geleceğinizi biçimlendirendir. Ona bağlı kalırken biraz da kendi değerlerinize bağlı kalıyorsunuzdur. Birkaç örnek vermek gerekirse: bir yazı yazmak için elinizin altında olmasını şart saydığınız kitaplarınızdan eksik olmasını asla düşünmediğiniz *o kitabı* yerli yerinde bulamamaktır, o perişanlıktır. Yazı yazmanız için sizi sürekli yüreklendiren, haftanın en az iki gününü edebiyat üstüne konuşarak geçirdiğiniz bir dostunuza, bir gün öğleye doğru tam telefon edeceken, nasıl özlediğinizi söyleyecekken, birdenbire onun öldüğünü gerçekten kavramanızın çaresizliğidir. O kitabın, o yüzün, o dostun yokluğu, somut bir boşluk olarak yerleşir bedeninize. Bundan böyle; ve sürer. Bir bakıma anan, anılanla zenginleşir; anılan, ananla. Duyarlık açısından en zengin oldukları varsayılan bazı edebiyatçıların sanatçıların anıları –o tek boyutlu, kısır yazılar– anmayı, dolayısıyla yaşamayı, yaşamımıza süreklilik kazandırmayı bilemediğimizizin elle tutulur kanıtları değil mi? (Değerli ölümlerin üstüne alçaktan uçan akbabaların üşüşebilmesi o yüzden değil mi?)

Arkadaşım yurda dönüşünde Edip Cansever'e armağan etmek üzere aldığı "ham, işlenmemiş, henüz yarı değerli" taşlara bakarken şunları düşünüyor:

"Sanki Brezilya'da bir büyük dükkânda yım ve çok değerli birşey çalmışım ve cebimde o değerli şey ve süresi dolmuş pasaportum ve kurşunkalemim ve iki sayfa yazı var. Sanki yakalanmadan dışarıya çıkmak istiyorum oradan. O zaman, neden çalıyorsun diye sorsa birisi... şimdi karşımda, pencerenin önünde duran yedi tane taş parçasını göstereceğim yanıt olarak. Bunun için... bunun için."

Mektubun bu bölümü, Sait Faik'i anma günlerinde Burgaz'da duyduğum paniği açıklıyor. Çünkü anmada yalnızca saygı yeterli değil, iyi niyet de. Andığınızla tavırdas olmanız, dünyaya onun bakışıyla bakmanız şart. Onunla bu özellikleri paylaşmıyorsanız –ki zorunda değilsiniz– bırakın onu tavırdasları ansın. Böylelikle soğuk, resmi bir ilgi gösterme sıkıntısından

kurtulmuş olursunuz. Sözgelimi Sait Faik'in, büstü önünde saygı duruşunda (bir İstiklâl Marşı'nı söylemediğimiz kaldı) bulunulmasından hiç hoşlanmayacağını bilmek için onu ille de yakından tanımak gerekmez, yazılarını okumak yeter. Acaba Sait Faik yaşıyor olsaydı, o gün aramızda bulunsaydı, bir belediye başkanının açış konuşmasını neden sonra yapabildiği saat 15.00'e kadar beklemek zorunda kalmamızı nasıl karşılardı? Kötü bir kasetten dinlediğimiz ve çoğu kere anlamını bile sökemediğimiz birtakım anıların kendi kişiliğini ortaya koyduğuna inanır mıydı? Ya, bireyci miydi, toplumcu muydu, eşcinsel miydi, değil miydi gibi tartışmalara ne derdi acaba? İçine sevimli amatör coşkular serpiştirilmiş resmi ve politik bir düzenleme bozukluğunun onun içtenliğine yaraştığını belirten anma töreni düzenleyicilerine neler derdi?

Soruların yanıtlarını bildiğimden, dönüş vapurunu bekleyene kadar yarım saat içinde sekiz çay içtim.

"İşte böyle sevgili Tomris. Herkes bir yerinden lanetlenir, biz de belleğimizle lanetlenmişiz. Wittgenstein'ı bira markası zanneden güzelim insanların arasında dolaşmaya zorunluyuz kıkırdarak... Gülerek ve üşüyerek..."

"Çok üşüdüm, kapatın şu pencereyi. Kapatın şu pencereyi artık."

Gerçekten.

Oyunlar

28 Haziran

Bazı oyunların çok tehlikeli olabileceğini bilen usta yazarlardan biri de Oğuz Atay'dı. Ama ilk bakışta bu kadar masum görünen yalın bir oyunun ne kadar tehlikeli olabileceğini sanırım güç kestirebilirdi. Katkılarıyla oyunu zenginleştiren, boyutlarını büyüten dostlara teşekkür ettikten sonra, uçuşa geçiyorum:

En ucuzundan bir siyah tükenmezini aldığınızı varsayın. Ama bu tükenmezi size:

a) Sait Faik (oyunlarda tarih tutarlılığına yer yoktur nasılsa) ya da

b) Çiçek Pasajı'ndaki bir meyhaneci armağan etmiş.

Siz de kalemi, diyelim Polonezköy'de bir çay bahçesinde, masanın üstünde unutmuşsunuz. Ve çok üzülüyorsunuz. Bu üzüntünüzü, dostlarınıza anlattınız. Çevrenizdekilerden ne gibi yanıtlar alırsınız, ne gibi tepkiler görürsünüz?

Oyunun en önemli öğeleri kalemin ucuz, unutulduğu yerin uzak olması. İsterseniz, önce soylu yanıtlarla tepkilerden başlayalım. Sizi çok seven, cebinde yeterli para ya da altında araba olan, ayrıca araba sürmekten gocunmayan bir dost, konunun üstünde pek fazla durmadan, en kısa sürede kaleminizi bulup size getirecektir. (Taksi parasını bir yana bıraksak da, sizin için Polonezköy'e gidecek kaç kişi çıkar çevrenizde?)

Çıkar. Hiç değilse, cefayı, sefaya dönüştürmeyi bilen gönül insanlarından çıkar. Onlar, hemen bir program yapmak, hep birlikte, sözgelimi o hafta sonunda Polonezköy'e bir gezi düzenlemekten yadırlar. Böylelikle, bir taşla iki kuş vurulacaktır.

(İyi ki çevremde, böyle kişiler var. Tek tehlike, gezinin sonunda kalemin yine orada unutulmasıdır.)

Üçüncü tür olumlu tepki, “tembel sevecen”lerden gelir. Kadehlerini kalemin ölümüne kaldırıp gönlünüzü alır, üzüntünüzü ustalıkla geçirirler.

Ne yazık, sıra en sık rastladığımız tepkilere geldi:

Sevimsiz eğilimlerde başı çeken, kalemi armağan eden kişiyi eleştirmek, böylelikle belli bir özre sığınmaktır. Sözelimi, Sait Faik, sanıldığı kadar önemli bir yazar değildir. Ya da o meyhane, son günlerde eski havasından çok şey yitirmiştir vb. Tartışma giderek büyür; kişilik, inanç, ödünsüzlük, toplumun değişmesi sorunlarına doğru uzar gider. Tam bu sırada, ateşli bir Sait Faik hayranı, sorunu en kolay yoldan çözmeye (ya da çözmemeye) kalkışır. Polonezköy’de on yıldır görüşmediği bir tanıdığı vardır. Ona telefon edecek, çay bahçesine gitmesini, kalemi arayıp bulmasını sağlayacaktır. Bindebir olasılıkla kalem bulunur, gelgelelim dönerse, o günün Türk edebiyat tarihine, “Sait Faik’in kaleminin bulunduğu gün” olarak geçmesi, bu iyiliğin de sizin başınıza sık sık kakılması işten bile değildir. (Evet, keşke kalemden hiç söz etmeseydiniz...)

Başka bir öbekte, *kalemi yitirene* yönelik eleştiriler yer alır. Kalem özüyle kıyasıya eleştirilirsiniz. Dağınıksınızdır, savraksunuzdur öteden beri. Bu özelliğinizi bile bile neden değer verdiğiniz bir kalemi yanınızda taşıyorsunuzdur? Zaten geçen yıl da çakmağınızı bir yerde bırakmışsınızdır. Üstelik dostunuz, bu pireyi deve yapma huyunuzdan bıkmış usanmıştır. Yeri geldiği için söylüyordur da... Hem çağdaş bir insanın saçma sapan bir kaleme takılması anlaşılır iş değildir. Bu eleştiri süresince, kalemin tarihsel gelişimi, kalem çeşitleri, dünyada yeni üretilen kalemler üstüne geniş bir bilgi dağarcığı edinirsiniz. Japonca yazılmış bazı broşürlere gözetmanız bile istenebilir. (Bu tür tartışmalar, özellikle evlilik ilişkisinde bir altdil oluşturur).

Bu arada bunca kıyasıya eleştirilmenize razı olmayan biri girer devreye. Size kendisi için anı-değeri taşıyan, eski, çok pahalı bir kalem armağan eder. Bir başkası, bakkala gidip yitirdiğinizi

tükenmezin aynısını alıp getirir. Bir başkası, sizi çok yakından tanıdığı için dağınıklığınızı bilmektedir, kalemi masada unuttuğunuzu görmüş cebine atmıştır, ama konuşma boyunca susarak sizi kendinizle yüzyüze getirmeyi düşünmüştür. Buyrun kaleminizi!

Ömer Seyfettin, *Diyet* öyküsünü böyle bir serüvenin sonunda mı yazmıştı, bilemem. Tek bildiğim, bir öykücüye bu tür oyunların çok yararlı olduğu. Yalnız öykücüye mi? Bu geniş yelpazenin neresinde durduğunu merak eden herkese. Soran ve yanıtlayan açısından.

Tek Tip Kuşak Özlemi

Çevremizdeki çocukların ve gençlerin öğrenim görmek adına katıldıkları maratonlar hepimizi o kadar derinden etkilemiş olmalı ki, bu konuda uzun uzadıya düşünmekten kaçınıyoruz (ben de bir kerecik değinmişim); neler yapılabileceğini, nelerin zorlanabileceğini kestirmeye çalışmaktansa olanı-biteni yazgının bir cilvesi diye kabul ediyoruz.

Hemen her gün yaşanan sınav heyecanları, gerginlikler, beklentiler, gereğinden çabuk yorgun düşürdü bizi. Kolay mı? Önce, çocuğa bir ilkokul seçeceksiniz: öğrenim konusu sizi ilgilendiriyorsa bu ilkokul, çocuğun yabancı dille eğitim veren bir üst okula geçmesini sağlama alacak bir okul olmalı. Bütçenize ve hayal gücünüze göre, yavrunuzun cehennemini kurslar, özel öğretmenlerle daha zenginleştirebilirsiniz. Sıra, lisenin seçilmesindedir, daha doğru bir deyişle iyi bir liseye kapığı atabilmektedir. Girdiğiniz çarkın hakkını vermek için yeni kurslar, yeni dershaneler vardır önünüzde. Amaç, çocuğunuzun iyi yetişmesidir ya. Bu arada, yüksek okullarımızın çoğunun son yıllarda nasıl gerilediğini, öğretim düzeyinin ne kadar düştüğünü, araştırma yapma olanaklarının nasıl esirgendiğini pek düşünmemeyi yeğlersiniz. Hatta, çocuğunuz istediği üniversiteye girip istediği uğraş alanında sivrilse bile bu toplumda ne gibi küskünlükler yaşayabileceğini, nasıl çaresiz kalacağını da görmezden gelirsiniz, yalnızca bir yabancı dil öğrenmenin bile önemli bir güvence olduğu düşüncesiyle oyalanırsınız.

Ama şimdi biraz sıkı durun lütfen. Aşağıya tanınmış ve güvenilir bir dershanenin hazırladığı deneme sınavı sorularından birkaç örnek alıyorum. Bu örnekler saymakla bitecek gibi değil de,

ben kendi beğenime uyanları seçtim. Umarım siz de üstünde kafa yorarsınız.

Soru 148 (...) *Ve insan anılaşmamış anılarında yaşamını sürdürür, çünkü hayatın kara tahtasına yazılıp da siline siline yokolan tebeşir çizgileri bellektedir, yürekte değil.*

(Bu anlamlı sözlerden sonra soru geliyor.) *Bu cümlelerle aynı anlama gelen cümle aşağıdakilerden hangisidir?*

- A) Dün kesilen soğan gözleri yaşartmaz.
- B) Gözyaşları da kurur.
- C) Rüzgâr en ıslak çamaşırı da kurutur.
- D) İnsan geleceğe bakarak büyür.
- E) Anılar aklımızın bileği taşıdır.

(Doğru yanıt: E)

Bir başka kitapçıktaki soru 15:

“... ise mutlaka insanı anlatacak. Yani kendini anlatacak. Hiçbir sanatçı onun kadar konusuyla içli dışlı değildir. İstese de vazgeçemez ondan.” Paragrafın ilk sözcüğü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Şair
 - B) Romancı
 - C) Ressam
 - D) Müzisyen
 - E) Heykeltıraş
- (Doğru yanıt: B)

23 numaralı bir soru:

Aşağıdakilerden hangisi betimlemenin (tasvir etme) “öykü bütünlüğü” içindeki görevlerinden değildir?

- A) Öykünün özünü yansıtması
- B) Olayın anlaşılmasını sağlaması
- C) Tiplerin oluşturulması
- D) Olay çevresini belirlemesi
- E) Anlatım biçimini sezdirmesi

(Doğru yanıt: E)

Soru 16:

“Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi şöyle böyle bir söz”

Şeyh GALİP

Yukarıdaki beyitte anlatılmak istenenlere ve anlatım biçimine aşağıdakilerden hangisi benzemektedir?

A) “Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mahım
Kurbanın olam var mı benim bunda günahım.”

(Nahifi)

B) “Bende yok sabre mecal
Sende vefadan zerre.”

(Nabi)

C) “Gül gülse daim ağlasa bülbül acep değil
Zira kimine ağla demişler kimine gül.”

(Zati)

D) “Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi.”

(Yunus
EMRE)

E) “Ağır ağır çıkacaksın ki bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak.”

(Ahmet HAŞİM)

(Doğru yanıt: D)

Soru 24:

Dali, bütün ustalık çeşitlerini bilmesine karşın, ancak çağının akımları içinde değerlendirilebilir. Picasso ise, hem eski, hem yeni olabilmekle zamana bağlı kalmaktan kurtulmuştur. Picasso sizi size, Dali ise kendine baktırıyor...

Paragrafta vurgulanan düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

A) Picasso'yu Dali'den üstün kılan hem eski hem de yeni konuları işlemesidir.

B) Dali'nin yapıtları biçim yönünden Picasso'dan üstündür.

C) Picasso'nun yapıtlarının üstünlüğü ‘insan’ı evrensel biçimde işlemesindendir.

D) Dali de, Picasso da dahi sanatçıdır.

E) Picasso ile Dali karşı karşıya getirilemez iki usta sanatçıdır.

(Doğru yanıt: C)

Daha ne örnekler bulabilirsiniz... Orhan Veli ile A. Muhip Dıranas'ı, Mevlânâ ile Yunus Emre'yi güreşe çağıran, Yaşar Kemal'in "soylu eşkıya"sı İnce Memed'i, Billy the Kid ve Jesse James gibi "soylu haydutlar"la akraba sayan ne örnekler.

Görüldüğü gibi, sorular hep bir değer yargısıyla ya da kimden alıntılandığı belli olmayan bir "inci"yle başlıyor. Sonra da öğrencinin mantığını, ufkunu ya da bilgisini açmak özrüyle bu verinin üstünde türlü cambazlıklar yapılıyor. Soruların belirgin özelliklerinden biri, olumsuz olarak sorulup kafa karıştırmaları.

Gençlerin bazı değer yargıları üstüne düşünmeleri değil amaçlanan, *birilerinin* değer yargılarını benimsemeleri. Tek tip düşünen, tek tip tepki veren bir kuşak yaratmak.

Yazarlara rica ediyorum. Bu kitapçıklardan edinin soruları çözmeye çalışsınlar. Benim danıştığım yazar dostların hepsi sınıfta kaldılar da... Kitapçıkları karıştırırken –benim gibi– *kendi* yazdıkları birtakım metinleri belli bir ideolojiyi pekiştirmek için değiştirilmiş, eklentilerle süslenmiş bulurlarsa şaşmasınlar, üzülsünler. Her şey çocukların ve ülkenin yararına.

Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu

14 Temmuz

Yazmanın ve yaşamının güçlüklerini bildiğinizi sandığınızı bir anda bazan küçücük bir olay, bütün bildiklerinizi yeniden gözden geçirmenizi gerektirebiliyor.

Bir arkadaşım, yeni taşındığı evi derleyip toparlarken ev sahibinin bıraktığı üç beş eşya arasında bir defter bulmuş. Ortaokul yıllarında bir zamanlar çok tutulan, “En çok hangi rengi, hangi çiçeği, hangi yazarı seversiniz?” türünden sorularla, bütün sınıfı dolaşan anı defterlerinden biri. İçinde fotoğraflar, desenler, dizeler de var. Bu konulara merakımı bildiğinden, arkadaş tutmuş bana getirmiş o defteri.

Klasik sorulara genellikle klasik yanıtlar verildiğinden, defteri dolduranların kişilikleri üstüne fazla bir bilgi edinemiyorsunuz ama 1940’ların Türkiye’si, o dönem gençlerinin genel eğilimleri hemen günışığına çıkıyor. Yurt, bayrak ve ulus sevgisi, yurda hizmet bilinci yine ön planda. Kadınların öğretim görmeleri, yine de “evlerinin kadını, çocuklarının anaları” olmayı yeğlemeleri gibi öneriler o dönemde de yaygınmış. Arasına cılız ve romantik bir ses, aşktan sözediyor. Kişinin asıl içini burkan, şimdi nerelerde nasıl bir yaşam sürdükleri bilinmeyen bu insanların yazılarındaki, desenlerindeki özen; o ihtiyar gençliklerinde de yaşamdan birşeyler beklemekten caymadıklarını gösteriyor bu özen.

Deftere gözetarken bazı kişilerin özel yaşamlarına rastgele dalmanın getirdiği tedirginliği duyuyorsunuz. Tam bu tedirginliği atmaya çalışırken çok sevdiğim, çok yetenekli buldu-

ğum gencecik bir kız –komşum– uğradı. Onun da ilgisini çekti defter, bakmak istedi. Sayfaları karıştırırken dondu birden. Fotoğraflardan biri, kendisi doğduğu yıl şehit düşen babasının fotoğrafına çok benziyormuş. O el yazısının da babasının olduğundan eminmiş. Yıl da tutuyormuş okul da.

Olayın sonunu istediğiniz gibi bağlayabilirsiniz; defterdeki yüzün gerçekten o baba olup olmadığı neyi değiştirir ki? Genç kızın o anda yaşadığı sarsıntının boyutunu mu? Bu abartılı olayın gerçekliğini mi?

Benim o andaki tek kaygım, “baba”nın kendi mitolojisine ters düşecek sözler etmiş olabileceğiydi: bugün de “karısına bağlı, genç, yakışıklı, dürüst bir erkek” ailesinin gözünde. Böyle sıradan bir anket defterini biraz atakça doldurma havasına girdiyse, ilerde kendi mitolojisinin geriye doğru silinme tehlikesiyle karşılaşacağını o yıllarda nasıl kestirebilirdi? (Bütün mektuplarınızı, gençlik anılarınızı yakın derim. T.U.)

Bu olayı öykü olarak yazsaydım, kaç kişi inanırdı gerçek olduğuna? Gerçek yaşam bazan edebiyatı öylesine zorluyor ki. Sözelimi, ben böyle bir öykü okusam, yazarın fazla yerli film izlediği, fotoroman okuduğu, düşgücünü sudan olaylarla yordduğu kanısına varırdım. Hangi sıfatla anarsam anayım, bence hiçbir tür gerçekçiliğe girmezdi bu metin. Oysa gerçek olduğu gün gibi ortada. Ama edebiyatın ayrı bir gerçeği olduğu da bir o kadar açık. Balzac, Stendhal, Kafka gibi yazarlar, bu ikisini kaynaştırmanın, bağdaştırmanın yollarını ararken, çağdaş yazarlar kadar ter dökmüyorlardı kuşkusuz. Alan boştu daha; sözcükler eskimemiş, aşınmamıştı. O sözcükleri yerli yerine oturtmaya, duyarlılığı kavramaya hazır bir okuyucu kitlesi de duruyordu karşılarında. *Goriot Baba*, gerçek yaşamda da vardı o okurun gözünde, gerçek edebiyatta da. Çağdaş okursa, bu yazarların gerçeğini, “o günün gerçeği” olarak değerlendiriyor, ama günümüz yazarına gelince, ondan başka birşey bekliyor, şimdi yaşananı.

Günümüz yazarının seçimindeki güçlüğü de burada. Birtakım yüzdeyüz gerçekleri, aşınmış, kalıplaşmış olduklarını

bilse de, sırf gerçeğe duyduğu saygıdan ötürü yeniden işleyecek mi, yoksa onlardan medet ummadan kendisi bir başka gerçeklik mi yaratacak, yani kuracak? Borges, Nabokov türünden yazarlar, ikinci yolu seçiyorlar. Okuru bir tartışmaya, gerçeklerden gerçek beğenmeye çağırıyorlar; “gerçekçilik-mirasyedicisi” gibi davranmayı, ola ki yediremiyorlar kendilerine. (Ama bu kadar sık yinelenen bir sözcük anlamını yitirebilir; bir süre –önerim tartışılabilir de olsa– “doğru” sözcüğünü kullanalım. Edebiyatta doğru-gerçek ilintisini bir başka yazıya bırakalım.)

Evet, doğruyu söylemek gerekirse, gündökümü gibi düpedüz “yaşanan gerçek”ten yola çıkan bir metinde, şu önünüzdeki metinde bile, bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldım. Kişileri incitmek pahasına doğruyu yakalamaya çalışan bir yazar olmadığımın belki. Genç kızın adını vermedim, taşınan arkadaşımın adını da, defterdeki subayın adını da, okulun adını da.

Bu noktada sözü Borges’e bırakmak en iyisi. Emma Zunz öyküsü şu sözcüklerle bitiyor:

“Aslında bu öykü inanılmaz bir öyküydü gerçekten. Yine de özünde doğru olduğundan herkesi etkiledi. Emma Zunz’un tınısı doğrudu, utancı doğrudu, kini doğrudu. Uğradığı saldırı da doğrudu; yalnızca durumlar yalandı, zaman yalandı, bir de birkaç özel ad.”

Bir Dergi Çıkaralım (mı?)

Başlığı okuyan, bir sanat-edebiyat dergisi çıkarmaktan sözettiğimi düşünebilir. Çünkü nicedir, gerçek anlamda bir sanat-edebiyat dergisi yok ortalıkta. Belki aslında o derginin yeri de yok, gereği de. Olsaydı, hiç kuşkusuz boş bırakılmazdı bu alan.

Okur, bu noktada şöyle diyebilir: “Sanki vazgeçilmez bir günlük gazete var mı?” Yanıtım aynı olacak: “Belki onun da yeri yok bu ortamda.” Anlaşılması güç bir dönemden geçiyoruz. Okunabilir gazeteler; izlenimlere boğulalıberi günübirlik olma özelliğini yitirdiler. Bu tür yazılara ilgi duyuyorsanız, gazetenin o bölümlerini kesip biriktirmeniz, ilerde kitap okur gibi okumanız yetiyor. (Zaten bu yazıların toplandığı kitap ay sonunda elinizde, o başka.) Asıl günübirlik haberleriyse hafta sonunda, haftalık haber-yorum dergilerinden izleyebilirsiniz. Onların haber dağarcığı çok daha zengin, ayrıca haberin çevresini, zekice sorulmuş sorularla genişletmeyi başarıyorlar. Bir anlamda gazeteler dergileşmiş oluyor, dergiler gazeteleşmiş. Bu yetmiyormuş gibi haftalık dergilerle aylık magazinler, edebiyat alanına da el attılar bir süredir. En hızlı tartışmaları, yazışmaları orada izliyoruz. (Tabii dergiye bir renk kazandırmak amacıyla). Edebiyatın bu tür dergilerde bir renk olmasına fazla karşı çıkmıyoruz anlaşılan. Neden derseniz, çok sattıklarını her fırsatta açık açık belirten, bununla övünen dergilere, yazarlar olarak ayaküstü ve bedava yanıtlar vermekten pek gocunmadığımızdan. Sözgelimi işçi haklarının ateşli savunucusuyken, *yazar* sıfatıyla telif hakkımızı istemekten utanmamızdan, çekinmemizden.

Biz, yine de böyle bir dergi çıkaracağımızı varsayalım. Önce düzgün Türkçe konuşan, derli toplu giyinen, cana yakın, ede-

biyata tutkun (ya da gazetecilik oynamaya düşkün) ve elbette düşük ücretle çalışmaya razı gençler bulacağız. Ki onlar, sanatçılarla bağlantı kurabilsinler, onlara okunduklarını, sevdiklerini, önemli olduklarını anımsatsınlar. Hangi yazar, böyle saygılı bir genci geri çevirebilir bu ortamda?

Sıra, yazarların saptanmasına gelmiştir... Hangi yazarlar, çok satışlı bir dergide sık sık görünmeyi önemserler? Böylelikle kitaplarının satışında ya da sevenlerinin sayısında bir artış olacağını umarlar? Hangi yazarlar, üstünde durmadıkları, hiç ilgilenmedikleri konularda soracağımız soruları yanıtlamaya hazırdırlar? Hangi yazarlar bizim şişirdiğimiz –deyimi biraz değiştirirsek– “buzağının altında öküz aramaya” yönelik bir edebiyat-sanat tartışmasına gönüllü olarak katılır, görüşlerini bildirirler? Daha da önemlisi, hangi yazarlar, yanıtlarının kırılıp budanmasına, en önemli bölümün atılmasına, sözcüklerin yanlış anlaşılacak biçimde değiştirilmesine, tepeye yazıya uymayan çarpıcı bir başlık atılmasına ses çıkarmazlar?

Artık listemiz de hazır. Dergiye renk katanlara beş kuruş ödemedен dergimiz de hazır demektir. Tek eksikimiz, “üslûp” bütünlüğü. O zaman *Akis* dergisinden bu yana süregelen, argo sözcüklere gittikçe daha çok ağırlık veren o eşsiz üslûp imdadımıza yetişecektir. En önemli konuyla en havadan sudan olayı aynı potada eritebilen o eşsiz üslûp:

Adam, geçtiğimiz Cuma günü saat 11.15'te büyük bir yapının önünde durmaktadır, kapıdan girmek üzeredir. (Adam hin bir gazetecidir; gireceği yapı Düşkünlerevi de olabilir, Emniyet Müdürlüğü de, milyoner bir işadınının evi de; üslûp değişmez.) Adam, önce saatine, sonra göğe bakar: yağmur inmek üzeredir. (Konuyla ne ilgisi var diye sormazsınız). Onu karşılayan, kara gözlüklü bir adamdır. (“Kara gözlüklü”, bir mafya şefi de olabilir, bir bakan da, halkı dolandırmış bir banker de, işkence görmüş bir genç de; üslûp değişmez dedik ya.) Ve gazeteci o yapıdan çıkarken yağmur yağmaya başlar. Trençkotunun yakalarını kaldırır, oradan ağır ağır uzaklaşır.

Peki biz trençkotsuz ve yağmursuz yazarlar neden uzaklaşıyoruz buralardan?

Sahi, çıkarıyor muyuz şu dergiyi?

Aşk ı Aşan İlişkiler

22 Eylül

Uzun bir süre, çevremde esen anılar fırtınasında savrulmamak için *Gündökümü* yazmaktan vazgeçmiştim. Yeniden yazmaya koyulmadan önce, yinelemeye düşmemek için eski yazılarımı bir daha gözden geçirdim ve iyiden iyiye umutsuzluğa kapıldım; yineleme kaçınılmazdı, çünkü yıllar yılı aynı olayları yaşayan bir toplumda bu olaylara aynı tepkileri gösteren bir bireydim ne de olsa. Düşünce yazılarına, özellikle öykücülükle ilgili olanlara ağırlık vermeyi denedim. Bu kere de gündökümünün temel ilkesi, kişiliğin, iç-dünyanın özel bir gözle yansıtılma çabası geri plana atıldı galiba.

22 Eylül gününe, eski gündökümlerinin havasına kavuşabilmek isteğiyle sarıldım belki.

Çok mu yakışıklıydı? Tam denemez. Ama bulunduğu ortama elektrik yayan kişilerdendi; istemeseniz de *görürdünüz* onu. Yirmi üç yıl önce, gencecik bir kadınken, o çekimle elim ayağım dolaşmıştı. Bir tiyatronun kulisindeydik. O, yöneticilerle tartışıyordu. Oldukça hırçın, hatta ters, ödünsüz kişiliğini hemen ele veriyordu sesi. Tanıştırıldığımızda bana pek yüz vermedi. Elimi iş olsun diye sıkıp döndü, tartışmayı bıraktığı yerden sürdürdü. Gebe olduğum için büsbütün bozuldum ve yıllarca erkeklerin gebe kadınlara ilgi duymadığı gibi görkemli bir teori geliştirdim, avuttum kendimi.

22 Eylül akşamı, Bebek'te bir barda karşılaştık. Hiç değişmemiş, yaşlıtlarının çoğu gibi kendini ve göbeğini bırakmamış. Bakımlı, yakışıklı, tertemiz kokan bir erkek.

— Kendime bakmayı iş edindim, dedi gülerek. Fena gitmiyor.

Evet, hiç değişmemiş. Çünkü yanında yine aynı tip dişi var: Sık sık ürkek kahkahalar atan, küçük çocuk sesiyle konuşan, yani o erkeğe bağlı olduğunu, onun sözünden çıkmayacağını, onun ısmarladığı içkiyi içeceğini, isterse onunla sevişebileceğini sezdirenen sıcak, uysal kadın. (Ne demiş Hedy Lamarr “Her kadın göz kamaştırıcı bir güzel olabilir. Yapacağınız tek şey, uslu durmak ve budala görünmektir.” Marilyn Monroe’nun ısıltılı güzelliğine diyecek yok, ama efsane katına yükselmesi, erkeğe sürekli budalaca sorular soran etli dudaklarına ve iri iri açılan çocuksu gözlerine bağlı olabilir büyük ölçüde.)

Birbirimizi özlediğimizden, çevremizin gittikçe irkiltici bir hızla boşalmasından, daha sık görüşmemiz gerektiğinden sözediyorduk, konu tanıştığımız güne kaydı. Erkekleri çoğu kere ürküten açıklığımla kendisini ilk görüşte nasıl çarpıldığını anlattım. Çok şaşırdı; hiç anımsamıyormuş o günü, gebe olduğumun farkında değilmiş. (Gümledi gitti bizim teori!)

Peki ya *ben* iki yıl sonraki karşılaşmamızı anımsıyor muyum? Hayır, ne yazık ki. Üstümdeki giysiyi, saçının biçimini ince ince tanımlıyor. Merdivenlerden çıkıyormuşum, gözgöze gelmişiz. Baştan savarcasına bir selam verip uzaklaşmışım yanından. O, uzun süre anın büyüyle yerinde çakılı kalmış.

— Senin beni *gördüğün* anla benim seni *gördüğüm* farklı demek, dedi çınçın bir kahkaha atarak. İnsan yaşamı ne kadar saçma değil mi? Bir sürü ıvır zıvır dikkatimizi dağıtıyor, o yüzden gerçek tutkuların yoğunluğu da seyreliyor zamanla. İkimiz için de kaçırılmış güzel bir fırsat işte.

— Belki böylesi daha iyi, dedim. Baksana, dostluğumuz ne kadar rahat, pürüzsüz. Bir ilişki yaşasaydık, birşeyler mutlaka ters giderdi, şimdi burada böyle dostça konuşuyor olamazdık.

— Kendini avutma boşuna. Güvenceli yatırımlar peşinde koşan bir kadın değilsin ki. Bir tutku anında yaşanmalı, sonuçlar ne olursa olsun. Gerisi laf.

Haklı. Çünkü bakıyorum da, yanındaki güzel kadın olmasa da artık o tutkum yerli yerinde değil, adını koyamadığım bir başka duyguyla yer değiştirmiş.

Güzel kadın, sık sık saatine bakıyor, tedirgin. Kendini ihmal

edilmiş sayıyor. Konuşmaya katılamayacağını seziyor, öfkeleniyor için için. Anlamını çıkaramadığı bir kıskançlık duymasına da ayrıca bozuluyor. Bazı kadınlar, yanlarındaki erkeği düpedüz baştan çıkarmanızı bağışlar, anlayışla karşılarlar da onunla dostluk kurmanızı asla hoşgörmezler: Onu kendilerinin at oynatamadığı bir alana çekmiş olursunuz. İşin kötüsü, erkeklerin çoğu yaklaşan tehlikenin farkında değildir.

— Kalkalım artık, dedi kadın. Çok geciktim.

— Dur, şu içkiyi bitireyim de. Hem Tomris'in içkisi de bitmedi.

— Bitince yenilerini söylersiniz garanti.

— İyi fikir.

Çattı ince-hakaretleşme dönemi.

— Ama gecikiyorum ben.

— Canım atla bir taksiye git, ben Tomris'i bırakır gelirim.

— Yok canım, diye girdim araya korkuyla. Şunu bitireyim, kalkıyorum. Atlarım bir taksiye. Zaten ters yönle gidiyoruz.

— Saçmalama. Altımda araba varken taksiye binmene nasıl izin veririm?

— Peki, ben de geleyim sizinle, diyor güzel kadın. (Yine de ne olur, ne olmaz!)

Cinselliğini beynine doğru çektiği, oradan yönettiği için acı çeken bir kadın değil o; doğallığı yitirmenin ne demek olduğunu hiç bilemeyecek. Tek bildiği, *kendisi orada olmasa da* bu ilişkinin gerçekleşmeyeceği, fena yara alıyor bu çaresizlikten: O kadar da mı yoktu önemi?

Yazılamayan Bir Öykü

24 Ekim

Öykünün –edebiyat ders kitaplarının deyişiyile– “giriş bölümü”, bir rastlantıyla başladı. Selçuk Baran, Ferruh Doğan, Atilla Özkırımlı, ben, her nasılsa pasajda biraraya geldik bir öğleüstü. Konuştuklarımız her zamanki gibi iç kapayıcıydı: Gittikçe cılızlaşan edebiyat-sanat ortamı, gittikçe çürüyen şu kent, gündelik siyasal muhalefeti ustalıkla yürütmelerine karşın karikatür denen sanata gittikçe ters düşen gülmece dergileri ve bütün bunlara bağlı olarak gittikçe bize yabancılaşan, kirlenen Türkçe... Yine de, galiba birlikte geçireceğimiz bir iki saati güzelleştirmek adına, bu sıkıcı konuları üst düzeyde şakalarla süslemek eğilimindeydik.

Öykü, arka masalardan birinde oturan oldukça yaşlı bir beyle ortayaşlı bir kadına gözümün ilişmesiyle başladı. Yaşlı bey, saygın bir siyah palto giymiş, saygın bir fötr şapkası ve yün kaşkolu da var, ayrıca saygın bir biçimde rakı içiyor; önündeki tek-tük mezeden uzun aralarla çimleniyor, telaş etmeden. Kent kültürünü sindirmiş eski bir İstanbul efendisi kuşkusuz. Memur olabilir. Karşısındaki kadın, başörtülü, oldukça yoksul bir görünümde; şişman, yamrı yumru bedenine –temizlene temizlene– artık dar gelen bej bir trençkot geçirmiş. Yüzü şiş, düzgün beslenmeyenlerin teninde görülen kara-sarı renkte. Elleri de şiş ve kırmızı –belki bir yerlere temizliğe gidiyor. O rakı içmiyor ama bulunduğu yeri yadırgamadığını gösteren bir güvenle, ağır ağır önündeki köfteyi yiyor. Bey, ona hizmette hiç kusur etmiyor, tabağına salata koyuyor, birşey daha ısmarlaması için üsteliyor. Kadın hep gülümsüyor.

Ferruh da görmüş bu olağandışı çifti, Selçuk ile Atilla –sırtları o masaya dönük oturduklarından– bizden gelen bilgilerle, coşkularla yetinmek zorundalar şimdilik. Dünya varmış! (deyimin iki anlamında da) diye düşünüyoruz. Bu beyin alt sınıftan gelme bu kadını küçümsememesi, ezmemesi, onu gözden ırak bir aşevine götürebileceği halde kalabalık içine çıkarması, onunla birlikte görünmekten gocunmaması ne güzel! Evet evet, bazan çirkinlikleri fazla abartıyoruz, diye karar veriyoruz hep birlikte. Çevremizdeki bayağılıkları eleştirmekten gözümüz güzel şeyleri kolayca yakalayamıyor artık. İyi ki bu nefis insan manzarasını kaçırmadık!

Selçuk ile Atilla sık sık dönüp masaya kaçamak bakışlar atıyorlar. O keyifle, güzel birkaç meze söylüyoruz, az konuşarak durumu içimize sindirmeye çalışıyoruz. Bu arada öykü kendiliğinden gelişiyor. Adamın memur olduğu kesin de kadın kim? (*Bir şey, bize evli olmadıklarını söylüyor.*) Herhalde bu adamı arasına yoklayan yoksul bir akraba, çünkü bugün özel bir gün, bayram-seyran değil. Demek bu bey, yoksul akrabasından ilgisini esirgemeyen biri. Onu görmediği yerlere götürüyor, alışmadığı yemeklerle ağırlıyor, ona bir insan, bir birey olduğunu anımsatıyor. Belki kadının çocuğunu da okutuyordur. Bu noktada, zorba bir koca ekliyoruz öyküye. Öyle ya, kadının boшта gezen, sarhoş, zorba bir kocası olmasa neden dışarda buluşsunlar ki?

Gözlerimiz doldu dolacak. Kendini yazan bu öyküye öyle kaptırdık ki kendimizi... Pasaj, bu tür öykülerin yaşanabileceği bulunmaz bir mekân katına yükseldi. Plastik tabakları, eğri çatalları, kirli camları, dışarda kol gezen işsiz-gücsüzler kalabalığını görmez olduk. (*Bu yazılmalı! Bu çizilmeli! Paylaşılmalı!*)

Derken öykünün *aydınlanma ânı* geldi çattı. Bir bomba patladı sessizlikte. Kadın eğilip adamın rakısından aldı. O kadar. İçki içilmesini en son eleştirmesi gereken kişiler bizler olduğumuza göre bize neydi? Ne gibi bir ipucu yakalamıştık bu davranışta? Tam bilemiyorum. Belki “Neden daha önce değil de şimdi. Şu anda?” sorusuyla irkilmiştik.

- Belki şekeri vardır kadının, dedi Ferruh isteksizce gülerek.
Yani içki içmeden önce birşeyler yemiştir.
— Bence artık o masaya bakmasak iyi olacak, dedi Atilla.
— Kalkalım mı? dedi Selçuk.

Ama oturduk. Kadının ucuza kapatılabilen zavallı bir sokak kadını, adamın bu tür kadınları kaldırmaya alışkın zavallı bir çapkın kimliğine dönüşmesini sabırla izledik.

Yine de en çok kendimize acıdık. Hâlâ ilk başta keşfedebileceğimiz beylik gerçeğe yan çizecek kadar umutlu oluşumuza.

Balzac, B ile mi Başlar?

27 Ekim

İşin kötüsü, sözünü edeceğim kitap, şu anda Hong Kong'da. Gülsen ile Sinan Fişek'in kitaplığından denize bakıyor gün boyu ve temizlikçi kadının mırıldandığı Çince ya da Kantonca şarkıları dinliyor ister istemez. Adı: *A Last Glimpse Back* (Geriye Son Bir Bakış). Yazan, ünlü bir Marksist, bir gazeteci; kitapla ilgili ayrıntıları birkaç kere not etmeme karşın notlarımı bir türlü bulamıyorum. Garip bir açmaza sokuyor bu beni: Yani ya Hong Kong'a telefon edeceğim doğruları bulmak için ya da okurun doğruyu söylediğime inanmasını umacağım. (İkincisi daha elverişli geliyor kestirilebilir nedenlerden ötürü.)

Ünlü gazeteci, "Yitik Kuşak" döneminde Paris'te dolanan işsiz-güçsüz ve oldukça yakışıklı bir gençmiş. Geçimini sağlamak için Ernest Hemingway ile F. Scott Fitzgerald'ın şöörlüğünü yapmış. Çoğu zaman araba kullanamayacak kadar sarhoş gezen bu iki yazarın ayık sürücüsü olmuş da bu benzersiz anılar-kitabını ortaya çıkarmış yıllar sonra. Yaşandığı yıllarda pek de tatlı sayılamayacak olayları, yılların süzgecinden geçirmeyi başaran, anlayışlı bir yazarla karşı karşıyayız. Fitzgerald'ın romanlarından da sezebileceğimiz içedönük, özyıkımcı saldırganlığını, Hemingway'in dışadönük ve atak kırılğanlığını, bu iki yapıyı ayıran yine de dost kılan özellikleri derinlemesine kavrayabiliyoruz. Hır çıkarmalar, olay çıkarmalar, çılgınlıklar, karakolda son bulan şenlik geceleri, ölümcül araba kazaları ve karşılıklı suçlamalar... Bu tür bir şenlik(!) ortamını oluşturan çevre, romanlara başkişi olarak seçilen gerçek kişiler ve iki yazarın bu çevreyi ve bu kişileri algılamadaki farklılıkları, özü

vefa duygusuna dayalı bir sevecenlikle, bir nesnellikle çiziliyor. Eleştiri/sevgi dengesinde en ufak bir aksaklık yok.

Bu ısısı yüksek günlerden birinde, bir Balzac tartışması açılmış. Fitzgerald, Balzac'ın bir taşra kentinde geçen romanındaki katedrali örnek göstermiş: Nasıl canlıymış o katedral! Hemingway, her zamanki erkeksi ve “gerçekten yana” tavrıyla karşı çıkmış: O kentte öyle bir katedralin olmadığını, Balzac'ın “attığını”, kendisinin bir zamanlar oraya gittiğini söylemiş. Fitzgerald'ın, “Canım, Balzac demişse vardır, zaten var” yollu öfkesi yeterince inandırıcı sayılmayınca iki yazar, tartışmayı bağlamak için *arabaya* atlayıp sözkonusu kente gitmeye karar vermişler. (Bu arada Balzac'ı da bir yoklarmış, o da aradan çıkarmış.)

Kente bir varmışlar ki, Balzac'ın ince ince betimlediği katedral tıpatıp duruyor karşılarında! Hemingway kolayca pes etmediğinden işin aslını araştırmaya kalkışmışlar; belediye başkanına başvurmuşlar. İşin aslı –ya da doğrusu– şuymuş: Bir süre önce kenti restore eden genç mimarlar, Balzac hayranıymışlar; bakmışlar ki ustanın romanında geçen katedral aslında yok, büyük bir özenle, onun betimlemesine bağlı kalarak, üstelik istediği yere konduktmuşlar katedrali.

Tabii ki günün geri kalan bölümü “Sen haklıydın”, “Yok canım, sen haklıydın” gibi her türlü siteme uzak bir hakseverlikle geçmiş.

Şimdi biraz Ahmet Midhat Efendilik taslamama izin ver ey okur: Diyelim kendi ülkelerinin edebiyatında yerleri tartışılmaz iki yazarın, bambaşka bir kültürden gelen bir ustanın izini sürmeleri gözlerini yaşartmadı, bir kerecik bile olsa gerçek yaşamın edebiyata öykünmesi de mi yaşartmıyor? Artık yaşartmasa da şaşmam. Öteden beri, kültür konusunda bellek-özürlü olman istendi, beklendi. Bir zamanlar inandığın bir sanatçı mı vardı, inandığın bir dil mi vardı, hemen unutmalıydın ki, kültüründe sürekliliğin izi bile kalmasın. Yoksa sık sık gelen kültür depremlerine nasıl uyum sağlayabilirdin? Gecekondu ahşap, depreme dayanıklı tut. (Yolu sarp, onarımı bir türlü bitmeyen Aşçıyan'a gitmesen olmaz mı?) İzmir'in saat kulesi, Kemal Tahir'in Kurt

Kanunu romanına kapak oldu diye hâlâ yıkılmadıysa, Çukurova Yaşar Kemal'e konu oldu diye hâlâ karantinaya alınmadıysa, Haydarpaşa Garı, Nâzım Hikmet'in seçtiği bir mekân olarak kovuşturmaya uğramadıysa sevin, yeter. Çok bile. Yeni bir yazar, yeni bir başağrısıdır. Yeni bir düştür, onu okuma, kendini koru.

Yaşamacasına ve Ölmeceğine

9 Ocak

“İlgilenenlere: Arasına bir an gelir çatar, o anda dünyanın bütün tarafsız ve kişisellik dışı güçleri dönüp bir yargının gökgürültüsünde birleşirler.”

1963'te canına kıyan İngiliz şair-yazar Sylvia Plath 19 Şubat 1956 tarihli güncesine böyle yazmış. Gümbürtülü bir kararın ille de ölümcül olması gerekmez. *Gösteri*'nin Ocak 1987 sayısında Ferit Edgü'nün Füreyâ Koral üstüne yazısına bakmak yetiyor bunu anlamak için. “Sanatçının en acımasız, en gerçek eleştirmeni kendisidir” görüşünü benimseyen Füreyâ, artık seramik yapmayacağını, devam etmeyeceğini kesin sözcüklerle belirtirken şöyle bir gerekçe gösteriyor bu kararına:

“Şunun için: Son sergim, daha önceki yapıtlarımdan, gerçekleştirdiklerimden, temalarımın bir adım daha önde değildi. Bunun bilincindeki bir insan, nasıl devam edebilir?”

Ferit Edgü'nün, “Ama ülkemizdeki tüm şairler, ressam, yazarlar sizin gibi düşünecek olsalar, çok az şair, ressam, yazar devam edebilirdi” diye karşı çıkışına yanıtı şöyle:

“Ben başkalarına bakmıyorum. Ben başkalarını değerlendirmiyorum. Kendi yaptıklarıma bakıyorum. Sizin de yüreklendirmeniz sonucu gerçekleştirdiğim son sergimde, benim açımdan hiçbir aşama yoktu. Hiçbir aşama.”

Başka ülkelerdeki durumu bilemem, ama bizim ülkemizde her ay dergilerde ürünlerini izlediğimiz, her yıl birkaç kitabını okuduğumuz yazar-şair sayısının kabarıklığını bu tür bir hesaplaşma/özeleştiri alışkanlığının yokluğuna bağlayabiliriz

rahatlıkla. Devam etmek, evet, ama ne adına? Kurulması yılları alan (kurulabildiyse tabii) bir mimariye bir taş, bir bezek daha ekleme adına mı? Yerini sağlamlaştırma adına mı? “Ortalıkta görünmezsem, unutuluyorum” kaygısı mı bu? “Yazdıklarım, şimdilerde yazılanlardan daha iyi” avuntusu mu? “Gün gelir, müthiş birşey yaratırım” saplantısı mı? “Saplantı” sözcüğünü özellikle seçtim. Çünkü her sanatçının kendi olduğu, yani yolunu belirlediği, işleyeceği malzemeyi seçtiği dönemin, genç bir yaşa, hatta ilk ürünlere denk geldiğine inanıyorum. Zamanla bu malzemeyi derinlemesine kullanabileceği görüşüne katılıyorum elbette, ama ya derinine inilecek bir malzeme başlangıçta yoksa, zamanla ondan petrol fışkıracağını ummak, saplantı haline gelebilir. Mozart, Schubert, Lermontov, Keats ve daha nice sanatçı, delikanlı sayılabilecek yaşta, ölmüşlerdi, yaşamları yarım kalmıştı, ama sanatları *tamamlanmıştı*. Günümüzde, insan yaşamının uzamasının da yardımıyla birçok sanatçı, onların öldükleri yaşta işe başlıyor –arayı bir an önce kapamak telaşıyla– sanatı üstüne düşünmektense bol bol ürün vermeyi yeğliyor. Çoğu kere de, umut veren ilk ürünlerini bile geriye doğru silebiliyor bu kargaşada. Sanatta, peşin fiyatına, ömür boyu taksitle, bir ıslıtı edinemiyorsunuz.

Sanatla yaşam arasındaki ilişki, “Hangisi önde olmalı?” sorusu, Kafka başta olmak üzere, birçok sanatçıyı ilgilendiren bir konu. Oylarını yaşamdan yana kullananlar çoğunlukta. Ne de olsa, yazmadan edememek başka, yazmayla tutturmak başka. Önceki ürünlerinden “bir adım daha önde” ürün vermeyecekse, o defteri belli sürelerle kapatmayı seçen Turgut Uyar’ın ve (“Herhalde bir süre içindir” kaydını ekleyerek) Fürey’a’nın kararlarına saygı duymamak elde değil.

“Yazım ile Hayatım arasındaki diyalog, her an, kaypak bir sorumluluk aktarımı, oynak bir özür bulup buluşturma tehlikesiyle karşı karşıya. Başka bir deyişle, yüzüme gözüme bulaştırdığım hayatı, yazarak bir düzene sokacağımı, ona bir biçim, bir güzellik katacağımı düşünerek akladım kendimi; yazdıklarımı da, bir gün yayınlanacaklar, bana hayat (ve hayata ayrıcalık) kazandıracaklar diye akladım” diyor Plath. “Şimdi, yeniden bir yerden başla-

mak gerek; bu, hayat da olabilir; kendime olan inancımla, bütün aksaklıklarımı bilerek, onlarla yumruk yumruğa gelip, hepsini teker teker altetme kararı: Söz gelimi, dil öğrenmek. Fransızcamı, (İtalyancayı boşvermeli; 3 dili az buçuk sökmek, kötü bir amatör-lüktür) ve Almancamı geliştirmek, hepsini som bir bütün kılmak. Her şeyi som bir bütün.”

Yaşamacasına ve ölmecesine didinmek... Bu dengede ikisinden biri ağır basarsa, yeni bir kararla yüzyüze kalır sanatçı. Kendine kıyabilir, ya da yapıtına kıyabilir. Daha beter ölümlerden haberdirdir çünkü:

“Galiba, en çok korktuğum, düşgücünün ölümü. Gökyüzünün sıradan pembe, çatıların sıradan kara görüldüğü an, bize sözümona doğruları, aslına bakılırsa, dünya hakkında en değersiz doğruları ileten o şipşakçı algılama. Büyük bir fışkırtıyla tomurcuklanan, yaratıcılıkta Tanrı’yı bile yaya bırakarak, kendi dünyalarını kuran o bireşimci heyecanın, o “biçimlendirici” gücün peşindeyim ben. Yerimde oturup hiçbir şey yapmadığımda, tekdüze, anlamsız bir davul sesi geliyor dünyadan. Kımıldamak gerek, çalışmak, ardından koşulacak düşler bulmak; düşsüz bir dünyanın yoksulluğu, düşünülemez kadar korkunç. Deliliklerin en beteri bu. Kof düşlere, sanrılara dayanan bir delilik, Bosch’su bir rahatlama getirirdi ancak. Kulağım merdivendeki ayak seslerinde, bana yönelmiyorlarsa, içim nefretle doluyor. Neden bir yandan çalışmak ve okumak için kesin bir tekbaşınalık özlerken, öte yandan öteki insanların davranışlarını, sözcüklerini okumaya içim gidiyor, neden iki arada bocalıyorum. Hiç değilse, bir süreliğine serinkanlı bir bilge olmayı beceremiyorum.”

Dedim ya Sylvia: Yaşamacasına ve ölmecesine. Ondan.

Öyküyü Düşünürken

20 Ocak

Gustave Flaubert, 16 Ocak 1852 tarihli bir mektubunda, dostuna şöyle yazıyor: “Bana güzel gelen, yazmak istediğim şey, konusuz bir kitap, hiçbir dış öğeden medet ummayan, yalnızca biçem gücüyle ayakta duran bir kitap, tıpkı boşlukta asılı duran dünyanın, ayakta durmak için hiçbir dış öğeden medet ummaması gibi; hemen hiçbir konusu olmayan, en azından konusu nerdeyse belirsiz bir kitap, böyle bir şey yazılabilirse tabii. En yetkin yapıtlar, en az malzeme taşıyanlardır; anlatımın düşünceye yaklaştığı, dilin düşünceye yaklaştığı ve onunla kaynaştığı oranda parlak oluyor alınan sonuç. Bence Sanat’ın geleceği bu doğrultuda.”

Pierre ile Jean’ın önsözünde, sanatta yaratılan gerçekle, yaşarken tanık olunan gerçekler arasındaki ayrıma dikkati çeken öykü ustası Maupassant’ın görüşüyle şöyle: “*Le vrai peut quelquefois n’être pas le vraisemblable.*” (Gerçek bazan gerçeğe tıpatıp benzemeyebilir.) Maupassant’a göre: “Gerçekçi sanatçı, eğer sanatçıysa, bize yaşamın sıradan bir fotoğrafını sunmaya çalışmaz, tam tersine, gerçekten daha üstün, daha çarpıcı, daha inandırıcı bir gerçek önsezisi aşılar bize. Her şeyi anlatmak zaten sözkonusu değildir; varlığımıza üşüşen sonsuz sayıda önemsiz olayı kayda geçirmek için her güne bir cilt ayırmak gerekirdi. Bir seçme yapmak şart—bu da “doğruyu bütününü anlatmak” kuramına indirilen ilk darbe. (...) Yaşamda önplanla arkaplan arasında ayrım yoktur, bazı olaylar çabuk geçirilir, bazıları sonsuza kadar askıda kalır. Oysa Sanat’ın özü; önsezinin belli bir biçimde kullanılışı, ustalıklı, bulgucu geçişler aracılığıyla ve yalnızca kurgu becerisiyle, önemli olaylara güçlü bir ışık tutup geri

kalanları, önem sırasına göre yerleştirerek, iletilmek istenen özel doğruyu inandırıcı bir biçimde vermektir. (...) Bundan, yetkinlik düzeyine varmış Gerçekçilerin, kendilerini Gözbağcı diye adlandırmalarının daha uygun olduğunu çıkarıyorum.”

Çehov, başka bir açıdan alıyor kısa-öyküyü: “İçim miskinlikle, bir özgürlük duygusuyla dolu. Bahar öncesi, kan kaynaması. Yine de çalışıyorum; üçüncü kitaba malzeme hazırlıyorum. Nasıl kesip biçiyorum, bir bilsen! Garip, ama kısalıkla tutturdum galiba, bir saplantı haline geldi. Ne okursam okuyayım –kendi yazdıklarım, başkalarının yapıtları– yeterince kısa gelmiyor bana.” (A. S. Suvorin’e yazılmış 6 Şubat 1889 tarihli mektuptan.)

Gelelim William Faulkner’ın itirafına: “Belki de her romancı önce şiir yazmak ister, beceremediğini görünce kısa-öyküyü dener, şiirden sonra yazardan en çok çaba bekleyen yazın dalıdır kısa-öykü. Onu da beceremedikten sonra, ancak ondan sonra roman yazmaya başlar yazar. (...) Ciddi bir incelemeden sonra, kısa-öykünün en güç, yazarını en sıkı denetime sokan düzyazı türü olduğunu anladım.” (Paris Review soruşturmaları.)

Dünyanın artık “som bir bütün” olarak değil, atomun parçalanmasına koşut giden bir “toplamlar toplamı” olarak görüldüğü çağımızda yeşermiş bir sanat dalı kısa-öykü.

Çağımızın yazarlarından Frank O’Connor şöyle diyor: “... Romanla karşılaştırıldığında, tek başınalığa dayanan, kişisel bir sanattır kısa-öykü; insanoğlunun yazgisına yöneltilmiş içli bir çılgıktır, roman sanatının gereklerini yerine getirip tiplerle, güncel sorunlarla ilgilenmez, Synge’in ‘yaşamın derin ve ortak çıkarları’ diye nitelediği şeylerle ilgilenir. (...) Gorki gibi ünlü öykücülerin serseri olmaları boşuna değildir. Öykücü, savaş alanında yer alan resmî bir asker değil, bir gerilladır, çok önemli bir savaşın önemsiz görünen düellolarını gerçekleştirir. Toplumun eteklerinde duran biridir o hep, ünlü ve tipik kişilerden çok, yalnız, yıpranmış, yüzü belirsiz bireyleri dert edinir.”

İki dönemdir Boğaziçi Üniversitesi’nde seçmeli bir ders veriyorum: “Çağdaş Öykü ve Türk Öykücülüğü”. En büyük sorun, kaynak yetersizliği. Tahir Alangu’nun, Cevdet Kudret’in, Şükran Kurdakul’un ve Füsün Akatlı’nın incelemeleri dışında ciddi

bir kaynak yok. İkinci sorun, bizim önemsemekte direttiğimiz kimi yazarın, sözgelimi Selâhattin Enis'in ya da Sadri Ertem'in gençlere artık fazla birşey dememesi. (O yüzden ben, on yazardan on beşer öykü okuyup öğrencilere "kabul edebilecekleri" ikiyeşer öykü okutmak zorundayım.) Üstelik bu, sanılabileceği gibi eskimiş bir *dil* sorunu değil, eskimiş bir *duyarlık* sorunu. Yoksa Sabahattin Ali ile Sait Faik neden dipdiri duruyorlar hâlâ? Geçtim eski yazarları, on yıl öncenin bazı sevilen öykücülere bile oldukça eskimişler... Ama bu dersi vermeye razı olmamın nedeni, Türk öykü ustalarını, Türk öykücülük sanatını gençlerle birlikte bir daha gözden geçirmek değil miydi? Bu arada başlangıçta Türkiye'deki lise öğretiminin kopuk-kopukluğunu hesaba katmadığımdan, Tanzimat'tan başlayarak Türk toplumsal-siyasal tarihini yeni baştan incelemem, iktisat bilgimi tazelemem gerekti. (Kim kimi okutuyor demeyin!) İttihat ve Terakki'yi tarih kitabından okuyanlar, Memduh Şevket Esenalı kolay kolay anlayamayacaklardı tabii ki. Bilgiler ayrı kasalarda, birbirine geçişsiz kasalarda doldurulmuştu genç beyinlerine.

Sınıfımızın azımsanmayacak bir bölümünü oluşturan mühendisler, bu dersi alırken, "formülsüz birşeyle" karşılaşmayı ummuşlar. Umarım, beklentileri yerine gelmiştir.

Ben de bu yorgun, durmadan dersten derse, sınavdan sınava koşuşturan yetenekli insanlarla, eşitliğe ve eşit ses yükseltmeye dayalı bir üç saat yaşamak peşindeyim. Tükenen kentin eteklerinde, öykücülük ruhuna uygun merkezkaç bir üç saat... Konu yalnızca benim görüşümün tekelinde kalmasın diye öykücü-eleştirmen arkadaşlardan da yardım istiyorum arasına: Roman-öykü, senaryo-öykü, oyun-öykü ilişkileri açısından.

Öykü üstüne böylesine yoğun eğilince öykü yazmadaki titizliğim de arttı, vıdıvıdı bir boyut kazandı! Yakınmıyorum ama, verimsiz olmanın bedeli, verimli olup çabuk eskimek kadar ağır değil nasılsa.

Yabancı Gibi

1 Mart

1966 yılında bir öğleüstü, Ankara'da, *Piknik* lokantasındayım. Tek başımayım ve öyle olduğumu iliklerimde duyuyorum.

Birden, tam karşımdaki masaya 70 yaşlarında biri iliştiriyor. Bu kadar güzel bir erkek gördüm mü daha önce? Geçmişimi tarıyorum: 15 yaşımıdayken birlikte futbol oynadığım mahalle arkadaşlarımı, 17 yaşında Tarabya'da geceleri birlikte gezdiğim delikanlıları. O yaşta da duygularım aynıydı. Flörtün cinsellikle *çok doğrudan* bir ilişkisi yoktu, bir yaşama biçimiydi benim için. Bir delikanlının bana sevgilisini anlatması, dert dökmesi, pekâlâ benimle paylaşmak istediği ayrı bir flört üslûbu olabilirdi: bir yaşama direnci, anlayış beklentisi, küçük kırılğanlıklarla hırpalanmayacak bir sevgi. 70 yaşındaki adamın kocaman, mavi bakan gözleri var. Evli olduğu besbelli, çünkü üstündeki o takım elbiseyi kendisi seçemezdi bırakılsa, saçlarını limon kolonyasıyla iki yana yatırmazdı, boyunbağı o kadar düzgün bağlanmış, gömleği o kadar temiz yıkanmış olamazdı. İyi ki çabuk döndü kendine. Biraz sonra boyunbağını gevşetti, paltosunun yakasında birtakım yağ izleri belirdi, bir karıştırışta darmadağın etti saçlarını. Ve kendi oldu. Mutlu ya da ortalama-mutlu bir evliliği yürüten bir erkek, ihtiyar bir adam olmaktan çıktı sanki, eskiden bildiği cesur, atak kendi oldu. Ona gülümsedim. Önce, beni bir yerden tanıdığı saplantısıyla oyalandı bir süre. Düşündü, çıkaramadı. Gözlerimi yüzünden ayırmadığımı görünce, üstünü başını gözden geçirdi. Yanlış birşey mi giymişti, sırttan bir yanı mı vardı? Bulamadı. Yoksa öğrencilerinden biri miydim? Öğrencileriyle tek tek ilgilenen bir Hoca iken (o gün

kim olduğunu bilmiyordum; sonradan Nusret Hızır olduğunu öğrenecektim bu yakışıklı erkeğin) nasıl unutturdu kendisiyle bunca ilgilenen bir kadını? Yüzünde bütün bu kuşkuları, kaygıları tek tek okudum. Sonra gençliklerini doyasıya yaşamış, dünyadan hiçbir şey kaçırmamış, hiçbir şey esirgememiş bol gülüslü insanlara özgü rahatlık yerleşti bedenine.

Geçmişten taşınan ve bizi biz yapan ayrı ayrı flört deneyimlerimizi toparlayarak on beş dakikalık katışıksız, ince bir flört yaşadık. Hesabı öderken, bir an, masama ilişmeyi düşündü sanırım. Ama sonra, koşulları gözönünde tutarak bocaladı: yanlış anlayabilirdim. Belki *fazla* birşeyler bekleyebilirdim. Amaç o değildi oysa. Evlerimize zengin bir içdünyayla döndüğümüzden kuşku yok. Geçmişimizin toplamını o arada yaşamıştık ne de olsa.

“Hayatın tomurcuklandığı anlar” bunlar. Tiyatrodayım. Yanımda 7 yaşlarında bir çocuk (yoksa delikanlı mı?) oturuyor. İzlediği oyunun bütün şakalarına içtenlikle katılıyor, gülüyor. Ama nedense biraz yayılıyor koltuğunda şakaları dinlerken, yayılıp yayılıp koluma değişiyor. Belki de oyundaki bir şakayı paylaşmak istiyor benimle. Ne farkedez?

Soruyor birden: Adın ne senin?

Söylüyorum ve soruyorum: ya seninki?

— Ali.

Türkçede en yaygın adlardan biri Ali'yken birden bu çocuk, özel bir Ali, flört etmeyi yaşamı boyunca sürdürebilecek bir Ali olarak sivriliyor benim için.

— Sahnedeki şapkaları görüyor musun? diye soruyor. Giymeyeceklerse, bu şapkaları neden oraya-buraya asmışlar?

Flört, eşitlik gerektirir ya, ben de onun yaşını ve öğrenim derecesini elbette hesaba katmayarak soruyorum:

— Hiç Çehov okudun mu sen?

— Neden sordun?

Anlaşılan, küçük düşmek istemiyor gözümde. Eşitiz ya o anda...

— Çehov'un dekor anlayışına çok benziyor da söylediğin...

Onun, eve gider gitmez Çehov okuyacağına inanıyorum bir-

den. İlk deneyimi unutmamak için bir sanat-edebiyat yapıtıyla bağlantı kurulur çoğu kere.

Perde arasında dışarı çıkıyorum.

Döndüğümde annesiyle, babasıyla, ablasıyla tanıştıyor beni. Küçük ama zarif bir centilmen tavrıyla.

— Bu Tomris, diyerek sahipleniyor bana.

Artık onlardan apayrı bir yerdeyiz. Ama o anda, eğilip içimden geldiği gibi sıkı sıkı sarılıp öpsem onu, olmaz. Ona çocukmuş gibi davranmış olurum: havalarda uçuyor oysa. Koluma değmek, erkek olduğunu kavramasına yetiyor.

Bir ara eğilip kulağıma fısıldıyor: Sen demin çıkmıştın ya dışarı... Bir kadın geldi...

— Hanım demek istiyorsun, diye düzeltiyorum.

— Yok canım, bir kadın geldi, diyerek parmağını üç koltuk ötede oturan birine uzatıyor.

— Ne olmuş yani? diye soruyorum garip bir böbürlenmeyle.

— Senin yerini ona vermedim. Oturacağım dedi, ben oturtmadım.

— Sağol.

— Şapkaları sence giyecekler mi oyunun sonunda? diye sürdürüyor aydınca söyleşimizi.

— Ne yazık ki sanmıyorum. Sen hep tiyatroya gelir misin böyle?

— Bu ikinci gelişim, diyor çocukluğunu benimseyerek. Sen kaç kere gittin tiyatroya?

Eyvah! Bu soru, ilişkimizin bitimi olabilir. Eşitsizlik başlayacak.

Oysa ben onun bu günü, sürüp gidebilecek bir anı olarak belleğine kaydetmesini istiyorum. Demek ki, beni unutmamasını istemiyorum. Peki flört değil de nedir bu?

Tiyatrodan çıkarken yüzüme bile bakmıyor. Bir tılsımın bozulacağını, bozulabileceğini o da biliyor 70 yaşındaki erkek gibi. Oyunumuz şimdilik bitti. Daha nice oyunlara...

Kedim, gözlerimin içine bakıyor. Demek iyi değilim diyorum. O benden daha iyi biliyor gevşek olmadığım anları. Kuyruğunu sonsuza kadar temizleyen bir özel kedi olmakla övünüyor anladığım kadarıyla. Sonra, kuyruğuna gömülüp uyuyor. Bu da, bir

kedinin flört etme biçimi. Yani ben oturduğum yerden kalkacağım, “Ne güzel, ne temiz olmuşsun!” diyeceğim ona, anlasa da anlamasa da. Ayrıca, çiçeklerimi sularken onlarla konuşacağım, lütfen kurumamalarını, hatta serpilmelerini isteyeceğim onlardan. Anlarlar mı? Anlarlar. Flörtün dili yoktur ki. Flört, olsa olsa, bir yaşama, yaşama özel bir bakış atma –hadi doğrusunu söyleyeyim– yaşamı özel bir biçimde *kesme* becerisidir. Anlamı hiç de o kadar düz, yalın değildir, yeniyetmeliğe hiç sığmaz.

— Karşı tarafın farketmediği flörtleri de yazsana, dedi bir dostum. Bir zaman, senin bir kitabınla flört ettiğimi biliyor muydun?

Tarihsiz İlişkiler

Bir yaz ikindisinde, Beşiktaş'tan Kadıköy dolmuşuna binerken bir serüvene atılma heyecanı yoktu içimde ama ülkemizde sokağa adım attığınız anda sizi bir serüven bekleyebiliyor! Dolmuşa son yetişenin telaşıyla arka koltuğa dar attım kendimi. Bu sıcakta sıkış tepiş bir yolculuk edeceğimiz belli. Bacağıma kot pantolonlu bir bacak habire değişiyor; bacak sahibinin yüzüne bakmadım ama gösterişsiz, iyi cins kottan, onun uygar bir genç olduğunu düşündüm; sudan ipuçlarından genellemelere varmaya pek düşkünüzdür çoğumuz. İyi ama biraz fazla sıkışmıyor muyuz? İyi niyetli yanıtım hazır: delikanlı, uzun boylu herhalde, bacaklarını sığdıramıyor bir türlü. Bu yanıt, neredeyse kucağıma çıkmasını açıklamıyor ama neyse... Biraz daha dayanmalıyım. Çünkü çocukluğumdan beri bu gibi durumları kendi başıma çözmekten yanayım. Ne ana-babam karışmalı, ne şoför, ne yanımdaki erkek, ne de dolmuştakiler. En iyisi, kocaman çantamı aramıza yerleştirmek, belki anlar. Ama hayır, boşuna; anlayacağı yok.

Kadıköy'de ilk durakta fırladım dolmuştan. O da indi. Hızlı adımlarla, öfkemi belirterek yürümeye çalışırken yanibaşımda bitiverdi:

— Sizinle arkadaşlık edebilir miyim?

Kendimi tutamayıp bir kakhaha attım, atınca da öfkem geçti ister istemez. On yedi yaşlarında masum yüzlü delikanlı ne yapacağını şaşırdı. “Ben sizin bildiğiniz kadınlardan değilim” gibi bir yanıtı hazırdı da kakhahaya değil.

— Neden gülüyorsunuz? diye sordu kırılgan bir sesle.

— Böyle bir soruyla karşılaşmayalı yıllar oluyor da...

Çarşıya doğru yürüyoruz birlikte.

— Hem sen, bu soruya hayır diyeceğimi nasıl anlayamadın? Neden anlamamakta direndin?

— Ama filmlerde hep oluyor böyle şeyler, diye karşı çıkıyor. Her yerde, her durumda. Uçakta bile özellikle de sizin gibi *olgun, kıvrıcık saçlı* kadınlarla.

— Okuyor musun? Nerelisin?

— Evet. Yozgathıym. Yeni geldim. Tatile.

— Nerede kalıyorsun?

— Bir arkadaşımın yanında.

Öfkemi bir yana bırakıp düşünüyorum. Bu yaştaki bir delikanlı bile filmlerdeki dünyayı gerçek dünyayla karıştırabiliyor. Bu klasik taşralı sorusuyla büyük kentte, değil *olgun* bir kadınla, kendi yaşında bir kızla bile arkadaşlık kuramayacağını kestiremiyor. Sinema sanayiinin sunduğu pembe düşlere tutunuyor yarım yamalak. Tutunmayacak da ne yapacak?

— Peki, arkadaşça konuşalım şimdi, diyorum. Evet deseydim ne yapacaktık? Nereye gidecektik?

— Bilmiyorum, o kadarını düşünmemiştim.

— Sanıyorum bir pastaneye giderdik. İçmeyeceğim bir limonatayla yemeyeceğim bir pasta ısmarlardın bana. Sonra yaşam öykünü anlattırдың, evindeki sorunları. Ya da sınıf arkadaşlarını, gırgır geçtiğiniz öğretmenlerinizi falan. Kırıcı olmak istemiyorum ama bunların beni ilgilendirmeyeceğini düşünmedin mi? Aslında, neden senin deyişinle arkadaş olamayacağımızı arkadaşça anlatmak istiyorum. Her zaman böyle tatlılıkla geri çevrilmezsin.

— Anladım, sağolun, diyor ayrılırken. Daha dikkatli olmam gerek. Bu günü altmış yaşıma gelsem de unutmayacağım, inanın.

Hay Allah! Ne yaptım ben? Onun tek silahı olan rastlantısal karşılaşma umudunu da engelledim bir ölçüde? Bazan bildiğimiz, yanıldığımızı değiliyor.

Şimdi de bir geminin güvertesindeki bardayız. Aynı yılın yazı. Marmara Adası'ndan dönüyoruz oğlumla. Gemide oturacak yer yok, bar dışında. Barmen Nazik Bey, iki erkeğin arasında usturuplu bir yer ayarladı bana. Erkeklerden biri otuz beş yaşında görünüyor, spor giyinmiş, gazetesini, kitaplarını barın üstü-

ne koymuş. Ne okuyor acaba? Kaçamak bir gözetiyorum ama okuyamıyorum kitabın adını. Meraktan çatlayacağım. Tatile giderken hangi kitabı götürmüş olabilir bu adam? Kirazla rakı içmesi bir ipucu vermiyor ki...

Öteki, kırkını aşmış. Giyimi daha resmi, evrak çantasını yere dayamış. O, viski içiyor, çerez eşliğinde. İkisi de yol-iz bilen olgun insanlara benziyorlar.

Sessizliği ortayaşlı bey bozuyor: "Oğlunuza bir koka kola söyleyebilir miyim?" İlk bakışta basit bir soru gibi görünse de çetrefil sonuçlar getirebileceğini önceki deneyimlerimden biliyorum. Yanında bir çocuk ya da bir köpek olan yalnız kadınlara sokulmanın ilk adımı bir "refakatçi" aracılığıyla atılır çoğu kere; yalnızca bizim ülkemizde değil üstelik. Çocuğa birşey ısmarlanır, hayvan çok sevimli bulunur.

"Tabii" desem, doğacak sonuçlara razı olmak zorundayım, "Zahmet etmeyin" desem, konu kapanacak ama bu kere de belki gerçekten incelik gösteren birini üstü örtülü biçimde sırnaşıklıkla suçlamış olacağım. Gerçekten incelik gösteriyorsa, hiç hoş kaçmayacak davranışım.

Bir an bocaladıktan sonra kaçamak yanıtı buluyorum:

— Bilmem, kendisine sorsanız...

Ne garip, çocuğunuza nasıl bir eğitim verdiğinizi ancak böyle güç durumlarda anlayabiliyorsunuz...

Oğlum o sıralar koka kola içmemesine karşın, "Peki, teşekkür ederim," demez mi!

Korktuğum, beş dakika kadar sonra başıma geliyor.

— Bir viski içer miydiniz?

— Sağolun, viski sevmem. Ayrıca görüyorsunuz, rakı içiyorum.

— Bir armut soydurtayım o zaman.

— İstemem, teşekkür ederim.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz. Yılların deneyimi ve adının özelliğiyle hemen davranıp rakı koyuyor bardağıma.

— Hanımefendi, benim konuğum, diyor.

Adam, bozuluyor biraz, belli etmemeye çalışıyor. Bir viski daha söylüyor, cüzdanını çıkarıp banknotlarını sayıyor, düzene sokuyor.

O tuvalete gidince yanımdaki genç adam alıyor sözü:

— Her şey ne kadar bozuldu. Yalnız bir hanımın barda oturmasını bir türlü sindiremiyorlar. Dünya nereye gidiyor, biz nereye...

Sosyal içerikli bir söyleşiye dalmaktan kaçındığım için soruyu geçiştiriyorum.

— Ermeni galiba, diyor. Türkçesi bir tuhaftı.

Ne ilgisi var şimdi?

Ama bir ilgisi olmalı ki ortayaşlı bey tuvaletten döndüğünde şöyle bir soru patlatıyor:

— Ermeni olduğum için mi küçümsüyorsunuz beni?

— İlgisi yok. Ayrıca küçümsemiyorum. Bir sürü Ermeni dostum vardır benim, çok sevdiğim dostlar.

Bu kere de genç adamın öfkesini çekiyorum üstüme. Ters bakışlarla süzüyor beni.

Üçüncü viski biterken çözülüyor ortayaşlı. İyi ki rıhtım göründü. İstanbul'un dost ışıkları.

— Yıllardır tatil yapmamıştım tek başıma. Çoluk çocuktan, evdeki telaştan uzak. Avşa'ya bir uzanayım dedim, burnumdan geldi. Gürültü, patırtı, kalabalık.

Genç adam, konunun kendi bilgi alanına girmesinden hoşnut, deminki öfkesini unutuyor:

— Ya efendim, öyle... Eskiden...

Tatlı bir söyleşiye dalıyorlar aralarında. (Armut soyduruldu, ortaya konuldu.) Ortayaşlı, arada bana da sorular soruyor. Eli-boş döndüğü anlaşılan yaz tatilinin son dakikalarını bir kadınla hiç değilse konuşarak değerlendirme çabasında.

Köprüye yanaşıyoruz.

— Sizi evinize bırakabilir miyim? Nasılsa taksi tutacağım.

Yanıtlamama kalmadan genç adam karışıyor söze:

— Benim arabam var, ben bırakırım hanımefendiyle oğlunu.

Kızı, kötü adamın elinden kurtaran şövalye ruhlu *kovboy* geliyor aklıma; gülmemeye çalışıyorum.

Onların sinirleri ne kadar sağlam oysa. Her an dostluktan düşmanlığa, yine dostluğa, yakınlıktan cinsel isteğe, yine yakınlığa dönüşebilecek duygular yaşamaktan yorulmadılar. Her duygunun yarısıyla yetinebiliyorlar.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz yine.

Ödül mü, İlke mi?

11 Mart

Haldun Taner Öykü Ödülü'nü geri çevirmem kolay olmadı. Haldun Taner'e duyduğum saygı bir yana, seçici kurul üyeleri de saygın kişilerdi.

Açıklanan koşullara göre “yılın öyküsü”, yazarların bu yarışmaya katılmalarıyla belirlenecekti. İyi ya, Nedim Gürsel ile Murathan Mungan katılmışlardı, ben katılmamıştım. (Tanınan öykücülerin biçemleri öyküler rumuzla gönderilmiş olsa da saptanabilirdi.) Acaba yaşları ve öykü anlayışları birbirini hiç tutmayan üç yazardan birer öykü seçilip bir “yılın öyküleri” derlemesi mi yapılmıştı? Yoksa Paris'ten Mardin'e uzanan çizgide bir İstanbul ara-durağı mı gerekmişti? Bir olasılık da her seçici kurul üyesinin kendi gözde öykücüsünde direktmesi sonucu ister istemez paylaşmaya gidilmesi.

Ülkemizde ödüllerin geri çevrilmesi rastlanmadık bir olay sayıldığından gazetelerle dergiler konuya hemen el attılar. Yanıtları okumamış olabilecekler için kaba bir özet vereyim. “Koşmayan bir atletin dereceye giremeyeceği” yolundaki görüşüme bazı seçici kurul üyeleri karşı çıktılar; zarifçe haddimi bildirdiler, üstü kapalı biçimde nankörlük ya da hırçınlıkla suçlandım. Anlamadıkları şeydu: bir seçici kurulun üçte ikisinin –elbette ki bana vermemekte özgür oldukları bir ödülü, üçte bir oyla almakta benim de özgür olduğumdu, zaten katılmamam bir yana.

Seçici kurulların sanatçılara yüksekten bakan tavırlarını, “meblağın” tek elde toplanmasına kolay kolay rıza göstermediklerini kendi deneyimlerimden biliyorum, oysa bence bir ödül,

ancak adları hiç duyulmamış amatörlerin hakkını yememek için paylaştırılabilir; kıdemli sanatçılar arasında ödül paylaşdırmak, seçici kurul üyelerini onların üstünde bir yere yerleştirir ki bu kadarı da fazladır!

Ödülü almamamı kutlayan eş-dost ve okurların tepkilerine sevindim. (Böylelikle bir ay sonra saygılı bir biçimde verilen “meblağısız” Avni Dilligil Tiyatro Çevirisi Ödülü daha bir değer kazandı.)

Yanlış duymamışsam, iki meslektaşım benden kalan meblağı da aralarında bölüşerek hem güzel bir dayanışma örneğı göstermişler, hem de ayıbımı örtmüşler. Buna sevinemedim.

Arpacık

11 Nisan

Adı biraz olsun yaygınlaşmış her edebiyatçının-sanatçının zaman zaman yaşadığı bir bocalama: evinize gelip sizi biraz daha yakından tanımak isteyen bir okura ya da size ürünlerini göstermek isteyen bir amatöre kapınızı açık tutacak mısınız?

Yıllar boyu bu konuda edindiğiniz deneyim, size tersini yapmanızı öğütler. Çünkü telefondaki sesin saygılı, kullanılan Türkçenin temiz olması, hiçbir şey demek değildir, bilirsiniz. Saygılı sandığınız genç, evinize ilk gelişinde belki de saatlerce oturmaktan, zamanınızı almaktan kaçınmayacak, elinize tutuşturduğu metnin değeri bilinmemiş bir başyapıt olduğunda diretecektir. Belli bir öğrenim düzeyine varmış her kişinin ille de çok çalışarak yazar ya da sanatçı olmayabileceğini anlata-mazsınız ona. (Ama ne gariptir ki, ülkemizde kendileri sanatçı sayılıp böyle düşünenler de var.) Bugüne kadar başıma bu tür olaylar sık gelmedi doğrusu. Zaten tek sözcüğünüzü okuma-mış profesyonel soruşturmacıların, sözgelimi öykücülüğünüz üstüne soru sormaya kalkışmaları yanında hiç kalır bu tür saf bir ataklık. Gençlerin çoğuyla yaşıtlarımdan daha iyi anlaştığım, daha çok şey paylaştığım için bu kadarcık fireyi göze alabilirdim. Çalışmadan edemediğim dönemlerde kapımı bir biçimde kapar, dünyayı dışarda tutardım. Uzun bir süredir bu yöntemle başvuruyorum ne yazık ki. İstediğim gibi çalışmıyorsam da. Hiç değilse ertesi gün çalışma umudunu elden bırakmama, perişan uyanmama adına, artık yalnız yakından tanıdıklarına

ya da ilk bakışta dost olduklarıma açık kapım. Ama ben de o kapıyı açıp barlara, lokantalara, sergilere, şenliklere gitmiyorum. Karşılığında.

Bu akşamüstü uğrayan genç, bütün değerlerimi altüst etti. “Şeyleşme”, “bağlam”, “senfoni” gibi sözcükleri rastgele kullanan, böylece özel ve kişisel ve “entel” bir hava kurmaya çalışan bir genç. Hay allah! Dediğim gibi, uzun süredir dışarılara sıkça çıkmadığım için bu “tip”in bu arada aldığı yolu kestirememişim. Gencimiz bir yerde çalışmıyormuş. Demin saydığım sözcükler aracılığıyla “fikir üretiyormuş”.

Şeytan diyor ki... Hadi biraz daha bekleyeyim; ne de olsa bunu hak ettim, yani beşinci telefonda sonra evime gelmesine ben izin verdim. Ne ki, gencimiz gittikçe açılıyor. “Yemek var mı?” diye sorabiliyor sözgelimi. “Teypi biraz açsana Tomris be!” diyebiliyor. “Biz soylu sanatçılar, yazarlar,” diyerek bir eşitliği kotarıyor. Zaten beni eşiği gördüğü ve ilginç bulduğu için evime uğradığını belirtiyor. “Yağmurla geldim”, vb gibi sözcüklerle hafif bir romantizm bile katıyor entelektüelce konuşmasına.

Küçüklüğümde, Peyami Safa’nın evinde Reşat Nuri’yi tanıdığım gece geliyor aklıma. O yaşta onun bütün kitaplarını okumuştum. Ama yanına gitmeye bir türlü cesaret edemiyordum. Bana gelene kadar kimler vardı ki sırada... Neyse, sonunda kendisi ilgilendi benimle de ona yalnızca *Çalığıuşu*’nu değil yazdığı her şeyi okuduğumu söyleyebildim utana-sıkıla. Gözlerindeki sevinci unutamam.

Şimdi, şu anda kapıdan pek bayılmadığım bir yazar da girse, toparlanırım, kendime çekidüzen veririm (bir dergi yazıhanesinde karşılaştığım genç şairse, ayaklarını burnuma uzatabilir, o başka...)

Uzun bir süredir neden evlere kapandığımızı, neden toplumca bir değer düşümüne uğradığımızı soruyoruz kendi kendimize. Nedense “manevi hiyerarşi” yokluğunun, bu çöküşteki payını görmezden geliyoruz. Başlangıçta, “Biz eski yazarlar gibi ulaşılmaz olmak istemiyoruz, okurlarımızla eşitlikte buluşacağız” derken başka tür bir *resmi hiyerarşi*’nin ortadan kalkacağını

ummuştuk sanırım. Ne umduk, ne bulduk! Çevremiz, masaya sormadan ilişen, “yahu”, “be” gibi sözcükleri bol bol saçıp savuran bilgiçlerle doluyor, gitgide. Bilge Karasu’yu tanımadan öykü, Edip Cansever’i tanımadan şiir yazabilen küçümen dâhilerle...

(Gerçi bu genç, onlardan değildi.)

Peki bir değerler dizgesini benimsemeden yazılarında nasıl bir dizge tutturabilirler?

Akşamın sonunda sabrım taşı. Önce uyararak, sonra azarlayarak, sonra düpedüz kovarak, genci uzaklaştırabilirdim. Bir el titremesi, bir çarpıntı... Yarım saat sonra gözüm yanmaya başladı: Haftalarca sürecektir bir arpacığın ilk habercisiymiş. Peki bu sıkıntıları çekmeme, genç bir insanı azarlamama, sonra böylesine perişan olmama değer miydi? “Burnu büyük” diye değerlendirilmek daha kolay değil miydi?

Yine de rastladığınız zeki gençler, bu kumarı arasına göze almanıza değiyor.

“Seni Seviyorum”

26 Mayıs

“Seni seviyorum”un ucuz, aşınmış bir kalıp olduğuna, çok özel, kişisel duygularımızı açıklamaya yetmediğine inanmıştı çoğumuz. On yıl kadar oluyor sanırım. (Her şeyi on yıllarda ölçmek haklılığını ne zaman bir kenara bırakabileceğiz?) Anladığım kadarıyla, yaşadıklarımızı “yeni” sandığımız bir dönemdi. “Biz” derken yaşitlarımızı kastediyorum, sık sık yaşananlardaki yenilik(!) payını hiç değilse artık değerlendirebilecek kadar deneyimli olanları. Yoksa, 27 Mayıs’ı, 22 Şubat’ı, 12 Mart’ı, değerlendiremeyecek kadar küçük yaşta yaşamış bir nüfus çoğunlukta bugün.

“Seni seviyorum”u bırakmamıza neler yol açmıştı? Günün duyarlılığına, duygusallığına erişmeyip yaya kalan sıradan aşk şiirleri mi? Niyet güvercinlerinin çektiği maniler mi? Amerikan melodramları mı? Yaşamımızı o dönemde yeni yeni abluka altına almaya başlayan düzeysiz, televizyon dizileri, fotoromanlar mı? Yasakçı “sol” bakışın egemenliği mi? Boyalı bir gazetede okuduğumuz “Çok sevdiği karısını yedi yerinden bıçakladı” haberleri mi? Evet, “seni seviyorum”u özel bir biçimde yeniden keşfetmeliydik. O sözcüklerle değil.

Nitekim, uzun bir süre, o sözcükleri kullanmadan o duyguyu dile getirmeye çalışan yazılar, şiirler okuduk. Dostluğu, sevgiyi, cinselliği, sevdayı, aşkı hep tırnak içinde düşünüp kavramsallaştırmaya, o kavramın derinlerine inmeye çalıştık. Bu arada birçoğumuz kavram kargaşası yüzünden, birçoğumuzsa

kavram parçalanması yüzünden adını tam koyamadığı bir tür ketleme yaşadı. Ne de olsa, dili zorlamak, yaşamı da zorlamak demekti. “Seni Seviyorum”u doğru düzgün söyleyemiyorsak onun yerine, o anlama gelebilecek birşeyi nasıl bulacaktık? Nerede yaşayacaktık? Ne de olsa, binlerce yıldır, kullanıla kullanıla damıtılmış, daha doğru bir deyişle ağızlardan çıka çıka, söylene söylene belli bir sahicilik kazanmış bir tümceyle karşı karşıyaydık. O tümceyi yalnızca kullanmamakla neler yapabiliirdik? Nereye varırdık?

İnsanın doğrudan söylemediği sözcüklerin, iç-yapısında ne gibi örselenmeler yaratabileceğini aydınlatmak elbette bana düşmez, bilim insanlarına düşer. Bana düşen; olsa olsa, çevremdeki dostlarımin biraz da bu yüzden çektikleri çaresizliği, bunalımı, el yordamıyla, sezgi yordamıyla anlayabilmek.

33 yaşında bir erkek arkadaşımın ABD’den yazdığı mektuptan bir bölüm:

“Sen, ‘Hayat, âşık olmanın dayanılmaz ağırlığından yoksun,’ demişsin son mektubunda. Oysa benim âşık olmanın ağırlığını taşıyacak gücüm yok gibi bu aralar... Sanki geçiş dönemleri yeterince ağır değilmiş gibi ben bir de âşık olmayı üstlenirim bu dönemlerde. (...) Sanırım ben âşık olmayı tutunacak bir dal olarak görüp genelde ayrılığın getirdiği acıyı bu şekilde yaşıyorum.

Geçen yıl, bana ‘Âşık olmayı kedi gibi yaşa’, demiştin, hiçbir şey beklemeden, kendi başına. (...) Ben iyilik perisiyim filan demek istemiyorum. Ama bu son aşk serüveni bana iki şeyi öğretti: Birincisi; reddedilmekten dolayı kendime acımak yerine reddedilmişliği kabullenip sevdiğime kapıları kapamadım. Bunun sonucu, onun benim çevremde kalması oldu. Kimbilir, belki de güzel bir dostluk doğabilir. Şimdi ona sevgilisinin yanına gitmesini söyleyebilecek durumdayım.

İkinci sonuç da, yani öğrendiğim ikinci şey de şu oldu: Her şey gibi acım da benim duygum ve ben onunla yaşayabilirim. (...) ‘Tek eksiğimiz, deli bir psikolog,’ demişsin evinde genişleyen çekirdek çevreyi anlatırken! Bilmem neden, o sözün öylesine etkiledi ve duygulandırdı ki, mektubunu biraz önce okuduğumda iki damla gözyaşı boşalıverdi.”

Mektuptan da anlaşılabilirceği gibi, “seni seviyorum”u – bambaşka bir anlamda da olsa– yeniden söyleyebilen biri bu arkadaşım.

Christopher, Türkiye’de araştırma yapan Alman bir Türkolog. Soruyor:

— Siz yalnızca bir kenti sevdiği, bir kente âşık olduğu için bir dili öğrenmesine inanır mısınız kişinin?

— Bilmediğim bir duygu. Tam anlamıyla bilmediğim.

— Ben İstanbul’da doğmuşum. Bir rastlantı. Ana-babam o sıralar İstanbul’dalarmış. Sonradan da geldik. Âşık oldum bu kente. Türkiye’ye değil, İstanbul’a.

Türkiye’nin bütününe ideolojik olarak değil, İstanbul’a bireysel olarak âşık. “Seni seviyorum” diyor bu kente, apaçık.

Kentin kargaşası, insanların garipleşmiş dili hiç ilgilen-dirmiyor onu. Gün boyu dolaşp aşkı pekiştirecek yeni yeni yerler keşfediyor: tam bir karasevda.

— Aşk ne demek sizce?

Bu soruyu soransa, yirmi üç yaşında bir genç. Kitaplarda okuduğu, filmlerde gördüğü aşkı yaşamamaktan yakınıyor. Cinsel tutkuyla bağlandığı kişileri aramadan da edebiliyormuş dediğine göre ama cinsellik sözkonusu olmadan sevdiklerini haftada en az bir kere görmese, onlarla dertleşmese, büyük bir yalnızlık çekiyormuş. (Bir duygunun böylesine yarılmasında, sanırım salgın pornografinin ve aşkı/coşkuyu aşağılayan sözümona devrimciliğin incitici payı da var.)

Pablo Neruda, *Yüz Aşk Şiiri*’ni yazmanın şairliğine kan getireceğini neden düşünmüştü? Turgut Uyar, “Sevgilim” seslenişle yazdığı şiirleri neden önemserdi?... İkisi de yeni “seni seviyorum”ları geleneksel tabana gözüpekçe yerleştirmekten kaçınmamışlardı. Kaçınanları bekleyen tehlike, “seni seviyorum”u özellikle seçmeyen değil, zamanla zaten söylemeyen kişiler olabilmeleri.

Mavi-Uçlu Bir Kaptan

29 Mayıs

Edip Cansever'i Ağustostaki doğum gününde anmayı yeğlerdim. Değil sevgili ölülerin, sevgili sağların bile hızla unutulduğu bir ülkede, bir yıl içinde bir gün bile sevdiklerince ve okurlarınca unutulmamış olduğu için kutlamak isterdim onu. Ama onun benden beklediği Ağustos-coşkunu bir yazıyı yazmaya hazır değilim daha, belki gelecek yıla...

Bütün yazarlar, yüzü-olmayan bir okur kitlesine seslendiklerini bilirler, yine de çoğu zaman özel bir yüz için yazarlar demiştim; onun vereceği tepkidir önemli olan. Bir öykü mü yazdım, hemen Edip Cansever'i arardım, onunla paylaşmak isterdim öykümü. Edip bir şiir mi yazdı, ne güzel, "Öğleüstü, Pasa'da buluşup kutlamaya ne dersin?" Birbirimizi pohpohlamaya dayalı eleştiriler değildi eleştirilerimiz ama benzer-kanallarda ses aradığımızdan ortaya çıkan yeni yapıtın başarısı, bir mutluluk kaynağı oluyordu. (Bu mutluluğu kaç kişi paylaşıyor acaba?) Edip Cansever'e bu mutluluğu, sonra da bu mutsuzluğu borçluyum işte. Geçenlerde, uzun bir süre sonra yazı masasının başına öykü yazmak için oturduğumda, "Mutlaka haber vermeliyim, çok sevinir," deyip telefona sarıldığımda, birdenbire yaşadığım mutsuzluğu, bir yıldır atlatamadığım çöküntüyü. Sevgililik ya da aşk duygusu zamanla yara alabiliyor, örselenebiliyor, bitebiliyor. Bitmeyen tek aşkın, gerçek ve lirik bir dostluk olduğunu Edip Cansever öğretti bana. Her doğum günümde, tek kopya olarak yazılmış, istersem yayımlatabileceğim izniyle armağan edilmiş şiirleriyle bana yaşamımda ve yazımda esin kaynağı oldu. Tek ihaneti, ölmesiydi.

MAVİ-UÇLU BİR KAPTAN*

Eldivensiz ve sıkılmış
 Hafif hafif terliyor
 —Görüyorum, karşımda—
 Burnuyla dudakları arası.

Böyledir Tomris'in özel yası.

Annesinin kolyesi
 Gün ışığında pembe buğu
 Ayakta dursa ne çıkar
 Neye benziyor ki oturmuşluğu.

Kansız kesilir boşlukta kolu.

Pasajda yapma çiçekler
 Laf atar saçlarına
 Hazırdır karşılığı, bir öykü bulur
 Anlatır gül kokularına.

Görüntüsü kendisi
 Akşamüstlerinden yapılmış
 Nerden bulmuş acaba göğsü yerine
 Kalbine bir ayçiçeği asılmış.
 Bir gün bir öğle sonu
 Ne tuhaf, avucunda
 Kalakalmış bir çocukluk durumu
 Bana sorsa tam o sıra
 Gözleri camdan bir haziran çukuru.

Susarsa susmayı da konuşan
 “Mavi-Uç”lu bir kaptan.

EDİP

* “Filizkıran Fırtınası” adlı öykümün başkişilerinden biri.

Nasıl Anlaşılmac...

8 Haziran

Geniş kitlelerce anlaşılmayı umursamayan ve bu tavırları aracılığıyla ülkelerinde, yaşadıkları dönemin yaygın, kalıplaşmış, yavanlaşmış sanat dilini yıkmayı başaran sanatçıların çoğu bile *bir biçimde* anlaşılmac isterler. Her okurun, her eleştirmenin bir sanatçıyı anlaması, yapıtlarını tek tek değerlendirep sevmesi gerekmez, *ne yapmak* istediğini kavrasa, yeter. Onun sanatta-edebiyatta kurduğu özel içdünyayı ancak bu aşamadan sonra ya benimseyecek ya da kendinden olabildiğince uzak tutacaktır. (Bu da onun hakkıdır diyoruz.)

Özellikle dilin ortak bir iletişim aracı olmaktan öte bir değer taşıdığına inanılmayan ülkelerde, yeni, özgün bir dilin yaratılmasında yazar kadar okura da iş düşüyor. Okumaya uzun bir süre ara vermiş, gelişen, değişen dili izlememiş bir okurun, eline ilk aldığı güncel bir yapıtı hemen kavraması ne kadar olanaksızsa, kendi yaptığı işe kapalı kalmış, çevresinde olup bitenleri izlememiş bir yazarın günün okurunca anlaşılmayı istemesi bir o kadar abes. “Dil” dediğimizde yazarın damıttığı kişisel bir dili kastediyorsak, ortak ve genel bir dilden çok, okurla yazarın paylaştıkları, ikili-ikili oluşup çoğalan, yayılan bir dil demek istiyoruzdur. Sanatçılar, ülkelerindeki ortalama okurla eleştirmenin ortak dilini, edebiyat beğenisini tutturmayı amaçlasalardı, değil çağcıl, çağdaş bir sanattan sözedebilir miydik?

Sanatçıların alingan olduklarından dem vurulur, yakınılr sık sık. Eleştiri kaldırmadıklarından falan. Bu yakınılmayı dile getirenler, acaba sanatçının ne gibi yanlış anlamalarla başetmeye çalıştığını düşünürler mi? (Anlaşılmac bir yana...)

Virginia Woolf, 7 Ağustos 1939 tarihli güncesinde şöyle yazıyor:

“Ya, evet. Yazacak bir sürü konu düşündüm. Bunlara tam anlamıyla günlük de denemez. Birtakım düşünceler. Günün modası doğrultusunda bir kaçamak. Peter Lucas ile Gide de bu yoldalar. Yaratıcı sanata kalkışmak gelmiyor içlerinden. (Sanırım, Roger* olmasaydı, ben kalkışırdım. Böyle dönemlerde, yorumlar –günün araya sıkıştırdıkları– elverişli geliyor. Bana da. Ama aslında ne düşünüyordum ben?

Sansürcüleri düşünüyorum bir süredir. Yüzü belirsiz bazı karaltılar nasıl da düşkün bize yol gösterip gözdağı vermeye. Basıya verilecek şu metinden de belli. Şunu desem, Filanca duygusal bulacak beni. Bunu desem... Falanca, burjuva sayacak beni. Şimdilerde bütün kitaplar, görünmez bir sansürcüler halkasıyla kuşatılmış gibi geliyor bana. Alınganlıkları, tedirginlikleri bu yüzden. Şu anda aslında nerede durduklarını keşfe değdi.”

Doğrusu, o günden bu yana pek fazla birşey değişmemiş bence. Ama Woolf, “Bu ortamda neden yazmalı?” karamsarlığını yazma umuduyla değiştirmekten geri kalmıyor:

“Bir de... şey... giyinirken, yaşın ilerleyişini, ölümün gitgide yaklaşımını anlatmak, ne ilginç olurdu, diye düşündüm. İnsanların aşkı anlattıkları gibi. Her başarısızlık belirtisini kayda geçirmek; ama neden ille başarısızlık? Yaşlanmayı, öteki deneyimlerden farklı bir deneyim olarak ele almak; başlıbaşına müthiş bir deneyim olan, yanımıza sokuluşunda hiç de değilse doğum kadar bilinçsiz olmayan ölüme gitgide yaklaşımın her evresini saptamak.”

Çehov’un, 1889’da çağının sansürcülerine yönelttiği eleştiri çok daha ağır:

“... Eleştiri, içimi bulandırıyor. Bir eleştiri okur okumaz, şöyle bir ürküntü kaplıyor yüreğimi: şu bildiğimiz yeryüzünde yaşayan zeki insanların sayısı bu kadar az mı ki eleştiri yapan çıkmıyor? İnanılamayacak kadar budalaca, ucuz ve bayağılığa varacak ölçüde kişisel oluyor yazılanlar. Zamanla, eleştirimizin olmamasını, eleştiriye gereksinim duyulmamasına –tıpkı anlatıya (çağdaş an-

* Sanatçının, Roger Fry adındaki ünlü sanat eleştirmeninin yaşamı üstüne bir inceleme hazırladığı yoğun çalışma dönemi. (T.U.)

latıyı diyorum tabii) gereksinim duyulmaması gibi- bağlıyorum.” Gösteri’nin geçen sayısında Salâh Birsell, “Benim Sözcüklerim” başlıklı yazısında, “Ben bu yazımın kaldırımını bana atılan taşlarla ördüm,” diyerek kullandığı sözcüklerin dil geleneğimizdeki yerlerinin hesabını veriyordu. Çünkü yanlış anlaşılma bir kere başladı mı, yazarın yalnızca yazısı değil, okurca pek tanınmayan kişiliği de zedeleniyor. Edebiyat sınırı aşıp kişisel sınıra giriliyor. Çok garip bir durum: konuşmanız, savunma anlamına gelecek, susmanızsa, bu zedelemeye boyun eğmek.

Oysa yazarın *bir biçimde* de olsa, anlaşılmasını sağlamak, kendine değil, yaşadığı ortama düşer.

“Arka Pencere”

15 Haziran

Oturduğum evin arka balkonunun tek kusuru dar olması. Yani bir masa atılsa, çevresine doluşulamaz, mangal keyfi yapılamaz. Oysa tek sıra halinde on kişi falan sığışılabilir. Yapraklarından nefis zeytinyağlı dolma sarılabilecek bir asma, buğulu koruklarıyla kaplıyor parmaklığı. Yazın en sıcak günlerinde bile püf püf balkon. Ana-caddenin yanibaşında olmasına karşın, özellikle geceleri çıt çıkmıyor. Kentin gürültüsü, yapıların cephelerine toslayıp kalıyor galiba. Yanyana uzanan iki cadde-deki apartmanların arka yüzleriyle çevrelenmiş sessiz bir avlu. Yavrularına uçma şenlikleri düzenleyip durmadan havlayan, cıkçıkleyen martılar dışında.

Eskiden, küçük, bağımsız bahçeler vardı burada bildiğim kadarıyla. Kalan tek-tük ağaçtan da anlaşılıyor zaten. Sonra kömürlük sayısının artması, kapıcıların bahçeye taşan yaşama alanları yüzünden ister istemez bakımsız, çaprazlama çamaşır ipleriyle kesilmiş bir avluya döndü. Direncine ve güzelliğine hayranlık duyduğum bir at kestanesi duruyor tam karşıda. Yazın, yaprakları balkondan içeri uzanıyor; kışın, hele kar yağarken olanca görkemiyle, bir masal-ağacı gibi yükseliyor, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor. Çok ihtiyar olmalı, çevresindeki daracık toprak alandan beslenmeyi öğrenmiş. (Dedim ya, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor, çağrışımları da...)

Karşıdaki balkonlarla sıkı fıkı oluşumuz da bir sakınca sayılabiliirdi. Ama onlara çıkan yok pek. Çoğu, camla kaplı bir çeşit yüklük ya da depo görünümünde. Halıfleks parçaları,

süpürgeler, uzun saplı fırçalar, kovalar, boya kutuları, ön tarafta bir işyeri olduğunun belirtisi. Camlar kirli, içersi görünmüyor doğru dürüst. Ama parmaklıklar gıcır gıcır boyalı. Yıllık badana sırasında, kullanılmayan balkonun demirleri unutulmuyor demek. Arasına bakımsızlıktan solmuş saksılara takılıyor gözünüz, bir zaman o evde yaşayıp o balkonu değerlendirmiş birilerinin yokluğunu duyuyorsunuz. Neden taşınmışlar acaba? Geçim sıkıntısı mı? Yüksek kira alma isteği mi? Daha sessiz bir semte göç mü?

Yedek parçacılar saltanatı, caddenin kişiliğini çoktan yok etti. Şimdi köşede yükselecek lüks otelin inşaatı, o saltanatın da yıkılacağını gösteriyor. Nasıl olacak caddenin yeni yüzü?

Karşı komşum, ütücü. Gece gündüz demeden çalışıyor. Öğlenleri evden getirdiği sefertasını açıp yemek yiyor, güvercinleri büyük bir sevgiyle besliyor artıklarla. Namaz kılarken, perdeleri kapatıyor.

Başka bir balkonda delişmen bir kız var. Güleç. “Merhaba” diyor beni görür görmez. Bir salıncak kurmuş balkona, neşeyle sallanıp duruyor.

Çocuk bezleri, eşofmanlar asılan öteki balkon, ailenin çok çocuklu olduğunu gösteriyor. Anne, bezgin bir ev kadını olsa gerek. Eski koltuklarla sandıklar arasına asıyor çamaşırları; demirlere, eşyalara değer değmez kirleniyorlar. Ailenin genç kızı, erkenden yatıyor, bütün gece açık kalıyor ışığı.

Diyeceğim, tam bir *Arka Pencere* filmini andırıyor balkon; düşgücünüzü biraz zorlasanız, ne öyküler çıkarabilirsiniz karşı balkonlarda görünenlerden ve görünmeyenlerden. Hitchcock’un filmde yaptığı gibi bir cinayet bile sokuşturabilirsiniz araya, öyküyü daha da sürükleyici kılarsınız. Ama bana sorarsanız, çiçeği burnunda bir yazarsanız, ne yaparsanız yapın, *Arka Pencere*’nin unutulmaz damgasını taşıyacaktı yapıtınız. Sanatta kurgunun önemini, özgünlüğünü anlatmak için verdim bu örneği.

Dergilerde, yeni yayımlanan kitaplarda okuduğum öyküler, Türk öykücülüğüne ilginin arttığını, öykülere dil ve imge kullanımında bir özenin yerleştiğini gösteriyor. Ama kurgu açısından aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Birinci tekil kişi ağzından yazılmış,

daha doğru bir deyişle yazarın “ben”iyle ve günlük deneyimleriyle sınırlı öyküler çoğunlukta. Çeşitli anlam katmanlarını kapsayan deneyimler değil bunlar üstelik. Devlet dairesinde çalışan ihtiyar bir memur, yaşama sevincini yitirmemeye çabalayan küskün, içli bir genç kız, görüş gününden izlenimler vb gibi sıkça işlenmiş, yetkin örnekleri çoktan verilmiş karalama (skeç) türü öyküler. Bir doğa betimlemesiyle başlayıp öykü kişinin yaşadığı olaya göre genellenmiş bir izlenim ya da bir dersle bittiklerinden belli; dilleri sözgelimi Uşaklıgil’in *Ferhunde Kalfa*’sına göre çok daha incelmış, daha arı da olsa, kurgunun cıvıllığı o dönemden de geriye çekiyor öyküyü. Öyküye özgü o derinliği, zamanla kısıtlanmamışlığı yakalayamıyorsunuz bir türlü.

Peki *Arka Pencere* bir daha yazılamaz mı? Edebiyatı yapmışları, bugün yapılanları dikkatle izleyen ustalar, yeni bir kanal aramak, ustalıklarını sınamak adına daha önce başarıyla kullanılmış temaları, kurguları, teknikleri bir daha kullanmayı denerler sık sık. Ama bu sınavdan başarıyla çıkabilmek için gözünü yalnızca ben’inin gözüyle *bildik* arka pencerelere dikmek yetmez, aynı kurguyu edebiyatçı gözüyle yeniden gerçekleştirmek, bildik olanı birdenbire başka bir açıdan ele almak gerekir. Önce, edebiyatın arka pencerelerindeki gizi keşfetmek yani.

Yoksa bu yazımın başındaki birkaç bölümü, pekâlâ bir öykü girişi sanma yanılgısına düşebilirsiniz, acemi bir yazar ya da okursanız.

Yaşamdaki İşleme Payı

13 Temmuz

Kimi gazeteci-yazarlar, kurgunun gününün dolduğunu, gelişkin iletişim araçlarının hızlı dünyasına ayak uyduran çağdaş okurun yazardan artık *bilgilendirme* beklediğini, kendi yazdıkları türdeki kitapların edebiyat yapıtlarından, işte bu yüzden fazla sattığını ileri sürüyorlar son günlerde. Gözden kaçan nokta, bazı bilgilendirmelerin bile eninde sonunda kurgu istediği, ama bu daha çok, “dil” kapsamına girdiğinden, gazeteci-yazarların çoğunu ilgilendirmiyor: Dili kullanma sorumluluğu, yalnızsız söz dizimiyle eşdeğerde değildir, bir anlasalar...

Şimdi, tutalım ki ben bir yazarım, adım da Tomris Uyar. 13 Temmuz günü genç bir kadın, cezaevinde uzun süredir yatan sevgilisinin bir öyküsünü göstermek amacıyla evime geliyor. Biraz ürkek, başlangıçta. Öyle ya, ya “entel” bir yazarsam?

Ben de güç durumdayım doğrusu, ya genç adamın öyküsü iyi değilse? Onun özel durumunu gözönünde tutarak kötü bir öyküye iyi mi diyeceğim? Ama genç adam, öyküsünü özellikle okumamı istediğine göre beni biraz tanıyor olmalı.

Yine tutalım ki, gelen genç kadın, yüreği ve zekâsı açık biri. Kahırla oyalanmıyor, yaşamını güzelleştirirse sevgilisinin daha mutlu olacağına inanıyor. Getirdiği çiçekler, uzun süre dayanacak türden. En dayanıklı çiçekler, morumsu renkte olanlar mıdır? Cezaevlerine götürülen, oradan dostlara gönderilenleri kastediyorum.

Ne zaman çıkıyor? diye sorarsınız bu durumda. Havayı hafifletmek amacıyla.

Ama ya:

— Belki de idam edilecek gelecek ay, yanıtını alırsanız!

Böğrünüze bir bıçak saplanır o zaman. Öykü, acem kılıcı gibi durur tepenizde. Artık iyi mi olsa iyi, kötü mü olsa iyi? Ya da farkedebilir mi aslında? Son karar: Farkeder.

Edebiyata inanan, nesnelliğinize güvenen biri sözkonusuysa hele, nasıl farketmez?

Tutalım ki –saatlerce nasıl okuyacağım diye bocaladıktan sonra– okuduğunuz öykü, gerçekten iyi. Bir sevinç, bir sevinç... Ama genç adam, duygusal bir iyi beklemiyor sizden, mantıklı iyinizi kabul edecek ancak. Bu durumda, makinenin başına oturursunuz, “Çok sevdim, daha nice öykülere...”, “Yakında görüşmek umuduyla,” “Mutlu günler gelecek, eminim,” gibi zıpzırlıklar ya da sürçmeler yapmamaya çalışarak, soğuk terler dökerek, genziniz yana yana, serinkanlı bir eleştiri yazarsınız. Artık genci iyice tanıyorsunuzdur. Onun sıcak yürekli, zeki, şakacı bir delikanlı, kurguya düşkün bir yazar olduğu da gün gibi ortadadır.

Peki, ya öykü kötüyse...

Saatlerdir gözümü ayıramadığım mor çiçekler, “Düşündüğünü olduğu gibi yaz” diyor.

Bayram

5 Ağustos

Çok önceden başlamıştı benim için: paniği yani. Dokuz gün falan sürecek anlaşılan. Hava çok sıcak, nem oranı da çok yüksek; kirpiklerimden ter damlıyor. Ama o değil... On gün eve hapis kalacağım. Sanki dışarı çıktığım var da: demek o da değil. Gazetemin gelmemesi mi? Bir ölçüde. Asık suratlı, taşralı Bayram gazetesinden yıllardır nefret ederim; içimi kapar ama kendi gazeteme pek mi bayılıyorum? Belki de gazetemi alabileceğim halde almamam, sokağa çıkabileceğim halde çıkmamam gibi bir özgürlüğün kendimce esirgenmesi.

Çocukluğumda, Pazar akşamları ateşim çıkardı. Pazar paniğinin sonucu gibiydi. Çantamı yapınca, ateşim düşerdi: ertesi güne hazırlanmış olurdum. Peki bari şimdi de (düdü bu) berbere gideyim, bayrama gerçekten hazırlanan hanımların yanında ben de hazırlanıyormuş gibi yapayım, belki iyi gelir.

Kışın, o üçyüz yıl süreceği sanılabilen karda, günde en az yirmi sayfa çeviri yaparak atlatmıştım bu kıştırılmışlık duygusunu. Yine de her sabah doğru dürüst uyumadan uyandığımda, elektriklerin kesilip kesilmediğini, suların akıp akmadığını, telefonun çalışıp çalışmadığını denetlemekten perişan olmuştum. Bu kere fazla zorlanmam gerekmedi. Ateşim “yasal” olarak yükseldi: üşütmüşüm.

Bayrama bildik bir gün gibi girmeyi denedim. Radyoyu açtım, sigarayı yaktım, balkon kapısını araladım. Gelgelelim balkon aynı balkon değildi. Aşağıdaki avluda kurban kesiliyor. Daha doğru bir deyişle kesilemiyor. İnek falan gibi iri bir hayvan olsa

gerek. Müslümanlıkta uzman olmanın hayvan kesiminde de uzmanlık sağlayacağını sanan amatörler –son yıllarda sayıları gittikçe artan amatör katiller– tekbir getiriyorlar getirmesine ama hayvanın can damarını bulamıyorlar bir türlü. Tepiniyor zavallı, bğürüyor, arasıra kaçıp kurtuluyor ellerinden. Yakalayıp kaldıkları yerden bitirmeye çalışıyorlar kesimi.

Balkona fırlamamak için kendimi güç tutuyorum. Kurban kesiminin bir ritüel olduğunu, bütün anlamlı-anlamsız ritüeller gibi gerekleri doğrultusunda yerine getirilmesini haykırırsam avaz avaz! Kim anlayacak?

Peki vazgeçtim. O kadarına ki, bugün sokağımızın köşesinde yeni açılan ve Suudi turistlere hizmet veren görkemli, çağdaş otelin önündeki kan havuzlarına basmamaya özen göstererek yürüdüm. Otel görevlileri, kaba-saba kasapların becerilerine güvenemediklerinden, iri kurbanların başlarını baltayla uçuruyorlarmış. (En azından hayvan açısından bir avuntu. “Bir çırpıda” avuntusu).

Eve döndüğümde sular kesilmişti: arıza. Ne tuhaf, her şey umduğum gibi gidiyor. Oysa ki ben olayları biraz büyüttüğüm düşüncesiyle oyalanıyordum.

Derken mahallemizin küçük kızlarından birkaçı elimi öpmeye geldiler. Dindar olmadığımı biliyorlar ama onlara kesimli bir gösteri değil, neşeli bir bayram sabahı sunacağımın farkındalar, dondurma, lokum vb eşliğinde.

Üçüncü gündeyiz ya, bayramlık giysileri şimdiden eskimiş. Bayramlık giysilerin bayram boyunca giyilmesi gerektiğine inanıldığından, ayrıca bayramlıklar ucu ucuna son moda yettiğinden, garip bir eskilik gelmiş çocuklara. Hafif bir kırılık. Bir daha giymelerine izin verilemeyecek giysilerle (yılın moda rengi pembeyse, tepeden tırnağa pembeye bürünüyorlar, pembe plastik çantalar, saç bantları gibi aksesuarla zenginleştirilmiş/gülünçleştirilmiş olarak) iğreti oturuyorlar koltuklara. Babalarının ve ağabeylerinin kurban kesme becerilerini anlata anlata bitiremiyorlar ama kurban adına duydukları hüzün, gözlerinden okunuyor.

Sıradan günlerde “kurban kursu“na giden bu küçük kız çocukları, kesilen hayvanlarla garip bir özdeşleşme içindeler.

Yarın sular akar belki, gazete mutlaka gelir. Ama manavlar açmadığından, limon bulamam. Gider limon suyu konservesi alırım bakkaldan. Otobüste sunulan limon kolonyasına benzesin varsın!

Son gün: nedense, geçen yıl bir arkadaşım ile konuşmamız geliyor aklıma. Bazı öykülerime konuk başkışı olarak katılmış, geçmiş olduğu kadar karanlık, şimdi tövbekâr biri. Çok basit bir soru sormuştu bana: Ortadan kaldırılmasını istediğim biri var mıymış? Koşulları ben belirleyecekmişim: Üç tokat mı? Köprüden intihar mı? Araba arkasında sürüklenme mi? Düpedüz öldürülme mi? Ferman, iki dudağımın arasındaymış. O gece, hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi düşünmüştüm bu apaçık öneri karşısında. O da bana, “Sana bir dost olarak yapacağım tek hizmet bu,” demişti, “kültürlü dostların çoktur nasılsa, benim yapabileceğim tek şey bu.”

Ama hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi, ayrıca etsem de bu işi kendim çözmekten yana olduğumu öğrenince çok gülmüştü:

— Siz aydınlar, ömürsünüz!... Öldürmenin bir iş olduğunu bilmiyorsunuz. Yıllar yılı, bir gün asla yapamayacağınız bir şeyi yapacağınız umuduyla idare ediyorsunuz. Öldürmek bir iştir. Sen ona göre yetiştirilmemişsin. Bana bıraksana... Ama hayır. Sizler, bazı insanların yaşaması gerektiğini düşünür, bazı insanların yaşamaması gerektiğine inanmazsınız.

Balyoz gibi inen bir aydınlanmaydı.

Bu öneriyi yine de anlamazlıktan gelip –önerideki dostluk ve inancı anlamazlıktan gelip– benim için dört tane Samsun sigarası almasını söyledim. Tek ricam oydu, o kadardı.

O gittikten sonra düşünmüştüm, bu gece de düşünüyorum: Zarif cinayetler bir yana, ıkkılığın en önemli koşulu hiç değışle öldürmeyi bilmektir, değil mi?

Hayatımıza ilkel bile olamayan bir kitle söz geçiriyor.

$$6 \times 7 = 49$$

13 Ekim

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan yaşlı bir kadın yıllar önce büyük ikramiyeyi kazandığında, çevresine doluşan gazeteciler, bu olaydan çarpıcı bir haber yaratmak hevesiyle şöyle bir soru sormuşlar ona:

— Bu bileti rastgele mi aldınız yoksa uğurlu sayılarınız var da onlara mı belbağladınız? O sayıların bulunduğu bileti mi seçtiniz?

— Uğurlu sayım yoktur, demiş yaşlı kadın. Bileti almadan bir gece önce garip bir düş gördüm. Karmakarışık bir düştü, yalnız 6 ve 7 rakamları belirgindi. Altı kere yedi kırk dokuz ettiği için de 49'la biten bir bilet aldım. Bir belirtgeydi yani, benim yerimde kim olsa böyle davranırdı.

Bu olayı duyduğumda –15 yıl kadar oluyor– çok sarsılmıştım nedense. Şimdi anlıyorum nedenini: Çok basit düzeyde bir bilgisizliğin, bir yanlışlığın, birdenbire yaşama söz geçirecek düzeyde bir bilgi, bir esin, bir doğru oluvermesiydi beni etkileyen. Böyle bir durum binde bir de doğsa.

Meinz'de, bir Yunan Lokantası'nda "Platters" albümünü dinlerken bir daha vurdu bunlar. İstanbul'daki son gecemde doyasıya dinlemiştim aynı albümü. "The Platters" dan geriye kalan tek derlemeyi, o dönemin en sevilen şarkılarını... Yaşıtlarımla birlikte dinliyorsam, ayrı bir tat kazanıyor o şarkılar, ortak geçmişimizi bize doğru, güne doğru çekiyoruz o zaman, arasıra modası geçmiş vokal anlayışına, lirik, hoş ve boş şarkı sözlerine gülüp geçiyoruz. Yine de yaşamımızı bir daha gözden geçirmemizi sağ-

lıyor. O yaştaki eğilimlerimiz nelerdi sözgelimi? Cazsever bir kuşak olarak neden etkiledi bizi bu tür müzik acaba? Düşünüyoruz. (Ama “Sleepy Lagoon” gibi iç bayıltıcı bir parça geldiğinde, o günlerde yaptığımız gibi yine atlıyoruz o parçayı, dinlemeye katlanamıyoruz. Hâlâ. Oyun orada bitiyor, o başka.)

Sanırım, bizi etkileyen, müziğin kendisi değil, getirdiği anılar: Bir kış akşamı, bir alacakaranlık saat, kendini, yaşamı süresince aşka adayabilmeye aday bir kişiliğin takıldığı lirik ipuçları. Bu tür “magazin bayağılıklar” içinde piştiğimiz için midir nedir bizler bir türlü “entel” olamadık günümüzün deyişiyle. Nostaljiye sığınmamayı da ister istemez öğrendik böylelikle. “The Platters” grubunun en ünlü şarkısı “The Great Pretender”, nostalji modasına uyularak, bazı kesip biçmelerle günümüzde yeniden yorumlanmış; şu anda dünya listelerinde. Derken bir de bakıyoruz, *Kazablanka* filmi de daha yetkin oyuncular ve belki de daha yetkin bir sinema tekniğiyle filme çekilmiş bir daha. Derken, *Kahraman Şerifin* (*High Noon*) ikinci kısmı televizyonda. *Serseri Âşıklar* da (*A Bout de Souffle*), birkaç yıl önce yeniden çekilmişti. Oysa bu yapıtlar, kimi zaman oyuncularının, kimi zaman yönetmenlerinin, kimi zaman da senaristlerinin yaptığı yanlışlıklar ve o yanlışlıklardan doğan büyük doğrulardan ötürü anılarımızda yer etmişlerdi. Yani yedi kere altının kırk iki değil, tamtamına kırk dokuz ettiği örneklerdi. Bunu sağlayan o garip şey ne, bilemiyorum. Humphrey Bogart ile Ingrid Bergman arasındaki beklenmedik elektriklenme mi? Grace Kelly’nin soğuk-derli toplu Amerikan kadını imgesini, Gary Cooper’in güvenilir erkek imgesiyle kendiliğinden tamamlaması mı? Yalnızca Belmondo’nun filmin sonundaki uzun ve arkadan gördüğümüz yürüyüşü müydü *Serseri Âşıklar*’ı o film yapan? Bugün kesin bilemiyorum.

Bildiğim birşey varsa, o da geçmişle, geçmiş eleştirisi aracılığıyla pekâlâ güncelleşebileceğimiz ama geçmişi yağmalarsak günü de yitirebileceğimiz. Herhangi bir sanat ürünü bize doğru gelmiyorsa, neden ille çekmeli onu? Ya da neden ona doğru geri çekilmeli? Yalnız Türkiye için geçerli bir soru değil bu, bütün dünya için geçerli bence. Nostalji modası, geçmişimizle bile gündeş olamadığımızı gösteriyor. Değil günümüzle.

Arayı hızla kapatmak için geçmişle başlanıyor işe. Ama o geçmiş, düşlenen bir geçmiş değil ki, yaşanmış bir geçmiş, bitmiş bir geçmiş. Kahverengi fotoğraflarla, ithal malı bilgilerle, estetik kaygılarla geri döndürülemez. Döndürülmesi de zaten gerekmez. (Yoksa çağımızdaki bu eğilim, bir tıkanma, soluksuzkalma belirtisi mi? Bence öyle.)

Eskiden çok sevdiğim “The Great Pretender”ı eleştirel bir bakışla görebiliyorum yeni düzenlemede. Yeni düzenlemede her şey yerli yerinde. Yalnız, altı kere yedi bir kere daha kırk iki ediyor, o kadar. Bir büyü eksik, modern teknolojinin de yeni nostaljinin de asla yerini tutamayacağı, yokluğunu kapatamayacağı bir büyü.

Artık korkmuyorum: Altı kere yedi kırk dokuz edebilir. Garip bir sevinç veriyor bu bana. Ama ancak bu yaşta.

Türkçesizlik

23 Ekim

Federal Almanya'da yirmi gün kadar süren konukluğumun ardından iki ay geçmiş, bakıyorum da... Demek, izlenimlerim taze daha. Sezdiklerimin, algıladıklarımın, hatta gördüklerimin yerli yerine oturması için çok kısa bir süre bu. Hele “gezi yazıları”na inanmayan biri için... *Kendi* ülkemin, tanımadığım bir yöresine gitsem bile, izlenimlerimi sıcağı sıcağına aktaramam ben; on beş günlüğüne diyelim Van'a giden bir İstanbullu, Van'ı ne kadar tanıyabilir? Görülmesi gereken yerleri görür, tanınması gereken kişilerle karşılaşır; şanslıysa, bir köy düğünü, bir sünnet düğünü gibi yörenin yerel rengini taşıyan bir olaya katılır (şanssızsa, yolculuğu ramazana ya da kurban bayramına falan denk gelir; bir karabasan yaşar).

Ama kentin kendine özgü gündelik nabız atışı konusunda bir bilgi edinemez. O bilgiyi edinebilmek için çevresini saran sıcak dostluk halkasından uzakta kalması, gündüzün kent sokaklarında –denebilirse– serserilik etmesi, mimariden birtakım ipuçları çıkarması, yani mimarinin insanların günlük yaşamını nasıl etkilediğini, karşılığında bu yaşamdan nasıl etkilendiğini kavraması gerekir. Bir rehber eşliğinde girişilemeyecek ender serüvenlerden biridir bu. Kimsenin sizi tanımadığı bir kıraathane, bir kahveye, bir bara çökersiniz yerine göre: kentin nabzını kollarsınız, gazetelere bir gözatarsınız, giysileri incelersiniz. Bir kentin yaşamını paylaştıkça yapacağınız saptamalar çoğu kere sağlıksız olacaktır.

Ne var ki ben Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buldum

neredeyse. Duisburg'un Zeytinburnunu, Köln'ün Nişantaşını, Frankfurt'un Beyoğlunu, Düsseldorf'un Etilerini... (Berlin, New York, İstanbul, Paris gibi kentler, uluslararası bir kan dolaşımı paylaştıklarından, hepsi birbirine benziyor günlük yaşamlarında ve elbette hiçbiri birbirine asla benzemeyen bir kültür mirası taşıyor.)

Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buluşumun bir nedeni de, insan hayatlarının eski, bildik bir sosyolojik incelemeye konu olacak kadar tipik ve kısıtlandırılmış olmasıydı belki. En azından Türkler açısından. Tanışmaktan kıvanç duyduğum aydın yurttaşlarım –Türkiye'deki günlük yaşama göre oldukça gevşek bir saat diliminde yaşasalar da, inandıkları görüşlerden ödün vermeksizin çabalarını sürdürseler de– ortak ve sosyolojik bir bireysel yaşama mahkûm olmuş gibiydiler. Yeterince okuyamamaktan, kitap bulamamaktan, anayurtla bağlantıları yeterince kuramamaktan ve dolayısıyla gerilemekten yakınıyorlardı. Ama onların bir gün bu kısır döngüyü aşacakları belliydi ne de olsa.

Peki “dilsiz”ler ne olacaktı? En alt düzeydeki Almanca sözdizimini Türkçe sözcüklerle kuranlar? Türkçe sözdizimini, jargonlaşmış üstünkörü bir Almancayla dolduranlar? Yeni kuşak?

Konunun bu kadar ciddi olduğunu Türkiye'deyken de kestirebiliyordum ama gözle görmek, kulakla duymak başka. Federal Almanya'da her dört Türkten biri –buna çocuklarını da katabiliriz– yazar. Bir Goethe, bir Thomas Mann, bir Gunther Grass yaratmış bir ulusun bu yazılanları edebiyat sayması düşünülemez. Olsa olsa, ekonomik sömürünün vicdan azabını her Türke “yazar” kimliği bağışlamakla ödüyorlardır. Yazarlarımızın da bu çorbada tuzları bulunduğu bir gerçek. Çoğu, “göçmen edebiyatı”, “sürgün edebiyatı” gibi türlü özürler uydurup Almanlara kendilerini acındırmaktan kurtulamıyorlar. Türk edebiyatının köklü geçmişini, bugün vardığı noktayı yadsıyıp bol bol iç dökmenin de bir edebiyat olabileceğini sanıyorlar. Kahrır, özlem, arabesk... Oysa yaşanan haksızlıklar, ancak haklı bir edebiyatla yansıtılabilir.

Ali Eriş, “Göçte Yazın mı? Göçmen Yazını mı?” başlıklı yazısında (*Merhaba*, Nr. 22, 7-9, '87) şöyle diyor: “Yazarlar, insan sevgisini,

dostluğu, barışı, gerçekleri, insanın insan gibi yaşaması gerektiğini işledikleri sürece, verdikleri yapıtlar bütün insanları ilgilendirir. Bu gerçekten çıkarak “göçmen yazını”, “konuk işçi yazını” yerine göçmen azınlıktan çıkan ve onun yaşamını evrensel boyutlarda işleyerek, dil ve kültür çemberini yırtan ve konuyu yaşadığımız topluma indirgeyerek, Alman yazınının bir parçası olan yazın dersek gerçekleri söylemiş oluruz.”

Burada biraz duralım: hangi Alman yazınının hangi parçası bu? Çoğu, anlayışlı, sevecen, küskünlükleri paylaşacak bir “Gönül Abla”ya yazılmış mektupları andıran bu ürünler, belbelle günümüz Türk edebiyatının en sıradan ürünlerine bile oturmadıklarından Alman edebiyatına mı taşınıyorlar yani? Kendimize yalan söylemeyelim bari.

İnsanların, yaşadıkları ezilmişlikleri birilerine anlatmak, yakınmak gereksinimi duymalarını anlayabiliriz ama edebiyat dendi mi iş değişiyor. Çünkü yazma hastalığı başka, yazmayı uğraş edinmek başka. Biliyoruz: kişi küçük yaşta etkilenir çevresini saran seslerden, kokulardan, görünümlerden. Onları anadiliyle benimser. Almanya’da doğmuş bir Türk çocuğu, o toplumun renkleri ve kokularıyla pekâlâ serpilebilir. Kendisi o toplumun bir parçasıysa o edebiyatın da bir parçası olabilir. Almanya’daki Türk gençlerinin kaçta kaç şü anda Alman toplumuyla haşır neşir acaba?

Sözkonusu genç, bir edebiyatçı tohumu taşıyorsa içinde, iki toplumun da, iki edebiyatın da dışında kalan bir anlatım, bir görüş geliştirir; bu yeni dili ustalikle yaratarak iki toplumdan da edebiyatça bir öç alır. Ama önce, başeğici bir anlatımla başkaldırıcı bir edebiyat yapılmayacağını kavraması gerekir. Yoksa entegrasyon tablosunda sunulan mutluluk, asimilasyon olabilir bal gibi. Kökü kurutmak da dili kurutmaktan başlar herhalde.

Almanya’yı elimle koymuş gibi buldum demiştim ya. Kendimi sık sık evimde hissetmemin de payı var bu karmaşık duyguda. Yatak odalarını paylaştığım iki gencecik arkadaş –biri su kaplumbağalarına düşkün, öteki anılarına– bana evlerini açan, özenli sofralar hazırlayan aydın dostlar, geceyarısı, konuşmanın en canalcı yerinde yorgunluktan uyuyup kalmama göz yumamlar, bir lokantada eski İstanbul kültüründen mavi-yeşil içkiler ya

da bir evde koltuktan kavak seyretme keyfini sunanlar, bir Rum lokantasında “The Platters” kaseti dinletenler, üşüdüğümde paltolarını Macarca armağan edenler, Ermenice dolma saranlar, daha da ileri gidip kırıışmış buluzumu çaktırmadan yıkayan ve ütüleyenler, bir metroda gördükleri yüzde yüz-çizgilerimi özleyenler...

Onların hepsi “Türkçe” yaşıyor.

Her Şey ‘Atta’ ile Başlıyor

Resmi bakışa göre her şey, kendi içinde ikiye ayrılır: tüfekler –demir kısmı, tahta kısmı–, balolar –açık havada ya da kapalı mekânda düzenlenenler– vb. Sonra bu ayrılan kısımlar –yine ikiye ikiye olmak üzere– kendi içlerinde sonsuza kadar ayrılabilirler. Bu bakış, daha da abartılı biçimde bir süredir edebiyata da bulaştı: gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatı, kadın edebiyatı, sürgün edebiyatı gibi ayrımlar geliştirildi, edebiyatın kendine özgü bir bütünlüğü, tamlığı olduğu görmezden gelindi. “Gençlik Edebiyatı” da ikiye ayrılabilir pekâlâ: ilkgençlik ve songençlik olarak; bu da benim katkım olsun, ayrıca “Kadın Edebiyatı” kapsamında, genç bakire kızlar için, bakire olmayan genç kızlar için, ortayaşlı dullar ve ihtiyar hanımefendiler için ayrı ayrı ürünler verilmesini önerebilirim.

“Gençlik Edebiyatı”yla ne demek istendiğini ötedenberi kavrayabilmiş değilim. Gençlerle bir biçimde ilgili bir edebiyat olduğu anlaşılıyor. Ama nasıl? Gençlerin sorunlarını dile getiren, yani onların yarattıkları bir edebiyat türü mü? Yoksa gençlerin belli bir eğitimden bir an önce geçip yaşlanmalarını, durmuş oturmuş kişiler olmalarını sağlamak amacıyla yaşlılarca kaleme alınan yönlendirici, eğitici bir edebiyat mı? Birkaç yıl önceki “Çocuk Edebiyatı” furyasında, bazı yazarların kendi çocukluklarında yazdıkları izlenimini veren yapıtlarla karşılaşmıştık da, neyse ki çoğunun izi bile kalmadı bugüne, zamanın acımasızlığıyla elendi.

Her şey “Atta” ile başlıyor. Çocuklara “Attaya mı?” diye sorulur ya. Zavallı çocuk da “Gezmeye gidelim mi?” sorusunu bal gibi anlayacak düzeydeyken kendi zekâsını hiçe sayan bu sevimli-

uyduruk-ortaklaşa dille yanıtlar soruyu: “Atta!” Sokağa çıkar-ken “başbaş” yapar ya da “baybay eder”, “düt”e biner, su yerine “bua” ister, “mamma” yer vb. Büyüklerinin gözünde ne zeki bir çocuktur o, her istediğini anlatabilmektedir! Tabii ki ona sunulan edebiyatın da bu oyun çerçevesinde yer alması beklenir: yaşama-sevinci ağırlıklı, bol çiçekli ve kelebekli, turuncu güneşli, çocuğun sevdiği varsayılan sudan imgelerle, sık bir dille yazılmalıdır metinler.

Kişisel görüşü ve dili böylesine ketlenmiş biri ilerde nasıl bir *edebiyat okuru* olabilir? Hele kendisine uygulanan baskının haklı bir baskı olduğuna inanıyorsa, bu baskı mekanizmasını sonraları kendi çocuklarına aynen uyguluyorsa?

Gençler hakkında karar verme hakkını çoğu kere yaşlıların kullandığı bir dünyada yaşıyoruz. Ama gençler de bu tür bir eğitimden geçtiklerinden, hakkı büyüklere bırakmaya, en azından hak elde etmek için savaşılmamaya razı görünüyorlar genellikle. Edebiyatı seviyorlarsa, fazla bir çaba göstermemek adına, bu kere edebiyatçının bildik “atta” oyununa katılmasını istiyorlar; katılmazsa, düş kırıklığına uğruyorlar. Bazı edebiyat söyleşilerinde dikkatimi çekti: kişinin özellikle gençken daha az mutlu olduğu gerçeğinden habersiz çoğu. Gençken bir arayış içindesinizdir; kim olduğunuzu, yaşamın size neler vereceğini, sizden neler alıp götürceğini kestirmeye çalışırsınız, eğilimlerimize göre bir yol çizmeye çalışırsınız. Ancak başkalarının sunacağı reçetelerin doğru olmayabileceğini kavradığınız anda yetişkin biri sayılırsınız. Bilirsiniz ki yaşlıların size birtakım sıfatlarla önermeye çalıştıkları edebiyat, onların küçük, bencil, güvenceli, rahatça ikiye bölünebilen dünyalarını sarsınayacak bir edebiyattır.

Onların *gençlik* diye yücelttikleri de çoğu kere modernlik değil, çağı geçmiş, günü dolmuş kendi gençlikleridir; gençliklerini mutlu bir dönem diye anmaları, değişmez bir duygusal düzeni ayakta tutmak uğrunadır.

Adsız Köşk, Küçük Prens, Beyaz Geceler, Gülliver’in Yolculukları, Alis Harikalar Ülkesinde gibi başyapıtlar, özellikle gençler için

yazılmamışlardı. Yaşamları süresince günleriyle gündeş olabilenlere sesleniyorlardı yalnızca, bugün de çağdaş insana sesleniyorlar.

Edebiyatta ayırım yapmanın en büyük sakıncası –amaç kutsal(!) da olsa– edebiyatçıyı çağının, gününün gerisine buyur ederek ihtiyarlatmak. Ama rahatça geviş getirebileceği o koltuğa hangi edebiyatçı oturur?

Zenginler Eğleniyor

4 Aralık

Cemal'in kolaylıkla bağışlanmayacak suçları var: 25 yaşında olmasına karşın 40 yaşın duyarlılığını da taşıyor, güçlü sezgileri, atak sorularıyla hemen sivriliyor bulunduğu kalabalıkta. (Boğaziçi Üniversitesi'ndeki derslere ta Çapa'dan dinleyici olarak geldiği dönemde, onun sorabileceği soruları önceden kestirmek, keyifli bir zihin temriniydi benim için.) Daha da kötüsü, yakışıklı bir genç Cemal. Temiz, ışıklı, en yakın "kırılğan" sözcüğüyle tanımlayabileceğim bir güzellik: gözleri derin mavi, saçları koyu kahverengi, dişleri bembeyaz bir çocuksulukta.

Melis de aynı yaşlarda bir genç kız. Teninin duru abanozu, bedeninin kıvrak çizgileri, sesinin buğusuyla hemen bir elektrik yayıyor bulunduğu ortama. "Güzeller aptal olur" görüşünü yalanlayan bu iki gençle geçenlerde söyleşide müziğin ve dansın başı çektiği bir ikindi geçirdik. Sanata-edebiyata tutkun gençlerin bu ülkede neler yapabileceklerini tartıştık. Amaç yalnızca güzellik sergilemekte düğümleniyor olsaydı, ikisinin de açamayacakları kapı yoktu gördüğüm kadarıyla. Oysa Cemal, doğru dürüst bir sanat tarihi öğrenimi görmek istiyordu, Melis ise iyi bir caz şarkıcısı olmak derdindeydi. (Düşünüyorum da, özellikle müzikal şarkıcılığına yatkın bu ses için ne güzel şarkı sözleri yazılabilir.) İkisinin de direnci şimdilik çekitaşı gibiydi.

Cemal'le beni bir süredir şarkı söylediği gece kulübüne çağırdı Melis. Uyardı: on ikiden önce gitmemeliymişiz, pişman olabilirmişiz.

4 Aralık akşamı, fiks mönüsü 50.000 liralık bu tür eğlencelerden nicedir uzak kaldığımızdan herhalde, iki dirhem bir çekirdek giyindik. Saat on ikiyi dar edip seçkin semtlerimizden birindeki bu seçkin gece kulübüne gittik. İçerisi loştan öte, düpedüz karanlıktı. Bir an, Melis'in orada olmayacağı korkusu bastırıldı; cüzdanlarımızı yokladık. Garsondan ortak bir dil kurma adına, hiç içmediğim bir Marlboro istedim, bolca bahşış bırakarak hiç değilse onu yatıştırdığımı umdum. Çünkü ortalıkta dolaşan iri kıyım garsonlarla masalarda oturan iri kıyım çiftler, bizi kuşkuyla süzüyorlardı. Erkekler, ütüsü bozulmuş günlük takımlarıyla gelmişlerdi; kadınlar, Neyir Mağazası burjuvazisindendiler simli trikolarıyla. Yemek yiyenlerin çoğu birbirini tanıyordu; demek sık sık buluşuyorlardı burada ve konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla bir aile kulübü gibiydiler. Bizse yabancıydık. Kimdik peki? Orada ne işimiz vardı acaba? "Oğlan, kadının jigolosu olsa neyse, o zaman durum yerli yerine oturacak ama bunlar gülüyorlar düpedüz, kendi aralarında eğleniyorlar, gürültüye kulak asmadan konuşuyorlar. Neyin nesi bunlar?" İmrenmeyle karışık yoğun bir kin.

Bloody-mary, konyak, nar, havuç ve bayat çerezle donatılmış masamızı bırakıp dansa kalkmayı önerdim. Romantik bir biçimde dans etme çabamız da işe yaramadı çünkü müşteriler dans edebilenleri de sevmiyorlardı, gerekçe ne olursa olsun. Bir yere oturtulamayınca, dik bakışlar altında yine masamıza oturduk.

Bu keşmekeş içinde bir zamanlar arabesk söylememe kararı almış bir şarkıcımız, kanun eşliğinde "besame muço" söyleyerek geceye bambaşka bir revnak kattı. Demeye kalmadan komikler seyirttiler. Komiklikle gülünçlüğü aynı olmadığını bir daha kanıtladılar bize. Zenginlerimizin katıla katıla güldüğü espriler, tüyleri diken diken edecek kadar bayağıydı. Özal, Demirel, İnönü, Erbakan vb nasiplerini alıyorlardı bu bayağılıktan. Komiklerden biri, yan masada oturan çiftin erkeğine sordu sözgelimi: "Hangisine verdin sen? Özal'a mı, Demirel'e mi? Kararsızdın da."

— Özal'a verdim dedi aile babası kakhahalar içinde.

— Aldı mı bari?

— Aldı, aldı.

Baktım, adamın karısı da gülmekten kırılıyor. Bir alkış bir alkış...

Anadolu'nun herhangi bir köyünde-kasabasında cinayet nedeni sayılabilecek bu şaka, büyük bir kentte liberalliğin, esnekliğin bir göstergesi oluveriyor, bir bakıma uygarlığın.

Sanki onur sözcüğünü hiç duymamış bu insanlar. Oy verdikleri kişilerin onurlarına böylesine saldırabildiklerine göre kendilerine de saygıları yok. Komikler, bu gerçeği ustalıklı kullanarak onların "boşalma"sını sağlıyorlar. Basınımızın büyük çoğunluğu da en ciddi konuları hemen cinsellik planına çekerek yürütüyor bu sozümone muhalefeti.

Öfkeden taş kesilir mi? Kesilir. Tiksintiyle bakıyorum artık çevremdeki yüzlere: Hayatlarında hiç doğum ya da ölüm görmemiş mi bu insanlar? Üzüntüyü, sevinci tatmamışlar mı? Galiba hayır. Gülmekten zaman bulamamışlar.

Kalksak artık... Kurtulsak...

Göbek atmalar başladı şimdi de. Her şey sonuna kadar kullanılacak ki masrafa değsin. Garsonlar, müşterileri kollarından çekip göbeğe kaldırıyorlar. Biz kalkmayınca ne olacak?

"Gece boyunca bizlerle kaynaşmadınız zaten" diyebilir biri. "Göbek atanları küçümsüyor musunuz yoksa? Esprilere gülmediğinize, sanatçıları alkışlamadığınıza göre, neden buraya gelip tadımızı kaçırdınız?"

Cemal'le bakışıyoruz.

— Gidelim artık diyor. En ufak bir terslikte kavga çıkacak gibi görünüyor. Birisi çelme bile takabilir bize.

Gece havası, kirli, boğucuydu. Yine de bir süre yürüdük.

Parayı ve siyasal iktidarı elinde tutan türedi burjuvazi, Cemal ile Melis'in geleceklerini, benim umutsuzluğumun sınırlarını bu sövgü çukurunda göbek atarak belirliyor.

Melis'in sesinin tabak-çatal şangırtıları arasında eriyip gittiğini söylemeye gerek yok.

İpek Mendil

14 Ocak

“Yazmak, biraz da silmek demektir’ görüşü üstüne düşünceleriniz...” gibi resmi bir sınav sorusuna Murat Ertel’in verdiği derinlikli yanıtı okurken gözlerim dolmuştu: Ne çabuk büyümüş!

Yanıtı şöyle: “*The Band* adlı çok keyifli bir grubun gitaristi olan Rick Donko, ‘Ben çalmıyorum ki’ diyor, ‘çalmadığımda boşluklar yaratıyorum. Aslolan, çalmadıklarımızda zaten.’ Öyküde de böyledir. Bence yazarın gücü, söyledikleri ile yarattığı boşluklara verebileceği (yükleyebileceği) anlamdadır.”

Boşlukları çalabilmek deyince akla ilk gelen, caz oluyor: Boşlukları oynayabilmek, sessiz filmleri, özellikle Şarlo’yu çağrıştırıyor; boşlukları yazabilmekse Çehov’u. (Sözelimi pandomimciler, sessizliği devinimle doldurdukları için konunun biraz dışında kalıyorlar.) Burada belli bir boşlukta ya da uzamda ipek bir mendil gibi kendi ritmiyle süzülme başarısından söz ediyoruz, dünyanın yoğun hızına kişisel, vezgeçilmez, okunur esler koymaktan.

Günümüz Türk yazarlarının çoğu “es”ler ve “espas” üstüne pek düşünmüyorlar. Noktalama işaretlerinin susku süreleri üstüne düşünen Leylâ Erbil, insan sesinin müziğini yakalamaya çalışan Bilge Karasu, öyküsünü, romanını, hatta denemelerini sayfaya yayarken, bıraktığı boşlukları da okumamızı isteyen Ferit Edgü, Sevim Burak, Hulki Aktunç, bu genellemenin dışında kalan birkaç ad. Yoksa yazarlarımızın çoğu sayfa doldurmaktan (iki anlamda da), boşluk bırakmamaktan yana. Zaten okurların çoğu da edebiyat ürünlerini sayfa sayısına göre değerlendiriyor.

Denebilir ki, Dostoyevski, Balzac, Tolstoy ya da Dickens da tuğla gibi romanlar yazarlardı. Ama onlar; okurun görsel deneyimlerinin birikmesiyle oluşan “ortak ipuçları deposu”na göndermeler yapamazlardı ki o dönemde. Bir roman kişisini, bir sokağı, bir doğa görünümünü uzun uzadıya anlatmaları, bu görsellik açığını kapatma telaşından doğuyordu belki de. Günümüzdeki okursa, güncel sinema ve fotoğraf sanatlarının yanısıra bu roman kalitesiyle da beslenmiş olmalı. Öyle varsaymak zorundayız.

Sanatın her dalında *doldurmaya* bunca tutkun kişilerin yaşadığı bir ülkede neler yapılamaz?

Şarkı sözü yazılamaz bence. Kolay kolay şarkıcı yetişmez. Ünlü şarkıcılar, yalnızca seslerinin güzelliğiyle sivrilmeler ki. İşte Louis Armstrong, işte Billie Holiday. Onlar, özel boşluklar yaratarak, dubidu’larla, lalala’larıyla soluklarını, kişisel yorumlarını getiriyorlar bildik parçalara. Bizim şarkıcılarımız gibi küçücük seslerini detone etmek pahasına hayatlarının romanını sığdırmaya uğraşmıyorlar prozodisi şaşmış bloklara.

Aynı nedenden ötürü, Çehov oyunları da kolay kolay oynanamıyor ülkemizde. Oyuncular arasında bedensel ve ruhsal bir ritim, bir uyum kurulamadığı için oyun düpedüz sarkıyor. Gevşek, uyuşuk bir atmosfer yaratılmak istenirken, “uzun susuş anları” seyircide bir teknik arıza izlenimi uyandırıyor. (Elde olmayan nedenlerden ötürü elbette!)

Ya yeni Şarlo filmleri? Bakın, orada dünya da bizden geri kalmıyor. Chaplin’in onca özen gösterdiği film müzikleri, çağdaş bestelerle yer değiştiriyor bazılarında. Filmi (*Altına Hücum*) televizyonda izliyorsanız, sesi mutlaka yok etmeniz gerekiyor; Şarlo’nun özel muhalefeti silinip gidiyor birdenbire, uzlaşmacı bir tempoya bürünüyor dahası.

Şu aralar, dünyanın bir müzik parçası süresince, bir mektup okuma süresince de olsa, yaşanmaya değerliğini kanıtlayan mektuplar alıyorum. (Murat’ın sınav yanıtını da bir mektup sayıyorum zaten.) Bir dostum, yabancı bir ülkede bir parkta dolaşip ağaçlara bakarken içinden “sevgi fışkırması” gibi bir söz yükselivermiş, tıpkı bir ipek mendil gibi. Sait Faik’in öyküsü-

nün adı değil ama, mendilin kendisi. Çağrışımlarının zincirini kurmaya çalışırken, şöyle diyor: “Görüyorsun, kimbilir nereden, nasıl, hangi içsel, ne gibi özsel gizlerden, hangi derin köşelerden, birşeyler, bir sürü şeyler, tıpkı o bugünkü ipek mendil gibi ansızın çıkıp çıkıp geliveriyorlar. O ipek mendili anımsamayalı en azından birkaç yıl vardır. Öyküyü değil, ama o sözü çoktan unutmuşumdur. Fakat işte görüyorsun, bir yerlerden, çıkıp geliverdi.”

Boşlukları okutma becerisine sahip bir başka dosttan bir mektup daha. Üçünün de cazsever olmaları rastlantı mı? Sanmam. Bu mektupları boş ve keyifli bir anınızda okuyup seslerini dinlemenizi, bir tema üzerine ne gibi çeşitlemeler yapılabileceğini düşünmenizi salık veririm. Yaşam, başı-sonu belli bir form olsa da cazsı tekdüzeliklerden ne engin doğaçlamalar çıkarılabileceğini gösteriyorlar. Virgüllerin –tuşların– hakkını vermeniz yeter:

“Kötümserlik dedikleri iyimserliğim, bir kıyı kahvesinde oturmuş, tek başına, kabak çekirdeği yiyor ve aklından buharlı bir gemi geçiriyor, lokantasında Schubert çalınan, kaptanın yirmi yaşında olduğu, kadınların şapkalı, adamların külahlı, garsonların sarışın olduğu bir gemi. Eriyen buzdağlarının arasında yol alıyor mırıl mırıl (...) Yüzyirmi adet kitap birikmiş (saydım) okumadığım. Nasıl yetişeceğim? Gülümseyerek yetişir mi insan? Biraz daha uzaklaştım, Oğuz Atay’ı yeniden okusam, kendime bir gölge-roman ısmarlasam, artık yalnızca papyon takıp beni ben yapan ayrıntılardan uzak kalsam, kuzeyde bir büyük kente yerleşsem, Birinci Dünya Savaşı’na geri dönsem, Engels’i okumamış olsam, Bezik Oynayan Kadınlar’ı ilk kez okuyor olsam...”

Söyleşi günlerine katılmamı eleştiren arkadaşım da haklı: Konuştukça, söylemedikleriniz birikiyor.

Bir Köpeğe Bakmak

3 Şubat

Kafka'nın 27 Mayıs 1912 tarihli güncesinden.

“Niklastrasse'dekilerle köprüden geçenler duralıyor, bir cankur-taranın ardından acı acı havlayarak koşan bir köpeği içleri bur-kularak izliyorlar. Ama birdenbire duruyor köpek, dönüp yoluna gidiyor; demek yalnızca garip huylu, sıradan bir köpekmiş, taşıtın arkasından koşmasının özel bir anlamı yokmuş.”

İpek Aksügür'ün son sergisinde yer alacak resimlere bakarken, bildik soru yine takılıyor aklıma: Sanatçının-edebiyatçının ya-pıtının iletmek istediğiyle izleyicinin ya da okurun o yapıtta gördüğü/okuduğu arasında çok büyük bir boşluk olabilir mi? Sözelimi ben İpek'in –model kullansa da– kendinden yola çıktığını, ana renkleri seçerek bir tür desen etkisi yaratmak iste-diğini yine de hep bir yaralanmışlığı, parçalanmışlığı anlattığını okuyorum. Saptamam doğruysa, İpek'i yıllardır tanımamın payı var mı bunda? Ortaokulda, lisede hep birlikte olduk. Ama asıl buluşmamız şimdi, uğraş dallarınıza bakışımızda.

— Bu işe başlamadan çok düşündüm, diyor. Geç başladım yani. Yirmi beş yıl resim yapmadım, ama baktım ki kendimi anlatma aracım resim, dünyayı görüş biçimim. Kesin kararımı o zaman verdim.

Yapıtlarına “iş” diyenlere güvenebilirsiniz: ister ressam ol-sunlar, ister edebiyatçı. Uğraş dallarının tarihini, bugün vardığı noktayı, zorladığı sınırları bilmek zorunluluğunu duydukla-rından, kendiyile yetinme tuzağına düşmezler; profesyonellik

kaygısı taşıdıklarından, size en azından temiz bir iş sunarlar; kendi konumlarını belirlerken *karar sancısı* çektiklerinden, çoğunlukça hemen benimsenecek sıradanlıkta ya da sıcaklıkta ürünler vermekten de kaçınırlar, Batı'daki en son eğilimleri özümsemeden telaşla aktarıp izleyeni bilgi ve beceri gösterisiyle şaşırtmaktan da.

— Türk resminde “bir şey anlatma” kaygısı ağır basıyor mu, sence? Öyküde basıyor da...

— Resimde de öyle. Natürmortlarda bile hikâye var. Yontularda da. Hikâye olmasın demiyorum tabii, ama üslubun içinde erimeli. Yani amaç bir bütünlüğe varmaksa, o bütünlük, o birlik, üsluptan doğmalı. Konunun ya da hikâyenin bütünlüğüne belbağlayınca, ortaya resim değil illüstrasyon çıkıyor. Rengin apayrı, bağımsız bir anlamı var oysa, resme anlatımsal figürler, duygular yükleyebilir. Salt soyut, yalnızca renkle, formla ayakta duran resimleri düşünürsek... Malevitsch, Mondrian, Cezanne. Cezanne'ın figürü insan da olabilir, elma da, farketmez.

— Peki hikâyesiz ressamlarımızdan birkaç ad verebilir misin bana?”

— Sabri Berkel, Adnan Çoker, Zeki Faik İzer ilk aklıma gelenler.

— Hikâyeyi olumlu anlamda alırsak, sözgelimi Sait Faik gibi, bir bakıma hep aynı hikâyeyi anlatan, içdünyasıyla üslubu bütünlüşmüş resamlardan kimler?

— Bastıran problemlerin ağırlığını gittikçe daha berrak anlatmaya kendini adanmış Avni Lifij başta geliyor.

— Günümüzde resim sanatını seninkine benzer bir açıdan ele alan Türk ressamları?

— Aynı etkileşim alanını paylaştığım Hale Arpacıoğlu, resim dışına taşmadığında Bedri Baykam ve Yusuf Taktak. Eski resamlardan, Hans Hofmann'ın öğrencisi Zeki Kocamemi. Yabancı ustalardan bu alana girenleri sorarsan, –Goya'dan Popçulara kadar– özellikle Hans Hofmann derim, New York Soyut Dışavurumcuları, de Kooning, Giacometti. Bir anı sana: John Cage-Merce Cunningham ikilisini ilk kez 1965'te Chicago'da izlemiştim. İki sanatçı da yapıtlarıyla beni “açıkta” bırakmışlardı diyebilirim. Sevmemişim. Daha doğrusu, sevmemişim.

Aradan bir süre geçti. 1973'te, New York Üniversitesi'nde Pierre Boulez, 60. yaş günü kutlanan Cage'in müziğini yorumladı. İlk kez o zaman çağdaş klasik müziğe açıldığımı hissettim. Bir sanat yapıtını hikâyesi ötesinde sevebilmek, değerlendirebilmek için *anlamak* gerekiyor galiba.

Edebiyatımızın sorunlarıyla resmimizin sorunları benzeşiyor. Resimde ışığın ve planların parçalanma, nesnelerin özel oylumlarına kavuşma serüvenini, edebiyatta, sözcüklerle kavramların dil içinde, anlatım içinde özel tınlarını, yerlerini bulma serüvenini izlememiş resim ve edebiyat tutkunlarıyla nerede buluşulabilir?

İpek atılıyor:

— Daha da kötüsü, bizde sanat birşey öğrenilmeden de yapılabilir gibi bir inanış var. Özellikle ekspresyonizm denilince. Sanat tarihindeki oluşum süreçleri bilinmeden de yapılabilir gibi. İzleyiciler de yapıtları duygularıyla kavramaya çalışıyorlar. Ama ben yine de umutluyum. Resmimizde bir bireyselleşme eğilimi görülüyor. Kendi resmini yapma –hikâye aktarma düzeyinde değil– resim sanatının geçirdiği aşamaları, dünya resmi içindeki kişisel konumunu bilerek kendi resmini namusluca yapma eğilimi. Evrensellik ve kozmopolitlik içinde bir yer bu. Evrende Türk olmak başka, Türkiye'de Türk olmak başka.

— Dediklerin edebiyatımız için de geçerli. Cankurtaranın arkasından ille de sevgili sahibine bağlılığından ötürü koşması gereken köpek imgesi aşınıyor gibi.

Bu arada, İpek'in Yozgatlı olduğu izlenimini uyandıran kedisi Kırmızı, konuşmalardan sıkıldı. Tenor sesiyle mırıldayıp duruyor uykusunda. Onun dünyaya görkemli yakışıklılığını sunması zaten başlıbaşına bir armağanmış. Varlığı yetermiş. Ayrıca bir cankurtaranın arkasından hiçbir nedenle koşmayacağına göre, yanlış okunamazmış.

Sinema-deliliği

15 Şubat

Küçükken, dedemin peşine takılıp sinema sinema gezen, bazan bir günde ardarda üç film izleyen bir sinema delisiydim. *Karnaval Kızı Lili* ile *İnsanlık Suçu*'nu (*A Place in the Sun*) yedişer kere izlemiştik dedemle. O, öğle saatlerinde muayenehanesine edilen telefonlardan kaçıp güzel bir şekerleme yapabilmek için, hafta sonlarında da anneannemin dırdırından kurtulmak için koşuyordu sinemaya. Böylelikle hafta içinde, filmin uykuda kaçtığı bölümlerini hafta sonunda tamamlıyordu. Bana sorular sormak, bilgime başvurmak da eğlendiriyordu onu.

Acı Pirinç'e gittiğimizi öğrenen annem, "Bu yaşta bir çocuk, erotik filmlere götürülür mü baba?" diye sesini yükselttiğinde biraz bocalamıştı dedem. Ailede hiç kimse tutucu değildi ama ben o akşam yemekte durup dururken dedemi dudaklarından –anlaşılan ustaca– öpmüş, şöyle bir soru sormuştum: "İnsanlar neden hep yanlamasına öpüşüyorlar?" Dedemin yanıtı düzdü: "Burunlarından ötürü."

Birkaç yıl sonra *Şehirde Korku*'dan –Türkçesi galiba böyleydi– (*Panic in the Streets*) çıktığımızda her zaman yaptığım gibi sinemanın ön camını inceliyor, hangi sahnenin fotoğrafını istediğimi kararlaştırmaya çalışıyordum. Film gösterimden kaldırıldıktan sonra, dedem o fotoğrafı alıp getirecekti bana. (Sinema sahipleriyle sıkıfıkıydı; yer gösterenlerin dişlerine bedava bakardı; o yüzden bilet alma, yer bulma derdi yoktu bizim için). O gün, filmin jönü Richard Widmark yerine hain suratlı Jack Palance'ı seçtiğimi gördüğünde de dümdüzdü yanıtı: "Eyvah!" (Geleceğime ilişkin karamsar ipuçları çıkarmış olmalı bu seç-

meden. İyi ki *Fil Adam*'a. –John Hurt'e– hayranlığımı görecek kadar uzun yaşamadı!)

Ekrandan bir solukta geçen görüntüler, çocukluktan başlayarak nasıl etkiliyorlar bizi. Bazan ışıklar saçan bir yüz –bir Romy Schneider, bir James Dean– bazan bir sahne –*Bisiklet Hırsızları*'ndaki lokanta sahnesi, *400 Darbe*'nin bitişi estetik anlayışımızı, dünya görüşümüzü, siyasal tavrımızı yönlendiriyor.

Bu konuda bir deneme yapmak amacıyla bir oyun uydurdum geçenlerde: Şöyle bir öneri: “Düşünün, bomboş bir gün uzanıyor önünüzde. Beyazperdenin gelmiş geçmiş şimdiki bütün oyuncular emrinizde; istegınıza göre siyah-beyaz ya da renkli halleriyle gelecekler. Uçak saatlerini, seçtiğiniz ülkelerin uzaklığını, harcamaları falan hesaplamayacaksınız. Her an her yerde olabilirsiniz. Yalnızca *bütün bir günü* kimlerle, nerelerde, nasıl geçireceğiniz önemli. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği, ikindi çayı, akşam ve gece nasıl dolacak? Kişilere ayırdığınız süreler deyince, dakikalar bile önemli.”

Ne acımasız bir oyunmuş bu! Kendinizden bile gizlediğiniz eğilimleriniz açığa çıkıyor; ayrıca, yaşadığınız toplumun yapısı üstüne geniş bilgiler de ediniyorsunuz. Sözgelimi, evli kadınların çoğu –hele kocaları yanlarındaysa– oyuna katılmıyorlar. Ama soru sorulduktan birkaç saat sonra, en beklenmedik anda “Kararımı verdim: akşam yemeği Alain Delon'la” diyebiliyorlar. Erkeklerin çoğu –bekârları da katıyoruz– *tek kadın*'la tutturuyorlar, günü yalnızca onunla geçirmeyi düşünüyorlar: Siyah-beyaz Garbo, Bette Davis ya da renkli Adjani. Ancak akşama doğru Spencer Tracy, Jean Gabin ya da Orson Welles'la bir barda iki kadeh atmaya razı oluyorlar sağolsunlar! Nastasja Kinski'yi çok sevmeyi kendine yediremeyen bir delikanlının çözümü harikaydı: kızcağızla Vefa Bozacısı'na gidip turşu içecekti nostaljik bir biçimde. Deneyimli kadınlar arasından, seçtikleri aktörlerden gün boyu konaklanacak yat ve yalı isteyenler de çıktı tek-tük.

Ama ortak payda, herkesin gece kendi evine döndüğü, sabahları mutlaka gazetesine göz gezdirdiği, düşsel mekânları İstanbul dolaylarından seçtiği, harcama konusunu yine de he-

saba kattığıydı. En önemli sorunsa geceyi paylaşacak “kişi”ydi. Belli-belirsiz bir ahlaki kaygı, oyun oynarken bile... (Yoksa yannaklar neden kızarsın?) Günüme altı fotoğraf sığdırdığım için (Sabah 11.30’dan başlayarak sırayla Richard Harris, Gerard Depardieu, Charlotte Rampling, Jack Nicholson ve geceyarısı eve döndüğümde çayı demlemiş olarak beni bekleyen John Hurt’le gündüzden kiraladığım arabanın hergele şoförü Belmondo) kimilerince gevşek-ahlaklı sayılabirim bal gibi. O hiç önemli değil de çeşitli baskılar yüzünden, böylesine engelsiz bir günde bile düşgücümüzü kullanamayacak kadar ketlenmiş olmamız çok önemli. Bu gidişle, günün birinde bir özgürlük ortamı doğsa onu ne kadar kullanabileceğiz?

Sinema sanatı, özellikle katı görüşlerin egemen olduğu toplumlara yepyeni ufuklar açıyor, yepyeni rüzgârlar getiriyor, doğru. Böyle bakıldığında sanatsal işlevini bile aşıyor zaman zaman. Sözelimi ülkemizde iyi filmler oynatan sinemalar, birer sanat kulübü niteliği kazanıyorlar zamanla. Aynı filmleri izleyenler, tıpkı belli dönemlerde aynı kitapları okuyanlar gibi bir tür akrabalık bağıyla birleşiyorlar. Yine de bu olgu, son yıllardaki *sinema-deliliği salgını* yeterince açıklamıyor. Hele önemli ipuçları varken ortada: Yeni sinema delilerinin bazıları, *yalnızca* görülmesi gereken filmleri izliyorlar, ünlü yönetmenlerin adlarını, ünlü filmlerin ünlü sahnelerini ezberleyerek geçerli bir kültür ediniyorlar. Büyük bir çaba gerektirmeyen, başka sanat dallarıyla, edebiyatla pekiştirilmeyen, üstelik iki buçuk saatte elde edilen sudan-ucuz, iş-bitirici bir kültür bu.

Sinema sanatı illüzyonlardan çıkıp yeni gerçeklere varma şöleniyken gerçeklerden kaçıp illüzyona sığınma, topluma sağır-laşma çığını açmaya kaydırılınca, önce benim gibi “delileri” uslanıyor anlaşılan.

Uyumamalı

15 Mart

Bugünlerde kimi görsem, uyumaktan yakınıyor. Öğrenciler – çok çalışıp yoruldukları gerekçesiyle– boş kalınca öğleye kadar uyuyabiliyorlar. Saate bağlı bir işleri olmayanlar, yapacakları birşey yoksa, en azından günü yarılama amacıyla uyuyorlar. Belli bir saatte işlerinin başında bulunmaları gerekenlerse, bütün gün ayakta uyuyorlar. Eskiden uykusuzluk çekenler bile konuşmanın en civcivli yerinde esniyorlar artık. (Bir boşluk), şu koca nüfus içinde –anayasa oylamasındaki bazı “hayır”ları gözönünde tutarak– azınlığın da azınlığından sayılsak bile, toplu bir mutsuzluk, karamsarlık yaşadığımız belli. Yitirdiğimiz değerli yakınlarımızın yokluğu bile kişisel bir yoksunluktan çok, bazı değerlerin yerine-konamazlığıyla ilgili “toplu” bir kaygı vermeye başladı. Öte yandan, güvendiğimiz tavırdaşların, her geçen gün çoğunluğa karışarak saflarımızı seyreltmelerinin getirdiği hüznün var.

“Ne yapmalı?” Uykularımızda bile bu sorunun yanıtını düşünüyoruz: bilinçaltıları kollektifleşmiş bir bireyler topluluğu nerede görülmüş? Çaresizlik içinde, ölümün ikiz kardeşi uykuya sığındığımızda yine karabasanlarla uğraşıyoruz, bir tür suçluluk duygusuyla. Neyi yapmadık? Yıllardır, nesnelliği elden bırakmadan, kurumları, kişileri, düzenin işleyişini eleştirmedik mi? Eleştirdik. Ama bizleri sayıca aşan bir kamuoyu oluşturamadık işte. Üstelik, bu eleştirileri hemen gündeme getirmek için yaratı hevesimizi de ikinci plana attık zaman zaman. Neye yaradı? Artık yeni bir düzleme girmeliyiz galiba. Yaygınlaşmaya

yüztutan her türlü marazi eğilimi eş-dost hatırı gözetmeden sergilemeliyiz açıkça.

Karamsarlığın bir iyi yanı varsa o da “Peki nasıl direnmeli?” sorusunu eninde sonunda getirmesidir. Sürekli bir öfkeyle bir yerlere varılamayacağına göre, bu soruya benim yanıtlım yine, “İnsan malzemesinin zenginliğine tutunarak” olacak. Bir örnek:

Uykusuzgillerden Mehmetcan Köksal’la on yıl kadar önce tanışmıştık. Sonraları, birlikte giriştiğimiz bir Babiâli davasını yüzümüzün akıyla sonuçlandırdık. O uzun dava sırasında birbirimize gösterdiğimiz aksamaz saygı mıydı dostluğumuzu perçinleyen bilmem.

Galiba yapılarımız da benzeşiyor: belli bir kadına ya da erkeğe körükörüne âşık olamamamız, ilişkinin en canalcı döneminde bile bir mimariyi, bir sokağı, bir ağacı gözden kaçırmama telaşımız. Konu aşk bile olsa, baskıdan kaçmamız. Mehmetcan, düpedüz *kaçarak* sürdürüyor ele avuca sığmazlığını. (Bu tür bir çapkınlık, ölümün panzehiri değil midir?) Bense, bol bol zampara yetiştirmesine karşın bir tane gerçek “Don Juan” yetiştirememiş bir ülkede bulunduğumu hiç unutmadığımdan, yerimde duruyorum.

Ama asıl benzerliğimiz, siyasal tavrımız. İkimiz de, yıllardır çevremizde süren keşmekeşten etkilenmedik, değişmedik. Belki de varoluşçuluk üstüne zamanında çok düşündüğümüzündür. (Bir zamanlar burjuva olmamdan utanırdım, şimdi övüneceğim neredeyse.) Köylülükten kentli-devrimciliğe uzanan kestirme yolda ara-duraklardan geçilmeyince, kestirme dönüşler daha kesin oluyor: tepe taklak. Dönüş yolunda durup soluklanacağınız durak yok çünkü. Varoluş bilinci taşıyan birine “Ben yapmadım; yaptırdılar” dedirtemezsiniz, pişmanlık avuntuları sunamazsınız. O kişi için ahlak, burjuva ve devrimci olarak ikiye ayrılmaz, tavrının vazgeçilmez bütünüdür artık.

Bir zamanların devrimci üniversite hocasıyla –Deniz Gezmiş’in hocasıyla– bir zamanların gençlik örgütünden hızlı öğrenci aynı kalmışlarsa neler konuşurlar bugün? Mehmetcan’ın Selimiye’de “zor” bir davası varsa, sabah bana uğrayacağını bilirim. Hesap-kitap yapılırlı birlikte; çocuk, kaç yıl yiyecek acaba? (İdam –bir ceza değil ya aslında– bir kişiye değil bütün topluma veriliyor

eğer cezaysa. Bizden cezayı çekenlerle konuşma, tartışma, hatta kavgalaşma hakkını esirgediğine göre.) O an gözler yaşıyor işte, anıların basıncıyla bir suskunluk çöküyor. Ama ya o günkü dava umulmadık bir mutlulukla sonuçlanmışsa? Akşamüstü güller, rakılar, kahkahalar.

Ortak dostumuz Edip Cansever'in öldüğü akşam, ikindiüstü bir ara hastaneden eve dönmüştüm, yalnızca başımı yıkayacaktım. Sanki yıkamasam olmayacaktı. Sıcak su, birşeyleri arındırır umudu mu? Mehmetcan'a bir telefon edip olanları haber vereyim dedim, alıştırarak anlatayım. Yerinde yoktu. Tam o sırada kapı çalındı. Bir de baktım, Mehmetcan! Yüzü sapsarı. Biliyor mu yoksa? Hayır. Önceki gece uyumuş bir ara –uyumaz olsaymış– düşünde beni görmüş. Kalabalık bir arkadaş topluluğuyla Büyükada'da yürüyüşe çıkmışmışız. Ben yolda *çok önemli bir* şeyimi düşürmüştüm, arıyormuşum. O da katılmış bana, ötekilerden geride kalmışız, çalıları aralayıp her yeri aramışız, o şeyi bulamamışız...

Kan ter içinde uyanmış. İçi kapkara kesilmiş. Bana uğramadan edememiş. Kişi acıdan, hastalıktan, ölümden ne kadar kaçarsa kaçsın umulmadık bir anda onların üstüne gidebiliyor. Kendi ayağıyla koşabiliyor kötü habere. Dostluğun, o derin duygunun sarmallanarak büyüdüğünü de gösteriyor bu karabasan. Kadın-erkek ilişkilerinin çoğu kere sık bir cinsellikte kalakaldığı bir ortamda böyle bir ilişki yaşayabildiğimiz için mutluyuz yine de, diye içimizden düşündük Mehmetcan'la. Ama tek söz etmedik. Telefonun metalsi, metafizik çalışını bekledik. On dakika kadar: Edip ölmüştü.

“Yürek Bekçiliği”

16 Mart

Bugün katılacağım söyleşinin konusu “Edebiyatçının Cinselliği” ya, küçük çapta bir deney yapma olanağı doğuyor. İki yazarın romanlarından birer paragraf okuyup kadın mı, erkek mi olduklarını soracağım izleyicilere. Seçeceğim roman bölümleri, gerçek edebiyatseverlerin okudukları varsayılan yapıtlardan olmalı. Böylelikle –yanıtları aldıktan sonra– karşımdaki kitlenin düzeyi konusunda bir fikir edinip söyleşiyi o düzeye göre tutturabileceğim.

Birinci paragraf şu:

“Kumtaşı rengindeki kelebeklerle hanımeli rengindekiler. Dizboyunu bulan otlar, kır çiçekleri. Taçyaprakları güneşten solmuş, neredeyse beyaza dönmüşler, ama toprakta zaman zaman ortaya çıkan küçümen salyangozlar gibi boz beyaz değil. Ametist renginde incecik, yabanıl kuzgunkılıçları, bir parmağın boğumundan daha saydam, daha minik. Gelinciklerin kıvrımı—bir çocuğun ateş resmini boyadığı renk. Solan gelinciklerin nemli, düşük başları, şarap lekesi renginde. Düzkayaların alçak engebeleri yunus karnı gibi pürüzsüz ve boz. Çayır, çobanpüskülleriyle çevrili.”

Gelelim ikinci paragrafa:

“Eğleneceğim kadar eğlendim, diye düşündü, solmuş sardunya saksılarına bakarak. Ama sevinci bir anda dağılıverdi çünkü yarısı kendi uydurmasıydı zaten—kızla bir kaçamak yapmayı kurmuştu; insanın yaşamının yarısı uydurmakla geçer, kendini uydurur, kız

uydurur, zararsız bir eğlencenin ötesine geçen birşeyler yaratır. İşin tuhafı, bunu kimseyle paylaşamaz—işte dağılıvermişti sevinci.”

Peki bu paragrafları yazanların cinsiyetleri? Tam oylamaya geçecekken bir hanım söz istedi: Bu romanları okumuş olanlar oy kullanacaklar mıydı?

Oylama sonucunda külyutmaz bir okur kitlesiyle karşı karşıya olduğum çıktı ortaya, yine de —azıcık oy farkıyla— ilk paragrafın yazarı John Berger kadın, ikinci paragrafın yazarı Virginia Woolf, erkek oldular.

Genç bir adam, bu oyunun gizli amacını sezdiği için verdiğim yanıltıcı ipuçlarını değerlendirdiğini, yani bir anlamda tersten yola çıkarak doğruya vardığını “itiraf etti”. Kır betimlemeleri yapmak, çiçeklerden, hayvanlardan söz açmak, renklerin ayırmıcıklarını tartışmak, hatta küçümen, minicik, incecik gibi sıfatları kullanmak, günümüzde bile “kadın duyarlılığı”nın alana giriyordu; dünyaya çapkın bir erkeğin gözünden bakma becerisi de “erkek âlemi”nin. Gülüşmeler arasında, bu alışılmış yargılardan bir türlü sıyrılmadığımızı kabul ettik. Artık içim rahat olarak ana konuyu gündeme getirebilirdim: edebiyatın cinselliği, edebiyatcınıninkinden bağımsız olabilir çünkü kurgulanan bir cinselliktir. (Tabii ki, bir kadın ya da bir erkek olarak kişisel deneyimlerini dile getirmeye özen gösteren yazarları konunun dışında tutuyorum, ayrıca onlara haksızlık etmek de istemiyorum.)

İlk bakışta yazıyla bağlantısız gibi görünecek bir paragrafla sürdürüyorum:

“Güneye inmek korkunçtu. Güneyler hep böyle mi acaba? Kızgın güneş, insanlardan birşeyler alıyor olsa gerek. Öte yandan, kuzeylerden de umut kalmadı. Orada da güneşsiz insanlar. İşte kala kala ortalarda kaldık. Zaten hep onlara kalmıyor muyuz? Dönüp dolaşıp ortalama bir yerlere düşüyoruz galiba. (...) Yahu Tennessee Williams’ın yıllarca yaşayıp onlarca oyun yazdığı bir kent, kırk yıl içinde nasıl sıyrılmaz böylesi bir basitlikten, anlayamıyorum.”

Okuru özellikle yanıltır duruma düşmemek için deminki satırların yazarı hakkında biraz bilgi vereyim. Arzu Tramvayı’nı

yakında, New York'ta sahneye koyma derdinde; Williams'ın mekânlarına dadanması o yüzden.

“Güneydeki diğer günlerimi küçük kentlere, kasabalara gidip küçük yaşamlara, bilardo salonlarına, barlara girip geçirdim. Hayır, gözlem meselesi falan değildi. Yalnızca bir ıllkellik kutlamasıydı. Ve güneşin batımıyla çöken hüzün. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri diye tanıdığımız Amerika'dan insan manzaraları (...) İşte böyle, güneyin ıllkelliğini ormanlar, ağaçlar, deniz, küçük kasabalarda filan arayıp, birşeyler bulup ama hiçbir şey bulamayıp Tennessee'nin kentlerine, Sam Shepard'ın köylerine gidip New York'a geldim.”

Yalnızca bazı bölümlerini alıntıladığım (yoksa yazıdan alacağım telif ücretini kendisine bırakmam gerekecekti) bu mektubun yazarı kaç yaşında acaba? Cinselliğe bakışımızda yaya kalmamıza yol açan ideoloji, insan yaşı dendiğinde engelleri atlatabiliyor mu? Hayır, yazarımız kırkına merdiven dayamamış, yirmi yaşında. Adı: Nedim Saban. Onunla birlikte olmak bir şenliktir, inanın. Daha yirmisinde kırkına varmış bir “yürek bekçisi”, kırkında da yirmisinde kalabilir çünkü. Gerçi kendisi bu mucizeyi oldukça bilim dışı bir yöntemle bağlıyor: “Birlikte içki içelim. Çünkü her damla rakıda daha çok büyüdük bizler,” diyor ama ben her damla rakıda daha çok küçülenleri de gördüm Nedimciğim. Sağol da, asıl açıklama bu değil bence.

İthal Malzeme Sorunları

23 Mart

İki Marguerite'lerin romanlarını okurken bir soru kurcalıyor kafamı: neden yerli yazarlar sözkonusu olunca acımasızca esirgemediğimiz yergileri yabancı yazarlardan esirgiyoruz? Bu, sanatın bütün dalları için geçerli bir tutum. Yabancı yazarlar, ancak Camus ya da Sartre gibi yapıtlarında bir felsefeyi öne çıkaran yazarlarsa yerilebiliyorlar. (Onları okumak, 1960'larda züppelik diye nitelendiriliyordu ama bu eleştiri, edebiyat sınırlarını aşıyordu. Her yazarın en dar anlamıyla devrimci olmasını bekleyenlerin engin öfkelerinden kaynaklandığı için.)

Şimdilerde böylesine öfke çeken yabancı yazar yok gibi (Barthes'ı saymazsak). Kitapların okunmadığı bir ülkede, eleştirmenler de daha sakıngan davranma gereğini duyuyorlar herhalde; çoğu, yalnızca beğendiği kitaplar üstüne yazıyor.

Bu gidişle yergiyi özler hale geleceğiz. Bu arada bir yazarı ya da sanatçıyı sorgusuz-sualsiz bağra basma geleneği de yerleşmiş olacak. Yerleşti bile. "Umberto Eco zeki, usta bir yazar ama bence edebiyatçılığı üstün zekâsının altında kalıyor" diyemezsiniz sözgelimi, çünkü gözübağlılık ideolojisine göre "onun bilmediği yoktur". "Tarkovski görkemli bir yönetmen ama geçişlerde ya da kendi deyişiyle şiirsel bağlantılar kurarken sık sık ipin ucunu kaçırıyor" da diyemezsiniz kolay kolay, onun da "bir bildiği vardır" mutlaka.

Söz, günümüzdeki batılı edebiyatçılardan neredeyse bir tür dokunulmazlık kazanmış iki allâmeye geliyor: Marguerite Duras ile Marguerite Yourcenar'a. Duras'nın *Mavi Gözler Siyah Saçlar* adlı romanını binbir güçlüğü göğüsleyerek okumaya çalışırken,

bilgi deryasında boğuluyordum az kalsın. Yazar, yalnız romanda deneme yapmakla kalmamış, gerçek kişileri de kobay olarak kullanmış. Kitabın “Yann Andrea’ya” adandığı belirtiliyor. Hah, diyorsunuz, yine Japon, Çinli gibi egzotik bir sevgili aracılığıyla yazarın kuru bilgilendirmeleri bir çeşit revnak kazanacak. Ama kadın başkişinin boyuna uyuyup erkek başkişininse boyuna ağlayıp durduğu sayfaları bitirince bir soluk almayı umuyorsanız yanılıyorsunuz. Kitabın sonuna eklenen bir konuşmasında (Roman yayımlandığı gün *Le Matin* gazetesinde çıkmış) şöyle diyor yazar:

“Hayatımda müthiş birşey oldu. Y. A. bir erkek. Bu erkek benden çok daha genç; bunun burada hiç önemi yok. Basit insanlar yaşlı bir kadınla yaşadığı için ona acıyor, oysa bunun hiç önemi yok. Kendisi bundan şikâyetçi değil. Kendisiyle ilgilenmeyen bu kadının yanında kalmak istiyor(...)”

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi yazar, yalnızca okuru, roman ve biçemi zorlamakla kalmıyor, dil de fazlaca zorlanıyor. İyi güzel de romanın adandığı genç eşcinsel erkeğin adı sözümona gizli tutulurken neden açıklandı? (Edebiyatçıdan ahlaki bir kaygı beklemeyenler bu ayrıntıyı umursamayacaklardır; ben umursuyorum.) Yazarımız bu eşcinsel kobay aracılığıyla yeni derin bilgilere ve yeni bir romana kavuşmuş. *“Eşcinsellik, yalnızca cinsel değil, çok daha geniş, derin birşeydir. Çok daha önce başlar, çok daha korkunçtur. Cehennemidir.”* Bu türden etkileyici genellemeleri sıralayıp bütün eşcinselleri bir potada eritirken, eskiden bu konudaki düşünceleri sorulduğunda da şöyle diyor: *“Ya inanmazdım, ya da yalan söylerdim. Onlar da herkesten farksız, herkes gibi derdim, aptalca, birşey bilmeden ne söylenirse söylerdim. Ağırlardım onları. Onlardan başka kimse olmazdı çevremde.”*

İnsanları “onlar” ve “biz”, “basit” ve “derin” olarak ayıran, ortak cehennemden habersiz yaşayıp sonunda cehennemlerden cehennem beğenen, aşkın cinsel seçmeden bağımsız gelişebileceğini çok geç kavramış bir yazarla karşı karşıyayız.

Tabii biz, “basit insanlar” olarak, Y. A.’ya yaşlı bir kadınla yaşadığı için acımıyoruz, o kadınla sevişemediği için hele hiç acımıyoruz; insanları gözlemleme ve yargılama, sonunda da

bağışlama hakkını elinde tutmaktan gönenen tanrı-yazarlara acıyoruz yalnızca.

Demeğe kalmadan Yourcenar'ın *Bir Ölüm Bağışlamak* adlı romanı, benzer bilgilendirmelerle açılıyor. Yazar, “*romanım siyasi belge değeri için değil, –varsa– insani belge için yazıldı, bu açıdan yargılanmalı*” derken yine yargı sözcüğünü gündeme getiriyor. Öte yandan, okurun –yani “onlar”ın– yargılarına o kadar güvenemiyor ki Önsöz’de bir okuma kılavuzu sunuyor. Kim aslında kimdir? Neden bu dekor seçilmiştir? Nasıl bir kurgulamaya gidilmiştir? “*Anlatı, birinci şahıs başkahramanın ağzından yazıldı*” gibi bir tümcenin okuru düpedüz aşağılamak olduğunun farkında bile değil. Önsöz olmasa, bu romanı keyifle okuyacağız ama öğretmenimiz yakamızı bırakmıyor ki. İlle açıklayacak, ola ki yanlış anlarız!

“*Bir Ölüm Bağışlama’nın kendisini veren kızla yançızen delikanlı hikâyesini aşan esas konusu, aynı tehlikelere, aynı yoksulluklara katlanan üç insan arasındaki o nitelik ortaklığıdır her şeyden önce (...) Sophie’nin yolunu şaşırmış halleri, herhangi birinin hoşuna gitme, ya da herhangi biri tarafından elde edilme isteğinden çok, kendisini hem ruhu hem de bedeniyle verme ihtiyacından kaynaklanır. Eric’in Conrad’a olan bağlılığı fiziksel hatta duygusal bir tutumun çok ötesindedir (...)*”

Yine aynı noktada takıldık, ayrıca hem ruhu hem bedeni verme ihtiyacında. Kürsüde otururken gözleri camdan dışarı kayan öğretim üyeleri, o sırada kaldırımdan geçen Edith Piaf’ın bu tür bir gereksinimi kendi doğallığıyla giderdiğini nasıl anlayabilirler? Yazmak için yaşamıyordu ki o, yaşamak için şarkı söylüyordu.

Evet, nerede kalmıştık? Marguerite’lerin dokunulmaz, resmi yazarlıklarında. Bari bir bilgiçlik de ben yapayım sıradan birinin ağzından: “Bilgi, öğreneceklerimizin tümünü öğrendikten sonra edindiğimizdir.” Telaşa gerek yok.

Sol Pembe Dizi-Sekiz Kadın

8 Nisan

Diyelim ki bir oyunun giriş bölümünü yazıyoruz:

1980’lerde bir sonbahar akşamı. Cihangir gibi bir semtte ufak bir apartman katı. Oturma odasında, evde genç bir çiftin yaşadığına ilişkin ipuçları: Duvarlarda birkaç afiş, köşede bir gitar, yer minderlerinin arasına sıkıştırılmış birkaç kitap, dergi, plak.

Genç Adam girer. Genç Kadın toz almaktadır.

Genç adam: Yine mi toz alıyorsun?

Genç Kadın: (Bıkkın) Sorma.

İlk bakışta kolay okunan bir metin bu. Ama doğru yorumlanması, izleyiciye aktarılması yine de başta yönetmene, sonra oyunculara, dekoru yapana, kostümleri hazırlayana, ışık düzenine, vb bağlı. (Neden oyun ya da senaryo yazmadığını soranlara bir yanıt. Ayrıca zorunlu olarak “nesnel”, kişiliksiz bir kip isteyen bu dil bana çok yabancı.) Bu metni en az iki türlü okuyabiliriz. Birinci seçeneğe göre, Genç Adam, evin dağınıklığından tedirgin olmayan, toz almayı da kendisinin işten döndüğü saate erteleyen karısına içerlediği için “Yine mi”yi öfkeyle vurgular. Genç Kadın da öfkeli: “Sooor ma!”

İkinci seçeneğe göre durum bambaşkadır. Genç Adam, karısının evdeki dağınıklığı düzeltme çabasının boşunalığına inandığı için ona ya üzgün bir sesle ya da hafif şaka yollu sorar “Yine mi”yi; Genç Kadın da onun küskünlüğünü paylaşır: “Sorma.”

Bu kadarla kalsa yine iyi. Şu kadarlık basit bir metni bile Tennessee Williams başka türlü yazacaktır, Eugene O’Neil baş-

ka, Harold Pinter, John Osborne, Ionesco bambaşka yazacaklardır, üstelik tıpatıp aynı sözcükleri kullansalar da. (Yine yeri gelmişken, yabancı dillere çevrilmeye neden can atmadığıma şaşanlara bir yanıt: Sesini kaybeden bir şehir olmaktan daha belahdır kişisel sesini yitiren bir yazar olmak.)

Edebiyattan sinemaya uyarlanan yapıtların çoğu kere tadını tuzunu, rengini, yani dilini yitirdiği, bilinen bir gerçek. Yine de Visconti'nin *Venedik'te Ölüm*'ünü Mann'inkine yeğleyen tek Türk kişi çıkabilir tabii, özellikle romanı okumamışlar arasından.

Bundan çok daha tatsız bir çaba da, ölmüş ünlülerin yaşamlarını sinemaya malzeme etmek, bir zamanın canlı kişisini kesip biçilebilir bir kadavra-metin'e indirgemek. Yine de gözleri sinemadan başka şey görmeyenler, bu uğurda özel yaşamın dokunulmazlığını umursamayanlar TV dizisi ideolojisine göre olabildiğince sevimlileştirilmiş bir Mussolini'den, yakışıklılığı öbür özelliklerine baskın çıkan bir Garibaldi'den hoşlanabilirler. Bir tek koşulla; karşısındaki yapıt gerçek bir sinema yapıtıysa.

Peki ya “öykü sürükleyiciliği” gibi edebiyat-dışı bir amaçla, yaşayan kişilerin yaşamlarını kendince kurgulamaya kalkışan biri çıkarsa? O zaman tattan da tuzdan da söz edemeyiz artık. Semra Özdamar, “kendisini etkileyen kadınlarla” bir kadın dergisi için röportajlar yapmıştı; şimdi o söyleşileri kitaplaştırmış: *Sekiz Kadın*. Aslında 100 Kadın da olabilirdi pekâlâ, nasılsa Özdamar hep aynı kadını anlatıyor. Kendi adıma, bana yakıştırdığı içli Susan Hayward rolüne karşı değilim; yazarın size bakışına karışamazsınız. Zaten tarihlerin çoğu, önemli olaylar da doğru. Ayrıca Özdamar usta bir okur: Daha önce merhabadan öte tanışıklığı olmayan bir yazarı yalnızca bir ikindiüstü söyleşiyle tanıyamayacağını bildiğinden, gündökümlerinden, başka söyleşilerden, yazılardan, öykülerden yararlanmış, ortak dostlarımızın izlenimlerinden de. Tabii ufak tefek(!) yanlışlar da yapmış bu arada: duvarda gördüğü Sarah Bernhardt ve Virginia Woolf fotoğraflarını “son zamanlarda ardarda yitirdiğim” dostların fotoğrafları sanmak gibi. (Ne de olsa magazin-duyarlılığına daha uygun böylesi.)

İnsanları etkileyen olaylar üç aşağı beş yukarı aynı olsa gerek: Doğumlar, hastalıklar, ölümler, başarılar. Ne var ki Özdamar, bu kadınlara yönelttiği tek tip soruları kitaba almadığından –eleme yetisini yalnız bu konuda çalıştırmış– bütün kadınları aynı savruk Türkçeyle, aynı ağdalı tonla, aynı acıklı anılardan sözeder durumda bırakmış; trajik olayları bile melodramlaştırmış bu şablon uyarınca. Nasıl bir kadın bu acılı lahmacun? Anlaşılmamış, alabildiğine özverili, küskün, buruk, kâbuslu, doyumsuz, gizemli, umutsuzca aşk isteyen, hayatı her fırsatta “bir sinema şeridi” gibi gözlerinin önünden geçen bir kadın. Zekâdan nasibini pek almadığı için ne gülüyor, ne şakalaşıyor; binde bir gülerse yukarda saydığım sıfatlarla gülüyor. Bu kadının sekiz parçasının da ne zaman kendilerine acımdan başalıp çalıştıkları, yaşadıkları toplumda hangi ara sivrildikleri belli değil. Erkeklerle “başarılı ilişkiler” kuramamalarına şaşmamak gerek. Ben erkek olsaydım sözgelimi, hiçbirinin yanında beş dakikadan fazla duramazdım!

Yılın bütün modalarının bir çorbası gözlemleniyor kitapta: Erkek egemenliğine karşı kadını aşırı yüceltmek türünden bir feminizm, “Nerde o eski...” diye başlayan türden nostaljiyle bir aristokrasi özlemi, toplumun yozlaştığı, insanların bozulduğu türünden bir toplumsal eleştiri ama ille de romantik genç kız pembesi.

Sekiz Kadın’ı okuyanlar o kadınları tanıyamayacaklar ama Semra Özdamar’ı tanıyacaklar, onun eğilimlerini kavrayacaklar. Doğrusu garip ve cesur bir otobiyografi yazma yöntemi bu. Yararlı da: Bir kere, edebiyat gerçeğinin gündelik gerçeklerle örtüşmediğini, kurgunun yazarını her zaman ele verdiğini kanıtıyor; ikincisi, “arabesk kültürü” eleştirirken de arabesk olunabileceğini gösteriyor; üçüncüsü, küçük burjuva üslubunun, satacak bir kitap uğruna “sol” kesimce de pekâlâ kullanılabileceği üstünde uzun uzun düşündürüyor.

Oktay Rifat ile

20 Nisan

*“Elimizdeki bütün göstergeler birleşiyor
Öldüğü günün soğuk, karanlık bir gün olduğunda.”**

W. H. Auden, unutulmaz şiiri “William Butler Yeats’in Anısına”da böyle diyor. Edebiyatçılar arasında kanbağını, dostluk bağını bile aşabilen, sürekliliği ve dayanıklılığı, zamana da mekâna da sığmayan bambaşka bir akrabalık kurulabildiğini gösteriyor şiir. Ne tuhaf, Oktay Rifat’ın öldüğü gün de bütün göstergelere göre, soğuktu, karanlıktı. Belki de hiç tuhaf değil, çünkü ortalık güneşlik de olsa göstergeler ve duygular değişmeyecekti. Oktay Rifat gibi hınzırlıkla lirizmi –denebilirse– çaktırmadan bağdaştıran, Türkçenin, Türk şiirinin serüveninin her aşamasına koyduğu kilometre taşlarıyla kendince yol haritası çizebilen bir edebiyatçı bir gün yoksa, o gün ister istemez kararacaktır; şiirsel adalet! Yalnızca onun şiiriyle ilk karşılaştığım günlerdeki genç kız heyecanımdan sözetmiyorum burada. Çevirileri yayımlanmış, öyküleri kitaplaşmış genç bir kadındım tanıştırdığımızda. Fotoğraflarından daha güzel bir erkekti; beyaz bir balıkçı yakalı kazak, balıksırtı bir ceket, olağanüstü bir kılıkmiş gibi duruyordu üstünde. Güzel şiirleri, ancak kendilerini güzel tutabilen, estetiğe düşkün insanların yazabileceğine ilişkin inancımı pekiştirmişti.

Büyükdere’de Andon’da yediğimiz bir akşam yemeğinde –çok kalabalık bir masaydık– bir ara bir kâğıt peçeteye Valery’den bir-

* Cevat Çapan çevirisi.

kaç dizeyi Fransızca yazarak sözümona gizlice uzatmıştı bana: “Ne güzel değil mi?” Aslında beni yüreklendirmek, yukarılara, eşitliğe çekmek istiyordu ama ben bir saygı ketlemesiyle bu çağrıya uyamıyordum. O zaman, “En iyisi Samih’e rica edelim, bir ayarlama yapsın. Ben dışarı pek çıkmıyorum, nerelere gidiliyor bilmiyorum, o ayarlasın” diyordu gülerek.

Metin Eloğlu’nun cenazesinde, bir ara çok sigara içmekten yaktığımda, “Daha on yıl içebilirsin, merak etme, sonra zaten içilemiyor,” diyerek su serpmişti içime. Zaten sesinden ve şiirinden hep sağaltıcı, diriltici deniz sesleri, kokuları erişiyordu.

O seslerle, o kokularla zamanında iyi ki haşır-neşirmişim de kendisine hayranlığımı bir ölçüde belli edebilmişim. Özenle adıma imzalanmış kitaplardan anlıyorum. Geçenlerde, imzalı sonuncu şiir kitabı, dört aylık bir gecikmeyle ulaştığında, telefonda bir teşekkür etmek, bu arada sağlığını sormak gelmişti içimden.

— Kefeni yırttık, diye güldü. Teşekküre değmez ki Tomris, zaten imzalayacaktım. Bu tür incelikleri unuttum bile.

— Aman yapmayın! Kaç tane yakışıklı adam kaldı ki ortalıkta? Bundan sonra neler araştıracağını merak ettiren kaç genç kaldı?

— *Hemen kapatmayacaksın, değil mi?*

Bu sorunun anlamı üstüne düşünüyorum. Bana kalırsa, ülkemizdeki asi, hırçın, titiz, yalnız, has insanlar, aslında ortamdaki bayağılıktan ötürü ölüyorlar. Önce evlerine, sonra gitgide içlerine kapansalar da, sürülseler de, yakalarını bırakmayan o toplumsal bayağılıktan. İçki, sigara, kalp yetmezliği.. Hepsi bahane. Bahane olmasaydı, “hızlı yaşayan” türedi zenginlerimizin çok daha çabuk gümlüyüp gitmeleri gerekmez miydi?

Ayrıca bakıyorum da, Oktay Rifat’ın “Telefon”unu, Turgut Uyar’ın Lorca için şiirlerini, Melih Cevdet Anday’ın “Anı”sını saymazsak insanlığın kültürel birikimine gönderme yapan kaç unutulmaz şiir sayabiliriz ülkemizde? Günümüzde yazılan ve ustalara adanan genç şiirlerin çoğu öylesine “hafif” ki, yayıncının şiiri yazana değil şiirin adandığı ustanın adına saygısızlık

etmemek için epey bocaladığı seziliyor; yani uysun uymasın, güvenceli bir şiir yayınlatma yöntemi keşfedilmiş durumda.

Bilinmeden tanınmış olmanın da getirdiği bu yalnızlıkta, karanlıkta, Auden'ın şiiri, bir deniz feneri gibi her yanı ısıtıyor:

“Yaslı diller

Gizliyordu ozanın ölümünü şiirlerinden.”

Pasaj Yok!

27 Nisan

Bir de gittim ki Çiçek Pasajı yok yerinde. Onarıldığından haberim yoktu. Onarım işi ramazana bırakılmış demek. Ama bu enkazın ortadan kalkması bir aylık bir işe benzemiyor. Tam dönecekken Entelektüel Cavit'e rastladım da yan kapıdan girdim lokantaya. Bir hüzündür çökmüş ortalığa; üç-beş vefalı müşteri, elektriksiz oturmayı, ızgara yememeyi göze almışlar. Hepimiz, sözleşmiş gibi arnavut ciğeriyle cacık ısmarlamışız. Çiçek Pasajı onarıldıktan sonra buraya adım atıp atamayacağımızdan kuşkuluyuz ki "eski mezeler" gelmiş aklımıza. *Huzur Lokantası*'nda –elimdeki listeye göre– büyük Yeni Rakı'nın 5200, 30 gramlık kadehinin 220 kuruşa, ciğerin 750, köftenin 1500, beyaz peynirin 350, omletin ve menemenin 525, yeşil salatanın 400, hamsinin 1000 kuruşa satıldığı bir dönem varmış.

Bayram'ın Çiçek Pasajı'na taşınmadan önce, yani Krepen Pasajı yıkılmadan önce işlettiği *Neşe Birahanesi* ve *Lokantası*'nın eski yemek ve içki listesi daha da inanılmaz! Büyük şişe rakı 840 kuruş, yine 30 gramlık kadehi 85 kuruş. Ciğer ızgara 120, köfte ızgara 110, Amerikan salata 80, pancar turşusu 50, balıklardan kalkan 300 kuruş. Bu yemek listesinin birinciden birkaç yıl önceye ait olduğu düşünülünce Çiçek Pasajı üstüne değil, genelde Türkiye'nin gidişi üstüne bir fikir edinebiliyorsunuz. Yirmi yıl içinde neler olup bittiğini anlıyorsunuz. Meze çeşitlerinde bir azalma var, balık çeşitlerinde de. O mezelerle o balıklar, anlaşılan Boğaz lokantalarına taşınmışlar. Kimisini isteyen müşteri kalmamış, kimisinin parasını ödeyecek müşteri. Zaten o dö-

nemde de Pasaj, “şöyle bir uğranılan” yerlerdendi; güzel bir yemek yemeyi isteyenler, bitişikteki *Degüstasyon*’u yeğlerlerdi, ya da az ilerdeki *Rejans*’ı. Kısacası, bir buluşma yeri idi Pasaj. Yaz öğleleri serinliğiyle, günbatımında balık pazarından gelen yeşil, ıslak kokularıyla beslerdi müşterilerini. Midyecilerin, kokoreççilerin çağrılarına kapılıp dışardan midye-tava, kokoreç, karides, pavurya getirebilirdiniz, masanıza gelen bademciden badem alırdınız. Yan sokaktaki *Şütte*’den salam ya da jambon aldırırdınız garsona.

Lokanta sahipleri hiç gocunmazlardı, Pasa’ı yaşatan soluğun o ortam, o müşteriler olduğunu kavramışlardı çoktan. (Gerçi şimdi de gocunmuyorlar, sanki kopmaz bir bağ var onlarla aramızda ama iki taraf da onarımdan sonra nasıl davranmak gerektiği konusunda ikircikli.) Doğrusu ya, müşteriler gerçekten besleniyorlardı bu solukla.

Ahmet Hâşim bir zaman, “*Canan ki gündüzleri gelmez/ Akşam görünür havz üzerinde*” mi demiş, Orhan Veli hemen cevabı yapıştırıyordu: “*Canan ki Degüstasyon’a gelmez / Çiçek Pasajı’na hiç gelmez.*”

Behçet Necatigil, şiirine uygun dizeleri yakalayabiliyordu:

“Siz kızarsınız başka, irin gibi yüzü,
Çiçekçi kadın gelir.
Çoğaltır bardaktaki hüznü,
Uzattığı karanfil.

Sen küçük kız, ver bir gazete,
Hangisi olursa olsun.
Öperdim ellerini kötüye çekilmese,
Gençliğini satıyorsun.”

Derken Edip Cansever, bir köşede içerken uzun şiiri *Tragedyalar*’ın havasını ve mekânını keşfediyordu birden. Pasa’ın daracık göğünü kaplayan epeski yapılara yerleştiriyordu tragedyaya kişilerini. Sait Faik, her gün en azından kapıdan geçiyordu. Boncuk, tespih, rozet satanlar, saat satıcıları, lotaryacılar... Değme centilmene taş çıkaran lotaryacı İsmet’i, bizlere pasa’ın

doğuşunu ve yükselişini anlatan Satılmış'ı anmadan olur mu? Tansiyonumuzu ölçüp hep "13" yanıtını veren hıncır tansiyoncu hanımı? Şu aralar evinden ayrılmak zorunda bırakılan akordeoncu madamımızı? Rum kemancımızı?

Ama ilk değişme lotaryada olmuş. (Eski bir gün dökümünden anlıyorum.) Büyük ödül viski, yerini zamanla hindiye, sonra piyasada kıtlığı çekilen çay, yağ, içki gibi maddelerden oluşturulmuş küçük bir armağan paketine bırakmış. İsmet'ten öğrendiğime göre şimdilerde Milli Piyango biletinin lotaryası da çekiliyormuş!

Evet, amaç yemek değildi Pasa' da. Ama bugün de ayaküstü derli toplu bir yemek istiyorsanız, oraya uğrayabilirsiniz. Yine de canınız, zeytinyağlı bir sebze, bir ot salatası, bir ciğer sarma çekiyorsa, eskidenberi seçkin mezeleriyle ün yapan Vlado'ya, Tanaş'a, Hasır'a, İmroz'a gitmeniz gerek. Midye tavada ısrarlıysanız, pazartesi günleri –yağın değiştirildiği gün– gidebilirsiniz Pasa'ya.

Bir dönemde Beyoğlu pastanelerinde –Markiz'de ya da Baylan'da– egemen olan züppe edebiyatçı tavırlarına tepki gösteren aydınların dadandıkları bu buluşma yerleri, o müşterilerinin beğenilerinden, alışkanlıklarından hâlâ izler taşıyor. Çoğu bugün sağ olmasa da, onları zamanında tanıyıp değerlendirmiş lokantacıların, garsonların, hatta gezgin satıcıların çoğu sağ nasılsa; hiçbirinin, parası-bol bir turiste sizden daha çok özen göstereceğini sanmayın, yeter ki havanın bir parçası olduğunuzu kavrasınlar. Eskiden bu genel havaya bir özellik katarken artık genel havaya damgasını basan, çorabı delik, birası bol lumpen kalabalığın cömertçe bahşişlerine de gülüyorlar. Onların sevdikleri müşteriler, içkiyle peynir, kavun, cacık ve marul söyleyenlerdir, acıkınca, garsonlara çıkan karavanayı paylaşanlardır.

Bu tür inceliklere bir örnek vereyim: iki yıl önce, dostların ölümeleri ardarda bastırdıktan sonra bir süre Bayram'a gidemez olmuştum. Sonunda, bir ikindiüstü şeytanın bacağına kırmaya karar verdim. Ayaklarım eski masamıza gitti. Bir süre sonra Bayram, tezgâha çağırdı beni; bir tabağa caneriği, kiraz koymuş: ikram. Ama duble votka için 300 lira ödemem gerekiyormuş.

Yoksa gelmiş olmuyormuşum, bir daha uğradığımda yine ilk kere gelmenin sıkıntısını çekecekmişim.

Pasaj bu onarımdan sonra ölür mü, dirilir mi, bilemem. İnsan ögesi yokolunca ayakta kalan bir mimari var mıdır? Özellikle akşamları bir erkek-kahvesi kimliğine bürünen pasaja çağdaş bir çeki-düzen vermek yine de başta kadın müşterilerin inadıyla sağlanabilir herhalde.

Zaman = Yol/Hız

1 Mayıs

Bu sabah altı otuzda –içim ezilerek– uyandığımda, çocukluğumdan bu yana anlamlı olmakta direnen bu günün toplu bir coşkuyla kutlanacağı günü görüp göremeyeceğim düştü aklıma. Gerisi, çorap söküşü gibi... Önce kavgasız-kansız bir biçimde. Ama ondan öte, ciddiyeti resmiyetle karıştırmayan, sere-serpe eğlenmenin hakkını veren bir tutumla. Ülkemizde her kutlamanın (düğünse, havaya tabancalar sıkılır, namus belasıyla bıçağa sarılır, zaten kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı eğlenmeleri öngörülür) hazin bir biçimde sonuçlanması*, herhalde sıradan karnavallara asla gönül indirmemiş bir şenliksizlik geleneğinden ileri geliyor: O zaman da her önemli bayram, bir tür “fetiş” niteliği kazanıyor.

Gece uyuyamamıştım zaten. Hiçbir mantık dizgesine oturmayan yine de sırf bu mantıksızlıktan ötürü garip bir mantık kazanan geçmiş olaylar dizisini düşünmüştüm ve günün getireceği olasılıkları.

İki bardak çay, bir Paul Robeson, bir Leo Ferré, bir Jacques Brel, iyi geldi. Ne ki, seslerin enginliğine karşın oldukça güdük bir kutlama töreniydi bu: Bazı şenlikler bireysellik kaldırmıyordu demek, daha doğrusu bireyselliğe sığmıyordu. (Ama neden yalan söylemeli, SHP de benim bedenime ve deneyimlerime dar geliyordu.)

Kara-sarı düşünürken, o ses yükseldi. Herkes pencerelere, balkonlara koştu. Çünkü insanlara, “Hadi kalkın lütfen!” diyen

* Kışkırtıcıların katkıları bu yana, dipnota. (T.U.)

bir sesti. “Final Countdown”, “You’re in the Army Now” gibi günün tutulan parçalarından oluşturulmuş bir kaset. Masum ve hınzır bir kaset. Sesi bütün alanı ustalıkla tuttuğuna göre en azından ses teknisyenliği denen mesleği bilen birinin çaldığı bir kaset. Neden bangır bangır çaldığı sorulsa, “Özür dilerim, çok mu açmışım? Deniyordum da...” diyecek kadar masum, “Keşke başka parçalar çekebilseydim, ama gençler, günümüzün gençleri, bunları seviyorlar,” diyecek kadar hınzır birinin kaseti.

Benim seçtiklerimi bir yana bırakıp, yani şimdilik kısım ona katılmaya karar verdim (adlarını saydığım üç şarkıcı da davranışından alınmazlardı, eminim. Zaten Gilbert Becaud da “Gül, güldür önemli olan” adlı güzelim şarkısının bir defilenin sloganı haline gelmesinin öcünü, ancak bu ortalama ama anlamlı şarkılar karşısında susarak alabilirdi).

En az iki sestik şimdi. Hiç kuşkusuz birbirimizi –tanışmış kadar– tanıyorduk. Anlaşılan geçmişimiz ortaktı, yani yıl hesabına vurursak aynı yaşlardaydık – 27 Mayıs’ı, 12 Mart’ı, 12 Eylül’ü yaşamıştık. Belki eski 1 Mayıslardan birinde birlikte yürümüştük bu alana.

Bu çağrışımların büyüüne kapılıp 1 Mayıslarını kutlama kartları atacağım kişileri düşündüm; onlar da vardılar bu şenlikte, onların sesleri de. Baktım ki hepsi –22 yaşında da 46 yaşında da olsalar– geçmişlerinin ve günlerinin hesabını–hataların yanısıra sevap tadıyla da verebilen kişilerdi. Bir ütopyaya varma telaşında değildiler; kopkoyu, kapkara koşullarda bile günü gününe direnmek derdindeydiler. Buyurgan, resmi değil, ayları, günleri seviyorlardı. Bir güne söz geçirebilmek yetiyordu onlara.

Hürriyet 1988 takviminin 29 Nisan Cuma günkü yaprağında şöyle bir bilgi var: “43 yıl önce bugün, 29 Nisan 1945’te, İtalya diktatörü Mussolini, II. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra ülkesinden kaçarken, metresi Clara ile birlikte yakalanıp halk tarafından linç edildi.”

Takvimin bir gün sonrasında aynı tarih köşesi şöyle: “43 yıl önce bugün, 1945’te Nazi Almanyası’nın Führer’i Hitler, metresi

Eva Braun’la birlikte intihar etti.” Günlere değil yıllara dikkat etmekten Hitler’in Mussolini’yi yönlendirdiğini sanmışım. Yaşamda belki ama ölümdе, yönlendirici Mussolini olmuş.

Üçüncü gün, 1 Mayıs doğal olarak. Artık yılların ne önemi kaldı? Günler, nasılsa bildiklerince ilerliyorlar. Geçenlerde “Demek ki takvim yılı ölçütü dışında da bir zaman kavramı olabiliyormuş” diyordu bir dostum ya, haklıymış, 1 Mayıs geniş zamanda bir günken, günler –yalnızca birbirlerine ulanmaktan ötürü de olsa– bize bir şenlik sunarken bütün bir yılı –sözgelemi ‘68’i– yüceltmek, ya da bugün bakıldığında, yanlış, aksak geçmiş görünen birkaç yılın siyasal eleştirisine takılı kalmak niye? Nasılsa yıllara bağlı umutsuzluğumuz geçmişte, günlere bağlı umudumuzsa sürüp gidebilir.

1 Mayıs sabahı bir tür beden anımsamasıyla kalktım mı? Kalktım.

Bireysel şenliğimi şenlendirecek bir ses çıktı mı? Çıktı.

Uzaya ve zamana oranla düşünüldüğünde, yani daha ne olabilirdi? Zaman=yol/hız olduğuna göre zamanı lehime değerlendirebilirim. Günlerle.

Falcıya Fal

17 Haziran

Geri Kazas ile Şile'ye kapağı attık ya, denizden çıkmak bilmiyoruz. Arasıra, çay molalarında, o Uğurların otelinin muhasebesini gözden geçiriyor; ben odama çekilip birşeyler çiziktiriyorum.

Geceleri Uğur'un, karısıyla kızının, kardeşi Ufuk'un da katılmalarıyla soframız büyüyor, tabii rakımız da. "İçi temiz" insana rastladığımız olmuştu da "içi temiz" bir oteli ilk görüşümüz bu. Hiçbir servis aksamıyor. Değil mi ki doğru dürüst bir ödeme yapmamız yasaktı, bari iki ayrı oda tutmasaydık. Nasılsa sofradan sabaha doğru kalkılıyor.

Bugün kumsalda yayılıp yatmışken, güzelliği olağanlaşan günler arasında özel bir gün yaşayacağımızı bilmiyorduk.

Ortalıkta bir falcı kadın dolaşüyor. Elleri kınalı, saçları da. Altmış yaşlarında görünüyor, herkese yanaşıp falına bakmak istiyor. Oysa usta bir falcı öyle hemen yanaşmaz. Önce konuşmaları duyma uzaklığında bir yere ilişir; birşeyler kapmaya çalışır. Kadıncağız –çingenelere özgü başıbozuklukla yetişmiş olsa da– her çifti ya evli ya da sevgili sanacak kadar masum görünüyor. Arkadaşlık, yok defterinde.

— İkimizi evli sanacak yaşımızdan ötürü, dedim Geri'ye. Deniz ile Ufuk'u da ya sevgili ya nişanlı. (Deniz'in eşi motoru getirecek birazdan, yanımızda değil.)

Eğlence olsun diye fal baktırmaya karar verdik. Topluca baktıracağımızdan özel indirimden yararlandık. Önce benim falıma bakıldı:

Güleryüzlü, tatlı dilli bir hanımmışım ama öteki insanlar beni hep kötüye kullanıyorlarmış, iyiliğimden istifade ediyorlarmış.

(Çoğu insanın anında yapışacağı kişilik özelliklerini iyi kavramış falcı.) Ne yazık ki adamına düşmemişim. Fal pazarlığını “kocam” Geri yürüttüğü için besbelli iyice bozulmuş ona. Geri de bu rolü öyle güzel üstlendi ki, azılı bir koca olup çıktı sonunda: Kurt bilmemnesinden yapılma muskayı pahalı buldu, ev harçlığımla almama bile izin vermedi. Gelecek yıl çıkacağım falcıca muştulanan “Hac” yolculuğunu engelleyeceğini kesin bir dille belirtti. Arada kulağıma eğilip, “Bir şey değil, kadın dövecek beni birazdan,” diyor.

O anda Cemal adını benimseyen Ufuk’la “karısı” Deniz’in bir sürü çocukları olacaktı! Sık sık Ufuk’un –pardon Cemal’in– kulağına gizli şeyler fısıldıyor. Ama asıl amacı, genç ve yakışıklı bir erkeğe dokunmak, belli.

— Ben de sizin falınıza bakayım, dedim.

Çok sevindi. İçi, boncuk, bozuk para, fasulye dolu çıkını uzattı. Taşları –onun usulünce karıştırıp– niyet tutmasını bekliyorum. Elimde birkaç ipucu var: evlilik, düşmanlık, günah... Bir de, verdiğimiz paraları umulabileceği gibi koynuna değil, şalvarının içlerine, kolaylıkla akla gelmeyecek bir yere gizliyor.

Boncukların arasındaki demir markı görür görmez fala giriştim. Demir parayı Alman bir turist vermeyeceğine göre, Almanya’dan buraya gelen bir yakını vermişti ona, falda da “uğur” olarak geçiyordu zaten.

— Yabancı bir ülkede bir yakınınız var, size destek olmaya çalışıyor, der demez falcının ağzı bir karış açık kaldı.

— Kocanız da, nasıl söylesem, biraz aksi biri, arasıra kalbinizi kırıyor galiba ama siz idare ediyorsunuz.

Bu kadarı fazlaydı. Kadıncağz hüngür hüngür ağlamaya başlamaz mı!

— Eşşoğlu eşşek! Bu yaşta plajda dolaşıp falcılık yapacak kadın mıydım ben? Şarap parası yetiştiriyoruz ite. Akşam, vermezsem döver. Canıma yetti. Ama kabahat bende. Rahmetli kocamdan sonra o iti bulmayacaktım. Kapıldım işte gençliğine.

Şakanın tadı kaçtı. Hepimiz sustuk. Rollerimizden vazgeçmeye de razıyız ama kadıncağz susmuyor bir türlü, ağlıyor. Geri bile onun gönlünü almaya çalışıyor.

Biraz sonra baktık, yeni müşterilerini bulmuş, keyfi yerine

gelmiş. Aradabir kakhaha atıyor. Deniz ile temel mutsuzluğumuzun nedenini keşfettik gibi: bizim yüzleşmekten kaçındığımız bir gerçek böyle su yüzüne çıksa birdenbire, böyle ağlasak, üç gün kendimize gelemeyiz; falcı kadınsa acıyla neşeyi içiçe yaşayarak katlanabiliyor yaşama. Şu güzel günler boyunca, “Uğur yukarda, işlerinin başındadır, titizleniyordur, aramıza katılamadı,” diye içim yanmadı mı? Ben burada olmasaydım da birşey değişmeyecekti ama buradayım ve o katılamadı bize. Huyunuzu değiştiremiyorsanız bedeline katlanın ama siz siz olun, falcıya fal bakmayın. Duyduğunuz suçluluk uzun sürüyor çünkü.

Yazgı, Ses midir?

20 Haziran

Çağdaş psikolojideki depresyon bir süredir edebiyatı da sarsıyor. Gerçi düşünce sarsıntılarında ilk ipuçlarını edebiyat verir diye biliriz ama bazı çağdaş bilim adamları –sözgelimi Eric Berne– yapıtlarına edebiyatça bir tat katmada ustalaşaliberi ilk sarsıcı esinlerin kaynağını saptamak gitgide güçleşiyor.

Çok uzun bir süre –ta Yunan düşünürlerinden bu yana– “Kişilik, yazgıdır” sözü baş tacı edilmişti. Kişinin (karakterin) yaptığı ya da başına gelen, kendi kişilik yapısının sonucuydu bu görüşe göre. Bir kişiliği açıklamada izlenen yöntemler ayrı dönemlerde farklılıklar gösterse de (bedenin kimyası ve vücut salgıları, kalıtsal özellikler, yetiştirilme koşulları, çevrenin etkisi, ana-babaya düşkünlük vb) sonuç pek değişmiyordu, yani kişiliği oluşturan temel-taşı her neyse, yazgıyı da belirtiyordu. Ama nankörlük etmeyelim şimdi. Yunan tragedya yazarlarını, Shakespeare’i, Dostoyevski’yi vazgeçilmez tahtlarına oturtuktan sonra, konuya bir daha bakmaktan yanayım ben.

Şimdilerde, “tip”lerden çok “benimsenen rol”ler ağırlık kazanmış görünüyor. Konuyla ilgilenenler, psikolog Berne’nin *Oynanılan Oyunlar (Games People Play)* adlı bilimsel incelemesini bir edebiyat tadı da alarak okuyabilirler. Oğuz Atay’ın *Tehlikeli Oyunlar*’ından bilimsel tadlar çıkarabilirler. Günlük yaşamda, çoğu kere farkında olmadan benimsediğimiz rollerin bizi bazı zorunlu oyunlara ittiğini derinlemesine kavrayabilirler buruk bir gülümseme eşliğinde. Karısının anlayışsızlığından kaçtığı için annesine ya da barmene sığınan “Alkolik’in Oyunu”, istediği yaşam tarzına bir türlü kavuşamayan ev kadının kocasına sunduğu “Sen zaten beni hiç...” ya da “Sen olmasaydın...” oyunu gibi.

Berne'ün dediğine bakılırsa, bu oyunlar oldukça geniş bir çevreyi kapsıyormuş; oyunda benimsemeleri gereken rolleri kıvrıramayanlar, hemen oyundan atılıyormuş. Kocaların ya da genelde erkeklerin kız-kıza çekiştirilmesine dayalı “Sabah kahvesi” oyununda, “Yapmayın canım, o kadar da değil” diyen bir kadının; “Kancık köpek kuyruk sallamazsa”yla başlayan erkek-erkeğe “Meyhane sohbeti” oyununda, “Biraz fazla ileri gitmiyor muyuz?” diyen bir erkeğin bir daha o meclise katılamayacağını hepimiz biliriz. Ama ne yazık ki bu tür oyunları uzun süre belli eşlerle ve dostlarla sürdürenler, kolay kolay tedavi edilemiyorlarmış, çünkü yeni kurdukları düzene –daha mutlu da olsa– ayak uyduramıyorlarmış. Dahası kurban rolünü seçen, kurban olmanın, Don Kişotluğu seçen, Don Kişotluk yapmanın bir yolunu buluyormuş. Sözü altüst edip “Kişilik yazgıdır” yerine “Yazgı kişiliktir” diye de düşünebiliriz belki.

Geçen yıl, Boğaziçi Üniversitesi'ne giden bir otobüste yaşadığım öfke, bu tanımın da yetmediğini göstermişti. Külüstür otobüsümüzü BMW gibi kullanan sürücü, daracık bir kavşakta, en azından kentli olduğu her halinden okunan bir beye çarpıyordu az kalsın. Kaldırıma kendini dar atan beyin arkasından “Eşşoğlu eşşek!” diye bağırdı ve hemen gazladı. Kendi kendime, “Bir anlık bir sinir, aslında korkudan küfrediyor,” dedim, susmayı yeğledim. Ne ki sövgülerin ardı arkası kesilmedi, sözcükler gitgide ağırlaştı. Aldığım susma kararına karşın “Yeter!” diye bağırdığımı anımsıyorum. Sürücünün sorusu gecikmedi: “O herifi tanıyor musun sen?” Benim yanıtlım da gecikmedi doğrusu: “Hayır onu tanımıyorum ama eşşoğlu eşşekleri tanıyorum.” Bu tür dalaşlar, hemen her gün yaşadığımız, katılmama kararımıza karşın eninde sonunda katıldığımız kavgalar. Şoförden kurtarsak garson, garsondan kurtarsak yan masadaki müşteri günü karartmaya yetiyor. Bana asıl üzücü gelen, kısmen de olsa özgür sayılabilecek bir üniversitede okuyan öğrencilerin bu olay –olayı bırakalım– “ses” karşısındaki vurdumduymazlıklarıydı. Birdenbire yükselen bir sese dönüp bakma güdülerini bile kalmamıştı: son moda kesleri, kasetleri, son filmleri tartışmayı sürdürdüler. Hiçbir şey olmamışçasına.

Bugün, on yıldır çeşitli cezaevlerinde –çoğu zaman hücrede– kalmış, sorguda bacağı üç kere kırılıp kaynamış, yenilerde salıverilmiş genç bir adam, elinde çiçekler, yüzünde solmamış bir gülümseme, hele dudaklarında aşındırılamamış bir sesle uğrayınca, bu konu yine gündeme geldi. Geçenlerde bir minibüse peşinden binen kadın, küçük çocuğunu ön koltuğa oturtuttuktan hemen sonra yanlış minibüse bindiğini farketmiş, telaşlanmış, çocuğu tam kucağına alacakken, sürücü gaza basmış; açık kapının yanında bir süre çocuğu bırakmadan sürüklenen kadını görmemiş bile. Genç adam, “Yeter!” diye bağırmış. Oysa hapisten yeni çıkmış biri olarak hiçbir olaya karışmaması, susması gerektiğini biliyormuş; hiç değilse kalabalıktan bir kişinin sesini yükselteceğini umuyormuş. Umudu boşa çıkınca bağlamak zorunda kalmış ister istemez.

Ama yine de umutlu olmalıymışız. Çünkü sözgelimi on yıl önce cezaevindeki arkadaşlarına beni okuduğunu, sevdiğini kolaylıkla söyleyemezken şimdi benimle tanıştığını haber vermesini istiyorlarmış. Bu yıllar boyunca benden yazar olarak vazgeçmemesinin nedeni, yazılarındaki “ses”miş. Bu ses, ona öğüt vermiyormuş, yalnızca “Dayan” diyormuş, yaşama sevincini umutlarıyla oyalamıyormuş, umutsuzluk içinde bile insanca direncin ve özenin gözden kaçırılmamasını öneriyormuş. Sizi böyle okuyan bir tek okur varsa bile yazmaya değer. Doğru, umudu elden bırakmamak gerek.

Kişiliği belirleyen gizemli-gizemsiz yapıtaşları, ilerki dönemlerde de yeni bulguların ışığında farklı yorumlarla, farklı etkenlerle açıklanacaktır. Sözgelimi otobüsteki gençlerin kayıtsızlığını yaratan, zaten otobüste olmanın güvencesi miydi, sınıflarından kaynaklanan bir güvence miydi? Yoksa otobüsün çarpacağı kişi kendileri olsalar bile sövgüleri sindirecek kadar yılgın, suskun muydular? Bunu keşfetmek, bilim adamlarının işi. Edebiyatta da, siyasette de kişiliği “yükselen ses” belirliyor, bir anlamda yazgıyı da. Genç adamın sesini bir engele tökezlemeden daha kaç kere yükseltebileceğini hesaplamak, otobüstekilerin daha kaç kere susabileceklerini hesaplamaktan daha kolay ama yazgıyı belirleyen sesse, daha iç yakıcı.

Bir Öyküden Kurtulmak

21 Haziran

Bugün, “Küçük Akşam Müziği”ni dergiden aldılar da içim rahatladı. Durmadan baştan yazmaktan perişan olmuştum. Bir müzik parçası formunda yazmaya özen gösterdiğimden eklediğim her şey, bir dahaki okuyuşta fazla görünüyordu.

Son yıllarda eski öykü derlemeleriyle çevirileri yeni basıma hazırlarken de aynı tedirginliği duydum. Her tümceyi beş yıl sonranın gözüyle yeniymiş gibi okumak güç geldi. Dizgi yanlışları dışında pek yanlış bulamadım ama aramaktan o kadar yoruldum ki... Yeni çevirilerse (*Mozart ve Salieri*, *Son Perde*, *Mırıldandığım Öyküler*, *Başka Ateşler*) artık durmuş oturmuş(!) bir çevirmen olarak durmamamı, Türkçenin olanaklarını araştırmamı sağladıklarından esinlendiriciydiler. *Hiawatha*’yı tiyatrodan izlemek, Türkçemin oyuncuların ağzından nasıl duyulduğunu anlamak, keyifli bir deneydi. Aynı şeyi *Yanımdaki Yatak* için söyleyemeyeceğim; bir kesim tiyatro seyircisinin güldürüden ne anladığını bildiğimden yani, dilimin zamanla belden aşağı kaydırılacağını kestirdiğimden, son oyunları izlemedim.

Son öykü kitabımdan sonra yazdığım ikinci öykü “Küçük Akşam Müziği.” Gerçekdışı gibi görünen gerçek bir deneyimden yola çıkmak ne güçmüş! Öykünün başkışisi “yabancı erkek”e duyduğum bağlılık, kurguyu gönlümce değiştirmemi engelliyor. Gerçeklerle biraz oynasam, o, kendisi olmaktan çıkacak. Tavrı onunkine çok benzeyen bir başka yabancı daha var tanıdığım, ama onunla olan anımı bu öyküme yüklersem, ikisini tek kişide somutlamış olurum ki haksızlığın dikâlası... Diyeceksiniz ki, ikisi de Türkçe bilmediklerine göre bu öyküyü nasılsa okumayacaklar. Ne var ki bir yazar, yazı yazmak adına anılarını harcamaz: o yüzden 1979’da

bir havaalanında bana öyküdekine benzer bir “büyülü karşılaşma” olanağı veren, adını bile bilmediğim öbür adamı öyküden silmeli, gündökümüne taşımalıyım:

Yorucu bir yolculuktan ve karşılama görevlisinin ani bir işinin çıkmasından ötürü yaşadığım zincirleme tersliklerden sonra akşamüstü Kennedy Havaalanı’na varmıştım. Washington’a gidecek uçağın kalkmasına beş dakika kalmıştı, havaalanı araçları artık çalışmıyordu, o uçağı kaçırırsam, beni orada bekleyecek görevliye erişmem –ev telefonunu bilmediğim için– olanaklıydı. Önceden özenle düzenlenmiş programım uyarınca kurulan bağlantılar tepeden tırnağa değişecekti. Ayrıca, otelde geceleyecek para yoktu yanımda.

Böyle anlarda, “Bu iş burada biter,” diye çözülürsünüz. Tam o sırada gözüme KLM bürosundaki gece memuru ilişti. Genç, yakışıklı bir adamdı (bütün iyi insanlar öyle mi olur, ya da öyle bir izlenim mi verirler bakana?) Gazetesine göz gezdirirken neskafe içiyordu, gömleğinin kollarını kıvrırmıştı, o kadar. Amerikan uçaklarının iç hatlarıyla hiçbir ilişkisi yoktu tabii, yine de ona doğru yürüdüm.

— Uçağı kaçırıyorum galiba, dedim, biletimi uzatırken.

Yüzüme şöyle bir baktı; ne gördüğünü bilmiyorum.

— Çabuk koşabilir misiniz? dedi yalnızca.

— Evet.

— Çantaları bana verin, koşun arkamdan.

Nasıl ve nerelerden koştuğumuzu pek anımsamıyorum. En az üç yürüyen merdivenden geçtik yalnızca.

Koşarken, dönüp bana bakıyor arasıra: “Geliyoruz, lütfen biraz daha dayanın!” Uçağı vardığımızda merdiven kaldırılmak üzereydi; indirtti. Bavullarını hostese fırlattı:

— Hanımefendiye bir bloody-mary ver hemen, ben ısmarlıyorum.

Uğurlarken, belimden sımsıkı tutup dudaklarımdan öptü.

Uçağı biner binmez kokteyl geldi. Hostes, bir de aspirin getirmiş.

Elimi karanlığa –ona– doğru uzun uzun sallarken, “Ne gereği var bu telaşın?” diye düşündüm. “Program altüst olsaydı keşke. Bir daha böyle birine nasıl rastlarım?”

1987 yılında Berlin’de rastladım. Onun adını da anımsamıyorum. Bu tür karşılaşmalar, travmatik unutulmalara yol açıyor.

Depremeler

24 Temmuz

Ev, bütün gün sallandı; alışmam gerek ama bir türlü alışamıyorum. Talimhane bir “sanat ve eğlence merkezi” olacak ya, sokaklarda yürüyemiyoruz, evde kalsak, göğü karartan tozduman yüzünden camları açamıyoruz. Bir bomba mı atıldı bu kente? Bir salgın mı kırıp geçiriyor ortalığı? Hele bizim semtte, yapılar bitişik düzende sıralandığından, topluca yaşanan depremi derinden duyuyorsunuz, dünyanız kayıyor. O kadarına ki geçenlerdeki doğal deprem pek etkilemedi bizi. Ev, yine bütün gün sallanmıştı nasılsa. Gece saat 12’yi birkaç dakika geçe biraz daha sert sallandı. Yandaki yeni yıkılmış yapının temelini oyan, hepimizin dişlerindeki dolguları tirtir titreten uğursuz aracın olmadık bir yere tosladığını düşündük; mahalleli pencerelere koştu. Aracı kullanan ustaya sövgüler yağdırıldı. O sırada kaldırırma yanaşan bir arabanın şoförü bağırdı: “Ulan, dikkat etsene! Sokak sarsıldı be!”

“Deprem-sorumlusu” usta da bu toplu sanrıya uymuş ki uysal uysal özür diledi: Bir daha yapmayacakmış! Zaten işi bitmişmiş, gidiyormuş.

Benim sözünü ettiğim deprem, doğal olan değil çünkü –tersine– önce en dayanıklı yapıları silip süpürüyor, derme-çatma olanlara dokunmuyor bile.

Geçen yıl, TÜYAP Kitap Fuarı’nda Erdal Öz’le birlikte bir söyleşi günümüz vardı. Bu tür söyleşilerin okurlar için yararlı olduğu söylenir. Onu bilmem de yazarlar için pek hayırlı olduğu söylenemez. Bir kere hep alttan almanız, konuyla ilintisi olmayan sorunlara ilintisiz yanıtlar vermeniz, kısacası sabırlı olmanız ge-

rekiyor. Okurlardan gelen bir öneriye göre, yazarlar haftanın belli günlerini okurları aydınlatmaya ayırmalıydılar. Eleştirmenler, yeni çıkan kitapları eleştirmeli, yazarlar yeni yapıtlarını açıklamalıydılar. (Bu kılavuz-arama tutkusundan ne zaman vazgeçilecek?) Okurların bazıları bir yazarla tanışmayı –sözelimi söyleşisine gitmeyi– yaşamı hakkında bilgi sahibi olmayı, onu okumanın önkoşulu sayıyordu. Yazar, “sıcak ve içten”se, yaşadıklarıyla yazdıkları birbirini tutuyorsa işte o zaman okunmaya değerdi! Demek, çoğu oldukça nemrut ve içe-kapalı, büyük bir kısmı da ölü olan dev yazarların ülkemizde okunma şansı yok.

Bazı okurlarsa yazmanın kutsal bir eylem olduğu kanısındaydılar. Yazarlar, yazma hazzıyla yetinmeli, maddi bir karşılık beklememeliydiler. Yayıncılar da kâr etmeyi düşünmeden olabildiğince çok kitap yayımlamalı, hele genç yazarları mutlaka desteklemeliydiler. İlk ürünler kötü bile olsa ilerde düzelme umudu vardı nasılsa!

— Peki ama evinizin duvarlarını berbat eden bir boyacıya çıkışıyorsunuz herhalde, parasını kesiyorsunuz falan. Kötü, düzeysiz bir kitaba onca para vermek öfkelenmiyor mu sizi? Yoksa boyacıya ilerde gelişme olanağı sağlamak için bir dahaki badana-boyaya yine onu mu çağırıyorsunuz?

Ne yazık ki gözünü *kitap-bürümü*ş bir okura böyle bir soru asla işleyemez. O zaman da yazarı olarak sizi seçmesi ne anlam taşır sizin için? Serseme dönmüşüz. Başım çatlayacak ağrıdan.

Dışarıdaki bara iliştik. Kitap karıştıran, kitap alan kalabalığı gözlüyoruz, birtakım sonuçlara varmak istiyoruz.

Tam o sırada o çıkageldi. Çok yaşlı bir hanım. Eski bir palto giymiş, başını gelişigüzel –sanki saçlarının düzensizliğini gizlemek için– örtmüş. Elinde kocaman, ağır bir plastik çanta var, bir de fotoğraf makinesi. Yürürken hafif aksıyor, yalpalıyor, heyecanlı. Adlarımızı sorduktan sonra çantasını açtı: ağzına kadar kitap dolu bir çanta! Kitapları imzalattıktan sonra bulamadıklarını listesinden okudu, standların yerlerini öğrendi. Biraz sonra gidip hepsini alacakmış, ama önce kendini toparlaması gerekiyormuş. Taksiden inerken, arkadan gelen araba çarpmış da. Zaten sokağa ayda bir kere falan –yeni çıkan kitapları almak için– çıktığından,

yürümeyi de unutmuşmuş. Erdal, ona çaktırmadan olağandışı indirimler yapma peşinde. Durumu hemen kavıyor hanım, gülüyor. Zaten gözlerinin içinin gülmediği an yok gibi.

— Sakın üzölmeyin, diyor. Benim tek zevkim kitap okumak. Teyzemin kızı ayda bir çıkarır beni dışarı. O gün benim günümdür, bildiğim gibi para harcarım. Yani bugün benim günüm. Size birşeyler ısmarlamama izin verir misiniz? Lütfen.

Tabureye oturduğunda on yıl gençleşmişti. Usta parmaklarla kavradı kadehini, ince ağızlığına sigarasını zarıfçe yerleştirdi. Aradığı mekânı bulmuş insanların dinginliği çöktü üstüne; ellerinin titremesi geçti.

Babası sarayın faytoncubaşısıymış. Okuma sevgisini ondan almış. Ama babası daha çok tarih kitaplarına ve anılara düşkünmüş. Sarayda, köşklerde çok mutlu geçmiş çocukluğu. (Hayır, hiç evlenmemiş, olmamış bir türlü ama bir zaman sevdiği erkekler varmış tabii.) Şimdi o eski yerlerin fotoğraflarını çekmek istiyormuş ayda bir çıktığında. Albümlerdeki eski fotoğraflarla yeni durumu karşılaştırmak istiyormuş. Söz aramızda, pek ruhsuz buluyormuş bu düzenlemeleri. “Dekor gibi.”

— Renkler, bitkiler aynı ama eskiden yaşıyordu buralar. Ne eksik dersenez, bilemiyorum. Yalnız masalarla iskemleler birbirini kesinlikle tutmuyor.

Bekçiler fotoğraf çekmesine izin vermiyorlarmış, kapıdan kovuyorlarmış çoğu kere. Herhalde üstübaşı döküldüğünden. (Bir kahkaha atıyor.) Zaten fotoğraf çekmek için ödenen ücret çok yüksekmiş ama bu özel günlerde paranın hiç önemi kalmıyormuş.

Geri kalan günlerde mi? Tek başına oturduğundan, fazla bir harcaması yokmuş. Üç kedisine ciğer ya da ucuz başeti almak için Balıkpazarı’na gidiyormuş akşamları. Artık satacak eşya da kalmamış pek. Yine de her gün bir şişe kırmızı şarap içmezse akşam sofrasında, olmuyormuş.

Konuşurken kitapların kapaklarını usulca okşuyor:

— Bir ay gider bana bunlar şimdi. Gözlerim bozuldu iyice, eskisi kadar hızlı okuyamıyorum.

Ne diyeceğimizi şaşırdık.

Böyle anlarda gösterilen her incelik, incelik sınırını bir çırpıda aşıp kabalığa girmeye yatkındır. Karşılığını asla veremeyeceğiniz bir armağan sunmuştur size yaşam, onu gerektiği gibi bağrınıza basmanızı bekler. Biz de öyle yaptık. Hesaba karışmadık.

İzninizle kalkayım, dedi. Daha kedilere yemek alacağım pazardan. Beni bekler şimdi. Ev eve benzese size adresi vereceğim, ama berbat bir yer. Neyse, alışmıştım. Ama yıkacaklarmış yakında. Komşulara haber gelmiş; bana birşey bildirilmedi daha. Belki söylentidir. Nereye taşınırım bundan sonra? Başınızı ağrıttım kusura bakmayın, konuşulacak bir insan gördüm mü çenemi tutamıyorum. Komşularla konuşacak birşey bulamıyorum. Beni tuhaf karşılıyorlar, biliyorum. Kediler, kitaplar falan. Sonra şarap da içiyorum ya... Köşedeki inşaat yüzünden ev zangır zangır sallanıyor; duymuyorlar bile. Tansiyonumun düşüklüğüne bağlıyorlar. Asıl onlar tuhaf, değil mi?

Okur, Velinimetimiz midir?

Özellikle büyük kentlerimizde salgın haline gelen imza günlerinin okura ve yazara ne kattığı, okurdan ve yazardan ne alıp götürdüğü, üstünde düşünülmesi gereken bir konu sanırım. Gerek tek başıma, gerek başka yazarlarla birlikte birkaç imza gününe katıldığım, ayrıca yazar arkadaşlarımin imza günlerine okur olarak gittiğim için gözlemlerimin doğruluğuna inanıyorum.

Baştan beri imza günleri konusunda iki tür tavır geliştirildi: Karşı olma ve yan çıkma. Karşı olanlar, dünyanın hiçbir yerinde okurla yazar arasında bu kadar sıkı ve sıkıfıkı ilişki görülmediğini öne sürerek yazarları imza günlerine katılmamaya çağırdılar. Bir bakıma haklıydılar, bir yazarın kitaplarının dizili durduğu bir masanın arkasında, yoldan müşteri çeviren bir tezgâhtar kimliğine bürünmesi onur kırıcıydı. Üstelik bazı okurlar, belki de yazarların satıştan belli bir pay aldıklarını sandıkları için imza gününe katılanlara soğuk gözlerle bakıyorlardı.

Önce uzaktan uzun uzun inceleyen, ölçüp biçen, düşündeki yazarla kıyasladıktan sonra yanıma yanaşıp kitaplarımı tek tek evirip çevirecek kadar densiz nice okur gördüm. Bu olgu, ülkemizdeki eğitim sistemine, bireye –yazar olsun olmasın– saygı göstermemeye dayalı bir anlayışa bağlıydı bence. (Sonradan bu okurlardan bir bölümünün –elbette haklı olarak– en ucuz kitabımı aradıklarını anladım.) Okurla yazar arasında sağlam bir ilişki kurulabilmesi için önce imza günleri düzenleyenlerin kişiye ve kişiliğe saygılı olmaları gerekiyordu. Sözgelimi kitaplar, yazarlardan uzağa, okurun dilediğince inceleyeceği bir yere yerleştirilse, bu kabalık bir ölçüde giderilebilirdi.

İmza günlerini destekleyenlerse nüfusunun çok azı okuma alışkanlığı edinmiş bir ülkede, yazarla karşılaşmanın, tanışmanın okuru yüreklendireceğini, heveslendireceğini ileri sürüyorlar. Belki onların da hakkı var. Çünkü bir imza gününe en az dört gerçek okur geliyor. En az iki kişi de ilginç sorular soruyor. Ama imza günlerine asıl, dostlarınız, meslektaşlarınız geliyor. Çoktanberi görmediğiniz tanışlarınız. Onlarla hoş-beş ederken, uzaktan sizin boş anınızı kollayan, yanınıza gelmeye çekinen okurunuzu gözden kaçırabiliyorsunuz. Buyurun bir kötü puan!

İlk barajı atlasanız bile ikincisinde takılıp kalabilirsiniz. Okurların büyük çoğunluğu saygın, oturaklı, yazar imgesinin peşindeler gördüğüm kadarıyla. Sizden toplumu aydınlatmanızı bekliyor, bu ciddi işi yaparken gülüp konuşmanızı, içki, sigara içmenizi pek hoş karşılamıyorlar. İnsanların hem gülebildiğine hem de çok ciddi olabildiğine inanmak güç geliyor yurttaşlarımızın çoğuna.

Diyelim bu barajı da aştınız ve okur karşınıza geldi. Önce adını soracaksınız ve bir kerede anlamaya çalışacaksınız (yoksa alınabilir). Sonra bir ithaf bulacaksınız. Okur, bu ithafın “özel” olmasında diretebilir, sizden bir yakını için “mutlu birşeyler” yazmanızı isteyebilir. Çoğu okurun, yazara soyadını bir türlü söylemek istememesini, onunla özel bir yakınlık kurma dileğine bağlayabiliriz. İyi ama üç saniye önce tanıdığınız (daha doğrusu gördüğünüz) birine ne yazabilirsiniz ki? Ne kadar sahici olur? Okurun ilk bakışta sizi çarpan değişik, baskın bir kişiliği yoksa? (İyi ki öyle okurlar da var.) Dar bir mekânda, saatlerce oturduktan sonra ithaflarınız ister istemez tekdüzeleşecektir. Bir gün bir arşivci, hepimizin imzaladığı kitapları biraraya getirirse ya bunadığımız ya da sahtekârın daniskası olduğumuz izlenimine kapılabilir.

Şimdi gelelim beklemeye, hele sonlara doğru saatin dolmasını beklemeye geçen o bitmez-tükenmez süreye. Tek başınızaysanız, yalnızca sizi çağıran kuruluşa karşı sorumluluk duyarsınız: acaba bu ikrama değmiş midir? Kaç kitap imzalamışsınızdır? İmza günü topluysa, konu daha da çetrefilleşir. Öteki yazarlardan daha çok kitap imzalamışsanız utanırsınız, daha az im-

zalamışsanız –hele bu işi çok ciddiye alıyor, bir misyon gibi görüyorsanız– hakkınızın yendiğini düşünmeye başlarsınız. Özürler hazırdır: ya duyurular gereğince yapılmamıştır, ya yağmur apansız bastırmıştır, ya yer sapaadır, ya ay sonudur vb. Bazı ünlü, oturmuş yazarlar, imza günlerine gelmeyen okurlarını asla bağışlamazlar. Kendilerine kitap imzalatan bir *okurlarının* sizin gibi “genç” bir yazara bir kitap imzalatması anlaşılır gibi değildir ama özürler hazırdır yine; gençler *herkesi* seviyorlardır, okuyorlardır; ne sevindiricidir, yoksa o genci önceden tanıyor musunuzdur? Belki kitabınızı sevmese bile ünlülerin yanında *size de* imzalatma gereğini duyacak kadar ince bir okurdur o!

Kitaplarınızı basmak için kuyruğa girmiş yayınevleri yoksa, imza günü sizi yine de yüreklendirir. Zaten çoğu kere, yayınevine duyduğunuz gönül borcundan ötürü katılırsınız imza gününe –sürekli imzada dolaşan yazarları kastetmiyorum–.

Şanslı bir gününüzdeyseniz tavırdış yazarlara denk düşersiniz. “Şanslı” dedim, çünkü tavırdışlığı kimseye anlatamayacağınız için birlikte olmak istediğiniz adları seçmeniz; başka ünlüleri seçmediğiniz, dolayısıyla onlarla aranızın kötü olduğu spekülasyonuna yol açar. Hem de durup dururken.

Okur ile yazarın kendi kişiliklerini kaçınmadan ortaya koya-bildikleri, kendilerince davranabildikleri bir ortam yaratılmadığı sürece imza günleri iki taraf için de kaçınılmaz eza günleri olacak. Şu anda 1984 Türkiye’de yaşayan okurlar ve yazarlar; daha çok beklemek gerek.

Yazılamamış Bir “Hikâye”

Çoktandır, Almanya’da birarada yaşayan Alman ve Türk toplumlarının ne kadar kaynaştığını, nasıl parçalanmaz bir bütün oluşturduğunu belgeleyen entegrasyon edebiyatına bir katkıda bulunmayı denemek istiyorum. Denemek, diyorum, çünkü enikonu güç bir iş bu: bir kere, öykü Türkleri de, Almanları da incitmemeli, sonra –mümkünse– iki toplumca da benimsenmeli, üstelik inandırıcı olmalı. Kendi başıma bu güçlüğü altından kalkamayacağımı anlayınca bu tür bir kaynaşmış kitle ruhundan, pek birşey anlamayan Türk ve Alman dostlarıma danıştım; sağolsunlar çok yardım ettiler bana, tasarladığım malzemeyi yerli yerine oturtmamı sağladılar.

Olur a, daha baştan yanlış bir adım atarım korkusuyla standart yöntemi seçtim: İşçi bir Türk ailesi; kızları, o yıl Realschule’ye girmiş, oğulları bir yaşında. (Bundan, ailenin nüfus planlaması yaptığını anlıyoruz.) Anne, bir süredir arasına evlere temizliğe gidiyor. Geceleriye, “titrek mum ışığında” (bu ayrıntı gerçekçi olmasa da okurun duygularına sesleneceği, kadının çaresizliğini göstereceği için önemli) örgü örüyor. Kocanın ufak bir kusuru olsun bari: evet, aradabir işçi arkadaşlarıyla birahanelere gidiyor, evine geç dönüyor. Yine de sonuçta bütün aile kesin-dönüşe hazır bekleyen denklerin arasında dolanıp, kıt kanaat geçinip para biriktirerek, sılaya para göndererek, pahalı telefonlar ederek, bayramlarda köydekilere armağanlar götürerek, amansız koşullara karşın mutlu(!) bir yaşam sürdürüyorlar.

Gelelim entegrasyonun öteki kanadını oluşturacak Alman aileye. Türk işçiyle aynı fabrikada çalışan bir Alman işçi gerçi inandırıcı ama amaca uygun düşmüyor, çünkü sınıf bilinci,

hikâyemizin duygusal ruhunu zedeleyecek. Daha geniş kapsamlı bir kaynaşmaya göz diktiğimize göre, en iyisi bir öğretmen olsun Alman baba, bazı Türk ve Alman okurların ortak sado-mazohizmlerini doyurmak için de Nazi geleneğinden gelme bir yabancı düşmanı olsun. Hikâyeye yeni bir çarpıcılık katmak adına karısını sıradışı bir kadın kimliğiyle çizmeliyiz. Feminist, insan haklarına saygılı, aydın bir kadın; yabancı işçilerin sorunlarıyla ilgilenen bir büroda çalışıyor. Adı gizemli: Ada. Kocasının adıyla gizemsiz: Hermann. Şimdi, farklı sınıflardan gelme iki ailenin birarada yaşayabilecekleri, en azından süpermarkette ya da dondurmacıda sıkça karşılaşabilecekleri bir semt bulmamız gerekiyor. (Arkadaşlar, Frankfurt ve Berlin'den iki cadde seçtiler, caddelerin fotoğraflarını bana göndereceklerdi.)

Hikâyeye girmeden önce bir güçlük daha çıkıyor karşımıza. Bu tür edebiyatta sık rastlanan barış güvercinlerini, zeytin dallarını, balonları, kır çiçeklerini, sıcak güneşi, Berlin'in, Frankfurt'un kışına nasıl yerleştireceğiz? Çünkü bir şenlik gününü –Noel gibi– odak almalıyız. Tamam! İsa'nın Göğe Ağış Yortusu'nu alalım da hiç değilse ilkbahar gelsin.

Bu arada, Noel sırasında Hermann ile Ada'nın “sarışın, mavi gözlü hafif soğuk” kızları Pia, sınıf arkadaşı “kara saçlı, kara gözlü, şipşirin” Zehra'ya kalemtraşlar ve silgiler armağan etmiş olsun. Tabii okulda gelenek böyle ama Zehra, bunları özel armağanlar diye düşünüyor. (Türkler cömert ve dost canlısıdır; dostluk gösterileri yalnız Alman geleneğinde görülür.)

Zehracık (bu çık takısı, ona acıdığımızı mı yoksa yaşının küçüklüğünü mü vurgulamak istediğimizi belirsiz bırakıyor) armağanlarını hemen annesine gösteriyor, günlerce yastığının altında saklıyor. Anne de çok duygulanıyor ve her işi bir yana bırakıp geceler boyu, evdeki birikmiş yünlerden Pia'ya yılın modasına uygun, Türk folklorundan izler taşıyan uzun bir atkı örmeye koyuluyor.

Atkı, Ağış Günü'ne yetişiyor. Zehra'nın yüreği pırpır. İki blok ötedeki apartmana doğru yürürken içi içine sığmıyor. Nasıl bir yüz göreceğini kestiremiyor. (Yazının başında, iki toplumun

kaynaştığından söz etmiştik, o yüzden kızın bu heyecanını çocukluğuna yormamız gerek! Bir yandan da babasının bu olayı öğrenmesinden korkuyor. Gerçi babası dövmez –zaten yasalar izin vermiyor– ama çok kızabilir. Gururunun çiğnendiğini düşünebilir.)

Kapıyı iyi ki Ada açıyor. Zehra, içeriye bir gözatıyor kapı aralığında. Keklerle, çöreklerle donanmış bir çay sofrası görüyor. Ama *her nedense* bu hava, ona soğuk ve yabancı geliyor. O anda evine dönmeye, kendi aile ortamına kavuşmaya can atıyor. Özenle sarılmış atkıyı Ada'ya uzatıyor. Ada'nın gözleri doluyor birden.

— Girsene kızım, diyor Almanca. (Kızını okuldan almaya uğradığında bu “zeki bakışlı çocuk”, zaten dikkatini çekmişti; görür görmez tanıyor onu.)

— Rahatsız etmeyeyim, diyor Zehra. Pia için getirmiştım de. (Almancası pürüzsüz.)

— Ne rahatsızlığı canım? diyor Ada. (Görüldüğü gibi, çocuğa duyduğu sevgi, birdenbire gündelik Türkçeye akıcı bir biçimde geçebilmesini sağladı!)

Zehra, ayakkabılarını çıkarttıktan sonra sofranın bir köşesine ilişiyor. Pia, çıkıyor odasından, koşup Zehra'yı yanaklarından öpüyor, teşekkür ediyor. Sarı uzun saçlarla kıvrırcık kara saçlar –yakın çekimde– birbirine karışıyor.

— Gelsene Hermann! diye kocasına sesleniyor Ada.

Hermann biraz gecikerek geliyor. Önce masada oturan yabancıyı yadırgıyor, kötü kötü süzüyor. Ama iki çocuğun dostlukları, karısının dolan gözleri, pencerenin dışında uçuşan balonlar onu da etkilemekte gecikmiyor. Geleneklere düşkün Alman ailelerin bile artık eski özenle kutlamadıkları bu önemli günü aklında tutabilen çocuğa karşı içi sevgiyle doluyor. Hayatı bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçiyor: Ne kadar yanılmış meğer! Bu insanlar da insanmış! Onları ayakta tutan, bu sevgi, aile bağları, dayanışmaymış, materyalizm değil!

Hikâyenin sonunda iki ailenin sık sık görüşmeye karar verip vermediklerini saptamak güç. En iyisi orasını açık bırakalım, daha fazla zorlanmayalım. Zaten kara mizah da olsa incitici bir hikâye bu bence. Şöyle haklı itirazlar duyar gibiyim:

“Peki ama Türk-Alman ilişkilerinde başlangıçtan bu yana hiç

mi düzelme yok? Almanlar, Türk kültürünün, geleneklerinin Akdeniz sıcaklığının etkisinde kalmadılar mı hiç? Yurttaşlarımız Batı'nın an sektirmez çalışma düzenine ayak uyduramadılar mı? Günümüzde Zehralar pürüzsüz bir Almanca konuşamıyorlar mı? Hatta yazamıyorlar mı? Pialarla rahatça arkadaşlık edemiyorlar mı?"

Bütün bu sorulara olumlu yanıtlar verebiliriz. Ne var ki Almanya'daki Türk işçileri konusu, baştanberi belli ideolojiler doğrultusunda işlenegeldi. Göçün ilk yıllarında "gâvurun çöpçülüğünü yapmaya gidiyorlar" diye ağıt yakıldı işçilerin ardından. Sonraki yıllarda yurda döndüklerinde kılık-kıyafetleri, lüks arabaları yadırgandı, "Almancılar" gibi küçümseme dolu bir yafta altında birleştirildiler. Son yıllardaysa unutuldular oralarda, sanki Atlantis'teydiler; haber alamıyorduk. Şimdilerde de Almanlara insanlığı ve dostluğu öğretmek gibi bir misyonla karşı karşıyalar galiba.

Benim bildiğim, has edebiyat, bu yüzeysel bakışların altında yatan *genellenebilir gerçeği* yakalamaz, kazanımların neler pahasına elde edildiğini, yaşanan acıların ve sömürülerin yalnız kitlelerde değil bireylerde bıraktığı izleri serer gözler önüne. Bayat bir hümanizmayı gündeme getirmek uğruna üç-beş sıradışı örnekten yola çıkarak peri masalları düzmek bu edebiyatın sınırlarına girmez.

Bir eleştiri yazısı olarak düşünülmesi gereken bu hikâyenin Almanya'da bazı kesimlerce pek beğenileceğinden kuşkim yok. Yalnız tırnak içine aldığım sıfatları öyküye çaktırmadan yaymam, bir türlü üstten atılamayan eziklikle saldırganlığı dengelemem gerekiyor.

Bu garip deneyden geçen yılın sonunda vazgeçmiştim. Geçenlerde Fûruzan'ın *Berlin'in Nar Çiçeği* romanını okuyunca çok şaşırdım: bir meslektaşım ciddi ciddi becermiş bu işi! Konular pek benzeriyor ama sonuç aynı: Berlinli yaşlı hanım Türklerden insanlık öğreniyor. İlginç bir kitap her bakımdan: hele *sanki* Almanca düşünülüp *sanki* Türkçe yazıldığı gözönüne alınırsa.

Geçmişten Bir Yüz

3 Ağustos

Bizim buralarda, yetmiş yaşlarında bir erkeğin her bakımdan köşesine çekilmesi beklenir. Oysa gündökümlerine arasına konuk olan babam, öldüğü güne kadar köşesine çekilmedi. Ondan olabildiğince “babam” diye söz etmemeyi yeğliyorum; insanlar, birilerinin babası ya da kızı olmak için doğmuyorlar diye düşündüğümden. Zaten şimdilerde onu arkadaş, hatta sır kardeşi kimliğiyle daha çok özlüyorum. Üç yıl önce yaşadığımız bu olay, onun kişiliğini çizmeye yetecek sanırım (tabii benimkini de).

Birlikte Refik’e öğle yemeğine gidiyoruz. Son zamanlarda lokantaya bile gitmek istemediğinden sözediyor. Yoldaki insanların itiş kakışından, hoyratlığından, kendisine “beybaba” ya da “amca” diye seslenmelerinden yakınıyor. Yine de neşesi yerinde. Bir ara, bu neşenin nedenini açıklıyor. Yirmi yaşlarında bir kızı çok beğeniyormuş. İşin ilginç yanı, şimdiye kadar iriyarı kadınlardan hiç hoşlanmadığı halde bu kızı çok çekici bulmasıymış. Üstelik kız, biraz kaba-saba konuşuyormuş.

— Peki onun sizi beğendiğine ilişkin ipuçları var mı?

— Var tabii. Ben, çalıştığı kasetçinin önünden geçerken köpeğini azarlıyor. Dükkânın önünü süpürmeye çıkıyor.

Doğrusu bu ipuçlarından fazla birşey çıkaramadım. Ama hâlâ kendince düşler kurabilmesine sevindim.

— Hadi oraya gidip bir kaset alalım, senin yanında daha kolay konuşurum, demez mi?

Hep babalar oğullarının elinden tutmazlar ya, bize de babamızın elinden tutmak düştü. Kasetçiye gittik. Genç kız, gerçekten iriyarı ve gerçekten çekici. Bizimki, büyük bir ciddiyetle kasetlere gözetarken ben de kızla konuşuyorum. Bir Fransız lisesinde

okuyormuş, arada babasının dükkânına bakıyormuş. Babamın kendisini pek beğendiğini ama biraz ürkütüğünü söylüyorum gülererek. O da gülüyor.

— Ben de onu beğeniyorum. Her zaman kaba konuşmam ama buralar it-kopuk dolu, sert davranmam gerekiyor.

Aranan kaset, nedense(!) tam o anda bulundu: Şevki Bey'den seçmeler.

— Önümüzdeki hafta bir öğle yemeği yiyelim mi? diyor yetmiş yaşındaki erkek.

— Tabii diyor kız. Telefon et, günü kararlaştıralım.

İçimden “Atlatacak belli, ama kibarca,” diye geçiriyorum.

— Dükkân tabelasındaki telefon numarasını not etmiştim.

— Sakın o numaradan arama! diye atılıyor. Polise bildirdim; durmadan rahatsız ediyorlardı. Ben sana ev numaramı vereyim.

Numara yazılırken:

— Doğru yazdın mı? Tekrarla bakalım bir kere, buyruğu geliyor.

Hayatı boyunca buyruk almaktan nefret eden adam, kuzu kuzu uyuyor bu buyruğa.

Artık o yemeğin yenileceğinden hiç kuşku kalmadı.

Dışarı çıktığımızda:

— Çok başarılıydınız doğrusu, diyorum. Merakımı hoşgörün de ne bekliyorsunuz bu ilişkiden?

— Hiiiç, diyor. Genç ve güzel bir kadınla yemek yemek yetmez mi? Az şey mi?

— Peki laf aramızda, onun beklediği ne olabilir?

— Kendisine ince davranacak, anlatacaklarını ilgiyle dinleyecek bir erkeğin yanında kadın olduğunun, beğenildiğinin keyfini çıkarmak. Ona bu keyfi yaşatmalarının yaşatamayacağını kavramış, baksana.

— Ya işler kızışırsa?

— O zaman da başkalarından istemeye utandığı özel şeyler isteyebilir benden, biliyor. Benim kızımsın, saçmalamasana!

Cinselliğin ve hazzın yaşadığımız sürece bitmeyeceğini bir kere daha anlıyorum. Ama kadınların otuz yaşlarında dünyadan el-etek çektikleri, erkeklerin otuzbeş yaşında andropoza girdikleri, en masum kitapların sakıncalı bulunduğu, insanların “bir

yastıkta kocamak”, “aynı çatı altında yaşamak”, “ömür boyu birliktelik” gibi bir anlayışla yetiştirildikleri bir toplumda erotizm nasıl yeşerebilir? İdeal aşkı –ne demekse– bulmaya adanmış için ille de sonsuz bir birliktelik özleyen, gözü eşinden başka bütün güzelliklere kapalı yaşayanların, kendi koydukları ilkelerin ya da kuralların karabasanında ihtiyarlayıp gittikleri bir ülkede yaşıyoruz. Pamuk Prenses’e yedi cüce, Hürmüz’e yedi koca, Casanova’ya bol sayıda sevgili yakıştıranların bir bildiği vardı herhalde. En azından, ancak çok kişiyi sevebilenin bir kişiyi sevebileceğini sezmişlerdi. Scott Fitzgerald’ın dediği gibi “*Bir sevgiliden edinilen incelikler, öbür sevgiliye taşınıyor*”sa, bir ve tek sevgiliye kendini ömür boyu mahkûm edenin pek incelik şansı kalmıyor. O zaman da aşkı cinsellikten ve erotizmden kesinlikle ayıran pornografiye tutkunluk başlıyor.

Zariflikleriye bütün kadınları büyüleyebilecek erkekler –söz-gelimi Nusret Hızır, Mehmet Ali Cimcoz ya da yazıdaki adam– küçük erotik tatların diriltici değerini bilen eski kuşaktan geliyorlar. Yeni kuşağıysa şiddetin bir parçası olarak pornografi bekliyor pusuda; kişisel iç zenginliğe izin vermeyen ortak düş!

1987’nin Ocak ayında, yetmiş küsur yaşında, ardında 200.000 lira ve bir emekli aylığından başka hiçbir şey bırakmadan ölen babam, sanırım ölümünü bile ölümüne yaşamıştır bu çoraklıkta.

Perhiz

23 Ağustos

On sekiz gündür içki içmiyorum. (İçkinin günah olduğuna inansaydım, “ağzıma damla koymadım” derdim.) Böylesine sıkı bir perhiz ille de gerekmiyordu, zaten o yüzden giriştim bu işe. Bir gün gerçekten gerekirse neler olup biteceğini anlamak istedim.* Sözgelimi, ellerim mi titrer, uykum mu kaçır, çok mu zorlanırım? Bedenimi tanımak istedim, yine de yirmi iki günlük ideal perhizle kısıtlamadım kendimi: gevşek tanışmalar daha gerçek tanışmalardır, değil mi?

Hayret! Beklediklerimin hiçbiri olmadı. Şaşırdım. Herhalde içkiden çok, düzeni irkiltmiş beni. Hele içkicilik şöhretimden gına gelmiş. Bu konuda bir söyleşi yapılacaksa, akla ilk ben geliyor. Her tür tiryakiliği bir zaaf belirtisi sayanlara karşı bu tiryakiliğimi bile-isteye gizlememiştim başlangıçta, ama övünme ya da teşhir ile bir ilgisi yoktu tutumumun. Bakıyorum da, her akşam barlara doluşanların yanında benim içtiğim miktar artık solda sıfır kalıyor. Ama onlar hâlâ gizlendiklerinden, şöhret payı bana düşüyor. Yeter!

Perhiz sırasında, eskiden televizyondaki reklamlara baktığımda “Hangi enayi içiyor bunları?” diye sorduğum bütün meyve suyu markalarını, gazozları, bu arada nestquick, soğuk çay, adaçayı, ıhlamur, şalgam suyu gibi aykırı tatları da denedim. Sıvı oburluğu yüzünden midem delinmedi iyi ki. Turgut’un, “Anne, iki double rakı içsen daha sağlıklı olacak,” önerisine de kulak asmadım.

* Öğrenmem, 1987’ye kaldı (T.U.)

Bu süre içinde bozulduklarım ve içerlediklerim sayıca kabardı: İçki hazırlamaktan özel bir zevk aldığımı bir türlü anlayamayan, “Ben içersem, senin de canın çeker”de takılan, “Yahu boşver perhizi, hatırım için bir kadeh içiver”de direten, “İradene pes doğrusu” övgüsüyle beni yücelten tanışlarımı yeniden tanıdım. Anlamsız konuşmaların da kişiyi sarhoş edebileceğine inandım. Yani ayıklık katlanılmazdı da içki değildi çözümünü.

Çünkü içki-özürlü bir toplumda yaşıyoruz. Keyifsiz, ürkek ve saldırgan bir toplum. İçki içmiyorsanız, bacağınızı elleme, yanağınızı öpme laubaliliğini gösteremeyecek bir “uyanık”, ya da sizi yakından tanıdığını çevreye kanıtlama çabasındaki bir “hayran”, önünüzde duran kadehten içebiliyor cesareti. Biliyor ki, böyle bir toplumda hep kendisi kazançlı çıkacak: çünkü siz içkilisiniz! O terbiyesiz sayılmayacak, siz sarhoş sanılacaksınız. Birtakım ilkelerin içkiyle ya da içkisizlikle değişmeyeceğini kaç kişi biliyor ki?

Kötü bir müzik kaseti, içkiliyken de içkisizken de dinlenilmez, avaz avaz bağrıışan bir masaya iki durumda da katlanılmaz, sırnaşık bir insana da. Ama insani değer kavramının işlemediği bir ortamda ancak o genel cıvıklığa teslim olursanız bir çevre edinebiliyorsunuz, herkesin suç-ortaklığı yaşadığı bir çevre. O çevreye girmiyorsanız size düşmanlık duyanların haddi hesabı yok. Celalettin Çetin’in *Hürriyet*’te yayımlanan söyleşisinde “sarhoş” olmadığımı söylerken bunları demek istemiştım. Yoksa Tekel’in açacağı davayı göze alamazdım: Yani alkol mü koymuyorlardı içkilerine?

Bu akşam, perhizin bitişini Nedim ve Murat’la kutladık. Rakı “dışarda” gitmedi de evde gitti.

Darbelerin Öbür Yüzü

12 Eylül

Metal Yorgunluğu adlı öykümün başkişisi dürüst, yılgın, yıkılmış bürokrat Ferdi Bey, yaşamını devleti kurtarmaya adanmış, bu yüzden sevdiklerinin acılarına bile körleşmiş eski Hesap Uzmanı, yurdumuza DÜŞSA anonim şirketi tarafından getirtilen bilgisayar Lin Bey'e "Kesintisiz bir uyku" karşılığında bütün düşlerini vermeye çalışırken şöyle diyor bir ara: "Diyeceğim, bizim halkımız sokağa on yılda bir çıkar. İnançları ve parası değer düşümüne uğradığında. Her on yılda bir kılığı da değişir. Düşüşü kolaylaştıran yabancı-unsurlardan birtakım özellikler kapıldığından." Kot pantolon giyen, ağır kokular sürünen, gömleklerinin yakası göbeklerine kadar açık, boyunlarında Osmanlı-işi madalyon, serçe parmaklarında Anadolu-işi yüzükler taşıyan, konuşurken çok bağırın, insana dirsek payı bir boşluk tanımayan yeni yabancı unsurların, takas edilecek düşleri bile olmayan bu hoyratlar kalabalığının bilgi ve becerilerini sıraladıktan sonra da "Tamam, dedim kendi kendime," diyor, "yakında halkımızı yine sokaklarda görebileceğiz." (Öykünün yazılış tarihi Nisan 1980.)

Yazarın kafası eski CHP'li Ferdi Bey'in kafası kadar karışık değilse de –en azından halk tanımı konusunda– onun da birşeylere hazırlandığı belli oluyor. Birtakım olayların tırmandığını ya da ustalıkla tırmandırıldığını bilen, yine de karamsarlığa kapılmamak, umudunu yitirmemek için bu bilgileri sezgi diye nitelemeye çalışan bir aydın, üç beş günlüğüne de olsa tatile gitmemelidir. Güzel bir doğa görünümü, gazeteleri sabah erkenden okuma alışkanlığının ister istemez yokolması,

eş-dostla söyleşiler, sezgilerini bir süre bilinçaltına atmasına yolaçabilir.

12 Eylül 1980 günü Kuşadası Festivali'nden ailece dönerken, sabahın altısında otobüs şoförünün açtığı radyodan Hasan Mutlucan'ın türküleri yükselince, önce oğlum atılmıştı: "Anne, ihtilâl olmuş galiba!" O günlerde 11 yaşındaydı ama anlaşılan evde konuşulanlardan ya da sokaklarda esen ve her nedense bir türlü dindirilemeyen terör rüzgârından derinden etkilenmiş, o da birşeyler bekliyormuş.

O anda bütün ertelediklerim yüzeye vurdu ve "acı acı rahatladı içim". Hiç değilse beklemek bitti! İki üç kere kimlik aramasından geçip, iki kere de aranacak bavullarımızı yerlere döktükten sonra Bursa'da iki saat kadar durduk. Bu süre içinde bavulumda hangi kitapların bulunduğunu, yanımdaki festival broşürlerinde neler yazdığını düşünmeye, anımsamaya çalıştım. Yolcuların çoğunun attığı sevinç çığlıklarına kulak kabartmamaya uğraşarak otobüste bizim kadar yadırgı birilerini aradı gözüm. Vardıysa da ben saptayamadım.

Bastıran yağmurla İstanbul'a geldik. Eve. Radyodaki sesler habire güven veriyordu. Televizyonu açtım: programlarda bir değişiklik yoktu. Sokaklar doluydu, sanki gelişigüzel bir gündü. Başlangıçta hep kulağa *tarafsız* gelen bu seslerin, sonradan nasıl bir *taraf* olduğunu anımsayan yoktu pek. (Bazan yakınlarımızda da görülüyordu bu tür değişmeler üstelik. Sözgelimi bana 27 Mayıs'ı coşkuyla haber veren bir aile dostu, sonradan karşı-iktidarın kilit adamlarından biri olmuştu.) Yıldırma ve usandırma politikası amacına ulaşmıştı yine. Bir kere daha. Duygularımı hukukçu babamla paylaşmak için telefona sarıldım: sesi benimkinden de daha buruktu. Herhangi bir durumda yardıma hazır olduğunu söyledi.

Darbelerin toplumlar üstündeki etkisini araştırırken haklı olarak gözüaltına alınanlara, tutuklananlara öncelik tanıyoruz. Ama bir darbenin kişisel yaşamı, toplumsal yaşamı gizli gizli kemiren etkisini, "dışarı"yı –tabii ki tam tamına değilse de– bir tür "içeri"ye çeviren baskıyı görmezden gelemeyiz. 12 Eylül'ü

izleyen günlerde acaba kaç kişi geceleri uyuyabildi? Kaç kişi küçük bir çanta hazırlamadan yattı yatağına? Kaç kişi kitaplarını uzun uzun gözden geçirmede? (Caddenin köşesindeki tezgâhta bir gün önce serbestçe satılan kitap, sizin evinizde bulunursa pekâlâ yasak sayılabilirdi sözgelimi. Ama bu da evinizi arayacak kişinin insafına kalmıştı yine. Yani bu bile belirsizdi. İnsanların yaşamları, bir anda, birilerinin canının birşey istemesine bağlıydı.) Kimbilir boşanmaya karar vermiş kaç çift bu belirsizlikte omuz omuza dayanabilmek için kaç yıl zoraki bir birlikteliğe katlandılar? Kaç öğrenci okulda görünmemek için sınava girmedi ya da endişeli ailesince gönderilmedi ve hakkını yitirdi? Kaç ana-baba eve sığınabilecek bir dost gelir diye çocuğunu gönderebileceği arkadaşlarının bir listesini yapmadı aklından? Kaç yazar, bilinçsizce oto-sansüre kapılmaktan ürktü?

Darbeye alışmış toplumlarda yurttaşların ürkek davranmaları, kendilerine yapılan haksızlığa kolay kolay karşı çıkmamaları biraz da bu kapalılık, bu belirsizlik açısından incelenmeli. Darbeyi destekleyenlerin safında değilse, bir yurttaşın –isteniyorsa– mutlaka somut bir suçu bulunur. “Suçum ne acaba?” diye koyu koyu düşünürken istenildiği üzere zaman yitirir. “Suçsuzum!” diye bağırdığındaysa zaten bütün toplum suçludur artık.

Çetin Altan Gitti, Kalmadı!

9 Ekim

Haberi 26 Eylül’de yolculuktan döndüğümde aldım. Sırtıma ya da böğrümde bir bıçak saplandı. (Aptal biri sayılmam ama bazı ipuçlarını neden zamanında değerlendirmedim de böyle bir sarıntıya uğradım acaba?) Turgut, yokluğum sırasında kendince önemli bulduğu gazete haberlerini kesip biriktirmiş; önce Çetin Altan’ın *Gitme Kal* başlıklı yazısını uzattı burnumun dibine!

— Al oku, dedi öfkeyle karışık bir sitemle. Bir de bu adam için zekidir diyordun.

Önce, “Belki yine yersiz bir fantezi peşindedir Çetin,” diye düşündüm ama yazının ikinci paragrafını bitirdiğimde kendimi daha fazla avutamayacağımı anladım. Gerçekle birdenbire yüzyüze gelmek utanç vericiydi. Yazıyı kendim yazmış kadar utandım. Bu utançta nelerin payı olduğunu düşünmekse daha inciticiydi:

Bizim kuşaktan her solcu aydın gibi benim gözümde de Çetin Altan, asıl 27 Mayıs öncesinde, özellikle 28 Nisan olayları sırasında yazdıklarıyla büyümüştü. Daha önce de hiç sektirmeden izlediğimiz yazıları o günlerde ödünsüz bir kişilikle birleşmiş, bambaşka bir anlam kazanmıştı. (Oysa o sıralarda da sık sık “Boğaz’daki bir lokantada, yağmur altında bir sevgiliyle başbaşa olmak” ya da “Yatılı okullarda yalnız geçirilen bunaltıcı hafta sonlarının bir delikanlıda bırakabileceği etkiler” türünden ucuz duygusallığı sıkça kullandığı ortadaydı ama ben onun bilinçli davrandığına, aydınlarımızda rastlanan kişisel zaafı, tutkuları örtme eğilimine bu yordamla karşı çıktığına inanıyordum.

Gazeteciliğine yakıştıramadığım romancılığının aynı piyasa duyarlılığıyla malû oluşu üstüne kafa yormuyordum, zaten *gazeteci*ydi benim için.)

Sonraları, onun TİP'in serüvenine “bir gecede” inanılmaz katkısını sözüne güvendiğim kişilerin ağzından dinleyip uyarıldığımda yine, “Mutlaka abartıyorlardır,” diye düşünmekte direndim. Çetin Altan gibi ele avuca sığmaz, kıvrak zekâlı bir aydını derinlemesine göremiyorlardı. Tanışmamız, 1980 Aralığında Berlin’de oldu. Türk edebiyatı çerçevesinde düzenlenen bir seminerde. Seminerin sudanlığı gözönüne alındığında, buradan ta Berlin’e Ferit Edgü* ve Çetin Altan’la tanışmaya gitmişim denilebilir. Gençliğimde, uzaktan saygıyla izlediğim usta gazeteciyi, bir yaşıtımlı olarak elimle koymuş gibi buldum: umduğum gibi, kültür yelpazesi geniş, şakacı, özeleştirisini korkusuzca yapabilen biriydi. Güzelliğe, soyluluğa, inceliğe tutkunduydu. Edebiyatın enine boyuna konuşulabildiği az bulunur dostlardandı. Ayrıca ta baştanberi yalnızlığa sürgün bir erkek kimliğiyle de etkileyiciydi. (İstanbul’da yeniden karşılaştığımızda, biraz daha çalimlıydı sanki. Beklenebileceği gibi yeni avuntum o sıralarda gündeme geldi: Bir zamanlar dünyaya, topluma bakışınızı yönlendirmiş birinin bu kadarcık şımarma hakkı yok muydu yani?)

Böylelikle, oyalana oyalana, yorum yorum yorula yorula yakın geçmişe gelip dayandık. Artık onun yazılarını okumuyordum da bu kaçı, o *gazeteyi* almamama yoruyordum. “Köylerde tenis kortlarının açılmasıyla” ya da “Mollaların viyolonsel çalmasıyla” düzelecek bir dünya beni ilgilendirmiyordu. Ama bir zamanlar, sırf Çetin Altan yazıyor diye bir gazeteyi aldığım olmuştu. Elbette zamanla değişebilirdi kişi, düşüncelerinin şu ya da bu yönde değişmesinden ötürü asla suçlanamazdı. Yaşlandıkça daha bir esnek, daha bir hoşgörülü olabilirdi dünyaya karşı.

Gitme Kal başlıklı yazı, bu özür bulma oyununa son verdi. Olanca arabeskleliğiyle, yazarımızın ömrü boyunca savunduğu değerleri –incelik, kültür, vb.– yadsıyan bir sevgiliye seslenen

* Ferit Edgü, ‘ve’yi lütfen okumasın, ama ‘ile’ diyemezdim, di mi? (T.U.)

tınısıyla, bir zekâ kırıntısı bile taşımayan mantığıyla. (Biliriz ki iktidarlar, kendilerini *sözümone eleştirir görünenleri* kalkındırırlar, nesnel ve tarafsız tınıyı koruyabilenleri; kendilerini tabak içinde sunanlarıysa bir süre sonra rafa kaldırırılar. Çetin Altan “bir zamanki solculuğunun” değerini ya da pahasını bilemediğine göre artık zeki de sayılamaz bence.) “Ele avuca sığmazlık”ın bir iktidara sığınmakta, “kıvrak zekâ”nınsa bugün televizyonda izlediğim *Merhaba Politika*’daki altına ağ gerili cambazlıkta düğümlemesi yeterince acıklı. Kişi, bir zamanki düşmanlarının ayağına gitme özürünü yakalayabileceği tolerans yaşına varmamalı.

Demek düşüncelerin ve yönsemelerin zamanla değişebileceğini anlayışla karşılayabiliyoruz da, kişisel değişimin *birtakım insanların geçmişlerini ellerinden alma* boyutuna varmasını asla benimsemiyoruz.

Çetin Altan kadar hoşgörülü (ama olumlu anlamda) ve çağdaş (yine olumlu anlamda) olan oğluma *artık* nasıl bir savunma bulup buluşturabilirim? (Belki yazarımızın hazır dağarcığında bir yanıt vardır.) İkimiz de, Turgut Uyar’ın ölümüne ramak kala, güneşli bir Pazar’ı benim Pazar sıkıntısını atlatmamı sağlamak ve –gerekirse– o gün asla açılmayacak hastane kapılarını basın kartı aracılığıyla açmak adına bizimle geçirdiğini unutmadık. (Bu ifade, işkence altında alınmış gibiyse de mahkemede değişmeyecektir.)

Önce Çetin Altan’ın bana sorduğu “Neden hep edebiyatçıları sevdiğim” sorusunu yanıtlamam gerek. Nasıl olsa bir daha karşılaşırız diye o gün yanıtlamamıştım ama bundan böyle ortak geçmişimiz kalmadığına göre yanıtlıyorum. Çocuklara verilecek türden bir yanıt olacak: “İşte ondan.”

Başkan Babanın Kışı

13 Ekim

Gördüğünüz fotoğraf, Allende'nin ölümünden birkaç dakika önce çekilmiş: Adı: "Allende'nin Son Günü" Tarih, 11 Eylül 1973-Santiago ama kimin çektiği belli değil. *New York Times*'da yayımlandıktan sonra "World Press Photos Holland" vakfınca yılın fotoğrafı seçilmiş.

Bir kişiliği kavramakta fotoğrafların büyük yardımı dokunduğuna inanırım. Turalım ki biraz sonra öldürülecek adamın kim olduğunu bilmiyoruz; fotoğraftan ipuçları çıkarmaya çalışalım. Özenle giyinerek, kasketini giyerek, –kara mizah gibi ama– ceketinin düğmesini bile ilikleyerek başına gelecek şeye hazırlanmış zarif bir adamla karşı karşıyayız. Zarifçe katlanmış mendili üst cebinden görünüyor. Ama üstüne doğru gelen katillerine sakınmadan diktiği gözleri ve atak başı ile elleri arasında bir bağlantı yok. Sağ eli, tabanca tutmaya alışık olmayan birinin eli.

Bir baston, bir şemsiye sapı tutuyor sanki. Sol el, sahibinin gergin bir bekleme içinde olduğunu gösteriyor. Tabanca, pek bir işe yarayacağı için değil, o törende, o anda vazgeçilmez görüldüğü için ele alınmış. Demek saldırgan biri değil bu adam, yalnızca savunudan kaçmayan biri. Arkasında duran insanların çaresizlikleri de ellerinden okunabilir. Bu arada “lütfe gitmesi” buyrulduğu halde yerinde kalan koruma polisinin yüzüne bakmalıyız: Beklediği ihanetle yüzleşen bir insanın alay ve tiksintiyle karışık cesurluğu var yüzünde. Yerinden kıpırdamayacak belli.

Ama bizler bu adam hakkında daha çok şey biliyoruz. Son konuşmasında halkına nasıl seslendiğini okuduk:

“Size seslenmek için bir kez daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama sözlerimin Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var, bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimledir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağım, en azından anılarım yanınızda olacak.

Şili’ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha yeterli bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın!

Yaşasın Şili!”

Generallerin ülkesinden sağsalim kaçma önerisini reddeden bir başkan bu adam. Adı da Salvador Allende. Onu etli canlı erkek kişiliğiyle, kendi sesi, özenle seçtiği sözcüklerle tanımaya ve tanımlamaya çalışmamın bence önemli bir nedeni var: insanların bir “ruh” haline getirme uğruna kişiliklerini soyutlama tutkusuna duyduğum tepki. Bu tür soyutlamalar yapmak, son yıllarda edebiyatta da siyasada da çok rastladığımız bir eğilim. Daha doğru bir deyişle, soyutlama ile genelleme arasındaki uçurumdan korkmayanların gözüpekçe kullandıkları bir yordam. (Oysa düşünce alanında soyutlama yapabilme yetisi ne

kadar değerliyse, yaşamış *bir kişiliği* soyutlama çabası o kadar değersiz, boşuna. Üstelik tehlikeli de.)

İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan filmlerde bu çabanın en gülünç örneklerini görüyoruz: savaşın sözümona öbür yüzünü göstermeye adanmış bu filmlerde, boyuna "aslında iyi yürekli ama sorunlu" Nazi subayları işlenirdi, neden sorunlu oldukları açıklanarak suçları bir anlamda bağışlatılırdı. Eee ne de olsa onlar da insandılar, zaafıları vardı. Sanatın ve edebiyatın ille de ayrıksı tiplere eğilmesi gerektiği görüşünü savunanlar, başlangıçta belki haklıyken, sonuçta, filmlerine toplam olarak bakıldığında "zavallı, ne yaptığını bilmeyen Nazi subayları"yla dolu –gerçekten ünlü, saygın oyuncular oynuyordu bu rolleri, *Genç Aslanlar*'daki Marlon Brando gibi– çarpık ürünlerin yaratıcılığını üstlenmiş oluyorlardı. Casus filmlerindeyse durum farklıydı. Tecimsel açıdan, FBI ajanının ince ve yakışıklı, KGB ajanının barbar, çirkin ve şişman olması ideolojisi hâlâ değişmedi.

Bu tür bir yaklaşımın altında da aynı eğilim yatıyor: Önce ayrıksı özellikleri bulacaksın, sonra onlardan bir genellemeye gideceksin! Bence bir tek Allende var, bir tek Pinochet var. O yüzden de "Allende olmayacağım!" diye tutturan siyasetçilerle çok eğleniyorum: Onlara en iyi yanıtı Allende kendi sesiyle veriyor zaten:

"İstifa etmeyeceğim. Bütün ulusun önünde silahlı kuvvetler mensupları olarak vermiş oldukları sözde durmayan ve yükümlülüklerini reddeden askerlerin, bu akıl almaz davranışlarını şiddetle kınıyorum. Bilinmelidir ki, Şili'yi savunma kararından asla vazgeçmeyeceğim.

Haksız bir davranışa ve sadece kaba kuvvete dayanarak hareket edenlere karşı tarihe geçecek bir örnek olması için (altını ben çizdim. T.U.) her yola başvurarak, yaşamım pahasına bile olsa direneceğim."

Bu konuşmaları *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*'nden aldım. Allende'yi yiğit, gözüpek, sözünün eri, kendince ölmeyi bilen bir başkan imajına ve ruhuna sokmak o kadar önemliymiş ki anlaşılan, maddeyi yazan yorumcu, "Şans Allende'ye gülmedi!"

gibi bir tümce kullanmış. Oysa iki konuşmayı ardarda okuyunca, Allende'nin metafizik bir şans ögesine ta baştan belbağlamadığı, kendi serüveninde tek ve acılı bir serüven öngördüğü anlaşılıyor. (Ruh'a bakmaktan Adam'ı görememenin bir örneği daha! Bir zamanlar duvarlarda okuduğum "Mehmetler Ölmez" vb sloganları anımsıyorum. Bize o gün hangi Mehmet'in öldüğünü merak ettirmekten öte bir işlevleri yoktu.)

Bugün Pinochet'nin asker üniforması giyip şanlı yenilgisini sürdürmeye çalışması aslında Allende'nin zaferi değil midir? Neruda'dan sonra bu zaferi en doğru değerlendirenlerin başında Garcia Marquez geliyor. Edebiyatta soyutlamalara nasıl gidilebileceğini de örnekliyor bir bakıma; bir tipi genellemiyor, bir beklentiye somutluyor *Başkan Babamızın Sonbaharı*'nın bitiminde:

"... ama hayat tepeden tırnağa aşktı generalim, siz bir tren penceresinden bakan hüzünlü, silik bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudakların titreyişi gibi birşeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın kadife eldiveninin sallanıyordunuz, kimbilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, hayatın asıl yüzünü bilmeyen gülünç bir zorba (...) çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığırın kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık."

Allende ile Marquez'in ölürken ve yazarken bekledikleri tek mucize, bu mucizeye sonuna kadar inanma, yılgınlığa düşmeme direncini gösterenlerin zamanla sayıca bilimsel olarak artması gerçeği idi belki.

Eski Bir Dostun Ölümü

17 Ekim

Kedimiz Gülöver bu sabah öldü.

Öleceğini anladığım günden başlayarak, arkasında bıraca-
cağı somut boşluğun, yaşamımızda tuttuğu somut yere baskın
çıkacağını sezmiştim. Bir yazının başına oturarak son anları
kendime zehir etmemeye karar verdim. Zeynep Hanım, te-
mizlik yapıyor. Gülöver yatağın altında, sessizce ölüyor, acı
çekmiyor belli, ama arasıra birşeyden korktuğunu belirtirce-
sine, bağırarak beni çağırıyor. Başını okşadığımda susuyor.
Zeynep Hanım, betimin benzimin attığını görünce, beni avut-
maya kalkıştı, ayağı yere sağlam basan köy kadını mantığıyla.
Böylelikle somut boşlukları daha görünür kıldığını nereden
bilebilirdi ki?

— Üzülme hanımefendi, hepimiz öleceğiz. Talihli hayvanmış,
hiç aç açıkta kalmadı, herkes sevdi onu. El diyarından az mı kart
aldı? (Bu arada, Gülöver'in yurt dışındaki bir "sevgili"den aldığı
kartların sayısı bir yılda 200 küsuru buldu. Yanlış anlaşılmasın,
kartlar onun aracılığıyla bana değil, düpedüz ona yazılıyordu
ve Gülöver aramızda rekor kitaplarının Kartlar Kraliçesi ilan
ediliyordu bu yüzden – tabii "kart"ın çifte anlamıyla. Zeynep
Hanımsa, bugüne kadar topu topu iki bayram kartı almıştı,
üstelik kocasının adına gönderilmişti kartlar.)

— Hem artık salona yeni bir halı geçirtebiliriz, elimize para
geçtiğinde. Zavallı tentiyeliberi (bunayalıberi) halıya işiyordu
arasıra.

Ben bu avuntuyu, "Salon gitti!" biçiminde algılıyorum ne-
dense.

— Çarşafı da sık değiştirmeyiz artık, nasılsa geceleri senin koynunda yatmayacak, tüy olmaz.

Eyvah, yatak odası da gitti!

— Kovaları, leğenleri küçük tuvalete kaldırayım, kapısını iyice kaparım, daha iyi ısınırız... Her gün ona köfte yapmak da yok.

Eyvah, ev gittikçe daralıyor! Kedi tuvaletiyle mutfak da gitti. Gülüver'in girip çıkmadığı hiçbir yer yokmuş. Onun ölen bir insandan tek ve en büyük farkı, varlığının hiçbir soyutlamaya elvermeyecek, hiçbir avuntuyla genellenemeyecek kadar "kendi" oluşu.

Zeynep Hanım, sonunda, yürüttüğü mantığın bana bir yararı dokunmadığını görünce, su götürmez sağlamlığı bir yana atıp insanca zayıflığa teslim oldu:

— Keşke yaşasaydı da işeseydi, temizlerdik!

Gülüver'in eski bir kedici olan Celâl Üster'in gösterdiği anlayış sonucu gazetede çıkan ölüm ilanı üstüne, burada adlarını sayamayacağım kadar çok kişi başsağlığı telefonu etti, başsağlığı dilemeye eve kadar geldi. Aralarında, genel olarak hayvan sevenler, özel olarak kedi severler vardı. Gülüver'i eski gündökümlerinden tanıyanlar vardı: yüzlerini görmediğim okurlar; aslında kedi ya da hayvan sevmeyen ama benim ve Turgut'un Gülüver'i sevmemizi sevenler vardı; ılandan duyulananlar, birdenbire nicedir görüşmediğimizi anımsayıp, "nasılsa bir gün görüşürüz" umuduyla zaman yitirdiğimizi kavrayan eski arkadaşlar vardı; kucaklarına ısrarla sıçramasından pek hoşlanmayanlar, bu pişmanlık duygusunu, ölümü üstüne "Ne önemi vardı ki, o günkü siyah pantolonun? Hay allah!" gibi olağan ve dokunaklı bir biçimde dile getirenler vardı; bir de tabii ki hanımefendinin hayranları...

Son günlerinde gri tüyleri iyice aklaştıysa da, çevikliği azalıp eski entelektüelliği biraz seyreldiyse de, tam bir hanımefendiydi Gülüver. Yaşamı süresince kimbilir kaç danayı, kaç kilo istavriti mideye indirdiği dış görünüşünden hiç anlaşılmıyordu. Sokak kedilerine özgü "uyuyunca kinini unutma" huyu olmasa, pekâlâ Siyam kedisi sayılabilirdi. Belki de o yüzden bizim evde ilk 14 yılını mahallenin gerçek dilberi, bastıbacak ama çok alımlı

Kırlent hanımla geçirmek zor geldi ona. (Kediler, değil yabancı kedilere, kendi çocuklarına bile katlanamazlar bir süre sonra; kendilerinden başka bir varlığı kabul edemezler, ama sözkonusu kedi dışıyse, oğlunu biraz daha uzun süre yanında tutabilir. Öz çıkarları açısından!) Gülüver, baba Turgut Uyar'ın öleceğini anladığında bir an bile boş bırakmamıştı yatağını. Ayakucunu beklemişti. Kırlent ise bir kere bile o odaya girmemişti, yani kediler, sevgilerini gösterme biçimini seçmede insanlardan çok daha özgürdürler. Gülüver'e göre benden daha haklı bir tek kişi olabilirdi dünyada: anneliğini üstlendiği isim babası oğlum. Sabahları, ikinci sigaramdan sonra kendisine hâlâ yemek vermemişsem bacağına ısırabilirdi, ama taksiden inişimi ta üst katlardan duyup kapının önünde beklemeye de hazırdı, üzül-düğümde derdimi bakışlarıyla paylaşmaya da. Kırlent'in aşırı yaşama sevinci ve umursamazlığı bu yüzden hafif geliyordu ona anlaşılan. Gelgelelim, Kırlent'ten kurtulduğuna umduğu kadar sevinmedi. Birkaç gün durumdan emin olmak için odaları inceledi. Tek başına kaldığını görünce rahatladı. Ama sonra insanların yüzleşmeyi göze alamadıkları bir açıklıkla nefretini özlediğini belirtti. Kırlent'in bazı alışkanlıklarını devralarak –mutfaktaki su kabından değil de, oturma odasındaki çiçek çanağından su içmek gibi– bir tür Kırlentleşmeye gönül indirdi bizim adımıza. Öfke nesnesi yokolunca, hızla çökmeye başladı. Veterinere gitmeyeceğini de –insanların doktora gitmek istemediklerini yarım ağız söyledikleri gibi değil– açıkça koydu ortaya. Benim yolculuğa çıkış ipucumu veren sarı çantayı her gördüğünde nasıl sızlanıyorsa, o sesle sızlanarak karşı koydu, yatağın altına girdi.

Gülüver'i sevmek, bir daha karşılaşılmayacak bir sevgi türüyle becelleşmekti. Hele yazı makinesinin üstüne çöküp, yazmamı engellemeye çalıştığı düşünülürse! Sevişmek dururken yazmanın ne anlamı varmış? Doğru...

Bir Şölen-Düzenleyicisi

18 Ekim

Metin And'ı tanımadan önce –neden yalan söylemeli ki– çatık kaşlı bir akademisyen sanıyordum. İlgi alanlarını, toplum ve sanat tarihine, baleye, müziğe, gözbağcılığa kadar, üstelik eksiksiz bir biçimde genişletmesine karşın bence yaşamının odak noktası tiyatroydu. Çalkantılarla dalgalanmayan inatçılığı ayrıca saygı uyandırıyordu bende. Bu aydın türü zaten eskidenberi az bulunuyordu ülkemizde, sayıca gittikçe de azalıyordu.

Metin'i tanıyınca alabildiğine paylaşımcı bir kişiliği olduğunu kavradım. İşini sarsılmaz bir ciddiyetle yıllar yılı götürmesini sağlayan bir neden de paylaşmayı bir şölene dönüştürmekteki becerisiydi. İnsanlarla pek içli dışlı olmamayı seçmesi, bu paylaşma duygusunu yanlış anlayabilecekleri, kötüye kullanabilecekleri, daha da ötesi, karşılıksız bırakabilecekleri önsezisinden kaynaklanıyordu. Günün her saatinde bir şölen: *Kuşu Gölü*'nün Nureyev'li bir yorumunu izlemek ister misin? Zefirelli'den bir opera filmi mi yeğlersin yoksa? Yemeği Kumkapı'da mı yiyelim, şöyle lüks bir yerde mi?

En karanlık günlerimde bu tür sorularla diriltti beni. “Kötü gün dostu” olmak bir erdem, ama “kötü günü değiştiren dost” olmak, rastlamadığımız bir erdem. İnanılmaz bir enerji gerektiriyor. Bu enerjiye –arasıra da olsa– ayak uyduramadığımda, bana içerlediğini anlıyordum. Ama o, özel durumumu gözönünde tutarak anlayışla karşılıyordu aksamamı. *Yeter ki açık olunsundu*. Dost çevresinin darlığına şaşmamalı.

Geçen yıl beni video almaya teşvik kapsamında yolladığı armağan kasetleri ancak videolu tanışlarımın evlerinde izle-

yebildim. Geçenlerde Turgut’a yollamaya söz verdiği “David Copperfield Gözbağcılık Gösterisi” kaseti gecikince bir anımsatayım demiş, paparayı yemiştım! Çok çalışıyormuş, o kaseti çekeceğı uygun bir kaset bulması çok güçmüş, ayrıca videosu olmayan birine kaset çekmek ne demek oluyormuş?

Gülüver’in ölüm haberini gazetede okuyunca telefon etti bugün. Artık bu “ceza”nın önemi kalmamışmış anladığım. Yarın Varan’a uğrayıp kaseti alabilir miymişiz?

Şiirsel Destek

17 Kasım

Nâzım Hikmet'in tanışmak mutluluğuna erdiğim bir yakınından bu anıyı dört yıl önce dinlediğimde sarsılmıştım. Şu günlerde, açlık grevlerinin kasıp kavurduğu bir ülkede, zamanın her türlü oyununa karşın dipdiri kalabilen bu dostum, anısını yazıya dökmeme izin vererek olayın şiirselliğine yeni bir şiirsellik kattı. Müziğin ruhun gıdası olmadığını biliyorum, tabii şiirin de. Hele açlık grevi gibi somut bir gıdasızlık durumunda. Ama siyasilerimiz bu seçmeyi şiddet olayı kapsamına sokmaya ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, kişinin kendi bedeni üstündeki bu "tasarrufu", en azından varolma hakkını kullanması açısından şiirsel bir seçme bence. Ayrıca, zamanın oyunları gibi bedeninde de oyunları var. Olur a, bakarsınız bir cigara içimi süresince bu anıyı okuyan kişi –ister içerde, ister dışarda olsun– bir anlığına bedenine tat ve tuz (coşku ve gözyaşı) yürüdüğünü duyabilir. Rastgele!

Olayın dokunaklılığını iyice kavramak için yeni öğreniyormuş gibi yapmamız, sahneyi nesnel bir uzaklıktan görmemiz gerek: 1950 yılında Bursa Cezaevi'ndeyiz. Nâzım Hikmet özel, küçük odasında kalıyor. Daktilosu var, bir de kuşu var. Kendisini yoklamaya gelenler, gün boyu orada kalabiliyorlar, mahkûmlardan Kiraz Ali'nin pişirdiği nefis pilavı yiyebiliyorlar. Alman casusu damgasıyla tutuklanmış şen şakrak Vehbi Bey'in şakalarını dinleyebiliyorlar. Oysa satacağı askeri taşıtı bari kenarından köşesinden kaçamak görmek isteyen Alman müşteriler dışında

Almanlarla ya da siyasetle hiç ilgisi yok Vehbi Bey'in. Firma adresi olarak Bursa Cezaevi'ni kullanıyor yazışmalarında! Hapisten çıktığında Beyoğlu'nda bir mağaza açacak, bir işhanında katlar tutacak, önemli bir ihracatçı olacak! Günümüz ideolojisinin bu ön-bilicisi, herhalde sezgilerinden ötürü kaygısız o günlerde.

Bu renkli kişiliklere bir de Ahmet Emin Yalman katılıyor. Dışardan. *Vatan*'da, Nâzım Hikmet Dosyası'nı yayınlayarak şaire yapılan haksızlığı sürekli gündemde tutmaya çalışıyor. Önemli ve nüfuzlu akraba Ali Fuat Cebesoy'un "af" girişimleriye Fevzi Çakmak engeline tökezleyip duruyor. (Yalman'ın avukatı: Mehmet Ali Sebük. Nâzım'ın avukatı: İrfan Emin.) Yalman, yazı dizisini garip bir safdillikle bağlıyor: Nâzım Hikmet söz vermiş kendisine, artık komünistlik yapmayacakmış, Amerikanvari bir milliyetçiliği benimseyecekmış!

Bu patırtı arasında Nâzım Hikmet'e bir gözetmamız gerekiyor: Ortalıkta kayda değer hiçbir hareketin serpilmediğini, içtenlikle verileceği söylenen desteklerin aslında köstek olduğunu kavramış bir adam. Ne bir kamuoyu oluşturulabilmiş, ne yeniden yargılanma umudu var, ne de bir "af" umudu. Bilincini bedenine sindirmiş bütün insanlar gibi o da seçimini yapıyor: Açlığı seçiyor. Kendi seçtiği açlığı. Davasına kan veren, o da-vayla içiçe yürüyen tutkularını bile boşlayarak. Açlık grevinin üçüncü gününde Bursa Cezaevi'nin müdür odasında toplanan yakınları, şairi kararından caydırtmaya koyuluyorlar. "Adaletin bu lekesini bizler hukukçular olarak temizlemeye çalışmalıyız," diyorlar. "Artık Fevzi Çakmak engeli de yok. Biraz daha diren. Sen ölürsen, bizim çabamızın hiçbir değeri, anlamı kalmaz, baltalamış sayılırsın bizi."

"Haklısınız" diyor Nâzım Hikmet. "Ama benim size yardımım, ancak pasif bir direnmeyle olabilecek anladığım kadarıyla. Ancak açlık greviyle."

Tartışma sürerken, gardiyan bir "akraba"nın geldiğini söylüyor: Nâzım'ı görmeye gelmiş. Türkçe konuşamayan bir papazmış. Cezaevi müdürü bir öneri atıyor ortaya: "Acaba Nâzım'ı tanıyacak mı bu adam? Hiç kimse renk vermesin." Resmi papaz pabuçlarıyla içeri giren orta boylu, Türkçesiz papaz, Nâzım'ı

tanımıyor (fotoğraflarını anımsasa da onu benim anı-sahibi dostumla karıştırabilir zaten). Ama Nâzım Hikmet, dayanamıyor, kalkıp papazın boynuna sarılıyor. Papaz, geliş nedenini bildiriyor: Ankara'dan, "inanmış" bir insana açlık grevinin koşullarını bildirmek üzere bir Katolik tarikatı tarafından gönderilmiş. İnsan bedeninin ancak kırk gün süreyle açlığa dayanabileceğini –su ve tuz ya da şeker verildiğinde– bildirme misyonuyla. Tanrı'nın Nâzım'ın sesini daha çabuk duyması için tarikat üyeleri de bir gün sonra destek açlık grevine başlayacaklarmış. (Ve başlamışlar.)

Papaz, Nâzım'a ve cezaevi müdürüne getirdiği iki *İncil*'i de bırakıp izin istiyor.

O anda gözleri dolan Nâzım'ın nasıl kalakaldığını anlamamak olanaksız. Elinde, ömür boyu yadsıdığı metafiziği somutlayan *İncil* ama o kitaba inanmış bir kilisenin, *inanç*'in her türüne saygı duyanların somut desteği... Öte yanda, bu somut desteğe kendisi gibi gülüp geçebilecek dostlarının –o anda herkes perişan– önerdikleri soyut, caydırıcı hukuk sistemi...

Bu olaydan aldığı dirençle sürdürdüğü açlık grevinin sonlarına doğru, bedeninin salgıladığı aseton kokusuyla dayanılmazlaşan odadan Paşakapısı Cezaevi revirine naklini sağlayan, arasıra yakınlarını görmesini zorlaştıran tepeden inme emirleri kendilerince esnekletiren savcılardan ve müdürlerden başka ne bekleyebilirdi Nâzım Hikmet bu toplumdan? Yurttaşlığının iadesini mi? (Zaten *Türk şairi* olduğu bilinmiyor mu bütün dünyada?) Hangi yurttaşlığının? (Marksistlerin ne zamandan beri yeri-yurdu var?) Yoksa Avrupa Topluluğu'na bir jest yapmak için kemiklerini Gülhane Sanat Etkinlikleri kapsamında sergilemeye razı olanların verebilecekleri bir ceviz ağacını mı?

Sanırım, yine açlığı seçerdi.

İmgeler

24 Kasım

Supertramp topluluğunun “Sağduyulu Şarkı”sında, ilk gençliğinde yaşamı bir mucize olarak algılayan, kuş seslerinden sevinç, mutluluk kapan birinden söz ediliyor. Bu biri, “dirayet, basiret, ayrıca mesuliyet ve maharet” eğitiminden geçtikten sonra dış dünyaya mezun oluyor. Tanıştırıldığı bu dünyada “mazbut, bitaraf, ayrıca münevver ve mütecaviz” olabilecekmış dilerse.

Gelgelelim, “bütün dünyanın uykuya daldığı anlarda,” kafasının dolambaçsız işleyişini karıştıran sorularla başedemiyormuş:

N’olur söyleyin, nedir olup biten

Saçma, biliyorum, ama n’olur kimim ben?

Ya o da bize “müfrit, mutedil, mutaassıp, mücrim” gibi sıfatlar yakıştırırsa, ne diyecekmişiz? Hepimizin gönlünde yatan, “mutabık, muteber, münasip yani *nebat*” olmak değil miymiş aslında? Elimizi yüreğimize koyalımmış.

Roger Hodgson’un eski Türkçesine diyecek yok. Şarkının anlamı bu dille daha iyi çıkıyor, n’apalım: herkes, *kendi beklentisi doğrultusunda* kullanışlı bir imge yaratıyor karşısındakine, parçacıklar birbirini tutmadığı, hatta birbirine karşıt olduğu için de ortaya ne idüğü belirsiz bir kişilik çıkıyor. Hele biraz tanınmış bir yazar ya da sanatçıysanız bu imge yağmuru altında yüzünüz iyice silikleşiyor.

Kimim ben? Dostlarıma sorulursa, “anlayışlı, sevecen, şakacı, ilkelerinden ödün vermeyen” biri. Okurların bazılarının gözünde, “hırçın, sert, eleştirici” biri, hapishanedeki okurların

gözündeyse, “tarafsız, sözüne güvenilir, içtenlikli” biri. Gülmeyi ciddiyle bağdaştıramayanların gözünde, “eğlenceye düşkün, dağınık” biriyken yazılarımı yayınlayanların gözünde, “özde-netime düşkün, sözünü tutan” biri.

Bu kadarla kalsa sorun yok... İstanbul’daki edebiyat çevresinin gözünde, “evine kapanmış, biraz küskün” biri; oysa sanatı ve edebiyatı mutlaka içki ve yemek eşliğinde tartışan, boğucu, tekdüze ve çifte-değerli yaşamlarına kentli bir renk, birkaç aylık bir dedikodu malzemesi getirmemi bekleyen taşralı meraklıların gözünde, tabii ki umdukları “uyumlu, oynak tiyatoracı kız” değil, öfkeli, ters, âsi biri.

Yazı yazmak, içdünyayı dış dünyaya açmak demekse, gerçek kimliğiniz ancak yazdığınız dünyadan çıkartılabilir. Ayrıca herkesin imgesi kendinedir, kendi eğilimlerini yansıtır nasılsa; imgeyi düzeltmek bize düşmez. Sizi *doğru okuyan* birkaç kişi yeter de artar. O kişilerin de öncelikle meslektaşlarınızdan çıkacağını umarsınız. Edebiyat görüşleriniz birbirine uymasa da saygının elden bırakılmayacağına inanırsınız.

Bugün, yıllardır görüşmediğim Demirtaş Ceyhun telefonla aradığında bir “yanlış anlama”yı düzelterek sandım. Geçende *Yeni Düşün*’ün Dergilerde bölümünde, yazarın bir öyküsünde beni bir tür eylülistlikle suçladığını okumuştum. Bu çok yeni bir sıfattı doğrusu. Yepyeni bir imgeydi. Suçlamanın gerekçesi, dergide yayımlanan bir gündökümüydü. İlgilenenler, 14 Ocak 1988 tarihli gündökümüne bir gözetip sözkonusu mektubu benim yazmadığımı, en azından yazarın “papyon takma isteği” yüzünden, anlayabilirler. O bir yana, yazarın “Engels’i okumamış olsaydım” tümcesini, mektubunda saydığı öbür kitaplara ve yazarlara bakarak “Keşke yeni okuyor olsaydım” biçiminde *doğru okumaları* için edebiyatçı olmaları gerekmez.

Anladığım kadarıyla, önümüzdeki yıllarda uyduruk imgelerle uğraşmak gibi boşuna bir çabaya girişecegiz ister istemez: kişiliğimize yöneltilmiş saldırıları sindiririz de o kişiliği oluşturan dünya görüşümüze yapılan saldırıyı sindiremeyiz.

Neyse ki Demirtaş Ceyhun, herhangi bir düzeltme yapmayacakmış. Beni aramasının nedeni, Türkiye Yazarlar Sendikası’nda

Adnan Kahveci ile yenilenecek yemeğe katılmamı rica etmiş. Demek ki “kentli, uygar, oturup kalkmayı, giyinmeyi bilen, bir bakanla konuşacak düzeye gelmiş” biriymişim, ayrıca bir *kadın-yazar* olmam da önemliymiş.

Gelmeyeceğimi bildirdiğimde, meslektaşım sordu:

“İlke yüzünden mi?”

Yani aklına gelen ilk soru buydu.

Ceyhun, karşı çıktığım bir iktidara bir yemekliğine bile katlanamayacağımı için için biliyormuş anlaşılan, beni özellikle yanlış okumakta diretiyormuş. Ama işimiz iktidara düştüğünde pekâlâ aynı cephede olabiliyormuşuz.

Şarkının sorularını sormuyorum artık.

TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI

(1990-1994)

TANIŞMA GÜNLERİ

Günlük ve Gerçek

Yazarların büyük çoğunluğunun en azından kendileri için günlük tuttuklarını sanıyorum. Gün boyunca kişiyi iyiliği ya da kötülüğüyle etkilemiş bir an, bir olay, bir mekân, diyelim açık pencereden kulağa şöyle bir çarpan bir konuşmanın bellekte uyandırdığı çağrışımlar, yazarın o anda kayda geçirmezse bir daha aynı renkte, aynı tonda yaşamayacağı malzemeyi oluşturur. Bazan o an, o olay, o mekân o kadar canlıdır ki, belleğin kendini diri tutmak için giriştiği kaçınılmaz eleme-işlemeden sıyırtacağınızı düşünürsünüz, sigara paketinizin arkasına kargacık burgacık bir not almakla yetinirsiniz. İçiniz rahatlar. Ne yazık ki ileriki günlerde bu müthiş esin kaynağının(!) ne demeye geldiğini çözemezsiniz bir türlü: Belleğinize duyduğunuz güven sizi yaya bırakmıştır, başını-sonunu saptamadığınız parıltı zamanla solmuş, belleğin barındırdığı benzer pırıltılı anlar arasına karışmıştır bile. Ne yaparsanız boştur artık.

Sık sık bu tür deneyimlerden geçen yazarlar, ister istemez günlük tutmaya yönelirler. Yalnızca kendilerini ilgilendirdiklerini düşündükleri parıltıları ya da çakışları bir defterde biriktirirler; tabii çakışın rengine göre defter kara kaplı, pembe kaplı da olabilir. Yazarın tavrına göre beyaz ve çizgisiz, çizgili, kareli ya da sarı olabilir. (Benimki, en ucuzundan sarı müsvedde defteridir, kapağındaki etiketimsi bölümü doldurmaya, sınıfımı, numaramı vb yazmaya bayılırım. Defterin üç ayı aşkın süreyi kapsamaması, ama çok da ince olmaması şarttır ki sınıfımı değiştiremezsem bari numaralarımı değiştirebileyim!)

Bu, kişisel notlar defterde kalırlarsa, yazarın günlüğü oluyorlar, yayınlananlarsa, “günce”. Güncelerin en büyük yararı, yazarın içdünyası üstüne okura yan bilgiler vermeleri bence.

Her ne kadar yazar, böyle bir güdüden yola çıkmıyorsa da. Bir başka yararları, yazarın sanatsal değıştirmeye ya da kurguya elverişli görmediğı izlenimleri okuruyla paylaşmasına olanak tanınmaları. Daha *doğrudan* bir edebiyat türü günce.

Ama her günce yazısının sapına kadar doğrucu olduğı ileri sürülebilir mi? Sanıyorum, hayatta doğruculuk ile patavatsızlık arasındaki önce kıl payı gibi görünen büyük uçurum burada da geçerli. Güncel yaşamda patavatsızlık, söze dayalı olduğı için edindiğı yerde kalabilir, bağışlanabilir, zamanla patavatsızlık kişinin sevimli bir özelliğı diye hoşgörülebilir bile. Oysa “yazılı patavatsızlığı” anında yanıtlayamazsanız, sonradan tavih bile edemezsiniz.

Geçenlerde öykücü bir arkadaşım ve eşiyle Darka’da enfes bir hafta sonu geçirmiştik. Anılarımız, edebiyat, Türkçe, güncel olaylar, yemek tarifleri... Kısaca, konuşmadığımız konu kalmadı. Uzun süredir böyle el üstünde tutulmamıştım, şımaracaktım neredeyse. Neyse ki son gün, onları ağırlama isteğıme uyup beni yakınlardaki çok güzel, eski-tarz bir kır lokantasına götürdüler konuklarım olarak. Bir ara aklıma ucuz bir lokanta seçtikleri gelmedi değil. Ama özenle hazırlanmış mezeleri görünce kuşkuım hemen dağıldı. Yani onlar da çağırırsalar beni buraya çağıracaktıydı nasılsa. Arkadaşıımın karısı pek içki sevmiyor. “Çocuklar benden pes! ama siz n’olur sürdürün geceyi,” diyordu. Biz de ya tavra oynayarak ya iki oğulla yürüyüşe çıkarak ortak mesleğimizin vıdıvıdısını sürdürüyorduk. Bu olayı yazma o sırada gündeme geldi.

Günün doğrusu buydu da ben önümdeki gerçeğı başka türlü görme alışkanlığındaki bir günlükçü olsaydım günü şöyle yazabilirdim söz gelimi:

“X ile Y, beni hafta sonu için Darka’ya çağırıldılar. ‘Neden acaba?’ diye düşündüm. ‘Bunca zamandır hiç aramamışlardı, benden isteyecekleri birşey mi var?’ Sık sık yazdıklarımı sevdiklerinden de sözettiler üstelik. Evleri oldukça düzenli, ama yaz hali ne de olsa, belki kışlık evleri daha da düzenlidir. Arkadaşıımın eşi geceleri erkenden yatıyor, sanki bizi özellikle yalnız bırakıyordu:

aramızda bir ilişki doğacağından mı çekiniyor da üstüne üstüne gidiyor? Neyse... Son gün bir kır meyhanesine gittik. Bir sürü meze söylendi. Hesabı ödemek sonunda bana düştü. Gerçi onları ben çağırmıştım, ama çağırımı ciddiye aldıklarını hiç düşünmemiştim. Biraz kırlıldım vb..."

Bu örneği vermemin nedeni, farklı tavırlardaki günlük yazarlarının aynı günü, bir anlamda aynı gerçeği nasıl farklı görebileceklerini göstermek. Günce, yazarın içdünyasını kavramanıza yardımcı olur, ama yalnızca birkaç günün gerçekleriyle değil, bütün kitabın gerçekliğiyle ilgilenirseniz keşfedebilirsiniz o yazarı. Bu keşif, onun öbür dallarda verdiği ürünlerde de elde bir olacaktır nasılsa, yani çabaya değer.

Yaratamayıcılık

Son yıllarda en çok ilgi çeken konulardan biri, sinema-edebiyat ilişkisi. Konuyu gündemde tutarlarsa, akla ilk gelebileceği gibisinemacılar değil, edebiyatı “yanlış-sinema”nın gazabından korumak isteyen okurlar.

Ülkemizdeki sinemacılar yetkin senaryo bulamamaktan yakınıyorlar çoğu kere, edebiyatçıların ortak çalışmalarında hırçın davrandıklarını, yapıtlarına fazlaca sahip çıktıklarını ileri sürüyorlar. Bir dereceye kadar haklılar. Bir yazar, yapıtını bir sinemacının eline teslim etmişse, kendi dile-dayalı dünyasının görsel bir dünyayla değişmesine rıza göstermiş demektir. Ama burada önemli bir koşul var, o da, bu yeni görsel dünyanın yapıtın anlatımını destekleyen öğelerle beslenmesi gerektiği. Bir örnek: Diyelim yazar kimliğiyle ve “elinizde olan nedenlerden ötürü” öykü kahramanınızı öldürdünüz, onun sağlığında yaşadığı ilişkilerin sahiciliğini ya da düzmeceliğini sezdirmek için de aile çevresinin, kendisini seven-sevmeyen yakınlarının topluca bulunabileceği bir mekânı –cami avlusu ya da mezarlık– seçtiniz; bu sahnede, konuşmalara ağırlık vermeniz nerdeyse kaçınılmaz. Ama yönetmen; sansür, piyasa koşulları, oto-sansür gibi dizi dizi kaygılardan yola çıkarak tatalım kırk beş dakikalık bu filmin on dakikasını ezan seslerine, mezarlık selvilerine, ortaklıkta koşuşturan sevimli çocuklara (birazcık yaşama sevinci de olsun!), başı bağlı ihtiyar kadınların ah-vahlarına ayırdı. Üstelik seyircinin kanıksadığı ünlü konuşturucuların sesleriyle. Artık “elinizde olmayan nedenlerden ötürü” yapıtınızın anlamı bütünüyle değişmiş, çarpıklaşmıştır. Bu durumda kime başvuracaksınız? Eserinizin ruhuna uyulmadığı gerekçesiyle Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na dayanarak dava açabilirsi-

niz. Ama olan olmuştur bir kere: Okurunuzun ve kendinizin gözünde zaten küçük düşmüşsünüzdür. Ayrıca, filmin sizin yapıtınızın ruhuyla bağdaşmadığını saptayabilecek bilirkişi sayısı kaç geçmez?

Geçenlerde, Edgar Allan Poe'nun iki öyküsünden bir film yapan iki korku filmi yönetmeninin (Dario Argento ile George A. Romero) Poe'ya nasıl ve ne adına baktıklarını görünce, hiç değilse henüz sağ olan edebiyatçıların, yapıtlarının filme çekilmesi konusundaki itirazlarına ilişkin toplu bir vasiyetname hazırlamalarının şart olduğunu düşündüm. Edgar Poe'nun derdi ne kandı ne revan, bir gerilim ağı aracılığıyla kendi ruhsal tedirginliklerini okura aktarmaktı, oysa filmde kan-revandan, şiddetten geçilmiyordu, amaç: *seyirciyi korkutmaktı*. Filmin ikinci öyküsünde, merdiven aralığındaki duvarda şöyle bir gördüğümüz Baudelaire portresi (ne iyi, ticari sinema yapanlar bile dünya okurundan korkuyorlar hâlâ) yerinde bir ayrıntıydı da kara kedinin gömüldüğü duvarı kaplayan kitaplıkta sağcı John Wayne'in otobiyografisinin bulunması ne anlama geliyordu?

Daha Poe şokunu tam atlatamamışken arkadaşım Uğur'dan *Küçük Prens*'in Japonlar tarafından çocuklar için bir çizgi film haline getirildiğini öğrendim. Çocuklara çevre konusunu aşılama gibi yerinde bir ilkeyle onları Amerikanvari yaşam tarzına özendirmek gibi ürkütücü bir ideoloji içiçeymiş bu dizide anladığım kadarıyla. Uğur hiç de yasakçı bir baba değilken Su'ya televizyonu kapatmasını söylemiş. İç kanırtıcı, arabesk çizgi filmlerde enikonu ustalaşan Japonlar yüzünden kızının *Küçük Prens* gibi başlıbaşına bir okuma serüveninden yoksun kalmasını içi götürmemiş.

Yaşamda da edebiyatta da temalar pek fazla olmadığına göre neden sinemacılar pekâlâ kendilerinin de kaleme alabileceği temaları yasallık ya da otorite kazanmak adına bir punduna getirip edebiyatçılara yüklüyorlar? Edebiyatçılar aynı temayı ayrı, farklı ve özgün bir biçimde işledikleri için, *kendileri* olmuşken? Son istatistiklere göre(!) en az 7.502 kişinin çeşitli vesilelerle kara kedilerin yaşamına son verdiğini hepimiz bilmiyor muyuz yani?

Özeti Dağıtmak

Sözlerini “kabaca özetlemek gerekirse” diye uzatanların daha önce uzun uzun anlattıklarını yineleyeceklerini biliriz. Tek umut, yanlışlıkla birkaç ayrıntıyı atmalarıdır. Oysa ilk elemeyi algılama sürecinde doğal olarak yapsalardı, belleklerini yerli yersiz şeylerle doldurmaz, konuşurken ikinci bir özete zorlayıp dinleyenleri de yormazlardı.

Bir de profesyonel özetçiler var: yazarları ya da yapıtları özetlemeye kalkışanlar. Atmosfere dayalı bir romanın, bir öykünün havasını-suyunu, rengini yoksayarak yazarın özellikle geri planda tuttuğu konuyu ya da iletiyi öne çıkarıp aktaranlar. Bu anlamsız çabayı gösterenleri emeklerini boşunaliğe adadıkları için doğrusu kutlamak gerekir. Bir de şiirleri özetleseler!

Şimdiki örnek, özetleme kapsamına girmiyor. Tam tersine damıtılması incecik dengelerle gerçekleştirilmiş kısacık bir öykünün sinemaya aktarıldığında ticari kaygılarla nasıl dağıldığını, lafazanlığa boğulduğunu gösteriyor. Ernest Hemingway’in gerçekten kusursuz iki-üç öyküsünden biri “Katiller”den yola çıkan ve çıktığı yol bitmek bilmeyen aynı adlı filmi izlerken, uzun süredir yeniden okumadığım öyküyü hepten unutmuş olduğum kanısına vardım. Belleğim sürçebilir ama bu kadarına teklemesini ummuyorum diye düşünerek öyküyü bir daha okudum. (Ayrıca filmin kötü olmadığını belirtmeliyim.)

Öyküyü özetleme cüretini elbet göstermeyeceğim, ama Hemingway’in nelerin üstünde durduğuna bir gözetmekte yarar var: “Katiller”, akşamüstü saat beşi yirmi geçe ile altı arasında (çünkü bu konuda öykü kişileri epey tartışıyorlar)

bir saatte, ücra Summit kasabasındaki Henry'nin Yeri'nde başlıyor. Bara genellikle saat yedide uğrayan eski boksör İsveçli Ole Anderson'u kendi deyişleriyle "bir arkadaşlarının hatırına" öldürmeye gelen iki yabancı müşteriyle barı işleten George arasındaki ilk tartışma akşam yemeğinin saati yüzünden çıkıyor. Amaçlarının ne olduğu ancak yediye doğru anlaşılan kiralık katiller, zenci aşçıyla Nick Adams adlı delikanlıyı arka bölmeye kapatıp bağladıklarında.

Hemingway, öykünün saatini titizlikle kurmuş, her dakikayı değerlendiriyor. Yediye doğru gelen müşterilere renk vermemesi buyrulan George'un ürküntüsü, o sıralarda uğrayan bir-iki müşteri, alışılmadık resmîlikte, üstlerine oturmamış ikiz takımlar giymiş katillerin sık sık saatlerine bakmaları ve rastgele, dağınık gibi görünen konuşmalara sinen şiddet ögesi aracılığıyla öykünün gerilimi tırmanıyor.

Sonunda ne mi oluyor? Hiiiç.

Katiller bağladıkları iki kişiyi çözüp cinayeti başka bir güne erteliyorlar. Nick, gençlere özgü bir gözüpeklikle bardakilerin hepsinin sevdiği anlaşılan Anderson'un pansiyonuna, onu uyarmaya koşuyor.

Bara döndüğünde George'la şöyle bir konuşma geçiyor aralarında:

"Söyledin mi ona?" diye sordu George.

— Tabii. Söyledim, ama zaten biliyormuş.

— Ne yapacaktı?

— Hiç.

— Onu öldürecekler garanti.

— Bence de.

— Chicago'dayken bir pisliğe bulaşmış anlaşılan.

— Herhalde, dedi Nick.

— Feci bir durum.

— Korkunç, dedi Nick.

Bir süre konuşmadılar. George bir havlu alıp tezgâhı sildi.

— Ne yapmış olabilir ki? dedi Nick.

— Birine esaslı bir kazık atmış olsa gerek. Bu tür ölümler hep o yüzden olur.

— Ben bu kasabadan gidiyorum, dedi Nick.

— İyi edersin, dedi George.

— Onun o odada oturup başına gelecek ölümü uysal uysal beklemesine katlanamıyorum. Çok korkunç.

— En iyisi, dedi George, bu konuda kafanı pek yorma sen.

Öykü böyle bitiyor.

Demek saat –en fazla– sekiz artık.

Evet ben burada yazarın saati ve süreyi nasıl ele aldığına baktım. Siz aynı öyküyü bambaşka bir açıdan okuyabilirsiniz. Peki Hemingway'in *Kadınsız Erkekler* adlı derlemesinden alınan bu öykü sinemada nasıl okunmuş?

Önce, Ole Anderson, Amerikalı bir araba yarışçısı olmuş. (Yoksa yönetmen, heyecanlı araba yarışlarıyla, bol bol kullandığı geri dönüşlerle şişirdiği konuyu nasıl uzatabilir?)

Daha önemlisi, filmin başrollerinden birinde öyküde olmayan bir kadın var; gangster sevgilisiyle birlikte yarışçımızı kandıran manevi bir katil. Zaten filmde katilden geçilmiyor maddisi ve manevisiyle. Peki, topu topu iki katilli bu cinayetsiz öykü nerden akla gelmiş? Gazetelerde her gün bu tür olaylar okumuyor muyuz? Hemingway hepsini kendi tasarladığını mı ileri sürüyor?

Şimdi filmin hakkını yemeyelim. Ana soru, bir adamın neden kılını bile kıpırdatmadan ölümü beklediği sorusu sorulmuş. Ama soran, öyküdeki gibi Nick değil, katillerden birini canlandıran ünlü aktör Lee Marvin. Onun söylemesi daha etkileyici tabii, ama artık insaf!

Yazarları özetleme talanı, başka bir yazı konusu.

Özetleme Huyu

Ansiklopedi Savaşlarının hızı daha tam kesilmeden, bir süre önce sinsi sinsi başlayan Antoloji Savaşları iyice kızıştı.

Nüfusunun büyük çoğunluğu kitap okumayanlardan oluşan bir ülkede bu savaşların neden çıktığını herkes gibi ben de anlamıyorum. Ansiklopediden başlayacaksak: bildiğim kadarıyla ansiklopediler *önceden* belli bir kültür düzeyine varmış kişilerin arasına başvurdukları kaynaklardır. Demek yanılmışım; incecik kitapları okumayan, ama koltuklarına iliştiklerinde ya da yataklarına uzandıklarında, gece boyunca hazımsızlık çekme pahasına koca koca ciltleri karınlarına dayayıp sayfaları hafif hafif karıştırmaktan hoşlanan bir kitle varmış! Bunlar, eski ansiklopedicilik geleneğini çağdaşlaştırıyor, hangi maddeyi hangi başlık altında arayacaklarını bilmeyen, hatta umursamayan çocuklarına bir abece kılavuzu, belki de bir-iki raflık bir kitaplık miras bırakmayı düşünüyorlarmış. Konu mobilyaysa, bence telefon rehberleri de aynı işi görür. Her ilin telefon rehberini ciltlerseniz hem kitaplığınız zenginleşir hem de onlara çocuklarınızla birlikte gözetarken A'dan Z'ye birtakım tanıdık adlara rastlayıp anılara gömülürsünüz.

Yanıldığım bir başka nokta da ansiklopedilerin genel geçer özetlerle değil damıtılmış bilgilerle, çoğu zaman demin tanımladığım türden bir başvurayı bile zorlayan göndermelerle dolu olduklarına, kendilerine özgü biçimi bu gönderme maddeleri aracılığıyla kurduklarına inanmam. O biçime göre, hangi maddelerin ağırlık kazanacağı ansiklopedinin genel havasından pekâlâ kestirilebilir. Bu kadar ince elemeye gerek yok biliyorum. Hızla değişen dünyamızda kusursuz bir ansiklopedi yapmak çok güç, ama ne idüğü belirsiz (ya da fazla belirli) bu savaşta

verildiği ileri sürülen kültür hizmetinde inandırıcı olmak da sanıldığı kadar kolay değil.

Dünyanın neresinde vapurlarda tıraş bıçağı satanların hafif argoya dayalı bağırıtlarını kat kat aşan sövgüler ve birbirini karalama kampanyalarıyla bir kültür hizmeti verilmiştir acaba? Kuşe kâğıtlı, basımı özenli, fotoğrafları pırıl pırıl oldukları söylenen bu “kültür hazineleri”nden elinize ve kulağınıza bulaşan çamur bulaşğını hangi deterjanla yıkayacaksınız ey Lady Macbeth?

Antoloji Savaşları da yine bir kültür ve barış harekâtı olarak başladı. Antoloji hazırlayıcıları, seçtikleri yazarlarla kendi aralarında yatan edebiyata bakış ya da beğeni farklılıklarını –bazan uçurumlarını– bir kenara atıp onları halka kendi yorumlarıyla tanıtmayı ilke edindiler. Böylece halk, yazarların zaten piyasada satılan daha pahalı ürünlerini almasa da antoloji tarafından verilen üç beş sayfalık özetleriyle yetinirdi. N’apsınlar, kitaplar zaten satmıyordu! Yıllar önce *Cumhuriyet* gazetesinde Kültür Bakanlığı’nın okullara da önerilen bir öykü antolojisi yayımladığını, içinde benim öykülerimin bulunduğunu okuyunca şaşmıştım. Türkiye’de hiçbir mesleki örgüt bu tür işlerle uğraşmadığına, derleyici de iktidarla dirsek temasında olduğuna göre öfkemi içimde tutmuştum. Herkese dava açacak kadar sağlam sinirli değilim. Ama Selim İleri’nin Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkan öykü derlemesinde de adıma rastlayınca ölmeden mezara konmuş gibi oldum. İleri, bir telefon edebilirdi, izin isteyebilirdi. Turgut Uyar’ın da Sennur Sezer’e *Uçuk Seçik Şiirler* derlemesinde gönlünce kullanabilmesi için beş şiir armağan ettiğini hiç sanmıyorum. Bize ağır gelen, yakınlarımızın darbeleridir; bu ülkede kültür aşınımından yakınanların vurduğu muştalarıdır. Dost Yayınları, Almanca yayımlanacak bir öykü derlemesinde öykümün yer alması için izin istediğinde vermedim. Nedeni, sesimin yabancı bir dile nasıl aktarılacağı, çeviriyi kimin yapacağı gibi kaygılardı. O da yayımlanmış!

İzin isteme ve telif hakkı gibi incelikler gözetildiğinde de vardığınız yer şu: biri çıkıyor, sizin telif ya da çeviri bir öykünüzü ya da şiirinizi çok sevdiğini, lütfen kitabında yer almasına izin

vermenizi istiyor.* Telif ücreti yarı yarıya. Yani siz aylar boyu çalışıp bir ürün çıkarıyorsunuz ortaya, o ise ürünü bir gecede sevmek, iki gecede fotokopisini çıkartmak hizmeti karşılığı hakkınızı sizinle bölüşüyor. Ürününüzü seçen Tanpınar ya da Nabokov olsa neyse, ne ki en iyimser bakışla sizin kadar bilinen birinin size verdiği onurla yetinmek zorundasınız.

Şimdiye kadar iki antoloji hazırladığımı belirtmenin yeri geldi: *Çağdaş Amerikan Öyküleri ve Başka Ateşler* (Latin Amerikalı kadın yazarların öykülerinden bir derleme). İkincisini bütünüyle kendim çevirdiğim için her türlü sorun yayıneviyle özgün antolojiyi İngilizce hazırlayan çevirmen arasında çözümlendi, bana yalnızca beğenmediğim iki öyküyü çevirmemek kaldı. Birincisinde, değerli çevirmenlerce daha önce çevrilmiş öyküleri bir daha çevirmek gibi bir sorun vardı. İşte onu yapamazdım: yani ben onlardan daha iyi bir çevirmenim mi diyecektim alttan alta? Kendilerinden elbette izin istedim, paylarına düşen telif hakkını da sayfa sayısı üstünden ödemeyi üstlendim. (Çoğu, o gülünç rakamı birlikte harcamamızdan yanaydı zaten).

Yıllar sonra özetleme telaşının antolojilere de sıçradığını görünce bari sağken kendimi özetleyeyim diyorum. Öldükten sonra nasıl olsa sözünüz geçmez; sağken bile geçmiyorsa. Kısaca:

— Kitaplarımdan, çevirilerimden ya da gündökümlemlerimden dergi ve kitap malzemesi sağlanmasına karşıyım.

— Yabancı bir dile çevrilecek herhangi bir ürünümün oğlumun denetiminden geçmesini istiyorum.

— Yazdığım hiçbir şeyin herhangi bir yerli filmde yer almasını istemiyorum. Yönetmeni benimle yüzyüze konuşmamışsa.

— Bu vasiyet duygusal sayılabilir. Ama yalnızca oğluma değil beni benimseyen bütün okurlara yazılmıştır.

— Bana yazılmış ya da benim yazdığım mektupları yayımlamaya kalkışacaklarsa, şimdiden eseflerimi yağdırıyorum!

* Son yıllarda el emeğiyle gerdeğe girenler çoğaldı. (T.U.)

Fahrenheit 451

Her ne kadar nostalji edebiyatını itici bulsam da “Nerede o eski dizgiciler?” diye giriyorum yazıya. “Nerede o üç-beş yanlışlı tuğla gibi kitaplar?”

Eski dizgiciler, kendi titizlikleri bir yana, sizin titizliklerinizi de saygı gösterir, hatta takıldıkları noktalarda size telefon edip düşüncenizi sorarlardı, dalgınlık sonucu yanlış bastığınız harfleri düzeltmek çabası. İlk kitabı, ilk okurlar sıfatıyla onlara imzalamak bir tür uğurdu benim için. Hemen, daha önce hangi kitaplarınızı, hangi çevirilerinizi dizdiklerini sayıp döker içinizi aydınlatırlardı. Dizgicilikten yetişme yazar Bekir Yıldız, dünya klasiklerini dizgi sırasında okuduğunu, onlara çok şey borçlu olduğunu belirtmişti bir konuşmasında. Her dizgicinin Bekir Yıldız olması elbette beklenemez, ama çoğu edebiyata düşkündü.

Çağdaş teknolojinin getirdiği yeniliklere, hayatımıza kattığı kolaylıklara ve hıza karşı çıkacak değilim ama gelişkin bir aletin ancak onu kullanacak gelişkinlikte birinin eline verilmesi gerektiğine inanıyorum. Hele dizgilerin bilgisayarda yapılması alışkanlığı yaygınlaşalı beri.

Demin sözünü ettiğim mutlu dönemde yazarın görevi, kitabını bitirip yayınevine teslimden öteye gitmiyordu. Tabii yazar titizse, kitabına basılmadan önce bir kere daha gözatmak, onu nesnel bir bakışla değerlendirmek isteyebilirdi. Ama o kadar.

Şimdilerde yazara düşen görevleri aşağıda sıralıyorum:

a) Printer’dan çıkma bir metinde bu kadar amatörce yanlışın nasıl yapılacağına şaşırmak ve sonra bunun aletle ilgisi olmadığını düşünüp dizgiciye içermek.

b) Kimbilir hangi yazım klavuzuna göre bitleştirilmiş ya da ayrılmış sözcükleri eski hallerine döndürmek.

c) Dizgicinin sizi okurunuzun gözünde küçük düşürecek katkılarını elemek. Sözelimi “kendine özgü”lerin “kendine öze” olmamasını, “burun kırıştırma”nın “burun karıştırma”ya dönmemesini, “kavalye üniforması”nın “klavye üniforması”na dönüşmemesini sağlamak. “Birazaya” gelenlerin ille de “biraya” gelmediklerini pekiştirmek.

ç) Dizgiciyi arayıp yapıtınızın lütfen yazıldığı gibi dizilmesini, aradan paragraf atılmamasını ya da atlanmamasını, seçtiğiniz sözcüklerden, Türkçenizden, biçeminizden kendinizin sorumlu olduğunuzu anımsatmak. Kendisinin isterse tabii ki *ben* ağzıyla bir öykü yazabileceğini, ama sizin öykünüzün *sen* ağzıyla yazıldığını vurgulamak. (Bu da geldi başıma.)

Sıra ikinci düzeltiye geldi: görevleri yine sıralıyorum:

a) İlk provada düzelttiklerinizin gerçekten düzeltilmiş olup olmadığını bakmak.

b) Onlar düzeltilirken yeni yanlışlar yapıp yapılmadığını denetlemek.

c) Artık neredeyse ezberlediğiniz kitabın, çok yinelenmiş bir sözcük gibi anlamını yitirdiğini farkedip “Belki ancak kitap olarak görsem, yazdığımı değdiğini düşünürüm” diye avunmak.

ç) Kapak ve arka kapağın nasıl seçileceği üstüne kafa yormak.

“Artık yeter ama!” diye düşünenleriniz çıkacaktır. Ama yetmez. Basılmış kitapta yanlış olmayacak diye bir kural yoktur. Acaba siz mi serseme dönüp görmemişsiniz düzelti sırasında? Yoksa dizgicinin yeni bir azizliğine mi uğramışsınız? Neden ne olursa olsun –ola ki ikinci basısı yapılır diye düşünerek– elinize gelen yepyeni kitabı bir daha düzeltirsiniz ister istemez. Ezberiniz seyreلمeden. Ya da o kitabı bir daha uzun bir süre görmek bile istemezsiniz.

Ama bu olağan isteksizliğin yazarın başına ne gibi belalar açtığını kendi deneyimlerimden biliyorum. En parlak örneği sunuyorum okura:

1970’lerde Bilgi Yayınevi’nin yayınlamayı tasarladığı bir çeviri yapmıştım: *Gönül Abı ve Fırsatlar Ülkesi*. Nathanael West’in genellikle birlikte yayımlanan iki romanı. (Büyük Bunalım’ı

yaşayan Amerikalıların bireysel zedelenişlerini bu kadar iyi anlatabilen bir başka yazar varsa, o da F. S. Fitzgerald.) Gazetenin dert köşesine gelen mektuplarla hayatı kayan Gönül Abla erkek bir yazar ama ona yazanların gözünde kadın ve abla. Mektuplar da yazım kurallarını, noktalama işaretlerini pek bilmeyen bir kitleden geliyor. Türkçeyi nasıl bozabilirim diye uzun uzun düşündüm, o insanların yazı-dilini keşfetmeye çalıştım; ne var ki kitap, Türkçesi bozuk olduğu gerekçesiyle yayınevince iade edildi.

1974'te Sander Yayınları'nca basıldığında, kitabı yeniden okumaya hazırdım. O ne, koskocaman iki bölüm atlanmıştı, her nedense West'in Amerikan Faşistlerini eleştirdiği bölümlerdi atlananlar! Şaşkına döndüm.

O bölümleri yeniden çevirip kitabı Adam Yayıncılık'a verdim. Orada da yayımlanmadı, dahası metnin kaybolduğu bildirildi.

Geçenlerde kitabı yeni basıya hazırlarken bir daha okudum, eksik sayfaları bir daha çevirdim.* Düzelttiğimi bozan, bozduğumu düzelten bir sistemde yaşadığımı anladım bir daha. Türkçeye zamanla giren Amerikanca kavramlar ve yeni yeni yerleşen sözcüklerle boğuşmam gerektiğini zaten biliyordum. Narsisist olmadığım halde durmadan kendi yazdıklarımı, kendi çevirilerimi okumam şarttı galiba da sayıları az olmadığından zamanla belki narsisist değil ama paranoid olmam işten bile değildi.

* Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı sonunda. Kitabı tam olarak ve benim Türkçemden okumak isteyenlere duyururum. (T.U.)

Edebiyat ile Elektrik

“Ampul takmayı bilen elektrikçi mi sayılır?” gibi bir soru sorarsanız tuhaf karşılanacağınız kesin de, “Yazı yazmayı bilen herkes yazar mıdır?” sorusuna vereceğiniz yanıt, başınızı derde sokabilir, çünkü soruyu soran çoğunca “Tabii ki” demenizi bekliyordur. Yaşamının önemli bir bölümünü okumaya ayırmış, belli bir beğeni düzeyine ulaşmış her okur bu hakkı görebiliyor kendinde. Birinci soruyu sormak, aklına bile gelmiyor.

Ne yazık ki insanların birbirleriyle konuşarak iletişim kuramadıkları bir toplumda yaşıyoruz. Karı-kocalar küskünlük kodlarıyla anlaşıyorlar, çocuklar susturuluyor, komşularla itişiliyor, şoförlerle didişiliyor. Bu kargaşada kimin ne demek istediği belli değil. Kocaya küsüldüğü için çocuğun azarlandığı mı? Şoföre kızıldığı için garsona içerlenildiği mi? İnsanca konuşmaktan yoksun bırakılan ya da kendini bile isteye yoksun bırakan çoğunluk içine kapanmayı yeğliyor. Yazma hakkı, böylelikle kendiliğinden doğmuş oluyor: İnsanlar tasalarını, yalnızlıklarını, başlarına gelen ilginç olayları ille de kaleme alıp başkalarıyla paylaşma yolunu seçiyorlar. (Her nedense sevincini paylaşmak isteyene rastlamadım.) Bu dürtünün haklılığı su götürmez ama ya temelinde kendini onaylatma, kimliğini bulma, saygınlık kazanma gibi bir heves yatıyorsa ne olacak? Sonuç: Bir elektrikçinin her ampul takabilene hayranlık duyması gibi bir zorunluluğu ya da sorumluluğu yokken bir yazarın duygularını dile getirebilen herkese hayranlık gösterme zorunluluğu var! Yazarlığın, edebiyatçılığın bir meslek olduğunu kavramayan yazma-hastası, yaptığıının bir iş olduğunu kavramadığından sizi

kendi içdünyasını anlamamakla suçlayabiliyor. Her eleştiriyi kendisine, kişiliğine yönelttiğinizi sanıyor.

Yazarların en çekindikleri sorulardan biri, “Şu yazdıklarına bir gözatar mısınız?”dır. Çünkü asıl soru bu değil, “Benim en içten duygularımı dile getirdiğim, bunca ter dökerek yazdıklarımı beğenmezlik etmeyeceksiniz ya, değil mi?”dir.

Önünüze uzatılan yazı ya da şiir gerçekten iyiye –ki başa binde bir gelen mutlu bir olay bu– dürüst davranma hakkı elinizdedir, üstelik bir yazar adayıyla karşılaşmak içinizi umutla doldurur. Ama ya iyi değilse? Kendinize saygınız varsa ya düpedüz “Ne yazık ki kötü bence” deyip geçersiniz, karşınızdakini kırmayı göze alırsınız ya da işi tatlıya bağlamak için “Benim sevdiğim edebiyat tarzı değil” deyip paçayı kurtarırsınız.

Suskunluğu gömülü bir toplumda, yazmak eylemi kişiler için sağaltıcı bir yöntem olabilir, en azından elektrik onarımına kalkışmaktan daha az sakıncalı olduğu kesin. Ne var ki edebiyatı bütünüyle bir tedavi gibi ele almanın başlıca zararı, tedavinin geriye tepip yazma-hastasına yeni düş kırıklıkları getirmesindedir. Ürünlerine saygı gösterip danıştığınız yazarın sizi avutmak adına *tam* bir okurdan *yarım* bir yazar yaratma hevesi hiç de saygıdeğer bir çaba olmasa gerek. Diyelim, yalnızlığınızı anlatacaksınız –gözde tema bu zaten– yalnızca yalnızlık sözcüğünü sık kullanarak bu işin üstesinden gelemersiniz ki. *Sizinki* nasıl bir yalnızlık? “Gökyüzünde yalnız gezen yıldızlar”dan “Sevgim acıyor” türü yalnızlığa kadar, fotoromandan şiire kadar yığınla seçenek duruyor elinizin altında. Hangisi sizinki acaba?

Kendi adıma konuşursam, elektrikten ödüm kopar, ama elektriğin de benden ödü kopmalı yolunda bir avuntum yok.

Dokunmak

Teknolojiye duydukları nefreti üstü-örtülü bir böbürlenmeyle dışa vuran, babadan kalma hantal yazı makineleriyle övünen, “O makine olmadan asla yazamam,” diyen yazarların nostaljisini Don Kişotça bulamıyorum yazık ki. Protestolarında, canını dişine takmış bir eski zaman şövalyesinin gözü karalığını görmediğimden belki. Gördüğüm, sığınağından hoşnut, saldırısını öz-savunuyla edilgin bir yoldan gerçekleştireceğini uman bir küskün. Don Kişot’un saldırısının yalnızca boşunalık kısmını benimseyen, onu yaratan Cervantes’in ironik saldırısının etkisini yoksayan, bir anlamda yaratıcıyı dışlayıp yaratılan kahramana gönül veren biri. Ama azıcık ileri mi gittim eleştirimde?

Konuya hemen giriyorum, çünkü içinden çıkılması çok güç. Evde bir bilgisayar var. Bilgisayarın abecesini, ilgilenirsem xyz’sini bana öğretmeye hazır biri de var: Oğlum. Teknolojiye karşı çıkmamanın anlamsız bir çaba olduğu kesin, ama bütünüyle, teslim olmak şart mı? Büyük bir istekle geçtim bilgisayarın başına. Önceden daktiloya çektiğim bir öykü çevirisini yeniden yazıp klavyenin huyunu suyunu kavramak amacıyla, kısa bir metinle. Biraz zorlandım da kısa sürede abeceyi öğrenip bir kenara not ettim. Yıllardır yazı yazdığım halde hâlâ bir metni sayfaya estetik bir biçimde oturtma becerisine kavuşamadığımdan, aldığım sonuçtan pek hoşlandım. Makine, daktiloda kendimi kaptırdığımda aştığım satır sonlarını kendiliğinden öteki satıra alabiliyordu ne güzel! Ortaya temiz, silintisiz bir sayfa çıkıyordu. Bana düşen görevlerden biri, satır düzenini karıştırmamak için noktalama işaretlerinden sonra ara vermeyi unutmamam, ikincisi, hazır metni saklamam. Belki henüz böyle sıkı bir disipline alışamadığımdan ikisini de boşluyorum.

Daktiloda yazarken, otomotatik bir biçimde verdiğim araları, üstünde düşününce unutuyorum. Daha da kötüsü, yazma hızım düşüyor. Ama zamanla alışırsam bu güçlüklerin üstesinden geleceğime inanıyorum.

Buraya kadar bilgisayarın erdemlerini sayıp döktüm. En azından temiz ve şık sayfalar sunduğunu. Bütün sorun bu olsaydı, kalmayacaktı. Ama bir de kişisel hız diye birşey var. Yıllardır tuşlarının çat-çatlarına alıştığım bir daktiloyla yazıyorum. Bu alışkanlık, sözcükleri yazarken de karalarken de özel bir hız kazandırmış bana. Tuşa basınca, ses çıkmasını istiyorum. Demek daktiloyla aramda özel bir dokunma ilişkisi var. Saçma ama var. Bazı yabancı yazarların bu konuda dile getirdikleri benzer yakınmaları öğrendikten sonra çağdaşlığa ilişkin kuşkularım silindi. Ne yapalım, sırt ağrısı çekme pahasına kişisel hızımı tutturacağım. Ekrandaki görüntünün temizliği artık çok önemli değil. Teknoloji istediğim zaman emrimde de, hangi edebiyat dalında emrimde olduğunu saptamak benim elimde (çevriyi seçiyorum); işte kavgasız gürültüsüz bir ilişki!

Bilgisayara çabuk alışan, onsuz yapamayanlara saygı duyuyorum ama bir yere kadar. Yenilerde, özellikle Batı'da, onun çağdaşlığına yaslanıp onda yazılmış metinlerin çağdaş olduğunu ileri süren yazar adayları çıktı ortaya. Onlara göre yazıyı, kullanılan aygıt belirliyor bu inanişe göre, B. Ö. (Bilgisayar Öncesi) yazarlar, çağdışı ürünler vermemiş oluyorlar, B. S. yazarlarsa kendiliklerinden çağdaş.

Aletin yandaşlarıyla karşıtları arasındaki savaş ne kadar sürer bilemem, her iki ordudan da edebiyata saygısı olanların kazanacağını umduğum için savaşın skoru pek ilgilendirmiyor beni. Nasılsa "Ben yazdım oldu," ile "Ben bilgisayarda yazdım oldu," arasında büyük bir fark yok. Bu nesnenin bir yararı da, yeni bir aygıtın büyüüne kapılıp yazarlık oyunu oynayanları daha büyük bir hızla elemesi olabilir. Küçük yaşta bilgisayar oyunlarına büyük bir ilgi duyan çocukların ileri yaşta bilgisayarın kendinden soğuması gibi.

Geriye, her iki öbekten de, yaz ikindilerinin anlamsız mayı-

şıklığını, ansızın yağın karın bağışladığı beklenmedik diriliği, bahar sürüncemesinin tarçın rengini, konuşmaların ve aşkların tadını-tuzunu bir biçimde –kurşun kalemle, tükenmezle, flomasterle, dolmakalemle, daktiloyla ya da bilgisayarla– aktarabilenler, üstlerine çöken toplumsal karanlığın, baskının rengini-kokusunu sözcükleriyle iletebilenler, ayrıntılarla zenginleştirenler kahr. Hiçbir gereçten yardım ummaksızın. Hepsine rastgele!

Şiirsellik

Türk Dil Kurumu'nun eski bir sözlüğünde şiir: “vezin, uyak, ses uyumu gibi duygulandırıcı öğelerle süslenmiş olup güzel imgeler taşıyan sanatlı söz, koşuk, deyiş,” diye tanımlanıyor. Gerçi hiçbir sanat dalının tanıma gelmediğini bilmiyor değiliz de şiir sanatı bu tanıma azıcık uyuyorsa, bu tanımın duygulandırıcılığıyla başlıbaşına bir şiir olduğu kesin! Başlıca özelliği, serbest şiiri dışlaması... Öte yandan şiire vezin, uyak, ses uyumu gibi öğelere, duygulandırıcı ve süsleyici bir işlev yüklemesi. Ülkemizde gençlerin neden edebiyata şiirle atıldıklarına, halkımızın büyük çoğunluğunun şiirden neden sıırılsıklam bir duygusallık beklediğine, düşünceye ve ironiye dayalı şiirin pek tutulmadığına ışık tutuyor bu resmi tanım. Hiç değilse o bakımdan yararlı.

New Webster's Dictionary, eksik de olsa, gerçekten sapmayan bir tanım veriyor şiir için: “Anlatı dilinin en aza indirgendığı, form yetkinliğinin yanısıra imgelerinin canlılığıyla, yoğun bir duyarlık yansımasıyla öne çıkan koşuk.”

Burada, şiir yazarları yıllardır uğraştıran bir soruna, şiirsellik ile şairanelik arasındaki ayrıma geliyoruz. Orhan Veli, *Garip* akımını savunurken yalnızca küçük adamı, onun güncel yaşamında kullandığı sözcükleri şiire taşımayı amaçlamıyordu kuşkusuz. Ana amacı, şiirden alışıldık anlamdaki ‘şairanelik’i kovmaktır: pembe-mor günbatımlarıyla, ağdalı benzetmelerle, eski deyişle “lüzucet”le ayakta duran, sonraları sonbahar yaprakları, ayrılık acılarıyla hayatımıza dalbudaksaran yapay, tekdüze duygusallığı veznin de katkısıyla iyice ortaklaşa hale gelen şiir-sesini. (Bu arada, bu kalıpları kırmadan kendi seslerini yaratabilen Yahya

Kemal'i ya da Fuzuli'yi anmadan geçmeyelim.) Kısaca, ses ile vezin arasındaki temel fark, şiirsellik ile şairanelik arasında da var diyebiliriz.

Şairanelikten söz etmek gerektiğinde başım hiç sıkışmıyor. Niyet çeken güvercinlerin manileri, Divan Edebiyatı'nın vezin-ideolojisine uyum sağlamış örnekleri, saz şairlerinin, artık zenginden de öte milyoner kafiyeleşmeler peşinde koşma çabaları ne güne duruyor? Ama şiirsellik dendiğinde, dönüp dolaşıp Tennessee Williams'ın tosladığı deneyime sarılıyorum. Yazar, kendisine "oyunlarınızda çok şiirsel bir tad var," diye övgüler yağdıran hayranlarından yüreklenip bir ara şiir yazmaya girişmiş. Dediğine göre, bir de bakmış ki, oyunlarındaki şiirsel havayı şiire aktardığında ortaya basmakalıp manzumeler çıkıyor; hemen vazgeçmiş. Bu deneyimi gözönünde tutunca, "Belki de," diyorum kendi kendime, "Her sanatın kendine özgü bir şiirselliği, her sanatçının bu şiirselliği kalkındırmada kendine özgü bir sesi olduğuna, ortaya çıkan özgün deyişin bu iki ögenin kaynaşmasından doğduğuna inanabiliriz."

Sanatta ve edebiyatta en kolay özgün olma yolu, bir önceki özgünlüğü yadsımaktan geçiyor ne yazık. Çünkü yıllar sonra bakıldığında, bir dönemin özgün çıkışları kalıcı değerler olmaya yüz tuttuğunda, yerli yerlerine oturuyor, bir önceki özgün çıkışlarla en azından sanat siyasası açısından koşutluk göstermeye başlıyorlar. Sonra özeleştiriler: "Ben o sırada haksızlık etmişim, şimdi anlıyorum" itirafları. Hadi politikacılar, on yıl önceyi bile yeterince değerlendiremiyorlar diyelim, sanatçıların –onlara oranla– en az bir adım ötede olmaları, olup-biteni bir adım önceden kestirmeleri beklenemez mi?

Bu noktada, yalnızca şairanelik ile şiirselliğin bağlantıları ya da vezin ile sesin bağlantıları değil konumuz. Picasso, insan bedenini enine-boyuna tanımış olmasaydı, geleneksel betimlemeye nasıl karşı çıkabilirdi? Şimdilerde çalışmalarını gördüğüm birtakım yerli/yabancı ressam, anatomi bilmeden anatomiye çarpıtma yolunu seçiyorlar. İmladan haberi olmayan edebiyatçı adayları, noktalama işaretlerini gönüllerince kullanmayı

yeğliyorlar. Yıllar önce bir Türkçe öğretmeninin bana sorduğu soruyu anımsıyorum:

“James Joyce da yazım kurallarına uymazdı. Bırakalım bizim öğrenciler de uymasınlar, kafaları karışıyor”

İyi ama yazım kuralları ancak öğrenildikten sonra karşı çıkılacak kurallardır. Hele, her yıl yeni yeni yazım kuralları türetilen ülkemizde bu konuya eğilmek, ancak edebiyat mesleğiyle doğrudan bağıntılı kişilerin uğraşı olabilir. Ne de olsa bu kurallar, bir dil siyasasını dile getirirler. Onlara karşı çıkmak, o ideolojiye, o siyasaya karşı çıkmak anlamına gelir. *Bilmemek*’le, *bilmekten kaçınma*’yla varsak varsak günlük siyasete varabiliriz, insan yaşamının her alanına söz geçiren genel siyasaya değil.

Hem şairaneliği, hem şiirselliği, hem vezni, hem sesi kollayan ortalama özgünlükse, tek kişi için bile hazırlansa, bol limonla, çift yumurtayla ancak yenilir yutulabilir hale gelen terbiyesiz bir çorbadır.

Şarkı Sözleri

Geçen yazımın konusu şiirsellikten hızımı alamamışım galiba; şarkı sözlerini katmazsam eksik kalıyor sanki. Şarkı sözlerinin şiirle doğrudan bir bağlantısı yok ama şiirsellikle yakından var. Son yıllarda kendi türleri içinde bile inanılmaz bölünmelere uğramış “müzik”leri dinlerken ya da ister istemez duyarken, şarkının türünü ezgiden çok sözlerin belirlediğini seziyorsunuz. Ezgi hangi türe girerse girsin *anlatan* şarkılar gitgide ağır basıyor, mırıldananlarsa geriye çekiliyor.

Daha önce de yazmıştım. Piaf gibi, Bécoud gibi, Brel ya da Ferré gibi mırıldanan şarkıcı pek görünmüyor ortalıkta. Peki şiirsellik, daha doğru bir deyişle, şarkıyı söyleyen sesin sözcüklerin arasına kendiliğinden koyduğu o büyülü ara, soluk ya da es, bu kargaşada yitip gitmiyor mu? Bence gidiyor. Şanson geleneğinin modasının geçtiğini düşünsem bile şarkı sözlerinde şiirsellik arama anlayışının bittiğini düşünmek içimden gelmiyor. Bob Dylan’ın bir zamanki çağdaş gevezeliğini, Leonard Cohen’in yarattığı atmosferi, söylediği şarkıdan çok kendini anlatan Billie Holiday’in sanki yalnızca benim kulağıma fısıldadığı sırları özlüyorum.

Şiir olarak yazılmış bir metnin, bestelendiğinde şarkı sözü olması mümkün müdür? İşte bir soru. Münir Nurettin Selçuk, Yahya Kemal’in kimi şiirlerini bestelerken bu soruyu kendine çok sık sormuş olmalı ki, en azından o şiirin görkemli dünyasını yeniden kurmaya çalışmış. Yahya Kemal’in tavrını paylaştığından, onu Türk musikisinin gizemli havasına oturtabilmiş.

Ne ki aynı şeyi sözgelimi Orhan Veli’nin bestelenen şiirleri için söylemeyeceğim. Sırf “Urumelihisarı” ve “Bir garip Orhan Veli”

sözcükleri alınsa, şairi en azından Türk halk müziği içinde düşünmemiz gerekirken onun da Yahya Kemal'le aynı sınıfa sokulması akıl sır erdirilmez bir çaba. Bari ulusçuluğun dar sınırlarını aşalım da Orhan Veli'yi geniş caz yelpazesine oturtalım hazır oturtmuşken. Alan Parsons Project'in Edgar Allan Poe'dan esirgemediği özeni kendi şairlerimizden esirgemeyelim. Kendi alanında özel bir yer tutan bir şiir, müzik alanına nasıl taşınabilir? İşte bir soru daha. Batılı tiyatro adamları, bu soruya bir yanıt bulmuşlar. Diyelim, geride bir gitar tıngırdayacak, ama şiir okunacak. Anlaşılan, şiir ile şarkı sözü ya da güfte arasındaki farktan haberdarlar.

Her gece yatağıma uzandığımda, Radyo 3'ün "Gece ve Müzik" programını dinlerim. Yıllardır. Programı hazırlayan her kimse, benimle ortak bir geçmişi paylaşmış gibidir. Bir saatlik program gittikçe kısaldığından artık o şarkıları zamanında kimlerle paylaştığımı, o ezgilere uyup kimlerle dans ettiğimi anımsama sürem de kısıtlanıyor. Not almak için kendi kendine mırıldamakta olan bir kedinin üstünden aşır kaleme-deftere davranmak gerekiyor.

Şiirlerini okuduğum ya da kendilerini yakından tanıdığım şairlerin bu şarkıların hangilerinin sözlerine ilgi duyacağı da ayrı bir merak konusu. Böylelikle, ben uyumadan, gece kendi rengine kavuşmuş oluyor. "A Whiter Shade Of Pale" şarkısında "Düz-beyaz Bir Çağrı" öyküsünün esin kaynağını neden bulduğumu kavırıyorum. Hikâye müziğin önüne çıkacak kadar baskın değilse, ezgi ile sözler arasındaki denge bozulmadan kalıyor, boşluklar yepyeni bir hikâyeye sürükleyebiliyor yazarı. Ali Ersen'in "Oteller Kenti" başlığıyla çektiği iki kaset, bu yüzden benim için bir tür İstiklâl Marşı'na döndü, nerdeyse her işbaşında ve paydosta çalışıyorum. Ayhan Baran'ın doldurduğu "Rus Şarkıları"ysa gece vardiyasının eşlikçileri.

Türk hafif müziği şarkı sözlerinin neden binde bir başarılı olabildiği konusuna takılacaksınız, Cohen'in ya da Beatles'ın Türkçede kitaplaşmış şarkı sözlerine bir gözatın. İngilizce bilmemek bir yana, şarkı bilmemenin vardığı boyut önce sinirlendirecek sizi. Ama sonra kahkahayı koyvereceksiniz. Kahkahayı büyütme için ezgileri o sözlerle söylemeye çalışın. Böyle saçma bir deneyim, inanın, kolay kolay yaşanmaz!

Eğri Oturup Doğru Konuşmak

Hayırdır, sanat-edebiyat konusundaki etkinlikler iyiden arttı. Kültür dendiğinde hemen folklor gösterisi, şenlik dendiğinde hemen meyve güzeli yarışması anlama alışkanlığından gerçekten kurtulduk mu, yoksa bir süreliğine vaz mı geçtik? Doğru yanıt nasılsa zamanla öğreneceğiz de çeşitli okullarda düzenlenen söyleşi ve imza günleri, bazı kültür merkezlerindeki panellerle açık oturumlar içimizi şimdilik de olsa açtı.

Bu toplantıların bir bölümüne katılarak izleyicilerle öğrencilerin eğilimlerini, günümüz dinleyici kitlesinin eskiye oranla farklarını kavramaya çalıştım kendimce. Değişmemiş ve asla değişecek gibi görünmeyen bir özellik, insanların –hangi yaşta olurlarsa olsunlar– kalabalık içinde seslerini yükseltmekten hâlâ kaçınmaları, konuşmaya katılmaları için yüreklendirdiğinizde kızarıp bozarmalarıydı. Ama çay ya da sigara molalarında yanınıza rahatça yaklaşıp, diledikleri soruları sıralayabiliyorlardı pekâlâ. Kişisel bir söyleşide.

Öğrenciler, belki edebiyatsever öğretmenlerin üstelemeleri sonucu, belki hepimizin o yaşlarda yaşadığımız “hiç değilse bir dersi boş geçirme” sevinciyle geliyorlardı toplantılara yine de katılım ve ilgi büyüktü. Konuşmanızı saygıyla dinlediklerine, yerlerinde tedirgince kıpırdaşmadıklarına göre belki çekingenlikleri engelliyordu soru sormalarını, önce öyle düşünüyordunuz. Ama havayı hafifletmek amacıyla yaptığımız şakalara pekâlâ karşılık verebiliyorlardı. Demek, diyordunuz ister istemez, edebiyat üstüne soru sormaktan çekiniyorlar aslında: o konuda bilgilerini yetersiz bulduklarından, sizin kendilerini hafife almanızdan ürküyorlar.

Bu sorular üstüne kafa patlatırken genellikle kız öğrenciler-

den biri –sizin yazılarınızı okuduğunu belirterek– öykü tekniğinizle ilgili bir soru sormaz mı? Edebiyatsever öğrencilerin ancak çok sıkıştıklarında –yani sizin çaresiz kaldığınızı, artık ne diyeceğinizi çok iyi kestiremediğinizi yüzünüzden, solan gülümseyişinizden, biraz sonra soytarlığa dönüşecek hoşgörünüzü gemleme çabanızdan anladıklarında– soru sordukları, yoksa “değmez” diye düşündükleri de böylelikle açığa çıkıyor.

Dinleyici çoğunluğunu ortayaştan okurların oluşturduğu paneller ya da söyleşilerdeyse hiç kimse liseli bir genç gibi, “Sizin yapıtlarınızı daha önce hiç okumadım, bunu söylemem gerek,” içtenliğiyle girmiyor söze. Neyi nasıl okuduklarını kendilerine saklamaları, buna karşılık neleri okumadıklarının hesabını sizden sormaları çok olağan geliyor onlara. Eskiden olduğu gibi yine üç beş soruyu barındıran bir paket-soru soruyorlar. Sözelimi: “Kadın yazarların sayısının son yıllarda artması, erkek yazar sayısının azaldığını gösterdiğine göre, ne kadar sevinseniz az, değil mi?”

Acaba soruyu soran, kadın yazarların sivrilişinin erkek yazarları yok ettiğini mi düşünüyor? Yok etmesini mi düşünüyor? Böyle bir bağlantı, mantık aracılığıyla kurulamayacağına göre sormak istediği asıl soru ne? Benim feminist olduğumu –üstelik edebiyatın ancak kadınların tekelinde kaldığında yetkinleşeceğine inanacak kadar koyu bir feminist olduğumu– mu düşünüyor, yoksa aslında kadın yazarların ünlenmesine karşı çıkıp benimle alay mı ediyor? İşin içinden çıkmak güç. Ne de olsa siz toplantının boy hedefisiniz. Oraya gitmeyi kabul ettiğinize göre soruları savuşturamazsınız. Peki ne dersiniz?

“Kadın yazarların çoğalması elbet sevindirici, en azından dünyaya bir başka açıdan bakmamızı, dünyayı bir başka sesle kavramamızı sağlıyorlar, ama bu yeni sesin sürekliliği zamanla sınanacak, hangi yapıtların edebiyat sınırlarına girip girmediği görülecek. Edebiyatta kadın-erkek yazar ayrımı yapmadığıma göre, her iki cinsten çıkacak edebiyatçılar da başım üstünde,” desem, bu tür sorular soranlara göre yaltaklanmış olurum. Ama ya *gerçekten* öyle düşünüyorsam? Hangi sözcükleri seçmem gerek ılımlılığın dışına taşmak için? Gerçekten böyle düşündüğümü kanıtlamak için?

Gerçi bu, eskisi kadar gözde bir soru değil artık ama konu ne olursa olsun kalıbı değişmiyor. Dinleyicilerde, bir punduna getirip –çoğu zaman o çabaya da katlanmayıp– kendi düşüncelerini nerdeyse bir bildiri uzunluğunda sunduktan sonra sonuçta size ancak bir-ikisine katıldığınız en az beş görüşten hepsini onaylamanızı isteyen bir soru sorma, yani “değil mi?” deme eğilimi ağır basıyor.

Tartışmalarda odak edebiyat değil; edebiyatçının bir aydın olarak görevleri, bir öğretmen sıfatıyla neler yapması gerektiği. Bu durumda konu iyice dağılıyor, toparlamaya çalışırsanız ülkenizin temel sorunlarından kaçan, sorumluluklarından kaytaran züppe bir aydın olmakla suçlanmanız işten değil. Vereceğiniz örnekleri seçerken de olağandışı bir titizlik göstermek zorundasınız. Deneyimlerimden edindiğim bilgiye göre Fatih, Ümraniye, Suadiye, Etiler, Sivas, Konya, İstanbul sözcüklerinin ağzınızdan çıkması bile havayı gerginleştiriyor; yabancı ülkelerden ya da kentlerden sözetmenizin hoş karşılanmayacağıysa zaten ortada. Bir halk mahkemesinin karşısına kendi isteğinizle çıkmış gibi bir saçmalık yaşıyorsunuz.

Daha toplantının (celsenin) yapıldığı salona girer girmez, jüri üyelerinin bazılarının sizi İstanbullu olarak aklayacakları, öbürlerininse aynı nedenden ötürü karalayacakları kesin. Siz istediğiniz kadar İstanbul’dan değil, kent kültüründen sözettiğinizi vurgulamaya çalışın, günümüz edebiyatının büyük kentlerde daha çok serpildiğinden nesnel örnekler getirin, birdenbire gelen “İstanbullu olmak birşey mi demek yani?” sorusunu yüzlerde okuyabiliyorsunuz.

“Peki bu cendereye neden giriyorsunuz?” yerinde bir soru. Hele sizi destekleyenler de köstekleyenler de doğrudan edebiyatla ilgili olmadıklarına göre, toplantıyı zaman zaman bir psikanaliz seansına, zaman zaman ligler arası bir itişmeye çevirdiklerine göre?

Belki başta dediğim gibi, güncel eğilimleri ve soruları saptamak amacıyla. Belki de –asıl– insanların edebiyatsızlıkta saldırıganlaşan yalnızlıklarının derinlerine inmek için.

Mizahsız Gülmece

Humor, eski fizyolojide kan, sevdâ, safra, balgam salgılarını tanımlamada kullanılıyor. Mizahın da, en hafifinden en karası-na kadar çok geniş bir renk ve tını zenginliği var. Her ülkenin mizah anlayışının farklı olduğunu kavramak için fıkralarına bir gözetmek bile yeter.

Edebiyattaysa daha ilginç bir durum söz konusu: Mizahı yapıtlarında odak seçmiş mizah yazarları bir yana, her gerçek yazarın dünyasını kendine özgü bir mizahla kurduğuna tanık oluyoruz: Genet, Brecht, Kafka, Jarry, Çehov ilk aklıma gelen adlar. Çehov'la iç geçirebilir, Brecht'le dış gıcırdatabilir, Jarry ile küplere binebilir, Genet ile öfke kusabilirsiniz; Kafka ödünüzü koparabilir.

Burada gülmece sözcüğüne gelmek istiyorum.

Kimi Öztürkçe sözcüklerin dilimize Osmanlıca karşılıklarını unutturacak kadar yerleştiklerini, düşünceye yeni ufuklar açtıklarını, en tutucu dilciler bile yadsımıyor artık.

Ama *aşk* dendiğinde sığ kalan *sevi*'yi aratmayan *gülmece*'nin büyük ölçüde benimsenmesi neyin göstergesi acaba?

Sözcüğün yapısı koşmaca, köşe kapmaca, kovalamaca gibi çocuk oyunlarını aklı getiriyor. Daha da önemlisi, mizahın ille de gülmek/güldürmekle bağlantılı olduğu görüşünden kaynaklanıyor; kavramın içini boşaltıp anlamını güdükleştiriyor. Oysa edebiyatımızda köklü, zengin bir mizah geleneği var.

Özellikle taşlama ve yergi açısından. Eski hiciv ustaları kelle koltukta hicviye yağdırırken, zamanın büyüklerini güldürmeyi mi amaçlıyorlardı?

Son yıllarda mizahın çok etkili bir silah olduğundan habersiz görünen bir sürü dergi türedi. Çoğu, yergiyle sövgüyü karıştıran, sözcükleri bozup parçalamayı, yanlış imlayla yazmayı resmi görüğe karşı çıkma sayan, ironinin kıyısından geçmemiş –evet şimdi yerine oturuyor yeni karşılık– gülmece örnekleriyle dolu. Eleştirilecek biri ya da bir olay mı var, gelsin gırgır, matrak. Zaten gündelik yaşamımızda ağlanacak halimizle dalga geçmeyi alışkanlık haline getirmedik mi? Yakına yakına bir hal olduğumuz kültür aşınımında en büyük pay, mizah duygumuzun koflaşmasında aranabilir pekâlâ. Meğer gülmeye ve güldürmeye ne kadar düşkünmüşüz de haberimiz yokmuş! Televizyon kanallarının sayısı artınca, televizyon bildik adıyla “aptal kutusu” olmaktan çıkıp “gülmece kutusu”na dönünce öğrendik.

Dünyadaki saydamlaşma eğiliminin düşüncelere duruluk, açık-seçiklik getireceğini umarken yalnızca şakalara açık-saçıklık getirdiğini gördük. Dediğimden kuşkuluyusanız, Talk-Show programlarını sakın kaçırmayın. Ortalıkta gülecek hiçbir şey bulamasanız da sansürsüz konuşma hakkından doğan hakaretleşme becerisinin ilginç örneklerini izleyebilirsiniz, güldürücü olma ile gülünç olma arasındaki ayrım üzerine bir daha düşünebilirsiniz. Ünlülerin taklitlerini yaparak ünlenen ünsüzlerin de taklidini yapmaya çalışan ünlü-adaylarını seyrederken grotesk bir dünyanın kapılarında bulabilirsiniz kendinizi. “Bu kısır döngüyü başlatan ilk ünlü kimdi acaba?” gibi absürd sorularla eğlenebilirsiniz.

Komedi oyuncusunun dram oyuncusundan daha usta olması gerektiğini savunanlar şöyle bir gerekçe gösteriyorlar: Dram oyuncusunun canlandığı kişiliğe oturması, onu seyirciye olduğu gibi aktarması yeterliyken, komedi oyuncusu çifte bir yorumun altından kalkmak zorunda.

Çünkü canlandığı tipi olduğu gibi değil, onu ‘o’ yapan kişisel aksaklıkların ipuçlarını da seyirciye üstü kapalı bir biçimde sezdirmesi gerek. Yani yarattığı tipi nesnellikle değerlendirmesi, belli bir uzaklıktan bakarak yerine oturtması.

Canlandırdıkları tiplere çok-oturan, üstü kapalı özellikleri altı-çizgili bir biçimde ortaya koyan komedyenlere gülemiyorum, ama onları seyrederken kahkahalar atabiliyorum.

Bir zamanlar, “Temel, bir gün...”, “Delinin biri, doktora...”, “Bir Fransız, bir İngiliz, bir Türk, günün birinde...” diye başlayan beylik fıkraları anlatarak zekâlarını ve mizah güçlerini kanıtlamaya çalışan dostlarımız vardı. Gerçi onlar da zamanımızı ve sinirlerimizi törpülemekten geri kalmazlardı ama amaçları ticari değildi en azından. Aradabir bize içerlemelerini göze alarak “Daha önce duymuştum bu fıkrayı” diyebilirdik. Amaç bize onları özletmekse, hedefine varmış sayılır.

Dokunulurluk

Yenilerde çok tartışılan bir kavramı, dokunulmazlığı biraz açmaya ne dersiniz? Konu, DEP milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılıp kaldırılmaması, kaldırılabilip kaldırılamayacağı tartışmaları yüzünden gündeme geldiğinden, daha çok siyasal yanıyla ele alındı ve ister istemez yasal düzenlemeler çerçevesinde takılı kaldı. Dokunulmazlık, milletvekillerine özgürce siyaset yapabilmeleri, temsil ettikleri kitlelerin haklarını ve beklentilerini rahatça savunabilmeleri adına tanınmış yasal bir ayrıcalıktı da sınırları farklı yorumlara açıktı. Sözgelimi adam vurmaktan, kaza yapmaktan, görevini kötüye kullanma ve yolsuzluk yapmaya kadar sıradan yurttaş için suç sayılan fiiller, yöneticilerin demokratik haklarını engelsiz kullanma kapsamına mı giriyordu da meclisteki dosyalar yıllar yılı sürünce mede kalıyordu? Hayatları boyu günah işlemiş kişilerin hacca giderek cehennemdeki sicillerini temizlemeyi ummaları gibi külhanbeyleri de bir gün meclise girip geçmişe sünger çekmeyi mi düşünüyorlardı? Yoksa amaçları tövbekâr olmak değil, yeni iş alanlarına günahsız bir geçmişle *korkusuzca* atılmak mıydı?

Bu soruları herkes kendine sordu, kendince yanıtladı. Atasözlerimizden devraldığımız yüce gönüllülük doğrultusunda, kimileri “Bal tutan parmak yalar” yargısına vardı, kimileriye “Her koyun kendi bacağından asılır”la avundu. Bu arada hoşgörü kavramı da bol bol kullanıldı tabii ama onun sınırları dokunulmazlığınkı gibi yasalarla belirlenmediğinden tartışmalar büsbütün sarpa sardı.

Konuyu somutlamak adına, gözlerimizin önüne bireylerinin birbirlerinin dünya görüşlerine ve yurttaşlık haklarına saygı gösterdiği bir topluluk getirelim (hiçbir dönemde, dünyanın

hiçbir ülkesinde tepeden tırnağa hoşgörölü bir toplum olmadığına, en demokratik toplumların bile ulusal çıkarlar özüyle zorbalığa başvurduğuna inandığım için toplum demiyorum). Hoşgörünün ikinci bir huy haline geldiği böyle bir topluluğun üyelerini kolay kolay çileden çıkaramazsınız, ama hiç mi çıkartamazsınız? İsterseniz, kişiliklerine ya da onurlarına dil uzatmayı bir deneyin. Kim demiş uygar kişiler yalnızca başkalarının haklarını korur, kendilerininkilere sahip çıkmaz diye? İnsanların yasalarla belirlenmemiş, yalnızca kendi çizdikleri dokunulmazlık çizgileri yoktur diye?

İşte burada, dokunulurluktan yola çıkıp uçuşa geçebiliriz.

Hâlâ laisizm, dokunulmazlık, hoşgörü, demokrasi gibi tarihin tartışma arşivlerinde yerlerini çoktan almış kavramlarla becelleşen ülkemizde meğer ne engin bir hoşgörü egemenmiş! Huysuz Virjin'in televizyondaki gösterisini seyredene kadar, duysam inanmazdım.

"Huysuz", huyuna güven olmayan, durup dururken hır çıkaran, geçimsiz, bazan şirretleşen kişiler için kullanılan bir sıfat gerçi, ama sözcüğün olumlu biçimi "huylu" da pek olumlu sayılmaz. Huylu kişiler çabuk işkillenir, huylanırlar; huylu atlar çiftteyi basıverirler. Huysuz Virjin, ilk bakışta şirret ağırlıklı görünse de kıvrak zekâsı, yetkin Türkçesiyle, özellikle kendiyle de alay edebilme yeteneğiyle galizliğe düşmüyor. (Demiştım ya, onu televizyonda gördüm, çalıştığı gece kulüplerinde daha ileri gittiğinden kuşkuım yok.)

Şimdiye kadar göbek bağıyla bağlı oldukları devlet adamlarını sulu, belden aşağı şakalarla taşlayıp, sözüm ona muhalefet yapan çok komik gördüm, hayatını kendinden bir adımcık ötedeki bir ünlünün taklidini yapmaya adanmış nice zavallı gördüm de seyircisini doğrudan karşısına alan, gerekirse onun yanına kadar gidip hesaplaşan bir göstericiye rastlamadım.

Elbette bu tür programlarda seyirci ile gösterici arasında bir tür uzlaşma var: seyirci hoşgörölü olmak ya da görünmek zorundadır, göstericiyse onu fazla yaralamamaya özen gösterir. Huysuz Virjin Seyfi Bey yılların getirdiği deneyim ve ince gözlem sonucu bu dengeyi kendi yararına kurmayı başarmış.

Seyircisinin kendisine azarlanmak, hırpalanmak, arasına şakacıktan itilip kakılmak üzere koştuğunun bilincinde. (Bu koşullar hesaba katıldığında acımasız sayılmaz bence.)

Düşünün ki karşınızdaki topluluktakileri sınıfsal özellikleriyle, tavırlarıyla, giyimleriyle, Türkçeleriyle bir kıyma makinesinden geçiriyorsunuz ve karşılığında bol bol alkış alıyorsunuz. Hatta en çok harcadığımız kişi, sizi en çok alkışlayan oluyor. Seyfi Bey'in iki-üç zeki darbeyle portresini çizdiği, sonra da sildiği sanatçılar, belki de "adım edilsin de nasıl edilirse edilsin" diye düşünen reklam-düşkünleri ya da içten içe kızsalar bile öfkelerini gizleyen ünlüler. Ya seyirciler? Bu tek taraflı bombardımanda iki karşı-nükte patlatılırsa kıyamet mi kopar? Nükteler zekâ ürünü olursa Huysuz'un kızacağını hiç sanmam, boşuna ürküyorlar.

Hoşgörüyü, savunulacak hiçbir değeri olmama alışkanlığı diye yorumlayan bir kesime sesleniyor Huysuz Virjin. Böyle bir göstericinin işi çok güç olsa gerek. Dışarıdaki kalabalığın sesini geçirmeyen bir geçitte tek başına kalmış gibi.

Sesini ne kadar yükseltirse yükseltsin, kendi yankısından başka bir yanıt duyamadığından muhalefetin dozunu –terbiyesi pahasına– gitgide yükseltmek zorunda, mesleğinin tadı kaçana kadar.

Kabarenin Sınırları

Kemikleşmiş yapıları sarsma, kök salmış kurumları kıyasıya eleştirme akımının, toplumlarında sivrilmiş/sivrilmemiş kişileri zaman zaman geçmişlerini yadsımaya; onların, “ben demiştim zaten” uyanıklığıyla yeni sapmalara girmelerini kolaylaştırmaya yönelik özendirmeleri uzun süredir kafamı kurcalıyordu da mantığın ve iktisat biliminin gözardı edildiği, nerdeyse çılgın denebilecek bir birleşme coşkusunun yaşandığı Almanya’da siyasal düşüncelerinden ödün vermeyen üç genç kadının, sahnelendiği her yerde ilgiyle karşılanan kabarelerine rastlayacağım aklıma bile gelmezdi.

Kabare baldır-bacak, fıkra, sövgüden öteye gitmeyen muhafefet anlamına geliyordu benim için uzun bir süredir. Christa Weber, Alman. Berrin Lenz-Alganer, Almanya’da yaşayan bir sanatçımız, Mania Vlachogianni’ye Yunan asıllı. *In Harem Tanzem Die Kanaker – Getürktes Kabaret*’te Almanya’daki göçmen işçilerin sorunlarını, itildikleri yalnızlıkla köksüzlüğü, onları ezmeyi ve sömürmeyi huy haline getirmiş Nazi artıklarıyla türedi burjuvaziyi, hiçbir klişeye sığınmadan her iki kesimdeki insani zayıflıkları gözardı etmeden canlandırıyorlar. Üç dili, üç şarkı anlayışını aralarında paylaşarak üç ayrı ana-dil yaratıyorlar. Müzik ve dans alanında profesyonel olmaları kabareyi seyirlik bir şölen kılıyor. Tüssing’de, göl kıyısındaki görkemli bir kilisedeyiz. Bu kere, din adamlarının eşlerinin izleyeceği bir gösteri. Çoğu, otuz beş yaşın üstündeki din adamı eşleri, arasına burularak da olsa heyecanla izliyorlar oyunu, ayakta alkışlıyorlar sonunda.

Berrin ile Christa’ya neden kabare türünü seçtiklerini soruyorum. Önce, klasik bir oyun istemişler, ama duygusallığın ağır

basacağını düşündüklerinden kabarede karar kılmışlar. Onlara göre kabare, daha doğrudan bir anlatıma, karmaşık olmayan bir dile olanak tanıyor. Ayrıca Almanya'da köklü bir geçmişi var, politik bir geleneği. I. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak en etkin tiyatro türü katına yükselmiş. II. Dünya Savaşı'ndaysa tek güçlü ifade alanı olmuş. Werner Schneider'in edebi siyasal yaklaşımına, Eisler'in sözle müziğin uyuşumunu sağlayan caza yakın bileşimine, Brecht'e hayranlık duyuyorlar.

Berrin, "Almanya özelinde, burada yabancı kimliğiyle yaşayan bir sanatçı için, toplumun sosyal yaşantısındaki çekişmeleri ve problemleri aksettirebilecek tek çözüm: pratik olarak kabare. Problemlerle çıkmazlar o kadar çok ki, politik çözümler olmadan sanatsal adımların atılmasına hemen hemen olanak yok. Yani kabare, Türk azınlık için de geleneksel bir ifade alanı," diyor.

Azınlıktan ne kastedildiğini sorduğumda aldığım yanıt :

"Yalnızca sayıca değil, politik gücü, sesi olmayan, hakkını ele geçiremeyen, ama bu uğurda savaşanlar. Oysa Fransız usulü kabare, politiklikte bir durulmanın göstergesi."

"Kendi düşüncelerimi savunabileceğim, neyi ne için yaptığımı bileceğim, yönetmenin oyuncağı olarak ödün vermeyeceğim için bu çalışmayı heyecanla karşıladım," diyor Christa. "Bu açıdan bireyci sayılabilirim."

Bölümler arasındaki bağlantıyı Yunanca ezgiler çalarak ve söylerek sağlayan Mania, bir bakıyorsunuz, çılgınca namaz kılıyor son bölümde, Christa deminki soylu(!) Alman Berrin'in iyilikseverlik duygularını kalkındırmaya yarayan bir Kezban oluvermiş büyük bir ustalıkla.

Piyanistin son sahneye kadar eleştirel tanıklık taşıyan bir bakış ya da çalış açısı son sahnede ürkütücü bir karmaşayı canlandırmak adına siliniyor. O da oyun alanındaki yerini alıp keşmekeşe katkıda bulunuyor.

Dönüp dolaşıp yine kabare türünün zamana dayanıklılığı konusuna geliyoruz.

Aldığım yanıtlardan, belli bir form gözetilmezse, bölümler arasında sağlam bir bağlantı, belirli bir çıkış, yükseliş ve doruğa

eriş becerisi sağlanmamışsa, kabarenin de herhangi bir edebiyat yapıtı gibi doğduğu gün ölmeye mahkûm olduğunu çıkarıyorum. Bir gerilimin tırmandırılması sözkonusu. Seyircinin oyuna katılması için de kabarede yer alan sanatçının siyasal görüşüne inanması gerekiyor.

Kabare, çoğu kere günlük bir seyirdir –belki zamana dayanıksızdır– onu yaşatan, sanatçının günlük iniş-çıkışlara dayanıklılığıdır, ödünsüzlüğüdür.

Örnek Suçlar Ülkesi

Max Aub'un *Örnek Suçlar*'ını okurken, yapıtı kıvrak Türkçesiyle dilimize oturtan Memet Baydur'un da sonsözde sorduğu sorulara takılmamak elde değil. Bu cinayetler ya da suçlar, gazetelere geçmiş gerçek cinayetlerden derlenmiş bir güldeste mi, yoksa bütünüyle yazarın ince ince işlediği (her iki anlamda) bir cinayetler dizisi mi?

Ama üçüncü bir olasılık da sözkonusu. Tetiği çeken, gazete haberleri de olsa, kurşunu yazarın kendisinin saplaması. Siz de benim gibi yazar eli değmemiş, onun kurgu becerisiyle yeniden yaratılmamış bir malzemenin yalnızca hammadde sayılabileceği görüşündeyseniz üçüncü olasılıkta direteceksiniz demektir. Hele o malzeme özgün bir kara mizah anlayışının sınırlarına giriyorsa.

Kitap, ilk bakışta, yaşamın somutluğu karşısında ölümün boşnalığına bıyık altından gülüyormuş izlenimini uyandırıyor. Ama içini biraz daha okuduğunuzda, yazarın yaşamın somutluğu konusunda da birtakım kuşkuları olduğunu anlıyorsunuz. Başımıza her an her şey gelebileceğine göre ölüm de yaşamın bir parçasıdır, o da yaşam kadar somuttur görüşüyle yazar birdenbire felsefenin alanına adım atıp sözgelimi intiharın "absürd"ün sınırlarına girmediğini ileri süren Camus ile dalaşıyor. Çünkü her cinayet biraz da intihar değil midir?

Aub'un kendi yarattığı ya da polisteki ifadelerinden yararlandığı kişilerin çoğunu, işledikleri cinayetten çok, onun mantıklı bir hesabını vermek zorunda kalmaları ölesiye yaralıyor:

“Tepeden tırnağa ıslattı beni otomobiliyle. Tamam, bu olup bitti. Ama çoraplarım bile ıslanmıştı. İşte buna eyvallah diyemezdim. Her şeyin bir haddi vardır. Ne olacak, bu sefer bir yaya, boktan bir şoförü öldürdüyse? Gürültüyü ayyuka mı çıkaracağız?” ya da:

“Hayır canım, kendimi de öldürecektim, ama tabancamın topu sıkıştı. Vallahi kendime ayırmıştım son kurşunu (...)”

Aub’un çok ince ayrıntılarla ufak sürçmelere dayalı kara mizahı, okura kurşun sıkmakla yetinmiyor, kurşunu sıkarak okur olsa acaba ne olurdu sorusunu da getiriyor.

“Öldürmek, acımadan öldürmek, ileriye doğru devam etmek için, yolu temizlemek için, yorulmamak için öldürmek” sözcüklerini okuduğumda bu uğurda kendi hazırlayabileceğim liste gözümü korkuttu doğrusu. Örnek Suçlar Ülkesinde yaşayan biri kimliğiyle önce kimleri haklamam gerektiğini düşündüm. Onlar, iyi ki yüzyüze kolaylıkla gelebileceğim kişiler değildi de içime su serpildi.

Geceleri inşaat gürültüsünden, dışlerimdeki dolguları zangırdatan burgulardan, sabahlara kadar odayı belli aralarla tarayan ışıklardan kurtulamayacağım için salonda, yerde uyuyorum şimdilerde. Geçen yıl da öyle yapmıştım. Bu kere, sabahları mahalleyi dolaşan kasetçilerin sonuna kadar açtıkları –müzik mi desem– her neyse işte onunla uyanıyorum. Bu sıcaklarda toz toprak girmesin diye camları da kapalı tuttuğuma göre sinirlerimin iyice bozuk olduğu varsayılabilir. İçimden, güzel bir cinayet işlemenin tam sırası diye geçirmediğim söylenemez. Ne yazık ki Örnek Suçlar Ülkesinde hedef bolluğundan geçilmediğinden belli bir hedefe yönelmek güç: Akşamüstü para bozmayan taksiciler, sizi kuyrukta bekletirken bütün çabaları çay içmek olan banka memurleri, ille de balık yemenizde direten garsonlar varken.

Bu sıkıntılara bir ara verip biraz dinleneyim diye Şile’ye gitmiştim geçenlerde iki-üç günlüğüne. Değirmen Oteli’nin tarçasında akşamüstü keyifli bir yemek yemeye hazırlanırken bir bomba patladı sanki. Turistler kaçıştılar. İçkileri ve yemekleri telaşla örttük.

Belediye kamyonu o saatte böcek ilacı püskürtüyormuş meğer. Edindiğimiz bilgilere göre ilacın insan sağlığına zararlı hiçbir etkisi yokmuş. Böcek de olsa bir canlıyı öldürebilecek güçteki bir zehirin başka bir canlıyı hiç etkilemeyeceğine inanmak, laubaliliğin daniskası. İlacın etkisi bir yana, üstünüze sinen o yoğun sis, damağınıza saatlerce yapışan o pas tadı ne olacak?

Aub'un kitabında, laubalilik (Öztürkçesi bulunmadığına göre demek yaşamımıza ötedenberi sinmiş bir kavram) yüzünden işlenmiş suçlara öncelik tanınmamış. Yaşasaydı, geçenlerde gazetede okuduğumuz şu cinayeti, kitabına katmadan edemezdi:

Patoloji profesörü, kapıcısını av tüfeğiyle vurduktan sonra şöyle diyor: “Bana Bekirciğim diyordu durmadan, kendisini kaç kere uyarmıştım.”

Bayağılık Hastalığı

Belli dönemlerde çeşitli ülkelerin nüfuslarını kırıp geçiren salgınları bir yana bırakalım. Cüzamlılar ıssız yerlere sürülmüyor artık; İstanbul'un altüst edilmiş taşı-toprağının altından çıkan fareler veba salgınına yol açmadı; doğduğumuzda yapılan çiçek aşısı hâlâ geçerli; kolera aradabir yoklarsa da, çabuk gidiyor; kanserde erken teşhis umudu var. Başedilmedik bir aids kaldı, trafiği saymazsak.

Susan Sontag'ın *Bir Metafor Olarak Hastalık* adlı denemesinde belirttiği gibi, bilim adamları onulmaz görünen hastalıklara yakıştırılan ideolojik metaforların etkisinde kalıp yılınlaşmadıkları sürece her illetin ilacı bulunabilir; bizim dönemimize yetişmese de bir sonrakine mutlaka yetişir. Ama bu arada insan yaşamının kesin sonu olan ölüm de değişik kisvelere ve adlara bürünerek yeni ağırlığını koyacaktır elbet.

Benim şimdi üstünde durmak istediğim hastalıkta devası asla bulunamayacak gibi görünen bayağılık. Küçüklüğümde beri semptomlarına tanık olduğum için ona karşı bir bağışıklık kazandığımı sanıyordum. Ama birdenbire öylesine bulaşıcı oldu ki katı-ahlakçı biri olmadığım halde tutucu sözler etmeye zorluyor beni: Kişioğlu bayağılıktan ölebilir mi? Bence ya ölür ya ölmekten beter olur.

Küçüklerin sanatçıları(!) taklit ettikleri televizyon programını izlerken mideme saplanan sancı, ülser sancısını aratmayacak keskinlikteydi. Horace MacCoy'un *Atlari da Vururlar, Değil mi?* adlı romanını bir daha okumuş kadar oldum. Amerika'da bir dönem yaygınlaşan bol para ödüllü dans maratonlarını çağ-

rıstırıyordu program. Filmde, başkadın Jane Fonda'ydı. Bütün gücünü tüketmiş, beş parasız, tek umudu kalmamış biriydi, dans partnerinden kendisini artık vurmasını istiyordu. Erkek başkişi de, sakatlanan atları kurtarmanın başka bir yolu olmadığını bildiğinden, bu isteği yerine getiriyordu.

O günden bugüne sakat atları kurtarmak için çalışmalar yapıldı mı, bilmiyorum. Ama o dönemde, parasızlıktan ve açlıktan bu tür maratonlara katılmaya, sonuna kadar sömürülmeye zorlanan kişilerin haklarını yalnızca hayvanları koruma derneklerinin savunması ve sonunda bu tür maratonların yasaklanmasını sağlaması çok ilginç.

Bizim küçükler maratonundaysa parasızlığın payı yok, ama bir tür "açlık"ın payı büyük. Televizyon sunucusunun yumuşak sesle sorduğu sevecen sorularla bile örtemediği bir şiddet sözkonusu. Küçük sanatçı adaylarının boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri sorusuna verdikleri yanıtlardan (bilgisayar oyunu oynamak, kitap okumak, spor yapmak, müzikle uğraşmak) Türkiye ölçülerine göre geliri ortalamanın epey üstünde ailelerden geldikleri anlaşılıyor. Olası soruların yanıtları önceden ezberletilmiş bile olsa.

Çoğu, ilerde hangi meslek dalını seçmek istediklerini söylerken çocuklara özgü bir içtenlikle birden ciddileşiyor, cana yakın oluyor. Zaten korku ve gerilim filmlerinin şaşmaz kurallarından biri, vurucu sahneden önce çok sakın doğa görüntüleri, her türlü tehlikeden uzak, mutlu bir aile ortamı aracılığıyla seyirciyi gevşetip biraz sonraki şiddette hazırlıksız yakalamak değil midir?

Doğrusu, korku filmi olması amaçlanmışsa çok başarılı bir program bu. Daha üç dakika önce sevimli ve zeki bulduğunuz bir çocuğu, birdenbire bu iki özellikten de nasibini almamış ünlü bir sanatçının kılığında, üstelik aslına benzemek için abartılmış tavrıyla piyasa şarkıları söylerken görüyorsunuz. Hani bu çocuğun demin gönlünde yatan meslek bilim-adamlığı ya da öğretmenlikti? Demek ya demin söylediği yalandı, ya şimdi yaptığı yalan.

Çocukların küçük yaşlarda ünlülere özendikleri, büyükler gibi olmaya heveslendikleri bildiğimiz bir gerçek. Aynanın

karşısında kendilerini saatlerce inceleyip kime benzemek istediklerini kararlaştırmaya çalıştıklarını da biliyoruz. Yine de çocuklar, yaşları ne kadar küçük olursa olsun *oyun oynadıkları*nın bilincindedirler. Kendi başlarına ya da kendi aralarında oynadıkları sürece, oyun bir süre sonra eskir, yavanlaşır, tadı kalmaz. (Küçüklüğümde, sesim yankılansın diye banyoya kapanıp aynanın önünde onbeş dakikalık konserler verdiğimi anımsadığımda hâlâ gülüyorum.) Ama büyüklerin önünde, hele televizyon kamerası karşısında oynanan bir oyun, bağlayıcı bir özellik taşıyor mu? Bunu düşünmek, çocuklarını teşhir etme açlığı çeken ana-babalarla, programı akıl eden TV kanalına düşüyor.

Benim için asıl merak konusu, gelir düzeyi belli bir noktaya ulaşmış ailelerin belli bir kültür ve eğitim düzeyini de tutturmuş olacakları varsayımıyla (saçmaladığımı biliyorum!) çocuklarına hangi örnekleri, hangi kıstaslarla seçtikleri. Çocuklar, taklit etmeye çalıştıkları sanatçıların(!) yalnızca seslerinde karar kılsalardı önemli değildi. Gelgelelim biz şarkıyı zaten seçilen şarkıcının sesinden dinliyoruz; çocuksa ona benzetilmek için yapılan makyajı, yaşına uymayan kılığıyla fiziksel bir benzemenin peşinde. Dokuz-on yaşında bir oğlanken, yapıştırma bıyığıyla sözümona saz çalıyor, on yaşında bir kızken, feleğin çemberinden geçmiş bir kadın rolüne öykünüyor.

Nabokov'un dünya klasiklerinden sayılan romanı *Lolita*, küçük yaştakilerde zedeleyici etkiler bırakabileceği gerekçesiyle muzır bulunmuştu. Oysa zaten küçük yaşta okunamayacak kadar güç, edebiyat birikimi gerektiren bir yapıttı. Ağlamaklı, hünsa çocuk seslerinin çığırıldığı arabesk müziğe düşkünlük de hesaba katıldığında başta Nabokov'un halkımızın eğilimleri karşısında dudaklarının uçuklayacağı kesin.

Erkekçe Kadınlık

Kökü çok eskilerde yatsa da hâlâ üstünde konuştuğumuz feminizm akımını önyargılardan, kadınca ve erkekçe bakışlardan bağımsız, serinkanlı bir biçimde incelememiz gerekmiyor mu artık? Ne de olsa yeni başbakanımızın bir kadın olması konuya başka bir güncellik kazandırıyor.

Önce, kimi tutucu kadınlarca da benimsendikleri için daha yaygın olan erkekçe önyargılara bir gözatarsak:

“Kadının yeri, evidir... Çalışan kadın, evine ve çocuklarına yeterince zaman ayıramaz. Kadının yapısı temelde duygusaldır... Kadın dediğin, ince, zarif, anlayışlı, dayanıklı ve anaç olmalıdır... Feministler erkek düşmanındırlar, erkeklerden yüz bulamayacak kadar çirkin oldukları için feminizme sapmışlardır. Aslına bakılırsa kadın yazarlar da onlar kadar ukala ve çekilmezdir. Zaten kadınlar kendi aralarında sevişebilecek ve evlenilebilecek olanlar diye ikiye ayrılırlar. Benim karım bu kadar sevgi dolu, yumuşakbaşlı olmasa her kaçamaktan sonra evime döner miydim?”

(Bu övüncü taşıyan bir erkeğe bağlanmış kadının, hayata onunla aynı açıdan baktığı, “erkeğin kökü içerde olsun da gerisi önemli değil” inancına kapılandığı anlaşılıyor.)

Feminizme yöneltilebilecek kimi haklı eleştiriler arasında, feministlerin kültür ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün kadınları kadın olmakla birleştirmeleri başı çekiyor. Bu durumda, haklarından habersiz, okumasız yazmasız kadınlarla haklarını bilinçlice kullanınayıp günlerini kadınca gün edenler bir eşdeğerlilik kazanıyor. Öğretimde ve ücrette erkeklerle eşitlik gibi somut ilkeler uğruna çaba gösterileceğine cinsel taciz gibi sınırları belirsiz bir odakta yoğunlaşıyor. Sınırlar belirsiz, çün-

kü başı türbanlı ya da örtülü kadın sayısının azımsanamaya-
cağı bir ülkede bir erkeğin varlığı bile onlarca taciz sayılabilir.
Otobüslerde, dolmuşlarda sizi bir erkeğin yanına oturtmamaya
özen gösteren sürücülerin de bol bulunduğu ülkemizde asıl
cinsel tacizi hepimiz, kadınlı-erkekli bir kitle olarak *koruyucu-*
larımızın ta kendilerinden almıyor muyuz?

Bir başka haklı eleştiri de feministlerin çoğunun yaşadıkları
ülkenin güncel, somut kadın sorunlarından çok feminist ede-
biyatla ilgilenmeleri. Sözgelimi yaşamı boyunca ya babasından
ya kocasından dayak yemiş, ezile ezile onuru zedelenmiş, çıkış
yolunu kocasını öldürmekte bulacağını sanmış yığınla gence-
cik katil var. Kocasıyla imam nikâhıyla evlenip bir sürü çocuk
doğurmuş nice küskün kadın var. Yasanın kendilerine tanıdığı
çocuklarını işyerindeki kreşe bırakma hakkını kullanamayan ka-
dın işçiler var. Ama bu konularda uzmanlaşmış, yasaları tarayıp
boşluklarını bulmuş bir feminist hukukçu kadrosu var mı acaba?
Tecavüze uğramış insanların davalarını gönüllü üstlenen avu-
katlar var da ben mi bilmiyorum? Ümraniyeli genç kadınların
olumlu girişimlerinden, Kadın Sığınağı açanların iyi niyetinden
haberliyim, ama yasaları değiştirecek çapta bir örgütlenmeden
sözediyorum burada. Yasalar değişmeden, etkileri yaşama bi-
çimimize sinmeden, Kadın Sığınağı'na başvuran bir kadının
üç-beş gün sonra, yani yaraları iyileştikten sonra, yeni yaralar
alma pahasına evine dönmek zorunda kalacağına inandığımdan.

Yine de ister güncel politikada, ister kalıcı siyasadaki her ciddi
akımın ilk hızı geçtikten sonra da birtakım izler bıraktığı ke-
sin. Feminizme karşı olanlar bile onun aracılığıyla kendilerini,
çevrelerini, kadın-erkek ilişkilerini yeniden gözden geçirdiler
ister istemez.

Bugünlerde atanan başbakanımızın bir değişim rüzgârı es-
tirdiğini ilk kim keşfetti bilmiyorum, ama oldukça tutuldu bu
laf. Her ne kadar rüzgârın poyrazdan mı, lodostan mı, yoksa
karışık yönlerden mi estiği belli değilse de.

Güzel, zarif, iyi bir eğitim görmüş genç bir kadının başbakan
olması elbette sevindirici. Her açıdan (maddi açı dahil) doy-

gun sayılabileceğine göre büyük kişisel hırslara kapılmayacağı düşünülebilir, herkese açtığı kollarını arasına ezilen kadınlara da uzatabileceği umulabilir. Yine de ben pek umutlu değilim. Başlangıçta bu olumlu özellikleri taşıyan, idealist görünen birçok kadının, herhangi bir mevkîye geçtiklerinde, karar alacak bir konuma geldiklerinde zamanla sertleştiklerini, inceliklerini mesleklerine bir türlü taşıyamadıklarını çok gördüm. Sanırım bu tür işlerin *erkeklerle özgü* olduğu anlayışıyla yetiştirildiklerinden erkek modelini benimsemeyi daha kolay, daha elverişli buluyorlar; pek ummadıkları bu başarıyı doğal karşılamadıkları için sonunda çoğu erkekten daha erkek olmayı beceriyorlar. Dünya görüşlerimiz zıt olsa da yeni başbakanımıza –halkımızın çoğunluğuna uyarak– ben de süre tanımaktan yanayım. Nasılsa fazla uzun sürmeyecek: Türkçesinin sık sık tökezlemesi, hamasi bir üslup taşıyan konuşmalarında “ben” yerine “biz” demeyi yeğlemesi, hem milliyetçi, hem dindar, hem çağdaş olduğunu vurgulaması, karar alma kavramını kararname çıkartmak doğrultusunda yorumlaması gibi belirtiler varken...

Kısa sürede, gönlünde yatanın “bacı” denilen bir Pamuk Prenses mi yoksa cücelere kök söktüren bir Demir Lady mi olduğu açığa çıkacak nasılsa. Ne yazık ki bu iki imge de çağdaş imgeler değil. Ne Pamuk Prenses ne Demir Lady. O zaman şöyle bir soru geliyor akla. Çağdaş kadın imgesi yüzeyde kalmasa, derinlere inseydi, yazının başında örneklerini saydığım erkekçe görüşlerle donatılmış partililerden destek görür müydü acaba?

Ecnebi Tını

Her ülkede gündelik dili o ülkedeki güncel eğilimlerin, yani bir anlamda güncel siyasanın büyük ölçüde etkilediği bir gerçek. Ama Türkçe gibi hemen her on yılda bir değişen siyasal rüzgârların etkisiyle savrulan, sürekliliği kesilip biçilen, edebiyatla bağlantısı gitgide böylesine seyreden bir dil daha var mı, bilmiyorum. O yüzden olacak, dilimizin gelişiminin ilginç bir tarihçesi var. Şimdi masal gibi geliyor, kırk yıl kadar önce akıcı bir Türkçeyle düşünebilmek ve yazabilmek adına dilimizi zamanla yamalı bohça haline getirmiş yabancı öğelerden olabildiğince temizlemeye gönül vermiş aydınlar vardı: yazarlar, çevirmenler, dilbilimciler, bilim adamları...

Hepsi kendi uğraş alanlarında dilin arılaşmasına çaba gösteriyorlardı. Bir bölümü Türk Dil Kurumu üyesiydi, bir bölümü değildi, ama her nedense karşılarında hemen düşman bir ittifak buldular. Başka hiçbir alanda uzlaşamayan ödünsüz ilericilerle ödünsüz gericilerin ittifakını. İlk bakışta haklı gibi görünen bir karşı çıktı: gerisinde bir tarih ve duygu birikimi yatan sözcükleri yadsımak, dilin geçmişle bağlantısını koparabilirdi, edebiyatı güdükleştirebilirdi, ayrıca halkla aydınlar arasında bir iletişim kopukluğuna yol açabilirdi. Hesaba katılmayan tek öğe, çoğunlukça benimsenmeyen karşılıkların dile zaten yerleşmeyeceğiydi. Önerilen yeni sözcükleri uyduruk sayanlar, dilin Allah kelamı olduğuna, insanlarca yaratılmadığına inanır gibiydiler; Öztürkçe savunucularının bazıları da Türkçenin genel akışına ve kullanımına aykırı, daha baştan ölü doğmuş sözcükleri kabul ettirme inadındaydılar ("seyirci" yerine gelenekte bambaşka bir çağrışımı olan "görücü" sözcüğünü öneriyordu sözgelimi). Sözümona dil sevgisi üstüne başlatılan bu tartışma kızışınca

taraf lar birbirlerini kıyasıya suçlamaya başladılar: Öztürkçeyi savunmak züppelik, Batı hayranlığı anlamına geliyordu, öte yandan eski edebiyatı –diyelim Tanpınar’ı– sevmek bağnazlık sayılıyordu. Böylelikle Türkçe, hiçbir dilin kaldıramayacağı siyasal bir yükün altında kaldı. Yazarların, düşünürlerin ne dediklerinden çok hangi sözcükleri kullandıkları üstüne düşünölmeye başlandı, dünya görüşlerinin tek tek sözcüklerden çıkartılabileceğı inancı yaygınlaştı. Diyelim Halit Ziya’nın –yapıtlarını sonradan kendisinin arılaştırmaya çalışmasına karşın– Fransızca mantıktan çevrilme Türkçesi, “Lâzımdır ki...”, “Ne zaman ki onu gördü...” diye başlayan takırtılı tümceleri sağ kesimce diriltilmeye çalışılırken sol kesim de dil devrimine ihanet etmemek adına bu kere Osmanlıcadan çevrilme “dört başı bayındır”, “duygularına yargıç olma” gibi deyimlerin ağır bastığı melez Türkçeyi kullanmaya alıştı.

İki kesim de edebiyatçıya anadili içinden özel bir dünya, kişisel biçem damıtma özgürlüğünü tanımıyordu. Sağcı bir yazar sansız, on sekiz yaşındaki bir öykü kişisini, “amma velakin”, diye konuşturma nız, solcuysanız, altmış küsur yaşındaki bir hanıma “Bu bağlamda ne düşünöyorsunuz?” gibi sorular sordurtmanız isteniyordu.

Türkçeyi seven yazarlar, bildikleri gibi yazmayı sürdürdüler. Bu arada dil, yadsıdığı ve benimsediğı sözcüklerle genişleyen yatağına oturdu. Yeni sözcükler eskileri silmediler, yeni ayırmıcıklar kattılar anlamlarına. Ömür, hayat, yaşam, yaşantı bir metinde birlikte kullanıldıklarında yadırganmadıkları gibi, kavramı zenginleştirmeye de yarıyorlardı artık. Şimdilerde en hızlı Öztürkçe düşmanlarının bile bir zamanlar karşı çıktıkları sözcüklerle konuşmaları (ister çağdaş görünmek adına, ister ağızlarından kaçırdıkları için) bir zamanki tartışmanın boşa gitmediğini gösteriyor.

Bana kalırsa Türkçe en büyük yarayı Ecevit-Erbakan koalisyonu sırasında aldı. Çoğunluğunu edebiyatını ve dilini önemseyen, bireysel kararlarını bile büyüklerine devretmekten yana olanların oluşturduğu halkımız, Ecevit’in esenlik dilekleriyle Erbakan’ın hayır duasını birarada dinlemekten gocunmadı.

Zaten geçmişte de dil tartışmasına “Hostes yerine gökkonuk-sal avrat mı diyelim yani?” türünden sululuklarla gülüp geç-me eğilimindeydi. Halkımız, koalisyon sözcüğüne “ko alışsın” gibi bir karşılık bulmuştu zekice, ama dille siyasa arasındaki bağlantıyı hiç araştırmamıştı; bundan böyle parçalanmış bir dille yaşayacağını umursamıyordu anlaşılan. Aradabir değişen Anayasa’nın nasıl bir dille kaleme alındığı da umurunda değildi çünkü Anayasa yapmak zaten büyüklerin işiydi! Önerilere zamanla alışırdı: ko alışsın.

Turgut Özal, yarım yamalak Türkçesi ve yarım yamalak İngilizcesiyle halkın aradığı taze kandı; Demirel’in köy kahvesi söyleşisini abarttığı popülist dil, halka artık yakın gelmiyordu, halk “vizyon” peşindeydi.

Geniş vizyonun ilk belirtileri eski arabesk şarkı sözleri desteğinde sökün etti. Tanrı’ya baştan yaratılmak üzere yakaran kitleler, yıllar yılı ağladıktan sonra sevimli bir tonton amcanın koruması altında ne gibi gözükara kaçamaklar yapabileceklerini kavramışlardı. Üstelik seçtikleri milletvekilleri, seçildikleri yörelerde cinayet nedeni sayılabilecek küfürleri meclis kürsüsünden haykırarak kadar yiğit delikanlılardı! Böylelikle vizyon genişliği, küfür dağarcığını zorlar hale geldi. İthal küfürle idare edemezlerdi ki!

İlkin mecliste başlayan dil kirlenmesi televizyon kanalları aracılığıyla topluma yayıldı. Film ya da dizi seslendirmelerinde “alright”lar *tamam*, “okey”ler *oldu* sözcükleriyle –dudak hareketlerine göre– karşılandığından *peki* ya da *evet* unutuldu. Sonraları anacaddelerimiz, o dizilerin adlarını kapışan Dallas barları, Flamingo mağazalarıyla dolup taşmaya başladı. Bu Yalan Rüzgârı’nda doğrusu herkes Cesur ve Güzel’di. Türkçeyi unutturmak kolay bir mesaj değildi, çünkü.

Bir dilin, içine günün modası gereği sızan yabancı sözcüklerle kirleneceğini ileri sürecek değilim. “In” ve “out”lar, hangi dilden çevrildiğini kestiremediğim “Sıcak bakma” ve “Soğuk bakma” gibi gözde kavramlar, ideoloji açısından ters gelseler

de Türkçenin katline fazla bir katkıda bulunmuyorlar. Radyo, televizyon, telefon gibi uluslararası kullanımı olan aygıtların Türkçelerinin keşfedilmesi de gerekmiyor bence. Ama sözgelimi yeni düşünce akımlarının Türkçe karşılıklarını araştırmak, zorlu da olsa gerekli bir çaba. (Bu arada postmodernizmin olduğu gibi bırakılmasından yanayım, modernizmin kuzu postunun üstüne geçirilmiş bir kaplan postunu anımsatıyor.)

Özal dönemi, ağız bozukluğunu kaldırmakla yetinmedi, sanatın ve edebiyatın beş kuruşluk değeri olmadığına inanan bir kuşak yetiştirdi: vizyonu televizyonla eş tutan bu görüş, bu akım aracılığıyla çoğunluğu blucin ve kes markalarından, dolar ve faizden başka şey konuşmayan, bireyselliğini ancak sürü insanırken yakalayabilen bir kuşak. Yeni türeyen özel radyo kanalları konuşan Türkiye’den yanaydılar, ama ne yazık ki doğru dürüst bir Türkçe yükselmiyordu hiçbirinden. Biz de bu arada konuşan radyonun, ardarda kaset çalmak anlamına geldiğini öğrendik. Bazı kanalların hangi saatte hangi parçaları çaldıklarını ezberledik. Acaba ödünç kaset mi verseydik? Ama nasılsa aralarındaki kaset işbirliği o kadar yoğundu ki birinde kaçırdığınız “I Will Always Love You”yu öbürlerinde yüz kere dinleyebiliyordunuz.

Geçen yıl halkımız konuşan radyoların susturulmamasından yanaydı. Radyolarla birlikte demokrasiyi savunuyordu, radyosunu istiyordu. Bizlere de genç demokrasi havarilerinin –sunucuların– Amerikanca tınılı Türkçelerine, cayırtılı şakalarına kulak vermek düşüyordu. Hâlâ düşüyor, çünkü elbette yasaklamalardan yana değiliz. Konuşsunlar! Ne ki halkımızın konuşma adına yükselttiği ses, Türkçeyi savunma amacını taşımıyordu; müsamare şiirleri düzeyindeki şarkı sözlerini bile mırıldanamayan genç ve yeteneksiz sesleri bol bol dinleyip coşmak, göbek atmak, pop-arabesk-türkü sentezinde birleşmek amacındaydı. Hâlâ öyle.

Ama dilin yeniden çetrefilleşmesinde bir zaman duru Türkçeyi savunmuş olan bazı şairlerle yazarların ve onlara öykünen genç edebiyatçıların şimdiki Osmanlıca düşkünlüklerinin de payı var. Kimi, ağdalı eski sözcükler aracılığıyla yazısına şiirsel bir

büyü katacağı inancında; kimi, bu tür fetişlerle entelektüelliğini pekiştireceği sanısında. Bu eğilimin Özalp yılların başlarına rastlaması ilginç değil mi?

Bir dil ne zaman kirlenir?

Bence, yalnızca bir iletişim aracı sayıldığında, solunan bir dünya olduğu gözden kaçırıldığında; özellikle de tınısı ecnebleştiğinde.

Peki Türkçenin alabileceği hiçbir öğ yok mu bu durumda? Aldı bile. Çevremiz beden-diliyle anlaşılabilen, ama aşksızlık sancısı çeken insanlarla dolup taşıyor.

Suçlu Kim?

27 Mart seçimleri günü öğleden sonra 4.30'da inanılmaz bir uyku bastırdı: Daha önce bu saatte gözlerimin kendiliğinden kapandığını hiç anımsamıyorum. Bu beklenmedik gevsemeyi bir süredir gergin olmama, geceleri uyuyamama bağladım. Bu açıklama ikinci soruyu getirdi: peki neden bir süredir uyuyamıyordum? Şimdiye kadarki kısa süreli uykusuzluk dönemlerimi gözden geçirince şöyle bir kanıya vardım: bir biçimde hazırlıksız yakalanacağımı sezdiğim dönemlerde uyumaktan kaçınıyor, sinirlerimi iyice inceltmek pahasına uykusuzluğa kaçıyordum (konu yeni bir aşk da olabilirdi, yeni bir yapıt da, unuttuğumu sandığım bir ölümün anısı da, deprem gibi doğal bir felaket de, söndürülmemiş bir sigara da.)

27 Mart günü beklenmedik saatte bastıran uyku, bir gevşemenin değil, tam tersine bir gerilmenin habercisi olsa gerekti, çünkü bütün hazırlığımı yapmış, yani içime bir türlü sindiremediğim oyumu atmak için iki saate yakın bir süre kuyrukta beklemiştim; anlaşılan, kafamla aldığım kararı reddeden bedenim uydu-ruk bir uyku başışlayarak alay ediyordu benimle.

Yine de seçim sonuçlarının yayımlanmaya başlayacağı 19.00 sonrasına kadar dinlenebilirdim pekâlâ. Ne var ki, rahatsız bir otobüs yolculuğu yapıyormuşum gibi, başım yana düşer düşmez yerimden sıçrayıp televizyona bakıyordum. Bu durumda bulduğum çözüm Simenon okumaktı. (Seçimi izleyen bir hafta süresince de Simenon okumaktan şaşmadığıma göre bir bildiğim varmış.) Cinayeti işleyen kim olduğundan çok, cinayetin hazırlık sürecine önem veren, asıl katil dışındaki kişilerin cinayetin olgunlaşmasına yol açan ruh durumlarına da eğilen

yazar, bütün yaşadıklarımızın polisiye bir roman olduğunu kanıtlıyordu.

“Kişinin evinde gidip geldiği, yalnız kalmanın rahatlığı içinde gevşemiş, alışageldiğince devindiği, her günkü gibi davrandığı, sonra ansızın başını kaldırıncı, perdelerin açık kaldığını, sokaktan gelip geçenlerin kendisini seyrettiğinin farkına vardığı zamanlar olur (...) O gecenin daha sonra bir büyüteç tutularak inceleneceğini, kendisine yeniden yaşatılacağını, büyütecin altında duran kendi değil de bir böcekmiş gibi davranılacağını Spencer değil, kim olursa olsun, usunun köşesinden geçirebilir miydi?”

Bu kadar uzun süren, ayrıca karmaşık bir oylama sisteminde sonuçların geç alınacağı gün gibi ortadaydı. Gergin bir gece geçireceğimiz de. Ben de olanca iyi niyetimle televizyon kanallarının, dişe dokunur haberler gelene kadar bu gerginliği zamana dayanıklı bir sinema klasiği ya da dünyanın genel gidişi üstüne nitelikli bir haber programı yayınlayarak bir ölçüde gidereceklerini ummuştum. Bitmek bilmeyen seçim kampanyası boyunca –kaba bir halk deyişini azıcık yumuşatarak söylersek– “kanalım hıyar diyene tuz alıp koşturan” siyasilerimizin yüzlerinden de seslerinden de gına gelmişti nasılsa. Bu umudum boş çıkmakla kalsa durum yine iyiydi: kanallar yeni bir işkence yöntemi keşfetmişlerdi ve her on dakikada bir, bir yöredeki toplam yirmi bin sandığın o ana kadar açılmış ikisinden çıkan oyları ciddi ciddi okuyan sunucular ve “bu sonuçların henüz herhangi bir yorum yapmaya elverişli olmadığını” ciddi ciddi yineleyen, yorgun yüzlerine yapıştırılmış gülücüklerle sırtan yorumcular aracılığıyla bize böcekten de aşağı bir düzeyde olduğumuzu kanıtlamaya girişmişlerdir. Arasına bakmadan bu absürd değil abes oyuna daha fazla katlanamayacağımı anladım. Yatağa yatıp deliksiz bir uyku uyudum. Ertesi sabah günlerce sürecektir büyüteçli inceleme başladı: sokaklarda kara ve karanlık yüzlü kişilerin sayısının arttığını ilk hangi yıl farketmiştim sözgelimi? Onların sözcülüğünü üstlenen siyasilerle yapılan ittifakların öncesinde mi, sonrasında mı? Sırf Atatürkçü olmadıklarını kanıtlamak telaşıyla safsatalardan derin anlamlar çıkarmaya adanmış bazı

solcu aydınların hiç mi tuzu yoktu bu çorbada? Hele benim ve benim gibilerin bu toplumda konumu neydi?

İşte bu sorunun yanıtını vermek çok güçtü. Ortaya çıkan tablo, kamuoyu-yoklama şirketlerinin yalan-yanlış araştırmalarına gerek duyulmayacak kadar açıktı: sanageldiğimiz gibi bir azınlık bile değil, azınlığın da azınlığıydık. Üstelik bir belirsizlik içinde debelenip durmaya mahkûmduk. Çünkü Refah Partisi'nin yüzde yirmiye varan oy toplamı da yalnızca şeriat özlemindeki yurttaşların oyundan oluşmuyordu. Yolsuzluklara ve bayağılıklara bizim kadar tepki duyan, ama kararlarını tepkisel bir öfkeyle gösterenler vardı aralarında. *Şimdilik* kaydıyla destekleyen ılımlı oylar da vardı. Öte yandan yüzde sekseni tutturan çoğunluk, artık ehven-i şer bile sayılmayacak kadar gayri ciddi, sudandı. İki karşıt öbeği birleştiren tek ortak nokta, sanatı ve edebiyatı küçümsemeleriydi ve bizleri.

Sanatı yücelteceklerini ileri süren sosyal demokratlarınsa okul-aile birliği ruhuna sadık kalacakları, eski uygulamalarından belliydi. Hangi kadrolarla işbirliği yapacakları da.

Evet, azınlığın da azınlığıydık ve bunu anlamamız, karanlık hayaletle zaman öldürmek yerine somut kişilerle hesaplaşmaya hazırlanırken zaman kazanmamız gerektiğini kavramamız kötü olmadı sanıldığı kadar. Ama bir soru var kafamda: ya azınlığın azınlığını oluşturanların bazıları yılgınlığa kapılıp düşmanlarının bile beklemediği bir oto-sansürde karar kılarlarsa?

Yasaklar Yasaklansa

Bir bahane yaratıp aradabir Ankara'ya gitme alışkanlığından daha vazgeçmediğim yıllarda, yemekli vagonun boşça sayılabilecek bir saatini kollayıp birkaç kadeh içmek, yolculuğun keyifli bir parçasıydı. Böylelikle, genellikle tavuk yahni ve kıymalı bamyadan oluşan garip mönüyü önünüze alelacele süren, bir an önce kalkıp yerinizi yeni geleceklere bırakmanız için gözünüzün içine bakan somurtkan garsonların hışmından kurtulmuş oluyordunuz.

Bir yolculuk sırasında, tam da en civcivli sandığım saatte masaların çoğunu boş görünce şaşırmıştım. Meğer birkaç gün önce iki bakan, içki fiyatlarını çok yüksek bulmuşlar, dolayısıyla içki servisi yasaklanmış! Bana bu bilgiyi veren garsonun, suratı bir karış asık olsa da şaka yapma yeteneğini yitirmemesi şaşırtıcıydı. Ama şaka yapmıyormuş. Bir süre sonra yasak kalktı, hem de öyle bir kalkış kalktı ki yataklı kompartımanlara, yasak süresince içkilerini yanlarında getirmeye alışmış müşterilere yalnızca buz ve su servisi başladı.

Bu kara mizah örneği, hayatın her alanında baskı altında yaşamaya zorlanan, kitapları toplatılan, filmleri yakılan bir toplumun kolay pes etmediğinin bir göstergesiydi. Anacaddelerde karşıdan karşıya geçmeyi engellemek amacıyla uyarı levhaları yerine demir parmaklıklar koymak, kente bir hapishane görünümünü kazandırmaktan öte önemli bir işlev taşııyordu sözgeliimi. Üstelik uygulanma olasılığı daha baştan sıfır görünen yasakların zamanla zaten tavsayacağı inancı, yasakların yanısıra yasaların da ciddiye alınmaması sonucunu doğuruyordu.

Bu değişmez yasakçı anlayışın son ürünü, özel radyoların kapatılması, ama özel televizyon kanallarına dokunulmaması oldu. Okurlar; özel radyolardaki kimi sunucuların Amerikanca vurgulu özentili Türkçelerine, soğuk şakalarına, yerli yersiz kikirdeşmelerine karşı çıktığını anımsayacaklar. Yine de, radyoda ya da televizyonda her kesimden, her kültürden gelme insanın aradığını nerede bulacağını bilmesinden yanayım. Yineliyorum: gece gündüz demeden kaset çalmanın radyoculuk sayılmayacağına inanıyorum (hele telif hakkı ödeme gibi bir alışkanlık yoksa, korsanlığın başka bir türü de sözkonusu). Tornadan çıkmış müzik programlarının tıpatıplığı, kimi gazeteci yazarların savunduğu gibi bir çok-seslilik falan değil de çoğaltılmış bir tek-seslilik izlenimi uyandırıyor bende. Ama benim tutmadığım bu yayın anlayışının yasaklanması içimi daha da karartıyor. Yeter ki yasak kalsın!

Geçenlerde, yasaklı *Geceyarısı Ekspresi*'ni seyrederken, 'Ne iyi olmuş gösterilmesi!' diye düşündüm. Ulusalcılık bana uzak bir anlayış olduğundan, filme Türk gözüyle bakmamakta karalıydım. Çocukluğumda seyrettiğim *Uzakdoğu*'da geçen casusluk, serüven filmlerindeki tiplerin, sıradan yurttaşları yansıtmadığını kavramıştım nasılsa. Onlarda önemli olan, egzotik bir mekâna yerleştirilmiş kurmaca bir dünyaydı. Türk sinemasındaysa kurmaca kişiler bile sansüre takılıyordu. Resmi ya da gayri resmi sansüre. Bir filmin avukat başkışisi bir yolsuzluk yapsa, avukatlar ayağa kalkıyordu; bir kapıcı güldürücü özellikler taşısa, bütün kapıcılar karşı cephede birleşiyordu. Sanki bizim ülkemizdeki insanlar, birey değildiler de temsil ettikleri mesleklerin sözcüleriydiler. Her sıradan askerin "ordu"yu, herhangi bir polisin "emniyet güçleri"ni simgelediği anlayışı bunca yaygınken film yapmak iyice gücü ülkemizde.

Belki de o yüzden Türk sineması, son yıllarda soyut tiplere yöneldi. Çektikleri entelektüelce acıları neden çektiklerini bir türlü kavrayamadığımız karton kişiliklere.

Yasaklanmış Yılmaz Güney filmleri gösterilmeye başlandığında suskun, onurlu, davasından asla dönmeyen, ama bu mesajı vermek uğruna kadın dövmekten kaçınmayan somut tip, genç

sinemaseverler arasında yeterli dayanak bulamadı. *Arkadaş*'taki horozun önüne atılan kedi yavrusu, *Sürü*'deki telef edilen koyunlar bana bile –ki geçmişime bağlıyım– açıklanması zor bir şiddet gibi geldi yıllar sonra. Yine de dil, akıcı bir sinema diliydi.

İşte *Geceyarısı Ekspresi*, için için sorduğum bütün sorulara açıklık getiriyordu. Kahramanı somuttu ve saftı. O kadarına ki gittiği yabancı ülkenin yasalarını çiğneyebileceğini, yabancı olma ayrıcalığını kullanabileceğini düşünüyordu. Beline kat kat sarıp kaçırdığı sürüyle esrar torbasını arkadaşlarına armağan edecekti. Ben Suudi Arabistan'a on şişe kaçak rakı soksam, böyle bir film yapabilirdim de yapacak kadar yaşayabilir miydim?

Türklerin bozuk bir Ermeni aksanıyla, Amerikalıların düzgünce seslendirilmiş bir Türkçeyle konuşmaları, bir yabancı-nın dikkatini çekmezdi tabii, ama “domuz eti yemeyen domuz Türklerin” cezaevleri, havadar bir köşktü sanki. Kefaletle tahliye geçerliydi. Masum gencin gözü yaşlı sevgilisi onunla görüşmeye gelebiliyordu.

Bu abuk sabuk filme yönetmeni sahip çıkmıyor. Odasına afişini bile asmadığını öğrendik film öncesinde yayımlanan röportajda. Anlaşılan, sanatta lobiliciliğin kuralları kısa süreli işliyor. Yönetmenin sinema diliyle küfretmek yerine uluorta sövgüler yağdırması gerçek sinemaseverleri hiç etkilemiyor. Dünyanın neresinde olursa olsunlar. O zaman biz bu yararlı örneği neden daha önce seyredeemedik? Geç kaldık?

Bugünlerde toplu yerlerde sigara içenlere hapis cezası biçilmesini öngören bir yasa taslağının hazırlandığını öğrendim gazetelerden. Her ne kadar hızlı bir tiryakiysem de yanımda çaresiz bir bebek ya da kalp hastası varsa sigara içmek elimden de gelmez içimden de. Ama uçakların sigara içenlere ayrılmış bölümüne kapağı atıp bizleri kötü kötü süzen sigara düşmanlarının yüzüne dumanımı keyifle üflemden de kaçınmam.

İşte bu da uygulanamayacak bir yasa. Bari sigara içmenin cezası idam olsaydı da devletimizin gücüne ve ciddiyetine inansaydık!

Gladyatörlük

Televizyonda verilen Galatasaray-Monaco maçının ilk on beş dakikasını göz ucuyla izledikten sonra vazgeçtim. İki takımın oyun düzeyi de bir seyir keyfi sunmaktan çok uzaktı. Sporun hiçbir dalına ilgi göstermemekle övünen aydınlardan değilim. Bir zamanlar ateşli bir Fenerbahçe taraftarıydım, takımımın hiçbir maçını kaçırmadığım gibi maçlara sarı bluz ve lacivert etekle gitmekten, yani giyimde renk estetiğini çiğnemekten de kaçınmazdım. Şimdilerdeyse *benim/senin, yerli/yabancı* demeden iyi oynayan takımlardan yanayım. Takıma değil oyuna taraftarım.

Sekiz-on yıl önce (yani 1979'da falan) bir yaz tatilinden dönerken gemide, bir dönemin star Galatasaraylısı Küçük Ali'ye rastlamıştım. Gemide bir grup taraftar, yaklaşan Galatasaray maçını tartışıyor, tahmin yürütüyorlardı. Ortayaşlılar dahil, içlerinden hiç kimse, az ötede sessiz sessiz oturan Küçük Ali'yi tanıımıyordu. Kendimi tutamayıp yanına gittim. Bir zamanki düşmanıma duyduğum hayranlığı belirtmek geldi içimden.

— Biliyor musunuz? dedim. Sizin oynayacağınızı duyduğumda günüm çok kötü geçirdi. Yenileceğimize ilişkin bir önseziyle. Hele o unutulmaz rövüşatalarınız içimi nefret ve hayranlıkla doldururdu.

— Beni hatırlamanız şaşılacak birşey, dedi. Kimse hatırlamıyor artık sanıyordum.

Oldukça uzun süren söyleşimiz sırasında, günümüz futbolunun tutarsızlığını, futbolcuların artık daha iyi yetiştirilmelerine, daha geniş olanaklara kavuşmalarına karşın kendilerini eğitmelerine bağladı. Profesyonel futbola gılgışlı ilişkilerin, yüksek

transfer ücretlerinin el atması elbette kaçınılmazmış günümüz spor dünyasında, ama kendisinin oynadığı dönemde, takımında okul ve okula bağlı kalmak duygusu, her şeyden üstün sayılıyormuş. Matematikten, edebiyattan ve sanattan habersiz bir futbolcunun bir atımlık barutu ne kadar gidermiş ki?

— İçimden geçenleri açıkça söyleyerek genç kızlığınızın zehir ettiğim günlerinin borcunu ödeyeyim bari, dedi gülerek. Bizimkiler –zaten maçı alamazlar bence ya– yenilseler de akılları başlarına gelse diyorum.

— Aman sesinizi yükseltmeyin! Sizi Fenerli falan sanırlar. nasıl kızacakları belli olmaz!

On yıl öncenin sporsever kalabalığı kızsız kızsız ne kadar kızzardı karşı takımdan birine? (Tabii birinci lig takımlarından birinden ve onların taraftarlarından sözediyorum.)

Futbolun oyun-dışına taşıdığı dönemde oynamaktan vazgeçen düşmanımı bir yana bırakıp tiksindiğim bir spor dalının boksun –efsaneleşmiş bir şampiyonuna getiriyorum sözü.

Geçenlerde, televizyonda (32. Gün programında) izlediğim Muhammed Ali Clay'e. Clay, parkinson hastalığına yakalanmış. Artık "En büyük benim!" diye böbürlenemiyor. Bir süre sonra tekerlekli iskemleye oturacağının bilincinde. Amerikalı röportajcı, bizimkilerden geri kalmayacak densizlikler yapıyor söyleşi sırasında. Bu arada kamera sık sık Clay'in yamulmuş parmaklarını gösteriyor. Biz de "The Way We Were" şarkısı eşliğinde eski maçlardan görüntüler izleyip adamın haline acı-mak durumundayız. Ne eksiksiz bir duygu sömürüsü! Clay'in –parmaklarını açamadığı için– yumruklarıyla piyanoda çaldığı bugivugiyi de izliyoruz. Sunucumuz en etkili sandığı soruyu patlatıyor:

— Başka bir spor dalı denemeyi düşündünüz mü?

Ben o sırada bir tıp ansiklopedisinden Parkinson maddesini okumaya çalışıyordum. Ama bu kadarı fazla! Böyle bir soru bir dünya şampiyonuna nasıl sorulur? Bokstan nefret etmeme karşın "Clay kalksa da şu herifin suratını dağıtsa!" diye geçiriyorum içimden. Bana ne oldu? Clay'e üzülmek bana mı düştü? Yoksa insanların hainliği mi beni etkileyen? Clay'in bir zamanki rakiplerine –başta Joe Frazier'a– birkaç soru sormayı düşün-

seydi sunucu insancıl bir program hazırlamış olurdu; boksörü kullandıktan sonra köşeye atılmış bir paçavra gibi sergilemezdi. Parkinsonla yumruklar ve kafa sarsıntıları arasındaki ilişkiyi ben bilemiyorum, ama şimdilerin boks robotu Mike Tyson'un bu programdan alacağı dersler sonsuz.

Dün akşamki maçın bitiminde coşkuyla, sevinçle hiçbir ilintisi olmayan bir kalabalık döküldü sokaklara. Kamyonlardan sarkanlar, kendilerini arabaların önüne atanlar, tuttukları futbolcuları kendi cinsel boşalımları için vekaleten tutan, kenetlenmiş kalabalıklar. Galiz el kol hareketleriyle, çığlıklarla herkese saldırmaya hazır gibiydiler. Futbol zaferlerinin bir tür uyuşturucu yerine kullanıldığı bir Latin Amerika diktatörlüğünde mi yaşıyorum, diye sordum kendime. Yoksa, iyi yetiştirilmiş gladyatörlerin kaplanların önüne atıldığı eski çağda mı?

Psikologlar, maç heyecanını nicedir zafer kazanmamış bir toplumun zafer duygusuna bağlıyorlar. Bense, değil yerleşmiş bir şenlik geleneğini, hiçbir şenliği yeterince yaşamamış insanların ülkesinde, bu tür zaferlerin toplumsal bir orgazmın göstergesi olabileceğine inanıyorum

Seçilen Yol

Ne zaman yaşam, seçme, başarı, yaratı üzerine düşünsem, Robert Frost'un "Seçilmemiş Yol" (ya da "Sapılmamış Yol") adlı şiiri aklıma gelir hemen.

Şiir, sararmış yapraklarla dolu bir ormanda açılır. (Frost, "sarı bir orman" demekle yetiniyor.) Bu ormanda yürüyen şiir-yolcusunun karşısına, ayrı yönlere sapan iki patika çıkar. Patikaların ikisi de aynı çekiciliktedir, aynı ölçüde çağırıcıdır. O kadar ki yolcu, keşke ikisini birden seçebilseydim, diye düşünür bir an, ama bunun olanaksızlığını bildiğinden, daha az kişinin geçtiği izlenimini veren *ikinci*'yi seçer, *birinci*'yi öbür uğrayışına saklar. Yalnız, yolların hep yeni yollara açılacağını da bildiği için bir daha aynı noktaya dönemeyeceğini sezer.

Frost'un ustalığı, şiirini gündüz-ormanı gibi suçsuz, mutlu bir doğa parçasına yerleştirmesinden başlıyor, 5'er dizelik 4 bölüm boyunca şairin büyük bir titizlikle yalın bir dil seçtiğini görüyoruz. Günlük konuşmada kullanılan ya da başından ilginç bir olay geçmiş birinin o olayı heyecana kapılmadan aktarırken kullanacağı sıradan sözcükler özenle aranıp bulunmuş. Seçilen ortamın, dilin, imgenin bu kusursuz uyuşumuyla ortaya düşünsel ağırlık altında pekâlâ ezilebilecek, sıradanlaşacak bir ileti yerine, okurlara farklı deneyimleri anımsatan doğurgan bir duyarlılığın şiiri çıkmış. Sonuncu beşlik şöyle:

*İçim hep yanacak o günü anarken
Kimbilir kaç yıl sonra da;
İki yol vardı ormanda ve ben*

*Daha az sapılmışını seçtim ikisinden
Bütün fark da bundan doğdu ya.*

Frost, bu şiiriyle iyi gözlemlenmiş ayrıntıların, kılı kırk yararak kurulmuş simgelerden çok daha geniş bir alana yayılabileceğini gösteriyor.

Başka bir ustaya, Buñuel'e, onun aynı malzemeyi görsellik adına nasıl işlediğine bakınca, arada garip bir benzeşme görüyoruz. Garip diyorum, çünkü ikisinin içdünyaları da, sanat ve dünya görüşleri de çok farklı.

Tristana, annesinin ölümünden sonra korunma altına alındığı evdeki yoksul-sofrasının başında otururken tabağında kalan iki nohuttan hangisini önce yiyeceğini uzun uzun düşünür; evden çıktığı zaman kavşakta durup iki dar sokaktan hangisini daha çok sevdiğini aynı ciddilikle tartar. İki usta da, yazgı denilen şeyin küçük seçmelerle belirlendiği, yani yazgının küçük rastlantılara bağlı olduğu görüşündeler. Yalnız, Frost'un yolcusu yıllar yılı hayıflanmayı sürdürdursun, *Tristana*, yanlış seçmesi sonucu sürüklendiği yazgıyı aldedene kadar durmaksızın savaşıacaktır.

Benim düşüncem, Frost'un yolcusuna hep aynı doğrultuda bir seçme yaptırtacağı, Buñuel'inse *Tristana*'sına hep aynı savaşı verdirteceği. Çünkü Frost'un (değil aynı kavşağa, dünyaya ikinci gelişinde bile) yine şair, Buñuel'in yine yönetmen olmayı seçeceği kesin. Sanatçı için *birinci* yol zaten yok ki.

Ölüleri Konuşturmak

Ölüleri dile getirmek sağlara dirim kazandırabilir mi?

Ölü Ozanlar Derneği'nin sorduğu en önemli sorulardan biri bu. Bu yazıda, filmin sinema sanatı açısından başarısını, başarısızlığını tartışacak değilim; yalnızca, nesnel bir bakışla ele alındığında, sinema diline yeni birşey getirmediği söylenebilir. Hatta, filmin sonunda canına kıyan öğrencinin annesiyle babasının karikatürleştirilmiş, zorlama tipler olduğu, onların ağır bastığı ikinci yarının o yüzden sarktığı, düşüş gösterdiği de ileri sürülebilir rahatça. Öykünün doruğunu hazırlayan Shakespeare müsameresini bu kadar uzatmaya değer miydi? diye de sorulabilir.

Ne var ki bazı sanat-edebiyat yapıtları –iyi ki sayıca azlar– zanaat açısından yetkinliklerinden çok, getirdikleri soruya yaklaşımlarındaki yetkinlikle öne çıkabiliyorlar, belleğin derinlerinde yatan bir duyguyu yüzeye çıkartıp kendi sınırlarını aşabiliyorlar. Ama bu başarıya ulaşmak için iletilerinin ipuçlarının büyük bir titizlikle saptanması gerekiyor. Sözelimi Ölü Ozanlar Derneği'ndeki öğretmen, gazetelerde okuduğumuz “o ilhamın ta kendisiydi vb.” türünden tecimsel ilanların dışında kalmayı seçmiş biridir. Asi gençliğin sorunlarına anlayışla eğilen yakışıklı kara derili bir “Sevgili Öğretmenimiz” de değildir, haksızlıklara karşı çıkan beyaz ve yakışıklı bir kahraman da. İlk bakışta sıradan, daha doğrusu karizmasını açığa vurmayan biridir. Öğrencilerine verdiği ilk ders, ders kitaplarındaki köhne şiir tanımını, yani onlara aşılacak istenilen görüşleri yalnızca zihinlerinden değil kitaptan da söküp atmalarıdır. Bu görüşlerin resmi bir edebiyat eleştirmenince savunulması, onu bu suçla karşı böyle bir suç işlemeye yöneltir. Kültürün sürekli-

liğini açıklamak için seçtiği ölü ozanların başında Shakespeare, Whitman gelir. (Anılan ozanlar içinde geçen yazımda sözünü ettiğim, üstelik aynı şiiriyle *Seçilmemiş Yol*'uyla seçtiğim Robert Frost'un bulunmasının beni filme karşı azıcık silahsızlandırdığını gizlememeliyim.)

Öğretmenin amacı, geleneksel değerler taşıyan ama gününü doldurmuş şairlerden çok, hangi çağda yaşamış ya da yaşıyor olsalar günü yakalayanlardan yola çıkmaktır. Nostaljik duygularla geçmişe değil, güne bakmayı sağlamaktır.

Kültür yalnızca bir bilgi birikimi midir yoksa bir dizge sorunu mudur?

Öğrencilerine şiirin yanısıra sporun, hatta bedenin *kişisel ritmi*yle yürümenin de bu dizgenin bir parçası olduğunu anlatmaya çalışan öğretmen, en eski kafalı yöneticilerin bile öğrencilere “Bay” diye seslendikleri bir okulda görevli. Kendilerine “Bay” diye seslenilmesine karşın en ufak bir terslikte kışlarına sopa ineceğini, okuldan uzaklaştırılacaklarını kavramış öğrencilerin bu çelişkiyi ayırdetmeleri ne de olsa kolay. Oysa bizim ülkemizde gençlere nasılsa “sen” ve “sizin gibiler” diye seslenildiğinden yüzlerine inen üç-beş şamar olsa olsa bu sinir bozucu tutarlılığı artırıyor, sağlama alıyor. Bizde, toptan bir sindirilme sözkonusu. Kısa süren öğretmenliğim süresince öğrencilerin ancak bir-ikisini sesini yükseltmeye –filmdeki yöntemlerle, çünkü aklın yolu bir– zorlayabildim. Zaten umursamayanlara saygının, sevginin, ses yükseltmenin önemini kavratacak zamanım pek olmadı, belki ilerki yıllarda bir gün kendiliklerinden kavrarlar, dersler boşa geçmemişse.

Kültürün bir değerler dizgesi olduğu anlaşıncı her şey yoluna girer mi?

Filmin bu soruya yanıtı: hayır.

Eski, sarsılmaz yargıları sanki kalıtsal bir biçimde devralmış, bireysel sistemlerine sindirmiş kişilikleri en ufak bir karşı-titreşim bile alaşağı edebilir. Filmdeki öğretmenin bir zamanlar kurucu üyeleri arasında bulunduğu *Ölü Ozanlar Derneği*'ni, hem de onun önerisiyle değil kendileri keşfedenler bile günü-

müz gençliğine önerilen kaçamaklarla yetinebilir, derneği kız tavlama ya da gizli serüven yaşama doğrultusunda kötüye kullanabilirler. Aralarından korkak ihbarcılar, ürkek saflar çıkabilir; daha ailesiyle yüzleşmekten çekinirken dünyayla yüzleşmeyi elbette göze alamayan, bu ağırlığın altında kalan, intihara sürüklenenler de çıkabilir.

Tek tek kişilerin yaşamını korumak uğruna insan yaşamını sarsacak sorulardan vazgeçmeli mi?

Bu sözlerime yöneltilebilecek eleştirileri duyar gibiyim:

“İyi ama son yıllarda sinema endüstrisi zaten güncel ideolojilerin reklamını tecimsel düzeyde yapmayı sürdürüyor. En sudan filmlerde, en uyduruk TV dizilerinde bile bir punduna getirip *kadın hakları* ya da *çevre sorunları* işleniyor. Bu filmin de eninde sonunda önerdiği küçük bir evren, ufak bir kulüp. Üyeleri de ilk akla gelen martir, hain, çekimser gibi tiplerden oluşmuş. Öğretmeninse bozguna uğrayacağı daha baştan belli. Filmin sonunda öğrencilerin sıraların üstüne çıkıp tavır koymaları züğürtçe bir avuntudan öteye gitmiyor.”

Sinema sanatı, sinema dilini ön plana alana, iletilerini eski ustaların güncelleşmiş diliyle aktaracak sinema adamları sökün edene kadar “Herkes bir meslek insanı olabilir de kendi olabilmesi için sözünü ya da şiirini kurmak zorundadır” iletişiyle pekâlâ yetinebilirim. Uzun süredir bağırdığım halde sesimin çıkmadığı düşler görüyorsam, gündelik yaşamda düşünce özgürlüğü için yürümem bile engelleniyorsa, bu filmi neden sevdiğim, izlerken gözlerimin neden dolduğu anlaşılabilir. (Sevmeyenlerin de gözleri dolmuş, ama nedenini duygusal sömürüye bağlıyorlar hemen.)

Sinemadan çıktığımızda gençler, okullarındaki katı tavrılı öğretim üyelerinin eleştirisini yapıyorlardı (sevindim), yerler mısırla doluydu (üzüldüm).

Yenilik Geleneği

“Sanatta neye yenilikçi denir, pek anlamam. Bir yapıt gelecek kuşaklarca anlaşılmalı, öyle mi? Ne diye? Ne anlama gelir ki bu? Bu kuşakların o yapıtı kullanabilecekleri anlamına mı? Ne için kullanacaklar? Bilmem. (...)

Hayır, hayır, sanat yapıtı, çocuk kuşakların geleceğine adanmaz. Sanat yapıtı, sayısız ölümler alemine sunulur. Onu ister benimseyen, ister reddeden ölümlere.”

Kimilerine oldukça saldırgan gelebilecek bu görüşü savunan, son yıllarda herhangi bir aşırılığı dile getirmek için yerli-yersiz kullandığımız marjinal sıfatını bileğinin gücüyle hak etmiş bir uyumsuz yazar: Jean Genet. Bütün yerleşik değerleri sorgularken, dahası onlara savaş açarken yalnızca dışta ya da uçta kalmakla yetinmemiş, kültür dizgesine son ve yarayışlı bir kültür birimi eklemeyi de başarmış bir yazar. *Giacometti’nin Atölyesi*’ni Hür Yümer’in özenli Türkçesinden okumadan önce aynı konuda yazmam ne tuhaf! *Ölü Ozanlar Derneği*’nden yola çıkıp aynı sonuca varmışım.

Edebiyatçılar gelecek kuşaklar için mi yazıyorlar? diye düşünmüştüm filminden çıkarken. Bence hayır. Tabii bu, yazılanları genç kuşakların okumasını istemediğimiz anlamına çekilmemeli. Yalnızca ölümsüzlüğe göz dikmek ölümüne gülünç bir çaba. Dünden süzülüp damıtılmış yakalanmış bir şimdi yeter.

Diyeelim ben, bir öykümü torunum okusun diye yazmıyorum ki. Onun nasıl biri olacağını, edebiyata ilgi duyup duymayacağını kestiremem şimdiden. Ayrıca edebiyat-kanbağı açısından bana bazı ölü ustalar kadar yakın olup olmayacağını da bile-

mem. Ben yazdığımı hangi ölü ustanın nasıl değerlendireceğini merak ediyorum asıl.

Genet şöyle diyor:

“Giacometti, çağdaşları için çalışmıyor. Ne de gelecek kuşaklar için: Ölüleri nihayet kandırabilen heykeller yapıyor o.”

Birikimin Faizi

Unutamadığımız sanatçıların ancak kendilerine özgü bir gerçeklik, bir gerçekler-dünyası yarattıklarına, bunu başaramayanlarınsa niyetleri ne kadar dürüst olursa olsun uzun süre ayakta kalamayacaklarına inandığımı kaç kere söylemişimdir, kimbilir.

Savaşlar ya da devrimler sonucu doğan bazı akımlar zamanla, çalkantı durulduktan sonra daha sağlam bir temelde yeşermeye başlıyorlar. Sözgelimi gerçeküstücülük, Latin Amerika edebiyatına, o ülkelerin son yıllardaki acımasız iklimine ve siyasasına kolaylıkla uygulanabiliyor. Aynı şeyi *dadacılık* için söyleyemiyoruz. Bazı akımlarsa, bazı sanatçılarla anılıyor, o yüzden akımlara değil sanatçılara inanmak daha sağlam bir yordam. “Büyülü Gerçekçilik” dendiğinde başta Marquez’i, “Ayna Gerçekçiliği” dendiğinde Stendhal’i anıyorsak akımın ne önemi kalıyor ki? Edebiyatı sınıflandırma kolaylığının yanısıra ne gibi bir yararı var?

Birtakım önemli yazarları yapay benzerliklerle bir akım içinde yanyana getirmek boşuna bir çaba. Bir örnek verirsek; Sait Faik “Haritada Bir Nokta” öyküsünü 1952’de yayımlamış. A. H. Tanpınar “Bir Tren Yolculuğu”nu 1955’te. Aynı dönemde üstelik aynı kentte yaşamış, aynı nesnel gerçekleri paylaşmış bu iki ustanın dil-dünyaları o kadar farklı ki! Şimdi sırf sıfatsız kalmasınlar diye teker kişilik birer akım mı yakıştıracamız onlara?

Edebiyata neden tutkun olduğumu sorarsanız, okura ve yazarlara bir tek insan yaşamının sınırlarına sığmayacak binlerce dünya ve kişilikte yaşama olanağını tanımasından ötürü derim.

Güncel yaşamdan bir örnek: Diyelim (benim için bir karaba-san sayılan) bankaya gitme girişimini gerçekleştirdiniz. Bu Kafkavâri bir dünyaya attığınız ilk adımdır. Hatırlı müşteriler müdürün odasında çay-kahve içmekte, turistler şaşkın şaşkın dolaşmakta, emekliler bir kenara büzülmeye çalışmaktadır. Orhan Kemal'in *Murtaza'sı* hemen çıkar karşınıza: koruma görevlisi de olabilir evrak koşturan memur da.

Maaşını almak için bankaya gelirken giyimine özen gösterdiği anlaşılan, pantolonu ütülü, ceketi yıpranmış eski emekli, Çehov'dan fırlamıştır sanki; veznedarın bulantısı, Gogol'den.

Aşırı boyanmış, genç memur hanımın bitmek tükenmek bilmeyen telefon görüşmesi sırasında neler anlattığını da daha önce okuduğunuz birtakım metinlerden biliyorsunuzdur.

Her gün her bankada yaşanan bu öykünün vazgeçilmez ve yeni kahramanı, bankaya kendi ücretinin kimbilir kaç bin katını yatırmak ya da çekmek üzere gönderilmiş el-ulağıdır. Genellikle pantolonunun arka cebinde kimsenin bilmediği bir marka göze çarpar, yerli malı lakost tişört giymiştir, pabuçları tozludur. Daha da önemlisi, elinde siyah naylondan bir bakkal torbası vardır. Kuyruktakileri itip kakar, dirsekler, öne geçmeye çalışır naylon torbanın verdiği güvenle. Önce ona çok kızsarsınız, ama biraz sonra sırada beklerken çektiği azaptan etkilenirsiniz. Çünkü "böyle birinde o kadar paranın olmayacağı" inancına dayalı aksesuar, onu zeki bir yankesiciden koruyacak kadar inandırıcı değildir. Tam tersine, çevresindeki herkes en yüklü paranın onun torbasında durduğunu biliyordur artık. Keşke Maupassant görseydi bu tipi dersiniz.

Totalım işler yolunda gitti. Banka boştu, beş dakikada çıktınız. Edebiyat yine yakanızı bırakmaz. Korkularınızın ve beklentilerinizin saçmalığı, Albert Camus'yu anmanıza yol açar.

İşinizin en güzel yanı, adlarını saydığım edebiyatçıları ister istemez anmanız... Çünkü ne demek olduğunu bir türlü kavrayamadığım "nesnel-gerçekçilik", onların öznel dilinden geçtikten sonra daha da gerçek olmuştur sizin için. Size yalnızca gerçeklerden gerçek beğenmek hakkı kalır yazarsanız; böyle bir

günü bankadakilerin hangisinin ağzından, kimin açısından yazacağını, konuya gülmece yanıyla mı, buruk mizah yanıyla mı yaklaşacağını, sıfatlı gerçekçiliklerden hangisini seçeceğinizi kendiniz belirlersiniz. (Yoksa hiçbirini mi?)

Siyasal tavrınızla edebiyat zevkiniz bedeninize ikinci bir ten gibi oturmuşsa, *dışardan* medet ummak, kendinizi temize çıkarabilmek amacıyla sağcı şair Ezra Pound'un güzelim şiiri "Faiz"i gündelik adi faiz tartışmalarında harcamaktan kaçınırsınız.

Çeviri Uğraşı

Çeviri uğraşı için nankördür demek bile hafif kalıyor, beladır demek belki daha uygun. Yalnızca emeğinizde hapsolsanız yine iyi; çeviri süresi içinde –hele metin güçse– bazı tiryakiliklerinizi abartıyorsunuz. Bir soruşturma yapılsa, bugüne kadar çevirdiğim elli dolayında yapıtın* –birkaçı dışında– son yirmi küsur yılın en az satan kitapları listesinde baş sıraları tutacağı kesin. Sizi altı ay uğraştıran bir çevirinin bir aylık geçiminizi sağlamadığı ya da zar zor sağladığı gözönündeyken yakınmaya gerek yok. Bir ülkede telif haklarının bir ölçüde okurun ilgisi ve beğenisiyle belirlendiğini biliyorsak hele. Ne de olsa çevirinin sizi birazcık düzlüğe çıkartacak ikinci basısının yapılması, birincinin piyasada kalmamasına bağlı.

Maddi kaygılar bir yana... Çeviri sırasında sigara tiryakiliğini azdırdığımı, ancak bir sonraki çevride aşabileceğim bir rekor düzeyine çıkardığımı söyleyeyim. Buna bir de zamanla azalacağına artan sözlüğe-bakma tiryakiliğini ekleyin: sözlükler yetmedi mi *Kavramlar Dizini* veya da *Roget's Thesarus*'a da bir gözetip daha uygun bir karşılık ararken elimin altındaki çeviriye ayırdığım zamanın bir bölümünü onunla hiç ilgisi olmayan bazı maddelerde takılarak geçirmek huyumu da tabii. Yorgunluktan pes ettiğimde, keşke biri uğrasa, bu cendere bitse dediğim anda dileğim gerçekleşirse, gelen konuğu kafamı kurcalayan sözcüğün ayrımcılıkları üstüne düşünmeye çağırmak, bu arada onun söylediklerini biraz boş gözlerle dinlemek alışkanlığımı da katın.

En güç çevirinin şiir çevirisi olduğu, hatta şiirin çevirilemeyeceği çok söylenmiştir. Ben *oyun* çevirisinin şiirden daha güç

* Şimdilerde altmışı buldu. (T.U.)

olduğu kanısındayım. Çünkü çevirmeye giriştiğiniz şairi iyi tanıyorsanız, Türkçeye nasıl oturtacağınızı kestirdikten sonra yolun yarısını almışsınız demektir; onun ses'ini anadilinize aktarmak kolay olmasa bile bir oyunda yer alan, çeşitli sınıflardan, yaşlardan, eğilimlerden gelme *birden çok sesi* aktarmaktan daha kolaydır. Bütün bu seslerin üstüne yazarın onları dışlayan /benimseyen/nesnel bir bakışla değerlendiren sesini de yerleştireceksiniz, özel tınısıyla.

Oyun *okunacaksa* sorun yok. Ama tiyatrodaki sözkonusu kişiler, karşınıza kanlı-canlı kişilikler olarak dikilecekse, dekorcunun, kostümcünün, ışıkçının, oyuncuların ve yönetmenin yorumladıkları ortaklaşa bir dünyanın parçasıysalar işiniz iyiden iyiye zorlaşır. Argo konuşan bir bıçkını, eski sözcükler kullanan bir ihtiyarı, elli yaşında olmasına karşın otuz yaşında görünen ya da otuz yaşında olmasına karşın elli yaşında düşünen birini inandırıcı bir biçimde nasıl konuşturabilirsiniz? “Misafir” mi dese, “konuk” mu dese? “Yaşamım süresince” mi dese, “ömrüm boyunca” mı dese?

Gerçi sahne dili biraz yapaydır da konuşmalar sahicidir.

Belki de *oyun çevirisi*, çevirmenden düzgün dil kullanımından öte birşeyler, sözcüklerde bulunmayan yaşam deneyimleri beklediği için daha güç. Çevirmene “Bir daha mı, asla!” dedirten, ama bir süre sonra kendini özleten bir meydan-okuması var.

Çevirinin Ortaklıkları

Ortak çeviriye neden girildiği sorusunu yanıtlamadan önce konunun sınırlarını çizmeliyim: bana göre, çevirmenlerin aynı yazardan ya da şairden *tek başlarına* yaptıkları çevirilerden oluşturdukları bir kitap ortak çeviri kapsamına girmez, daha çok derleme niteliğindedir. Bölümlerini paylaştıkları bir roman, şiirlerini paylaştıkları bir şiir kitabı da yine bu görüş doğrultusunda *ortak* bir ürün sayılmaz. Çünkü ortak çeviri, *birlikte* solunan bir dil ortamı, birlikte kurulacak bir biçem gerektirir. Peki kişi, kendi başına pekâlâ üstesinden gelebileceği bir çeviriye neden başkasıyla paylaşmak ister ki?

İkisinin de sözkonusu kitabı çok sevmeleri, anadillerine birlikte kazandırmak istemeleri olabilir yanıtlardan biri. Ama bu yanıt, profesyonel bir bilinçten çok amatör bir coşkuya dayalı olduğundan iyi-niyette düğümlenir çoğu kere. Geliyoruz ikinci yanıtı....

Cemal Süreya ile dergilerde kalmış tek tük şiir çevirilerimiz dışında, kitaplaşmış iki ortak çevirimiz var: Exupéry'nin *Küçük Prensi* ile Apollinaire'in *Bir Aşk Kırgınının Şarkısı*. Bu çevirileri yapmak için Cemal Süreya'nın benim yardımına gereksinimi yoktu: Fransızca'yı bilen oydu; bana, onun önerdiği Türkçe karşılıkları benimseyip benimsemediğimi belirtme görevi düşüyordu. Tek ciddi çekişmemiz, kitabın adında oldu. Cemal Süreya *Bir Aşk Kırgınının* "türküsü" demekle diretiyordu, bense *chanson* geleneğinden gelme bir yazarı *türkü* aracılığıyla Türkçeleştirmeye kesinlikle karşıydım. Demek bu çevirilerde ortak seçilmemin asıl nedeni, dilinin büyüüne kapılıp çeviriye özgün metne göre çok daha sevimli, alımlı hale getirebilecek bir

şairin bu eğilimini bir anlamda denetleyebilmemdi. Seçtiğimiz yapıtların, kuru bir dille çevrildiklerinde büyülerini yitirecekleri, öte yandan coşkuyla bezendiklerinde kendilerine özgü yalnızlıktan uzaklaşacakları belliydi. Belki de Cemal’le evde sık sık yaptığımız bu tartışmayı somutlamak için bu ürünleri seçmiştik.

Günler yetmiyormuş gibi geceleri de uykudan fırlayıp yeni önerileri sigara paketlerinin arkasına yazıyorduk. Gören olsa, dünyayı kurtarmakta kararlı olduğumuzu sanırdı. Birbirimizin diliyle zenginleşiyorduk galiba.

Bir başka yazımda da söylediğim gibi, Cemal Süreya’nın sonraları *Küçük Prens*’i başka bir yayınevinde yalnızca kendi imzasıyla yayımlatma isteğine karşı çıkmadım; maddi koşulların baskısını bilmez miyim? Telefondaki sesinin titremesinden de etkilendim tabii –belki de bir yaşam süresince yapılabilecek en uygunsuz tekliflerden biriydi, biliyordu, ama sıkışmıştı paraca. Tek koşul ileri sürdüm: yeni basımlarını hep benim gözden geçirdiğim çeviriyle artık kendisi oynayacaktı, ben asla! Ortak çeviri, ikiye bölünemezdi bence. Onu bölmek, çeviri sırasında yaşanan zor ve keyifli saatlere bir ihanetti. Olsun varsın!

Yanıtlardan biri de Turgut Uyar’la birlikte çevirdiğimiz Lucrétius’un *Evrenin Yapısı* adlı yapıtında yatıyor. Konu bambaşka. İkimiz de Latince bilmiyoruz. Ben ünlü düşünürün ne dediğini İngilizce çevirilerinden, yarım yamalak Fransızcamla sökebildiğim Fransızca çevirilerinden kavramaya çalışıyorum. Dizelerde elli bir vuruşu geçmemek gerekiyor –yayınevinin aynı dizide yer alan öbür örneklerine bakıldığında. Latincesinden de şairin en azından uyak gözetip gözetmediğini, tümceleri nasıl böldüğünü anlayabiliyoruz. Ama bu çevirinin ortak olması şart, değil mi? Yani yabancı dil bilen biriyle Türk şiirini avucunun içi gibi bilen birinin ortaklığı. Yabancı dil bilen çevirmen, şiir yazmıyor, dolayısıyla dizelerin nasıl kurulacağını da pek kestiremez; şairse bu dizelerin uzmanı.

Ortak çeviri, ancak zorunlu durumlarda yapılabilir, demek istiyorum. İki ayrı kişiliğin biçimlerinin birbirinden ayırdedilemediği bir birliktelik ortamında. İki yarımından değil, ancak iki bütünden bir bütün yaratılacağına inanıldığında.

TANIŞMA ANLARI

Eski gündökümlerini okumuş olanlar, arasıra ille de tanışılması gereken özgün kişiliklerden söz açmama sanırım alışkındırlar. Tanışılmasa da olur'larla tanışılmasa daha iyi olur'ların çevremizi iyiden iyiye kuşattığı günlerde, birdenbire rastlanan ısıltıların okura da ulaşmasını istediğimi sezmişlerdir.

Su, tanıştığımızda küçük bir çocuktan daha. Yetiştirdiği iklimle açıklanması olanaksızdı. Şile'nin sarp kayalarıyla, bazan camları zangırdatan azgın rüzgârıyla, durup dururken kabaran Karadeniz'le bir bağlantısı yoktu, eski çağlarda işkencecilerden kaçan papazların ya da vahşi korsanların sığındığı, birbirlerine geçitlerle açılan sokaklarıyla, suskunluğu atalarından devralmış halkıyla da bu kasabanın. (Bu tümceyi, o okurken zorlansın diye azıcık karmaşık kurdum.) Su, dibindeki çakılları bile seçilen durgun bir dereye eğilmiş bir salkım söğütü andırıyordu çünkü. En ufak bir esintide kendiliğinden ses veren bir pan flütü.

O yaz, benden bir masal anlatmamı istediğinde bocaladığımı gizlememeliyim. Ola ki annesiyle babasının profesyonel okurlar olmasından kaynaklanıyordu bu istek. Nasıl bir masal uyduracağımı düşünürken tepeden inme bir ısmarlamayla karşılaştım: İçinde canavar olan ve uzun bir masal.

Mendireğin oradaki iki kayadan –biri file benziyordu, biri aslana– ve aralarına sıkışmış bir kaplumbağadan yola çıkarak Gülhane Parkı'ndan kaçıp nice serüvenlerden sonra Şile'ye, hayvanları çok sevdiğini duydukları Su adındaki güzel kıza koşan üç hayvanın masalını anlattım. Bu kere de masalı yazmam istendi. Emir büyük yerden, diye düşünerek masalı yazdım. Ama sonuç, sanırım pek parlak olmadı.

Anlatırken, onun yüzüne bakarken bulduğum sevgi sözcükleri elenince, epey kuru bir metin çıktı ortaya. Zaten canavarı da

bir yere yerleştirmeyi becerememiştim. Bir daha masal yazmam istenmedi doğal olarak.

Su iki ay önce bitişiğimize taşındı: Yeni bir eve, yeni bir okula, yeni bir ortama. Ve hepsine hepimizin sandığından çok daha çabuk uyum sağladı. Köpeği Chol , kedisi Luna, kobayı Pollux da ondan geri kalmadılar.

Kısa bir süre içinde t rensi, ya  uçurumunu silip süpüren bir dostluk kuruldu aramızda. Kendi evindeki eşyaların ister istemez yeni, bizim evdekilerin ister istemez eski olması, onun kırıl an gururunu    neyip benim evimi de yenile tirme, çocuklukta kulland   deyişle g z ltme sonucunu verdi.

Belli saatlerde isim- ehir, sözcük bulmaca oynamak, belli saatlerde koltukların yerini de   tirmek ya da işlevsiz küçük vazoların içine koyacak    ek aramak, sehpayı cilalamak gibi bir ortak çabaydı önceleri. Sonraları, yıllardır parlatmad  ım gümüş takıları parlatmamı, anahtarını onun bulduğu bir kasayı açıp eski mektuplarımı okumamı ve evimden çok kendimi gözden ge  irmemi sağlayan diriltici bir dostluk katına yükseldi. Onun geleceği saatlerde sa ımı özenle taramam, makyaj yapmam en büyük gösterge.

Ama kırıl an gurur var ya... Benim, bir arkadaşı sıfatıyla arasına çok iyi de erlendirdi im, arasına içinde geleceğini, genç bir kadın olduğu yıllarda kar ıla aca ı zorlu durumları okuyup  z ld   m romantik kadın gururu... Peki, zamanla sertleşmesi sözkonusuysa o zaman annesiyle babası ne yaparlar? Ben uzun bir süre sonra günlere hazırlanma gücünü nereden bulurum?

1991’de 16-20 Haziran’da Lahti’de düzenlenen Uluslararası Yazarlar Toplantısı için aldığım çağrıda 15. Toplantının konusu şöyle belirtiliyordu:

“Avrupa’daki son siyasal ve ekonomik değişimler, gerek bireyin belleğini yeni bir gelecek yaratma adına geçmişi araştırmaya yöneltmek, gerekse birçok ulusun tarihinin yeniden yazıldığı bir dönemi simgelemek açısından yeni bir dönüm noktası oluşturuyor. Biliriz ki bellek, kendince elemeler yapmaya, gerçeği değiştirmeye, dahası unutmaya yatkındır. Ayrıca yazarın temel gereçlerinden biridir; edebiyat yapısı da kollektif belleğin bir parçası olduğuna göre, geçmişle gelecek arasındaki boşluğu nasıl doldurabilir? Yoksa edebiyat, tarihsiz bir dünyayla karşı karşıya kalmak üzere mi? Eski-bellekle değişime uğramış gerçekliğin özüne inmenin yordamları neler olabilir? Bu konudaki görüşleriniz...”

Dünyanın, deyimin tam anlamıyla dört bucağından gelen elli yazar, üç gün süreyle bu sorunu tartıştık. Sabahları, Mikkula Yazlık Oteli’ndeki kahvaltıdan sonra, saat 10.30’dan başlayarak, kısa bir öğle yemeği molasından sonra saat 18.00’e kadar. Toplantılar halka açıktı; her toplantıya katılan izleyici sayısı yazar sayısına eşitti nerdeyse. Bildiriler, sorular ve yanıtlar, anında çeviri yoluyla Fince, İngilizce, Rusça, Almanca olarak dinlenebiliyordu kulaklıklardan. Otelin evcil bir ormanı andıran bahçesinde herkes, bilek boyu çimenlere çökebiliyor, sıralara yangelip bira, kahve içebiliyordu. Resmiliikten iz taşımayan gevşek bir ortamda.

Bildiri sunanlarla konuşmacılar arasında dil-din-ulus-cinsiyet ayrımı yapmak gerçekten güçtü de çok önemli bir ayrım hemen göze çarpıyordu: soru soranlarla yanıt verenler ayrımı. Türkiye’de bu tür söyleşiler/panellere katıldığımdan,

izleyicilerin soru sorma özüyle yanıt yetiştirdiklerini bildiğimden izleyicileri katmıyorum. İlginç olan, yazarlar arasındaki bu ayrımdı bence. Sözgelimi, son yıllarda yıldızı iyice parlayan Macar yazar Peter Ezterhazy, kılığıyla geçmiş yılların asi Amerikan gencini, tavrıyla Milan Kundera'yı anımsatsa da her soruya tartışılmaz yanıtlar getirmekte birebirdi. Sıkça başvurduğu malzeme, Sovyet düşmanlığı, Macaristan'ın uğradığı haksızlıklardı.

Oysa daha durmuş oturmuş görünen ve (o dönemin) Sovyetler Birliği'nden çağrılmış edebiyat eleştirmeni Alla Latynina soru sormaktan yanaydı. Ülkesinde yıllardır süregelen bellek-silme operasyonlarından tedirgindi. Bildirisinde, tarihin hemen her döneminde önceleri iktidarların baskısına karşı çıkan grupların iktidarı ele geçirdikten sonra aynı baskı yöntemlerini kullandıklarını örnekler vererek belirtti. Latynina'ya göre kentlerin ya da alanların adlarını değiştirmek, heykelleri kaldırmak ya da yıkmak, bireylerin ve ulusların günahlarıyla sevaplarını silmekten başka bir işlev taşımıyordu. Benimsenmeseler hatta karşı olunsalar bile bazıları bir bellek-uyarısı olarak yerli yerinde kalmazlar mıydı? Üstelik bu yüzden kentlerin mimari yüzü siliniyordu, somut tanıklıklar ortadan kalkıyordu, edebiyata mal olmuş mekânlar belleklerden kovalanıyordu.

Anglosakson kökenli yazarlar da toplumlarının bellek-özürlü olmasında birleşiyorlardı, ama onlar da yanıtçı takımındandılar, ne ilginç! Konuşurken, meslektaşlarına değil de edebiyatla azıcık ilgilenen bir kitleye seslenircesine TV dizilerinden, spor olaylarından örnekler veriyor, konuyu zaman zaman ayağa düşürüyorlardı. Edebiyatın geleceğinden kesinlikle umutluydular. Çünkü teknolojik gelişim, minik disketlere sığdırabilen ansiklopediler ve başyapıtlar aracılığıyla geçmişin bellek deposundan yararlanmak isteyen her sıradan yurttaşın elinin altındaydı artık. Demokrasi de buydu işte.

Fransız yazar Anne Garetta bu görüşe karşı çıkarken şu soruyu sordu: Neyi, nasıl, neden eleyebileceğini ya da seçeceğini kavramak üzere yetiştirilmemiş kuşaklar, mass medianın ide-

olojileriyle beslenen kitleler için bu tür bir özgürlük bir tepesermişliği, yani yüzeysel bir özgürlük avuntusu sayılmaz mıydı?

Alman şair Hans Magnus Enzenberger, konuyu değişik bir açıdan ele aldı. Yazarın belleğini kollektif belleğin belirlemediğini, gerçek anlamda yazarsa, kişisel ayıklamalar sonucu edindiği bireysel belleğiyle toplumsal belleğe katkıda bulunabileceğini savundu. Yazar, kollektif belleğin kâtibi değildi ki. Yalnızca kendi seçmesinden sorumluydu.

Çekoslovakyalı ve Estonyalı yazarlar, bu görüşü pek tutmadılar. Kendilerinin başından geçmeyen ama çocukluklarında ailelerinden ya da komşularından dinledikleri tutuklama ve işkence olaylarını geceleri hâlâ uykularında gördüklerini, bazan bu karabasanlarda başrolü oynadıklarını anlattılar. Yani yazar seçiminde sandığı kadar özgür değildi, toplumsal bellekten ister istemez etkileniyordu.

Politikadan psikolojiye, sosyolojiye, tarihe uzanan bu tartışmanın kesin bir çözümü yoktu tabii. Üçüncü gün, *unutuşun* insan yaşamını kolaylaştıran bir mekanizma olup olmadığına geldik. Hepimiz çok yorulmuştuk. Bellek üstüne biraz daha kafa yorarsak belleklerimiz yitirmekten korkuyorduk. Benim gibi sürekli gündüzde takılı kalan, Finlandiya yazına ayak uyduramayan yazarlar, uykuyu da unutmuşlardı. Karanlık bir türlü bastırmıyordu ki uyuyabilelim. Sabahları iki-üç saatliğine soğuk bir güneş var, sonra hep alacakaranlıkta yaşıyoruz. İkinciüstü saat üçle sabaha karşı saat üç tıpatıp aynı. Sağlıklı bir nüfus yetiştirme adına bütün hizmetlerin kusursuz yürütüldüğü bu kapalı toplum, bitimsiz ormanlarıyla, doğal güzellikleriyle azıcık sıktı içimizi. Alkolizm ve intihar oranıyla Avrupa'da başı çekmesine pek şaşmadık. Düş gücünü en ufak bir zorlamaya sokmayan legomsu evler, pırıl pırıl sokaklar, kusursuz işleyen seyrek trafik. Sokağa yığılan sarhoşları hastaneye götürüp çekap yaptıran, berberde saç-manikür-pedikür hizmetinden geçirtip yine buldukları kaldırıma bırakan polisler... Sağlıklı şoförümüz uluslararası bir Sigarasevenler Örgütü'nün üyeleri olduğumu-

zu öğrenince (Alman yazar-şair Juchen Kelter sağolsun!) bize otobüsün arkasında üç beş koltuk ayrıldı.

Toplantının bence en ilginç bildirisini “Dillerin Belleği ve Erotizm” gibi çetin bir konuda veren Ukraynalı şair Arkadi Drogomoshenko, bu gidişle “bu ülkede sağlıktan gümbürdeyeceğimiz” inancında, bari şu çimenleri boşu boşuna ezme-seymişiz! Arkadi ve Nijeryalı şair Odia Ofeinum’la kurduğumuz sıkı dostluk önce yadırgandı, ama sonra anlaşıldı nedeni. Üçümüzün de en sık tartıştığı konu: feminizm. Toplantıya katılan Finlandiyalı kadın yazarların çoğu feminist ve gazeteci. İki şair de onların ses tonlarından ve giyim kuşamlarındaki renklerden bir saldırganlık mesajı aldıklarını söylüyorlar. (Ben de bu renk cümbüşünden gümbürdeyeceğim, ama dilimi tutuyorum.) Onlara göre bu yazarlar kendileri adına değil bu topluluğun üyeleri sıfatıyla konuşuyorlarmış. Hızlı feministler, konuşmalarında dünyadaki ünlü ve ölü kadın yazarların bile-isteye unutturulduğu görüşünü savundular. Büyük ölçüde haklıydılar, gelgelelim entelektüel düzeyi yüksek bir tartışmaya yalnızca bu savla katılmaları doyurucu olmadı. Üstelik sözünü ettikleri kadın yazarlar hakkında acıklı yaşamlarından fazla birşey bilmedikleri anlaşılıyordu; onların parlak yaratılarından habersizdiler sanki.

Odia, masaların başında oturup Türkiye ya da Nijerya gibi nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkeler hakkında ahkâm kesen bu tuzu kuru kadınlara çok içerliyormuş. Bir de lokantada verilen porsiyonların büyüklüğüne,

— Batılılar böyledir işte. Açlar için konserler düzenlerler de bir oturuşta bizim orada iki aileye yetecek yemeği tek başlarına mideye indirirler.

Arkadi’nin en büyük kaygısı (ki haklıymış) Sovyetler Birliği’nde milliyetçiliğin hortlaması. T. S. Eliot’u, Puşkin’i, Eluard’ı okuyup şair olduktan sonra bu yaşta nasıl “Ukraynalı” bir şair olabilirmiş? Ülkesinde folklor kültüründen başka bir kültürün serpilmediğinden emin. Odia’nın en büyük kaygısıysa ülkesindeki şeriatçı akımlar.

Ayrılacağımız gün, Arkadi, bir gece önce kendi aralarında – Sovyet yazarları olarak– kurdukları Eski Romantikler Derneği'ne oybirliğiyle fahri başkan seçildiğimi bildirdi. Sevinçten gözlerim doldu. Ama birkaç Avrupalı yazar bu düşsel derneğin etkinlikleri üstüne bilgi edinmek isteyince işin tadı yine kaçtı.

Bir daha ne zaman görüşürüz kimbilir? Ya da hiç görüşemez miyiz? Ama yaşadığımız toplumların geçireceği zor anlarda birbirimizi anımsayacağımızdan kuşkum yok.

Arasıra, yanlış olduğunu bilsek bile ağzımızdan kaçırdığımız bir “ilk tanışmak” lafı vardır, sanki biriyle ikinci bir tanışma söz-konusu olabilirmiş gibi – tabii ağır dalgınlık ya da unutkanlık durumlarını saymazsak.

Ama gündelik konuşmada yanlış olan bu kullanım, bir yazardan söz ederken pekala doğru olabiliyor. Sözgelimi benim Tennessee Williams’la ilk tanışmam, adı Türkçeye yanlış çevrilen *İhtiras Tramvayı* filmi aracılığıyla gerçekleşmişti. En az otuz yıl önce. Gerçi yapıtın Blanche du Bois’nın acımasız gerçeklere katlanamayan kırılğan dünyasında, ürpertici yalnızlığında yoğunlaştığını sezmiştim yine de bir sinemasever inadiyla Blanche’tan uzun süre Vivien Leigh diye sözettim. Oyundaki zorba eniştayi o sıralar çekiciliğinin doruğunda Marlon Brando oynadığından –bu sefer de genç kız inadiyla– Blanche du Bois’yu ikinci plana attım; yapıttan belleğimde kalan tortu, Brando’nun yüzünü, biri asi çocuk, biri zorba erkek olarak iki asimetrik parçaya bölen ilginç burnu, genizden gelen sesiyle konuştuğunda gırtlğından kabarıp inen âdem elması, bir de filmin afişinde değerlendirilen o pürüzsüz, terli sırt çizgisiydi. Yani Tennessee Williams dünyasının yalnızca bir yarısı.

Kolejde okutulan Amerikan Edebiyatı derlemesi, örnekler açısından zengin bir ders kitabıydı. Ayrıca yazarları, dönemin ünlü eleştirmenlerinin gözünden değerlendirme olanağımız da vardı. Gelgelelim Tennessee Williams’ın adı geçmiyordu bile. İyi ki kitaplıkta bütün yapıtları bulunabiliyordu. Hemen tek perdelik oyunlarını yani *Pamuk Dolu 27 Vagon*’u alıp okumaya başladım. Sonra da sırayla hemen hemen bütün yapıtlarını. İlk rastlansal tanışma, yavaş yavaş yerine oturuyordu. Ne de olsa artık ilkgençlik yıllarına özgü okuma biçiminden kurtulmuş-tum. Konunun akıcılığından çok nasıl aktığını, nasıl sonuçlan-

diğından çok nasıl geliştirilip sonuçlandırıldığını, dokusunu, kurgusunu, biçimini merak etmeyi öğrenmiştim.

Williams'ın okul kitabında yer almaması bence eşcinsel olmasıyla açıklanamazdı. Aynı eğilimi taşıyan bazı yazarlara yer verilmişti çünkü. Zaten yazarları cinsel seçmelerine göre sınıflandırmaya kalkışsak, edebiyatı bir kenara atıp yazarların kişisel yaşamlarını izleyen edebiyat dedektifleriyle, latan cinsellik konusunda görüş bildirmeye düşkün psikologlarla uğraşacağımızdan işimiz epey güçleşirdi. Aynı şekilde, karşı bir tavırla eşcinsel edebiyat öne çıkarılırsa –bakış yine cinsel seçmeyle sınırlandığından– edebiyatın kıyısından geçmemiş ucuz itiraflarla yetkin yapıtlar aynı potada erimeye mahkûm edilebilirdi.

Tennessee Williams'ın muzırlığı, sanırım, Genet, Orton, Gide ya da Beckett gibi entellektüel ağırlıklı bir arka plandan yola çıkmaması, yaşamı süresince yakından tanıdığı uyumsuz kişilerin trajedilerini günlük melodramlara yerleştirmekten kaçınmaması. Zaman zaman magazine kayan bir duyarlılığı alttan alta şiirsel dille desteklemesi. Kısaca, bayalığın da şiirsel olabileceğini kanıtlaması kovmuş onu ders kitabından.

John Cheever, 1940'lardaki bir güncesinde ondan şöyle söze diyor:

“Dün akşam, Tennessee Williams'ın Tutku Adında Bir Tramvay'ını seyretmeye gittim. Sahnede bundan daha bayağı birşey gördüğümü anımsamıyorum. Aralarda, sahne karardığında çalan pavyon müziği ya da batakhane cazı, oyuna eşlik eden viyolonselci, sahte elmas, yırtık gece giysisi, bir eşcinsel, canavar bir herif, çılgınlık, suç, loş ışıklar, cicili bicili çiçekler ve viyolonselcinin çaldığı açık saçık ballad. Yine de o (Williams) konuya bir evrensellik katıyor, dağıtmış bir kız çocuğunu hiçbir ironiye başvurmaksızın melek gibi gösteriyor. Daha neler neler var; bir izbede tutsak olmanın verdiği o nefis kısıtlanmışlık duygusuyla çöken akşamın güzelliği, titretilen duygu telleri her ne kadar çılgınlığa çok yakın düşse de. O ürkü –hapsedilmişlik, hepsi... Ayrıca yalnız bildik kalıplardan değil, bilinmedik kalıptan da kaçınıbiliyor– benimse sık sık tökezlediğim bir alan; kısıtlamaları az, kendi kurallarını kendi koymuş bir form kullanıyor.”

Williams'ın tek perdelik oyunlarından beşini çevireli on yıl oluyor en azından. Yayınlanmayan bu derlemeyi* o tarihte yayınevine teslim ettiğimde aldığım üçte bir'lik avansla Tennessee'nin bana o parayla ne armağan edeceğini düşünüp Rumeli Caddesi'ndeki mağazalardan birinden oldukça gösterişli siyah bir eteklik almıştım; pabucunu ve çantasını da belirliyordu, ama o kadar ileri gitmeyi göze alamazdım. Etekliği ancak üç-beş kere giyebildim kestirilebileceği gibi.

Geçenlerde aynı oyunları yayına hazırlamak için bir daha gözden geçirirken, ilk tanışmaların –yetersiz de olsalar– kişide derin izler bıraktığına bir daha inandım. Williams'tan diyalog kurma, atmosfer yaratma, magazinden korkmama konusunda epey ders almıştım, yine de bir yerde genç kırlık anıma bağlı kalarak Blanche du Bois etekliğinde diretmişim. Ama o imge yıllarca canlılığını sürdürmese, yazarın çok sonra okuduğum oyunlarından aldığım tat da azalacaktı.

Edebiyatın büyüğü biraz da bu tür ayrıntılarla açıklanıyor. Yazarlarla yapıtlarındaki kişiler hem sizinle birlikte yaşıyor, yeni yeni özellikler kazanıyorlar hem de yakından tanıdığınızı sandığınız dostlarınız gibi zamanla kişiliklerinden ya da dünya görüşlerinden çark edip sizi yalnız bırakmıyorlar.

* Sonraları Nisan Yayınları'ndan çıktı. (T.U.)

Zamanında tanımamak... *Köprüaltı Çocukları*, *Çalıkuşu*, *Pardayınlar* vb gibi edebiyata bakışları birbirini tutmayan yazarların ürünleri olan romanlar bir özellikle birleşiyor: Onları zamanında, okumanız gerektiğinde okumamışsanız bir daha aynı tadı asla alamayacağınızda.

Yıllar önce Turgut Uyar, bana Panait Istrati'den bir zamanlar çok etkilendiğini söylemişti. Ben de onun isteği üstüne, daha önce okumadığım bu yazarın iki romanını okumuş, onlarla Turgut Uyar'ın şiiri arasında hiçbir bağlantı kuramamıştım. Benim şaşkınlığıma epeyce içerleyip romanlara bir daha gözettiğinde Turgut da bağlantı kuramadı. Belki de bu romanların ancak belli bir yaşta okunduğunda kişiye bir ufuk açtıkları, yarı romantik, yarı melodramatik bir tonda genç bir insanı genel bir insan sevgisinden özel bir edebiyat sevgisine götürmeleri sözkonusuydu. Sonraları edebiyatta seçilecek yolu belirlemeyen, yine de tılsımlı bir ürpertiye başlatan örneklerdi bunlar. Diyelim Istrati'yi kaçırmışsanız, Bronte'yle ya da Caldwell'le doldurabiliyordunuz bu boşluğu. Benim yaptığım gibi.

Burada, hiçbir kitabın ya da yazarın bir başkasının yerini tutabileceğini savunmuyorum; edebiyat sevgisini körükleyen popüler ürünlerin ortak yanlarını savunuyorum yalnızca. Ama konu, tutumuyla, inançlarıyla, yapıtlarıyla bağrınıza bastığınız bir insana gelince, iş iyice sarpa sarıyor. Çünkü zamanında yeteri kadar tanımadığınız bir kişiliğin sonraki yokluğunu benzer kişiliklerle dolduramıyorsunuz

Sevgi Soysal'la Ankara'daki Piknik lokantasında buluştuğumuz, ortak dostlarımızın bizi neden birbirimize benzettiklerinin ipuçlarını kavramaya çalıştığımız o öğle saatini sık sık anıyorum. Öğle saati ve konuşulanlar o kadar güzeldi ki karşımdaki genç kadının –o sırada hasta olsa da– ölmeyeceğine iyiden iyiye inanmıştım.

Diyelim Sevgi, Ankara'da oturduğu için sık karşılaşmıyorduk ama Tezer Özlü'nün işyeri hiç uzağımda değildi... Kimbilir ne türlü iniş çıkışlar gösteren yapısını bir kenara atıp saat gibi çalışıyordu. Onun büyük bir titizlikle yürüttüğü işini engellemek için öğle yemeklerimizi fazla uzatmıyorduk. Yine bir öğlen Yakup'ta, saati unutup daha derinlemesine bir söyleşiye daldıktan sonra daha sık buluşmaya karar vermiştik. O buluşma da Piknik'teki gibi sonuncuymuş.

Şu aralar Tezer'in ölümünden sonra yayımlanan öykülerini okurken aynı özlem ve pişmanlık kapladı içimi. İkimiz de Berlin'deki bir bardan sözediyoruz; onun öyküsünün adı *Eski Sevgi*, benimkininki *Alte Liebe: Küçük Akşam Müziği*. Yalnız Tezer, kıyıya demir atmış tekneyi meyhane diye tanımlıyor "Herhangi bir işçi mahallesinin yoksulluğu içindeydi," diyor. Bense eski asker eşlerinin ağır bastığı, "yabancıların pek uğramadığı bir yer," oldukça gösterişli bir kafe-bar diyorum. İki öykü de kurmacaya fazla dayalı olmadığına göre o bar birkaç yıl içinde değişmiş mi? Yoksa benim gittiğim gün orada özel bir toplantı mı vardı? Çünkü Tezer'in öyküsündeki "iri, şişman, beyaz tenli meyhaneci kadınla oğlu"nu değil yine beyaz tenli, sarışın, ama tertemiz üniformalarıyla bir huzurevinin hastabakıcılarını andıran gencecik kızlar görmüştüm.

Önemli olan, ikimizi de anılara sürüklemiş bu mekân; eski sevgi anıları. Tezer'inki çok yakından tanıyıp sonra yitirdiği bir hayal, benimkiyse filmlerden anımsadığım, orada gerçeğiyle karşılaştığımda ürkeceğim kadar güzel bir hayal.

Dahası da var. İkimiz de öykülere günün tarihini yazmışız. Tezer "yarın son Haziran günü," demiş; ben, "o gün 14 Ekim'di" demiştim.

Alte Liebe, "Notalarla harfler teker teker eridi. Camdan bakanlar suya bembeyaz vuran ayışığına dalıp gittiler. Çıt çıkmadı," sözcükleriyle biterken *Küçük Akşam Müziği* de susuyor.

Tezer'le dostu öyküde içiçe geçmiş eski sevgileri orada "ağaçlar ve gölgeleriyle" bıraktıktan sonra ayrılıyorlar birbirlerinden.

"Şimdi ayışığı sonatı burada. Uyumaya çalışacağım."

Eski Sevgi bir kere daha anıldıktan sonra bitiyor öykü.

Tezer Özlü ile kısa bir süre Berlin’de birlikteydik. 1971’de. Demek Eski Sevgi, o sıralarda kıyıda demirli duruyormuş. Şimdi en çok oraya birlikte gitmediğimize yaşıyorum. Nice şeylerin yanısıra.

Dindarlık konusuna ilginç boyutlar getiren ender kişilerden. Otuz yılı aşkın süredir bana ev işlerimde yardımcı olan bir hanım. Okuma yazması olmadığı için yalnızca yaşam biçimi ve kişiliğiyle destekleyebiliyor inancını, kutsal kitaplardan alıntılar yapmıyor.

Zaten hacı-hoca takımına inanmıyor, çarşaf giyen kadınlardan hoşlanmıyor, başına sardığı yemenileri özenle seçiyor – sözge-limi yeşil renk ona hiç yakışmazmış, siyah da içini karartırmış. Domuz eti yemiyor; içki içmiyor, namazını, orucunu aksatmıyor, ama yüzü bir çilekeşin yüzü değil. Hep gülec, sevecen, sevdiği insana yardıma hazır bir anlatım okunuyor bakışlarında. Benim içki içmem, başımı örtmemem, erkek dostlarımla çokluğunu onu hiç mi hiç ilgilendirmiyor: hangileri için buz çıkarılacağını, hangileri için ocağa çay suyu konacağını da biliyor üstelik. Her sabah gazetenin bulmacasını çözme alışkanlığımı yadırgamıyor, oysa ona çok saçma gelmeli; acaba kendi bildiği yerel sözcüklerle bana bir yararı dokunabilir mi (çoğu zaman dokunuyor) sorusu hep aklında. Yazar olmam onun gözünde büyük önem taşıyor. Televizyonda gördüğü, radyoda seslerini duyduğu kadınları benimle kıyaslamaya, düşüncelerini açıkça ortaya koymaya düşkün. “Sen olduğun gibisin” övgüsü böyle bir ağızdan çıkınca ayrı bir anlam kazanıyor, günlük yaşamın sıkıcılığına ondurucu bir özellik katıyor: çünkü o yalan söylemez. Tabii ki dindar olduğu için değil, zaten yalan söylemediği için. Varoluşçuluktan habersiz bir varoluşçu olması bir yana, feminizmden habersiz bir kadın hakları savunucusu. Kendisini okula göndermeyen, küçücük yaşında evde nerdeyse köle gibi çalıştıran aile büyüklerini asla bağışlamıyor, eleştirmekten kaçınmıyor. Emeginin karşılığını ödemekte sıkıştığını sezdiği anlarda birdenbire yokoluyor ortalıktan, yüzümde ufak bir hüzün belirtisi bile görmek istemiyor. Acaba şundan-bundan

ünlü olduğunu duyduğu bir yazar neden böyle sıkışık durumlar yaşasın? Akli karışıyor o zaman. O kadar özendiği okumuş yazmışlığın kendi kol gücünün ücretini karşılamaya yetmediğini kavradığından olsa gerek.

Ben de laik olma savıyla değil, zaten başkalarının inançlarına saygı gösterdiğimden, ramazan ya da bayramlarda ona alacağım armağanları titizlikle seçiyorum doğal olarak.

İçimi kanırtan ilk soruyu yıllar önce sormuştu: “Her gün yazıyorsun, benim anlayabileceğim birşeyini okur musun bana?”

“Allı Turna” başlıklı öyküyü okudum. Gözlerinin dolması karşısında irkildim biraz. Ne de olsa o çapraşık betimlemelerin fazla uzun sürmesi dinlemeyi güçleştirebilirlerdi. Köy kökenli birinin yaşamına ilişkin ayrıntıları bir kentlinin ağzından dinlemesi hoş olmasa gerekti. “İyi ki öykünün baş kişisi Karşlı, Sivaslı değil,” diye düşündüğüm sırada, “Ben de bir keresinde, tam böyle...” diye girdi söze.

İkinci iç kanırtıcı konuşma, Kurban Bayramı’ndan önceydi. Güzel yüzünün karanlık bir soruyla yüklü olduğu besbelliydi o gün:

— Sen cennete gidecek misin?

Hiç sanmadığımı söyledim.

— Peki cennet nasıl bir yer sence?

— Bilmem ki, galiba hurilerle gılmanlar varmış, ağaçlarda yemişler, süt, bal varmış.

— Süt sevmem, balı da ağzıma sürmem, yemiş neyse... Hurilerle gılmanlar ne ki?

Tehlikeli bir sınıra dayandık.

— Çok güzel, peri gibi kızlarla yakışıklı erkekler olsa gerek.

— Bana ne onlardan?

— O kadarını bilemem. Zaten ben...

— Yani sen gelmiyorsun. Bari komşumuz Mado Hanım geliyor mu?

— Sanmam, dinle bir alışverişi yok galiba.

Fransızların da cennete pekâla gidebileceğini düşünen bir Müslüman.

— Ya benim kedim?

— Bildiğim kadarıyla, hayvanlar Araf'ta kalır, cennetle cehennem arasında bir yerde. Boşversene bunları...

— Hiçbiriniz gelmiyorsanız ben de gitmeyeyim bari, sonucuna vardı. Orada çok yalnız kalırım.

— Ama akrabalarından gelenler çıkar belki, üzülme.

— Onlar gelecekse gitmesem daha iyi zaten!

Eline tutuşturulmuş bir cennet biletini yakmakla yakmamak arasında bocalıyordu sanki. Bu soruyla, yaşamının oldukça geç bir döneminde karşılaşmıştı; onunla cennet konusunu açıkça tartışmak hiçbir yarar sağlamayacağı gibi yaşadığı küskünlüklere bir yenisini daha ekleyebilirdi.

Aramızdaki ince dengeyi kollayarak:

— Daha uzun yıllar var önünde, dedim, belki sırf seni yalnız bırakmamak adına bir torpil bulabilirim o arada.

Bu yanıtı duyduğunda, yüzünde beliren gülümseme, o güne kadar uğrunda yaşadığı cennet düşüncesinden kolayca vazgeçemeyeceğini kanıtlıyordu. “Görüş gününe gelir gibi mi?”

Bu kere gözlerimiz dolmadı, güldük.

“Saatler uzun günler kısa”

C. Süreya

Pazar sıkıntısı çekenlerden misiniz? Dükkânların kapalı olması, o gün dışarıdan alacağınız hiçbir şey yoksa da sizi tedirgin ediyor mu? Planlı programlı kişiler için Pazar günü, gerçek bir tatildir herhalde, ben her saatte evde çalıştığım Pazar'ın öbür günlerden bir farkı olmasa gerek gözümde. Ayrıca, oturduğum sokaktaki işyerleri kapalı o gün, daha sessiz bir ortamda yazıp okuyabiliyorum. Yine de kısıtlanmışlık hafakanından kurtulamıyorum. Sayımın yapıldığı Pazar, bu hafakana bir de tüy dikti.

Her zaman Cumartesi'nden dört sigara yedeklememe karşın –çünkü Pazar günleri sokağa çıkıp kalabalığa karışma gibi bir hevesim yok– o Cumartesi sekiz yedek pakete kadar uçtum, evde günde bir ekmek bitirilmezken iki ekmek aldım. Oysa altıüstü sıradan bir Pazar'dı– acaba bilinçaltımda, bu ülkede insan bir kere eve kapatıldı mı hapis süresi keyfi bir biçimde uzayabilir gibi bir kaygı mı yatıyordu?

TV kanallarında sayım konusunda görüşlerini bildiren yurttaşlarımızın çoğu, bu çağdışı ve saygısız sayım yöntemine karşı çıkıyorlardı. Devlet yöneticileri de karşı çıktığına göre olayın faili kimdi? Merak ettim.

Pazar sabahı pencereden baktığımda, sokakta oynayan çocuklara, kentte gezinen turistlere imrendim. Son sigarasını koyduğu yeri bulamayan hızlı bir tiryaki ya da sınava gireceği sırada ders notlarını anımsamadığını bir gece önce düşünde görmüş bir öğrenci gibiydim. Evden çıkmamak başkaydı, eve kapatılmak başka.

Yurttaşlarımızın asıl sıkıntısı, eve 14 saat boyunca kapatılmalarıydı. Demek yasak, yarım gün ya da on dakika olsa pek yakınmayacaklardı. Gazeteler de “onlar sıkıntıdan patlamasınlar” diye yeni ekler veriyordu. Yakınmalar haklıydı elbet. Ama ben televizyonda görüş bildiren yurttaşların öteki özgür Pazarlarını nasıl geçirdiklerini pek anlayamadım. Diyelim kendi istekleriyle evde kalsalar, aile bireyleriyle konuşacak konu bulamıyorlar mıydı, bir kitap okuyamıyorlar mıydı?

Sözü saate değil, zamana getirmek istiyorum. Yazımızın kahramanı Ali Ersen, ressamlık ve fotoğrafçılık gibi mesleğine ilişkin durumlarda olduğu kadar, dostlarıyla buluşmaya ilişkin saatlerde de dakiktir. Yine de önündeki verili süreyi kendince değerlendirmekten yanadır. Sözgelimi üstüne ölü toprağı serpilmiş bir ortamı çeşitli rollere hızla girip çıkarak canlandırmayı becerir. (O anlamda, bir yağmurcu sayılmalı.) Yarım yamalak Amerikanca konuşan bir barmen, Türkçesi bozuk bir sunucu, genç kızların namusunu korumaya adanmış, o yüzden habire plaj kabinlerine gözatan baba bir işletmeci, hayali bir piyanoda caz çalan bir piyanist kimliklerine bürünerek birlikte geçirdiğiniz üç saatin size yarım saatmiş gibi gelmesini başarır. Tabii canı isterse.

Önceki yıl, sabah karanlığında TV’den naklen verilerek Oscar Ödülleri törenini izlemek için gece boyu uyumamış da tam tören başlayacağı sırada gözleri kapanmış. (Özgürlük diye buna derim!) Hadi bu neyse de yaz-kış saati uygulaması sinirlerini iyice bozmuş. Sabah üçe doğru aradı beni: Hayatlarımızın saatlerinin başkalarınca saptanması sinirini bozuyormuş. Zaten bizim evde akşamüstü genellikle konuklar olduğundan doğru dürüst iki çift laf edemiyormuşuz nicedir. Bir kere olsun saati kendimiz belirlemeyi deneyemez miymişiz?

Yitik yıllar, yitik günler, yitik saatler yazı malzememken bu öneri içimi nasıl açmasın? Yine de sabaha karşı gelen konuşuma ne sunacağımı kestiremedim. Bu oyunun boyutları tam belli değildi.

— Tut ki şimdi akşamın altısı, dedi Ali. O saatte ne içeceksek onu içelim ki amaç gerçekleşsin.

Sabaha kadar kendiliğinden uzayan –şimdiye kadar sayıları da pek fazla olmayan– geceler dışında, o erken saatte, hele bir de uyuyup uyandıktan sonra içki içemem sanıyordum. Galiba bu alışkanlığı da bozmam gerekiyor: Çünkü saat *akşamın* altı otuzu olacak birazdan. Peki votka!

Saat sekize doğru belki de günü bildik yörüngesine oturtmak için çaya ödün verdik. Bir sürü işimiz vardı o gün yapılacak. Bu kadarcık özgürlükle yetinmeliydik ki az değildi.

Ali, günün geri kalan bölümünü nasıl geçirdi bilmiyorum, ama ben durup durup saate baktım. Saat açığını ne uyuyarak doldurabildim, ne banyo yaparak, ne de okuyarak.

Beklenmeden çatan bir özgürlüğün kişide sersemlik yarattığı kesin. Keşke içinden çıkılacak ya da üstesinden gelinecek bir sorun olsa. Bakıyorsunuz zaman kendiliğinden akıyor, tıptırıtına kulak kabartıyorsunuz, bir süre dinledikten sonra bildik iç ritminize kavuşuyorsunuz. Yani ona göre yeniden evcilleşiyorsunuz. Tüh!

“Bunu daha önce de görmüştüm... Bu duyguyu daha önce de yaşamıştım...”

Bedenimizi her yokladığında, azıcık ürpertici bir deneyim.

Kimileri, bu duygunun, daha önce yaşadığımız bir hayattan kaynaklandığını ileri sürüyorlar. Diyelim “ilk” hayatınızda bir kont ya da kontesmişsiniz, (çünkü *önceki* hayatında asil ya da ilginç olmayan birine rastlamadım; hatta bu görüşü savunanlar, önceki hayatlarında sıradan biri olmaktansa çözülmemiş bir cinayetin kurbanı olmayı yeğlerler) yoksa daha önce hiç bulunmadığınız Paris’teki o kafeyi ya da Moskova’daki o sokağı nasıl elinizle koymuş gibi bulabilirmişsiniz?

Belki bir tek yaşam ve bir tek ölümle yetindiğimden bu yorum aklım yatmıyor. Bildik gelen şey, mekânsa, bence nedeni mimari olsa gerek. Çünkü İstanbul, Prag, Floransa, Berlin, Roma gibi özel bir tarih ve kültür birikimi barındıran kentlerde yaşayabiliyorsunuz bu duyguyu ancak, bir Mississippi kasabasında asla. Kentin görkemli geçmişini eleveren, büyük bir olasılıkla ortasında bir saat kulesi olan bir alanda mola verip bir sigara yakarak havayı koklamanız, gölden, ırmaktan ya da denizden gelen rüzgârı değerlendirmeniz, yabancı mekânda doğru yönü bulmanıza yetiyor. Sonra balık ya da çiçek pazarının nerde olduğunu keşfetmelisiniz. Yürüyerek, kimseye sormadan, yalnızca kentin mimarisine bir gözatarak. O zaman kentin eski kesimiyle yenisini de keşfetmişsiniz sayılır. Pahalı olmayan, temiz, geleneksel bir otel arıyorsanız, o tür bir oteli havaalanına yakın bir yörede değil, gara yakın ama çok da yakın olmayan bir semtte bulacağınız da kesin, eh işte elinizle koymuş gibi buldunuz!

Venedik ve San Fransisco, zaten filmlerden ezberinizde (önceki bir hayattan anımsanmaları, bir bunaklık belirtisi sayılmalı), ama kişinin belleğini altüst eden kentler de var, Passau gibi.

Almanya’da olup da Bodrum’u anımsatan, Viyana kültürüne de göz kırpan, sonuçta Napoléon’un gözlerini kamaştıran tek kent. Anlamak, kavramak en az iki gününüzü alacak, çünkü hemen her köşebaşında kültür ve mimari değişiyor, Tuna’nın iki kolunun orada kavuşmasından ötürü müdür nedir? Böylelikle küçük kentte her şey azıcık bildik, azıcık yabancı oluveriyor, üstelik büyük bir uyum içinde.

Peki ya konu, mekân değil de yalnızca duyguysa?

Sözelimi bulaşık yıkarken, teli yerli yerinde bulmaktan ya da bulamamaktan doğan, kimbilir o anın hangi ayrıntılarıyla zenginleşmiş bir biçimde belleğin yüzeyine vuran derin bir anımsamaysa? Kişi, yedek bulaşık telini bulabildiği için sevinmeyeceği gibi, bulamadığı için de bu kadar üzülmek ki. Sevindiği/yerindiği; bedeninin mimarisindeki şaşmazlık/tökeleme belirtilerini yeniden kavramasıdır herhalde. Hemen bir döküm yapar içinden; evet, konu bulaşık teli değildir, geçenlerde yüz bin lira düşürmüştür, sonra eski bir ceketin cebinde unutulmuş bir on bin lira bulmuştur beklenmedik bir anda. Ama sorun, para da değildir. Biraz daha derine inerse, galiba sorun, dış dünyaya gösterdiği özeni bedenine göstermemesidir; bedeni de ufak şaşırtılarla ondan öç alıyordur haklı olarak. Yani duygu daha önce de yoklamıştır, ama belki pencereden o anda görünen duvar, eski bir mutfak penceresinden görünen başka bir duvarı çağırştırmış, yarı eski, yarı yeni izlenimleri pekiştirip o anda bulaşık telinde karar kılmıştır yüzeye çıkmak için. Yepyeniymiş gibi.

Peki ya konu insansa?

Geçen doğum gününde –dostlar anımsatıyorlar sağolsunlar– bir çiçekçi, kocaman bir buketle kapımı çaldı. Yıldız çiçekleri! Son kitabımdaki* bir öyküde, o çiçekleri sevdiğimi bir kadın öykü kişisinin ağzından söylemiştim. Yarattığım bazı öykü kişilerine sonradan şurada burada rastladığım da olmuştu, daha önce görmeden yazdığım kentlere gittiğim de. Ama bu, çok farklıydı. Tıpkı öyküdeki kişi gibi “Kim olabilir?” diye sordum

* O sıralar, “Otuzların Kadını” (T.U.)

kendime. Nedense erkek değildi. Beni çok iyi tanıyan bir kadındı. Ama kimdi? İpuçları:

1- “Otuzların Kadını”nı okuduğu kesindi.

2- Bu oyunu oynayacak kadar zekiydi. Kadınlar ille de erkeklerden zeki olurlar gibi bir saplantım yok da çoğu çiçek seçmede daha ustadırlar gibi bir saplantım var.

3- Ama yıldız çiçeklerinin arasında bakara gülleri de vardı.

Anlaşılan çiçekleri yollayan, buketin hazırlanması sırasında çiçekçide değilmiş. Adam, faturayı yükseltmek için araya katmış solmuş gülleri. En önemli ipucu bu: Arkadaşım uzakta oturan biri demek. Siparişi telefonla vermiş, çiçekçi de denetlenmeyeceğinden emin. Kim olabilir?

4- Öyküdeki kadın, çiçekleri kimin gönderdiğini düşünürken, birdenbire alt katta bir parti verildiğini anlıyordu aşağı balkondaki tepeleme çiçek sepetlerinden: Buket, yanlışlıkla bırakılmıştı kapısına. Bu kere benim kafamı yorup kim sorusunun yanıtını bulmam, sonra da kendi buketime kavuşmam gerekiyor. Evet kesinlikle edebiyatla içli-dışlı biri var karşımda.

“Beatrix” diye haykırdım birden. Beatrix, Frankfurt’ta oturan Türkolog bir arkadaşım. Türk edebiyatıyla onun kadar ilgili birine rastlamak kolay değil. Macar yanıyla bir sevinçli/bir hüzünlü. Alman yanıyla, disiplinli bir yapısı var. Devrimci ilkelerinden hiç ödün vermemiş bir aydın olması da caba.

Sapların arasında bir yerde kartı buldum. Oymuş. Daha önce hiç bilmediğim bir duygu tattırdı bana, bir öyküyü yaşamak!

İstedığınız, hatta istemediğiniz kadar yazın çizin, okur çoğunluğunun gerçeklik konusundaki görüşünü değiştiremiyorsunuz. Öykülerinizdeki kişileri gerçekten tanıyıp tanımadığınız, anlattığınız olayın başınıza gerçekten gelip gelmediği gibi sorular sürekli çıkıyor karşınıza. Kadının içdünyasını ancak bir kadın yazarın anlatabileceği –tabii erkeğinkini de erkek bir yazar anlatmalı– inancı o kadar yaygın ki: bu da aynı gerçeklik anlayışından kaynaklanan masum bir yanılgı. Masum dememin nedeni, cinselliğe değil de dostluğa dayalı kadın-erkek ilişkilerine güncel yaşamda sık rastlanmaması. Yanılgı dememin nedeniyse bu bakıştan yola çıkarsak ölüm olgusunu da ancak ölmüş bir yazarın kaleminden okuyabileceğimiz!

Oysa ilk bakışta ayrı görünen bu iki dünyayı gözlem, sezgi ve kurgu becerisiyle birleştiren yazarlar var. Katherine Mansfield'in ya da Virginia Woolf'un erkekleri, Henry Miller'inkilerden çok daha inandırıcı gelir bana. Dostoyevski'nin ya da Çehov'un kadınlarıysa, diyelim Erica Jong'un çizdiği kadınlarla aynı kefeye konulmaktan sanırım hiç hoşlanmazlar. Daha da ileri gidersek, her edebiyatçının dünyasını toplu ideojilerle değil, kişisel gözlemlerle kurduğu sonucuna varabiliriz. Bu gözlemlerin arasına, düşte görülenleri de katabiliriz. Demek temelde, edebiyatçının gerçekliği, edebiyatının gerçek olmasını sağlayabilir. Bazan bir kişiliktir sizi yazmaya iten, bazan kulağınıza çalınan bir konuşmanın içindeki sözcükler, bazan konuşan kişinin sesindeki tınıdır. Ama bütün gözlemlerinizi benzersiz sanma, başınızdan geçen ya da başınıza gelen her olayı edebiyat malzemesi sayma, tanıştığınız her insana bir öykü ya da roman kişiliği yakıştırma gibi huylarınız varsa, birikiminizi hemen harcayabilirsiniz. Edebiyat yapıtlarının ünlü başkişilerinin gerçek yaşamdaki benzerlerine benzetilebilmek adına yazarlarca çok

sıkı bir denetimden geçirildiklerine inanıyorum. Yazarın ustalığı; gördüğü, tanıdığı birini düpedüz anlatabilmesinden çok, yaşamı süresince edindiği birikimle, anlatacağı kişiyi edebiyatta bir daha var edebilmesine bağlı, bu arada seçtiği temaya uygun düşecek kişilik-olay-doku zincirini kurgulayışına da bağlı.

Yine de iyice karışık bir tümce oldu, ama konu da karışık zaten. Çünkü yaşamış birini olduğu gibi yazmanın güçlükleri de yabana atılır türden değil.

Romanlarında tanıdıklarını, yakın çevresindekileri yazdığı söylenen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın önce şiirlerini okumuştum. Onları fazla şairane gördüğüm için sevmemiştim. Ünlü şiiri "Bursa'da Zaman" bile ağdalı bir Yahya Kemal havası taşıyordu. Ama romanlarını, çok sevmek bir yana, önemli buldum. *Mahur Beste* ve *Huzur*, şiirlerinde günü-dolmuş izlenimi veren bir duyarlılığın romana taşındığında nasıl çağdaşlaştığını gösteren ilginç örnekler. Galiba Tanpınar'ın kültürü, roman malzemesine daha yatkın. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, bir başyapıt düpedüz.

Eşinden dostundan duyduğuma göre, üstüne başına pek özen göstermeyen biriymiş –takma adı kırtıpıl'mış. Yalnızlığı kaldıramamasına karşın yalnız kalmakta direttiğinden, bunaldığı zamanlar dost seçmede pek titiz davranamazmış, o yüzden başı sık sık derde girermiş. Ölümünden az önce dostları, güzel yemek pişiren bir aşçı ayarlamışlar ona, sonra da acaba onca yıl beslenmedikten sonra aşçının zeytinyağlı dolmalarını mı sindiremedi diye üzölmüşler. Bunlar işin dedikodu yanı. Bir sanatçı hakkındaki en doğru bilgileri sanırım ancak yapıtlarından elde edebiliriz. Yalnızca kendi hakkında verdiği ipuçlarından değil, yazış tarzından, konu seçiminden, benzetmeleri ve betimlemeleri kullanma yönteminden de.

"Mümtaz için kadın güzelliğinin iki şartı vardı. Biri, İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz'da yetişmek. Üçüncü ve belki en büyük şartının, tıpkı tıpkısına Nuran'a benzemek, Türkçeyi onun gibi teganni edercesine konuşmak, karşısındakine onun gözlerinin ısrarıyla bakmak, kendisine hitap edildiği zaman kumral başını onun gibi sallayarak konuşana dönmek, elleriyle aynı jestleri yapmak,

konusurken, bir müddet sonra kendi cesaretine şaşırarak öyle kızarmak, özentisiz, telaşsız, büyük ve geniş suları dibi görünecek kadar berrak bir nehir gibi hayatın ortasında hep kendi kendisi olarak sakin, besleyici akmak olduğunu o gün değilse bile, o haf-talar içinde öğrendi.”

Kadınları hem sevgili hem arkadaş olarak görebilen –cinselliklerini ne abartarak ne yok sayarak– romanlarında kadın başkışileri hep başköşeye oturtup duygularını çözümlemeye çalışan ender romancılardan Ahmet Hamdi Tanpınar. Özellikle bizim edebiyatımızda bir benzeri olduğunu sanmıyorum.

Nerden nereye demeyin... Beş yıl öncenin İzmir'ine geldik. Kordonboyu leş kokuyor, deniz ürkütücü bir morlukta. Edebiyat öğretmeni Özden Hanım'la esintili bir kavşakta, bir kafede oturmuş, cin içiyoruz. Sarışınlığı ve gözlerinin güzelliği bir yerden tanıdık geliyor, ama daha önce karşılaşmadığımız kesin. Gerekecek konuşmayan, konuştuğunda mutlaka birşey söyleyen, yeni yayınları kaçırmayan gerçek bir edebiyatsever. Yok yok, bir yerden mutlaka tanıyorum. Bir ara yüzüne güneş vurdu, aklıma *“bir lahza, berrak bir pınarda yıkandığını sandı”* tümcesi geldi.

Dayanamayıp sordum: Ahmet Hamdi Tanpınar'ı tanıyor muydu. Üniversitedeyken onun öğrencisiymiş!

“Musiki, bu iki saat evvel birbirlerini tanımayan iki insanı tek bir noktaya indirmişti. Şimdi oradan zenginleşiyordadı.”

Yazarlar hakkında en doğru bilgiyi onların yapıtlarından edineceğimizi, kişiliklerini, dünya görüşlerini, kullandıkları benzetmelerle betimlemelerden, seçtikleri konu ya da temalardan sezebileceğimizi söylemiştim. Şimdi biraz da birinci tekil kişi ağzından yazılan metinlere değinmek istiyorum.

Her *ben* dediğinde gerçekten kendisini kasteden yazarlar son yıllarda okurca çok tutuluyor. Genel eğilim, yapıttan çok yazarın özel dünyasına ilgi duymak. Bu tür yazarların işleri hem çok kolay hem de çok güç bence. Kolay, çünkü *ben*'li yazının tınısı bir kere tutturuldu mu, metin su gibi akıp gidebilir –nerdeyse kendiliğinden, okur da fazla zorlanmadan su gibi okuyabilir. En büyük sakınca “*ben*” deyip bir daha demeyen yazarın –kendi yaşamını ve deneyimlerini çok zengin, kişiliğini çok engin bulsa da– bir süre sonra biçemiyle kısıtılması, yinelemelere düşmesi, en sadık okurunu bile bunaltması olsa gerek. *Ben*, kendi dünyasında takılıp kalmayan, kişisel serüvenine kapanmaktansa hayatın ve edebiyatın sunduğu büyük serüvene açılmayı önemseyen yazarlardan yanayım. Belki de usta polisiye yazarlarına düşkünlüğüm bu yüzden: Simenon, Christie, Hammett, Highsmith gibi. Onlar, yarattıkları kişilerin dünyasına girmeyi, bir süre ‘o’ olmayı becerirler. (Bakarsınız, roman boyunca saygın bir kimlikle olaylara tanıklık etmiş “*ben*”, sonunda katil olduğunu itiraf eder.) Bu başarıda şaşırtıcı trükler bulma profesyonelliğinin de payı vardır, ama adlarını saydığım yazarların hepsinin kurduğu atmosfer farklı, o kadarına ki kimin ağzından konuşsalar, kimin psikolojisinden yola çıksalar, yazar *ben*leri kitaplarına damga basmış.

Son zamanlarda kitapları usta-işi çevirilerle Türkçede yayımlanan Charles Bukowski'yle tanışmam hiç hoş olmadı. Bütün tanışma anlarının keyifli olduğunu kim ileri sürebilir zaten?

Kendisine ancak on sayfa dayanabildim önce, sonra hakkını yememek kaygısıyla iki öykü kitabını da okudum. Teknesiyle turist kızları mavi yolculuğa çıkaran, sonra da tayfasına hepsinin kıcını sıktığını anlatan zampara bozuntusu bir reise benziyordu. Cinselliği, serseriliği, alkolizmi, hastalığı, parasızlığı abartması, bir kafa tutmadan çok pis bir ihtiyar olma özentisinden kaynaklanıyor gibiydi. Kendine bu kadar acıyan ve kendini bu kadar beğenen bir *ben* daha okumadım desem yalan olmaz. Bu türün özgün örneği Henry Miller, hiç değilse yeni bir erotik bakış getiriyor romanlarında– beğenelim, beğenmeyelim o başka. Bukowski'nin erotizmiyse –erotizm denilebilirse– erkek meyhanesi fıkrasında düğümliyor; bar sohbetine kendisinin oradakilerden üstün olduğu inancıyla katılan ve tabii ki arada sırada şakayı tutturan, çünkü ağzı çok laf yapan biri:

“gitti ve topuk seslerini dinledim. şimdiye kadar bulduğum en iyi kadınlardan biriydi. bir barda bulmuştum onu. iskemle arkasına yaslanıp tavana baktım. serserinin biri, serseriydim, çalışmaktan nefret etmişim hep, şansıma güvenmeyi yeğlemiştim. Kathy döndüğünde bir içki koymasını söyledim, biliyordu. puromu jelatinden çıkarıp yaktı bile benim için, komik ve hoş görünüyordu. sevişecektik. hüznün içinden sevişecektik, kaybetmek istemiyordum: evi, arabayı, köpeği, kadını, sakın ve rahat bir hayat oluşmuştu.”

Diyelim ki 25 *Pejmurde Sefil* adlı öykünün, bu birinci tekil kişi ağzı kullanan başkişisi Bukowski değil, asalağın teki, pejmurde sefillerden herhangi biri. Modernliği, noktadan sonra küçük harf kullanmak sanan, kaybetmek istemediği şeyleri ev, araba, köpek, kadın olarak sıralamaktan da geri kalmayan, pejmurdeliği ve sefilliğiyle övünen biri. Ama kitap hep benzer bir “ben” ağzından yazılmış öykülerle dolu. Ve bu “ben”, her türlü sıradışılığa hoşgörülle baktığı halde nedense aradabir yaman bir heteroseksüel olduğunu yineliyor, ama yanlış anlamayalım, kendisini eşcinsel sanmayalım kaygısıyla. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu.

Yazarların ben'i üstünde düşünmesem, Bukowski'nin “Büyük Zen Düğünü” adlı öyküsüne şöyle bir bakınam yeterdi. Sarhoşluktan ötürü başı beladan kurtulmayan, sık sık kodese

tıklan yazar, iki kadının tecavüz şikâyetleri üstüne başına dikilen memura yiğitçe seslenir:

“Hürriyetimden elli metre uzaktayım! Bunu anlıyor musunuz?”

Polis, şöyle yanıt verir:

“Kasabanın en büyük eğlencesi sensin Bukowski. Bize daha iyi bir neden göstermen gerek.”

Polis memurlarına asla gerekmez, ama okurlara daha iyi bir neden gösterse keşke Bukowski. Sözgelimi hürriyetten ne anladığını.

İnsanı (kadın-erkek) feminist yapabilecek bir yazar var karşımızda.

Kendimden bir alıntı yapmak zorundayım. 27 Nisan 1983 tarihli gündökümünü önceden okumuş olanlardan özür dileyerek. O gün Adnan Benk'e bir Gatsby aradığımı, ama koskoca İstanbul'da azıcık benzerini bile bulamadığımı anlatırken şöyle tanımlamıştım tipi: "*Genç bir adam olacak –ortayaşlı olsa da 'genç' izlenimi uyandıran biri... Bir 'günahkâr' olacak –karanlık bir geçmişi olan biri. Ama gününü doldurmuş bu günah, bir tövbe-kâr gülümsemesiyle, aydınlığa yerleşmeyecek genç yüzünde, onu daha, daha da yakından tanıma heyecanını körükleyecek bir suskunluk, bir ciddilikle açığa çıkacak. İşte o zırhın gerisinde de o ele geçirilmemiş, ele geçirilmez çocuksuluk yatacak. Nice vartalara karşın sağlığını yitirmemiş bir çocuksuluk.*"

F. Scott Fitzgerald, Amerika'nın Büyük Bunalım dönemini, kendi deyişiyle "caz çağı"nı dekor olarak aldığı romanlarında, kuru iktisat bilgilerine hiç yüz vermeksizin Gatsby gibi, Monroe Stahr gibi o dönemin parlak ürünlerinden yola çıkarak derinlemesine bir ışık düşürür dipteki çalkantıya, onları var eden toplumla onların var ettiği toplum arasındaki ilişkiyi büyük bir ustalıklarla sezdirir bize. Odağa aldığı kişilerin çoğu gerçek kişilerdir ama yazar, temelde ister istemez benzeşen bu kişiliklerin özelliklerinden kendi amacı doğrultusunda derlemeler ya da elemeler yaparak yepyeni, kanlı canlı kişiler yaratır, benzer ortamlara benzeşmeyen yanlarıyla oturtur onları. Dönemini; kokuları, renkleri, moda giysileri, moda şarkılarıyla ayrıntılı bir dökümle çizerken amaçladığı gerçeklik havasını başarıyla kurduğu kesin bence, gelgelelim yazılarında alttan alta akan, dokunaklı, şiirsel dilin okuru yıllar sonra ne kadar etkileyebileceğini kestirmesi olanaksız gibi.

Kolej birinci sınıfta *Koca Gatsby*'yi okuduğumda ne kadar sarıldığımı anımsıyorum. O günlerde kız öğrenciler defterlerini,

kitaplarını ünlü sinema oyuncularının posterleriyle kaparlardı. En gözde adlar, Robert Wagner, Tab Hunter, Rock Hudson'dı. James Dean'e beş kala. Bu tür bir alışkanlığım olmamasına karşın hemen Hachette'e koşmuş, cep harçlığımı silip süpüren bir Fitzgerald yaşam öyküsü almıştım. Çünkü onun büyük boy bir fotoğrafı vardı kitabın gömleğinin arkasında. Kahverengi fitilli kadife bir takım giymişti, başında bir gemici kasketi vardı. O hafta boyunca arkadaşlarım onun hangi filmlerde oynadığını sordular boyuna!

Amerikan edebiyatı öğretmenimiz, kitabımın kabına şöyle bir gözattıktan sonra Amerikalılara söylenmesi çok güç gelen adımı bir daha unutmadı. Müzik öğretmenim, dersten sonra bürosuna uğrayıp biraz da edebiyat konuşmamızı önerdi. Ama derslerinden iyi not alsam da bir türlü ısınmadığım İngilizce öğretmeni, kitabımı bir sinema oyuncusunun resmiyle kaplamama çok şaşırdığını belirtti, bana yakıştıramadı. Fitzgerald'ın adını bile duymamıştı!

Kısa sürede, çaktırmadan yaptığım soruşturmalar sonucu, onun okurca ya sonuna kadar sevilen ya sonuna kadar itilen şanslı yazarlardan biri olduğunu öğrendim. Sevenlerinin ortak özellikleri, sol dünya görüşünü benimsemiş olmaları, azınlıkların haklarını desteklemeleri, romandan çok şiir sevmeleri idi. Sevmeyenleri, "o tür edebiyattan hoşlanmadıkları"nı söylüyorlardı öfkeyle. Ama hangi tür edebiyata neden öfkelendikleri bir türlü açıklığa kavuşmuyordu. Sanki aralarında bir yarışma varmış gibi ona karşı Hemingway'i destekleyenlerle Fitzgerald'ın arasına fazla fotoromansı sahneler yazdığını ileri sürenlerin yargıları anlayışla karşılanabilirdi de sayıları üçü beşi geçmiyordu.

Fitzgerald'ın kapatıldığı deliler evinde çıkan bir yangında ölen çılgın karısı Zelda'yla ortaklaşa yazdıkları bazı öykülere yalnızca kendi imzasını attığını, kimi yazılarında onun günlüklerinden yararlandığını, hatta onun bazı öykülerini evirip çevirip yeniden yazdığını, hele başarısını hiç kaldıramadığını öğrenince aramıza bir soğukluk girdi. Oysa bir öykümde ondan "dayım" diye söz etmişim ve öyküsünden alıntı yapmışım. *1 Mayıs* adlı uzun

öyküsü benim çevirim ile yayımlanmıştı. Meğer “amca”ymış da haberim yokmuş.

Yine de çizdiği kişilerin üstümde bıraktığı derin etki sürüyordu. Bir ara *Sevecendir Gece*’yi çevirmeye kalkıştığımda, yazarın sesinin Türkçede aslında olduğundan çok daha Amerikanvari çıktığına karar verip vazgeçtim. Özellikle şarkı sözlerinin onca yer tuttuğu o romanda. (Nostalji fırtınasına bir rüzgâr da ben ekleyeyim gibi bir amacım yoktu.)

Ama bugünlerde barıştık gibi. “Belki bütün bu bilgileri aktaran kızı Scottie, aslında yakışıklı bir babaya karşı hastalıklı bir anneyi savunuyordu” gibi sığ gerekçelere sığınarak bir Fitzgerald daha çevirmek istiyorum, Gatsby’yi somut olarak görme olasılığı hepten silindiğine göre. Yeni zenginlerimizin gazetelerin baş sayfalarını, televizyon haberlerinin ilk sıralarını tutan cıfcaflı nişanlarıyla düğünleri, başlarından pembe gül yapraklarıyla dolarlar yağın türkücüler, bu tür çağrılara uymaktan utanç duymayan devlet adamları, Gatsby’nin karanlık geçmişini çağrıştırmıyor değil. Ama bir farkla:

Gatsby, “uzak, soğuk, hatta karşılığı hayatta belki var olmayan bir imgeye âşık. Onun uğruna her şeyi göze alabilir. Aşk, yaşamasına söz geçiriyor, yayılmış, daha doğrusu bir yaşama biçimi olmuş aşk.”

Âşık olma cezasına çarptırılmış bir bireyle âşık olamama cezasının şartlı tahliye bedelini ortaklaşa ödeyen zavallı bir kalabalık arasında yatan farkla.

*“vakit öğle de olsa akşam da
işte tedirgin kendisi
neden*

*kim nasıl nerden
kimbilir hangi aşkın hangi
dizesinden”*

Turgut Uyar

Tanışma Anları’nı yazmaya başladığımda, bu yazıların ister istemez özyaşamımda kesitlere dönüşeceğini kestirememişim. Bende çakıntılar yaratan yazarları, yapıtları, kişileri ya da durumları odağa alırsam kendimi ikinci planda tutabileceğimi sanmışım demek. Kişinin içdünyasını asıl bu tür ayrıntıların belirlediğini sık sık yazmama karşın böyle bir avuntuya kapılmam doğrusu çok garip! Son birkaç yazımda bu yanılgımı açık seçik gördükten sonra yirmi yıl birlikte olduğum Turgut Uyar’ı, onun yaşamımda tuttuğu yeri anlatırken biraz da kendimi anlatacağımı biliyorum artık.

Turgut Uyar’ın şiirini kendisinden çok önce tanımıştım. “Bir solukta okunan” kapsamına giren bol bezekli, gönül çelici bir şiir değildi onunki; hatta bu tür şiir anlayışıyla inatlaşıyordu. Şairaneliğe karşı çıkan, şiire sıradan insanı, gündelik sözcükleri yerleştiren *Garip* akımını destekliyordu başlarda, ama çağdaş bireyin tragedyasının şiirsellikten uzak bir dille aktarılamayacağını seziyordu. Şiir üstüne yazdığı yazılarda, alışıldık şairanelik ile yeni şiirsellik kavramları arasındaki ayrım üstüne çok sık düşündüğünü görüyoruz. Turgut Uyar, şiirin bir esin perisinin ansızın uğraması sonucu içten geçenleri dışa vurmak, çarpıcı imgelerin rüzgârıyla rastgele savrulmak demek olmadığını, tam

tersine titiz bir matematik, sağlam bir mimari, bir istifleme becerisi gerektirdiğini biliyordu. Okurlarının sayısının yıllar geçtikçe artacağına azalması, şiirimizin geldiği aşama(!) konusunda koyu koyu düşündürüyor beni. Çünkü ortak inancımıza göre, edebiyattaki yeni akımlar, eskileri tam anlamıyla kavramadan geçmişle hesaplaşmaya girişemezler.

Turgut'la Ankara'da, 1961 kışında düzenlenen bir şiir gecesinde tanıştık, daha doğrusu ben onu tanıdım, onun beni fazla umursadığını sanmıyorum. Konuşma sesi, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndaki –bana fazla erkeksi gelen– şiir sesine oranla çok yumuşaktı. Bir gece sonra Sanatseverler Kulübü'nde kalabalık bir masanın iki ayrı ucuna düştüğümüzde onu çaktırmadan inceleme olanağı buldum:

Güzel insanların ille de zekâdan ve duyarlıktan yana fukara olacağı görüşünü asla benimsemediğim için ona önyargısız yaklaşabildim. Perdede bir an görünseler bile belleğimizde yer eden sinama-yüzleri gibi anlık çekicilikten serpilken kalıcı bir karizması vardı. Bozulmamış bir çocuksulukla bir olgunluğu (Mehmet Baydur'un deyişiyle “külyutmazlığı”) içiçe götürebiliyordu. Üstelik belli aralarla değil, aynı anda! Kişi yaşlandıkça, yüzü yılların ve deneyimlerin çizgilerini yansıttıkça daha da güzelleşebilir, daha da yakışıklı olabilir, ama Turgut Uyar'ın yakışıklılığı düpedüz doğuşandı.

Tanıştığımızda ben yeni evlenmiştim; Turgut, nicedir evliydi. Bir gün birlikte olacağımız ikimizin de aklının ucundan geçmemişti, ayrıca aramızda önemli bir yapı farkı vardı. Ben sıırıslıklam âşık olduğum zaman bile çevremdeki güzellikleri kaçırmamaya yatkındır. “*Bir önceki sevgiliden devralınan inceliklerin*” sonraki sevgililikleri kalkındırdıklarına inanırım. Oysa Turgut Uyar'ın monogam gözü, yanındaki sevgiliden başka kimseyi görmez, hiçbir üçüncü ögenin yer almadığı iki-kişilik bir dünya özler, geçmişin bütünüyle silindiği, geleceğin güvenceli olduğu sürekli bir şimdiki zaman peşindedir. Evliliğimizdeki en büyük sürtüşme bu zıtlıktan doğacaktı sonraları. Turgut beni her an elinden kaçıracaktı gibi gereksiz bir kaygıyla yıpranacak,

ben de hiçbir rekabetin sözkonusu olmadığı bir alanda boyuna birinci seçilmekten yorulacaktım.

Turgut Uyar, 1966 yılında karısından boşanıp İstanbul'a geldiğinde ben –yine benzer nedenlerden ötürü– kayalara toslanmış bir ilişkinin dibine varmıştım. Daha önce Turgut kadar âşık olduğum iki sevgiliyle (âşık olmak kişisel bir yetenekse, kullandığınızda daha azı-çoğu gibi ayrımlar yapamıyorsunuz) birlikteliklerimden ders almam gerekirdi. Genç kızlığımda verdiğim asla evlenmeme kararımı, kanun hükmünde kararnamelerle ansızın bozmuştum da bu konuda ehliyetim olmadığı besbelliydi. Üstelik edebiyatçı ya da sanatçı çiftlerin fırtınasız, mutlu bir yaşam sürdürdüklerine, uslu uslu geçinip gittiklerine ilişkin tek örnek yoktu dünyada.

Gerçi dünya görüşleri, edebiyata bakışları birbirini tutan insanların birarada yaşamaları bana hâlâ çekici geliyor, gelgelelim gerçek yaşam, düşlenen yaşama pek uymuyor. Ortak evin, iki kişinin ayrı odalarda birbirinden bağımsız çalışabildikleri bir tür atölyeye, onların kişisel eğilimlerini yansıtan bir mekâna dönüştüğü kesin bu durumda. Ortak dostların özenle ağırlandığı bir sofra, yemeklerin birlikte pişirildiği, bulaşıkların birlikte yıkandığı bir mutfak da katalım resme. Yeni ürünlerin okunduğu, tartışıldığı iki koltuk da koyalım karşılıklı... Daha ne olsun?

Ne olabilir? Bu uyumlu çiftin, birbirlerini sabırla tanıyan akıllı-uslu evli çiftler kadar başarılı olmamalarının nedeni ne peki?

Galiba ilk günkü heyecanı hep diri tutmak kararlılığı, sevdiğini her gün ya da her gece yeniden keşfedilecek bir kıta gibi görmenin bindirdiği yorgunluk. Kısacası, birbiriyle beslenme tutkusunun yarattığı çelişkiler.

Turgut Uyar'la geçirdiğimiz bazı hırsgürlü geceleri şimdi olsa kaldıramayacağımı biliyorum ama bütün güçlüklerine karşın fırtınalı bir aşkı yavan, düz-ayak bir ilişkiye hâlâ yeğlediğimin de bilincindeyim.

*“Dünya bir sanrıdır,” diyor birisi
belki bir sancı*

Benim Oscar Wilde'la tanışmam ("benim" sözcüğü gerekli değil ama o, öyle söylememi isterdi) biraz zorlama olmuştu.

Wilde'ın gerçek tutkunlarından babam, *Mutlu Prens* masalını bana o zamanlar bilmediğim –beş yaşındaydım– İngilizceden okurdu. Haftada bir kere falan. İlk okuduğunda anlayabileyim diye Türkçeye çevirdiği için konuyu biliyordum da o yaşta bile fazla ağlamaklı bulduğum bu masalın neresinin "mutlu" olduğunu bir türlü çıkaramıyordum. Babam, Batı kültürüne körü körüne hayranlık beslemeyen, İngilizceyi öğrenmemde ille de diretmeyen, daha çok Türkçeyi iyi kullanmamı isteyen bir aydıındı, bu işgüzarlığının nedeni neydi acaba? Hoş, çocuğunun kulağında kalsın diye ona İngilizce okuyan züppe biri olsaydı zaten Oscar Wilde'ın karmaşık biçimini seçmezdi. Tek ipucu vardı elimde: masalı okurken babamın gözleri doluyordu. Her keresinde. Sesinin nerede titreyeceğini ezberlediğimden o bölümlerde benim de gözlerim dolardı. Şimdi bile ağlayan biri karşısında gözyaşlarımı tutamama huyumu, ağlamayı bir zaaf değil bir sakınmazlık belirtisi saymamı belki bu deneyime borçluyum. (Sırası gelmişken, yaşamımda herhangi bir biçimde yer almış –sevgili, dost, koca– bütün erkeklerin ağlama özgürlüklerini yanımda rahatça kullandıklarını belirtmeliyim.)

O sıralarda kafamı kurcalayan, Türkçenin ağlamaya pek izin vermeyen bir dil olduğuydu. Babam neden İngilizce ağlıyordu ki? Neden Fransızca birşey okumuyordu? Wilde kadar sevdiği Fransız yazarlar olduğunu biliyordum.

Bu sorunun yanıtını Peter Ackroyd'un *Oscar Wilde'ın Son Vasiyeti* adlı romanında buldum. "... Fransızlar, konuşmayı bir sanat haline getirmeye çalışmışlardır, gelgelelim dilleri konuşmaya renk katan daha koyu tınılardan yoksundur. Sözgelimi İngilizce,

hüzün renk ayrımcıklarını açığa vuran sözcük sayısı açısından bir hazinedir; onlar Fransızcada pek bilinmez.”

Galiba babam, “*melâli anlamayan nesle aşına değiliz*” görüşünden yola çıkıp melal ve hüzün ayrımcıkları konusunda üstükapalı dersler vermiş bana. Dersin fonunda *Madam Butterfly* çalmanın çocuğa fazladan bir yüklenme olacağını düşünmemiş. Bence iyi etmiş, çünkü sonuna kadar tanımadığınız hiçbir duyguyu tanıyamazsınız.

Yine de başka bir iç acıtıcı prensle, bu kere sıfatı Mutlu değil de Küçük olan bir prensle tanışmam için çok yıl geçmiş aradan. *Küçük Prens*'i önce Cemal Süreya ile birlikte çevirmiştik. Sonra Cemal'in isteği üstüne ayrı ayrı gözden geçirip –ne kadar yeniden yorumlanabilirse o kadar yorumlayıp– ayrı yayınevlerine verdik. (Önce de söylemiştim.)

Küçük Prens, kendi türünde biricik kitap olma özelliğini hâlâ taşıyor, ne var ki sevenlerinin çokluğu gözümü korkutmuyor değil. Sağcısı, solcusu, orta-yolcusu, hayvanseveri, çevrecisi, feministi, masalcısı, gerçekçisiyle herkesin sevgilisi. Exupéry'nin de yarattığı başkişi gibi birdenbire dünyadan uçup gitmesi, efsaneye bir efsane daha katıyor. Edebiyat yapıtlarının kitlelere malolması, sevinilecek bir olay ama bu kadar farklı dünya görüşlerinden, kültürlerden, sınıflardan gelme kişilerce aynı heyecanla kucaklanması, bağra basılması, yazarın anlamsız bir sevgi selinde boğulmasına yol açabiliyor, ortalamayı yakalamak gibi bir beceri çıkıyor ortaya. Exupéry yaşasaydı, eminim, bilmeden bir numara çevirmiş bir hokkabaz gibi şaşkınlığa düşerdi bu beklemediği ilgi karşısında. Oysa kendisi her nabza göre şerbet vermemiş de her nabız bu şerbeti nedense almış. Nedense?

Oscar Wilde'ın *Mutlu Prens*'i bir heykel soğukluğunda, içinin sıcaklığını saymazsak. Anlaşılan, o tür kapanık sıcaklık, okurlara pek işlemiyor. İki yazarın da prenslerine kendilerinden çok şey kattıkları kesin ama Wilde'ınkinin somut biri olduğunu düşünüyorum Ackroyd'un romanındaki şu satırları okurken:

Oscar Wilde, küçük yaşta yoksul mahallelerini dolaşırken çocukların saldırısına uğrar:

“O sırada sırtıma bir el dokundu, benim yaşımda bir oğlan çocuğu ayağa kalkmama yardım etti. Şu anda da yüzü gözlerimin önünde: Yaşamaya zorlandığı amansız yoksullukta bile içindeki insan hazinesi tükenmemiş az rastlanırlar soyundandı. Bana oğlanların haylazlığına boş vermemi söyledi. Sonra döküntü bir yapının eşiğine çöküp benimle konuştu. Bizim evi biliyormuş ve arasına ‘kibarlar semti’nde dolaşıp pencerelerden içeri kaçamak bir bakış atıyormuş. (...) Ağır adımlarla uzaklaştı. İçimden arkasından koşmak geldi, ama her nedense utandım. Ömrüm boyunca o çocuğu aradım.”

Cinsel seçmesi yüzünden yargılanan, hapse atılan, onuru karalanan, anadilinde sürgünde geçirdiği yılların sonunda parasızlıktan ölen Wilde’in prens’i acaba gerçek birini andırdığı için mi ilgi görmüyor okurdan? Gelgelelim Exupéry’nin kitabını adadığı Leon Werth de somut biri. Galiba sorun o değil, dünya okurunun koyu tragedyadan değil pastel hüzünlerden hoşlanması.

Babam Fuat Gedik’in *Bir Uçtan Ötekine* adlı denemelerinden bir alıntı yapıyorum: “Ne gariptir ki Wilde, en sıkıntılı günlerinde en büyük şefkat ve alakayı yine cinsi lâtiften görmüştür. Paris’teki mezarı süsleyen ve onu çıırçıplak, yüzükoyun uzanmış genç bir Mısır firavunu gibi, gözleri sanki hiçbir şey görmek istemiyormuşcasına kapalı ve küs bir halde sembolize eden anıtı da adını bildirmek istemeyen bir kadın hayranı tarafından yaptırılmıştır.” Babam, bugün yaşıyor olsaydı Ackroyd türü bir hayranlığı o kadınıninkine yeğlerdi.

Ben de bu tür bir hayranlığa girişip sevdiğim yazarların sevdikleri sözcükleri ve deyimleri kullanarak kendimce *Memleket Hikâyeleri*’ne bir öykü, *Huzur*’a bir huzursuzluk, *Aşk-ı Memnu*’ya bir engelsiz aşk katmak isterdim. Melâle aşına bir okur nesli görebilseydim.

Önce hayvanlarla aramın nasıl olduğunu açıklayan bir giriş yapmalıyım.

Hayvanseverlik üstüne de birkaç sözüm var: bana kalırsa, herhangi bir hayvanı tekmelememek, incitmemek, bir sevgi-ölçüsü değil, sadistçe özellikler taşımayan her insanın olağan davranışıdır. Kendilerini hayvansever sayanların çoğu, bir tek hayvanı bile yakından tanımayan, bütün hayvanlar gibi belirsiz bir tamlamayı benimseyen, teke tek sevmeyi bilmeyen kişilerden çıkıyor: uzak, nesnel ve toptancı bir sevgi.

Başka bir kümeyi; yarı-aç yarı-tok hayvanlara acıyan, onları doyuranlar oluşturuyor ki içinde her ne kadar sevgi payı varsa da koruma yanı ağır basan bir tutumu yansıtıyorlar. Hayvanseverler dizgesinin sağ gösterip sol vuran (ya da tersi) ucundaysa, aslında insan sevmedikleri için hayvan sevenler geliyor. Onlar, özel hayvanlarını kendi vefa anlayışlarına, kişisel beklentilerine göre yetiştiriyorlar, hayvanlardan tıpatıp bir karşılık bekliyorlar, dünyayı kendilerine de hayvana da dar ediyorlar. Bir de tutalım Cleopatra adını taktığı yılanını boynuna dolayarak ne kadar ilginç olduklarını kanıtlayan teşhirciler var tabii.

Demek istediğim, bütün hayvanseverleri aynı kategoride toplamamayacağımız gibi bütün hayvanları da aynı sevgi kategorisinde birleştiremeyeceğimiz. Eski gündökümlerinde sık sık sözlerini ettiğim kedilerin dışında kalan bir sürü kedi (Gümüş, Yumuk, Tip, Sokak Kızı Mizi, Müdür Bey, Boşnak Osman, Neslihan, Hacı Bey, Takire vb) asla götürü bir biçimde sevilmediler; tam tersine bana sevginin değişik türlerini öğrettiler. Birini zekâsı, öbürünü duygusallığı, bir başkasını nemrutluğuyla sevdim: içimde uyandırdıkları farklı titreşimlerle. Her biri, yaşamımda kendine özgü bir yer tuttuğundan, gidenin boşluğu hep

kaldı; yeni gelen, onun yerine değil başka bir köşeye kuruldu. Hiçbirine ihanet etmedim.

Uzun bir süre kedisiz kalmakta direndim Gülüver'in ölümünden sonra. Öyle ya, artık sahibim olmadığına göre gönlümce uzun bir tatile çıkabilir, sevginin ağır sorumluluğundan kaytarabilirdim. Gelgelelim bir çanta içinde Erdal Öz'ün yayınevini önüne bırakılan *muhteşem yaratık*, aklımı başımdan aldı. Onu zorla kaçırıp eve getirdiğim an, eski dertlerimi ne kadar özlediğimi anladım. Şimdi yalnız Cahide var evde. Tanıdığım öteki kedilerle ortak özellikleri: daktilonun başına geçtiğimde huysuzlaşması, kâğıtları didikleyip sözlükleri kuyruğuyla yere savurarak ilgimi çekmeye çalışması, evin kışın en sıcak, yazın en esintili köşesini keşfetmesi, ütülenmiş giysilere, kösele pabuçlarla çantalara ilgi duyması, pencereden gördüğü kuşları yalnızca bıyıklarını titretmek ve garip sesler çıkarmakla avlayabileceğini umması, çocuklara güvenmemesi ve elbette dünyada kendisinden başka kedilerin var olacağını gerçek-dışı bulması. Ama bu kadar ürkek bir kedinin aynı zamanda bu kadar sokulgan –hatta kucak arsız– olduğunu ilk görüşüm bu, cins bir kediyi ilk sevişim, çok şişman ve çok güzel bir kedinin sıska bir sokak kedisi kadar zeki ve duyarlı olabileceğini ilk kavrayışım.

Bugüne kadar yakından tanıdığım bir tek köpek oldu. Yıllar önce şeceresini gösteren belgeyle birlikte yeğenlerim Aslı ile Nesli'ye devredilmişti. Nevrotik, ama nasıl olmasın? Belçika'da bekçi köpeği eğitimi gördükten sonra Ankara'ya, bir apartman dairesine taşınmıştı. Yeğenlerimin sevgisi olmasa bir cehennem yaşıyor, herkese de yaşatmaktan geri kalmıyor. Öğrendiği her beceriyi unutmasını istiyoruz ondan. Gelene geçene havlamamasını, hava almaya çıkarıldığında kara derililere, sakatlara, kılıksızlara ve özellikle üniformalılara saldırmamasını bekliyoruz, gönlünü kaptırdığı bir erkek köpek görünce tasmaına deli gibi asılmamasını.

Belle'i (sonraki adıyla Belâ) ev köpeği konumuna kendini iyice alıştırdığı günlerde tanıdım, sevdim. O da beni; onca yıl yediği lüks mamalardan sonra elimden tattığı pirzola kemikleri

yüzünden hiç unutmadı. Kucağıma çıkıyor, koltuklarda tor-top olup masum sūs köpeği numarası yapıyordu cüssesinden utanmadan. (Sonraları doğal yapısına daha elverişli bir ortama taşındığını öğrendim. Rastgele Belle!)

Yine yıllar önce Yalıçiftliği'nde tanıdığım Kontes'in yazgısıysa belirsizdi. Hayatını yazsa, herhalde roman olurdu.

Yalıçiftliği, Bodrum dışında ufak bir... ne? Yerleşim merkezi mi? Gelen giden pek yok. Kilyos gibi rüzgâra açık, deli dalgalı bir kıyıda, kır kahvesi ile kıyı meyhanesi arası bir yerdeyiz. Solda, yakında bitecek bir otel inşaatı yükseliyor ve kıyının içine ediyor. Kahve sahibi, yerini hemen satmaktan yana; nasıl olsa bir süre sonra burada barınamayacağını bilincinde. Bu ıssız yöreden ayrılacaksa, ihtiyarlamadan, bari yol yakinken kurtulup kent-yüzü görmek niyetinde. Geçenlerde kestikleri oğlağın etinden yapılma kavurmayı sunan güleç karısıyla emlakçılıktan anladığı ilk bakışta belli olan eli-anahtarlı oğlu, toprağın değerini biliyorlar anlaşılan. Yani adamcağıza yaşamının tek doğru yanlığını yaptırtmayacaklar.

İşte Kontes'i bu söyleşi sırasında gördüm. Alman seteri. Çakıl taşlarıyla dolu kumsalda koşarken incecik arka bacağını incitmiş. Kötü aksıyor. Alman sahipleri, yurtlarına dönerken onu arkalarında bırakmışlar. Herhalde yeni bir Kontes-marka köpek almışlardır şimdi. Türk halkının konukseverliği dillere destan olduğuna göre Kontes nasılsa bakımsız kalmaz, değil mi?

Kahve sahibinin dediğine göre Kontes, önüne konulan yemeklere hiç dokunmuyormuş. Oysa Yalıçiftliği'nin bıçkın köpeği Toni, ne verilirse yiyormuş: ekmek, keçi peyniri, makarna.

— Bu hayvan sinir ediyor beni, dedi adam. Kendimize et alamazken ona alacak halimiz yok ya!

Haklı olmasına haklı yine de ona Kontes'in, ne yazık ki Toni'ye benzemediğini, aileye düşmanca duygular beslemediğini, cins bir köpek olduğu ve öyle yetiştirildiği için böyle davrandığını anlatmak şart.

Derken bir de baktım, Toni plastik tase konulan ya da kumlara fırlatılan yemek artıklarını ağzında iyice silkeledikten sona

Kontes'e götürüyor, ona sunuyor. Türlü şaklabanlıklar yapıp yemesini rica ediyor. Kontes, sunulanları şöyle bir kokladıktan sonra Toni'yi üzmemek için bir kovalamaca başlatıyor: Toni'nin, yaşamında son umut olduğunun farkında.

Tasa koymadığım, ağzına uzattığım peynir dilimlerini iştahla yedi Kontes. Toni nasıl sevindi bu işe, kulaklarını düşüre- kal- dıra sevincini belli etti.

Bu öyküyü sinemada izleseydik, sokak köpeği Jack Nicholson'ın soylu dilber Ava Gardner'a âşık olması sözgelimi, çok hoşumu- za giderdi herhalde: film de trajedi değil, düpedüz duygusal komedi türüne girerdi. Kontes'in bu yeni yaşam biçimine ayak uyduramayacağı, kahve sahibinin onu her gün eliyle besleye- meyeceği kesinken, Toni'nin bir süre sonra tek başına ve mut- suz kalacağı da bir o kadar açıkken, gerçek yaşamda filmdeki güldürü ögesine yer yok. Senaryoyu yazan Alman sahiplere sormak gerek: hayvanlar sevgiyi bu kadar ciddiye alırken onlar bu kadar hafife alma cesaretini nasıl gösterdiler?

Ahmet Cemal de ben de iyice buruklaştık. Kalktık. Toni ile Kontes oynamayı sürdürdüler. Şimdilik.

Uzun süredir edebiyat ödüllерinin seçici kurullarında yer almıyorum –kimi zaman öneriyi ileten dostları kırma pahasına. Geçmişteki birkaç deneyim sonucunda aldım bu kararı.

Nedenlerin en önemlisi, okuduğum yapıtlar. Yayımlanmış kitapların bile çoğundan tat alamazken sayıları bazan iki yüze ulaşan yarışmacıların ürünlerini tek tek okumam, notlar düşmem, yani saatlerimi ve sinirlerimi bu işe adamam akıl kârı mı? Ortalama düzeyi aşan bir yapıta rastlasam elbet değer bu zahmete, ne yazık ki özellikle son yıllarda öylesine pek rastlamadım. Ürünleri daha önce yayımlanmamış yarışmacıların çoğu belli bir edebiyat kültüründen, birikiminden yoksun görünüyor; onları besleyen gazete kültürü. O yüzden de düzgün tahrirler yazıyorlar, o kadar. Peki yazımı düzgün, Türkçesi pek aksamayan her iyi niyetli yurttaş yazar kabul edeceksem, yüreklen-direceksem mesleğime duyduğum saygı ne olacak? “Kimseye ödül vermezsem, beni ukala sanırlar” türünden tipik seçici kurul üyesi kaygısına uzağım.

Öte yandan profesyonel bir yazarı değerlendirmek zaten bana düşmez. (Bir yazımda eskiden söylediğim gibi “bu gidişle hepimiz birbirimizin hem seçici kurul üyeleri hem yarışmacıları olacağız.”) O yazarla edebiyat anlayışlarımız farklıysa, sırf nesnellikten şaşmamak adına kendi anlayışından neden ödün vereyim?

Aynı doğrultuda, öbür seçici kurul üyeleriyle görüş birliğine varamamamız da olası. En ummadığım üyenin en ummadığım ürünü birinci seçtiğine rastlayalıberi gözüm korktu doğrusu. Genel karara katılmadığınızı belirtmeniz de istenmiyor, ortalığı bir soğukluk kaplıyor. Demokratik bir biçimde çoğunluğa saygı gösterip kendinizi öne çıkarmamayı yeğliyorsunuz.

Bütün bu didinmenin karşılığında elinize ne geçecek? Ödül

dağıtan kuruluşlar, kendi seçici kurullarında yer almanın bir onur olduğunu düşündüklerinden bu üyelerin sayısını kabarık, ücreti sembolik tutmaya çalışırlar. Oysa bence onur her ne kadar parayla ölçülme de emek parayla değerlendirilir.

Şimdi neşeli bir konuya geliyorum. Geçenlerde bir seçici kurulda yer almaya karar verdim: Becerikli kedi yarışmasında. Kedilerin kendi-olma becerileri dışında hiçbir beceri edinmeye niyetli olmadıklarını bildiğimden çok merak ettim neler yapacaklarını. (Kedim Cahide, bütün çevirilerim sırasında daktilonun yanibaşından ayrılmadığı halde hâlâ “now”, “new”, “our”, “my”, “where” gibi basit sözcükler söyleyebiliyor ancak Nankör!)

Yarışmaya katılan kedilerin en büyük ortak becerileri, kayak pistinin üstüne serilmiş halıda ayakları üşümeden, hıncahınç kalabalıktan ürkmeden, çok yüksek çalınan müzikten korkmadan ortalıkta dolaşabilmeleriydi. Biz, onları sahiplerinden aldığımız bilgilerle değerlendirecektik. Yirmi altı kedinin yirmi altı sahibi, kısa –bazan uçarak uzayan– birer konuşmayla bizi aydınlattılar. Bu arada benim gözde yarışmacılarımdan Tarçın, sunucuya pıhlayarak katışıksız bir kedi olduğunu kanıtladı. Zaten güçlük burdaydı. Kediye kedi kalabildiği için mi oy verecektik, bizim isteğimiz yönde değişebildiği için mi?

Efe, bütün bu belirsizlikleri sildi kafamdan. Küçük, ama iri bir erkek kedi. Dış görünüşünde olağandışı bir özellik yok. Burnundan kahverengi akan tüy çizgisi çok yumuşak huylu olduğunu gösteriyor. Sirtına yapışmış yavru sarmanı önce yavrusu sandım, dolayısıyla Efe’yi de dişi. Sahibesinin kucağında sahneye çıktığında da yavru sırtındaydı. Bana kendini okşattı ama yavruyu okşamama izin vermedi. Efe’nin tutkusu sokakta yavru kedi bulup, eve taşımak, bakıp büyötmekmiş. Büyüdü mü, o gitsin; gelsin bir yenisi! Bizim gördüğümüz en yenisiymiş.

Gözünüzle görmeden inanamayacağınız bir olay gerçekten. Lütfen psikolojik yorumlara kalkışmayın. “Efe, parçalanmış bir ailenin çocuğu olsa gerek, kendi tatmadığı sevecenliği, görmediği sevgiyi yavru kedilere göstererek doyum sağlıyor” gibi ya

da “Efe aslında latan bir eşcinsel; normal bir erkek kedi olsa o yavruyu yerdı” gibi parlak buluşlarınızı kendinize saklayıp erkekliğin yüzakı Efe’yi gözlerinizde canlandırın. Şiddet dolu bir dünyada sevgisini kendi yaratan, kendisine yakıştırılan sıfatı ve o sıfata uygun çalmlı gövdesini umursamayan Efe içinizi ısıtsın. Yarışmada üçüncü olması beni üzsün, sizi değil.

Cahide için kimin birinci olduğu hiç önemli değilmiş. Nasılsa patisini bile kıpırdatmadan ayağına mama armağanı gelmiş.

Önünüze çıkan gündelik engellere, sevincinizi söndüren binlerce ufak pürüze karşın yaşamınız hâlâ tam kararmıyorsa en büyük pay, mesleğinizi ya da yaptığınız işi sevmenizdedir.

Son zamanlarda işini gerçekten seven birine rastladınız mı?

Öğrencilerin istedikleri meslek dalını özgürce seçemedikleri, en güzel günlerini kurslar ve özel öğretmenler arasında mekik dokuyarak, bunalarak geçirdikleri yine de geleceklerini güvenceye alamadıkları bir ortamda, böyle bir soru iyiden iyiye ortada kalıyor. Sınav puanları ilk seçtiği yüksekokulu değil de üç altındakini tutturan öğrencinin başarısı, elbet bir kırgınlık, bir burukluk getirecek.

Tutalım, bizim öğrenci dilediği okula girebildi. Büyüklerinden yıllar yılı övgüsünü duyduğu o üniversite şimdi nasıl bir durumda acaba? Mesleği hakkıyla öğretiyor mu, yoksa YÖK ilkeleri uyarınca iki dil konuşabilen, sakın sessiz, göstermelik robotlar mı yaratıyor?

Biz yine de iyimserliği elden bırakmadan, öğrencinin düşlediği yüksek okulu zamanla hiç değişmemiş varsayalım: bir öğrenci derneği bile var diyelim ve yönetimde söz sahibi. Araştırma görevlileri de sınav kâğıdı okumak ya da derse girmek gibi ağır sorumluluklardan(!) olabildiğince kaçan bazı anlı-şanlı öğretim üyelerinin nerede bulunacaklarını araştırmak dışında bilimsel araştırmalara da zaman ayırabiliyorlar. Eskiden olduğu gibi, dünya görüşü, yaşama bakışı belli bir profesörün yanında asistanlık yapmaktan gurur duyuyorlar, rastgele koşuşturuyorlar koridorlarda.

Peki ya bu öğrenci felsefe, edebiyat, arkeoloji vb gibi bir dala merak sardıysa? O zaman, ona düşen, üniversitede kalıp öğretim görevlisi olmak, yani piyasada geçerli başka meslekleri

seçmiş yaşlılarına oranla çok daha düşük bir ücretle çalışmaktır. Yeterince idealist değilse, geçim koşullarının kendisini iyiden iyiye zorladığını düşünüyorsa, zamanla işinden soğuyacağı beklenebilir. Çünkü döneceği köşe bir yana, sığınabileceği bir kuytu bile görmez ufukta.

Mustafa Bey'i tanıyana kadar bu tür tatsız gerçeklerle uğraşıyordum. Bir yandan yazmaya duyduğum aşkı diri tutmaya çalışarak. Demek yeniden umutlanmam için evdeki saatin bozulması gerekiyormuş! Bu eski, uzun sarkaçlı büyükbabayı –bana kalırsa dişi– onaracak biri artık kalmamıştır düşüncesiyle altı ay oyalandım. Haksız da sayılmazdım doğrusu. Çünkü, mekanizması çok basitti, de beklenmedik bir yara almıştı. Bir gece, onun yanındaki sedirde yatan bir arkadaşım, sesinden tedirgin olunca sarkacı durduracağına var gücüyle aşağı çekmiş, sarkacın ufak bir bölümü kırılmıştı. Artık onun ince dengесinden anlayan, o dengeyi tutturmak adına zamanını vermeye hazır, dahası, küçük, kırılan ahşap parçayı imal edecek bir marangoz da tanıyan bir saat onarımcısı gerekiyordu. İşin marangozluk yanı daha ağır bastığından saat onarımcısının ücreti ister istemez düşüyordu. Kim uğraşırdı?

Sonunda *Mustafa Bey* diye birinin varolduğunu duydum. Tanıdığım herkese danışmışım, özellikle evime gelip güzelim saatin –beylik deyişiyse– günde yalnız iki kere doğruyu göstermesinden tedirginlik duyan dostlara.

Mustafa Bey, bir akşamüstü uğradı, onarım için gereken parçaları alıp götürdü. Anladığım kadarıyla, saati dükkânında onarması yetmiyordu, yine gelip mekânına uyup uymadığını denetlemesi şarttı. Bu arada, yine konuşmalardan aklımda kaldığı kadarıyla, Mustafa Bey, mahallesindekilerce çocuklarını Kuran kursuna göndermemekle suçlanıyordu. O da bütün baskılara karşın kendi gibi kalmakta diretiyordu. Daha da olmazsa, mahalleden taşınırdı. Çocuklarının kendisi yüzünden itilmelerine razı değildi. Ne yapsındı?

Saatin onarım süresi on günü aşınca telefon edip bir sorayım dedim. Meğer saat, çoktan onarılmış, tıkr tıkr çalışıyormuş. Gelgelelim Mustafa Bey, bütün gününü dükkânda, kendi deyi-

şiiyle –saçma sapan elektronik saatleri onardıktan sonra– evinde onun önüne geçip görkemli güzelliğini seyrediyormuş. Bir duble rakı eşliğinde tozunu alıyor, kıyısını köşesini usul usul parlatıyormuş. Sanki birlikte önlerinde uzun bir zaman dilimi uzanıyormuş gibi. Nasılsa bir daha birbirlerine rastlamayacaklarmış. Biraz daha onda kalabilir miymiş lütfen? Hazır, onarımcısına kavuşmuşken!

— Ne zaman isterseniz o zaman getirin, dedim, acelesi yok.

— En iyisi, yarın getireyim, dedi. Bu gidişle ne benim ona doyacağım var, ne onun bana.

Cihat Burak'la şurda burda rastlaşırdık, uzaktan selamlaşırdık, o kadar. Bana satış kaygısıyla sanılmasın diye yeterince çizmediği kedilerinden birini anımsatırdı. Lewis Carrol'un *Alis Harikalar Ülkesinde* kitabındaki, gülümseyişi kendi yokolduktan sonra da kalan Cheshire kedisini. Tanışıklığımızı, sanat ve edebiyattan öte, aynı meyhanenin (tam da meyhane denilemezdi ya) müdavimleri olmamıza borçluyduk. Kişileri, seçtikleri mekânlar aracılığıyla da tanıyabileceğimize inandığımdan Cihat Beyin kedi gülüşünün arkasına *Mutfak* büfesini yerleştireyim önce:

Mutfak, Taksim Sanat Galerisi'nin yanındaki daracık yoldan birkaç adım ötede, parkın içinde, ağaç ve çiçek kokan esintili bir dönemeçteydi. Oğlumuzun doğduğu 1969 yazından başlayarak, baba Turgut Uyar'la birlikte evimize çok yakın bu büfeye bazan günde iki kere uğrar, çocuğu arabasıyla bahçede gezdirirken öğlenleri ayaküstü birer soğuk bira, akşamları bara nöbetleşe ilişip ikişer duble içki içerdik. *Mutfak*, İstanbul'a gelen tanıdıkların uğramadan edemedikleri bir buluşma yeri oluşuyla Ankara'daki o yılların Piknik'ini anımsatıyordu, ama personele doğru dürüst hesap çıkartma olanağı tanımayan, numaralı masaları oraya buraya taşıyan müşterileriyle, son yudumunuzu boğazınıza dizdirtmemek için çocuğa bahçede iki tur attırmaya hazır garsonlarıyla tam anlamıyla İstanbulluydu.

İşte Cihat Bey, ilkbahardan yaz sonuna kadar öğlelerini çoğunluk orada geçirirdi. Bara değil de yandaki masalardan birine çekilir, kitabını, gazetesini okur, notlar alırdı. Arada kedilerle hırlaşarak. Onları yanına çağırıp üstlerine su serpmekten yaramaz bir çocuk keyfi aldığı belliydi.

Sheraton inşaatı başladığında *Mutfak*'ın başına gelecekleri kestirmiştik: Otelin sözümona görkemli görünümünü bozan bir

mezbele sayılacaktı. *Mutfak* yıkıldı, ardından Rumelihisar'daki benzeri Avcı, Büyükdere'deki Bolu lokantası, en sonunda da Bebek'teki Şadırvan.

Cihat Burak'la 1982 Aralığında, son sığınaklardan *Yakup'ta Cumhuriyet* gazetesi için, kendimizi bıraksak kırk gün kırk gece sürecek bir söyleşi yaptık. (Onun Beşiktaş'taki "kühi" meyhanesini başka bir güne bıraktık.) Konumuz Cihat Bey'in resimleri, öyküleri ve hayata bakışıydı. *Cardonlar* adlı kitabında yalnızlığı "bu, tıpkı insanın kendi kendinin içinde kiracı olarak yaşaması gibi" diye tanımlıyordu. Yalnızlık kendi seçtiği bir yaşama biçimiydi; yakınmıyordu. Gelgelelim konumuz kurguya, mimariye, fotoğrafa, sinemaya kaysa bile sık sık *Mutfak*'ın yokluğunda düğümleniyordu: orayı ne kadar özlediğimizde. Ayrıca, Cihat Bey'in konuşmamız sırasında da etkilerinde kaldığını belirttiği sanatçılar da (Marcel Duchamp. Avni Lifi, E. A. Poe, Yakup Peçenek, A. M. Dıranas) *Mutfak*'ın fonuna iyiden iyiye oturuyorlardı. Bundan, Cihat Burak'ın, içinde yerel öğeler, renkler barındıran (mızızızlanan bebekler, pıhlayan kediler, akraba garsonlar) ama kişisel yalnızlıklara ilişmeyen kitap okuyanlara alışık, Batılı bir kafe kültüründe, o kalabalığın içinde olmayı özlediğini çıkardım. Sözelimi fotoğraf çekmeyi hiç beceremezken parkta, benim oğlumu arabadan çıkarışımı, kucağıma alışıma yaptırmadan çok güzel çekebilmişti.

Ama o kalabalık kalmayınca yalnızlığı, bir tür itilmişliğe dönmüştü. Artık kentin yıkıntılarından çıkıp sinsice ev içlerine yerleşen iri fareler, evlerin efendileri kedileri sindiriyor, özel arabalarına atlayıp Emirgan'a çay içmeye gidiyorlardı. Bir gün bu cardonlara teslim olacağımız onca kesindi.

İkinci karşılaşmamız –bu kere rastlansal olarak– yine Yakup'taydı. Hava buz gibiydi, lokanta da soğuktu. Bizim eve geldik. O sıralar on üç yaşında olan oğluma "efendim" diye seslenmesi öylesine yapmacıksızdı ki bu hoyrat kentte o eskizaman çelebiliğiyle nasıl tutunabildiğine şaşmamak elden gelmiyordu. Benden bir ricası varmış: "Efendim" acaba ona çıplak poz verir miymişim? Bir sakıncası var mıymış?

Elbette hiçbir sakıncası yoktu. Ne yazık ki ben uzun süre

ayakta dikilmemek için terziye provaya bile gitmekten kaçınıyordum, hele bu işkenceye bir de yerinden oynamamak işkencesi katılacaksa.

Cihat Bey, çizdiği kadın figürlerine doğal yumuşaklıklarını kazandırılmamaktan yakınıyordu. Ancak kedilere yansıtabiliyormuş o yumuşaklığı: bir anlamda kedi'yi çizerken kadın'ı da çizmiş oluyormuş. Beni tanıdıktan sonra bir çıkar yol bulmuş: kediye *zaten* o kadar çok benziyordum ki düşgücünü işin içine katmadan kadın anatomisini doğru dürüst çizebilecekmiş. “Zaten genç olsam böyle bir öneride bulunmazdım” diye bağladı sözü.

— Size yakıştıramadım doğrusu, diye bozuldum. Her yaşın kendine özgü bir heyecanı olsa gerek. Yoksa işim modellik değilken neden sırf sizin anatomi becerinizi kalkındırmak için zahmete katlanayım? Ben de herhangi bir ressamın değil sizin gözünüzde nasıl olduğumu merak ediyorum.

Pıh pıh diye güldü yine. “En iyisi gidip kömür alayım,” dedi. “Stüdyo buz gibi, üşütürsünüz.”

Bu tasarı, belki de fazla enine boyuna konuşulduğu için gerçekleşmedi. Ama Cihat Bey, bir kitabımın arkasındaki –Şahin Kaygun’un çektiği– bir fotoğrafımdan yola çıkarak resmimi yapmış. Oysa “*Fotoğraftan çalışmayı sevmiyorum, çünkü fotoğraf seçmeci bir sanat değil, resimse eleyicidir*” demişti. Yine de telefonda bana uzun uzun o siyah beyaz fotoğraftaki giysilerimin, şapkamın tam ne renk olduğunu sordu, notlar aldı. Cihat Bey’i bir daha göremedim, resmiye hiç.

En tutucusundan en hoşgörölüsüne kadar bütün toplumlar-
da flöрте ilkgençlik çağına özgü bir ilişki türü gözüyle bakı-
lır. Gençlerin bu tehlikesiz trampfen aracılığıyla asıl ilişkiye
sıçrayacaklarına inanılır. Kimi aileler, “hoşgörünün kapısını
aralamayagör, ardına kadar açılır” atasözünden yola çıkarak
çocuklarına flörtü yasaklarken kimileri flörtü karşı cinsi ta-
nımada sağlıklı bir yol olarak görür, desteklerler. İlk bakışta
karşıt sanılacak bu görüşler, temelde ortaktır: Flörtün cinsellikle
doğrudan bir ilintisi vardır; masumsa, iz bırakmadan geçecek,
atlatılacak bir çocukluk hastalığıdır. İngiltere’de geçirilen kıza-
mıkla Tayland’da geçirilen kızamığın belirtileri aynı olsa gerek,
ama acaba iki ülkede yaşanan flörtler birbirini andırır mı? O
kadar uzağa gitmeye bile gerek yok: Acaba –diyelim– Sivas’ın
bir köyünde çeşme başına su taşıma özüyle gidip yavuklusu-
na uzaktan da olsa bir bakış atmayı düşleyen kızla, Boğaz’ın
kıyısında sevgilisinin beline sarılıp yürüyen aynı yaştaki kızın
duyguları ya da özlemleri birbirini tutar mı? Kişiyi, yaşadığı
toplumun değer yargıları biçimlendirir diyenler hepten yanılmı-
yorlar. Yanıldıkları tek nokta, içinde özgürlük tohumu taşıyan
bireyin kendine toplumca biçilen kalıbı zorlamayacağı, o sınır
içinde kalmakla yetineceği.

Şimdi tanık olduğum alışılmadık flörtlerden birkaç örnek ve-
receğim; böylelikle flörtün geçici bir hastalık değil, kişioğlunun
yaşamını zenginleştiren kalıcı bir sanat olduğunu kanıtlamayı
umuyorum:

Sabahın sekizidir. Anne, kahvaltı sofrasını demin toplamıştır.
Çocuklarını okula, eşini işine yolcu etmiştir. Ev boşalmış gibi-
dir. Her gün aynı saatte yaptığı işleri sıraya koymadan önce bir
boşlukta kalakalır. Birazdan, önce yatakları yapacak, bulaşığı
yıkayacak, odalara çekidüzen verdikten sonra da öğleye hangi

yemeği yetiştireceğini düşünecektir. Birdenbire, yıllardır artık alışkanlık haline gelen bir tekdüzeliği sürdürdüğünü, iyi bir anne ve iyi bir eş olmanın, ortayaşlı bir kadın kimliğine bürünmesini engelleyemeyeceğini kavrar. Kendine ufak bir mola vermeyi kararlaştırır, bir kahve pişirir, işlere girişmeden önce balkona çıkar. Saksılara gözatar. Aaa sardunya iyiden iyiye boy atmıştır! Geçenlerde komşudan aldığı fide tutmuştur! Saksı çiçeklerinin yapraklarını okşar, onlara aşk sözcükleri fısıldar. Kendine ayırdığı yarım saatlik mola bitmeye yüz tutarken köşebaşında bir pizzacının açıldığını anımsar. Öğle yemeği sorunu çözülmüştür en azından.

Son yıllarda kendisini yalnızca işine adanmış genel müdür, saat on ikiye çeyrek kala vurgun yemiş bir dalgıç gibi kalakalır. İniş çıkışlı tansiyonunun bir gün kendisine olmadık bir oyun edeceğini uzun süredir sezmektedir, ama konumu gereği öğle yemeğinde ağırlamak zorunda olduğu yabancı şirket temsilcileri yüzünden doğru dürüst perhiz yapamayacağını da bilir. Yürüyüşe ayıracak zamanı yoktur. Saat bire doğru buluşacağı konuğuyla önce hangi konuları tartışacaklarını, hangi dolambaçlardan geçip sadede geleceklerini kestirmeye çalışırken, usançla karışık bir bitkinlik kaplar içini. Hep aynı şey. Sevdığı kadını arasa, onun sesini duysa bir ölçüde geçebilir karamsarlığı. Ne var ki şu anda, sonu sevişmeyle bağlanacak bile olsa, bir buluşmaya hazır değildir. Birdenbire aklına gelir: Hizmetçi, kedisinin yemeğini vermiş midir? O anda, kedisini aylardır okşamadığını anımsar. Sekreteri çağırır. Onun şaşkınlıktan iri iri açılan gözlerine bakar. “Ben eve kadar gidip geleceğim, ararlarsa birazdan buradayım dersin.”

Ev kadınının konuştuğu çiçekler, genel müdürün özlediği kedi, küçük inceliklerin büyük yazarı Çehov’un atıyla dertleşen arabacısı... Bu örneklerin hepsi, flörtün cinsellikle çok doğrudan bir ilintisi olmadığını gösteriyor sanırım.

Yolculuklar, kısa bir süre için de olsa deyimim tam anlamıyla ayağımızı yerden kesen fırsatlardır. Bizi her günkü kimliğimizle tanımayan yabancılar vardır çevremizde. Günlük yaşamımızda

arasıra bezginlik veren kalıplardan kurtulmuşuzdur. Yine de beynimizin yerçekimli olduğu kesin! Geçenlerde, Almanya dönüşü biletimi ve pasaportumu beş-on kere yokladıktan, takside saate sık sık gözettikten sonra keyifle uçağa kurulmuştum. Hepimizin bildiği o bocalamalı ruh hali içindeydim yine de. Bir yandan eve varıp özlediklerime kavuşmanın verdiği sevinç, öte yandan kendime bağışladığım küçük tatilin bitmesiyle gelen hüzn.

Bari son anları değerlendireyim diye düşünerek yan koltuktaki komşuma, kişiliğime ya da mesleğime ilişkin hiçbir ipucu vermemeye özen göstermiştim. Biraz sonra ister istemez gireceğim kimliğimi biraz erteleyebilirdim böylelikle.

“Olamaz! Hiç de Türke benzemiyorsunuz, kırk yıl düşünsem...” gibi övgü niteliğinde söylenen sinir bozucu sözleri duymamış olurdum. Yan koltukta, otuz yaşlarında bir adam oturuyor. Ön sıradaki, kaba bir Almancayla konuşan iki iş adamıyla birlikte yolculuk ettiği belli. İkimiz de çay değil kahve istedik servisten. İkimiz de birer konyak söyledik kahve eşliğinde. Tam ekmek dilimlerimize tereyağı süreceğimiz sırada gözgöze gelip gülmeye başladık. Onun İngilizcesi yeterli değildi, benim Almancam. Farklı kültürlerden, farklı toplumlardan gelme kişilerdik. Buna karşın kişisel seçmelerimiz birbirini tıpatıp tutuyordu. Genç adam, ellerinin kollarının da yardımıyla bana Antalya’ya bir iş için gittiğini, karısıyla küçük oğlunu şimdiden özlediğini anlattı. Oğluna armağan olarak bir uçurtma istedi hostesten. Benim çocuğum var mıydı? Vardı, ama uçurtmayla oynayacak yaşı çoktan geçmişti. Yaşım ortaya çıkınca yine gülmeye başladık. O, tepedeki bölmeden çantamı indirirken ön sıradakiler laf attılar: “Amma güldünüz!” yolunda bir sitem. İkimiz de şaşıp kaldık.

Eve giderken yol boyunca günümüz insanının asık yüzlülüğünün nedenleri üstüne düşündüm. Sanırım, cinselliği bunca abartması sonucu taşıyamayacağı bir yük altında eziliyor, flörtün büyüsünden yoksun bırakıyor kendini. Kuralları baştan saptanmış pornografiyi kurlsız erotizme yeğlerken düşgücünü elden kaçırdığı gibi.

Don DeLillo'nun *Mao II* adlı ilginç romanı, New York'taki Yankee Stadyumu'nda, altı bin beş yüz genç çiftin toplu tarikat düğünüyle açılıyor. Tarikatın kurucusu Efendi Moon, dinsel töreni Korece yönetirken, çiftler dizi dizi önünden geçiyorlar; Efendileri de onları başlarına su serpererek kutsuyor. Birkaç satır sonra, 'geçmişlerin ve kişiliklerin uyumunu düşlerinde gören Efendi'nin bu eşleri kendisinin seçtiğini, onlara bir odada başbaşa kalma iznini vermeden önce, kırk günlük bir süre boyunca, bazan yıllarca, ayrı kalma ve soğuk duş yapma cezasını biçtiğini öğreniyoruz.

Romanın başkişilerinden Rodge, zeki, gencecik kızının, Efendi'nin isteğiyle daha iki gün önce tanıştığı bir adamla yaşamboyu bir birlikteliğe sürüklenişini büyük bir iç ezinciyle izliyor, hıncahınç kalabalıkta onun yüzünü dürbünüyle bulmaya çalışırken çiftlerin yüzlerinde okuduğu mutlulukla derinden sarsılıyor. Efendi'yi onlara gereksinim duydukları şeyleri sunduğu için izlemelerinden ürperiyor. Çünkü *"Adam, onların özlemlerine yanıt veriyor, onları özgür irade ve bağımsız düşüncenin zahmetinden kurtarıyordu."* Tarikatı dünyaya yaymak adına yıllar yılı ayrı ayrı kalmaya, misyonerlik görevini sevinçle üstlenmeye hazır görünüyor bu gençler...

Romanın temel sorularından biri, bireyin özgür istencini neden bir yetkeye teslim ettiği, çağımızda dünyanın her köşesinde mantar gibi biten tarikatların ve onların gökten Tanrı buyruğuyla indiklerini ileri süren kurucularının neden bunca kabul gördüğü, geniş topluluklarca ne yüzden benimsendiği. Bu fonun önüne, uğraş alanı kişisel özgürlük ve bağımsızlıkla sıkı sıkıya bağlantılı sanatçının sorunu yerleştirilmiş. Bir yandan kitle iletişim araçlarının ticari yaklaşımı, öte yandan genç kitlelerin teslimiyetçiliğiyle kısıtılan sanatçı varolmayı nasıl sürdürebilir?

Don DeLillo ülkemize gelseydi romanını daha da zenginleştirecek bir malzeme bulabilirdi. Sözgelimi müritlerini nedense varlıklı, oldukça hoşgörülü ailelerin eğitim düzeyi yüksek çocuklarından seçen hocaların çabalarını, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir toplumda başka bir açıdan değerlendirebilirdi.

Romanın başkişisi yazar Bill Gray'in bir efsane olarak kalıp kalmamakta bocalamasından doğan sorunlarını, Scott Rodge gibi ona adanmış bir hayranın, Birta Nilsson gibi yalnızca yazar fotoğrafları çekme hastalığına bilinçle yakalanmış bir fotoğrafçının desteğiyle çözmesi, en azından hafifletmesi olası, ama bizim ülkemizde yazar ancak öldükten sonra, o da yalan yanlış efsaneleştikten Don DeLillo buna ne diyecekti bakalım?

Nüfusumuzun çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu söyleniyor. Gençlikten kastımız, belli bir yaş gurubuyrsa inanırım, doğrudur. Sokaklarda, mağazalarda, kafelerde karşılaştığımız kişilerin çoğu genç olsa gerek. Gerçi genç kızların bir bölümü tepeden tırnağa örtülü, bir gençlik ışıltısı saçmıyorlar da adımları hızlı ve kararlı: demek gençmişler. Delikanlıların bir bölümü babalarından devraldıkları giyim-kuşam ve bıyık-sakal alışkanlığını sürdürseler de genç olduklarını kotlarının kış ceplerine yapıştırılmış yabancı bir markayla kanıtlıyorlar. Diskotek tiryakilerinin yaşlarını kestirmek daha da zor. On sekizindekiler (yani öyle görünenler) benim yaş gurubumdakilerin bile unuttuğu ıvır zıvır parçalarla nostalji yaşarken, altmış yaş dolaylarındakiler çağdaş Türk pop müziğiyle on beş yaşında oluveriyorlar.

Bu tür gençliğin dünyanın her yerinde gözde olduğunu biliyorum, yine de Don DeLillo'yu bile –engin hoşgörüsüne karşın– şaşırtabilecek gençler dolaşıyor aramızda. Bu şöleni kaçırmaması gerekirdi:

Bizim ülkemizde, gençlik yıllarındaki inançlarını silerek genç kalmayı başaran bir kesim var! (Sizde ne var sayın yazar?) Bu alanda bizimkilerle kalem yarıştıramayacağınızdan kesinlikle eminim. Buluş, Çetin Altan'dan çıkmıştı ama her önüne gelenin buldumcuğu oldu. Bir zamanlar bu gençler,

partilerine üye olmayanları –diyelim benim gibileri– ihanetle suçlardı. Hepsi birer parti komiseri kesilmişti başımıza. Şimdi bakıyorum da gazete köşeciklerinden o dönemde nasıl yarıldıklarını anlata anlata bitiremiyorlar. O da yetmiyor, Sezen Aksu ile Azerbaycan'ı, Kibariye ile Gürcistan'ı, İbrahim Tatlıses ile Batı'yı içten fethedeceğimizi savunuyorlar; üslupları kadar karmaşık ve değişken dünya görüşleri gereği, bir dönemde kendilerine de kök söktüren –ortak hasmımız– iktidarların “yükselen değerler”ine tutunup gitgide köklerini daha derinlere salıyorlar. Özgürlük kavramının temelde serbest piyasa anlamına geldiğini, denetim, devlet, plan, sosyalizm gibi sözcükleri kullananların tutucular safında yer aldığını, toplum yaşamının her alanında süren keşmekeşin duru bir simgesi sayılabilecek melez müziğin Türkiye'nin gençleşmeye, çağdaşlaşmaya duyduğu özlemin, kıpır kıpırlığın bir göstergesi olduğunu onlardan öğreniyoruz. Onlarla mağrib'tan maşrik'a bütün dünyayı dolaşırken, devlet büyüklerinin sofralarına konuk ediliyoruz, ebedi gençliğin tek yolunun belli bir dünya görüşünde kısırlılıp kalmamaktan geçtiğini kavrayınca ufkumuz açılıyor. İçimiz kapanıyor, o başka...

İçinizi açmak adına seksen yaşlarında hâlâ genç kalabilmiş üç kişiden sözetmek istiyorum: Üçü de yaşamda zigzaglar çizmeden bildiğince ilerlemenin, kimseyi Efendi bellememenin genç –yani bedence diri, kafaca çağdaş– kalmayı sağladığını kanıtlayan canlı örnekler. Yaşlarını kullandıkları dilden anlamanız olası değil, pürüzsüz bir Türkçeyle konuşuyorlar çünkü; ancak konuşmalarının arasına serpiştirdikleri nüktelerden ya da anılarında yer etmiş olayların tarihlerinden bir ipucu elde edebilirsiniz.

Doktor Kâzım Dağyolu, bir süredir hasta bakmıyor, tulumunu çekip her gün yürüyüşe çıkıyor, saçlarının ipeksiliğini hiçbir özel şampuana borçlu değil. Doktor Nejat Harmancı, hastalarının sayısını azaltmış, dışarıya da eskisi kadar çıkmıyor, ama o da seçkin müzik parçaları, resimler ve yapıtlarından kurduğu dünyasına günlük gazetelerle televizyon haberlerini buyur etmekten yana. Gözlerindeki ışıltıyı değme delikanlılıkta

göremezsiniz. Nahit Hanım artık edebiyat öğretmenliği yapmıyor ama yılmadan geleneksel sofrasını açtığı dostlarına bir edebiyat ortamı yaşatmaktan geri kalmıyor. Gülmeyi hangi yaşta öğrendiyse gülümseyişi o yaşta.

Son günlerin kafaları nedense pek zorlayan sorusu “Turgut Özal yaşasaydı ne olurdu?” Ne olacak ki? İhtiyarlardı.

“Öz yıkımcılığın içe işlemeye başlayan ilk belirtisi, bir kum taneciğinden farksızdır. Bir başağrısı, önemsiz bir sindirim bozukluğu, bir parmağın mikrop kapmasıdır. Yine de siz 8.20 trenini kaçırp kredi vadelerinin tartışılacağı toplantıya gecikirsiniz. Öğle yemeğinde buluştuğunuz eski dost ansızın sabrınızı taşırır; ona hoş görünmek için fazladan üç kokteyl içersiniz, artık günün ne tadıtuzu kalmıştır, ne anlamı, ne de önemi. Güne yeni bir amaç, biraz güzellik kazandırma çabasıyla kokteyllerde çok içer, çok konuşur, birinin karısına asılır, saçma sapan, olmadık birşey yaptıktan sonra da ertesi sabah, ölsem daha iyi duygusuyla uyanırsınız. Ama bu cehennemin dibini nasıl boyladığınızı belleğinizde geriye doğru sararken, başlangıçtaki o kum taneciğinden başka birşey bulamazsınız.”

John Cheever da F. Scott Fitzgerald gibi bir “kum tanecikleri” yazarı, Malcolm Lowry gibi yanardağ çölünü anlatanlardan değil. Yazarlar arasında böyle bir sınıflama yapmak şart olsa, *Yürekte Bukağı* adlı öyküm dışında (onda bir çöl-adası ağır basıyor) ben de kum-tanecikleri anlatıcılarından sayılabilirim galiba. Başkalarının her türlü eğilimini anlamaya açıkken, kendi eğilimlerini sıkı bir özdenetimden geçirme çabası yüzünden başı kum-tanecikleriyle sık sık derde girenlerden, yaşamlarındaki açmazları yazılarına taşıyanlardan. Şimdi vereceğim örnek, Cheever’inkinin aksine bu yapının arasına sahibini bile şaşırttığını gösteriyor.

Sabah iyi başlamıştı, yani kar yağıyordu ve ben ayda bir gittiğim berbere ve bankaya gitmemenin nesnel özrünü bulmuştum. Bu havada saçlarım hemen bozulurdu, zaten cebimde iki gün yetecek para da vardı. Müthiş bir mutluluk duygusuyla pencereden iyiden iyiye bastıran karı seyrettim bir süre. Gün, tatsız görev-

lerden arındığına göre gönlümce çalışabilirdim. Cheever'ın günlüklerine göz gezdirirken, anılarımız ortakmışçasına, ilkgençlik yıllarıma, artık bindebir girdiğim denize doğru sürüklendim. Şimdilerde ancak düşlerimde girdiğim, çoğu kere de herhangi bir engel yüzünden giremediğim deniz, olanca görkemiyle açıldı önümde. “Ama aylardan Şubat”, dedim kendi kendime, “ayın kaçı sahi?” Gazeteye baktım: 25'iymiş.

Bu ayın 25'inde ödemem gereken yüz elli bin liralık sigorta senedinin son günü! Bankaya gitmeliyim. Bir çarpıntı, dayanılır gibi değil. Çok iyi tanıdığım bankaya-gitme-çarpıntısı! Devlet dairelerine girerken ya da postanede kitap postalarken duyduğum çarpıntılardan farklı. Devlet dairelerinde duyulan çarpıntı, derdinizi kimseye anlatamayacağınızı bilmenizden kaynaklanan bir tür ürpertidir, özellikle pasaport alırken; diyelim kuyrukta onca zaman bekledikten sonra sıra size gelmişken, paydosa ramak kala, elinde pasaportunuzu tutan memurun telefona çağırılmasından kaynaklanan o feci çaresizlik-çarpıntısıdır; postanede, zarfını kurallara uygun bir biçimde dört köşesini keserek, iple bağlayarak postaladığınız kitabı, içine acaba mektup sıkıştırmış mısınız ya da ne tür bir kitap yolluyorsunuz diye açan memurun yüzündeki suçlamadan doğan öfke-gümbürtülü çarpıntıdır. Bunlara karşı kendinizi hazırlar, zırhınızı kuşanırsınız. Ama banka-çarpıntısı zırh gerektirmez. Yalnızca insan yerine konulmamaya razı olacaksınız, o kadar.

Sözkonusu meblâğ büyük olsaydı, protesto edilmeyi belki göze alırdım, ama yüz elli bin lira için asla. Önce bankaya, sonra da berbere giderek güne bir anlam kazandırmaya karar verdim. Çıkmak zorunda olduğuma göre... Ayrıca uzun zamandır savsakladığım dişçiye gitme görevini de çıkarabilirdim aradan. Bankadaki memurdan senetler ve vadeleri konusunda aldığım aydınlatıcı ve rahatlatıcı bilgiler sonucu çarpıntım geçti. Memurun uygar sandığı bir kadının cahilce soruları karşısında bocalaması –acaba kendisini işletiyor muydu bu kadın?– ama bir anlık şaşkınlıktan sonra ayrıntılı yanıtlar vermesi hoşuma gitti: demek bazı basit şeyleri bilmediğimi açıkça söylemem, çevrem dışındaki kalan dünyada ille de kurnazlığımı yorulmu-

yordu. Ne kadar olmuştu karda yürümeyeli? Kar, kentin pisliğini beyaz bir örtüyle örtmüştü. Sokakları, caddeleri kaplayan, işsiz, yoksul, yoksun kalabalıkların yüzleri de seçilmiyordu.

Berberden çıktığımda, kar, sanki bana bir kibarlık etmek istercesine on dakikalığına durdu. O on dakikayı boşuna harcamamak için manava uğrayıp yeşil salata, taze soğan, turp aldım eski günlerde yaptığım gibi. Tabii artık salata malzemesi şişle ipe geçirilmiyordu, ama o kadar olacaktı. Üstelik bu arada kendime iki çift çorap ve kopan saat kayışımın yerine bir yenisini armağan etmiştim: Kaç aydır kayışsız olarak dolaşıyordu çantamda. Dişçiye de aramıştım.

Eve büyük bir başarı duygusuyla döndüm. Oysa sıradan birinin yaşadığı sıradan bir gündü. Belleğimi geriye doğru sardığımda bu duyguyu başlatan ögenin kar mı yoksa senet mi olduğunu bulamadım: Hangi kum-taneciğiymiş? Cheever yaşıyor olsaydı, ona kum-taneciğinin erdeminden söz etmek isterdim: bazan öz-yıkımcılık değil öz kalkındırıcılık cevheri taşıdığından, ama Cheever sezdiğim gibi cehennemin dibini boylamaktan yanaysa, gizli ya da açık bir sofuydu, bedeninin olumlu özellikleri üstüne düşünmektense acı çekmeyi yeğlerdi. Anlaşılan, kum-tanecikleri sınıflaması da bütün sınıflamalar gibi sallantılı. Çünkü beni yazmaya iten kum-taneciği galiba yine de Cheever bu yazıda.

Sıkça kullandığımız deyimlerden biri de “gözünü tutmak”... Tanıştığımız birini birdenbire gözümüz tutar ya da ona kanımız kaynar, ama nedenini keşfetmekte zorlanırsınız. Bir nesnellik hastası olarak bu deyim kullanmayı, ayrıca o duyguyu habire yaşamayı kendime pek yediremediğimi belirtmeliyim. Ne de olsa öznel bir yaklaşımın göstergesi çünkü. Kendi yargılarınıza sonuna kadar güvenmek gibi bir alışkanlığınız yoksa bu tür esintilere hiç belbağlayamazsınız. Ama o zaman sonradan yanıldığınızı kavradığınızda da fazla sarsılamazsınız, zaten sarsılmaya hakkınız yoktur.

Asıl perişanlık, birini “gözünüz tutmamışsa” başlar ve uzun sürer. Önce ne hakla böyle düşündüğünüzü sorgularsınız. Ya tanıştığınız kişi o sıradaki ruh durumundan ötürü size itici gelmişse? Ya başka koşullarda, başka bir ortamda onu kendinize yakın bulacaksınız? Yapılacak en iyi şeyin konuyu zamana bırakmak olduğuna karar verirsiniz. Yine de içinizdeki ikircik yerli yerindedir, bütünüyle söylemezsiniz bir türlü. Yıllar yılı tanıştığınız kişilerden edindiğiniz izlenimler, insan ilişkilerinden aldığınız dersler boşuna mıdır yani? Bu hesaplaşma sırasında tek silahınız olan sezginizi de bir kenara bırakmak zorunda kalırsınız nesnelliği kollamak adına.

Eninde sonunda başa döndüğünüzde, yani ilk sezginizde haklı olduğunuzu bu kere resmen gördüğünüzde boşuna harcadığınız çabaya da yanarsınız, yitirdiğiniz zamana da. Bir dahaki sefere sezgilerinize inanma kararı alırsınız, ama aynı kısır döngüyü bir daha, bir daha yaşayacağınız kesindir. Bir gün haklı çıkmamak bir umuttur da, hep haklı çıkma bir umutsuzluk kaynağıdır. Umutsuzluğa saplı kalmaktan kaçınırsınız.

Ukala ve züppe (olumlu anlamda) bir dostum, bu iyi niyeti götürmemi anlamsız bulduğunu belirtmişti. Kendisi sezgi-

lerini güncel ilişkilerden çok edebiyatta bilemekten yanadır. “Anlamıyorum,” demişti bir keresinde. “Beni baştan ukala, züppe ve itici buldukları için insanlar yanıma yanaşmaktan çekinirler, sinirlerim de yıpranmamış olur. Sen olanca açıklığıyla yaklaşıyorsun da ne oluyor? Seni de sonunda ukala, züppe ve itici bulacakları belliyken neden kendini yoruyorsun?”

Dediği doğrudu, ama ben bir kerecik olsun yanılmanın tadına varmaktan vazgeçeceğiz benzemiyorum.

Daha önce böyle tatlı yanılığlar yaşadım da insan onurunun artık hiçe sayıldığı ülkemizin bu saatinde bu umutla oyalanamayacak kadar aklım başımda. Derken ne oldu?

Zeki, buzdolabını onarmaya geldi. Onu tanıdığımda –beş altı yıl önce– suskun, çekingen bir çıraktı. Ayrıca yapacağı işin üstesinden geleceğine ilişkin hiçbir ipucu vermiyordu. Beni etkileyen, buzdolabını gözden geçirirken neler yapabileceğini, daha doğrusu elinden neler geleceğini uzun uzun tasarlarken gözlerinde okuduğum meraktı. Evet, onu gözüm tuttu, dolabı istediği gibi onarmasına izin verdim.

Geçenlerde uğradığında askerliğini bitirmiş, nişanlanmış bir delikanlıydı. Konu yine aynı buzdolabının onarımıydı. “Çok sağlam hâlâ” dedi, “gazı azalmış, o kadar. Artık böyle dayanıklı mallar yapılmıyor.” Sonra beni, buzdolapları üstüne ayrıntılı bilgiler vererek aydınlattı profesyonelce.

— Baksana Zeki, bir de bozuk müzik-setim var, dedim.

— İyi ama o benim alanıma girmiyor.

— Yine de bir gözet. Servise götürmeye değer mi söyle.

— Bugün vaktim olsa açar bakardım, dedi, ama bir müşteriye gideceğim.

— Tamam, al bunu dükkâna götür, bir ara bakarsın.

— Bunu bana mı emanet ediyorsun yani?

— Evet. Yapamazsan servise götürürsün, orada ne diyeceklerini benden daha iyi anlarsın nasılsa.

— Herkese bana güvendiğin kadar güveniyorsan abla... Yani bu devirde üçkâğıtçı çok. Parçalarını alıp satarlar falan.

— Biliyorum.

— Yine de götürmemi istiyorsun.

— Evet, lütfen.

— Bugün götüremem, ama bir dahaki gelişimde. Belki farkında değilsin de senin elbise dolabının kelepçeleri gevşemiş, gıcırıyor, değiştirmek gerek. Bir tanesini sökeyim, örnek olarak, onları alıp getirdiğimde sete bir bakarım. Ama bunun onarımı bir buçuk milyon tutar herhalde. Bakınayım, belki iki milyona sana begeneceğin bir müzik seti bulurum bizim oralarda. Elden düşme olabilir ama uzun gider. En azından bundan daha uzun gider.

— Sağol canım.

— Peki bana neden bu kadar güveniyorsun ki abla?

— Bilmem. Gözüm tuttu baştan beri.

Zeki'ye bu duyguyu nasıl anlatsam?

Para ile tanışmanın belli bir yaşı var mıdır acaba?

Yoksa bu yaşı, bireyin doğup büyüdüğü ortamın toplumsal koşulları mı belirler?

Kendimizi yakın çevremize ve dünyaya kanıtlamak adına her fırsatta “Ben! Ben!” diye haykırdığımız küçüklük yıllarımızda fazla bir ipucu yok. Boyu kapıya erişemese de ille “ben” diye anahtara saldıran, aceleniz varsa vermediğiniz anahtar yüzünden gözyaşlarına boğulan, evde kibritleri yakma işini bir görev gibi üstlenip sinirlerinizi incelten çocuk, anahtara ya da kibrite değil kendi bireyliğine sahip çıkıyordur ne de olsa.

Ama kısa bir süre sonra “Ben!”in yerini “Benim!” alır. Kendi oyuncağını kolay kolay kimseyle paylaşmamaya başlar. Yine de kendinin saydığı, elkoyduğu nesne, külüstür bir su tabancası, şoförcülük oynarken direksiyon gözüyle baktığı eğri büğrü bir tencere kapağı, özenle giydirdiği uyduruk bir bezbebeğtir çoğunluk. Malının kaç para ettiği umurunda değildir, onu nasılsa kendi düşleriyle zenginleştiriyor, bir anlamda pahalılaştırıyordur. Düşlediklerine kavuşmada paranın da payı olduğunu sezmesi için önünde daha bir iki yıl var.

Daha doğrusu eskiden vardı, şimdi yok. Televizyon reklamlarında kullanılan o yaşlardaki çocukların para konularında uzman oldukları anlaşılıyor. Tek düşleri, paralarının çoğalması, o kadarına ki çoğalan parayla neler yapmayı düşledikleri bile önemsiz. Ana-babalarına dolar mı mark mı biriktirmek gerektiğini öğretiyor, bankaların faiz oranları konusunda onları bilgilendiriyor, “Arabanızı benden daha mı çok seviyorsunuz? Beni neden sigortalatmıyorsunuz?” gibi sitemlerde bulunuyorlar. Büyükler tatildeyken paraları bankada ne kadar çoğalıyorsa, onların da çocukluklarından verdikleri bu tatilde düşleri o oranda daralıyor.

Parayla doğru dürüst tanışmamış biriyim. Değil bütçe yapmaya kalkışmak, binlik dört kâğıttan oluşan bir desteyi bile en az üç kere sayarım. Büyük rakamlarda, tabii veznedar üstelerse ona parayı bir de benim için saymasını rica edip cinlerini başına çıkartabilirim. Para konusundaki en hafif deyişle beceriksizliğimi bütün dostlarım bilirler, tabii düşmanlarım da. Bir zamanlar bu özelliğimi beni büyükbabamın yetiştirmesine bağlayıp rahatlamıştım, harçlık denilen şey çok iticiydi, hak etmediğim, yalnızca bana verilen birşeydi. (Harçlığımı anımsatmayı kendime yediremeyip okula beş parasız gittiğim günler aklımda.) Ama on beş yıl kadar önce bir gün, paraca en sıkışık olduğum dönemlerden birinde, uğrunda ona ter döktüğüm bir çevirinin bedelini aldıktan sonra açık bıraktığım çantamdan Cağaloğlu Yokuşu'na doğru uçan kâğıt paraları görünce bu açıklamanın yetersiz olduğunu düşündüm. Hiçbir zaman, parayı "elimin kiri" sayabileceğim kadar paralı olmamıştım; dahası para, bir ürkü kaynağıydı gözümde. Elime geçince harcamaktan kaçınmıyor, tam anlamıyla saçıp savurmasam bile tadını çıkarıyordum da ertesi gün kaygıyla cüzdanımı yoklamaktan geri kalmıyordum; yakın dostlarımdan bu konuda benden daha başarılı olanlardan değil, benim kadar şaşkın olanlardan borç isteyebiliyordum ancak. Vereceğimi değil, alacağımı unutuyordum.

Yine o yıllarda sevgili dostum Selçuk Batur'la Gazeteciler Cemiyeti'nde karşılaştık. Bir ögleüstü. Masamız her zamanki kadar kalabalık değildi. Yani hesap da önemli değildi. Selçuk, benim için bir sakıncası yoksa ortak hesabımızı ödemek istiyor-muş. Bir yandan "Tabii!" diye bir kahkaha atarken öte yandan parayla bu çapraz ilişkimin dostlarımı kırabilecek boyutlara vardığını görüp hüzünlendim. En güzel armağanları almaya ve vermeye yatkın bir kişilikteyken, üstelik paranın hemen harcanmasından yanayken neydi beni ketleyen? Harcanış ya da sunuluş biçimindeki irkiltici aksaklıklar mı? En ufak bir sürçmede bir baskı aracı olabileceği, bağımsızlığımı zedeleyebileceği mi?

Her neyse... Gerçekten bilmiyorum. Evimde, pencereden eğilip sokağın köşesindeki döviz bürosunu gözlemekle de bir çözüme varacağım yok. Birkaç ay önce bu büronun (affedersiniz

büfenin) önünde kuyruklar vardı. Yaşları on yedi ile yetmiş arasında bir kalabalık. Her sabah oraya uğrayıp yabancı paraların günlük kurlarını öğreniyor, biriktirdikleri üç-beş kuruşu bankaya yatırıyor, yine kuyruklara girip yabancı paranın sahte mi hakiki mi olduğunu saptıyor, öğleden sonra büfeye bir daha uğrayıp son durumu gözden geçiriyorlardı. Aslında bilgi ve deneyim isteyen bir meslek, Türkiye’de herkesin ikinci (ya da birinci) mesleği oluvermişti.

Öğrenciler harçlıklarını dolara ya da marka çevirmek için saatlerce bekliyor, yaşlılar bu perişanlığa bana mısın demiyorlardı. Şimdi herhalde başka yatırımların peşindeler, orada görünmüyorlar. Amaç üretmek değil nasılsa, paranın para kazanması. Birinci girişiminizde –acemilik döneminizde– batırdığınız parayı devletin alacağı ikinci bir gözüpek kararla daha görkemli bir biçimde batırma olanağınız hep var.

Gitgide ağırlaşan geçim koşulları, cüzdanımı daha sık yoklamaya, bildik ürküntüyü daha büyük boyutlarda yaşamaya itiyor beni. Parayla hâlâ tanışamamaktan, daha doğrusu yüzleşmemekten yakınsam da yaş ilerledikçe, daha zengin düşler kurmaya dayalı, harcı bedava düşlerle karılmış bir meslek seçtiğime seviniyorum.

Yaz geçti, kış da geçer.

İlk bakışta basit gibi görünen, ama üstünde biraz düşünül-
düğünde şiirselliği farkedilen bu sözü, bir yaz akşamı bizim
mutfakta ailenin öbür bireylerine birlikte yemek hazırladığımız
sırada söylemişti Metin Altıok.

O gün öğleüstü, neredeyse evimiz saydığımız Rumelihisar Avcı
lokantasında oturmuş, dönerken, meyveleriyle sebzelerini bir
ressam özeniyle sergileyen manav Rafet Bey'den yeşil salata
malzemesi almıştık balığın yanına. O akşam, ben balıkları kı-
zartıyordum, Metin her zamanki gibi büyük ciddilik ve titizlikle
salata yapıyordu. Oturma odasından, Füsün ile Turgut'un –ola
ki yeni okudukları bir şiir üstüne konuşmaları– küçük odadan
oğul Turgut ile Zeynep'in –ola ki biz büyükleri haklı olarak
çekıştiren– sesleri duyuluyordu.

Birdenbire salataya ara verdi Metin, bana döndü, hüzünlü bir
sesle, “yaz geçti,” dedi, “kış da geçer”. Sesinin tınısında, çok ya-
kın bir dostunu, bir sırdaşını avutmak ve onca avutulmak isteği
ağır basıyordu. Çünkü konu ne olursa olsun –ister edebiyat,
ister felsefe, ister siyasa, ister salata yapmak– duyarlılığını hiç de
şairane olmayan bir şiirsellikle konuşmalara taşımayı becerirdi
Metin. Uzun kirpiklerinin titreyişinden, kalebentlik ya da kendi
deyişiyle “sürgünlük” duygusuna doğru doludizgin yol aldığını
anlayabilirdiniz, ama bu özellik kişiliğinin yalnızca bir yarısını
oluşturuyordu. Kara-boncuk gözleri hınzırca ışıldadı mı, öbür
yarı iş başına geçmiş demekti. Her türlü oyuna, özellikle dile
dayalı oyunlara tutkunduydu, (sahi ne kadar çok oyun oynamıştık
o dönemde) işlek zekâsı mizahın her türünde gösteriyordu
kendini. İnce ironiden kara mizaha, hüzünden kahkahaya geçiş
hızıyla geçebiliyordu. Türkçenin yanlış kullanımı, bozuk bir
tümce, onu çileden çıkarmaya, zekâsını ateşlemeye yetiyor da

artıyordu bile. “Televizyon borcunuzu zamanında ödeyerek cezaya girmeyiniz” gibisinden bir duyuruya, “İyi o zaman ben de zamanında ödemem, cezaya girmem” diye yanıt vermişti.

Demin bir aileden sözettim; tabii bu hepimizin başka yakın dostları olmadığı, onların da arasına aramıza katılmadığı anlamına gelmiyor, zaten bizim ailenin özelliği, birbirlerine kan bağıyla değil, birbirlerinin içini okuma bağıyla biraraya gelen üyelerden oluşmasıydı. Bir kolumuz, yani Füsün-Metin-Zeynep ile Gülşen-Sinan Fişek, Ankara’daydılar, öbür kolumuz, yani Turgutlar ve ben İstanbul’da. Önemli olan, yeterince sık görüşmesek de her karşılaşmamızda arada hiçbir kopukluk olmamışçasına, ilişkimizi başladığımız noktadan, sözümüzü bıraktığımız yerden sürdürebilmemizdi.

Pürüzsüz müydü bu ilişki? Yalan-dolan kaldırmayan, ya-pay inceliklerden uzak bütün has ilişkiler gibi inişli çıkışlıydı. Ne de olsa hiçbirimiz kolay insan sınıflamasına girmiyorduk. Dobralıkla kırılcılık arasındaki kıl payı bazan ortadan kalkıveriyordu. Ama sanki söze dökülmemiş bir anlaşma gereğince, işbölümünü ustalıkla yürütebiliyorduk. Sözgelimi Turgut Uyar hırçınlaşınca, yumuşatma görevi –tabii konuya göre– ya Füsün’a ya Gülşen’e düşüyordu. Metin Altıok küskünleşince, ya bana ya Gülşen’e. Ortam gerginleşince boya kalemi, defter alma bahanesiyle çocukları azıcık uzaklaştırmak görevi de Gülşen’e düştüğüne göre en özverilimiz oydu belki. Ama o sıralar çocukları yoktu, hepimizden gençti, yeni evliydi; üstelik Sinan, kolaylıkla hırçınlaşacak ya da küskünleşecek biri değildi, o yüzden de soğukkanlı gözlemci rolünü zorlukla da olsa ustalıkla yürütüyordu.

Sakin bu pürüzlerin ilişkiyi zedelediği sanılmasın. Ankara’da ya da İstanbul’daki evlerimizden birinde sabah kahvaltısına oturduğumuzda bir gece öncesinin pürüzlerine değinmeme, yeni bir güne başlama huyumuz da ortaktı. Birlikte geçireceğimiz sürenin kısıtlılığı, “*Ellerin attığı taş değmez/ İlle dostun gülü yaralar beni*” inceliğini bir kenara bırakmamızı sağlıyordu. Aynı dünya görüşünü paylaşan kişiler kimliğiyle 27 Mayıs’ı ve

darbeleri yaşamıştık, Metin'in deyişiyle "yaralı aşkların üstüne akbabaların üşüşüğünü" de biliyorduk.

Metin, 1973 yazında tanıştığımızda, koskocaman bir demet çiçek getirmişti bana, sonraları dostluğumuz iyiden iyiye koyulaşınca armağanlarını kendi eliyle yapmaya başladı. Ustaca boyadığı taşlar, karakalemle çizdiği eller, gümüş bir zincire geçirdiği taşa oyulmuş bir yüz, küçük suluboya çalışmaları. Doğum günlerimiz arasında bir gün ve bir yıllık bir fark bulunması çok hoşumuza gidiyordu nedense.

Ama beklenmedik kopukluklar da vardı: Sinan ile Gülsen Paris'e gittiler. Turgut Uyar öldü, Füsün'la Metin ayrıldılar, Avcı lokantası kapandı, Manav Rafet Bey hastaneye kaldırıldı.

Metin'i en son Cemal Süreya şiir ödülünü kazandığı akşam gördüm. Kutlamayı bizim evde sürdürdük: Füsün, Zeynep, Turgut ve ben. Bir zamanlar ardarda üç gece sabahlara kadar nasıl uykusuz kalabiliyorduk, üstelik içki içerek? Şimdi yapabilir miydik? Yaşlanmış mıydık, yoksa ülkenin koşulları mı eski neşemizi, canlılığımızı elimizden almıştı?

Bunları uzun uzadıya konuşacak zamanımız yotu. Metin'in otobüsü az sonra kalkıyordu. Turgut Uyar'la Edip Cansever'i çok özlediğini söyledi giderken. (Metin'in kıdemce büyük şairlere duyduğu saygı, kendinden emin bir şairin temelde şiire duyduğu saygının da bir göstergesiydi.) Bizleri fazla şımartmadı, ne de olsa önümüzde karşılaşılabileceğimiz nice yıl vardı daha. Yolda üşümesin diye ona Turgut Uyar'ın bir kazağını verdik.

Metin, siyasal inancı yıllarla değişime uğramamış ender aydınlardandı. Yurttaşlarını gözden çıkarabilecek bir ülkede yaşadığını bilen bir sanatçı. Ailemizin genç üyelerinden Zeynep'in sözünü ettiği "ortaçağ karanlığı"nın Sivas'taki alevlerle değil, babasının ısıltılı zekâsıyla aydınlanmasını ummaktan başka çarem yok.

Kurgu ustası Nabokov, 1927'de yayımlanan öyküsü *Yolcu*'nun tanıtma notlarında, öyküdeki yazarın kendisi olmadığını, onda sıkça rastlanan bir yazar tipi yarattığını, öyküdeki eleştirmeninse Yuliy Ayhenvald'ı çağrıştırdığını söylüyor. Siz de hayatın ve edebiyatın farklı kurguları üstüne bir tartışma niteliğindeki bu öyküde gerekli ipuçlarını eleştirmenden alacağınızı öğreniyorsunuz böylelikle. Bir bölüm şöyle:

“Senin tarzını bilirim,” dedi eleştirmen, konuştuğu adamın omuzlarına parmaklarının ucuyla dokunup onun şaşkın bakışları altında elini ansızın geri çekerek. “Sen polisiye bir öykü yazsaydın, hain olarak belirllediğin kişi, öbür öykü kişilerinin hiç kuşkulandıkları biri olmazdı, tam tersine, baştan beri kuşkularını en çok çekmiş biri olurdu ki gözle görülür sonuçlara kanmamaya alışmış deneyimli okuru şaşırtmanın tadını çıkarabil. Senin en olağan sonuçtan yararlanarak bir beklenmediklik duygusu yaratma peşinde olduğunun farkındayım; ama sakın kendi yordamına fazla kapılma. Hayatta sıradan şeylerin sayısı olağandışı şeylerinki kadar fazladır. Sözeysel olasılıkları zenginleştirmek, böylelikle doğaötesi sayılardan hiç de rastlansal sayılmayan birşey damıtmak gibi yüce bir hak tanınmıştır.”

Kurgu dendiğinde akıllarına mekanik bir oyuncağın kurulmasını getirenler, sanatta kurgulamayı doğallıktan, kendiliğindenlikten, dahası gerçeklikten kaçma, onun yerine ruhsuz, soğuk, düzmece bir dünya ve katı bir biçim yerleştirme çabası diye yorumlarlar. Onların gözünde sanatçının görevi, gerçeklerin tutanakçılığını üstlenmektir. Tabii sanatçıyı “çağına tanıklık ettiği” sürece biraz daha özgür bırakmaya yatkın görüşler de var. Ne ki üstünde çok konuşulduğu ve yazıldığı için ilk ışıltısından çok şey yitirmiş, kalıplaşmış savsözlere benziyor “çağının tanığı olmak”. Sanki bir eksiği var.

Geçen yılın büyük bölümünü durmaksızın çeviri yaparak geçirdim. Okurlar fazla üstelemediğine, yayıncılar sıkıştırmadığına göre, üstelik verdiğim emeğe hiçbir anlamda değmeyeceğini baştan bile neden böylesine didiniyordum? Sokağa çıkar çıkmaz evi ve çeviriyi özlemem bir ipucuydu. Anlaşılan, doğduğum kentin artık yabancı dünyasından kaçıp edebiyatın önümde açacağı başka dünyalara sığınyordum. Çeviriyi, bir bakıma ruh sağlığımı korumak için yapıyordum. Bu çaba sonucu üç yeni kitap çıktı ortaya. *Yüzücü* adlı öyküler derlemesinde, John Cheever'ın Çehovumsu bir humorla çizdiği Amerikan taşra manzaraları uzanıyordu ve oralarda, çevrelerinde olağanüstü bir düş güzelliğinde uzanan dünyaya kapalı yaşayan bencil, çıkarıcı, ikiyüzlü orta sınıf. F. Scott Fitzgerald'ın *Son Düş* adıyla yayımlanan romanı, Cheever dönemindeki Hollywood'u anlatıyordu: zorba patronları, yitik yazarları, sönmüş yıldızları ve hırslı yıldız adaycıklarıyla. Büyük Bunalım, ürkütücü bir fon olarak duruyordu arka planda. Ön plandaysa efsanevi yapımcı Monroe Stahr'ın (gerçek hayattaki adı Irving Thalbot) –yalnızca aşkta tökezleyen, işçilerine karşı eski tarz babacan patron, çevresindeki kurtlara karşı acımasız, dediği dedik bir düş adamının– yiten değerlerle birlikte sahneden silinmesi işleniyordu. Aynı iktidar ve saflık ikilemini yıllar önce çevirdiğim Nathanael West de medya ve güncel siyasa açısından işlemişti.

Sözünü ettiğim üç yazar, aynı ülkede aynı dönemin tanıklarıydılar. Dünya görüşleri de farklı sayılmazdı, ama onların tanıklıklarını resmi tutanaklardan çekip edebiyat alanına yerleştiren ortak özellik, üşüşen binlerce gerçek arasında özel kurgularına elverişli olanlara öncelik tanımaları, böylelikle seçtikleri gerçekleri kişisel biçemleriyle zenginleştirmeleriydi. Cheever, gerçeğin parlak yüzeyini keyifle kazıyor, Fitzgerald, romantizmi ışılatıyor, West, fars öğeleri kullanarak toplumu yerden yere vuruyordu. Yani seçtikleri tellere dokunuşları çok farklıydı, ama hepsi içimizi titretiyordu.

Sanatta kurguya inanmayanlara *Son Düş*'ün ek-bölümünü okumalarını öneriyorum. Roman, yazarın ölümüyle yarım kaldı-

ğından, ek-bölümde onun dostlarıyla yaptığı konuşmalardan, onlara açtığı tasarılarından yola çıkılarak romanın nasıl ilerleyeceği, sonunda neler olacağı falan sayılıp dökülmüş. Biz de kulak misafiri kimliğiyle olayın nasıl sonuçlanacağını öğreniyoruz. Kim ölecek / kim kalacak sığılığında birtakım bilgilerden yararlanıp. Ama ne yazık ki yazarın *yazar*ken, o süreç içinde, bu esinler sağanağından hangi damlaları eleyeceğini, neleri değiştireceğini kestiremediğimizden ek-bölüm, romanı hiçbir şekilde tamamlamıyor; tam tersine ince ince tasarlanmış bir metnin ancak üçte birini okuduğumuz ortaya çıkıyor. Bence Fitzgerald'ı sevenler ve bilenler, romanı kendilerince tamamlamakta özgür kılınmalıydı.

Oscar Wilde'in Son Vasiyeti, Peter Ackroyd'un Oscar Wilde'in ağzından yazdığı bir günlük: daha doğrusu 19. yüzyılın bir kültür tutanağı. O dönem İngiliz toplumunun değer yargılarına tutulmuş şaşmaz bir ayna. Edebiyatçı tanıklığının, çağın genel saptamalarının çok ötesinde, bir ırmağın kıvrılışından, bir yüzüğün el değiştirilişinden, bir binanın yıkılışından, bir çocuğun ağlayışından kaynaklanıp yalnızca o çağa değil, gelecek çağlara da uzanan, ayrıntıya dayalı "beklenmedik bir şahitlik" olduğunu gösteriyor: (O eksiklik: "beklenmedik" sıfatıymış!)

"Sana bir sır vereceğim," diyor Oscar Wilde "*Çağımızın ilkel ve korkunç olduğunu sana söylemiştim ya. Önümüzdeki çağ da ilkel olacak, sonraki de, ondan sonraki de.*"

Öteden beri, kendi dillerinde bir devrim yaratan ya da Türk okuruna yepyeni bir ufuk açabileceğine inandığım yabancı yazarları çevirmekte direndiğimi ileri sürmüşümdür. Şimdilerde, bu savımda bazı eksiklikler olduğunu görüyorum. Sevdiğim yazarlarla beni bağlayan bir öge daha var derinden derine: korku ile endişe arasındaki farkı vurgulama çabası. Şimdilik kendi yazılarımı bir yana bırakıp çevirilerden birkaç örnek vereyim. V. Woolf'un klasikleşmiş yapıtı *Perde Arası*, nerdeyse bütünüyle, iki dünya savaşı arasında yaşanan endişe yüklü günlere ayrılmıştır. P. Highsmith'in psikolojiye ağırlık tanıyan *Trendeki Yabancı* adlı polisiye romanındaysa endişenin tutsağı bireylerin hangi uçlara sürüklenebileceklerini görürüz. İlk iki örnek kadar yetkin olmayan, yine de çevirmekten gocunmadığım *St. Petersburg Ekspresi* de (Hans Konning'in) biraz best-seller tarzında da olsa endişeyi işliyor.

Heidegger, korku ile endişe arasındaki farkı, korku'yu "so-mut, elle tutulur, adı konmuş birşeyden kaçmak," 'endişe'yiye "neden endişelendiğini bilmemek," diye tanımlıyor.

John Berger'in *G* romanının bir bölümünde iki zorba, romanın kahramanını (o sıralar küçük bir oğlandır) kendilerinin öldür-düklerini söyledikleri iki atın başına götürürler zorla, ormanın karanlığında gözünü korkutmak isterler. Yazar, çocuğun duygularını şöyle dile getiriyor:

"Korkuyu atlattı, hem kendi adına duyduğunu hem de ötekini (o bambaşka çünkü) yani bilinmezden duyduğu korkuyu (...) Bu irkilişe ad yakıştırmak beni aşan bir çaba; bulduğum sözcükler onu basite indiriyor. Ne atların öldürülüşüyle ilgisi var, ne kan görmeyle. Çocuklarla erkeklere pek o kadar yabancı olmayan, ne var ki sistemli bir biçimde görmezden gelindiğinde bir daha duyulmamacasına silinen bir duygu bu. Bizim oğlanda çoğu kere

korkularına da baskın çıkararak sürüp gidecekti, onu görmezden gelmeye hiç yeltenmedi çünkü.”

Çocuk, biraz daha büyüdüğünde annesiyle birlikte İtalya'ya, o güne kadar ölü sandığı babasını görmeye gittiğinde 1898 yılının Mayıs Gösterileri'ne tanık olur. Belki de boşanmış ana-babası arasındaki gerginlikten kurtulmak için hiç bilmediği bir kentte tek başına otelden fırlayıp kalabalığa dalar.

“Sokaklardaki insanlar, onun anlamadığı bir dilde konuştukları için gördüklerinin çoğunun anlamı bulanık. Sıradanla olağandışı acayip bir şekilde karışmış. Kendini arabaya atıp sürücüyü bağırır şu bey korkmuş mu, gecikmiş mi yoksa? Kollarını birbirlerine kenetleyerek ilerleyen şu altı kız (saçlarına eşarplar bağlamışlar) her gün kaldırımda yürüyenleri böyle iteliyorlar mı? (...) Öyle çok insan var ki ortalıkta, arabalarla tramvaylar güçlkle geçiyor aradan. Tramvayların tekerlekleri raylarda gıcırıyor. Acaba hep böyle gıcırıyorlar mı, diye düşünüyor kendi kendine.”

“Kendi kendine” sözcükleri, korku ile endişe arasındaki farka bir ayrımcık daha katıyor. Korkularınızdan birine sözedeabilirsiniz; biraz büyütölmüş olsalar bile, açıldığınız kişi sizi anlayışla karşılayacaktır, hatta sizinle birlikte bir çözüm aramaya kalkışacaktır. Ama endişenizle ilgilenebilecek kişi sayısı üç-beşi aşmaz yaşamınız süresince: onunla tek başına ya da kendi kendinize başetmek zorundasınızdır. Berger'in ustalıklı altını çizdiği gibi, anlık korkuyu alt edebilirsiniz de nedensizmiş gibi görünen endişeniz, (Heidegger'e göre “sırf bu dünyada olmaktan” kaynaklanan endişeniz) ölümünüze kadar yakanızı bırakmayacaktır. Bundan, korkunun anlık, endişeninse sürekli olduğu sonucuna da varabilirsiniz.

Korkuyla ilk ne zaman yüzyüze geldiğimi anımsamıyorum doğrusu. Çocukluğumdan bir ipucu bulamıyorum, bir tane dışında: yapmak istemediğim birşeyi yapmaya ya da gitmek istemediğim bir yere gitmeye zorlandığımda ürkerdim, ateşim gerçekten yükselirdi, bacaklarıma inanılmaz sancılar saplanırdı. Bunların uyduruk özürler olduğunu düşünerek üstlerine gider, ateşimi yok-

sayıp bacaklarımı yürür hale getirirdim. Sonraları, yetişkinlik yıllarımda korkudan korkmamayı öğrendim. Geceyarısı kentin karanlık sokaklarında dolaştım, karşıma çıkan her erkeğin ille de bana saldıracağı gibi bir kaygım asla olmadı. Ama İstanbul, o zaman sokakları, yüzleri ve sesleriyle yerli yerindeydi.

Şimdi de korkmuyorum belki ama Berger'ın kahramanının endişesi beni de yokluyor sık sık; üstelik ben yabancı bir ülkede değil kendi doğduğum kentte yabancılık çekiyorum: "Şu takkeli adam beni mi kötü gözlerle süzüyor, yoksa onun kadınlara bakışı zaten öyle mi? Yalnızca saçlarını uzatarak, tek kulağına küpe takarak özgürlüğünü ilan eden şu delikanlı, kendisinden başka insanların özgürlüğü için savaşıabilir mi? Giyimiyle burjuva değerlerine karşı olduğu mesajını veren şu genç kız, bir erkekle birlikte olabilmek için nelerden vazgeçmeye razı?"

Temel endişe, bu karanlık kimsenin gerçek yüzünü seçememekten kaynaklanıyor; korkuyla pekâlâ başedebilecek kişileri bile evlerine kilitliyor. Ama bunun bir çözüm olmadığını bilenler, kişisel endişelerinin genel bir korkuya, içinde tedirginlik öğeleri de barındıran belirsiz, toplu bir korkuya dönüşmesinden korkuyorlar: artık koşullarını kestiremedikleri için bir anda karşısında silahsız kalacakları bir korkuya.

*Kendimi üstüne fırlatacağım
ey ölüm, boyun eğmeksizin ve
yenilmeksizin.*

V. Woolf

Ölüm korkusu, sarmallanarak büyüyen, tam geçtiği sanıldığı anlarda yüklenebilen, diplere atıldığında bile ansızın yüzeye fırlayabilen bir korku türü. Belki anlamsız olması anlamlı kılıyor onu. Çünkü nasıl olsa bir gün öleceğinizi kesinlikle biliyorsunuz, dolayısıyla korkuyu son ana ertelemek daha akıllıca olabilir, onu da biliyorsunuz. Ama bu duyguyla biraz içiçe yaşamakla ölüme bir tür bağışıklık kazandığınızı umuyorsunuz belki ya da size dünyada tanınmış belirli süreyi azıcık uzatmak adına bu konuyu sık sık açarak, sorduğunuz felsefi soruların yanıtlarını bulabilmeniz için ölümün size zaman tanıyacağını umuyorsunuz içten içe. Öte yandan, bu çabanın boşunalığının da farkındasınız.

Korku, bazan şakalarla açığa vuruluyor. Diyelim yirmi beş yaşındaki biri, “Kafama bir saksı düşse de bu iş bitse!” gibi bir şaka yaparak sözümona ölümün saçmalığını anlatırken aslında herkesin başına pekala bir saksı düşeceğini bilmiyor mudur?

Otuz yaşlarındaki biri, “Çocuğum büyümüş olsaydı asla ip-lemezdim bu dünyayı,” derken aslında o çocuğun büyüse de kendisinin gözünde çocuk kalacağını bilmiyor mudur?

Yetmiş yaşındaki biri, “Tek korkum hastaneye düşmek, birilerinin eline kalmak. Galiba en iyisi kalpten, aniden gitmek” derken kendisine en büyük kazığı kalbinin atacağını bilmiyor mudur?

Shakespeare, *Hamlet*’in ünlü tiradında temel sorunun, bu dünyadaki bildiğimiz kötülüklerle öbür dünyadaki bilmediğimiz kötülükler arasında seçme yapmak zorunluluğundan doğdu-

ğunu ileri sürüyor. Bir bakıma intiharı tartışıyor. Genel kaniya göre intihardan fazla sözedenler kolay kolay canlarına kıymazlar; kendilerini öldürmektense zaman öldürmeyi seçerler. Bu görüşte doğruluk payı olabilir de, canlarına kıyan nice ünlü sanatçıyla edebiyatçının yapıtlarında, bu temaya olduğu kadar diyelim aşk temasına da yer verdiklerini görürüz: onlarda “*Her mihnet kabulüm/ Yeter ki gün eksilmesin pencereden*” türünden boynu eğik bir yaşama sevinci, yaşama körü körüne bir bağlılık yoktur; yaşama soyut bir sevgi değil dünyaya soyut bir bağlılık duyarlar. Bu bağın derinliğinden, kararı öyle herhangi bir bunalım anında vermediklerini, belki ona ömür boyu hazırlandıklarını sezeriz: çelişki de burada işte: istenmeden ama bilinçlice verilmiş bir karar.

Virginia Woolf, doğanın eşsiz günbatımları, uçsuz bucaksız kırlarıyla kendisi olmadan da sürüp gideceğini sık sık vurgular. Doğanın, kendisi gibi her ayrıntısını yakalayan, yaşama direncini ondan alan bir yazara kayıtsız kalmasına sitem eder, doğayı övmekle bitiremez yine de.

Sylvia Plath ölümünden çok düşgücünün, yazarlık yeteneğinin tükenmesinden kortuğunu söyler: “*Gökyüzünün sıradan pembe, çatıların sıradan kara olduğu, düşgücünün öldüğü bir dünyada yaşamak onca ölümün ta kendisidir.*”

Örnekleri çoğaltabiliriz. Evet sözgelimi Mayakovski, çağının şiirine yeni bir ses getirmiştir, Zweig çağının dünyasına yepyeni bir açılımla yaklaşmıştır. Onların ortak özelliği, yaşadıkları çağın sıradan sözcüleri olmamaları, sanki yapıtlarıyla geleceğe bir vasiyet bırakmalarıdır.

Benim ölüm korkum, dünyadan ya da doğadan kopmaktan çok sevdiklerimi bir daha görmemekten kaynaklandığından, yani çok daha saf bir bağlılığa dayandığından bu karmaşık serüvene kolay kolay kalkışamayacakmışım gibi görünüyor. Ne dünyayla aram fazla iyi ne de doğayla. Güvencenin de böylesi...

Gülmece nasıl mizahı karşılamıyorsa, bağımlılık da tiryakiliği karşılamıyor. Her iki durumda da kavramların özel ayrımcıkları siliniyor. Sözelimi karşısına çıkan her komiğin sululuklarına gülmeyi görev bilen ya da duyduğu her sıradan fıkraya kahkahalar atan bir gülmece-bağımlısının, mizah tiryakiliğiyle ne ilgisi var?

Sonradan bulunan sözcükler, çoğu kere eski karşılıklarının esnekliğinden, zenginliğinden yoksun kalıyor, resmi ve ciddi bir tını yüklenerek bilgece bakışı, hayata kişisel bir gözetme keyfini yok ediyorlar.

Bendeniz bir içki ve sigara tiryakisiyim. İçki ile on beş yaşında falan ailece gittiğimiz bir plaj gazinosunda tanıştım. O ilk birayı hiç sevmedim, şimdi de bira sevdiğim söylenemez, ancak sıcak bir günde belki. Bana içki perhizi yaptırmakta kararlıysanız şarap ve vermut getirebilirsiniz. Bir yıl sonra uğradığınızda da dokunulmamış bulup sevinebilirsiniz –tabii bu arada bir konuk içmediyse. Viski ve aftershave kokulu cin de getirebilirsiniz tabii, bazı dostlarım seviyorlar: viskinin mideme, viski düşüncesinin dünyaya görüşüme *dokanmasını* anlamıyorlar. (İyi ki hiçbir, bardağına tepeleme buz doldurup içkiyi at sidiği rengine getirmiyor.) Yani armağan viski, benim tarafımdan değilse bile onlar tarafından düzgün biçimde değerlendirilecektir.

Kendi içkilerim rakı ve votkayı keşfettiğim 1960'lara kadar ancak arkadaş toplantılarında ya da çağrılarda zorla menta likörü içme karabasanıyla idare etmişim anlaşılan.

Ne de olsa içkinin yemek eşliğinde –o da arasıra– içildiği bir aile ortamında yetiştim. Oysa sigara konusunda durum farklıydı. Binde bir tellendirdiği sigarayı gül koklarcasına burnuna tutup acemice içen anneannem dışında ailede herkes hızlı tiry-

kiydi. Psikologları şaşırtma pahasına –hani kişinin eğilimlerini aile ortamları belirler falan denir ya– sigaraya içkiden çok sonra başladığımı belirtmeliyim. Arayı kapattım maalesef!

Annemin Bahar'ıyla babamın Gelincik'i bana çok itici gelmişti. Kendi sigaram Birinci'yi bulmam yıllar sürdü. Gauloise, Gitanes ya da kısa Camel bütçemi zorlamasa Samsun'da karar kılmazdım sonraları.

Bütün bunları gençleri kötü alışkanlıklara sevk etmek için sayıp dökmüyorum. (Zaten oğlum ne sigara içiyor ne de içkiye düşkün. Babasıyla ona bu konularda doğru dürüst bir eğitim verememişiz elbirliğiyle!)

Şöyle bir soru sorabilirsiniz:

“Neden uyuşturucu kullanmıyorsun?”

Ben de size uyuşturucunun bana göre bir keyif verici olmadığımı söylerim. Açıkta satılsaydı belki denerdim, ama gizli kapaklı ilişkiler kurarak karanlık birtakım çevrelerin eline –zamanla insafına– kalmak: işte asıl bağımlılık o, benim bağımsız tiryakiliğime uymuyor.

Belki sigaraya geç başlamam da tuvaletlere kapanmayı kendime yediremememdendir; tiryakisi olduğum ya da ilerde olacağım nesnenin estetiğini bozmamak içindir. Aynı şekilde, konuk gittiğim evde içkiye yakışan kadehin olmadığı durumlar dışında, çay bardağında rakı, viski bardağında konyak içmek hiç hoşuma gitmez.

Tiryakiliklerinizin bir erdemi de görüştüğünüz kişileri, uğradığınız yerleri belirlemeleri: dostlarımla evlerinde bardak türünden sorunlar yaşanmıyor. Yalnız sokağa çıktınız mı iş karışıyor. Tiryakisi olduğunuz kentte her şeyi tüketmeye hazır tüketim-bağımlısı bir kalabalık çıkıyor karşınıza. Her türlü estetik kaygıyı züppelik ya da biçimcilik sayanlar. İçkiyi; tozutmak ya da bıçağa sarılmak, sigarayı efkâr dağıtmak özüyle içenler.

Burada barışıklıktan söz etmenin sırası.

Acaba aklımızla, mantığımızla sürekli denetim altında tutabildiğimizi sandığımız bedenimizle barışık mıyız?

Dünyayla barışık olabilme yolunun bedenle barışıklıktan geçtiği kanısındayım. Dünyanın kişiye koyduğu baskılara bir baskı

da kendinin eklememesi gerektiğine inanıyorum, o yüzden de bağımsız ve ölçülü tiryakiliklerin yıpratıcı, katı sağlık titizlenmelerinden daha yararlı olduğuna. Fatura nasıl olsa ödenecek sonunda, bari değsin!

Okuryazar sayısı artarken *gerçekten* okuyan ve yazarların sayısı gitgide azalıyor. Bu ilginç durumu neyle açıklayabiliriz acaba? Önce şu okuryazar birleşik sözcüğüne takılıyor aklım. Çünkü yalnızca bu sözcük bile ulusça okuma ve yazma uğraşlarına ne kadar saygı duyduğumuzun bir göstergesi sayılabilir; tireli yazsak bile fazla birşey değişmez; abeceyi *sökmüş* herkesin hem okur hem de yazar olduğuna ilişkin inanç, yerli yerinde kalır. Öteden beri okumayı da yazmak kadar ciddi, zorlu bir uğraş diye gördüğümü belirtmeliyim. O kadarına ki bugün, yani onca yıl sonra da yeni tanıştığım bir yapıtı değerlendirmemde yazarlık ölçütlerimden çok okurluk birikimim ağır basıyor. Benim benimsediğim edebiyat ölçütlerine karşı çıkıp önümde yeni bir ufuk açacak bir yazar bekliyorum okur kimliğimle. Şu soruları, yazarın cinsiyetine ve milliyetine bakmaksızın sormak içinse elbette yazar olmak gerekmez:

Yeni okuduğum bu yazar neyi amaçlıyor? Bildik bir temayı bir daha, ama kendince işlemeyi mi? Alışıldık bir konuya başka bir açıdan bakmayı mı? Özgünlüğüne inandığı malzemesine uyacak kısıtlamasız, kuralsız bir dil oluşturmak peşinde mi yoksa? Gerçi cins bir yazar, okuruna bu tür soruların yanıtlarını ilk beş-on sayfada verir, kafanızı yormanız gerekmez, yine de günümüzde, tıpkı sinema sanatında olduğu gibi edebiyatta da yoğunlaşmadan çok uzatma, dağıtma eğilimi başı çektiğinden, umduğunuz açıklığa kavuşmak adına sabır göstermeyi öğreniyorsunuz.

Gelgelelim bu okurluk çabanızdan geriye kalan, “Peki de, ne yani?” sorusundan başka birşey olmuyor çoğu örnekte. Üstelik, içiniz kararıyor. Homeros’la duş yapmak bile, tazelenmenize, açılmanıza yetecek sanki.

Diyelim, ciddi okur sayısındaki azalmanın bir nedeni, deneyimleri sonucu bundan böyle edebiyattan umudunun ge-

nellikle boşa çıkacağını kestirmenin ona verdiği çekingenlik, kötümserlik.

Belki çağdaş yapıtların çoğunun başka tür bir okur kitlesine, her üründe kendi yaşamını, her edebiyat kahramanında kendi kişiliğini bulmaya çalışan özdeşleşmeci türden okura seslendiğini bilmek de ona bezginlik veriyor.

Son yıllarda okur çeşitlerine bir de edebiyat ya da sanat yapıtını, yaratıcısı belirsizmiş gibi görme eğiliminde bir kitle de eklendi. Yaratıcının kişiliği bu kitleye vızgeliyor, nasılsa metinde bildiğini okuyacak. Bu garip özgürlük, sanırım postmodernizmin bireyi küçültüp metni büyütme anlayışından kaynaklanıyor. Doğrusu okuryazar diye asıl bu benmerkezci okurlara denir. Bu aralar Mısır kültürüne mi ilgi duydular, son okudukları yapıtta, son gittikleri resim sergisinde mutlaka Firavunların izini taşıyan birşeyler bulacaklardır- uysun uymasın.

Bu konudaki çarpıcı örneklerden birini şimdilerde Richard Klein'dan çevirdiğim denemeler kitabında gördüm.* Klein, sigara üstüne yazdığı kitapta, sigaranın baştan beri toplumlarda demokrasi ve paylaşmacılık alışkanlığını serpilttiğini savunuyor cesurca. Görüşünü pekiştirmek için ünlü şairlerin, Sartre, Svevo gibi yazarların yapıtlarından örnekler veriyor. Bir anlamda tütün tiryakiliğine özgü içdünyayı araştırıyor. Tütünün insan sağlığına zararlı olmadığını savunmuyor tabii, ama sigara düşmanlığının bunca yaygınlaşmasını faşizan bir tutum diye niteliyor. Hükümetlerin bir yandan tütün üretimine destek verirken öte yandan içimini yasaklamalarını, ayrıca ihraç maddesi olarak üstüne titremelerini iki yüzlü politikalarının bir parçası sayıyor. Sonuçta yarı-araştırma, yarı-edebi, keyifli bir yapıt okuyorsunuz.

Gelgelelim bazan (iyi ki zaten çevrilemeyecek birkaç paragrafta) sözünü ettiğim çağdaş okuryazarlık hastalığı yapıyor yakasına. Sözgelimi Mallarmé'nin sigaraya adanmış bir şiirinde geçen, toparlanma ya da özetlenme diye çevrilebilecek *résumé*e sözcüğünü 'ré(s)-(h)umer' diye de okuyabileceğimizi öne sürüyor,

* Sigaranın Saltanatı, İletişim yayınları.

aynı şiirdeki 'L' harfini de istersek dişil *elle* diye okuyabilirmişiz, istersek Fransızcada kanat anlamına gelen *aile* gibi.

Sigaranın düşgücünü kanatlandırdığı görüşüne ben de katılıyorum, ama bunu okura kanıtlamak için harcanan bunca çabaya aklım ermiyor. Mallarmé'nin güç bir şair olduğu kesin, ama bu bilgi, bizi sözü edilen güçlüğü harflerin okunuşunda, şairin bile-isteye seçtiği sözcüklerle benzer seslerdeki, anlamlardaki sözcüklerde aramaya kadar zorlayamaz ki, hele şaire anadilinde ders vermek daha da müthiş bir çaba.

Kişinin “ey okuryazar,” diyesi geliyor, “sen sen ol, ne yazmak için oku, ne okumak için yaz. Özgürlüğün değirmeni taşıma metinle dönmüyor nasılsa.”

1988'de yazdığım bir gündökümünde, çocukluğumda ne uslanmaz bir sinema-delisi olduğumdan sözederken, sinema sanatının estetik anlayışımızı, insan cinselliğine bakışımızı, hatta dünya görüşümüzle siyasal tavrımızı nasıl yönlendirdiğine değinmiştim. Bugün de öyle düşündüğümünden aynı sözleri evirip çevirip yinelemektense eski yazıdan alıntı yapmayı daha doğru buluyorum. (Ayrıca son beş-altı yıldır en ciddi okurlarda bile bir bellek-yitimi gözlemlediğimden, şimdiki yazının bu konudaki ilk yazım sanılması olasılığı da var. O sakıncayı da böylelikle gideriyorum. Yazarların geçmişleriyle şimdileri arasındaki bağlantıyı okurlarının değil de kendilerinin kurmak zorunda kalmaları gerçekten acıklı bir durum.)

1988'deki gündökümü şöyle bitiyordu, anımsatıyorum:

Yeni sinema-delilerinin bazıları, yalnızca görülmesi gereken filmleri izliyorlar, ünlü sahnelerini ezberleyerek geçerli bir kültür ediniyorlar. Büyük bir çaba gerektirmeyen, başka sanat dallarıyla, edebiyatla pekiştirilmeyen, üstelik iki buçuk saatte elde edilen sudan ucuz, iş-bitirici bir kültür bu. (...) Sinema sanatı, illüzyonlardan çıkıp yeni gerçeklere varma şöleniyken, gerçeklerden kaçıp illüzyona sığınma, topluma sağırlaşma çığrını açmaya kayınca önce benim gibi "delileri" uslanıyor anlaşılan.

Tiyatro yapıtlarından atmosfer yaratmayı ve diyalog kurmayı öğrenmiştim; sinemadansa zamanı dakikalara dökme, sözcükleri görselleştirme adına neler yapılabileceğini. Ama bu bilgileri edinmemde yalnızca yetkin yapıtların değil kötü örneklerin de payı olmuştu: günün herhangi bir saatinde bir sinemaya rastgele girme serüveninin getirdiği birikimin. Salonun karanlığı, üçüncü gongun (çünkü gong, bir hazırlanma heyecanı verir de zil ancak bir uyarıdır) duyuluşu, çeşitli sınıflardan ve yaşlardan gelme tanımadığınız kişilerle bir süre aynı mekânı, farklı

yorumlarla da olsa aynı metni paylaşmanın gizemi, filmlerin ikide bir koptuğu bahçe sinemalarında şakalarla, küfürlerle, yarı karanlıkta yükselen seslerle kurulan sıcak semt akrabalıkları.

Şimdilerde sinemaya artık iki ayda bir gitmenin nedeni ne olabilir peki? Yönlendirici estetik anlayışından başlarsak... Elbette yeni filmlerin teknolojisi eskilerle kıyaslanamaz, ama estetiğin yalnızca renkler, sesler, çarpıcı sahnelerle sağlandığı da ileri sürülemez. Bu tür estetik anlayışı yataylamasına işlediğinden, sinemadan çıkar çıkmaz filmi unutabiliyorsunuz, daha önce gördüğünüz başka bir filmle karıştırabiliyorsunuz, belki de belleğinize derinlemesine işlemesi için aynı teknoloji cümbüşünü altı-yedi kere unutmanız gerekiyordur. O kadarına hayır derim kendi adıma.

Gelelim zamanı dakikalara dökmeye... Festivallerde gösterilen ve özenle seçildikleri varsayılan filmlerde bile saatime sık sık bakıyorum. Çünkü filmin bitmesi, daha doğrusu sonsuza kadar sürmemesi için hiçbir neden yok. Senaryonun anamalzemesi, bir saat içinde tüketiliyor çoğu kere; geriye kala kala iki boş saat kalıyor. Artık her fırsatta geriye-dönüşler mi istersiniz, filmin başkışilerinin –konuyla hiçbir ilgisi olmayan– kişisel eğilimlerine ilişkin ayaküstü psikolojik yorumlar mı, daha önce en azından üç kere pekâlâ bitme noktasına gelmiş, ama ticari kaygılarla çeke çeke uzatılmış bu işkenceyi noktalayacak beklenmedik bir cinayet mi? Varın siz karar verin. Çünkü ben yarısında kalkıyorum artık. Kalkmazsam, sonuna kadar dayanırsam, çabamın tek nedeni, bu çorbanın içinden nasıl çıkılabileceğini görmek merakı.

Gelelim insan cinselliğine bakışımıza... Herhangi iki insanın yaşadığı, paylaştığı bir cinsel ilişkinin nasıl pornografik olabileceğini hâlâ kestirebilmiş değilim. Bence bir ürüne pornografik olma özelliği katan tek şey, üçüncü kişinin, izleyicinin varlığı ve dikizleme düşkünlüğüdür. İyi ki izleyici bu dikizleme olanağına ülkemizde Danıştay'ın özel kararları sayesinde kavuşabilmektedir. Yoksa altmış yaşına vardığında bile dünyaya leyleğin gagasında mı, lahananın içinde mi geldiğini, yoksa kapıya bir

çingene tarafından mı bırakıldığını düşünüp yorulacaktır. Yine de özlediği cinsellik, şiddetle içiçedir.

Yalnız bizdeki seyirci değil, dünya seyircisi de şiddete düşkün. Şiddeti modern olmanın başkoşulu sayıyor. Stephen King nekrofilisi okuyor, Peckinpah'ta şiddetin şiirini, Bruce Lee nostaljisinde şiddetin haklılığını, Charles Bronson'da bireysel şiddetin adaletini bulup rahatlıyor.

Sinemada artık sık rastlamadığımı dünya görüşüne ve siyasal tavra gelince... *Yolcu* için Antonioni'ye, *Bisiklet Hırsızları* için De Sica'ya, *Dört yüz Darbe* için Truffaut'ya, *Amarcord* için Fellini'ye, *Yurttaş Kane* için Orson Welles'e, *Ölümler* için John Houston'a onca yıl sonra bir daha teşekkür ediyorum. Gördüğümü sandığım Roma'yı bana bir kere daha içyüzüyle ve estetiğiyle gösteren *Mimarın Göbeği*'nden ötürü Peter Greenaway'e de.

Yine de beni sinemayla tanıştıranlar, yalnızca bu ustalar değil, sonradan usta olduklarını anlayabileceğim bu kişilerin pramidine taban hazırlayan alçakgönüllü zanaatkârlardı.

Sevginin yalnızca bir duygu olmadığını, bilgi de gerektirdiğini kendimden biliyorum. Sevgi-savurganlığım yüzünden habire su vererek çürüttüğüm kaktüsler hâlâ aklımda. Bir dostum, “İyi ki akvaryumda balık beslemiyorsun,” demişti, “herhalde havasız kalmalarına üzülsün sudan çıkarırdın onları.”

Sevme yeteneğimin dağınık olduğu yıllarda, çocuklara karşı –şimdiye oranla– çok daha sevecendim. Artık ailelerinin arabesk beğenileriyle yönlendirilmiş, büyümüş de küçülmüş çocuklara acımak bile gelmiyor elimden. Her şıkıdım çocuk gördüğümde avucum kaşınıyor da neyse ki mantığım yardıma koşuyor: bütün çocukları sevmek zorunda olmadığımı göre buna niye kızayım?

İçimdeki bildik tatlı ürpertiye canlandıracak çocuk binde bir çıkıyor. Bir tanesi, kapıcımızın oğlu. Sekiz yaşında. Kestirebileceğiniz gibi apartmanın günışığı görmeyen bodrumunda, koşulları son derece ilkel bir ortamda büyüdü. Azıcık oynayabilmek için iki seçeneği var: ya arka avluya, kömürlüklerin durduğu bölmeye çıkacak, bitmez tükenmez otel inşaatlarından aradabir düşen kalaslarla molozların arasında sağ kalmayı göze alacak ya da arabaların cirit attığı caddeye atacak canını. Her ne kadar güzelim bir ağaç yüzünden bu avluya “bahçe” diyorsa da oraya eskisi kadar sık çıkmamayı öğrendi; ne de olsa caddede kâhya ağabeylerin aradabir verdikleri harçlıkla, haftasonlarında onlar yokken, arabalarını park etmelerine yardımcı olduğu süslü püslü ablalarla amcaların verdiği bahşişle gazozunu, çikletini alabiliyor. Uzun kirpikli, akları hafif maviye çalan iri, koyu renk gözleriyle, sahici gülümseyişiyle, sorumlu küçük adam havasıyla, en katı yürekleri bile yumuşatabileceği kesin.

Bugünlerde üç aylık yeni kardeşinin kendisine bir “Merhaba abi” bile dememesine üzülüyor! Çünkü ana-babası evde yokken bebeğe o bakıyormuş. Bana “Tomris Bey” demesi, konuklarım

kadar beni de şaşırtmıştı önceleri. Sonraları “bey” sözcüğünün onun çevresinde saygı duyulan kişiler için kullanıldığını anımsadım: kadınlar saygıdeğer olmadığına göre ben “bey”dim. Annesiyle babasının “Teyzeyi rahatsız etme, çalışıyordur, bu kadar sık uğrama ona,” demelerine karşın her akşam uğruyor: Nasıl mışım? Bakkaldan bir istediğim var mıymış? Bakkala bir telefon edip Samsun sigarası istediğimi söyleyebilir miymişim, çünkü bakkal ona inanmıyor, annesinin içtiği Maltepe’yi tutuşturuyormuş eline. Yanından eksik etmediği çantada biriktirdiği otuz bin lirayı dövize mi, repoya mı, tahvile mi yatıracağını sorduğumda, “Bilmem ki, daha düşünmedim” diyecek kadar ciddi. Genç okurlardan sevgili Nilüfer, “Peki Tomris Bey’in öykülerini biliyor musun?” diye sorduğunda, “Biliyorum,” diyor. “Abecedeki harflerle yazmıyor mu?”

Epey uzaktaki okuluna tek başına gittiğini unutuyorum arasıra, galiba “okuma yazmayı öğrenmen şart” gibisinden saçma bir uyarıda bulunuyorum. (Bu sistemde, okusa ne olacak ki?) Ama hemen kaytaracak kadar zeki, “evimiz”in badanasının eskidiğine çekiyor konuyu – o koka kolasını, ben rakımı içerken. Boya kalemlerini kullanarak duvarları yeşile, sarıya, kırmızıya boyayabilirmiş; yol boyunca trafikte gördüğü lambaların renkleri düşgücünü köreltmış sanki, başka bir renk düşünemiyor.

Topu topu üç renkle bunca düş kurabilen çocuğun gözünde özel bir renk anlamına geldiğimi söylüyor dostlarım. Bir daha bu tür bir ilişki yaşamasının güç olduğunu seziyormuş. Geçenlerde, mahallede yeni açılan bir diskoteğe gönderilmiş çelenklerden üç farklı renkte çiçek yolup bana getirdi. Çiçek götürmeyi nereden öğrenmiş acaba?

— Büyüyünce ne olacaksın? gibi saçma bir soru sordum yine.

— Polis olacağım. Onların üniformaları var.

Herhalde içerlediği kişilerin başında, ödevinde yanlış yaptı mı tokadı yapıştıran öğretmeni geliyor.

— Peki ya ben bir suç işlersem? O zaman beni de tutuklamak zorundasın.

— Sen suç işlemezsin ki.

— Belli olmaz. Ya işlersem?

— O zaman ben de polis olmam.

Bu doğal romantizmi, üç-dört yıl daha yaşayabilir benim hesabımca. Kent, benim çocuğum olsa çoktan ezip bitireceği bu ince yapıyı eninde sonunda kendi şiddetinin değirmeninde öğütecek. Kimbilir belki de bana düşman olmaya itecek.

Çocukların “bilinmeyen”le ilişkileri, büyüklerinkinden çok daha dolaysız oluyor. Kendi çocukluğumdan biliyorum: beş yaşımda, kısa bir süre, günde beş vakit hiç aksatmadan namaz kılmaya sardırılmışım ailemin şaşkın bakışları altında. Engellemeye kalkışsalar, büyük bir olasılıkla uzardı bu süre, sırf onlara karşı çıkmak için. Tanrı’yı göremeyeceğimi biliyordum ama bu çabam karşılığında hiçbir yerde resmini görmediğim, yalnız insanoğlu olduğunu bildiğim peygamber belki yüzünü gösterirdi bana. O dönemde peygamberlerin neden hep Ortadoğu’dan çıktığı ve neden hep erkek olduğu konusunda kafa yormuyordum, kadın olarak gözlerinde önem taşımadığımı da bilmiyordum. (Bu serüveni merak edenler, “Son Sanrı” adlı öyküme gözatabilirler.)

Sonraları, beni sırdaşığa seçen çocukların, büyüklerin odada olmadığı bir anda fısıltıyla sordukları sorular, büyüklerinden istedikleri *dolaysız* yanıtı kolaylıkla alamadıklarını bir kere daha gösterdi bana. Çocuğun ilk sorusu “Ben nerden geldim?”; “Leylek getirdi,” “Lahananın içinden çıktın,” “Çingene bıraktı” diye yanıtlanmışsa onun bu açıklamalara inanmayacağı, ama bu arada büyüklerine güven duymayacağı ortadadır.

Biraz daha büyüdüğünde soracağı “Sence Tanrı var mı?” sorusunun bir ön hazırlığı sayılabilecek bu ilk sorusu hafife alınmışsa, ille de cinsellikle ilintili sanılıp sulandırılmışsa, hatta genellenip fıkralaştırılmışsa, kendisinin dünyaya neden, nerden, nasıl geldiği bu kadar önemsiz bulunuyorsa, fısıldamay öğrenir ister istemez.

Hem konsoloslukta çalışıp hem entelektüel olan (şaka etmiyorum, gerçekten büyük bir başarı bu!) dostlarım Amerikalı bir çiftin oğulları, çocukların düz ve açık yanıtlarla da yetinmediklerinin somut bir örneğini verdi.

Yıllar önce, sıkıyönetimin ağır havasının koyu koyu solundu-

ğu bir dönemde Ankara'da, çok iyi korunan bir sitede yaşıyorlardı. O kadarına ki kapıdan ev sahipleriyle birlikte bile girseniz, korumalar sizi kötü kötü süzüyorlardı. Tek başınıza konukluk hakkını kullandığınızda, hangi daireye, kimlere gittiğiniz uzun uzun soruluyordu.

Edward, küçücüktü o sıralar. Annesiyle babası akşam işten dönene kadar Sivaslı bir "teyze" bakıyordu ona. Kimse söylemese bile çat-pat konuştuğu Türkçeden zaten anlaşılıyordu: Türkçeyi Sivas ağzıyla konuşan Amerikalı bir çocuktu o.

Başbaşa geçirdikleri günler boyunca "teyze" ile kimbilir neler paylaşıyorlardı...

Belki de Sivaslı bakıcısı, ne dediğini nasılsa anlamayacağını düşünüp kimseye açmadığı gizlerini açmıştı ona. Masal anlatmış, ninni söylemişti, köyden yollanan madımaktan çorba yapmıştı.

Belki Edward, onun Ramazan'da –yani gelişini önceden kestiremediği, nedense tarihleri değişken bir ay boyunca– ögle yemeği yememesini, su içmemesini kendisinin arasına yaptığı yaramazlıkların cezası diye görmüştü, üzülmüştü.

Babasından öğrendiğime göre daha sonra Pakistan'a atandıklarında iyice tedirginleşmiş Edward. Hırçın bir çocuk olmuş. Ciddi ciddi derdini sormuşlar annesiyle babası. Yanıt:

— Camiye gitmek istiyorum.

Babası, kiliseye bile gitmezken camiye gidemeyeceğini ama isterse onu götürüp dışarda bekleyeceğini söylemiş: "Bak canım, sana karışmam, seni götürürüm camiye, ama daha fazlasını isteme benden; ayrıca o insanlara da saygısızlık etmiş olurum dediğini yaparsam, içeri girersem."

Edward'ın bu yanıtı akla yakın bulduğu kesin. Çünkü bir daha camiye gitmek istememiş. Ama bu kere de belli aralarla ağlamaya başlamış. Babası, belli araların ne olduğunu saptamaya çalışmış: ezan sesi. Ne zaman ezanı duysa hüngür hüngür ağlıyormuş.

— Bence Müslümanlığı seçmesinin hiçbir sakıncası yok, dedi babası.

Sabah saat onda kahve içiyoruz. Kapıyı gecelikte açmıştım.

— Sen ha! Ne kadar özlemişim seni. Kaç yıl oldu? diye boynuna sarılmıştım.

— Bu sabah Pakistan'dan geldim, telefonun hep meşgul çıktı, ben de bütün kuralları çiğneyip habersiz uğramaya karar verdim.

— Bari ben kuralları çiğnemeyeyim. Bir dakika dur, birşeyler geçireyim üstüme.

— Lütfen yapma, bir kadın kolunun çıplaklığını unuttum o ülkede.

— İyi de Edward'ın o kolu daha tanımadan unutmasına razı mısın? Belki de dinsel bir seçmeyle ilgili değildir tedirginliği... Hiç ipucu yok mu? Aslında ne soruyor? Ne istiyor? Çabuk pes etmesene.

Amerikalı babasının akıcı, Sivaslı teyzesinin epey değişik tınlayan Türkçesi, Pakistanlı arkadaşlarının onunla İngilizce konuşurken kendi aralarında kullandıkları yabancı dil... Dünyadaki yerini saptamada ne kadar zorlanmış olmalı çocuk. Bu çalkantının yanıtını hep aynı dilde söylenen ezanda bulmuştur ola ki. Her ne kadar o dili de bilemese gizemine kapılmıştır. Nereye gitse aynı olan, değişmeyen bir sıra bularak dünyadaki yerini saptamak istegindedir. Ama bu çok tehlikeli bir eğilim. Çünkü herhangi bir dinin kurallarına uyarsa ancak öbür dünyayı güvenceye alabilir, yaşadığı dünyadaki varlığını sorgulayamaz.

— Bir ipucu verdi geçende, dedi babası. Bizim düşündüklerimizden çok daha dolaysız. Yalnızca “teyzesi”ni özlüyormuş, onun yüzünü bir daha görmek istiyormuş. Buna ne dersin?

Yazılması zor, ama zorunlu yazılar vardır ya, işte bu da onlardan biri. Nerden başlamalı? Galiba en iyisi, baştan:

1988 yılıydı. Genç bir adam telefon etti. Gerçi yazılarımdan, yayımlanmamış ürünler üstüne konuşmayı sevmediğimi biliyormuş, ama beğenime ve toksözlülüğüme güvendiğinden, ilk roman denemesinin on beş-yirmi sayfasını getirebilir miymiş? Yine kötü bir ürün okuyup karamsarlığa kapılmaktan ürktüğümü, duralamamdan anlamış olacak ki, “Hemen, şimdi” diye ekledi. Türkçesinin pürüzsüzlüğü kadar sesindeki ciddi telaş da etkiledi beni. Nicedir verdiğim kararı çiğneyip “Peki,” dedim.

Çağdaş, özenli giyimine karşın alt tabakadan geldiğini gizlemeyen bir gençti.

Çalıştığı araba tamirhanesinden oldukça eğlenceli bir serüven sonucu kazandığı bahşişle bana seveceğini umduğu –iki kitap almıştı– biri Borges’in *Kum Kitabı*’ydı.

Çekingenliğine, bir an önce gidip zamanımı almamak saygısına karşın kitabı hakkında ne söyleyeceğimi merak ettiği besbelliydi. Ben de yine eski kararımı çiğneyip o sayfalara onun yanında göz gezdirdim. Düpedüz, bir yazarla karşı karşıyaydım! O kesindi de argo biraz ağır basmıyor muydu? Daha doğrusu, bu kitaba gerçekten oturan bu özel dille, bu jargonla fazla ilerleyemezdi bence. Bir kerelik bir özgünlük, habire yenilenemezdi. Eleştirimi olgunlukla karşıladı; kendisinin de bu tür kuşkuları olduğunu söyledi.

Ağır Roman’ın yazarı Metin Kaçan’la böyle tanıştım. Şu anda bu tanışmayı gözümde canlandırırken, onda serseriliğe bulaşmış kısa bir geçmişin izlerini saptadığımı anımsıyorum. Ama bu özellik, kabadayılıkla, efelikle, maçolukla, bıçkınlıkla değil, afacanlıkla, fırlamalıkla ortaya çıkıyordu.

Romanın ikinci basımının yapıldığı günlerde Metin Kaçan,

ilk karşılaşmamızda verdiği sözü tutarak beni bir yerde telifiyle ağırlamayı önerdi. Seçtiğimiz mekân çok gürültülü ve kalabalıktı, doğru dürüst konuşamayacağımızı anlayınca benim eve geldik. Geç saatlere kadar edebiyat üstüne konuştuk. Yeni parlayan yazarlarda sıkça rastladığımız densizlikten iz yoktu onda. Tam tersine kaygılıydı: romanın kişileriyle özdeşleştirilmesine, bir zamanlar çevresinde gözlemlediği olayların kendi başından geçtiğini sanma genel eğilimine karşı neler yapabileceğini düşünüyordu. Nişantaşı çevresinde yetişmiş bir delikanlının romanını yazmayı kuruyordu, böylelikle geçmişinin ve dilinin kısırtıcı malzemesinden kurtulmayı. Ama bu arada romanın senaryolaştırılması, bir müzikale dönüştürülmesi durumunda şarkı sözlerini kendisinin yazması doğrutusunda yığınla öneri geliyordu piyasadan. Şaşkın, bezgindi.

Gazetelerde “tecavüz olayını” okuduğumda çok sarsıldım. Elbette genç kadının uğradığı saldırı başı çekiyordu gözümde, ama ona bu saldırıyı yaptığı ileri sürülenlerden birinin, çok yakından olmasa bile, yeterince tanıdığımı sandığım parlak bir genç yazar olması da sarsıcıydı. Asıl, basının karşı tarafa söz hakkı tanımayan tutumu sarsıcıydı. Aldığı bunca taze yaraya, “nefret ettiği medyaca kullanılma”nın yaralarını da katan genç kadının neredeyse tefrikalaşan ifadesi, şaşırtıcıydı. Demek bu olayda kurban ya da cellat olarak yer alan bütün kişiler *Ağır Roman*’ın jargonunu andıran bir dille konuşuyorlardı. Cezalar bile romandaki cezalara göre biçiliyordu.

Sanatçıların edebiyatçıların ille de “suçsuz yurttaşlar” olmadıkları konusunda nice örnek gösterebiliriz, adlarını saymak bile gereksiz. Ben öncelikle, tanıdığımı sandığım Metin Kaçan’a söz hakkı verilmesini bekliyorum. Söz konusu tecavüzde payı olup olmadığını anlamam için bir an önce sağ olarak yargı önüne çıkmasını diliyorum. Son zamanlarda görülen örneklerdeki gibi yargısız bir infaza kurban gitmesini aklıma getirmek bile istemiyorum.* Ne de olsa cezaevlerindeki mahkûmların namus

* Metin Kaçan’ın cezaevinde şişlendiğini, bu yazıyı bitirdikten iki gün sonra öğrendim. (T.U.)

anlayışından haberdarım. Suçlu, ancak kendisinden daha ağır bir suç işlemiş olanı öldürerek vicdanını akladığını sanıyor. Bu namus anlayışı, bazan aynı suç işleyenlerde de olabiliyor üstelik.

Metin Kaçan'ın bana göstermediği ikinci bir kişiliği, belki de gizli bir kişiliği olabilir. Yeni bir roman yazamayınca eski romanının başkişisini oynamak güdüsüne kapılmış da olabilir. Bana örgüsüyle, dokusuyla çok düşündürücü gelen bu olayda payı varsa onun ağzından öğrenmem şart. Yoksa tanıdıklarım üstüne vardığım kararlarda yanıldığım, “tanışma anları”nı ancak kendimle bağlarsam bu yanılgıdan kaytarabileceğim gibi sığ bir avuntuya kapılmam işten değil.

Fransız edebiyatının harika çocuğu sayılan Raymond Radiguet'nin, iki roman, iki şiir kitabı, bir kısa oyun, resim ve şiir eleştirileri sığdırdığı parlak ve kısa yaşamı, günümüz sanatçıların ilk ürünlerini yeni yeni verdikleri bir yaşta –yirmisinde– sona ermiş. Yine günümüzde ölümcül bir hastalık kapsamına girmeyen tifo yüzünden.

Yazarın *İçimizdeki Şeytan* romanını yenilerde Mehmet H. Doğan'ın özenli Türkçesinden bir kere daha okudum. İlk okuduğumda galiba yazarın öldüğü yaşıyordum, ama kitabın bende bıraktığı ürperti bunca yıl sonra bile yerli yerindeydi. Bu eskimezlik özelliğinin yazarın harika çocukluğu ile bir ilintisi var mıydı?

Benim çocukluk yıllarımın harika çocukları İdil Biret ile Suna Kan'dı. İmza düşkününü olmadığım halde onlara ortak bir konser broşürlerinde yer alan fotoğraflarını imzalatmışım. Bir dalgınlık ya da dağınıklık anıma kurban gitmemişler, hâlâ kitaplığında yerlerini koruyorlar. Oysa artık “harika”nın çocuğa yakıştırıldığında geçici bir sıfat olduğunu biliyorum: büyüdüğünde fos çıkan ne harikalar gördüm. Bu payenin aslında kıdeme tapan, geleneksel ölçütleri beklenmedik bir birikimle tersyüz eden gençlere sus payı diye dağıtan ihtiyar toplumlarca kullanıldığını da biliyorum. Adlarını andığım sanatçılar –Raymond Radiguet'yi de katarsak– beni ne yaşlarının küçüklüğüyle etkilemişlerdi ne de teknik becerileriyle. Yoğun birikimleri aracılığıyla dün bugünü yarına taşımalarında, bir anlamda zamanı zamansızlaştırmadaydı ustalıkları.

İçimizdeki Şeytan'ın, yazarına çok benzeyen başkişisi, askere alınamayacak kadar genç bir delikanlı, yine de savaşa katılan yiğit, yeni evli bir adamın karısını ayartacak kadar gözüpük.

(Böylelikle romanın neden bir anda toplumun ilgi odağı olduğunu kavramamız kolaylaşıyor.) Dönemin saygın edebiyatçıları, yenilikçi akımların sözcüleri, yazısıyla klasik, yorumuyla alışılmadık bu yazarı destekliyorlar ve sonuçta Radiguet, Jean Cocteau, Max Jacob gibi ünlülerin oylarıyla *Nouveau Monde Ödülü*'nü, daha doğrusu ailesini geçindirebileceği yedi bin frankı kazanıyor.

Demin dediğim gibi konu çarpıcı gerçekten, hele askeri bir açıdan bakıldığında, ama romanı zamana dayanıklı kılan, konudan çok yazarın çarpıcı malzemesini yapıtına serinkanlıca, usulca, neredeyse çaktırmadan yayması; hepimizin içinde yatan şeytana taze bir yorum getirirken klasik edebiyata göndermeler yapmaktan kaçınmaması. Romanın on altı yaşındayken şeytanla tanışmış kahramanı, tapınılası sevgilisi için şöyle düşünüyor sözgelimi:

“Dışardan gelen birşey, beni Marthe’i daha isteksiz bir biçimde düşünmeye zorlarken, aşktan çok, olmasını istediğimiz, ama olmamış birşey için duyulan hüzne benzer bir duygu dolduruyordu içimi. ‘Adam sen de!’ diyordum kendi kendime. Çok daha güzel birşey olurdu bu. Ama insan hem yatağı seçip hem içinde yatamaz ya.”

Ya da:

“Bununla birlikte bir başka şey, beni gerçek duygularım üzerinde düşünmeye zorluyordu. Birkaç ay önce Marthe’a rastladığım zaman ona karşı duyduğumu sandığım aşk, onun güzel bulduğu şeylerin çoğunu çirkin, söylediklerinin çoğunu çocukça bulmama engel olmamıştı.”

Romanın bütün kişilerini bencilce yalanlara zorlayan şeytan, yasak aşka da şöyle bir yorum getirmişti bir paragraf önce:

“Kendimi ince ince hesaplardan, hilelerden; o zamana, hatta bugüne kadar aşkın onsuz edemeyeceğini sandığım şeylerden uzak hissediyordum (...) Bu ani değişme bir başkasının gözünü açardı, ama ben Marthe’a aşık olduğumu anlamıyordum. Tersine, artık aşkımın ölmüş olduğunu, onun yerini sıcak bir dostluğun alacağını görüyordum. Bu uzun dostluk olasılığını düşününce hemen bir başka duygunun nasıl büyük bir suç olacağını, onu seven, onun

ait olduğu ve şimdi ondan uzak olan adamı nasıl yaralayacağını kabul ettim.”

Bencilik nesnesi sevgili, kocasına dönmek zorunda. Siz yine de yazardan içli sözler beklemeyin bu ayrılık gecesinde,

“Çoğu zaman Marthe’in yanımda oluşu uykumu kaçırırdı. İlk kez onun yanında, yalnızken olduğum kadar rahat, deliksiz bir uyku uyudum.”

Radiguet, hepimizin içinde yatan şeytanın yazarlarda daha sık ortaya çıktığının farkında. Çünkü en dokunaklı sözleri, kendince bir dünya yaratmanın tanrısal telaşını yaşarken buluyor:

“Genç yaşında öleceğini bildiği için son hızla yaşayan, çalışan insanlar gibi acele ediyor, yanıp tutuşuyordum.”

Kim demiş bazı duygular bazı yaşlarda bilinir diye? Pöh!

Hayatın taşınmaz bir ağırlık gibi gelen günleri ağır bassa da aradabir çatan beklenmedik birkaç an, o ağırlığı üstünüzden alıp yeniden yüreklendiriyor sizi. Tam “Bir daha böyle bir duygu yaşayamam artık” derken, bakıyorsunuz duygu tamam! Üstelik yılların verdiği deneyimler, onu daha da zenginleştirmiş; ileriye doğru mu, geriye doğru mu zenginleştirdiği de belli değil.

“Her yaşta genç olma,” “Hep genç kalma,” türünden safsatalara bu yüzden karnım tok. Kişi, yüzündeki her çizgiyi hak etmemişse ne genç sayılabilir ne yaşlı.

Frankfurt’a ocak ayında ciddi bir çağrıyla üç günlüğüne gitтімde –Almanya’dan gelen çağrıların en ciddisine bile güvenilemeyeceğini bilmemden ötürü süreyi kısa tutmaya özen göstermiştim, ama bu kere ciddiymiş– böyle umulmadık bir gece aklımın ucundan geçmemişti. O günlere ilişkin öbür güzel anıları bir yana bırakıp doğrudan o geceye giriyorum:

Son gece, bazı öykülerimi Almancaya çeviren dostum Christopher ile sevgilisi Isolde beni bir caz kulübe çağırmışlardı. Ne yazık ki o gece canlı müzik yokmuş. O zaman acaba müzikçi bir dostlarının evindeki toplantıya katılır mıymışım? Christopher’ın benim eğilimlerimi bildiğine inandığımdan “Tabii” dedim. “Tam bir çılgınlar toplantısı!” demesine karşın. İnsanların çılgınlık anlayışının benimkiyle pek örtüşmediğinin nicedir farkındayım, uçukluk ya da marjinallik anlayışlarının da. İyi ki o gece fazla ince elememişim.

Küçük bir çatı katında kalabalık bir sofraya. Ev sahipleri kırk yaş dolaylarında Alman bir çift. Erkeğin müzik konusundaki yeteneğini hemen ölçemedik, ama kadının yaman bir aşçı olduğu ortadaydı. Güleç yüzüyle aramızda dolaşıyor, sofraya yeni birşeyler getiriyordu. En güzeli, üstelemek, tabağınızı zorla doldurmak gibi huyları yok. Karı-koca çat pat İngilizce biliyorlar.

Masanın öbür üyelerine gelince...

Hanımın ilk eşinden olan oğlu, sabahları üniversiteye gidiyor-muş, geceleri şoförlük yapıyormuş. Babası Yunanlıymış (onun İngilizcesi daha iyi).

— Sakın Türklere karşı olduğumu sanmayın, dedi bana bu bilgileri verirken.

— Ben de şimdi size Yunanlılara karşı olmadığımı söyleyecektim, benden önce davrandınız.

Sofradan yükselen gülüşmeler arasında onun gibi yirmi yaş dolaylarındaki karısı girdi söze. Rus asıllıymış, Almancası da pek parlak değilmiş İngilizcesi de. O da sabahları üniversitede okuyor, akşamları bir hastanede çalışıyormuş. Rusya'nın durumuna çok üzülmüştü.

Altmış yaşlarında görünen bir hanımefendi, Christopher'a benim ne tür öyküler yazdığımı sordu Almanca, yabancı dil bilmiyor, ama gülümseyişiyle katılıyor konuşulanlara, sezgileriyle.

Isolde –Christopher kadar olmasa da– Türkçe de biliyor, İngilizce de. Ev sahipleriyle neredeyse bir aile oluşturan konuklar, galiba benim seyrek Almancamı zorlamaktansa kendi İngilizcelerini zorlamakta karar kıldılar. Ne var ki masanın öbür ucunda oturan ve yalnızca İtalyanca bilen bir zamanların ünlü şarkıcısı, şimdi yetmişini aşmış tenor, sözümona çok bozuldu bu öneriye: yani *la donna* ile İtalyanca konuşmasına izin yok muymuş? (Bir zamanlar çok yakışıklı ve çok çapkın olduğu belli.) Sanırım asıl bozulduğu, benim yanımda oturan otuz yaşlarındaki gençle yaşıtı Christopher'ın anadillerinde değil İngilizce bir söyleşiye girmeleri-ydi–tabii ben anlayayım diye. Önce küskünlüğünü “İşte Almanlar böyledir *cara*, ki en iyileri bunlar düşün artık, bunca yıldır komşuyuz, doğru dürüst iki kelime İtalyanca öğrenemediler, ama İngilizce deyince tamam,” gibi ciddi bir demeçle örttükten sonra ayağa fırladı. Papağan, maymun, inek taklitleri yaptı. Bu arada boyuna konuştuğu için masadaki herkes, kullandığı sözcüklerin kendi anadilindeki karşılığını kestirmeye çalışıyordu. Sıra hokkabazlık gösterisine geldi. Kimbilir bu gösteriyi kaç kere yapmıştı onlara? Yine de hepsi ilgiyle izliyor, alkışlıyordu. Belki de onu bunca diri tutan, gördüğü bu gerçek ilgi, sevgiydi. Ona yaşından ötürü değil

yaşsızlığından ötürü saygı duyuyorlardı, belki imreniyorlardı. Çünkü ben imrendim. Her yaşta bir sevinç yumağı olabildiği apaçık belliydi.

Ne de olsa bir yabancıydım aralarında. Ama o, gece boyunca bana birşeyler anlatmaya çalışmış, beceremediğinde bir kâğıt parçasına çizmişti. Sofraya şöyle bir gözatıp herkezin gizli onayını aldıktan sonra “Volare”, “Piove” vb’yi mırıldanmaya başladım. Büyük bir coşkuyla katıldı bana şaşkınlık içinde. Peppino di Capri’nin karısı için bestelediği şarkının adını bilince olgunluk sınavından geçmiş oldum: San Remo Kültürü yarışmasını kazanmam şampanyayla kutlandı.

— İşte! diye bağırdı. Müzik kültürü diye buna derim ben! Bunlar bilmiyorlar bu şarkıları.

— Yaşları tutmuyor ki, anlamıyorsunuz bir türlü.

— Sen bana Türkçe bir şarkı söyle. Ben de sana Louis Armstrong’un taklidini yapacağım.

Bir türkü söyledim. Yalnız o değil herkes etkilenmişe benziyordu. (Elbette sesimden değil.)

— Türk sanatçıların burada satılan kasetlerini alıyorum da, dedi yanımda oturan genç, söylediğiniz türden bir müzik dinlemedim... Deminki İtalyanca şarkıları gerçekten seviyor musunuz?

— Genç kızlığımda dans ettiğim kişileri anımsatıyorlar dersem... Ben de sizin müziğinizi biraz duymak istiyorum.

— Şu çılginlar sofrasından kalkalım da, dedi ev sahibi.

— Yeterince geciktim de.

— Nasılsa sizi ben bırakacağım kaldığınız yere, dedi Yunanlı delikanlı, şoförüm demiştim ya.

Armstrong’un nefis taklidi kısa sürdü. Bizim ihtiyarın alçakgönüllülüğü tuttu:

— Hadi biraz da çocukları dinleyelim... Hep onu söylerim, Türkler İtalyancayı doğuştan bilirler. Bakın, haksız mıyım?

— Ben yalnızca el hareketlerinden, ne bileyim... diyecektim,

— Zaten o da Egeli ya da Akdenizli olmaktan söz ediyor, dedi Yunanlı genç, caz dinleyeceksek lafı uzatmayalım.

YÜZLEŞMELER

(1995-1999)

Bir erkek, otuzuncu yaşına girdiğinde, başkaları onu genç diye nitelendirmekten vazgeçmezler. Ama o, kendinde herhangi bir değişiklik bulmamasına karşın tereddüte düşer; sanki artık kendini genç göstermeye hakkı yoktur. Ve bir sabah, sonradan unutacağı bir gün, uyanır, yerinden doğrulamadan ansızın öylece yatıp kalır, sert ışık demetleri altında bütün silahlarını ve yeni gün için gerekli bütün cesareti yitirmiş olarak. Kendini korumak için gözlerini kapattığında, gerisin geriye bakar ve yaşanmış her anla birlikte bir baygınlığa doğru sürüklenir. Batar, batar, çılgık bir türlü yükselmez (o çılgık da alınmıştır artık elinden, her şey alınmıştır!) ve bir dipsizliğe doğru yuvarlanıp gider, ta ki bütün duyularını yitirene, o güne kadar olduğunu sandığı her şey çözülene, silinene ve yıkılana kadar...

Ahmet Cemal, Ingeborg Bachmann'dan çevirdiği bu bölümü kurşunkalemiyle yazıp 1989'un 15 Mart'ında armağan etmişti bana. Tabii ben o gün otuz yaşına basmıyordum ama Ingeborg Bachmann da erkek değildi ona bakarsanız. Aslolan sözü edilen duyguyu kavramaktı. Nitekim otuz yaşın kötü başladığını anlattığım eski bir öyküde ("Yürekta Bukağı"/1978) F. S. Fitzgerald'ın şu saptamasına yer vermiştim:

Yaşam, bir çatlayıp dağılma işlemidir zaten, gelgelelim oyunun en çarpıcı bölümünü oluşturan vuruklar –dıştan gelen ya da dıştan geldiği sanılan büyük, beklenmedik vuruklar– anımsadıklarınız, özürlerinizi yükledikleriniz, zayıf anlarınızda dostlarınıza açtıklarınız, etkilerini hemen göstermezler öyle. İçten gelme bir başka tür vuruk vardır ki ancak onunla başedemeyeceğiniz kadar geciktığınızde duyarsınız varlığını, bir bakıma artık eskisi kadar sağlıklı biri asla olamayacağınızı sezdiğiniz bir gün. Birinci tür çözülüşün çabuk olup bittiği sanılır oysa ikinci, neredeyse biz bilincine varmadan olup bitmiştir de ansızın farkediliverir.

O öyküde, Ingeborg Bachmann'ın aynı yapıtından bir başka alıntının yer alması rastlantıyla açıklanabilir mi? Sanmıyorum. Çünkü iki yazar da nicedir kanıksandığı sanılan dıştan-gelme vurukların birikip birikip bir içsel çözülmeyle patlayacağı beklenmedik bir an'ın niteliğini tartışıyorlar, benim gibi. Sonradan unutulacak ama eninde sonunda anımsanacak kaçınılmaz bir gün söz konusu. Bu patlama, biraz da kanıksanmış –vuruklar–deposunun kabarmasıyla bağlantılı olduğundan bir deneyim ve yaş dağarcığı gerektirebilir. Ama o ânın ne zaman gelip çatacağını kestirmek güç: Otuzuncu yaşta mı, kırkta mı, ellide mi? İnsanların nirengi noktası diye belledikleri bu yaşlar, bu büyülü sayılar, pekala kişiye göre değişebilir; yazarın okurla paylaştığı ortak bilinçaltına seslenmesini kolaylaştırabilir. Oysa önemli olan, bitirilen, basılan ya da gün alınan yaş değil *ilk* vurukların sindirilmesiyle *ilk* çözülüşün başlangıcı arasındaki sürenin yoğunluğu, o süreye sığdırılan deneyimlerdir.

Çoğu çocuk gibi ben de on yaşımdayken falan, insanların kırk yaşında ihtiyarladıklarına, pekala ölebileceklerine inanırdım. Yıllar geçince, bu ölümcül tarihi ellilere erteledim. Gençliğin delibozuk kıvılcımlarının ortayaşın usul harına dönüşmesi bir yoksunluk değil, tam tersine bir zenginlik getiriyordu; zamanla onu farkettim. Ortayaş, cırtlak renkleri bastırmada, dingin aratonları parlatmada ustaydı doğrusu. Uzun süre kalmaya değer bir molaya benziyordu. Ben de *kısa bir süre* o yaşta oyalanmaya karar verdim. Bachmann ve Fitzgerald'la yollarımızın ayrıldığı bir dönemeç bu. Ne de olsa ben özel günleri kutlamanın bir sevinç zorlaması getirdiğini yine on yaşımda falan farketmişim, ola ki Hristiyan bir aileden gelmediğim için. Ne yılbaşılar umurundaydı, ne de karabasana dönen toplu şenliklerle bayramlar. Belki de o yüzden özel günlerde alınan kararların kısa bir süre sonra işlemeyeceğini de çok küçükken kavradım. Sağolsun, inişli-çıkışlı yapımın da katkısı oldu; baştan beri her sıradan dıştan-gelme vuruğu abarttığım, her çözülme ânını çarçabuk atlattığım apaçık ortadayken kendime özel bir çözülme ânı yakıştırmam güçtü, yalancılığın daniskasıydı. Üstelik eskisi kadar sağlıklı olduğum bir günü özleyemezdim, o gün hiçbir

zaman olmamıştı ki kastedilen *sağlık* düşüncesini bir yerinden yakalayabileyim!

Çok sevdiğim iki yazarla yollarımız bu dönemeçte ayrılıyor, ama tuhaftır, Lucretius'la birleşiyor. Rahmetli, “Ne kadar uzun yaşarsan yaşa, sonsuzluğu kısaltamazsın. Hep aynı kalır ölümden sonraki süre,” gibi bir laf etmemiş miydi? Ben de ortayaşta bir mola vermekten yanayım. Her an'ını değerlendirmek kaydıyla ama kısa.

Yaşamınız boyunca tanıştığınız kişilerin kaçısı sizi gerçekten tanımıştır, düşündünüz mü? Eşitliği korumak adına soruyu şöyle değiştirebiliriz: Yaşamınız boyunca tanıştığınız kişilerden kaçını siz gerçekten tanımışsınızdır?

Bir kişiyi tanımada kan bağıının önemli bir öge olduğuna inanıyorsanız ya da aile çevresinden çıktığınızda, kıyıdan azıcık uzaklaştığınızda yine güvenceli bir yakın dostlar çevresine sığınmışsanız bence bu soruları atlayın. Nasılsa bir insanı keşfetme serüveninin risklerine kapahsınız; bu sakinliğiniz de baştan beri sığ bir bilgi ve sezgi dağarcığında dönenip durmanızı sağlamış gönlünüzce: diyelim şairlerin ince yapılı, işadamlarının kaba, bilim insanlarının dalgın olduğu yolundaki genel geçer değer yargılarını bağrınıza basmışsınız, bu yargılara ters düşecek bir şairle, bir işadamıyla, bir bilim insanıyla tanışsanız bile (ki bu durumda çok güç) onu tanıma zahmetine katlanamayacaksınız zaten, göze alamayacaksınız. Genellemelere yatkın yapınız, ancak bildiğinizi bir daha tanımanıza izin veriyor, birey-tanırma deneyiminizin kısıtlılığınca sezgilerinizi çoktan köreltmış olmalı. Demek bilgi ve sezgiyle donatılması gereken bu serüvene çıkamayacaksınız. Çıkmak istemediğinize göre sorun yok aslında. Belki tek sorun, kadınsanız size hiç takmayacağınız şangırtılı bir küpe, erkekseniz asla giymeyeceğiniz renkte bir boyunbağı armağan eden görme özürlü dostların patavatsızlıklarını zamanla sindirmek. Ama seçtiğiniz tür *ortaklık ruhu* tek tek tanımaya ya da tanınmaya elvermediğinden yakınmaya hakkınız yok, hele pahalıya patlamış ucuz armağanlardan hiç yakınamazsınız, onları çoktan hak ettiniz!

Yazıyı deneme havasından kurtarmak için doğrudan güne girmeliyim:

Yıllar önce Chicago'da bir otelde ağırlandığımda, yetkililer bana gece sokağa çıkınamamı sıkı sıkı tembihlemişlerdi. Bu kentte insanın başına neler neler gelebilirmiş! En iyisi odamda oturup televizyon seyretmemmiş. Herhangi bir durumda otelden çıkmam gerekirse daha güvenli olan yöne doğru ilerlemeliymişim. (Sağ mıydı, sol muydu önerilen yön; bilmiyorum.) Yetkililerin benim can güvenliğini sağlama yolundaki çabaları anlaşılabilirdi, ödedikleri sigorta bedeli falan düşünülduğünde, ama ruhumu ipotek altına alma telaşları o kadar irkilticiydi ki kaldırım ve yön pusulasını hemen unuttum.

Bir bakıma kodes sayılabilecek lüks odamdan gece saat on bire doğru çıktım. Babaevinden kaçan bir kız hınzırlığıyla hiçbir kat görevlisiyle karşılaşmadan asansöre ulaştım. Ohh, caddeydim işte! Rıhtımdan esen rüzgârı koklayarak gideceğim yönü belirledim, pusula gerekmiyordu. Dünyanın her yerinde yalnızlıklarıyla akraba olan müşterilerin uğrayabilecekleri bir barı bulmam uzun sürmedi. Oldukça boştu içersi. Anlaşılan işlerinden evlerine dönen erkeklerin daha çok akşamüstleri birer tek atıp yarım saat geçirdikleri bir mekândı. Kadın müşterisi yoktu.

Bara iliştim, ısmarladığım cin-tonik'i içerken saçmalama özgürlüğüme hiç kimsenin, hiçbir yetkenin karışamayacağına sevindim. Yine de sağduyu bastırınca, barmene lütfen oteli aramasını, soranlara burada olduğumu bildirmesini söyledim. Sonra, tam bu birikmiş bilgi ve sezgi dengesinin altından alınımın akıyla çıktığını kutlamak üzere ikinci cinimi söyleyecekken o âna kadar barda biraz uzağımda oturduğunu farketmediğim adamın önündeki içkilere takıldı gözüm: Üç duble viski ile üç duble cin. Görgüsüzün teki deyip geçmek kolay değil; hiçbir görgüsüz bu kadar iyi giyinmez, ayrıca biraz sonra buzları eriyince tatsız tuzsuz olacak içkileri baştan söylemeyi göze alamaz. Adama alkolik tanısını koyacağım da bu obur ısmarlamaya hiç uymayacak bir uslulukla, yavaş yavaş içiyor içkisini. Acaba getirttiği viskiyi mi önce içecek, cini mi diye baktığımda gözgöze geldik.

— İyi akşamlar, dedi. Söyleyeceğiniz ikinci cin-tonik'in plastik karıştırıcısını da çantanıza mı atacaksınız?

Ava gidip de avlananlara özgü kızarıklık bir utanç gülümsemesi belirdi yüzümde sanırım.

— N’olur yanlış anlamayın, dedi. Soruyu biraz kabaca sordum galiba. Ama plastik sevmediği ilk bakışta belli olan birinin, uyduruk bir kokteyl karıştırıcısını özenle silip kâğıt peçeteye sarıp çantasına atması, sanırım sizin de aklınızı karıştırırdı.

— Üç cin ve üç viski söyleyerek üç mü aldınız benden? diye güldüm. Ben de neden diye merak ediyordum. Ya göğüsüzün teki, diye düşünseydim içimden?

— O zaman ben de, dedi gülerek, içinizden geçenleri yüzünüzden okur, burada düzineyle, üstelik bedava verilen şu plastik karıştırıcılardan bir demet armağan ederdim size.

— Ben de demeti başınıza çalardım belki!

— Orası kesin.

Duraladı. Sonra:

— Daha ince bir mizah denemesine girmeme ne dersiniz peki?

Birdenbire beni ailemin bireylerinden, yakın dostlarımdan bazılarından, hatta belki okurlarımdan daha iyi tanıyan bir yabancıyla karşı karşıya olduğumu sezdim. Williams’ın, “*Yaşamımı yabancıların inceliğine borçluyum ben,*” sözü geldi aklıma. Tanımak, büyülmüş bir uğraştı ama ya tanınmak!

— Nasıl bir deneme bu? diye sordum ciddiliğimi takınarak.

— Siz şu üç cini içerek viskilerimi bitirmeme yardımcı olacaksınız. Böylelikle evinizde bu plastik karıştırıcılardan değerli bir set olacak. Hepsi içilmiş içkilerin anısı. Anladığım kadarıyla eşya değil anı biriktiriyorsunuz, doğru mu?

Donakaldım.

— Peçeteye sarmadan önce karıştırıcının ucunu yalamanızdan anladım... Ben de bu zahmetiniz karşılığında sizi yarın sabah otelinizde kahvaltıya çağırıyorum. Sahi hangi otelde kalıyorsunuz? Adınız ne?

Bir çocuğa ad koymak başlıbaşına bir iş; büyük sorumluluk istiyor. Çocuğunuza ille kendi ana-babanızın adını verecekseniz, tatalım 1995 yılında dünyaya, anlamını kimsenin kolaylıkla sökemediği bir Muadelet ya da Abdürrezzak'ingelmesini sağlamaktan öte bir sorunuz yoktur! Ayşe, Zeynep, Ali, Hasan gibi güzel, yaygın bir ad seçerseniz çocuğa nice Ali arasında sivrilme, nice Ayşe arasında özel bir Ayşe olma hakkını tanımışsınız demektir: bildiğince dolduracağı beyaz bir sayfa sunmuşsunuzdur ona: yine sorun yok.

Sorun ve sorumluluk, sıradışına taşıtığınızda ortaya çıkıyor. Önce, siyasal seçmelerini çocuklarına devreden ana-babalardan başlayalım. Ne zaman alp'li, han'lı, cebe'li bileşik adlardan birini taşıyan biriyle karşılaşsam bocalarım. Tamam, anlaşılan ailesi koyu milliyetçi, ama kendisi öyle mi acaba? Değilse, ana-babasının omzuna vurduğu bu yükü neden taşısın? Bir çözüm, ad değiştirmek olabilir ama bu bilinçli kararı verdiği döneme kadar çevresinde o adla anıldığına göre şimdi kendisine hangi adı yakıştırabilir?

Geldik sol kesimin özlemlerini yansıtan, özellikle karanlık dönemlerde hızla yaygınlaşan Barış, Umut, Devrim adlarına. Yine ana-babanın siyasal eğilimi öne çıkıyor. Burada sorun, çocuğun adının bir *birey* adı değil bir *kavram* niteliği taşımasında. Devrim'ler ordusunun bir neferi kimliğiyle özel bir Devrim kişiliğine kavuşmak için harcayacağı çabada.

Şimdi de piyasadaki gözde markalara tutkun ailelere geliyoruz. Onların çocuklarına ad seçme anlayışları günün modasıyla belirlendiğinden, beğenileri inişli çıkışlıdır. Diyelim ilk çocuklarının adı, gençliklerinde okudukları popüler romanın *Nilgün*'üyse, son çocuklarınıninki sahaların yıldızı saydıkları Rıdvan olabilir ya da sahnelerin yıldızı Ajda.

Çocuklarının özgünlüğünü baştan güvence altına almak adı-

na onlara Gece, Dize gibi rastlanmadık adlar takanlar, adın yabancı bir dile uyum sağlaması kaygısıyla Soley, Selin, Yasemin'i yeğleyenler de az değil.

Siz kendi çocuğunuza bağlayıcı olmayan, en azından yazgısını olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilemeyecek bir ad arayadurun, arasıra dostlarınız da yeni doğacak çocuklarının adı konusunda size danışabilirler. Bir bakıma, onları gerçekten tanıyıp tanımadığınızı sınarlar böylelikle. Bu tür istekler karşısında uzun uzun, özenle hazırladığım listelerde önerdiğim adların çoğu beğenildi, ama hiçbiri çocuğa takılmadı. Sanırım aileler, dünyaya yeni gelecek bir bebeğe değil, geçmişî belirli birine yakıştırılacak adın peşindeydiler.

Bihter, Mümtaz, Kâmrân, Efruz, Yusuf, Felatun, Cevriye, Panço... ya da K., Oedipus, Clytemnestra, Clarissa, Gatsby, Raskolnikov, Zeno, Karenin, Bovary, Oblomov... (Bu liste bitmek bilmeyecek.)

Soru: Ya edebiyatçı *kendi yarattığı* başkişisine ne tür bir ad yakıştırır?

İlk elde, adın çağrışımları (tarihi) dikilir karşısına. Onu ya bildik doğrultuda kullanacak, sözgelimi Suzan adını ateşli bir tazeye, George'u sıradan bir Amerikalı aile reisine yakıştıracaktır ya da tam tersine hanım hanımcık bir Suzan ve serüvenci bir George aracılığıyla toplumun değeryargılarını okuruyla birlikte gözden geçirecektir. Klasik mizah yazarlarının başkişilerine kişilik-belirleyici adlar takmaları boşuna değildir, ama günümüzde kurmaca kişilikle ad arasında kurulan bu tür birebir ilişki oldukça sığ kaçıyor. Bahtiyar Bey'in mutlu mu, aksine mutsuz mu, Ernest'in ciddi mi yoksa boşverdiği mi olduğu, edebiyatta ayrıntılarla sağlanan griliği ortadan kaldırdığından, yapıt siyah-beyazda kısıtılıyor.

Yukarıdaki listede saydığım edebiyat-doğurtuları, doğrusu şanslı çocuklar. Bazılarını yüzlerini görmeden tanıyoruz, bazılarıysa çağımızın psikolojik araştırmalarına, yer aldıkları kitaplardaki içyüzleriyle mühürlerini basıyorlar. Sırf yazarlarının ustalığından ötürü ölümsüzlüğe mahkûm kişiler.

Şimdiye kadar yazdığım öykülerde çektiğim en büyük sıkıntı,

başkişiye uyduracağım addı. (Tabii ikincil kişilere de.) O adın, öykünün gidişini belirlememesini istiyordum. İkinci bir kaygım, dostlarımı/düşmanlarımı çağrıştırmayacak adlar seçmek istememden kaynaklanıyordu. Onları kastetmiyorsam niye adı üstlerine alıp bana gücensinlerdi ki?

Hepsi iyi güzel de yeni yazacağım öykülerin kahramanlarına yakışacak nesnel adlar bulmakta gittikçe zorlanıyorum. O adların çoğunu tüketmişim. “Kadın” ya da “Erkek” diye anılan başkişilerle ya da C ve Z başharfleri ile, sahicilik açısından fazla yol alamayacağım kesin. Ne yani, adları yok mu bu insanların?

Okurların akıllarına, kendi dostlarını kırmayacak, düşmanlarını kızdırmayacak, daha önce okudukları metinleri çağrıştırmayacak, benim öykülerimde daha önce yer almayan, şimdi almasında hiçbir sakınca olmayan nesnel adlar gelirse lütfen benim için bir kenara not etsinler.

Şu ün, gerçekten kafa karıştırıcı bir sözcük. Şan ve şöhret kadar tumturaklı gelmiyor kulağa, daha alçakgönüllü sanki, ne var ki iş *ünlü* olmaya dayandı mı, çoğu zaman alçakgönüllülükle hiçbir ilgisi kalmıyor. Basındaki ve televizyondaki kabul günlerini aksatmayan ünlülere bakıyorum da, “Acaba,” diyorum içimden, “dilimizde sesli harflere de *ünlü* denmesi mi etkilemiş onları?” Gerçi *ünlü*-adayı genç şarkıcıların, dilbilgisiyle fazla ilgilenmedikleri ortada, yine de göz diktikleri oldukça yüksekteki hedefi tutturmak için arayış ünlülerle kapattıkları, sesleri solukları pek çıkmıyorsa bu kere de inlemelerle örttükleri kesin. Bu uğurda --duruma göre-- arabesk, pop, caz, alaturka çıkıyorlar, bazan hepsinin bir bulamacını. O da yetmedi mi yeni bir imaj yaratmaya çalışıyorlar, sanki eski bir imajları varmış gibi. Üstelik yeni imajın eskiye oranla hem giyim-kuşam hem tavır açısından daha bağırğan, daha cayırtılı olmasına özen gösteriyorlar. Doğrusu, onları anlıyorum: birbirinin fotokopisi sayılabilecek ezgiler ve sözlerle sivrilmeye çalışmak, yapay bir biçimde tıkabasa doldurulmuş ünlüler piyasasında tökezlemeden ayakta kalmak, bilemediniz üç yıl sürecek bir zaferin ganimetini baştan kapmak az çaba mıdır? Düşünün! Hem özgün, özel bir ses olmak yatıyor gönlünüzde hem de türdeşlerinizin yeni çıkan kasetlerinin tanıtım kokteyllerinde sürü halinde boy gösterip onları övgülere boğmak, böylelikle medyada genelleşmek derdindesiniz: genelin içindeki özelde değil, özelin genelinde oynatacaksınız atınızı! Ne diyeyim? Kolay gelsin...

Gösteriye dayalı dallarla edebiyat arasındaki ayrıma ün kavramıyla yaklaşabiliriz. Edebiyatta ün, daha çok, tanınmak, akılda kalmak, yıllar sonra yazdıklarıyla anımsanmak anlamına geliyor. Satışla doğrudan bir ilgisi yok. Bir edebiyatçı için neyi verdiği, neyi sattığından çok daha önemli olsa gerek; kitabını alanla-

rın sayısından çok, kendi içdünyasına buyur etmeyi başardığı okurların niteliği.

Kendi adıma, yıllardır, yüzleri ve yaşları değişen, ama eğilimleri değişmeyen bir okur kitlesine seslenmekten hoşnuttum. Ya birdenbire bir kitabım en çok satanlar listesine girse tepkim ne olurdu? Önce sevinirdim tabii, ama sevincim kısa sürerdi. Kitapların az basıldığı ve az okunduğu bir ülkede bu olayı kendi başarımdan çok, başka ögelere bağlama yoluna giderdim. Sözelimi bilinçsizce de olsa İslam’a teğet geçip metafiziğe mi göz kırpmıştım? Dünyada yaygınlaşan eleştiri akımlarına yarayacak bir hammadde mi sunmuştum? Tanpınar’ın ya da Sait Faik’in pek okunmadığı bir ülkede ne gibi bir numara çevirip kendimi okutmuştum acaba? Ama beterin de beteri var. Ya ünlü siyasetçilerimizden biri en sevdiği yazarın ben olduğumu söylese? İyi ki öyle bir olasılık yok, çünkü olsaydı, bir süre yazı yazmama, yanlış nereden yaptığımı kavramak adına eski yazılarıma gömülme kararı alırdım. Bir yazarın neden ünlü olduğu çeşitli yanıtlar barındırabilen bir soru: ülkesinin edebiyat geleneğine bir farklılık getirmesi ya da o geleneğe karşı çıkması başta olmak üzere. Oysa edebiyatçının kendine soracağı soru çok daha karmaşık: “Hangi iktidarın döneminde ünlü oldum ben? Neden? Bu yükselişimi neye borçluyum?”

Memet Fuat’ın birkaç ay önce *Cumhuriyet*’te yayımlanan bir yazısı ün konusunu bir daha gözden geçirmemi sağladı. Ünlü olmak ve gündemde kalmak için *imaj*’a sığınan genç edebiyatçılardan söz ediyordu yazısında. Yine aynı ideolojiye dönüyoruz: sesini (ya da sözünü) satamıyorsan bari yüzünü sat! Düzmece edebiyat tartışmaları yarat yeni imgene göre. Ortalıkta harcamadığın dişe dokunur rakibin kalmasın ki iyice seçilsin silik görüntün. Bu arada imgene arkadan destek verecek figüranların sırtını sıvazlamayı sakın savsaklama. Ne de olsa varsan, onlarla birlikte varsın, desteği tekillikten değil çoğulluktan alıyorsun.

Yahya Kemal’in, döneminin ünlü ve çapsız şairlerinden birine söyledikleri gerçekten unutulmaz. Adamcağız, “Üstadım, bende verem istidadı varmış,” dediğinde, “Yaa!” diye şaşırmış Yahya Kemal, “Demek sizde verem bile istidat halinde kalmış.”

Evet, edebiyatta her yaşta bir yetenek olarak kalma şansı yok; yapay ünü en çabuk eleyen dal o. Yazarın tanınması, uzun bir emek sürecinde derinlemesine yontulan, dayanıklı ve değişmez izlenimi veren imgesine bağlı büyük ölçüde. Ya baştaki yeteneğinizi usulca işleyip o imgeye varıyorsunuz ya da tası tarağı toplayıp ortalıktan usul usul tüyüyorsunuz.

Bir şeyin bittiği ne zaman anlaşılır?

Çoğu zaman belirtiler önceden vardır da ya gözden kaçmış ya da özellikle gözardı edilmiştir. Konu aşksa sözgelimi, âşık olan kişi, ilişkinin tavsadığını, eski tutkunun söndüğünü sezse bile kabullenmekte güçlük çektiğinden süregiden pürüzleri hep anlık özürlerle açıklamaya yatkındır. Canım sevgilisi o gün sinirlidir de ondan, yoksa... Geçen gün o anlamsız tartışmaya girmemiş olsalardı asla... Amaç, düzeltilmesi için onca çaba harcanan aksaklıklarla yüzleşmemektir – bazan bile-isteye, bazan bilinçsizce. Yeter ki ne emekler pahasına ayakta zar zor tutulan aşk elden kaçmasın! Belki de o yüzden ilişkinin düzmeceliğinden yorulunca kapıyı çarpıp çıkanın, başka birine kaptırıldığı sanısı yaygındır. (Kişi, arasıra kendi olmayı seçememiş gibi.)

Ama konu *edebiyat aşkı*ysa içinden kolay çıkılmıyor. Ortada süregelmiş ya da süregiden bir aksaklık yok, siz bir yazar olarak ilişkinin payınıza düşen bölümüyle yetiniyorsunuz nasılsa: aşkınızı gittikçe vıdıvıdılaşarak, yıllar geçtikçe daha da titizleşerek götürüyorsunuz. Bir tümceyi, bir imgeyi iyi kurabilmek, gitgide daha uzun bir süreye, daha büyük bir yorgunluğa patlıyor; yinelemeye kaçmak, tutkunun sönmesi demek çünkü. Öbür aşk ilişkilerinin tam tersine, aşkınızı paylaşılanların sayısı içinizi açıyor, aralarına iyi yazarlarla iyi okurlar katıldıkça seviniyorsunuz.

Yine de gün geliyor, ihanete uğramış gibi bir duyguya kapılıyorsunuz ve geriye bakınca ilk belirtileri yakalıyorsunuz:

Önceleri, okur sayısının azlığından, insanların eskisi kadar okumadıklarından yakınılıyordu. Özürler de hazır: ders kitapları, öğrencileri edebiyattan soğutuyordu (ki doğru), yeni tip aileler, çocuklarının edebiyata ilgi duymasını hoşgörmüyorlardı (genelde doğru), kâğıda yapılan sürekli zamlar kitap fiyatlarını yükseltiyordu (bir ölçüde doğru), kitap okumakla hiçbir yere varılamayacağı gibi kitap yazmak ya da çevirmekle toplumda

saygın bir konum edinilemezdi, boşuna çabalarđı bunlar (toplumun genel saygınlık anlayışına göre, doğru).

Ama son birkaç yıl içinde ülkemizde çok şey değışti. Kim kimi etkiledi bilmiyorum, ama anadillerini ve o dilin edebiyatını önemsemeyen yeni okurlarla anadillerinin inceliklerinden habersiz yeni yazarlarla çevirmenler alışverişe başladılar. Yeni yazarların çoğu çok genç değildi, ama kendilerini öyle sayıyorlardı. Ne olsa uyuyan bir genç okur kitlesini becerileriyle uyandırmış, ona özlediği yeniliği sunmuşlardı. Efsaneler bulup çıkarmış, Batı'daki güncel akımlara ayak uydurarak uğurlar, büyüler, muskalarla simyacılığa girişmişlerdi. Camus'yü bilmeden saçma'ya gönöl veren –daha doğrusu saçmalayan– Sartre'i okumadan bunalan –daha doğrusu bunaltan– edebiyatı sevmekle kendini sevmeyi karıştıran yazarlarla okurlar birleştiller böylelikle. Artık kitaplar kalın ve pahalı olsa da satıyordu, okunmasalar bile evlerin boş kitaplıklarını dolduruyorlardı. Onları bulundurmak entelektüel olma belirtisiydi.

Bir de gazeteci yazarlar var artık. Yani ne tam anlamıyla gazeteci ne de tam anlamıyla yazar olanlar. Keşmekeşe bir boyut daha eklendi böylelikle. Romanlarla öyküler bıçkın gazeteci diliyle yazılırken en sudan magazin yazıları derin psikolojik, felsefi bilgilerle donatıldı. Birbirine hiç benzemeyen iki mesleğin peydahladığı bu ucube, yarılmış bir dildi, hasta bir dil.

Çağdaş teknolojinin kutsal korumacılığına alınmış bir diliniz yoksa eski model daktilonuzla çıt çıkarmamanız isteniyor. Ama benim vazgeçeceğim yok bu aşktan. Nasılsa, daha baştan tek taraflıydı.

Ana soruyu sormadan önce, bu konudaki eski yazılarımı okumamış ya da unutmuş olanlar için biraz bilgi tazeleyeyim:

Çocukluğumda, gerçek bir sinema tutkunu olan dedemin peşinden sinema sinema dolaşırdım. Kurduğumuz özel dostlukta bu ortak tutkunun payı büyüktü. Bazen ardarda üç film izlediğimiz olurdu Pazar günleri. Galiba ikimiz de evden kaçıyorlarduk. Annem, kolaylıkla söz geçiremediği kızını bir büyüğe emanet etmekten, anneannemse çapkın kocasını küçük bir kız aracılığıyla hizaya getirmekten hoşnuttu. Oysa bizim dünyamız ortaktı; onu savunmak adına evde ne tür yalanlar uydurabileceğimizi birlikte kararlaştırırdık, üstelik aramızda konuşmadan. Dedem, benim yaşma uygun olmayan filmlerden hoşlandığımı açığa vurmazdı sözgelimi, ben de arasına bize eşlik eden güzel kadınlardan “dedemin hastası” diye sözederdim.

Sinema seyretmenin başlıbaşına bir serüven anlamına geldiği o günlerde salonlar arasında seçmelerimi yapmıştım. Melek Sineması’nı gösterişli filmleri, İpek Sineması’nı entelektüel denebilecek filmleri, Ar Sineması’nı melodram ağırlıklı filmleri yüzünden seviyordum. Saray ve Elhamra, daha çok mimari özellikleri, koltuklarının rahatlığıyla dikkatimi çekiyordu. Atlas Sineması *Kismet* filmiyle açıldığında ikimiz de biraz bocaladık ama birbirimize belli etmedik, sonradan özel gözlüklerle izlediğimiz üçboyutlu filmlerin saçma sapanlığında sessizce birleştik. Çünkü aramızdaki yaş uçurumuna karşın teknik becerilere dayalı filmlerden çok, belleklerimizde iz bırakan, gecenin geç bir saatinde, herkes odasına çekildikten sonra tartışabileceğimiz filmleri seviyorduk: Bir bakıma aynı kuşaktandık. Dostum dedem, yıllar sonra, sırf *Aylaklar*’ı seyredebilmek için Şehzadebaşı Sineması’na gitmeyi göze aldığımı duyabilseydi, hiç şaşırmasdı; Yeni Melek Sineması’nın abonman kartlı açılışlarında o süslü

püslü müşterilerin beğenilerine göre seçilmiş filmleri neden onlarla birlikte izleyemediğimi de tabii!

Tek üzüntüm, onun Konak Sineması'nda bir film seyredememesi, o kısacık Konak Sineması keyfinden yoksun kalması. Gerçi oradaki sinema seyircileri, Sümer Sineması geleneğinden yetişmiş değildiler; Nişantaşı-Şişli yöresinin tek-tip sinemaseverleriydiler, ama en azından bir filmin nasıl seyredileceğini biliyorlardı. Temiz, loş bir mekânda, ışıklar söndüğünde her seyirciye karanlıkta kendi kişisel yorumunu yapma hakkını tanıyan bir sessizlik, suskunluk içinde. Oysa bizim Sümer Sineması ulusları, cinsiyetleri, dinleri, dilleri birbirini tutmayanları birleştiren gürültülü bir ortamdı. Gösterilen filmler de birbirini tutmuyordu zaten. Ortak nokta, Beyoğlulu olmaktı. Konak Sineması, tam o Beyoğlulu kalabalığa açıldığında kapandı.

Artık ana soruya gelebiliriz:

Bir sanat yapıtının özel estetiği, sunuluş biçimindeki estetikle bütünleşmiyorsa yeterince iletilebilir mi?

Diyelim ne kadar özenle yazılmış olursa olsun dizgi yanlışlarıyla dolu, kapağı ve kâğıdı kötü bir kitap, çapsız sesler ya da sazlarla yorumlanmış ölümsüz bir beste, bir galeride çiğ ışık altında sergilenen pastel renkte ve dokuda bir tablo, çevresindeki derme çatma yapılarla boğulmuş bir mimari yapıt, kime seslenebilir ki? Belki uzmanlara. Ama hiçbir yapıtın yalnızca uzmanlara seslenmek üzere tasarlandığına inanmıyorum.

Sinema salonlarına dönersek... Beşiktaş'taki ya da karşı kıyıdaki bahçe sinemalarına da giderdik dedemle. Denizin tuzunu, günün sıcaklığını üstümüzden atmış olurduk. Eski kopyalar sık sık kopardı; semtin külhanbeyleri, sözgelimi Viva Zapata'nın her biri on-on beş dakika süren kopuşlarına dayanamayıp "Hadi be makinist abi! Öldür şu adamı artık!" diye bağırırlardı. Emekli öğretmenler, çocuklarıyla gelmiş ev kadınları kahkahayı basarlardı. Bahçe sinemasının suskunluğa dayalı olmayan, tam tersine yaz gecesinin ay ışığına açık, şamatalı, kendince bir albenisi vardı. İskemleler kırık dökük de olsa...

Sinema sevgimi bilen tanıdıklarımla bu konudaki yazılarımı okumuş olanlar, sinemaya neden hiç gitmediğimi soruyorlar son

yıllarda. Kimi, bu kaçışımı kalabalıklardan ürkmeme yoruyor. Orası doğru, ama yüzünü görebildiğim, eğilimlerini seçebildiğim bir kalabalık beni ürkütseydi, bahçe sinemalarına gider miydim bir zaman? Demek beni ürküten, açık ya da kapalı bir mekânda, o mekânın kendine özgü havasını umursamayanlarla birlikte olmak. Açık hava Tiyatrosu'ndaki bir caz konserine lame giysiler ya da papyon kravatlarla gitmek, bir konser salonuna yırtık blucinle gitmekten farksız bence. Gözünüz çevrenizdekilerin giysilerine, tavırlarına; kulağınız seslerine, konuşmalarına, çıkarttıkları gürültülere takılınca değil bilmediğiniz, çok iyi tanıdığınız bir yapıyla bile bağlantı kurmakta zorlanıyorsunuz. Özellikle sinema salonları, her küçümen dâhinin sinema sanatı ve oynatılan film hakkında avaz avaz yorum yaptığı birer açık kürsü niteliğinde artık. "Lütfen sesinizi biraz kısar mısınız?" dersenez kişisel özgürlüklerine saldırmış oluyorsunuz.

Peter Greenaway'ın beni çok etkileyen *Mimarın Göbeği* adlı filmini bir zamanki Melek (şimdiki Emek) Sineması'nda seyrederken arka sırada oturan iki genç kızın tacizlerine nasıl katlandım, aklım almıyor. Hiç ara vermeksizin yüksek sesle çizme fiyatlarından konuşuyorlardı, patlamış mısır paketlerini habire hışırdatıyorlardı, yönetmenin ünlü biri olduğunu kulaktan dolma öğrendikleri; ama filmde umduklarını bulamadıkları ortadaydı. Öfler Pöfler gırla gidiyordu. Çektikleri işkenceyi öbür seyircilere de yaşatmak yarışındaydılar sanki. Oraya zorla getirilmediklerine göre çıksalardı ya! Ama hayır, o zaman filmin nasıl bittiğini yine kulaktan dolma bilgilere düşkün öbür arkadaşlarına nasıl anlatacaklardı ki? Tam, "Boşver, genç insanlar bunlar..." avuntusuyla oyalanmayı kararlaştırdığımda, "Bu filmde birşey anlayan varsa, ortaya çıksın valla!" gibi bir soru yükseldi kızların birinden. Sağ avucumun bir şamar patlatmak için nasıl kaşındığını hâlâ unutmuyorum. Sinemaya, özellikle şenlik kapsamında gösterilen filmlere gitmemeye ilişkin kararım o gün perçinlendi galiba.

İsterseniz, bu sakinliği biraz klostrofobik olmama bağlayabilirsiniz; ama ben daracak bir merdivenle tepelere tırmanılan ya da geniş bir merdivenle yeraltına inilen salonlara çok

gerekmedikçe adım atmamaktan yanayım. Deprem, yangın gibi ciddi olaylar bir yana, seyircilerden biri şakadan elindeki naylon torbayı üfleyip patlarsa o panikte ezilmeniz işten değil.

Son yıllarda açılan modern sinema salonları ne tür bir çağdaşlık arayışı içinde olduğumuzun en büyük göstergeleri. Filmlerin gösterim günleri ve saatleri pat diye değişebiliyor, seyirciye sürünün bir parçası diye bakan, sorularını yanıtlamayan kabasaba, asık suratlı bir personel kadrosu da cabası. Havalandırma doğru dürüst çalışmazsa sıcaktan bunalıyorsunuz, çalışırsa soğuktan donuyorsunuz. Gizliden gizliye bir nüfus planlaması mı yürütülüyor, diye soruyorsunuz kendinize. Öyle ya, bu kalabalıktan geriye, en çabuk çelme atma, en hızlı tekme savurma, önündekini en acımasızca çiğneyip geçme becerisini gösterenler kalacak. Darwin'in kulakları çınlasın!

Küçük ekrana sığmayan, daha doğru bir deyişle bol gelen filmler vardır, biliyorum. Ama bu tür bir keşmekeşe dalmaktansa, çok katlı sinemalarda alttan ya da üstten gelen öbür seslerle (ayrı filmlerin seslerini de katarsak) boğuşmaktansa evinizde, kendi özel dünyanızdaki ekranı genişletmek çabası size daha hafif geliyorsa şölene yarım yamalak da olsa katılmışsınız demektir.

Keşke kırılğan olacağıma düpedüz alingan olsaydım. O zaman işim kolaylaşırdı. Hızla hoyratlaşan bir toplumda gücenikliklerimin sayısıyla başa çıkamayacağımı anlar, bu eğilimimi daha nesnel ölçülere vurmayı denerdim.

Oysa kırılğan yapının temel özelliği, kırk yılda bir, ama tam anlamıyla kırılması. Yıllar önce, bu huyumu bilen bir dostum bana olmadık bir oyun ettikten sonra özür dilemişti: Affedersin.

Ben de aramızdaki ilişkinin nasılsa eski sıcaklığına asla dönmeyeceği bilinciyle, “Peki affettim,” demiştim; akrebi, soktuğu için suçlayamazsınız ama yoluna çıkmaktan kaçınabilirsiniz.

Vurucu gözlem o anda geldi:

“Zaten sen affedersin de bağışlamazsın.”

Çoğu zaman eşanlamda kullandığımız bu sözcüklerin arasındaki fark düşündürücüydü. “Özür dilerim” ya da “Pardon”; istemeden yaptığımız bir yanlışın, sözgelimi itiş-kakışta birinin ayağına basmanın ayıbını kapatmak için kullanılıyor. Üstünde düşünmeksiniz çıkıyor ağzımızdan. Af dilemek, daha ağırlıklı, çünkü yapılan yanlışta bilincin payı var. Yani af dileyen, bir anlamda ayağınıza bir daha basmayacağının güvencesini de veriyor. Af; dileyenle uzlaşmaya razı olanın kişisel seçmeleriyle belirlendiğinden, özel bir karar niteliği taşıyor, iki taraf için de. Rastgele bir “pardon” hafifliğinde ve genelliğinde değil. Ama yargı sistemimize baktığımızda bu kavramın nasıl ele alındığına şaşmamak olanaksız:

Suç işlemediklerini savunan, dolayısıyla af dileme gereğini duymayan düşünce suçluları, günün esintilerine göre affa mazhar görülürken suçu kesinleşmiş bir tecavüzcü, milyonları dolandırmış bir tefeci, yaşamlarını kararttıkları kişilerin görüşleri alınmaksızın devlet affından yararlanabiliyor: genel af, devletin hangi hakla bireylerin kişisel aflarında söz sahibi olduğu sorusunun en kaypak yanıtı, yine de şeffaflığına diyecek yok.

“Bağışlama”ysa işi iyice karıştırıyor. Her iki taraftan da ortak geçmişin yanlışlarını, hatalarını, ufak pürüzlerini silecek bir sünger istiyor. Bu yepyeni temiz sayfaya ulaşma sırasında bağışlayan, tanrısal bir yetke üstlenirken, bağışlanan, tövbekâr bir kul kimliğine indirgeniyor. Bu rollerin ikisi de bana –hatta birincisi daha beter– itici gelse de eski dostum siteminde haksız sayılmaz: sürekli aynı doğrultuda yapılan, yapılacağı baştan belli olan, çünkü huy haline getirilmiş yanlışları istesem de unutamam: beklenmedik bir anda belleğimi uyarıp bağışı isteyen şeytanca bir öğ alınama yol açabilirler. Kindar olmamanın bedeli bellek özürlü olmak mıdır?

Bunları neden sayıp döktüm? Ünlü yönetmen Leni Riefenstahl’ın yaşam belgeselini televizyonda izlerken kafam iyice karıştı da ondan. Hitler, Leni’yi küçük kızken dans ettiği bir filmde izlemiş, “Alman kızlarına özgü bir sağlıklılık” keşfetmiş onda.

Leni, gerçekten yetkin bir yönetmen olmuş sonraki yıllarda. O kadarına ki kendisine rejimce ısmarlanan propaganda filmini bile bir sanat yapıtına dönüştürebilmiş. Döneminin sinema tekniğine getirdiği parlak buluşlarla kamerasını görkemli heykellerden şöyle bir geçirdikten sonra Hitler’de odaklaştırabilmiş inandırıcı bir biçimde. (Seyrettim.)

Leni, belgeselde söylediklerine göre, bu zengin ödüllü filmi çektiğine pişman. Nazizmi ya da Faşizmi destekler nitelikte tek söz etmediğine, ırkçılığı asla desteklemediğine göre yıllar yılı sinema piyasasından bu film yüzünden uzak tutulması, yaratıcılığının baltalanması fazla ağır bir ceza değil miymiş?

Elbette öyle.

Tekrar çalışma iznini aldıktan sonra çektiği filmse, Afrika kabileleri üstüne. Kabiledeki herkesin neden bir yontu kusursuzluğunda olduğunu soran belgesel sunucusuna verdiği yanıt aynı açıklıkta: “Güzel varken, neden çirkini çekeyim?” Doğru. Zaten Hitler’in propaganda filmini de yalnızca estetik değerleri gözeterek çekmemiş miydi? Konu önemsizdi onca.

Ne var ki, “Peki, sonraları Hitler’in toplama kamplarına tepkiniz ne oldu?” sorusuna bir Yahudi olmasına karşın verdiği yanıt çok ilginç: “O sırada yurtdışındaydım: eşim dostum mektuplar yaz-

dılar, belgeler gönderdiler, ama ben böyle birşeye inanamazdım.” Gözü estetikten başka birşey görmediğine göre yanıtı tutarlı sayılır. Hele yenilerde, 90’larında denizaltı dünyasını belgelerken, en sevilesi bulduğu yaratığın –yine estetik kaygısıyla herhalde– canavar bir vatos olduğunu düşünürsek.

Belki gerçekten usta bir sanatçı olmasaydı daha kolay bağışlanabilirdi, yıllarca toplumdan uzak tutulup, bunca ağır eleştiriyle karşılaşmazdı.

Bir sanatçının estetik uğruna topluma sağırlaşması anlaşılır gibi değil. Bu yaşta hâlâ küçük kız saflığında diretmesiyse, Nazilere satılmadığının, kendi faşizmini kendi bünyesinde içtenlikle taşıdığının bir göstergesi. Geçmişindeki bağışlanmaz hatayı bir “Kusura bakmayın”la geçiştirebiliyor ya.

Tam da keyfim gelmişti. Epeydir uğraştığım bir öykünün neredeyse sonuna varmıştım. Kışa, dokunaklı bir günceyle girmek hem benim yazma hevesimi artırabilir hem hayatta olağanüstü deneyimler yaşamının sanıldığı kadar güç olmadığını gösterir, okurun umut kapısını aralık tutmasını sağlayabilirdi.

Eski defterleri karıştırırken böylesi büyümlü anların uçları özellikle kıvrılmış sayfaları arasında o anıya rastladım. (Onları öteki günlerden ayırmamın nedeni, ancak bir daralma ya da gevşeme durumunda gerektiği gibi yazılabileceklerine inanmamdır.) İçimde yeterince dinlendiğine göre oldukça çabuk gelebilecektim üstesinden. Ama bir de baktım yazı sarkıtıkça sarkıyor, düzelttikçe bozuluyor, duygu payı azaldıkça ancak bir denemeye yakışabilecek bir ciddiyet üstleniyor durup dururken. Demek didinmek boşuna. Bir sayı sonraya ertelemek daha akıllıca olacak.

Bu kararı verince rahatladım, yine de yenilgiyi içime sindiremedim: Nedendi? Kötü öyküler okumak, öykü yazma hevesimi kırar, biliyorum ama gündökümüleri etkilemez.

(İşte size neden bu iki edebiyat dalı arasında gidip geldiğimin sırrı!) İkinci bir açıklama, toplumsal olayların beni belki gereğinden fazla etkilemesinde yatabilir. Evet, galiba o.

Son günlerde, edebiyat alanına doğrudan girmeyen bir edebiyatın bayat ürünlerini peşpeşe okumadım mı? Kısacık bir süre içinde üstelik? Yalnızca kısıtlı bir okur kitlesine değil, ülkenin bütün yurttaşlarına sunulmuş, yabancı dillere bile çevrilmiş ürünlerdi bunlar. Gerçek yaşamdan kaynaklandıkları, fotoğraflarla, tanıkların sesleriyle, gazetelerdeki yorumlarla desteklense de her nasılsa bir türlü inandırıcılık kazanamıyorlardı. Bu acemi öyküleri polisiye tekniği açısından gözden geçirilmeden içimin rahat etmeyeceği ortadaydı. Olaylardaki

zengin çelişki dağarcığını bir yana bırakalım, öykülerin başkışilerinden çıkalım yola:

1. olayda, solcu bir örgütün hapisteki ya da yurtdışındaki beyinleri tarafından yönlendirilen bir çaycı kız aracılığıyla, güvenlik önlemleri neredeyse kusursuz bir iş merkezine işlek bir saatte dalabilen teröristler var. Profesyonel oldukları, koruma çemberini “kibritli resimlere gizledikleri silahlarla” (ne demekse!) aşabilmelerinden, 25. kata engellenmeden çıkabilmelerinden, ünlü işadaminin odasının yarım saat boyunca –bir kerecik de olsa– önemli bir mesaj için aranmamasını sağlamalarından belli. Neredeyse bir *crime parfait* ile karşı karşıyayız, ama kul kusursuz olmaz. Nitekim teröristler sol yanlarına soğan, sağlarına sarmısak asmayı unuttuklarından, *odaları şaşırp* yanlış kişiyi (Özdemir Sabancı) öldürüyorlar. Örgüt, kısa sürede belirleniyor– tabii üyelerin özellikle arkalarında bıraktıkları ipucunun katkısıyla. Gelgelelim şirketin, pürüzlü geçmişini bağışlayıp babacan bir tavırla bağrına bastığı çaycı ya da “kibritçi kız”, suç ortaklarıyla birlikte kayıplara karışıyor bu arada.

2. öyküdeki başkışı gazeteci (Metin Göktepe), mesleği gereği katıldığı yürüyüşte gözaltına alınıp mesleği gereği işkence görüyor. Bütün olanların üstüne sıcak bir çay içmeye gittiği parkta ölü bulunuyor. Yetkililer, önce birbiriyle çelişen bilgiler veriyorlar, ama yazılan öykünün ipe sapa gelmezliği karşısında suçluyu güvenlik örgütünde uzun uzun arayıp bulmaya karar veriyorlar, böylelikle aldıkları tepkiyi yumuşatacaklarını umuyorlar. Gazeteciye son darbeyi vuran, adının Abdullah olduğu çeşitli tanıklarca belirtilen polis memurunun bulunması kolay mı? Üstelik öldürdüğü kişi için düpedüz bok diyeceğine Amerikan dizilerinden öğrendiği pislik sözcüğünü kullanması onu özel bir kültüre yerleştirmişken, ikinci bir olasılık da sözkonusu: belki Eyüp dolaylarında bu addan geçiliyor.

3. öykü, evlere şenlik. Trabzon Limanı’nda koskoca bir feribotu herkesin gözü önünde köşe başındaki taksiye atlayıp gazlama rahatlığıyla kıyıdan uzaklaştıran başkışilerin bir tür kamikazeli-

ğe soyundukları, giyindikleri bombalardan anlaşılıyor. Yolcular, yani rehineler önce çok korktuklarını, bacalara, tuvaletlere saklandıklarını belirtiyorlar. Bazıları cep telefonlarıyla falan dışarıyla gizlice bağlantı kurabiliyor, evlerini bile arayabiliyorlar. Başkışiler, onları yakalamaktan aciz mi? Değil elbet. Yalnızca kan dökmek istemiyorlar, haklı davalarını dünya kamuoyuna duyurmak istiyorlar, o kadar. Gazetecileri ağırlamakta kusur etmiyor, rehinelerin yardımına koşmakta ellerinden geleni yapıyorlar. Konuksever, acı çekmiş, davaya baş koymuş insanlar bunlar. Türkiye’de de destekçiler buluyorlar: din kardeşlerini. Rehinelerin bazılarıysa –utanmasalar– böyle bir serüvenin yeknesak yaşamlarına bir renk kattığını söyleyecekler.

Başlangıçta gerilim ve gevşeme anları titizlikle gözetilmiş bu tür bir öykünün mutlu bir sonla bitmesi, ancak yazarının acemiliğine ya da tam tersine kafa karıştırmaktaki ustalığına bağlanabilir. Öykünün sonunda fantastik bir pembe sahne var çünkü. Silahlar denize atılıyor, devlet başkanları birbirlerine teşekkür yağdırıyorlar, rehineler ailelerine kavuşuyor, bombalı saldırganlar bir renk ve ışık cümbüşünde güvenlik görevlilerine teslim oluyorlar kuzu kuzu. Onlarla hiçbir pazarlığa girişilmediğini *devlet büyüklerimizin* açıklamalarından öğreniyoruz. Mutlu son!

Üç öykünün aynı kaleminden çıktığını anlamak işten değil. Üçünde de yazarlar ya da o yazarları yöneten güçlü kadro, edebiyatın inandırıcılığıyla değil olayın güncel yaşamda kabul edilebilme olasılığıyla ilgili. Bu yüzden de benim gibi üç öyküyü birleştirme küstahlığını gösterenlere, hele son öyküdeki mutlu sonun fars özellikleri taşıdığına inananlara resmi bir gözdağı veriyor:

“Biraz sonra ne yazacağımı kestirebiliyor musunuz? O, bunlara benzemeyecek. Tetik dur,” diyor sanki.

Yalanla ne kadar içli dışlı olduğumuz, ayrımcıkları üstüne ince ince düşünmemizden belli değil mi? Yalanı yalnızca büyüklüğüne/küçüklüğüne göre değerlendirmekle yetinmiyoruz, ona pembe ya da beyaz gibi renkler de yakıştırıyoruz; zararlı mı, zararsız mı, hatta gerekli mi, gereksiz mi sayılacağını moral ölçülere vurmaya çabalıyoruz. Her yalanın kendince bir üslubu var anlaşılan: *kıtır*, atılıyor; *mantar*, kesiliyor; *maval*, okunuyor; *palavra*, sıkılıyor sözgelimi. Bu arada atılan, kesilen, okunan ya da sıkılan yalanlar hedefi ıskaladığı için, kıvrıranların şirinlik yüzünden hoşgörüldüğü çıkıyor ortaya. Oysa aynı hoşgörü yalana inanana asla gösterilmiyor. O zavallı, enayi ya da avanak sıfatıyla yalanı ya yiyor ya yutuyor.

“En yakınlarıma bile ayda kaç lira kazandıklarını, eşleriyle-dostlarıyla aralarının nasıl olduğunu sormak gibi yalan-azdırıcı huylarım yok. O zaman insanlar bana neden durup dururken yalan söylesinler?” sorusundaki mantığımın geçersizliğini –ki hâlâ geçerli bence– kavramam yıllar aldı. Kimbilir kaç kere enayi durumuna düşmüşümdür! Bazan, bu saf soruya takılmamdan ötürü bilmeyerek, bazan hatır için çiğ yalan da yutulur avuntusuyla bile bile... Pişman mıyım? Hayır... Karşınızda iflah olmaz bir yalancı varsa, bu özelliğini sırf üstünlüğünün tadını çıkarmak için kullanıyorsa, uğraşmaya değmez. Tabii sizden yalanını desteklemenizi beklemiyorsa, yalnızca atıp tutuyorsa.

Söylediklerimden, yalan söylemeyi beceremediğim sonucunu çıkarmayın. Kendilerine sorulan, “En beğenmediğiniz huyunuz nedir?” sorusuna, “Dürüstlüğüm, yalan söylemeyi asla beceremem,” yanıtını verenlerin acıklı masumluğuna bürünmektense düpedüz ahmaklığı, yani iyi dinleyici rolünü benimsemek daha kolay bence. Yaşamım süresince karşılaştığım, değişik tınılar ve renkler seçmiş yalancıların tökezledikleri

nokta ortaktı: dinleyicilerinin onlar kadar zeki olabileceğini hesaba katmıyorlardı. Bu büyüklenme duygusu, desteksiz atışlarını gülünesi bir boyuta vardırımlarına yol açıyordu. Hiç unutmam, akıllı başlı sandığım bir tanıdığım, sırf tepkilerimi sınamak amacıyla aynı gecede –on dakika içinde– beni önce frijid, sonra lezbiyen, en sonunda da feminist olmakla suçlamış, tam isterikliğimde karar kılacakken uygun bir dille kapı dışarı atılmıştı: bence beynine kan gitmiyordu; sigarasını bitirdikten sonra –tabii isterse yolda da içebilirdi– kalkıp evine kadar yürüse açılırdı belki.

Bu tür deneyimler, yalan söylemenin zahmetli, titizlik isteyen bir uğraş olduğunu öğretti bana. Önceleri de seziyormuşum ki sevdiğim kişilere, “Ne olursun yalana zorlama beni, söylemesine bal gibi söylerim de sonra senden soğurum,” uyarısında bulunmayı aksatmamışım. Belki de uydurma ya da kurmaca yeteneğimi bir tek insanı kandırmaya harcamaktansa birçok insanı inandırmaya yönelik bir meslekte değerlendirmemde bu sezginin payı büyüktür. Yazarlık, uydurma yeteneği için biçilmiş kaftan. Ne var ki okurunuzu her dediğinizi yutmaya hazır bir enayi gibi görüyorsanız çuvallemanız kaçınılmaz. Nasılsa o sizin neyi, nasıl, ne adına uydurduğunuzu keşfetmiştir. Onun gönlünü kazanmak uğruna giriştiğiniz olmadık cambazlıklarda, günün gözde eğilimlerini kollama hevesinizde bir yalan kokusu alacaktır. Çok yeni bir yazar olsanız da aynı yazgıdan kurtulamazsınız. Uydurduklarınızda tutarsızsanız, ikinci kitabınız, birinciye geriye doğru silebilir.

Uydurmakla yalan söylemek arasındaki fark üstünde dururken en önemli ortak ögenin tutarlılık olduğunu belirtmek istedim. Şimdi, diyelim bir tek insanı kandırmak için canla başla bir yalan tasarlıyorsunuz. Tıpkı bir kurmaca ürünü hazırlarcasına ya da kusursuz bir cinayet işlercesine çalışacaksınız. *Crime parfait* diye birşey olamaz saplantısını bir kenara atın. Düşünün ki bizler, yalnızca failleri meçhul olmayan suçlardan haberiyyiz, meçhul ustaları tanıma olanağımız hiç yok! İkincilerin yer aldığı karanlık dosyanın kabarıklığı yolumuzu aydınlatabilir:

Kusursuz bir yalan işlemek istiyorsanız; öyküyü iyi kurun:

a) Önce atmosferi saptayın. Kurbanınızın nasıl bir ortamda gevşeyeceğini, silahsız kalacağını, bu uğurda sizin neler yapabileceğinizi kendi kendinize sık sık yineleyin.

Sıra ayrıntılarda:

b) Önceden listesini çıkarttığınız ayrıntıların hangilerini yalanın bütünlüğü içinde eriteceksiniz? Hangilerini ağızdan kaçmış izlenimini pekiştirmeye ayıracaksınız?

Yorulduğunuzun farkındayım. Ama bu kadar uğraştığınıza göre çabanıza değsin bari. Birkaç iş kaldı geriye.

c) Sahiciliğin baş koşulu sayılan içtenlik-sıcaklık ile gerçeklik-nesnellik/uçukluk-marjinallik/popülerlik-benimsenirlik dengelerini iyi tutturdunuz mu? Sıralanış düzenleri değişse bile hepsi yerli yerinde mi? Bir daha bakın.

İşte vurucu an geldi: yalanınızın doruk noktası. Artık söyleyin de kurtulun bari.

Şeytansı sayılabilecek bir öykü kahramanı yaratmaya çalışırken bu sorular aklıma geldi.* Onu ben uydurdum da yalanlarını uydurmak başlıbaşına bir sorundu. Günlük yaşamın yalancı-sıyla yazarın uydurduğu arasına bir set çekmek nasıl güçtü! Dahası, öyküde yazar-sesinin yer almayacağına karar vermiştim. Okurun kulağına yalnızca öykü kişilerinin sesleri gelecekti, o kadar. Bu sinir-yıpratıcı çaba sırasında siyasilerimizi düşündüm. Hiçbirinin kendi mesleğindeki yeteneğini görememem bir yana, özü bir ölçüde farkedilmez incelikte yalanlar söylemeye dayalı gündelik politikayı neden seçtiklerini kavrayamadım. Uydurma ya da kurmaca bilincine uzaktılar, ama neden doğru dürüst gündelik bir yalan bile söyleyemiyorlardı? Yalanın haysiyetini de umursamadıklarından mı?

* “Yavruağzı” (Aramızdaki Şey). (T.U.)

J. L. Borges, “Hain ve Kahraman İzleği” adlı öyküsünde hain ile kahraman kavramlarının çağlara göre nasıl değiştiğini, gerçek yaşamdan ve edebiyattan örnekler vererek, tutkun olduğu döngü formu içinde inceler. Farklı tarihlerde, farklı mekânlarda geçen, birbiriyle bağlantılı görünmeyen olayların kahramanları zamanla düpedüz hain, hainleriyse kahraman sayılabilirler.

İhanet, bütün dillerde tumturaklı bir sözcük. Taşındığı suç yükünün ağırlığından olsa gerek. Halkımızın sonradan değil doğuştan hain kişilere *hayın* demesi bir ayrımın altını çiziyor. Hayın, doğası gereği öyledir de hain, bu özelliği bilinçle edinir. Bir zaman adandığı davaya ya da ilkeye yüz çevirmekle yani yalnızca dönecek olmakla yetinmez sözgelimi, eskiden militanlığına sıvandığı bir örgütün çökertilmesi için canını dişine takıp itirafçı olur. (O yüzden itirafçıların bağışlanması, bana göre hainliğin bir kereye özgü bir davranış sayılması gibi bir saflıktan(!) kaynaklanıyor, bir anlamda hainliğe kahramanlık yakıştırıyor.)

İhanetin iki kişilik ilişkilerde kullanılmaya elverişsiz bir sözcük olduğuna inanıyorum: yazarın okura, okurun edebiyata, magazin dilinin edebiyat diline ihanetinden söz edilebilir de diyelim Ayşe, Mehmet’i ancak *aldatabilir* ya da tersi, Mehmet onu *uyutabilir*. İkisi arasında birşey. Oysa ihanetin toplumu (en azından bir kesimini) yaralayan bir boyutu var.

Yıllardır inişsiz çıkışsız, başarılı bir çizgi izleyen sevdiğim şarkıcı (bir zaman yani) Elton John’un Marilyn Monroe için bestelediği, sonra ikinci bir efsane saydığı Lady D.’ye uyarladığı şarkıyı dinlerken sırtıma bir bıçak sokuldu sanki. Marilyn Monroe, ondan zorla bir şarkı istememişti ki. Ayrıca, iki efsane kadın arasında hiçbir benzerlik yoktu, genç yaşta ölmeleri dışında.

Norma Jean, yetimhanede büyümüş, sorunlu bir kızdı. Lady D. ise soyluluğun temsilcisi bir prense gönül vermiş (mi?) sözümona mahzun bir prenses. Balayında kocasıyla arasın-

da baştan sezemediği bazı pürüzler çıkınca çenesini tutmuş, ona iki veliaht sunduktan sonra avuntuyu başka erkeklerde aramıştı. Ne garip, Kraliyet Ailesi'nin bu demokrat Florence Nightingale'i zavallılarla hastalara kendi kesesinden yardımda bulunacak güçteyken, bir misyoner sıfatıyla dünyayı dört dönmüş, öncü rahibelerin çağrısına koşmuş, kişisel ilişkilerindeyse sıradan insanları değil ya yakışıklı ya paralı erkekleri seçmişti. Paparazziler baştan beri hep yanındaydılar. Acaba ölümün eşliğinde onlardan son bir fotoğrafı neden esirgemişti ki?

Marilyn Monroe'nun yaşamındaki erkeklerse, onun beklenilerinin bir göstergesi: Başta, çocukluk yıllarının bunalımlarını atlatmasına yardımcı olabilecek belki biraz kabasaba ama babacan, sevecen erkekler. Sonra da kültürüyle besleneceğini umduğu Arthur Miller.

Yaşadığı açmazlardan kurtulamayacağını anlayan Marilyn, sonunda canına kıydı. Monarşiye ders verdiği varsayılan, bütün dünyayı geçici magazin gözyaşlarına boğan mutsuz Lady D. ise, hayranları sayesinde en azından gömülme töreniyle monarşinin anıtlamış bir parçası oldu.

Peki, yılların verimli şarkıcısı Elton John'a ne olmuştu da D. için başka bir şarkı besteleyememişti? Biri yaşarken efsane katına yükselmiş, öteki magazin efsanesi iki kadını birleştirecek ihanet gücünü kendinde bulurken "rüzgârdaki mum" gibi titrememiş miydi?

Şimdi ne ülkeler aynı, ne tarihler, ne de kişiler efsane özelliği taşıyor. Cemal Süreya bana yazdığını söylediği şiirlerini bir kızgınlık ânında geri almış, başka birine ithaf etmişti. Doğrusu, benim için büyük bir yıkım değildi, nasılsa şairlerin aşkı dile getirme yordamının kendilerine özgü olduğuna ve aşk-nesnesine göre değişmeyeceğine inananlardanım. İthafsız aşk şiirlerini yeğlerim zaten. Ama son yıllardaki karşılaşmalarımızdan birinde Cemal, kitabın yeni basımında şiirlerini yeniden bana adayacağını söylediğinde tepem attı. Okurlarını keyfince yanıltmayı kendine nasıl yedirebiliyordu? Kahramanca karşı çıktım bu öneriye, nedenlerini sıralayarak. Sonra haince ekledim: "Bilirsin, ben ıskarta mal sevmem."

Eski bir öykümde genç kızlığını şöyle bir saptamayla anımsatıyorum kendime:

“On dört yaşından sonra, tutulduklarına hep anlayış, sevecenlik ve dostlukla yaklaşmayı öğrettin kendine. Yaz geceleri, sevdiğinle sevgilisinin en az yirmi adım ötelerinde yürüyüşlere çıktın. Onlar öpüşürken bir bahçe duvarına iliştin, bekledin, yaz gecesinin, yaz göğünün tadını çıkardın. Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin süreceğini düşündün, mutlu oldun.”

Haklıymışım. Bugüne kadar elimde olan ya da olmayan nedenlerle, bazan bile-isteye, bazan ister-istememez aşktan (aşklardan) kolaylıkla caydım da denize duyduğum aşk hep yerli yerinde kaldı. Kimileri bu özelliğimi burcuma, balık olmama yorabilirler. Daha iki aylıkken, sıcak suyla değil, bahçede, ılık ilkyaz güneşinde ısınmış suyla doldurulmuş küçük bir küvette yıkandığımı bilenler, değişik psikolojik yorumlar getirebilirler. Bu bilgilerden yoksun olan, yine de öykülerimde ve yazılarımda denizin çoğu zaman bir başkışı katına yükseldiğini farkedendenlerse bu eğilimimle özgürlük tutkusu arasında bir bağlantı kurmaya çalışabilirler. Bütün bu görüşlerde haklılık payı var.

Burçlara neden inanmadığım belli başlı bir yazı konusu da, burada balık-burçlularda gözlemlendiği ileri sürülen el ve ayak bilekleri rahatsızlıklarını sıkça çektiğimi söyleyebilirim. Uzun süre daktilo başında otursam bileğim şişer, bir kilometre yürüsem ayaklarım. Bu yüzden pabuç satıcıları bayram etseler yine iyi, ama edemezler çünkü yolun geri kalan bölümünü pabuç değiştirerek değil çıplak ayak yürürüm. Bitirilecek bir yazı varsa şişmiş bileğimi dinlendirmek yerine sıkı sıkı sarıp ona haddini bildirmeyi yeğlerim. Yüzgeç olmakta bunca diretiyorsalar başka bir bedeni seçseydiler!

Su ile ilişkilerime gelince... Suların kesik olması benim için

öylesine katlanılmaz bir tedirginliktir ki bir süre sonra suyun gelip gelmediğini anlamak için muslukları kurcalamaktan vazgeçip, “Hiç akmazsa ne yaparım?” üstüne kafa yormaya başlarım. Bir zamanlar, tanışlarımı “yıkayıcılar” ve “siliciler” olarak iki kategoriye ayırmıştım şakadan. “Siliciler”, az suyla çok iş başaran, diyelim bir balkonu bir kova dolusu deterjanlı suya bezlerini sık sık batırıp sıkarak tepeden tırnağa silebilen ve gerçekten pırıl pırıl hale getiren kişilerdi. Oysa “yıkayıcılar” aynı temizliği üç kova suyla sağlayabiliyorlardı. Üstelik, balkonu yıkadıktan ve yalınayak süpürdükten sonra bir kova su dökünmekte kararlıydılar. Bir yıkayıcı sıfatıyla bu eğilimim üstüne düşündüm. Hiçbir şeyi saçıp savurmamak üzere yetiştirilmeme karşın su dendiğinde bu ilke işlemiyordu. Yine de sınıfsal bir tavırdan kaynaklanıyor olabilirdi bu savurganlığım. Ama balkonu kışın haftada bir kere yıkamasına izin vermesem bizde çalışmadığı günlerde de koşup yıkamaya hazır temizlikçimi –benim kadar yıkayıcı Zeynep Hanım’ı–görünce konunun sınıfla bir ilgisi olmadığını kavradım:

—N’olur biraz su kalsın. Balkona zaten çıkmıyorum. Su, iki gün gelmeyebilir.

—Kalacak da ne olacak hanımefendi? Dökelim gitsin. Gelmezse zaten gelmez. Hem şu kadarcık su neye yaracak ki? Bari içimiz açılsın.

Sözü biraz döndürüp dolaştırdıktan sonra John Cheever’ın “Yüzücü” öyküsüne getiriyorum. Gerçi o öyküdeki yüzücü, alkolde de yüzmektedir, çok yakın bir geçmişte nelere uğradığını bile anımsayamamaktadır. Bilinmeyen bir nedenle, yaşadığı küçük Amerikan kasabasının bütün havuzlarını yüzerek evine suyolundan dönmeyi kararlaştırır. Özel havuzların kiminden kovulur, kiminde yarım yamalak bir ilgi görür. Sonunda, nice vartayı ve aşağılanmayı atlattıktan sonra bir halk-havuzunda bulur kendini. Yorgunluktan tir tir titrese de suya dalar. Toplar, çocuklar, botlar yolunu keser. Yüzmenin hiçbir anlamı kalmamıştır.

İstanbul’da artık girilemeyen denizin yerini tutmaya hazırlanan havuzların birkaçında yüzmeyi denedim. Aşağı yukarı aynı duyguyla ayrıldım hepsinden.

Havuzları seçenlerin çoğu yalnızca güneşlenmek, yanmak istiyorlardı. Havuza terlerini atmak için giriyor, merdivenden pek uzaklaşmadan bir-iki kere dalıp çıkıyorlardı, o kadar. Özellikle son moda mayolar giymiş kadınlar.

O yüzden de havuzlar, ya onların para ve üyelik güvencesiyle şımartılmış, her türlü suyun başını tutmak üzere yetiştirilmiş şamatacı yavrularına ya da havuz işleticisinin havuzu köyündeki çay satan akrabalarına hizmet veriyor. Apayrı sınıflardan gelme, yaşları on da yirmi de olabilen bu şamatacılar, canhıraş kulaçlar atmaya çalışarak, üstünüze su sıçratarak, bağırıp çağırarak egemenliklerinin tadını çıkarıyorlar. Aralarında fark yok mu? Elbette var. Zengin çocukları başınıza daha iyi cins toplar fırlatıyorlar, havuza botlarını indirebiliyorlar. Yoksullarsa –yüzme bilmeseler de– suya ters takla atarak dalmayı, kenarda itişmeyi göze alarak yiğitliklerini sergiliyorlar. Anneleri güneşte mayışıp kalmış iki-üç yaşındaki bebekler, bu tehlike çemberinin içinde başıboş dolaşıyorlar. Hamam sefasının havuza tercümesi denebilir bu curcunaya.

Lüks otellerin daha ayrıcalıklı toplu küvetlerini, oradaki Türkiye manzaralarını bilmiyorum, ama bu kadarı yeterince açıklayıcı bence:

Her iki kesim de yüzme bilenleri ve suyu sevmiyor. Havuzun boşça bir ânını kollayıp yüzmeye kalkıştığınızda ortak cephenin soğuk, düşmanca bakışlarını sırtınızda duyuyorsunuz. Düzgün attığınız her kulaç, aleyhinize yazılan bir puan! Yüzmeniz onların gözünde bir gösteri olunca gözaltındaymış duygusuna kapılıyorsunuz. Havuzun ıslak havlu kokan kloru, içinde yüzen küçük siyah lifler yetmiyormuş gibi, önünüz kesilmeden atabileceğiniz on kulaçtan sonra eliniz soğuk çinilere değiyor zaten. Onlar haklı, çünkü kendi aralarında eğleniyorlar, siz yüzmek istiyorsanız buraya neden geldiniz ki? Yüzmek, denizin bütün gürültüleri sindiren, size tekbaşinalık duygusu veren enginine açılmak demek değil midir?

Yine eski bir öyküde zincirlere vurulmuş bir deniz karabasanından söz etmiştim. Meğer bir önseziymiş. Galiba en iyisi denizi de yüzme aşkını da unutmak; Türkiye'nin kolektif, daracak yıkanma havuzunda dönenip debelenmeyi öğrenmek.

Bir kentin mimarisiyle o kentte yaşayanlar arasında ne tür bir etkileşim vardır?

Doğrusu bu soruyu yanıtlamak, bir edebiyatçıdan çok bir mimarın, bir toplumbilimcinin işi. Ama öykülerinde kurmacaya (yani bir anlamda mimariye) ağırlık tanıyan ve bu soru üstüne yıllardır düşünen bir edebiyatçı da konuya ucundan kıyısından yaklaşabilir belki:

Geçmişin ya da şimdinin yetkin yapıtlarına gözattığımızda sanatçının/edebiyatçının kişisel üslubunda, yaşadığı kentin izlerini görürüz. Kent; yapıları, caddeleri, sokakları, genel havasıyla çok özel ve farklı üsluplara damgasını basmıştır sanki. O kadarına ki yazar öykünün geçtiği kentin adını vermese bile, diyelim Kuzey Avrupa'da mı, Orta Avrupa'da mı, Amerika'nın güneyinde mi, Akdeniz yöresinde mi olduğunu ilk birkaç paragrafta sezeriz. Yazarın adının ya da yapıtın başkişilerinin adlarının verdiği basit ipuçlarından sözetmiyorum tabii. Bir örnek gerekirse, Cortázar ile Marquez kendi ülkelerinin dışında yaşayıp yazsalar da yapıtlarında "ilk" kentlerinin seslerini, kokularını, renklerini yakalayabiliyorsunuz, anlatılan mekânlar bambaşka, edebiyata bakış çok farklı olsa bile.

Bir arada kent tanımını biraz açmak işimi kolaylaştırabilir. Herhangi bir kentten sözetmiyorum çünkü. Kasaba irisi illerle eyaletler de az değil dünyamızda. Başkentimiz Ankara gibi oldukça düzayak, yaşamayı kolaylaştıran, güvenli yerleşim bölgeleri... Onların sokakları cetvelle çizilmişçesine belli aralarla caddelere açılır. Yayan dolaşsanız bile umulmadık bir çıkmaz sokakla, birdenbire karşınıza çıkan bir deniz ya da göl görüntüsüyle sizi şaşırtma olasılıkları yoktur. (Dikkat! Mimari, düşgücünüzü, serüven duygunuzu elinizden almak üzere.)

Kent sözcüğü yerine metropolü seçmem gerekiyor anlaşılan. Gelip geçenlerin, göçüp kalanların farklı yaşam ve kültür

anlayışlarıyla beslenen büyük kentse, size kolaylıklarla değil, tam tersine güçlüklerle dolu bir yaşam sunar. Günün en yeni eğilimlerini ancak onun sokaklarında, onun meyhanelerinde, onun gecekondularında, onun kültür-sanat merkezlerinde yakalayabilirsiniz. Mozağin hangi parçasına oturacağınız size bırakılmıştır.

Günlük keşmekeşte nice tedirginliklere katlanarak yaşayabilmek, büyük kentin ilk sınavına katılmanın başkoşuludur. Bu sınavdan geçen, gecekonduda yaşıyorsa barınağının her an yerlebir edilme korkusuyla içiçe olsa bile onu onarmaktan, her gün biraz daha güzelleştirmekten kaçınmaz; sanatçıysa, yapıtlarının ilgi görüp görmemesine aldırmaksızın bildiğince yaratmaktan geri kalmaz. Büyük kentin bu kıpırtılı enerji bağışı karşılığında yerlilerinden beklediği, kendi geçmişi ni, görkemli silüetini ayakta tutmaları olsa gerek. Bu etkileşim dengesi bozulduğunda, ne kentte ne de sakinlerinde direnme gücü kalır herhalde. Özgün çizgileri gitgide silinen, zaman içinde herhangi bir kente dönen metropolün sakinleri sakinliği bir yana bırakıp birbirlerinin boğazına yapışmaya başlarlar; aydınlar, bu olguyu denetimsiz göçlere bağlarken, yeni göçenler, yalan vaatlerle kendilerini kandıran, taşı toprağı altın olduğunu duydukları kente kendi kültürlerini bir türlü tamtamına taşıyamamanın baş sorumlusu olarak aydınları görürler. İki görüşün de bir bakıma haklı olması konuyu büsbütün karmaşıklştırıyor, değil mi?

Artık İstanbul'a iyice yaklaştığımıza göre Tefik Fikret'in önceden bu kente yağdırıp sonradan "Rücu" adlı şiiriyle geriye aldığı hakaretlere değinebiliriz. Şairin oldukça maço bir ağızla kaleme aldığı, İstanbul'u 'bin kocadan arta kalan bir bakire' diye tanımladığı "Sis" adlı ünlü şiiri, bugün yalnızca metropollerin dişil özelliklerine değinmesiyle dikkati çekebilir ancak. Onun her güzel, albenili kadını (hatta kenti) fahişe saymasını, bir ölçüde yetiştği toplumun değer yargılarına bağlayabiliriz, ne de olsa o toplumda erkeklerin değil bir bilezik, bir zincir, bir küpe takmaları, kolonya sürmeleri bile kadınsı bir eğilimin belirtisiydi. Gerçi günümüz toplumunda da ezici çoğunluk, süslenmenin yalnızca kadına yaraştığı görüşünde. Dünyanın her

yerinde kadının süslenmesi köklü bir gelenek olarak yerleşmiş, bu özgürlüğünü dilediğinde kullanabilir kadın, ama aşırı gitmek kaydıyla—bu aşırılığın nerede başladığını, nerede bittiğini de elbette ki meşum bir kadın çekiciliğindeki metropol değil, ona sahip olan erkekler kararlaştıracaktır.

Bizimkinden bir önceki kuşağın son yıllarında, düğme, eldiven, kemer ve astarlık kumaşa ayrılmış dükkânlarıyla daracık pasajlar vardı İstanbul'da; onların da son yıllarına yetiştim; hepsi kaçan çorapları “çeken” madamlarla birlikte tarihe karıştılar. Bu değişim olağan sayılmalı. Hazır giyim alışkanlığı yerleşmişse, terziye diktirilecek özel giysiler için gereken düğmeleri satan düğmecinin ne işlevi olabilir? Kemerle şapka artık sıradan kılık tamamlayıcıları sayılıyorsa, çantalar markalarına göre belli başlı mağazalarda bulunabiliyorsa, ustaların elinden çıkma çok daha pahalı, seçkin ürünlere neden gerek duyulsun? Standart çorapların kaçığını çektirmekse ancak kaçıkların işi olmalı. Eldiven pek görülüyor ortalıkta: daha çok lüks araba ya da motosiklet sürücülerince kullanılıyor, bir de çoğu kere gülünç bir aksesuar olarak şarkıcılar ve sunucularca.

Çağdaş dünyada birey —çok zengin değilse— özel beğenisinden vazgeçmek zorunda. (Dikkat! Kent de payını alıyor bu sıradanlaşma eğiliminden.)

Burjuva modasının kurallarına uymamayı, yani giyimde renk ve doku uyumu gözetmemeyi bir tür başkaldırı gibi görenlerle üstlerine rastgele birşey geçirenler birbirinden ayırt edilemiyor kent kalabalığında. Kendi aralarında türban ve pardösü modasını yaratan kadınlarla çılgın giyindiklerini sanan bazı genç kızlar dışında. Yoksa bir marka saltanatıdır gidiyor. Sayın Yıldırım Mayruk bir söyleşimiz sırasında, modanın boyunduruğuna karşı çıktıklarını ileri sürenlerin, bu kere de bu tepkiyi çoktan görmüş modacıların onlar adına tasarladıkları çılgınlığa boyun eğdiklerini söylemişti. Bir zamanlar eski ve yeni kesimleriyle kozmopolitliğinin özgün çizgilerini yansıtan İstanbul bir bütündü, en büyük özelliği de buydu zaten. Şimdilerdeyse değil kendisine yaşarmaya çalışmak sanki kent kültürüne uymamakta

direnenlerin çabalarıyla bir kişilik yarılması yaşıyor. Derinden yaşadığı bu yarılma, aykırı öğelerin yüzeye çıkıp tek tek sırtmasıyla çiçek bozuğu bir yüze çeviriyor görünümünü.

İstanbul, kentlileriyle etkileşimi kopmuş kentin en acınası örneklerinden biri.

Yemek yemek, yalnızca karın doyurmak anlamına gelseydi, kültürle fazla bir bağlantısı olmazdı. Hele açlık çeken ülkelerin yurttaşlarının yemek seçme hakkından yoksun kaldıkları düşünülüğünde. Bu durumda atılacak ilk adım, açlıkla boğuşan ülkelerin iktisat siyasasını tokluk çekenlerinkiyle karşılaştırıp birtakım sonuçlara varmak, aradaki uçurumu kapatmak için neler yapılabileceğini araştırmak olurdu herhalde. Gelgelelim bu ilk adım bile çıkar çatışmaları, devletlerarası sürtüşmelerle engelleneceğinden, iki tarafı uzlaştıracak bilimsel çözümler bulunana kadar günümüzde yaşananlar, zamanla daha bir somutluk kazanırdı:

Sık sık doğal afetlerle ya da devletin ilgisizliği sonucu olağan afetlerle karşılaşan ülkelerde yaşayanların, deprem, sel felaketi, çığın yanı sıra çöp patlamalarının, kaçak yapılaşmanın vb bedelini karakışta sokakta kalarak, kuyruklarda ekmek ve çorba tayını bekleyerek ödeyenlerin sayısında belli bir azalma göze çarpardı. Zaten hastanelere düşseler de bulanık bir suyun içinde yüzen birkaç et parçacığıyla doymak zorundaydılar.

Açlığın bir yazgı gibi bindirdiği ülkeler, kendilerine kampanyalarla, konserlerle destek verecek –tabii bu arada ceplerini şişirecek– ünlülerin yolunu beklerken yeni Âdem ve Havvalarına insandan arınmış tertemiz bir doğa bırakırlardı!

Tok-ülkelerdeyse, yurttaşların oburluktan çatlamalarını önlemek için her gün yeni yeni sağlıklı perhiz reçeteleri keşfedilir; bunlar mucizevi zayıflatıcı ürünlerle birlikte piyasaya sürülürdü: Böylelikle sağlık, devletten sorulmazdı.

Bu kara mizah örneklerini vermemin nedeni açlık konusunun şakaya gelir yanı olmadığını vurgulamak. Yemek kültürüyle ikinci aşamada, bir kahkahanın iki pırzola etmediği, tam tersine ancak iki pırzola yemiş birinin *belki* gülümseyebileceği noktada

gündeme geliyor. Şöyle bir soruyla: Karnı doymuş kişi doygun sayılabilir mi?

Yemek kültürü derken, sofrta kurmada gözetilecek resmi çatal-bıçak-kaşık-tabak-bardak dizme kurallarından, hangi yemeğin hangi içkiyle daha iyi gideceğini bilme görgüsünden sözetmiyorum. Sofraya oturanların uyması gereken inceliklerden de. Ne de olsa şarap sevmeyen, pırzelayı sıyıran, şeftaliyi bıçakla soymayı beceremeyen, ıstakoz bacağıny oyuncak marangoz aletleriyle değil dişleriyle kırmayı yeğleyen benim gibi birinin bu kültüre bir katkısı olamaz.

Ama deminki soruyu, “Hayır,” diye yanıtlayacağım kesin. Müziğin ruhun gıdası sayılabileceğine inandığımdan değil. Alıştığı yemeği yeme anlayışından, geleneğinden koparılmış kişinin geçmişinden yoksun kalacağına, onu özlerken bambaşka bir açlık çekeceğine inanıyorum da ondan.

Mutfak kavramı, belki burada ışıkt tutabilir dediğime. Sözelimi Osmanlı ya da Fransız mutfağı dendiğinde, o özel yemeklerin çoğunu tatmamış olsanız da kastedileni çağrışım aracılığıyla kavrarsınız. Osmanlı mutfağının özenle kaynaştırılmış etlerle sebzelerin başı çektiği yemeklerden, Fransız mutfağının sa çoğu zaman bağımsız pişirilmiş etlerle, sonradan haşlanarak o etin yanında sunulan sebzelerden oluştuğunu anımsarsınız. Birincide ortak bir beğeni, bir paylaşım baskındır; ikincideyse size özel beğeninize göre –çeşitleri zengin sosları da hesaba katarsak– kişisel damak tadınıza uygun bir yemek kotarmak hakkı tanınır (Tabii imambayıldının ya da hünkârbeğendinin kıvamına nasıl karışamazsanız, Fransız mutfağının geleneksel yemeklerinin özel bileşimine de itirazda bulunamazsınız, o başka).

Osmanlı’da *mutfak*, ailenin sıcak bir sofrada buluşup yiyeceği yemeklerin hazırlandığı yerd; türlü, dolma, mantı gibi zahmetli, el alan yemeklerin özel günlerde hazırlanması o yüzdendi sanırım. Denilene göre Macar mutfağının ünlü gulaşı, Osmanlı ordusunun karavanası “kulaşı”ndan türemiş. Gulaşa defne yaprağı atmayı ilk hangi ulus akıl etti, bilmiyorum.

Hangi geniş mutfak?

Bildiğim tek şey, dünyanın en yiyici ülkelerinden ABD'nin bir mutfağının olmaması. Ne yazık! Bu ülkenin güneyinde yaşayanlar, orada yetişenler, somut mutfağı neredeyse evin öbür bölümlerine taşacak kadar geniş tutsalar da, o bölmede kurulan sofraya şükür dualarıyla oturup kalksalar da dünyada geçerli bir mutfakları yok; zaten çoğu büyük kentte mutfak, aile bireylerinin istedikleri anda içinden stok içecekler ve konserve yiyecekler çıkarabildikleri, yalnızca kendileri için hazırlayacakları sandviçlerin katıklarını bulabilecekleri bir buzdolabı ile sabahları kahvaltıda ayaküstü ilisecekleri tezgâhımsı bir masayla sınırlı. Ansızın bastıran dostlar için köşedeki pizzacıya, Meksika börekçisine, Kanton pilavı yapan aşçıya bir telefon etmek yeter. Evlere-servis o kadar gözde ki kılınızı bile kıpırdatmadan Çin yemeklerinden, Vietnam spesiyalitelerine kadar her kültürün mutfağını emrinizde bulabilirsiniz. Üstelik, mutfaktaki ufacık tezgâha sığışılamayacağına göre konuklarınızla koltuklarınıza ilişip siparişe birlikte yollanan plastik tabak-çanağı kullanarak bulaşık çıkartmayabilirsiniz.

Batı'da, durmaksızın bir koşuşturma ve rekabet içinde yaşayan insanların ayaküstü atıştırma, abur cubur tıknıma alışkanlığı edinmeleri pekâlâ anlaşılabilir. Bir gün –olmaz ya oldu diyelim– aç kaldıklarında özledikleri yiyecek sayısı üçü-beşi geçmeyeceğine göre şanslı bile sayılabilirler. Hamburger bulamıyorsa gritts bulunur.

Peki bizlere ne oluyor? Neden lokantalarda pek fazla emek ve zaman istemeyen basit bir zeytinyağlı yemek bulmak bile güçleşiyor gitgide? Taze sebzenin, taze meyvenin bol bulunduğu ülkemizde nedense ithal konserve yiyecekleri yeğledik.

Bilemediniz on yıl önce, çevrede oturanları dumanla tedirgin etmemek ya da kokusuyla imrendirmemek için bahçedeki/balkondaki mangalın ne zaman yakılabileceğini titizlikle saptardık. Şimdilerde sokaklarda, caddelerde yürürken haşlanmış patateslerin içine doldurulmuş cıvık maddeleri kaşıklayan, yanınızdan geçerken onları üstünüze başınıza bulaştırmaktan geri kalmayan özgür ayakta-yiycileri gördükçe bir zamanlar biraz

bağnaz saydığım bu törenin Müslümanlıktan değil uygarlıktan kaynaklandığına inanıyorum. İsterseniz Passolini'nin filmlerine bir gözatın. *Gog'u* okuyun; oburluğun, özellikle etoburluğun zamanla bir tür yamyamlığa nasıl dönüştüğünü görebilirsiniz bu örneklerde, cinsel tutkuyu da içeren bir tür yamyamlığa tanık olabilirsiniz.

Yemek kültüründen yoksun olmak nerelere sürükleyebilir kişioglunu? Hangi doyurulmaz açlıklara? Doyumsuzluk ne tür bir doyum duygusunun aşınımı yedeğinde gelecek?

Arkadaşımla gözleri görmüyor. Âma sözcüğünü körün inceltilmiş biçimi saydığımın kullanmıyorum. Hadi, arkadaşımın hiç hoşlanmadığı bu tür yapay kibarlıkları bir yana bıraksam da acaba ona kör diyebilir miyim? En iyisi yazıyı okuduktan sonra siz karar verin. Dilimizde günlük konuşmalarda çok sık geçen bakma ve görme edimlerinin altını teker teker çizsem, yazı bir italik kaosa dönüşecek; o yüzden lütfen vurgularınızı kendiniz koyun.

Ortak bir dostumuzun evinde tanışmıştık. O gelmeden önce, önemli bir filmi izliyorduk videoda, bitmesine çok az kalmıştı. Konuşmamız sırasında gözümün araya filme kaydığını söylemiştim. Tıpkı ciddi birşeyler söyleyeceklerini kestirdiğim gözleri-gören dostlara araya yaptığım gibi. Bence azıcık kaba bile görülebilecek bu davranış özelliğim, kibarlığımın açıklanamazdı – neresinden baksanız.

Demek açıklanabiliyormuş. Çünkü dostumun dediğine göre körlere acımayı iş edinenler, benzer durumlarda ya videoyu/televizyonu kapatıyor ya da kaçamak seyrediyorlarmış. Başlarını o yana çevirdiklerinde, seslerinin değişik bir yönden geldiğini hesaba katmıyorlarmış.

Kitaplarımın hemen hepsini okuduğundan benden tok-sözlü biri izlenimi almış, beklentisini boşa çıkarmamışım. Okumak sözcüğünden sonra duraladığımı görünce ekledi:

— Yani, ya edebiyatsever dostlarım sevdikleri metinleri kendi sesleriyle kasete çekiyorlar benim için ya da ben Türkçesi ve sesinin tınısı güzel birilerine kaset doldurtuyorum. Tabii tam anlamıyla okumak sayılmaz, yine de...

Dönüş yolunda konuşmayı sürdürüyoruz:

— Tok sözlü dediğiniz için teşekkür ederim... Peki dış görünüşüm nasıl sizce?

— Sarışına yakın, orta boylusunuz.

— Nerden anladınız?

— Hiçbir rengi tanımadığım gibi sarıyı da bilmiyorum. Ama o rengin de ayrımcıklarını Kafka'da, Dostoyevski'de gördüm. Boyunuzu kestirmekse kolay... Sesiniz omzumun altından geliyor. Sarışın olduğunuzun en büyük göstergesi de kokunuz.

— Sürdüğüm mü?

— Hayır kendinizinki.

Bu ilginç konuşmaya kendimi öylesine kaptırmışım ki cadede yeni açılan çukuru görmedim. Gözleri görmeyen biri için karanlıkla aydınlığın farketmeyeceğini unuttuğumdan mıdır nedir koluna girmiş, onu peşimsıra sürüklüyordum. İyi ki son anda o koluma yapışıp beni çukura devrilmekten kurtardı.

İkinci karşılaşmamızda beni bir kafe-barda ağırladı. Artık hakkımda yeterince bilgim vardı. Hukuk Fakültesi'ni birincilikle bitirdiğini, şimdilerde parlak bir avukat olduğunu öğrenmiştim. O da benim çok güç sandığım özel yaşamına ilişkin sorular soracağımı ama kişisel yaşamına girmeyeceğimi biliyordu, hazırlıklıydı. (Bu konuşmayı sözcüğü sözcüğüne anımsamıyorum ama aşağı yukarı şöyleydi:)

— Giyiminizdeki renk uyumu şaşırtıcı dedim. Bunu neye borçlusunuz?

— Bir tezgâhtara. Hep aynı mağazadan alışveriş ederim. Benim renk beğenimi bilir. Eve dönünce aldığım yeni gömlekle pantolonu –bazan kravatı– aynı askıya asarım. Temizlikçi hanıma askıların sıralanış düzenini değiştirmemesini, hele onlara asılmış eşyaları başka bir yere asla koymamasını rica ederim, çok kolay.

— Yazıhanenize gidip gelmek güç olmuyor mu?

— Her gün taksiye binemem tabii. Karşı kıyıda oturuyorum. Otobüs durağında bekleyen kişilere, otobüsün numarasını sorarım. Bu kadarcık bağımlılığımız da olsun.

Son kuşku da silindi. Görmeme özüyle üne kavuşan bir hukukçu, TV dizilerindeki köpeğinin yardımıyla başarıya ulaşan dokunaklı kör dedektif değil karşımdaki. Neden evlenmediği

belli. Onun deyişiyile sıradan evlilikler bile yürümezken önce kendisine sevecenlikle –kimbilir belki de acıyarak– yaklaşan bir eş, onun titizlikle sıraya koymaya alıştığı bu görevlerin bir bölümünü üstlenir, sonra da bir gün giderse, unuttuğu sistemi yeniden kurmak zorunda kalacak.

— Hesaba siz bakınısterseniz, dedi, garsona sormayayım. Zaten şu arkadaki masa tadımızı iyice kaçırdı değil mi? Herhalde posbıyıklı bir erkek masası.

Cüzdanını çıkardığında şaşırdım. En arkada milyonlarla beş yüz binlikler, sonra yüz binlikler, önde günlük yaşamı ya da bahşişi götürmeye yarayacak bozukluklar.

Hangi belgeyi nereye koyduğunu, hangi giysisini hangi askıya astığını şaşıran, cüzdanı karmakarışık bir bakar-kör sıfatıyla kendimden utandım. Zaten buraya birlikte gelirken sokağı atmıştım; bana köşeyi geçtiğimizi rüzgârdan anladığını söylemişti.

Kişioğlu beyninin kaçta kaçını kullanıyor? Kullanmadığı yetilerin yerine hangilerini geliştiriyor? Bunlar önemli sorular. Benimki önemsizdi:

— Yani beni hiçbir zaman göremeyeceksiniz, değil mi? Ne kötü.

— Dediğiniz anlamda göremeyeceğim. Kendinize iyi bakın lütfen.

Not: Yazıda özellikle abarttığım *bakma* ve *görme*'leri gördünüz mü? Şu işe bakın! (T.U.)

Anan ile anılan ilişkileri, bazı okurların anımsayabilecekleri gibi dedim ya, üstünde sıkça durduğum bir konu, ilişkideki güzellik başı çekse de sahicilik ve ahlak payı da var bu kaygımda. Acaba sevdiği birini anma gereğini duyan kişinin bu bağlılığı hangi kaynaklardan serpiliyordur? Hele duygularını kâğıda dökme isteği... Okuduğum örneklerden yola çıkacak olursam, çoğunda anan-kişi, ya toplumda vefa diye nitelendirilecek bir erdemin peşinde koşuyor ya da anılanı geri plana itip kendini öne çıkarmak hevesinde. Yüzünü belki bir-iki kere gördüğü birini “üstadım”, “beni yetiştiren” diye anıyor sözgelimi ya da “kaç kere uyarımışımdır onu” diye aşağılıyor. Anan-anılan dengesinde, özlenen serinkanlılığı gözetken yazıya binde bir rastlıyoruz.

Kesin birşey varsa, o da, anılanın kendisini her ananla zenginleşmediği gibi her ananın da andığıyla zenginleşmediği; dahası yitirilenin kendi gözünde taşıdığı değeri anlatırken sahicilikten sapıyorsa iyice fukaralaşacağı.

Konu, yitirilen bir yakınsa iş iyice karmaşıklaşıyor. Bu yakın, unutulmamış bir sevgili de olabilir, önemli bir sanatçı da, ortalıktan yok olan bir kedi de, kırılmış bir seramik çanak da. Ne de olsa yitirilenin değeri, ünlü ya da ünsüz, canlı ya da cansız olmasıyla ölçülemez. Diyelim, bir fotoğrafa, bir kitaba her gözattığınızda, sehpanın boş kalmış bölmesine baktığınızda, bir mırıltının eksikliğini duyduğunuzda yokluğuyla doldurur boşluğu, o yüzden de özel anımsanmalara gerek duymaz.

Turgut Uyar'ı hem bir yakınım hem önemli bir şair sıfatıyla hep anımsadığımdan onun için özel günlerde yazmayacağımı *Varlık* dergisinde çıkan bir yazımda belirtmiştim. Onun şiirini ve şiir üstüne düşündüklerini unutmaya yüz tutmuş bir okur kitlesi kendisinin umurunda değildi ki *ben ister istemez* eşî sı-

fatıyla işgüzarlığa girişeyim? O, tanışmamızdan önce de Turgut Uyar'dı, ben ölünce de öyle kalacak.

Bu yazıyı yazmamın nedeniyse, genç bir kızın uzaktan yolladığı mektup. Yazıyı okuyunca bana küsmüş; Turgut Uyar'ı anan yazılarımı dört gözle bekliyormuş. Çok içten, çok dokunaklı bir mektup doğrusu. (Oysa o yazıda da benzer sakıncalara değinmiştim, umarım bu yazıyı okur ve ne demek istediğimi daha iyi anlar.) Ama benim de bu tür gerçekten vefalı okurlara bir önerim var. Neden anma günlerini ve yazılarını başkalarına devrediyorlar, kendileri bir girişimde bulunmuyorlar?

Ben, yerlerinde olsam herhangi bir tarihi seçerdim, ille bir yıldönümü gerekiyorsa Uyar'ın doğum günü olan 4 Ağustos'ta anılmasını yeğlerdim. Nasılsa şiirleri yaşıyor. Ölüm tarihini asla seçmezdim. Çünkü o gün, Celâl Bayar'ın da ölüm günü. Onca yıl yaşamış bu kurnaz ihtiyarın hiç değilse geceyarısından sonra ölmesini istemiş ama başaramamıştım.

Çocuğu olmamak, mutlaka talihsizlik anlamına gelmez (inanmıyorsanız çevrenizdeki çocuklara bir gözatın!) ama tarihsizlik anlamına pekala gelebilir. Hayatın genel akışı içinde kaynayıp giden günleri, ayları, hatta yılları anımsamanızda en önemli nirengi noktası çocuğunuz oluyor. Burada çocuk sevgisinden sözetmiyorum. Çocuğun kişisel tarihini –ömrünüzü– bilinçle kavramanızdaki payını vurgulamak istiyorum yalnızca.

Diyelim evinizde ortalığı toplarken elinize bir fotoğraf geçti, bir kitabın arasından düştü. “Hangi yılda çekilmiş bu? Nerede?” sorusu sizi o yıla, o güne, o mekâna götürmekte gecikmez. Fotoğrafların arkasına tarih yazmasanız bile çocuğun üstündeki giysi bir ipucudur. Elindeki oyuncak da. “Haa! Tamam!” dersiniz. Sonra kendi üstünüzdeki giysiye kayar gözünüz: demek o yıllarda böyle bir giysim varmış, dersiniz. Hele günün modasını kollayan biriyseniz yıllar öncenin gözde giysilerine dalıp gidebilirsiniz. Fotoğrafın çekildiği tarihin yaz mı kış mı olduğu zaten bellidir de o günün ya da gecenin mutlu mu mutsuz mu geçtiği fotoğraftakilerin yüzlerinden bellidir. Ama en çok çocuğun yüzünden. O, sakınmasız bir biçimde duygularını açığa vurur çünkü. Eline tutuşturulan oyuncağı bir sus-payı diye görüp görmediği bakışlarından bellidir. Bu kere de belli yıllarda moda olan oyuncaklara dalıp gidersiniz. Bu bir anlık aydınlanma sizi geçmişinizle hesaplaşmaya kadar götürebilir: Acaba başka bir oyuncağı daha mı çok severdi? Bizimle lokantaya gitmeyi sevmiyor muydu?

O kadarla da kalmaz. Demek siz o sırada içinden fotoğrafın düştüğü kitabı okuyormuşsunuz. Nasıl bir kitaptı acaba? Bir daha gözatma gereğini duyarsınız. O yıllarda yanınızda taşıdığınız kitap, eğilimlerinizi ele verebilir. Çocuğunuzun (ilk- okula)

başladığı yıl, üniversite sınavlarına katıldığı gün, bir anı değeri taşımanın ötesinde yaşanan toplumsal çalkantılar, ekonomik güçlükler konusunda da uyarır belleğinizi.

Bu tanışma ânının kahramanı Lara'ysa yeni bir sayfa açtırdı bana. Şimdiye kadar hep uzakta ya da yurtdışında olduğu için pek tanışmamıştık. Bana (halasına) benzediğini duyuyordum da, benzerliğin nereden kaynaklandığını kestiremiyordum: İki yıl önce annesiyle birlikte uğradığında Patis diye bir arkadaşından sözedene kadar. Ona telefon edebilir miymiş? “Tabii istersen yatak odasından ara, belki özel birşey konuşursunuz,” diye durumunu kolaylatmaya çalıştım. “Yoo,” dedi, bizim yanı-mızdan etti telefonu! Patis’in numarasını bana da verir miydi? Verirmiş ama Patis birazdan tatile çıkıyormuş. Okuma yazma öğrenmeden gazetelere gözatan, daktilo yazan kız çocuğu, Patis’ten başka kime telefon eder ki?

İşte kendi çocukluğum bir yerlerden çıkıp gelmiş karşımda duruyordu!

Ondan birşey isteyecekseniz nedenini niçinini mantıklı bir biçimde açıklamanız gerekiyor, emir verirsiniz hava alırsınız. Buna karşılık, kendisini anlama çabanızı görkemli oyunlar yaratarak ödüllendiriyor.

Asıl tanışmamız bu yazıya denk geldi. Halası olarak bana “siz” mi “sen” mi demesi gerektiğini düşünüyor. Ben “sen” demesinde diretince ağzından kaçan “siz”leri özür dileyerek geçiriyor. Tam ona benim çocukken İnci adında düş ürünü bir arkadaşım olduğunu söyleyecekken Patis’i unuttuğunu anlıyorum, başka kurgulara uçuyor artık.

— Cahide evde kaldı, ben senin kedin olayım şimdi. Cahide olayım.

İki üç günlük tatilde bile kedimi özlediğimi nereden kesti-riyor?

— Cahide uyurken nasıl mırıldıyor? diye sorarak ciddi ve nesnel bir tavır takınıyor.

— Sen bildiğin gibi mırılda.

— Ama olmaz ki. Bak, ben Cahide'yim, sen Tomris'sin; doğru yapmamız şart, yoksa oyun düzgün olmaz.

Uykudan gözleri kapandı kapanacak ama kurduğu oyunu titizlikle götürmekte kararlı. Fiziksel benzerlikler bir yana aramızdaki özdenetim benzerliği korkunç. Tek benzemeyen öge, onun insanlara sarılmayı sevmesi, ben o yaşlarda hiç sevmedim. Ya da öyle mi sanırdım? Çünkü Lara'ya sarılıp yatmak şimdi bir şölen gibi. Pijamasının kıcını çekiştirmek, kuyruğunu çekmek oluyor kedinin. Kedi, size dönüp hiç aksatmadan miyavlıyor. Yüzüne dökülen saçları, ufak pembe topukları, o akşam birlikte Hint racası kılığına soktuğumuz oyuncağı Nokta'yla birdenbire bir bütün oluyor; 1996 yılında mutlu bir Temmuz gecesi.

“Acaba pencereyi açıp bir sigara mı içsem?” diye düşünüyorum karanlıkta. Ne de olsa daha çok Salinger'ın kahramanlarına yakın düşen bir çocukla –kendi çocukluğumla– yanyanayım. Çağrışımlar tehlikeli.

Yüksek sesle sormadığım bu sorunun yanıtı hemen geliyor:
— Miyav.

Şile’de kumsalda yayılmış, denizin ve güneşin tadını çıkarmaya çalışıyorduk Artin’le. Geçen yaz.

Artin, eski gündökümlerime sıkça konuk olmuş kişilerden. Son yıllarda sayfalarımın pek sık uğramamasının nedeni, uzun süredir Chicago Üniversitesi’nde öğretim görevliliği yapması. Geçen yaz, şaşırtıcı bir öneriyle çıkageldi, “Hayır,” demem kesinlikle yasakmış. İlk gençlik yıllarında psikoloji öğrencisiyken kimi günleriyle gecelerini –Ankara’da olsun, İstanbul’da olsun– paylaştığı o dönemdeki *Tomris Teyzesi*’ni, sonraki *Tomris*’ini kışın aylıklarından biriktirdiği dolarlarla ağırlamak istiyormuş; benimle uzun, kesintisiz bir başbaşalığı çok özlemiş. Hadi bakalım, tatile çıkıyormuşuz! “Olmaz,” dersem kırılacağı besbelli. Peki.

İkram o kadar abartılı ki sigaramı bile kendim alamıyorum, odamda paketlerle sigara hazır duruyor. Araştırmaları için dünyanın dört bucağını dolaştı Artin; dün gece sabaha kadar, açık balkon kapısına karşın dumanaltı etmeyi başardığım odamda, son yıllara ilişkin izlenimlerimizi aktardık birbirimize. Dünyaya genel bir kayıtsızlığın, bir vurdumduymazlığın egemen olduğunda birleştik. Bu eğilimin özellikle gençlerde ağır basması umut kırıcıydı. Önceleri asistanı olmaya can atan ama iş çalışmaya gelince kılını bile kıpırdatmayan zenci bir öğrencisinden sözetti Artin. Aylar sonra kızı uyarmak gereğini duyduğunda, “Böyle üstüme gelerseniz sizi ırkçılıktan mahkemeye veririm,” yanıtını almış. Meğer ABD’de bu davalar çok yaygınmış; yargıçlar demokrasi sözcülüğünü kimseye kaptırmaya razı olmadıklarından herhalde, çoğu davayı zenci öğrenciler kazanıyormuş! Eee, etme-bulma dünyası. Şimdi çoğunluk, zencilerden yana.

— *İrkçi olmadığımı* nasıl kanıtlayabilirsin? dedi Artin. Başıma böyle birşeyin geleceğini düşünemezdim.

— Senin yazgın bu şekerim, diye yatıştırdım öfkesini, Türkiye’deyken Ermeni olarak azınlıktaydın, Amerika’da Türk

olarak azınlıktasın. Bak, çoğunluğa geçmek fırsatı çıkmış karşına, sen kalkmış küsüyorsun!

Denizin ve güneşin tadını çıkarmaya çalışmak yetmiyor artık: Kıyıya sabahtan inenlere ikinciler de katılınca gürültüye ve müziğe karşı düpedüz savaş vermek zorundayız. Konuşmaktan vazgeçtim, gazeteye gözetmek bile olanaksız.

— Ben pes ediyorum Artıncığım. Odama çıkıp dinleneyim biraz.

— Şu kitabı da götür bari... Nasılsa okuyamayacağım. Çay saatinde aşağıda buluşuruz.

— Ama senden ufak bir ricam var. Deli bir psikologun eksikliğini hep duymuşumdur, biliyorsun. Şimdi hazır seni bulmuşken nicedir kafamı kurcalayan bir soruyu sormadan yakanı bırakmam. Çay saatine kadar birşeyler bul buluştur. Hem böylelikle vaktini boşa harcamamış olursun.

— Neymiş o?

Artin, kazık yiyeceğini sezen birinin telaşıyla doğruldu, oturdu.

— Neden kadınca denen duyarlıktan yoksunum ben?.. Yazılarımı katma. En azından şimdilik. Kendimi soruyorum.

— Peki ama biraz daha aç konuyu. Hangi deli psikiyatr, karmaşık bir sorunun yanıtını bu kadar çabuk bulabileceğini sanacak kadar budala olabilir ki?

Keyfimiz yerine geldi anlaşılan. Yeniden kuma çöktüm. Gürültü uzaklaştı.

— Bir örnek vereyim istersen. Sözelimi genç kızlığımda da erkeklerin sözle ya da elle giriştikleri sarkıntılıklara bekledikleri tepkiyi göstermezdim. Ne bağırıp çağırırdım, ne de onları büyüklere ya da polise şikâyet etmeye kalkışırdım.

— Senin tepkisiz kalabileceğini düşünemiyorum. Hele böyle bir durumda!

Kumsalı çınlatan bir kahkaha:

— Yoksa öldürür müydün onları?

— Öylece durup, sonra dönüp bir insanın gözlerinin içine bakmak öldürmek sayılabilirse, evet. Demek istediğim, tam kadınca denecek bir yara almazdım saldırıdan. Öfke, şaşkınlık, acıma karışımı bir duygu kaplardı içimi. O da gözlerime yansı-

yor olmalıydı ki hemen çekip giderlerdi.

— Peki bu duyguda cinsel öfkenin payı hiç mi yoktu?

— Vardı tabii, işi karıştıran da o zaten. Bir kadından çok *erkek* bir eşcinselin horlanma karşısındaki isyanını andırıyordu duyduğum. Sonraları örneklerini görünce anladım... Bu kadar bilgi yeter bence. İki saat sonra cinsel kimliğim hakkında vereceğin bilgileri dinlemeye hazırım.

Çaylarımızı içiyoruz. Artin'in dinlenmediği yüzünden belli; bir duş yapacak zaman bulabilmiş ancak.

— Hadi bakalım, bekliyorum, dedim.

— Önce şunu söyleyeyim, deneyimlerimden ve mesleki gözlemlerimden yola çıkarak. Moda deyimle “kimlik bunalımı”, kendi yönsemeleri üstüne düşünen bireylerden çok, dünyadaki ortak magazin kültüründen etkilenen kitlelerde ortaya çıkıyor. O kültürden etkilenmiş olsaydın, deminki örneği vermekten kaçınırdın zaten. Ama benden beklediğin çözümleme, her ne kadar yalnızca son iki günümüze değil geçmiş yıllara yayılsa da yine yetersiz bence. Üstelik bu uğurda çaba harcamakla doğru sonuca varacağımız da kesin değil. Kesin görünen tek şey, senin baştan beri azınlıktan biri kimliğiyle acı çektiğin. Peki neden kadın değil de eşcinsel bir erkek daha yakın geliyor sana?

— Belki de basın-yayın dünyasında, televizyonda, millet meclisinde boy gösteren kadınların, çoğunluk ordusunun neferliğini üstlenmelerindendir, kimbilir...

— Zaten sen bana bu soruyu sormadan önce bir bakıma aynı şeyi konuşmuyor muyduk? İpucu orada değil mi? Tartışmamızı aydınlatıcı başka kanıtlar aklına gelirse bana ilerde yaz ama bugünkü bu kadar yeter. Artık tek sözetmeyelim bu konuda, bir balık lokantasında rakı içelim. Turgut Amca'nın deyişiyle “göge bakalım”... Aslında ben de sana birşey soracaktım. Türkçemde bir gerileme var mı? İngilizce sözcük kullanıyor muyum konuşma arasında? Bilirsin, çok titizimdir Türkçe konusunda. Ama allahın Amerikasında kimi bulup Türkçe konuşacaksın ki?

— Benim yanıtlım oldukça düz. Tek kaygım, bir gün bu anları yazıya dökersem, okurlar senin konuşmalarını düzelttiğimi sanacaklar.

Önce, *Varlık*'ta geçen ay yayımlanan öyküme dönmeliyim. Öyküyü yazarak genç yaşta onulmaz bir hastalık sonucu ölen eski öğrencime gönül borcumu ödemiştim – geç de olsa: adını vermem gerekmiyordu ama onun ölüm haberini bana telefonda ileten “dostum”un adını da vermemiştim. Bilge Karasu’nun adı bile öyküye taşıyamayacağı bir ikinci dramatik ağırlık yükleyebilirdi. Belki bu teknik kaygıdan da öte, günden güne ağırlaşan bir hastalıkla boğuşan Bilge’nin adını ölümle birlikte anmak istemiyordum.

Eski-öğrenci, Bilge Karasu’yu derslerimiz sırasında metinleriyle tanımış, yüzünü bile görmemişti. Ola ki hayranlık duyduğum sevgili bir dostumun sağduyulu sesinin beni haberin sarsıntısından bir ölçüde koruyabileceği inancındaydı; sıradan hatır sorma telefonlarına bile artık güçlkle çıkan birinden telefonun başına geçip böyle bir haberi iletmesini istediğine göre durumu bilmiyordu. Bilge de istese başka birine verebilirdi bu görevi, ama sesi son konuşmalarımızdaki bitkinlikten sıyrılmış gibiydi: “Kusura bakma,” gibi birşeyler geveledim titrek bir sesle. “Çok duyarlı bir gençmiş, keşke tanışaydım,” dedi. “O yaşta ölmenin ne demek olduğunu düşündüm de toparlandım biraz.”

Hangisiydi bilmem... Genç öğrencinin ölümü mü? Bilge’nin son telefonumuzda ofisini boşaltırken bulduğunu söylediği Turgut Uyar’ın eskilerde kendisi için oyduğu tahta bir kitap- açacağını bir an önce oğul Turgut’a gönderme telaşı mı? Ama ders verme kararım pekişti.

Göçmüş Kediler Bahçesi’nin (1980) ithaf yazısından bir bölüm: “Pencereden bakıyorum. Güneşe bakıp vakit geldi diye yeşermeye başlayan vişne, ardından iki gün iki gece kar yedi. Şimdi yeniden silkiniyor. Okuma gözlüğümle bakarken bile yeşertisini seçebiliyorum bulanıklık içinde...

Bu tahin-pekmez günlerinde yeşilin üzerine konacak apak çiçeklerini bekleyebiliyoruz gene de bu vişnenin, üst kattan atılmış, eskitilmiş bir gül demeti, kuru yeşili, vişne çürüğüyle; takılmış duruyor dallardan birine.

Sevgi dolu anılar, gönül kapılarında hazır durabiliyor hâlâ. Ölümün silgisi yazıları çok daha güç siliyor. Daha ne olsun?”

Evet, yazının içinde ölümün geçmesini istemiyorum. Ama şu anda bu kadarına umuda dayalı bir yazı da yapay olur. Çünkü her an...

Bilge Karasu'nun öldüğünü öğrendiğimde kitabı kitaplıktaki yerine yerleştirmemiştım daha.*

* Bu gündökümü, daha ayrıntılı olarak *Bilge Karasu Aramızda*'da (Metis Yayınları) daha önce yayımlandı. (T.U.)

Çağımızı kavramamızda en büyük yardımcımız, kendi dönemlerini derinden etkilemiş sanatçılar oluyor çoğu kere. Yaşamlarıyla ve yapıtlarıyla. Farklı toplumlardan gelmeleri, günümüze ilettikleri ipuçlarının önemini azaltmıyor, tam tersine büyütüyor.

Guy de Maupassant'ın 1876'da Catulle Mendès'e yazdığı bir mektup sözgelimi:

Bencillik, kötülük, eklektisizm, ne denirse densin, herhangi bir siyasal partiye bağlanmayı reddederim; bir dine, bir mezhebe, bir akıma da. Özel bir öğretinin savunucusu bir topluluğa üye olmayı, herhangi bir dogma, bir yetke, bir ilke karşısında boyun eğmeyi asla istemem –yalnızca onları karalama hakkını hep elimde tutabilmek için. Bütün Tanrılara, bütün ordulara savaş açmakta sonuna kadar özgür olmak isterim, biri çıkıp da bir zamanlar bir Tanrı'ya tapındığımı, bir başkasının cephesinde savaştığımı söyleyememeli. Ayrıca bu bana dostlarım adına savaşma hakkını da veriyor– dostlarım bayraklarını hangi dava uğruna açarlarsa açsınlar.

Küçük yaşta gönderildiği, sonra kovulduğu papaz okulunda dinden soğuyan, 1870'teki Fransa-Prusya Savaşı'na gönüllü asker olarak katıldıktan sonra askerlikten soğuyan Maupassant, tımarhanede son bulan çalkantılı, kısacık yaşamı boyunca toplumundaki kurumları zehir diliyle yerden yere çalmaktan geri kalmamış, demin sözünü ettiği ilkelerden hiç şaşmamış. Acaba günümüzde yaşasaydı, bir dönemde ateşli bir biçimde savundukları Sovyet komünizmini, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra aynı ateşle karalayan, eskiden dine karşıyken birdenbire dinlerden din beğenen aydınlara ne derdi? Fransızca küfür dağarcığım pek zengin olmadığından kestiremiyorum.

Anton Çehov'un 1888'de Alexei Plescheyev'e yazdığı mektuptan bir bölüm:

... Asıl... satırlarımın altında bazı eğilimler arayıp beni liberal ya da tutucu sınıflandırmasına sokmak isteyenlerden korkuyorum.

Oysa ne liberalim, ne tutucu, ne evrim savunucusuyum, ne keşiş, hele dünyaya karşı kayıtsız hiç değilim. Dileğim, özgür bir sanatçı olmaktı –o kadar– ne yazık ki Tanrı bana o direnci bağışlamamış. Yalanın ve baskının her türlüşünden nefret ediyorum... ikiyüzlülük, budalalık, boş-düşler peşinde koşma hevesi, yalnızca tüccar sınıfından olanların evlerinde ve hapisane kapılarının ardında kolgezmiyor; bu özelliklere, bilim dünyasında, edebiyatta, gençler arasında da rastlıyorum. O yüzden polislere, kasaplara, bilginlere, yazarlara, gençlere pek sıcak duygularla bakamıyorum. Markalardan ya da yaftalardan önyargı kokusu alıyorum.

Benim gözümde, kutsalların en kutsalı, insan bedenidir, sağlık, zekâ, yetenek, esin, aşktır ve sınırsız özgürlüktür –baskıdan ve sahtelikten kurtulma özgürlüğü, konu nasıl dile getirilirse getirilsin. Büyük bir sanatçı olsaydım, yazılarımda bu ilkelerden şaşmazdım.

Yoksul bir ailede yetişen Çehov'un halkının acılarını paylaşması olağan sayılabilir. Sahalin Adası'ndaki kürek mahkûmlarının yaşama koşullarının düzeltilmesi için girişimlerde bulunması da. Ama iklimiyle, gittikçe ilerleyen hastalığına iyi gelen, dahası ona gürültüsüz bir ortamda çalışma olanağı tanıyan çiftliğine sığındığında, yörede kolera salgını çıkması üstüne yazmayı bir kenara bırakıp köylülerin yardımına yine doktor sıfatıyla koşması, ya da Dreyfus Davası'nda dostu Zola'yı sonuna kadar desteklemesi, tıpkı Maupassant gibi onu da sorumluluklarını, bireysel ilkelelerini enine boyuna tartmış bir aydın katına yükseltiyor.

Çağımız yazarlarından James Joyce'a göre: Sanatçı, halk yığınlarının gönlünü kazanmak peşindeyse kitle fetişizminin, kendini bile bile kandırma hastalığının bulaşıcılığından kaçınamaz, popüler bir akımda yer alırsa bu riski üstleniyor demektir.. Çevresindeki bayağılıklardan –duygu taşkınlıkları, zekâ gösterileri, kibiri yüceltmeye, ortalamayı kollamaya yönelik övgülerin her türlüşü-bütünüyle kurtulup özgürleşmedikçe asla sanatçı olamayacaktır. Aslında köleliği; kuşkuyla kıvranan bir istençten ve en ufak bir okşamada çözülüp nefretinden vazgeçmeye hazır bir benlik taşımamasından kaynaklanır; en sözümona-bağımsız görünenler, kölelik bağlarını yeniden sıkılamada birincidirler.

Ünlü mağazalarımızdan birinin evdeki çeşitli mekânların yanısıra sıcak bir güne merhaba demek üzere düzenlediği bu odada kim oturuyor acaba? Rengârenk, oyuncakımsı saatine, walkman'ine, metal uçak lambasına, ayılı cüzdanına, hele başucuna astığı çerçevelenmiş araba resimlerine bakılırsa, galiba bir delikanlı. Ama odasındaki eşyalar bir servet ettiğinden bir işadamı olduğu kesin. (Broşürdeki fiyatlara bakmanız yetiyor.) Zaten spiralli defteri, dosyaları, ajandası da destekliyor bu savı. Odasında hiç kitap olmamasına karşın bir kitap tutacağı bulundurması, bir CD Tower'a özenmesi de cabası. Baseball Sopası, bu adamın spor yaptığının göstergesi. Ama yatağının üstünde duran Sepet Sehpa'ya dizilmiş sağlıklı sabah kahvaltısı ürünlerini devirmeden, ayakucundaki anlamsız kanepeye ulaşma becerisi de değerlendirilmiş doğrusu: bu cambazlık gösterisi sonunda yapacağı duş da gözardı edilmemiş, bir havlu hazır duruyor orada. Spora ilişkin bu ipuçları olmasa, doğrusu başucu sehпасına koyduğu şirin fincan kümesiyle, her aradığını yanbaşında bulma gereksinimiyle, bir yatalak izlenimi uyandırırdu bende. Ama belki bu eğilim, her sahip olduğu malı başkalarına sergilemeye dayanan Amerikanımsı bir rahatlıktan kaynaklanıyordur. Broşüre göz gezdirirken, o odada uyanmaktansa yorganı başıma çekip güne güle güle demeyi yeğleyeceğimi düşündüm. Bu keşmekeşi düzene sokmak o kadar güçlü ki! Odadan çıksam, bu kere, öbür birimlerdeki *süslü yaşanmamışlık* bekliyordu beni, ölü çiçekleriyle, işlevsiz nesneleriyle.

Çağdaş bir işadammın; beğenisiyle on beş, kazancıyla otuz beş yaşında olması gereken bu kişiliksiz, yüz­süz portreye oturması mı öneriliyor? Öneriliyorsa, ilk ipuçları nerede?

Mutlaka bu gencin babası ya da annesi olacak yaştaki birinde.

İstanbul Amerikan Kolejleri'nin 1961 yıllığında (cilt 37) yılın mezunları (aralarında ben de varım), her zamanki gibi şaka yollu bir dille (yarı İngilizce, yarı Türkçe) tanıtılıyor. Yılın

spor kralı, Özer Uçuran. Bizden biraz küçük Tansu Çiller'inse girip çıkmadığı bir kulüp yok gibi: Voleyboldan tutun Sanat Kulübü'ne, Klasik Müzik Kulübü'ne, Gezi Kulübü'ne kadar. Birlikte çekilmiş bir fotoğrafımız, ilerici TTB örgütünde görev aldığımızı gösteriyor (tarihe dikkat!). Onun sonsuz kulüp üyesi olduğunu belgeleyen fotoğraflarında saçı habire değişiyor da giysileri nedense pek değişmiyor: O yıllarda yoksul olduğu için mi acaba?

Özer Uçuran, o yıllarda milliyetçi biri anlaşılan, çünkü fotoğrafının altındaki tanıtım yazısı özellikle Türkçe. Yazıyı kaleme alan prens Aydoğan San'ın Türkçesine de diyecek yok. (Parantez içinde belirtilen düşünceler benimdir. T.U.)

"Bir tek cümle ile anlatabilirim size onu: Bizden, hepimizden, hepinizden binlerce kilometre geri, çünkü yöresindekilerin yıldırım hızıyla düşmesine, kirlenmesine ve maddileşmesine bir türlü yetişemiyor. (Türkçe bozuk olsa da can dostun beklentilerinin bir gün yerine geleceği, yani Uçuran'ın bu anti yetiştirme hızına uyacağı seziliyor.)"

Beş sene evvel bir kral kadar asil geldi okula. (Nitekim sonradan, 'ilk' yaşamında çar olacaktı.) Neler görmedi, neler çekmedi okuldan, pansiyon odalarından, insanlardan, kızlara kadar. (Galiba kızlar, insanlardan sayılmıyor.) Aldırmadı... dayandı... sadece gülümsemesini bildi. Her şeye karşı, iyiliğe, kötülüğe, hatta haksızlıklara dahi. (Ne engin bir hoşgörü bu!) Sonunda bütün bunlara karşılık bir kâğıt parçası diploma verdiler eline. (Yok canım, özlemlerini gerçekleştireceği bir belge verdiler: Başbakan kocası olabilir belgesi.)"

Beş sene sonra yine bir kral kadar asil gidiyor işte, tahtını bırakarak. (Nerede o günler?) Zannetmiyorum kimse geçebilsin yerine. (Keşke!)"

Son ipucumuz, sıcak odanın sağ köşesinde kalan büyük koka kola şişesinde. Kuşaklar boyu idrardan başka hiçbir şey doldurmaya yaramayan bu şişeyi bir an önce çöpe atmak gerekiyor. Yoksa koku, her yanı tutacak.

1980 başlarında bir yaz akşamı, Füsün Akatlı, Nimet Tuna ve Tomris Uyar, o dönemin gözde uğrağı Şadırvan'da buluşmuş, denizin tadını çıkarıyorlar. Konu bir ara aşka, sonra aşksızlığa, en sonunda da “âşık olunabilecek bir erkeğin özellikleri”ne geliyor ve bir oyuna dönüşüyor. Nesnel davranmakta kararlı olduklarından masalarına gelen Edip Cansever ve Turgut Uyar'ın da görüşlerini alıyorlar. (Sonraları Ferit Edgü, Mürşit Balabanlılar, Aydın Emeç gibi ‘güvenilir’ erkek dostlara da başvurulacak.)

Böyle önemli bir konunun koşul-sıralamasında ilk maddeyi fiziksel görünüşün ya da zekânın değil de giyimin tutması oldukça tuhaf ama ne yapalım?

1– Adam, (o dönemin gözde terliği) *tokyo* giymeyecek. Belki de böylelikle onun evde pijamayla dolaşmaması güvenceye alınıyor. Şort yasak değilmiş. Yatarken çorap giymesinmiş.

2– Ama kes giyip jogginge çıkması, pazar günlerini doğa-budalılığıyla geçirmesi –sizi de yürüyüşe zorluyorsa– yasak.

3– Pamuklu, keten, yün gibi doğal elyaf giyecek. Naylon ve parlak kumaşlar kesinlikle yasaktır. (Ferit Edgü'nün önemli katkısı: fanila giymeyebilir. Turgut Uyar'ınki: ama don giysin.)

4– Herkes adamın haftada en az bir kere yıkanmasına razıyken Ferit, her gün yıkanmasında diretiyor.

5– Kesinlikle *uykucu* biri olmasın ama uykusuzluğundan da yıkılmasın. Uykusuz gecelerini paylaşılan bir şölene dönüştürebilsin.

6– Alkolik olabilir de sarhoş olmasın. (Ferit'in katkısı: düşebilir ama çelme takmasın.)

7– Uyuşturucu kullanmasına izin var mı? Mürşit'e göre, “İkinci kişiliği gündeme gelmiyorsa kullanabilir.” Turgut'a göre, “Hem içki hem uyuşturucu olmaz!” Galiba, izin pek yok.

8– TV'de “makul miktarda maç seyredebilir” ama yorum yapmadan, sessizce. Boks ve güreş sevmesin. Turgut, buz patenini de eklemiş.

9– Tatil günlerini eşya onarmakla geçirmesin. Elektrik sigortası attığında, musluğun contası yenileneceğinde hemen işe sıvanmasın. Bir usta ayarlayacak kadar bilgili olsun (Ferit). Cereyana kapılmayacak ya da evi havuza çevirmeyecek kadar zeki olsun yeter (Turgut).

10– Ya yüzmeyi ya dans etmeyi bilsin ya da herhangi bir sporu iyi yapsın.

11– Haftada en az bir kitap okusun. Mürşit: Red Kit ile Asteriks’ten haberli olsun. Turgut: Pardayanlar ile Arsen Lüpen’den de. Ferit: Şu altı yazardan birini iyice okumuş olsun: Kafka, Shakespeare, Balzac, Sait Faik, Sartre ve F. S. Fitzgerald ya da Hemingway ama *İhtiyar Adam* ve *Deniz* sayılmaz. Edip: Şiir de okusun.

12– Bir saz çalıyorsa çalsın ama dostlar toplantısında konser vermesin. Aynı şekilde isterse Mavi Yolculuğa çıksın ama dönüşünde dia gösterileri düzenlemesin.

13– Esprisi humora dayalı olsun. Fıkra anlatmayı, “Lazın biri,” diye başlamayı nükte sanmasın. Turgut: Askerlik anılarını anlatmasın. Geçmişinden sözederken, “Sene 1963...” diye girmesin söze. “1963’te filan. Ankara’dayken...” gibi başlasın.

14– Takside arka koltukta otururken de hesabı ödeyebilsin. Lokantada bahşişi yüzde ondan fazla bırakmasın. Garsonlarla bu koşullarda dostluk kurabilsin. Hesabı öderken cebinden tomarla para çıkarmasın. Diline dolamadığı sürece mali durumu önemsiz, yalnız arabası varsa, arabanın park yerine göre program düzenlemesin. Taksiye binebilsin. Çok istiyorsa yabancı sigara ve içki içebilir, tabii büyüklenmediği sürece. (O dönemde yabancı sigaralar kaçaktı.)

15– Edip Cansever’e göre, armağan almayı da, vermeyi de bilsin. Her hesabı kendi ödemeye kalkışmasın.

16– Yemek sırasında viski vb içmesin. Masaya gelen çerezlere saldırmamasın.

17– Hayatında en fazla altı kere doktora gitmiş olsun (ameliyat sayılmıyor). Antibiyotiklere düşkün olmasın.

18– İlk gördüğü insanlar hakkında acele ve değişmez yargılar verecek kadar gözükkara bir psikoloji uzmanı kesilmesin.

19– Politik görüşü sola yakın bir aydın olsun. Ama *dahi* yerine

dahi demeyecek kadar düzgün olsun Türkçesi. Parti sloganlarıyla konuşmasın.

20- Omlet, makarna ve biftek dışında yemek pişirmeyi becersin. Kendine yetsin. Kısaca, kişiliğini öne sürmeyecek kadar kişilikli olsun ama belli etmediğini de belli etmesin.

Giyiminden, zevklerinden, davranışlarına, günlük diline kadar her özelliğine karıştığımız (dikkat ederseniz, erkeklerin baskısı daha ağır!) bir yalnızlığa ittiğimiz bu adamcağızın fiziksel özellikleri pek önemli değil anlaşılan. Cinsellik konusunda ondan beklenen, “programlı olmaması, kendini birşeylere zorunlu hissetmemesi, heteroseksüel olsa da homoseksüellerle dostluk kurabilmesi.”

Kaç yaşında bu zavallı acaba?

Nimet’e göre: 30, Füsün’a göre: 45, bana göre: 30.

Ferit’e göre: ideal olarak 25, Edip’e göre: 40, Turgut’a göre: 30-35, Mürşit’e göre: 35.

Son danışmanımız Aydın Emeç, “isteklerin oldukça ağır yine de mantıksız olmadığını” belirttikten sonra bir kahkaha atmıştı: “İyi ama bu adam zaten evlidir! Tutam ki değil, kendini bunca eğitmek için bu toplumda nasıl hırpalandığını düşünürsek, sizin gibi vıdıvıdı kadınlar yerine güleç, uysal bir kadın seçmesi daha doğal değil mi?”

İyi ki buldumcuğumuz bulunamadı. Beklenti, günümüze kadar sarksaydı adam daha nice kısıtlamayla karşılaşacaktı kimbilir? Geçen akşam oğlumla eşi Şima yeni koşullar ileri sürdüler:

Cep telefonunu yerli yersiz kullanmasın.

Mercedes ve BMW’ye tutkun olmasın.

Ne tür müzik dinlediğini açıklasın. (Ve ne dinliyorsa onu dinlemesin mi? Tomris)

Kredi kartını matah sanmasın. Kartviziti varsa arkasına çarpı çekmesin.

Televizyon ağzıyla konuşmasın.

Okurlar listeyi bildiklerince kabartabilirler. Böylelikle Türkiye’nin gidişini de saptayabilirler.

İki işi birarada yürütememek, temel özelliklerimden biri. (Hem ata binip hem sakız çiğnememek dışında: ata binmeyi bilmediğim ve sakız çiğnemeyi sevmediğim için.) Sözelimi ciddi bulduğum iki kitabı birarada okuyamam, iki aşkı birarada yürütemem, son yıllarda iki filmi de peşpeşe izleyemez oldum. Nedeni, yoğunluğun seyrelmesini istememem sanırım.

Tam da bu sırada kararımдан dönüp iki çeviriye birden sıvandım. Olacak iş değil! Ama oldu işte: William Styron'un *Karanlık Gözükünce*'si –biraz da kısalığından ötürü– ön plana geçip bitti bile. Biraz da başka neden ötürü peki? Dünyanın ve özellikle yaşadığım toplumun gidişinden duyduğum tiksintiyi paylaştığı için. Çivi çiviye sökermiş, doğru. Styron, ülkemizde daha çok, filme çekilen *Sophie'nin Seçimi* adlı yapıtıyla biliniyor. Bu kitabındaysa küçük yaşlarında başlayıp, gitgide dalbudak sararak hastaneye kaldırılmasıyla sonuçlanan depresyon ya da çöküntünün derinlerine iniyor; kendini öne çıkarmadan, başka yazarlardan da örnekler getirerek hastalığın özünü araştırıyor. Gizi hâlâ bir türlü tam çözülememiş, belirtileri bireyden bireye değişen bu illetin adına takılıyor önce. Hastalığa –ağır evrelerinde– bir zamanki gibi melankoli denmesine karşı çıkmıyor: “Melankoli, hâlâ oldukça elverişli, bol çağrışımlı bir sözcük sayılabilir ama onun yerine geçen tatsız tuzsuz, ciddiyetten yoksun sözcük (depresyon) ekonomideki bunalımı, yerdeki çukuru da aynı gelişigüzelikle tanımladığından böylesine ciddi bir hastalığa asla oturmuyor.”

Çöküntüyle baştan beri içlidişli olduğumdan, yakınlarının hele şu sıralar böyle bir kitabı çevirmemden duydukları kaygıya gülüp geçtim. Çeviriye alışılmadık bir hızla bitirmemin nedeni –üçüncü “biraz da”– tanımlanmaya çalışılan belirtilerin karşı-

lıklarını sözlüklerde aramak yerine hemen bedenimde, dilimin ucunda bulmamdı. Ama bütün günümü Styron'la paylaşamayacağım ortadaydı: beş sayfa bitirilip bir kenara konulduktan sonra açıklamasız bel ya da baş ağrıları sökün ediyordu. O zaman Doris Lessing'e dönüyordum.

Gene Aşk, yazarın ömrünü tüketen aşk hastalığının, başta kendisi olmak üzere tanıdıklarında ve başka sanatçılarda ne gibi ölümcül izler bıraktığını –biraz savruk bir dille de olsa– anlatıyor. Arasına İngilizce değil Türkçe düşünülmüş, sonradan İngilizceye çevrilmiş izlenimini uyandırıyor roman. Demek çöküntünün dili ortakmış! Styron'un ince eleyen İngilizcesinden Lessing'in özensiz, gündelik İngilizcesine dönmek sağaltıcı bir etki yapıyor üstümde. Bir günde farklı iki Türkçeyle yazamayacağıma göre farklı iki İngilizcenin Türkçelerini bulmak, kişisel kaygılarımla uğraşmamamı sağlıyor (onları geceleri gördüğüm düşlere erteliyorum). Üstelik Styron, çöküntüyü tanıyanlara, Lessing, aşkı tanıyanlara umutlu ipuçları vermekten geri kalmıyorlar. O kadarını kabul edemem de belki... Belki kusmayı önleyici, öğürtüyü yatıştırıcı haplar sunuyorlardır.

İşimi kolaylaştıran, iki çeviriyi birlikte yapmayı göze almama yol açan ortak öğe, yazarların sözlerini sakınmamaları: nicedir edebiyatta dürüstlük özlüyordum. Ne var ki aynı öğe, çeviride özel bir titizlik gerektiriyor: bazan imgeleri neredeyse tıpatıp birbirini tutan bu iki apayrı dünyayı Türkçeye aynı sözcüklerle yansıtmak sakıncasını taşıyor yedeğinde. Bir dalgınlık ânında, ya da yorgun düştüğünüzde, imgelerin ve duyguların benzerliğine kapılıp deminki çeviride kullandığınız sözcükleri yanlışlıkla o andaki çeviriye aktarabilirsiniz. Oysa bu iki yazar arasındaki temel fark, dillerinde. Bu farkı gözetmezseniz, onların kişisel biçemlerini çiğnemek pahasına dili akıcı ama yorumu aynı iki örnek sunarsınız okura, o kadar. Doğrusu ya, belki okur kitlelerinin büyük çoğunluğu bundan gocunmuyordur. Kim bilebilir bu saatten sonra? Bu gidişle çırpıştırma çeviri bulmak bile güçleşecek. Kendi dilinin ustalarını umursamayan bir toplumda başka dillerin yazarlarına saygı gösterecek çevirmenler nasıl yetişebilir?

Kültür emperyalizmi olur da anti-kültür emperyalizmi olmaz mı? Doris Lessing, *Gene Aşk* adlı son romanında dostluktan pornografiye kadar aşkın çeşitli yüzlerini incelerken, taşlaşan, çorak bir dünyada romantizmin hâlâ ayakta kalabilmesine şaşıyor. Günümüz Batı toplumlarında romantiklerin kapı dışarı edilme nedenleri üstünde dururken en önemli ipuçlarını yaygın kültürsüzlükte ve özellikle gündelik dilde yakalıyor.

Romanda intihar etmiş eski bir kadın yazar-müzikçi-ressam *Julie Vairon*'un özyaşamından etkilenerek bir oyun yazan *Sarah Durham*, başarılı öğrenciler olmalarına karşın tembelliklerinden ötürü para-getiren basit işlerde çalışan, babaevlerinden para biriktirmek için ayrılmayan iki yeğeni *Briony* ile *Nell*'i şöyle anlatıyor: “Rusların savaşta bizden yana olduklarını bil-mediklerini ya da Romalıların bir zaman İngiltere’ye girdiğini duymadıklarını söyleyebiliyorlardı rahatça. Amerikan Devrimi, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi, Moğollar, Normanların Britanya’yı Fethi, Haçlı Seferleri, Birinci Dünya Savaşı kulaklarına bile çalınmamıştı. Bundan bir oyun doğmuştu: diyelim Sarah, ‘Güller Savaşı’ dese, gülücükler saçarak, ‘N’olur bilmediğimiz başka birşey sor,’ diyorlardı. Hiçbir şey okumamışlardı ve gezdikleri kentlerdeki alışveriş merkezlerinden başka hiçbir şeye ilgi duymuyorlardı. Sarah’nın gözüne girmek için *Briony*, *Anna Karanina*’yı okumaya çalıştığını ama ağladığını söylemişti. Bu sevimli barbarlar Sarah’yı ürkütüyorlardı, onların birşeyi temsil ettiklerinin farkındaydı.”

Sarah, sokaklarda yaşayan uyuşturucu bağımlısı üçüncü yeğeni *Joyce*’un sorunlarını tartıştıktan sonra bu zengin-evinden çıkarken öbür kızların havuz başındaki şezlonglarının boşaldığını görünce şöyle düşünür: “*Briony* ile *Nell*, ‘Bizim için kaygılanma-

yn n'olur' demişlerdi sanki. 'Nasıl da biz sağlıklıyız. Biz toplumda geçerliyiz.'"

Oyunun Fransa'daki açılış gecesinde, Sarah, bir grup Amerikalı gencin yorumlarına kulak verir.

"Bayıldım, bayıldım... Şey gibi... anlarsın ya..." (Bir kız sesi)

"Şey... tabii şey, hani bilirsin ya, tamtamına." (Bu da oyunun başoyuncularından Bill. Ağzı bol laf yapan bu gencin dili mi tutulmuştur?)

"Bence acayip güzel annadın mı? Sanki şey gibi... nefis yani bana sorarsan..."

"Bir tür... bir çeşit... yani aslında ben... çok... şey buldum..."

Başka bir kız, "Bana şey... evet... şey yani tam... aslında."

"Tek kelimeyle mükemmel yani."

"Bana şey gibi geliyor... Nasıl desem..."

Büyük ülkelerin bu okumuş, sonsuz ayrıcalıklara sahip yurttaşları birkaç dakika süreyle böyle eveleyip gevelemeyi sürdürdüler. Sürü halinde kalkıp otellerine dağıldılar.

Başka bir açılış gecesinde, bu kere İngiltere'de, Joyce adına kaygılanan Sarah, onu bir barda bulur ve arkadaşlarına yumurtlamak zorunda olduğu cevherleri dinler:

"Yamukluk yok, Halacım, sen kafanı bozma, biz tamamız, oldu mu?" Doris Lessing, onun ne demek istediğini bildiğimizi dile şöyle çeviriyor: "Saygısızlık etmek istemem, ama boşuna üzülüyorsun, cebimizde yeterince para var, merak etme."

Julie Vairon'u müzikal haline getirmek isteyen köşe dönücüler, romantik kuşağın işinin bittiğine inanan, gözünü hırs bürümüş yeni yöneticiler, sözümona inandıkları feminizmi bir propaganda aracı haline getirmekten gocunmayan başarılı iş kadınları egemendir artık dünyamıza. Dizginleri onlara bırakmaktan başka çare yok gibidir. Savunulacak tek değer, kişioglunun başına gelebilecek en büyük çile olan aşk hastalığıdır belki. Çektirdiği onca acıya karşın bireye kişisel bir dil bağışlayan, onun sürüden ayrılmasını, kendini tanımasını, ihtiyarlığa kadar yakasını bırakmayarak her an yeni şaşırtılarla karşılaşmasını sağlayan ömre-bedel bir hastalık. Anti-kültür emperyalizminin tek panzehiri.

1981 tarihli “Beyaz Bahçede” adlı öykümde ölüm üstüne belirttiğim düşünceler, o günden beri –değişmek bir yana– pekişti. Üstelik edebiyatın yapıtaşları sayılan ürünlere kaynaklık etmiş bu temayı kendimce işlerken yalın imgelerden şaşmama kararında direndim. Çünkü olay, her ne kadar olağansa da abartılı sözcükleri, yoğun, dokunaklı duyguları kaldıramayacak kadar ağırdı. Öyküye dönüyorum:

“(Küçük kız) bir akşam, annesini sedirde görmediğini anımsıyor. Minderler, örtü, her şey yerli yerindeydi, ama annesi yoktu. Sonra da, hiç olmadı. Ölüm, onun sedirdeki boşluğuysa işte, o kadardı: büyüleyici, esritici bir yanı olmadığını o gün anlamıştı. Birşeyin birdenbire yerinde olmaması, ama aynı tiktakin sürüp gitmesiydi ölüm.”

Sözünü ettiğim boşluk, bir ülkenin sanatında/edebiyatında yaşanan bir boşluksa, hiçbir sanatçı başkasının yerini dolduramayacağına göre asla doldurulamaz. Bizim ülkemizde yalnızca öznel, kişisel yoksunlukların acısı çekildiği için bu tür acılar, mezar ziyaretleriyle falan geçiriliyor, bedene değil belleğe aktarılıyor. Bir süre sonra da, ölü bu kere gerçekten ölüme teslim ediliyor: maşeri unutuşa. Sanki o sizde özel bir iz bırakmamış gibi.

Geçenlerde ölen, ölümünü çok geç duyduğum arkadaşım Mustafa Gürsel’in bende bıraktığı özel boşluğu anlatmam güç. Bir kere, çok az karşılaşmamıza karşın sinirlerimi tepeme çıkarmayı başarırdı. Özellikle neden yaptığını anlasam da, bu kere tuzağına düşmeyeceğim diye hazırlansam da inanılmaz becerisiyle amacına ulaşır, sonra da gözlüğünü çıkarıp ikimizin de çok sevdiği Jack Nicholson taklidiyle gönlümü alırdı.

Yerini bulamadığı bir ortamda, bilgi birikiminin değerlendirilmediği bir ülkede yaşayan, o yüzden işi hırçınlığa, bazan kavgacılığa vuran öksüz bir bireydi Mustafa. Geçimini sağlamak için girdiği işlerden, iş çevresinden hoşnut değildi de zorundaydı.

Bir yaz günü öğleüstü buluştuğumuza (eskiden hoş, o sıralar oldukça nahoş) bir barda bana “hüzünlü” olduğunu söylemişti. Yani hüzün kadar koyu bir duygu değilmiş de üzüntü kadar hafif de değilmiş. Birazdan belki geçermiş.

Bitiştiğimizdeki masada, iki kabasaba adamla ne idüğü belirsiz genç bir kadın oturuyorlar. İyi ki kafamız onlara takıldı da hırлаşacak zamanımız olmadı. Mustafa, hiçbir ipucu vermeden girdi oyuna:

— Pakizeciğim, neydi o akşam, di mi? Yağmur bindirmiş, sen otoyolda bebeğinle bekliyorsun, ne gelen var ne giden. Yani seni TIR'ıma almasaydım...

— Sağol Hüseyin, diye girdim rolüme. Aradan ne kadar çok zaman geçti. Bebek büyüdü, kocaman oldu. Sayende. Sen o akşam bizi almasaydın... Bebeğin çamaşırlarını asacağım ipi girmeseydin...

— Onu boşver. Sen aygaz tüpünde hem bebeğin mamasını hazırlamıştın hem de benim sabah çayımı, unuttum sanma.

Bitişik masadakiler artık aralarında konuşmuyorlar, bizi dinliyorlar. Bu doğaçlama pembe dizi, onları derinden etkiledi. Pakize ile Hüseyin'in yıllara dayanıklı sevgileri (yoksa aşkları mı) gerçekten göz yaşartıcıydı. Masamıza bir şişe viski gönderdiler. Onların Pakize'si ile Hüseyin'i olmak, oyunun şaka payını silip süpürmüştü. Mustafa'nın kulağına birşeyler fısıldadığı garson, biraz sonra Divan Oteli'nin süslü püslü pasta paketine sarılmış bir armağanı onların masasına götürdü. Paketi büyük bir heyecanla açtılar. İçinden, barın yan sokağındaki yol inşaatından alınma üç kaldırım taşı çıktı. Doğrusu çok tehlikeli bir şakaydı, ama onlar ya bu hakareti anlamadılar ya da anlamazdan geldiler.

— Bu da bizim sizlere armağanımız, dedi Mustafa. Hanımefendi yazardır, ben gazeteciyim. Asıl adlarımız başka tabii. Yine de anladığım kadarıyla iki beyefendiden biri bu tuğlaları üretiyor, öbürü satıyor, tabii genç hanıma da işi pazarlamak düşüyor. Artık tanıştık sayılır.

Bu tür şakaları bir daha kimseyle kolay kolay paylaşamayacağımı biliyorum. Diyelim, bencilliğim ağır basıyor. Peki bencilliği bir yana atmayı deniyorum:

Mustafa Gürsel, daha uzun yaşasaydı kendine uygun bir iş bulabilecek miydi? Turgut Uyar, 111.200.000 liralık (Eylül 1997)

üç aylığıyla nasıl geçinecekti bir emekli olarak? Bırakalım içki-sini-sigarasını, evinin kirasını telefon-elektrik-yakıt faturalarını nasıl ödeyecekti? Bana “iyi ki ölmüşler” dedirten sistemimizden ne kadar nefret ettiğimi söylememe gerek yok sanırım.

Kişi, yıllarca oturduğu evinden çıkmak zorunda kalacağını ne zaman anlar? İlk ipucu, mahallenin değişip evlerin yerlerini işyerlerinin alması, caddede otellerin yükseltilip hemen her boşluğa bir barın sıkıştırılmasıdır belki ama nedense bunu doğrudan bir gözdağı olarak almazsınız, ancak su deposu boşalıp günlerce susuz kaldığınızda, kömür parası toplanamadığı için kış ortasında zangır zangır titrediğinizde, çöpler birikip kapıcı ortalıkta görünmediğinde ayağınız suya erer. Yine de son âna kadar beklemekte direnirsiniz. Çünkü her şeyiyle (özellikle kitapları ve dosyalarıyla) yerine oturmuş bir evi başka bir kata taşımak, bedeninizi olduğu kadar sinirlerinizi de yıpratır.

Ev sahibim, apartmanın yıktırılacağı gerekçesiyle katı boşaltmamı istediğinde pek şaşırmadım. Zaten (bilinçaltımın iteleme-siyle) elime para geçtiğinde taşınabilir eşyaları önceden onartmış, koltuk yüzlerini değiştirtmiş, elektrikli aletlerin bakımını yaptırmıştım. Bizim kiracı, katını iki-üç ay içinde boşaltmaya söz vermişti. Yine de belirsiz bir süre, tek sağlam güvencem olan kira bedelinden yoksun kalacağım, bu arada iki katın yönetim giderlerini karşılayacağım ortadaydı. Söz konusu meblağ, durmaksızın yazmak ya da çevirmekle ulaşabileceğim rakamın çok ötesindeydi. Ülkemizde yazarlığın meslek sayılmadığını bir kere daha –çok somut ve acı bir biçimde– anlamam iyi ki hiçbir şeye yaramadı! Taşınma serüveninin fatura atma, kitap eleme, dosya temizleme ve özellikle mektup gözden geçirme bölümünü o sıralar hazırladığım *Aramızdaki Şey*'in "Akşam Alacası" adlı öyküsünde kullandım, geçmişin baskısını biraz attım üstümden. Yalnız uzun bir süre ustalarla ve çok çabuk ısındığım yeni evime alışmakla geçeceğinden, tek bir gün yaşayacağım kesindi. Gündökümlerine ara vermeyi düşündüm.

Kedilerin, insanların verdikleri kararlara uydukları nerede görülmüş? Cahide, dün taşınma telaşından uzak kalması için oğlum Turgut'la eşi Şima'nın evine götürülmüştü. Çantaya girdiği sırada odada Mado, Aylin, Zeynep Hanım ve ben vardık. Sonra yeni bir eve gitmişti.

Bugün kamyoncular gittikten ve ev biraz düzene sokulduktan sonra getirildiğinde, aklının iyice karıştığı her halinden belliydi. Bir akşam önceki konuk kadrosu yerindeydi, eşyaların yeri pek değişmediğinden herkes bildiği yerde oturuyordu. Yalnız odalar farklıydı. Peki ne olmuştu bu arada? Şöyle bir kestireyim deyip gözlerini yepyeni bir ortamda mı açmıştı? Yoksa hâlâ düşünde bir yabancı evden öbürüne mi götürülüyordu? Hangisi gerçektir, hangisi düş? Kedilerin akıllarından neler geçtiğini bilemeyiz ama bildiğim tek şey, Cahide iki gün sonra kayboldu. Sokak kapısı açıldığında yatağın altına kaçacak kadar ürkekken kendini sokaklara atması ne anlama geliyordu?

Neyse ki nice koşuşturmadan sonra Şima tarafından bulundu, köşesine kıvrıldı, kuru mama tıkırdatıp hırıldayarak bizim (özellikle benim) için ne kadar vazgeçilmez olduğunu kavramanın tadını çıkardı. İpuçlarını daha titizce değerlendirmem konusunda beni uyardı böylelikle.

Eylül Sonu

Benim için hem gevşeme hem dirilme demek olan denize kavuşmak eylül sonunu buldu bu yıl.

Cemal Çullu'nun Yalıkavak'taki yerinde, onun kusursuz ev sahipliğinde geçecek dört-beş günün sonunda, bir an önce telaş bitsin kaygısıyla on günde yerleştirip bütün eksiklerini tamamladığım eve, yorgunluktan arınmış bir bedenle dönüp kışa

hazırlanabilirdim. (Demek mesleğimin koşulları yıldırمامış beni! Mezarıma iki ünlü şarkıyı birleştirip: *Je ne regrette rien* çünkü *I Did It My Way* yazılabilir rahatça.)

Bodrum, anlatılmakla bitmeyecek bir yer değil, anlatmaya değmeyecek bir yer. Ama bizim neşemiz yerinde. Deniz yanıbaşımızda, balık çiftliği yakınımızda, uğrayabileceğimiz havuzlar emrimizde. Ekim'in sarı sığağındayız. Sessizliği bozanlar, öğle-üstünden geceyarılarına kadar susmak bilmeyen cıvık animatörle program bittikten sonra onun sesiyle günün şakalarını yineleyen komşu balkondaki papağan.

Bir sabah denizin üstündeki tahta iskelede, sonradan Kanada'da yaşayan bir Ukraynalı olduğunu öğrendiğimiz bir beyle karşılaştık. Konuşmalarımızda adı geçen yazarlara takılmış, ben yüzerken yarım yamalak bir İngilizceyle benim mutlaka Dostoyevski'ci olduğumu söylemiş Cemal'e, Tolstoy'cu değilmişim.

Ben bu ayrımı yalnızca bizim yaptığımızı sanıyordum. Ama allahın Ukraynalısının kestiriminde yanılmaması şakayı aştı.

— Haklısınız ama Tolstoy, bir aydın olarak, dünya görüşüyle bana çok daha yakın, diyecek oldum.

— Biliyorum, diye güldü. Asıl sorun da hep budur ya...

Kişi, burnunun dibinde duran ipuçlarını değerlendirme çabasını neden göstermez? Onları birleştirmek, zararsız görünen küçük adaları bir anakarada bütünleştirmek işine gelmediği zaman. Bazan farkına varmadan bazan bile isteye.

Amacım, beni altı ay süreyle eve kapanmaya zorlayan (dışarıya çıkmayı pek sevmediğime göre keşke tek engel bu olsaydı!), düzenimi değiştirmeme yol açan (başta içki yasağı gelmek üzere) bir hastalığın güncesini aktarmak değil; ayrıca tanısı zamanında, gecikmeden konulmuş bir siroz, pek rastlanmadık bir hastalık sayılmaz. Ne olduğunu ancak çekenler bilebilir! O günleri düşündükçe ilk ipuçlarıyla yüzleşmekten nasıl kaçındığım daha önemli, daha paylaşılası geliyor.

21 Ocak gününe nasıl geldim?

Geçen gündökümünde sözünü ettiğim kısacık Yalıkavak tatilinden dönüşte –Ekim’de– karnımda pütürler belirmişti. Açıklamam hazırды tabii: güneş sütü alerjisi.

İzleyen aylarda, belli aralarla sabah kusmaları, şişkinlik, karın ağrıları, bulantılar çıkageldi. Ne yani? Yıllardır çektiğim kolon spazmı depresmişti demek, kolit de ona bağlıydı.

Daha sonraları karnım şişmeye başladı, bacaklarımın iç bölümleriye, seksen yaşında birininkiler gibi kırıştı. Kaşıntı, geceleri göz kırptırmayacak kadar arttı.

Ne var ki durmadan koşuşturmam, sonunda kardeşimle Tarabya’daki hisselerimizi satmamıza kadar dayanan parasızlığı çözmem gerekiyordu. Bir zamanlar onca sevdiğim bu ev, durmadan pürüzler, borçlar çıkarıyordu lanet olsun. Sinirlerim iyice incelmışti. Ciddileşen duruma koyduğum tanı sarılıktı ki bir ölçüde doğruydu. Ama çok eskiden geçirdiğim sarılığın

hiçbir döneminde böyle bir çöküntüye rastlamamıştım. Tapu işlemlerini sürünerek bitirdikten sonra yeni işleri sıraya koydum: hemen bir tahlil yaptırmalı, içkiyi kesmeli, dişçiye ve kuaföre uğramalıyım. (Uzun süre sokağa çıkamayacağımı kestirmiştim her nasılsa!) Ama hayatın akışı karşısında kendime hep ikincilik tanıdığımdan, bu davranışım şimdi de yadırgatmıyor beni.

Neşesinden ötürü güneş-topu diye andığım Doktor Mahmut Bey'in yüzü buruştu sonuçları incelerken, daha geniş kapsamlı bir tahlil istedi. Çok uzun süren bir depresyon geçirip geçirmediğimi sordu. "Çocukluğumdan beri belli aralarla," demedim. "Evet," dedim yalnızca. Depresyon konusunu fazla uzatmamak için sordum soracağımı:

— Siroz, değil mi? Yalnız neresindeyiz?

— Adımınız havada, basmanıza az kalmış. Peki biliyordunuz da...

Doktorun verdiği ilaçlara kılıkılına uydum. Perhize de. (İçkiyi bırakmak, yalnızca bu hastalığın sınırına girmediğinden, ayrı bir yazı konusu.) Her ne kadar şeytan, "At kapağı tanınmadığın bir yere, bildiğin gibi yaşa, ne de olsa bu senin yaşamın," diye kışkırttıysa da filmdeki adam gibi Las Vegas'ta ölmek lüksünden yoksundum baktım da. Çevremdekilerin bana gösterdiği sevgi ve yakınlığı çiğnemeyi kendime yakıştıramıyordum. Kimbilir, belki de yaşama tutkum kalmamış olsa da hayata bağlıydım alttan alta.

Uzun sürmüş bir çöküntünün akşamı da uzun sürecekti elbet.

Bugün kesinlikle kavradım: hayat benim için sevdiklerim anlamına geliyor. Bugün bitkinliğime karşın onlara sağlıklı görünmek adına giyinip süslendiğime göre...

Onlar, hastalığım süresince beni arayıp sormayı hiç aksatmadılar. Gelgelelim akılları bende kalsa da iş-güç sahibi insanlardı. Yeni/eski öğrencilerimse okullarından kaytaramazlardı. Bu arada otuz küsur yıldır evimizi temizleyen Zeynep Hanım, getirilen kilolarca portakalla greypfrutu sıkarak, çiçekleri vazolara yerleştirmek gibi ek bir iş edindi. Cahide ise benim uymadığım dinlenme önerisine kılıkılına uydu. Yeni karnıma uygun düşecek bol ev-içi giysileri, hayatımda hiç giymediğim ama artık gerekli olan bir çift terlik ayarlandı. Neşeli ve bakımlı görünmemden etkilenenler, yüz kremi, parfüm armağan edecek kadar keyiflendiler.

Yine de ortada ciddi bir sorun vardı: canım yemek yemek istemiyordu.

Hastalığımın ilk gününde sökün eden dişi hızır, o sorunu da çözdü. Yemeklerimi, hoşaf larımı kendi evinde pişirip her gün bize taşıdı. Sevgiyle yapılan birşeyi geri çeviremeyeceğimi sezmişti. Dişi hızır Emine ile çocuklarımız evleneceği sıralar tanışmıştık. Tanışma koşullarının resmiliği gereği, saygılı ama oldukça mesafeliydik birbirimize karşı. Herhalde ben onun zarifliğinden, önemli ve saygın bir doktorun eşi olarak bulunduğu çevreden çok uzak sayıyordum kendimi. Arasına yüzünde yakaladığım hınzır pırıltıları bile değerlendiremiyordum (işte bir ipucu ıskalaması daha!) Aslında bu saatten sonra yeni dostluklar kurmak yorucu geliyordu, hele aile ilişkileri... Emine de, ola ki, beni burnu biraz havada, bohem bir kadın yazar sanıyordu. Ama hastalığım sırasında ve sonraları candostum oldu: kar-kış demeden benim için uğraşıyor, sıkıcı işlerimin altından benden daha büyük bir beceriyle kalkıyordu. Sağlık danışmanlığı bir

yana (doktorumu da o getirmişti), mali danışmanlık, aşçılık ve sürücülük, üstlendiği görevlerden bazılarıydı.

Yaşamım süresince görmediğim bir ilgiyle hem de; yani baskı yapmadan, özgürlüğüme ilişmeden. Daha önemlisi, başka türlü elinden gelmezmiş gibi bir doğallıkla ve birikimli bir edebiyatsever olmasına karşın beni “ben” diye sevmesiyle.

Emine, beni yaşama kazandırmadı belki ama yaşamı bana kazandırdığı kesin: varolsun!

Aramızdaki Şey'in son iki öyküsü de bitti, Borges'ten çevirdiğim birkaç öykü de. Bir süredir Edgar Poe çeviriyorum yine. Bugün çevirinin tam ortasında bir yorgunluk bastırdı. Bir uyarı!

Kişi, içkiyi bıraktığında (ya da içki, kişiyi bıraktığında) bir dizi sorunla başbaşa kalır: Yeni bir yaşama düzenine alışabilir miyim? İlk fırsatta yine içkiye döner miyim? Zaten eskiden de uyku ilacı kullanmadığımdan uykumda ya da uykusuzluğumda bir değişme olmadı. İçki içmeden de eskisi gibi çalışabiliyordum, ama soruyu yanıtlamak zaman gerektiriyordu. Her şey bir yana, benim durumumdaki birini en çok yıpratın şey, rastgele verilen öğütleri dinlemek, bazı yakın dostlarımın bile beni tanımadığını gösteren soruları yanıtlamaktı. Önceki içkiye ara verme dönemlerimde de benzer sorularla karşılaştığımdan, kırıcı yanımı körüklememek adına hastalığımdan, başta çok az kişiye sözettim. Çünkü içkinin *aslında* ruh hastası olmayan kişilerde ruhsal bozukluklar yaratmayacağı, yalnızca anlık öfke patlamalarını besleyeceği görüşüne inananlardanım. Gelgelelim içkisiz öfkenin daha sek bir sonuç doğurduğunu görmek şaşırttı beni!

En doğal sayılabilecek tepki, “Yapma yahu, tüh!”ken insanlar öğütten siteme, dahası hakarete varan saptamalar geliştiriyorlardı:

— Ben biliyordum zaten, böyle olacağı belliydi, sözü, içkinin içene değil, içeni seyredene daha büyük zarar verdiğinin kanıtıydı. Tek yanıtlım, “Sahi mi?” gibi masum bir karşı soruydu.

— Boşver, hastalık iyi bir bahane oldu bir bakıma, artık bambaşka bir hayat kurarsın kendine, diyenlere, “Tabii, sen de sigarayı bırakıp yeni bir hayat kursana kendine,” önerisinde bulunarak toz-pembe gözlüklerini karartmak, yeterliydi.

— Şimdiye kadar içtiklerine say... gibi ne idüğü belirsiz bir hesap peşindekilere, içkinin bolluk zamanlarında bedende biriktirilip dar zamanlarda yatırıma dönüştürülecek bir özelliği olmadığını anlatmak yerine, “Oha!” çekilebilirdi ancak (içkili /içkisiz).

“İradene pes doğrusu! Laf aramızda... hiç kaçamak yapmıyor musun?” gibi övgü-kuşku karışımı bir dengeyi tutturma çabasındakilerle, “Ben de içmeyeyim. Zaten yalnız senin yanında içiyordum, şimdi seni kıskırtmış olmayayım!” diyen patavatsızlara, “Sen kendini ne sanıyorsun da...” diye başlayan zehir zemberek bir söylev vermek neye yarardı? Nasılsa onlar trafik canavarı gibi bir hayalete sığınmayı küçültücü, saçma görseler de “içki, şişede durduğu gibi durmaz” öğretisine(!) göre yetiştirilmiş kişilerdi eninde sonunda. Din baskısı, aile yasakları, magazin kültürü biraraya gelince bireylik bilinci iyice sindiriliyordu anlaşılan. İkiyüzlü bir toplumun cinayete kadar varan suçlarını içkiye yüklemeye, bu yüzden bile-isteye yaptıkları şeyleri, “Hatırlamıyorum” diye es geçmeye, öte yandan içkiyi ağızlarına sürer sürmez galiz şakalar patlatmaya, dağıtıp göbek atmaya teşne üyelerini, *asıllarını* açığa vuran içkiden irkiltici ne olabilirdi? Üstelik içki, sınıf farklarının, kültür farklılıklarının da bir göstergesiydi. Etkisi, mekâna göre değişiyordu.

Hiçbir içkici (dilerseniz alkolik) yazar, *bütün* içkicilerin alkolle ilişkisini kapsayabilecek bir ürün vermemiş. Her keresinde teke-teke bir ilişki sözkonusu olduğundan. Ferit Edgü’nün değindiği gibi *Yanardağın Altında* nasıl içki üzerine bir kitapsa, *Zeno’nun Bilinci* de sigara üzerine bir kitaptır ama her ikisinde de roman kahramanı ile bağımlısı olduğu madde arasındaki teke-teke ilişkiden öte, yaşanan toplumsal kesit ve ondan kaynaklanan bir tavrın izleri incelenir. *Cehennem*, *doğal ortamımdır benim*’le özetlenebilecek bir felsefe.

Ünlü alkolik yazarların uzun mu uzun listesini çıkarırsak, başı, esrarkeşliğini öykülerinde bir atmosfer hammaddesi olarak kullanan berrak görüşlü, titiz Poe çekecektir.

Alkolün ölümle, azar azar zehirlenmek ve intiharla bağlantılarını, Jack London’ın dürüst bir itirafname sayabileceğimiz *Bir Alkoliğin İtirafı*’nda değil, ustaca kurguladığı romanı *Martin Eden*’da bulabiliriz. En iyisi, çoğu ünlü yazar alkolik olsa da çoğu içki düşkünü has bir alkolik ya da has bir yazar değildir, diyerek konuyu kapatalım.

Patavatsızlarla safdillerin bilmediği birşey var: hiçbir zaman içki kaldırmakla övünmediğim gibi içkiyi yeren bir metin de yazmadım. Ona Bay ya da Bayan gibi cinsiyet belirleyici sıfatlar yakıştırıp beni baştan çıkartma sorumluluğunu yüklemedim. Votka güzel, üretken bir günün eşlikçisiyse rakı, ciddi konuların da tartışılabildiği bir gecenin sonuydu benim için. Dostluğumuz uzun-geçmişli ve yalansızdı. Kaçamak, ancak kısa süreli yasak ilişkilerin ya da gereğinden uzun sürmüş biktırıcı ilişkilerin tadı-tuzu olabilir ki bu durumda kaçamak yaparsam, içkiye de kendime de ihanet etmiş sayılırdım. İçki, yaşadığım çağın hoyratlığını, yaşadığım toplumun bayağılıklarıyla, özgürlük sandıkları bir kayıtsızlık uğruna geçmişsiz ve geleceksiz kalmaya razı sığ bireylerini daha bilgece yorumlamamı sağladı. Ancak arasıra, katlanma gücü tükendiğinde, “Yeter!” diye yükseltti sesini. Tıpkı baştan beri yaşadığım ilişkilerde, durumun kötüye gittiğini sezdiğim zaman yaptığım gibi bu ilişkiyi kesen de ben oldum. Yani özel bir irade gösterdiğim söylenemez, bir daha aynı boğuntulara katlanamazdım, aynı hastalık belirtilerini kaldıramazdım. İrade, yapımın bir parçasıydı. Bazıları, iyileşir iyileşmez içkiye döneceğimi savunuyorlar, bazı doktorlar da içki bağımlısı olmadığımı kanıtlandığını. Benim için farketmez çünkü önemli olan, içkiyi içmemem değil, özlememem. Demek hastalığım zamanında çatmış. Meyhanelerin, barların dost yüzlerle dolup taşıdığı günlerdeki içkiciler kuşağından gelmeyim. Meşrebi belirsiz kalabalıklarla içmektense tek başına kalmayı yeğlerim hep.

Katlanma gücümü artırması dışında içki ne anlama geliyor benim için? Bir yaşam biçimi, diyebilirim. Korkularım biraz da bundan kaynaklanıyordu başlarda. Ya okuduğum kitaptan eski tadı almazsam? Ya yazdıklarımnda bir keyif eksikliği başgösterirse? Ya çabalarına gülüp geçtiğim sağlıklı yaşama tutkunlarının dünyasında “kronik bir sağlıklı” olup çıkarsam? (Tanıdığım sağlık düşkünleri, bana verilen ağır perhizi durup dururken kendilerine uygulamaya, canlarına can katmaya uğraşıyorlar hâlâ.)

Marguerite Duras, yazarın, yazmak için özenle kurduğu, gerekli yalnızlıktan şöyle sözediyor:

“Yalnızlık, ayrıca şu da demek: ya ölüm ya kitap. Ama her şeyden önce alkol demek. Viski demek.”

Benim yalnızlığımda alkolün yeri o kadar önemli değil. Bu parlak sözler de çok derin değil. Oysa beni derinden sevindiren birşey var: vazgeçemediğim tek yaşatıcı tutkum okumak ve yazmak sönmeye yüz tutarsa, yaşamın beni bırakmasını haklı bulacağım, avuntulara sığınmaksızın.

Öğretmenlikten hoşlanmayan biri, öğretmeye tutkun olabilir mi? Konu edebiyatsa, öğretme sözcüğünü biraz açmam gerek. Edebiyat öğretme dendiğinde, şiirlerin hece vezniyle mi, aruzla mı, serbest ölçüyle mi yazıldığını, kalıpları, kullanılan edebi sanatları; öykü ya da roman dendiğinde, işlenilen konunun serim, düğüm ve sonuçlarını belletme, bu alandaki beylik görüşleri aktarma çabasını anlamıyorum ben. Resmi bir ders programı çizelgesine kılı kılına bağlı kalmayı da. (Galiba bunlar öğretmenliğe giriyor.)

Benim öğretmeden anladığım, bir edebiyat yapıtının nasıl ele alınacağını, kaç türlü okunabileceğinin, anlam katmanlarının nasıl çözülebileceğinin yordamlarını göstermek. Tepeden ve kesin bir yaklaşımla değil, öğrenciyi tartışmaya katarak, onun görüşlerine saygı göstererek.

Bu işi doğru dürüst becerebiliyorsanız, deneyimleriniz aracılığıyla sizden birşeyler almaya hazır kişinin –ister öğrenciniz, ister yaşıtınız olsun– sanat anlayışını, dünya görüşünü etkilemeniz olasıdır. İleride, bir film seyrettiğinde, bir resimle karşılaştığında, hatta giyeceği renkleri uyuşturma hevesinde sizin sesinizi duyabilir; tabii ki yasaklayıcı, azarlayıcı, düşmanca bir öğretmen sesi değil, kendi içdünyasını kurmasına yardımcı bir dost sesidir bu.

Edebiyatın gittikçe arka plana düştüğü günümüzde, edebiyatı seven bir gencin en büyük sıkıntısı rastgele okumak oluyor, daha doğru bir deyişle, eline geçeni okumak. Bu durumda öğretici olarak size düşen, onun kişisel seçmelerini belli bir dizgeye oturtmasını sağlamaktır. Beğenisine karşı çıkmadan, gerekirse öznel düşüncenizi geriye atarak, konuya nesnel bir açıdan bakmaya yöneltmektir onu.

Şimdiye kadar gerek üniversitenin resmi çatısı altında, gerek

evin eşitlikçi havasındaki toplantılarda, bu ilkedен şaşmadım. Doğruyu söylemek gerekirse klasik edebiyat eğitimi görenlerde epey zorlandım. Benim ağzımdan çıkanı, tek doğru olarak benimsemeye, hele işin içinde not varsa, bana hoş görünmeye eğilimli gençler çoğunluktaıdı. Tam onları istediğim kıvama getirdiğimde dersler bitiyordu. Yani ölü ya da sağ, yerli ya da yabancı, öykü ustalarını okuduktan sonra, onların temel izleklerini öğrendikten sonra, dahası öykünün şiirle, resimle, müzikle bağlantılarını saptadıktan sonra, dar sınırlara sıkıştırılıyorlardı yine; falanca yazarın doğum-ölüm tarihi, ailesi, kazandığı ödüller vb. En tartışılmaz sayılan görüşlerin tartışmaya açık olduğı, en ciddi konuların kara mizahla da incelenebileceğı bir ortamdan günlük yaşamın buyurganlığına dönüyorlardı ister istemez.

Peki öyleyse neden usanmıyordum sonu umutsuzluğına varan bu uğraştan? Her dönemin sonunda edebiyatı gerçekten değerlendirebilen iki-üç kişı çıkıyordu ki o da bana yetiyordu. Yaşamlarının sonuna kadar edebiyata bağılı kalamasalar bile en azından not almayı, soru sormayı, itiraz etmeyi bilen iyi okurlar yetiştirmiş oluyordum. Borges, Nabokov, Mann ve Bilge Karasu vb ustalar da kendi yapıtlarının tanıtımını asla üstlenmeyen ama edebiyat konusundaki bilgilerini öğrencilerle paylaşmaya hazır yazarlardı.

Hastalığım sırasında evdeki toplantılara ara vermiştim. Ama karaciğerimin ikide bir yaptığı nazları hesaba katmayıp yine öğretmeye can atacağım günü bekliyordum. Önümüzdeki Cumartesi yeni gençlerle, yeni bir kümeyle tanışacağım. Bakalım benden birşeyler kaparak olgunlaşırken, karşılığında, yaşadıkları şimdiki dünyayı tanıtacaklar mı bana?

Bir oyun yazmak istiyorum. Ne de olsa kısa öykünün en yakın akrabası oyun. Ama oyun yazmak bir yana, çevirmenin bile ne kadar güç olduğunu belirtmiştim daha önce. Sınıf, yaş, kültür ayrımlarını hiçe sayarak oyuna özgü bir dil, yazar sesinin baskın olduğu bir dil yaratmak ne kadar güç! Öte yandan bu ayrımları gereğinden fazla vurgulamak, oyunun –doğası gereği– biraz yapay olan dilini bir yamalı bohçaya dönüştürebilir pekâlâ. Şimdiye kadar çevirdiğim –sahnelenmiş/sahnelenmemiş– oyunlarda bu dengeyi tutturmak adına canımı dişime takmıştım. Sahnelenenlerden *Miss Margarida Yöntemi*, bu kaygılara bir kaygı daha ekleyecek türdendi. Üç kişiliğe bölünmüş bir kişilik sözkonusuydu onda. Eğitim sisteminin bir kurbanı olan Miss Margarida, kendisi sistemde yer aldığı anda düpedüz cellat kesiliyordu, o yüzden sık sık dizginleyemediği öfke patlamalarında kullandığı küfürlerle arasına bastıran sevecenlik nöbetlerinde kullandığı içli sözcüklerin iniş-çıkış temposunu kestirmek, oyunun sonundaki doruk-âna doğru hızlandırmak gerekiyordu. Miss Margarida’da bu iki eğilimden birine öncelik tanımak, oyunun özünü değiştirmek anlamına gelirdi. Asıl iş oyuncuya düşüyordu. Ülkü Duru, başlarda çok başarılıydı. Oyunun sonuna yönetmenin kattığı anlamsız bölüm olmasa oyun da fena sayılmazdı. Yine de ülkemiz seyircisinin eğilimlerini bildiğimden, ilerisi için pek umutlu değildim doğrusu. Zamanla başköşeye cinsel şakaların oturacağından korkuyordum. O zaman oyun, anlamını yitirecek, bir kız-kurusunun hezeyanına dönüşecekti.

Ama ben kendim oyun yazmaktan sözediyordum, değil mi? Bir de baktım ki ortalıkta “için” yazacağım bir oyuncu yok. “İçin” ne kadar önemliymiş! Belli bir oyuncu için demek istemiyorum. Sahnede benim yazdığım sözcüklerle konuşacak, benim

düşlediğim giysilerle dolaşacak bir yüz'den sözediyorum. Yoksa Türkiye'de oyuncu eksikliği çekildiğini falan savunmuyorum. Kimbilir belki de son yıllarda tiyatroya pek az gittiğim için ufacık bir rolde bile yakalayamadım o oyuncuyu. Oyuncusu yazarının gözünün önüne gelmeyen bir oyun nasıl yazılır?

Neredeyse üç aydır evden çıkmıyordum. Bugün Emine'nin Silivri'deki yazlığına çağrılıyım. Hava neredeyse yaz habercisi. Bahçede bile oturabildik. Ne var ki aylardır yakındığım ve tezelden sarılığın henüz geçmemesine bağladığım göz bulanıklığı, güneşle doğrudan karşılaşınca iyiden iyiye açığa çıktı. Önümdeki basamakları bile güçlkle seçebildiğime göre yeni bir gözlük edinmem şart. Oysa sürekli sarı gördüğüm havadan, deneyimli bir İstanbullu sıfatıyla, biraz sonra yağmur yağacağını kestirmek ve herkesi buna –bir ölçüde– inandırmak az başarı değildi! Daktilonun harflerine yanlış bastığım için Poe çevirisini temize çekmek (disketleştirmek) de eski öğrencilerim Ayten ve Aylin'e düşmüştü.

Önümüzdeki hafta doktora bir görünmeliyim.

Sokağa resmi olarak ilk çıkışımı Alman Kültür Derneği'nde kutladım. Söyleşinin konusu: yatay ve dikey kentler. Pek anlaşılıyor, değil mi? Bence de. Ola ki kafamı kurcalayan bu konuyu birilerine açarak azıcık çözüme kavuşturmayı umuyordum.

Bir kere: yatay ve dikey sözcüklerinden sözlük karşılıklarını kastetmiyorum. Diyelim, New York benim için yatay bir kent, gökdelenleri önemsiz. Dikey kent, İstanbul gibi, Berlin, Prag, Roma gibi yerin altlarına doğru katman katman açılan, ilk bakışta ancak yüzeysel görünümünü ele veren, diplerde biriktirdiği kültür mirasını ancak sırdaş birine –yerli ya da yabancı– fısıldayan bir kent. Belki de çoğu, çağdaş teknolojiyle, iletişim ve ulaşım araçlarıyla donanmış yatay kentlerde yolumu şaşırmam o yüzdendir. Bir örnek vereyim: Frankfurt'ta, çağdaş yurttışa sunulmuş bütün kolaylıklara karşın bir sokağı bulamam da Floransa'da elimle koymuş gibi bulurum. Rüzgârın getirdiği koku, kentin hangi kesiminin eski, hangisinin yeni olduğunu hemen haber verir. Artık size kalan, bir vitrinde sergilenen bir eşarptan, bir otel girişinde duran bir tablodan, kulağınıza çalınan müzik türünden, daha kişisel seçmeler yapmaktır. Yüzeyi ne kadar değiştirilmiş ya da restore edilmiş olursa olsun, en azından kentin bir-altındaki öbür kenti kavrayabilirsiniz. İçini okuyamadığımız, daha doğrusu temeli derine inmeyen derli toplu, yatay dünya kentleri, kişiye tanışma heyecanını vermiyor. Kim arka mahallelerden, çıkmaz sokaklardan yoksun bir kişilik karşısında coşabilir ki?

Kişilik sözcüğü belki bir anahtar. Her şeyden –edebiyattan, müzikten, resimden, yemek yapmaktan, ev döşemekten– *biraz* anlayan yatay insanlar mı çekiyor sizi? Bilgi birikimlerini *bir* konuda yoğunlaştıran dikey insanlar mı? Gezeceğiniz kentleri de sevdiğiniz insan türüne göre seçin derim. Metropollerin düzmece kargaşasına bir derinlik, kuytu kentlerin göstermelik ıssızlığına bir yavanlık yakıştırma alışkanlığından vazgeçmeye hazır mısınız?

Şiddetin, değişik yüzleriyle yaşamın her alanına sıçradığı bir toplumda yaşıyoruz. Ana-baba-çocuk ilişkileri başta olmak üzere. Öyle ki böyle bir ortamda işkencenin bir sapıklık, bir hunharlık değil, sıradan bir ceza olarak görülmesi doğal. Bazı erkekler, namussuz saydıkları karılarının namusunu kurtarmak için (ne demekse) işkenceye giriyor, bazı yetişkinler, babalarından yedikleri dayağın öcünü alırcasına küçükleri dövüyor, bazı kadınlar kocalarını susturmak için az gelişmiş aşıklarını kullanırken resmi işkenceciler tutukluyu konuşturmak için gelişmiş araçlar kullanıyorlar.

Tarçın'ın bu keşmekeşte işi ne? Benim koyduğum adıyla Tarçın, komşunun köpeği. Kendisini sokakta bırakarak giden sahiplerinin yolunu gözleyecek, bu uğurda aç kalacak kadar sadık bir köpek. (Tabii bana köpekleri neden fazla sevmediğimi gösterecek kadar da.) Efendisi geçenlerde onu ya bir ormana ya bir çöplüğe götürmüş, bırakmış. Cins ve yaşlı bir hayvan olması umurunda değil anlaşılan. Üstelik Tarçın, bu yaştan sonra yiyecek de bulamaz. Günü dolmuş bir hizmetkâr o. Yerine hemen yine cins ama bu kere küçücük bir köpek alındı. Yeni marka gözde köpek, ilerde başına neler geleceğini bilmiyor, herkesle oynuyor. Benim dışımda. Ben hâlâ Tarçın'ın yolunu bekliyorum. Dönemeyeceğini bile bile. (Niye gizlemeli, sadık bir köpek gibi.)

Bu gece TV'de İskenderun'daki sokak köpeğinin linç edilmesini seyrettim. Ona işkence eden temizlik işçisini, olayı ses çıkarmadan izleyen insanları görünce müthiş bir bulantı ve ter bastırdı. Ne de olsa insan denen yaratığın *özünde* işkence tohumu barındırdığı, yüzleşilmesi güç bir gerçektir.

Göz doktoru teşhisi koydu: iki gözümden de katarakt ameliyatı olmak zorundayım. Kaça patlayacağını öğrenince düpedüz sarardım. Ama karaciğerimden ötürü değil.

Her gece aynı karabasandan fırlıyorum uzun bir süredir. Yerler ve kişiler değilse de konu aynı: tam bana sorulan ciddi bir soruyu yanıtlayacağım sırada birden konuşamıyorum. Dilim şişip boğazımı tıkamış gibi somut, acı verici bir duygu. Bedenimdeki korkunç baskıyı altedip soluğumu toparlamaya çalışırken terler içinde uyanıyorum. (Bu, bazan bir yarışmada, bazan bir derste başıma geliyor.) Düşün o akşamla ya da o sabahla ilintilerini kendimce yorumlayıp yeniden uyumaya çalıştığımda aynı şey oluyor. Bir gece de değil, peşpeşe. Demek belli bir günün bastırılmış olaylarıyla değil, genel bir konuyla ilgili bu karabasan. Etkisi bütün gün sürmese neyse... Ama sürüyor.

Nedenleri ne olabilir? Çözümlemek, çözmek anlamına gelmese de çabalıyorum: Bu aralar, yeni öykü kitabım üstüne yapılan bir sürü söyleşiyi okuduğumda, *aslında* ne demek istediğimi anlamıyorum; bu bir. Ama bir söyleşide sorular çıkarılıp yalnızca yanıtlar bırakılırsa, o yanıtlar da yazının sayfada tutacağı yere göre kesilip biçilirse ortaya anlamsız bir metin çıkacağı kesin. O kadarına anlamsız ki bazı sözlerim, kendim işin içinden çıkamayınca beni yakından tanıyanlara başvuruyorum: Sence ne demiş olabilirim? Okurlara da aynı ölçüde inanmaktan başka birşey gelmiyor elimden. Böyle bir durumda insan ne der? Sus bari.

Gerçekte yaşamadığımı düşte beceriyorum anlaşılan, ne var ki çektiğim fiziksel acı, susturulmayı kaldıramamamın bir belirtisi olsa gerek.

Bazan da günlük yaşamda çekiyorum bu sıkıntıyı; bu iki. Çok basit birşey söylediğimde, eskiden çok iyi anlaştığım sürücülerin yeni kuşağından olanlar şaşkınlıkla bakıyorlar yüzüme. Hemen susuyorum. Sesi azıcık kısımlarını rica ettiğimde teypi kapatanlara alıştım. Susuyorum. Ustalarla, çıraklarla, satıcılarla da ayrı dillerde konuşuyoruz. Televizyon seyrederken dilimin ucuna sık sık gelen iğrenç, bayağı, ebleh, şarlatan, yelloz,

mahalle karısı, pezevengin daniskası gibi küfürleri, susarak sözcük dağarcığımdan kovmak istiyorum. Yoksa o karabasanlarda konuşmaktan kaçınmamı bu isteğime mi borçluyum? Sanki denetimi bir an elimden kaçırısam, ağzımdan bir küfür seli boşanacak.

Bu gece alışılmadık bir gösteri vardı evin önünde. Minibüslere doluşmuş insanlar, göbek havalı, arabesk şarkılar ve hamasi sözler eşliğinde mahalleyi inanılmaz bir gürültüye boğdular. “Bizim asker en büyük!” narasını duyana kadar ne olup bittiğini anlamadım. Zaten yas çığlıklarıyla zafer müjdelerinin içiçe barındığı bu şenlikli yas ya da yaşlı şenlik, asker uğurlama töreninden başka ne olabilirdi ki? Şenliğin bitimini kestirip pencereyi kapadığım anda umduğum gibi silahlar patladı. Her şey, herkes (ben de) bir sessizlikte yitip gitti.

Öbür gözümdeki perde de alındı. Doğrusu bu yeni yöntemle hiç acı çekilmiyor: yerel uyuşturma, on beş dakikalık bir ameliyat, dikişsiz falan sokağa salınış – geldiğiniz gibi.

Gözünüzdeki bir deriyi sıyırmışçasına geçen bir makasın verdiği tedirginlik azımsanamaz, ama gözlerinizin önündeki rengârenk, kıpırdayan desenler bir süre sonra dikkatinizi dağıtıyor. Eve, savaştan dönen bir asker gibi girdim. Hemen, Ülkü Tamer'in yıllar önce *Şiiristan* kitapçığı için özenli Türkçesiyle çevirdiği "Ölen Havacı" şiirine sarıldım: *Havaalanında nasıl ya-tıyor / Ayrılıyor ruhu artık gövdeden / Ağlaşarak geldi arkadaşları / Bakarak onlara konuştu birden: "Göğsümden çıkarın direksiyonu / Şu silindirleri sökün kalbimden / Alın böbreğimden pervaneleri / Kurun makineyi şimdi yeniden."*

Edgar A. Poe ve J. L. Borges'le belalı bir ilişki yaşıyoruz. Borges, Poe'yu ustası bellediğinden, öykülerinde sık sık ona gönderme yaptığından, ikisi arasında bir sorun yok tabii. Ama benim onlarla ilişkimde bir bela hatta bir belalı durumu sözkonusu. İlk ciddi çevirim, Poe'nun *Altın Böcek*'iydi. Yıllar sonra, o çeviriyi de kattığım bir Poe derlemesi, Sayın Memet Fuat'ın derlemesiyle birlikte Adam Yayınları'nca yayımlandı: *Olağandışı Öyküler*. Daha sonraları, kendi çevirilerimi birkaç öyküyle zenginleştirip *Kızıl Ölümün Maskesi*'ni yayıma hazırladım. (Nisan Yayınları)

Ne var bunda yani? demeyin. Poe'vâri bir teknik kullanarak belayı sona saklıyorum.

J. L. Borges'i tanımam daha geç oldu. *Yazko Çeviri*'de yayımlanan *Emma Zunz*'u okuyan dostum Ferit Edgü, Borges'i Türk okuruna tanıtmak için bir öykü derlemesi hazırlamamı istedi. Daha önceki yazılarımda da belirttiğim gibi, sıkıştığımda birlikte ondaki Fransızca metinle karşılaştırmalar yapmamız koşuluyla *Ölüm ve Pusula*'yı (Ada Yayınları) hazırladık. Hiç ummadığımız birşey oldu: Okur, Borges'i sevdi. Aynı kitap, yıllar sonra İletişim Yayınları'nca basıldı. Poe'yu ve Borges'i çok saysam da çeviri yaşamımı onlara adayacak kadar güçlü değildi aşkım. Belki onları çevirirken aşırı titizlenmem bu yüzdendi, dönüp dönüp okuduğum yazarlar değildiler, onları kendi kurdukları dünyadan, yanlış seçilmiş bir sözcükle uzaklaştırmamaya çalıştım.

Tam "Bu iş burada bitti!" diyordum ki telif yasasına göre, bir yazarın yapıtını ancak onun haklarını satın alan yayınevinin basması zorunluluğu geldi. Böylece İletişim Yayınları'nın Borges dizisi için hiç hesapta yokken yeni öyküler çevirdim, o da yetmiyormuş gibi –hadi itiraf edeyim– kendi seçtiğim bir Borges kitabı: *Borges ve Yazma Üzerine*. Kitabı seçmemde, Borges'in şiir, düzyazı, çeviri üstüne söylediklerini çok önemli bulmamın payı

elbet vardı. Ama asıl neden, öykülerindeki akışı artık avucumun içi gibi bildiğim bir devi, gündelik yaşamdaki hınzır, alçakgönüllü tavrıyla tanımaktan ve tanıtmaktan çok hoşlandığımdı.

Bu arada Poe boş durur mu? Dost Yayınları, bir Poe derlemesi yayımlamak istiyormuş. Öneri karşısında biraz duradım. Döngü bıraktığım yerden sürüyormuş gibi tatsız bir duyguyla. Derken bu derlemenin, Borges'in seçtiği fantastik öykülerden oluşan Babil Kitaplığı dizisine gireceğini öğrendim! Öz-istencimle yazgıma boyun eğdim!

Dün, Borges'in öykülerinin ve kitabının dosyalarını hazırladım. Bugün de Poe'lar bitti. Bela döngüsü tamamlandı. Akşamın dinginliğine koyverdim kendimi... Her nedense bir sıkıntı. Tuhaf bir boşluk duygusu. Borges'in benim çevirmediğim *Dr. Brodie'nin Raporu* ile Poe'nun *Morg Sokağı Cinayetleri* imdadıma yetişti. Sözcüklerin Türkçe karşılıklarını düşünmeden oburca okudum ikisini de. Bir daha "kör" ile "keş"i çevirmeyecektim nasılsa (tövbe tövbe).

Eski Çetin Altan'ın deyişiyile, “Bugün canım yazı yazmak istemiyor.” (Aman nedenini unutanlar olmasın!)

Leylâ Erbil'in *Zihin Kuşları*'nı, yayımlandığı sırada hemen okumuştum. Bir öykücünün yeni kitabını okur okumaz eski kitaplarına dönme alışkanlığımdan vazgeçemedim. O yeni kitap, onun eski yazdıklarına başka bir mercek altında bakmamı sağlayacakmış gibi. Erbil'in bütün yazdıklarını bir daha okuduktan –edebiyatımızdaki özgün yerine bir daha inandıktan– sonra yeni dergilere gözettim.

Adam Öykü'nün 17. (bu ayki) sayısındaki bir öykü dikkatimi çekti. *Satırbaşı*'nın yazarı Nurdan Beşergil üstünde durulması gereken bir öykücü bence.

İyi bir edebiyat okuru olduğu rahatça söylenebilir. Karmaşık bir temayı duru bir biçimle işlemesinden belli. Sözelimi kullandığı dil, ilk bakışta sade gözükse bile, çeşitli anlam katmanları barındırıyor, öyküdeki hüznün, asla mızımlılığa kaymadan, kişilerin oynadıkları oyunun sınırları dışına taşabiliyor, bellekte sürüyor. Az başarı değil doğrusu.

Deniz tutkum depreşince Bilge Karasu geldi aklıma. Ama her nedense, denizin başkişilerden birini oluşturduğu bir öyküyle değil *Kılavuz*'la başlamak gereğini duydum Bilge Karasu'yu yeniden okuma serüvenine.

Benim gibi uzun süredir toplumsal yaşamla içli dışlı olmayan (aslında olmak da pek istemeyen) eski bir kent tutkununun toplumuyla bağlantısını koparmaması için bir yöntem bulması şart. Beylik saptamalarla, gazete bilgileriyle yetinmek istemiyorsa tabii.

Kendi adıma bulduğum yöntemin sakıncasız olduğu söylene-
mez: kapınızı çalan çeşitli kesimlerden insanların eğilimlerini
öğrenmek çabası, başınıza bir sürü dert açabilir çünkü. Yine de
ben nereden gelip nereye gittikleri belli olmayan kişileri sav-
maktan yana değilim, merakımın ceremesini ödemek pahasına.

Onların ağırlıklı bir bölüğünü, çarşaf-battaniye, ütü masası
satıcıları oluşturuyor. Kapkacak satışını gazetelere devretmiş
olmalılar ki biraz daha pahalı malları taksitle satmaya razılar.
Onlarla konuşulmasa da olur.

İkinci sırada, falanca televizyon kanalını izleyip izlemediği-
nizi, izliyorsanız hangi programları yeğlediğinizi, neleri eleştir-
diğinizi soran genel müdür kılıklı genç adamlar var –bakın on-
larla konuşmaya değer. Koltuklarının altına sıkıştırılmış İslami
kitapları almanız gerekmez, nasılsa bilgilendirildiniz: meğer
suya sabuna dokunmaz, ortayolcu görünen bir TV kanalının
gönlünde neler yatıyormuş!

Aynı boyalı, ucuz kitapları küçücük çocuklar da dağıtıyor:
bazan kandillerde, bayramlarda bazan de akıllarına estiğinde.
Bu tür kitaplarla ilgilenmediğinizi söylediğinizde, peki o zaman,
hastanede yatan bir akrabalarına ya da sınıf arkadaşlarına para
yardımı yapmanızı istiyorlar. Buldukları (sözcüğün tam anla-
mıyla) hastalık, *kan veremi*. Küçük yaşta din ve duygu sömürüsü
ticaretine atılan bu çocukların sayısı göz korkutucu gerçekten.
Yüzlerindeki cıvık gülümsemeye, düzmece ağlamaklılığa bakar
bakmaz onların ileri yaşlardaki benzerleri dikiliyor karşınıza.

Bugün uğrayan genç kız, bambaşka bir öbekten. Gün boyu kapı kapı dolaşıp anket başına üç-beş kuruş alarak harçlıklarını artıran üniversitelilerden. Genç kız, daktilo sesini duymuş olmalı ki beni rahatsız ettiği için özür diledi, sorularıyla biraz zamanımı alabilir miymiş? Türkçesinin güzelliği, zekâyla parlayan gözleri karşısında hayır demek elimden gelmedi, (insanlarda kapılmadan edemediğim iki özellik.)

Hedeflenen kitle belli. Para harcamakta özgür, kişisel seçiminde reklamların kölesi, günün her saatinde bedeninin iç fısıltılarına kulak verip kimlik aramasına çıkan genç kadınlar...

Acaba onların eğilimlerini iyi bildikleri varsayılan anketçiler, ne gibi sorular hazırlamışlar?

Beklenebileceği gibi, önce ideal bir eş ve anne olarak evlerinde kullandıkları temizlik malzemeleri: hangi sabun tozları, hangi çamaşır suyu, hangi yumuşatıcı? Sonra bunların kullanma sıklıkları. Renge mi, kokuya mı, fiyata mı göre alındıkları.

Sonra bakımlı kadınlara özgü kişisel malzemeler: yüz sütle-ri, ter önleyiciler, kremler, banyo köpükleri, losyonlar, jöleler. Ya bunların kullanılma sıklıkları? “Yüzünüzü günde kaç kere yıkarsınız? Kalıp sabunla mı sıvı sabunla mı?” ya varacak kadar ince araştırmalar.

Yanıtlarınızı anketçi firmanın belirlediği seçeneklere göre veriyorsunuz. Sayfa sayfa test soruları, adları pırıl pırıl küçük karton dörtgenlere yazılmış, seçmenizi bekleyen lüks kokular.

Aman vermez anketçiler, en ufak yanılgıya izin vermeyecekler anlaşılan. Aynı sorular, belli aralarla tersyüz edilip soruluyor. Sürekli aynı ürünü kullanan biri olmadığım için tuzağı çabuk farkettim. Genç kızı da uyardım, ne de olsa anketi kimseyle görüşmeden tek başına doldurması olasılığına dayanıyor bu şaşırtmaca.

— Ama bu kadar da olmaz ki! dedi birden.

— Neymiş?

— Evinizde mutfak dışında bir musluk olup olmadığını soruyorlar.

— Ne var yani? Her gün mahalle çeşmesinden su taşıyıp taşlıkta yıkandıktan sonra gözaltı kremi sürdüğüme inanmıyor musun yani? Türkiye’nin nabzını tutan anketçilerden daha iyi mi biliyorsun bu işleri?

Yaklaşık iki aydır, bir boşluğu gidermeye uğraşıyorum. Daha önceleri de bir öyküyü ya da bir çeviriyi bitirdiğimde, derslere ara verdiğimde yaşadığım bir boşluk, daha doğrusu bir boşunalık duygusu. Giderilmez bir yoksunluğun zonklaması gibi. Bu kere, hemen silkinmeye yeltenmedim, iyice koyulmasını bekledim. Sezdiğim kadarıyla, bir anlamda pilimi değiştirmem, yenilenmem gerekiyordu. Öğretmeye, öğrenmekten daha çok zaman ayırmıştım. Yakın kıyılardan azıcık uzaklaşmak isteğiyle H. Lefebvre'in *Modern Dünyada Gündelik Hayat*'ını okudum. Bu başyapıtı yine Metis Yayınları'ndan çıkan *Eğlence İncelemeleri* izledi. Denemelerde adı geçen düşünürler üstüne bilgilerimi tazelemek adına Barthes, Adorno, Foucault'yu da bir daha elden geçirdim. O zaman da lise, üniversite çağlarımda dondurduğum baba felsefecilere dönme gereği doğdu.

Derken bir soru belirdi: Kötü ya da çarpık örneklerine bakarak itici bulduğum postmodernizmi yeterince incelemiş miydim? Bu konuda benden daha bilgili olan eski öğrencim Ayten yardımına koştu. Önce koyu bir modernist (*Modernlik, Tamamlanmamış Bir Proje*'siyle Jürgen Habermas), sonra koyu bir postmodernist (*Post-modern Nedir Sorusuna Cevap*'ıyla J. F. Lyotard), en sonunda da berrak mantıklı nesnel düşünür Frederic Jameson'un *Postmodernizm, Son Dönem Kapitalizmin Kültürel Mantığı* ve daha birçok deneme, kitap hatmettim.

Doğrusu, her düşünce akımından ya da eleştiri yönteminden geriye önemli izler kalacağına ilişkin kanım değişmedi, ne var ki postmodernizmin yutturmacılığa çok açık bir alan olduğu daha da pekişti gözümde.

Yaz sıcağında baş ağrılarıyla boğuşarak debelendiğim bu kültür deryasında beni asıl yoran dildi. Yazılarda bilimsel bir dil kullanılacağı ve bu dilin ancak konuya yakın kişilerce paylaşılabileceği ortadaydı ama neredeyse akademik jargon sayılacak

hale gelmiş bu dil, gereksiz uzatmalarla, ısıtılıp ısıtılıp başka kalıplarda sunulan görüşlerle boş yere çetrefilleştiriliyordu. Kendi adıma söyleyeyim: İngilizcesi Türkçesinden daha kolay sökülüyordu!

Atilla (yine eski öğrencim, yeni dostum) ile Büyükçekmece'de denize girdikten sonra vapurla tek başıma Sirkeci'ye dönerken, akşam çöküyordu. Bu yılın ilk denizinin gevşekliği geçmemişti daha. Birden, Sarayburnu, doğal bir renk ve ses gösterisi içinde sanki kendiliğinden sulardan sıyrıldı. İstanbul'un görkemli silüeti yayıldı yaz göğüne. Bu koskocaman, suskun uygarlık, tüyler ürpertecek kadar güzeldi. Söz'ün ne kadar çok şeyi bozduğunu düşündürtecek kadar.

Bekir Yıldız'ın öldüğünü duyunca yaşadığım sarsıntıyı, yalnızca aramızdaki özel dostlukla, yani bir yakını yitirmenin acısıyla açıklayamam. Evet, dünya görüşlerimiz değilse de olayları yorumlayışımız, öyküye bakışımız çok farklıydı. İlişkimiz, birbirini olduğu gibi kabul etme saygısıyla beslenmişti. Sözelimi ben onun Almanya'da geçen öykülerinde *mesaj*'ın, gerçekleri inandırıcılık sınırının ötesine zorlayan bir bağırıcılık taşıdığını söylüyordum, o da benim öykülerimde mesajın çok derinlerde kaldığını, gözden kaçtığını ileri sürüyordu. (Ayrıca Bekir Yıldız'ın evlilik kurumunu eleştirdiği kitapları, onun yazarlık mayasına uygun düşen köklerinden bir kopma olarak niteliyorum hâlâ; Yıldız, o düzenin nasıl işlediğini derinlemesine bilen bir ortasınıflı değildi, o yüzden bir Sevgi Soysal'ın, bir Leylâ Erbil'in humorundan yoksundu bu ürünler.)

Ama bu konular rahatça tartışılırdı aramızda. Bekir, kendini amansızca eleştiren bir yazardı, çok okumuştı. *Kara Vagon*'la kazandığı parlak başarıyı sonraki ürünlerinde de sürdürmüştü. Almanya'da işçi olarak çalıştıktan sonra yurda dönüşte açtığı küçük Asya Matbaası'nda birçoğumuzun yapıtlarını dizmişti. Kendisini sevenlere körü körüne bağlı olmadığı gibi artniyetsiz her türlü eleştiriye açıktı. Yanında çalışanlara ağa gibi değil abi gibi davranırdı. Kısacası, kendisinden beklenebilecek ansızın burnu büyüme ya da bazı köy enstitülü yazarlar gibi kliklerden yardım umma zayıflıklarının hiçbirini göstermedi, inatla yalnız kaldı. Yalnız öldü.

Peki öykücü olarak Bekir Yıldız'ın başarısı neydi?

Ülkemizde, yazarları tanıtmaya yönelik yayınlarda hiç değişmeyen bir eğilim var: yazarın *yapıtının özelliklerini* değil onun *kişisel özelliklerini sayıp dökmek*. Türkçeyi iyi kullanmak, imgeleleri doğru seçmek, iyi saptamalar yapmak gibi bir yazarda zaten

bulunması gereken özellikler, yazarlara eşit ölçülerde dağıtılıyor. Yazarın edebiyattaki yerini ise seçtiği konu belirliyor! Bekir Yıldız'ı tanııtma şablonu aşağı yukarı şöyle: İlginç gözlemleriyle Güneydoğu insanının devletle olan ilişkilerini, sömürölüşünü, ağa-köylü düzenini çarpıcı bir dille işledi.

“Ama nasıl?” sorusu yanıtsız.

Bence Bekir Yıldız'ı özgün bir yazar yapan şey, töre öykücülüğünün getirdiği kolaylık ve zorlukları dengeleyerek eşine az rastlanır bir biçem-olay kaynaşmasına varmasıdır. Çok iyi bildiği bir yöre, yazara yazma kolaylığı sunar kuşkusuz, ama sonuçta ortaya egzotik, popüler bir ürün de çıkabilir pekala. Yıldız töreyi, insanoglunu önce birey olmaktan alıkoyan sonra da ondan sevgi, sevmeye hakkını esirgeyen bir zulüm sistemi olarak görür. Kocasının Bedrana'yı öldürmek *zorunda kalması*, annesinin Kara Çarşafli Gelin'i düşman eve ya kullanılacak ya satılacak bir meta gibi göndermek *zorunda kalması*, törenin buyruğudur. Yasaların bile altemedemediği, neredeyse bir umacı haline gelmiş törenin.

Bekir Yıldız, gazetelerde, televizyonlarda bugün de hikâyelerine rastladığımız bu umacıyı soyut bir *öykü* kişisi gibi yerleştirir öykülerine. Sonra onu somut kılacak, okuru ona isyan ettirecek en çarpıcı durumu yakalar. O törenin buyrukları altında yaşayan çaresiz bir kişiyi, bir öykü kişisinin görünüşü, duyarlanışı, tepkileriyle etli canlı kılarak öne çıkarır, sonra geri dönerek yine onu kendi ortamına yerleştirir. Bir soyutlamadan çıkan bir somutlama ve yine bir soyutlama çizgisi izleyerek.

Yazarın sesiyle öykü kişilerinin dilleri uyum içindedir. Yazar, onlara evrensel dile oturmayan yerel sözcükler söyletmez pek, ancak gerektiğinde, özellikle şiirsel atmosferi pekiştirmek için yerel dilin sınırına girer arasıra. Bir anlamda, şiddetin uygulandığı ortamın adını koyar.

Bekir Yıldız'ı ileride okuyacakların onun ne dediğini anlamaları için yalnızca öykülerini titizce okumaları yetecek.

“Yolcu yazın gelirse, yapılacak şey kentleri çevreleyen plajlara gitmektir kuşkusuz.” Kuşkusuz sözcüğündeki öznel tını olmasa bir gezi kılavuzundan alınmış bir tümce gibi. Ama onu yazan, “duyarlı yolcuya” sesleniyor ve şöyle sürdürüyor sözünü: “Hayır, gerçekten, yüreğiniz gevşek, tininiz zavallı bir hayvansa, gitmeyin oraya! Ama evetin ve hayırın, öğlenin ve geceyarılarının, başkaldırının ve aşkın parçalanışlarını bilenlere, denize karşı yakılan ateşleri sevenlere gelince, orada onları bir alev bekler.” Tahsin Yücel’in çevirdiği Yaz’da (Can Yayınları) Albert Camus, bizi Cezayir’e, doğduğu yer Oran’a bir yaz gezisine çıkarıyor. Kendi dirim ve mutluluk kaynağı Akdenizli bilincini taşlarda, kayalarda, kalıntılarda, anıtlarda ve kentlerin günlük yaşamlarında nasıl yakaladığını açıklıyor, dolaylı yoldan Sartre’a olan edebi üstünlüğünü kanıtlıyor böylelikle. Sözelimi şöyle bir tümceyle: “Burada aynı insanları görecektir, daha az giyinmiş oldukları için daha göz kamaştırıcı olacaklardır. Güneş onlara büyük hayvanların uykulu gözlerini verir o zaman. Bu açıdan, en güzeli, Oran plajlarıdır, çünkü burada doğa ve kadınlar daha yabanıdır.” Bir yöreden (bir iklimden, bir kültürden) yola çıkarak bir özgeçmiş yazmanın bulunmaz bir örneği Yaz: “İstediğimiz de artık hiçbir zaman kılıcın önünde eğilmemek, tinin hizmetine girmeyen güce bundan böyle hiçbir zaman hak vermemek.” Camus, saçmanın yazarı sayılma yazgisına şöyle karşı çıkıyor: “Saçmanın ancak bir çıkış durumu olarak görülebileceğini bir kez daha söylemek neye yarar? (...) Dünyanın hiçbir anlamı olmadığını kesinlemek her türlü değer yargısını ortadan kaldırmak anlamına gelir. (...) Kendimizi ölüme bırakmadığımız anda sürmeyi seçeriz, o zaman da yaşamın bir değerini, en azından görece bir değerini benimsemiş oluruz.”

Duyarlı yolcuya, Cezayir’de gideceği yerleri gösteren, (nereden günün hangi saatinde keyif alacağını, hangi içkileri içebileceğini de ekleyerek) bir kılavuz da sunmuş Camus.

Günümüzdeki sanatsal/edebi eğilimleri bir daha incelemek için çoğu zaman evimde kapalı geçirdiğim yaz, bitmek üzere. Beni etkileyen görüşlerin yanısıra tantanalı sözcüklerle, kavramlarla donatılmış, kof, usanç verici çözümlemelerin bedenime sinmesini bekledim bir süre. Ama boş denebilecek o günler geçince yazın ve denizin bittiğini derinden kavradım. Camus'nün *Yaz*'ından *yazmam* için gereken esini aldım!

“Güzelim varolma bunalımını, adını bilmediğimiz bir tehlikenin çok hoş yakınlığını yaşamak, o zaman, kendi yıkımımıza koşmak mıdır? Yeniden durup dinlenmeden yıkımımıza koşalım.”

Beni öbür dünyanın kıyısına kadar götüren bir mide kanaması. Ben de bıktım, ama kızmayın, bu kere verileri yanlış değerlendirmeye huyum yüzünden değil, çünkü hiçbir veri yoktu ortalıkta. Perhizde, ilaçlarda bir aksama sözkonusu değildi. Durup dururken katlanılmaz bir ağrı saplandı sırtıma. Soluk aldırmayan cinsten. Çok direndikten sonra hastaneye gitmeyi kabul ettim. Hastabakıcının tuvalette şaka yollu, “Son kanını da etme,” önerisinden sonra litrelerce kan verildi.

Sırt ağrısını mide kanamasına bağlamamak cahilliğimi hâlâ savunuyorum, geriye ortada hiçbir şey yokken dışkıyı her kere-sinde ince ince araştırmam önerisi geliyor ki ne desem bilmem!

Bence asıl nedenler şunlardı: sevgili dostum Emine, benim değişimle kilitlenen kolundan bir ameliyat geçirdi geçenlerde; oğlum, çok başarılı da olsa bir miyopi ameliyatı (müdahale sözcüğünü hiçbir anlamda sevmem) atlattı, bugünkü öğrencilerin patavatsızlığı da sinir uçlarımı iyice bileyledi.

Her gerginlik dönüp dolaşıp birikip birikip böyle bir patlamayla son bulacaksa bu dünyada işim iş!

Nicedir görmediğiniz eski bir dostla karşılaşmak her zaman mutluluk getirmiyor. Bu saptamayı ilkokul yaşlarındaki arkadaşlarınıza kadar uzatmak istemiyorum. Çoğu kere rastgele ya da ister istemez tanışırsınız o dönemdeki arkadaşlarla (burada, *dost* ile *arkadaş* arasındaki ayrım iyice beliriyor işte) ve çok gençliğe özgü o sakınmazlıkla onlarla kaynaşırsınız. Aynı mahalleyi, aynı sokağı, aynı apartmanı, aynı sınıfı paylaştığınız kişilerdir onlar. Bu kaynaşmada, birşeye hep birlikte bağlı olmanın payı da vardır. Daha ilerki yaşlarda (hâlâ genç yaşlardayız) bir siyasal örgütte birlikte çalıştığınız bilinçli arkadaşlar geçer onların yerine. Ama ne yazık ki çoğu kere bu seçme, sanıldığı kadar bilinçli değildir. Yıllar geçtikçe, yollar ayrıldıkça, onlarda baştan neyi benimsediğinizi kestiremeyecek kadar bocalamaya başlarsınız. Bir zamanın sevgili, yakın arkadaşı, şimdi karşı cephede yer almış, size karşı savaşmaktadır. İçiniz yanar.

İhanetin sınırlarını düşünmeye her başlayışında aynı şey düşünüyor aklıma: İhanet, bir düşünceye karşı işlenmiş bir suç değildir yalnızca, geçmişe, geçmişteki arkadaşlara ve kişinin kendine yayılır, daha doğrusu bulaşır.

Ama bir de bir zamanlar paylaştıklarınızı sindirmekle yetinmemiş, onları derinlemesine zenginleştirmiş dostlar vardır ki görünce sevincinizden eliniz ayağınıza dolaşır; hayatta yalnız kalmadığınızı düşünürsünüz. Toplumdaki örneklerin, edebiyatta çizgisinden sapanların ayıbını ısıtırlarıyla örter onlar.

Doctorov'un *Ragtime*'ını okuyalı nice zaman geçmişti, aklımda kaldığı kadarıyla beni çok etkileyen, müthiş bir kitaptı. Belki de o yüzden –yani belleğimde eski haliyle kalsın diye– bir daha okumamıştım. Son günlerde ne mi yaptım? Bu civıltılı ve hüznü romanı okurlarla paylaşmaya karar verdim. Bu arada boş durmamış, her nasılsa gözümde kusursuz bir kitap katına ulaşmayı başarmıştı çünkü.

TRT 2'deki *Ateş Hırsızları* programı için “zaman” üstüne bir konuşma yapmam istenmişti. Ne yazık ki konuşmayı imgelerle desteklemek adına seçtiğim yapıtlardan önemli bir bölümü bulunamadı. *Insignificance* (Önemsizlik) filminde saatin havaya uçtuğu an, hemen her kanalda oynatılmış *Dial M. for Murder* (Cinayet Var) adlı Hitchcock klasiginde, Ray Milland'ın saatinin geri kalması yüzünden karısını aramakta geciktiği –ve böylece kusursuz cinayetini gerçekleştiremediği– bölüm, *Groundhog Day*'de (Bugün Aslında Düdü) her gün aynı saatte aynı güne uyanan adam sahnesi, her nedense bir türlü bulunamamıştı. Programın yapımcıları, bütün iyi niyetlerine karşın edebiyatla insan yüzünü biraraya getirmeyi yeğlemiyor, bilgisayar yaratılarından medet umuyorlardı. Ekranda durmaksızın konuşan birinin bir süre sonra ilgiyi yitireceğini de önemsemiyorlardı gerektiği kadarıyla. Yazıyı buraya almamın nedeni, programı izlemiş ya da izlememiş olanlara ne yapmak istediğimi anlatmak.

Yaşamın belli bir ânını odak alan bir edebiyat dalında –öykücülükte– karar kılmış benim gibi yazarlar için zamanın özel bir anlam taşıması olağan sayılmalı. Çünkü öykü sanatı, Profesör Şara Sayın'ın da belirttiği gibi evrenin ve atomun keşfiyle başlayan modern çağda serpilmiştir. Zerre atomda bile saptanan sonsuzluk, zaman anlayışını sarsar, mutlak zaman göreceleşir. (Görüntü: *Insignificance*) Bu buluşun izlerini yapı açısından öyküye benzeyen şiirde bulabildiğimiz gibi, dünyayı bir bütün olarak kavramaya yatkın roman anlayışının değişmesinde ve yeni sanat sinemada da bulabiliriz.

Burada, zaman üstüne yazılmış felsefe yazılarıyla denemelere yer veremeyeceğim, ama şu soruyu sormamak elimden gelmiyor: Acaba din, dil, ulus kavramları adına kıyasıya savaştan

kaçınmayan insanoğlu, nasıl olup da otuz ya da otuz bir günlük aylardan, dört yılda bir yirmi dokuz çeken şubatlardan oluşan sallantılı bir zaman dizgesini –takvimi– gönül rahatlığıyla benimsemiş? Zamanı boyunduruğu altına almak çabasıyla mı? Yoksa uluslararası bir dil yaratma zorunluluğuna boyun eğerek mi? Belki her ikisinin de payı vardır.

Klasik şiirimize bir gözattığımızda zaman, çoğu kere geçmişteki bir zaman dilimidir diyebiliriz. Yitip gitmiş ya da akıp gitmiş, bir daha ele geçirilmeyecek bir süre, gençliğe ve anılara duyulan bir geçmiş özlemi. (“Abbas”, C. S. Tarancı)

Cahit Sıtkı Tarancı’da, Ziya Osman Saba’da, Fazıl Hüsnu Dağlarca’da, Sabahattin Kudret Aksal’da ve daha nice şairde çeşitli örneklerine rastladığımız bu özlem, en aydınlık şiirlere bile bir ölüm korkusu, neredeyse mistik bir ürperti yayar, aşırı bir duygusallık yükler. Romanda Marcel Proust’un, Abdülhak Şinasi Hisar’ın ya da *Zaman ve Irmak Üstüne*’nin yazarı Thomas Wolfe’un kendi geçmişlerini ararken toplumsal yapıyla giriştikleri hesaplaşmadan yoksun olan bu örnekler, kişisel yakını düzeyini aşmaz pek.

En kötü örneklerini yağmur, sonbahar yaprakları ve yalnız gecelerin ucuz duygusallığıyla sakatlanmış şiirlerde gördüğümüz bu beylik romantizme iki gerçek ustanın nasıl yaklaştığına bakalım isterseniz: Behçet Necatigil, bir bölümünü alıntıladığım “Arada” şiirinde, bu sözcüğün günlük dildeki ayrımcıklarıyla oynayarak o karanlık havaya kendine özgü hınzırlığını, bilgeliğini nasıl katıyor.

“Olvido”nun, yani anıların ve unutuşun şairi Ahmed Muhip Dıranas, aynı karanlığa çağdaş bireyin tekdüze, sıkıntılı iç-dünyasını bakın nasıl yerleştiriyor: (“Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısı”)

Ama biz odak olarak an’ın üstünde duracaksak, tuhaf ama, biraz geriye gitmek zorunda kalacağız. İlk ipucunuysa, özgün şiir girişimiyle edebiyatımızda haklı bir yer edinen *Göl Saatleri* şairi Ahmed Hâşim’de değil, ‘sonsuz’ üstüne düşünen Yahya Kemal Beyatlı’da bulacağız. Tabii aruzun büyümlü sesine kendimizi kaptırmazsak. (“Geçmiş Yaz”)

Yine de an'ın ilk tanımı, şiirde Yahya Kemal'in öğrencisi, romandaysa Türk Romanı'nın temel taşlarından Ahmed Hamdi Tanpınar'da belirginleşiyor. Sonsuzluk kavramı anlara sindiriliyor dinleyeceğimiz şiirde. ("Ne İçindeyim Zamanın")

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yazarı, sonsuzu bir anda dondurmaktan yana. Kıpırtısızlığın dinlendiriciliği yerine akışın çalkantısını yeğleyen Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı beş kitaplık destanında başkişi olarak 'zaman'ı seçmiş. Şiirler, Haydarpaşa Garı'ndaki saatin altında toplaşan kişilerden yola çıkıyor; şair, bazan trenin akışına koşut, bazan konuşmaların akışına göre hızlanıp yavaşlayan bir ritimle arka planında, farklı yörelere uzanan bir toplumun ve onun bireylerinin bugününü yazıyor. Galip Usta'yla başlayıp Fuat'a uzanarak neredeyse sinematografik bir anlatımla. ("Memleketimden İnsan Manzaraları")

Zamanın saat imgesi eşliğinde bir gerilim ögesi olarak kullanılması çok yaygın. Hem edebiyatta hem sinemada. Sözgelimi, Hamlet'in babasının ölüsü, surlarda geceyarısı belirir; Edgar Allen Poe'nun unutulmaz öyküsü "Kızıl Ölümün Maskesi"nde, vebadan kaçıp prensin sarayına sığınanların düzenledikleri maskeli baloya ölüm, saat on ikiyi vurunca dalar.

Sonraları, özellikle western filmlerinde ve polisiye edebiyatta, gerginliği körükleme işlevini sürdürür Zaman: *High Noon* (Görüntü: Kahraman Şerif). Bazan da kusursuz cinayetlerin acımasız yargıcı olur. (Görüntü: *Dial M. for Murder* – Cinayet Var).

Ünlü şair T. S. Eliot bir şiirinde şöyle diyor:

Şimdiki zamanla geçmiş zaman
Her ikisi de gelecekte şimdidir belki
Gelecekse geçmiştedir.

İnsanoğlunun zamanla baş etme çabasını ilk küçümseyenlerden biri maddeci filozof Lucretius olsa gerek. Ona göre:

Birazcık bile olsun kısaltamayız ölümü
Yaşamı uzatarak.
Değişmez kalır ölümden sonraki süre.
Kaç kuşak katarsan kat ambarına yaşayarak
Aynı sonsuz ölüm beklemektedir seni.
Varolmama süresi eşittir herkesin;
Ha dün ölmüşsün, şafakta
Ha aylar, yıllar önce kapamışsın gözlerini!”
(Evrenin Yapısı)

Evlerimizin önemli köşelerini tutan duvar saatleri, ülkelerin en gözde alanlarına tepeden bakan ve kentlerin geçmişinden, kültüründen, mimarlık tarihinden izleri ayakta tutan saat kuleleri, teknolojik ilerlemenin göstergesi kol saatleri, yeni gerilim ögesi saatli bombalar, hepsi insanın zamanı evcilleştirme umudunu ve bu konudaki başarısızlığını yansıtır.

Zaman'ın döngüsel yapısıyla uğraşan, ona yeni bir yalanlama(!) bile yazan Jorge Louis Borges, gerek toplumsal gerek kişisel tarihlerin zaman içinde belli aralarla yinlendiğini ileri sürer. Ustası, *Alis Harikalar Ülkesinde*'nin yazarı Lewis Carroll'un buruk mizahıyla:

*Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim
beni parçalayan bir kaplan, ama kaplan benim.
Beni tüketen bir ateş, ama ateş benim.
Evren, ne yazık ki, gerçek;
ben, ne yazık ki, Borges'im.**

Türk edebiyatında, zaman'ı yapıtlarına nirengi noktası seçen Bilge Karasu, “Dehlizde Ölen Adam” adlı öyküsünde, ölümle eşleşebilecek bir zamansızlığı anlatır:

“Gecesiz gündüzsüz, ışığın ancak yol boyunca uzaktan uzağa dizili duran makinelerin çeliğinde yansıdığı, artmadığı, eksilmediği, saatin hep on ikiyi gösterdiği bir yolda, dün, bugün, yarın olamazdı; sabah akşam yoktu. Delikanlı da bunları unutmuştu zaten. Bildiği tek şey, yürümek olmuştu. Buraya niçin girmişti,

* Kum Kitabı'ndan (Çev: Münir Göle)

nasıl girmişti, ansımıyordu artık. Niçin yürüdüğünü biliyordu ama; ışığa çıkmak için yürüyordu. Çıkınca ne olacaktı, onu da bilmiyordu ya...” (Arka planda *Groundhog Day*’ın ve Dali’nin saatleri)

“Peki ama zaman, kitleler adına bir kurtuluş habercisi olabilir mi?” diye sorarsanız, *Büyük Saat*’in şairi Turgut Uyar, “Şimdi saat kaç?/Yıldızlar evet diyor uzaklarda” diye yanıtlayacaktır sizi. Benzer bir yanıt da, Latin Amerikalı Gabriel Garcia Marquez’den gelecek. Marquez’in, *Başkan Babamızın Sonbaharı* adlı romanında, halkın iliklerini sömüren, yıllar yılı yerine geçirdiği benzerleri sayesinde suikastleri atlatan, neredeyse bir ölümsüzlük halesiyle kuşatılmış Başkan Baba’nın ölümünü, halktan birinin ağzından dinliyoruz romanın sonunda:

... *kutlu haber, bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzluğun bitmeyen süresi dolmuştu artık.*

Demek eski sevgililer, yalnızca eski dostlardan sözedilmesine karşıymışlar!

Kolejdeki son yıllarımda, Robert Kolejli bir sevgilim olmuştu. Montgomery Clift yakışıklılığında ve kırılganlığında bir delikanlı. Onun, arkadaşları gibi züppeliğe varmış kolejli havası taşımamasını sevmiştim galiba, o da, sanırım benim uyum göstermemedeki inadımı. O döneme göre oldukça ciddi sayılabilecek bu flört, onun gitgide içe –ikimize– kapanmasıyla, benim de daralttığı bu dünyada soluk alamamamdan ötürü kendiliğinden bitti.

Aradan kırk yıl geçti. Beni geçenlerde aradığında şaşırdım tabii. Bunca yıl süresince, ayaküstü bir karşılaşma dışında, hiç görüşmemiştik. Neden?

Nedenini anlattı: iki başarısız evlilikten sonra şimdi nişanlanmaya hazırlanıyormuş ve o genç hanım, beni pek seviyormuş. Onları eve çağırdım, ama yalnız gelmek istediğini söyledi. “Haklı sayılabilir,” dedim içimden, “belki beni kendisine kırgın falan sanıyordur, ortalığı bir kolaçan etmeden kızı getirmeyi göze alamadı.”

Yaşı gereği biraz daha şişmanlaması dışında pek değişmemişti. Ama nedense beş dakika falan sonra içimi anlatılmaz –yani büyük değil de sözcüklere sığmayan– bir tedirginlik kapladı. İlişkimizin hep olumlu yanlarını anmasına karşın. Sonra –hiç değilse aradabir “Hayır” ya da “Evet haklısın” diye kesmeme olanak bırakmayan– uzun bir tirada girişti. Aşırı dindar değildi elbet ama geleneklere bağlıydı. Sapına kadar milliyetçiydi, ne var ki bu ülkede iş yapılmazdı, o yüzden çalışmıyordu. Evliliğe karşıydı ama evde konuşacak birini bulamazsa tek başına yaşayamıyordu. Nişanlısıyla ilişkisi hırğurluydu ama hiç

yoktan iyiydi, zamanla aşkı ile onu iyileştireceğini umuyordu. İyileştiremediği ikinci karısı, hâlâ akıl hastanesindeydi.

Olumlu özelliklerini her nasılsa bir saldırı silahına dönüştürmeyi başarmış, dayanaksız ve dayanıksız bir yitik duruyordu karşımda. Alkoliklerden nefret ettiğini ama sabah-akşam içtiğini öğrenmek tiradın üstüne dikilmiş son tüydü.

Bugün bir çiçekçi görkemli bir buketle kapıma dayandı. Ondanmış! (Sevgililer Günü'ne gülüp geçtiğimi anımsayan eski sevgililerime burada teşekkürü borç biliyorum.)

İster istemez söylediklerinin kaçta kaçının abartıldığını ya da ilgi çekici diye söylendiğini düşündüm. İşin içinden çıkamadım.

Oğlum kapıdan uğrayıp bu çiçeğin kimden geldiğini gülerek sorduğunda:

— Çok basit, dedim. Kırk yıl önceki sevgilim, yeni nişanlısına görücülük etmemi istiyor.

Ne olursa olsun eski sevgilinin seçtiği yöntem çok yararlı: geçmişteki önceden tasarlanmamış kopmalarınıza bir uzağı-görürlük kılıfı giydiriyor.

Romanlarında hiçbir izm'le sınırlandırılmayacak kadar engin bir şiir dili kullanan Gustave Flaubert'in tek özlemi, hiçbir şey hakkında olmayan, hiçbir yan öğeden medet ummayan, yalnızca 'biçem' aracılığıyla ayakta durabilecek bir kitap yazmakmış. Louise Colet'ye yazdığı, eskiden de alıntıladığım, bir mektuptan anlıyoruz bunu. (Bir gündökümünde alıntılanmışım). Bir başka mektubunda şiirsel dilden neden nefret ettiğini şöyle açıklıyor:

"Tutku, şiire yaramaz; kişiselleştirdiğiniz ölçüde güçsüzlük artar... Birşeyi ne kadar az hissederseniz onu olduğu gibi anlatmada (her zaman olduğu gibi, kendinde, özünde, gelip geçici olasılıklardan bağımsız halinde) o kadar yetkinleşirsiniz. Ne var ki kendinize onu hissettirme yeteneğiniz olmalı. İşte bu yeteneğe deha diyoruz! Görme yetisi, modelinizi sürekli olarak size poz verir bulma yetisi..."

Duygularını açmaktan geri kalmadığı aşk/nefret kaynağı Colet'ye olduğu gibi Mele Leroy de Chaptpie'ye de açılmış Flaubert:

"Madame Bovary, hiçbir gerçek olaydan yola çıkmıyor: benim duygularımdan, özel yaşamımdan hiçbir ayrıntı taşımıyor. Gerçeklik yanılsaması (eğer varsa) tam tersine, kitabın yansızlığından doğuyor. Benim ilkelerimden biri de, yazarın kendi kendisinin izleği olmaması gerektiğidir. Sanatçı yapıtında, yaratıcı Tanrı gibi, görünmez ve sonsuz güçlü olmalı; her yerde hissedilmeli ama hiçbir yerde görünmemeli."

Yine mektuplarından, yazarın Emma Bovary'nin yazarı diye anılmasına ne kadar içerlediğini, yapıtına nesnellik kazandırmak adına canını dişine taktığını öğreniyoruz.

Flaubert'in ameliyatlar hakkında bilgi edinmek, karşı-ses tekniğini doruğa yükselttiği ünlü kasaba panayırı sahnesinin üstesinden gelmek için harcadığı çaba, Emma Bovary'yi yaratmak kadar zorlu olsa gerek.

“Yarattığım kişilikler beni ‘etkiliyor’, kovalıyor, daha doğru-
su ben onların içinde oluyorum. Emma Bovary’nin zehirlenişini
yazarken ağzımda öyle bir arsenik tadı vardı ki, öylesine zehir-
lenmişim ki ardarda iki hazımsızlık nöbeti geçirdim –iki gerçek
nöbet, akşam yemeğimi olduğu gibi kustum.”

Kaba bir özet yapacaksak:

Emma Bovary, sonraları “Bovarizm” diye anılacak şatafat öz-
lemi hastalığının öncüsüdür. Güzel, çekici ve akıllı olmasa da
sıradan bir kasaba kızıdır. Şapşal, tembel, dul bir taşralı dok-
torla evlenir, zenginlik düşlerine kavuşmayı umar. Âşıklarınca
terk edildiğinde kendisini (ne yazık ki) gerçekten seven tek
erkek, kocasında avuntu arar. Ama ne kocası Charles’ı, ne
de Vaubyessard şatosundaki Berthe adlı hanımdan esinlenerek
aynı adı verdiği küçük kızını sevebilir bir türlü. Gittikçe artan
lüks hırsı ve ona koşut olarak gittikçe ucuzlayan aşkları sonucu
yıkıma sürüklenir.

Bildik bir konudan bir başyapıt yaratan Flaubert, okurun alıştığı
beylik kalıplarla ince ince alay eder gibidir. Emma’nın yaşadığı
toplumu da görürüz bu romanda. Fransa, Louis-Phillippe
(burjuva kral) yönetiminden hoşnut değildir, ülkede yokluklar,
yolsuzluklar başgöstermiştir. Yalnızca yaşamın maddi yönü ile
ilgili ve yalnızca yerleşik geleneksel değerlere bağlı kişilerle
dolup taşmaktadır ülke. Emma da eninde sonunda böyle bir
philitine’dır.* Tıpkı Paris’ten getirttiği ıvır zıvırla bütün para-
sını alan, onu altından kalkamayacağı bir borç yüküyle karşı
karşıya getiren kumaşçı-tefecî Lheureux, ya da bir zamanlar
sahte doktorluğa kalkışmış, çıkarları için her şeyi yapmaya
razı, liberal(!) görüşlü şarlatan eczacı Homais gibi. Emma’nın
intihar ettiği zehri bulunduran bu hain, romanın sonunda bir
devlet nişanı alacaktır.

Yine de Emma’yı intihara sürükleyenler, yalnızca bu kişiler de-
ğildir. Başlangıçta onu farklı bulan ama sonraları bitmez tüken-
mez düşlerine ayak uyduramayacaklarını anlayarak terk eden

* Edebiyat Dersleri, Vladimir Nabokov, Türkçesi: Fatih Özgüven, Ada Ya-
yınları.

âşıkları –Léon ile Rodolphe– da bencildirler, çıkarıcıdırlar. Son âna kadar direnmeyi sürdüren Emma'ya Tanrı da yardım etmez.

Flaubert'i dikkatle okursak, Emma'yı böyle bir açmaza sokan özelliğin kötü bir okur olmasından kaynaklandığını görürüz:

*Hepsi de aşklar, sevgililer, ıssız köşklerde çile dolduran hanımlar, her konakta öldürülen seyisler, her sayfada gebertilen atlar, karanlık ormanlar, coşkun yürekler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları, öpüşler, ay ışığında sandallar, koruluklarda bülbüller vb üstünedir okuduğu romanların... Eski bir köşkte, duvarın yonca biçimi nakışları altında, dirsekleri taşa dayalı, çenesi ellerinde, ormanın ötelerinden kara bir at üzerinde dörtnala gelen, ak tulgalı atlıyı seyretmekle gün geçiren şu uzun korsajlı şato hanımlarından biri gibi yaşamak isterdi.**

Sonraları Emma'yı sevişebilmek için üstü kapalı bir araba-ya atan ilk aşkı Léon, onu bu yumuşak yerinden yakalamıştır başlarda. Eşine az rastlanır bir saçmalık örneğidir şu diyalog:

— *Bazı bazı bir kitapta, bir zamanlar kafanızdan geçmiş belirsiz bir düşünceye, uzaktan gelen en ince duygunuzun ortaya serilişi gibi olan, kararmış bir benzetmeye rastladığınız oldu mu hiç? dedi Léon.*

Emma:

— *Bunu duydum, diye karşılık verdi.*

— *İşte bunun için daha çok şairleri severim, dedi Léon, mısraları düzyazıdan daha duygulu bulurum, onlar daha iyi ağlatır.*

— *Ama zamanla yorarlar, dedi Emma, ben şimdi bir solukta okunan, korku veren öykülere bayılıyorum. Doğadakilere benzeyen kahramanlardan, ılımlı duygulardan nefret ediyorum?*

Flaubert'in ucuz aşk simgesi olarak seçtiği araba yüzünden kitabın müstehcenlikle yargılanması, sonraları bu tür arabaların onun adıyla anılması da bir o kadar saçma değil mi?

Nabokov, "Emma Bovary denen kız hiç yaşamadı. Madame Bovary kitabı ise sonsuza kadar yaşayacak," demekte çok haklı. Bu yapıtı, Julien Barnes'ın inceliklerle dolu romanıyla birlikte okumak, ayrı bir keyif.**

* *Madame Bovary*, Gustave Flaubert, Türkçesi: Tahsin Yücel, Can Yayınları.

** *Flaubert'in Papağanı*, Julien Barnes, Türkçesi: Şavkar Altınal, Can Yayınları.

Stendhal'in Kızıl ile Kara'sının baş kadın kahramanlarından belediye başkanı karısı Madam de Rénal, çocuklarının Latince öğretmeni Julien Sorel'e yıkımla bitecek bir aşkla bağlanır.

"Madam de Rénal, içten gelen, ruhunu kavrayan, pek yüksek bir hazla coşuyordu. Erkenden gönül verivermiş bir kız, aşkın neden olduğu kafa dağınıklığına alışır; gerçek aşk yaşına geldi mi, yeniliğin verdiği tadı bulamaz. Madam de Rénal, hiç roman okumamış olduğu için, (altını ben çizdim. T.U.) mutluluğun en küçük ayrıntıları bile onun için yepyenydi. Hiçbir gamlı gerçek, gelecek günlerin düşüncesi bile onu ürpertmiyordu."

Oysa daha küçük yaşta gözlerini yüksellere dikmiş, kendisi gibi alt tabakadan gelip başarılı bir komutan olan Napoléon'un aşkıyla (kızıl), piskopos cüppesi (kara) arasında bocalayan, toplumda yüksek bir mevki elde edebilmek adına her tür değeri çiğneyebilecek yapıdaki Sorel için Madam de Rénal yalnızca bir çıkar kaynağıdır. Nefret ettiği bir yüzyılın, aşağılık bir zengin kesiminin simgesidir. Sorel'in ikinci kurbanı Mathilde (Matmazel de la Mole) soyludur, güzeldir, okumuştur, okuduklarından etkilenmiştir; edindiği bilgilerle çevresindeki soyluları hem aşağılayıp hem parmağında oynatacak kadar zekidir, alışılmadık ölçüde sivri dillidir.

Farklı toplumsal katmanlardan gelen bu iki kadının Sorel'e âşık olmalarını sağlayan nokta ortaktır: Sorel farklı, cesur, düzeni eleştirmekten kaçınmayan, gereğinde ölüme meydan okuyan serüvenci bir şövalyedir. Yavrularına, evine bağlı Madam de Rénal de özgürlüğünü her şeyin üstünde tutan Mathilde de onun bu özelliklerine tutulurlar. Romanın sonunda hak etmediği idam cezasına çarptırılan Sorel, hücrelerinde düşünürken (Stendhal'in kaleminden çıkmış unutulmaz sahnelerden biri) aslında Madam de Rénal'i gerçekten sevdiğini sezer, ama iki kadından da yardım

istememez. “Ben neden benim?” sorusunu tek başına –cezasını çekerek– yanıtlamak, tek isteğidir.

Stendhal’in yaşadığı dönemde eleştirmenlerce karalanan bu yapıtı göklere çıkaran ünlü yazar Balzac’a gelirsek... *İki Yeni Gelinin Anıları*, manastırdan ayrılmış, ama tıpkı Madam de Rénal ve Mathilde gibi dindar iki kızın birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşuyor. (O yüzyıl romanının en yaygın tekniği.) Renée, Louise’e yazdığı bir mektubunda şöyle diyor:

“Mektubunu okurken, hele senin geçireceğin hayatla benim geçireceğim hayatı karşılaştırdınca bilsen neler duydum! Sen, ne parlak bir çevrede yaşayacaksın! Bense, gösterişsiz ömrümü ne ıssız, ne sakın bir yerde sürükleyeceğim!”

Mutluluğu aşka yeğleyen Renee, nikâhın kendisi için “bir tutsaklık değil sürekli bir egemenlik olacağını” bildirir aşk ve saygınlık peşinde koşan can-dostuna. “Nikâhı kabul etmekle birlikte kocayı kabul etmemek” gibi nazik bir sorunu, kocasıyla başbaşa konuşarak çözümler. Balzac’ın dünya görüşü gereği, bu tartışmada nikâhın kazançlı çıkması kaçınılmazdır. Nitekim Renée, zamanla kocasına alışır, evinde sözü geçen, buyruk altına girmeden kendisi egemen bir kadın olur. Çocukları doğunca mutluluğu ve özgüveni artar. Louise bu süreyi daldan dala konmakla, gözalcı giysilerle sosyete de boy göstermekle, kısaca para ve ün peşinde koşmakla harcar. Sonunda, genç sevgilisi tarafından yüzüstü bırakılınca, bir çocuğa kavuşamayınca, ölüm döşeginde, *“Hiçbir kadın beni kendine örnek edinmeye kalkmasın,”* gibi bir ileti verir.

Her iki roman da çağlarının acımasız tanıklarındır. İkisinde de günümüz okurunu, özellikle günümüz yazarını düşündürecek yığınla görüş var. Stendhal, *“Siyaset, edebiyatın boynuna takılmış bir taştır, altı ay geçmeden onu batırır verir,”* diyor sözgelimi. Balzac aşk konusunda şöyle soruyor: *“Ruhun o görkemli çiçekleri nerelerde açılıyor acaba? Kim yalan söylüyor? Biz mi? Dünya mı?”* Balzac’ın George Sand’a adadığı bu romandaki kadınlararası ilişki ve ilişki dili, üstünde uzun uzun durulacak bir inandırıcılık becerisinin ürünü.

Ama yazarın kendi açtığı tartışmaya kendi yakıştırdığı *sondan* pek hoşnut olmadığı, mektupların altı çizili olmayan bölümlerinden anlaşılabilir pekâlâ.

Okur, ortalama bir eğitimden geçmiş herkesin okuduğu varsayılan bu romanları neden özetlediğimi haklı olarak sorabilir:

Yanıt: her gün sokaklarda gördüğüm kadınlar yüzünden.

Uzun çingene-eteğin altına kes giymiş, soluk yüzlü türbanlı kızlar, apartman topuklu pabuçlarıyla mini etek giymiş, yapay gülücüklü, marka tutkunu çağdaş kızlar, çarşafly ya da şortlu, ama mutlaka şişman orta-yaşlı kadınlar. Hepsinin yüzü gururla ışıldıyor. Ya öbür dünyadaki yerlerini sağlama almanın ya da bu dünyadaki toplumsal konumlarını benimsemenin gururuyla. Işıldayan gururun altındaki sofu bakış insanı irkiliyor.

Siyaset denince parti anlayan, yaşadıkları toplumun gidişinden habersiz, acılara sağır bir cahiller topluluğu. Hadi onlar öyle de okuyan, bazan yazmaya kalkışan genç kızlar da –bırakalım geçen yüzyılların ne güçlükler göğüslemiş kadın sanatçıları– gündeşlerini bile tanımıyorlar. (Bu saptama, delikanlıları da kapsıyor tabii.) “Ben neden benim?” değil onların sorusu. “Ben zaten benim, ama neden anlayan yok?”

Onlar özgün bunalımlar peşinde koşuyorlar. Ama bekâretdin-özgürlük kısılcacında sıkışmışsanız nasıl özgün bir bunalım yaşabilirsiniz? *Kötü okur* Madam Bovary’nin yalnızca giysilerine öykünmek yetmez.

Not: İki romanı Ataç’ın güzel Türkçesinden okumak gerek.

Üç yıl önce öğrencilerle birlikte benim ders notlarımı toparlayacak bir kitap hazırlamayı tasarlamıştık. Bu işi pekâlâ kendim de yapabilirdim, üstelik şimdiye kadar çoktan bitirmiş olurdum çünkü gerekli malzeme (yola çıkılacak öyküler dahil) el altındaydı. Ama ben kendi öğrettiklerimden çok onların edebiyata düşkün gençlerde bıraktığı izleri merak ediyordum. Kişisel araştırmaları, okumalarıyla da zenginleştirebilirlerdi temaları. Kitap, altı kişinin imzasını taşıyacaktı.

Bu çalışmaya heveslenenlerden –üç yıl içinde– ikisi, başlangıçtaki kadar istekli olmadıklarını çeşitli yollardan gösterdikten sonra geriye dört kişi kaldı. Temalar, yeniden bölüştüldü tabii, öyküler de. Gerekli eklemeler yapıldı.

Geçen ay buluşup son bir ertelemeye (çünkü kitaptan neredeyse soğumuştum) bu akşamda karar kıldık. Herkes çoktan yapması gerekenin ne kadarını yaptıysa getirecekti, tartışacaktık. En azından kitabın yüzü belirecekti böylelikle.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu kadar uzamış bir tasarıdan, kısa sürede parlak bir sonuç çıkacağını beklemiyordum, ama BU KADAR'ını da ummamıştım... Dört kişiden biri, bugün yalnızca buluşuyoruz sanmış! O yüzden birşey getirmemiş, zaten zaman darlığından fazla uğraşamamış da. İkincisi, galiba bir akşam önce ya da demin gelirken otobüste, konuyla ilgisiz birşeyler çiziktirmiş. Üçüncüsü, ağır bir çöküntü geçiriyormuş, bu yük ona çok ağır gelmiş. Kendi istençleriyle seçtikleri bazı yazarlara gözatarsanız şaşkınlığımı anlayacaksınız: Sait Faik, Hemingway, Fitzgerald, Maupassant, Sabahattin Ali, Çehov. Onlardan beklenen, bu yazarlar üstüne uzun birer inceleme yapmak değil, yapılan incelemelerden, benim notlarımdan ve yapıtlardan yararlanıp kişisel görüşlerini belirlemeleri.

Yok canım! Kişi her keresinde mide kanaması geçirmez, bu durumda karşısındakine geçirttirebilir bile. Bense artık ara-

mızda hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını bilerek, tatlı tatlı ayrılmayı seçtim. Ne de olsa ülkem üstüne çok önemli ipuçları vermişlerdi bana:

a) Bu ülkede en yetenekli gençler bile edebiyat karşısı çarka kapılmakta gecikmiyorlardı. Edebiyatı yaşamalarının doğal bir parçası saymadıklarından ona ayıracak zaman arıyor ve tabii bulamıyorlardı. Edebiyat, bir varolma, bir savunma, arasına bir saldırı silahı değildi gözlerinde, kaçacakları güvenceli bir liman, edilginliklerini besleyecek bir mızımızlanma alanıydı.

b) Kitaplar aracılığıyla benliklerinde bir an yakaladıkları pırıltı, genel bakımsızlıktan ve uyuşukluktan sıyrılmalarına yetmiyordu. Kimi neden sevdiklerini anlatırken yaptıkları ilginç saptamaları kâğıda dökmek, bir külfetti gözlerinde. Özür hazırды: istediğim kadar iyi yazabileceğime inanmıyorum. Bu özür, yüzmeyi denizde değil kıyıda öğrenmek isteyenler için de geçerli değil mi?

c) Çoğunu şaşırtan bir özelliğim, yalnızca sevdiğim değil önemli bulduğum yazarları da öğretmem olmalı. Oysa dersin amacı, onlara dünya öykü ustalarından geniş bir yelpaze sunmak, hangi türde ya da hangi tema üstüne yazılmış öykülerin daha geniş bir evren açacağını öğrenmelerini sağlamak.

ç) O zaman asıl soru şu olmalı: acaba ben neden (para sözkonusu olamayacağına göre) onlara saatlerimi veriyorum bunca işim dururken?

Korkarım bu soru üstüne enine boyuna düşünüp bir karar vermek zamanı yaklaşıyor benim için. (Sisifos'u düşünmek güzeldir, olmak değil.)

Kitap mı?

Onu Ayten ile Atilla'nın emin ellerine teslim ettim, içim rahat. Galiba üçümüz de daha baştan, sonucun böyle olacağını kestirmişiz.

“Bir kumaş, ilk üç-dört metresinden bellidir,” diyen, doğrusu çok yerinde bir gözlemde bulunmuş.

Benim gibi her fırsatta (maç, sayım, seçim, Eurovision, Oscar ödülü dağıtım törenleri vb) televizyon başında çakılı kalmayı fırsat bilmeyen biri için çok yararlı bir saptama bu ayrıca.

Bu seçimde oy vermemeyi görev bildim. Eski kadrolardan zaten umudum yoktu, ehveni şer’le daha fazla idare edemezdim. Siyasal görüşüne oldukça yakın düştüğüm ÖDP’ye kendisinin umduğundan bile daha hazırlıksız görünüyordu böyle bir seçime. Daha önce bana parti programlarını göndermemiş, giriştikleri etkinlikleri kulaktan dolma öğreneceğime belbağlamışlardı. O yüzden 11 Şubat’taki yani son andaki milletvekili adaylığı önerilerini geri çevirmek zorunda kalmıştım. Sanatçıları/edebiyatçıları yanlarına çekme çabası elbet olumluydu, ama davranmakta gecikmeleri ve son anda kapıldıkları telaş, serinkanlı bir kararlılığın izlerini taşımaktan çok uzaktı.

Haberleri, birer saat arayla üç kere izledikten sonra yattım. MHP’nin oylarının yükseldiğini kestirebiliyordum, ama bu kadarını değil. Fazilet’in oylarının düşmesi için de aynı şeyi söyleyebilirdim. Dincilik, başköşeyi Milliyetçilik’e kaptırmıştı anlaşılan. MHP’nin öbür partilerdeki yandaşları da hesaba katıldığında daha kaygı verici bir durum çıkıyordu ortaya: dünyayı sarsan milliyetçilik dalgası bize de uzanmıştı ve DSP’nin ne kadar *milliyetçi olmadığı* su götürürdü. 16 Şubat’ta yakalanan Apo, beklediği gibi DSP’nin değil, MHP’nin işine yaramıştı. Seçimler ve Apo davası, kamuoyunu aylarca oyalayacak gibi görünüyor. Parti başkanları, zaferlerini ya da yenilgilerini o kendilerine özgü yuvarlak üslupla değerlendirecekler. Basın üyeleri, birbirlerini senaryolar üretmekle suçlayacak, halk, daha fantastik senaryolar uyduracak, ama senaryoları uygulayanların

adları, tıpkı kurbanlarının ölümleri gibi karanlıkta kalacak. Susurluk olayındaki gibi. (Eski gündökümlerimden birinde bu senaryocunun sözü geçiyor.)

Ansızın bastıran bir tedirginlik nöbeti. Bir öyküyü yazmadan önce, bir çevirinin bitimine üç-beş sayfa kala yaşadığım tedirginliklere hiç benzemiyor. Utanmasam bıkkınlık diyeceğim de zaten pek karşılamıyor. Sanki bu toplumda ne kadar yazarsam yazayım, yürüyüşe katılırsam katılayım, bildiri imzalarsam imzalayayım, sürüp giden kolaycılık, avantacılık, hoyratlık kargaşasına karşı hiçbir şey yapamazmışım gibi bir duygu.

Bu tür bir boşunalık duygusuyla savaşmak da boşunaliğin bir parçası olsa gerek. Ama olsun, denemeye değer. En azından *beni* derinden kıran şeyin nedenini ortadan kaldırılabirim belki. Acaba neden, dünya öykü ustalarının ürünlerini birlikte gözden geçirmek, karşılaştırmalar yapmak ve öykü sanatı üstüne düşünmek amacıyla bana başvuran öğrencilerin, sayıca olmasa bile nitelik açısından gitgide büyük bir çöküş göstermeleri mi? Bu çöküş, edebiyat adına çok sakıncalı bir sonuç doğurabilir, yani okurumuz, demek yıllar sonra da zaten bildiğini okumakta kararlı, yeni düşüncelere açık değil. Bu tutumun bir başka göstergesi, akademik kılıklı eleştiri yazıları. Süzme eleştirmenler, sözgelimi bir romanda, yapıtta *olanları* değil, kendilerinin önceden okudukları birtakım düşünürlerin buluşlarını, savlarını okuyorlar. (*Benim Adım Kırmızı*, kendisi olmasa bile hakkında yazılanlarla bir başyapıt bu alanda.) Oysa benim amacım, at-gözlüğü takmış eleştirmen yetiştirmek değil elbet!

Yayın organlarına bakarsak. *Kitap-lık* dergisi, bir İngiliz sömürgesinde, sömürgecilerin halkı çağdaş dünyadan habersiz kılmak için yayınladıkları bir elkitabını andırıyor. İki sayı yazdıktan sonra yerimi yadırgayıp yazmaktan vazgeçtim, ama yöneticiler sağolsunlar, zaten ikinci yazımı ilk yazım saydıklarını belirtiyorlardı dergide! Ceza olarak, bir daha, dergi adresime gönderilmez oldu. *Varlık* dergisiyse tam tersi: ülkemizin bel-libaşı sanatçıları, edebiyatçıları yer alıyor bu dergide ama her

nedense dergi hâlâ, bir kasaba berberinde unutulmuş dergileri anımsatıyor yerliliğiyle. Oraya yazmaktan da vazgeçtim. Çünkü Türk aydını yaftası da kültür havarisi rolü kadar uzak bana.

Demek önce derslere, sonra dergilerdeki yazılara ve çeviri furyasında kaynayıp giden çevirilerime son vermek gerek (vazgeçemediklerimin dışında). Bundan sonra mı? Yalnızca kitap yazmak tabii.

Ama önce İletişim Yayınları'na söz verdiğim, Nabokov'un *Pnin* adlı romanının çevirisini bitirmeliyim. Amerika'da yaşayan ve çevresine ayak uydurmaya çalışan Pnin'in durumu, şu anda benimkine benziyor. Ama dili Rusçaya kayan, İngilizceyi zaman zaman yanlış kullanan, pımpirikli Pnin'in şakalarını Türkçeye aktarırken neler çekeceğim kimbilir.

29 Haziran Sonrası

Her olayın ancak kısa bir süre gündemde kaldığı bir ülkede gün dökmeye çalışmak, inatçılıktan öteye gitmiyor. (Ondan da mı vazgeçmeli?) Hele benim gibi bireysel olaylar kadar toplumsal olayları da iliklerinde duyan biri için yinelemeye düşmek kaçınılmaz, o yüzden ister istemez aynı günleri ve aynı duyguları anlatıyorsunuz yıllar içinde.

Apo'nun idama mahkûm edilmesi, sonucu kestirebilmeme karşın yepyeni bir gerçekle karşı karşıya getirdi beni. Tabii ki önceleri, "Keselim, biçelim," diye bas bas bağırانların karardan sonra süt dökmüş kediye dönmelerini kastetmiyorum yalnızca. Bildiklerini mi okuyacaklarını, uluslararası hukukun kurallarına (yazışmaları ve sözlü teminatı da katalım) mı uyacaklarını şaşıran devlet adamları, başlıbaşına bir şaşırtı kaynağıydılar. Ama onların benden daha iyi bildikleri birşey vardı besbelli: *idama mahkûm etmek*, halkın çoğunluğunun gözünde *idam etmek* gibi birşeydi. Bu anlayış karşısında bana pes etmek düşüyordu.

Turgut Uyar üstüne yazılanları kapsayan *Şiirde Dün Yok mu*'nun düzeltilerini okuyorum. Böylelikle ona ve okuruna duyduğum sorumluluğu ödemiş oluyorum bir bakıma. Kitabın “Önsözü”nde de belirttiğim gibi genç kuşağın eleştiri yazıları, Türkiye’de eleştiri türünün gitgide yetkinleştiğini kanıtlayan gönendirici çalışmalardı; o kadarına ki “boşunalık” duygusu bir süreliğine yakamı bıraktı.

Girişimine saygı duyduğunuz biri için bir kitap hazırlamak, aslında çok zorlu bir iş. Onun bir yakınınız olduğu da gözönünde tutulursa attığınız her adımı kollamanız gerekiyor ve gözetilen bunca nesnellığe karşın elinizdeki tek ölçüt yine de öznel, yani kitabı önce sizin beğenip beğenmediğiniz. Hatasıyla sevabıyla kabul edilecek çabalardan değil ki çabanız.

Umarım kitap, yaşasaydı bu Ağustos’ta yetmiş iki yaşına basacak şairin doğum ve ölüm ayın yetişir. Bu arada kendisini anma önerisini baştan benimseyip sonra yançizen *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin tutumlarını ne kadar yadırgadığımı belirtmem gereksiz.

Oğlum askere gidiyor. Yok canım, “biricik oğlu askere giden ana” tınısını almayın bu sözlerden, çünkü Turgut da askere giden ilk ve tek oğulun kendisi olmadığını biliyor. Biz birbirimiz için biricikliğimizi ana-oğul ilişkisinde değil, kan bağında değil, candan dostluk ilişkisinde sınadık. Yapıca çok benzeşmediğimizden, karşılıklı ödünler de verdik arasına.

Onun için önceden bir oğul modeli tasarlamadığımdan kendi olması, modelini kendi çizmesi yetti. Doğrusu bu kadar iyisini ben akıl edemezdim.

Bir de ortak özelliğimiz var, çok ağır basan bir özellik: ikimiz de duygularımızı taşkınlık gösterisiyle açığa vurmeyiz. Bu özellik, çoğu zaman olumlu sonuç verse de bazan tutukluğa yol açıyor. Bugünlerde başıma geldiği gibi. Daha önce birkaç kere birbirimizden uzak kalsak da bu farklı: istediğimiz zaman görüşemeyiz. Polatlı, İstanbul’dan çok mu uzak, demeyin. *Bu koşullarda* çok uzak (ille de mantıklı bir açıklama gerekiyorsa). Özlemse, mantıklı açıklamalara sığmıyor, ikimiz açısından da bastırılması güç bir duygu.

Ağustos Sonrası

Gündökümlerine ister “Tanışma Anları”, ister “İpuçları”, ister “Yüzleşmeler” diyeyim hep aynı karamsarlık, dahası giderek artan bir umutsuzluk taşıyor sayfalardan.

Son günlerde iyiden iyiye kızıışan olaylar sonucunda nicedir beklettiğim kararı aldım: yeni bir parıltı, bir ışık görmedikçe gündökümü yapmaktan vazgeçme kararı.

Önce, “babamız” Süleyman Demirel’in ailesi saydığı sanık durumundaki zenginlerle çektiirdiği fotoğraf geldi.

Arkasından, yüzyılın gösterisi sayılabilecek Güneş tutulmasına toplumca duyduğumuz anlaşılmaz ilgi.

En sonunda da bu defteri kapatmama yol açan deprem.

Her birinin yankıları üç-dört yılımızı dolduracak kadar kalıcı.

Edebiyatımızın en genç, en asi sesi *Can Yücel*’i yitirmemiz, topluca gömüleceğimiz edilgenliğin bir somutlaması mıydı?

KİTAPLA DİRENİŞ

Hazırlayan: Handan İnci

Sunuş

Sevdiğiniz bir yazarın kaleminden ne çıkmışsa okumak istersiniz. Bu kitabın macerası da böyle başladı. Önce öykülerinden, sonra günlüklerinin göz önüne serdiği yazar dünyasından etkilenmiştim Tomris Uyar'ın. Yayımlanmış her şeyini okumuştum. Bazı araştırmalar için eski dergileri tararken orada burada yazılarına rastlıyor, bunları da okuyor, kopyalayıp biriktiriyordum. Sevdiğim yazarlar üzerinde çalışmak, onların yarım kalmış kitaplarını tamamlamak, yazılarını derleyip yayımlamak, haklarında yazılmışları toplamak, armağan kitaplar oluşturmak... Bunlar, hem yazarının dünyasına biraz daha sokulma hazzı veriyor bana, hem de araştırmalarımı başka okurlarla paylaşma keyfi yaşıyor. Tomris Uyar'ın kitaplaşmamış yazılarını toplarken niyetim öyküleri kadar etkileyici olan hayatını ve iç dünyasını ortaya çıkaracak bir biyografi yazmaktı. Bu çaba usul usul yol alırken dosyadaki yazılar da giderek birikti. Nihayet bu yazıları bir kitap oluşturma önerisiyle YKY'ye ilettim. Elinizdeki derleme böylece vücut buldu.

Tomris Uyar, Türk öykücülüğünün gerçek bir ustası, seçkin bir temsilcisidir. Buna rağmen öykülerinin henüz gereği gibi değerlendirilmediğini düşünüyorum. Türkçenin ışıldadığı bu öykülerin sıkı dokusu, okuruna ilettiği duyarlılıklar, hayatın en hoyrat sahnelerinde bile hüznün yanına yaşama sevincini katabilen aydınlanma anları... Evet, bütün bunların Türk edebiyatına, öykü türüne kazandırdıkları yeterince konuşulmadı, incelenmedi. Tomris Uyar, edebiyat zevkinden hiç ödün vermeyen öyküler yazarken toplumsal sorunları da ustalıkla bir yazar sezgisiyle yerleştirir satır aralarına. Derinlikli bir okumada, yaşadığı günlerin şaşırtıcı dikkatlerle yoğunlaştırılmış eleştiri-

sini de bulabilirsiniz onun öykülerinde. Tam da has edebiyatta olması gerektiği gibi. Oysa, Tomris Uyar'ın öyküleri, ısıltılı kişiliğinin gölgesinde kalmıştır. Yakın çevresindeki şairlerle ilişkileri bir yandan, "uyumsuz", "hırçın" kişiliği üzerine aktarılan anekdotlar diğer yandan, yazarı yazdığının önüne geçirmiştir sanki. İkinci Yeni'nin gölgesi düşmüştür üzerine Tomris Uyar'ın. Onun için kurulan cümlelerin İkinci Yeni şairleriyle paylaştığı aşk ve dostluk ilişkileriyle başlaması başka nasıl açıklanabilir? Halbuki özellikle günlüklerinde ve bu kitapta derlenen yazılarında ne kadar derin, özgün bir yazar vardır karşımızda. Tomris Uyar'a yapılacak en büyük haksızlık onu İkinci Yeni şairlerinin biyografisine ekleyerek düşündürmektir. Çok gerekirse, bu eklemlenme Tomris Uyar'ın öyküleriyle İkinci Yeni şiirinin dönemsel bağları açısından düşünülebilir belki, ama bu da eksik kalacaktır. Tomris Uyar, 1965'de R. Tomris imzasıyla çıktığı öykü yolculuğunda, yayımladığı her kitapla bir dönemekten kıvrılıp ilerlemiş, farklı denemelere hep açık durmuş, birbirine bağlı olduğu kadar bağımsızlığını da koruyan öykülerle kendi evrenini yaratmış bir yazardır.

Bununla birlikte, Tomris Uyar'ı sadece öykücü olarak değerlendirmek de yetersiz görünüyor bana. Gerek daha önce yayımlanan günlüklerinde gerek bu kitapta derlenen yazılarında açıkça izlenebileceği gibi o, Türkçenin en önemli deneme yazarlarından biri olarak anılmayı da hakeder. Bu tür yazılarında Tomris Uyar, yaşadığı günleri keskin zekâsıyla derinlemesine gözlemiş, benzersiz bir duyarlılıkla ve yer yer çok sert de olabilen bir ironiyle kaleme dökmüştür.

Bu kitabın açığa çıkaracağı bir başka yönü, Tomris Uyar'ın eleştirmenliği olacaktır. Türk ve dünya edebiyatının belli başlı şair ve yazarları hakkındaki incelemeleri, öykü türü üzerine kuramsal denemeleri, edebiyatın okur-yazar bağlamında genel meselelerine eğildiği yazılarıyla Tomris Uyar, dikkate değer bir edebiyat eleştirmeni olduğunu da gösterir.

Elinizdeki derleme, Tomris Uyar'ın çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış yazılarını, söyleşilerini, anket ve soruşturmalara verdiği cevapları, yani geride bıraktıklarını bir araya getiriyor. Ancak her derleme çalışmasında olduğu gibi, eksikleri her an bulu-

nabilecek bir çabadır bu da. Kitabı hazırlarken, Tomris Uyar'ın edebiyat dünyasına girdiği tarihten ölümüne kadar geçen süreçte yayımlanmış dergileri taramaya çalıştım. Bununla birlikte bütün yazılarını topladığımı iddia edemem. Bulduğum yazıların bazılarını da ister istemez dışarıda bırakmak zorunda kaldım. Bunların en önemlileri *Elele* dergisinde kadın-toplum-çocuk çerçevesinde kaleme aldığı denemeler oldu. Kendi başına bir kitap oluşturacak kadar farklı atmosferi olan bu yazıların ayrıca değerlendirilmesi gerek. Bazı çok kısa kitap tanıtımlarına, katıldığı panel ve açikoturumlara ise sayfa sınırının zorlaması yüzünden yer veremedik.

Tomris Uyar, düzenli olarak günlük tutmuş, makaleler yazmış, bunları hemen her ay çeşitli dergilerde yayımlamıştır. Bu yazılardan seçtiklerini daha sonra çeşitli kitaplarda bir araya getirir. YKY, 2003 yılından beri, Tomris Uyar'ın öykü dışındaki kitaplarını *Bir Uyumsuzun Notları/Gündökümleri I-II* başlığı altında toplu olarak yayımlamaktadır. *Kitapla Direniş*'te yer alan yazılar, Tomris Uyar'ın "dışarıda bıraktıkları"dır. Bunların bir kısmı edebiyat incelemesi, bir kısmı deneme, bazıları polemik niteliğindedir. Kitabın önemli bir bölümünün de söyleşileri ile anket ve soruşturmalara verdiği cevaplar oluşturmaktadır. Bu kitapla birlikte Tomris Uyar'ın bütün yazıları okuruna ulaşmış oluyor. Başka bir ifadeyle, sevdiği yazarın kaleminden ne çıkmışsa okumak isteyenler için, Tomris Uyar'ın dünyasına bir pencere daha açılıyor.

Kitapta, Gülsen Akın'dan söz eden bir yazısına şairin dize-siyle başlamış Tomris Uyar: "Sıhıkta O Kadın Tek Başına"... Sanırım, onu anlatmak için de bundan daha isabetli bir cümle kurulamazdı. O da yaşamı boyunca sıhığa karşı koymaya çalışmış, gerek yaşama biçimiyle, gerek yazdıklarıyla bunu adeta direnişe dönüştürmüştür. Bir yazısının adı olan *Kitapla Direniş* başlığının bu yüzden Tomris Uyar'ın yazınsal varoluşunu çok iyi ifade ettiğini düşünüyorum. Onun geride bıraktıkları da yoz ve sığ hayatlara karşı edebiyatın diliyle, yani "kitapla direniş"ten başka nedir ki!

Handan İnci

YAZILAR

Elleri Var Özgürlüğün

Her fiskede çın çın ötecek denizin sırçası

Oktay Rifat şiirimizin diri ve beklenir kalmayı bilen pek az şairinden biri. Ne yapıp yapıp kendini yeniliyor, şiirin yeni olanaklarını gözden geçiriyor. Diyebiliriz ki yalnız onun şiirlerini izleyerek yeni şiirimizin geçirdiği aşamaları görmek mümkün. Bundan, Oktay Rifat'ın Türk şiirindeki bütün akımlara öncülük ettiğini ileri sürdüğüm sanılmasın. Ben şunu diyorum: Son yirmi beş yılda şiirimizden genişlemesine bir kesit alınca Oktay Rifat'ın keskin, oynak ve tutarlı şiir beğenisi hep ya dorukta ya da doruğa yakın bir yerlerde kalıyor.

Şiirlerinde kendi kendini kuran, işleyen bir şiir dili ve yapısı göze çarpıyor:

*Her ayrılık döneminde, bir ırmak
Bulur pencerede, yüzer usulca
Yüzer bana doğru; gelir ve gider.*

mısralarında ara sıra kendini yeniden bularak, yeniden kollayarak genişleyen bir şiir yapısı var.

*Eski bir zamana doğru gerisin geri,
Uçtuklarını devşiren kuş*

mısralarında bu yapının özü doğrulayışını görüyoruz.

Demek ki Oktay Rifat'ın en belirgin özelliklerinden biri, şiirindeki zekâ ögesini "başka türlü olamaz" hale getirişidir.

Uyur ölümle açarız aramızı.

* * *

Bir gelincik kanaması ovada içten içe.

* * *

*Umutsuz öpüşlerle sarar sarmalar
Gergefinde işlediği yaramızı.*

*Elleri Var Özgürlüğün'*de yer yer doyurucu, değiştirici mısralar var ama kitabın genel havasına aykırı düşüyor bu incelikler. Oktay Rifat en güleç şairlerimizden biriymiş bakıyoruz somurtmuş bu kitabında, belki de somurtma gereğini duymuş. Çocukluktan utanır bir hali var. "Tuzun saat gibi işleyişi" diyeceğimiz şiirlerini açıklamaya kalkışıyor, özet çıkaran titiz bir öğrenci gibi. Üstelik bu açıklamaları toplumsal şiirin "mazmun"larıyla yapıyor: "Mutlu günlerin ışığı", "gökyüzü kardeşçe mavi", "donsuz bebeler", "toplumun az gelişmiş dağları boz", "kara somun", "ilk cemre", "sizinle acıkıyorum, susuyorum", "sizden mi yeşil bu ağaç?", "Gel yurdumun insanı, görün artık."

Kitabın bir aksayan yanı da İkinci Yeni diye adlandırılan akımın yürürlükte olduğu süreden kalan birtakım ipin ucunu kaçırmış görüntülerin kullanılması bence.

Şiirlerimiz: çalgılı fosiller,

* * *

Saçımız memesiz bir zamanın başı gibi.

"Agamemnon" şiiriye uzun şiir üstünde bir kere daha düşünmeye itiyor insanı. Gerçi bu ayrı bir yazı konusu, ama şunu belirtmeden geçmeyelim: Uzun şiir gereçleriyle kısa şiirin soylu görüntüleri, usta mısraları arasında kesin bir ayırım yapmak gerekli. Ne var ki bu kadarı yetmiyor. Uzun şiirin rahatladığı

durgun-akışlı bölümlerde düz bir anlatıma ulaşayım derken yavanlaşarak şiirden uzak yerlere düşmek sakıncası çıkıyor ortaya. Bir kargaşa başlıyor. Eski alışkanlıkla kurulmuş seçkin mısraları “âvâre” kelimeler izliyor. Mısraya karşı çıkarken yine mısradan hareket ettiği için yalnızca mısra kurmamış olmakla yetiniyor şair, oysa ortaya eşit işlevi olan bir şeyler yerleştirmeli. Oktay Rifat bu konu üstünde çok düşünmüş. Yine de halkların şarkısı olmasını istediği şiir, *aynı* şairin *aynı* konuda yazdığı (şiirlerde belli bir şiir mantığı ve zamanı olduğu halde) bağımsız şiirlere benziyor. O kadar ki bir bölümden öbürüne taşınan özenli uzlaşımlar bile yeteri kadar demlenmemiş gibi geliyor insana. Bir aceledir gidiyor.

Bu arada bir gerçeğe parmak basmak gerek: Oktay Rifat bu şiirlerinde kendi eski kişiliğine aykırı bir yola sapmamış, gerçek bir sanatçı olduğu için hiçbir tutarsızlığa düşmemiş. Gelgelelim sahnede eski oyunlarının seyircide yarattığı güven ve saygı kontenjanından harcayan bir oyuncu gibi davranıyor. Oktay Rifat'ın kontenjanı öylesine geniş ki ömrü boyunca tükenmez belki de. Ama ondan yeni atılımlar beklemek, yapacağını bile bile beklemek bizim hakkımız değil mi?

Papirüs, Sayı 1, Haziran 1966

Ayaküstü Felsefe

Hikmet Erhan Bener'in Türkiye'de ilk olarak 1961'de *Ara Kapı* adıyla yayımlanan *Kedi ve Ölüm* adlı romanı, Fransa'nın ünlü yayınevlerinden Albin Michel'in "Büyük Çeviriler" serisinde de çıkmış. Türk yazarlarının neden ve nasıl yabancı dillere çevrildiklerinin kuralını kestiremediğimize göre bu konuda hiçbir şey söylememek daha doğru olur. Biz kitabı ele alalım: Erhan Bener, psikolojik bir roman denemesine girişmiş. Doktorundan üç aya kalmadan öleceğini öğrenen ressam Zâhit bu kısa süre içinde geçmişini, şimdiki zamanda bulduğu birtakım ipuçlarıyla yeniden yaşıyor; Avrupa'daki gençlik yıllarını, eski aile ilişkilerini, yeni çevresini, hep başarısızlıkla sonuçlanan atılımlarını, sanat hayatını bir bir gözden geçiriyor. Koskoca bir hiç görüyor hayatında. Bakıyorsunuz, yıllardır kurtulamadığı uyuşukluk bu yakın-ölüm tedirginliği karşısında bir çıkış noktası kazanıyor: Ressam Zâhit ölüm koyuluğunun simgesi olarak gördüğü kediyi somut bir kedide öldürüyor. Hayattaki tek edimi budur. Bir de ölümün tadına vara vara ölmesi belki.

Sık sık işlenmiş bir konuyu yeniden ele alan yazar ne gibi sorunlarla karşı karşıyadır? *Kedi ve Ölüm* bu soruyu cevaplamada ters yönden yararlı oluyor, çünkü ne yapılmaması gerektiğini gösteriyor bize. Erhan Bener, ölüm üstüne, saplantı üstüne, yalnızlık üstüne bu kavramların sözlükteki anlamlarına yakın ayrıntılar yakalamış. Herkesin diliyle, herkesin bildiği şeyleri bir daha söylemekle yetinmiş. Ölüm korkusu, yaşama tutkusundan doğar demiş; ölüme yaklaşan insan savsakladığı şeyleri hatırlar, Tanrı'yı düşünür, karısının aynı yaşama biçimini sürdürmesine içerler, kuşkular içinde kıvrılır demiş.

Bu ayaküstü felsefe yanlış bir yola sürüklemiş onu. Zâhit'in sanatçı özelliklerinden çok, "tutkulu küçük adam özellikleri" üstünde durmaya yöneltmiş. Oysa küçük adamları romanlarda gerçek kılan temel öge yine de onları öbür küçük adamlardan (hiç değilse ayrıntılar söz konusu olduğunda) ayıran özelliklerdir. Zâhit'i, kadın-kan-doğa ilişkisi üstüne düşündürürken bulgucu yanını kullanıyor Erhan Bener, ilginç noktalara değiniyor, ama bu kere de kullandığı gelişigüzel, ortalama dil ayak uyduramıyor bulguculuğuna. Özellikle kitabın gerçekten iyi bölümlerinde, yani Zâhit'in nöbet sırasındaki izlenimlerini, o sancıyla karışık yoğun sıcaklığı tanımlayan bölümlerde usta bir yazar beliriyor sık sık. Ne var ki Zâhit'in sanatçı kişiliğiyle ilgili ayrıntılar bakımından son derece önemli olan köprü, balıkpazarı, ya da deniz betimlemelerinde kahramanın çağrışım zinciriyle sağlam bağlantılar kurulamadığı için bölük pörçük, romandan kopmuş "tasvir"ler ortaya çıkıyor. Zâhit'in kişiliği de sallantıya düşüyor böylece; Erhan Bener bazan değeri anlaşılmamış gerçek bir sanatçı gibi sunuyor onu, bazan bu dediğine kendi de inanmıyor. Sonunda Zâhit, yalnızca biçimci karşı çıkışları yüzünden çevresine uyamayan bir adam oluveriyor. Bu tutarsızlık Zâhit açısından olsa mesele kalmayacak, ama yazar da çelişmeyi paylaşıyormuş gibi geliyor insana. Neden? Erhan Bener'in ayaküstü felsefeyi bir sanatçının felsefesi olarak sunmak istemesinden. Ölüm, yalnızlık gibi birtakım konular üstüne konuşmak günümüzde güçleşti artık. Yazarlar söylenmiş şeyleri tekrarlarlarken yeni gözlemlerde bulunmak zorundalar, yok eski gözlemleri kullanmakta direniyorlarsa, klasik, düz anlatımın okuyucuda biriktirdiği tatlara, çağrışımlara başvurmaları, söylediklerini hiç değilse özenli bir dille söylemeleri gerekiyor. *Kedi ve Ölüm* tutamaksız, boşluğa asılı bir roman. Zorlama zaman-kaymaları, öykünün gelip gelip yükseltilere dayanması sonra ansızın gevşemesi gerilimlerin istenen düzeyi tutturamamasına yol açıyor. Demek ki bir roman kendi tekniğini kendi getirmeli, başka romanların tekniklerinden yerli yersiz yararlanmaya kalkmamalı.

Bir Doğa Vatandaşı: Edip Cansever

Bakmalar Denizi

Edip Cansever'in 1954 yılında yayımlanan *Dirlik Düzenlik* adlı kitabını bugün yeniden gözden geçirdiğimizde iki önemli nokta dikkatimizi çekiyor. Bir kere, Cansever'in o günlerde girilen "şiiri topluma mal etme" çabası içinde bile şiirin onurunu koruduğunu görüyoruz ki, genç bir şair için çok önemli bir özellik bu; sonra, Cansever'de bugün daha bilinçli hale gelen öze ve anlatıma ilişkin özelliklere rastlıyoruz. Bunların yanı sıra o dönemin ortaklaşa şiir beğenisinden, ortaklaşa şiir anlayışından da etkiler taşıyor kitap. Şiirler genellikle Alilerin, Zurnacı Mehmetlerin, Akça Kızların çevresinde dönüyor; kahvelere, mesire yerlerine gidiliyor; serin, ahşap evlerde cezveler ateşe sürülüyor; çamaşırlar mis gibi kokuyor; toplumun sömürgenleri de yeriliyor bol bol. Şiirlerde günlük konuşmanın izleri göze çarpıyor: fıldırış, alıştım pisipisine, tüh, vah vah vb.

Acaba Cansever'in ayırıcı özellikleri neler? Bu soruya verilecek ilk karşılık şu: Cansever kendi eliyle yerine yerleştirdiği doğanın ("İsterim her şeyi 'ben' koymalı dünyaya") çok sesli ve ancak akılla görülen, daha doğrusu diyalektik açıdan ve insan değerleri açısından bakılınca daha bir tadına varılan inceliklerini o dönemde eşine az rastlanır bir ustalıkla ele almış. Sıradan şeyleri anlatırken bile şiirden tamtamına kopmuyor, "Masa da Masaymış Ha" da kesin bir yükselti kazandırdığı şiiri sık sık buluyor:

*Dedim ya inanmadım kendime
Baktım bir yığın insan
Bir telaş gökyüzünde
Kuş kayıp sonsuzluktan*

Yalnız Dirlik Düzenlik'te ve onu izleyen *Yerçekimli Karanfil*'de Edip Cansever doğanın içinde insan'ı birim olarak alma eğiliminde. Eşyaya can katsa bile insanı eşyalaştırmaya yanaşmıyor pek. Eşya, doğanın içinde ve insanın karşısındaki yerini alırken birtakım özellikler yükleniyor:

*İskemle kendini saklar -böyle şaka olmaz-
Ansızın görünmek için yapar bunu
Bakarız odanın güttüğü birşeydir iskemle*

Ya da:

Kapılar pencereler tabiatla oynasacak

(İnsanın eşya özelliklerini yüklenmesi, yani doğada tam bir eşitlik ve denge kurulabilmesi için *Umutsuzlar Parkı*'nı beklemek gerekiyor: "Bir çentik, bir kırık şey... aranızdayım nasılsa")

Yerçekimli Karanfil'de şiire görüntü ögesi yerleşiyor. Cansever, "kuşa bin türlü bakmasını bilen" bir şair olduğu için soylu görüntüler kazandırıyor şiire, dil üstüne kafa yoruyor, genellikle kullandığı katı dörtlüklerden sıyrılıyor, şiirlerine o şiirlerin getirdikleri biçimi uyguluyor. Kitabın en önemli özelliği çoğullamalardan çıkan tat: "Derken karanfil elden ele", "yaprağın daha bir yaprağa değdiği", "hep birden bir şey oluyoruz işte." Giderek iyimser, güvenli bir çağrıya dönüşüyor bu çoğullamalar. Bu arada ilerdeki Cansever'i haber veren iki mısra göze çarpıyor:

*Dursak, ya da bir durmadan görünsek
Hiç değil bununla yetinsek azıcık da.*

Ateşsiz Cehennem

Umutsuzlar Parkı'nı ayrı bir bölümde incelemek gerek. Edip Cansever, *Yerçekimli Karanfil*'den uzanan çizgi üstüne açtığı paranteze yerleştirmiş bu kitabı; gerçi burada denediği boşalım sonradan yoğunlaşarak, belirginleşerek, kurallaşarak *Petrol*'e ve *Nerde Antigone*'ye kılavuzluk edecektir, ama bence bu parante-

zi kapayıp *Umutsuzlar Parkı*'nı *Tragedyalar*'ın öndeyişi olarak değerlendirmek daha uygun olur. Bu şiirlerde Edip Cansever, mısradan sapmayı denemiş ama yine de mısraya bağlı görüntü dizilerine yer vermiş diyebiliriz, çünkü şiirler bütünüyle mısra tadında. "Süresiz, dıştan ve yaşamsız resimler"i andıran kişiler, toplum kurallarına uyararak yani evlenerek, temiz gömlek giyerek, yıldönümlerine çiçekler alarak sürdürüyorlar yalnızlıklarını. Ne yapsalar suçsuzdurlar bir bakıma; çünkü yokturlar. Ne yapsalar da suçludurlar bir bakıma; çünkü çağlarının sorumlunu yüklenmişlerdir. *Dirlik Düzenlik*'te ipuçlarını veren suçluluk duygusu ("Bir de utanmak olmasa / Dünyayı seviyorum demektir"), *Umutsuzlar Parkı*'ndan sonra bir varoluş sorunu olarak yeniden ve sık sık ele alınacaktır: "Durmadan suçlusunuz ve artık kendinizi / Gücünüz yok ödemeye".

Albert Camus, *Sisifos Söyleni*'nde şöyle diyor: "Boşluğun çok şeyler anlattığı, günlük hareketler zincirinin koptuğu, yüreğin kendisini yeniden düğümleyecek halkayı boşu boşuna aradığı o garip ruh halini tanımlayan bir "hiç") uyumsuzluğun ilk belirtisi gibidir. Edip Cansever'in "Bir hiçin bir ağızla durmaksızın kemirildiği" evreninde iğreti bir yüz ediniyor kişi, iğreti konuşmalara giriyor, içki içiyor, iskambil oynuyor ve "o kadar avunuyor ki anlaşılmaya başlıyor çaresiz."

Gözlerimizi Sallantılı Bir Denize Bırakır Gibi İçimize Bıraktık

Petrol'de ve *Nerde Antigone*'de başkaldırma eylemi evrensel bir özne kazanır, insanın genel serüveni, "ben"i tartışır. Cansever'in kullandığı anlamda "ben" çağının tanığıdır, doğanın herhangi bir parçasıdır ve "Tanrı'nın öbür eşyaları"yla takas değeri olan bir nesnedir. Son kitaplarda şu mısralara rastlarız: "Kervanın ben tutarındaki parçaları", "Bulunmuş bir eşyayım da sanki, / örneğin bir para cüzdanı, bir anahtar zinciri", "Kurbağalara bağlayan taş merdivenleri / Durmadan kendimle karıştırıyorum."

Cansever, sosyolojik alandan felsefi alana usulca kayarken "uyumsuz" bir yabancılaşma dener kendine, kokuların tadını,

tatların sesini tartışır. Sıkıntının iki çıkar yolu üstünde durur: Kan ve yangın. Kan, yaraya soluk aldırarak ilkel bir çaredir, yangında ise bütün olanaklarıyla bir yeniden doğuş gizlidir: “Kim ne derse desin ben bu günü yakıyorum / Yeniden doğmak için çıkardığım yangından.” Ölüm çare olamaz sıkıntıya, çünkü ölünün ölmesi gibi bir şey söz konusudur. Yoğun bir kısırlık sürüp gider böylece. Cansever, kısırlığı kısırlıkla çiftleştirip kısırlığa gebe bıraktıracak kadar ileri gider: “Ya da bir kadın bir kadını öper gibi / Hiçbir şey anlamıyor yaşamaktan”, “Ve bütün gün seviştiler acılarıylan.”, “Ya sayılarla çiftleşiyor ya notalarla / Hiçbir zaman gebe olmadı”, “Kendine baktıkça da çocukları olan hüzünden”, “Dişi alkoller yani çiftleşip bırakırlardı sesimizi...”

Yalnızlık Mevsim Olur

Tragedyalar'da mısra işlevini yitirmiştir. Gittikçe solan humor, büsbütün silikleşir; aşkın sözü edilmez; iç-konuşmalarla desteklenen anlatım yerini kesik, yalın ve tekdüze bir monoloğa bırakır. Yalnızlık mevsim olur. Eliot'un deyimiyle, “sanki büyüğü bir fener sinirleri desenlerle perdeye yansıtmıştır”. Eşyanın canlı profili öylece kalakalır; her şeyin soluk bir biçimi söz konusudur artık. Cansever, “Ellerini arar ve onları kollarının ucunda sarkar bulur.” Sevginin araçları korkuya dönüşmüştür bu kitapta. Gök bırakılmaktan doğan bir yaratıktır, krizantemse soyunur yapraklarından, tedirgin bir yolcu oluverir, ama ölüm-lerin çoğalmasıyla yeni bir umut kapısı açılmıştır: “Çünkü en büyük yaslar / en büyük ölümlerden sonra tutulur.” Cansever ölümle sıkıntının döllerini diye adlandıracağımız kişilerini konuştururken “uyumsuz”u usul usul okşar, insanın isyanına güvenir, haklı hüznler bulacağına inanır. Bu kişilerin zaten çözülmekte olan bir toplumda yaşamaları Cansever'in temelde umuttan ayrılmadığının, başka bir yarın beklediğinin kesin kanıtıdır.

Giderek Bakmanın Ta Kendisi Olurdum

Çağrılmayan Yakup'ta "Bir zamansızlığın Yakup'a doğru içi" gözlemlenir. Direnen, başeğen, tekrar direnen, beklemeye hükümlü, başlarında siyahtan haleler taşıyan Dökümcü Niko(lar): Ve Rıza 666 gibi bükülmüş.

Edip Cansever, şiirlerinde sık sık manastır, gemici, kavas, Tevrat, zangoç, Vartuhi gibi "bize yakın gelen yabancılaşmalardan" söz ediyor. Güneş gözlükleri, oteller, duvar kâğıtları daktilo makineleri, prospektüsler, biyoloji uzmanları gibi çağdaş iğretiliklere yer veriyor. *Yeni Dergi*'deki son şiirleri ("Cin" ve "Oda"), onun içinin evini gezmekten usandığını, yine yazlık bir doğa'ya yerleşeceğini gösteriyor galiba.

Papirüs, Sayı 2, Temmuz 1966

Sodom ve Gomore / Yakup Kadri

Yakup Kadri yıllardır ilginç bir yazar olarak biliniyor herkesçe. Gerçi yeni bir dil anlayışı, yeni bir roman tutuşu getirdiği söylenmiyor, ama bir önceki kuşağın deneyini kendi romanıyla gün ışığına çıkardığı da yadsınmıyor. Meşrutiyet öncesinden Cumhuriyet sonrasına kadar Türkiye'deki sosyal gelişmeleri, Doğu-Batı, halk-aydın ayrımını, tutucularla ilericilerin savaşını onun romanlarında bir bir izleyebiliyoruz. Zaten Yakup Kadri'nin bunca önemsenmesinin başlıca nedeni, günümüzde bile tam bir kesinlik kazanmamış, kapsam sınırları belirmemiş bu sorunların uzun süreli yatırım olanağından doğuyor. Yoksa romancı olarak konularını nereden tutarak nasıl incelemiş, bunun üstünde pek durulmamış; romanlarında birtakım kavramları kullanması yetmiş. Üstelik Yakup Kadri her geçen gün yeni ayrımcıklar yüklenen, yeni yorumlar isteyen "ilericilik" anlayışına açık olduğu için gerçekten iyi niyetli bir yazar, gerektiğinde görüşlerini eleştirmekten ya da değiştirmekten kaçınmamış: "Yirmi yaşımıza girdiğimiz zaman, artık hiçbir şeye, hiçbir kimseye inanmıyorduk... Şahsî hayatımızda olduğu kadar millet ve memleket meselelerinde de tamamiyle reybileşmiştik ve birçok Frenkçe kitapların yardımıyla bu ruh ve iman iflasını bir nevi ilmî fikir sistemi haline sokmaya çabalıyorduk..." (*Atatürk*, 1946, s. 16-17) Nitekim önceleri büyük bir sevgi beslediği Batı uygarlığının insansal değerleri çiğnemesi karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramış. "Gözü doymak bilmeyen bir iki Garp milleti, günde dört defa yemek yiyecek diye, nice fukaranın lokması elinden alındı. Nice yuvalara kundak sokuldu, nice ev bark yıkıldı. Şimdi Westminster'in Kızılderili Lordu, çatlak tabanlı Anadolu köylüsüne karşı bir sürgün avı yaptırıyor" (*Yaban*, s. 122).

Bu cümlelerden hareket ederek Yakup Kadri'nin halkıyla ve kendisiyle olan ilişkilerinde beliren çelişkiyi kavrayabiliriz sanırım.

a) Yakup Kadri'yi sanatçı yanıyla ele aldığımızda onun Balzac, Flaubert, Maupassant, Daudet, Zola gibi yazarlardan etkilendiğini görüyoruz. Bu yazarları birbirinden ayıran özellikler çok önemli, ama onları birleştiren özellik Yakup Kadri'nin bir Türk romancısı olarak nerede yarıldığını göstermede daha önemli: Bir kere bu yazarlar ülkelerindeki yerleşik edebiyat değerlerinin verdiği rahatlıkla yazmışlar, kavgalarını bile geniş sınırlar içinde yapmışlar; kısacası gelişimini sağlam temellere oturtmuş bir edebiyatın yazarları olmuşlar. Yakup Kadri ise yeni kurulan bir devletin sözcü-yazarı olmak istiyor. Bağımsızlık savaşına giren bir ülkenin karşısına dikilen engelleri, girdiği açmazları, suçsuz köylüsünü, züppe şehirlisini yorumlamaya çalışıyor. Böylece hareket halinde ve toy bir gerçeği yaygın ve usta bir başka gerçeğin yöntemiyle aydınlatmak durumuna düşüyor. O zaman yazmak istediği roman türünün özülle bağdaşmayan bir anlatıma kaptırıyor kendini. Şiirsel etkiler yaratmak için kullandığı bu ağdalı anlatım çoğu kere Servet-i Fünun- Tanzimat karışımı bir duygululukla birleşiyor. Özellikle *Sodom ve Gomore*'de: "Bunlar, uçları püsküllü ve tırtıllı bir çeşit kamçılardı. Bunlar maymun tüylerinden bir çeşit saçaklardı. Bunlar, beyaz, siyah, kırmızı ve sarıların bir çeşit perukaları. Nihayet, bunlar üstleri zıypak ve yağlı bir çeşit irili ufaklı yılan yavrularıydı" (s. 124). "Necdet hiçbir şey hissettirmeyerek, hiçbirinin üzerinde bir dakika durmaksızın bütün bu eğlence saatinin boş görünüşleri ortasında bakınıp dururken, bir de ne görsün? (Eyvah, hangi dilin bunu anlatmaya gücü yeter? Eyvah, hangi yürek, hangi kafa bu manzaranın karşısında parçalanmadan kalabilir?)" (s. 206)

Yakup Kadri'nin dili iyi kullandığı söylenir. İsmail Habib Sevük *Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi* adlı kitabında "nâsir, romancıdan çok yüksekte kaldı" derken onun nesrinde gizli bir şiir olduğunu ileri sürer. *Sodom ve Gomore* gibi çok kötü bir roman, *Kiralık Konak* yazarının dili hakkında bir fikir veremez, biliyorum, ama yine de "asgari"sini gösterebilir herhalde. Zaten o dönem yazarlarını incelerken dili başlangıç noktası olarak

almak yanlış bir yöntem; özleşme akımının yürürlükte olduğu sıralar tatlarından çok şeyler yitiren eski yapıtlar, dilin daha ılımlı hale geldiği dönemlerde birtakım yeni tatlar kazanabiliyor çünkü. Bu yüzden yazarın kelime beğenisini eleştirecek değilim. Üstelik bize şimdi aykırı gelen bazı deyimlerin o zamana göre bir gerçeklik (doğruluk değil) payı taşıdıklarına da inanıyorum. Yalnız Yakup Kadri'nin dil anlayışının kötü bir "çeviri mantığı" olduğunu sezmek güç değil: "— Lâzım gelir ki saat altıda burada her işim bitmiş ve giyinmiş olarak çıkıp gideyim" (s. 10). "Captain G. Jackson Read bu sefer de öyle olacak zannetti, fakat Azize hanım—bu onun adıdır—bu akşam her nasılsa sözü uzatmadı" (s. 22) cümlelerini okurken yazarın önce Fransızca düşündüğünü, sonra aklından geçeni Osmanlıcaya çevirdiğini, üçüncü bir işlem olarak da buna İstanbul ağzının kıvraklığını kattığını görüyoruz.

Romanda İngilizce ve Fransızca kelimeler sık sık geçiyor. Yazar bazen anlattığı çevrenin soysuzluğunu, züppeliğini belirtmek için kullanıyor bu kelimeleri: "Sen de bu klik'e girersen, göreceksin ki aramızda basit bir 'mondanite' gereklerini aşan hiçbir şey yoktur" (s. 84) cümlesinde gördüğümüz gibi. Bazan da fena halde ele veriyor kendini, o çevrenin diliyle konuşmaya başlıyor. Sözelimi, romanın en olumlu kişisi İstiklâl Savaşı kahramanı Cemil Kâmil'in Anadolu dönüşü İstanbul'un her köşesini "luxueux" bulması gibi.

b) Çünkü Yakup Kadri haklarını savunmak istediği halkın çok uzaklarındaki bir çevreden geliyor, yozlaşmış, değerlerini yitirmiş, kişiliğinin kaynağını yabancı ülkelerde aramaya yönelmiş bir çevreden. Ahmet Hâşim, 9 Mayıs 1922 tarihli *Akşam*'da yazdığı bir yazıda onun "büyük bir hanedanın son çocuğu" olduğunu söylemişti (Dr. Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, s. 22). Bununla birlikte Yakup Kadri içinde yaşadığı toplumun sorunları üstünde düşünmekten geri kalmıyor. Ezilen sınıflar karşısında eziliyor, suçluluk duyuyor, bir şeyler yapmak istiyor. Gelgelelim yapmak istediği şeyin ne olduğunu kendisi de tam-tamına bilmemektedir. Bir yandan *Kadro* dergisinde yazıyor, bir yandan milliyetçilikte "martyre" tavrını benimsiyor, ara sıra mistik değerlere kayıyor ve geçirdiği her bunalımdan sonra Sartre'in

deyimiyle “lenfasal bir hümanizm”de karar kılıyor. Değişmeyen bu milliyetçilik fonunda toplumdaki her aşama bir iz bırakıyor. O sıralar pek yaygın hale gelen “teknik Batı’dan hars bizden” görüşü işleri büsbütün karıştırıyor. Romancılarımız tekniği Batı’dan aldıkları gibi harsı da vermek değil, almak zorunda kalıyorlar, yani bulmak, incelemek, elemek değil, almak. İki kişi bir araya gelip köy kalkındırmaya gidenlerin, yoksullukla savaş için balolar verenlerin rahatlatıcı ve bireysel “tedbir”lerini benimsiyorlar. Romantik, ağlamaklı bir toplumculuk başlıyor. Yakup Kadri halka kızıyor, ama onu öylesine suçsuz, öylesine ilkel görüyor ki bağışlıyor. Romantik dönemde Batı’da çok kullanılan “noble savage” soylu vahşi kavramını okura aratıyor neredeyse.

Bir ara Grek-Latin edebiyatlarına bağlanmak diye bir görüş atılmış ortaya. Yakup Kadri savunuyor bu görüşü ama nasıl ve nerede? *Yaban*’da Bekir Çavuş hoppa Cennet’in üstüne yürüyünce kadın “taştan Diana tavrını” alıyor (s. 49). Nemfeler, Panlar, Venüsler yerli yersiz kullanılıyor. Harsları Batılı olan yazarlar kendi gelenekleriyle karşılaştıkları zaman *Yaban*’daki Ahmet Celâl’in durumuna düşüyorlar. Mehmet Ali’nin köydeki düğünü Celâl’e ağır, sıkıntılı ve kaba gelir. “Mutlaka Avrupa’da bir cenaze alayı bundan daha ferahlıdır” (s. 49). Burada Yakup Kadri’yi yarattığı roman kişilerinin ileri sürdükleri görüşlerle yargılamak istediğim sanılmasın. Yalnız bütün romanlarında bu özellikler göze çarptığına göre belki yazar kişilerini konuştururken kendini eleştiriyor diyorum. Zaten Yakup Kadri’nin romanlarındaki bazı kişilerle fikir yakınlıkları taşıdığına birleşiliyor (Dr. Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, s. 123).

Onun başarıyla çizdiği roman kişileri kendi çevresinden gelenler oluyor çoğu kere. *Kıralık Konak*’taki geleneklerinden kopmuş, eğlence düşkünü, sorumsuz aile giderek *Sodom ve Gomore*’de düşman subaylarına kucak açan bir sefahat yuvası haline geliyor. Genç kızlar süslü, hoppa, bilgisiz, toy; delikanlılar dağınık, sorumsuz, güçsüz ve hareketsizdir. Ne var ki yazarın *Kıralık Konak*’ta redingota karşı istanbulin kıyafetini savunurken gösterdiği gerekçe, *Sodom ve Gomore*’deki çevreyi o duruma düşüren değer yargılarından pek farklı değil: “Os-

manlılar hiçbir zaman bu istanbulin devrindeki kadar zarıf, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimatı Hayriye'nin en büyük eseri istanbulinli İstanbul efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşin Avrupa'nın arasında gayet hususî yeni bir millet gibi göründü" (s. 6).

Yakup Kadri'nin "güzellik" ya da "incelik" anlayışının hangi köklere dayandığını incelemek başlı başına bir yazı konusu olabilir. Ben burada bazı örnekler vermekle yetineceğim. Yalnız halkla aydın arasındaki uçurumu kapamayı amaç edinen bir yazarın yararlıyla güzeli birleştiren halk adına konuşurken kavgasını "Sunlight" sabunu, yahut dudak, sapkın güzellik gibi aristokrat özelliklerle ve cinsel tatla birleştiren bir vampirlikten öteye gidemeyen "sömürme" kavramıyla sömürmesinin ilinçliğini belirtmeden geçmeyelim. "Tam bu sırada Azize Hanım geldi. Bu 'kamerî' mahlûk erguvan renkli robu ile gün batarken bir cama aksetmiş bir ışık gibi gözalcı ve sessizdi" (*Sodom ve Gomore*, s. 147). "Madam Jimson Boğaziçi gibi tatlı başdöndürücü bir koku ile kokuyordu ve yine tıpkı Boğaziçi gibi yatağından henüz çıkmış bir kadın kadar perişandı" (s. 151). Bir de şu örneğe göz atalım: "Buraya (Anadolu'ya) geldiğim gündenberi, kadın veya kız denilmeğe layık tek bir mahlûk dahi görmedim" (*Yaban*, s. 27).

Sodom ve Gomore'deki hoppa, gösterişçi, İngiliz hayranı Leylâ yalnız bu anlamda güzel, bu anlamda dışı olmasıyla Alman hayranı vatansever Necdet'i parmağının ucunda döndürebiliyor; aynı duruma öbür romanlarda da sık sık rastlıyoruz. Necdet, ancak Türk orduları İstanbul'a girince bu hastalıklı bağı koparacak gücü kendinde bulabiliyor, o da bir çeşit kendi bağımsızlığına kavuşmuş oluyor. Romanda Mütareke sırasında İstanbul'un durumu anlatılmak istenmiş. Yalnız Leylâ-Necdet ilişkisi öylesine önemsenmiş ki İstiklâl Savaşı'nın gelişimiyle ilgili paralellikler kurulamamış; zaten yazar *Ahd-ı Atik*'teki simgelere tamtamina bağlı kalabilmek için anlattığı öyküyü gereksiz ayrıntılarla doldurmuş; İstiklâl Savaşı'na ayrılacak zaman da kalmamış, yer de. Öyle ki romanın sonunda ordunun İstanbul'a gelişi yalnız romandaki kişilerde değil, bizde de bir şaşkınlık yaratıyor.

Özet olarak, *Kadro*'cu Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Yaban*'da günah çıkarıyor, *Sodom* ve *Gomore*'de Tanrıların gazabından yararlanıyor ve yaban olmanın özelliklerini bazan bilerek bazan bilmeyerek açığa vurmuş oluyor, diyebiliriz. “Milliyetçi Türk garpcısı için garpcılığın en *karakteristik* vasfı garplılığa Türk üslubunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık” (*Ankara*, s. 126). “Biz Garp nâmına Garpta hüküm süren çürümüş bir sınıfın istihlâk ve istihsal şartlarını kendimize tatbika uğraşmaktayız” (*Ankara*, s. 127) gibi zamanına göre çok ilinç ve özgün görüşleri ileri süren bir yazarı yermek değil amacım, onun en iyi romancı olarak sivrildiği dönemi tam bir başarıdan yoksun bırakan nedenlere değinmek; bizim kafamızı bugün kurcalayan sorunlara o gün el atmamasını kınamak değil, kendi savlarına aykırı düşüp düşmediğini incelemek.

Papirüs, Sayı 3, Ağustos 1966

Salâh Birsel'in Serüvenleri

Salâh Birsel

Ağaca Çıkamayan Ayı'ya Karşı

Ahmet Hâşim, olağan bir ağaca çıkan olağan bir ayıdan olağanüstü bir durum elde etmeyi kurarken Salâh Birsel ağaca çıkamayan ayıdaki olağanüstü'yü bulmaya savaşıyor. Okuyucunun yıllar boyu benimsediği kalıpları sarsıyor, olağandaki şaşırtıcı, çarpıcı yanı bulmaya çağırıyor onu. Bu çarpıcılığın üstüne üstüne giderken şiirinin kuramını buluyor, kavgasını yapıyor. Ama ya ağaca çıkamayan ayının olağan yanı? Bunu kurcaladığı süreçte de “şair kişiliği”ni gün ışığına çıkarmış oluyor: “Ben Güzin'i düşünürken / Güzin'in de düşündükleri vardı / İnce inceydi parmakları / Minnacık bir yüzü vardı” ya da “Bir büyük defter tutar / Güzin'in hayalleri”.

“Yılginlar”, “Yılmayan Kraliçeler”, “Bildiri”, “Salâh Birsel'in Aşkı”, “Apollinaire”, “Dünya Şarkısı” gibi şiirleri bu bakımdan örnek gösterebiliriz. Salâh Birsel saydığım şiirlerde kendi karikatür kahramanını kişiliğinin geometrik sivriliklerinden sıyrılır, okuyucusunu “hasım” olarak görür. Ama katıksız şiir kavgası hepsinden baskın çıkar. Katıksız şiiri zedelememek pahasına “Milyon Milyon” ve “Koltukname” gibi şiirlerde kaydığı taşlama havasını uzun süre sürdürmez, bunları da şiirinin genel satirik havası içinde bir yere yerleştirir. *Günlük*'te Mallarmé'nin “Şiir fikirlerle değil kelimelerle yazılır” sözünü tekrarlar. Birsel'in şiirinin eninde sonunda kelimede karar kılması bünyeden doğan bir özelliktir – kendi bünyesinden ve şiirinin bünyesinden. Yalnız “şair kelimelerin üzerinde çok durmak, az bilineni, sözlüklerde unutulmuş olanı değil de yığınların diline yerleş-

miş olanı seçmek zorundadır.” Başka bir yerde de şöyle diyor: “Bence hayatı olduğu gibi yakalamayı arzulayan bir sanatçı bu avamfirip üslubun geçer akçe olduğu bucaklara sokulmağa bakmalıdır.” Belki de bu görüşü yüzünden Ases’te yararlandığı ve İkinci Yeni’nin başlangıç döneminde yaygın olan ortaklaşa humor’dan vazgeçer *Kikirikname*’de.

Salâh Birsell *Estetik’le Hesaplaşıyor*

“‘Estetik’ olan büyük bir biçime, bir dengeye, bir aydınlığa, bir olgunluğa, bir duyarlığa, bir canlılığa erişmiş olandır. ‘Şiirsel’ ise belli duygular ve sınırlar içinde kalan, küçük bir düzenden öteye geçemiyendir” diyor *Sen Beni Sev*’deki Şair. Salâh Birsell’in serüvenlerini bu noktada başlatırsak onun şiirimize yeni bir estetik kazandırma kavgasını daha iyi kavrayabiliriz sanıyorum. Onun şiirinde estetik, gündelik hayatın tekdüze günlerle gecelerin bileşiminden doğar, yaşar ve soluk alır. Şiirsel’in sıkışık sınırlarına sığamayacak kadar geniş kapsamlı bir güzelliiktir, hatta ortalama ölçüye vurulduğunda “çirkin”e daha yakın bir güzel. Salâh Birsell şiirde “insancıl”, “güdümlü”, “gönüllü”, “yüce”, “şiirsel” gibi bazı kavramların bu “güzel”le bağdaşabildikleri oranda gerçekleştireceklerine, fikir hayatından şiir hayatına geçebileceklerine inanır:

“Şair: Siz bu insancı deyimini öne sürmekle şiirin ‘güzel’i değil de ‘insancı’ olanı izlediğini kabul etmiş oluyorsunuz. Oysa, ‘güzel’i umursamayıp ‘insancı’ olanın peşinde koşan bir şiir eninde sonunda ne ‘güzel’ olur, ne de ‘ilginç’.

Hikâyeci: Peki, ‘insancı’ da olmaz mı?

Şair: ‘Güzel’ olmazsa hiçbir şey olmaz (...) Ben ‘insancı’ adı altında şiirin, sanatın sömürülmesine karşıyım.”

Şiirin *İlkeleri*’nde bu anlayış başka kavramlarla zenginleştirilir. “Duygulu şair”den “usta şair”, “lirik şiir”den “zekâ şiiri” anlaşılması gereği tartışılır. Salâh Birsell bu ilkeyle kendi şiirinin belki de en önemli ipucunu verirken şiirin genel sorunlarıyla ilgili önemli bir gerçeği de belirtmiş olur: Zekânın duygularla el

ele, hatta iç içe yürüdüğünü. Çoğu şairin, okuyucunun, eleştir-
menin zekâ belirtisi sandığı “nüktedanlık” ve “söz cambazlığı”
gerçek zekânın matematik ve işlek zekânın niteliklerinden sa-
yılanmaz onca. Gerçekten de duyguların kendilerini yaşarken,
harcarken edindikleri o bir çeşit kabına sığmazlık bu telaşı iz-
leyen durgunluk döneminde asıl zekâyı, şiir zekâsını hazırlıyor
galiba. Karmakarışık gelen izlenimler, sınıflanamayan algılar
duruluyor, kelimeleniyor, kişiye bir bütünlük duygusu aşıyor;
sanat eserinin “gerçekten daha gerçek” olması belki bu işte. Şiir
okurken, yazarken ya da eleştirirken gövde bir bütün oluyor
nesne’nin karşısında. Zekâyla duyarlılığı birbirinden kesin çizgi-
lerle ayırmak ikisini de küçümsemek oluyor bir yerde. Üstelik
pratik de değil, çünkü zekâ belli bir düzeyi tutturamamışsa
duyarlığın tutturduğunu hangi ölçüye göre kestirebiliriz? Salâh
Birsel için duyarlığının zekâsıyla yazan bir şair diyebiliriz belki.
Onun ilk şiir kitabı *Dünya İşleri*, Garip hareketiyle yerleşen
birtakım kavramları yansıtıyor: “Burada girdim rüyalara / Bu-
rada rezil oldum”, “Hele o pencereden görünen gökyüzü yok
mu / Bütün aklımı başımdan aldı”, “Kimimiz tersane amelesi
/ Kimimiz tüccar”, “Biz denizde kaptan / ovada çiftçi / Şehirde
esnaf olan”. Yalnız Orhan Veli ve arkadaşları belli bir şiir anla-
yışına karşı çıkıyorlardı, şiire yeni, kullanılmamış, alışılmadık
kelimeler ve kavramlar getirmek önemli sayılırdı onlar için.
Salâh Birsel’in önemi ise bugün bile dünyanın birçok ülkesinde
tartışabilecek sorunlar üstüne kafa yormasında, şiir sorunlarının
genel kavgasını yapmasında.

Salâh Birsel

Görünmeyen Adam’a Karşı

“Bir şiir yalnız o şiire giren değil, bir de girmeyen kelimelerden
meydana gelir.” “Bir şiirin güzelliği, kendi dışında bıraktığı ke-
limelerin sayısıyla doğru orantılıdır.” “Bir şiir görüldüğünden
çok başka bir şeydir.”

Bu ilkeleri koyarken Salâh Birsel, aynı gerçeğin türlü yan-
larına ışık tutmak istiyor sanıyorum. Onun “şiire girmeyen

kelimeler” dediği, bazan şairin kendisine uzak bulduğu, böylece kendiliğinden yasakladığı kelimelerdir; bazan belli bir şiiri yazdıktan sonra karalayıp çıkardığı kelimelerdir, bazan da o belli şiire girmeyen ama başka şiirlerine giren ya da girebileceği varsayılan kelimelerdir. Hangisi olursa olsun burada denilen, Salâh Birsel’in şiiri için geçerlidir. Yani Salâh Birsel kullanılmadığı, sonradan karaladığı, ilerde kullanabileceği kelimelerle diri bir yer tutar belleğimizde. İstiklâl Caddesi’nde bir bekâr mı dolaştı, biri lahmacun mu yedi, biri bir halaya mı katıldı, biri şapkasıyla mı güldü, o Salâh Birsel’dir. Adı ister Hacivat olsun, ister Amanvermez Avni, ister Abdülcanbaz. Salâh Birsel girişmediği serüvenleri, yazmadığı şiirleriyle de varolan şairlerden biridir çünkü.

Papirüs, Sayı 5, Ekim 1966

Sade ve İki Yazar

“Kızgın, karşı konmaz, öfkeyle dolu, her şeyde aşırı, töreler konusunda görülmedik bir hayalleme sapışı taşıyan, bağnazlığa dek Tanrı’sız... bir iki lafla ben böyleyim işte. Ya olduğum gibi alın ya da bir kez daha vurup öldürün beni. Çünkü değişmeyeceğim.”

Milton’un ünlü “Yitirilen Cennet” şiirinde Şeytan, “Cennet-te ikinci olacağıma” der, “Cehennemde birinci olurum.” İşte Simone de Beauvoir, *Sade’ı Yakmal mı?* adlı incelemesinde cehennemde, ama yeryüzü denilen o geçici ve sıkışık cehennemde tek başına bir imparatorluk kurmayı deneyen bir yazara eğiliyor. Camus’nün deyimiyle “hayır” diyen, başkaldıran bir bireye. Ne var ki “hayır” diyebilmek için birtakım koşulların gerçekleşmesi gerekli, bir kere demek ki bir sınıra kadar gelinmiş, bu sınırın gerisinde birikmiş “evet”ler duruyor; bu “hayır” daha çok o “evet”lerin tıkandığı, çekilmez olduğu bir noktada çıkıyor ortaya. Gerçekten, Sade’ı canavarlığa iten öğeler arasında karısının yavan erdemini de sayabiliriz. “Bir yerde, bir yönden haklı olduğumuza ilişkin bir görüşümüz olmadan başkaldırma söz konusu değildir” diyor Camus. Böylelikle “hayır”ların yeni ve kendine özgü bir yaratıcı ahlakı içlerinde taşıdığına inanıyor. Sade’ın başkaldırması nasıl, ne yönde olmuş, ne çeşit bir yaratıcılığa yönelmiş? Sözlerini ettiğim iki yazar da onun çağlar boyunca benzerlerine sık sık rastlanan kudurgan cinsel hayatının üstünde çok durmuyorlar; Sade’ın asıl önemi, “zekânın soğukkanlılıkla tasarladığı sonsuz özgürlük tutkusunda” belirliyor (Camus). Sade, “insanı bir deney aracı haline getirerek egemenlik iste-miyle nesneleşen insan arasındaki ilişkinin yasasını buluyor” (Camus). “İnsanın insanla ilişkilerine eğilmemizi” istiyor (Be-

auvoir). Sade'dan bir edebiyatçı çıkaran, onun hapiste geçirdiği hayattır kuşkusuz. "Bir adamın kafası kapalı bir hücrede boyun eğmeye dayanan töresel bir felsefe yaratmayacak kadar güçlüyse genellikle bir egemenlik felsefesi yaratır" diyor Camus; onun zorbalığının köklerini daha çok yalnızlığında, kopmuşluğunda arıyor. Simon de Beauvoir'a göre Sade'in tutuklanması, yani o dönemde aynı rezilce hayatı sürdüren yaşlıları gibi adaletten paçayı kurtaramaması, kaçınılmaz bir olaydır. Çünkü Sade, gizliliği yok edecek bir aşırılığa kayarak zaferini doğrulamaya kalkmıştır. Suç ortaklarını bile kendisine düşman eden davranış budur işte. Yoksa aynı sınıftandırlar hepsi, aynı çevrelerde yetişmişlerdir. "Kısa bir süre önce somut bir iktidarı ellerinde tutup da artık dünyada gerçek hiçbir şeye sahip olmayan gerici bir sınıfın çocuklarıdır bunlar." Feodal zorbalıklarını ancak yatak odalarında uygulayabilmektedirler. Sade da onlar gibi düzensiz yaşar, borçlanır, çok şey umduğu şımartıldığı bir dünyada aradığını bulamayınca da sıkıntıya düşer. Yalnız çıkış noktasında bütün bütüne ayrılır onlardan. O güne kadar eşi görülmemiş bir yadsımayla, göklere çıkarılan değerleri yerle bir eder; bayağıyı soyluya, çirkini güzele, yaşlıyı gence, kirli ve pis kokuyu temizliğe yeğ tutar. Çünkü Doğa kötüdür, zalimdir, kan dökücüdür. Yaşamamızdaki çelişki de bundan doğmaktadır zaten. Toplum "zevklerinde suç bulmak" için Doğa'ya başvururken Doğa "suçtan zevkler yaratmakta", bu kere Doğa'ya öykünen birey toplumun tepkisiyle karşılaşmaktadır. İnsanları "güçlüler" ve "gücsüzler" diye ikiye ayırdığı toplumda Sade o kötü Doğa'ya canla başla öykünür. "Hiçbir duyuş yoktur ki acıdan daha girişken, daha keskin olsun." Toplumdan aldığı korkunç öcün parıltısında bulur mutluluğu; şehveti, zevki artıran her şeyi kutsar ve suçta orgazmın kaynağına iner. Homoseksüelliği övmesini de bu şekilde yorumlayabiliriz: "... kendi cinsinizden biriyle işlediğiniz suç, karşı cinsten biriyle olana göre daha büyükmüş gibi gelecektir size." Kadınlar doğuştan gözü yaşlı kurbanlardır onun gözünde, ama suç işleyen kadın kıyıcı, egemen olma hakkını, yani güçlüler arasına katılma olanağını elde etmiş olur. "Coşku", "ortaklaşa tat" küçük adamlara özgü şeylerdir onca. Güçlü kişi egemen olmak ister, zorba zorbalığın

bilincine varınca, can yakınca zevklenir, öte yandan kurbanın da kurban olmanın bilincine varması yani sızlanıp yakınması, haykırması şarttır. Bu bilinçlenmeyi kolaylaştırmak için tanıkların varlığından yararlanılır. Sade'in cinsel şölenlerindeki “tanık” sorununu Simone de Beauvoir çeşitli açılardan ele alıyor: Tanıklar arttıkça zevk düzenleri de sayıca artacaktır, özneye nesne “kendi varlıklarını belirleyen” bir durum yaşayacaklardır, özne başkalarının gözünde bir nesne olurken acı çektiği gövdenin karşısında bir özne olacaktır aynı zamanda: Sadomazoşizm diyoruz buna. Gelgelelim Sade'in gerçekte uygulayamadığı bu düşsel törenler eninde sonunda bir yere gelip takılıyor. Kurban ya cayıyor ya da ölüyor. Oysa “ölüm” tıpkı Camus'nün ileri sürdüğü gibi saçma'nın yani dünyaya ilişkin geçicilikten güç alan yürekli bir seçme'nin, bir sürdürmenin dışına sarkmak demek. O zaman belki yeni bir nesne bulmak gerekecek. Acaba? “Değil mi ki yalnız doğa gerçektir, doğada yalnız ‘istek’ ve ‘yıkım’a izin varsa, bu kan içiciliği doyurmaya insanlığın gücü yetmez; yıkım yolu evrensel bir silinmeye götürür” diyor Camus. Hem Sade bununla da yetinemez çünkü öldürenler, kıyanlar doğaya dönerler yine, öldürme eylemi bile tamamına eremez. Sade doğadan tiksiniyor gerçekten: “Tiksiniyorum doğadan... Onun tasarılarını altüst etmek... Ona yardımcı olan her şeyi yok etmek... Güneşe saldırmak... Gerçek suç bu olurdu işte, asıl suç.”

Zaten Sade da girdiği çıkmazın bilincindedir, bu yüzden düşleriyle, edebiyatçılığıyla yıkmıştır doğayı, kendisinin Tanrı olduğu başka bir evren yaratarak toplumdan öcünü almıştır. Onu okurken buruk, çarpık bir kuşku belirir yüzümüzde. Tutarlı bir düşünür ya da büyük bir edebiyatçı olmasından değil bu, “suçlarını yükleniş tarzından” (Beauvoir), çağına karşı gelerek “ilkelerin özgürlüğünü değil içgüdülerin özgürlüğünü savunmasından” (Camus). Belki de Nietzsche'nin etkisiyle öldürülmeyi bekleyen bir Tanrı'ya doludizgin koşuşundan. Camus, “Sade'in tanrıtanımazları temelde Tanrı'nın var olmadığını kabul ederler, çünkü var olsaydı kayıtsız, kötü ya da zalim demek olacaktı” diyor, şatolardaki tanıkları “tuhaf bir gize erdiklerinden ötürü kendilerini tutsak yığınlarının üstünde tutan küçük bir aristokrat kümesi” olarak nitelendiriyor; öyle ki

Sade'in cinsel zevklenme sırasında boyuna sayıklayan, anlatan, açıklayan soğukkanlı kişileri tanıkların önünde bir çeşit günah çıkarmış oluyordur; suçsuzsalar aforoz ediliyorlar yani.

Fransız Devrimi'nin zindandan kurtardığı cumhuriyetçi markinin siyasal görüşü oldukça belirsiz, aristokrasiye karşı ama halka da bir alışverişi yok. Tek başınalığın acıları içinde. İhtilâlin ortasında ölüm cezasına karşı üstelik. "Erdem adına işlenen her türlü suça karşı" olduğu için, yargılamayı gülünç bulduğu için. Çok geçmeden cumhuriyetçiler de atıyorlar onu hapse. "Öldürmeyi bir kere kabul edince, tek kere bile olsa, ona evrensellik tanımanız gerekir" diyor onlara.

Sade'ı inceleyen bu iki yazarın ayrıldıkları en önemli nokta Sade'in maddeci görüşü. Simone de Beauvoir, onun *La Mettrie*'nin insanı makine ve bitkiyle bir tutan ve kendisine taban tabana aykırı olması gereken görüşüne katılmasını, toplum karşısında bir ödün, bir savunma diye yorumluyor. "Canavar olarak görülmek istemiyor Sade" diyor. Aslında Sade hiçbir ayrıcalığından vazgeçmeyi aklına bile getirmemiş çünkü; siyasal hayatında da, özel hayatında da.

Oysa Camus'nün yorumu başka. O Sade'in kişilerini nesne durumuna indirgemesinde "içtenlikle" bağlandığı maddeci görüşün izlerini görüyor: "İnsan kesinlikle maddesel bir bitki ailesindense ona bir nesne gibi davranılır, bir deney aracı olarak. Sade'in kule cumhuriyetinde yalnız makineler ve mekânîk göze çarpar." Bir başka yerde de şöyle diyor: "Sade insanlığın dostu değildir, insanseverlerden nefret eder. Ara sıra sözünü ettiği eşitlikse matematik bir kavramdır." Yalnız bu yargı üstüne düşünürken Sade'in cinselliği toplumda mülkiyetin yerine koyma çabasını gözden kaçırmamak gerek: "Boş yasalarla değil, tam bir servet eşitliğiyle ve en güçlünün gücünü silecek yeni koşullarla." Burada bir sentez mi getiriyor Sade? Beauvoir bu sorunu irdelerken Camus, "onun kurmak istediği, bir suç cumhuriyetidir, uzun bir süre devletini evrenselleştiremeyeceği için yasalara uyar görünmek zorundadır" diye karşılık veriyor.

Galiba Batılı düşünürlerin açık kapı bırakmayan rahat felsefe arayışından ileri geliyor bu çelişkiler, Sade'dan değil. Onun hikâyelerini Doğu ülkelerinde geçirmesi boşuna değil herhal-

de. Simone de Beauvoir bir gerçeği bütüne bağlamaya o kadar alışmış ki Sade'ın karısından çocuk yapmasını, gereğinde "bey kişi, baba ve koca rollerini ustaca oynayabilmesini" hep belli bir amaçla, kötülüğü erdemin boyunduruğu altına sokmak istemesiyle açıklıyor. Bu uca kadar gitmek gerçek kaygısından değil "gerçekçilik" kaygısından doğuyor bence. Gelenekleri, toplumu hiçe sayan bir adamın içinde bulunduğu uyumsuz durum tam bir uyumsuzluktur. Kuralını bulamayız, boşuna.

Camus'de de başka bir yönden ayrı şeyi görmüyor muyuz? Camus'nün kişilerinin Sisyphe Efsanesi'ndeki kurallara göre Don Juan'cılık, aktörlük, yazarlık yapmalarına, ölüme mahkûm olmalarına, erkekçe susmalarına, hep genel bir felsefenin tamamlanması için kullanılmalarına alışmışız; Sartre'ın kişilerinin bulantıya günün hangi saatlerinde yakalanacaklarını bile biliyoruz, seziyoruz. Bu büyük yapıtların ve yazarların ilginç bir ortaklaşalıkları var; saçmayı yazsalar bile onu rasyonalize ediyorlar, böylece bir bakıma en olmayacak bir şeyi yapmaya çalışıyorlar; saçmanın kendine özgü kuralını bulmaya.

Ama böyle birdenbire hesapsız, başkaldıran bir adam çıkıyor, önemli ya da olumlu olmuyor belki, kendi özel saplantılarının evrensel olduğuna inanıyor, büyük bir yapıt koymuyor ortaya, yalnızca bir antitez getirmekle yetiniyor, ama bakıyorsunuz durup dururken gitmiş Ceza Sömürgesi'ne "Adil ol" diye kendi gövdesini deldiriyor.

Sade, antitez de olsa, çok ilginç bir antitez.

Papirüs, Sayı 7, Aralık 1966

Fransız Şiiri Antolojisi

Ekim 1947'de Varlık Yayınları arasında çıkan *Fransız Şiiri Antolojisi* için yazdığı önsözde Orhan Veli şöyle diyor: “Şiir tercümesinin adamakıllı güç, hatta çok kere imkânsız bir şey olduğunu hatırdan çıkarmamak lâzım. Burada sadece mütercim olarak konuşmuyorum. Kendim de şiir yazdım. Bir şiirin ancak bir defa söylenebileceğini kendi tecrübelerimle biliyorum. Bu gerçeği Fransız şairi Cocteau şöyle anlatıyor: ‘Bir şiir hiçbir dile tercüme edilemez. Hatta yazılmış görüldüğü dile bile.’ Peki, madem ki öyle, insan bu kadar güç, bu kadar imkânsız bir işe niçin girişiyor? Bunun cevabını kendime göre vermeye çalışayım: Şiir başka bir dile ister çevrilsin, ister çevrilmesin, bir şair başka memleketlerin şairleri gibi duymaya, onların düşündüklerini düşünmeye, onların usullerini kullanmaya kalktı mı, kendi imkânlarının başka bir suretle genişletilemeyecek bir şekilde genişlediğini görüyor. Bu, yalnız şair için değil, okuyucu için de böyle...”

Şiirin başka dile çevrilemezliği, kendi dilinde bile ikinci bir kere söylenemezliği, şairi ve okuru yıllardır düşündüren başlıca şiir sorunlarından biri. Şiir çevirmeye kalkışan kişinin karşılaştığı güçlükler büyük bir şiir saygısıyla, bir anlatım tadıyla, geniş bir kültürle ya da seçkin bir kelime beğenisiyle üstesinden gelinebilecek güçlükler olsaydı, iş gene de kolay sayılırdı. Oysa neler var daha. Çevrilecek şairi avucunun içi gibi bilmek, kendi edebiyatındaki yerine oturtabilmek bile yetmiyor. Onun dilinin olanaklarını hangi yolda zorladığını saptamak gerek ilkin; sonra da şiirin çevrileceği dilin olanaklarını nasıl kullanarak o öz havaya bağlı kalınabileceğini kararlaştırmak. Çünkü bize çok yeni, çok değişik görünen bir yabancı şair, ülkesinin şiirinin

geleneginden çok ufak bir sapmayla bu şaşırtıcı etkiyi yaratmış olabilir. Biz bu etkiyi bazan kendi şiir gelenegimizden, bazan da çeviri şiir gelenegimizden (çünkü böyle bir gelenek de var) ufak bir sapmayla dilimize aktarabiliriz, oysa bazan çok daha büyük bir atılım gerekir. Üstelik bu “bazan”lar şaire, şairin tutumuna ve tek tek şiirlerine göre durmadan oynar, pamuk ipliklerine bağlı kalır. Cemal Süreya, geçen yıl bu konuda yazdığı bir yazıda iyi bir şiirin, soylu bir şiirin eninde sonunda bu pamuk ipliklerinden silkinebileceğini, çevirinin egemenliğine son verip diriliğinden öteki dile bir şeyler taşıyacağını (başka alana kayarak da olsa) yani çeviriden “arta kalabileceğini” belirtmişti; iyi çevirilerden örnekler getirmişti. Yerinde bir gözlemdi bu. Bu gözlemi en güzel, en sevimli kanıtlarla doğrulayan kitaplardan biri de *Fransız Şiiri Antolojisi*.

Antolojideki 41 şiirden 15’ini Orhan Veli tek başına, 5’ini Sabahattin Eyuboğlu’yla, 1’ini Melih Cevdet Anday’la birlikte çevirmiş. Öteki adlar: Sabri Esat Siyavuşgil, S. Ayoba, Yaşar Nabi, Cahit Sıtkı Tarancı, A. M. Dıranas, A. Hanlı, Z. O. Saba, N. Cumalı. Antolojinin önemi, çevirilerin kusursuzluğundan, seçilen şairlere titizlikle bağlı kalınışından ileri gelmiyor. Belki tuhaf kaçacak ama kusurları da önemli bu antolojinin. Biraz daha açıklayayım: Güzelliğe tiksintiyle karışık bir acı katmayı başarmış Baudelaire’in “Ey beni şâdeden yâr”, “o akşamlar”, “o mestinâz güzelliğin” gibi yer yer Cahit Sıtkı’yı bile aşan bir çelebilikle Türkçeye aktarılmasını, Jean Moréas’ının ansızın Ziya Osman ağzıyla “Bir çift gurbet yolu ki uzayıp gider ufka” diye alaturkalaşmasını hoşgörmemiz, göstermemiz beklenebilir bugün. Daha ileri gideyim. Sabahattin Eyuboğlu’nun ünlü “Sarhoş Gemi” çevirisinin –hiç değilse kelime seçimi bakımından– yırtıcı Rimbaud’yla küçük bir akrabalık bağı taşıdığına bile inanmıyorum. Ne var ki önemli değil bunlar. Önemli olan bu antolojideki çevirileri yapan şairlerin çevirdikleri şiirlerle zenginleştikleri, doğrulandıkları.

Bugün Cahit Sıtkı’yı çevirilerinden ayrı düşünemiyorsak bu biraz da onun çevirileriyle tamamlandığını gösterir. Gerçekten başarılı şiir çevirilerinin yer aldığı bu kitapta Orhan Veli tutarlı bir çevirmen olarak sivriliyor, çevirdiği şiiri Türkçeye “aktarsa”

bile, Fransız şiirliğini incitmiyor onun; bu yüzden de Türkçenin tadını bol bol deyim kullanmaya, kocakarı ağzıyla konuşmaya indirgeyen çevirmenleri çok gerilerde bırakıyor. “Asılmışların Baladı”nın, “Çin İşi”nin “Cigara”nın, hele “Çirozname”nin Türk şiiri olmaması hiç mi hiç ilgilendirmiyor beni. Bana sorarsanız asıllarından da güzel o çeviriler, çünkü bizim şiir kaygımızın, şiir tadımızın geleneğine katılmışlar bir kere, artık bizim sayılırlar. Şairleri bile gelse değiştiremez bu gerçeği.

Papirüs, Sayı 8, Ocak 1967

Denge, Ölçü, Aydınlık: Sabahattin Kudret Aksal

*Ne geçse şu dünyada elime
Birini ama birini komam
Sabahları uyanışın bana
Getirdiği sevincin yerine*

Bir sabah uyanmak: Sabahattin Kudret'in *Şarkılı Kahve*'den (1944) bu yana sürüp gelen şiir serüveninin en önemli ögesi bu. Sabah, ilk şiirlerde, "Her sabah sokakta başlamalı / Ağaçlar ve kuşlarla yaşamaya", "Bir sabah ellerin cebinde çık evinden", "Sen sabahla birlikte odama dolan ilk aydınlık" mısralarında görüldüğü gibi belli belirsiz bir sevinç olarak çıkıverir ortaya; ayrımcılarını adının çağrışımlarından alan bir sevinçtir bu, yani aydınlıktır: "Yarın sabah ilk aydınlıkla birlikte / Belki de yaşama sevincinin ta kendisi"; güvendir: "Sabahları umutla uyanıyorum / Sabahları uyandığım zaman / O eski yorgunluğum yok"; eylemdir: "Her gün aydınlıkla birlikte uyanan / Önlenmesi elimizde olmayan hız"; başlangıçtır: "Seyrederim her şeyin yeni bir güne göre hazırlanışını"; bağımsızlıktır: "Sabah oldu mu soluk soluğa / İlk işim koşmaktır pencereye / Bakarsın az sonra sokaktayım / Çıkarcasına bir yolculuğa".

Sabahattin Kudret o kadar sabah şairidir ki geceyi anlatırken bile sabahtan hareket eder, onu sabahın karşıtı olan değerlerle, ayrıntılarla açıklamaya, canlı tutmaya çalışır; belki de bu yüzden gece şiirlerinde eninde sonunda umutlu sabahlara açılacak bir "ağrı ağacı" bir sebepsiz sıkıntı söz konusudur mutlaka ve şiirdeki gece, ödevinin sabaha açılmak olduğunu çok önceden

kestirmiştir. Yalnız, *Duru Gök*'teki gerçekten başarılı "Karanlığa Kulak Verdim" şiirinde değişik bir yönseme çarpıyor gözümüze; gecede duruk eşyanın, kıpırdayan korkunun şiirsel antenlerle saptanması ("Başımı kaldırdım yastıktan / Karanlığa kulak verdim / Koltuktan köşedeki / Lambaydı başucumda / Omuzumu sıvazladı / Saçımı taradı (...) Bir kadın süzüldü yalınayak / Kapıdan mı pencereden mi anlamadım / Sana verecek neyim var dedi / Sana verecek neyim var dedim.")

Sabahattin Kudret'teki gizem tutkusu ölüm üstüne yazdığı şiirlerde daha bir somutlanıyor. Çoğu kere ölü birinin monoloğu özelliklerini taşıyan şiirlerdir bunlar. "Bir Ölü Dünyadaki Son Gününü Andı", "Yalnız Ölü", "Şehit", "Tanıdık", "Ölülerin Türküsü", "Birinin Ölümü", "Bir Başkasının Ölümü" gibi şiirleri örnek gösterebiliriz burada. Ama önemli bir noktayı gözden kaçırmamak gerek; gece nasıl sabahın karşıtıysa ölüm de gününbirlik yaşamının karşıtı oluyor Sabahattin Kudret'te. Bundan ötürü "Karanlığa Kulak Verdim" şiirinde gördüğümüz "şiirsel antenlerle çalışma" ölüm şiirlerinde daha yüzeysel bir niteliğe bürünüyor. Sabah ve gündelik yaşama onca bir göz çalıştırma, renk kapma yeteneğidir çünkü. Bu gündelik yaşamının özellikleri neler? Çiçek kokan sokaklarda dolaşmak, tambur seslerine kulak vermek, ceketini iskemleye gelişigüzel asmak, ağaçların hatırını sormak, deniz kıyısına çökmek, kısaca Orhan Veli şiirinin Cahit Sıtkı, Ziya Osman verileriyle daha derinlere inmesi, gizeme yer vermesi. 1945'lerde şairce yaşamının gerekleri bundan ileri gitmiyordu; bütün ayrıntılar "Küçük Adamın başından geçenler" dizisini tamamlamak adına kullanılıyordu: Eve ekmek ve tuz götürmek, deniz kıyısında türkü tutturmak, kaldırım taşlarına uzanmak kadar bir şiir gerekiyordu, en aşağı o kadar etten ve kandan yoksundu. Sabahtan akşama kadar sokaklarda dolaşan bu küçük adamlarla şiirdeki yaşama sevincinin gitgide "Kimse benim gibi pilâki yiyemez" haline gelmesi kaçınılmaz bir sonuç. Sabahattin Kudret de bu sakıncanın farkına varmış olacak ki yaşamının küçük ve olağan anlarını anlatayım derken bazı ayrıntıları abartarak önemsizleştirmek geleneğini kuran bir şiir anlayışından vazgeçiyor sonunda, kendi şiirinin özüne ve biçimine yeni bir bileşim getiriyor. Nasıl yapıyor bunu?

Sabah kavramını şiirinin dayanağı yapan bir şairin düşünce alanında vardığı noktayı kestirmek güç olmasa gerek. Parlak, ışıltılı, beyaz sabahlardan soyutlanmış bir “ak aydınlığa” varıyor Sabahattin Kudret, her şeyin yerli yerine oturduğu ölçülü, simetrik, sarsıntısız, doğal bir aydınlığa; aklın ve uygarlığın doğayla pekiştirilen düzenine: “Hep o dayanıklı güçten / Pırıl pırıl aydınlıktan doğma / Birbiri ardı sıra uygarlıklar / Hep o sevgiden ölçüden düzenden”, “Özgür alanında düşüncenin / Peteğinde dört dönen bu arı / Şaşmaz düzeni sürekliliğin”, “İlk uygarlıklardan eklenmiş ucuca / Dalgada devinektim bir yere vardım”, “Uygarlık öncesinden süzülerek gelmiş bu yana / Yaşanmış ya da yarım kalmış sevilerin öyküsüdür”. Ölçülü biçili, hatta tarhlara ayrılmış bir doğada bitkilerin, böceklerin yanı sıra insanca yaşamak, elden ele geçen uygarlıkların verdiği güçle yaratmak, yaratılmak. Şehirlerin tıkanıklığından ürken kişinin doğaya sığınması bundan. Doğaya sığınmak ve yolculuk düşüncesi Sabahattin Kudret şiirinin yan öğelerini meydana getiriyor. “Orda” adlı şiirde, “Yolculuğa çıkamadığı için ölür / Oranın kadınları” derken yolculuktan çok başka bir şeyi, belki de bir “kararı uygulama”yı anlatmak istediğini seziyoruz; “İşte şimdi ne rahat kalbim / Düşündüğüm yolculuğa çıkarken” mısralarında iyice belirlenen bir duygu. “Öykü” adlı şiirde başıboşluğa, hırçınlığa, yırtıcı renklere özlem duyan bir “Sarhoş Gemi” havası var. Gelgelelim tezgâhtarlar, işçi kızlar, terziler, memurlar ve simitçilerle dengesini kuran bir şiirde, denizle yolculuk eninde sonunda bir özgürlük isteği, giderek daha da soyutlanıp bir genişlik kavramı oluyor ister istemez: “Bana kocaman bir deniz lâzımdır / Arada sırada düşünmek için”. Bunca tutumla, ölçüyle ayakta tutulan “yerleşiklik”in karşısında deniz sanrısı uzun boylu dayanamıyor, dayansa düpedüz bir kahramanlık olacak zaten ve şiir kendi çıkış noktasına aykırı düşecek. Sabahattin Kudret hangi yolculuğa çıksa gece yarısından sonra eve dönüyor; rahatı, sıcağı yatağında bekliyor onu; o da eşya ve doğa içindeki yerini alıyor.

Sabahattin Kudret’in şiirindeki değişimi izlerken dil beğenisinin bu değişime paralel gittiğine tanık oluyoruz. Ulaşılan klasik denge eski dağınık mısraların derlenip toparlanmasını

gerektiriyor; şiire giren yeni kavramlarsa öz Türkçe kelimelerin çağrışımlarından yararlanıyorlar. Genellikle sevi, tüm, mut gibi ılık, resimsi kelimelerle yazıyor Sabahattin Kudret, göze de güzel görünen mısralarında sestem ve biçimden gelen uyumu elden bırakmıyor. Başka bir şairde donukluk yaratacak bu aşırı uyum destekliyor onun şiirini, tutarlı kılıyor. Kısa yaşamalı kelimelerle yazmanın sakıncası kendiliğinden giderilmiş oluyor, böylelikle. Hiç değilse onun kendi şiiri için:

*Ne tuhaf ömrümün sonuna kadar
Kelimelerle yaşamam
Ağaçtan çok ağaç sözünü
Denizden çok deniz sözünü sevmem
Halbuki bir sabah erken uyanınca
Balkona çıkmak da güzel*

Sabahattin Kudret'in dil anlayışının ipuçlarını buluyoruz bu şiirde. Kelimeler onun için yaşanmış durumların çağrışımları olmaktan çok yaşanmış durumların yansıyışlarıdır. Birinci elden bile olsa yansıtırlar doğayı, doğadaki bir nesnenin adıdır. Sabahattin Kudret kelimeleri akıyla kavradığı için öz Türkçeyi korkusuzca kullanıyor, çünkü sözelimi aşk da sevi de onun için akıyla kavranan belli bir kavramın karşılığıdır; eş değerdedirler. Üstelik "aşk" daha diri bile olsa sevi kullanıla kullanıla bir çağrışım kazanmıştır onun şiirinde, neden kullanmasıdır?

Sabahattin Kudret kendi şiirini iyi bilen şairlerden biri; bu şiire uygun anlatım ve biçim özelliklerini aramaktan yılmıyor.

Papirüs, Sayı 9, Şubat 1967

500 Kelimeyle Şiir 300 Kelimeyle Eleştir!

Şiir kelimeyle mi yazılır? Sanmıyorum, yine de herhalde en çok *kelime kavramına yaklaşan* gereçlerle. Ne var ki bu sorunun çok ötesindeki temel gerçeği gözden kaçırmamak gerek: Şiir *yazılmıyor, oluyor*. Hele bazan şairinin gereksiz titizliklerine, ustalıklarına bile yürekle göğüs gererek kişiliğini savunuyor. Ya da biz dış etkiler karşısında onurunu ayakta tutan şiire gerçek şiir diyoruz. *Kelime kavramına yaklaşan gereçlerden* söz açarken bu dış etkilerin en yapaylarından, en edinilmişlerinden ve en sık rastlananlarından birine değinmek istemiştım. Ülkemizde şiirin kelimelerle yazıldığı gerçeği, şiir deneyinin öncesinde varolan tartışmasız bir olgu gibi gösterilmek isteniyor. Oysa bu ilke ancak belirli bir atılımı –özgürlük ve şiir adına bir atılımı– üstlendikten sonra *artık kaçınılmaz* bir gerçeğe ayanlar, (belki de dönenler) için geçerli olabilir. Yani şöyle: Şiir, başka bir şeyle yazılamadığı için kelimeyle yazılır, sonunda da bunun böyle olduğu sezilir. Bizde durum biraz tersine geliyor. Hazır bir kelime dağarcığı var ortalıkta; öylesine hazır ki ayrımcıklar bile kesinleşmiş ve biraz dergi karıştıran her okur yazar kişi o dağarcıktaki kıvamını bulmuş 500 kelimeyle saygın bir şiir yazma olanağına sahip, hele usta işi birtakım çağrışımları da sıralamayı öğrendiyse Türk edebiyatında gündelik bir yer tutması işten bile değil. Bu karmaşanın tek nedeni, kelimenin şiirin plastik dokusuyla ilgili bir öge olduğuna beslenen inanç. Kelime ise doğrudan doğruya insan'la (şiirdeki insanla) ilgili bir öge. Nerde şiir varsa, orada insan vardır diyoruz da içinde insan olmadığını ileri sürdüğümüz şiirlerin asıl aksaklığını kestire-

miyoruz (“insan yok” demek kolay geliyor, belki ondandır). Bu çeşit şiirlere göz gezdirdiğimizde görüyoruz ki alışılmış, kulanılagelmiş anlamda insan var onlarda; aksayan yan, kelimelerin bir türlü insanlaşmamış olması. Şöyle de diyebiliriz: Kelimenin bütün şiire bir görüş açısı (insanca bir görüş açısı) sağlamadığı durumlar bunlar. Çünkü kelime bir şairi öbüründen kesinlikle ayıran, bir bilim olarak özgünleştiren *araçlar* değil, bir *araç kullanma yeteneğidir*.

500 kelimeyle yazılan bir şiir başarılı olamaz mı? Neden olmasın. Eğer seçilen kelimeler şiirin insanca sürdürdüğü yaşamının gerçekte de dar olan sınırlarından çıkmışsa. Zenci, eskimo, hatta bazı Japon şairlerin, halk şiirlerinin sıcaklığı, topraksallığı, kullanılan kelimelerin –sayıca 500’ü aşmasalar bile, ayrımcık gözetilmeden tekrarlınsalar bile– çok yakından bilinerek, fark edilerek, sindirilerek yaşanmış kelimeler olmalarından ileri geliyor. Ülkemizde yazılan “kelime şiirleri” ise, geniş yaşamayı tek kelimenin boyunduruğuna sokmak gibi bir ortaklaşa özellikten hareket ediyorlar. Şiirin türü, nitelikleri ne olursa olsun durum değişmiyor. Çağdaş birtakım kavramları çeşitli bireyselliklerden geçirmek, onlarla zenginleştirmek, sonra da ayrıntılarına kadar aynı öznelliği açıklayan bir sonuçla ortaya çıkmak. Üstelik çok az kullanılan kelimelerle yapmak bunu!

Kelime şiirlerinin en yaygın olanlarının başında gelenekçi şiirden esinlenenler geliyor. Bunları yazan zararsız, yarı-çağdaş görünümlü kişiler gelenekçi şiirden yola çıktıktan sonra yeni şiirleri de yakından izlemişler, öz Türkçeleşmişler (daha doğrusu eski bir duyarlılığı yeni dile aktarma çabasındalar), çağrışımlarını bir arpa boyu uzatabilmişler. Çeyiz sandığı düzmekten başka ne yapıyorlar ki? Yalnız örnek bezi olarak aldıkları iyi şiirleri soysuzlaştırmaları çoğalta çoğalta: “Lavanta çiçekli döşekler”, “buğulu aynaların büyüü” ara sıra da “denizin tüm mavileri.”

Bunların hemen ardından toplumcu ya da toplumsal şiir yazdıklarını sananlar geliyor. Sananlar diyorum, çünkü toplumcu şiirdeki kabına sığmaz ateş, başını alıp giden soluk yok bunlarda, acı ve uygunsuz bir gerçeği kısa ve soğuk ilkelerde anlatma zekâsı da yok; yalnız yaşayan insanı duruk görüntüler, kalıplaşmış kelime birikintileri halinde önerme çabası göze çarpıyor.

Hepsi aynı anlamsız ya da artık anlamını yitirmiş mazmunların peşinde: *Bebeler, oy, ılgıt ılgıt Anadolu*. Yeni bir şiir anlayışının, bir hizmet şiirinin temel taşlarını koyarken yapıyla yani etle, canla o kadar ilgili değiller ki, öte yandan her gün yeni yeni ışıklara tutulan ilk elde gerekli bir düşünce iskeletinden o kadar habersizler ki bir inşaat tahta perdesine çeviriyorlar şiiri. Yapının kendine bir şey katmıyorlar, altından geçenleri koruyorlar.

Bu arada Küçük Adam'ı anlatmayı dert edinmiş şiirleri de saymalıyız. Anlatılan küçük adam aslında pek küçük bir adam. Oldukça budala, her şeyden hoşnut, tek kaygısı süregelmiş düzeni daha da düzenli kılmak, birdenbireliği ortadan kaldırmak: *Mübarek, aziz, bereket, nur, elden ne gelir, ben soğan ekmek istiyorum yalnız* gibi her yana çekilebilecek belirsizlikler geveliyor. Sol'dan Sağ'a kadar takındığı her tavır tutarlı ve kendisine yaraşıyor.

Son olarak bütün bir şiiri tek kelimeye dayandıranlardan söz etmek istiyorum. Görüntülerinin yapay dünyasını tek kelimenin (yabancı dilden olabilir, herhangi bir terim olabilir, sözlüklerde güçlüklerle rastlanan bir öz Türkçe kelime olabilir) yardımıyla kalkındırmak, gerçek dünyaya kavuşturmak savındalar. Genellikle ötekilerden daha iyi biliyorlar şiiri, kelimeleri daha bir özgürlükle seçiyorlar ama teker teker ya da birlikte ele alındıklarında hep aynı doğrultuda seçtikleri ya da aynı yöntemle algıladıkları anlaşılıyor. Ve şiir, bir süre sonra bir "tutarlılık oyununa" dönüşüyor.

Eleştirmenler işte burada karışıyorlar işe. Tutarlı görünen şiirlere "organik", dağınık saydıkları şiirlere "mekanik" diyerek gerçeğe karşıt bir gözlemle işe başlıyorlar. "Öz-biçim, soyut-somut" gibi bir zamanlar, bir işin yeni konulan kelimeleri sular durulduktan sonra bir bulguymuşçasına ortaya sürerek bir şairi eleştirirken bir başka şair için de aynı derecede geçerli olan doğrulara yaslanmayan eleştirmen pek az. "Görüntülerdeki ustalık", "dildeki duruluk", "çağrışımlardaki incelik", "mısra işçiliği" gibi 300 kelimelik saptamalar, 500 kelimelik şiire yetmez mi acaba?

Her Yer Tiyatro Değildir

Burada oyun yazma ya da oynama tekniği üstüne ileri geri konuşup ülkemizde bu işlerin gereğince titizlikle ele alınmadığından yakınacak değilim. Bir kere, tiyatro konusunda bildiklerim böyle bir ödevi üstlenmek için oldukça yetersiz; sonra, sanatı temel insan sorunlarından biri olarak benimseyince, herhangi bir sanat sorununa değinirken, bütün bir hayatı, tam bir baş koymayı göze alan bir çalışmanın ürünleri beklenir eleştirenden. Ne var ki mutlaka belirtilmesi gereken bir noktaya değinmek zorundayım: Bir ülkede bir sanat türü, insan onurunu (burada, oyunda konu ve oyun karşısında algılayıcı olarak insan'ın onuru söz konusu) zedeleyecek yönde yol alıyorsa, hele bu arada biçim açısından bazı ilerlemeler gösteriyorsa susulmamalıdır artık.

Son yıllarda hepimiz büyük bir oyun içindeyiz zaten. Seyrettiğimiz oyunları, yalnızca toplumsal bir gerçeği (üstelik nasıl yüzeyinden) ortaya koydukları için sevmek zorundaymışız gibi geliyor; olumlu karşılamakla yükümlüymüşüz gibi geliyor. Üstelik, şimdi bakıyorum da o gerçek diye adlandırdığımız şey, zamanla kaybolmuş ortadan (tabii oyundaki durumuyla). Bu belki yazarın gündelikle bile yetinmeyerek saatlik bir aktüaliteyi izlemek kaygısının sonucu. Gerçeğin, ufacık bir günlük olaydan çıkıp zamana, yere evrensele yaydırılması çok sağlam bir yol olabilir, ama bunun gerçekleşebilmesi için o ufacık olayın gerçeğin iyi bir özeti olması şarttır. Denenmiş gerçek diyebiliriz buna. Yani, köyün birinde ağalar, akrep toplayıp kaymakamın odasına atabilirler, o kaymakam akrepleri teker teker toplayıp onların odalarına götürmüş de olabilir pekâlâ. Yalnız, bu tek serüvenli gerçek, köyleri, köylü-ağa-kaymakam ilişkilerini özetlemede kullanılabilir mi acaba? Bir *tiyatro gerçeği* olabilir mi? Hem olamaz hem de açıklanmak istenilen gerçeği zedeler, inandırıcılığından eder. Çünkü aynı şekilde, bir başka köyde

tutulan fazla balıklar denize atılıyordur, mutlaka böyle köyler de vardır; şimdi kalkıp bu gerçeği bir köy gerçeği olarak ileri sürebilir miyiz?

Gerçeğin bir görünümünü anlatmak bu kargaşadan iyi bir çıkış yolu olabilir sanıyorum. Bir görünümünü ustalıklarla anlatmak; her oyunda her sorunu çözümlemeye kalkışmamak. Din sorunu, gericilik sorunu, Batı özentisi sorunu; her oyunda bunların hep birlikte, üstelik bir resmigeçit halinde, çözümlemişini seyrediyoruz; kötü ve tok ağalar, iyi ve aç köylüler (aç adamlara bunca moral kaygısı yüklemek düpedüz insafsızlık ya), dalgın profesörler, züppe kızlar, Cevdet Sunay'ın Amerika yolculuğu, şive taklitlerinin bütün sevimliliğiyle Ermeni madamlar, devrimci genç subaylara atıflar, her mahalledeki milyonerler, müstehcen şakalar, dedikodu sütunları, romantik aşklar, küfürler, iyi adamlar, kötü adamlar, işgal edilip geneleve düşen, sonra kocaları tarafından öldürülen saf kızlar, rahip, taç gibi simgelerle el çabukluğuna getirilmiş yabancılaştırmalar, Brecht'in sevgili dolandırıcıları, Sezuan'ın iyi insanları; saymakla bitmiyor ki...

Gerçeği iyi seçmek, bir görünümüyle yetinmek de bekleneni vermeyebilir bazan; çünkü bir yerde her şeyi önceden ya da sonradan sanat tamamlar, sanatçılık tamamlar, sanatçılık onuru tamamlar. Seyircide kökleşmiş burjuva değerlerini yıkmak, çeşitli nedenlerle toplumca suçlanan kişilerin aslında saygın görünen kişilerden daha soylu olduklarını söylemekse amaç, bu işe girişirken kesinlikle bir burjuva yöntemi olan "gıcıklamak"la başlanmamalıdır işe. Yazar, bir genelevi anlatacaksa o geneleve kendisi de dahil olmak zorunda değildir, dışardan gözlemlese yeter. Dediğim, bir olguyu anlatmak amacıyla gözlemlemektir. Bir de anlattığını yaşamış olmak sorunu var. 72. Koğuş'un *Teneke*'nin erdemleri diyalog ustalıklarının yanı sıra, yazarın anlattığı konuyu enine boyuna bilmesinden doğuyordu. Oysa Haldun Taner, *Zilli Zarife*'de anlattığı yerin randevuevi mi genelev mi olduğuna karar verememişti bile; randevuevi kadınlarına "Haklarımızı istiyoruz" diye yürüyüş yaptırıyordu. Zilli Zarife, genel ve önemli bir yanlışlığı çağırıştırıyor: Bir düzen bozukluğunun nedeniyle sonucunu karıştırmak. Şöyle:

Hababam Sınıfı, hiç kuşkusuz çoğumuzun keyifle okuduğu bir kitaptı. Rıfat Ilgaz, insan sevgisinin, dostluğun, dayanışmanın, bağışlamanın bütün tadını çıkarıyordu anılarında. Gelgelelim kitabı oyunlaştırırken sonuna bir şeyler eklemiş; çok iyi, her yazar gerekli bulduğu eklentileri yapmakta özgürdür, bozmak pahasına bile olsa. Ama başına ve bütününe el değdirilmeden sonu değişebilir mi bir sanat yapıtının? Epik oyun yazıyorum diye oyuncular sahnenin orta yerine toplayıp onlara bir ağızdan, “Biz her şeye karşın kopyamızı çekeceğiz, Anadolu’nun her yerinde bir hababam yaratacağız” diye kahramanlık göstermek ya da Haldun Taner’deki gibi “Neden iki çeşit ahlak var” gibi nane şekeri felsefesi yapmak, sanat adına yerilecek bir tutum olsa gerek. “Her mahallede bir milyoner”i yerenler, bu sloganın karşısına “her mahallede bir hababam”la çıkıyorlarsa buna mutlaka hayır dememiz gerek. İnsanların sürçmeleri, bozuk bir düzenin sonucudur; *Sezuan’ın İyi İnsanı* işte bu yüzden, dünyaya ayak uydurabilmek için iki ayrı kişilik yüklenir, temizliği kullanılsın diye. Oysa yerli oyunların çoğundaki kişilerin sürçmeleri dışında hiçbir özelliklerini bilmeyiz; bütün bir insanın sürçmesi değildir gözlemlediğimiz, bir sürçmenin insanlaştırılmaya çalışılmasıdır. En kaba çizgilerle.

Oyuncuya yorum olanağı bile tanımayan böylesi oyunlarla cebelleştikleri için zavallı oyunculara acımak gerekirdi. Gerekirdi diyorum çünkü gerekmiyor, çünkü onlar yazarın incelme olanağı bıraktığı yerlerde bile en kaba çizgilere gidecek kadar kolaycı ve esnaf oluyorlar. Birbirlerine söyleyecekleri sözleri dönüp seyirciye söylüyorlar garip vurgularla, yatak odalarında yatar gibi oynamayı rahatlık sanıyorlar. Rahatlık ancak doğru dürüst konuşabilen, temiz bir oyun çıkaran yani asgari ölçülerle oyuncu olabilenlere tanınan bir hak; yapılan düpedüz şaklabanlık, saygısızlık oluyor. Bir komedi oyuncusu rolünün gülünç yanını bilinçle kavrayıp seyircilere bilinçsizmiş gibi gösteren kişidir galiba; bu kadar şakacı olması, kendi sözüne herkesten önce davranıp kendi gülmesi bir karikatürün üstünden geçmek gibi bir şey olur. Oyuncularımızın büyük çoğunluğu sahnede itişe kakışa, birbirlerini güldüre konuşturarak gitgide birer müsamere çocuğu haline geliyorlar. Biz de varolduğu varsayılan bir

seyirci kitlesinin bile aslında küçümseyeceği oyunları beğenmenin, hoş karşılamanın, bu başıbozuk gerçekleri o seyircinin daha ilerde bir noktadan sezemeyeceğine inanmanın erdem olduğunu sanıyoruz. Okul-Aile birliğinin değerli çalışmaları sonucunda meydana çıkarılmış çocuk oyunları seyretmediğimizi unutmayalım. Yoksa Türkiye’de uluslararası düzeyde oyunlar da yazıldığına, oyuncular yetiştideğine inanmıyoruz demektir.

Papirüs, Sayı 13, Haziran 1967

Sıgılıkta O Kadın Tek Başına: Gülten Akın

Gülten Akın, 1950'lerden sonra belirmiş başlıca şairlerden biri. Onun şiirinin özellikleri üstünde durmadan önce çok önemli bir noktaya değinmemiz gerekiyor: Kadın sanatçı sorununa. Kadının yıllar yılı dış dünyaya kapalı tutulduğu ülkelerde, bu darlık, bu baskı biraz açılmayagörsün yeni sorunlar çıkıyor ortaya; üstelik bu sorunları çoğunluk kadın sanatçılar tutumlarıyla, edebiyat çevresi içindeki davranışlarıyla kendileri hazırlıyorlar, kadınlığı ve sanatçılığı birbirinden çok kesin çizgilerle ayırarak, başka bir deyişle birbirine feci halde karıştırarak. Yayımcılar, bazan "Kadınlığına göre fena yazmıyor" gibi babacanlıkla bazan da dergilerine feminist bir görünüm kazandırmak amacıyla (bu arada bir sürü neden daha sayılabilir) altındaki imzayı görmeseler rahatça çöp sepetine atacakları şiirleri hikâyeleri yayımlamakta bir sakınca görmüyorlar. Bu tutumdan yeterince yararlanmayı bilen kadın sanatçılar da böylelikle bir "vitrin" haline getiriyorlar sanatı. Evlilik hayatlarındaki mutsuzluğu, çocuklarını, kocalarını, bilinçaltılarında var sandıkları çizgileri, kulaktan dolma cinsel özgürlük kuramlarını, kısaca, entelektüellik adına ne biliyorlarsa dolduruyorlar yapıtlarına. Bütün bir insanlığın, bir ülkede bir insan olmanın serüvenini değil de bir seçme azınlığın tedirginliğini dile getiriyorlar sanki; hem de kendi kendine azınlık olmaya karar vermiş ve bunu alabildiğine kötüye kullanan bir azınlığın.

Gülten Akın, belki de tek kadın şair bu yüzden: Bir kere, kadınlığı genel insanlığın içinde bir yere oturtuktan sonra çıkıyor yola. Kabasaba bir cinselliği değil, kadın olmanın düzenini,

bu düzenin çağrışımlarını, ayrıntılarını anlatıyor çoğunluk. Hayatının, gündelik süpürüp silmelerin, çocuk giydirmelerin karmaşasında inceliyor kendini. Zenci sorunlarını yapıtına konu seçmiş yazarların çoğunluk zenci olması gibi bir rastlantı onun kadın oluşu. Bir meslek diye kullanılmayan, duyulan, yaşanan, düpedüz bir olgu. İkincisi, Gülten Akın kadın bir şair: Dünyaya, eşyaya bakışı bu ürkek, kuşkulu kırık dökük kişilikten süzülüp geçiyor, ama onun ve şiirinin yararına işleyen, yazdıklarını tutarlı kılan bir özellik bu, o kadar.

Gülten Akın'ın şiirinin ana öğelerinden biri, yalnızlık, kimse-sizlik, dostsuzluk: "Sen bütün canlılardan uzaksın, yalnızsın", "Şu uzaktan tükenmez yalnızlıktan", "Uzanmışım gölgeliğe bir başıma", "Yalnızlığın alıp yürüdüğü bir gün", "Sonra olanca kalabalığımla yalnız". 1956'da yayımlanan ilk şiir kitabı *Rüzgâr Saati*'nden aldığım bu mısralara sonraki kitaplarında da rastlamak mümkün: "Kız yalnızlığına oturmuş", "Bir ben miyim yalnızlığa yenilen, sen sen sen", "Kentlerdeki yadırgı pabuçlu yalnızlığa", "Deli kız kendiyle kalacak", "Şimdi yalnızlığımdan utanıyorum". Örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Biraz küskün, biraz sönük, sevgiye, dayanmaya gereksinen bir kadın, bir çocuk yalnızlığı bu. "Şimdi ben delice yaslanmak istiyorum / Şimdi insanların yalnız kolları var". Hele karanlık çökünce büsbütün hüznü büsbütün umutsuz: "Bu Allahsız bu yağmur işlemez karanlıkta", "Gözlerimin ardında karanlık ölesiye", "Tuttu bir alacakaranlık bastı". Sanki kuşlar (özellikle beceriksiz, kolay ölümlü serçeler), ince bacaklı ceylanlar, kadınlara sevecenlik getiren kediler olmasa bir daha yenilenmeyecektir eskimiş gövdesi. Hele kuşlar: "Dostumdan gökyüzüne sürmeye kuş isterim", "Bunca siste bunca ıslak serçe", "O kuş biçimli en uygun dalları", "Gittikçe inen kuşları görür görür ağlar", "Elleriniz ne güzel güvercinleriniz", "Ürkek serçeler geçti başının üzerinden", "Bir kadın bir serçe bir kadın". Hüznü besleyen, yağmur, doğayı sevdiren kuşlara, bir de çocuklara düşkün Gülten Akın; şaşmaz, şaşırtmaz bir yıpratıcı düzeni, bir gücenikliği kolaylayan öğelere. Anneler, ütülü gömlekler, küçük kızlar, çay ve hep bir yerlere düşen terliklerden kurulu bir düzen görüyoruz onda. Kendini geriye itmeyi öğrenmiş, ezberlemiş, çıkmaz bir

yolun ortalarında bile umudu elden bırakmayan bir şiiri var: “Karayı kaldırın mavi koyun umudumu götürmeyin”, “Sevgiyse büyük şarkıysa güzel / Yaşamaksa...”, “Bir gün unutulmuş bir aynadan / Bütün sevgiler size dönecek”, “Bu bizim bir yanımız yoktan umut / Gülünçlüğüne gülünç ama bizimidir”. Her şey karşın sürdürülen bu umut *Kestim Kara Saçlarımı*’da iyice azalır, zaman zaman alaycı bir niteliğe bürünür: *Sığda* adlı son kitapsa derinlere açılmak, bir düzen bozmak, bütün umutsuzluklardan sıyrılmak özlemiyle doludur. Umut, bir şeyi sürdürme umudu olmaktan bile çıkmıştır artık; güvenilecek tek şey, ölümü kovalayabilecek tek dayanak, yaşanmış olanları unutmamaktır. Unutmak, ölümdür onca. Kinle, bağışlamasız hatırlamak bile hatırlamaktır eninde sonunda.

Gülten Akın son yazdığı şiirlere nereden geldi? İlk kitabında Cahit Külebi’nin birtakım biçim özelliklerinin etkilerini görüyoruz. Mısra tekrarları ve bu tekrarlardan doğan tat. Yalnız onu asıl etkileyen şair Behçet Necatigil kuşkusuz. Gerek öz (tekdüze dar çevre yaşaması) gerek biçim bakımından (mısraları yarım bırakarak, parantezli çıkışlar yaparak, anlatır görüldüğü durumdan ya da öyküden bir basamak ilerde bir duygu ortamı hazırlamak yöntemi) kolayca sezilebilir bir etki. Ne var ki Gülten Akın, etkiye açık olmasıyla hiçbir şey yitirmez şiirinden, tersine çok şey katar ona. *Kestim Kara Saçlarımı*, İkinci Yeni verilerle de beslenmiştir ama sözü edilen durumlar, bir şairi başka bir şairden ayıran anlatım özellikleri yerli yerinde durmaktadır. Olsa olsa görüntüler öncelik kazanmıştır, dil başka bir gerilim yaratıyordur. Gülten Akın’ın *Yön* dergisine yazdığı şiirleri çok ilginç buluyorum. Şairlerimizin belli bir tarihten sonra toplumcu oldukları görüşünü hepten çürüten şiirler onlar. Hiçbir soylu şair, belli bir dönemden sonra (o dönem daha soylu bir şair olmadan gelir zaten) başka bir şey, kendine aykırı bir şey söyleyemez. Ancak eskiden beri yazdığında bir ayrıntı elemesine girişebilir, zaten varolan birtakım özellikleri ayrıntı olmaktan kurtarıp temel alır şiirine. Gülten Akın da öyle yapmış. *Rüzgâr Saati*’ndeki topluma, kalabalığa açılma, insanlarla birleşerek güçlenme isteğine (“Seninki büyük olacak elbet uzun olacak / Dünya çocuklarını saracak kardeşçe / bilinen ne varsa

cümlesi içindir / Bu ağaç bu mavi bu gece”) ufak ayrımcıklar katmış, kendi ezik kadınlığını başka anlamda ezilen kadınları anlatmada kullanmış.

Gülten Akın’ın kadınlığını *kullanmadığını* söylemiştim önceden ama şiirinde genel kadınlık sorununu *kullandığından* söz etmemiştim. Onun şiirinde bencil erkekler ve ezik kadınlar görüyoruz. *Biz* ve *onlar* diye kesinlikle ikiye ayırıyor kadınlarla erkekleri. Bunu kendini savunma içgüdüsüne bağlayabiliriz, ama toplumsal bir değerlendirmeye girişmeden yalnızca duygusal kaynaklardan hareket ederek bir duygu sömürülmesinden söz etmek sakıncalı geliyor bana. Şiirin haklılığı adına da olsa. İnsan bütünüyle seviliyorsa küçük gerçekler ve tutarlıklar gözetilerek bir bölünmeye gidilmemeli şiirde. Gülten Akın gibi usta bir şair rahatça göğüsleyebilir bu ağırlığı.

Yön’deki şiirlerde gerekçesiyle koyuyordu ortaya.

Papirüs, Sayı 15, Ağustos 1967

Dörttnala Dümdüz Bir Mavilikte: Ahmet Muhip Dıranas

Ahmet Muhip Dıranas, gelenekçi şiirimiz ortaklaşa duyarlığı-
nı seçkin yanıyla kavrayıp çağdaş şiire uygulayan en başarılı
şair kuşkusuz. Gelenekten sürüp gelen yepyeni bir duyuşla,
özgün bir sezme yeteneğiyle bağdaşveren alışılmadık bir şiir
deneyi var. İlk bakışta mısra'yı bir düşünce birimi olarak almış
gibi görünüyor, ama hemen bu yanılgıdan kurtuluyor insan,
çünkü Ahmet Muhip'in mısraları kendi kapsam sınırlarını aşıp
gidiyorlar eninde sonunda, şiirin bütünü içinde vazgeçilmez
bir işlev yükleniyorlar. "Köpük" adlı şiiri anabilirim burada.
Alıştığımız ölçülere göre kusursuz, kendi kendine yeten birbi-
riyle bağlantısız mısralar korkunç bir bütünlükle şiir oluyorlar
sonunda. Demek güzel mısralar düşürmekten korkmayan bir
usta o; doğal bir bilinçle yararlanıyor yeteneklerinden, onların
üstesinden gelmeyi başarıyor, öyle ki kalıplardan hareket ettiği
halde kalıpları kıran biri oluyor sonunda. Sözgelimi yaşadığı
dönemin şiirsel ses'i yalnızca kafiyeyle açıklayan anlayışına
karşı duruyor yazdıklarıyla. Şöyle: Eski şiirlere çok borçlu bir
kültürden geldiği için kafiyeler, doğal çağrışımları oluyor yaşa-
dığı, bildiği kelimelerin zorlamasız birbirlerini getiriyor. Kafi-
yeleri bir "şiirsel ses" haline getiren tek şair belki o. Biçimdeki
ustalığını büyük bir rahatlıkla kullandığı için de anlattığı şey
hep diri kalıyor.

Anlattığı, ağır basan yanıyla bir "genişlik duygusu"dur diye-
biliriz. Ara sıra boşluk, tenhalık; ara sıra sonsuzluk, özgürlük,
ölümsüzlük, sınırsızlık demek olan bir genişlik: "Açıl ey kapı
açıl sonsuzluğa", "Denizi, sonsuz olanı düşün artık", "Sonsuz

bir bahara açık penceresinde”, “Sen cennetine değin rüyalarımızın / Şahlanan bir at gibi sürelim denizi” gibi örneklere bol bol rastlarız onda. Son yazdığı şiirlerde bile, “Dayamış karşıma sonsuzluğunu doğa”, “Bir sınırım yok, sonsuzluğa dek yürürüm...” Sınırsızlık’a yaklaşınca sevinç ve coşkuyla birleşen, boşluk’a yaklaşınca korkunç bir yalnızlığı betimlemeye yara-yan bir genişlik. Çarelerini kendi içinde taşıyor, hüznelerini de düşlerin sınırlarını zorlayan, gündelik yaşamadan, küçük değerlerden kaçan, “ötelere” yönelen, en somut genişlikten en soyut maviliğe dönenip duran hırçın, serkeş bir yalnızlık. Bir “doğa’ya öykünme”.

Işık, bulut, yağmur, rüzgâr gibi sınırsız doğal hazlar bir saplantı halinde yineleniyor boyuna. “Bitmez Tükenmez Cansıkıntısı”, “Aydınlıklar”, “Bezginlik”, “Ve Böyle Bir Teviye” adlı şiirlerinde bu hüznün araştırmasını yapıyor Ahmet Muhip. “Yaşamaktayken” de en güzel açıklamayı buluyor: “Baksam bir uzaklık var hangi yana / Ve hangi eşyaya dönsem bir ayna.”

Ayna, Cahit Sıtkı’lardan alışageldiğimiz gibi yüzdeki buruşukları, saçlardaki kırları seyretmede kullanılmaz onun şiirinde, bir gurbet duygusunu, kendi kendine bile yabancılık çekmeyi, asıl *zamanla bile gölge haline geliş*i anlatır: “Nasıl ölümsüzsün aynasında aşkın”, “Aynalara bakma, aynalar fenalık”, “Buğulandıkça yüzü her aynanın” örneklerinde görebileceğimiz gibi, Fransız şiirinin beğenisine uygun ürünler verirken ayna, koku, renk, buğu vb. öğelerden yararlanır bol bol. “Serenad”, “Titrek Bir Damladır” türünden şiirlerde belki de bu yüzden iyiden iyiye silik, iç bayıltıcı bir duygululuk göze çarpar. Bunların tek ilginç yanı, yabancı bir şiir anlayışından çıksalar bile bir yerde Divan şiirinin beğeniyle bağdaşabilmeleridir.

Ahmet Muhip üstüne düşünürken ilk aklımıza gelen şey bu özellikler değil yine de. O, şiirini yaşadıkça tamamlayan bir şair değildir önce. Gençliğini, çocukluğunu bazan cinsel bir sayıklama içinde, bazan bir masal havasına kapılarak anlatır, daha doğrusu anar. Çünkü hiçbir zaman şimdi’nin sözünü etmez. İlerde oyalanacağı anılara, unutamayacağını sandığı izlenimlere ayarlar kendini, hepsini ileriye göre saptar. Etle, kanla yaşadığı bir gençliğin ortasında eski bir albümü gözden geçirmeye adar

günlerini. Bir “ihtiyarlık şiirini” bütünler, çoğaltır. Şiirinin şimdiki duralayışını da o zamanki zaferini de buna bağlayabiliriz, sanırım. Bugün yazacaklarını o günden büyük bir ustalıklarla yazmış olmasına. Hiç acemi olmamıştır onun şiiri; kusurlarıysa olgun bir şairin kusurları, tökezlemeleridir.

Anıların dili: Bu dili en iyi kullanır: “Ey hâfıza memenden beni emzir”, “Bırak geçmiş günleri gönlüm hatırlasın / Hatıradan kalan şey değişmez zamanla”, “Tanıdım o yâdı hoş zamanlardan / Seven ve yaşayan bir hâtıradır”, “Önce upuzun, sonra kesik saçın vardı”, “Selâm senelerce senelerce evvele”, “Sever, ağlar, gülümser o ve hatırlardı” ve bütünüyle “Olvido”. Yaşadığı, bildiği kelimelerle yazmasından gelen büyük bir tat var bu şiirlerinde. Şimdi tutumunu değiştirmiş, öz Türkçeye yaklaşan bir anlatımı benimsemiş, üstelik Fazıl Hüsnü gibi şiirlerini Türkçeye çevirmekle kalmıyor, o kelimelerle düşünmeye çalışıyor. Yine de yapabildiği bir çevirme işleminden öteye gitmiyor, yeni dilin getirdiği yeni düşünceye de yabancı çünkü: “Bengilik taslağı ruhumu mağaralara.” “Bu sensizlik kâinat” sözgelimi. Temel sorun bu işte: Kâinata dayalı bir şiirden hareket edip bütün öğeleri yerli yerinde bırakmak, yalnız dili değiştirmek. Ahmet Muhip’in olanca coşkunluğunu, Türk şiirinde eşine az rastlanan haykırışlarını silip götürüyor yeni deneyi.

Kaç şair vardır şu beşliği bugün bile, Ahmet Muhip’ten sonra bile kendinden korkmadan düşünebilen?

*Ne sabahtır bu mavilik ne akşam
Uyandırma yın beni uyanamam
Kaybolmuş sevdikleriniz aşkına
Allah aşkına, gök, deniz aşkına
Yağsın kar üstümüze buram buram.*

Papirüs, Sayı 17, Ekim 1967

Sanatçının Bir Şair Olarak Portresi: İlhan Berk

İlhan Berk 1916'da Manisa'da doğmuş (annesi babası, doğduğu yerin havası suyu, ablaları var mı yok mu, çocukluğunda gezindiği yerler şiirlerinde hiç geçmiyor). Balıkesir Öğretmen Okulu'nu bitirmiş önce, sonra da Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Fransızca bölümünü (1945). Zonguldak'ta, Samsun'da, Kırşehir'de ortaokul öğretmenliği yaptığını ancak *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nden öğrenebiliyoruz (yoksa o yıllardan hangi tanıdık yüzler kalmış, hangi anılar ezip geçmiş, yine şiirlerinde geçmiyor). İlk kitabı olan *Güneşi Yakanların Selâmı*'na (1935) kitapçılarda rastlanmıyor bugün. Demek İlhan Berk birdenbire, kendi seçtiği bir yaşta doğuvermiş. Geçmişini istediği yerden başlatmış. Bütün ön hazırlıklarını kendi başına ve kendi içinde halletmiş. Eskiye ödün vermeden, birgün, hazırlıklı çıkmış ortaya. Acemilik çekmeden. Acemilik çekmemek şiirde klasiğe götürebilir kişiyi. Nice şiir ustalarımız ya acemi görünmemek kaygısından ya da acemi görünmek ustalığını kullanmak yüzünden en yırtıcı yaşlarında bir tatlısı klasikliğine kurban gitmişlerdir. Yazıldığı anda klasik olmuştur şiirleri. İlhan Berk'i bu duruma düşmekten kurtaran (üstelik yer yer klasik duyarlıkları bilinçle kullandığı halde) bir şair mayası, kolay rastlanmaz bir şiir beğenisi taşımasıdır bence. Ortaya hazırlıklı çıkmak hemen başka bir sorunu çağrıştırıyor: Hazırlıksız, acemi şair çoğu kere günah çıkartır gibi, hesap verir gibi giriyor şiir mesleğine; bünyesine ve yaşamasına ilişkin her şeyi yazdığına sığdırmaya çalışıyor. Bu, yanlış bir tutum kuşkusuz, eski zamanların becerikli ilham perilerine geniş ölçüde bağlanabilir, ne var

ki bu tür şiir çok yazılırsa ve bunların yanı sıra bir şiir kültürü, bir şiir beğenisi geliştirilirse, fazlalıklar, gözü yaşlılıklar, bayağılıklar kendiliğinden ayıklanmış olur. Kendini de şiiriyle atbaşı götürme, tanıma olanağını bulur kişi. Burada işin ilginç yanı, İlhan Berk hem baştan usta bir şair; neyi söyleyeceğini, neyi gizli tutacağını baştan biliyor, hem de acemi, yeni bir duyarlığı var.

İstanbul (1917, Sakarya Basımevi, gri kapaklı bir kitap): “kalabalığı” anlatıyor *İstanbul*. Müthiş bir kişi bolluğu göze çarpıyor: Kömür işçileri, tezgâhtarlar, kunduracılar, marangozlar, kitapçılar, Küçükpazar kahveleri, gümüş İsarlar asılı kiliseler, denizkıyısı gazinoları, sarı, uzun yüzlü cesur işçiler, bir şehri o şehir, halkını o şehrin halkı yapan ne varsa hepsi. Bir de bunları dakikası dakikasına izlemeye, gözlemlemeye, yorumlamaya çalışan İlhan Berk; sokakların, çalışmanın, işe gitmenin, sevdâ plaklarının uğultusunda, özellikle sabahları, öğleleri, aziz ve büyük bir gökyüzünün altında. Neden *İstanbul* çok az hatırlatıyor *Memleketimden İnsan Manzaraları*’nı? Galiba gözlemleyenin, her ne kadar onurlu, halktan yana, hak etmeden, iş sevincinden yana olsa da bir şeylere seyirci kalmasından. İlhan Berk, yanından geçen herkesin öyküsünü biliyor, “paylaşıyor”, ama “katılmıyor.”

Bir çini gibi döşeli gökyüzü için ben de öfkeleniyorum.

* * *

Keyfince şarkı söyliyerek gezenin ben de düşmanıyım.

* * *

*Ağzına kurşun sıkılan kardeşim,
Sen gözleri bağlanan
Senin arkanda benim de kurşuna dizilmem*

gibi mısralara çokça rastlanıyor *İstanbul*’da. Önemli bir ayrım şurada belki: Nâzım, Halil olarak oturur trene, herkes onu Halil

olarak tanır ve yorumlar, oysa İlhan Berk'i, anlattığı kişilerin hiçbirinin görmüşlüğü yoktur. Çünkü o okuyucusuyla alışverişinde hep okuyucusundan almaya çabaladığı, onda bulduğu ya da oluşturduğunu sandığı bir gizi geri verir ona. Namusundan, düşünmeyi bilmesinden, yaşamayı, özgürlüğü sevmesinden, ezilenle birlik olmasından başka bir güveni yoktur kendine. Hep çekimserdir biraz, biraz utangaç, biraz kırık hatta biraz kapalıdır. Çok kimseye seslenmek ister, ama kendine çok ait şeyleri açmaz bir türlü. Araya bir perde koyar, bir mesafe bırakır hep.

İstanbul, geniş yürekli, sevinçli bir şairi haber verir. Kapanıp açılan mısralarıyla, coşkunuyla. Kitabın *İnsan Manzaraları*'ndan ayrılan bir başka önemli yanı da birbirine zaman, yer ya da öykü mantığıyla değil bir hareketler zinciriyle bağlı durumları ele almasıdır. Hareket, çalışmadır, davranmadır, işbaşına geçmedir ama hep bir plastik olarak. Saatçi saati kurarken, kitapçı rafları silerken, kunduracı tamirinin ortasında bir an İlhan Berk tarafından görülür ve sevilir. Bu kalakalmış hareketler zincirinin bütün bir şehre yayılmasıdır şiirdeki hareketi sağlayan; başkaca bir bütünlük kaygısı, bir diyalektik gözetilmez.

Türkiye Şarkısı (1953, Kaynak Yayını, Yeni Seri: 1), *Günaydın Yeryüzü* (1952, Yeditepe Yayını), *Köroğlu* (1955, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları):

Uzun şiirlerin bir öyküsü olmalı eski şiir geleneğimize göre. Her şiirde "tahkiye" ögesinden söz edilebilir, ama iş uzun şiire gelince ayrı bir önem kazanıyor bu öge; daha sağlam, köklü, belirgin bir tutarlılık sağlıyor şiirde. Bu belki de dilimizin bir özelliğinden ileri geliyor; dilimiz durmadan yenilenen, ayıklanan, değişik tatlar yüklenen bir dil olduğundan, kelimeler kendi başlarına, sıralanmış ya da çağrışım nitelikleriyle, alışılmadık bir çeşit öykü yaratmaya yetmiyorlar. Desteklenmeleri gerekiyor. Ya da şiirde öykü bulunması öylesine doğal bulunmuş ki yıllardır, kelime düşünmek ve sıralamakla öykü yaratma olanağına bir gereksinme duyulmamış. Yalnız İlhan Berk, "Sebenli Halil", "Kör Halit'in Bulutu", "Yukarı Fırat", "Karanlıkova" gibi uzun şiirlerinde hem dil tadını hesaba katan, hem öykü ögesini üstelemeden kabul ettiren bir çıkış yapmış. *İstanbul* kitabındaki "Bir

Halk Ayaklanmasının Notları”nı başka yan öğeler besleyerek genişletmiş. *Türkiye Şarkısı*, gerek “Ayrığın Yüreği”, “Bir Dağın Kederi”, “Tohum ve Çarık” gibi öndeyiş işlevi gören kısa monologlarla, gerekse sonraki “Massey Harris”, “Otuz Sekiz Pare Köy” gibi uzun şiirlerle tuhaf bir bütün, bir sosyolojik araştırma ya da açıklama değil ama ovasıyla, rüzgârıyla, çarığıyla, ırgatıyla ve sonbaharıyla bir dayanıklı çoraklığı, bir zulme karşı durmayı anlatıyor:

*Çocuk yaralı bir kuş gibi sarılmış anasına
Gözlerini kapamış
Kadının gözleri suda*

*Dün daha ilk
Oturup dağa çıkışımı düşündüm
Sonra aklıma Yakup bey geldi
Bütün gün bıçak bile dim*

*Öyleyse hazırol Yakup Bey
Bütün bıçaklar bilenende*

Bu tür kitaplar, yer yer beceriksiz olmalarına karşın (belki de o yüzden) güzel. Uzun yaşıyor, her dönemde bir yerlere yerleşiyor, sesi duruyor.

Günaydın Yeryüzü’nün ilk göze çarpan yanı, biçim bakımından bir derlenip toparlanma. O günlerin anonim duyarlılığına (bitkiler karşısında sevinç, bildik şeyleri “mucize” olarak ele alma çabası. Kısacası doğa karşısında şaşkınlık) İlhan Berk’in kendine özgü duyarlılığıyla kattığı şeyler:

*Her şey yerini alıyordu sırası geldikçe
İlhan Berk bütün bunları görüyordu.*

O günler, bir “ilk”lik tutkusu vardı. Deniz ilk mavi oluyordu, insan ilk âşık oluyordu (“Günaydın Edibe”), bir kelime bir şiire ilk giriyordu. Doğa ve yaşama kıpır kıpırdı. Bugün bu heyecanlardan oldukça uzaktayız, ama bazı soylu şeylerin sonu yok:

*Bir sen değilsin
Ne kadar insan yaşıyorsa bu memlekette
O kadarız dayanan dedim de rahatladım*

Köroğlu, başarısız bir destan çalışması, çünkü sadece güzel şiircikler var içinde. Bir şairin, ancak kendisinin bilebileceği, ilkeri çalışmalarına yardımcı olacak denemeleri içinden ancak kendisinin bulup çıkartabileceği bir girişim. Yaygın bir öyküyü ele alması, destan olmasını zorunlu kıldığı için başarısız olmuş belki. Hangi dili ister böyle çalışmalar, her yerde, hep o dili mi ister? İlhan Berk, bu çeşit çalışmalarda direnseydi üstüne konuşulabilirdi Köroğlu'nun, ama bugün için bir parantezden öteye gitmiyor.

Galile Denizi (1958 Varlık Yayınevi), *Çivi Yazısı* (1960, Ataç Kitabevi):

Galile Denizi, *İstanbul* kitabından sonra gelen üç kitaptaki imzalı, Cocteau'lu, desenli "süsler"den arınmış ilk kitap, ama bu kere de İlhan Berk şiirinde biçimsel kaygıları ön plana çıkararak aynı etkiyi sürdürüyor. Kişiler azalmaya başlıyor gitgide, İlhan Berk'in kendi gördüğü, sevdiği "nesneler" önem kazanıyor. Orhan Veli'lerle gelen yaşama sevinci daha soyut şeyler karşısında duyulmaya başlanıyor artık:

Ne zaman bir yeşil görseniz artık her işinizi bırakıp bakacaksınız.

Ressamlar üstüne bir kitap sanki *Galile Denizi*: Picasso, İvy Stangali, Paul Klee. İlhan Berk'in şiirinin sonraları, "görmek için" haline gelişinin tasarılarını taşıyor. Dildeki tat zorlamaya başlıyor:

*Bir sabah çıkmak güneşler, aylar bir sabah çıkmak
Bir ağacı bu evleri sarı ters bir kuşu düzeltmek.*

Harflere düşkünlük, kelimelere aşırı bir tutku. Gerçekten, güzel şiirler var *Galile Denizi*'nde. Yer yer Fransız şairlerini hatırlatan,

yer yer *İstanbul* kitabında başlayan gündelik hayatı İkinci Yeni şiirin verileriyle zenginleştiren bir şiir. Ne var ki yenilik kavgası; gerek biçimde gerek özde yeni olma, hatta öncü olma isteği zorlamalara, yapay kuruluşlara götürüyor İlhan Berk'i, şiirin dışına çıkmak isterken uzaklarına düşürüyor ara sıra. *Çivi Yazısı*, *Galile Denizi*'nin kusurlarını abartan bir kitap. Yalnız, sonnet'ler başarılı (herhalde İlhan Berk, artık Batı şiiri ölçüleri içinde düşünmeyi bildiğinden, artık öykünme değil başka bir duyarlığın sözcükleri içinde hareket etmek söz konusu olduğundan).

Bir ara dönem var ki, İlhan Berk çıkar yollar aramış, *İstanbul*'da, daha çok İstanbul şehrinin kozmopolitliğine, karmaşıklığına bağlı olan isaları, çinileri, haçları, kralları ve büyük suları eski'ye, antik'e bağlamaya çalışmış; başlangıçta belki de şehrin yerli olmamasından gelen bir yabancı duyarlık sonunda giderek bilinçli bir yabancılığa götürmüş onu.

Otağ (1961, Gergedan Yayınları: 1), *Mısırkalyoniğne* (1962, Dost Yayınları):

Otağ, bir hazırlığı, *Mısırkalyoniğne*'nin, İlhan Berk'e eski ustalığını kullandıran bir kitap. Bu ustalığı yenilemenin ancak eski çağrışımlardan bir şeyler tatmakla mümkün olacağını sanarken bildik kalıplarını da tutamaksız bırakıyor.

Mısırkalyoniğne'de düz yazılarına mahkûm bir İlhan Berk vardır artık. Batı'ya dönüktür iyice, ama biçimler dışında bir şey almaz. Bir tavır benimsemek gereği duyar, o kadar. Şiirin yetmediği yerde değil, durduğu yerde başlayan bir anlamsızlığa kayar. Kaniyla canıyla değil, bilgisiyle yazar.

Yeni Dergi'de çıkan son şiirleri ("Nigârî" ve "Mai ve Siyah") sevecen portreler çizme yolunda olduğunu gösteriyor İlhan Berk'in; görme'den alınan tadın şiire iletilmesi sanki. Eski resimlere, eski kitapların harflerine bakmak... Sağlam bir geçmiş bağlantısı kurabilirse (çünkü bunun için çok şiirini okumak gerekiyor, bu konuda karara varmak için) ilginç ve gerçekten yeni bir şey yapıyor demektir. Bir ustanın kendini bilgili bir çocuk olarak yenilemesi beklenecek bir olay.

Dergilerin Düşündürdüğü

Dergileri bizler çıkarıyoruz kuşkusuz, onlara ayrı birer kişilik, bu kişiliğe bağlı bir tutum vermeye çalışıyoruz, kendilerimizden parçalar katıyoruz. Ama hepsi bu mu acaba? Bugün ülkemizde çıkan dergilere göz atacak olursak çok daha önemli bir sorunla karşılaşacağız: Bir derginin yazarından ve yayımcısından öğrendiği, onlara öğrettiğinin yanında çok önemsiz kalıyor. Dergilerin bir öğrettiği bu zaten; yazarlarının üstünde ufak bir “kendi yaşama payları” var onların her nedense. Geçmiş sayıların yanlışlarından ya da doğru seçmelerinden, ufak, önemsiz görünen sapmalardan doğan, bunlarla durmadan ileriye doğru beslenen bir yaşama payı. Kusurlar, bu yüzden vazgeçilmez oluyor, zamanla özellik haline bile geliyor, o yaşamanın çevresinde. Dergi öylesine canlı, diri bir varlık. Diyebilirim ki dergiler, olumlu yanlarla, getirdikleri yeniliklerle olduğu kadar kusurlarıyla da yerlerini buluyorlar toplum hayatımızda. Baştan tasarlananın, umulanın dışına, bazan uzağına taşarak... Çünkü yönetildikleri kadar yönetmeye başlıyorlar bir süre sonra, kendilerine yapılan katkı oranında katkıda bulunuyorlar yazarlarına, okurlarına: Yazarlar, artık yalnız kendi yazdıklarına değil, dergideki bütün öbür yazıların bileşimine de bağlı kalmak zorunluluğunu duyuyorlar; derginin sentezine göre yazıyorlar. Çoğu kere farkında bile olmadan. Okura gelince... Okur, baştan kendi seçmesi sonucu aldığı bir dergiye koşullanıyor gitgide, beğenisini, eleştiri açısını ona göre ayarlıyor ister istemez. Bütün bu öğeler birleşince dergi herkesin bir şeyler kattığı “ayrı” bir kişilik haline geliyor; işte demek istediğim yaşama payı bu.

Derginin ikinci önemli özelliği kendiliğinden ortaya çıktı böylelikle: Zamana bağlı bir uğraş oluşu. Çünkü dergi, günü-

günlüğüne izleyen değil; niteliği gereği olamaz da... Günübirlük olayları kendine göre bir elemeden geçirmeden, kendi tutumuna göre eleştirmeden, sonunda bir özümlemeye varmadan ortaya koyamaz. Bundan ötürüdür ki günübirlük sayılanı daha geniş bir süreye yaymak, temel gerçeklerle genelleştirmek, ortamına ve çağa saptamak zorundadır. Yalnız şunu belirteyim ki yukarıda saydıklarım, sayıca bir-ikiyi aşmayan gerçek dergiler için düşünülebilir, yoksa neler çıkmıyor Türkiye’de! Gelenekçi şiiri sürdüreyim derken gelenekçi şiirin kendi çağında başardığının gerisine düşen, zoraki abonelerle yaşayan ayıp dergiler... Çoluk-çocuk, akraba-komşu Pazar gezintisine çıkan dergiler... Ayın yazılarından ya da olaylarından bol alıntı, hatta makaslama yaparak akşam gazeteleşen dergiler. Bunların hepsi ayrı ayrı incelemeye değer, ama, ben yalnız gerçek dergiler üstünde konuşmak istiyorum; amacım, onların özelliklerini saptamak.

Bir kere uzun yazılar, incelemeler yer almıyor dergilerde:

Uzun derken, sayfa sayısı bakımından uzunluğu değil, başka bir çeşit uzunluğu demek istiyorum. Yoksa sayfalarca uzun yazılar zaten ince olan dergileri öldürüyor, okumayı güçleştiriyor. Şimdilik kitap olarak hazırlanıyor uzun incelemeler, yazı olarak değil. Doğru da. İlerde dergilerde bir uzmanlaşma başgösterir, bir işbölümüne gidilerek boyutlar genişlerse uzun yazılara da rastlayabileceğiz. Uzun derken, şu: Yazarın zamanını alan, yani birtakım kaynaklara başvurmayı, konuyla ilgili bir sürü kitap okumayı gerektiren çalışmalar. Sonuçtaki yazı ister kısa olsun ister uzun... Bu tür yazıların azlığını, yurdumuzda henüz bir “edebiyat mesleği”nin yerleşmemişliğine bağlayabiliriz rahatlıkla. Edebiyatla siyasal inceleme (yine de) geçimi sağlayan uğraştan kalan saatlerle sınırlı. Telif ücretlerinin azlığı ya da yokluğu ise ne beklenen zahmeti karşılıyor ne de isteği kamçılıyor. Tek sakıncası var bu durumun: Gelenek öylesine yerleşti ki ilerde onurlu bir telif hakları piyasası, bir yazarlık mesleği oluşsa bile yazılar bir süre kısa ve telaşlı değinmeler halinde kalacak (Benim bu yazım gibi). Ne var ki, bu kısa ve telaşlı değinmelerle, durmadan eleştirme, eskinin yeninin hesabını verme, bir şeylere yetişme, yitirilen zamanı kapatma kıvancı,

geleceğin özlü incelemelerine yoğun bir hazırlık, önemli bir kilometre taşı olacak gibi görünüyor.

İki, kadro yokluğu, kamp fazlalığı:

“Kamp” ilk bakışta kadroyu anımsatan bir kavram; zaten çoğu dergi aradaki büyük ayrımın bilincine varamadığı için yitip gidiyor, gidecek de. Kamp, bir şeye karşı olanlar diye belirlenebilir. Ama neye karşı olunduğuyla birlikte, ne için karşı olunduğu, ne kadar karşı olunduğu ortaya kesinlikle çıkınca kamp, kadro’ya dönüşür sanıyorum. Yakın zamana kadar, bir şeye karşı olmak “gericiliğe” karşı olmaktı. Aynı kamptakileri birleştiren tek öge de “ilericilik”. Neydi bu ilericilik anlayışı? Biraz anti-emperyalizm, biraz hümanizma (yoksulları seviniz, çalışalım, ulusça güzel günler yakındır), biraz da ulusal bileşimcilik (teknîği Batı’dan, harsı bizden, hüznü Fransızlardan, sabrı Japonlardan gibi biraz karışık şeyler). İlericilik, düşünsel kaynaklarla beslenmediği için ister istemez kaypak kalıyordu ve eski dergilerde bir karışıklıktır gitti. Rejide çalışan kızlardan, cinsel düşler içinde kıvranan bekârlardan, dedikodudan korkan dullardan söz eden hikâyelerin, şiirlerin ilerici sayılması bir zaman işten bile değildi. Tarihsel gelişme içinde başka türlü olamazdı belki de... Kişiyi ürküten tek şey, bu geleneğin hâlâ süregelmesi. Oysa masanın ya da cep defterinin maddesini öven yapıtlar artık nasıl “maddeciliğin” ilkel sınırları içinde bile geriye düşüyorsa (çünkü sanat bir gelişmenin en son aşamasını izlemek zorundadır!) hümanizm anlayışı da iyiden iyiye değişti o günlerle karşılaştırdınca. (Yazık ki kavramlar, biz yetişene kadar beklemeden geliyorlar boyuna.) Bizde... hâlâ aynı kadro (!) her dergiye yazıyor. Hangi dergiyi açsanız aynı adlar, artık yapay bir ilericilik bağıyla bir araya gelemeyen adlar...

(Yaşasın kitap yayınları o zaman, sinemalar, gazeteler, bütün ülkeleri yol yakinken bir kültür birliğine, terim birliğine götürmeye çalışan her şey!..)

a) Yapay kamplar: Kavram kargaşasından kurtulmak, terimlere kesinlik kazandırmak gerekirken ilk elde neler yapıldı dergilerde kusurları gidermek için? Bir sürü yapay kamp çıktı ortaya;

böylelikle bir kadronun yetişmesi istendi ve işe, yaşa dayanan kuşak kavgasından başlandı (sürüp gidiyor). Biz ve onlar... İşte *Değişim*, işte *Soyut*, işte *Alan*... Yaş ayrımı önemli gerçekten ama bir kadro kurmak için yetiyor mu? Değişimi ele alalım: İmzaların çoğu birbirini tutmaz, ortaya sürülen ürünler “onlar” denilenlerinkinden pek de farklı değildir. Bir fark vardır tabii, ama zaman da geçmiştir bu arada; eski bir yeniliktir bu fark, eski bir yeniliğin ustalaşmış, incelmış. Zamanla bir tutum, ortaklaşalık kazanılamazdı *Değişim*’de, çünkü derginin yazarları bir yazarlık geçmişi olan kimselerdi, hepten başlangıçta değillerdi ki. Geriye üç-beş sayfa iyi şiir, iyi çeviri, iyi yazı kaldı.

Soyut’la *Alan* biraz başka dergiler. İyi kötü belirgin bir siyasal tutumları var; sanatı siyasadan soyutlamamaya çalışan çağdaş bir tavır öneriyorlar. Üstelik yıllanmış adlarla değil genç adlarla çıkıyorlar çoğunluk. Gelgelelim önerdikleriyle uyguladıkları arasında büyük boşluklar var. En önemli soru: Kendi dergileri olmasaydı başka yere yazamazlar mıydı? Yazabilirlerdi, eskilerin dergilerine de yazabilirlerdi; hiç yadırganmazdı yaptıkları. Çünkü... eski kuşak ergen çağını yeni yeni yaşıyor –bitmek şöyle dursun– ve yeni yazarların çoğu siyasal tutum ve sanat anlayışı açısından onların yanı başında, etkisinde. Zaten “kuşak” 5-6 yılda bir değişmez benim bildiğim. Hele sürüp giden sanat anlayışına yazılarla değil sanat ürünleriyle karşı çıkılmazsa, atlayabilir bile, ama gerçekten güzel şiirler, hikâyeler yazılıyorsa bütün öfkeler yararlıdır, gelecek kuşakları hazırlama bakımından hiç değilse.

Yapay kampların arasında bir de kulüp var: Eski *a* dergisi, yeni *Yordam* kulübü. Bu genç yazarlar birbirlerini tanıyorlar çoğunluk, birbirlerinin nerede, ne yaptığını, neler hazırladığını yazıyorlar. Hiçbir yazarın büyük halk kitlelerince okunacağını sandığı kanısında değilim, ama iş bu kadar daralacaksa birbirine mektup yazarlar; daha kolay olur. *Yordam*’ın getirdiği bir yenilik yok mu? Edebiyattaki bilimsel, teknik gelişmeleri yakından izliyor, estetik üstüne, çağdaş eleştiri üstüne ilginç çalışmalar yapıyor. Sanatın teknik sorunları konusunda, bir köşe tutmuş, kendi halince çalışıyor. Bu yerilmeyecek bir tutum olurdu bir sakıncayı da birlikte getirmese; hem de önemli

bir sakıncayı. Dergi, yazarlarını öylesine etkisi altına almış ki özellikle hikâyeler metin incelemesine iyiden iyiye koşullanmış. Sanki metin incelemesi yapılabilecek şekilde yazılıyorlar. Metin incelemesi, bir araç olmaktan çıkıyor, bir hikâye yazış yöntemi oluyor: Çağdaş Avrupa kültüründen çıkma birtakım gereksiz bilgilerle donanan gösterişli hikâyeler ara sıra hikâyenin özüne aykırı düşen yerellik çabaları, bir kasvet... Bir de Hüseyin Cöntürk'le Memet Fuat'ın el ele açtıkları bir kampanyanın beceriksiz sonuçları: Lise öğrencileriyle fikir hayatını yönetme. Birtakım adları, yetiştirmeden öne sürme.

Yeni Dergi, gerçi bir başka kadro ile çıktı ortaya. Hoşgörülüydü, ılımlıydı, orta yaş dergisiydi. Bir beğeni düzeyinin üstünde kalmaya çalışarak bazı yazarları kendine bağladı. Ama her sayısı, kuşaklararası bir antoloji haline gelen bir derginin, kadrosu olabilir miydi? *Yeni Dergi*'deki imzalara bakarken o ayın dergisine değil, o yılın yıllığına bakar gibi olursunuz. Türk edebiyatını bütünüyle seçkin örnekleriyle temsil etme kaygısından doğan bir yanılgı. Her dergi ertesi ay okunabilir ama bütün yazılarıyla, şiirleriyle ertelenemez ertesi aylara.

Papirüs de bu yanlış yapıyor sık sık. Kendi tutumunu silikleştiren adları, yazıları geri çeviremiyor bir türlü. Demek dergilerin kaderi bu Türkiye'de. Ama mutlaka değişecek, değişmeli. Bir dergiye can katan kadrolar mutlaka bulunmalı ve kamplarla değil kadrolarla çalışılmalı artık.

b) Yapay akımlar: Akım'dan ne anlıyoruz önce? Herhalde sanat anlayışı, düşünce yapısı enine boyuna tasarlanan, sınıfları belirlenen, en önemlisi siyasal tutumu önceden kararlaştırılan bir kaçınılmaz çıkış. Garip, Türkiye ölçüsünde bir akımdı, ama İkinci Yeni akım mı? Yani Ece Ayhan'ı, İlhan Berk'i, Cemal Süreya'yı, Turgut Uyar'ı, Ahmet Oktay'ı, Ülkü Tamer'i aynı akımın önde gelen adları olarak sayabilir miyiz? Nasıl sayabiliriz? Bir tek ortaklaşa özellikleri var: Garip şiirinin tıklandığını görmeleri, Türkçenin yeni olanaklarını araştırmak, şiire yeni bir öz kazandırmak, onu yeni imgelerle zenginleştirmek istemeleri. Ama bunu aynı doğrultuda gerçekleştirdiklerini söyleyebilir miyiz? Birbirlerine benzeyen şiirleri yok mu? Çok. Çok acemi

şiiirleri de var: Bazan kıyasıya eleştirilebilecek, bazan sevilecek bir ortaklaşalık taşıyan şiiirleri. Yalnız bu, bir akımın bilinçli tutumundan değil, aynı dönemde yazmaktan doğan bir özellik. Nitekim İkinci Yeni sayılmayanların, ona karşı olanların şiiirlerinde bile rastlanıyor böylesi özelliklere. (Asım Bezirci *Ant* dergisinde çıkan bir soruşturmaya verdiği karşılıkta, soruşturmaya cevap veren şairleri saydığını, ötekilere kızdığını söylüyordu.) O zaman kimdi İkinci Yeniler? Kapalı şiiir yazarlar mı, anlamsız savunanlar mı, güç bir şiiiri deneyenler mi, anlaşılmayanlar mı? Bunların hepsi birden İkinci Yeni'ye, "Anlamsız" denemelerine girişen eski Garipçi Oktay Rifat'ı, son zamanlarda iyice incelen Melih Cevdet'i, akıllı uslu Behçet Necatigil'i de İkinci Yenilerden saymamız gerek. Hatta Metin Eloğlu'yla Can Yücel'i de bu adlara katabiliriz. İyice görülüyor ki bir dönemde yazan, bu yüzden de zaman zaman birbirine benzeyen, birbirini etkileyen adlar topluca bir akıma sokulup rahatlanmış. Kargaşa da büyük olmuş tabii. *Varlık* dergisi sözelimi, İkinci Yeni'ye (!) karşı olurken (okurunu düşündüğü gerekçesiyle) sayfalarını İkinci Yeni denilen şairlerin en silik kopyalarıyla, bu silik kopyaların en soyut, anlaşılmaz, berbat şiiirleriyle doldurmuş. Bir dönemi eleştirmek gerektiğinde bu adları teker teker ele alacağız, hep birlikte değil. Birlikte alınca da açık seçik bir akımın öncüleri olarak değil, bir şiiir girişimindeki ortak noktaları bularak, benzeşmelere takılarak.

Siyasal sorunları temel alan dergilerde karışıklık yok mu peki? Orada da günün sorunlarını tek cephe halinde çözümlemekten ötürü türlü çelişmeler göze çarpıyor. Yoksa cepheler çok... Ama kaçınılmaz bir şey bu, bir ölçüde gerekli de. Gerçekten canlı, çarpıcı yazılara, vazgeçilmez yorumlara rastlanıyor sık sık. Yalnız bir önemli özellikleri var ki, üstünde mutlaka durmaya değer. Hadi diyelim ki bazı sanat dergileri, kendi yaptıkları işi (geleneksel bir bencillikle) dokunulmaz sandıkları için halkı biraz dışarda tutuyorlar. Ya siyasal dergiler? Onlara da gelecek yazımda değineceğim.

Bir Soruşturma ve Siyasal Dergiler

Siyasal dergilerin geleneksel bir tutumu var: Sanata sayfa ayırmamak, örnekleri gelişigüzel seçmek ve bol dizgi yanlışlarıyla yayımlamak. *Forum* dergisini dışta tutarsak bu tutum düzeleceğine gitgide yozlaşıyor, sivrileşiyor diyebiliriz. Sözelimi *Yön* dergisinde hiç değilse iki üç güzel yazı çıkmıştı sanat-edebiyat konusunda, iki-üç güzel şiir (yerli ya da yabancı) yayımlanmıştı. *Ant* çıkarken ciddi bir sanat sayfası yapacak gibi görünüyordu, hatta belki de günümüz sanatına bir katkıda bulunacaktı. Ama gördük ki kısa sürdü bu çaba ve artık, edebiyatı, derginin önerdiği yazarlarda değil ara sıra yayımlanan ilginç anılarda, incelemelerde bulabilir hale geldik. Bu garip tutum, ilk, bir süre önce yapılan bir soruşturmada gün ışığına çıkmıştı. *Ant* dergisi, şairlere sanatları hakkında bazı sorular sormuştu hatırlayacaksınız, bazı açıklamalar istemişti. Sonra bu cevapları “Şairler Şiirlerini Savunuyor” diye bir başlık altında yayımladı. “Savunma” sözcüğü de siyasal edebiyatımıza böylelikle girmiş oldu, hem de galiba bir daha çıkmamacasına; çünkü *Ant* bir soruşturma daha yaptı iki-üç hafta önce ve bu kere günümüz sanatının siyasal gelişmeye paralel olup olmadığını, bu açıdan görevini yapıp yapmadığını; yapmıyorsa neler yapılması gerektiğini araştırdı. Bunu yapacağına şöyle diyebilirdi: “Sanat ertelenebilir, çünkü Türkiye için artık eylem gereklidir, söz tıkanmıştır.” Böyle deseydi sanata saygı göstermiş olurdu zaten, sanatın kendisine ait bir özü, kendine özgü birtakım kuralları olduğunu kabul ederek. Gerçek sanatın bir dokunulmazlığı, bir çeşit yara almazlığı vardır nasılsa; ertelenmekle, susturulmakla gerçek değerinden hiçbir şey yitirmez. Türkiye’de bunca önemli sorunlar çözüm beklerken bir ya da iki kuşağın sanatla ilgisinin

kopması, sanatsız yetişmesi de bir yerde o kadar önemli bir sorun değildir belki. Ne var ki “sanatsız” bir kuşak değil “sanatı yanlış anlayan” bir kuşak yetiştirilmek isteniyor; sanatın kendi özü hiçe sayılarak yargılamalara giriliyor ve bütün bunlar yine “sanat adına” yapılıyor. Birçok sosyalist düşünürün sanat konusunda yazdıkları kitapların dilimize durmadan çevrildiği bir dönemde Türk sanatı 16. yüzyılda bile ileri görülemeyecek bir düzeye indirilmeye çalışılıyor.

“Batı kopyacılığı” deyiminin çok önemli gerçeklerden çıktığı kuşkusuz. Gelgelelim bu deyimi fazlaca kullanmak bizi ikinci bir bağınazlığın kucağına düşürdü. Geçmişle hesaplaşalım, ulusal değerlerimizi bulalım, derken dünya uygarlığının gidişini bu arada sanatta alınan yolu görmezlikten gelmeye başlıyoruz, Batı uygarlığının dünya uygarlığına ve bize önemli bir katkıda bulunduğunu unutuyoruz. Amacımız, Aragon’u, Lorca’yı, Guillen’i, Sartre’ı, hatta Neruda’yı önemsemeyecek bir kuşak yetiştirmek mi? Ulusal değerleri bulabilmek için mutlaka dünyanın gidişine gözleri kapamak, aşamaları görmezlikten gelmek, Türk halkını koruyucu bir fanusun içine yerleştirmek gerekmez. Ulusal değerler, temelde bütün öbür ulusların değerlerinden farklı değildir ki. Uluslararası değerlerdeki ince farkları ise ancak dünyayı izleyen biri keşfedebilir. Bu yüzden de Batı’dan kurtulmak için ümmî sanatçı yetiştirme hevesi solcu cephenin değil sağcı cephenin çabası olmalıdır; yoksa çıkışa aykırı düşülmüş olur. Şimdi şu soru geliyor akla: Acaba siyasal dergiler görevlerini yapıyorlar mı? Yani genç kuşaklara sosyalist sanatın soylu, kalıcı örneklerini gösteriyorlar mı? Kendi ülkelerinde yapılan sanatı ilgiyle izliyor, değerlendiriyorlar mı? Yoksa kendi sınırları içinde en kolaydan, en ucuzdan mı yanalar? Öyleyse, bu halkın kaç yıllık sanat sevgisini, şiir beğenisini ters bir yöne mi sürüklüyorlar? Bunu yaparken halkın sağ duyusuna, sanat bilincine hiç mi güvenmiyorlar da kendilerinin bile inanmadan ileri sürdükleri adları halkın benimseyeceğini sanıyorlar? Hadi Âşık İhsanî’yi, Fazıl Hüsnü’yü ve bütün öbür irili ufaklı âşıkları sanat kaygısı gütmenden ileri sürüyorlar diyelim (üstelik sanatın koşullarına aykırı düşen, ıskallıkta sıradan halk şairlerini fersah fersah geride bırakanlar başka herhangi bir şeye nasıl yararlar merak ediyö-

rum; ama yarıyorlar diye düşünelim yine de, öfkemiz azalsın diye), sanat kaygısı güttükleri zaman neden gerçek bir sanatçı olan Nâzım Hikmet'in, hayatta olsa katıyen yayımlamayacağı gelişigüzel, kenarda köşede kalmış kötü bir şiirini yayımlıyorlar? Demek bazan eser yarıyor işe, bazan şairin adı. İkisi bir türlü birleşmiyor bu tutarsızlıkta, çünkü siyasal dergilerin sanat görüşü öylesine kabalaştı ki Nâzım Hikmet bile anlaşılamayacak kadar karışık gelecek bir süre sonra okuyucularına.

Soruşturmaya gelince:

Konuşmacılar “sanatçı” derken, herhalde solu tutan sanatçılardan söz ediyorlar, çünkü sanatçıların adı edilebilenleri çoğunluk solu tutanlardır. O zaman neden ad vermiyorlar? Hep, “bir bölük sanatçı şöyle yaparken öbür bölük...”, “birkaç istisna dışında” gibi yuvarlak sözler kullanılıyor. Artık adlarla ve örneklerle konuşmanın vakti geldi, yoksa bu kargaşadan kurtulamayacağız.

İkinci bir karışıklık: Terimler. Soruşturmanın en önemli özelliği konuşmacıların çoğu kere aynı düşüncüyü paylaşmalarına karşın, ayrı terimlerle konuşmaları. Kapsamları kesinlikle sınırlanmamış bu terimlerin bazılarını aşağıya alıyorum:

Halk - Halkçı Sanat: Soruşturmadan anlaşıldığına göre konuşmacıların çoğunluğu halk derken 10 lira verip tiyatroya gidebilen, dergileri izleyen, gazete okuyan, fiyatları 10 lirayı geçen telif ya da çeviri kitapları alabilen, resim sergilerine gidebilen yurttaşları kastediyorlar. Yani epeyce geniş tutuyorlar halkın sınırını. Yalnız iki konuşmacı kendilerince birer halk tanımı yapmışlar. Sencer Divitçioğlu, halkı, “yeni yetişmeye başlayan şehirli burjuva kesimi dışındaki büyük kitle” olarak tanımlıyor. Bir de Balaban, halktan işçiyi ve köylüyü anladığını söylüyor. Konuşmacıların çoğu için halk yine de sanatla karşılaşabilendir, yani okurdur, seyircidir. Bu anlayış ayrıca tartışmaya değer...

Halkçı sanat terimi de iki türlü kullanılıyor. Birtakımı halkçı sanatı, halkın anlayabildiği sanat olarak niteliyor. Sözgelimi Kemal Tahir, sanatçının görevini yapabilmesi için gerekli koşulları sıralarken; sanatçının romanını, şiirini hemen gidip Anadolu-Türk okuruna okumak zorundaymış gibi yazmasını

salık veriyor. Diyelim ki Türkiye’de sanatçının halka doğru-
dan ulaşabilme olanağı var, yazdığını hemen gidip okuyabilir,
(ne yayınevleri vardır arada, ne dağıtımçılar, ne bayiler ne de
siyasal hesaplar) Anadolu-Türk okurunun neyi anlayıp neyi
anlamayacağını nasıl kestirebilir bir sanatçı? Kendini bu okur
kitlesinin dışında düşündükçe onlara nasıl ulaşabilir? Benim
bildiğim, her gerçek sanatçı yaptığının anlaşılacağına inanır,
ama karşısındakinden de bir ilgi bekler. İkinci sorun kendili-
ğinden çıktı: Kemal Tahir’in *Devlet Ana*’sını okumak için yirmi
lira ödeyebilen bir okur, artık belli bir düşünce düzeyine, bir
sanat beğenisine, hepsi bir yana, bir okuma alışkanlığına var-
mış değil midir? Sanat, bir özel ilgi alanı değil mi sanatseverler
için? Daha doğrusu, sanatı ilgilenmeden izleyebilme olanağı
var mıdır bugün?

Balaban’a göre ise (cevabı herhalde dizgi yanlışlarıyla dolu;
Türkçesi böylesine bozuk olamaz) halkçı sanat, halkın (yani
işçi ve köylünün) anlayabildiği sanattır. Bu konudaki görüşleri
ibretle okunmaya değer. Köyde yetişip karasabanın kulbuna
yapışmamış, işçilerin, köylülerin içinde doğup büyümemiş sa-
natçılara sosyalist sanat yapma hakkını bile tanımıyor Balaban.
(Ya Nâzım Hikmet?)

Öte yandan Ataol Behramoğlu halkla sanat arasında beli-
ren bu kopukluğun nedenlerine değinirken ilginç gözlemler-
de bulunuyor. Aydınlarımızın edebiyat konusundaki yetersiz
öğrenimine, geleneksizliğine parmak basıyor. Bu kopukluğun,
yayın araçlarının kötü örneklerle beslediği beğeni yoksunluğun-
dan, dil-tarih sorunumuzdan ve ulusal edebiyat geleneğimizin,
sosyalist kültürümüzün yeniliğinden geldiğini ileri sürüyor.
Çetin Özek ise okurun sosyalist gelişmeyi artık eskisi gibi şi-
irlerden hikâyelerden değil bilimsel kitaplardan izlediğinden
söz ediyor. Gerçekten doğru bu söylenenler; ne var ki hep bir
gerçek gözden kaçıyor: Yalnız sanatçı kopmamıştır halktan, halk
da (daha doğrusu okur ya da seyirci de) sanattan kopmuştur.
Kendi ölüm-kalım sorunları hemen çözümlenmeden uzun bir
süre ilgi göstermeyecektir. Ümit Yaşar’ı, Turhan Oğuzbaş’ı alıp
bu tetikte bekleme süresini eğlenceli geçirmek eğilimindedir.
Bilinçli okura gelince... O zaten kopmamıştır.

O zaman halkçı sanat anlayışını yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor. Konuşmacıların ikinci bölümünün söylediği gibi halkçı sanat kabataslak, halkın değerlerini, geleneksel kültürünü ayakta tutan, onun gerçeklerini yansıtan sanattır ve sanatçı bunu kendine özgü bir dünya, yeni bir dünya yaratarak yapar; halk bunu kısa vadede anlamayabilir.

Güdümlü Sanat – Sosyalist Sanat – Toplumcu Sanat – Gerçekçi Sanat: Soruşturmada bütün bu terimler karışık olarak, bazan iç içe kullanılıyor, bazan karşıtlıklar halinde.

Güdümlü sanat, ya iktidardaki sosyalist partiye bağlı sanatçıların yaptığı sanattır (ki Türkiye’de böyle bir durum olmadığına göre bu tür sanat ürünü veren sanatçı, gerçeklere aykırı düşmüş olur, Sencer Divitçioğlu’nun da dediği gibi) ya da iktidara gelmeye hazırlanan sosyalist partinin, sosyalist hareketi temsil edenlerin sanat görüşüne uyan sosyalizm-öncesi sanattır. Ama demin de belirttiğim gibi böyle bir sanat görüşü belirlenmiş değil henüz tersine, durmadan çetrefilleşiyor, sanatın dışına taşıyor.

O zaman şimdilik güdümlü sanatı dışarda bırakarak öbür üç türü birleştirebiliriz. Konuşmacılar da öyle yapıyorlar: Günün gerekçelerine tanık olan, halkının kültür mirasını devralan, siyasal seçmesini yapmış, inceleyici, irdeleyici, bugün yaşadığı koşullardan ileriye doğru ipuçları veren bir sanat, yani gerçekçi sanat (Özellikle Sencer Divitçioğlu, Cemal Süreya, Ruhi Su, Ali Gevgilili bu konunun üstünde özenle duruyorlar). Kaldı ki Türkiye’de sanat alanında sivrilmiş, ad yapmış kişilerin çoğu bu özellikleri taşır ve sanat konuşulurken iyi örnekler alınmalıdır ele; kötü örneklerle konuşmak iyi niyetli olmadığını gösterir konuşmacıların.

Soyut – Somut – Biçim: Balaban’ın başlı başına bir yazı konusu olabilecek cevabından bir bölüm alıyorum: “Soyut (anlamsız sanat), kapitalist yaşantının suretini, somut (anlamli sanat) da halkın suretini iz düşürür.” Soyut’la anlamsızın, Batıcılığın giderek emperyalizmin böylesine karıştırıldığını daha önce hiç görmemiştim. Soyut’tan ne anladığımızda karar kılabilirsek bir

kere... Soyut'u mutlaka anlaşılmayan, anlamsız ya da karanlık bir sanat türü olarak değil de sanatın vazgeçilmez bir ögesi, her türlü sanatın kaçınılmaz bir incelişi olarak görebilsek... İkisi arasındaki ayrım çok büyük. Şimdi kalkıp Balaban'ın resimlerini, kilim desenlerini, türküleri, masalları, Nasrettin Hoca fıkralarını bir yana mı atacağız yani? Sanatta imge, deformasyon, çağrışım, stilizasyon varken soyut öğeyi nasıl ortadan kaldırabiliriz? Bakın halk türkülerinden aldığım şu örnekler: "Su gelir ark uyanır / Otlar yeşile boyanır", "Ziyamın atını pazara tutun / Gelen geçen Ziyam ölmüş desinler" "Bademliye bir incecik kız oldu/ Gören gördü görmeyene düş oldu", "Menekşe koymuşlar gülün adını". Yoksa bütün bu kilimler, ağutlar, masallar emperyalist baskıyla yapıldıkları için soyuttur mu diyeceğiz? Bir kere şunu bilelim; bizim halkımız da bütün halklar gibi incedir, sevecendir, sanata tutkundur. Zaten belki de hep bu gerçeği görmezden geldiğimiz için halk sanatını, onun, Koroğlu'dan, Dadaloğlu'dan, Pir Sultan'dan ve biraz değişerek Nâzım Hikmet'ten geçen çizgisini bir yerlere götürmeyip ucuna Âşık İhsanî'yi, Çetinî'yi vs. yerleştirmeye kalkışıyoruz. Diyelim ki onlar birtakım fikirlerin halk kitlelerine ulaştırılmasında yararlı oluyorlar, peki o zaman hiç mi gerçek sanatçı yok Türkiye'de?

Ayperî Akalın'a göre (onun da cevabında dizgi yanlışları olsa gerek; ne dediği, kimi kastettiği, kimlere kızdığı hiç anlaşılmıyor) sanatçı hâlâ görevini yapamıyor; Çetin Özek'e göre şimdi görevini yapamıyor; Cavit Orhan'a göre yeterli sanatçı çıkmıyor; Ruhi Su'ya göre ise Türkiye'de ne yapılmışsa sanatçılar tarafından yapılmıştır. Sanatçı gerektiğinde bilim adamı yoksunluğunu bile gidermek işini üstüne almış bu yüzden acılar çekmiş hapiste yatmıştır. Oysa acı çeken bilim adamı yoktur.

Sanatın siyasal gelişmeye paralelliği konusunda verilen karşılıklar da tutmuyor birbirini. Kemal Tahir, (herhalde dergileri izlemediğinden olacak, Türk sanatçısını hâlâ Batı'nın yedeğine girmek istemekle suçluyor) Selahattin Hilav, Ali Gevgilili, Tonguç, Ayperî Akalın ve Sencer Divitçioğlu, sanatla siyasal gelişmenin bazı dönemlerde, bazı adlar ele alındığında atbaşı gittiğini, bazan birinin ya da öbürünün öne geçtiğini ama bütün olarak gözden geçirilince ikisinin de görevini yapamadığını ileri

sürüyorlar. Bilimsel araştırmaların yokluğuna, Türk sosyalizminin “kendi kitabının” henüz yazılmamış bulunmasına, katı ilkeler ve ithal malı teorilerle yetinilmesine bağlıyorlar bunu; sanatçının görevini yapabilmesi olanağı olup olmadığını tartışıyor. İyi ama yalnız bilimsel çalışmalar mı besler sanatçıyı? Sanatçı, geniş bir kültür mirası devralmamış mıdır? Onu hiç değilse, bu kültür mirasını namuslu kullanıp kullanmadığından ötürü sorguya çekemez miyiz? Görüyoruz ki sanata çok büyük bir kaynak olan bilimsel araştırmaların henüz yapılmadığı dönemlerde yaşayan, ya da bunlardan habersiz olan sanatçıları bile, sonradan çağlarına göre görevlerini yapıp yapmama açısından incelemek zorundayız. Sanatçının beklediği, bu kadar kolay bir hoşgörü değil ilgidir, toplumca yerli yerine oturtulmaktır.

Türk sanatı her zaman kıyasıya eleştirilebilir kuşkusuz. Herkesçe eleştirilebilir. Ne var ki birtakım sorunlarındeşilmesinde yalnız bu sorunların niteliği değildir önemli olan, bunlara karşı takınılan tavidir. Türkiye’de şu anda ne bilim adına konuşan ve sanatı izlemedikleri konuşmalarında açık seçik görülen, (üstelik belki de işlerinin çokluğundan ötürü izlemeleri beklenmeyen) bilim adamlarının hakkı vardır sanatı bütünüyle mahkûm etmeye ne de siyasilerin. Keşke olabilseydi ama bugün herkesin birbirini az, eksik bulacağı, yargılayabileceği bir ortam içinde soluk alıyoruz. Önemli olan, bu doğurgan ortamdan sanat, siyasa ve bilim adına kalıcı, yaygın kazançlarla çıkmak.

Gelgelelim, konuşmacıların büyük çoğunluğu (Sencer Divitçioğlu, Tonguç, Cemal Süreya, Ali Gevgilili, Ataol Behramoğlu, Sermet Çağan ve Ruhi Su) sanat alanındaki büyük kıpırdanmanın bilinçliliğinde ister istemez umutlular. Her şey bir yana, yalnızca sanatı el üstünde tutmalarından ötürü kutlamalıyız onları. Hele Ruhi Su’yu. Derginin tutumu ne olursa olsun.

Çıkmazdan Kurtulmak

Gözler yine hikâye üstüne çevriliyor yıllar sonra. Sait Faik ödülü sonuçlarının yarattığı tartışmalardan rahatça anlayabiliriz bunu. Şimdilik doğrudan doğruya hikâye sanatının kendisiyle ilgili görünmeyen bu öfke (hikâyecilere öfke, yargıcılara öfke), eninde sonunda hikâyenin onurunu korumaya, onun sorunlarına sahip çıkmaya yönelecek gibi geliyor bana.

Edebiyat geleneği şiirle yoğrulmuş, şiirle gelişmiş bir toplumda, yepyeni, nerdeyse el değmedik bir tür olan kısa hikâyenin birdenbire bu atılımı yapması, kendini öne sürmesi umulmadık bir olay. Hem nasıl sevindirici.

Sait Faik'ten bu yana “tek usta” yok hikâyede. Belki bu, hiçbirimizin henüz “kendisinden saat sorulan”, İstanbul’u, onun yağmurunu-çamurunu, hallacını-balıkçısını, bütün akşamlarını ve sabah vakitlerini karış karış bilen bir “en iyi duyan” kişi yaratamamış olmamızdan ileri geliyor. Yine de seviniyorum tek usta eksikliğine. Ataç gibi, Sait Faik gibi, Nâzım gibi... Yaşadığımız bu karmaşık günlerde, bu hızlı gelişim içinde önemli olan, bir “birikimi” elbirliğiyle yansıtmak bence, teker teker hiçbir yazarın baş edemeyeceği bir birikimler dizisini. Usta değil, çıraklar gerekli bize. Tek bir hikâyeci değil, her kattan, her sınıftan yazarlar. Köylüsüyle kentlisiyle bizim insanımızın karmaşıklığına eğilen, yaşadığımız geniş hikâyenin bir ucundan tutmakla yetinen yazarlar gerekli. Geçmişten uzanan büyük bir duyarlık geleneği var; Osmanlı-Türk insanının duyarlığı. Biraz çelebi, biraz şaşkın, değişen koşullar karşısında yabancılaşmaya düşmüş, yalnızlaşmış bir insan (belki baştan beri kendisine sunulan kültürle bağdaşamamış zaten). Bir de başka bir kazanç eskilerden: Türkçenin tadı, vazgeçilmez güzelliği. Artık kimse

güzel Türkçesiyle gönenemez. Güzel Türkçe bilmek zorundadır zaten bunca yazılından çizilenden sonra. Demek yeni bir hikâyeciyi eleştirirken yalnızca Türkçesinin güzelliğinden, duyarlığından başlayarak çıkamayacağız yola; o yolu kullanmak bunca şaire, bunca hikâyeciye haksızlık olur. Asıl hikâye sanatına neler kattığını düşünmeliyiz bir genç hikâyecinin, yalnız Türk diliyle sanatına değil, dünya hikâyesine. Bunu yaparken de hikâye ile roman ya da genel olarak “anlatı” arasındaki ayrımları belirlemeliyiz elbet.

“Daha romana geçmedi” ya da “Romana geçti” gibi yargılar, ülkemizde hâlâ romanın bir “büyük hikâye”, hikâyenin bir “küçük roman” olduğu konusundaki inancı yansıtıyor. Bunlar üstüne yazmak, uzun uzun yazmak gerekli. Benim buradaki amacım hikâyenin ne olduğu değil (onu ayrıca bir uzun incelemeyle elimden geldikince açıklamaya çalışacağım), “hikâye olmayan”ın şaşırtıcılığı.

Elimde Necati Tosuner’in *Çıkamazda* adlı kitabı var. Övücü eleştirilerden sonra okudum ve yukarda değindiğim sorunlar hemen izledi birbirini. Çünkü Necati Tosuner de, onu övenler de hikâyenin ne olduğunu bilmiyorlar. Necati Tosuner zamanla doğruyu, gerçeği bulabilir, ya eleştirmenler...

Bir “birikimi” yazıyoruz demiştim. Necati Tosuner ayrılıyor, bir “birey”i, sakat bir adamı anlatıyor; eleştirmenlerin dediklerine bakılırsa –ki iyi tanıyorlar onu– gerçekten sakatmış. Gelgelelim anlattıkları, “hikâye” özelliği taşımaktan çok bir çeşit sayıklama, düzensiz, savruk, bilgiçe bir sayıklama; üstelik bu sayıklama bir “magazin üslubuyla”, “magazin duyarlılığıyla” yapılıyor: “Kimse bilmez ne iştir, Tanrı bilir işini... Ve dünya döner.” “Her yıkılış gerçeği biraz daha öğrenmektir. Ve gerçekler hep katlanılmaz, acılı, hep kaskatıdır gerçekler.” “Yaşamak var olduğunu duymaktır. Kendini varbilmektir yaşamak.” “Ve insanların istediği kolayından bir sivrilmedir. Para ve diplomadır bunun için gereken... Ve işini bilmektir...” “Ve erdem, unutulmuş bir boş sözdür, söylevlerde geçer...” “Yirmi yaş demek, çok şeyi bilmektir.” Bu örnekleri dört beş sayfa içinden seçtim, bunları yüzle, iki yüzle çarpabiliriz rahatça. Gazetelerin spor sayfalarında her gün rastlıyoruz bu üsluba ve bu kadar Türkçeye, bu kadar ayaküstü felsefeye.

Bunun dışında “sakatlık” ne kazandırıyor Necati Tosuner’e? Hiç. Çünkü gerçekte sakat olmak başka, hikâyede sakat olmak başka. Sanatın ayrı bir gerçekliği olduğunu bilmiyor değiliz. Üstelik herkes sakatlığı yaşayamayacağına göre, Tosuner’in anlattıklarını gene başkalarının, Hugo’nun, Van Gogh’un, Maugham’ın, Milton’un vb. anlattıkları “sakatlık” ölçüsüne vurup incelemek zorundayız. Şöyle diyeyim: Örneğin herhangi bir hikâyeci sakat bir adamın duyduklarını anlatmak istese, daha farklı şeyler mi anlatırdı Tosuner’den? Hiç sanmam. Diyebiliriz ki “ayrıcalık”lı durumu hiçbir şey kazandırmamış ona. Hepinizin ilk elde aklına gelen ayrıntıları, gözlemleri sıralamakla yetinmiş. Yalnızca cinselliğe dayandırmış her şeyi. Sanki bir kız (elbet istediği gibi bir kız) bulsa, bütün sorunları çözümlenecek. Ayrıca bu bunalım, yalnızca sakatlığa dayanan bir bunalım değil, Türkiye’deki çoğu çekingen gencin bunalımıdır. İnsanlığa inandığını, güzel günler beklediğini söylüyor gerçi, ama bunlar öylesine ikinci derecede kalıyor ki kitabın genel tutumu içinde, toplumca kabul edilmek için bir “ödün” veriyormuş gibi görünüyor yazar. Öyle olmasa bile.

Çünkü üstüne gittiği hastalıklı duygululuk içinde toplumsal bildiriler aykırı düşüyor anlattığının özüne. Yama gibi duruyor.

Şunu belirtmeden geçmeyeyim. Necati Tosuner’in kitabı belli bir düzeyin üstünde (ama yukarda da değindiğim gibi zaten öyle olmak zorunda), bugün Anadolu’nun herhangi bir kasabasında, İstanbul’un herhangi bir kitapçı dükkânında böyle bir kitaba her gün rastlayabiliriz. Daha önemlisi, hepimizin yazdıklarını kat kat aşan kitaplardan tat alan okuyuculara rastlarız. Necati Tosuner’i yermek değil amacım. Onun sakatlığını kendi başına halledeceğini, ondan sonra “eksik” adam yanını daha fazla kullanmadan ya da yalnızca bu konuda uzmanlaşıp hikâyede sakatlığı gerçekleştirerek iyi hikâyeler yazacağını ummak isterim. Sakatlık, sağlıklılığa engel olmasa gerek.

Bu arada hikâyeci arkadaşları “o da hikâyeci, ben de, yazsam şöyle şöyle derler” düşüncesini bir yana bırakıp hikâye için yazılanları dikkatle izlemeye çağırırım. Tam sırasıdır.

Flaş Işığında Z

Ölümsüz Z roman mıdır?

Geleneksel “roman” ölçütlerini kullanarak bu soruya hem “evet”, hem “hayır” yanıtını verebiliriz. Yanıt ne olursa olsun, aynı gerçek dikilecek karşımıza, görmezlikten gelinemeyecek bir gerçek: Roman, öbür yazı sanatları gibi geleneksel kılığından hızla sıyrılıyor; yeni bir dirim kazanmak için telaşlı bir gelişme tutkusuyla, önüne her çıkandan yararlanmak yolunda. Kendisiyle birlikte gelişen görsel sanatlardan ve kendi yan türlerinden. Dostoyevski’nin, Balzac’ın, Hemingway’in, hatta Fitzgerald’ın ustalıklı yolunu tıkadıkları, daha doğrusu doruğuna ulaştırdıkları roman değil bugünün romanı. Bütün bir toplumun, yüzlerce kişinin eleştirildiği, taşların toprakların bile uzun uzun anlatıldığı geleneksel romanda, kendi başlarına bütünlenip birer birim haline gelen olaylar birleştiriliyor, romanın belkemiği, dramatik gerilimi, bu halkaların çakışmasından doğuyordu. Büyük edimlere öncelik tanınıyordu: Ölmeler, öldürmeler, humma, gece toplantıları, günah çıkarmalar, aşağılanmalar, birden büyük bir özveri, ansızın bir çıkıp gelme. Roman, bunların alaşımından renk alıyor, ciltler boyu sürüp gidiyordu. Anlatmaktan hiç yılmıyorlardı eski ustalar, okurları da okumaktan...

Oysa günümüzde, sanatı, gündelik yaşamasının vazgeçilmez bir bölümü olarak düşünenler bile, böylesine geniş kapsamlı romanlara ilgi gösterecek vakitten yoksunlar. Hızla tüketiyoruz günlerimizi, hızla çözüm bekleyen sorunlarımız var, hızla okumak zorundayız. Yeni yazar için “gerilim” büyük bir olayın kendisi değil artık, olayın görüldüğü açı, yaşandığı hava. Sinema gelip yerleştikten sonra, seyircinin (okurun) durmadan uyarılan hayal gücü, durmadan bileylenen “imge kavrama yeteneği” de

böyle gerektiriyor zaten. Okur, imgeyi söze dönüştürme yeteneğini kazandı kazanalı ayrıntı, bir oyalama alanı olmaktan çıktı, şöyle bir değip geçen, gerekli, açıklayıcı bir flaş, bir flaşlar dizisi, bir atmosfer niteliğine büründü. Stanley Allen, Roald Dahl gibi yazarlar, bu gerilim anlayışını zorlamakta, gerilimi “soğuk, usul bir korku”ya dönüştürmeye çalışmaktalar. Her şey romanın, hikâyenin yeni bir devinim gücü elde edebilmesi için. Gerçeküstücülerin yöntemleri kadar, piyasa polis romanlarının da katkısı olacak bu devinime.

Vassilikos’un, Yunanistan sol kanat milletvekillerinden Lambrakis’in öldürülüşünü belgelere dayanarak anlatan *Ölüm-süz Z* adlı romanı, bu açıdan ayrı bir önem taşıyor. Yazar, okuyucunun yazı sanatlarına karşı yitmeye yüz tutan ilgisini, moda romanların, moda filmlerin ve günlük gazetelerin yöntemleriyle, yani okurun her an karşı karşıya kaldığı, bu yüzden de kavramaya hazır olduğu bir yola başvurarak ayakta tutuyor. Z barışsever, yürekli bir milletvekili, bir halk lideridir. Z olayı ise, generaller, emniyet müdürleri, eski hainler ve kuytuda bekleyen politikacılar tarafından tasarlanan soğukkanlı bir cinayet... Yukarda hazırlanan bu tasarımı, hainlerin uşakları, sınıf değiştirme özlemi, cezadan kaçma isteği gibi nedenlerle efendilerine göbeklerinden bağlı olan kiralık kahramanlar, Yangoslar, Vangoslar, Filler, toplantı basmayı, adam dövmeyi meslek edinenler uygulayacaktır. Her şeye seyirci kalan polisin gözleri önünde...

Vassilikos’un en büyük ustalığı, belgeleri “yan tutarak” bilinçle kullanırken, küçük suçlular için yumuşak yargılar vermesi, onların canavarlaşmasından düzeni sorumlu tutmasıdır. Böylelikle kitabına büyük bir sevecenlik havası, bir insan sevgisi yaymayı başarır. Onların ufak düşlerine, iç karartıcı hayat hikâyelerine kısaca değinerek gerçekleştirir bunu. Roman, ileri geri dönüşlerle kahramanları okura tanıtır; bu arada, sağlam bağlantılarla geçilen olay, hızla hazırlanır ve gelişir. Kaçınılmaz bir sondur Z’nin sonu. Gerçi bir-iki namuslu tanık, bir namuslu savcı, bir namuslu sorgu yargıcı, bir namuslu gazeteci (belki Vassilikos’un kendisi) cinayeti bütün ayrıntılarıyla göz önüne sereceklerdir ama olay hemen örtbas edilecek, aynı iktidar bir

süre sonra yine işbaşına gelecektir. Sonunda gazetelerden ve halkın belleğinden silinecektir Z'nin yüzü...

Karamsarlık, kitap boyunca sürüp gider. Vassilikos, olayların arasına birkaç umut parıltısı serper ama onları teker teker karartmak, umutsuzluğu pekiştirmek için yapar bunu: "Karşıdaki balkonları kan rengine boyuyorlar. Mektubu burada kesiyorum" diye bitirir romanı. Çünkü sorgu yargıcı burs bulup Paris'e gitmiştir, Hatzis'le Nikitas tutuklanmıştır, savcı kalp krizinden ölmüş, olaya adı karışan emniyet görevlileri taşra şehirlerine atanmışlardır.

İster istemez şu sorular geliyor akla: Namuslu, bilinçli azınlık, karamsarlığa, yenilgiye baştan boyun eğdiği için mi yenilmektedir?.. En dar anlarda bile yumruğunu kullanmaktan kaçınan, kendi gücünden korkan, haklılığına güvenen Z, önceden kabul lenilen yenilginin bir simgesi midir? Haklılık, kiralık katiller karşısında etkili bir silah mıdır? Yoksa Z'nin sonu, iki kamptan birine tam tamına bağlı olmayışı yüzünden mi hızlanmıştır? Gerçekten eninde sonunda "tasfiye edilecek", bir seçmeye zorlanarak yumuşacık, namuslu bir hümanisttir Z. Kaçınılmaz tasfiyesini hızlandıran güçler, bu yüzden onun üstüne gelirler. Yapayalnızdır.

Vassilikos, Z'de Yunan geleneğine uygun bir halk kahramanı, bir yarı-tanrı yaratmıştır. Yoksullara parasız bakan, sosyal adaletsizliğe öfkelenen, gördüğü yoksulluklara başkaldıran bir doktor, üstelik yakışıklı bir sporcu, halkın sevgilisi, kısacası yol göstermeye hazır bir Odysseus. O, beden ve kafa gücüyle hükmedecektir çevresine, benimsenecektir. Halkı adına "karar verme", "seçme" yetisini kullanacaktır. Z bu hakkı kullanmaya başlayacağı sırada ortadan kaldırılır. Ölür. Gerçekte de ölür, romanda da. Çünkü yaşadığımız dünyada ölümsüz olan, artık geleneksel lider Z değildir.

Yazar, romanına baş kahraman olarak Z'yi seçerken, belge kullanma tutkusunun yanıltmasına kurban gitmiştir sanıyorum. Belgeleri sonuna kadar kullanmak; gerçeğe tıpatıp bağlı kalarak sanatsal değiştirmelere gitmemek (yine gerçek adına), biraz örseliyor *Ölümsüz*'ü ("Savunmalar" bölümünün güçlkle okunması, bunun en büyük kanıtı). Asıl ölümsüz olan, Hatzis

değil midir? Küçük hayatının daracık sınırları içinde bir anda adamını seçen, kararını veren ve suç aleti kamyonetin kasasına atlayıp olayın gidişini değiştiren, tasarımı altüst eden Hatzis. Yürekliğini hiç yitirmeyen, sonuna kadar ödün vermeden, yoksulluğa, alaya göğüs geren, sonunda tutuklanan Hatzis.

Romanın aksayan yanı, Hatzis üstünde yeterince durulmamasıdır kanımca. Bir de, bu hızlı, atak romana hiç uygun düşmeyen sayıklamalara, söylenmelere yer verilmesi. Z'nin hayatıyla yakından ilgili kişilerin, sözgelimi karısının, Piruşas'ın bölük pörçük sevgi sayıklamaları, hem onların kişiliğini açıklar, hem de Z'nin kişiliği, yaşayışı hakkında bilgi verebilirdi bizlere. Kusurları, sevaplarıyla belirirdi Z. Gelgelelim bu bölümlerde kullanılan anlatım öyle "şairâne" ki romanın hızı sık sık kesiliyor, ilgi tavsıyor.

Sinema dilinden gelen bir yanılgı mı bu? Yani Vassilikos, Z'yi bir senaryo gibi mi düşünmüş baştan beri? Kitaptaki gereksiz dağılmaları, uzatmaları açıklayabiliriz bu ipucuyla. Sinemada gördüğümüz yüzleri kolay kolay unutmayız. Bir anlık bir fotoğraf (ifade veren bir tanık), hemen başka bir fotoğrafı (cinayetin işlendiği sırada şöyle bir gördüğümüz üniversite öğrencisini) çağrıştıracaktır. Sık sık başa dönüp, "Şu tanık daha önce hiç geçmiş miydi?" gibisinden bir araştırma yapmak zorunda kalacağızdır yoksa. Böylesine çok kişili bir roman için büyük bir sakınca. Ortaklaşa özellikleri çok belirgin olan ikinci-üçüncü plandaki kişileri birkaç roman kişisinde toparlayarak bir genellemeye gidebilirdi Vassilikos, romanın içeriğine zarar vermiş de olmazdı.

Şöyle diyeyim: Yazı sanatları için artık geçerli olmayan bir takım yöntemler sinemada "görüntü" kullanma yoluyla yeni bir gerçeklik kazanabilir. Bir örnek vereyim: Kitapta ruh ile helikopter bağlantısının kurulduğu "Gecenin Karanlığında Bir Tren Düdüğü" bölümünde Vassilikos, Z'nin ölüsünü götüren treni, ruhun bir helikopter biçiminde izlediğini anlatıyor. Sinemada bu görüntü çok etkili olabilir. Çünkü helikopter gerçekten vardır, gözümüzün önündedir. Yadırganmaz da. Türlü kargaşalıklara yol açmış bir ölüyü götüren treni izleyen askerî bir araçtır. Oysa romanda helikopter, ilk elde simgeliğiyle, simgesel özelliğiyle ağır basıyor. Kendi başına değil, bir başka

şey adına, ruh adına, var oluyor. Böylece de gerçekliğinden ve görüntü olarak çarpıcılığından çok şey yitiriyor. Ne tam ruh oluyor, ne tam araç.

Önce de belirttiğim gibi bu aksaklıklar, Vassilikos'un *Ölümsüz*'ü bir senaryo olarak düşünmesinden doğuyor mutlaka. Türk okuru ibretle okumalı *Ölümsüz*'ü. Ülkemizdeki birtakım olaylara benzerliği bakımından.

Yeni Dergi, Sayı 62, Kasım 1969

Küçücük Üzerine

Orhan Kemal'in 1 Şubat 1960'ta Varlık Yayınları arasında çıkan *Küçücük* adlı romanı, şimdi ikinci baskısını yaptı. Kitabın kapağında "roman" yazıyor diye ben de "roman" sözcüğünü kullandım, yoksa kişilerle, havasıyla, konusunun ele alınışı ve anlatımıyla tam bir "uzun hikâye" *Küçücük*.

Orhan Kemal'in boyuna çoğalttığı "*Sokaklardan Bir Kız*" hikâyesi. Bu kitaplarda öbür kişiler, kendi başlarına düşü-nemezler, hatta bir yerde, bir hikâye dünyasının kendilerine bağışladığı azıcık bağımsızlık hakkından bile yararlanamaz, bir türlü gerçekleşemezler. *Küçücük*'te Ayten'e, *Sokaklardan Bir Kız*'da Nuran'a öylesine sıkı sıkıya bağlanmışlardır ki, başlarından geçen olaylar en ince ayrıntılara kadar bu kızları açıklamak, onların sonunu hızlandırmak için düzenlenmiştir. Ayten yoksa, Erol'un arkadaşı Altındiş de yoktur. Altındiş, yalnızca kahramanla sevgilisinin arasına giren, dedikodu taşıyan, hikâyenin akışında payı bulunan önemsiz ve yaşamasız biridir. Bunu söylerken, çevremizde gerçek Altındişler yoktur demek istemiyorum. Aksine, Altındişleri o kadar yakından tanıyoruz ki, bir hikâye kişisi olarak var olabilmeleri, bize kendilerini kabul ettirmeleri ve daha önemlisi, kitap bittikten sonra da yaşamlarını sürdürebilmeleri için çok çalışmaları gerekiyor. Çirkin sermayeler, aracı Pakize hanımlar, kalantor kuruyemişçiler, bıçkın kahveci Hasan... Aslında ne kadar iyi tanırız bu tipleri, ne kadar konuşmuşuzdur üzerlerine. Orhan Kemal de bunu bilir, bir-iki kelimeyle artık onların ortaklaşa gözlem konusu haline gelmiş özelliklerini saptar ve asıl konuya, yani Ayten'le olan ilişkilerine, onun üstündeki etkilerine geçer.

Yalnız çevredekiler için değil kitabın kahramanları için de geçerlidir demin söylediklerim. Ayten'i *Sokaklarda Bir Kız*'ın Nuran'ından ayıran tek özellik sayabilir miyiz "hikâyesi" dışında? Ayten, Erol yerine Cevat'la karşılaşsaydı, Nuran olacaktı zaten. Bir de mavi kloş eteği, erkeklerde acıma uyandıran küçücük göğüsleri, alnı üstündeki bebe kâkülü... Çünkü Orhan Kemal'in amacı, Ayten'i anlatmaktan çok Ayten'in sınıfından gelenleri, bir sürü Ayten'i anlatmaktır: Acı anılarla dolu bir çocukluk, kötü yola düşmüş annelerle teyzeler, silik babalar, dedikodu yuvası mahalleler. Kısacası, toplumsal koşullar biçimlendirir Aytenleri; istedikleri kadar çırpınsınlar, namuslu kalmaya çalışsınlar, büyük sele, kendilerine hazırlanan sona kapılırlar ellerinde olmadan, tuzaklara düşerler, sevinçlerini yitirirler. Hep bir şey kalır yitirilmeyen: Özlem ve umut.

Bir gün bir şey olacaktır mutlaka. Bu düşman dünyanın bir köşesinde bir ev kurulabilecektir. Orhan Kemal'in küçük kızları bu inancı bir an elden bırakmazlar. Önceleri güzellik, süs, zenginlik gibi göstermelik kolaylıklara dönük özelemleri, hikâye ilerledikçe, yine başta ipucunu görebileceğimiz "ev kurma, tek erkeğe, sevdiğine bağlanma ve en önemlisi, çalışma" özlemiyle yer değiştirir. Hikâyenin sonunda en büyük darbe yendiği zaman bile bu inanç değişmez, yalnızca kesintiye uğrar.

Çok işlendiği için basmakalıp hale gelen konuları, günlük hayatta çok görüldükleri için basmakalıp hale gelen kişileri nasıl yeniden anlatabilir hikâyeci ya da romancı? Gerçekten güç bir atılım mı yapmalıdır, yoksa bunlardan hiç değilse bir süre için vazgeçmeli midir? Yeni hikâyecilerin üstünde önemle durmaları gereken sorunlardan biri de bu. Ama Orhan Kemal, artık öyle bir noktaya gelmiş ki, bu türde yazdıklarının "çokluğu" onu bazı tartışmalardan uzak tutmaya yetiyor. Sinemaya, gazetelere magazin hikâyeleri yazan, bir yerde yazmak zorunda olan bir romancının çok yazmaktan, böylelikle yanlışlarının birbirini götürmesini sağlayıp ortaya "tek bir yapıt" koymaktan başka ne amacı olabilir?

Orhan Kemal'in romancı-hikâyeci olarak en büyük başarısı nedir? İnceliği işleklikten, ustalıktan çok, ayrıntılarda arayan günümüz okuyucusuna ne verebilir? Bu başarının anahtarı-

nı, onun büyük sıcaklığında ve sevgisinde bulabiliriz sanırım. Anlattığı hikâyenin basmakalıplığını aşan, hiçbir zaman şematizme ödün vermeyen bir sevgi göze çarpar Orhan Kemal’de. Yanlışlarıyla, hataları ve sevaplarıyla bir bütün olarak sever insanları. Yargılamadan, peşinen bağışlar (Belki kişileri bu rahatlık yüzünden çok yanlış yaparlar). Sevdikleriyle sevmedikleri yoktur onun, acıdiklarıyla her şeye karşın acımadıkları vardır. Birincilere tanıdığı tek ayrıcalık, onları güzel yaratmaktır. Yüzleri düzgündür, bakışları canlıdır, diridir. Temiz giyinirler, güzel yollara düşerler, deniz kıyılarında sevişirler.

Onların yedikleri yemekleri, gezdikleri semtleri uzun uzun betimler Orhan Kemal. Böylece, kişilerinden yaşadıkları mahallelere derken şehrin bütününe doğru bir sevgi yayılır romanında, hikâyesinde. *Küçükük*’ün sonunda, sakatlanan Erol, bundan böyle Ayten’in belalısı kesilip onun parasını yemekten başka çıkar yol olmadığına karar verir utanç içinde. Kızın gözünü korkutacak, elinde avucunda ne varsa alacaktır. Bir akşam, Ayten Beyoğlu’nda gezinirken, yetişir arkasından, deliler gibi dövmeye başlar. Gerçi bu sahneyi önceden tasarlamıştır, okuyucu da bilmektedir bunu, ama nedense bize Erol biraz da, tasarlanmamış, ani bir öfkeyle hareket ediyormuş gibi gelir. Belki de koşullar elverseydi evlenilirdi Ayten’le çünkü.

Koşullar elverseydi.

Yeni Edebiyat, Sayı 6, Nisan 1970

Ayın Hikâyeleri

Geçen yıl, *Yeni Dergi*'de çıkan bir yazımda, Sait Faik ödülüne değinmiş, o günlerde edebiyat ortamını kaplayan öfkenin (yargıcılar kurulu üyelerine karşı, hikâyecilere karşı) eninde sonunda hikâye sanatının özüne yönelmede yararlı olacağını, ilgileri o yönde diri tutacağını belirtmiştim. Gerçekten de hikâye üstüne çok konuşuldu, çok yazıldı geçen yıl. Yenilik hikâyesinden örnekler, gazetelerin sanat sayfalarına, dergilerin baş köşelerine alındı. Hatta yeni hikâyecileri izlemek, hiç değilse adlarını sayabilmek “entelektüel”liğin bir koşulu haline geldi.

Sermet Çağan'ın deyişiyle, “sessiz bir ihtilal”di bu. Ne zorbalığa başvurulmuştu, ne küfüre. Kendiliğinden yerleşmişti yeni hikâye, üstelik belirgin örneklerle yerini sağlamlamıştı. Daha bir-iki yıl öncesine kadar “Fransız tipi bunalımcı” kuşağı önemseyen yayımcılar bile ister istemez dönmüşlerdi yargılarından. Bugünkü durumu saptamak, nedenleri araştırmak isterken bazı noktaları gözden kaçırmamamız gerek, Yenilik hikâyesinin başarısını, yengisini şöyle açıklayabiliriz sanırım:

1. Demin sözünü ettiğim “Fransız tipi bunalımcılar” kuşağı köksüz bir duyarlıktan harekete geçmişti. Fransız yeni romanına öykünmek, tek başına bir kusur sayılmazdı belki, ama etkiler bu çeşit öykülerde hep “etki” olarak kalıyor, bir türlü Türk duyarlılığındaki karşılıklarını bulamıyordu. Okur, tamtamına tadına varamadığı bu hikâyeleri yalnızca dil güzelliği teknik ustalığı açısından tutmaya çalışıyor, anlayışsızlıkla suçlanmaktan korkuyordu.

2. Toplumsal sorunlara eğilen yazarlar da tıkanmışlardı bir yerde: Yıllar yılı aynı konuları eşeleye eşeleye kısırdöngüye girmiş, okunmaz olmuşlardı. Öyle ki okuyucu yalnız hikâyenin genel gidişini değil, ayrıntılarını da kestirebiliyordu önceden.

Hikâyenin çarpıcılığı, “olay”ın çarpıcılığına bağlıydı artık. Üstelik yazarla işçi, yazarla köylü, yazarla küçük memur arasındaki ilişkilerin verilışı çok kaba bir gözlem olmaktan öteye gidemiyordu. Okurca hemen benimsenebilecek aşırı bir duygusallık, ucuz, sağlıksız bir duygusallık egemendi hikâyeye.

3. En önemlisi, Türkiye’de sanat birimi şiirdi; öyle alışılmıştı. Köklü bir geleneğe sahip olan şiir, hikâyeyi bugüne kadar hep yedeğine almıştı çünkü. “Şiirli hikâye” yazmak, hikâyede şiir denemelerine girişmek yaygınlaşmıştı. Vurucu, çarpıcı bir sanat değildi hikâye artık; gizli şairlerin, şiirde öne geçemeyenlerin başvurduğu, ara sıra yasak savuşturduğu –hâlâ yazıyor bir bölüğü– bir sanattı. Bir keşmekeştir gidiyordu bu yüzden. “Hikâye” adı kullanılmıyordu bile, “metin”, “açıklama”, “araştırma” vb. deniliyordu.

Yeni hikâye, böyle bir ortamda hızlandı. 1965’lerden sonra yazarların ve onlara katılan eski yazarların emekleriyle gelişti. Zaten artık ne ucuz duygusallığa harcanacak zaman vardı, ne de kolay toplumsal çözümlere. Hikâye, okurun bilinçlenmesinde kullanılacak etkili, sağlam haykırışlı, uyarıcı, biçimlendirici bir sanat olmak zorundaydı. “Edinilmiş duyarlık”lardan, alışılmış biçimlerden, kötü şarkılardan, kötü filmlerden de yararlanılacaktı elbet. Okuru bir “seçme” zorunda bırakmak için ne gerekirse yapılacaktı. Yeni hikâye belki de olayların gerisine düşmemeyi başardığı için de (aktüel olma sakıncasını göze alarak), zamansız - mekânsız hikâyeyi alaşağı etti. Bugüne kadar hep “lehçe” özelliğiyle ayakta tutulmaya çalışan “yerelliğin” kaynaklarına inmeye çalıştı. Çalıştı diyorum, çünkü bütün saydıklarımın yeterince başarılı olduğunu savunacak değilim. Yalnız kesin, kaçamaksız ipuçları var ortada, iyi niyetli bir göz için.

İşte burada yeni bir sorun çıkıyor ortaya: Edebiyat ortamımız. Günümüzde edebiyat ortamının korkunç bir yozlaşmaya girdiğini hepimiz biliyoruz (taşradaki okur bilmiyor belki), sözbirliği etmiş gibi susuyoruz da bu konuda: Ortaklaşa bir suçu gizlemek istercesine. Evet hepimiz biliyoruz büyük dergilerin, yayınevlerinin idarehanelerinin bir dedikodu yuvası, bir kahve köşesi haline geldiğini; oralarda sanattan başka her şeyin pervasızca konuşulduğunu. Bugünkü ortamda yazılanla gizlenenin, önerilenle

düşünülenin nasıl çeliştiğini de bilmezlikten gelemeyiz. Yeni bir yazar için en büyük tehlike, durumları olduğu gibi kabul etmektir sanıyorum. İnsan, yakın çevresiyle hesaplaşmaya girmeden sanatta yeni bir şeyler getirmez. Ve günümüz hikâyecisinin “antrenör” nezaretinde çalışmaktan (bugün edebiyat piyasasına söz geçirenler, bir antrenör gibi davranmaktalar: Hikâyeciye yol göstererek, okuru yöneterek) öğreneceği hiçbir şey yoktur. Van’ın, Muş’un, Aydın’ın bir yerlerinde, büyük kentin kargaşasından uzakta, bin türlü geçim derdi içinde, hâlâ edebiyat okuru olmak gibi yığıtçe bir görevi sürdürenler önemlidir yeni hikâyeci için; en sevdiği yazarı bile, okumasıyla, hayatıyla, duyarlılığıyla kat kat aşmış okuyucudur önemli olan. Onu eğitmek ne demek? Ondan öğrenmek, onunla birleşmek zorundayız. Belli küçük adlar çerçevesinde kalmamalı, alabildiğine açılmalıyız. Çünkü ancak okur sahip çıkarsa yazarına, içinde yaşadığımız kokuşmuş ortam değişebilir; ancak okur, yazarını eleştirirse.

Kısacası, biz yenilik hikâyecileri, geniş okur kitlesinin (halk sözcüğünü kullanamıyorum) bizim duyarlılığımıza, gözlemlerimize, bunları yansıtmaya biçimlerimize yardımcı olmasını istiyoruz, bekliyoruz. Bu köşe, yanlışlı-yanlışsız, sert-yumuşak her türlü eleştiriyi açıktır.

Ayın Hikâyeleri’nde “örnek” olma niteliği taşıyan hikâyeleri, ele almak istiyorum. Yalnızca “iyi” değil, ilginç, düşündürücü hikâyelerin de üstünde durulabilecek böylelikle, hikâye sanatıyla ilgili sorunlardeşilmiş olacak. Demiştim, en büyük gösterge: Okuyucu.

“Cennet Yeryüzündedir”

“Cennet Yeryüzündedir”, *Yeni Dergi*’nin Şubat 1971 sayısında yayımlandı. Necati Cumalı’nın, Türk hikâyesine “Hovarda” gibi ince bir hikâye kazandırmış bir yazarın hikâyesi olduğu için ilgi çekiyor, hikâye yazmayı bilen bir yazarın bağışlanmaz bir yanılığı, bir sapması olarak da.

Burada, ünlü eleştirmenlerden, edebiyat incelemecilerinden örnekler göstermenin gereği yok. Son yıllarda Lukacs gibi, Fischer gibi adlar bile, birbirine yüzde yüz karşıt yazılara alıntı oldular: Çok çaresiz kalmadıkça, okuru bunaltmanın gereği

yok sanıyorum “otoriteye sığınarak”. Zaten amacım, ortaklaşa bilgilerden bir geçerliliğe varmak.

Önce ortaokul son sınıf Türkçe ders kitabına bakalım. Hikâye’nin ayrı bir tanımı yapılmıyor nedense. Roman’ın tanımından bazı öğeler çıkarılarak, mantıkta “olumsuz tanım” dediğimiz yöntemle hikâyeye varılıyor: “Roman, şahısların çokluğu, bu şahısların başlarından geçenlerin bütün ayrıntılarıyla uzun anlatılması bakımından hikâyeden ayrılır, (...) Yaşanmış ya da tasarlanmış uzun ve birbirine bağlı birçok olayı, bir temel düşünce etrafında toplayarak anlatan edebî eserlere roman denir. Romanlarda olayın geçtiği yer, zaman ve olayı yaratan, olayların içinde yaşayan kişiler belirtilir.”

Hayat Ansiklopedisi’ndeki hikâye tanımı: “... edebiyatta bir türdür. Romandan daha kısa, roman gibi, kişilerin ruh hallerini bir olay çerçevesi içinde anlatan yazılara denir.”

Bu tanımlardaki altı çizili (ben çizdim) sözcüklere bakacak olursak, hikâye konusunda kaba taslak bir ortaklaşalık görürüz. Yani hikâye kısadır, bir ana tema, bir izlenim, bir olay çevresinde gelişir; hikâye kişisi ya da kişileri o izlenimi, o olayı yaşar, ona tanık olurlar.

Hiçbir sanat tanıma gelmez, diye bir inanç vardır. Çünkü öyle bir yazar çıkabilir ki hepsi alaşağı gelebilir bu ölçülerin. Yalnız, bu inanç; o sanat dalının durmadan değişeceği, yenileneceği, çağıyla atbaşı gidebileceği inancıyla özdeştir; zaten kösteklenemeyecek bir ilerlemenin, gelişmenin baştan kabullenişidir.

Peki, bir yazar, bu sıradan, sözcük tanımlarının bile gerisinde kalan ürünler vermeye başlayınca ne olur? Türk hikâyesinde son beş-on yıldır böyle çok tehlikeli bir yönseme başgöstermiştir. Bir dönemde iyi hikâyeler yazan hikâyeciler, “Artık ne yazsam hikâyedir” gibi bir yanılmayla ha bire doldurmaktadırlar dergi sayfalarını. “Anı” olabilecek, “Günlük” olabilecek, hatta “Gazete Fıkrası” sayılabilecek yazılar, roman bölümleri hikâye diye sunulmaktadır okura. Bilinçli okur, elbet farkındadır bu durumun ama, çok “vefalı”, çok saygılı ise kolaylıkla vazgeçmemektedir bu yazarlardan.

Titizliği kimselere bırakmayan dergi yöneticileri neden basmaktadırlar bu tür hikâyeleri (!)... Hikâyeye uyanan ilgiyi öl-

dürmek için mi? Yeni bilinçlenen okuru baskı altına sokmak için mi? Gerçekten açıklanmaz bir olay bu.

“Cennet Yeryüzünde”dir hikâyesi, üçüncü kişinin ağzından anlatılıyor. Bu kişi, dünyanın dört bir yanını dolaşmış, yabancı dil öğrenmiş, şiir yazar, üstelik kendi yurdunu da karış karış bilen “eksiksiz”, “benzersiz” biri. Müthiş rahat, güzel, sıkıntısız bir hayat yaşadığı anlaşıyor söylediklerinden, “Sen ne mavi bulursun gezsen Anadolu’yu” diyor sanki, “Sen ne mavi bulursun gezsen bütün dünyayı”. Yalnız son paragrafta nedense değişiyor hikâye. Kurşunlanan gençler, öfkeli işçiler giriyor işin içine. Ve hikâye şöyle bağlanıyor: Evet, bu sıkılı yumruklar, bu başkaldırmalar zaten yeryüzünde olan cenneti cennet yapmak içindir. İyi ama cehennem de yeryüzünde değil mi?

Orhan Veli’den bu yana gitgide yozlaşan “yaşama sevinci” sorununu bir daha gözden geçirmeliyiz vakit geçmeden. Yaşama sevinci, sokaklarda başı boş dolaşmak, istediği kadınla sevişmek, dağlarda at sürmek falan değildir artık... Yaşlanmaya başlayınca, Muhip Dıranas okumak, eski sevgilileri hatırlamak da değildir. Ölenler; herkesin kırlarda koşması, gökyüzünün daha mavi, yaprağın daha yeşil olması için ölmüyorlar. Herkes Paris’e gitsin, oralarda hüznünlensin dedikleri de yok. Üstelik Cumalı bu hikâyeyi öyle gelişigüzel yazmış ki okur kendini çapkın bir erkeğin maceralarını dinleyen bir safdil gibi düşünmeye başlıyor bir süre sonra. O ne kendini beğenme, o ne abartmadır...

Dediğim gibi Cumalı, güzel şiirler, güzel hikâyeler yazmış bir sanatçıdır ama biraz durup kendini gözden geçirmesi gerekmektedir artık. Hiç değilse aynı dergide hikâyesini izleyen bir hikâyeyi (yeni hikâyecilerden Nedim Gürsel’in hikâyesini) okusun. Olaylara karışan gençlerin bu tip duyarlıklardan nasıl kaçındıklarını, hikâye kurallarının dışına çıkmadan yaşadıklarını yazdıklarına nasıl sığdırmaya çalıştıklarını, nasıl sancı çektiklerini görsün. Nedim Gürsel’in çok iyi bir hikâyesi de değil “Uykusuzlar”. İyi bir rastlantıyla “Cennet Yeryüzündedir”le yan yana yayımlanmış.

Hikâyede Olay

Yazıya başlarken Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ündeki (5. baskı, 1969) hikâye tanımına bir göz atmak yararlı olacak:

"Hikâye: (1) Bir olayı az çok ayrıntılarıyla anlatma ve böylece anlatılan olay, (2) ed. Meraklı birtakım olaylar anlatılan veya birkaç kişinin karakteri çizilen roman türünden kısa yapıt. Hikâye pek uzun olunca roman adını alır. (3) Aslı olmayan söz, olay."

Burada ilk tanımı şimdilik görmezlikten gelmek zorundayız (sonra yine gözden geçirmek üzere). İkinci tanımın başındaki ed. "edebiyat terimi" anlamına geldiği için ikinci tanımı inceleyelim önce ve aklımıza gelen soruyu soralım: *Türkçe Sözlük*, Türk diliyle, edebiyatıyla ilgilenenlerin –öğretmenlerin, ödev yapan öğrencilerin, geniş okur kitlesinin– başvurabileceği hemen hemen tek ciddi, güvenilir sözlük değil midir? O zaman, altını çizdiğim "meraklı birtakım olaylar", "pek uzun olmayınca", "az çok ayrıntılarıyla" gibi savruk, acayip, anlamsız açıklamalar nasıl girebilmiştir bu sözlüğe?

Türkçe Sözlük'e emek verenlerin önemseyeceği bir kaynağa Webster's New Twentieth Century Dictionary'e bakarsak görürüz ki hikâye maddesinde sanatla, edebiyatla ilgili bir hikâye tanımı yer almamış, "küçük hikâye" (*short story*) diye söz ediliyor hikâyeden ve şöyle deniliyor: "Uzunluğu değişken, ama romandan ya da 'nouvelle'dan daha kısa bir tür; belirgin özelliği, bir ana tema ya da ana izlenim çerçevesinde gelişmesi, bakış açısı ve kişi sayısı bakımından sınırlı olmasıdır."

Diyebiliriz ki, bize ne Batı uygarlığının vardıdığı genellemelerden, söz ettiği ölçülerden? Biz, ölçülerimizi kendimiz yaratacağız. O zaman kendi hikâyecilerimizden birinin küçük bir kitabı, Nahit Sırrı Örik'in *Roman ve Hikâye Hakkında Bir Kalem*

Denemesi (İstanbul, 1933) dikilecektir karşımıza. Nahit Sırrı, önce döneminin vazgeçilmez benzetme tutkusuyla girişiyor işe: “Kıyafeti bir mimarlık meselesi şeklinde tasvir etmek istersek deriz ki, roman ve büyük hikâye muharrirleri, birincisi, fevkalâde vüsatlı ve diğeri geniş birer arsaya ve ona göre inşaat malzemesine, mühendis ve ameleye maliktirler. Halbuki küçük hikâye muharririnin elinde gayet ufak bir arsa ve pek cüz’i malzeme ile bir iki işçi vardır. Ve arsası bu kadar küçük, malzeme ve işçisi bu derece kıt olduğu halde, kendisinden de her türlü istirahat esbabını cami, güzel ve metin bir bina istenmektedir. Bu söylediğimiz şartlar dahilinde böyle bir binanın planını çizmek, hesaplarını yapmak ve inşaatını bitirmek, ne kadar sabra, dikkat ve maharete bağlıdır, bu kolayca takdir olunabilir. Ve işte bunun için muvaffak küçük hikâyeler o kadar azdır ve küçük hikâye denilen şey, hele bizde, hemen daima ya bir edebî sahife yahut da mizahî bir fıkradan ibarettir.”

Bu benzetmeyi, şaşılacak bir sezgiyle, bilgiyle donatmış bir tanım izliyor: “Hikâye bir maceranın tek safhası, bir mizacın yalnız bir vaziyette tahlili, bir hadisenin münferit ve teferruatsız manzarası, ve nihayet uzun bir mevzuun tafsilâttan tamamıyla mahrum edilmiş bir icmalî.”

1933’ten bu yana (edebiyatımız bunca ilerleme gösterirken), hikâyeyi anlayış, değerlendiriş konusunda ne kerte ilerlediğimiz şu iki örnekten rahatça anlaşılabilir. Şimdi, tanımdaki asıl örneğin, “olay”ın açıklanmasına geçelim. *Türkçe Sözlük*’e göre olay: “Pek olağan olmadığı için üzerine topluluğun geniş ölçüde ilgisini çeken olgu, hâdise”dir.

Artık sanırım sözlükteki hikâye maddesindeki birinci (edebiyatla ilgili olmayan) tanıma dönmem yadırganmayacak. Çünkü bu iki kavramın karıştırılması yüzünden Türk okuru, Türk öğrencisi, hatta Türk yazarı yıllardır hikâye sanatı konusunda yanlış yönde koşullandırılmıştır. Şöyle bir yanlış bu: Hikâye bir olayı (rastlanmadık bir hadiseyi), az çok ayrıntılarıyla anlatan (“kuran” değil), birkaç kişinin karakterinin çizildiği, romandan daha kısa bir türdür ve (artık gizlemenin gereği yok) aslında anlatılan olayın *ta kendisidir*. Yani Ahmet’in Mehmet’i dövmesi, kendi başına bir hikâyedir. Selma’nın Fahim’i kıskançlıktan

öldürmesi ise daha rastlanmadık bir olay olduğu için kendiliğinden daha çarpıcı bir hikâyedir. Yanılgıyı doğal mantığı içinde sürdürelim: “Demek ki hikâyeciye düşen ödev, olayı elinden geldiğince ‘kendi orada değilmiş gibi’ nesnel yazmak; saptırmadan, sanatsal değiştirmelere kalkışmadan yalın bir dille saptamaktır. İşte o zaman süssüz, özentisiz, gerçekçi hikâyeye doğar.

Kısacası edebiyatımıza “ayniyle vaki” deyiminin yerleşmesi, boşuna değildir. Hikâyecileri incelerken, “yalın dil”, “başından geçeni yazma” gibi kaypak ölçülere başvurulması hep hikâyeyi “kurulan” değil, “yaşanılan” bir olay gibi görme yanılgısından doğmuştur, “büyük bir olay” sanma yanılgısından. Evet, O’Henry, Maupassant, Hemingway, Thomas, Hawthorne, şaşırtıcı, çarpıcı yazarlardır olayları kurma ve geliştirme açısından. Büyük acıları, büyük yanılgıları anlatırlar bir büyük olayın çevresinde. Bizde, Sabahattin Ali’nin, Ömer Seyfettin’in, Yaşar Kemal’in de unutulmaz “olay hikâyeleri” vardır. Hele Orhan Kemal’in... Peki ama ya Sait Faik, ya Çehov, ya Truman Capote, ya Katherine Mansfield? Büyük bir olay bulabilir miyiz bu hikâyecilerde? Yok, diye onları hikâyeci saymayacağız da bir köşeye mi kaldıracamız? Daha az çarpıcı mı bulacağız?

Şöyle özetleyebiliriz: Hikâye, “olayın çarpıcı”lığından yararlanmada çok ileri gider, yarattığı ya da yaşadığı olayı sömürmeye başlarsa, çabuk parlar belki, ama çabuk da tükenir. Çünkü, kendi dünya görüşünü, seçmesini yansıtan olayları, konuları, kendi inancı doğrultusunda durmadan değiştirmek ya da pekiştirmek zorundadır: Ayrıntıları eleyerek, gerçeği bile düzelterek gerektiğinde. Hikâyeci, kanıyla canıyla, soluğuyla, seçmesiyle, varolur hikâyesinde; olayı yaşayan kişiler kadar, olayın geçtiği çevre kadar. O kadar varolur ki, onsuz “olabilmez” o olay, en azından başka türlü olur.

Dediklerimi pekiştiren iki örnek var geçen ayların hikâyeleri içinde:

“Bedrana” (Bekir Yıldız, *Halkın Dostları*, Nisan 1971). Çıkışından bu yana hep yırtıcı olaylara yaslanan bir hikâyeciymiş Bekir Yıldız. Bu hikâyesindeki olay da çarpıcı. Irzına zorla geçilen bir kadın, onu seven, yine de bir yandan törelerin öte yandan

“hökümat”ın işbirliğiyle karısını kendi kendini asmaya zorlayan bir koca. Ne var ki Bekir Yıldız, bu kere ustaca hikâyeleştirmiş seçtiği olayı.

Kalın yolları bile silen karla birlikte Meçmenbahir köyüne giriyoruz hikâyenin ve olayın en keskin, doruğa en yakın bir noktasında, tam zamanında: Hükümetten beklenen ve gelmeyen bir haberin, beklemekle bileyenmiş bir haftanın son ve en umutsuz gecesinde, Bedrana’yla Naif yorgun, tandırın başındalar. Yıldız, hiçbir kesin açıklamaya başvurmuyor: (Bedrana’nın ırzına gerçekten zorla mı geçilmiştir? Naif, gerçekten sever mi karısını? Son ana kadar onu öldürebileceği aklından geçmiş midir?) Bölük pörçük konuşmalarla, Naif’in öfkesiyle, Bedrana’nın korkusuyla yoğuruyor hikâyeyi. Candarmaya salınan adam belki varmamıştır gittiği yere, sonra hükümat adamı bu karda kışta kalkar gelir mi silinmiş yolları aşır. Öte yandan oba, kan istemektedir Naif’ten.

Bu konuşmalar süresince Naif’in eli, sık sık tabancasına gitmekte, Bedrana ürküyle gözlemektedir kocasını. Tek umut, Kadoların Şahin’dir. O da benzeri bir olayda törelere uymuştur, ama şehirde cezasını çekmektedir şimdi. Bedrana, hikâye boyunca sık sık yinelenen bu umuda can korkusuyla sarılırken, konuşmayı hep o yöne kaydırmak isterken, çaresiz Naif’in kafasında bir kurnazlığın biçimlendiğini ayırt edemez. Naif bulmuştur çıkar yolu: Hem törelere uyacak, hem kanundan kurtulacaktır. Üstelik birlikte oynayacakları bir çeşit oyundur bu. Naif’in urgan istemesiyle, urganı Bedrana’nın (karnındaki yavru için ayırdığı) halkaya geçirmesiyle dramatik gerginlik, kopacağı ana yaklaşır. Bedrana, hikâye boyunca güzelleşmiş, gençleşmiştir. Naif’te ise çok bocalamış birinin kararını verdikten sonraki aceleciliği, hırsı yoğunlaşmıştır. (Bedrana’ya “ceylan gözlüm” demesi, halkanın altına evdeki minderleri yığması, urganı karısının boynuna, bir gerdanlık gibi geçirmesi, o kudurganlık, sonra gaz lambasını söndürüşü.)

Bekir Yıldız’ın bu çok ustalıklı hikâyesinde belkemiği olan “olay”ın neden çarpıcı olduğunu gözden geçirirsek garip bir sonuca varırız. Çünkü sözlükteki anlamda “olağanüstü” bir olay değil bu. Zaten kaç tane olağanüstü olay kalmıştır yaşadığımız

dünyada? Yıldız'ın başarısı; zaman birimini, betimleme öğelerini, hikâye boyunca kişilerde görülen değişikliği bir “bütün”, yoğun bir bütün çevresinde toplanmış olmasından doğar. Olaya uygun anlatım ve “başka türlü olamaz bir lehçe” kullanılışı da başarıyla tamamlar.

“Kırmızı Yel” (*Cumhuriyet Sanat Eki*, Nisan 1971). Ustasının Bekir Yıldız olduğunu söyleyen yeni bir hikâyeci Osman Şahin. Gerçekten onun hikâyesi de “yırtıcılık”tan, “kan kokusu”ndan alıyor gücünü. Kıtık yıllarıyla, kırmızı yelle, Şıh'ların vereceği dermanla bir başına konmuş bir köylünün; yağmurun ansızın inişini, Şıh'ının kerametine bağlayışı, onun “has kan” isteğine uyuşu, verdiği sözü tutuşu ve zaten besleyemediği, kaçınıcı çocuğunu onun uğruna kurban edişi.

Hikâyenin biçimi “ifade”dir. Köylü, kendisini yargılayan bir hâkimin karşısındadır. Sık sık, “Hakim Begimiz, sen bili misen kırmızı yel nedir ne değildir? Ben anlamışam ki bilmiyisen.”(...) “Sen hiç dağ bayır görmemişsen mi Hakim Beg? Dikendir ha, diken...” gibi yinelemeler, betimlemelerle Köylü, Hâkim'in kendisinden olmadığını belirler. Onun vereceği, vermek zorunda kalacağı karar bile onaramayacaktır bu kopukluğu. Çünkü zaten (ata toprağını bırakmamak için) tüfeğini bile satmıştır, kirvesi Hamza'yı bile yitirmiştir. Osman Şahin, kirve Hamza'nın ölümünü anlatırken yargılanan köylünün ve Hamza'nın adını taşıyan, kurban edilen oğlunun ölümünü de sezdirir ustalıklarla.

Bekir Yıldız'la Osman Şahin'i birleştiren nokta budur aslında: Kim, ne hakla yargılayabilir bu yalnız insanları – bir yandan hükümetle bir yandan törelerle başetmek zorunda kalan, toprağın bile kabul etmediği bu insanları?

Büyük ayırım şurada belki: Osman Şahin'in hikâyesi lehçenin kullanılışındaki abartmalar yüzünden okunmaz hale gelmiş. Kullanılan dil, lehçe bile değil aslında, çünkü geniş bir ortaklaşalığı yok. Halk için yazarken, yalnız bir bölgenin halkını değil, Aydın'ın, Sivas'ın, Adana'nın, Trabzon'un halkını da göz önünde tutmak zorundayız. Osman Şahin, bu alanda büyük bir çelişkiye düşüyor; hikâyesinde karşısına aldığı büyük kent okuruna seslenmek zorunda kalıyor. İki yerine “ikki” demeye

varan bu lehçe abartması çok şey kaybettiriyor hikâyeye. Belki yeni yazmaktan doğan bir özen bu: Bütün bilinen deyimleri, yerel sözcükleri, deyişleri, bir daha yazamayacakmış gibi, aynı hikâyeye tıka basa doldurmak, soluk alacak yer bırakmamak.

Osman Şahin, Bekir Yıldız gibi lehçeyi “kaçınılmaz bir biçimde”, yani bütün turistik elemeleri yaptıktan sonra elde ister istemez kalan o duru, anlaşılır mantık düzeniyle verirse daha başarılı olacak sanırım.

Yeni Edebiyat, Sayı 9, Temmuz 1971

Hikâyede Yoğunluk

Bir yazımda hikâyenin çoğu kere ele alınan olayın ta kendisi sanıldığına değinmiş, bu yanlışlı yüzünden örnekleri değerlendirmede tutarsız, kaypak ölçülere başvurulduğunu belirtmiştim. Yalnız bu yanlışlı daha çok “olay”ın sözlük tanımındaki aksaklığından doğuyordu; gerçekten de olay, “olağanüstü bir olgu”ysa, günümüz hikâyesinin –değil kendisi– önemli bir öğesi bile sayılamazdı; oysa görüyoruz ki olay önemini yitirmemiş hâlâ. Bu öğenin nitelikleri üstünde düşünebilmek, bir karara varabilmek için, “olaya yaslanmayan hikâye” geleneğini kısaca gözden geçirmek yararlı olur sanırım.

Olaysız Hikâye

Olaysız hikâyenin ilk örneklerinden biri “deneme hikâyeciliği”. Bizde olduğu gibi Batı’da da yaygın bir tür; çağdaş hikâyeciliğin ilk ipuçlarını deneme hikâyelerinde bulabiliriz. Yazar, çiçekler, cimrilik, yolculuk gibi bir deneme konusunu, yine deneme kuralları içinde geliştirir; bir inancı, insani bir özelliği, bir “huy”u tanımlar kendince; savını doğrulayacak bilgilerle donatır yazısını. (Türk hikâyesinde bu bilgiler, genellikle Batı’dan gelen en son haberlerdir: Darwin, soyaçekim, sadizm, seksomani, feminizm, Freud, Yunan tanrıçaları... Hele Ömer Seyfettin ile Sabahattin Ali tıp konusunda birer uzman gibidirler.) Ve sonunda, ufacık bir örnek vererek bitirir. Sözgelimi “kumarbazlık”la ilgili bir deneme yazdıysa, “On yıl sonra o kumarbaz arkadaşşıma yine rastladım,” der sonra, “trençkotunun yakaları tarazlanmıştı. Selâm vermek istedim; gözlerini benden kaçırdı.” Bu durumda

hikâye, deneme yazısının örneği durumuna düşmüştür, kahramansa yazarın düşüncesini somutlayan bir araçtır, yaşamasız bir “tip”tir, sığ ve tek boyutludur, tek özelliğidir.

Tip yaratma, ilginç, olağanüstü bir kahraman çizme amacını güden “portre hikâyeciliği”, deneme hikâyeciliğiyle iç içe gelişir. Sonuç ilk örneklerde pek değişmez. Bu kere tipten yola çıkılarak bir genellemeye varılır, bir görüş savunulur; yani değişen kuruluştur. Yine de portre hikâyeciliğinin çağdaş hikâyeye büyük katkılarda bulunduğu ileri sürülebilir.

Çehov’dan “Memurun Ölümü”, Halit Ziya’nın “Bravo Maestro”su, Gorki’nin, Orhan Kemal’in hikâyeleri portre hikâyeciliğinden birdenbire gerçek hikâyeye geçişin diri örnekleridir. Olağanüstü, kalık bir “tip”ten, yaşayan, kavgaya eden, çalışan, suç işleyen olağan insana geçilince, cansız portre nasıl yaşayan hikâye oluvermiştir. Portre hikâyeciliğinin başarısını şöyle özetleyebiliriz: Deneme hikâyeciliğinde düşünceyle sağlanan tutarlılık, bu örneklerde hikâye sanatına uygun çözümlemelerle belirlenmiştir. Artık önemli olan, yalnızca “memur” ya da “müzik öğretmeni” yaftası taşıyan bir hikâye kişisi değil, okurun düşünce yapısına sinen, yaşamasına uygulanan, orada karşılığını bulan genel bir durum, ortaklaşa bir gerçekliktir.

Sait Faik bu dönemde gelir; portre hikâyeciliği ile atmosfer hikâyeciliği arasında kalan bir türe damgasını basar: Röportaj hikâyesi. Onun hikâyelerinde portreler kadar, portre kişilerinin soluk aldıkları “hava” da önemlidir çünkü. Bu uğurda sık sık hikâyeden uzaklaştığı, yarattığı havanın tatlılarıyla yetindiği, oyalandığı görülür. Hikâye avcısıdır o. Tek tek iyi hikâyeden çok, bir bütünü oluşturur. Öyle ki kötü hikâyelerin desteği olmadan iyilerin tadına varmak, kötülerini (ki sayıca gerçekten çokturlar) okurken iyileri anımsamamak elde değildir. Sait Faik hikâyesinin kilit noktası buradadır sanırım: Başarılı hikâyelerde kahramanlar öylesine sevecenlikle çizilmiştir ki sıradan hikâyelerdeki ufacık ayrıntılarda onları yeniden bulur, bütünleriz: Kınalı’da oturan bir kızı, sümüklü bir oğlanı, balıkçısını bulan bir oltayı... Tanık olduğu her olaydan hikâye çıkarmayı amaç edinmiş bir yazarın kaçınılmaz yanılığlarıyla başarısını üstlenmiştir Sait Faik ve dönemini tamamlamıştır. Onun

başiboş, sorumsuz ben-merkezci ama sevecen ve aydınlık olan hikâyesi, Orhan Veli döneminin küçük adam tanımına da uyar; küçük adamı gündelik kaygıları içinde geliştirir. O yüzden dönemi tamamlamıştır zaten. Ve o yüzden bugün Türkiye’de Sait Faik havasını sürdüren hikâyeciler aynı şiirsel tatlarla, buruk yaşamalarla oyalanırken birdenbire geriye düşme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Anı-günlük, fıkra, deneme karışımı garip bir hikâye türüyle çıkmışlardır okurun karşısına (Necati Cumalı ile Oktay Akbal’ın son yapıtlarını analım). O günlerde kalan iyi niyetin, yaşama sevincinin, hüznün bugüne de yeteceğini sanmışlardır. Oysa Sait Faik’in bir zamanlar örneğini verdiği hikâye tutumunun bile *tek* yanısıdır bu; aynı duyarlılığı eşelemek günümüz yazarını Sait Faik’in çok gerisine götürebilir.

Olaysız hikâye geleneğinin en yetkin örneği olan çağdaş atmosfer hikâyeciliği, bizde deneme hikâyeciliği döneminde doğar. Ömer Seyfettin’in “Beyaz Lale”, “Bomba” gibi hikâyelerinde ileri sürülen milliyetçi görüş kadar sadizme duyulan ilgi de önemlidir. Sabahattin Ali ilk hikâyelerinde kimi zaman Oscar Wilde’vari bir estetiğe (“Viyolonsel”, “Kurtarılamayan Şahe-ser”), kimi zaman da Edgar A. Poe - Maupassant karışımı korku hikâyelerine öykünür (“Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”). Selahattin Enis’in çalışmaları daha çarpıcı, daha ilginçtir. O dönemden bu güne, örneğin Muzaffer Buyrukçu’nun yerli korku hikâyelerine uzanan çizginin atmosfer hikâyeciliğimize yaptığı katkılar ayrıca incelenmeye değer.

Divan geleneği alışkanlıklarıyla Fransa aktarmacılığının iflah olmaz bileşimi... Atmosfer hikâyeciliğimizin başlangıcı bu kargaşada aranabilir. Önceleri, bir “betimlemeler zinciri” sanılmıştır atmosfer, öyle kullanılmıştır; hikâyenin ortamını hazırlayan, mekânını belirleyen bir giriş-paragrafı niteliğindedir. Edebî sanatları gelişigüzel sıralamayı kendi başına yeterli sayan edebiyat anlayışı egemendir ilk atmosfer hikâyelerinde: Edebî sanatları kullanmayı edebiyat yapmak sayan bir anlayış, Divan şiiri geleneğinin Fransız aristokrat beğenisiyle ansızın birleşiverişi. Atmosferin kendini buluşu, hikâyeye ilgisi olmayan sorumsuz ayrıntı adacıkları olmaktan çıkarak hikâyenin bütününe yayılıp sinmesi çağdaş hikâyede gerçekleşmiştir diyebil-

riz. Bizde, Kenan Hulusi Koray'da parlak bir çıkış noktası bulduktan sonra günümüze kadar uzanan bir dil-anlatım-kuruluş birliğidir bu. Başarılı atmosfer hikâyelerinden örnekler alarak atmosferin niteliklerini saptamaya çalışalım: Çehov'un uzun hikâyesi "Bozkır", Truman Capote'dan "Gece Ağacı", Memduh Şevket Esendal'ın "Hayat Ne Tatlı"sı, Vüs'at O. Bener'den "İlki", Onat Kutlar'dan "Kül Kuşları"... Bu hikâyelerde ilk göze çarpan özellik, okuru da hikâye kişilerle birlikte bir atmosfer içine sokmak, etki altına almak ve o etkiyle, o havayla durmaksızın beslemek çabasıdır. Geçebilecek bir olaya hazırlanır okur, geçmiş, bitmiş bir olayı sezinler. Olay bazan hikâye başlamadan önce olup bitmiştir, etkisi sürmektedir ("Kül Kuşları", "İlki") bazan hikâye bittiği anda başlayacaktır ("Bozkır", "Gece Ağacı"), bazan da olaysız bir yaşamının hüznü ya da gülünçlüğü söz konusudur ("Hayat Ne Tatlı").

Atmosfer hikâyeciliği, "olay"ın hikâyenin temel ögesi olmadığını göstermek bakımından çok önemli. Bizi başka bir temel öge, başka bir belkemiği, bir odak aramaya zorluyor. Hikâyeyi, bir vuruşta bir parıltı yaratan, unutulmayan, okurda yıllar sonranın algılarını hazırlayan, kısaca, okuru *değiştiren* bir sanat olarak kabul ediyorsak, olay insani bir gerçekliği en iyi açıklayabilen, bu gerçekliği genellemeye, yayılıp genişletmeye en elverişli bir *durumdur* yalnızca. Burada, "kısa hikâye" kavramı bize yol gösterecek. Acaba "kısa" sözcüğü yalnızca sayfa sayısını mı kısıtlamaktadır çağdaş hikâyede, yoksa başka bir anlamı mı vardır?

Kısalık, Yoğunluk

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında çıkan Çehov - *Hikâyeler* kitabının birinci cildinde, çeviren Servet Lünel'ce yazıldığı izlenimini uyandıran ilginç bir önsöz var. Şöyle diyor yazar: "Romanda bir ailenin içine girer, onunla birlikte yemek yer, çalışır, sever, nefret ederiz; hikâyede ise ancak evin önünden geçer, açık bir pencereden bakıp masa başında toplanmış bütün bir aileye göz gezdiririz. (...) Pencerenin önünden geçerken gördüğümüz

sahnenin ne olduğu, nereden doğduğu hikâyede birkaç satırla gösterilmiş, aydınlatılmış olabilir; ama hikâyeci isterse bunu büsbütün okuyucuya bırakır. Öyle de olabilir, böyle de. Ancak hiç değişmeyen bir şey vardır: Hikâye, kısa bir zaman içinde geçen bir olayı, bir sahneyi anlatır.” Nahit Sırrı Örik’in hikâye tanımını da* göz önünde tutarak “kısa” kavramı üstünde duralım: Kısa hikâye... Sayfa azlığını mı göstermektedir “kısa”? Zaman darlığını mı? Sayfalarca süren başarılı kısa hikâyeler, uzun, yıllara yayılan olayları işleyen kısa hikâyeler, “kısa” sözcüğüne başka bir anlam bulmamızı gerektiriyor. İki tanımın birleştiği nokta: Aydınlanma, “icmal” kavramı; çağdaş hikâyenin insani bir gerçekliği bir aydınlanma âni çevresinde geliştiren bir sanat türü olduğu. Öyleyse “kısalık”, bu aydınlanma ânını vurucu, unutulmaz kılabilmek için gereken “yoğunluk” olmalıdır.

Artık yoğunluğun dramatik gerilime yönelmesini, aydınlanma âni ile patlak vermesini çeşitli örneklerden inceleyebilir, bu ânin niteliklerini saptayabiliriz. İlk anlamıyla bir “çakma”, bir “gerçekle yüz yüze geliş”tir aydınlanma; yazarın, okurun, hikâye kişinin birdenbire bir gerçeği ayırt etmesi, bir çözüme varmasıdır. Şöyle bir soru geliyor akla: Olayın doruğuyla aydınlanma âni her zaman çakışır mı? Steinbeck’in “Kasımpatları” hikâyesindeki kadın kahraman, çerçiye armağan ettiği kasımpatlarını yolun kıyısına fırlatılmış görünce *aydınlanır*. Katherine Mansfield’in “Garden Parti” hikâyesinde küçük Laura şık giysileriyle gittiği yoksul evinde şapkasının yersizliğini *ayırt eder*, “hayatı çok... şey...” bulur. İki hikâyenin aşağı yukarı son tümceleridir bunlar, olayın doruğuyla aydınlanma âni iki örnekte de çakışmıştır. Kemal Tahir’in unutulmaz “Arabacı” hikâyesinde ise bambaşka bir durum söz konusudur: Arabacı, gerçek evinin “yollar” olduğunu çok önceden *sezmiştir*, oysa olayın doruğu, arabacının kendini ev boyunduruğundan kurtaracak yalan uydurmasıyla hazırlanır, yola çıkıp beygirleri tırısı kaldırmasıyla vurgulanır. Ömer Seyfettin’in “Yüksek Ökçeler”inde Hatice hanım çok ufak bir gerçek *keşfeder*: Evinde iç rahatlığına kavuşma-

* “Hikâye bir maceranın tek safhası, bir mizacın yalnız bir vaziyette tahlili bir hadisenin münferit ve teferruatsız manzarası ve nihayet uzun bir mevzuun tafsilattan tamamiyle mahrum edilmiş bir icmalî” *Roman ve Hikâye Hakkında Bir Kalem Denemesi*, (İstanbul, 1933).

sı için yüksek ökçelere dönmesi gerekmektedir. Hatice hanımın bulduğu çözüm, olayın da çözümüdür. Çehov'un "Öğretmen" hikâyesinde öğretmenlikle geçinen yoksul öğrenci, ders verdiği haşarı çocuğun matematik problemini birdenbire çözemez; oysa aynı problemi tahsilsiz, zengin baba çörtke kullanarak çözüverir. Olayın bu aydınlanma ânı ile pekişmiş doruğu hikâyenin sonundadır: Hem onuru kırılmış hem de ders ücretini alamamış olarak evden çıkacaktır öğretmen. Selahattin Enis'in "İmamın Fatma Hanım" hikâyesinde başka bir yöntemle verilir aydınlanma ânı: bir benzetmeyle. Fatma hanımın kedileri, hasta kedinin yattığı mahzenden "kuduz köpek görmüş gibi" kaçarlar. Olay çok sonra, Fatma hanımın da kudurarak ölmesiyle sona erer.

İncelediğimiz örnekler olayın doruğuyla aydınlanma ânının her zaman çakışmadığını gösteriyor bize. Bazan olayın bir çözümü olarak yeni bir doruğa yükseliyor, bazan da yaratılan etkinin sönüşü, dramatik gerilimin boşalışıyla daha alt bir gerilim düzeyinde sürüyor. "Anti-climax", doruktan düşüş tekniğinin en belirgin örneklerini çağdaş İngiliz sinemasında görmek mümkün. Kişilerin olay bittikten sonra neler yaptıklarını liste halinde verme gibi bir roman geleneğini sürdüren İngiliz sineması, dramatik gerilimin doruk noktasında bitirmiyor olayı, azalmış etkiyi boyuna uzatıyor. ("Tepedeki Oda", "Sevişme Günleri", "Sporcunun Hayatı" örneklerini analım.) Doruktan düşüş, kötü hikâyelerin kaçınılmaz sonudur; ben burada bilinçli çalışmadan, bu tekniği özellikle kullanan yazarlardan söz ediyorum. Yenilik hikâyecilerinden Leylâ Erbil'le Sevgi Sabuncu "anti-climax"i, duygusal yükü azaltmak, okuru silkelemek, hikâyenin sivriliğini ortaya koymak için kullanıyorlar; onlarda "yazarın hikâyeye müdahalesi" biçiminde görülür bu teknik.

Yazarların teknikleri kullanışları kadar "aydınlanma ânı"nın kullanışları da belirliyor tutumlarını. Sözgelimi O'Henry'de "şaşırtı"dır aydınlanış. Çehov'da gündelik hayattan alınmış hüznü bir kesit, Edgar A. Poe'da kahramanın içine düşen bir kuşkudur. Maupassant'ın kişisi, anılarını didiklerken bir gerçeği bulup çıkarır: Olay yaşanmış ve bitmiştir, yıllar öncede kalmıştır ama yıllar sonra duruma, psikolojiye bağlı bir öge,

olay yaşanırken yüzeye çıkamamış “aydınlanma ânı”nı bütün parlaklığıyla göz önüne serer. Gorki’de kendi siyasal tutumuna, dünya görüşüne uygun bir aydınlanma söz konusudur: Yazarın aydınlanması. Hikâyenin çoğunluk adı Maksim olan kahramanı çok karmaşık bir gerçeği basit, cahil bir kahramanın ağzından dinler ve onun sorununu yalnızca kitaplardan edindiği bilgilerle çözemeyeceğini anlar. Şolohov da temsilcilerindendir bu onurlu geleneğin.

Zaman Ögesi

Tragedya birimleri, baştan beri büyük kolaylıklar sağlamışlardır yazara; göstermelik bir yoğunluğun habercisidirler hiç değilse. Zaman birliği de bu öğelerden biri... Oysa biz, günümüz hikâyesinde yoğunluğun yalnızca bu öğeyle sağlanamadığını örneklerden kolaylıkla çıkarabiliriz. Yine Servet Lünel’e dönelim: “*Roman olmakta*’dır, hikâye ise *olmuştur*. Roman bir yahut birkaç mizacı yavaş yavaş önümüze çıkarır, hikâye ise birdenbire aydınlatır. Romanda olayların doğuşunu, ilerleyişini seyrederek; hikâye ise bize o olayları bildirir.”

Yaşama, özümleme, aydınlanma, sonucu verme... ve bütün öğeleri bir odak çevresinde yoğunlaştırmak istiyorsak, elbette zaman ögesinin desteğini görmezlikten gelemeyiz. Çağdaş hikâyeci (ki geriye ve ileriye doğru işleyebilen bir saati vardır) dramatik gerilimin doruğuna yakın bir süreyi seçer bu yüzden. En uygun, belirgin ânı bulur ve saatini ona göre kurar, olayın geçmişinden bu âna elverişli ayrıntıları bulup çıkarır. Hızı, devrim olanağı olan, olaya, atmosfere uygun düşen vurgulu bir içzamandır bu, bir tempodur. Sözgelimi Yaşar Kemal’in “Bebek”i uzun bir süre içinde geçer; Bekir Yıldız’ın “Motorize Köleler”i bir iş günüyle, J. D. Salinger’ın “Yelkenlide”si bir ikindiyle sınırlanmıştır ama üç hikâyede de okuru soluk soluğa bırakan bir hız, bu hıza uyan vurgulu bir anlatım göze çarpar.

Olaya bel bağlayan hikâyede ise zaman, olayın zamanıdır çoğunluk; yani saat olayın başladığı an kurulur, bittiği anda da durur. Zamanın geçtiğini belirtmek için aralar konur, boşluklar

birakılır, “on yıl sonra”, “aradan yirmi yıl geçmişti” gibi başlangıç tümceleriyle belkemiğini oluşturan olayı tamamlayacak, zaman içinde geliştirecek bölük pörçük olaylara yer verilir. Fakir Baykurt’un “Yılan Elinde”si, kötüye kullanılmış zaman ögesinin, odağı kestirilememiş vurucu bir olayın hikâyeden neler koparabileceğinin en iyi kanıtıdır.

Çağdaş yazar, okurun hayal gücünün sinema gibi, fotoroman gibi türlerle durmadan bileylendiğini bilir; ufacak ayrıntılardan gerçeğe varmak, artık alışkanlığı olmuştur okurun. Yazar isterse “titrek bacaklı bir tayın rahat sağrılı bir kısrak” olmasıyla sezdirir geçen zamanı, isterse yıkılan bir duvar, onun yerine kurulan bir otelle. Üstelik gücünü denenmişlikten, yaşanmışlıktan alan bir imge, görülerek kavranan bir imge, tasarlanmış bir tümceden çok daha kolay kalabilir akılda.

Yenilik Hikâyemiz

Yenilik hikâyemizin başarısı imgenin vurucu gücünden yararlanmasından doğuyor sanırım. Alegoriden, felsefe tartışmalarından kanlı canlı insana, gündelik hayata inilmiş; “yazarın gözlemi” planında kalan toplumsal eleştiri, hikâye kişinin davranışlarıyla, kendini ele veren monologlarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yerel duyarlık sorununa korkusuzca el atılmıştır bu arada.

Önceleri bu çabaları gösteren yazarlar yok muydu? Vardı elbet. Halit Ziya’dan, Ömer Seyfettin’e, Sait Faik’e kadar birçok yazar, “ifade”, “günlük”, “monolog”, “mektup” gibi biçimleri ustalıklı kullanmışlar, “birinci kişi eleştirisi”ne girişmişlerdi. Ne var ki bir düzenin eleştirisinden çok, bireyin eleştirisi niteliği ağır basıyordu bu örneklerde. Nezihe Meriç, Tarık Dursun K., Vüs’at O. Bener, Orhan Kemal ise yerli duyarlığın kökenini aramada büyük yüreklilik göstermişlerdi. Yeni hikâyeciler, bu güzel geleneği devralmak, gündeştirmek, eleştiriye daha sivri bir anlam kazandırmak, hikâyeye kesin bir dünya görüşü koymak isteğinde görünüyorlar. Her büyük atılımı, kenarda köşede tökezletecek, önceleri önemsiz sayılıp geçilebilecek tu-

zaklar beklemez mi? Ben bu yazıda yenilik hikâyemizin önüne dikilebilecek en büyük tehlikeden, “kemiksiz hikâye”den söz etmek istiyorum.

Nedir “kemiksiz hikâye”? Hikâyeye belkemiği olamayacak bir duyarlılığı, olay niteliği bile taşımayan yalınkat bir olayın çevresinde boyuna sömürmek; olayı ya da atmosferi beslemek kaygısıyla hikâyeyi sayfalar boyu uzatıp o ufacık belkemiğini de seyreltmek, ipin ucunu kaçırmak; imgelere, inceliklere, güzel saptamalara yaslanırken hikâyeyi söze boğmak, örgenselliği yitirmek.

Kemiksiz hikâye, öbür adıyla yoğunluksuz, seyrek dokulu hikâye, iki eğilimde gösteriyor kendini:

1. Sait Faik’in kaygısız, küçük insanına bir tepki halinde gelişen; burjuva dünyasının korkunçluğunu, yapay ahlak ölçülerini eleştiren hikâyeler... Saygın bir tutum, ele avuca sığmaz bir başkaldırma özlemi göze çarpar bu hikâyelerde. Yergi ağır basar. En büyük sakınca, eleştiriyi gerçekleştirirken hikâye kişilerini tek özellikleriyle büyütme, abartma ve yaşayan, olağan insanı elden kaçırmaktır. Herkes sapık, ahlaksız, yozlaşmıştır “ezenler”in dünyasında ama acaba hiç değilse onlarla ilişkilere girişen kişiler içinde “tek olağan” kişi bile yok mudur? Hikâyeye tek sağlıklı kişi sokmamak, sağlıklı bir öneride bulunmamak, havasıyla bir Kâbuslar Şatosu’na götürüyor okuru ve en önemlisi orada edilgin, çaresiz, ürkek bırakıyor.

2. Çağdaşlık olanağını artık yitirmiş “Mızımız Gerçekçilik” hikâyeleri... Okurun hemen sevdiği (eskiden beri bildiği konuları, sevdiği kişileri anlattığı için), benimsediği içli hikâyeler. Bu kere, “ezenler” değil, “ezilenler”dir söz konusu. O yüzden de yergi, yerini duygusallığa bırakmıştır. Bu duygusallığı abartmanın sakıncalarına gelince... Mızımız-gerçekçi yazar her şeyden yakındır: Yoksulluktan, kimsesizlikten, çaresizlikten ve yarattığı hikâye kişilerinin okurca “acıılır” kişiler olmasını ister, öylesine ister ki başkaldırma olanağı bile tanımaz onlara, ara sıra tanıyorsa, sonda onları büsbütün tepelemek, yenik düşürmek içindir bu. Hikâye, edilgin, umutsuz, kapkara bir ortamda sayfalarca sürer. Mızımız-gerçekçi yazarın unutmaması gereken tek nokta, bu konulara toplumcu olmayan yazarların da eğilmiş olmalarıdır. Acıklı gerçeklere (yerli filmlerimiz, foto-

romanlarımız dahil) herkes, her dönemde eğilmiştir. İncelik, özü kurtaramaz artık.

Denilebilir ki bu kişilerin çaresizlikleri toplumsal düzenin bozukluğundan ileri geliyor, koşullar hazırlıyor bu gerçekleri. Şöyle yanıtlayabiliriz bu görüşü: Koşulların hazırladığı gerçeklerle kaderin hazırladığı gerçeği nasıl ayırt edebileceğiz öyleyse? Kaçınılmazlık ve kadercilik gibi birbirine taban tabana zıt iki dünya görüşünün bir sanat yapıtında birbirine karıştırılmamasını nasıl sağlayacağız? “Çağdaş burjuva dünyasındaki ağırbaşlı sanatçıların ve yazarların içten umutsuzluklarını ne ‘yozlaşmış’ diye yaftalayıp bir kalemde geçebiliriz, ne de bunlara karşı tarihin büyük akışı içinde her şeyin belli bir düzene göre gerçekleştiğini ileri sürebiliriz. Dünyanın sonunun gelebileceği *düşünülebilir* bir şey olarak tanınmalı ama bunun *önlenebilir* bir şey olduğu da, gösterilmelidir. (...) Bu demektir ki, çağdaş burjuva sanatında çoğu zaman belirtilen yıkımın ‘kaçınılmazlığı’ düşüncesine karşı, yıkımın nasıl önlenebileceğini gösteren yapıtlar çıkarmalıdır; ama bu yapıtlar gerçeğe uygun olmalı, propaganda amaçları gütmemelidir” diyor Fischer.*

Şimdi de yenilik hikâyesinde, aydınlanma ânının bir kurtuluşun haberciliğine dönüştüğü yetkin örnekleri ele alalım: Leylâ Erbil’in “Vapur” hikâyesinde halkın birdenbire vapurdan yana oluşu, Sevgi Sabuncu’nun “Yapı” hikâyesinde yeni evde seksek oynanamadığı gerçeğinin keşfedilmesi, Fûruzan’ın “Edirne’nin Köprüleri” hikâyesinde törelerine uyan Naciye yengeyle birlikte gülümseyişinin de yerli yerini buluşu, Selim İleri’nin “Annemin Sardunyaları” hikâyesindeki çocuğun yaşadığı ufacak bir gerçekten bir seçmeye itilişi, Selçuk Baran’ın “Işıklı Pencere”inde dayanaksız kalan terzi kadının tek başına direnmeye karar vermesi... (örnekleri çoğaltabiliriz).

1960’lardan sonraki toplumsal çalkantı, başlangıçta değişik çıkış noktaları gösteren yazarlarla (Leylâ Erbil, Sevgi Sabuncu, Fûruzan) yeni hikâyecileri aynı eleştirel tutumun çevresinde birleştirecek berraklıktaydı. Yenilik hikâyemiz birlikte yaşanılmış bir dönemden, bir ortaklaşalıktan güç aldığı için sağlamdır, yürekli, ileriye dönüktür, diridir.

* *Sanatın Gerekliliği*, de Yayınevi, s. 235-36.

Bir soru kalıyor geriye: Hikâye, kendisi bittikten sonra da *aynı şekilde sürecek* bir durumu mu söz konusu edecek hep? Yazarın bilinçli okura göz kırpması, gerçeği hikâye kişinin üstünden aşırarak okura çıtlatmasıyla mı yetinecek yoksa, hikâye kişisi *kendi de hikâye boyunca değişerek*, eyleme geçerek mi değiştirecek okuru? Türk hikâye geleneğinde ipuçları var mı bu tavrın? Gelecek yazının konusu bu.

Kaynaklar

- Anton Çehov, “Memurun Ölümü”, “Öğretmen”, *Hikâyeler-I*, M.E.B. Yayınevi. “Bozkır”, *Bozkır*, Varlık Yayınları.
- Bekir Yıldız, “Motorize Köleler”, *Sahipsizler*, May Yayınevi.
- Fakir Baykurt, “Yılan Elinde”, *Türk Dili* dergisi, Sayı: 235.
- Füruzan, “Edirne’nin Köprüleri”, *Parasız Yatılı*, Bilgi Yayınevi.
- Halit Ziya Uşaklıgil, “Bravo Maestro”, *Bir Yazın Tarihi*, Hilmi Kitabevi.
- J. D. Salinger, “Yelkenlide”, *Yeni Dergi*, Sayı: 34.
- John Steinbeck, “Kasımpatları”, *Kasımpatıları*, Yeditepe Yayınevi.
- Katherine Mansfield, “Garden Parti”, *Yolculuk*, Varlık Yayınları.
- Kemal Tahir, “Arabacı”, *Göl İnsanları*, Bilgi Yayınevi.
- Leylâ Erbil, “Vapur”, *Gecede*.
- Memduh Şevket Esendal, “Hayat Ne Tatlı”, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, Tahir Alangu.
- Onat Kutlar, “Kül Kuşları” *İshak*, A dergisi Yayınları.
- Ömer Seyfettin, “Beyaz Lale”, “Bomba”, *Bomba*, Bilgi Yayınevi. “Yüksek
- Ökçeler”, *Yüksek Ökçeler*, Bilgi Yayınevi.
- Sabahattin Ali, “Viyolonsel”, “Kurtarılamayan Şaheser”, “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”, *Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr*, Varlık Yayınları.
- Selahattin Enis, “İmamın Fatma Hanım”, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, Tahir Alangu.
- Selçuk Baran, “Işıklı Pencereleler”, *Türk Dili* dergisi, Sayı: 232.

Selim İleri, “Annemin Sardunyaları”, *Pastırma Yazı*, Bilgi Yayınevi.

Sevgi Sabuncu, “Yapı”, *Yeni Dergi*, Sayı: 65.

Truman Capote, “Gece Ağacı”, *Gece Ağacı*, Varlık Yayınları.

Vüs’at O. Bener, “İlki”, *Yaşamamız*, Dost Yayınları.

Yaşar Kemal, “Bebek”, *Bütün Hikâyeler*, Ararat Yayınevi.

Yeni Dergi, Sayı 94, Ocak 1972

Hikâye Kişisinin Değişmesi

Başlarken

Hikâye üstüne bir yazı dizisine başlarken, açıklamalara girişmeyi gereksiz saymıştım. Hikâyenin son yıllarda büyük ilgiyle karşılanması, bu dizinin hazırlanması için yeterli bir nedendi kanımca. Çünkü bugüne kadar pek az yazılmış bu konuda; tek tük değinmelerde de romanın birim olarak ele alındığı, hikâyeye romandan ayrı bir tür gözüyle bakmaya yanaşmadığı görülüyor. Hikâyecilerden söz edilirken “Daha romana geçmedi” tümcesi sık sık kullanılıyor. Antolojilerdeki yargılarsa, eleştirmenlerimizin o şahane fikir tembelliği yüzünden yıllar yılı hiç değişikliğe uğramadan elden ele geçen değerlendirmeler niteliğinde. Bu durumda, hikâyenin yaygınlık kazanmasından yararlanarak her yazarın kafasında beliren soruları koymak, okurla tartışmaya girerek bu sorulara karşılık bulmaya çalışmak kadar olağan bir şey olmaz sanırım. Sorularımız şunlar: Genç bir yazar, Türk hikâyesinin köklü geleneğinde bugünün hikâyesini hazırlayan ipuçlarını nerede bulacaktır? Bu ipuçlarını yeni ve devrimci bir hikâye adına nasıl değerlendirebilir? Okurun alışageldiği, o yüzden de bir çeşit bağışıklık kazandığı, buna karşın edebiyat çevremizde bir yazarın anında toplumcu sayılmasına yol açan kolaylıkları (“altın kalpli yoksullar”, “öcü ağalar”, “nurlu ekinler”, “bir gün mutlu olacağız kardaşlar” vb.) bir yana itip özü gibi biçiminde de devingen, tek çizgилilikten kaçan hayatı büyük karmaşası içinde bütün boyutlarıyla kavrayan, sorunların ve çelişkilerin kökenini çağa uygun bir anlatımla vurgulayan hikâyeye nasıl ulaşabilir? Dünya görüşünü iletmeye çalışırken söylevcilikten nasıl kaçınabilir? İnsanı, direnen, dayatan ve süren yanı sıra büyütürken safdilce bir yüceltmeye

sapmamayı, geçerli tiplerin paravanı arkasına gizlenmemeyi nasıl başarabilir? Yeni duyarlıkla karıştırılan gözû yaşlı duygululuk, ne gibi tuzaklar hazırlayabilir bir yazara? Bir zamanlar yazılmış güzel hikâyelerin daha güzelini yazmakla yetinmeyecek her hikâyecinin soruları bunlar.

Soruları koyduktan sonra gecikmiş açıklamayı yapıyorum:

Bu dizide hikâyenin öğeleri ve sorunları ile ilgili ayrı ayrı bölümler altında bir bütün oluşturmak istemiştim. İlk yazıda Necati Cumalı ile Nedim Gürsel'in, ikinci yazıda Bekir Yıldız'la Osman Şahin'in hikâyelerinden örnekler almıştım. *Yeni Dergi*'de çıkan "Hikâyede Yoğunluk" (Sayı 94) dizinin üçüncü yazısıydı. "Hikâyede Mizah", "Hikâyede Soyutlama – Zaman ve Mekân" adlı yazılarla sürecek inceleme.*

Örnekleri, okurun kolaylıkla bulabileceği, çoğunluk ezbere bildiği hikâyelerden seçmeye özen gösterdim. Bildik örneklerden yola çıkarak süregelen hikâyenin özelliklerini saptamak, ilerde neler yapılabileceğini tartışmaktı amacım.

En iyi hikâyecilerin en iyi ürünleri değildir bu örnekler; yazıda incelenen öğeyi en iyi belirleyen hikâyelerdir yalnızca. Olumsuz bir örnekle anılan hikâyecinin hepten kötü olduğu, tek tek örneklerle övülenlerin sürekli olarak iyi hikâye yazdıkları sonucu çıkarılmamalı.

Dizinin odak noktası, "günümüzde yazılan hikâye" dir, Türk hikâyesinin gelişim çizgisi içinde bugün topluca varılan aşamadır. O yüzden de zamanda ve mekânda, konu ve hikâye kişisi seçiminde, yakın tarihimize ve günümüze bakışta "ortaklaşalık" gösteren hikâye anlatışları üstünde daha çok durulmuştur (Doğu hikâyeleri, Yenilik hikâyesi gibi). Okurun ilgisini çeken bu yaygın, etkin akımların başarılı ve sakıncalı yanları belirtilmek istenmiştir.

Hikâye sanatından çok hikâyeciler üstüne konuşmaya düşünün, her yeni düşünceye önyargıyla bakmaya alışkın, polemikten başka her yazı türünü kuşkuyla karşılayan bir çevrede olduğumuzu göz önünde tutarak okurun bu açıklamaları hoşgörüyü karşılamasını dilerim.

* Söz konusu iki inceleme yayımlanmış yazıları arasında bulunmamakta. [Hazarlayanın Notu]

Değişme

Gregor Samsa bir sabah korkulu bir düştten uyandığında, kendini yatağında bir hamamböceği olarak bulur. Fiziksel bir değişim geçirmiştir. Ne var ki bu fiziksel değişimle birlikte hikâye kişisinin bütün yaşamı altüst olmuş, çevresi de büyük bir değişikliğe uğramıştır. Samsa'nın ufak memur aylığıyla geçinen ailesinde karmaşık duygular birbirini izler: Önce inanmama, sonra acıma, utanma, sonra boş verme ve en sonunda nefret. Nefretle birlikte hemen yeni bir çıkar alanına yönelecektir Samsa ailesi. Hikâye kişisinin, düzenli küçük burjuva yaşam içinde ansızın hamamböceği oluvermesi, çevresinde nicedir bastırılmış hainlikleri, çıkar tutkularını, geçiştirilmiş sert tepkileri ortaya vurur. Belki de Samsa'yı hamamböceği durumuna indirgeyen değişimin temelinde bu bayağılıklar yatmaktadır zaten.

Değişmenin Niteliği - Sonuçları

Her hikâyede bir aydınlanış, bir seziş, bir uyanış olduğunu söylemiştim geçen yazıda. Anlık, ufacık bir değişme bile olsa mutlaka var bu. (Zaten çağdaş hikâyeciyi yazmaya iten, zorlayan duygu, bir “değişme”yi okura iletme değil midir?) Ama ben bu yazıda hikâye sanatının temelindeki çabadan, yazarın kendini değiştiren gerçeği iletme çabasından söz etmiyorum. Ele aldığım konu, “değişme”den sonra” ne olduğudur.

Acaba hikâye kişisi gerçekte yüz yüze geldikten sonra eski yaşamasına dönebilecek mi? Ufku biraz genişlemiş olarak, biraz hüzünlenererek ya da keyiflenerek eski yaşamasını sürdürebilecek mi?

Sevdiğimiz hikâyeleri analım, günümüzde yazılan hikâyelerin büyük çoğunluğuna bir göz atalım: Yazarların hikâye kişisine pek fazla değişme olanağı tanımadığını görürüz. Yazarlar her çağda doğum, ölüm, aşk gibi doğal değişmelerden yararlanmaya daha yatkın oluyorlar. Bir dünya görüşünü, bir bildiriye bile “doğrudan doğruya” okura, o dünya görüşüne yatkın bilinçli okura iletmeyi yeğliyorlar, hikâye kişisinin üstünden aşırarak

gerçeği. Öyle ki zavallı hikâye kişisi, çevresindeki dünyanın değiştiğini (yazarla okurun fark ettikleri gerçeği) kavrayamadan ortalıkta dolanıp duruyor. Ara sıra “bir şeyler” sezinlese bile eski yaşamasını sürdürabiliyor.

Eski yaşayışına dönmesi söz konusu edilemeyecek Gregor Samsa’dan başlayarak hikâye kişinin, “insan”ın bir hikâye boyunca değişmesini ele alabiliriz. Çeşitli dünya görüşlerine, çeşitli çağlara göre yazarların bu değişmeden nasıl yararlandıklarını inceleyebiliriz. Günümüz hikâyecisi neler yapabilir bu konuda?

Bir Tür - Duygusal Açmaz

“İşte Geldim” Guy de Maupassant’ın bir hikâyesi. Balıkçı Lévesque, on yıl önce yitip giden denizci Martin’in dul karısıyla evlenmiştir. Bayan Martin çocuklarıyla birlikte kocasını uzun süre beklemiş, gelmediğini görünce bu iyi yürekli balıkçıya varmıştır. Ondan da çocukları vardır. Yoksul ama dayanıklı, saygın kişilerdir Martin-Lévesque’ler. Ne var ki günün birinde kapılarının önünde hırpani kılıklı bir adam belirir. Lévesque, karısının zoruyla konuşur adamlar; adının Martin olduğunu, o kasabada doğduğunu öğrenir. Bu konuşma süresince garip sessizliklerle vurgulanır “değişme”. Bayan Martin ağlamaya başlar. Çocukları yabancı gözlerle süzerler babalarını. Martin ise kimsenin düzenini bozmamaya kararlıdır. Hikâye, iki erkeğin kahveye gidişleriyle son bulur; ne yapacaklarını düşüneceklerdir baş başa. “Hey Chicot!” diye seslenir kahveciye Lévesque, “iki şarap ver bize en iyisinden. Martin bu, döndü, Martin, karımın kocası bilirsin!” Sevecenliğin, dostluğun ve sevincin yanı sıra müthiş bir mutsuzluk vardır bu sözcüklerde. “Vay Martin,” der kahveci, “demek geldin ha?” “Yaa,” der Martin, “geldim”. Bu tek sözcük, bu “geldim”, hiçbir yoruma gerek bırakmayacak bir acıyı, bir daha geri dönülmeyecek bir edimi içerir.

Günümüz yazarlarından Nikolay Haytov’un “Derviş Tohumu” hikâyesinde de insanca duyarlanmanın kaçınılmaz sonucu olan duygusal açmaz işlenmiştir. Küçük Ramazan’la kendisi gibi

küçük karısı Selviye için evlilik, geceleri oyunlar oynamaktır. Ramazan'ın en büyük tutkusu, karısının tel tel kirpiklerini üflelemektir. Bir gün Selviye'nin ağabeyleri, kardeşlerinin hâlâ kız olduğu gerekçesiyle onu Ramazan'dan ayırır, Rıfat'a verirler. Daha zengindir Rıfat, üstelik olgun bir erkektir. Ama Selviye ile Ramazan arasındaki aşk yıllar boyu sürüp gider. Ramazan'ı hayata bağlayan tek şey, Rıfat'ı bir gün öldüreceği inancıdır. Ona nasıl acı çektireceğini kurar durur. Yeniden evlendiği, çocuk sahibi olduğu halde unutamaz kinini. Bu arada Rıfat ihtiyarlar, karısından sevgi göremediği için içkiye verir kendini, hastalıklı bir adam olur. Bir türlü ölmek bilmeyen, artık hiçbir işe yaramayan ihtiyarın yükünü Selviye'nin üstünden almak da Ramazan'a düşer. Nasıl bir değişme olmuştur Ramazan'ın düşlerinde? Yaşamayı Selviye'den çok kendisinin eline bakan Rıfat'a bağlanmıştır. Kinle ve sevecenlikle.

Her iki örnekte de kocaman, içinden çıkılmaz bir açmaz, bir soru söz konusu. Ama değişme yalnızca “eski'nin bozulması” mıdır? Yeni bir öneri mi getirecektir yoksa?

Yasalar Karşısında Değişme

Adnan Özyalçın'ın “Yağma” hikâyesindeki kahraman, ışığın, yiyeceğin, işin ve kaldırımın yağma edildiği bir şehrin insanıdır. Önce yasaların kendisine tanıdığı haklara dayanarak bir iş arar. Çaldığı her kapı yüzüne kapanır. İş seçme onuru, geri çevrilme tafrası bile yok olur zamanla, avuntu kalmaz. Açıktadır artık, dahası açtır ve çaresizdir. Umutsuzluk içinde bir dolmuşa atlayacağı sırada şoförün biri bir onluk bırakır eline. Hikâye kişisi, bir rastlantı sonucu dolmuş kâhyası oluvermiştir. Semt adlarından başka hiçbir şeyi haykırmadan yaşayacaktır bundan böyle; düşkünü silkip bırakan yağmada onun da payı olacaktır.

Toplumda geçerli yasaların neler olduğunu öğrenerek değişmek... Puşkin'in “Dubrovski” hikâyesini analım. Emekli bir muhafız birliği teğmeni olan baba Dubrovski, komşusu şımarık derebeyi Kirila Petroviç'in saygısını kazanabilmiş tek kişidir çevrede. Dürüst, bükülmez bir kişiliği vardır, bundan

ötürü Kirila Petroviç'ten saygı görmektedir. Beklenmedik bir olay (kölelerden birinin yoksul soylularla ilgili şakasını ağanın hoşgörmesi), iki dostun arasını açar. Gelip giden laflarla son barışma umutları da yok olur ve Petroviç bir gövde gösterisine girme gereğini duyarak dostunun topraklarına hileyle el koyar. Genç Dubrovski, önceleri Çar'ın yasalarının nasılsa haklıyı gözteceğine inanan yumuşak başlı bir aydındır; gelgelelim babasının ölümüyle hızlanan olaylar, onu kendi yurtluğunu yakmaya, eşkıya olmaya zorlar. Köylüleri arasında bir mittir artık Dubrovski, ortalıkta görünmeyen bir kaçaktır.

Hikâye kişinin düzene uymasından duyulan acı, namuslu bireyin yasalar karşısındaki çaresizliği... Şimdi de, hikâye kişinin hikâye süresince değişmesini özellikle bir “başkaldırma yöntemi” olarak kullanan Marquis de Sade'ı ele alalım. Sade'ın kişileri erdemli, onurlu, gelirli ve zekâca kıt burjuvalardan seçilmiştir. “Faxelange” hikâyesindeki saygın ana baba kızlarını dürüst, iyi yürekli kuzen Goe'ye uygun görmezler, kendini Baron Franlo diye tanıtan bir düzenbaza, bir katile verirler. Goe'yi seven lekesiz Faxelange, “nedense” önemli bir güçlük çıkarmaz bu konuda. Hatta zamanla, kocasının kirli işlerini ustalıkla düzene koyarak iyi bir “zevce” olur. Eski temiz sevgisini hiçe sayacak kadar tutkundur artık kocasına. “İyi aile kızı”ndaki bu değişmeyi nasıl hazırlar Sade? Olayların gelişimini böylesine düzenledikten, burjuva ahlakına, çağının kutsal sayılan kurumlarına ölümcül darbeyi indirdikten sonra suçu okurun sevgili tanrısına yükler. Değil mi ki yazgıları hazırlayan tanrının ta kendisidir?

Bilinçlenme - Eyleme Geçme

“Olmaz yere eşek gibi didinen” arkadaşlarını acımadan sömüren Kaptan'ın çıkarını gözeten dindar Hamdi'ye ne olur birdenbire? Yalnızca Kaptan'la Küçük Salih arasındaki sapık ilişkiyi fark ettiği için mi değişir? O yüzden mi patronuyla hesabını kesmek ister? “Göl İnsanları” kendisiyle birlikte direnmeye geçince neden şaşırır? Neden korkar? Belki de yaşadığının tam tamına bilincinde olmadığından. Arkadaşlarının kendisini desteklemek

adına işi topluca bırakmalarından suçluluk duyar önceleri. Oysa kararından dönme olanağı yoktur artık. Kaptan nasılsa mimlemiştir onu. Arkadaşlarını yatıştırdıktan sonra gizlice gitmeye karar verir. Kaptan'la vedalaşır, onun öfkesini çekmemeyi umar. Kapıdan çıkar çıkmaz garip bir sezgiyle otların arasına fırlatır kendini. Yanılmamıştır da. Sandalla gideceğini sanan Kaptan peşinden iki el ateş eder. "Atarsın Kaptan!" der o zaman Hamdi, "ne yapalım, buralarını sana bağışlamışlar!" Kemal Tahir'in hikâye kişisi imamın oğlu Hamdi, tutuculuktan, kadercilikten, yaranıcılıktan sıyrılmış bilinçli ve dayatan insana dönüşmüştür hikâye süresince. Kendi sınıfından insanlarla yaşadığı, paylaştığı dostluk ve dayanışma usul usul hazırlamıştır bu gelişimi.

Hikâye kişinin değişmesini, bilinçlenme ve eyleme geçme doğrultusunda işleyen, romanlarında ve hikâyelerinde bu tutumun örneklerini veren Fakir Baykurt uzun uzun incelenmeye değer. Biz burada yalnızca "Koltuktaki" adlı hikâyeyi analım.

Biraz da çocukluğunu yaşama fırsatını bulamamış aynacı çırağı küçük Yusuf üstüne düşünelim. "Bayram Gömleği"nin kahramanı, çılgın bayram kalabalığına tek yabanlık gömleğiyle katılır. Yaşamasını güzelleyecek bir olay (belki de erkekçe bir hüner gösterme) peşindedir. Cebindeki bayram harçlığını renkli şehir adlarına yatırarak kumar oynaması, onun hem çocuk hem erkek olduğunun en güzel kanıtıdır. Ama yaşına özgü büyü cinselliğin, arasında günler boyu dolaşıp durduğu aynaların ötesindeki dış dünya birdenbire biçimlenir: Paralar hep aynı ellere dönmektedir. Büyük umutsuzluğu içinde masalsı yaratığa, Şahmeran'a başvurur. Son kuruşunu hangi şehre oynaması gerektiğini danışacaktır ona. Gelgelelim Şahmeran'ın da kendisi kadar yoksul, sıradan bir genç olduğunu görmesi uzun sürmez. Çocukluğunun son kalıntılarını da harcayan Yusuf, Yılandıyla Şahmeran kılığına girmiş delikanlının arkasından seslenir avaz avaz: "Gelmeyecek misiniz artık? Heey gelmeyecek misiniz bir daha?" Dönmemecesine gidenler kimlerdir acaba? Yılandıyla Şahmeran mı? Sorulan bu soru mu? Yoksa Yusuf'un bundan böyle kendi sorularına başkalarınca karşılık bulunabileceği inancını yitirmesi mi? Yusuf'un bir bayram günü süresince geçirdiği değişimin nitelikleridir bunlar.

Hikâye kişinin değişmesiyle ilgili örnekler çoğaltılabilir elbet. Hikâyeyi, yalnızca birinin başından geçenleri aktarmak, bir olayı gözlemlemek diye anlamıyorsak, günümüzde hikâye kişinin de yazar ya da okur kadar değiştiğini, değişmek zorunda kaldığını göreceğiz.

Kaynaklar:

“Yağma”, Adnan Özyalçın, *Yağma*, Yücel Yayınları.

“Koltuktaki”, Fakir Baykurt, *Yeni Dergi*, Sayı 74.

“Değişim”, Franz Kafka, *Değişim*, Ataç Kitabevi.

“İşte Geldim”, Guy de Maupassant, *Kar Topu*, Varlık Yayınları.

“Bayram Gömleği”, Hulki Aktunç, *Yansıma* dergisi (Günümüz Türk Hikâyeciliği Özel Sayısı).

“Göl İnsanları”, Kemal Tahir, *Göl İnsanları*, Bilgi Yayınevi.

“Derviş Tohumu”, Nikolay Haytov, *Dünya Poturunu Çıkarıyor*, Bilgi Yayınevi.

“Dubrovski”, Puşkin, *Bütün Eserleri - 1*, Cem Yayınevi.

“Faxelange”, M. de Sade, *Aşkın Suçları*, Fahir Onger Yayınları.

Yeni Dergi, Sayı 101, Şubat 1973

Haziran Üstüne

*Öyle eskidi ki hüzün, artık kullanmayın.
Hüzün yerine öfkeyi salık verebilirim.
Ya da gülmeyi deneyin.*

Selçuk Baran, hikâyelerini ilk yayımladığı yıllardan bu yana hikâye sevenlerce ilgiyle izlenmiş bir yazar. “Kavak Dölü”, “Anne”, “Ceviz Ağacına Kar Yağdı” ve kitabına almadığı “Çardak” onun yeni bir hikâyeci kişiliğiyle göze çarptığı bu ilk dönemin ürünleri.

Baran’ın en belirgin özelliği, “yazar” oluşu; hikâyeyi “ifsaata girişme”, “özeleştirici yapıp rahatlama”, “boşalma” gibi dürtülerin bir aracı olarak kullanmayı. Söylediklerimden, Baran’ın kendine eğilmediği gibi bir sonuç çıkmamalı. Her yazar gibi o da sık sık eğiliyor kendine ama toplumdaki çalkantıların bıraktığı izleri odak alarak, günlük olaylar karşısında, kişinin kendini ve yaşamasını gözden geçirme zorunluluğunun kaçınılmaz bir sonucu olarak. Kendini sık sık hikâye kişilerine üleştirerek incelemesi, gerektiğinde abartmadan ve usulca ele alması, bu tutumu bilinçle benimsediğini gösteriyor.

“Haziran” büyük kentlerin yan sokaklarında, küçük me-mur çevresinde geçer. Bu kent çoğunluk Ankara’dır. Küçük burjuva yaşamının tekdüzeliğini, iğreti değerlerini –biraz da sevecenlikle– eleştirir Baran. Bu çevrenin orta yaşı aşmış kadın-ları küçük işlerle oyalanırlar. (“Kavak Dölü”, “Anne”, “Konuk Odaları”, “Ceviz Ağacına Kar Yağdı”, “Sokaklarda”, “Leylak Dalları” hikâyelerinin kadınları başarılı yün örücüler, nakış işleyicilerdir.) Ve belki de bu bir çeşit yalıtılma işlemiyle dış dünyanın kargaşasına karşı kendilerini, aile düzenlerini ko-

ruyacaklarını umarlar, özellikle de değişen toplumda söz sahibi olacak çocuklarını. Arada bir elleriyle kurdukları, içinde büyük bir mutsuzluk yaşadıkları zindandan kaçmak düşer akıllarına. Ne var ki çıktıkları sınıftan kopamamak üzere yetiştirildikleri için bilinçli bir başkaldırmaya dönüşmez bu istekleri:

“... Bir gün ben de bir şey istesem, dedim. Bu, yaşamamın neresine geldiğimi kendi kendime sorduğum gündü”, der “Ceviz Ağacına Kar Yağdı”nın kahramanı, sonra da ekler hemen: “Kaçmak; zavallı, önemsiz bir şeydir. Buna başarı denmez. Ben kaçtım. İşte bu kadar.”

Erkekler için de aşağı yukarı aynı durum söz konusudur; “Tuba” ve “Oyun” hikâyelerinde, yıpratıcı iş çevresinden, bunaltıcı aile ilişkilerinden kaçabilmek için çocukluklarının düşsel dünyasına sığınır. Hele “Zambaklı Adam” ile “Kent Kırğını” öylesine yapay değerlerle, o kadar aykırı bir kültürle koşullandırılmışlardır ki “yaşama sevinci” deyimine olan aşırı tutkunlukları yüzünden gerçek yaşamayı elden geçiriverirler, “Eda”yı putlaştıran aydınlardır bunlar; küçük başkaldırmalarla, ufak coşkunkluklarla oyalanırlar.

Tam bu sırada Selçuk Baran’ın hikâyesi yeni bir açılım kazanır: Tutucu ve devrimci güçler arasındaki çatışmada ortaya çıkan soruyu yanıtlama sorunudur bu, herkesin bir seçme yapma zorunda kaldığı ânın saptanmasıdır. “Analar ve Oğullar” hikâyesindeki Asistan Erol, kararlı, bilinçli kişiliğiyle yeni bir yaşamaya doğru ilk adımını atarken annesi, oğluyla komşu kadınlar arasında bir seçme yapmak zorunda kalır. Sonunda: “... yüreği umutsuzluk ve kuşkuyla sıkışarak, demin düşman belleği komşularının, alıştığı, bildiği, bu yüzden de içinde güven duyduğu dar çemberine doğru telaşla yürür.” Oysa “Umut”taki yaşlı kadın bambaşka bir soru sorar: “Filiz’in incecik omuzları kadar güçlendi mi yoksa yorgun, yaşlı yüreğim? Bitimini göremediğim karanlıklara aynı umursamazlıkla bakabilecek miyim?”

Bu soruları koyduktan sonra Baran, suskunluğu devralmaya kararlı kişileri ele alacaktır; kuralı bozanları seçecektir: “İşlik”taki Yusuf, “Porto-Riko”lu, “Bir Yabancı”, “Işıklı Pencere”deki Selime hep dayatan ve direnen kişilerden se-

çilmiştir. Bu kişilerin hemen yanı başında yüreğiyle bu güçlere bağlı ama yaşamada geciktiğini duyan ara-kuşak yer alır: "... Yaşamaya yeniden mi başlamamız gerekiyor yoksa?... Öyle olsa bile, hani nerede vakit?" (s. 185) diye soran; "Başarısız bir insan olacağım ben. Hiçbir şey yapmayan, krem renkli ketenler üzerine sakız sarısı güller bile işleyemeyen. Benden geriye hiçbir şey kalmayacak. (...) Ne sakız sarısı güller, ne beyaz, lekesiz düzgün duvarlarda bir kurşun izi... Hiçbir şey" (s. 159) diye hayıflan; yine de, "Bana gelince... Hadi canım! Porto-Riko'lu kuğulu parkta kaldı. Bana ne ondan? Geleceğe ait o. Benim gerçekten yaşlandığımı duyacağım, gene de mutlu bir geleceğe..." diye umutlanan aydınlardır bunlar.

Selçuk Baran'ın ilk hikâyelerinde ("Odadaki", "İhtiyar Adam ve Küçük Kız", "Ceviz Ağacına Kar Yağdı") görülen çocuğa sığınma, çocuktaki saflıkla beslenme, çocuktan güç alma duygusu, kitabın sonunda genç kuşağın yaratacağı dünyaya ulanma gibi bir istekle yer değiştirir.

"Haziran"ın dili özenli ve duyarlıdır. Anlatım yalındır, düzdür. Hikâyelerin çoğunu "anlatıcı" aktarır; atmosferi kuran, duyarlığı ileten, bu anlatıcıdır hep. Ara sıra doğrudan doğruya okura seslendiği de olur: "Dudaklarınızı şöylece uzatıp 'Tuba' demeyi deneyin bir, anlarsınız" örneğinde görüldüğü gibi... (s. 126) Yalnız, her yerde hazır ve nazır olan "Tanrı-Yazar" değildir bu. Daha çok, dıştan gelen bir etkidir ve hikâye kişilerince yaşadıkları an içinde ustalıkla saptanır. Bu arada yazarın yer yer tökezlediği de olur; aykırı bir hikâye kişisi, anlatıcının ağzından konuşmaya başlar sözgelimi ya da anlatıcı "daha iyi bilen biri" tavrıyla hikâyeye "müdahale eder" ("Konuk Odaları"). Sanırım, Selçuk Baran'ın diline fazla özen göstermesi, daha doğrusu dilde bütünlük kaygısı gütmesi yol açıyor buna ve aynı sözcüklerle konuşan, deyiş özellikleri göstermeyen kişiler çıkıyor ortaya.

"Göç Zamanı", "Haziran", "Saatlerde", "Bir Yabancı" hikâyelerinin, hikâyeden çok tek-perdelik oyunları ansitması, yaşadığımız sahiciliklerin gerisinde kalması diyaloglardaki tutukluğa bağlıdır büyük ölçüde. Ama asıl, güncellik sorunu var:

Selçuk Baran, yaşadığı ve acısını çektiği olayları günü gününe aktarırken günümüz edebiyatında gittikçe önem kazanacak bir

sorunu gün ışığına çıkarmış oluyor. Acaba hikâye, şiirin yerinde kullanılmış görüntülerle bir çırpıda çözümleyebildiği “güncel olayları aktarma” sorununu aynı hızla çözümleyebilir mi? Yoksa daha uzun bir özümleme sürecine mi gereksinme duyar? Olayları tarihsel gelişim içine oturtmadan vermek yalnızca duygusal bir çıkış niteliğinde midir? Yoksa bu ipuçları ilerde nasılsa kendiliklerinden yerli yerine oturacak mıdır? Olayları aktarırken ister istemez başvurulacak simgelerin okurla yazar arasına bir uzaklık, bir soğukluk koyacağı, su götürmez bir gerçek. (“Anne” ve “Kavak Dölü”nün sıcak, gündelik dünyasına çok daha kolay yerleşebiliyor okur.) Ama sanatı biraz geriye atma pahasına da olsa yaşadıklarımızı sıcaklığına anlatmamız gerekmez mi?

“Haziran”, getirdiği bu sorularla, yazarının saygın tutumuyla önem kazanıyor.

Yeni Dergi, Sayı 103, Nisan 1973

Milliyet Yayınları'nın Roman Yarışması Neler Getirdi?

Milliyet Yayınları'nın 1974 roman yarışması beklenenin çok üstünde bir ilgi gördü. Yarışma amatör-profesyonel bütün yazarlara açıldı, takma ad ya da rumuz kullanılabiliyordu, birden çok romanla katılma olanağı vardı. Bu yüzden katılma oranı şaşılacak kadar yüksek oldu. Amatör yazarlar mektuplarında ilk elemeyi kazanamazlarsa nedenlerin açıklanmasını istiyorlardı. Haklıydılar da. “Daktiloyla yazılmış üç kopya” koşulu göz önünde tutulursa, romanları yazdırmada ve yollamada ne gibi güçlüklerle karşılaştıkları anlaşılabilir. Yarışma, birçok ilginç gerçeğin su yüzüne çıkmasını da sağladı. Sözgelimi, yarışma koşullarına uyan 274 romandan 174'ü toplumsal sorunlardan yola çıkmıştı; 174'ün 126'sında da mekân köydü; başkişilerse hükümet tabipleri, ülkücü öğretmenler, üniversite öğrencileri, bilinçlenen yoksul köylüler. Ağa, köylü, şeyh-ağa- muhtar-kaymakam-öğretmen köylü ilişkileri ustalıkla ele alınıyor, aradaki kopukluklar ustaca vurgulanıyordu. Suyun ve toprağın dağılımındaki eşitsizlik, oy vurgunu, kan davası, oç, ırza geçme, başlık sorunu, eşkıyalık, dil ve töre çatışmaları, din sömürüsü, Alevilik, suça itiliş nedenleri başlıca konulardı. Romanların bağlanması da değişmiyordu: Ağa, çobana kaçan kızını öldürüyor, kendisine başkaldıran köylüyü türlü zorbalıklarla susturmayı deniyor ama halk uyanıyordu. Uyanış durdurulamazdı artık. (Bunca romanın yazılması da bu gerçeği göstermiyor mu zaten?) Ne var ki bu dürüst çıkışların çoğu roman niteliği taşımıyordu. Yazarın dürüstlüğü, dünya görüşünün saygınlığı ya da iyi niyeti, verdiği ürünü roman katına çıkarmaya yetmiyordu. İlerici fıkra yazarları her gün işliyorlar bu konuları, bilimsel incelemeler bir-

birini izliyor. Böyle bir ortamda Yaşar Kemal'in, Kemal Tahir'in, Orhan Kemal'in ve Fakir Baykurt'un bir zaman özgün örneklerini verdikleri romanları aradan hiç zaman geçmemişçesine bir daha yazmak neye yarar? Üstelik aynı konuları, aynı kişileri, aynı hammadde ve araçları kullanarak yinelemek. Gariptir, değişik etkiler altındaki bu romanlarda dil ve anlatım şaşılacak kadar tekdüzeydi, ortaklaşaydı. Hiç kimsenin karşı çıkmayacağı, çıkamayacağı bir "en az ortaklaşa" çizgisi amaçlanmıştı sanki. Sonda önerilen çözümler de "Atatürkçülüğün doğru anlaşılması", "Kooperatifçiliğin yaygınlaşması", "Aydınların halka inmesi", "Kız çocukların okutulması" gibi belirsiz çözümlerdi. Öbür önjüri üyesi arkadaşşımla birlikte önce bu "anonim" romanları bir yana ayırdık. Sonradan elden geçirmek üzere. Gelgelelim örnekler çoğaldıkça, sakıncalar büsbütün göze batar oldu. Gerçi bu romanların yayın piyasamızda sözü edilen kimi romandan geri kalır yanı yoktu, üstelik yazarlar amatördü, desteklenmeliydi, ama yazınımıza hiçbir taze soluk getirmeyen ürünleri, yetkin romanların yanına katmak da haksızlıktı. Bu arada, başta umut verir saydığımız romanların, bir daha okunduğunda hızla eskidiklerini ayırt ediyorduk. Gerçekten iyi bir çıkışı, sağlam bir bildirisi olan *Kar Düşmeden* ile *Şehit Dölu*, *Ölu Yaşayanlar* ve *Gıcıru Bükme*, *Zapboyları*, *Kırım Kıyım* ve *Kıtlık*, *Şeytanistan* ve *Ulu Su*'ya, göre başarısızdılar son hesaplaşmada. Köyde geçen romanların ortaklaşa özellikleri neydi? Şöyle özetleyebilirim: Tip yaratma tutkusu... Roman kişilerinin çoğu yazarın düşüncelerini açığa vurmaya yarayan basmakalıp "tip"ler olmaktan öte bir canlılık, bir yaşarlık taşımıyorlardı. Köy de "mekân!" olarak köydü, belirgin özelliklerden yoksundu. Doğu Anadolu'da mı Ege'de mi oluşu coğrafya açısından bile fark edilmiyordu.

Yüceltme: Zulme göğüs geren köylü, her şeye akli eren öğretmen, aydın imam, ülkücü üniversiteli kusursuz kişiler olarak ele alınıyordu.

Yerel törelere, lehçeye yaslanma: Romanlarda şiirler, maniler, masallar, yörelere özgü sözcüklerle kavramlar çok büyük yer tutuyordu. Romanın akışı içinde yazarın bildirisini aydınlatıcı öğeler değildi bunlar çoğu kere, o yüzden de kopuk turistik bilgiler düzeyinde kalıyordu.

Diyaloglarda uzunluk: Kimi romanlar yalnızca diyaloglarla geliyordu. Konuşmalarda dikkati çeken, küfürlerin bolluğuydu. Kentsoylu inceliğine bir tepki diye yorumlanamayacak kadar gereksiz, yerli yersiz kullanılmıştı bu küfürler. Bir boşalma gibiydi.

Cinsel abartmalar: Yoksul, ezilen köylü, cinsel bakımdan bir “Mayk Hammer” gibi çiziliyordu nedense. “Naylon gecelikten görünen meme uçları”, “beyaz baldırlar”, “şalvarı yırtarcasına geren dolgun kalçalar” sevişme sahnelerinin değişmez öğeleriydi. İlginç olan, yazarın karşı çıktığı kentsoylu kültürünün en kalitesiz romanlarının etkisi altında kalışydı.

Aşk trajikti oysa, cinsellikle ilişkisi yoktu, çoğu kere acı bir sonla vurgulanıyordu.

Burada, özellikle işçi olduklarını belirten iki yazarın romanlarına değinmek isterim. Bu yazarlar, toplum sorunlarına şöyle bir dokunduktan sonra ecnebi kadınlarla yabancı ülkelerde yaşadıkları serüvenleri anlatıyorlardı romanlarında; “yakışıklı, çapkın Türk erkeği” mitini işliyorlardı. Kente göçen işçileri konu alan romanlarda da patronların karılarıyla kızlarıyla ilişki kuranlar, sınıf atlayanlar yok değildi. İyi ki köyü aşka pastoral bir dekor olarak alan ya da gizlice sınıf değıştirme özlemi taşıyan romancıların sayısı çok azdı.

Geri kalan 48 romandaysa mekân, büyük kentti. Kırsal kesimlerden kente göçen, sanayileşme sürecine giren ama köylüyle göbek bağıını koparmamış işçinin, nabızı halkıyla birlik atan aydının karşılaştığı, kucaklaştığı yerdı kent. Olayların hızla geliştiğı, günü gününe yaşandığı bir ortamdı. Hızlı uyanışın, gelişimin ve değışimin göstergesiydi bir bakıma. Belki de bunun içindir ki kentte geçen romanlar daha taze bakış açıları ve yeni değerler getiriyordu.

Kusurları, gülünç ya da acıklı yanlarıyla sahici insan anlatılıyordu; bireysel özellikleriyle varolan, kendini eleştiren, hırpalayan, özündeki devingenliğe yaşadığı toplumla birlikte ayak uydurmaya çabalayan insan.

Bir Gün Tek Başına, Pansiyon Huzur, Koca Kurt, Grevden Sonra, düzenin, küçük burjuvanın ve devletin yaman bir eleştirisini yapıyorlardı. Sınıf sorunlarını, çeşitli katlardan gelme insanları,

geniş roman boyutları içinde geliştiriyorlardı. (Elemeyi geçemeyen yine de içtenlikli bir roman olan *Uyanış*'ı anmalıyım.)

Konuş Baba, Bir Solgun Adam ve Grass'ın *Teneke Trampet*'ini çok andırmasına karşın *Korugan*, anlatımlarındaki özgünlükle beliriyorlardı. Sorunların roman sınırları içinde üstüne basılmadan da işlenebileceğini örnekleyen göğsü çıplak ürünlerdi bunlar. (Eleme dışı kalan *Kan Bankası, Doğumevinin Karşısı*, belkemiğinden yoksun olsa da diliyle dikkati çeken *Karanfil Tarlası* anılmadan geçilmemeli.)

Kent romanlarında, hakkı yenmiş bohem ressamaları, toplumculuğa gönül vermiş zengin, bunaltılı kadınları, bu kadınları anlamayan zengin kocaları başkışı seçen yazarlar da vardı. Bu tür romanlarda son olaylar üstüne kuru söylevler, yerli yersiz felsefe yapma tutkusu baskındı; sıkışıklık, dağınıklık, sindirilmemiş bilgi yığınakları gelişigüzel birbirini izliyor, yapıtı roman olmaktan çıkarıyordu. Dil de tutarsızdı; üniversite kantinlerindeki günlük söyleşiler havasındaydı. Erkek başkışılar dil bilen Avrupa görmüş, topluma kuşbakışı bakan, en acılı gerçekleri bile bilgece alaya alan, bu toplumu kendilerine az bulan aydınlardı. Aydın kadınların yakınmaları da kişisel sızlanmalardan öteye gitmiyordu (*Tutsak Aydınlık* dışında). Anlaşılmamayı vazgeçilmez bir tutum haline getirdiklerine göre, bu romancılar kendilerini yeterince değerlendirememizi hoş karşılayacaklardır sanırım.

Belgesel romanların üstünde de durmak gerek. Kubilây, Seveda Sultan, Osman Bey gibi tarihsel kişiliklerin yaşam öyküleri, içine azıcık aşk, katılıp sulandırılmış ama genellikle tarih kitaplarından olduğu gibi alınmıştı. Kıbrıs'ta geçen, İstiklâl Savaşını ya da Selçukluların ve Osmanlıların Anadolu serüvenini konu alan romanlar da öyle. En küçük bir araştırma sözkonusu değildi: Devlet ağzından konuşuyordu romancı. *Haçin*, tek romandı bu alanda.

Polisiye olaylar, MİT ajanlarının serüvenleri, yalılarda işlenen cinayetler, miras davaları, Beyoğlu geceleri ve "hakiki, hayat sahneleri"nden oluşan Kerime Nadirvari aşk romanları da çoktu. Servet-i Fünun diliyle küflü bir anlatım egemendi artık. Yaşamının gerisine düşenlerin, dilin de gerisine düşeceklerinin

en iyi kanıtlarıydı bu romanlar. Türkiye'nin bu saatinde kimler yazıyordu acaba bunları. Antalya'da geçen Sibirya romanları, komünist zulmünden kaçan Türklerin anavatanda nasıl sıfırdan başlayıp milyoner oluşları ve daha nice yarı tango yarı nihavent ürün... Rahibeler, kontlar, yatla Avrupa gezileri, içli bir dille yazılmış bir bilim-kurgu romanı.

Yarışma, bir türlü benimseyemediğim bir gerçeği zorla kavratı: İlk on, on beş sayfayı okuyunca roman üstüne genel bir yargıya varılabiliyordu. Ellinci sayfada umulmadık bir açılma, bir parıltı beklemek safdillikti.

Asıl önemlisi şuydu: Yazı makinesi olmayan bir yazar, dil ve imla bilgisini kendi yararına kullanamıyordu. Romancıların daktilocuları apayrı bir önem taşıyordu yarışmada.

Milliyet Sanat, Sayı 130, 2 Mayıs 1975

Büyük Atılımlar Adamı Jack London ile 80. Doğum Yılında John Dos Passos

Ölümsüzleşmek

Bugün, ölümünden altmış yıl sonra, bitimsiz bir saygınlıkla herkesi etkiliyor hâlâ. Yapıtları altmış sekiz dünya diline çevrilmiş olan büyük serüvenci, İngiltere’de, Batı ve Doğu Almanya’da, Fransa’da, Ukrayna ve Rusya’da yeni basımlar yapıyor, sonsuz bir yazın gücünün soylu örneklerine yeniden önder oluyor. Son günlerde Eskimo dilinde ve Japoncada tam on iki ayrı yapıtı yeniden yayımlandı. Küçük hikâyeleri ve klasikleşmiş romanları yüz binlerce yeni okurun dünyasına giriyor. Faşizmin o korkunç yüzüne yansıttığı ışık, 1900’lerde yazdığı romanı *The Iron Heel* (Demir Ökçe) ile bir daha parılıyor. Jack London’ın bu dev yapıtının 1924’te yayımlanan Fransızca çevirisine önsöz yazan Anatole France onun “kehanet” sayılabilecek “faşizm korkusu”na ayrıntılarıyla değinmiştir. İlk baskısından tam altmış sekiz yıl sonra İngiltere’de yayımlanan *Iron Heel* adlı romanın kapağında, Salvador Allende’yi ezen bir faşist subayın çizmesi yer alıyor. *New Republic* dergisinin tanınmış eleştirmeni Howard Lachtman, London’ın Amerika’da yeniden çıkan *The Valley of the Moon* adlı romanını “bir başka kehanet şaheseri” diye tanımlarken şunları yazıyor: “Jack London, bu küçük şaheserinde, kentsel yıkımın ve çevresel pisliğin ürküntüsünü dile getirmiştir. Güzelim doğanın yavaş yavaş ölümünü duyuran bu yapıt, insancılığa sırt çeviren bir bencillik düzeninin de özetini veriyor.”

“İçimdeki coşkunculuk, yavan ve tatsız bir hayatla yetinmemi engelliyor” diyor Jack London. Ülkemizde yapıtları tekrar tekrar

çevrilen, yayımlanan yazarların başta gelenlerinden London. Yalnızca “best-seller” okuyanları değil, gerçek edebiyat izleyicilerini, yazarları da sarsan bir yazar. *Yaşama Hırsı* adlı öyküler kitabı, kapitalizmin içyüzünü sergilemek amacıyla yazdığı *Uçurum İnsanları* (1902), *Vahşetin Çağrısı* (1903), *Ademden Önce* (1906), *Demir Ökçe* (1907) olağanüstü ilgi görmüş yapıtları.

1876’da San Francisco’da doğmuş John Griffith London. Yoksul bir ailenin çocuğu. Gazete satıcılığı, balıkçılık, tayfalık, çamaşırcılık, altın arayıcılığı, savaş muhabirliği yapmış. Alaska’ya kadar gitmiş. Yaşadığı dönemin en önemli toplumsal olaylarından biri sayılan İşsizler Ordusunun Yürüyüşü’ne katılmış. Derken sosyalist eylem, tutuklanma, İşçi Partisi’ne giriş... Amerikan toplumunun emperyalist aşamaya geçtiği korkunç çalkantılı bir dönemin tanığı Jack London.

Çocukluğunda başlayan, neredeyse hummalı diyebileceğimiz çalışma tutkusu, bedenini sonuna kadar kullanma isteği, yazarlığının da belirgin bir özelliği. 1909’da yayımlanan ünlü romanı *Martin Eden*, otobiyografik bir çalışma olması nedeniyle daha bir sevilen, ilgi gören kitaplarından. Romanda, yaşama kavgasına, dünyayla baş etmeye sırf kendi beden gücüne, sağlığına güvenerek girişen bir delikanlının sevdiği burjuva kızının gözüne girmek isteğiyle başlayan okuma ve yaratma serüvenini izliyoruz adım adım: London da *Martin Eden* gibi tutulan bir yazar olur ve onun gibi intihar eder (1916).

Bu intiharı “burjuva bireyciliğinden kurtulamamak”la açıklamak kolaya kaçmak gibi geliyor bana. Onun “ruh sağlığı bozulmuş bir toplumda” soluk aldığını akıldan hiç çıkarmamak gerek. Gönül verdiği İşçi Partisi’nin “ılımlı” tutumunun böyle coşkun bir yazarı nasıl hırpalayabileceği kolayca anlaşılabilir. Onun yaşamı boyunca düşman olduğu bir kavramdır “ılımlılık”. Kaba kuvvet, doğanın acımasızlığı ve insanın sömürülüşü London’ın derdi; dünyanın her yerinde birden olmak, en ağır işleri üstlenmek, ezilenlerin tümünü kucaklamak, yani hep “büyük” atılımlar... Küçük, ılık, sıradan bir şeye rastlayamazsınız London’da. Anlatımı anlattıklarıyla eş bir nabızda atar. O yüzden büyük bir başarıya ulaşır, pek az yazarın ulaşabildiği bir başarıdır bu: Anlatımın kendisi bir çeşit bildiriye dönüşür.

Söylev yoktur; etli canlı kişiler ve durumlar söz konusudur. Durumları öylesine ustalıkla seçer ki, koyduğu açmazı yaşayan kişi geldiği sınıf gereği zaten başka türlü davranamaz. Martin Eden’i adam etmeye, yola getirmeye, eğitmeye çalışan ukala Ruth’a öfkelenirsiniz, ama onun başka türlü davranamayacağını da bilirsiniz. Çünkü önemli olan Ruth’un değil geldiği sınıfın değerlerinin eleştirilmesidir.

Ülküdaşları Dreiser’dan, Sinclair’dan bu özelliğiyle ayrılır London; romanlarının her sayfasında paylaştığınız, neredeyse ellerinizle tutabileceğiniz içtenliğiyle.

1896’da Şikago’da doğan John Dos Passos da benzer sözlerle anlatıyor dünya görüşünü: “Tek döşek, tek iş, tek yaşama el-vermez” diyor. London’ın aksine, paraca durumu iyi bir ailenin çocuğu Dos Passos. Harward’da öğrenim görmüş. Birinci Dünya Savaşı’nda Amerikan Ordusunun Sağlık Servisi’nde görev yapmış, sonraları İspanya’da ve Yakın Doğu’da muhabir olarak çalışmış, 1921’de yayımlanan *Üç Asker* adlı romanında savaşın yıkıcılığını işlemiş; sonraları bu konuya sık sık döndüğünü görüyoruz.

J. P. Sartre, onun yazdıklarını “bir haber bülteni okur gibi”, yorumsuz, soğuk bir sesle okumak gerektiğini ileri sürüyor. Gerçekten de en trajik romanlarında bile katı, uzak, alaycı bir anlatımın peşindedir Dos Passos. “Kişilerden çok mekanik davranışlar üstünde durur; moral sorumsuzluk, bilinçsizlik, usdışı güçlerle oradan oraya savrulan bireyler kol gezer romanlarında.” Amerikan yaşamısından kesitler verir. Gazete haberleri, reklam spotları, istatistikler, sayılar, yeni çıkmış şarkılar, eski tekerlemeler bir burgaç hızıyla dönüp savrulur... Zenciler, Yahudiler, İtalyanlar kendi İngilizceleriyle konuşurlar... 1925’te yayımlanan *Manhattan Transfer*’de görülen özel anlatım tekniği gittikçe gelişir ve USA üçlüsünde doruğuna varır. 42. *Paralel*, 1919, *Büyük Para*.

Anılarında, “1919 da satmadı 42. *Paralel* gibi” diyor Dos Passos.

İkinci üçlüsü *Columbia Yöresi*’nin büsbütün ilgi görmediğini biliyoruz. *Bir Genç Adamın Serüvenleri*, 1 Numara (Önemli Adam)

ve *Büyük Tasarı*'dan oluşan bu kitaptan sonra Dos Passos git-tikçe uzlaşmacı bir tutum benimsiyor, Amerika'nın kuruluş dö-nemiyle ilgili ürünler veriyor; geçmiş özlemiyle yüklü, çıkışına aykırı ürünler... 1970'te Baltimor'da ölüyor.

Amerika'da çıkan edebiyat tarihleri Dos Passos'a az, Jack London'a daha da az yer veriyorlar. Yurdumuzdaysa durum bambaşka. Özellikle son aylarda, yaşamayı yazmadan öne alan yazarlara yöneldi okur; F. Scott Fitzgerald, Pablo Neruda, Joseph Conrad aranılır, tartışılır oldu. Slogancı edebiyatı kanıksamanın yanı sıra, arayış tutkumuzun bir sonucu bu. Büyük yaşama'yı denemiş ya da yaşamayı büyük bir olay olarak algılamış yazarlar seviliyor. Dünya görüşlerini, okudukları kitaplardan çok yaşayış biçimleriyle bulup çıkaran, bir dünya görüşüne kendiliğinden, kaçınılmaz biçimde varan yazarlar, keşif heyecanıyla yazanlar, çakılıp kalmayan, devinen insanlar... Elleri kaba işe de yatkın, sıradan yurttaş olmaktan korkmayan aydınlar... Çağımızın ay-dınları.

"USA bir kıtanın kesitidir," diyor Dos Passos. "USA banka he-sapları yüklü, ağızları durmadan laf yapan bürokratlardır. USA Arlington Mezarlığı'na üniformalarıyla gömülmüş askerlerdir. USA uzaktayken yurdunuza yazacağınız bir mektup adresinin son harfleridir. Ama asıl, USA halkın sesidir."

Milliyet Sanat, Sayı 169, 30 Ocak 1976

Virginia Woolf: Zekâ ve Duyarlılığını Bilinç Akışına Yönelten Titiz Anlatımcı

Virginia Woolf, akıcı, şiirsel, atak anlatımıyla yüzyılımız romanını soluklandıran, yeni alanlara süren bir yazar. “Çağdaş” sıfatını yalnızca çağda yaşamaktan ötürü kazanmamış, hak etmiş; bileğinin gücüyle koparıp almış bir yazar. Onun, yaşamı boyunca yüzyılın karmaşıklığına, değişkenliğine uygun düşen bir ivedilik, bir anlatım yoğunluğu ardından koştüğünü, görüyoruz. Psikolojideki, biyolojideki yeni açılımlar, yeni bulgular bir sığınak değil onun gözünde. Yaşamı, “yarı saydam bir zarf” olarak görüyor, o yüzden de “bizden kaçıyor yaşam” diyor ve bu kaypak yaşamı kavrayabilmek, somutlayabilmek için zekâsını ve duyarlılığını seferber ediyor. Onda, bilim ve düşün alanındaki her yeniliğe, her gelişmeye açık bir kafa, dinmek bilmeyen bir araştırma tutkusu, gerçeği didik didik etme kaygısı, duygudan ürkmeyen bir zekâ var. Titiz, soylu, duyarlıklı bir anlatıcı.

Woolf’u bilinç akışı romancıları arasına katabiliriz, ama gönül erinciyle değil. Belli bilinç akışı yöntemlerini kullandığını söylemek, sanırım daha doğru olur. Woolf, zihne doluşan izlenimleri kâğıda dökmeyi amaçlamaz, “ikincil düşgücü”yle bu izlenimleri belli bir düzen ve sıra içinde yeniden yaratmak ister. Joyce’un değerlerden bütün bütüne sıyrılma çabasına da yabancıdır, değerleri araştırmaktan yanadır. “İnsan zihninin yaşamı ve başka başka kişiliklerin karşılıklı etkilenişleri: Yatay olarak bir zaman-mekân ilişkisinde dikey olarak da, mekân zaman sınırlarının artık var olmadığı bir psikolojik yansıtma yöntemiyle gerçekleşir” onun romanlarında. Doğacı (natüralist) romancıları, insanı yalnızca maddi yanıyla algılamakla suçlar,

sığ bulur. Toplum düzenini işler halinde eleştirmek, ama gerçeği bütün yanlarıyla kavramaktır derdi.

Bu yaman işe girişen Virginia Woolf'un yazarlık serüveni, *London Times*'in Edebiyat Eki'ne yazdığı eleştirilerle başlıyor. Sonra kocası Leonard Woolf'la birlikte Hogarth Press'i kuruyorlar. O dönemin ünlü romancıları, eleştirmenleri, iktisatçıları doluşuyor çevrelerine. Yalnız, 1882'de doğan yazarın ilk iki romanı, *The Voyage Out* (1915) ve *Night and Day* (1919), sonraki Virginia Woolf hakkında ipuçları vermiyorlar. Yazar, Joyce'un *Ulysses*'i ile Marcel Proust'u okuduktan sonra, yeni bir dünyanın eşiğinde buluyor kendini. Yetkin romanlar birbirini izliyor: *Jacob's Room* (1922), *Mrs. Dalloway* (1925), *To The Lighthouse* (*Deniz Feneri*) (1927), *The Waves* (*Dalgalar*) (1931). Kısa hikâyelerden ve karalamalardan oluşan *Monday or Tuesday* (1921) bu dönemin ürünlerinden sayılabilir. Kadın yazarların sorunlarına eğilen *A Room of One's Own* (1929) adlı deneme kitabı da...

Jacob's Room'da romancı, genç bir adamın yaşamını, üniversite yıllarını, yurtdışı yolculuklarını, Londra'daki çalışmalarını ve sonunda Birinci Dünya Savaşı'nda "ölüşünü" işler. Ama bu yaşam, roman başkişisinin ya da yazarın ağzından değil, Jacob'u tanıyanların gözlerinden verilir. Woolf'un sık sık başvurduğu bir yöntemdir bu. *Deniz Feneri*'ndeyseniz, Hebrid adalarında tatil geçiren bir aile konu alınmıştır. Bir türlü gidilemeyen bir deniz feneri vardır. Yıllar sonra ailenin küçük çocuğu, genç bir adam olduğunda, yıllar öncesinin küskünlüklerini atmak için kalkıp deniz fenerine gidecektir, ama Woolf'un romanlarının değişmez başkişilerinden "zaman" aileye de, çocuğa da, deniz fenerine de yapacağını yapmıştır. Genç adamı yeni kırgınlıklar, düş kırıklıkları beklemektedir orada. Değişmez başkişi "zaman"... Mrs. Dalloway on iki saatlik bir sürede geçer. Roman kişileri açısından bir dönüm noktasıdır bu on iki saat. Woolf, zamanı kısıtlarken, kuramını pekiştirmiştir aslında: Mrs. Dalloway'in o süre içinde başına gelen, ya da kendi istemiyle yaptığı her şey, o on iki saatten önce başına gelenlerle ve kendi yaptıklarıyla biçimlenmiştir. Zaman... Elimizden kaçan, kayan yaşam... Büyük bir yaşama sevgisi, insan onuruna duyulan inanç ve bu

tartışmasız gerçeğin bir yerinde düz bir olay olarak ölüm... “İnsanların gözlerinde, bu çalkantıda, avarelikte, itiş-kakışta, bu gürültüde, bu şamata, arabalar, otomobiller, otobüsler, kamyonlar, güçlkle ilerleyen, itişen gezginci satıcılarda, bando sesinde, tepelerden geçen uçağın o utkulu, kulak tırmalayan, garip, tiz homurtusundaydı sevdiği şey: Hayat, Londra, bu haziran dakikası” (Mrs. Dalloway’dan).

Woolf, *Dalgalar*’daki altı arkadaşı, doğumlarından ölümüne kadar geçen süre içinde, yaşamlarının değişik anlarında ansızın üstlerine tuttuğu flaşla aydınlatır. Onların bir geriye, bir yaşanılan âna, bir ötelere kayan iç-konuşmalarıyla ilerler roman. Dalgalar, “zaman”dır; yükselen ve batan güneş de kişilerin yaşamlarını simgeler. İç-konuşmalar bize kişiler hakkında bilgi değil, ipucu verirler. Bilinç akışı akımının bellibaşlı yöntemlerindendir iç-konuşma: “Bilinçsize yakın düşüncelerin dile getirilmesidir; doğal nitelikleri bakımından düzenleyici mantıktan önce gelen en içten düşünceleri, doğuşlarına, akışlarına göre sıralayan bir konuşma...”

“Percival öldü (Mısır’da öldü, Yunanistan’da öldü, bütün ölümler tek ölümdür). Susan’ın çocukları var; Neville hızla yükseliyor, gözden kaçacak gibi değil. Hayat geçiyor. Bulutlar durmadan değişiyor evlerimizin tepesinde. Bunu yapıyorum, şunu yapıyorum, sonra yine bunu yapıyorum, yine şunu. Karşılaşarak, ayrılarak değişik biçimler alıyoruz, kalıplara giriyoruz. Ama bu izlenimleri tahtaya çivilemezsem, içimdeki sürüyle adamdan tek adam yaratamazsam, uzak dağlara serpilmiş kar çelenkleri gibi bölük pörçük bir biçimde değil de şu anda, burada var olmazsam, çay fincanımı, sevdiğim peksimeti almazsam, kar gibi eriyiveririm, harcanırım” (*Dalgalar*’dan).

Bir tek kişide, bir sürü olabilir varlığın, yaşamın barınması... *Orlando*’da (1928) da aynı erişilmezliğin sınırını zorlar Woolf. *Dalgalar*’da her roman kişisini kendi diliyle konuşturur, çünkü amacı, tek tek “karakter” çizmekten çok, insanın tinsel yaşamının evrenselliğini vurgulamaktır. Yazarın son romanları *Flush* (1933), *The Years* (1937) ve *Between The Acts* (1941), eleştirmenlerce pek tutulmamış; yazarlığında bir düşüş olarak nitelendirilmiş bu romanlar. *Three Guineas* (1938), savaşın kıyı-

cılığını, yazarın savaşa duyduğu nefreti yansıtıyor. Virginia Woolf, 1941’de Sussex’te bir ırınakta intihar ettiğinde, İkinci Dünya Savaşı’nın zorbalıklarına, kıyımına katlanamadığı konusunda birleşildi, verdiği edebiyat savaşına katlanamadığı düşünülmedi hiç. Onun romanlarında baştan beri eksik olmayan ölüm-ölüler teması, eksen seçilen ölümler, nasıl bir bildiri iletiyor bize? *Mrs. Dalloway*’e bakalım: “Onlar (bütün gün Bourtan’u, Peter’ı, Sally’yi düşünmüştü) onlar ihtiyarlayacaklardı. Oysa önemli bir şey vardı; kendi günlük yaşamında gevezeliğe boğulan, yalan, düzen içinde bozulan, silinen, gün geçtikçe soysuzlaşan bir şey. İşte o genç, (intihar eden Septimus Warren Smith) bu önemli şeyi korumuştı. Ölüm, bir direnmeydi. Ölüm, iletişim kurma çabasıydı. İnsanlar gizemli bir şekilde ellerinden kaçan öze ulaşamayacaklarını anlıyorlardı, yakınlık uzaklaşıyordu, tad yok oluyordu. Bir kucaklaşma vardı ölümde.”

Milliyet Sanat, Sayı 216, 28 Ocak 1977

Ortak Çeviri Deyince...

“Ortak Çeviri”yi daha genelleştirelim, ortak çalışma diyelim. Özen isteyen bir uğraşı birlikte yürütme, güçlükleri birlikte göğüsleme kaygısı, her ortak çalışmada olduğu gibi ortak çeviride de ağır basıyor. İki kişi, birbirlerinden öğrenecekleri, birbirlerine kazandıracakları birtakım şeyler olduğuna inandıklarında çöküyorlar aynı masanın başına. Dil beğenileri çakışan iki çevirmenin sayfalarını bölüşüp ayrı ayrı çevirdikleri bir yapıtı, o yüzden ortak çeviri olarak değerlendiremiyoruz.

Neden kalkışılıyor ortak çeviriye? Olasılıkları düşünelim: Çevirmenlerin ikisi de aynı yazara ya da belli bir yapıta tutkunsundurlar, o yazarı bir güçbirliği sonucu, okura daha başarılı bir biçimde tanıtmak isterler; ya da yapıtı birlikte okumuşlardır, o zaman bu paylaşma isteği daha da belirginleşir; kimi zaman çevirmenlerden biri yapıtın öz dilini bilmemektedir ama kendi anadilinde ustalaştığı, uzmanlaştığı bir alana girmektedir çeviri, söz konusu dil Türkçeyse, çevirinin Türkçede akışı ondan sorulacaktır.

Saydığım olasılıkların hepsinde ortak bir öge göze çarpıyor: Çevirmenler arasındaki duygudaşlık, denge, bir çeşit eşitlik yani. “Bir çeşit” diyorum, çünkü birlikte ortak çeviri yaptığım yazarlar, benden daha usta, edebiyat deneyi açısından daha olgun, seçkin yazarlardı ama bu gerçek, arada dengenin kurulmasını etkilemedi. Birbirimizi hep “iki tam” olarak düşündük ve birlikte çalışmanın, olanaklarımızı zorlamanın yapıta iki kişiyi de geride bırakan ayrı bir aşkınlık getireceğine inandık.

Yoksa, masanın başına geçenler, iki yarımдан bir bütün çıkarma çabasındaysalar, çeviri daha baştan batağa saplanmıştı. Yarımların ikisi de karşısındakinin yarımını, isteyecek, böylece

bütünlenip üstünlük kurmak, kişilik kanıtlamak derdine düşecektir; arkadaşının her buluşuna, aklında çakan her parıltıya amansızca karşı çıkacaktır.

Duygudaşlık dedim... Turgut Uyar'la *Evrenin Yapısı*'nı çevirirken elimizde bir İngilizce, bir Fransızca oldukça "esnek" çevrilmiş metinler vardı, ikimiz de aynı anda Latincesini görmeden bu işe kalkışamayacağımızda birleştik. Dizelerin uzunluğunu, bölünüş özelliklerini, şiirdeki sesi ancak o zaman anlayabildik.

Duygudaşlık da yetmiyor ama, iki çevirmenin dünya görüşleri, dünyaya bakışları, edebiyata bakışları ve dil beğenileri de çakışmalı. Yapıta aynı (hiç değilse çok benzer) açıdan yaklaşmadıkları sürece birbirlerini inandıracak, anlaşmazlıkları çözecek, soruları ya da yanıtları berraklaştıracak ortak bir tabandan yoksun kalacaklardır.

Böyle dingin bir ortamda çeviriye girişmek gerçekten çok keyifli bir iş... Sözcük dağarcığınız genişliyor; yorgunluk gelip çattığında sizi saplandığınız noktadan çekip çıkaran bir arkadaşınız var yanınızda, çağrışım zincirleriniz de kolay kolay kopmuyor. Bir tümceyi kurmanın bin birinci yolunu birlikte keşfediyorsunuz. "Konsültasyon gibi" mi? Galiba. Daha iyiyi, daha doğruyu saptama, kararı birlikte verme, işi birlikte kotarmanın keyfi açısından öyle.

Türk Dili, Sayı 322, 1 Temmuz 1978

Cahide Sonku Deyince...

Ölenlerin ardından yazılan yazılarda, hele bu ölümler sevilmiş, yüreklerde derin izler bırakmış kişilerse, yapay bir hava göze çarpar nedense. Çoğu kere, içtenlikten uzak, abartmalı övgülerle dolu yazılardır bunlar. Yazar, sevdiği ölüye karşı ödevlerini yerine getirememenin verdiği suçluluğu okurla paylaşarak aklanma telaşı içindedir sanki.

Ama Cahide Sonku deyince durum değişiyor. Çünkü Cahide Sonku beklenmedik bir olay ya da bir hastalık sonucu aramızdan ayrılmış bir sanatçı değil. Kendini ufak ufak öldürme çabasını uzun yıllar, hepimizin gözü önünde bilinçle sürdürdü. Kimseden yardım beklediğini de sanmıyorum. Parlak, yetenekli bir sanatçıydı kuşkusuz.

Ama Batı'da ve yurdumuzda gördüğümüz kimi türdeşleri gibi göz kamaştırıcı yatırımlar peşinde koşan bir hesap insanı değildi, sahne yaşamında ne kadar olgunsa yaşama uğraşısında o kadar acemiydi, büyük gelgite bir türlü ayak uyduramamış, uydurmak da istememiş, elindeki varını tüketen bir yaşam ace-misi, bir uyumsuzdu o.

Bizim kuşak "Cahide"nin görkemli yıllarına yetişemedi. Onu önemsiz filmlerde izleme olanağını bulduk biz. O dönemde Nevin Seval, Gülistan Güzey, Perihan Yanal gibi gerçekten güzel kadınlar egemendi sahnelere. Güzellikleri, alımlılıkları sağduyuyla, sezgiyle bütünlenen kadınlar. Çikletli, şıpidik terlikli, sınıf atlamaya çalışan dilberler yoktu daha ortalıkta.

Cahide Sonku'ysa halkımızın öteden beri el üstünde tuttuğu "kaşı gözü yerinde, geniş kalçalı, halk tipi" güzellere hiç benzemiyordu. Dal gibiydi. Bal rengi yumuşacık saçlarıyla, ağır dalgın gözkapaklarıyla, ince kaşlarına birdenbire ve çok çarpıcı bir

anlamla ters düşen dolgun, çocuksu dudaklarıyla, özellikle de gırtlığında karanlık dolambaçlar çizdikten sonra berraklaşan sesiyle bambaşka bir dünyanın insanı gibiydi. Greta Garbo gibi bir gizler kraliçesi... Serin bir dişiliği vardı, seyirciyle arasına bir uzaklık koyan, erişilmez bir dişilik. Sanırım bu uzaklık, yaşamla iç dünyası arasında da vardı. Zaman zaman canlanan oyunculuk tutkusunun ara sıra, içkinin sürekli olarak kapatabildiği bir boşluk.

Bir aralar Cahide Sonku'nun öldüğü haberi yayılmıştı; bir aralar da yitiklere karışmıştı. Tarlabası'nın arka sokaklarındaki salaş içkievlerinde denizci-esnaf tanışlarıyla kadeh tokuşturduğu bir dönem olmalıydı bu. Bir dost, onu bu masalardan birinde görmüş, "Nasıl saygı gösteriyorlar, şaşarsın" demişti bana. "San-ki onu oyunlarında falan izlemişler." Sonra dayanamayıp masasına orkide yollanmıştı da Cahide Sonku müthiş duygulanmıştı.

Kendisine verilen ödülü bu masalardan birinde kabul edecek kadar yalansız, tutarlı bir kadındı.

Galiba ölümün kendisini hazırlıksız kıştırmasını istemiyordu, saçlarının, gözlerinin parlaklığını elinden almasını. Belki de kendini böylesine çökertmeye, tanınmazlaştırmaya çalışması, ölümü hiç değilse bu yoldan altetmek içindi.

Sahi, Cahide Sonku "ilk hangi gün ölmeye başlamıştı?"

Hürriyet Gösteri, Sayı 5, Nisan 1981

William Saroyan: Verimliliğin Tuzağı

“Hiçbir yazar, bir başkasıyla karşılaştırılmaz aslında.
Her yazar tektir ve kendidir, ama yazarsa tabii.”
W. Saroyan

“Yine de kimi yazarlar,” diye bağlamak isterim bu tümceyi, “yapıtlarının özünden çok kişiliklerinin yaydığı etkiyle belleklerden silinmiyorlar.”

William Saroyan da bu tür bir yazar. Yüzlerce kısa öykü, deneme, roman, oyun, özgeçmişini konu eden anıyla kırkı aşkın kitap yazmış. Borç ödeme zorunluğundan doğan bu aşırı verimlilik, ara sıra kendisinin “lahana” adını taktığı çok-satar romanlar yazmasına da yol açmış. Eleştirmenler büyük kumar tutkusunu yazın alanına taşımasına bağlıyorlar yapıtlarındaki büyük iniş çıkışları. Hayranlarıysa, ona özgü o çocuksu şaşkınlığın, el değmemişliğin, insan yaradılışını inceleme ustalığının günümüz okurunu bile sarsacağı kanısındalar.

Yaşamöyküsü

Saroyan, 1905'te Fresno, California'da doğdu. Bitlis'ten göçen bir Ermeni ailenin Birleşik Devletler'de doğan tek çocuğu. Çocukluğu büyük yoksulluk içinde, öksüz yurtlarında geçmiş. Baba öldükten sonra evlere temizliğe giden anne Takuhi Saroyan, sonunda çocuklarını bir araya getirmeyi, aileyi toparlamayı başarmış. Sekiz yaşına bastığında, gazete satmaya başlamış Saroyan, on dördünde de posta dağıtıcılığı yapmış. O yıllarda yazar olduğunu “keşfedince” teknik okula aktarıp daktilo yazmayı

öğrenmiş. Resmi eğitim bir türlü açmamış onu, on beşinde okulu bırakmış. Yazarlık serüveni için evde, sokaklarda, amcasının bağında, vodvillerde, o günün filmlerinde gözlemlediği yaşamın resmi öğrenimden çok daha yararlı olduğunu söylüyor. “Her gün bir serüvendi düpedüz,” diyor, “ölümsüzlüğe denk tutulabilecek o büyük sağlıklığa yaklaşma adına, hele duyuların öylesine diri olduğu günlerde, her gün yeni bir adımdı.”

Saroyan, 1926’da San Francisco’ya taşındı, Posta Telgraf Şirketi’nin bir yan kuruluşunda müdür oldu. İlk öyküsü 1925’te yayımlandı. Ama asıl başarısını 1934’te *Story* (Öykü) dergisince yayımlanan “The Daring Young Man On The Flying Trapeze” (Uçan Trapezdeki Gözü Pek Delikanlı) ile kazandı. Öykünün adı bir bağbozumu türküsünden alınmıştı ve tıpkı bir türkü gibi Büyük Bunalım’ın sıkıntısına göğüs geren, işsiz ve aç Amerikan gençliğinin dilinden yıllarca düşmedi. Bu ilk başarıyı yığınla derleme izledi: *Inhale and Exhale* (Solugunu Tut, Bırak), *Three Times Three* (Üç Kere Üç) ve *Little Children* (Küçük Çocuklar) 1937’de; *The Trouble With Tigers* (Kaplanların Bir Kusuru) ve *Love, Here Is My Hat* (Aşkım, Buyur Şapkamı) 1938’de; *Peace, It’s Wonderful* (Barış, Akıl Almaz Bir Şey) 1939’da yayımlanan öykü kitapları. Okur bu öykülerin bir bölümünü Türkçede başka başlıklarla sunulmuş Saroyan derlemelerinde bulabilir. Özellikle Tarık Dursun K.’nın nefis Türkçesiyle dilimize kazandırdığı romanları anmamız gerek.

Saroyan çok kolay yazıyormuş izlenimi uyandıran bir yazardı, anlatımı akışkandı, cesurdu, öyküde geleneksel kuralları çiğneyip geçiyordu. Sonraları, çok sevdiği yazar Ernest Hemingway’in etkisiyle daha doğrudan, daha yalın yazmaya çalıştı, ayrıntıları seçerken daha titizdi artık: Anlık parıltılar yerini süregelen bir ateşe bırakıyordu. Günlük yaşamadan aktarılan, okurla paylaşılan deneyler, sıra özlemi yüklü anılar, sevginin her kötülüğü, yoksulluğu bile aldedebileceği inancı. *My Name Is Aram* (Aram Derler Adıma) öyküleri ile ilk oyun *My Heart’s In The Highlands* (Gönlüm, Yaylalardadır) bu dönemin ürünleridir.

Geri Çevrilen Ödül

Saroyan, danışman-yönetmenliğini yaptığı *The Time Of Your Life*'ı (*Yaşamının O Süresi*) (1939) altı günde yazdı; oyun hem New York Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü hem de Pulitzer Ödülü'nü kazanan tek oyundur. Ne var ki Saroyan, paranın ve tecimin sanata söz geçirmesine karşı çıkma adına 500 dolar tutarındaki Pulitzer Ödülü'nü geri çevirdi.

Yeni dönemde düşlem ögesini gerçeğe, hüznü humorla kaynaştıran oyunlar da yazdı: *Love's Old Sweet Song* (*Aşkın Eski Tatlı Şarkısı*), *The Cave Dwellers* (*Mağaralılar*), *The Beautiful People* (*Güzel İnsanlar*). Oyun eleştirmenleri Saroyan'ın, tek kişilik oyunu *Hello Out There* (*Merhaba Oradaki*) dışında oyunlarında dramatik gerilime yeterince yer vermediğini ileri sürüyorlar. Jean Gould, "William Saroyan kısıtlı bir duygudaşlar kitlesine seslenen bir yazardır" diyor, "buna bir de ardı arkası kesilmeyen düşüncelerini kâğıda geçirmekteki telaşı eklerseniz bugün neden sağlam ve geniş bir okur kitlesini etkilemediğini anlarsınız."

Saroyan, başarının doruğunda, 1941'de *The Human Comedy*'yi (*İnsanlık Komedi*) yönetmek için Hollywood'a gitti, ama yapımcılar filmin yönetimini ona vermediler. Bu düş kırıklığından *Get Away Old Man* (*Yaylan Bakalım İhtiyar*) oyunu doğdu.

İkinci Dünya Savaşı'nda üç yıl süreyle ordudaydı Saroyan. Cehennemsi bir deney olarak nitelediği savaşı *The Adventures of Wesley Jackson*'da (*Wesley Jackson'un Serüvenleri*) anlattı.

Libretto söz yazarlığını, besteciliği de deneyen Saroyan'ın son yıllarında iyice karamsarlığa kapıldığı görülür. Aynı kadınla iki kere evlenip iki kere boşanmıştır, yalnız yaşamaktadır.

Bir eleştirmen, "Saroyan'ın savruk coşkusuyla yazan ve o hızla yayımlayan bir yazar, elmaslarını çöpe atıyor demektir. O elması bulup çıkarmaya değer" diyor. Bense, günümüz okurunun çöpte elmas avlayacak zamanı olmadığına inanıyorum, ne elmas, ne keçi boynuzu. Tabii söz konusu elmas, yazarın kişiliği değilse.

Abdi İpekçi Roman Yarışması'nın Düşündürdükleri

“Neden jüri üyesi olunur?” sorusunu sorarak gireyim söze. Çünkü jüri üyesi olmak önce bir çabayı yürütenlerin daha doğrusu yürüttüğüne içten inananların emeklerini değerlendirmek, yargılamak gibi tatsız bir yetkeyi üstlenmek demektir. Sonra tanımadığımız birtakım kişileri düş kırıklığına uğratmak, eş dosttan bol bol sövgü toplamak, kısaca, sayısı küçümsenemeyecek düşmanlar edinmek demektir.

Son yılda önemli yazın ödüllерinin bir bölümünün (Sait Faik Öykü Armağani, Orhan Kemal Ödülü gibi) sahipsiz kaldığına da tanık olduk. Ödüllere katılanlar, haklı ya da haksız olarak haklarının yendiğini ileri sürebilirler, ama bu arada bir jürinin, o jüriyi oluşturan tek tek kişilerin beğenilerinden çok, birbirine benzer de olsa bir yapıta yoğunlaştığında çatışabilecek beğenilerin bir bileşkesi ile biçimlendiği unutulmamalı. Evet, ödül vermemekte direnmek ne kadar sevimsiz bir tutumsa, “Aman ödül vermedi demesinler” diye okurlara yaranmaya çalışmak, inanmadan bir yapıta oy vermek de bir o kadar sevimsiz bir tutum bana kalırsa.

Jüri üyelerinin çektiği sıkıntının başında “ölçü” sorunu geliyor. Ödül hangi yapıta verilmelidir? Ülkede yazılagelen şiirlerle alışıldık romanların eli yüzü düzgün bir yinelenişine mi, yani saygıdeğer bir ortalamaya mı, yoksa kişisel bir parıltıyı, özgün bir çalışmayı mı ödüllendireceğiz? Bana sorarsanız, ikinci seçenektен yanayım. Yine de kimi okurlarla yazarların bir ödül kazanan yapıt karşısındaki şaşkınlıklarını, “Ay, buna da ödül verilir mi?” diye basbas bağırışlarını anlayışla karşılayabiliyorum. Hele, ödü-

lün bir yarışmaya katılan yapıtlardan en iyisine verileceği, ortaya durup dururken özlenen nitelikte bir yapıt çıkarılamayacağı hesaba katılmıyorsa. Türkiye’de her yıl yetenekli birkaç romancı doğacağına inanılıyorsa. (Galiba inanılıyor!)

Daha önce, bir dergideki soruşturmaya verdiğim yanıtta, aynı adların başka başka jürilerde yer almasının ülkede bir kültür ya da beğeni tekeli doğmasına yol açacağını, genç yeteneklerin, yeni seslerin bu barajı kolaylıkla aşamayacağını söylemiştim. Ne var ki, yarışmalardaki bazı zaman sarkmalarıyla bazı oldu-bittiler, yalnızca bir tek yazın jürisinde yer alma kararımı uygulamamı engelledi. Özür diliyorum.

Ve soruyu yineliyorum. Bu koşullarda neden jüri üyesi olunur?

Bütün bu olumsuz gerekçelere karşın, yazını gerçekten seven, inandığı yazınsal değerleri savunmaya kararlı, ülkesinde nelerin okunup yazıldığını, ilgi alanlarının nerelere kaydığını gerçekten merak eden bir yazın insanı, jüriolikten de kaytaramaz çünkü. Yetkin ürünler karşısında coşmayı, kolayca kaçanlar karşısında öfkelenmeyi huy haline getirmişse, kaytaramaz. Bu keşmekeşte, jüri üyesine düşen en büyük ödev, değerlendirmelerini hangi kıstaslar üstünden yaptığını okurlara ve yarışmacılara bildirmek olmalıdır. Bunca emek vererek, harcamalar yaparak yarışmalara katılanların en doğal haklarıdır bu değerlendirmeleri öğrenmek.

Bu noktada ikinci soruyu soralım: “Ödüllere, yarışmalara neden katılır?” Ve TV ağzıyla “hemen” yanıtını verelim: Yarışmalar, genç yazarlara adlarını duyurma, kitaplarını yayımlatma olanağı tanıtır da ondan. Bu konuda birleştığımız gibi, birtakım başka noktalarda da birleşiyoruz sanırım. Kişinin başından geçen bir olayı, “hayatının romanı”nı kâğıda dökmesinin romancılık uğraşıyla uzak yakın bir ilintisi yoktur, bu bir. Dünya görüşünün doğruluğu, yazarı ille de bir romancı katına yükseltmez, bu iki. Yıllardır yazılan şeyler bunlar. İyi de hiç mi iz bırakmamışlar belleklerde? Yoksa yarışma ve ödül tutkunu bir küme (kitaplarını kaptıkları gibi yarışma yarışma koşturan bir küme var ünlü ve ünsüz yazarlar arasında) yazı yazmaktan okumaya acaba zaman bulamıyor mu?

Yazarlık En Başta Bir Okuma İşidir

Abdi İpekçi Roman Yarışması'na katılan romanların çoğunluğuna bakınca bu soruya "Bulamıyor herhalde" yanıtını verme zorunluğu doğuyor. Türkçe dilbilgisinin kıyısından geçmemiş, kara cümleden yoksun, temel yazım kurallarından habersiz çalışmalar, iyice içini karartıyor okuyanın ("de"lerle "ki"lerin ne zaman bir sözcüğe bitiştiğini, ne zaman ayrı yazıldığını *Milliyet Sanat* dergisinin bir özel sayısında bir Türkçe öğretmeni uzun uzun yazsa bari). Ana dilinin işleyişini, mantığını bilmeyen birinin romancılığa, hele hele yenilikçi yazına yönelmesi, bu durumda cin olmadan şeytan çarpmaya benzemiyor mu?

Yazarlık en başta bir okuma işi.

Dünya görüşünü belli bir örgü içinde, kendine özgü bir yöntemle verme işi. Ama ülkemizde eline her testere alanın marangoz olamayacağına inanılıyor da, her eline kalemi alanın yazar olamayacağı yadsınıyor. Romanlardan anladığım kadarıyla, özel meslek dallarında başarılı birçok bilim-teknik adamı, birçok öğretmen, daktilonun başına oturdular mı yetkinliği tartışılmaz bir roman yazabileceklerini sanıyor. Biraz ayıp olmuyor mu acaba? Üstelik, bu kişilerin dillerindeki savruklu acı acı düşündürürken insanı...

Bu yılki yarışmada Simmel'vari bir toplumcu romancılık (!) egemendi. Kısaca özetlersem: Soluk kesici sanılan bir serüvenin, şurasına burasına cinsellik sömürüsü sıkıştırılmış bir serüvenin birkaç koldan ilerlemesi, ama tam serüven bitecekken yazarın ayağa kalkıp bize bir söylev vermesi. Geçen yıllardaki terör olayları başsırayı tutuyordu romanlarda. Bu eğilimi, yarışmanın Abdi İpekçi'nin anısına düzenlenmiş olmasına mı borçluyuz, yoksa yaşadığımız kara günlerin hepimizi tez elden iç dökmeye götürecektik kadar etkilediğine mi, bilemiyorum. Düşünün ki, romanların birkaçı 12 Eylül'e kadar geliyordu.

"Canım, bu gençler de niye böyle yapıyorlar? Bu cennet vatanında kardeş kardeş yaşasalar olmaz mı?" gibi her yurttaşın kendi kendine ya da komşusuna sorduğu soruları bir kere daha sorarken, yazarlar, yazının temel ilkesini yani haber verici, ileri-yi görücü, doğru sorular sordurtucu yanını ıskalıyorlardı.

Kardeş olmayı becersek, falanca partiye oy versek, erken seçime gitsek, tamamdı onlara kalırsa.

Roman kişilerine gelince... Başkişi, çoğu kere yazarın kendisiydi. Evlilikte aradığını bulamamış orta yaşlı hafif çapkın aydınlar, kınadığı yüksek sosyete de “playboyluk” yapan hızlı devrimciler. Son yıllarda Türk romanının bir saplantısı haline gelen “gerçek kişiler”den yararlanarak “dedikodu roman” yazma eğiliminin bir sonucu olarak da ünlü adlar çevresinde kurulmuş yalan yanlış öyküler okuduk, Babıâli’nin ünlülerini adlı adınca bulduk kimi romanlarda. Yılın modası, romanın içine sözümona şiirler serpiştirmektir. Romana hiçbir şey katmayan bu şiirler, herhalde sayfa sayısını artırıp 100’e tamamlamaya yarıyordu: Burada kusur, elbette ki yarışmayı düzenleyenlerin: Böyle bir sınırlama asla konulmamalı!

Yetkin örneklerle gelince... Sayıca az da olsalar umut verici, kaygıları dağıtıcı örneklerdi bunlar.

Cılız çatısına ve biraz mızımız duyarlığına karşın *Dörtgen Sevgi*, temiz, özenli bir çalışmaydı.

Albümden Kumandan: Yer yer şaşırtıcı bir ustalık göze çarpıyordu bu romanda. Ne var ki oldukça eski kalmıştı günümüzde hızla akan zamana göre. Yazarın yıllar önce yazdığı bu yapıtı mutlaka bir daha gözden geçirmesi gerekirdi.

Haydar: Açık söylemek gerekirse, yöresel rengi, yöresel dili bu kadar ustaca kullanan roman az okudum. Yazarın tek kusuru, dağınıklığıydı. Romanın sonlarına doğru ayrıntıların ucu iyice kaçırıyordu. Demin sözünü ettiğim “dünya görüşünü çok sınırlı bir boyuta indirme” sakıncası bu romanda da göze çarpıyordu. *Zincir*’de de.

Bıçkın ve Orta Halli: Yaşadığı terör ortamını, yaşamımızı etkileyen çarpıklıkları, ilişkileri dümdüz eden baskıları başarıyla işliyordu bu roman. Kişiler inandırıcıydı, dil özenliydi gündeşti, tutarlıydı. Bu yazar da okumaya zaman ayırabilen yazarlardandı hiç kuşkusuz. Tek aksaklık saptamaların ve çözümlerin ilk akla gelenlerden seçilmesi, eleştirilerin biraz yüzeysel olmasıydı. Yine de sanırım yayımlansa, ilgiyle okunur.

Yarışmanın en ilginç kitaplarından biri de *Do-Re-Mi-Fa* adlı yapıttı. Şiirsel anlatımı, özgün buluşlarıyla bir ustanın elinden

çıkacağı belliydi. Şu başıbozuk çağrışımlar da olmasa ne olurdu! Yazar ilginç bir teknik bulmuştu aslında ama tekniğini derleyip toparlamadan bir “retorik” ögesi gibi kullanmıştı. Neresinden kesilirse kesilsin bir şey yitirmiyordu roman, böylece herhangi bir noktada da durup dururken bitiveriyordu.

Yaralı Aslanlar Resitali: Türk okurunun yıllardır gereksinimini duyduğu hüzünlü ironi, duygusallıktan korkmayan bir kültür birikimi, kendiyle gırgır geçebilme yetisi, geniş bir kişiler ve yerler yelpazesıyla çağdaş dünya, hepsi vardı bu romanda. Belki de çok fazla şey vardı: Egemen ideolojilerin yarattığı robot insandan Markiz pastanesi duyarlığına kadar. Roman, bu yükü taşıyamayınca biraz acemi kalıyor, yine de bana sorarsanız albenisinden bir şey yitirmiyordu. Bence yayımlanması gereken bir roman da *Yaralı Aslanlar Resitali*.

Bir Çağ Yangını: Yarışmaya katılan romanlar arasında en özenli, en titiz çalışma hiç kuşkusuz bu romandı. Evrensel bir öyküden yola çıkarken, güncel olaylara başarılı eski göndermeler yapıyordu. Dil, eskinin ve günün yaşayan şiirsel diliydi. Roman, kusursuz yapıtlara özgün etsiz-cansız durukluğu da yedeğinde getiriyordu ister istemez. Yine aynı nedenle, özentili bölümler de vardı yer yer. Şu kadarını söylemeliyim: Jüri üyelerinin kişisel yargılarına gereksinim duymadan da yarışmayı kazanacak düzeydeydi *Bir Çağ Yangını*.

Jüri üyesi olunca bol bol ukalalık ediyorsunuz şimdi benim yaptığım gibi. Kendime daha okşayışlı bir yazı yazmadığım için kızarken, yarışmalara katılacak okurlara bir şey salık vermek isterim: Jüri üyelerinin sanat anlayışlarını, tutumlarını incelemeden, öğrenmeden yarışmadan yarışmaya koşup yıpranmasınlar. Jürinin en büyük ödevi, kendi anlayışına bağlı kalmaktır çünkü. O zaman gereksiz uyarılarda bulunmaktan da, zarif tehdit mektupları yazmaktan da vazgeçerler.

Milliyet Sanat, Sayı 31, 1 Eylül 1981

Ernest Hemingway: Kitaplar Bitince

Ernest Hemingway, 1961 yılında bir sabah vakti intihar etti. 1954'te Nobel Yazın Ödülü'nü, 1953'te de Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştı. Çalkantılı yaşamı süresince boksörlük, futbolculuk, Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalya Cephesi'nde, sonraları, İspanya İç Savaşı'nda, İkinci Dünya Savaşı'nda savaş muhabirliği yapmıştı. Birinci Savaş'tan sonra Paris kahvelerinde sürtmüştü, bir ara kalkıp Afrika'ya kaplan avcılığına gitmişti, dünyanın birçok ülkesini gezmişti, dünya yazınına unutulmaz yapıtlar bırakmıştı. Yaşarken ünlü olmuş, sevilmiş ender yazarlardan biriydi. Hemingway de birkaç tavırdaşı yazar gibi ya yaşayacağı bir şey kalmadığından kıymıştı canına, ya da yazacağı bir şey kalmadığından. *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'un başkişisi Robert Jordan, romanın sonunda ölürken, şöyle mırıldanmaz mı kendi kendine: "Böylesine iyi bir yaşam sürdüğün için amma şanslısın ha!" Böylelikle ölümü taçlandırır.

Hemingway, 1898'de Oak Park, Illionis'de doğdu. İlk yazılarını savaş sonrası Paris'inde yazdı ve kısa zamanda ünlendi. *In Our Time*, (*Zamanımızda*, 1924) ve *Men Without Women* (*Kadınsız Erkekler*, 1927), özgeçmişsel özellikler taşıyan ilk yapıtlarıdır. Hemingway 1926 yılında ilk romanı *The Sun Also Rises* (*Güneş de Doğar ya da Fiesta*) ve *A Farewell to Arms* (*Silahlara Veda*, 1929) ile birdenbire büyük bir okur kitlesi buldu karşısında. İlk romanda, Birinci Dünya Savaşı'nın genç kuşak üstündeki trajik etkilerini de ele alıyordu. Bu kuşak, sınırları yıpranmış, düşleri yıkılmış, ruhsal ve cinsel açıdan kısırlaşmış iğdiş edilmiş, "yitik bir kuşak"tı. Gertrude Stein'in deyimiyle, Paris'in kaldırım kahvelerinde, İspanya'nın arenalarında avuntu arayan, artık yemekten, içmekten, iletişimsiz yatıp kalkmalardan başka

hiçbir şey düşünmeyen bir kuşak: Bir savaş sonrası kuşağı.

Bu umutsuzluk fırtınası içinde, dostluğu, aşkı Hemingway kadar coşkuyla kutlayan, yücelten bir başka yazar az bulunur diyebiliriz. Kimilerine göre, “İflah olmaz bir romantik”tir o, kimilerine göre de bir “primitivist”tir, çünkü fiziksel zevkle fizikselacıya ilişkin ilksel ve evrensel her türlü duyumun yaşamda da sanatta da baş köşeyi tuttuğuna inanır. Amacı, “duyması gerektiği öğretilen şeyleri değil bir yazar olarak gerçekte neler duyduğunu” anlatmaktır. Uzun boylu ruhsal çözümlemelere, dil ve biçim oyunlarına yüz vermez. Kısa, vurucu tümcelerle, bir gazeteci anlatımıyla yazar. Onca, edimdir önemli olan. Kısa öyküleriyle romanlarındaki kişiler, dünyanın ve kendi toplumlarının geçirdiği değişikliği kendileri de bir değişiklikten geçerek kavrarlar çoğu kere; doğrudan, ilk elden öğrenirler, okuyarak değil. Zaman zaman çok önemsiz sayılabilecek bir deney, onları aydınlatan bir olay niteliği kazanır. Yaşanan karabasandan ussal bir olumlama, bir yarın-düşü doğurur; bireysel bir kaygı, toplumun esenliğine yönelik bir inanç doğurur. Yazar, bu değişmeyi uzaktan gözlemlemez; dahası o da okurla roman kişileriyle birlikte yaşar, paylaşır.

Baba Hemingway’in *To Have and Have Not* (*Sahip Olmak ya da Olmamak*, 1937) adlı romanla *Fifth Column* (*Beşinci Sütun*, 1939) adlı oyunla bir çöküş dönemine girdiği söylenir. Eleştirmenler bu çöküşü, yazarın yeni devrimci dünya görüşünü yapıtlarına eski ustalığıyla yedirememesine bağlarlar. Ama *Across The River and Into the Trees* (*Irmağın Ötesi*, 1950), hele hele Türk okurunun asla unutamayacağı *For Whom The Bell Tolls* (*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*, 1940) ve *The Old Man and The Sea* (*İhtiyar Adam ve Deniz*, 1953) yazılacaktır daha. Ayrıntıları en aza indirmekten, onları “katışksız”, “simgesel” olarak kullanarak okuru “dördüncü hatta beşinci boyuta” hazırlamaktan yana çaba gösteren Hemingway, kişinin öz benliğiyle giriştiği hesaplaşmaları, felsefi tartışmaları artık büyük bir rahatlıkla yedirecektir anlatımına.

Bir Başka Ülkede’nin, yazarın bütün özelliklerini taşıdığı, çoğu romanın çekirdeği sayılabileceği ileri sürülür. Öyküde ustaca kullanılan simgesel ayrıntılar, yalnızca bu yapayalnız bı-

rakılmış öykü kahramanlarının adım atamadığı “başka ülke”leri, “Savaşın, barışın, doğanın, ölümün ülkeleri”ni çağrıştırmakla kalmaz, onları başka ülkelerde, sözgelimi Türkiye’de başka başka koşullar altında yapayalnız kalanlara bağlar. Ölüm, sona erdiremez öyküyü, taçlandırır.

Milliyet Sanat, Sayı 15, Eylül 1981

Sözseverlerle Yazıseverler

Bir köşe kapmak, çoğunluğun inancının aksine, her zaman mutlu bir başlangıç değildir. Siz köşenizle baş edemezseniz, köşeniz sizi bastırır, yani önce oraya yan gelir kurulur, sonra kurumlaşır, kuramsallaşır, kurur ve giderek kalıplaşabilirsiniz.

Bu köşedeki ilk yazıya hepimizin gözlemlediği bir olguyu ele alarak başlamak istiyorum o yüzden: Son bir yıl içinde konuları doğrudan edebiyatla ilgili olmasa da özünde edebiyata ilişkin birtakım sorular taşıyan toplantılar geniş bir dinleyici kitlesi çekti. “Edebiyatımızda Kadın Sorunu” paneli, Özdemir Asaf’ı anma gecesi ilk aklıma gelen örnekler. Dinleyici kalabalığının büyük bölümünü de yaşları 20-30 arası gençler oluşturunuyordu. Genç kuşağın edebiyatla ilişkiyi kestiğine hayıflanana yazarlar, bu olgu karşısında şaşır kaldılar ve kendi adıma söyleyeyim düpedüz coştular.

“Genç kuşak” derken bölünmez bir bütünü kastetmiyorum tabii. Görebildiğim kadarıyla okuyan gençler arasında uzlaşmaz iki uç var: Sözseverlerle yazıseverler. Sözseverler, mevsim yaz da olsa, kış da olsa, kapalı bir mekân, çoğu kere dar bir mekân seçip sabahtan akşama kadar çay ya da içki içerek edebiyat üstüne konuşmayı yeğliyorlar. Dergilere, yeni çıkan kitaplara birlikte göz atarak edebiyat dünyamıza veryansın ediyorlar. Hep tasarı halinde kalan romanlarının tasarlanmış bölümlerini, öykü taslaklarından ilginç alıntılarını anlatıyorlar birbirlerine. Edebiyatçılığın baş koşulunun sıkı bir çalışma düzeni ve yalnız kalabilme alışkanlığı olduğunu kabul etmiyorlar. Bir gün nasıl olsa yayımlanacak bir başyapıtla yayın dünyasını, edebiyat yaşamını altüst edeceklerine inanıyorlar. İlle de garip, alışılmadık, öncü bir yapıt var gönüllerinde. Ama onlar yazmadan o yapıt

nasıl yazılmış olacak? Ucu kapalı bir soru bu.

Birçoğumuz o yaşlarda da düşlerle yaşadı, gizlemeyelim şimdi. Kendimizi anlaşılmayan, değeri bilinmeyen bir yitikler kuşağı diye değerlendirmek hepimizi kalkındıran bir duyguydu o dönemde. Sonra evlenir evlenmez şiiri bırakanlar, iyi bir işe geçer geçmez yazıdan kopanlar, bu tür çabaları “gençlik hevesi” diye niteleyenlerin safına geçenler çıktı düşçüler kalabalığından. Zamanla dünyayı değiştiren bir edebiyat yapıtının öyle kolay kolay yazılamayacağını, belki de o uğurda ter dökmenin, o sonuca varmaktan daha doyurucu olabileceğini öğrendik. İlle de garip ya da alışılmadık sıfatlarıyla sivrilmenin değil yalın, düz gibi sıfatlarla yontulmanın da onur verici olduğunu. Hiç kuşku yok, bu sözsiz-gençlerden de direnenler yani yazmaya zaman ayırabilenler seçkin ürünler vermekte gecikmeyecekler.

Gelelim yazısever gençlere. Kendimden örnek getirirsem, benim o yaşta bildiklerimin birkaç katı bilgileri var çeşitli konularda. Oburca okuyor, dünyayı, toplumu bir an önce çözümlmeye çalışıyorlar. Düşükleri tek açmaz, bunca bilgiyle donatılmışken, yazdıkları şiirlerin, romanların, öykülerin neden dergiler ya da yayınevlerince hemen kapışılmadığı... Bugün belli bir üne erişmiş yazarların da kendi çektikleri sıkıntıları çektiklerini, yıllarca dergilerle, yöneticilerle nasıl cebelleştiklerini bilmiyorlar. “Hangi dergiyi açsak belli adlar” diye yakınıyorlar. Ki orada bakın, bence çok haklılar da donanımla ürün düzeyini koşturmakta haksızlar.

Ben de hangi dergiyi açsam aynı adları görmekten (bu arada ara sıra kendi adımları da görmekten) bıktım. Ne var ki işim yazmak. Büyük kuruluşlar dergiciliğe el atalı beri sanat-edebiyat dergileri “magazin”leştirdi. Az söz, bol fotoğraf. Gerçi bu tür dergilerin okumaya zaman ayırmaya alışmamış gençlere bir kuşbakışı kazandırdığına inanıyorum. Yalnız alçaktan uçma koşuluyla; ilgi çeken alanı genişletip derinlemesine tarama hevesini edinme koşuluyla. Yoksa bir yazarın adını, yeni çıkan bir yapıtının özeti dergiden okuyup da bir toplantıda tavra satma adına değil.

Bir gerçek daha var: Bu dergilerin hepsi çok satıyor. “İçinde aynı adlar olan bunca dergiyi kim alıyor?” diyorum içimden, yanıtını bulamıyorum doğrusu. Bulan var mı?

En iyisi büyük dergiler, belli aralarla sayfalarını gençlere açsınlar. Ciddi bir öneridir bu. Böylelikle hem deneyimli yazarlar, dünyanın yeni seslerinden haberli olurlar hem de deneyimsiz yazarlar, önlerinin tıkanıdığı saplantısından kurtulur, kendi seslerini bildik seslerle sınavabilirler. Öz seslerini bulabilecekleri dergilerin doğuşuna kadar.

Milliyet Sanat, Sayı 36 (yeni dönem), 15 Kasım 1981

Arabesk, Melodram, Arabeskleşmek

Türkçe Sözlük'te arabesk, "girişik bezeme" diye tanımlanıyor. Arap kökenli, kıvrımlı, bükümlü, akışkan bir anlatım biçimi arabesk. Bu anlatımı öteden beri müzikte de, mimaride de gözlemleyebiliyoruz. Amaç, anlatılmak isteneni geliştirmek, yetkinleştirmekten çok süsleyip püslemek; ister istemez abartma da girecek işin içine, az biraz düzmecelik de. Shirley Bassey, "You are too good to be true"yu söylüyor. Sesini en uygun iniş-çıkışlara ayarlayarak, u'ları uuuuuu'lara uzatıp şarkının duygusal yükünü abartarak. Bu şarkı "Avcı" filminin unutulmaz ezgisiydi, ayrıca filmdeki ana tartışmanın da ilginç ve duygusal tamamlayıcısıydı: Geyiği vurabilen mi saflığını yitirmiştir, vuramamış olan mı? Robert de Niro'nun aldığı yara mı ölümcüldür? Walken'ı öldüren yara mı? (Bu konuda uzun uzadıya düşünmek isterseniz, *Birikim* dergisinin 58-59. sayısında Fatih Özgüven'in "Amerikan Sineması Bağlamında Avcı" yazısını okuyunuz.) Filmde, dünyanın kötülüklerinden, Vietnam savaşının getirdiği çalkantılardan uzakta, inanılmayacak kadar saf, safdil bir Amerikan kasabasında, kendi azınlık geleneklerini kalkındırarak yaşayan bir gençler topluluğunun dünyaya çıkışı, çağı kavrayışı, yani savaşla yüz yüze gelişi, dolayısıyla erkekliğini sınayışı anlatılıyordu. Ne gariptir ki bu dramı, gerçekten duygulandırıcı bir sahnede bir tören havasıyla çalınan Chopin'den çok, bu müzik değeri tartışılabilir, sıradan şarkı özetleyebiliyordu.

Sosyal antropolog, müzisyen bir Amerikalı dostu soruyorum nedenini. "Sözelimi ben, savaşa doğmuş bir kuşaktanım" diyor. "Babam, savaşa katılmıştı. Evde savaştan başka söz edilmezdi. O yıllarda hep bu tür şarkılar çalınırdı nereye gitsen. Glenn Miller, Gershwin besteleri, müzikaller... Bugün de onları andıran her

parça, garip bir sıra özlemiyle içimi doldurur. Müziğin kendi değeri değil söz konusu burada, bambaşka bir şey...”

Bir kır kahvesinde altı kere baştan alınan bir Ferdi Tayfur kasetini, uzun yolda durmaksızın çalınan Gencebay'ı, yalnızca müzik değeri açısından ele almanın sakatlığı burda bence. Garson ya da sürücü, çoğu zaman o şarkıyı dinlememekte, yalnızca dertleri kendi dertlerine benzeyen, kendisi kadar sahipsiz birinin varlığını yanı başında duymakta, yalnızlıktan sıyrılmaktadır.

Şöyle bir sahne getirelim gözlerimizin önüne: Kadın, nemli gözlerle, yıllar sonra geri dönen sevgilisine doğru koşar, o sırada kemanlar yükselir. Kötü gün dostu, iyi yürekli, sarsak nişanlıysa kenara çekilip iki sevgilinin kavuşmasını izler, taparcasına sevdiği kadını, hoyrat ve yakışıklı delikanlıya teslim eder. Şimdilerde, değişik örgülere sokularak şampuan reklamlarına bile giren bu görüntü bizim kentli duygu dağarcığımızın, ortak anılarımızın öylesine alışıldık bir parçasıdır ki ne kadar bayat olursa olsun bizi duygulandırır. Bir okumuşun içinde bir *Beyaz Geceler* tadı bile kıpıratabilir. Nasıl ki arabesk bir şarkı ya da otuz kısım tekmili birden bir Saadettin Kaynak, bir köylüde uzun hava ve arkasından mutlaka gelen oynak türkü geleneğini çağrıştırırsa; koyu hüznle iç içe geçmiş bir fütursuzluk.

Diyebilirsek “arabesk”, “bir dönemde” o döneme özgü gözde süsleriyle, derindeki gerçek bunalımı ustalıkla örten pulları, payetleri, yoksulluğu kapatan yaldızlı, oyuncaksı giysileriyle, “dışarda” sürdürülen savaşa (bu savaş, İkinci Dünya Savaşı da olabilir, bir gecekondu barınabilme savaşı da) ağıt yakıyor; haykıran, höyküren, sızlayan, ilenen, inleyen “nağmeler”iyle yine de o acının, o savaşın sahici ipuçlarını veriyor. Kimi zaman siyah file çoraplı kadın bacakları ve trompetlerle, kimi zaman da Urfa kebab kokan içkievi dumanları ve birbirine aykırı düşen sazlarla.

Kentli melodram, bir gizlenme, örtünme değil, düpedüz bir soyunma tepeden tırnağa. Bütün gizlerini bir bir açıp en yalın olanı bulma, gösterme. Bir arınma. O yüzden de belli dönemlerde yeni yorumlar, yeni giysilerle tazelenabiliyor. “Kamelyalı Kadın”, “Romeo ile Juliet”, “Ekmekçi Kadın” gibi yapıtlar çağlar boyunca kaç kere yinelenmişlerdir kim bilir, kaç

yerli filme, kaç fotoromana buyur edilmişlerdir? (Oysa arabesk özellikleri ağır basan *Koca Gatsby*, bütün albenisine karşın bir kere yazılabilmıştır, bir kere işlenebilmiştir.)

Her şeyi ikiye bölmeye düşkünüzdür (ben de bu yazıda öyle yaptım). Tüfek ikiye ayrılır. Tahta kısmı ile demir kısmı. Balo ikiye ayrılır: Açık hava balosuyla, kapalı mekân balosu. Müzik de ikiye ayrılır. Sanat müziği ya da musikisi ile hafif müzik... Sonra bu ikiye ayrılmış parçalar, belli bir hiyerarşi gözetilerek ama hep ikiye ayrıla ayrıla sonsuz parçalara bölünebilirler. Gelgelelim bir olayı kestirip atmak istiyorsak bu kadar uzun bir işlemi göze almayız. Şöyle ahlaki bir ölçü kullanırız olur biter. Yoz olan ve sağlıklı olan. Bu ölçü kullanıldı mı, artık uzun uzadıya düşünmemiz gerekmez.

Günümüz yazarları, günümüz sanatçıları “arabesk” müziğe karşı böyle toptancı bir tutum içindeler. Kimileri, bu müziğin halkın öz duygularını dile getirdiği inancında. Oysa “arabesk”, yapısı gereği abartılı ve bezekli. Kimileri de kulak tırmalayan bu müzikten tiksiniyor, sanki tek sorunumuz müziği kurtarmakmış gibi.

Ne var ki nereye gidersek gidelim, arabesk ardımızdan geliyor. En lüks otellerden en kenar köşe kır kahvelerine, en kalabalık halk otobüslerine kadar. İçimizi karartıyor, beynimizi zonklatıyor, çaresizliğimizi çoğaltıyor, ama bize canından bezenleri, kimsesizleri, umutsuzları, tükenmişleri, hızlı yaşayıp genç ölenleri, boшта gezenleri, Tanrı’dan baştan yaratılmayı isteyenleri hatırlatıyor boyuna. Kırmızı bir ikaz gibi bas bas bağırıyor. Ailesini ve komşularını bir kerecik görebilmek uğruna ta nerelerden gelip ne aşağılanmalara katlanan yalnız insanların E-5 otoyolu çilesine kadar uzanıyor çığlıkları.

Bu arada bazı yazarlarla sanatçılar bu olguya eğiliyorlar. Refik Durbaş sözgelimi, bu kara duyguların şiirini yazıyor ama ustaca, çaresizliği büyütmeden, karayı abartmadan, arabeske belli bir perspektifi koruyarak bakmayı başarıyor.

Bazılarımız da arabeskle arabesk olma yarışına girmiş görünüyorlar. Özellikle ressamlar, “Bira-döner”, “köylüleşme” gibi sıfatlarla anılan bu olguyu bir kültür haline getirmeye, onu yüceltmeye savaşıyorlar. Bu bet, kaderci çığlıkların yerine, bet-

liğı ve kaderciliğı ustaca işlenmiş sözümona entelektüel sanat ürünleri ve şarkılar öneriyorlar. Arabeskin kara pençesini, bol renkli başörtüsünü, damalı kasketini sıyırıp özü arayacaklarına yeni pastel katkatlar yığıyorlar üstüne. Emre Kongar'ın "hızla büyüyen tehlike" dediğı, kültürün kültürsüzlüğe bu teslimiyeti olsa gerek.

Sanatta, anlatan ile anlatılan arasında sürekli korunması gereken "mesafe" yok oldu mu, "çirkin folklor"dan da çirkin bir bulamaç, çıkıyor ortaya: Arabeskleşme.

Milliyet Sanat, Sayı 44, Mart 1982

Kadın'ın Esrarı Mesrarı Yok, Bal Gibi Erkeğe Benziyor

Çağdaş kadının gerçek yüzü nedir? Geleneksel bakışta iki tür kadına yer vardır genellikle: Yuva-yıkıcı, uğursuz, güçlü kadın ve boynu eğik, ince, erkeğinin eline bakan edilgin ana/eş kadın. En soylu sanat yapıtlarından en sulu gözlü filmlere kadar her yerde bu egemen ideolojinin sonuçlarına rastlayabiliriz.

Son on yılda edebiyat alanına iyice yerleşen kadın yazarların gözüyle nedir kadın? Yıllar yılı susturulmuş, birikimini içinde tutmuş, gücünü usul bir patlamaya hazırlamış kadın, ilk ne zaman zincirlerinden kurtulmayı denemiştir?

Simone de Beauvoir, Kate Millett, Margaret Mead vb. konuyu düşünsel, psikolojik, siyasal-toplumsal açılardan irdeleyedursunlar, Batı'dan gelen "örnek"ler kendi sözlerini söylediler. Erica Jang *Uçuş Korkusu* (*Fear of Flying*) ve *Önce Can* (*How to Save Your Own Life*) ile, Marilyn French, *Kadınlara Mahsus* (*Women's Room*) ve *Yaralı Kalpler* (*Bleeding Hearts*) ile Türk okuruna zincirlerinden kurtulmaya çabalayan ama (galiba) pek de başarılı olamayan kadınları tanıştırdılar. Yetkinlikleri su götürür bu yazarlar, doğruculuğa, içtenliğe susamış, kadının asıl yüzünü, cinsel yaşamını, eğilimlerini, sorunlarını merak eden okur kitlesinin bu gereksinimlerini karşıladılar. Yıllar yılı gizli kalmış kadın, bütün çıplaklığıyla gözler önündeydi işte. Esrarı mesrarı yoktu, bal gibi erkeklere benziyordu. Gerçi bu esrar perdesinin kalkması biraz "striptease" sonucuyla çıkan çıplak gerçeğe benziyordu ama olsun, erkek okurlar hoşnuttu bundan.

Sue Kaufman'ın *Diary of A Mad Housewife* (*Çılgın Bir Evkadının Güncesi*) adlı romanı da kısa sürede 19 baskı yapmış, Frank

Perry'nin romandan çektiği film de çok tutulmuş. Romanda, çocuklarına bakmak, kocasına bakmak, köpeğine bakmak, kendine bakmak zorunda kalan New Yorklu bir ev kadınının, başarısız bir ressamın yaşamı anlatılıyor. Kocasını idealizmi boşlayıp yükseklere tırmandıkça, o umutsuzluğun uçurumunu boylayacaktır: Evli evine köylü köyüne diye biter roman yine de.

Neden ağzımız bir karış açık okuyoruz bu sıradan ürünleri, bilmem. Nezihe Meriç, dostlukta kadın-erkek ayrımı gözetmeyen aydın kadının çevreden gördüğü baskıyı ta ne zaman işlemiştii yapıtlarında. Leylâ Erbil kadının yüklendiği cinsel rolün düzmecelerini, toplumun aydın bir kadını dişiliğini yadsıma noktasına iten ikiyüzlülüklerini sayıp dökmüştü. Sevgi Soysal çıkmaza giren ilişkilerden zararlı çıkmayı göze alan, doğru, haklı bulduğunun ardından giden kadını, Adalet Ağaoğlu benimsemek zorunda kaldığı ilkelerle öz değerleri arasında parçalanan kadını, Fûruzan kendinin bilincine varmadan saflığını yitiren çocuk-kadını, Pınar Kür baskıdan ve korkudan ölüme, suskunluğa mahkûm edilen hiç-kadını anlatmışlardı o dönemde. Peki neden bu yazarların yapıtları ecnebi yazarlarınkii kadar ilgi görmedi dersiniz?

Sorunun yanıtını *Yazko Edebiyat* dergisinin Aralık sayısında "Bir Ahlak Dersi" başlıklı yazısıyla *Genç Kız ve Ölüm*'ün yazarı Aysel Özakin şöyle veriyor:

"Romanda savunulan Batı'daki apolitik feminist hareket değildir. Tersine kadın sorununa Türkiye'nin toplumsal ve siyasal koşulları göz önünde tutularak yaklaşılmaya çalışılmaktadır. (...) Bizim savunduğumuz kadın hareketi erkeğe karşı değil, baskıya karşıdır, baskı araçlarını elinde tutan erkeğe karşıdır."

Nokta, Sayı 2, 22-28 Şubat 1982

Genç Kız ve Ölüm

Aysel Özakin'ın Yazko Yayınları'ndan çıkan *Genç Kız ve Ölüm* adlı romanı kısa sürede iki baskı yaptı. Özellikle Türk toplumunda, kadının karşılaştığı güçlükleri, yaşadığı yoksunlukları devraldığı geleneksel korkuları dürüst gözlemlerle açıklıyor yazar. Aynı aileden gelme üç kuşak kadının yaşamlarını deneyimlerini ve bağlantılı olarak kadın erkek ilişkilerini çıkmaza sürükleyen nedenleri irdeliyor. Soruyor: Dürüst birliktelikler kurma adına neler yapılabilir? Kolaycı çözümlerden çok akla yakın sorular getiriyor okura.

Ne yazık ki romanın önemli bir kusuru var. Özakin, *Gurbet Yavrum* adlı romanındaki zengin roman dilini kuramamış bu romanda, dahası, anlattıklarının doğruluğuna, haklılığına öylesine bel bağlamış ki beklenmedik dil yanlışları yapmaktan kaçınamamış. Bir daha okusa, kendisinin de düzeltebileceği yanlışlar bunlar, telaşın ve savrukluğun sonuçları olsa gerek.

Yine de yazarın *Türkçesini* (yapabilirseniz) biraz okumazlıktan gelip ne dediğini okuyun. Şöyle bir soru da sorun isterseniz aşağıdaki alıntıyı okuduktan sonra: “Özakin, aydın katına yükselmiş kadınların toplumdaki ezikliğini fazlaca abartmıyor mu? Bir direnişi haklı çıkarma adına edilginliği benimsemiyor mu?”

“Yaz geceleri sokakların serinliğine kendini bırakabilme, kıyıda bir dondurma yiyebilme gibi en ufak mutluluklardan bile beni yoksun edenlere karşı sesimi yükseltmek istiyorum.”

Mizah Der Demez

“Tutanak yazmanı Kirila Ivanoviç, bir gün ansızın ölüverdi. Kendisini bir bahar sabahı gömdüler. Ölümü, ülkemizde adamakıllı yaygın hastalıktan olmuştu: Huysuz bir karı ve alkol!..”

Çehov’un “Hatip” öyküsü böyle başlıyor, biraz buruk bir mizahla. Yazarın unutulmaz öyküsü “Memurun Ölümü” ile Gogol’un tiyatroya da uyarlanan ünlü “Palto” sunu düşününce “gülmece” sözcüğünün dilimize biraz zorla oturduğunu fark ediyoruz. Gelgelelim bazı sözcüklere sevmeden alışmak da var. Neden “gülmece” tam anlamıyla karşılamıyor mizahı? Çünkü, yukarda saydığım öykülerden de anlaşılacağı gibi, mizahta ille de gülme, kahkahalar atarak gülme diye bir koşul yok. Kıs kıs gülebilirsiniz, bıyık altından gülebilirsiniz, kendinizi tutamayıp şöyle bir gülümseyebilirsiniz, gülmemeniz gerektiğini bile bile gülmeden edemezsiniz falan. En açık griden en karaya kadar bin bir ara ton var mizahta.

Batı mizahının en yaygın terimlerinden “humor” ile “ironi”nin hele “sinik”in karşılığı yok Türkçede. “Humor”u *Türkçe Sözlük*, “nüktedanlık komiklik, güldürü” gibi birbirini pek tutmayan kavramlarla açıklamış, “ironi” için de “bir çeşit kinaye, kaderin cilvesi” deyip geçmiş fazla ince elemeyen. Bir zamanlar “sinik”e “köpeksi” diye bir karşılık bulunmuştu ama sonradan bir sözcüğün kökeninin yıllar sonrasının dünyasında başka bir dilde geçerli olmayacağı anlaşıldı galiba. Oscar Wilde “sinik” kişiyi tanımlarken şöyle diyor: Her şeyin fiyatını bilen ama hiçbir şeyin değerini bilmeyen...

Sanırım bu sözcüklerin karşılıklarının bulunmaması biraz da aranmamasına, böyle bir gereksinim duyulmamasına bağlı. Bizim mizah anlayışımıza fazlaca gerekmiyor bu kavramlar belki. Zaten ironi ile humor’a daha çok mizah yazarı olarak

tanınmayan öykücülerde, şairlerde, denemecilerde rastlıyoruz. Bizim mizahımıza öteden beri “taşlama”, “kınama”, “yerme” ve “kara yergi” yön vermiş. Yani bizde mizah, gülmenin yanı sıra, gülmeden ve güldürmeden çok, eleştiriyi amaçlamış. Öyle ki baskı dönemlerinde ünlü şairler (Nef’i, Eşref) “dilleriyle Hakkın belasına uğramayı” seçmişler. Zaman zaman “galiz” sayılabilecek bir dille, eşitsizlikleri, haksızlıkları göstermiş, baskıyla işletilmeye çalışan bir otoriteye karşı çıkmaktan kaçınmamışlar. Böylelikle “başkaldırı”, Türk mizahının ana yönsemelerinden biri olmuş. Günümüzde Aziz Nesin, Muzaffer İzgü, Vedat Saygel, Oktay Verel gibi yazarlar bu geleneği daha çağdaş bir bakışla zenginleştiriyorlar. (Karikatürü başlı başına bir olay olarak ele almak gerek, başka bir yazıda.) Günümüz mizah dergilerinin bir özelliğine parmak basalım bu arada. Oğuz Aral, “Bir zamanlar gençler şiir yazmaya önem verirdi, şimdiyse karikatür yapmaya” diyordu. O zaman mizah dergilerine ayrı bir önem vermek gerek. Son yıllarda mizahımızda “sözcük”lerle sınırlı bir gülmece anlayışı (evet, “gülmece” burada oturuyor işte) başgösterdi. Sözcükleri ikiye üçe bölmekle, eşanlamlı sözcüklerle oynamakla, televizyon dizileriyle gırgır geçmekle yetinen bir gülmece anlayışı. Gülmeyi düşünceden ayıran bir anlayış kısacası, çapsız bir öfke boşalım. Özlediğiniz geleneksel mizah örneklerini *Türkiye Yazıları* dergisinin Ocak, Şair Eşref Özel Sayısı’nda bulabilirsiniz. İşte bir örnek: “İçinde olurdum aç, susuz ölmeğe razı, Hükümdaran-ı asrın kellesinden bir saray olsa!”

Dergide “mizah” üstüne ilginç çalışmalar da yer alıyor.

Nokta, Sayı 5, 15-21 Mart 1982

Dünya Mizahından Seçme Hikâyeler

Münip Koruyan'ın hazırladığı bu mizah öyküleri antolojisi, Bilgi Yayınevi'nce yayımlandı geçen aylarda. Birkaç kitap süreceği anlaşılan derlemenin birinci kitabında 16 ülkeden 29 yazar, toplam 34 öyküyle yer alıyor. Koruyan, her öykünün bitimine yazarının kısa yaşam öyküsünü ve yapıtlarını eklemiş; böylelikle bize okuduğumuz öyküye belli bir perspektiften bakabilme olanağını vermiş.

Bertolt Brecht, Pedro Antonio de Alarcon, Averçenko, Zoşçenko, Çehov gibi okurumuzun yakından tanıyıp sevdiği ustaların yanı sıra adlarını daha pek duymadığımız (derlemeyi hazırlayanın yaşam öykülerini bile bulamadığı) bazı yazarlar da var. Derlemedeki yazarların en genci 1923 doğumlu. Elbette bu derlemenin eskimiş bir mizah anlayışını yansıttığı anlamına gelmez. Çünkü mizahın yaşı yoktur; ayrıca iyi mizahın en önemli özelliği, eskimemesi, zamana karşı verdiği sınavdan hep başarılı çıkması değil midir? Koruyan, bir de “sunuş” yazmış antolojiye. Bu yazıda, yurdumuzda hazırlanan antolojilerin önsözlerine konan birtakım özür tümcelerinden söz etmiş, olumsuz eleştiri korkusuna, kimi değerlerin bilerek yadsındığı, gerçeklerin sapıtıldığı “özel amaçlı” ya da “güdümlü” antolojilere değinmiş. Amacının “toplumcu kültür doğrultusunda, nesnel ve özgürlükçü yaklaşımla kotarılmış bir bileşim” sunmak olduğunu söylüyor. Birinci kitapta, edebiyatımızın ustalarından Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ömer Seyfettin, Refik Halid Karay ve Reşat Nuri Güntekin'den örnekler var. Türkiye bölümünün kronolojik bir sıra gözetilerek her kitapta yer alacağı, mizahımızın gelişim çizgisinin böylelikle ortaya çıkarılacağı bildiriliyor, sunuş yazısında. Ne var ki çok önemli eksikler göze çarpıyor

bu eksik gideren antolojide. En önemlisi, öyküleri kimlerin çevirdiği belirtilmemiş. Acaba hangi kitaplardan alındı bu öyküler? Kimlerin çevirilerinden yararlanıldı? Yoksa Arjantin'den İsviçre'ye, Avustralya'dan Japonya'ya uzanan bir dil yelpazesi mi var hazırlayanın? İlk akla gelen, Koruyan'ın, bildiği bir yabancı dilde hazırlanmış bir antolojiyi olduğu gibi aktarması oluyor bu durumda. Şu tümceye de dikkati çekelim: "İkinci kitapta büyük olasılıkla Anglo-Amerikan kökenli mizaha ağırlık verilecektir." Neden büyük olasılıkla? Hazırlayan ve yayımlayan daha karar verememişler mi? Evet, mizaha kalkışırken, öncelikle birtakım ciddilikleri elden bırakmamak şart.

Nokta, Sayı 5, 15-21 Mart 1982

Şairler Dövüşür

Şair-gazeteci-yazar Mehmed Kemal, yazıya şiirle başladı. 1940'larda şiirlerinde de öbür yazılarında da hep toplumcu bir çizgiyi sürdürdü. Giderek asıl uğraş alanı gazetecilik olmaya başladı. Ama gazetecilikte karar kılıp da edebiyatı şiiri boşlamadı. Yazıya şiirle, öyküyle başlayıp gazeteciliği seçen pek çok ünlü var basınımızda.

Şairler Dövüşür, bir anılar kitabı. Bölüm diplerinden anladığımıza göre 1972 yılından başlayarak, geriye dönüşlerle günümüze kadar gelen bir zincir. Gazetelerde ya da dergilerde yazdığı bu tür yazıları bir araya getirmiş Mehmed Kemal. Bir bölümü çoğumuzun tanıdığı adları kapsayan sekseni aşkın yazı. Tanıdığımız adları, tanıdığımız yerleri, tanık olduğumuz durumları *Şairler Dövüşür*'de bulmak, o kişileri, o yerleri, o durumları yeni boyutlarıyla, yeni yorumlarıyla yeniden düşünmemize yol açıyor. Ara sıra hüznün de veriyor. Sözgelimi parladıkları günlerde kişilikleri, tavırları ve yazdıklarıyla ün yapmış, saygınlık kazanmış birtakım kişilerin, bugün ölmüş ya da yazıyı bırakmış olmaları nedeniyle artık yalnızca o günleri yaşamış, onlarla dostluk kurmuş olanların belleğinde sürmeleri...

Kitaptan, Mehmed Kemal'in çok geniş bir çevresi olduğunu anlıyoruz: Politikacılardan yazarlara, bilim adamlarına kadar. Bir gazeteci olarak bu çevreyi değerlendirmeye çalışmış hep. Elbet anlattıklarının günahı-sevabı kendi boynuna.

Kendini okutan bir yazar Mehmed Kemal. Belki de gazeteciliğin zorladığı bir alışkanlıkla kolay ve rahat yazıyor. İkinci sıkınmadığını anlıyorsunuz. Gelgelelim dili bir gazetecide belki bağışlanabilen ama bir edebiyatçı için kusur sayılabilecek ihmallerle dolu.

Kitabın ilk yazısı “Edebiyat”ta şöyle bir bölüm var: Gazeteci Örsan Öymen, bir parti idare kurul toplantısından sonra masa üstündeki karalama kâğıtlarını toplar. Kâğıtlardan birine Abdülhak Hâmid’ten bir dize karalamıştır: “Seninle de sensiz de yaşanmaz Lüsyen”. Mehmed Kemal, şöyle sürdürüyor yazısını: “Lüsyen biliyorsunuz Hâmid’in son eşidir. Hâmid’in kaç kez evlendiğini şimdi tam çıkaramam. Bir tanesinin de Fatma olduğunu biliyorum.” Ve iki dize de o patlatıyor Hâmid’den: “Çık Fâtımâ lâhitten kıyam et... Yadımdaki hayaline devam et...” (Doğrusu ‘hayaline’ değil ‘haline’ galiba, neyse...)

Örsan Öymen, “Acaba bu Lüsyen, bey mi, yoksa hanım mı?” diye bir şaka yapıyor, Mehmed Kemal’in yanıtı şöyle: “Lüsyen ne bey ne hanım, Hâmid’in eşi...”

Çok ve hızlı yazmanın dağınıklığı mıdır, yoksa kavrayamadığım bir nükte midir anlayamadım şu Lüsyen’in cinsiyetini.

Arka kapakta şöyle deniyor: “Mehmed Kemal’in bilinen ve sevilen yazarlık biçemi içinde tatlı tatlı okuyacağınız bir yapıt sunuyoruz sizlere.”

Nokta, Sayı 7, 29 Mart-4 Nisan 1982

Ödül Kazanan Yapıtlar

Böyle daracık bir yerde yılın ödül kazanan gençlerinin bütün yapıtlarını uzun uzun incelemek olanaksız elbet. Ara sıra yine bu yapıtlara başarı ödülleri alanlara da değinerek günümüz edebiyatının genel eğilimlerini sergilemek istiyorum.

En belirgin özelliklerden biri:

Gençler (çoğu, yaşça pek genç sayılamazsa da) yazmaya hazırlıklı başlamışlar. Dünya edebiyatının, Türk edebiyatının ustalarını okumuşlar, özümlemişler. Yalnız nedense, konuşmalarında bu etki payını durmadan yadsıyorlar, belki etkilenmenin olağan karşılanmayacağını sandıklarından... Belki de el ele yürütmeye çalıştıkları “gençlik” politikasının bir sonucudur bu. Oysa gençlik ille de umut demek değildir.

Özellikle genç öykücülerde, portre çizme düşkünlüğü göze çarpıyor. Televizyon programlarından, dolmuşlardan, kasaba kahvelerinden, Almanya gurbetinden tanıdığımız yüzler aracılığıyla son yıllarda yaşadığımız olayları, içimize salınan acıları, değişen yaşamı, sarsılan değerleri, sınıf farklılıklarını dürüstçe işliyorlar. Ama açık söylemek gerekirse, portrelerin bildik yanı fazla ağır basıyor. “Ben bunu daha önce bir yerde okudum galiba...” dedirtecek kadar. Bu sakıncayı aşabilmek için sanırım çok yazmak değil de çok okumak, günümüz Türk edebiyatında nereye varıldığını iyice incelemek gerekiyor.

Genç şairleri bekleyen tehlikelerden en önemlisi, “yalınlık” anlayışında yatıyor. Yalın, açık olayım derken, yalınkat, düzayak bir şiir çıkabilir ortaya.

Sanırım şöyle toparlayabiliriz:

Gençler, ürünlerini biraz daha demlenmeye bırakmalı, ham kokularının geçmesini sağlamalıdır. Ama günümüzde ustalar

bile telaş içindeyken, gençlere ne hakla akıl verebiliriz? Yanlışsız edebiyat olmaz, ama her kuşak en azından kendi yanlışını yapmalı, bir öncenin yanlışlarını devralmamalı dersek kim dinler?

Nokta, Sayı 7, 29 Mart-4 Nisan 1982

Ödüller

Edebiyat dünyasında ödül sayısının gün geçtikçe arttığı bir gerçek.

Yapıtları kitaplaşmamış genç yazarlar ve şairlerle yarışmayı ilk yapıtlarıyla katılan gençleri yüreklendirmek amacıyla Akademi Kitabevi'nin düzenlediği edebiyat ödülleri, şiirde Hüseyin Haydar Acı *Türkücü* ile, öyküde Feyza Hepçilingirler *Sabah Yolcuları*, Fazlı Yalçın *Sevgi Yoksa* ile, çocuk yazınında Yıldırım Türker *Göz yaşından Okyanusa* birincilikler aldılar. Romanda ödüle değer yapıt bulunamazken deneme-eleştiri-inceleme-gezi dalında Mehmet Yaşar Bilen, *Yazdıkça* ile mansiyon aldı.

Yılın öbür edebiyat ödülleriyle mansiyonlar, ikincilikler kazananları sayıp dökmeye yerimiz elvermiyor. Ama bu arada ödüller konusundaki çeşitli görüşlere şöyle bir değinip geçmekte yarar var. Ödüllerin çoğalması iki karşıt görüş geliştirdi. Kimileri, bir ödül enflasyonundan söz ediyor, ödül bolluğunun bir laçkalığı ödül kavramının hafife alınmasını yedeğinde getireceğini ileri sürüyorlar.

Kimileriye emeği oldum bittim değerlendirilmemiş edebiyat insanlarının böylesi ödüllere çoktan hak kazandığı kanısındalar.

Bence üstünde asıl durulması gereken nokta, ödüllerin yapısı. Çünkü ülkemizde kimi ödüller (Sedat Simavi Vakfı, Orhan Kemal Roman Ödülü, İş Bankası Büyük Ödülü, Sait Faik Öykü Ödülü gibi) birazcık da yazarın geçmişini değerlendirir nitelikte ödüller. Sabahattin Ali Öykü Ödülü, Yazko, Akademi Ödülleri gibi ödüllerse genç yazara okur karşısına çıkabilme olanağı veriyorlar. Kitap piyasasının bugünkü durumu göz önüne alındığında önemli bir yüreklendirme sayılabilir bu. Keşmekeşi yaratan, ünlü yazarların da gençlerle birlikte yarışma niteliğin-

deki bu ödüllere katılmalarıdır. Sözgelimi birtakım ödüllerde, önceleri ödülü koyan kişinin edebiyat anlayışına uygun düşen yapıtların katılması koşulu varken, jüri üyeleri böyle bir yapıtla karşılaşamadıklarında ister istemez oylarını önlere gelen en iyi yapıta verme durumunda kalmaktadırlar. Yazarların bu konuda daha olgun davranmaları, her ödüle yapıt koşturmamalarını beklemek hakkımız.

Bir de jüri üyeleri konusu var. Daha önce bir yazımda da değindiğim gibi kişi, her yerde, her alanda jüri olma görevini üstlenmemelidir. İster istemez bir kültür tekelinin doğmasına yol açacaktır bu olgu. Değişik jüri adları, değişik yazar adlarıdır beklediğimiz.

Bana kalırsa özendirme ödülleri kısıtlamanın da büyük yararı var. “Ödül vermiyor demesinler!” korkusuyla küçük küçük ödüller dağıtmak biraz mavi boncuk dağıtmaya benziyor. Kişi genç olduğu için değil, yetkin bir sanatçı-edebiyatçı olduğu için değerlendirilmeli, özendirilmelidir. Çünkü edebiyatın, sanatın yaş sınırı yoktur. Kısaca özetlersem: Ödül, genç insanın yanığından bir baba tavrıyla alınan bir makas değildir, olmamalıdır. Ya her makasa yanak uzatmak? O da ayrı bir sorun.

Nokta, Sayı 8, 5-11 Nisan 1982

Anılar

Anı yazmak, son yıllarda bütün dünyada iyice yaygınlaşan bir eğilim. Özellikle ünlü oyuncuların, ünlü yazarların anıları geniş bir okur kitlesince ilgiyle, sevilerek okunuyor. Simone Signoret'nin *Özlemin Eski Tadı Yok*'undan tutun, Montgomery Clift'i anlatan *Monty*, Hildegarde Kneff'in *Bağışlanmış Küheylan*'ı yalnızca bir dönemde el üstünde tutulmuş yıldızların yaşam öykülerini değil, onların yaşadıkları toplumun o dönemdeki bir kesimini de verdiği için ayrıca önem kazanıyor.

Bizde de devlet adamlarıyla tarih araştırmacılarının anılarının yanı sıra tiyatro dünyasından Gülriz Sururi'nin, Haldun Dormen'in vb. anıları yayımlandı. Edebiyatçılardan Salâh Birsel'in *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Oktay Akbal'ın *Anılarda Görmek* ile Şair Dostlarım adlı yapıtları ilk akla gelen yetkin örnekler bu dalda. Çetin Altan'ın kıvrak kalemıyla dış çizgilerini ustaca çizdiği, adlarını belirtmemeye özen gösterdiği ünlü portrelerini *Bir Yumak İnsan* ile *Gölgelerin Gölgesi* kitaplarında bulabilirsiniz. Çetin Altan kimseyi yaralamadan, kimseye kara çalmadan, sevgiyle işler portrelerini: Ufak tefek huysuzlukları, hırçınlıkları, hatta büyük kavgaları hep tatlı bir gülmece havasında anlatır. Yani portreleri çizilen bu kişileri zaten tanıyorsanız, anlayabilirsiniz kim olduklarını, bir Sabahattin Eyuboğlu'yu, bir Osman Nihat'ı çekip çıkarabilirsiniz aradan. Çünkü yazarın amacı, geçmiş günleri, eski dostlukları sevgiyle anmaktır.

Çağdaş Eleştiri dergisinin ilk sayısında (Mart 1982) Oktay Akbal'ın "Anıları Eleştirmek" başlıklı yazısından aktarıyorum: "Ben de yazıyorum, başkaları da yazıyor böyle anıları. Ama, ben ille de 'gerçek' budur diye tutturumuyorum. Kimse de tutturamaz

zaten! Bellek garip, bir nesnedir. Altı vardır, üstü vardır, istediğini tutar saklar, istemediğini bir yerlere gizler. Kimi zaman da kişi kendine bir geçmiş yaratır. Olmadık şeylerle, olaylarla dolu bir zaman parçası. Yaşamadığını yaşanmış sayar! (...) Hani ne der Aragon: 'Geçmiş i cat ettim geleceğin güzelliğini görmek için!' Öylesine..."

Oktay Akbal bu güzel yazısında anı yazarlarını bekleyen bir tuzığa değiniyor. Yazar, geçmişini geleceğin güzelliği uğruna kullanayım derken, belleğinin garip bir oyunu sonucu, geçmişinden de geleceğinden de olabilir. Sevmediği, gözünün tutmadığı, öfkелendiği dahası, yakından tanımadığı bir ünlünün "içyüzünü" anlatmaya kalkışarak durup dururken onu harca-yabilir. Bilincinde olmaksızın da yapabilir bunu.

Hele gazeteciler gibi çok geniş bir çevrede yaşayan, çok değişik katlardan kişiler tanıyanlar için bu tehlike daha da geçerlidir. Yaşadıkları dönemden ilginç bir kesit vermeye çalışırken, bu kesiti gerçekten "ilginç" kılma adına olayları abartabilirler, gizli kalmış bir yaratıcılık tutkusuy la anılarını yaratabilirler. Dozu bazen iyice kaçırabilirler, edebiyat dünyasında saygın bir yer edinmiş kişiler hakkında okurda kuşklar uyandırabilir, kendi sofralarına oturmuş bir genci, dostluk ettikleri sıradan bir şairi, bir öykücüyü "kadri bilinmemiş dahi sanatçı" ilan edebilirler.

Bu sakıncayı gidermenin yollarından biri, anılarda "ölüler" üstüne, kendi adlarına savunma yapamayacak kişiler üstüne yargı vermemek olabilir. Bir de özeleştiri yapabilmek erdemnin yardımı dokunabilir. Yıllarca siyasilerin masalarında yiyip içip, devran döndüğünde anılarıyla geçim sağlayan nice yazar tanırız. Kimse de onlara "Peki üstat, sen neden ordaydın?" dememiştir nedense.

Anı yazmak, dedikoduları meşru hale getirmek midir? Dünyada en çok satan kitaplardan bir bölüğünü, genel kadınların anıları oluşturuyor. Buradan da anlaşılıyor ki anı değeri yazarınca titizlikle korunan anıların satışı başka, "anı satmak" başka... Bunlar, anı türü üstüne genel düşünceler...

Büyüme Korkusu: *Bozkır ve Gece Ağacı*

“Gözlerini bürüyen yaşlar arasında Yegoruşka, dayısıyla peder Kristofor’un çıkıp gittiklerini bile görmedi... (...) Niçin yaptığını bilmeden yerinden fırladı, odadan dışarı koşarak kendini sokak kapısına attı. (...) Yegoruşka, o ana kadar bu insanlarla birlikte yaşadığı her şeyin bir duman gibi birdenbire yok olduğunu anladı. Geriye dönerek umarsızlık içinde bir iskemleye çöktü, kendisi için o andan sonra başlamış bulunan yeni, bilmediği yaşamı acı gözyaşlarıyla selamladı.

Nasıl bir yaşam olacaktı bu?..”

Çehov’un Yazko Yayınları arasında Mehmet Özgül’ün özenli Türkçesiyle çıkan unutulmaz *Bozkır* öyküsü böyle bitiyor. Aynı öyküyü M.E.B. Rus Klasikleri dizisinde de Varlık Yayınları’nda da bulabilirsiniz. Çehov kendine özgü ince, hüznü anlatımıyla küçük Yegoruşka’nın babaevinden koparılıp büyük kente okumaya götürülüşünü anlatır öyküde. Ama bu oldukça kısa yolculuğa neleri sığdırmaz. Yegoruşka, toprak sahipleri, küfürbaz arabacılar, kontesler, toprak adamları, kısaca o çağın yeni yeni sivrilenleriyle hızla güme gidenlerini görür yolculuk süresince. Anayurdunu tanır, insanlarını kavrar: “Öyledir her zaman, Rus insanı yaşamayı değil, anımsamayı sever”, “Yaşam korku vericidir, mucizelerle doludur; o nedenle Rusların ülkesinde anlatacağınız öykü ne denli korkulu olursa olsun, öykülerinizi haydut yuvalarıyla, uzun bıçaklarla, mucizelerle ne denli çok süslerseniz süsleyin, anlatacağınız öyküler dinleyiciler üzerinde olmuş şeyler etkisini bırakır” gibi yargılara, sonraları yaşamını yönlendirecek yargılara varır. Yolculuk bittiğinde Yegoruşka annesinin eski bir tanışının evine bırakılır; büyük kentte, artık tek başınadır. İşte o zaman derinden sarsılıp

“büyüdüğünü” sezer ve aynı anda büyük bir sıla özlemiyle dolar içi.

O dönemin çalkantısını, üstelik etli-kanlı kişilerle yüz kûsur sayfada kusursuzca verebilen *Bozkır*, çağdaş roman anlayışının ilk ipuçlarından biri.

Gerek bu öyküde gerek öteki öykülerde karşılaştığımız toprak parçaları, tanıştığımız çaresiz köylüler ve yavaştan çöken soylular sınıfı, çoğu Türk aydınının biçimlenişini, edebiyat beğenisini derinden etkilemiştir. Etkiliyor da...

Gece Ağacı’nın (Yazko Yayınları) edebiyatımızdaki yeri daha başka. Ünlü Amerikalı yazar Truman Capote’nin çizdiği fantastik, neredeyse periler ve cücelerle dolup taşan “kent dünyası”, bu kentlere gitmek zorunda kalan toy taşralı gençler, geride bırakılan neredeyse el değmemiş saflıktaki “sıla” bizlere belki oldukça yabancı. Bu öykü derlemesi, zaten daha çok Memet Fuat’ın çevirisi yüzünden katılmıştır yaşamımıza o yıllarda (ilk basım, Varlık Yayınları 1949). Benim kuşağıma ve bizden sonrakilere yeni bir ufuk açmıştır. “Çağdaş öykü nasıl yazılır?” sorusunun yanı sıra “Yabancı dil kokmayan ama yazarın sesine de bağlı kalan bir çeviri nasıl yapılır?” sorusuna da taptaze bir yanıt getirmiştir (Öyle ki ben öyküleri yıllar sonra İngilizceden okuduğumda aynı keyfi pek bulamadım).

Amerika’nın güneyli yazarlarında bir tahta eksiktir derler, Faulkner, O’Conner, K. A. Porter. C. McCullers gibi niceleleri için geçerli bir saptama bu. Belki de verdikleri benzersiz edebiyat ürünlerinde yaşadıkları sağlıksız ortamın payı büyük olduğundan: Siyah-beyaz ayrımının trajik sonuçları, linçler, din, gelenek ve körinanç baskıları. Capote de –özellikle ilk ürünlerinde– güneyden kopup kentlere göçen kişileri, tehlikelerle karşı karşıya getirmeye düşkündür. Kimi zaman gerçeğin boyutlarını aşmasına karşın anlatımı yine de garip bir şekilde gündelik gerçeklerle örtüşür. Özellikle *Gece Ağacı*, *Miriam*, *Son Kapıyı Kapa* gibi başyapıtlarında görebiliriz bunu.

Ne var ki onun kişileri, Çehov’un kişileri gibi “büyüme” sınavını birtakım yaralar alma pahasına da olsa başarıyla ve-

remezler. Büyürken, bir şeyleri yitirmekle kalmaz kendileri yiterler çoğu kere.

“Kay’ın gözleri kısıldı; adamın yüzü biçimini değiştirmekteydi sanki, suyun içinde aşağı doğru inen toparlak, düz bir taş gibi sallana sallana uzaklaşmaktaydı. İlk bir tembellik sardı kızı. Kolunun altından çantasının çekilip alınışını, pardösüsünün bir kefen gibi başının üstüne örtülüşünü doğru dürüst göremedi bile.”

Nokta, Sayı 10, 13-22 Nisan 1982

Lolita ya da Beyaz Irktan Dul Bir Erkeğin İtirafları

“Şimdi izin verirseniz size bir düşüncemi açmak istiyorum; dokuz ve on dört yaş sınırları içinde rastlanabilecek kimi kız çocukları vardır ki kendilerinin iki misli ya da daha yaşlı bazı talihsizlere, varlıklarının aslında insana değil de perilere (cinlere demek istiyorum) özgü olan niteliklerini gösteriverirler. Bu seçilmiş yaratıkları ‘supericikleri’ diye tanımlamak amacındayım.”

Yıllar yılı hırpalanan, aşağılanan, karalanan, göklere çıkarılan ama ille de üstünde konuşulan romanı *Lolita*’nın başkişisini, esin kaynağını Humbert Humbert’in ağzından böyle tanıtıyor yazar. Böylelikle *Lolita*’nın bir tek kişi, bir roman kişisi değil bir tür kişi olduğuna dikkati çekiyor. Nitekim Humbert Humbert, roman süresince bir *Lolita*’nın ölümüne, bir başkasının yoldan çıkmasına tanık olacak başka *Lolita*’ların da en korkunç cezalara çarptırılmalarını, yani büyümelerini, şişmanlamalarını, doğal olan o sevimli bayağılıklarını bilinçle abartmalarını kahrolarak izleyecektir. Tarihte ve edebiyatta yaşamış *Lolita*’ların cennetine sığınacaktır sık sık.

Roman boyunca Humbert Humbert (elbette okuyucunun anlayışına sığınarak!) birkaç kusursuz cinayet de işleyebilecektir. “Sandığınız kadar da açık olmayan bazı nedenlerden ötürü ölüm cezasına karşıyım, umarım bu tavrım yargıçlar tarafından da paylaşılır” diyecek kadar serinkanlı, bilge bir katildir Humbert Humbert.

Nabokov, onun *Lolita* ile birlikte katettiği coğrafyayı özenle çizer: “İki sokak öteye gitmek isteyen okul çocuklarıyla iki bin mil uzağa kaçmak isteyen katiller; yepyeni bavulu, kırılmış

bıyığıyla esrarengiz, eserekli yaşlıca beyler; dünyayı tozpembe gören bir Meksikalılar Üçlüsü” (...) “Çölde kış, dağların eteklerinde bahar, bademler çiçek açmış, Reno, Nevada’da iç bunalımcı bir kasaba, gece hayatı kozmopolit ve yetişkin zevklere yönelikmiş...”

Humbert Humbert –bir anlamda eski Avrupa– ile Lolita –bir anlamda yeni dünyanın seraserpe değerleri– işte bu yepyeni, hemen hemen tarihsiz coğrafyada, akademik bir dille argonun kaynaştığı bir ortamda yaşarlar, o çılgınca ama kural-dışı deneyimi.

Bu yerleşmemiş kara parçasında her gün yeni patlamalar olmaktadır: Kişilerin hakkını sözümona korumaya yönelik, aslında herkesi birörnekleştirmeyi amaçlayan yasalar çıkarılmakta, özgürlüklere yeni kısıtlamalar getirilmekte, yeni mutsuzluklara ortam hazırlanmakta, yeni yalanlara yeni kılıflar bulunmaktadır. Nabokov, bu ikiyüzlülükle, üçkâğıtçılıkla, hele hele gelişen psikoloji biliminin verilerine sığınarak yapılan düzayak açıklamalarla inceden inceye alay eder. (Romanı bitirdikten sonra önsözü bir daha okumalı.) Nabokov’un yapıtlarına başkişi olarak genellikle azıcık çatlak, oldukça çizgi-dışı kişiler seçmesi, bu çalkantıları daha canlı kılmak ve yetkili(!) birinin ağzından daha doğrudan verebilmek isteğinden kaynaklanmış olsa gerektir.

Lolita ne bir aşk romanı, ne bir kara-tutku romanı ne de pornografik bir romandır. Ustaca kurulmuş önemli bir romandır yalnızca, sıfatsız bir roman. Yazar, kitabın sonunda, savunma havası taşıyan alaycı son sözde romanını nasıl yazdığını uzun uzun anlatır.

Fatih Özgüven’in çevirisi, edebiyat çevirisinin ne olduğu sorusuna önemli ipuçları getiriyor. Humbert Humbert’in, Lolita’nın argosuna bulaşmış klasik İngilizcesini aktarmak, yani o dilin Türkçedeki karşılığını bulmak, üstelik Nabokov gibi dille oynamaktan, en sıradan cins isimlere büyümlü anlamlar yüklemek, en büyümlü kavramları seslere soymak temrininden büyük tat alan bir yazarın dünyasını Türkçede yeniden kurmak, bir çevirmenin kolaylıkla üstleneceği bir sorumluluk değil. Özgüven, bu güçlüklerin altından rahatça kalkıyor. Kitabın bazı

bölümlerine takılanlar, çevirmenin ara sıra eski sözcüklerin ve deyimlerin büyüüne fazlaca kapıldığını ileri sürenler çıkabilir. Gerçekten de bu çeviride, Nabokov'a uygun düşen ama başka bir çağdaş yazarın yanlış iletilmesine yol açabilecek "eskimiş" sözcükler kullanıyor Özgüven. Ne var ki alaturka bir dünya yaratma tehlikesine düşmüyor.

İşte karmaşık dili, iki dil dünyasına sığmayan göçmenliği, öksüzlüğü, huzursuz zekâsı ve çağdaş gırgırıyla Nabokov elinizin altında. Yapabilecekleri düşlemekten yapılanları değerlendirmeye vakti kalmayan okurlardan değilseniz tabii.

"Her akli başında yazar yayımlanmış şu ya da bu kitabın insanın hiç yanından ayrılmayan bir dostun varlığını andırdığının bilincindedir sanırım" diyor Nabokov.

Nabokov'u göğsünüze bastırıp sıcaklığıyla beslenebileceğiniz bir yazar olarak görmeyebilirsiniz. Ben görmüyorum. Ama roman dediğimiz yazı türünü gerçekten tanımak istiyorsanız Nabokov olmadan yarıda, yarım kalırsınız.

Yazko Eleştiri, Sayı 8, Eylül-Ekim 1982

Yüzyıllardan Bir Gün

“Yağmur tam dört yıl, on bir ay, iki gün yağdı. Arada hafifliyor, çisentiye dönüyor; o zaman herkes giyinip kuşanıyor, havanın düzelmesini kutlamaya hazırlanıyordu. Ama çok geçmeden bu çisentili duraklama dönemlerinin eskisinden bin kat beter bir yağmurun habercisi olduğu da öğrenildi.”

Yüzyıllık Yalnızlık romanıyla Latin Amerika edebiyatında kendine özgü bir yer yapan Marquez, Rita Guibert ile bir söyleşisinde Batılıların “takvim anlayışı”nın yetersizliğine değiniyor, halkının efsanelerinden, batılından kopmamış bir yazar olarak kendini bu takvim ile bağımlı saymadığını belirtiyordu. Batılı eleştirmenlerin öküz altında buzağı arama eğiliminden de yakınıyordu bu arada. Ona kalırsa yazarların edebiyat anlayışını değerlendirmek için gelmiş geçmiş birtakım akımlara başvur-maktansa, anlattıklarına şöyle bir bakmak yeterliydi: Her şeyi yaşlı bir adamın elinden tutarak keşfe kalkışan bir küçük çocuk vardı bütün yazdıklarında.

Güney Amerika ya da daha genel bir bakışla Latin Amerika edebiyatının gerçeküstücülerle alışverişine ayrı bir yazıda değinmek gerekebilir, ama bu çaba her şeyin önce Batı’da keşfedildiği ve dünyaya oradan yayıldığı gibi aşağılık duygusu taşıyan bir varsayımı da yedeğinde getirir. Çünkü Marquez, gerçekle gerçeküstünün, gerçek-dışının, olağanla olağan-dışının iç içe soluduğu bir ortamı anlatır. Yaşasa yaşasa bir aile ağacı kadar yaşayabilen küçük bir kasabayı, o küçük kasabada yaşananları yüzyıllık tutkulara, kinlere, ölçlere mahkûm eden, asıl yüzyıllık yalnızlıklara mahkûm eden insan soylarını, insan türlerini ve benzersiz bireyleri.

Doğum tarihini çoğu kere bilmeyen, “Annem leylaklar morardığında doğurmuş beni” ya da “Doğduğum gün annem ka-

bak kızartıyormuş, o sırada sancılanmış. Aşerdiği için kabak almışmış babam. Demek doğum günüm mayıs sonlarında falan olmalı” gibi konuşmalarla büyüyen bizlere Marquez’in anlattığı hiç de yabancı değildir.

Yalnız o kadar mı?

“Ve kocaman bir dalga, genel valilerle korsanların o eski kentinin sokaklarını tarayıp da hükümet konağının bütün pencerelerinden koskocaman bir ağustos cumartesi gibi içeri yüklenene kadar...”

Başkan Babamızın Sonbaharı’nda Marquez, yine aynı zamansızlığı bu kere bir ulusun kara yazgısını anlatmada kullanır. Doğal ölümü kuyruklu yıldızların belirsiz geçişlerine bağlanan, ölüp ölüp dirilen bir diktatör, bütün diktatörler gibi yalnız, tiksiniç, zorba, zavallı bir bireydir romanın başkişisi. Elinin altındaki her şeyi, bütün bir ülkeyi, bütün bir ulusu kullanırken alabildiğine kullanılan, aşağılanan, sevgisizliğe gün giymiş bir bunak.

Yazar, çağdaş Güney Amerika edebiyatının pek yaygın bir izleğini işler bu romanda: Ölmek üzere olan bir zorbanın karanlık belleğini kullanarak ileri geri zikzaklar çizer, bir kişinin yaşamı çerçevesinde bir ulusun, bir düzenin tarihçesini verir. Dış güçlerin basit bir maşası olan başkanlar (Fuentes’in *Artemio Cruz’un Ölümü*’nde Rulfo’nun *Pedro Paramo*’sunda bu başkanların yerini ağalarla beyler alır) değişmekte, ölmekte, öldürülmekte, ama onların yerini bir zamanlar umut bağlanan asiler, yani şimdinin yeni başkanları almaktadır. Batılıların zaman ölçüsü “yüzyıl” bu yüzden geçersizdir Latin Amerika’da. Orada zaman, anlaşıldığı kadar günlerle ölçülmektedir: Bir ağustos cumartesi, geçen cuma... *Albaya Kimseden Mektup Yok*’un unutulmaz öyküsü “Salı Günü Siesta”daki salı gibi.

Zulüm ustaları, işkenceciler, işbirlikçiler, gizli güvenlik uzmanları... Yüzleri görülmeyen, baskıları her an hissedilen, günlük yaşamı karartan güçler... Hesabı sorulmayan haksızlıklar, gidip de dönmeyenler, unutilanlar... Bu karabasanlar dünyasında cinsellik bile uygulanan genel şiddetin bir parçasıdır yalnızca.

Son romanı *Kırmızı Pazartesi*’nde Marquez, bir cinayetin anatomisini araştırırken “şiddet”in yapısına da eğilir. Sonu ba-

şından belli olan bu polisiye romanda, kişileri konuşdurarak, düşündürerek yine yüzyılların belli bir güne aktardığı kin ve kıskançlık mirasını tartışır. Yazarın bu son romanında ve *New Yorker*'da geçen yıllarda yayımlanan kimi öykülerinde kendini ustalığına iyice kaptırdığı, elindeki insani malzemeyi öykünün bir virtüözite gösterisine dönmesi uğruna harcadığı görülüyor. "Ben istesem böyle de yazarım!" kokan, dokusu cılız kurmaca örnekleri bunlar.

Ama Marquez, unutulmaz romanlarıyla istese de sarsamaya-cağı bir yere geldi çağdaş edebiyatta, özellikle "çisentili durak-lama dönemlerinin" ötesinde "sonsuzluğun bitmeyen süresinin dolduğu" güne düzduğu övgüyle.

Hürriyet Gösteri, Sayı 24, Kasım 1982

Çağdaş İki Yazar, İki Tutum

1982 Nobel Yazın Ödülü'nü kazanan Kolombiyalı Gabriel Garcia Marquez, geçenlerde bir konuşmasında, gelecek yıllarda bu ödülün, ustası Arjantinli Jorge-Luis Borges'e verileceğini umduğunu belirtiyordu. Yalnız Marquez değil, Latin Amerika yazınının önde gelen bütün adları, Borges'in yaygın etkisini, önemini belirtmekten geri durmuyorlar.

Bu yazıda, iki yazardan birer yapıt çevirmiş bir okur-çevirmen ve bir yazar olarak, çağımızın iki ustasının ürünlerine yansıyan özel dünyalara bir göz atmak istiyorum kısaca.

Borges nasıl bir dünya sunar okuruna? "Haince birbirine açılan" ve yine başlangıçtaki geçitte son bulan raf uçurumları, tökezleten kırık basamaklar, aynalar ve simetrik yontularla dolu bir labirent evren: Kitaplık.

Borges; Poe'nun, Chesterton'un, Wells'in iç mekânlarında gezinerek, tiyatro sahnelerine bakarak, çağdaş polisiye romanlarının kurgularını irdeleyerek "şimdi"yi oluşturan tohumların geçmişteki uzantılarını bulur. Savunur. Öyle ki, öykünün kahramanı, rastgele bir konuşmanın, bir okuma deneyiminin ya da bir karşılaşmanın uyandırdığı ve uyardığı bir arayış sonucunda "yitirdiğini sandığı bir şeyi; yeniden elde etme"nin sevincini yaşar.

"Bu kalabalık kadrolu oyun da böylece zamanla oturdu, neden sonra, 1824'ün 6 Ağustos günü, yaşlı perdeleriyle Lincoln'unkini önceden belirleyen bir tiyatro locasında, nicedir özlenen bir kurşun ..."*

Metafizik, sağcı gibi sıfatlarla anılan Borges'in çağcıl yazarlığında sanıyorum, büyük ölçüde, kurduğu bu özel evreni

* Ölüm ve Pusula, Ada Yayınları, 1982, s. 77.

aklayan, haklı çıkaran özel bir kurgu keşfetmesinin payı büyüktür.

Ayrıca, okurunu kendisini sevip sevmemekte özgür bırakan az bulunur yazarlardandır Borges. Okura abanmaz, yanaşmaz, onunla kendi seçtiği koşullarda buluşmak ister. Ancak “zorlu çabalarını” izleyen dikkatli okurların bu sınavı atlatabileceğine inanır. Bu arada, okurun ve çevirmenin önüne çeşitli sınav basamakları da yerleştirir. İspanyol ve Güney Amerika kültürünün yanı sıra Fransız, İngiliz, Alman ve İbrani kültürüyle de beslenen bu yazara, özel bir bilgi donanımı olmaksızın ayak uydurmak hiç de kolay değildir. Çoğu zaman, değil kaynağını, ipucunu bile ansiklopedilerde nasıl arayacağınızı kestiremediğiniz alıntılara yer verir. Öykülerin sonuna düzmece notlar koyar. Ama bu bilgi gösterisinde okuru ezme değil, tam tersine, onunla birlikte “doğru”, “gerçek” gibi kavramları sorgulama eğilimi baskındır, sırasında “tumturaklı sözlerin yazarı” diyerek kendiyi de dalga geçer.

Borges’in dünyası, olaylardan çok, eskilerden oluşmuş ve yinelenegelmiş bir model’in getirdiği sorulara öncelik tanır. Öyleyken, bu sorular dünyasında yaşayan kişiler, inanılmaz derecede kanlı canlı bireylerdir. Dedektifler, gangsterler, savaşçılar, tutsaklar, kitaplık memurları ve onların engizisyoncuları, çoğu kere bir modelin tür başlatıcıları olarak çizilseler bile “engin ve anlaşılmaz bireyler”dir, bütün bireyler gibi. Öç alıcı Emma Zunz ile bir pusula aracılığıyla ölümün çağrısına koşan detektif Lönnrot arasında ne cinsiyet ayrımı vardır ne zekâ ayrımı.

Borges, son yapıtlarında, geleneksel kahramanları, çizgi roman tiplerini yeniden yorumluyor. Dediğine bakılırsa, asıl konusunu, asıl anlatımını şimdi bulmuş. Ama Borges’e inanılır mı hiç?

“Yol halısı inek tırnaklarıyla delik deşik olmuş ‘çıplak taş merdivenlerden çıkıp birinci kata vardık; ilk geçitten özel yatak odalarına kadar, yerle bir olmuş yazıhaneler, arsız ineklerin istilasına uğramış protokol salonları, kadife perdeleri ve iskemle püsküllerini kemiren inekler gördük, askerlerle azizlerin kırık dökük eşyanın arasına atılmış, yere çalınıp taze inek fışkısına bulanmış kahramanlık portrelerini gördük, ineklerin kemirip

bitirdikleri bir yemek odası gördük, yine ineklerin hışmına uğramış, sıçılıp sıvanmış müzik odasını, kırılmış domino masalarını, bir köşede öylece duran rüzgâr gülünü gördük...”

Şimdi de, yüzyıllar boyu ölmek bilmeyen, halkına durmaksızın ölüm gözdağı veren, kıyıcı, bunak bir diktatörün ülkesindeyiz. Konuşmaları (kişilikleri) bile birbirinden bir noktalı virgülle ayrılan, bir zorbanın yönetiminde doğup yaşlandıkları, yazgılarını ister istemez onun yazgısına bağladıkları için birer birey olma katına asla ulaşamayan, ulaştırılamayan ezik yurtaşların dünyasında. Gerçeğin gerçek-dışından kıl payıyla ayrıldığı “şizofren” dünyada. Bu dünyada aile-içi yasak cinsel ilişki sonucu peydahlanan kuyruklu çocuklar, yüzyıllık yalnızlıklara gün giymiş kapalı Faulkner aileleri de yaşamaktadır. Yağmurlar onlarca yıl sürmekte, kelebekler sayrılık saçmaktadır. Marquez, ninelerin “mitoman” anlatımını benimseyerek bu inanılmaz evreni inanılır kılmayı başarır. Süregelen umutsuzluğun sürüp giden umudu asla kösteklemeyeceğini, bir gün umutsuzluğun bitimsiz süresinin dolacağını muştular okuruna.

Marquez’in kişilerinin büyük çoğunluğu çağdan, daha doğru bir deyişle gün’den habersizdi. Özellikle kadınları, yıllardır çizilegelen “ermiş ana”, “ateşli metres”, “uçup giden gençlik sevgilisi” gibi kategorilere ayrılırlar, o kategoriler içinde işlenir, yaşarlılık kazanırlar. Çünkü “şimdi” önemli değildir Marquez’in gözünde. Borges’in aksine, geçmişten geleceğe uzanan çizgi önemlidir. Şimdi burada bir soru:

Acaba gün’ün gündeme getirilmesini engelleyen devrimci bir yazarı günümüz insanıyla ilgilenmekten alıkoyan bu destancı yaklaşım mıdır? “Marquez destanı”nın büyüüne kapılmamak elden gelmez. Folklorik ayrıntılarıyla, bitmez tükenmez bezekleriyle Batılı okura çok ilginç gelen bu dünya, geri bıraktırılmış ülkelerin sorunlarıyla bizlere de yakın gelmektedir. Dünyanın neresinde olursanız size kucak açan bir yazardır Marquez. Dünyanın bütün okurlarını kendini sevmekte birleştirmek ister sanki. *Yüzyıllık Yalnızlık*’ta romanın vazgeçilmez bir ögesi olan erotizmi sonraki yapıtlarında yerli yersiz kullanmaktan kaçınmaz. Cinselliği genel şiddetin bir parçası olarak yorumlarken dilim dilim kesilen cesetler, günlerce kokan patlamış bağırsak-

larla çok-satan yazarların tekniklerinden de yararlanır. *Kırmızı Pazartesi*'de Marquez'in, ustası Borges'in yolundan gittiğini, polisiye olmayan bir polisiye roman yazdığını görüyoruz. Ne var ki kişiler ve mekân yine değişmiyor. İlişkiler de.

İki ustayı (ne yazık ki İngilizceden) Türkçeye çevirirken, seçtikleri sözcüklerin ve kavramların Osmanlıcaya daha bir cuk oturduğunu kavıyorsunuz. Gelgelelim çetrefil soruları son derece çağdaş bir dille koyan Borges ile oldukça düz soruları çok çetrefil, bezekli bir anlatımla sunan barok Marquez'i, bizim kendimize özgü dil tartışmalarının dar sınırlarına çekmek yakışık almıyor. Borges'i sıcaklaştırayım derken gerilerde dondurmak, Márquez'e Türkçe söyletirim derken diline bir abartı daha katmak sakıncası doğuyor.

"Siz Borges değil misiniz?" diye soran bir okuruna, "Evet, arada bir" yanıtını vermiş Borges. Marquez'inse yirmi dört saat süreyle Marquez olduğu kuşkusuz.

Çağdaş Eleştiri, Sayı 10, Aralık 1982

Daha da, Daha da Derine

Sinclair Lewis, 1930 Nobel Yazın Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmada, Amerika'nın "yazın korkusu"ndan söz açıyor; geleneksel eleştirmenlerin Eugene O'Neil'i anlamadıklarını, çünkü büyük yazarın "yaşamı, bir bilim adamının titizlikle düzene sokulmuş çalışma odası olarak değil, dehşet verici, sık sık kasırgaya, depreme, yıkıp bitiren yangına benzer korkunç ve görkemli bir şey" olarak gördüğünü ileri sürüyordu.

İyilerin önünde sonunda ödüllendirildiği, haksızlarla suçluların cezalarını bulduğu, bol magazinli bir yazın ortamında konuşuyordu Lewis, Amerikan tiyatrosu; 1912-1920'de büyük atılımlar gösterirken öbür kurmaca türleri neden geride kalıyordu sürekli olarak? Neydi Amerika'nın korkusu?

Ama bu sorunun yanıtı kendiliğinden gelecekti. 1920 başlarında inanılmaz bir değişiklik olacaktı Amerikan yazınında. Birdenbire 1891 doğumlu Henry Miller, 1893 doğumlu Dorothy Parker, 1896 doğumlu F. Scott Fitzgerald ile 1898 doğumlu Ernest Hemingway, beklenen altın ürünleri art arda vermeye başlayacaklardı.

Yeni Dünya'nın, yeni düzeninin kalıplaşmasından tedirgin olan her türlü bağınazlığa karşı çıkan, Savaş'ın küstürdüğü bir caz ve cin kuşağı ya da bu sanatçıların bir bölümünü Paris'teki evine konuk eden Gertrude Stein'in (1774) deyişiyle "yitik kuşak", egemenliğini kuracaktı o yıllarda.

Parker, süregelen magazin duyarlığına korkusuzca yaklaşıp, toplumu sevecen bir dille de olsa kıyasıya taşılayacaktı. Nathanael W. West (1903), *Gönül Ablası* (*Miss Lonelyhearts*) ve *Fırsatlar Ülkesi* (*A Cool Million*) da zehir gibi bir dil kullanıyordu.

Fitzgerald, *Cennetin Bu Yanı* (*This Side of Paradise*), *Bütün Hüzünlü Delikanlılar* (*All The Sad Young Man*), *Koca Gatsby* (*The Great Gatsby*), *Sevecendir Gece* (*Tender Is The Night*) gibi romanlarında maddeci bir toplumun kurbanlarını olanca içtenliğiyle işleyecekti. Küskün gençler kuşağının deneyimlerini yine küskün gençlere anlatmakta en başarılısı, belki de oydu.

Hemingway, *Silahlara Veda* (*A Farewell To Arms*), *Güneş de Doğar* (*The Sun Also Rises*), *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (*For Whom The Bell Tolls*), *İhtiyar Adam ve Deniz* (*The Old Man And The Sea*) ile giderek parlayacak, zaman zaman cephelerde, zaman zaman Paris kahvelerinde-meyhanelerinde geçen çalkantılı yaşamını anlatırken birey'i fiziksel ve ruhsal acılardan iğdiş eden savaşı irdeleyecekti.

Masumiyetini yitiren toplumun “patetik figürleri”ydi bu yapıtların başkişileri. Anlatım da yoğun, çarpıcı, handiyse “stenografik” denilecek bir anlatımdı. Yeni yazarlar, geçmişe baktıklarında kendilerine Amerikan doğalcılarından başka “ata” bulamıyorlardı, ama eski yazı teknikleri de hiç ilgilendirmiyordu onları. Ünlü eleştirmen Percy Lubbock, “en iyi biçim, konusundan en iyi yararlanan biçimdir; biçimin anlamı başka türlü tanımlanamaz” diyordu. Bu yazarların amacı, neler duyulması gerektiğini değil, gerçekte nelerin nasıl duyulduğunu, denendiğini okura en kestirme yoldan aktarmaktı.

Henry Miller da öteki yazarlar gibi güç koşullarda yetişmişti. Yoksul bir aileden geliyordu. 1930-38 yıllarında Paris’te bulunmuştu. Özellikle *Yengeç Dönencesi* (*Tropic of Cancer*), *Oğlak Dönencesi*’nin (*Tropic of Capricorn*) yanı sıra *Sexus*, *Plexus*, *Nexus* adlı romanlarıyla ünlenen yazarı bir başka usta, Lawrence Durrell, “şeytanı utandırmayı ve gerçeği anlatmayı seçtiği” için övüyor.

Cinsellik Dünyası adlı çalışmasında Paris dönemini anlatırken şöyle diyor Miller: “Uygun bir başlangıç yapmadan önce kendi küçük ölümümü gözden geçirmek zorundayım. On yıl süren yanlış başlangıç, beni dünyasal ölümün kıyısına getirdi. Şu anda herkesin bildiği gibi Paris’te kendimi buldum.” On yıl süren yanlış başlangıç, kişiye ister istemez Fitzgerald’ın “Yitik On Yol” öyküsüyle, *Yazko Çeviri*’nin bu sayısında okuyacağınız “Babil’e

Geri Dönüş” öykülerini anımsatıyor. Şöyle sürdürüyor Miller: “İster kabul edilsin, ister edilmesin, sanatçının kafası sürekli olarak dünyayı yeniden yaratma, insanın saflığını yeniden yaratma düşüncesiyle meşguldür. Bunun ötesinde insan, saflığını yalnızca özgürlüğünü kazanarak yeniden elde edebileceğini bilir.” Miller’ın bu çabası, “Merdivenin Dibiindeki Gülümseyiş”te (Smile At The Foot Of Ladder) ve yine bu dergide okuyacağınız “Madmazel Claude” öyküsünde iyice belirgindir.

İhtiyarlamış Yeni Dünya’dan genç evrensel limana, Stein’in deyişiyle “öteki memleket”e sığınan sanatçılar, saflığı ararken daha da, daha da derine, Demir Özlü’nün deyişiyle “insan acılarının derinlerine” inmek zorundaydılar. Bu çizginin unutulmaz son örneklerinden J. D. Salinger’i (1919) anmadan geçebilir miyiz hiç?

Yazko Çeviri, Sayı 10, Ocak-Şubat 1983

Hangi “Kadın”, Kim?

Sakın korkmayın, burası bir köşe değildir: Bugün geçerken ilişiverdim yalnızca.

Günlerimizi ve haftalarımızı düşünüyorum: Kadınlar Günü, Çocuklar Günü, Hayvanlar Günü, Çevre Günü... Sonra: Trafik Haftası, Cüzam Haftası, Beyaz Baston Haftası, Sakatlar Haftası, Ormancılık Haftası vb... Örneklerden de görüleceği üzere, önünde sonunda içinden çıkılına olasılığı taşıyan, çözümü birtakım kuralları öğrenmeye, birtakım kurallara uymaya dayanan sorunlarımıza daha uzun süre ayırıyoruz ama içinden çıkamayacağımızı baştan kabul ettiğimiz sorunlarda şimdiye kadar alınan yolu bir gün’le kutlayıp erteliyoruz. (Ara sıra bütün bir yıla, yani genel bir savsaklamaya da yayıyoruz bu kutlamaları.)

“Dünya Kadınlar Günü”, önce şu soruyu akla getiriyor: Türkiye’de çağdaş kadına tanınması gereken doğal haklar (hayat verme hakkı, dilediği işte çalışma hakkı, bir iş yerinde çalışırken çocuğunu tasasızca bırakabileceği bir kreş bulma hakkı, erkekle eşit işe eşit ücret alma hakkı vb.) neden kâğıt üstünde ya da yasaların kalın, küflü ciltleri arasında kalıyor? Ufacık ek maddelerle daha baştan işlemez hale getiriliyor?

Bunda, Türk kadınının pek fazla çaba göstermeden elde ettiği “ilk” haklarla yetinmesinin payı olabilir. Yüzlerce yıllık baskı ve korkunun da... Bu konuda yazılıp çizilenlerin bir sonuç vermediğine tanık olma bezginliğinin de... “Hak” ve “özgürlük” kavramlarının ille de cinselliğe bitleştirilme saplantısının da... Daha önemlisi, kadın haklarını savunanların sürekli olarak (iyi niyetle de olsa) elit bir çevrede kalmalarının, dernek kurma hobisinde takılmalarının da.

Bugün vardığımız yerde neler yapılabileceğini tartışırken öncelikle “Az gelişmiş ya da geri bırakılmış bir ülkenin insanına bu kadar hak yeter de artar bile” genel yanılgısından yola çıkmak ve özgürlükleri savunmada –aşırılıklara kaçma pahasına– belli bir toplum modeliyle kısıtlı kalmamak gerektiğini vurgulamak istiyorum. Çünkü... İşte burada bir soru: Yaşadığımız toplumu ne kadar tanıyoruz? Tutuculuğu ya da hoşgörüsü üstüne ne gibi ipuçları var elimizde?

Sağlam araştırmalar yapılmış mı?

Toplumumuz büyük bir çalkantı yaşıyor. Bu çalkantı sonucunda, kadının demin sözünü ettiğim doğal haklarını ister istemez tanıyan aydın erkeklerin (anti-feminist olmakla övünseler bile) sayısı gittikçe artıyor. Başka yazılarda da değindiğim gibi, çağdaş erkek, kendisine atalarınca devredilen birtakım köhne ayrıcalıkları kullanmayı düşünmemeye başlıyor. (İlk bakışta önemsiz görünen bir ayrıntı: Gazeteciler Cemiyeti Lokali’nde tuvaletin kadınların çalışmadığı döneme göre yapılan düzenlemesinde, girişteki pisuarları geçmeden helalara girmek olanaksızdır, ama bir yıldır pisuarı kullanan erkeğe rastlamadım; kadın-erkek herkes helalara giriyor.) Bu arada televizyon ekranında, köy kahvelerinde otururken önlerine uzatılan mikrofona görüşlerini düzgün tümcelerle aktaran köylüler izliyoruz. Toplumumuzdaki çalkantıların en canlı göstergeleri olan konuşkan şoförlerimiz, –bütün karşı çabalara karşın– temiz bir Türkçede birleşiyorlar; yiğit eleştiriler getirmekten kaçınmıyorlar. Kız çocuklarını (istemeden de olsa) okutmaya karar veren babalar, karılarına (istemeden de olsa) çalışma izni veren kocalar görüyoruz. Ama ne yazık ki bu gelişmeler, ekonomik sıkıntıların, darboğazların sonuçları, kişisel katkılarımızın değil.

Yoksa kadın haklarını savunan yazılarda aynı “kopukluk” göze çarpıyor hâlâ. Yazarların çoğunluğunu, korunmalı bir çevrede yetişmiş iş yaşamına, üretime doğrudan katılmamış, inandıkları davayı aynı korunmalı küçük çevrede ve masa başında savunma özlemindekilerin oluşturduğunu seziyoruz. Yazılarındaki tutuk Türkçeden, başka bir dilde düşünülüp Türkçeye aktarılmış izlenimini veren tümcelerden çıkarabiliyoruz bunu. Bu kadar değişken bir toplumda, beş yıl önce on yıl sonranın

genelgeçerliğinde birleşen saptamalar nasıl yankı bırakabilir? Toplumda yaşamayan bir düşünür, nasıl toplumun gerisine düşmez?

Sanıyorum ülkemizdeki kadın sanatçılar ve edebiyatçıları, bu harekete karşı sakıngan davranmaya iten neden, bu tür yazılardaki kopukluk, esneksizlik ve öfkesiz katılıktır.

Zamanında Batı'da önemli sayılan haklı çıkışları, yeniden gözden geçirmeden, sıcaklığı sıcaklığınaymışçasına aktarmak, ölü doğmaya mahkûm etmek yerine özgün yapıtlar verilemez mi? Sözelimi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Reşat Nuri'nin, Halit Ziya'nın "kadın"ları incelenirse, toplumumuzda ilişkilerin tarihsel süreci, kurulan düşlerle yaşanan gerçek arasındaki kopukluk ortaya çıkmaz mı?

Kate Millet, *Cinsel Politika*'da soruna tek boyutlu bakış açısından ötürü edebiyatın dışına düşmüştür. D. H. Lawrence gibi yetkin bir yazarı harcamaya kalkışmıştır, ama en azından üretken bir düşünce zinciri başlatmıştır. Üretkenlikten yanlış yapmaktan bunca kaçıp konuşmaya, iç dökmeye ağırlık tanımamız da toplumsal bir özelliğimiz olsa gerek.

Hemen her öyküsünü başka bir kadına, yani bir bireye adanmış Borges, "Kadınlar için ne düşünürsünüz?" sorusunu şöyle yanıtlıyor: "Hangi kadın için?"

Toplumun zemin katında, haklarından habersiz, yaşamı bir yazgı gibi kabullenmiş kadının karabasanıyla, tepedeki aydın kadının kendini bulma çabasını, üretimde ilk sırayı tutan kadının çilesiyle tüketimde birinci gelmeye soyunmuş kadının savaşını, aynı soyut "kadın" imgesinde nasıl bütünleştirebiliriz? Kadın sorununun kendine özgü nitelikleri olduğunu, alışlagelmiş aksaklıkların herhangi bir rejim değişikliğiyle alt edilemeyeceğini bilenlerdenim. Ama şu anda erkeklerle kadını birlikte kahreden ekonomik nedenleri ikinci plana attığımız sürece, ezilen kadınları ezenler arasına bizim de katılmamız kaçınılmaz gibi geliyor.

Sorumuz: Hangi kadın için? Yeni kurulacak parlamentoda o kadını kim, kimler, hangi gruplar temsil edecek? Hangi kadın gün görecektir, hangisi gününü?

Somut, Sayı 31, 4 Mart 1983

Zamana Dayanmak: *Bozbulanık*

Nezihe Meriç'in ilk öykü kitabı, *Bozbulanık* 1953 yılında Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Yayınları arasında çıktı. Kitabın arka kapağındaki tanıtma yazısında şöyle deniliyor: "Konularını daha çok, büyük şehirde yaşayan orta halli kişilerin çevresinden seçen sanatçı, bir yönden onların gündelik hayatlarını, toplum içindeki yerlerini kuvvetli bir mahalli renk içinde belirtirken, öbür yönden iç âlemleriyle dünya görüşlerini verir."

Bozbulanık'ın üçüncü basımı bu yıl Can Yayınları'na yapıldı. Yazarın kitaplarına yeni öyküler kattığı, eski öykülerini yeniden gözden geçirdiği görülüyor. Aslında Nezihe Meriç, öykülerini hiç gözden geçirmese de pekâlâ olurmuş bana kalırsa. Aradan geçen 23 yıl (söylemesi kolay) eskitmemiş bu öykülerin canlılığını; ilk yayımlandıkları dönemdeki tatlarını bugün de başarıyla koruyorlar. Özellikle "Öz Suyu", (yeni basımda "Özsu") ile "Boşlukta Mavi" Nezihe Meriç'in Türk öykücülüğüne getirdiği pırıl pırlılığın en belirgin örnekleri. O dönemde duygusallıktan iyice kaçınan Türk öykücülük sanatı, onun elinde sulu gözlülüğe asla yüz vermeyen yeni bir duygu yükü kazandı. Yaşanan toplumsal çalkantıyı, değişen toplumsal değerleri ha bire sorgulayan aydınların yanı sıra şoförler, fotoroman okuyan genç kızlar, geçim derdi çeken dullar, kuruyup giden ev kadınları da buyur edildi öyküye; sonra alaturka şarkılar, pathcan kıztarmaları, kekik kokuları, yıkanan taşlıklar... Meriç insanları ve yaşadıkları "mekân"ları anlatırken, gündelik konuşmalara, gündelik klişelere başvurmaktan da kaçınmadı, zaman zaman lehçe kullandı. Belki de bu öyküleri bugün de diri kılan, yazarın dilinin kıvraklığıdır. Nezihe Meriç'te dünyaya bir şeyler katmak-

tan gönenen, almadan da vermeye razı, dünyayı güzellemeye içi giden unutulmaz öykü kişileri buluyoruz.

“Ama bütün bu eşyalarda, sevilmemekten gelen bir donukluk vardı. Bir şey anlar gibi oldu. İşin sırrı –o eksikliğin– buradaydı galiba. Okşanmamış, çiçekleri öpülmemiş Kütahya vazoları, bir kadın yanağının sıcaklığını duymamış aynalar (...) Her şeyi kendi kendine, koyduğu yerde duraduruyordu.”

Nokta, 22-28 Mart 1983

Şiddet ve Cinsellik İlişkileri

Tennessee Williams'ın "Bahçelievler" başlığı altında birlikte sahnelenegelmiş birer perdelik iki yoğun oyunu var: *Söylenmemiş Bir Şey* (*Something Unspoken*) ile *Geçen Yaz Birdenbire* (*Suddenly Last Summer*).

Söylenmemiş Bir Şey'de altmış yaşlarında, güneyli bir kız, daha doğru bir anlayışla, güneyli bir "zengin" ile yıllardır onun sekreterliğini yürüten kırk yaşlarındaki solgun, güzel, yoksul dul Grace Lancaster tanıtılır bize. Oyun başladığı anda, bu iki kişi arasındaki söylenmemiş şeye ışık tutmaya başlar Williams: Miss Scott, "mor" kadifeler "gümüş" zarflı kahve fincanlarıyla askeri bir "üstünlük" içindedir. Genellikle çevresinin, özellikle de Grace'in üstünde kurduğu baskı sonucu eriştiği bir üstünlüktür bu. Çünkü Miss Scott, müzikten, borsadan, tiyatrodan, şiirden anlamakta, siyasal yorumlar yapabilmekte, dergilere yazılar göndermekte, herkesin ziyaret etmeye can attığı bir bahçedeki villasında yaşamaktadır.

Grace Lancaster'ın "hafiften aklaşan sarı saçları, silik renkli gözleri, pembe, ipek bir sabahlığa bürünmüş ince gövdesi, ona gerçekdışı bir hava vermektedir. Miss Scott'un Romalı görkeme taban tabana karşıt"tır onun konumu. Williams, iki kadın arasında "gizemli bir gerilim" olduğunu oyunun başında vurgular.

Bir karar günü yaşanmaktadır: O gün yapılacak Kardeşler Birliği yıllık yönetim kurulu seçimlerinde, yıllardır derneğe yaptığı hizmetlerin ödülü olarak Başpapaz seçilmeyi bekler Miss Scott. Gergindir, sinirlidir, seçimlere gitmemeyi yeğlemiştir çünkü kendisine karşı olan klik'in sinsi muhalefetinden tiksinimektedir. Grace Lancaster, onu başka konularla, gündelik

olaylarla, müzikle, şiirle, dergilerle oyalamaya çalışır. Ama her keresinde sert aşağılamalarla karşılaşır. Gerilime katlanamayıp kaçmaya kalkıştığında da, aralarındaki söylenmemiş şey'i artık söylemesini buyurur Miss Scott. Bir düzlemde, yıllar yılı birlikte yaşamış bir karı kocanın ilişkisini, alttan alta yürütülen kırıcı tartışmaları andırır bu gerilim: Grace, bir şey bilmemektedir, durmadan yanlışlar yapmaktadır, Cornelia'nın özverisini değerlendirememektedir, dahası onu hiç tanımamaktadır: Cornelia, hiçbir zaman bir yere adaylığını koymak istemiş midir? Asla. *Tiksinir* böyle şeylerden. Evdeki plaklar da pek parlak değildir. Grace'in isteklerine uyularak seçilmiştir çünkü. Ayrıca Cornelia, yalancılıktan ve ikiyezlülükten de *tiksinir*. Özellikle suskunluktan.

Oyun süresince bir imparatorun başkalarının istencini bildiğince yoğuran, yönlendiren bir zorbanın çöküşünü, gücünü yitirşini izleriz. Telefon ulaşı olarak kullandığı bir dostu ona seçimi yitirdiğini bildirecektir. Ama daha da önemlisi, Grace o gün ilk kere konuşacak, söylenmemiş şey'i dile getirecektir. Ne var ki Grace'in söze döktüğü şeyler, ilişkinin bir başka düzlemdeki özelliğini aydınlatan türdendir: "Bildiğim," der Grace, "bazı şeylerin söylenmemiş kalmasının daha iyi olacağı. Ayrıca, bir şey daha biliyorum, iki kişi arasında sessizlik uzun zaman sürüp gitmişse, artık ikisinin de aşamayacağı bir duvara dönmüştür. (...) Belki sen yıkabilirsin onu.. Ben yıkamayacağımı biliyorum. Kalkışmam bile. İkimiz arasında güçlü olan sensin ve bal gibi biliyorsun bunu." Sonra ikisinin ağaran saçları arasında bir benzetmeye girişir: Cornelia'nın saçları *demir grisi*'dir, Grace'inkilerse bir *örümcek ağının bozu*.

Grace söylenmemiş o şey'in daha çok iktisadi temellere dayandığını, bir sömürü olayında düğümlendiğini anlatmak ister sanki. Oysa Cornelia açık sözlüdür. Birlikte geçen on beş yılı kutlamak için o gün aldığı (önce, inci bir gerdanlık düşünmüştür ya) güllerle, ilk gördüğü gün, ince, güzel bulduğu, bir koruyucundan yoksun olmasına yandığı baharsı kıza aşkını imlemekten çekinmez. Kocasını ölen Grace'i hemen yanına çağırıştır. Ama Grace, onun kendisini "sonsuz kadar alıkoymaya nasıl can attığını" anlayamamıştır.

Söylenmemiş şey'in diplerden yüzeye vurması, Cornelia'yı kadınca yaralar, seçimi yitiriyse erkekçe. Oyun, Williams'ın pek sevdiği, ustalıklı kurduğu bir denge değişimiyle biter. Artık, güçlü ve sarsılmaz olan Grace'tir. Miss Scott'u biraz düşmanca bir gülümsemeyle süzerek odadan çıkar Grace. İzleyici şu soruyla baş başa kalır: Acaba "güçlü" olan baştan beri Grace midir?

Geçen Yaz Birdenbire'de de mekân, soylu bir bahçeli evdir. Gelgelelim bu evin bahçesi evcil bir ormanı, dahası bir cengeli andırır: "Bu fantastik bahçe, dev eğreltiotlarının yükseldiği, canlıların yüzgeçlerinin bacağa, kabuklarının deriye dönüştüğü tarih öncesi bir dönemin tropikal cengeli'dir. Parçalanmış bir gövdenin, daha kurumamış kanı ıslık ıslık parlayan bir gövdenin organlarını çağrıştıran çok iri çiçekler görür ağaçlarda; tiz çığlıklar, ısılıklar, kamçı şaklamaları duyulur, sanki yırtıcı hayvanlar, yılanlar, kuşlar yaşamaktadır bu bahçede."

Derken "soylu" bir kadın, "gümüş" saplı bastonuna dayanarak girer. (...) Adına yaraşan "erguvan" renkli, dantel bir giysi vardır üstünde. (Bir bakıma bu oyunda Cornelia Scott'u, Mrs. Violet Venable kimliğinde görürüz.) "Çok ama çok yakışıklı Doktor"a oğlu Sebastian'ın bahçesini gezdirmektedir. Sebastian şairdir, yani "iş, yaşamıdır onun, yaşamı da iş." Ama ünden ve ünün getireceği düzmece değerlerden tiksindiği için annesine bırakmıştır şiirlerini, küçük bir dost çevresinin dışına çıkmamıştır: "Violet, sen benden çok yaşayacaksın, sonra ben ölünce, hepsi senin olacak, senin eline kalacak" demiştir. Her şair gibi o da bir kahindir aslında.

Mrs. Venable'a göre ikisi, ana ile oğul değil "ünlü bir çifttir"ler: Violet ile Sebastian. Her gittikleri yerde gözleri kamaştırırlar, herkes gölgede kalır onların yanında. "Birlikte yaşadıkları günleri bir yontu gibi oyarlar ince ince."

Okur/seyirci, bu monolog aracılığıyla bir soruya yöneltilir: Erguvan "Violet" ile "Pak" Sebastian arasındaki göbek bağı nedir aslında? İlk akla gelen yanıt, buyurgan, baskın kişilikli bir annenin oğlunun üstünde kurduğu haksız egemenliktir. Bu ev-cengelindeki "sinekkapan" bitkisiyle simgelenen Mrs. Venable, ne yazık ki bu nadir bitkiyi "dışardan getirtirme böcekler"le besleyemeyecek kadar bitkindir artık: Bir "rahatsızlık" geçirmiştir

geçen yaz. İkinci bir soru şu olabilir: Mrs. Venable'ı oğluyla, kırk yaşına kadar *el değmemiş* kalan, Rönesans iç-oğlanı kılığında fotoğraflar çektiren, güzelliğe tutkun oğluyla birleştiren şey, yaz yolculuklarında paylaştıkları estetik haz ve genç (yaşsız) kalma direnci midir? Onun, oğluyla birlikte Encantada'ların Galapagos Adası'na gidişlerini Doktor'a aktarışı, oyunun en çarpıcı bölümlerinden biridir. Başlangıçtaki cengel sesleriyle görüntülerini iyice berraklaştırarak oyundaki trajik gelişimin ipuçlarını verir Williams burada. Galapagos Adası'nda ana oğul, önce yumurtalarını kum çukurlarına özenle yerleştiren deniz kaplumbağalarının çabasını izlemişlerdir. Ana kaplumbağa yavrusunun yazgısını görmez, ama onlar adaya zamanında dönüp yavruların yumurtadan çıkışını, göğü karartan etobur kuşların saldırısı altında çaresiz bedenleriyle denize ulaşmaya çalışışını görmüşlerdir. Sebastian şöyle bir sonuç çıkarmıştır bu olaydan: *Tanrı, insanlara kıyıcı bir yüz gösterir*. Nitekim her yaz, o yazın şiirini yazan Sebastian, annesiz çıktığı yolculukta tek başına başaramamıştır, canıyla ödemiştir ihanetini. "Bensiz olanaksızdı!" diye haykırır Mrs. Venable. Oğlunu dünyanın kötülüklerinden, aldatmacalarından korumak için kocasının ölümüne bile ilgisiz kalmıştır bir zaman, onu kazanmıştır: "Ondan sonra yine o ışık ve gölge dünyasında yaşadık..." Ta ki...

Bu noktada, bir perdelik oyunların vazgeçilmez "gerilim anı"na geliriz: Bir karar gününe. Mrs. Venable, Doktor'dan, oğlunun onuruna yöneltilen bir saldırıyı, inanılmaz bir öyküyü kazıyıp atmasını istemektedir. Geçen yaz birdenbire oğlu, yeğeni Catherine'i götürmüştür yanında. Nankör bir kız, yoksul bir akraba, bir vandal'dır Catherine. Sebastian'ın acıma duygularını sömürmüş, başından geçen bir tecavüz olayını kullanarak Mrs. Venable'ın yerini almıştır. "Başaramayınca" da korkunç bir öykü uydurmuştur. Ne St. Mary Hastanesi'nde susturabilmişlerdir onu, ne başka kliniklerde... Yapılacak tek şey, bu öyküyü beyninden çıkarıp atmak, dolayısıyla onu da huzura kavuşturmaktır. Mrs. Venable, bu iyiliğine karşılık Doktor'a bilimsel araştırmalarını dilediğince yürütebilmesi için yüklü bir bağışta bulunacaktır. Catherine'in sarsak annesiyle, Sebastian'ın mirasına konmayı düşleyen paragöz kardeşi George'un sahneye girişiyle Williams'ın oyunlarında ustalıkla

kullandığı ortam yaratılır: Çıkar ve nefret ilişkilerinde kenetlenen aile meclisi.

Catherine'in ilaç altında sürdürdüğü monologda yine cengelleslerine döneriz. Sebastian'dan söz ederken, "Benden hoşlanıyordu" der Catharine, "Ben de onu seviyordum. Elimi tutsaydı, onu kurtarabilirdim."

Ancak Catharine, Sebastian'ın beyazlar giymiş aziz kimliğine bir başka ışık tutacaktır: İnsanlardan; yemeklerden söz edercesine söz eden bir obur'dur o. Bir kıyııcıdır. Cabeza de Lobo plajının esmer, aç oğlanlarından bıktığında, onların teneke parçalarını çalarak ardına düştüklerini gördüğünde, sorunu tek başına çözmeye karar vermiştir. Ne var ki denize inen yolu değil, tepelere tırmanan yokuşu seçer. Tepede kısırıldığında ondan geriye kalan, parçalanmış, savrulmuş, ezilmiş bir gül demeti'dir. Çocuklar "ekmek" diye haykıran ağızlarına onun bedeninden kopardıkları parçaları tıkmışlardır: İsa'nın etini ve kanını.

Bu monolog sırasında Catharine başarısızlığını kabul ederek sağlığına usulca kavuşurken Mrs. Venable çıldırının sınırına gelir, yeni bir denge değişimiyle. Catharine, Violet Yengesi gibi yardımcı olmamıştır Sebastian'a, ona "soylu" erkekler "ayarlama"da, göbek bağını sağlam tutmada yaya kalmıştır. (Mrs. Venable'in oyunun başındaki sahnede çok yakışıklı Doktor'a oğlunun bahçesini gezdirirken yaşadığı geçici gençlik duygusu o an yeni bir anlam kazanır.)

Oyun üstüne yazarken, konuyu özetlemeye gitmek, biraz zalıca bir tutum. Ne yapalım ki Tennessee Williams, oyunlarını başkalarına "anlatılabilirler" diye de yazmış. Seyircinin/okurun kolaylıkla görebileceği gibi oyunda kullanılan yöntemler ve simgeler oldukça ucuz, çoğu zaman fazlaca bağırğan. Bazı durumlar da sessizlikle geçiriliyor. (Sözgelimi Catharine'in o yaz yolculuğunda, felç geçirip güzelliğini yitiren Mrs. Venable'in yerini almasını sağlayan "ırza geçme olayı" uzun uzun anlatılmasına karşın, sağlam bir yere oturmuyor.) Aziz Sebastian, kendi kurbanlık sürecinde annesi Violet'i de, Catharine'i de sonuna kadar kullanmıştır, budur önemli olan.

Tennessee Williams "Yırtıcı Bir Şey.." adlı yazısında tiyatrodan neler beklediğini anlatıyor. Tertemiz giyinen, törene gider

gibi tiyatroya koşanlar için yazmıyormuş o. “Loş kovuklar”, “cızırtılı gramofon müziği”, “yırtık pırtık döşeme”, “tavandan sarkan krepon kâğıtları” olmazsa, yadırgıyormuş tiyatroyu. St. Louis’de Mummerts topluluğuyla çalıştığı dönemleri de özlemle anıyor yazısında. Mummerts, işçilerden, memurlardan, garson kızlardan öğrencilerden, sokak kadınlarından oluşuyormuş.

“Bence sanat bir tür anarşidir” diyor. “Belki de sanat ve anarşi konusundaki görüşümü yumuşatmam gerekir. Sanat, yalnızca örgütlenmiş bir toplumla iç içe düşünüldüğünde anarşidir. Örgütlü bir toplum görünüşte dayandığı varsayılan düzenliliğe karşıdır. Diğerkâm bir anarşidir: Öyle olmalıdır, gerçekte sanatsa, öyledir de.”*

Gerçekten de Tennessee Williams, tavandan sarkan krepon kâğıtlarıyla, “My Blue Heaven”, “Estrellita” gibi gözde güncel şarkılarla, bol magazinle donatır oyunlarını. Bu alacalı posterle yeni bir lirizme, içli bir vahşete ulaşmayı dener.

Oyunların çoğu için “yetkin” sıfatını kullanamayız. (Genellikle, oyuncuların oyun gücüne bağımlı yapıtlar verir: Yapıttaki duygunluk/duygusallık ayrımını çizmek, oyuncunun gücüne bırakılmıştır.) Ama en önemli özellikleri, –kimi eşçinsel yazarlar gibi– saplantılarda takılı kalmaması, ekonomik koşulları hesaba katması, ilişkilere tek yönlü bakmaması, insan’ı derinden kavramaya çalışmasıdır. Gerçi oyunlarında sahnede görülmeden oyun kişilerinin yaşamlarını belirleyen yakışıklı ve görkemli bir “erkek”e rastlıyoruz sık sık. Yine de ben Williams’ı bu imgeyle değil, Vivien Leigh’nin Blanche’ıyla, Lillian Gish’in Miss Lucretia’sıyla ve elbette ki Mrs. Stone’un Roma Baharı’yla birleştirmeyi yeğliyorum. Şiddetin kaynağını oluşturan Güney’de, o şiddete ilk kurban giden, en ufak zorbalıkta un ufak olan soylu, hafif “çatlak” dilberlerle.

Belki de bir otel odasında yazmadığı bir oyunu, ölmesiyle Sebastian’ı da andırıyordur: Kıyıcı ve kurban.

Çağdaş Eleştiri, Sayı 4, Nisan 1983

* *Something Wild...* 27 Wagons Full of Cotton New Direction / 1953 Önsözü.

Şu Köşe Ne Köşesi?

Somut yöneticilerinin de isteği üstüne, dergideki köşe yazarlarıyla bir açık oturumda buluşmayı, onlara ülkemizde köşe yazarlığının ne gibi özel bir anlamı olduğunu sormayı düşünüyorum ama konuyu kısır tartışmalara sürüklememek için önce kendi düşüncelerimi açıklamayı, Fethi Naci'nin "Kısaca"sındaki (25 Mart 1983 tarihli *Somut*) kimi yanlışları düzeltmeyi daha uygun buldum.

Yazarın değindiği gibi *Çağdaş Eleştiri*'nin Mart 1983 tarihli sayısında yayımlanan "Kendinden Menkul Değerler Piyasası"* başlıklı yazıda, geleneksel değerlerimize sahip çıkan sağlam, tutarlı muhafazakârların yokluğundan yakınıyor, günümüzde, yalnız edebiyat piyasasında değil, her alanda sürüp giden değer keşmekeşini biraz da bu kültür temelsizliğine bağlayabileceğimizi savunuyordum. Bu arada, yazarlarımızın köşe kapma tutkusundan da söz ediyordum dolayısıyla. Amacım, kendi alanlarında ad yapmış edebiyatçıları herhangi bir köşede yazdıkları için suçlamak değildi. Okunan bir yazar hangi sütunda, sayfada, köşede yazarsa yazsın, okunur zaten. (Nitekim *Somut*'taki köşelerde de zaman zaman düşündürücü yazılar okudum.) Üstelik ne yazık ki ülkemizde düşün yazısı yazan sayısı "yapıt" veren sayısına göre oldukça düşüktür. Durum böyleyken, dergileri en azından sayfa düzeni açısından donduran, arkaları özenle çarpılanmış küçük kartvizitlere duyulan bu tutkuyu neye bağlayabiliriz? Gizli bir yetke özlemine mi? Düşünüyorum da yine o yazıda sözü geçen haftalık dergi girişiminin başarısızlığa uğramasında –daha önemli nedenlerin yanı sıra– dergide "köşe yazısı" ve "kişisel sataşma" yazısı yayımlanmayacağına

* Bu yazı *Gündökümü* I'de 6 Şubat 1982 tarihiyle yayımlandı (YKY, 2003, s. 314-318).

ilişkin kesin bir karar alınmasının payı yok muydu hiç? Yazı yollayanlar, “İlle de köşe!” diyorlardı.

Önce köşe yazısının sınırını koyalım. Gazetelerde, dergilerde tıp, ekonomi, hukuk, siyasal, sinema vb. gibi özel bilgi alanına, uzmanlık dalına giren köşelerde yazarlar, “köşe yazarı” kapsamına girmez. F. Naci’ye göre ve benim düşman olduğum anlamıyla köşe yazarlığı (köşe yazarı değil), çağdışı bir kurumdur: Yazara tıptan ekonomiye, edebiyat eleştirisinden kişisel anılara, öykü taslaklarına kadar açılma olanağı veren “tepeden inmecî” bir anlayış sonucunda doğmuştur. Gerçi bazı dönemlerde, özellikle de iktisat, siyasa, toplumbilim alanlarındaki başyapıtların dilimize henüz çevrilmediği günlerde köşe yazarları toplumu çağdaş gelişmelerden haberdar kılma çok önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Gelgelelim uzmanlık alanlarının kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı günümüzde, böylesi bir “panoramik” bakış neler getirir, neler götürür? Hele köşe yazarının sunduğu bilgilerle yetinen bir okur türü varken?

Eski bir yazımda şöyle diyordum: “Köşe yazarları, sanki her konuda bilgilerine başvurabileceğimiz ansiklopediler. (...) ‘Benim bu konuda bilgim yok, kitaplara bak!’ diyerek çocuklarının gözünden düşmek istemeyen babalara benziyorlar. Evet, hâlâ çağ dışı bir tutumla bir baba arıyoruz. Bize güvenilir reçeteler sunan bir büyük. Ülkemizde demokrasinin uzun süre işleyememesinde bu anlayışın payı hiç mi yoktur?” Çünkü başka ülkelerde bizdeki “köşe bolluğu” yok.

Konuya bir de yazar açısından bakalım. Kısa bir süre içinde ve sürekli yazı yetiştirmek zorunda kalan yazar ne yapabilir? Kimi zaman, özellikle başlangıçta, gerçekten doğurgan konular bulabilir, yine de aynı düzeni tutturamaz çoğu kere. O zaman... O zaman eski defterleri karıştırıp eski yazılarını kesip biçerek günün modasına uyduracaktır. Dost meclislerinde yaptığı nüktelerin tutması üstüne o nükteleri alelacele kullanabileceği zorlama yazılar hazırlayacaktır; onun bunun ufak yanlışlarını bulup çıkararak –ne bileyim– bir sloganla, çarpıcı bir savla yapay bir tartışma zemini oluşturacaktır. Böylelikle güncelliğini en azından dedikodu düzeyinde koruyacaktır. Ya da işi sağlama bağlayacak, ilerde kitaplaşmasını umduğu geniş kapsamlı bir

çalışmayı parça parça yazıp köşesinde yayımlayarak “güncel”liği hiç hesaba katmayacaktır. Ne olursa olsun... Her iki durumda da zamanla yavanlaşacaktır yazılar, yazar da tükendiğini hissedecek ve “legal bir nihilizme” atacaktır kapağı. Ne var ki ülkemizde dergilerin ömrü, bu serüvenin acıklı sonuçlarını sergileyecek kadar uzun olmuyor, ipuçlarını veriyor yalnızca (Gazetelerde durum aynı değil tabii, gazeteler uzun ömürlü).

Bu tehlikeyi göğüslemeye değer mi? Köşe yazarı, yetke’sini olumlu bir doğrultuda kullanıp okura edebiyatı sevdirmeyi, okurla yazar arasında sağlam bir bağ kurmayı, kitap okutmayı beceriyorsa, değer elbet. Kısacık bir yazıda okuru birtakım sorunlar üstüne düşünmeye çağırıyorsa, değer elbet. Ne yazık ki yüzeysellik sınırını aşan köşe yazılarına sık rastlanmıyor. Bir örnek: Fethi Naci’nin bir süre önce yayımlanan “Şiir ve Roman Bulmacaları”nda kimle neden eğlendiği, alay mı ettiği, şakaya mı getirdiği hiç anlaşılmıyor. “Kısaca”daki “evde kalmış deha” tanımı da belirsiz. Kim o? İlk bakışta parlak bir buluşa benziyor ama, şimdi kalkıp evde kalmış bir deha bulsak, evine gitsek, bu durumun nedenini sorsak, o da bize “Canım, evde kalmak ayağa düşmekten iyidir” dese, bu tür parlak buluşların ardı arkası kesilmeyecek demektir.

“Bir köşe kapmak, çoğunluğun inancının aksine, her zaman mutlu bir başlangıç değildir. Siz köşenizle baş edemezseniz, köşeniz sizi bastırır; yani önce oraya yan gelir kurulur, sonra kurumlaşır, kuramsallaşır, kurur ve giderek kalıklaşabilirsiniz.”

Milliyet Sanat dergisinin “Edebiyat Söyleşileri” sayfasına geçen yıl verdiğim ilk yazıdan bir alıntı bu. Fethi Naci’nin dediği gibi, “bayağı heyecanlanmışsam”, değerli bulduğum yazarlarla, dönüşümlü olarak aynı sayfayı paylaşmamdandır. O dönemde, Salâh Bırsel, Vedat Günyol, Cemal Süreya ve Ferit Edgü de yazıyorlardı o sayfaya. İki ayda bir geliyordu sıra. Ama heyecanım, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabileceği gibi daha çok köşe yazarlığının uyandırdığı kaygılardandır.

Yineliyorum: Kendinden Menkul Değerler Piyasası’nda yaşadığımız, bir gerçek. Biraderlik dayanışmasının, eşcinsellik dayanışmasının, bölgecilik dayanışmasının iyiden iyiye egemen olduğu bir piyasa bu. Bu piyasada yürek ve kalem gücüyle yer

alanların olması, (hizipçiler arasında da) genel olguyu değiştirmez. Televizyondaki sanat programlarına bakın, türkücülere, şarkıcılara, sanatçılara bakın, şeye bakın, öbürüne bakın. Nereye bakarsanız bakın!

Şöyle bağlayalım: Bir zamanlar bir sayfaya yazmam, bu çağ dışı kurumu eleştirmemi asla engellemez. Ayrıca çok yazmanın yazarı tüketebileceğini kendi deneyimleriyle bilen biri sıfatıyla “ilk taş” bal gibi benden gelebilir. Ama asıl eleştiriyi, deneyimli köşe yazarlarından beklerim bu konuda. Sözünü ettiğim sakıncaların üstesinden gelmek adına ne gibi hazırlıklar yapıyorlar, ne önlemler alıyorlar? Yoksa hiç mi yok bu tür sakıncalar?

Yazko/Somut, Sayı 37/11, 15 Nisan 1983

Bir Öykünün Hikâyesi

“Geç olmuştu ve elektrik lambasının ağacın yapraklarına vurarak yaptığı gölgede oturan ihtiyar dışında herkes kahveden gitmişti.”

İlk cümleyle giriyoruz, “temiz, aydınlık bir yer”e. Gecenin sessizliğinde tek başına oturan “sağır”, “biraz sarhoş”, “iyi müşteri” ihtiyar, karşı kaldırıma dalgın dalgın bakadursun, öykünün başlangıcında “biri” ve “öteki” diye anılan garsonlar “ihtiyar dışında bomboş duran terasa” dikmişler gözlerini. Bizse hem ihtiyarı hem garsonları hem de onları gözleyen Hemingway’i görebiliyoruz.

Hemingway, öykünün zamanölçerini ustaca, yaşanan durumun bitimine yakın bir yere kurmuş. Nasıl olsa ileri-geri çalıştırabilir. Ve çalıştırıyor da: “Geçen hafta kendini öldürmeye çalıştı.”

Günümüzde kısa öykü türünün ne doğrultularda geliştiği, ne gibi özellikler kazandığı üstüne yazdığım, bir dizi incelemede*, öyküde olay, zaman, yoğunluk, öykü kişinin değişmesi gibi konulara değinmiştim. Bugün de farklı düşünmüyorum. Yalnız artık anlatılan ya da aktarılabilene “hikâye”, yazılı metine “öykü” diyorum. Böylece bir öykünün hikâyesinden söz etme olanağı doğuyor. Olay’a dayalı bir öykü değil, karşımızdaki: Ne “vak’a” anlamında ne “vukuat” anlamında bir olay var. Olay, öykü başlamadan yaşanmış; etkisi sürüyor (Tam tersi de olabilir. Sözgelimi, Çehov’un “Bozkır”ında, Truman Capote’un “Gece Ağacı”nda öykü bittikten sonra başlayacaktır olay). Çoğu başarılı atmosfer öyküsündeki gibi, insani bir gerçeği yaymaya,

* İki örnek: “Hikâyede Yoğunluk”, *Yeni Dergi*, Sayı 88, Ocak 1972; “Hikâye Kişisinin Değişmesi”, *Yeni Dergi*, Sayı 101, Şubat 1973.

genellemeye elverişli bir durum tasarlanmış bu kusursuz öyküde. Zamanı bir olayın başlayışı ve bitişiyle sınırlandırmamış Hemingway.

Bir konuşmasında, “anlatım yollarını öğrenmek, ilk bakışta anlamsız gibi gelen, ama gerçekte duyguları coşturan küçük ayrıntıları yakalamak” için gösterdiği çabayı anlatırken şöyle açıyor konuyu: “Küçük ayrıntılar derken, bir dış oyuncusunun nereye düştüğüne bakmadan eldivenini fırlatması, boksör ayakkabısı ile şilte arasında sıkışan reçinenin gıcırdaması, Jack Blackbum’un her kapışmadan sonraki garip hali, teninin kül rengini alması gibi şeyleri kastediyorum.”*

Kendisinin “dolambaçsız” diye nitelediği bu yoğun, stenografik anlatımı “Katiller” ve “Bir Başka Ülkede” gibi kısa öykü sanatının başyapıtı sayılan öykülerinde de gözlemliyoruz. “Temiz, Aydınlık Bir Yer”den örnek verelim:

“Askerin yakasındaki pirinçten sicil numarası sokak lambasının ışığında parıldadı. Kızın başı açıktı ve askerin yanında çabuk çabuk yürüyordu.”

Askerin dirimi, güvenli, genç erkekliği, birdenbire ısıtılı bir mühür halinde yerleşiyor suskun, ihtiyar geceye. İhtiyar, iki garson, Hemingway ve biz, yaralı cinselliği, yalnızlığı, kimse-sizliği düşünüyoruz. Kızın başı “açık”. Demek öykü, kadınların başlarını örttüğü bir ülkede geçiyor: İspanya, Latin Amerika? (Sonradan bu ülkede İspanyolca konuşulduğunu öğreneceğiz.) Kızın “çabuk çabuk” yürümesi, erkeğe ayak uydurduğunu, onun cinselliğini paylaştığını, genç âşıkların dıştaki düşman dünyaya karşı birlikte yiğitçe direndiklerini imliyor.

“Aradığını bulduktan sonra ne fark eder?” diyor garsonlardan biri.

Bu arada iki garson, ihtiyara karşı takındıkları tavır açısından yeni sıfatlarla anılıyorlar. “Genç”, “evli”, “acelesi olan”, yani “gençliği, güveni, işi” olan, evine bir an önce dönüp karısının koynuna girmeyi düşünüyor.

“Niçin bırakmadın oturup içsin?” sorusuyla ihtiyardan yana olduğunu gösteriyor yaşlı garson ve “Hiçbir zaman güvenim olmadı, genç de değilim” diye tanıtıyor kendini.

* “Romancılar İş Başında”, *Çağdaş Eleştiri*, Ocak 1983.

Yine birdenbire, bir öykü kişinin bir başka öykü kişinin yerine geçtiğini, onunla özdeşleştiğini kavırıyoruz. İhtiyar mı öykünün başkışisi, yaşlı garson mu; artık karışıyor.

Oysa daha ilk paragrafta “önemsiz” bir ayrıntı var bu özdeşleşimin ipucunu veren: İhtiyarın “sağır” oluşu, “sallanarak ama gururla yürüyüşü”. Çünkü sonunda, geceyi geçirmek için bir işığa gereksinimi olanlarla birlikte geç saatlere dek kahvelerde oturmaktan hoşlanan yaşlı garson, “genç garsonun önerdiği, bodega'lara karşı çıkarken, “temiz, keyifli bir yer”in önemini vurgularken şöyle diyecek:

“Müzik olmamalı. Kesinlikle müzik olmamalı.

Tezgâh başında (hele cilasız bir tezgâh başında) dikilip gururunu korumak olanaksız.”

Öykü düz, keyifli bir sessizlikten, büyük bir ıssızlığa, derken karmaşık bir iletişimsizliğe, kimsesizliğe ve hiçlik tartışmasına doğru yol alırken yaşlı garson avutuyor kendini:

“Aslında, yalnızca uykusuzluk hastalığıdır belki. Kim bilir kaç kişi çekiyordur.”

“Sizi ilgilendirir mi bilmem” diyor Hemingway aynı konuşturma, “ama ben her zaman buzdağı ilkesine göre yazmışımdır. Görünen her bölüme karşılık, görünmeyen yedi bölüm vardır suyun altında. Bildiğiniz her şeyi eleyebilirsiniz, nasıl olsa gidip buzdağının su altındaki bölümünü sağlamlaştıracaktır. Yani hikâyenin görünmeyen yönünü.”

İhtiyarın nereden para kazanıp bunca zengin olduğunu, nasıl bir aile ortamında yaşadığını (dindar bir aile, o kadar), yaşlı garsonun neden bu kadar güvensiz ve endişeli olduğunu (iki aydınlatıcı cümle var: “Onun da karısı vardı bir zamanlar” ve “Her zamanki saatinden önce eve gitmekten korkmuyor musun?”) anlatmıyor; genç garsonun bencilliğinin ve özgüveninin kaynaklarını sayıp dökmüyor Hemingway. Yalnızca, yaşlı garsonun kendisini öldürmeyeceğini sezdiriyor.

Yıllar sonra, savaşlardan, çalkantılardan, boğa güreşlerinden, kafelerden kaçıp belki de “temiz, aydınlık bir yer” ararken, yaşlı garsonun bıraktığı yerden alıyor bu bitmiş öyküyü, beynine bir tüfek dayayarak hikâyeyi bitiriyor.

Bir Yazı Versenize

Kâğıt darlığı, kâğıt zammı, ölü mevsim denir. Yayınevlerinin “güç” durumunda kaldığı, kimi gazetelerin battı batacak hale geldiği söylentileri yayılır. Dağıtımcılar, kitaplarla dergilerin artık hiç satmadığından, bu bunalımın öncekilere benzemeyen boyutlara vardığından yakınırılar hep... Yine de eylül geldi mi piyasa canlanır, yakınmalar ikinci plana atılır. “İşin içinde” olanlar bile akıl erdiremezler ama ne olursa olur ve yeni dergiler yine birbirini izlemeye başlar. Mektuplar da. Dergi yöneticileri, bu mektuplarda piyasadaki dergilerin düzey düşüklüğünden yakınırılar; taze, önyargısız bir edebiyat beğenisiyle yönlendirilecek, hizipçiliğe kapılmayacak, belli bir dünya görüşü çevresinde her “tanınmış imza”ya sayfalarını açmaya hazır bir dergi çıkarmayı düşündüklerini, bu dergide sizin de yer almanızı istediklerini, özellikle sözgelimi iki ay sonra belli bir konuda bir soruşturmaya ayrılacak sayıda adınızı görmekten kıvanç duyacaklarını belirtirler. Yıllardır bu tarz mektupları okumaya alışmışsınızdır, sonucu daha baştan bilirsiniz ama yüreğiniz kıpırdar yine de: Ya bu dergi başarır mı? Her şeyi es geçebilirsiniz de o edebiyat heyecanını es geçemezsiniz. Hemen ardından da aklınıza şu soru takılır (tabii kendinizi vazgeçilmez biri olarak düşünmüyorsanız).

Neden ben?

Neyse, meraklanmanız uzun sürmez, birkaç gün sonra tanıdık yazarların hepsine aynı mektubun yollandığını öğrenirsiniz. O zaman da soru biraz değişir:

Neden biz?

Biz nasılsa istediğimiz dergilerde yazabiliyoruz (çoğu zaman istemediğimiz dergilerde de). Demek canımız çektiğinde okurla

iletişim kurma sorunumuz yok. Ama biliriz ki, amatör coşkuyla dergi çıkaranlar, yeni bir sanat-edebiyat anlayışı savıyla sivrilmeye çalışırken eski, alışıldık adlardan da vazgeçmeme gibi garip bir denge tutturma derdindedirler. Ne yardan geçerler ne serden. Böylelikle piyasadaki dergileri andıran, baskısı daha da kötü bir yamalı bohça daha gündeme gelir: Yüzyıl başının modernizminde donmuş bir bohça.

Kabaca ele aldığımızda, bu tür dergilerin yöneticilerinde şu eğilimleri görürüz: Bir bölüğü, ürünlerini dergilerde yayımlatmayı başaramayan amatörlerdir. Kendi dergilerini, kendi yayınevlerini kurduklarında piyasaya söz geçireceklerine inanırlar. Ne yazık ki, resmen yayımlanmayan ürünlerine şöyle bir göz gezdirdiğinizde haklarının hiç de yenmediğine tanık olursunuz. Kara cümleden yoksun, yazım kuralları konusunda acemi kişilerdir çoğu. Günün edebiyatından da habersizdirler üstelik; onlar için önemli olan tek şey, ne idüğü belirsiz bir “incelik”, “içtenlik” ve “sahicilik”tir. İçiniz yanar. Hem onlar adına hem de edebiyatın durumu adına.

Bir bölüm yöneticiyi ise dergilerden zaten tanırırsınız. Sizin yazdığınız dergilerde yazarlar, iyi-kötü kendilerini çevreye kabul ettirmişlerdir de sanki ceplerinde bir yerlerine batan bir para vardır. Bu batan parayı sizin umduğunuzdan da çabuk batıracaklarını bilirsiniz. Yine içiniz yanar. Amatör bir dergide, değişmez, çalışkan bir çekirdek kadro olması gerekir çünkü. En azından dört sayıya yetecek bir yazı birikimi gerekir, sonraki sayılara ilişkin verilmiş sözler, saptanmış konular gerekir, dergiyi ayakta tutacak, ona özel rengini kazandıracak yepyeni adlar gerekir. Ben-sen-o yazacak olduktan sonra neden bir dergi daha? Sahi neden?

Şimdi konuyu bir de “Bir yazı versene abla” (ya da abi) önerisiyle karşılaşan yazar açısından incelemek gerek. Kimi yazarın “çekmeces”i vardır. Belli konularda soru sorulduğunda açık içindekileri dışarı dökceği bir dağarcık. Gafil avlanmak, açığa düşmek gibi çapraz durumlar bu tür yazarlar için pek söz konusu değildir. Bir yazıyı sürükleyip götüreceği bilgi ve görgü parçalarını çarçabuk bir araya getirebilirler. Bir de her yazılarına –biraz boşuna görülse bile– aşırı bir özen gösteren yazarlar

vardır. Onlar için yazı yazmak her zaman bir “risk”i göze almak demektir. “Daha önce buna benzer şeyler yazmış mıydım?” kaygısı onlarda çok ağır basar. Sıradan bir soruşturmayı yanıtlarken bile en az yarım günlerini ansiklopedi, dergi, kitap karıştırarak geçirebilirler. Ne yazık ki bu ikinci sınıflamaya giren kabız bir yazar olduğumdan “Bir yazı verir misiniz?” sorusu hemen canımın sıkılmasına yetiyor. Hele o yazı ismarlanmışsa. Sözgelimi bilmem hangi yazarın ölümü ya da ölüm yıl dönümü üstüne yazılacaksa. Okurun özel ilgi alanına girmiyorsa okumadan geçeceği yazılardır bunlar. İlerde yazılarınızı bir kitapta birleştirmeyi düşündüğünüzde o kitaba da alamazsınız bunları. Oysa ister amatör ister profesyonel olsun sizden bu tür yazılar isteyen dergiler, bu “nankör” çalışmanın farkında değilmiş gibi görünürler (Burada attığım taşın *Milliyet Sanat* dergisine de değmesini isterim). Özel bilginize, özel birikiminize bir paha biçilmez de paha, sayfa sayısına göre ayarlanır.

Yazıların “risk”inden söz etmiştim. Yazarda görülen ufak bir düzey düşüklüğü, dili ya da bilgiyi yanlış kullanma şanssızlığı, yazarlık birikimini geriye doğru silebilir. Nitekim örneklerini sık sık görüyoruz. Ayrıca, eleştiriye açık olmayan bir edebiyat dünyasında birtakım yazar dostlarınızı durup dururken kırmaya da yol açabilir. Sanırım, önümüzdeki yıl, edebiyatçıların yıllardır biçilmeyen pahayı kendileri biçmek zorunda kalacakları bir yıl olacak. “Bir yazı verir misiniz?” sorusunun yanıtı “Ne koşullarda?” olacak.

Yalnız edebiyatçılar için değil. Sözgelimi bir fotoğrafçının üstlenmek zorunda kaldığı harcamaları hiçe sayıp bedava fotoğraf kopartmaya çalışan ansiklopedicilerin, dergicilerin karşısında fotoğrafçılar da karşı koşullarını ileri sürecekler.

Kimse yazısının, şiirinin ve fotoğrafının yayımlanmasına sınıldığı kadar bayılmıyor: Bunun bilincine varılmalı artık.

Milliyet Sanat, Sayı 77, Ağustos 1983

Oktay Rifat: Yıllar Sonra

Papirüs dergisinin 1. sayısında (Haziran 1966), *Elleri Var Özgürlüğün* üstüne yazarken bugün de doğruluğuna inandığım bir saptama yapmışım: “Son yirmi beş yılda şiirimizden genişlemesine bir kesit alındığında, Oktay Rifat’ın keskin, oynak ve tutarlı şiir beğenisi hep ya dorukta ya da doruğa yakın bir yerlerde kalıyor.” Gerçekten de Oktay Rifat, şiirimizin “diri ve beklenir kalmayı bilen” tek tük şairlerinden. Ne yapıp edip kendini yeniliyor, şiirin yeni olanaklarını gözden geçiriyor. Onun şiir çizgisinde değişik dönemler, dolayısıyla ilk bakışta birbirine karışık izlenimi veren yaklaşımlar görüyoruz. *Perçemli Sokak* dönemi, *Elleri Var Özgürlüğün* dönemi, *Çobanlı Şiirler* dönemi gibi. Ne var ki dikkatle incelediğimizde, bu dönemlerin incecik ama güçlü bir bağla eklem yerlerinden birbirine bağlandığını, birbirinin özsuyu ile beslendiğini, birbirini yeni çıkışlara hazırladığını fark ediyoruz. Toplumunun sorunlarıyla olduğu kadar anadilinin gelişmesiyle, geliştirilmesiyle de ilgilenen, kendi edebiyat birikiminin hesabını ödemeye özen gösteren atak bir şairin kolaylıkla kaçınamayacağı dönemler bunlar.

Ünlü yönetmen Wajda, bir sinema dergisinde *Danton* filmi üstüne konuşurken unutulmaz bir şey söylüyor: “Tarih kişileri çürütür.” Bu sözüyle, sözgelimi bir Napoleon’un, bir Danton’un, bir Robespierre’in asıl kimliklerini asla bilemeyeceğimizi, onları tarih içinde bir çizgi, bir kavram olarak değerlendireceğimizi savunuyor. Tarihin kişileri çürüttüğü bir gerçek ama çürümek için tarihin araya girmesini bekleyemeyecek kadar telaşlı kişiler de var. En çarpıcı örnek Wajda’nın ülkesinden: *Cumhuriyet* gazetesinin Siyaset ekinde yayımlanan Anket Defteri’nde Lech Walesa’nın yanıtları. En sevdiğiniz şair, yazar, en sevdiğiniz kahraman vb. gibi soruların hepsini “Papa” diye yanıtlamış.

Bir ülke halkını umutlandırabilecek, esinlendirebilecek yetekte bir liderin (kimilerine göre kahramanın) gelmiş geçmiş sanat ve edebiyatı siyasal çıkarlarına böylesine kurban etmesi, bu kadar bağınaz olması ya da bağınazlığı seçer görünmesi çok acıklı. Bu çürüme yalnız siyasal alanında olsa, yine neyse (mi?). Ülkemizde çok yazarak, yineleyerek, geveleyerek, yaptıklarını çoğaltarak kazandıkları haklı ünü geriye doğru silen sanatçılar, edebiyatçılar da çok. İçimiz elverse, “Keşke şu kitabından, şu resminden sonra ölseymiş!” diyebileceğimiz ünlüler.

İşte yıllar sonra, böyle bir ortamda Oktay Rifat’la yeniden karşılaşmanın önemi burada. “Bir Kız Çocuğu İçin”i (Milliyet Sanat, “En Yeni Yapıtları”, Ağustos 1984) okuduğumda uzun zamandır tatmadığım bir duyguyla güne girdim: Keyifle. Aşağıya bütünü aldığım şiir (yalnızca bir bölümü alınamaz çünkü), kimilerine pek görkemli gelmeyebilir ama edebiyatımızın güncel sorunları üstüne düşünmemizi sağlıyor: Yalınkathlığa düşmeden yalınlığa nasıl varılabilir? Şiirde, şiir sanatının sınırları aşılmadan bir öykü nasıl anlatılabilir? Şiirde bütünlük nasıl kurulur? Usta bir şair, toyluğa ve çocukluğa yaslanmadan şiirde çocuk-gözünü nasıl koruyabilir? Meramı aktaracak en uygun kurgu en uygun istifleme nasıl keşfedilir? Genç şiirle genç şair arasında ne gibi ayrımlar var?

Bence çözümler aynı noktaya yöneliyor: Şiire bir usta, dünyaya bir öğrenci gözüyle bakmaya.

O zaman, o noktada, ilk gençliğinizde dil ve şiir beğeninizi geniş ölçüde etkileyen bir şair, yıllar sonra en genç şiirini yazarak size eski çıraklık heyecanını yeniden tattırabiliyor:

*Yanlışların içinde hiç düzeltilmemiş
ağaçlar vardı abanoz dışbudak
bir sen görüyordun bu aksaklığı
bahçe içindeki evin ahlata altında
parmaklıktan sokağa bakarken
evler evler içinde ve evlerin
içinde birileri yaşıyorlardı
körler yatalaklar sonradan görmeler
bir sen görüyordun bahçe içindeki evin*

duvardan sarkan inciri altında
kederin çarpıklığını

ihtiyar ve yorgun çöpçüler dilenciler
çımacılar küçük fabrika işçileri
ambarcılar avukat katipleri
bir sen görüyordun bahçe içindeki evin
balkonundan İstanbul'un üstüne dökülüşünü
sarı bir gül gibi güneşin,
çiçek tozu parmaklarının ucunda
bir yaprak önlüğünün cebinde
çocukluğun unutturamadığı.

Milliyet Sanat, Sayı 106, 15 Ekim 1984

Bir Çevirinin Öyküsü

Sevdiği yazarları çevirmekte direnen bir yazar-çevirmenseniz işiniz bitik demektir. Onca emek verip anadilinize aktardığınız yapıt, günün modasına, edebiyat yönsemelerine pek fazla uymuyorsa arada kaynayıp gidecek, sizin elinizden de bir şey gelmeyecektir. Kendiniz yazar olduğunuz için çevirdiğiniz yapıtı tanıtmanızın türlü sakıncaları vardır; ister istemez kendi kişiliğinizi öne çıkarıp edebiyat anlayışınızı savunarak yazarı ikinci plana iteceksinizdir. Ayrıca “iyi” becerdiğinizizi sandığınız bir işin reklamını yapmak gibi en azından tatsız bir duruma düşeceksinizdir. Hele hele çeviriden söz edemeyecekseniz, yani. “Aferin, iyi olmuş” falan diyemeyecekseniz yazınız daha bir yapaylaşacaktır. Peki ne yapmalı? Eleştirmenlerin çoğu haklı olarak –hele zaman darlığını ve kitap bolluğunu düşünürsek çok haklı olarak– yerli yapıtlara öncelik tanıyorlar. Yani eli kolu bağlı mı kalmalı?

Hayır, her tür suçlamayı göze alıp işe girişmeli.

Julio Cortazar’la tanışmam, bir kitap ilanı aracılığıyla oldu. Pablo Neruda şöyle diyordu kitabı tanıtırken: “Cortazar’ın hiçbir yapıtını okumamış olmak, ömür boyu şeftali yememiş olmak gibi bir şeydir, o kadar kötüdür.” (Gel de merak etme!) Sonra Aydın Emeç’ten Cortazar’ın hızlı bir devrimci aydın (sıfatı olumlu anlamda kullanmam sizi şaşırtmasın) olduğunu, *Time-Life* imparatorluğunun içyüzünü sergileyen bir zehir zemberek yazıyı aynı imparatorluğun yayın organlarında yayımlatmayı başardığını öğrendim. Aydın Emeç, unutmayacağım bir incelik göstererek Cortazar’ın bir öyküsünü çevirip armağan etti bana.

Öykünün değişikliği çarptı beni. Cortazar, öbür Latin Amerikalı yazarlara benzemiyordu. Arjantin’in o turistik özellikleri hiç

ilgilendirmiyordu onu. Çağdaş bir Edgar Poe sayılabilirdi, biraz da Borges'in emmi-oğlu gibi biri. Süzme bir entelektüeldi ve hiç ödün vermiyordu. O günlerde bir fotoğrafını aradım, sonraları hemen her yerde aynı fotoğrafın yayımlandığını görecektim. Bir gençlik fotoğrafıydı. Geçen yıl ölen Cortazar, 1914 doğumlu olduğuna göre bu gençlik fotoğrafının bir anlamı olsa gerek diye düşündüm. Hep genç kalmayı mı istiyor, yoksa fotoğraf çekirtmeyi mi sevmiyor? Her ikisi de olabilir.

Şimdi biraz da Marquez'e bırakalım sözü: "Müthiş iri yarı bir adamdı. (...) Gözleri toy bir öküzünkiler gibi birbirinden uzak, yüreğinin sıcaklığıyla ısıt bakmasalar, şeytanın gözleri denebilecek kadar çekik ve açık renkliydiler."

Yazarımız çatısının ve ellerinin güzelliğini hiç kuşkusuz Kızıl-derili kanı taşıyan annesinden almış, gözlerini Arjantinli babasından. Avrupalılara kolaylıkla peşkeş çekilecek Latin Amerika bezeklerinden (masallar, söylenceler, kör inançlar, büyüler) nefret etme bilinciniyse, kendinden. Yetkin bir yazarın yersiz yurtsuz olduğunun, ille de belli bir ulusal kültürün sözcülüğünü üstlenmesi gerekmediğinin en görkemli kanıtlarından biri Cortazar. Öykülerinde sıkı bir özdenetim göze çarpıyor. Sınırlı bir mekânda, sınırlı bir sürede geçiyor hepsi. Birinci kişi ağzından anlatılan öykülerde ustalıkla kimlik değiştirmeye özenmiyor, nasılsa hepsini anlatan kendisi, uğraşı memurluk, fotoğrafçılık, hastane hademeliği de olsa. Özellikle kadın yazar Neomi olduğu öyküde çok ilginç bir denemeye girişiyor. Öyküyü anlatan yazarın kadın olduğunu öykünün ortasında anlıyorsunuz ve geriye doğru okuduğunuzda anlatıcının cinsiyeti konusunda hiçbir ipucu verilmediğini, vermenin zaten gerekmediğini kavırıyorsunuz. Kızıl-derili, Arjantinli, Brüksel doğumlu, Paris yaşamalı bir caz düşkününün, öykülerini çevirdiğim 1984 yılına kadar delikanlı kalabilmiş, duyargaları dünyaya ve gelişmeye sonuna kadar açık bir yazarın cinsel ayırım düşünmesi söz konusu olabilir mi? ("Defterden Bir Metin" öyküsündeki kişilerden biri; Fransızca çeviride "il", İngilizcede "she" olmuş.)

"Kendim için yazmayı seviyorum ben, bitirdiğimde, haz anından sonra bir erkeğin yana kayışı gibi oluyor, hani uyku bastırır, ertesi gün bambaşka şeyler tıklatır pencerenezi, yazmak bu

bence, kepenkleri açmak, dışarıdakileri içeri salmak, defterler defterler dolusu.”

Şiddet, terör, baskı rejimleri ve tutkular. Günümüzün dökümünü çoğu kere geleneksel tango'yla yapan Cortazar özellikle kısa öykü düşünlerinin –zaman zaman zorlansalar da– okumaları gereken bir yazar: Fantastikle gerçek nasıl bağdaşır? Bireysellik yitirilmeden devrimci bir görüş nasıl önerilir?

Düşünüyorum da, Cortazar kendisi için bir tanıtma yazısı yazılmasını hiç istemezdi gibime geliyor. Ama elim mecbur, nedenini yine Marquez'den dinleyelim:

“İnsanın kendine örnek aldığı kişiler, saygı, hayranlık, bağlılık duyguları uyandırır, tabii bir de kıskançlık.”

“Örnek almak” için oldukça geç iyi ki. Ama kıskançlık...

Günümüzde Kitaplar, Sayı 12, Aralık 1984

Lanetliler

Lanetliler'de Atüsü'nün sekiz öyküsü yer alıyor. Hepsinde bozuk bir toplum düzeninde yaşayan kişilerin aralarındaki ilişkiler işleniyor: Böyle bir düzende insan ilişkileri, özellikle kadın-erkek ilişkileri ne kadar sağlam olabilir, sağlıklı ilişkiler kurulabilir mi? Bu soruları; yakından tanıdığı, gözlemlediği kişilerin ("Üç Kuşak"), iç dünyalarında geçirdikleri sessiz sarsıntıları çözümleyerek yanıtlamaya çalışıyor. Anlaşılabileceği gibi yazarın amacı, önce bir düşünceyi okura iletmek. Çoğu kere, önünde yatan en büyük tehlikeyi, yani öykü kişilerini bir bildirinin kuklaları katına indirme tehlikesini atlayıp geçiyor Atasü, yaşayan insanlar çizmeyi başarıyor.

Ne var ki –düşüncelerinin haklılığına güveninden olsa gerek– kişi çizimine gösterdiği özeni öykünün kurgusuna göstermiyor pek. Bazen ayrıntılara gömülerek gereksiz bilgiler vererek ("Arada Kalan") bazen altı çizili eleştirileri sık sık yineleyerek, öyküleri gereksiz yere uzatıp deneme sınırını zorluyor. "Ağlamak" bu konuda en iyi örneklerden biri. Öykünün başında ince ince betimlenen Nalan Avcı, üç sayfa hepten siliniyor öyküden, son sayfada şöyle biri görünmecesine. Böylelikle, o olmasa da pekala başlı başına bir öykü sayılacak Mustafa Sağlam'ın öyküsünü hiçbir şekilde tamamlamayan, ancak yazarın eleştirel bakışını pekiştiren sıradan bir öykü malzemesi oluyor yalnızca.

Erendiz Atasü, kısa öykü türünün sınırları üstüne biraz daha düşünse, diyorum. Zeki bir yazar olduğunu bildiğim için.

Turgut Uyar Şiiri'ne Girerken

Turgut Uyar Şiiri'ni değerlendirenlerin, öteden beri birleştikleri en önemli nokta, Uyar'ın daha ilk şiirlerinde, şiir yaşamı süresince sık sık, inatla işleyeceği kimi izleklerin ipuçlarını verdiğidir. Gitgide yükselen, kendine telaşla değil sabırla bir yatak oyan, kollar salan ve sonunda şiirimizde kalın bir damar oluşturan bir çizgidir kurduğu.

Her başlangıçta kendini “bütün mümkünlerin kıyısında” bulur, o mümkünleri zorlamaktan geri kalmaz, el altındaki mümkünlere ise –günün gelgeç modalarına– hiç yüz vermez. Onun yıllar yılı çeşitli dergilere şiir üstüne yazdığı yazılara bir göz atarsanız, şiire bakışının, şiirin sorunlarını ele alışının pek değişmediğini görürsünüz. Çünkü şiirini *ne adına ve nasıl* yazacağını daha baştan kavramıştır: İnsan'ı, daha doğru bir deyişle belli bir çağda, belli bir toplumda yaşayan insan'ı, her durumda –hatasıyla sevabıyla– aklamaya; yargılamaya değil, haklı çıkarmaya adanmış bir şiir yazacaktır. Belki bir tek “uzun şiir”. Şiirde “hatalı içtenlik”i, “göze alma”yı sevmesi, çıkmazın güzelliği'ni överken “korkulu ustalık” üstüne kafa yorması boşuna değildir; durum-kotarıcı, iş-bitirici, sıradan, eli yüzü düzgün şiiri asla benimsemez. Şiirde acemiliği –acemi insanlığı– hoş karşılar da acemi şiiri bağışlamaz diyebiliriz.

Yaşam kadar zengin bir malzemenin peşindedir.

Bir dostu şöyle yazıyor:

“Turgut Uyar, ölümü unutan, yaşamın dışına süren, onu yok sayan şairlerden değildi. Ölümü yaşamın bir parçası olarak görüyordu. Şiirlerinde kaçmadı ölümden. Ne de umutsuzluktan. Ne de yenilmişlikten. Çünkü yaşamdan, umuttan, direnmeden kaçmadı. O gece şiirlerini okurken, bir kez daha gördüm ki,

yaşamı, sevdasıyla, yalnızlığıyla, umuduyla, kırıklığıyla, varlığıyla ve yokluğuyla bir arada kucaklıyor. Yaşam parçalandığında umuda, umutsuzluğa; iyimserliğe, kötümserliğe; yenige, yenilgiye; aşka ya da ölüme bölündüğünde gerçekliğini yitirecek... Biliyor bunu. Ve yaşamı ve dünyayı böyle algılıyordu.”

Neler olabilirdi böyle bir dünyanın yapıtaşları?

Umutla umutsuzluk, mutlulukla mutsuzluk, öz ile biçim (!), slogancılık ile tarafsızlık arasına kısırılmamış bir iç dünyanın malzemesi?

Öykülerini yüklenen Yekta’lar, deniz adamları, overlokçu İsmail, yıkılan bir kedi, zulmedenler ve zulme uğrayanlar, öldürenler ve ölenler, ay ışığına bakanlar, fotoğraf çektirenler ve elbette adları belli yıllar, belli haziranlarla ağustoslar, belki perşembeler, pazartesisler, verimli ve verimsiz aşklar... İstiflemeye tutkun bir şiidir onunki. Çünkü ancak bu tür somutlamalar aracılığıyla “tasarlanan” yaşamın, soyut yaşamın ayakları suya erebilecektir. Bu uğurda zaman zaman “kaba” olmayı bilinçle seçer, alışlagelen şairanelik yerine taze bir şiirselliği araştırmaya koyulur. Gelenekten de yararlanır sırasında ama geleneğin kendisinden yararlanmasına izin vermez. Duyargalarını alabildiğine açarak gündeş dünyayı, çağı, bütün çalkantısıyla koyar şiirine Uyar: Şarkı sözleri, teknolojik bulgular, çağın hastalıkları, çağın savaşları, gazete tirajları, sokakta kulağa çalınan rastgele bir konuşma, yalın olanın çapraşıklığı, çapraşık görünenin dümdüzlüğü. Gitgide imgelerden çok kavramlara yer verir. Not almaktan, tarih düşmekten daha büyük tat duymaya başlar. (Turgut Uyar’a sorarsanız, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*, şiirsel bir notlar dizisi, onu izleyen *Tütünler Islak* bir şiirler kitabıdır. Aynı şekilde, *Her Pazartesi*, yine şiirsel bir notlar dizisi, *Divan* bir şiirler kitabıdır. Bu saptama, *Toplandılar* ile *Kayayı Delen İncir* arasında da geçerlidir.)

Turgut Uyar’la on sekiz yıl hemen her gün şiir ve edebiyat konuşan biri olarak şunu söylemek isterim: O, uzun süren susma dönemlerinden korkmayan, hele şiirin ayağa düştüğü dönemlerde susmayı, köşesine çekilip yeni bir şiirin nasıl yaratılması gerektiğini düşünen, okurunca verimli sayılmamayı bile önemsemeyen bir şiir-yazıcıdır. Daha da önemlisi, şiiri-

mizde eşine çok az rastlanan şakacı bilgelerdendir. Ama bence en önemlisi, cinsellikle aşkı birbirinden hiç ayırmamasıdır, baştan beri. Yazdığı alışılmadık aşk şiirlerinde “erkek”liğini, cinsel coşkusunu gizlemez yine de “erkek bir ses”le yazılmayı ve okunmayı yadsır şiiri. Usul ve atak, hüznü ve savaşıdır. Bir başka dostun deyişiyle, “Ölümünü düpedüz görmüş bir Japon mühendisi gibi, bilgiç ve bağışlayıcı/üzgün ve تنها”dır.

“Onu hep hırçın olmayan, gevşek olmayan, kül yutmayan, ne yapmak istediğini çok iyi bilen ve çok iyi yapan, sessiz/hoşgörüsüz, sevecen, hoşgörülü, ciddi ve güzel, engin bir insan olarak düşüneceğim” diyor aynı dost.

Ben de.

Broy, Sayı 1, Kasım 1985

Kitapla Direniş

Geçen ay Etap Marmara Otelinde açılan kitap fuarında birlikte gezdiğimiz arkadaşım, “Ne kadar çok genç var, şuraya bak!” diye dile getirmişti heyecanını... Gerçekten de, kitap fuarına gelenlerin büyük çoğunluğu gençlerdi. İçlerinde, fuar süresince hemen her gün okul çıkışında oraya bir uğramak alışkanlığı edinenler de vardı öğrendiğim kadarıyla. Ne var ki, maddi güçlüklerden ötürü kitapları almaktansa, bakmakla yetinmek zorundaydılar.

Son katıldığım bir imza günündeki genci anımsadım. Bütün kitaplarımı tek tek gözden geçirdikten sonra, bir tanesini –en ucuz olanını– almaya karar vermişti.

“Gerçekten bunu mu almak istiyorsunuz” diye sorduğumda

“Ashına bakarsanız, önce ötekini okumak isterdim” demişti.

“Öteki”nin fiyatına bakınca ona hakvermiştim. Ama, değil mi ki bu kadar istiyordu, parayı bölüşebilirdik. Hem, daha önce de bazı okurlarla kitaplarımın parasını birlikte ödemiştik. Bu, benim adıma bir özveri değildi, başka bir yazarın kitabını da birlikte alabilirdik pekâlâ; yeter ki okur istediği kitaba kavuşsun...

İyi, güzel ama, nereye kadardı bulduğum bu çözüm? İki kişi arasında kalan, genele açılmayan bir çözüm? İşten eve dönerken filelerini dolduran, fuarlara uğrayan, hatta çocuklarını yanlarında getirip kitaplarımızı onlara imzalamamızı bekleyen “gerçek okurlar”la bu çözümsüzlüğü bir süre yaşadıktan sonra imza günlerinden de kitap fuarlarından da benzeri etkinliklerden de soğudum diyebilirim. Bence acıklı olan şey, okuma alışkanlığını nasılsa kazanabilmiş bir gencin, bir üniversitelinin ya da bir işçinin istediği kitaba, hak ettiği kitaba kavuşabilmek için başka bir şeylerden, zaman zaman ölümcül önem taşıyan

gereksinimlerden vazgeçmek zorunda kalmasıydı. Sözgelimi, o genç adam kitap almak yerine o güzel yaz ikindisinin tadını çıkarsa, kendine keyifli bir tişört alıp, kız arkadaşıyla bir çay bahçesinde otursa daha iyi olmaz mıydı? Sanatı-edebiyatı bütünüyle dışlayan bir toplumda hiç değilse gençliğini yaşasaydı bari. O zaman ben de her kitap imzalayışında karşımdakinin yaşamından bir şey çaldığımı düşünmezdim belki.

Şimdi biraz da kişisel duyguları bir yana itmeyi denemek, genel karamsarlıktan kurtulmak gerek. Çünkü, kitap fuarları ne de olsa okurla kitabı –aracısız olarak– bir araya getiriyorlar.

Ülkemizde bir yazarın kitabının satışı –daha doğru bir deyişle okurun eline geçmesi– yayımcının dağıtım politikasıyla ilgilidir doğrudan. Kitabınızın basılması tek başına hiçbir anlam taşımaz (Tabii, kitabınıza bakıp bakıp içlenen amatör bir yazar değilseniz). Onun okurun eline geçmesini sağlayacak olan da yayıncı değil, bağlı olduğu dağıtım örgütüdür. Ve o dağıtım örgütünün diyelim ki Van'daki bir kitapçıyla –diyelim, oradaki tek kitapçıyla– arası yoksa, sizin Van'da bir okurunuz olamaz kolay kolay. Anadolu'da kitap fuarı açma girişimi bu yüzden heyecanlandırıcı bence. Bu arada ana amaç, depolardaki kitap stoklarını eritmek de olsa. Bu tür fuarlarda bütün kitapları el altında bulabiliyorsunuz. Ansiklopediler, sinema kitapları, toplu şiirler, özel yayınlar, hepsi elinizin altında. Gerçi, şimdilik fuar girişlerinde yeterince aydınlatıcı bilgiler verilmiyor okura, neyi nerede bulacağınızı pek iyi kestiremiyorsunuz; yine de, biraz dolaşınca yolunuzu bulmayı öğreniyorsunuz. Bir yıl içinde ne kadar çok ve çeşitli yayın yapıldığını biraz da hayretle izliyorsunuz.

Bu arada bir mekân sorunu var. Özellikle Anadolu söz konusu olduğunda. Kitap fuarları için özel, lüks mekânlar seçilmemeli, otel lobileri gibi. Okurlar, günlük yaşamlarında uğramadıkları, ürktükleri, içine nasıl adım atacaklarını kestiremedikleri mekânlara girmeye zorlanmamalılar. Daha sade, daha zevkli, daha iyi havalandırılmış yerler olsun yeter. Batı'da örneklerini bol bol gördüğümüz kafe-kitaplık arası yerler gibi. Bir arkadaşınızla çay ya da içki içip, birlikte dergi karıştıracağınız, kitap okuyacağınız ya da kitap ödünç alabileceğiniz

şenlikli yerler. Kitabı yaşamımızın bir parçası haline getiren, resmi olmayan yerler, sizin seçtiğiniz bir yer. (Bu ay Kurtuluş'ta açılan Bilge Okuma Salonu böyle bir çabanın-ürünü.)

Evet, ufak ufak da olsa yayın dünyamızda bir kıpırtı göze çarpıyor. Bu kıpırtıdan kitap yakan politikalara, kitap yasaklayan ideolojilere karşı etkin bir direniş yaratmak yine bize düşüyor okur ve yazar olarak.

Milliyet Sanat, Sayı 133, Aralık 1985

Nereden Nereye...

Edebiyatta yargıcı kurullar üstüne geçen yıl yazdığım bir yazıda hemen her kurulda belli adların görüldüğüne değinmiş, bunun sakıncaları üstünde durmuştum. Kısaca özetlersem, bu sakıncalardan biri saygınlıkları ve bilgileri elbette su götürmeyen yargıcı kurul üyelerinin inançları ve beğenileri doğrultusunda oy vermeleri sonucu ortaya baskın ve tek renkli bir edebiyat politikasının çıkacağıydı ister istemez. İkinci bir sakınca da, ödüller çoğaldıkça işlerin iyice karışacağı, zamanla hepimizin birbirimizin hem yargıcısı hem adayı olabileceğimizdi.

Yargıcı kurul üyesi sıfatıyla katıldığım yarışmalarda bazı üyelerin rumuzla gelmiş yapıtların sahiplerini bile (her nasılsa) kestirebildiklerini görünce şaşkınlığa düştüm. Demek bazı yazarlar bazı üyelerin kulaklarını önceden bükecek kadar küçülebiliyorlardı. Buna karşılık bazı üyeler de ilk elemelerde sözgelimi 9 verdikleri bir yapıtın kazanma olasılığı artınca, gönüllerinde kazanmasını istedikleri başka bir yapıt yatıyorsa, ikinci elemelerde önceden 9 verdikleri aynı yapıta 3 verecek kadar küçülebiliyorlardı. Ayrıca “birlik ve beraberlik ruhu” bozulmasın diye rapora bir “muhalafet şerhi” yazmanız bile kesinlikle engelleniyordu. Oyunu bu kurallara göre oynayamayacağımı anlayınca, çok gerekmedikçe hiçbir kurulda yer almama kararını verdim.

Bu yazıyı eski bir hesabı kapatmak için yazmak gereğini duydum. Yazko’nun 1981 şiir büyük ödülünü kazanan İsmail Uyaroglu’ya oy veren kurulun üyelerinden biriydim çünkü. Ödül töreninde yaptığım konuşmada, Uyaroglu’nun şiirlerini “akraba şiirler” olarak nitelemiştim. Hani yeni bir şarkı duyarsınız ve hemen benimsersiniz, çünkü o şarkının uyandırdığı, esinlendirdiği duygular, yıllar öncesinden bildik gelir size. İşin

güzel yanı da şarkının o eski şarkıların etkisinde olmaması, yeni olması, yalnızca bildik duygunun süregelmesidir. Uyaroğlu da yüreklerimizin bir yanında hep kalan çocukluk, saflık, duygusallık gibi pek yüz vermediğimiz özelliklerimizi ustaca gün ışığına çıkaran şiirler yazıyordu o dönemde. Gerçi şiirlerde pek fazla “tanım” vardı: Aşk, şiir, çocuk, sevgi üstüne geliştirilmiş tanımlar. Özellikle şiir ve şair üstüne. Şiir nedir? Şair nedir gibi...

Aynı konuşmada, bu yalınlığın, çocuksuluğun, sürekli beslenip yetkinleşmemesi halinde yalınlıktan yalınkatlığa dönebileceğini de vurgulamıştım. Ama Uyaroğlu’nun geçireceği müthiş değişim, aklımın ucuna bile gelmemiştir.

Aşağıya 1982’de yayımlanmış, Uyaroğlu’nun ödülü kazanmasını sağlayan şiirlerden “Ömrüm Bana Bağışla Bu Şiiri”nin bir bölümünü alıyorum.

*Büyük bir şiir yazmak istiyorum
Patlayan bir fırtınanın ardından
Kayalardan fışkıran hayat
Gibi, büyüdü ve vahşi
Ömrüm, bana bağışla bu şiiri*

Uyaroğlu’nun o zamanki ereği, böyle içten, dümdüz, yer yer acemi ama etkileyici bir şiire varmakmış demek.

Bu bölümler de “Konsomatris” adlı şiirden:

*Hiç anlamaya çalışmadım durumunu
İnce, kara kız, bağışla beni
Hep hüznü yüklü olurdu
Hatırlıyorum da gülümsemeni
(...)
Şimdi, ne yapıyorsun acaba, neredesin
Belki hâlâ yanıyorsun
Kim bilir, belki de renkli bir gazete için
Sen de bir intihara hazırlanıyorsun.*

Cemal Süreya’nın *Ateşin İçinden*’in* arka kapağında belirttiği gibi, İsmail Uyaroğlu, şiiri “mikro” planda da korumayı biliyor.

* *Toplu Şiirler*, İsmail Uyaroğlu, Can Yayınları.

Hayatın küçük ve günübirlik görünümlerinden, sorunlarından kopmadan, bence, nerdeyse bir Behçet Necatigil geleneğini sürdürüyordu o dönemde.

Aynı dönemdeki bir şiirden alıntılıyorum: “Bir Eylül Günüydü”.

*Beyaz bir şiir
Yazmak istiyorum sana
Sevgilim orda mısın
O bankta mısın hâlâ*

Şimdi Uyaroğlu’nun o günlerde yazmak istediği şiirleri bir yana bırakıp zamanla nasıl şiirler yazdığına bakmanın tam sırası: “Aykırı Uyak: Düğme”, dudak uçuklatan bir şiir bütünüyle. Ben yalnızca iki dördlüğünü alarak okurlara iyilik etmek, istiyorum:

*Eteğini kaldır, karanlığını tanı
Ayıp sözler ettiriyorsun bana
Eteğini kaldır, karımlığını tanı
Hadi artık soyunup yatsana
Hadi artık soyunup yatsana
Ve altıma bekâretini ser
Hadi artık soyunup yatsana
Kızgın, ne güzel, kan olur her yer.*

Ve “Orospu” başlıklı şiirden iki dördlük:

*İlk kez küfredeceğim kutsal diliyle şiirin
Ve yazdığım en kötü şiir olacak bu
Çünkü sözünün geçtiği yerde senin
Edilebilecek en iyi kelime: –Orospu!*

*Ne varsa kutsal yeryüzünde
Dokunman yeter, kirlenir hepsi,
Şeytan kovar tanrıdan önce
Girecek olsan bir tapınağa: —Orospu!*

Banktaki sevgiliyi düşleyen, pavyon kızı Gül için içlenen genç bir şairin üç-dört yıl içinde vardığı “kanlı beğeni” insanı ürkütüyor. Behçet Necatigil duyarlığından Necip Fazıl Kısakürek’in beddualarına bu kadar çabuk nasıl geçebildiği de. Uyaroglu’nun yedek bir kişiliği mi vardı önceleri gizlediği, bilemem. Ama benim yalnızca bir tek kişiliğim olduğu için açıkça söylemem gerek: O yıl, o şiirlere oy verdiğime pişman değilim elbet ama, o günlerde verilen oylar böyle şiirlerin yazılmasına, az da olsa katkıda bulunmuşsa, şiirseverlerden özür dilerim.

Broy, Sayı 3, Ocak 1986

Arkası Evde Filmler

Sinema gibi büyük ölçüde teknik bilgi gerektiren bir dalda amatörce yazmanın sakıncalarını bilmiyor değilim. Ama bu yazı, sinemanın kendisinden çok, çeşitli çağdaş yönetmenlerin sinemaya bakışları, içdünyalarını nasıl yansıttıkları, bir yazar-da belli bir birikim yaratabiliyorlarsa bunu nasıl başardıkları üstüne. Çünkü nasıl edebiyat estetiğinde bir tür görsellikten söz edilebilirse, sinema estetiğinde de bir tür sözellikten söz edilebilir. Ayrıca, sinema deliliği modası hızla yayılırken, gerçek edebiyat düşkünlerinin sayısı gün geçtikçe azalırken, ola ki sinema estetiğinden alınacak dersler vardır biz yazarlar için. Filmlerin çok azını izlese de.

O yüzden önce, Sinema Günleri'ni heyecanla izleyen kalabalığa bir göz attım. Gençlerin çoğunlukta olması elbette sevindiriciydi. Bu sevinci gölgeleyen tek şey, bir bölük gencin sinema izleme eğitiminden yoksun olmalarıydı. Yerli yersiz konuşuyor, film ya da yönetmen üstüne düşüncelerini hemen hemen her karede dile getiriyorlardı. Bir de muhallebicide bile el ele tutuşmak hakkından yoksunken bu görece-uygar ortamın hoşgörüsünden alabildiğine yararlanma eğiliminde olanlar vardı aralarında. Filmin özgün dilini biliyorsanız, alt yazının dilini de en azından sökebiliyorsanız dinlerayak (bu buluş, simültane'yi karşılamıyor mu?) yapılan çeviriyle iyice bölünüp serseme dönüyordunuz zaten. Aklınız ister istemez çevirilerin uyumuna ya da uyumsuzluğuna takılıyordu. Bu zorunlu sersemliğe ardı arkası kesilmeyen sevda fısıltılarıyla göstermelik yeni bir ketleme katmanın ne gereği vardı acaba?

Bu tür günlerin özel bir geleneği kurulmuştu bile. Bazı filmleri çok beğenmemeniz, bazılarını yerden yere çalmanız, bazıla-

rını düpedüz yüceltmeniz bekleniyordu. İyi ki bir bölüm seyirci, şenlikte bulunmak gibi aydınca bir görev yüklenmeksizin, bir “tavır” koyma zorunluluğu duymaksızın yalnızca bu sanatın günümüzdeki durumunu anlamak için gelmişlerdi. Tepkilerini büyük bir coşku ya da nefretle ortaya koymayan yorgun aydınlardı onlar. Bu keşmekeş içinde film izlemek gibi olağan bir edim çok güçleşiyordu. Filmlerin topluca bıraktığı “yarımlık” duygusunu ister istemez eve taşıyıp çeşitli bakımlardan yaşadığımız eksikliği gidermeye çalışıyordunuz.

Alain Resnais’nin iki filminde (“Ölümde Aşk” ve “Yaşam Bir Romandır”) bu yarımlık duygusu –hakkını verelim: Yirmi altın, kırk sopa– doğrudan doğruya yönetmenin kendisinden ve kafasının karışıklığından kaynaklanıyordu. Taze kan ararken, yüksek düzeyde yapmacıklı, zorlama bir biçem araştırmasına girişmişti. Eve döndüğümde, iki filmin ortak noktalarını bulmaya, kişiler (baş oyuncular ikisinde de aynıydı ya), belli yinelemeler, imgeler, masal öğeleri aracılığıyla yönetmenin nereye varmak istediğini saptamaya çalıştım. Benimki de yüksek düzeyde bir bocalama olmaktan öteye gidemedi. Uzayın bilinçaltından savrulan o pamuklar kadar uçucu-kaçıcıydı filmler. Ne tuhaf, “güzel” olmaları, bu yapmacıklığı büsbütün artırıyordu.

“Cennetten de Garip” sanki Resnais’ye bir yanıtı. Dümdüzlüğün de şiirsel bir yanı olabileceğini gösteriyordu. Ama bu kere de dipdiri, genç ve amatör görünmek istemenin yarımlığı katılıyordu işin içine. Sözgelimi Resnais’nin filmleri, ünlü fıkradaki Sovyet çeşnicibaşısını andırıyordu (Türk votkasını içen uzman şöyle bir soru soruyor: “Çok güzel, ama ne?”) da “Cennetten de Garip”in olmaz amatörlüklerini görünce şöyle diyordunuz: “Peki peki anladık.”

“Narayama Türküsü”, bir başka telden ses getiriyordu. Yönetmen, Doğu’ya Batılı gözle bakmıyor, sözümona kendi toplumunu anlatıyordu ve şiddette dozu kaçırışıyla, doğal olma adına doğallığı abartmasıyla, bizim bazı sanat filmlerimizi anımsatıyordu. Montajdan geçmemiştir sanki, sarkmıştı, kanlı bıçaklı, acılı, anlayışlı olmaya çalışan tevekkül bir film. Demek çağdaş bir destan, eski destanlar kadar uzun sürmemeliydi; yazar, halkını turistik bir gözle anlatmamalıydı.

“Dolly Bell’i Anımsıyor musun?” bir çocuğun erkekleşmesini alışılageldiğimiz ayrıntılarla ele alıyordu. Öykünün geçtiği toplumu o kadar yakından tanıyorduk ki sevmeden edemedik. Bölük pörçük izlenimlerin tıktırıldığı “yararışlı” bir iç-dünyaydı yönetmenin dünyası. Balkanlardaydı. Germi’nin kara humor’undan yoksun bir tür İtalyansı gülmece anlayışıyla yansıtılıyordu. Folklorikti.

Gelelim filmlerin yayın organlarındaki özetlerine. Bu özetlere asla bel bağlamamak gerekiyordu. Sözelimi “Ayin Bitti”deki rahibin, çevresindeki yozluklara (!) karşı savaştığı nereden çıkıyordu? Onun tutucu, yargılayıcı bakışıyla özetleyebilir miydik filmi? Ufak tefek insani sürçmeleri yargılamamız mı bekleniyordu yoksa? Hümanizma anlayışı pek bayat olan bu filme evde bir derinlik bulup buluşturamadım.

Peki bu filmler gerçekten “kötü” müydü? (Rastgele, bir sinemaya girsem “Cennetten de Garip” ile “Bir Yabancıyla Dans” sevimli birer sürpriz olurdu kuşkusuz.) Yoksa Sinema Günleri’nden fazla bir şey mi bekliyordum, bu çerçeve içinde izlediğim filmlerin ille de çok iyi olmaları mı gerekiyordu? Çoğu, saygıdeğer ödüller aldığına göre, belki de benim beğenimde bir aksaklık vardı, bir eksiklik.

Ama “Resmi Tarih” ile “Arı Kovanının Ruhu” içime iyice su serpti. “Resmi Tarih”, can yakıcı belgelerden yola çıkılsa bile serinkanlı, sinema dilini hiç boşlamayan, abartısız bir çalışma yapılabileceğinin kanıtıydı. Çok “büyük” değildi ama önemliydi. Özellikle konunun ağırlığı altında ezilmeyen anlatımıyla. “Arı Kovanının Ruhu”ysa, tam bir şölendi. Ölüm-aşk-cinsellik ilişkisi, kafamızı sık sık kurcalayan kavramlar, hepimizin bir ölçüde yaşadığı büyük deneyimler, benzersiz bir ışık altında ele alınmıştı. Eve alacaklı değil, borçlu döndüm o akşam.

Güzel, düşündürücü filmler bir yana, “Sinema Günleri” sayesinde Beyoğlu’nda, gece saatlerinde her yaştan kadınlar görebildik, belki bir gün bir şeyler değişir diye umduk. Aslolan da, o sırada, bu umuttu.

Milliyet Sanat, Sayı 143, Mayıs 1986

Borges'in Seçmesi

1899 yılında Buenos Aires'te doğan, Latin Amerika yazınının bellibaşlı adlarını derinden etkileyen Jorge Luis Borges, geçenlerde yaşamı boyunca yurdu saydığı Cenevre'de öldü. Yazarın bazı öykülerini *Ölüm ve Pusula* başlığı altında derleyip Türkçeye çevirmiştim (Ada Yayınları). Çeviri süresince kafamı kurcalayan bölümlerde notlar almış, Borges üstüne iki de yazı yazmıştım. Şimdi bu saptamaları yinelemek gereksiz ama ola ki okur iki yazıyı da görmemiştir. Kısa bir özet vereyim en iyisi:

Borges, “haince birbirine açılan” ve yine başlangıç noktasına dönen labirentlerle, aynalarla, simetrik yontular ve bezeklerle dolu bir kitaplıkta kurar dünyasını. Orada gündelik gerçeklere yer yoktur. Tek malzeme; sözcükler, düşler, imgeler, zaman ve ölümdür. Bir “sonsuzluk yolcusu” zaman zaman “evren” anlamına gelen bu kitaplıkta, yaşanmış, yaşanan, yaşanacak her *modeli* her *dokuyu* seçebilir, gerçeğin kavranmaya ramak kala uçup gittiğini, yalnızca yinelenen modeli bulmanın kişiye yitirdiği bir şeye kavuşmanın sevincini verebileceğini öğrenir. Öyle ki, bu tür bir öykü kişisi kalkar (Borges'in öykü kişileri canlı, yaşayan kişilerdir) Shakespeare'in ya da Cervantes'inkinden çok daha aslına uygun (!) bir Hamlet ya da bir Don Kişot yaratabilir.

Üne çok geç yaşta, Formentor Ödülü'nü Beckett'le paylaştığı 1961 yılında eren ve kısa sürede E. A. Poe, Kafka, Proust, Joyce, Wells gibi öncü yazarlarla birlikte anılmaya başlanan Borges, İspanyol, Güney Amerika kültüründen olduğu kadar, Fransız, İngiliz, Alman ve İslam kültürlerinden de beslenir. Şaşmaz zekâsı, engin kültürü, çelişkilere tutkunluğu, daha da önemlisi fantastik boyutta işleyebilen mantığı ve iletisini aklayan, haklı çıkararak bir kurguyu keşfetmiş olmasıdır onu

Borges yapan. Bir okur olarak onunla birlikte labirent labirent dolaşırken sıkıldığınız, “Yeter artık! Eğlenme benimle!” diye başkaldırdığınız an gelebilir. Çünkü adını saydığı yazarlara, alıntıladığı bilgilere hiç güvenemezsiniz. Kendi başına yüksek düzeyde bir oyun oynamaktadır – siz pek umurunda değilsinizdir. Oyuna katılıyorsanız o başka. Edebiyatın olamazlığı konusunda “Babil Kitaplığı” öyküsünde şöyle bir dipnotu vardır sözgelimi: “Letizia Alvarez de Toledo, engin kitaplık’ın yararsız olduğunu gözlemlemiştir: Açık söylemek gerekirse tek cilt genel düzene uyan, dokuz ya da on kadrata dizilmiş, yaprağı sonsuz incelikte tek cilt yeterliymiş. (...) Gerçi bu ipeksi *vade mecum*’u taşımak kolay olmazdı: Görünen her sayfa benzerlerine açılırdı; düşünülemeyen orta sayfanın da arkası olmazdı.”

Borges, bir bilinmezlik ve söylence halesiyle efsaneleşmiş bir yazar. Kimilerine göre, son yıllarda gözleri görmediği için ünlü şiirleriyle kısa metinlerini annesine daktilo ettiriyormuş. Kimilerine göre İsrail’i ziyaret ettiğinde bu ülkeyi genç ve umut verici bulmuş. Kimilerine göre “metafizik”, kimilerine göre “sağcı”, kimilerine göreyse katı bir “muhafazakâr”. Nitekim bir zamanlar Peron’a Nazizme karşı çıkmasına karşın son yıllarda ülkesindeki baskı rejimini eleştirenler safında yer almıyor. Onu en iyi betimleyen bir söylentiye de Marquez aktarıyor: Buenos Aires’te sokakta rastladığı bir yabancıнын “Siz Borges misiniz?” sorusuna verdiği ünlü yanıtı: “Evet, arada bir.” Yüksek düzeyde kurduğu oyunların en sonuncusuysa, seksen küsur yaşındayken evlendiği genç sekreterine bütün mirasını bırakarak, Katolik dininin ve yasalarının gerektirdikleriyle insan yapısının gerektirdikleri arasındaki çelişkiyi göz önüne sermesi olsa gerek.

Yazarın gündelik gerçeklerden uzak kalmasına en içerleyen yazarlardan biri, ondan en çok etkilenen Cortazar. “Sözcüklerden Öte Bir Şey” (*Günümüzde Kitaplar Dergisi*, Haziran-Temmuz 1986, Çeviren: Celal Üster) başlıklı yazısında Cortazar, Güney Amerikalı yazarlara gelen okur mektuplarına değinirken, Latin Amerikalı okurun yazılarından sorumluluk beklediğini ileri sürüyor, “Asıl önemli olan” diyor, “insanın kendi seçimini edebiyat yapıtına yaklaştırma kaygısıdır.” Sonra da şöyle sürdürüyor: “Böylece yazar ilk adımı atmıştır artık; yapıtı ve/ya da siyasal

konumu okurun gözünde yeterince açıktır, okur kime yazacağını bilmektedir ve hiç kuşkusuz askeri cunta rejiminin ne demek olduğunu bilincinde bir Arjantinli okur, örneğin Jorge Luis Borges'e yazmak için boşuna pul parası vermeyecektir."

Cortazar çok haklı olabilir ama seçmesini –biz yanlış bulsak da– belli bir doğrultuda bilinçle yapmış bir yazarın o tür bir mektubu zaten beklemediğini kabul etmesi gerek.

Hürriyet Gösteri, Sayı 68, Temmuz 1986

Unutulmayan Kitaplar

Unutamadığım bir kitap üstüne düşünürken, yıllar yılı okuduğum onca kitap arasından etkisini hâlâ ve hiç yitirmemiş bir tekini seçmeye çalışırken, garip bir deneyim yaşadım. Bir kere, sürekli okuyan birinin unutamadığı kitaplar ya da romanlar, o kişiliğin gelişme aşamalarına, evrelerine yerleşiyordu çoğu kere ve aralarında şaşmaz bir tutarlılık çizgisi yoktu.

İlkokul beşinci sınıfta, güzelim bir yazın tatil günlerini sistemli bir biçimde Dostoyevski ve Reşat Nuri Güntekin okuyarak geçirdiğimi anımsıyorum. O dönemde unutamadıklarım: *Ezilenler*, *Beyaz Geceler*, *Eski Hastalık*, *Akşam Güneşi*. Bunlara ilkokul dörtte okuduğum *Jane Eyre*'i de katarsak, o yıllarda – bugün de bu listeye itirazım olmamasına karşın– edebiyattan çok dünyadan ne beklediğim çıkıyor ortaya sanırım. Bireyin direnci ve onuru, o direnci ve onuru koruma savaşımı, paylaşmacılık duygusu ve henüz anlamı tam olarak sökülemeyen aşk duygusunun en çetrefil çeşitlemelerini tanıma, kavrama isteği. Sözgelimi *Beyaz Geceler*'i yıllar sonra yeniden okuduğumda, bambaşka şeyler keşfedecektim, çünkü “asıl sevgili”nin geri dönmemesi, “kız”ın kendisini seven erkekle mutlu olması ta-kıntısı gözlerimi bağlamış ilk okuyuşumda; kurgu, biçim gibi teknik özellikleriyle hiç mi hiç ilgilenmemişim.

Ortaokulda Halit Ziya ve *Mai ve Siyah*, Yakup Kadri ve *Yaban*, Refik Halid ve *Sürgün*... Demek toplumun sorunlarına açılma isteği baskın çıkmış.

Birtakım gözlemleri başka başka açılardan inceleme tutkusuna kapılmışım. *Mai ve Siyah*'ı bir yana bırakırsak, öbür iki romanı şimdi okuyabileceğimi pek sanmıyorum. Bu değişimde ortaokul sonda Kafka'nın *Şato*'suyla çıkıp gelmesinin payı yok

mu? Toplumsal ve kişisel karabasanların çakıştığı anları öğrendikten sonra, bir edebiyat yapıtının yalnızca bazı sorunların işlenmesi demek olmadığını algılıyorum artık. Yazarın özel bir dünya yaratması gerektiğine inanıyorum. Ama nasıl?

Lisedeyken, Camus'nün *Veba'sı* (Sartre ile Beauvoir'dan hiç tat almıyorum), Virginia Woolf'un *Mrs. Dalloway*'ı, bütünüyle Thomas Mann doyurucu yapıtlar getiriyorlar. Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan*'ı ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'unu peş peşe okumak, yeni arayışlara yöneltiyor beni.

Çağdaş ustaların, Kundera'nın Berger'in vb. romanlarının ilerki yıllardaki etkilerini şimdiden kestirmek güç, ama Türk romanı deyince Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ı hep baş köşeyi tutacak gibi.

Tuhaf bir deneyimden söz etmiştim! Unutamadığım kitaplara göz atarken, birçoğunu baştan sona anımsayamadığımı gördüm! Çoğu kere "unutamadığım", ya bir sahne, ya bir kişilik ya da bir betimleme bölümüydü. Oysa unutamadığım öyküleri bütünüyle anımsıyordum. Kısallıklarından çok yoğunlukları, çarpıcılıklarıyla sanki çakılmışlardı belleğime. Roman ve öykü ayrımını bir de bu açıdan incelemeli diyorum kendi kendime.

Yayın Dünyasında Çerçeve, Sayı 12, Eylül 1986

Bir Çeviri, Acı Bir Öngörü

1799'da Moskova'da, soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiş Aleksandr Sergeyeviç Puşkin. On iki yaşına kadar özel öğrenim gördükten sonra yalnızca soylu ailelerin yetenekli çocuklarına açık bir okula gitmiş. Kısacası, o dönemin en elverişli koşullarında yetişmiş. Yaşamının sonuna kadar bu inişsiz çıkışsız çizginin, bu rahatın sürüp gitmemesi için bir neden yok. Gelgelelim Puşkin'de de bütün has sanatçılarda gördüğümüz, açıklamasını yapmada güçlük çektiğimiz o garip “huzursuzluk” varmış ki, genç yaşından başlayarak yaşadığı toplumdaki aksaklıklar, nelerin değiştirilmesi gerektiği üstüne kafa yormuş. Kendisi belli bir örgüte girmese de, devrimci, özgürlükçü şiirleriyle çağının ilerici kesimini derinden etkilemiş ve (elbette) Çar yönetiminin sakıncalı bulduğu bir aydın olarak Rusya'nın güneyinde almış soluğu.

Puşkin'in şu ara Türkçeye çevirdiğim *Küçük Tragedyalar*'ını* İngilizceye çeviren Antony Wood, önsözünde şöyle diyor: “Rusların gözünde Puşkin bir tansıktır. (...) O günden bu yana, sağlam çatısı hiç sallanmayan, çağdaş bir öğrencinin, bir şoförün, bir yazarın ya da bir mühendisin aynı kolaylıkla benimsediği bir dile son biçimini vermiştir o. Romantik sanatla çağımız duyarlılığı arasında kurulmuş kusursuz bir denge; yazınsal'ı destekleyecek sonsuz bir biçim çeşitliliği; en sıradan gündelik konuşmayı sürekli olarak şiirle besleyen ve böylelikle nerdeyse günlük yaşamı şiir katına yükselten, yücelten bir dil.” Puşkin, Rus dilinin çatısını hemen her dalda verdiği ürünlerle kurmuş: Trajik ve komik öykülü uzun şiirler, kısa şiirler, şiir kalıbında masallar ve bir roman; uzun ve kısa öyküler; metinler, mektuplar, eleştiriler, tarih yazıları...

* Yapıt dört oyundan oluşuyor: *Mozart ve Salieri*, *Pinti Şövalye*, *Taştan Konuk*, *Veba Sırasında Şölen*.

Küçük Tragedyalar, yazarın tiyatro sanatına özgün bir katkısı sayılıyor. Bu oyunları, yaşamının en verimli üç ayı sırasında yazmış Puşkin; üstelik okurlarının ve kendisinin şiirden çok düzyazıya önem verdiği bir dönemde. Bu oyunların Puşkin'in temel özelliklerinin hemen hepsini yansıttığı yaygın bir kanı. *Mozart ve Salieri*, içlerinde şairin yaşadığı süre içinde sahneye konan tek oyunu (*Pinti Şövalye* ölümü üstüne gösterimden kaldırılmış). *Taştan Konuk*'sa, yine bu dört oyun arasında, yazarın yaşarken yayımlanmış tek yapıtı olma özelliğini taşıyor.

Puşkin'in İngiliz tiyatro geleneğinin büyük ölçüde etkisi altında kaldığı görülüyor. Boris Godunov tarihsel tragedyasıyla ülkesinin tiyatrosuna Shakespeare geleneğini yerleştirmeyi uman Puşkin, 1829 yılında Barry Cornwall'un *Dramatik Sahneler* adlı yapıtını okuyunca çarpılıyor ve yıllardır biriktirdiği malzemeyi işlemenin yöntemini bulduğuna inanıyor. Yapıtın adı önce "Dramatik Araştırmalar" olarak düşünülmüş; Puşkin'e göre bu oyunlar, "Dramatik taslaklar, dramatik çalışmalar..." Edebiyat tarihçisi Mirsky, "dramatik anlar bunlar," diyor, "hem de öyle ölümcül anlar ki sonraları önemsiz kalıyor. (...)" "Şiirsel yoğunlaştırma yönteminin uygulanması". Puşkin'in şiirinden en yetkinleri Salieri'nin iki monoloğuyla *Pinti Şövalye*'deki Baron'un monoloğunda bulabiliyoruz.

Tragedyalar, 1830 güzünde, yazarların kolera salgını çıkınca kapandığı yeni malikânesinde (Boldino, Nizhny, Uovgorod) gözü altında geçirdiği bir küskünlük döneminde yazılmış. Onları Türkçeye çevirirken, önce seçilen kahramanları ve Puşkin'in yaşamını düşündüm, aralarındaki ortak özellikleri saptamaya çalıştım. Yazarı da katarsak, bütün bu kahramanlar, kişisel özelliklerinden ötürü yaşadıkları toplumun genelgeçer değer ölçülerine, ahlak anlayışına ters düşen kişiler; belki de o yüzden kişisel tragedyalarını gerçekleştirmek zorunda kalıyorlar. Örnekse, Mozart dâhilerin kötülük yapamayacağı inancını taşıdığından; Don Juan, çevresindeki herkesi kandıracak o kıvrak zekâya sahip olmasına karşın son anda açık sözlü davranmayı seçtiğinden; Albert, pinti bir babaya ruh cömertliğiyle karşı çıkan bir oğul olduğundan; Şenliğin Efendisi, dinsel baskıya boyun eğmeyecek bir ahlak anlayışını savunduğundan. Bu saptama,

onları konuştururken nasıl bir Türkçe kullanacağım konusunda yol gösterdi. Puşkin'in baskı ögesi olarak gördüğü kahramanlar, oldukça, ağdalı bir dille konuştular –ama umarım Puşkin gibi bir dil ustasının yapıtındaki dil bütünlüğünü zedelemeyecek ölçüde– Mozart, Don Juan, Albert, Şenliğin Efendisi ise Türkçe konuşurken resmi olmayan gündelik bir dil seçtiler. Böylelikle en azından amaca, yani şiirsel dille günlük konuşmayı bağdaştırma ilkesine bağlı kalmış oldum, oyun dilinin “hafif bir yapaylık”tan bir şiirsellik kazanacağı ilkesine de. Bu ilkelere bağlı kaldığım için, özellikle ölçülü-uyaklı bölümlerde çok zorlandım. Çünkü Türkçede zengin beylikleşmiş, bir şiir tadı yaratamayacak kadar yoksullaşmışlardı. İster istemez yarım-uyaklara ağırlık verdim; yapaylıkla doğallığı dengelemeye çalıştım.

Bu yapıttaki bütün oyunlar bir tür düelloya dayalı. Sovyet şair Anna Ahmatova, 1958'de yayımlanan bir yazısında *Taşın Konuk*'taki özyaşam öğelerine dikkat çekmiş. Veba ile kolera koşutluğunu düşünürsek, oyunlarda Puşkin'in özyaşamını bolca kullandığını varsayabiliriz. F. F. Seeley, şöyle bir yorum getiriyor: “O dönemde Puşkin –evliliğin eşigindeyken– bir öçten korkmaktadır; kendisi o ana kadar Don Juan rolünü üstlenmiştir, ama bundan böyle Don Alvaro rolüne girmek, yani genç ve güzel karısının onurunu, onun deneyimsizliğine ve karşısına çıkabilecek Don Juanlara karşı savunmak zorundadır. Karısı Natalya, Dona Anna gibi, annesinin isteğiyle sevmediği bir erkekle evlenmiştir. Bu tragedyada kendini cezalandırmaktadır Puşkin. Gerçek yaşamda yaptığı gibi.

Bir öngörü bu, acı bir öngörü. 1937'de Çar'ın bir komplosu sonucu, karısının onurunu korumak adına öldürülen Puşkin, birgün öldürüleceğini mi seziyordu yoksa düelloda öldürülebilir kişiliklerin –yaşamlarını dürüstlük, cesaret ve ataklığa dayandıranların– yazgılarını paylaşmak mıydı isteği? Shakespeare'in kahramanları gibi bir tek zaaflarından ötürü tragedyalarına sürüklenen kişiler bulamıyorsunuz bu yapıtta. Yazarları gibi onların da tek zaafı ortak; erdemleri. Mozart'ın “Don Juan” operasını da düşünürsek... Bu acı öngörü çağımıza kadar uzanmıyor mu?

İstanbul'la Aram Bozuk Bu Aralar

Kadın, kente kapalıdır uyandığında – dünyanın neresinde olursa olsun. “Ev”i yaşama başlatma görevi yüzyıllardır ona verilmiştir çünkü. Belki perdeleri aralayıp havanın nasıl olduğuna bir göz atar: Ev halkının o havaya göre giyinmesini sağlayacak, eksikleri giderecektir çünkü. O arada gözüne ilişen görkemli bir ağacın ya da kenti saran pus tabakasının dikkatini dağıtmasına izin vermez, radyodan yükselen içli bir şarkıyla anılara sürüklenmez.

Sabah saatleri, onun o anda yapmak, sıraya koymak zorunda olduğu işlerle yüklüdür. Ev halkının nedense hep son ana ertelediği, son anda hesabını kendisinden sorduğu sorunla da uğraşır. Üniformanın bir düğmesi düşmüştür, pergel nerededir, görmüş müdür acaba? Pardösü, temizleyiciden gelmiş midir?.. Kendi ördüğü, dünyaya karşı savunduğu bu kozanın içinde, demli çay, kızarmış ekmek kokusuyla sarmalanmış, kraliçeliğin ve köleliğin çelişkili, buruk tadını çıkarmaya çalışır.

Herkes gittikten ev boşaldıktan sonra, bir yorgunluk çayı ya da kahvesi içerken kendine birkaç dakika ayırabilir ancak. Yüzünü inceler, kaşlarını alır, saçına bir biçim verir, o gün ne giyeceğini kararlaştırır; belki de aynaya bakıp dilini çıkarır, kim bilir... Ev kadını konumundaysa ola ki “Özel Bir Gün” filmindeki Sophia Loren gibi çok çocuk doğurup rejime hizmet ettiği için ideal anne ödülünü kazanan, Mussolini hayranı İtalyan anası gibi şöyle mırıldanır kendi kendine: “Şu yatakları toplayacak bir başka anne gerek, bir anne de bulaşıkları yıkamalı, bir de yorulacak bir anne gerek.” Yine de yanaklarına hafif bir allık sürmekten geri durmaz. Kentle buluşacaktır ya ...

Kadınların süslenmesini; toplumca kabul edilme isteğine, bir çevreye yaranma, erkeklere ya da belli bir erkeğe güzel görün-

me çabasına yoranların gözden kaçırdıkları en önemli nokta, kadının artık nerdeyse içgüdüleşmiş bir alışkanlıkla tıpkı evini güzelleştirir gibi dünyayı da güzelleştirme isteğidir. (Son yıllarda erkekler de bu gereksinimi duyuyorlar iyi ki.)

O yüzden de, sözelimi Çayırbaşı kesiminde yaşıyorsa kentin, allı-morlu, iri güllü pantolon-şalvarının üstüne yeşil bir hırka geçirerek, başına kenarları iğne oyali beyaz bir yemeni, onun üstüne çağdaş bir eşarp bağlayarak, bilmeden de olsa karşı çıkar evrensel renk uyumuna, yalnızca yaşadığı kent parçasına, alacalı kıyıya uyarlanır, cesur renklerle savunur varlığını (Oysa kocası, poturlu ve kasketliyken de kentli erkeğin uygun bulduğu gri renkten şaşmaz).

Fatih yöresinde, kadınların başlarını bağlamadan geçemedikleri sokaklardan birinde yaşıyorsa (evet, bugün!) solgun başörtüsünün altında kalan, görünmeyen saçlarını beliklerle güzelleştirdiğini varsayabilirsiniz.

Kent, her gün içli-dışlı olduğu kadının, yaşama kültürünü, beğenisini, hatta kilosunu, hatta yüz çizgilerini belirleyen bir aynadır. O kadarına ki, iyi bir gözlemciyseniz bir kadının hangi kentte büyüdüğünü, hangi kentle beslendiğini çabucak anlayabilirsiniz. Kentin hangi kesiminden geldiğini bile. Kültür düzeyini kestirebilmek için bir zamanlar tek ipucu, konuştuğu dildi ama bugün Türkçe artık kesin bir gösterge değil bu konuda: Televizyon Türkçesi en az ortaklaşayı belirledi bile.

“Bir kentin tarihini kavramanın en kestirme yolu,” diyor bir dostum, “o kentte doğup büyümüş bir kadının yıllar yılı esnafla ilişkilerinde kullandığı dili incelemektir. “Bu dildeki değişimleri... Beşiktaş pazarındaki bir tezgâhtan don-sütyen alan bir İstanbullu ile Bağdat caddesindeki bir mağazadan alışveriş edenin seçtikleri sözcükler ne gibi farklılıklar gösterir acaba? Bu fark kentle beslenen kadını, hemen her dilde kadın olarak tanımlanan kenti nasıl açıklar?

Beşiktaş pazarcılarına, kadına sır saklar akrabalar gibi yaklaşmalarını palabıyıklı da olsalar hafif kadınsı davranmalarını; öte yandan Rumeli Caddesi esnafına kadın müşterinin gözlerinin içine “erkekçe” bakmalarını öğreten gizli iletişim, yalnızca toplumsal sınıf ayırımından kaynaklanmasa gerek. Bir sokakta

“Yenge” ya da “Bacı” olan kadın, iki sokak ötede “Hanımefendi” katına yükselebilir.

Şimdilerde bakıyorum da, doğduğum, yaşadığım, iliklerime kadar bağlı olduğum İstanbul’la bir besleme ve kalkındırma ilişkisi kalmamış aramızda. Bir nostalji canavarının eline düşmüş, yalnızca asimetrik iskeletiyle ayakta durabilen, gururu kırılmış bir kent artık İstanbul. Resmi tarihlere elbette bel bağlanmaz ama bu izlenimci tarihlere bel bağlanır anlamına gelmez ki. Nostalji canavarı, çok özel, çok kişisel ve özellikle yarım yamalak levanten bilgilerden bir tarih derlemeye çalışıyor bu aralar yaşamadığı, ya da en azından bir bölüğünü yaşadığı bir geçmiş bütünüyle yakıştırmaya çalışıyor bu kente: İnsansız bir geçmiş.

Hadi Ahmet Mithat Efendi’nin “günahkâr Beyoğlu”su ile “saf Fatih”ini önemsemiyorsunuz, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Ahmet Hamdi Tanpınar, hele Sait Faik, hepten unutuldu mu? Beyoğlu’na dizilen müsamere lambaları, kafanıza düştü düşecek “mobil”ler, düzeltilmiş kaldırım taşları, eski tangolarla, valslerle kalkındırılmış eski “lokal”ler, korunmaya alınmış yapılar, kentin “dekoratif tarihi”ne (ne demekse!) kılı kılına bağlı sokaklar, şadırvan çevresindeki tıpatıp çiçek türleriyle özel alanlar neye yarayacak sonuçta? Oralara saydığım bu yazarların ve başka yazarların hiçbiri artık adım atamayacağına göre, aslına bakılırsa, yaşasalardı da adım atmayacaklarına göre, kent tarihinin en önemli bölümü, yaşanmış bölümü es geçilmiyor mu? İnsanları yani... Beyoğlu kalkındığında caddede salınacak Frenk giysili cicibeyler, Müslüman semtlerde dolanacak süzgül dilberlerle bıçkın kabadayılar nereden getirilecek? Televizyon dizilerinden ödünç mü alınacak yoksa?

İstanbul’la aram bozuk bu aralar. Ben onun istediği giysileri giyemiyorum, o bana yapay bir ağırlama sunuyor barlarında-kafelerinde-çarşılarında. Kalkıp Balık Pazarı’na uzanmak var, Kabataş’taki kahvede bir çay içmek, Boğaz yolunda yürüyüp bir sigara tellendirmek... Genç yaşta bile kalçaları sarkan yine de o geniş kalçalara sıkı kot pantolonlar giymekten, enine çizgili tişörtlerini pantolonların üstüne çıkarmaktan, kulaklarına taktıkları inanılmaz ağırlıktaki küpelerle havalandıracakları kenti yerçekimine uğratmaktan gocunmayan genç kadınların

–belki de haklı olarak yarattıkları– çağdaş metropol imgesini görmezden gelerek... (Kıyı-köşede bir şeyler kalmıştır, birileri kalmıştır avuntusuyla oyalanmak daha kolay, neden yalan söylemeli bu kargaşada?)

Metropollerin ekonomik baskılar sonucu taşra kültürüne boyun eğmek zorunda olduklarını biliyorum ama İstanbul'un baştan bu kültürle başedecek bir apayrı kültürü yok muydu? Kafamı kurcalayan o.

Bir kadının bir kentle nasıl bütünleştiğini, nasıl onunla birlikte soluduğunu anlatan romanı *Mrs. Dalloway*'de sabahın erken saatlerini şöyle anlatıyor Virginia Woolf:

"Bond Sokağı büyülerdi; o mevsim, sabahın erken saatlerinde; uçuşan bayraklarıyla; dükkânlarıyla; ne bir su sesi; ne bir yakamoz; babasının elli yıldır takım elbise satın aldığı dükkânda bir top tüvit; bir-iki inci, buz kabı üstünde alabalıklar.

'Hepsi bu kadar,' dedi balıkçıya bakarak. 'Hepsi bu kadar,' diye yineledi eldivencinin vitrininde duralayarak. Savaş'tan önce kursuz denilebilecek eldivenler vardı bu dükkânda. İhtiyar William amca, bir hanımefendi, pabuçlarıyla eldivenlerinden belli olur, derdi. Savaşın ortasında bir sabah, yatağında doğrulmuş, öbür yana dönmüş. 'Artık dayanamayacağım,' demişti. Eldivenler ve pabuçlar; kendisi eldivene pek düşküncü gerçekten, ama öz kızı, Elizabeth'i, hiç aldırmazdı böyle şeylere."

Ev kadınlarının ördükleri kozayı küçümserken bir yandan hep aynı barlara, aynı güvenceli dost birleşmelerine gitmeyi özgürlük ve yiğitlik sayan, kentin getirebileceği belalardan korkmayı ilke edinip caddelerini boş bırakan, bir balıkçının sıcak bakışları karşısında bile kendilerini "meta yerine konmuş" sayan kadınlardan olmadığımı göre belki de artık tam anlamıyla bir kent sayılamayacak kadınsız İstanbul'la, tam anlamıyla bir kadın sayılamayacak kentsiz ben, ortak bir yazgıyı paylaşıyoruzdur.

Boylu Boyunca Bir Ağustos

Turgut Uyar gibi yalnızca kendi şiiri üstüne değil, genel olarak şiir üstüne düşünen, düşüncelerini yıllar yılı dergilere yazmış, bu yazıların güncel açıdan önem taşıdığına inandıklarını bir kitapta toplamış (*Bir Şiirden*) bir şairin yakınıysanız, onu doğduğu ve öldüğü ayda anarken neleri sevdiğinden çok neleri sevmediği geliyor aklınıza. Sevdikleri o kadar ona ait ki, karışamıyorsunuz. Hele bir yanlışlık yaparsanız, sizi düzeltmeyeceğine göre...

Turgut Uyar'ın şiirde en katlanamadığı tutum, herkesin gözünü boyayabilecek bir takım "fetiş" sözcüklerin kullanılmasıydı, özellikle Osmanlıcanın, yalan-yanlış, kulaktan dolma Osmanlıcanın büyüüne sığınmasıydı. (Bugünlerde eleştirilere, denemelere de sıçradı bu saçmalık.) Yalnızca öz Türkçe oldukları için seçilen ama hiçbir titreşim getirmeyen, yaşamasız sığ sözcükler kullanmak da o kadar itici geliyordu ona. Sanıyorum, şiir yaşamımız kadar tekdüze ve engin, insan kadar çelişkili ve bağışlanmaya değer olmalıydı onca. Okuyanı kusursuzluğa değil, açık ve sakınmasız bir kusurluluğun kıyılarına sürüklemeliydi. Yaşamın ta kendisi olmalıydı, "şairane" bir fotoğrafı değil. *Aşk* nasıl sevi değilse, *şiirsel* de *şairane* değildi.

Başkaldırmayan, ılık, çabuk benimsenir duygusal şiirler yazma ve sevme alışkanlığına karşı çıkmayı görev bilirdi belki (dünyanın en sivil bir eski askeri olarak "görev" sözcüğü onu irkiltse de). Zekâdan, ironiden, humordan yoksun bir şiir nasıl olurdu? Bu tür şiirler, kurguları oldukça düzgün olsa da, "resmi"ydiler eninde sonunda. (Cahit Sıtkı'yı, Ahmet Kutsi'yi sevmemesi buna bağlanabilir.) Şairi hiçbir resmi şiir kalıbına girmeyecek kadar geveze ve "bön" saymakta diretirdi. Tabii

bilinçli bir gevezelik ve bönlüktü söz konusu. Kimi genç şairin ölü doğmuş bir kusursuzluğa bel bağlaması sanıldığı gibi öfkelenmezdi onu, yalnızca üzerdi. Yahya Kemal'in Nâzım Hikmet'in Türkçedeki ses ve yapı olanaklarını zorladıkları atak ve acemi şiirlerine sık sık dönmesi bu yüzdendi.

Ya günümüzde yazılan şiir? "Kötü bile değil. Çok şiir okumuşlar; beceriyorlar. Ama sesleri özgün değil. Antolojik bir şiir yazılıyor. Herkesten, hepimizden izler var."

Kendine de bu sınavı uygulardı Turgut Uyar. Yılların kazandırdığı bilgi ve beceriyle her gün istese bir şiir yazabileceğine karşın yazmamayı seçmesi, unutulurum korkusuyla her ay dergilere şiir yetiştirmeye çalışmaması, zanaate duyduğu saygıdandı: "Yeni bir teknik bulamayacaksam neden yazayım? Yeni bir ses ya da? Yazmak istediklerimin çoğunu yazmışken neden bir tane daha ekleyeyim eski şiirlerime?"

Her has şair gibi o da sloganlardan, şablonlardan nefret ederdi. Bir farkı vardı yalnız: Hayatımızın da, bazen slogan olabileceğini öngörebilmesi, "kalabalığın" şiire nasıl sindirebileceğini ince ince düşünmesi. "Gazete", "İhbar", "Durmak" şiirleri bu çabanın ürünleri...

Turgut Uyar'ın Türk şiirine getirdiklerinin ve getirmek istediklerinin pek anlaşılmadığı kanısındayım: Bir meyhanede, bir dost meclisinde yüksek sesle okunamayan ama karmakarışık bir kalabalığa açık havada okunabilir şiirler onlar. Esin perilerine gereksinme duymayan şiirler. Naifliği beceriksizlikten kesinlikle ayıran şiirler. Yalınlığı düzayaklıkla karıştırmayan, felsefeyi parlak söz döktürmek sanmayan şiirler. "Ekmek" ile "emek"i uyak yapmayı iş edinmemiş, "sevgilim" ile "benim"de takılmamış, okura göz kırpmayan, onun bilinçaltında kalmış seslere seslenmeyen şiirler. Bilinçli bir okuma isteyen şiirler.

Günümüz şiirinin bir başka eğilimi de "marazi" bir duyarlılığı baştacı etmek; gitgide bulaşıcı hale gelen bu eğilim, edebiyatta eşine rastlanmayan bir olaya yol açıyor: Anonim bir özgünlüğe(!) Turgut Uyar, çabalamakla özgün olunamayacağını bilen şairlerdendi. "Karşı bir şiir" yazmak için karşı bir dil, keşfedilmeliydi gerçi ama bu tür kişisel bir dil keşfetmek için de yerleşik dil derinden kavranmalıydı baştan, ayrıca şiirin serüveni, geçtiği

duraklar. Yoksa seçkin bir züppeliğe ulaşayım derken sıradan bir zıpırlıkta takılıp kalabilirdi şair.

Turgut Uyar'ın edebiyat dalları içinde tek sevmediği romandı. Önceleri içlerinde sevmediği böylesi yönsemelere rastlandığı romanları okuyamamaktan yakınıyordu, sonra kestirdi attı: Demek romanı sevmiyordu.

Hürriyet Gösteri, Sayı 86, Ocak 1988

Bir Metafor Olarak Hastalık

Eleştirmen, öykü yazarı, romancı ve sinemacı olarak tanınan Amerikalı yazar Susan Sontag, bir gün kansere “yakalanınca”, hastalık olgusunun çağlar boyu nasıl ve neden bir metafor olarak kullanıldığını inceleyen bu nefis denemeyi yazmış. Amacını açıklarken şöyle diyor yazar: “Göstermek istediğim, hastalığın metafor olmadığı ve onunla hesaplaşmanın en dürüst yolunun –ve hasta olma durumunun en sağlıklı biçiminin– hastalığa karşı en yüksek dirençle karşı koymak için, metaforik düşünceden olabildiğince kopmak gerektiği. (...) Bu inceleme, söz konusu metaforları aydınlatarak onlardan kurtulma çabasına adanmıştır.”

Verem ve kanser, en abartılı metaforlara yol açmış hastalıklar olarak incelemenin odağını oluşturuyorlar. Verem, romantik edebiyatta bir yandan solgunluğu, soyluluğu, saydamlığı, neredeyse beden ruhlaşmasını temsil ederken, bir yandan da aşırı tutkululukla açıklanabiliyor sözgelimi. Sontag, Kafka, Keats, Shelley, Mansfield vb. gibi ünlü veremlilerin kendi hastalıklarından söz ettikleri özyaşam metinlerinin yanı sıra, ünlü edebiyat yapıtlarında yazarların veremli başkişilere nasıl baktıklarını gösteren bölümlere de yer vermiş. (Böyle bir inceleme Türk edebiyatında yapılırsa, Servet-i Fünun dönemi, başlıbaşına bir “ince hastalık” metaforları dizisi sağlayabilir kanımca.)

Yirminci yüzyılda gizleri çözülünce tahtından inen verem, yazara göre metaforlarının bir bölümünü “delilik”e terk etmiştir. “Romantik görüş, hastalığın bilinci bilemediği, keskinleştirdiği iddiasındadır. Bu hastalık vaktiyle veremdi, şimdi ise bilinci şimşekli bir aydınlığa boğan hastalık, deliliktir.”

İnsanların sırrı keşfedilmemiş hastalıklar, dolayısıyla ölüm karşısındaki korkuları yalnızca “edebiyat”la açığa çıkmıyor; günlük ideolojiye, dönemin siyasasına göre de değişiyor.

Günümüzde pek çok insanın, kanserin tutkuların yetersizliğinden kaynaklandığına, engellenmiş, bastırılmış, kendileriyle yeterince barışık olmayan kişilerde görüldüğüne inandığını, ünlü bilim ve siyasa adamlarından da alıntılar yaparak gösteriyor Sontag. Kanser betimlemelerinde kullanılan metaforların “savaş kurmaylarının dilinden” türetildiğine, üstelik tedavinin de hava savaşının, kimyasal savaşın militer havasıyla yapıldığına dikkati çekiyor. Yani kanser, “yenilmesi” gereken bir düşmansa, kişiliğin derinliğinde pusuda bekleyen bir “büyümeysel”, organizmada yuvalanmış yıkıcı, yabancı güçleri simgeleyen demektir, hasta bunun sorumlusu olarak acı sonunu hak edecektir. (Ülkemizde de gerek ölüm ilanlarında gerek günlük konuşmalarda “kanser” sözü pek kullanılmaz, “menhus hastalık” gibi ürkütücü bir tanımlama yeğlenir.) Bu noktada yazar, günümüz bilim kurgu sinemasından örnekler de getiriyor.

Hastalıklara bakışta, baştan beri ahlaki değerlerin ağır bastığını görüyoruz. Veba gibi salgın hastalıklar, nasıl bir toplumdaki çürümenin cezası olarak algılanmışsa, firengi, cüzam ve çiçek de bireyde, bireyin kişiliğinde ortaya çıkan bozuklukların, zaafların göstergeleri olarak algılanagelmiştir. Bu katı ahlaki değerler değiştirilmediği, üstelik hayatın her düzlemine kendi metaforlarıyla yerleşebildikleri hastalıklar “zenginler”e ve “fakirler”e göre diye ayrılabilirdikleri sürece, en basit virüsler bile gözden kaçabilecek, tedavi yöntemlerini araştırmada bir yılgınlık başgösterecektir.

Sontag, “AIDS”in “Eşcinseller üstüne Tanrı’nın gönderdiği bir lanet” safsatasıyla oyalanıldığı için bu konudaki araştırmalarda belki ne kadar gecikildiği günlere uzanmıyor bu kitapta. Belki uzansaydı, “kanser metaforunun bir köşeye atılacağı” yolundaki kehanetini geri alırdı, insanoğlunun temel insani gerçeklerle uğraşmak yerine hâlâ insanlığı sindiren metaforlar üretmeyi seçtiğini bir daha görürdü.

Kitap, yalnızca hastalık söylencelerini değil, bazı edebiyatçıları da yeniden gözden geçirmemizi sağlıyor. Dr. İsmail Murat’ın çetin ve karmaşık birtakım tıbbi terimlerin bile aksatmadığı tutarlı Türkçesi ayrıca övgüye değer.

Argos, Sayı 1, Eylül 1988

Düz-Anlatı Düz Olamaz*

Düz-anlatı çevirisi gibi dünyanın hemen her yerinde çevirmenin geçimini sağlamada yeterli olamayan bir uğraşa neden heves edilir? Konuya bu soruyla girmek istiyorum. İlk akla gelen yanıtlardan birkaçını sıralayayım: Bir yabancı dili hakkıyla öğrenmek isteyen biri, o dilde temrin yapabilmek için, sözcük dağarcığını genişletmek için “çeviri”den yararlanabilir. Ya da bir yabancı dili yeterince bildiğine inanan biri, çok sevdiği, önemli bulduğu bir romanı ya da öyküyü anadiline çevirmek, böylelikle duyduğu tadı başkalarıyla paylaşmak yoluna gidebilir. İki durumda da çevirmenin uğraşı, amacı gerçekleşir gerçekleşmez sona erecektir. Diyeceğim, çevirmenlik, sürekli bir çalışma, araştırma, dilde ve seçmede tutarlılık: Öz disiplin isteyen bir uğraştır, uğraş katına yükseldiğinde.

Şimdi kişisel deneyimimden yola çıkarak soruya kendi yanıtımı vereyim. Yazar olmayı küçük yaşlarda aklıma koyduğum için çeviriye anadilim Türkçeyi öğrenmek için başladım ben: Yabancı bir dille karşılaştırıldığında geriye düşüp tökezlediği bölgelerle, birden ileri atılıp tadına doyum olmaz bir şölen sunduğu bölgeler hangileriydi? Türkçenin hangi olanaklarını zorlayarak kendimce bir edebiyat dili kurabilirdim?

Önüme çıkan en büyük güçlük; dilimizin, siyasal tarihimizin çalkantılarıyla koşutluk göstermesi, on yılda bir ya ileriye ya geriye çekilmesiydi. Bu kaygan zeminde yazmaya çalışanlar, çeviri yapmaya uğraşanlar, uğraşlarının yanı sıra bir de taşıyamayacağı kadar ağır politik yük bindirilmiş bir tür jargon-dille başetmek

* B. Ü. Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim Tercümanlık Bölümü’nün 12-13 Mayıs 1988’de düzenlediği “Yazın Çevirisi Semineri”nde verilen bildiri metni.

zorundaydılar. Yazarların işi belki de daha kolaydı, ne de olsa oturmuş bir dilde de yazsalar kendi kişisel anlatımlarını, biçimlerini keşfetmek zorundaydılar. Tabii burada, dil'i bir konuyu aktarmada araç olarak görmeyen, iç dünyaların yansıtılmasında ön koşul sayılabilecek bir varoluş sorunu olarak ele alan yazarlardan söz ediyorum. Onlar ayrımcıklardan vazgeçmezler ne pahasına olursa olsun. Ama çevirmenlerin işi daha da zor. Kavramdan yana çok zengin, incelmış bir dili –sözgelimi Almanca'yı– kavramlarının çağdaş karşılıkları pek oturmamış, buna karşılık deyişlerden ve deyimlerden yana çok zengin Türkçeye çevirirken ne kadar zorlanacağımız baştan belli. Seçtiğiniz her sözcüğün neredeyse dünya görüşünüzü gösterdiği varsayılan bir ortamda yazar olarak taşımaya hazır olduğunuz sorumluluğu çevirmen olarak taşıyamazsınız. Yabancı bir yazarı kendi ortamınıza özgü dil tartışmalarının içine çekmeye hakkınız yoktur çünkü. Bu açmazdan kurtulmanız için size “günlük yaşayan konuşma dili” türünden bir ılımlı yolu seçmeniz önerilir. Oysa kitle iletişim araçlarının da katkılarıyla Osmanlıca-Türkçe kırması bir yamalı bohçaya dönüşmüş bu günlük konuşma dili hiçbir edebiyatçının özel sesini, kişisel tınısını yansıtamayacak kadar düzayak, ortaklaşa, ortalama, ortamalı bir dil. Bu yolu seçen çevirmenin Türkçesi kulağa hoş gelebilir, ama Borges'i, Marquez'i, Woolf'u, Mann'ı aynı kişiliksiz potada eritme gibi bir ihanetin bedelidir bu başarı.

Düz-anlatı çevirisinin özü burada sanıyorum bambaşka bir coğrafya ya da tarih dilimine, başka bir dil iklimine giren bir metnin yeni bir iklimde nasıl yaratılabileceğini sezmek. Kendinizden başka kimse yardımcı olamaz size bu boşlukta. Sözlükte yazarın seçtiği sözcüğün tıpatıp karşılığını bulmanız bile doyurucu değildir. Akşit Göktürk, bu konuda şöyle diyor: “Çeviri, çoğunlukla iki dili yeter ölçüde bilen kimselerin kolayca yapabileceği bir iş olarak düşünülür. Bu düşüncenin temelinde, herhangi bir metnin, yazıldığı kaynak dilden bir ikinci dile aktarılmasında başlıca sorunun, kaynak metnin diline, amaç dilde bir eşdeğer bulmak olduğu kanısı yatar. Çeviri, bütünüyle somut metinle sınırlı bir etkinliktir bu düşünceye göre. Oysa, çevrilecek bir metnin somut dilbilimsel yapısı öte-

sindeki birtakım etkenlerin anlam yönünden önemi göz önüne alınırsa çevirinin sanıldığından çok daha karmaşık, çetin bir uğraş olduğu ortaya çıkar.” Wolfram Wills’ten bir alıntıyla sürdürüyor yazısını Göktürk: “Çevirmen, kaynak dilde düzenlenmiş belli bir iletiyi, amaç dilde bir metinle yeniden üretir.” Burada sözcüklerden sözcük beğenmenin, ölümlerden ölüm beğenmek gibi bir çaba olduğuna dikkati çektikten sonra “Burada önemli sorun,” diyor, “alışılmış anlamda metne bağlılıktan çok, metnin iletişim niteliğine bağlı kalmanın gerekliliğidir. (...) Bir sözcüğün ya da iletinin çağrıştırdığı anlam ise, çevirmenin yalnız iki-dilli sözlüklere değil, metin dışı başka bilgi alanlarına da yönelmesini zorunlu kılar.” Demek ki çevirmeye koyulduğumuz metin –denize fırlatılmış bir şişeden çıkmamışsa– onun yazarıyla iyiden iyiye içli dışlı olmamız gerekir. Yakup Kadri ile F. Scott Fitzgerald’ın aynı dönemde yaşamış olmaları gibi bir gerçek de işimize yaramayacaktır, Fitzgerald’ı Yakup Kadri Türkçesiyle iletemeyeceğimize göre. Benim bu noktada benimsediğim yöntem, yazarın yaşamışlığı ile metnin yaşarlığı arasındaki ilişkiyi saptamak. Önce: Nasıl bir yazarla karşı karşıyayım? Öğretmeye, bir bildiri getirmeye düşkün bir yazarla mı? İgneleyici, hınzır, eleştirel bir kara-mizahçıyla mı, benzer eleştirileri sığ bir gülmece anlayışıyla sunan bir yazarla mı? Yoksa yazarın amacı, kendi dilinde bir devrim yapmak mı inandığı doğrultuda?

İkinci adım, yazarın yaşadığı dönemdeki kişisel tavrı: Nerele gidiyor? Dostları kimler? Ne gibi alışkanlıkları var? (Sözelimi William S. Burroughs, Genet gibi yazarları Türkçeye çevirmeye kalkıştığınızda yepyeni bir sorun çıkıyor ortaya: Yeraltı dünyasının bir dönemdeki İngilizcesini Türkçeye aktarmak gibi. Onların doğallıkla kullandıkları şifre sözcüklerin dünyası ne Tophane’de ne de kaçamak burjuva âlemlerinde.)

Üçüncü adım: “O şimdi benim yerimde olsaydı hangi sözcüğü seçerdi?” dir bana göre (Yazarın fotoğraflardaki giyimine kuşama da bakarak saptamam gerekir sorunun yanıtını). Yalın bir sözcükten, “ihmal” sözcüğünden bir örnek verirsek: “İhmal”ın Türkçe birçok karşılığı var, biliyoruz: Boşlama, tavsatma, gecikme, geciktirme, erteleme’den ilgi göstermemeye, yakınlık

esirgemeye, unutup gitmeye kadar uzanan bir duygular dizgesi. Yine biliyoruz ki Borges'in kurduğu oyun, "polisiye bir ihmal" üstünedir ("Ölüm ve Pusula" öyküsünde görüldüğü gibi), Fitzgerald'ın bir unutuştur ("On Yıl Sonra" öyküsünde görüldüğü gibi), Thomas Hardy'de yazarın yazgıcılığını açıklayan bir izlek olur bir den: "Keşke olmasaydı ama olacaktı nasılsa." Woolf'ta bu anlam tersine döner: "Keşke olmayabilseydi!" Hangi "ihmal"i seçeceksiniz?

Çevirmenliğin öğretilebileceğine inanmıyorum. Ama dünyaya ve edebiyata bakışın öğretilebileceğine, en azından birtakım kilometre taşlarıyla yolun çizilebileceğine inanıyorum. Bu yol da bir dili sevmekten, dil-dünyalarının çakışabileceği bölgeleri bulup çıkarmaktan, zaten "bütüncül" olmadığı anlaşılan dünyanın kişisel, lirik, sağaltıcı bölgelerini aramaktan geçiyor. Labirente girerken yalnızca bu kırılğan sicim var elinizde. Çabaya razı değilseniz, labirente girmeyin derim, sicimi sıkı sıkı tutsanız da, yola ekmek kırıntıları serpseniz de yorulabilirsiniz, sonuçta karanlıkta kalabilirsiniz.

Metis Çeviri, Sayı 17, Güz 1991

Bir Açıklama

Sayın Memet Fuat'ın, *Adam Sanat*'ın Ekim 91 sayısında yayımlanan “Bizde Eleştiri Var mı?” başlıklı yazısı çok şaşırttı beni. Kendisinin ileri sürdüğü gibi, “yazıya başladıkları günlerden tanıdığı, gelişmelerini yakından izlediği yazarlar”dan biriysem, yıllardır çizgimden şaşmadığımı, günün modasına göre farklı görünmek adına kimseye saygısızlık etmediğimi bilse gerektir. Demek “spotların ısısı, TV kameralarının heyecanı”nın kişiye söyletemediklerini, odasında sakın sakın oturan bir eski tanış söyletebiliyor.

Memet Fuat'ın *aklında kaldığı* gibi, “Bizde eleştirmen yok. En başta açılarını, ölçütlerini belirleyecek kitapları yok” deseydim, herhalde önce o açıkoturumda yer alan edebiyatçılar karşı çıkarlardı; üzülmeleri gereksiz. Türkiye’de yayımlanmış yerli eleştiri kitaplarını okumadığımı sanarak da üzülmesin boşuna. Ama benim doğru okumam kadar, kendisinin doğru dinlemesi de şart, ona üzülebilir belki.

Video kasete kaydedilmiş açıkoturumdan eleştiri konusunda söylediklerimi, metni önceden hazırlanmamış bir konuşmada sık sık görülen kopuk tümcelerle yinelemeleri de düzeltmeden aşağıya alıyorum:

(Eleştirmenin *köprü kurma* görevi üstüne Füsun Akatlı’ya verdiğim yanıt şöyle:)

“Eleştirmenlikten benim anladığım, tabii ki kitap tanıtma değil. Kitap tanıtımı tabii ki çok önemli bir konu. Ama ancak kitap-tanıtıcısı bu konuda yararlı olabilir. Yani yazarla okur arasında köprü kurmak açısından. Benim eleştirmenden anladığım, kendi eleştiri sisteminin ipuçlarını çok iyi veren neyi, neden, nasıl seçtiğini, ne yönetime göre değerlendirdiğini, ayrıca, aşağı

yukarı kendi yöntemlerini belirleyen bir kitap yazdıktan sonra ortaya koyan biridir. Batı'da gördüğümüz gibi. Bizdeki eleştirmenlerin ne yazık ki buna ne zamanları, ne gerçekten cesaretleri (cesaret, yani onların cesaretsizlikleri değil, toplumdan aldıkları cesaretsizlik sonucu diyeyim)... yani buna ayıracak vakitleri yok. O zaman da eleştirmen, ister istemez, son çıkan kitaplar üzerine kendi fikirlerini yineleyen biri oluyor ve çoğu zaman da konu tek tek isimler olduğu için –yeni çıkan isimlerde özellikle– birbirini tutmayan şeyleri de beğenebiliyor. Hem şu yazarı hem bu yazarı nasıl beğenebiliyor? İpuçlarını verebilecek sağlamlıkta bir kitabı genellikle olmuyor, belki çok haklı da biz o ipucunu alamıyoruz.

(Selim İleri'nin “Eleştirmenler ahkâm kesiyorlar” sözünü çarpıcı bulup ona dört elle sarılan, zaten konudaki bilgisizliği yüzünden konuşmacıların sözlerini rastgele kesen sunucunun “ahkâm kesme” sorusuna verdiğim yanıt da şöyle:)

“Ahkâm kesmek değilse bile başsız-sonsuz ve ortasız bir konuda, sadece onun zevkine güvenmemizi –ve önceki yazdıklarına güvenmemizi okumuşsak eğer– isteyen bir eleştirmen türü çıkıyor ortaya. Yani onların da kabahati yok.”

Bu sözlerden anlaşılabilceği gibi amacım, yazılarını tat alarak izlediğim, kitaplarını okuduğum eleştirmenlerin saygın çabalarını yok saymak değil. Bir *eleştiri-ortamının* neden doğmadığına değinmek. “Hayalî” bir eleştirmenin, sözelimi Aysel Özakin, Ferit Edgü ve Yaşar Kemal'i ya da Nâzım Hikmet, Ahmet Muhip Dıranas ve Ece Ayhan'ı –ayrı ayrı değerlendirmek bir yana– *bir arada* nasıl sevebildiğinin ölçütünü öğrenmek.

Adam Sanat, Sayı 72, Kasım 1991

Neden mi John Cheever?

Önce resmi bilgileri aktarayım:

John Cheever, 1912'de Quincy Massachusetts'te doğdu. Güney Braintree Thayer Akademisi'ni bitirdi. İlk romanı *The Wapshot Chronicle* (*Wapshot Günlemi*) ile 1958 yılı Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı. Yazarın *The Wapshot Scandal* (*Whapsot Skandalı*), *Bullet Park*, büyük bir ilgiyle karşılanan *Falconer* (*Şahin Avcısı*) ve *Oh What A Paradise It Seems* (*Sanki Cennet*) adlı romanlarının yanı sıra yedi öykü derlemesi var. Cheever, Sanat ve Edebiyat Ulusal Akademisi'nin 1965 Nowells Edebiyat Onur Ödülü'nü 1978 Pulitzer Armağanı'nı aldı. 1982'de öldü.

Eleştirmenler onun İngilizceyi en ustaca kullanan yazarlardan biri olduğunda, Amerika'nın Çehov'u sayılabileceğinde birleşiyorlar. Onu F. Scott Fitzgerald ile John Updike arasında özel bir yere yerleştiriyorlar.

Elinizdeki öykü derlemesinden de anlayacağınız gibi Cheever, Amerika'dan taşra manzaraları çizerken bir Çehov burukluğunda; özellikle de küçük kaçamakların, küçük tutkuların, küçük kıskançlıkların –kişioğlunun “küçük” saydığı her şeyin– aslında ne kadar önemli olduğunu, nelere patladığını anlattığında. Çünkü “çevremizde olağanüstü, büyülü bir düş gibi uzanan” bir dünya var onca, bu dünyanın eskimiş sözcüklerle anlatılamayacağını biliyor, zaman zaman ironiyi bırakıp kara mizaha kayarak geçmiş edebiyatla hesaplaşıyor.

Bu derlemedeki öyküleri seçerken “Bityeniği”ndeki hınzır masal biçiminden “Beş Kırk Sekiz”deki polisiye kurguya uzanan bir edebiyatçılık anlayışının örneklerini vermek istedim. Ama yalnızca o kadar değildi amacım. Geldik özel bilgiye:

John Cheever, dünyaya ve geleceğe bakarken umudu elden

birakmayan, kendi yaşamına baktığındaysa umutsuz bir birey. Bunda her iki cinse eğilim duymasının ve alkole olan bağımlılığın da payı var. Zevke düşkünlüğüyle zevkten kaçınma isteği iç içe işliyor yazdıklarında.

İyi bir baba ve eş olma inadı, sözelimi “Sutton Meydanı”nın Öyküsü”nde açığa çıkarken “Brimmer”de derinlere atılıyor. Başkalarına alabildiğine hoşgörülle bakan, kendini sürekli hırpalayan, bu iki eğilimi arasında belki yalnızca yazıları aracılığıyla köprü kurabileceğini uman bir yazar. Kendisi ister trenlerde, ister vapurlarda, ister uçaklarda yol alsın, ufkunun gitgide daraldığını kavrayan bir Yüzücü.

İlk çevirdiğim öyküsü “Arjantin Başkanı” beni büyülemişti. Romancılığa sığmayacak kadar merkezkaç bir öykü anlayışı vardı. Yine de ancak *Günceler*’ini (ölümünden sonra yayımlanmış itirafları mı desek?) okuyunca ne yapmak istediği daha bir açıklık kazandı: Aslolan hep kum tanecikleriydi. Onları değişik formlarda bir araya getiriyor, aynı konudan –tersi ve yüzü olmak üzere– iki öykü yaratıyordu.

Bir güncesinde şöyle yazıyordu:

“Özyıkımcılığın içe işlemeye başlayan ilk belirtisi bir kum tanecikinden farksızdır. Bir baş ağrısı, önemsiz bir sindirim bozukluğu, bir parmağın mikrop kapmasıdır. Yine de siz 8.20 trenini kaçırsanız, kredi vaatlerinin tartışılacağı toplantıya geciktirsiniz. Öğle yemeğinde buluştuğunuz eski dost, ansızın sabrınızı taşırır; ona hoş görünmek için fazladan üç kokteyl içersiniz, artık günün ne tadı tuzu kalmıştır, ne anlamı, ne önemi. Güne yeni bir amaç, biraz gündelik kazandırma çabasıyla kokteyllerde çok içer, çok konuşur, birinin karısına asılır, saçma sapan olmadık bir şey yaptıktan sonra da ertesi sabah, ölsem daha iyi duygusuyla uyanırsınız. Ama bu cehennem dibini nasıl boyladığınızı geriye doğru sararken başlangıçtaki o kum tanecikinden başka bir şey bulamazsınız.”

Başka bir güncede de, “keşke biri çıksa da öykülerimi başka bir düzene göre sıralasa” diyor.

O isteğe uydum.

Kitaplık, Sayı 5, Ocak 1994

Bir Dilin Tınısı Ecnebleştiğinde Kirlenir: Ön Yıkamasız Bir Yazı

Her ülkede gündelik dili o ülkedeki güncel eğilimlerin, yani bir anlamda güncel siyasanın büyük ölçüde etkilediği bir gerçektir. Ama Türkçe gibi hemen her on yılda bir değişen siyasal rüzgârların etkisiyle savrulan, sürekliliği kesilip biçilen, edebiyatla bağlantısı gitgide böylesine seyrelen bir dil daha var mı, bilmiyorum. O yüzden olacak, dilimizin gelişiminin (!) ilginç bir tarihçesi var. Şimdi masal gibi geliyor ama kırk yıl kadar önce akıcı bir Türkçeyle düşünebilmek ve yazabilmek adına dilimizi zamanla yamalı bohça haline getirmiş yabancı öğelerden olabildiğince temizlemeye gönül vermiş aydınlar vardır: Yazarlar, çevirmenler, dilbilimciler, bilim adamları...

Hepsi kendi uğraş alanlarında dilin arılaşmasına çaba gösteriyorlardı. Bir bölümü Türk Dil Kurumu üyesiydi, bir bölümü değildi ama her nedense karşılarında hemen düşman bir "ittifak" buldular. Başka hiçbir alanda uzlaşmayan ödünsüz ilericilerle ödünsüz gericilerin ittifakını. İlk bakışta haklı gibi görünen bir karşı çıkıştı: Gerisinde bir tarih ve duygu birikimi yatan sözcükleri yadsımak, dilin geçmişle bağlantısını koparabilirdi, edebiyatı güdükleştirebilirdi, ayrıca halkla aydınlar arasında bir iletişim kopukluğuna yol açabilirdi. Hesaba katılmayan tek öğe, çoğunlukça benimsenmeyen karşılıkların dile zaten yerleşmeyeceğiydi. Önerilen yeni sözcükleri "uyduruk" sayanlar, dilin Allah kelamı olduğuna, insanlarca yaratılmadığına inanır gibiydiler; öz Türkçe savunucularının bazıları da Türkçenin genel akışına ve kullanımına aykırı, daha başta ölü doğmuş sözcükleri kabul ettirine inadındaydılar ("seyirci" yerine gelenekte

bambaşka bir çağrışımı olan “görücü” sözcüğünü öneriyorlardı sözgelimi.) Sözümona dil sevgisi üstüne başlatılan bu tartışma kızışınca taraflar birbirlerini kıyasıya suçlamaya başladılar: öz Türkçeyi savunmak züppelik, Batı hayranlığı anlamına geliyordu, öte yandan eski edebiyatı –diyelim Tanpınar’ı– sevmek ya da “sevi”yi fazla hafif bulup “aşk” sözcüğünde direktmek bağnazlık sayılıyordu. Böylelikle Türkçe, hiçbir dilin kaldıramayacağı siyasal bir yükün altında kaldı. Yazarların, düşünürlerin ne dediklerinden çok hangi sözcükleri kullandıkları üstüne düşünülmeye başlandı, dünya görüşlerinin tek tek sözcüklerden çıkartılabileceği inancı yaygınlaştı. Diyelim Halit Ziya’nın –yapıtlarını sonradan kendisi Türkçeleştirmeye çalışmasına karşın– Fransızca mantıktan çevrilme Türkçesi, “Lazımdır ki...”, “Ne zaman ki onu gördü...” diye başlayan takırtılı tümceleri sağ kesimce diriltilmeye çalışılırken sol kesim de dil devrimine ihanet etmemek adına bu kere Osmanlıcadan çevrilme “dört başı bayındır”, “duygularına yargıç olma” gibi deyimlerin ağır bastığı melez Türkçeyi kullanmaya alıştı.

İki kesim de edebiyatçıya anadili içinden özel bir dünya, kişisel bir biçim damıtma özgürlüğü tanıımıyordu. Sağcı bir yazarıysanız, on sekiz yaşındaki bir öykü kişisini “amma veldin” diye konuşturmanız, solcuysanız, altmış küsur yaşındaki bir hanıma “Bu bağlamda ne düşünüyorsunuz” gibi sorular sordurtmanız isteniyordu.

Türkçeyi seven yazarlar, bildikleri gibi yazmayı sürdürdüler. Bu arada dil, yadsıdığı ve benimsediği sözcüklerle genişleyen yatağına oturdu. Yeni sözcükler eskileri silmediler, yeni ayırmıcıklar kattılar anlamlarına. Ömür, hayat, yaşam, yaşantı bir metinde birlikte kullanıldıklarında yadırganmadıkları gibi, kavramı zenginleştirmeye de yarıyorlardı artık. Şimdilerde en hızlı öz Türkçe düşmanlarının bile bir zamanlar karşı çıktıkları sözcüklerle konuşmaları (ister çağdaş görünmek adına, ister ağızlarından kaçırdıkları için) bir zamanki tartışmanın boşa gitmediğini gösteriyor.

Bana kalırsa Türkçe en büyük yarayı Ecevit-Erbakan koalisyonu sırasında aldı. Çoğunluğunu edebiyatını ve dilini önemsemeyen, bireysel kararlarını bile “büyüklerine” devretmekten yana

olanların oluşturduğu halkımız, Ecevit'in esenlik dilekleriyle Erbakan'ın hayır duasını bir arada dinlemekten gocunmadı. Zaten geçmişte de dil tartışmasına "Hostes yerine gökkonuk-salavrat mı diyelim yani?" türünden sululuklarla gülüp geçme eğilimindeydi. Halkımız, koalisyon sözcüğüne "ko alışsın" gibi bir karşılık bulmuştu zekice ama dille siyasa arasındaki bağlantıyı hiç araştırmamıştı; bundan böyle parçalanmış bir dille yaşayacağını umursamıyordu anlaşılan. Arada bir değişen Anayasa'nın nasıl bir dille kaleme alındığı da umurunda değildi, çünkü Anayasa yapmak zaten büyüklerin işiydi! Önerilere zamanla alışırdı: Ko alışsın.

Turgut Özal, yarım yamalak Türkçesi ve yarım yamalak İngilizcesiyle halkın aradığı taze kandı; Demirel'in köy kahvesi söyleşisini abarttığı popülist dil, halka artık yakın gelmiyordu, halk "vizyon" peşindeydi.

Geniş vizyonun ilk belirtileri arabesk şarkı sözleriyle sökün etti. Tanrı'ya baştan yaratılmak üzere yakaran kitleler, yıllar yılı ağladıktan sonra sevimli bir "tonton" amcanın koruması altında ne gibi gözü kara kaçamaklar yapabileceklerini kavramışlardı. Üstelik seçtikleri milletvekilleri, seçildikleri yörelerde cinayet nedeni sayılabilecek küfürleri meclis kürsüsünden haykırarak kadar yiğit delikanlılardı! Böylelikle vizyon genişliği, küfür dağarcığını zorlar hale geldi. İthal küfürle idare edemezlerdi ki!

İlkin Meclis'te başlayan "dil kirlenmesi" televizyon kanalları aracılığıyla topluma yayıldı. Film ya da dizi seslendirmelerinde "allright"lar tamam, "okey"ler oldu sözcükleriyle –Amerikan-cadaki dudak hareketlerine göre– karşılandığından peki ya da evet unutuldu. Sonraları anacaddelerimiz, o dizilerin adlarını benimsemiş Dallas barları, Flamingo mağazalarıyla dolup taşmaya başladı. Bu "Yalan Rüzgârı"nda doğrusu herkes "Cesur ve Güzel"di. Türkçeyi unutturmak kolay bir mesaj değildi çünkü.

Bir dilin, içinde günün modası gereği sızan yabancı sözcüklerle kirleneceğini ileri sürecektim değilim. "in" ve "out"lar, hangi dilden çevrildiğini kestiremediğim "sıcak bakma" ve "soğuk bakma" gibi gözde kavramlar, taşıdıkları ideolojik anlam açısından ters gelseler de Türkçenin katline fazla bir katkıda bulunmuyorlar. Radyo, televizyon, telefon gibi uluslararası

kullanımı olan aygıtların Türkçelerinin keşfedilmesi de gerekmiyor bence. Ama sözgelimi yeni düşünce akımlarının Türkçe karşılıklarını araştırmak, zorlu olsa da gerekli bir çaba. (Bu arada postmodernizm'in olduğu gibi bırakılmasından yanayım, modernizmin kuzu postunun üstüne geçirilmiş bir kaplan postunu anımsatıyor.)

Özal dönemi, “ağız bozukluğu”nu kalkındırmakla yetinmedi, sanatın ve edebiyatın beş kuruşluk bir değeri olmadığına inanan bir kuşak yetiştirdi: Vizyonu televizyonla eşanlamlı tutan bu görüş açısı aracılığıyla çoğunluğu blucin ve kes markalarından, dolar ve faizden başka bir şey konuşamayan, bireyselliğini ancak sürü insanıyken yakalayabilen bir kuşak. Yeni türeyen özel radyo kanalları “konuşan Türkiye”den yanaydılar ama ne yazık ki doğru dürüst bir Türkçe yükselmiyordu hiçbirinden. Biz de bu arada “konuşan” radyonun, art arda kaset çalmak anlamına geldiğini öğrendik. Acaba ödünç kaset mi verseydik? Ama nasılsa aralarındaki kaset işbirliği o kadar yoğundu ki birinde kaçırdığınız “I Will Always Love You”yu öbürlerinde altı kere dinleyebiliyordunuz.

Geçen yıl halkımız “konuşan” radyoların susturulmamasından yanaydı. Radyolarla birlikte demokrasiyi de savunuyordu, radyosunu istiyordu. Bizlere genç demokrasi havarilerinin –suncuların– Amerikanca tınılı Türkçelerine, cayırtılı şakalarına kulak vermek düşünüyordu. Hâlâ düşünüyor, çünkü elbette yasaklamalardan yana değiliz. Ko konuşsunlar! Ne yazık ki halkımızın “konuşma” adına yükselttiği ses Türkçeyi savunmak amacını taşı mıyordu; müsamere şiirleri düzeyindeki şarkı sözlerini bile mırıldanamayan genç ve yeteneksiz sesleri bol bol dinleyip coşmak, göbek atmak, pop-arabesk-türkü sentezinde birleşmek amacındaydı. Hâlâ öyle.

Ama dilin yeniden çetrefilleşmesinde bir zaman duru Türkçeyi savunmuş olan bazı şairlerle yazarların ve onlara öykünen genç edebiyatçıların Osmanlıcaya düşkünlüklerinin de payı var. Kimi, ağdalı eski sözcükler aracılığıyla yazısına şiirsel bir büyü katacağı inancında; kimi, bu tür fetişlerle entelektüelliğini pekiştireceği sanısında. Bu eğilimin Özal'lı yılların başlarına rastlaması ilginç değil mi?

Bir dil ne zaman kirlenir?

Bence, yalnızca bir iletişim aracı sayıldığında, solunan bir dünya olduğu gözden kaçırıldığında; özellikle de tınısı ecnebleştiğinde.

Peki Türkçenin alabileceği hiçbir öç yok mu bu durumda? Aldı bile. Çevremiz, beden diliyle anlaşabilen ama aşksızlık sancısı çeken insanlarla dolup taşıyor.

İstanbul, Sayı 10, Temmuz 1994

Aşk ve Sevda Üzerine Çeşitlemeler

Çağımızda aşk nedir, ne değildir?

Bir sürü kavramı toparlarken dağıtıyoruz ister istemez. Ama aşk konusunda bu tür tanımlara kalkışınca işler daha bir sarpa sarıyor. Öyle ki “günümüzde aşk” deyince, gülmek geliyor içimizden. Neden? Galiba yıllar yılı “tek tip” bir aşk düşündüğümüzden. Aşkın mekânını, zamanını onu yaşayanların sınıfsal özelliklerini hesaba katmadan “aşk”ı yücelttiğimizden. Eski Yunan’da aşk, Ortaçağ’da aşk, Haliç kıyısında aşk, Boğaz mehtabında aşk, kotrada aşk, grevde aşk... Bu ilişkiler aynı aşk’ta birleştirilebilir mi? İlişkiyi yaşayanların beklentileri de aşkı biçimlendirmez mi? Burada, “birey” sorunu giriyor araya.

Toplumumuzda aşk’ta bireyin önemi yok pek. Daha çok etsiz kansız, düşsel kavramsal bir sevgili söz konusu. O sevgiliye de el sürülmez elbet töbe töbe... Halk hikâyelerimizde, Divan şiirimizde bu tür ruhlaşmış kişiliklerin “kâinatta” birbirinden ayrı kalmış soyut iki parçanın bütünleşmesi ele alınır. Bakarsınız, seven kalkar, uğruna çöllere düştüğü sevgiliyi karşısında cismiyle görüverdiğinde elinin tersiyle iter:

*Ben ki canândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa canân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir*

(Tabii Karacaoğlan ya da Nedim gibi dünyevi şairleri farklı bir yere koymak gerek.) Gerçi Batı kaynaklı söylencelerle şövalye romanslarında da aşkın, çoğu kere, birbirinde erime uğruna bir aşkınlığı göğüsleme biçiminde anlaşıldığını görüyoruz. Olgunluk sınavını vermek için aman aman ne sınavlardan geçmek gerekiyor, ne özveriler göstermek! (Burada da Medeia ile İason’un,

Guinevere ile Lancelot'nun vb. tutkulu ilişkilerini saygıyla ayrı tutmak gerek.) Bu örnekleri şu yüzden sayıyorum: Bir ülkede insanlar, yüzyıllar boyunca aşk'ı Tanrı'ya varma yolunda çekilmesi gereken bir çile diye yorumlamaya alışagelmışlerse, sevgilinin dokunulabilir olduğu yeni, çağdaş bir topluma ayak uydurmaları güçleşecektir. Engel ortadan kalkmıştır artık.

Bir ara, bir dizi-yazı hazırlarken ünlülere aşk ve kadın-erkek ilişkisi konusundaki görüşlerini sormuş, Tan Oral'dan çok ilginç bir yanıt almıştım, "engel"i tanımlamada. Aşkta engel ne kadar büyükse, aşk da o kadar büyük oluyordu. Günümüzde "vahdet-i vücut" anlayışı, ekonomik bir boyut kazanıyor yeni engellerle. Fabrikatör delikanlıyla işçi kızın, kolejli kızla otobüs şoförünün aşkları, magazin basınında, filmlerde, foto romanlarda, çok-satan kitaplarda hâlâ okuyucu, seyirci buluyor; geleneksel aşk izleğini çağdaş birtakım ayrıntılarla, yöntemlerle ama aynı melodram kalıpları içinde hızla eskitiyor: Verem yerine kanser, kara humma yerine şizofreni, attan düşme yerine uçak kazası. Ne fark eder? Kişiler, birey olmadıktan, yalnızca sınıfsal özellikleriyle sivrilen birtakım kuklalar katına indirildikten sonra?

Üstünde durulmamış bir engel daha var. On dokuzuncu yüzyıl Türk romanlarına baktığımızda, aşk'ın toplumumuzda hep kapalı bir mekânda kaçamak yaşandığını görüyoruz, yalnız o kadar da değil, kapalı bir çevrede, dar bir aile çevresinde. Halit Ziya romanlarında zaman zaman "fücür" kapsamına giren aşklar, dar bir çevrede yaşamının sonucu, kişinin sevgiliyi en yakındakiler arasından seçme zorunluluğunu açık seçik koyuyor ortaya. Batı romanlarının çoğunda da öyle ya. Diyeceksiniz ki günümüzde pek mi değişti koşullar? Yok canım. Çevrenin kabağını zorlamayı gözümüz yemiyor pek. Aşkta serüven payını yok sayıp güven verici sığınaklar arıyoruz. (Kim bilir belki de bildiğimiz kötülükleri bilmediklerimize yeğlediğimizden.) Belki de o yüzden aşk'ı yasal ve yasak olarak ikiye bölmeyi seviyoruz hâlâ. Sıfatsız bir aşkı benimsemiyoruz. Evliler, devlet denetiminde; evsizler bekçi denetiminde sevişmeye çalışıyorlar. *Mâşerî aşk*, kişisel aşka her zaman baskın çıkıyor, toplum yararına, aile yararına belli sevişme kalıpları öne sürecek kadar

küstahlaşıyor. Din baskılarının yanı sıra Doğu mazohizmi de bindirmiyor mu, artık aşktan hayır bekleyin. Günümüzde aşk, yeni-çileciliğin en büyük araçlarından biri. Yalnız arabesk şarkıların sözlerine bakmayalım, en tutulan günümüz Amerikan şarkılarından biri de şöyle diyor: “Âşıklar artık sonsuza kadar birlikte kalamıyorsa, sonsuzluk neye yarar?” Buyurun aşkınızı, yani aşk güvencenizi, hem de ömür boyu. Buyurunuz birlikte baş koyulacak yastığınızı! İncelik göstermek zaaf sanılmasa, her ilişkinin kendine özgü ve benzersiz incelikleri keşfedilebilirdi azıcık bir çabayla. Bence aşk bir yatırım olmamalı asla: Ne siyasal, ne yazınsal. (Aşk yatırımlaştıran âşıklardan Sartre ile Beauvoir’ı, Elsa ile Aragon’u saymalıyım.) Aşk biticidir, o yüzden üretkendir, hızlıdır, mutluluk ve özgürlük kazandırıcıdır. Bir bedeni keşfetmek önemsiz bir keşif mi? İlle de ansiklopedilere geçecek bir keşif mi gerek?

Ne var ki gözümüz doymak bilmiyor. Bu eğilim de kişisel aşkı küçümseyip ortak, ortalamalı cinselliği abartmaya götürüyor bizi, yeni bir bölünmeye, yeni bir çarpıklığa. Her şeyin sarktığı bir toplumda aşkın da sarkması doğal tabii. Hele bir yaştan sonra, saydığı kadınla sevişmeyi doğru bulmayan, seviştiği kadını saymamayı ilke haline getiren erkekler arasında yaşıyorsanız, içinizdeki aşk tohumundan vazgeçmeyi deneyebiliyorsunuz. Çiçekleri suluyor, kedileri doyuruyor, kitap okuyorsunuz. Aşkı çalışmanıza taşıyorsunuz. Biraz kırık-dökük, biraz kısır bir dünyada yaşamayı, ilişkiyi yozlaştırışıyla kişiye dehşet veren, serüvensiz bir dünyada yaşamaya yeğliyorsunuz.

Dünyayla flört ediyorsunuz. “Ki yaşamak, hiç durmaksızın flört etmek değil midir?” Eski aşk tanımının yeni biçimini de tanıyorsunuz. Birbirinin benliğinde erimek yerine bir istencin –baskın olan istencin– öteki istenci kendinde eritmesi. “Bizi aşktan koru!” diye basbas bağırıyorsunuz, zaten tek vazgeçemediğiniz, bu umarsız vazgeçemeyiş oluyor yine de. Üç günlük sıkı ve sürekli bir uykunun, onarmayacağı yaraların üçü-beşi aşmadığını biliyorsunuz. (Bir İngiliz, müşhil öneriyor aşk sağaltımında.) Canım çok sıkılıyor, “aşk olsun” diyorsunuz.

Değişme Sancısı

Bu sayı, “değişme sancısı”nı odağa alan bir edebiyat türünden, kısa öyküden söz etmek istiyorum. Umarım, Memduh Şevket Esendal’ın 1925’te yazdığı bu basit gözüken belki de o yüzden karmaşık olan öykü, edebiyatçılarımızı başka yazarların başka İstanbul’ları üstüne düşünmeye çağırır; kentin değişimini onların gözünden okuruz.

Önce, türün atalarından Edgar Allan Poe’nun kısa öykü anlayışına bir göz atalım. Poe, kısa öyküde, atmosfer, mekân, kişilik, imge ve ayrıntı seçimi gibi bütün öğelerin *tek* ve *çarpıcı* ya da sarsıcı bir etki yaratmak uğruna kullanılması gerektiğini savunuyordu. Belki de kısa öyküyü şiire yakın bulduğundan, yaratılacak etkinin dağılmaması için “bir oturuşta okunabilme” koşulunu da getiriyordu. Poe’nun yapıtlarından ve görüşlerinden esinlenen sonraki öykücüler yoğunluğu biraz da sayfa sayısı ile beliren bu kuralı çiğnediler, yine de iki okunuşa bölünse bile büyümlü etkisi yitmeyen ürünler vermeye özen gösterdiler.

Değişme sancısı kavramı, bu tek ve çarpıcı etkinin niteliği tartışılırken gündeme geldi. Edebiyatta tatlıya bağlanan ender tartışmalardan biri. Çünkü gerek “İyi bir öykü nasıl olmalıdır?” sorusunu kendi değişmez önyargılarıyla yanıtlamaya düşkün katı eleştirmenler, gerek unutulmaz öykülerdeki ortak başarı paydasından yola çıkmayı seçen incelemeler, söz konusu etkinin sancılı bir değişme an’ıyla sağlandığında birleştiler.

Peki neyin nesi bu an? Olayın başı çektiği ürünlerde, olayın patlak verdiği anla çakışmayabiliyor; atmosferin başı çektiği ürünlerde, gerginliğin ya da gerilimin doruk noktasına denk gelmeyebiliyor. Öykünün akışından bağımsız gibi görünen özel bir yeri var: Bazen kaçınılmaz sonun habercisi bir ayrıntı, ba-

zen olup bitenlere sonradan ışıık tutacak bir saptama. Yaygın kullanımıyla, *aydınlanma anı*...

Öyle bir an ki öykünün başkişisi de, okuru da, yazarı da o ışııkta gözden geçirdikleri, fark edilmeden yaşanmış deneyimlerini derinlemesine kavrayacak, bu değışme sancısı sonucu bir daha asla eski-kendileri olmayacaklar.

Kendi sözlerine göre “ilkokul da dahil hiçbir okuldan mezun olmamış, tam manası ile bir alaylı olarak yetişmiş” Memduh Şevket Esendal’ın yaşamı çok çalkantılı. 1908’de, daha yirmi yaşlarında katıldığı gizli dernek “İttihat ve Terrakki Cemiyeti”nin artık resmi parti müfettişı kimliğıyle gönderildiğı Anadolu’yu ve Rumeli’yi yakından tanıma olanağını buluyor. İlk gençlik yıllarındaki geçim sıkıntısı, iktidarlara ters düşen görüşlerini yılmaksızın savunması sonucu sıra özleminin sıkıntılarıyla birleşiyor. Elçilik göreviyle de olsa sık sık sürgünde buluyor kendini. Sonunda, kendi isteğıyle Halk Partisi genel sekreterliğinden ayrılıp kendini yazmaya adıyor. Bir soruşturmaya verdiği yanıtta, “Ben” diyor, “insanlarda yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım.” 1952’de yayımlanan bir yazısında da şöyle bir saptama var: “Edebiyatı bilmediğimden, marifetsizliğimden sade yazmışımdır. Bilsem, öyle düpedüz yazar mıyım hiç? (...) Aslını sorarsanız, marifet hayatın içinde, hayata uymayan bir şeydir. Benim dilim kısa, istediklerimi anlatabilmek çok güç.”

Memduh Şevket Esendal’ın edebiyatımıza getirdiğı taze hava, kurallarla uzlaşmayan kişiliğıyle yakından bağlantılı galiba. Öykü kurmada da işleyen bu özelliğı kişilerine sevecenlikle yaklaşması, humor’unun hınzırlığı yüzünden “Türk Çehov’u” sayılmasına şaşmamalı.

“Hayat Ne Tatlı”, o dönem İstanbul’unun dinginliğini, uyusukluğunu capcanlı veren bir temmuz öğlesinde açılıyor. Bütün ayrıntılar, atmosferi destekliyor. Belli bir işi olmadığına göre sokağı çıkması ille de gerekmeven ama “çıkılmış bulunan” Hafız Nuri Efendi de bu uyuşuk ortamın bir parçası, gideceğı yönü bile adımları kararlaştırıyor, kendi değil. Kişiliğı hakkındaki ilk ipuçlarını şemsiyesini unutmamasından, trenin gürültüsünden tedirgin olmasından alıyoruz. Hayatın uysal akışını bozabilecek

hiçbir aykırılığa katlanamayan, yaz ortasındaki kısa bir sağanağa karşı bile donanımlı, dolayısıyla *değişikliklere* kapalı bir öykü kişisi var karşımızda. İhtiyar annesinin güvenceli kozasında oturup “dışarı”yı gözleyen, evinde başlayıp birkaç adım sonra yine evinde biten kısır döngüyü boyuna yaşamaktan hoşnut, şemsiyesinin, sakosunun, fesinin havaya uygunsuzluğunu umursamayan bir İstanbullu. Onunla nereye kadar gidebilir bir yazar?

Bu sorunun ardından bakıyorsunuz Memduh Şevket Esendal’ın İstanbulluları sükun ediyor: Önce Hafız Nuri Efendi’yi odun deposunun önünde eken “ipi ile kuyuya inilmez” Kavaf’ın Şükrü. Sonra onu kömür pazarlığının düzeleceği umuduyla deponun önünde ekmek zorunda kalan kömürcü Halil. İkisi de aynı şeyi söylüyorlar: “Sen gidedur, ben yetişirim.”

Anlaşılan Nuri Efendi, sevildiği için değil de “hafız” sıfatının saygınlığından ötürü göstermelik bir saygı görüyor, o mahallede diyorsunuz içinizden. Tam o sırada yazar, öykü kişisini mahalle kahvesine sokarak yanıldığını gösteriyor. Kahvedekiler, tavla oyununu “dışardan” seyreden Hafız’ın uğursuzluğunda, zarları kıldığında birleşiyorlar. Bu tepkiye öfkelense de ağzını açmayan Hafız Nuri, evine, sığınağına koşacak, İstanbullu seslere ve kokulara gömülüp “Hayat ne tatlı şey... İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı” diyerek öyküsünü bitirecektir. Onun için hiçbir şey değişmemiştir, katı gerçeklerden kaytaran yapısı onu korumuştur, hep koruyacaktır.

Memduh Şevket Esendal, yine bir muziplik yapmış, değişme sancısına ilişkin soruları durağan öykü kişisine değil, değişen okura emanet etmiş.

İstanbul, Sayı 17, 1996

Denizini Yitiren Kent

Yaz mevsimini *Yaza Yolculuk* adlı kitabımdaki öykülerin başkışisi yaptığımı göre bir zaman çok seviyormuşum demek, en azından önemsiyormuşum. Ama yazın bir “bütün” olduğu günlerde.

*Rû'ya gibi bir yazdı, yarattın hevesinle
Her rengini, her şi'rini, her zevkini hazdan;
Hâlâ doludur bahçeler en hisli sesinle
Bir gün bir uzak hatıra özlersen o yazdan:*

*Körfezdeki durgun suya bir bak, göreceksin,
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde:
Mehtâb, iri güller ve senin en güzel aksin...
Velhasıl o rû'ya duruyor yerli yerinde.*

Doğrusu Yahya Kemal'in bu büyüleyici dizeleri “Birdenbire bir pancur açılmış gibi yazdan” gibi bir etki yapmıyor değil ama ben o kadar uzak bir geçmişe dönmeyeceğim, on küsur yıl öncede duracağım. “Küsur” diyorum çünkü hayatın inanılmaz bir hızla donuklaştığı, gençlerin çarçabuk ihtiyarladığı bir ülkede kesin bir tarih düşmek kolay değil. Yılı tam tamına tuttursanız bile onu hazırlayan ve izleyen tarih diliminin başı-sonu belirsiz.

Çarpıklıklar toplumsal yaşama o kadar sinsice yerleşiyor ki ne zaman başladıklarını kestirmek olanaksız nerdeyse. Sözelimi Boğaz'da en son denize ne zaman girdiğiniz sorulduğunda, yılı hatta günü söyleyebilirsiniz de yanıtınız deniz kirlenmesi olgusuna nesnel bir bakış getirmeyebilir, kişisel bir anı sayılabilir. Hele benim gibi kavun, karpuz kabukları ve domatesler arasında

yüzmeye alışkın bir deniz tutkununun denizin kirlendiğine uzun süre inanmayacağı göz önünde tutulursa: “Canım büyütüyorlar, biraz sonra rüzgâr ya da akıntı silip süpürür çöpleri.” Benim vereceğim tarihin gecikmeli olduğu kaçınılmaz, değil mi?

On yıl önceden iki çarpıcı anı kalmış aklımda. Bir arkadaşım Kalamış’ta sandalla gezmeye karar vermiştik. İlk gençliğimde yaz sabahları Belvü’den Kalamış Plajı’na yüzerdim ya, arkadaşımın bütün uyarılarına karşın yaz günleri ve geceleri yanımdan eksik etmediğim mayomu o ikinci çantama tıkmıştım yine. Tahta iskelede dururken kafama dank etti: Deniz, içinde kıvrık, kaygan siyah lekelerin yüzdüğü koyu bir bulamaca benziyordu! O kadarına ki “Ya sandala atlarken ayağım kayıp da düşersem” diye ürktüm.

Aynı yılın sonbaharında, bütün pislikleri örten ay ışığında; Bebek’te bir kafe barın taraçasında otururken denizden vazgeçmeyeceğim duygusu yine bastırdı: “Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin süreceğini düşündün, mutlu oldun” demiştim bir öyküde. Tanıdık garsona, hesabı ödemezsem beni denize atıp atmayacağını sordum. “Olur mu efendim? Şaka mı yapıyorsunuz?” dedi kızara bozara. “Hayır şaka yapmıyorum. Akıllı başlı bir insanın şu suya girmeyeceğini biliyorum da canım girmek istiyor. İtsene beni! Bak özrünü de buldum.”

Ama ben yazın, kokuları ve renkleriyle bir bütün olduğu günlerden söz edecektim. Gerçi ülkemizde yirmi yıl önceyi anlatsanız bile çocukları masallarla eğlendiren bir ihtiyar, ilgi çekmeye çalışan bunak bir palavracı durumuna düşüyorsunuz. Yine de deneyeyim:

“Ben bu kentin Moda ve Tarabya’daki deniz hamamlarında, plajlarında, kıyılarında denize girdim” valla inanın! O günlerde yaz sabahları, at arabalı satıcıların mahalle aralarına taşıdıkları sebze-meyve kokularıyla açılırdı. Atlar bakımlıydı, süslüydü. Satıcıları her şeyi bir başka şeye benzetmekte ustaydılar, şakacıydılar: Badem gibi hıyar, nar gibi karpuz, elma gibi domates... Galiba düşgüçleri, mevsimlerle kısıtlanmıyordu: Kahvaltıdan sonra gün, denizindi. Akşama doğru piyasa caddelerindeki dondurmacılara gitme, daha doğrusu erkek/kız arkadaşlarla kaçamak buluşma saati gelene kadar. Akşam yemeklerinin de-

mirbaşları: Salata ile patlıcan kızartması. Salata limonlu mu sirkeli mi olacak, patlıcan kızartması domatesli mi sarmısaklı yoğurtlu mu? Yaz, bir damak tadı da aşıliyordu. Ama asıl öğrettiği (deminki alıntıdan çıkarabilirsiniz), aşkın gelip geçici olabileceğiydi. İstanbul'un denizine (yoksa suyun farklılığı yüzünden denizlerine mi desem?) girenler, değişik akıntılarla savrulabileceklerini bilirler. Onların arasından, ömür boyu sürececek bir aşkı, kısa bir tatil sırasında, şatafatlı bir tatil yöresinde bulduğunu sanıp kente döndükten sonra "tüh, değilmiş" diyen saflar pek çıkmaz.

Vapur, eski yazların vazgeçilmez bir parçası. Özellikle akşamüstleri. İskeleler birer moda merkezi sanki. Bir telaş bir telaş. Kocalarından daha o sabah ayrılmamış gibi yol gözleyen, onları vapurdan çıkan kalabalıkta bulmaya çalışan, bulunca el sallayan ev kadınları, babalarına koşan çocuklar, vapur yanaşmadan iskeleye atlayan babalar, günün gözde giysilerine ve renklerine bürünmüş hanımlarla onları Ada ya da Moda sahillerinde bekleyen beyler. Yaz, yılın şarkılarına da damgasını basıyor böylelikle. Bekleme ve yetişme telaşını körükleyen akasyanın baştan çıkarıcı kokusu mu yoksa?

Peki denizsiz kalmış bir kentte yazın ne yapılır? Seçenekler çok çeşitli aslında: Burnunuzun dibinde akıp giden denize uzaktan bakabilirsiniz, yüzme havuzu denilen toplu küvetlere girebilirsiniz; kilometrelerce yol katedip eğlenmeyi yaygara koparmak sayan kitlelerle birlikte kapağı attığınız bir yazlıkta, değil bir kitap günlük gazeteyi bile okuyamadığınızı anlayınca "Burda ne işim var?" deyip uslu uslu kente dönebilirsiniz. Soğuk bir duş yaparsınız, olur biter.

Ya da benim gibi yaparsınız: Evdeki bütün camları açıp bütün perdeleri kapatarak yani rüzgârı içeri, güneşi dışarı salarak çalışırsınız. Yaz sözcüğü ikinci anlamıyla işbaşındadır artık, size yazmanızı buyuruyordur.

İpuçları: Bir Atatürk Fotoğrafı

Wajda'nın, ünlü filmi *Danton* konusundaki soruları yanıtlarken söylediği şu söz yinelenmeye değer: “Tarih kişileri çürütür.” Yönetmen o konuşma sırasında tarihe gömülmüş kişilerin bireysel özelliklerini bilmediğimizi, onları ancak “çizgileri”yle bir yere oturtabileceğimizi belirtiyordu. Yani Danton’u kişi olarak Robespierre’e yeğlemesi söz konusu değildi (zaten filmde ikisini de usta oyuncular canlandırmıştı) ama Danton çizgisi, asi, hatta delişmen, halkla kaynaşan, karizmatik lider çizgisi, soğuk, titiz, katı ahlakçı Robespierre’inkinden daha yakındı ona. Wajda, bu farklılığın her alanda baştan beri varolduğunu ileri sürüyordu. Dilerseniz Mozart ve Salieri üstüne düşünün ya da Türkiye’nin siyasal tarihine göz atın.

Peki, tarihin çürüttüğü bir kişiliği bireysel olarak tanıma olanağımız hiç mi yok? Onun fotoğraflarını görmüşseniz, ayrıca fotoğraftan öykü okumaya düşkün bir yapınız varsa, elinizdeki önemli ipucunu değerlendirebilirsiniz. Tabii “önemli” kişiliğin hatalarını ve sevaplarını bir fotoğrafa bakma süresi içinde unutup önyargılardan sıyrılmak koşuluyla. (Ne de olsa onunla ilgileniyorsunuz doğrudan, çizgisiyle değil.)

Bu fotoğraftaki mekân, bir kır-kahvesi gibi. Neden dersiniz tahta masanın örtüsüne, her kahvede bulunacak türden tavlaya göz atın. Ne Çankaya köşkünün bahçesi olabilir burası, ne de sırtları fotoğrafa dönük oturan (birinin yüzü seçilmeyen) üç kişiden birinin çiftliği. Onların da önemli kişiler oldukları belli, ama ceketlerinin kol altları sıkıntıdan nasıl da kırışmış, yüzü fotoğrafın odağında olan adamdan çekiniyorlar anlaşılan.

Odaktaki adam, bitkin. Hastalığı ilerlemiş gibi, eski ışıltısı kalmamış. Yine de bembeyaz gömleği –kravatsız, spor giysisiy-

cebine iliştirdiği dolmakalemlerle, yoksa gözlük mü?– çağdaş, rahat bir adam. O kadarına ki tavlada oynamayı pek beceremediğini gizlemiyor. Pulları sayıyor. Bir strateji kurarcasına inceliyor tavalayı. Bu acemiliğinin fotoğraflanmasına ierlemiyor. Onu baştacı eden, bir an önce doğru oynamasını bekleyenlerin telaşını umursamıyor. Her zamanki gibi sezgi yordamıyla ilerliyor. Çok ciddi.

Çok da yalnız, bu silik adamlarla oturduğuna göre. Ağaçlara vuran ışık öğle sonrasının habercisi.

Onu hiç tanımayan biri bile bu ipuçlarını yakalayabilir fotoğrafta. İini garip bir hüzün kaplar.

Varlık, Sayı 1073, şubat 1997

Özgünlüğün Görkemli Sınırları

Okurların yazarlarıyla yazarların yazarları arasında bir ayrım gütmek doğru mu? Doğrusu güç bir soru çünkü “evet” diye yanıtlarsanız, yazarın beğenisini okurunkinin önüne çıkarıp bir eşitsizlik yaratıyorsunuz anlamına gelebilir. “Hayır” dersanız bu kere de yazarlık mesleğinden habersiz olduğunuz anlamına çekilebilir. Yıllardır kafamı kurcalayan bu sorunu açmak için önce iki tarafın eğilimlerinden söz etmek gerekiyor. Okur (burada, okuyacakları kitapları bilinçle seçen tek-tük okurdan değil, günün modasına göre kitap alan geniş okur kitlesini kast ediyorum, onların aldıkları kitapları okuyup okumadıklarını bile kestiremiyorum.) Yani bu tür okur, kendisini kişilerle özdeşleştirebildiği, su gibi okunan, sürükleyici yapıtlara düşkündür. Bütün çok satarların bu özellikleri taşıdığını ya da yazınsal değerden yoksun olduklarını savunacak kadar önyargılı değilim de örneklerle geriye doğru baktığımda çok-satarların, yazarların başucu kitapları olmadığını savunacak kadar –deneyimden geçme– bir ardyargım var. Çünkü yazarın, bir başka yazardan beklediği, kendisinin zaten bildiğini yinelemesi olmaz, tam tersine düş gücünü kamçılacak, önünde yeni bir evren açacak, bilinmedik bir iç dünyanın iklimini, o havayı aktaracak bir yazma yöntemiyle, özel bir dille açığa vurmasıdır (ya da sezdirmesidir).

Bu girişi yapmamın nedeni, Sevgi Soysal’ın hem yazarın hem okurun yazarı olmak gibi güç bir işin altından zahmetsizce kalkabildiğini vurgulamak. Zahmetsizce sözcüğü yanlış anlaşılmasın. Dünya görüşü, edebiyat anlayışı bir birikimden devralınmış, özyaşam kültürüyse durmaksızın “yol alarak” zenginleştirilmiş bir yazarın yapıtlarında hangi ayrıntıları sahneye katacağını, han-

gilerini eleyeceğini kendisi kadar doğal-akışlı bir yapı kurmak için o ince dengeyi nasıl tutturacağını hesaplarken ter döktüğünü kestirebiliyorum, yine de ortaya bunca çabayı gözleyen süssüz, doğrudan bir yapıt çıkarıyor her zaman. “En iyi makyaj, hafifçe silinmiş olandır” diyenleri desteklercesine.

Sevgi Soysal, demin sözünü ettiğim ince dengeyi o kadar ustalıklı bir biçimde kurmuştur ki, yapıtlarını dikkatle okuyanlar, yıllardır sorulan beylik soruların yanıtlarını hemen bulurlar: Birey mi, toplum mu? Aydın, toplumun tanığı mı olmalıdır yoksa iç dünyasına mı kapanmalıdır? Bir roman ya da öykü hem sağlam bir dünya görüşüne dayalı, hem şiirsel olabilir mi? Kadın-yazar, önce kadın mıdır, önce yazar mıdır? Evrensellik mi, yerlilik mi? gibi sorular gündemden bir çırpıda kalkıverir. Soysal, sistemi eleştirirken bireyleri, onların acılarını gözden kaçırmaz. Beyaz atlı şövalyesinden umut kesmeyen sistem kurbanı, hela-bekçisi Rosa ne kadar acınılasıysa, sonunda kanı kentin suçlu kanına karışan sistemin baltası Cellat Fuchs da bir o kadar acınılısıdır. Kişilerin hepsi, Türk yazınında ender rastlanan Sevgi Soysal ironisinden paylarını alırlar. Soysal’ın en koyu hüzünlerden en büyük coşuklara geçebilmesini sağlayan, belki dünyaya ve kendine hınzırca bakabilmesidir. Yarattığı kişileri yargılamaktansa anlamayı yeğler: Özyapısına yakın düşen asileri biraz kayırsa da hepsini bağışlar gibidir. Yalnız onları mı? Ölümü de.

Artık Sevgi Soysal’dan değil Sevgi’den söz edeceğim:

Gazetede ağırlaştığını okuyunca bir gündökümümde şöyle yazmıştım. Saksımdaki begonya üzerine (yapraklarının rengini güneşe yakınlığına/uzaklığına göre ayarlıyordu bu çiçek):

“Bu özelliğini sezince dallarını kırıp kırıp başka saksılara dikerek güneşli-güneşsiz, açık-koyulu bir sürü Zehrakız (çiçeğin adı) elde edebildik. Hepsinin ortak bir özelliği vardı: Her koşulda boy atabiliyorlardı ve asıl, yan yana yaşadıkları bütün çiçekleri serpiltiyorlar, besliyorlardı... (...) Bunlar bir yana Sevgi de Zehrakız gibi, benim alacalı kedim Kırilent gibi, dünyanın süsüdür, dünyayı güzeller. Var olsun!”

İpuçları: İşkence

Kişinin bedeninin yanı sıra iç dünyasını, onurunu da çökertmeyi amaçlayan “işkence”nin başlangıç tarihini saptamak olanaksız, ola ki insanlık tarihiyle yaşıttır, masum (!) barbarların teke tek çatışmalarında, kabile savaşlarında keyfi bir biçimde uygulandıktan sonra resmi bir sorgulama yöntemi olarak benimsenmiş, kurumsallaşmıştır. Ama hep sözümona yüce bir amacın arkasına gizlenerek. Din uğruna seferler düzenleyenler, cihatlar açanlar, Ortaçağ engizisyoncuları aracılığıyla inceltilip bir sanat haline getirilmiştir zamanla. Geliştikçe, pas tutmasına göz yumulmayan, hünerli bir alet gibi, kullanım alanları zenginleşmiştir; devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak, dini korumak kadar kutsal bir amaç değil midir?

Senatör McCarthy’nin ABD’de kaydattığı cadı kazanındaki kurbanlar, yırtıcı hayvanların önüne atılmıyordu gerçi, yalnızca “saygıdeğer” muhbir yurttaşların ağına düşürülüp işlerinden, eş-dostlarından oluyor, toplumun dışına itiliyorlardı. Onların izlerini sürenler, zenci avına çıkan, karaderilileri “sallandırmak” için tetikte duran kafaları kukuletalı Ku-Klux Klan üyeleri değildi elbet, soruşturma kurulunun saygın temsilcileriydi. Kutsal amaçlarıysa, Amerikanizm’i yüceltmekti. İşkencenin yalnızca bedende bıraktığı izlerle yetinmediğinin, daha derinlere işlemeye çalıştığının en parlak örneklerinden biri olsa gerek McCarthy çetesinin uygulamaları. Tatalım siz suya sabuna dokunmayan birisiniz, acaba tanıdıklarınız arasında bir zaman, *sonradan* suç sayılacak bir eyleme karışmış, karalanan bir partiye destek vermiş biri var mı? Onu ihbar edip kendinizi güvenceye alacak mısınız? Toplumsal baskının ağırlığını kaldıramayanlar, vatan haini ilan edilip ünlerini yitirmekten ürkenler (şu aralar

bağrımıza bastığımız Elia Kazan dahil) kurula gerekli bilgileri, hatta gereksiz bilgileri sunmaktan kaçınmamışlar. Karşılığında da toplumsal konumlarını korumalarına izin verilmiş. (Lillian Hellman'ın anılarına, *Şarlatanlar Dönemi*'ne bir göz atmak yeter.)

Ne yazık ki kurban/cellat ilişkisi –başta cinsellik olmak üzere– çağdaş yaşamın her alanında geçerli. Önemli bir ipucunu eski Roma'da kaplanlar, aslanlar ya da birbirleriyle boğuşmak üzere özel bir eğitimden geçirilen, bazen parayla tutulan gladyatörlerde bulabiliyoruz. Onlar, seyircilere “özel bir haz” tattırmakla yükümlüydüler. Anlaşılan, kurban ile celladın kusursuz bir gösteri sahnelemeleri için “tanık” şart.

Nitekim geçenlerde ABD'nin Florida eyaletinde elektrikli iskemleye bağlanan, 2000 voltluk ilk akımda deri maskesi tutuşup cayır cayır yanan Pedro Medina'nın infazını tam 32 tanık izlemiş. “Old Sparky” diye anılan ve 1923 yılında Starke Cezaevi mahkûmlarının –Mine G.'nin *Radikal*'deki yazısından öğrendiğim kadarıyla– elçeğizleriyle yaptıkları bu elektrikli iskemle, daha önce de tutukluk göstermiş. Mahkûmların başka mahkûmların idamlarını sağlayacak iskemleyi elleriyle yapmaları kara mizahın bulunmaz bir örneği. Hele cellat Başsavcı'nın amansız bir kara mizah ustası olduğu su götürmez. Cinayet işlemek isteyenlere Florida dışında bir yer seçmelerini öneriyor, ne de olsa elektrikli iskemlede ara sıra sorun çıkabiliyormuş!

International Herald Tribune'sa, “daha iyi bir yaşam uğruna” bedenlerinden sıyrılıp bir kuyrukluyıldızın ardına düşen, çoğu 18-24 yaşlarındaki 39 kişinin intiharına geniş yer ayırmış. Kendilerine “keşiş” diyen bu müritler, lüks bir semtte “manastır” saydıkları bir konakta yaşıyorlarmış. Onlar da araçları Mr. Ri-o'yla, yanında çalıştığı Mick Matzarkis'e mektup ve videoteypler yollayarak canlarına kıyacaklarını, eylemlerinin Internet'te görünmesini istediklerini bildirmişler. Bir soru geliyor aklıma ister istemez: Kişioğlu, işkenceci bulamayınca kurbanlık gösterisini, celladını ve seyircisini kendi ayarlayarak gerçekleştirme hevesine mi düşüyor?

İşkence, temel bir içgüdüyse, günlük hayatımızı karartan, her an her yerde karşımıza çıkan şiddet sahneleri boşuna değil

demektir. Teknoloji ilerledikçe bu sahnelere yeni renkler ve çeşniler eklenecek kuşkusuz. İşkencecilerle muhbirlerin, ruh sağlığı bozuk kişilerden çıktığını düşünürüz çoğumuz. Sözgelimi bir işkencecinin evine döndüğünde ailesiyle neler konuşacağını, bir muhbirin aynaya nasıl bakacağını merak ederiz. Ama yıllar öncenin bu gazete kesiği Türkiye’de işkenceye nasıl bakıldığının, neden bir türlü yasaklanmadığının ipucunu çok iyi veriyor:

“TİKB adlı, örgüte üye olmak ve bazı eylemlerde bulunmaktan sanık olarak gözaltında bulunduğu sırada ölen Ataman İnce’ye işkence etmek iddiasıyla yargılanan bir komiser, iki komiser muavini, üç polis ve iki bekçiden biri olan Kartal Soğanlık Karakolu Sorgulama Amiri emekli Başkomiser Talat Gül, ‘Tugay Komutanı işkenceye ve gözetime alınanlara her zaman iyi muamele yapılmasını istiyordu ve her zaman denetliyordu’ dedi.”

Varlık, Sayı 1076, Mayıs 1997

Leylâ Erbil Öykücülüğü Üstüne

Öykü yazmaya yeni yeni başladığım 1960 sonlarında kadın-yazarlar üstüne düşünmek yaygınlaşmıştı: Kadın-yazar sayısında birdenbire görülen artış sonucu olsa gerek. Farklı bir dünyadan yükselen alışılmadık sesler, okurların da eleştirmenlerin de ilgisini çekmişti. Acaba kadın'ın apayrı bir duyarlılığı mı vardı? Bu yeni yazarların hangileri yazarlıklarının üstünde duruyorlardı? Günümüzde de süren bir tartışma. O yıllarda ben de bu konu ile ilgileniyordum. Eski yazarlardan diyelim Halide Edip'in ürünleri bana iki cinsiyet arasında sıkışmış gibi görünüyordu. Magazinimsi romanlardaki romantik, içli kız sesi baskındı da konu ciddi bir mesaj vermeye geldiğinde, "kahraman erkek" sesi olanca ağırlığını duyuruyordu.

Leylâ Erbil'in ilk öykü kitabı *Hallaç* (1961), rastlanmadıklığıyla kafamı hallaç pamuğuna çevirdi diyebilirim. Beckett'ten yapılan alıntı, "Hiçbir şey hiç'ten daha gerçek değildir" okura öykülerin dünyası hakkında önemli bir ipucu veriyordu ama yalnızca bir ipucu.

1960'larda Leylâ Erbil'in kuşaktaşı sayılabilecek yazarların çoğu varoluşçuluk akımıyla tanıştıktılar; bunalım, saçma, hiçlik, bireyin bunaltısı, sıkça işledikleri temalardı. Erbil'in şaşırtıcılığıysa, bu temaları Batılı yazarlar gibi adı belirsiz bir ülkede, hatta düşsel bir mekânda yaşayan soyut kişiler aracılığıyla değil, bu ülkede yaşayan, çeşitli sınıflardan gelme somut bireylerin "ağzından duyurması"ydı.

Hallaç, alışıldık, aşınmış düşünce kalıplarına olduğu kadar beylik edebiyat kalıplarına da karşı çıkacak bir yazarın başkaldırı serüveninin başlangıcıydı.

Demir Özlü, Leylâ Erbil'in "cinsiyet sorununa ekonomik ve toplumsal çevresiyle bir Marx'çı olarak yaklaşırken toplumsal

yabancılaşmaları gören” bir yazar olduğunu söylüyor. Gerçekten de Marx ve Freud, Erbil’in yazılarının iki anahtar adı. Talat S. Halman, onun zaman zaman Faulkner’a ve Joyce’a yakın düşen metinler yazdığını ileri sürüyor. Bu saptamalarda elbette gerçeklik payı var ama yazarı yeterince açıklamaya yetmiyor.

Gecede, yalnızca Leylâ Erbil öyküsünün değil, Türk öykücülüğünün de bir kilometre taşı. Bu kitapta “tarihsiz, kültürsüz, zamansız ve örgütsüz”* bir toplumda yaşayan bireylerin kimi zaman acıklı, kimi zaman ironik, kimi zaman düpedüz gülünç “ifadelerini” okuyoruz. Füsün Akatlı’nın deyişiyle “kesik soluklu, söylenmeci, sayıklamacı, simgeci” bir dille konuşan bu yeni öykü kahramanları, Leylâ Erbil’in tavrını açık seçik ortaya koyuyorlar: Amacı okurunu eğitmek ya da ona göz kırpmak değil, onu hınzırca sorgulayarak toplumu ve kendisi üstüne düşünmesini sağlamak. Yaranmacılığa uzak, hatta bazen hırçınlığa yakın bu tavır, Erbil’i toplumsal düzeni hasta kişiler ağzından anlatma eleştirisiyle karşı karşıya bıraktı. Oysa onun asıl ustalığı, yarattığı kişilerle kendisi (kültürü, deneyimleri, gözlemleri, özellikle anadili) arasına ince bir çizgi çekebilmesinde: Bu kişilerin hastalıklı bir toplumun ürünü olduklarını sezdirmesinde. “Çekmece”, “Hokkabazın Çağrısı”, “Ayna”, ön plandaki kişilerin arkalarından yükselen toplumsal gümbürtüyü –kulak vermezseniz bile– duyacağınız öyküler. “Vapur”, bu öykülere süzülen, yaşanan, kıyılarından açılan özelliğiyle, küskün bir İstanbullu kimliğiyle yerleşiyor, yayılıyor kitaba.

Tuhaf Bir Kadın’a birbiriyle bağlantılı öykülerden bir derleme mi diyeceğiz, roman mı? Leylâ Erbil’in ürünleri de kendisi kadar ele-avuca sığmaz olduğuna göre? Katı sosyalistler onu uçarı; bazı okurlar onu katı Marksist; feministler onu fazla edebiyatçı, bazı edebiyatçılar onu koyu feminist bulabilirler. *Tuhaf Bir Kadın*, dikkatli okunduğunda bu sorular pekâlâ yanıtlanabilir. Çünkü yazar, bu kere, sivri oklarını kendisine doğrultmuştur.

Karanlığın Günü, *Eski Sevgili*’den kalan tortuları, yabancılaşmayı, toplumsal çalkantıları, bir dönemin ev-içlerine taşıyan bir roman. Karanlık bir ortamda yaşanan ilişkilerin yapaylığı, sözümona dostluklar, laf ola cinsel birliktelikler... Leylâ Erbil’in

* Sonraları *Mektup Aşkları*’ndaki gibi.

“erkek egemenliğini sorgulayan” kadını, yine baş kahraman ama yazarının romandan öç alan şiirsel diline boyun eğmiş görünüyor: Cinsel rollerden çok ezme/ezilme sorununda odaklaşmış artık.

Mektup Aşkları’yla yine sevdiği forma, mektup formuna dönüşüyor Leylâ Erbil. Magazine dalma korkusuzluğunu göstererek yeni bir arayış özleminde olduğunu kanıtıyor. Ne yazık ki sözcüklere, fotoğraflara, okurun belleğinde bir dönemi ansızın canlandıracak kartpostallara, özel kutulardaki harflere kadar uzanan başkaldırı serüveni, klasik noktalama işaretlerini zorlayamıyor. Susku ve düşünme sürelerini vurgulamak için seçtiği virgüllü ünlem, virgüllü soru işareti ve türevleri, teknik olanaksızlıklar nedeniyle son iki kitabında yer alamamış. Hadi ülkemizde özgürlük yasak da özgünlük de mi yasak?

Düşler/Öyküler, Sayı 4, Mayıs 1997

Zaman ve Yolculuk

Saat'in "zaman"ı ölçtüğünü, dahası dillerde "zaman" yerine kullanıldığını bilsek bile bu bilgi, iki kavram arasındaki ayrımı aydınlatmaya yetmiyor; tam tersine, kuraldışı kurallarına baskın çıkan bir dili öğrenmeye ya da öğretmeye çalışırken karşımıza dikilen güçlüklerin tıpkısını çekmeye zorluyor bizi; açıklamalarımız sığ ve yetersiz kalıyor.

Konuyu iyice dağıtmamak için "zaman" üstüne yazılmış denemeleri, felsefe yapıtlarını sayıp dökmeyeceğim burada, ürünlerine ne yapıp edip bir zaman tartışması katan –başta Jorge Luis Borges ve Edgar Allan Poe olmak üzere– yetkin yazarlardan örnekler vermeyeceğim ama Antoine de Saint-Exupéry'yi anmadan geçemeyeceğim. Küçük Prens, günümüzdeki "zaman" anlayışını, yazarının kehaneti sayılabilecek soyut yolculuğu sırasında karşılaştığı bir satıcı, susuzluk giderici haplar satan bir adam aracılığıyla öğrenir. Bu hapları neden sattığı sorusuna satıcı şöyle yanıt verir:

— Zamanın boş yere harcanmasını önlemek için. Uzmanların hesabına göre, bu haplar alınınca haftada elli üç dakika kazanılıyor.

— Peki bu elli üç dakikada ne yapacağız?

— Canın ne isterse.

— Keyfimce harcayacak elli üç dakikam olsaydı, ağır ağır bir çeşmeye doğru yürürdüm" der Küçük Prens.

"Saat"ın öneminiyse dostu tilki öğretir ona:

— Hep aynı saatte gelsen daha iyi olur, dedi tilki, sözgelimi öğleden sonra saat dörtte gelecek olsan, ben saat üçte mutlu olmaya başlarım. Her geçen dakika mutluluğum artar. Saat dört dedi mi, meraktan yerimde duramaz olurum. Mutluluğumun

armağanını veririm sana. Ama gelişi güzel gelirsen, içimi sana hangi saatte hazırlayacağımı bilemem. Ayinsiz olmuyor.”

Bu konunun kafamı uzun zamandır kurcaladığını göstermek adına bir örnek de kendi eski bir öykümden veriyorum:

Öykünün, hapisten yeni çıkmış ikinci başkışisi şöyle diyor:

“— İçerdeyken bambaşka bir saate göre yaşıyordum, her an bir saatti, bir adı, bir tanımı vardı. Kitapların, mektupların, defterlerin gelme saati, söküklerin dikildiği saatler; görüş günleri. Bütün bunlar birleşince bitimsiz büyük gün bölünüyordu, geçiyordu. Şimdiyse uzayan bir boşluktayım.

Bak, demin durup dururken tıraş oldum. Boşluktan.”

Zamanı somutlayan nesnel saate gelince:

Evlerimizin önemli köşelerini tutan ağırbaşlı dede-saatlerle oynak teyze-saatlerin dünümüzün olduğu kadar bugünümüzün de nasıl şaşmaz bir aynası olduğunu düşündünüz mü? Her önemli kentin merkezinde yükselen –bazen bulunduğu alana adını bağışlayan– görkemli saat kulelerinin, o kentin geçmişini, mimari tarihini, kısaca kültürünü yansıttığı gibi...

Gelgelelim “saat”in kimi zaman insafsız bir yargıç işlevini de yüklendiğini unutmamalıyız. Belleğimizi tazelemek için yetkin polisiye ürünleri anımsamamız yeterli, görsel yanları ağır bastığından olacak, gözlerimizin önünde bir anda canlanabilen polisiye filmleri özellikle. Kusursuz bir suç işlemeye kalkışan, bu amaçla en ince ayrıntıları hesap etmiş, tasarısında hiçbir boşluk bırakmamaya özen göstermiş bir katilin ya da hırsızın, zamanlamasındaki basit bir yanılğı –belki birkaç dakikalık bir yanılğı– yüzünden köşeye nasıl kısıtıldığını sözgelimi. Bazen bu aksamanın doğrudan suçluya bağlı olmaması, olaya nerdeyse yazgı denebilecek öğelerin karışması, içimizi öyle bir isyanla doldurur ki kendimizi onun yerine koyup hayıflanırız.

Sanatta yoğunluğun şart olduğunu, gereksiz uzatmaların yaratılan havayı silip süpüreceğini kanıtlayan örneklerin bir bölümüne de polisiye-western dünyasında rastlarız: Issız bir kasabada, trenden inen bir yabancıнын istasyon saatine bakmasıyla başlayan öykü, bir gerilimin çatacağının ilk belirtilerini vermiştir ve olay verili bir süreyle kısıtlıdır, biliriz. Tırmanışın nasıl bir dorukta son bulacağını belli belirsiz kestirebilsek de araya

serpiştirilmiş ipuçlarını kendimizce değerlendiririz. Demek istediğim: Zaman ya da saat ögesi, bir filmin ya da romanın akışını derinden etkilediği gibi okuru ya da seyirciyi, tavsamayan hızı, ilgiyi hep diri tutma becerisiyle etkiliyor.

Günümüzde, saydığım örneklerin yerini saatli bombaların patlayacağı ana dayalı kıyamet filmleri aldı, ama zamanın sınırlılığı ilkesi değişmedi. Edebiyat dendiğinde de durum aynı. Yalnız, artık dört yüz sayfaya sığdırılan bir yüzyıl değil, bazen bir güne, bir geceye sığdırılan bütün bir yaşam söz konusu.

İyi bir öykünün *bir oturuşta* akıtılması görüşünü savunan Edgar Allan Poe, bir oturuşla ne kastediyordu sizce? Öykünün sayfa sayısını mı, yayıldığı sürenin yoğun kesintisizliğini mi?

Sanat ürünleri, bir oturuşta bile bize başka çağların, hatta evrenlerin kapılarını açabiliyor, ama kişioglunda yalnızca ayağına getirilen dünyalarla yetinmemek, kendi gerçeklerini, düşlerini kendi keşfetmek gibi vazgeçilmez bir eğilim var. Bir bakıma dar sınırları aşma tutkusu diyebiliriz.

Yolculuk, işte bu gereksinimi karşılayan bulunmaz bir olanak. İş yaşamının zorunlu koşulları dışında kalan yolculuklarda çağdaş teknolojiye fazla bir beklentisi yok çağdaş insanın. Kendi geçmişinin ya da bir ülkenin tarihinin peşinde koştuğu kişisel dönüş yolculuklarında, uçak yerine bir dönemin ağır akışlı, görkemli trenlerini seçmesi, yabancı bir kentin özünü kavramak için taksi yerine yürümeyi yeğlemesi, bunun en büyük belirtileri. Kavuşmalara olduğu kadar ayrılıklara, yeni mutluluklarla yeni kırgınlıklara eşit ölçüde açık, bu belirsiz serüven sırasında başka bir zamanın işleyişine alışması da şart. Belki onu yeni ortamlarda güvenli kılan, biraz da yanında taşıdığı bildik yolculuk saatinin sıcaklığıdır.

Poe'nun görüşüne bütünüyle katılmayabilirsiniz, ama burada gördüğünüz yolculuk saatlerinin çağrıştırdığı yüzler, bir oturuşta okunmuyor mu?

İpuçları: Estetik

Estetiğin çok karmaşık bir konu olduğu, hakkında yazılan kitapların tuğla gibiliğinden belli. Sanattan ideolojiye kadar her alana yayılma özelliği taşıyor. O yüzden de kapsamını ve sınırlarını kestirmek hiç kolay değil. Böyle zorlu bir “bilim” dalı üstüne yazmak, uzmanlarına düşer diye düşündüğümünden, ben günlük hayattaki estetikten (ya da estetik-yoksunluğundan) söz etmek istiyorum.

Sözgelimi kendini “güzel”i aramaya adanmış, bu arayışı kişisel yaşamında da sürdürdüğü için (gerek cinsel seçmesi, gerek kılık seçimiyle) toplumca cezalandırılan Oscar Wilde’ın yazısıyla eğilimleri birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Baudelaire’de de öyle. Oysa estetiğe gönül vermiş Ahmet Hamdi Tanpınar’ın bakımsızlığı dillere destandır. (Yahya Kemal’in ne kadar pis olduğunu gözümle görmesem inanmazdım.) Bu örneklerden yola çıkarsak, ülkemizde estetiğin, “dışardan”, nesnel bir bakışla incelenen, yaşamdan kopuk bir bilim dalı olarak görüldüğünü ileri sürebilir miyiz? Çünkü örnekler bu kadarla kalmıyor. Geçmişlerini bir ölçüde (çoğu zaman büyük ölçüde) becerileriyle değil estetik görüntüleriyle sağlayan oyuncularla, şarkıcılar, ünlerinin doruğundayken hantallaşmaya, hatta göbek bağlamaya başlıyorlar. Kadın kesimi, biraz daha dikkatli ama bu estetik kaygısından çok, kadında güzelliğe önem veren ortalama müşteriye yitirme kaygısından kaynaklanıyor galiba. O müşteriye seslenen estetikse hiç parlak değil, bedene uyum sağlayamıyor bir türlü.

Uyum, estetikte anahtar bir sözcük. Deniz kıyısında, rüzgârda rastgele savrulan alacalı bir eteklik, köylü bir kızın da kentli bir kızın da üstünde çok estetik durabilir. Ama mekânı ve mimariyi

kent içine taşıdığınızda ikisine de yakışmaz. Hangi kumaşın, hangi rengin, hangi takımın kişiye yaraşacağını biraz da iklim belirler. Ya o iklimin bir parçası olmayı yeğlersiniz ya da “ben benim” diyerek ona kafa tutarsınız, tabii sizin bileceğiniz iş. Ama uyumsuzluğunuzun hangi uyuma inat olduğunu bilmeniz koşuluyla.

Kimi düşünürler, estetiğin “yararlı”lığına ağırlık veriyorlar. Doğrusu haklılar. Evimizde kullandığımız cam ya da seramik estetik eşyalar mutlaka bir işe yarıyorlar: Değişik içecekleri koyduğumuz bardaklarla kadehler, değişik çiçekleri yerleştirdiğimiz farklı vazolar. Bütün bu ayrıntılar, estetiğin kişide zamanla bir duygu olmaktan çıkıp bir bilinç katına yükseldiğinin göstergeleri. Ama dilini sökemediğiniz, dolayısıyla ilerde işinize hiç yaramayacak, güzel basılmış bir kitabın sayfalarını karıştırırken aynı hazzı duymuyor musunuz? Peter Greenaway’ın ukalalıklarını, sunduğu estetik sinema şöleni hatırına göz ardı etmiyor musunuz?

Yıllar önce bir gündökümünde Biga pazarında oyali yemeniler satan bir genç kızdan söz etmiştim. O renkleri nasıl bulup buluşturduğunu sorduğumda, “Heec” demişti, “karnımdan.”

Çok daha önceleri Ülkü Tamer’den duymuştum. Antep’in ünlü sinemacısı Nakıp Ali o sıralar çok tutulan “Beyaz Yele” ve “Kırmızı Balon” filmlerini kente getirtmiş, oynatacakmış da pek umudu yokmuş. Umulmadık bir seyirci kitlesiyle karşılaşmış. Filmlerden ne anladıkları konusunda sorulan sorulara seyirciler düz bir yanıt vermişler: “Bilmem... Çok güzeldi.”

Güzelliğin başlı başına bir işlevi var anlaşılan: Yararlı ya da anlaşılır olması önemli değil. Kendisi yetiyor, varolması. Bu da halkın neyi anlayıp anlamadığı, neyi sevip sevmeyeceği, ona nelerin sunulması gerektiği konusunda ahkâm kesmekten alıkoymalı bizleri. Ya estetik, bir doğa vergisiyse?..

Bir Deneme Ustası: Fusun Akatlı

Eski gündökümünde, Kemal Tahir'in "bir yazarın yazdıklarından çok daha fazlasını bilmek zorunda olduğu" yolundaki görüşünü aktarmıştım. Tabii ki Kemal Tahir "fazla" sözcüğüyle, hem kendisi gibi bir toplumun geçmişini, özellikle yakın geçmişini araştırmaya gönül vermiş bir romancının kaynaklarıyla belgelerinin tümünü yapıtına boca etmemesi gerektiğini belirtiyor, hem de romanına taşıyamayacağı bir ağırlık yüklemesinin teknik sakıncalarını gündeme getiriyordu. Kısacası romancı, titiz bir seçme ve eleme işlemi uygulamalıydı.

Ernest Hemingway de öykünün diplerde yatan, söylenmeden kalan bölümünün, yüzeyde görünen yedide biri beslemesinden yanaydı. Ünlü buzdağı benzetmesinde, ufak ayrıntılarla gözlemlerdi besleyici öğeler.

Farklı toplumlardan, farklı edebiyat anlayışlarından gelme bu iki yazarın çakışan görüşleri, acaba yalnızca roman ve öykü için mi geçerli? Fusun Akatlı'nın yapıtları, aynı ilkenin deneme-eleştiri-, felsefe yazıları için de geçerli olduğunu kanıtlıyor. Yazarın, kitabının yeni basılarında bu üç dalı ayrı öbeklerde toplamaya özen gösterdiğini görüyoruz. Felsefe yazılarıyla denemeleri, *Yaz Başına Neler Gelir*, *Felsefe Kıyılarında*, *Zamansız Yazılar* ve *Pusulamız Felsefe* adlı kitaplarından derlenmiş denemelerle son iki yılın ürünlerini içeren bir yapıtta *Acıyla*, *Sevgiyle* ve *Kahramanca* başlığı altında Boyut Kitapları'nca yayımlandı. Aynı yayınevi, Akatlı'nın *Bir Pencereden*, *Edebiyat Defteri* ve *Tenha Yolun Ortasında* adlı eleştiri kitaplarıyla yeni yazılarını bir araya getiren *Öykülerde Dünyalar*'ı da yenilerde yayımladı. Yazarın salt öykü sanatıyla değil roman ve şiirle de ilgilendiğini biliyoruz; ilgi alanlarının genişliğini, yalnızca bilgisinin genişli-

giyle açıklayamayız sanırım. “Sefalı Çileler Olsun!” bu konuda önemli bir ipucu veriyor:

“Okurken olduğu gibi, yazarken de haz ilkesinin güdümü altında oldum hep. Zevk için yazdım yazdıklarımı. Yazmak hoşuma gittiği için, düşüncelerimi, kimi duygularımı birileriyle paylaşmak ya da birilerine iletmek bana zevk verdiği için. En sıkıcı, en akademik kıyafetli yazılarım bile dahil buna.”

Bu oldukça alçakgönüllü yazı, Akatlı’nın yürekten ilgi duyduğu alanları nasıl olup da bir deneme tadında birleştirebildiğini açıklıyor. Demek ki felsefe, edebiyat ve deneme türleri, özgül ağırlıklarından (yani fazlalıklarından) sıyrılıp, daha doğrusu dipte bırakılan özgül ağırlıklarından beslenip o deneme potasında, o zevkte kaynaşıyorlar. Deneme üstüne bir yazısında şöyle diyor yazar:

“Deneme yazarlığının ne menem bir yazarlık olduğu bir türlü aydınlanamıyor. Nasıl aydınlansın ki, neredeyse deneme yazarı sayısınca, hatta deneme yazısı sayısınca deneme çeşidi var.”

Akatlı’nın soylu eleştiri konusundaki düşünceleri ise ilk kitabından bu yana değişmemiş:

“Eleştirinin amacı, bir sanat görüşünü, yani bir sanat yapıtının sanat değeri ile bir sanat yapıtıyla verilenlerin değeri ve değerliliği hakkındaki bir görüşü örneklendirmek veya bir örnekten kalkarak çözümlemeler ve değerlendirmeler yapmak yoluyla böyle bir görüşü temellendirmek olabilir.”

Felsefi bir temelden yola çıkıp edebiyat olaylarına eğilen bu tür eleştirilere örnek olarak Lukacs’ın, Fischer’in, Garaudy’nin, Cauldwell’in dilimize de çevrilmiş kitaplarını sayıyor yazar.

Ona göre “eleştiri için düşünülebilecek ikinci tür amaç da, ya tek tek sanat yapıtlarını ya da yapıtlarıyla bir yazarı ele alarak bir edebiyat incelemesi, bir tanıtma, ele alınan yapıtlar arasında bağlantılar kurmayı ve bir sanat çizgisi belirlemeyi dillendiren bir değerlendirme yapmak olabilir.” Her iki tür eleştiri de çıkarla güdümlü, çalakalem ve yoz, yozlaştırıcı eleştiriye karşı çıkmak amacını taşımalıdır her şeyden önce.

Yazarın ilk kitabı *Niçin Diyalektik* (Çağdaş Yayınları, Aralık 1977), sonraki çalışmalarında da dolaylı ya da dolaysız yoldan etkisini gösterecek kılavuz ya da pusula niteliğinde yazılar içeriyor: “Diyalektik Açısından Mutluluk”, “Özgürlük ve Yaban-

cılaşma”, “Çağımızda Hümanizm Ne Değildir?”, “Dogmatizm Yenilmelidir”, “Bilgi Kuramı Açısından Kuram-Kılgı İlişkileri”, “Toplum Bilimlerinde Olasılık”, “Ilımlının Gerçek Yüzü”, “Felsefede Akılcılık ve Deneycilik”, “Yüzyılımız Felsefesinde Birkaç Metafizik Anlayış”, “Felsefe Işığında Sanat Yapıtının Değerlendirmesi”, “Öz-Biçim Tartışması Ne Getirir?”, “Ulusal Sanat-Evrensel Sanat”, “Biçimsel Evrensellik”, “Şiire Yaklaşmak” gibi Akatlı’nın felsefe dünyasının yapıtaşları. Bu arada benim için (okur ve yazar olarak) büyük önem taşıyan “Edebiyatta İçtenlik” ve “Brecht ve İnsan”ı anmalıyım. Akatlı, “içtenlik”, “sıcaklık” gibi ne idüğü belirsiz değerlerin yerine “sahicilik” ve “inandırıcılık”ı koyar. Bu özelliği taşıyan, yani insanca bir töz (hümanist bir cevher değil) taşıyan yazarlarla yaratılara öncelik tanır. Ama bu tutumu, onun temelde beğendiğini yazılarından bildiğimiz kimi yazarların (aralarında ben de varım diyeyim de) bazı ürünlerini benimsememesini (bu yazıda nesnel davranıştımdan kuşku duyulmasın!) engellemez.

Her eleştirmen gibi Fusun Akatlı da yazar-dostlarının sırtlarını sıvazlamakla suçlanmıştır. Bu suçlamayı yapanlar, bir edebiyatçının ister istemez dilini ve dünyasını paylaştığı kişilerle (aralarında yazarlar da vardır tabii) dostluk kurmasını nedense yadırgarlar. Oysa dilde yozlaşmaya, kültür aşınmasına, geçmişsiz kalıp geleceksiz bırakılmaya karşı çıkmak, yalnızca eleştirmenlerin tekelinde olmasa gerektir. Sözelimi “Dilde İstibulsuzluk”, Akatlı kadar beni de perişan ediyor. Düşünüyorum da belki bunca yıllık sarsıntısız dostluğumuzun sağlam temelinde sevgi/saygı ve paylaşılan onca anının payı kadar dile olan düşkünlüğümüzün payı da var.

Öznelliği bir yana bırakıp sınırları “deneme” gibi tanıma gelmez nesnellikte karar kılmaya çalışayım bari. Fusun Akatlı’nın yardımıyla:

Eleştiride “ana kaygı, yapıtın yapısını kavramak olduğunda tek çıkar yol, onu tekliği ve bütünlüğü içerisinde ele almaktır. Bir yapıtı tekliği ve bütünlüğü içerisinde ele almak demek, onun içerisinde bulunamayacakları hesaba katmamak ve içerisinde bulunabileceklerin hiçbirini dışarda bırakmamak demektir.”

Selçuk Baran'ı Anarken

Yaklaşık yirmi beş yıllık bir dostunuza ilişkin anılarınızı, hele onun öykücülüğü üstüne düşüncelerinizi böyle kısa bir anma yazısına sığdırmak elbette olanaksız. 1975 tarihli bir gündökümünden yapacağım bir alıntı titiz, yetkin ürünlerini sözcüğün tam anlamıyla “kendi köşesine çekilip” vermiş bu öykücüyü biraz aydınlığa kavuşturabilir diye düşünüyorum:

“Selçuk, coğrafya kitaplarının deyimiyle ‘rejimi düzenli’ bir ıraktır. Ama Anadolu’da olduğundan, taşmaya hazırdır hep. İstemese de.”

Bence, bir tutku insanıydı Selçuk Baran. Çoğu kapalı mekânlarda, boğucu ev içlerinde, sanki gizli bir baskının altında ezilen konuk odalarında geçen öykülerinde yakaladığı parlak çakım anlarını başka türlü açıklayamıyorum. Öte yandan, kendi kapalı düzenine de tutkundu. Kent kargaşasında kişisel bir çıkış yolu arayan düş vurgunu genç bireyler, öykülerinde hep başı çekti. Onların uçsuz bucaksız kırlara, ötelere çağırın sesiyle ülkemizin en önemli öykü ödülleri kazandı ama yüz çizgileri onun yazdığı dönemde daha pek belirgin olmayan günümüz genç okur kitlesi, “anlık mutluluklar” a yönelik bu çağrıya yakınlık duymadı; okurların bir bölümü de bu ucu açık yolculuğun yeni bir düzende son bulmasından çekindi belki.

Selçuk Baran, çocukluğundan beri biriktirdiği, kendi yapısı için en elverişli alan olan öykücülüğü bir “meslek” değil bir “aşk” diye benimsediği için reddederken, “taşma” hakkını da kendi elinden alıyordu.

Onun ilk bakışta evcil görünen öyküleri bu ışığın altında bir daha incelenmeyi çoktan hak etmiştir.

İz Sürmek

“Şahin kuramı” diye bir söz duyduğunuzda ya ipe sapa gelmez bir görüşle ya da son yıllarda örneklerine sıkça rastladığınız ukala buluşlardan biriyle karşılaştığınızı sanabilirsiniz elbet. Oysa bu kuramı, *novella*’yı (uzun öykü mü, kısa roman mı diyeceğimize bir türlü karar veremediğimiz bir edebiyat dalı) açıklamada kullanmış Alman yazar Paul Heyse (1830-1914). *Falkentheorie*, Boccaccio’nun *Decameron*’undaki beşinci günün dokuzuncu masalından kaynaklanıyor. Masalda zengin bir kadının gönlünü çelmek için varını yoğunu harcıyor Federigo; o kadar ki elinde avucunda yalnızca çok sevdiği şahini kalıyor, ancak onu da gözden çıkarması sonucunda sevdiğinin gönlünü kazanıyor. Böylelikle şahin, bir *novella*’yı öbürlerinden kesinlikle ayıran dış çizgilerin simgesi oluyor Heyse’nin gözünde. Bir anlamda yazarın, okurun içine işleyen özü.

Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*’ını uzun ve zorlu bir tutukluluk süresinden sonra 1856’da yayımlamış, yine de bu uzun öykü bir tutukevinde değil, başkişinin kendisi için yarattığı bir yeraltında geçiyor. Başından geçenleri bize (okura) mektup formunda anlatması, daha kolay geldiği içinmiş dediğine göre. Kendisini savunduğu falan yok, aslında “bir böcek kadar” olamadığını söylüyor ama bundan gizli bir haz duyduğunu da eklemekten edemiyor. Akıl, bilgi, insanlık, adalet gibi yüceltilen kavramları yerin dibine batırmak, tek amacı. Bu amaç uğruna, çevresinde kendini küçülttüğü, ezdirdiği, pis dümenler çevirdiği oluyor. Öyle ki, “bu kadarı da fazla artık!” diye öfkелendiğinizde başkişiden çok yazara kızır buluyorsunuz kendinizi. Ama hakkınız yok. Bir kere bu kişinin “hastalıklı” olduğu baştan belirtilmişti, üstelik sözümona dostları, bizim

öğrendiğimiz özelliklerinden ötürü değil, kaba ve züğürt olduğu, çok okuduğu halde piyasada dikiş tutturamadığı için, kısacası genelgeçer, yüzeysel değer yargıları yüzünden dışlamışlardı onu.

Kahramanımız (anti-kahramanımız), kendini temize çıkarmaya falan çalışmadığını ileri sürerken bir şamar da size indiriyor: “Ben sizin yarı yolda bıraktığınız şeyleri sonuna kadar götürdüm yalnızca. Ayrıca siz korkaklığınıza ‘ölçülü davranmak’ adını veriyor ve böylece kendi kendinizi aldatıyor ve avutuyorsunuz. Böyle olunca, herhalde ben sizden daha canlı bir insanım demektir.” Yazar, “genel bir insan” diye ne idüğü belirsiz bir şey olmaya çalıştığınızı savunuyor: “Aslında biz ölü doğmuş kişileriz. Aslında çoktandır canlı olmayan babalardan çoğalıyoruz ve bu durum giderek hoşunuza da gidiyor. Bir kolayını buluversek, nerdeyse doğrudan doğruya düşüncelerden doğmayı sağlayacağız.”

(*Yeraltından Notlar*’ın yapıta çok bağlı, güncel bir örneğini televizyonda seyrettim. Rublelerin yerini dolarlar almıştı, kılıklar da günümüze uygundu ama Dostoyevski’nin Şahin’i olduğu gibi duruyordu.)

Aynı başkişiye Albert Camus’nün *Düşüş* (1956) adlı uzun öyküsünde rastlıyoruz yıllar sonra. Hem de kendisinin hiç benimsemeyeceği bir kimlikte: Bir Fransız hukuk adamı. Amsterdam’da bir barda karşısına çıkan bir yurttaşıyla belli kesintilerle beş gün süreyle konuşan (daha doğrusu içini ona boşaltan) bu hukukçu, Camus’nün “saçma” anlayışının canlı bir temsilcisi. *Kral*’lar gibi yaşayan bir oyuncu, ayrıca bir Don Juan.

O da zamanında kendini sefahate kaptırmış, insanları aldatmış, ezmiş bir zorbadır. Ne ki zengin ve güçlüdür, çevresinin gözünü boyaması kolay olmuştur. Toplumun dokunulmaz saydığı kavramların hepsine dil uzatmaktan kaçınmaz uzun konuşması sırasında. Ona kalırsa “her insan, bütün öbür insanların suçlarına tanıklık eder”; kendisinin “inancı ve umudu” da budur zaten. Suçu ve cezayı yaratmak için bir Tanrı gerekmez, insan kardeşlerimiz onu çoktan yaratmışlardır. “Hepimiz suçlu olduğumuzda demokrasi gelecektir.”

İki başkişi de aşağılık yaşamlarını sürdürmekte kararlıdır. Peki ara sıra da olsa içlerini yakan bir olay yok mudur geçmiş-

lerinde? Yeraltının kahramanı, önce kurtardığı sonra alaylar ve aşağılamalarla yaşamından defettiği düşkün kız Liza'yı anımsar; hukukçuysa, bir zamanlar ırmağa atladığını gördüğü genç kadını kurtarmadığı için kendinden bir kurtuluş esirgediğinin bilincine zamanla varır.

Bu iki başyapıt arasına bir roman kişisini katmak şart. Italo Svevo'nun yazılışından yirmi beş yıl sonra 1923'te yayımlanan başyapıtı *Zeno'nun Bilinci*'nin Zeno'su. Ama o bir gün yeni yazıya konu oluşturabilecek bir *roman*.

Virgül, Sayı 27, Şubat 2000

Yeni Dediğimizde...

“Sanatta yenilik nedir?” gibi çözüldükçe düğümlenen tartışmaların temelinde, “yeni” kavramına yüklediğimiz farklı anlamların keşmekeşi yatıyor galiba. Gündelik dilde “yeni”yi güncel, çağdaş, gündeş kavramları karşılığında, kimi zaman da taze ya da aşınmamış anlamında kullanıyoruz. Daha da önemlisi, önceden varolagelen ama bizim şimdi gözümüze çarpan özellikleri, alışıldığın dışına taşan eğilimleri yeni saymakta sakınca görmüyor, görecelik açısından ipin ucunu iyice kaçırıyoruz.

Bir çıkış noktası aramakta bize ancak sanatçıların yardımı dokunabilir kanısındayım. Sözgelimi Henry James, öykü ustası Guy de Maupassant’ı yazı masasının başında şöyle gözlerinin önüne getiriyor:

“Ona, yapılabilecek her şey daha önce yapılmış, her etki yaratılmış, her türlü birleşim denenmiş gibi gelir. Yükü, ancak bir dâhiye hafifleyecek; çünkü o zaman önünde gizemli yollar açılacak, yeni birleşimler serpilecektir.”

“Dâhi” gibi tumturaklı bir sözcüğü bir kenara bırakıp üstün yetenekli bir sanatçıdan söz etsek bile onun ne tür güçlüklerle karşılaşacağını kestirebiliriz. Daha önce geçenlerin adımlarının birer ayak izine dönüştüğü bir toprak parçasında (uğraş alanında) ayağını basacak aşınmamış bir bölgeyi nasıl bulacaktır? Üstelik rastladığı her iz, yalnızca onu engellemiyor, bazen rotasını belirlemekte işini kolaylaştırıyor. Neresinden bakılsa, kişisel birikime, bilince, sezgiye ve eğilime dayalı bir seçme isteniyor ondan. Verdiği ilk üründe, izler dolambacında bir kısırdöngüye sapacağı anlaşılan sanatçının/edebiyatçının yaşça genç olması, ilerde bir atılım yapacağını ummamızı sağlamaz. İlk adımından

bellidir yolculuğun varacağı nokta: Çünkü gizemli yollara, yeni birleşimlere kapalıdır.

*Alışılmadık bir çiçek koklamak isterdim
Gül olmasından korkuyorum.*

Şiirimizin hep genç kalmayı başarmış üstatlarından Oktay Rifat'ın bu dizeleri ilk kitaplarından alınma ve ne kadar açıklayıcı! Evet yeni, kimi zaman alışılmadık anlamında kullanılıyor, kimi zaman da yadırgatıcı, uzak, itici anlamında. O zaman “akım” sözcüğüne sarılıyoruz topluca. Kişioğlu, yaşamını, düşünce dünyasını kolaylaştırmak için “akım” sözcüğüne var gücüyle sarılıyor, böylelikle bireysel aykırılıkları törpülemeyi, sarsıcı çıkışları evcilleştirmeyi umuyor belki de. Zaman zaman kendi koyduğu kısıtlamaların tuzağına düşme pahasına. Diyelim ki tez elden ad yakıştırma çabasıyla “gerçekçilik” diye bir akım saptadı; ama zamanla bu tanımın, örnek diye seçtiği sanatçılara ya da ürünlere topluca uygulanamayacağını kavradı. O zaman sırf baştaki kararından dönmemek amacıyla “ayna gerçekçiliği”, “eleştirel gerçekçilik”, “sosyalist gerçekçilik”, dahası “büyülü gerçekçilik” gibi yan sınıflamalara gidecektir. Tabii bu arada, aynı sınıflamaya soktukları çoktan başka alanlara yönelmişlerdir.

Bir akım, ancak sanat ortamındaki katı kurallardan ya da kuralsız başboşluktan usanan sanatçıları kendi uğraş alanlarında yeni büyü yolların, yeni serpilmelerin peşlerine düşüren bir sözsüz anlaşma olabilir, imece usulüyle kotarılan bir patlama değil, yani akım, bir varış noktası sayılmalı, bir başlangıç noktası değil.

Sanatçı, bu soluklanma molası sırasında yalnız kendisiyle değil, gündeşleriyle ve uğraş dalının geçmişiyle bir hesaplasmaya girse gerektir. İşlediği, artık avucunun içi gibi bildiği topraktan neler kalmıştır geriye? Hangileri elenmeli, hangileri budanmalıdır?

Yaşadıkları dönemlerin en gözü kara yenilikçilerinin, en asi sanatçıların, savaş açtıkları yerleşik değerleri en iyi bilen kişilerden çıkması bir rastlantı sayılabilir mi? “Akım” anlayışı, ilk

bakışta çabaları benzer gibi görünen sanatçıları yine ilk bakışta birleştiriyor görünüyor. (Belki de “özgünlük” diye bir akım olmaması bundan kaynaklanıyor.) Ne de olsa özgün sanatçı, gelip geçici akımların hiçbirine oturmuyor. Ama her akımda var. Ve iyi ki yapıtlarının ömrü, akımın ömrüne koşut gitmiyor.

Edgar Allan Poe, “Özgünlük düşüncesi, okurun yenilik anlayışıdır” derken özgünlüğün de göreceliğini vurguluyor, ama hep varolacağını güvenceye alıyor.

Bense, bugünün yenisinin, özgününün; ileriki bir yeninin, özgünün bitek eski-tabanı olacağına inanıyorum.

*XXI Mimarlık Dergisi, Sayı 1,
Mart-Nisan 2000*

Sudaki Balık Gibi

Edebiyat dünyamızda üstünde en az düşünölen yazarlarımızdan biri de Reşat Nuri Güntekin'dir. Bu ilgisizliğe –nerdeyse bu yok saymaya– yol açabilecek neler yapmış olabilir Güntekin? Kendisi gibi II. Meşrutiyet sonrasında başlayarak Birinci Dünya Savaşı'nı, Kurtuluş Savaşı'nı, Cumhuriyet dönemini yaşamış Halide Edip Adıvar ya da Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan daha kötü bir romancı mıdır yoksa?

Hiç sanmam. Halide Edip'in daha ortaokul yıllarımda tüylerimi diken diken eden yarı boynu eğik, yarı *hamasi* sesi, Yakup Kadri'nin Anadolu'da Cuma'sını arayan bir yaban-Robinson sıfatıyla kullandığı buyurgan, hele o Yunan mitolojisi benzetmeleriyle bezeli Osmanlıca-Türkçe karışımı, yer yer Fransızca düşünöüp Türkçe yazma alışkanlığının ürünü o ucube dili, zaman zaman katlanma sınıırımı zorlamıştır. Oysa Reşat Nuri'nin yalın biçemi biraz da gündelik dili yansıtmasından kaynaklanır.

Belki, kendisinin söylediğı gibi romanlarını başta hep piyes olarak tasarlamasından. Geçenlerde bir daha okuduğum yapıtlarını bu dil becerisi açısından incelediğimde yazarı daha da önemsedim.

Acaba ona gösterilen ilgisizliğin nedeni, *Çalıkuşu* romanının zamanında yarattığı büyük ilgi mi? Ne de olsa bugün, *Çalıkuşu*'nu bilenler, Reşat Nuri'yi bilenlerden daha çok. Fethi Naci *Yüzyılın 100 Romanı* adlı yetkin yapıtında (Adam Yayıncılık) *Çalıkuşu*'nun melodram havası taşıyan özelliklerinden ötürü kuşaklar boyu okunacağını söylüyor ama tabii ki romanın başarısını yalnızca bu özelliğine bağlamıyor. Çağdaş okur için *Çalıkuşu* ne yazık ki zorla okutulmuş bir ders kitabı gibi, onu bir daha gözden geçirmek bile bir zahmet. Oysa "Gençler Anadolu'ya..." slo-

ganına zamanında yetişmiş bu romanın bir “yaranma” telaşıyla yazılmadığı apaçık ortada. Güntekin, Anadolu’yu olduğu gibi vermeyi amaçlamış. Onun, çocukluğunu bir askeri doktor olan babasıyla birlikte Anadolu’da geçirdiğini, sonraları Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarıyken de Anadolu’dan kopmadığını biliyoruz. Bu romanda da başkişi Feride’ye kendi deneyimlerini yaşattığını, babacan doktor Hayrullah’a kendi babasının kimi özelliklerini kattığını varsayabiliriz. Feride’nin bazen ters, gözü pek, ödün vermez kişiliği, döneminde herkesçe hoş karşılanmamış. Bu eleştirilere Güntekin’in yanıtı şöyle:

“O zaman genç kızlarda neşe ve serbestlik iyi alamet sayılmazdı. Ecnebi mekteplerinde yahut aile muhitlerinde yetişmiş tek tük kızlar iyi gözle görülmez, fena aile kadını, fena vatan-daş, fena insan olmaya namzet sayılırdı... Ben İstanbul kızında, büyük bir çocuk demek olan bir genç kızda biraz tahsil, bir neşe, hafiflik ve serbestliğin pek korkulacak bir şey olmadığını, böylelerinin –zamanı gelince– yahut hayatın müşkül saatlerinde kendilerini en ağırbaşlılardan daha iyi çekip çevirebileceklerini göstermek istiyordum” (Olca Öner Toy’un *Türk Romanı ve Öyküsü*’ndeki alıntıdan.)

Bu romanın en büyük başarısı, o güne kadar bilinmez kalmış Anadolu’dan inandırıcı insan manzaraları çizmesiye, bir başka başarısı, kentlerde yaşayan okumuş kızlara karşı önyargıları sarsmasıdır sanırım.

Doğu edebiyatını da Batı edebiyatı kadar iyi tanıyor Güntekin. *Yusuf ile Züleyha* masalının Batılı klasik romanını yazarken hiç zorlanmıyor. Fransızca sözcükleri, Yakup Kadri gibi kaleminin ucuna geldiği için değil Züleyha’nın dünyasını kavramamız için kullanıyor. Koleji bitirdikten sonra babası Miralay Ali Osman’ın isteğiyle öğrenimine biraz ara verip Anadolu’ya gitmeye razı olan Züleyha, sözgelimi *Kiralık Konak*’ın Seniha’sı gibi yalnızca soğuk ve güzel değildir. Babası onu züppe çevresinden ve her devrin adamı Avrupasever dayısından ayırmak ister yalnızca. Dayı, yeğeni hakkındaki görüşlerini şöyle açıklıyor:

“— Küçük! Sende kumaş var. Bir şeye benzeyeceksin fakat o belki temiz, sağlam fakat hiç *raffinement*’ı olmayan *Amerikanizme* karşı sende biraz *reaksiyon* hazırlamak lâzım.”

Züleyha Anadolu'yu, Silifke'yi ve orada bir belediye reisi olan Yusuf'la ailesini yadırgar önce. Yusuf, savaşta silah arkadaşı olan kumandanının ve dolayısıyla kızı Züleyha'nın üstüne titrer. Çiftliğin bulunduğu Gölyüzü'ye, Zeliha'yı büyüler. Gölyüzü'nün anlatıldığı bölüm, bugün bile üstesinden kolay gelinemeyecek bir şiirsellik doludur. Ama Züleyha'nın kimi karşı çıkışları hepten tutamaksız değildir. Yörenin Avrupalı kraliçesi olmak için çabalaması, Yusuf'a bağımsızlığını kanıtlamak istemesi, Reşat Nuri'nin anlamadığı şeyler değildir. Yazara göre Züleyha'nın temel kusuru (kendisinde bol bol olduğu anlaşılan) sevecenlik ve yumuşaklık eksikliğidir. Miralay'ın ilerleyen rahatsızlığı sonucu iki genç "mantıklı" bir evlilik yaparlar. Düğün gecesinde Züleyha şunları söyler kocasına:

"Hele o evlenmelerdeki aşk... Türlü hesaplar, pazarlıklardan sonra iki insanı, sandıkları, sepetleriyle bir eve yahut bir odaya kapamışlar... Onlar birbirlerine adlarını sorduktan sonra: 'Efendim, biz birbirimiz için dünyaya gelmişiz de haberimiz yokmuş... Sen olmasan ben ne yaparım, ben olmasam senin haline ne olurmuş. Artık ölüm var, ayrılık yok... Ebediyete kadar anca beraber...' yolunda sözler söylüyorlar... Bu kadar lakırdı, bu kadar sahtekârlık, iki hafta sürmeyeceği muhakkak olan bir aşk için... Umarım biz bu gülünçlüklerden kendimizi korumasını bileceğiz..."

Karısının gözünde Yusuf, yakışıklı, güvenilir bir adamdır ama kasabayı modernleştirme çabası, belediye reisliğinden ayrılırken çok önemli bir görevi bırakır gibi kırınglaşması gülünçtür.

Yedi yıl süren (biraz fazla uzun bir zaman değil mi?) bu sevgisiz evlilik, boşanmayla sonuçlanır. Bir yıllık "bekleme" süresi içinde Züleyha eski çevresine döner ve roman, onun geçirdiği bir araba kazasından sonra yattığı hastanede açılır. Gururlu Yusuf'un olaya tepkisi hiç de Züleyha'nın sandığı gibi olmaz. Birlikte Taşucu adlı şileple gezintiye çıkarlar: Altınova, Çeşme, Saros Körfezi... Bu "geriye dönüş" tekniği aracılığıyla romancı, tam bir dönüş yolculuğu yaşatır bize, gerçekten ince bir erotizmle dolu bir deniz ve doğa serüveni. *Eski Hastalık*, *Çalığışu* okurunun mutluluk beklentilerini doyurmayan sert bir tonda biter.

Reşat Nuri, eleştirel gerçekçilik denilen akımın başını çeken yazarlarımızdan. Toplumun hemen her kesimi onun zehir zemberek eleştirilerinden payını alır. İki kişi arasında geçen bir roman yazdığında bile arka planda bütün bir toplumun soluğu duyulur...

Fethi Naci, *Kavak Yelleri*'nde Reşat Nuri'nin bir kasaba çevresinde Serbest Fırka'yı anlatabilmekle "olanaksız"ı "olanaklı" kıldığını belirtiyor. Ben aynı şeyi *Yeşil Gece* için söylüyorum. Çok sevdiğim bir örneğe başvuracağım. Yıllar önce ABD'de büyük ikramiyeyi kazanan yaşlı bir hanıma "Uğurlu sayınızı mı seçtiniz?" diye sorduklarında şu yanıtı almışlar: "Yok canım. Düşümde 6 ve 7 rakamlarını gördüm. Altı kere yedi 49 ettiği için, 49'la biten bir bilet aldım."

Yeşil Gece, roman sanatının inceliklerini iplemeyen, olayları akışına göre kurgulanmış, tek-kişî odaklı bir roman. Medreseye, babasının İslam'a bir nefer kazandırma amacıyla yolladığı Şahin Efendi, Darümuallimin'den sonra kendi isteğiyle İzmir'in Sanova sancağına atanır. Çocukluğundan beri çok iyi tanıdığı mollalarla giriştiği üstü örtülü savaşta yanında ancak üç beş kişi bulur. Din baskısının, sömürünün, yoksulluğun kol gezdiği Sanova'da halkı –çocuklardan başlayarak– bilinçlendirmeye çabalar. Zaman zaman kendisi de hileye başvurur. Romandaki kişilerin çok canlı çizilmesine karşın mollalardan baştan beri iğrenmiş dindar Şahin efendinin değişimi vardır odakta: Dindarlıktan (Reşat Nuri'nin dili pek varmıyor da) ateizme giden yol. Ama altı kere yedi, 42 etmiyor işte! Yazar, romanı başka bir çerçeveye oturtuyor. Tam Reşat Nuri'nin "yeni düzen"e bel bağlayacağına inandığınız anda Şahin Efendi'nin romanın başlarındaki şu tümceleri aklınıza getiriyor:

"Ancak yeryüzünü baştan başa yıkacak bir kan ve ateş tufanı idi ki yolsuzluklara bir nihayet verecek, Müslümanlığı ilk saflığına irca edecekti. Fakat öteden beriden eline geçen tarih kitaplarını okudukça anlıyordu ki, geçmiş zamanların da şimdiki zamanlardan kalır yeri yoktur. En eski tarihlerden beri din, daima ordunun geçtiği yerlerde ebedî bir yeşil gece hüküm sürmüştür" (Vurgulama bana ait).

Sonda, Sanova'nın çağdaş yöneticileri Şahin Efendi'yi nerdeyse vatana ihanet gerekçesiyle sürerken, eski Yunan-işbirlikçisi mollalar daha da önemli görevlere geçmişlerdir. *Yeşil Gece*'nin bir imi çok düşündürücü o dönem için: "Çok doğru söylemişler... İnkılap denen şey bir günde olmuyor."

Reşat Nuri, "muhalif" yazısıyla kışkırtıcı, uyarıcı bir yazar. Çetrefilliğiyle değil yalınlığıyla sizi çekecek bir roman okumak isterseniz, Reşat Nuri aşınmadan duruyor karşınızda.

Not: İnkılap Yayınlarının romancımızın kitaplarına bir klasik özeni göstermesini beklemek çok mu?

Virgül, Sayı 29, Nisan 2000

Kedi Duruşu

Benim gibi kedi düşkünlüğü belki de aileden kalma ama temel nedeni ne olursa olsun yaşamının hiçbir dönemi kedisiz geçmemiş biri, sanıldığı gibi kediler üstüne genellemeler yapamaz, tam tersine kedi'ye ilişkin hiçbir özelliğin genellemeye yatkın olmadığını bildiğinden böyle bir yanılgıya düşmekten elinden geldiğince kaçınır. Yine de yaşamının bir parçası olmuş onlarca kediyi düşündüğümde aralarındaki en önemli benzerliğin “yaşam karşısında duruş” diye özetleyebileceğim bir tavır olduğunu düşünüyorum.

En nazlısından en bitirimine kadar bütün kediler için sabah saatleri günün en önemli vakti galiba. Evdeyseler kuruldukları köşeden, sokaktaysalar dibinde pinekledikleri çöp bidonundan sıyrılıp hayran bakışlar karşısında bedenlerini yay gibi gerdikleri gerinip esnedikleri an. Ufak mırıltılarla günün içlerini kokladıkları an: Gözler yarı açık ama tırnaklar tetikte, kuyruk havada.

Kendine tapınma ayininin bu açılışından sonra temizlenme, tüyleri ışılatma, tırnak aralarındaki tüyleri koparma gibi bir bakım seansı başlar. Kedi, kendini güzelleştirmekten duyduğu neredeyse erotik hazla, bakımı uzattıkça uzatır. Sonra biraz yorgun ve gururlu, pencerenin (yani dünyanın) karşısına geçer.

Sıcak bir yaz sabahı, pirelerini ayıklarken sıırıslıkla kesilen sokak kedisinin çipil gözleriyle güneşe meydan okuması, temizliği ve soyluluğuyla dünyaya kendinden bir güzellik kattığına inanması, dikkatli baktığınızda içinize işler. Çünkü kediyle dünya arasındaki bağ doğrudandır, hiçbir aracı gerektirmez. Siz kendinizi kedinin sahibi olarak düşünebilirsiniz ama o dünyanın sahiplerinden biri olmakta directir. Belki de güzel yemeklerle, mamalarla oyuncaklarla (o değil, onu oynatmaya çalışan siz

oyinarsınız bu oyuncaklarla çoğu kere) gönlünü kazanamamamınız, yaltaklanmanızı hoş görmemesindendir. Ne de olsa köpek yaltaklanır da kedi asla!

Sizden istediği (rica ettiği ya da umduğu değil), sık değiştirdiği mönüsünden seçtiği herhangi bir yiyeceği uygun bir süre vermeniz sonra da “Bak, bunu da yemiyorsan aç kalırsın, bilmiş ol!” gibi gözdağları savurarak kendisiyle inat yarışmasına girmemenizdir. Nasıl olsa siz yenileceksinizdir. Bir de pislediği kabı hep temiz tutmalısınız. Çünkü uzun uzun düşünseniz de nedenini keşfedemediğiniz bir davranışınıza kızıp pislik kabının temiz olmasını ileri sürer, yastığınıza ya da çamaşır dolabınıza işeyebilir.

Kediyi öfkeliendirmek... İşte başlıbaşına bir sorun. Kolayca çözemiyorsunuz. Sözgelimi merhum kedim Cahide, çok kıskançtı, sokağa çıkmama, hele tatile gitmeme çok bozulur, döndüğümde kıcını dönerek öcünü alırdı günlerce. Şimdiki kedim Tılsım, Siyamlı olmasına karşın hiç kıskanç değil, beni göremediği için surat ettiği de yok. Tek yaptığı, beni yok saymak!

Kedilerin de köpekler gibi sakatlara, sopalılara, çocuklara, kılıksızlara, üniformalılara düşman oldukları söylenir. Ben bu konuda atalarından bir korku, bir insandan korku mirası devraldıklarına inanıyorum. Belki korkularını saldırganlıkla açığa vuruyorlardır. Kedi, köpek gibi sürü halinde yaşamaktan hoşlanmayan, bireyliğini sıkı sıkıya savunan bir yaratık olduğuna göre dünyanın tehlikeleri karşısında yardımdan yoksun; o yüzden de tehlikeyi çok önceden sezmek ve hemen harekete geçmek zorunda. İşin kötüsü, baş düşmanı da canlıların en kaypağı, en güvenilmezi olan insan: Çağlar boyunca onu köpek gibi evcilleştirmeyi “şirin” leştirmeyi kurmuş, onun derin bakışlarında Tanrı’yı anımsatan bir görkem fark edince, şeytanla işbirliği yaptığı inancına kapılmış, gizemini büyücülükle ilişkilendirmiş.

Evet, kedi sözcüğün hiçbir anlamında “şirin” değil. Sirklerde gösteri yapmadığı gibi gazetenizi ya da terliğinizi getirmesini de bekleyemezsiniz. “Nankör” diyebilirsiniz tabii ama sanırım o bu suçlamayı asla kabul etmeyecek, dünyada bulunmasının, sizin evinizi seçmesinin verebileceği en büyük bağış olduğunu

düşünecektir. Bana sorarsanız haklıdır da. Hangimiz bir kedi kadar bağımsız, barışgı dünyayla?

Elbette hayvan seven ama özellikle kedisever sınıfına giren kişiler, sevdikleri kedilerin bu eşit dostluğu ayakta tutmak uğruna verdikleri küçük ödünleri, gösterdikleri minik özverileri önemli bir bağış olarak değerlendirmekten kaçınmazlar. Her biriyle tek tek, özel bir sevgi dili yaratmak zorunluluğu duyarlar. Kediler birlikte yaşadıkları kişilerle paylaştıklarını, binde bir gözlerinin tuttuğu bir yabancıyla paylaşırlar: Özellikle yavruladıkları zaman. Ana kraliçe yavrularının övülmesinden, yerlerinden kaldırılmadan okşanmasından büyük bir tat alır, gözlerini yumar.

Bir kediye yapabileceğiniz en büyük kötülük, yaşadığı mekânı değiştirmek oluyor. Taşındığınız yeni evi sandığınızdan da uzun bir süre yadırgıyor. Egemenlik alanını nerede kuracağını, nerede duracağını kararlaştırmak için evi köşe bucak araştırıyor. Eşyaları ve odaları kendinin yapana kadar.

Yeter ki her şeye tepeden bakacağı o yükseltiyi bulsun. Kişioğlunun sevinçlerine ve acılarına karşı kayıtsızlığını olanca görkemiyle kusursuzluğuyla gözler önüne sersin.

P, Sayı 23, Güz 2001

Kitaplı ve Kedili

Kedilerin genellemeye gelmediğini, her birinin kendi bireyliğini özenle koruduğunu bilseniz de kediler üstüne konuşurken ya da yazarken genellemelere gitme yanılığısına düşüyorsunuz.

Evet, *kediciler* (kedileri seçenler ve onlarca seçilenler yani) bu canlıların özgürlüğüne, bağımsızlığına, dikbaşlılığına ve kendine yetme becerilerine hayrandırlar – yoksa imrenirler mi demeli? Gerçekten de en soylusundan en paspalına kadar bütün kediler, bu dünyaya hayatı güzelleştirmek için geldiklerinden emindirler, öteki canlıları umursamazlar.

Hep kedili evlerde yaşamış biri sıfatıyla “cins” olmayan bir kediye rastlamadığımdan, insanların “cins” diye niteledikleri kedilerden pek hoşlanmam, oysa şimdi evimde rahmetli İranlı Cahide’den sonra Siyam asıllı iki kedi var: Tılsım ile Siyami. Birbirlerine hiç benzemedikleri gibi bilgi kılavuzlarındaki tanımlarına da uymuyorlar:

Tılsım içe dönük, depresif, oldukça suratsız ama gizemli bir Uzakdoğu dilberi (Bu arada, ilk ailesinden atılmasına yol açan, Türk bir Tekir’den peydahladığı kızı Sakız, Alamancı oldu). Siyami güleç, oyunbaz, haydut gibi bir sokak kedisi. Büyük depresi İzmit’te geçiren Tılsım gibi zorlu bir hayatı olmasa da Silivri sahilinde aç gezdiği günler çok, anlaşıldığı kadarıyla. Daha bir yaşında ama bizim evde dost olduğu, türlü oyunlarla gönlünü çeldiği Tılsım’ın iki katı iriliğinde.

Başlangıçta epey kavgacı ettiler ama kitaplarda ileri sürüldüğü üzere sahiplerini kıskanmaktan ötürü değil, kendi alanlarını korumakta kararlı olduklarından. Beni ancak işlerine geldi mi kıskanıyorlar, birbirlerine de aşırı bir bağlılıkları yok. Siyami Tılsım’ın görgüsünü ve bilgisini önemsiyor. Tılsım’sa onun şak-

labanlıklarını hoşgörüyor, anlayışla karşılıyor. Tabii bu anlaşmada bir pürüz çıkınca tırnak tırnağa bir savaş başlıyor.

Düşünüyorum da çoğu edebiyatçıya ve sanatçıya esin kaynaqlığı eden kedinin asıl hayranlık uyandıran yanı, belirsiz bir dünyanın sınırlarını çizmek ve o sınırlara ayak uydurmak becerisi olmalı.

Kitap-lık, Sayı 54, Temmuz-Ağustos 2002

Arabasız

Çocukluğumda verdiğim, sonraki yıllarda ne kadar yerinde olduğuna şaşırdığım kararlardan biri de araba sahibi olmamaktı. Özel arabanın kişiye bir tür bağımsızlık tanıdığını bilmiyorum değilim, ne var ki benim gibi özgürlüğünün sınırlarını kendi saptamaktan yana olan biri için arabanın getireceği sorumluluklar katlanılır türden değil. Bakım, gerekli işlemler, onarımlar bir yana, araba özel yaşamınıza düpedüz söz geçiriyor. Fütursuz yayalara, acemi şoförlere, otopark mafyasına alttan almanızı öneriyor. Trafığe hangi saatte çıkacağınız, hangi yolu kullanacağınızı belirtmekle kalmıyor dostlarınızla geçireceğiniz bir günün ya da bir gecenin bitimini de belirliyor. Araba kullandığınız için çakırkeyif arkadaşların arasında her zaman tek “ayık” olma görevi size düştüğünden, bir süre sonra onların önce arabanızdan sonra sizden vazgeçmeleri iyice akla yakın.

Arada bir taksiye binseniz olmaz mı? Tabii olur ama ne yazık ki çevremdeki arabalılarından anladığım kadarıyla arabalı, arabasını yok saymaktan hoşlanmıyor. Dışardan bakanların anlayamadığı gizli bir bağ var sanki aralarında. “Araba değil mi? Ayağımı yerden kessin yeter!” diyenlere pek güvenmem. Güvenseydim, ilk fırsatta daha yeni bir markaya göz dikenlerin üstelik bir de yeni bir renkte direktmelerine şaşırmam gerekirdi. İnsanların ilk aldıkları araba ile son aldıkları arasındaki fark, eğilimlerinin, beğenilerinin, seçmelerinin ne yönde değiştiğinin bir göstergesi gibidir. İsterseniz dostlarınızı biraz da arabalarına bakarak tanımaya çalışın, sonuçlar pek parlak olmayabilir. (Belki biri, bedava araba uğruna televizyon programlarında şaklabanlık yapmıştır.)

Erken verdiğim kararda bu tür kaygıların payı yoktu tabii ama şöyle düşündüğümü anımsıyorum:

Yaşamım süresince iki ya da üç arabam olacaksa o parayı taksiye binmek için harcarım.

Belki böyle düşünürken birtakım kişisel özelliklerimi de hesaba katıyordum. Sözgelimi yön duygum yoktur, ayrıca koca bir kamyonun koca bir boşluğa sığıp sığmayacağını kestiremem.

Diyelim, bir özel şoför tuttum. Çalıştığım kişilerle aramda hep bir yol kargaşasına yol açtığım için bu kere onun seçtiği semte peki deyip onun evine yetişme saatine ayak uydurmam söz konusu.

Gördüğünüz fotoğraf, içinde araba olan tek fotoğrafım. 1978 ekiminde, Amerika yolculuğu sırasında Arizona, Grand Canyon'a giderken yetkililerin ayarladığı bir araba. Sürücüm de yolculuk kılavuzum Pam; fotoğrafı o çekmiş anlaşılan. Arabalı tek fotoğrafımdaki araba bari çocukluğumdan bu yana bana yakın gelen eski model, Citroën'lerden biri olsaydı.

Kitap-lık, Sayı 57, Ocak 2003

Tomris Uyar, Grand Canyon, Arizona, Ekim 1978.

Bitmeyen Bir Devinim

Sevgi Soysal'ın benim için en önemli özelliği, gerek özel yaşamında gerek edebiyatında yol almaktan korkmaması. “Benim için” diyorum çünkü Sevgi Soysal, her has yazar gibi farklı açılardan incelenebilir ama ister mapushane koşuşlarını, hastane odalarını, ister kent sokaklarını dolaşsın, görüntüleri saptayan göz aynıdır: Size beylik deneyimleri özgünmüş gibi göstermeye kalkışmayan, acıları abartmayan, toplumun yaşamını yönlendirmeye heveslenen resmi kurumların hepsiyle dalga geçen, ara sıra kendine de bıyık altından gülen zeki bir yazarın gözü ve ironik yaklaşımı. Türk edebiyatının en yetkin ürünlerinden biri olan *Tante Rosa*'daki Rosa, yazarın deyişiyle, “bütün kadınca bilmeyişlerin tek adıdır” ya da “yanlış verilen addır.” Hangi ülkede hangi dönemde yaşarsa yaşasın, Stalin, Hitler, Napoleon gibi bir kurtarıcı arayan, beyaz atlı prens ve şampanya düşleri kuran bir kadın soyundandır. Onun trajikomik yazgısını hazırlayan, annesinin izinden giderek okuduğu “Sizlerle Başbaşa” dergisinin ideolojisidir büyük ölçüde. Sevgi Soysal onun yaşama tutunmak adına çırpınmasına, bu uğurda yanlış adımlar atmasına buruk bir hüznle bakar. Ama “Mal Ayrılığı ve Şampanya Kovası” adlı öyküsünde (*Barış Adlı Çocuk*) “şampanya adını duymuş bütün kızlara” nanik yapmaktan da geri kalmaz. Ne olsa “Erkekler, aptal kadın seyircilerin bolluğu yüzünden pek gelişemezler.” Tante Rosa, savaşın bittiği, evlerin yerle bir olduğu bir gün, yıkıntıların arasında bulduğu bir kaplumbağayı görünce birden aydınlanmış, “evin kişiden ayrı, yıkılabilir bir yer olduğunu, olması gerektiğini” anlamıştır birdenbire. Sevgi Soysal'ın en güzel öykülerinden biri olan “Yapı”daki (*Barış Adlı Çocuk*) başkişi Hasan Özçakar da ani bir sarsılışla benzer

bir deneyim yaşar. Evini bitirmek adına on yıl boyunca canını dişine takmış, inanılmaz güçlüklerle, bu arada parasızlığa karşı savaştırmış Özçakar, evi ansızın bitince şöyle düşünür: “Şimdi bu ansızın bitiveren, gerçekten bitiveren eve şaşmamak, bir düşman gibi görmemek onu, hiç tanımamak, bu yeni yabancının, sahip olunan yabancının neyi bitirdiğini, yok ettiğini, amansız bir kesinlikle tükettiğini bilip onu benimsemek mümkün mü?”

Hasan Özçakar “yapıya arkasını dönüp eviçine yerleşmek, bir oluşumun, sürecin bitimini kabullenmek, durmak, durup yaşamak, durarak yaşamak istemiyor.” Onu uzun kış uykusundan, tahtaların altında büyüyen ağaç uyandırır: “Eski bir kök canlanmıştı, büyüyordu, şimdi tahtaları zorluyordu, yarın yapıyı zorlayacak, fışkıracaktı eviğinde.” Özçakar aslında kökün kurumasını istemez çünkü “kök kurursa, o zaman yapı, o amansız durallığıyla, bitmişliği, son bulmuşluğuyla bütün eski ve yeni çabaları, kurma, yapma serüvenlerini anlamsız kılacaktı.” Hasan Özçakar, yapısının ağaca boyun eğmesiyle, ondan artakalan bütün yorgunluğunu unutup verir. Aynı kitapta, aynı ustalıkla kurulmuş “Eskici”de, bir ayrılık sonucunda evinden taşınması gereken kadın başkışı, bilinçsizce biriktirilmiş, dalgınlıkla atılmamış nice şeyi elerken önce kapıcıdan, sonra yoldan geçen bir eskiciden yardım ister. Karyolayı satıp satmamakta önce kararsızdır: “Sanki bana ait olmayan bir şeyi satıyormuşum gibi, sanki o tek başına gerçekleşmesi mümkün olmayan alışverişi, dostluk, sevinç yüklü solukları, yeşilliği ve ölümü hatırlatan, yalnızlığa, uzaklığa, uyanıklığa gebe tadı satıyormuşum gibi.” Sonunda, eskicinin arabasına binip karyolayı şehir çöplüğüne götürür. Dönüşte yol almasını engelleyen bütün ıvır zıvırı düşününce “Bütün bunları,” der “mefruşat mağazalarının, taksitle eşya satan elektrikli-merdivenli mağazaların eşyalarını, eviçlerinde birikmiş ve eskimiş eşyaları yüklenebilecek kadar gözü pek bir eskici gerekiyor.” Ne zaman gelecektir o eskici? Sevgi Soysal’ın mekândan ve zamandan bağımsız öyküleri (sözgelimi “Deli Tank ve Çocuk”, “Cellat Fuchs Kent Halkına Nasıl Karıştı”) ile zaman ve mekâna sımsıkı bağlı romanlarıyla öyküleri ayrıca incelenmeye değer. Benim bu yazıda üstünde durmak istediğim, onun gözlemlerin-

de nesnel bir bakışla coşkun bir anlatımı bağdaştırabilmesidir; kahramanlarını yargılamaz; okuru sarsmak değil sarsalamak ya da silkelemek derdindedir. Doğru varsayılan her şeyden kuşku duymanız adına yüksek sesle sorular sorar, yanıt yetiştirmeye çabalamaz. “Şimdi sadece yarından konuşmalı. Kuru dallarından, kurumaya yüz tutmuş, öz suyunu tüketmiş uzantılarından budanmış bir ağaç gibi yenilenmeğe bakmalı. Kozası içinde bekleyen tırtıl, bir ipekböceğine dönüşüyorsa bu durmak değildir.” Yol almak, düz bir çizgide adım atmak değildir Sevgi Soysal için; dönüşmek, yenilenmek, bu uğurda hırpalanmaktır.

Virgül, Sayı 59, Şubat 2003

“Edebiyatın Bütün Dallarında Aynı Ustalığı Göstermiş Ender Yazarlardan Biri”

Garip şiirinin öbür değerli iki üyesi Orhan Veli ve Oktay Rifat gibi, Melih Cevdet Anday da yalnızca şiirleri ve şiir anlayışlarıyla değil çağdaş aydın bilinciyle de yazın hayatımıza büyük katkılarda bulunmuş bir usta. Özellikle denemeleriyle.

“Anı”, “Alaturka” gibi unutulmaz şiirleri, *Raziye* adlı yetkin romanı, Anday’ı edebiyatın bütün dallarında aynı ustalığı göstermiş ender yazarlardan biri katına yükseltiyor. Benim için onun yerel olmaktan korkmayan evrensel duyarlılığıyla çağdaş tiyatrodan yararlanarak yazdığı *Mikado’nun Çöpleri* adlı oyun, berrak bilincinin, şairce yaklaşımının ve nesnel gözlemciliğinin apaçık bir göstergesi. Anday’ın ilerde birçok edebiyat ve düşün insanına yol göstereceğine inanıyorum.

Adam Sanat, Sayı 207, Nisan 2003

“İnandığı Değerleri Sonuna Kadar Savunan”

Memet Fuat’la 1961 yılında Ülkü Tamer aracılığıyla tanıştığım-
da, öykücü olmaya çoktan karar vermiş, anadilinin olanaklarını,
inceliklerini keşfetmek adına çeviriler yapan bir gençtim. İlk
“ciddi” çevirim –James Baldwin’den bir metin– o yıllarda *Yeni
Dergi*’de çıktı. İlk çeviri kitabım *Hiroşima* da de Yayınları’ndan.

Cemal Süreya ve Ülkü Tamer’le *Papirüs* dergisini çıkardığı-
mızda, iki dergi arasındaki işbirliği iyice belirginleşti. *Papirüs*
yerli ürünlere ağırlık veriyordu. *Yeni Dergi* ise yetkin çevirile-
re. Ben *Papirüs*’ten sonra da öykülerimi *Yeni Dergi*’ye vermeyi
sürdürdüm. Öykü sanatı üstüne denemelerimi Memet Fuat’ın
yüreklendirmesiyle yazdım diyebilirim. Onun öyküye olan düş-
künlüğünü Türkçeye kazandırdığı *Gece Ağacı* (T. Capote), *Ölü
Albayın Kızları* (K. Mansfield), *Kasımpatları* (J. Steinbeck) ve
ortak kitabımız *Olağandışı Öyküler* (E. A. Poe) gibi yapıtlarda
görebiliriz.

Bütün kitaplarını bana imzalarayak gönderme inceliğini gös-
teren Memet Fuat, öykü anlayışını paylaştığını biliyordu ama
şiire bakışını paylaşmadığını seziyor muydu acaba? Bu sorunun
yanıtını öğrenemeyeceğim, ama onu inandığı değerleri sonuna
kadar savunan, çalışma düzenini bir an aksatmayan, dürüst
bir edebiyat adamı kimliğiyle hep anımsayacağım, eksikliği
duyacağım.

SÖYLEŞİLER

Eşlerinin Gözüyle Sanatçılarımız: Tomris Uyar'ın Gözüyle Turgut Uyar

Kedicik bir köşede uyuyor sözde, tüyleri diken diken... Çapraz bir günbatımı vuruyor irice pencerelerden. Sonra onun kucağında kedi, kızıla çalan boz saçlarında akşam ışığı. Yoo, öyle pek oturasılığı yok; heyheyli; bir koşu mutfığa gidip votka-limon-soda getiriyor. Rakı severmiş, ama içmiyor; Turgut II'ye emzirdiği süt karmaşmasının diye. Bakıyorum; niye çiçek yok? Oysa sıkça çınlayan kapı zili var, kedi var, sofraya kurulu, bir kof uğultu dışarda, çocukcağızın “insan” özentili gülücükleri, ağlaklığı... Pantolonlu. Saçlarını ensesinden boğmuş. Bir yudum votka... ve;

Nerde, nasıl tanıştınız eşinizle?

Turgut'u sanatçı olarak liseden bu yana tanırım; ilk merhabamız İstanbul'da 1966 yazında, bir dost toplantısında idi.

Eşinizin sizce en önemli özelliği?

Apaçık, dümdüz bir insan oluşu.

Şiiri üstüne düşünceleriniz?

Şiiri de kendisiyle aynı özellikleri taşıyor.

Peki, ilk yaklaşıklığınızın nedenleri? Şiirin payı var mı orda?

Bunları size anlatırsam bana ne kalır?

Evliliğiniz, “öykü”lerinizin gidişatını –olumlu ya da olumsuz– etkiledi mi?

Elbette olumlu bir etkisi olmuştur. Kendi sanat deneyiyle, birlikte yaşamanın verdiği güven dolayısıyla.

Beğenmediğiniz huyları, davranışları?
Soyunup kuma kadar gider, denize girmez.

E, beğendiğiniz?
Yüreklidir, inatçıdır.

Sizce evliliğin bir sanatçıya en aykırı yönleri?
Önce şunu düzeltmek isterim: Sanatçı, başkalarından farklı, ayrıcalıklı bir kişi değildir. Birlikte yaşamak, insana aykırı bir olguysa, öyle düşünülüyorsa –daha doğrusu– o kanıda olanlar için geçerlidir ancak; sanatçı için de, sanatla ilgisi olmayan herhangi biri için de. Oysa ben öyle düşünmüyorum. İnsan, kendi kişiliğini, kendi sorumluluğunu her durumda tek başına, başkasına yıkmadan taşımayı bilmelidir. Yan yanalık, kadın için de, erkek için de, sorumluluklardan sıyrılmanın özrü olmamalıdır. Mutlu bir “birlikte olma” durumu bu sorumluluğu pekiştirdiği, diri tuttuğu için bileyici niteliktedir sanırım.

Siz de bir sanatçı olduğunuzdan, eşinizle bu konularda çatışmalarınız?

Sanata değgin tartışmalarda, eninde sonunda, ortaklaşa bir yere varıyoruz zaten. Çatışma sözkonusu değil, tartışırız kimi kez.

Birkaç anı; iyi-kötü?

Bu tür açıklamaları sevmem. Kimseyi ilgilendirmez ki bu özel şeyler.

Peki, sizin izlenimlerinizce, eşinizin en çok sevdikleri, sevmedikleri?

Çok saygı duyulan, sevilen, yürekten bağlanılan kavramlar, böyle söyleşilerde sayılıp dökülünce, “reklam” düzeyine düşer. Hele sevdikleri adına yapamaz insan bu sıralamayı. Kutsal inançlar dışında, şimdi aklıma geliverenler: Lorca, arkada-

şı Mithat, Cahit Külebi'nin şiiri, bütün pehlivanlar, çocuklar, eşkiya, kedi, çift cepli gömlek, ucu sivri kurşunkalem, votka, sigara, patlıcan kızartması...

(Sorular: Nil Meteöğlu)
Güney, Sayı 25, Ekim 1969

TDK Çeviri Ödülünü Kazanan Tomris ve Turgut Uyar'la Konuşma

Turgut Uyar

Üç nokta üzerinde duralım: Çeviri, dil ve ödül... Bu konudaki görüşleriniz?

Çevirmen sayılmam. Tomris bu konuya biraz daha yakındır. Dil ve çeviri konusunda söylediklerine katılırım. *Evrenin Yapısı*'nın çevirisinde de ben ona yardımcı oldum denebilir. Lucretius'u çevirmek güç iş. Bazı kavramların Türkçe karşılıklarını bulmakta çok zorlandık. Çekici bir kafa ve çok usta bir yazarla karşı karşıyaydık. Hem dilde, hem biçimde şiirsel yapıyı kurmaya, korumaya çalıştık. İngilizce ve Fransızca metinlerden çevirirken, Latince aslından karşılaştırdık. Güç işti ama, zorlandıkça keyfi, tadı artıyordu. Bu konuda Selahattin Hilav'ın yardımının sözünü etmeden geçemem.

Gelelim dile: Her şey gibi dilde de aşırılıklar yaşadık. Bunu ağdalı Osmanlıcada, ılımlı adı altında eklektik bir dilde, öz Türkçe adı altında alışılmamış söyleyişlerde yaşadık. Ben hemen belirteyim, dili araç değil ortam olarak görürüm. Yaşanılanı anlatım ortamı. Bu anlatımda ileri olanı, dilde devrimi sağlıklı temellere oturtacak olanı seçerim. Ancak, her şeyin üstünde anlatım amacını güderim. Bence en önemli olan anlatımdır.

Ödül konusuna gelince; ilke olarak ödüle katılmayı doğru bulmam. Daha doğrusu kendi yarattığını, kendi istemiyle ödüle aday göstermeyi garip karşılıyorum. Ödül verilecekse, bir sekreteryaya kurulur, izlenir eserler, değerlendirme yapılır. Bildiğim kadarıyla Yeditepe ödülü böyle, özel olarak başvur-

maya gerek duyurmadan verildi. Yakın geçmişe kadar “Ödüle layık görülmedi” gibi değerlendirmeler yapılırdı; şimdi gene bir derece “Yeterli oyu sağlayamadı” falan deniyor. Ödül kazanamamak küçültücü bir durum değil ki, “layık görülmedi” deyimini kullanılsın.

Daha önce de ödül almıştınız değil mi?

Evet. Yukarda belirttiğim gibi *Yeditepe*, özel olarak katılmadan, varolanları değerlendirerek ödül verirdi. Bana da 1963'te *Yeditepe Şiir Ödülü* verildi. Benim bu defa ödüle katılmam, söylediklerimle çelişen bir şey değil. Çeviri biraz daha teknik ve meslekî bir konu. Şiir ya da hikâye vb. dallarında ödüle aday olmayı anlayamıyorum demiştim.

Tomris Uyar

Yabancı dilden aktarmanın güçlükleri ya da tadı nasıl özetlenebilir? Türkçenin hammadde olarak zenginliği konusunda düşünceleriniz...

Sorunuzu yalnızca bir çevirmen olarak ele alamayacağım ister istemez. Çünkü bir hikâyeci, bir yazar –kendi öz mesleği gereği– dilin sorunları üstüne sürekli düşünmek zorundadır.

Şunu belirtmeliyim ki, zengin, gözülcü parlaklıkta, deniz ve bozkır karışımı bir dille yaşıyoruz, düşünüyoruz, yazıyoruz.

Ama, küçük, seçkin bir çevreye seslenen aşırı öz Türkçe ile resmî kaynakların, günlük gazetelerin hep “halkın konuştuğu dil” diye önerdiği Osmanlıca-Türkçe karışımı ılımlı dil, bugün duygularımızı, düşüncelerimizi, daha da önemlisi yaşamada verdiğimiz savaşları kavrayacak boyuta varmış sayılamaz. Kısacası, yaşadığımıza ayak uyduran dili bulmak durumundayız.

Bir yazarı çevirirken ilk kaygın, o yazarın kendi dilinde ne yapmak istediğini iletebilmektir. Anlatım tazeliği peşinde midir yazar? Yeni biçimler mi denemektedir? Yoksa geniş halk yığınlarına tez elden ulaştırmak istediği bir bildirisi mi vardır?

Anlatım kaygısını öne alan bir yazarı aktarırken, onun kurmak istediği dünya havasını bütünleyen imgelere bağlı kalmak-

tır amacım. O dünyanın sözcüklerini aramak, seçmek, günümüz Türkçesinde tam karşılıkları yoksa yeni sözcükler yaratmak. Ne var ki kitlelere seslenmek amacı güden bir yazarı, denenmemiş, yaşamlarla sınanmamış sözcüklerle aktarma hakkını bulmam kendimde. Türkçe, uzun geçmişli, aşırılıkları tatmış, zaman zaman yenilgileri benimsemiş, bütün bu karmaşık tatlarla beslenip utkuya varmış bir dil. Önce Osmanlıca düşünüp sonra Türkçeye çevirme yanılığısından yola çıkılmazsa, kavramların karşılıkları kolaylıkla bulunabiliyor.

Ödülün önemi?

Ödüller okur sayısını artırdıkları oranda önemlidir sanıyorum. Çoğunluğun gözünde her zaman kuşkuyla karşılanan bir işleme biçimleri var çünkü. *Evrenin Yapısı* ile aldığımız ödülü, Türkiyeli okura yeni bir soluk getiren Lucretius'a ilk maddeci düşünürlerden birine, coşkunun bir şaire borçlu olduğum için kıvanç duyuyorum.

Politika, 29 Eylül 1975

Tomris Uyar'la Söyleşi

Sayın Tomris Uyar, Yürekta Bukağı adlı son öykü kitabınızda bu yılın Sait Faik öykü ödülünü kazandınız. Son dönemde edebiyat çevrelerinde Sait Faik öykü çizgisinin aşılp aşılmadığı ya da o boyutta yapıtların ortaya çıkıp çıkmadığı yolunda tartışmalar var. Önce sizin bu konuya yaklaşımınızı bilmek isterdim.

Ben hiçbir edebiyatçının aşıldığına inanmıyorum. Kendi dalına damgasını basmış hiçbir edebiyat ustasının şimdiye dek aşılması söz konusu olamaz. Sait Faik'i ancak zaman aşmış olabilir. Ya da işlediği konuları açısından zamanı geçmiş bir yazar olabilir kendisi. Gerçekte şöyle bir olgu da var; iyi bir yazar zaman aşımına uğramayan sanatçıdır. Bugün daha güncel hikâyeler yazılıyorsa bu Sait Faik çizgisini aşmak değildir. Koşullar değişmiş, başka bir noktaya varılmıştır artık. Toplumun beklentileri değişmiş, başka gerçekler gelişmiştir. Bugün bile edebiyatımızda yazarların birbirlerini aşmaları söz konusu olamaz herhalde. Sait Faik'in yeri, apayrı bir yer bana göre. Ondan ve hikâyelerinden bir tavır öğrenilebilir, hikâyeyi ele alış dünyaya bakış alınabilir, o doğrultuda yapıtlar verilebilir kanısındayım.

Bunlarla birlikte günümüz edebiyatında Sait Faik'in kurduğu evrene az çok öyküden yazarlar yetişiyor. Bugünün değişen toplumsal koşullarını göz önünde bulundurursak bu eğilimin yerini belirleyebilir miyiz?

Bir 12 Mart, bir 27 Mayıs yaşadık. Toplum değişmiş, yeni değerler yaşanmaya başlanmış olabilir. Bu mutlaka hikâyede tavır değişikliği demek değildir. Sait Faik hikâyelerinde insanları işlerken onları yargılamaz, olduğu gibi kabul eder. Yalnız her zaman ezilenlerden yanadır, onları sergilemekle kalmaz, seve-

cenlikle yaklaşır hepsine. Toplumumuz birtakım evrelerden geçti, her şey hızla değiştiğine göre Sait Faik'i günün koşullarına göre değerlendirmek gerekir. Onun yaşadığı toplumsal koşulları düşünürsek kendi toplumunu bize hikâyeleriyle aktardığını söyleyebiliriz. Sait Faik bugün yaşasaydı zaten o gün gördüğü gibi göremeyecekti bazı şeyleri. Toplumsal koşullar sanatçıyı belli bir yere itiyor, seçmeye yöneliyor. Bizler onun hakkında kolay kolay karar veremeyiz. Hikâyelerindeki ipuçları bugün bize nasıl bir seçim yapmamız gerektiğini gösteriyor zaten. Bir öykünmenin söz konusu olduğunu sanmıyorum. Gerçekte şöyle bir olgu da var: Sait Faik'e kapalı olan bir yazarı, o hiçbir zaman etkilemez.

Sait Faik'in öykülerinde kullandığı yazı tekniğini bugün kullanmak olası mı?

Sait Faik bana göre birkaç teknik kullanmış bir yazar. Bir "Sinağrit Baba", "Dülger Balığının Ölümü" son derecede iyi kurulmuş, iyi yazılmış hikâyelerdir. Ayrıca "Dondurmacının Çırağı" da zaman-mekân ötesi bir hikâyedir. Bunların içinde kurgusal açıdan en iyileri "Kırmızı Karanfiller ve Domates" ve "Hişt Hişt"de ayrı bir teknik kullanır. Fakat ne denli ayrı teknik kullanırsa kullansın içtenliği ve duyarlılığı aynıdır. Nasıl Nâzım Hikmet'in "İnsan Manzaraları" şiirlerden kurulu büyük bir hikâyeyse, aslında Sait Faik'in hikâyeleri de destan niteliğinde büyük birer şiirdir.

Ödül alan son kitabınız Yürekte Bu Kağı'daki öykülerle önceki öykü dünyanıza, ürünlerinize oranla belirgin ayrıcalıklar, yenilikler getirmeyi amaçlamış mıydınız?

Ne zaman yeni bir hikâyeye başlasam, yeni kitabımı oluşturacak hikâyelerin nasıl olacağını önceden az çok biliyorum demektir. Bununla birlikte ilk hikâyeyi yazana dek gerçekte ne yazacağımı ben bile bilemem pek. İlk hikâyeden sonra diğerleri gelir. Eğer kendi çizgim içinde yeni bir şey getiremeyeceksem onu yazmaya hiç girişmem. Hiçbir hikâyemi iki kez ya da defalarca yazmadım. Aynı temayı sürekli işleyen çok yazarımız var. Konuyu ve temayı aynı tutup ayrı tekniklerle defalarca hikâye

yazıyorlar. Her hikâyenin bir ayrıcalığı olması gerekir. Yeni bir ileti bulamadığım, olaya değişik bir bakış açısı getiremediğim sürece o hikâyeyi hiç oluşturmam kafamda. Çok verimli bir yazar olamamam bu titizliğime bağlı kuşkusuz. Peş peşe aynı şeyi yazmak benim için söz konusu değil. *Yürekta Bukağı*'da ise karanlık bir Türkiye çıkıyor karşımıza. Sınıf çatışmalarını anlattığıma göre, içten içe bir çatışmanın kahramanlarını işlediğime göre, hikâyelerimdeki tipler ister istemez karanlık bir dünyada yaşıyorlar ve yüreklerinde bukağının çeliğini duyuyorlar. Bukağının etkisini türlü kesimlerde vermeye çalıştım. Her hikâyede anlatım özellikleri kendiliğinden değişir zaten.

Ayrıca edebiyat ve sanat alanındaki toplumcu gerçekçi ve eleştirel gerçekçi gruplaşmaların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyorum. Toplumcu ya da eleştirel gerçekçi değilse, sanki hiç gerçekçi değilmiş gibi yorumlanıyor bazı yazarlar. Her yazar kendi toplumsal gerçeğini yazmaya girişir. Hikâyelerinde, romanlarında belli bir gerçeği sermelidir gözler önüne. Yazarın gerçeğinin başka başka yaşamalarla değişik deneylerle yankı bulmasını isterim. Paylaşılır bir gerçek olmalı bu. Yazar kendi gerçeğini elindeki tek malzeme olan dili ile anlatmak zorundadır. Gerçekliklerin başlarına konan sıfatlar çoğu kez zihin bulandırıcı oluyor. Yazar, kendi gerçeğini bulup, belli bir dil sistemi içinde iletmek zorundadır. Gerçeklikten biraz da şunu anlıyorum: Hikâyeyi okuyan kişi hikâyeyi okuduktan sonra aynı okur olmamalıdır. Bir yerde mutlaka bir şeyler geçirmesi gerekir. O hikâyeyi okumadan önceki haliyle sonraki hali aynı olmamalı, değişime uğramalıdır. Sanat yapıtının çözüm getirmesi yerine sorular getirmesi gerektiğine inanıyorum. Çözüm sorudan sonra gelmektedir sanat yapıtlarında.

Öykünün dışında günlük yazıyorsunuz. Günlükleriniz yaşadığınız ya da özlediğiniz öyküleşmeyecek olayları mı kapsıyor yoksa bunu ayrı bir tür olarak mı deniyorsunuz?

Katlanılmayacak bir ortamda yaşıyoruz, birçok olaya tanık oluyoruz. Yurttaş olarak o deneyi başka biri ile paylaşma gereğini duyuyoruz, oysa bazı olayları ve olguları yazmak için sindirmek gerekir. Sanatta mayalanma denen bir dönem var. Sanatçının

gördüğü ya da yaşadığı olayı sanatsal açıdan yorumlayabilmesi için zaman geçmesi gerekir. Ben günlük tutarak vazgeçilemeyecek bir gereksinimimi karşılıyorum. Günlük, hikâye gibi kurmaca olmadığı için daha çabuk bir hazırlık içinde kâğıda dökülüyor. Belki günlük tutarak bilinçaltı olayların daha çabuk sindirilmesini sağlıyorum. Okuduğum yazılar, tanıdığım kişiler toplumsal değişiklikler de günlüğüme giriyor kuşkusuz. Günlük yazmam için mutlaka bazı şeylere karşı tepki duymam gerekir. Günlük yazmak Türkiye’de meslek oldu artık. Günlük yazarak yazar olmaya çalışıyor çoğu kimse. Günlük yazarlığı diye ayrıca bir branş olamaz. Günlük yazanı okuyucunun mutlaka tanınması kimliğini, duygularını bilmesi gerekir. Bütün bunlarla birlikte günlük yazan biri, kendini sıradan biri olarak görmüyorsa günlüğü bir önem taşımaz.

(Sorular: Günseli İnal)

Somut, Sayı 20-21, Ağustos-Eylül 1980

Çeviri Konuşmaları

Sayın Tomris Uyar, ülkelerin özgün koşullarına göre saptanması gerekli çeviri politikalarının varlığına ya da var olması gerektiğine inanıyor musunuz?

“Ülkelerin özgün koşulları” gibi bir anlayış bence oldukça yanıltıcı. Hem ülkeleri katı çizgilerle birbirinden ayırmak (perakendecilik) hem de ekonomik toplumsal açıdan birbirine benzeyen; öte yandan edebiyatları açısından büyük farklılıklar gösteren, edebiyat gelenekleri apayrı ülkeleri aynı kefeye koymak (toptancılık) sakıncası taşıyor. Çeviri politikası bir zenginlik getirecekse, yaratılmış ya da yaratılmakta olan vazgeçilmez yapıtları bir dile kazandırma savaşımından yola çıkıyorsa, elbette yararlıdır. Yalnız bu tür bir politika, toplumu esenliğe kavuşturmaya yönelik öteki politikalar bütünüünün bir parçası olmalıdır, tek başına büyük bir yarar getirmesi, hatta işlemesi düşünülemez kanımca. Sonra bu çeviri politikasını kimlerin saptayacağı çok önemli... Söz konusu ülke Türkiye’yse, Türk okuruna belli bir düzey yakıştırıp ancak o düzeydeki sakıncasız yapıtların çevrilmesini uygun görenler mi, yoksa kültür yaşamımızı bir serde korumaktan yana olmayan, yadırgı da gelse bütün rüzgârlara açık tutmaya çabalayanlar mı? “Senin özgün koşulların bu, sana bu kadar çeviri yeter” denilecekse, ben o politikanın olduğu yerde yokum.

Çeviri yayınlarının devlet eliyle desteklenmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Devletin, değişen ve değişken hükümetleri aracılığıyla... Bizi yürüten yürekli çevirmenlerce üstlenilmiş olduğunu görüyoruz. Kim bilir belki de dünya edebiyatından aşağı yukarı günü

gününe haberli oluşumuzda, bilinçli okurun yüreklendirmesi kadar devletin ilgisizliğinin de payı vardır. Desteklemesin var-sın, derim ben.

Çevirmen yetiştirilebilir mi?

Teknik çevirmen yetiştirilebilir tabii. Edebiyat çevirmeninden söz ediyorsak, bu kadar kolay yanıtlamayacağım soruyu. Okullarda verilen “tahlil” ödevlerindeki, serim, düğüm, sonuç formülünün, sonraları edebiyatı seçecek kişilere ne kadar ışıktuttuğunu düşünüyorum da... Çevirmenliği seçecek kişi, daha işin başında anadilini, çeviri yapacağı dilden çok daha iyi biliyorsa, sözlük karıştırmayı, sözcüklerle oynamayı, belli sınıflardan gelen kişilerin konuşma özelliklerini, sözcük dağarcıklarını saptayabilmişse, yani daha baştan iyi bir çevirmense, uğraşında yetkinleşmesine yardım edilebilir. Acemilikleri giderilebilir, yer yer “takırdama”ları yontulabilir.

Bir çeviri dergisinin işlevi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Çeviri dergisi dünya edebiyatının yeni kalabilmiş örneklerini çağdaş bir dille okura sunmalıdır, günümüzün seçkin ürünlerini de. Ayrıca, çevirinin iç sorunlarını irdeleyen yazılara yer vermelidir. Evet, sizi övüyorum, bunları yapıyorsunuz çünkü. Bir de kötü çevirileri sergileme girişimiyle bu çabanızı iyice pekiştirseniz... Kimi zaman kötü örnek, alışlagelmiş iyi örneklerden daha açıklayıcı olabilir.

Yazko Çeviri, Sayı 4, Ocak-Şubat 1981

Yeni Çıkan Kitapları Üzerine Yazarlarla Söyleşiler: Tomris Uyar / Sesler, Yüzler, Sokaklar...

Günlük türü üzerine düşünceleriniz... Bu türün sizi çeken yönleri... Günlük çok geniş kapsamlı bir yazın türü. Özel, kişisel dünyayı açığa çıkaran günlükler var. Kitap okumaların bıraktığı izlenimleri, uyandırdığı etkileri ele alan günlükler var. Günlük olaylardan yola çıkarak düşüncel bir alana yönelen günlükler var vb. Bu tür son saydığım özellikleriyle, “tanık olma” özelliğiyle benim ilgimi çekiyor. Deneme-öykü-günlük arası bir tür diyebiliriz benimkine.

Günlüklerde deneme-anı, öykü türlerinin payı nedir sizce? Öykü, anı, deneme kendi özel alanlarının genişlediği, akıştığı yaşanana ışık tuttuğu bir ortaklaşada birleştiklerinde beni kalındırıyorlar. Biri ya da öbürü ağır basarsa denge o edebiyat dalının sınırlarına doğru zorlanıyor ki amacım bu değil. Yaşamın kendisinde görüldüğü gibi sahici bir bileşkeyi saptamak.

Ne zamandan beri yazıyorsunuz? Son yapıtınızdaki özellikler başlangıçtan beri yazdıklarınızda görülüyor muydu?

1975'ten beri günlük yazıyorum. Yazıyorum diyorum, çünkü günlük “tutma” ile “yazma” ayrı ayrı çabalar. Sanırım bu özellikler baştan da görülüyordur. Her gün yeniden yazılması ve yeni yazılması gereken bir serüvendir bence.

Peki nesnellikle günlük yazmayı nasıl bağdaştırıyorsunuz? Ölçünüz ne ya da neler?

Ben her şeyi yazmıyorum. Yazdıklarımın başkalarını ilgilen-dirmesi gerek. Yaşanan sıradan gerçeklerden söz etmiyorum. “Çocuğa ceket alacağım, bulaşıklar birikti, sular da kesik”. Bun-lar herkesin her an yaşadığı öylesine sıradan olaylar ki nirengi noktası olarak benimsenip bir düşünsel öze, soruna ulaşmak olanaksız onlardan. Günlük yazmak genel olarak yaşam üstüne ve kişisel yaşam üstüne soru sordurtan günleri kayda geçirmek bence. Zaten bu yüzden günlük yazmak değil de “göndökümü” deyişini yeğliyorum ben.

Başka günlük yazarları arasında önemli bulduklarınız, sizi en çok etkileyenler kimler?

Salâh Birsel, Oktay Akbal ilk aklıma gelen isimler bu alanda. Bir de Füsün Akatlı’nın bazı eleştirileri.

Günlüğünüzü “günümüz yurttaşının tanıklık belgesi” diye tanımlıyorsunuz. Onu besleyen ve ortalama insanımızın dışında kalan yaşam özellikleri, kültür, sanat birikimleri yok mu?

Günümüz yurttaşının sanatçıdan, edebiyatçıdan geri kaldığı kanısında değilim. “Günümüz yurttaşı” deyişi, bulunduğu yere güç ulaşmış bir kültür-sanat birikimini devralmış bir aydını belirtiyor kanımca.

Siz toplumcu çizgide bir yatarsınız. Kitabınızda da toplumcuları eleştiren, ama severek eleştiren bir bakışın izleri var. Yazdıklarınızın bütünü ve kitabınıza yansıyan yaşam biçimini bu açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şöyle bir örnek üzerinde durabilirim: Beni Amerika’ya ABD Dışışleri Bakanlığı davet etmişti. ABD’de bunu zenci ve toplumcu bir yazara sordum. Yani beni en etkisiz, en zararsız, en anlayışsız yazar olarak mı değerlendirdiler, neden beni seçtiler diye. Yazar nasıl olup da bunu anlamadığıma şaşarak yanıtladı beni. “Bizde CIA’da bile solcular var” dedi, elbette bu solculuğun niteliği tartışılır. Bizdeki Ecevit solculuğu gibi bir şey. Günümüzde ilişkiler bu denli karmaşıklaşmış artık. Bir de evet, eleştiriyorum ama sevdiğim için. Yaşanan her şeyin hesabı verilmeli. Yoksa her şey olup bitmiş, bitene kadar da köşesinden seyretmiş kişilerin “Ben

zaten biliyordum” tavrını asla benimsemiyorum. Eleştirmek bir haktır. O hakkı kazanmadan eleştirmenin anlamına da yararına da inanmıyorum.

Öyleyse... Günlük de bir çeşit eleştiri. Hakkınız olan, hak saydığınız şeylere yöneltilmiş bir eleştiri. Ama günlüğünüze giren kişilere ne düşünüyorlar bu konuda?

İlginçtir, kişiler yazılmak istiyorlar ama günlükte değil. Çünkü öyküde, romanda kişileri değiştiriyorsunuz. Yaşayan bir insanı her yanı ile yazmıyorsunuz. Yaşanan insanlardan izler taşıyan ama yeni bir insan oluyor yarattığınız. Günlükte ise nasıl görmüşseniz nasıl tanımışsanız onları öyle yazıyorsunuz. Artık söz konusu olan yazılacak denli önemli olmak değil, kendilerine yöneltilmiş bir eleştiri ki buna da yanaşmıyorlar.

(Sorular: Dilek Hattatoğlu)
Varlık, Sayı 892, Ocak 1982

“Kent kültürü ortadan kalkıyor”

Tomris, “Sonuncu Belki” senin açıncadan bir dönüm noktası bildiğim kadarıyla... İlk “korku hikâyesi” bir, ikincisi de uzun zamandır masalları yazmak istiyordun, “Sonuncu Belki”de korku ve Hansel’le Gretel temaları bir araya geldi. Aradaki ilişki konusunda neler diyeceksin?

Korku hikâyesi geleneği masalla başlayan bir şey. Sanıyorum bütün korku hikâyelerini parçaladığımızda temelinde bir masal bulmak mümkün. En azından bir mitik öge... Öte yandan masalı masal olarak yazmak iddialı bir tavır. Örneğin “Şahmeran”da denemiştım bunu. Masalı biraz çağdaşlaştırıyorsun filan; ama elinden geleni yapmış olmaktan ileriye geçemiyorsun. O yüzden mitik öğelerin peşini bırakıp masalın dibindeki temel endişeyi yakalayabilirsen yazabiliyorsun masalı. Masalların özündeki temel tedirginlik o kadar denenmiş, yüzyıllar boyu sınanmış birşey ki onu işlemek, masalı bir daha yazmaktan daha geçerli.

“Sonuncu Belki”de tedirginlik katmanları var, bunlara sonra gelelim istiyorum. Önce açıklamayı istediğim bir şey var; senin hikâyelerindeki en temel tedirginlik gündelik hayatının ıvırzıvrının oluşturduğu karabasan ağıdır bana kalırsa. Senin hikâye kişilerinin varolduğu uzayı da belirler bu. “Şen Ol Bayburt”taki yazı masasının üzerinde birikenleri düşün... “Limanda”da buzdolabının üzerindeki plastik kolonya şişelerini, boş ilaç kutularını, kötü kitapları falan... Bu hikâyede de Kafka göndermesinden çok daha önemli ipuçları veriyorsun bize; adamın sözünü ettiği kasetler, yaşlı kadının kuru pasta paketi, Demiryolu Dergileri... Nesnelerin baskısı, karmaşası...

Bir okur –okur ve yazar aslında– “uzaydaki küçük, karanlık noktalar” demişti bu söylediklerin için. Değiştirilemeyen nesneler beni her zaman ürkütmüştür. Ben yaşadığım ortama, odama, giydiklerime, renklerime sadık bir insanın. Değişik renk ayakkabı bile giyemem. Ama aynı zamanda da değişken bir yapıya sahibim. Belki bu iki eğilim arasındaki çelişkiden doğan bir şey bu ürküntü. Boş yere biriktirilmiş, atılamamış, bir süre sonra insanı tutsak almaya başlayan şeyler... Bu rastgele nesneler her an bir şeyi altüst edebilirmiş gibi geliyor bana... Öte yandan, dediğin gibi bu eğilim benim kişilerimi de açıklar. Bir hikâye kişinin kıymayı üç yüz elli gram alması benim hikâyemde önemlidir. Bu ayrıntıyı anlamakla o kişinin dünyasını anlamak birdir.

Dili de böyle görüyorum aslında. Kullanılan dili... Gündelik konuşma dili de bu nesneler kadar köstekleyici, bunaltıcı, yorucu bence. Gündelik dili de bu anlamda kullanıyorum galiba. Bu gelişen uygarlık, bombalar falan gerçekten benim anlayamayacağım kadar ileri şeyler olduğu için –fizikle pek aram yoktur– onlardan korkmuyorum ben; asıl küçük boşunalıklar çok korkutuyor beni; büyük boşunalıkları meydana getiren bulmaca kareleri gibi. Şunu da söylemeden geçmeyeyim; hikâyedeki Kafka göndermesi bir gönül borcudur. Ben gönül borçlarını gizlemeyi sevmeyen bir yazarım. Bana böyle bir hikâye yazmayı ilk düşündüren Kafka’dır.

“Sonuncu Belki”de bunların özel bir yeri var ama, değil mi? Bu boşuna nesneler örgüsünü çoğunlukla işlevsel olarak kullanırsın. Örneğin “Şen Ol Bayburt”ta hikâyedeki çiftin çaresizliğini vurgulamak için... Ama burada doğrudan doğruya açık bir tedirginliği duyurmak için kullanılıyor galiba. Kasetlerden söz eden adam ya da yaşlı kadın bir çeşit baskı grupları, tedirginlik odakları çünkü... Korku hikâyesine doğrudan giriş...

Yaşanan koşullarla da ilgili bu sanırım. Algılamadan edemiyorsun. Karabasan halinde çöken o ayrıntılar öyle yoğunlaşıyor ki artık ayrıntı değil de karabasanlardan karabasan beğenmek durumunda kalıyor kişi... Trendeki kadınla genç adama yönelik baskının, tedirgin ediciliğin çeşitli düzlemlerde görülebileceği unutulmamalı. Öncelikle genç adama yöneliktir. Öbür adam

kadını bir hedef olarak görmez; onunla daha ilerde ya da başka bir kadının kimliğinde hesaplaşabilir nasıl olsa. Ama aydın ve erkek olarak öncelikle genç adam tehdit altındadır. Kurt, kuzu ve orman benzetmeleri açık hikâyede... Dikkat edersen, buradan gidelim diyen de genç adam olur. Kadın ise hayatın suyuna daha bir alışıktır, deneyleri dolayısıyla... Genç adamla kadının iletişim kurabilir olmaları, kendi aralarında bir dil kurmaları öbür adamla yaşlı kadını asıl öfkeliendiren şeydir. Genç adamın tezinin ismi de bu yüzden seçildi zaten. Okumuş ve iletişim kurmaya kalkışanlara yönelik bir baskı...

Bir yönüyle de sınıfsal tabii. Hikâye kişilerinin sınıfsal alanına tecavüz söz konusu burada... Adamın arkadaşları için "... atlar gelirler, artık rakı mı istersin, en yeni kasetler mi..." deyişinde belli bir kültür dizgesinin başka bir kültür dizgesini ezmek üzere harekete geçtiğini seziyoruz. Sonra da "... yalnız onlar mı? Ayran, süt, sandöviç satıcıları, salepçiler, kolonyacılar da..." Kaset dedim de, senin kültürün arabeskleşmesi dediğin olay korku boyutlarına burada ulaşıyor galiba, ne dersin?

Şimdi "kültür keşmekeşi yaşamının hiçbir sakıncası yok. Sadece bizde olmuyor bu... Ama bizde kültür keşmekeşi geldiği zaman, varolan bütün öteki kültür birimlerinin yok olduğunu dehşetle görüyoruz. Geride hiçbir şey kalmaması önemli olan. Arabeskleşme çığırını sayesinde kent kültürü ortadan kalkıyor. Mesele, örneğin bir Markiz pastanesinin yok olmasından çok Beyoğlu gibi bir kültür odağının yok olması olarak görülmeli. Yozlaşmadır falan demek istemiyorum. Bu yeni gelen, ayrı bir kültür. Ama geride kalanın da savunulması gerekli. Arabeskleşme sırf müzik de değil üstelik, dünya kupasını seyretmek de işin bir parçası. Adam spor yapmıyor ama spor adına anladığı şey onu izlemek oluyor. Birtakım fetişler peşinde koşmak yani... Bir de bunu kalkındıran edebiyatçı/sanatçı tavrına kızıyorum. Kendileri seviyorsa sevsinler ama "halka yaklaşmak" adına yapay bir şekilde yüceltenlere sinirleniyorum. Sonuçta şöyle söylemek gerek; kamyonunda arabeskinin dinleyen uzun yol şoförüne kızmıyorum da kamuya açık Taşlık gazinosunda bangır bangır bağırarak arabeske karşıyım.

Senin kişilerinin arabeski seveceklerini düşünmüşümdür oysa. Çoğu alaturkadır çünkü, alaturkayı da severler. Hafif, sevimli bayağılıklara “gönül indirirler” senin deyimle...

Yok, alaturka uysaldır. O biraz öksüz ve kırılgan bir bürokratik sınıfın özlemidir. Daüssıla dedikleri şey, yurtsama falan değil bak; akşam beş buçukta çalınan bir fasıl... Şevki Bey, Hacı Arif Bey tabii benim söylediklerim. Repertuar alaturkası değil, “Zeytin Gözlüm” filan gibi... Alaturka duyarlık da arabeskleşiyor gitgide ya, o da başka...

Hikâye uzayına dalıyoruz; hikâyelerinin referanslarından biri alaturka demek ki. Ya ötekiler?

Şarkı sözleri... Her çeşit şarkı sözleri. Orada arabesk de girebilir işin içine. İnsan konuşmalarının başlangıç şekilleri. Cümleye nasıl başladıkları... Öyle garip cümle kuruluşları yapıyor ki yazınca inanmıyorsun. Sonra isimler; çoğunlukla çocuklara takılan isimler, moda olan isimler... Yalnız tabii bunlar başkalarının benzer deneylerini çağrıştıracak bir örgü içinde verilmeli. Yoksa “vahşi hayvan koleksiyonu” olmaktan ileriye gitmiyor. Gerisi olmalı, temeli... Düşler sonra... Bu hikâyenin başında da var. Yalnız bir hikâye kişisine düş gördürtmek sorumlu bir iş. Herkes her düşü görebilir de hikâyede nesnel bir karşılığı var mı o düşün, hikâyeyi inanılır kılıyor mu, bunları bilmeliyiz. Benim pek sevdiğim bir yazarlık temrinidir bu düşler: Önce düşü kurdurtmak sonra gerçek mi değil mi bakmak; ondan sonra da “canım, mecbur mu insan benim ya da gelmiş geçmiş ruhçözümlericilerin istediği düşleri görmeye” demek, son anda hikâye kişisini yeniden özgür bırakmak. Kişilerimi özgür bırakmak temel eğilimlerimden biri; hikâye kişilerini öldürmek istemiyorum, intihar ettirmek de sevmediğim bir şey. Onları –zamanı ve öykü kişilerini– bir çerçeve içine sıkıştırmamak eğilimindeyim. Çok tipik kişilere inanmıyorum artık. Cinsel niteliklere de taşıyor bu. “Rus Ruleti”ndeki Mona Lisa’yı düşünürsen... Okuyucuya soru sordurabilecek kadar atipik kişiler arıyorum. Hikâye kişileri hep benimsenebilir olmamalı. Sanıyorum zamanla tepki duyulacak bunlara, çok sevinecek ya da kızılacak. Okuyucu zaman zaman hikâyeyi sevip kişileri sevmeyebilmeli.

Ama okura karşı birtakım temel görevlerimiz de var; yaşantıyı okura doğru olarak aktaracak biçimi bulamadan yazmak sakıncalı oluyor. Okura yazarın şikâyetler ya da sorunlar paketini götürmeye hakkımız yok. Sonra birinci kişi meselesi; birinci kişi ağzından yazıyorsak o kişinin bütün özellikleriyle –yaşı, dili vb.– hesaplaşmak durumundayız. Dikkatli olmak gerek. Hikâye kendi biçimini bulmazsa yazılmasın daha iyi. Biçimini bulmadığı için kafamda bekleyen her şeyiyle hazır hikâyelerim var. Teknik tutkunu olmak sakıncalı gerçi ama tekniksiz olmak daha da sakıncalı.

Bütün meslektaşlarımı okuyorum. Öyle ki zaman zaman çıkan her şeyi okumaktan yeniden okuyayım diye bir kenara ayırdığım kimi kitapları okumaya fırsat bulamıyorum.

Ben de senin bu “meslek disiplinine” bayılıyorum ya zaten...

(Sorular: Fatih Özgüven)

Hürriyet Gösteri, Sayı 21, Ağustos 1982

Günlük Yazmanın Zorlukları

İki kitabınızdaki günlükler de yoğun, çarpıcı, güzel. Genç, yaşlı, herkesçe okunması gerekli. Ama bir ara bana, günlük yazmanın sizin için artık güçleştiğini söylediniz. Nedir bu güçlükler? Artık günlük kitabı çıkarmayacak mısınız? Yinelemeye düşme korkusu (s. 83) onca önemli mi?

Gündökümleri için kullandığınız övgü dolu sözlere teşekkür edeyim önce. Haklısınız, gündökümü yapmak gitgide güç geliyor. Nedir bu zorluklar? İşin başından beri “özel” günlük tutmaktan bilinçle kaçındım, okuru ilgilendirmeyecek ayrıntılarla uğraşmak istemedim. “Yaşama şipşakları çekmek” diyebilirsiniz, “dedikoduyu sanat haline getirmek” de diyebilirsiniz... İşte bu eğilimlerden kaçındım özellikle. Yinelemeye düşme korkusuna gelince... Gerçekten çok önemli bir tehlike yinelemeye düşmek. Yalnızca günlük yazarlar için değil, belli bir dalda belli bir düzeyi tutturmuş her yazar, her şair yinelemeye düşmekten korkar, korkmalıdır. Özeleştirme mekanizması işlemezse, gittikçe seyrelen bir suda eski yansımasına bakıp iç çeken bir Nergis olma gülünçlüğü –hazin gülünçlüğü– yaşanabilir. Dergilere baktıkça, edebiyatçılarımızı bu eğilimin özellikle 40 yaşından sonra pusuda beklediğini görüyorum.

Günlükleriniz “denemesel günlükler” diyebileceğim daha çok düşüncelerle duyguların anlatımına dayanıyor. Onlar arasında anı, eleştiri, öykü çizgileri çok ender. Anısal, eleştirel öyküsel günlükler de yazsaydınız gene de güçlük çeker miydiniz günlük üretmede?.. Örneğin, önemli olayları izleyip romansal günlükler de yazmak gibi? Tabii güçlük çekerdim. Teknik seçimine bunca önem verirken. Teknik derken, anlatılmak istenenin en doğrudan, en yetkin

biçimde anlatılmasına olanak veren “tek” yolu kastediyorum. Edebiyatta türler arası bir etkileşim alanı vardır elbet, türlerin keşiştiği bir alan: Yaşamın kendisi. Ama bir türü o tür yapan özellikler yine başat öğelerdir. Bu etkileşim alanını türlere dağıtmak, yaymak, paydaları ortaklaşa hale getirirken payların dizge değerini değiştirmek gibi bir çabayla sonuçlanır. Tennessee Williams’tan bir örnek vereyim. Biliyorsunuz, Williams’ın oyunları çok “şiirsel” bulunmuştur öteden beri. O da dayanmamış, bir aralar oturup şiir yazmış, çok kötü şiirler yazdığını söylüyor. Ben de şiir yazmaya kalkışsaydım, mutlaka kötü şiirler yazardım. Kendimce geliştirdiğim tekniğe ihanet etseydim yani.

Öyküsel günlüklerinizi, öykülerinize kaptırdığınız çok olur mu? Yukarıdaki yanıtta da anlaşılabileceği gibi “öyküsel günlük” yazmayı hiç düşünmedim. Ama öyküye değilse de yaşama, yaşamın çekiciliğine kaptırdım bazı günlerimi, yazmadım. Fazla hayıflandığımı sanmayın. Yaşamak kadar ilginç, doyurucu bir uğraş yok.

Kâğıt peçetelere, takvim yapraklarına günlük tuttuğunuz oldu mu? Günlük yazarken yer ve zaman seçer misiniz?

Kâğıt peçetelere falan o anda çok önemli saydığım birtakım saptamaları yazarım, not düşerim. Çoğu kere sonradan baktığımda ne anlama geldiğini, neden önemsendiğini bir türlü çıkaramadığım küçük başyapıtlar(!)dır bunlar.

Günlüklerinizi ne kadar dinlendirir; üstünde ne kadar, nasıl çalışırsınız?

Günlüğün (siz öyle diyorsunuz, ben de öyle diyeyim bari) içeriğine bağlı. Araştırma gerektiren bir konu üstüneyse ister istemez dinlenmeye bırakırım, demlendiririm. Yaşadığım günü her akşam kayda geçiririm, o başka. Taslak bile sayılamayacak bir kayıttır bu. *Gündökümü’nü* o sayfalara bakarak, seçerek, eleyerek, yazarak hazırlarım.

Günlük tutmaya ne zaman, nasıl başladınız? Kaç defteriniz oldu? Öykü ve günlük türlerini seçmenizde, ev işlerine saygı duymanızın da (s. 35) etkisi olmuş mudur?

Tam otuz beş yaşında başladım, doğum günümde. Sarı bir deftere günlerimi dökmeye. Defterlerimin çoğunu –içinde sonradan kullanabileceğim bir şey kalmayanları– attım. Biriktirmekten (anı bile olsa) hiç hoşlanmam. Defterlerin sayısını bilmiyorum o yüzden. “Kalın kitap” yazmamamın ev işleriyle bir ilgisi yok. Tuğla gibi yapıtları çağın hızına aykırı buluyorum da ondan.

Günlükleri okunur kılma çabası için nelere dikkat etmeli?

Günlükleri okunur kılmak için “kişisel”le “ortaklaşa” dengesini tutturmak gerek galiba. Ama kesin bir yöntem değil bu. Ben kendi adıma konuştum. Çok kişisel günlüklerin de okuru var. Hem de bol bol: Dikizci okurlar.

Yeni günlük kitabınızın kapağında “günlük” olduğu belirtilmemiş. Günlük okuyucu çekmiyor mu? Sanatçılar nasıl ilgi gösterdi günlük kitaplarınıza, okurların ilgisi nasıl oldu?

Kitabın kapağını hazırlayan sanatçı öyle uygun görmüş belki. Yoksa “günlük” okuyucu çekiyor, hele o okuyucu öykülerinizi de okumuşsa, sizi, iç dünyanızı, gündelik yaşamınızı daha yakından, daha dolaysız tanıma olanağı bulduğu için ilgiyle okuyor günlüğünüzü. Sanatçılar da okurlar da (çok ufak bir karşıtlar öbeği dışında) beğeniyorlar gündökümlerini. Karşıtlar, daha çok öykü yazmamı isteyenler.

Öykü kitaplarınız, çevirileriniz de var. Bunlar (ve varsa başka çalışmalarınız) neler oldu? Bundan sonra neler yapacaksınız?

Otuz kadar çeviri kitabım var. Bu yıl hepimiz için eski defterleri karıştırma yılı oldu. Yine de yıllardır çeşitli dergilere yazdığım, kim bilir kaç yazıyı bir kitap haline getirmeyi düşünmüyorum daha. Bir öykü kitabı hazırlıyorum, gündökümleri sürüyor, çeviriler de. Bu hızla çalışınca gündökümcülüğünden gündelikçiliğe yükselmeyi hak ederim belki. Akşamları dinlenirim hiç değilse.

(Sorular: Tuncer Uçarol)

Varlık, Sayı 900, Eylül 1982

Tomris Uyar ile Öyküden Hayata

Günümüz Türk edebiyatında öyküde direnen bir sen kaldın, yanılmıyorsam. Öykü üstüne kafa yorduğunu, öykülerini tasarlarlarken kimi araştırmalar yaptığını, öyküde kurgu ve tekniği önemsedğini biliyorum. Öykücülüğümüz hangi noktada sence? Bir de öykü yazmak sanıldığınca kolay mı?

Anımsarsan, birkaç yıl önceye kadar, öyküye ayrı bir edebiyat dalı olarak bakılmıyordu. Romana geçmede bir sıçrama tahtası olarak görülüyordu öykü. Bu yanılgı bazı yazarları da etkilemiş olmalı ki, uzatılmış, daha doğrusu çekiştirilip uzatılmış öyküler diye nitelenebilecek romanlarla güdük kalmış roman izlenimi veren öyküler okuduk bir süre. Son yıllarda edebiyatımızın en sevindirici olaylarından biri, öykü sanatının yerli yerine oturması. Artık öyküyü hikâye anlatmak ya da yazarın *başından geçen* ilginç olayları, karşılaştığı ilginç kişileri bize aktarması anlamında almıyoruz. Okurun ilgisinin öyküde böylesine yoğunlaşmasında, edebiyatımızın bu dala gönül ve emek vermiş ustalarının yanı sıra, dilimize yenilerde kazandırılan evrensel ustaların (Borges, Cortazar, Saki) özgün öykü dünyalarının da payı var tabii.

Çağdaş yazarlar gerçekçilik'i gerçek alım-satımı diye düşünmüyorlar, görüyoruz. Gerçeğin çeşitli yüzlerini, madalyonun düş kısmında kalanları da günışığına çıkarıyorlar. Kafka, bir yazısında şöyle diyordu: "Karanlık bir sokakta arkamızdan geldiğini sandığımız ayak seslerinin *gerçekte* varolup olmadığı önemsizdir, o an duyduğumuz korku *gerçektir* nasılsa. Bilirsin öykü, çok titiz bir kurgulama gerektiriyor. Her öykücü ancak kendi kurgusuyla kişisel, özgün dünyasını kurabiliyor çünkü. Başka bir yazımda değindiğim gibi, romanı ilginç olaylar, doğru

iletilerle bir süre koşturabilirsiniz ama öyküde bir fazla, bütün emeklerinizi silip götürebilir. Boyutları, sınırları üstünde ince ince düşünmek gerekiyor öykünün. Kişisel bir öykü dünyası, öykü dili yaratamamış öykücüler, kısa sürede silinip gidiyorlar. Şöyle diyebiliriz: Şiirin yanı sıra öykü, yazarından en çok disiplin isteyen, ayıklama yetisi isteyen edebiyat dalı.

Bilirsin, kadın yazar, erkek yazar ayrımını sevmiyorum. Dahası yanlış, saçma buluyorum. Kadınlık ya da erkeklik, yazarın yapıtı çözümlemeye, değerlendirmeye bir anahtar olabilir belki, ama değer ölçütü olamaz. Aklıma geliveren bir örnek: Kadın olan bir yazarı “kadın dünyasını başarıyla veren” benzeri sözlerle yüceltirken bunun saçmalığını düşünmeyiz hiç; oysa erkek olan bir yazar için “erkek dünyasını başarıyla veren” dediğimizi bir düşün. Neyse, sözü şuraya getirmek istiyorum. Bu kavram kargaşasında kadın yazar olmanın getirdikleri, götürdükleri... desem, çevrendeki izlenimleri, tepkileri de değerlendirerek neler söyleyebilirsin? Nasıl bir kadın yazardan söz ediyoruz, bu önemli. Cinsiyeti kadın olan bir yazardan mı, yazısı kadınca olan bir yazardan mı? Kadınca yazan bir sürü usta erkek yazar varken önce bu ayrımdan yola çıkmak gerek. Soralım sözgelimi: George Sand kadın bir yazar mıydı? Benzersiz sandığı kişiliğini ve dişiliğini, benzersiz sandığı kültürüyle yamalayıp benzersiz sandığı cinsel deneyimleri uzun uzun sergileyen Brögger ya da Jang yazar mıdır aslında? Andersen ya da Agee, erkek yazar mıdırlar? Mallarmé’nin bir şiirinde oldukça aydınlatıcı bir ipucu var: “Bir kadın dansçı, dans eden bir kadın değildir, çünkü kadın kapsamına da girmez artık, dans da etmiyordur.” Yazar kadınsa, kendi cinselliğinin getirdiği sorunları da dile getirecektir elbet, kaçınılmaz bir şey. Ama teşhircilik ile sözümona edebiyat birleştiğinde, bir yazarı tanımlayan bir sıfat olmaktan çıkıyor “kadın” sözcüğü. Ortaya, çıka çıka devedukuşu türünden zorlama bir bileşik sözcük çıkıyor.

Gelelim bana... Yazmaya başlayalı yirmi beş yıl oluyor. Bakıyorum da baştan beri çevremde “yazar” olarak görülümüşüm, öyle değerlendirilmişim (bu, kadın olarak görülmediğim anlamına gelmiyor umarım). Kişinin vardığı yere –o yer neyse–

gelmesinin bir bedeli olduğu inancındayım (“götürdükleri” sözcüğünden bunu mu kastettin acaba?) Her toplumda, özellikle bizimki gibi cinsellikle aşkı birbirine karıştırıp başını sürekli derde sokan arabesk-işi toplumlarda kadın bir yazar olmak “erkek + 1” olmak demek, yani meslektaşınız erkeklerden bir fazla değilseniz yazar olarak benimsenmezsiniz. İşte o “artı bir”, kadınlığınızı, daha doğru bir deyişle dişiliğinizi kullanmamanızın sağlayacağı saygıdır, bana sorarsan. Ama bizde bu işler çok karışık, dedim ya. Son günlerde bazı erkek yazarlardan, beni baştan beri kadın olarak görmedikleri yolunda övgüler (!) alıyorum ve dehşete düşüyorum. Ama mesleğimin götürdükleriyle getirdikleri üstüne uzun boylu düşünecek zamanım yok, yazıyorum ya.

Söz kadınlığa dayandığına göre, sürdürelim. Bir kadın olarak son yılların gözde akımı feminizm konusunda ne düşünüyorsun? Feminizm, toplumların belli dönemlerdeki yönsemelerini, değer yargılarını gündeme getirme, sorunlarını gözden geçirme olanağını verdiği için doğurgan bir akım. Olayın ilginç yanı, bu akımın karşıtlarıyla yandaşlarının birbirlerinin sesine hiç mi hiç kulak vermemeleri. Feminizme karşı olanlar, kadının cinselliğinden doğabilecek bazı sorunları, apayrı sorunları olabileceğini düşünmek istemiyorlar. Toplumlarda insan onuruna uygun bir dönüşüm olduğunda, bu özel sorunların da hemen ortadan kalkabileceğini umacak kadar safdilce düşünüyorlar. Kaç bin yılın alışkanlıklarının, çapraşık ilişkiler ağının bir anda düzlüğe çıkabileceğini ummak...

Feministler de kadın-erkek ilişkisinden yararlanmayı bilinçle seçen kadınlar da olabileceğini göz ardı ediyorlar. Bir akım, sonuçta bir akımdır o kadar. Ne öfkeyle yok edilebilir ne yersiz bir abanmayla putlaştırılabilir. İnsanların sorunlarını tartışmaya açan her akım yararlı olsa gerek, insanlara bireyler olma hakkını tanıdığı sürece. Son günlerde pek dillerde dolaşan kadın-insan, erkek-insan tamlamaları bana çok ürkütücü geliyor: Hem cinsel kamplaşmayı vurguladığından, hem bireyi silip sürü-insan önerdiğinden.

Ya kadın-erkek ilişkileri... Evlilikler, dostluklar...

Bilmiyorsun da sanki... Özenle kurulan, bozulmaması için iki tarafın da koruyup gözettiği dostluklar dışında genel bir hırgür, anlaşmazlık hep sürüp gidiyor. İki kişi bir araya geldiler mi (bu eşcinsel ilişkiler için de geçerli sanırım) hemen birbirini düzeltmeye, yola getirmeye çalışıyorlar. Ortalamayı kollama, yılların yığıp getirdiği kurallara –bilinçsizce de olsa– uyma kaygısı karşılıklı bir kısırlaştırma işlemiyle son buluyor. Galiba o yüzden kısa süren, yoğun ilişkilerden yanayım.

Söyleşimiz de oldukça yoğun biçimde sürüyor. Bu yoğunluğu dağıtmamak için son bir soru: Dergiler. Nitelikleri, edebiyatla ilişkileri... Bir iki güzel şiir, öykü ya da deneme bir derginin edebiyat dergisi sayılması için yeterli değil ki. Bir edebiyat dergisinin başlı başına bir görüşü, bir bakış açısı olmalı, edebiyatın sürekliliğine hizmet etmeli. Bırakalım dergileri, bizim konuştuğumuz Türkçeye ne oldu sahi? Dilimiz hızla geriliyor, onunla birlikte düşüncelerimiz de... Bunun –yazar olarak– en tatsız sonucunu söyleşilerde görüyorsunuz. Sizi okumayan, okumaya da niyetli olmayan söyleşiciler ne dediğinizi anlamaya çaba harcamıyorlar, kendi kırık dökük Türkçeleriyle aktarıyorlar konuşmanızı, öz dilinizi tanıyamıyorsunuz. Soruşturmalara verdiğiniz yanıtlar rastgele makaslanıyor, “Acaba ben bunadım mı?” gibisinden korkulara kapılıyorsunuz yanıtınızı okuyunca. Ama elden ne gelir şimdilik? Yaşadığımız her bayağılık yaşadığımız her alanda garip bir tutarlılık kazanmışsa?

(Sorular: Atilla Özkırımlı)

Günümüzde Kitaplar, Sayı 18, Haziran 1985

“Nostalji ile tarih bilincini birbirine karıştırmamak gerek”

Sokakların iki yanını birleştiren çamaşır iplerindeki renklere, babaannenin içinde büyüyen bencil yalnızlığa, daha sık da “ada” yalnızlıklara, yenilgi ve düş kırıklıklarının yanı sıra yeşeren çocuk filizlerine ve sonra topyekün bunların bütünlediği toplumsal gerçekliğe “Bir sessiz film piyanisti gibi dışardan eşlik etmek...” “Metal Yorgunluğu”nun başkişisi Ferdi mi sanatçı (biraz) yoksa sanatçı mı (belki daha çok) FERDİ?

Öykülerimi, öykü kişilerimi açıklamaktan hiç hoşlanmadığımı söylesem... Yazarın bu tür “müdahale”leri, okur üstünde bir baskı kurmak gibi geliyor bana. İyi ki bu ilginç saptamanda katılmadığım bir nokta var, bari onu yanıtlayarak gireyim söze. Önce “... bütünlediği toplumsal gerçeklik” demişsin ki sağ ol. Toplumsal gerçekliği bireylerin de paylarını aldığı bir olgu değil, insan yaşamından oldukça bağımsız işleyen, gelişen, nerdeyse *kendiliğinden* bir olgu sananlar hâlâ var günümüzde ne yazık. “Metal Yorgunluğu”nun başkişisi Ferdi de olayları baştan beri dıştan izlemeye gün giymiş bir eski bürokrat, bir sessiz film piyanisti. Dediğin gibi, bir “bütün”ün dehşet verici, kahredici temposuna en azından kişisel ritmi ve gerilimiyle eşlik etmiş. Öyle çarpıtıcı bir çarkın içinde yetişmiş ki, geleneksel değerlere olan tutkusu, devleti kurtarma güdüsü, onu yaşadığı çağın zaman zaman gerisine düşürmüş –günün siyasal esintilerine göre– zaman zaman da ilerici olmaya zorlamış. O yaştan sonra dürüstlükte, açıklıkta, eleştiricilikte karar kılması neyi kurtarır, bilmem. Ama sen “sanatçı” derken “öykücüyü” dolayısıyla beni kastediyorsun galiba, oysa ben “Ferdî” olmayı hiç düşünmedim,

olaylara sessizce eşlik etmeyi de. Eylemsiz bir öykü kişisini eylemli kılmak da değil midir yazmak?

Bu göremediğimiz piyanistin (daha genel söylersek, bu piyanistlerin günlük yaşamın akıp giden seyrine edilgin olarak katılışlarının) filmin kurallarını hiçleyerek perdede boy göstermesi (yazması yani) hep eşlik etmekten bıkmak mı, yoksa bunu da yanına alan bir başkaldırı mı? Belki biraz da şövalyelik?

Ferdi'yi yazarıyla doğrudan ilişkili görmemek daha doğru. Zaten bir fotoğrafı var öyküde. Artık, soyu tükenmeye yüz tutmuş geleneksel, devlet-kalkındırıcı dürüst bürokratlardan biri o. Onu yazarıyla birleştiren tek özellik, öykünün sonlarına doğru bilinçle bir noktaya varması: Öykünün yazılma amacına. Dikkat edersen, "Rus Ruleti"nde yazılış tarihi belirtilen tek öykü "Metal Yorgunluğu". Yazar ile Ferdi, bir kehaneti paylaşıyor gibiler. Haklısın: Sessiz film piyanistlerinden bir koronun Don Kişot'un çağdaşlaşmış zırhlarını kuşanıp vereceği bir konser nefis olurdu!..

Buram buram, yerine göre bin yangından yükseliyormuşçasına duman duman bugün kokusu hemen bütün öykülerinizin atardamarı, özü devingenliği. Geçmiş, anılar olarak girebiliyorsa giriyor arada bir. Gelecekse, "... yıllar sonranın öykülerinde..." ("Bayırdaki Ilgım") bir gerçek olarak daha seyrek. Bıkmaz usanmaz bir üstüne gidiş bugün'ün. Ama söz konusu bugün, güncel'in dar sınırlarına sıkışmış bir bugün de değil. Evrensel eksende hep geri dönecek olan insan tarihinin bugün de atmakta olan nabzıyla birlikte... Size veriyorum sözü.

Nostalji ile tarih bilincini birbirine karıştırmamak gerek. Süregelmesine inandığımız ve gelmediğine tanık olduğumuz birtakım değerlere duyulan özlem, nostaljiyi haklı çıkarabilir. Ama dün'e fazlaca abanmak, reçeteli bir gelecek umuduna yaslanmak kadar ters bence. Aslolan bugündür. Ayrıca, övgülerin için teşekkürler.

Yukarıdaki soruyu sorarken şöyle bir bağlantı kurabileceğimizi de düşündüm: Çok anlatmamanızın(!) roman yazmamanızın bir

nedeni de kendinizi bugün'le kuşatılmış bugüne zorunlu gibi görmenizden belki de... Siz: "İlk romanın genellikle özgeçmişe dönük bir ürün olduğuna inanılır. Oysa özgeçmiş, yazarın bugününü, yarınını yönlendiren kısacık bir başlangıç noktası değil midir yalnızca? Uzarsa kimi ilgilendirir? (...) Ver elini öykü öyleyse, dinmeyen devingenlik" (Yürekta Bukağı) diyordunuz. Bugün ve devingenlik ilişkisine de değinerek, öykü'de direnişinizin başka nedenlerine geçelim isterseniz.

Sevmeye alıştığımız on dokuzuncu yüzyıl romanı, yaşadığımız günün hızına pek ayak uyduramıyor bence. Hem yazmak, hem okumak açısından. O hıza devingenlik de diyebilirsin. Ama Kundera, Berger gibi yazarlar yer yer denemeye kayan, yer yer tarihsel belgelerle devingenlik kazanan çağdaş, yeni bir roman yazıyorlar. Bir gün romanı ille de deneyeceksem, bana en uygun gelen yöntem, o yöntem olacak sanırım. Öyküde direnmemin bir başka nedeni de, en iyi öykünün üstesinden gelmem.

Birden fazla öykünüzde rastlandığından, bir tavır olarak söz edilebilir sanıyorum: Öykü kendisine çizilmiş rotadan uyum içinde gelişirken, birden, belleklerimize kazılı çok tanıdık bir sözcük (belli dönemlere mal olmuş sözcükler hatta), sabah-akşam karşılaştığımız bir olay, çoğumuzu aynı alana sürükleyecek bir imge ile öyküye bir sıçrama, hatta bir yön değiştirme verip yaşanana çekiyorsunuz okuru. Bir deniz feneri olarak mı giriyor öyküye bunlar? Eğer bir fenerse bu nerede yanıp sönmeli, ne kadar?

Başka yazılarımda da belirttiğim gibi, bir öykünün geçerliliğini, dokusunun başka yaşamlara, başka deneyimlere uygulanabilirliğiyle ölçüyorum. Bu birleşmeyi sağlayan im, senin deyişinle bir deniz feneri kadar ışıklıysa, ne mutlu yazara. "Bunu daha önce ben de yazmıştım!" heyecanıyla, "Bunu zaten biliyordum" yavanlığı arasında dağlar kadar fark, yine de bir kıl payı var çünkü. O deniz feneri, belki ta baştan vardır yazarın düşün dünyasında, bir gün bilinçle kullanılmayı beklemektedir. Bu bilinçli yordamı edebiyatın kendine özgü sınırları içinde kullanabilmek, yani rastlansallık payını bütünüyle silmeden, yazarın kendine bile rastlansal gelecek bir ustalıkla kullanmak uzun zaman alıyor. Kaç sayfa, tekrar tekrar yazılmış kaç öykü,

üstünde uğraşılmış kaç tümce, boşa gitmiş kaç güzelim yaz günü, o deniz fenerine varana kadar akıntıya karşı çekilmiş kaç yüz kürek kim bilir... Ne kadar mı yanmalı? Hiçbir kesintiye uğramadan sonsuza kadar.

“Ormandaki Ayna”nın Ece’si, o, bir tek lahmacunu eksik BMW’ye binmese olmazdı. (Öyküdeki bu trajik sonu hazırlarken doğrusu hiç de acılamamışsınız okura). Bu “günlük gerçeklerden yapılma elışı karabasan”ların istediği kurbanlar hep verilecek mi O’na? Deminki yanıtlımla bağlantılı olarak şunu ekleyeyim: Yazar kendisine acımadığı sürece okuruna acımaz. Kendi çektiği güçlüğü, yaşama, düşünme ve dile getirme güçlüğüne okuruyla paylaşmak ister. “Günlük gerçeklerden yapılma elışı karabasanlar”da, tükenmek üzere olan, belki de zaten tükenmeleri gereken toplumsal katmanların üyeleridir “kurban”lar. Yani onlara acımak pek söz konusu değil. Olsa olsa yitip giden değerlerin yerine yenilerinin yerleşmemesine üzülmür. Kurbanların bu rolden sıyrılacakları bir günü düşlememek elden gelmiyor.

“(...) Resimde Gülsün’ü görürüz, elinde, tepedeki turuncu güneşle yarıya girmiş mor bir balon vardır. Güneş ile balon öne doğru yürüdükçe, Gülsün’ün arkasındaki gecekondu uzaklaşmakta, ufalmaktadır. Gülsün, resmin ucuna gelir, durur.” (Yaz Düşleri, Düş Kışları’nda “Oyun” adlı öykü). Yanlış anlamıyorsam eğer, Gülsün ne zaman kıracak çerçeveyi, çıkabilecek mi, nereye kadar? Gülsün’ün önünde uzun bir süreç uzanıyor. Önce “kurban” olarak eğitilecek, sonra da ya rolünü benimseyecek ya da sesini yükseltecek. Öykü kişisi bir birey olduğuna göre ne yapacağına ben karar veremem elbet; bana bıraksaydı seçmesini, ikinci seçeneği yeğlemesini isterdim. Yine de ona karışma hakkını bulmuyorum kendimde. En kolaycı yazarlar, “yazgı” rolünü üstlenenlerdir; işin içinden çıkamadılar mı kişilerini öldürürler ya da intihar ettirirler. Anna Karenina’ya Tolstoy’un biçtiği haksız ceza bu ışıktaki incelenabilir sözgelimi.

Geçtiğimiz günlerde gündökümlerini değerlendirdiğiniz kitabınız Günlerin Tortusu çıktı. Bu kitapla ilgili sorulara geçmeden

önce günce konusu üzerinde durmanızı istiyorum biraz (Son birkaç yıldaki yaygın yönelişle gündemimizdeki bir konu epeydir). “Sonsöz”de, günce konusu tartışılırken güncelerdeki tavrınızı açıklıyorsunuz ancak, günce nedir? Deneme türüne dönüşmemesini ne sağlar, yazıların başına konan tarih onu günce yapmaya yeter mi? Günce, belli bir günü, o güne ilişkin izlenimlerimizi, gözlemlerimizi, çırpınışlarımızı açığa vuran bir edebiyat dalı bence. Yazıların başına konan tarih, daha çok yazarın bu dala bakış açısını belirtiyor. Güncesini tarihselleştirmek mi istiyor, ondan bir belge özelliği mi bekliyor, yoksa bir günün getirdiklerini o günün havası içinde okura iletme derdinde mi? Hangi tutumu benimserse benimsesin, günceyi edebiyatın sınırlarına sokan, yazarın yazarlığı oluyor yine. Bu yüzden, yalnızca günce yazarı olunamayacağına inanıyorum. Güncenin, bir edebiyatçının, sanatçının iç dünyasının ve yazma eyleminin ipuçlarını taşıdığına inanıyorum. Sözelimi, Salâh Bırsel yazısını tamamlıyor da hiç tanımadığım, kişiliğini, yönsemelerini bilmediğim birinin gecenin saat bilmem kaçında düştüğü kişisel notlar beni hiç ilgilendirmiyor.

Edebiyat ortamımızdaki yazar-eleştirmenlerin seslerini yeterince yükseltmediklerinden “fis-kos”larla yetinmeyi seçtiklerinden söz ederken, bunun biraz da, “doğulu bir mahalle topluluğunun üyeleri gibi davranmaktan kaçınmamak (...) ‘elalem ne der’ mahalleliğinin” kaygısını duymaktan kaynaklandığını söylüyorsunuz. Bu kaygıyı, “entel” olarak kalmak, “(...) aydın olmayı yadsıyarak, yaşadıklarının düşündüklerinin ve öğrendiklerinin hesabını vermekten kaçmanın garantili ve yaranışlı bir yöntemi” olarak seçmekte de etken olduğunu söyleyebiliriz sanıyorum. Bu “mahalleliğin” biraz daha derinlerine insek mi?

Mahalleliğin derinlerine inmesek olmaz mı? Zaten boğulduk boğuluyoruz. Bir avuntu: Kimse düşlerimizi elimizden alamaz (Ne kötü! Bu avuntuyu açığa vurduğum anda ürktüm).

Çiğköfte ve ötekilerle birlikte toplumumuzun her yanına yayılarak hemen her kesimden kuşatacağı insanlar bulan arabesk, hiç kuşkusuz yaşadığımız önemli oluşumların başında geliyor.

Ancak, arabeski hedef almaktansa onu yaratan koşullar üzerinde durmanın daha sağlıklı bir yol olması gerekir diye düşünüyorum. Yaşanan arabesk olgunun, toplumumuzun bazı kesimleri için bir zorunluluk, sosyal bir kaçınılmazlık olduğu düşünülürse hele. Arabesk sorununu, köylerin kentleşmesi yerine kentlerin köyleşmesini amaçlayan bir ideolojinin kapsamında incelemek, toplumbilimcilere düşer. Bir sanatçı, bir bilim adamının sonradan titiz, nesnel bir bakışla inceleyeceği gerçeklerin varlığını imler sezgileriyle, serinkanlılıkla yaklaşılmaz yaşadığı gerçeklere. Toplamlar ve bireyleri sindirildiğinde, kaçınmadan, öfkesini gizlemeden başkaldıran bir sestir o... “Sağlıklı” diyorsun ya, bana kalırsa edebiyatta sıkça bel bağlanacak sağlamlıkta bir sıfat değil bu.

(Sorular: Bedirhan Toprak)
Düşün, Sayı 17, Ağustos 1985

Kadının İşi Daha Zor

“İnsan olmaktan ne kadar mutluysam, kadın olmaktan da o kadar mutluyum” diye söze başladı, Tomris Uyar. Uyar, deneme, günce, öykü, çeviri gibi edebiyatın çeşitli dallarında ürün vermiş bir kadın yazarımız. Kadının toplumdaki yeri, sorunları, özellikle toplumumuzdaki konumu üzerine kendi deyişiyle, “Önce bu toplumun bireyi olmaktan doğan sorumlulukla” düşünüyor, kafa yoruyor. Şimdi isterseniz sözü doğrudan Tomris Uyar’a bırakalım günümüz koşullarında, toplumumuzda kadının konumu, sorunları, görevleri üzerine ona kulak verelim:

İnsanların kendi onurları doğrultusunda yaşamadıkları toplumlarda, erkek de olsaydım onuruma sahip çıkamazdım, sanıyorum. Onun için erkek olmayı hiç düşünmedim. Kadın olarak savaşılmaması gereken daha fazla sorun olduğu için, belki daha da mutluyum. Herhalde mücadeleci kişiliğim yüzünden...

Peki, nedir kadın için daha fazla olan sorunlar?

Toplumun ona verdiği rolü aşabilmek, toplumun bir bireyi olabilmek için kadın, erkekten daha fazla bir çaba harcamak zorunda. Çünkü kimse ondan böyle bir çaba beklemiyor. Erkeklerle doğal hak ve görev olarak tanınan okumak, yetişmek, bir yerlere gelmek, genellikle kadınlardan beklenmiyor. Büyük kentlerimizdeki birçok kadını örnek alın. Kadın olmak, süslenmeyi, az parayla evi iyi çevirmeyi, güzel olmayı bilmekmiş gibi kabul ediyorlar. Kadınlar, ancak bunları bilmek için zekâlarını geliştiriyorlar. Kadının gönlünde, erkekle eşit olarak toplum için bir yararı olsun diye bir aslan yatıyorsa, elbette ona verilen bu rolü aşacaktır. Bu da zor doğrusu.

Ya, Tomris Uyar'ın kadın olarak yaşamında yakındığı bir şeyler var mı?

Uygulamalarla beklentiler arasındaki boşluğu sürekli hissediyorum. Aslında şizofren bir olayı yaşıyoruz. Evimizde başka türlüyüz, sokakta, kocamızla veya arkadaşımızla başka türlüyüz. Herkese göre kılıktan kılığa girmek, hatta dil değiştirmek zorundayız. Ben ve benim gibi kadınlar... Sizden ne beklendiğini biliyor, ona göre kullandığınız sözcükten tutun, tavrınıza kadar her şeyi değiştirmeye çabalıyorsunuz. Kadın kendini ne denli özgür hissederse hissetsin, toplumun ondan beklediği bir sürü şey yüzünden özgürlüğü belirli noktadan ileri gidemez diye düşünüyorum. Zaten toplum olarak inandığımız şeylere tümüyle inanmadan ilk adımlarımızı attığımızdan, sonuç hiç doyurucu olmuyor. Kadın-erkek eşitliği de böyle. Genel yapı içinde sırtıyor...

Demek Tomris Uyar, kadının üzerindeki toplumsal sorumluluğu en fazla hissedenlerden biri...

Yüzyıllar boyunca bu böyle sürmüş. Örneğin ben: Bir yazarım değil mi? Evden başka da çalışacak yerim yok. Ama ben ne yapıyorum? Ev işlerinde işbölümüne ne denli inansam da, ne bulaşığı, ne yemeği, ne çamaşırı kimselere bırakmamak için neredeyse inatlaşıyorum. Bırak bulaşık dursun, bırak bu gece de tek kap yemek yensin... Hayır. Öyle bir yetişmişiz ki, bu açmazlar içimize işlemiş.

Söz konusu aşk ve kadın-erkek ilişkisi olsa, ne derdi Tomris Uyar? Yüzyıllar boyunca insanlar bir sürü şeyin peşinde koşmuş. Bunların herhalde en önemlisi de aşk. Kadın da bir erkekle paylaşacağı mutluluğu hep özlüyor. Ama günümüzde bu paylaşma, sanki yüzyıllardır değişen hiçbir şey olmamış gibi düşünülüyor. Bu arada çağdaş erkeğin de sorunu var. Kadınla yeni bir "tür" ilişki kurmayı isteyen erkek, ne yapacağını tam olarak bilemiyor. Bazı şeyleri "yapmamakla" durumu çözümlemeye çalışıyor. Hep çağdaş kadının nasıl olması gerektiğini düşünüyoruz ya, bir de çağdaş erkeğin bu kadın karşısında nasıl davranacağını düşünürsek, onun açmazını da anlayabiliriz. Hem kadın hem

de erkek, çağdaşlaşmak adına bir şeyleri reddetmeyi, yapmayı tek çözüm görüyorlar. Bir şeylerin inkâr edilmesiyle bir çözüme ulaşılabileceğini sanmıyorum. İnkâr edilenlerin yerine ne konulabileceğinin de düşünülmesi gerekir.

Ya evlilik dersek, bakalım Uyar ne diyecek?

Geleneksel evlilik kurumunun şu haliyle erkek için de pek ideal olduğu söylenemez sanıyorum. Nasıl, hem işte hem de evinde çalışan kadınlara haksızlık ediliyorsa, karıları har vurup harman savururken tüm yaşamın yükünü sırtlayan erkekler de pek iyi durumda değil. Bence kadını da erkeği de o hale getiren toplumsal koşullardır.

Yani, Tomris Uyar kadının bugünkü sorunlarına, genel sorunların bir parçası olarak mı bakıyor?

Çağdaş kadının sorunları, çağdaş erkeğin sorunlarından soyulanarak düşünülemez. Ancak, kendine özgü konumu yüzünden, kadın biraz daha fazla düşünülmelidir, bence. Hani Orwell'in ünlü *Hayvan Çiftliği*'nde vardır ya, tüm hayvanlar eşittir ama, bazı hayvanlar biraz daha eşittir... İşte öyle. Tüm sorunları düşünmek gerek ama, kadının sorunlarını biraz daha çok düşünmeliyiz. Örneğin çalışan kadın, çalışan erkekten daha sorunludur... Okuyan kadın da öyle. Ama çalışanın da okuyanın da bir sürü toplumsal sorunu var. Ben toplumun genel sorunları olduğuna inanıyorum.

(Sorular: Zeynep Avcı)
Milliyet, 9 Aralık 1982

Yaşamı Düş, Düşü Yaşama Çeviren Yazar

Ünlü Arjantinli yazar, Julio Cortazar'ın kimi öyküleri Tomris Uyar'ın çevirisiyle Mırıldandığım Öyküler adlı kitapta toplandı. Türkiye'de hiç bilinmeyen, ama dünya edebiyatının en önde gelen yazarlarından biri olan Cortazar'ın roman ve öykülerinde gerçekte düşün bir arada yapılandığı ve sonuçta benzersiz bir yazınsal dünya kurduğu belirtiliyor. İki buçuk sayfalık "Parkların Sürekliliği" başlıklı öykü ile açılan Mırıldandığım Öyküler'de yazarın "Kedi Oyunu", "Glenda'ya Öyle Tutkunuz ki", "Grafiti", "Clole", "Bir Kral ve Bir Prens Öncü Teması Üzerine Notlar", "Dönüş Yolu Tangosu", "Gazete Kesikleri", "Defterden Bir Metin", "Mırıldandığım Öyküler" ve "Moebius Döngüsü", "Örümcekli Öykü" adlarını taşıyan 12 öyküsü yer alıyor. Can Yayınları arasında çıkan kitap dolayısıyla Cortazar'ı Türkçeye kazandıran Tomris Uyar'a yönelttiğimiz sorular ve yanıtları şöyle:

Genellikle "yenilikçi" yazarları çevirmeyi seçiyorsunuz. Yenilikçilikle deneyciliğin ise geleneksel gelenekçi anlatım yollarına yakınlık duyulan Türkiye'de pek benimsenmediği hatırlanacak olursa tutumunuzu nasıl anlamamız gerekir?

Yenilikçilikten her zaman "çağcılığ" anladım. Ya da "gündeşliği". Gündeşliğin Türk edebiyatına sağlıklı, sorgulayan bir tavır getireceğine inanıyorum. Yenilikçiliğin çoğu kere züppelik, snopluk olarak algılandığı bir ülkede, yenilik –alışıldık deyişle– biçimde ve özde çok önemli.

Cortazar'ı Türk okuruna sunarken, 'devrimci bir aydın' olarak tanımlıyor ve sözcüğü olumlu anlamda kullandığınızı vurguluyorsunuz. Ne anlama geliyor bu?

Ülkemizde nicedir bir gelenek yerleşiyor: Devrimci aydınları karalama geleneği. Papaza kızıp oruç bozmak deyişi gereğince bu geleneği sürdürüyoruz nedense. Gün geldi ölenleri onlardan birinin ağzından eleştirecek kadar pişkinleştik. Roman, topluca alkışlanması gereken bir “özeleştirici dalı” olmak üzere. Cortazar, bu geleneği bozan bir yazar, yani “birilerine” kızıp “birilerini” haşlayan bir yazar değil. Bezeksiz, cinsiz, perisiz. Yazdıklarını bir meta olarak sürmüyor okuruna, bir fetiş önermiyor. Yazınsal serüven bu olmalı bence: Sürekli bir ülkede –o ülkede– ama dünyada yaşamak.

Türk yazarının “dünya”da yaşadığı inancı var mı? Varsa, bunu yazınsal düzlemde yansıtabiliyor muyuz?

Hayır. Namuslu bir aydın olmak ile en iyi bildiğini yapmak arasında sıkışıp kalıyoruz. Yaşadığımız toplum, birtakım gerekçelere yan çizmemizi engelliyor namusluysak. Ama ya biz en iyi neyi, nasıl anlatabiliriz? Bu ikilem, yaşadıklarımızı şizofren bir tavırla “yansıtmamıza” yol açıyor.

Tomris Uyar, kitaba yazdığı “Sunuş”ta Cortazar için ayrıca şunları yazıyor:

“Avrupa kolayca peşkeş çekilecek Latin Amerika cesetlerinden (masallar, söylenceler, kör inançlar ve büyüler) nefret etme bilincinde. Yetkin bir yazarın yersiz yurtsuz olduğunun, ille de belli bir ulusal kültürün sözcülüğünü üstlenmesi gerekmediğinin en görkemli kanıtlarından biri Cortazar.”

Milliyet, 8 Şubat 1985

Kentler Üzerine Öyküler

Öykü yazarı ve çevirmen Tomris Uyar'ın Yaza Yolculuk adlı, dokuz öyküsünü içeren yeni kitabı önümüzdeki ay Can Yayınları arasında çıkıyor. İstanbul, Brüksel, Paris, Mardin, Venedik gibi bitkin, kırgın, ihtiyar şehirlerin, kendileriyle birlikte yiten kültürlerinin ana temayı oluşturduğu kitapla ilgili Uyar'la bir söyleşi yaptık...

Yaza Yolculuk'u anlatır mısınız biraz lütfen?

Öykülerin genel teması, yaşama kültürünü de katmak kaydıyla biten, ihtiyar şehirler İstanbul, Brüksel, Paris, Mardin gibi... Bunlar bazen yerli yerinde mekân olarak beliriyor, bazen salt kavram olarak. “Ölen Otelin Müşterileri” öyküsü bunun en vurgulayıcı örneği. Öykülerin genelinde insanlara öğretilen basmakalıp değer yargılarının gözden geçirilmesi, bir çeşit dönüş yolculuğu var. Bazen kişinin kendine dönüşü, bazen yaşadığı yere.

Genel bir nostalji olgusundan etkilenmek söz konusu mu?

Nostalji çok yaygın bir eğilim ve bir ölçüde kaçınılmaz. Kişi geçmişinden kolay kolay kopamıyor. Ama “genel nostalji” sonuçta geçmişte yaşamaya kadar gidebilir, o çok tehlikeli işte. Günü yaşamak bilincine ters düşen bu eğilim, bana da çok ters geliyor.

Biraz da yazar sorumluluğundan dem vursak...

Yazarın en büyük sorumluluğu bence dili iyi bilmesi ve kullanması. Türk dili büyük bir hızla çöküntüye gidiyor, savruk kullanılıyor. Geçmişine, değerlerine ve dünya görüşüne bağlı kalmak zaten her insanın sorumluluğu olduğu için bunları saymıyorum. Ama söz aramızda, Türkiye gibi bir ülkede yazar olmak bana gittikçe gülünç ve acınası bir çaba gibi gözüküyor.

Tomris Uyar'la Yeni Kitabı Yaza Yolculuk Üzerine

Tomris Uyar'ın anı-deneme ve güncelerinden oluşan son kitabı Günlerin Tortusu'nu okuduktan birkaç gün sonra kendisiyle görüşmeye gittim. Ondan beş-on dakika önce gelmiştim. Derken, grinin akla gelebilecek tüm tonlarını bildiğini hissettiren, insanı yaşamı sürüklemeye çağıran –olmadı mı iten– öykülerin sahibi o kadın, nefes nefese geldi. Geç kaldığı için üzülmüş, koşturmuş. Fırladı, çayın altını yakmaya gitti; neşeli: Grileri, grilerin, bile bildiğim ve sezebildiğim bütün tonlarını, seviyorum.

Tomris Uyar'la söyleşimizin ana konuları, son öykü kitabı Yaza Yolculuk ve öykücülüğü üzerine olacak. Ama bu, söyleşimizi bu iki konunun halatlarıyla sıkı sıkı bağlayacağız demek değil. Hiç değil! Biz söyleşimizi, söyleşimiz bizi yönlendirecek; hatta bu yazının biçimini de söyleşi belirleyecek.

Bir öykü nasıl oluyor; konu nasıl doğuyor, düşünce nasıl gelişiyor, hangi aşamalardan geçiyor?

Bazan sokakta kulağınıza rastgele çalınan bir tümce de başlatılabir bir öyküyü. Bazan bir kişilik de. Yalnız, “ilginç kişilik”ten söz etmiyorum elbet. “İlginçlik”, kişiyi dili ve kültürü, dolayısıyla toplumu aracılığıyla yüklenen bir özellik olmalı, bir yapı özelliği değil.

“Yapı özelliği” demekle neyi kastediyorsunuz?

İlle de çarpıcı, aykırı ya da sapkın bir öykü kişisinden yola çıkılamayacağını söylemek istiyorum ilginç derken. Biliyorsun, en tutulan, en kolay yazılmış öyküler ve oyunlar sağlıksız kişilerin monologlarıdır. Cansız öykü kişisi yaratmanın bir yolu da yaşamdaki gerçekliğin eskittiği kişileri ele almak olsa gerek.

Bir örnek vermek gerekse?

Öykü kişinin şablonlaşması konusunda “Rus Ruleti” adlı öyküdeki bir öykü kişisinden alıntı yapabiliriz:

“Belki de kısacık yaşamına sığdırdığı olayların yoğunluğu, baskısı (üveyana dayakları, sarhoş koca dayakları, pavyon erkeği dayakları) bu duygu iniş çıkışlarını kolaylaştırıyor, bir anın ta tepelerinden bir batağın derinlerine çeke çeke sarsıntılara başışık kılıyordu onu. Sonra yine doruklar, yine çöküntüler. Gözyaşlarını hızla izleyen kahkahalar. Hangisinin daha sahici olduğunu kendi de kestiremiyordu Türkan, öyküsü çok anlatıldığı, çok yazıldığı için kendine bile artık yabancı, gerçekdışı gelen bir öykü kahramanının kuşkuculuğuyla.”

Yani, bir kişiliğe bakıldığında öykünün hangi yaşam dilimini, hangi kültür birikimini açığa çıkardığı anlaşılmalı bence. “Başka yaşamlara uygulanırlığı olabilen öyküler” diyorum ya sık sık, bunu demek istiyorum açıkça.

Bunlar saptandıktan sonra sıra, öykünün belkemiğinin beslenmesine geliyor. Hangi malzemeyi seçeceğinize. O dokuya en uygun malzemeyi ya da yordamı keşfetmenize. Bu süreç oldukça uzun sürebiliyor. Her kare yerli yerine oturduktan sonra yazmaya başlarsınız. Yine her şey değişebilir, alabora olabilir ya, o da sanattaki risk payı tabii. Her şeyi baştan tasarlayamazsınız iyi ki.

Öykünüzü ya da genel olarak ürününüzü bir süre bekletmeniz gerekir. Önce ilk eldeki yapılmaz-yanlışları, sonra da yapılabilir ama yine de yapılmaması gereken yanlışları görmemiz için: Eksiklikleri, fazlalıkları.

Anlatılacak şey saptandıktan sonra –ki bu çoğunlukla nedir; anlatılacak olaylar (olay) örgüsü mü, yoksa bir kavramın, bir deneyimin bir konu içerisine yerleştirilerek doğrulanması isteği mi?– ona uygun “konu”ları kararlaştırırken izlediğiniz yol ne oluyor?

“Anlatılacak” bir öykü yoktur bana kalırsa: Kurgulanan öykü vardır. O da iletmeden edemeyeceğiniz herhangi bir deneyimi –onu, her neyse o– hangi yoldan iletebileceğinize karar vermenizle başlar.

Öykü denince ne anlıyorsunuz; kafanızdaki öykü biçimi nedir? Öyküyü, özellikle kısa öykü yazmayı çok ciddiye aldığınızı biliyoruz? Neden öykü de, roman –mesela– değil?

Öykü ile şiir, çağdaş yazının bence vazgeçilmez iki dalı. Roman daha geniş bir çerçeveye yayılabildiğinden bazı aksaklıkları görmezden gelinebilir, hatta okurca doldurulabilir, bazı çarpıcı bölümler okurun aklında yer edebilir, zamanla romanın bütünü o bölümlerden ibaretmiş izlenimine kapılacağı kadar. Öyküde ve şiirde böyle rastlantılar söz konusu değil. İkisi de yazarlarından bir tür meydan okuma bekleyen dallar. İkisinde de sıkı bir özdenetim, bir zanaat becerisi şart.

Bu, hiçbir zaman roman yazmayacak mısınız demek; bir gün roman yazmayı düşündünüz mü hiç?

Bir gün roman yazarsam; denemeye ağırlık veren bir toplumsal, kişisel belgeler romanı yazmak isterdim. John Berger'in G isimli romanı gibi. Yani sevdiğim 19. yüzyıl romancılarına öykünmeye çalışmazdım. O tür romanın gününü doldurduğuna inanıyorum.

Her kitabınızda değişik anlatım biçimleri kullanıyorsunuz. Bir kitaptaki hikâyeler ortak bir konu özelliği taşıyorlar; hikâyeler arasında genel bir tutarlılık görülüyor. Bu anlamda her kitap bir çıkış oluyor. Son kitabınızda durum nasıl?

Dünyada ne kadar anlatım biçimi varsa hepsini bir bir öğrenmek, denemek, sonra da bozmak isterdim. Çok farklı anlatımların aynı anlatım düzleminde buluşmalarını –ister istemez buluşmalarını– önlemek için. Şimdilik bu büyük sınavı gerçekleştirmeye çabalamak yerine daha alçakgönüllü bir yola başvurarak bir kere denediğim herhangi bir yöntemi bir daha –çok darda kalmazsam, çok gerekmiyorsa– kullanmamayı deniyorum. Dedim ya, kendi eski anlatımım ile bile karşılaşmaktan hoşlanmıyorum. Sanırım farklı anlatımlardan kastın bu. Öykü kitaplarının bir bütün oluşturmaya gelince... Bir öykü kitabı bir bireyin, bir yazarın belli bir toplumsal anda yaşadıklarının dışı vurumu değil midir? O yüzden bağlantılı oluyor öyküler: Ya zamanla ya mekânla ya da toplumda belli eğilimlerin sözcülüğü-

nü yüklenen öykü kişileriyle. Bütün bunlar birleştğinde ortaya bir toplum kesiti de çıkıyor. Yalnız şunu özellikle vurgulamak isterim: Kendilerini toplumu aydınlatmakla yükümlü sayan, daha doğrusu bu misyonu gereğince yerine getirebileceklerini sanan gözü yukarlarda yazarlardan değilim. Kendimi tazelemek, yenilemek; kendimi eğlendirmek için de yazıyorum. Bir yazarın başına gelebilecek en büyük tatlı bela da, kendini sürekli olarak eğlendirebilecek düzeyde ürün vermeye, kendine bir şenlik sunmaya çalışmaktır bence.

Son öykü kitabınızdan bahsedelim mi biraz?

Son öykü kitabım *Yaza Yolculuk...* Öykülerde ne yapmak, nereye varmak istediğimi okurlar anlıyorlardır sanırım. Benim açıklamam “çocuktan al haberi” gibi “yazardan al haberi” olabilir. *Yaza Yolculuk*’taki öyküler de bir bütün oluşturuyor: Yine bir dönemde Türkiye’de yaşadığım, yaşadığın, yaşadığı bağlamında.

İlk bakanın da anlayabileceği gibi kitapta yinelenen birtakım izlekler var. Ölen bir otelin müşterileri diye özetleyebileceğim bir kitap bu. Ölen; bir otel, bir kültür, dil, İstanbul ve Türkiye olabilir. Yani değerleriyle birlikte çöken, çürümeye uğrayan bir insan odağı söz konusu. Bütün öykülerde bu var: Kitaptaki öyküler arasında tutarlılığı, birleştiriciliği sağlayan kaynak nokta bu. Bunu okurlar hemen anlarlar; görür görmez anlaşılacak kadar basit; çünkü anlaşılması için birtakım yinelemelere bile gittim. Mesela, “Kedi Balı” adlı öyküde biten bir meslek söz konusu; “Ölen Otelin Müşterileri”nde ölen bir otel; “Yaz Şarabı”nda öykücünün yarattığı ölen bir kişi.

Ve geldik alışılmış sorumuza: Son söz? Ekleme istedikleriniz?

Bundan böyle; dili, anlatım kalıplarını zorlarken daha çok değerlerin sorgulanması ve zorlanması gerektiğine inanıyorum. Çünkü öykücü olarak, uslu bir biçimde, kendi adıma yapabileceğim her şeyi yaptığımı zannediyorum. Yapmak istediğim birçok şeyi yaptığım için, bundan böyle daha çok zorlayıcı şeylere dikkat etmek, onları ele almak istiyorum: Kimsenin pek eğilmek istemediği şeyleri; bayağılıkları, çirkinlikleri, hayatımıza söz geçiren kötülükleri ele almak, onları işlemek... Ben

genelde hep yaşama sevinci olan bir öykücü olarak tanıtılırım. Şimdiye dek pek o kadar yaşama sevincine dayalı öyküler yazdığımı sanmıyorum ama, gene de bir ölçüde haklı bir saptama bu.

Yaşama sevinci olan'dan daha çok, veren bence; ya da insandaki bezip gizlenmiş yaşama sevincini ortaya çıkaran, insanı yaşamı sürüklemeye iten öyküler.

Evet, “veren”. “Olan” olduğunu zannetmiyorum çünkü. Yaşama sevinci vermeyi gene istiyorum, ama kötülükler, çirkinlikler, bayağılıklar, adiliklerin hepsi bilindikten sonra. Bunlar bilindikten sonra bir yaşama sevinci kalabilirse eğer –ki kalıyor ister istemez– o noktayı zorlamak istiyorum. *Yaza Yolculuk* bu bakımdan bir dönüm noktası sayılabilir benim için.

Türk öykücülüğünde bana göre aksayan tek yan; aykırılıkların ele alınmamasıdır. Daha doğrusu; tipik, görünen şeylerin daha fazla işlenmesidir. Bundan böyle biraz aykırılıkları ele almayı ya da aykırı olmayan ama insanların aykırı zannetmeye çabaladıkları değerleri biraz sorgulamayı istiyorum...

Bu değerlere birkaç örnek verebilir miyiz?

Namus nedir, ahlak nedir, aşk-sevgi nedir gibi. Ama bunların yanıtını getirmek değil de, bunların verilmiş olan ve değişmez zannedilen yanıtlarının içindeki ufak ayrımcıkları saptamak: Acaba her şey sandığımız, şimdiye kadar bize öğretildiği gibi midir, yoksa bunlar sonradan mı bir değişikliğe uğramıştır; ya da daha tanımlar yapıldığında bile değişiktiler de tanımlar mı ideolojik olarak yapıldı? Artık bunlara bakmayı daha önemli buluyorum.

(Sorular: Arzu Demirer)

Günümüzde Kitaplar, Sayı 27, Mart 1986

“Yaşadığımız dünyada insan düellosuzluktan ölebilir”

Kapalı, soğuk bir akşam. Güzelliğini yitirmiş pis bir yağmur. Yıkamıyor, alıp götürmüyor çirkinlikleri, tersine insanın üstüne sıvıyor. Taksim suratını asmış iyice. Trafikse berbat.

Ama bütün bu keyifsizlikler yok olacak az sonra. “Bunu mutlaka dinlemelisin” diyecek Tomris Uyar. Alan Parsons Project’in “The Tales of Mystery” albümünün kasetini koyacak teybe. Turgut da gelecek dersi mersi bırakıp. Edgar Allan Poe’nun şiir ve müziğe dökülmüş bu müthiş yorumunu birlikte dinleyeceğiz. Sait Faik’i, Sabahattin Ali’yi düşünüp hayıflanarak. Sonra konuşmaya gelecek sıra.

Söze düellodan girelim istersen. Puşkin’in Küçük Tragedyalar’ını çevirdin Türkçeye. Mozart ve Salieri adıyla da yayımlandı. Gerçi başka konular da var, almak istemediğin Haldun Taner Öykü Ödülü –reddettiğin demiyorum, Haldun Taner’e saygı duyduğunu biliyorum çünkü– Hiawata (Bir Kızılderili Efsanesi) çevirisiyle kazandığın Avni Dilligil Ödülü, Yaza Yolculuk’la aldığın Sait Faik Hikâye Armağanı gibi, ama alışılmış konuşma biçiminin dışına çıkalım istiyorum. Onun için de Puşkin adının çağrıştırdığı düello konusundan başlayalım, diyorum. Mozart ve Salieri çekişmesi de bir düello değil mi? Üstelik sonunda konu gelip hayatımıza dayanacak gibi bir duygu var içimde.

Haklısın, sıradan bir ölme, öldürme olayı değil düello. İnsanlar o zaman yaşamayı var olmak sayıyorlarmış ki yaşamlarına ilişkin ufacık bir itirazda bile düelloya girebiliyorlar. Bu, bana çok onurlu bir davranış gibi geliyor. Bugün için demode bir anlatım biçimi belki. Ama yerine yeni bir şey de konmadı. Adam, birini düelloya çağırır, şunu söylemek istiyor: Ben seni

öldürürsem son derece mutlu bir gece geçireceğim, çünkü sen buna değersin diyor bir bakıma. Böylece düşmanına değer veriyor. Kendisi için yok olması önemli bir düşman var. Şimdi...

Sonunda konu gelip hayatımıza dayanacak demedim mi ben? Gelip dayanıyor işte. “Şimdi” dedikten sonra “Bizim hayatımızda yok olması, bizim için önemli bir düşman yok işin kötüsü” diye bağlıyor Tomris Uyar. Ona göre manevi hiyerarşinin bittiğini gösteriyor bu. Düellonun kuralları var çünkü. İlk kuralı da karşısındaki insanın seninle eşdeğerde olması. “Böyle birisi yoksa yapacağın şey düello değil, aerobik gibi bir şey olur sanıyorum.” Neden? Çünkü düello aynı zamanda karşılaşmak, yüz yüze gelmek demek de ondan. Yalnız başkasıyla değil, kendinle de hesaplaşıyorsun o anda. Peki, böyle birisi yoksa... “Yaşadığımız dünyada insan düellosuzluktan ölebilir.”

Sorunun sırasıdır deyip söze giriyorum bu noktada: “Bir anlamda bu, bizim korkunç bir yozlaşma içinde, değer yitimine itildiğimiz bir göstergesi mi? Ortada hiçbir değer yok, belki savunacağın bir değer de yok. Böyle diyebiliriz miyiz? Ya da başka deyişle, bir özdeyiş de biz savuralım ve diyelim ki hayat bir düellodur. Ama düello yoksa hayat da yok oluyor.”

Hayatı yaşanmaya değer kabul ediyorsan, hayat yaşanmaya değerse, evet, hayat bir düellodur. Yaşadığını, kişiliğini, var olduğunu kanıtlamak zorundasın çünkü. Düello bu işte. İlle de öldürmek ve ölmek anlamında değil. Bir şeyle yüzleşmek, bir şeyle karşılaşmak anlamında. Şimdi Türkiye’de acaba kaçta kaçımız yaşadığımız şeyle karşılaşmak, yüzleşmek gücüne sahibiz?

Ardından bizi, bizim yazarlığımızı her şeyini, bütün koşullarını kendimizin saptadığı bir düelloya benzetiyor Tomris Uyar. Düşmanını, tanığını, silahını, karşılaşma yerini, hepsini hepsini kendin seçecek, kendin saptayacaksın. Hayır, bu düello değil. Hiçbir şey değil.

“Ama yazmadan da duramıyoruz” diyorum. “Yazmamak mümkün mü?”

“Mümkün değil” diye onaylıyor Tomris Uyar. “Ama bence yazmak bundan sonra olmalıydı, bu koşullar kararlaştırıldıktan sonra. Yetenekli misin, yapabiliyor musun, yapamıyor musun, bildikten sonra. Yazıyoruz işte. Bu, hiçbir şey demek değil.

Benim için değil en azından. Çünkü her yazdığımda kendimle bir düello gerçekleştirdiğim için daha iyi yazmam gerekiyor. Kendimle bir sürtüşmeye girmeliyim ki daha iyi yazabileyim. Şimdi, yazılan öykülere bakıyorum –çok samimi söylüyorum bunu, hiç kimseyi küçümsemiyorum– bende bir yazma düellosu uyandıracak öykü görmüyorum. O zaman kendimle mi düello edeceğim? Türkiye’de ne iyi ne kötü bir şey yapıyor. Her şey ortalama. Onun için de yüzleşme ihtiyacı vermiyor insana. Çünkü zaten kötü değil, zaten iyi değil.”

Burada bir saptama yapıyor, bunun insanı kısırlığa götürebileceğini belirtiyoruz. Hele yazdığın zaman da bir şeyi değiştiremediğini gördüğünde.

Ama yine de yazmak istediği bir şey olmalı Tomris Uyar’ın. Olmaz mı? Gustave Flaubert’in 16 Ocak 1852’de yazdığı bir mektuptan, “düşünsene, adam nerdeyse 150 yıl önce söylemiş bunları, bizse nelerle uğraşıyoruz” diyerek bir bölüm okuyor:

“Bana güzel gelen, yazmak istediğim şey, hiçbir konusu olmayan bir kitap, hiçbir dış öğeden medet ummayan, yalnızca biçem gücüyle ayakta duran bir kitap, tıpkı boşlukta asılı duran dünyanın, ayakta durmak için hiçbir dış öğeden medet ummaması gibi; hemen hiçbir konusu olmayan, en azından konusu neredeyse belirsiz bir kitap, böyle bir şey yazılabilirse tabii. En yetkin yapıtlar, en az malzeme taşıyanlardır; anlatımın düşünceye yaklaştığı, dilin düşünceye yaklaştığı ve onunla kaynaştığı oranda parlak oluyor alınan sonuç. Bence sanatın geleceği bu doğrultuda.”

(Söyleşi: Atilla Özkırımlı)
Cumhuriyet, 10 Mayıs 1987

“Gerçeğin bütünü yansıtılamaz”

Yazar ve çevirmen Tomris Uyar, Yaza Yolculuk adlı öykü kitabıyla geçtiğimiz günlerde Sait Faik Öykü Ödülü’nü kazandı. Uyar’la edebiyata yaklaşım, ödüller ve yolculuklar üzerine konuştuk...

“Konusu belirsiz bir kitap yazmak istiyorum” diyorsunuz bir söyleşinizde ve Flaubert’in “En yetkin yapıtlar en az malzeme taşıyanlardır” yaklaşımını savunuyorsunuz. Bu bağlamda içeriğe ne yüklüyorsunuz? Ya da nasıl hiçbir şey yüklemiyorsunuz?

Flaubert’in sözlerine katılmamak elde değil bence. Çünkü “içerik” zamanla bir yazarın iç dünyası, kişisel üslubu anlamına geliyor, “malzemesi” yani. Bu içerik dış dünyayla zenginleşir ama dış dünyaya yükler de.

Gerçeğe edebiyatta yakıştırdığınız yer neresi?

Deminki yanıtla bağlantılı olarak bir yazar, yazısında bütün gerçekleri ya da gerçeğin bütününe yansıtamaz. Kişisel dünyasını inandırıcı olarak kurmayı başarmışsa, dış dünyadan buna yansıyan genel gerçekleri zaten sezdirebilir okuruna.

Ödül olgusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sait Faik Öykü Ödülü, hırçın, uyumsuz, yakışıklı bir adalı erkeğin, ayrıca çok yetkin bir öykücünün armağanı benim için. Kişiyi gençleştiriyor, bileyliyor. Ödül olayına gelince...

Ödül saygının bir biçimde verildiğinde, hele yazara bir süre maddi koşulları düşünmeksizin çalışma olanağı sağlıyorsa, yüreklendirici bir işleyiş olarak düşünülebilir. Tersine olduğunda hem ödülü kazanan yazarın hem de ödülün ilk sahibi olan yazarın saygınlığına gölge düşürür.

Yolculukların ve kentlerin bir yazarın serüvenindeki yeri nedir sizce?

Yolculuklar ve kentler yazarı yeni iç hesaplaşmalara götürebilir. Kendine başka bir mekândan bakmasını sağlayabilir, yazısında yeni mimariler de esinlendirebilir...

Size herhangi bir konuda soru sorulmasından hoşnut musunuz?

Değilim. Çünkü yaşamımın tarihlerini değiştiremiyorum. Ama başka bir metinde okuduğumda bu tarihleri, bana pek tekdüze yaşamışım gibi geliyor. Yalnız pırıl pırıl sorular soran bazı ender gazetecileri görünce bu yeknesaklığa katlanmam önemsiz geliyor. Çünkü bence bir yazar açıkladıklarıyla değil, yaptıklarıyla vardır.

(Sorular: Ayça Atikoğlu)

Milliyet, 24 Mayıs 1987

“Sıkılmaya vaktim yok”

Kimi hanımlar, kimi becerilerini sıralamaktan çok hoşlanırlar. Tomris Uyar ile söyleşimize, bu genel hamaratlığa inat, özellikle kıvıramadığı işleri sorarak başlıyoruz:

Dikiş dikmek, bankaya gitmek, para saymak, karşıdan karşıya geçmek, yalan söylemek (arada bir söylerim), hastalığı kabul etmek, “entelektüel” bir konuşmayı sürdürmek, sergi ve tiyatroya gitmek, şenlik gibi bilumum faaliyetlere katılmak özellikle kıvıramadığım işlerdir.

Yaşarken ansiklopedilere girmenin ‘küçük’ bir riski vardır; insanın hayatı gelir, bir noktada donar kalır. Nitekim Atilla Özkırımlı ve Behçet Necatigil’in edebiyat sözlüklerinde, Tomris Uyar’ın yaşamı 1975’te yazdığı Gündökümü’yle noktalanmış. Oysa yazar o yıldan bugüne var olan altı kitabına beş yenisini daha ekledi. Sait Faik Ödülünü, Yürekte Bukağı, Yaza Yolculuk kitaplarıyla iki defa kazanan Tomris Uyar, bu yıl kazandırıldığı Haldun Taner Öykü Ödülü’nü kendi iradesiyle katılmadığı ve üç yazara paylaştırıldığı için geri çevirdi. “Bir ödülün geri çevrilmesi edebiyat tarihimizde ilk defa oluyor” diyen yazar, futbol takımına benzettiği jürinin ödülü “kardeş payı” yapmasını anlayamadığını da ekliyor sözlerine.

Acaba Tomris Uyar yeni bir güne nasıl başlıyor, sıkıntılılarıyla nasıl mücadele ediyor?

Değişmez bir sabaha giriş programım var. Radyo, sigara (nefret ediyorum), balkon kapısını açmak ve bu arada bugünü nasıl olsa değerlendirmem gerek diye düşünüp, çalışmaya hazırlanmak. Sıkılmaya vaktim yok.

Yazardan uzun yıllar kullandığı “R. Tomris” takma adını açıklamasını da rica ettik.

Benim göbek adım yok. Ama olsaydı herhalde babaannemin adı Refia olurdu. Tiyatrocu Sermet Can, “R”nin Richard olduğunu ileri sürmüştü ama değil.

Ölümüne sevindiğiniz insanlar oldu mu?

Rudolf Hess’in öldüğünü duyunca bayram ettim. Franco öldüğü zaman da çok sevinmiştim. Aslında onlara kan vermek isterdim. Biraz daha yaşamaları ve biraz daha acı çekmeleri için...

Vizon, Sayı 6, Eylül 1987

“Yazar ölümün sekreteridir”

İsterseniz söyleşimize Türkiye’deki edebiyat ortamını değerlendirek başlayalım.

Doğruyu söylemek gerekirse; bir “edebiyat ortamı” olduğunu fazla sanmıyorum. Edebiyat ortamı, sanki sadece bir avuç kişinin –editörleri, dergi yöneticilerini ve okurları da katıyorum– kişisel çabalarıyla ayakta durur gibi görünen bir ortam. Yoksa insanları besleyen bir ortam değil. Bu ortamı yaratan nedenler üzerinde durmak için çok gerilere gitmek gerekiyor. Türk okuru başlangıçtan bu yana, sanıyorum eğitilmeye alışmış bir okur. Ona belli doğruları göstermek, “yol gösterici” olmak zorundasınız. Okuyucu, edebiyatçıdan yıllar yılı hep bunu beklemiş. Bunu beklemekte de bir bakıma sanki haklı. Çünkü yazarların çoğu da, aydın kişiler olarak, kendi bildiklerini okurdan gizlememeyi ilke edinmişler ve kendilerini okuru aydınlatmakla görevli saymışlar. Ama bu karşılıklı alışveriş ve beklenti, sonuçta edebiyatın ikinci plana atılmasına ve bilgilendirmenin birinci plana gelmesine yol açmış, benim anladığım kadarıyla. Bunu Sadri Ertem’de, bir ölçüde Sabahattin Ali’de görebiliyoruz. Ne yazar kendini Türk edebiyatı çerçevesinde yeterince özgür sayabilmiş kendi biçimini bulmakta, ne de okur ona bu biçimi bulma hakkını tanımış. Hep ortada bir yerde kesişmişler. Şimdi, hep ortada bir yerde kesişe kesişe, gittikçe daha güç yaşanan toplumsal koşullardan ötürü belki, ortalamanın da altında, hatta artık sıradanlıkta, sıradanın da altında bir yerde buluşmaya karar vermişler gibi görünüyor. Bu çabanın bazan saygın amaçlarla birleştiği durumlar oluyor. Okura geçmişini hatırlatmak, gazeteci yazarların yaptığı gibi, okuru geçmişte yaşanan toplumsal çalkantılardan haberdar kılmak gibi amaç-

larla. Ama bu saygın çabalar edebiyat adına yürütüldüğü sürece edebiyatımız bu ortamdan çıkamayacak, hep bir bilgilendirme ve bilgilendirme bağlamında ele alınacaktır. Türk edebiyatının, soylu bir geçmişi olan bu edebiyatın parıltıları bu bilgilendirme çarkı içinde sönüyor gibi geliyor bana, çünkü dilin –burada dil derken tabii anlatımı da kastediyorum ayrıca, yalnızca öz Türkçe değil genelde Türk dili demek istiyorum– Türk dilinin inceliklerini araştırmanın bu çabada pek yeri yok. Nasılsa sorunları kabaca anlatırsanız da anlıyor okur. Amaç anlatmak ve anlaşılaksa, bu kadarlık dil zaten yetiyor. Bu çarktan kolay çıkılamayacağını sanıyorum.

Bir görüşmemizde Türkiye’deki edebiyat ortamını konuşurken oldukça karamsar bir görünüm sunmuştunuz. O gün de sormuştum, tüm bunlara karşın neden edebiyat, neden baştan beri ve hâlâ edebiyat? Gerçi başlangıçta da böyle karamsarlık yaratacak gibi miydi bilmiyorum ama...

Bu soruyu gençler de soruyorlar. Ancak onlarınki “Neden yazıyorsunuz?” “Nasıl yazar olabiliriz?” gibi sorular. Ben, yalnız yazmadan edemeyecek insanın yazması gerektiğine inanıyorum. Bizde, en kolay uğraş yazı yazmaktır, gibi bir anlayış var. Oysa yazarlık bir meslek. Ciddi bir meslek.

Bir kere verdiğiniz emeğin karşılığını –çok aza da razı olmanız– alamıyorsunuz. Okurunuzla karşılaşmıyorsunuz, işinizi yalnızlık içinde sürdürüyorsunuz. O yüzden yazar olmaya karar vermek, çeşitli mutsuzluklarla baş edeceğinize bir ölçüde inanmak demektir kanımca. Sait Faik’in “yazmazsam çıldıracaktım” gibi bir olamazlığını taşımayan kişinin, yazıya atılması kadar yorucu, anlamsız bir heves olamaz. İşin temel gereği kırılmak ve küsmemek, yılmamak. Bu alışkanlıklardan yoksun kişiler, yazarlığa kalkışınca zamanla ruh sağlıklarını yitirebilirler. Yazar hasta olamaz demek istemiyorum. Ama “sağlıklı bir hasta” olması, en azından işine serinkanlılıkla bakması beklenir diyorum. O zaman da bu “sırılsıklam mutsuzluk” tablosunda bile kendi mozağini, kendi konumunu bulma mutluluğuna erişir. Aslında hiçbir ülkede, hiçbir dönemde ortamın sanatçıya mutluluk sunduğunu sanmıyorum.

Edebiyatçı olmaktan, onu meslek olarak seçmekten hiç pişmanlık duyduunuz mu?

Hayır duymadım. Dünya edebiyatının ustalarının yaşamlarına baktığımda bu uğraşın sevimli, kolay, “köşe döndürtücü” ya da “iş bitirici” bir uğraş olmadığını anlamıştım zaten.

Sizden önceki edebiyatçılar için “mutsuzluk” sanki bir kadermiş- çesine önünüzde dururken ve bunun bilincindeyken...

“Mutsuzluk” ağır bir sözcük... Sürekli bir yetinmezlik desek... Doyumsuzluk değil, yetinmezlik.

Ya da onların yaşamış olduğu gerçeklik diyelim. Siz edebiyatçılığa karar verdiğinizde “Ben böyle olmayacağım, daha farklı olacağım” gibi bir düşünceniz olmadı mı?

Hayır. Farklı biri olacağımı düşünmedim. Edebiyatı, bütün dünya edebiyatını bir süreklilik olarak düşünüyorum. Temalara, yaklaşımlara, imaj kurma yöntemlerine bakınca görüyorsunuz. Nasıl farklı olunabilir? Ancak özel bir iç dünya, bir biçem kurarak. Belki II. Dünya Savaşı’nı yaşamış bir ülkede olsaydım, yani çok ciddi bir biçimde savaşta yer almış olsaydım, bu görüşümde bir değişiklik olabilirdi. Belki hapishanede yatmış bir yazar olsaydım, farklı dünyalar anlatabileceğime ilişkin görüşlerim olabilirdi. Yalnız şunu da söyleyeyim, her cephede olan, hapishanede yatan iyi edebiyatçı olma şansına sahip değildir. Bu yine de bir yeti sorunu bence. Ama belki iyi bir edebiyatçı böyle bir durumda değişik ürünler verebilir. Nitekim işte Dadaistler, Sürrealistler, Letristler –şimdi bizim pek etkilenmediğimiz ama farkında olmadan kültürümüze sinmiş– buna Türk kültürünü de katıyorum birtakım çıkış noktaları zorlamışlar. Bulmuşlar demiyorum tabii. Yine de yaşadıkları dönemi bir yana bırakırsak, şimdi Letrizm bile, sürekliliğin içinde bir yapıtaş olmanın öteye gitmiyor. Zamanla, edebiyatın geniş potası içinde kendine uygun bir yerde, örneğin “Avantgarde” sanat içinde başka sanatlarla kaynaşiyor. Neden yazarlığı seçtiğim sorusuna gelince, edebiyat bir varoluş biçimi olduğundan, başka bir şey yapmak istemediğimden. Başka bir alan bana daha az acı getirebilirdi, daha acılı da olabilirdi ama aynı doyumunu, erinci vermezdi. Bu

dengeyi kurduğumda, yine de seçebileceğim tek yol edebiyattı, edebiyatçı oldum.

Edebiyatı genellediğimize göre farklı bir edebiyatçı tipolojisini de belirlemiş olmuyor muyuz?

Hayır. Edebiyatçılık farklı bir şey değil, biçimi özgün bir bireyin yaptığı edebiyat farklı bir şeydir. Rimbaud'nun yaptığı edebiyat farklıdır. Cortazar'ın yaptığı edebiyat farklıdır. Üstelik bu saydığım iki isim birbirlerinden farklı edebiyatlar yaparlar. James Joyce'un, Marcel Proust'un, Kafka'nın, Dostoyevski'nin, Tanpınar'ın... edebiyatları farklıdır. Ama bu farklılık, o kişilerin kendi edebiyatlarına farklı bir bakış açısı kazandırmış olmalarından, edebiyata farklı bir bakışla bakmalarından ileri gelmektedir bence.

İki edebiyatçı olarak Turgut Uyar'la ilişkileriniz nasıldı, anlaşılmadığınız olur muydu?

Tabii iki insanın yan yanalışında her alanda, ikisi de dürüstse, birbirlerini pohpohlamıyorlarsa, elbette çekişme olur. Ama bizimki, galiba daha baştan biraz da ortak sanat beğenilerimize dayalı, bu paylaşınayla da gelişen bir ilişki olduğu için fazla sürtüşmezdik. Biz karı koca olarak sürtüşürdük. Edebiyatçı olarak ise sürtüştüğümüz çok az nokta vardı.

Birbirinizi etkilemek söz konusu olur muydu?

Birbirimizin yazdıklarını okurduk. Takıldığımız noktaları söyledik. Ama düzeltilmesinde tutturmazdık. Birbirimizi etkilediğimiz söz konusudur mutlaka. Olumlu mu, olumsuz mu bilemeyeceğim. Çünkü karı kocaydık. İki arkadaş olsaydık, yalnızca olumlu olabilirdi. Aynı evde oturan iki kişiyse her şey olumlu gitmez. En azından, birbirinizin damarına basmak amacıyla tartışmayı ertelersiniz.

İkinci Turgut Uyar'dan söz edelim mi biraz? Duyduğum kadarıyla mühendislik öğrenimi görüyor. Oysa edebiyatçı bir aile içinden genellikle edebiyatçı çıkarmış gibi genel bir kanı vardır.

Evet. Kendisi daha iyi yanıtlayabilir tabii. Ben yalnızca gözlem-

lerimi söyleyebilirim. Turgut, edebiyatın tartışıldığı bir ortamda yetişti. Ve edebiyatla olur olmaz ilgilenmenin hoş bir şey olmadığını çok küçük yaşta öğrendi. Yani babanın dışarıda çalışıp akşam eve geldiği işten çok az söz edildiği bir ortam değildi yaşadığı. Babası çoğu zaman evdeydi ve konu da hep edebiyattı. Turgut'un edebiyata büyük bir saygısı var, yazarlığın kolay elde edilir bir meslek olmadığını biliyor. O yüzden edebiyata karşı çekingenlik duymuş olabilir; kendisine anlamsız gelen tartışmalar yüzünden hafif bir küçümseme de duymuş olabilir. İkisi iç içe işleyince, edebiyatla ilişkisi biraz gevşemiş olabilir. Turgut Uyar'ın benim gördüğüm kadarıyla, edebiyatla yine de sağlam bir ilişkisi var. Çok iyi bir okur, çok iyi bir düzeltmen. Ben bazı çalışmalarımı ona veririm, dizgiye girmiş öykülerimdeki, çevirilerimdeki yazım yanlışlarını vakti varsa, düzeltmesini rica ederim. Bence Türkçesi kusursuz. Yalnız bütün bunların edebiyatçı olmaya yetmeyeceğini bildiği ya da düpedüz edebiyatçı olmak istemediği için yerinde bir seçme yaptı. Bana öyle geliyor. Çünkü şimdi Kafka da okuyor, O'Henry de okuyor, şiir de. Ancak kendisi yazmaya gönüllü görünmüyor.

Neden "Turgut Uyar"?

Babası öyle istediği için, Turgut Uyar'ın istediği öyle "Büyük Turgut Uyar", "Küçük Turgut Uyar" gibi bir kademelendirme veya veliaht bırakma duygusu değil; Anadolu'da yaşadığı kentlerde çok alışılmış bir gelenekmiş. Babalar çocuklarına kendi adlarını verirlermiş. Başka bir simgesel değeri yok. Ben istemezdim. Bana kalırsa, sözgelimi kızım olsaydı, adını Tomris koymazdım.

Neden?

Bana bir insanın başka bir insanda sürmesi gibi bir tekdüzelik duygusu verdiği için.

Peki istediğiniz çocuğu yetiştirdiğinizi söyleyebilir miyiz? Ya da "istediğiniz çocuk" diye bir şey var mı?

Kişinin istediği çocuk vardır tabii. Yalan söylememek gerek. Çok uygar gibi görünüp "Hayır ben baştan beri özgür, rahat,

seçmelerini kendine göre yapan bir çocuk düşlerdim” diyebilirim. Ama yalan olur. İnsan çocuğunun kendisine duyarlık açısından yakın olmasını istiyor. Onu arkadaşı saymak istiyor. Bana yakın bir insan yetiştirmek ya da hasbelkader büyütmüş olmak isterdim. Eğilimlerinin bana yakın olması şart değil. Örnekten de anlaşılacağı gibi. Çünkü ben iki kere ikinin dört olduğundan bile şüpheliyim. Bilemediğim yüzlerce şey var. Para sayamam, teknikle ilgim yok. Bunu birtakım aydınlarımız gibi övünmek için de söylemiyorum. Utanıyorum. Elektrikli bir daktilo alamam, printer kullanamam. Printer, neden kullanmıyorsun diye sorduklarında söylediğim genellikle şu: “Ben silmeyi de seviyorum”. Çehov’un ünlü sözü “Yazmak, biraz da silmek demektir.” Ne kadar doğru. Neyi, neden karaladığımı görmeliyim. Benim adıma silen bir makineye hiç gereksinim duymuyorum. Printer kullanmanın uygarlık gereği olduğunu da biliyorum, ne yazık ki.

Nasıl bir çocuk yetiştirmek isterdim?.. Sanıyorum, aşağı yukarı Turgut gibi biri. Tabii bütün ölçüleriyle değil. Bu kadar uzun boylu olacağını düşünmüyordum. Bu kadar zeki olacağını da düşünmüyordum. Biraz daha sevecen olacağını düşünüyordum doğrusu. Turgut’sa duygularını ortaya vurmayan biri. “Dokunmacı”lardan değil. Temas sevmiyor. Ben temas severim, sevgimi dokunarak anlatmayı yeğlerim. Belki sevgi dillerimiz arasında bir kopukluk var. Ama en çok istediğim şey gerçekleşmiş sayılabilir: Yalan söylemeyen biri Turgut. Hiç yalan söylemeyen değil, yalan söylemekten nefret eden bir insan. Böyle bir insanla birlikte olmayı çok isterdim ve oldum. Babası da öyleydi.

Edebiyatçı olmasını ister miydiniz?

Hayır. Özellikle değil. Tabii kaçınılmaz bir dürtüsü olsaydı sevinirdim. Ama özellikle değil. Babasının da temel ilgi alanı teknolojiydi. Türk şiirinde Turgut Uyar kadar teknolojiden etkilendiğini göstermiş bir şair, bana sorarsanız az bulunur. Turgut Uyar teknolojiden, çağdaş dünyanın işleyişinden çok doğrudan etkilenmiş bir şair olduğuna göre, demek ki teknoloji, bizim ailenin bir zamanlar yan, şimdilerde ön kolu durumunda.

(Söyleşimizin bu aşamasında aramıza, daha önce bilgisayara program yüklemekte olduğu için gelemeyen Turgut Uyar da katıldı.) Edebiyatla ilişkiniz çok küçük yaşlarda başlamış. Zaten doğal çevrenizi de edebiyatçılar oluşturuyordu. Genellikle insanlar küçük yaşlarda, taklit de olsa, şiir filan yazar, sonra ilkokulda, eskiden tahrir diye bir ders vardı, düz yazı yazar filan. Sizde böyle bir eğilim olmadı mı?

Şiir ya da başka bir şey yazdığımı hatırlamıyorum. İlk ve orta okulda zorla kompozisyon yazdırırlardı. Onlar da kolay şeylerdi. Zaten belli bir kalıp söz konusuysa, biraz da kafanız çalışıyorsa rahat rahat yazarsınız. Ama benim canım şiir ya da hikâye yazmak hiç istemedi. İstemesi gerekirdi belki ama neden ben de bilmiyorum, istemedi.

Hayır, hayır ben gerekliliğini söylemek istemedim. Yalnızca böyle bir eğilim olabilirdi diye düşündüm. Edebiyat dışı bir alanda öğrenim görüyorsunuz ve meslek seçiminizi o yönde yapmışsınız. Peki, şu anda edebiyata ilginiz ne durumda?

Şu anda... Aslında ben bu aileye edebiyat alanında pek yakışmayan bir bireyim. Özellikle şiirden anladığımı pek söyleyemeyeceğim. Bir şiir, bir hikâye okuduğumda anlayabildiğim, sadece iyi mi, kötü mü olduğu. Onun dışında bir şey söyleyemem. Sevdiğim yazarları okurum. Bir yazarı seversem okurum. Ama o yazarın bir şekilde ilgimi çekmesi gerekiyor. Yoksa şu ünlü yazarın hiç kitabını okumadım, okuyayım dediğim pek olmadı.

(T. U.) Peki kim bu yazarlar?

Edgar Allan Poe, Kurt Vonnegut, Saki, O'Henry, Zosçenko... daha çok mizah. Poe'yu saymazsak, gerisi daha çok mizaha giriyor galiba.

(T. U.) Türkiye'den mizah yazarlarından sevdiklerin var mı?

Bir zamanlar Aziz Nesin'i severdim. Muzaffer İzgü'yü okurdum.

(T. U.) Mizahçı olmayan yazarlardan ilgilendiğin var mı?

Türk yazarlarını pek okumuyorum maalesef.

(T. U.) *Peki, beni okudun mu?*

Hayır.

Neden peki?

Ashında tam okumadım demem yanlış. Bir kitabını alıp okumadım. Arada bir öykü bitmiştir, evde hazırdır. Annem oku der.

Görev gereği mi yani?

Hayır, öyle değil, düzeltiler gelince okuduğum oldu. Gerçekten ayıp ama kitap olarak okumadım. Annemin çevirilerini okudum da kitaplarını okumadım. Bilmiyorum, galiba annemi çok iyi tanıdığımı düşünüyorum. Öykü daha çok yazarını tanımak için okunur. Benim annemi tanımama gerek yok gibi geliyor.

Yazarlar genellikle yaşadıklarını yazarlar diye düşündüğünüzden mi?

Hayır, hayır... Ona inanmıyorum. Yaşadıklarını yazmaları gerekmiyor. Sadece yazarken, yaşadıklarından bir şeyler girebilir araya ama yaşadıklarını yazmazlar. Annemi okuyamamam gerçekten ayıp.

(T. U.) *Acaba “iç dünyasını çok iyi tanıdığım için öyküsünü merak etmiyorum” mu diyorsun? Yalnızca yaşadığımı değil iç dünyamı yazdığımı göre...*

Evet.

(T. U.) *Peki, babanın şiirlerini de pek iyi bilmiyorsun. Ama biraz daha iyi biliyorsun.*

Babamın şiirlerini daha iyi biliyorum. Çünkü babamı o kadar iyi tanımadım. Tanıdım elbette ama, seni anladığım kadar iyi anlamadım. Halbuki kafa yapılarımız onunla daha yakındı. Ve babamın dış görünüşü ile yazdıkları, bana biraz farklı gibi geliyor. Benim tanıdığım, şiirden tanıdığım insan daha farklı gibi.

(T. U.) *Bende o fark yok, herhalde.*

Evet. Senin hikâyelerininle kendin birbirine yakın da, babamın şiirini okuduğumda, onun bilmediğim bazı özelliklerini görmüş gibi oluyorum.

(T. U.) *Peki, teknoloji ile edebiyat arasında bir karşılaştırma yapabilir misin? Kendin için değil. Yani senin bir çocuğun olsa...*

Babam matematiğe çok meraklıydı. Herhalde, bu merak bana ondan geçmiştir diye düşünüyorum. Onun dediği gibi “İyi bir edebiyatçı ile iyi bir matematikçi birbirine çok yakın”. Çünkü, matematik bence doğada insanın kurduğu en mükemmel düzen. İyi bir edebiyatçı, iyi bir kurgu yapabiliyorsa kusursuz bir kurguya yaklaşıyorsa, bence matematiğe yaklaşıyor demektir. Tabii, matematik kadar kusursuz olabilir mi, bilmiyorum. Kendi açısından olabilir de.

(T. U.) *İlle de bir şey yazmanı isteselerdi, örneğin birisi başına dikilip bir şey yazacaksın diye tutursaydı, edebiyatın hangi dalında bir şey yazmayı yeğlerdin?*

Şiir yazamam, roman yazacak vaktim olmaz, sabrım yetmez. Kısa hikâye herhalde. Ayrıca, iyi yapacağıma inanmadığım şeyi yapmam. Onun için böyle bir işe girişmem.

(T. U.) *Peki sence bir şeyin iyi yapılması nasıl olabilir? Saçma bir soru ama iyi yapılması dedin de, iyi yapılmasını yaratan koşullar neler olabilir?*

Aslında biraz bencilce mi olacak bilmiyorum ama sadece yazarın kendinin iyi yaptığına inanması gerekiyor. Gerisi çok önemli değil. Okuyanın iyi ya da kötü olduğunu düşünmesi, ben yazar olsam, beni çok ilgilendirmezdi gibi geliyor.

(T. U.) *Şunu demek istedim: Kendin için iyi olması, sadece mimarî ile mi ilgili?*

Hayır her konuda düşüncem bu; özellikle sinemayla ilgilendiğim için sinemada bunu çok düşündüm: Bir insan ortaya bir iş koyuyorsa, o iş teknik açıdan yeterli olmak zorundadır. O işin gerekleri tamamıyla yerine getiriliyorsa, ancak ondan sonra onun sanat açısından iyi mi, kötü mü olduğu tartışılabilir. Yani mimarînin iyi olması bir öyküde zaten gerekiyor ki onun hakkında düşünebileyim.

(T. U.) *Zanaat bittikten sonra sanat üstüne tartışılabilir, önce zanaat gerekleri yerine getirilmeli diyorsun. Peki sinemayla ilgilen-*

diğine göre, üç rejisör say desem, bu doğrultuda kimleri sayarsın? Sevdiğim yönetmenler... Hep beklemediğim şeyler yapıyorlar. Fellini'yi çok severim, ama filmlerinin yarısını severim, yarısını sevmem. Martin Ritt'i çok severdim, bir filmini gördüm, müthiş hayal kırıklığına uğradım. Fotoroman gibi felaket bir şeydi. Tamamıyla gözüme giren –benim gözüm ne, başka mesele– bir yönetmen yok galiba. George Roy Hill olabilir.

(T. U.) Sinemada da mitolojisi olan rejisörlerden çok teknik alanda üstün olan rejisörleri seviyorsun gibi bir izlenime kapıldım. Sen Hitchcock da seviyorsun, değil mi?

Hayır. Hitchcock için de tam bir şey söyleyemeyeceğim. Sevdiğim filmleri de var sevmediklerim de. Bildiğim kadarıyla 50'den fazla film çevirmiş. İnsan 50 film çevirirse bunun zaten kaç tanesi iyi film olabilir? Bu belli bir şey. 50 filmin 50'si de iyi olamaz. En az 10 tanesi kötü olmak zorunda.

(T. U.) Yine matematik ...

Evet, istatistik bu, başka çıkar yolu yok. 50 film içine en az 2-3 filmi iyi olmak zorundadır. Gösterilen filmler de o iyi filmler olur.

(T. U.) Edebiyat ya da sanat açısından baktığında? Bir yönetmenin bir tek filmi bazen öbürünün yaptığı 10 filmde bir biçimde daha iyi olabilir. Bir rejisör vardır, hiçbir filmi çok kötü değildir ya da bir romancı vardır hiçbir romanı çok kötü değildir. Örneğin 6 tane roman yazmıştır, bunlardan dördü umulmayacak biçimde iyidir. 1 tanesi ortalamadır, 1 tanesi de kötüdür. Ama o bir taneyi yapabilen kişi önemli değil midir? Yani bir tanesi öbür üçünü denklemde götüremez. Teknikte böyle, evet götüremez. Ama sanatta götürülebilir. Birdenbire olanı gerçekleşeni tanıyor musun?

Nasıl birdenbire?

(T. U.) Bir adam çıkar, Turgut Uyar'da böyle bir dize var, "Bir adam çıkar, bir düzeni bozar, kalır." Bir edebiyatçı çıkar, bütün bildik kurallara aykırı bir iş yapar. Tamamdır!

Ondan sonra bir iş yapmaz yani.

(T. U.) *Hayır. Yapmaz değil. O kadarıyla da kalır. Yani Fellini örneğinden yola çıkarsak, ki Fellini parlak bir örnek, o kadar çok sayıda film yapmasaydı belki daha çok kalırdı. Öte yandan bu kadar çok film yapınca da global olarak kalacak.*

Ama yapmayacağı filmlerin hangileri olduğunu bilemezsin.

(T. U.) *Evet, tabii.*

Aslında hangi filmleri çekerdi, tahmin edemiyorum. “Amarcord”u mu, “Satyricon”u mu? Birini çok sevdim, diğerini hiç sevmedim. Aslında hangisini çekti? Belki ikisini de çekmiştir. İkisi de kendi içinde tutarlı olabilir. Ama ben aynı biçimde yaklaşamıyorum. Benim için çok farklı, iki film. Kendisi için belki benzer yönleri vardır.

(T. U.) *Evet. Demek ki inişli çıkışlı edebiyat örnekleri veya sinema örnekleri sana bir tutarlılık duygusu vermiyor.*

Ben hiçbir zaman kendi düşüncelerimin veya herhangi birisinin düşüncelerinin tartışılmaz ölçüde doğru olduğuna inanmıyorum. Her zaman yanılabilirim. Hatta yanıldığımı bana kimse söylemeyebilir de. Belki fazla felsefi kaçıyor ama, kimse kesin doğrunun ne olduğunu bilmediği için kime göre ölçülecek? Herkesin kendine göre bir değerlendirmesi olabilir. Bir şeyin kötülüğünden ancak zanaatı kötüyse söz edilebilir. Ondan sonrası, sanatı için kötü demek, tamamıyla kişisel bir kanıdır. İnsanın kesin konuşma hakkı yoktur. Bence kimse, bu kötüdür diyemez.

(T. U.) *Yani sanat üstüne konuşulamaz mı?*

Konuşulabilir ama birinin fikri beni neden ilgilendirsin? Ben bir kitaptan ne anlarsam anlarım. Beğenirsem beğenirim, beğenmezsem beğenmem!

(T. U.) *Sanat üstüne bu kadar esnek düşünmek, bütün bir birikimi göz ardı etmek gibi olmuyor mu? Bilgisayardan gidecek olursak, sen bugün Amerika’da 60 yıl öncesinde kalmış bilgisayar oyunları oynasaydın, bilgisayarla bugün oynuyor olmayacaktın. Başka bir oyun tutturmuş olacaktın.*

Edebiyatta böyle bir şey olacağını düşünmüyorum. “60 yıl önce

yapılmış” diye nitelenemez bir sanat yapıtı. 1750’deki sanat yapıtı, şimdi yapılandan daha geriydi denemez ki.

(T. U.) Ama 1750’nin sanat ürünü 1987’de veriliyorsa çağdışıdır. 1750’nin sanatı şimdi yapılamaz zaten. O zamanın koşulları farklıydı, bugünün koşulları farklı.

(T. U.) Sen başka bir açıdan alıyorsun. Ben bir şeyin altını çizmek için söyledim. Sorum sana değildi, nicedir düşündüğüm ve kendime sorduğum bir soruydu. Türkiye’de 1920’nin hikâyesi bugün de yazılabiliyor, bu hikâyeyi “genç” bir yazarın yazdığı söylenebiliyor, dahası bu hikâye okunabiliyor.

İyi ama, şimdi yazıldığında hikâye değilse, 1920’de de hikâye değildi.

(T. U.) O zamanlarda Türkiye’de özel bir durum var. Çeviri edebiyatı baskın, öykü yeni yeni yazılıyor, acemilikler var ve o döneme göre bile oldukça ayakları yerde bir öykü yazılmış. Çok mükemmel değil ama düzgün. Çok da satmamış, beğenilmemiş bir öyküyle bugün, 1987 yılında yazılan bir öykü yan yana konulduğunda zanaat açısından daha da geriye düşüyor olabilir. Ama ona hâlâ 1920’deki nezaketle, anlayışla bakılabiliyor. Sanatta, teknolojiye anlayış, sevecenlik ve pohpohlama olur mu?

Teknolojide ya da matematikte olamaz. Mühendislikte hata kesinlikle kabul edilemez.

(T. U.) Burada da edebiyatçı olarak önünde bütün bir edebiyat mirası var. Hem başka kuşakların, hem başka ülkelerin mirası. Sen buna bakmak istemiyorsun. Hiç ilgilenmiyorsun ve birdenbire kendinde atom bombası çoktan keşfedilmişken atom bombasını keşfedecek bir değer vehmetmeye başlıyorsun. Yeniden keşfediyorsun gülünç oluyorsun. Gülünç de olmuyorsun, çünkü okunuyorsun. Edebiyatın “cezasız” bir sanat olması beni, demin söylediğim karamsar tablonun en karamsar noktasına getiriyor. Borges’in Labirentler’i ilkin 40 ya da 47 adet basılmış. Fransa’da yakınlarda tükenmiş, ama bu elbette iyi kitaplar satmaz anlamına gelmez. Çok okunan kitaplar mutlaka kötüdür anlamına da gelmez. Bunun

bir cezası, ölçüsü yok. Manevi bir ölçüsü var; bir yıl sonra yazar bitiyor. Okurlar da o kitabı almış olmakla cezalarını ödüyorlar. Ne var ki o kitabı alarak da o yazarın ömrünü uzatıp, bir tane daha yazmasını sağlıyorlar.

Bu işi çözenin tek yolu, edebiyatta şu ana kadar yapılanları formüle etmek.

(T. U.) Edebiyatta formül yok, formülü araştıran insanlar var. Bir formül önermek için değil. Cervantes Don Kişot'u yazdığı zaman Don Kişot ve Sancho Panza diye evrensel tipler yaratacağını belki, bilmiyordu. Ondan sonra gelenler, Don Juan tipini yaratanlar onun bu kadar sürekli olacağını, John Berger'in günümüz G'sine kadar Don Juan üzerine kafa yorulacağını bilmiyordu. Günümüzde yazan bir edebiyatçı bir Don Juan, bir Don Kişot yaratmak istiyorsa, bu mirası bilmek zorunda. "Formül" derken, formüle göre yazılmaz. "Formül" reddedilir, kenara atılır ama bilinir. Edebiyat, bilinmesi gereken bir zincirdir. Benim içimden geldi, yazdım değildir. "İçimden geldi" diye bir fizik formülü yazabilir misin? Gülerler adama! Ama "içimden geldi, yazdım" dediğinde gülmüyorlar. Bu da bana 1987 yılında Türkiye'de çok ters geliyor.

[Yeni Düşün] Bu konuyu şöyle özetleyebilir miyiz? Birincisi, edebiyatta geçmişin mirasını bilmek, özümsemek, bilimdeki gibi bir zorunluluk sayılmıyor. Daha doğrusu öyle algılanıyor. Oysa bu, her şeyden önce bir meslek ahlakıdır. Buradaki tespitlerde –tersi durumda olanları dışında bırakarak– böyle bir ahlakın gelişmemiş olduğunu vurguluyorsunuz. Buna bağlı olarak edebiyat piyasasının da bunu istediğini söyleyemez miyiz?

(T. U.) Piyasa derken okuru mu kastediyorsunuz?

Hayır, hayır. Ürünün metalaştığı bir ortamı düşündüğümüzde edebiyat da bir metadır ve pazarlanır. Bu pazarın yeni ürünler sunan birtakım insanlara ihtiyacı vardır, pazarı besleyen, doyuran bir yayımcılık sektörü vardır. Bu düzenin işletilmesi için de sözünü ettiğiniz durum bir gereklilik değil mi?

Benim tanıdığım, kendileri de yazar olan edebiyatçı yayıncılar var. Onların bir edebî kaygıları var. Ciddi. Görüyorum. Hiç

edebiyata bulaşmamış, pekâlâ köfte de satabilecek yayıncılar da tanıdım. Onların bu tür kaygıları yoktu. Burada sansürcü bir anlayışa gitmemek gerekir. Tabii ki bizim için değer taşımayan ürünleri yazan insanlar yine yazsınlar. Satılıyorlarsa satılsınlar. Ama acaba edebiyat-sanat dergileri ya da eleştirmenler bu olayla yeterince savaşıyorlar mı? Beni ilgilendiren o! Ya da yazarlar savaşıyorlar mı? Kendi adıma söyleyeyim: Kötü bulduğum bir yapıyla –sakıncalı demiyorum çünkü hiçbir şeyi “sakıncalı” bulmuyorum– savaşmak ana ilkelerimden biridir. Yine edebiyatın genel birikimine ters düşüyorsa, kendimi onunla savaşmak zorunda hissediyorum. Acaba, çok az kişi bu kaygıyı taşıdığı için mi, edebiyat ortamı biraz da bu halde? Kaç kişi çıkıp, hakikaten beğenmediği bir kitabın aslında neden var olmadığını, asla var olmayacağını anlatan, nesnel, soğukkanlı, okuru inandırıcı bir yazı yazıyor?

Neye göre düzeltmeyi ya da savaşmayı düşünüyorsunuz?

Edebiyatta düzeltmek zor. Bu tamamıyla bir yazarın kendi iyi niyetine, kendi çabasına bağlı. Bu yüzden başkalarınca düzeltilebileceğine inanmıyorum. Yakınmaya geçecek bir konu olduğunu da düşünmüyorum. Düzeysizlikten yakınmanın anlamı yok. Özellikle başka alanlarda da düzeltilme şansı yoksa.

Kendiliğinden bir düzeltmeye mi bırakmalı, savaşmamalı mı? Alışılmış olanın tekrarlandığını göre göre.

Savaşmalı tabii ama, bence bu, edebiyatı kurtarmaktan çok kendinize saygınızı kurtarmak için yapılır. Okurun beğenisini “kurtarmanın” bir anlamı yok, ona beğeni seçenekleri sunulmadığı sürece anlamı yok ki! Yazar savaşır.

Bize biraz da edebiyatçılar dışındaki çevrenizden söz eder misiniz? Dostlarınız hep edebiyatçılardan mı oluşur?

Hayır, edebiyatçılarla arkadaşlık edeceğim diye özel bir kaygım yok. Çok saydığım ve sevdiğim edebiyatçılarla tabii görüşüyorum. Ayrıca, bir şeyler paylaştığım için çok da seviniyorum. Ama genel yaşam içinde hiçbir edebiyatçı –buna benimle görüşen edebiyatçıları da katıyorum– durmadan edebiyatçılarla görüşmekten

hoşlanmaz. Mesleki bir seminere benzer bu. Oysa edebiyatçı olsalar bile görüştüğüm insanlar o anda edebiyatçı olmayabilirler. Her konu konuşulabilir. “Paramız artık yetmiyor”dan “Ne pişirdin”e kadar her şey olabilir. O yüzden kendini ünlü sanan edebiyatçılarla değil de edebiyatçılıklarını kendilerine saklayabilen, yazarlığın bir uğraş alanı olduğunu bilen, masada ikide bir edebiyattan karnıbahar, edebiyattan dolma, edebiyattan mantı çıkarınmayan insanları yeğlerim. Zaten dostlarım, müzikle ilgiliyseler müzikten konuşmayan, hukukçusalar hukuktan konuşmayan insanlarla buluşurlar. Yani evimdeki ortamda, ki oldukça işlek bir mekândır, insanlar kendi mesleklerinden çok belli bir yaşam kültürünün özlemini çeken insanlar olarak bir araya gelirler. Ne kadarını buldukları, onlara sorulmalı.

Edebiyat için bir ‘varoluş biçimi’ demiştiniz, ama “edebiyatçı yaşamak” yok diyorsunuz...

Evet, edebiyatçı kendine memurdur zaten, “yazar ölümün sekreteridir”. Yalnızsınızdır. Ölümün sekreteri. Oturup bunu birisiyle paylaşacağınız ortam yoktur. Ama Türkiye’de yalnız kalmak becerilemediği için belki, edebiyat ortamı bozuluyor ya da yedi-sekiz kişi kalınıyor. Meyhanede oturup edebiyat konuşursanız, yazamazsınız. Yalnız kalmanız gerekir. Oysa bir öyküyü oturup dört kişiye anlatarsanız, yazamazsınız artık çünkü yazmış kadar olursunuz. Yalnızlık, suskunluk, düşünme, damıtma, işleme uğraşı bu. “Bir şiir yazdım. Okuyayım mı?” Hayır. Okuma. Bana ne? Okuma, çünkü gazete paketinin arkasına yazmışsın— ki bu da olabilir. Binde bir şair gazete paketinin arkasına dizeler yazabilir ve iyi şiir çıkar. Can Yücel’de evet. Ama onu yazabilmiş olmak için de zaten Can Yücel olmak gerekiyor. On yedi yaşında olmak değil.

(T. U.) Sen ne diyorsun?

Ben burada, ilk defa böyle bir konuda konuştuğumu da söyleyeyim. Sorulara hazırlıksız cevaplar verdim. O yüzden bazı yerlerde saçmalıklar olabilir.

(T. U.) Yalnız, Türk yazınına lütfen Türk sinemasıyla bir tutma. Gerçi sinema hiçbir zaman yalnızca senaryo demek değildir. Nasıl

ki, tiyatro yazarının piyes olarak yazdığı şey bile değilse, sinema daha da hiç senaryo değildir. Türk edebiyatını da Türk sinemasını da merak etmedim dedin. Bir yanlış anlama alabilir. O kadar farklı ki ikisi. Türk edebiyatından o dediğin marazi hastalık, folklorizm bundan on yıl önce kovuldu. EI birliğiyle. Kimse bir araya gelip karar vermedi. Ama on yıl hatta on beş yıl önce köy romanını bitirdik. Bunun yerine gelen moda Türk sineması malesefyine genel geçer temalar üzerine kurulmuş, hafif eleştirel, kadını öne alan noktalar filan. Sinema diliyle edebiyat dili arasında çok önemli bir fark yok aslında. Görsel farklılıklar var tabii. İnsanlar sinema dili bilmeden senaryo yazabiliyor. Bu da yeni bir aşama tabii. Bir sakınca görmüyorlar.

Türk edebiyatını incelediğinde göreceksin, çağdaş Türk edebiyatı Türk sinemasının inanılmaz derecede önündedir.

Şimdi sana son bir soru: İzlediğini söylediğin yazarlar genellikle mizahçılar. Edebiyatı bir eğlenti olarak görmek mi istiyorsun? Yani edebiyatın çok yoğun olan biçimlerini okumayı reddetmek gibi... O var tabii. Çok fazla kafa yorgunluğuna neden olacak şeyleri okumak yoruyor beni.

(T. U.) Dostoyevski okur musun örneğin?

Dostoyevski'yi de Kafka'yı da çok severim. Şimdi burada bir tutarsızlık çıktı ama nasıl açıklayacağımı ben de bilmiyorum. Sanatın bütün dallarında daha az yorucu şeylerden hoşlanıyorum. Ama mizahtan da hoşlanıyorum. Aziz Nesin'in birkaç öyküsü dışında iyi mizah okuduklarım arasında pek yok. Yabancıların farkı ise bence onların bu işe mizah yapmak üzere başlamamış olmalarından ileri geliyor. Onlar herhangi bir şeyi öyle anlatıyorlar. Ama bizim yazarlar daha çok, güldürecek bir hikâye yazmak üzere masaya oturuyorlar gibi. Okuduğumda, bir zorlama hissediyorum. O'Henry'de böyle bir zorlama yok. Güldürmek üzere yazmıyor ama güldürüyor. Yapmak istediği yalnızca güldürmek değil yani.

(T. U.) O zaman şöyle bir şey söyleyebilir miyiz? Zanaattaki tutarlılıklar seni ve beni çok etkiliyor. Ben de önce zanaatkâr olmaya

çalıştım. Çabama bütün Türk edebiyatında ve yabancı edebiyatta okunması gereken yapıtları okuyarak başladım: Bundan sonra zanaatla yetinemiyorum. Bana yollanan ya da piyasaya çıkan romanların dörtte üçünü ilk on sayfasından okuyor, sonra gerekmiyorsa okumuyorum. Dile, anlatıma, “zamana” bakıyorum. Nasıl uygulanmış diye. Olmamışsa artık hiç mi hiç okumak gereği duymuyorum. Bunun yerine gidiyorum yeniden örneğin Dostoyevski, O’Henry, Kafka... okuyorum. Çok daha fazla şey kazanıyorum. Çünkü yazar olarak okumak, okur olarak okumakla aynı şey olmuyor. Yazar olarak okuduğunda biraz da tazelenmek için okuyorsun. Edebiyat ortamı o anda sana hiçbir şey vermediği için kendi ortamını yaratıyorsun. Ve bir gece Thomas Mann’la, bir gece Dostoyevski ile, bir gece Sartre’la bir gece O’Henry ile, Çehov’la oturup aynı geceyi paylaşıyorsun. Onlar seninle birlikte oluyor, seni hiç bırakıp gitmiyorlar. Edebiyatta vefa vardır, onlar seni bırakmazlar. Eh bu da az keyif değildir yani!

O’Henry’den söz açılınca sayende bu öykücülük işinden biraz anladığımı hissettim. Çünkü birkaç öyküsünü bizim evde ben keşfettim ve sana okumuştum. Hatta şimdi bir tanesi ders konusu bile oldu galiba “Çemberi Kareleştirmek”.

Ama tabii o yine senin alanına giriyor.

Yeni Düşün, Aralık 1987

“Yazmak metotlu bir delilik”

Yüzyıllardır tartışma konusu olan “Yazmak hastalık mıdır?” sorusunu, günümüz edebiyatçılarına yönelttiğimizi ve bu yazarlarımızın yanıtlarını sırayla yayımlayacağımızı belirtmiştik. Bu kez Tomris Uyar’ın yanıtını sunuyoruz. Öykü yazarımız Uyar’ın bu konudaki yaklaşımı oldukça farklı. Şöyle diyor:

Bizim hastalığımız bir tür metodu olan delilik. Çok sıkı bir disiplin gerektiriyor. İyi bir ön hazırlık şart. Bu durumda da hastalanmamak için epey çaba harcamış olursunuz. Galiba da dünyayı bildiğinizce değiştirmek, yeni bir düzen ya da düzensizliğe sokmak için böyle bir kaygıyla yazıyorsunuz. Üstelik öbür hastaların sandığı gibi zevk veren bir hastalık da değil. Bazen “Ne diye yazıyorum, kime yazıyorum?” dediğimiz oluyor. Yaratırken çektiğiniz zahmet bu karamsarlığa itiyor sizi. Kolay yazabilen insanlara şaşıyorum. Çünkü yazdığınız zaman kendinizi mutlu etmeniz, giderek daha da zorlaşıyor. Eskiden ayda bir hikâye yazabilirdim. Şimdi ise öyküyü yeni bir teknikle anlatmak için zorlanıyorum. Çünkü eski yaptıklarınızdan daha farklı bir şey ortaya koymanız gerekiyor.

Yazmak gerçekten de bir hastalıksa, bu hastalığın birtakım belirtileri de olmalıydı. Bu kez onu soruyoruz Uyar’a:

“Aslında pek severek, bayılarak yazılmıyor. Ama yazmadan edememek de söz konusu” diye açıklıyor bunu, sonra devam ediyor: “Burada edebiyatçının kendisini başka türlü anlatamayacağını görüyorsunuz. Edebiyat sizin kendinizi anlatmanız için tek ortamınız. Arka arkaya kötü şeyler okumak da insanı yazmaya iten nedenlerden biri.”

Her yiğidin bir yoğurt yiyeşi olduğu gibi, her yazarın da bir

yazma şekli var. Kimi yazarın gürültülü bir ortamda, kimi yazarın müziksiz bir ortamda yazamayacağı gibi... Ya Tomris Uyar? O nasıl yazıyor? Uyar bu soruyu şöyle cevaplıyor:

Bir öyküyü tasarlarken tedirgin olur insan. Zaten bu işle ciddi olarak uğraşıyorsanız tedirgin olursunuz. Her ortamda yazabilirim. Yeter ki evimde olayım. Bu da hiçbir zaman “kendime ait bir odam” olmamasından kaynaklanıyor sanırım. Dışarda olursam yazamıyorum. Bir de kendi daktiloma çok düşkünüm. Elyazısıyla fazla yazamıyorum, sadece not alabiliyorum.

Biraz hastalığın başlarına dönelim şimdi; yani yazma hastalığının nasıl başladığına? Bu sorumuza, “Özellikle edebiyat dünyasında kendime yakın bulduğum yazarları okumakla başladı” diye yanıt veriyor Tomris Uyar. Sonra Truman ve Çehov’dan söz ediyor öykücümüz. Kendine en yakın bulduğu yazarların bu isimler olduğunu vurgulayarak sözlerini sürdürüyor:

Bu yazarlarla başladı önce okuma, sonra yazma hastalığım. Ve böyle başladığı için de gerekli donanımı edinmem gerektiğine inandım. Oysa diğer, hani konuşmamızın başında söz ettiğim o yazma hastalığında “hayatım roman” yaklaşımı vardı. Bizim hastalığımızda ise hayatımız çok ilginç olaylarla dolu olsa bile yeni bir hayat kurmaya çalışılır. Onlar anlattıklarını doğrudan anlatırlar. Sizse ilginç bir şey yaşarsınız, bunu nasıl kuracağınızı düşünürsünüz.

(Sorular: Oya Ayman)

Güneş, 28 Mayıs 1988

“Azala azala yaşıyoruz”

Tomris Uyar, resmî olan her şeye karşı önüne geçemediği, geçmek de istemediği bir tepki duyuyor. Hami Çağdaş, Gösteri'nin 101. sayısı için kendisinden bir söyleşi isteyince, bunu ancak gazeteci, dergi görevlisi gibi resmî bir kimlik taşımayan biriyle yapabileceğini düşünmüş. Beni aradı. Ardında yılların paylaşımı, binlerce “gayri resmî” söyleşi bulunan dostluğumuzdan daha elverişli bir söyleşi zemini bulunamazdı, doğru. Hiçbir zaman elden bırakmadığı nezaketi ve inceliğiyle, beni zorlamış gibi olmamak için, sözü epey dolandırdı. Oysa zorlamak şöyle dursun, özel bir keyif sunuyordu sana. Benim de profesyonel bir “söyleşici” olmamakla birlikte, bu işi sadece çok yakınım olanlarla birkaç kez yapmışlığım vardı. İyi olmuştu o söyleşiler. Hakiki olmuştu. O söyleşileri yaptığım kişilerin dördü artık yaşamıyor. Bundan böyle söyleşilecek kaç kişi kaldı zaten? Biri mutlaka Tomris. Yayımlanan son kitabı Yazılı Günler’de acıyla belirttiği gibi azala azala yaşamıyor muyuz? Belki kitaplarımızla, yazılarımızla, söyleşilerimizle, cıgıllıklarımızla –çoğalmasak da– hızını keseriz bu erozyonun diyoruz. Umut bu ya!

Tomris Uyar’ın Talimhane’deki görmüş geçirmiş evinde, bu kez bir bölümü kâğıda geçecek bir söyleşi için oturuyoruz... Karşıdaki apartmanı yıkan aracın sağır edici gürültüsüne, yarattığı 3.7 şiddetindeki depreme meydan okuyabilecek miyiz? Okuyoruz. İstanbul’dayız. Yıkımdan daha gerçek ne bulabilirdik söyleşimize fon olarak? Nankörüz! Yakınıyoruz...

Bu söyleşinin belli bir çerçevesi yok. Tomris’in “gündökümleri”ni bir araya getiren dördüncü kitabı Yazılı Günler yeni çıkmış. Orada gönderme yapacağımız çok çeşitli malzeme, üzerinde konuşmak isteyeceğimiz her konuya ilişkin ipuçları bulunuyor zaten. Odakta ve sehpanın üzerinde Yazılı Günler, biz kimi bölümlerini Gösteri okurlarına da aktaracağımız, bir uzun söyleşiye dalıyoruz.

Senin, “Yeni bir şey yazamayacaksam, hiç yazmam” diye düşündüğünü çok iyi biliyorum. Yazılı Günler’de de bu düşünceni pekiştiren birkaç yazı var. Füreya Koral’ın “Son sergim daha önceki yapıtlarımdan, gerçekleştirdiklerimden, temalarımın bir adım daha önde değildi. Bunun bilincindeki bir insan nasıl devam edebilir?” deyişine atıfta bulunuyorsun. Sonra, “Verimlilik” üzerine, “Yazma Hastalığı” üzerine yazılarında hep bu “yeni” olma sorununa eğilmişsin. Yaratıcı yazar olmanın vazgeçilmez koşulu ya da sanatsal yaratının anahtar kavramı galiba bu. Yazarın kendini, yazısını “yeni”lemesine bu özekselleşen önemi veren iki kişi daha tanıyorum: Turgut Uyar ve Bilge Karasu. Onların yazın yaşamlarını izlediğinde çıkarabiliyor insan, yazıda “yeni”den ne anlaşılması gerektiğini. “Senin yazarlığında da; Gündöklüklerini bir yana bırakırsak, İpek ve Bakır’dan Yaza Yolculuk’a uzanan çizgide, bu “novum” aşamalarını açık-seçik saptamak mümkün. Bu “Yeni” kavramının nasıldığını ve niçinini açıklayabilir misin biraz?

İnsan hangi malzemeyi kullanacağına çok genç yaşta karar veriyor. 20-22 yaşlarında. O malzemeyi aynen tekrarlamak, aynı o yazarı yaşlandıran bir şey oluyor. Malzeme aynı kalarak değişmeli, yenilenmeli bence. O zaman, o temel malzemesinin yan-uçlarını, kenarlarını, diplerini araştırması gerekiyor yazarın. Eğer bu çabaya girmiyorsa 22 yaşında ölebilir. Yazarlığı bakımından bir şey fark etmeyecektir.

Yazılı Günler’de “Mozart, Schubert, Lermontov, Keats ve daha nice sanatçı, delikanlı sayılabilecek yaşta ölmüşlerdi; yaşamları yarım kalmıştı, ama sanatları tamamlanmıştı” diyorsun bir yerde. Bunun tersini düşünürsek, yaşamayı sürdüren ama sanatları ölmüş olanlar da var mı acaba? Ya da en azından, sanatları komaya girmiş olanlar desek?

Maalesef var. Benim Türk edebiyatında en üzüldüğüm şey, bazı yazarların malzemelerini –kendi malzemelerini– değerlendirememeleri; dışardan malzeme aramaları. Oysa bir yazar, malzemesiyle gelir zaten. Onun kendini yenilemesi, malzeme ithaliyle değil, malzemeyi yeniden yoğurması, kurcalaması, derinleştirilmesi ile olacak bir şey. Bu söylediklerime örnek de verebilirim: Bekir Yıldız ve Füzûzan örneğin. Kendi malzemeleriyle, kendi

üsluplarıyla yazdıkları hikâyelere bak... Ben her ikisinden de en az yedişer-sekizer çok sevdiğim hikâyeye seçebilirim. Ama ne yaptılar sonra? Bünyelerine aykırı malzemedan medet ummaya başladılar.

Nasıl bünyelerine aykırı yani?

Bünye, üsluptur. Bir yazar, ne yazarsa yazsın, üslubu tektir. Üslup, yazarın kendisidir yani. Epik de yazsa, lirik de yazsa, “bu, şu yazardır” dedirtebilmesi gerek bir yazarın. Ben, tek bir paragrafım okunduğunda, onu yazanın ben olduğum anlaşılsın isterim. Bunu başarabilirim, başaramam, o ayrı konu. Ama yazar olmanın bunu gerektirdiğine inanıyorum.

Yenilenmekten, yazarın kendi yazısına yeni bir şey getirmesinden söz ederken; malzemenin aynı kalabileceğine, üslubun da tek olduğuna vardık. Hızlı okuyan biri çelişki görebilir burada. Açık bir biçimde tekrar edeyim istersen: Malzeme aynı kalarak değişmeli, yenilenmeli, diyorsun ve yazarın üslubu tektir diyorsun. Bu söylediklerin, yazarın hep “yeni”yi araması gerekliliği ile hiçbir şekilde çelişmiyor bence.

Tabii çelişmiyor.

Malzemedeki yenilenme, biçime de yansıyacaktır elbet, değil mi? Hatta, yeni bir biçim içinde sunulmasıyla asıl, o malzeme yenilenmiş olacaktır bir bakıma. Şu ezeli öz-biçim bağıntısı sorunu yani. Bence bir ürünün, işte özü şu, biçimi de şurası diye ayırmak olanaksız olduğu kadar abes de. Yenilenme; malzemenin biçime dökülmüş hali için, yapının bütünselliği için söz konusu. Biçim konusunda anlaşılıyor muyuz?

O malzemenin hak ettiği, zorunlu kıldığı bir biçim... “O şey bir tek biçimde anlatılabilir” dedirtecek, “unique” bir biçim. Yani, dediğin gibi, tabii ki özden bağımsız tutulamayacak bir biçim.

Örneğin, “Bir romancı, ömrü boyunca hep aynı romanı yazar” diye bir savı vardı Selim İleri’nin; hatırlarsın. Zamanında bunu epeyi konuşmuştuk. Bununla Selim elbet, romanda arayıştan, yenilenmeden yoksun bir tutuculuğu savunuyor değildi. Senin biraz

önce “Üslup yazarın kendisidir” diye dile getirdiğin temel soruna bağlayabilir miyiz bunu?

Selim İleri haklı. Hep aynı romanı yazmak demek, tekrarlamak demek değil tabii. Temalar değişmiyor olabilir. Ama yazar, temcit pilavı gibi aynı temayı aynı biçimde getiriyorsa, bu en azından o yazarın okumadığını, beslenmediğini gösterir. Öykünmek, aktarmacılık yapmak için değil, ama dünyada ve Türkiye’de yazın adına yapılanlardan haberli olmak için okumak zorundadır yazar. Yaptığı işin başını-sonunu, kendisinin ne yaptığını, nerede durduğunu bilmesi, kendi yolunu çizmesi için şarttır bu. Yoksa, Faruk Nafiz gibi şiir yazıp şiire yenilik getirdiğini düşünmesi, ya da bir çöle zembille indiğini sanması doğal olur. Örnekleriyle karşılaşmıyor muyuz?

Doğal ama gülünç de! Sana tam da burada bir şey sormak istiyorum. Sen Türk edebiyatını adım adım izleyen bir yazarsın. Tabii dünya edebiyatını da. İnsan edebiyatla, gerek yazarak, gerek okuyarak, bu kadar haşır neşirse mutlaka kendi ülkesinin edebiyatı için birtakım şeyler düşünüyordur. Bizde yazar, yazardan bahsetmez kolay kolay. Çok sıkışırsa ölmüş yazarlardan bahseder. Oysa sen biraz önce, daha ben sormadan, iki yazarımızın adını verdin. Kitabında da yazarlardan söz ediyorsun. Yazar olduğun kadar, bir okursun öyleyse! Okur olduğun için, yazarlarımızın adını anmaya gönül indirebiliyorsun. Sırf yazar olsaydın, sen de başka yazarlara adım attırmadığın vahanda konuşurdun şimdi benimle!

Tabii okur’um. Hem de ne biçim okur’um!

Külyutmaz bir okursun. Olumlu yargını da olumsuz yargını da sakınmıyorsun.

Sakınmıyorum. Gayet açık. Profesyonel olmayan hiçbir yazar kendini bana yutturamaz. Asıl sorun şurada: Yazar, önce, kendine beğendiremiyorsa başkasına beğendirse ne yazar zaten? Ben kendi yazdıklarımın da okuruyum ya, yazdığımı önce kendim beğenmeliyim. Kendime de, başkasına da uyguladığım ölçütler aynı yani. O ölçütlerle beğenmiyorsam, eleştiriyorsam, açıkça söylüyorum. Öte yandan, kitapta da adlarını andığım, işlerine saygı duyduğum yazarlar elbet var. Bilge Karasu, Leylâ Erbil,

Ferit Edgü gibi. Niye onlar yazmıyorlarmış gibi davranayım ki? Kaç kişiyyiz şurada!

Profesyonel yazardan ne kastediyorsun? Herhalde hayatını yazarak kazanamı değil! Yazarlığı bir “profession” olarak gördüğün belli. Yazılı Günler’de sevdiklerini de, sevmediklerini de “meslektaşım” diye anıyorsun.

Profesyonel yazar derken temiz iş çıkaran yazarı kastediyorum. Birine meslektaş demem için de sanat kaygısının temelinde zanaat kaygısı bulunması gerek.

Zanaat kaygısından da önce, hatta zanaat kaygısının da temeli olarak –bence tabii– kusursuz bir Türkçe gerekmiyor mu? Senin bu konuya ne kadar önem verdiğini biliyorum. Değil sadece edebiyatta, hayatta da. Bir yazar için Türkçeyi düzgün kullanıyor demek bize hâlâ ayıp geliyor; ama Türkçenin başına getirilenler daha ayıp değil mi? Anadili karşısında heyecansız bir yazara yazar diyebiliyor musun sen?

Yetersizliğin kişilerin kendi dillerinde değil de Türkçede aranmasına öfkeleniyorum en çok. Bir yazar. Türkçenin yeterli bir dil olmadığını düşünüyorsa lütfen yazmasın! Diline âşık olmayan yazar tanımıyorum ben... Yazarsa! Yazdığı dile âşık olmakla başlar yazarlık. Benim için Türkiye, dildir. Milliyet dildir diye düşünüyorum aslında, Türkiye’yi, Türkçeyi sevdiğim için seviyorum. Mesela dışarıya gitsem, Avrupa’ya, Amerika’ya... yazamam. Türkçeden uzak kalmak bir elginlik duygusu verir bana. Bu o kadar tüm yaşamı kaplayan bir duygu ki, örneğin yabancı bir erkekle, aynı dili paylaşmadığım bir erkekle, büyük bir sevgiyi paylaşamam.

Abarttığını düşünmüyorum. Dil kimi insan için “düşüncenin, ifadenin aracı” değil, yaşamın ta kendisi. Dilde ve dille yaşıyor onlar. Dille seviniyor; dille hırpalanıyorlar: Sen onlardansın işte. Ben de onlardanım; oradan tanışıyoruz! Dile kendi dışımızda, nesnel bir olgu, bir araç gözüyle bakamıyoruz. Ama insan bunu senin ağzından duymasa da, yazdığın her şeyden, hikâyenden, günlüğünden bu aşkın taşıdığını algılıyor zaten. Profesyonel diyeceğimiz her

yazardan bu kadarını beklemek, belki biraz fazla olur. Bu artık salt edebiyata ilişkin olmakla kalmayan, yaşama, yaşam karşısındaki tavra yansıyan bir şey çünkü.

Gerçekten öyle. Ama bir şey söyleyeyim mi: Yazarken profesyonel olduğumu sanıyorum. Hatta eminim bundan. Ama yaşarken amatörüm.

Hikâyenin yaşamanla ilgisi, dolaylı olabilir ancak. Kurulan bir şey, yazılan bir şey o. Ama gündökümlerin dolaysızca yaşamanla bağlantılı. Yaşarken amatör olduğunu söyledin ya bu amatörlüğü Yazılı Günler’de göremedim ben. Tersine; çok görmüş geçirmiş, her şeyi anlayan, hiç aldanmayan, kuşkuyla düşmeyen, doğrunun anahtarını elinde tutmanın güveniyle konuşan bir ses var orada. İlk gündökümlerinden bu yana, günlerinin sesi dediğim yönde değiştiği gibi asıl büyük değişiklik, hikâyelerinin sesi ile Yazılı Günler’in sesi arasında.

Öyle mi geldi sana? Bence hayır. Hikâyelerin sesi ile bu ses belki farklı ama, “ben bilirim, anlarım” iddiası yok. Örneğin “Bir Yarım Gün Yaratmak”ta, “Ben en doğrusunu bilirim” değil, kendimle dalga geçmek var.

Çok zeki ve usta bir yazarsın. Elbette bu dediğim bilgelik tonu yazılarında kabak gibi ortaya çıkmayacak. Elbette, her zeki insan gibi kendinle de dalga geçiyorsun. Ama ben ısrar ediyorum: Hikâyelerindeki ses ile, bu gündökümündeki ses farklı. Temellerindeki kaygı da farklı olduğu için belki. Belki hitap ettikleri okur da farklı.

Türk yazarı, belki de Batılı olmadığı için hep bildiğini paylaşmak ister ya, ondan kurtulunmuyor sanırım. Reşat Nuri’yi düşün örneğin. Zaten benim atam Reşat Nuri’dir. Yazılı Günler’de, eski gündökümlerini okumuş olanlara hitap ediyorum. Ama artık, benim günüm çok önemli değil. Kendi günümü örnek olarak sunmak istemiyorum. Yaşamımızda o kadar aşağı çekilen şeyler var ki, bazı değerleri savunma biçimi olarak öyle yazdım. Gündökümlerinin çıkış nedeni: “Ben inciniyorum”dur. Okura, “Sen de rencide ol, zedelen sen de incin!” demek istedim. Okur kızsın bana isterse, bu da bir tepkidir. O değişik ses dediğin, ses değil de, bir çılgılık. Seçilen günler, benim sesimi yükseltmek

istediğim günler değil, okurun sesini yükseltmesini istediğim günler. Kendi kızdığım şeyleri yazsaydım, bu bir nefret kitabı haline gelirdi. Bazı şeyler ayıklanarak yazılıyor gündökümlerinde tabii. Hikâyeye farklarından biri şurada: Hikâyede, “Bundan okura ne?” diye sormam. Gündökümünde soruyorum. Gündökümünde, artık vazgeçilemeyecek şeyleri yazıyorum. Hikâyede ise, vazgeçilebilecek bir şey olsa da benim paylaşmadan edemeyeceğim, edemediğim şeyleri. Böylece bir çılgılık haline geliyor işte gündökümlerindeki ses. O ses, belki senin dediğin gibi ukala bir ses ama birilerinin de ukalalık etmesi gerek miyor mu sence?

Ona ne şüphe! Elbet gerekiyor. Ama ben “ukala” demedim o sese; bilgece bir ton, yol gösteren, çağrı çıkaran, biraz üstten alan bir ses. Sanki yaşlı, yaşlanmış bir ses. Kendi içinde herhangi bir sarkıncası yok da, sende yadırganabilir. Mesela, ben yazımda ukalalık edersem, çok yadırganmam: Hem yazdığım tür bakımından hem okurun benim hakkımdaki imgesine çok ters düşmeyeceği için. Oysa senin okurun, hikâyelerinin ve 75’lerdeki gündökümlerinin okuru, yaşını başını almış, bilge bir Tomris imgesine yabancı. Onlar sende sıcaklığa, içtenliğe alışkınlar.

Bunu kabul etmiyorum. Yaşlı ve bilge değilim ben. Hergele bir genç olduğumu düşünüyorum. Bunu arkadaşlarımla çocukları ile birlikte olduğumda anlıyorum en çok. Zeynep, Sırma... Beni teyze gibi görmüyorlar, arkadaşız.

Biliyorum. Güncende de yazıyorsun. Gençlerin çoğu ile yaşıtlarından daha iyi anlaştığını söylüyorsun. Fazla genellemiyor musun? Hangi gençlerle, hangi yaşıtlarından daha iyi anlaşıyorsun? Genç diye biri yok aslında. Ben genç olabilmişiyim ya da genç kalabilmişiyim kastediyorum. Onlarla aynı müziği dinliyoruz, aynı merakları paylaşıyoruz. Günümüzde gençler Sting’i, Black’i, Chris de Burgh’ü aynı hayranlıkla dinliyorlar. Tabii Dire Straits’i ve Alan Parsons Project’i de inşallah severek dinliyorlardır. Benim deneyimim, onlarınkinden biraz farklı. İlk ikisini çalışırken dinleyebiliyorum; ama Chris de Burgh’ü duyduğum zaman... duyuyorum. O zaman, çalışamıyorum, dinliyorum. Üç şarkıcı

da demin konuştuğumuz anlamda profesyonel. Ama şarkı söylemek de yazı yazmak gibi özel bir ses yükseltmek demekse, Sting ve Black'te bir yavanlık ve mızımlık olduğu çıkıyor. Çok profesyonelce bir mızımlık ama, mızımlık sonuçta. Demek ki, özel, kişisel bir ses yükselmiyor. Fon gibi kalıyor. Chris de Burgh'ünkü onlarla aynı tonda bir ses, ama o sesle devrimci şarkılar söylüyor. Zaten bana dokunaklı gelen, devrimci şarkıları o yumuşak ve içli sesle söylemesi. Üç sese eşit derecede saygı göstermek de, bir tür saygısızlık oluyor bence.

Saygıya, yol yordam bilmeye önem veriyorsun değil mi? Hem de çok önem veriyorsun. "Her duygunun yarısıyla yetinebilenler" sana yabancı kalıyor. Yazılı Günler'de arpacık çıkardığın o gün var hani... Bak, okuyayım şurayı: "Uzun bir süredir neden evlere kapandığımızı, neden toplumca bir değer düşümüne uğradığımızı soruyoruz kendi kendimize. Nedense manevi hiyerarşi yokluğunun bu çöküşteki payını görmezden geliyoruz. Başlangıçta. 'Biz eski yazarlar gibi ulaşılmaz olmak istemiyoruz. Okurlarımızla eşitlikle buluşacağız' derken başka tür bir 'resmi hiyerarşi'nin ortadan kalkacağını ummuştuk sanırım. Ne umduk, ne bulduk! Çevremiz, masaya sormadan ilişen, 'yahu', 'be' gibi sözcükleri bol bol saçıp savuran entellerle doluyor gitgide. Bilge Karasu'yu tanımadan öykü, Edip Cansever'i tanımadan şiir yazabilen küçümen dâhilerle..." Bunlarla da inciniyoruz değil mi? "Halit Ziya Eski mi" başlıklı yazında da alçakgönüllülük, içtenlik ve zarafetin tedavülden kalkışına ya da demode oluşuna karşı küçük bir çığlık yükseltiyorsun. Demek saygı istiyorsun.

"Bana saygı duyun" demiyorum, hiç demedim. Dediysen, "Beni sevin" dedim. Ama, dünyaya saygılı olunmasını istiyorum. Bu işte, hayati önemi olan bir şey.

Günlük ve anı yazarlığıyla, yazarın imgesi arasında doğrudan bir bağ kurulabiliyor. Yazarın hem kendi hakkındaki imgesi, hem başkalarının gözündeki imgesi, günlüğünde, ya da anı türü yazısında, başka türlere göre çok net ortaya çıkıyor. Sen bu konuda da epey düşünce ürettin. Bir şeyler söylemek ister misin anı ya da günce yazarlığı üstüne?

Anı yazan insanın, daha önce bir şey yazmış olması gerekiyor. Anı yazmakla yazar olmak mümkün değil. Yalnızca günce yazarı diye bir şey de yok. Kendine ve malzemesine gönderme yapacak yazar çünkü güncesinde, değil mi?

Ataç'ın, Salâh Birsel'in günlük yazarlıkları için ne düşünüyorsun?
Bunlar, dünya görüşlerini anlatan yazarlar işte. Başka şeyler de yazmışlar. Günce yazmayı, bileklerinin hakkı ile kazanmışlar. Ataç, bugün artık yaşamasa da, ben onun hangi kitabı sevip hangisini sevmeyeceğini bilirim. Katılmasam bile, bilirim. Demek bir boyut getirmiş. Salâh Birsel, çok yaşasın inşallah, onun da değer dizgesini okuruz günlüklerinde, onun da neyi seveceğini, neye karşı çıkacağını, kendisine sormasak da bilebiliriz.

Yazarın, özellikle de günlük yazarın kendi imgesine hayranlığına ne dersin?
İnşallah yanlış aynaya bakmıyordur derim.

Senin imgen nasıl bir imge Tomris? Başkalarının gördüğü sen ile, senin kendin hakkındaki imgen arasında fark var mı?
Temelde yok. Olsa da önemli değil. Bir tek şeyde önemli belki: Belki artık imge, üzerine imge kurulamayacak kadar eskimiştir. Yazıda kurduğun profesyonellik, belki yaşamdaki amatörlüğü biraz incitiyordur. O biraz tatsız bir duygu olabilir bir yazar için. Diyelim; ucuz bir filmdeki, ucuz, bayağı bir duygusallık beni etkileyebilir. Yazarken onu tabii ki kullanmam. Ama belki onu yaşamak isteyebilirim.

Şu saptaman çok ilgilendirdi beni: Diyorsun ki, "Toplumumuzda sağ ve sol ya da gerici ve ilerici kesimlerin yanı sıra, cahillerle aydınları da birleştiren ortak bir konu var: Aydın düşmanlığı." '80 sonrası yeni toplumsal değerler dizgesi içinde yaşadığımız en çılgın ve en ürkütücü şeylerden biri değil mi bu?

"Entel" çıktı çıkılı oldu bu. Ben aydın olmayı kabul ediyorum; çünkü bedelini ödeyeceğim. Ben kendime entel demem, entelektüel derim. Bu hafifsemenin altında, sorumluluktan, bedel

ödemekten kaçınma var. Bir de, zor tabii. Burjuva kültürünü bilmeden, özümsemeden entelektüellik olur mu?

Ben, “Ulaşamadığın aydına, ‘entel’ de, geç!” sloganıyla özetlemiştim bu şizoid aydın düşmanlığı salgınını. Sana son bir soru: Yazılı Günler’in en yaşayan bölümleri, en yaşamaya değin olanları hangileri sence?

Flört konusunda olanlar. Yaşanan gün olarak yazılanlarda, hep şu ya da bu biçimi ile flörtler var. Bir de ölümler tabii. Onlar da en yaşanmış gündökümleri.

Yazılı Günler’deki o “çığlık” dediğimiz ses geri çekildiğinde, hep flört teması ortaya çıkıyor. Sık sık çıkıyor. Senin flört kuramın ne peki? Ya da hangi flört temasına göre “flörtöz” sün sen?

Flört, sanki yaşama... diyeceğim. “Sanki” diyorum, çünkü sonuna kadar götürüldüğünde pek parlak olmayacak gibi görünüyor. Değil mi, hep öyle oluyor. Güzel kalsın diye, bırakıyorsun.

Senden alıntılarla noktalayalım bu sohbeti: “Azala azala yaşadığımız” şu dünyada, bir şeyler “güzel kalsın” ha?

(Sorular: Füsun Akatlı)

Hürriyet Gösteri, Sayı 101, Nisan 1989

“Benim asıl derdim Türkçe”

Söyleşiye, “Çocukken Tarabya Plajı’nda sinema anketleri yapardı” diye girsem, sen belki yadırgamayacaksın ama zannediyorum okuyucularımız yadırgar. Fakat ben, arkadaşlığımızın ne kadar eskiye dayandığını ifade etmek için böyle başlıyorum. Önce hoş geldin. Teşekkür ederim.

Tomris Uyar’ın Türk edebiyatı’ndaki yeri nedir?
Öykücü ve çevirmen herhalde.

Öykücülükten biraz uzaklaşıp günlükler de yayımlıyorsun. En son bir tane çıktı.
Onunla dört oldu.

Hikâyeciliğe bir ara verme var mı?
Yok, ama gittikçe daha zor yazılıyor hikâye.

Neden?

Kendini tekrarlamaktan hoşnut olmayan bir yazar olduğum için. Eğer yeni bir teknik bulmamışsam, üslubumu zenginleştiremeyeceksem, eskisine benzeyen bir iş yapacaksam yapmamayı yeğleyen bir insan olduğumdan. Çok fazla yazınca malzemeni değiştiremeyeceksin, çünkü iç dünyanı değiştiremeyeceksin. Yoksa her gün otursam bir hikâye yazarım. Nitekim bazı arkadaşlarımız bunu yapıyorlar. Bir profesyonellik kazanmış oluyorsun.

Hemen bir tenkit getirdin.
Çok fazla yazmak yazarı geriye doğru siliyor gibime geliyor.

Öyle mi? Yalnızca hikâyede mi böyle, yoksa şiirde, romanda da mı? Hepsinde öyle.

Romanı hiç denemedin.

Hayır, denemeyeceğim de sanıyorum. Roman bana çok resmi bir edebiyat dalı gibi geliyor. Yani belli bir dünya görüşünü okuyucuya aktarmak için seçilen birtakım kişiliklerin arasına birtakım ilişkiler yerleştirmek. Bu benim için pek hoş bir çaba değil, çünkü öykü sanatı atomun parçalanması keşfedildikten sonra ortaya çıktığından merkezkaç bir sanat.

Atomun parçalanmasından önce öykü yok. Bu çok ilginç bir tespit. İyi romancı var mı Türkiye’de?

Var. Adalet Ağaoğlu var, Orhan Pamuk var, Sevgi Soysal, Halit Ziya, Reşat Nuri, Sabahattin Ali ve benim en çok sevdiğim romancılarından biri Oğuz Atay var, “dı” demek lazım ama benim içimden böyle söylemek gelmiyor. Leylâ Erbil ve Ferit Edgü de var.

Senesini tam hatırlamıyorum, 1975’ler, ‘80’lere doğru enfes bir hikâye kitabın Diz Boyu Papatyalar vardı. Belki yazıldığı senelerin de içinde bulunduğumuz insancıl, duygusal nedenlerine dayanan birbirinden güzel hikâyeler... Ama diyorsun ki, hikâye düşünmüyorum. Hayır, hikâye yazıyorum, ama az yazıyorum. Önce kendime beğendirmeliyim. Bu, Türkiye’de genellikle yazar kendi için yazıyor gibi anlaşıyor, ama ben bunu demek istemiyorum. Kendi beğenmediğim bir şeyi okuyucuya yutturmaya hakkım olmadığını düşünüyorum.

Zannediyorum Türkiye’de ilk defa bir Virginia Woolf tercümesi var. Evet.

Kendi dilinde dahi anlaşılması çok zor bir yazarı Türkçeleştirmek, Türk düşünce, Türk kültür hayatına kazandırmak biraz güç değil mi sence? Neden çevirmeyi düşündün?

Benim asıl derdim Türkçe. Türkçenin en seçkin olduğu alanları keşfetmek. Yani beyne dayalı bir roman çevirmeyi hiç düşün-

mem. Çünkü Türkiye’de beyin çok bol. Şimdi son bir çeviri yaptım. Adı, *Baba Yasaların Ana Fikri*. Bu derlenmiş bir kitap. Bir çeşit duvar yazısı demeyeyim de, duvar yazısı çok basit, bu çok ciddiye alınmış bir şey. Yani bilgisayardan tut, yolculuğa kadar, ev hayatına kadar, birtakım kurumların eleştirilmesine kadar her şey var içinde. Bu bir edebiyat yapıtı sayılamaz tabii. Çünkü herkes var, herkese ayrı bir şey göndermiş. Atasözlerini değiştirir gibi olmuş. Şimdi bunu benim çevirmemin tek nedeni Türkçenin alanlarını keşfetmek. Yani İngilizce düşünülen bir şey Türkçede nasıl söylenir? Türkçenin diline nasıl oturacağı? Çünkü düşünsene, Scott Fitzgerald ile Yakup Kadri aynı dönemde yaşamışlar. Ben Fitzgerald’ın İngilizcesini Yakup Kadri’nin Türkçesi ile çeviremem ki. O yüzden her yazar bana bir şey getiriyor.

İngilizce bir kitabı okurken İngilizce düşünüyorsun tabii ve sonra Türkçe bilen bir İngiliz gibi tercüme ediyorsun. Peki Türkçeye çevirirken Türkçeden gelen bir zorluğun oluyor mu?

Nurullah Ataç’ın çok güzel bir lafı var “Düşün düşün bulursun”. Tabii ki yapıları çok farklı iki dil söz konusu. Takılar, kökler çok farklı. Fakat düşündüğün zaman Türkçede bunun karşılığını aşağı yukarı buluyorsun.

Biraz fantazi olsun diye şunu soracağım, Virginia Woolf yaşıyor olsaydı, çok iyi Türkçe bilen biri olsaydı, senin tercümeni okuduğu zaman kendini bulur muydu?

Öyle sanıyorum. Zaten yazarı okusaydı kendi sesini bulur muydu inancıyla çeviriyorum. Sözgelimi James Joyce çevirirken içine “vallahı” gibi bir şey konamaz. Konulursa o James Joyce olmaz. Ben çevirmeden önce o yazarın resmine bakıyorum, nerede yaşadığına bakıyorum. Dostlarına, girdiği çevrelere, girdiği barlara, kahvelere, giyimine bakıyorum. Buradan yazarı Türkçede nasıl bir dile oturtabileceğimi düşünüyorum. Mesela argo konuşur mu konuşmaz mı?

O zaman çeviri yaparken adeta eseri yazar gibi bir çeviri oluyor bu. Evet o insana sadık kalmak koşuluyla yazar gibi... Yoksa bazen

Türkçede daha güzel tınlayan bir şey bulabiliyorum. Yani okuyanın “Ay ne güzel çevirmiş” diyeceği bir şey buluyorum, ama eğer o yazar onu demiyorsa, ziyarı yok, o zaman benimki biraz daha az güzel tınlasın, ama o insan çıksın istiyorum.

O zaman bir adım daha ileri gidelim, araya araya Türkçede buluyorsun. Peki bir James Joyce’un veya bir Virginia Woollf’un mesajını, dünya görüşünü anlam olarak da Türkçeleştirebiliyor musun? Yoksa bunun sıkıntısını duyuyor musun?

Benim bildiğim, iyi bir yazar zaten dünya görüşünü sloganlarla anlatmaz. Betimlemelerinden de anlaşılabilir. Yani öyle bir bakıyordur ki dünyaya eğer dünya görüşü vücudunun bir parçası haline gelmişse, sonradan eklenmiş bir yama değilse, anlattığı her şeyi öyle anlatır. O yüzden o Türkçeye aktarılırken, çeviri de kurulmuşsa mesajı kendiliğinden çıkar. Buna dikkat etmek lazım. Sözelimi bir tek şey çevrelemiyor Türkçeye, uyuşturucu jargonuyla yazılmış kitaplar. Mesela William S. Burroughs Türkçeye pek çevrelemez.

Neden?

Çünkü Tophane’de yaşamıyor ki. Şimdi Türkçede uyuşturucu dili genellikle Tophane çevresinde yeşermiş bir argo. Bu adamlar çok modern, çağdaş, burjuva. Bu hayatı bilinçli seçmiş insanlar. Çeviremem. Yani Tophane ağzıyla konuşturamam, “Sarı Kız” filan demezler. İmkânsızlık meselesi oluyor burda.

Sinema dünyasıyla hiç karşılıklı bir ilgin oldu mu? Mesela bir hikâyeyi senaryolaştırmak...

Bir tane oldu. Sefa Ünal çekmişti benim bir öykümü. Senaryo yazmayacağım sanıyorum. Çünkü içinin nasıl doldurulacağından kuşkuluyum. Ben yönetmenin senaryosunu kendisinin yazmasından yanayım.

Yönetmenle iyi bir diyalog kurabilirsen...

Kurabilirsem... belki, ama bu sefer de Türk sinemasının içinde bulunduğu koşullar girer. Bir kere seslendirme girecek. Mesela çocuk seslendirmelerini duyduğum zaman tüylerim ürperiyor.

Benim yazacağım senaryoda hiç çocuk olmaması gerekiyor o zaman. İhtiyar kadın deyince hemen “teyze” tipi anlaşılıyor. Genç deyince ya “mal” anlaşılıyor, ya “masum kız” anlaşılıyor. Çok büyük ilerlemeler oldu, ama hâlâ seslendirme aynı gidiyor.

Televizyon seyrediyor musun?

Televizyonda haberleri seyrediyorum sinirlenmek için. O da bir ihtiyaç.

Futbola ilgin var mı?

Var. Fenerbahçeliyim. Hatta oğlum da Fenerbahçeli, birlikte takip ediyoruz. Genellikle! İyi olmuyordu, ama son zamanlarda düzeliyor. Ayrıca senin röportajını okudum, Galatasaray'ı kıskanıyormuşsun. Artık kıskanma, çok kötü oldu çünkü. Şimdiye kadar kendileri düzeyindeki futbolcularla karşılaştılar, böylece görece bir sevinç yaşadılar. Ben de yaşadım yalan söylemeyeyim. Ama şimdi ciddi bir takım var. Acaba o zaman yenilselerdi akılları başlarına gelir miydi? Tabii istemiyorum, bu da ayrı bir şey.

Uzun yıllar çağdaş bir şairimizin eşiydin. Birbirinizin sanatını etkilediniz mi? Yoksa evlilik ayrı, sanat ayrı mı dediniz?

Yok, sanırım ister istemez insan etkileniyor. O benden bir itki ya da ben ondan bir itki almıyorum, ama birbirimizin yazdığı şeyleri okuyup, ortak bir eleştiri getirdiğimiz zaman büyük olasılıkla birbirinden etkilenme söz konusu. Ama kendi sanat dalında değil de, yaşam biçiminde birbirinden etkilenmek oluyor bu. Evliliği ayrı tutacağım bir insanla evlenemezdim. Şair olmasaydı da evliliği ayrı tutamazdım. Ya beraber olunur bir insanla ya olunmaz. Yani dünyaları çok ayrı insanların bir arada olması herhalde çok zor bir iş. Ama dünyaları çok benzer insanların birlikte olması da çok yıpratıcı olur. Hep aynı şeyler konuşulur aşağı yukarı, hep aynı tartışmalar.

Peki iyi şair Türkiye’de var mıdır?

Bugünkü şiirde sözcüklerin çok fazla ağır bastığına inanıyorum. Yani sözcükler tek tek şiirin içinde gözüktüyor. Böyle olmamalı.

Gözüksün diye mi konuyor?

Gözüksün diye konuyor sanki. Tabii iyi şiir yazarın yok diyemeyeceğim ama, genel olarak bu böyle.

İster roman olsun, ister şiir Türk edebiyatının bir evrensellik kazanma şansı var mı?

Yabancı dillere çevrilse var. Ama bu ilişkiler özel çabalar sonucu kurulabilir. Yani burda hiç tanınmayan bir yazarın dışarıda kitabının çıktığını görüyorum. Bu Almanya için söz konusu. Almanlar yıllar yılı götürdükleri ekonomik sömürünün bedelini orda yaşayan Türkleri yazar saymakla ödüyorlar gibi gözüküyor. Bizim yazınımızda hiç yeri olmayan örnekler orada başta gidiyor. Yazar oluyor.

Ve bunları Almanlar basıyorlar..

Basıyorlar tabii. Yeter ki Almanya ile uyum sağladığını anlatsın, Alman toplumunu birazcık eleştirsın, ama feodal sistemden kurtulduğu için sevincini de dile getirsın.

Yazarsın, düşünürsün, çevirmensin, ev kadınısın, toplum içerisinde yaşıyorsun. Memnun musun hayatından?

Hayır değilim.

Neden?

Çünkü ben bu toplumu böyle tanımadım ilk tanıdığım zaman.

“Ben bu toplum içerisinde yaşamak için yetiştirilmedim” mi diyor-sun?

Hayır, yetiştirilmedim. Son derece yadırgıyorum. Gideceğimiz yerler azaldı. Kimsenin bir yere gittiği yok. Bu birtakım arkadaşlarım için de böyle. Sözelimi bir bar açılmış, zaten her dakika bar açılıyor gördüğüm kadarıyla, neden açılıyor onu da bilemiyorum...

Ama sen seversin gezmeyi.

Sevemem, çünkü 35 bin liraya bir rakı içilen bir bar var, duyduğum kadarıyla. Orda bize özel ilgi gösteriliyor filan ama, ben

35 bin liraya bir içki içilen yere ilke olarak gidemem ki. Çünkü orda kimleri göreceğimi tahmin ediyorum. Önemli olan sadece o rakının çok pahalı olması değil, çevre meselesi. Çünkü kim verebilir 35 bin lira rakı için? Herhalde bir tane de içilmeyeceğine göre.

Ekonomik açıdan da değerlendiriyorsun o zaman.

Onu hepimiz değerlendiriyoruz. Ekonomik açıdan onu karşılayabilecek bir durum olsa bile oraya gitmeyi yeğleyeceğimi sanmıyorum. Başka bir şey yaparım.

Peki, ekonomik olay... Çalışarak geçiniyorsun?

Hayır. Çalışarak geçinemem. Büyükbabamdan kalan iki tane katın geliri ile geçiniyorum.

Yazarlıktan geçimini sağlaman mümkün değil mi?

Hayır değil. İki basım yapan bir kitaptan en iyi ihtimalle 700 bin lira gibi bir şey alıyorum. Bu benim bir yıllık çalışmamın karşılığı. Çevirilerden 450 bin lira gibi bir şey alınabiliyor. Yılda da insan bir kitap yazar benim bildiğim. Yılda 750 bin lira ile mi geçineceğim? Bir de Gösteri var.

Arabesk bir şeyler yaz.

Yazamam.

Nedir arabesk olayı?

Arabesk olayı toplumun kendine dönmesi benim için, yani benim tanımıyorum dediğim oydu. Park pastanesine gidilen, Divan Otelinde çay içilen, kadınların zarif giyimli, erkeklerin iyi bir Türkçe konuştuğu bir toplum tanıyordum ben.

Şimdi göğsünü gere gere ben burjuvayım diyebilir misin?

Tabii ki. Eskiden ayıp gibiydi bunu söylemek. Çünkü, biz bu topluma biraz uzak olduğumuzu düşünüyorduk herhalde, biraz suçluluk duyuyorduk iyi öğrenim görmüş olmaktan, iyi bir kültür almış olmaktan utanıyorduk. Ama bu hale geldikten sonra, keşke hiç utanmasaydım diye düşünüyorum.

Bir de bir kesim var, sen daha iyi tanırsın onları, resim alıyor, caz dinliyor.

Ama bu parasal güçle birlikte oluyor.

İşte o burjuvazi değil. Köklü bir kültürü olmayan bir kitle bu. Bu yeni çıktı ve her şeyi de onlar yönlendiriyor gözüküyor. Yani yönlendiremiyorlar ama onların zevki hâkim.

Batı dünyasında birkaç senedir bir şey gözledim. 1960'lerden sonra gelişen değer ölçülerini değiştirmek, yıkmak, bir yeni arayış, hippî felsefesinin gelişmesi... Fakat şimdilerde bir nostaljik yaklaşım diyeyim, bilmiyorum, mesela bir Marilyn Monroe yaşadığı günlerden daha meşhur. James Dean'in bluejean'leri, Elvis Presley'in plakları... Edith Piaf dinlenip ağlanıyor. Bu inkâr ettikleri, unutmak istedikleri burjuvaziye bir özlem, bir nostalji olduğunun farkındasın herhalde. Bunu nasıl yorulmu yorsun?

Ben bunu bugünden kaçma diye yorumluyorum. Yani yaşadığı günün değerlerini gözden geçirmemek, kendinin ne yapabileceğini düşünmemek, fazla kafa yormamak için hazır olan –o da köklü bir geçmiş değil, bilemedin 20 yıllık bir geçmiş bu– geçmişe sığınmak. Beatles günlerine. Ben de Beatles dinliyorum, seviyorum ama... Bütünüyle bugünden kaçmak için bulunmuş, fazla düşünmemek için bulunmuş bir yöntem bu.

Niye kaçıyorlar bugünden?

Çünkü bugün ciddi bir hesaplaşmaya girmek zorundalar. İçi boşalmış bir dünyayla karşı karşıyalar ve yeni bir şey getiremiyorlar bazı insanlar, ya da umutsuzlar. O yüzden çok kullanılmış, tepe tepe kullanılmış bir geçmişi tepe tepe tekrar kullanmayı seçiyorlar. Bunların bir kısmı gerçekten burjuva değerlerine sahip olup, “Ah o dönemleri yaşayamadım” diyenler, bir kısmı da Sultanahmet'ten paşa karısı resmi alıp, evin bir köşesine asıp, ailede bir paşa olduğunu göstermek isteyenler.

Başkasının resmi benim diye asılır mı?

Asanlar var.

Eleştiriyorsun toplumu.

Bilemiyorum, toplumu şu ara pek eleştiremiyorum, biraz şaşkınım aslında. Şu seçimlerden sonra biraz şaşırdım.

Beğenmedin mi?

Yo, yo çok beğendim. Ama biraz şaşırdım. Demek ki bizim zannettiğimiz kadar umutsuz bakmaya gerek yok gibi geliyor şimdi. Ben daha umutsuzdum. Şimdi pek o kadar umutsuz değilim. Bizim görmediğimiz bir yerlerde birtakım insanlar boş durmayıp düşünüyorlar demek ki. Bunu ortaya çıkardığı için sevindim.

Toplumla birtakım sorunların var, daha doğrusu beğenmediğin birtakım yanları var. Bunlar sende negatif oluşumlar meydana getirebiliyor. Böyle bir değerlendirme yaptığımızda çok yalnız mı hissedersin kendini?

Yoo, benim gibi insanların çok sayıda olduğunu düşünüyorum.

Onlarla diyalogun, beraberliğin...

Tanıdıklarımın diyalogum var, ama herhalde Hakkâri'de filan da vardır benim gibiler.

Bir yerde bir bayrak açsan da, bunun altında toplanalım desen gelen olur mu?

Bir bayrak açıldığı zaman bizim halkımız gider. Ne bayrağı olursa olsun. En azından bir süre.

Şimdi ben buraya gelirken gördüm, genç hemcinsleriniz sokakta kendilerine özgü bir kıyafet özgürlüğü için, türban için nümâyişler yapıyorlar. Nasıl karşılıyorsun?

İnsanların giyimine karışılmasına inanmıyorum, ama bunun sadece giyim sorunu olmadığına inandığım için...

Siyasi yönü mü var?

Tabii ki. Ben biliyorsun geçen yıl Boğaziçi Üniversitesi'nde ders veriyordum. Bizim sınıfa bir türbanlı talebe gelirse ne yapacağını sormuşlardı...

Boğaziçi Üniversitesi'nde türbanlı talebe var mı?

Çok var. Seçmeli bir derse geleceklerini sanmıyordum, ama gelirse ne yapardım? Hayır, sınıftan atamam, ama herhalde açık bir elbiseyle derse girerdim ertesi gün. Kim kimi bastırarak diye öyle giderdim, çünkü gerçekten inanıyorsa benim elbisem onu rahatsız etmez. Ama belli bir politik görüş içinse o zaman benim elbisemden tedirgin olacaktır. O zaman gelmez, çok iyi olur.

Kıyafet özgürlüğüne evet, ama bunun bir amaç için kullanılması-na hayır diyorsun. Böyle yorumlamak lazım. Peki nereye gider, nasıl sonuçlanır?

Onu bilemiyorum, yani Türkiye'nin bir İran olabileceğini düşünmek istemiyorum tabii. Ama nereye gider, bilemiyorum. Bunu yapanların birçoğunun bu işi parayla yaptığına inanıyorum zaten.

İranlı kadın yazar var mı?

Varmış, ama şu anda yok. Genç yaşta ölen bir kadın şairi okudum.

Dini kullanmış mı?

Hayır. Bize gelmiyor ki birçok şey. Bizimki nasıl gidemiyorsa onlarınki de bize gelmiyor. Bilemiyorum ben, şimdi İran edebiyatı nasıldır. Çok köklü bir edebiyat gelenekleri var çünkü. Mutlaka vardır. Ama bize hangileri çeviriliyordur, kim çeviriyordur, neden çeviriyordur, bunları bilmediğim için...

Ev hanımlığı nasıl gidiyor? Yapar mısın ev hanımlığı?

Evet. Benim için önemli olan benim evimde insanların rahat etmesi.

Günlük hayatta diyorum, misafir ağırlamak değil.

Ama ben her gün misafir ağırlıyorum.

O ayrı. Yani mutfağa girip de bir pilav pişirir misin?

Tabii. Otomatik bir biçimde.

Etrafı toplar mısın, toz alır mısın?

Toplarım, alırım. Yalnız titiz değilim. Her şey yerli yerinde olmalı, perdeler dengeli durmalı, tablalar boşalmalı gibi ufak tefek şeyler... Yoksa öyle her gün ortalığı silmek süpürmek, bununla övünmek ya da "Ah ne güzelyemek yaptım" gibi şeyler yok. Ama beklendiği için yapmayı sevmem. Benden ille yemek bekleniyorsa sevmem yapmayı. Beklemesinler ben ikram edebiliyorum, ama vazife gibi olmaya başlayınca...

Sosyal hayatın nasıl? Çok çıkıyor musun?

Aşağı yukarı hiç. Haftada bir iki kere. O kadar az. Ancak çok sevdiğim biri olacak, gittiğim yerde onunla konuşabileceğim, etraf kalabalık olmayacak, sakın olacak. Genellikle bizim ev uğrak yeridir. Arkadaşlarım bana uğruyorlar. Zaten merkezi bir yer.

Nasıl oğlunla aran? Kaç yaşında?

19 yaşında. Teknik Üniversite'ye gidiyor. Ben çocuğu beş yaşına kadar eğitebildimse eğitebildim diye düşündüğüm için... On-dan sonra karışmam. Onun için ilişkimiz çok iyi. Yani her şeyi konuşabiliriz, arkadaşça. Aramızda hiyerarşik kademeler yok.

Belirli bir noktada görüş ayrılığı?

O bilgisayar sevdiği için... Ben korkarım. Hiç aklım ermiyor. Beni ilgilendirmiyor bilgisayar. Onu da çok ilgilendiriyor.

Tiyatroyla da bir ilişkin oldu mu?

Bir-iki oyun çevirdim.

Oyun çevirdin ama oyun yazmadın. Düşünür müsün?

Onu düşünürüm, öyküye çok yakın.

Türkiye'de tiyatro sinemanın önünde mi?

Tiyatro galiba biraz daha ilerde, ama bunu sanki biraz da geleneksel şekilde cevaplandırıyorum. Pek tiyatroya gitmiyorum kötü olduğu için. Hep böyle negatif konuşuyorum, ama beğendiğim bir tane şey görsem çok mutlu oluyorum.

Beğendiğin bir şey söyle. Toplumda yaşayan canlı, aktüel bir şey söyle. Şuna bayılıyorum de.

Hiçbir tutucu eğilim çok uzun sürmüyor. Yani biraz Akdeniz toplumu özelliği var. Biz onu biraz tembellik, suskunluk diye yorumluyoruz ama en bağınaz eğilimler bile çok kısa sürede eskiyor bizim toplumda. Havadan mıdır, sudan mıdır, güneşten midir? Nedendir bilmiyorum. Çok kalıcı değil, çok ciddiye alınmıyor birtakım şeyler. Devlet adamları bile bazan ciddiye alınmıyor.

Bu Akdeniz-Ortadoğu karışımı bir yapıdan geliyor.

Evet. Sözelimi cinselliğe bakışları da öyle. Eleştirmiyorlar pek fazla. Kendilerine aykırı gelen eğilimleri bile çok ciddiye almıyorlar. Mesela bu transseksüelleri böyle bir toplum eleştirir gibi geliyor bana, ama eleştirmiyor.

Cinsel özgürlük nedir?

“Hayır diyebilme özgürlüğüdür” diye düşünüyorum ben. Çünkü cinsel özgürlüğü “evet” diye anlayan o kadar çok insan gördüm ki. Yani her seferinde “hayır” demek değil ama “hayır”ı rahatça söyleyebilmek sanıyorum. İnsan öbür özgürlükleri nasıl kullanıyorsa, bunu da öyle kullanır. Bilinci, kültürüyle...

Zaten insanı hayvandan ayıran nokta bu değil mi? Bilincini kullanıyor.

Yani yaz tatiline gidip liberal olup, kış içinde muhafazakâr olmayı anlamıyorum. Bu şizoid bir dünya olsa gerek.

Değişik bir yaklaşım. Peki bir de erkekler dünyası var. Nasıl bir alan? Cinsellik açısından demiyorum. Onlarla diyalog kurman, oturman, konuşman... Rahat mısındır?

Ben rahatımdır.

Erkekler mi değildir?

Şimdi çok sevdiğim, çok anlaştığım insanları dışta tutuyoruz. Genelde yazarsınız diye nefretle bakılır. O nefret “Mutlaka ukaladır” diye düşündükleri içindir.

Nefret mi?

Nefret. Bu kadın mutlaka ukaladır derler. Biraz da haklıdır. Ya da bu kadın özgür olduğuna göre mutlaka beni geri çevirmez o diye bakar. Şimdi bu iki eğilim de aykırı.

O beni geri çevirmez diye düşünmek kendine güvenden mi ileri geliyor?

Hayır, bana güven. Özgürlük “evet” demek ya. Eğer “evet” demiyorsan özgür değilsin demektir. Öyle bir güvenleri var. Bir de feminist misin acaba diye bir korku çıkıyor.

Ne olur feminist olursan?

Feminist olsam, bilmiyorum o kötü bir şey oluyor galiba. Çok iyi anlamıyorum onu. Feminist olduğum söylenemez.

Feministi nasıl yorumluyor erkekler?

Erkek düşmanı diye algılıyorlar. Onun için, o konuşurkenki sınamaları seziyorsun. Yokluyor. Sonra da öyle olmadığını anlayınca durup dururken bazen laubalileşebiliyor. Benim bu toplumda en beğenmediğim şey, hanımefendi ile başlayıp, canım’a giden konuşmalar. On dakika içinde oluyor bu. Telefonda bile oluyor.

Peki bütün bunlara rağmen, karşındaki adamı analiz ettin ve onda bütün bunların mevcut olduğunu gördün. Ama adamı da beğeniyorsun. Gözler kapanmaz mı? Ne hali varsa görsün mü dersin? Türkçe konuşmazsa belki olur.

Nasıl? Fransızca mı konuşsun?

Hiçbir şey konuşmasın, yabancı dil de konuşmasın. Sussun. Konuşunca mutlaka ya Türkçesi bozuk oluyor, ya eğilimlerini ortaya vuruyor, ya bütün kaygıları dile geliyor.

Karşına çıkan adamın senin kültürüne hitap etmesi şart mı canım?

Hayır, ama dünyanın kültürüne hitap etmesi şart. Özel kültüre değil. Yani hikâye okumamış olabilir. Şiir okumamış olabilir. Sinemaya da gitmemiş olsun.

Ama erkek.

E ne yapayım yani? Bütün erkeklerle ilişki kuramam ki.

Mecbur mu, böyle edebiyat bilecek...

Mecbur değil, ama kendini bilecek. Kimse, nasılsa, kendisi gibi olduğu zaman hiç sorun yok. Ama sinemaya gitmeden Antonioni'den konuşuyorsa, caz dinlemeden Miles Davis'i anlatıyorsa bir sorun var. "Bilmiyorum" dese hiçbir sorun yok. Belki yaşımdan olabilir. Bir şeyi tadında bırakmaktan yanayım. Güzel bir akşam konuşması, güzel bitsin, hatırlansın. Bu yeter. Çünkü öbür türlü ben nasıl süreceğini bilmiyorum. Nasıl kabul edeceğini, nasıl bir ortak noktaya varılacağını bilmiyorum. İki taraf için de tercih sebebim.

Erkekler çok harcadı gibi geldi hana.

Yo, kadınlar da öyle. Yani ben erkek olsaydım aynı şeyleri birçok kadın için de duyardım.

Kadın toplumun süsü ama!

Nasıl bir süs? Küpeleriyle mi oluyor bütün bu, iri küpeyle mi? Gerçekten o çok komik oluyor. Bir kenara oturtup seyredeceğim geliyor, taşıyamayacakları büyüklükteki küpelerini...

İri küpe şimdi çok moda.

Bir yüzeysellik seziyorum ben toplumda, ilişkilerde de bir yüzeysellik seziyorum. Ama tangoyu seviyorlar. Nasıl oluyor yani? İşte söylenen şeylerle yaşanan şeyler birbirini tutmuyor.

Bu seni çok rahatsız ediyor. Düzeliyor mi?

Bilmiyorum, çok alışıldı.

O zaman senin için giderek zor olacak.

Çok zor oluyor. En çok konuştukları şey, kets markası, parfüm markası, ucuzluktan alınan şey, para, Paris. Ben başka bir konuşma duymuyorum gittiğim yerde. Samimi söylüyorum. Konuşulur, tabii dünyanın her yerinde konuşulur böyle şeyler. Ama başka bir şey de konuşulur. Mesela bizde gösteri sanatçıları

çok para alıyorlar. Tabii çok para alacak. Emel Sayın benim kazandığım parayı kazanacak değil tabii ki. Ama aradaki fark çok incitici oluyor. Aradaki fark bir boşluk, bir uçurum.

Ama bu toplumun bir değerlendirmesi değil mi?

İşte demek ki toplumun eğilimleri bu yönde. Onu da mı eleştirmeyeceğiz artık, ne yapalım?

Hadise, olay anlatan, kolay okunan, o kitaplar 1950'lerde, 60'larda daha modaydı ama, şimdi daha kolay kaçan bir okuma tarzı var. Bu dünyadaki iletişim imkânları... Televizyon artık o şekilde eve girdi ki tüm dünyada... Bunların tesiri mi var, yoksa, edebiyatta da genelde bir kolay kaçış mı var? Bunu nasıl yorumluyorsun? Edebiyatçılar galiba edebiyatlarını sürdürüyorlar ama, senin dediğin paralelde bir değişiklik ben gözlüyorum. Mesela geçenlerde ünlü bir edebiyatçımız film çevirdi rejisör olarak, bir başka edebiyatçımız onun filminde oynuyor. Bunlar tabii olabilir, olmayacak şeyler değil ama, ben Türkiye'de bazı insanların yaptıkları işlerden ne yazık ki hoşnut olmadıklarını düşünüyorum. Yani yaptığı işi sevmek sorunu var. Severek yapmak ve ona bağlı kalmak diye bir sorun var. Çünkü bir edebiyatçının kitabı ne kadar çok satarsa satsın, yani ne kadar optimist bir yaklaşımla yazmış olursa olsun kitabını, gene de ona düşündüğü, gözünü diktiği serveti ya da zenginliği getirmeyecektir kitap. O zaman dürüstçe başka bir işte çalışmak var. Bir yandan da edebiyatla ilgilenmek var. O da olmuyor. Hep yan işler, her şey yan ve yarım kalıyor. O beni üzüyor. Ya da düşündürüyor.

Bunun ekonomik nedenleri olamaz mı?

Tam o olduğunu sanmıyorum doğrusu.

Peki nedir?

Bu yaptığı işten birazcık soğumuş olmak, toplumun kendisini anlamamasından şikâyet etmek, "E ne yapalım işte" diye sorumluluğu birazcık topluma atıp, kendi bireysel sorumluluğundan biraz vazgeçmek gibime geliyor. Çünkü, bir insanın okuruna bağlı olması gerekir. Ne kadar az yazar yettiyorsa Türkiye'de,

o kadar az okur yetişiyor. O yüzden biz birlikte sanki gizli bir anlaşmayı götürmek zorundayız. Ben bayağı bir senaryo yazmamalıyım. Okurum da görmemeli onu, ben de yazmamalıyım. Kendime göre ben de okurum çünkü. Zaten kendim okuyorum ister istemez. Yani bu koşullar yerine getirilmediği zaman ortaya bir cıvıklık, benim gördüğüm bir laçkalık çıkıyor. İşi sevmek diye bir durum var. Para sıkıntısı ayrı bir konu.

Ama şimdi diyorsun ki, “Bir kitap bir yılda ancak yazılır ve o kitap yedi yüz bin lira getirir ki bu iyi bir ücret”. Geçim açısından düşündüğün zaman, genç yazarlar nasıl soyunacaklar buna. Nasıl şair, romancı, eleştirmen, çevirmen yetişecek?

Bu çok zor. Çünkü gerçekten maddi bir karşılık getirmeyen bir mesleği meslek diye görmek de tuhaf. Bir süre dayanılabilir. O da bilemiyorum ne kadar dayanılabilir. Ama elinden geldikçe dayanacak.

Yoksa ekonomik sorunu olmayan, bu çevrenin dışından gelen insanlar birtakım denemelere girecekler. Yahut onların yaptığı şeyler mi popüler olmaya başlayacak. Böyle bir şey olabilir mi, ne dersin? Böyle bir şey biraz olabilir sanıyorum, ama o kadar köklü bir edebiyat ki Türk edebiyatı, onlar gelir geçer gibime geliyor. Çünkü bilinçli bir okur kitlesi var. Bunlar sanıyorum en fazla altı bin kişi. Ama o altı bin kişi var, azalmıyor hiç. Dergileri onlar alıyorlar, kitapları onlar alıyorlar, çevirileri onlar alıyorlar.

Edebiyatı takip ediyorlar.

Takip ediyorlar. Hadi bunların aldığı kitapları birkaç kişi daha okuyor diye düşünsek, işte on bin gibi. Kesin rakamlar ortada. Yayınevleri de çevirmen bulamamaktan şikâyet ediyorlar. Çünkü yabancı dille eğitim gördükleri halde, genç çevirmenlerin çoğu, Türk dilini, tarihini bilmediklerinden pek yayımlanır gibi olmuyor çeviriler. Belki İngilizceden Türkçeye çeviri kelimesi kelimesine doğru, ama Türkçenin tadını bilmemekten ötürü çevirmen sıkıntısı çekiliyor. Ve sözgelimi Erdal Öz “İnsan bir süre sonra, çeviri müessesesini kapatmayı bile düşünebilir” diyor. “Nereye kadar uğraşacağız?” Doğru dürüst bir ücret

verilmediği için –onu yayınevciler de biliyorlar– çıkmayacak yeni bir insan. Yazar çıkıyor. İnsanlar yazmayı çok seviyorlar. Sanıyorum bu toplumda aile bireyleriyle, dostlarıyla doğru dürüst bir iletişim kuramadıkları için, okurla bir diyalog kurmak istiyorlar. O yüzden yazar olacaktır her zaman.

Çok kendilerinden bahsediyorlar. Özellikle bizim toplumda, değil mi?

İşte kendini anlatmak istediği için yazıyor. Yani yazının bir kurgu meselesi olduğunu düşünmüyor ki. “Benim hayatım çok ilginç” diyor. Anlatamıyorsun ki hayatın ilginç olmasıyla, yazının ilginç olması aynı şey hiçbir zaman değil.

Çevresini yazıyor, kendini yazıyor. Küçük Emrah’ın kasetlerini dinledin mi hiç?

Dolmuşta giderken bir iki kere dinledim.

Bir de Küçük Ceylan var, Müslüm Gürses var.

Maalesef listeyi çok uzatabiliriz. “Çünkü arabesk söylemiyoruz” deyip, arabesk söyleyen de çok var. Yani arkasındaki bir sazı değiştirmekle, bir şey değişmiyor ki. Halkla bütünleşmek adına bunu dinleyen çok var. Bir de şu anda sinir krizi geçirmekte olan arabeskçimiz var. Adı Ahmet Kaya. Devrimci arabesk.

Niye kriz geçiriyor?

Bilmiyorum. Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde bir ifade verdikten sonra bir tuhaf olmuş. Hastaneye kaldırılmış.

Arabeskin devrimci fraksiyonu da var.

Nasıl olabiliyorsa işte. Yani idamlıkları filan anlatıyor. “Annem gel beni al, sabahleyin idam olacağım” falan gibi.

Beğendin mi?

Beğenmemek elde değil, müthiş. Korkunç bir şey ve onu da bazı sol görüşlü insanların, hatta Marksistlerin de sevdiklerini görmek ilginç oluyor.

Türkiye’de Batı standartlarında gerçek anlamda inanmış ve kültür bakımından o noktaya gelmiş Marksistler var mı?

Var, birçoğu dışarıda şu anda herhalde.

Peki, bunların bir siyasi görüş haline dönüşme şansı, bir partileşme, bu şansı görüyor musun?

Görüyorum. Çünkü şu son seçimlerden benim anladığım bir şeyin inkârıydı, bir şeyin savunusu değil. Sadece bir şey inkârıydı. O inkâr edilen kavram neyse onun yerini dolduracak şu anda bir alternatif yok gibi gözüküyor. Bu boşlukta belki yıpranmamış ama inandırıcı bir parti kurulabilse, epey oy alır. Tabii hemen iktidar olması söz konusu değil. Çünkü halkımız çok sindirilmiş bu konuda.

Peki böyle bir gelişme olursa bunun kültür hayatımıza, sanat hayatımıza herhangi bir katkısı olur mu? Olumlu mu olur?

Olumlu olur demek isterdim doğrusu. Ama bir kere böyle bir şeyin nasıl olabileceğini pek gözümün önüne getiremiyorum. İkincisi de en atak kadroların bile iktidara geldikten sonra, derhal resmileştiği ve hiyerarşik düzen gözettiğini gördük, daha önceki yıllarda da gördük. Nedendir bilmiyorum bizde iktidar olunduğu anda hakikaten görece olarak en aşırı uçlarda bile olsalar, bir önceki iktidarın yaptığını sürdürüyorlar.

O neden o? Devlet geleneği mi?

Gibi sanki. Üstelik bizde devletle hükümet arasında da fark yok ki. Ben Türkiye’de bir Türk konsoloslugu açılmasından yanayım.

O ne demek o?

Çünkü benim başım sıkıştığında başvuracağım hiçbir yer yok. Bir İngiliz’in var. İngiliz sefaretine gidiyor kurtuluyor.

Sen de hükümetine başvuracaksın. Resmî makamlara başvuracaksın.

Zannetmiyorum öyle bir imkânım olduğunu...

Peki sen Tarabya plajında sinema anketlerinde Victor Mature'u seçerdin.

Ay ne kadar zevksizmişim.

Ama niye, şimdi adını pek hatırlayan yok biliyorum, "Samson Dalila" filminin büyük jönüydü. Yok yok, senin beğendiğin Stewart Granger'di. Senin için yakışıklı bir adam mıdır?

Hayır. O zaman hep şövalyeyi oynardı ya, şövalye adamı çok sevdiğim için, onu yakışıklı diye düşünmüşüm.

Şövalye adamı mı seversin?

Severim. Savaşması gerekir. Öyle bağırğan bir erkek olmayacak, erkek sesiyle fazla konuşmayacak, ama iş başa düştü mü ya da bir ilke söz konusu oldu mu harekete geçebilecek bir insan olacak. Tabii ki bu tipin iyi giyinmesi başta önemli. İyi giyinmeyi biliyorsa fiziğini halleder. Mutlaka halleder.

Çok yakışıklı bir adam geçiyor önünden, iyi giyindiği için mi bakarsın, yakışıklı olduğu için mi dönüp bakarsın?

Benim anladığım anlamda yakışıklıysa iyi giyiniyordur. Yani materyallerin tutması açısından diyorum. Poplin giysi, keten giysi, yün giysi mesela.

Peki kadında?

Aynı. Kadında da aynı. Güzelliğini seziyorum. Bir kokuyla, bir rüzgârla geliyor zaten.

Kendine bakar mısın? İhtiyaç duymadığın halde gidip doktora görünür müsün? Check-up yaptırır mısın?

Senede bir kez check-up yaptırırım. Ama ben bakım derken şunu kastediyorum; daha çok, düzenli beslenmeye çalışırım, sevmediğim halde. Fazla iştahım olmadığı halde. Çünkü içki içtiğim için, düzenli beslenmeye ağırlık veriyorum.

İçki çok mu içiyorsun?

Çok sayılır mı? Bir küçük şişeden fazla.

Bütün gün boyunca içiyor musun?
Öğlen iki duble cin içirim.

Peki bir gece aksadı içmedin. Bu sende bir şey yapıyor mu?
Hayır, geçen sene 18 gün içmedim. Hiçbir sebep de yoktu. Kendime bir baktım ne oluyor diye. Bir rahatsızlık vermedi. Çok şaşırdım. Bekliyordum birazcık vermesini.

Sigara da içiyorsun?
Maalesef.

Onun zararlı olduğunu kabul ediyorsun.
Biliyorum. Son günlerde "Bu toplumu haklı çıkarmadan ölmenin bir yolunu keşfetmeliyim" diye düşünüyorum. Çünkü, akciğer kanserinden ölsem, çok sigara içiyordu diyecekler. Sirozdan ölsem içki içiyordu diyecekler, sokakta araba çarpsa herhalde hafif içkiliydi şoför haklıdır diyecekler.

Nasıl olacak?
Bilemiyorum işte. Nasıl bir ölüm? İntihar da edilmez biliyORSUnuz, Türkiye’de mümkün değil, ilaç ve içki şişelerinin kapakları açılmaz. Su gelmeyebilir, havagazı gelmeyebilir, tren vaktinde geçmez atamazsın kendini altına, yani çok zordur.

Korkar mısın ölümden? Düşünür müsün?
Son iki yıl içinde çok üst üste ölümler yaşadığım için, onun verdiği bir gerginlik halim vardır.

Aşamadın mı?
Hayır, aşacağımı da sanmıyorum. Onu aşamadım çünkü sade o insanların ölmesinin bende yarattığı üzüntüler için değil, yerinin doldurulamayacak kişinin gitmesi üzüntüsü de olduğu için nesnel oldu, kişisel değil.

Ölürken artık ebediyyen dünya bitecek. Bunu hiç düşünüp kaygı duyduğun, telaşlandığın oldu mu?
Bahar gelince birazcık olabiliyor. Baharda biraz yaşamaya değermiş gibi geliyor.

Bütün falsolarına rağmen deli gibi bir İstanbul sevgisi var. Ondan vazgeçmek yok.

İstanbul'a benzemediği halde ondan vazgeçilmiyor. Bir de bir yere, tatile gitme bende pek yok.

Entelektüel bir grupla Bodrum, Marmaris, Kalkan, Kaş gibi bir gezi olsa?

Hayır, hiç. Tatilde boş durmaktan panik duyuyorum ben bir kere. Niye tatil yapıyorum diye sıkıntı basıyor beni. Boş oturmamam lazım.

Şimdi uydurmayayım ama aklımda kalmış bir olay: Bir erkek ayının seni ısırması? Doğru mu bu?

Doğru, yeri bile var hâlâ, dışıydı. Bilemiyorum ama kadınları sevmiyormuş.

Peki niye ısırıldı seni? Sataştın mı ne yaptın?

Hayır, hayvan, pardon Nilgün. Ben koydum ismini.

Nerede oldu bu olay?

Halidere diye bir yer var, Değirmendere'yi geçtikten sonra, orada bir lokanta var. Bu lokantada da bu ayı var. İple bağlamışlar bir yere. Hayvan sevimli, çocuklarla oynuyor, şakalaşüyor. Öyle oynatılan ayı değil de oranın maskotu gibi. Bira veriyorlardı hayvana. Hayvan da şişeyi yere atıp kırdı. Öyle öğretmişler herhalde. Ayaklarının altı bütün cam kırıkları dolu. Su götüreyim dedim ben ona, o sıcakta hayvana içki verilmesini hiç anlayamadım. Su şişesi götürdüm koydum yanına. Fakat bir yanlış yaptım. Ayağının altındaki cam kırıklarını kaldırmak için ayağımı uzattım. Tekme zannetti tabii ki ve kaptı bacağımı. Müthiş bir şey.

Kaptı ve ısırıldı.

Hem de nasıl, bırakmıyor ki zaten, tutuyor. Beni çekmeye çalışıyorlar. "Bırakın" diyorum. Dişleri etimde iki buçuk milimetre içeride. Birkaç kas kopartmış. En büyük şansım üzerimde kot etek olması. Bir de benim halim çok güzel. Herkes bağırıyor. "Bağırmayın" diyorum, "ayıyı korkutacaksınız" yavaş yavaş "bıraksana canım, bacağımı bırakır mısın?" diyorum.

Bıraktı mı?

Bıraktı.

Bunun üzerine bir şey yazmadın mı?

Bu da bu seneki doküman. Bir de şuna çok güldüm. Bak nasıl bir ülkeymişiz. Kime “Beni ayı ısırdı” desem. “Kimdi o?” diyor herkes. Hiç kimsenin aklına hakiki bir ayı olabileceği gelmiyor.

Bizim toplumda çok zaman zaman çekilmez olan, fakat yapmaya da mecbur olduğun günlük şeyler vardır. Mesela, elektrik faturasını yatırmak, telefon parasını ödemek, gerektiğinde bir resmî daireye müracaat etmek, bir mahkemeye gitmek gibi, o işlerle başın nasıldır?

Bu işlerin en korkuncu bankaya gitmektir. Çünkü ben bankaya gittiğimde beklerken kendimi son derece tedirgin hissediyorum. Nedense benim bankayla bir sorunum var. Bankadaki insanlar çok şeker insanlar artık tanıyorlar. Bu derdimi de biliyorlar. Parayla olan ilişkimin pek düzgün olmamasından, para saymayı bilmiyorum. Öteki işleri sağ olsun benim eski kapıcım hallediyor. Vergi dairesine gitmek, vs. O benim için ölüm. Çok zor. Vakit kaybı değil. Bana nasıl hitap olunacağını kestiremediğim için... Terslenecek miyim? Sayılmayacak mıyım? Telaştan “hadi tamam” deyip çıkacak mıyım? Onları bilemediğim için çok zor.

Batıl itikatın var mı?

Hiç yok. Duşu, havagazını açık mı unuttum diye 30 kere bakmak var. Bu yüzden İngilizce söylüyorum, unutmuyorum. Mesela havagazı musluğunu kapattığımı kendime İngilizce söylersem bir daha gidip bakmama gerek kalmıyor. Epik bir ses olarak kulağımda kalıyor. Konuşarak çevirmem lazım.

Böyle bir telaş, korkun var mıdır? Havagazı açık kalır, yangın çıkar, şu olur, bu olur?

Bu korkularımın ciddiliğine inanmıyorum. Ama korku biraz yaşatıcı bir şey oluyor herhalde. Yoksa mantıki bir korku yok. Dikkatli olmama yol açıyor. Çünkü sigara içen bir insanım, dalgın bir insanım, bunlara bakmazsam...

Buradaki sohbetimize dikkat ettim ben, hem insanları adamakıllı yerden yere, çok ince bir mizahla vuruyorsun, hem de insanların insan taraflarına hitap etmekten adeta bir hastalık gibi vazgeçemiyorsun. Bu paradoks seni rahatsız etmiyor mu?

Etmiyor. Odama kapanıp yazı yazamam. Mesela geçen gün bakkalımızın çırağı almam gerekenleri biliyor, unuttuğum şeyleri hatırlıyordu. Bundan daha büyük bir armağan olamaz. Geçen gün de gelirken bana bir tane çiçek getirdi. Küçük bir çocuk yani. Bunlardan vazgeçemiyorum.

Ama herhalde öbür dairelerdeki ablalardan senin biraz farklı bir abla olduğunu hatırlamak ihtiyacını duyuyor. Şimdi çocuksu bir soru ama, imkânın olsa, ortam olsa maddi veya manevi diyelim, çok deli gibi yapmak istediğin bir şey var mı? Şunu yapmak isterdim, şuraya gitmek isterdim, şuna sahip olmak isterdim.

Sakin bir yerde zeki bir insanla güzel bir yemek yemek isterdim. Kadın da olabilir, erkek de.

Bu mümkün her zaman yapabilirsin.

Nasıl? Sakin bir yerde dedim. Deniz üstünde dedim. Beşiktaş'ta, çok sevdiğim bir lokanta vardır benim, çarşının içinde bir balık lokantası, bir arkadaşımın oraya gittim. Zeki bir insanla sakin bir gün öğle yemeği yemek istedim. Garson çok ilginçti ve bütün günü bitirdi. Çünkü istediğimiz hiçbir şeyi getirmedi, daha oturur oturmaz "Balık ne yiyeceksiniz" diye sordu, "Peynir, salata" dedik. "Balık ne yiyeceksiniz" dedi. "Biraz oturalım" dedik. "Sonra kalmaz" diyor. "Kalmasın mühim değil" dedik. Bir gerginlik başladı. Ondan sonra soda istedik. Sodayı sıcak getirdi. Dördünü de açtı. "Kapaklarını da getir" dedik. "Kapaklarını çöpe attım" dedi. Böyle bir şeyde insan biraz geriliyor. Sade ben gerilmiyorum. Karşımdaki insan son derece yumuşak olmakla birlikte o da gerginleşti.

Böyle şeyler hangi toplumda olmaz? Batılı ülkelerde mi olmaz?

Böyle şeyler olur da, hep olmaz ama. Hep oluyor, arada bir olsa. Onun için hep tanıdığımız lokantalara gidiyoruz. Tanıdığımız lokantalar da bir süre sonra ev gibi oluyor zaten, hayatınızı kısıtlamış oluyorsunuz.

Koskocaman bir rozet yaptıracağım sana “Ben burjuvayım bana dokunmayın” diye.

Dokunmayın. Yazarlara fıstık atmayın! Ama bu şimdi aşk hayatına falan da yansıyan bir şey.

Nasıl yansır aşk hayatına?

Neredeyse üzerime küçük küçük düğmeler koymam gerekecek. Sarı, kırmızı, yeşil gibi. Bir insandan hoşlandıktan biraz sonra onun kabalığını gördüğümde hemen sarı yanıyor.

Hep onu söylüyorsun.

Tuhaf bir şey, belki de aşırı kırılgan oldum. Sinirimiz mi bozuldu nedir? Sade bana da özgü değil. O ilişkinin nasıl noktalanabileceğini de biliyorum. Yaşamış kadar oluyorum. Gerçekten.

O zaman insan ilişkilerini çok iyi biliyorsun. Hem yazar olarak, hem de yaşıntın itibariyle.

Belki de gözlem.

O zaman karşıdaki insanı çok huzursuz edebilirsin.

Tabii ki. Övünerek söylemedim. Tabii huzursuz edebilirim. Dünyanın en güzel adamı olsun. Fantaaazi diyorsa, daahi diyorsa, çılgı diyorsa bitti.

Bir noktada bütün bunların görülmediği, sadece insan olarak bütünleştirici bir an... O noktada da kafana bunlar takılı kalıyor mu? Kalıyor. Samimi söylüyorum kalıyor. Zaten kendini bırakmıyorsun ki öyle biri karşısında. O havaya giremiyorsun ki. Adamın dünyasını anlıyorum. Hatta aşağı yukarı bir kadınla nasıl sevişebileceğini bile tahmin ediyorum.

Sen bir dedektif filminin sonunu bilerek sinemaya gitmek gibi ilişki kuruyorsun. Ya da arkadaşlık ediyorsun. O zaman karşıdaki ne yapsa onu aşamaz. Ya da karşıdaki ne yapsa kendisini sana beğendiremez.

Biz bir adama rastlamıştık “Ziya”da, Erdal Öz’le birlikte; çok beyefendi bir adama benziyordu. Biraz sonra “Sizi rahatsız mı

ediyorum?” dedi. “Yoo hayır” dedim. “Bar çok sıkışık da onun için yakın duruyorum” dedi. Biraz geçti gene “Rahatsız ediyormuyum?” dedi. “Hayır etmiyorsunuz” dedim. “Niye edesiniz? Temizsiniz, kokmuyorsunuz, yüzünüz, gözünüz düzgün, iyi giyimlisiniz, niye rahatsız olayım ki.” Biraz sonra yine, “Doğru söyleyin, ben sizi rahatsız ediyor muyum?” “Tamam artık ettiniz” dedim. “Ne diyorsunuz? Neye itirazınız var” dedi. “Var olmanıza, başka bir şeye değil, sizin gibi birinin var olmasına” diye cevap verdim. Biraz sonra çekip gitti.

Belki erkek olarak yaklaşmak istedi, olamaz mı? Laf lafı açar. Ne biçim flört ama, “Ben seni rahatsız ediyor muyum?” Yani bu bir yaklaşma mı? Bizim erkeklerimiz ya saldırarak yaklaşıyor ya da böyle özür dileyerek. Bir de annesini, karısını anlatır durmadan.

İyi idare edildikleri, iyi muamele edildikleri, iyi tutuldukları takdirde bizim erkeklerimiz dünyanın aslında en yumuşak başlı, en çocuksu...

İşte ben çocuksu sevmediğim için herhalde. Ben anne olmak istemiyorum ki.

Ama bizimkilerde bu sığınma çok vardır.

Çok, inanılmaz. Romantizm diye bir şey kalmayacağına benzer. Şimdi susarlar, otururlar, zannedersin ki bir şey düşünüyor, aslında o kadardır. Ya da susmaz, konuşur. Bir anlatmaya başlar “Merhaba” dediğine pişman olursun.

Ben biliyorum çok güzel dans ediyorsun. Klasik valsler, tangolar, bütün figürleriyle, bir gösteri gibi.

Ediyorum, ediyorum. Adam olsa edeceğiz. Dans eden de yok biliyorsun. Disko dansı danstan saymıyorsun herhalde.

İçki dışında, önüne geldiği zaman el çırpıtığın, sevindiğin yemek var mıdır?

Yemek... Et yemekleri... Balık kaşar peyniriyle geldiği için. Öyle oluyor ya artık, pahalı olsun diye. Lüfer buğulama kaşar pey-

niriyle geliyor. Olamaz böyle bir şey. Güzel bir istavrit olabilir. Özenle hazırlanmış bir makarna olabilir.

Hiç yurtdışına göçmeyi düşündün mü? İmkânların olsa?

İmkânım oldu bir ara, burslu bile gidemem. Türkiye'yi Türkçe ile düşündüğüm için. Yazamıyorum ben dışarda. Türkçe yazamıyorum. Yani gene o insanlardan etkilenmenin sonucu herhalde. Çevremde konuşulan dil beni hemen egemenliği altına alıyor. O dile göre birtakım notlar alıyorum. Yabancı dilde de bir şey yazmayı düşünmediğimden benim için yazarlığın sonu demektir yabancı bir ülkeye göçmek.

Süslenir püslenir misin?

Tabii.

Tamamen kendine özgü mü, yoksa belirli bir akıma bağlı olarak mı?

Hayır o yok. Ama ille de tersini yapmak da yok. Aklıma yatkın bir şeyse yaparım. Mesela mini etek giymeyi şimdi fazla pratik bulmuyorum çünkü dolmuşa binerken, inerken ayağımı toparlayamıyorum. Kendime zorluk çıkarmayı sevmiyorum. Çok özenerek giyindiğim günler oluyor. Bir de “bilinçli perişanlığı” sevdiğim günler olur. Edip Cansever’in lafıdır o. Yani canım o gün hiçbir şey istemiyorsa sade yüzümü temizleyip, mis gibi akşama kadar oturabilirim. Okurum, yazarım, gelen gelsin hiç mühim değil. Demek ki insanlar için fazla giyinmiyorum. Sanıyorum insanların dünyayı güzelleştirmesi gerektiğine inanıyorum. Buna çok inanıyorum. İnsanın üstüne geçireceği palas pandıras da olsa, renkleri uyumludur. Bunu özellikle yapmama-yı, boyasız ayakkabı, saçlar kirli, üstbaş dökülüyor, bunun ben bir rahatlık olduğunu değil, öbür insanlara bir hakaret olduğunu düşünüyorum. Dünyaya bir hakaret. Niye herkes temiz ve iyi giyinmesin. Renk bakımından en azından. Bir de çok ucuza çok güzel giyinirim laflarına da inanmam. Ucuz bir şey iyi olmaz. O hep söylenir ya bakan eşidir, otururmuş kendi eteğini diker-miş. Ne diye dikiyorsun? Diken insan var işte, git diktir giy. Hani o becerilerle öğünmek var ya, “ben ördüm”. Belli oluyor

zaten söyleme. Ünlü bir yazarımız bir zaman Bulgaristan'dan gömlek almıştı, beş tane, beşi de birbirinden berbattı. Mavi, mor, kırmızı, yeşil, ekose gibi inanılmaz bir şeydi... “Bunları ne kadar ucuza aldım tahmin edemezsiniz” dedi. “Belli” dedim. “Beş tane aldım” dedi. “Yazık, hepsini giyecek misiniz?” dedim ben de. Bulgaristan’a bedava yollasalar “hayır” derim zaten. Bizi, benim gibi insanları züppe sanıyorlar o yüzden. Oysa ben çok basit bir evde de rahat edebilirim. Hiç eşya olmasa da olur, yani böyle ille her şeyin en iyisi, en son modası, en moderni falan peşinde değilim. Ama o şeyin hakkını vermek gerekir. Mesela bizim ev kırmızı döşeli, kırmızı dediysem şarap rengi. Beyaz halbuki bu senenin modası, her yer beyaz. Beyaz koltukta oturan bir insan ne kadar rahat edebilir? Benim evime gelen insan içki içecektir, meyve yiyecektir, fındık fıstık yiyecektir. Dökerse perişan olur. Gün gidecek gürültüye. O onu silecek, ben “mühim değil” diyeceğim. Yarım saat kaybedeceğiz bu işle. Kırmızı olunca, koyu olunca böyle sorunlar kalkıyor ortadan, insanlar rahat rahat oturuyorlar.

Vizon'da şimdiye kadar yapmış olduğumuz söyleşilerde ben çok az kişiyle sen diye konuştum. Aslında söyleşilerin adabı da siz diye konuşmayı gerektiriyor. Fakat ilk defa bir çocukluk arkadaşım ile söyleşi yaptım. Bu söyleşinin bence en büyük hususiyeti senin toplumda az çok bilinen o filozof ve edebiyatçı yanın ile aşağı yukarı hiç bilinmeyen renkli kişiliğini bir sentez içerisinde Vizon'a sunabilmektir. Tüm dostluğumuza ve arkadaşlığımıza rağmen, gelip de bu söyleşi yapma imkânını lütfettiğin için çok teşekkür ediyoruz. Bizim için onur vesilesi oldu.

Estağfurullah, önce seni görmüş oldum. Seni de böyle, her zamanki gibi görmek son derece mutluluk verici.

(Sorular: Ali Koçman)
Vizon, Sayı 107, Mayıs 1989

“Gençler kırık ve mutsuz”

(Tomris Uyar, çevresinde tanıdığı gençlerle ilgili gözlemlerini ve orgazm kültürü ile ilgili görüşlerini *Nokta*’ya anlattı.)

Son dönemde, özellikle genç kuşakta, yeni bir cinsel eğilimden söz ediliyor. Cinsel birleşmeyi içermeyen bir sevişme ya da bir arada olma biçimi... Siz de gözlemlediniz mi böyle bir eğilimi?

Evet, tabii. Öncelikle belirtmeliyim ki, ben öyle pek sık dışarı çıkan biri değilim. Ama seyrek de olsa bir şeyler içmek ve dostları görmek için bir bara uğradığımda, sıkça rastladığım bir durum bu. Artık kimi gençler hoşlandıkları birine “Bu geceyi benimle geçirir misin?” diye sormuyorlar da, “Sarılıp uyuyalım mı?” diye soruyorlar. Yeni teklif şekli bu.

Peki siz neye bağlıyorsunuz bu sevişme yerine, sarılıp uyuma teklifini?

Üzülerek söylüyorum, son zamanlarda çevremdeki insanların mutsuzluğu beni dehşete düşürüyor. Nereden geliyor bu mutsuzluk? Mutlaka çok çeşitli kaynakları vardır. Bunu konuşarak çözümleneceklerini sanıyorlar. Türkiye, söze dayalı ilişkiler bütünü olan bir ülke. Bir zamanlar meyhanelerde, “Türkiye nasıl kurtulur?” diye tartışılırdı. Şimdi feminizm tartışılıyor, orgazm tartışılıyor. Ama ne o zaman, ne de şimdi, uygulama başı çekiyordu. Hep konuşarak iletişim kurmaya çalışılıyor. Uygulama biraz geç geliyor. Bir kadın ya da erkek, karşı cinsten biriyle cinsel konuları konuşmaya başladı mı da bakıyorsunuz bir ensest oluşuyor aralarında. Böyle konuların konuşulduğu kadınla yatılmaz oluyor. Tabii bir de çoğu erkeğin içinde

güçlü bir biçimde yer etmiş olan “konuşulacak kadın / yatılacak kadın” ayrımı var. Şimdi artık çağımız kadınında da var bu parçalanmışlık. Sevişilecek erkek, tartışılacak erkek, hatta evlenilecek erkek ayrımı yapılıyor. Belki de bu yüzden “Sarılıp yatalım mı?” gibi teklifler çıkıyor ortaya.

Kimileri bunu Batı’da yaşanan ve Türkiye’ye esintileri gelen cinsel devrimin yan etkileri olduğu görüşündeler. Siz ne diyorsunuz?

Bunun üzerinde ciddi olarak düşünmek gerek. Benim gözlemim o ki, genç kızlar, bundan beş altı yıl kadar önce bir kırıklık yaşamışlar cinsel yaşamlarında. Genç erkekler de aynı kırıklığı yaşamışlar. Özgürlük sanılarak kurulan çok sayıda ilişki, ama gerçek bir iletişime olanak vermeyen ilişkiler... Sonra “Neden ben bunu yaptım?” soruları... Şimdi bakıyorum, 60 yaşında gibi bir 30 yaş kuşağı dolaşıyor ortalıkta. Çabuk eskitilmiş romantizm, çabuk eskitilmiş duyarlılıklar... Tabii, bu cinsel ilişkisiz seks tercihinde, estirilen AIDS terörünün de etkisi olabilir. Belki de sarılıp yatmak daha avantajlı. Son zamanlarda yeni bir şey duydum: Gençler sevişmeden önce şart koşuyorlarmış, “Ben sana âşık olmayacağım, sen bana âşık olmayacaksın” diye. Düşünebiliyor musunuz, böyle bir başlangıçla nasıl bir sevişme yapılabilir? Kontratla başlanır mı sevişmeye...

Başka ne gibi etkilerden söz edebilirsiniz sizce?

Bir de geleneksel etkilerden söz etmek gerekir herhalde. Bence “Sevişelim mi?” yerine “Sarılıp uyuyalım mı?” diye soran genç, bir yandan da karşısındaki kıza saygısızlık etmeme çabası içinde. “Sana kötü bir şey yapmayacağım” demek istiyor. Çünkü seksi, hâlâ kötü bir şey olarak görüyor... Erkek kadını orgazm etmekle görevli. Servis veren garson neredeyse. Hanımefendinin ne sevdiğini, nasıl sevdiğini iyi bilecek. Ona göre davranacak. Bir dahaki karşılaşmada da hatırlaması gerekiyor. Aslında insanlar kendilerini şöyle rahat bıraksalar her şey çok daha kolay olacak. Herkes birbirini kollamayı bıraksa, kendi hissettiklerini kollamayı bıraksa, cinsel haz için imkân doğacak. Cinsel haz ve orgazm konusunda, bu kadar çok yazılıp çizilmesinin, tarifnameler verilmesinin, teknikler önerilmesinin en tehlikeli yanı,

insanın kendi doğal doruk noktalarını bir ortalamaya getirmesi. Duygularının ve coşkularının tarif edilmiş bir biçime uydu-
rulması. Bana kalırsa cinsellik ne böyle tarif edilmiş doğrulara
ulaşarak, ne de asık suratla devlet meseleleri çözer gibi bir
ciddiyetle konuşarak yaşanabilir. Şakası olmayan bir cinselliğin
iki tarafa da yarar getirmediğini düşünüyorum. Şakalaşma, ken-
dini bırakmayı getirir. Bence cinsel hazzın anahtarı da kendini
bırakmak, olduğun gibi olmak, istediğin gibi davranmaktır.

Nokta, Sayı 27, 9 Temmuz 1989

“Aşkın bakım istediğine inanıyorum”

Kurgulanmayı değil, anlatılmayı bekleyen Otuzların Kadını, “öyküleri birbirine teğet geçecek, aynı zamanda odaktaki bir portreye girip çıkacak biçimde yazılmış bir kitap. Anlatıcının bir kadın yazar olduğu ve Otuzların kadını’nın onun annesi olduğu bir öykü. Üstelik Freudcu ya da bilmem kimci görüşler yüzünden tezelden yazarın geçmişiyle açıklamak istenmesem de bu kadın yazar 1941 yılında doğmuş, bilim adamı bir erkek kardeşe sahip –tıpkı Tomris Uyar gibi–, annesiyle oturduğu zamanlarda evlerinin duvarında bir çatlak meydana gelmiş, bir oğlu (babası Turgut Uyar) ve Cahide adında bir kedisi var –tıpkı Tomris Uyar’ınki gibi–. Otuzların Kadını’nın anne ye adanmış bir kitap olduğunu söyleyebilir miyiz? Odaktaki portrenin annem olduğunu gizlemeye çalıştığımı sanmıyorum. Ama içli, dokunaklı yanı ağır basan bir anne ye özlem öyküsü yazmak istemediğim kesin. “Tez elden açıklanma” konusuna gelince... Annemle birlikte geçirdiğim yılların, ona ilişkin anılarımın, gerçek bir kişiliği açıklamakta yeterli olmayacağı inancındayım. Otuzların Kadını’nı benim gözlem gücüme bağlı olarak anlamak yanlış bir tutum olur. O yüzden onun eğilimlerini taşıyan başka otuzların kadınlarından yararlandım, kitabı da soyut olarak onlara somut olarak da onun şaşmaz mantığını devralmış oğluma adadım. Yoksa ölümlere kitap adamak bence aşırı duygusal bir yaklaşım, tabii o ölümler sizi derinden etkilemiş yazarlar değilse.

Toplumsal olaylara ana hatlarıyla değiniyorsunuz, Otuzların Kadını’nın hayatına ilişkin notlar aktarırken. 1917’den 1964 yılına uzanan bir zamanı kapsıyor bu notlar. Bu notlardan da, öykülerin yazıldığı günlere ait olayların anlatıldığı Mart 1991 tarihli gün-

lüklerde ve Mart 1992 tarihli mektupta da savaşa, YÖK'e veya karşı çıkmamız gereken her şeye bir tepki göstermenin, protesto etmenin gereğini birçok kereler hissettiriyorsunuz. Bunun bu kitapta diğer kitaplarınızda olduğundan daha çok vurgulanmasının nedeni nedir?

Toplumsal olayları öbür kitaplarımda da vurguladım. Belki de bu derlemede, yaşamış bir öykü kişinin yaşamındaki kilometre taşlarının altını çizmek gereğini duyduğum için daha belirgin geliyordur okuyana. Onun yaşadığı dönemin renklerini, kokularını, seslerini, mekânlarını belirleyerek dış dünyadaki genel siyasanın, iç dünyasını nasıl etkilediğini saptamaya çalıştım.

Öykülerinizde insanları mutsuz kılan, yürümeyen evlilikler görüyoruz. Sizin gözleminizle karı kocanın birbirlerine karşı sevgisizleşmesi söz konusu. Bu sevgisizleşmeyi, sevginin eskimesi, eskitilmesi olarak açıklayabilir miyiz? "Toplumun bireyin yaşamına karışma payı" bunda ne denli etkili?

Siz sevgi diyorsunuz ama ben aşk'tan söz ediyorum. Aşkın bakım istediğine inanıyorum. Sevgisizleşmeye dönüşmemesi için bakım istiyor sürekli. Çirkin bir toplumun güzel bir "aşkı" daha çabuk eskiteceği kesin. Sevgi, ne de olsa daha dayanıklı aşktan.

"Alatav-Çivi" adlı bölümün sonunda Otuzların kadını portresini çözerken oluşturduğunuz bulmaca karelerinden 1958-1964 yıllarına ait olanlarında "Ortalığı Vatan Cephesi'nin saçtığı tohumlardan kendiliğinden serpilen bir alatav kuşağı kaplamıştı" diyorsunuz. Bu "alatav" kuşağının tavrı neydi ki Otuzların kadını "onlarla nasıl konuşacağını, nasıl baş edileceğini bilmiyordu"?

Alatav kuşağı şimdilerde de ortalıkta. Aralarında eski Marksistler, gazeteciler, yeni bakanlar, genel müdürler ve sanatçılar da var. Otuzların kadını onlara ilk kere tanık olmuştu, o yüzden şaşkındı. Bazen iktidara yamanarak bazen sözümona karşı çıkarak kişiliklerini kanıtlamaya çabalayan renksiz kokusuz bir kuşak, alatav kuşağı. O dönemde egemenlikleri bugünkü kadar baskın değildi. Onları, Türkçelerindeki vurgu yanlışlarından tanıyabiliriz.

“Gelgit” adlı öyküde Otuzların kadını’nın kocası, kızıyla ilgilenmeye zamanı olmadığını belirterek, “üstüne ne kadar titrerseniz titreyiniz bir kız çocuğunu ilerde salak, yabancı bir erkeğin konyuna girmekten alıkoyamayacağınıza göre bu uğurda ufak tefek pahalı alışkanlıklarınızdan vazgeçmeniz beklenmemeliydi” diyor. Otuzların kadını’nın babası da bencil, gezmeyi, iyi giyinmeyi seven, çapkın ve “kendisine tanıdığı özgürlüklerin hiçbirini ailenin herhangi bir bireyine tanımayacak kadar katı” biri. Diğer öykülerinizde de koca olarak anlayış ve sevgiden, baba olarak ilgi ve şefkatten yoksun erkeklere rastlıyoruz.

Sözünü ettiğiniz eğilim, yalnızca erkeklere özgü değil, çok yaygın. Anlaşamayan çiftler, genellikle çocuklarını aralarında gidip gelen bir pingpong topuna çevirirler. Sonunda sevgisiz kalma pahasına.

(Sorular: Ece Algan)

Varlık / Kitap, Sayı 6, Aralık 1992

İzm'lere Girmeyen Bir Yazar

Yazar Tomris Uyar'la çocukluğu, yazarlığı, kadınlığı, eşliğı, an-neliğı kısacası yaşamı ve düşünceleri üzerine bir röportaj yaptık. Yazar Uyar, Cumhuriyet Dergi'nin sorularını şöyle yanıtladı:

Yazarlığınızla aile yapınız arasındaki ilişkiyi nasıl kuruyorsunuz? Gerçi bu soruyu birçok söyleşide yanıtladım. Özellikle son öykü kitabım Otuzların Kadını'nda, konu gereğı aileme ilişkin bol bol bilgi var. Annem Celile Girgin ile babam Fuat Gedik, hukuk öğrenimi görmüşlerdi. Ailedeki herkes (büyükannem ve büyükbabam da dahil) edebiyata düşkündü. Babamın mes-leki kitaplarının yanı sıra edebiyat konusundaki denemelerini derlediğı kitapları var.

Ailemdekiler yabancı dil bilmelerine karşın benim önce Türkçeyi sonra Osmanlıca'yı doğru tanılarıyla okumama özen gösterirlerdi. Belki koyu bir Türkçe âşığı olmamı bu özene borçluyum.

Çocukluğunuza hangi semtler tanık?

Yine öykülerden anlaşılacağı gibi Şişli, Taksim, Tarabya, Büyükdere, Fenerbahçe, Moda.

Çocukluğunuzun erkekleri hangi kimlikle çıktı karşınıza?

O dönemde bağınazlıkla ilişkisi olmayan bir toplumda, ayrıca İstanbul'da ve rahat bir aile ortamında yetiştiğim için olsa gerek, kendi sınıftaşlarımın yanı sıra balıkçılar, çıraklar arasından da seçebildim arkadaşlarımı. Hatta içlerinden bir tanesi büyüdü-ğünde "fedai" oldu, hadi onu incitmemek için koruma görevlisi diyelim.

Benim genç kızlığım da diskotekler yoktu, ama ara sıra uğradığımız barlar vardı. Hafta sonu konserlerini aksatmadığımız gibi maçları da aksatmazdık. Arkadaşlarımla ortak özelliğimiz, yüzmeyi ve dans etmeyi sevmemizdi. Yeni okuduğumuz kitapları da tartışırdık elbet ama beğeni-yargıçlığı rolünü benimsemek sizin. Deniz kıyısında büyüdüğümüz için midir nedir, ilişkilerde yumuşaklık egemendi. Azınlıklardan gelme arkadaşlarımızın sayısı da oldukça kabarıktı. Klasik Batı müziğini onlarla çeşitli kiliselerde dinlemek, evde plaktan dinlemekten farklıydı tabii.

Ya çocukça aşklar...

Baştan beri aşkı tek başıma, dürüstçe yaşamak istedim. Karşımdakinin beni benim onu sevdiğimden daha az ya da çok sevmesinin aşk duygusunu kendimce, alabildiğine yaşamamı engellesin istemem. Benden daha alımlı bir “rakibe” ile dişilik yarışına girmektense kenara çekilip duygumun tadını çıkarmayı yeğlerim. Nasılsa tek taraflı bir aşk, yapıma aykırılığından ötürü, kısa sürede geçecektir. Boyuna antibiyotik kullanacağımıza ateşin yükselip düşmesini beklemek gibi bir şey, değil mi?

Aşkta ya da meslekte kıskançlığa yer yok mu?

Mesleki açıdan “kıskançlık” bana çok uzak bir duygu. Her sanatçı ya da edebiyatçı farklı bir dünya, kendine özgü bir dünya yarattığına inanır sanırım, yoksa kendisini günlerce, aylarca (bazen yıllarca) iç dünyasına hapsedecek, kafasını hep tetikte tutacak, olur olmaz anlarda sigara paketlerinin ya da kâğıt peçetelerin üstüne olur olmaz notları almasına yol açacak bu belalı uğraşa neden katlansın? Sonunda kişisel dünyasını başka yaratıcıların dünyalarıyla kıyaslamak, bir tür olgunluk sınavına girmek uğruna mı? Kıskançlık yeterli olmamak kaygısının sonucudur gibi gelir bana.

Evlilikte de aynı yetersizlik kaygısı mı söz konusu?

Bakın kıskançlığın evlilik kurumunda ayrı bir işlevi var. İki tarafça da –geleneksel ölçülerde– sevdiğinin sevildiğinin göstergesi olduğu üstüne kafa yorulmamış. “Kıskanıyorum, demek ki varsın” türünden bir görüş. Kişiye başka birine “el koyma” hak-

kını tanıyan bir bakış açısı. Sözgelimi ben, sevgisizlik ilişkilerinde, evlilik ilişkilerinde benden beklenen özverileri göstermeye yatkındır. Ama uzun süreli bir birliktelikte, kendiliğinizden gösterdiğiniz özveriler zamanla zorunluluk haline gelebiliyor; o zaman da tadı tuzu kalmıyor. Kendimden bir örnek verirsem, özverimin bir görev diye benimsenmesi beni çileden çıkartmaya yeter, zaten doğal olarak, isteğimle yaptığım işi ya savsaklarım ya da hepten boşlarım. O zaman karşıma “kıskançlık” gibi saçmasapan bir silah çıkarsa ilişkinin bitmesi gereken an gelip çatmış demektir. İyi ki güzel başlamış ilkeleri, her şeye karşın dostluk başı çektiği için harcamamışım, tadında bırakmışım diye düşünüyorum bugün.

Evlilik kurumunun bir başka özelliği de tanışına sırasında “erdem” sayılan özelliklerin zamanla “kusur”a dönüşmesi. Gelin de çıkın işin içinden!

Erkeklerle olan ilişkilerde kadın-yazar kimliğiyle sıkıntılar yaşadınız mı?

İlk eşim Ülkü Tamer’le de, resmen evlenmediğim Cemal Süreya ile de, oğlumun babası Turgut Uyar’la da evlilik kurumunun doğal sayılabilecek güçlükleri dışında kadın-yazar kimliğine ilişkin sıkıntılar yaşamadım doğrusu. Tam tersine destek gördüm. Aklıma takılan soruları onlarla açıkça tartışabildim, evimde edebiyat havasının solunmasına alıştım.

“Feminist” bir yazar sayılabilir miyim, bilmiyorum; hiçbir “izm”e girmeyen hırçın bir yapım var, yine de kadın-erkek ilişkilerinde ilişkiyi serpiltme payının kadından beklendiği kanısındayım. Gerçi ev işlerine katkıda bulunmayan biriyle asla birlikte olmadım, zaten olamazdım da ama o zamanlar “kıdemsiz” bir yazar kimliğiyle hem ev işlerine koşturup hem çeviriler ve yazılar yetiştirmeye uğraşırken yazdıklarımın yaşamımı paylaştan kıdemli sanatçılarca düzeltildiği dedikodusuna onlar kadar gülemedim. Karşılıklı bir etkileşim söz konusuydu.

Annelik de yazar kimliğinizi etkileyemedi mi?

“Kadın” olmaya çaba göstermediğim gibi “anne” olmaya da özel bir çaba göstermediğimi anlamışsınızdır. Galiba oğlumla iyi dost

olmam buna bağlı. Hiç kimseyi –çocukları da katalım– kendi gerçek tavrınız dışında kalan yapay örneklerle eğitmeyi umamazsınız; ancak içtenlikli, yalansız davranışlarla onların ilerdeki seçimlerine ya da itirazlarına yardımcı olabilirsiniz belki. Şu anda Türkiye’de yaşanan bilim kaosunu bir bilim-insanı olarak çözmeye çalışan oğlumu benim mesleğime imrenmemesinden ötürü kutlayayım bari; hazır sırası gelmişken onun “kaynana” rolünü de benimseyemediğimi hoşgören “gelinim” diyemediğim eşi, meslektaşı, genç dostum Şima’yı da.

Yakındığınız şeyler yok mu yaşamınızda?

Yakınmaktan ya da pişmanlıktan, onların getirdiği mızımlıktan nefret ederim. Ama “Gündökümleri”ne konuk olan Marmara Adalı bir arkadaşım, “bizim erkekleri” asla anlayamadığını söyleyerek kafamı iyice karıştırmıştı. Kendi deyişiyle “maço” bir erkekti, benim gibi “kafasının dikine giden” bir kadınla dostluk dışında bir bağlantı kurmak aklının ucundan geçmezdi. Ama ondan daha “uygar, çağdaş” olan erkekler neden asıllarını gizliyorlardı? Diyelim, sevdikleri kadınlara erkek-arkadaşlarıyla buluşma hakkını önce tanıdıktan sonra niye son anda on dakika gecikme hakkı bile tanımıyorlardı, hesap soruyorlardı? Oysa kendisi sevdiği kadına, bir erkekle –can dostu da olsa– buluşma hakkını ataerkil nedenlerle yasaklasa bile koyduğu yasağın acısını iliklerinde duyardı. Anlaşılan, genel bir yakınma konusu bu.

Evin dışına çıktığınızda kadın-yazar olarak hangi sıkıntıları yaşıyorsunuz?

Kadın-yazar sayısının şimdiki kadar çok olmadığı bir dönemde başlamıştım yazarlığa. Dizgiciler, bu tür bir yazarı gözleriyle görmüyorlardı (şimdi görüyorlar mı, bilmiyorum) *Ödeşmeler*’i dizen ustanın kitabı benim yazdığımı inanmamasını bugün de anlayışla karşılıyorum. Bir de öykünün son sayfasına taşan ama bir tümcelik bir yer kaplayan metni doldurmamı istemişti, ne de olsa estetik görünmüyordu o sayfa. Bense önceki sayfadan bazı tuş indirimleri yaparak çözümleyeceğimiz inancındaydım, öykü pekâlâ önceki sayfada bitebilirdi böylelikle. Dizgicinin metnin gerçek yazarı olup olmadığı konusundaki kuşkusu

böylelikle açığa çıktı. “Bu kadar çok şey yazmışsan neden biraz daha yazamıyorsun, uzatamıyorsun?” diye sordu. Ben de “Fazlalıkları siliyorum ya” diye yanıtladım onu. İnandı mı, bilmem, ama güvendi. En azından bir kadının bir yazar olabileceğine.

Kadın yazarın son yıllarda öne çıkmasının altında yatan ne?

Bence alışıldık dünyanın dışından bir ses veriyorlar. Yüzyıllardır dinlenmemiş kadın sesinin dediklerini, yazılarında farklı söylemlerle açığa çıkarıyorlar. Tek sakınca, bazılarının model olarak gördükleri “erkek edebiyatçı” tınısını benimsemelerinden, bir anlamda o tınıyla yarışmalarından kaynaklanabilir. Hele, edebiyatın yalnızca kendi demek istediklerini hedefleyen feminist ideolojide kısıtılmasını düşünüyorlarsa, bu tür kadın-yazarlığa güle güle derim.

Hüzün ve ironi, karışıklığını sizin yaşamınızda nasıl buluyor?

Bütün bunlarla ve bunlar pahasına.

Cumhuriyet Dergi, Sayı 461, 22 Ocak 1995

“Bu gündökümünü yazarken en sık sorduğum soru, kendimle ne kadar tanıştığımı”

Gündökümleri giderek buruklaşıyor mu, yoksa onların rengi, onlardaki mizah, yayımlanmaya başladıkları 1975’ten bu yana kara’ya mı yakındı zaten?

Saptamanız doğru. Gündökümleri gitgide koyuluyor, buruklaşıyor ama bunun doğrudan benim üslubumla değil yaşadığımız günlerin havasıyla belirlendiğini sanıyorum. Kitabın arkasında da söylediğim gibi koyuluğu seyretmek için bazı benzer günleri eldim ama yine de başaramadım. Dikkat ederseniz 1975’in günlerinde daha “canlı” bölümler, daha az buruk bir mizah var.

Tanışma Günleri/Anları’nı (1989-1995) okuyunca, yazar, okur ve giderek de edebiyatın eğilimlerinden hoşnut olmadığınız anlaşıyor. Bu, giderek artan bir hoşnutsuzluk mu?

Galiba baştan beri “öykü” sanatı üstüne düşünmüşüm. Gerek gündökümlerinde gerek öykülerimde bu eğilimin ipuçları açık seçik belli. Özellikle Türkçeye olan düşkünlüğüm. Türkçeye âşık olmayan, daha çok konuya tutulan, gelecek umudunu edebiyatı dışlayan alanlarda arayan şimdiki okurla, mesleği üstüne değil yalnızca kendi yaptıkları üstüne düşünmeyi iş edinen şimdiki yazar umutsuzluğumu artırıyor.

Tanışma Anları’nın öz yaşamınızdan kesitlere dönüşeceğini kestiremediğinizi söylüyorsunuz. Gerçekten de “günce” hesaba gelmez bir yazın türü mü?

Güncenin en büyük erdemi, ancak hesapla-hesapsızlık arasındaki ince dengeyi tutturabilirse bir yazın türü olabilmesi. Son

yılların gözetilen değeri “içtenlik”, güncede kılpayıyla yapay olabilir. Öte yandan günü güncel akımlara uygun bir arka plana yerleştirmek, hedeflenen hesabı tutturamayan entelektüelce bir yüksek-uçuş kokusu taşıyabilir. Bu gündökümünü yazarken en sık sorduğum soru, kendimle ne kadar tanıştığımı.

Edebiyatımızda günce yazarların sayısının azlığından yakınılıyor. Bu, günce’yi hafifseyen bir yakınma sanki!

Deminki yanıttımda biraz ipucu verdim sanırım. Günce yazarlarının sayısının azlığını “hafifsetme”ye bağlamıyorum. Ülkemizdeki yazarların çoğunun “içtenliklerini” ve “entelektüeliliklerini” kendilerine saklama, açık vermeme eğilimine yoruyorum. Bu da ayrı bir hesap. Sanıyorum ne kadar yetkin günce yazarı varsa o kadar günce türü bulunabilir.

Sizi uyutmayan inşaat gürültüleri, gece evinizi tarayan araba farları, çevrenizi saran pastel hüzünler... Şiddete hazırlıksız yakalanıyor musunuz hâlâ?

Şiddete hazırlıksız yakalanıyorum. Yaşadığım ülkenin, sokağın, evin, odanın herhangi bir yerinde, herhangi bir anında. Hazırlıklı yakalanmak, düpedüz bir budalalık belirtisi olurdu. Hazırlıksız yakalanmaksa, umudu elden bırakmadığımın budalaca bir göstergesi. Ne yazık ki son yıllarda bütün dünyada şiddet, şiddet uygulayanla şiddet uygulananın birbirlerini suçladıkları bir ortamda yine de bir uzlaşmaya götüren –ne tuhaftır– bir tür ortak edilgenlik gibi görünüyor. Hele şiddet, iki tarafın arasında kalmışsa, bir kaleden öbürüne hızla savrulabiliyor. Şiddetin yüzü meclis oturumlarında, TV’deki fanatik spor taraftarları reklamlarında, çocuklarını yetiştirirken onların sırtından para kazanmayı kuran ailelerde görülüyor; haksızlığa uğrayanların dertlerini kovuşturmayı, sorunlarını çözümlemeyi yargı mekanizmasından devralan bazı TV programlarında da. Filmleri saymıyorum.

Okurun kısıvrak yakalandığı birçok öngörünüz var: İzmirli edebiyat öğretmeni Özden Hanım’ın Ahmet Hamdi Tanpınar’la tanışıklığından, Yıldız Çiçekleri demetini kimin gönderdiğine, hatta Tansu

Çiller'in kadınlığı ve başbakanlığına kadar.. Buradan hareketle öngörüsüz edebiyatın olamayacağını söyleyebilir miyiz?

Edebiyatçı yaşadığı toplumun nabzını iliklerinde duyar sanıyorum. O yüzden geçmişteki birikimlerinin ona sağladığı öngörü de metafizik öngörü kapsamına girmez. Yine de edebiyatçı kısa bir süre Tanrılık görevini üstlendiğine göre işine yaramayacak cehennemlik kullarıyla büyü cennetini kurmasına yarayacak gerçek insanlar arasında bir seçme yapabilecek güçtedir. Neye mi yarar? O başka.

Tanışma Günleri/Anları'nı okuyanlar, sizin Sovyet yazarların kurduğu 'Eski Romantikler Derneği' Fahri Başkanı olduğunuzu öğrenince çok şaşıracaklar sanırım!

Romantizmle gerçekçilik arasında yapılan ayırım hep ters gelmiştir bana. Çehov mu daha romantiktir sözgelimi, Keats mi? Maupassant mı daha gerçekçidir, Flaubert mi? Bu tavır, öğrenciye duyguları ve düşünceleri ikiye bölüp değerlendirmeyi öğretenlerin dipteki ana toprağı aşınmaya uğratan saf sataclarını anımsatıyor. Ben romantik bir gerçekçiyim.

Bu gündökümleri boyunca vurgu yaptığınız, kavramlaştırmaya çalıştığınız iki konu var: Aşksızlık ve bedenle barışsızlık... Sayfa 63'te şöyle diyorsunuz: "Çevremiz beden diliyle anlaşabilen, ama aşksızlık sancısı çeken insanlarla dolup taşıyor." Aşksızlık ve bedenle barışsızlık, kitabın pek çok sayfasında karşımıza çıkıyor. Çevremde bu özyıkımcı eğilimin çok yaygın olduğunu görüyorum. Ne yazık ki bu eğilimi toplumsal koşullar serpiyor: Cinsellik ya abartılıyor ya yok sayılıyor. Bireyler bu yüzden haklı bir sancı çekiyorlar.

Her ne kadar edebiyat ya da gündelik alanda dolaşırken bir burukluk yaşıyorsanız da gündökümlerinde bir belki'nin peşinde dolaşıyorsunuz. Hoşgörülü olduğunuzdan mı?

Hoşgörünün kişiyi ilkelerinden ödün vermeye, kişisel onurunu, inancını çiğnemeye vardırtaacak bir "yalakalık" olduğuna inanmıyorum. Yılın Hoşgörü Ödülleri'ni alanlara hoşgörüyle bakamayacağım; kendimi o kadar zorlayamam. Kurtlar, yiyin-

ceye kadar kuzulara hoşgörü gösterebilirler de, ya kuzu hoşgörü gösterirse...

Kitabın aynı zamanda tanışma üzerine kapsamlı bir deneme olduğunu söyleyebilir miyiz?

Tanışma Günleri/Anları'nda bir duyguyla, bir kişiyle, bir yazarla, bir kitapla, bir toplumla tanışma söz konusu. Tanışmaya değenlerle keşke hiç tanışılmamış olsalar dediklerimizi benim günce anlayışına göre olabildiğince eşit kefelerde tartmaya çalıştım. Çok kişisel bir günce sayılabilir mi gündökümleri? Sanmam. Galiba daha çok bir toplumun bir üyesinin kişisel dökümleri kapsamına giriyor.

(Sorular: Niyazi Zorlu)
Varlık / Kitap, Sayı 45, Şubat 1996

“Oyalayıcı bir şey yazmaktansa kopkoyu bir karamsarlığı yeğlerim”

Öykü üzerine yoğunca düşünen, bu bağlamda da üretken olan bir yazarsınız. 1965’ten bu yana geçen süreçte öykücülüğünüzün oluşumunda, gelişiminde etkileyici/yönlendirici olan kaynaklardan söz eder misiniz?

Galiba insan bir işe belli bir niyetle başlarsa o niyetten pek sapmadan ilerleyebiliyor. Beni yazmaya iten yazarlar başta hangileriye bugün de aynı. Arada ufak değişikliklere rastlarsam çok seviniyorum. Öykü idmanı için Çehov’u okuyorum hâlâ, yazma keyfini kazanmak için Truman Capote’yi, Katherine Mansfield’i, Türk edebiyatıyla bağımı diri tutmak için Halit Ziya’yı, Ahmet Hamdi Tanpınar’ı, Reşat Nuri’yi, Sait Faik ile Sabahattin Ali’yi saymam zaten gerekmiyor, değil mi? Günümüz yazarları da etkiliyor beni ama ne yazık ki en yenileri ilerde dönüp okuyacağımı sanmıyorum. Keşke yanılıyor olsam! Bu karamsarlık beni üzüyor çünkü. Ne de olsa öykücülüğü tek tek öykücüden daha çok seviyorum.

“Zamana dayanabilmiş olanların ilgi çekiciliği daha fazla oluyor”mu demek istiyorsunuz? Yani kendilerini kanıtlayabilmiş olmaları...

Kendilerini kanıtlamış olmaları pek önemli değil de sizi başlangıçta etkileyen yazarların bağlayıcı bir yanları var. Kentler gibi. Yaşadığımız kentler –ben İstanbul’dan söz ediyorum–edebiyatçıyı kalkındıran mekânlar olmaktan çıktı. Bir mimariden, bir insan yüzünden, bir sokaktan etkilenme olasılığı gitgide azalıyor. Bu yüzden derinlere iniyor, geçmişe yöneliyorsunuz.

Bunu nostalji anlamında söylemiyorum ama, sizi besleyen kültür geçmişte: Hem kentin geçmişinde hem de yazar ve okur olarak geçmişinizde. Bunu ister istemez görmek zorundayız.

O zaman bir arayış söz konusu. Yaratıcı kaynağa doğru yöneliş. Durmadan içinize sondaj yapamazsınız. Hele yazmak istediğiniz birçok şeyi yazdıktan sonra... Size deneyimlerinizi başka bir ışıktaki gösterecek yeni yaratıcı kaynaklar yoksa durmadan eski öyküleri yineleyecek misiniz? İsteddiğiniz kadar iyi yazın, hatta okur, bugün yazdığınız öyküyü on yıl öncekinden daha çok sevsin, bu sizi doyuramaz ki...

Öykü yazmaya yöneldiğinizde okurla bağınız nasıl oluşmaya başladı?

Korktuğum için önce çeviri aracılığıyla. Çeviriyi seçmemin nedeni İngilizceyi daha iyi öğrenmek değil! Türkçede dilimin kıvraklığını, esnekliğini sınamaktı. Öyküye daha sonra cesaret ettim.

Cesaret etmenize başka bir etki oldu mu? Bir öyküyü yazıp bitirince bunu birisiyle oturup okudunuz mu, yoksa bir dergiye mi gönderdiniz hemen?

Demin söylediğimden anlamışsınızdır. Yazarlığa profesyonel bir tavırla giriştim. Kimsenin desteğini beklemedim. Zaten kişilik yapım alttan almaya yatkın değil. İnsanları “Bunu beğendin mi? Doğru söyle” gibi sorularla zor koşmayı da sevmem. Ama yazdıklarımın yayımlanmaya değer olup olmadığını nesnel bir gözle değerlendirme cesaretim var. Yalnız, bitirdiğim bir öyküyü yaşamımı paylaştığım edebiyatçı bir eşle elbette paylaşıyorum, onun kendi ürününü benimle paylaştığı gibi. Doğal olarak, kendiliğinden.

İlk ürününüzün yayımlanması nasıl oldu?

İlk öykülerim, *Papirüs* dergisi yangınında yandı. Onları unuttum. O dönemde sizi öykü yazmaya iten dergiler vardı, öykünüzün o dergilerden birinde yayımlanmasına sevinirdiniz. Memet Fuat’ın yönettiği *Yeni Dergi*’de sözgelimi. *Papirüs*’ü zaten Cemal Süreya ve Ülkü Tamer’le birlikte çıkarıyorduk. Cemal Süreya,

sırtımın sıvazlanmasından hoşlanmadığımı bildiğinden hiçbir kayırma söz konusu değildi. Yine de *Yeni Dergi*'ye yazmayı da aksatmazdım ki "kendi" dergisinde yazıyor demesinler.

Dergilerin bir öykücü için yararlı yanları nelerdir? Neler okumalıdır? Çünkü böyle bir süreci siz yaşıyorsunuz.

Verdiğim iki örnekten, Cemal Süreya ile Memet Fuat'tan yola çıkarsak... Amatör bir yazarsam, dergiye gönderdiğim öykünün okunacağından emin olmak isterim. Dergi yöneticisinin bana neyi neden beğenmediğini ya da beğendiğini açıklamasını yani. Kendi adıma, dünya görüşü bana uzak bir dergiye yazmam, ödenecek telif hakkı çok yüksek olsa bile. Sanat, edebiyat alışışının tıpatıp uymasıysa şart değil.

Yani belli bir ilgi, düzey, donanım söz konusu olmalı...

Aynı ilke, ödüller için de geçerli. Bence hiçbir yazar, düzeylerini, eğilimlerini pek bilmediği seçicilerin seçimine bırakmamalı kendini. Ancak edebiyat beğenileri size yakın seçicilerin yaptığını önermeleri hoşunuza gidebilir.

Dergilerin, gazetelerin –düne göre– öyküyü safdışı etmelerine ne diyorsunuz?

Doğrusu ben öyküyü okurun da safdışı ettiği kanısındayım. Dergilerin tutumuyla ilgisi yok. Okur, kalın bir romanı rahatça okuyabiliyor da –ne tuhaf– üç-beş sayfalık bir öyküde zorlanıyor. Çünkü onun için önemli olan konu ve olay, edebiyatla doğrudan ilişkisi olmayan öğeler. Romancının kendisine yol göstermesini bekliyor ya da kendisiyle benzer sıkıntıları yaşamış roman kişisiyle özdeşleşme hevesinde. 300 sayfalık romanın en az bir bölümünü beğenebiliyor böylelikle ama kendisinden yoğun bir edebiyat birikimi bekleyen kısa öyküde yoruluyor. "Anlayamıyorum" diyor.

Zorlayıcı bir yanı var. O zaman, demek ki dergi ve gazetelerin öyküden uzaklaşması da kaçınılmaz bir şey!

Demek okurdan böyle bir istek gelmiyor, yoksa neden geri çevirsinler ki?

Bugünkü yazın ve yayın ortamında öykücünün, öykünün durumu nedir? Öykü ve öykücü nerelerdedir?

Çok zor bir soru. Bildikleri gibi yazmayı sürdüren tutarlı öykücüler var günümüzde. Roman da yazıyorlar – beni dışta tutarsak. Gelgelelim romanlarıyla sivrilen, ilgi çeken genç yazarların öyküye yüz vermediklerini görüyoruz. Kurgular dağınık, gereksiz ayrıntılarla dolu bu romanlar metinler, laf cambazlığının öykü sanatına uygun olmadığını gösteriyor. Cem Atbaşoğlu, Mehmet Zaman Saçlıoğlu öyküde umut veren adlar.

Hemen araya girerek, başka bir şey sormak istiyorum burada; bir de dergilerde okurun karşısına çıkmayan bir yazar kuşağı oluştu. Yani okur karşısında kendisini sınamadan, denemeden kitapla ortaya çıkanlar. Hiçbir yerde bir öyküsü, bir ürünü yayımlanmayan birisi bir öykü kitabıyla okurun karşısına çıkıyor. Bence, bu, bir yazar için olumlanacak bir şey değil! Siz bir dönem 20-30 öykü yazdınız. Kitap yapacaksınız. Burada elbette ki seçmeci davranırsınız. Okur karşınızda kendi deneme sürecinizi yansıtan ürünlerinizi bu kitaba koyamazsınız ya da değiştirirsiniz, gelen eleştirileri dikkate alırsınız, vb. Ama, şimdi bakıyorsunuz yazdığı 10 öyküyü hemen kitap yapıp, okur karşısına çıkıyor bu “yeni öykücü tipi”. Burada da bir düzey düşüşü söz konusu. Ne diyorsunuz?

Düzyalnızca bu yüzden değil bir an önce ünlenme tutkusundan ötürü de düşüyor – o ün neye yarayacaksa! Dergilerin yararı bu noktada beliriyor. Elinizin altındaki kâğıtta tertemiz yazılı duran öykü, mizanpajdan da mizansenden de yoksundur. Oysa dergide yayımlandığında, öbür imzalar, fotoğraflar, desenler eşliğinde gördüğünüzde yüzleşirsiniz onunla, nereye oturduğunu kavrarınız. Yayımlanmamış öykülerden kitap derlemek safdilce ya da kaçak bir çaba. Önce kendi adınıza.

Yeni öykücülerde gözlediğim bir yan da şu: Önceki dönem öykücülerle, birçoğunun, pek alışverişi/hesaplaşması yok. Çehov’u okuduğunuzda: Onu eleştirel bir gözle okuyup ondan neyi alıp almayacağınıza karar verebilirsiniz. Bir yanıyla hazırlayıcı/ye-tiştirici bir yanı var. Ben, bu etkinin bu tür bir okumanın öykücüyeye yararı olduğuna inanıyorum. Ama bu dönem öykücülerde bunu

pek göremiyoruz. Belki de bir öyküde hiç olmaması gereken birçok ögenin üst üste gelmesi de bundan. Ayrıca işin teknik yanını bilememe. Öykücülüğü önce bir zanaat gibi almalı, bir usta-çırak ilişkisi gibi. Bir yetenek de olsa, sonuçta sezgilerle yazılmıyor her şey. Yazarsanız, bir-iki tane, üçüncüsü çıkmaz. Sürekliliğini sağlayamazsınız.

Yeni yazarlarda bir yaşama ve yazma telaşı gördüğümü söyleyebilirim. Şiir bu telaşı kaldırabilir de öykünün kaldırabileceğini sanmıyorum. Kısa öykünün çarpıcı olması bir kural sayıl-gelmiş ama bu kuralı dile getiren E. A. Poe bile her sayfada okura üç-beş yumruk indirilmesi gerektiğini önermemiş, “bir etki bütünlüğünden” söz etmiş. Perihan Mağden’in *Haberci Çocuk Cınayetleri* gerçekten güzel öykülerden oluşuyordu ama groteskliğe bel bağladığından bana ilerisi için fazla bir umut vermedi. Öykü yazarının serüvenlerini merak etmiyorum, serüvenlerinden ne damıttığını merak ediyorum. Yine de bütün eleştirilerinize katıldığımı sanmayın. Ara sıra haksızlık ettiğinizi kendimden biliyorum.

Düşün dergisine “Ölü Ozanlar Derneği” adlı film üstüne yazmıştım. Film ‘Bir yazar kimin için yazar?’ sorusunu gündeme getiriyordu. Demin sözünü ettiğim telaş, sağlar için yazmaktan kaynaklanıyor. Oysa ben bir öykü yazdığımda, “Kafka şurasını beğenir miydi? Çehov bundan hoşlanır mıydı?” diye düşünürüm, bir sürü meslektaşım da öyle düşünür, eminim.

O zaman ortaya şu çıkıyor: Bir öykücünün kendine özgü bir dünyasının olması gerekiyor. Ama bu da öyle birdenbire oluşan bir şey değil elbette. Şimdi, sizin öykü dünyanızı çevreleyenlere gelelim. Bir öykü sizde nasıl oluşuyor?

Bazen bir insan sesi, bir konuşma tarzı oluyor. Yalnız lehçe falan değil; öykü kişinin cümleleri nasıl kurduğu ya da çocuğuyla, sevgilisiyle konuşurkenki sesi, giyiminde seçtiği renkler, davranışları. Okura, “Ben de buna benzer bir şey yaşamıştım” dedirtecek bir doku. “Güneşli Bir Gün” öyküsünde sözgelimi, çocuğa indirilen şamar. Gerçeği süslemektense dokuyu hazırlayıp sonucu okura bırakmaktan yanayım.

Yaza Yolculuk'taki "Gülümsemeyi Unutma" öykünüzü hatırlıyorum şimdi. Paris'te geçiyor. Bir rastlantıydı belki. Paris'te bir otel odasında okumuş olmam. Sonra hemence dışarı çekip, "dünyayı aracısız görebilme" duyguma serdümenlik ettiği için, Lüksemburg Bahçeleri'ne değin yürümüşüm St. Germain'den. Ve dönüşte yağmur yağıyordu. Bu öyküde sevgi, dostluk, bağlanma, daha birçok şey vardı beni sarsan... Sonraları yine okudum o öyküyü. Beni etkileyenin salt o atmosferde okumuş olmak olmadığını gördüm. Sizin öykünüzün çekim odağı, bağlayıcı, etkileyici olan yanı da bu. Okurda birçok çağrışım yaratabiliyor. İçine çekebiliyor. Öyküde birçok biçimleri denediniz. Değişik kaynaklara da yöneldiniz. Bugün "Tomris Uyar öyküsü" denildiğinde, farklılaşma boyutları hemence öne çıkıyor. Bir yanıla geleneksel, diğer yanıla da çağdaş anlatı öğelerine uzanan bir öykü evreni kurdunuz. İpek ve Bakır'dan Otuzların Kadını'na geldiğiniz çizgide, öykücülüğünüzün bu evrilme noktaları üzerine neler söyleyebilirsiniz? Sizi sürekli bir değişime yenileşmeye iten neydi?

Huyumdan olsa gerek. Aynı yemeği bile aynı şekilde iki kere pişiremem. Anında yaratmayı severim. Satranç oynar gibi, ama yoksa karşınızdaki okuru bayatlamış tekniğinize çağırmış olursunuz, kazansa bir türlü, kaybetse bir türlü... Kullanacağım tekniğin günce ya da mektup formu mu, iç monolog mu, çağrışım yöntemi mi olduğunu, düşündüğüm öyküye hangisinin yaratacağını uzun uzun tasarlarım. O kadarına ki patlıcan salatası konusunda basit bir soru soran konuşuma, yaratacağım öykü kişinin ağzından, o doğrultuda yanıt yetiştirebilirim. Ama kısa süren bir dönemdir bu, kusursuzluğa ulaşmak adına kafamdakilerin uçup gitmesine göz yummam.

Peki Tomris Uyar, genç bir öykücü adayına ilk sözünüz ne olurdu? Ölmüş ustalarla bağlantıyı koparmaması, etki altında kalırım kolaycılığına kaçıp kitap okumaktan kaçınmaması.

Bir de herhalde dergilerle ilişkisi, aynı alanda kimlerin ne yazdığına dönüp bakması gerekir.

Tabii yaşıtı yazarları okuması da gerekiyor. Kendini dünyaya harika bir çocuk gibi düşmüş saymaması gibi.

Gündökümü'nde bakan, gören, soran, sorgulayan biri olarak yazar kimliğiniz öne çıkıyor. Hayata bakışınızı aracısız yansıttıyor her bir tümceniz. Bu yöneliminizden, gündökümlerinizden söz edelim. Sizin düşün dünyanızı bir anlamda yansıtan günlükler bunlar. Ama bir sorumluluk duygusu da getiriyor her biri. Sizi buna yönelten neydi?

Gündökümleri sıkı öykü disiplininin kaçma fırsatı verdi bana – tatil gibi bir şey. Ama onlarda da bir başka özdenetim şarttı. Okuru ilgilendirebilecek günleri seçmek sözgelimi...

Bu yazılarda olsun, Tanışma Anları'nda olsun düşünce boyutu var. O yanınız belirgin biçimde ortaya çıkıyor. Bu da, günümüz yazarının en önemli eksiği bence. Bir gündökümünde şöyle diyorsunuz: "Yazarlarımızın çoğu düşünce yazısı yazmıyorlar. Zamanlarını soru yanıtlayarak harcıyor, yalnızca kendi ürünlerinin hangi koşullarda ne amaçla üretildiğini sayıp dökerek bir anlamda abesle iştigal ediyorlar. Söyleşilerde önyargıya dayalı bir övgü kampanyasının izleri, bir sahtelik seziliyor hemen. Oysa bir yazar, yetkin bir yazarsa, yaptığına inanır; eleştirmenden beklediği, övgü ya da onay değil, tartışmadır" (Günlerin Tortusu, s. 150). Bu anlamda öykücü Tomris Uyar'la bu yazıları yazan Tomris Uyar arasında bir itişme var. Çok sadık okurunuz sizin dünyanızı burada bulduğundan belki çok hoşnuttur. Ki, buluyor da aslında. Hatta birçok öykünün uç verdiği yerleri de sezip çıkarabiliyor. Gönül istiyor ki biraz daha yoğun yazılar çıksın. Yani günceyi de aşan. O sıkıntıyı, o acıyı duyan yanınızı burada görüyoruz. Onu daha aşıp, daha ferahlatan yazılar... Ne dersiniz?

Yaşadığım ülkede ferahlatıcı yazılar yazılabileceğine inanmıyorum. Bayağılıklar, yolsuzluklar, kırımlar her an gözümün önündeyken. Oyalayıcı bir şey yazmaktansa kopkoyu bir karamsarlığı yeğlerim.

(Sorular: Feridun Andaç)

Adam Öykü, Kasım-Aralık 1996

“Ülkemde kendimi itilmiş hissediyorum”

Uyar'ın öykülerinin, günlüklerinin, çevirilerinin iyi bir edebiyat okuru için vazgeçilmez bir tadı vardır. Uzun bir süre öykü yayımlamayan yazarın, Aramızdaki Şey adlı onuncu öykü kitabında, ilişkilerdeki hesaplaşmalar söz konusu. İlk öykü “Aramızdaki Şey”, kitaba adını da vermiş. Yazarının, kitabının sonunda da değindiği gibi, genç yaşta yitirdiği eski öğrencisine bir gönül borcu...

Uzun zamandır öykü yayımlamıyordunuz. Neden bu kadar ara verdiniz?

Otuzların Kadını'ndan bu yana öykü yayımlamıyorum. Bir kere ben zaten çok zor yazan bir insanım. Bunun da nedeni, aynı tekniği kullanmayı hiç sevmem, aynı sözleri söylemeyi hiç sevmem. Belli bir yaşa ve deneyim derecesine ulaştıktan sonra insan daha titiz oluyor. Sanıldığı gibi daha atak olmuyor. Çünkü yapabildiğinizin çoğunu; eğer yapabilmişseniz, kendinizi yeterli bir durumda hissediyorsunuz. Daha titiz ve her zaman tematik olan öykülerin temasında daha seçici olmak gibi bir huy geliştiriyorum zamanla. Herhalde ondan ötürü az yazıyor olsam gerek. Yoksa, diğer bazı öykücüler gibi istesem her gün bir hikâye yazarım.

Okur sayınız sizce yeterli mi?

Ben okur sayımdan da memnunum, çok büyük patlamalar da beklemem, ama aynı düzeyi sürdürmeyi düşünürüm. Artarak sürerse ki, genellikle öyle oluyor daha çok sevinirim. Ama birden düşüş görürsem, hakikaten çok şaşırırım, acaba ne yanlış yaptım, diye. Birdenbire çok tutulsam da çok şaşırırım, acaba bu kitapta, ne becerdim ben farkında olmadan da, bu kadar tutuldu diye...

Peki bu sizi ürkütür mü?

Ürkütür tabii, hem de çok ürkütür. Düşünün ki, şu andaki siyasilerimiz herhangi bir röportajda, en çok sevdikleri yazar olarak beni salsalardı ki –iyi ki böyle bir olasılık bile yok– ben bunun altından nasıl kalkardım, bilemiyorum, nasıl bir açıklama yapardım, onu da bilemiyorum. Ancak çok koyu koyu düşünürdüm.

Eşiniz Turgut Uyar'ın, Edip Cansever'in ve şimdi hayatta olmayan diğer yazarlarımızın, şairlerimizin yaşadığı yıllarda müthiş zengin bir edebi ortam vardı. Geçmişe dönüp baktığınızda, bugün neler değişti?

En belirgin fark herhalde, o zamanki edebiyat dünyasında ünden çok, tek tek yapıtın önemli olmasıydı. Bu yüzden de belki “çekememezlik” gibi bir sorunun ortada olmamasıydı. Ya da olsa bile, çok gülünüp geçilecek bir sorun olmasıydı. Çok iyi anımsıyorum, Turgut iyi bir şiir yazdığı zaman, ilk telgraflar, hatta ilk mektuplar, ilk telefonlar, edebiyatçı, şair arkadaşlarından gelirdi. Pek kapışılmayacak bir şey yoktu ortalıkta. Şimdi gerek bu medyanın –bu sefer pek medyanın aleyhinde olmayalım, herkes gibi modaya uymayalım ama– yerli yersiz tanıtımları ya da birtakım olmadık değerleri başracı değer haline getirmesi, birtakım değerleri yok sayması sonucunda –tabii burada, yumurta mı tavuktan çıkıyor, tavuk mu yumurtadan çıkıyor, bilemiyorum– okur beğenisinde ve seçmesinde de bir düzeysizlik göze çarpıyor. Okur derken, bir kitle yöneliminden söz ediyorum, tek tek okur değil hedefim. Edebiyatçılar kendilerinin duyulmasını istiyorlar, okunmasını değil, adlarının geçmesini istiyorlar, bu yüzden de belki daha satışlı kanallar arıyorlar kendilerine, adlarını duyurmak için. Oysa edebiyatla pek baş başa götürülebilecek bir çaba değil bu. Çünkü 1980’den sonra iktidarların egemen politikası, filizlerini bugün yeni yeni veriyor. Okumayan, okumayı yersiz, boş, abes sayan bir kuşak var artık. Tüm değerler de bu kuşağın seçimlerine göre belirleniyor, kot seçmeden, ayakkabı seçmeden, edebiyatçı seçmeye kadar giden bir dizge içinde düşünün bunu. Bu okur çoğunluğuna göre yazacaksınız, ortaya son derece saçma sapan bir şey çıkaracağınız kesin.

Kendinizi bu süreç içinde giderek yalnız hissediyor musunuz?

Ben kendi ülkemde, kendimi yabancı hissediyorum. Yalnız değil, yabancı hissediyorum. Yalnız hissetmek, biraz onurlandırıcı bir şey. İnsan, kendini anlaşılmadık, yalnız, tek başına kalmış zannedebilir. Bu iyi bir fukara kuruntusudur. İtilmiş hissediyorum kendimi. İnsan birini seviyorsa ama Reşat Nuri Güntekin'i hiç okumamışsa, Turgut Uyar'ı, Edip Cansever'i ya da Cemal Süreya'yı okumuşsa ama Nâzım Hikmet'le ilgilenmemişse, edebiyatı bir bütün olarak ele almıyorsa, o sürekliliğe bir yerinden katılmıyorsa, tek tek beğenileri beni hiç ilgilendirmiyor. O yüzden beni çok seven biri bile, beni bu itilmişlikten kurtaramıyor.

Peki acı duyuyor musunuz?

Evet, acı duyuyorum. Gerçekten acı veriyor. Ama üretimimi etkilemiyor. Okur ne düşünürse düşünsün, ben bildiğimi yaparım. Onun beğendiğini asla yapmam. Öyle bir kuşak yetişiyor ki, bu başlangıçta edebiyatın çok aleyhine gibi görünüyorsa da uzun vadede bu kuşağın kendine çok daha fazla zararı dokunacak.

Her öykünüzde bir kırmızı giysi var.

Kitabımın sonunda “öykülerin başı-sonu” diye bir bölüm var. Orada anlatıyorum. Bir öğrencimin vasıtasıyla gittiğim Postdam'da bir kırmızı elbise görmüştüm ve o elbisenin çağrışımı yoluyla iki kişinin arasındaki açıklanamayan, kendilerinin de çok iyi anlayamadıkları bir hesaplaşma söz konusu. Aslında bu hesaplaşma bütün öykülerde var, bir de sizin sözünü ettiğiniz kırmızı bir giysi. Ama her seferinde kırmızı giysi açıklamıyor bu hesaplaşmayı. Şöyle bir şeyi açıklıyor; kırmızı, çeşitli duyguları temsil eden renk olduğu için, böyle bir ilişkinin, herkesin ilişkisinin tonlarının farklılığını... Herhalde yapabildiysem, onu yapmak istemiştim.

Kırmızı, sanıyorum sizin hayatınızda da önemli bir yer işgal ediyor, tutku-yu temsil ediyor. Kırmızı, öykülerin başında hep var, ama sonunda mutlaka yok ediliyor. Bir kişilik simgesi gibi, ama öykü kahramanı ne zaman kişiliğinden soyunmaya kalksa, ne zaman bir değişim içine girse kırmızıdan kurtulmaya çalışıyor.

Çok güzel bir saptama yapmışsınız. Ben de bakıyorum da “Kırmızı” diye de bir öyküm var yıllar önce yazdığım. Ben kırmızı rengi pek sevmem. Sembolik değerini severim sadece. Neden sevmem? Herhalde bana uzak olduğu için. O tür tutkulu bir insan değilim. Kırmızıyı temsil edecek bir Carmen tutkusu şeklinde, öyle bir cinsel ihtiras tutkum olmadığı için dışladığım bir renk. Buna karşın, hiddet, öfke ve bastırılmış öfkeyi –benim çok sık biriktirdiğim ama kullanmadığım dürtüyü– simgelediği için de çok benimsediğim. O dengeyi kurabiliyorsam, belki bu ikisinin arasındaki çatışmadan dolaydır.

İlk öyküyü, kahramanın ağzından dinliyoruz. Bu kahraman siz ve yaşanan da sizin yaşadığınız bir durum mu?

Evet, o tamamen benim. Bir de sondaki benim. Bu ikisinin, birinin başta, birinin sonda olmasının nedeni de lirik bir metin tamamlaması.

Zaten bir delikanlıyla yaşanan çözülemeyen bir ilişki. Çözüm-süz kalmış, hele onun ölümüyle büsbütün çözümsüz kalmış bir ilişki. Soruların yanıtları yok. “Akşam Alacası”nda ise, yıllar sonra küçük bir çocukla yaşanan, ama bu kere onun çözümsüz kalmaması için bir bakıma giyilen bir kırmızı var. Birinde giyil-meyen, diğesindeyse giyilen bir kırmızı söz konusu.

Öykülerinizdeki bütün kahramanlar kadın. Erkekse, öykünün silik bir ögesi gibi... Kadınlararası ilişkiler, çatışmalar söz konusu hep...

Evet, ama burada, kırmızının çok yakınında bir yerde erkeğin de payı olan bir durum var. Erkekler belki gözüküyorlar ama “Tazı Payı”ndaki koca, o iki kadın arasındaki sürtüşmeyi başlatan kişi oluyor. “Pıhtı”daki kadının konuşması arasında geçen, birisinin eski kocası, birisinin daha eski kocası olan kişi de, tartışmayı ya da sevgiyi –bu nefret de olabilir– kalkanıran ya da köstekleyen bir öge oluyor. Yani, hepsinde bir erkek var.

Ama kadınlar çok egemen...

Evet, ama bu durum erkeğin hazırladığı, ister istemez hazırladığı, pek bilerek olmasa da bir yerden hazırladığı bir durum. Belki “Güz Kızılı”nda pek yok. Çünkü erkek, bu sefer

biri tarafından bulunmuş, yani Dürdane Hanım'ın ayarladığı bir eş sözkonusu ama o da tüm iyi niyetine karşın aralarının açılmasına neden olan biri...

Yani egemen olan yine bir erkek kültürü...

İsterseniz tek bir erkek diyelim buna. Genel bir erkek kültürü değil. Her kimse o, adı olan bir erkek...

Çeviri de sizin edebiyat yaşamınızda önemli bir yer işgal ediyor. Neden ilk önce çeviri?

Ben çeviriye Türkçe öğrenmek için başladım. Herkes yabancı dil öğrenmek için başlar da, ben yabancı dil öğrenerek Türkçemi ilerletebileceğimi hiç düşünmedim. Türkçenin kıvraklıklarını öğrenebilmek için çeviriye başladım. Çünkü, çok genç yaşta okuduğum için Türk edebiyatını, biraz cesaretim de yoktu. Dilimden iyice emin olduktan sonra öyküye başladım. Bence doğrusu da buydu.

Edebiyat eleştirisine gelecek olursak, niçin eleştiri o kadar önemli değil ya da artık yok?

Bir okur kitlesi varsa, edebiyat eleştirisi vardır. Edebiyat eleştirmeninin, yazardan daha çok okura ihtiyacı vardır.

Böyle bir kitle yoksa, ondan eleştiri bekleyen, dahası bu kitle söz konusu edeceği kitabı bile okumuyorsa, bu kişi oturup, neyin eleştirisini, kime yapacak? Üstelik eleştirmenlerin yazacağı bir edebiyat dergisi, bir kültür odağı olabilecek bir dergi de yok ortada.

Yazar kimin için yazar peki?

Önce kendisi için yazar ama, eğer başkası için yazmıyorsa onu yayımlamazdı. Fakat yalnızca yayımlamak için yazmak, kendisinin bile kendisi üstüne yeterince düşünmemesi haline geliyorsa, o da madalyonun en ters tarafı oluyor. İktidar duygusuna gelince... İktidar duygusu kime karşı kullanılacak onu bilmiyorum. Okura karşı bir paylaşım duygusudur, ona karşı üstün olmuyorsunuz yazmakla. Hatta bazen, bazı okurlar sizden üstün olduğunu da gösterebiliyorlar, sordukları sorularla ya da

meraklarıyla. Yazarlığın yapısı gereği komik bir iktidarı vardır. Tanrıçılık oynamaktır yazı yazmak, bir bakıma. Kendinize göre bir dünya yaratmak, kullarını da kendiniz seçtiğinize göre istediğiniz gibi yönlendirebilir, istediğiniz gibi son verebilirsiniz. O yüzden eğlenceli bir iktidar, ama çok eğlenceli ve çok özel... Edebiyat bir oyun zaten. Bu oyunun en güzel yanlarından biri de yazara bu iktidar hakkını tanıması. Kalitesiz ya da çok iyi olmayan yazarlar öykü kişilerini öldürmeyi seçer, iyi bir yazar ise öldürücü bir tanrı değildir.

(Sorular: Esin Dalay)
ArtıHaber, 17 Nisan 1998

**“Bizim yaşadığımız değerler depreminde
ne yazık ki yıkıldığıyla kalmış ‘yapı’lar
çoğunlukta”**

Aramızdaki Şey’i oluşturan öykülerdeki nesneler ve hatta durumlar, isimler, anlar (kırmızı gecelik, kırmızı tül giysi, kırmızı havlu, kırmızı şal, seyircilerinin yaşamına kırmızı damgasını basan bir efsane, kırmızı biber adlı bir radyo DJ’i, kırmızı sarmallar çizen bir öykü), sizin de belirttiğiniz gibi kırmızı bir odaktan yola çıkıyorlar. Sanki ilk kitabınız İpek ve Bakır’da yer alan “Çiçek Dirilticileri” adlı öyküdeki Şükrüye’nin boğazına yerleşen küçük kırmızı büyümüş gibi (“Temmuz” adlı öyküde de, “Sıcak musluk: kırmızı. Karnına kırmızı bir ılıklik dolar.”). Bir de kitabın son öyküsünde yazar, ilk öyküde kendisine satın alınmasını istemediği kırmızı giysiyle karşımıza çıkıyor.

Kırmızı, baştan beri birtakım duyguları somutlamakta kullandığım bir renk, belki bir simge. Yalnız benim değil, kısa öykü yazarlarının çoğunun düşkün oldukları bir renk. Tabii öykü kişinin yapısı, beklentileri, ayrıca yaşı da belirliyor kırmızının kapsamını ya da tonunu. Haklısınız, öykülerin girişinde türlü nedenlerle istenmeyen (bellibaşlısı kırmızıyı giyim rengi olarak sevmemem olmak üzere) kırmızı giysi sonunda, sahneden ya da kitaptan çıkışta üstümde görülüyor. İlk öyküdeki öğrenci, yazarı tanıdığı için onun kırmızıdan hoşlanmadığını zaten biliyor, önerisi bir tür şaka. Oysa sonuncu öyküdeki çocuk, aynı çağdaki birçok çocuk gibi kırmızıya tutkun: Yazarın amacı onun gönlünü kazanmak olabilir mi?

Kitapla aynı adı taşıyan “Aramızdaki Şey” adlı öykünün, hemen girişinde Duras’ın Mavi Gözler Siyah Saçlar’ından söz ediyordu-

nuz. Sizin kitabınızı hemen kapayıp, Duras'ın kitabını okudum. Sonra sizin öykünüze döndüğümde, öykünüzdeki gencin haklı olduğunu, gerçekten de ilişkilerin birbirine benzemediğini gördüm. Ama Mavi Gözler...’deki erkeğin yazara, dostunuzun da “kırıcı ayrıntılar”la size koymaya çalıştığı sınırın benzeştiğini düşündüm. Ayrıca sanki her ikisi de, “sevilmemeyi rahatça kaldırabilen, ama sevmekte zorlanan” öykü kişileriydiler.

“Aramızdaki Şey” öyküsünde yarı kırıcı bir söz dalaşı hep var kişiler arasında. Delikanlının “Bu, başka” övrüyle açıklamadığı gerçekten kırıcı ayrıntı, “kovma zarafeti”nin bir parçası. Bir daha görüşmeme isteğinin nedenini ancak öykünün sonunda öğrenebiliyoruz.

O “Kırmızı” yanında, öykülerinizde en çok kullandığınız bir sözcük de “ipucu”. “Aramızdaki Şey”de ve “Pıhtı”da yazma edimiyle ilgili kimi ipuçları veriyorsunuz. Ayrıca “Tazı Payı”nda Aslı, “Gül Kızılı”nda Nalan, “Yavruağzı”nda Güngör, “Tahin-Pekmez Günleri”nde Şükran Hanım, –nedenleri farklı olsa ve kimi zaman ters de tepse– ipuçlarını hiç kaçırmayan öykü kişileri olarak karşımıza çıkıyor. Bir yazarın sağlam bir öykü atmosferi kurması, insanların ise iyi bir yaşam “atmosferi” elde etmeleri için “ipuçları” vazgeçilmez mi? Yaşam ile yazının –en azından teknik olarak, ipuçlarının peşinde koşarlarken– birbirlerini taklit ettiklerini söyleyebilir miyiz?

Yaşam, yazının daha usta bir taklitçisidir dersem, şaşırmayın. Hepimizi yaşamımızda belli yönlerle, belli kararlara sürükleyen temel güdü, çoğu zaman yazından öğrendiğimiz ipuçlarına dayalı değil midir? Eski bir öykümün başkişilerinden biri boşuna demiyor, “Yazarsanız, bir yaşamın bir ömre az geleceğini bilirsiniz” diye. Yazın, size farklı çağlarda, farklı ülkelerde, farklı kişiliklerde yaşama olanağı sunar bence.

“Yavruağzı”, “Tahin-Pekmez Günleri” adlı öyküler, artık çeşitli makam ve katlarda büyük bir pervasızlıkla sürdürülen ve erk olmanın vazgeçilmez bir koşulu haline gelen şiddetin, gündelik modellerini anlatıyorlar. Özellikle “Tahin-Pekmez Günleri”nde, okur, gülmekle korkmak arasında ürpertici bir gel-gitte sürük-

leniyor. Bu öyküde anlatılan, çevresindekilerin iyiliğinden başka bir şey istemeyen, sıklıkla düzen tutkusu karşısında komşusu emekli albayı bile pes ettiren Şükran Hanım, hayatı kuşatan şiddetin asıl kaynağının “sivil”de aranması gerekliliğini söyler gibi...

Şükran Hanım, handiyse “askerî” denebilecek bir “sivil” baskının temsilcisi. Ona en ufak sürçmesinde altından kalkamayacağı bir tuzak hazırlamak boynumun borcuydu.

Kitabınızı okurken, öykü yazmanın değil, “iyi bir öykü” yazmanın cesaret gerektirdiğini düşündüm. Kitabın kenarına, kırmızı kalemle notlar düştüm: İyi bir öykü yazmak için, öncelikle iyi bir insan ve yaşam okuru olmak gerekir. “Güz Kızılı” öyküsündeki gibi, öyküde dolanan kişiler (Dürdane Hanım, Nalan, Hülya) öyküye “altın bir ölçü”ye göre dağıtılmalı, sağlam bir kurgunun sırrı burada yatsa gerek. Gerilim olaylara değil, ayrıntılara yaslandırılarak yükseltilmeli; öykü ayrıntılarla birlikte kat kat açılmalı. Durmasını bilmeli, vb.

Övgüleriniz için teşekkür ederim. Çehov’un dediği gibi, “Yazmak biraz da silmek demektir.” Baştan beri bu ilkeye göre yazdım, öykülerin sonunu açık bırakarak okurun düş gücünü kendi işleyişine terk ettim. Ayrıntıya her ne kadar önem versem de, öyküyü ayrıntıya boğmamaya çalıştım. Başarabildimse ne iyi...

İlk kitabınız İpek ve Bakır 1965 yılında yayımlandı. Aramızdaki Şey’e kadar, tam 10 öykü kitabınız okurla buluştu. Gündökümleri ve Tanışma Anları’yla perçinlenen 30 yılı aşkın bir yazınsal deneyim/birikimden söz ediyoruz. Bu gerek okur, gerekse eleştirmen tarafından sınanıp onaylanmış bir deneyim. Pekâlâ kendinizi riske atmadan, bu yapı üzerinden öykü yazmaya devam edebilirsiniz. Ancak bir radyo DJ’ine yazılan mektuplardan ya da faks mesajlarından oluşan “Lal” öyküsü gibi, değişik biçim arayışlarından vazgeçmiyorsunuz. (Bu arada, Lal’in kırmızı ve dilsiz olmak üzere çifte anlamı var.)

Öykü kitaplarımın çoğunda bazı okurların benim biçemime yaraştıramadıklarını söyledikleri böyle yarı-mizah denemeleri var. İyi ki okurların beklentilerine göre yazan biri değilim. Çünkü bir kitapta öbür öykülerin geçtiği ortamın toplumsal

rengini sağlayan ayrıntılar, bu tür öykülere rahatça yerleştirilebiliyor.

Bu öykü kitabıyla şu anda yaşamayan bir öğrencinize gönül borcu ödediğinizi belirtiyorsunuz. Ayrıca yaşayanlardan çok, Kafka, Çehov gibi yaşamayan yazarlara/okurlara yazdığınızı söylüyorsunuz. Yazarların, kitaplarını okumalarını gerçekten istediği, gerçekten ne diyeceklerini merak ettiği, okumalarına değer verdiği yaşayan okurların sayısı her geçen gün azalıyor mu?

Okur sayısıyla doğru orantılı olarak o tür okur elbette azalıyor. Bir yandan edebiyat heveslilerinin “medya”da ille yer almak istediği, öte yandan medyanın ele geçirebildiği bu değerlerle(!) yetinmek eğilimi 1980’den sonra gittikçe yaygınlaşan okumama alışkanlığını körüklüyor, okuru elbette edebiyattan soğutuyor. Ama zaten, biraz tutarsız görünebilir de, beklenen okur, her zaman beklenmediklerden çıkar, değil mi?

Bir söyleşinizde yaşanan mekânların edebiyatçıyı kalkındıran mekânlar olmaktan çıktığından; bir mimariden, bir insan yüzünden, bir sokaktan etkilenme olasılığının gitgide azaldığından söz etmişsiniz. Aramızdaki Şey’deki öykülerin çoğu belki de bu nedenle yüzlerini geçmişe çeviriyorlar.

Eski bir mimarinin, eski bir estetik anlayışının, eski bir yaşama alışkanlığının geçmişte kalması, ancak yerine bir yenisi konmuşsa doğal karşılanabilir. Geçmişte hayıflanmak o zaman hoş bir nostalji duygusu diye nitelendirilebilir. Ama bizim yaşadığımız değerler depreminde ne yazık ki yıkıldığıyla kalmış “yapı”lar çoğunlukta. Dikkat etmişsinizdir, öykülerdeki orta yaşlı kişiler bile bir ihtiyar kadar “yaşamla anıların yükü” altında eziliyorlar.

(Sorular: Niyazi Zorlu)

Varlık/Kitap, Sayı 72, Mayıs 1998

Yalın ve Duyarlı Bir Evren Kurucusu

Kitabınızdaki yaşam öykünüzde “Tomris Uyar, yazılarının, gündö-kümülerinin ve çevirilerinin öykü anlayışıyla koşutluk göstermesine özenen yazarlardan. Çünkü edebiyatı bir bütün olarak ele alıyor.” deniliyor. Bu yazara dönük bir saptama ama “dış” a yönelik bir eleştiri de barındırıyor sanki. Ben yine de bu koşutluk üzerinde duralım diyorum yalnızca...

“Öykü anlayışı” yerine “edebiyat anlayışı” desek... Şimdiye kadar kendi ülkelerinin dilinde ve edebiyat anlayışında büyük yankılar yaratan girişimler gerçekleştirmiş edebiyatçılar dışında, yabancı yazar pek çevirmedim. Demek istediğim, bir eleştiriden çok bir pekiştirme. Ya da bu koşutluğun pekiştirilmesi.

Aramızdaki Şey’in sonunda yer alan “Öykülerin Baş-Sonu” baş-lıklı yazı, kitabın “doğru” okunmasına katkısı olabilecek bir metin. Okura “kolaylık” sağlama kaygısı olan yazarlardan değilsiniz oysa. Kitaba adını veren ilk öykünüzdeki duygu yoğunluğunu, bir anlamda somut kılan bu metnin yazılma nedeni “eski-öğrenci” ile aranızdaki şey olsa gerek. Ama Bilge Karasu ile aranızdaki şeyi de göz önünde bulundurmak gerekiyor. Yanılıyor muyum?

O yazıyı yazma gereğini duymamın nedeni, kitaptaki ana tema-nın, ana kırmızı’nın dostluk olması: Sarmallar çizen bir sevgi, bir döngü. Belki bunun altını çizmesem de olurdu ama ne de olsa bir gönül borcunu ödemek söz konusuydu.

Bu “kolaylık”tan ben de yararlanacağım elbette: Bir önceki öykü kitabınız Otuzların Kadını ile Aramızdaki Şey kitabına ilişkin, “Bu kere, Otuzların Kadını portresi ve dışardan giren öyküler değil, ‘kırmızı’ odaktan yola çıkan öyküler söz konusu” diyorsunuz.

“Kırmızı” çoğu zaman bir giysi olarak çıkıyor karşımıza: Bir gece elbisesi, gecelik, havlu, plaj giysisi, gündelik bir elbise... Üstelik bir hüznü de belirgin kılabiliyor, alaycı bir tavrı da. “Kırmızı”daki ısrarınız yalnızca bu “elverişliliği” olmasa gerek.

Hüzünden emin değilim doğrusu. Ama saydığınız duygulara kini, nefreti ve tutkuyu da katınca, kırmızı’nın hemen bütün çağrışımları gündeme geliyor. Evet, renk olarak elverişli, ne var ki albenisiyle yazarı sürükleyip götürme tehlikesi de var.

“Gül Kızılı” öyküsündeki Dürdane Hanım’ın Hülya’dan kalan kırmızı giysiye sarılıp ağlaması hüznün değilse tutku o zaman. Ve bu tutku en çok da aşka benziyor...

Tutku olduğu kesin bence ama Hülya’nın yanı sıra saflığa, yitirilmiş bir masumiyete duyulan koruma tutkusu da baskın. Aşkın bin bir yüzünden biri.

Aklımdan geçmişti ama bir televizyon konuşmanızda siz de belirttiğinize göre sorabilirim artık: Özellikle “Tahin-Pekmez Günleri”, “Yavruağzı”, “Lal” ve “Gül Kızılı” adlı öyküler okuma tiyatrosuna oldukça uygun metinler. Sanıyorum, ilk kez böyle bir yönelimi de barındırıyor öykü kurgunuz.

Sırf sese dayalı radyo oyunundan söz ediyorsanız, evet öyle bir eğilim barındırıyor da, yeni değil öykülerimde. Yıllar önce yazdığım “Oyun” adlı öykü geliyor aklıma. Zaten kısa öyküye en yakın dal sayılıyor oyun, günümüzde.

“Pıhtı”da öykünün anlatıcısı M., “Bataklı Damın Kızı Aysel”in güzelliği için “Tıpkı sesi gibi sizi yumuşaklığıyla sarmalar; sarmallarını tamamladıktan sonra hançerini saplayıverirdi. Ardında kalıcı bir pıhtı bırakarak” diyor ya, bu kez kırmızı ile o pıhtıda karşılaşıyorsunuz bizi. Ardından da “kırmızı” bir damgaya dönüşüyor öyküde. Kahramanlarınızın gerçek yaşamdaki kimliklerini belirginleştirmekten kaçınırsınız siz. Oysa bu öyküdeki üç kahramanın da kimlikleri kolayca algılanıyor. Üstelik bir şey takıldı kafama: İki kadın kahramandan birini seviyor; birine ise saygı duyuyorsunuz, diye düşünüyorum ama yine de bir şeyleri atlıyormuşum gibi bir his var içimde...

Bu kimlikleri herkesin kolayca algılayabileceği inancınız, eskilerin deyimleriyle “hüsn-ü kuruntu”, ama saptamanız doğru bir saptama: Öyküyü sözümona yazan öğretim üyesi; “Bataklı Damın Kızı”nı yeni kuşaklara anlatırken çektiği sıkıntıyı dile getiriyor. Ben de sözkonusu kişileri oldukça belirgin kılarak okurun işini kolaylaştırmayı denedim.

Bir şeyleri atlayan siz değilsiniz, ben bilerek silik bıraktım bazı özel duygularımı.

“Pıhtı”da tarih belirgin: 1971. İki kadın bir yazlık evdeler. Bir başsağlığı ziyareti söz konusu. Öyküde belirtilmemiş ama erkek kahraman hazıranda ölmüştü. Bu nedenle mevsim yaz veya yaz sonu olmalı. “Lal” mevsimsiz bir öykü. Öteki öykülerin mevsimi ise sonbahar. Bu bir saptama ama soru olarak algıyorsanız, neler söylemek isterdiniz?

Üçüncü sorudan bu soruya, bir şair arkadaşın dediğini biraz değiştirerek söylersek, hüzünden hazana güzel bir geçiş yaptınız. Öykülerin arka planındaki renk, kızarmış yapraklarıyla sonbahar çünkü. Bütün öykü kitaplarımdaki arka plan gibi burada da bir toplumsal baskı dönemi söz konusu. “Lal”e gelince orada şiddetli bir yalan-kırmızısı hâkim.

Sonbaharın azizliği olsa gerek; Mine de, Aslı da, Dürdane Hanım da nezle. Üstelik Aslı ile Dürdane Hanım, nezleyi öpüşmekten sakınmalarına bir kılıf olarak kullanıyorlar sanki. İlk öyküde eski öğrenci de öpüşmekten sakınıyor ama onunki saplantılı bir durum. Gerekçesini açıklıyor zaten. (Ayrıca bu nedenlerden biri cinsel kimliği de olabilir.) Gördünüz mü yine bir saptama...

Soru galiba yanıtı içeriyor. Öpüşmekten sakınmak, bir anlamda yüzleşmekten ya da eski yalanı sürdürmekten sakınmak olsa gerek bu kişiler için... İlk öyküdeki öğrencinin eşcinsel olduğu doğru. Ne var ki bu gerçeği öyküdekenden daha belirgin bir biçimde vurgulayamazdım, öykü zedelenirdi. Eşcinsel bir erkekle bir kadının aralarındaki “şey”in cinsiyet farklılığına dayalı olduğu sonucuna varırdı en kısa yoldan.

Kitabın son öyküsü “Akşam Alacası”nda, öykü kahramanı gibi beni de etkileyen bir şiir parçası yer alıyor: “Duvarlara fotoğraf filan

asma / Ve konsol ve ayna çerçevelerine / Hele aile resimleri hiç mi hiç / Baktıkça renksizliğe dönüşüveriyor / Olmayan bu zaman parçaları – sen ne dersin de.” (Şiirin kime ait olduğunu da merak ettim elbette.) Kadın kahramanlarınızın (Mine dışında) hepsi orta yaşın üstündeler ve hepsi yaşamın sıradanmış gibi görünen en kırılgan noktalarında yaşıyorlar; “baktıkça renksizliğe dönüşen, olmayan zaman parçalarında” sanki...

Şiir Edip Cansever'in bana adadığı doğumgünü şiirlerinden birinden. Bu kitaptaki öykü kahramanları, “olmayan zaman parçaları”na dönüşmüş renkli bir geçmişten geliyorlar. Yazarlarıysa o parçaları öyküleriyle yeniden renklendirmeye çalışıyor desek...

(Sorular: Enver Ercan)
Cumhuriyet Kitap, Sayı 435, Haziran 1998

Bir Kentin Hatıra Defteri

Kozmopolitizm, metropol gibi kavramlar, daha güncel olarak ve sıklıkla tartışılmaya başlanan küreselleşme, globalizm gibi kavramlardan da önce lügatimize girmiş olsa da, ancak bugünlerde, birlikte anıldıklarında daha bir anlam kazandı. Başta bir çoğalmayı ve melezleşmeyi temsil ettiği düşünülüp heyecanla karşılanan ilk ikisi, sonradan tanıştığımız son ikisiyle bir kâbusu andırır oldu. Bugün tüm bu kavramlar, hayata ekonominin değil doğanın ve insani varoluşun penceresinden, biraz da “roman”tik bakan edebiyat insanları için acımasız bir yıkımı temsil ediyor. Çünkü bütün bu kavranılması güç dönüşümler önce kentlerimizi, mekânlarımızı, soluk alıp verdiğimiz dokuları tahrip ediyor.

Murat Belge, Ferit Edgü, Metin And, Mario Levi, Leylâ Erbil, Selim İleri gibi birçok tanınmış yazarımızı İstanbul’da Zaman adlı bir kitaba katkıda bulunmaya iten de bu olsa gerek. Zira okyanusa açılan geminin fırtına anında dönüp sığındığı bir liman gibi, “vazgeçilmez bir sevgiliyi” andıran bu kent, yani İstanbul, bu kitabı Sırma Köksal ile birlikte hazırlayan Tomris Uyar için tükenmiş, tüketilmiş bir kent artık. Ama bir “sonsöz”e değer.

Geçirdiği bunca değişime rağmen İstanbul’u bu kadar edebiyatçıya hakkında kitap hazırlatacak kadar büyümlü kılan nedir?

Doğrusu çoğu arkadaşım olan bu yazarların böyle bir tasarı çevresinde birleşebileceklerini hiç sanmıyordum. Demek ki herkesin İstanbul’a dair söyleyeceği bir şeyler var. Bu tasarrının “fikir annesi” Sırma Köksal’dır. Benim de hoşuma gitti ve birlikte yaptık. Ancak ilginçtir, kitabı okuduktan sonra yeni yazarların çoğunun İstanbullu olmadığını fark ettim. Kötü bir şey değil tabii ama bunu görmek bana şaşırtıcı geldi.

İstanbul, edebiyatçıların gözünde bir kentten öte bir sevgili, insana benzer bir canlı varlık olageldi. Herhalde o yüzden İstanbul'u düşünmek, eski dostları, gençliğimizi özlemek gibi bir şey oluyor. Vazgeçilemeyen bir sevgili diyelim İstanbul'a. Ama artık sevilmeyen. Biz bu kitabı hazırlarken nostaljik bir şey olmasını istedik. Çünkü bu "Ah nerede o eski günler" edebiyatı biraz usanç verici bir şey artık. Gene de, bütün yazılar eski değerlerle yenilerin bir karşılaştırmasını yapıyor. Bu mozaik lafı her yere çekilebilecek, çok esnek bir söz ama çok çeşitli kültürleri içinde barındırması ile bu kitabı yazan insanlara da bu şehirde yaşayan insanlara da çok farklı insanları tanıma şansı veriyor. Yani İstanbul, tek yönlü bir kültürün sözcüsü değil. Hatta ben İstanbul deyince hep azınlıkları düşünürüm. Herhalde o yüzden İstanbul'u düşünmek, eski dostları, gençliğimizi özlemek gibi bir şey oluyor.

Kitap, İstanbul'u Osmanlı'dan bugüne uzanan bir süreklilik içinde ele alıyor. Ama onu nostaljik kılan kırılmalar, çözümler, kopuşlar var. Bunları nasıl saptayabiliriz?

Bu, hakkında çok sık yazdığım bir konu. Özal ideolojisi dediğimiz şeyin etkisine girdiğimizden beri İstanbul bir kent değil artık. İstanbul, girişlere açık bir transit noktası oldu. Buraya çok gelenler oldu, ama buralı olamadılar. Her gelen, kendi etnik özelliğini kente dayattı. Kültürü değiştirdiler, mimariyi değiştirdiler ve zaten devletin bir kültür politikası olmadığı için şehir bir barınaklar bütünü olarak düşünüldü. Yani İstanbul, kimse onu kollamadığı halde ayakta kalmaya çalıştı.

Mario Levi yazısında, İstanbul'da azınlık olmak konusunu işlemiş. Ancak diğer yazarların çoğu etnik olarak azınlık olmamalarına rağmen buna benzer bir duyguya değinmiş: "İstanbul'da kendini azınlıkta hissetmek."

Evet, mesela ben böyle hissediyorum. Ama şunun altını çizmek lazım. İstanbullu olmayanlardan dolayı azınlıkta hissetmek değil. Mesela burada Amerikalılar otursaydı azınlıkta hissetmeye bilirdim, ama her Amerikalı değil. Yani Orta Amerika'da yaşayanlar olsaydı ırkçılıkları, siyah-beyaz ayrımıyla aynı kültürel

farklılık duygusunu yaşırdım. Şimdi garip bir kesim oluştu. Paralı bunlar ama burjuva değil ve buradaki dünya artık onlara göre kurulmuş. Yani İstanbullu olanın çektiği sıkıntı, artık hiçbir şeyde katkısının olamaması.

İstanbul, çokkültürlü dokusuna rağmen bir birlikte yaşama kültürü oluşturamıyor. Göç olgusuyla birlikte düşünüldüğünde neden herkes kendi adasına, kendi gettosuna çekilerek yaşıyor? Neden sadece kendisi gibi olanlarla dayanışıp diğerlerini öteki sayıyor? Bu çok farklı biçimde yapılabilirdi. Kentin insanlara dayattığı demeyeyim de ister istemez gösterdiği, kılavuzluk ettiği bir kültür bütünü vardır. Burada bunu görmüyorsunuz. Özellikle de sonradan kurulan semtlerde. Mesela Ümraniye’de bakıyorsunuz bir Rize çaycısı var, az ileride de bir Sivas çaycısı duruyor. Burada bir kültür bütünü oluşamaz. İstanbul’da birleştiremez bunları. Çünkü büyük ihtimalle birbirlerinin kahvelerine gitmiyorlardır. Yani kent, rengini koruyamamış ya da renk diye birtakım yerel kültür örnekleri gelmiş olabilir.

Siz İstanbul’un nerelerinde soluk alıyorsunuz?

Şu anda hiçbir yerinde tabii. Ben Karagömrük’te doğdum ki o zamanlar hiç fena bir semt değilmiş. Daha sonra da İstanbul’un pek çok semtinde oturdum. Ama şimdi hiçbirini tanıyamıyorum.

Şu halde bu kitap hakkında şöyle diyebilir miyiz: “Artık tükenmiş bir kente ilişkin sonsözler.”

Doğru, biraz benziyor galiba. Yani amaç bunu demek olmasa bile sonradan kitaba baktığım zaman ben de o izlenimi alıyorum. Bunu söylüyorum artık. Şöyle dersek daha doğru sanırım. “Bir sonsöz değil ama en hakiki söz.”

(Sorular: Sinan Laçiner)
Radikal, 3 Aralık 2000

“İyi çevirmenlerin çoğu yazar”

Önümde uzun bir liste var. Başta İngiliz ve Amerikan yazarları olmak üzere dünya edebiyatının pek çok önemli isminin yer aldığı zengin bir liste... Elliyi aşkın kitap çevirmişsin; basılmamış oyunları da katarsak altmışı buluyor, her yaşına bir kitap düşüyor nerdeyse (kendi kitapların hariç). İlk çevirin, ilk öykünden de önce, 1962’de Varlık’ta çıkmış: Tagore’dan “Şekerden Bebek”. Bunun öncesi de var sanırım. Nasıl karar verdin çeviri yapmaya?

Benim derdim baştan beri Türkçe yazmaktı. Türkçenin inceliklerini kavrayabilmek için, iyi bir yazar olabilmek için –ilkokul sıralarında okunması gereken bütün Türk klasiklerini okumuştum. Edebiyata, özellikle de Türk edebiyatına çok meraklıydım– önce kendi dilimi çeki düzene sokma gereğini duydum. Onun için çeviriyle başlamaya karar verdim. Yabancı yazarları dilimize iyi bir Türkçeyle aktardığıma inandıktan sonra kendi kitabımı yayımlamayı göze aldım.

İlk çeviri deneyimlerin?

İngiliz Kız Ortaokulu’na giderken ders kitaplarındaki metinleri çeviriyordum kendi kendime. Sonra bir Agatha Christie oyunu çevirdim. Biraz kolay olsun, dili oynak olsun diye konuşma ağırlıklı bir oyun seçtim. Agatha Christie’de çeşitli sınıflardan kişiler olması, değişik aksanlar ya da ağızlar kullanılması, meydan okuyan bir metinle karşı karşıya getirecekti beni; bunu istedim. Ondansonra da çok cesaret göstermeden, “Şekerden Bebek” gibi daha yumuşak, çocuk masalı sayılabilecek bir metinle başladım çeviriye. O sırada Yeni Dergi’ye de James Baldwin’in bazı parçalarını çevirdim. Böyle bir hazırlık vardı yani.

Yüzleşmeler’de (*Gündökümü / 1995-1999*) ilk ciddi çevirinin Poe’dan “Altın Böcek” olduğunu söylüyorsun.

Evet.

Bu seçimin nedeni?

Poe’yu çok sevdiğim, önemli bulduğum için seçtim. Kısa öykünün babalarından sayıldığı için onunla başladım. Çok zor bir metindi “Altın Böcek”, dikkat isteyen bir metindi. Onu çevirirken dikkatimi yoğunlaştırma temrinleri yaptım, genel olarak dikkatsizimdir, çocukken de öyleydi. Ondan sonra o disiplin yerleşti.

Poe’yla daha sonra da uğraştın.

Evet, Poe döndü dolaştı, yine başıma geldi. Geçen yıl Dost Yayınları’ndan çıkan *Çalınan Mektup*’ta Borges’in sevdiği Poe’lardan bir derleme...

Kendi kitaplarının (özellikle Can’dan çıkanlar) önündeki kısa biyografide yer alan şu cümle dikkatimi çeker hep: “Yazılarının, gündökümlerinin ve çevirilerinin öykü anlayışıyla koşutluk göstermesine özenen yazarlardan.” Burda ne söylendiği açık, ama biraz daha açmanı rica edeceğim, çeviri açısından.

Kendin de bir yazarsan, yazı yazıyorsan, özellikle öykü yazıyorsan daha çok dili veya dünya görüşü kendine yakın olan yazarları yeğliyorsun. Seçiminde sevgiden çok saygı ve önem ağır basıyor. Yani benim çok çok sevmediğim, ama dünya edebiyatında önemli olduğunu varsaydığım, hepimizce öyle benimsenen yazarları çeviriyorum. Ya da kendi dilinde çok büyük atılımlar gerçekleştirmiş yazarları çeviriyorum. Okuduğun o cümle iyi formüle edilmiş bir cümle değil. Elbette ben böyle bir şey söylemişim de böyle formüle edilmiş. Tabii ki bir roman öyküyle teknik açıdan koşutluk göstermez, gündökümü de göstermez. Söz konusu olan, üslup. Burada altı çizilmesi gereken yazarın üslubu. Her yazarı aynı üslupla ya da kendi üslubumla çevirmemeye özen gösteririm. Yazarı ne yapmak istiyorsa, neyi gerçekleştirmek istiyorsa ona öncelik tanıyarak çevirmeye çalışırım. Ve tabii ki dünya görüşüme çok zıt ya da

öykü anlayışı, daha genelleyerek öyküleme anlayışı diyelim, benimkine zıt olan yazarları çevirmeyi de gereksiz bulurum. Ben çevirmeyeyim, başkası çevirsin diye düşünürüm.

Roman, öykü, deneme, çeşitli türlerde çevirin var. Bildiğim kadarıyla tek şiir çevirin var: Apollinaire'den "Bir Aşk Kırgınının Şarkısı". Cemal Süreya'yla birlikte.

Tek değil. Lorca'dan var, Neruda'dan var. Ama bir kitap oluşturacak kadar şiir çevirisi yapmadım.

Listeye bakarsak daha çok roman çevirdiğin görülüyor. İçinde en rahat ettiğin tür roman mı?

Roman değil, öykü. Ben roman yazmayı sevmem, roman okumayı da fazla sevmem. O yüzden galiba, öyküyle rahat ediyorum. Çevirirken de yazarken de. Gelgelelim roman çevirmem isteniyor çoğu zaman.

Türler arasında sıralama yaparsan.

Öykü, oyun, deneme ve roman.

Yine gündökümlerine döneceğim. Yüzleşmeler'de oyun yazmanın da çevirmenin de güçlüklerine değiniyorsun: "Sınıf, yaş, kültür ayrımlarını hiçe sayarak oyuna özgü bir dil, yazar sesinin baskın olduğu bir dil yaratmak ne kadar güç! Öte yandan bu ayrımları gereğinden fazla vurgulamak, oyunun—doğası gereği—biraz yapay olan dilini bir yamalı bohçaya dönüştürebilir pekâlâ. Şimdiye kadar çevirdiğim sahnelenmiş sahnelenmemiş oyunlarda bu dengeyi tutturmak adına canımı dişime takmıştım." Sahnelenmiş oyun çevirilerinden Miss Margarida Yöntemi'nde kaygıların daha da artmış. Üç kişiliğe bölünmüş bir kişilik söz konusuydu onda. Kişiler arasında kültür, sınıf, yetiştirme koşulları bakımından ayrımlar tabii ki öyküde de kullanılabiliyor, romanda da. Ama, oyunda daha akıcı ve kulağa inandırıcı gelecek bir biçimde kullanmak gerekiyor.

Çevireceğin kitabı seçtin diyelim ya da sana önerildi, uygun buldun, kabul ettin. Ondan sonraki süreç?

Eğer bilmediğim birinin kitabını çevireceksem, yazar hakkında epey bir araştırma yapıyorum. Nasıl giyindiği, kimlerle dolaştığı, hangi tür çevrelerde yer aldığı, siyasi bakışı, konuşma düzeninin ritmi... Bütün bunları saptadıktan sonra, eğer varsa fotoğrafına da baktıktan sonra onun dilini Türkçedeki o dilin coğrafyasına oturtmaya çalışıyorum. Gerçi hep verdiğim bir örnektir ama bir kere daha yineleyeyim: Sözgelimi Yakup Kadri ile S. Fitzgerald aynı dönemde yaşamışlar, ama Fitzgerald'ın İngilizcesini Yakup Kadri'nin Türkçesiyle karşılamaya imkân yok. Yani tarihsel olarak diller oturmuyor. Türkçe çok oynak, çok hızlı hareket eden bir dil. Bir de, siyasi yük taşıyan bir dil ne yazık ki. O yüzden sözcükleri seçerken çok titiz ve dikkatli olmak gerekiyor. Okuru hemen yanlış bir yere götürmeniz olası.

Günlük çalışma düzenin? Yani çalışmanın fiziksel koşulları?

Sabahleyin çeviri yapamam. Saat on bire doğru, evde her şey tamamsa, kütblaları boşsa, toz alınmışsa –öyle büyük temizlik değil– çeviriye oturabilirim. Ondan sonra sıkıldığım ya da takıldığım bir noktaya gelene kadar çalışırım. Çevirinin belli bir sürede yetiştirilmesi gerekiyorsa sayfalara bölerek yapmaya çalışırım.

Günde ortalama kaç sayfa? Elbette kitaba göre değişiyordur ama... Beş sayfa.

Kaç saatte?

Yazara göre değişiyor. Sözgelimi Borges'te günde beş değil de üç sayfa oluyor. Bu üç sayfa da dört buçuk saatte filan çıkıyor.

Kaçınılmaz olarak kendi yazdıklarıyla çevirilerinin ilişkisine geleceğiz galiba. Zaman verme ve başka açılardan.

Tabii ki okuduğum yazardan doğrudan doğruya esinlenecek çağı geçtim. Ancak eskiden okuduğum bir yazarı bir daha çevirmek söz konusuysa o eski duyguların, eski bilincimin tekrar ayağa kalktığını, parıltılar saçtığını görüyorum. Bunun dışında açıkça söyleyeyim yeni yazarların çok azından zevk alıyorum, okurken de, çevirirken de. O benim aradığım derinlik yok. Ya

da derinlik demeyelim, hadi postmodern olsun, enlemesine, genişlemesine bir dünya kursun. Ama dünya kuran bir dili olan yazar çok az günümüzde. Bu yüzden *Aynanın İçinden* (L. Carroll) gibi çetin bir kitap dışında çok az çeviri yaptım son zamanlarda.

Çeviri yaparken öykünün araya girdiği, seni çağırdığı, elindekini bırak dediği olmu mu?

Öyküm araya girerse bırakırım.

Girmek istiyor mu?

Girmez.

Yani birbirlerinden zaman çalmazlar diyorsun.

Çalmazlar. Öykümü yazacağım varsa ne zaman olsa yazarım. Fakat çeviri bazan kalkındırır. Yazar bazan bir şeyi öyle söylememiştir, sizin ağzınızdan öyle çıkar. Bunu ben böyle söylemişim diye aklınıza gelebilir.

Kendinizden oraya ödünç vermeler.

Çok sevdiğim yazarlarla çok olan bir şey bu.

Bu yüzden olsa gerek, iyi çevirmenlerin çoğu yazar zaten.

Evet, genellikle öyle oluyor. Şu da var, çevirirken verdiğiniz, elinizdeki metne göre oluyordur zaten. Sizinki sizde kalır, yani ona göre bir duygunun parçasını vermek, ona yakışanı vermek. Ama aslı sizdedir. Sözgelimi benim en sevdiğim kitaplardan biri *Mrs. Dolloway*'dir. Bir sürü hikâyemi almıştır belki elimden, bir sürü hikâye de vermiştir ama.

Daha önce çevrilmiş bir kitabı yeniden çeviriyorsan eski çeviriyi yanında bulundurma gibi bir gereksinim duyuyor musun?

İyi ki sordun bunu. İyi çevrilmiş bir kitabı kesinlikle bir daha çevirmem. Bu durumda eski iyi çeviriyi birazcık tersyüz edersiniz olur biter. Benim çevirilerimin çoğunun öyle yapıldığını görüyorum. *Küçük Prens* öyle yapıldı, Poe'lar da belki öyle, bilmiyorum. Çevrilmiş bir kitabı ucuza mal etmek için bir daha izin almıyorsanız, çeviriyi akrabanıza yaptırıyorsanız, cümle-

lerin biraz değiştirilmesi yeter. Bunun saptanması da zordur, bilirkşi bulmak zordur çünkü. Dolayısıyla davayı kazanma olasılığı düşüktür. Bu yüzden biraz insafa kalmış bir durumdur bu. Olması gereken –bütün çevirmenler bunu bekler– bu insan bunu çevirmişti diye önce sizin aranmanızdır.

İlk kez çevrilen bir kitapsa?

Olabildiğince birinci elden bir kitap olmasını yani doğrudan İngilizce yazılmış olmasını yeğliyorum. Gerçi Latin Amerikalı yazarlar da var çevirdiklerimin arasında.

Onları da İngilizce çevirilerinden çeviriyorsun.

O durumda kitabın İngilizcedeki birkaç çevirisine birden bakıyorum. Eğer şiir ya da şiirsel metin, sözelimi Puşkin'dense çevirdiğim, İngilizcesinin yanında ikinci, üçüncü dillerdeki çevirilere de bakıyorum; hatta anlamadığım halde Rusçasına bile bakıyorum. Akışı nasıldır, yazar kaç vuruşa ya da nerelerde bölüyordur, o kadarını bütün dillerde anlıyorsunuz çünkü.

Fransızcan da var.

İstedğim ölçüde değil. Fransızcam da Almancam da yarımıdır. O dillere çevrilmiş kitaplara bakacak kadar.

Çevirmeyi isteyip de ertelediğin yahut fırsat olmadığı için çeviremediğin kitaplar var mı?

Eğer yalnızca çeviri yapan biri olsaydım zamanımın çok büyük bir bölümünü bir yazarı enine boyuna çevirmeye adardım. İşte o zaman öyküyle çeviri arasında zaman paylaşımı açısından sorun olurdu. O yüzden bu tür bir çalışmaya girmem; en sevdiğim yazar için bile girmem. Bu noktada kendi yapacağım iş önde gelir. Keşke Almanca bilseydim Kafka çevirmek isterdim; keşke Fransızca bilseydim Camus çevirmek isterdim; Çehov çevirmek isterdim... Böyle örnekler tek tük ama.

Çeviri sürecinde en çok zevk aldığın kitaplar hangileri oldu?

Sevdiğim çok var da sevmediğimi söyleyeyim. Mesela Nabokov'un *Pnin*'ini çevirirken gerçekten çok sıkıldım. Benim ısındığım tarz bir yazar değil. Nabokov'un başka kitaplarını severim.

Pnin en iyi kitaplarından biri, ama bir türlü rahat gidemedi. O yüzden de çok dikkatli çevirdim, bir an rahat bırakmadım kendimi. Yakınlık duymadığım için olabildiğince iyi olmasına çalıştım. En çok çaba gösterdiğim kitaplardan biridir *Pnin*.

Sevdiğin, kendi yazarlık anlayışına yakın bulduğun kitapları çevirdiğinde nasıl oluyor?

Bir öykümde söylemiştim... Eğer yazarsanız size bir ömür yetmez. Birkaç hayat yaşama imkânı verir insana edebiyat. Çeviride bu imkân daha da artıyor tabii. Başka birinin ağzından, başka birinin benliğiyle, başka bir ortamda yaşayabiliyorsunuz.

Okurlarından yazar olarak gördüğün ilgiyi çevirmen olarak da görebiliyor musun?

İkisinde de yeteri kadar ilgi yok. Garip bir şey, ben dışarda çok satan bir kitap çevirdiğim zaman da satmıyor. Mesela *Ragtime* (Caz Dönemi) dünyanın her yerinde best-seller olmuş bir kitap; Türkiye’de ise hiç satmayan kitaplardan biri. Bana öyle geliyor ki bir gün anılarımı filan yazsam da satmayacak; en çok anı kitapları sattığı halde satmayacak. Sebebini biliyorum. Dille olan ilişkim okuru zorluyor. Okur, daha kolay, kendince akıcı bulduğu, öyle nitelendirdiği, çabuk biten, üstüne kafa yorulmayan kitapları seviyor ya da masalımsı düşsel kitapları... Gerçeğin de soyut olabildiği metinlerden pek fazla hoşlanmıyor galiba. Çevirdiğim kitaplar da kendi zevkime göre olduğu için beklediğim ilgiyi görmüyor. Beni en çok şaşırtan V. Woolf’un ilgi görmesidir. Herhalde bir sebebi var. Bence kitap satışlarının sosyolojik bir sebebi var zaten.

Peki, “iyi okur”un tepkisi?

İyi çevirdiğime güveniliyor. Çevirdiğim kitaplar –en azından merak ediliyorsa– güvenilir olarak yeğleniyor.

Türkiye’de genel olarak çeviriyi nasıl buluyorsun? Nitelik ve nicelik olarak.

Türkçe bilmeden yabancı dil öğreniliyor bu ülkede. Türkçe bilmedikten sonra üstüne konan dil, ne yabancı dil oluyor, ne

de Türkçeye aktarıldığı zaman Türkçe oluyor. Garip, grotesk bir dil çıkıyor ortaya. Bir de bu dili öğrenenlerin, üstelik zaman ve para harcayanların çoğu sokakta dolaşmamış insanlar. Masa başı çalışması yapmışlar yani. Sokaktaki insanların konuşurken ne tür yanlışlar yaptığından bunlardan bazılarının hoşla gidebildiğinden, galat haline gelmiş yanlışlardan filan hiç haberleri yok, ironiden haberleri yok. O dille yapılabilecek ne oyunlar olabileceğini de çok iyi bilemiyorlar. Mizah eksikliği, mizahın kötü bir hale gelmesi dili çok etkiliyor. Kırık dökük ve biçimsiz bir dille konuşuluyor. TV de buna yardımcı oluyor, film çevirileri çok kötü. Bunu anlayanlar anlıyor tabii ki, anlamayan zaten kitap da okumuyordur herhalde.

Sayısal olarak baktığında.

Gereksiz denecek kadar çok kitap çevriliyor. Telif ürünler de gereğinden çok. Akılda kalacak olan, yüz kitap içinde belki üç...

Çevrilmesi gerektiği halde çevrilmeyen kitaplar yok mu? Dış dünyayı izliyorsundur mutlaka.

Son yıllarda en çok okunan kitapların Türkiye’de okunanlardan pek farklı olduğunu sanmıyorum. Son dönem kapitalizmin reklam dili dediği bir dille yazılıyor kitaplar. Reklam spotuyla kitap dili, kitap söylemi arasında fazla bir fark kalmamış gibi. Yine de, şu aralar benim bilmediğim önemli yazarlar vardır belki.

Ortak çeviri deneyimini sormak istiyorum bir de... Turgut Uyar’la Lucretius’tan Evrenin Yapısı, Cemal Süreya ile Apollinaire’den Bir Aşk Kırgınının Şarkısı, Exupery’den Küçük Prens... Sonra Memet Fuat’la, Fatih Özgüven’le çift imzalı kitaplar. Daha önce Kitaplık’ta bu konuda yazmıştın gerçi.

Memet Fuat ve Fatih Özgüven’le ortak çeviri sayılmaz; yaptığımız bir yazarı paylaşıp ayrı ayrı çevirmektir. Dil birliği kurmaya çalışmadık yani. Turgut Uyar’la, Cemal Süreya’yla ortak çeviriydi. Turgut Uyar yabancı dil bilmiyordu, çok az Fransızcası vardı. O yüzden çeviriyi ben yaptım, ama ben de koşuk haline getiremezdim. Tam bir paylaşma oldu. Apollinaire’de Cemal Süreya Fransızca biliyordu, benim de yetecek kadar Fransızcam

vardı. Daha güzel nasıl söylenebilir diye uğraştık. *Küçük Prens* ortak çevirinin zorunlu olmadığı, zor da olmayan bir kitaptı. Sevdığımız bir kitabı keyif olsun diye birlikte çevirdik.

Bu kırk yıllık temponun verdiği zararlar oldu mu? Neredeyse kırk yıldır çeviri yapıyorsun. Bu süre içinde çevirilerinin başına kazalar da gelmiş. Mesela Papirüs dergisindeki yangında...

Evet, Dos Passos'tan çevirdiğim *USA* yandı. Kendi öykü kitabım da yanmıştı o zaman.

Başka kazalar?

Böyle büyük kaza değil de, bol dizgi kazası yaşadım. Borges'in çok güzel bir sözü vardır: "Bütün dizgiciler söz birliği etmiş gibidir yanlış dizmekte" diyor.

Bunu ben çevirmedim dedirtecek kadar yanlışlık oldu mu?

Oldu, çok oldu.

İngilizceden Türkçeye kazandırdıklarını konuştuk hep. Türkçeden İngilizceye çeviri yaptın mı?

Yabancı bir üniversite için Ferhan Şensoy'un bir oyununu "İstanbul'u Satıyorum"u çevirdim. Bir çalışma yapacaklarmış, bu yüzden istemişlerdi. Çok iyi oldu sanıyorum, oradan övgüler geldi. Bunun dışında tiyatrolarda oynananlar var.

Kendi öykülerini çevirdin mi?

Hayır. Böyle bir şeye kalktığımda o dil mantığı içinde yeniden yazmam gerekir. Başkaları çevirdiler. Çoğu iyi çeviriler değildi ama. Mesela bir Alman, öyküde geçen "sığırık" sözcüğünü sığırık kuşunu bilmediği için "küçük dana" diye çevirmişti.

(Sorular: Nursel Duruel)

Kitap-lık, Sayı 47, Mayıs-Haziran 2001

**“Edebiyatta önemli olan inandırıcılıktır,
içtenlik ya da sahicilik değil”**

Söyleşimize yazarlık serüveninizden başlamanın ilk kitabınız İpek ve Bakır’a giden süreci ve öncesindeki olayları belirleyebilmemizde yararlı olacağını düşünüyorum. Bu bağlamda da yazmanın sizin için ne anlama geldiğini sormak istiyorum öncelikle.

Yazar olmaya çok genç yaşta, İngiliz Kız Ortaokulu’na giderken karar vermiştim. Zaten başta annem, babam olmak üzere neredeyse ailemdeki herkes edebiyatla ilgiliydi çünkü. Anneannem bir Bektaşî kızıydı ve şiirle yakından ilgileniyordu; büyükbabam şiir yazar, annem de çeviriler yapardı; babamınsa yayımlanmış kitapları vardı. Yazarlığı seçmemde, böyle bir ortamda büyümenin etkisi de olmuştur herhalde. Bir de, edebiyatın iyi örneklerini gördüm her zaman. Kitap okumama ya da hangi kitabı seçtiğime hiç karışılmadı; seçimlerimi hep kendim yaptım; hatta yaşıma uygun kitaplar seçmemekle çok suçlandım ama elimden de kitaplar alınmadı. İşte böyle bir yetiştirme ortamında, ortaokula gittiğim sıralarda daha çok çeviri yapıyordum. Ama çeviri yapmamın nedeni yabancı bir dil üzerine çalışmak değildi. Asıl amacım Türkçenin kıvraklıklarını, bana sağlayacağı olanakları öğrenebilmektir. Dilimin yetmeyeceğinden korkuyordum.

Çoğu çevirmenin tersi bir tutumla yani?

Evet, tersi bir tutumla; bu yüzden de ilk öykülerimi geç yayımladım. Çünkü bir öykünün nasıl yazılması gerektiği üzerine epey düşünmek zorunda hissediyordum kendimi. Başından beri bir yazar olmayı tasarlamıştım ama, hem Türkçede yetersizdim, hem de başka dillerde neler yapıldığı konusunda çok hazırlıklı

değildim. Yazmadan önce epey öykü okumak gerekiyordu tabii. Bir de, işe çeviriyle başladığım için dilimde bir çeviri kokusu olmaması gerekiyordu. Bu arada şunu da söylemeliyim: Yalnızca yazar olmaya değil, öykücü olmaya da çok önceden karar vermiştim. Yani bir romancı ya da şair olmak değildi derdim. Doğrudan öykücü olmak istedim ve bu yüzden daha çok öykü sanatı üzerine neler yapıldığına eğildim. Yabancı dillerdeki örneklerle de karşılaştırarak kendi yolumu belirlemeye çalıştım. Bu kadar titizlenmenin altında yatan neden, yapılmış bir şeyi bir daha yapmama isteğimdi. Tabii müthiş bir şey yapabileceğim iddiasında da değildim ama, en azından Türk edebiyatının çizgisine oturan, onu geriletmeyen ve dünya edebiyatından da birtakım örneklerle o çizgiyi pekiştiren bir iş çıkarmak istiyordum.

Bir öykü yazmak üzere ilk kez kalemi elinize aldığınızda bütün bu sorunlar geride kalmış mıydı peki?

Hayır tabii; denize girmeden yüzmeye öğrenmek gibi bir şey söz konusu değil. Yazmaya başladığınız anda bütün bu öğrendikleriniz çöküyor, kuram bitiyor ve yeni kuramlar geliştirmek gerekiyor. Yalnız bir tek kararım vardı, teknik bakımdan verilmiş bir karar: Biçimsel olarak bir yinelemeye düşmemeye çalışacaktım.

Bütün bu anlattıklarınıza bakınca başından beri süregelen bir öykü tutkusu göze çarpıyor. Bunun nedenleri neler?

Bir kere öykü, sanat olarak benim görüşüme çok uygun bir tür. Yani bir insanın hayatındaki bir anı ele alıp onun ışığında, o kişinin vereceği kararların, yaşayacağı değişimin ve hayatının alacağı yönün işlenmesi sorunu var. Bu beni çok ilgilendiriyor. Bir de klasik, yani böyle başlangıcı, düğümü, serimi ve sonucu olan roman –ki şimdilerde böyle roman artık pek yazılmıyor– eskiden beri çağdaş bir edebiyat dalı gibi gelmemişti bana. Tabii bundan Dostoyevski’yi, Balzac’ı sevmediğim gibi bir anlam çıkarılmamalı; onlar bu türün en iyileri. Çağdaş romanda da John Berger’inkine, “eski” Milan Kundera’ninkine benzer çabaları seviyorum. Ancak ne olursa olsun roman, çok iyisi yapılmış bir sanat dalı. Oysa öykü için böyle bir şey söz konusu değil.

Öykü, romana göre daha yeni, deneysellğe daha açık bir tür. Yalnızca roman değil, şiir de bana uygun değil. Şiirsel bir dilim olduğunu şairler özellikle söylerler. Ancak şiirsel bir dille, şiir yazmaya elverişli dilin karıştırılmaması gerekir. Ne de olsa, öyküdeki şiir başka, şiirin kendisinin şiir olma meselesi çok başka. Sözelimi “Dağlar Sada Verip Seslenmelidir” ile “Bir Günün Sonunda Arzu” sevdiğim öyküler ama öyküye göre şiirsellikleri fazla ağır basmış.

Anlıyorum. Az önce öyküde belli bir âna yönelindiğini söylediniz. Daha geniş bir zaman kesitini alamaz mı öykü? Bunu teknik açıdan kaldıramaz mı?

Öyküde “aydınlanma âni” diye bir an var. Bu, yalnızca benim kullandığım bir şey değil, terim olarak da geçiyor. “Aydınlanma âni” öykünün omurgasını oluşturuyor. Siz eğer o “aydınlanma âni”ni doğru bir biçimde ve tabii kimin gözünden olacağını saptarsanız öykünüz kendiliğinden yolunu bulur. Yani o “aydınlanma âni”nden geriye ve ileriye doğru ilerlemek mümkün. Sözelimi, Latin kökenli bir Amerikalı kadın yazarla tanışmıştım Amerika’da. Çocukluğunda, tıpkı bizim töre öykülerine benzeyen bir kan davası olayı yaşamış ve babasını öldürmüşler. Bu olayı önce, babasının ve kendisinin gözünden yazmaya çalışmış ama, biraz da olayın sıcaklığı nedeniyle, öyküde bir “aydınlanma âni” olmasını sağlayamamış. Ancak olayı katiller açısından anlattığı zaman çok iyi bir öykü çıkmış ortaya. Çünkü öyküyü gören kim, o “aydınlanma âni”ni yaşayan kim, yaşatan kim...

Anlatıcı kim?..

Evet, anlatıcı kim; bunu belirleyebilmek önemlidir. Ama anlatıcı derken, “ben” diyen bir insan da anlatıcı olabilir, başka biri de. Yani birçok çağdaş örnekte gördüğümüz gibi ortada olmayan bir insan da bir eksen oluşturabilir. Sözelimi Joseph Conrad’ın *Karanlığın Yüreği* romanında (hatta uzun öyküsü demek belki daha doğru) Teğmeni görürüz biz; Teğmen anlatır. Ama asıl kahramanı sonuna kadar görmeyiz. Oysa her şey onun etrafında dönüyordur. Tennessee Williams’ın *Geçen Yaz Birdenbire*’sinde de Sebastian diye birinin öldürölüşü anlatılır. Bu Sebastian’ı da hiçbir zaman sahnede görmeyiz ama onu tanımış oluruz.

Sebastian Knight'in Gerçek Yaşamı'nda da Sebastian Knight yoktur. Sonunda biz onun Vladimir Nabokov'un kendisi olduğunu anlarız. Ama o, Sebastian Knight'in gerçeğini bulmak için birçok kişiyle konuşur. Dolayısıyla onların gözünden bakma fırsatı buluruz. Anlatılanlar birbirini tutmadığı için de onu tanımayız.

Gündökümleri'ne şimdi geçmeyeceğiz gerçi ama Adam Öykü'nün 7. sayısında Feridun Andaç'la yaptığınız bir söyleşi var. Orada, “Gündökümleri sıkı öykü disiplininin kaçmak fırsatı verdi bana” diyorsunuz. Bu disiplin üstüne konuşalım mı biraz da?

Demin bunun ipuçlarını verdim sanıyorum. Birazcık çoğaltılıp başka renklere sokulunca, başka hayatlarda da benzeri yaşanabilen bir anı bulabilmek söz konusu, öyküde. Yoksa kendi kendiniz için yazıyorsunuz demektir. Okurun bir biçimde –bu bir cinayet de olabilir– onun içinde yer alması, ona benzer bir şey yaşamış olması, o duygulara ya da düşüncelere benzer bir şey duymuş ya da düşünmüş olması gerekiyor. İşte bu tekrarlanabilir, açılabilir, çoğaltılabilir noktayı bulmak da disiplini gerektiriyor. Bunun yanında, fazlalıkları atmak, onu odağa almak için ayrıntıların tuzağına düşmemek, dilin güzelliğine kapılmamak, ama dilin de öykünün bütünüyle uyum içerisinde olmasını sağlamak gerekiyor. Bütün bunlar gerçekten sadece öykünün gerektirdiği büyük bir disiplin.

Sözünü ettiğiniz, okurun yaşamış olabileceği şeyleri yazmaya çalışmak, okuru biraz fazla önemsemek olmuyor mu?

Yaşamış değil; tam anlamıyla yaşamış olması gerekmiyor. Yalnızca sizin ne yaşadığınızı anlamış olacak kadar o deneyimi ucundan kenarından kapmış olması gerekiyor. Ama bir okur bilinci zaten onu gerektirir. Ama bazı okurda yoktur bu bilinç.

Siz böyle bir okuru roman okuru olarak da tarif ediyorsunuz daha çok?

Evet, tabii. Sözelimi Stephen King'in –Stephen King'i kötü bir örnek olduğu için seçiyorum– *Hayvan Mezarlığı*'nı ele alalım. İnsanlar hayvan mezarlığına gitmemişlerdir. Ondan etkilenen insan o korkudan etkilenen, o terörden, o dehşetten etkilenen

insandır. Demek ki Stephen King “bir şey” bulmuştur. Çok satarların hemen hepsi gibi; ama çok kişiye seslenen “bir şey.” Neredeyse bütün insanlara seslenen birtakım beylik duyguları ortaya çıkarmıştır...

Ama tırnak içindeki “okur”a değil.
Tırnak içinde “okur”a değil, evet.

Peki zaman zaman, okurun öyküyü dışlamasının altında ne yatıyor olabilir?

Okur çoğunlukla edebiyatı, eski bir alışkanlıkla bir şey öğrenmek, bir konudan haberdar olmak için okuyor. Yani estetik, yazınsal bir tat almak için okumuyor; böyle bir yanlışlık içinde; dünyanın her yerinde böyle.

Bu tip okurun, gerçekdışı diye yargılayıp bir kenara bıraktığı yapıtlar da var.

Okurun o kadar garip ölçütleri var ki. Mesela içtenliği seviyor. İçtenliğin edebiyatta yapıldığını bilmiyor. İçtenlik, inandırıcılık adına kurulur. Edebiyatçılık bir meslektir çünkü. Şimdi okur o mesleği bilmediği için siz bir öykünüzü mektup biçiminde yazıyorsanız, o mektup ona sahici geliyor. Oysa ben öyle mektup yazmam. Ama öykü yazarken o insan mektup yazsaydı Türkçesi nasıl olurdu, nerelerde takılırdı diye düşünürüm. Edebiyatta bence önemli olan *inandırıcılıktır*; içtenlik ya da sahicilik değil. Sıradan okurun istediği, özdeşleşebileceği bir insan ya da bir dünya görüşü. Bu çok kolay olurdu doğrusu. Oysa benim aradığım okur Çehov okumuş olan, birtakım Türk yazarlarını okumuş olan bir okur. Öte yandan, ben bugünün okurunu televizyonun sağladığı görsel ayrıntı deposundan da yararlanan bir okur olarak görüyorum. Nitekim, eğer dikkatliyse, iyi bir Fransız filmi seyredip de Paris'i görmeyen biri bugün yoktur herhalde. Dolayısıyla ben ona bir sokağı anlatırken Balzac gibi kaldırım taşına kadar anlatmak zorunda değilim. Çünkü ufacık bir anıştırma yoluyla Balzac'ın bütün o üç sayfada yazdığı güzelim betimlemeden kurtulma şansına sahip oluyorum. Kurtulma diyorum ama, acaba kurtulma mı; o da tabii ayrı bir sorun.

Gerçi bir yeri ne kadar betimleseniz de, az önce sözünü ettiğimiz kurgusallık nedeniyle o zaten gerçek bir yer olmaktan çıkıyor. Tabii, tabii. Benim için Balzac'ın anlattığı Paris, bugün gördüğüm Paris'ten daha Paris.

Bir de yaşamın ve yazmanın telaşa gelmeyeceğini söylüyorsunuz aynı söyleşide. Hatta “şiir bu telaşı kaldırabilir de öykünün kaldırabileceğini sanmıyorum” diyorsunuz.

Şiirin telaşı kaldırabileceğini yazılma aşaması için söylüyorum. Bu, birtakım şair dostlarımdan da duyduğum bir şey. Akıllarına gelen bir imajı ya da sonunda şiire dönüşebilecek bir sesi hemen kullanmazlarsa onun zamanla aşındığı izlenimine kapılıyorlar. Yazıp kurtulmak demeyeyim ama, yazıp hiç değilse onun üstesinden gelmek gereksinimini duyuyorlar. Öyküde bunu yapamazsınız; bir hamlede, bir çırpıda bir öykü yazamazsınız.

Ama kilit bir cümle ya da...

Kilit bir cümle bulabilirsiniz tabii, zaten onu her zaman ânında bulursunuz.

Bu şiirsel, daha doğrusu şairce bir deneyim mi peki?

Evet ama o, romancı için de öyle. “Aydınlanma ânı” dediğim şey bütün sanatlar için geçerli. Ama şiirde, ne yapacağı konusunda daha çok, şairin aydınlanması gerekiyor. Ve onu iletmek için biraz telaş duyuyor. Öykü, şiire benzer bir dal fakat daha sıkı bir disiplin gerektirdiği için o telaşı kaldırmıyor.

Peki öyküler kaleme alınmadan önce hep aynı süreç mi izleniyor, yoksa her öykünün ayrı bir serüveni mi var?

Bazen bir ses. Bazen bir konuşma biçimi. *İpek ve Bakır*'dan örnek verecek olursam, “Mazi Kalbimde Bir Yaradır” adlı dörtlemenin ikinci öyküsü “Gün Döndü”deki konuşma biçimidir beni etkileyen: “dedim ki diyorum.” Bu konuşma biçimi bana, bir insanın zihninin ne gibi kaygılarla yorulduğunu, nasıl dağıldığını gösteren bir konuşma tarzıydı. O konuşmayı yakaladığınız anda, zaten o insan gözünüzün önünde belirliyor. Artık onun saçına taktığı toka ya da yürürken sallanması önemli değil;

bunları betimlemeniz gerekmiyor. Yazar inandırıcı kılabilmişse onu tanıyorsunuz, ama inandırıcı kılamamışsa bunlar birtakım ayrıntılar olmaktan öteye gitmiyor.

Öykü üstüne epeyce konuştuk. Ama bütün bu çıkarımları yaptığınız, gelişiminize katkıda bulunan yazarları konuşmadık.

Beni en çok etkileyen Sait Faik'tir Türkiye'de. Yabancılardan da Çehov. Sait Faik bakan biridir, Leylâ Erbil'in de dediği gibi; o mavi gözleriyle ısrarla bakar. O bakışı ve gördüklerinin duruluğu beni çok etkilemiştir. Dilinin savruk denilen düzene girmezliği çok çarpıcıdır. Öykü bir çığ gibi yuvarlanır. Bu bir teknik midir, yoksa teknik bir kere bulunmuştur da, hep onun birtakım nüansları mı kullanılmıştır, bilmiyorum. Ama bulduğu teknik bütün öykülerini, Nâzım Hikmet'in bütün şiirleri gibi "bir-şiir" ya da "bir-öykü" yapabiliyor. O başka bir beceri. Kısacası Türk öyküsüne nereden düştüğü belli olmayan bir kuyruklu yıldızdır Sait Faik, bir ikincisi olmaz. Çehov'sa bütün dünya edebiyatına düşmüş bir yıldızdır neredeyse. Çehov, öyküsüne çok kafa yormuş bir yazar. Mektupları, yazıları da son derece güzel ipuçları veriyor bu konuda. Örneğin bir mektubunda, "yeteri kadar kısa yazamıyorum; atıyorum atıyorum bir türlü istediğim kadar kısa olmuyor," diye yazar. Söylediği şey, tabii ki sayfa azlığı değil.

Gelelim dergilerle olan ilişkinize... İlk nasıl başladı bu ilişki?

1960'ların başında Ülkü Tamer –o sırada onunla evliydim– *Varlık'ta* Yaşar Nabi'yle çalışıyordu. İkimiz de *Varlık'a* çeviri yapıyorduk. Hatta *Altın Böcek'i* ilk oraya çevirip vermiştim. Ama ben henüz bir şey yazmıyordum, yalnızca çeviri yapıyordum. Daha sonra, gene Ülkü vasıtasıyla, *Yeni Dergi'yle* ilişkim oldu. O, *Yeni Dergi'ye* çeviri yapıyor, şiir veriyordu. Ben de çevirilerimi verdim. İkinci çeviri kitabım *Hiroşima*, Memet Fuat'ın de Yayınevi'nden çıktı. *Yeni Dergi'den* sonra da zaten biz *Papirüs'ü* çıkarttık.

"O dönemde sizi öykü yazmaya iten dergiler vardı," demişsiniz öteki söyleşide.

Ben bunun üstünde hep dururum. Diğer ülke edebiyatlarını bilmiyorum ama, özellikle Türk edebiyatı için dergiler çok

önemliydi. Birçok yazarın ortaya çıkmasına yol açan, tartışmalar yaratan, edebiyatı gündeme getiren hep dergilerdi. Şimdi böyle bir durum yok. Bu yüzden, şart değilse dergilerde yazmıyorum artık. Yazdığım şeyin öksüz kaldığı duygusuna kapılıyorum çünkü. Örneğin *Varlık* hâlâ benim dünya görüşüme oldukça yakın bir dergi ancak bende yazma isteği uyandırmıyor. Böyle diyoruz ama bir dergi çıksa gene bize, benim kuşağıma yazar mısın, deniyor. Tabii bir de işin öbür tarafı var: Şimdiki editörlerin acaba kaçta kaç gelen bütün yazıları okuyor, onu da çok iyi bilemiyorum. Biz, Cemal Süreya'yla *Papirüs*'e gelen bütün yazıları okurduk. Memet Fuat da *Yeni Dergi*'ye gelenleri okurdu, çok yakından biliyorum. Ama şimdi öyle bir şey yapılıyor mu, yapılmıyor mu, pek belli değil. Zaten yapılsa da, bunlar benim anladığım anlamda, genç bir yazarı yazmaya iten edebiyat dergileri değil. Gerçi yalnızca dergileri kabahatli bulmamak gerekir; yazarlarda da yazmasak da olur gibi bir hava var; çok genç olanlarda bile. Kendi mesleği üzerine düşünmek, bunu göze alıp yayınlamak gibi birtakım girişimlerden yoksun bir kuşak geliyor ne yazık ki. Sadece kendi yazdığıyla mutlu olan, kendi adını basılı görmekten hoşlanan bir kuşak. O yüzden dergilerden de çok fazla bir şey beklenemez, çünkü yenisi çıkarsa gene ben yazmak zorunda kalacağım. Kendi yazımı okumak için dergi almak istemem ki.

Bu arada bir de sizin dergiciliğiniz var. 1960'ların ortalarında Papirüs'ün kurucularından biri olarak çıkıyorsunuz karşımıza. O dönemde bir dergi kurma düşüncesi nasıl gelişti? Daha doğrusu Papirüs hangi gereksinimden doğmuştu? Çünkü baktığımızda Soyut gibi; Yeni Dergi gibi önemli dergilerin o sıralar zaten çıkıyor olduğunu görüyoruz. Papirüs'ün ayırıcı yanı ne olarak düşünülmüştü? Bu daha çok Cemal Süreya'nın fikriydi. Yerli bir dergi, yerli derken, içinde olabildiğince az çeviri olan, eski ya da günümüz şairlerinin tanıtıldığı (ilk sayılarda fotoğraflı bölümler vardı, dikkat etmişsinizdir) ve Türk yazarlarının ürünlerinin basıldığı bir dergi olsun istiyordu. Yalnız, ilgi çekici olan şu: Kısa bir süre sonra derginin yüzü belli oldu ki, tam aradığımız şeyler gelmeye başladı dergiye.

Papirüs tam olarak 1966 Haziranı'nda kuruldu. Aynı yılın sonuna doğru da sizin ilk öykü dosyanız "Suya Yazılı" basıma hazırды. Ancak '67-68 gibi Papirüs'te çıkan yangın dosyayı yitirmenize neden oldu. Olaydan nasıl haberdar oldunuz; neler hissettiniz?

Bir akşam telefon ettiler handan, han yandı diye, çok üzüldük. Yalnızca "Suya Yazılı" değil Dos Passos'un USA'inden yüz sayfa kadar yaptığım çeviri de yandı. Bir daha da çeviremedim zaten. Sonra, başka kitaplar, gönderilmiş yazılar filan da gitti tabii. Ama hiç unutmuyorum, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Selim İleri, böyle Papirüs'te yazıları çıkan birkaç kişi daha gelip, para yardımı yapalım dediler. Yok, dedik. Zaten çoğu zaman bir şey satarak ya da Edip Cansever'den borç alarak karşılıyorduk masrafları. Hatta evden taşınıp anneannemin yanında bile oturduk. Ama çok üzülmüştük tabii, çünkü şimdilerde hâlâ olan bir boşluğu, hiç değilse o zaman doldurmuştuk.

Bu arada "Suya Yazılı"da yer alan "Kristin" adlı öykü Mart 1965'te Türk Dili'nde yayımlandığından ötürü bugüne kalabildi. "Kristin" in kurtulmuş olmasını bir şanssızlık olarak düşündüğünüz oldu mu hiç? Çünkü sonuçta, o bir bütünün parçasıydı... Hayır, kurtulmuş olmasını bir şanssızlık olarak görmedim hiçbir zaman. Evet, kitap olarak düşünülmüş bir bütüne aitti, bir uzun öykünün bölümüydü ve bundan sonra hiçbir işime yaramaz, ama ben zaten hiçbir şeyi yayımlanmayacak diye yazmam. Yayımlanmayacak diye bir tek mektup yazarım. "Kristin" i de yayımlanır diye yazdığım için kaybolmaması her şeye karşın sevindirici.

İsterseniz "Kristin" e biraz daha yakından bakalım. "Kristin" eski bir yalıda kardeşleriyle birlikte yaşayan, deliliğin sınırlarında dolanan yaşlı bir kadının öyküsü.

O kardeşlerin üçü de biraz öyle. Ahşap yalı ise kız kardeşlerin yaşantısını belirleyen bir mekân özelliğinde. Çünkü o evde kışın ben de kalsaydım delirme sınırına gelebilirdim herhalde. Son derece ıssız, melankolik ve kasvetli bir yer.

Kristin, kardeşleriyle arasındaki eşitliği bozan biri de aynı zamanda.

Evet, çünkü Kristin içlerinde konuşan, dışarıya açık tek kişi. Öbürlerininse dış dünyayla hiç ilişkileri yok. Aynı zamanda da kardeşlerine karşı müthiş bir kin besliyorlar. Ama öyle sanıyorum ki, aynı kini Kristin de onlara karşı besliyor. Ölüm korkusu da bundan kaynaklanıyordu ya zaten.

“Kristin” bütününde kapalı, dolayısıyla da farklı yorumlara açık bir metin olarak yorumlanabilir mi?

Biraz kapalı bir öyküydü tabii. Bir atmosfer öyküsüydü. Bunda belki o zaman için Poe’nun da etkisi olabilir. Ayrıca ilk öykü denemesi için seçtiğim konu da, aktarması zor bir konuydu doğrusu.

Peki “Suya Yazılı” bütününde nasıl bir dosyaydı?

Aynı ailenin öbür kişilerinin ve dünyayla olan ilişkilerinin anlatıldığı bir dosyaydı. Ama bütününde “Kristin” kadar kasvetli değildi.

“Kristin”in Türk Dili’nde yayımlanışıyla “Suya Yazılı”nın tamamlandığı tarih arasında bir yılı aşkın bir süre var. Bu dönemde öykü üzerinde herhangi bir değişiklik yapmış mıydınız?

Hayır, ben değiştirmeyenlerdenim. Değiştirmeye gerek görmüyorum, çünkü orada benim bile anlamadığım bir şeyler olabilir. Örneğin *İpek ve Bakır*’ı, yayımlandığı tarihten iki yıl sonra okusam başka şeylere, beş yıl sonra okusam başka şeylere takılabiliyim; bunun sonu yoktur. Şimdi de görüyorsunuz ya, o sırada aklımdan ne geçtiğini en iyi anlatan, metnin o halidir diye düşünüyorum. Bir şey için yapmışımdır, onu biliyorum. Ama, başlarda konuştuğumuz o disiplinim olmasa bu kadar güvenmezdim yazdıklarım. Mesela bir keresinde bir öykü yazıyordum. Kullanmayı düşündüğüm bir cümle için, bunu bir yerde okudum ben, dedim, bu cümleyi kullanmayacağım. Nerede okudum? Arıyorum, arıyorum. En sonunda buldum: Kendi yazdıklarımda okumuşum.

İpek ve Bakır'ın ilk kez "Suya Yazılı"dan beş yıl sonra, 1971'de yayımlandı. Ama kitapta 1967 tarihli öyküler de var. Görüldüğü kadarıyla o yangından sonra kalemi yeniden elinize almanız pek güç olmamış.

Öyle bir inat vardır bende. Büyük kazalar, büyük sıkıntılar karşısında bir itişme, hayatla bir dalaşma yaşarım; çabuk pes etmem yani. O dönem mutlaka daha çok yazmışımdır. Yazacağım bir şey varsa dış etkenler beni pek fazla etkilemez. Yazarlığı meslek olarak düşündüğüm için duygusal yaklaşımam.

Tuhaf bir durum aslında. İlk kitap olacağını düşündüğünüz bir dosya yanıp gidiyor, İpek ve Bakır ilk kitap olarak yayımlanıyor... İpek ve Bakır bir ilk kitap olarak sizi heyecanlandırdı mı peki?

Benim öyle bir özelliğim, maalesef yok. Bir kitabın beni etkilemesi için kapağından yazısına, kâğıdına kadar sunuluşunun güzel olması gerekiyor. Sözelimi Ada Yayınları'ndan çıkan bütün kitaplarım sunuluşlarıyla heyecanlandırmıştır beni. Bu bakımdan, ilk kitap ya da son kitap olması fark etmiyor. Tabii o, Ferit Edgü'nün sağlam beğenisinden de kaynaklanıyordu. Ama zaten, "bu kitap benim" duygusu taşımam. Yazdıktan sonra, artık okur olurum.

Öyleyse, bize İpek ve Bakır'ın sınırlarını çizibilme olanağı sağlayan bazı öyküleri iki okur olarak konuşalım. Kitaptaki ilk öykünün, "Çiçek Dirilticileri"nin başkahramanı bir çocuk: Şükrüye. Öykünün başkişisinin bir çocuk olması diğer yan karakterlerin sınırlarını çizibilmede size ne gibi olanaklar sağladı?

Çocuğun gözü, büyük insanın gözünden çok daha ufak ayrıntılara takılır. O ufak ayrıntılar onun gözünden bir kere belirmediği zaman, siz benzeri şeyleri görmediğinizi, o şekilde değerlendirmedığınızı fark edersiniz; okur olarak da, yazar olarak da. Düz bir bakışa sahiptir çünkü çocuk. Bu düz ama karmaşık bakış birçok şeyin alt katmanlarını çıkarmanıza yarar. Bu bakımdan, büyük bir öykü dünyası açar çocuk, insana. Yalnız, öyküde çocuğu çok dikkatli kullanmak gerekir. Düşünemeyeceği şeyleri ona düşündürmek gibi bir yanlışlığa düşmek, bütün o sağladığı olanakları yitirmeye yol açar.

Öyküdeki “baba” karakteriyse anlayış olarak, bir tüccar kızı olan karısıyla ailesi arasında kalmış biri.

Kararsız ve edilgin bir kişilik gibi görünüyor. Anne, babadan daha sevimsiz tabii ama baba da pek güvenilir, Şükrüye tipi bir çocuğun istediği çapta bir baba değil galiba.

Babanın dedeyle yaşadığı sürtüşme ve ardından gelen küskünlükten bir pişmanlık duyduğu söylenebilir mi?

Babanın duygularını biz hiçbir zaman çok iyi anlayamayacağız. Baba hep isteyen, kuran, düşleyen ama iş uygulamaya geldiğinde hiçbir çözüm üretmeyen bir insan tipi. Tutun ki öyle bir küskünlük var ve gitgide ağırlığını hissettiriyor. Bu bir şey değiştirmiyor ki baba için.

Şöyle bir şeyi değiştirmiyor mu: Eğer dedeyle olan küskünlüğünden pişmanlık duyuyorsa, bundan, karısıyla kurduğu yaşam anlayışının tersi bir yere savrulduğu anlamı çıkmaz mı?

Bu tip baba bence yenilgiyi kabul etmez. Yani karısıyla yaşadığı, onu yoran durum ayırdır, babasıyla olan durum ayırdır onun için. Birçok erkek gibi iki konuyu birbirine bağlayıp düşünmeyi kendi için bir aşağılanma olarak görebilir ve bir değişiklik yapmaya cesaret edemez; ta ki bu değişikliği başka biri yapana kadar.

Bir de Şükrüye’nin, öykünün sonunda verdiği; atlanmaması gereken bir tepkisi var: “Babaannelere gittik” sözü için gerçekten bir tepki diyebiliriz herhalde.

İşte, dedeyi söylemeye karar vermesi Şükrüye’nin hayatını değiştiren andır; aydınlanma ânından da bunu kastediyordum. Şükrüye, o güne kadarki çocukluğundan bir şeyi geride bırakmıştır. Buna benzer çok güzel bir aydınlanma ânı da Katherine Mansfield’in “Garden Party”sinde vardır. Çocuk, “Hayat ne kadar şey, değil mi?” der, kardeşine. “Şey.” Ne olduğunu söyleyemez de... O “şey”lerdir işte öyküyü yapan.

Bir anlamda okurun çabası da buralarda gerekiyor.

Öykü katılım bekliyor kuşkusuz; roman gibi kendini kolayca ele vermiyor. Okur, romandan beklediğini öyküden alamaz.

Öyküye katılıp kendi çıkarması gerekir. Katlanamadığı da bu. Dört yüz sayfalık bir romana katlanabiliyor, ama üç sayfalık bir öykünün içinden çıkamıyor. Hele ona hazırlıklı bir oluşumdan gelmiyorsa...

“Kuytuda” ise pek çok bakımdan uzantılara sahip bir öykü. Yaşlı bir kadının kurduğu kendine özgü ve biraz da içe kapanık bir dünya var.

Bunda temel neden tabii dişiliğin bitmesi. Dişiliğin bitmesiyle birlikte mülkiyetin anlamının kalmaması, mülkiyetin anlamı kalmayınca evde bulunuşunun, varlığının anlamının pek fazla kalmaması...

Ama gene de kendine bir odalık dünya kuruyor. Ve bu aslında, evin diğer fertlerine de bir karşı duruş.

Tabii. İhtiyarlar öyledir ama, değil mi? Bir kere onların bazı takıntıları vardır. Örneğin anahtarı bir zarfın içine koyup üstüne “anahtar” diye yazmak... Bunu ben bir ayrıntı olarak düşünemem, hiçbir yazar düşünemez. Bunu ancak bunakça bir ihtiyar yapabilir. Anahtarlığı karıştırıp, anahtar bulup, beyaz bir zarfa koyup üstüne “anahtar” diye yazmanın ne gibi bir anlamı var, değil mi? Neyin anahtarı diye sorsan cevap da alamazsın.

“Mazi Kalbimde Bir Yaradır”ı oluşturan dört öykü kitabın içinde kendi başına bir bütünlük gösteriyor. Böylesi ayrı bir yapıya yer verme nedeniniz tamamıyla bir rastlantı mı?

Yazdığım konuyu ancak dörtlü bir öyküyle tamamlayabileceğimi düşündüm. Bir düğün çerçevesi içinde, uzaktan yakından o düğüne katılanların birbirleriyle olan ilişkilerini, o ilişkilerdeki çürümeleri ya da bir iki kişinin birbirleriyle dayanışmasını anlatmak için bir öykü az geliyordu. Dört öykü olmasının nedeni bu; herkesin gözünden, hepsi aynı şekilde başlayan dört öykü...

İlk öykü “Düğün” öncelikle, neredeyse bütün karakterlerin tanıtıldığı, bir anlamda yerlerine yerleştirildikleri öykü olma özelliğini taşıyor. Yalnız daha da önemlisi, öyküdeki karakterlerin sınıf-

sal konumlarından ötürü yüzeye çıkan anlayış farklılıklarının, sancılı ve kimileri için kabullenilemez de olsa, giderek birbirine dönüşmesi. Karakterlerin belirginleşmesini sağlayanın bu geçişlilik olduğunu söyleyebilir miyiz?

Söyleyebiliriz. Daha somut bir örnek verirsek, Leyla Hanımın Nevin'den büyük bir farkı yok. Kocasıyla arasında da, Nevin'le Nuri arasında olduğu kadar büyük bir fark var. Ancak kendisine hak gördüğü bir şeyi kardeşi için hak görmüyor.

Nevin tutarlı ama ezik bir tip olarak çıkıyor karşımıza. Bir bakıma bu dört öykünün sabiti yani.

Evet, bir sabit, bir değişmeyen o. Aynı zamanda herkes için bir kurban. Yalnız, galiba dördüncü öykünün sonuna doğru anlıyoruz ki, Nuri'yle birlikteliği onun, az da olsa sosyal bir bilinç kazanması açısından yararlı olmuş.

“Gün Döndü”ye ise öykünün kahramanı Nigâr Hanımın kişiliğinde somutlaşan bir gerilim egemen: Bir yanda her şeyi bırakıp gitme isteği, diğer yanda ilk öyküde geçen düğüne çağrılmadığı için duyduğu öfke. Ömrü boyunca çektiği sıkıntıları, gitmekle kalmak arasındaki bu gerilime bağlayabilir miyiz, ne dersiniz?

Tam olarak ikisini de beceremiyor çünkü. Yani ne yeterince İstanbul kültürü diyebileceğimiz bir kültüre sahip, ne de onu edinecek güce. Nigâr Hanımın erkeklerle olan ilişkisi de ilginç. Çünkü ilk kocasına, hiç değilse cinsel bir bağlılık duymuş, son kocasını ise yalnızca iyi biri olarak niteliyor. Tipik bir alt sınıf Türk kadını aslında. Erkekten biraz çekip çevirme, dayak bile olsa, birtakım sahiplenme duyguları isteyen; uygar, sevimli, yumuşak bir adam gördü mü onu pek erkekten saymayan bir yapısı var.

Aynı zamanda kendini Ferhunde Hanım'dan da farksız görüyor. Hatta daha iyi görüyor. Çünkü çocukluklarında, kendi evlerinde bir tas daha fazla yemek pişirmiş.

Evet, geçmişten gelen bir kap yemek üstünlüğünü bugün de sürdürebilme peşinde Nigâr Hanım. Bu arada Nevin'e, “Düğün”le “Gün

Döndü”de benzer bir işlev yükleniyor: “Düğün”de Ferhunde Hanım Leyla’ya karşı, “Gün Döndü”de ise Nigâr Hanım Ferhunde Hanım’a karşı Nevin’in düğünde bulunmasını istiyor.

Bu noktada Nevin’in tepkisizliği çok ilginç, değil mi? Çünkü kendisi birtakım şeyleri Nuri’nin yadsımasını, belli bir dünya görüşüne filan bağlamıyor da, erkek olduğu için anlamadığını sanıyor.

“Biraz Daha”da, bundan önceki üç öykü boyunca tanıklıklar aracılığıyla çizmeye çalışılan Nuri karakteri iyiden iyiye belirginleşiyor. Onda da bir gitme özlemi, düzene ayak uyduramama sıkıntısı var. Başından beri bir uyumsuz aslında o da... Ne dersiniz, sizin uyumsuz tanımınıza uyuyor mu Nuri?

Biraz uyuyor ama Nuri’nin uyumsuzluğu daha çok dünya görüşünün toplumda yankı bulmamasıyla ilgili bir uyumsuzluk. Benimki sadece o değil. Nuri’nin hareket tarzı uyumsuz değil. Ciddi sorunlar olduğu zamanki hareketleri uyumsuz; yani özel hayatında uyumsuz bir adam değil Nuri. Ben kendi özel hayatımda da uyumsuzumdur. O bakımdan Nuri benden iyi durumda sayılır.

“Yürek Hakkı”ndaysa “ağabey” ve “yenge” karakterleri aracılığıyla toplumsal ilişkilerin bireyler üstündeki belirleyiciliği yansıtılmış. Bu bağlamda Emine Hala’yı nereye koyuyorsunuz? Çünkü o içerden biri...

Emine Hala o taşralı, içe kapalı, boğucu yapıya karşı koymuş, daha doğrusu ters düşmüş biri. Tabii onun bu tavrına karşı gösterilen sert tepki, ailenin, hatta ister istemez taşranın ahlaka, sevgiye bakışını da dışavuruyor. Bu yüzden, dışarıdan oraya giden bir insanın, hayata bu kadar dar bir çerçeveden bakan anlayışa kurban gideceği başından belli. Nitekim “ağabey”le “yenge” de bundan kurtulamıyor. Tek kurtulan, ki o da kurtulmaksa eğer, dışlanmayı göze alan Emine Hala. Bir de, bütün bunların dışında gibi duran çocuk var ama, toplumsal ilişkiler zaten onu bir seçim yapmaya zorlamıyor henüz. Ve büyük bir olasılıkla bilinçaltına işleyen şeyler ileride bu dışardalığı sürdürmesine engel olacaktır.

Peki “yenge” tam bir kentli portresi çiziyor mu size göre? Çizse belki de gelmezdi?

Evet ama, âşık olduğu bir insana olabildiğince ayak uydurmaya çalışıyor. Sorun kocasında. Sürekli değişiyor çünkü. Dolayısıyla ona ayak uydurması oldukça güç. Ayrıca kocasının, taşradaki evine döndüğünde oraya bu kadar kolay uyum sağlaması da gösteriyor ki, aslında hiç çıkmamış o yapıdan.

“Evin Sonu” öykü içinde birkaç öykü barındırıyor. Ötekilerde de böyle alt metinlere ya da uzantılara rastlıyoruz gerçi ama, bu öyküde üzerlerinde daha çok duruluyor sanıyorum. Örneğin Nermin Hanımın yaşantısı, Sefer’le Gülizar’ın gizli birlikteliklerinin öncesi ve sonrası, Settar Beyin ev hali, Nimet Hanımın böbürlenışı... Bunların hepsine, bütünlük oluşturan ayrı ayrı öyküler gözüyle bakılabilir mi?

Bir ev etrafında ve o evin düzeni çerçevesinde, dünden bugüne gelişen olaylar zinciri bir bütünlük oluşturuyorlar kuşkusuz. Yalnız daha da önemlisi, yazdığım sıralar pek farkında olmadığım, ancak yıllar sonra baktığımda gördüğüm, Nimet Hanımla kızı Nermin’in –ki bu kişilikler öyküdeki olayların bir anlamda sorumlularıdır– Sefer’e duydukları cinsel eğilim. Çünkü özellikle Nimet Hanımda Sefer’i yalnızca evden uzaklaştırma değil, çocuğunun anası hizmetçi Gülizar’dan ayırma çabası da var. Çocuktan nefret ettiği de çok açık. Çünkü çocukta baskı altında yetişmenin ve kim bilir neler duymuş olmanın güvensizliği, korkusu, babaya sığınma duygusu baskın. Her an kapının önüne atılabileceğini fark eden bir çocuk tabii.

Nimet Hanımın o kendinden emin tavrının altında bir korkunun, tedirginliğin yattığını da söyleyebilir miyiz? Çünkü sürekli, ne kadar güçlü olduğunu gösterme telaşında...

Nimet Hanım, evdeki herkese hükmetme arzusu duyan bir kadındır. Bu nedenle kendinden emin tavrının göstermelik olduğunu sanmıyorum. İçinde büyük bir hırs taşıyor. Ancak belki, zaman zaman, kurduğu düzenin çökeceği endişesini duyuyor olabilir. Yoksa bunun dışında ne Settar Beyin ondan ayrılacağı, ne de kızına bir şey olacağı endişesi söz konusu.

Peki kızı Nermin'in sürekli para biriktirme tutkusunun altında da benzer bir güç elde etme isteği yatıyor olabilir mi?

Bence o kadar değil. O annesine göre daha naif bir kadın. Nermin'de annesinin evinden çıkmış olmanın getirdiği bir kaygı var. Kendi ayakları üzerinde duracak, çocuklarına bakacak kadar para biriktirmesi onun için yeterli.

Settar Beyse ev-içi bir gücü ifade etmiyor. Galiba ev içinde ağırlığını koyduğu en önemli olay Sefer'i evden kovması?..

O da kadınların zoruyla. Zaten böylelikle ev içi güçsüzlüğünü ortaya çıkarmış oluyor bir bakıma.

1988 yılında İpek ve Bakır'a bir sonsöz yazdınız. Orada okur Tomris Uyar'ın, yazar Tomris Uyar'a şöyle bir sorusu var: "Toplumun sancılarına bir yurttaş kimliğiyle asla kayıtsız kalamayacağın için bireysel fantezilerinde bile toplumsal gerçeklikten kaçmayacağını, bu yüzden yazar-kanatlarını yeterince kullanamayacağını ve bundan da asla pişmanlık duymayacağını nereden biliyordun?" Yazar-kanatlarını yeterince kullanabilmenin şartı, bireysel fantezilerde bile toplumsal gerçeklikten kaçmak mı?

Burada sözünü ettiğim şey tamamıyla kopmak değildi. Ama ben yeterince de kopmadığımı düşünüyorum. Yoksa toplumsal sorunlardan hayatımın hiçbir döneminde kendimi fiziksel olarak da alıkoyamadım, duygusal olarak da; bugün de alıkoyamıyorum. Sonuçta edebiyat bir bellek. O belleği silmedikçe onun çok uzağına gidemezsiniz kuşkusuz. Bu konuda Borges'in çok güzel bir sözü vardır: "Bugün tutup düşsel olarak, ayda yaşayan bir insanı anlatayım desem, o insanın İspanyol olduğu belli olacaktır. Gene bu insanın Avrupa kültürü aldığı belli olacaktır; bunlardan vazgeçemem ve ben bunları gizlemeye çalıştıkça açığa çıkarlar." Ne var ki ben duygusal olarak kendimi olaylardan biraz daha alıkoyabilmeyi, olaylara biraz daha serinkanlı bakabilmeyi isterdim. Bir de mutlu bir şeyi düşünebilmek isterdim; düşünemedim ki.

İsterseniz yavaş yavaş İpek ve Bakır üstüne yazılanlara geçelim ve ilk olarak, Asım Bezirci'nin 1972'de, Yeni a dergisinin 6. sayısında

yayımlanan yazısını konuşalım. Burada Bezirci'nin, öykülerinize getirdiği eleştirilerden biri, kahramanlarınızın toplumsal dokuyu yansıtan "tip"ler olmadığı, dolaşısıyla da soyutluktan kurtulamadıkları yönünde. Peki sizin amacınız birer "tip" yaratmak mıydı? Hayır, benim amacım bir tip yaratmak değildi; toplumsal gerçekliği yansıtacak bir araç olarak bir tip yaratmak hele hiç değildi. Öyküde, siyah-beyaz kişiliklerden çok, bir durum yaratılır. Durum etrafında yarattığınız kahramanların olumsuzluklarına ya da erdemlerine aşırı bir biçimde yer vermekse öyküden kaldıramayacağı bir şeyi istemek anlamına" gelir. Çünkü bu aşırılığı durumla bağdaştırmanız büyük bir sorundur. Yazar yalnızca, size karar vermeniz için bir şey anlatır; hiçbir zaman yargılamaz. Üstelik yaşadığımız gerçeklikte insanları tiplere indirgersek en fazla üç-beş tip kalır elimizde. Bu ne derece inandırıcı olabilir ki? Kaldı ki bu durum onların soyut olduğunu göstermez. Çünkü soyuta bir somuttan gidilir. Eğer dendiği gibi ortada somut biri yokken soyut biri yaratabiliyorsam müthiş bir şey yapıyorum demektir. Bu yüzden oradaki soyut ifadesi bence yanlış.

Yazma yönteminize ilişkin bir eleştiri de var yazıda: "Olayın boşluğunu belirli bir süreci izlemeyen, kırık dökük anılar, kopuk çağrışımlar, sıçramalı iç konuşmalar dolduruyor," diyor Asım Bezirci. Böyle bir biçemi benimsemeseydiniz yazar Tomris Uyar neleri yitirirdi?

Öyküde boşa bir şey söylediğimi hiç sanmıyorum. Her imge mutlaka bir yere bağlıdır; bir şeylerin hazırlığını yapıyordur. Bu aslında tamamıyla bir çağrışım zincirinin işleyişiyle ilgili bir durum. Yoksa arası doldurulamayacak bir sıçrama, bir kopukluk söz konusu değil. Ama öyle sanıyorum ki bu konuda İkinci Yeni'yle de bir bağ kurulabilir. Neredeyse bütün Türk öykücülerini bir dönem benim gibi İkinci Yeni şiirinin imge kurma ustalığından, günlük dille şiirsel dili bağdaştırma ustalığından çok etkilenmişlerdir. Asım Bezirci, İkinci Yeni şiirine karşı olduğu; öyküde başı, sonu, ortası olan bir olayı ve klişe bir dünya görüşünü gerekli gördüğü için - bütün bunları tırnak içinde söylemek lazım, çünkü böyle bir dizge benim öykülerimde yeterince var sanıyorum- öykülerde İkinci Yeni'ye özgü

nitelikler belirlemesi onun bu değerlendirmeyi yapmasına yol açmış olabilir.

Bir de yazıda sürekli, yaşanan gerçeklikle yazınsal gerçekliği bir tutma eğilimi var. Dış gerçeklikle yazınsal gerçeklik arasında böyle doğrudan bir bağ kurulabilir mi sizce?

Bir keresinde sözüne çok güvendiğim bir dostum, Karadeniz'in bir sahil kasabasında balık yenmediğini, çıkan balıklarınsa atıldığını anlatmıştı. Şimdi bu, bir kıyı kasabasında yaşanabilecek bir gerçek midir? Bu olayı bir öyküye koysanız kaç kişi inanır? Diyeceğim, dış gerçeklik diye nitelendirdiğimiz hayat bazen yazınsal gerçeğin inanılmayacak derecede ötesine geçer; ama yazıda inandırıcı değildir. Siz onu yazınsal hale getirerek bir anlama sistemine sokmaya çalışırsınız. Yoksa zaten hayatın anlaşılır pek bir yanı yoktur. Hayatın düzgün bir kurgusu da yoktur. Hayatta herkesin başına bir saksı düşebilir ama bir öyküde birinin başına saksı düşürebilmeniz için yeterince nedeniniz olması gerekir.

Buna karşılık Füsun Akatlı'nın Bir Pencereden adlı kitabındaki yazısı İpek ve Bakır'a sanki daha edebiyat-ı içi bir yaklaşım gösteriyor. Doğrusu, bir bakıma da Asım Bezirci'nin yazısına bir karşı yazı niteliğinde.

Füsun Akatlı öykülerde kendi beklentilerini değil, yapılanları saptayan bir eleştirmen. En basitinden, olay akışları yerine "olay kesitleri ya da durumlara ışık düşürecek, can alıcı 'zum'lar"dan söz ediyor o.

Peki son olarak: Bugün kendinizi İpek'e mi daha yakın hissediyorsunuz, Bakır'a mı?

İpekle bakır arasında benim için hiçbir zaman bir ayrım olmadı. Nitelik farkları var elbette ama ben ikisini hep beraber düşünürüm. Öyle sanıyorum ki kitaptaki öykülerde de aynı kollama var. Şimdilerdeyse ipekle bakır arasındaki o güzelim dengeyi daha da fark edilmez kılıp birbirlerinin yerine geçebilecekleri bir durum yaratmak istiyorum.

(Sorular: Kaan Özkan)

Virgöl, Sayı 50, Nisan 2002

Kıydan Açılmak

Öykü üzerinde yoğunlaşan bir yazarınız. Sizi öyküye yönlendiren nedenler nelerdi?

Edebiyatla çok ilgilenen bir aileden geliyorum. Yazar olmayı seçmemde aile ortamının büyük etkisi olmuştur. Sözelimi ben, Türk Edebiyatı'nın klasikleri denebilecek Halit Ziya'yı, Reşat Nuri'yi ilkokul son sınıfta okumuştum. Çok erken yaşlarda edebiyatla haşır neşir oldum. Şiire düşkün bir ailem olduğu için şairleri de çok küçük yaşta tanımaya başladım. Ama ondan sonra kendim yazmaya karar verince tabi dünya edebiyatındaki yerimi saptamak için yeni yazmaya başlayan bir insanın neler yapması gerektiği üzerinde yoğunlaştım. Okumam gereken öyküleri kararlaştırdım. Hangi öykücülerini okusam benim için daha yararlı olur, Türk edebiyatı nasıl zenginleştirilir veya geride kalmamak için neler yapılabilir? Tabii bu arada dünya edebiyatı örneklerine de katkıda bulunmak gerekiyordu. O yüzden çok disiplinli bir çalışma yürüttüm. Türkçede dilin kıvraklıklarını ve deyimlerin kullanımını öğrenmek için edebiyata çeviri ile başladım. Hani herkes İngilizceyi öğrenmek için Türkçeyi öğrenir, ben de Türkçe öğrenmek için İngilizceyi öğrendim. Öykü benim kişisel yapıma daha uygun. Hem de çağdaş, daha az örnek verilmiş bir alan.

Öykü, bir andan bir hayat çıkartma, bir andan bir durum yaratma üzerine kurulu bir dal. Yani o anı seçip o andan geriye, ileriye doğru gidip o kişinin yaşadığı anın önemi üzerinde duran bir sanat dalı.

Romana gelince... Romanın çok iyi örneklerini okudum. Bir Dostoyevski bir Balzac okuduktan sonra romanda yapılabilecek şeylerin çoğunun yapıldığını düşünüyorum.

Bilgi-eğitim programları kapsamında “Kıydan Açılmak” programını veriyorsunuz. Bize programdan biraz bahseder misiniz? Programın adının saptanmasında Ferit Edgü’nün *Şimdi Saat Kaç* adlı denemeler kitabının etkisi oldu. O kitapta özdeşleşme konusunda bir deneme var. Okurun genellikle bir roman kişiyle ya da edebiyatta gördüğü herhangi bir kişiyle özdeşleşme, “a.. tıpkı bazı durumlarda benim gibi davranıyor” demesi ve o yüzden o yapıtı sevmesi söz konusu. Bu bir yere kadar haklı olsa da bir yerden sonra sizin kıydan açılmanız değil yazarı sizin kıyınıza çekmeniz anlamına geliyor. Yazar olmadan önce iyi bir okur olmak gerek.

Ne okursanız okuyun kendinize benzeyen bir şeyden harekete geçip onu ya benimsiyorsunuz ya da benimsemiyorsunuz. Yazarın dünyasına açılmıyorsunuz. İşinize yarayan kısmını dünyanıza alıyorsunuz. Bu da eksik bir okuma oluyor. Sanat payını içinde barındıran bir okumaya alıştırmak istiyorum “Kıydan Açılmak” programına gelenleri. Bu benim asıl amacım.

Program 8 hafta (24 saat) sürüyor. Pazar günleri 13.00-16.00 saatleri arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Taksim binasında yapıyoruz.

“Kıydan Açılmak” programı şu konu başlıklarından oluşuyor:

1. Edebiyat dallarının kesiştiği ve ayrıldığı alanlar
2. Edebiyat dil ve biçim
3. Okur ile yazar etkileşimi
4. Teknik ustalık ya da sağlam bir dünya görüşü edebiyatta ne ölçüde önemli olabilir?
5. Yazı yazıldığı toplumdan soyutlanabilir mi?
6. Okumak, yazmak

“Kıydan Açılmak” sizin ilk programınız mı olacak? Katılımcılarda neler gözlemliyorsunuz? Program akışı ne şekilde gerçekleşiyor? Ben bu tür programlara ilk Boğaziçi Üniversitesi’nde başlamıştım; karşılaştırmalı dünya edebiyatı ve Türk öyküsü, yabancı öykü üzerine seçmeli bir ders. Yabancı derken Güney Amerika, Latin ve Fransız öyküsü de var. Öyküdeki temalara yerli yazarların ve çeşitli uluslardan yazarların nasıl yaklaştığı üzerinde duruyorduk. O dersler öğrencilerce çok beğenildi. Sonra katılım-

cılardan dersleri evde gerçekleştirme isteği geldi. Bu çalışmalara resmi ders gibi değil, dostça oturulup konuşulan dersler şeklinde evde devam ettik. Galatasaray Üniversitesi'nden de öğrencilerim oldu. Bilgi-eğitim'de ise daha önce bu eğitimi iki kez verdim. Mayıs'ta üçüncü program başlayacak. Katılımcılar oldukça karma, her yaş grubundan insan var. Ama çoğu okuyan, yani hiç okumadan merak edip de gelen yok. Tüm bu ders ve kurslarda en büyük sorun olarak, yanlış öğretilmiş ve hatta hiç öğretilmemiş bir Türkçe dilbilgisi ile karşılaşıyorum. Bizim insanımızda gözlemlediğim bir de şu özellik var: İçlerinde bir heves olması ama bu hevesin çok çabuk sönmesi. Hele biraz zora koşulduğunu hissettiği zaman çabuk vazgeçebiliyorlar. Benim sert bir tarafım vardır. Birşeyi öğretiyorsam öğretirim. Öğreteceğimi anlayınca korkuyorlar öğrenmekten. Ben Sait Faik'i "Rahmetli çok iyi adamdı" diye anlatamam. Ne zaman yaşamış, öykülerinde ne yaşadığına, nasıl bir ortamda yaşadığına dair ipuçları var mı? O sırada Sait Faik Türkiye'de yazarken Amerika'da kim, ne yazmış? Ben katılımcılara hikâyelerin fotokopilerini veriyorum. Onlara düşen sorumluluk o hikâyeleri okumak. Sonra da birlikte bu temalar üzerine konuşmak.

Eğitime giriş olarak öyküde mekânla başlıyoruz. Önce bir mekân sonra bir kişi anlatılıyor. Bunun için örnekler veriyorum. Mekân ve imajı nasıl birbirine oturtabileceklerini deniyor ve bulmaya çalışıyorlar. Bunda çok başarılı olanlar var. Bireysel olarak çalışmalar tamamlandıktan sonra bunları okuyorlar ve yazdıklarını birbirlerine gösteriyorlar. Birbirlerinin çalışmalarına eleştiriler getiriyorlar. Ben yorumlarımı ve değerlendirmemi sonunda belirtiyorum. Program sonunda en azından kendilerini neyin çektiğini ve hangi eğilimi daha çok beğendiklerini saptama fırsatı buluyorlar. Yeterince sevmediklerini ve okumadıklarını da anlıyorlar. Nesnel değerlendirmeler yapabiliyorlar.

"Okurla yazar etkileşimi" konusunda görüşleriniz...

Okur yazardan etkilenmeli, yazarı kendisine doğru çekmemeli. Yazardan etkilendiği alanı bulmalı. Onun dili nasıl kullandığı, becerileri ve dünya görüşü, etkileyen öğeler olabilir. Öyküde okur ile yazar arasında kolay bir iletişim yoktur. Çünkü öykü okurdan

katılım bekleyen bir dal. O yüzden okur beşyüz sayfalık bir romanı zorlanmadan okuyor, ama üç sayfalık bir öyküde çok zorlanıyor. Çünkü öykü ondan birikiminin bazı unsurlarını kullanmasını ya da çağrışımların zincirini kurmasını bekliyor. Etkileşim çok önemli; okur bu etkileşime katkıda bulunmaya hiçbir şekilde hazır değilse, öykü anlaşılabilir birşey gibi ortada kalıyor. O duygulara o kadar yabancı hissediyor ki kendini. Genellikle bizim okurumuz romanı, romandan hazır birtakım bilgiler elde etmeyi seviyor. Romandan kaldıramayacağı kadar önemli bir misyon bekliyor, öyküden böyle bir misyon zaten bekleyemiyor. O yüzden öyküyle pek arası yok. Tadı için zevki için dilin güzelliği için imajın güzelliği için birşey okumaya pek hazır değil.

Yazı yaşamı değiştirebilir mi?

Bu, yazının tek başına yapabileceği birşey değil. Yazı insanların kendi kararlarını değiştirebilir. Yani kararlarını hangi yönde verecekleri konusunda onlara bilgi verir ve yol gösterir. Yoksa yazı doğrudan hayatı etkilemez. Okuru etkileyerek hayatı etkilemeye yol açabilir. Sözgelimi Jean-Paul Sartre kendisini yeterince eylemci bulmuyor, onun felsefesine göre yazı yazmak bir eylem değil. Ama bugün bakıyoruz Sartre'nın yazdıkları, önerdikleri sonraki kuşakta eylem haline gelmiş. O yüzden iyi bir yazar her zaman dünya görüşüyle okurunu etkiler. Okurunu etkileyince toplumu da bir anlamda etkilemiş olur, yaşamı da.

Yazı, en koyu anınızda bile size bir hesaplaşma ve direnme umudu, toplumla yüzleşme çabası aşılayabilir. Yıllarca birşeyler kazanan ama birşeyler yitirmeyen, size ihanet etmeyen bazı arkadaşlarınız gibi bir süre sonra gördüğünüzde aynı bulduğunuz, saf değiştirmeyen, sizi zenginleştiren dostlar sunar.

Bu yazar da olabilir, yazarın yarattığı birşey de olabilir. O yüzden edebiyat insan hayatını çok değiştirebiliyor ama bu tabii okuyana bağlı biraz da.

Günümüzde Türkçenin çok kötü kullanıldığını görüyoruz. Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

Kendi dilini iyi bilmeyen insan yabancı dili öğrenemiyor. Yabancı bir dille yola çıkılmıyor. Yapılan çevirilerin birçoğu Türkçe gibi

değil. Yazık ki çok kötü çeviriler yayınlanıyor. Türkçe çok yıpratılan bir dil oldu. Amerikanca oldu, o da yetmedi Televizyon Türkçesi çıktı. Türkçeye neyin gidip, neyin gitmeyeceğini de kavrayamayan bir uydurma telaşı var. Ve bu genelde Türkçenin yapısına dikkat etmeden Amerikan dilinde bulunan kelimeleri çevirmek şeklinde oluyor. Yeni yazarların bir kısmı da böyle yazıyor. Çok özensizler, sadece dertlerini anlatma peşindeler. Güzel anlatmak için anlatılır öykü, yoksa kimsenin bilmediği birşeyi anlatmak için değil. Zaten bildiğim bir şeyi okuyorum ama bildiğimden de kötü bir dilde okuyorum. Kimsenin bunu okura yaşatmaya hakkı yoktur. Neden okuduğumdan bir zevk alamıyorum ve birşey kalmıyor aklımda. O bakımdan Türkçede çok önemli bir sorun olmaya başladı. Ben kurslara gelenlerden de onu anlıyorum. Kırk yaş civarındaki insanlar iyi konuşuyor. Yirmi yaş grubu civarı iyiye ya çok iyi çünkü özel bir çaba sarfetmiş ya da çok çok kötü.

Peki neden okumuyoruz?

Karamsar, kendisinin anlaşılmaz olduğunu, toplumun ona değer vermediğini anlatan bir kuşak var. Genel olarak yakınmalı, inanılmaz ölçüde umutsuz ve üzücü. Sözelimi büyük öykücülerin çoğunda hüznle karışık bir neşe vardır. Muhakkak kendi kendinize durup bir gülümersiniz. Yani öyle bir mizah zekâsı da pek yok. Toplum okumuyor ancak çok reklam yapılırsa alıyor, ama okuyor mu? Ben bundan hiç emin değilim. Alıyor kitaplığına koyuyor. O zamanda Calvin Klein'ın yeni bir pantolonu çıktığında nasıl alınması gerekiyorsa o niyetle alınan, ben de okudum demek için alınan bir meta oluyor kitap. Tabii eğitim sistemimizde de bu konuda yapılabilecekler var. Örneğin; lisede hâlâ *Falaka* ve *Kaşağı* okunuyor. *Falaka* ile *Kaşağı* insanın içini burkan, felaket iki öyküdür. Niye Ömer Seyfettin'i sevdirmek istiyorsak "Gizli Mabet" gibi dünya güzeli bir öyküsünü veya *Efruz Bey* romanı gibi daha çağdaş, daha günümüze yakın kitaplarını okutmuyorlar?

Sayın Tomris Uyar verdiğiniz bilgiler için teşekkür ediyoruz.

“Verdiğim özgürlükten kendime de isterim”

Rock tarihi ve Rolling Stones için Marianne Faithfull neyse, Türk edebiyatı ve İkinci Yeni için de Tomris Uyar o demek! Uyar ile son kitabı Güzel Yazı Defteri ve Turgut Uyar'ın şiirlerinin toplandığı Büyük Saat vesilesiyle bir araya gelip, çok daha fazlasını konuştuk.

Kırk küsur yıldır kısa öyküye sadık kalmış bir yazarsınız. Başka bir türe kaymayacak kadar sizi ele geçirmesinin sebebi nedir?

Kısa öyküyü dünyayı anlatma, görme biçimime en uygun dal olarak görüyorum. Roman böyle değil. Romanla öykü arasında hiçbir bağ olduğunu da sanmıyorum. Öykü yazarken çok daha yoğun, daha çarpıcı, kısa, yani öz bir anlatma yolunu seçiyorsunuz. Sayfalara boğulmuş bir anlatım biçiminden çok daha güç. Bu niteliklerden ötürü çağımıza daha uygun bir sanat olduğunu düşünüyorum.

Bu kırk yıllık temponun verdiği zararlar oldu mu?

Tabii. Karacığırım. Somut biçimde isyan etti. İçki de içtiğim için, birinden birini bırak, dedi. Yazmayı bırakmadığım için içkiyi bıraktım.

Yazarlık mı, yazı mı?

Yazı. Yazmak daha önemli. Diğeri şimdilerde gördüğüm bir şey. Yazar olmayı sevmek diye bir şey çıktı. Kartvizit gibi... Okurdan, çalıştığımız yayınevinden ve sanat dergilerinden umduğunuz tek şey kendinizi çalışarak getirdiğiniz noktanın iyi saptanmasıdır.

Para roman tartışmasını takip ettiniz mi?

Doğal olduğunu düşünüyorum. Sade Türkiye’de değil birçok toplumda öyle. Gerçek edebiyat okuru sayısı azaldı. Best seller

yazmak istesem yazarım, zor bir şey değil best-seller yazmak. Ama derdiniz iyi bir edebiyat yapmaksızın okurun beğenip beğenmemesi sizi çok fazla ilgilendirmez. Bir iki okurun önemi vardır. O yüzden ben best-seller'a karşıyım çünkü best-seller'ı çok büyük bir kesim beğenir. Herkesi altına alan, bütün eğilimleri kapsayan bir şemsiye nasıl olamazsa, bütün eğilimlere cevap veren bir roman da olamaz. Olmamalıdır da. Sizi sevmeyenler, size karşı olanlar da sizi belirler. Best-seller yazanın böyle bir derdi yok. O, sevenlerle, alanlarla mutlu olandır. "Kim bana karşı"yı merak etmeyendir. Yine de için için merak ediyordur, çünkü dedikodusunu yapıyordur. Beni şu yüzden, bu yüzden sevmiyorlar diye.

Sadece edebiyattan kazandığınız parayla yaşayabildiniz mi?

Hayır. Büyükbabamın Tarabya'daki eviyle yaşadım. Bölük pörçük satıldı, iki kata düştü, sonra onlar da satıldı. Oradan payıma düşen parayı bankaya koydum, onunla geçindim. Tabii ki birkaç kere baskı yapan kitaplarım oldu, yazılar yazdım... Ancak ne kadarını onlar karşılıyor bilemiyorum.

Peki sosyal güvenceniz var mı?

Hayır, yok. Turgut Uyar'ın Emekli Sandığı'ndan bir sağlık kartı var. Dolayısıyla eş durumundan benim de var ama şimdiye kadar hiç kullanmadım.

Pek çok edebiyatçı dostunuzu derinden etkilediniz.

Kendime bir ilham periliği vehmedecek kadar komik bir insan değilim tabii. Kendimi de o kadar beğenmem. Yalnız şöyle bir şey var: Düşünen ve sorgulayan bir insanım. Bu sözünü ettiğiniz kişiler de kendi yaptığı işleri sorgulayan, düşünen, tartışmayı seven kişilerdi. Herhalde asıl çekici yanımdı benim. Tartıştım. Bir de çok açık sözlü olmam etkili olmuştur sanıyorum. Konuyu anlamam ve disiplinli olmam.

İlişkilerimde hep kendime bir dokunulmazlık alanı bulmuşumdur. Bu da hakikaten sevilmem, değerlendirilmemle birlikte, çok tartışmalara neden olmuş bir özelliğimdir. Başkasına verdiğim özgürlüğün, yaratma, tek başına düşünme, yalnız kalma özgürlüğünün bana da verilmesini isterim.

Turgut Uyar ile kaç yıl evli kaldınız? Nasıl biriydi? Gözleri çok güzel bakıyor.

1967'de evlendik, kaç oluyor? 18 sene! Çok yakışıklı, çok zeki, çok duyarlı bir insandı. Belki bana göre aşırı ciddiydi. Tipik edebiyatçı özelliği taşıyan, kendi içine kapalı, dışarıyla fazla alışverişi olmayan, şiiriyle mutlu biriydi. Ben öyle değilim. Denizi de severim, dolaşmayı da... Daha canlı, daha hareketli olmayı isterim. Belki bu bakımdan pek uyuşmuyoruz.

Âşık olmuş muydunuz Turgut Uyar'a?

Âşık olmadan hiç kimseyle birlikte olmadım.

Sizin için yazılmış şiirleri okuduğunuzda ne hissetmiştiniz? Şimdi nasıl geliyor?

Aynı. Benim için yazılmaları önemli değil. İyi şiir mi diye bakarım. Yazık ki böyle bir özelliğim var benim. Güzel şiirler. Bazıları daha iyi olabilirdi, benim adım olmasa. Ben bana bir şey yazılmasını, ithaf edilmesini sevmem. Ama güzel bir şiirse hoşnut olurum. Beni anlatan değil de, benim inandığım şeylere yer veren bir şiirse çok severim.

Siz, Turgut Uyar ve Edip Cansever yakın arkadaş mıydınız?

Öyleydik. Son derece iyi bir dostumuzdu. İyice bakılsa Edip'ten daha çok esinlendiğim görülür. Turgut'un şiiri bana edebiyat olarak pek bir şey vermez. Edebiyat açısından Edip ile aramızda daha büyük bir alışveriş var.

YKY'nin Turgut Uyar şiirlerini Büyük Saat adıyla toplamasını vesile ederek soracak olursak, nasıl bir şiir Turgut Uyar'ın şiiri?

Turgut Uyar'ın şiir girişimini Türkiye'de yapılmış en önemli girişimlerden biri sayıyorum. Şairane şiir yazmaya karşı olup başka bir şairanelik, başka bir şiirsellik keşfetmesine hep hayranlık duymuşumdur. Büyük bir çaba olarak görüyorum. Yerini bulup bulmadığından emin değilim ama çok taklidi var. Onu görüyorum. Hatta taklit bile değil, çok bilinçli bir davranış şekli. Tavlayıcı şiir yazmaya son derece karşıydı. Şiirle savaşıyor, şiiri savaş malzemesi haline getiren bir şiir görüşünü, dünya görüşü içinde halletmeye çalışan bir şairdi.

Şiirlerini evre evre değerlendirebiliyor musunuz?

Zannediyorum “Dünyanın En Güzel Arabistanı” şiirinden öncesi ile sonrası diye ikiye ayrılabilir Turgut Uyar şiirleri. Orada ne olmuş da birdenbire bu şiiri yazmış, kendi dahil kimse bilmiyor. Öncesinde daha boynu bükük, daha Anadolulu, toprak insanı, asker olarak yaşadığı şeyler var şiirinde. Bir şey oluyor birdenbire ve son derece çağdaş şiirler yazmaya başlıyor. Yabancı dil de bilmiyor ki esinleniyor diyelim. Türkçede bunu keşfetmek o kadar zor ki! Herhalde içgüdüsel. Çünkü *Tevrat*’a falan benzeyen bir anlatım da var. Sonraları Sevim Burak’ta da görülüyor bu. Türk hikâyesini en çok etkileyen anlatımlardan birisi, Türk şiirinin İkinci Yeni’si. Ayrıca sonraları öykü de şiiri çok etkilemiştir. Orada büyük bir alışveriş var.

Son röportajlarından birinde kendi seçtikleri dışında hiçbir şiirinin yayımlanmasını istemediğini, el yazmalarını saklamadığını söylemiş Turgut Uyar. Oysa YKY’den çıkan kitapta ilk kez yayımlanan şiirler var.

Öyle yanlış ki. *Büyük Saat*’tekiler sadece Turgut’un seçmediği şiirler. Daha önce yayımlandılar. Çift daktilo sayfasına yazmadığı, yani kopyası olmayan şiirlerin hepsini attım ben. Beğendiklerimi bile attım. Çünkü beni ilgilendirmiyor. Çift kopya görürsem atmayabilirim. Düşünürüm. Çünkü o bir yere verilmek üzere yazılmıştır. Öyle de pek bir şey çıkmadı ya! Var bir iki şiir ama bende onlar. Aramızda eğlenmek için yazdığımız şeyler, verir miyim hiç?

Siz Büyük Saat’le ilgilendiniz mi?

İlgilenemezdim çünkü kitabın editörü hem benim hem Turgut’un çok sevdiği Bedirhan Toprak’tı. Hatta Bedirhan, “Ben Turgut Abi’nin seçtiklerini koymaktan yanayım ama Enis Batur yayımlanmış bütün şiirleri koy diyor” dedi. Turgut seçmezdi aslında. Ya sıkılmıştır o şiirden, ya kitap daha kısa olsun diye çıkarmıştır, ya bir yerine takılmıştır da ondan... Yazdığına pişman olduğu için değil. Yani o şiirlerin olmaması bir şey eksiltmez ya da kazandırmaz.

YKY'den çıkan Güzel Yazı Defteri sizin öykücülüğünüzde nasıl bir noktayı temsil ediyor?

Aslında bütün öykücülüğümün özelliklerini taşıyan bir kitap, o yüzden çok uğraştım. Bir kere ilk kez bu kadar çok kişili ve uzun bir öykü yazıyorum. Kişiler, yaşamlar, karşılaşmalar ve patlayan bir şey var. Bir anlamda Türkiye'nin son on, hatta yirmi yılda geldiği nokta... Benim bütün öykülerimde bir toplumsal fon vardı. Burada çok belirgin. Kişilerin didişmelerinde, değer yargılarının değişmesinde... Bir zamanlar idealist olan bir insanın artık para kazanmak dışında bir idealinin kalmamış olması gibi. Sonra aşk ilişkilerinin neden yürümediği üzerine akıl yürütmeler, dostluk ilişkileri var. Kendi kendime ve öykülerimde sorduğum soruları bir araya getirmiş oldum.

Neden farklı bir baskı, farklı puntolar, fontlar, fotoğraflar?

Farklı punto önemli değil benim için. Çünkü böyle bir imkân olmasa da italikleri yine kullanırdım. Çünkü onlar yazarın formasyonunu gösteren bir şey. Ayrı okunmaları da mümkün. Ama resimlerin çok şey kattığına inanıyorum. Yazdığımı çok iyi değerlendiren bir fotoğrafçı ressam arkadaşım Ali Arif Ersen. Hem ben severim resimli anlatımları.

Can Yayınları baskıları böyle farklı çalışılmış kitaplar için uygun değil.

Gerçekten Can'da bu olanaklar pek yoktu. Dediğim gibi bazı kitapları farklı formda görmeyi seviyorum. Bir de orada bana göre çok genç yazarlar yer alıyordu. İki yayınevi arasında maddi bir fark hiç yok. Kitabın sunumu farklı. Yalnız YKY ile her yıla üç kitap olmak üzere uzun süreli bir anlaşmaya girmem bazen beni düşündürüyor. İlle olumsuz anlamda düşündürüyor demek değil bu. Sadece yazı beklemenin tanıtım için yeterli olmadığı bir devri yaşıyoruz. Biri çok istiyordur da vakti yoktur yazmaya. İlanlı tanıtımı eksik buluyorum. Yayınevi bünyesine geçirmek için olan istekle kitap çıktıktan sonraki isteği orantılı bulmuyorum. O zaman da şöyle bir soru geliyor tabii akla: Acaba edebiyata yıllarını vermiş birtakım isimlerin yayın hakkına sahip olmak mı sorun? O zaman ben bunun edebiyat sevgisiyle olan doğrudan bağlantısını kuramam.

Ne yazıyorsunuz?

Octavio Paz çevirmiştim, henüz yayımlanmadı. Yine bir çeviri yapasım var. Ama belki de korku türü bir hikâye yazarım. Daha önce masallarımda denediğim gibi.

(Sorular: İlgın Sönmez)

Milliyet Sanat, Sayı 521, Ağustos 2002

“İyi yazılmış bir öyküyü iyi yapılmış bir makyaja benzetirim. Bitirdikten sonra biraz hafifletilir. Sanki öyleymiş gibi olur.”

Güzel Yazı Defteri, *İzdüşümler / Düş İzleri* dizisinin bir parçası olarak YKY'den çıktı. Dizinin tanıtımı için YKY, “*Düş İzleri* kısmında ise uzun öykünün ve kısa romanın sınırlarını zorlayan eserler yer alıyor.” ifadesini kullanmış. Mesela arka kapakta anlatı denilmiş, içeride uzun öykü... Bu konuda bir karmaşa yaşandığını düşünüyor musunuz?

İyi bir soru oldu bu başlangıç için, çünkü Türkiye’de bunlar hep birbirine karıştırılıyor. Benim inandığım tür öyküde olay bu kadar fazla olmaz, yani bu kadar çok insan ve olay olmaz, bir tane olay vardır. Burada da roman kadar detaylı kesitler verilmiyor tabii ama yine de bir öykünün kaldıramayacağı kadar çok kişi var. Bir de onların kendi hikâyeleri var tabii. O masada buluşuncaya kadarki geçmişleri, birliktelikleri, ihanetleri, biriktirdikleri...

Evet, öykünün sınırlarını aşıyor ama roman da değil tabii. Uzun öykü veya kısa roman değil bu; başka bir tür: Bunu uzun ya da kısa sözcüğüyle, yani uzun öykü, kısa roman diye nitelendirmemek gerek. Başka bir tür. Fransızlar buna *nouvella* diyorlar. Bu türü sevenler, her yazarın okuruna verdiği bir ödül gibi görüyorlar bu türü. Sözgelimi Thomas Mann’ın *Venedik’te Ölüm*’ü, Dostoyevski’nin *Yeraltından Notlar*’ı, Camus’nün *Düşüş*’ü... Bu tür, yazarı çok iyi anlatan, yazar hakkında çok daha derin bilgi veren bir tür.

“Aslında bütün öykücülüğümün özelliklerini taşıyan bir kitap, o yüzden çok uğraştım” demişsiniz bir söyleşinizde.

Evet çok uğraştım. Her kişi bir başkasını anlatıyor. Hepsinin anlattığı başka biri olmalıydı. Kim kimi daha iyi anlatabilirdi? Öykünün yürümesi, ilerlemesi için bu gerekiyordu. En zorlu Sema'ydı. Sözgelimi Bülent'i anlatmak kolaydı. Sema anlatıyor Bülent'i zaten ama Bülent, Sema'yı çok da iyi anlatamayabilirdi. Okurun Sema'yı tanımasını istiyordum. Bu bölüştürmeler yorucu, çok çok yorucu. Deniz tamamlayıcı olduğu için işim biraz kolaylaştı. İyi yazılmış bir öyküyü ben iyi yapılmış bir makyaja benzetirim. Bitirdikten sonra silinir, allık filan hepsi biraz hafifletilir. Sanki zaten öyleymiş gibi olur. Bir de yargılayıcı değil dikkat edersen. Toplantıları kim ihbar etmiş belli değil. Kayınvalidenin olduğu kesin ama... Bülent biliyor mu, Olcay biliyor mu, onlar kesin değil. Ben sevmiyorum Olcay'ı, sen de sevmiyorsun ama elini yüreğine koyup diyebilir misin Olcay söyledi diye? Aslında istiyoruz Olcay olsun... ama olabilir de olmayabilir de.

Güllü Hanım'ın tanıklığı var...

Orada yaşayan sağlam bir kişi lazım. Yalan söylemekten eline bir şey geçmeyecek, duygu sürtüşmesi yaşamamış o insanlarla, hatta hepsini sevecek birisi. Bugüne tanık birisi. Bir de Deniz gibi geçmişlerini iyi bilen, formasyonlarına yardım edebilecek bir kişi.

Yani mesele öykünün matematiği...

Evet, kurgunun çok iyi olması gerekiyor. O yüzden çok uğraşıyorsunuz. Yazıyorsunuz, atıyorsunuz. Yanlış kişiye yanlış kişiyi anlattırıyorsunuz. İlerlemiyor. Bazı güzel şeyler dışarıda kalıyor, hepsi girmiyor tabii.

Ali Arif Ersen'le çalışmışsınız bu kitapta. Nasıldı?

Ali Arif Ersen daha önce *Aramızdaki Şey* ve *Otuzların Kadını*'nın kapağını da yapmıştı. Beni çok iyi tanıyan, dilimin dünyasını çok iyi bilen bir ressam, fotoğrafçı. O yüzden onunla çalışmayı istedim zaten. Güzel bir çalışma oldu, çünkü birbirimize aktarabildiğimiz iç dünyalarımız var.

Ben bölümü yazıp onu veriyordum, o da ne yapılabilir bir bütün sağlamak adına diye düşünüyordu, birtakım alternatifler

üretiyordu. Dikkat ettiyseniz hep denizle ilgili fotoğraflar ve resimler var. Metinde alttan akan deniz var. O denizin sonbaharı, yazı; girildiği anlar, girilmediği anlar. O atmosferi bulmamda yardımcı oldu bana, getirdiği çalışmalarla... Ben ona metinlerimi verip çalışmalarını kolaylaştırdım, o da beni canlandırdı; bana birtakım ipuçları verdi.

Her zaman iyi sonuçlar alınamayabiliyor.

Öyle. Renk ayrımı eskiden yoktu. Malzeme ne kadar iyi olursa olsun sonuç pek parlak olmayabiliyordu. Mesela “Şahmeran” hikâyesini Nedim Günsür’le çalışmışım ve çok güzel resimler yapmıştı. Kitapta aynı sonucu alamadık maalesef. Sonra da Nedim Bey’in o resimleri dağıldı; ya sattı ya da sevdiklerine hediye etti filan. Yani yok artık o resimler bir arada. Çok acırım, çok güzel resimlerdi. Yapı Kredi Yayınları bu bakımdan iyi. Sizi dinliyorlar da, müdahale edebiliyorsunuz.

Can Yayınları’nda böyle bir imkân yoktu.

Evet yoktu. Şablon gibi olan kapaktan kurtulmak beni rahatlatmış doğrusu. Çünkü her yazarı aynı çerçeveye almak gibi sanki. Tabii ki öyle bir sistem de olabilir ama o da uzun yıllar sürünce sıkılıyor insan.

Kitapta Olcay’la ilgili “Hızlı tıptırtilarla yüklü elma kokulu bir sessizlikte buldu kendini. Ne var ki bu dinginlik uzun sürmedi. Ne zaman iç dünyasına çekilecek olsa, sanki bir zemberek boşalıyor, derinlerden kopan kavurucu bir öfke yüzeye ağıyordu.” bölümüyle Olcay’ı tanımış oluyoruz, görüyoruz. Olcay hepimizin hayatına az çok girmiş bir tip aynı zamanda. Oysa edebiyatımızda orijinal olma, değişik konu seçme gayreti var genellikle.

Her gün aynı güneş doğar ve güneşi yeniden doğduramazsınız ama sizce nasıl doğduğunu söyleyebilirsiniz her zaman. Aslında ortalama konu diye bir şey yoktur edebiyatta. Zaten temalar üçü beşi aşmaz. Ayrılıktır, ölümdür, doğumdur, aşkıdır, intikamdır, dostluktur, gitmektir, dönmektir... Bunları ille de aşmaya çalışmaya gerek yok. Yeniden gözden geçirilmesini sağlarsınız. Okurun da yaşadığı bir olayı yazarın ışığı altında

anlatırsınız; sizin dünyanıza da okuyucunun girmesini sağlayabilirsiniz. Budur. Evet, Olcay'la ilgili o bölümde ayrıntılarla ortaya çıkması, annesinden aldığı özellikler, onun anlatıldığı bir şey. Olcay'ın kendi olma isteği... Annesi lehine vazgeçiyor kendinden. Çok basit gibi görünüyor ama... Eğer Olcay'ı dediğin gibi yapabilmişsem, anlatabilmişsem, o bölüm nasıl bir kişi olduğunu açığa vuran, onu anlatan bölümdür.

Türkiye için belirleyici bir dönemde yaşanan olayların arka planı duygu durumlarını kısa ama çok net olarak görebiliyoruz Güzel Yazı Defteri'nde. Aşk, dostluk, ihanet, güven, inanç... Genel anlamda paylaşım ve ardındaki gerçekler, nihayet ve aslen yalnızlık... Son zamanların panoraması gibi. Ve tabii sanki hep de gelip insanın yalnızlığına, dalgalanan umutsuzluğuna varıyoruz bir yandan. Aslen alttan alta bir umutsuzluk. Doğru mu düşünüyorum?

Fokurduyor, evet doğru düşünüyorsun. Türkiye'de buna yükselen değerler, yozlaşma deniyor ama Türkiye'de siz on hatta beş yıl görüşmediğiniz bir arkadaşınızı görmek istemiyorsunuz. Bu serüven pek göze alınır bir şey olmuyor çünkü. Nereye doğru değişmiştir, eskisi gibi midir, neleri beğeniyordur, eskiden inandığı şeyleri bugün de savunuyor mudur kaygılarını taşıyoruz. Kitaptakiler birbirlerini yadırgasalar da, şüphelense de hep o günün havası içinde birbirlerini hoşgörmüşler. O havayı sağlayan Deniz'in etrafında oluşan hava. O bizim sesini duymadığımız Deniz'in sağladığı bir şey. Onun başının derde girmesiyle hava dağılıyor, herkes birbirinden kuşkulandırmaya başlıyor, çatlaklar oluşuyor... Yani bir milat oluyor Deniz'in ölümü, dostluklarının bitmesi için. Ölümünden sonraki geceye kadar o patlama uzuyor.

Güzel Yazı Defteri, sarı sayfalı, kırmızı çizgileriyle o bildiğimiz defter ve lotarya defteri aslında bir güzel yazı defteri... İsmet "Artık umudum yok ama belki bunların arasında da imzasına yüz biçilebilecek birilerini bulur" diyor lotarya defterini bırakırken. İsmet kurgulanmamış tek kişi kitaptaki. Diğerleri de tabii ortak tanıdıklardan, bildiğim birilerinden derlenmiş. Bir sürü vardı bu defterlerden. Ben de boş zamanlarımda o defterlere

bakardım... O defteri bana hediye eden İsmet, hakiki bir adam, dürüst bir dost. Oradaki pek çok ismi tanımıyorum. Hikâyenin malzemesini taşıyan defterler onlar gerçekten. Çok da iyi bir okurdu İsmet üstelik.

Kenan'la Güzin ilişkisinde "göze almak" meselesi vardı. Sizce nasıl bir şey göze almak, almamak?

Göze almak, daha çok olumlu benim düşünceme göre. Bir insanı çok sevmek veya ona çok tutkun olmak, ikisi de olabilir ama bu, onunla sürekli bir birliktelik götürmenize yetmeyebilir. Şimdiki aklım olsaydı bazı ilişkilerimi göze almazdım. Çünkü çok fazla yıpranıyorsunuz. Ama iyi ki göze almışım tabii, pişmanlık demiyorum ama şimdiki düşüncem olsaydı kolay kolay göze almazdım. Kalan sadece zorlukları oluyor ilişki bittikten sonra... Mesela bir yazıda söylemiştim. Turgut Uyar'la bizim çok kavgalı, çalkantılı bir evliliğimiz vardı. Şimdi öyle bir evliliği hiç göze almam artık, evlilik zaten söz konusu değil ama... Şu ilişki biçimine de, göze almak demeyeyim ama gönül indirmem; sabah kalkınca öpüşülüp günaydın denilen, belli saatler arası çalışan insanların işten eve geldiği, o Amerikanvari ilişki.

En yetkin yapıtlar, en az malzeme taşıyanlar mıdır?

Eskiden yazarların kullanabileceği görsel ipuçları çok değildi. Bir Balzac, Stendhal döneminde mesela. TV yoktu, gazete yaygın değildi. Yazarın bir sokağı anlatacağı zaman, kaldırımını bile, taşlarını bile sayfalarca anlatması gerekebilirdi... Ben Paris'i Balzac'tan biliyorum. Burada bir ipucu deposu söz konusu. Şimdi bizler TV gibi avantajlarla, mesela sınıf atlayan birisiyse nasıl giyindiğini biliyoruz, gerek duymuyorsunuz uzun uzun betimlemeye. Orada çarpıcı bir özelliğini ortaya koyuyorsunuz ve gerisini okurun tamamlamasına bırakıyorsunuz. Okurun sizin kadar akıllı ve gözlemci olduğunu düşünmeniz gerekir. Yazarın sağladığı bellek, ipucu deposu, TV gibi etkilerle okur da kendi dağarcığını oluşturuyor.

Marguerite Duras, Yazmak isimli kitabında, yazarın yazmak için yalnızlığı ihtiyacı olduğunu belirtmiş ve derin anlamda "Yalnızlığa

her zaman delilik eşlik eder” demişti. Yazmak, yalnızlık ve delilik... Sizce yazmak için yalnızlık ne kadar gerekli? Kendinize ait bir çalışma odanız olmadan çalıştığınızı biliyoruz yıllardır.

Gürültüsüzlüğü yeğliyor insan. Eskiden bir odam yoktu şimdi var, kullanamıyorum. İnsan gürültüsüz bir yeri tercih ediyor tabii ama, o zaman da sokaktan bir ses gelmeyince olmuyor. Bir kedi dolaşmalı, sütçünün bağırması lazım. Çok fazla bir müzik değil ama... ses gelmeli. Hayatın akıp geçtiğini bilmek istiyorum ben.

Benim yazmak dediğimle Duras’ın yazmak dediği arasında fark var. Fransız yazarlar her şeyi abartırlar... Yazarken deliliğinizi buduyorsunuz. Dolayısıyla delilik olmaktan çıkıyor. Sana deli gibi âşığım derken ne kadar deliyse o kişi, yazar da yazmayı deli gibi seviyorum derken o kadar abartıyordur. Deliliğin bir metodu yok.

Yazmasam çıldıracaktım...

Evet... Son okuduğum ürünlerde yazarların, deli diyemeyeceğim ama budala olanlarını görüyorum. Deli olmaya çalışırken budala olanları görüyorum. Çünkü deli olmaya çalışırken yapılan yanlışlara ancak ahmaklar ve budalalar düşer. Bunun örnekleri çok var.

Reklama nasıl bakıyorsunuz edebiyatta?

Yazarlar tabii ki okunmak ister. Yoksa yazmaz, fotokopi çıkartır. Yazar için okur istemenin bir suç olduğunu sanmıyorum ama okura göre yazmak bir suçtur. Okura göre yazılsaydı ortalama okurun çok altında bir yerde olurdu edebiyat hâlâ. Oysa okur bizi aşacak, boy ölçüşebilecek durumdadır. Yazarla her zaman birikim açısından boy ölçüşebilir okur. Zaten aksini düşünmek yanlış olur. Okurun en az sizin kadar akıllı ve birikimli olduğunu düşünmelisiniz. Best-seller yazarını ise kitabın çok satın alınması ilgilendirir. Okunsa da okunmasa da... Edebiyata kendini vermiş bir yatarsa kimlerin okuduğuyla daha çok ilgilenir. Çünkü yazarı, kimin sevdiği kadar kimin sevmeyişi de belirler. Çok okunmaktan fazla kimin okuduğunu olabildiğince bilmek isterim. Kimlere seslendiğimi.

Anadilini iyi bilmek, yabancı dil öğrenmek ve hele çeviri yapmak için şart. İyi çeviri yapanların iyi yazar olduklarını söyleyebilir miyiz?

Benimki bir şans o zamana göre, şimdi İngilizce öğrenmek daha kolay. Yabancı dil bildiğim için Türkçeyi sınama şansım vardı. Sözgelimi Turgut Uyar'ın ya da Edip Cansever'in yabancı dil bilmediğini biliyorum, yabancı dil tek başına kişiyi geliştirmiyor tabii. İyi çeviri yapabilenler, evet iyi yazarlar. İlle yaratıcı yazar olmaları gerekmiyor ama iyi yazarlar.

Yazdıklarınızla hiç duygusal bağınız olmadığını, bunun bazen de dezavantajları olduğunu söylersiniz...

Benim için yazdığım bir şey biter. Ona olan sevgim filan yoktur. Nesnel bir sevgiden başka bir şey yoktur. Başarabilmişsem iyi bir kitaptır, öyküdür... Ben o kitabı tekrar tekrar okumam, reklamını yapmam... İyi olmazsa yayınlamam da zaten. En kıyıcı eleştirmenim kendimimdir. Beğenilmesi, beğenilmemesi pek fazla ilgilendirmez beni ondan sonra.

Nesne olarak kitapla ilişkiniz nasıldır peki? Okşar mısınız, koklar mısınız mesela?

Okşamam da kâğıdın kokusu beni çok ilgilendirir. Sonra rengi, kalitesi, dokusu, basımın özeni... Bazen basit, bazen çarpıcı olanlar hoşuma gider. Ama genelde basit ve kendinden emin şeyler hoşuma gider. Bu nedenle internetten hiçbir şey okuyabileceğimi sanmıyorum. Metne dokunmalıyım ben.

Güzel Yazı Defteri'yle 2002 Dünya Kitap Ödülleri'nde Yılın Telif Kitabı Ödülü'nü aldınız. Ödüller hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ödüller ne okurun kitaba olan ilgisini artırıyor ne de size maddi bir destek getiriyor. Yalnız bu ödülde olduğu gibi ödülü size verenler, kendileri de yazan, konuşulan kitaplar arasından sizin kitabınızı bulup çıkaran insanlardan oluşuyorsa önemli oluyor... Bu ödül de benim için bu yüzden önemli.

(Sorular: Hande Şarman)

Varlık, Sayı 1143, Aralık 2002

“Edebiyatın öç alma biçimi silmektir”

Öykü ve günlük dışında eserler vermediniz. Bir tür takıntısından söz etmek mümkün mü?

Öykü benim yapıma çok uygun bir anlatı tarzı ve edebiyat türü. Roman bana pek uygun bir dal değil. Başı, sonu, ortası olan; toplumun çeşitli katmanlarını da barındıran ve ister istemez mesajı olan ya da mesajsız olması gibi bir mesajı olan bir roman yazmak istemedim. Öyküyle kendimi, düşüncelerimi daha iyi dile getirebildiğimi sanıyorum. Başka bir tür denemedim. Şiiri çocukken yazmıştım, ama kötü olduğunu o zaman bile anlamıştım.

Bütün öykü yazarlarına sorulan sorudur, romana ne zaman geçecekleri. Siz de yazıya ilk başladığınızda sanırım bu tür sorularla karşılaşmışsınızdır?

Hâlâ da soruyorlar. Çok farklı iki şey. Bu, mimariye ne zaman geçeceksiniz demekten pek farklı bir şey değil. Tamamen iki ayrı dal çünkü.

Güzel Yazı Defteri için siz ‘nouvella’ diyorsunuz. Ustası olduğunuz öykü türüne bir ihanet olarak görülür endişesini taşıdınız mı?

Hayır, hiç öyle görmedim. Çok iyi uzun öyküler okuduğumu sanıyorum. Çehov’un “Bozkır”ını düşünüyorum mesela. Çehov onu yazdı diye kısa öyküye ihanet etmemiş. Bu biraz daha uzun ve daha çok kişiyi kapsadığı için, bir çok mekân ve zaman değişikliklerini verdiği için bir öykünün sınırlarına girmiyor. Gene de baktığımızda öykü özellikleri ağır basıyor. Ancak dipte, romanı sezdirenen bir hava dışında romana benzer bir özellik fazla yok. O hava Türkiye’nin aşağı yukarı yirmi

yıldır geçirdiği çalkantıyı anlatıyor. Kişiler de üç kuşağı temsil ediyor aşağı yukarı.

Öykülerinizi belli bir müzik ritmi içinde yazdığınızı söylemiştiniz bir konuşmanızda. Ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Koleje giderken müzik formları üzerine seçmeli bir dersimiz vardı. O dersi çok büyük bir sevgiyle almıştım ve öğretmenimiz de çok iyiydi. Ve müziğin edebiyata nasıl uygulanabileceği konusunu o zamandan beri çok düşünüyorum. Bu öykülerde bir çokseslilik söz konusu. Değişik yaş gruplarından, farklı kuşaklardan gelen insanların değişik konuşmalarını bütünleştirici bir biçim bulmak ve dili bir yamalı bohçaya çevirmemek için birinin gözünden anlatılması gerekiyordu. Sık sık onların gözüne de dönüyoruz ama gene de onları birleştiren bir dil söz konusu. O yüzden çok sesli bir müzik var ama hepsi konuştuğunda tek bir parça gibi çıkıyor.

O halde müzik formlarından hangisine uyuyor?

Herhalde senfoni olur, çok iddialı olmazsa. Çünkü konçerto değil. İtalikle dizilen ve yazarın sesi olan bölümleri de dönülen tema olarak düşünebiliriz.

Önceki öyüklerinizde müziğin egemen olduğu örnekler var mı?

Var. Edip Cansever için yazdığım bir öykü vardı. Onda Miles Davis'in "Siesta"sından yararlanmıştım. Çok düşündüğüm bir şey benim bu. Ama en iyisini tabii Cortazar yapıyor. Müzik seslerini birer alet olarak hikâye kişilerine dağıtıyor. O çok saygıdeğer bir çaba. Şarkı beni çok etkileyen bir şey. Birçok öyküme şarkı sözleri adını vermişimdir mesela. Çalışırken de müzik dinlerim. Ama insan sesi olmasın. Yani onu dinleyip de kapılmamalıyım.

Yüzleşmeler kitabında James Joyce'tan şöyle bir alıntınız var. "Sanatçı, halk yığınlarının gönlünü kazanmak peşindeyse kitle fetişizminin kendini bile bile kandırma hastalığının bulaşıcılığından kaçınmaz, popüler bir akımda yer alırsa bu riski üstlenir." Günümüzde bunun tam tersi bir durumu yaşıyoruz sanki, hem

edebiyat hem de başka türler açısından. Ne diyorsunuz bu konuda. Geçerli olan sanki tam tersiymiş gibi algılanmaya başlanmadı mı? Popüler olmak, edebiyatta zannedildiği kadar önemli bir şey değil. Edebiyatta tiraj, daha çok insanın aklında kalan ve çocuklarına aktardığıdır. O gün satılan kitap sayısına göre ölçülmeyen bir şeydir. Söz gelimi, “Ben bir ceviz ağacıymın Gülhane parkında,” çok tirajlı olan bir sözdür. Çünkü herkesin hayatını bir yerden etkiler. Bir ceviz ağacı gördüğünüzde Gülhane parkının önünden geçerken, ya da başka bir ağaç ve başka bir yer size bunu hatırlatıyorsa asıl tirajın o olduğunu düşünürüm. Belleklere kazınmayan bir şey yapıyorsanız, bu o aralar herhangi bir sosyal eğilimden ötürü gündemde oluyorsa ve siz bu yüzden seviliyorsanız, o gündemden kalktığında siz de gündemden kalkacaksınız, demektir. Edebiyatın çok kötü bir oç alma biçimi vardır. Edebiyat siler. Öbür dallar gibi değildir, bir zamanlar iyi bir şarkıcıydı demezler. Bir zamanlar iyi bir müzisyendi, diye akılda kalmazsınız. Bütünüyle siler. Geçmişteki iyi işlerinizle birlikte yok olursunuz. Gündemde kalmak için çok ürün vererek kendinden ödün vermek de aynı biçimde tehlikeli olabilir. Yani son kitabınız bir de bakmışsınız geçmiş kitaplarınızı da yok etmiş.

Göndökümü dizisinin son kitabı Yüzleşmeler’in alt başlığı “Bir Uyumsuzun Notları” adını taşıyor. Neden uyumsuz olarak niteliyorsunuz kendinizi?

Türkçe yazan ve Türkçeyi çok seven bir insanım. Bir kere o Türkçenin artık konuşulmadığı yerde, dünyada oturuyorum ben. Eskiden şoförlerle konuşmaya, esnafla şakalaşmaya, balıkçılarla pazarlık etmeye alışkın bir insan olarak o yüzleri, o dili çevremde bulamıyorum. Buna koştut olarak tipler de değişiyor. Çevremdeki kişilerin de eğilimleri bir bütün ve homojen değil. Oraya da ait değilim. Tipik bir orta sınıf Türk aydını değilim. Burjuva bir Türk aydınıyım belki ama bu benim bir şeyimi özetlemiyor, ortaya çıkarmıyor. İstanbullu olmam önemli benim için. O da İstanbul’u çok önemseydiğimden değil, yani metropolde yaşamış bir insan olarak metropolü önemsiyorum ama beni ilgilendiren bir şey bu. Artı puan anlamında değil. Türkiye

dışında başka bir yerde yaşayamam. Türkçe konuşulmayan bir yerde kendimi düşünemem, yazamam. Denedim bunu ama yapamadım. Ancak not alabiliyorum. Eğer dilini bildiğim bir ülkedeysem, o dille düşünmeye başlıyorum. Çünkü o dilde konuşuyorum. Böyle bir ikilik oluyor. Ne olursa olsun Türkiye’de yaşarım bu yüzden.

Dil bozulmasının edebiyata girdiğini düşünüyor musunuz?

Rüyama giriyor. Bunu bir öykümde de yazmıştım. Galiba Gündökümleri’nde de var. Rüyamda televizyonda bir tartışma programındaymışım, ciddi bir program, orada sesimin çıkmadığını görüyorum. Korkunç bir rüya. Yapımdan gelen bir hırçnlığım var, aslında hoşgörölüyümdür, ama damarıma basılınca hırçın olurum. Babamın Karadenizli olmasından kaynaklanabilir bu. Bir de tabii onun getirdiği hırçın insanlara özgü kırılğanlıklarım olur. Bunu belli etmem ama silerim. Onların da etkisiyle son zamanlarda sildiğim çok sey oldu. Dostluklardan eski tanışlara kadar. O yüzden yersiz yurtsuz olmak, uyumsuzluğun bir parçası.

1975’ten ’97 sonuna kadar Gündökümleri yazdınız. Öyküye almayacaklarınızı bir kenara not etme düşüncesi mi yoksa bir tür günce yazma mıydı çıkış noktanız?

Gündelik hayat içindeki bazı deneyimleriniz sizin için çok önemli oluyor. Bir ışık tutuyor, bir şeyleri daha iyi anlamayı getiriyor. Fakat bu öyküye her sefer sinemiyor tabii. Hepsi bir öykü malzemesi değil. Genç yazar olsam, bir çoğunda gördüğüm gibi belki öykü olur ama bunu yapmak istemiyorum. Kendimi silmek olur. Öyküye almadığım şeyleri gündökümü olarak yazıyorum. Gündökümü sahici, kurgulanmıyor çünkü. Fakat onun da kendine göre, mantık isteyen bir kurgusunun olması gerekiyor. Eğer güzel bir sözü söyleyen, o gün beni aydınlatan kişinin adının geçmesi, mektubunun yer alması gerekorsa onlar da geçiyor. Ama hepsinden izin almak gerekiyor. Çünkü göndökümü yazmak öykü yazmaktan da öte estetik kurallara dayanan bir şey. Yani size bire bir emanet edilmiş bir söz, mektubu, birileriyle paylaşmak demek olduğu için sınırları çok ince. Bunu da gözetmeniz gerekiyor.

Gündökümleri yazmayı ilerlettikçe yıllar geçtikçe belki, bir şeyler farklılaştı mı?

Başta daha rahat ve bütün günlerimi yazıyormuşum. Daha çok kendimi ve günlük hayatı anlatıyorum. Son zamanlarda tekrar yayınlanacağı için onları tekrar gözden geçirdim ve hayatımı bir sinema şeridi gibi gördüm orada. Ortalara doğru toplumsal baskıların ağırlığı iyice hissediliyor. Onların benim hayatımı da etkilediğini gördüm. Sonra biraz deneye kaçmaya başlamışım. Gitgide günlerden kopuyorum gibi. Sonuna doğru büyük bir çabayla günleri yazayım istiyorum. Pek çok şeyin üst üste gelmesi bende artık yazmasam da olur duygusunu uyandırdı sanıyorum. O yüzden de gündökümü yazmıyorum artık. Bugün de yazsam aynı şeyi yazacağımı hissediyorum çünkü. Genç okurlardan bazıları mesela benim 1975'te yazdığımı çok güncel buluyorlar. Bir yazar olarak hoşunuza gidebilir ama Türkiye'de yaşayan bir vatandaş olarak hiç de hoş değil.

Genç öykücülerden okuduklarınız var mı? Onların dille olan ilişkilerini nasıl buluyorsunuz?

Murat Gülsoy'un iyi bir öykücü olduğunu görüyorum. Tek sakıncası metinden hareket etmesi, bir metne bağlı kalması. Metinden metne giden bir yol seçiyor ve bu yol tıkanabilir ilerde, diye düşünüyorum. Bir şey şimdilik eksik değil ama ilerde olacak. Sema Kaygusuz şiirsel bir dil kullanıyor. O bakımdan beğeniyorum. Mehmet Günsür'ün sürükleyici bir şiirselliği var. Şiirsel yazmıyor da belki onu yazmamış olması şiirsel yapıyor yazdığını. Onun da bir belkemiği, yani öyküyü ayakta tutan bir şeyi eksik. Altan hikâyeyi bağlayan bir şey eksik sanki. Öyküde de romanda da ne zaman bittiğini bilmiyorlar aslında. Bilinmez bu da, sezmek diye bir şey olabilir belki. Ben de seziyorum hikâyemin bittiğini, bilmiyorum. Çok sarkıyor yazdıkları, son zamanların filmleri gibi. Bitmesi gereken yeri o kadar geçiyorlar ki, artık bitmesi için bir neden kalmıyor.

“Çalkantılı bir evliliğimiz oldu Turgut Uyar ile, bugün olsa göze alamazdım” diyorsunuz. Bugün neleri göze alabileceğinizi düşünüyorsunuz? Ya da geçmişe baktığınızda göze alacağınız ya da alamayacağınız şeyler neler olur?

Tabii ki göze alamam, şimdi alamam. Ama o zaman iyi ki almışım. Bazı şeyleri iyi ki yapmışsınız. Onları belli yaşlarda yapmış olmak, bizi sonradan biz yapan bir özellik haline gelir. Hiçbir zaman pişmanlık duymadım birileriyle birlikte olduğum için. Pişmanlık duyduğum anlar olmuş olabilir, ama genel olarak bakıldığında yoktur.

Edebiyatçı evliliklerinde birbirinin eserleri üzerine fikir beyan etme durumu oluyor mu?

Evet, gösterilirse olur. Çatışma çıkmaz genellikle fakat çıkarsa da benden çıkar çoğunlukla. Daha çok Cemal Süreya ile birlikteliğimde olurdu bu. Bir şeyi eleştirdim mi geri dönmem. Çünkü o bana sorulmuştur, dürüst cevap vermek zorundayım. Bir insanı çok sevmem, ona âşık olmam falan bunu değiştirmez. Ben şiirden anlamam, şiiri bilen biri bana şiiri göstermek zorunda değildir. Ama gösterip de benim düşüncemi soruyorsa ben ona dürüstçe cevap vermek durumundayımdır. Şu olmamış derim mesela ve o olmamış için sonuna kadar tuttururum. Bu şansım mıdır, yoksa şiiri sezmem midir bilmiyorum ama sonunda razı olunur ona.

Güzel Yazı Defteri'nin iki ödülü birden oldu. Tüyap Kitap Fuarı'nda Dünya Kitap Ödülü'nü, şimdi de Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü kazandınız. Çok klasik olacak ama ödüller üzerine görüşlerinizi de almak isterim.

Ben ödüllere eskiden beri karşı bir insandım. Yani şu anlamda, hatta bir yazımda da belirttiğimi hatırlıyorum, bu gidişle bir-birimizin ya yarışmacısı ya da jürisi olacağız demiştim. Oysa Türkiye'nin bugün geldiği durumda başka bir şey ortaya çıkıyor: Sizin için hiç uğraşmayan bir yayınevi varsa, ki bunu özellikle duyurmayan ve bu reklam dünyasının içinde sizin yayınlanan kitabınızı aşağı yukarı sevenleriniz tarafından bile duyulmadığı, bilinmediği bir ortamda ödül kazanıyorsanız o ödülün yararı var. En azından sizin bir şey yazdığınızı duyuruyor. Satıştan falan geçtim.

(Sorular: İhsan Yılmaz)
Hürriyet Gösteri, Aralık 2002

“Günler kendiliğinden dökülüyor”

Üçyılı geçmiş “gündökümü” yazmayalı; *elin kaşınmıyor mu hiç?* Fazla kaşınmıyor doğrusunu istersen. Aynı karamsarlığı – belki daha koyusunu– aynı yordamla ele almak istemem. O yüzden ellerim kaşınınca üstlerine bir bardak soğuk su döküyorum, başka yazılarla ilgileniyorum. Aradan geçen yıllarda ortalıkta bana ya da okura umut verebilecek ufak bir değişiklik çakıntısı görebilseydim, yeniden başlardım günleri dökmeye. Ama bu durumda günlerimiz zaten kendiliğinden dökülmüyor mu?

Madem Gündökümleri’nin alt başlığı “Bir Uyumsuzun Notları”, öyle gidelim: Uyumsuzluk, “kendilerini sürüp gitmesi gereken bir şey değil, doğada bir birim olarak görebilmek” hali mi mesela; oradan mı başlıyor? Eğer öyleyse uyumsuzluk bir paye o zaman? Uyumsuzun öteki uyumsuzlarla ortak noktaları da pek az yazık ki; nevrastenik yapı dışında. Genellemeler geçersiz. En iyisi sen uyumsuzdan söz ettiğinde ben kendi adıma yanıtlayayım sorunu. “Kendini doğada bir birim olarak görebilmek”, öncelikle bir canlı olduğunu benimsediğini gösteriyor; benim durumumda yalnızca yazdıklarımla var olmak istemediğimi... “Paye” sözcüğü, fazla kalkındırıcı, çünkü bir anti-konformistin ne övünecek yanı vardır ne imrenilecek. Doğuştan muhaliftir o, kesin saydığı yargılarında bile “acaba” payı büyüktür.

Söz buraya gelince, bir uyumsuzun başına gelebilecekler daha başından belli ya da nelerin gelebileceği gündökümlerinin 960 sayfasında örnekleriyle var; uyumsuza, bunca çileli bir ömrü göze aldirtan ne?

Uyumsuz, başına gelebilecekleri önceden sezse de tam anlamıyla kavrayamaz, kavradığındaysa artık kendisi olmuştur bile. Senin deyişinle “çileli bir ömrü” göze almıştır ama ender mutluluk anlarını da doruğa kadar yaşamakta üstüne yoktur. Yakınmalara, mızımızlanmalara olanak tanımayan garip bir denge kurmuştur yaşamla arasında. En azından benim için öyle.

Uyumsuz, eşittir: yalnız (bir adım sonra) eşittir: kimsesiz, formülü doğru mu peki?

Galiba yanılıyorsun çünkü uyumsuzlar, dışardan bakanlara, hele uyumsuz rolünü isteyenlere çok çekici gelirler. Çevreleri kalabalıktır, bazen istemedikleri kadar. Tanıdıklar, arkadaşlar, dostlar, yakınlar, sırdaşlar, onun inişli çıkışlı iç dünyasında kapladıkları yerin sağlamlığından emindirler. Kimsesizliğe benzer bir duygu, uyumsuza ancak dostlarının yüreklerinde ne gibi bir yer tuttuğunu kavrayamadığında gelir. Gelgelelim onu evcilleştirmeye kalkıştılar mı çingar çıkar. Böylesi anlarda, kimsesizlik bir “paye” katına yükselebilir tabii.

Tersten gitmeyi denersek: Uyumsuzluğu yaratan, bir sürekli aşık olma hali olabilir mi sence; sadece cinsler arasındaki aşktan söz etmiyorum... Ve mesela, aşık'ın uyumsuzluğu, o güzel “değer”e gölge edilmesinden mi kaynaklanıyor asıl?

Ben “âşık olmak duygusu”na âşığım diyebilirim rahatça. Somutlandığında tutulmaya, vurulmaya dönüşen bir duyguya. Çünkü tutku azaldığında tutulduğumdan vazgeçebiliyorum da âşık olma duygusu kalıyor. Ayrıca günlük kargaşanın, toplum sorunlarının gölgelemediği bir “güzellik” bile zamanla kendiliğinden aşınabilir kanısındayım.

Eppeyce bir “kısa kısa hikâye” var iki ciltte Tomris, şu “minimal” denilenlerden... Ne diyorsun?

Sözünü ettiklerin, “minimal öykü” kapsamına girmiyor bence. Hakikiliği yeniden kurgulanamayacak kadar çarpıcı gündelik olaylardan kaynaklanan izlenimler. Belki de gündökümlerinde demek istediğim, yaşamın çok az sayıda iyi öykü üreten bir yazar olduğu, yani ondan kopya çekilemeyeceğidir.

Sen, “günümüzde” diye ayrıca belirtmişsin ama, yazar, neden, “sıradan bir yurttaştan daha alçakgönüllü, daha yalın ve çalışkan” olmak zorunda?

Kendilerini okurdan üstün gören yazarları acınası buluyorum da ondan. Yazar, edebiyatın görkemli zincirlerine bir halka daha eklemek için çabalar, yetiştirir kendini. Var olduğunu bildiği donanımlı edebiyat okuruna seslenmek ister. Günümüzde anti-konformizm epey gözden düşmüş olsa gerek ki dünya edebiyatında da büyük bir parıltı göze çarpıyor, edebiyatı katletmek suç sayılmıyor.

Peki... Bir uyumsuz, günlerini kâğıda da dökmüyorsa artık, n'apar? Yeni öyküler yazar, yeni kitaplar okur mu desem?

(Sorular: Bedirhan Toprak)
Radikal Kitap, 27 Haziran 2003

TOMRİS UYAR'IN YAPTIĞI SÖYLEŞİLER

“Şiirde şairane’ye hep karşı oldum”

(Turgut Uyar ile söyleşi)

Yaşamını, yazın beğenisini yakından bildiği birine sorular yöneltirken tecâhül-i ârifane’ye kayma sakıncasıyla karşı karşıya kalıyor kişi.

Ancak yanıtlarını gerçekten merak ettiğim sorular sorarsam kaçınabilirim bu yapaylıktan. İlk soru:

Bugünlerde yeni yazılan şiirleri okurken ya da eskiden sevdiğin şiirleri gözden geçirirken bir zamanki kadar büyük tat alıyor musun? Ya kendin yazmaktan?

Sana yalan söyleyemem, başkasına da söyleyemem ya. Bu sorunu içten, namusluca şöyle yanıtlayabilirim: Yeni yazılan şiirleri okurken bir “olay” niteliğinde değilse, özgün değilse gençliğimde duyduğum tadı ve heyecanı pek duymuyorum. Yitirilen bir şey midir bu heyecan ya da edinilen bir “temkinlilik” mi? Bilemiyorum. Bir doymuşluktan da söz edilebilir mi acaba? Ama ne olursa olsun, bir çocukluğu geride bırakmak gibi bir şey. (Çocukluğu, ozan tabiatını belirleyen niteliklerden biri diye düşünüp övgü olarak kullandım.)

Buna karşılık, eskiden sevdiğim şiirleri yeniden okurken gençken duyduğum tatlardan daha büyük tatlar alıyorum. Tattan bile fazla, yüreği kaldıran bir şey. Acaba bu da farkına varmadan edinilen bir alışkanlık mı, yoksa yaşlanmaya başlamanın, yine farkına varmadan getirdiği tembellik mi? Bunu da bilemiyorum.

Kendim yazdığım zaman aldığım tat konusuna gelince. Tembel bir yazarım, biliyorsun. Oysa ilk yıllarımda böyle değildim. Bazen günde, çoğunu sonradan yırttığım 3-4 şiir yazdığım olur-

du. Şimdi, kafamda oluşturduğum şiir kendini yazmaya beni zorlayınca kadar oyalanıyorum. Bu yüzden bazen, eskiden çok güvendiğim belleğim, yaya bırakıyor beni. Ama oturup şiir yazmak, hele sonuçtan hoşnutsam, çok mutlu ediyor beni. Bu mutluluğun nedenini, yukarıdaki “bilemiyorum”ların tersine biliyorum. Dünyayla ilişkimin sürdüğünü kavırıyorum, ozan ve kişi olarak bazı sorumluluklar taşıdığımı fark ediyorum. Bunlar da gönendiriyor beni.

Şiirde “şairane”ye baştan beri karşısın. Sanırım kusursuzluğu, yani bir anlamda ortalamayı, hemen kabul edilirliliği, kalıklığı önerdiği, getirdiği için. Tam bir anti-şiir denemese bile onu andıran bir şeyleri, “Çıkmazın Güzelliği”ni, “Korkulu Ustalık”ı bir zaman dert etmiştin kendine. Bugün ne düşünüyorsun şiirsel ile şairane arasındaki kıl payı hakkında? Şurdan yola çık istersen. “Gelmiş Gelecek Zaman”ın son dizesi ilk okuduğumda şöyleydi galiba. “Kim bilir, haklıydı belki de.”

Şiirde şairane’ye hep karşı oldum. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, “bir dönemin şairanesi”ne. Değişen dünyayla bütünleşen şiir, hayattan yola çıkan, her dönemde kendi şairanesini yaratır. Kaçınılmaz bir olgudur bu. Şairanelik, sadece sözcüklerde, imgelerde değildir, takınılan tavidir biraz da. Örneğin Hece’nin şairanesi, “gurbet”te, “hasret”te aşk kırgınlıklarında idiyse, Garip’in şairanesi kentli “küçük adam”ın “bulduğu ile yetinirliği”nde, bir bakıma “vurdumduymazlığı”ndadır.

Sanırım şiirsellik, ortak bir nitelik durumuna geldiği zaman, bir terim haline geldiğinde, şairane oluveriyor. Her ozan kendi şairanesini bulduğunda, var ettiğinde ise şiirsellik sürüyor.

Kusursuzluk, özellikle genç ozanlarda her zaman kuşkuya götürür beni. Çünkü kişiyi kişi yapan, sadece erdemleri değil, kusurlarıdır da diye düşünürüm. Erdemler ortaktır, ama kusurlar kişiseldir, yani yeni bir kişiliği haber verirler çoğu zaman. Kusur yerine hata desek daha doğru olurdu ya neyse. Şiirde hata yapmaktan hiç korkmadım. Yaptığımı sandığım hataların da sonradan hata değil, bana ait “özellikler” olduğunu fark ettim. Bunu övünmek anlamına alma, hata kaçınılmazdı, yeni bir şey yapmak için. Şimdi “Gelmiş Gelecek Zaman”ın son dizesine

gelelim. Evet, ilk yazılışında, “kim bilir, haklıydı belki de” idi. Sonra değiştirdim, “haklıydı belki de, kim bilir” oldu. Şimdi şaşıracaksın, onu da değiştirdim. Görüldüğü gibi, “kim bilir, belki de haklıydı” oldu.

Bunu açıklayabilirim. Sözcükler konusunda çok özenli olmadığım sanılabilir. Doğru da olabilir bu sanı, kendimce şiirin istediğini sezdiğim sözcüğü kullanırım. Ama söz diziminde özel bir dikkatim var: Günlük konuşma diline ters düşmemek, konuşma dilindeki en geçerli, en çok kullanılan tavrı bulmak. Bana dilin şiirselliği gibi gelir bu. (Bunda biraz da hinlik yok değil. Yadırganmayı istememek filan gibi. Ama şiir istiyorsa bunu umursamadığım da olur.)

İlk bakışta oldukça savruk sayılabilecek bir dilin var. “Yaşam” ile “ömür” yan yana barınıyor şiirlerinde. Kimi zaman beni yadırgatan yabancı kökenli sözcükler de kullanıyorsun.

Dil, çağdaş düşünce, teknoloji nasıl etkiliyor şiirini?

Sen sormadan yanıtladım dilimin savruk gibi görünmesinin nedenini. Savruk değildir dilim aslında. Şiiri yaşar kılacak sözcüğü bulmaktır benim derdim. Elbette bu çaba da beni her, zaman haklı çıkarmaz. Dil konusunda, şiir söz konusu olunca doğruluğuna gerçekten inansam bile verilere değil, sezgilerime güvenirim.

“Çağdaş düşünce” deyiminden ne kavranması gerektiğini anlamıyorum. Ama çağdaş olmayı anlıyorum, “Çağdaş düşünceyi kavramadan nasıl çağdaş olunabilir?” diyeceksin, haklısın. Çağdaş düşünce her on ya da yirmi yılda bir değişiyor. Örneğin 1950’lerde varoluşçuluk, sonraki yıllarda onun tartışmaları, bu günlerde yapısalçılık.

Şöyle düşünüyorum: Gününü kaybetmeyen, değişen, dünya koşullarını anlamaya çalışan, yadırganmayan kişi, açıklaması, formüle edilmesi sonradan düşünürlerce yapılacak bir dünya-insanı tavrı içindedir. Bir halk sanatı olmadan Maksim Gorki, bir “Halk Sanatı” yorumu yapamazdı. “Varoluşçuluk”, Sartre’dan önce bir tavır olarak vardı. Düşünce akımlarından çok hayat ilgilendiriyor beni. Bu düşünce akımları pratikte, yaşadığımızı açmılıyorsa önemlidir diye düşünüyorum. Pratiğe doğrudan

yansımayan kuramlara, “lüks” diye değilse de, “ne işe yarıyor” diye baktığım oluyor. Ne var ki böylesi kuramların, yaşamaya yansımasında bir sürenin gerekli olduğunu bilmiyor değilim. Ama bu süreyi beklemek tedirgin ediyor beni.

Teknolojiyi çok önemsiyorum. Gerçi şiirin ve öbür yazı sanatlarının teknolojiden ne alabileceğini bilmiyorum, kestiremiyorum. Müzik ve görsel sanatlar, teknolojinin getirdiklerinden (en azından yayılma bakımından) büyük ölçüde yararlanmaktadır. Hızla gelişen ve aynı hızla dünyayı değiştiren bir olgu görmezden gelinemez, yok sayılarak kurtulunamaz ondan.

Şöyle bir şey de söylenebilir. Şiir, bir değişmeden, bir gelişmeden sonra bir çeşit mazmunlar, nerdeyse terimler toplamı oluşturur. İşte burada çöküntü başlamış demektir. Kanımca şiirimizdeki sözcükler eskimiştir, yıpranmıştır. Kullanılmaktan, yenilenmemekten. Duyarlık yenilenmedikçe dilin, şiir dilinin yenilenmesi söz konusu olamaz.

Öyleyse, her gün gelişen teknoloji ile burun buruna yaşayan güncel insanın sorunları kavranamaz.

Şöyle bir varsayım da ileri sürülebilir: Azgın teknolojiyi görmezden gelmek, şiirin soyluluğuna uygundur, bir çeşit saygıdır onun yapısına, varlığına. Ama bana kalırsa yaşarlığına, geçerliliğine umar değildir.

Şu soruyu sorabilirsin: Yani teknoloji ile yakından ilgilenmek mi daha saygın kılacaktır şiiri? Bilmiyorum, kuşkuluyum.

Her gün ilanlarına kadar okursun gazeteleri. En yeni makyaj malzemeleri, en yeni ölümler senden sorulabilir. Bir Ruhi Su[‘yu], Livaneli kadar, bir Bob Dylan’ı, ne bileyim bir Santana topluluğunu, Bee Gees’i kavramak istiyorsun. Şarkı sözünün, güftenin ya da çalgı eşliğinde şiirin eylemle bulunduğu bir yer var mı sence? Az bile saydın okuduklarımı. Ben yılın on şarkısı anketini de, uzaydaki “kara delik”leri de okurum. Güncel dünyayla ilişkilerimi diri tutmak istediğimden olacak. Bunlar bana yeni değerlendirmeler yapma olanağını veriyor sanıyorum. (Kim bilir, belki de aslında gazete okuma, öbür okumalara oranla daha kolay olduğundan.)

Öbür ülkeleri pek bilmem, ama yine de söyleyebilirim. Şiir geleneği bu kadar zengin olan bir ülkede, bu kadar kötü şarkı sözü yazılamaz, yazılmamalıdır. Güfte demediğime dikkat etmişsinizdir. Şarkı sözü başka, güfte başka şeydir bence. Güfte bir geçmişî çağrıştırır, şarkı sözü ise güncelliği.

Bilinçle yazılmış bir şarkı sözünün eylemle her yerde buluşabileceği konusunda inancım kesindir.

Bir şey daha, şarkı sözü diye ayrı bir türün yapaylığını, geçersizliğini biliyorum. Bir şiir yazılır bestelenir ya da sözsüz müzik vardır ona şiir yazılır.

Ama gene de uyuşabileceğim bir besteci için bir “şarkı sözü” yazmak isterdim.

Senin söylemek istediğin bir şey var mı?

Evet. Şimdi ve gelecek.

Hürriyet Gösteri, Sayı 5, Nisan 1981

Yeniden

Bir ülkenin edebiyatında söz sahibi olan bir edebiyatçının bütün yapıtlarını bir arada görmek, bir arada okuyup değerlendirebilmek az kazanç değildir. Onun yazarlığının evrelerini izlerken, yapıtlarında iz bırakan sosyal-toplumsal olayları saptarken kendi yaşadıklarınızı da yeniden değerlendirir, yaşamınızı etkilemiş ya da etkileyen dış dünyayla bir hesaplaşmaya girersiniz. Kimimizin hayatı bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçer, kimimizin bilinci, umudu daha bir bileyenir. “Bütün Yapıtları” dizilerinin dünya okurlarınca bunca tutulmasının bir nedeni de okura böyle bir yaklaşım, kendine soğuk bir nesnellikle bakabilme yaklaşımı kazandırmaları olsa gerektir.

Yeniden, Edip Cansever’in on iki şiir kitabını içeriyor: *Dirlik Düzenlik* (1954), *Yerçekimli Karanfil* (1957-58 Yeditepe Şiir Armağanı), *Umutsuzlar Parkı* (1958), *Petrol* (1959), *Nerde Antigone* (1961), *Tragedyalar* (1964), *Çağrılmayan Yakup* (1969), *Kirli Ağustos* (1970), *Sonrası Kahr* (1974), *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976-1977 Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü), *Sevda ile Sevgi* (1977) ve *Şairin Seyir Defteri* (1980).

Cansever’in kitabına almadığı şiirlerinde, 1950 şiirinin genel havasını yansıtan “küçük adamın gözlemleri” diyebileceğimiz gözlemler vardı. Sıradan insanın umutları, tasaları, ilişkileri, görseiliği ağır basan dizelerle veriliyordu, izlenimci bir resmin dağınık, biraz kopuk kopuk keyfiyle. Yani Cansever’i sonraki Cansever yapan şiirler değildi bunlar, ondan birtakım ipuçları taşımakla birlikte. Asıl Cansever, 1960’larda birbirine benzemeyen ürünler veren birkaç şairin rastgele boca edildikleri İkinci Yeni Akım’ında olgunlaştı. Artık dış gözlemlerle değil, bireyin iç dünyasıyla, kendi iç dünyasıyla ilgileniyordu. Aşkın, intiharın,

umutsuzluğun, yalnızlığın, insana ilişkin her sorunun dip-
line inmeye çalışıyordu. Kimi zaman bir okuma tiyatrosuna
malzeme oluşturacak şiirler de yazdı: *Tragedyalar*, *Ben Ruhi Bey*
Nasılım gibi (yakında çıkacak şiir kitabı *Bezik Oynayan Kadınlar*
da bu türden sayılabilir). Kimi zaman sade, usta işi aşk şiirleri:
Sevgi ve sevdâ şiirleri.

“Yaşadıkça şiiri, yazdıkça yaşamı düzeltiyor gibiyim”

Sence senin şiirin gözle (sessizce) okunan bir şiir. Ama sözgelimi
“Ben Ruhi Bey Nasılım”, “Tragedyalar” gibi uzun şiirlerin yüksek
sesle okunmak için yazılmış izlenimini veriyor. Ne dersin?

Şiirimin daha çok gözle okunurluğu benim özellikle seçtiğim
bir yaratı çabasıyla gerçekleşmiyor. Söz konusu ettiğin şiirlerde
(bunlara yeni çıkacak olan *Bezik Oynayan Kadınlar*’ı da ekleye-
bilirim) okura yüksek sesle okumak gereksinimini duyuyorsam,
bunun nedenini şöyle açıklayabilirim: Uzun şiirlerimde, sonuca
ulaşmadan, konunun, temanın bir objektif hızıyla kavranması
ve giderek yayılması amacıyla öykü ve tiyatro öğelerinden bol
bol yararlanıyorum. Rastlantıları genel akışa bağlamak, dü-
şünceyi geriye dönüşlerle unutturmamak gibi ussal gelgitlere
de yer vermem gerekiyor. Şunu da belirtmek isterim: Yukarıda
adını andığım kitaplardan rahatça okuma tiyatroları yapılabilir.
Demek istiyorum ki, o kitapların yüksek sesle okunabilmesi
biraz da kendiliğinden bir olay.

İkinci Yeni akımı içinde sayılan şairlere sık sık “güç anlaşıyor”
ya da “kapalı” şiir yazdıkları suçlaması yüklenmiştir. Bu görüşe
katılıyor musun? Ayrıca, sence, “güç anlaşılma”nın sınırı nasıl
saptanır?

Şiirin “güç anlaşılır”lığı, “kolay anlaşılabilirliği”ndan sonra gelmeli.
Beyin, şiiri ilk okuyuşta rahatça özümleyebilmeli. Daha sonra
şiiri derece derece anlamak, varılabilirse gerçek bir yükseltiye
ulaşarak şairine en yakın yerde durmak söz konusu olabilir.
Güçlüklerin aşılması için gerekli olan, çok şiir okumaktır. Yoksa
kolay anladığımızı sandığımız şiirlerden bile pek çok şey anla-
madığımızı anlamak kalır geriye.

Şiirde gelişme, değişmeye koşut mu gider? En azından senin otuz yıllık serüvenin için bu düşünüş geçerli mi?

Şiirde sürekli bir gelişme söz konusu olsaydı, hiçbir şair hiçbir şiirini bitirmemiş olurdu. Şöyle de diyebiliriz: Bazı yapıtlar neden başarılı ya da çok başarılıdır da bazıları daha sonra yazıldıkları halde zirvede değil de eteklerde dolaşmaktadır? Kısaca... gelişmeye inanmıyorum. Kendi adıma, bir eksen çevresinde şiirimi büyüttüme çalışıyorum Gerçekte, sanatçıların çok derinlerden tutundukları bir ana damar vardır. Üstte kalan bazı değişimler silinir, yitip gidebilir. Önemli olan, o damarı çeşitlendirebilmektir. Gelişim dediğimiz, ancak acemilik dönemlerinde göze çarpan bir olgudur. Şair, kişiliğinin, mizacının karşılığını bulduktan sonra, yazdıklarını yoğunlaştırıp derinleştirerek, onlara daha bir etkinlik kazandırarak yeni bir dünya kurmakla sürdürür kendini.

Şiirin beslendiği alanlar nereler? Kimler? Eskilerin “ilham” dediklerinin aslı var mı sence?

Şiirimi genellikle yaşadıklarımın edindiğim duygularımdan, düşüncelerimden çıkarırım. Düşünce denince, yanlış anlaşılmasın. Düşünce benim için şiirin özgül değerinden ayrılamaz. Bir anlamda şiir düşünce, düşünce şiirdir. Genel yapının, yapıdan kopmaksızın mimarıdır da. Savsöze, yargıya, ithal malı genel bilgi derlemelerine özenmediğimi rahatça söyleyebilirim.

Ya hayat ile şiir bağları?

Şiir, yaşamın her kesiminde sürekli olarak var bence. Şair olarak bunları kullanmaktır geriye kalan. Yaşadıkça şiiri, yazdıkça yaşamı düzeltiyor gibiyimdir.

Nokta, Sayı 1, 13-21 Şubat 1982

Bella'nın Ölümü

Belçikalı yazar Georges Simenon dünyanın en çok okunan yazarlarından biri. 1928'den bu yana SIM takma adıyla çok tutulan romanlar yazdı. Psikolojik derinliği ve insana bakışıyla polis romanına yeni bir boyut getirdi. "Komiser Maigret"yi herkesin sevdiği bir başkişi katına yükseltti.

Geçenlerde yaptığı bir söyleşide, (*Milliyet Sanat* dergisi) yazarların "fazla ileri gitmekle" cinnetin eşiğine gelebileceklerini ileri sürüyor, bu yüzden roman yazmayı bıraktığını söylüyordu. Kendi yazdığı kitapları da okumuyormuş artık. Aynı konuşmada şöyle diyor: "Yapıtlarımın gelecekte ne önem taşıyacaklarını kestiremiyorum... Kitaplarım hep iyi sattı ve onların satışını etkileyecek, artıracak hiçbir nedene gereksinme duymadım. Ne bir ödül aldım ne de istiyorum. Ödüller, madalyalar, benim için Çiftçi Fuarı'nda sergilenen süt ineklerinden farksızdır." Karacan Yayınları'ndan Bilge Karasu'nun özenli Türkçesiyle çıkan *Bella'nın Ölümü* beklenmedik bir ölüm olayı karşısında altüst olan günlük yaşamları bozulan, sahiciliğini yitiren ilişkileri irdeliyor.

Günlük yaşamımızda dikkatimizi çekmeyen "korkunç gerçekler"e eğiliyor. Şöyle göz ucuyla okuyup geçtiğimiz haberlerin, belli kalıplar içinde düşünmeye alışageldiğimiz olayların derinliğine iniyor: Kuşkunun ve korkunun kaynaklarına. Korku ve korku karşısında silah olarak kuşandığımız ikiyüzlülüğe ve kaçaklığa ayna tutuyor.

"Belki de, Bella'yı ölü bulduklarından beri Spencer'ı öylesine tedirgin eden de buydu gerçekte... Bella için söylenenlerin hepsi –olup bitenler, daha sonra ortaya çıkan şeyler göz önünde tutulursa– ister istemez bir kadın üzerine söylenecek sözlerdi. Oysa

gerçekte Bella, küçük, haşarı bir kızdı ancak. .. Bundan ötürüdür ki, ölümünden önce Spencer ona aldırış etmemişti. (...) Örneğin kızın göğüsleri olabildiğince gelmemişti usuna. Sonra da ansızın onu yerde yatarken görmüştü, odasında, yerde.”

Bilge Karasu'ya Sorular

Bilge Karasu (doğ. 1930) *Troya'da Ölüm Vardı* (1963), *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* (1970-1971 Sait Faik Hikâye Armağanı), *Göçmüş Kediler Bahçesi* (1979) adlı öykü kitaplarıyla edebiyatımızda özgün bir yer yaptı kendine. D. H. Lawrence'tan çevirdiği *Ölen Adam*'la 1963 Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazandı.

Dil konusunda çok titiz bir öykücüsün Bilge. Ne zaman bir ürününü okusam, kendi yazdıklarımı bir daha gözden geçirme gereğini duyarım. Simenon'u hep ünlü yazarların çevirdiğini biliyoruz ya sormadan edemeyeceğim yine de: Neden Simenon?

Yirmi yıl önce epey çeviri yaptım, şimdi yapmıyorum, başka... *Bella'nın Ölümü*, Simenon'un çizgisi içinde de oldukça değişik bir roman. Yazarın “Amerika Romanları” diye adlandırılan bir dizi romanının en etkileyicilerinden sayılıyor bugün.

Bizde polis romanları neden pek tutulmuyor sence? Oysa dünyanın en ünlü devlet adamlarının bile dinlenmek için polis romanı okuduklarını biliyoruz...

Polis romanı anlayışı değişti galiba. Eskinin cinayetli, hafiyeli, çözümlü polis romanı pek yok bugün. Şimdi, ussal olmayan öğeler getiriliyor bu tür romanlara, “şiddet” bolca işleniyor. Bir zamanlar Mickey Spillane'in yarattığı Mike Hammer oldukça tutulmuştu. Belki de aydınlar bu romanları okumayı kendilerine yakıştıramıyorlar... Simenon'a dönersek... İlginç bir yazar gerçekten. Sözelimi *Maigret'nin Anıları*'nda başkişi olarak kendini koymuştur romana, ama yine Maigret romanları göreneği içinde. Simenon, insanların içlerinden ve akıllarından geçeni düşünüyor. Silik, ezik kişiler yaratıyor. Çoğu kez, korku içinde yaşayan, korktuğuna uğrayan kişiler bunlar. Belki de bizdeki

okur, genellikle kendini başkisiyle özdeşleştirebileceği, serüvene pay bırakan polis romanlarını yeğliyordur.

Sanırım altı yabancı dili anadilin gibi konuşabiliyorsun. Türkçe çevirilerde zorlandığın oldu mu? Türkçe kısıtlı bir dil mi? Yabancı bir dilde yazmayı denedin mi hiç?

Sondan başlayalım yanıtlamaya. Yabancı bir dilde yazmayı hiç düşünmedim. Kendi dilime hizmet etmeyip başka bir dilin alanına girmek düpedüz “çirkin” geliyor bana. Yabancı dil öğrenmek, başka bir dilin düşünce dünyasını, başka türlü de düşünmeyi öğrenmek demektir.

Her çeviride güçlükler vardır. Dilin özelliklerine göre düşünmek gerekir. Bir dilde söylenmiş şeyin neye mal olduğunu bilmiyorsa kişi, onun kendi dilinde de neye malolacağını bilemez. Beni asıl sıkan, Türkçenin özensizce kullanılması. Basınımızın dili gerçekten çok kötü. Özensizlik, sözümona Türkçe yazma kaygısı kılığında görünüyor. Osmanlıca düşünülenler Türkçeye sözcük sözcük aktarılıyor, ben buna “cimbızcılık” yöntemi diyorum. En ünlü yazarlarımız bile “karşılık” yerine “karşı”, “süre” yerine “süreç” diyebiliyorlar. Bir örnek daha: “Takdir topladı” yerine “beğeni derledi”.

Yaratma hakkını her zaman savunmak koşuluyla da olsa bilegeldiğimiz Türkçenin kullanılışı gerçekten içler acısı. Bu özensizliğin içinde bir değişme payı olsa gerektir. Belki yeni kullanımlar doğacaktır, ama bugün...

Simenon'un dili kolay oturuyor mu Türkçeye?

Çok açık, çok rahat yazıyor Simenon. Ayıklanmış bir dille. Ama bu özellikler çeviriyi kolaylaştırmıyor sanılacağı gibi. Aynı ayıklanmış Türkçeyi bulmak gerekiyor. Açıklık, rahatlık kolay olsaydı, Yunus da kolay olurdu. Yunus da kolaysa... Ne diyor Simenon: “Eğer yağmur yağıyorsa, sadece ‘Yağmur yağıyor’ yazıyorum. Kitaplarımda damlaların boncuk tekneleri gibi ya da, ne bileyim ben, başka bir simgeyle betimlendiğini göremezsiniz. Edebiyat yapmayı sevmiyorum. Hatta edebiyattan korkuyorum.”

Doğan Hızlan'la Dergiler Üstüne

Dergiler

Bugün büyük sermayenin çıkarttığı “sanat-edebiyat” dergilerine karşı iki tavır geliştiriliyor. Birinci tavrı benimseyen yazarlar-çizerler, “renkli” ya da “boyalı” gibi sıfatlarla andıkları bu dergilerin Türk edebiyatını “yanlış” bir biçimde yönlendireceği kanısındalar. Onlara göre bu dergiler okura çok genel, kuşbakışı bir bilgi veriyor sanat ve sanatçılar üstüne. Gerçekten de bu dergilerin hangisini açsanız, yaş sırasına göre art arda dizilen birtakım şairler, öykücüler, bir sanatçı-edebiyatçıya yapılmış ürünlerini açıklayan bir konuşma (çoğu kere başlığı ve fotoğrafı yazıdan daha çok yer tutan bir konuşma) görürsünüz. Sonra bol adlı bir soruşturma, dış ve iç dünyadan sanata edebiyata ilişkin birtakım magazinsi haberler gelir.

Doğrudur, bilgi dağarcığını bu dergilerle sınırlandıran okur için gerçekte sakıncalı bir durum söz konusu. Sözelimi, geçen yıl Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen “Günümüz Öykücülüğü” açık oturumunda genç bir kız, ünlü bir yazarımızın son günlerde yayımlanan bir romanından söz etmiş, bir ayrıntıda anlaşmazlık çıktığında da aslına bakılırsa romanı okumadığını, ama bir eleştirmenin bu dergilerden birinde yayımlanan bir yazısından özetini öğrendiğini söylemişti. Demek dergi, asıl işlevi olması gereken bir yazarı, sanatçıyı ya da ürünü okura merak ettirme, onun özgün yapıtı almasını sağlama işlevini yerine getiremiyor, tam tersine okuru o kadarcık bilgiyle yetinmeye, üstelik ileri geri konuşmaya yöneltebiliyordu. Ne var ki yalnızca dergilerde değil suç, toplum olarak okuma alışkanlığını bir türlü edinmemizde.

İkinci “itiraz” da telif ücretleri konusunda... Büyük dergiler yüksek telif ücreti ödeyerek Türk sanatçısını, edebiyatçısını zamanla kendi görüşleri –egemen görüş– dümen suyuna çekebilirlermiş. Şurasını belirteyim, bu dergilerin, şiire, öyküye, soruşturma yanıtına verdikleri telif ücreti 1000-2000 lira arasında değişmektedir. Yani bir yazar her ay dergide bir yazı yayımlatabilse (ki olanakdışı bir şey bu) eline 6000 lira geçebilir en çok. Bu durumda, Türk edebiyatçısının inandığı değerlere sırt çevirmesi, egemen görüşe yamanması biraz (!) güç doğrusu. İşin acı yanı, yıllar yılı eş-dost hatırına amatör dergilere hiç telif hakkı almaksızın ürün veren edebiyatçıdan şu 2000 liranın bile esirgenmesi, toplumca onun kendi dünya görüşüne, sanat anlayışına uyan dergileri hemen her zaman karşılıksız desteklediğinin görmezlikten gelinmesi.

Doğan Hızlan’la Dergiler Üstüne

1954’te yayımlanan ilk yazısından sonra hiç ara vermeksizin edebiyatla uğraştı. Yayınevlerinde danışmanlık, redaktörlük yaptı. Kitap tanıtma yazıları, eleştirileri her zaman ilgiyle okundu. Şimdi *Cumhuriyet* gazetesinin edebiyat sayfasını yönetiyor, başka gazetelere de edebiyat değinileri yazıyor.

Hep sen soracak değilsin ya Doğan Hızlan, biraz da ben sorayım. Büyük sermaye edebiyata gireli beri edebiyat-sanat dergileri magazinleşiyor, buna karşılık magazin de edebiyata büyük yer ayırıyor. Bu olgu karşısında gerçek bir edebiyatsever olarak neler düşünüyorsun?

Ben öyle düşünmüyorum, çünkü büyük sermayenin magazin dergileri var. Ayrıca sözü edilen dergileri şöyle bir tarasanız bu dergilerde yer alan yazıların, incelemelerin ağırbaşlılık açısından diğerlerinden bir ayrımı yok. Özellikle ben *Gösteri*’de bu düzeyi korumak için çaba gösteriyorum. Derginin magazin niteliği taşımasından yana olmadığımı dergi gösteriyor. İçinde yer alan yazıların kalıcı bir nitelik taşımasını yeğlerim. Yıllar sonra da yayınlanan o yazının bir kaynak değeri olmasını is-

terim. Büyük sermayenin edebiyat dergilerine girmesi sözünü pek yadırgıyorum. Bu, yanlış bir alışkanlığın doğurduğu bir deyim. Eskiden dergi çıkarılırken dizgi, kâğıt, baskı, dağıtıcıya para düşünülürdü de yazar, şair için bilançoda ayrı bir kalem yoktu. Bu dergiler yazarlara, şairlere de para vermeyi düşündüler. Magazin dergilerinin edebiyata yönelmesini sevindirici bulurum. Başka bir yığına seslenen bu tür dergilerde edebiyatın yer alması, okur artmasını, sağlar. Edebiyatın dar çerçevesini genişletir. Edebiyat dergilerinin magazinleştigi gerçeğine katılmıyorum.

Bu olgunun edebiyatta bir ucuzluk ortamı yaratacağı, özellikle genç okurları yanlış yönlendireceği inancı yaygın, bu konuda neler düşünüyorsun?

Yaygın kanılar çoğu zaman yanlıştır, bilirsin. Edebiyatı bir ucuzluk yaratması neden? Bir gerçeği yineleyelim. Her dergide hemen hemen aynı insanlar yazıyor. Üstelik edebiyat, magazin dergilerine girerken kalite kaybetmiyor ki. Eğer magazin dergilerine uygun bir edebiyat politikası izlense, dediğinizde doğruluk oranı ararım. Sözgelimi *Nokta*'da kitapları sen yazıyorsun. Bu durumda *Nokta*'ya edebiyat doğru yoldan girmiştir derim. Edebiyatçı hangi yayın organında yazarsa yazsın edebiyatçıdır. Kendi kalitesini oraya da götürür. Genç okurlar sözünü pek açık değil.

Gönlünce bir sanat-edebiyat dergisi çıkarsaydın, hangi dallara ağırlık verirdin? Neden?

Gönlümce yapamayacağım işi yapmadım. Önce gönül indiririm sonra iş gelir. Gönlümce çıkarırken okur eğilimlerini de düşünüyorum. Ayrıca, her zaman, yönettiğim, danışmanlık ettiğim dergilerde edebiyat ağırlıklı olmuştur. Gösteri de öyle. Ben edebiyatı, sanatı bir geleneksel çizgi, zincir içinde düşündüğümünden her kuşaktan kişilerin dergimizde bulunmasını sağlıyorum. Sağlamak görevimdir. Şimdiye kadar seçme işlerime kimse karışmadı. Kimse denetlemeye kalkmadı. Bu bakımdan gönlümce çalışıyorum.

Yazar-çizerlerden yakınmaların var mı? Hiç mi yok yoksa?

Yok canım, meslektaşlarımdan niye yakınayım. Arkadaşlarım söz verdiler mi yapıyorlar, yazıyorlar. Bir gün iki gün geç kalmalar oluyor. Bu da işin gereği deyip geçiyoruz. Benim yakınmalarım yok, dergiyi kaliteli, okunur çıkarmamı sağladıkları için teşekkürlerim var. Onların yakınmaları var mı, sormalı.

Nokta, Sayı 9, 12-18 Nisan 1982

Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme

Fethi Naci, geniş yankılar uyandıran ilk kitabı *İnsan Tükenmez*’i 1956’da yayımlamıştı. Bu tür deneme ve eleştiri yazılarını *Gerçek Saygısı*, *On Türk Romanı* ve *Edebiyat Yazıları* adlı yapıtlarıyla sürdürdü. Hiç ara vermeksizin dergilere, gazetelere edebiyat üstüne yazarak toplumcu bir sanat kuramı geliştirmeye çalıştı. Yazdıkları hep ilgiyle izlendi. Bence Fethi Naci’nin başarısı, asıl mesleği iktisatçılığın getirdiği bilimsel bakışla (bu alanda da ürünleri var) yine asıl mesleği edebiyatçılığın bir gönül adamı olan özelliklerini birleştirmesi. Ödün vermeyen, dobra bir eleştirmen Fethi Naci baştan beri. Sevdiklerini, tuttuklarını sonuna kadar savunurken, inanmadıklarını açık sözlülükle yermekten kaçınmıyor. Zaman zaman en son söyleyeceğini baştan söyleyerek zaman yitirmiyor. (Belki de Karadenizli olmasının da payı var bu tutumunda.) Ama sevdiklerinin kusurlarını, yanlışlarını göz ardı etmemek gibi bir erdemi de var.

Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi’nin hemen her konuda Türk okuruna zengin bir kaynak sunan, konuların uzmanlarınca hazırlanmış “100 soruda” dizisinden çıktı. XI bölümden oluşan kitapta romanın doğuşu, türleri, niteliği, tarihçesi ele alınıyor. Batı romanıyla Türk romanı karşılaştırılıyor. Türk toplumundaki toplumsal değişmeye koşut olarak romanımızın geçirdiği evreler inceleniyor. İttihat ve Terakki, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet’in İlk Yılları, Demokrasinin Gelişi, Gidişi ve 27 Mayıs, 12 Mart Olayı ve 12 Mart Romanları gibi: Romanımızdaki Batılılaşma Çabaları, Köy Romanları, İşçi Sınıfı ve Romanlarımız, Romanlarımızda Küçük Burjuvalar başlıkları altında çağdaş, hatta gündeş Türk romanını belli bir zincir içinde izleyebiliyoruz. Başlangıcından bugüne romanların yayım

tarihleri ve roman ödülleri de yer alıyor kitapta.

Bir yerde, “Övdüm ve yerdim derken, değerlendirdim demek istiyorum” diyor Fethi Naci.

Fethi Naci’nin kimi yargılarına katılmayabilirsiniz, zaman zaman soruların daha baştan bir yanıt niteliği taşıdığını savunabilirsiniz, ama bu kitap kendi tutarlılığı içinde size de tutarlılığınızı sınama olanağı verecektir, hem siyasa, hem roman konusunda önemli bir tartışma zemini hazırlayacaktır.

Fethi Naci’ye Sorular

“Türkiye’de roman var mı yok mu?” tartışmasında “Yok” savını tartışmayı bir “uç”tan başlatmayı yararlı gördüğün için mi ileri sürdün? Yoksa, gerçekten öyle mi düşünüyorsun?

Hiçbir yazımda “Türkiye’de roman yoktur” demedim. Asıl tartışılması gerekenleri hasır altı etmek için, zahmetli araştırmalara girişmeden kolay yargılarla, ucuz suçlamalarla işin içinden sıyrılmak için, okurlar önünde haklı çıkmak için birtakım romancılarımız söylemediğim bir sözü bana söyleterek tartışmayı saptırmak istediler. Türk romanı hakkında beş yüz sayfalık kitap yazmış bir adam “Türkiye’de roman yoktur” der mi? Tartışmalara yol açan yazımda açıkça şöyle demiştim: “Ulusal sınırlar içinde varlığını duyuran bir roman var. Arada sırada dışsattım olanakları bulmasına rağmen, gerçekte, iç tüketime yönelik bir roman. Biz de eleştirilerimizde hep bu “ulusal sınırlar” olgusunu göz önünde tutuyoruz. Ama ulusal sınırlarımız dışında var olan (geçmişte ve bugün) romanla Türk romanını karşılaştırdığımız zaman ne oluyor?” işte romancılarımızı çileden çıkaran soru bu soru. Çünkü bugüne kadar romancılarımızın yapıtlarına hep Türk romanının gelişim çizgisi esas alınarak yaklaşılmıştır, hep “yerli ölçüt” kullanılmıştır. Ahmet’in romanı Mehmet’in romanıyla, Mehmet’in romanı Hasan’ın romanıyla karşılaştırılmıştır. Oysa Türk romanları için ayrı bir ölçüt, Batı romanları için ayrı bir ölçüt olamaz; ölçüt tek ve aynıdır. Bu tek ve aynı ölçütü kullanarak sözgelimi Kemal Tahir’le Aragon’u, Orhan Kemal’le Gorki’yi, Yaşar Kemal’le Faulkner’ı, Atilla İlhan’la Malraux’yu,

Selim İleri ile Virginia Woolf'u karşılaştırırsak sonuç ne olur? Türk romancılığının durumu nedir, dünya romancılığı içindeki yeri nedir, romancılarımızın gerçekçilik anlayışıyla, Türk romanının gelişmesi ya da gelişmemesi arasında ne gibi bağılıklar vardır? Türk romanı ile Türkiye'nin ekonomik-toplumsal yapısı arasında ne gibi bağılıklar vardır; bu bağılıklar abartılıyor mu, abartılmıyor mu? Bunları tartışmak istiyordum. Olmadı. İlerde belki olur.

Roman sanatı ülkemizde bir çöküş içinde mi? Yoksa bu durgunlukta bir patlama hazırlığı seziliyor mu?

Roman sanatı değil, ama birtakım romancılarımız bir çöküş içinde. Bu çöküş iki yönlü: Eski romancılarımızı, hazır yargılara aldırmayarak, yeniden okuyup değerlendirdince yeni yargılara varıyoruz. Sözgelimi ben, Yakup Kadri ve Halide Edip için artık "kötü romancı" diyebiliyorum. "Reşat Nuri'nin hakkı yenmiştir" diyebiliyorum. Orhan Kemal'in ve Kemal Tahir'in hızla eskidiğini söyleyebiliyorum. Bir de hâlâ roman yazan ünlü romancılarımızın bazılarında açık bir çöküş var.

Buna karşılık eski romancılarımızı yeniden okuyup değerlendirdince kimilerine şaşırtıcı gelebilecek durumları da sapıtıyoruz: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın büyüklüğü ortaya çıkıyor sözgelimi.

Ve yeni romancılar, yeni romanlar var. Kitabımda en beğendiğim yirmi roman için bir liste yapmıştım. Bu yirmi romandan on beşi 1954-1980 yıllarında yazılmış. Bu da romanımızın kendi gelişim çizgisi içinde (yani romanımıza "yerli ölçüt"le yaklaştığımız zaman) ilerlediğini gösterir.

"Patlama hazırlığı"na gelince... Yok öyle bir şey.

Ya öykü ile şiir.. Ya onların durumu?

Öyküde nicel bir birikim var: Yeni adlar, yeni yapıtlar. Ama büyük bir çıkış yok.

Şiir, her zaman olduğu gibi, gene en başta. Ama hep bildiğimiz ustalar. Yeni şairler pek çıkmıyor. Son "genç şair" hâlâ Hilmi Yavuz.

Genel bir durgunluk gözlemleniyorsa, bunu atlatmada eleştirmene bir pay düşüyor mu sence? Yani bir başka soru: Ya eleştiri?

Biri üşenmese de Behçet Necatigil'in ya da Şükran Kurdakul'un şairler ve yazarlar için hazırladıkları sözlüklerdeki şair, hikâyeci, romancı adlarıyla eleştirmen adlarını bir saysa... Önce, bu var. Sonra, kestirme bir yanıt: Ne kadar edebiyat o kadar eleştiri... Bir başka deyişle, eleştirinin durumu da pek parlak değil.

Nokta, Sayı 11, 23-29 Nisan 1982

Kaygıdan Mutluluğa Kişilik

“... Özellikle çağımız insanı, bir yandan kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin getirdiği hızlı değişim içinde yalnızlığa ve yabancılaşmaya düşerken, öte yandan günlük yaşamında başkalarıyla ilişki kurma ve sürdürmenin kaygısını duymaktadır. Böylece çözümü güç bir ikilem içinde bulunan günümüz insanı, üstelik bilmeden yaptığı davranış ve eylemlerle daha karmaşık sorunlar, çelişkiler, sürtüşmeler yaratmaktadır” diyor kitabının “Sunuş” yazısında Prof. Dr. Özcan Köknel. Öyleyse çözüm, “insanı tanımak ve bütünüyle sevmek.” Kitabının başına Yunus Emre’den aldığı iki dizenin birisi de öyle diyor: “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.”

“... Ne var ki, uzmanlık kapsamına giren bilimsel konuların genel okur düzeyince anlaşılır biçimde açıklanması ve anlatılmasının zorluğu, yazarın amacını aşabiliyor” diyerek çok doğru bir olguya parmak basıyor.

Biz de, “ne var ki” diyerek sürdürelim, Prof. Özcan Köknel bu “zorluğu aşıyor”. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* bilimsel niteliğinden hiç sapmadan, “genel okur” düzeyine ulaşıyor. Genel okur düzeyine varma çabasında, bilimsel terimlere başvurmadan, ele aldığı konuyu “Kişilerin yaşam öykülerinden alıntılar yapmak yoluyla” açıklığa kavuşturuyor.

Yapıt, Kişiliğin Alt ve Üst Yapısı, Çağlar Boyunca İnsanı Anlama Çabaları, Kişiliği Geliştiren ya da Bozan Güçler, Ruhsal Tedavi Sağlık adlı dört ana bölümden oluşuyor. Her ana bölüm ayrıca kendi içlerinde küçük bölümlere ayrılmış. Sonunda, kişinin kendini tanımasında yardımcı ve temel olabilecek “Kişilik Testleri” yer alıyor. Kitabın ilginç bölümlerinden biri de, tarih boyunca geliştirilen Ruhbilim Öğretilerinin yer aldığı bölüm.

Prof. Özcan Köknel, Yunan filozofu Platon'dan günümüze kadar insanı ruhbilim açısından tanımak adına ileri sürülen öğretileri son derece anlaşılır ve açık bir dille anlatıyor. Bu öğretilerin ışığında, insanı tanımının gerçekten ne kadar zorlu bir çaba gerektiği kavranıyor. İnsanın yaşadığı her çağda, çağın özel koşullarında, ayrı ayrı davranışlar içinde algılanması, tanınması, ayrı ayrı değerlendirilmesi, koşulların gözden ırak tutulmasının kişiyi nasıl yanılgıya götürebileceği fark ediliyor:

Gerçekten Prof. Özcan Köknel'in belirttiği nedenler ve daha niceleri yüzünden insanın ruhsal yaşamı günümüzde son derece karmaşık bir yapıya varmıştır. Çok hızlı bir değişim içinde, kendini, çevresini tanımaya yetişememektedir insanoglul.

“... Çağdaş insan yalnızdır... İnsanlar arasında da yalnızdır,” diyor Özcan Köknel. “Ruhsal sağlığın temel ilkesi kendini bilmektir” diyor. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* bu temel ilkeyi göstermeyi amaçlıyor.

Ruhbilimle ilgili olsun olmasın, yaşadığı çağa oturmak, uyarlanmak dileği olan herkesin Prof. Köknel'in kitabını okumasında büyük yarar göreceğini yineliyoruz.

*Turhan Bozkurt'a Sorular**

Elveda Janet ile Kişilik'in en çok okunan kitaplar listesinde art arda yer almasına ne dersiniz? Tirajları arasında ne kadar fark var?

Harold Robbins bugün dünyanın en çok okunan yazarıdır. Okura yaklaşmayı, mesajını sıkmadan vermeyi iyi biliyor. Harold Robbins'in son romanı olan *Elveda Janet* (*Good Bye Janette*), yüzeysel bakıldığında cinsel tutkuların esiri insanları ve moda dünyasının içyüzünü sergileyen bir roman görünümünde. Roman çıkmadan önce, Amerikan eleştirmenleri bu romanın bir fiyasko olacağını yazmışlardı. Ama gerçek öyle olmadı, tahminler doğru çıkmadı. Çünkü Robbins, romanında insan ruhunun derinliklerinde gizlenen sapık tutkuların varlığını adeta bir tokat gibi okurların yüzüne çarpıveriyor. Ve insanın bilmediği,

* *Kişilik* kitabının yayıncısı ile söyleşi [Yayına hazırlayanın notu].

başkasına itiraf edemediği bir gerçeği bu kitapta bulması, milyonlarca satmasına neden oldu. İşte Prof. Dr. Özcan Köknel'in son eseri de insanın kendinde var olduğunu algıladığı ama saptayamadığı birtakım noksanları araştırma ve keşfetme duygusunu harekete geçiriyor. Ayrıca, bir bilim adamı olan Köknel'in bilgi birikimini herkesin anlayabileceği bir dile indirgemesi, kitabın başarısındaki önemli etkenler arasında sayılmalıdır. Diğer bilim adamlarımızın da bu tür yapıtlar vermelerini diliyorum.

Gerek *Kişilik*, gerek *Elveda Janet* okuduktan sonra da insanı etkilemekte devam ediyor. İlk anda, olur mu böyle şey, diye kendinize soruyorsunuz; ama kafanıza bir takıntı gibi saplanıyor bu soru. Sonunda gerçeği yakalıyor ve işte ince bir zekânın, usta bir gözlemcinin yapıtı böyle olur diyorsunuz. Tıpkı sizin bana yönelttiğiniz sorular gibi.

İzin verirsiniz, sorularınızın, bugüne dek karşılaştığım en ilginç, en düşündürücü sorular olduğunu itiraf edeyim. Bir de adı geçen iki kitabın tirajına, yani baskı ve satış durumlarına değinelim.

Harold Robbins, daha önceden okurların tanıdığı bir yazar olduğundan ilk baskısı 10 günde tükendi. Prof. Özcan Köknel'in kitabının duyulması zaman aldı. Çetin Altan'ın bir gazetede kitabı öven yazısı çıktıktan 2 gün sonra tükeniverdi. Köknel'in kitabı böylece çıktıktan 25 gün sonra tükenmiş oldu. Her iki yapıtın da satışının bu yıl içinde 15 bine ulaşacağını sanıyorum.

Yerli yazar basmaya ne zaman, neden karar verdiniz? Okurdan gelen bir zorlamayla mı? Bu kararınızdan pişman mısınız? Aynı soru bilimsel yayınlar için de geçerli.

Yerli yazar basmaya 1963 yılında karar verdim. Ve rahmetli Orhan Kemal'in *Sokakların Çocuğu* ilk kitabımız oldu. Bunu yine aynı yazarın *Kaçak* isimli yapıtı izledi.

Bir yayınevinin çok yönlü yayın yapmasının yayınevini büyüteceğine inandığımdan bu diziye başladım. Ancak Orhan Kemal'in ölümünden sonra mirasçıları bu eserleri başka yerde yayımlatacaklarını söyleyerek izin istediler. Anlaşmamız olduğu halde isteklerine uydum. Çünkü eser onlara aitti.

Sonradan 1970'lerde yeniden bir yerli yazarlar girişimimiz

oldu. Kitaplar çok sattığı halde yazar arkadaşlar, tüm kitaplarını yayımlatacak yayınevleri buldukları için kitaplarını serbest bırakmamı rica ettiler. Eser onların ve onlar da benim dostlarımdı.

Şimdilerde Selim İleri'nin roman ve hikâyeleri yerli dizimizi sürüklüyor.

Gerek yerli yazar, gerek bilimsel dizi, okurdan gelen bir zorlamayla hazırlanmadı. Bir yayıncının görevi, okurun eksikliğini duyduğu eserleri bulup, çıkarmak, okura hizmet götürmektir. Yerli yazarlarla çalışmayı da her zaman bir görev bilmiş, bundan kıvanç duymuşumdur.

Sırası gelmişken, bilimsel eserler konusunda ülkemizde büyük bir boşluk olduğunu, bu konuda yayımlanması gereken pek çok eser olduğuna inandığımı belirtmek isterim.

Yabancı romanları seçerken ne gibi ilkeleriniz var?

Yabancı romanları seçerken hiçbir ön yargıya bağlı kalmayız. Bazıları bizi “best-seller” romanlar yayınlamakla suçlar. Altın Kitaplar Yayınevi, bir romanı “best-seller” diye yayınlamaz. Düzenimize göre bir eser en az 5 çevirmen tarafından okunduktan, tartışıldıktan sonra programa alınır. 5 çevirmenden en az dördünün, eseri beğenmesi gerekmektedir. Yüzlerce “best-seller” roman, çevirmenlerimizin çoğu beğenmediği için yayımlanmamıştır. Buna karşılık Batı’da best-seller olmayan pek çok eser, çevirmen arkadaşlarca beğenilmiş ve programımıza girmiştir. Son yayınlarımızdan *Berlin Prensesi* ve *Kara Şifre* bu tür romanlar arasındadır. Okurlarımızca beğenilmeleri, kadromuzdaki arkadaşların başarısıdır.

Her zaman olduğu gibi tüm kitapseverlere ucuz ve bol kitaplı günler diler, saygılar sunarım.

Sayın Turhan Bozkurt’un özellikle okurlara yönelik aşk romanları, düşüncelerine ilerde değineceğim.

Adı Yemendir

Fikret Otyam, ressam, yazar, gazeteci, fotoğraf sanatçısıdır. Bu dört uğraşı birden sürdürür. Bu dört ayrı uğraşı arasında büyük bir tutarlılık vardır her zaman. Ne biri öbürünün önüne geçer, ne diğerinin ardında kalır. Fotoğrafları röportajlarını tamamlar, resmi, fotoğraflarındaki duyarlığa kaynaklık eder. Yazıları hepsinin dile gelmişidir bir bakıma.

Fikret Otyam'ın konusu –resimde de, yazıda da, fotoğrafta da– Anadolu'dur, Anadolu köylüsüdür. İlle Güneydoğu Anadolu. Bir bakıma, o yörenin dertlerini dert edinmiştir kendine. Bu yolda ödün vermez bir takipçidir. Öyle ki bazen gazetecilik sınırlarını aşar. Güneydoğu göçerlerinin yerleşik bir yurt edinmesi konusunu ilgili makamlar katında kovuşturur, sonuca bağlamaya çalışır.

Asıl işi, uğraşı resimdir Fikret Otyam'ın. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirmiştir. Ama özündeki hareketlilik, onun bir tek alanda kapanıp kalmasına izin vermemiştir. Gazetecilik, yazarlık ve fotoğraf bu nedenle ilgi alanına girivermiştir birden.

Resimlerindeki yerel motifler Anadolu kokusu, yazılarına da sinmiştir. Köylüyle, halkla iletişim kurmakta bir gazeteci olarak, ender bulunur bir yetiye sahiptir. Konusunun hemen özüne iner. Bu gözlem gücü, konularını daha önceden incelemesi, kavraması ve halktan yana olması ile pekişir. Sonra da oturur, gözlemlerini, kanılarını, gördüklerini, dobra dobra ve yalın bir dille yazar.

Adı Yemendir'de Otyam, Yemen'de yaptığı bir gezinin izlenimlerini anlatıyor; Yemen ve Osmanlı İmparatorluğu konusunda tarihsel bilgiler vererek, geriye dönüşler yaparak. Kitaptan Otyam'ın annesinin de Yemen'in Sana ilinde doğ-

muş olduğunu öğreniyoruz. Annesinin orada evlenişi, yurda dönüşü ve vapurda doğum yapışını anlatan, “Karanfil miydi Yaşamaz Elindeki” adlı, oldukça şiirsel ve içten bir yazıyla başlıyor kitap.

Fikret Otyam’ın annesi, babası ve üvey ağabeyi, Baron Bek adlı bir Alman gemisi ile Türkiye’ye gelmek üzere Yemen’den ayrılırlar. Annesinin karnı burnundadır. Vapurda doğurur çocuğunu. Denizciler, çocuğun adını “Bahri” koyarlar, doğumu gerçekleştiren operatör Nedim Bey “Nedim” der. Alman gemiciler ise, geminin adını vermek isterler bebeğe “Baron Bek”. Şöyle bağlıyor bu yazısını Fikret Otyam: “... ve dört kişi çıkmışlar İstanbul’a. Yüzbaşı Eczacı Vasıf, karısı Naciye ve oğulları Mehdi ile Nedim Bahri Baron Bek!..”

Fikret Otyam bu kitabında sıcak bir yaklaşımla Yemen’in dününü, Osmanlı’yla ilişkisini de belirterek bugününü anlatıyor. Bütün röportajlarında olduğu gibi, konusuna bir gazeteci nesnelliğiyle değil, yazdıklarını sonradan kendisinin de okurken tat alacağı bir okur merak ve ilgisiyle yaklaşıyor.

Örneğin, onun ilk ilgisini çeken Yemen’in nüfusu, ulusal geliri, gelir dağılımı değil, hemen bütün Yemen halkının kullandığı, vazgeçemediği bir ağaç yaprağı “Gat”tır. Fikret Otyam, bu gözlemlerle Yemen halkının eğilimlerini, zevklerini, yaşama biçimlerini ustaca verir okuyucularına.

Fikret Otyam’a Sorular

İç içe, yan yana yürüttüğün bunca uğraş, ilgi duyduğun bunca alan arasından istersen röportaj ile fotoğrafı seçelim bugünlük. Sence röportaj ile fotoğraf arasında bir ilişki var mı?

Şöyle diyebilirim: Etle kemiğin ilişkisi gibi bir şey bu. Bir başka deyişle, etle tırnağın.

Böyle kesin bir yanıt fazla bir açıklama gerektirmiyor, kabul. Peki röportajın, özellikle senin alanın gazetecilikle edebiyatçılığın kesiştiği bir dal olan yöresel röportajın Türk edebiyatındaki işlevinden söz eder misin biraz?

Bu tür röportaj bir belgelemedir, bir durum saptamasıdır. Yaşananın geleceğe namuslu bir belge olarak bırakımıdır da aynı zamanda. Sözüm, namuslu röportaj içindir. Yani yalansız dolansız röportaj. Bu bakımdan, romanın, öykünün, incelemenin aralarında duran bir anlatım türüdür. Hem de bunların yapmadığını yapan bir tür.

Kullandığın “yerel dil”in sence ne gibi bir katkısı oluyor bu dala? Bir içtenlik, sahicilik duygusu vermeye mi yarıyor yalnızca, yoksa bu saptamaların vazgeçilmez bir ögesi mi?

Röportaj için bir belge, bir saptama dedim. Dil de bu saptamanın içinde. O anı, o zamanı, çağı, olayı verecekse anlatım, dil de elbette bunun içine girer. Hem saptamayı hem de röportajın kendisini canlı kılmak, zenginleştirmek için. Diyelim bir fotoğraf çektik, saptadık olayı, konuyu. İşimiz bitmemiştir, artık sıra derinleştirmededir, her şeyi kat kat araştırmadadır. Tabii bu, olayın, konunun diliyle olursa, daha inandırıcı, daha doyurucu olacaktır ve ben kendi adıma “zorunludur” derim.

Nokta, Sayı 13, 7-13 Mayıs 1982

Cihat Burak ile Öyküleri, Resimleri ve Yaşama Dair

İsterseniz, öyküyle resmin çakıştığı, kesiştiği yerden bakalım dünyanıza: “Yalnızlık”tan. “Duvara çakılı bir mih gibi yapayalnızım” diyorsunuz, “hem de تنها oluşunu sevdim buranın”** diyorsunuz bir meyhaneyi anlatırken. Hele “bu, tıpkı insanın kendi kendinin içinde kiracı olarak yaşaması gibi”*** diye iç burkucu bir benzetme yapıyorsunuz. Bir yalnız kalma isteği mi bu, yoksa yalnız bırakılma yakınısı mı?*

Yalnız olma isteği gibi geliyor bana. Bir örnek vereyim. Bursa’da bir buçuk yıl kadar kaldım. Aynı evi paylaştığım kişinin dışında hiç kimseyi tanımadım. Belki insana yakın değilim, dost-ahbap edinemiyorum kolaylıkla. Ayhan Bozfırat sormuştu bir zaman: “Yalnızlığa mı oynuyorsunuz?” demişti. Değil. Ben böyleyim.

Sizi kendi özel bölgenizden, İspanyolca deyişle “guerencia”nızdan çıkartmanın gücüğünü baştan biliyordum. Asık yüzlü, çekingen, insandan kaçan biri izlenimi uyandırıyor sunuz çevrenizde. Ama benim de ona göre silahlarım var. Örneğin birinin sesini teybe almada utangaç oluşum.

Şimdi inanmayacaksınız. Çok iyi bir fotoğraf makinem var. Gittiğim yerlerin mimari özelliklerini yakalamada kullanmaya çalışıyorum. Bir türlü olmuyor, fotoğraf hep boş çıkıyor.

* Cihat Burak, *Cardonlar*, Ada Yayınları, 1981, s. 7.

** A.g.e., s. 13.

*** A.g.e., s. 103.

Sizin öykülerinizi hep bir mimari içinde yerleştirme özelliğinize değinelim şimdi.

Öyküde kurgu olarak mı, mimariyi kastediyorsunuz?

Hem kurgu olarak, hem de mekân olarak. “Bir köşede, üzerinde karpuz lambaları duran bir konsolun üstü toz toprak içinde kutular, ampuller, ibrişim yumakları, Sevr işi kahve takımları dolu. Eseri İstanbul büyük bir vazoonun içinden yapma çiçekler sarkıyor...”^{*} Burada ayrıntılar, öyküyü bezeme, alımlı kılma adına kullanılmıyor bence, kapanan bir dönemi belirlemede işlevsel oluyorlar.. Ama özellikle eski öykülerinizde Edgar Allan Poe’nun karabasanlarla yüklü dünyası var. Bulantı’da sözgelimi. Bu öykülerle 1955’lerdeki fantastik resim çalışmalarınız arasında bir boşutluk var mı?

Öyküyü de resmi de proje yapar gibi ele alırım. Mimar olmasaydım, ne bileyim belki de yönetmen olurdum, oyun sahnelerdim. Sinemayı da çok severim ama gidemiyorum. Ya yanlış bilet alıyorum, ya yanlış saatte giriyorum. (Cihat Bey, bu dalgınlığı yüzünden bütün bir Pazar gününü yitirmiş geçenlerde.) Okul yaşamım süresince tarih, resim ve edebiyat dışında hiçbir dersi sevmedim. Geceleri, Larousse okurdum evde, annem kızardı, dersine çalış derdi ama benim dersim oydu işte. Sonra Akademi’nin birinci sınıfındayken öğretmenimiz Marcel Odetta, beni Edgar Poe ile tanıştırdı. Baudelaire’in sırf Poe’yu anadiline çevirebilmek için İngilizce öğrendiğini anlattı. Kütüphane müdürümüz de Ahmet Muhip Dıranas’tı. Onlar aracılığıyla Poe’yu tanıdım ve o dünyaya girdim. Haklısınız, resimde de öyküde de düpedüz etkiledi beni. Özellikle *Olağanüstü Öyküler* ve *Les Paradies Artificiels*.

Eski mimariyi ve eski düzeni kemirip bitiren “gemi aslanları”na gelmeden bir mola verelim isterseniz. Kedilerine. Gelin buradan Yakup’a gidip rakı içelim.

Benim Beşiktaş’ta kühi bir meyhanem de vardı. Ama onu başka bir güne saklasak da olur.

Yakup’a gelmemizin bir nedeni de benim çizmeyi aşmak zorunda oluşum. Resminizi de konuşmak zorundayız çünkü. Hemen her

* A.g.e., s. 43.

öykünüzde, her resminizde var kediler. Kadınlarla bütünleşen, sizce kimi zaman vahşi, yırtıcı olan, kimi zaman da okşanınca ronronlayan kadınlar. Nedim Günsür'ün evinde bir kedi resminiz vardı hiç unutmam. Akşam sofrası kurup erkeğinin yolunu bekleyen bir kediydi, yanılmıyorsa Ermeni asıllıydı, ona Hayganoş adını takmıştım. Nedim Bey de uygun görmüştü.

Bana kadınlarla kediler, yapı bakımından benzeşirler gibi gelir. Kedi bağımsızdır, özgürdür, yukardan bakar, hiçbir şey öğrenmez. Öykülerdeki Pamuk'u tanıyorsunuz, ötekileri de. Bir de... Edremit'te hastane binası yapımında çalışırken (1949'lar) her akşam sarman bir kedi gelir, evi teftiş edip giderdi. Sonradan öğrendim, evden ayrılan ev sahibinin kedisiymiş.

Bana kalsa, çok daha fazla kedi çizerdim. Ama resimlerimin satılması için yapıyorum sanmasınlar diye çizmiyorum. Utanıyorum. Biliyor musunuz, çamurdan erkek yoğurabilirim de kadın ve kedi yoğurmayı o ince yumuşaklığı gerçekleştirmeyi asla başaramam efendim. "Arşın Malalan" opereti döneminde bütün kadınlar kediydi.

Peki kedilerle cardonlar savaşının hiç etkisi yok mu kedi'de directmenizde? Sizin resimlerinizde kedi "bak" der. Bir uyarı gibi, bir fosfor gibi parlar gözleri belleğimizde.

Firuzaga'da eski bir evde yaşadığımız dönemi hatırladım şimdi. Evet evet, fareler bütün güçlerine karşın evin adamları değildi, kedilerdi evin adamları.

Rakının da yardımıyla baraj atlıyorum: Ressamlarınız kimler? En sorulmaması gereken sorulardan biri de budur, biliyorum.

Yok efendim. Sayayım. Bir kere hikâyesiyle beni etkileyen ressamlar vardır: Yakup Peçenek... Yakup Peçenek çok yoksul o zaman, çok da çocuklu. Ankara Teknik Üniversite Kampüsü'ndeyiz. Emin Onat var, Sedat Hakkı Eldem var, Paul Ponnatz var; Hillinger, Emin Onat'a önermiş, Peçenek'e bir fresk ısmarlaması için. Peçenek'e ne istediği sorulduğunda şu yanıt almışlar: "İki araba kum, bir araba kireç, biraz da toz boya." Onat'ın ondan sıtkı sıyrılmış bu yanıtın sonra.

Oysa...

Malik Aksel'in çabası özellikle saygıdeğerdir. Avni Lifij'in resmi alış tarzı... Empresyonizmi getirenleri pek sevmem ama Nazmi Ziya'yı sayabilirim. Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'yı. Ben belli bir çap arıyorum resimde. Sonrakilerde, –ben dahil– aradığım şeyi bulamıyorum. Sevemiyorum bizleri. Sözün gelişi bana neden işçi-köylü resimleri çizmiyorum diye sorarlar. Çok iyi bilmediğim, içinde yaşamadığım bir ortamı asla çizemem.

Karanlık kent sokaklarını, içkievlerini, boş gözlerle bakan, hep acıma-acınılma, kıyma-kıyılma sınırında dolaşan bireyleri anlatıyorsunuz. Soyut resim hiç çekti mi sizi?

Soyut resme el sürmem. Soyut resmin en geliştiği bir ülkeden, hat geleneğinin serpiildiği bir ülkeden geliyorum ben. Yazı ve hat, büyüler beni. Başarılmış bir soyut resim göreni coşturur. Bir zaman, Leopold Levy'nin, onca yapıt içinden Karahisarî'nin hattını seçmesini başka nasıl açıklayabiliriz?

Ya bugünün mayası?

Bugünün mayası tutmuş sayılmaz. Halkın kendi arasında bir çeşit “kod” niteliği taşıyan desenleri, derin anlamları birer renk, birer leke gibi görmeye inanmıyorum. Bu tür çabalarda “anlatma” isteği “anlama”ya hep baskın çıkıyor.

*Gelelim cardonlara. “Cardonlar, ara sıra dairelerinin önünde bekleyen arabalarına binip Emirgân'da çay içmeye gidiyorlar.”** Cardonlar, kültürümüzü tehdit eden bir türediler sınıfı mı? Kediler, eninde sonunda boyun eğecek mi onlara? Yani bir gün teslim mi olacağız cardonlara bu gidişle?

Hiç kuşkunuz olmasın.

Ya siz? Son resimlerde neden cardon yok hiç?

Büyük bir resim tasarlıyorum ondan. Ben resme uzun uzun hazırlanırım. Bana sorarsanız, insan resim yaparken ayağını sağlam basarsa, deformasyonu da sağlamdır. Dokümandan, modelden yola çıkmayı seven bir ressamım. Fotoğraftan ça-

* a.g.e., s. 44.

lışmayı sevmiyorum, çünkü fotoğraf seçmeci bir sanat değil, resimse eleyicidir.

Gelelim size (bu arada Maltepe'ye, rakılara teşekkürler). Galerici dostlardan öğrendiğim kadarıyla, Batı'da ünlenmek için hiçbir çaba göstermiyormuşsunuz. Tiryakileriniz yetiyor mu size?

Kişinin yapısı, yaptığı işin önünde gelmelidir. Ben memur tipli bir adamım. Resim yaptığım, öykü yazdığım hiç anlaşılmaz. Ama hep kurarım, telaş etmem. Uzun süredir bir notlar sergisi düşünüyorum. Bir resim tek başına bir resim değildir ki, ön çalışmaları onu gerçek kılar. Bu ön çalışmalarımı sergilemek, sizin deyişinizle tiryakilerime armağan etmek ne iyi olur. Çok konuştum ben bugün.

*Son bir soru, hazır konuşmaya alışmışken: Sizi çekildiğiniz koza-
nızdan ne çıkartır? Neler delirtir?*

Gürültü, müziğin sesinin fazla açılması, bana “beyamca” falan denmesi, ne bileyim... Arabesk.

Yani cardonlar.

Bir kadeh daha içmez miydiniz efendim? Saat dokuz olmadı bile. Eve gidilmez bu saatte.

Cumhuriyet, 21 Aralık 1982

Can Yücel ile Renk ve Ahenk Üstüne Bir Buluşma

Türk şiirindeki genel “humor” eksikliğini hangi nedenlere bağlıyorsun?

Olumsuz bir yargıya dayanan soruna “genel” kaydını koymuş olman çok yerinde. Böylelikle hiç değilse Kaygusuz Abdal’ın, Yunus’un hakkını yememiş oluyoruz. Çünkü ol âdemlerle birlikte “erik dalına binip ande üzüm yemişliğimiz” var. Bu rind-meşreplikler de hep Sünnilik’in dairesi dışında kalan can havli tarihlere ve yaşantılara denk düşüyor. Nedenini çözümlemeye çalışacağımız bu “geneldeki” eksiklik, “humor” kavramını tam anlamıyla, karşılayacak bir sözcüğün olmamasından da belli. Bizde bu kavram Aristoteles sınıflamasında sınıfta kalmış, “mizaç” düzeyinden incesine geçememiş. Eski Türkçede “ahlat-ı erbaa”, (dört karışım, yani bedenimizdeki dört belli başlı sıvı, unsur) terimiyle dile getirilen fizyoloji saptaması (demevî, lenfavî, safravî, balgamî diye sıfatlar yakıştırılan) dört tür mizaca kaynaklık ediyor sanılırdı. İşte Frenkçedeki “humor” sözü, “mizah”la uzak-yakın ilişkisi olmayan mizaç türleri anlamında kullanılırdı eskiden. “Humor”un güler yüzülüğü yakın tarihlere düşüyor. Ondan önce, bizim “hâlet-i ruhiye”deki “hâlet” demeye gelir olmuş. Biz de konumuz olan “humor”u –ıkına sıkına– “hâlet” sözcüğüyle karşılasak nasıl olur acaba? Böylece “kara humor”a da “nälet” deme fırsatını ele geçirebiliriz belki de...

Freud’un sedirine uzanıp “humor”u bize açıklamasını istediğimizde, denkleştirebildiğimiz sonuç şu: Kişi, dış baskıların hışmı karşısında kendi özünü hırpalattırmamak için, hatta yitirmemek için “humor”u bir savunma mekanizması olarak kullanmaktadır.

Bu “savunma”, apansız bir paradoksla, bir ters yüzle, bir başkaldırmaya, bir saldırıya dönüşmektedir. Buna “baskının, acının üstüne gidiş” de diyebiliriz. Freud’un verdiği örnekte, idam mahkûmu, bir pazartesi sabahı sehpaye götürülüyor; celladına dönüp “Bu hafta amma güzel başladı!” veya “Bu bana iyi bir ders olacak!” deyiverecektir. İşte bu sözle, daha doğrusu bu davranışla kazandığı nefes payı, bu “feci akıbet” karşısında kişiliğinin dağılıp gitmemesini sağlayacak, olayı nesnelleştirerek serinkanlılıkla gözlemleyip algılamasına elverecektir. Dava, “ACI”nın karşısında özünün bütünlüğünü koruma davasıdır. Böyle bir davranış ise, doğadan bir hayli kopmuş, kentleşmiş, sanayileşmiş; dolayısıyla dış baskıların, insandan insana ivmesi üstünde örgütlendiği toplumlarda ancak devreye girebilecektir. Köylüklerde, kırsal toplumlarda ise geçer akçe olan çare, “tevekkül”dür. Onun içindir ki biz de kentleştiğimiz, sanayileştirdiğimiz ölçüde o “humor” denilen “başkaldırısal çare”nin dairesine yavaş yavaş girmektediriz. Şiirimizde de “humor” eksikliğinin ve şimdi şimdi “humor” hâletine girmeye başlamamızın nedeni bence budur.

Peki sözünü ettiğin “başkaldırısal çare” –hadi yine “genelde” diyelim– günümüzde kullanılan resmî ve ılık dille, deyişle göğüslenir mi? Şunun için soruyorum: Senin şiirinde eski sözcüklerden bolca yararlanmanın özel bir amacı var gibime geliyor. Bu eski sözcüklerle kimi söz değiştirimleri ne gibi bir kıızıştırma işlevi yükleniyor!

Sözünü ettiğimiz “başkaldırısal” yani “non-conformist” davranış, “conformist” yani “başegici” bir dil anlayışıyla yerine oturtulamaz tabii. Bu adeta, merkezkaç bir araçla merkezde çadır kurmaya benzer ki o çadır giderek hünkâr çadırı olabilir. Böylece, resmî ideolojiyi benimsemişlikle resmî ideolojiye aykırı davranışın pekâlâ kol kola yürüyebileceği vehmi de sözümüne devreye girmiş olur. Sen de bilirsin ya... Sözcüklerden eskimiş diye, kocamış diye değil, çürümüş diye vazgeçilir. Ağaçlar gibi tıpkı. Dil de, Goethe’nin dediğince, orman gibidir, “hür ve kardeşcesine”dir; kendi örgenselliği içinde zamanı işleyen, tarihle çalışan bir bütündür. Miyadı dolan birimi, miyadı gelen

birim doldurur, ama kendiliğinden. Bırakalım dilin peşini, tekir bir kedi misali kendi kendini temizlesin, arıtsın! Baltacı Mehmet Paşalığın âlemi yok. Ben de bir zamanlar –ayıptır söylemesi– o safdilci safdillerdendim. Ama bundan böyle o kurumsal baltayı kapıp ve kurum sata sata tek bir sözcüğün bile üstüne yürürsem, dilimi arı soksun! Söz değiştirimlerine gelince (sözcük değiştirimi değil bence)... Birbirleriyle nasıl iç içe, omuz omuza yaşadıklarını vurgulamak için... Yoksa müşteri kızıştırmaya asla hevesim yok, bilirsin.

Şu aralar, edebiyat ortamında genel bir düzey düşüklüğü var bence. Cılkı çıkmış duyarlıklardan zorla türetilen ürünlerle geç kalmış avangard, daha doğrusu “postgard” ürünler.. Bu eğilimler nereden kaynaklanıyor sence?

Dediğin doğru. İşaret ettiğin durum, hence iki maraz eğilimden kökleniyor. Bu eğilimler, eleştiri yazılarından başlayıp edebiyat ürünlerine, hatta söyleşilere kadar uzanıyor. Çünkü bizde –istendiği kadar eleştirinin yayallığı üstünde sözbirliği edilsin– o yetersiz ve kimine göre “namevcut” eleştiri, bir Abdurrahman Çelebi olarak ara-iktidar döneminde alabildiğine etkindir. Nedeni de, edebiyatçılarımızın –genelde elbet– bir zaaf içinde oluşları, hem akımlar içinde hem tek tek kişiler sıfatıyla.

Dediğin iki eğilimden biri, allâmelik, yani Batı’da geçer-akçe buluşların (ki bunlar yarın buldumcuk da sayılabilir) bize ille de sığacağı sığacağına nakledilmesi gerektiği inancı, yani mağrıptan maşrığa ithali farzolanun birtakım malların anlaşıl-sın-anlaşıl-masın piyasaya sürülmesi. Bizim kendi ortamımızda, örneğini geçtik...”

İpucuna yapışsak yeter.

Evet, ipucunun bile olmadığı metalar sürülüyor ortaya. Sonra derhal bunların değnekçileri türüyor ve dergi sayfalarında piyasaya başlıyorlar. Bu da, çağdaşlık, çağdaş olma diye anılan ne idüğü belirsiz bir buyruk adına yapılıyor tabii. Temelinde de kavram kargaşası yatıyor. Biz çağdaşlıkla günübirligineliği, çağdaşlıkla modernizm denilen yeni çağcılık’ı karıştırıyoruz. Böylece asıl sorunsal olan yeni çağcılık, arada kaynamış oluyor.

Tarihsellikse işin içine hiç karışmıyor. Düşünsene, daha bir Rimbaud'yu yerli yerine oturtmuş değiliz.

Bu ürkekliğin kaynaklarına inelim mi?

Bu ürkeklikte boku çıkarılan bilimsel çözümlemelerin, hazır sınıfsal formüllerin...

Ya hazır yazınsal formüller?

“Evet onların da bir eyyam önce görülmüş furyasının payı var. Sanatçılar, bu maraza, tanınma, daha doğrusu anılma adına çanak tutmadalar ve ilk kez edebiyatımızda (bence, dünya edebiyatında ilk kez) edebiyat ürünlerinden yola çıkmayan, oradan gelmeyen, yalnızca eleştiri şablonlarına göre işleyen ürünler görülüyor. İkinci eğilime dönersek... Bu allâmeliğe bir karşı tepki çerçevesinde bazı edebiyatçılarımızın, özellikle şairlerin, bambaşka bir kisveye bürünmeleri, sanki büyüklerinin, ana babalarının kucasına yeniden bir şefkat aranması içinde sokulmalarıyla belirleniyor bu, “Bak ben senin eskiden tanıdığın saf, temiz, ukala olmayan çocuğum” yanaşmacasıyla. Ne şiirde ne dilde hiçbir macera kıpırtısı görülmeksizin sürdürülüyor bu çaba.

Profesyonelliğin katılığından kaçarken çapsız bir amatörlüğün, içtenliğin tuzağına düşmek de diyebiliriz belki. “Edilgin deyiş” dedin de... Şimdilerde okuduğum şiirler, bir zamanlar, 40'larda ustalarca dilimize kazandırılmış Fransız şiirlerinin diliyle yazılıyor sanki. O kadar geriye mi gittik ne? Soluklanmak için al bir soru:

Anladığım kadarıyla iki-üç dizelik, nüktesi ağır basan şiirleri seviyorsun. Nüktenin şiiri yeme olasılığından ürkmüyorsun...

Dava, gelen şiirin kişiyi götürdüğü yerdir bence. Şöyle olsun, böyle olsun, kısa olsun, uzun olsun diye yazılmaz şiir. Macera payı da girer işin içine. Aslına bakarsan “kalıcı olsun” diye de yazılmaz. Hem sonra kısa şiir denince akla hemen nükte gelmemeli. Sappho var, koca bir Japon şiiri var. Sorduğun şuyse: Kısa şiirin özel bir önemi yok benim için.

Şiir çevirisinde uyarlamamanın sınırını sormak istiyorum son olarak. “Çeviri kadın gibidir, güzeli sadık olmaz; sadığı güzel” diye bir atasözü vardır. Çoğu atalar gibi, Rus atası da yanılmış. Çeviri kadın gibidir, doğru. Doğru ama güzeli sadık olur onun da. Sadığı güzel mi olur, bak orasını bilemiyorum. Bu köpekşi kuşkum, belki de o “güvenilir” ya da “sadık” belllenmiş çevirmenlerin harfi, lafzî anlamı yakalayacağım derken şiirin tınısını kaçıragelmiş oluşlarından doğuyor. Oysa şiiri şiir eden tınıdır, o gümlledi mi, şiir de gümler... Muradımı başka bir kalpoyla anlatmaya çalışayım: Şiir (“ses” demiyeyim, anlamı saf dışı kılıyor çünkü) tınılarla zaman içre yaratılmış, patlatılmış bir olaydır. Şairinin bütün öznelliğine karşın, nesnelliği de bundan ileri gelmektedir. Çeviri denen uğraş, söz konusu olayı başka bir dilde yeniden yaratmak, yeniden patlatmaktır. “Dakiklik” tam bu bağlamda işte devreye girmektedir. “Sadakat” demiyorum dikkat et! Çevirmen, bir taharri memuru veya bir Simenon gibi asıl olayın dizeleri arasında kol gezerek seyirtecek, ayrıntıları kurcalayacak, ipuçlarını yoklayacak, parmak izlerini toplayacak, işin çetelesini tutarak olayın künhüne varacak, bütününü, tınısını kavrayacak, sonunda onu başka bir dilin (mekânı değil zamanı) içinde yeniden yaratacaktır. Benim şiir çevirilerimin altına “Türkçe Söyleyen” kaydını düşürmemin nedeni de budur.

Uyarlamamanın sınırına gelince, şiir çevirisi bir serhat olduğuna göre, sınırı değil, amacı vardır: O da fetihtir.

Peki uzun suskunluk dönemlerinden sonra gelen verimlilik dönemlerini nasıl açıklarsınız Can? Şiirde ve çeviride?

Ben söyleyecek sözüm varsa yazarım. Bedenimin bir saati var. Bir de, ilgi alanlarım geniş ve dağınık, sık sık da değişiyor.

Kimi zaman da istemedim, değil mi!
Öyle.

Milliyet Sanat, Sayı 65, 1 Şubat 1983

Nezihe Meriç'e Sorular

Uzun bir aradan sonra Bozbulanık'taki öyküleri gözden geçirirken, neler duydun? Aralarında yazmamış olmayı istediklerin oldu mu? Geçmiş yıllarda, gençliğimizde yazdığımız o öyküler, o yılların anılarıdır. O yılların yaşanmışlığıdır. Amatör bir yaşamın. Böyle olunca, her şeyiyle, saflığıyla, acemilikleriyle, özellikle heyecanıyla... Sonra deneysiz, umutlara açık, hiç bitmeyecek sanılan bir ömre, şuralarda bir yerde duran aydınlık, güzel bir geleceğe göre ayarlı olduğundan sıcak, cana yakın oluşlarıyla... Ben *Bozbulanık'taki* öyküleri, bunca yıl sonra, yeniden gözden geçirirken, bunları yeniden yaşadım. Hiçbirini çıkarmadım. Hepsini çok sevdim gene. Ben zaten, yaşayıp geçtiğim hayatımı da bütün acılarına, sıkıntılarına karşı hep sevmişimdir. Herkes için böyle mi bilmem ama, ben yazdıklarımı çok severim. Döner döner okurum. Okur okur inceden ağlarım. Hüzün falan değil canım, yani "Aferin, ne güzel yazmışım. Bu ancak böyle yazılırdı işte," diye düşündüğümden. Belki şaka yapıyorum ama, her şakada bir gerçek payı vardır.

Roman yazmıştın bir ara. Öyküden vazgeçememenin nedenleri? Evet roman yazdım. *Korsan Çıkma*zı. Ama o zaman roman yazmaya hazır değildim. Sadece heves vardı içimde. "Roman yazamam" diye düşünüyordum. Çekingendim. O yüzden, romandan vazgeçip Meli'nin öyküsünü yazdım. *Topal Koşma'nın* Susuz'larından biri oldu. Ama, istek beni zorluyordu. Roman olmak isteyen birikim zorluyordu. Kolayca açıklanamaz bu. Otu-rup yazdım ben de. Oyun yazmak isteği de sarmıştı bir yandan. Bir de oyun yazdım: *Sular Aydınlanıyordu*. Sonra hep öyküler öyküler vardı. Onları da yazdım. Ama bu, öyküde karar kıldım demek değil. Öyle rastladı. Şimdi gene bir roman var elimde: "Kentsizin Kenti" olacak adı. Bir yandan da küçük öyküler...

Hayatın çok içinde bir insansın. Titiz bir ev kadınısın ayrıca. Bu özellikler yazma uğraşını zenginleştiriyor mu, engelliyor mu?

Evet, sahiden de son derece içindeyim yaşamın. Başka türlü olmayı bilemediğim için. Bu bir yapı meselesi. Bu, yazmayı elbette engellemiyor. Tersine, gerçek en ince ayrıntılarına dek algılanınca, sanat yapıtına, zengin birikimlerden geçerek dönüşüyor. Yalnız şöyle bir şey var, ben günlük hayatımı da ayrıntılara göre yaşıyorum. Kabaca söylersek, yapı olarak becerikli denen tiptenim ben. Bu, beceriklilikten çok, yaşama duyduğum ilgi ve sevgi çokluğuyla açıklanabilir. Çiçek yetiştirmekten, bir olayı, bir durumu, bir şeyi güzel anlatmaya, tadı tuzu yerinde güzel yemekler yapmaktan, değişik biçimler icat ederek kullanışlı, havalı giysiler dikmeye, çakıl taşlarıyla kolyeler, yüzükler yaparken kalın iplerden çanta örmeye geçiyorum. Durmadan okuyanlar sınıfından olduğum için, okumamı evin çeşitli köşelerinde açık duran üç dört kitaptan yürütürüm: Bunların arasına, çarşıya pazara gitme, otobüslere binme, ev halkıyla arkadaşlarla, eşle dostla uğraşma, ilişkilerdeki sevgiler, sinirlenmeler vb. de girince... Ha, bir de sinemasız yaşayamam. Elimden gelse birinden çıkıp öbürüne girerek günde iki üç film seyredebilirim. Günün neredeyse tümünde müzik dinlerim. Eh, bunca işe zaman yetmiyor. Bir çıkışta en az on kilometre yürüdüğümü, aylak dolaşmalara bayıldığımı da saymadım daha. Zaman hep az gelir bana. Az yazışımın nedeni bunlar değil. Bu da bir yapı meselesi. Aşırı titizliklerim var. Bir öyküyü oluştururken, işçilik yoruyor beni. Her aydının içeriği vardır. Önemli olan, bu içeriği, belli bir biçim içinde ifade etmektir. İş sadece konuyu denkleştirdikten sonra yazıp gitmek olsa; durma, üretmek kolay o zaman. Ben dile aşırı duyarlı biriyim. Harflerin, sözcüklerin, tümcelerin yan yana gelişi, birbiriyle karşılaşması, uyumu; tınısı... Kolay mıdır bir beyaz kâğıda üç sözcüğü yan yana koymak! Bu işlemi sürdürmek! Her sözcüğün arkasında bir dünya vardır. Geçmişin, bu günün, yaşamakta olanın, insanın, toplumun devinimini, evrimini, devrimini, her bişeyini içerirken, kolay mıdır yazı yazmak! Ateşle oynamaktır.

“Bir Otel de Sizin Adınız”

Tomris Uyar: Edip Cansever’in yeni yayımlanan *Oteller Kenti* adlı şiir kitabını okuyunca aklıma senin “Otel Bir Yazı”n geldi. O yazıda en çok Cansever’in şiirine göndermeler vardı. Sence “Otel-Edip Cansever Şiiri”nin özel bir bağlantısı var mı?

Fusun Akatlı: Var tabii. Otel edebiyat için başlı başına cazip bir malzeme zaten. Yalnızlık, yalnızlığın getirdiği iç hesaplaşma, varoluşsal sorunlar gibi, çevrelerinde çok şey üretilebilecek, konu ya da temalar, bunlara ilişkin imgeleri barındırabilecek bir atmosfer otel. Edip Cansever’in *Oteller Kenti*’nden önceki şiirlerinde verdiği işaretlere bakınca, şimdi bir kitabını tümüyle bu konuya hasretmesi gerçekten heyecanlandırıcı. Sözelimi Kirli Ağustos’taki şu dizelere bakalım: “Ölümler dirilirdi. Çıkmazdım ki otelden / Ben otelden hiç çıkamazdım ki...” Ya da “Canım elbette, diyordum, nasılsa / Otel batacak, otel batacak!” Gelelim *Oteller Kenti*’ne: Dışarı çıkamadık, çünkü hep dışardaydık / İçeri girmedik. çünkü hep içerdeydik / Bir oteldik ki hepimiz / Öylece otel kaldık.”

T. U.: Bence otel, zaman ve mekân dışı (yoksa üstü mü desek) bir “sahne” Edip Cansever’in şiirinde. Sen de öyle mi düşünüyorsun?

F. A.: En azından, kendi içinde bir bütünlüğü olan bir atmosfer. Yani kendisi bir “zaman ve mekân” otelin. Otel temasının şiire yatkın olması belki biraz da bundan. Demin dediğim gibi, yalnızlığını alıp *otel*’e giden kişiler var yine bu kitapta.

T. U.: Bir kere içine girildikten, o olunduktan sonra bir daha dışına çıkılamayan bir iç dünya, sonsuza kadar süren kalabalık bir yalnızlığa kapanma. Üstelik, kişilerin kendilerini –bir anlamda– yaşarken seyrettikleri bir ayna! Şiirin bütün kişileri,

merdiven başındaki aynaya göz atmadan edemezler: “Eskimiş, kırık dökük, yorgun / Bir otel bile değildim ki o günden bu güne / Ya çekip gitmişlerdi bir bir. Ya da / Yaşayıp ölmüşlerdi otelleriyle...” Her biri dört otel olan “Otel Otel”nin simgesel özellikleri üstünde duralım istersen.

F. A.: Deminki dizeler zaten yol gösteriyor okura.

T. U.: Kente bir rehber eşliğinde giriyoruz sanki. Otel, kendi ağzından tanıtıyor kendini. Dış dünyanın sesiyse, ancak bir hoparlör aracılığıyla sızabiliyor bu kente.

F. A.: Ki bu hoparlörün sesini sonuncu bölümde, “Phoenix Otel”nde de duyuruyor bir kez daha Cansever. “Phoenix Otel” bölümü –gerçi bir atlama yaptık ama– beni hemen Cansever’in ta *Petrol*’de yazdığı “Phoenix” şiirine, “kim ne derse desin ben bugünü yakıyorum / Yeniden doğmak için çıkardığım yangından” dizelerine götürdü.

T. U.: Süresiz dıştan ve yaşamsız resimler de “Sera Otel”nin habercisi bir dize. Tıpkı bir seradaki gibi donuk bir ışık altında yapay bir tazeliğe gün giymiş kişiler söz konusu burada. (Sera ile Sara bu bağlantıyı vurguluyor olmalı.) Tenis öğretmeni dışında kalanlar tabii. Ne de olsa o “Eros Otel”nin başkışisi.

F. A.: Kişiler, ilk kez “Eros Otel”nde giriyorlar sahneye: Eros Otel’inin Kambur Müdürü, Otel Müdürünün Yardımcısı, Metr-dotel...

T. U.: O en az, sürekli yinelenen / yenilenen piyano kadar ölümsüz bir demirbaşı otelin.

F. A.: Evet, tabii. Sonra Tenis Öğretmeni ve Bayan Sara. “Eros Otel”nde, “Sera Otel”ndeki senin sözünü ettiğin donuk ışık ya da korunmaya alınmış mevsimsiz çiçekler yok. (Bu kitapta çiçeklere özel bir işlev yüklenmiş olduğunu da konuşmalıyız belki.) Ne diyordum, ha, “Eros Otel”, adıyla koşutluk içerisinde, cinsellik boyutunun özellikle vurgulandığı bölüm.

T. U.: Nitekim son şiirde Bayan Sara’nın kalkıp gitmesi, Tenis Öğretmeni’nin rujunu tazeleyerek onun yerine oturup müziği alkışlaması, dirimin bir biçimde baskın çıktığının belirtisi. “Sera Otel”yle bağlantılı olarak Bayan Sara’nın eski, eprimiş kocasını da konuşsak. Yani yalnızca kadın-erkek arasında değil, insan ilişkilerindeki mutsuzluğu, çözümsüzlüğü.

F. A.: Ama Edip Cansever'in, mutsuzluğu, doğal bir insanlık durumu olarak gördüğünü, yazdığını baştan beri biliriz, değil mi? Kaldı ki, çözümsüzlüğe "Phoenix"ın son bölümünde bir çözüm önerisi getirilir gibi olduğunu söylemiştin demin. Katılıyorum sana. Sara'nın kocasına gelince, ona tüm bir "Sera Otel" söylemi tahsis edilmiş...

T. U.: Bayraklar ve kendilerini çiçeklerin söylemiyle sunan caz sanatçıları dahil.

F. A.: Ve gözyaşları hariç değil. Böylece hem Sara'nın kocasını, hem Sara'yı eski, soluk bir düğün fotoğrafında tanımış oluyoruz. Kişilerin var edilişi çok önemli Cansever'in şiirinde. Ayrıntıların da. *Bezik Oynayan Kadınlar* için de aynı şeyi düşünmüştüm. Bir yakıştırma olduğunun altını çize çize, "bu bir öykü!" demiştim. Değil tabii. Nasıl ki *Oteller Kenti*'nin son bölümü de bir oyun değil.

T. U.: Edip Cansever bu kitabında da oyun ve öykü gibi ak-raba edebiyat dallarından soluklanarak, şiirde düzyazının da pekâlâ şiir olabileceğini kanıtlıyor, yeni bir anlatı türünün sınırlarını zorluyor. Yıllar önce o çok yanlış yorumlanan "Mısra işlevini yitirdi" saptamasının çeşitli açıklamalarını deniyor. *Oteller Kenti*'nin saydam dünyasında belki de yalnızca içtikleri içkilerin farklılığıyla farklılaşan kişiler var.

F. A.: Işıklı sürahilerin, kırık bardakların, kristal prizmaların, çin vazolarının, cam kaselerin... dünyasında! Vartuhilerin, Ruhilerin, Esterlerin, Saraların... bize hiç yabancı düşmeyen kırılğan, saydam o tanıdık dünyalarında.

Broy, Sayı 2, Aralık 1985

Meseladaki Vav ya da “İzmir’in Hangi (i)si”

Okuyacağınız “Yapıştırık” söyleşideki kişilerin gerçeklerle uzak yakın ilişkileri yoktur. Bu söyleşi, Tomris Uyar ile Füsun Akatlı tarafından edebiyatımızdaki güncel derinliklere –karınca kararınca– bir derinlik daha katmak amacıyla, binbir zahmetle oluşturulmuştur.

Ali – Senin Beyoğlu-Galata-Galiçya üçgeni çevresinde 1954’te ve 83’te yazdığın/yazdırdığın anlak ötesi tezkireden yedi sayfayı Hatay’ın yedi duvarına astığımız gün Kont de Balıkpazarı, “asaletin necabete ödeyecek tek kuruş borcu yoktur” diye az mı direndi?

Veli – Eh! Bu sorudan çıkarsak, Üsküdar’ın tahtından Çamlıca denen tahtelbehire varabiliriz. Minyatürde Sultan II. Mehmet’in kokladığı, koklamıştır karanfilse XV. yüzyıldan bugüne Ziba sokağını arşınlayarak gelmiştir, geldi. Sen yok edilerek sokaklar, kaldırımlar, mazgallar, Arnavutlar yadigârı kızarmış yüzlü paket taşları için üç şiir yazan uç beyi uçmak beyi Necmettin Halil’e dair konuştu nsa, tarih düşürenin diviti hokkadan çıkmamıştır.

Ali – Ya sur dibi lalelerini kaç tanır? Necip Fazıl’dı. Tanımadım ama, poyrazın kasıp kavurduğu bir denize karşı rakısını içerken ya Şevki Dede’den ya baba Mozart’tan –hani şu Leopold– dem vurduğunu, pastırmanın üzerine beş yumurta kırdığını bilirim, anlatır. Yaka numarası hexametre veznindedir. Şiir günlerden sekerek akar.

Veli – Ki mülkiyete bulaşmamış olması ilk şart. Son şartı yerine getiren, arsa üzerine sarışın bir parsel için bir bütün Pazar Ada’da cerre çıkıp vazgeçmeyen ilklerden Engin Karadeniz’i, Fehmi Ege’yi uçlarda direnmenin sözcüsü olsunlar, olmuşlar diye tarihimizin tek önemli iktisatçısının beyliğinde kolbaşı

seçilmek içindir zikredişim.

Ali – Dedin de... Hattat Mansur'un gözbebeklerini anımsadı birden. Ve tabii ki Donizetti'nin bir nefer olarak bindiği Kalender transtlantığını o yıllarda. Babam, annem, ben... İstanbul bir soğuk sabahı.

Veli – İntiharlar yetmiyor, yetmez. Ben Boris Godunov'u ilk okuduğumda ve sonra rant ilişkisi üzerine uç-beyleri mülksüzleşenler, mülksüzleştirildiler. Mülksüzleşmişlerdi. Gelecek diye bir şey yoktur demiştir Naima. Onlar da bunlarla aynı eküridendi. Ama altı yüz yıldır –İkinci Yeni'yi hazırlamış saydığım, sonradan eklenenler hariç– hiç okumazlardı, Şeyhülislam Yahya bir *Harnamesi* ile pir sayılmaz mı? Alçaklık!

Ali – Aydınlarımız cahil kapıkulu muhalefetinde yine, ne dersin? Kadı Vâfi'yi bile bilmiyorlar. Hani şu çulunu Adliye Sarayı'nın önüne serip geceleyen...

Veli – En zehir zakkımı Bizanslıların, Osmanlı'nın ilk Köprücübaşı, süzme gözlü sürmeliler ordusunun.

Ali – Hani demin demediğin gibi; Verlaine ile Rimbaud için söylenenler bizim toplumumuzda arabeskleşmezse, hangi toplumda arabeskleşir? Evet, hepsi konsensus. Sahire Erturan şampiyonlar süperi olmuş. Su perisi gibi. Bunu da deftere not etmişim. Üzerindeki rakam 749. Şiirde gelecekçilik (futurusme) üzerine sen ne söyledin?

Veli – Şunu elbette: Gam çeken nesiller dem çeken nesillerden niçin aşağıda sayılsın? Ben bunun, bunların satırbaşlarını derlediğim kitabımda enine boyuna notasına döktüm ya tarihin obuasını, o ve öbürleri marjinal saydıklarımız, fanfarlara galip kılacaklar. Belli.

Hürriyet Gösteri, Sayı 88, Mart 1988

O'Connor: Bir Tanrı Yazar

Flannery O'Connor, Amerikan edebiyatında özel bir yer tutan seçkin Güneyli yazarlar geleneğinden geliyor. William Faulkner, Carson McCullers, Truman Capote, Tennessee Williams bu geleneğin akla ilk gelen temsilcileri. O'Connor da onlar gibi Güney'in kendine özgü tutuculuğunu ve duyarlıkları üzerinde yaşadıkları toprak parçası kadar kıraç insanları işlemiş yapıtlarında.

Mitos Yayınları'ndan çıkacak olan *Ormanın Tam İçinde* adlı öyküler toplamını dilimize kazandıran Tomris Uyar ile Fatih Özgüven, söyleşilerinde O'Connor'un dünyasını ve çeviri sürecini anlattılar.

Tomris Uyar: Yıllar önce F. O'Connor'ın birer öyküsünü çevirdiğimizde, aklımıza düşmüştü bir kitabını birlikte hazırlamak. Belki biraz da çevirinin gerginliğini bölüşmek için.

Fatih Özgüven: Onu bana sen tanıtmıştın: Ben de *İyi Adam Zor Bulunur*'u çok sevmiştim. Oldukça uzun olmasına rağmen, üstelik çeviri süreci insanı pek mutlu etmemesine rağmen. Evet, böyle bir mesele var Flannery O'Connor'da, değil mi? Çevirirken birlikte çok mutlu yaşanmayan yazarlardan biri.

T. U.: Haklısın. Bir kere onun yarattığı dünyanın havasına iyice gömülüyorsun. Galiba erdemi de bu, bir ölçüde kusuru da bu denebilir. İlk bakışta kolay gözüken bir üslup tutturmuş, ama öykülerinin dünyası çok karmaşık. O dünyadan çıkıp başka bir yere kanalize olmak güç geliyor. Çeviriye ara verip yeniden başladığında da sil baştan etmiş oluyorsun. Ayrıca, tekrarcı. Her öyküden iki tane yazıyor sanki. "Yuvanın Nimetleri" ve "Her Çıkışın Bir İnişi Vardır" gibi ana-oğul sürtüşmelerini ele alan öyküleri örnek verebilirim.

F. Ö.: Benim çevirdiklerimde de var o tema. Hatta fark ettim, birindeki oğulla öbüründeki torunun isimleri bile aynı: Wesley. Doğrusu ben, Flannery O'Connor'ın "karanlık"ından biraz şikâyetçiyim. Okurken çok güzel, çok zekice gelen o "karanlık", çeviri sırasında –ne de olsa on beş-yirmi gün biriyle yaşamak gibi bir şey– insana iyi gelmiyor.

T. U.: Üstelik öykü başına on beş-yirmi gün... Bir de, okurken, dilinin akıcılığı, konunun çekiciliği, çoğu öyküsünün kesin bir sonuçla bitmesi sürükleyici geliyor da, çevirirken İngilizcedeki ince ince betimlenen hareketlerin Türkçede karşılığını bulmak güç.

F. Ö.: Doğru. İngilizcede hareket ifade eden kelimeler çok daha fazla, hareket nüansı ifade eden. Ama asıl, O'Connor'ın öykülerinin atmosferinden konuşalım istersen. Çok kötücül mü buluyorsun onu?

T. U.: Bence, cezalandırıcı bir yazar. Eskilerin Tanrı-Yazar dedikleri türden.

F. Ö.: Bence *Ahd-ı Atik*'in Tanrısı. Yehova. İntikamcı bir Tanrı.

T. U.: Yalnız, daha çok yarım-inananları cezalandırıyor. Çok ince intikamlar geliştirmiş, çok zeki.

F. Ö.: Ben onun, biraz kötücül olduğuna, karakterlerine kötü sonlar hazırlamaktan zevk aldığına –ki bu da bir yazar için eğlenceli bir şey tabii– inanıyorum. Sonradan kalp çıkmayan yazarlar gibi ahlakçı bir yanı olduğuna da inanıyorum. Dediğin gibi, yarı-inananları, kendi inançlarına fazlaca saplanmış olanları sarsalayarak cezalandırmaktan, gerekirse öldürme zahmetine katlanmaktan da çekinmeyen bir yazar.

T. U.: İlginç yanlarından biri de, öykünün sonuna doğru, kişileri bize öyle değişik bir açıdan tanıtmaya başlıyor ki, başlangıçta sevdiklerimizi sonraları hiç sevmeyebiliyoruz; başta sevmediklerimizi biraz daha anlayışla karşılayabiliyoruz. Hepsi yaşayan kişiler çünkü, prototip değil.

F. Ö.: Ama psikolojik açıklamalarla donanmış kişiler de değil, daha çok, onun kendi dünyasının bir nevi büyük kuklaları gibiler. Bir değerler sistemi var ve herkes o değerler sistemine göre ya kazanıyor ya da kaybediyor, düşüyor ya da çıkıyor. O sistemi çok geçmeden kavriyorsun, hikâye kişinin başına ne-

ler gelebileceğini, sonunda ölüp ölmeyeceğini bile kestirmeye başlıyorsun.

T. U.: Yine de çok sürprizli, genelde “Güneyli” kategorisine sokulabilse de bir O’Henry, bir Maupassant tadı da var. O zengin edebiyat kültürünü, o küçük, içine kapalı yörede nasıl edinebilmiş, bilmiyorum. Hem bu kültür onda iğreti durmuyor, yaşamına sindirmiş.

F. Ö.: Kültür zaten büyük K ile yazılan bir şey değil, galiba oralarda. Peki, Güneyli bir yazar diyebilir miyiz ona rahatlıkla? Biraz da Güneylilik’ten konuşsak.

T. U.: Truman Capote ya da William Faulkner’a nasıl yalnızca Güneyli diyemeyeceğimiz gibi ona da diyemeyiz sanırım. Ama kendisinin de söylediği gibi Güney’de doğmak, bir anlamda o kültürün bir parçası olmak demek.

F. Ö.: Sam Sheppard’a uzanan bir çizgi; “şiddetin şiiri” dedikleri şey. Sözünü ettiğimiz kötücüllük, grotesklik, fizikî coğrafya üzerinde psikolojik bir coğrafya, bence “Güneylilik”.

T. U.: Yine de doğayı özel bir övgüyle anlatıyor bana kalırsa. Groteski bir ağaçla, bir günbatımıyla, bir sessizlik anıyla yumuşatıyor.

F. Ö.: Bana yumuşak gelmiyor işte onlar. Belki O’Connor’a bakışımızdaki farklılıktan. Bana kontrastların sertliğinden bir parça gibi geliyor. Ağaçlar, “açık bir yara”, günbatımları “yangın” gibi vb. Bence doğayı büyük bir tiyatro parçası gibi Wagnerien bir biçimde anlatıyor. Her an korkunç bir şeylerin olabileceği, bizim korkunç şeyler olmuyormuş gibi davranarak yaşamayı seçtiğimiz dünyayı... Ben onun bu tedirginliğini çok modern buluyorum.

T. U.: Tabii, öykünün atmosferini kurmada yabanıl doğadan yararlanıyor ama sözgelimi kötü bir olaya tanık olmak için topluca bir araya gelmiş ağaçların güzelliğini tek tek övüyor, “En acımasızı bile ışıl ışıldı” diyor.

F. Ö.: Sence dindar diyebilir miyiz ona? Ben sanmıyorum, bütün ipuçlarına rağmen...

T. U.: Ben de hiç sanmıyorum. Kendisi ara sıra sansa da.

F. Ö.: Özellikle Güney’deki din, herhalde onun sevdiği vahşi ve renkli şeylere, kontrastların çok sert olmasına yarayan bir

şey. Sanki bir dekor olarak kullanıyor dini. Bir de şaşırtmaca yapmak, etik açıdan sağ gösterip sol vurabilmek için.

T. U.: En azından, din adamlarına ya da kurumlarına ateş püskürdüğü kesin de, belki kendince inandığı bir imge var.

F. Ö.: Belki Parker'ın Sırtı'ndaki gibi. Ama o da esirgeyici değil korkunç bir İsa. *Ahd-ı Atik* Tanrısı gene.

T. U.: Ben cezalandırmanın karşısında, kayırıcı, gözetken bir "ruh" olarak yalnızca doğayı görüyorum onun öykülerinde.

F. Ö.: Bir başka Güneyli yazarın, Tennessee Williams'ın bir sözü var: "Her zaman yabancıların iyiliğine bel bağladım." O'Connor'sa bunun tam tersini savunan bir yazar. Williams'ın ki çok Hristiyanca bir laf temelinde ve bütün Flannery O'Connor, bence bunun eleştirisi.

T. U.: İki yazarın anlattıkları aynı derecede vahşi olaylar olsa bile Tennessee Williams "kentli" bir yazar. Güney'de kalmamış. Onun yabancıları "Güneyli olmayanlar" da sayılabilir başka bir açıdan. Yakın olmayan yani. Büyük kentin riskli yabancıları.

F. Ö.: Galiba çeviri sırasında en çok köylü kahramanların konuşmalarında zorlandık o "Güneylilik" yüzünden.

T. U.: O'Connor belli bir şiveye göre değil de sözcükleri kişilerin özel deyişlerine göre yazdığı için sanırım. Bu özelliği yok etmek yazara ihanet sayılabilir ama Türkçede yerel bir ağza oturtmak da bir ihanet.

F. Ö.: Ben artık, köy romanlarında bile kalmayan bir "köylüce" Türkçe seçmek yerine, benzeşir-benzeşmez çeşitli kaynaklardan hatta söyleyiş çarpıtmalarından yararlandım. O'Connor'ın köylüleri o kadar grotesk ki, Türkçede, bir şekilde gelmiş geçmiş bütün sahne-perde köylülerinin, lumpenlerinin, hatta mizah dergilerinin, Cırcır Böceği Muhlis Bey'in dilini düşündürüyor.

T. U.: Bana onları hiç düşündürmedi... Belki de öykülerine odak seçtiği kişilerin köylü olmadıklarına inandığımdan. Onun Türkçe'de ancak "taşralı" diyeceğimiz bir dille verilebileceğini sanıyorum. Kültür ve sınıf farklılığını açığa vuran, yalan-yanlış kullanılan deyimlerle sözgelimi. Yazarın kişisel sesini yerelleştirmeye özen gösterdim. Her neyse... Bütün bunları boşver de aslında Stephen King'den daha korkunç bir yazar değil mi?

F. Ö.: Ve daha kanlı. Hatta Brian de Palma'dan, Martin

Scorsese'den, onların ustaları Sam Peckinpah'dan da daha etkileyici. Yazıyla sinemanın farkı da burada. Flannery O'Connor, beni bu "kan revan" sinemacılardan çok daha derinden korkutuyor.

T. U.: Dünyanın gitgide şiddete yöneleceğini keşfetmiş, çağdaş erotizmi de. Her has edebiyatçı gibi bir tür kâhin. Cennetlik olduğu epey su götürür.

F. Ö.: Bence "cehennemlik".

Varlık, Sayı 1028, Mayıs 1993

SORUŞTURMALAR

Kadınlık Durumu ve Kadın Yazarlarımız

Kadın olmak, yazarın ya da ozanın işini kolaylaştırıyor mu, zorlaştırıyor mu?

Önce şunu söylemek isterim: Kadın olmak, bir yazarın yazarlık işini güçleştiriyor ya da kolaylaştırıyorsa, o yazar, yazar değildir, kadındır. Şiirlerinde ya da hikâyelerinde “kadınlığı”nın üstüne basar; sanki bu toplumda yaşayan herhangi bir kimse değil de erkeklerin zavallı çoğunluğundan kendini ayırmayı başarabilmiş, onlardan daha ince düşünen, duyan, acı çeken bir “mutlu kadın azınlığı”nın temsilcisidir. Bunu hoş karşılamak bir ülkede yaşayan, aynı toplumsal tedirginliği, aynı siyasal dalgalanmaları, aynı sosyolojik koşulları paylaşan kişileri “kadın” ve “erkek” diye ikiye ayırmak, kan gütmek gibi bir şey... Kadın yazar ne ölçüde, hangi sınıra kadar kadın olabilir? Doğanın kendi cinsine verdiği özelliklerden yazar olarak yararlandığı sürece. Öyle ki, iyi bir kadın yazarın, iyi bir kadın ozanın yapıtından hemen anlaşılmayabilir kadın olduğu; ancak ayrıntılardan, “belli bir toplumda, belli bir süre içinde, önce insan, sonra kadın oluş hali” ister istemez çıkar ortaya. Kısacası imgeler, kadın gözüyle görülen, deneyden geçirilmiş bir dünyanın izlenimlerini yansıtır. Virginia Woolf’un, Nathalie Sarraute’un, hatta Katherine Mansfield’in kadın olup olmadıkları önemli mi? Ne var ki ülkemizde, kadın, kadınlığını üstlenmeye ve kullandırmaya o kadar elverişli ki (Aynı soruyu neden erkek sanatçılara da sormuyorsunuz? Erkek olmak kolaylaştırıyor mu, güçleştiriyor mu bir şeyleri, söz gelimi?), sorunuza “kolaylaştırıyor” diye karşılık vereceğim. Neden mi? Dergilerde adlarına rastladığım çoğu kadın yazarların, erkek olsalardı, yazdıklarını yayımlatamayacaklarına inanıyorum da ondan.

Türk toplumunda kadının en önemli sorunu sizce nedir, kadın yazar ve ozanlar böyle bir sorunla yeterince ilgilenmişler midir, başarı ya da başarısızlık nedenleri?

Türk toplumunda kadının en önemli sorunu, erkeğin en önemli sorunudur, yani iktisadi sorundur. Çalışmayan kadın için iktisadi bağımsızlık olabilir bu, ama çalışan kadın, iktisadi bağımsızlığını elde etmiş olduğuna göre onu bu bakımdan erkekten ayıramayız. Çağdaş toplumda erkek-kadın ayrılığı olmadığına göre geriye şu kalıyor: Siyasal alanda elde edilen bağımsızlık, ekonomik olanaktan güç almamışsa şekilcilikten öteye gidemez. Her iki cins için de aynıdır durum. Çünkü iktisadi özgürlük de birçok öbür özgürlükler gibi kullanılma olanağını birlikte getirmemektedir. Geleneklerden sıyrıldığını sanan “Batılı” kadın, (çünkü biz “Batılı” olmayı hep geleneklerimizden kopmakla, sıyrılmakla olup biter sandık) hâlâ bu konuda da “kadın” olmakta direniyorsa kendi bileceği iştir; kimseyi ilgilendirmez. Onun için en önemli sorun; “aile dengesinde söz sahibi olmak, şapka almak, berbere gidebilmektir.” Bu konuları, kadın edebiyatçılarımız incelemişler; hiç değilse, toplumun, devrimlere ayak uydurmuş aydın kadına gösterdiği tepkiyi ele almışlar sık sık. Başarı nedenleri, cinselliğin alabildiğine kullanıldığı bir ortamda (Kerime Nadir, Muazzez Tahsin v.s.) yazar olarak namuslu kalmalarına bağlanabilir. Başarısızlıklarında ise eleştiri gücünden yoksun olmalarının, her verilen olduğu gibi kabullenmeyi bir şeye katılmak sanmanın ve hepsinden önemlisi, devrimlerin yürümeyişinin payı vardır. Sözünü ettikleri kahraman, İstiklâl Savaşı’ndan döndüğünde “monden” bir kadınla karşılaşır genellikle; karısı bütün değerlerini yitirmiştir. (Bu değer yitirme hikâyesi, Halide Edip dönemi romanlarında işgal kuvvetlerinin etkinliğine bağlanır, sonraları ise düpedüz bir olgu olarak ele alınır.) Kocasası şaşkındır, kadın züppedir, çünkü bir iğretilik sürüp gitmektedir, hicvedilecek bir iğretilik. Ne var ki, tangoyu da pek iyi bilen bir “kahraman”dır günümüze kadar uzanan romanın kusursuz kişisi. Çünkü “Batılılık” ve “bağımsızlık” hep çelişme halinde yürümüştür. Bu, bazan gereksiz bir hamasiliğe, bazan da ne söylediğini bilmezliğe götürür yazarı. Burada üstünde durulması gereken tek şey kadının haklarını çarpışa çarpışa almamış

olmasıdır. Şimdi, erkekten aldığı bu lütfu kabullenmenin sorumluluğunu erkeğe yüklemek istemektedir. Zaten demokrasimizdeki ve bütün devrimlerimizdeki intibak güçlüğü, yerleşmezliği bu bilinçsiz hak istemelere, bu tepeden inme lütuflara borçluyuz. Onun için bu oldukça yeni yazarları yargılamak, bütün bir dönemi eleştirmek olacaktır. Yalnız, devrimlere ayak uydurmayı pek iyi becermiş, Batılı olmaya (Batılı'yı hiçbir zaman olumlu anlamda kullanmıyorum baştan beri) çalışan Atatürkçü kadın yazarın bütün iyi niyetine karşın toplumdan gördüğü baskının nedenlerini kolay formüllere, yobazlık-tutuculuk gibi şıpınışi eleştirilere bağlamaktan vazgeçmenin zamanı artık gelmiştir sanırım. Sorunu temelden gözden geçirmeli, bütün kurumları, bütün değerleriyle, düzeni eleştirmeliyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerek ciddi, gerek duygucu roman alanlarında küçümsenmeyecek sayıda olan kadın romancıların son yıllarda her iki alanda yetişmez olmasını neye bağlıyorsunuz? Son yıllarda edebiyatın hiçbir türünde "yıldız" yetişmiyor. Artık kitap satın alabilen kişi, sosyal sorunları, romanlardan, şiirlerden değil bilimsel kitaplardan izliyor. Duygucu romancılık... O "bol yazarlı dönem"den kaç kişi kalmış geriye? Bugün sizin deyiminizle "duygucu roman" yazan birinin sözü edilmez edebiyat çevresinde. Nasıl ki kır saçlı, mühendis, yine de nedense genç kızlara "anlaşılmaz" gelen adamlar da tarihe karışmış, öyle. Bunu küçümsediğim için değil, bir kuşağın tarihsel işlevini bitirdiğini düşündüğüm için söylüyorum. Erkek romancı da yetişmiyor bol bol, yani kadın-erkek okuma yazma oranlarını hesaba katarsak. Bu, edebiyatımızın, toplumumuzun genel bunalımı, bocalamasıdır. Yeni kuşaklar, öğrendiklerini durmamacasına eleştiriyor, kendi yeni durumlarını bütün değerleriyle ortaya koymaya çalışıyorlar.

Toplumumuzda şehirli-köylü karşıtlığının kadınlar arasında özellikle keskin olduğu söylenebilir mi, kendini şehirli sanan Batılı Türk kadınının nitelikleri sizce nelerdir, köylerin şehirleşmesiyle aynı niteliklerin köy ve kasaba kadınlarına yayılması sizce iyi mi olacaktır, kötü mü?

Toplumumuzda şehirli-köylü karşıtlığı ilk bakışta, kadınlar arasında daha keskinmiş gibi gelebilir. Çünkü kadınlar, düzen gereği, birtakım biçimleri, yenilikleri kullanma açısından erkekten daha ilerdedirler. Moda, makyaj, elbise “taşıyış”... ama biraz silkeleyince aynı mekanizma, aynı insan çıkar ortaya çünkü her sınıf kendine göre Batılılaşır. Birinin olanakları evrensel gözboyama ölçüsündedir, öbürü yine de geleneksel düzenin dışına pek çıkamaz. Kendini Batılı sanan kadın mı?.. Bir devlet kuruluşunda memuredir, bir otobüste hostestir, bir bankada veznedardır ve maaşı ne olursa olsun saçları yapılıdır, tırnakları cilalıdır, makyajı yerindedir, bankada hesabı vardır ve ahlaki konularda titizdir. Kişiyi şaşırtan bir harcama ve biriktirme yeteneği taşır.

“Köylerin şehirleşmesi” deyimini anlayamadım... Yalnız bir marangozun oğlu bugün tek takım elbisesini bol paçalı, dört düğmeli yaptırıyorsa, tek gömleğini “antuan” modasına uygun alıyorsa; bir küçük kasabalı, radyosunun üstüne İran şahının ve Süreyya’nın resmini asıyorsa artık “katlanmaktan” kaçıyor demektir. Çünkü halkın vere vere, vereceği bir şey kalmamıştır. Tek isteği, rahat bir yaşama düzeyine varabilmek için hemen sınıf değiştirmek, kabul edilmektir.

Flört serbestliği ile bekâret duvarı arasında kalan Türk kadınının cinsel bir bunalım içinde olduğu öne sürülebilir mi, cinsel ilişkilerin her türlü üstünde, kadın yazar ve ozan sizce ne gibi bir tavır takınmalıdır?

Cinsel bunalım çeken derhal doktora başvurmalıdır. Bireysel yönü bir yana bırakmaya razıysak: Flört serbestliği olan yerde cinsel bunalım yok mu yani? Yoksa işi yalnızca bir nicelik sorunu olarak mı göreceğiz? Bekâret duvarı, bir duyguyu ikinci huy haline getirmiş olan biri için taşınmayacak yük değildir. Zaten İslam geleneği bir “kullanılma” duygusu aşlamıştır kadına; paylaştığını hiç düşünmez, hep mağdurdur. Orta sınıfın dışında kalan sınıflarda ise bunun üstünde düşünmez bile. Yüksek burjuvalar, bir lüks halinde çekerler bu bunalımı, yoksa onlar için bir sıkıntı söz konusu değildir imansızlık açısından, halk ise burjuvanın koyduğu bu ahlak ölçülerini ya kabullenir ya

da gizliden gizliye kendi doğal itkilerine boyun eğer. Cinsel ilişkilere bu yüzden tavır takınılamaz. Onlar, yemek yemek, ya da su içmek kadar doğaldır. Bu konuda düşünmek de, bu ilişkileri bütün öbür sosyal sorunlardan soyutlayarak düşünmek de, Batılı bir davranış olsa gerek... Belli bir yaşa gelinince, kadın gibi pasif kalma olanağından da yoksun, kendini mutlak birtakım cinsel ilişkiler kurmak zorunda sanan erkek, geneleve gidecekse bu daha mı kolay atlatılır bir bunalım? Sorunları, yaşama biçimlerine uygulamıyorsak hep yanılmak zorundayız.

(Hazırlayan: Mübeccel İzmirli)
Yelken, Sayı 131, 29 Ocak 1968

Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler

Türk hikâyeciliği üstüne düşünürken, akla ilk gelen sorunlardan biri, Şiir-Hikâye ilişkisi oluyor. Yüzyıllardır edebiyat birimi olarak şiirin ağır bastığı ya da başı çektiği, itici güç olduğu bir ülkede son yıllarda, hikâyenin beklenmedik bir çıkış yaptığı, beklenmedik ölçüde ilgi çektiği ileri sürülüyor. Bizi geçmişteki hikâyemiz üstüne düşünmeye zorlayan bir yargı bu. Çünkü geçmişi inceleyince hikâyemizin yer yer parlak çıkışlarla noktalanmış ve toplumcu özden ayrılmaya pek yanaşmamış bir çizgi izlediğini görüyoruz. Bence, günümüz hikâyecisinin asıl görevi, kendini bu çizgi içindeki yerine oturtması, gelişme nerede katıldığını, toplumcu eleştiriyi nerelere zorladığını kavraması olmalıdır. Yoksa, eskiden yazılmış hikâyeleri az çok yeniden yazma, daha güzel yazmakla yetinmek zorunda kalacağız. Bugün ilk bakışta “yeni” izlenimi uyandıran (bir süre Batı taklidi hikâyelerin furyasında unutulduğu için) yerli hikâye türünün bile çok parlak örneklerini geçmişte bulabiliriz. Yeni Türk hikâyecisi, alışılmış kalıpları, beğenileri zorladığı, yeni duyarlıkları iletebildiği, toplumcu özü aktarabilecek yeni ve çarpıcı biçimler kullanabildiği sürece katkıda bulunabilir, Türk hikâyeciliğine. Bir zamanlar devrimci edebiyatı, okura, hikâyeleriyle benimseten soylu hikâyecilerin bıraktığı yerden başlayarak deneyerek ve genellikle tutucu olan edebiyat çevresine ödün vermeyerek.

Türk Hikâyesinin Günümüzdeki Durumu

Türk hikâyesinin günümüzdeki durumu üzerine düşünceleriniz nelerdir? a) Öz ve biçim açısından bir kendini aşmanın söz konusu olup olmadığı, b) Amaçları açısından çağdaş düşünce ve politika ile ilişkileri, c) Okuyucu ile kurulan bağ ve yayın olanakları. İlk sorunun üç bölümünü birlikte yanıtlamak gerekiyor galiba. Aralarında önemli ilintiler var çünkü.

Gerçekten Türk hikâyesi ya da genel olarak Türk yazını, çağdaş düşünce ve siyasa ile sıkı bir işbirliği kurdu son yıllarda. “Eskiden kurmamıştı” anlamı çıkmamalı bundan. Geniş kesitler aldığımızda, hikâyemizin çağdaş düşünceden hiçbir zaman tamtamına kopmamış olduğunu görürüz; sağlıklı bir damar hep süregelmiştir, hep etkindir. Ne var ki günümüzde güncel bir ses kazandı sanat. Öyle ki, gündelik olaylara, sıradan sayılabilecek duyarlıklara eğilmeyi kendilerine yakıştıramayan “entelektüel” yazarlar tarihe karışmak üzere. Yaşadığımız tedirgin günlerin büyük payı var bu olguda; artık okur, yazarın karşısında değil, üstattan ders alan, hikmet dinleyen bir öğrenci durumunda değil yani. Toplumsal olaylar karşısında en az yazar kadar bilinçli, yazar kadar titiz. Yazar ve okuru at başı geliştiren bir ülkede yaşıyoruz. Geri bıraktırılmış bir ülkenin yurttaşları olarak hergün kinimizi pekiştiren, çelişkileri açığa çıkaran olaylarla karşılaşyoruz:

Almanya’ya gidemeyen işçilerin dertleri ile Ajda Pekkan’ın mutsuz evliliğine eş ölçüde yer veriyor basınımız. Orhan Gencebay modası bir yandan sürüp giderken Tekirdağ’dan bir genç kız Avrupa listelerindeki “Rock me Baby” şarkısını isteyebiliyor radyodan. Kadın matinelerinde erkek şarkıcılar oynatılıyor yine. Ellinci yılda gazetelerin düzenlediği “elli yılın altın sanatçıları-

nı seçme” anketlerinden “sanatçı”dan kimlerin kastedildiğini öğreniyoruz. (50. yıl amblemiyle, mini etek modasının öncüsü Mary Quant’ın makyaj malzemeleri ambleminin aynı olması pek şaşırtmıyor o kişiyi.)

Asıl sorun güncelliğin yansıtılışında çıkıyor. Günümüzde öz-biçim tartışmasının yürürlükten kalktığını sanıyorum. Artık önemli olan, özün –yani olayın, duyarlık kaynağını, bildirinin– öğelerine en yaraşır ve okurca en iyi kavram biçimde verilmesi, bu dengenin tutturulabilmesidir. Çünkü ufak bir sallantı bu dengede, ters uçlara götürebilir yazarı; ya anlaşılmaz olup çıkar, ya da olaya, konuya abanıp kolaycılığa kaçır. Her iki durumda da okura saygısızlık söz konusu: “Anlaşılmazlık”, günümüz hikâyesinin sorunu değil bence, “kolaycılık”sa gittikçe yaygınlaşıyor. Dünya görüşünün, siyasal seçmenin doğruluğu, ne yazık ki hikâye katına çıkarmaya yetmiyor bir olayı. (Ne yazık ki’yi gerçekten söylüyorum) Özel durumlardan büyük yaşama gerçekleri çıkarabilmek de gerekiyor. “Kötü Patron”, “Harmanda Köylü”, “Kış Geline Memur” gibi tahrir ödevleri yazmak. Çok genç hikâyeci arkadaşlarda sık görülen bir yönseme bu. Üstelik genelleme nicelikselse, yazar, hikâyenin sonunu şöyle bağlıyorsa: “Şu benim anlattığımı 1000.000’la çarparsanız yurt gerçekliğini bulmuş olursunuz.”

Bu kolaycılığın, olayları sıcaklığına aktarma namusundan gelebileceğini düşünüyorum. Yine de aynı çalkantıyı yaşayan okuru unutmamak gerek. Sanat, ortaklaşa enaz’ın değil, ortaklaşa ençoğun ardında değil midir? Ortaklaşa enaz’dan yola çıkmaksa fırsatçılıktır, kurnazlıktır, en azından safdilliktir. Bağışıklık kazandığı biçimlerle bağışıklık kazandığı konuları okura ne kadar yutturabilir ki bir yazar? Kitaplardan okunan gerçekleri, doğruları, sayıp döküp okura yaranmaya çalışmak, bu arada anlatıma titizlik bile göstermemek ne kadar sürer? Hele halkımızın bunca yıllık sanat mirası, içgüdüsel inceliği, genelleme ve soyutlamayı bağdaştırmaktaki ustalığı karşısında?

Bir olgu olarak, son yıllarda kadın hikâye yazarlarının ön plana geçtikleri görülüyor. a) Hikâye sanatı açısından kadın-erkek biçiminde bir ayırım yapılmasını doğru buluyor musunuz? b) Kadın

ya da erkek oluşun hikâyeye değişik boyutlar getirip getirmediği konusunda düşünceleriniz nelerdir?

“Erkek şairlerden bunu, erkek hikâyecilerden şunu...” gibi bir ayırım yapıldığını duymadım daha ama “kadın hikâyeciler” lafından geçilmez oldu. Önce soruşturmalardan edindiğim izlenimlere dayanarak yanıtlayayım soruyu, neden mi kadın yazarlar? Çünkü:

a) Feminizm, kadın haklarının savunulmasını gerektirir.

b) Çağdaş toplumlarda kadın-yazar olması şarttır.

c) Türk erkeği, devrimlerin anlamını bilir ve kadına yol verir.

d) İlerleyen Türkiye’de, bunca erkek yazar arasında birkaç kadın yazar da olmalıdır, öbür yazmayan kadınları da temsil eden.

e) Kadınlar erkeklerle eşittir, daha da eşit olabilir.

f) Kadınlar tatlı tatlı konuşur, insan anasından masal dinlemiş gibi olur.

g) “Ne zararı var, onlar da konuşsunlar. Bizim Şaban’dan, iyi anlatıyorlar valla!”

h) Yazacağına, oturup yemek yapsın.

Kanımcı sorunun yanıtı şöyle: Kadın hikâyede, bilimde ve siyasada, hatta eylemde de elele çalışıyor erkekle. Neden yalnız hikâyede olsun böyle bir ayırım? Sanırım kadın, bu toplumda yazma gereksinimini duyduğu anda, zaten birçok sınırı aşmış oluyor. Birçok ödünü koparıp atıyor yaşamından. O yüzden de daha kesin, daha acımasız, daha bilinçli olabiliyor yazarlık uğraşında. (Burada, saydığım özellikleri taşıyan erkek yazarları değil, gençliğinde yazmaya başlayıp da belli bir engelle, bir güçlkle, bir seçmeyle karşılaşmadan yazmayı sürdüren erkek yazarları kastediyorum elbet.)

Sorunun bir başka yanı da var. Kadın yazar, kendini zorlamadan, salt yaşadıklarını, (anneliği, kızlığı, karılığı, kaynanalığı) anlatarak değişik bir dünya açabilir okura. Yoksa bu dönemde hâlâ kadın olmakta direnenler, toplumsal sorunları “aydın kadının cinsel sorunları” haline getirenleri, “La Garçonne” modasını hortlatmaya çalışanları, okuyucu, “kadın yazar” sayabilir tabii. Kadınlık ne bir ırktır, ne bir sınıf. Kadın yazar, karşılaştığı güçlükleri, sadece cinsel sorunlara bağlamazsa, her şeyin ancak

düzen değiştiğinde değişeceğine inanıyorsa, anlattıkları kadın-erkek herkes için geçerlidir.

Yazarın kadını-erkeği yoktur Türkęesi. Yazarın tek kimliği vardır: O da yazarlıktır. Bu ayırım erkeklerin kendilerine ayrıca bir pay çıkarma cakasına bağlanır.

(Hazırlayan: Atilla Özkırımlı)

Soyut, Sayı 67, Şubat 1974

Edebiyatçılarımız Neler Hazırlıyorlar?

Hikâye kitabımı hazırladım. Adı, “Aykırı Sesler” olacak. Ayrıca önümüzdeki dönem Virginia Woolf’tan çevirdiğim *Mrs. Dallo-way* adlı romanla Nathanel West’ten çevirdiğim, iki kitaptan oluşan *Gönül Abla Fırsatlar Ülkesi* yayımlanacak. Elimde başka çeviriler de var.

Milliyet Sanat, Sayı 92, 9 Ağustos 1979

Öykü Nedir?

Önce, “kısa öykü”yü çok önemli bir yazın türü saydığımı belirtmek isterim. Kimi yazarların, eleştirmenlerin, bu türü, yazarın romana geçmesi için bir çeşit hazırlık, bir kalem bileme deneyi saydığını biliyorum. Belki de bu yaygın kanı yüzünden son günlerde yazınımızda romanlaşmamış uzun öyküler, daha çok röportajı andıran olay ve tip çoğaltmaları bollaştı.

Ama kısa öykünün kendi onurunu koruduğunun en iyi kanıtları değil mi bunlar? Biraz daha açayım:

Roman olmayan, ama iyi niyetli bir bakış açısıyla deşilmesi gereken toplumsal ya da bireysel sorunları getiren bir “roman”, hâlâ yanıltıcı olabilmekte. Belki de geleneksel romanımızı okuyanların, sevenlerin azlığından, tökezlemeler bile yeni bir atılım, eski romana tepki, yeni araştırmalara girişme diye adlandırılabilir. Oysa kısa öykü, kendine ayrılan sürede yoğunluk, içtenlik, sahicilik öğelerini gereğince kullanamazsa, bu öğeleri yitirirse, bellekten siliniveriyor; ister toplumsal sorunları ele alsın, ister bireyin iç dünyasında dolaşsın.

“Gibi”yi bulmak gerek kısa öyküde: “Yaşamadaki gibi” gibiyi. Kimi zaman aksak, yanlış, kimi zaman doğru, açık ve yalın olanı. Gerçeğin kendisine abanmadan, yaslanmadan, sanatta “inandırıcı” olan gerçeği bulmak... Değişik sınıfların, değişik bireylerin başka başka yerlerde ve zamanlarda karşılaştıkları ayrı gerçekliklerin çeşitli görünümleri içinden iletilmek istenilen gerçeğin asıl yüzünü bulmak. Bildiriyi söylev havasıyla değil sanat gereçleriyle iletmek. “Bir daha” değil yeni, yani taze söylemek.

Çok öznel gelebilir ama evrenselliğe varmak adına “alegori” ya da simgeye başvurmak, yer, zaman, ad gizlemek çok ters

geliyor bana. Yabancı yer ve kişi adlarını kullanmaktan tat almak da. Hayatın tez ve değişen akışına uygun atan bir nabızı var kısa öykünün. Hele Türkiye gibi çelişkilerle dolu, hep olaylara gebe bir Asyalı-Akdenizli Ortadoğu ülkesinde bu hıza ayak uydurmak pek güç değil. Yeter ki gerçekten bildiğimizi, çok iyi bildiğimizi yazalım.

Türk Dili (Türk Öykücülüğü Özel Sayısı),
Sayı 286, Temmuz 1975

1975'te Neler Yaptılar, 1976'ya Neler Hazırlıyorlar

1976 yılı içinde neler yazmayı, neler yapmayı, hangi kitapları hazırlamayı tasarlıyorsunuz? Halen üstünde çalışıp da 1976'da bitecek olan çalışmalarınız nelerdir? 1976'da basılacak kitabınız ya da kitaplarınız var mı? Bu kitap ya da kitaplarınızın konusunu, okura ulaştırmak istediğiniz bildirinizi kısaca açıklayabilir misiniz?

1976'da en büyük çabam, bir süredir edebiyat dergisi *Soyut*'ta yayımlanan "1975'in Gündökümü" adlı diziyi, yayımlanmamış günleri de katarak kitap haline getirmek olacak.

Yıllardır yayınevlerini dolaşan, kimi sayfaları yitip yenisinden çevrilen, gözden geçirilen *Mrs. Dalloway*, yeni kurulan bir yayınevince yayımlanacak. Virginia Woolf'un duyarlıklı, zeki, ustaca anlatımı, romanı bilinç-akışı türünün bellibaşlı yapıtlarından biri katına getirmiş. Konu kabaca şöyle: Clarissa Dalloway, kültüründen çok sezgilerine güvenen bir burjuva kızıdır. Avam Kamarasından bir milletvekiliyle saygıya dayalı bir evlilik yapmıştır. Geleneksel "başarılı parti"lerinden birini vereceği yazdaki o gün, birdenbire artık orta yaşlı olduğunu ayırt eder. Bir dostun sayrılığı, eski sevgilinin çıkıp gelişi, parti kalabalığı, bu duyguyu büsbütün yoğunlaştırır. Virginia Woolf her zamanki yaman gözlemciliğini bu romanda toplumsal kara yergiyle birleştirmiş. İngiliz burjuvazisini gözler önüne sermiş. Parti hazırlıklarıyla başlayan, o akşam partinin bitişiyle de sona eren bir roman.

İkinci çevirimse Çin'de, Hong Kong'ta geçiyor. Kültür Devrimi sırasında. Belgelere dayalı bir roman. Hürriyet Yayınları'ndan çıkacak.

Turgut Uyar'la ortak çalışmamızın yanı sıra ünlü İngiliz çocuk klasiklerinden bir çevirim daha çıkacak, Arkadaş Kitaplar'da.

1974 yılından 1975'e hangi çalışmalarınız devrolmuştu? Bunlardan hangisini bitirebildiniz? 1975'te yapmayı tasarladıklarınızın ne kadarını gerçekleştirebildiniz ya da gerçekleştiremediniz? 1974'ten 1975'e devretmek zorunda kaldığım bir hikâye kitabım var. Okar Yayınları'nca yayımlanıyor: Dizboyu Papatyalar.

Türkiyeli yazarın bahtsızlığı bu ertelemelerden doğmuyor mu? Yayınevi bulamamaktan, kitabını kendi gözünde tamamlandığı anda okura sunamamaktan, okurla hep gecikmiş, geride kalmış bir yanını paylaşmak zorunda kalmaktan? Yazarın verimliliği, geniş ölçüde okur kitlesinin isteğiyle hızlanır benim bildiğim. Yoksa bin çeşit çalışma yapılınsın, kime ne?

Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, 1976

Türk Dil Kurumu Ödüllerini Kazanan Sanatçılar, Dil ve Edebiyat Üzerine Görüşlerini Açıklıyorlar

Tomris Uyar – Turgut Uyar

Türk dili “oturmuş” bir dil midir? Sizce bugün en önemli dil sorunu nedir, buna nasıl bir çözüm yolu önerirsiniz?

Dil, yaşayan, devinen, yenilenen yani çağa ayak uyduran bir “varlık”tır. O yüzden de “oturmuş bir dil”den söz edilemez. Ama “oturmuş” sözcüğüyle; “dengeye varmış” denilmek isteniyorsa, Türkçenin böyle bir dengeye vardığı söylenilebilir. Bu dengenin yapısında elbet çelişkiler, aşırılıklar, yanılıklar da olacaktır.

Bugün en önemli dil sorunu, yaşayan arı Türkçenin yazın yoluyla geniş halk kitlelerine iletilebilmesidir. Burada bir alış-veriş, karşılıklı bir etkilenme sözkonusu. Çünkü ancak kendi halkından alacağı tepkiyle sağlam dilini kurabilir yazar. Ortak yaşamaya sıkı sıkıya bağlı ama ortalama kavramlarla yetinmeyen, denemeden yılmamış bir dildir dilimiz; yazarın dünya görüşünü de içinde taşır.

Bu nedenledir ki, yaşayan Türkçeyi kurmaya çalışmanın dışındaki bütün çabalar, küçük bir çevre için sözcük türetme ve sözdizimi kuralları saptamadan öteye gidemez.

Ödül kazanan çevirinizde “dil dikkati” diyebileceğiniz özel çabalar harcadınız mı? Buna bir iki kısa örnek verebilir misiniz?

Çeviride, olabildiğince öz Türkçe kullanmaya özel çaba harcadık. Latincedeki yapıya tıpatıp bağlı kalmayı amaçladığımızdan epey güçlük çektik. Kimi kavramı karşılamak çok güç oldu; kitap boyunca yinelenen bölümleri atlamamak da ayrı bir güçlük.

Lucretius'un maddeci dünya görüşü, coşkunun şiiri bizi dilde yapay saplantılara zorlamadı, tersine halk kaynaklı sözcüklere de yöneltti.

Lucretius'un dünya görüşünden iki örnek verelim: "İlkemiz şu olacak konuya girerken / Hiçten, hiçbir şey yaratılamaz tanrısız güçle. / Ölümlülerin bunca korkuya kapılmaları, / Yerde ve gökte tanık oldukları olaylara / Gözle görülür bir neden bulamamalarındandır. / Kolaydır tanrının istemiyle açıklamak bunları. / Hiçten bir şey yaratılamayacağını kavrayınca / Daha açık seçik göreceğiz önümüzdeki yolu / Tanrıların eli olmadan varlıkların / Nasıl oluştuğunu ve var olduğunu."

Bir başka örnek: "Birazcık bile olsun kısaltamayız ölümü / Yaşamı uzatarak, / Değişmez kalır ölümden sonraki süre. / Kaç kuşak katarsan kat ambarına yaşatarak. / Aynı sonsuz ölüm beklemektedir seni. / Varolmanın süresi eşittir herkesin; / Ha dün ölmüşsün şafakta / Ha aylar, yıllar önce kapamışsın gözlerini!"

Bugün çevirmenlerimizin "Türkçeye aktarma"da karşılaştıkları başlıca güçlükler nelerdir? Bu açıdan elli yılda ne kadar yol alındı? Her dil, çevirenine birtakım güçlükler yükler. Lucretius'u Fransızcaya, İngilizceye aktarmaya çalışan kitaplarda çevirmenlerin ne gibi güçlükleri göğüslediklerini gözümüzle gördük.

Türkçe için şöyle bir özel durum var: Titiz bir çevirmen, yapıtın aslına bağlı kalma kaygısıyla dilde tutarsızlıklara düşebiliyor. Sözgelimi, kimi Osmanlıca sözcüklerle kavramlar, daha uzun bir geçmişe yaslandıklarından, henüz tam yerleşmemiş öz Türkçe karşılıklara göre daha geniş, zengin çağrışımlı olabiliyor.

Bir açmaz belirliyor burada. Bilimsel kitaplar dışındaki yazında başvurulmuş Osmanlıca sözcükler –ne kadar doğru, ne kadar iyi seçilmiş olsalar da– çağdaş dünyanın duyarlanma ve düşün düzeyine ayak uyduramıyorlar.

Elli yılda oldukça önemli bir yol alındı çeviri alanında. Yine de bugün dil adına en büyük savaşlardan biri, gittikçe yaygınlaşan kötü çeviriyle, o çeviriyi yayımlayanlara karşı verilmelidir.

Edebiyatta Cinselliğin Yeri Nedir?

Üç sayıdır yayınlamakta olduğumuz “Türk Edebiyatında Seks” konulu araştırmanın hazırlanması sırasında bir de soruşturma düzenlemiş, bazı yazarlarımıza “Edebiyatta cinselliğin yeri nedir?” sorusunu yöneltmıştik. Konuya derinlik getireceğini umduğumuz soruşturmamıza yanıt niteliğini taşıyan ilk yazıyı aşağıda yayımlıyoruz.

“Cinsellik, Çoğu Kez Aşk Kılığına Girip Gençleri Edebiyata Çekiyor, İlk Adımı Attırıyor Onlara”

Pietro Germi’nin unutulmaz filmi *Aldatılmış ve Terkedilmiş*’te, genç kızın ırzına geçen taşralı çapkın, hapis cezasından kurtulmak için kızla evlenmek zorunda olduğunu öğrenince, şöyle diyordu: “Kızlığı bozulmuş biriyle neden evlenmek zorundaymışım?”

Bizler, koyu Katolik bir toplumda yaşamıyoruz gerçi, yine de yıllardır süregelen din baskısıyla daha doğrusu, dinle feodali-tenin, dinle sermayenin el ele yürüttükleri ince siyasa sonucu, Akdenizli komşularımızla ortak değer yargılarına varmışızdır, özellikle cinsellik konusunda. Genel kadınların bıçaklanmasını, dağa kaldırılmasını hiç yadırgamayan, turistlerin ırzına geçilmesini olağan sayan, filmlerdeki “masum” kızlara tonla para verilmesini, “vamp”ların eline üç beş kuruş tutuşturulmasını destekleyen, bu arada bütün kadınlara ana ve bacı gözüyle bakılması gerektiğini de öğrenmeye çalışan, güç durumda insanlarız. Erkeklerimizin çoğu, seviştiği kadına saygı göstermez, erişemediği kadını sevmez; kadınlarımızın çoğu cinsellikten tiksindir,

kendini ancak kendi biçtiği bir bedel karşılığında –evlilik de olabilir– erkeğe sunar, kullandırır. “Edebiyatta Cinselliğin Yeri Nedir?” sorusunu sormak, bu yüzden akla geliyor herhalde, yoksa cinselliğin; açlık, susuzluk, ölmek, yalnızlık çekmek gibi etkinliklerden ayrı tutulması düşünülemez.

Cinsellik, çoğu kere aşk kılığına girerek edebiyata çekiyor gençleri, ilk adımı attırıyor. Gençlik şiirlerinde, yaşayan insanlar değil, putlar görüyoruz; el sürülemeyen, dahası; kimsenin el süremeyeceği putlar. Genç hevesli, putunu daha saygın, daha saf, daha kansız cansız kılabilmek için elinden geleni ardına koymaz. Bildiğimiz Zehra, Pia olur; mahalledeki Makbule de Mariya. Yeter ki uzak olsun. Batı’da bir yerlerde dolaşsın... Acı çektirsin, dağlasın, yokluğuyla eritsin... Tasavvufun etkisi mi acaba, düpedüz “Mazohizm” mi? Bildiğimiz tek şey, “dost”un uzaklarda, erişilmez bir yerlerde olduğu. (Çocukluğumda, Türk kızlarının adlarına rastlamadığım için, şiirin yabancı adlarla yazılması gerektiği sonucuna varmışım.)

A. C. Garnett, Freud’un “İçgüdüsel Cinsellik” ile “Cinsel İştah” arasındaki ayrımın üstünde yeterince durmadığını ileri sürüyor. Ona kalırsa, ancak cinsel doyum olanağı varken uyanan içgüdüden pekâlâ kaçılabilir ama dürtüsünü dıştan değil içten alan cinsel iştah, sürer. Şimdi diyelim ki, bizim genç hevesli evlendi, çoluk çocuğa karıştı, bir işe girdi; kısaca, cinsel içgüdüünü toplumun onayladığı biçimde doyurmaya başladı –bu arada cinsel iştahını da ufak kaçamaklarla diri tutuyor– yine kurallar çerçevesinde. Soralım: Böyle birinin, edebiyat gibi, özünü başkaldırıdan, haykırmadan, devingenlikten alan bir sanatla ne ilgisi kalabilir? Zaten, önce edebiyat başlayacak, sürecektir onu.

Orta yaşa varan hevesli, dünyadaki en yeni gelişmeleri izleme olanağına sahipse, artık edebiyattaki cinsellik ilgilendirmeyecektir onu, cinsellik edebiyatı ilgilendirecektir. Cinsel içgüdüü kışkırtan, boşalımı kolaylaştıran, sevişmeye renk katan, iştah körükleyen kitaplar. Bu tür burjuva için, bir aracı, bir kızıştırıcıdır edebiyat, edebiyat falan değildir.

Dünyanın dört bir yanında kadınlar, gittikçe artan bir hızla, “ifşaat” edebiyatı örnekleri veriyorlar. İskandinavya’da yaşasalar

bile kadınların cinsel özgürlüğe kavuşması için paralanıyorlar, savaşıyorlar. Sevicilerin gizli yaşamları, genel kadınların anıları, büyük yayınevlerince piyasaya sunuluyor. Daha önce de söylediğim gibi konumuzun dışında kalıyor bu eğilim ama devrimci dünya görüşünü savunan kadın yazarlarda da aynı sağlıksız yaklaşım sık sık görülüyorsa, bu ortaklaşalığın nedenlerini araştırmak gerekir. Yoksa kadının sömürülüşünün, insanın sömürülüşünden önce gelmediğini bilir devrimci yazar. Bakıyoruz, özellikle romanlardaki erkekler, kadın kahramanlara göre çok sığ; daha duygusuz, dar görüşlü; uçar, beceriksiz yaratıklar üstelik. O zaman bilgiççe ortaya atılan siyasal sloganların, devrimci erkekleri yüceltme –bir bakıma onlara yamanma– eğiliminin başlıca nedeni de çıkıyor ortaya: Düpedüz “penis kıskançlığı”; kendi dişiliğinden, cinselliğinden ürkme, kadını yıllar yılı sömürmüş erkeği, edebiyat aracılığıyla kısırlaştırma. Bir zamanlar zavallı saydığımız, zulme uğramış, yersiz yurtsuz Yahudilerin şimdi nasıl İsrailli kesildiklerini gözlerimizle görmedik mi? İşin kötüsü, bu tür yutturmaca çekişmelere baş koyan edebiyatçıların anlatımında en ufak bir erotizm parıltısına rastlayamazsınız. Bir gün cinsel özgürlüklerini elde ettiklerinde, işe nereden başlayacaklar acaba? Erotizm, öğrenilemez ki. Sanıyorum anlatımdaki erotizm, edebiyatta cinselliğin yerini en belirgin biçimde gözönüne seriyor; yazarın yalnızca cinsel ilişkiye değil bütün dünyaya bakışını yansıtıyor. Konu, bir çocuğun su içmesi de olabilir, bir çiçeğin açışı da. O yüzden Henry Miller değil Nathanael Hawthorne, Norman Mailer değil D. H. Lawrence, Attilâ İlhan değil Sezai Karakoç... Kendilerini bile isteye, cinselliğe karşı savunan, yoksunluğa alıştırıran edebiyatçılarda –sayılara az olsa bile– garip bir yoğunluk kazanabiliyor erotizm.

Çağdaş yazarların çoğu, cinselliği, dostluğu, aşkı, düşünce arkadaşlığını birbirinden ayırmıyorlar. Seçme evresi gelip çatınca, büyük oyundaki inceliği, şakayı, coşkuyu, acıyı paylaşabilecekleri eşler seçiyorlar kendilerine. O eşlerle birlikte yaşayıp tanımanın, öğrenmenin, alışmanın büyümlü serüvenini yaşıyorlar. Bedenleri gibi bilinçlerini de keşfediyorlar karşılıklı.

Kadınla erkek arasındaki ilişkinin, insanla-insan arasındaki ilişkilerin en doğal olduğunu söylerken, ayrı yapısal özellikler

gösteren iki taraftan söz ediyordu Marx, iki “hasım”dan değil. Cinselliğini tanımayan, yadsıyan, birtakım kişisel ya da toplumsal baskılardan ötürü kısıtlayan, cimri yazarların edebiyata hiç bir açılım getiremeyeceklerine inanıyorum. Genç yaşlardaki putun yerini sonraları “rejide çalışan kız”ın ya da “fabrikadaki bilinçli işçi”nin alması, hiçbir şeyi değiştiremeyecektir. Yavanlık sürüp gidecektir. “Sev, çünkü sevmek en kolay.” İyi ki, yalnızca okumuş-yazmışlara tanınmış bir yaratıcılık hakkı değil cinsellik, yoksa Mazoch’un Kürklü Venüs’ünün dediği gibi, hazdan başka sorunun söz konusu olmadığı bir alanda, kalkar haklardan söz ederdik.

Milliyet Sanat, Sayı 198, 24 Eylül 1976

Çeviri Sorunları

Çeviri yapmaya neden gerekseme duyduunuz?

Çeviriye İngiliz Kız Ortaokulu'nun hazırlık 2. sınıfına giderken başladım. İngilizceyi yeni öğrenmiştim daha. Okuma kitabından seçip Türkçeye çevirdiğim parçalar, dergilerde yayımlanabilecek düzeyde değildi elbet, ama ben çeviriye o günlerde başladığıma inanıyorum. Yani dil üstüne düşünmeye...

Edebiyatın el üstünde tutulduğu, günü gününe izlendiği bir ortamda yetişmemin, bu tezcanlılığında payı vardır sanırım. Annemle babam, çeşitli çeviriler yapmışlar birlikte; babamın inceleme, deneme kitapları, çevirileri yayımlandı.

Ama daha derinlere inmek gerekirse, o yaşlarda, önüne geçilmez diyebileceğim bir yazma isteği duyuyordum. Nedim ve Fuzulî ile, Yahya Kemal ve Orhan Veli ile, Nâzım'la, ilkokulu bitirmeden karşılaşmıştım. Zamanın genç kız yazarları Kerime Nadir, Muazzez Tahsin, Esat Mahmut'un yanı sıra Reşat Nuri'yi, Halit Ziya'yı, Yakup Kadri'yi, Halide Edip'i okumuştum. Yerli yabancı seçkin yazarları çok genç yaşta okumam, yazma tutkumu bir anlamda baltaladı (iyi de oldu), kendimi *yazmaya hazır* sayana kadar çeviride karar kılmama yol açtı.

Yaşadığımız dünya kadar karmaşık, toplum düzenimizi, ilişkileri daha yakınımdan kavrayan bir şeyler yazılması gerektiğini biliyordum, bu sınavın üstesinden gelip gelemeyeceğimi denemeye de hazırdım ama ülkemizdeki yoğun yaratı birikimi gözümü korkutuyordu. Çeviriye başladım... Şiirler, hikâyeler, usta işi polis romanları.

O yıllarda Ataç'ı okudum. Memet Fuat aracılığıyla Capote'u, Steinbeck'i Mansfield'i, London'ı tanıdım. Öyle ki, bugün bile

bu yazarları öz dillerinden okurken aynı tadı alamıyorum. Demek titiz çeviriler, edebiyata daha da yakınlaştırmış beni, iyi bir çevirinin ilk koşulu olan “Türkçe yaşanılıp, Türkçe düşünülme” sorununu ortaya atmış.

Sonraları Orhan Veli’nin “Çirozname”, Cahit Sıtkı’nın “Bal-kon”, Sabahattin Eyuboğlu ile Necati Cumalı’nın “Marizibill” çevirileri konuya değişik bir boyut kazandırdı. Bu çevirilerin, asıllarına ne ölçüde bağlı olduğu önemsizdi artık, çevirinin bir öz yapıt katına yükselebileceğini gösteriyorlardı. O günden başlayarak değerine inanmadığım bir kitaba çevirmen olarak da imza atmamaya çalıştım. Çevirilerimin hikâyelerimle yazılarımı, yazılarımsa çevirilerimi bütünlemesini istedim.

Çeviri yaparken kendinize özgü ne gibi yöntemleriniz oldu? Karşılaştığınız güçlükler nelerdi?

Çeviriye otururken, önce yazarı “insan” kimliğiyle yakından tanımak isterim: Kişiliğini, iç dünyasını, huyunu suyunu. Fotoğrafı çok önemlidir sözgelimi. Dili bir iletişim “aracı” değil bir iletişim ortamı, yaşayan, solunan bir ortam diye düşündüğünden, yazarın anlattıklarını, anlatışını, anlatımını dilime aktarırken yaşamın bütün öbür verilerinden de yararlanmak gereğini duyarım. Garcia Márquez, kot pantolon giyen bir yazardır; Scott Fitzgerald, fitilli kadife ceketle yelekten hoşlanır; Virginia Woolf’u dantel bluzuyla getiririm gözlerimin önüne, Kafka’yı takım elbise ve boyunbağıyla. O zaman, bu ayrı dünyaların sözcükleri, çağrışımları üşüşür kafama.

İlk bakışta yüzeysel gelebilecek saptamalar bunlar, ne var ki bir yazarın içinde yaşadığı, dahası yadsıdığı ya da yeniden kurmak istediği dünyayı, sahip çıktığı değerleri bu ayrıntılar ele verebilir ancak, onu Türkçenin hangi zaman ve uzamına oturtabileceğimizi bu ayrıntılar kararlaştırır. Çoğu kişinin sandığı gibi, tek tek sözcüklerin bir araya getirilişindeki pürüzlerden doğmaz dilde tutarsızlık, çevirmenin, yazarın dünyasını algılamadaki yetersizliğinden doğar. Biraz açayım: “Yaşam” ve “ömür” sözcüklerinin bir çeviride birlikte kullanılması çevirinin tutarlılığını zedelemeyiz, gelgelelim öncü, kavgacı bir yazarla bir “best-seller” yazarını aynı ılımlı, kâtip yakalı, yanlışsız bürok-

ratsı Türkçeyle aktarmak, öncü yazara düpedüz ihanettir. Her yazar, ayrı bir dünyanın kapısını açar ve diller, yaşama koşut akar bu dünyalardaki yeni karşılıklarını bulup çıkarırlar öz benliklerinden. Yani sözcüklerin arı Türkçe olmasından çok daha önemlisi, çevirmenin tutumunun çağdaş olmasıdır bence.

Diyebilirim ki çevirmen, tutarsızlıklardan tutarsızlık beğenmek zorundadır, o yüzden yaratıcıdır işte. Kimi zaman, öz Türkçe sözcükler koşar yardımına, kimi zaman Osmanlıca bir sözcükte bulur aradığını ama o sözcük, yaşanılanın içinde eskiyip gitmişse, renk değiştirmişse, kullanım değerini de yitirmiştir. (“Hisli, hassas” insanlar yok artık çevremizde, “duygulu, duyarlı” insanlar var.) Ara sıra yeni sözcükler türetmek zorunda da kalabilir çevirmen.

Çeviride kullandığım bir özel yöntem gelince... Sık rastladığım sözcüklerin ayrımcıklarını not etmek gibi bir huyum var. “İhmal”i alırsak: Erteleme, gecikme, geciktirme, savsaklama, tavsatma, boşlamadan tutun, ilgi göstermeme, yakınlık esirgeme, unutmaya kadar giden bir sürü karşılığı var bu sözcüğün. “Hemen not etmeliyim,” diye düşünürüm. Hepsi bu...

Çevirmenlerin karşılaştıkları güçlükleri iki öbekte toplayabiliriz. Başta mesleğin getirdiği güçlükler var. Bugün bile “profesyonel bir uğraş” sayılmıyor çeviri. Forması 300-350 liraya özenli çeviri yapması bekleniyor çevirmenden. Kâğıt hamalından, dizgiciden beklenemeyen bir özveri. Üstelik edebiyat değeri taşıyan yapıtlar, seks kitapları, serüven romanları ya da TV dizilerine uyarlanmış romanlar kadar satmadığından, ikinci, üçüncü bir baskıyla bu ayıbın örtülmesi de söz konusu değil. Ancak sevgiyle, temiz bir iş yapmanın verdiği erinçle yıkılan bir kısır döngü bu.

Bir de Türkçenin yapısından doğan güçlükler var. Başta, sanırım, “o” sözcüğünün cinsellikten yoksun oluşu geliyor. Yazar “o” deyip geçerken, çevirmen gereksiz açıklamalara girişmek, “annesi” ya da “deminki adam”, “öbürü” demek zorunda kalıyor. Aynı güçlük, yerel deyimlerin, söz oyunlarının, lehçelerin aktarılışında da dikiliyor karşımıza.

Bu arada, son yıllarda yaygınlaşan öz Türkçe sözcüklerden çoğunun “nek”, “nak”, “şım” gibi “kapanık” hecelerle bitişi

benim için özel bir yakınma konusu. Özellikle şiir çevirirken, daha açık, cömert seslere gereksinme duyduğumdan olacak.

Çevirinin dilimize kazandırdıkları nelerdir?

Çeviri, Türkiye edebiyatına her zaman taze bir kan, yeni bir soluk getirmiş, öz yapıtları etkilemiş, dilin olanaklarını genişletmiş. Kapalı odanın pancurlarını şöyle bir itip gün ışığını salmış içeri.

Oysa günümüzde, ne yazık ki, özenli çevirilere çok az rastlanıyor. Gelişigüzel bir anlatım, savruk, yanlışlarla dolu bir Türkçe. İyi ki (!) çevirilen yapıtların çoğu zaten okunulur gibi değil: Yoz, beyin yıkayıcı, çarpık ürünler.

Bunların yanı sıra, bilimsel çeviriler, sözlük çevirileri, siyasal sorunları işleyen romanlar, bilim kurgu yapıtları, artık çevirmenleri “uzmanlaşacakları” konuyu seçmeye zorluyor.

Ünlü romancımız Yaşar Kemal, çeviri yapsaydı, İstanbul dilini öylesine küçümseyemezdi sözelimi. Dilin zenginliğini, bir yaprağın beş türlü yeşilinin ayrı adlarla anılmasına, yerel deyimlerdeki şiirsel imgelere, börtü böcek listelerinin kabarıklığına değil, düşüncenin ve kavramların zenginliğine, dilin öbür dillerle kurabileceği iletişimde, kaynaklarının bolluğuna bağlıdır.

Çevirmen, çağdan çağa, ülkeden ülkeye inceilmekler atan kişidir. Şöyle bir avuntu duyarsınız: Bu göğün altında benzerlerim, türdeşlerim yaşamış, yaşıyor.

*Türk Dili (Çeviri Sorunları Özel Sayısı),
Sayı 322, Temmuz 1978*

Türk Yazarları Edebiyat Ödüllerini Tartışıyor

1. Ülkemizde verilen edebiyat ödülleri, işlevlerini yerine getire-bilmekte midir?

2. Ödüller edebiyatın ve edebiyatçının daha büyük okur yığına ulaşmasını sağlayabilmiş midir?

Ödüllerin son yıllarda hemen hemen bütün yazın dallarını kapsayacak ölçüde ve hızla artması, ilk bakışta sevindirici bir olay gibi geliyor. Özellikle genç yazarların yapıtlarını yayınlatalmaları ve yeni yapıtlar verme yolunda maddi-manevi destek görmeleri açısından. Ayrıca kanımca bir yazar yapıtını ancak yayımlanmış olarak gördükten sonra uğraşıyla ilgili gerçek ipuçlarını elde edebilir, nesnel bir bakış edinebilir.

Gelgelelim bu ödül bolluğu (yazarlar ve yargıcı kurul üyelerince kötü kullanıldığında) yedeğinde korkunç bir yozlaşmayı da getirebilir. Şimdilik yazarın okura ulaşmasında az da olsa katkısını benimsediğimiz ödüller, bir süre sonra okur gözünde saygınlıktan, güvendiricilikten yoksun duruma düşebilirler. Daha önce de değindiğim gibi birtakım yazarların sırayla birbirinin yargıcısı ve adayı rollerini benimsedikleri bir kapalı devre oyunu başlayabilir.

Bu yozlaşmayı önlemede temel sorumluluk, yazara düşmektedir kanımca. Kitaplarını bastırabilen yazarlar, bu alanda gençlerin önünü tıkamamalıdır, amatörlerle yarışmaktan kesinlikle kaçınmalıdır. Ama ne yazık ki ülkemizde ad yapmış sanatçılar bile –bu arada adlarına ödül konan şairlerle yazarları da analım– yapıtlarını rahatça yayımlatamamaktan yakınıyorlardı. Aslında, yazarlardan bir özveri bekliyoruz demek ki.

Genç yetenekler de yeni ödüllerin çoğunun “yarışma” niteliğinde olduğunu, belli bir dünya görüşü çerçevesinde, belli bir biçim anlayışına göre verdiğini gözden uzak tutmamalılar. Bu anlamda alındığında, yeni ödüller genç yazara “bir ısmarlama” bulunmaktadır. Dikkat! O zaman yazara ödülün kazanacaklarıyla kendinden yitireceklerinin bir hesabını yapmak düşmektedir.

Yargıcı kurul üyelerine gelince... Onların da artık her dalda yetke, “uzman eleştirmen” sayılma hırsından vazgeçmeleri, yalnızca kendi dünya görüşlerine, yalnız anlayışlarına uygun düşen ödüllerin bir tanesinin kurulunda yer almayı ilke edinmeleri gerekiyor. Aksi halde kendi anlayışlarını her kurula taşıyarak bir kültür tekelinin doğmasına yol açacaklar, hep belli bir doğrultuda ürün verilmesini önerecek, çizgi dışında kalan ürünleri yok sayacaklardır.

Sanırım çözüm, yargıcı kurullara perspektiflerini, ilgi alanlarını geniş tutabilmiş sosyal bilimcilerin, iktisatçıların, güzel sanatlar dalında uğraş verenlerin kısaca, yeni, yıpranmamış adların katılmasıdır.

Hürriyet Gösteri, Sayı 1, Aralık 1980

Tatilde Ne Okunur?

Bence bu soru ülkemiz okur yazarlarına yöneltilebilecek türden bir soru değil. Neden dersiniz, kimi yabancı ülkede okurlar, okuyarak dinlendiklerini ileri sürebiliyorlar, o yüzden de özellikle tatilde, dinlendirici edebiyat ürünlerini seçiyorlar; çok satan aşk ve serüven romanlarıyla düş gücünü bileyen bilim kurgu ürünleri, bir de bizde nedense bir türlü tutulmayan dinlendirici polisiye romanlar.

Ülkemizde durum oldukça farklı, çoğunluk, okumayı boş zamanı değerlendirmek olarak alıyor; uğraşlarında sivrilmiş bilim adamları, teknik adamlar, bakıyorsunuz, okuyacak zaman bulamamaktan yakınıyorlar. Çoğu edebiyattan, hele günümüz edebiyatından habersiz. Oysa hepimizin bildiği bir gerçektir: Okumak bir alışkanlık işi ve süreklilik ister. Küçük yaşlarda edinilmezse bu alışkanlık, bir daha kolay kolay edinilemiyor.

Okur olma bilincini bu sorunla bağlantılı olarak düşünebiliriz. Kendi edebiyatını izlemeyen kişi, kendi dilinin geçirdiği evreleri, aşamalarıyla da izlememiş demektir, dolayısıyla çağından, yaşadığı toplumdan, ortamdaki, o ortamın güncelliğinden, dilin o andaki siyasal göstergesinden de uzaktır, kopmuştur. Okur olma bilinci elbette yalnızca “okur”dan beklenemez. Yazar, önce okur olarak girer işe, sonra da okuruyla belirlenmeye, kendi yapıtını ikinci bir gözle incelemesini sağlayan bu yansıtıcısıyla tavrı kesinleşir. Bu tür sıkı iletişimin koptuğu toplumlarda bizdeki gibi ilginç durumlar çıkabilir ortaya: Okurluk bilincinden yoksun eğitilmiş bir okumasız-yazmasızlar kalabalığıyla kendi yapıtından başka her şeyi yadsıyan, yazma emeğine saygı göstermeyen bir okumasız-yazar tipi... Sanırım, çoğumuzun “kuşaklararası kopukluk” adını taktığı olay, aslında kuşakları ayrı

kişiler arasındaki kopukluktan değil, çoğu kere aynı kuşaktaki kişilerin dil dünyaları kopukluğundan ileri gelmektedir.

Tatilde ne okunur? Okunmamış her şey... Klasiklerle özel başucu kitapları, iç dünyamızı zenginleştireceğini sezdiğimiz yeni kitaplar. (Eskiye sığınmak da bir kaçış değil midir?)

Okur olmaya geç karar veren okurla yazarlar da çok satışlı büyük dergilerle kalın derlemeleri karıştırabilirler, birtakım güncel adları ezberleyebilirler, böylece uzun boylu okumadan “okumuş” olurlar.

Kısaca, bilinçli okur, ne okursa okuyacaktır... Tatilde de seferde de...

Milliyet Sanat, Sayı 27, 1 Temmuz 1981

Klasik Nedir?

1. *Klasik kavramından ne anlıyorsunuz?*

2. *Sevdiğiniz ya da sizi etkileyen, unutamadığınız beş klasik?*

Açıkçası, “klasik” sözünün ya da kavramının sınırları konusunda epey kararsızım. İnsanlığın yazın alanında birey olmaya geçişini yansıtan vazgeçilmez ‘ilk metinler’ midir klasik? Yani kutsal kitaplar, mitologyalar, destanlar mı? Yoksa okullarda, ilgi duyan-duymayan ayrımı gözetilmeksizin bütün öğrencilere zorla okutulan, baskıyla ezberletilen, artık çağdışı kalmış sevimsiz metinler mi? Yoksa klasik, başkişilerinin tavrı alışına, iç dünyasına göre yazında olduğu kadar felsefede, psikolojide de ayrı bir yer tutan insanı aydınlatıcı yapıtlara mı denir? Oedipus, Antigone, Don Kişot, Othello, Hamlet, Raskolnikov, Madam Bovary, sonra Kaptan Ahab, Martin Eden ile Camus ve Sartre’in başkişilerini düşünelim.

Beğendiğim tek şey, “klasik” payesinin dünyada yaygın olarak kullanılan, kullandırılması özenle sürdürülen egemen dillerden biriyle yazılmamış bir yapıta asla yakıştırılamayacağıdır. Geri bıraktırmış bir ülke yazarlarının bir klasik yazması düşünmez bile. Bir zamanlar, Milli Eğitim Bakanlığı öncülüğünde Türkçeye kazandırılan nice önemli yapıt arasında yalnızca “yabancı” ve “eski” olmaktan öte hiçbir nitelik taşımayan birtakım yedinci sınıf yazarların yapıtlarına da yer verilmesi, son günlerdeki roman tartışmalarında günümüz Türk romanına ille de yabancı bir ustanın velayeti aranması, söylemek istediğimin en belirgin kanıtları.

Yine de sanırım her yazarın, her okurun, belli aralarda yeniden gözden geçirmeden edemediği, eski ya da yeni zamanla sinanmış ya da sinanmamış ama mutlaka yaşanan güne –özel ve toplumsal güne– ışık tutan yapıtlar vardır. Çehov, Dostoyevski, Gogol, Mann, Woolf, Brecht gibi yazarların yapıtları.

“Klasik” bir yanıt mı oldu ne?

Hürriyet Gösteri, Sayı 12, Kasım 1981

Öykücüler Yılın Denemecilerini Seçtiler

Bu tür soruşturmaların yarardan çok zarar getireceği kanısındayım. Edebiyat parça-başı bir uğraş değildir çünkü. Yazar da ancak kendisine soru sorulduğunda yanıt yetiştiren, ad ve ürün “sayıp” döken kişiye değil, düşündüklerini edebiyatın geniş boyutu içinde “yazıp” döken kişidir.

Hürriyet Gösteri, Sayı 14, Ocak 1982

Toplumsal Gelişmeler Karşısında Kadın Sanatçılarımız

Kaç kitabınız var? Hangi ödülleri kazandınız? Öyküleriniz hangi dillere çevrildi?

Beş öykü kitabım (*İpek ve Bakır, Ödeşmeler, Dizboyu Papatyalar, Yürekta Bukağı ve Yaz Düşleri, Düş Kışları*), iki güncem (*Gündökümü 75 ve Sesler, Yüzler, Sokaklar*), otuz kadar çevirim var. Öykülerim Rusça ve Lehçeye, Yugoslavcaya, Almancaya çevrildi bildiğim kadarıyla. Turgut Uyar ile birlikte çevirdiğimiz *Evrenin Yapısı* adlı yapıtla 1975 Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülünü, *Yürekta Bukağı* ile 1980 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandım.

Öyküde tipleştirme zorunluluğuna inanıyor musunuz? Kişilerinin karakterlerinin belirmesinde yaşadıkları döneme bağlı sorunlar ne ölçüde etkili olabiliyor?

“Tipleştirme”, yaşayan bireyin zengin, karmaşık iç dünyasını, onu öbür bireylerden ayıran özellikleri görmezlikten gelip öykü kişisini bir slogan ileticisi, bir sav bildiricisi düzeyine indiriyorsa, yani bir altyazıyla özetlenebilir hale getiriyorsa (bu, “sömürülen işçi”, “hain patron”, “düşen mahalle dilberi” gibi gerçekten geçerli bir lejand bile olsa) tipleştirmeye karşıyım. Şöyle diyeyim: Toplumdan geçen birey’den çok bireyden geçen toplum ilgilendiriyor beni. O zaman da Don Kişot gibi anakronik bir kahraman, Oblomov gibi çağ-ıçti bir “tip” kadar içinden çıktığı toplumun geçmişini ve o anını yansıtmada, ileriye dönük ipuçları getirmede etkili olabiliyor.

Sizce öykü romana mı yakın, şiire mi?

Öykü kendi kurallarına bağlılığı oranında başarılı olabilen, yani sıkı denetim isteyen bir yazın dalı. Romanın geniş boyutluluğuyla şiirin yoğunluğunu, imgelerle yoğrulabilme özelliklerini birleştiriyor. Oyun'a yaklaştığı noktalar da var.

Başladığınız 60'lı yıllarda severek okuduğunuz Türk öykücüler kimlerdi, hangi özellikleriyle?

Halit Ziya, Reşat Nuri, Sabahattin Ali, Sait Faik, Nezihe Meriç, Onat Kutlar, Vüs'at Bener... Yabancıları da sayarsak çok uzun bir liste olacak. Çehov ile Mansfield'i unutmamak gerek ama. Yalnızca "severek okumak" önemli değildi benim için. Sevmeden ama ilgiyle okuduğum birçok yazar var bugün de. Baştan beri öyküde kendi ölçülerime göre nelerin yapılması gerektiği kadar nelerin yapılmaması gerektiğini de öğrenmeye çalıştım.

Çağdaş kadın olmanın belirgin nitelikleri nedir sizce?

Yalnızca "kadın" değil, çağdaş "kişi" olmanın özelliklerini kabaça şöyle sıralayabilirim: Genelgeçer değerlerden kuşkulanmayı iş edinen, ama bu arada inanmaktan ürkmeyen, durmadan, dünyadan bir şeyler bekleme yerine dünyaya bir şeyler katmayı amaçlayan, kişiliğini yığıtçe ortaya koymaktan, özeleştirmeden, kaçınmayan kişi... Biraz "Fil Adam"ı andırıyor galiba.

Günümüzde kadın, başka alanlarda olduğu gibi, cinsel yaşam yönünden de bir yabancılaşıma tehdidi ile karşı karşıyadır. Buna inanıyor musunuz? Nedenleri nedir? Karşı koyma yolları ne olabilir? Soruyu pek anlayamadım galiba... Kişinin en büyük özgürlüğü "hayır" diyebilme, baskıya diretebilme olsa gerektir. Çağdaş dünyanın baş döndürücü hızı, elverişsiz yaşama koşulları bu gerekli "hayır"ları ertelememize, sivrilikleri budamamıza yol açıyor çoğunluk. Her türlü ilişkinin (ana çocuk, sevgililik, evlilik, dostluk, iş arkadaşlığı) sürekli beslenmesi gerekir, bir süre sonra eski rengini, ışığını yitirir ilişki. Ne yazık ki düzenin koşulları bu kadarcık bir duygu zenginliği gösterebilmemizi bile güçleştirmektedir. Kadına bu çok boyutlu ilişkiler zincirini ayakta tutmada daha büyük görevler düşüyor, daha doğrusu düştüğüne inanılıyor; erkekler ilişkileri güzelleştirmede kendi

paylarına neler düştüğünü pek irdelemiyorlar (elbette bütün kadınlarla bütün erkeklerden söz etmiyorum). O zaman da kadının cinsel yaşamında bir yabancılaşmadan çok bir “haddim edilmişlik”, kısırlık duygusu başlıyor. İneği sağan, çocuğu emziren, evi yürüten, tarlaya giden, işe koşturan ya da yazı yazan kadın, kendisinden bir de tarihsel cinsel rolüyle kadın’ı oynaması istendiğinde, konuya yaralı bir cinsellikle yaklaşıyor. Acaba bunu mu sormak istemiştiniz? Karşı koymanın yolları daha geniş kapsamlı “hayır”lardan geçiyor sanırım.

Yeni anayasamızın Danışma Meclisi’nde hazırlandığı bugünlerde bir sanatçı olarak beklentileriniz nelerdir?

Danışma Meclisi’nde derlenmiş kişiler ayrı ayrı özellikler gösteriyorlar. En ilginç konuşmalar yapanları gazetelerde merakla izliyorum. Ufuk Güldemir’in nefis yazısı “Ceylanpınar Nereye Bağlı?”yı herkese öneririm. Bir yurttaş olarak tek beklentim, hızlı çalışmaları, bir sanatçı olarak beklentim bir gölge ve ihsan sorununda düğümleniyor.

Sanat Olayı, Sayı 14, Şubat 1982

Dergilerimizin Edebiyatımıza Katkısı

Günümüzde edebiyat dergilerinin işlevi konusunda yayıncı ve yazar Muzaffer İlhan Erdost'la yaptığımız geniş bir söyleşiyi Ocak 1982 sayımızda sunmuştuk. Bu sayımızda aynı konuda ozan Ataol Behramoğlu'yla konuşmamıza yer veriyoruz. Arkadaşımız Şenay Kalkan'ın Ülkü Tamer, Attilâ İlhan, Yusuf Atılgan, Tomris Uyar, Selim İleri, Pınar Kür ve Doğan Hızlan'a yönelttiği soruların yanıtları da konunun türlü yönlerini ortaya koymaktadır.

Günümüz edebiyat dergilerinin edebiyatımıza katkıları nelerdir? Bence günümüzde sanat dergisi yok. Ben bu piyasadaki dergilere “sanat” değil “kalın” dergi diyorum. Yani olayları magazin diliyle anlatan dergiler bunlar.

Günümüz edebiyat dergileriyle bir iki kuşak öncesinin edebiyat dergilerini nasıl karşılaştırırsınız?

Geçmişten bu yana içerik olarak bir gelişme olduğu kanısında değilim. Sadece teknik olarak bir gelişme olmuştur.

Dergilerin hemen hepsinde imzaların aynı olması sanat-edebiyata yeni ve farklı bakış açıları sağlayabiliyor mu?

Aslında her derginin belli bir yazar kadrosu olmalıdır. Bir yazarın üç beş dergide birden fazla yazısı yayımlanmamalıdır. Buna sebep yazarlarla dergi yöneticileri arasındaki dostluklardır. Bu dostluklar sonucu yazar “hayır” diyememekte böylece bir yazarı birkaç dergide bulmak mümkün olmaktadır.

Dergiler işlevlerini yerine getirebiliyorlar mı?

Dergiler günümüzde genel yetenek testleri haline geldi. Okura sadece bir ön bilgi veren parça-bohça yazıların yayımlandığı şeyler oldu. Okuma alışkanlığını yaygınlaştırdığını söyleyemem. Günümüz dergilerinde soruşturma ana konu haline geldi. Düşünce yazısına rastlamak oldukça güçleşti.

Varlık, Sayı 895, Nisan 1982

Aşk Olsun!

Önce günümüz aşk romanlarının şablonuna göz atalım. Odakta uzun sarı saçlı, saydam tenli, açık renk gözlü, incecik bir kadın vardır. Gururlu, kültürlü, duyarlı bir kadındır bu. Çağdaş yaşamın kurallarından haberdardır. Çalıştığı yerde de ciddiliğiyle göz doldurur. Ama ne olmuşsa olmuş bu talihsiz kadının kocasının başına bir şey gelmiştir. Adamcağız “evliliklerinin bir yılı dolmadan” ya göçüp gitmiş ya da sakat kalmıştır. Ve kadın bundan böyle kendini iffetini ve –anlaşılan– fazlaca zorlanmamış bekâretini korumaya adanmıştır, eli kimsenin eline değmemiştir. Ama bir gün...

O günün ölümcül sorularını arka kapaklarda sunulan gıcıklayıcı özetlerden öğreniriz: “Büyük sırrı öğrenince na yapacaktı?” “Bu evlilik ayakta nasıl durabilirdi?”, “Ne yapsaydı şimdi?”

Kızın yoluna karşı koyamayacağı bir erkek çıkmıştır. İster Akdenizli bir zengin ister tanınmış bir senarist, ister serüvenci bir İngiliz lordu olsun, belirgin özelliği değişmez bu erkeğin: Duygularını gizleyen, çocukluğunu ele vermeyen, nezih ve acımasız(!) bir erkektir sapına kadar. Erkekliğinin haşinliğini ve temizliğini birçok kadında sınamış deneyimli biridir. Bu kadının bekâretini de aşağı yukarı her on sayfada bir sınar. Sevişmenin en can alıcı anında bir şeyden kuşkulanıp sinirlenir, giyinir çekip kapıyı gider. Bizim güzel, gözyaşı dökmesin de ne yapsın? Onu saflığına nasıl inandırсын? Önünde zorlu bir sınav dönemi uzamaktadır. Bakalım kahramanımız “büyük ödül”ü kazanabilecek midir? Kitabın bu çeşit sınamalarla uzayıp gitmesi, cinsel akrobasinin her on sayfada yinelenmesini sağladığı gibi okurun vuslat anını hep artan bir merakla beklemesine de yol açar.

Amerikalı incelemeci Helen McNeil “günümüz romansları”

üstüne yazdığı bir yazıda bu kitapları yazarların hep “kadın takma adı” kullanmalarına dikkati çekiyor. Böylelikle kadın okurun, çok yakından tanımadığı bir erotik dünyaya başka bir kadının elini tutarak, utanmadan sıkılmadan girdiğini söylüyor. Mekân, Afrika’nın balta girmemiş ormanları, kokuşmuş Uzakdoğu kentleri, gökdelenlerin üst katlarındaki görkemli yazıhaneler, soylu İngiliz şatoları olabilir, dalgalar yalar, rüzgâr fısıldar, ama okurumuz bilgili ablasının elinden tutmuştur ya, güven içindedir. O da sık sık gözyaşları döken bahtsız kahramanımız gibi çektiği acıların bir gün bir şeye degeceğine inanmak ister. “Gerçek hayatta da özlenen esas” bu olmalı.

“Bana çok şey öğretmem gereken, çok güzel, çok genç bir kız kaldı”, dedi Sir Just Travena. “Ona önce aşkı öğretmeliyim.”

“Senindir! Her şeyim senindir, benim harika erkeğim! Seni öyle çok seviyorum ki bugüne kadar hiç yaşamadığımı hissediyorum. Artık sen bana dokunuyorsun, senin kollarındayım... Öylesine senin olmak istiyorum ki... Senin karın... Senin kadının olmak...”*

“Genç adamın güçlü ellerindeki minik eli titremeye başladı. Bu ani heyecan boğazında bir düğüm oluşturmuş kalbinin çılgıncasına çarpmasına neden olmuştu.”**

“Natalie onun kollarındayken içine düştüğü bu çaresizlikten kurtulmaya çalıştı.”***

“Öpüştikleri zaman tanımlanması imkânsız bir haz sarmıştı Merlin’i. Her tarafında dolaşan dudaklar, en duyarlı noktalarını buluyor, içindeki açlığı gün ışığına çıkarıyordu.”****

Kahramanımız “içindeki” kadını tanımıştır artık, efendisi buldurtmuştur ona kendini. Dolayısıyla kızımız, klitoral dönemden vajinal döneme sıçrayarak çektiği acıları unutacak, bu mutlu olayı evlilikle taçlandıracaktır. Ama evlilik gelip çattı mı, okur artık erotik sahne bulamaz kitapta. Sizinkileri bilmem, ama onun ana babası öyle ayıp şeyler yapmazlar.

Zengin bir geleneği olan romans’ın zamanın kevgirinden geçtikten sonra vardığı yer gerçekten içler acısı. *Mills and Boon*’un

* Dilek Rüzgârı, Barbara Cartland, Altın Kitaplar.

** *Göldeki Işıltılar*, Barbara Cartland, Altın Kitaplar.

*** *Unutulmayan Aşk*, Charlotte Lamb, Beyaz Dizi.

**** *Aşk ve Günah*, Violet Winspear, Beyaz Dizi.

1972’de 27.000.000 sattığını, 1979’da bu tirajın 168.000.000’a ulaştığını biliyoruz. Türkiye’de diziyi okuyanların 1/3’ünü çalışan ev kadınlarının, 1/3’ünü çalışan yalnız kadınların okuduğu saptanmış. Geriye 1/3’lük bir ev-kadını kitlesi kalıyor. Onlar da bu “okuma eşiğinde” biraz hava aldıktan sonra günlük işlerine dalacaklar. Olan yine kapıdan bir şövalyenin, bir patron oğlunun geçmesini ve kendisine aniden vurulmasını bekleyecek yoksul genç kızlara olacak.

Bahçenin sonu, ne yazık ki yetkin edebiyat örneklerine, gerçeklerden kaçmayan, insanları –kadını ve erkeği– egemen ideolojinin kuklaları kimlikleriyle değil yaşayan özellikleriyle, sahici yüzleriyle ele alan örneklere açılmıyor. Ok evi gösteriyor, hem de mutfağı. Ama çaktırmadan.

Hürriyet Gösteri, (Dosya: Hafif Romanlar),
Sayı 19, Haziran 1982

Türk Magazin Basınının Ülkemizdeki Sanat ve Kültür Konularına Yaklaşımını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

Türk magazin basınının sanat ve kültüre kayıtsız, hatta düşmanca bir bakışı olduğunu söylenebilir. Bu, belki de magazin yazarlarının bir bölümünün bir zamanlar edebiyata ve sanata heveslenmiş, sonraları evlenip, para kazanıp, bir gazetede yer edinmiş, yani “tövbekâr” olmuş kişilerden oluşmasına bağlıdır.

Sanat ve edebiyat, onların gözünde bir gençlik hevesidir. Sanat ve edebiyat ürünleriyse “satmaz” (bu kıyaslama elbette ki ürünleri magazinlerle karşılaştırarak varılan bir sonuç) ve bu noktadan yola çıkarak ayrıca şu sonuca varmak genel bir eğilimdir: Demek ki magazin halkla bütünleşebilmektedir (bu bütünleşmeden bir canavar peydahlansa bile) oysa sanat ve edebiyat, halka tepeden bakan bir kitlenin, bir azgınlığın malıdır, dolayısıyla sanatçılarla edebiyatçılar azınlığa seslenmektedirler.

Magazin yazarlarımız, çoğu kargacık burgacık Türkçeleriyle “âni haber” değeri taşıyan sanatçıları tanıtmaya kalkıştlar. Tabii yapılan, söz konusu sanatçıyı magazin söyleminin sınırları içine çekmektir, kendi yerine oturtmak değil. Bu yüzden de sanatçı-edebiyatçı, ya örnek bir anne, ideal bir eş, mutlu bir ev kadını yuvasına bağlı bir aile babası, çocuk gezdiren genç bir dede olacaktır, ya da yazı makinesinin, tuvalinin başına geçmiş gözlüklü, kakavan, uzak bir imge. (Bu arada benimle yapılan çok güzel bir-iki söyleşiyi de anmadan geçmeyeyim. Ne var ki, oyunun kuralları gereği o söyleşiler de magazinrenkli dünyasına adım atar atmaz özelliklerini yitirmişlerdi.)

Ne diyelim? Şöyle bitirelim:

“Ünlü yazardan ayrıldığımızda dışarıda yağmur hafif hafif çiselemeye başlamıştı.”

Ey, bütün kişilikleri silen magazin yağmuru.

Milliyet Sanat, Sayı 60, 15 Kasım 1982

1982 Yılında Edebiyatımız

1982 yılında edebiyatımızın genel nitelikleri sizce nelerdir?

İlk bakışta, 1982 yılı, edebiyatımızda verimli bir yıldır. Özellikle, şiir ve deneme dallarında yapıtlar birbirini izledi. O yüzden birçoğumuz, bu ürünlerin hepsini okuma olanağı bulamadık. Ustalar, kendi dallarında genellikle geleneksel ustalıklarını sürdürdüler. Tek tek ad saymak gereksiz burada.

Ama ben asıl, bu verimliliğin neden ilk bakışta olduğuna değinmek istiyorum. Çünkü bence 1982’de edebiyat alanına aslında genel bir “telaş” egemendi. Buna yol açan nedenlerin başında, edebiyatın birdenbire para getirir bir uğraş olma katına yükselmesi geliyordu. Öteden beri özlediğimiz, düşlediğimiz bu olay acaba yazarın bir kolaylığın çarkına girmesini mi sağladı? Onu çalakalem yazma, eski çıkınıını karıştırıp ille de bir kitap oluşturacak malzeme arayıp bulma, dahası çalakalem düşünme türünden bir verimlilik tuzağına mı düşürdü?

Bu bağlamda, 1982, eski ayların kırılıp yeni yıldızlar yapılma yılıydı denebilir. Toplam olarak alındığında, inanılmaz bir telaş sonucu, şiirde (özelikle genç şairlerde) silik bir çoğaltmacılık, düşünce yazılarındaysa bir savruklu, öz denetimsizlik göze çarpıyordu: Akademizmden kaçayım derken düşünce üretmekten de kaytaran, durmadan duygu ve izlenim üreten bir edebiyat. Dergilerde izlediğim hırçın yazılar, düzeysiz tartışmalar, 1982’nin ayrıca bir “toplu andropoz” (yoksa menopoz mu?) yılı olduğunu belgeliyordu. Şaşılacak bir şey yoktu bunda; edebiyat, soluduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıydı çünkü.

1982 yılında şiir, öykü, deneme, roman türlerinden birer ürünü gerekçesini de belirterek seçebilir misiniz?

Kendi alanımdan başlarsak, Pınar Kür'ün dergilerde izlediğim, hep yeni bir tat getiren öyküleriyle Ferit Edgü'nün, Orhan Duru'nun, Bilge Karasu'nun kitapları, öykü sanatı üstünde düşünmeye çağırdı beni. Ülke Aren, umudumu bileyledi.

Romanda ne yazık ki yabancı bir ad: Vittorini ve *Fil*; Dene-medede, Sargut Şölçün'ün *Tarih Bilinci Edebiyat Bilimi*, konuya yürekli yaklaşımıyla beni derinden etkiledi: Edebiyat vazgeçilmezdir! İsmet Özel'in şiir üstüne yazılarını ilgiyle okudum. Fethi Naci'nin *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*'si, Füsun Akatlı'nın *Bir Pencereden*'i, Atilla Özkırımlı'nın *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* önemli boşlukları dolduran çalışmalardı. Okuma olanağı bulamadığım yapıtları da katarsak, galiba umutsuzluğa gerek yok.

Hele Türkiye'de edebiyat ortamının göstergesinin öteden beri dergiler olduğu gerçeğini hesaba katarsak... Bir curcunada *Çağdaş Eleştiri*, *Türkiye Yazıları*, *Yazko Çeviri* vb. gibi dergiler edebiyatın onurunu korumada direndiler.

Varlık Yıllığı, 1983

Doğumunun 100. Yıldönümünde Hikâyeci Memduh Esendal

Yıllarca değerdendirilmemiş bir öykücüyü, belli bir kelime kısıtlaması içinde değerdendirebileceğimi sanmıyorum. Esendal için artık uzun incelemeler yapılmalıdır.

Yazko/Somut, Yıl 3, Sayı 39/13, 29 Nisan 1983

Feminizm Nedir? Ne Değildir?

1. *Feminizm sözcüğü sizin için ne anlam taşımaktadır?*
2. *Ülkemizdeki boyutları?*

Feminizm sözcüğünden, bütün dünyada kadınlardan yüzyıllardır esirgenen birtakım temel haklar uğruna verilen bir savaşımlı anlıyorum. Ne yazık ki toplumumuzda bu kavram kısıtlı bir çevrenin, kentli bir çevrenin jargonunda kalıyor, dışı bir yaklaşım, bir feminizm olarak ortaya çıkıyor. Gözü yaşlı bir tövbe-kârlık.

Feminizmin sınıflarüstü olmada düğümlenen çocukluk hastalığını atlatacağına inanmak istiyorum, ama?

Hürriyet Gösteri, Sayı 32, Temmuz 1983

Okuma'nın Erdemleri Üstüne Sanatçılarımızın Görüşleri

“Okumak”, yalnızca içten gelen kişisel bir gereksinimden mi doğar? Yoksa yaşanan ortamın kişiyi okumaya götürmede payı var mıdır? İkinci sorunun ilk bakışta tartışılmaz gelen doğruluğuna bel bağlarsak, Türkiye’de değil kitap alan ve okuyan, komşunun gazetesine şöyle bir göz gezdirmekle yetinen kişilerin var olması bir mucize sayılabilir.

Ülkemizde “okumak”, harfleri sökme becerisi diye niteleniyor. Dolayısıyla okur-yazar kişi de “kendi mektubunu okuyan ve yazan yurttaş” anlamına geliyor. Eğitim seferberliği, okumayazma seferberliği gibi seferberlikler, çağdaş kavramların, hatta sözcüklerin içeriğinden habersiz kitleler yetiştirmekten öte bir işlev yüklenmiyor. Soruyorum size: Okuma-yazma seferberliği sonucu diplomasını almış bir okur-yazar gazetede karşılaştığı “veto”, “meclis”, “emperyalizm”, “demokrasi”, “holding”, gibi sözcüklerin harflerini sökse ne olur, sökmese ne olur? Yaşamında neyi değiştirecektir bu tür bir “okuma”?

Edebiyatın ülkemizde en horlanan sanat dalı, edebiyatçının neredeyse düşman bellenen tek “sanatçı” olduğu, televizyon programlarından gitgide uzaklaştırılışı, rastgele bir olgu sayılmaz. (Uluslararası ün kazanmış edebiyatçılarımız bile “devlet sanatçısı” olma hakkından edildiklerine göre...)

Sörfden kayağa kadar her türlü sporu deneyen yaman iş adamlarımız, okumaya zaman ayıramıyorlarmış, gazetelerdeki söyleşilerden anlıyoruz. Başbakanlığa göz dikmiş siyasilerimiz eskiden, gençliklerinde “şiir-miir” yazarlarmış, ama sonradan tövbe edip “gerçekçi” olmuşlar.

“Okuma”, dünyayı kavrama, değiştirme, bir dünya görüşü seçme çabası olduğuna göre bunun tersini savunanların bunu engellemeye çalışmaları doğaldır. Ama bunca yıldır bu ortamda okuyabilen ve yazabilen kişilere devletin yardım elini uzatması hiç mi hiç gerekmez. Bizler birbirimize saygıyla yürütüyoruz bu çabayı, yalnız o kadarı şimdilik yetiyor da artıyor bile. Elbette temelden, toptan, büyük bir toplumsal değişim, bir dönüşüm olmadığı sürece.

Milliyet Sanat, Sayı 84, 15 Kasım 1983

1983'te Edebiyatımız

1. 1983 yılında dergilerde ya da kitap olarak yayınlanan şiirler içinde sizde kalanlar?
2. Geçen yıl hem eski hem de yeni öykücülerimizin kitapları yayınlandı. Beğendikleriniz?
3. Yıl içerisinde yayınlanan çeviri ya da telif romanlardan severek okuduklarınız?

Sizin soruşturmayı yanıtlarken bir gerçeği fark etmiş oldum, roman okuma zevkimi yitirmişim. Çünkü okumam gereken romanları da okumamışım. Sadece Doris Lessing'in *Türkü Söylüyor Otlar* adlı romanı, romanda neler yapılabileceği konusunda önemli ipuçları veriyor.

Şiirimizde ise değişik bir ses arıyorsam: Ahmet Güntan, Tarık Günersel, Sina Akyol, Oya Uysal, Kaan Özbayrak'ın dergilerdeki tek tük şiirlerinde bir arayış içerisinde olduklarını gördüm.

Varlık Yıllığı, 1984

Yazarlığa Yaradılıştan Yetenekli misiniz? Bunu Nasıl, Nereden Anlıyorsunuz?

“Yaradılıştan yetenek”in bir sanatçının-edebiyatçının biçimlenişinde ve kendi sesine kavuştuğunda ne kadar payı olabileceğini kestiremem. Yalnız bu payın abartılmaması gerektiği kanısındayım. Çünkü bu varsayımdan yola çıkan edebiyatçı, değişen koşullar karşısında kendini gözden geçirebilme, yaptıklarına eleştirel bir gözle bakabilme olanağını elinden kaçıracaktır. İlk çakımlardan sürekli bir yalaz yaratabilmek “yaradılıştan yetenek”ten çok sürekli emeğe bağlıdır. Sırf bu tür bir yeteneği kendilerinde varsaydıkları için ölmeden gününü doldurmuş nice yazar görüyoruz. Yazar kalmak, yazar olmak’tan çok daha önemli.

Bana gelince... Soru sormaya yatkın bir yapım var, hiçbir veriyi sorgulamadan kabullenemem. Bu soruları en iyi edebiyatın sınırları içinde ve edebiyat gereçleriyle sorabileceğime inandığımdan bilinçle seçtim yazarlık uğraşını. Sizin sözünü ettiğiniz o tür yetenek, kim bilir belki başka bir dalda daha da geçerli olabilirdi ama ben yazmadan edemezdim yine de.

Çağdaş Eleştiri, Sayı 3 (3. yıl), Mart 1984

Kerime Nadir İçin Ne Dediler

Hepimizin bildiği gibi romanlarında magazin duyarlılığını kullanan bir yazardı, bugün için bu duyarlılığın gününü doldurduğunu söyleyebilirim. En azından “Pembe” ve “Beyaz” gibi roman dizileriyle çeviri alanında sürüp gidiyor. Ne var ki Kerime Nadir’in Türkçesinin yanlışsız ve özenli oluşu romanlarını bir daha okuduğumda şaşırttı beni.

Milliyet, 22 Mart 1984

Sanatçı Bohemi

“Bizim Bohemimiz Sosyal Alkolizme Giriyor”

“Sanatçı bohemi” deyiminden ne anlıyorsunuz?

Bence günümüzde “sanatçı bohemi” diye bir kavram kullanmak doğru değil. Gerekmiyor ayrıca da. Çünkü, bohemlik bir zenginlik sefaleti olmuş. Zenginlik dediğim, parasal değil: Ruh zenginliği. Bohemlik, sefalette karar kılan bir tutum olmuş. 19. yüzyılda son derece doğurgan bir ortam yarattığı kesin. Bunu kimsenin yadsıyabileceğini sanmıyorum. Ama, günümüzde belli bir dünya görüşüne varmış, bilinçli bir seçim yapmış sanatçının bohemi sürdürmesi, hatta istemesi olanaksız. Bununla, katı, ahlaki bir yargı vermek istemem. Benim yadsıdığım yanı, çağdışı olması. Bohemlik 19. yüzyılla çağdaş bir tutum.

Türkiye’de bir “sanatçı bohemi” var mıdır? Varsa, bunu tanımlar mısınız? Bohem sanatçı kimlere denir? Mümkünse, birkaç örnek. Daha doğru dürüst bir burjuva bile olamadıkları için, Türkiye’de bohemliğiyle sırttan taklitler vardır... Bohemlik, bizim toplumumuzdan çıkmış bir tavır değildir. Biz o kadar resmi, o kadar dindar bir toplumuz ki!.. Toplumumuz, bohemliğin fışkırmasına yol açan bir savaş geçirmemiştir. Bir parıltı, bir çıkış yaşanmamıştır... İnsanların tek tek bohem yaşamalarına diyeceğim hiçbir şey yok. Olabiliyorlarsa olsunlar! Bizde bohemlik, tepki olarak anlaşılır. Yarını düşünmeden içmek, dağıtmak olarak düşünülür. Bu mudur bohemlik? Aslında, müesseseleri sarsan bir tutum değil midir? Sonradan bohem olunacağına da inanmıyorum. Bohem doğudur, bohem olunmaz... Türkiye’de bohem sanatçılar kimdir? Bilemiyorum... Fikret Mualla mı desem?

Yok, değil... Bizdeki bohemler, dağıtan, düşkün bohemler... Toplumda yankısı olmayan bohemliği seçtiklerinden “düşkün” oluyorlar. Bizim bohemimiz “sosyal alkolizm”e giriyor zaten.

Bohem savrukluğunu yaşamak (gece hayatı düşkünlüğü, seks saplantıları, alkol vs.) sanatçıların yaratıcılıklarını ne şekilde etkiler? Aile ve iş hayatları üzerindeki etkisi nedir?

Bohem olmayı bilinçle seçen birinin, ailesini, işini, toplumu benimseyebileceğini zannetmiyorum. Onu ilgilendirmeyen konular bunlar. Hayatı daha doğurgan, daha üretken kılıyorsa, bohem olsun sanatçı... Ama, bohem olmak, insanlarda bir özür haline gelmemeli, yaşamaktan kaçmak için. Sorumluluklarını bilecek, yadsıyacak bilinçle. Ve bohem yaşam, sanatına katkıda bulunacak. Dışarıda otuz beş yaşlarında ölen sanatçıları düşün bir, hepsi de yaratıcı idi. Hepsi de kısacık yaşamlarına çok şey sığdırabilmiş sanatçılardı. Bu da, “ciğer” meselesi. Dikkat et, yürek demiyorum, “ciğer” meselesi bu.

Alkolün (ve bazı uyuşturucuların) sanatçıların önemli bir kesimi tarafından bu derece ilgi görmesini neyle açıklarsınız? Sizce ana sebep nedir?

Özellikle Türkiye’de sanatçının yaşamaması için, sanatçı olmaması için sayılmakla tükenmeyecek denli neden var. Sanatçının kendi direncini, isyanını dile getirecek dönemleri o denli az oldu ki! Alkol, uyuşturucu, buna karşı bir tavır. Uyuşturucu, ayrı bir alan ama. Böyle nitelemem, içkici olduğumdan. Yoksa, uyuşturucuyu kınadığımdan değil, bilmediğimden. Bir uyumsuzun tek mazotudur içki. Bir çeşit başkaldırıdır. Baş edemiyorsun ve kaçırıyorsun. Kaçış da içkidir... Ancak, yola sanatçılar içki içer diye bir önyargıyla çıkmamalı. İlk şart içki değil tabii, sanatçı olmak için. İçki, çağdaş toplumun gevşeme biçimi... Ama, içerken erkeksi bir havaya bürünürse, dünyanın en sıkıcı insanı olabilir insan, en kötü sanatçı olmasının yanı sıra... Sonra, toplumun sanata bakışı o kadar garip bir bakış ki! Sanatçıyı hem sevimli bir deli, bir kaçık olarak görüyorlar, hem de sorumluluk bekliyorlar ondan.

“Toplumcu” etiketini taşıyan sanatçıların “sorumluluğu” ile sanatçının bohem yaşantısı bağdaştırılabilir mi?

Toplumcu sanatçı diye ayrı bir sanatçı türü kabul etmiyorum. Sanatçı, önce sanatçıdır. Toplumcu sanatçı, o kadar önemli değil. Çağdaş bir insanın sorumluluğu vardır, sanatçı olmasa bile. Bir tane de değil, bir dolu sorumluluğu... Bohem yaşam içinde saygınlık kazanabilmiş sanatçılar da vardır. Ama, bunun Türkiye’de olacağını zannetmiyorum. Aslında, bu soruşturmalar bile, topluma liberal bir bakış olmadığını gösteriyor. Ya karalayacağız, ya yerin dibine batıracağız. Belli kategoriler koymamak gerek. Herkesi serbest bırakalım. Herkes, nasıl isterse öyle yaratsın. Normalin peşinde koşmak, yaşadığımız güne aykırı, sahi, normal bir adam nasıl geçirir gününü?

(Sorular: Can Kartoğlu)

Sanat Olayı, Sayı 29, Ekim 1984

Başarılı Bir Film Eleştirisi Nasıl Olmalıdır

“Eleştirmen, bir yapıtı neye göre değerlendirdiğinin hesabını verebilmeli”

İyi eleştirinin, ya da yalnızca eleştirinin, sanatın ve edebiyatın hangi dalında olursa olsun ölçüsü pek değişmiyor. Eleştirmen hangi yapıtı, neye göre değerlendirdiğinin hesabını inandırıcı bir biçimde yani dürüstçe verebilmeli. Bunun için de ne yazık ki yalnızca “zanaatın” geleneksel ve çağdaş yönsemelerini, tekniklerini bilmesi, seçmelerinde ve beğenisinde tutarlı kalması da yetmiyor. Özellikle bizim ülkemiz gibi seyir geleneğinin, okuma geleneğine baskın çıktığı ülkelerde sinema eleştirmeni okumayan bir kalabalığa bir metni algılama yollarını açabilir. Ama bu, eleştirmen ille de somurtkan olacak anlamına alınmamalı. Bence sinema eleştirmeni, bir filmi çeşitli sınıflardan gelme seyirciyle izlemekten keyif duyan, yeniliklere açık, “suçlu zevkleri” –oyunculuklarını beğenmese de Gary Cooper ya da Marilyn Monroe’yu seyretmeden edememek gibi– olacak kadar sinemaya tutkun biridir. Yani bir yazar gibi.

Milliyet Sanat, Sayı 119, 15 Mayıs 1985

Antoloji Sever misiniz?

“Rastgele Derlenmiş Seçkiler, Yarardan Çok Zarar Getiriyor”

Bir ülkenin edebiyatının akışını ya da o ülkenin belli bir dönemdeki edebiyatını topluca kavramamızı sağlayan, ön bilgilerle de desteklenmiş seçkileri yararlı buluyorum. Seçkiyi yapanın imzası ve eğilimleri de çok önemli tabii.

Ama rastgele derlenmiş seçkiler –onlara güldeste diyorlar galiba– okura güvenme duygusu vermediği için yarardan çok zarar getiriyor.

Milliyet Sanat, Sayı 139, 1 Mart 1986

Şairin Ardından Ne Dediler

“Şairin işi hayatıdır, hayatı da işi” diyor Tennessee Williams. Edip Cansever’i bundan daha iyi betimleyecek bir cümle düşünemiyorum. Hep bir “şiir avcısı” kimliğiyle yaşadı, şiirini inceltmenin, zenginleştirmenin yollarını aradı. Türk edebiyatında kendini şiire onun kadar adanmış ikinci bir şair tanımıyorum.

Milliyet, 30 Mayıs 1986

Çeviri ve Sorunları

“Çeviride İnandırıcılık Önemli Bir Sorundur”

Öteden beri anadilime aktaracağım yazarları kendi dillerinde bir çığır açmış, dünyaya özgün bir açıdan bakmış, yeni bir tavır geliştirmiş yazarlar arasında seçtiğimden, çeviride en büyük güçlük o yazarın aydınlatıcı bir fotoğrafını bulamamamla başlıyor. Oysa birkaç fotoğraftan, yazarın iç dünyasını (neleri sevdiğini, nelerden tiksindiğini, huylarını, hangi mekânlara adım atmayacağını, hangilerine dadanabileceğini, hangi kitapları sık sık gözden geçireceğini, daha önemlisi “nasıl giyindiğini”) kestirebiliyorum.

Dil sizce bir kuru iletişim aracı değil, yaşayan bir “iletişim ortamıysa”, bu güçlüğü yigıtçe göğüs germeniz gerekiyor. Çevireceğim yazarı, Türkçenin hangi dönemine, hangi uzamına yerleştireceğim? Kendi anadilinde donmuş kuralları aşmış, kişisel dilini yaratmış bir yazarı, uysal, günlük söz dizimine sıkı sıkı bağlı bir Türkçeyle çevirirseniz, hele araya bol bol deyim serpiştirirseniz, sizin Türkçeniz etkileyici olabilir, ama o yazara düpedüz ihanet etmek durumunda kalabilirsiniz. Aynı güçlük, belli roman-öykü kişilerini konuştururken de ortaya çıkıyor. 80 yaşında bir İngiliz soylusu, Türkçe konuşsa, nasıl konuşurdu? Çevirinizin özgün metne kılı kılına bağlı olması bile bu güçlüğü altından kolaylıkla kalkmanızı sağlamaz. Çeviride de “inandırıcılık” önemli bir sorundur çünkü.

Son yıllarda bilimsel çevirilerin artmasıyla ve yardımıyla, çeviri ve okuma bir uzmanlık dalına dönüşüyor. Ne iyi. Okur da kendi ilgi alanlarına göre seçiyor alacağı kitapları. Zamanla bu özel alanlardaki diller oturdukça okur “bu sözcükler uydurma

çeviriden hiçbir şey anlayamadım” gibi, bir sızlanmadan vazgeçerek, çevirinin ille de “su gibi” okunması gerektiğini artık düşünmeyecek, edebiyatta da, bilim alanında da, çevirilerin belli bir birikim sonucu kavranabileceğini daha iyi anlayacak sanırım.

Hürriyet Gösteri, Sayı 72, Kasım 1986

1986 Yılıının Kitapları / Okudular Seçtiler

Edebiyat: Ferit Edgü, *Şimdi Saat Kaç*. Yazma ve yaratma üstüne bir yaratıcının düşünceleri. Çok çağcıl ve berrak bir şekilde veriliyor. Ayrıca bir yaratıcının ne kadar yoğun bir karamsarlık ortamı içinde hâlâ nasıl yaratılacağını ve neden yaratılacağını düşünmesi bana çok çekici geliyor. Edebiyat dışı: Bir isim veremiyorum, çünkü seçebilecek kadar çok kitap okumadım bu türde.

Yayın Dünyasında Çerçeve, Sayı 17, Şubat 1987

Neler Hazırlıyorlar

Sürekli yaptığım gibi günce tutmaya devam ediyorum. Ayrıca bir çeviri yapıyorum. Sanırım adı *Başka Ateşler* olacak. Çeviri Latin Amerikalı kadın yazarların öykülerinden oluşuyor.

Çerçeve, Sayı 18, Mart 1987

Niçin Yazıyorsunuz?

Neden yazarlığı seçtiğime şaşıyorum baştan beri. Dil konusunda aşırı titizlenen, ürün verirken bitkin düşen, hatta sancı çeken biri neden yazarlığı seçsin?

Belki de varolduğumu kanıtlamak için yazıyorum. Belki, edebiyatı bir miras, bir süreklilik diye düşündüğümünden yazıdan kopamıyorum. Belki bir anlığına da olsa bir dünya kurma ve onu istediğim gibi işleme özgürlüğünden vazgeçemiyorum. Bütün bunlar bir yana, yazmadan edemediğim için yazıyorum.

Gergedan, Sayı 3, Mayıs 1987

Yazarlarımız ve Tatil

Tatil, herkes gibi benim için de dinlenerek yenilenme anlamına geliyor. Ne var ki çok seyrek de olsa gittiğim tatil yörelerini öyküde işleyiş biçimimden tatilde pek fazla dinlenmediğimi, önceden yazdıklarımla bir hesaplaşmaya gittiğimi görüyorum. Örnekse “Yürekta Bakağı”, “Limanda”, “Ölen Otelin Müşterileri”, “Kuşluk Rakısı”, “Rus Ruleti”. Üretkenliğimi artıran en önemli öge ise deniz.

Çerçeve, Sayı 21, Haziran 1987

“Mevlana Klasik mi?” Tartışması*

Türkiye’de klasik vardır ve Mevlana da bu klasiğin en güzel örneklerinden biridir. Ancak bu tartışmanın sağlıklı bir şekilde yürümesi için önce klasiğin tanımı üzerinde anlaşmak gereklidir. Klasik nedir? Ellerden düşmeyen bir yapıt mı, eh işte idare eder denilen bir kitap mı, yoksa sanat değeri tartışılmayan bir ürün mü? Önce bunun üzerinde anlaşmak gerekiyor.

Milliyet, 3 Şubat 1988

* (Melih Cevdet Anday’ın 15 Ocak 1988’de *Cumhuriyet*’te yayımlanan “Herkesin Kendi Klasığı” başlıklı denemesinden sonra Mevlana’nın Türk edebiyatının klasiği olup olmadığı ekseninde başlayan tartışma üzerine yapılmış bir soruşturma.)

Yazarlarımızdan Kadın

“Kadın İmgesi”

Sosyolojik araştırmalar, istatistikler dışında sık sık doğrudan sözcük anlamının dışına taşacak biçimde hem övgü, hem yergi amacıyla kullanılagelen bütün sözcükler gibi, “kadın” da bir imge getirmiyor, yedeğinde. O kadarına ki bu sözcüğü kimin kullandığı daha önemli benim için. Yani, hangi amaçla kullandığı.

Aşırı yüceltilmiş, neredeyse insani özellikleri kalmamış, cinselliği yok sayılan, kutsal, ana-bacı, sadık sevgili, başarılı iş kadını, ezilen ev kadını, hakları yok sayılan köy kadını, hakkından fazlasını elde etmiş, konumundan hoşnut bir süs bebeği mi? Sinemamızın da katkısıyla, son yıllarda kadın simgesi belli “tip”lerle abartıldı, parçalandı. Kadınlar, bana yaptıkları işlerle kendi imgelerini getiriyorlar.

Milliyet Sanat, Sayı 187, 1 Mart 1988

En Beğendikleri Sait Faik Öyküleri

1. “Mahalle Kahvesi”
2. “Karanfiller ve Domates Suyu”
3. “Sinağrit Baba”
4. “Öyle Bir Hikâye”
5. “Alemdağ’da Var Bir Yılan”

*Milliyet Sanat, Sayı 192,
15 Mayıs 1988*

Yeni Yıl İçin Ne Dediler

“Yeni yıldan hiçbir şey beklemiyorum. Ama çok şey ümit ediyorum. Bu yıldan daha kötü olacağını sanmıyorum.”

Milliyet, 30 Aralık 1988

Reşat Nuri Güntekin'in Edebiyat Tarihimiz İçindeki Yeri Nedir? Eserleri Güncelliğini ve Etkinliğini Sürdürebilmekte midir?

Reşat Nuri ile karşılaştığımda onun suskun, içine kapalı, çelebi kişiliğini tam anlamıyla değerlendiremeyecek kadar küçüktüm. Ama Peyami Safa'nın evindeki gece belleğimde diriliğinden bir şey yitirmemiş. Edebiyata düşkün, ileride yazar olmayı düşleyen bir çocuğun (şimdi böyle çocuklar var mı bilmiyorum) çok sevdiği bir romancıyla karşılaşmasını unutmaması olağan sayılabilir. Ama Reşat Nuri sonraki yıllarda edebiyata bakışımında etkisini sürdürdü. Sait Faik'in altını çizdiği "ben" ile Reşat Nuri'nin altını özenle çizmemeye çalıştığı "ben" arasındaki bağlantıları ve farklılıkları keşfetmeye çalıştım. Dünyada nasıl ve ne kadar "ben" olunabilir diye sordum.

Reşat Nuri'nin güncelliğini koruması bence yerel magazin duyarlılığıyla roman yazma sanatını bağdaştıran tek tük yazarlardan biri olmasındadır. Yapıtlarına bir bütün olarak bakmamız gerekir. O kadar ki *Çalıkuşu*'nu okuyan *Eski Hastalık*'ı bilmiyorsa, *Yeşil Gece*'den habersizse Reşat Nuri'yi tam anlamıyla kavrayamaz. Reşat Nuri, yaşadığı topluma kimi ilkeleri ve değerleri yerleştirmek kaygısıyla sorumlu bir aydın olarak yazmaya başlasa bile her nasılsa edebiyattan hiç ödün vermeyen bir yazar kimliğiyle sivriliyor. İşte büyüğü burada.

Ne Dediler

(Basra Körfezi krizi üzerine Meclis'te yapılan konuşmalar için)

“Türkçe, anlatılmaya bu kadar olanaklı bir dilken anlatılmamaya bu kadar olanaklı olduğunu gördüm.”

Milliyet, 13 Ağustos 1990

Yazarlarımızın Körfez Bunalımına Bakışı

“Edebiyatımızın En Büyük Düşmanı Savaş”

“Her iki taraf da delilik yapabilecek durumda. Gözden çıkarılan bir nüfusu ortaya atıyorlar. Herkes kendi çıkarlarıyla uğraştığı için tuttuğum bir taraf yok. Ancak yazınsal metin üzerinde bakarsak II. Dünya Savaşı’nı örneğin, birbirine düşman olan Alman yazarlar da Sovyet yazarlar da aynı insani temalarla üzerinden gitmişler. Bu da olayın anlamsız olduğunu çıkarıyor ortaya.”

Milliyet, 22 Ağustos 1990

Orta Öğrenim Yıllarında Okuduğunuz Türkçe ve Edebiyat Kitaplarının ve Öğretmenlerinizin Yazarlığınıza-Şairliğinize Katkısı Oldu mu?

Edebiyat sevgime ve edebiyat anlayışıma bir öğretmenimin katkısı oldu. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin edebiyat öğretmeni Vildan Acuner. Hâlâ öğretmenlik yapıyor. Edebiyat kitaplarının yeterli olmadığını düşündüğü için, isteyen öğrencilere cumartesi sabahları okulda toplanmayı önermişti. Biz böyle iki-üç saat kadar, o ayın dergilerini ve yeni çıkan kitapları tartışırdık.

Edebiyat kitaplarının yazarlığıma katkısı maalesef olmadı. Sanıyorum öğrencileri edebiyattan soğutmak için kaleme alınıyor. Sözgelimi, Divan edebiyatında bir şiir okunacaksa, işlenecekse yabancı sözcüklerin Türkçeleri bulunur ve şiir düzyazı şeklinde yazılır ve anlatılır. Bu çaba kadar anlamsız edebiyata aykırı bir şey olamaz. Bir ara öğretmenlik de yaptım. Edebiyat kitapları Sait Faik ve Sabahattin Ali döneminden başlarsa, sonra daha eski dönemlere ve daha güncel olana gidip gelişler yapılırsa, öğrencinin ilgisi ayakta tutulabilir sanıyorum.

Varlık, Sayı 997, Ekim 1990

Yazar Saatleri

“Yeter ki Elektronik Olmasın”

Bileğimdeki saat Seiko Quartz. Beni saat takmaya alıştırmak isteyen bir dostumun Japonya’dan getirdiği zarif bir armağan. Çabasında öyle başarılı oldu ki saatimden bir an ayrılamıyorum. Evde bunun dışında dedemin armağanı sayılabilecek Viyana kökenli kocaman ayaklı bir çalar saat, başucumda yine bir dostun armağanı, Almanya çıkışlı bir “sessiz” saat, bir de Casio hesap makinesinin pili bittiği zaman yerli yersiz alarm ezgileri şakıyan saati var. Atmaya kıyamadığım bozuk, kumbaralı saatleri saymıyorum. Daha ne olsun?

Saatle aram pek iyi sayılmaz: Bana göre ya hep ileri gidiyor ya da geri kalıyor. Yaz günlerinde 3 ila 6 arasında geçmek bilmiyor sanki. Bazen bu anlamsız üç saat hiç olmasaydı da öğleden doğrudan karanlığa geçebilseydik, diye düşünüyorum. Ama beni mesleğimle ilgili ana temalardan biri olan “zaman” ve “süre” kavramları üstünde düşünmeye ittiğinden yakınmaya hakkım yok. Yeter ki elektronik olmasın, yeter ki biri saati sordu mu, 15.50 diye rakam okumak zorunda kalmayayım, adam gibi “dörde on var” diyebileyim.

Çoğu kişi gibi ben de eşref saatim geldiğinde çalışıyorum. Özellikle öykü ya da günlük yazdığım zaman. Çeviri ya da yazı söz konusuysa tıklar tıklar çalışıyorum. Genellikle öğlenlerimi bu resmi çalışmalara, akşamüstlerimi kendime ayırıyorum denebilir.

(Hazırlayan: Fatma Oran)

Cumhuriyet Kitap, Sayı 36, 26 Ekim 1990

Yapıtlarınızda Masal / Söylence Öğelerinden Yararlanan Yazarlarımızdansınız. Neden Masal?

Bence masallar, insanların temel endişelerini anlatan birtakım deneyimlerdir. Yalnız bir farkı var, şöyle bir farkı var: Masallardaki insanlar kalıplaşmış kişiliklerdir. Dülgerdir, tüccardır. Yani büyük harfle yazılır bunların isimleri, sanki mesleklerine ya da yaşadıkları sınıfa, bulundukları sınıfa dair birtakım kişiliklerin sembolleri gibi bulunurlar masallarda. Masallardaki kişilerin, birey olmaları nasıl olur, sorusu benim kafamı her zaman kurcalamış bir soru, belki de o yüzden masallarla ilgilendim. Her terzi değil de, belli bir terzi nasıl terzi olur? Her dülger değil de belli bir dülger nasıl dülger olur çağdaş dünyada diye düşündüm ve masallardaki bu anonim sınıfsal korkuları bireysel çağdaş korkular haline getirmeyi istedim. Bunu sadece benim yaptığımı söyleyemem, birçok edebiyatçı bunu denemiştir sanıyorum.

Bir de masalların bir özelliği, insanı mutluluğa ve özgürlüğe kavuşturmaya çalışması temasını işlemesi, korkudan kurtulmaya çalışması temasını işlemesidir. Masallardaki anonim kişileri bireyler yaparsanız, o zaman masal kişisi olan yeni tür kişisine düşen görevler çok daha somut, çok daha gerçekçi oluyor. Herhangi bir terziden değil de belli bir terziden bahsediyorsak, herhangi bir polisten değil de belli bir polisten bahsediyorsak, bir bireyden bahsediyorsak onun başından geçebileceği olaylar, hiç de zannedildiği kadar masalsal olmayabilir benim düşünceme göre.

Gece Gezen Kızlar'daki "Düşkırıncı" bir MHP kiralık katilidir. Geleneksel Alman masalında, herkesi peşinden sürükleyen

kavalın sesinin gücüne dayanarak, herkesi peşinden sürükleyen “Fareli Köyün Kavalcısı” aslında sıkıyönetim döneminde, provakotör ajan olarak çalışmış, şimdi Konya Üniversitesi’nde çalışan bir arkadaşımızdır. Arkadaşımızdır derken, benim arkadaşım değil, en kaba tabiriyle böyle söyleyebileceğimi düşündüğümünden, birey diyemeyeceğim için.

Masallardaki kuşkular, kaygılar, endişeler hayatımızda yenilenen dokular şeklinde ortaya çıkarlar. Masallar o kadar da uydurma, çocukları yutacak şeyler değildir, tam tersine benim için insanoğlunun baştan beri yaşadığı bütün korkuları bütün endişeleri dile getiren, her gün yenebilen, birtakım doku malzemesi sunarlar yazara. O yüzden bence çok önemlidir masal...

Varlık, Sayı 1001, Şubat 1991

Edebiyatçılarımız Tatil Mekânlarını Anlatıyor

“Uygar Bir Mekânda...”

Evde çalıştığım için ayrıcalıklı sayılırım: Ne devletin bağısladığı resmi tatil günlerine ayak uydurmak zorundayım ne de güzel doğa parçalarını ve dolayısıyla o günleri zehir eden hoyrat gü-rültücü kalabalıklara...

Tatil kısa ve lüks bir mola demek için yazsa girilecek, kışsa seyredilecek bir denizin kıyısında. Kentten fazla uzak olmayan, iklimi serin bir yerde, döşenişini, kokusunu, müziğini yadırgamadığım, personeli ile aynı dili konuştuğum sessiz bir otelde. On gün yatılı okul yemekhanesi koşullarında ucuz bir pansiyonda kalmaktansa üç gün uygar bir mekânda kalmayı yeğlerim. Yani Şile’de Değirmen Otel’de...

(Hazırlayan: Refik Durbaş)

Cumhuriyet Kitap, Sayı 69, 20 Haziran 1991

Son Yıllarda Edebiyat Yapıtlarında Daha Çok
Aşksız İlişkiler ve Cinsellik Konu Ediliyor.
Peki Aşka Ne Oldu?

Bu konuda yazılmış bütün kitapları okumadığım için böyle bir genellenmenin doğru olup olmadığından emin değilim. Ama bence yazarlar alışıldık anlamdaki aşkı sorguluyorlar.

Varlık, Sayı 1006, Temmuz 1991

Öykücülüğümüz Bugün Ne Durumda?

“Öykücülüğün Geniş Bir Birikime Dayanması Gerekliğini Düşünüyorum”

Öykücülükten anlaşılan, dili ve yazımı oldukça düzgün tahrirlerse Türkiye’de son yıllarda bu metinlerden bol bol okudum. Bazılarının konularını ödüllü yarışmalar düzenleyen kuruluşlar saptamıştı. Ama işin ilginç yanı, konu seçmede özgür olan yazarlar da bir lise edebiyat öğretmeninin önerilerini benimsemiş gibiydiler. Konular: Sizi en çok etkileyen olay.. Yaşamınızı yönlendiren kişi... Bir genç olarak beklentileriniz... Bir kadın olarak yaşadığınız kırgınlıklar... vb.

Öykücülüğün bir meslek olduğuna inandığım için, geniş bir birikime dayanması gerektiğini düşünüyorum. On yıl önce yazılanları bile bilmek zahmetine katlanmayanlar, bütün iyi niyetlerine karşın eskinin gerisine düşmek tehlikesiyle yüzyüzedirler. Onları ne Borges’ten labirentler, ne de yinelene yinelene laz fıkрасına dönmüş fanteziler kurtarabilir.

*Kitap Gazetesi, Sayı 7-8,
15 Haziran-1 Temmuz 1992*

Sivas Olaylarına Yazarlardan Sesli Tepki

Olayın köktendincilerle ya da birtakım değerli insanlara saldırılmasıyla ilgili olmasının verdiği üzüntü ve ürküntü bir yana, Türkiye'nin son aylarda linç düşkünü Teksas kasabasına dönüştürölme çabaları daha da üzücü ve ürkütücü.

Milliyet, 6 Temmuz 1993

Yerel Seçimlerin Ardından Köktendincilik ve Türkiye

Bir yazar/şair olarak Refah Partisi'nin yükselişini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Refah Partisi'nin oylarındaki artışı ille de bir yazar olarak yorumlamak gerekmiyor. Yukarda saydığımız ögelere büyük kentlerde şaşkınlığa düşmüş, zamanla Tanrı'sından başka sığınacak bir şeyi kalmayan insanların çarpık göçüne göz yummak politikacıların ikiyüzlülükleri başta olmak üzere birçok öge daha katabilirsiniz ama vardığımız nokta yine değişmez.

Köktendinciliği savunanlarla bir uzlaşma platformu oluşturulabilir mi; böyle bir uzlaşma demokrasi gereği mi? Bu konuda aydınlara düşen görev nelerdir?

Bu tür bir uzlaşma bana kendisini tam anlamıyla çözmek için ara sıra yüzüne gülen işkencecisiyle verilecek elektriğin voltu üstünde anlaşmaya çalışan birinin çabasını anımsatıyor.

Siz neler yapmayı düşünüyorsunuz?

Yaşam biçimimden inandığım değerlerden ödün vermemeyi.

Varlık, Sayı 1040, Mayıs 1994

Ünlüler de Tüketici

“Son zamanlarda ah param olsa da şunu alsam diyebileceğim önemli bir şey olmadı. Zaten her beğendiğimi alacak kadar çok kazanmıyorum.”

“Ucuz ama çirkin olmayan şeyler alırım.”

“Estetik olarak beni çarpan bir şey görürsem yüklüce bir parayı gözden çıkarabilirim. Bu, o an için bana çok hoş gelen bir giysi, kemer ya da belki bir ayakkabı olabilir.”

“Bozuk bir ürün karşısında pasif kalamam. Kavga ederim ve hakkımı sonuna kadar ararım.”

“Dostlarıma alacağım hediyeler konusunda her zaman cömert davranırım. Hediye nin karş ımdaki insan ın ruh yap ısına uygun olmasını isterim. Bunun için de hem kafamı hem de bütçemi zorlarım.”

“Dayanıklı tüketim mal ı alacaksam paraya kıyıp kalitelisini alırım. Yani yaygın servis ağı bulunan, gerektiğinde şikayetimi rahatlıkla bildirebileceğim bir marka olmasına dikkat ederim.”

“Üşenmediğim zamanlarda bakkal yerine markete gitmeyi tercih ederim. Ama ne yazık ki çok sık üşenirim.”

(Hazırlayan: İlkey Özcan)

Milliyet, 14 Ekim 1994

Dumanaltı Aydınlar

Günde iki paket içiyorum. 26 yaşındayken başladım ve bırakmayı hiç düşünmedim. Sigarayı bıraksam rahatsız olurum. Benim bu konuda çevirdiğim kitap çok güzel ve akademik bir kitaptır mesela. Sigaranın büyüğü üstüne bir kitap. Ben bazıları gibi yazmakla sigara içmek arasında pozitif bir bağ olduğunu düşünmüyorum. Ama daha berrak düşünmemi sağlıyor olabilir. Rahatsızlık hissetmedim, ama bu benim demir gibi ciğerim var demek değil tabii. O zararlar gelene kadar bırakmayı düşünmem. Bir şey olacak diye hiçbir şeyden vazgeçmem. Yani ilerde başıma saksı da düşebilir, sigaradan çok daha az zararlıdır ama öldürür. O bakımdan 9 Şubat günü sigarayı bırakmayacağımı ilan edebilirim.

(Hazırlayan: C. B. Soydemir)
Milliyet / Gazete Pazar, 07 Şubat 1999

Unutulanlar, Unutturulanlar

“Suç Kimde?”

Herhangi bir sanatçının –ya da konumuz edebiyat olduğuna göre– bir yazarın “hakkının yendiği”, “değerinin anlaşılmadığı” gibi görüşlere katılmadığımı belirteyim önce. Has bir edebiyat yapıtı, yalnızca yazıldığı dönemin gözde eğilimlerine uymadığı için göz ardı edilmişse, onların hızının geçmesini, ortalığın durulmasını beklemesi yeter. Zaten yapıtlarıyla cığır açmış yazarların çoğunluğunun, zamanlarında değerlendirilmediklerini biliyoruz. Örnek sayıp dökmek gereksiz. Bir dönemde “kapalı” “anlaşılmaz” bulunan ürünlerin, günümüzde çok kolay anlaşıldığı da ortada. Bu başarıda, okurun bildik edebiyat anlayışını değiştirme gözü pekliğini gösteren yazar kadar, beylik kalıplardan vazgeçmeye hazır okurun da payı var. Ama yasaklama işin içine girdi mi, sanıldığı gibi, yazar değil, okur zararlı çıkıyor. Diyelim yasaklamalar yüzünden Nâzım Hikmet’i geç yaşta öğrenmiş bir okurun okuma serüveninde artık doldurulamayacak bir boşluk olduğu kesin. Bizi biz yapan öğelerden biri, okuduğumuz kitaplar, zamanında okuyamadığımız bir yapıt, gelişme çizgimizin kesintiye uğramasına yol açmaz mı? Yalnız, lütfen, her yasaklanmış kitabın bir başyapıt olduğunu ileri sürüyorum sanmayın. Devletin sanat beğenisinin üst düzeyde olduğunu yani! Öte yandan okurun beğenisini tek ölçüt olarak kabul edeceksek, bu kere de çok satan bütün kitapların başyapıt sayılması gerekecek. Ki bunun doğru olmadığını bilmeyen yok. (Bildiğimiz tek şey, çok satan yapıtların ille de kötü sayılmamaları gerektiği.) Çünkü edebiyatla arada bir ilgilenen okurlar, onun izlediği yol üstünde düşünmeyenler için her değişiklik, aniden patlamış bir

bomba gibidir. Gerçeküstücü edebiyatı izlemeyenler, Márquez'i gökten düşmüş sanabilirler pekâlâ. Peki, okunmayan yazarların hiç yanlışı yok mu? Bir zamanlar geniş kitlelere seslenen "köy romanları" –birkaç yetkin örnek dışında– okurun ilgisini neden çekmiyor artık? Hiç kuşkusuz iyi niyetle, aydınlık bir dünya görüşüyle okuru eğitmeye, ona mesaj vermeye çalışan bu yazarlar nerede tökezlediler? Edebiyatın eğitmekle doğrudan bir ilgisi olmadığını kavramamaları, bir yanıt olabilir. Onlar ne yazdıklarını düşünürler, nasıl yazdıklarını değil. O yüzden de kitaplarında canlı kişiler yerine "iyi"yi ya da "kötü"yü simgeleyen "karakter" vardır. Çevrelerinde gördükleri ya da başlarından geçen olaylar gerçektir ama o gerçeğin edebiyatçasını, "inandırıcılığını" yakalayamazlar. Kısaca biçimin önemini vurgularlar. Oysa günümüzde de köyde geçen romanlar yazılabilir; hele şimdilerde, sürgünler ve kıyımlar sonucu boş kalmış köyler roman için çok elverişli mekânlar olsa gerektir. Ustaca kurulmuş bir roman için elbette. Bütün bunları söylememin nedeni, toplumda yankı yaratan bir ürünün bir boşluğu doldurduğuna, bir özlemi giderdiğine ilişkin inancım.

Yazar, bilinçli olarak ya da bilinçsizce "o şey"i saptamıştır. Ne yazık ki söz çok satan ürünlere gelince, edebiyattan ayrılıp toplumbilime yöneliyoruz. Dolayısıyla yazarın seçmesine. Yazar "velinimet" saydığı okurunu "o şey"le tıkabasa doyurmak, sonunda kusturmak yoluna mı gidecek yoksa herkesin gözüne girmek gibi anlamsız bir çabadan sakınıp vargücünü yazısını inceltmeye, biçimini damıtmaya mı harcayacak?

Hürriyet Gösteri, Sayı 209, Mart 1999

“Cihan Beğendi Sözler, Ciğerdelen Benzetmeler”

(Salâh Bîrsel’in ardından ne dediler)

Salâh Bîrsel’in ölümünün çok büyük bir kayıp olduğunu düşünüyorum. Onun iki önemli özelliği vardı. Birincisi, diliydi, yani Türkçeyi kendi şahsi üslubu, biçemi haline getirmesiydi. Diğer özelliği de bu biçeme uygun bir şiir-anlatı denemesini gerçekleştirmesiydi.

(Hazırlayan: Buket Aşçı)
Milliyet, 11 Mart 1999

18 Nisan'da yapılacak seçimlerde, bizi 2000'li
yıllarda temsil edecek siyasi kadroları
belirleyeceğiz. Sizce, seçen ve seçilenler
bağlamında toplumsal ve siyasal yapımız
21. yüzyıla hazır mı?

Sorunuza olumlu yanıt verebilecek, yani Türkiye'nin 21. yüzyıla hazırlıklı olduğunu öne sürebilecek bir yiğit varsa, onunla gerçekten karşılaşmak isterdim. Tabii politikacı olmaması koşuluyla.

Çünkü ben, ne de olsa, toplumumuzun yakın geleceği adına pek umut beslemeyenlerdenim. Kendimi bildim bileli, toplumca, ilerici atılımlara “henüz hazırlıklı olmadığımız” ama bir gün eninde sonunda olacağımız yollu avuntuyla oyalandım, o kadar ki artık herhangi bir alanda atılacak herhangi bir yeni adım, bir şaşırtı etkisi yaratacak bende. Elli yıl “şimdi zamanı değil” gerekçesiyle her öneriniz geri çevrilmişse, bitmez tükenmez gelen bu sürenin bir-iki yılda dolacağına nasıl inanabilirsiniz?

Bu kadarla kalsa yine iyi. Elli yıl önceki toplum-yöneticileri açısından bakıldığında, kesin bir saptama çıkıyor ortaya. Dünya görüşlerine yüzde yüz karşı olduğum o yöneticiler bile şimdiki-
lere oranla çok daha saygılı ve saygıdeğerdiler. En azından saygınlığı önemsiyorlardı. Konunun cıvımaya başladığı 1950'lerde bile sanata-edebiyata hiç değilse göstermelik bir saygı gösterme alışkanlığını yitirmemişlerdi. Aralarında gazino şarkıcılarıyla birlikte şarkı söyleyenler, hatta onları seçim kampanyalarında peşlerinden götürenler yoktu.

Ama ona bakarsanız, seçmenlerin çoğu için de politika, kahvehane sohbeti düzeyinde değildi, hele gençlerin çoğu siya-

siydi düpedüz. Hükümete karşı bir cephe oluşturmak uğruna gericilerle işbirliği yapmaya teşne makyavelistler değildiler. Bireylik (bireycilik değil) bilinci, sanatı da katarsak her alanda baskın çıkmaya başlamıştı.

1999 yılında (miladi takvim öyle gösteriyor) yaşıyorum şimdi. Okumayan bir öğrenci kitlesi, daha doğrusu siyasetle ilgilenmeyen genç bir nüfus, susturulmaya alışıma bir işçi kitlesi, sindirilmiş memurlar, çokuluslu sermaye piyasasında at koş-turan –çoğu kültür düşmanı– işadamları ve Tanrı’dan başka sığınacakları kalmamış, kentlerde nerdeyse kaçak yaşayan, okumasız-yazmasız kalabalıklar. Bir de görüşlerinden sapmamış, işlerini aynı titizlikle yürüten üç-beş sanatçı/edebiyatçı.

2000 yılı, bütün bunların üstüne şatafatlı bir oyuncak gibi oturacak, “kasabaya gelen traktör” gibi durmaksızın kurcalanan interneti ve öbür teknolojik ilerlemeleriyle.

2000’li yıllar için tek umut, en az yirmi yıllık yitık bir geçmişin deneyimlerinden yararlanılması olabilir. Bunun için de “dokunulmazlığı”yla sınırlarımıza dokunanları silip atmamız, seslerini kısmak için hapse attığımız düşün insanlarını geri kazanmamız şart. 2009’da aynı sorunun yine 2100 için sorulmasını istemiyorsak tabii.

Varlık, Sayı 1099, Nisan 1999

Ustanın Ardından: “Yeri Doldurulamayacak” (Can Yücel)

Şiirimizde ‘gerçekten’ yeri doldurulamayacak bir şair. Humoruyla, şiire bakışıyla, kendine özgü üslubuyla benim için ayrı bir önem taşıyor. Mizahın ve şiirin başı sağ olsun.

(Hazırlayan: Buket Aşçı)
Milliyet, 14 Ağustos 1999

Kadın Yazarlarla “Güzel” Bir Sohbet / Estetik Mevzular

İnsanlar güzel görünmekten tat almalı; birbirleri için değil, kendileri için. Kedim bile güneşe uzanıyor, kendini temizliyor. Bakım insanın doğasından gelen bir şey. Ben bedenimi iyi korumaya çalışırım. Bakım yaparken de işi abartmamaya, kozmetik sanayinin tuzaklarına kanmamaya çalışıyorum. Yazar kadınlar akıllı olduklarından zaten kanmaz ve doğru ürünleri alırlar diye düşünüyorum. Yazar kadınlar da bakımlıdır. İçlerinden kendine bakmamakla övünen çıkmaz. Ben her gün makyaj yaparım, ama aşırıya kaçmam. Kaçanları da hiç beğenmiyorum. Kendilerini Barbie bebek haline getiriyorlar. Özellikle sanatçı geçinen insanlar. Onların hiçbir zaman gerçek bir kişilik olduklarına inanmıyorum. Gerçekten göze batan, çok kötü duran bir çarpıklık varsa bunların giderilmesi için estetik ameliyat yaptırılabilir. Hele bir de insan göze seslenen bir iş yapıyorsa, ameliyat olmasını çok doğal buluyorum.

(Hazırlayan: Berrin Karakaş)
Milliyet / Vitrin, 3 Haziran 2000

Kitapla Terapi

Ağır zamanlarda bulmaca çözmeyi yeğlerim. Gene de okuyacaksam, Çehov ve Sait Faik gibi bana durmadan yeni zevkler ve huzur veren yazarları yeniden okurum. Polisiye romanlara göz gezdiririm. Onlar huzur vermez, ama sanki kitaptaki olayı çözersem kendime ve toplum hayatına ilişkin sorunları biraz daha kavrayabilirmişim gibi gelir. Polisiyeler bir anlamda teslimiyetçiliğe engel olur.

Milliyet Sanat, Sayı 15, Mart 2001

Her Devrik Cümle Şiir Olur mu?

(Sahne ve sinema dünyasının ünlüleri şiirlerini bir internet sitesinde yayımlamaya başlayınca bildik bir tartışma yeniden alevlendi: “Herkes şiir yazabilir mi?”)

Çoğunun şiir okumadığı, günümüzde yazılan şiiri bir yana bırakın, şiirimizin geleneğini, geçirdiği aşamaları bilmedikleri anlaşılıyor. Ve özellikle de şarkıcılar şiiri şarkı sözüyle karıştırıyorlar. Şiirin bir matematik alanı değil, uçucu duygular ve anlamsız devrik cümleler olduğunu zannediyorlar. Bir cümleyi düz söylediğinde anlamlı oluyor ama onların fikrine göre şiir olması için devirmek gerekiyor. Cümlenin anlamı yok, ama olsun. Devrik olursa, şiir oluyor gibi bir fikre sahipler. Herhalde imla işaretlerini kullanmamak için düzyazı yerine şiir yazıyorlar. Sonuçta noktalı virgül gerekmiyor şiirde. Bir yerde virgülü unutursanız da olur. Kolaydır şiir yazmak diye düşünüyorlar.

(Hazırlayan: M. K. Kaya)
Milliyet, 29 Eylül 2001

Türk Şiirinde Cinsellik

“Türk Şiirinin Bu Konuda Aksadığını İleri Süremeyiz”

“Türk edebiyatı ve düşünce dünyası cinselliği yeterince yaşamış ve kuşatmış mıdır? Bir yaygın ve örgün ama o arada da özgün cinsellik kültüründen söz etmek mümkün müdür?” sorusu, çeşitli açılardan kafa karıştırıcı. Çünkü bana göre üremeye yönelik cinsellik, yalnızca edebiyat ve düşünce dünyasıyla sınırlanmış bir ‘pratik’ değil, dolayısıyla yaygın, örgün ve o arada da özgün bir kültür olma savı yok – tabii ki eski mezheplerin cinsel ayinlerinden uygulamalarından söz etmiyorsa.

Burada anahtar sözcük sanırım erotizm. Aşk ve erotizm üstüne çok düşünmüş şair Octavio Paz, “erotizm bedenın şiiridir, şiir de dilin erotizmi” derken erotizmin bireysel, kişisel bir anlatım olduğunu ileri sürüyor, her erotik deneyimin tek ve benzersiz olduğunu imliyordu. Dinsel inançların ağır bastığı toplumlarda kişilerin düş gücü büyük ölçüde kısıtlanır: Tanrı’ya varmak bir bütünün yarıları olmak ya da şimdiki gözde deyişle ruh ikizini bulmak gibi soyut amaçlarla yer değiştirir; yine de alttan alta akıyor, yeşeriyor, kendini dile getirmenin yollarını arıyordur. Galiba Türk şiirinin bu konuda aksadığını ileri süremeyiz... Fuzulî’nin, Nedim’in, Oktay Rifat’ın Cemal Süreya’nın aşk şiirlerini anmamız yeter...

Son yıllarda cinselliği neredeyse insanın temel gereksinimlerinin birincisi sayan bir oyalamacayla karşı karşıyayız. Beden satma ve satın alma özgürlüğü insan özgürlüklerinin en önemlisi sayılıyor. Dünyadaki haksızlıklar, işkenceler, kılıklar ikinci plana itiliyor böylelikle, bu arada erotizmin dili geliştirilmeden kalıyor. Yıllar önce dediğim gibi hâlâ ya argoyla ya da tıbbi söz-

cüklerle anlatıyoruz cinsel deneyimi, tıpkı eskiden bu alanda yeterince ürün vermiş N. Mailer, Henry Miller ya da Charles Bukowski gibi...

John Cheever, yakınısını şöyle dile getiriyor: “Hepsi kapı dışarı, cinsel alışverişe ilişkin bütün ayrıntılı betimlemeler de kapı dışarı: fiziksel yaşamlarımızın en yüceltici deneyimini, krikto, pompa, somun, vida, anahtar gibi patlamış bir lastiği değiştirmeyi anlatan sözcüklerle nasıl dile getirebiliriz.

Yasakmeyve, Sayı 2, Nisan-Mayıs 2003

Edebiyatçının ‘Medeni Hal’leri

“Kalıcı Tek Tutku: Edebiyat”

Yıllar önce yazdığım bir gündökümünde, dünyadaki gelmiş-geçmiş edebiyatçı/sanatçı çiftlerinin birlikte fırtınasız, mutlu bir yaşam sürdürdüklerine ilişkin bir tek örnek bile veremememe karşın, dünya görüşleri, edebiyata/sanata bakışları birbirini tutan insanların birlikte yaşamalarının bana hâlâ çekici geldiğini yazmıştım. Onların başarısızlıklarını, ilk günkü heyecanı hep diri tutma kararlığına, birbirini her gün yeniden keşfedilecek bir kıta gibi görmenin yorgunluğuna bağlamıştım büyük ölçüde. Ama önemli bir gerçeğin altını yeterince çizmemiştim. Tutkulu kişiler (tutku gelip-geçici olsa da) ılık bir sevgiye razı olamazlar; yorulmaları, bir anlamda kendilerinden vazgeçmeleri demektir.

“Kişi kendinden ne zaman vazgeçer? Sorusuna şöyle bir yanıt verebilirim ancak: “Tutkusunu evcilleştirdiğinde.” Özürler çeşitlidir: alışkanlık, yaşam karşısında ürkeklik, yalnız kalma korkusu, dayanak yoksunluğu, çocukların mutluluğu, eş-dost ya da çevre baskısı vb. Sanki çiftlerden ikisi de pusuya yatmış, karşısındakinin aralarındaki söze dökülmemişikili anlaşmanın ön koşullarından birini bozmasını, böylelikle kendisini aklatmasını beklemektedir. İşin acıklı yanı, böyle bir fırsat çıksa bile içlerinden birinin (genellikle kadının) özgür kalmak yerine daha ağır yükümlülüklerle bağlı sıkılması!

İkisi de sanatçı/edebiyatçı olan bir çiftin böylesi kaygıları tümüyle değilse de büyük ölçüde azalmış olsa gerek, yoksa neden kurulu düzene karşı savaş açmalarını sağlayan bir mesleği seçsinler? Ne var ki yetişkin bir sanatçı olmak, kişinin duyar-galarını sonuna kadar açmasını da gerektiriyor. Sanatçı çiftler,

birbirlerinden daha engin bir anlayış, daha derin bir güven, daha kısıtlamasız bir özgürlük bekliyorlar. İşte açmaz burada galiba.

Yani hem bileyleyici, tutku dolu bir birliktelik özlüyorsunuz hem de dinlendirici bir çalışma ortamı!

Her birlikteliğin kendine özgü olduğunu, o yüzden de bulunan çözümlerin genellenemeyeceği ortada. Ben kendi adıma, çözüm bulamamış biri sıfatıyla evcilleşmeyen, ısıltısını yitirmeyen tek tutkumun edebiyat olduğunda çoktan karar kıldım.

Kitap-lık, Sayı 59, Mart 2003

Yaşamımdaki İlkler*

Eski bir öykümde, "...yaz gecesinin, yaz göğünün tadını çıkar-
dın. Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin
süreceğini düşündün, mutlu oldun" derken doğruyu söylüyordum. Zamanla kimi tutkularım törpülendiyse de yaz göklerine
(mehtaba değil!) duyduğum tutku hep diri kaldı.

Annemin dediğine göre, bebekken de her yaz denize girermişim ama benim anımsadığım "ilk", Kalamış'ta bir sandaldan denize girip yüzüşüm. Sanırım beş yaşındaydım. İstanbul'un denizi nerdeyse girilmezleşene kadar, Moda'da, Boğaz'da, Karadeniz kıyısında, Marmara'dan sonra Ege'de yüzdüm; hepsinin rengini, kokusunu içime çektim doyasıya. Denizsiz bir yerde tatil yapmak bana hâlâ anlamsız geliyor.

Denize duyulan sevginin özgürlükle, bağımsızlıkla ilgisi olduğu hep ileri sürülmüştür. Bir başka tutkumdan, kediciliğimden yola çıkarak bu görüşün dayanaksız sayılamayacağını belirtmem gerek. Kedi kadar bağımsız, kendiyle barışık bir canlı daha var mıdır bilmem. Hukuk öğrenimi görürken kedisine Noter adını takan babam kadar engin bir düş gücüm olmadığından ilk kedilerime Yumuk ve Gümüş; adlarını takmıştım. Cahide'ye kadar ve ondan sonra "tek" kedi olmadı evimde. Ama ona barksanız Cahide, birçok kedinin güzelliğinden derlenmiş bir kedi-özetiydi. Üstelik kediler, kaç tane olurlarsa olsunlar tek ve kendilerine özgüydüler.

Bugün bakıyorum da çok küçük yaşlardan başlayarak arkadaşlarımı erkeklerden seçmişim. İlkokuldaki sınıf arkadaşlarım

* *Milliyet Sanat*'ın 1979 yılında düzenlediği bu anket serisine Tomris Uyar'ın verdiği cevap dergide yer almamıştır. Uyar'ın cevapları, çok sonraları *Notos Öykü*'nün birinci sayısında yayımlanır.

Yalçın, Güven, Erhan (zeki, uslu çocuklar) ile 29 Melih (tam bir baş belası) arasında beni benimsemeleri dışında hiçbir ortaklaşlık yoktu doğrusu. Gençlik yıllarımda da erkek arkadaşlar ağır bastı. Onların iç dünyalarını kavramak, öykücülüğümü bir ölçüde yönlendirmiştir kanısındayım. “Ben” ağzıyla erkek bir öykü kişisini konuşturmak cesareti gibi... Kadın dostlarımı düşündüğümdeyse sayılarının oldukça az olduğunu görüyorum. Onlarla daha sağlam, sarsılmaz, bilinçli bir ilişki yaşadığım kesin.

Rastlansallığa yer yok, dolayısıyla heyecana, iniş-çıkışa da. Oysa bu duygular da benim kişiliğimin bir parçası. Demek iki cinsten arkadaş/dosta gereksinim duyuyorum.

Hayran olduğum ilk yazar, Reşat Nuri Güntekin’di. (Bu arada *Çalıkuşu*’nun okumadığım ilk çoksatar olduğunu söylemem gerek.)

Gerçi koleje gitmeden önce klasiklerden çoğunu okumuştum ama beni güncel edebiyatla ilk tanıştıran öğretmenim Vildan Acuner’di. Onun sınıfa getirdiği edebiyat dergilerinden (başta *a* dergisi) edebiyatın dergilerle soluduğunu anladım. Sonraları Cemal Süreya ve Ülkü Tamer’le *Papirüs*’ü çıkardığımızda bu inancım pekişti.

Yazdığım ilk şiir o kadar özentiliydi ki bir daha şiir yazmaya kalkışmadım. Resim konusundaysa olağanüstü beceriksizdim. Demek kendimi anlatmamın tek yolu edebiyat, daha doğrusu hızlı, yoğun saptamalara olanak tanıyan öyküymüş. Çehov, Mansfield, Sait Faik ilk gözağrılarımızdılar.

O yıllarda sinema, beni en çok etkileyen sanat dallarından biriydi. (Seyrettiğim ilk film, Walt Disney’in *Fantazya*’sıydı.) Ama bu sanat dalında son yıllarda çok moda olan efektler, trükler, bir anlamda gözbağlama becerileri, beni sinemadan soğuttu diyebilirim. Demek düşgücümün kapılarının aralanmasını seviyordum da bana düş dikte ettirilmesi hoşuma gitmiyormuş.

Belki de eklemem gereksiz ama ilk öykülerim, *İpek ve Bakır* adı altında Bilgi Yayınevi’nce basıldı (1971). İlk çevirim *Hiroşima* (John Hersey’in yapıtı) de Yayınları’nca (1965).

Ne var ki bunların hiçbirisi, oğlum Turgut Uyar’ın doğumu kadar etkilemedi beni (1969). Çocuğun yalnızca yaşamınıza

değil günlerinize de anlam katan en önemli (dilim varmasa da) öge olduğunu böylelikle öğrendim. Acaba “ilk”ler mi önemli, bizim anılarımız arasında ilk sayacak kadar çarpıcı bulduklarımız mı? Ne de olsa insan belleğinin önemsiz saydıklarını sildiğine inananlardanım.

Notos Öykü, Sayı 1,
Aralık 2006-Ocak 2007

AŞKIN YIPRANMA PAYI

Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler
1976-1985

Hazırlayan: Handan İnci

Sunuş

Tomris Uyar için kurulacak bir cümleye genellikle “Türkçenin en iyi öykücülerinden biri olduğu” bilgisiyle başlanır. Doğrudur. Ama cümlelerin devamına, bu dilin en yoğun okuma tadı veren deneme ve günlüklerini yazdığı, çok iyi bir eleştirmen olduğu bilgisini de mutlaka eklemek gerek. Tomris Uyar’ın öykü dışı kalem verimleri en az öyküleri kadar derin iz bırakır okurda.

Deneme ve günlük yazılarından seçtiklerini çeşitli kitaplarda bir araya getirip yayımlamıştır Tomris Uyar. Bu kitaplar 2003’ten bu yana *Bir Uyumsuzun Notları / Gündökümleri I-II* genel başlığı altında YKY tarafından basılıyor.

2011 yılında Tomris Uyar’ın *Gündökümleri* serisine almadığı gazete ve dergilerde kalmış öteki yazılarını, *Kitapla Direniş* adı altında yayımlamıştım. Kitapta, Uyar’ın edebiyat incelemeleri, eleştirileri, denemeleri, polemik niteliğindeki bazı yazıları, anket ve soruşturmalara verdiği cevaplar ile söyleşileri yer alıyordu. Şimdi aynı çalışma sırasında derlediğim ve ayrı bir cilt olması gerektiğini düşündüğümüz için *Kitapla Direniş*’e katmadığımız *Elele* yazılarını bir araya getiriyoruz.

Okurlar, ilk bakışta bu yazıları Tomris Uyar’ın ironik, duyarlı, derin yazılarına çok benzetemeyebilirler, ama okumalarını biraz ilerlettiklerinde tam da Tomris Uyar’ın kaleminden çıkmış diyecekleri, ona özgü bir bakış açısını ve anlatım inceliklerini hemen fark edeceklerdir.

Bu durum, genel okur piyasasına yönelik bir kadın/aile dergisi olan *Elele*’nin kimliğinden kaynaklanıyor. Edebiyat dışı bir dergide yazma düşüncesi Tomris Uyar’ı tedirgin etmiş önce. “Öneri gelince, düpedüz şaşırdım,” diyor günlüğünde, “yapabilir miyim acaba? Kolay değil; alıştığım çevrenin dışı-

na çıkıyorum. Onlara bir şeyler iletmeye çalışırken dilimde ve anlatımda bir yapaylık baş gösterecek mi? Yoksa kendim mi olacağım? (...) Oyduğum yatakta rahatça akarken bir dönemece gelmiş gibiyim” (*Gündökümü* I, s.154,155).

Dergide yazmaya başladıktan birkaç yıl sonra, kaygısının çok yersiz olduğunu, aksine bu işin toplumun değişik kesimlerini tanıması için kendisine katkı da sağladığını söyleyecektir:

“*Elele*’ye ilk yazdığım günlerde sudan çıkmış balığa dönmüştüm. Bir edebiyatçı olarak kurduğum üslubu, alışageldiğim yazma biçimini sürdürebilecek miydim? ‘Halka inmek’ gibi halkı aşağılayıcı bir tutuma inanmadığımdan acaba okur bana alışabilecek miydi? Yazılarımda da bir edebiyat düzeyi tutturmaya çalışacağıma, aynı titizliği göstereceğime göre? Yazarlığımın bu iki parçasını inandırıcı bir bütünde toparlayabilecek miyim? Zaman bu kuşkularımın yersiz olduğunu gösterdi. Üstelik *Elele*’ye yazmaktan, edebiyat dergilerine yazmak kadar keyif almaya başladım! Bu dergide seslendiklerim, başka dergilerde seslendiklerim olmayabiliyordu. Onların dergiye yolladıkları mektuplardan bir yazar olarak çok şey öğrendim, toplumumu daha iyi tanıdım” (*Elele*, Nisan 1983).

Elele, büyük bir yayın grubunun Almanya’da çıkan *Eltern* dergisiyle yaptığı işbirliğiyle yayımlanır. Kadın, aile, cinsellik, çocuk büyütme gibi konuları ele alan derginin içeriği yerli yazarların kalemiyle Türkiye’deki okurlara uyarlanmıştır. Buna rağmen, 1976’nın Aralık ayında çıkan ilk sayısından itibaren konuları işleyiş biçimi çok cesur bulunur. Kendisini, “Nikâh masasından hamileliğe kadar genç anne babanın, beşikten buluş çağına kadar çocuklarının dergisi” olarak tanımlayan *Elele*, her ay “Annenin Ansiklopedisi”, “Seks Dünyamız” ve “Çitlenbik” gibi aile üyelerine ayrı ayrı seslenen ekler de verir. Yayın hayatı günümüze kadar gelen dergi, bu süreçte yönetim kadrosuna göre niteliğini giderek değiştirmiş, daha çok bir magazin yayını kimliğine bürünmüştür. Tomris Uyar’ın yazdığı dönemde, toplumun konuşmaya alışık olmadığı bekaret, kürtaj, cinsel kimlik, doğum süreci gibi “hassas” temaları işleyen, özellikle kadın hakları konusunda okuru eğitmek amacını güden bir dergi görünümündedir.

Bu kitapta derlenen *Elele* yazılarının önemi, Tomris Uyar'ın öykülerinde ince çizgilerle ilerlettiği, günlüklerinde ise nisbeten öne çıkardığı toplumsal eleştirisini, bu defa yazıların ilk katmanında gürül gürül akıtmasıdır. 1970'lerin ortasından 1980'lerin ortasına kadar, yaşadığı toplumda kadın ve çocuk hayatına dair aksayan ne varsa kavrayıcı bakışı ve güçlü eleştirisiyle bir bir elden geçirir Tomris Uyar. Türkiye'deki sosyal hayatı dönüştüren ekonomik ve siyasi hareketlerin en etkili yılları diyebileceğimiz bu on yıllık dönemin, Tomris Uyar gibi bir yazarın kontrollü de olsa sözünü sakınmayan eleştirisiyle önümüze serilmesi, bu yazıları ayrıca dikkate değer kılıyor. Bu yönüyle *Elele* yazılarında, özellikle Türkiye'nin aile ve kadın hayatını inceleyecek sosyologlar için değerli bir malzeme var.

1976 Aralık ayından 1985'in Ocak ayına kadar, toplam 96 yazı yazmış 13 söyleşi yapmıştır Tomris Uyar. Kadın hayatına dair hemen her konunun işlendiği dergide kadın sorunlarını kendi gözlemleri ve deneyimleriyle birlikte ele alırken özellikle çalışan kadınların yaşadığı güçlükler üzerinde durur. Çünkü ona göre değil ev kadınları “anketlerden ve araştırmalardan anlaşıldığına göre, çalışan kadınlar bile –meslek kadınları katına yükselmiş olsalar da– kendi sorunlarının bilincinde değildiler tam anlamıyla” (*Elele*, Haziran 1982).

Tomris Uyar'ın *Elele* yazıları ile *Gündökümleri*'ni bir arada okuduğunuzda birbirini etkileyen, besleyen bir yazı sürecinden geçtiklerini görüyorsunuz. Söz gelimi günlüğüne aktardığı bir haftasonu gezisi, *Elele*'de orta sınıf aile tipinin çocuk terbiyesine yönelik bir yazıya malzeme olur; ya da tam tersine, Sağmalcılar cezaevi izlenimleri, Beşiktaş'taki çiçekçilerle yaptığı röportaj gibi dergi için gerçekleştirdiği işler *Gündökümleri*'ne başka başka ayrıntılarla girer.

Yazıların yayımlandığı dergiye göre, Tomris Uyar'ın konuyu işleme biçimini ve dilini az çok farklılaştırdığını da söylemek gerek. Örneğin, *Gündökümleri*'nde kendisini karamsarlığa, hüzne daha rahat bırakan, umutsuz olmaktan çekinmeyen yazar, *Elele*'de seslendiği kesime karşı hissettiği sorumluluk nedeniyle daha derli toplu ve “umutlu”dur. Kendi ifadesiyle *Elele*'ye yazarken, karşısındaki kitlenin bilinçle seçilmiş bir “Tomris Uyar

kitabı” değil, karma bir dergi satın aldığını aklından çıkarmaz. Bununla birlikte okuru, bu yazıların arkasındaki Tomris Uyar silüetini rahatça seçecektir.

Tomris Uyar’ın *Elele*’deki son yazısı Ocak 1985 tarihini taşıyor. Ancak ondan bir önceki yazıda, dergiyle yol ayrımına geldiğinin sinyalleri var. Yeni bir yönetim kadrosuna geçen ve yayın politikasını değiştiren dergi, kapağına ünlü kadın oyuncuların fotoğrafını basmaya, “cemiyet” denilen bir kesimin haberlerini konu edinmeye, magazin dozunu giderek arttırmaya yönelmiştir. Hedef kitlesi yine “kadın” olmakla birlikte bu artık çocuğunu büyütme, evin geçimini sağlamaya, cinsel kimliğinin sorunlarıyla baş etmeye çalışan kadın değil, güzelliğe, giyim-kuşama meraklı, tüketici, modern şehirli kadındır.

Tomris Uyar, *Elele*’nin bütçesine sağladığı rahatlıktan söz etse bile (“her ay yazdığım tek yazı başına Gündükümü 75’in tümü için aldığım telif ücretini alıyorum” diyor *Gündükümü I’de*) burada yazma nedeni elbette ki başkadır. Kendi kitaplarına ödenen paranın on katını verdikleri halde, piyasaya yönelik kitap çevirmeyeceğini; inandığı edebiyata ters düşecek hiçbir iş yapmayacağı açıkça dile getirmiştir günlüklerinde. Onu *Elele*’de yazmaya yönelten öncelikli neden de toplumun belirli bir kesimine sözünü dolaylı da olsa iletebilme isteğinden başka bir şey değildir. Şöyle diyor, sözünü ettiğim sondan bir önceki yazısında Tomris Uyar:

“*Elele*’ye yazma önerisi aldığım günlerde yazar olarak bir kavşağa geldiğimi düşünüyordum. Ne de olsa gazeteciliğe bulaşıyordum bir anlamda. Bir yazımda da belirttiğim gibi sorularla doluydum: Edebiyat görüşümden ödün vermeden yüzü belirsiz bir okur kitlesine nasıl seslenebilirdim? Zamanla, o okur kitlesinin yüzü yavaş yavaş belirdi. En rahat yazılarımı (elbette kolay anlamında değil) onlar için yazdım. Derginin şimdiki yeni yüzü beni de yeni bir döneme getirdi. Eskiden beri alanlar mı alacaklar *Elele*’yi, yoksa yine, yeni baştan yüzü belirsiz bir kitleye mi sesleneceğim? Diyeceğim, yazarlığın temel sorunlarından biri kime, kimlere seslendiğimizdir. Kadın ya da erkek olmanız bu soruyu değiştirmez” (*Elele*, Aralık 1984).

Derginin yeni yüzünü edebiyatçı kimliğiyle bağdaştırma-

miş olmalı ki yazmayı sürdürmez Tomris Uyar. Yıllar sonra, piyasayı iyice kaplamış olan bu tür dergilerden söz açtığı bir günlüğünde, “imzasının sorumluluğunu taşıyan” yazarları bu dergilere karşı şöyle uyaracaktır:

“Ciddi edebiyat dergilerinin beş bin lira ödediği öykülere yüz bin lira ödemeye hazır bu dergiler. Üstelik üslubunuzda değişiklik yapmanızı, öykünüzü sulandırmanızı falan da istemiyorlar. Karşılığında üç bin lira aldığınız yazıları otuz bin liraya kapatmaya da razılar. Şimdiden ünlü edebiyat adamlarının bir bölümünü ele geçirmiş durumdalar. Şöyle bir soru geliyor akla: İmzanızın sorumluluğunu taşıyarak bu yayın organlarında görünmenin bir sakıncası var mı? Batı’da yayımlanan bu tür dergilerde sık sık ünlü yazarların imzalarına rastlanıyor. Özellikle Norman Mailer, Henry Miller hatta Saul Bellow ya da Simone de Beauvoir ciddi incelemeleri, tatlı söyleşileriyle ayakta tutuyorlar bu dergileri. Bizde de olamaz mı? Hangi kopya aslı kadar başarılı olur? Orası başka” (*Gündökümü II*, s.54-55).

Denebilir ki Tomris Uyar; kadın, aile, çocuk sorunlarına sosyal duyarlık taşıyan bir mercekten yaklaşan *Elele*’nin ilk döneminde yazmaktan mutlu olmuştur. Sağmalcılar’daki tutuklu kadınların yaşadıklarını, el işi yaparak ailelerine kazanç sağlayan gecekondu kadınlarını, modern şehirde kendine yol çizmeye çalışan genç kızları, çocuğunu iyi yetiştirmek için uğraşan çağdaş kadının sorunlarını işlemeye istekli ve hazırdır. Bu konuda sık sık bir kadın ve anne olarak kendi deneyimlerinden de söz eder. Ancak *Elele* çizgisini farklılaştırınca durum değişir. Sesleneceği kitlenin başka bir yüzü vardır artık. Yazarken sınırlandırılmayacak dahi olsa devam etmek istemez.

Tam da Tomris Uyar’ca bir tavrı.

Handan İnci

YAZILAR

Değişen Çağımız ve Bayramlar

Bayramlarla ilgili yazılarda, bugünkü bayramların, eskilere kıyasla ne kadar sönük geçtiğini okuruz hep. “Nerede eski bayramlar!” gibisinden yakınmalarla başlayan anılardaki kırılganlık ve geçmiş özlemi, eski yaşamada bayram denilen törenin ne büyük bir yer tuttuğunu sezdirir bize. Yeni çoraplarla uyumak, yeni pabuçları yatağa almak, el öpmeler, mendil-şeker verip almalar, topluca yenen bayram yemekleri, atlıkarıncalar, bayrama özgü eğlenceler... Hepsi, bu büyük töreni, bayram gününü, yılın öbür renksiz günleri içinde pırıl pırıl kılma çabasının vazgeçilmez parçalarını oluştururlar.

— Hiç unutmam efendim, beybabamın takımından kumaş artmıştı da valide bana kısa bir pantolon çıkartmıştı...

— O bayram, saçıma ilk defa kurdele takılmıştı efendim. Yıl...

Ama bu tür konuşmalar, eski insanların yılın öbür günlerini nasıl tekdüze ve yavan geçirdiklerini ele veriyor daha çok; bayramın getirdiği sevinçse, arka planda kalıyor. Bir kentte, bir kasabada, bir köy alanında kısırılmış insanın, bayramlarda geniş yerlere, geniş duygulara yöneldiğini görüyoruz: Yeni giysiler, yeni semtler, yeni eğlenceler, yeni yüzler. Topluma karışma isteği.

Kurban Bayramı'nın ayırıcı özelliği de var. Eski çağlardan bu yana kişiöglü, taptığı Tanrıların öfkesini çekmemek, sırasında da patlayan öfkeyi yatıştırmak için kurbanlar adanmış, kurbanlar sunmuş. Zeytin, tahıl gibi temel ürünler –kansız kurbanlar– sunarak Tanrıların gönlünü kazanmaya çalışmış. Bazen de, efsanedeki Kral Agamemnon gibi, savaşa giden donanmasına gereken elverişli rüzgârı estirme uğruna, öz kızını kurban etmiş.

İbrahim Peygamber'in kurbanı, ileriye dönük bir dünya görü-

şü getiriyor bizlere: Kurban olarak, bundan böyle, insanoğlunun seçilmemesi bildirisini iletiyor. Kurban kesecek kişinin mali durumunun elverişli olması koşulu (Hanefi mezhebine göre: Hür ve ikametgâhı bulunan biri); kurbanın kesilişinde, etinin dağıtılışında uyulacak kurallar; yoksulların gözetilmesi zorunluluğu, bu yeni görüşe değişik boyutlar kazandırıyor. Kurban tek kişinin, yani kesebilenin tekelinde değil artık: Paylaşılan, dağıtılan eti, yoksullarca yenilen bir kurban...

Gün geçmiyor ki, kişiöğlü kendine yeni yeni ulaşılmaz hedefler aramasın, yeni bir aşamaya girmesin. Dünya da hızla değişiyor bu arada. Eskiden, gerçekleşmesi yüzyıllar alacak sanılan düşlerin şimdi on yıllarla elde edilebildiğini görüyoruz. Kişioğlü, durmaksızın yeniliyor kendini, ileriye atılmaktan yılmıyor.

Böyle bir çağda, inançla gelenekler, ancak yeni yaşama biçimlerine, yeni zevklere ters düşmedikleri sürece ayakta kalabiliyorlar. Katı kurallarla sınırlandırıldıklarında ya yozlaşıp gidiyorlar ya da hiç umursanmıyorlar, etkinliklerini yitiriyorlar.

Sözelimi, günümüzdeki ana babalar, çocuklarına zaten sık sık giysi almak zorundaysalar, bayramda daha başka armağanlar seçeceklerdir doğak olarak.

Çalışan insanların dünyasında yaşıyoruz bugün, bayram günlerinin en belirgin özelliği, çalışanların dinlenme olanağı bulmasıysa, kentin gürültüsünden uzak, kuytu bir aşevinde ailece yenilecek bir öğle yemeği, tantanalı bayram yemeklerine yeğ tutulabilir, tutuluyor da.

Çocuklar, atlıkarıncaya binmek yerine, televizyon seyretmek ya da maça gitmek isteyebilirler. Televizyon köy kahvelerine bile girmişse, gündelik yaşamın doğal bir parçası sayılıyorsa, çocukları içine şeker konulmuş bir mendille hoşnut etmeye çalışmak biraz boşuna bir çaba olmaz mı?

Telefon denilen aygıt elimizin altında, uzaktaki dostlarımızı arayıp hatırlarını sorabiliriz, bayramlaşabiliriz. Mektup, kart atabiliriz. Çağdaş dünya, bu kolaylıkları sunuyor bize.

Ama biz, inançlarda esnekliğe ve yoruma hak tanımıyorsa, çelişkilere düşmemiz, ikiyüzlülüğe sığınmamız kaçınılmazlaşır. Konuk ağırlamaktan bitkin düşünce kapının zilini duymazlıktan geliriz, bozuk paralar azalınca, göz deliğinden

bakıp kimlerin savuşturulup kimlerin savuşturulamayacağını kestirmeye çalışırız.

— Bizim kaç çöpçümüz vardı yahu?

— Ne bileyim? Şu son gelenle yedi oluyor.

— Demin uğrayan çocuğa söyledim, para verdiğimi arkadaşlarına duyurmayacak. Başa çıkılır gibi değil ki!

— Haklısın. Sen o zarflara da birkaç kuruş koy, bekçiler geldiklerinde hazır bulunsunlar. Bizim bekçi gelmişti, başka biri bekçiyim derse para verme sakın...

Bütün bu çelişkiler bir yana...

Günlerce önceden özenle beslenmeleri, allanıp pullanmaları gereken kurbanları, aç susuz halde apartmanların karanlık bölmelerine yığmak; bayram sabahı geç saatlerde gelen kurban kesim şirketinin alanlarda ya da ev bahçelerinde, gözler önünde ürpertici kıyım gösterileri düzenlemelerini sağlamak; hele hele, her gün et alabilecek maddi olanaklara sahipken evin günlük etini kurbanlardan çıkarmak, sanırım “kurban kesmek” değil, ufak bir bedel karşılığında göstermelik vicdan satın almaktır.

Aralık 1976

Beşiktaş Deyince

İstanbul'un en köklü, yerleşmiş, geleneklere bağlı semtlerinden biridir Beşiktaş. Hepimizin bir anısı vardır orayla ilgili. Daracık ara sokaklarıyla, kenti kuşatan beton yığınları arasında kalan tek tük ahşap, sevimli evleriyle, eski iskeleden kalkan küçük vapurlarıyla, canlı kıyısı, şenlikli çay bahçeleriyle, bütün geçmişimizi, o geçmişin değerlerini yansıtır gibidir Beşiktaş.

“Barbaros Meydanı” adlı şiirinde şöyle der Behçet Necatigil:

*Utanır da belki
Anasının sırtındaki
Yeldirmeden,
Kız bir adım önde gider
Sezdirmeden.*

Kıyıdaki sıralara geçen ana-kızlar, denize bakar; akşamüstleri, dolu fileleriyle eve dönen memur babaların yüzlerinden yorgunluk akar; kahvelerde, geniş kenarlı şapkalar giymiş emekliler gün boyunca nargile fokurdattır; helvacılar, simitçiler, gezginci su satıcıları dolanıp durur ortalıkta. İzne çıkmış erler kol kola, kalabalıkta yitip gitmekten korktukları için, kimi zaman da el ele tutuşarak alanda gezinirler. Komşuluk hatırı, mahalle töresi hâlâ geçerlidir.

— Üsküdar'a motor, doldu doluyor! Atla bey amca! Aman düşeyim deme! Ben inip alayım seni, bekle!

Yaşamalarında büyük çalkantılar görülmeyen insanlardır bunlar ya, cumartesi günleri onları tanıyamazsınız. Cumartesileri pazar kurulur Beşiktaş'ta; İstanbul'un en renkli pazarı belki de. Postanenin oraya kadar taşar tezgâhlar. Ana caddede daha çok incik boncuk, turistik eşya, kartpostal satılır. On liraya taşlı yüzükler, kol düğmeleri, tükenmez kalem, kasetler...

Pazara girer girmez de hazır takım elbiseler, şile bezinden, uzun, modaya uygun giysiler, parlak kumaşlardan bağırğan renklerde iç çamaşırları, üst üste yığılmış çizmelerle pabuçlar:

— Tekini bulabilirsen, bedava veririm abla!

Basmalar, naylon muşambalar, havlular, kremler, taş pudralar, kokular... Biraz daha ilerlediniz mi, başka bir dünyaya adım atmış sayılırsınız artık. Özellikle ayın ilk ve ikinci cumartesi-lerini kollayan dar gelirli memur eşleriyle İstanbul sosyetesinin ucuz alışveriş yapmakla övünen zengin hanımlarının alışveriş merkezidir bu bölüm. Beyaz işli yatak takımları, sofrta örtüleri, Avrupa'dan gelme ipekliler, simli kupon kumaşlar, tanınmış mağazaların etiketini taşıyan parlak başörtüleri, yün örgüsü şallar. Nişanlanmaya, evlenmeye hazırlanan genç kızları da görebilirsiniz buralarda.

Annelerin gözü daha çok ev eşyalarında. Boy boy tence-ler, renkli cezveler bir ev kadınının ancak görünce evdeki eksikliğini kavrayabildiği binlerce ufak eşya.

Eminönü'nde, Mısır Çarşısı'nın oradaki çiçekçiler, cumartesi günleri toprak, gübre, tohum ve hazır saksı getiriyorlar pazara. Küpe, sardunya, karanfil, fesleğen, begonya en aranan çiçekler. Penceresinin dışında yağ tenekesinde bile olsa, çiçek yetiştir-meden edemiyor halkımız.

Pazarın ortasında serin bir bölüm var, bir açıklık. Sebzelerin her türlü bulunuyor. En yeşil salatalarla rokalar, domates-ler, diri turplar, pancar, kereviz yaprağı. Her an yeşil, ham bir kokuyla kaplı. Delikanlılarla pazarcılar bira fiçilerinin üstüne peynir, zeytin, domates koymuş, gülüşerek yemek yiyorlar. Pazarda herkes birbirine yardımcı. Bir satıcıyı tezgâhın başında bulamazsanız parayı komşusuna verebilirsiniz rahatça.

İnmeli sebze ciyi orada tanıdım. Güçlkle yürüyordu ama neşeliydi; dostları arasında yaşamının rahatlığında. Bitkin ama güleç bir ihtiyar. Sebzeleri, yemişleri kocaman el arabasına bir renk ustasının titizliğiyle yerleştirmişti. Göge bakıyordu. Sık sık denizden esen rüzgâra kulak kabartıyordu; sebzelerine şöyle bir su serpiyordu arada; gençlerin şakalarını dinliyordu.

— Baba, demin sen yokken iki kilo boncuk fasulye aldı biri, parayı vermeyeceğiz bilesin!

— Canın sağ olsun oğul, canın sağ olsun!

O sırada gözü, kahveden çıkartılmış iskemlelerden birinde oturan başörtülü kadına ilişti. Yaşlı bir kadındı; yıllardır çamaşır bulaşık yıkamaktan elleri tarazlanmıştı. Ter içindeydi. Yaz havasına hiç uygun düşmeyen kalın bir palto giymişti; çorapları da kalındı. Genç kızlığından bu yana hep bu pazardan alışveriş etmiş, hep buradan giyinmişti besbelli. İhtiyarın geldiğini görünce, ayağa fırladı.

— Şey, baba, dedi suçlu bir sesle, balık aldım mı da...

İhtiyar hiç ses çıkarmadan bir demet roka seçti, bir yeşil salata; taze soğan ve turpla birlikte bir ipe geçirdi onları, kadına uzattı. Bir sessizlik oldu aralarında.

Kadın, başıyla teşekkür etti neden sonra, hızla yürüdü gitti. İhtiyar baktı arkasından.

Birbirlerini nereden tanıyorlardı, hiç konuşmadan anlaşabilecek kadar yakın bir dostluğu nasıl kurabilmişlerdi, kadın ihtiyardan daha iyi giyimliyken, neden bu armağanı kabul ediyordu?

Bir süre gençler de konuşmayı kestiler. Sonra kapısı açık kalmış bir arabanın kasetinden bir şarkı yükseldi. Eski kahkahalar duyuldu yine; pazar gürültüden geçilmez oldu...

Aralık 1976

Yılın İlk Günü

Yılbaşı kadar ilginç özellikler taşıyan bir başka şenlik var mıdır? Sanmıyorum.

İsa Peygamber'in doğum günü, Noel'le birlikte kutlandığından, yılbaşını çoğumuz Noel şenliklerinin bir uzantısı olarak görürüz ve ne gelenek, ne de görenek bakımından Hristiyanlıkla uzak yakın bir ilişkisi bulunmayan toplumumuzda, bu kutlamayı anlamsız buluruz. Gerçekten de, bu kutlamada Batılılığa özenişimizin, Batı geleneklerine sahip çıkmak isteğişimizin büyük ölçüde katkısı vardır. Resmi tatil günleriyle (bu arada, 1 Ocak'ın milli tatil sayılmasıyla) ilgili yasanın, meclisten 1935 yılında geçmesi; yılbaşı şenliğinin benimsenişinin, çağdaş uygarlığa ayak uydurma yolunda atılan bir adım olarak değerlendirildiğini gösteriyor.

Ne var ki bizim özel düşüncelerimiz, yılbaşı geleneğinin yurdumuzda gittikçe yaygınlık kazandığı gerçeğini değiştiremez. Hele bu geleneğin hemen hemen bütün uluslarca kabullenildiğini düşünürsek, kökenine inmemiz gerek.

Bugün dünyanın büyük çoğunluğunun kullandığı Gregoryen takvimin (altı ay yaz, altı ay kış yaşayan alacakaranlık ülkelerin bile) ilk çalışmaları, İÖ 45 yılında yapılmış. Roma imparatoru Jül Sezar, eski takvimdeki günlerin karmaşıklığından yararlanarak, durmadan rütbe ve para isteyen rahiplerin baskısından kurtulmak için, 1 Mart olarak saptanmış eski yılbaşını, 1 Ocak'a çeviren bir takvim hazırlatmış; Jülyen takvim. Bugün mali yılbaşının mart başı sayılması, bize bu eski gelenekten mi kaldı dersiniz?

1582 yılında, Papa XIII. Gregorius yeniden düzene sokmuş Jülyen takvimini. Demek, ülkemizde 1 Ocak 1926'dan baş-

layarak resmen kullanılagelen takvimin ilk çalışmaları, İsa'nın doğumundan 45 yıl önce yapılmış. Bu durumda, İsa Peygamber'in kesin olmayan doğum tarihinin sonradan yılbaşına rastlatıldığını bile düşünebiliriz.

İnsanoğlu, hangi kıtada yaşarsa yaşasın, ta baştan beri törene tutkun bir yaratıktır. Töreni gereğince kutlayabilmek için de, Fransız yazarı Saint-Exupery'nin deyimiyle, içini törene alıştırmak ister. Anmak istediği günü yalnızca resmi tarihiyle değil, duygusal tarihiyle de yaşamaya, hatırlamaya hazırlanır. Mevsim, hava hatta o gün giyilenler bile önem taşır o yüzden. Büyük kültürel ve duygusal farklılıklar gösteren ülkelerde aynı gün kutlanan yılbaşı, bu nedenlerden ötürü evrensel bir şenlik niteliğindedir.

Amerikalı yazar Truman Capote, "Bir Noel Şarkısı" adlı hikâyesinde, mahalledeki tanıdık esnafın yardımıyla yılbaşı pastaları yapan bir nineyle torununu anlatır; yaşamı son bulmak üzere olan bir ihtiyarla, dünyayı yeni tanımaya başlayan bir çocuğun, yoksullukları içinde, sevdikleriyle birlikte açtıkları bir sevgi savaşı. Pastaları sevdikleri kişilere yollayacaklardır, o kişi ister Churchill olsun, ister bir kasap.

Ünlü yazarımız Sevgi Soysal'ın "Deli Tank ve Çocuk" öyküsüne de bir göz atalım. Yılbaşı akşamı, eşyaya sevinmek isteyen, eşya tadı bilmeyen bir çocuğun, vitrindeki tanka uzanmasıyla başlayan olaylar dizisini, o tankların, yoksul çocukların eline geçinceye kadar verecekleri savaşları işler Soysal.

Çeşitli sanat dallarında aynı örnekleri kolaylıkla bulabiliriz, yılbaşının yalnızca evrensel olmadığını, yavaş yavaş ülkelerin özelliklerine göre "yerelleştiğini" gösteren örnekleri.

Yılbaşı kartlarındaki değişim, bize birtakım ipuçları verecek sanırım. Eskiden kartlar, beşikteki İsalr, Meryemler, haçlar ve Noel ağaçlarıyla süslüydü. Yıl, yaldızlı sayılarla yazılırdı. Kabartmalı Hıristiyanvari kartlar da çok beğenilirdi. Oysa artık yeni yılı güler yüzle kutlamaya yarayan şakalı, şaşırtmacalı kartlar görüyoruz. Ünlü ressamlarımızın resimleri, eski Türk minyatürleri, eski İstanbul sokakları, yılbaşı aracılığıyla elden ele geçebiliyor. Yılın ilk gününü kutlama ayrıcalığına sahip kentliler, başka uluslardan dostlarına o günde sıcak selamlar yollayabiliyorlar...

Ocak 1977

Tarabya, Eskiden

Çok eskiden değil, en çok on altı on yedi yıl önce, Tarabya, küçük bir balıkçı köyünü andırırdı. Kıyıda lüks yatlarla, hız motorlarına rastlayamazdınız şimdiki gibi. Renk renk takalar, küçük sandallar, eski Boğaziçi vapurları ve yelkenliler alırdı gözünüzü.

Küçük iskele, kaldırılmamıştı daha. İskeleye vapurların yanaşması bile önemli bir olaydı; öylesine sessiz, kımıldısızdı kıyı. Vapurun arkasında beliren ilk köpükler, suya atlamaya can atan çocuklar, kaptanın selam anlamına gelen düdüğü. Koyun öte yanında kalan eski deniz hamamına yüzerek yarışmayı göze alan küçük, cesur yüzücüler, müthiş bir serüvene atılmanın coşkusuyla vapurun gelip gelmediğine bakarlardı yüzerken, çünkü vapur burundan öylesine beklenmedik bir anda çıkage-lirdi ki, ölüm kaçınılmaz olabilirdi gerçekten. Çocuklara özgü bir serüven tutkusu: Ölümle yüz yüze gelmekten hoşlanmak, ama ölümün uzaklarda olduğunu sanarak avunmak.

Sabahları, gezginci satıcılarla, birbirlerine seslenen ev kadınlarının seslerinden başka bir gürültü duyamazdınız kıyıda. Çoğu ahşap ya da kâgir olan evlerden, ev içi giysileriyle inen, sabah uyuşukluğunu daha üstlerinden atamamış kadınlar, kıyıdaki basamaklara çöker, bir yandan balıkçılardan o gün yakalanan balıklar konusunda bilgi alır, fiyatları öğrenirken bir yandan da satıcıların geçtiği saatleri kollayarak taze sebze alıp hemen oracıkta, kıyıda ayıklamak keyfini tadarlardı.

Basamaklar, patates, fasulye, barbunya ayıklayan kadınlarla dolardı. Çocuklar yolun ortasına fırlasalar bile, telaşa gerek yoktu; sabahın o saatlerinde öyle az taşıt geçerdi ki ana caddeden.

Gün biraz ilerleyince, deniz hamamına doğru yola çıkardı gençler. Çantalar, güneş gözlükleri, sepetler, şapkalar. Şimdiki gibi bir beton yığını değildi deniz hamamı. Kadınlar için özel bir bölme

vardı. Bir de ortaklaşa bölme. Çırpıntılı su, durmadan çöp taşırdı bu ahşap bölmelere, ama bizler çocuktuk ve ne çöp umurumuzdaydı, ne denize atılmış çürük domateslerle konserve kutuları...

Bizler, ille de büyük serüvenler yaşamaktan yanaydık da, evlerin yaşlıları, çay bahçelerine sığınırlandı. İki üç lokanta, özellikle Karabet Efendi'nin karısı ve kızlarıyla birlikte işlettiği bahçe lokantası, sabahları ve ikindileri çay da verirdi müşterilere. Koca ağaçların serin gölgesinde, köseyi döndünüz mü, yüzünüze şamar gibi incek rüzgâra çıkmadan önce biraz dinlenmek, soluk almak, kitap okumak, yün örmek için bulunmaz bir yerdi Karabet Efendi'nin kahvesi. Sonraları uzun süre, el değiştirdi de Boğaz'ın en ucuz ve en iyi lokantalarından biri olma sıfatını korudu. Yıkılan Tokatlıyan Otel'i'nin bitmez tükenmez yapımı sırasında, Tarabya büyük bir inşaat alanı haline gelince, lokantalar önce çayı kaldırdılar, sonra gelecekte yükselecek otelin müşterilerine göre fiyatlarını ayarlamaya başladılar. Otel daha yoktu görünürlerde, bir moloz yığınıydı...

Karadenizli işçiler, geceleri, tahta iskelelerin arasında bulgur kaynatıp hora teperlerdi. Bunca yorgunluktan sonra nasıl hora tepilebileceğini aklımız almazdı o yaşta; sonraları bu neşenin bir sonraki yorucu günü kolaylaştırdığını anladık.

Önlerinden geçerdik akşamları; bize yabancı gözlerle bakarlardı. Haklıydılar. Ermeni-Türk-Rum kültürleriyle yetişmiş karma-karışık çocuklardık; bizi deniz birleştirmiş, adam etmişti. Denizle içli dışlı olmayı başarınca, kültür ayrılıklarını da yenebilmiştik. Kireçburnu'na doğru yürürken, ıhlamur kokulu sert bir rüzgâr genzimizi yakardı. Kireçburnu daha o günlerde değişmişti. Eski romanların sonunda rastlanılan "Kireçburnu-1934" sözlerinin uyandıracağı duygularla hiç mi hiç ilgisi kalmamıştı.

Ama Boğaz'ın belki de en güzel yeri sayılabilecek Tarabya, "büyük bir lokanta" haline gelmemişti daha. Geceleri, lüfere çıkan sandallardaki ışıklar, kıyının en parlak ışıklarıydı diyebilirim.

Serüven tutkumuz, bizi hep elçilik bahçelerinden çiçek koparmaya iterdi nedense, Fransız Elçiliği'ndeki manolyalarla İngiliz Elçiliği'ndeki bulunmaz güller, başlıca hedeflerimizdi. Ne var ki bu iki elçilik arasında Madam Kristin'in evi dikilmişti. En büyük sınavı, bu evin önünden geçerken verirdik.

İnsanlar, yaşadıkları, soludukları iklime göre biçimleniyor-

lar. Madam Kristin ve iki kız kardeşi yıllardır bu ahşap yalıda oturuyorlardı; kimseyle görüşmezlerdi. Hiçbiri evlenmemişti. Levanten dediğimiz ailelerden geliyorlardı: Değişik bir kültür, bir yabancılık. Türkçeyi öğrenememişlerdi ya da özellikle öğrenememişlerdi. Bir tek su götürmez gerçek vardı yalnız: Üçünün de akıl dengesinde bir bozukluk olduğu.

Belki, uzun kış akşamlarında, rüzgârın pervazların içine üflediği, denizin ahşap evin kapısına yüklendiği saatlerde, hep o küflü eşyalar ve bildik yüzler içinde yaşamaktan geliyordu bu hastalık. Çünkü birbirlerine hem düşmandılar, hem de birbirleri olmadan edemezlerdi.

Sayısız söylentiler duymuştuk onlar üstüne. Sebzeci, Madam Kristin'in arabadan hep bir şeyler aşırıldığını ileri sürerdi; kasap, چراغını onların evine yollamaktan çekinirdi; bakkala borçlarını ödememişlerdi.

Bir keresinde, Madam Kristin evine çağırırdı beni; yürek çarpıntıları içinde gittim. Kız kardeşlerini, komşuların dediği gibi, bir odaya kilitleyip kilitlemediğini öğrenmek istiyordum. Her evde bir kırk birinci oda vardır ya! Bu söylenti, kız kardeşlerin ortalıkta hiç görünmemelerinden doğmuş olabilirdi; yine de ben onları kilitli odadan kurtarmayı iş edinmiştim kendime.

Garip bir evdi. Eşyalar, insanlarla birlikte eskimişti. Dayanılmaz bir hüznü kaplıyordu içimizi. En ucuz şeylerle en pahalıların yan yana duruşu, ailenin kaçınılmaz bir çöküşle sona ereceğinin belirtisiydi. Toz ve küf kokuyordu her an. Birden, ortada sandığım kadar korkulacak bir şey olmadığını anlayıverdim; gevşedim. Kırk birinci odayı aramak zorunda değildim artık!

Madam Kristin'in yangında yanmış izlenimi uyandıran uçları kırık kirpikleri, bakır çalığı lekelerle dolu yüzü, eskisi kadar korkunç gelmiyordu. Arkadaşlarıma neler neler anlatacaktım artık!

Beyaz tatlıyı yedim, suyu içtim. Tam kalkacaktım ki:

— Bir dakika, dedi Madam Kristin duru bir Türkçeyle, ıslığımı duyarsanız, hemen gelin. Kardeşlerim beni öldürecekler, kimse inanmıyor ama öldürecekler! Islığı duyar duymaz koşun, olmaz mı?

Madam Kristin'i bir daha hiç görmedim. Öldürüldü mü, evle birlikte hepsi dağılıp gittiler mi, bilmem...

Sevmeyi Bilmek

— Anneciğim, ağaçları mı daha çok seviyorsun, beni mi?

— Tabii seni yavrum... Sevmeseydim, ay sonunda, o istediğin etekliği alır mıydım?

Çevremize bir göz atıp çocukların günlük harcamalarını hesaplamaya çalışırsak ürkütücü bir sonuçla karşılaşırız. Günde üç dört çeşit çiklet, gazozlar, meyve suları, şekerler, bisküviler, sonra en ucuzundan, en pahalısına kadar oyuncaklar, kötü kâğıtlara basılmış resimli romanlar. Yoksul-zengin bütün ailelerin çocukları, bu tür gereksiz tüketime tutkun. Bunda, annenin çocuğunu sevmeye gösterge olarak “harcama”yı seçmesinin payı büyük elbet. “Ne kadar çok harcıyorsam, çocuğumdan ne kadar az şey esirgiyorsam, onu o ölçüde seviyorum demektir,” gibisinden bir inanış.

Anne-çocuk ilişkisinden söz açıldı mı, “sevgi” sözcüğüne sık başvurmaya alışmışızdır. Sevgilerin en yücesini, en kutsalını bu ilişkide görürüz çünkü. Yalnız çoğu kez kastettiğimiz, annenin çocuğuna duyduğu sevgidir, çocuğun anneye duyduğu değil.

Ama konunun bir başka yanı da var: Anne, çocuğunu severken geçmişini yeniden yaşıyordur bir bakıma; yeniden çocuk, ya da genç oluyordur. Kısacası, kendini çocuğuyla tamamlıyordur. Bu yüzden de, kimi zaman, gönlünce yaşayamadığı, tadını çıkartamadığı bir çocukluğu, bir gençlik çağını, kendi çocuğuna yaşatmaya çalışır. Sözgelimi, bir zamanlar sinema oyuncusu olmak istediye, kızını film setlerine koşturur; tutucu bir aile çevresinde yaşamak zorunda kalmışsa, çocuğuna sınırsız özgürlük tanıyarak sevgisini kanıtlamaya çalışır; dar gelirli bir ailenin kızıysa, çocuğunun giyim kuşamı için parasını har vurup harman savurur, geçmişte çektiği yoksunluğun acısını böylece çıkartır.

Yukarıda sıraladığım örneklerdeki anneler, ne yazık ki “çocuk-

ları adına” en doğru tutumu benimstediklerini sanmaktadırlar; onun gelişiminde kendi kişiliklerini, kendi özlemlerini bir baskı ögesi gibi kullandıklarının bilincinde değillerdir. Oysa kesinlikten, tutarlılıktan hoşlanan, akla yakın sınırlamalara gereksinme duyan çocuk, hepten başıboş, daha doğrusu sallantılı bir durumda bırakılırsa, güvensiz, mutsuz olacaktır.

Biliyoruz ki çocuk, önceleri, dünyaya alışmaya çabaladığı ilk dönemde, sıcaklık, yumuşaklık, sevecenlik, korunma, beslenme gibi kavramlar, gereksinmeler aracılığıyla tanır “sevgi”yi. Ama bir gün, annesiyle birlikte dış dünyaya karşı ördükleri koza çatlayınca, ne olacaktır acaba? İki yetişkin insan söz konusu olunca, sevginin gerçek anlamı ortaya çıkmayacak mıdır? İşte o zaman, doğal, olağan sayılan “sevgi”nin yerini, “sevmeyi bilmek” ustalığı alacaktır ister istemez; yaşamaya ayak uyduramayan, zenginleşemeyen doğal sevgi bağı, usul usul cılızlaşacaktır...

Sevmeyi bilmek, sevmekten çok daha önemli. Geçmişin bitirdiklerinden, geleceğin avuntularından kurtulup düpedüz sevmeyi öğrenmek. Sevilenin kişiliğini, özelliklerini kavramak ve bu özelliklerin ona yararlı biçimde gelişmesini sağlamak. Gözlemlemekten, vermekten kaçınmamak. Paylaşmayı öğretmek. Sevme duygusunun özünden alınan tatla yetinmek, başka bir ödül beklememek. Yani paylaşmayı öğrenmek.

Sıkça duyduğumuz deyimleri analım: “Saçımı süpürge ettim,” “Kan kustum, kızılık şerbeti dedim,” “Yemedim, yedirdim,” “Ana gibi yar olmaz,” vb. Çünkü anne, çocuğunu severken yalnız geçmişini bütünülemek değil, bir de geleceğini güvence altına almak kaygısını güdebilir. Hak ettiğini sandığı büyük bir ödülün peşindedir. Ödülü alamazsa hırçınlaşır, hakkının yendiğine inanır. Kimi zaman da ödülünü paylaşmaya kalkışacak herhangi birine –çocuğunun sevgilisine, eşine– düşman kesilir. Demek, sevmeyi bilmek için içgüdüsel kan bağı yetmiyor. Uzun süreli, yürek isteyen, yaman bir çaba “sevmek,” ama büyük ödül, zaten bu öğrenme sürecinin içindedir; uzakta değil.

İçgüdüsel sevgiden bir yaşam boyu sürebilecek sağlıklı bir dostluğa geçebilmek, annenin çocuğuyla tattığı o ilk sıcak ilişkiyi durmadan zenginleştirebilmek, ödüllerin en büyüğü değil midir?

Şubat 1977

Göç

Kamyon kapıya dayandı mı, bir telaştır başlar. Aslında telaş ve tedirginlik, haftalar önceden başlamıştır, ama kimse sezdirmek istemez: Aman bir şey unutulmasın, önemli bir eşya arkada kalmasın. Kırılacaklar için gazete kâğıdı biriktirmeli. Bakkaldan boş peynir tenekesi, yağ kutusu isteyip almalı.

Peki, ya taşınırken yağmur yağarsa? Kitapları kutularda mı taşımalı, üst üste dizip hağlayarak mı? Keşke vazoları, şekerlikleri falan önceden götürseydik. Ya da bugün bırakalım, bir ara gelip alalım.

— Sen kamyoncuya branda getirmesini söylemiş miydin?

— Yok canım, neden söyleyeyim? Hava pırlıl pırlıl.

— Bu mevsimde belli olmaz, bakarsın yarın yağışlı olur. Yeni masa ıslanmasın da... Aman canım, ben neden didiniyorum sanki? Senin kitapların, dergilerin ıslanacak nasılsa.

Bir yandan yorgunluk, bir yandan evden, mahalleden kopmanın hüznü, yeni bir düzene alışıp alışamama korkusu, sinirleri iyice yıpratmıştır. Küçük atışmalar, zararsız takılmalar, günlük çekişmeler birdenbire büyük sürtüşmelere yol açabilir. Hele göç, bir iki mahalle öteye, başka bir semte değil de, yeni bir çevreye, başka bir kenteyse...

— Telaştan komşulara uğrayıp vedalaşamadım daha. Bu gi-dişle vakit kalmayacak.

— Bakalım oradaki komşular nasıl insanlar? Anlaşabilecek miyiz onlarla?

Kapıya ilk indirilen denkler çok derli topludur genellikle. Yeni evde önce yataklar açılacağı için, yatak denklarine ayrıca özen gösterilir. Temiz çarşaf, kılıflar araya sıkıştırılır, üste eski çarşaf, kılıflardan bir denk örtüsü sarılır. Yadırganan bir yatakta, daha

ev sıcaklığını taşımayan boş bir yapıda geçirilecek ilk geceyi atlatmada en büyük yardımcı bu denktir. Tencereler, taslar, pabuçlar; sandıklara, plastik kovalara, sepetlere yerleştirilmiştir, üstleri örtülerek gizlenilmiştir, ev içinin özellikleri.

— Aman tornavidayı, farası, süpürgeyi, çivileri el altında bir yere koy, olmaz mı?

— Canım, unutursak, orada bakkal yok değil ya, yenisini alırız.

— Hava kararmış olabilir, belki bakkal yoktur yakında. Komşuları da tanımıyoruz ki.

Eski düzenin, bildiğimiz, alıştığımız şeylerin, bir bakıma kendi kişiliğimizin önemli parçalarıdır unutmaktan korktuklarımız. O yüzden de kamyonu son yüklenenler, içler acısı bir dağınıklık içindedir: Patateslerle soğanların arasında bir terlik teki (öbür tek kim bilir nerede?), bir kavanoz, bir fincan tabağı, yarım kilo şeker, tuz.

Çocuk plastik oyuncığını, ya da bebeğini getirir koşarak.

— Baba az kalsın bunu unutuyorduk.

— Yavrum, sırası mı şimdi yani? Bir bu eksikti. Bırak, oradan yenisini, daha güzelini alırız.

Çünkü büyükler kendi geçmişlerinden kolaylıkla vazgeçmezler, ama çocuğun küçücük geçmişinin yoğunluğunu, kısalığından ötürü daha da önemli bir geçmiş olduğunu anlamaya yaşamazlar.

Oysa en çok çocuğu etkileyecektir göç... Kendini ansızın hiç bilmediği bir dünyada, dost bildiği her şeyden, herkesten uzakta bulacaktır. Bu güçlüklerle karşı koymada, kendisini yeni çevreye kabul ettirmede elindeki tek silahsa, üç beş yıllık yetersiz toplumsal ilişkileridir.

— Eski evin bahçesi daha büyüktü, değil mi?

— Çocuklar oynarken beni neden aralarına almıyorlar?

— Öğretmen adımı öğrenemedi daha, neden?

Bize yanıtları çok kolay bulunur gibi gelen bu sorular, onun için ne büyük önem taşır!

Eşyalarımızı nakliyat şirketlerine taşıtarak göçün yorgunluktan biraz olsun kurtulabiliriz, gelirimiz yeterliyse, evimizi tepeden tırnağa yeniden döşeyip eskilerimizi gözden çıkarabi-

liriz. Eski deneylerimizden yararlanarak kimlerle dost olacağımızı, kimlerden alışveriş edeceğimizi çarçabuk kestirebiliriz. Çocuk için göç, hüznü, büyük bir serüvendir. Yalnızca ona yaşamın beklenmedik olaylarla dolu olduğunu, yeni durumlarla baş edebilmek için kendi kişisel yeteneklerini zorlaması gerektiğini, kişiliğini ancak böyle bulabileceğini gösteren büyük serüven.

Bir de, yaşamları süresince iki üç kere ev değiştirmek zorunda kalanları bırakıp yaşamları “göçebelik” demek olan asker, memur, öğretmen ailelerini, sık sık başka kentlere, kasabalara atanan ya da sürülen, ortaya gelip çattığında bile doğru dürüst ev bark sahibi olmayan karı-kocaları düşünelim. Aydın, bilinçli, kültürlü gençlerin çoğu kere bu ana babalar tarafından yetiştirilişine şaşmamak gerek. Onlar, çocuklarına, soludukları sağlıklı, aydın havanın her eve, her kente götürülebileceğini, korunabileceğini, güçlüklerle ancak el ele verilince karşı konulabileceğini öğretmiş ihtiyar gençlerdir.

Mart 1977

Çiçek Pasajı Hikâyeleri

İstanbullu olup da, Beyoğlu Çiçek Pasajı'nın havasını ciğerlerine çekmemek, rengini seyretmemek düşünülebilir mi?.. Ama her şey gibi, artık Çiçek Pasajı da başkalaşıyor...

Kimi semtler, sokaklar, evler kendi hikâyelerini kendileri yazarlar, öylesine değişik yaşamlar barındırırlar ki içlerinde. Hele İstanbul gibi, tarihsel kalıntıların günlük yaşamın bir parçası olduğu, gündelik ayrıntılarla kaynaştığı, dünyanın uzun geçmişi bölgelerinde, böyle yerlere daha sık rastlarız. Bakarsınız, eski imparatorluklardan kalma kemerin altından dolmuşlar geçiyor, biraz ötedeki devlet dairelerinde iş kovuşturan ya da iş gören yurttaşları taşıyorlar. Bakarsınız, çöp yığınlarının hemen yanı başında, paha biçilmez değerde bir duvar, bir sur yükselmiş, surun oyuklarında yoksullar yaşamaya çabalıyorlar. Derken dev bir otel, birkaç metre ötesinde ancak bir araba geçecek genişlikte bir yol; arkada, tepelerdeyse rengârenk bir gecekondu mahallesi.

Yapısında, kim bilir kaç hikâyeyi barındıran Çiçek Pasajı, bu ele avuca sığmaz, haşarı, başıbozuk, alımlı kentin kısa ve yoğun bir özeti gibi.

Bilenlerin anlattığına göre, bir zamanlar, yanık yağ, midye, içki kokan pasajda, çiçek sergileri varmış. Uzun tuvaletli, uzun eldivenli zarif kadınlarla smokinli, silindir şapkalı, bastonları gümüş saplı zarif erkekler siyah, parlak, rugan pabuçlarının topukları üstünde şöyle bir yaylanıp gece kokularını, keskin çiçek kokularını içlerine çekerek çiçekler içinde çiçek seçmeye çalışırlarmış. Pera az ötede; pastaneler ve Beyaz Rus lokantaları dönemi.

Ahmet Hâşim'in "*Cânân ki gündüzleri gelmez / Akşam görünür havz üzerinde*" deyişine şöyle karşılık veriyor Orhan Veli: "*Cânân ki Degüstasyon'a gelmez / Çiçek Pasajı'na hiç gelmez.*"

Toplumumuzdaki değişmeyi izlemede Çiçek Pasajı'nın yavaş yavaş bir gösterge niteliği kazandığını görürüz. Kahvelerdeki, pastanelerdeki soğuk aristokrasiden bezen aydınlar, yeni bir soluk ararlar; Pasaj da kişiliğini böylece bulur. Yaygın bir komşuluk düzeni başlar. Herkesin paylaşmaya, söyleşisine can attığı bir komşuluk, bir dostluk düzeni. Midyeciler, kokoreççiler, karides-pavurya satıcılarıyla şairler, yazarlar, filmciler iç içe yaşamaya başlarlar. Gündüzleri ve yaz öğleleri serinliği, püfür püfür esen rüzgârıyla, kışın kuytululuğuyla gözdedir Pasaj. Bira fiçılarının üstüne çöküp çekme bira içen delikanlılar, yorgun memurlar, artık yalnızca kadınlı masalara çiçek uzatmaya çalışan çocuklarla, kadınlarla, bir Sait Faik'le, bir romanın, bir filmin, bir şiirin bir bölümüyle, bir dönemle, bir Mösyö Robert ile, bir Dürnev Tunaseli ile, Kemaliyeli bir Entelektüel Cavit'le birleşir, bütünleşirler:

*Siz kızarsınız başka, irin gibi yüzü,
Çiçekçi kadın gelir.
Çoğaltır bardaktaki hüznü,
Uzattığı karanfil.*

*Sen küçük kız, ver bir gazete,
Hangisi olursa olsun,
Öperdim ellerini kötüye çekilmese,
Çocukluğunu satıyorsun.*

diyor Behçet Necatigil.

Çiçek Pasajı'nın hikâyesini yapanlar kimler peki? Tarihte Ermeni ayaklanması olarak adlandırılan kanlı olaylar sırasında Kemaliye'de oturan Kâzım Efendi ailesi, Pasaj'ın hikâyesini başlatacak genç Haçik'in hayatını kurtarmasaydı, ne olurdu acaba? Aile, bu Ermeni çocuğunu çok seviyor, evlerindeki kuyuda gizliyorlar onu. Kuyuda yediyor, içiriyorlar, canını kurtarıyorlar.

O yaşıta, günlerce karanlık bir kuyuda, can korkusu içinde kalan Haçik'in hiç bilmediği İstanbul'a beş parasız gitme cesaretini gösterişini yadırgayamayız. Kuyudan kurtulduktan sonra Haçik, hemen yola koyuluyor. Beş parasız, en zorlu koşullar

altında, bazen günlerce yürüyerek, bazen birilerine sığınarak ne yapıp yapıp varıyor İstanbul'a. Hemşeri dayanışması sonucu Dagüstasyon'un vestiyerinde bir iş buluyor ve başlıyor para biriktirmeye. Çevresindeki değişikliğin, olup bitenlerin titiz bir izleyicisi kuşkusuz. Bir süre sonra Kâzım Efendi'ye haber uçuruyor, gelmesini söylüyor. Böylece borcunu da ödüyor.

İkisi kısa zamanda, önce dipteki çiçekçi dükkânından başlayarak yavaş yavaş bütün pasajı ele geçiriyorlar. Kemaliyeli hemşerileri art arda sökün ediyor. Garsonluk, komilik gibi işler veriyorlar onlara. Bu garsonlardan gözü açık olanlar da zamanla başka içki evlerinin patronları oluyorlar. Yeni garsonlar, yeni komiler Kemaliye'den durmaksızın geliyor. Bugün, onların işlettiği yerlerde ilk sahiplerin aile fotoğraflarına rastlayabilirsiniz.

Kadınla erkeğin düşüncede ve kavgada yan yana geldiği dönemde, Çiçek Pasajı'nın önemi artar. İki cinsin dostça konuşabildiği, edebiyat-sanat sorunları üstüne tartıştığı bulunmaz bir mekân olur. Kadınla erkek arasındaki düşünce, tavır dostluğunu, inanç birliğini Cemal Süreya'nın ünlü şiirinde okuyalım:

*Burda senin cesaretinden laf açmanın tam da sırası
Kalabalık caddelerde hür-lüğün şarkısına katılırkenki
Padişah gibi cesaretti o, alımlı değme kadında yok
Aklıma kadeh tutuşların geliyor
Çiçek Pasajında akşamüstleri
Asıl yoksulluk ondan sonra başlıyor*

Pasaj'ın canlılığı, günümüze biraz yozlaşarak geldi. Tansiyon ölçenler masaların arasında dolaşıyor artık. Öğleüstü akordeonlar çalınıyor, Çingeneler oynuyor, lotarya çekiliyor. Ama bütün bunlar yansıyor günümüz sanatına, çakılıp kalıyor.

Oysa içki evlerinin üstünde yükselen sahipsiz yapılar, baştan beri aynı bırakılmışlık içinde. Edip Cansever'in "Tragedyalar"ındaki kişiler gibi durgun, kıpırtısız bakıyorlar sokağa. Camları kırık, çok odalı, çok geniş, çok yüksek tavanlı odalar bunlar. Önemli bir giz verecekmiş ya da kendi bırakılmışlıklarının, sahipsizliklerinin hesabını soracakmışçasına gururla dikeliyorlar.

Bir zamanlar bu evlerden birinde genç, güzel, dalgın bir paşa karısı yaşamış, sokağı pencereden gözlermiş. Bir keresinde, aşağıdaki yakışıklı midyeciyeye gitmiş gözü. Kocasını öldükten sonra, zamanın bütün engellemelerine karşı koyarak o midyeciyeye evlenmiş.

Bugün de, genç midyeciler artık paşa karılarının değil, 300 lira kira verenlerin gecelediği evlere, güvercinlerin sektiği, kedi yavrularının koşuşturduğu köhne çatılara o umutla bakıyor.

Çiçek Pasajı'nın sorusu bu: Savaşı eski, inatçı evler mi kazanacak? Hızlı, değişken, işgüzar, içki evleri mi?

Mart 1977

Evet’li Bir Dünya

Uzmanların dediklerine göre, on sekiz ayı doldurmuş, sağlıklı her bebek, “baba”, “anne” sözcüklerinin hemen ardından “ı-ıh” sözcüğünü söylüyormuş. Nedeni de, çevresindekilere çok bu sözü duyması, onların koyduğu sonsuz engellere karşı küçücük kişiliğini ancak benzeri engeller koyarak savunabileceğini sanmasıymış.

Gerçekten de çocuğa önceleri, “Cızz!”larla, “Tu kaka!”larla, “Yapma!”larla, “Sakın!”larla koyduğumuz sınırlamaları, sonraları dilimizden düşürmediğimiz, “Geç kalma,” “O kitabı okuma,” “O filme gitme” gibi yasaklamaları düşünürsek, onun neden “ı-ıh” sözcüğünü daha baştan kavradığına şaşmamamız gerekir.

İnsan yavrusunu, başına gelebileceklerle karşı uyarmak, doğaya ve dünyaya karşı silahlı kılmak, her ana babanın en büyük ödevidir elbet, bu ödev de yedeğinde gerekli kısıtlamaları, sınırlamaları getirir. Ne var ki “hayır”lara boğulmuş, “hayır”larla iyice daralmış bir dünyada çocuk, bedeninin ve kafasının olanaklarını nasıl zorlayabilir, yetilerini nasıl geliştirebilir? İlerde, kendisi de bir anne ya da bir baba olduğunda, çocuğuna, kişiliğiyle zenginleştirip devretmesi gereken kültür mirasına nasıl katkıda bulunabilir?

Bu yıl, bütün dünyada “Çocuk Yılı” olarak kutlanıyor. Doğal koşullar ve gelenekler açısından birbirine taban tabana zıt düşen, aykırı inançlarla yetişen başka başka ülkelerin çocuklarına, onların ortak sorunlarına eğilinecek bu yıl. Onlar adına resimler yapılacak, yazılar yazılacak, türküler söylenecek, onların daha mutlu, daha “evet”li bir dünyada yaşama hakları savunulacak.

Aslında öteden beri böyle bir çaba var. Sözgelimi, her yıl ekim

ayının ilk pazartesi gününü, Dünya Çocuk Günü olarak kutluyoruz. O gün, Uluslararası Çocuk Haklarını Koruma Birliği'ne üye ülkeler, Çocuk Hakları Bildirisi'ndeki ilkelerin bütün dünya uluslarınca benimsenmesi için aydınlatıcı yayınlar yapıyorlar. Dergiler, bildiriler, kitaplar, televizyon programları aracılığıyla bu ilkelerin yaygınlaşmasını sağlıyorlar. Kardeş okul geleneği sonucunda kardeşlik duygusu, ülkeler, kıtalar arasındaki kilometreleri aşır, yürekten yüreğe akabiliyor.

Bildirideki ilkeleri kısaca şöyle özetleyebiliriz: Çocukların din, milliyet, ırk ayrımı gözetilmeden korunması, sağlıklı gelişme gösterecek biçimde yetiştirilmesi, aç çocukların doyurulması, hasta çocukların iyileştirilmesi, eğitim olanaklarından yoksun çocukların okutulması, eğitilmesi, felaket zamanlarında önce çocukların korunması ve çocuklara, başka çocuklara yardım alışkanlığının kazandırılması... İlk bakışta herkesin kolaylıkla benimseyeceği ilkeler bunlar. Gelgelelim sorunun bir başka yanı var.

Her gün gazetelerde açlıktan ölen, salgınlarda kırılan, patlayan bombalar arasında yaşamlarını sürdürmeye çalışan çocukların fotoğraflarını görüyoruz Biafra'da, Vietnam'da, Kamboçya'da, Lübnan'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, küçücük çocuklar da koşuyorlar cepheye, savaşa katılıyorlar. Küçük yaşta büyük adamlar gibi zulüm çekmeye, işkence görmeye alışıyorlar, acımasızca öldürülüyorlar.

O kadar uzaklara gitmeden, çevremize bir göz atalım. Van depreminde anasız babasız, evsiz barksız kalmış, çıplak ayaklarıyla kara basan çocukların fotoğrafları daha taptaze belleğimizde. Cezaevleri, anneleriyle birlikte toplum dışına itilmiş suçsuz çocuklarla dolu. Bu çocuklar, hiçbir suçları yokken cezalandırılıyor, güneşi suçlularla birlikte görebiliyor; temiz havayı ancak mahkûmlara tanınan süre içinde soluyabiliyorlar. Dünya konusundaki bitmek tükenmek bilmeyen sorularını içlerine hapsedip dünyayı dört duvar arasında algılamaya çalışıyorlar. Görüşleri, duyuşları, yetenekleri bu daracık dünyaya göre biçimleniyor. Katılığı, bırakılmışlığı küçük yaşta öğrenip çocukluklarını hiç yaşamadan yıllarını geçiriyorlar. Gerektiğinde analarına analık ediyorlar, babalarına bakıyorlar.

23 Nisan günü kutladığımız Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, ne yazık ki çocuklarımızın tümü açısından tam anlamıyla yaşanan ve kutlanan bir bayram değil. Çoğunluk okuma yazma bilmiyor, okula gidemiyor ya da gönderilmiyor, bir bölümü de okulsuz ve öğretmensiz.

Evet, oldukça tatsız gerçekler bunlar. Kişioğlunun yapmak istediğiyle, yaptığı arasındaki çelişkiyi, benimsediğini sandığı insancıl ilkelerle gönlünde yatan ve ilk uygulamada ortaya çıkan bencilliği, kıyıcılığı gösteren gerçekler.

Çocuklarımızı en iyi nasıl yetiştirebiliriz diye düşünürken, bu sorunları göz önünde tutmak zorundayız: Çetin yaşama savaşımdan en az yarayla nasıl çıkabileceklerini, kendileri hesaplamak zorunda kalan çocukları, terk edilmişleri, suça itilenleri ve asıl, çocuklarını iyi yetiştirmek bir yana, sağ tutma olanaklarından bile yoksun ana babaları unuttuk mu, çocuğumuzu sevmiyoruz demektir. Çocuğunu sevme içgüdüğü herhangi bir çocuğı sevebilme duygusuyla zenginleşebilir ancak, sonra da çocuklarımıza, bütün çocuklara yönelir.

Nisan 1977

Analar Taş mı Yesin?

Hiç kuşkusuz, tatili bol bir ülkede yaşıyoruz. Ulusal ve dinsel bayramları, yerel kurtuluş günlerini, ünlü kişilerin doğum ya da ölüm yıldönümlerinde kendiliğinden yavaşlayan çalışma temposunu düşünürsek, görürüz. Bir yasanın çıkması, bir devlet adamının ölümü bile, hemen bir şenliğe, bir yas törenine dönüşüveriyor. Bu eğilimimizin nedenlerini incelemek, toplumbilimcilerin görevi tabii. Hele son yıllarda kutlamaya başladığımız “Anneler Günü” başlı başına bir inceleme konusu olabilir. burada konuya şöyle bir değinelim:

Amerika Birleşik Devletleri’nde, kimseciklerin kimin nesi olduğunu bilmediği Anna Jarvis adındaki Philedelphialı bir kızcağız, günün birinde, annesine duyduğu sevgiyi, her nedense 1908 yılının mayıs ayının ikinci pazar günü belirtmeye karar vermiş. 1914 yılında da, Kongre bu davranışı çok sevimli ve çok yerinde bularak, mayısın ikinci pazarını “Anneler Günü” ilan etmiş. Günü simgesi, beyaz bir karanfilmiş.

Sanırım annelere ufak armağanlar alınmasına, sevgi gösterilmesine kimse karşı değildir. Gelgelelim annemize hangi gün sevgi göstereceğimizi başkalarından, üstelik gelenek ve görenek açısından bize aykırı düşen bir ülkeden hemen kapma özentimizin övünülecek bir yanı yok. Yalnız unutmayalım, konumuz sevgi değil, tüketim...

ABD’de anne olmak kolay ve rahat bir iş. Hem güvence, hem para olanağı açısından büyük rahatlıklar sağlanıyor analara. Çocukları doğurmak ve bakımlarıyla uğraşmak da dert değil. Yoksa neden boy boy çocuk doğursunlar bile isteye? (Bizdeyse “Anneler Günü” olsa olsa, doğururken sağ kalmayı başaran annelerin sayısı arttı mı kutlanılabilir.) Yine de yarışa girmişiz bir kere...

Anneler Günü yaklaşırken, radyolarda ve televizyonda ütü, saç maşası, parfüm reklamları başlar; çamaşır makinesi reklamları bile başladı. Büyük mağazalar, bilmem kaç liralık alışveriş edene, şu kadar liralık anneler günü armağanı alma hakkını tanıdıklarını ilan ederler. Çocuk, harçlığından biriktirdikleriyle, bu yarışa katılmanın ön kaydını bile yaptıramayacaktır. El âlemin çocuğu, annesine araba armağan etmişse, sizinki kır çiçeği getirecek değil ya? Babada bir telaş. Hem çocuğa para verip anneye armağan aldirtmak gerekiyor, hem de evde bir eksik varsa, onu da bu arada gidermek. Siz istediğiniz kadar çocuğunuza, annesine sevgisini böyle günlerde göstermesi gerekmediğini öğretmeye çalışın; zavallı yarışın dışına itildiğini sanıp küskünleşiyor. İlle de kendi paranızla, kendinize armağan aldıracaksınız! Herhalde mayısın ilk pazarının ay başına denk gelebileceği, ailenin aylık durumları falan düşünülerek saptanmış bu tarih. Doğrusu, düşünen iyi düşünmüş...

Amerika'dan başka, bir Batı ülkesinde daha kutlanıyor “Anneler Günü”, ama daha çok dinsel sayılabilecek bir amaçla. İngiltere’de, Paskalya’dan üç hafta önce, çocuklar annelerine armağan alırlarken, küçük kiliseler de bağlı oldukları büyük kiliselere armağanlar sunuyorlar.

Bir de Yugoslavya’da, Noel’den iki pazar önce kutlanan “Anne’nin Günü” var (Ondan bir hafta önce de Baba’nın Günü). O gün çocuklar annelerini kıştırıp ayaklarına ip geçiriyorlar, iskemleye bağlıyorlar. Çevresinde dönüp şarkılar söylüyor, oyun oynuyorlar. Tekerleme şöyle: “Anne’nin Günü bugün, Anne’nin Günü! Ne vereceksin söyle, çözeyim ipini...” Anne, çocuklarına armağanlar dağıtıyor. Çocuk doğurma, bakıp büyütme koşulları bir ülkede ne kadar güçse, anneye gösterilen sevgi de, o oranda sessiz, gösterişsiz ve bilinçli oluyor. Anne, çocuğundan armağan almıyor tersine, ana olma tadını kendisine yaşattığı için, ödüllendiriyor çocuğunu. İşte o ayağa dolanan ipler kadar sağlam bağlarla bağlanıyorlar birbirlerine. Çocuk, ilerde ana ya da baba olduğunda da, kendi çocuklarına ödül dağıtarak ana babasına sevgi borcunu ödüyor.

Ana deyince, hep yılın önemli olaylarına adı karışan kişileri doğuran “Yılın Anaları”ndan söz edecek değiliz ya. O iş bol

bol yapıyor nasılsa. Gelin biz, maddi sıkıntılar, gerginlikler, yıpranmalar arasında analık görevini gereğiyle yerine getirmeye çabalayan, tarlada bebek emziren, sapa yollarda kan kaybından ölen, genç yaşta zorla evlendirilen ve ana bile olamadan, çocuklarını yetim bırakan analardan, büyük kentlerde ya da kasabalarda, her gün telaş içinde çocuklarının okuldan eve dönmesini bekleyen “meçhul ana”lardan söz edelim. “Anası ölen kız, hanım; babası ölen oğlan, bey oldum sanır,” atasözünün altında yatan acıyı, “Anası soğan, babası sarımsak, kendisi gelişken olamaz ya!” sözündeki gerçekliği, “Anan ırgat, baban ırgat, sen de ırgat, senden olanın da ırgat,” sözündeki gözlem gücünü düşünelim.

Bu yıl sokak çatışmalarında çocukları kurşunlanan analara armağanlar alınacak yine. Anneler Günü kutlanacak. Bir anaya verilecek en büyük armağan, çocuğunun, çoğu kere kanı canı pahasına büyütüp okuttuğu çocuğunun, çağdaş dünyada, çağdaş bir insan onuruyla yaşayabileceği inancıyken...

Mayıs 1977

Şenliğin Yolu

Çocuklardan söz ederken, anneleri öne almak alışkanlığından kolay kolay kurtulamıyoruz. Babanın, çocuğun mutlu ve sağlıklı bir biçimde yetişmesinde ne gibi katkıları olabileceği üstüne düşünmüyoruz pek; ona, işler yoluna girince ya da sarpa sarınca başvurulacak bir uzman gözüyle hakıyoruz. Anneyle çocuğun dışında kalıyor baba.

Bu alışkanlığın yer etmesinde, eski tarz, Osmanlı babalarının büyük ölçüde payı var. Katı ataerkil ailelerde erkek, istesin istemesin umacı rolünü üstlenmek zorunda sayıyor kendini, çocukla şakalaşma, eğlenme, oynama gibi keyifli işleri hafiflik sayıp hep anneye bırakıyor. Böylece çocukta “baba saygısı”nın uyanacağını umuyor. Saygıyı korkuyla bir tutmanın, saygının keyiften, sevinçten de kaynaklanabileceğine inanmamanın yanlışlığı bu. Çünkü çocukla baba arasında ilişki bir kere ters kuruldu mu, ileriki yıllarda, birbirlerine iki dost gibi davranacakları günlerde de sürüyor soğukluk.

Erkek olsun, kız olsun, çocuk gizlerini annesine açar evet, dertlerini önce ona anlatır. Okulda kırık not almışsa, top oynarken komşunun camını kırmışsa, harçlığı yetmemişse, babanın pek hoş karşılamayacağı bir yere gidecekse, sonraları, büyüyünce gönlünü kime kaptırdığını da ilk annesine söyleyecektir. Bu durumda anneye biraz sahtekârlık etmek, sık sık yalana başvurmak gibi güç bir ödev yüklenmiştir. Aslında ailenin üç üyesi de, annenin merkezini oluşturduğu bir sahtekârlık çemberinin içinde dolandıklarını bilirler de, bilmezlikten gelirler.

Şöyle: Çocuk, anneye açtığı konunun babaya aktarılacağını bilir, ama bilmiyormuş gibi yapar. Anne, çocuğun gizlerini babaya asla aktarmayacakmış gibi davranır, söz verir, ama tutmaz

sözünü, belki tutmaması gerekmektedir. Babaysa, hiçbir şey öğrenmeden, duymadan, her şeyi bilen bir “gizemli güç” katına yükselmiştir bu arada; insancıl yanını, sevecenliğini gösterme olanağından yoksun kalmıştır. İyi niyetle başlayan bu yalanların sonucu, çoğu kere parlak çıkmaz: Çocuk, babayı saymak yerine ondan ürker.

Günümüzün dünyasında babalar, çocuklarıyla birlikte büyüyorlar. Genç yaşta evlenip çoluk çocuğa karışıyorlar, çocukları ve torunlarıyla yaşıyorlar. Eskiler, torunların çocuklardan daha çok sevildiğini söylerler. Acaba, babanın çocuğu tam anlamıyla kavrayabileceği, hoş karşılayabileceği olgunluğa ancak torun sahibi olacak yaşta varabildiğini mi gösteriyor bu? Gençlik hırçınlıkları, sabırsızlıkları geçtikten sonra mı?

Gerçekten de, çocuğunu bırakacak kimsesi olmamak, canı çektiğinde istediği yere gidememek, genç ana babanın yaşamını geniş ölçüde kısıtlayabilir. Annenin en büyük ödevi de o zaman başlıyor işte: Çocuğunu emzirmekten, beslemekten, giydirip süslemekten aldığı doğal tadı, babayla paylaşmanın bir yolunu bulması gerekiyor. Kusursuz anne’den, şakacılık, hareketlilik, güçlükler karşısında yılmama gibi özelliklerin yanı sıra, dayanıklılık da bekleniyor.

Babaya, çocukların günlük yaşama, yalnızca uykusuz geceler, yorgunluklar, bunalımlar getirmediğini göstermek annenin elinde. Çocuk açısından da yapmak zorunda bunu. Babanın çocukla ilişkisinin sağlam kuruluşunda en büyük yardımcılarından biri anne değil mi?

Ne yazık ki, kız-oğlan bütün çocuklar ortaokula gidene kadar zamanlarının çoğunu annelerinin dizleri dibinde geçirirler, kadınları tanırılar yalnızca. Bu “kadınlar dünyası”, hele erkek çocuklar açısından çok sakıncalı etkilerle dolu olabilir, çocuğun cinsel seçmesini bile yönlendirebilir. Oğlan çocukların, erkekleşirken babalarını örnek almak istediklerini biliyoruz; ama bu psikolojik ergenleşme süresi sırasında, erkeklerin kendi dünyalarında nasıl konuştuklarını, nasıl davrandıklarını, kadınlarla nasıl ilişki kurduklarını da öğrenmek zorundadır oğlan çocuk. Baba dostluğu onun için vazgeçilmezdir.

Kız çocuk üzerinde de önemli etkileri var babayla kuracağı

dostluğun. Bu dostluk aracılığıyla kız çocuk, erkeklerin dünyasına girecek, erkekleri anlamayı, sevmeyi öğrenecektir (Bir erkeği doğru dürüst sevmeyen bir kadının, çocuğunu gerektiği gibi sevebileceği epey su götürür sanırım).

Çocuğun yaşamını olabildiğince uzun süren bir şenliğe dönüştürmek istiyorsak şenlik alayının geçtiği yolu babanın da bildiğini kanıtlayacağız ona.

Haziran 1977

Tatilde Soru Yağmuru

*Gören olmuş mu rüzgârı?
Ne sen gördün, ne de ben!
Ama ağaçlar başlarını eğiyor,
Rüzgâr yanlarından eserken...*

*Gören olmuş mu rüzgârı?
Ne sen gördün, ne de ben!
Ama yapraklar usulca kıpırdıyor,
Rüzgâr arkalarından geçerken...*

İngiliz kadın şairlerinden Christina Rossetti, çocuğun yalın ama gizemli, büyülü sorularla dolu iç dünyasını ne güzel yansıtıyor bu şiirinde... Evet, misket, yakartop, seksek, uçurtma derken rüzgâr dönemi de gerilerde kaldı, ancak tatil ayları başladı. Sokaklar, sevinçlerinden seken, sıcak tatil yaklaştıkça adımları geri geri giden, türlü özürlerle kapı önlerinde oyalanan çocuklarla dolup taşıyor. Kimileri, okuldan çıkınca çantalarına tıkıyorlar önlüklerini; güneşin sıcaklığını, baharla birlikte uyanan, serpilen bedenlerinde duymak istiyorlar.

Baharda, ev ödevlerinden ufak kaytarmalar başladı önce, ufak kaçamaklardan keyif alındı. Derken, uzun yaz günleri çıkageldi. Karanlık geç iniyor ve çocuğu ürküten, eve bağlayan karanlık bastırmadan, kim korunmak ister ki? Doğa da durgun rüzgârı, ılık esintileriyle, uzun süren alacakaranlığıyla destekliyor, gözetiyor insan yavrusunun haşarılığını, delişmenliğini. Bilge doğa, insanın yeni tohumu boy attıkça kendisinin de yenileneceğinin farkında.

Önce, çocuğun sorduğu sorular değişiyor. Kitapların uyardığı, kitaplardan esinlenen sorular gündemde değil artık:

— On iki kaç tanedir?

— En sonuncu ayın adı nedir?

— Uzaya roket fırlatılırken sayılar neden tersine sayılıyor, roket dünyadan uzaklaşıyor diye mi?

— Astronotlar, nasıl olup da aya çarpmıyorlar? gibi, çoğu kez bıktırıcı gelen, “Sus lütfen, işim var şimdi,” diye geçirtilen sorulara yer yok. Çocuk, büyüklerine yaranmayı, kendini ilginç göstermeyi, “Aferin!” beklemeyi önemli bulmuyor. Önünde koskoca kırlar, masmavi bir deniz ve gök uzanırken, Everest’in yüksekliği, Kızılırmak’ın uzunluğu umurunda mı?

Yazın, kış boyunca yaptığı gibi, okuyarak, bilgi toplayarak değil yaşayarak, sınavarak öğrenecek dünyayı. Bozkır dikenleri, ağaçlar, balıklar, kuşlar, çiçekler sözlüklerde karşılıkları yazılı isimler olmaktan çıkacak onun gözünde. Çayları, ormanları, ırmakları, deniz denilen büyük suyu yakından tanıyacak, özelliklerini kavrayacak. Yaşanılarak, denenerek edinilen bütün bilgiler gibi de daha kalıcı olacak yeni bilgiler dağarcığı, edindiği izlenimler yıllar boyu silinmeyecek.

Bu arada hiç kitap okumayacak mı peki? Sanıyorum, yayınları “zararlı” ve “yararlı” diye ikiye ayırırken okumayı abartıyoruz. Çocuğumuz, yaşamı boyunca sürekli denetim altında tutabileceğimiz, serde yetişen çiçek gibi toplumdan ve koşullardan ayırabileceğimiz bir canlı değil oysa. Kötülükle iyiliğin, hainlikle sevecenliğin iç içe barındığı bir dünyada yetiştiriyoruz çocuğumuzu. Üstelik iyi, güzel kitapları bol bol el altında bulundurabilen bir çocuğun zararlı fotoromanlardan, magazinlerden korunması fazlaca gerekmiyor sanırım. Sağlam bir dünya görüşü ortamında edebiyat tadının, sanat tadının bilincine varan bir çocuk, kısa sürede çamur gibi dergileri boşlamayı kendiliğinden öğrenecektir nasılsa. Çocuğumuzun yakın edebiyata önce ağılamaklı romanlar okuyarak geçtiğini unutmayalım. Kerime Nadir ve Esat Mahmut’la, Dostoyevski’yi birlikte okuduğumuz günleri... Ne okursa okusun diyelim kısaca, yeter ki kendine sorular sorsun. Yeter ki, ellerini toprağa daldırmayı, ayaklarını özgürce suya sokmayı öğrensin. Dünyanın yaşanılabilir bir yer olduğuna inansın. Kendi yönsemelerinin, el becerilerinin ayırımına varsın. Ve bu bulunmaz eğitimi, sıcak bir yaz göğünün

altında kendi gizemli dünyası içinde gerçekleştirsin. Tatil, o demek değil mi?

*Bir sabah erkenden daha güneş
doğmadan
Kalktım, çiğle ıslıl ıslıldı düğün çiçekleri!
Ama, şu benim miskin, uykucu gölgem
yok mu,
Yataktan kalkmamış, daha, mışıl mışıl
uyuyordu.*

(R. L. Stevenson)

Yalın şiirler, usta işi resimler, ülkemizde gittikçe yaygınlaşan “çocuk edebiyatı” ürünleri, tatilde yeterli hammadde sağlayacak çocuğa, ama asıl, doğanın kendi büyüğü şiiri kişiliğine damgasını vuracak.

Temmuz 1977

Geçmiş Diriltilmeli mi?

Ramazanı çok sevdiklerini söyleyen dindarlara, Bektaşî'nin yönelttiği soru ne kadar ilginçtir:

— Peki, bu kadar seviyorsunuz da, bitince neden bayram ediyorsunuz?

Şaka bir yana, her yıl, daha renksiz bir ramazan geçiriyoruz. Belki de artık bu ayı, dünya zevklerinin tümünden el etek çekme ayı diye yorumladığımızdan, orucun kısıtlamalar, engeller koyması, bu görüşün yaygınlık kazanmasına yol açıyor. Oysa orucun özünde yasaklamadan çok irade sınaması, yoksun bırakmaktan çok belli kurallara alışma kavramı yatıyor. Hemen hemen bütün dinlerde, benzeri perhiz aylarına ya da belli yiyeceklerin yasaklandığı dönemlere rastlayabiliyoruz. Üstelik belirtilen günlerde “tutulmayan” oruçla “tutulamayan” oruç arasında nasıl bir farklılık gözetiliyorsa, oruç tutulmaması buyrulan günlerde tutulan oruçlara da bir suç derecelendirmesi uygulanıyor. Kısaca, dinimizde oruç tutmayı bilinçli bir tutum olarak benimsemeyenlere hak tanınmıyor diyebiliriz. Oruç tutmakla yükümlü Müslüman'ın “bütün akıl yetilerine sahip ve ergen” biri olması koşulu, hastalık, yolculuk, savaş, kıtlık ya da gebelik, lohusalık gibi özel durumlara ilişkin yığınla ince ayrıntı, ancak bilinçli ve sağlıklı kimselerin oruç tutabileceğinin, o orucun geçerli olabileceğinin bir kanıtı. Oruçları kendi iradeleri dışında bozulanların bağışlanması da, bir başka kanıt bu konuda.

Ama sakınmanın yanı sıra, olumlu davranışlar da bekleniyor oruç tutandan. Küfürden kaçınmak, kötü söz etmemek, yoksullara sadaka vermek gibi...

“Kefaret” etmesi gerekenlerin, yerine göre, kimi zaman köle azat etmeleri, kimi zaman da yoksul doyurmaları şart koşuluyor.

İnsanın elinin altında bulundurduğu, doğal hakkı bellediği içinde, önemsemediği olanakların değerini, önemini oruç aracılığıyla derinden kavraması söz konusu. Hoşgörü, cömertlik, doyunluk, yetingenlik gibi insancıl duyguların yeşermesi.

Yalnız bu kadar mı?

Eskiler, büyüklerimiz, eski ramazan gecelerinin tam bir cuncuna içinde geçtiğini, bir bayram havasına büründüğünü anlata anlata bitiremezler. Özellikle, 1880'den sonra, Direklerarası'nda kurulan ünlü tiyatrolar "Mınakyan" Tiyatrosu, Abdürrezzak, Kel Hasan, Kavuklu Hamdi Tiyatroları, ünlü Ferah Tiyatrosu bu semtin ramazan gecelerinde bir bayram yerine dönmesini sağlamış. Bugünkü Şehir Tiyatrosu'nun tohumu da o yıllarda atılmış. Ramazan gecelerinin başlıca şenliklerinden Karagöz, ortaoyunu, meddah ve pehlivanlar, saz takımları ve kantocular, hep bu semtte toplanırlarmış bir dönemde. Ramazan, yalnızca oruç tutup disiplin altına girme ayı değilmiş yani; iftardan sonraki eğlencelere bakarsak, bunu kolayca anlayabiliriz.

Ulusal kültürümüze, edebiyatıyla, müziğiyle kültür yaşamımıza, büyük katkılarda bulunmuş eski ramazan ayları. Bugün, ramazan eğlenceleri diye o gecelerin soluk suretlerini yaşamaya çalışıyoruz. Karagözlerde, ortaoyunlarında o günlere öykünen, çağdışına düşmüş şakaları, tekerlemeleri yineleyerek, hâlâ *Arabın İntikamı*'ndan, *Fındık Kurdu*'ndan yola çıkarak. Aradan hiç zaman geçmemiş sanki: Sanki Türkiye, o günün Türkiye'si ve bu arada yaratma gücüne sahip hiçbir sanatçı çıkmamış ortaya; toplum da, değer yargıları da, beğeniler de yerinde saymış... Aranje edilmiş kantolar, çocuklarımızın bile tadına varamadıkları Kavuklu-Pişekâr şakaları, hepimize yabancı, hatta biraz da hüznün verici geliyor. İçten gelme bir coşkuyla katılmıyoruz ramazan şenliklerine. Demin de demiştim ya, ramazan gibi bir şenlik ayını, Müslümanlığı Katoliklikle karıştıranların, bağnazlığın bayrağını açanların ellerine bırakmışız çünkü. Her türlü yeniliğe karşı çıkan sofistalar, yüzü gülmeyen, hoşgörüsüz esnaf, halk değerlerini küçümseyen düzmece "oruçseverler," inceltme kaygısıyla oruç tutan zengin hanımlar, elbirliğiyle ramazanı tatsız tuzsuz bir ay yapmaya çalışıyorlar. Halkımızın ezici çoğunluğunun yok-

sulluğuna karşın gülme yeteneğini, yergiciliğini yitirmediğine inanıyorsak, bu çabalara gülüp geçiyoruz.

Yitirilen zaman ardında koşmak anlamsız olduğuna göre, kopukluklar sonradan doldurulamayacağına göre ramazan eğlencelerini diriltme çabamız boşa gidecek biliyoruz. Buna da hayıflanmamak gerek. Toplum, daha başka atılımlar bekleyebilir bizden. Yeni insanımızın, yeni kültürünün şenliklerini.

Ağustos 1977

Bizim Sonbaharlarımız

*Günler kısaldı Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları...*

En güzel şiirlerinden biri “Eylül Sonu”nda, sonbaharın bir hatıralar mevsimi olduğunu anlatıyor Yahya Kemal. Gençken doludizgin yaşanan bir mevsim sonbahar. Bahçeler, diz boyu sararmış yapraklarla doludur, bahçe sinemaları kapanmıştır. Onlarla birlikte yaz gecesinin cıvı cıvı sevinci, renkleri, kokuları da yitip gitmiştir. Ayçiçeği çıtırtıları, tavla zarı sesleri duyulmaz olur. Yalılar, eski ahşap evler içlerine kapanır, kışa hazırlanırlar.

Derken bir gün, kış habercisi kara bir bulut ilişir gökyüzüne, ılık, ince bir sağanakla dağılmamaya kararlıdır; havada serin, kekre bir şey bırakır, kalıcı bir serinlik. Kışın eli kulağındadır.

Cahit Külebi, “Güz Yorumu”nda şöyle diyor:

*Yağmur yağacak ince.
Muşambalı kızlar görülecek.
Ağaçlara, çocuklara gelince
Bir karış büyüyecek.*

Gençler, kuru yaprakların arasında, yağmur altında yürümeyi sürdürecekler, kapalı kahvelerde, camların ardından, çırpıntılı lodos denizini gözleyebilecekler; bir yıl önce okuma yazmayı sökmüş küçük çocuklar, yağmurdan kaçıp ana babalarıyla birlikte sığındıkları pastanelerde buğulu camlara adlarını kocaman harflerle yazacaklar. Oysa yaşlıların gözünde “elden kaçırılan”, belki bir daha yaşanmayacak bir dönemi çağırıştırıyor sonbahar. Ahmet Haşim’in ünlü şiirini anmadan geçmeyelim:

*Bir gamlı hazanın seherinde
İsrara ne hacet yine bülbül?
Bil, kalbimizin bahçelerinde
Can verdi senin söylediğin gül!*

Ahmet Haşim'in birçok şiirinde, sonbahar hüznüyle bağlantılı olarak ölüm düşüncesinin işlendiğini görüyoruz. Yalnız o şiirler mi? Sonbaharı konu alan nice soylu şiir, nice unutulmaz şarkı sayabiliriz. Bu arada, özellikle Fransız edebiyatından dilimize aktarılan yağmuru ve gözyaşı bol şiirleri unutmayalım. Ölüm, ayrılık ve sonbahar şiirleri.

Sıcak, kaygısız yazla soğuk, geceleri uzun, koşulları zor kışı birleştiren bir ara mevsim olduğundan, sonbaharın hüznüne gelmesi doğal sayılabilir. Tatil bitmiştir. Herkes evine, okuluna ya da işinin başına dönecektir. Yazın kurulan dostluklar, yazla bırakılacaktır ister istemez. İhtiyarlar bir kışı daha geçirme güçlüğüyle karşı karşıyadırlar. Doğa da uzun uykunun hazırlığına girmiştir zaten.

Bu duygular, evrensel duygular kuşkusuz. Gelgelelim, "sonbahar hüznü" denilen şeyin biraz da "Batı usulü bir hüznülenme çabası" olduğu da geçek. Günümüzde romantik, yerli şiirler, şarkılar özellikle radyo reklam programlarında okunanlar, çoğu kez sonbahardan kaynaklanıyor, ama onları eskimiş, yıpranmış, basmakalıp buluyoruz. Çağdışı, yoz buluyoruz. Bir duygu sömürüsü kokusu alıyoruz.

Çünkü sonbahar, yalnızca "ayva sarı" değil, "nar kırmızı" bir bağbozumu mevsimi... Üzüm ve şarabın coşkusunu getiriyor. Köylerde yaşayanlarımız, sonbaharda harmana gidiyor, emeklerinin ürünlerini derliyorlar. O yüzden de edebiyatımızın yetkin, ilerici örneklerinde sonbahar hüznüne pek rastlamıyoruz.

Metin Eloğlu'nun şiirini alalım:

*İstanbul'un ortasında bir bahçe
Silme güvercin tavanı
Yeşeren ekinlerin muştusunca
Eylül bitiminin aydınlık günü*

*Sen vardın son yaz vardı bitişiğinde
Bambaşka gördüm ülkeyi halkı acunu
Gerçekliğin bacasında kopkoyu tüttün
Gürül gürül yanası ocağımın odunu*

Bağbozumuna rastlayan geleneksel Şeker Bayramı'nın, hiç de-
ğilse bu yıl, sağlıksız hüznleri kovacağını umalım.

Eylül 1977

54'üncü Yılda

Cumhuriyetimizin 54. yılı bu yıl: Eğitim ve öğretime, hukuka ve yönetime, yurttaşlık haklarına ilişkin bunca devrimi gözlerimizin önüne getirelim. Kadına “yurttaş” olma, toplumda görev alma hak ve özgürlüğünü veren devrimi, dilde özleşme çabalarını, Medeni Kanun’u ve asıl, Anayasa kavramını...

Daha önemsiz görülen atılımları da analım: Ölçü birimlerinde, takvimde, kılık kıyafetteki değişimleri.

Cumhuriyet’in 54. yılında bu atılımların çoğunu, biçimsel yanı ağır basan yenilikler olarak niteleyebiliriz.

Belki de bu kuşku lar yüzünden son yıllarda “cumhuriyet” olgusunu incelemeyi, konunun derinlerine inmeyi amaçlayan ürünler, hızla izliyor birbirini. Farklı dünya görüşleri benimsemiş araştırmacılar, incelemeciler, Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet öncesi dönemi irdeliyor, gerçekleri su yüzüne çıkarmaya çabalyorlar, devletle halk, hükümetlerle halk arasındaki kopukluğa çeşitli açılardan bakıyorlar. Ünlü romancılarımızın birçoğu da, Kurtuluş Savaşı’na eğilen romanlar verdiler bu arada.

İncelemelerle romanların yanı sıra anılar da yayımlandı. Falih Rıfkı Atay’ın, Nadir Nadi’nin, Samet Ağaoğlu’nun, Rıza Nur’un, Ahmet Emin Yalman’ın anıları, ilk akla gelenlerden. Cumhuriyetimizin kuruluş döneminde önemli görevlerde bulunmuş, topluma söz geçirmiş, kamuoyu yaratmış kişilerin anıları büyük değer taşıyor elbet... Ne var ki, anılara ciddi tarihsel belgeler gözıyla pek bakamayız. Hele son yıllarda, eski-yeni bütün devlet adamlarının, elçilerin, askerlerin furya halinde anılarını yayımladıklarını gördükçe.

Çünkü anılar, çoğu kere geçmişten kalma, silinmiş birtakım olayları söze dökerler. Hiç aksatılmadan günü güne tutulmuş

bir günlüğe başvursa bile, yazar, yaşanılıp geçirilmiş bir günü anlatmaktadır eninde sonunda; yıllar sonra bir günü olanca canlılığıyla aktarmak da, kolay iş olmasa gerek... Bir de nereden baksanız, yazarın değerlendirmeleri kişiseldir, kendi yorumlarıdır. Üstelik bu arada yazarın düşünceleri ve görüşleri değişikliğe de uğramış olabilir. O zaman da, geçmişte aldığı notlarda yer yer değişiklik yapma ya da yaşadığı günün ortamını, koşullarını göz önünde tutarak izlenimlerini azıcık da olsa saptırma yolunu seçebilir. Diyeceğim, düzeltmeler yeni yanlışlara yol açabileceğinden bizler, “günlük”, “anı” türünden ancak anılar arasındaki bağlantılara, ortaklaşalık ve aykırılıklara bakarak genel bir çerçevenin ipuçlarını çıkarmada yararlanabiliriz.

“Abdülhamit’in Gizli Defteri”, “Atatürk’ün Uşağının Gizli Defteri.” Gizlilik her zaman önemli bir yer tutuyor anılarda. Eleştiri, dedikodu, kara çalma da... Yine de, kullanılan yöntem ister dürüst, ister kirli olsun bu tür kitaplar, toplumca “yasak” belenen, “dokunulmaz” sayılan tabuların yıkılmasını sağlamışlardır. Az değildir bu. Demokrasi, açıklık, korkusuzluk, bildiğine sahip çıkma ve bilgiyi başkalarına iletme ilkelerine dayandığına göre.

Bu eleştiriler genel olarak, devrimlerin, köksüz, tepeden inme temelsiz girişimler olduğunda, halkımızın da yapısına aykırı düştüğü için benimsenmediği doğrultusunda. Doğulu yapıdaki halkımızın, göstermelik bir Batılı kılıfına uyamayacağı ileri sürülüyor. Ekonomik özgürlük olmadan, siyasal, kişisel özgürlüğün soyut bir kavram niteliğinde kalacağı, kullanım değeri taşımayacağı belirtiliyor.

Yalnız gözden kaçan bir nokta var: Varılan yerden artık geri dönülemeyeceği, sil baştan edilemeyeceği gerçeği. Günümüzde kitle iletişim araçları, yenilikleri günü gününe dünya halklarına duyururken, geçmişi durmaksızın eleştirmeye yönelmek, geçmişle yaşamak da neresinden bakılsa benimsenecek bir tutum değil.

Geçmişimizi mıncıklamaktan ve insanın geleceği konusunda ha bire kuşkulanmaktan, burnumuzun dibinde hemen çözüm bekleyen sorunları göremiyoruz.

Evett, Cumhuriyet’in 54. yılında okullarımızda hâlâ çağdışı

ders kitapları okutulabiliyor. Tarihimiz, çizgi romanlardaki vurucu kırıcı resimlerle tanıtılıyor. Felsefe ve mantık gibi, insanı, çağına yaraşır kılacak bilgilerle donatan bilimler çarpık açılardan ele alınabiliyor, insanlığın kültür mirası bir çırpıda silinebiliyor.

Bu beyin kıyımına son verme için analarla babaların el birliğiyle savaşmaları gerek. Çocuklarımızın bizim yaşadığımız günün gerisinde düşünmemeleri, düşünmeyen, okumayan, ilkel yaratıklar düzeyine inmemeleri için el ele savaşmak zorundayız. Cumhuriyet ilkeleri değil, insanlık ilkeleri bekliyor bunu bizden.

Ekim 1977

Kadının Hangi Hakları?

Kadının toplum içindeki görevlerini genişletmeyi, ona çağdaş haklar sağlamayı amaçlayan bir doktrin var: Feminizm.

Feminizmin çağlara ve toplumlara göre değişik yönsemeler kazandığını görüyoruz, ama tarih boyunca her çağda, her toplumda, kadın haklarını savunan düşünürlere rastlanmış. Kadın düşünürlerin yanı sıra erkekler de, kadına layık olduğu saygınlığı kazandırmada büyük çaba harcamışlar. Bu çabalar, masa başında kalmamış, gösteri yürüyüşlerinde eyleme dönüşmüş, toplumu etkilemiş. Yine de, hareketin özlü bir bildiriyle savunulduğu tarih, feminizm akımının başlangıcı sayılıyor.

Fransız Devrimi sırasında, 1791’de Olympe de Gouges, “Kadının ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi”ni yayımladığında, Fransız toplumunda büyük yankılar uyandırmıştı. Gerçi akımın özüne karşı çıkanlar sayıca azdı, yine de kadının fazlaca gözetilmesi toplumun büyük çoğunluğunun hoşuna gitmiyor, işine gelmiyordu. Öncü görüşü benimseyen dernekler kuruldu kısa sürede ve iktisadi açıdan özgürlük kavramıyla başlayan akım, kadının öğrenim olanaklarını kullanması sonucu, düşün alanındaki özgürlüklere açıldı. Kadının seçme ve seçilme hakkı, bu özgürlükler zincirinin önemli bir halkasını oluşturdu.

Eski çağlarda “mal” sıfatıyla benimsenen, hırpalanan, alınıp satılan, sonraları, sanayi devrimi süresince, düşük ücretle ve ağır koşullar altında, her türlü güvenceden yoksun bırakılarak çalıştırılan, sömürülen kadın, bileğinin gücüyle yaşadığı toplumun ana kan damarlarından biri haline gelmeyi başardı böylelikle. Hem iktisadi-toplumsal alanda, hem de sanat-düşün alanında.

Kadın hakları akımının hep iki yönlü süregeldiği bir gerçek. Batı’daki uygulamada, kadınlara ağır ve tehlikeli işlerde

çalışma yasağı, analık halinin özel durumunu kollama gibi koruyucu hükümler getiren yasaların, erkek karşısında eşitsizliğin giderilmesi yolunda çıkarılan yasalar kadar önemli sayıldığı apaçık ortada. Kadının toplumda “üretken bir güç” diye görüldüğünün belirtisi bu yasalar. Bir aralar yaygınlık kazanan “kadının çalışmaması gerekir” eğiliminin pek yandaş bulmaması bu yüzden olsa gerek.

Yıllar yılı kadını bir esin kaynağı, bir güzellik simgesi olarak benimsemiş, onun adına şiirler, şarkılar yazmış, ezgiler bestelemiş, resimler çizmiş, en güzel yapıtları vermiş bir erkek soyunun, tapındığı Tanrıçayı işçi tulumuyla görmek istememesini ne de olsa anlayışla karşılayabiliriz. Hele o dönemde.

Türkiye’ye baktığımızda, şöyle bir görünüm ortaya çıkıyor: İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra yoğunlaşan Fransız kültürü etkileri, aydınlarımızın içine iyice işlemiştir. Sözelimi, erkeğin birden çok kadınla evlenmesi daha resmen yasaklanmamıştır, ama büyük kentlerde yaşayan erkekler tek eşle yetinmeyi seçmektedirler.

1870’ten sonra genç kızların ilköğretimden geçme hakları vardır. Bunu, 1908’de ortaöğrenim görme hakkının tanınması izleyecektir. 1920 yılında kadın, erkekle birlikte yüksekokullara gidebilecek, karışık öğretim görebilecektir.

1896 yılı, kadın hakları açısından tarihimizde bir dönüm noktası sayılıyor. Bu tarihte Fatma Aliye Hanım, ilk kadın derneklerinden olan “Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti”ni kuruyor.

Birinci Dünya Savaşı, uygulamadaki zorunlulukların masa başı düşüncelerine nasıl yön verdiğinin ilginç bir örneği sayılabilir; çünkü savaş sırasında kadınların devlet memurluğu ya da gönüllü hemşirelik yapma hakkı kendiliğinden tanınıyor. Bu görüş değişikliğini topluma zorlayansa doğal koşullar.

Kurtuluş Savaşı sırasında daha da ilginç bir durum çıkıyor ortaya; köylü kadınlarımız erkeklerine silah arkadaşlığı ediyor, hem cephede, hem geri hizmetlerde önemli görevler üstleniyorlar. Artık, “kancıklık etme-erkek sözü verme”, “kadın ağızlı”, “kadınlar hamamı”, “kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası” gibisinden kadını küçültücü bir anlayış, kendiliğinden bozguna uğramıştır.

Mustafa Kemal, Türkiyeli kadına-anaya erkek karşısında tam bir eşitlik sağlayan yasaların çıkmasına önayak olurken, hiç kuşkusuz savaştan artakalan bir gönül ve saygı borcunu ödediğine inanıyordu. 1926'da Medeni Kanun'la boşanma hakkı veriliyordu kadına, 1930'da kadın belediye meclislerine, 1935'te ise Büyük Millet Meclisi'ne girebiliyordu.

1961 Anayasası, kadına tam bir eşitlik tanıyarak onun haklarını Anayasa güvencesi altına almış oluyordu. İş Kanunu'ysa yeni haklar veriyordu çalışan kadına. Elbette bu gelişmeler, uluslararası ilişkilerin yürütüldüğü, ülkenin nabzının attığı büyük kentlerle kasabalarda izleniyordu çoğunca. Çağdaş yaşamanın dışına itilen köylerde ise, hemen eski inançlara dönmüştü. Köyler, kendi bırakılmışlıkları içinde eski anlayışlarına kapandılar, alıştıkları düzene döndüler. Kadın hakları devriminin harı, onları şöyle bir yalazlayıp geçmiş oldu. İşin en acı yanı, Türkiye'de kadın haklarına esin kaynaklığı eden köylü kadının, bu devrimden nasibini hiç mi hiç almaması, bir süre sonra da, almayı bile düşünmeyecek kadar bezginleşmesiydi.

Büyük bir çelişki vardı ortada. Özgürlük, asıl sahiplerine yönelmemiş, kentli kadına armağan edilmişti. Üçrunda savaşımadığı, nasıl kullanacağını bile bilmediği özgürlüklere sahipti artık kentli kadın. Özentili kadın dernekleri kuruldu art arda. Bunların çoğu, geliri yüksek düzeydeki aile kadınlarının boş zamanlarını değerlendirme oyalantısı niteliğindeydi. Toplantılar düzenlemek, balolar vermek, yoksul çocuklara bağış toplamak, resmi günlerde ağlamaklı söylevlerle bildiriler yayımlamaktan öteye gitmeyen soyut bir özgürlük anlayışına bağlı dernekler. Bu arada, Batılı kadının cinsel özgürlüğünü savunan derneklerin görüşleri de –topluma uysun uymasın– aktarıldı.

Son yıllarda Türkiye sağlıklı bir ortama girmek üzere. Bugün erkeğe karşı değil, erkekle omuz omuza yaşama savaşı vermeye çabalayan kadınların kurdukları dernekler başı çekiyor. Artık kadınların derdi, bütün gün mağaza, dükkân dolaşıp yalnızca tüketimde bulunan, kumara ve giyime para yatıran, aile bütçesine kendine cep harçlığı eden, erkeğini esir gibi kullanan, karı koca anlaşmazlıklarında kendi namusuna binlerce liralık fatura ya da nafaka kesip öte yandan zavallı sokak kadınlarını

küçümseyen, kısaca “mal olma saltanatı”nı sürdürüp “mal olmama savaşı” veren dişilerin haklarını korumak değil. Uyanan Türkiye’nin kadını bir “süs bebeği” değil. Erkeklerle arkadaş, dost olmak gerektiğini biliyor, hakların, görevlerle orantılı olduğunu da.

Kasım 1977

Kozayı Çatlatmak

Bir gün ansızın, şaşkınlıkla fark edersiniz: Çocuğunuz büyümüştür. O eski, bildiğiniz küçük insan değildir artık; ya yüzünde yeni yeni beliren anlamlı bir gülüşten, ya her zaman kolaylıkla “Peki” dediği bir isteğimize birdenbire “Hayır” diye karşı koyuşundan ya da çok daha ufak bir şeyden anlarsınız. Sözgelimi, aile içinde, dost çevresinde geçen bir konuşmaya “Yine de”, “Oysa”, “Ne var ki”, “Kanımcı” gibi ilginç, gelişkin sözcüklerle, kavramlarla katılışından.

Ama siz o küçük, ıslak eli nicedir avucunuzda tutmaya alışmışsınızdır. Özellikle kalabalık sokaklarda, bilinmedik semtlerde, itiş kakış yürümeye çalıştığınız pazar yerlerinde, tören alanlarında, yeni gidilen okul bahçelerinde... Kısaca bilinmezliğin, güvensizliğin kol gezdiği her yerde. O küçük el, karşı kaldırıma geçerken sıkı sıkı sarılır elinize, okşayışınızdan, bastırışınızdan, sertçe sıkıp çekiştirişinizden bir şeyler sezmeye çalışır.

Çocuğunuzun dünyada ne kadar yalnız, güvensiz olduğunu o anlarda daha iyi kavrarınız. Gerçi son aylarda serpilmiştir, ayakları iki ayda eski pabucuna sığmayacak kadar büyümüştür, karnı hep açıkta kalmaktadır kısalan gömlekleri yüzünden, kızsız, bebekleriyle ilgilenmemektedir artık, oyuncuların, şarkıcıların resimlerini biriktirmektedir, erkekse, misketleri bir yana atmıştır, futbola, futbolculara kaptırmıştır kendini. Üstelik kimi zaman sizi gerçekten üzen, inciten kabalıklar yapmayı, bir başarı saymaktadır. Arkadaşlarınızla konuşurken söze karışır, lafınızı böler, saçma sapan sorularla sizi yorar.

Kızmamak güçtür gerçekten. Kendinizi ne kadar çocuğunuzu iyi yetiştirmeye adanmış olursanız olun, eninde sonunda kanlı canlı bir insansınızdır siz de; bağımsız kalma, dilediğiniz müziği

dinleme, dilediğiniz kitabı karıştırma gibi doğal haklarınız vardır.

Sormamız gereken soru bu işte: Çocuğumuzun bize olan düşkünlüğünü iki taraf için de sağlıklı bir ilişki düzenine nasıl oturtabiliriz? Çünkü çocuk söze karışırken, sizden kitabınızı bırakıp ödevine yardım etmenizi isterken, yanıtlarını bildiği sorular sorarak sizi oyalarken, aslında sizi (kızdırmak, sinirlendirmek pa-hasına da olsa) bulunduğunuz ortamdan ayırmak, hiç kimseyle, hiçbir şey paylaşmamanızı sağlayarak, kendi iç dünyasına çekmek derdindedir. Bu uğurda yapmayacağı şey de yoktur galiba. Şöyle bir soru sorabilir size:

“Anne, Türkiye hangi ilimizin başkentidir?”

Yoo hayır! Bu tür soruları çocuğumuzun sağlığına yormayalım; hele hele bilgisizliğine hiç... Amacına en kestirme yoldan, yani en beklenmedik anda baskın verme yöntemiyle varmaya çalışan insan zekâsının garip bir oyunu olarak niteleyelim. Yoksa tehlike çanları çalmaya başlamış demektir.

Kendi oğlumdan biliyorum. Çocuklar da, kediler gibi, “usulca tırmanma” yolunu seçiyorlar. Görmüşsünüzdür, bir sokak kedisine bir kere kapıdan içeri adım atma hakkını tanırırsanız, o hakkı geri almak için bin kat zahmet çekmek zorunda kalırsınız. Çocuğunuza herhangi bir nedenle koyduğunuz yasağı, yabancıların yanında ayıp olmasın diye bir kerecik kaldırırsanız, bir kerecik bile bağışlarsanız ikinci üçüncü denemeler birbirini izliyor. Unutmayalım, yalnız bizi seven, bizim bakımımıza gereksinen sevgili yavrumuz değildir ki çocuk, dünyaya karşı silahlanmaya, dünyada kendi sözünü olabildiğince geçirtmeye çabalayan bir canlıdır da. Bu yolda bizim tutarsızlıklarımız, en büyük yardımcısıdır.

“Anneciğim, hazır sen arkadaşlarınla oturuyorsun, ben de öbür mahalleye futbol oynamaya gidebilir miyim?”

“Anneciğim, bir şey söyleyeceğim, ama kızma, kızarsan yapmam da, bir kerecik harçlığım dışında bir ciklet alabilir miyim? Söz, bir kerecik, bir liracık!”

Gördüğünüz gibi, önemli olan isteğin niteliği değil, çok zararsız bir kural bozma olabilir istenilen, rahatça dönülebilecek bir kısıtlama, bir yasak olabilir. Ne var ki iş bir kere kuralı çiğnemenize dayanır. Gerisi çorap söküşü gibi gidiyor.

Kız çocukların, babalarına, erkeklerin analarına düşkün olduk-

ları, yaşamları süresince kurdukları ilişkilerde onların yüzlerini ve tavırlarını aradıklarını ileri sürüyor kimi psikologlar. Ben, anne olarak, oğlumun bana düşkünlüğünün asıl nedenlerini araştırmaya, önceden edindiğim bilgilerle yetinmemeye kararlıyım. Ben yanında değilken gerçekte eli ayağı birbirine dolanıyorsa, yaşamında bir an olsun kimse benim yerimi tutamıyorsa, ona ve bana biraz bağımsızlık kazandıracak keyifli önlemler almaya özen gösteriyorum. İlerde, bana olan düşkünlüğü, benimle paylaştığı yalansız, içten arkadaşlık yüzünden başka insanlarla, özellikle kadınlarla “vesveseli ilişkiler” kurmasını, onlara beni örnek göstermesini, benim yaptığım yemekleri övüp kırk yaşında bile dizimin dibinden ayrılmamasını göze alamayacağımı biliyorum. Bu “düşkünlüğün” büyük bölümünü anaların hazırladıklarının da bilincindeyim. Biliyorum, bir canlı, kanatları çıktığı anda onları denemelidir. Düşse kalka da olsa...

Aralık 1977

Üvey Sevgiler

Üvey anne denilince, çoğumuzun aklına hırçın, kötü yürekli, çıkar peşinde koşan bir “umacı” gelir, değil mi? Üvey anne, öz çocuklarına en güzel yemekleri pişirir, en güzel giysileri giydirir, ama zavallı öksüze zırnık tattırmaz, üstelik türlü yalanlar uydurarak, babasını ona düşman eder, ikisinin arasına girer.

Kül Kedisi’nin, Pamuk Prenses’in daha nice nice masal, öykü, roman kahramanlarının üvey anaları, bu tür kadınlardır. Kuşkusuz, gerçeğe tıpatıp uyan bir tanım değil bu, yine de toplumda yaygınlık kazanmış, benimsenmiş, masallara, türkülere girmiş değer yargılarında bir gerçeklik payı olsa gerekir. Acaba ne oranda?

Yakından izlediğim bir örnekten yola çıkarak konuyu genişletmek istiyorum. Fazilet Hanım, dış görünüşüyle de masallardaki üvey analara çok benzeyen bir kadındı. Başı hep ağrıdığından alnına sirkeli bir bez dolar, kara bir çatkı geçirirdi. Zaten ya başı ağrırdı, ya beli tutulmuş olurdu. Sızlanmadığı, yakınmadığı an yok gibiydi. Somurtkan yüzü, kara bakışlarıyla insanın içini karartırdı.

Kocasıysa, aydın, yakışıklı bir adamdı. Fazilet Hanım’la, anası ölen kızına baksın diye evlenmişti, aşk söz konusu değildi yani. Orta yaşlı, tutucu bir çevrede yetişmiş, bu cahil kadının, kendisini kızının bakımına adayacağını ummuştur herhalde.

Fazilet Hanım, kurnaz cahillere özgü sinsi bir planla yaşamına istediği yönü vermeyi başardı. Art arda iki çocuk doğurarak, küçük kızı kocasının ilgi merkezi olmaktan uzaklaştırdı önce. Zamanla, küçük kız büsbütün ezikleşti, şaşkınlaştı, durmadan aşağılandığı için kendine güvenini yitirdi, zekâsı, sezgileri köreldi. Fazilet Hanım bu fırsattan yararlanmaz mıydı hiç? Böyle

budala bir çocuk okusaydı ne çıkacaktı sanki? Bir an önce hayata atılmalıydı ki, kendine çeki düzen verebilsin. Kızı okuldan aldılar, tütün fabrikasında, düşük bir ücret karşılığında çalışmaya yolladılar. Ses çıkarmadı, tek dayanağı babasının suskunluğu, onu derinden yaralamıştı besbelli. Çevresini kuşatan acımasızlık halkası daraldıkça yalnızlığı, çaresizliği artıyordu. Türlü işlere girdi çıktı, yanlış ilişkiler kurdu, evlendi, yine mutlu olmadı. Baba evine dönemeyeceğine göre harcandı gitti.

Burada ister istemez bir soru sormak geliyor içimizden: Sırf kızına bakılsın diye, kültür açısından kendisinden bunca aşağı düzeyde bir kadınla evlenmeyi göze alan babaya ne olmuştu? Niye böyle kayıtsız, uzaktı olanlara? Günün büyük bölümünü dışarıda geçirdiğinden, ev bir süre sonra pek ilgilendirmez mi olmuştu onu? Gereken atılımı yapamayacak kadar tembelleşmiş, uyuşmuş muydu? (Fazilet Hanım'ın iyi bir ev kadını, usta bir aşçı olduğu söylenir.) Yoksa aradaki uçurumu önce kızının kapatmasını, dertlerini babasına açmasını mı beklemişti? Bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, büyük bir değişikliğin gerçekleştiği ve babanın, tüm sevgisini, karısından olma çocuklara yönelttiği.

“Kendi çocuğum kadar severim onu...” sözünü sık sık duyuruz üvey annelerin ağzından. Bu söz bile dengedeki çarpıklığı göstermeye yeter. Yani “asıl sevmem gereken” çocuğu sevdiğim ölçüde denilmek istenmektedir.

Fazilet Hanım, öz çocuklarını ne kadar severdi acaba? Beni en çok düşündüren konu bu. Gördüğüm kadarıyla, gündelik yaşam çalkantısında bir eksiklik olsun istemiyordu: Onları koruyor, gözetiyordu. Ama “kendi” çocukları olduklarından ötürü yapıyordu bunu. Onları gözetirken, haklarını savunurken, aslında kendi haklarını savunuyordu. Kendi gururu okşanıyordu. Cömert yürekli, sevgisi sıcak bir öz ana değildi o. Herhangi bir çocuğun –ister öz çocuğu, ister üvey çocuğu, ister tanıdığı rastgele bir çocuk olsun– iç dünyası, temel gereksinimleri onu ilgilendirmiyordu. Çocukları da kısa sürede baba evini bırakıp dağıldılar. Biri Almanya'ya çalışmaya gitti, öteki evlenip uzaklara taşındı.

Fazilet Hanım, onları aramadı pek, zamanla yokluklarına alıştı. Kendi katı, bencil kişiliğinin sınırları arkasına gizlendi.

Başkalarına göstermeye çalıştığı sevgi de, o yüzden “üvey bir sevgi” olarak kaldı hep.

Sık sık döneceğimiz bir konu bu, isterseniz şimdilik şöyle bağlayalım sözümüzü: Aslolan, analıktır; ananın başındaki sıfat, ikinci sırada gelir...

Ocak 1978

Oyuncakların Dünyası

*Taştan Asker
Taştan bir asker yaptım
Kurtarsın diye babamı,
Sonra boyadım onu
Yağmurla.*

*Asker, dağları aş bu gece
O iri adamın mağarasına git
Köşede duran babamı getir.*

(Ülkü Tamer)

Boş bir zamanınızda, daha doğrusu bir çocuğa armağan seçme telaşında değilken oyuncakçılara bir göz atacak olursanız, sanırım siz de benim gibi oyuncakların çeşitliliği karşısında şaşkına döneceksiniz.

Neler yok ki... Elektrikli trenler, güdümlü uçaklar, itfaiye arabaları, helikopterler, uzay tankları, saha dürbünleri sonra panzerler, tüfekler, tabancalar, süslü kılıflar içinde kovboy silahları... Kız çocukları için yapma saçlı, takma kirpikli sine-ma yıldızlarını andıran süslü bebekler, çamaşır makinesinden televizyona kadar bütün çağdaş ev araç gereçleri oyuncak haline getirilmiş. Çocuğun kendi evinde yaşadığı, başkalarının evinde gördüğü, televizyondan izlediği dünyanın küçük bir kopyası yaratılmış ve onun bu dünyayı kullanması, gördüğü nesnelere keyfince söz geçirmesi bekleniyor. Bir bakıma şöyle de diyebiliriz: Savruk tüketim, şiddet tutkunluğu gibi çağımızın bütün yönsemelerini yansıtan bu oyuncaklar dünyasının, çocuğun kendi dünyası olması isteniyor.

Satıcı kızlar koşuşturuyor, armağan alacağınız çocuğun kız mı erkek mi olduğunu, yaşını, eğilimlerini öğrenmeye çalışıyorlar.

Raflarda eski, sıcak oyuncaklar da göze çarpıyor: Uzun tüylü, kocaman, dost ayılar, yumuşak tavşanlar, küçük kız bakışlı bebekler, bir de dikkat geliştiren, beceri arttıran oyuncaklar. “Yap-boz” dediğimiz küpleri çocuklar hâlâ seviyorlar. Örnek verilen resimlerin parçalarını küplerden seçip resmi tamamlayınca büyük bir sevince kapılıyorlar. Böylelikle ayrıntılara bakmayı, parçalar arasında bağlantı kurmayı, renkleri ayırt etmeyi de öğrenmiş oluyorlar. Daha büyük çocuklar resimli küpler yerine küçük kartondan parçalarla daha çok sabır isteyen bir oyuna saatlerce dalıp gidebiliyorlar. Hele iç içe geçen plastik geometrik şekillerle evler, postanesinden barına kadar her şeyi düşünülmüş kasabalar kurma olanağı bile var. Bu oyunlar daha kendince, daha özgürce bir dünya yaratmasını sağlıyor çocuğun. Üstelik oyuncağın en büyük işlevlerinden birini yerine getiriyor, aile bireyleri arasında bir köprü kuruyor, işinden eve yorgun dönmüş babayı, bütün gün ev işlerinden bezmiş anneyi ve yorgunluk nedir bilmeyen çocukları bir oyunun çevresinde birleştiriyor. Ne yazık ki ülkemizde bütün ailenin aynı ilgiyle oynayabileceği türden oyuncaklar çok pahalı. O yüzden oyuncakların yerini oyunlar tutuyor: Kızma birader, mikado, güldürmeceli oyunlar, monopol gibi. Tombala galiba pek görünmüyor artık ortalıkta.

Bu arada bir noktayı belirtmeden geçmeyelim: Çocukta “serbest girişimcilik” özlemi uyandırmaktan yola çıkan ona daha küçük yaştan yatırım ve yüzde hesabını, kâr zarar bilincini aşılamaaya çalışan oyunlar çoğu kere toplumsal değer ölçüleriyle taban tabana zıt düşüyor. Ya özellikle öyle istenildiğinden ya da yabancı dilden çarçabuk, yalan yanlış yapılan çeviriler yüzünden. Ama sonuç aynı. Bir örnek vereyim: Hapse düşen bir müteahhit elli lira gibi gülünç bir ceza ödeyerek, iki el oynamayarak ya da şans kâğıdının gelmesini bekleyerek hapisten çıkabiliyor.

Oyuncaklar dünyasının, çocuğun iç dünyasıyla çatışmaması olağan karşılanmalı çünkü bizim dünyamız o. Bütün oyuncaklarına sırtını dönüp plastik bir kovayla oynayan, mutfaktan tencere kapağı getirip kendi yarattığı bir direksiyonun başına

geçen çocuklar görmediniz mi? Çocuk, öz dünyasının gereçlerini basit eşyalardan, kibrit kutularından, kırık bir iskemleden, ufak taslardan seçiyor. Uzmanlar da okul öncesi dönemindeki çocuğa düş gücünü kapıp koyverecek, geliştirecek, yalın ve ana çizgileri kaba oyuncaklar alınmasını öneriyorlar. Yani bir oyunda direksiyon, başka bir oyunda uçak, bir başkasında davul olabilen oyuncaklar.

Çocuk, gördüğü her yeniliği, tanıdığı her yeni nesneyi, masal kitaplarındaki resimleri bile oyununa katıyor. Ara sıra arkadaşlarıyla birlikte aynı oyun dünyasını paylaşıırken bile birden kendi sığınağına koşuveriyor, düş gücünün yarattığı olaylarla oyalanmaya başlıyor. Küçüklerin bir arada ama yine de tek tek kendi başlarına oynadıklarını sık sık görüyoruz.

Düşler, çocuklar için oyunun temel ilkesi. Bu ilkeyi sarsan çok somut abartılmış oyuncaklarsa, ilk armağan heyecanı geçtikten sonra çocuğu sarmaz oluyor, çabuk usandırıyor. Çocuklarımıza pahalı, göz kamaştırıcı oyuncaklar alamıyoruz diye üzölmeyelim, ona asıl gereken katı gerçeklerle yüz yüze gelmeden önce kendisine bağışlanmış altın süreyi gereğince yaşayabilmesini sağlayacak düşsel ipuçları değil mi?

Şubat 1978

Veliler Toplantısında

Baba-oğul, öğretmenler odasının kapısında bekliyorlar. Oğlan küçük, oldukça kavruk, çelimsiz. Saçları dipten kazınmış, parmakları nasırlı, burun deliklerinin çevresi, kabukları koparılıp azdırılmış yaralarla kaplı, ama siyah önlüğü, tertemiz yakası, bembeyaz çantası yeni alınmış. Annesinin bu özel gün için özendiği, önlüğü ütülediği, belki de kendi diktiği anlaşıyor. Herhalde oğlunun güvencesini, geleceğini onun okuyup yazmasına bağlamış; okumuş bir adam, bir meslek sahibi olmasını istiyor çocuğunun.

Oysa oğlan, hiç de mutlu görünmüyor. Çabuk sorumluluk yüklenen, çocukluklarını yaşamadan ergenleşen köylü çocuklarına özgü koyu, kuşkucu gözlerle, sert bakışlarla uzaktan süzüyor beni. Ara sıra babasını sabırsızca çekeliyor. Babası da tedirgin, gözü saatinde. Çalıştığı iş yerinden güçlükle izin koparıp geldiği belli.

— Merhaba delikanlı! dedim oğlana. İşler nasıl gidiyor? Şaşırdı birden boş bulundu:

— İyidir, dedi güngörmüş bir adam tavrıyla.

Büyüklerin önce adını soyadını, sonra anasının ve babasının adlarını, numarasını, en sonra da büyüyünce ne olmak istediğini sormalarına alıştığından, soruma şaşırdı galiba. Güldü. İri, çocuk gözleri açıldı iyice. Beni incelediğini seziyorum, ama bir soru daha sorarsam, biliyorum, uzaklaşacak benden. Sabır gerekli.

Çocukların güvenini hemen kazanamıyorsunuz. Büyükler, çoğu kez kendilerine gösterilen çocukça güveni, öylesine kötü kullanıyorlar ki, onurlu çocuk zamanla çekimser, kayıtsız kalmayı, böylelikle bir daha yanılmanın getireceği acıya katlanma-

mayı seçiyor. Sabrınızı, sevginizin türünü sınıyor. Gerçekten içten mi davranıyorsunuz kendisine karşı? Yoksa alay mı ediyorsunuz? Laf olsun diye mi konuşuyorsunuz? Dostluğunuzu kazanmaya, adam yerine konulmaya içi gitse bile, vereceğiniz armağanı son anda elinden hoyratça çekeceğinizi düşünüyor. Baştan, ona göre atıyor adımını.

Oğlanın konuşmaya yeltenmediğini görünce, baba karıştı söze. Önce giyimiyle, konuşmasıyla onlara uzak düşen bir kadının ilgisini çekmeyi başardığı için, oğlunun saçını şöyle bir okşadı. Sonra bir öğretmenin adını sordu bana, tanıyor muyumşum. Tanımıyordum. Akıllarına estikçe sınıflara dalmayı analık hakkı sanan, okulları kendi konuk odalarına çeviren anneleri yadırgadığımdan olacak gerektiğinde bile güç adım atıyorum okula:

— Kaça gidiyor delikanlı? dedim.

— Bu yıl 5'e gidecekti, dedi. Ama evvelsi yıl kaldı. Gitmedi okula, bir yıl daha yitirdi.

Böylesine önemli bir konuda yumuşak sesle, oğlunu azarlamadan konuşması gerçekten duygulandırdı beni. Kimi zaman köy kökenli erkekler, analarından, karılarından esirgedikleri sevecenliği garip bir biçimde çocuklarına aktarabiliyorlar. "Küçücüğüm" gibisinden sıcak bir seslenme biçimi bile bulabiliyorlar.

— Önce tatlılıkla kandırmaya çalıştım, dedi baba. İyilikle söyledim olmadı. Dövdüm olmadı, sövdüm olmadı. Olmadı gayri. Gitmem de gitmem. Çok inatçıdır küçücüğüm.

Oğlan babasının elini çekiyor, aile sırlarını bana açtığı için içerledi besbelli.

— Zıyanı yok, dedim, arayı kapatır o. Cin gibi çocuk. Ter-temiz kırışksız önlüğe, yeni çantaya baktıkça garip bir hüzün kapladı içimi. Kendimi kandırıyorum, nasıl kapatacak arayı? Sınıfındaki çocukların çoğu, ansiklopedilerle, resimli bilgi kitaplarıyla, çocuk romanlarıyla donatılmışken? Yiten bir yılda bu ara daha da hızlı açılmışken?

— Öğrendiği kadarını da unutmuştur, dedi baba aklımdan geçenleri okumuşçasına. Eline kitap ney aldığı yok ki. Anası zaten cahil. Ben fabrikada çalışıyorum, geç dönerim akşam. Yani yardım edeni de yok.

— Hayırlısı olsun, demekten başka çıkar yol bulamadım.

— Eksik olma bacı.

O sırada bekledikleri öğretmen çıktı dışarı, ben bizim veliler toplantısına girdim.

Veliler toplantısının en büyük özelliği iyi giyimli hanımlarla yoksul erkekleri bir araya getirişi... Anne veliler ön sıraya otururlar çoğu kere, kendi aralarında konuşurlar. İki üç sıralık bir boşluktan sonra baba veliler gelir. Ne kendi aralarında konuşur, ne de seslerini yükseltmeye cesaret ederler. Öğretmenin istediklerini ezberlemeye çalışır, ara sıra bir kâğıda not ederler. Deminki cin oğlanın babası gibi işçidir çoğu, kapıcıdır ya da gazetelerin iş ilanlarında adlarına pek rastlanmayan mesleklerin sahibidirler. Yoğurtçu, köfteci, simitçi, lotaryacı gibi. Veli toplantılarına katılmalarının tek nedeni, karılarının kendilerinden de az bilgili, üstelik insan içine çıkma konusunda çok daha çekingen oluşlarıdır.

Cin oğlan okula neden küstü, sınıfta kalmayı kendine neden yediremedi acaba? Anasının lehçesindeki bozukluktan mı ezildi? Babasının izin yüzünden çıkan bir tartışma sonucu bir toplantıya gelmemesinden mi? Yoksa eninde sonunda bir yerde engellenecek bir eğitimi daha başta yadsıdığı için mi? Benimle dost olmama konusunda aynı garip direnişi göstermemiş miydi?

Mart 1978

Aşkın Yıpranma Payı

Karı koca, ikisi de arkadaşım, hem de aynı ölçüde yakınlar bana. On beş yılı aşkın bir evliliği ustalıkla yürütüyorlar. Yürütüyorlar diyorum, çünkü evlilik, kendiliğinden kolay kolay yürümüyor galiba.

Geçende “koca” uğradı, birtakım sorunlarını tartıştık birlikte; ev içi sıkıntıları, para sorunları, siyasal sorunlar, yaşadığımız ortam, çocuklarımızın eğitimi... Derken tatillerin uzunluğuna atladık, eğitim düzeninde boş geçen aylar, günler söz konusu edildi. Birden, beyninden vurulmuş gibi oldu arkadaşım:

— Tüh yahu! dedi, bugün evlenme yıldönümümüz bizim, unutmuşum! Hiçbir şey almadım.

— Çiçek götürürsün giderken, dedim, olur biter.

— Son anda aklıma geldiğini anlar, dedi.

— Bir koku falan al o zaman.

— Hangi kokuyu sevdiğini bilmiyorum ki...

Elimizle tuttuğumuz, kavrayabildiğimiz maddelerin zamanla aşınmasını doğal karşılıyoruz. Toplumsal ilişkilerimizde, devletle olan ilişkilerimizde “amortisman” gibisinden ciddi, uzak, asık yüzlü bir sözcüğü benimsemeye kadar vardırıyoruz hoşgörüyü.

Ama duygularımızın ilk yaşanıldığı, ilk tadıldığı gündeki kadar koyu, çarpıcı, yoğun kalmalarını, öyle sürmelerini bekliyoruz. Oldukları gibi, hiç değişmeden, hiç yıpranmadan.

Oysa duygular, eşyalara oranla dış etkilere çok daha açık, çok daha çabuk zedelenir bir nitelik taşıyorlar. Eşyayı ancak seller, depremler, yatırımları ancak büyük çalkantılar etkilerken duygular en ufak bir ayrıntıdan nem kapabiliyor. İgneleyici bir söz, konuk gittiğiniz bir evin kapısının her zamankinden biraz

daha geç açılması, yargılayıcı bir bakış bile ilişkilerin sahiciliğine gölge düşürebiliyor.

Hele iki ayrı insanı bir arada yaşamaya çağıran, bir yaşamı paylaşmaya koşullayan evlilikte pek üstünde durulmadan, ince eleyip sık dokunulmadan edilmiş bir söz bile, ufak bir çatlağın büyümesine, zamanla iki kişi arasında bir uçurum oluşturmaya yol açabiliyor.

Dışarıdan mutlu görünen çiftler arasındaki anlamsız tartışmalara tanık olmuşuzdur. İlk bakışta, sudan nedenlere dayalı gibi görünen bu tartışmaların dibinde çoğu kez, yılların tortuları, kaçınılmaz kişilik sürtüşmeleri yatmaktadır aslında.

— Şu tuzluğu uzatır mıydın?

— Canım görmüyor musun? Ellerim ıslak, kalk kendin al! sözleriyle başlayan bir atışma, kısa sürede kıran kırana bir kavgaya dönüşebilir.

— Her iş benden bekleniyor zaten, bıktım artık!

— Sen beni zaten hiç anlamadın, ta baştan beri...

— Doğum günümü bile aklında tutmuyorsun artık, yalan mı?

— Çocuklar olmasa, bu evde bir dakika daha durmazdım ya...

Toplumumuzda cinselliğin aşktan ayrı tutulmasının, bu tartışmalara ortam hazırlamada büyük payı var sanırım. Yazılan, çizilen, bestelenen bütün sanat ürünlerinde “aşk”, yüzyıllardır ulaşılmaz, elde edilmez bir Tanrıça biçiminde sunulmuş. Tasavvuf felsefesi, insan aşkıyla Tanrı aşkını kaynaştırma yoluyla büsbütün karmaşık hale sokmuş durumu. Kanlı canlı olmayan, el değdirilmeyen, hatta kavuşulduğunda yadsınan bir sevgili yaratılmış. Cinsellik aşk’ın karşısına bir ayıp olarak dikilmiş.

Kişinin yaşamı boyunca ancak bir kere sevebileceği, o sevgiliye sonuna kadar tutsak kalacağı görüşü de oldukça yaygın. Halk türkülerimizde, “Yar üstüne yar seveni kurşunlamalı,” gibi ilginç (!) önerilere rastlıyoruz.

Kısaca toplumumuz aşka “peki” derken, cinselliğe “hayır” demekte. Erkeklerimize, küçük yaştan, bütün kadınlara “ana” ya da “bacı” gözüyle bakmaları aşılıyor, kadınlarımıza da erkeğe güvenmemeleri, erkekten korkmaları. İlk gençlikte kaçamak sevişmelerle geçirtilen cinsel yaratıcılık, evliliğe taşınılamadan köreltiliyor böylelikle. Oysa her duygu gibi aşk da ancak

beslendikçe gelişip zenginleşebilir ve cinsellikten, yani sevme, sevişme, döl bırakma gibi öz kaynaklarından yoksun kalan bir aşk, daha baştan bir açmazla karşılaşmış demektir.

Açılan boşluğu, doğum günlerini akılda tutarak ya da çiçek alarak kapatmayı ummak, boş bir umut olmaktan öteye gidemez o zaman.

Cinsel tutkuya da, onun tohumuyla yeşeren aşka da yıpranma payı tanımayı bilmeliyiz. Doğa, kısa süren duygu fırtınalarının, tutku kasırgalarının yerine sönmeyen közler yetiştirmeyi biliyor nasılsa. Sürekli, sağlam beraberliklerde kafa ve duygu birliğinden, bir bedene alışmaktan, bir insanı benimsemekten doğan kalıcı aşkı vazgeçilmez kılıyor. Öbür adı “alışkanlık” olan, en çetrefil, en büyük tutkuyu.

Nisan 1978

Okuma Alışkanlığı

Hep aynı soru çıkıyor karşımıza:

— Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?

Radyo ya da TV programlarındaki yarışmacılardan, ünlü ses yıldızlarına, oyunculara, sporculara kadar, herkes aynı karşılığı yapıyor hemen, hiç duraksamadan:

— Boş zamanlarımda kitap okurum, müzik dinlerim...

Soru ve yanıt öylesine kanıksanmış ki öz akıp gitmiş, yalnız bir kabuk kalmış ortalıkta. Söylenilenin doğru olup olmadığını ne soran merak ediyor, ne yanıtlayan, ne de konuşmayı dinleyen bizler. Sanki bir incelik kuralı yerine getiriliyor, beklenen yanıt veriliyor, o kadar. Nitekim biraz sonra, boş zamanlarını okuyarak değerlendirdiğini ileri süren kimsenin, yaşamı süresince eline okunmaya değer tek kitap almadığını gösteren kanıtlar seriliyor ortaya.

İlk bakışta okuma'yı pek el üstünde tutan bir ulus gibi görünürüz. Okumayla, kitap sevgisiyle ilgili yığınla özdeyiş aracılığıyla çocuklarımıza okuma alışkanlığı kazandırmaya çalışıyoruz. Ama hiç kendi kendinize sordunuz mu: Okuma derken, neyi kastediyoruz biz?

Önce, “harfleri sökme” anlamında kullanıyoruz bu sözcüğü. Çocuğumuz harfleri söktü mü, garip bir coşku duyuyoruz, gözlerimiz doluyor. Öğreniminin ilk adımını attığından ötürü kutluyoruz onu.

Sonraları, “Benim çocuğum okuyor,” “Ah bizimki okumadı!” diye söyleşirken, okuma'yı yalnız öğrenimle ilintili gördüğümüzün hatta bir tuttuğumuzun farkında mıyız? Sınıf geçmekle, okulu bitirmekle, okuma zorunluluğunun da ortadan kalkacağını çıtlatmıyor muyuz gizlice? İşte bence “boş zaman” konusu,

burada gündeme giriyor. Okumanın bir alışkanlık olduğunu, zamanında edinilmezse sonra hiç edinilemeyeceğini görmezlikten geliyoruz. Çünkü okumaya alışmış kişi, boş zamanı beklemez, okumaya zaman ayırmanın bir yolunu araştırır.

“Zamanında” sözcüğünü biraz açayım: Çocukken okuduğumuzda çok sevdiğimiz, günlerce elimizden düşürmediğimiz, etkisinde kaldığımız kitaplar vardır. Bir örnek vereyim: *Çalılıkıuşu*. Sonraları, ileri yaşlarda bu kitaplara bir daha göz gezdirdiğimizde, aynı tadı alamaz, düş kırıklığına uğrarız. Bazı bölümler hiç de bizim aklımızda kaldığı gibi değildir; başka bölümleri daha yakın buluruz kendimize. Ama işte o kitaplar, edebiyat değerleri ne olursa olsun, bize gönül borçlarını ödemiş, bizi bugünkü “yeni biz” yapmada elimizden şöyle bir tutuvermişlerdir.

“Çocuklarımızın, gençlerimizin çoğu, sık dizilmiş bir kitap sayfasını okurken usanıveriyorlar,” diyoruz, onları suçluyoruz. Çocuklarımızın bir bölümü gerçekten çok okuyor, okumayanlar da hiç okumuyorlar, ama böyle giderse, on yıl içinde Türkiye’de bir bölümü seçkin aydın, bir bölümü kara cahil bir kuşak yetiştirecek, hem de aynı sınıftan gelme, aynı okullarda okuyan çocuklardan.

Ne yapabiliriz diye sorulabilir. Kendimizi eleştirebiliriz önce. Bizler ne kadar okuyoruz? Yayınları ne derece izliyoruz? Son aylarda kaç kitap aldık, kaçına göz gezdirdik? Bu soruları içtenlikle yanıtladığımızda, ortaya nasıl bir görünüm çıkıyor?

Çocuğumuzla arkadaşça konuşuyor muyuz? Ona televizyon kamerasının dışında gerçek bir dünya gösterip onunla Teksaslar, Teksler, Zagorlarda gördüğü zorba kahramanların, aslında uyduruk, özenilecek hiçbir özellik taşımayan masal tipleri olduğunu tartıştık mı? Çağımızda kişiden güç gösterileri değil, insanlara insanca bir yaklaşım gösterme yeteneği beklendiğini aşılabilir mi ona? Yoksa “Canım, zamanla öğrenir nasılsa, akıllı çocuktur, notları da iyi, şimdi aklını karıştırmayayım durup dururken,” deyip görevden kaytarmayı mı seçtik?

Daha önce de yazmıştım, ama yinelemekte, bu konuları yeri geldiğinde yinelemekte yarar görüyorum: Yasaklamanın bir çözüm yolu olduğunu sanmıyorum. Her yasak, tepkilerini getirmekte gecikmeyecektir. Hele bu yasak, yalnız engellemeye

dayanıyorsa, engellenenin yerine yeni bir şey önermiyorsa. Bizi elimizde doğru dürüst bir kitapla görmeyen çocuğumuzun, bizim koyduğumuz yasaklara, “Okumuyorsun,” yollu azarlamlarımıza saygı göstermesini, uymasını da bekleyemeyiz.

Evet, “Boş zamanım yok,” safatasını bir yana itip eski okuma alışkanlığını bir yerden yakalamamız gerek. Çocuğumuzla birlikte okuyabileceğimiz, tartışabileceğimiz kitaplardan başlayabiliriz sözelimi. Akşam oldu mu, ayrıca televizyonun karşısına geçilip sevilen sevilmeyen bütün dizileri, bütün programları, ağzı bir karış açık izleyen tipik seyirciler olmaktan da kurtulabiliriz böylelikle; kitapların nicedir unuttuğumuz dünyasında kendi dünyamızın, toplumumuzun, insanlığın sorunlarına değişik ışıklar altında bakabiliriz. İstersek bakmayabiliriz de. Yetişkin kişilersek, değer ölçülerimiz bir ölçüde kesinleşmiştir, yolumuzu seçmişizdir.

Gelgelelim geleceğimizi kuracak, dünyamızı değiştirecek çocuklarımıza bizim gülüp geçtiğimiz, o yüzden de önemsemediğimiz yapay değerlerden başka hiçbir seçenek sunmamak sorumsuzluğu, kolay kaldırılır bir utanç lekesi olmasa gerek...

Mayıs 1978

Babalar ve Ustalar

Yasalar değişse bile, toplum yaşamı yeni yasalara hızla ayak uydurmaya çabalasa bile, yüzyılların verdiği alışkanlıkları atmak, onların yerine yeni değerler yerleştirmek kolay olmuyor. Bu konuda en ilginç örneklerden biri, “baba” anlayışı.

“Ana” sözcüğü, birçoğumuz için erdemli, özverili, hakkı ödenmez bir dişi kuşu çağrıştırır, oysa “baba” denildiğinde, belli, somut bir babayı, çoğu kere de kendi babamızı düşünüyoruz. Ana kavramını soyutlayabilmişizdir, kendi annemizin bedeninden sıyrıp genelleylebilmişizdir de, baba’yı kendi babamızın kalıbından ayrı görmek güç gelir. Belki de babalar, ailenin günlük yaşamının tam ortasında yer almadıklarından... Belki çocuklarıyla analar kadar içli dışlı olacak zamanı bulamadıklarından... Belki de kendi babalarından ve dedelerinden devraldıkları değer ölçülerine göre, çocuklarla aralarına belli bir uzaklık koymayı yeğlediklerinden. Neden ne olursa olsun, sonuç değişmiyor: Sonuçta, çocukların gözünde biraz da gizemli bir kimlik kazanıyor baba, hatta kimi ailelerde öteki bireyleri tepeden süzen, onların yaşamını gönlünce yöneten, yazgısına söz geçiren sakallı bıyıklı bir Tanrı olup çıkıyor.

Çalışan anne sayısının hızla arttığı çağdaş toplumlarda bile babaya yine evin ekmeğini getiren, düzenini sağlayan bir başkan, bir yol gösterici, yasa koyucu gözüyle bakılıyor.

Babanın kişiliğinin kız ve erkek çocuklar üstündeki olumlu olumsuz etkileri, babaya tutkunluğun ya da babadan ürküp anaya sığınmanın ileri yaşlarda ne gibi sorunlara yol açabileceği, günümüze kadar kim bilir kaç bilim yapıtına, kaç sanat ürününe konu olmuş... Bilinmedik gerçekler değil bunlar. Yine de bildiğimizi sandığımız, üstünde artık çokça düşünmediğimiz

gerçekleri gözümüzle görünce, yeni ışıklar altında inceleme olanağı doğuyor.

Geçenlerde, İstanbul sinemalarında kısa bir süre oynatılan “Babam ve Ustam” filmi, çoğumuzu yeniden baba konusu üstünde düşünmeye zorladı. İtalya’nın çağdaş toplumun çok gerisinde kalmış, ekonomik açıdansa çağdaş toplumlara sıkı sıkı bağlı bir yöresinde, katı, acımasız koşullar altında yetişmiş bir babayı inceliyordu film. Çocuklarındaki en ufak öz kişilik belirtilerini hoş görmeyen, baskıdan başka, dayaktan başka bir eğitime yöntemi bilmeyen, kırıp geçiren bir baba. Yazar, büyük bir ustalıklı ve alabildiğine nesnel bir bakışla inceliyordu öz babasını (filmin belgesel bir romandan uyarlandığı seyirciye sık sık hatırlatılıyordu), o koşullarda yetişmiş birinin kolaylıkla yetişemeyeceği, ama zamanı geldiğinde toplumun bu tür babaları kendiliğinden eleyeceği, değiştireceği bildirisini iletiyordu.

Film süresince, bildiğimiz bütün ünlü babalar teker teker canlanıyordu gözlerimizin önünde. Kendini sevginin altın terazisi sayan kibirli tragedya kahramanı Kral Lear, “Babaların Mesihî” diye anılan Goriot Baba. Kızına yaptığı haksızlığı yaşamıyla ödeyen Kral Lear’e ve yaşadığı dönemin çalkantılı Fransa’sında, şımarık, gösteriş düşkününü kızlarına saygın bir yer sağlamak için her türlü ezilmeyi, horlanmayı göze alan Goriot Baba’ya yeni yeni ışıklar düşürüyordu film.

Arthur Miller’ın *Bütün Oğullarım ve Satıcının Ölümü* adlı oyunlarında, Turgenyev’in *Babalar ve Oğullar* adlı romanında, çocuklarla babaların toplumsal koşullar yüzünden nasıl birbirlerine düşebilecekleri, kuşaklar arasındaki büyük kopuklukların nasıl oluşabileceği ele alınır. Bizim Orhan Kemal’imiz de birçok romanında sevecen, unutulmayan bir babayı anlatır. Sevecen baba denilince Hiram Percy Maxim’in, Maxim makineli tüfeklerinin bulucusu ünlü babası için yazdığı *Dâhi Babam* adlı güzelim anılar kitabını nasıl unuturuz.

Bütün bunlar, günümüz babasının yaptığı seçmeye yardımcı olacak örnekler. Baba, ancak ölünce, yani boşluğu duyulunca önemi anlaşılan, uzak bir karaltı olmayı mı sürdürecektir, yoksa ailenin paylaştığı sıcak dünyanın bir bireyi olmayı mı?

Çağdaş babanın yapacağı seçme çok önemli; ileriki kuşakla-

rın yaşama biçimleri, değer yargıları, aile anlayışları bu seçme üstünde temellendirilecek çünkü.

Yurdumuzda, özellikle kırsal kesimde baba, ailenin sözcüsü, dünyaya açılan penceresi durumunda bugün. Aile bireylerinin dışarıyla kuracakları ilişkileri kopartmak da onun elinde, ser-pilip geliştirmek de.

Anaların okumasız yazmasız, çevreye kapalı yaşadıkları kesimlerde, çocukları bilgiye ve dünyaya açmak, yine babanın ödevi.

Anaların “süs bebeği” olarak kalmakta direndiği toplum kesitlerinde de çocuğu yanlış değerlere saplanıp kalmaktan, onurlu bir insan olma niteliğinden gittikçe uzaklaştırmaktan ancak baba alıkoyabilir, onu doğru seçmelere götürebilir.

Evet, baba zorba bir “patron” mudur? Yoksa yaşama uğraşında bilgilerini ve becerilerini çocuklarına aktaran sabırlı bir “usta” mı? Dokunulabilen, öpülebilen, sıcaklığı yürekte duyulabilen, dertleşilebilen gerçek bir baba mı? Gönüllerimizin ikinci tür babada karar kılması yetmiyor, kararı bir an önce gerçekleştirmeye çalışmak da gerekiyor.

Haziran 1978

Yaşamın İkinci Yarısı

Güzel bir yaz akşamı, sıcacık bir oda getirin gözlerinizin önüne. Dışarıda, gökte dupduru yıldızlar var, hepsi tek tek seçilebiliyor. İsterseniz bir de dolunay yapıştırabilirsiniz yıldızların yanına, buyurun, keyif sizin! Pencereyi açık bırakalım da rüzgâr, perdeleri usulca dalgalandırsın, karanlıkta görünmeyen çiçeklerin, yaprakların, iğdenin, ıhlamurun ve denizin kokusunu getirsin odaya. Hangi tür müzikten hoşlanıyorsanız o tür müziğin sesi, uzaklardan bir yerlerden gelsin, hafifçe duyulsun. Şu anda her şey bizim elimizde olduğuna göre, odada oturan aile bireylerini de tasasız, kaygısız, geleceğe umut ve güvenle bakan insanlar diye düşünelim. Biraz güç olacak, ama neyse... Diyelim ki hiç değilse şu anda tek dilekleri, bu güzel yaz gecesinin sıcak havasını ortaklaşa paylaşmak.

Baba, gazetesine göz gezdiriyor. Anne bulaşıkları yeni bitirdi, daha demin tabak çanak şangırtıları duyuluyordu mutfaktan. Birazdan gelecek, ıslak elleriyle dikişine, söküşüne ya da örgüsüne sarılacak. Abla, bir romana dalmış. Ağabey, bu akşam komşuya geçti, televizyonda spor programını izleyecekmiş arkadaşıyla.

Peki, evin 3-6 yaşları arasındaki çocuğu bu arada ne yapıyor sizce? Oyuncaklarıyla mı oynuyor? Büyüklerden birinin yanına yanaşıp yerli yersiz sorularla ilgi çekmeye mi çalışıyor? Döke saça meyve ya da kuruyemiş mi yiyor? Tencere kapaklarını birbirine mi vuruyor? Yoksa televizyonu açın diye mi tutturuyor?

Siz bu soruların yanıtlarını düşünedurun, ben daha geniş kapsamlı bir soru soracağım size:

Son yıllarda karşılaştığımız 3-6 yaşlarındaki çocuklardan kaç tanesi bildiğimiz çocuk?

Geçen ay ailece dinlenmek için çıktığımız 3-4 günlük ta-

tilde, bu olayı daha yakından izlemek olanağını buldum. Bir ormanın kıyısına kurulmuş güzel bir kaplıca otelindeyiz. Müşterilerin çoğu, fizik-tedaviye ya da kaplıca suyunda dertlerine deva aramaya gelmiş, orta yaşın üstünde kişiler. Çam havasını içlerine çekmek, sabahları çıt çıkmayan bir doğaya uyanmak, yaşamlarını biraz daha uzatır belki diye düşünüyorlar. Kalabalık kentlerin uğultusunu, pasını, isini üstlerinden atmak istiyorlar. Türkiye koşulları göz önünde tutulursa kaç kişinin bu büyük dinginliği gerçekten hak ettiği tartışılır, ama bizim konumuz o değil şu anda.

Çocuklar dolaşıyorlar yemek salonunda. Elbette büyük adam gibi sus pus oturup yemek yemelerini bekleyemeyiz. Ama dolaşmakla, konuşmakla, bağışmakla kalmıyorlar, yetinmiyorlar ki... Bakıyorsunuz, biri, piyanonun üstüne tırmanmış; biri, koca camlara tekme indirmeye hazırlanıyor, biri asansörde kapalı kalmış, biri salondaki vazoları kırma çabasında.

Otel, bir devlet işletmesi olduğundan, garsonlar memur. Alışmışlar bu şımarıklıklara, çocukların ardı sıra koşuşturuyorlar ki, analarla babalar yemeklerini rahat yiyebilsinler. Hoş, anaların pek aldırdığı yok; çocukların bu yaramazlıklarını (ne yaramazlığı, eski deyimle müziçliğini) olağan karşıladıkları, yüzlerindeki gülücüklerden belli. Arada bir, "Yapma oğlum!" sesi geliyor bir masadan, gelgelelim çocuk da anasının sesindeki yapmacık azarın farkında, her yaramazlığının hoş karşılanacağı inancında.

Önceleri, otuzumu geçmeme bağlıyordum çocuklara gösterdiğim tepkiyi. Kendimi suçluyordum. Katlanma gücüm azaldı, diyordum kendi kendime, dünya değişiyor, çocuklar da bildiğim çocuklar olmaktan çıkacaklar elbet. Dr. Spock eğitimi görmüş çocuklar bunlar. İkinci kuşak. Tanıdığım anaların büyük çoğunluğu yalan yanlış, Dr. Spock yöntemine göre yetiştiriyorlar çocuklarını! Özgürlük, sağlam kişiliğin engellenmemesi, güçlü bir istem geliştirmek çocukta, doğayla bağlarını koparmamak.

Bu konuyu enine boyuna tartışacak kadar bilgili saymıyorum kendimi. Benim için önemli olan, sonuç. Çocukların ağızlarından çıkan sözlerle dikkat ediyorum: "Ver!", "İstiyorum!", "Bu benim!" diye bağırıyorlar avaz avaz. Yalan gözyaşları hemen

süzülüyor gözpınarlarından. Baba, anayı uyaracak oluyor, anada yanıt hazır: “Rahat bırak çocuğu, bir şey kırarsa öderiz!”

Ve şımarıklıktan peltek peltek konuşan, doğru dürüst tek cümle kuramayan, ama karşınıza geçtiğinde, ille de bir “hikmet” savurma zorunluluğunu duyan bu ufacık çocuklar, yıllarını devlet memurluğunda tüketmiş, emekliliğe az kaldığından, boynu daha da eğikleşmiş memurları artlarında koşturuyorlar. Ödentilerin ceplerinde hazır durduğuna inanıyorlar. Öylesine dışındalar toplum yaşamının.

Yalnız iyi harcayabilen ana babaların çocukları mı? Değil, her sınıftan çıkıyor bu çocuk tipi ve hep aynı şeyi söylüyor: Ver! Al bana!

Alt tabakalardaki ailelerin üst tabakalara özenmelerinden mi dersiniz? Yoksa topluca ele alındığında, çocuklardan esirgenen sevecenliğin, ilginin kısaca “oksayıp öpmenin” hep harcamalarla karşılanmasından mı?

Çocuğumuzu yarım yamalak edindiğimiz bilgilerin değişmez kalıplarıyla yetiştirmek tembelliğine düşmemeliyiz. Yaşamın içinde, çocuğun kişiliğinde sınamalıyız bilgilerimizi. Ayrıca bir çocuk yetiştirme uğruna aile yaşamını ve dost çevresini zindana çevirme hakkını kim verir bize? Kişinin kendi öz değerleri, inançları, kişisel “mahremiyeti” de bir çocuk kadar sahip çıkılmaya değmez mi? Yaşamların iki yarıları arasındaki fireleri karşılıklı azaltmak, galiba ancak tutarlı sınırlandırmalar ve onlara bağlı saygıdeğer direnişlerle mümkün olabiliyor.

Özgürlüğe sonuna kadar evet, çocuğu olabildiğince engelsiz yetiştirip sağlam bir kişiliğe kavuşmasını sağlamaya da... Yalnız bu özgürlük yıkıcılığa dayanmadığı sürece, başka özgürlüklerin yıkıntıları üstünde serpilmediği sürece.

Temmuz 1978

Sıcak ve Çıplak

Bir türlü ölçüsünü bilemediğimiz, ayarını tutturamadığımız bir sorunumuz var: Çıplaklık. Yazın, ülkemizin daha tutucu kesimlerinde, gerçekten büyük bir sorun oluyor. Hele turistik bölgelere, kumsallara açılan “kapalı yetişmiş” Anadolu kasabalarında... Taşra kasabalarında turistlere hoşgörüyü bakılıyor artık, gelgelelim halkımız, kendinden bildiği birinin çıplaklığını bir türlü hoş göremiyor, onun kurallara, geleneklere bağlı kalmasını istiyor. Özellikle ramazan ayında bu baskıyı daha derinden duyuyoruz.

Bu bölgelerde yaşayan kadınlarla kızlar, giysilerinin kol boyunu, eteklerinin uzunluğunu, yakalarının açıklığını bile, iyiden iyiye hesap etmek zorundalar. Yoksa adları “kötüye çıkar”, yoksa “evde kalırlar”, yoksa ağabeyleri ya da kocaları tarafından vururlar da ailenin namusu temizlenir.

Bu tür olayları gazetelerde okuyoruz. Yaz gelince hâlâ büyük kentlerimizdeki “deniz hamamları”nda, kadınlar ve erkekler diye ayrılan bölmelerden denize giriyoruz, açık hava sinemalarında kadınlar, kadınların yanına oturmaya özen gösteriyorlar. Ya Türkçe sözlükteki “çıplak” maddesinin karşılığına hiç baktınız mı? Şöyle diyor sözlük: “Üstünde bulunması gereken giysi, süs, örtü veya bitki gibi şeyler bulunmayan: Çıplak adam. Çıplak duvar. Çıplak at. Çıplak toprak gibi...”

Ne garip, değil mi? Anasından cırılçıplak doğan insanoğlu, çıplaklığı bir “-sız” ekiyle tanımlıyor, öyle kavlıyor. Bir eksiklik, yoksunluk, işe yaramazlık, hatta ahlâki ölçülere vurulunca bir erdemsizlik, bir “iffetsizlik” buluyor çıplaklıkta. “Çıplak at”ı örnek gösterirken, atın aslında eyerli olması gerektiğini savunacak kadar, “üstünde bulunması gereken şey” den yoksun olduğunu ileri sürecektedir.

Oysa insanoğlunun çıplaklığını örtme kaygısını yalnızca namusunu koruma çabasıyla açıklayamayız. İlkel insan örtünürken, üreme organlarını korumaya da çalışıyordu mutlaka. Beklen-medik düşmelere, vurmalara karşı bedeninin direncini arttırma çabasındaydı. Çabuk incinen gizli bölgelerine doğanın çektiği tüy örtüsünü daha da kalınlaştırmak, böylece dayanıklı olmak ve soyunu sağlıklı bir biçimde sürdürmek amacını güdüyordu.

Ne var ki kısa sürede bu doğal önlemlerden yüz çevirdi. Din baskıları, toplum yaşamının getirdiği kısıtlamalar, incir yaprağı türünden düz, yalın örtüleri geçerlikten kaldıracaktı. Örtünmek sorunu gittikçe karmaşıklaşacak, kimi toplumlarda dünyadan kaçmak, güneşten, aydınlıktan yüz çevirmek anlamına gelecek kadar sıkı kurallarla belirlenirken kimi toplumlarda çıplaklık, bedensel özgürlüğü, cinsel özgürlüğü savunmanın bir belirtisi sayılacaktı.

Bu arada “moda” denilen uluslararası canavar konuya el atmaz mı hiç? Örtünme, içinden çıkılmaz bir giyim sorunu olacaktı artık. Giysiler öylesine karmaşık hale getiriliyordu ki, amacın giysiye mi, gizlediği gövdeye mi yönelik olduğu anlaşılmıyordu. Örnek olarak gazete manşetlerinden seçtiğim bazı cümleleri aktarmak isterim: “Bikini’ler ufaldıkça fiyatları artıyor”, “Az örtünen, gözde”. Renkli basılan gazetelerde her gün kiloyla kadın eti sergileniyor. Yalnız dikkat ederseniz bu tür işlerin uzmanları, örtünme sınırına ayrı bir önem veriyorlar, gerçeğin ta kendisini değil, kişiyi düş kurma sınırına vardırان kışkırtıcı ipuçları sergiliyorlar. Sözün kısası, örtünme de bir çeşit soyunma türü sayılabilir.

Biz yine sözcüğe dönelim, “çıplaklık” maddesinin geri kalan tanımına bir göz atalım: “Çıplaklığıyla: Gizli bir yanını bırakmayarak, hiçbir şey saklamaksızın, olduğu gibi... Olayı bütün çıplaklığıyla anlattı.” Gel de çık işin içinden! İnsan bedeni söz konusu olduğunda, erdeme, “namus” ölçülerine aykırı sayılan bir kavramın, öbür ahlâki ölçüler gündeme geldiğinde el üstünde tutulması, üstün bir erdem sayılması! İşin içinden çıkmak güç gerçekten.

Yalnızca güç deyip geçemeyiz, özellikle çocuklarımızı yetiştirirken, onlara dünyada yol göstermeye çalışırken çıplaklık konusu çokça çıkıyor karşımıza. Çocuğumuzun yanında çıplak

olmamaya ayrı bir özen mi göstermeliyiz? Bu konunun üstünde fazlaca durmayıp işi oluruna mı bırakmalıyız? Yoksa, o yanımızda değilmişçesine kaygısız, rahat mı davranmalıyız?

Bu arada başka sorular da var konuyla bağlantılı olarak:

Çocuğun örtünmeyi ya da açılmayı bir tavır diye benimsemesinden, dünya görüşünü böyle yüzeysel yollardan açığa vurmasından sorumlu olmak ister miyiz? Gençlerin doğal yolu seçmeleri olağan, dahası, doğru ve güzel. Ama onların bir toplum içinde –özellikle bizim toplumumuzda– yaşadıklarını unutmaları olağan mı? Bu seçmeyi onlara hangi ölçülere göre yaptıracağız?

Ya da onların seçmeleri bizim anlayışımıza ters düştüğünde hangi haklı nedenlere dayanarak ileri süreceğiz kendi görüşümüzü?

Kuşaklar boyu süregeldikten sonra bize aktarılan, derinliğine inmeyi hiç düşünmediğimiz sorunlarla, kalıplarla iç içe yaşıyoruz. Çocuklarımızı bu engelleri yıkmamızı, açık yürekle düşünmemizi bekliyorlar. Yaşadığımız kısır döngüleri onlara devretmemize karşı çıkıyorlar. Aynı “-sızlığı” paylaşmak istemiyorlar.

Ağustos 1978

Yeninin Gelenekleşmesi

Vazgeçemediğimiz tutkulardan biri de, geçmişe özlem duymak. İstedığımız kadar gelişmiş olalım, gerçekleri olduğu gibi gördüğümüzü, kabul ettiğimizi, dünyaya ayak uydurduğumuzu ileri sürelim, yüreğimizde yine de bir hoşgörüsüzlük tohumu kalıyor çoğu kere, en ufak bir engele tosladı mı, hemen bencillige dönüşen, bu bencilliğin özürlerini de büyük bir beceriyle bulmamızı sağlayan bir hoşgörüsüzlük tohumu.

Eskiden oyun oynadığımız ağaçlıklı bir alanda beton yığınlarının yükselmesini istemiyoruz. Okul dönüşlerinde kenarına ilişip erik yediğimiz bir duvarın yıkılmasını istemiyoruz. Yeni bir yol açmak adına bir ağacın kesilmesini hoş karşılamıyoruz.

Bu duygunun nedenini şöyle özürlerle açıklıyor, irdeliyoruz: “Yeni beton yapılar çok zevksiz oluyor. Pencereler daracık, balkon falan yok,” “Kentleşme akımı, kentleri gittikçe yaşanmaz hale getiriyor, üstelik çirkinleştiriyor da,” “Yetkisiz ellerce yürütülen plansız programsız bir yapım furyası sürüyor ülkemizde.” Aslına bakarsak, saydığımız açıklamaların çoğu doğru, en azından haksız ve yanlış değil baştan. Gelgelelim, dış görünümde bir bozulma, doğaya bir ters düşme ya da programsız bir gidiş olmasa ve ortaya gerçekten eskiye oranla daha güzel, daha yetkin bir yapıt çıksa, ne olacak acaba tepkimiz? Güzel günler geçirdiğimiz yıkık bir ahşap evin yerine sevimli, iki katlı çağdaş bir yapı kurulsa (pencerelerde aynı saksılar dursa), o yıkık duvarın yerinde, sağlıklı çocukların koşuşturduğu bir okulun duvarı yükselse, bu yeni yapıları bağrımıza basacak mıyız? Hiç sanmıyorum...

Galiba insan, eski yapıları savunurken, onların ille de ayakta kalmaları gerektiğini ileri sürerken, aslında kendi geçmişini,

tatlı anılarını savunuyor. İleride, günümüzde yükselen yapılara yürekten bağlı kalırken, çocuklarımız da farkında olmadan bizimle geçirdikleri günleri, paylaştıkları anıları savunacaklardır.

Asıl sorun, bu savunmanın nereye kadar gittiği, hangi boyutlara ulaştığı. Daha doğru bir deyimle, bencilliğin nereye kadar uzatılabileceği... Yeniliğe ne derece karşı konulmak istenileceği... Konulabileceği!

Bazı yenilikler “çaktırmadan” giriyor yaşamımıza. Sözgelimi televizyon... Nasıl da belli etmeden akşamlarımıza, pazarlarımıza el koydu?..

Anımsayalım: Ülkemizde televizyon sayısı azken, “akşam oturmasına gitmek” geleneği, garip bir yozlaşmaya girerek uzun bir süre geçerliliğini sürdürmüştü. Televizyon sahipleri o “mutlu” kişiler, dostlarını, komşularını, komşularının tanılarıyla onların konuklarını, kapıcılarını, çocuklarını ağırlamak gibi güç bir ödevle baş başa bırakılmışlardı. O günlerde çaylar, koka kolalar, kekler, bisküviler sunuluyordu akşamları konuklara. Sahi, bir de tele-misafir diye bir deyim türemişti. Televizyonu olan aile, o dönemde satışı hızla artan anında tüketim maddelerinden bolca bulundurmak zorundaydı evinde. Evin erkeği, program bittiğinde, bayrak göndere çekildikten sonra, tele-misafirleri arabasıyla evlerine dağıtıyordu.

Elbette, ev boşaldıktan sonra, bardak tabak yıkamaktan yorgun düşen ev kadınıyla, konuk dağıtımından dönen koca, birbirlerine giriyorlardı hiç yüzünden. İyi ki televizyon kısa bir sürede büyük bir yaygınlık kazandı da, boşanma hızındaki artış bu nedene bağlanmadan kaldı. Herkes kendi televizyonunu izlemeyi, kendi özel aile kavgasını yapmayı öğrendi.

Dikkat etmişsinizdir mutlaka. Televizyonun yeni girdiği bir evde, bütün programlar izleniyor, ayırım yapılmıyor hiç. Özellikle çocuklar, o güne kadar katılamadıkları arkadaş konuşmalarının konularına yetişebilmek amacıyla, reklam müziklerini bile can kulağıyla dinliyorlar. Bir süre sonra ilgi tavsıyor, beğenilmeyen programlarda düğmeyi kapatma alışkanlığı başlıyor, seçme dönemine giriliyor. Belli dizileri sevenler, belli eski filmlerle gençlik günlerini yeniden yaşamak isteyenler bir arada televizyon seyretmeye başlıyorlar.

Deminki sorumuza verilecek en geçerli örneklerden biri: Televizyon. Yaşamımıza hiç “çaktırmadan” girmesinin nedeni de üstlendiği işlev; olumlu yanıyla ele alındığında, bütün bir dünyayı, olayları, yorumlarıyla el üstünde tuttuğu ya da yere çaldığı değerlerle odanın taa içine getirmesi. Amerikalı bir profesör, Vietnam Savaşı’nın “daha baştan yitirilmiş bir dava” oluşunu televizyonun işlevine bağlıyor. Daha önceleri “Hiroşima”yı gönüllerince bombalamış bir ulusun çocukları olarak Amerikalıların ilk kez savaşın şiddetiyle, yıkımıyla yüz yüze geldiklerini, güvenli odalarında yemeklerini yerken, bir başka ülkede ne kırımların sürüp gittiğini ilk kez gözleriyle gördüklerini söylüyor.

Böylesine önemli işlev yüklenen bir yeniliğe karşı çıkmak olanaksız; ancak olumsuz yanları azaltma uğruna bir savaş verilebilir, verilmelidir de. Duygu gıcıklamalarına, lüks evlerde lüks giysiler içinde mutsuz olma başarısına erenlerin iniltilerine ve toplumsal sorunları sorumsuzca sömürü alanına dönüştüren sözüm ona gerçekçilik anlayışına karşı konulmalıdır. Hem yazarak, hem de televizyonun düğmesini kapatarak.

Yenilikler, eskiyiş özelliklerine göre, tıpkı eskiyen bir giysinin gövdeye daha rahat oturuşu gibi kalıplarına yerleşiyorlar. Yeniliğin içindeki *eskimez eskilik* payı burada ortaya çıkıyor. “Eskimez eski” dediğimiz, gelenekten başka nedir ki? Gelenek, görenek yalnızca eski demek değil ki, bize yeni olanın, kalıcı yeninin ipuçlarını veren bir kaynak aynı zamanda. Bir toplumun değerlerine uygun düşen yeni değerlerle, taban tabana zıt düşenleri hemeninden değilse bile, uzun sürede eleyen bir altın terazi. Haksız aşırının freni, haklı yeninin besleyici yakıtı.

Eylül 1978

İçimizdeki Tanrı

“Anneciğim,” diyor çocuk. “Senin söyleyeceğini okulda kimseye anlatmam. Ama dedikleri gibi Tanrı var mı gerçekten?”

Uzayda kenetlenmeyi izlemiş, bilimsel verilerle donatılmış bir çocuk bu soruyu soran. Onu kendi “evet”lerinle, kendi “hayır”larınızla yetindirmek istiyorsanız, bastırın cevabı. Sorun, o değil ki. Kendince inanarak varması gerek kendi doğrularına.

Türkçeye, Sümercede Göktenrı anlamına gelen “dingir-tingir” sözcüğünden geçmiş “Tanrı” sözcüğü.

İlkin Uygurlarda görüyoruz “Tanrı” kavramını. Onların inancına göre, Gök’lerin, Su’ların, Kara’ların üç tane Tanrısı var. Doğa olaylarına el atan, kasırgalar kopartıp yıldırımlar yağdırtan, yer sarsıntılarıyla ürküten, insanların özel dünyalarına kişisel sorunlarına karışan bu üç büyük Tanrı, kimi zaman kılık değiştirip aramızda kol geziyorlar, dünyayı daha yakından denetliyorlar. Tek tek, daha önemsiz doğa olaylarının sorumluluğunu taşıyan ikinci derecede Tanrılar da var Uygurlarda, ama onlar üç büyük Tanrı’nın sözünden asla çıkmıyorlar, onların denetimi altında çalışıyorlar bir çeşit hiyerarşi uyarınca...

Burada ufak bir ayrıç açalım: Acaba kılık değiştirip halk arasına karışan eski halifelerle, Osmanlı padişahları, bu Tanrılardan devraldıkları gizli bir sorumluluğu, bir baskıyı yürütmeye mi çalışıyorlardı?

Türkler önceleri göçebe olduğundan, çok Tanrıçılık döneminde Tanrıları adına görkemli tapınaklar dikmemişler, ancak toprağa yerleşip kentler kurduklarında girişmişler bu işe. Bugün putlardan, ilk insanların Tanrı kavramını anlayabiliyoruz: İnsana benzeyen, ama ondan çok üstün, gözle görülmez, erişilmez uzaklıkta, ölümsüz bir güç. Tapınaklar, doruklara

yerleştirilmiş hep. Elbruz Dağı'nda, Olimpos'ta yaşadığı varsayılmış Tanrılarının.

İnsan, Tanrı'yı gözle görme eksikliğini, çaresizliğini gidermek için, kendine bir çıkar yol bulmakta gecikmemiş ama. Evrende bulunan her şeyi yarattığına, koruduğuna inandığı bu yüce varlığı kendi kavrayış sınırlarına, kendi dünyasına yerleştirevermiş. Yeryuvarlağında yaşamış bütün halklar, Tanrı tasvirlerini kendilerine, daha da önemlisi, bir baba imgesine benzeterek, bu büyük korkuyu alt etmeye kalkışmışlar. Mitologyalarında, Tanrılarına zavallı insanların özelliklerini yakıştırmışlar, aile ilişkilerinde gülünç açmazlara düşürmüşler onları. Keçi sakallı, keyif ehli, şarap düşkünü Tanrılar bile yaratmışlar. Mitologyanın psikolojiye yaptığı büyük katkıyı bir yana bıraksak bile, Tanrı kavramı, sanat açısından büyük bir gelişmenin odağı olmuş. Resimde yeni akımlara yol açmış, usta ressamların tablolarında ölümsüzleşmiş. Yani her zaman, her dönemde büyülemiş insanoğlunu, bilinmez'in büyüsunü, ona kafa tutma payını, bir kamçılama ögesiyle, bir aşkınlık isteğiyle sunmuş.

Dünya halklarının, yaşadıkları bölgelere, iklimlere, çağ koşullarına göre değişik Tanrı imgeleri yarattıklarını görüyoruz. Asurluların gözü dönmüş, ürkünç, savaşkan Tanrıları, eski kabilelerin kurbana düşkün, kan içici Tanrıları, zamanla Hristiyanlardaki "tek Tanrı"ya, sevecen, koruyucu bir Baba'ya, İsa'nın babasına dönüşmüş. Müslüman dinince yasaklanan put, Tanrı'nın yüzünü silip soyut gücünü pekiştirme amacını gütmüş.

Felsefenin başlangıcından beri, Tanrı'nın varlığı konusunda değişik, çelişik düşünceler var. Ruhçu, idealist felsefecilerle maddeci görüşü savunanlar, apayrı yollar tutuyorlar, apayrı yaklaşımlarla giriyorlar konuya. Tanrı'nın var olduğunu kanıtlama yolunu tutanların savlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Evrenin yaratılışındaki bu kusursuz uyum, bu etkinlik, insanoğlunun zekâsını ve sentez gücünü kat kat aşan bu akla sığmaz, birleştirici zekâ, kendiyile asla zıtlığa düşmeyen bu çok yanlı örgütlenme gücü ancak tek elden yönetilebilir. Bu gücün kaynağı da evrenin yaratıcısından başka kim olabilir ki?

Kimi Batılı düşünürler, çağdaş mantıkça geçerli sayılama-

yacak bu görüşe biraz değişik bir bakış getirmişler. Tanrı'nın varlığının birtakım mistik'lerin kişisel deneyleriyle kanıtlandığını ileri sürüyor onlar. Azizlerin deneylerini sayıp döküyorlar, peygamberlerin mucizelerini.

Tasavvuf felsefesi de, kendi içinde Tanrı'yla bütünleşen ermişlerin serüvenlerini aktarıyor. Fuzuli, Mevlana, Yunus Emre. Dikkat edersek, seçkin, ayrıcalıklı kişiler bu saydıklarımız. Azizler, yalvaçlar, şairler. Yani Tanrı'nın sözcüleri değil de, yaşanan hayatın, değişen koşulların sözcüleri. İnsanın aşkınlığını söylemekten yılmayanlar.

Sözün burasında "Tanrı ile kulu arasına girilmez" yolundaki yaygın inanca geliyoruz! Yani Tanrı'nın öz istemiyle kuluyla doğrudan bir iletişim kurmaktan yana olduğu, araya kendi sözcüklerini bile katmak istemeyişi. İnsanın kendi içindeki Tanrı'yı, Tanrısal yanı, yaratıcılığı keşfetmesi bir anlamda.

Günümüzde, salt Tanrıtanımazlığın devrimci bir görüş olduğu inancı çoktan geçerlikten kalktı, bu görüşün de aslında kısır, başsız sonsuz ve eski görüşe bir tepki olarak geliştirildiği ondan kaynaklandığı anlaşıldı.

Günümüzde hedef alınan, halkların Tanrı'ya inanmaları sorunu değil artık, bu inanç aracılığıyla kurulan sömürü mekanizmaları, gelişen din imparatorlukları, zorbalık yöntemleri. "Tanrı Saba"yı acımasız bir kimlikte sunmayı yeğleyen ve halkları kendi yutturmaca, dünyevi iyilikseverliklerine yüz sürmeye çekenlerin kurduğu sistemler.

Ekim 1978

Sevginin Koşulları ve Evcilleştirme

Hayvanları gerçekten çok seven bir arkadaşımın bahçesindeyim geçen gün. Güneş yakmıyor ya artık, bahçelerin tadına doyulmuyor. Çevremizde kedi-köpek yavruları, neşeyle oynayıp duruyorlar. Bizim kadar, onlar da sahibi bu dünyanın, onların da bu taşta toprakta hakları var; üstelik bu hakkın tadını çıkarmayı, bizden çok daha iyi biliyorlar.

Bir ara bitişikteki bir bahçeden bir köpek iniltisi geldi. Meğer zengin komşular, göstermelik bir av köpeği almışlar, kapılarının önüne dikmişler, herhalde bahçeli bir evde bekçi bir köpek bulunmasını uygarlığın gereklerinden sayıyorlar. Ama ellerini hayvana sürmeye korkuyorlarmış; hayvanı iyi besliyorlarmış beslemesine de, yanlarına yaklaştırmıyorlarmış. İlgi istemek için çevrelerinde dolanmaya, bağırıp havlamaya başladı mı da alt kattaki bodruma bağlayıp cezaya yatırıyorlarmış. İlginç bir sevgi örneği doğrusu. Komşular, hiç kuşkusuz Avrupa'dan köpek-kedi maması getirten, köpek berberlerine, köpek otellerine binlerce lira para döken sözde hayvanseverler sınıfına giriyorlar. Hayvanı kendi iktisadi durumlarını sergilemekte, ortalama yurttan ayrılma, sıradan çıkma heveslerini gerçekleştirmekte bir araç olarak kullanan hayvanseverlerden. Bu tür insanlar kimi zaman çabalarında öylesine ileri giderler ki, hayvanlarını kendilerinden, kendilerini hayvanlarından ayırt edemez olursunuz. Öylesine özdeşleşirler besledikleriyle.

Ne yapalım, alışmışız bir kere. Sevgiyi önce soyut bir kavram olarak ele alıyoruz, sonra bölüyoruz: İnsan sevgisi, yurt sevgisi, bayrak sevgisi, ana baba sevgisi, çocuk sevgisi, hayvan sevgisi, derken müzik sevgisi de katılıyor araya. Bölme işlemini uzattıkça, sevgi sözcüğünün tanımından gittikçe uzaklaşıyoruz. Pul

sevgisi, plak sevgisi gibi ancak bir merakı, bir ilgiyi açıklayan, sevgiyle doğrudan hiçbir ilişkisi olmayan tutkulara yöneliyoruz. İnsan pula düşkün olabilir, plağa düşkün olabilir de, sevgi nereden giriyor işin içine?

Kimi düşünürler, sevginin belli bir varlığı sevmekle başladığına inanırlar: Bütün hayvanlardan önce belli bir hayvanı, bütün insanlardan önce o insanı. Bu tanımdaki doğruluk payını yadsıyamayız, ama “başlamak” sözcüğünün altını çizmekte de büyük yarar var. Bir tek varlığa ya da nesneye kapalı kalan, yalnız onu sevmekle yetinen, dıştaki dünya’yı, yaşamayı hiçe sayanların sevgisini “gerçek sevgi” olarak nitelendiremeyiz. Olsa olsa “kara sevdâ” gibi hastalıklı bir ad yakıştırabiliriz bu tür sevgiye. Ünlü Nazi önderlerinin, bir yanda toplu kıyımlar, sabotajlar, yangınlar düzenlerken, bir ırkı yeryüzünden silip süpürmeye çabalarken kullandıkları elleriyle öte yanda narin çiçekler yetiştirdiklerini biliyoruz, klasik müzik dinlediklerini de, sevdikleri kadınlarla birlikte ölüme gittiklerini de.

Nasıl bir sevgi peki? Tek sevgiden yola çıkıp geneli kavrayabilen bir sevgi anlayışı. İnsan soyunu geliştirecek, kamçılacak, dünyasını başkalarıyla paylaşmaya, başkalarının sorunlarını ve sorumluluklarını üstlenmeye götürecek yaratıcı sevgi. Yani karşılıklı sevgi.

Hayvan dostlarımızın bize bağlılıkları, bizi öbür insanlar arasından ayırıp seçmeleri büyük bir doyum verebilir ama önemli olan, onların gösterdiği bu bağlılığa, bu dostluğa, bizim ne ölçüde ayak uyduracağımızdır gerçek sevgi açısından.

Televizyondan tanıyıp sevdiğimiz köpek Joe, Lassie, ayı Ben, sonra Fury adlı atla, fok Salty, bu konuda gerçekten iyi örnekler. Hayvanı, tek hayvanı, yararlarından ötürü sevdirtmiyorlar izleyiciye. Bekçilik ettikleri, hırsız yakaladıkları, kötülerini anında sezdikleri için sevmiyoruz onları yalnızca. Et-süt verdikleri, tüylerinden yararlanıldığı için de (okul kitaplarında hayvan sevgisi ile ilgili parçalarda ne yazık ki hâlâ bu yararlanma konusu işleniyor nedense). Çocuğa dostluk kavramını öğreten hayvanlar bunlar, zamanı geldiğinde çocuğun da yardım edebileceği, kişisel olanaklarını uğrunda seferber edeceği eşit dostlar.

Evet, galiba, eşitlik, sevginin en önemli koşullarından biri. Bir

kere, sevgiyle en çok karıştırılan acıma duygusunu ortalıktan kaldırıyor. Onun yerine gözetmeyi, korumayı, sorumluluğunu üstlenmeyi yerleştiriyor.

A. de Saint-Exupery'nin ünlü klasığı *Küçük Prens*'te kendi gezegeninde tek sandığı gülden, dünyada yüzlercesini görüp umutsuzluğa kapılan Küçük Prens evcilleştirdiği tilkinin yardımıyla gerçeğe şöyle varır:

“Siz benim gülüme hiç mi hiç benzemiyorsunuz. Şimdilik değersizsiniz. Ne sizi evcilleştiren olmuş, ne de siz kimseyi evcilleştirmişsiniz. Tilkim eskiden nasılsa, öylesiniz. O da önceleri tilkilerden bir tilkiydi. Ama ben onu dost edindim, şimdi dünyada bir tane.”

Hayvanlar çocuklarımıza bu bilinci çok önceden veren dostlardır: Verici olmayı, seçmeyi, gözetmeyi, sevdiği uğrunda yaşmayı.

Kasım 1978

Özürler ve Gerçekler

On iki yaşlarındaydım, genç kızlığa geçişin en “ince” döneminde yani. Bir gün annem bir kenara çekti beni, çoktan beri söyleyeceğini sezdiğim bir gizi açığa vurdu.

“Kızım”, dedi “babamla geçinemiyoruz biliyorsun, ayrılmaya karar verdik. Kardeşin daha çok küçük, ama sana danışmadan hareket etmeyi içimiz götürmedi. Sen çok diretirsen, ayrılmaya hiç değilse bir süre daha birlikte yaşamayı denemeye kararlıyız.”

Annem de, babam da açık konuşan, dobra dobra insanlar. Çocuklarına ille de çocukmuş gibi davranmayan, insan yavrusuna saygı göstermeyi bilen kişiler.

“Ayrılın elbette”, dedim hemen, “benim için hiçbir sakıncası yok.”

Kısa bir süre sonra, birbirlerini bir anlamda sevmelerine, birbirlerinden kolayca kopamamalarına karşın, ayrıldılar.

Çoğunuza onların tutumu uygarcı gelebilir ama sanırım büyük çoğunluk, o yaşta bir çocuğun bu konuda gösterdiği tez canlılığı anlamakta güçlük çekecektir; katı, fazla keskin bulacaktır benim tutumumu.

Çoğumuz, yürümeyen, daha doğrusu ite kaka yürütülmeye çalışılan evlilikleri açıklamak, yaşamı dayanılmaz kılan sürtüşmelere, sürekli gerginliklere, karşılıklı susmalara katlanmamızı haklı göstermek adına, çocuğumuzu ileri süreriz. “Çocuk olmasaydı, katlanır mıydım hiç?” deriz. “Kendimi düşündüğüm yok aslında,” deriz, “Benim düşündüğüm, çocukların mutluluğu.”

Bu söylenenlerde büyük gerçek payı var, kuşkusuz. Çocukların ana babasız büyüyünce mutsuz oldukları su götürmez bir gerçek. Ne eğitici yazılar, ne kitaplar okumuş, ne filmler

izlemişizdir bu konuyu işleyen. Ananın ya da babanın ölümü, çocuğun yaban ellerde ya da kötü akrabaların yanında mutsuz, öksüz kalışı tükenmez bir duygu sömürüsü biçiminde bugün de ele alınıyor romanlarda ve filmlerde. Ölüm, gerçekten ardında büyük yoksunluklar getiren bir olay. Orası öyle. Ama toplumun büyük bir kesimi, ölümü ayrılmakla bir tutacak kadar üstüne gidiyor, gıcıklayıcı duyguların. İki yetişkin insanın, birbirleriyle anlaşılmadıklarını, ya da baştan beri anlaşmamış olduklarını bir dönemde fark etmeleri hoş karşılanmıyor, yaşamlarını ayrı ayrı sürdürmeleri aynı cehennemi paylaşmaları uygun görülüyor. Alışkanlıklara saplı kalma, tembellik, yeni bir düzene alışamama korkusu gibi gerçeklerden kaçılıyor ve “çocuğun mutluluğu” özürlü atılıyor ortaya.

Oysa böylesine kırıcı bir ortamda ne gibi bir mutluluğu olabilir çocuğun? Ruhbilimciler, çocuğun yanında kavga edilmesinden yana değiller; ana-baba arasındaki sürtüşmelerin çocukta genç yaşta onulmaz birtakım yaralar, en azından güç geçen vuruklar açtığını söylüyorlar. Bunların ileride çocuğun kişiliğini, yönsemelerini, yaşamını yönlendireceğini savunuyorlar. Küçük bir insanın kendisinden fizikçe güçlü iki kişinin dalaşına tanık olması, gerçekten çok üzücü, çok hırpalayıcı.

Ne yapılabilir, diye sorarsak... Köylerde de, kentlerde de çağın koşulları gereği, aile bireyleri çoğu kez aynı odayı paylaşırken, ne yapılabilir? Çocuklar, büyüklerin yaşamasına, konuşmalarına doğrudan katılırken?

Gizli kavga etmek bir çözüm yolu değil bence. Bazen ufak bir susuş, bir baş çeviriş, “Şimdi git başımdan, zaten canım sıkılıyor!” diye bir azarlayış ya da tam tersine, biraz önceki sert tartışmayı örtbas etmek için ana-baba tarafından girilmiş iğreti bir sevgi gösterisi, sanırım açık kavga kadar etkileyecektir çocuğu. Sorunun ipucu, çocuğu bir “insan” olarak görmemizde yatıyor. Ona, koşullar ne olursa olsun, anasının ve babasının kendisini yalnız bırakmayacağı, ayrılmanın ya da boşanmanın dünyanın sonu demek olmadığı anlatılmalı. Özellikle taraflardan birinin öbürünü kötülemesi, çekiştirmesi, yürümeyen ilişkinin suçunu ona yüklemesi, çocuğun gözüne girebilmek için pahalı oyuncaklarla, büyük özverilerle bir çeşit rüşvetli

sevgi elde etmesi, ayrılığın en sakıncalı yanı olsa gerek. Eşler anlaşılamayabilirler, çocuk bunu anlamaya sandığımızdan daha çok hazırdır, o boğucu ortamda yaşıyordur çünkü; onun asıl anlayamadığı, yıllarını birlikte geçiren, sevdiği yakınlarının birbirlerine duyabilecekleri öfkenin ve kinin boyutlarıdır yalnız, yüreğini yaralayan da budur.

Ne yazıktır ki gençliklerini hiçe sayıp ömürlerini çocukları yolunda “heba” ettiklerine inanan ana-babaların çoğu, çocukta açtıkları bu yaraların farkında bile değildirler, çocuğu aralarında bir ping-pong topu gibi kullandıklarının da.

Gerçeği görmek gerek: İlişkilerin hızla yıprandığı, günlük yaşamın dayanılmazlaştığı, gergin bir dünyada yaşıyoruz. Boşanmalar her gün daha büyük bir hızla artıyor. Çocuklarımızı en azından “boşanma gerçeği”ne alıştırmanız gerek. Ama onun, bizden başka bir insanın da çocuğu olduğu gerçeğini unutmadan; bencillik yüzünden onu anasından ya da babasından koparmadan.

Aralık 1978

Yılları Geri Alın!

Yaşın erdemleri, yaşlılığın güzellikleri üstüne söylenip yazılanları ilgiyle dinleriz de çoğu kere ciddiye almayız. Yok deney zenginliğiymiş, yılların birikimiymiş, yok olgunlaşmakmış, asıl kişiliği ancak yaşlılıkta bulabilmekmiş falan... Gülüp geçeriz bu tür sözlere. “Gençlik denilen cevher bir kere yok olduktan sonra” deriz içimizden, “gençliğin o sıcak güneşi battıktan sonra, alacakaranlıkta idareten yaktığımız titrek mumun ışığına övgüler düzmek de neyin nesi? Züğürt avuntusu bunlar...” Yaşından umulmayan çabalar gösteren, gençliğe özenen, genç kalma uğruna gülünç durumlara düşen kimselere gülüp geçtiğimiz gibi. Doğrusu, bir ölçüde haklıyızdır bu tutumumuzda... Gerçekleri olduğu gibi görmek ve değerlendirmek, erişemeyeceği yükseltilere göz dikmemek, kişioglunun en büyük erdemlerinden biri sayılmalı... Ne var ki, acaba unuttuğumuz ya da gözden kaçırdığımız bir nokta var mı bu arada? Yaştan söz ederken, acaba sandığımız kadar gerçek miyiz? Yoksa bu kalıplaşmış görüşleri benimserken yaşlılıkla ihtiyarlığı iyice birbirine mi karıştırıyoruz?

On beş yıl önceyi düşünüyorum da. O zamanlar 35 yaşında bir kadın bana, “yaşını başını almış biri” gibi görünüyordu, haydi gizlemeyelim, “düpedüz ihtiyar” görünürdü. 35 yaşın ihtiyarlıkla ilgisi bile olmadığını kavramam için, o yaşı geçirip aşmam gerekti. Daha var. Hepimizin belleğindedir: O yıllarda 40’ını aşan biri, kendisini ihtiyar sayar, köşesine çekilip, ihtiyarlığın nimetlerinden yararlanabilirdi. Emekliye ayrılmışsa, takım elbisesini giyer, yeleşini, köstekli saatini ve belki de fötr şapkasını yedeğinden eksik etmeden, sabahtan mahalle kahvesine koşar, gününü tavra, pişpirik oynamakla, eşe dosta kahve,

çay ısmarlamakla geçirebilirdi. Eve döner dönmez de soyunur, pijamasını, hırkasını, gecelik takkesini giydiği gibi, çiçeklerini sulayıp, gazetesinin arkasına çekiliverirdi. Toplumun değışme-sine dudak бүker, kendi katı kurallarını uygulamayan yaşıtla-rını zamanın deyimiyle “zirzopluk”la suçlardı. Bu emekliler bir zamanların romanlarında, piyeslerinde kaldı (günümüzde bunlara nedense banka reklamlarında rastlanıyor).

Bugün sokaklar elli yaşında kadife pantolonla tişört giyen, dolmuşa sığışmak, otobüse atlamak, kuyruğa girmek zorunda kalan emeklilerle dolu. Takım elbisenin özel durumlar dışında geçerliğı kalmadı. Artık dünyanın her yerinde operalara, sergi açılışlarına, gala gecelerine spor giysilerle gidebiliyor insanlar, boyunbağı takmak zorunluluğı bile yok. Genç toplumlar, gençliğin uğrunda çaba harcanması gereken, ancak hak edildi mi tadı çıkarılabilen bir altın çağ olduğunu biliyorlar. Yaşlılığı birtakım fiziksel yetilerin eksilmesi anlamında alıyorsak, soralım kendi kendimize: Gün boyu fotoroman okuyup berber do-laşan kızlarla, ana-baba parasıyla alınmış arabaları kullanmaya alıştıktan sonra beş dakikalık yolu yürümekten kaçınan miskin delikanlıların, gün boyu kahvelerde vakit öldüren ihtiyarlardan ne farkı var? Hele toplumsal işlevleri açısından?

Sorumuzun yanıtı, gelip “ilgi”de düğümleniyor. Zihinsel bir yetide. Dünyaya canlı bir ilgi duyan ne yaşlılar tanımışızdır hepimiz. Gençliklerini gereğince yaşadıklarından ilgi alanlarını ustalikle saptamışlardır. Eskiyen hücreleriyle iddiasız, dürüst bir yaşlılığa hazırlamışlardır kendilerini. Çevrelerini daha nesnel, daha sakin gözlerle inceleyebilirler. Çekildikleri küçük özel odanın sınırları içinde, kendilerine yetebilirler. İlgisizlikten yakınmak, onun bunun dedikodusuyla, sızlanmasıyla beslenmek yerine, ailede bir denge ögesi olmayı seçmişlerdir. Tartışmaları yumuşatır, hoşgörüyü gündeme getirirler. Bu çağda yaşadıkları için, ihtiyarlamazlar onlar; ihtiyarlamak, çağın gerisine düş-mektir çünkü. Bedenini bırakmak, olanaklarını kullanmaktan vazgeçmektir. Teslim olmaktır bir bakıma.

Bir yaşlının ihtiyarlığa teslim olmamasını sağlayan etmen-lerin başında gençlerle ilişki geliyor kanımca. Yalnızlık, terk edilmişlik, yaşamın dışına düşme gibi aykırı duyguları, dünyaya

duyduğu ilgiyi tavsatmamaya kararlı bir genç aracılığıyla atlatılabilir yaşlı kişi. Üstelik gözleri zayıflayan bir kitap hastasına kitap okuyarak, dünyada olup bitenleri açıklayarak, onun sorularına karşılıklar arayarak bir genç kendi yaşlılığına sabırla hazırlanabilir.

Evet, 45 yaşlar on yıl geri alınıp 35'lere indiler. Uygarlık bu hızla ilerler, koşullar bu hızla sertleşirse, daha da geri alınacak gibi görünüyor. Kararımızı şimdiden verelim: Bu hıza mı uyaçağız, yoksa eski saatte kalıp ihtiyarlığa mı teslim olacağız? Haydi bakalım...

Ocak 1979

Güzel Çocuğu Değil, Çocuğun Güzelliğini Sevin!

Gencecik bir çifttiler. Bir kapıcı ailesi. İki de sevimli, cana yakın, güleç kişilerdi. Mahallede sevmeyen yoktu onları. Genç anne, bazen katlara temizliğe çamaşıra çıkar, ailenin bütçesini denkleştirmeye yardımcı olurdu. Kocas yazın ortalıkta görünmezdi pek. Kat sahiplerinden birinin yazlıktaki evinde bahçıvanlık yaptığını söylerlerdi.

Anne, gündeliğe ya da günlük alışverişe gittiği zamanlar, mahalledeki kızlardan birini çağırır, çocuklarını ona bırakırdı bir süre. Üç yaşındaki kızı cin gibiydi, yerinde duramazdı, ailenin gözbebeği olduğundan şımarıktı oldukça.

Oğlan, sekiz yaşlarındaydı. Yaşına göre çok iri bir çocuktur. Hep sedirde oturur yerinden pek kalkmaz, odada biraz dolaşsa, kıpkırmızı kesilip soluk soluğa kalırdı. Annesi, onun yerinden kalkmasına izin vermememizi isterdi biz çocuklardan. Daha ilk gidişimde, çocuklara özgü o garip sezgiyle onun hasta olduğunu kavramıştım ama bu konuyu annesiyle babasına açarsam hoş karşılanmayacağını, belki bir daha o eve hiç gidemeyeceğimi de kavramıştım hemen.

Anneyle baba, oğullarının hastalığından söz etmemede gizli bir anlaşmaya varmış gibiydiler. Evlerine gelen konukları da bu küskün, hüzünlü küçük oğlan çocuğunu yok saymaya alışmışlardı. Zaten yabancılara gösterilmezdi o, sokağa çıkıp dolaşması yasaktı. Babası, yetiştirme koşullarının beynine ustaca işlediği “kulsursuz erkek” görüntüsüne ters düştüğü için, bağışlamıyordu oğlunu. Belki de böyle hasta doğarak, kendisini güç duruma düşürdüğünü, kendisine ihanet ettiğini bile düşünüyordu için için. Anne ise, hasta çocuk doğurmuş yarım bir kadın izlenimini

uyandırmamak uğruna, oğlunun “kendiliğinden geçecek” bir hastalığa yakalandığını düşünüyor, böyle avunuyor, kocasına yaranma adına çocuğun durumunu görmezlikten gelmeyi yeğliyordu.

En palavracı çocuk bile kendi uydurduğu yalana inanmayı yetişkinler kadar beceremez, bu konuda yarışamaz onlarla. Çocukta, hastadan ürkmek, hastalığı ayıp duygusuyla birleştirmek alışkanlığı da yoktur genellikle, ailesince özellikle kötü yönlendirilmemişse tabii. Küçüklüğünde sakatlara, hastalara, zekâca kendinden geri kalmış yaşlılarına doğal bir sevgiyle yardım elini uzatan çocuğun, büyüdüğünde, çevresinin katı yargılarını benimsediğinde, bu kişilere hor bakan, acımasız davranan, kimi zaman üstünlüğünü onlar üstünde kanıtlama yoluna sapan bir zorba olabildiğini görüyoruz.

Çağımızın birçok hastalığı da bu sevgisizlik, acımasızlık ortamında filizlenip yeşeriyor. Özellikle zekâ geriliği çocuklar arasında hızla artıyor. Zekâ geriliğinde en önemli etkenlerin, yoksulluk, kötü beslenme, ailede ilaç ve uyuşturucu alışkanlığı ve sakın şaşırmayın, annelerin vurdumduymazlığı olduğunu ileri sürüyor uzmanlar. Tecrübesiz genç analarla, yaş dönemine varmış yorgun anaların çocukları arasından daha çok geri zekâlı çocuk çıkıyormuş. Basit, küçücük müdahalelerle çözülebilecek sorunlar, bu vurdumduymazlık yüzünden, çocuğun bütün yaşamını altüst edebiliyormuş. Kan uyuşmazlığının sonuçlarını biliyoruz bugün. Gebeliğin ilk aylarında annenin yakalandığı kızamık hastalığının, bebekte katarakta, sağırığa, kalp hastalıklarına, hatta felce yol açabileceğini biliyoruz. Bir süre önce “thalidomide” kullanan annelerin bebeklerinin, kolsuz bacaksız doğduğunu okumuştuk gazetelerde.

Yalnız kişisel sorumsuzluklar mı? Genetik öğeler, doğumdan önce annenin merdivenlerden yuvarlanması gibi küçük, gündelik bir olay doğum anında bir terslik, yanlış bir müdahale. Hele hele kırsal kesimlerdeki toplumsal sorunlar, hepsi etkiliyor bebeğin yaşamını.

Kapitalist Batı toplumunda genç ana, doğum olayının doğallığına inanmış, çocuğun rahimde “nasılsa güvence içinde olduğuna” bel bağlamış. Kırsal kesimde yaşayan az gelişmiş ülke

anası da, doğal sayıyor doğumu. Zaten kendisine atalarından devredilen kör inançlardan ayrılmadan, çoğu kere yanlış doğurma yöntemleriyle dünyaya getirdiği yavrusunu değil “dengeli besleyebilmek”, doyurmak olanağından bile yoksun o. Yaşadığı amansız çevreyle savaşmaktansa, yavrusuna “cin çarpmış” diye bakarak, sorumluluğu üstünden atmaya hazır.

Bütün bu güç koşulları zorlayarak dünyaya gelebilen insan yavrusunun düpedüz bir dirim savaşı verdiğini anlayabiliriz.

Çocuk sevdiğini söylemek, çocuk yılları ilan etmek kolay bir uğraş. Kimilerimiz de güzel çocuk posterini biriktirmeyi çocuk sevmek sanıyoruz. Ama analarla babalar, bir süre böyle güzel ve sağlıklı çocuklar yetiştirdikten sonra, bir gün ansızın “eksikli” bir çocukla karşılaşabileceklerini gözden ırak tutmamalılar. Bu olaya, ancak kendi başlarına geldikten sonra eğilmesinler ki çağımızda çığ gibi artan “eksikli çocuklar”ın sorunlarına çözüm bulunabilsin bir an önce. Onların insana yaraşır bir onurla yaşamaları, eğitilmeleri sağlansın. Çocuk dünyaya gelirken verdiği savaşıla bunu daha baştan hak ediyor.

Güzel bebeği sevmekten çok daha önemli, daha saygın bir uğraş var, eksikli bir bebeği geliştirmek, onun elinden tutmak, onu güzelleştirmek. Gelecek yazımda ve sık sık bu konuya değineceğim.

Toplumumuzda hasta çocuklarını kapı arkasında tutan tek çift, demin öykülerini anlattığım ana baba değil çünkü. Onlar, ameliyat ettirmekte geciktikleri oğullarını ölüme sürükleyerek cezalarını ödediler, yeterince acı çektiler.

Şubat 1979

Eğitimde “Yüklenme”

Ankara üniversitelerinden birinde öğretim görevlisi olan bir arkadaştan, geçende aldığım bir mektubun bir bölümünü geçiriyorum aşağıya:

“Ve bu mektubumun tek ciddi sorusu da: Siz, ilkokul bitince Turgut’u ne yapacaksınız? Eğer birtakım sınavlara falan sokacaksanız, nasıl hazırlıyorsunuz ve Zeynep için bana ne önerirsiniz? Yılda 25-35.000’i bulan maddi yükü, ‘Dil öğrensin, iyi okusun, üniversiteye girebilsin’in manevi yükümlülüğüyle değişeyim mi, değişmeyeyim mi? Ayrıca bu çarka girsek de, gerçekten dil öğrenecek, iyi eğitim görecektir mi? Aynı yaşta çocuğu olan tek danışacağım kişiler sizsiniz bu konuda.”

Çocuklarının geleceğini düşünen aydın ana babalar, bu soruları uzun bir süredir sorup durmaktalar, yanıtlar konusunda elle tutabilecekleri bir ipucu bile yok ortalıkta daha.

İlk soru şu: Çocuğunuzu yabancı dille eğitim yapan bir okula yollayacak kadar paranız var mı? 25-30.000 liranız yani? Bu hesaba yol parasını, okul gereçlerini, beklenmedik ıvır zıvır harcamaları katmıyoruz daha. Diyelim ki paranız yok, o zaman bu konu ister istemez kurcalamayacaktır kafanızı. Diyelim ki, borç harç edip birtakım başka harcamalardan kısarak bu parayı toparlayabildiniz. Yeter ki çocuğunuz yabancı bir dil öğrensin ve iyi okusun...

İkinci soru, bu aşamada çıkıyor karşımıza: Dil öğrenmekten amacımız ne? Dil öğrenmek, iyi öğrenim görmekle eş tutulabilir mi? Dünyada bugün geçerli olan bilim, teknik ve ticaret dillerinden herhangi birini *gerçekten bilmenin* büyük yararları olduğu kuşkusuz. Özellikle geri bıraktırılmış ülkelerde dil bilmek, başlı başına bir meslek sayılıyor. Biraz da aşağılık

duygusunun aşıladığı bir anlayış bu. Yoksa birtakım ünlülerimizin özgeçmişlerindeki “Az Fransızca bilir,” açıklamasını, nasıl değerlendirebiliriz? Üstelik birtakım yabancı okul mezunlarının “Monşer”le “Bonsuar”dan öteye gitmeyen, lüks lokantalarda yemek listelerindeki yabancı yemek adlarını doğru dürüst söylemekten başka işe yaramayan bir çeşit “kartvizit Fransızcası” konuştuklarını sık görmüşüzdür. Halk arasında fan fin fon ya da Tarzanca diye adlandırılan konuşma biçimiyle.

Oysa dil öğreniminin temel amacı, kişinin mesleği ya da ilgi alanıyla bağlantılı yeni gelişmeleri, o konuda dünyada en son yazılıp çizilenleri yakından izlemesini, onun yüzyılın yurttaş çizgisi dışına düşmemesini sağlamak, diller arasında, başta ana diliyle bildiği öbür yabancı diller arasında kuracağı ilintiler yoluyla kendi toplumunun kültürel düzeyini, gereksinimlerini, sorunlarını daha derinden kavramasını gerçekleştirmek olmalı. İlerinin yüksekokul öğrencisine tek başına araştırma, deneylere girişme, entelektüel kuşkudan vazgeçmeme gibi yönsemeler kazandırmak...

Acaba ülkemizde yabancı dil öğrenimi veren okulların kaçta kaç, gerçekten bu amaca yönelik bir eğitim sistemine sahiptir? Bu okulları bitiren öğrencilerin kaçta kaç yüksekokul sınavlarında başarılı olmuştur? Asıl, bu okulların kaç öğrenciye sıradan bir devlet lisesinde edinemeyeceği ölçüde bir kültür birikimi vermektedir bunca para karşılığında? Kültürün yalnız dil bilme anlamına gelmediğine önce de değinmiştik.

Ana babaları “yabancı dil” sözcüğünü görür görmez okul kapılarına koşturtan güdünün kökeninde birtakım bozukluklar, eksiklikler yatmaktadır kuşkusuz. Okullarımızda okutulan ders kitaplarının çağdışı oluşu, metinlerin çoğu zaman çocuğun yaşının çok gerilerine düşmesi, ana babaların haklı kaygıları. Çünkü öğrencilerin kendi yaş sınırlarının gerisine düşen ürünlerle vakit öldürdüklerinde, tembelliğe, boşverdiciliğe kapıldıkları da bir gerçek. Öğrencinin zekâsı, sağduyusu, kamçılanması, bilinmesi gereken bir kaynak. Bilenmedi mi de, körelmesi, kısırlaşması doğal.

Buraya kadar sıraladığımız nedenlerin yanı sıra, bir noktayı gözden kaçırmamamız gerek. Ana babaların çoğu bu ko-

nuları düşünüp tartıp koşmuyorlar yabancı okul kapılarına. Çocuklarına daha ilkokulda özel öğretmenler tutan, kurslar ayarlayan, dershanelerin kapılarını aşındırıp çocukların kendi kişisel olanaklarını, hangi alanda başarılı, nerede başarısız olduklarını tanımlarına bile fırsat vermeyen ana babalar var toplumumuzda. Çocuklarını bir “koşu atı” gibi yetiştirenler. Gereksiz bir yüklemeye onu bir daha yaşayamayacağı çocukluk döneminin oyunlarından, tatillerinden alıkoyanlar. Öğrenimle, eğitimle değil, düpedüz iktisadi gösteriyle “kartvizit eğitimi”yle ilgilenenler...

Devlet, kendi kurumlarına, kendi insanlarına sahip çıkmadığı, kendi ulusal kültür politikasını çizemediği sürece, aydın ana babalar bu bataklığın içinde debelenip durmaya, sonradan görmeler de bu bataklığı beslemeye, kalkındırmaya devam edecekler. Çocuklar mı? Onlar da aralarında binlerce kilometre uzaklık, yabancılık ve kültür kopukluğu barındıran yaşlılar olarak büyüyecekler elbette. Fransızca'yı şöyle böyle söken yetkisiz doktorlar, teknik dili Almancadan habersiz yetenekli mühendisler, ana görgü kurallarını bilmeyen kovboy İngilizceli diplomatlar kimliğiyle. Çok çok on yıl sonra toplumumuz bu kişilerle dolup taşacak, sanırım...

Mart 1979

Egemenliklerin Bekçileri Çocuklar

Yaşadığımız yıl, dünya ülkelerince “Uluslararası Çocuk Yılı” olarak benimsendi. Hemen her gün radyolarımızda, televizyonumuzda, çocuklar üstüne programlar izliyoruz. Eğitim uzmanları, çocukların dünyasına eğiliyor, ana babaları çocuk eğitimi konusunda çeşitli bilgilerle donatıyorlar.

Edebiyatçılar, çocuklara seslenen edebiyat ürünleri verme konusunda bir yarışa girmiş gibiler. Gelişmiş ülkelerde, yazarların bu uğurda psikologlarla işbirliği yaptıklarını öğreniyoruz. Gazetelerde, dergilerde “Çocukların Dünyası”nı işleyen yarışmalar, röportajlar birbirini izliyor. Çocuklara sorular soruluyor: “Eğitim düzeninden hoşnut musunuz?”, “Okulda en çok neden yakınıyorsunuz?”, “Büyüklerinizle istediğiniz gibi rahat konuşabiliyor musunuz, sorunlarınızı onlara açabiliyor musunuz?”

Kırsal kesimlerdeki ailelerin çocukları, okulsuzluktan, yol sorunu yüzünden okula gidememekten ya da aileleri tarafından okula gönderilmemekten yakınıyorlar. Çocuğun fotoromandan ya da çizgi romandan öteye gitmeyen bir kitap anlayışı var. Belki onları da okumuyorlar, ama soru soran bir büyüğü yanıtsız bırakmamak için akıllarına ilk gelen örnekleri sıralıyorlar... “Zagor, Tom Miks okurum,” diyorlar.

Kentlerimizde yaşayan çocuklar, özellikle ana babalarını ve TV izleyicilerini hoşnut edecek yanıtlar vermede ustalar. Kimi zaman öğretmenlerin mali sıkıntı içinde yaşadıklarını ileri sürerek kadar bilgiç bile olabiliyorlar. Hepsi bir yerden sonra çocuk değil mi? Hepsi kendisini savunmanın, korumanın, büyüklere yaranmanın yolunu yordamını biliyor ne de olsa...

Bu arada, bakımevlerinde öksüz çocukların, ana babalarınca terk edilmiş çocukların sorunları da değişiyor. Bakımevlerimiz

yeterli mi? Yetiştirme yurtlarında çocuklara gerçekten sahip çıkılıyor mu? Çocuklar neden evlerinden kaçıp sokaklara düşüyorlar? Neden suça itiliyorlar? Neden “problemlili çocuklar” oluyorlar? Sigara kaçakçıları kovuşturulurken, neden önce sokaklardaki çocukları tutuklamak yoluna gidiliyor? Hele cezaevlerinde doğan çocuklar... Onlar, işlemedikleri suçların cezasını analarıyla demir kapılar ardına kapatılıp, güneşsiz ve oyunsuz bir yaşam sürdürerek, neden çeksinler? “Çocuk Yılı”nda, suçlu çocukları kapsayan özel bir af çıkartılması da söz konusu.

Yalnız yazılar, programlar mı? Sokaklara bir bakın... Kitapçı vitrinleri, çocuk kitaplarıyla dünya çocuklarının elinden çıkma resimli kartlarla dolu. Çaba öyle yoğun ki kişi ister istemez tavsamasından korkuyor. Sanki bir yıl sonra, bütün bu girişimlerden iz kalmayacak, atılan her adım “moda” düzeyinde işlem görüp sonuca vardiirilmadan geçiştirilecek.

Türk Dil Kurumu Çocuk Yazını Ödülü’nü kazanan İsmail Uyaroglu’nun “Çocuk ve Şiir” adlı kitabında şu dizeler ne kadar dikkati çekici:

*Severken annem beni,
Küçük kuşum diyor
Yavru kuşum
Anneme göre ben
Hem çocuk, hem kuşmuşum.*

Atın yavrusuna “tay” diyoruz, eşeğinkine “sıpa”, ineğinkine “buzağı”, keçininkine “oğlak”, köpeğinkine “enik”, koyunun kine “kuzu”, ördeğinkine “palaz” vb. Oysa insanoğlu, kendi yavrusunu başka özellikler taşıyan bir tür diye düşünmekten kaçınıyor, ona kendinin ufaltılmış bir kopyası, büyüklerin duygularını, düşüncelerini daha az kavrayan ve büyüdükçe kendisine benzemesini istediği kişiliksiz bir “yavru” olarak düşünüyor. “Çocukluk etme” diye birini azarlarken, çocuğun yanlışlık yapmaya yatkın olduğunu, hatta kolayca saçmaladığını baştan kabul ediyor.

Ama “çocuk resmi”, “çocuk şiiri” dedik mi, işler değişiyor. O zaman, ne kadar değişik iklimlerde yetişmiş, ne kadar ayrı koşullarda büyümüş olurlarsa olsunlar, çocukların dünyayı

aşağı yukarı aynı açıdan, aynı görüntüler aracılığıyla kavradıklarımızı hepimiz teslim ediyoruz. Dolayısıyla, çocukların yalnız *bizim çocuklarımız* olmadıklarını, bir bakıma *dünya çocukları* gibisinden genel, ayrı bir türe girdiklerini görüyoruz. Onlar da en azından, aynı cinsten hayvanların başka özellikler gösteren, başka kişilikler koyan yavruları gibi aralarındaki ortak davranışın sözcüleri kimliğiyle karşımıza çıkıyorlar, kişiğünün bozulmamış, el değmemiş tözünü dünyanın her yerinde korumayı sürdürüyorlar.

Bu yıl, Atatürk'ün Türk çocuklarına armağan ettiği Ulusal Egemenlik Bayramı, yepyeni bir anlam kazanıyor. Atatürk, çocuklara “eksik, yetersiz büyükler” gözüyle bakmayan, onları toplumu ve dünyayı değiştirmede etkinlik gösterecek yepyeni bir soy, yepyeni bir kılavuz diye gören birkaç ünlü önderden biri çünkü...

Peki, “Ya bugünün Türkiye’sinde çocuk olmak?” Gelecek sayıda da bunu tartışalım.

Nisan 1979

Çalkantılı Yıllar...

Geçen yazımızda, Dünya Çocuk Yılı nedeniyle tartışmalara, programlara değinmiştim. Kimi zaman ana babalar, kimi zaman sorunlara daha dıştan bakabilen uzmanlar, eğiticiler olarak çocuklarımızın sorunlarına çözüm arama yolunda gerçekten büyük çaba gösterdiğimizi belirtmiştim: Onlar adına barış, özgürlük, insan onuru gibi kutsal değerlerin ağır bastığı, yerli yerine oturduğu bir dünyaya layık yurttaşlar olarak nasıl yetiştirebiliriz?

Elbette bu tartışmalarda okulsuz köylerde oturan ya da çeşitli nedenler yüzünden okula gönderilmeyen çocuklardan söz edemiyoruz. Çünkü bu sorun, yürekli bireysel çıkışlarla çözümlenecek türden değil, çok daha geniş kapsamlı, ucu gelip devletin eğitim politikasına dayanıyor.

Zaten küçük yaşta anasının peşine takılıp tarlalara koşturan ya da geçim derdine düşen çocuklara “çocuk” gözüyle bakamayız. Onlar, dalgın bakışlarıyla, nasırlı elleriyle zamansız çökmüş, bitkin yetişkinleri, kimi zaman sabırlı, anlayışlı ihtiyaçları andırırlar. Bizim ele aldıklarımız kasabalarda, kentlerde yaşayan, bugünlerde yazın elinin kulağında olduğunu, havadaki taze kokuları, çiçeklerin renklerini duyma yetisini daha yitirmemiş, kırlarda koşma isteğinden daha vazgeçmemiş çocuklar. Tatili dört gözle bekleyen öğrenciler...

Mayıs... Bahar Bayramı, İşçi Bayramı ayı... Doğa kış uykusundan silkindi nicedir, güneş uzun uzun oyalanıyor batmadan. Bir an düşünün ki çocuksunuz, 13-14 yaşlarında bir çocuksunuz ve Türkiye’de yaşıyorsunuz, 1979 yılında.

Bu demektir ki, bütün soğuk kış ayları süresince sabahları karanlık bir dünyaya açtınız gözlerinizi, okula giderken gökyü-

zünde ayı gördüğünüz oldu. Hava, ancak birinci dersten sonra aydınlanmaya yüz tuttu.

Yollarda sizin kadar uykulu, yorgun, isteksiz çocuklarla karşılaştınız. Bindığınız otobüslerde asık yüzlü, bezgin büyükler çıktı karşınıza hep.

Size gülümsemek ya da içten, dostça bir “merhaba” demek akıllarının ucundan bile geçmedi. Hepsi gazetelerinin arkasına gizlenmiş, günün haberlerine göz gezdiriyorlardı. Bu demektir ki, ölümler, soygunlar ve kıtlık haberleri okuyorlardı. Tanıdık, genç bir ölünün adını göreceğiz diye ödleri kopuyordu. Tedirgindiler, hırçındılar, ürkektiler. Evde bıraktıkları, okula yolladıkları çocuklarını düşünüyorlardı. Liselere kadar yayılmıştı anarşi. Siz de bir genç, bir çocuk olarak okulda o günkü derse girip giremeyeceğinizi bilmiyordunuz. Ders süresince, bir olay çıkacak mı, birileri sınıfı basacak mı diye tetikte duruyordunuz. Herhangi bir olayda, sizi hiçbir büyüğün koruyamayacağını biliyordunuz artık, deneylerle öğrenmiştiniz. O gerginlik içinde ders çalışmak, bir şeyler öğrenmek, sınavlara girmek zorundaydınız, onu da biliyordunuz.

Akşamları eve döndünüz mü neşeli, güler yüzlü bir ana baba karşılamıyordu sizi. En ufak bir sürtüşmeden büyük bir patırtı çıkabiliyordu aralarında. Kimi zaman, birbirlerine düşmekten sizin varlığınızı unutabiliyorlardı.

Televizyon orada yardıma koşuyordu belki. Aileyi, dostları, çevresinde topluyordu. Kısacık bir süre için de olsa sıcak bir birliktelik yaşanıyor. Ama nedense bu sıcak, korunmalı hava da kısa sürede dağılıyordu. Televizyondaki programlarda da günlük yaşamınızda gördüğünüz, duyduğunuz olayların tıpkısı yer alıyordu çünkü. Aynı asık yüzlü büyükler OPEC, AET, IMF gibi ne olduğunu tam kestiremediğiniz, ama çok önemli olduğunu sezdiğiniz gizemli birtakım sözcükler üstüne fikir yürütüyorlardı.

“Bıktım artık,” diyordu anneniz, “iki yakayı bir araya getirmeme olanak kalmadı. Yağ yok, tuz yok, kahve yok...”

“Sen hiç değilse evde oturuyorsun bütün gün,” diye karşı çıkıyordu babanız. “Beni düşünsene... İş yerindeki yorgunluk, kuyruklarda beklemek, trafik kargaşası ne demek biliyor mu-

sun? Büyük kentlerde yaşanmaz artık. Çekip nereye gitmeli, bilmem ki...”

Bu kavga ortamından sıyrılmak için gözlerinizi televizyona çevirseniz yine aynı şiddet ve sevgisizlik havasını soluyordunuz. Vur-kırlı diziler, ölmeyle öldürmeyle sonuçlanan filmler, kırılğan çocuk dünyasında kim bilir ne yaralar açar, onun gece uykusunu bölen ne karabasanların tohumlarını eker?

Bizler ve bizden önceki kuşaklar, mutlu ya da mutsuz çocukluklar geçirmiş olabiliriz. Ama hiç değilse bir çocukluğu yaşadık. Bir gece toplantısında büyüklerin usul konuşmaları arasında, mırıltılara kulak vererek, annemizin kucağına şöyle bir yaslanıp uyumanın tadını bildik. Kendimizi düşmanlarla çevrili bir şiddet dünyasında böylesine çaresiz, böylesine zavallı bulmadık.

Bizim çocuklarımız, hastalıklı bir toplumda yaşıyorlar. Kim bilir şu yaşadığımız çalkantılı yıllar nasıl izler bırakacak onlarda. Onlar uğruna gösterdiğimiz özverileri, giriştiğimiz savaşları nasıl değerlendirecekler?

Sorunlara hep “büyük gözüyle” bakmaya alışmışız bir kere. Sanki biz hep bu yaştaydık, hiç çocuk olmadık. Sizi mayıs ayında, bir yazılık süre içinde çocuk olmaya çağırmam bu yüzden. Çünkü ünlü bir yazarın dediği gibi: “Büyükler de bir zaman çocuktular, içlerinden çok azı bunu anımsasa da...”

Mayıs 1979

Evlilik, Sevişmenin Sonu Değildir!

Hoşunuza ister gitsin ister gitmesin, son yıllarda cinsel sorunlara duyulan ilginin gözle görülür biçimde arttığı, bir patlama noktasına ulaştığı açık seçik ortada. Resimdi, fotoğraftı, afiştı, anketti, resimli romandı derken, gazeteler, dergiler ve reklamlar aracılığıyla sessizce gündelik yaşamımıza karışan cinsellik olgusu, artık son günlerde iyiden iyiye baş köşeye kuruldu.

Hem yalnızca “bayağı”, “piyasa işi” diye nitelendirdiğimiz sanat ve edebiyat ürünlerinde yer almıyor cinsellik, kalıcı ürünlerde, saygıdeğer sanatçıların yapıtlarında da karşımıza önemli bir sorun olarak çıkıyor, yaşadığımız dönemin belirgin bir simgesi düzeyinde görünüyor.

Tıpkı harlı ateşte unutulmuş, büyük basınç altında kaynama ya bırakılmış bir yemeğin, tencerenin düdüğünü beklenmedik bir anda zorlaması, fırlaması gibi bir şey. Biz istediğimiz kadar ocağın, mutfak tezgâhının, rafların hatta tavanla döşemenin battığından yakınalım... Yakınmalarımız haklı olabilir, ama düdüklü tencereyi doğru dürüst kullanmayı beceremedikçe, yemeğin suyunu ateşin harına, basıncı zamana uydurmayı öğrenemediğimiz sürece, bu patlama eninde sonunda bir daha gerçekleşecektir. Olay, yerleri temizlemekle de kapatılamayabilir bir gün, büyük bir kaza patlak verebilir, boşverdiciliğin cezasını ödemek yıllar alabilir.

Günümüzde ana babalar çocuklarının cinsel eğitimine önem vererek, soruların dürüstlikle, açık sözlülükle nasıl yanıtlayabileceğinin bilimsel yöntemlerini öğrenerek, bu tür kazaları önlemeye çalışıyorlar. Bu arada cinselliği yerli yersiz kullanan, sömüren yayınlara karşı da korumaya çalışıyorlar çocuklarını.

Çok yakın geçmişimize dönelim bir an... Gebe kalan an-

nelerin yetişkin çocuklarından, ailedeki büyük oğlanların yeni doğan kardeşlerinden utandıkları döneme. O günlerde ana baba, çocukların gözünde “sevişen bir çift” değil, “ununu eleyip eleğini asmış iki yetişkin” kimliğiyle sivrilmeye büyük özen gösterirlerdi. Çocukların yanında –değil öpüşmek– el ele tutuşmak bile doğru karşılanmazdı. Yeni doğan bebek, yıllar yılı gizlenmiş bir gerçeği açığa vurduğu için utanç verirdi ya! Demek anneyle baba, yalnız “kutsal” bir kurumu yürütmekle kalmamış, düpedüz sevişmişlerdi. Olacak iş miydi bu?

Beş yaşındaki bir oğlan çocuğunun sözlerini anımsıyorum: “Büyüyünce teyzemi alıp balayına gideceğim,” demişti.

Teyzesini çok seviyordu, bal sözcüğünden de balayının iyi bir şey olacağını sezmişti, gelgelelim yetiştirildiği ortam gereği, iyi ve güzel şeylerle balayındaki cinselliği yan yana getirmeye asla yanaşmıyordu.

Cinselliğe bugün bile sağlıklı bir açıdan bakamıyor olmamızın kökeninde, evlilikle birlikte cinsel coşkunun, sevişmedeki yaratıcılığın sona ereceği inancı yatmıyor mu, bir de cinselliği aşktan ayrı düşünme alışkanlığımız? Ne dersiniz?..

Çoğumuz, evliliği kişinin cinsel yaşamını sıkı düzene alan, tekdüze bir ilişki olarak niteleriz, farkında olmadan. Evlilikte sevişme olayını ise, ya çocuk yapmaya yönelik bir çaba, ya da geçirtilmesi gereken zorunlu bir ödev sayarız. Bir evlilik bozuldu mu, hep bir yabancı parmağını ararız, ama eşlerin birbirlerini cinsel açıdan da mutlu etmeye uğraşıp uğraşmadıklarını, eksikliklerini, bu konudaki umursamazlıklarını hiç önemsemeyiz.

O zaman gençlerin telaşına neden şaşırıyoruz? Bu duygularla yetişen, bu ortamda eğitilen gençler, elbette “Aman şimdi ne yaparsam yaparım, evlenince nasıl olsa her şey bitecek!” diye düşünecekler. Yalnız özelemlerin baskı altında tutulduğu ülkelerde değil, erken yaşta gençlere alabildiğine cinsel özgürlük tanınan ülkelerde de sürüyor bu bunalım, bu bocalama. Yalnızca cinsel açlığı doyurmak yetmiyor demek. Sayı çokluğuna dayanan cinsel deney, kişiye kendi eğilimini tanıma olanağı vermeyebiliyor her zaman; bir sevgi açlığına yol açabiliyor.

Elele’ye gelen mektuplara da değinmek isterim. Bu mektuplarda, gençlerin cinsel sorunları ağır basıyor. Gençlerimizin,

sorunlarını açıkça tartışmaktan, çözüm yolu aramaktan kaçınmamaları çok sevindirici. Ne var ki, küçük sıkıntılarını gereğinden çok büyütüyorlar gibi geliyor bana. Dışa dönük ilgiler yerine, sığ, çok özel açmazlara yöneliyorlar. Bedenlerinin hemen her kıpırtısını önemsiyor, kendilerini dinlemeye ayırıyorlar bütün boş zamanlarını. Özellikle kimi “yasak” sözcükleri kullanmaktan, dinleyene ya da okuyana şaşırtıcı gelecek sahneleri, düşleri en ince ayrıntılara kadar anlatmaktan bir çeşit cinsel tat duyuyorlar sanki.

Evet, düdüklü tencerenin düdüğü fırladı bir kere. Bir süre ortalığı temizlemekle zaman tüketeceğiz. Aşkın, cinselliğin doğal zenginliğinden kaynaklandığını kabul edene kadar, çözüm diye sarıldığımız yollar, yeni açıklıklar ve yeni anlık düzmece doyumlar getirecek. Ta ki gençler, genç ana babalar, doğadaki dengeyi, kendiliğinden uyumu bulana kadar.

Evlilik, sevişmenin sonu değildir ki...

Haziran 1979

Bunca Acıya, Yokluğa, Yoksunluğa Karşın...

Fatih Sultan Mehmet

*Gemilerini karadan yürüttü ya,
Deniz kaçkını bir ulusun çocuklarıyız o gün bugün...
Toprakçıl bir çapadır Denizyolları'nın arması bile
Ama dilimizde yine de en ürpertili kelime deniz.*

(Cemal Süreya)

Bir arkadaş toplantısında, yazı nasıl değerlendirildiğimizi tartışıyorduk geçen gün. Birkaç arkadaşın çocukları, ortaokul sınavlarına girip çıkmıştı; o yüzden yaz ortasına kadar evle okullar arasında mekik dokumuşlardı; yazı mı, kışı mı yaşadıklarının farkında değillerdi.

Kimileri, çiçekleriyle besledikleri hayvanları bırakacak kimse bulamamaktan yakınıyorlardı, evlerinde çakılı kalmışlardı. Kimilerinin, yoklamak zorunda oldukları yaşlı akrabaları vardı. Yalnız bu kadar mıydı engeller? Bitirmek zorunda kaldığımız işler, koşturmak zorunda kaldığımız yerler yaz maz dinler miydi? Sonra benzin bulunmuyordu, arabası olanlar da bu yıl gemi yolculuğunu yeğlediklerinden, gemiler ana baba günüydü, yerler çok önceden ayırtılmıştı. Zaten otellerle pansiyonlar da ateş pahasıydı. Birçoğumuz düşlediğimiz olanaklarla cebimizdeki olanakları bir araya bile getiremiyorduk.

Bu sırada arkadaşlardan biri patladı:

— Yeter yahu! dedi. Sonbaharda çocuklar yine okullara tıklacak, baş döndürücü bir hızla çalışmaya koyulacaklar; bizler de evlere kapalı kalacağız. Ne yapıp yapıp hiç değilse on gün kaçıp gitmeyi düşünüyorum. Nereye olursa olsun...

Avrupalı kafasıyla düşünenler için “anlamsız”, “hesapsız” bir çıkıştı arkadaşınki. Çünkü Avrupalı kafası, bireyden, her şeyden önce tutarlılık bekler. Biri tatile çıkacaksa aylar önceden

gerekli araştırmalara girişmeli, broşürlere, turizm şirketlerine başvurmalı, parasal olanaklarına en uygun seçmeyi yaptıktan sonra, hemen tasarısını gerçekteştirmeye sıvanmalıdır. Biletini, pansiyondaki yerini ayırtmalıdır. Hatta bununla da yetinmemeli, gittiği yerde ne süre kalacağını ne yolla döneceğini, tatilde zamanını nasıl değerlendireceğini de en ince ayrıntılara kadar hesaplamalıdır.

Bizler bu düşünce sistemini beğeniriz, böyle davranmaya imreniriz, ama çoğu kez başaramayız. Neden dersenez, “Akdenizliyiz de ondan,” diye yanıtlayabilirim sorunuz.

Akdeniz yöresine yepyeni bir kıta gözüyle bakılıyor çağımızda. Yaşadığı iklimin, kişi, kişinin oluşturduğu toplumu nasıl etkilediği, biçimlendirdiği ve bilimsel bir gerçek olduğuna göre, biz nasılız?

Doğrusu, bir yanımızla az biraz Avrupalıyız, Balkanlı, yani dağlıyız. Osmanlı İmparatorluğu’nun görkemini ve çöküşünü yaşamış bir ulus kimliğiyle, coşkun ve hüznü oluşumuz buna bağlanabilir belki. Saçma sapan şarkılara ağlarız da sözgelimi, acının doruğunu yaşarken bir kakhaha savurduğumuz olur. Aydınlar olarak minibüs şarkılarına öfkeleniriz, Avrupalı gözüyle onları eleştiririz, derken bakarız bir gün bir tanesini keyifle mırıldanıyoruz.

Öfkelerimiz, parlamalarımız geçicidir bizim, oysa “aşk”tan, “aşık olma isteği”nden vazgeçmeyiz kolay kolay. Geçici, sıradan bir aşk uğruna, bir Batılı’nın “serüven” diye tanımladığı bir ilişki uğruna yaşamını gözden çıkaranların yurdu yurdumuz. Evet, Balkanlı yanımızdan dayanıklılığı, coşkuyu devralmışız, ne var ki Ortadoğuluyuz aynı zamanda. Yıllardır barut fıçısına dönmüş bir bölgede, Batı’nın türlü hesaplarla parmağında oynatmaya çalıştığı bir yörede yaşıyoruz. Kuşkucuyuz elbet, tetikteyiz hep. Kim bilir belki de Devlet Baba’ya bu yüzden güvenmek gereksinimi duyuyoruzdur; onun isteklerine uyuyoruzdur yakınmadan, bunlar karşılığında bizi korumasını istiyoruzdur yalnızca.

Karamsarlık bu kadarla kalsa, yine iyi... Bir de tutup ayaklarımızı Ege’ye, Akdeniz’e sokmuşuz, İyonya uygarlığına sahip çıkmışız. “Ayaklarımızı sokmuşuz,” diyorum, çünkü Marmara

Adası'nda, Karadeniz kıyılarında, Bodrum'da oturup da, yaşamı süresince denize bir kere bile girmemiş, girmeyi düşünmemiş deniz adamları, balıkçılar tanıdım. Denize bir geçim kaynağı gözüyle bakıyorlardı yalnız, yüzme bile bilmiyorlardı. Ortadoğu'ya özgü kapalı Müslüman geleneği, bu konuda Akdenizliliğe baskın mı çıkıyordu acaba?

Hikâyemizi kısaca şöyle anlatabiliriz: Bahar kapıya dayandı mı, ılıman ülkemizin otlarına, ağaçlarına su yürüdü mü, bizim de kanımız kaynar; doğadaki tazelenmeye ayak uydurmak gelir içimizden. Sert ve dayanıklı yanımız "Hayır," der bize, "önce ödevlerini yapmalısın, görevlerini yerine getirmelisin..."

Çok uzun bir süre bu sağduyulu, Avrupalı sese kulak veririz. Sıkıntılarımız sabırlı bir Asyalı bilgenin hoşgörüsüyle atlatmaya çabalarız (bazen Asyalı sayılırız dünyada, bazen Avrupalı).

"Canım, tatil perişanlık, göçebelik demek!" deriz. "Hafta sonlarında denize girmek nemize yetmez? Bu tatil modası da yeni çıktı zaten."

Sonra bir gün, en umulmadık, en bunalımlı bir anımızda, yüreğimizde bir şey hop eder. O güne kadar üstesinden glemeyeceğimizi sandığımız sorunları, yarım günde çözümler, tası tarağı toplayıp bir yere atarız kapağı. Akdenizli supabımız çalışmıştır.

Bunca yıldır bütün iç ve dış baskılara karşın yılmamamız, yıkılmamamız, acıları, yoksunluları, yoklukları anlayışla karşılamamız, haksızlıklar karşısında başkaldırma yerine bir süre susmayı yeğlememiz, bence pısrıklığa değil, tam tersine, "gizli bir inat"a dayanıyor: Yaşama direnci!

Kendisi üç kuruşa el açma durumundayken, konuğuna sofraya donatan köylünün, hiçbir güvencesi yokken çocuğunu tatile götürmekte direnen ananın ve bütçesini bir türlü Batılı bir erkeğin ölçütlerine göre ayarlayamayan savruk babanın, ilk bakışta Don Kişotça görülebilecek çabalarının altında hakiki bir Don Kişot yatıyor çünkü. Akdenizli bir Don Kişot'la, iflas ettiğini belli etmeyen gururlu bir dağlı Osmanlı beyi.

Saraylar Köyü

Yazın cıvıl cıvıl kesilen bir kıyı kasabasına, bir tatil yöresine, sonbaharın artık fazlaca yakmayan ağırbaşlı güneşinde ya da kışın ılık bir gününde gitmeyi denemedinizse tatmadığınız bir duyguyu ancak şöyle anlatabilirim size:

İlani karlı bir günde, hızınızı kesen bir rüzgâra karşı uzun süre direnip yürümüşsünüzdür; birdenbire canınızı sıcak bir çay çeker. Önünüze çıkan ilk kahveye dalarsınız. İçeride, her gün belli saatlerini birlikte geçiren dostlar, tatlı bir söyleşiye dalmışlardır. Çevresinde toplandıkları soba, camlardaki buğu, onları büsbütün birbirlerine yaklaştırmıştır. Sizin pat diye kapıdan girmenize içerlerler. Uzun bir sessizlik olur. Sizi kolladıklarını sezersiniz, yadırgı bakışlarını ensenizde duyarsınız. Ama sonraları, birkaç kere onların töresini benimseyerek aynı yere aynı saatte şöyle bir uğrarsanız (eğer gözleri tutmuşsa) sizi de alırlar aralarına, konuşmalarına katarlar.

Marmara Adası'na ilk kez 1 Eylül'de gitmiştim galiba. Havalar güneşliydi, deniz sıcaktı. Akşamları güneş, kebabçı resimlerindeki gibi, inanılmaz bir morlukla batıyordu. Deniz yemyeşil, pırıl pırıldı. Adalılar da güleç kişilerdi. Oğlumla kaldığımız pansiyon, adadan yirmi dakika uzaklıkta olduğundan, gürültüye karışmadan dinlenebildik bir süre. Köylü kadınlarla (çoğu ya göçmen, ya Karadenizliydi) konuştuk, balıkçılarla ahbap olduk. Çocuklarını uzaklık nedeniyle adanın lisesine gönderemeyen ana-babaların dertlerini dinledik. Oldukça yüzeysel bir bildiği edindik kısacası ada konusunda.

Sonraları, bir kış günü ailece düştü oraya yolumuz. Kara Mehmet'in "kapanmış" otelinde üç gün kaldık; fırtına gemileri yanaştırmayınca, daha da uzadı zorunlu konukluğumuz. Yine de

keyfime diyecek yoktu. Bir kere, adalılara özgü “saat” bilmeme alışkanlığına ayak uydurmuştum. Hepimiz geniş zamanda yaşıyorduk sürekli. bulaşıkları birlikte yıkıyor, tas kebabını birlikte pişiriyor, pilavın suyunu birlikte kararlaştırıyorduk. Yaz ve kış yolculukları süresince adanın yerlisi Patriyot Hayati aracılığıyla Tavşan Osman, Pelhivan Ahmet, Faruk Bey gibi renkli kişileri tanıdım.

Yaz günleri, büyük kentlerden bildik yüzler, arkadaşlar da çıkıyordu karşımıza. Sessiz nice yaz gecelerini değerli öykücü Şahap Sıtkı'nın konuğu olarak geçirmiştik. Yaşama kültürü denen nesneyi bilen anaç eşi Ümit, oğlu Kerem'le. Kerem de Kara Mehmet gibi, ölümlerden ve acılardan kaçıp, çılgın kalabalıktan uzakta, adada yaşamayı seçmiş genç bir adamdı.

Ada halkının en büyük özelliği şuydu bence: Sonsuza dek hoşgörülü olmalarına karşın, adalarına başka tatil yörelerinde sık rastlanan “yaz taşkınlıkları”nı bulaştırmamaya çalışıyorlardı. Işıkların saat 12'de sönmesi bu yüzdendi sanırım.

Bir özellik daha: Bütün yaz çalışan erkekler, kış boyu “yattıklarından” içkiye düşkündüler. Yaz günleri umulmadık kalabalıklar üşüştü mü, hele gemiler kalabalığı toparlayıp götüremedi mi, ek seferler konuldu mu, et ve balık darlığıyla birlikte içki darlığı da başgösteriyordu. Gözler Erdek'ten gelecek motora dikiliyordu hemen.

Ve garip bir özellik: Ne çok Mustafa vardı bu adada... Âşık Mustafa, Kasket Mustafa, Encümen Mustafa, Topal Mustafa, Porsiyon Mustafa vb.

Her gidişimde yeni hikâye taslaklarıyla dönüyordum. Elele'ye yazılarımı adanın biricik ortak daktilosu olan, “Et Balık Kurumu”nun daktilosunda yazmam bile, başlı başına bir hikâyeydi. (Çınar kardeş sağ olsun!)

Marmara Adası'nda ilkçağdan bu yana mermer çıkarılıyor. Saraylar köyü tonlar ağırlığındaki mermer kitlelerin kıyıya indirildiği, gemilere yüklenildiği bölge. Motorla iki buçuk saat sürüyor gidiş. Kapkara, iç kapayıcı bir kasaba. Mermer blokları kıyıya yığılmış. Ortalıkta koşuşturan çocuklarla, kahvede oturan birkaç adamdan başka kimse yok. Tam bir cinayet filmi dekoru.

Amacım, mermer işçileriyle konuşmaktı. Söylentiye göre, sen-

dikasız işçiler bunlar. Çok ağır koşullarda çalıştırılıyorlar çabuk sakatlanıyor, kazalarda ölüyorlar. Çoğunun arayanı soranı yok, aslına bakılırsa. Kan davasından kaçan, eski sabıkalılar, ipini koparmışlar, kısaca, izlerini kaybettirmek isteyenlerden oluşan bir işçi kalabalığının hakkını-hukukunu kim arar sorar? İşveren akıllı besbelli.

Adalı tanıdıklardan hemen hepsinin bu mermer işinde sakatlanmış, ölmüş bir akrabası ya da bir tanıdığı var. Öcü yerde kalan tertemiz, yoksul delikanlı ölüleri. Neden susuluyor acaba? Söylentiler ne ölçüde doğru?

Saraylar köyünde bir kıyı meyhanesine çöktük. Kediler dönüp duruyor çevremizde: Pamuk, Şeşbeş... İmam'ın kedileriymiş. İmam'ın yedeksubay torunu Tuzla'dan tatile gelmiş, dedesine yardım ediyor, salata yapıyor, sofraya kuruyor. Mezelere el sürmüyor ama. İmam çok titizmiş, her akşam mezelerini kendi hazırlar, kedilerini de eliyle beslemiş.

“Yanlış gün seçmişsin hanım kızım,” diyor İmam, “Cuma gelecektin. Cuma buranın pazarı kurulur. Adanın dört bir yanından köylüler mallarını getirirler. Kaptıkaçtıllara doluşup gelirler. İşçiler de o gün inerler madenden, yükleme günüdür. Konuşmaktan kaçınırlar, ama ben, kötü bir niyetin olmadığına inandırırım onları.”

“Peki benim kötü niyetli olmadığımı nereden anladınız amca?” diye soruyorum.

“İçki içişinden,” diyor, “az mı?”

Ada konusunda bilmediği yok: Geçmişi ve bugünü. Pürüzsüz bir Türkçeyle konuşuyor. Gazetelerin geç gelmesinden, bazı gazetelerin hiç gelmemesinden yakınıyor.

“Adaya turist gibi uğruyorlar,” diyor, “buralarıda gezilecek, görülecek bir şey olmadığından, insan yüzüne hasretiz biz.”

“Bir dahaki gelişimde burayı gezdirir misin bana amca,” diyorum.

“Bir gününü bize ayır,” diyor, “akşam sofrasından sonra seni köylü ailelerin yanına katar, yollarım pansiyonuna.”

Kuş uçmaz, kervan geçmez bir bölgede böyle aydın, bilinçli bir imamın bulunması, anlatılmaz bir mutluluk oluyor birdenbire. Bir adanın gizliliğini çözmeye çalışırken, bir insanın gizi

dikiliyor karşıma. Bir dahaki sefere söz... İşçilerin ağızlarını açtıracağız birlikte. O gizi çözerken, kimbilir ne yeni açmazlar bekliyor bizi. Bir yeri yaşamak, o yerle değişmek demek değil mi İmam Amca?

Ağustos, 1979

Her Koyun Kendi Bacağından Asılmaz!

Temmuz ayı içinde, belli başlı günlük gazetelerimizde peş peşe iki yazı yayımlandı aynı konuda. Birinci yazı, haber niteliğindedeydi. 7 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'te "Sağmalcılar Cezaevi'nin kadınlar koğuşu farelerin istilasına uğradı" başlığı altında, koğuşta kalan 150'ye yakın kadın tutuklunun, koğuşa dadanan fareler yüzünden Adalet Bakanlığı'na başvurdukları, 24 Mayıs 1979 günü verilen bu dilekçeye hâlâ hiçbir yanıt alamadıkları, cezaevi yönetiminin başvuruları hasıraltı ettiği, gerekli önlemleri uygulamadığı belirtiliyordu. Yine haberden anlaşıldığına göre, fareler tarafından ısırılan mahkûm sayısı 10'a yükselmişti, koğuşta kuduz tehlikesi kol geziyordu.

İşin kötüsü, bu tüyler ürpertici haber yalanlanmadı, hatta bir dernek yöneticisi tarafından doğrulandı. Doğrusu, neresinden bakarsanız tüyler ürpertici bir haberdir bu. Demek Devlet Baba, herhangi bir suçtan ötürü demir parmaklıklar arkasına koymaya karar verdiği, bir bakıma böylece yaşam sorumluluğunu üstlendiği suçlulara, işledikleri suçu aşan bir işkence mekanizması işletebiliyordu, onları çaresiz bir ölüme terk edebiliyordu. Bu çağda, demokratik rejimle yönetilen bir ülkede geçebiliyordu bu Ortaçağ'a yaraşır olay.

Ne yazık ki haberin devamı daha da iç kapatıcıydı. Çünkü artık "suç işleyenler" söz konusu değildi. Artık suç işleyen, kaç yıllık yasalarıyla, kurumlarıyla, Devlet'in ta kendisiydi:

"36 kişinin barınması gerektiği öne sürülen, ancak 136 mevcutlu kadınlar koğuşunda, yaşları küçük olduğu için annelerinin yanında kalmak zorunda olan yirmi çocuğun da bulunduğu bildirilmektedir," deniyordu haberde.

Anlaşılan Devlet Baba o kadar sevecen ki, anneleri çocukla-

rından ayıramıyor, hem de çocukları demir parmaklıklar ötesine atma pahasına. Onları çocuk yaşta gün ışığından, eğitimden yoksun bırakma pahasına. Yalnız toplumdan “suçlu” damgası yiyen bir anadan doğdukları için, onları kanlı katillerin, soyguncuların, sapıkların arasında doğmaya, büyümeye mahkûm etme pahasına.

Kısaca, bir anlamda onları kendi eliyle suça itme pahasına. 1979 yılının eylülünde, okulların açılmaya yüz tuttuğu şu günlerde, üstelik Dünya Çocuk Yılı'nda bile bu çocukları kayırmayı, gözetmeyi düşünmüyor Devlet Baba. Acı, ama gerçek bu.

İkinci yazı, 27 Temmuz tarihinde, *Milliyet*'te yayımlandı... Refik Erduran'ın köşesinde. Yazının kaynağı, ünlü *Herald Tribune* gazetesi. Bu uluslararası yayın organında, “İstanbul sokaklarında 200.000 evsiz erkek çocuk yaşıyor,” başlıklı bir inceleme yayımlanmış. O yazıda yabancı bir yazar, kendi araştırmalarının yanı sıra Emniyet Müdürlüğü Çocuk Bürosu yetkililerinden edindiği bilgileri de aktarmış. Bilgiler şu doğrultuda diyor Erduran:

“Her yıl, 8-18 yaşları arasında, on binlerce erkek çocuk, Anadolu'daki evlerinden kaçarak ya da kovularak İstanbul'a geliyor, gündüzleri bu orman kentimizin sokaklarında ayakkabı boyayarak, otomobil parçaları çalarak, karaborsa sigara satarak, dilenerek, homoseksüellere kiralanarak geçim sağlamaya çalışıyor, geceleri de kapı ağızlarında, parklarda, yıkıntılarda ve surdiplerinde yatıyorlar...”

Büronun yapacağı bir şey yokmuş, elinde yalnız 20 yatak varmış. Çocukların büyük çoğunluğu da zaten eşcinsellik, hırsızlık, ayyaşlık gibi huylar edindiklerinden, onları çocuksuz ailelerin yanına yerleştirmek kolay olmuyormuş.

Ne garip bir kısır döngü, değil mi? Bir çocuğu suça bulaşmış bir ortamda yetiştir, onda birtakım eğilimlerin yeşermesini destekle, sonra onu çürümüşlüğe bırak gitsin! Gerçek de şu olsun: Yavru, anasından ayrılamaz.

Ya da tersini düşünelim: Çocuk, geçim sıkıntısından bezip birbirlerine düşmüş bir karı kocanın, içlerindeki sevgi tohumlarını filizlendirmekten çoktan vazgeçmiş zorba bir ana babanın elinde büyüsün. Dilencilige alışsın, esrar satmaya alışsın. Bir

gün evinden kaçsın. Sinemalarda, televizyonlarda gördüğü büyük kentlere kaçsın kurtulmak için. Yerli yersiz düşler kursun. Dikkat edelim, buraya kadar Devlet Baba'nın hiçbir ilişkisi yok çocukla, onun dertleri, çaresizliği, Devlet'in gözünde hiç önemli değil. Ama bir suç işlemeyegörsün, "şeriatın kestiği parmak acımaz," ilkesi hemen yürürlüğe girecektir.

Çok şeyler yazıldı ve söylendi bu konuda. Ne yazık ki bizler, her türlü acıyı kanıksamış bir toplumun bireyleri olarak, olayları ancak gördüğümüz, okuduğumuz anda değerlendirmek, sonra hızla unutmak eğilimindeyiz çoğunluk. Bir ananın aslında bütün çocukların anası olabileceği gerçeğine sırt çevirmek, işimize geliyor. Yine de bir gazete yazarına gelen şu okuyucu mektubu, belki yüreklerimizdeki taşlaşmayı yarıp diplerdeki insan sıcaklığına erişebilir, kim bilir...

"Sağmalcılar Cezaevinde kız kardeşim siyasi nedenle yatıyor. Henüz iki ay oldu. Fakat iki ayda ne duruma geldiğini bir görseniz... Sayın Adalet Bakanı orada yatan küçük yavruların durumunu bir görse ve de bizim gözümüzle görüp, bizim hislerimizi anlasa... Pislik almış yürümüş, geçenlerde fareler beş kadını ısırmış... Bit deseniz, artık arkadaşları olmuş bizim kızların. Sapık kadınların arasına 18-19 yaşındaki kadınları koymuşlar. Kızlar korkuyorlar. Çok anormal durumlar oluyormuş... Diğer bir sorun da, yiyecek sorunu. Kantinde bir paket çay, 50 lira. Maddi durumumuz 50 liraya çay almaya müsait değil, çay 10 lira iken. İçerde yatanlar Türk evlatlarıdır. İçeriye yiyecek koymuyorlar. Nedenleri varmış, kabul. Fakat neden satmıyorlar, aç bırakıp ölüme terk ediyorlar? Bunu böyle yapacaklarına, alınlarına birer kurşun sıksınlar, daha iyi!"

Bu içi yanan abla durumu biraz abartmış olabilir ama yetkililer bu mektuplara, birikip birikip koskoca bir kanser uru oluşturan bu yazılara kulak vermeliler, yanıt vermeliler verebilirlerse, yanlışları düzeltmeliler. Susmak, susarak bütün bir toplumu edilginliğe, boşverdiciliğe, her koyun kendi bacağından asılır koyunluğuna itmek, kurşun fiyatından daha pahalıya oturacaktır sonunda.

Üç Genç Kız

Bugün otuz kırk yaşlarında olanlarımız, hemen anımsayacaklar. Bir dönemde, özellikle İtalyan yeni gerçekçi sineması ürünlerinin yurdumuzda pek tutulduğu yıllarda, aynı tekniğe başvuran bir dizi film seyretmiştik. Önce *Roma Saat Onbir* adlı başyapıtı, sonra *Üç Kızın Hikâyesi*'ni. Bu filmler yoğun bir gerilimle, bir sessizlikle başlardı genellikle. Bir fabrikaya iş aramaya gelmiş yüzlerce perişan genç kız görürdük. Çaresizliğin ve açlığın verdiği hırsla birbirlerini ite kaka basamaklara yığılırlardı. Derken gergin sessizlik, zembereğinden boşalıverirdi. Ya köhne yapı bunca kişiyi taşıyamayıp çatırdardı ya da bir deprem oluverirdi.

Asıl olay sonra hastanede geçerdi. Yaralanan kızların bir bölümünün yaşam öykülerini geriye dönüşlerle öğrenirdik. Onları o gün, o saatte, o fabrikada toplanmaya zorlayan toplumsal nedenler bir bir sergilenirdi. Kızlar, çeşitli kesimlerden gelirlerdi ve o kesimlere özgü sorunların “canlı temsilcisi” gibiydiler.

Daha sonraları, serüven filmlerinde de rastladık bu yönteme. Transatlantik kazaları, arızalanan uçaklar, yolu kesilen trenler ve hiç beklenmedik bir anda ölümle yüz yüze gelen çeşitli insanların tepkileri. Ama seçilen kişiler, serüven kişileri idi artık. Düşkün kadınlar, alkolik papazlar, bağınaz iş adamları, kovboy ruhlu genç adamlar... Hepsi, yönetmenin elinde birer kukla gibiydiler. Zalimler, olaydan sonra peri olup çıkarlardı, düşkün kadınlar çiftlik evlerine koşarlardı, mağrur ve cesurlar da yıkılırlardı nedense. Kimin kaynayıp gideceğini, kimin mutluluğuna kavuşacağını anlamak için ünlü oyuncular arasından en ünlüleri şöyle bir taramak yeterliydi.

Şimdilerde piyasa işi romanlarda, çok satan kitaplarda da gittikçe yozlaşarak uygulanıyor bu yöntem.

Ben bu yazımda yaşamın dışından seçilmiş ilginç kuklalara değil, üç gerçek kızın sorunlarına değinmek istiyorum. Aslında aralarında tek ortak bağ var: Üçü de ergenlik döneminde ve o dönemin bunalımıyla baş başa.

Ergenlik döneminde hepimiz (kişisel özelliklerimiz değişse, tepkilerimiz birbirine benzemese bile) az çok aynı tedirginlikleri yaşamışsınız. Bir kere bu sıkıntıları yalnız kendimizin yaşadığından kesinlikle emin oluşumuz, herkesin yaşadığına ve atlattığına inanmamamız yanılmanın başlıca kaynağıdır. O dönemde saçınızı nasıl tarasanız yüzünüze yakışmaz gibi gelir; kalabalıkta herkesin gözü sizin üstünüzdeymiş gibi gelir. Hiçbir yeni giysi mutluluk getirmez, çünkü gövde oranlarını bulmamıştır daha. Kızlar, bazan, birden büyüyen göğüslerini gizlemeye çalışırlar, erkekler, ergenlik sivilceleriyle, ter kokusuyla baş edemezler; her dokunduklarını devirir, her yanından geçtikleri şeye çarparlar. Kızların hiçbir neden yokken gözleri doluverir, içlerine kapanırlar. Gelişen cinsel duygular, suçluluk duygusuyla iç içe büyümeye başlar. Dalgınlık, gündelik yaşamdan kaçma isteği bastırır.

Sözünü edeceğim birinci kız, Karabiga dolaylarında oturuyordu. Bir memur ailenin çocuğuydu. Güzel bir kızdı oldukça, çevresinde beğeniliyordu. Ne yazık ki annesiyle babası, kızlarıyla oturup konuşacak, onun dertlerini dinleyecek kadar anlayışlı değildiler. Yaşadıkları tutucu çevrenin baskısını olduğu gibi kabul etmişlerdi. Kızın kısa kollu entari giymesi, denize girmesi, erkek arkadaş edinmesi kesinlikle yasaktı. O da foto-romanlara kaptırdı kendini. Yani kaçtı. Yalancı, sahte değerler dünyasında yaşamayı yeğledi. O tür dergilerden birinden erkek bir mektup arkadaşı edindi. Gelgelelim bir gün annesi bu “yüz kızartıcı ilişkiyi” sezerek kızını hemen baş göz etmeye karar verdi. Genç kız, daha çocukluğunu tam anlamıyla geçirmeden evlendi. Evliliği kısa sürede çıkmaza girince boşandı, çalışmaya başladı. Tek çocuklu gencecik bir anaydı, bir “dul”du. Özgürdü ama özgürlüğünü nasıl kullanacağını da bilmiyordu. Yılgın ve umutsuz, baba evine sığındı sonunda.

İkinci kız, Bebek’te oturuyor. Giyim kuşamından, davranışlarından sonsuz hoşgörülü, bol paralı, Batı kültürüyle yetişmiş

bir ailenin kızı olduğu anlaşıyor. On dört yaşında saçları meçli. Günlerini erkek arkadaşlarının kotrasında, bir sağa bir sola dönerek bronzlaşmaya çalışmakla geçiriyordu yazın. Kışın da özel bir arabada plak dinleyerek geçirecek. Nerde öyle voleybol oynamalar, denize koşmalar, yürüyüşlere çıkmalar? Durmuş oturmuş orta yaşlı bir kadın olmuş şimdiden. Donuk gözleri hep kendine dönük, kendiyile ilgili.

Üçüncü kız, Üsküdarlı. Babası o çok küçükken ölmüş. Annesi, tek başına nice güçlükleri göğüsleyerek yetiştirmiş onu. Bir bakıma, içlerinden en sorunlu olması gereken o iken, diri ilgileriyle mutlu bir insanın ipuçlarını veriyor şimdiden. Yazmaya, okumaya düşkün, resim yapıyor, sergilere, tiyatroya gidiyor. Yaz tatillerinde, annesine destek olabilmek amacıyla bir halı satıcısının yanında çalışıyor. Bu arada bursla okumanın yollarını araştırıyor. Onun da yüzü sivilcelerle kaplı, onun da beli kalın şimdilik, o da cinsel konular açıldı mı, tedirgin oluyor, ne var ki bu bunalımı bir gün nasılsa atlatacağını bilecek kadar zeki ve olgun. Enerjisini iç dünyasında kapalı tutmanın doğru olmayacağını, dışa dönük bir enerji boşalımıyla bu dönemi daha kolay atlatacağını kavramış. Elbette anneyle çocuğun arasındaki eşsiz dostluk bağının yaratıcı, güçlendirici yanını da hesaba katmamız gerekiyor.

Bu üç genç kızı, hiçbir yerde bir arada göremeyiz kolay kolay; ne yağ kuyruğunda, ne sinemada, ne aynı okulda, hatta ne aynı semtte. Zaten ekonomik koşullarla toplumsal koşullandırmaların kesinlikle ayırdığı bu genç kızları bir araya getirme çabası, hepten yapmacık olur ya...

Ekim 1979

Sağmalcılar'daki Anayasa'ya Aykırı Çocuklar...

Birtakım bürokratik engelleri aşarak girdiğim Sağmalcılar Ceza ve Tutukevi'nde Müdür Mustafa Bey'in odasında iki genç kadın tutukluyla konuşuyoruz.

İki kadının ortak özellikleri, insanı kara kara düşündürecek kadar çok: Bir kere, ikisi de kocalarını öldürme suçundan yargılanmışlar, ikisi de büyük bir olasılıkla ömür boyu hapse mahkûm olma kararının verileceği günü bekliyorlar, ikisi de anne ve çocukları yanlarında. Çağdaş bildirilerin ve yasaların güvencesiyle keyfi olarak alıkonulması yasaklanan kişisel hürriyet ve güvenlik hakkı tanınan maddi ve manevi varlığını geliştirmesi sözde asla engellenemeyecek çocuklarıyla birlikte demir parmaklıların arkasına atılmışlar. Dış görünüşlerinden ikisinin de karıncayı incitmekten çekinecekleri izlenimi uyandırıyor.

Biri, 1953 doğumlu. Temiz giyimli, zeki bakışlı bir kadın. Kocasını elli beş yaşında bir emekliymiş. Her akşam, hovardalık dönüşünde ne yapar eder, bir kavga çıkarırmış. Bu gecelerden birinde genç kadın dayanamayıp göğsünden itmiş kocasını. Adam merdivenlerden yuvarlanmış ve içkinin de etkisiyle olacak, hemen ölmüş.

Genç kadın bir anlık haklı bir parlamanın bunca pahalıya oturmasına hâlâ alışamamış olacak ki "Bizim rahmetli bey," diye söz ediyor öldürdüğü kocasından. Onun çocukların başında olduğu günleri arıyor: "Bir katilin çocuğuna kim göz kulak olur ki?" diye soruyor. İyi ki dört yaşındaki oğluna dayısı bakıyormuş. Şuncağz da iki yaşındaymış daha, onu yanından ayırmayı düşünmüyormuş. Kızın iki yaşında olduğuna inanmak için hiç iki yaşında çocuk görmemiş olmak gerek. Uzun boylu, dalgın

bir kız çocuğu. Çiçekli basmadan bir pijama giymiş, ayağında lastik terlikler. Konuşmayı hiç öğrenmemiş sanki. Anayasa'ya aykırı düşen bir çocuk. Ama bir T.C. yurttaşı kimliğiyle yaşayıp yaşamadığı kimin umurunda zaten? Belki kafa kâğıdı bile çıkarılmamıştır, belki de annesi müdürün, “Bu tutukevinde iki buçuk yaşından büyük çocuk yok,” dediğini duymuştur da onu yalancı çıkarmamak için çocuğunun yaşını saklıyordur. Dile kolay, yıllar yılı cezaevi yöneticileriyle hoş geçinmek zorunda bu anne... Çocuksa ha var ha yok!

Öteki tutuklu 20 yaşında, kucağındaki bebek sekiz aylık. Bebek yaşama direncini koruyor daha. Huysuzlanıyor, rahat durmuyor, annesinin yanında oturan gardiyanın kolunu çekebiliyor. Yüzü beslenme yetersizliğinden ve bakımsızlıktan ileri gelen yaralarla, pişiklerle dolu. Böyle giderse büyüdüğünde o da uymayacak Anayasa'ya ve öbür sözleşmelere.

İkinci tutuklunun kocası da hovardalıktan geri kalmamış, işçiymiş. O da bir gece tabancayı çekip vurmuş kocasını.

Müdürün, “Tabancı ne markaydı bacı?” sorusunu sert bir sesle yanıtlıyor:

“Ben tabanca ney ne bilirim...”

“Yirmi dört yıl yiyecek olursanız, bu bebeği ne yapacaksınız?”

Soruma aynı yanıtı veriyorlar:

“Bilmem... Belki birileri, bir hayır kurumu, devlet sahip çıkar.”

“Dışarıdaki annelerden ne isterdiniz?” soruma da aynı yanıtı alıyorum:

“Süt! Süt yollasınlar! Bir de üst baş versinler bu garibanlara. Bunların suçu ne?”

Tutuklular, gardiyan eşliğinde koğuşlarına döndüler. Kim bilir hangi acımasız koşulların etkisiyle genç yaşta olmadık evliliklere sürüklenen geçim sıkıntısının yanı sıra itilip kakılmayla, horlanmayla cebelleşmeye çalışan genç yaşta yipranmış iki çilekeş kadın.

Gerçi pişman olduklarını söylediler ama bugün aynı durumda kalsalar nasıl davranırlardı acaba? Kendi eşini seçme, evlilikte onurunu koruma, evlilik yürümediğinde boşanıp tek başına yaşayabilme ve hayatını kendi kazanma gibi ilkelerin tümüne

yabancı bırakılmış bu kadınlar, öldürme ve öldürölme dışında bir üçüncü çıkar yolu nasıl bulurlardı?

“Sorunlarımız saymakla bitmez,” diyor müdür. “En önemlisi de şu gördüğünüz çağdaş yapıdaki ilkel koğuş sistemi. Mahkûmlar sıra sıra tahta ranzalarda yatıyorlar, oysa koğuşları odalara bölmek öyle kolay ki. (Ama o zaman 36 kişilik koğuşta 136 kişi nasıl barınır? Kaldı ki açılmayan koğuşlar da var cezaevinde.)

Bir de cezaevi personelinin eğitim açısından yetersizliği belimizi büküyor. Yöneticilerle tutuklular arasında kurmaları gereken köprüyü kuramıyorlar.”

Bir başka yönetici alıyor sözü: “Bence,” diyor, “Sivas Kapalı Cezaevi örnek alınarak her bölgeye kadın mahkûmlar için özel, kapalı cezaevleri açılmalı. Yöneticiler de kadın olmalı yani. Çünkü çoğunluğu kırsal kesimden gelen bu kapalı yetişmiş tutuklular, biz erkeklerle konuşmaktan çekiniyorlar, dertlerini açamıyorlar bize. Gardiyanlar da eğitim açısından yetersiz olduğuna göre...”

Açık ya da yarı açık cezaevlerine kadın hükümlüleri alma olanağı yok. Böylece kadınlar, aynı suçları işleyen erkek mahkûmların tersine (onları tedirgin etmemek gerekçesiyle) kapalı kapılar ardında tutulabiliyor, üretime hiçbir katkıda bulunamıyorlar. Erkek mahkûmların topuğunu ve parmak kısmını örmeyi beceremediği çorapları kotarıyorlar kimi zaman, kimi zaman da açığözlerce ucuza kapatılan nefis el işleri yapıyorlar.

“Asıl, kreş sorunumuz var,” diyor müdür. “Sanırız yakında cezaevine yakın bir yerde kreşler açılacak tutuklu çocukları için. Onları yetiştirmek, bu ortamdan kurtarmak için. Haklısınız, yazılanları yalanlamadık, nesini yalanlayalım. Türkiye’nin her cezaevinde aynı durum söz konusu.”

Gencecik bir eski tutukluyla konuşuyorum. Dışarıda bir yerde buluşuyoruz. Bir süre önce salıverilmiş ama uzun bir süre kalmış Sağmalcılar’da. Tutuklular ve müdürle yaptığım konuşmayı ona aktarıyorum, koğuştaki genel yaşama koşulları üstüne edindiğim bilgilerin doğru olup olmadığını soruyorum.

“Doğru,” diyor. “Sabahları boz bulanık bir çorba çıkıyor, öğlenleri de içinde üç beş kemik yüzen bir sebze yemeği. Ama

hepsi bu. Yani dedikleri gibi akşam yemeği verilmiyor. Kantinde de her şey çok pahalı, paketi 10 liralık çay, 50 liraya satılıyor. Sigara var, çikolata süt falan ama hepsi bayat.”

Koğuştaki çocukların süt gereksinimi koğuşun ortaklaşa verdiği parayla sağlanıyormuş. Cezaevinde anneleriyle birlikte kalmak üzere temel kişisel özgürlükleri ellerinden alınan bu tutuklu çocuklarına devletimiz fazladan ekmek ve yemek vermekle yükümlü değil. Mahkûmlar kendi ekmeklerinden arttırıp veriyorlar çocuklara.

“Havalandırma konusunda söylenenler yalan değil,” diyor genç kız. “Hakçası, bol bol volta atabiliyoruz bahçede. Su belli aralarla da olsa geliyor. Ne var ki yetmiyor. En büyük kavgalar su kuyruğunda çıkıyor. Kavgayı çıkaranlara hücre cezası veriliyor. Ancak kazan kaldırdığımızda sesimizi duyurabiliyoruz yöneticilere, hücreye atılan arkadaşların haklarını arayabiliyoruz.”

Siyasi kadın tutukluların çoğu çocuksuz anladığım kadarıyla ya da dışarıda çocuklarına sahip çıkacak yakınları var. Bu yakınlar öbür tutuklulara da ellerini uzatmaya çalışıyorlar. Bayramlarda koğuşa girmesine izin verilen börekler, meyveler, sonra giysiler, çarşaf lar bölüşülüyor, ortak kullanılıyor. Adi mahkûmlar cezaevi yönetimiyle ilgili kuralları, kendi haklarını siyasilerden öğrendiklerinden koğuşta onları “sözcü” seçiyorlar. Sağmalcılar’dan gelip geçen aydınlardan birkaç önemli iz kalmış: Genç bir siyasi mahkûmun koğuştakilere okuma yazma öğretmede kullandığı kara tahtayla demir parmaklıklar arasındakilerin gözünde dışarı açılan tek pencere işlevini üstlenen bir televizyon alıcısı. Bir kadın tutuklu, salıverildikten hemen sonra armağan etmiş koğuşa.

Sakın arkana bakma!

Salıverilenleri uğurlarken bu uğur getirici tümceyi kullanıyor tutuklular. Hiçbir kırıklık, gücenme göstermeksizin, gidenin denklerini coşkuyla hazırlıyorlar. Bu dostluk ortamında orayı bırakıp gitmek kolay mı? Hele dışarıda daha yadırgı, daha kapalı bir yalnızlık beklerken kişiyi...

Ceza ve tutukevleri, yaşamları süresince kimseden görmedikleri bir dayanışmayı yaşama, büyük aile korunmasını tatma olanağını veriyor tutuklulara. Garip ama öyle. Yoksa salıveri-

lenler neden sık sık yoklasınlar içindeki dostlarını, neden görüş günlerini hiç unutmasınlar?

“Doğum bambaşka bir olaydır,” diyor genç kız. O içerdeyken dört doğum olayı olmuş. Bazı profesyonel yan kesici kadınlar, doğum yapmadan bir iki ay önce sudan bir suç işleyip cezaevine atıyorlarmış kapağı. Tel örgülerle de çevrili olsa, dışarıdaki cangıla oranla daha güvenli sıcak olan doğumevinde yavrularını doğurmak bu arada biraz da tek bildikleri meslekten tatil yapmak istiyorlarmış.

Doğumu yapacak kişi kim olursa olsun, koğuşun bütün sakinleri tüp gaz kuyruğunda, su kuyruğunda birbirlerine giren yankesiciler, katiller, daha memeleri seçilmeden sokaklara satılmaya alınmış frengili kızlar, uyuşturucu madde kaçırıcı ecnebi öğrenciler, erkeksi kadınlar, ameliyatla kadın olmuş erkekler aralarındaki sürtüşmeleri unutuyorlarmış doğum olayında. Herkes elinden geldiğince bir şeyler örmeye ya da dikmeye çalışıyormuş doğacak bebeğe. Mavi giysiler elbet. Erkek olsun da kendini kurtarsın diye! Kadınların arasında yetişecek türlü bayağılıklara, küfürlere alışıacak, hamamda kadınlarla birlikte yıkanacak ilerde cezaevinde ayak işlerine koşulacak bir erkek çocuk.

“Bence ana sorunları şöyle özetleyebiliriz,” diyor genç kız: “Kapalı koğuşların açılması, böylece tutukluların mahremiyetinin bir ölçüde sağlanması sonra keyfi hücre cezasının kaldırılması bir de doktor sayısının arttırılması.” Tutuklular ve hükümlüler, doktora ancak perşembe günleri görünebiliyorlarmış. Pratisyen doktor tutukluların uzmanlık isteyen hastalıklarını bilen biri de değil. Kısacası aspirin almak için perşembeye kadar beklemeye değmez.

“Doğum sancıları tutan kadınlar avaz avaz bağıryorlar da gardiyanlar yarım saat sonra ancak duyuyorlar,” diyor genç kız. “Anlamıyorum, devlet niye zulmediyor yurttaşlara? O kocaman fareler yüzünden geceleri uyuyamadık. On beş kişiyi ısırıldılar. Önlem olarak iki tahta fare kapamı getirildi koğuşa. Çocuklar da ısırıldı.”

5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun’un birinci maddesi şöyle: “Beden, ruh, ahlâk gelişmeleri tehlikede olup ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan Türk Medeni

Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma tedbirleri alınmasında zaruret görülen çocukların mahkeme kararıyla ve reşit oluncaya kadar bu kanunla belli edilen şartlar içinde bakılma ve yetiştirilerek meslek sahibi edilmeleri, köy ihtiyar heyetleri, mahalle, belediyeler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca sağlanır.”

Güzel kaleme alınmış bir madde. Ne var ki tutukluların çocukları kapsam dışında kalmış. Çünkü “ana ve babasız” ve “ana ve babası belli olmayan” koşulları var.

Yalnızca tutuklu ve hükümlü çocuklarını kapsamına alan “Müşahede ve Sınıflandırma Merkezlerine Dair Yönetmelik”e bir göz atmakta yarar var, öyleyse:

Madde 96: Analarından ayrılamayacak olan çocuklar. “Anası tutuklu veya hükümlü olup da dışarıda himayesine verilecek kimseleri bulunmayan veya hiçbir suretle bir himaye kurumuna verilmesi kabil olmayan küçük ve bakıma muhtaç çocuklar, bakabilecek bir kuruma veya aile efradından birine verilinceye kadar analarının yanında kalırlar.”

Sormak gerek: Ne demek “Hiçbir suretle bir himaye kurumuna verilmesi kabil olmayan?” Ne demek o kaypak “küçük” tanımı?

Hukuk diline göre yorumlarsak on sekiz yaşını bitirene kadar mı analarının yanında kalabilir bu çocuklar?

Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, böyle kaypaklıklara yer vermiyor:

Madde 25, 2. bent: “Analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görme hakkını haizdir. Bütün çocuklar evlilik içinde veya dışında olsunlar aynı sosyal korunmadan faydalanır.”

Devletimizin yasaları çelişedursun birbirleriyle, biz gerek ana babalar gerek çocuksuz yurttaşlar olarak Anayasamızın 35. Maddesi'ne dikkati çekiyoruz. Anlı şanlı hayır derneklerine değil, Devlet'in kendisine sesleniyoruz.

“Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”

4 Yaşın Heyecanı

Tiyatroya gidenlerimiz, garip bir duyguyu sık sık tartışmışlardır. Dostlarımızdan iyi bir oyunun sahnelendiğini duymuşuzdur ya da bir gazete eleştirisinde o oyunun görülmeye değer olduğunu okumuşuzdur. Her neyse, oyunu ille de görmeye karar veririz. Ne yazık ki çoğu kere, düşüncemizde canlandırdığımız gibi bulmayız oyunu, düş kırıklığına uğrarız. Çünkü oyundan bizim beklediklerimizle oyunun bize vermeyi amaçladıkları arasında bir kopukluk yatmaktadır.

Kimi zaman haklıyızdır eleştirilerimizde: Yönetmen acemi, oyuncular yetersiz, sahne düzeni ilkel olabilir. Biz de bu çetin yaşama koşullarında temel gereksinimlerden kısıp paramızı ve zamanımızı böyle boş yere harcadığımız için oyunu gerçekleştirenlere dış bileriz. Buraya kadar haklıyız da, ya ötesi? Acaba biz daha tiyatroya adım atarken bu ünlü oyunun bizi tepeden turnağa değiştireceğini, tekdüze yaşam biçimimize son vereceğini, kafamızı kurcalayan bütün sorunlara çözümler getireceğini, kısaca bizi iki saatlik bir sürede her bakımdan eksiksiz bir doyuma ulaştıracağını kurmuş olamaz mıyız gizli gizli? Kişisel beğenimizi toplumun ortak beğenisiyle bütünleştirecek bir sihirli değneğin değişimini bekliyor olamaz mıyız?

Hadi gelin bu sorudaki doğruluk payını kabul edelim, hiç değilse bir bölümünü. Tiyatrodan örnek getirmem boşuna değil. Dergi çıkarmak da bir oyunu gerçekleştirmek gibi oldukça nankör bir uğraş. Karşınızdaki kişi –ister seyirci, ister okur olsun– sizin kendisine sunduğunuz son *durum*’la ilgilidir yalnız. O durumu yaratmak için katlandığınız zorlukları anlamak zorunda değil. Yani sahneyle ilgili, kulisle değil, sonuçla ilgili, iyi niyetle değil.

Bu yazıda ben size dört yılını başarıyla kutlayan *Elele*’nin kulisi üstüne dergiyi kotarma hazırlıklarının yapıldığı dergi mutfağı

üstüne bilgi vermek istiyorum. Sizi bir an, okurluğu bırakıp, *Elele*'ci olmaya çağırıyorum bir bakıma.

Elele yayın yaşamına atıldığında, gerçek yüzü tamtamına belirmemişti; yüzünü bulmak adına çeşitli deneylerden geçip pişmesi, dergiyi yönetenlerle dergiye emek verenlerin, en önemlisi dergi okurlarının kişilikleriyle yoğrulması gerekiyordu. Bütün bu değişik öğeleri kendinden birleştiren, yine de hepsinin üstüne çıkabilen bir kişilik edinmesi.

Gerçi kardeş dergi *Eltern*, bize büyük ölçüde yol gösteriyordu. Ama yerli bir yüz gerekiyordu dergiye. Yabancı bir derginin önerileri Türkiye koşullarında ne kadar geçerli sayılabilirdi? İşte *Elele*'nin yerli uzmanlar kadrosu, burada yardıma koşuyordu. Yerli uzmanlar, dünya tıbbındaki son gelişmeleri, Türkiyeli uzmanlar açısından değerlendiriyor, Türkiye koşullarına uyguluyorlardı. Bu yüzden *Elele*, hiçbir zaman bir "tercüme tıp dergisi" olmadı, doğum olayında ve çocuk geliştirme yöntemlerinde görülen yenilikleri, insanların cinsel sorunlarını, yaş dönemlerini, ana baba olmanın getirdiği sorumlulukları bizim toplumumuzun değerleri açısından ele almaya çalıştı. Ama elbette ki toplumun gerici, bağınaz kesiminin yargılarından değil, aydınlık, ileri görüşlü, çağdaş kesimden yola çıkarak. Babaları ya da kocaları evden uzak kalan yalnız aile bireylerinin, çalışan kadınların sorunlarından tutun, kaynana-gelin ilişkilerine, geri zekâlı ve sorunlu çocuklara kadar işlenen bütün örnekler bizim toplumumuzdan alındı. Katı kurallar zorlandı, alışıldık kalıplar kırılmaya çalışıldı.

Burada, "Peki *Elele*'de hangi konunun hangi ay yer alacağına kim karar veriyor?" gibi bir soru sorarsanız, "Hepimiz!" diyebilirim gönül erinciyle. Bizim kadro kadar birbirine, birbirinin ileri sürdüğü eleştiriye saygılı bir aile, gerçekten azdır sanırım.

Dergide aylık toplantılar genellikle ay ortasında bir perşembe günü yapılır, bir önceki sayının eleştirisiyle başlar. Herkes dergi ya da gazete taramış, ilginç bulduğu güncel bir öneriyle gelmiştir toplantıya. Önce, eski sayı sayfa sayfa didiklenir. (Hemen belirtiyim: *Elele* kadrosu derginin en acımasız eleştiricileridirler.) Bu arada, teknik kadronun alanına giren sayfa düzeni eleştirilerine de yer verilir. Okurun çoğu kez gözünden kaçan, ona önemsiz gibi gelen teknik hataları titiz arkadaşlarımız hiç bağışlamazlar,

hatalardan kaçınmanın yollarını usanmadan araştırırlar. Tüh, şu sayfa kaymıştır işte! Yazık, başka bir fotoğraf seçilseydi, daha iyi olurdu!..

Sıra, yeni sayıdadır. Sağlık konuları zaten kısıtlı olduğundan, eninde sonunda yine aynı konulara dönelecektir ister istemez, ama hiç değilse her keresinde bir yenilik, bir çarpıcılık getirilmelidir konuya. Çevrilecek yazılar okurdan yankı alacak türde olmalıdır.

Dergiye gelen mektupların önemi üstünde ayrıca durmak gereksiz. Mektuplar konusunda *Elele*'ciler çeşitli açmazlarla karşılaşılır. *Elele*, bir seks dergisi olmadığına göre, cinsel sorunlara ilişkin okur sorularını nasıl bir dengeden yola çıkarak yanıtlayacaktır. Hele kimi zamanlar, patavatsızlığa ve teşhirciliğe yönelik çok özel soruları?

Toplantının sonunda, derginin bir ay sonraki yüzü iyiden iyiye belirmiştir. Artık iş, yazıların yazılmasına, çevirilerin yapılmasına, fotoğrafların seçilmesine, sayfa düzeninin gerçekleştirilmesine kalmıştır. Masa başında dört eden iki kere ikinin, gerçekte dört edip etmediği, ancak dergi çıkınca anlaşılacaktır.

Bir gerçeği vurgulamadan geçmeyelim. *Elele*, bu yaşa kadar okurun yoğun ilgisiyle geldi. Yürdün uzak kasabalarında, büyük kentlerinde yaşayan, çoğunluğunu gençlerin, özellikle genç ana babaların oluşturduğu bir okur kitlesinin geniş ilgisiyle... Ne güçleşen yaşam koşulları ne de zorunlu fiyat artışı eksiltebildi bu ilgiyi. Dergiye yöneltilecek haklı eleştirilerin başında Türkiye halkının büyük çoğunluğuna seslenmeyişi sayılabilir. Bizler de bazı konuları toplumumuz için fazla lüks, bazı fotoğrafları fazla cicili bicili buluyoruz doğrusu. Ne var ki bu dergi, kıt kanaat da olsa, olanaklarını zorlayabilen, çocuklarını sağlıklı yetiştirme adına her ay böyle bir dergiyi satın alabilenlere sesleniyor, unutmayalım. Bebeleri daha doğmadan ölen, ilaçsız, doktorsuz, hatta sütsüz ve besinsiz büyüyen ana babalara böyle bir dergiyle seslenmekse ancak bir kara mizah örneği olabilir.

Elele, dört yaşında! Konuşmayı söktü, cümle yapmayı, kitlelerle iletişim kurmayı başardı. Belki daha da ötelere uzanabilir zamanla, kim bilir...

Aralık 1979

Bu Çocukları Unutmayalım!

Yaşları 8-16 arasında değişen Abdullah'lar, Binali'ler, Mehmet'ler, Rıza'lar... Çaycı, tezgâhtar, tamirci çırağı, sigara satıcısı olarak hayatlarını kazanan “çocuk işçiler”... Her türlü sevgiden, sosyal haktan, sağlık hizmetinden yoksun, bellerini büken bir yaşam savaşının küçük kurbanları... Koca bir “Çocuk Yılı”nın ardından bu mu kalmalıydı geriye?

Abdullah, kocaman kara gözlü, cin gibi bir çocuk. 13 yaşında. Bir ay önce Elazığ'dan ailesiyle gelmiş İstanbul'a. Babası badacıymış. Annesi de evlere temizliğe gidiyormuş.

Abdullah bir çaycının yanında çalışıyor. İlkokulu bitirmiş. Okul denince, gözleri buğulanıyor. “Belki gelecek yıl ortaokula giderim,” diyor. Ayda 1500 lira alıyormuş çaycıdan (Yol parasını hesaba katarsa 1000 lira).

Binali, 14 yaşında. Annesiyle babası Malatya'dalar. İlkokuldan sonra okuyamamış Binali, ağabeyinin ardına takılıp İstanbul'a gelmiş. Şimdi Yenicami'nin önünde bir el arabasında lastik, naylon eşya, çengelli iğne, firkete falan satıyor. Tahtakale'de bir oda kiralamışlar ağabeyiyle, oraya sığınmışlar. “Haftada temiz 700 lira kazanırım,” diyor övünçle. Büyük kentin acımak bilmeyen kargaşasında yapayalnız, güvencesiz, sahipsiz yaşayan iki “özel girişimci (!)”

İstatistiklere göre, yurdumuzda 15-24 yaşlarındaki genç nüfus, 8 milyonu buluyor. Bu gençlerden, 4 milyonu aşkın bir bölümü de “iktisaden faal” durumda. Bu akla sığmaz derecede başboş bırakılmış faaliyetin etkilerini, 16 yaşındaki Mehmet'te kolaylıkla görebiliyoruz.

Mehmet, ilkokulu bitirdiğinden bu yana sigara satıyormuş sokaklarda. Sağmalcılar'da ailesiyle oturuyor. Biz konuşurken

genç bir adam yanaşıyor yanımıza, Mehmet'in bana neler anlattığına kulak kesiliyor. Büyük patronla Mehmet arasındaki halkayı o oluşturuyor anlaşılan. "Günde 250 papel kazanıyorum," diyor Mehmet gülererek. "Ama bugün, paradan sayılır mı 250 kâğıt?"

Mehmet'in yüzünde çocuklara özgü bir sıcaklık belirtisi yok. Mehmet ve onun yanındaki "ihtiyar çocuklar", büyük kentlerde hırpalanmayı, dövülmeyi, daha da önemlisi sevgisiz kalmayı bir yazgı olarak kabullenmişler. Sinemalarda oynatılan seks ve şiddet filmlerinin tükenmeyen kuyruklarında hep onlar bekliyor. Bu çarpık filmlerle "boşalmayı", sahte düşlerle kaçmayı öğreniyorlar genç yaşta. Yataklarına yattıklarında yorgunluktan hemen kapanan gözleri, pembe, çocuksu düşlere pek alışkın değil.

Toplum olarak övünebileceğimiz gerçekten ilginç bir özelliğimiz var: Yabancı ülkeler, çağdaş çalışma yaşamının getirdiği "genç işçi" kavramı üstüne kafa yorarken, işe alınmada en az yaş sınırını titizlikle saptamaya çalışırken, genç işçinin sorumlulukları, hakları, özel eğitimi üstüne incelemelere ağırlık verirken, biz çocuklarımızı eşitsizlikle eşit kılan uygulamalara öncelik tanıyoruz. Rızapaşa Yokuşu'nun arkalarında ayak işlerinde çalışan 12 yaşındaki çocuklar ayda 4.500 lira kazanırken, haklarında özel yasa çıkartılan çıraklar, her türlü sağlık koşullarından yoksun izbe odalarda, demirci atölyelerinde, oto sanayiinde, freze ve matkap başında 1.170 lira ücretle çalışıp bir yandan da işyerinin temizlik işlerinde kullanılabiliyorlar.

Serdar, 14 yaşında. Bir toptancıda çalışıyor üç yıldır. Daha sigortalanmamış. Orta 2'deymiş. 850 lira haftalığının çoğunu kendi harçlık yapıyormuş dediğine göre. Kalın, ciltli kitapları severmiş, en beğendiği film de Avcı. Serdar, her gün Bostancı'dan Eminönü'ne geliyor işe. Sevimli bir çocuk, güler yüzlü, konuşkan. Ama söylediklerinin hepsine inanmak gelmiyor içimden. Sanki özlediği şeyleri anlatıyor gibi, gerçeği değil...

Rıza, çikolata etiketi basan bir basımevinde çırak. 18 yaşında olduğunu söyledi, ama çok daha küçük sanıyorum. Bu yıl lise 2 sınavlarına dışarıdan girecekmiş. 750 lira haftalık alıyormuş, sigortalıymış. Peki, neden hangi işyerinde çalıştığını göstermekten ya da fotoğraf çektmekten kaçınıyor Rıza?

Çalışma Bakanlığı müfettişlerinin Ankara'da, Sanayi Çarşısı ve Siteler'de çalışan çıraklar arasında yaptıkları bir araştırmanın sonuçlarını alıyorum aşağıya: Bu bölgede, yaşamın öngördüğü iki yıllık süre içinde mutlaka sigorta edilmeleri gereken çıraklardan %32,5'u sigortasız çalışıyormuş, %62'sinin yasanın şart saydığı "işverenle yazılı kâğıt"tan haberleri bile yokmuş. Yine bu çıraklardan yalnızca %20'si, işe girerken bir tek kere "işe dayanıklılık" muayenesinden geçmişler. Oysa İş Yasası, her altı ayda bir doktor muayenesini şart koşuyor genç işçiler için. Başkent'in göbeğinde durum böyleyken, ırak kasabalarda, Devlet'in elinin hiç erişmediği bölgelerde çalışan çırakların hali nasıldır acaba?

Yurdumuzda genç işçilerin sorunlarına eğilim alışkanlığı daha yerleşmemiş ne yazık ki. Turgut Kazan, Reha Öz, Şükran Ketenci gibi değerli incelemecilerle Züleyha Önal, Jale Dönmez gibi yetkin iş müfettişlerinin konuya ışık tutan değerlendirmeleri azınlıkta kalıyor, patırtıda kaynayıp gidiyor. Ben bu incelemeleri ve Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık Eğitimi Genel Müdürü Dr. Cevat Sıdal'ın Eylül 1979'da yayımlanan bir çalışmasını, Çıraklık-Kalfalık ve Ustalık Yasası üstüne çeşitli görüşleri ve eleştirileri nesnel bir gözle değerlendirmeye çalışan raporunu temel alarak okurlara yetkili ağızların düşünce birliğine vardığı noktaları iletmek istiyorum:

5 Temmuz 1977'de yürürlüğe giren 2089 sayılı Çırak-Kalfa ve Ustalık Yasası'nın amacı, sanayileşme yolunda hızla ilerleyen ülkemizde işgücü eğitimini belli kurallara bağlamak, eğitim sisteminin yetersizliği yüzünden okullardan uzak kalan ya da aileleri öğrenim giderlerini karşılayamayacak kadar yoksul olan çocukların bir usta yanında kuramsal ve uygulamalı eğitim görmelerini, meslek edinmelerini sağlamak. Yani Osmanlı döneminde Ahi örgütüyle başlayıp esnaf loncalarıyla süren geleneksel usta-çırak ilişkisine yasayla güvenceli yeni bir boyut kazandırmak.

Biliyoruz, makineleşmiş çağdaş toplumlarda el sanatlarının işlevlerini yavaş yavaş yitirmesi, üretime yeni bir çırak tipinin doğrudan katılmasına yol açıyor: Yarı işçi, yarı öğrenci bir çırak bu. Yeni yasa bu genç emekçileri, SSK'nın iş kazaları, meslek hastalıkları ve hastalık sigortaları ile ilgili kanun hükmü kap-

samına alıyor. Şunu belirtelim: Uzmanlar, ergenlik çağında, iş kazası sayısında birdenbire büyük bir yükselme gördüklerini söylüyorlar; meslek okullarındaki öğrencilerin de yasa kapsamına alınmasını istiyorlar. SSK'nın kayıtlarına *yansıyabilen* sayılardan öğrenildiğine göre, 1977 yılında, 15-19 yaşlarındaki genç emekçilerde görülen iş kazası sayısı 29.071, daimi iş göremezlik durumları 399, iş görmezliği gerektiren hastalık olayları ise 68.535.

2089 sayılı yasa, 12-18 yaşlarındaki 2.2 milyon çırak çocuğu kapsamına alıyor. Gelgelelim onlara yalnızca “öğrenci” gözüyle baktığından, işçinin yasal haklarından yararlanmalarını kesinlikle engelliyor. Böylece, İş Yasası'nın bile gerisine düşen yeni bir uygulamayla karşılaşyoruz. Bu yasaya göre, öğrenciye ödenecek ücret, asgari ücretin %30'unun altında olmayacaktır ve bu ücret Gelir Vergisi'nden muaftır. Çıraklık sözleşmesini çoğunluk yoksul ve cahil çırak velilerinin imzalayacağı göz önünde tutulursa, iki yıllık sözleşme süresinde çırak, reşit olsa da sözleşmenin yürürlükte kalması ve çırağın kalfalık belgesini aldıktan sonra işverenin onayı olmadan iki yıl süreyle başka bir işte çalışmaması gibi hükümler, çırağı özel eğitim gören bir öğrenciden çok, ucuza kiralanan bir işgücü kimliğinde gösteriyor. Anayasa'ya, çalışma özgürlüğüne ters düşen hükümler bunlar. Yasanın esnekliği, kaypaklığı yüzünden 12 yaşından küçük çocukların işe alınabilmeleri, küçük çırakların özel izinle akşam saat 21'e kadar çalıştırılabilmeleri kolaylaşıyor. Çırakla işveren ilişkilerini düzenlemekle yükümlü Çıraklık Kurulu'nda çırağın çıkarlarını koruyacak temsilcinin bulunmayışı, kurulda işveren kesiminden gelen temsilcilere ağırlık verilmesi de yasanın sömürüyü yasallaştırdığı inancını pekiştiriyor.

Bu arada çırakların işyerinde gerçek bir eğitim görüp görmediklerinin, işverenin çırağı okuluna ya da mesleksi kurslara yollayıp yollamadığının nasıl denetleneceği de açık değil yeterince. Yasa hükümlerine uymayanlara gülünç sayılabilecek para cezaları veriliyor, cezanın miktarını yine Çıraklık Kurulu sapıyor zaten. Öte yandan çıraklar, “İşyeri temsilcisinin, ustanın veya bunların aile üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak sözler söylemek, asılsız ihbar ve isnatlarda bulunmak”

ya da “vecibelerini yerine getirmemek” gibi yuvarlak sözlerle, keyfi gerekçelerle işten atılabiliyorlar.

Çocuk Yılı bitti. Artık uzun bir süre çocuklarımızı düşünmek zorunda değiliz, nasılsa güç koşullarına bağışıklık kazandığımız bir dünyayı onlara devretmenin acısına da bağışıklık kazanırız zamanla. Bu arada ummak ve beklemek hakkımız ama. Ola ki, haksızlıklar getiren yanlışlar, belirtisizlikler, kaypaklıklar düzeltilir, ola ki çağdaş bir toplum olabiliriz.

Ocak 1980

Cinselliğin Sınırları

“Off, artık şu cinsellikten! Yeter artık!” diye karşı çıkacaksanız sevgili okurlar, çoğunluk belki de haklı bulacak sizi. Ne var ki, yıllardır bunca irdelenmesine karşın bir türlü çözüme ulaştırılamayan bu sorunun açıklığa kavuşması bizim kendimizi eleştirmemize, *haklı bulmamaya* razı olmamıza bağlı büyük ölçüde. Elinizdeki şu ciddi aile-sağlık dergisi bile, neden sık sık bu konuya eğilme gereğini duyuyor dersiniz? Çünkü konu, bizim özel, kişisel, hatta toplumsal değerlendirme sınırlarımızı, kısıtlı yargılarımızı çoktan aştı, büyük bir birikimle, bir patlamayla gündeme kendiliğinden giriverdi. Haklısınız bir bakıma: Çağımızda, gerek bilim-sanat dünyasında, gerek gündelik yaşamda cinsellik ögesi, neredeyse bütün öbür insansal etkinlikleri çiğneyerek öne geçti, bazen kişiyi bezdirecek kadar abartılmış boyutlara ulaştığı da oldu. Ama neden?

Anımsayacaksınız. *Elele*’nin Aralık 1979 sayısında bir soruşturma yayımlanmıştı: Okulda Cinsel Eğitim Zorunludur. Soruşturma sonuçları, yurdumuzdaki gençlerin büyük çoğunluğunun cinsel konulardaki bilgi yetersizliğini ortaya koyuyordu. Üstelik bu gençlerin, sorunlarını paylaşma yolunda aileleriyle ilk elde gereken iletişimi bile kuramadıklarını gösteriyordu. Gençlerden %33’ünün bu tür konuları ilk kez arkadaşlarıyla konuştukları, yalan yanlış bilgilerle donatıldıkları belirtilmişti. Daha önemli bir gerçek de göze çarpıyordu bu arada: Konuyu ana babalarıyla tartışmayı yeğleyen gençlerin çoğu, babalarına değil analarına açılmayı seçiyorlardı.

Şimdi buraya bir nokta koyalım isterseniz ve aynı sayıda birkaç sayfa önce yer alan bir açık oturuma dönelim, oturuma katılan anaların neler söylediklerine bakalım. Bu uygar, kentli hanımlar,

cinsel konuları evleninceye kadar pek bilmediklerini, evlilikte el yordamıyla ilerlediklerini söylüyorlardı açık yüreklilikle. *Uygar ve aydın* sözcüklerinin altını çizerek, şöyle bir durum çıkıyor karşımıza: Uygar, aydın kentli kadınlarımız daha cinsel deneyimleri üstüne düşünmeye yeni yeni başlamışlarken bizler, çocuklarımızın eğitimini, yurdumuzun büyük çoğunluğunu oluşturan okuma yazmasız analara bırakıyoruz.

Bu çelişkiyi önemsemeyebilirsiniz. Diyebilirsiniz ki: “Canım bunca yıl yazıldı çizildi de ne oldu? Bir sonuç elde edildi mi?” Haklısınız bağnazlığın geçerli olduğu toplumlarda yürekli çıkışlar, birtakım engellere çarpıp duralayabilir. Bu kurallar uyarınca yetiştirilmiş kişiler, gençlerin olgunlaşınca cinsel sorunlarından kendiliklerinden kurtulacaklarına inanabilirler, böylece avunabilirler. Gençler de zaten seslerini yükseltmekten bıkebilirler zamanla. Görevi kendilerinden bir sonraki kuşağa devredebilirler. (Bu kayıtsızlık duvarında ne kadar gedik açılmışsa, o kâr sayılabilir.)

Şimdi isterseniz çevremize bakalım, cinselliğin, *zamanla atlatılacak bir hastalık* gibi görülmesinden kaynaklanan tutarsızlıkları saptayalım: Acaba karılarına sadık olmakla övünen birtakım erkekler, neden 40'larından sonra mutlu yuvalarını bırakıp olmadık serüvenlere atılıyorlar? Akıllı başlı ev kadınları, neden birdenbire gece gündüz yemek pişirmeye, ev temizlemeye, kumar oynamaya ya da seks filmleri seyretmeye vuruyorlar kendilerini? Neden gazinoların kadın matinelere koşturup, o pek küçümsedikleri dansözlerle göbek atma yarışına giriyorlar? Kısaca, genç yaşımızda yanıt bulamadan bilinçaltına attığımız cinsel sorunlar kulaktan dolma bilgilerle, yanlış söylentilerle, fısıltılarla büyüdüğünde, suçluluk duygusuyla gittikçe beslendiğinde neden böyle er geç öçlerini alıyor bizden? Tutarlı geçinen sözüm ona durulmuş kişilerden?

Kuşkusuz hepimiz iyi yetiştirmek istiyoruz çocuklarımızı. Onların toplumda onurlu bireyler olmalarını istiyoruz. Yine de kendi yetişmemizin gereği, katı, eski, geçersiz ölçütlere başvurmadan kurtulamıyoruz. “Bizim toplumumuza göre, bize uygun...” diye bir tekerlemedir tutturmuşuz. Kimiz biz, hangi toplumuz, toplumumuzun yaşını hangi tarihte dondurmuşuz, biliyor muyuz?

Gençlerimiz bu sancıyı yaşıyorlar işte. Bir yandan bizim

“ayıp”lı, “günah”lı karanlık köhne yanıtlarımızı, kaytarmacılarımızı değerlendirmeye çalışıyorlar, bir yandan da çağdaş dünyadan toplumumuza günü gününe ulaşan cinsellik salvo-suyla uğraşıyorlar: Seks filmleriyle, fotoromanlarla.

Biz istediğimiz kadar toplumca pek düşkün olduğumuz sert önlemleri, kesin yasaklamaları işletmeye çalışalım. Çağlayanın önüne birkaç taş koymaktan öteye gitmeyecektir çabamız, yaşamın doğal akışını durduramayacaktır. Olsa olsa erkek düşmanı, içine kapanık, ürkek, çağdışı genç kızlarla, aşağılık duyguları içinde bocalayan, saldırgan, karşı cinse saygısız asık yüzlü delikanlılar yetiştireceğiz. Şöyle bir bakalım çevremize: Ne kadar çok değil mi bu saydığım türden gençler?

Suçun büyüğünün bizde olduğunu kabullenmemiz gerek. İnsan etini alınır satılır bir metaya dönüştüren pornografi salgını karşısında yapayalnız, hepten desteksiz, donanımsız bırakıyoruz gençlerimizi. Düş ticareti yapanların pazarladığı akla sığmaz cinsel önerileri gerçeklerle karıştırmalarına, kıyaslamalar yoluyla kendilerini yok yere eksik, bilgisiz, yetersiz saymalarına göz yumuyoruz. Genç yaşta aldıkları bu taze vurukların bir yaşam boyu işleyeceğini, ileri yaşlarda olmadık tepkilere, büyük yaralara hazırlayacağını görmezlikten geliyoruz.

Cinselliğin insan yaşamının en yaratıcı, en birleştirici, en kutsal etkinliklerinden biri olduğunu neredeyse kendimize bile itiraf etmekten çekiniyoruz.

Önce soruyu doğru koyalım: Nedir “cinsel eğitim”den amaçlanan? Cinselliğin ve bu tür eğitimin sınırları nelerdir?

Şubat 1980

Karanlıkta Işıklar...

Öylesine karanlık, belirsizliğiyle öylesine ürkütücü bir ortamda yaşıyoruz ki bahar falan vız geliyor artık bize. Kapımıza dayanan ilkyazın bedenimizde uyandırdığı yenilenme kıpırtılarını duymuyoruz, çevremizde yeşermeye yüz tutan güzellikleri, yepyeni sürgünleri görmüyoruz bile.

Ortadoğu'da esen savaş rüzgârları, ekonomimizdeki ünlü “dar boğaz”, yokluklar, gündelik yaşamın bir parçasını oluşturan terör... Bütün bunlar, hepimizi hızla bezginliğe itiyor. İplerinin kimlerin elinde olduğunu seçemeyen kuklalara benziyoruz gitgide. İşimiz gücümüz savaş vermek. Sözelimi otobüse ya da dolmuşa binerken kimseyle tartışmadan inebilme savaşı vermek; işyerinde, ağır koşullar sonucu, en az bizim kadar sinirli, dokunsan parlayacak hale gelmiş kişilerle sürtüşmeleri önleme savaşı vermek; kuyruklarda saatlerce bekledikten sonra, son anda eve boş elle dönmeme savaşı vermek. Çağdaş bir toplumda yaşayan bireylerin doğal hakkı sayılan temel hizmetleri ve ilk eldeki gereksinim maddelerini “kopararak alma” savaşı vermek kısacası. Bu küçük küçük savaşların hepsini içeren daha da önemli bir savaş var bizim içimizde: Her şeye karşın umudumuzu yitirmeme, geleceğe inançla bakabilme savaşı. En yorucusu da bu galiba. Ama arada sırada yolumuzu ansızın aydınlatan karanlığın içinde parlayan ışıklar yok mu, işte onlar hemen insan olma sorumluluğumuzu gündeme getiriyorlar. Umutsuzluğa kapılmayı “lüks” saymamıza yol açıyorlar. *Elele*’nin düzenlediği “İdeal Ana-Baba” sınavını kazanan çiftlerle konuşmak böylesine güçlendirici bir deneydi işte...

Yazı emekçileri, okurlarla karşılaşmaktan çekinirler çoğu kez. Neden dersiniz, karşınızdaki yazılarınızı okuyan ya da çı-

kardığınız dergiyi, gazeteyi, kitabı satın alan bir kitle vardır. Çabanızı olumlu bulanlarla, eksik, yanlış bulanların oluşturduğu karmakarışık bir kitle. Düşüncelerini mektuplarından çıkarmaya çalıştığınız bu kitle, birdenbire karşınıza dikilirse neler duyarsınız düşünün.

Dergide çalışan bizler için yılın ana babaları seçilenlerle karşılaşmak, büsbütün zorlu bir sınavdı. Bir kere onlar, yalnızca “okurlarımız” değildiler. Yurdumuzun geçirdiği çetin dönemde, zor koşullar altında bile ana-çocuk sağlığıyla, aile sorunlarıyla ilgilenmekten kaçınmayan, çağdaş bilgilerle donatılmaya can atan geniş bir kesimin temsilcileriydiler. Onlar da belki kaygılıydılar başta. Acaba sıcak bir ilgi görecekler miydi? Yoksa bu toplantı, baştan savma bir ağırlamayla, zoraki inceliklerle geçirtililecek miydi? Onlara bilgi aktarma görevini üstlenen kişiler acaba yakından bakıldığında nasıldılar, neyin nesiydiler?

Toplantıda, bu karşılıklı kaygılar çok kısa bir süre sonra, yerini sağlam dostluklara bıraktı. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinden gelen bu pırıl pırıl kişiler, hem kendi aralarında, hem de dergide çalışanlarla kaynaşıverdiler çabucak. Derginin eksik buldukları yanlarını eleştirip, beğendikleri özelliklerini belirtmekten geri kalmadılar. Yöneticilerin kâğıt, maliyet hesabı konusundaki dertlerini dinlediler, durumu anlayışla karşıladılar.

Genç babalardan biri, dergiyi çıkış tarihinden bu yana izliyormuş. Doğum konusunda o kadar uzmanlaşmış ki, karısı doğururken bu doğumu kendisinin de gerçekleştirebileceği güvenini duymuş içinde. Gencecik bir çift, derginin uyarıları sonucu, bebeklerini daha şimdiden kaç göçsüz, kaçınmasız yetiştirmeye başlamışlar. Böylelikle, çocuğun ilerde gereksiz meraklarla, sorularla hırpalanmayacağını umuyorlar. Eşi rahatsız olduğu için toplantıya genç kıızıyla katılan babaysa, kızına gösterdiği arkadaşlık ve sevgiyle çağımızdaki “ideal çift” kavramına yepyeni bir boyut kazandırdı.

Eğitimci çiftler, daha çok ergenlik çağındaki kızların ruhsal sorunlarına eğilmemizi istediler. Aileyle genç kız arasındaki korkunç kopukluğu eğitimciler sıfatıyla tek tek gideremediklerinden yakındılar, bizden destek istediler. Genç kızlarımızın

itilmişlik, ezilmişlik içinde yaşamaları, okullardaki en büyük sorunlardan biri anlaşılan.

Herkesin birleştiği konuyla, okullarda cinsel eğitime mutlaka yer verilmesiydi.

“Yalnız,” diyorlardı ana babalar, “Bu eğitim çocukları toplumdan koparmayacak bir doğrultuda verilmeli. Özellikle sağlıklı bir cinsel birlikteliği kurmanın ve yürütmenin yolları, doğum kontrolü, çağdaş çocuklar yetiştirme kuralları öne alınmalı.”

Uzak bölgelerden gelen konuklar, cinsel sorunları kırsal kesimlerdeki gençlere öğretmenin çevrede ne gibi tepkiler yaratacağını kendi çevrelerinde soruşturacaklarına, sonuçları da bize bildireceklerine söz verdiler. Bu “gönüllü muhabirlik” görevini sevgiyle üstlendiler.

Bir toplumun eğitim sorunlarının, o toplumun ekonomik, sosyal ya da siyasal sorunlarından asla soyutlanamayacağı, ele alınamayacağı gerçeği bir kez daha aydınlığa çıktı toplantının sonunda. Açığa çıkan ikinci önemli gerçek de masa başında, okullarda edinilen kültürün, gerçek yaşamdaki deneylerden taze kan almazsa ne kadar güdük kalacağıydı.

Toplantıdan ayrılırken, işimizin sandığımızdan da güç olduğunu kavramıştık. Hepimiz biraz hüznüydük doğrusu. Ama karanlıktaki ışıklar yolun ucunu iyice gösteriyordu.

Mart 1980

Sporun da Sporu Var

Aylardır, 1980 Moskova Olimpiyatları'nın kimi ülkelerce boykot edileceği haberlerini okuyoruz gazetelerde. Spor, vardığı uluslararası, hatta uluslarüstü düzeyden indirilmek, yine siyasal çekişmelerin daracık, kısır alanına çekilmek isteniyor. Oysa Olimpiyat bayrağının doğuş öyküsü ne kadar anlamlı! Bayrak, I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde yaratılmış bir kare... Beyaz zemin üstüne yerleştirilmiş mavi, sarı, kırmızı, siyah, yeşil halkalar, bütün ulusları kapsıyor; çünkü dünya ülkelerinin bayraklarında bu renklerden en az birinin var olduğu saptanmış. Sporun insanları, ulusları birbirine yaklaştıran, dünya barışını güçlendiren, sevgi aşılayan bir etkinlik olduğu vurgulanmış böylelikle. Gerçekten de dünyanın başka başka bölgelerinde, birbirinden habersiz yaşayan ulusları, dil ayrımını da ortadan kaldıracak ölçüde yakınlaştıran yepyeni bir iletişim kurmalarına önayak olan bir etkinlik spor. Çağdaş ülkelerde zekâları gelişmemiş ya da eksik, sakat doğmuş yurttaşların spor aracılığıyla topluma kazandırılmalarına tanık oluyoruz. Bedenlerini dinç tutmak, yaşlanınca kendilerini kapıp koyvermemek isteyen çağdaş insanlar, işyerlerinde gün boyu bir masaya çakılıp kalmadan önce sabah yürüyüşlerine çıkıyorlar, koşuyorlar, günde birkaç dakikalarını mutlaka beden eğitimine ayırıyorlar. Hafta sonlarında yaşlarına uygun bir spor yapmayı savsaklamıyorlar.

Sporun insanı yücelten bu özelliklerini görmezlikten gelemeyiz gerçi, ama bu arada sporun çoğu kere başka amaçlar için kullanıldığını da gözden kaçırmamalıyız. Günlük gazetelere bir bakın... Yüksek tirajlı gazetelerimizin çoğu spora ne çok yer ayırıyorlar, değil mi? Çoğu bütün bir sayfa ayırmaktan bile

kaçınmıyorlar. Kimileri gazete çalışanlarının tümünün sayısına eşit sayılabilecek bir spor yazarı kadrosu bulunduruyor, onları dış ülkelerdeki karşılaşmalara, yarışmalara gönderiyor, spora ilişkin haberleri anında vererek okurlarla bağlarını diri tutuyor.

Yılın sporcusu oylamaları, her yıl aksatılmadan yapılıyor.

Ya yetkililerin durumu? Ülkemizde son yıllarda adları akılda kalan ender bakanlar arasında Gençlik ve Spor Bakanları ilk sıraları tutuyor, olumlu ya da olumsuz her davranışları, her kararları günlerce tartışılıyor gazetelerde. Onlar da, sporun günümüzde amatör bir uğraş olmaktan çoktan çıktığını, tatlı kâr getiren önemli bir sanayi dalına dönüştüğünü bilmezlikten gelerek, her mahalleye spor sahaları açacaklarını, amatör ruhu geri getireceklerini söylüyorlar yılmadan. Okullarda haftada bir saatlik beden eğitimi dersinin boş geçtiğini bile bile.

Evet, inanılmaz transfer ücretleri, akıl almaz şikeleri, mahallesinde top koşturmaya beceren bir genci anında yıldız yapabilecek baskı gücüyle spor, bir iş alanı artık. Mahalle maçları, bölge karşılaşmaları, özel şirketlerin kurduğu spor takımları derken lig maçları kulüp yöneticisi seçilen ünlü iş adamları, büyük bağışlarda bulunabilecekleri için yönetim kurullarına seçilen, çoğu politikaya bulaşmış renkli zenginler... Amatör ruh. Ne demezsiniz?

Dr. Kurthan Fişek, spor üstüne ilginç bir yazı dizisinde sporun ideoloji yerleştirmekteki büyük rolüne değiniyordu. Yoksa spor sevgisi gerekçesiyle birbirine düşman kesilen illerimizi, taşlanan futbolcuları, kan gölüne çevrilen sahaları, gittikçe yayılan bölgecilik anlayışını nasıl açıklarız? Ulusal şovenizmin yaygınlaşması ve serpilmesinden başka?

Öyle müthiş bir alan ki bu, formasından raketine, kasketinden çorabına kadar her türlü gerecini kapsayan bir moda sanayini de sürüklüyor peşinden. Üniformaların reklam amacıyla kullanılmasını hoş karşılıyor, dahası destekliyor.

Bir günlük gazetede geçenlerde yayımlanan bir haberde, bir güreş kampının kamp olmaktan çıktığı, siyasal amaçlarla kullanılmak istendiği yazıyordu. Ünlü bir teknik yetkili açıklama yapıyordu bu konuda. Özetle şöyle diyordu: "Benim tankerim var, sizlerinse kebab salonlarıdır. Bizler spordan önce bunları

düşünürüz. Oysa yöneticiler, bu işe gerçekten gönül vermiş kişilerden seçilmeli.”

Hiç değilse yürekli bir itiraf deyip geçelim...

Bir itiraf da biz yapalım gelin: Acaba sporu mu seviyoruz, spor gösterilerini mi?

Olimpiyatlar televizyondan naklen verilirken, 5-6 saat süreyle koltuklarına yapışıp kalabilen gençleri düşünelim bir... Buz pateni gösterilerini izleyebileyim diye gün boyu havasız odalara tıkılıp kalan orta yaşlıları... Spor sevmek bu mu yalnızca?

Çağdaş her türlü çalışma olanağından, sahadan ve gereçten yoksun, doğru dürüst beslenmeyen sporcularımızı yabancı ülkelerde boynu eğik bırakmak pahasına sırf ulusça adımızdan söz edilsin gerekçesiyle şişirilmiş kadrolarla yolculuklara çıkmak, alışveriş yapıp dönmek... Spor sevmek bu mu? Hele kırk yılda bir kendi kişisel yetenekleri sayesinde gerçekten sivrilen, umulmadık başarılarla yüzümüzü ağartan birkaç sporcumuzu hiç desteklememek, kendi yazgılarıyla baş başa bırakmak... Bu mu sporu sevmek?

Eğer buysa, ne demeli, spor sevmenin böylesine, spor yöneticiliğinin böylesi az bile!..

Nisan 1980

Minibüs Edebiyatımız

Yıllar önce Ahmet Haşim, “*Melâli anlamayan nesle âşına değiliz*” gibi unutulmaz bir dizeyle ne demek istemişti acaba? Nasıl bir gençlik, nasıl bir kuşak vardı gönlünde?

Zaman, nasıl değişiyor! Bir dönemde hiç durmadan ah’lar, of’lar çeken, içlenen, kara sevdaya tutulan, sevdiğini elde edemeyince de “ince hastalık” a yakalanarak duygusal şantajlara başvuran bir seçkinler kuşağı vardı. İlk dediğimiz büyük çoğunluk, güler geçerdi bu tür “marazi” duygulara.

Şimdi öyle mi ya?.. Sabah karanlığında binin bir minibüse. Önce taşıtı süsleyen minibüs edebiyatı örneklerine bir bakın: “Muavinler de Sever”, “Fakirin Çilesi Ölünce Biter”, “Ben Doğarken Ölmüşüm”, “İçiyorsam Sebebi Var”, “Hor Görme Gari-bi”... Bu tür edebiyat örneklerine Sirkeci’deki Büyük Postane’yi merkez alırsak, yurdumuzun hemen her köşesinde, büyük kentlerden tutun kasabalara, tatil köylerine kadar her yerde rastlayabilirsiniz. Tanesi 15 liradır. Son yıllarda işçi kardeşlerimiz ya da iş bilir kardeşlerimiz, bu bulunmaz incelikteki (!) deyişleri Almanyalara ihraç etmektedirler bavullarla. Böylelikle oradaki çalışanlarımızın da, yurdumuzdaki genel beğeni düzeyinin altına düşmemesini sağlamaktadırlar.

Minibüsümüz yola koyuldu mu, sürücü arkadaş bir kaset çalmaya başlayacaktır. Kasette, üç aşağı beş yukarı yine bu sözlerle dolu şarkılar vardır: Beddua, düş kırıklığı, aşk yarasıyla karışık kebab ve şarap kokan şarkılar...

İnsanlarımızın son yıllarda çetin yaşam koşullarıyla hırpalanıp kendilerini iyice umutsuzluğa kaptırdıkları bir gerçek. Ama bu gerçeğin bu tür bir edebiyatla ortaya çıkması, bu tür bir müzik eşliğinde sunulmasıdır ilginç olan. Konu buraya gelince,

Ahmet Haşim'in "melâli tanıyan" dediği neslin bu nesil olmadığı kesinlikle bellidir. Bu nesil diyorum, çünkü diskoteklere dadanan gençler de ara sıra halkla aralarındaki uçurumu kapatmak adına müzikten yararlanıyor, "minibüs-pop"a gönül veriyorlar.

Oysa "melâl", bu tür çırpıştırma kederlere taban tabana aykırı bir duygu. Yaşamın katılığı karşısında duyulan ince bir usanç, bezginlik, süregelen ve sürgit bir hüzün duygusu. Belki de bunca soylu bir duyarlılığı dile getirdiğinden, edebiyatın ve sanatın her döneminde, yaşanan dönemin felsefesine, değer yargılarına göre değişik kimliklere bürünse de hep var olmuş, başköşeyi tutmuş melâl. Yergici Amerikalı yazarlardan Kurt Vonnegut Jr. Şöyle diyor son romanında: "Aşk tükenebilir, ama incelik yürürlüktedir." Gençlerimizin bu duyarlılığa yabancı olmalarının bir nedeni sanırım aldıkları yanlış edebiyat eğitimi. Edebiyat kitaplarımız bugünkü dile ve duygulanma biçimlerine yabancı örneklerle başlıyor. Bu çapraşık örnekler, çok kere daha çapraşık bir açıklamayla içinden çıkılmaz hale getiriliyor. Derken tarih eğitimi giriyor araya. Tarih kitapları yalnız geçmiş günlerin dedikodularıyla dolu; hiçbiri öğrenciye tarihi belli bir perspektiften görebilme olanağını vermiyor.

Tarih bu noktada el uzatsaydı, öğrenci Divan edebiyatı şiirini öz Türkçeye kupkuru "tercüme" etmekle yetinmeyecek, okuduğu metnin duyarlık alanlarını, yazıldığı dönem içindeki özel bölüme yerleştirebilecekti.

Sık sık televizyonda ya da radyoda yarışma programları düzenleniyor. Bakıyorsunuz yarışmacılar, Adana'nın en küçük ilçesini, hatta köyünün adını bile biliyorlar da Orhan Kemal'i bilmiyorlar. Aziz Nesin'i, Fazıl Hüsnu ile karıştırabiliyorlar. Bu arada Reşat Nuri'nin romanları Yahya Kemal'e ödünç veriliyor, Yakup Kadri Güntekin (!) gibisinden yazar adları sayılıyor.

Her an bir ansiklopediye, bir sözlüğe bakarak edinebileceğimiz bilgileri ezberlemeye alışmışız. En uzun ırmak, en büyük dağ, en küçük ilçe... Bunları bilmek, bilgi sayılıyor. Kültür dediğimiz şeyin, bilgiler birikimi, ama atılması, unutulması, elenmesi gereken bilgilerden arınmış bir bilgiler birikimi olduğu gerçeğine sırt çevriliyor.

Günümüzde, orta yaşlılar da çok satan romanlar dışında ede-

biyat örneklerine ilgi göstermiyorlar zaten. Çağın hızı gereği çabuk okunan, kolay anlaşılan, bir çırpıda çözümlenen örnekler daha çok ilgi görüyor. Ana babalar, edebiyatla ilgilenmeyi sürdüren çocuklarının anlamsız bir çaba yürüttüğünü sanıyorlar. Oysa edebiyatı, genişletirsek, bir ülkenin her dönemindeki “sözlü dünya”sını kavramadan başka bir uğraşta başarıya ulaşmak mümkün olabilir mi? Kuşaklar arası kopukluk, doğal ve kaçınılmaz bir olgu. Ama kişinin kendi geçmişiyle, kendi göbek bağıyla kopukluğu nasıl hoş görülebilir? Edebiyat, bu göbek bağını diri tutuyor, nesilleri aşına kılıyor.

Mayıs ayı var önümüzde. Kırlarda yürüyüşlere çıkalım, “Gzelim, eğlenelim, kâm alalım dünyadan,” diye de başlayabiliriz bu yazıya. Ne yazık ki, gönül gözü denilen ince duyarlılığı geliştirmemişsek doğayı sevmek de bir spor olmaktan öteye gitmeyecek bizim için.

Mayıs 1980

Günümüzün Kadınları

Günümüzün Kadını Helen dizisini anımsıyor musunuz, bilmem. Çağdaş bir kadın olarak kendini geliştirmeye, toplumda saygın bir yer edinmeye çalışan iki çocuklu genç bir annenin karşılaştığı güçlükler, uzun süre hepimizi düşündürmüş olmalı. Diziyi izleyen erkeklerin büyük çoğunluğu, için için sevinmişlerdir mutlaka: Onlara kalırsa, yuvasına dönmemekte direnen, dik kafahlığı yüzünden başına türlü dertler gelen Helen'e bu ders azdır bile: Başında bir erkek olmadan huzura kavuşamayacağını daha başta kavraması gerekir çünkü (!)

Ya diziyi izleyen kadınlar? Sanırım onların da büyük çoğunluğu, Helen'in sonunda yuvaya dönmesini istiyorlardı gizli gizli. Her olayda mutlu bir son özleyen kalabalıklar için Helen'in serseri kocasıyla mutsuz, iki yüzlü bir ilişkiyi sürdürmesi yine de yalnız kalmasından iyiydi; öyle yetiştirilmişlerdi çünkü.

Çünkü bizde erkek dediğin, rakı içer, tıraş olur, at-avrat ve silah kullanır. Kadın dediğin de ünlü dizimiz *Kaynanalar*'ın acı-nılası Nöriye'si gibi ancak kocasının işlerine akıl erdiremediği, ondan dirsek yediği, saçma sapan konuştuğu ve paytak paytak yürüdüğü sürece sevimlidir, namusludur. Kocasının karısı, eşi değil, bakmakla yükümlü olduğu bir kız çocuğudur sanki.

Yalnız bizim ülkemizde değil, dünyanın her yerinde son yıllarda ortaya çıkan "yeni kadın" görüntüsü, hem erkekleri hem de erkekleri çalıştırarak rahat bir yaşam sürdüren ev kadınlarını çok tedirgin etmişe benziyor. Günlerini ev işi yaparak, çarşı pazar dolaşarak geçiren, sırasında ailenin giyim gereksinimlerini bile karşılayan kadınlardan söz etmiyorum elbette. Onlar, üretime doğrudan katkıda bulunmasalar da, tüketimi kısarak aile bütçesini kalkındırıyorlar. Hem de yıllar boyu harcadıkları

emek karşılığında hiçbir sağlam güvence almaksızın. Kırsal kesimde, tıpkı bir inek gibi işgücü karşılığında satılan kadının sömürüsü, inanılmaz boyutlara varıyor.

Kadın hareketlerinin asıl düşmanları hiçbir iş yapmadan, dünyaya hiçbir ilgi göstermeden ot gibi yaşayan aile kadınları.

Evet, son yıllarda dünya, çeşit çeşit “kadın hareketleri” ile çalkalanıyor. Düşünürler, İngiltere, Birleşik Amerika ve Fransa’da başı çeken bu yeni “feminizm”in, son yıllarda devrimci düşünceye en taze kanı getirdiğini ileri sürüyorlar. Seminerler düzenleniyor kadının toplumdaki yeri, esirgenmiş hakları, eziliş nedenleri araştırılıyor. Şimdilik kesin sonuçlar alınmış değil.

Bir bölüm düşünür, kadının ezilmesini yalnızca “ekonomik bağımsızlıktan yoksun oluşu”yla açıklıyorlar ama bu akımın neden kadınların ekonomik bağımsızlıklarını büyük ölçüde elde ettikleri Batılı ülkelerde önem kazandığını açıklayamıyorlar.

Bir başka bölüm, kadının evde harcadığı işgücünün karşılığını alamadığını belirtiyor, kadını erkeğin değil kapitalizmin sömürdüğünü, bu düzen sona erdiğinde kadın-erkek eşitsizliğinin de kendiliğinden sona ereceğini varsayıyorlar.

Bir de üçüncü bir bölüm var: Onlar, dünyanın ta baştan beri bir “erkekler dünyası” olarak geliştirildiği, kadının baş eğmeye bilinçle alıştırıldığı ve bu durumun hiçbir düzen değişmesiyle değişmeyeceği inancında. Onlar, erkeği kadının “sınıfsal düşmanı” diye niteliyorlar. Kadının egemen olduğu erkeksiz bir dünya özlüyorlar. Kadınlar için cinsel özgürlük, kadınlar arası eşcinsel ilişki önerileri onlardan geliyor. Dergiler, kitaplar yayınlıyor, yürüyüşler düzenliyorlar. Alışlagelmiş *satışlı* güzel kadın görüntüsü yerine sıradan, olağan, hatta çirkin kadın görüntüsünü yerleştirmeye çalışıyorlar.

Birbirinden temelde çok ayrılan bu görüşler bir tek noktada birleşiyor: Kadın, yıllardır ezilmiştir. Kendini boğaz tokluğuna çalışan bir işçi sıfatıyla ev işlerine adadığı sürece de kişiliğini geliştiremeyecektir. Nafaka, emeklilik, banka kredisi, miras, kurtaj gibi baştan beri kadınların zararına çalıştırılan kurumların yeniden düzenlenmesi gerekir. Çalışan kadının gebelik izni, süt izni yeni yasalarla saptanmalıdır.

Birleşik Amerika’dan bir örnek verelim. Şu anda ABD’de aynı

eğitimden, aynı deneyimlerden geçmiş bir erkeğin 1 dolar aldığı işte, bir kadın aynı işte 69 sent ücret alabiliyor. Kızlar, sırf kız olduklarından ötürü laboratuvarları gelişkin fen okullarına giremiyorlar, istedikleri spor dalını seçemiyorlar. Aynı suç işleyen kadınlar, erkeklerden çok daha ağır cezalara çarptırılıyorlar. Bizde olduğu gibi, orada da kadın (erkek ailesini geçindiremiyorsa ya da geçindirmek istemiyorsa da) çalışmak için kocasından izin almak zorunda... Bu haksızlıkların giderilmesi, ABD Anayasası'na eklenmesi düşünülen 12 No'lu ek maddeye bağlı. Gelgelelim tutucu eyaletlerin hiçbirinin meclisinden onay alamıyor bu madde. Din kuruluşları, gelmiş geçmiş bütün başkanlar maddeyi destekleseler de.

Kadın hareketini, "aileye eşit bir birliktelik kılma" amacıyla başlatan kuruluşlar, erkeğin haklarını da savunuyorlar sırası geldiğinde. Önlerine çıkan en büyük engel, aşırıcular. Kamuya ters gelen cinsel özgürlük çılgınlıklarının kendileri tarafından atılmadığını anlatmak amacıyla durmadan broşürler, bildiriler yayınlıyorlar bu kuruluşlar. Konunun bile isteye bulandırılmasından, çarpıtılmasından kaçınıyorlar.

Her yeni akım, sivriliklerini, çocuk hastalıklarını da yedeğinde getiriyor. Bu arada bir sürü Helen, hırpalanıp yalnızlığa alışmak zorunda kalıyor. Erkekler, yüzyıllardır atalarından devraldıkları "dünyayı bildiği gibi kullanma" hakkını elden bırakmıyorlar kolay kolay. Ama bunlar, tutucu, bağnaz erkekler. "Günümüzün erkeği" karısına basarak gelişmeyi düşünmüyor. Yaşamını dostça paylaşıyor onunla, kaygılarını, geleceğini ortaklaşıyor. Ev işlerine yardım edip ona da serpilme hakkı tanıyor. Kadın haklarının en bilinçli savunucuları da bu tür erkeklerden çıkıyor genellikle.

Haziran 1980

Çiçeklerle... Çiçekçilerimiz!

“Bahar geldi, gördün mü? Ben gördüm. Bir çingene kızının göğsündeydi. Bir insan kokusu duydum, Mürüvvet'te. İsmi Mürüvvet'ti. Çayırlara uzanmıştı. Dişlerinin koyu sarıya çalar bir beyaz rengi vardı. Bir mahalle kızının, arkadaşına ağzından çıkarıp, al sen çiğne dediği sakızın rengine...”

Ağzı ot kokuyordu. Gözleri siyah bir çiçektir; insanlarda açan...”

Büyük kentin eteklerinde, kıyılarında yaşayan yoksul insanları, iç içe yaşadıkları doğadan (kırdan, ormandan, denizden) koparmadan çizmede, Sait Faik'in üstüne yoksulluğum. Onun kaleminden tanıdığımız insanları, yerleri, kendi gözüyle görmüş gibi bir sahicilikle kavrarsınız, sonra da yeni yüzlere, yeni yerlere biraz da o gözle bakmaya başlarsınız.

“Kişi, uğraşı neyse öyle kokmalı,” sözü, Sait Faik için çok geçerli... Onun karanlıklar içinde bile ışılan şiirini, umudunu, öykülerindeki kır çiçeği kokusunu da açıklıyor.

Necla, iki yıl önce gencecik bir çiçekçi kızdı. Özellikle baharda, akşamüstü eve yürürken, onun küçük çiçek sergisinden yükselen kokular, günümün yorgunluğuna tertemiz bir sünger çekiverirdi. İki çift laf etmeden yanından geçmezdim. Eve götürdüğümü bildiğinden, çiçekleri ucuz satardı bana. Zamanla kır çiçeklerini sevdiğimi öğrendi: Kış ortasında cılız saplı, seyrek beyazlı papatyalar, kartopları getirdi, baharda, hüsnüyusuflar, numan çiçekleri, şebboyar... Ama leylak ya da mimoza getirmeyi bir türlü göze alamadı. Dostluk özverisi o noktada ister istemez çiçekçiliğin koşullarıyla sınırlanıyordu.

Gül, gül, hep gül... Pir Sultan Abdal istediği kadar, “Gül alıp satmanın zamanı değil,” diye yırtınsın, Oktay Rıfat, “Yeni bir

çiçek koklamak isterdim / Lakin gül olmasından korkuyorum” diye karşı çıksın, halkımız gülden ve karanfilden bıkmıyor, şarkılara türkülere hep bu iki çiçeği yerleştiriyor. “Yaz günü Temmuz ayı gül gördüm güller gördüm,” diyor. “Menekşe koymuşlar gülün adını,” diye sitemler yağıdırıyor öbür çiçeklere...

Ama yaz geldi ya... Artık çiçek sergilerine pek rastlayamayacağız kaldırımlarda. Gezginci çiçekçiler, kış boyunca biriktirdikleri parayla geçinmek için evlerine çekilecekler bir aylığına. O güzelim çiçekler de, karanlık dükkânlarla...

İstanbul’daki bütün çiçekçiler ya Cihangir’den getiriyorlarmış çiçeklerini ya da Hamalbaşı’ndaki kooperatiflerinden.

Beşiktaş’taki lüks bir çiçekçideyim. Dükkân sahibi, gezginci çiçekçilerden yakınıyor. “Dükkân kirası yok, elektrik, su parası yok,” diyor. “Nerde eski ölümler!” diye hayıflanıyor. “Öyle ölen kalmadı artık. Tek kâr, düğünlere, nişanlara, doğum günlerine yollanan sepetlerde. O da ayda bir falan düşüyor.”

Burası, Beşiktaş Evlendirme Dairesi’ne oldukça yakın.

“Ya gelin arabası?” diyorum.

“Bir gelin arabası, çiçeği, kurdelesı, at nalı falan dâhil 1.500 liraya süsleniyor,” diyor. “Her şey pazarlığa bağlı tabii. Bebek’teki çiçekçilere, Nişantaşı’ndakilere gözü kapalı para sayıyor oranın milleti. Ama bizim Beşiktaş’tan geçti. Beşiktaş’ın orta yaşlıları evlerine çiçek almayı unuttular.”

Necla’nın babası Yaşar’la, annesi Mahmure Hanım’la konuşuyoruz. Necla evlendi, top gibi bir de oğlan doğurdu. Ana-baba ile gelin-damat, çiçek sergisine belli sıralarla bakıyorlar. Sergi, iki aileyi birden geçindirmiyormuş.

“Yazın en çok glayöl yani kuzgunkılıcı gider, en dayanıklı da odur zaten,” diyor Yaşar.

Mahmure Hanım, geçen hafta alınıp satılamamış güllerin solmuş taç yapraklarını ayıklıyor, saplarını kesiyor, ölü yapraklarını alıp gülleri ıslatılmış bir gazetenin üstüne seriyor özenle. Sık sık su serpiyor üstlerine. Havalar birden ısındı ya.

“Kışın da karanfil, gül gider,” diyor. “Karanfilde, gülde fazla yanılmazsın, fire vermez. Zeren, fulya, sümbül gibi kokulu çiçekler de sürümlüdür. Ama senin leylağına, mimozana hiç güven olmaz, kusura bakma!”

Kooperatif'ten “birinci kalite çiçekler”i dükkâncılar almış, gerisini de satış yaptıkları semtlerin özelliğine, yani gelir dağılımına göre gezginci çiçekçiler. Yoksul semtlerin çiçekleri de yoksul ve bayat olurmuş bu yüzden (Çiçeklerde de sınıf ayrımı var).

“En çok gençler çiçek alıyor,” diyor Mahmure Hanım, “Lise öğrencileri, genç analar falan... Bir de davete giderken çiçek almak zorunda kalan, iki tane gül için iki saat pazarlık eden çiçek-sevmezler vardır. İşte bunların gözünün yaşına bakmayacaksn. Çiçekçilikte kâr yüzde yüzden aşağı konulmaz. Yoksa kalırsın açıkta.”

“Senin anlayacağın kışın çiçek pahalı olduğundan kâr az,” diyor Yaşar. “Yazın ucuzluyor, ama koruması güç. Zaten bir balıkçılıkta bir de çiçekçilikte hiçbir garanti yoktur. Tahmini sağlam yapacaksın, semtini iyi tanıyacaksın. Bak Necla'nın kocası daha acemi, ama zamanla o da alışacak.”

“Sizin torun atılmış gül yapraklarının arasında ne zaman başlayacak uyumaya?” diyorum.

Öyle güzel bir görüntüydü ki bebeğin orada uyuması...

“Yakında onlara devrederiz sergiyi,” diyor Yaşar. “Sahi sen neden konuştun benimle? Yazı falan mı yazacaksın?” diyor sonra.

Yazı yazarlara saygı duyan ama kuşkuyu da elden bırakmayan bir halk adamı. “Yaa,” diyorum, “korkma sana da gösteririm bitince.”

Bana bunca sır verdiği için bir demet papatya alıyorum.

“Şu papatyadan da vazgeçemezsin,” diyor.

“Eve çiçek alabildiğim sürece kır çiçeği alacağım,” diyorum.

Dostça gülüyor. Çiçekleri sevmeyi paylaşıyoruz bir an.

Rastgele Yaşar, rastgele Mahmure Hanım!

Temmuz 1980

İşte Kadınlar Matinesi Budur!

Havasız, hamam gibi sıcak salonda, üstü sigara izmaritleriyle dolu masalarda, bebeklerin altlarını değiştirenler...

Bunalan çocuklarının alnını şişe suyuyla ıslatıp ferahlatmaya çalışanlar...

Cart eflatun tulumlu modern tazeler...

Sahneye fırlayıp göbek atan evli kadınlar...

Uslu uslu oturan İstanbul hanımefendileri...

Bülent Ersoy'la karşılıklı diyaloga giren, onu soyunmaya kışkırtanlar...

Ve "Bülent Ersoy mucizesi"ni görmekten memnun evlerine dönenler...

Yazın en sıcak günlerinden biri: Yaprak kıpırdamıyor. Ama kadınlar matinesinin yapıldığı gazino, hınca hınç dolu. Tek boş iskemle kalmamış. Kulakları sağır eden bir uğultu geliyor salondan. Gazinonun kulisi, tam anlamıyla bir evin mutfağını anımsatıyor. Her şey orada pişirilip kotarıp, salondaki konuklara sunuluyor...

Kuliste havalandırma aygıtı yok (Salonda da yok ya!). Bu bunaltıcı ortamda şarkıcılar, türkücüler, dansçılar, sazcular, havlulara, peştamallara sarınmış volta atıyorlar daracık odalarda. Tuvalet koşup kovalarla su dökünüyorlar: Yani duş falan da yok.

Kadınşarkıcılar, kocaman saç saracaklarını filelerle örtüp, son ana kadar saçlarını saç diplerinden boşalan tere karşı korumaya çalışıyorlar. Son ana kadar makyaj da yapamazlar zaten. Herkes bitkin, bezgin. Sahneden dönenlerin giysileri üstlerine yapışmış oluyor. Fazla alkış alanlar, pek sevinemeden yeniden dalıyorlar salon cehennemine. Yüzlerine alelacele bir gülücük, bacaklarına düzmece bir canlılık katarak.

“Bu kadınlar matinesini bulan Sevim Çağlayan’dır,” diyor gazinonun müdürü Hüseyin Bey. “İlk matine Ankara’da yapılmıştı. Sanatçılar için cefa, patronlar için safadır doğrusu. İlk yıllarda hanımların alışmaları kolay olmadı. Taşkınlık yapanlar, sanatçıların üstlerini başlarını parçalayanlar çıktı. Şimdi de piste fırlayıp saatlerce göbek atan hanım müşteriler var ama çoğunluk daha bir derlenip toparlandı. Elbette bu durum, sanatçıya göre değişiyor; kimi ciddi davranıp müşteriyi hizaya getirmeyi, araya bir mesafe koymayı beceriyor, kimileri de hoşlanıyor bu tip taşkınlıklardan, seyirciyi özellikle kıskırtıyor.”

“Sizce bu üst baş yırtmanın anlamı ne?” diye soruyorum.

“Batılı gençlerde de görüyoruz ya,” diyor. “Bence bu tür saldırganların bir bölümü sevdiği sanatçıdan bir anı koparmak istiyor. Zorla da olsa. Bir başka bölümü ise düpedüz eşya sapığı. Sanırım gövdenin çıplaklığını gözlerden gizlediği için saldıırıyor giysilere, parçalıyorlar. İşte fotoğrafçı bey sahnede yerini aldı. Buyurun, siz de önlere geçin şöyle. İskemlenizi de götürelim. Tek boş yer yok ya. En aşağı 3000 kişi var içerde.”

Yazın bu en sıcak günlerinden birini havasız bir gazinoda terleyerek, tepinerek, şarkılara katılarak geçiren bu kadınlar kimler? Çevreme göz gezdirip ipucu arıyorum. Yenikapı yöresinde oturduğunu sandığım genç bir anne, yavrusunu koka kola şişeleri, sigara izmaritleriyle dolu masalardan birinin üstüne yatırmış, altını değiştiriyor. Bebeğin bacakları pişik içinde, zavallı sıcaktan bas bas bağıırıyor.

Bir başka anne, içme suyu şişesinden mendilini ıslatıp çocuğun alnına tutuyor. Onun da bir oğlu var, 9-10 yaşlarında. Bu annelerin anneleri ya da kaynanaları şalvar üstüne yeldirme giyen şu hanımlar olmalı...

Yan masalardan birinde iki modern genç kız, Malboroların birini söndürüp birini yakıyor, özellikle arabesk şarkılara katılıyorlar avaz avaz. Üstlerinde yeni moda cart eflatun tulumlar var, saçları kıvırcık. Suadiye tarafındaki bir kulüpte verilen bir doğum günü partisinden söz ediyorlar. Fotoğrafçının zorla ellerine tutuşturduğu fotoğraflardan birer tanesini geri çevirmeyi başardılar...

Onların yanı başında emekli bir memur izlenimi uyandıran

yaşlı bir İstanbul hanımefendisi, bacaklarını bir öğrenci saygısıyla bitiştirmiş, elleri kucağında oturuyor. Garip bir yama gibi...

Pendik dolaylarında tığ ya da örgü işlerinde çalışan iki göçmen hanım, basma etekliklerini çekiştirip birbirlerini dürtüyorlar sık sık. Büyük kahkahalar atıyorlar...

30 yaşlarında güzelce bir kadın (parmağında nikâh yüzüğü var) masanın üstüne fırlıyor birden, göbeğinin altına bir masa örtüsü bağlamış, başlıyor göbek atmaya. Böylece sahnede bir saattir tek başına kıvrıran hanımla birlikte göbek atanların sayısı 5'e yükseldi bizim bölgede...

Güldürücüler, üçer kez sahneye çağrılıyor. Hanımlar, verdikleri paranın karşılığını kuruşu kuruşuna almak istiyorlar belli ki; çünkü siyasete ilişkin şakalardan pek bir şey anlamadıkları kesin. IMF, AET, darboğaz gibi sözlere hepten uzaklar.

Derken birden çıt çıkmıyor salonda.

Halılar serilmeye başlandı yere. Birazdan Bülent Ersoy sahnede olacak. 20 küsur kişilik saz heyetiyle...

Dekor da değişiyor... Ersoy görünür görünmez, kadınlar, aralarındaki sınıf ve görgü ayrımını yoka indirgeyen bir coşkuyla ayağa fırlıyorlar.

Bülent Ersoy, saçını topuz yapmış. Keten bir takım giymiş, bembeyaz. Parmakları, saçları değerli taşlarla kaplı.

Halk, çılgınca alkışlıyor. Fotoğrafçıya yine iş düştü. Hanımlar Bülent Ersoy'la öpüşürken fotoğraf çektmek için birbirlerine giriyorlar. Bu öpüşme meraklılarının bir kısmı 15-17 yaşında, ama çoğu 50 civarında.

Yılın şarkısı "Beddua"yla yeni bir krize giriyoruz.

Kadınlar, Ersoy'un terini siliyorlar mendilleriyle, ona armağanlar uzatıyorlar. Yaşlıca bir hanım, iki bebek veriyor kucağına. Bülent Ersoy hemen yapııştırıyor şakayı zekice: "Ah, ah!" diyor içini çekerek, "Bir de Allah bir çocuk verseydi bana!"

Kadınlar kahkahalar atıyorlar. Belden aşağı, birbirlerinin kulaklarına, üst üste fısıldıyorlar. Yüzleri kızarıyor ama heyecanlarını da gizleyemiyorlar.

Evlerinde son derece tutucu kesilen, komşularının en ufak açığını yakalayınca iyice zalimleşen bu kadınlar Bülent Ersoy'la "kadın kadına" günahsız vebalsiz, üstelik kocalarının izniyle içli

dışlı olurken, bir yandan onun “erkek” oluşundan da heyecanlandıklarının farkında değiller...

Ceketini çıkartması için diretiyorlar. Bağırıp çağırıyorlar.

“Siz sapık mısınız ayol?” diye yerinde bir soru soruyor Bülent Ersoy. “Siz benim oramı buramı görmek için mi geldiniz yoksa buraya?” diyor... “Bakın çocuklar da bağırıyor çıkart diye!” diye dikkati çekiyor. Hanımlardan biri, çocukların ahlâkını televizyonun bozduğunu söyleyerek Bülent Ersoy’u savunuyor. Ersoy ceketini çıkarıyor; saydam gömleğinden dolgun göğüsleri görünüyor. Kadınlar çılgınca alkışlıyorlar...

Onları birleştiren tek bir bağ bu coşku, yani bu doyumsuzluk...

Kendilerini içine almayan yaşama katılabilmek için olağanüstünün, aşırının, bilinmeyenin sınırlarını zorluyorlar. Bir ikindiliğine...

Akşam eve gidince yine patlıcan kızartacak, yine bulaşık yıkayacak, yine kendileriyle birlikte böyle yerlere gitmeyen kocalarından yakınmaya başlayacaklar. Ama bu ikindi, Bülent Ersoy mucizesini gördüler ya, Avrupa’nın ona nasıl yaradığını, kendi gözleriyle gördüler ya, yeter...

Evet, kadınlar, “mazbut bir eş” olduklarını, zararsız bir biçimde unutup kurtlarını döktüler ama, ya yanlarında getirdikleri çocuklar? Bülent Ersoy’un yeni göğüslerini, şarkıcıların bacaklarını, olur olmaz şakalaşmaları duymak zorunda bırakılan, gazino ortamında soluyan, yetişen çocukları ne olacak?

Anneler, bu küçücük yaştaki çocuklarda işleyen cinsel uyarıların nerelere uzanabileceğini hesaba katmayarak gönül eğlendiriyorlar. Keyifli bir ikindiye bir çocuğun bir yaşamlık yönlemesiyle takas ediyorlar.

Ağustos 1980

Eylül Duygusu...

Hep baharı, baharda uyanan doğayı güzelleştiren yeşil başlı sunaları öven Karacaoğlan, yaşamının eylülünde şöyle yakınıyor: Ömrümüzün yarısı gitti talana...

Öteden beri sonbaharı, yaşamın orta yaşıyla birleştirmiş kişi-oğlu. Sonbaharda güneş, artık dorukta değildir, sıcak değildir. Bulutların arasında gizlenmiştir, yüzü ancak ara sıra seçilir. Bir ikindi başlamıştır, uzun sürecek, belirsiz bir ikindi. Yazı anımsatan bir gün, en güzel anında beklenmedik bir sağanakla sona erer; kuru yapraklar, cılız ağaçlar, rüzgârlar ürperticilik, ölüm duygusunu getirir bırakır başköşeye. Sanki her şey, gerçekleştirilmesi istenen her dilek yarım kalmıştır ve artık tamamlayacak zaman da yoktur. “Ömrümün yarısı gitti talana” gibi unutulmaz bir dizeyi döktüren Karacaoğlan bir şiirinde on beşinde bir güzelin kendisine “emmi” deyişinden ne güzel yakınıyor:

*Karacaoğlan der ki, nolup noleyim
Akar sularınan ben de geleyim
Sakal seni matkabınan yoleyim
Bir kız bana emmi dedi, neyleyim*

Kadınların yaş döneminde geçirdikleri bunalım, daha yeni irdelenmeye başladı. Eskiden annelerin çocuklarını neden olur olmaz nedenlerle dövdükleri, akşamüstleri yüzlerini neden “al bastığı”, içlerini neden “hafakanlar bastığı” tıp yetkililerince açıklanıyor günümüzde. Ama günümüz anaları, özellikle okumuş kadınlar nedenleri anlamalarına, bilmelerine karşın aynı bunalımı geçirmek zorundalar. Her kadın, kendine göre bir yol seçiyor. Kimi, kumara veriyor kendini; kimi aşırı bir titizlenme dönemine giriyor, badana boya, ince temizlikle avunuyor;

kimi durup dururken beş vakit namaz kılmaya başlıyor. Kimi de kendinden genç bir erkekle ilişki kurarak, gençlikle arasındaki köprüyü diri tutmaya çalışıyor. Temelde çok farklı olan bu yönse-melerin tek ortaklaşa olan yanı: Bir bunalımı kolay atlatma çabası.

Son yıllarda erkeklerin, durulmuş aile babalarının da bir yaş dönemi –tıp diliyle *andropoz*– atlattıkları anlaşıldı. Şimdilik örnekler, genellikle bize oranla çok rahat yaşayan gelişmiş toplum-lardan alınıyor. Batılı aile babası 40'ından sonra çevresini kuşatan değişmez uygarlık kurallarından, tekdüzelikten sıkılıyormuş, yaşamını yenileme umudu kalmıyormuş. Türkiye'deki yüksek gelirli aile babaları da üç aşağı beş yukarı aynı umutsuzluğu yaşıyorlardır. Yaşam, rayına oturmuştur artık ve bundan böyle beklenecek hiçbir yenilik yoktur. Bu çaresizlik duygusu, bir erkeği paniğe itebilir elbette.

Ama 1980 yılında Türkiye'de yaşayan babaların büyük çoğunluğu, bu tür eylül duygularından uzaklar. Bir kere eylülde okullar açılıyor, çocuklara üst baş, defter kitap ayarlama zorunluluğu var. Sonra evin kışa hazırlanması, yakıtın bulunması şart. Geçirdiğimiz zorlu kışın anısını atamadık daha. En sıcak yaz günlerinde bile, yüreğimize buz gibi çöken o yoklukları, yoksunlukları, kara kışı unutamadık.

Bu sonbahar “Böyyük Türkiye’de” yaşayan babalar, kışa hazırlanmaya çalışırken, bir yandan da “trilyonları telaffuz etmeye” çabalıyorlar. Verimlerini ne kadar zorlasalar, karşılığında gelen lime lime, kirli, satın alma gücü hızla hiçe indirgenen beş yüzlükler, binlikler daha aybaşında kayıveriyor parmaklarının arasından. Yeni zevkleri, umutları bırakalım, orta yaşa kadar dayanma direnci veren bildik ufak keyifler, *dopinglerden* de vazgeçme günü gelip çatacak yakında. Her ekonomik önlem, ailenin boynuna geçirilen ilmeği biraz daha sıkıyor. Babalar, “Canım, nasıl olsa buna da alışırız!” diyemiyorlar eskisi gibi. Biliyorlar alışamayacaklarını. Herkesin yüzünde aynı soru: Bunun sonu neye, nereye varacak?

Akşamları iş ve okul dönüşlerinde sokaklar, ölümüne bir hızla araba süren sinirli sürücülerle, en ufak sürtüşmeden kıyasıya kavgaya girmeye hazır, bitkin yayalarla, şiddet ve ölümle içli dışlı yaşamaya alışmış sözde gençlerle doluyor.

İnsanlardan sürekli kan ve can alan, ilik sömüren bir düzende yaşıyor aileler. Aile kurumu da etkileniyor bu sarsıntıdan, eğitim de. Ama sanırım bu arada Ortadoğu ülkelerinde yepyeni bir laboratuvar oluşuyor. İlerinin mutlu toplumundaki insanların bakıp bakıp şaşacakları, akıl erdiremeyecekleri bir gerçekler dizisi deneyimden geçiriliyor. Bu bölgede toplumlar yaş dönemi geçiriyorlar, bireyler değil yalnız.

Biz yine de sözü ölümle çelebice anlaşılmaya kalkışan Karacaoğlu'nın hoşgörülü dizelerine, eylül duygusuna bırakalım:

*Ölüm ardıma düşüp de yorulma
Var git ölüm, bir zaman da gene gel
Akıbet alırsın, komazsın beni
Var git ölüm, bir zaman da gene gel.*

Eylül 1980

Süslü Erkekler...

Karaköy dolmuşunda gidiyoruz. Dört genç adamla ben. Hepsi Avrupa'dan getirilmiş kot pantolonlar giymişler. Hepsinin gömleğinin önü, göbeğe kadar açık; boyunlarından altın zincirlerle geçirilmiş altın ayetelkürsiler sallanıyor. Saçları elektrikli fırçalarla biçimlendirilmiş, özel bakım kremleriyle parlatılmış.

Öndeki genç:

“İşe inerken arabayı getirmiyorum artık,” diyor. “Salıpazarı’nda park yeri bulmak başlı başına bir sorun.”

“Haklısın, ben de indirmiyorum arabayı,” diyor yanında oturan. “Sizin işiniz bir ölçüde kolay ne de olsa. Karaköy dolaylarında kâhyaların avucuna beş on kuruş sıkıştırdın mı, park yerini yaratırlar icabında. Ama bizim Mısır Çarşısı iyice sapa...”

Demek bu gösterişli, bakımlı genç adamlar, küçük esnaftan. Ellerindeki ciddi evrak çantaları da, tepeleme süs eşyasıyla dolu olsa gerek.

Kullandıkları ortak tıraş losyonu yüzünden, dolmuşun içinde soluk almak iyice güçleşti. Kokuyu sürmemişler ki dökünmüşler. İçimin kalktığını belli etmemek için, pencereyi açmaya davranıyorum.

Batılı erkekler, Doğululara imreneli beri, kalabalık yerlerde soluk almak olanaksızlaştı. Hacıyağını, altın damlasını, gül, leylak ya da zambak esansını ağırlıktan yana kat kat geride bırakan kokularla içli dışlı yaşar olduk. Yanımdaki gençler de, bizim ülkede iğrenip burun kıverdıkları bu kokuları Batı’dan getirtme yarışındalar.

“Ercan’a söyledim, üç kutu getirecek gelirken,” diyor yanımdaki. “Beşer bin lira toslayacağız. Seninki bitmedi daha, değil mi?”

“Bitmedi, ama bana da getirsin bir şişe,” diyor öte pencerenin yanında oturan. “Ne olur, ne olmaz yedekleyelim.”

Bu konuşma nerede geçiyor? On beş yıl önce şöyle konuşmaların geçebildiği bir ülkede:

“Aman oğlum, sakın sağ bileğine bilezik takma, sonra büyü-yünce silah kullanamazsın!”

“Aman oğlum çiklet çiğneme, kız olursun!”

“Aman kahve içme oğlum, bıyıkların çıkmaz sonra!”

Değer ölçülerinin böyle kısa bir süre içinde tepeden tırnağa değişmesi, taban tabana zıt bir doğrultuda değişime uğraması, yalnızca toplumumuzun çağdaş dünyaya ayak uydurma becerisiyle açıklanabilir mi dersiniz?

Moda; kılık, davranış, yaşama biçimlerini, kişisel tavırları kısa süreli etkileyen bir kurallar dizisidir, derler. Bir modanın tutması, etkinliği de girdiği toplumun değer ölçülerine bağlıdır. Çünkü giyim kuşamla başlayan “tavır koyma”, yazına, güzel sanatlara, ahlâka, dine, hatta bilim alanındaki yeniliklere de (sözgelimi: uzay modası) sıkı sıkıya bağlıdır; onlardan etkilenir, onları etkiler.

Kimileri, modada amacın insanı tekdüzelikten sıyırmak, kişiliği sürekli güncelleştirmek olduğunu ileri sürüyorlar; kimileriye, modanın yalnız değişiklik getirdiği başkaca bir yarar gözetmediği, tersine tüketimi körüklediği savındalar. Şöyle düşünelim: Sürekli ata binmek zorunda olan bir Kızılderili kızın, alnına saçlarının uçuşmasını önleyecek bir çember takması zorunlu bir modadır kuşkusuz ama gününü evde resimli dergiler okuyarak, üretime hiç katılmadan geçiren, üstelik televizyonun, reklam sanayinin önerdiği her yeni metayı durmaksızın tüketen bir genç kızın saçlarına çember geçirmesinin yararı nedir? Çemberin satışını arttırmaktan başka...

Modanın kısa sürmesi, “bahar modası”, “kış modası” gibi mevsimlerle sınırlı kalması, çeşitli toplumlarda “geleneksel”le “yeni”nin çatışmasından kaynaklanıyor. Toplumlarda büyük çoğunluk modaya hemen uymayı seçiyor, ancak göze batmamak için kenarından köşesinden uyguluyor yeni modayı ama bir köşede pusuda bekleyerek bir sonraki modanın önerisini hazırlıyor. Bu arada bir azınlık tarafından, giyimleri ve davra-

nışları kopya edilen moda öncüleri (şarkıcılar, sporcular, sinema oyuncularını) kendi özelliklerini koruyabilmek, özgünlüklerine sahip çıkmak için yeni modalar yaratmak zorunda kalıyorlar. Ayrıcalıklı semtlerde görülen ipek giysiler, yoksul semtlerde yerlerini naylona bırakıyorlar, ama kumaşın kesimi aynı kalıyor. O giysiye binlerce lira sarf etmiş taze moda izleyicileri de zevklerinin böylesine ucuza kapatılmasına razı olmuyorlar elbette.

Geçenlerde yurdumuza gelen bir moda yaratıcısı, “Eşcinseller olmasaydı, erkek modasından söz edemezdik,” derken dünyadaki erkeklerin süslenme konusundaki tutuculuğunu dile getiriyordu. Bugün öyle mi ya? Kısa bir süre önce kolonya sürmekten kaçınan erkeklerimiz, şimdi dışarıdan özel tıraş losyonları getiriyorlar. Yurdumuzda güya kaçak, ama açıkta satılan tıraş losyonlarının fiyatları 600-2.500 lira. Gençler, sıradan bir berberde 150 liraya saç sakal tıraşı olabilirken, ünlü kuaförlerde 650-1.000 lira ödemeyi yeğliyorlar. Erkek kuaförlerinde saç kestirme, elektrikli fırçayla taranma, saç kıvırtma, boya, tırnak bakımı, kadın berberlerinden çok daha pahalı olabiliyor.

Süs uğruna bu büyük harcamalara girişenler kimler dersanız, bir günde çok kazananlarla her gün hiç para kazanamayanlar diyebiliriz. Yani kapkaç işlerde çalışanlar ve babalarının verdiği harçlıkla geçinen işsiz güçsüzler.

Temizlik, özenli giyim, bakım... Gerçekten el üstünde tutulması gereken çabalar bunlar, günlük uygar yaşamda. Ama bizler kadınlarımızı moda canavarına karşı uyanık tutmaya çabalarken tüketim alanına yeni bir kitle doluşuyor. Bilinçsiz kadınlardan daha savurgan, kara bilinçli bir türedi erkek kadro.

Ekim 1980

Yakup'lar, Mehmet'ler ve Eğitim Koşullarımız...

Hiç kuşkusuz sonbaharın iç açıcı görüntüsü, sokakları dolduran öğrencilerdir. Çevrenize bir bakın, renk renk çantaları, beslenme torbaları, beyaz yakalarıyla sonbaharın ölü yaprakları arasında birden açmış kır çiçeklerini andıran öğrenciler göreceksiniz.

Öğrenim yıllarının ilk aylarına özgü bir heves görünüyor hepsinde. Önlükleri daha lekesiz, çantalar yepyeni, saçlar kolonyayla taranmış. Küçük kızlarda uçları cıvıl cıvıl tokalarla, kurdelelerle tutturulmuş örgüler göze çarpıyor. Çok çok iki ay sonra bu özenden, bu temizlikten pek iz kalmayacak herhalde. Bugün çocuklarını ellerinden tutup sabah erkenden okul yollarına düşen, öğle tatillerinde, akşam paydoslarında okul kapılarında umutla bekleyen yorgun analar, bir süre sonra aynı direnci sürdüremeyecekler belki. Haklı olarak.

Yakup'la karşılaştık geçende. Yakup, bizim mahallenin süt-çüşünün oğlu. Babasının, güğümleri taşıdığı el arabasını cılız kollarıyla yokuş yukarı itmeye çalışıyordu. 3 yaşındaki kardeşi Abdullah'ı da bindirmiş arabaya. Sabahın o saatinde annesi, ortanca kızını okula götürüyor. Durdu yolda, oğluna azıcık yardım etti. Birlikte arabayı yokuşun başına çıkardılar. Sonra yolları ayrıldı ama Yakup, cicili bicili giyinmiş kız kardeşiyle annesine el salladı. Sonra suskun durdu bir süre.

"Merhaba Yakup," dedim, "Ne var, ne yok? Okula gitmiyor musun sen yoksa?"

"Yok," dedi gözlerini yerden kaldırmadan.

"Neden?"

"Ortayla geçtim diye babam daha okula yollamayacak."

Yakup, babasının ileri sürdüğü gerekçenin doğru olmadığını farkında ama küçük yaşta olgunlaşmış çocuklara özgü bir ağızsızlıkla bana belli etmek istemiyor.

Yakup'un babasına kızmak, oğlunu eğitimden yoksun bıraktığı için ona içerlemek kolay... Onunla konuşup yola getirmeye, kararından caydırmaya çalışmak, gerekirse azıcık üstüne gitme de kolay. Ama sonuç ne olacak?

Diyeğim ki Yakup, ortaokula gidiyor. Babası, her yıl dayanılmaz boyutlara ulaşan okul giderlerini göğüsleyebilecek mi? Hem Yakup, ayrıca babasının işçisi. Onu okutmaya karar verirse ücret ödemek zorunda kalacağı bir işçi bulacak babası. Ama biz yine de iyimserliği elden bırakmayalım, diyeğim ki Yakup her şeye karşın liseyi de bitirebildi. Elbette ancak filmlerde görülen düşsel bir mucizenin desteğiyle.

Sonra ne yapacak? En iyi olasılıkla, bir devlet dairesinde, bir özel şirkette, bir bankada iş bulacak. Taş çatlasa asgari ücret düzeyinde para geçecek eline. Bu parayla hem evdekilere yardım edecek (o arada huyu değişmezse, ailesini küçümsemeye başlamaz, onlardan ayrı oturmaya karar vermezse), hem yol giderlerini karşılayacak, hem de harçlığını çıkaracak.

Doğrusunu isterseniz, Yakup'u üniversite seçme sınavlarında gözümün önüne getiremiyorum. Bu konuda umutlu olmak için çok şey verirdim, ama yalan söylemek de içimden gelmiyor. Hiçbir kursa gitmeyen, özel dershanelere devam etmeyen, onu bırakın, evine kitap-gazete girmeyen, ana babası eğitim görmemiş bir çocuk, her türlü olanaklardan yararlanabilen yaşıtlarıyla aynı yarışta nasıl koşabilir?

Mehmet, kapıcı bir ailenin oğlu. Üniversite seçme sınavına giden yolu, tek başına aşacak kadar başarılı bir öğrenciydi. Tıp fakültesine gitmek istiyordu. İki yıl seçmesinde direndi, puan tutturamayınca küstü. Şimdi mahalledeki bir yedek parçacı dükkânında çalışıyor. "Hiç değilse her sabah dokuzdan akşam altıya kadar oncacık ücret için çalışmıyorum," diyor. "Başıma buyruğum burada. İlerde kendi dükkânımı açabilirim çevre yaparsam."

Bu çarpıklıkların başlıca nedeni, eğitim sistemimizin hâlâ ezbere dayalı, pratik yaşamdan uzak bilgi yığınaklarıyla şişirilmiş, sonunda öğrenciyi de, ailesini de, hatta öğretmenini de bezdiren çağdışı bir sistem olması bana kalırsa.

İlk bakışta Atatürkçü eğitimin ilkelerine herkes bağlı görü-

nüyor. Herkes, eğitim aracılığıyla çocuğunun “çağın uygarlık düzeyine ulaşmış”, “vicdanı hür, irfanı hür” bir yurttaş olarak yetişmesini istiyor. Ama Atatürkçü görüşün temelinde yatan “gerçekçi bakış”a gelince, durum değişiyor, gerçekler görmezlikten geliniyor.

Biliyoruz, alt sınıflardan gelen ana babalar, oğullarının emeğini kullanmayı çok kez doğal hakları saymaktalar, yaşadıkları güç koşullar, kimi zaman haklı olduklarını da gösteriyor. Yine yoksul ana babalar, kızlarını okutmak yerine küçük yaşta evlendirmek, hiç değilse *başlık* almak ve sofradan bir kişi eksiltmek çabasındalar. Daha da önemlisi, ülkemizde eğitimde, öğrenimde fırsat eşitliğinin olmaması. Bütün bu sorunları bu ana gerçeğin ışığında düşünmek gerek. Her yıl sürekli 60.000 öğrenciyi üniversitenin dışında bırakan, bir boş gezerler ordusu yaratan yüksek öğrenim sistemimiz, eğitimle üretim ilişkilerini hiçe saymakta. Durum böyleyken her yıl meslek okulları yerine boyuna yeni yeni liseler açılmakta yurdumuzda.

Yurttaşlarımızın çoğu, eğitim denince hâlâ ille de kolalı gömlek giyen bir kâtip, bir Osmanlı efendisi düşünmekte, çocuklarını kısa sürede onurlu bir yaşama düzenine geçecek teknik bilgiler almalarını küçümsemekteler.

Atatürkçü görüş, en başta değişen dünyaya ayak uyduran gençler yetiştirmeyi öngörmektedir oysa. İlkelerle uygulama arasındaki boşluk, bu gerçek iyice su yüzüne çıkana kadar sürüp gidecek galiba.

Kasım 1980

Eşcinselliği Biliyor muyuz?

Bu yazıyı okuyanların bir bölümü, şöyle karşı çıkabilir bana: “Biz *Elele*’yi bir aile dergisi olduğu için alıyoruz. Kadınla erkeğin nasıl sağlam bir ilişki kurabileceklerini, sağlıklı çocuklar yetiştirebileceklerini öğrenmek istiyoruz. Sapıklardan bize ne?”

Şöyle karşı çıkanlar da olacaktır: “Türkiye için çok lüks bir sorun bu. Açlık gibi, kıtlık gibi temel sorunlar varken, bir azınlığı ilgilendiren eşcinsel sorununu irdelemek, olumsuz bir işe girişmektir.”

Ben de diyorum ki onlara, “Hiç kuşku duymadan sağlıklı diye damgaladığınız, bir ruh hastalığı saydığınız bu cinsel davranışın özelliklerinden yeterince haberiniz var mı? Bugüne kadar bu konuda bize özellikle yalan yanlış iletilen bilgileri, bir süzgeçten geçirdik mi hiç? Kişisel eğilimlerimizi, toplumumuzun bu konudaki tavrını çözmeye yeltendik mi ki gerekli bilgilerle donanmadan da sağlıklı çocuklar yetiştirebileceğimize inanıyoruz?”

Ünlü düşünür Ernst Fischer, türlerin en eski içgüdülerinin, kendi türlerinden her çeşit örnek-dışı’ndan kuşkulama içgüdü-sü olduğunu, türlerin *her türlü benzerliğe* büyük önem verdiğini belirtirken, insanoğlunun kendine benzemeyeni öldürme ya da toplum dışına atma güdüsünün kaynağını da irdeliyordu.

Eşcinsellik, insanoğlunun yaradılışıyla birlikte vardı, hiç kuşkusuz. Zamanla değişik boyutlar kazandı. Yunanlı düşünür Eflatun, aşkı *bedensel* ve *kutsal* olarak ikiye ayırarak, eşcinselliğin felsefe açısından tanımını yapıyordu. Bedensel aşk, çocuk yetiştirme ya da soyu sürdürme amacıyla bir kadına duyulan aşktı; kutsal aşksa, üstün bir kültür, beğeni ve estetik anlayışının paylaşıldığı bir dosta, genç bir delikanlıya duyulan aşktı.

Yunan'da böylece üstün bir kata yükseltilen eşcinsellik, bazı toplumlarda kesinlikle yasaklandı, cezalandırıldı. Sözgelimi, Osmanlı toplumunda kesin bir yeri olduğu bilinmesine karşın, bu gerçek hasıraltı edildi; önemli Divan şairlerinin genç delikanlılara duydukları hayranlığı, aşkı anlatan şiirleri başka türlü yorumlanmaya çalışıldı. (Eşcinsellerin gizlenme alışkanlığı, günümüzde edebiyatımızda, sanatımızda sürüp gitmekte.)

Bu arada eşcinsellik dünyada örtülü ya da açık biçimde yaygınlaşmayı sürdürdü. (İstatistiklere göre, günümüzde her 20 kişiden biri eşcinsel eğilimli.) Napoléon, Sezar, Marie Antoniette, Hitler'in sağ kolu sayılan Ernst Roem insanlığın yazgisına söz geçirmede akla ilk gelen eşcinseller. Ama eşcinsellerin asıl sanat-edebiyat alanında insanlığa büyük bir kalıt bıraktıklarına değinmeden geçmeyelim.

Güzelin, yalansızın, gerçeğin ardına düşen bazı büyük sanatçılar eşcinseldirler: Marcel Proust, Gustave Flaubert, Andersen, Çaykovski, André Gide, Michel Angelo... Kimi zaman yakıp kavurucu bir eşcinsel ilişkinin getirdiği yıkımı yaşadı bu yazarlar (Oscar Wilde-Alfred Douglas ilişkisi, Paul Verlain ile Arthur Rimbaud ilişkisi). Kimi zaman inandıkları değerlerin savunusunu yaptılar, kimi zaman da toplum dışına itilmişliğin, yalnızlığın başka, farklı yasak duygular tatmanın acısını yansıttılar yapıtlarına.

Milattan önce VI. yüzyılda yaşayan kadın şair Sappho, Lesbos'da (Midilli Adası'nın o zamanki adı) kurduğu bir kültür ve sanat akademisinde genç kızları duygusal ve cinsel yönden de eğitmeye çalıştı, onlara "erkeksiz" bir dünyada kendilerine yetmenin ipuçlarını verdi. Bu akım, günümüz kadın cinsel özgürlük hareketlerinde de belirgin bir yer tutuyor. Bazı kadınlar, kendilerini dört duvar arasına hapsedip dışarıda bildikleri gibi ilişkiler kuran erkeklerin ille de katılmaları gerekmeyen bir cinsel düzen kurmayı savunuyorlar, aralarında. Suudi Arabistan'da da ABD'de de kadın eşcinsellerin eş bir hızla çoğaldığı bilinen gerçeklerden.

Günümüzde eşcinselliğin bir hastalık değil, insanın kendi bedenini dilediği yönde kullanma gibi bilinçli bir seçimin sonucu olduğu, toplumların ikiyüzlü kurallarına karşı bir baş-

kaldırı niteliği taşıdığı ileri sürülüyor. Bu görüşlerin bütününe katılmasak bile, kendi cinsel seçmesine karşın türlü baskılar sonucu karşı cinsle ilişkiye zorlanan kişilerin toplumda büyük sorunlar yaratarak evliliklere sürüklendikleri gerçeğini gözden kaçıramayız.

Batı'da eşcinseller kendi derneklerini, kulüplerini kurup, yürüyüşler yaparak dertlerini topluma anlatmaya çalışıdursunlar, biz bu konuyu hâlâ "Etkin mi, edilgin mi acaba?" geçersiz sorusunda düğümlemeye çalışıyoruz.

Kadın kılığında gösteri yapan travestit'leri, fetişist'leri, karşı cinse özenen transeksüel'leri, başından gençlik döneminde böyle bir deney geçmiş aslında heteroseksüel delikanlıları, hep "eşcinsel" yaftası altında topluyoruz. Kalıplara öylesine düşününüz ki...

Gösteri sanatçılarında gördüğümüz a n alkışladığımız, kaldırdığımız bayağılıkları (sözelimi Bülent Ersoy'u ele alalım) bütün eşcinsellere bulaştırmak istiyoruz sanki. Oysa günümüzde bilinçli bir seçme yapmış erkek eşcinseller, çoğunlukla "kadınsı" görünüşte değil. Genç kızların yüreğini hoplatan yakışıklı sinema oyuncularının, sporcuların eşcinsel olduklarını öğrenince bu yüzden şaşırıp kalıyoruz ya. Bazı kişilerin biseksüel ya da çift cinsiyetli olabileceklerini, kadınla da erkekle de cinsel ilişkide bulunabileceklerini, hâlâ aklımız almıyor.

Biseksüellerin gün geçtikçe çoğalması, insani ilişkiler açısından bir sorunu ortaya çıkarıyor: İnsanlar arasında, isterseniz burada çiftler sözcüğünü kullanalım, önemli olan dostluktur, aşktır ve en önemlisi iletişimdir. Biz beğenelim ya da yadsıyalım, eşcinseller günlük yaşamda geçerli bazı sahte değerlere karşı bir savaşım veriyorlar. Bu konuda onlardan alacak bir sürü dersimiz var. Özel ya da lüks sayılan sorunların hızla önemli toplumsal sorunlara dönüştüğü bir dünyada yaşıyoruz çünkü.

Ocak 1981

Resim, Müzik, Jimnastik...

Tutalım ki ortaokul, lise öğrencileri arasında en çok hangi dersleri sevdikleri konusunda, bir soruşturma açıldı, ben de aşağıya iki öğrencinin verdikleri yanıtları alıyorum:

“En çok resim dersini severim. Ortaokula girdiğim yıl, resim öğretmenimiz bize kendi renklerimizi karmayı, kendi dünyamızı renkler aracılığıyla açığa vurmayı öğretmişti. Resim yapmanın dünyayı kavramak demek olduğunu, kavradığım dünyayı başkalarıyla paylaşmak, böylelikle onları yalnızlıktan kurtarmak demek olduğunu o öğretmişti. Ortaokul yıllarında yüklü ders programı arasında resim dersini dört gözle beklerdik. Kendi özgürlüğümüzü, bağımsızlığımızı yaşadık bir ders süresince. Sanırım şimdi de çevreme bakarken duyduğum estetik coşkuyu, sanata olan sevgimi bu öğretmenime borçluyum.”

İkinci yanıt da şöyle olsun tutalım ki:

“Ben en çok müzik dersini severim. Müzik kendi başıma kaldığımda, kendime yetmemi sağlar. Arkadaşlarla birlikte olduğumuzda da aramızda ortak bir dil oluşturur. Sanatın, her ülkeden insanların belli bir dil kullanmadan belli duyguları, düşünceleri paylaşmalarını sağlayan diller üstü bir dil olduğunu müzik öğretmenim öğretmiştir bana. Müzik dersini hepimiz iple çekeriz. Öğretmenimiz sınıfa getirdiği teyple bize Bach, Vivaldi, Dede Efendi gibi klasik ustalardan örnekler dinletir. Halk türkülerinin sözlerini inceletir, ezgiyle söz arasındaki bağlantılara dikkatimizi çeker. Ama bir gün bakarsınız, liste başı bir pop müzik parçası getirmiş. Ya da yeni bir caz albümü. Her tür müziği dinlememizden yanadır öğretmenimiz. ‘Önünüzde koskoca bir insanlık kültürü uzanıyor,’ der. ‘Seçin seçebildiğiniz kadarını! Bizim görevimiz size bu kültürü sunmak’”

Biliyorum, içinizden “Amma da atıyor!” diyorsunuz. Haklısınız, çünkü gerçekten atıyorum. Bu yanıtları, bugün 5-6 ortaokul öğrencisinden bile duyamayacağımı bildiğimden özlediğim yanıtları kendim uydurdum.

Çocuklarımızın ezici çoğunluğunun resim ve müzik derslerinden ürktüklerini, kaçındıklarını, sanırım hepimiz kabul ederiz. Çoğunun defteri, boyası, kalemleri tamamdır, ödevlerini aksatmadan yaparlar da yine öğretmenlerine yaranamazlar. Böyle gelmiştir bu gelenek böyle gider. Sanat dersleri öğretmenleri, her öğrenciden bir Van Gogh ya da Mozart yaratma hırında olduklarından öğrencinin derse gösterdiği ilginin bile farkında değildirler çok kere. Resim figürsüz mü? Al sana 5. Renkler uyumsuz mu? Al sana 3! Çocuk notaların hakkını veremiyor mu? Kalsın bütünlemeye de akli başına gelsin!

Oysa daha geçen yıl, “çocuk yılı” nedeniyle çocuk resimlerine özel bir ilgi uyanmıştı. Çocuk resminin “büyük resmi” kuralları içinde düşünülemeyeceği gibi çağdaş bir bakışı az kalsın benimseyecektik. Ama yıl geçince eski alışkanlıklarımıza döndük. O çocuksu, neşeli barış türküleri de kayıplara karıştı.

Sanat öğretmenlerinin, kendi uğraşlarına saygı beklemelerini doğal karşılıyorum, haklı buluyorum onları. Bu toplumda sanatın, gerçek sanatın göz ardı edildiği bir gerçek, sanatın önemsenmediği de. Ama, bunun acısını çocuklardan çıkarmak ve onların gözlerini korkutarak yeni sanatsever bir kuşak yerine yine sanat düşmanı bir kuşak yetiştirmek niye? Yıllık not ortalamalarını düşüren istedikleri dala geçmelerine engel olan bir “umacı” gibi görüyorlar çocuklarımız bu dersleri...

Aynı sakınca bir başka açıdan beden eğitimi dersi için de geçerli. Okullarımızda beden eğitimi dersi ham bir bedeni eğitecek, ona esneklik kazandıracak kadar sürekli bir ders değil. haftada bilemediniz iki saat bedeni eğitilen çocuktan amuda kalkmasını, ipe tırmanmasını, kasa atlamasını beklemek, onu düpedüz sakat bırakma tehlikesini göze almak demektir. Sporcu yetiştireyim derken sağlıklı çocuktan olabiliriz.

Şimdi gelelim iç açıcı bir örneğe: Size eski bir resim öğretmeninden, ünlü bir ressamdan Cemal Bingöl'den söz edeceğim. Yıllarını adadığı uğraşından bugüne kalan tek avuntu öğren-

cilerinin özenle sakladığı resimleriyle mektuplarıdır. Bugün bile nerede olduklarını, ne iş yaptıklarını kendisine yazan dost öğrencileriyle kurduğu sıcak ilişki...

Bakarsınız bir resme dalıp gitmiştir o yıllara, Yozgat'a. "Orhan'ındır bu," der. "Şimdi Ereğli'de banka müdürü. Geçende kartını aldım."

"Bakın, şu resim Küçük Abla'nındır," der. Öğretmenliği süresince ilginç bir yöntem izlemiştir. Önce çocukları serbest bırakmıştır resim dersinde, isterlerse başka derslere çalışabilirler. Sonra yavaş yavaş onların ilgisini çekebilecek resimler getirmiştir sınıfa, onları konuşturmayı denemiştir. İşte Küçük Abla, bu küçüklerden biri, derse yabancı kaldığını anlayınca Cemal Bey öğretmenliğe onu getirmiş, kendisi kızın sırasına geçmiş.

Cemal Bingöl'de mutsuz, suskun köy çocuklarından mutlu, zeki, cesur yetişkinler yaratmaya üstelik bunu yalnızca resim aracılığıyla başarmaya ilişkin ne güzel anılar vardır!

Neşet Günal, Turan Erol, Nedim Günsür gibi ustalar da çocuk resminin apayrı bir olay olduğunda, nota gelir yanı bulunmadığında birleşirler. Çocuk yaşamında başka her dersten "kalsa" bile kendi dünyasını açığa vurmasını sağlayan "sanat"tan "gececeğini" bilmelidir. Sanat onun yardımcısı, avutucusu, elinden tutanıdır, düşmanı değil. Resim yapamıyorsa, renkli taş biriktirir, patatesle kumaş boyar, eliş kâğıdı keser; müziğe yatkın değilse iyi müziği tanımayı öğrenir.

Bir Bedri Rahmi Eyüboğlu, bir Necdet Remzi Atak akademi ve konservatuar düzeyinde bu uygulamalarla sivrilmiş, yetiştirdikleri öğrencilerle ayrı bir ölümsüzlük kazanmış öğretmenler.

Yeni yılda bürokrasinin sanata taktığı bu çengeli çekmesini dilemek hepimizin hakkıdır. Tek tek iyi öğretmenlerin çabası bunca köklü bir yanlış toptan düzeltmeye yetmeyecektir.

Şubat 1981

Nisan Balığı... Mizah Anlayışı, Dünya Görüşü

Nisan ayındayız ya, aklıma düştü. Şu ünlü 1 Nisan şakasının aslı nedir acaba? Nisan Balığı deyimi nereden doğmuştur? Bir ansiklopediden öğrendiğime göre Fransa Kralı IX. Charles bir emirnameyle o zamana kadar 1 Nisan'da kullanılan yılbaşının tarihini 1 Ocak'a aldirtmış. Bu olaydan sonra yılbaşı armağanları resmen 1 Ocak'ta verilmeye başlanmış. Ama resmen! Yoksa halk kendi geleneğini sürdürmekten geri kalmamış. 1 Nisan gününde dostlara yine armağanlar gönderilmiş ama bu arada şakadan haberler, ufak yutturmacalar da eksik edilmeyerek... Devlet babanın yüzünün asılmaması sağlanmış. Güneş nisan ayında Balık burcundan çıktığı için de bu şakalara "Nisan Balığı" adı yakıştırılmış.

Bu tür yüzeysel bilgileri her ansiklopedide bulabiliriz. Ne var ki bazen yüzeysel bilgiler, derinlerde yatan eğilimlerin, temeldeki özün habercisidirler. Hele söz konusu olan, gülmeceyse.

Deminki örnekte iki gerçek su üstüne çıkıyor: Başkaldırı ve yadsıma.

Fransız halkı kendisine zorla uygulanan yasayı bıyık altından gülerek yıpratmış, onun ciddiyetini bozmuş en azından. Türk halkı ise, bu başkaldırıya omuz vermediğinden 1 Nisan şakalarına kendinden hiçbir şey katmamış. Biz de hemen hemen yerleşmemiştir bu şakalar.

Doğrusunu isterseniz "gülmece" sözcüğü bence "mizah"ı tam anlamıyla karşılamıyor, galiba ille de "gülme"ye öncelik tanıdığından. Oysa çağdaş mizahtaki *humor*, *ironi*, *taşlama*, *yergi*, *kara yergi* gibi gülmece biçimleri gülmeden çok düşünmeye, bir olayı zekâ imbiğinden geçirdikten sonra buruk ya da acı bir gülümsemeye ağırlık veriyor.

Sanırım bir ülke halkının değer yargıları, gelenekleri, inançları konusunda bir fikir edinebilme çabasında, o ülkenin fıkralarıyla özdeyişleri birtakım bilimsel incelemelerden çok daha yararlı olabilir.

Bara giren adam dilim limonsuz bir duble votka ister. Barman sorar:

“Limon kalmamış, acaba dilim portakalsız votka olsa olmaz mı?”

İngilizler neden böyle hemen anlaşılamayan, oldukça seçkin ve buruk bir gülmece tarzını yeğlerler? Yüzyıllar boyunca yönetmeye alıştıkları sömürge halkları ve yerli azınlıklarla aralarına derin bir uçurum koyabilmek, o uzaklığı gündemde tutabilmek için mi?

Almanlara gelince gülmece anlayışı değişir. Espri fıkranın ortasındadır; espri bittikten sonra da fıkra sürer çok kez. Bu özellik acaba Alman ulusunun düşünceye büyük önem vermesinden mi ileri gelmektedir? Düşünün ki Alman “bir insanın bir akşamüstü duyabileceği bir bunalım duygusunun eşiği”ne bile ayrı bir kavram yakıştırabilecek kadar düşünce dünyasında yaşayabilen bir insandır. “Gülmece geçip gidebilir ama ana fikir kalır,” demeye getirir fıkralarında.

Amerikalıların mizahı bambaşkadır. Onlar “şaşırtmaca”ya “beklenmedik”e önem verirler. Aslında beklenmedik sanılan şey ilk akla gelmesi gereken yanittir.

Şöyle bir soru: Bir güvercinle sigara tablası arasında ne fark vardır?

Beklenen yanıt şudur: İkisini pencerenin yanına koyun hangisi uçarsa o güvercindir.

Amerikalılar kurulu düzenlerini terk eden katı din kurallarına karşı koyan yeni bir dünyaya alışan bir ulus, bir serüvenciler ulusu olarak eski dünyaya sitem etmektedirler. Siz temel gerçeklerden korkuyorsunuz!

Uzaktan bakıldığında alabildiğine duygusal sanılan oysa sağduyuya sıkı sıkı bağlı kalan Fransızlarsa günümüzde ayağa düşürülen cinselliği ufacak “kombinezon”larla kalkındırma çabasıdadırlar. İnsanların kurduğu yasak ya da kaçamak her türlü cinsel ilişkiye hoşgörüle bilgece bakabilme erdemi bir

zamanlar dünyanın sanat merkezi sayılan Paris'in Fransız halkına bir armağanı olabilir.

Trendeki Fransız, karşısındaki güzel kadının iyice açılmış bacaklarından gözlerini ayıramıyormuş. Sonunda sormuş:

— Nerelisiniz madam?

— Madam değil, matmazel, demiş kadın öfkeyle.

— Bağışlayın, demiş Fransız, o kadarını göremedim.

Bizim mizahımıza gelince. Temelde Nasrettin Hoca da bir bilgedir. Karagöz de, Aziz Nesin de. Çünkü bizim gülmece anlayışımızda deney zenginliği ağır basar, deneyden kopuk “ahkâm” değil. Damdan düşen Nasrettin Hoca'nın hekim yerine damdan düşen, dertten anlayan birini istemesi boşuna değildir.

Halkımızın zekâsı yıllar yılı kendisini küçümseyen laf salatalarıyla yıpranan yarı aydın takımına taşlamalar düzmekle bilennmiştir. Karagöz, aristokrat olmaya çalışan Hacivat'ı yerden yere çalarken Aziz Nesin burjuva olamamış bir toplumda dolmuş kapılarıyla, Amerikalı konuklar gelecek diye komşularından buzdolabı ödünç alan ailelerle, gösterişli mebus paltolarıyla gırgır geçerek yaşadığımız çarpıklığın bilançosunu çıkarır.

Ünlü şair Oscar Wilde “Sinik her şeyin fiyatını bilen ama hiçbir şeyin değerini bilmeyen kişidir,” derken çağdaş mizahın sinisizm (kuşkuculuk) anlayışına yeni bir yorum getiriyordu. Günümüzün Türk mizah ustaları da asıl değeri, insancıl değeri arılaştırma savaşı veriyorlar.

Nisan 1981

Çocuklar, Yaşlılar, Dul Bayan ve Baylar

Pırıl pırıl bir pazar günü... İnsanın kırlarda yayılıp yatası geliyor. Ama bir arkadaşımın bir olup kalktık, taktık oğullarımızı peşimize, büyük otellerden birindeki çocuklar gününe gittik.

Duyduğumuza göre üç dört yıldan bu yana, bazı büyük oteller, pazar günleri çocuklar için yemekli eğlenceler düzenliyorlarmış. Otel yönetimi açısından amaç belli: Hem bu pahalılıkta müşterisiz kalmamak, hem de bir tür toplumsal hizmet yapmanın cakasını taşımak... Yine de böyle bir günün düzenlenmesini akıl edenler, bunca büyük ilgi göreceklarını önceden kestirememişlerdir bana kalırsa. Salon hınca hınç dolu. Masanızı önceden ayırtmanız gerekiyor. Çocuklar için 500, büyükler için 750 lira gibi bir ödemede bulunup kuruluyorsunuz masanıza. İlk bakışta küçümsenecek bir para değil bu. Ama dedim ya, ilk bakışta. Çünkü azıcık irdelediğinizde olayın yalın boyutlarını aşır, düpedüz toplumsal bir olay katına yükseldiğini görüyorsunuz. Çevrenize bir göz atmanız yeter.

Masalar, yaşları 3 ile 10 arasında değişen süslü püslü çocuklarla dolu. Koca salonda gönüllerince koşturuyor, istedikleri tatlılardan, yemeklerden, içeceklerden tıka basa yiyor içiyorlar. “Açık büfe” yani “Yeyin yiyebildiğiniz kadar,” anlayışı uyarınca (Şef garson 80 kişiyi buldular mı, kâra geçtiklerini belirtiyor). Neler yok ki açık büfede: Sıcaklı-soğuklu dört beş çeşit et, üç dört çeşit salata, hemen bütün peynir çeşitleri, seçkin mezeler, kızartmalar, bitmek tükenmek bilmeyen çeşitleriyle çocuklar için özel olarak süslenmiş pastalar, turtalar, dondurmalar... İlgililer masaların arasında dolaşıp çocuklara çikletler, balonlar dağıtıyorlar. Renkli televizyonlarda yabancı kaynaklı filmler oynatılıyor. Kukla var, vantrolog var, müzik var. Yok, yok di-

yebiliriz. Yani neşelenmemek için hiçbir neden yok. Çocuklar kahkaha atıp oynuyorlar, müziğe uyup dans ediyorlar, gözlerini iri iri açıp televizyonu gözlüyorlar, kuklalara gülüyorlar.

TV filmlerinin daha çok büyüklere seslenir nitelikte şakalarla dolu olduğu, çocukların gördüklerinden ve duyduklarından bir şey anlamamaları, kimsenin umurunda değil.

Kuklacılar fırılıyorlar ortaya. Bir oyuncak firmasının reklamını yapıyorlar bu arada. Hangi psikoloğa danıştıklarını bilmem, ama bana hiç de iç açıcı gelmeyen bir kukla oyunu başlıyor. Büyüğün sözünü dinlemeyenin başına gelecekler konusunda. Önce kuzu ile kurt, sonra kurt ile eşek, sonunda da eşek ile aslan, aldanmaya, aldatmaya ve sonunda “hapur hupur yemeye” dayanan bir ders veriyorlar küçüklere. Sonuç tatlıya bağlanıyor gerçi ama onca korkutmacadan, gözdağından sonra yaratılan yanlış etkiyi bağışlatacak kadar inandırıcı bir biçimde değil...

Ama büyüklerin umurunda mı? Onlar yemek kuyruğunda geçiriyorlar nasılsa zamanın büyük kısmını. “Bazı insanlar nasıl bu kadar çok yiyebiliyorlar?” diye kınamak aklımın ucundan geçmez ama “Bazı insanlar nasıl bu kadar savurgan, görgüsüz olabilir?” demek geçiyor. Çatallarının ucuyla şöyle bir dokunup bıraktıkları tatlılarla, karınları doyduktan sonra da gözleri doymadığından yeniden doldurdukları öylece bıraktıkları tabaklarla bütün bir mahalleye şölen çekebilirsiniz. Parayı bastırdılar ya, her şeye hakları var artık! Sanırım evde akşam yemeği de yiyemeyecekler. Bunları göz önüne aldığınızda gerçeği kavırıyorsunuz. Bu tertemiz, güzel, özenli sofrada yenilen yemeği kebabçı fiyatlarıyla bir karşılaştırın.

İhtiyarların sayısı da oldukça kabarık. Onlar da, tıpkı çocuklar gibi, bir günlüğüne, bir yemekliğine de olsa, yaşayan dünyaya katılmanın keyfini sürüyorlar, perhizi falan da unuttuyorlar bir günlüğüne.

Bu oldukça şenlikli günün hüzünlü bir özelliği de var: Dullarla bekârların oluşturduğu masalar. Ayrıldığı eşinden çocuğunu bir günlüğüne alan, birtakım konuları derinlemesine konuşmak yerine, onu eğlendirmeyi amaçlayan genç babalarla, çocuk sorumluluğunu bir pazar olsun unutmak isteyen çalışan dul anneler.

Bu “yalnız” büyüklerin en büyük ortak özellikleri, az yemeleri, çok içki içmeleri, çok para harcamaları. Çocuğu bir gün olsun mutlu etme telaşıyla. Birbirlerini anlayışlı bakışlarla süzüyorlar. Daha cesaretli olanlar, birbirlerine hangi otelin çocuklar gününün daha iyi düzenlendiğı konusunda bilgi veriyorlar. Kim bilir, bir hafta sonraki pazar günü başka bir çocuklar gününde buluşup dertleşecekler...

Son yıllarda toplumumuzda çok genç yaşta evlenen delikanlılarla genç kızların sayısında müthiş bir artma var. Aslında çağdaş ailenin mutluluğunu pekiştirme adına düzenlenen çocuklar günü, bizde, yanlış seçme yapmış mutsuz, acemi ana babaların bir pazar saat 12.00’den saat 16.00’ya kadar unutmalarını sağlıyor. Nereden nereye...

Mayıs 1981

Yaz Günleri

Çocukluk yıllarımda Mühürdar'ı iğde, ıtır, ıhlamur kokusunun tuttuğu dönemde, akşamları beş buçuk dolaylarında radyoda fasıl saati olurdu. Renklerin, kokuların, seslerin alabildiğine bindirdiği bir mevsimde bile kişinin içine hüzün salardı fasıl: “Yine bu yaz ada sensiz içime hiç sinmedi” gibi, “Yaz günleri en tatlı hayaller gibi geçti / Rüyadaki esrar dolu haller gibi geçti” gibi anlamını tam çıkaramadığım, ama duygusal yükünü, site-mini, kırgınlığını derinden kavradığım şarkılarla...

Sabah pencereden bakınca pırıl pırıl bir gök, renklerle açılıp giden çiçekli bir kır görmek, sokak aralarında oynayan çocukların sevinç çığlıklarını, taş şakırtılarını duymak, rüzgârın taze soluğunu, bir köşeyi dönerken, beklenmedik bir anda adını bilmediğiniz bir çiçeğin kokusuyla sarsılmak... Yaz beklenmeyenin, ansız'ın mevsimidir. Belki de yaza ilişkin anıların unutulmaz olması buna bağlı. Hele bizler gibi yazı Akdeniz'in cömert kıyılarında yaşayanlar için...

Geçenlerde bir arkadaşım, “Aman yaz gelmesin!” diyerek önce şaşırttı beni. Sonra gerekçesini açıkladı: “Bahar uzun sürsün, yeter. Yaz, gelir gelmez bitiveriyor.” Demek şiirlerde, şarkılarda inceden inceye sezilen hüzün, yazın yeterince uzun sürmemesi yüzünden. “Ağustosun yarısı yaz, yarısı kış” sözü bu duyguyu halk ağzından ne güzel belirtiyor.

Haksız sayılmayız doğrusu. Ülkemizde en gelişmiş bölgelerde bile kış, bir yokluk, bir yoksunluk mevsimidir. Doğa bütün bağışlarını alabildiğine sunduğu halde, biz kış boyunca hep yeşillikten yoksun yaşarız, giyim kuşam sıkıntısı, ısınma güçlüğü çekeriz.

Çok kere baharı yarıladıktan sonra doğada kıpırdayan bahar

canlılarını patlayan tomurcukları ayırt ederiz. Öyle ki, biz baharın geldiğini kavradığımızda o nerdeyse geçip gitmektedir. Yine de yaz tasarıları yapmaya başlarız baharı görünce: “Bu yıl ne yapıp yapıp bir tatile gidelim. On günlüğüne, şöyle uzak olmayan, fazla masraflı olmayan bir yere... Gazeteler otellerin, motellerin, pansiyonların ilanlarıyla dolup taşıyor. Şöyle çoluk çocuk bir güzel dinlenelim, kışın bezginliğini üstümüzden atalım.”

Bu mutluluk avuntusu bir süre oyalar bizi. Oysa içimizden “bize göre” koşulları taşıyan bir tatil yapamayacağımızı biliriz. Yazlarımız, hep yarım kalmış tasarılarla doludur. Son anda beklenmedik bir harcama ucu ucuna bir araya getirdiğimiz iki yakayı asla birleşmemecesine ayırırır.

Ne yapsak peki? Olmayacak tasarılar yapmaktan, gerçekleşmesi olanaksız güzel düşler kurmaktan vaz mı geçsek? Kişiyi yaşamın zorluklarına karşı dirençli kılan, umudunu yitirmesini önleyen tek özelliği düş kurmakken... Ben, gerçekçi düşler kurmaktan yanayım. Ne demek mi? Şu: Anadolu’nun çok sapa, çok uzak köşelerinde yaşamıyorsak çoğumuzun çevresi zengin doğa güzellikleriyle kaplıdır. Ama biz yaşam didişmesi içinde yakın çevremizdeki güzellikleri bile göremeyiz. İşe çevreye bir göz atarak başlamakta yarar var. Yeni açılan bir çay bahçesinde akşam çayı içmek, serleri dolaşmak, rastgele bir vapura atlayıp bir kıyı şeridini izlemek, bir ormana, bir su kıyısına gitmek. Daha da önemlisi, hep yaşamdan bir şeyler bekleyip küskünlüğe kapılmaktansa, yaşamını kendi eliyle kurmak, serpiltmek, “hevesiyle yaratmak”.

Anımsayacaksınız. Pollyanna adlı roman kahramanı bir öksüz kızcağız vardı. Beklediği armağan paketinden bebek yerine bir çift koltuk değneği çıktığını görünce, kendince bir oyun geliştirerek mutsuzluğu yenmeye çalışmıştı. Her felakette bir hayır arama oyunu. “İyi ki koltuk değnekleri kullanmıyorum,” avuntusuyla başlayan bir oyun...

Sonraları psikologlar bu oldukça zorlama çabaya ve bu çabayı sürekli gösterenlere “Pollyannalık belirtisi”ni yakıştırdılar. Ama bizler gibi halkının yüzde doksanı yokluk bölgelerinde yaşayan bir ulusun tatil duygusu bile aslında Pollyannalık değil mi?

Haziran 1981

Kadın... Kadın Sorunu

Mayıs ayı içinde Yazko (Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi) Genel Merkezi'nde "Edebiyatımız ve Kadın Sorunu" konulu bir toplantı düzenlenmişti. Yazar-yayımcı Aytunç Altındal, Doçent Dr. Necla Arat, Doçent Dr. Murat Belge, Avukat Gülçin Çaylıgil, Yazar Ahmet Oktay, Doçent Dr. Şirin Tekeli ve Yazar Tomris Uyar'ın konuşmacı olarak katıldıkları toplantıyı, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Faruk Birtürk yönetti. Önceden toplantıya konuşmacı olarak katılacaklarını bildiren sanatçılardan Seyyal Taner, "ani program değişikliği" nedeniyle, Hülya Koçyiğit ise "ani rahatsızlığı" nedeniyle katılamadılar aramıza. Yine de toplantıyı izlemeye gelen büyük kalabalığın sayısında bir azalma olmadı. Kimi dinleyiciler yağmura aldırmadan taraçada şemsiyelerini açıp konuşmaları dinlerken, kimi salona girme olanağı bile bulamadı.

Bu ilgiyi yalnız toplantının ilginç konusuna bağlamamak gerek. Son aylarda yurdumuzda sanata-edebiyata yeniden bir dönüş başladı sanıyorum. Özellikle açık oturumlar, yazarlarla yüz yüze gelme, karşılıklı tartışma sıcaklığını da sağladıklarından olacak büyük dinleyici kitleleri çekiyor. Bu dinleyicilerin ilerde okuyucu olabileceklerini düşününce yazarların, çizirlerin nicedir kurumuş yüreklerine su serpiliyor biraz.

İlk konuşmacı Ahmet Oktay'dı. Oktay, "kadın sorunu"ndan altını çizerek söz etmenin, hayatın üretim ve yeniden üretim sürecinde kadını daha işin başında ayrı bir konuma oturtmak, onu bir inceleme nesnesi durumuna getirmek olacağını ileri sürdü. Kadının ikinci sınıf yurttaş olmasını ekonomik ve sınıfsal bir olay olarak niteledi, kadının yalnız emek dünyasında değil, aile düzeninde de sömürüldüğünü, "ana-eş" ya da "sevgili-

metres" durumlarının dışına çıkamadığını belirtti. Görüşlerini pekiştirmek için, başlangıcından bugüne Türk edebiyatından örnekler verdi.

Necla Arat, Simone de Beauvoir'ın "Kadın olarak dünyaya gelmez, kadın olunur," düşüncesinden yola çıktı konuşmasında. Kadının her şeyden önce bir insan olduğu, "kadın" olarak yazgısınına eğitimciler ve toplumca belirlendiği görüşüydü bu. Arat, Türkiye'de kadın sorununu toplumun genel sorunlarından ve yapısından soyutlayarak, salt feminist bir yaklaşımla da ele alamayacağımızın üstüne bastı. Şimdiye kadar bu tür sorunlarda açmazlarla karşılaşmamızı, tek yanlı çözümlere ve gizemli formüllere olan düşkünlüğümüzle açıkladı. Kadınla erkeği, hakları ve yapabilirlikleri yönünden kesinlikle ayıran İslam düşüncesinin temeli üstüne, bu temelle hiç ilgisi olmayan Batı'nın özgür düşüncesini yerleştirmekten doğan bunalımların kadın-erkek, bütün insanlarımızı etkilediğini öne sürdü.

Şirin Tekeli, Aysel Özakin'in konuşmalara çıkış noktası olarak seçilen *Genç Kız ve Ölüm* romanına dayanarak üç önemli soru getirdi gündeme: Kadın, sadece cins özelliğinden ötürü, toplumun onu eve, ev kadınlığı ve analığa mahkûm etmesinden mi eziliyor? Yoksa cinselliğinde de ezilmekte midir? Kadınlar kendi özgül ezilmişliklerinin bilincine varamadıkları sürece, toplumsal düzenin yeniden üretimindeki işlevlerini kavramadıkları sürece, toplumsal düzene eleştirel bakma perspektifini kazanabilirler mi? Kadının ezilişi, yalnız kadınların mutsuzluğuna değil, bütün insanların mutsuzluğuna ve ezilişine yol açıyorsa, feminizm yalnız kadınları ilgilendiren bir hareket midir?

Üçüncü konuşmacı, bendim. Türk edebiyatında kadının hep bir çift-kişilik olgusu olarak ele alındığını belirtmeye çalıştım. Ya yuva yıkan bir kıskırtıcıydı kadın ya da kutsal, cinsellikten yoksun bir kadın-ana... Kadın sorununa bakarken bir türlü ikiyüzlülükten kurtulamadığımızı, kadın yazarların bile kendi sorunlarına sağlıklı bir açıdan bakmaya yeni yeni başladıklarını savundum. (Bunca yıldır yazılarımı okuduğunuza göre, ne dediğimi biliyorsunuzdur.)

Murat Belge, Batı edebiyat dünyasından renkli örnekler vererek toplantıya neşeli bir havayı egemen kıldı. Kadının, yazar, dü-

şünür, sanatçı olarak birtakım haklar kazanma savaşının Batı'da bizimkinden de zorlu geçtiğini hâlâ sürdürüldüğünü anlattı.

Aytunç Altındal, kadın sorununun Türkiye'nin ekonomik, siyasal, toplumsal, tarihsel sorunlarından ayrı düşünülmemeyeceği inancındaydı. Tek boyutlu olmayan bir toplumsal denge peşindeydik 60 yıldır, ona göre. Bu deneyi de ülkemizde zihinsel ve bedeni üretimi gerçekleştirenler sağlayacaktır.

Gülçin Çaylıgil, konuyu hukuk açısından inceledi. Türk kadınına demokratik hak ve özgürlüklerin hiçbir çaba, mücadele gösterilmeden, tepeden inme birtakım ayrıcalıklar biçiminde verildiğini söyledi. Medeni Yasa'da kadın-erkek arasındaki eşitsizlikleri vurgulayan maddelerden örnekler gösterdi. "Koca, evin reisidir" diye başlayan maddenin, kadını ikinci sınıf bir role ittiğini, istediği zaman sorumluluğu karısına verebilen erkeğin canı çektiğinde bu yetkiyi "nez" edebildiğini belirtti. Çocuklar üstünde velayet hakkından ev seçimine kadar, her konuda seçme hakkının kocaya verilmesi anlayışına değindi. Zina maddesindeki farklılıkları, eşitsizlikleri de aldı ve sonuç olarak yasaların kadınıma ancak Batılı bir görünüm sağladığını, kadın sorununun çözümünde bir etken olmadığını, boş kalıplardan ibaret kaldığını belirtti.

İkinci turda konuşmacılar, birbirlerini yanıtladılar, bazı görüşleri ayrıntılarıyla tartıştılar. Oturum, Murat Belge'nin şu yerinde gözlemiyle sona erdi: "Kadın özgürlüğü elbette yalnız cinsel bir olay değil. Gündelik hayatın hemen her alanında yaşanan bir sorun. Çözümü de gündelik hayatın dönüşmesine bağlı. Eşitliğin yaşanması gerekiyor. Bu da güç iş: Çünkü yüzyılların koşullanmalarıyla, önyargılarıyla iç içe... Eşitliğin pratiğini, günlük hayat içinde kuracağız. Her gün yeniden yaşayarak sorunu."

Ağustos 1981

Yılın Değil, Yılların Ana-Babaları

Bilmem, gözünüzden kaçtı mı? “Çocuk”, özellikle son yıllarda, toplum yaşamamızdaki eğilimleri belirlemede enikonu sağlam bir gösterge olmaya başladı.

Otobüslerde, okul yollarında, vapurlarda, yaz tatillerine gittiğimiz kumsallarda, kışın mahalle aralarındaki arsalarda oynarken, konuşurken, ağlarken gördüğümüz çocuklar, kendilerini yetiştirenlerin eğilimlerini, yönsemelerini nasıl açıkça yansıtıyorlar!

Çocuklar... Sılaya dönen gurbetçi işçilerin E-5 karayolunda unuttuğu çocuklar, vapurlarda annelerinin yeni tanışlarıyla sürdürdüğü bitimsiz konuşmalardan yararlanıp güvertelerde başıboş dolaşan, denize sarkanlar, trenlerden düşenler, beslenme bozukluğundan yüzleri gözleri yara içinde olanlar, yanlış beslenmeden sağlıksız bir şişmanlığa, hareketsizliğe itilenler, herkesin içinde dövülüp sövülen, onuru kırılan çocuklar. Kreşlerde, yuvalarda çoğu zaman ehliyetsiz bakıcıların elinde kalanlar...

Yalnız onlar mı? Son moda giysilerin içindeki anaların kolundan tutup sürüdüğü tırnakları kirli, saçları yapağıya dönmüş çocuklar... Bir türlü iki yakayı bir araya getiremeyen dar gelirli ailelerin bir süs bebeği gibi kat kat giydirdiği, çevresindekilere bu yoldan çalım satmayı denediği çocuklar. Ajda Pekkan olmaya özenenler, “Petr Oil”e göbek kıvrırmak için masalara fırlayan, tırnakları ojeli küçük kızlar, İbrahim Tatlıses şivesiyle çatlatacak “Bir Mumdur İki Mumdur” diye haykıran oğlan çocuklar. Kısacası, bindiğimiz bir taşıtı, gittiğimiz her sinemayı, oturduğumuz her odayı bize en az ana-babaları kadar zehir eden çocuklar: Türedi kültürümüzün iç yakıcı, arabesk ürünleri. Çoğu iki yaşını geçmesine karşın yürüyemiyor, doğru dürüst

konuşamıyor, basıyor çığlığı, istediğini elde ediyor. Onun neden yürümediği, neden konuşmadığı, neden böyle davrandığı, kimin umurunda?

Umurunda olanlar da var. Ama ne yazık ki tek tük.

Akıncioğlu ailesi de, onlardan biri. Bu aileyi, Marmara Adası'na ilk gittiğim yıl görmüştüm. Oğulları Erkan'ı her sabah ve her ikindi, hiç sektirmeden kumsala getiriyorlardı.

Onun denizde kalacağı, kumsalda güneşleneceği süreyi büyük bir titizlikle saptamışlardı; dostlarıyla söyleşiyi koyulaştırmış olsalar bile, bu süre asla geçirilmiyordu. Ana da baba da aynı hevesle yapıyorlardı kendilerine düşeni.

Bu yıl Erkan iyice gelişmiş. Onu sıcak yaz güneşinde, üstü örtülü olarak annesi Sevgi Hanım'ın kucagina uzanmış, mutlu, kendi kendine mırıldanırken gördüm. Benim uzaktan bakıp da "çocuk felci" gibi amatör bir teşhis koyduğum olayın aslını öğrenmek istedim. Bir yandan da onları tedirgin etmek istemiyorum. Acaba bu konuda konuşurlar mı, yoksa kimi tutucu ana-babalar gibi, olanı yokmuş gibi göstermeyi mi yeğlerler?

Sevgi Hanım, "Erkan, 1967 doğumludur," diyor, "onu sezaryenle doğurmuştum. Doktorlar sonradan, doğum sırasında beyin siniri kopması sonucunda sakatlandığını söylediler. Altı aylık oluncaya kadar hiçbir şey anlamadık doğrusu. Ben gönüllü hemşireyim, belki de ondan doktorların 'Çocuğun hiçbir şeyi yok hanımefendi, biraz şişman, o yüzden doğrulamıyor, gürbüz bir yavrunuz var, daha ne istiyorsunuz?' diye azarlamalarıyla yetinmedim. Sık sık havale geçiriyordu Erkan. Altı aylık olduktan sonra da doğrulamadı, hep yattı. Teşhis ancak o zaman konuldu.

Sevgi Hanım benimle konuşurken, oğlunun saçlarını okşuyor. Erkan, dost, gülen gözlerle bana bakıyor.

Ara sıra yanına gelen bir bebeği görünce heyecanlanıyor, başlıyor haykırmaya. Bu yaşama dikkatlerini hiç kuşkusuz annesiyle babasının yarattığı güvenli, sevecen ortamdan kapmış.

Gelişmiş ülkelerdeki sorunlu çocukları düşünüyorum. Ana babanın günlük yaşamını zedelememek için çocukların bakımını sevgiyle üstlenmiş profesyonel bakımevlerini, kreşleri. "Hiç böyle bir girişimde bulundunuz mu?" diye soruyorum. "Tabii," diyor, "ne yazık ki hiçbiri bana Erkan'ı bırakıp çıkacağım bir

yer gibi görünmedi, çocuğun altını bağlamak gerek çünkü. Nerelere, kimlere başvurmadım ki...”

“Peki, ne yapıyorsunuz Sevgi Hanım?” diye soruyorum. “Yazın burada, kumsalda yine de kolay, ama ya kışın?”

“Birlikteyiz sürekli,” diyor. “Akşama kadar yanımda oturur. Akşam babası gezdirir biraz. Hiç huysuz değildir Erkan.”

“Başka çocuk?” diyorum. “Babası, Erkan’a gösterdiğimiz sevgiden, ilgiden birazını ona ayırırız gerekçesiyle karşı çıktı.” Baba Akıncıoğlu gibi kaç baba var acaba toplumumuzda? diye düşünmek geliyor içimden. “Biz alıştık. Yaşamımızı ona adadık,” diyor Sevgi Hanım.

Eski bir yazımda “Güzel çocuğu değil, çocuktaki güzelliği sevin,” demiştim. Bizim toplumumuzda “Yılın Anası”, çocuğun başarısına göre seçilir, bilirsiniz yani anneden çok çocuğun çabası söz konusudur. Akıncıoğlu çifti, böyle bir ortamda yılın ana babası seçilemezler elbette, onlar ancak kendi yazgısını kendi yaratma bilincindeki geleceğin toplumunda yılların ana babaları arasındaki onurlu, gösterişsiz yerlerini alırlar.

Kasım 1981

Garip Bir Telaş

Önce pek göze batmaz bir biçimde verildi haber: Türk Medeni Kanunu'nda yapılacak değişiklikler üzerinde çalışmalarını sürdüren komisyon, “Kadın, kocasının soyadını taşır,” hükmünün de “Ailenin reisi kocadır,” hükmünün yanı sıra yasadan çıkarılmasını kararlaştırmıştır...

Gazeteler, birkaç gün süreyle Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi Başkanı Esat Şener'in konuya ışık tutan, yanlış anlamalara yol açılmaması amacıyla yaptığı ayrıntılı açıklamaları da yayımladılar. Ne olduysa, ondan sonra oldu... Ama biz olan bitenden önce Türk Medeni Kanunu'nun “Evlenmenin Umumi Hükümleri” bölümündeki 152. maddesine bakalım: “Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı, karı ve çocukların münasip veçhile iaşesi ona aittir.”

Getirilen başlıca değişiklik, kadın-erkek eşitliği ilkeleri uyarınca “eşlerin mali güçleri oranında evin geçimini birlikte sağlacağı”, dolayısıyla “eşlerin oturacakları evi birlikte seçmeleri” doğrultusunda. Yani kadına armağan edilen yeni bir haktan çok onun ailedeki sorumluluğunu pekiştiren, böylece birlikte olmanın onurunu yükselten bir anlayış. Dikkat ederseniz, “Ailenin reisi bundan böyle kadın olacak,” denmiyor, ailenin iki eşit insanın çabasıyla kurulduğu inancı dile getiriliyor. “Kadın, kocasının soyadını kullanmayacak,” denmiyor; kadın, kocasının soyadının yanı sıra, kızlık soyadını da kullanabilir, deniyor. Çocukların, babalarının soyadını kullanmaya devam edecekleri belirtiliyor.

Neyse, olan oldu, bir kıyamettir koptu. Gazeteciler kolları sıvadılar, bu konuyla doğrudan ilgili ilgisiz, yetkili yetkisiz herkesin görüşlerini almakta gecikmediler. Değişikliğe karşı çıkanlardan bir nikâh memurunun görüşü, çok ilginçti (!) doğrusu: “Anladığım kadarıyla kocanın evdeki reislik hakkı elinden

alınmış olacak. Bu mümkün değil, çünkü doğa kanunlarında bile bir durum ortaya çıkıyor bu değişikliklerle. Bir kümede kaç adet tavuk olursa olsun, bunların reisi horoz değil midir? (...) Medeni olacağız diye bazı ananevi inançlarımızı yok farz etmek toplumu yaralar. Kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm bir kanun olmaktan öteye gitmez kanımca...”

Bu sayın memura çok-karılı bir düzende yaşamadığımızı, kendisinin bugüne kadar tavuklarla horozları değil, öz seçimleriyle yuva kuran çağdaş kişileri evlendirdiğini anımsatmak elden gelmiyor... Ama yanıtın son bölümüne katılmamak...

İlerici bir yazarımızsa bu konuda yazdığı bir yazıda şöyle diyor: “Atatürk’ün 100. doğum yılında 152. maddenin kadın-erkek eşitliği yolunda, doğrultusunda bir değişikliğe uğradığı söylenebilir. Ama aynı zamanda, Türkiye’nin sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bu değişikliğin toplumsal yaşamımızda birden geniş bir etki yapacağı da söylenemez. Yasadaki değişikliğin toplumsal yaşama yansıması, altyapıdaki değişikliğin hızlanması, kurumlaşması ile olasıdır.” Aynı yazar, bir sürü *paternel* yasa yürürlükteyken, bu değişikliklerle kadına yeni bir armağan götürüldüğünü ileri sürüyor. Yani bozuluyor biraz.

Derken Başbakanımız, bir gazetenin soruşturmasına verdiği yanıtta, bu yasanın çıkmasını engelleyeceğini belirtiyor ve “reis”lik payesi ellerinden alınmış (başka kimseye verilmese de) erkeklerin kırılmış gururlarına merhem sürüyor böylelikle.

Her tartışma böyledir nedense. Çok uzadı mı, sulandırılır. Sulandırma olayı da öyle bulaşıcıdır ki, en akıllı başlı sandığınız kişiler bile etkisinde kalır, kendilerinden beklenmeyen davranışlara itilirler. İşte yine çok ünlü bir köşe yazarının sözde-gülmece yazısından bir alıntı: “Ve hukukumuzu elleyen komitedeki erkek profesörlere karşı kutsal isteğimizi bayrak gibi yükselteceğiz. ‘Hocam,’ diye inleyeceğiz, ‘Bari müstesna haklarımızı yakma. Kanunda erkek ailenin reisidir dendiği dönemde evlenmiş olan erkekler bu hakkı korusunlar.’ Atı alan Üsküdar’ı geçerken son bir umutla kardeşlerime de sesleniyorum: ‘Bütün erkekler bir araya geliniz. Kaybedecek boş cüzdanlarınızdan başka bir şeyiniz kalmadı!’”

Evet, hâlâ geciken kocasını oklavayla evde bekleyen, koca-

sını soyup soğana çevirdikten sonra “Reis sen misin, söyle ben miyim?” diye bas bas bağırان saçları bigudili, çirkin, şirret ev kadını karikatürleri...

İnsan, en ilerici geçinen yazarlarla çizerlerin böyle bir konuda nasıl yozlaştırmadan, çarpıtmadan yana olduklarını görünce şaşır kalıyor. Ağırlaşan geçim koşulları altında hem dışarıda, hem evde çalışarak yaşamını kolaylaştıran, sorunlarını, sorumluluklarını paylaşan, çocuklarını büyüten eşine, saygısızlıkta asla kusur etmediklerini: “Karını eve kapat, kendin açıkta gez...”, “Karını parayla doyur, sustur; böylece hiçbir konuda fikrini almazsin, ister dışarıda çalıştırır, ister kendin çalıştırırsın.”

Toplumumuzda güzel beraberliklerin neden kolaylıkla kurulmadığını açıklıyor bu tepkiler. İyi ki birtakım ünlü yazarlarımız, “gecikmiş bir adım, geciktiği için de artık geride kalmış bir adım” diye nitelendiriyorlar değişikliği. Bir yazarımız, “Reis sözüne neden bu kadar tutkunuz?” diye soruyor haklı olarak. “Aşiret mi yönettiğimizi düşünüyoruz hâlâ?”

Kırsal kesimin erkeği, –bu yasadan etkilenmek bir yana, haberi bile olmayacak– kadın işgücünün amansız sömürücüsü zaten. Kentli çalışan kadın da haklarına bu görünmez baskılar altında kolaylıkla sahip çıkamıyor. Öyleyse bu telaş niye?

Ne var, anlamıyorum beyler! Bu yasa, size istemediğiniz sürece bir kadını beslememe hakkını tanıyor. Kendi olanaklarını geliştirmeye çalışmaya yönelecek bilinçli kadınları sizden “para koparma” zorunda kalmamaya çağırıyor. “Geleneksel değerler”i yürütmeye koşulu ev hizmetçileriniz de zaten hizmetinizde, daha ne?

Aralık 1981

Şu Güzellik Yarışmaları

Bilerek ya da bilmeyerek uyduğumuz, etkisinde kaldığımız, yaşamımıza söz geçirmesine izin verdiğimiz ideoloji kalıntılarından söz edelim biraz da. Konumuz: güzel ve güzellik...

Ama öyle uçsuz bucaksız estetik tartışmalarına girecek değiliz burada, korkmayın. Bizi ilgilendiren, güzel ve güzelliğin neden bunca ilgimizi çektiği. Sanıyorum, çok zaman iç ve dış dünyamızı biz istemeden altüst eden çirkinlikler yüzünden, yani kötülükler, haksızlıklar, hoyratlıklar yüzünden.

Sarı saçlı, mavi gözlü, tombulca (yani ortalama dışında) bir bebek doğuran ana ne der? “Aman şansı güzel olsun.” Böylece hem güzelliği, sözüm ona, önemsemediğini belirtir konuklarına, güzelliğe bel bağlanmaması gerektiğini anımsatır, hem de gizlice kem gözlerden korumaya çalışır bebeğini.

Sonraları... Oğlunu azıcık şehla ama kültürlü, iyi bir aile kızıyla ya da “varlıklı” ama geçkince bir kızla evlendirmeyi tasarlayan anne şöyle diyecektir: “Güzellik geçicidir yavrum. Çirkine de alışılır zamanla, güzele de. İş ki ruhu güzel olsun.”

Kızını göbekli, saçları hafif dökük bir işadamına vermeyi kuran annenin bu konudaki klişesi şudur: “Erkeklerde güzellik aranmaz. Sağlam karakter aranır erkekte.”

Bu anlayışta, epey dolambaçlı da olsa, kadında güzellik aranacağı, hiç olmazsa, bazılarınca aranabileceği, bu aramanın da hepten haksız sayılamayacağına ilişkin ipuçları vardır. Erkeğin güçlü, baskın ve koruyucu; kadının ince, güzel ve boyun eğici özellikleri olması, geleneksel cinsel rollerine sahip çıkmaları istenmektedir.

Bir de şu halk türküsüne bakalım:

Bizim orda âdettir.

Çirkini söyletirler, güzeli oynatırlar.

(Bu türkünün bir başka yorumunda “çirkini ağlatırlar” diye geçiyor, o kadar kıyıcı olmamak için, birinci yorumu seçtim.)

Yani çirkin daha akıllı, daha hoşsohbettir, güzelse kuş beyinli bir taş bebek. Batı edebiyatı bu tür güzelleri konu alan yapıtlarla doludur.

Çevrenizdeki taş bebeklere bir göz atarsanız, bu saptamanın pek de yabana atılır gibi olmadığını görürsünüz. Ama konuyu abartmamak gerek. Elbette kişi, aptal olduğu için güzel olmaz. Ama güzel olma durumu ona ilk elde birtakım olanaklar sağlıyorsa, o da sunulan olanaklarla yetinmeyi, kafasını kullanmamayı seçecekse, kısaca güzelliğiyle geçinmeyi yeğleyecekse aptallaşacaktır önünde sonunda. (Yeniden aptallaşmamak için canına kıyan Marilyn Monroe’yu düşünmek yeter.)

“Çirkin kadın yoktur, güzelleşmeyi bilmeyen kadın vardır.” Buyurun size bir avuntu daha. Burada amaç zekâyı kullanarak çirkinliği örtmektir yani temizlik, bakım, iyi giyim. Kadın güzelliğinin her yayın organında, her toplum kesitinde böylesine abartılması özellikle genç kuşak kadınlarında yoğun bir tepkiye yol açtı. Çekiyorlar bir kot pantolon, bir damalı gömlek, tamam. Bazıları da özellikle bakımsız, erkeksi görünmeye özen gösteriyorlar.

Biliyorum, “ikisinin ortası” diyeceksiniz ki bu da bize ezberletilmiş ideoloji kırıntılarından en önemlisi. İlmîlilik. İlmîlilik her derde deva değildir, kişi güzelleşmeye çalışırken de saygın olabilir, çirkinliğini savunurken de. Yeter ki ne dediğini bilsin.

Güzellik yarışmalarına gelmeden önce dünyanın en ünlü, unutulmaz, çekici kadınlarını anımsayalım birlikte. Hiç kuşkusuz, hiçbirisi alışılmış ortalamaya uymuyor, gözleyeni sarsan bir özellikleri var, onları o kişi yapan özellik... Marlene Dietrich’in bacakları, Mireille Mathieu’nün ıslıl ıslıl ağzı, Gülriz Sururi’nin kemerli burnu vb... Bu arada “güzellik kraliçesi” olmalarına karşın Keriman Halis’in ay parçası yüzünü, Feriha Tevfik’in unutulmaz lülelerini, Günseli Başar’ın Antep çıbanını, Akdeniz güzelimizin aydınlık alnını da sayabiliriz. Bu saydığım güzelle-

rin yüzlerindeki belirgin çizgi, yaşadıklarının bir özeti gibidir, onları ortalamadan ayırır. (Güzellik kraliçeleriye binde bir akılda kalırlar.)

İdeoloji yine geliyor gündeme. Neden? Çünkü güzellik kraliçesi seçmekten amaç, dünyaya bir yılın tektip güzelliğini getirmektir. Yeni modayı uygulayabilecek yeni bir yüz. Yine de bu güzel, bekâr odalarının duvarlarına, öğrenci dolaplarının içlerine yapıştırılacak türden açık saçık bir kapak kızı, bir “pin-up” olmamalıdır yalnızca. Dünya ailelerinin bireylerince tutulan, benimsenen bir genç kız da olmalıdır. Sevimli, alçakgönüllü, az biraz da dünyanın gidişinden haberi.

Biz de kalkıyor, piyasaya en son sürülen file çorabı, en son spor ayakkabıyı, en ustaca, çaktırmadan “sunabilecek” bir kapak kızı yarışmasına ulusal değerler yüklemeye çalışıyoruz. Düşünüyoruz. “Tipik bir Türk güzeli nasıl olur? Esmer, bir elli sekiz boyunda, balık etinde mi olsun güzelimiz yoksa sarışın, bir yetmiş beş boyunda, sırtın gibi mi?” Sonra bu seçilen güzelin, dünyaya Türkiye’yi tanıtabileceğini umup ona neredeyse tarihi bir “misyon” yüklüyoruz. Her fırsatta otuz iki ya da yirmi sekiz dişini gösterip yerli yersiz gülmesini öğütlüyoruz, kendisine sorulabilecek sorulara ne gibi yanıtlar verebileceğini öğretiyoruz alelacele.

Ne yazık ki bir profesyoneller arenasında geçiyor güzellik yarışmaları. Ve elbette at yarışını en profesyonel olan kazanıyor, bir ayda yürüme, salınma öğrenen değil.

Ocak 1982

İnsan Olmanın Bedeli

Yedi yaşında Edül adında bir arkadaşım var. Geçenlerde bir akşam televizyonun başında birlikte “Süper Çocuk”u izliyorduk. Baktım Edül, kendinden geçmiş, ağzı bir karış açık, “Sevimli Dev”e alkış tutuyor. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

— Sevimli Dev’i çok mu seviyorsun?

— Çok!

— Neden?

— Hep iyilerin yardımına koşuyor, kötülerini cezalandırıyor.

— Süper çocuk, çocuk olarak kalsa, başaramaz mı bu işi sence? Yani insanlara bir şeyler anlatarak, açıklayarak adaleti sağlayamaz mı?

— Sağlayamaz. Çünkü o kötüler sözden anlayacak gibi değiller.

— Peki, Süper Çocuk’un “çocuk” halini mi seviyorsun, dev halini mi?

— Çocuk halini.

— Ya arkadaşların?

— Bilmem, böyle şeyler konuşmayız aramızda...

Çağdaş eğitim, çocuklara “yasak” konmasından yana değil. Çocuklara (ne çocukları, büyüklere de) konan yasakların, kısıtlamaların büyük tepkiler doğuracağına, sonuçta yasak koyanın başını yiyeceğine inanılıyor günümüzde. Yine de ben, bir yasak sevmez sıfatıyla oğluma iç karartıcı çizgi filmleri izletmemenin bir yolunu bulmak isterdim.

Özellikle Japon çizgi filmlerindeki duygu sömürüsü bilmem hiç dikkatinizi çekti mi? Müzikleri, çizgileri, duygusal abartmalarıyla önce pek sevimliymiş izlenimini uyandıran bu çizgi filmlerin çocuğun iç dünyasını nasıl hırpaladığını düşündünüz mü hiç?

Sayalım: Balarası Tombik, Arı Maya, Marko, Flanderler'in Köpeği... Bu dizilerin hepsinde bir öksüzlük duygusu egemendir. Çocuklar anneleri tarafından terk edilmişlerdir (Annenin ölümü bile bir terk olayı olarak ele alınır bu dizilerde). Tek başına kimsesiz kalan zavallı öksüz birdenbire kendisini düşmanlarla çevrili bir dünyada bulur. Annesini ararken başına felaket üstüne felaket gelir. Ona yardımcı olanlar, dost yüzü gösterenler de, en az onun kadar acınılasıdır. Dizi, genellikle mutsuz bir sonla biter. Daha özenle çizilmelerine, bu bayağılığa düşmemelerine karşın Heidi ile Candy'de de bu özelliklerin bazılarını bulabilirsiniz.

İkinci tür diziler, ilk bakışta karşıt bir görüş getirir gibidir: Süpermen, Süper Çocuk, Tarzan biraz daha insancıl olan Atom Karınca... Bu kahramanlar, insanüstü birtakım özellikleri sayesinde dünyadaki kötülüklerle baş edebilirler, haksızlığın, acımasızlığın üstesinden gelir, kötülerini cezalandırırlar.

Ne var ki tam anlamıyla "insan" kapsamına girmezler. İşte bu özelliklerinden ötürü de, eninde sonunda birinci tür çizgi filmlerin çocuğa sunduğu bildiriye vurgularlar: "Çocuklar acizler, kimsesizler, ancak insanüstü bir güç elde edebildikleri zaman etkin olabilirler." İnsanüstü sesler çıkaran, hayvanların dostu Tarzan, iki elini bir araya getirip Sevimli Dev'i yardıma çağıran Süper Çocuk bu görüşün ürünleridir ve çocukların bu dizileri gözlemleyerek dünyada güçsüze yani bir anlamda çocuğa yer olmadığı inancına kapılmaları iştenden bile değildir.

Şimdi bir önerim var: Türkiye'nin neresinde olursanız olun, hangi elverişsiz koşullarda bulunursanız bulunun, çevrenizde *Fil Adam* filmini oynatan bir sinema varsa çocuğunuzu oraya götürün hemen. Çocuğunuzun yaşı bence hiç önemli değil, bir şeyleri sezebilecek yaşta olsa bile götürün, varsın tam kavramasın gördüklerini. *Fil Adam*, inanılmaz aşağılamalara, acılara, işkenceye katlanabilen, insan olma, insanca yaşama, düşünme, insanca sevme ve insanca ölme uğruna bir kerecik "Ben fil değilim, ben hayvan değilim, ben insanım!" diye bağırabilme uğruna ne bedeller ödeyen bir bireyin öyküsü. Çocuklar "üstün" değil "kusurlu" hatta "ucube" bir yaratığın birey olabilme savaşını izlesinler, "insan olma" bedelinin ne kadar ağır, ama

bu aşamaya varmanın da ne doyurucu olduğunu görsünler. Siz de soylu sınıfla kaba güruhun benzerliklerini 19. yüzyıl İngiltere'sindeki çelişkileri inceleyebilirsiniz ve çocuk bir yanınız kalmışsa, bugünün toplumunda bir "Fil Adam" olduğunuzu düşünebilirsiniz.

Şubat 1982

Karamsarlık Tuzağı ve Terör

Usta şair Ahmet Muhip Dranas “Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısı” adlı şiirinde şöyle diyor:

*Bir bıçak saplı durur göğsünde
Hangi su taşına uzansan boş;
Hangi pencereye koşarsan koş
Aynı siyah güneş gökyüzünde*

*Aynı siyah güneş, aynı siyah
Aynı susayış, aynı koşuş, aynı...
Of... Hep aynı şey, aynı şey, aynı şey,
Aynı, aynı, aynı, aynı, aynı...*

Bu güzel şiirin temelinde, aydınca bir yetinmezlik, bir bunalım, günlük yaşamın tekdüzeliğinden bir yakınma seziliyor.

Bunalım ve bezginlik gibi karamsarlık da yaşanan çağa, döneme göre değişik ayrımcıklar yüklenen bir kavram. Her on yılın ayrı bir karamsarlığı var kendini özetleyen. Üstelik “Sıkılıyorum, bunalıyorum, yapacak bir şey bulamıyorum,” diye yakınan genç kız, “Ev işleri bütün zamanımı alıyor, kendimi geliştirmeye, çağıma yetişmeye gereken zamanı ayıramıyorum,” diyerek çevresine, toplumuna duyduğu ilgisizliği iğreti bir özürle kapatmaya çalışan bir mühendis, ya da bir doktor, hiç kuşkusuz Dranas’la aynı bezginliği paylaşmıyorlardı. Aynı yılda, aynı ülkede yaşasalar da...

Bir de genel, handiyse “toplumsal” diyebileceğimiz bir bezginlik var. Çok çeşitli nedenlere bağlı bir bezginlik bu. Nasıl bir dünya ortamında yaşadığımıza bir göz atmak yeter. Yıllardır gerçi bir savaş içinde değiliz ama her an alev alabilecek bir böl-

gede, Ortadoğu'da yaşıyoruz. Bir barut fıçısında. Sabah uyanıp da gazeteye şöyle bir göz atmamız, o günü karartmaya yetiyor. Güne kekre bir havayla başlıyoruz en azından. Bilinçaltımıza ustalıklarla attığımız kaygıların başlıcaları “haber” niteliğini taşıyan yazılardan kaynaklanıyor. Öldürenler, öldürülenler, kaçırılanlar, soygunlar, inanılmaz vahşet fotoğrafları, gencecik suçlular; hepsi bilinçaltımızda gün boyu kol geziyor. Bir sergide resimlere bakarken, bir kitabı okurken, bir program dinlerken, en güzel anın tam ortasında bir yerlerden çıkıp karşımıza dikiliveriyorlar.

Bu korku ve kaygı ustaca körükleniyor, basın ve yayın araçları aracılığıyla. Özellikle filmlerle. Alev alev yanan kuleler, sise boğulan kentler, dünyaya garip yumurtalar bırakan canavar yaratıklar, depremler, her yeri kana bulayan zorbalar. Magazin sinemanın son yıllardaki konuları bunlar. Garip kahramanlar (!) tûrüyor bu arada, eski “kahramanlık” anlayışına karşıt düşen kahramanlar. Bütün bir kenti kişisel açıdan sorgulamaya karar veren, gece mahkemeleri kurarak idam cezaları infaz eden yargıçlar, öç almak için olmadık zorbalıkları yapmaya hazır kan dökücü, kelle getirici fedailer, Doğu gizemine sözüm ona Doğu felsefesinin kendini koruma, ancak saldırıldığında saldırma anlayışı uyarınca birbirine kafakol çeken karateciler, kung-fucular...

Terör yalnızca teröristlerin elindeki bir silah, bir yasak yayın, hele bir yazı makinesi, bir bildiri hiç değildir. Terör, can alıcı olmayabilir, ama her zaman kan kusturucudur, susturucudur, boyun eğdiricidir. Bilinçli terör, insanı eğlendirerek, oyalayarak, silahsızlandırarak ele geçiren eyleme denmelidir. Çünkü silahlı terörle eninde sonunda, baş edebilme umudu vardır (tarihsel bir zorunluluk olarak) ama silahsız terör, insanı canından bezdirir, sinsi sinsi yılgınlıkla doldurur, yaşamaya karşı yorgun düşürür.

Neden yalan söylemeli, bankerlere para kaptıran aldatılmış yurttaşlarımıza bir yandan acırken bir yandan da “Eeee olacağı buydu. Neden sağlam devlet kuruluşları varken, gidip elin çocuğuna oyuncak olmuşlar?” demiyor muyuz? “Köşeyi dönme” olayını gırgıra almıyor muyuz? Oysa bunlar bizim, hepimizin (bankerli ve bankersiz olanların) yaşamlarının bir özeti. İçinde yaşadığımız, tadını yavaş yavaş yitirmeye başladığımız, kaynak-

larını hızla tükettiğimiz çılgın dünya bu “mahşer” görüntüleriyle teslim almak istiyor bizleri. Artık eski aileler gibi çocuklarımızın çocukları için yatırımlara girişemiyoruz, ailelerin uzun süreli olacağına bel bağlayamıyoruz. Ne “bir gün hatırlı konuğa sunulacak bir eski havlu” var sandığımızda, ne bir yakınımızın gelecekteki nikâhında giymek üzere önceden kapatılmış bir top tafta, ne de bir tatili değerlendirecek bir gemi yolculuğu bileti. “Mahşer dünya”nın anlık insanlarıyız şimdilik. Çocuklarımızı sabahları uykularında uyandırıp yollara salmak, okullara göndermek bile zaman zaman gülünç bir çaba gibi görünüyor.

Bu karamsarlıkla baş edecek yine bizleriz ama, başkası değil. Baş koşul da dünyamızı karartan dış etmenlerle kıran kırana savaştan, teslim olmamaktan, birkaç gün sonra nasıl olsa bahara dönecek dünyanın hakkını insanca vermekten geçiyor. Yüreğimizden geçiyor.

Mart 1982

Saçma Sapan Ölmek

“Saçma sapan ölüm” deyince –“Nasıl olur ölümün saçma sapanı?” demeyin, önce anlatacağım öyküyü okuyun isterseniz– aklıma genç bir tanıdığın ölümü gelir.

Zengin bir ailenin oğluydu. Okumadı, çalışmadı, boş gezdi, hazır para yedi yıllar yılı, ana babasını canlarından bezdirdi, “Bu çocuk adam olmaz,” gibi karamsar bir sonuca, artık kendisinden bir şey beklememeye sürükledi. Sonra bir gün ne olduysa oldu, çalışma ve geçimini kazanma zamanının gelip çattığına karar verdi. Eş dost, akraba koşuşturdular, ona “uygun” bir iş aradılar. “Uygun”luk şu anlama geliyordu: Öyle bir iş olacaktı ki bu, çalışmayı ilk kere göze alan bir aylağın gözünü korkutmayacaktı; fazla çaba gerektirmeyecekti; sabah 8 akşam 6 düzeni gerektirmeyecekti, iyi para getirecekti vb. Böyle bir iş bulamadı elbette ama bizim genç öylesine kesin kararlıydı ki çalışma konusunda, herhangi bir işi kabul etmeye razıydı. Öyle herhangi bir işin bulunması uzun sürmedi.

Genç adam, iş görüşmesine gideceği sabah, yıllardır kalkmadığı kadar erken bir saatte kalktı, yıllardır giyinmediği gibi iki dirhem bir çekirdek giyindi, hatta yıllardır taramadığı saçlarını ortadan ayırıp limon kolonyasıyla sıkı sıkı taradı.

Ne olduysa, Dikimevi durağının orada, otobüs beklerken oldu. Delikanlının eskiden otobüse binmeye gönül indirmedini belirtmek gereksiz, ama o gün yeni bir yaşama atılıyordu, her şeyin belli ölçüler içinde olmasını istiyordu. O durakta otobüsü bekleyedursun, hafif bir çatırtı duyuldu ve nedense o gün, o dakikada “miyadı dolan” bir çınar, büyük bir gürültüyle yıkılarak delikanlıyı ezip geçti.

Bu inanılmaz rastlantı, aslında korkunç diye de nitelendirebileceğimiz bu “kara” olay karşısında yine de –burukça bile olsa–

gülümsemekten kendimizi alamıyoruz. Güvenli bir yaşamaya duyulan özlemin, savrukluktan vazgeçip dizginleri ele alma kararının ufacık bir terslik sonucu böylesine alaşağı edilmesi az saçma sapanlık değil!

Ne saçma sapan ölümler var bunun gibi. Çöken bir yapı iskelesinin altında kalmak, ayağı takılıp başını bir taşa çarpıp beyin kanamasından ölmek, yarı yolda takılan bir dampere ne olduğuna bakarken damperin birden harekete geçip kişinin başının ortasına inmesi, intihar etmekten kurtarılıp gripten ölmek, yıllardır kavuşamadığı sevgilisiyle nikâh masasına oturmak için acele ederken trafik kazasından gitmek gibi...

Bu iç kapayıcı örnekleri saymamın bir nedeni var elbette. Birazdan o nedene geleceğiz.

Sabah uyanıyorsunuz. Tatalım ki pırıl pırıl bir sabah. Radyonuzu açıp çay suyunu ocağa koyuyorsunuz. Radyodan yükselen (olmaz, ama diyelim ki) Mozart eşliğinde bir de duş yapıyorsunuz. Hava, gelen baharın bütün kokularıyla yüklü, pencereden sarktınız mı başınız dönüyor. Derken bir ara... Sabahın yedi buçuğunda bir tıp uzmanı öğüt veriyor: “Her sabah memelelerinizi ellemeyi unutmayın, bir şişlik olup olmadığını gözden geçirin, kanserden korkmayın, geç kalmaktan korkun.” Neyse, onu duymazlıktan gelip bu güzel günün büyüsunü bozmak istemiyorsunuz. Gazetelere bakmalı...

Renkli gazetelerden hangisinin sayfasını karıştırırsanız karıştırın, şöyle bir sağlık köşesi bulacaksınız: “Biracının karaciğeri pes etti”, “Bilmem kim, sarılığa yakalandı”, “Sigara hayatımızın on yılını alıp götürüyor”, “Kanseri yenen kadın gazeteci neler dedi?”, “Falanca yakalandığı onulmaz hastalığın bakımı için İngiltere’ye gitti!”

Bu sözüm ona bilimsel ve çağdaş uyarılar, sabahımızı kartarmaya yetecek de artacaktır bile. Altı ayda bir doktora görünmek, elbette çağdaş bir yurttaşın savsaklamaması gereken basit bir iştir; gerçekten de bütün önemli hastalıklar, erken “müdahale”lerde iyi sonuçlar vermektedir. Ne var ki, yurdu-muzda hastanelere öyle ha dediniz mi giremezsiniz, girseniz bakılamayabilirsiniz; bakılırsanız, kesin testlerin yapılması, sonuç almak ister istemez aylar sürebilir.

Hele yurdumuzun uzak bölgelerinde, hastane ve doktor bulunmayan yörelerde bu bakım sorunu nasıl çözümlenir acaba?

Anlaşılan bu tür yayınlar, daha çok “zaten bu bakım onarımı gerçekleştirebilenlere” sesleniyor. Doktordan ve hastaneden nasibini alamayan ya da almak yığıtliğini, sabrını göstermeyen “Canım bizim eski beden ne kadar giderse gitsin,” diye avunan sıradan yurttaşta değil. Bir tüp yutma, bir röntgen çekirme, bir kan aldırma kaç liraya patlıyor hepimiz biliyoruz, üstelik aldığımız sonuçlar, acaba ne derece özenli, ne derece inandırıcı?

Bu arada dünyada “hastalık sömürüsü” diye yeni bir uğraş tütredi. Herkes kanserden, enfarktüsten, sigaradan, içkiden korkuyor. Sağlıklı yaşamış. Televizyondaki tıp dizilerinin çoğu da bu sömürüyü körüklüyor: Tıp Dosyası, Tıp Merkezi vb...

Saçma sapan ölümlerin kol gezdiği bir dünyada insanlar, “biricik” ve “benzersiz” ölümler kapmaya çalışıyorlar sunulan ölümler arasından.

Ünlü oyun yazarı İbsen, kişilerin adları güç söylenir hastalıklara pek düşkün olduklarını, böylece özel bir kişilik edinmeye çalıştıklarını sık sık söyler.

Biz de komşu konuşmalarında şöyle sözler duyarız sık sık: “Ayy, şuramda bir sertlik var, kolum da uyuşuyor, kanser miyim acaba?” Hastalık hastalığı başlamıştır artık. Sağlıklı yaşamın birinci koşulu sanıyorum, dünyaya sağlıklı bir biçimde bakmaktan, yani yersiz korkulara sarılmamaktan geçiyor. Saçma sapan ölümler aklımızdan çıkmasın!..

Nisan 1982

İç Dökmek...

İç dökmek, ne gibi bir gereksinimin sonucudur acaba? Sorunun yanıtını bulmak kolay değil. Katolikler, bir papaza gidip bir hücrede günah çıkartırken, neyin ardındanırlar dersiniz? Bir boşalıp rahatlanan mı, yoksa dinin koyduğu yasakları resmi bir “merci”e anlatıp o günahlardan arınmanın mı? Haydi, biraz daha ileri gidelim ve diyelim ki, yoksa bir cezaya çarptırılıp yeni günahlara hazırlanmanın mı?

Günümüzde psikiyatlara koşanlar, meditasyon derneklerine üye olanlar (elbette bu iki arayışı aynı kefeye koymuyorum) neyin peşindeler? Neden “kurtulmak”, neye “varmak” amaçları?

Bir röporta jdan öğrendiğimize göre, ünlü dert dinleyici Güzin Abla, günde ortalama 100 mektup alıyormuş, haftanın iki günü de “dertli ziyaretçileri”ni kabul ediyor, avutuyormuş.

“Dünyanın hiçbir yerinde dertsiz insanın olduğunu sanmıyorum,” diyor Güzin Abla, “Hele ülkemizdeki bu dert potansiyeli öylesine güçlü ki...”

Gerçekten de dergilere, gazetelere bir göz attığımızda hemen hepsinde dertlere ayrılmış bir köşe görüyoruz: Dert Ortağı, Derdinize Çare, Gönül Abla, Güzin Abla, Bize Sorun... Daha gelişmiş ülkelerde, telefonla dert dinleme sisteminin bile geliştirildiğini öğreniyoruz. Kim bilir, belki zamanla, elektronik dert ablaları çözüm bulacak dertlerimize.

Oysa biz gelişmiş Batı ülkelerin yurttaşları gibi bir iletişim kopukluğu yaşamıyoruz. Sokakta yıkılan bir yurttaşın üstünden kayıtsız adımlarla geçip gitmiyor olayı görenler, bir komşu hastalanmaya görsün, unutulduğundan yakındığımız komşuluk ilişkileri bugün de canlanıveriyor hemen. Peki, neden dert dökmek için ille de bir “abla” bekliyoruz acaba? Ailede, suskunluğu

ilke olarak benimsediğimizden, bir erdem gibi gördüğümüzden mi?

Yanıtı Güzin Ablâ'dan alalım: "Bazı kişiler için gerçekten önemlidir bu," diyor. "En yakınlarına bile anlatamayacağı, açılmayacağı şeyler vardır. Karşılarında basmakalıp da cevap verse, onları iyi kötü dinleyen bir insanı, hayali gibi görünen, ilk bakışta elle tutulup gözle görünmeyen bir olguyu buldular mı gerçekten şaşırtıcı bir inançla yazıyorlar hemen..."

Bu tür sütunlara mektup yazanların büyük çoğunluğu, ciddi aile içi sorunların kıskacına girenler... En yakınlarına bile anlatamayacakları olayları yaşayanlar. Anlaşılmamaktan yakının, itilip kakılan, insan yerine konmayan genç kızlarla baskı gören delikanlılar, bu alanda başı çekiyor. Bir yakın, evde bulamadıkları bir akraba sıcaklığını arıyor gibi mektupları. Bir de kötü yola düşen ya da düşürüldüğünü ileri süren genç kızlar var bu yalnızlar kümesinde. Ne var ki çoğu kere pek inandırıcı olmuyor yazdıkları. Yüz lira verip dergi alabilen, üstelik bir dergiye yazma cesaretini gösteren, kişilikli genç kızların yaşamdan bunca habersiz görünmeleri şaşırtıyor insanı. İster istemez, "Bu kızlar yerli film de seyretmemişler mi?" diyorsunuz, "Hele bu konuları iyice abartan, her sokağa çıkan kızın ırzına geçileceğini bile aşılama kalkışan yerli filmleri?"

"Boşalma" cinsel sorunlar söz konusu edildiğinde (özellikle penis boyu, kızlık zarı, elle doyum) garip boyutlar kazanıyor. "Penisimin boyu bilmem kaç santim, büyütme için ne yapayım?" sorusuna hemen bütün dergilerde rastlıyoruz. Peki, penisine bunca düşkün bir delikanlı, sorunun yanıtını daha önce hiç okumamış mı, yoksa yanıtını bildiği soruyu bir daha sorarak bazı sözcükleri kullanmanın tadını mı çıkarıyor?

İşte sürekli okuduğumuz mektuplardan herhangi biri daha: "Nişanlımla sürtüşme yoluyla tatmin oluyorduk. Bir ara rektumundan kan geldi. Acaba kızlık zarım yırtıldı mı?"

İç dökmek, avunmak, avutulmak... "Siz olsaydınız ne yapardınız?" sorusuna, içtenlikle şu yanıtı veriyor Güzin Ablâ: "Doğrusunu istersen, ben yazmadım Güzin Ablâ'ya." Bu yanıtın, onun da okur mektuplarının içtenliğinden kuşku duyduğunu seziyoruz.

Ailelerine ve yakınlarına dert dökemeyenlerin, iş bulamayanların, gerçek dertlilerin, toplum dışına itilmişlerin yanı sıra, düzmece dertlilerin, teşhircilerin göstermelik dertlerini de okuyoruz okur mektuplarında. Bu dertlerin devasını bilimsel olarak verebilecek uzmanların yanı sıra “amatör avutucular”a da.

Şöyle bir çözüm geliyor akla: Kişinin derdiyle devası ille de bir sanayi haline gelecekse, kişi.kendi bir şey yapmadan dünyadan hazır çözümler, avuntular bekleyecekse, dertsiz başımıza bile dert aramak zorundayız. Hem de hemen. Tek çözüm, avutulmak istemek yerine iyileştirilmek istemek galiba. Danışılacak kişinin konunun uzmanı olması yani.

Mayıs 1982

İki İnsan Olarak

Önceki ay, kadının çalışma yaşamına katılması bunun gerekliliği ve sınırları konusunda, bir sempozyum düzenlendi İstanbul'da. Korkmayın, bu yaz günlerinde sizlere konuşmacıların bildirilerinden parçalar aktaracak değilim. Ama sırf mevsimlerden yazdır diye de yaşamımızı yakından etkileyen çalışma koşullarını görmemezlikten gelemeyeceğimizi biliyorum. Öyle yoğun bir tempoda yaşıyoruz ki, yaz-kış birbirine karıştı zaten, tatil falan hak getire...

Sempozyumda su yüzüne çıkan gerçek, taa Sanayi Devrimi'nden beri kadın işgücünün ucuz emek kapsamına girdiği, kadınların özellikle bunalım ve savaş dönemlerinde işe alındığı, buna karşılık bunalımlı dönem atlatılınca, ilk kovulan işçiler olduğuydu. Eğitimde ve ücrette eşitlik ilkesi, dünyanın her ülkesinde bugün bile uygulamada asla işlemeyen, işletilmeyen bir ilke olarak kâğıtta kalıyordu. Kadın hem iş yaşamında ücret eşitsizliğinin acısını çekiyor, hem de evinde anneliği ve ev kadınlığını yürütmenin güçlüklerini bir görünmez işçiliği yaşıyordu. Sunulan anketlerden ve araştırmalardan anlaşıldığına göre, çalışan kadınlar bile –meslek kadınları katına yükselmiş olsalar da– kendi sorunlarının bilincinde değildiler tam anlamıyla. Feodal geleneğin yürürlükte olduğu toplumlar, siyasal değişimler, köklü değişimler geçirdikten sonra bile kadına yine ikinci sınıf yurttaş olmadan öte bir hak tanımıyorlardı. Kadının hep edilgin, ürkek, yumuşak, verici, dişi, ana, bacı, sevgili kalma rollerini benimsemesinde, Freud'un görüşlerinin yaygınlık kazanmasının da payı vardı. Oysa sempozyum süresince bu görüşlerin bugün ne gibi eleştirilere uğradığını ve çürütüldüğünü de öğrendik.

Sonuca gelince: Dört gün süren ve uzmanların konuşmalarıyla önemli sorunları gün ışığına çıkarmayı amaçlayan bir sempozyumun sonucunu iki satıra sığdırmak zor olsa da şuydu: Gerçi kadın, çalışma yaşamında da bağımlılıktan kurtulamıyor, çalıştığı cins koluna kendi cinsinin damgasını vuramıyordu, yine de dört duvar arasında kalıp yıpratıcı ev işlerinin kısıcından kurtulmak için, dünyayla bağlantı kurmak için çalışmalıydı. En azından bilinçli olarak karar verebilmeliydi çalışıp çalışmamaya, çocuk doğurup doğurmamaya, kürtaj yaptırıp yaptırmamaya. Amaç kadına erkek karşısında öncelik tanımak olmamalı, tam tersine kadınla erkeğin cinsel özelliklerini arka plana atabilmiş iki uygar insan olarak mutluluğa birlikte el ele erişebilmeleriydi, çocuklarını bu iki ayrı cinsin dünyasından haberli kılabilmeleri, her sorunu bu arada çocuğun yetişmesi sorununu birlikte çözebilmeleriydi...

Bu arada bir bildiri de kitle iletişim araçlarındaki kadın imgesini gündeme getiriyordu. Biliyorsunuz, kadınlara, erkeklere ya da özellikle gençlere seslendiklerini savunan dergiler çıkıyor. Bu tür dergilere hiç göz attınız mı? Attınızsa baş yazılarda ya da bilimsel (!) yazılarda savunulan görüşlerle dergilerin aldığı reklamlar, yayınladığı fotoğraflar arasındaki uçurum dikkatinizi çekti mi? Televizyon reklamlarını da bunlara katarak şöyle diyebiliriz: Kadın kitle iletişim araçları için, insanlık onuru olmayan bir metadır. Şöyle: Bir deterjan, bir perde, bir porselen reklamı söz konusuysa, "ev kadını"dır yani özverilidir, sözgelimi kocası tıraş olurken, çocuğu duş yaparken o bulaşık ve çamaşırla uğraşmakta, yine de çok hoşnut görünmektedir durumundan; yine de bakımlı ve güzeldir. Ama iş tıraş bıçağı ya da kumaş reklamına gelmesin aynı kadın hemen "korkunç bir baştan çıkarıcı" kesilir, alabildiğine soyunur, dökünür, zincirlere vurulup erkeğin kölesi olmayı benimser. Mesajı özetleyelim: Her şeyi tüketen kadındır; güzellik malzemelerinden sabun tozlarına kadar piyasaya ne sürülüyorsa, kadın tüketmektedir.

Şimdi buraya bir nokta koyalım. Batı'da kadın vücudunun ancak kadınlara seslenen, kadınlarla ilişkili metaların reklamında kullanılması için bir savaş veriliyor. Bizde ise çıplak kadın vücudu, baharın gelmesinden tutun, deminki örnekteki tıraş

bıçağı reklamına kadar her yerde, gazetelerde, magazinde hatta sözüm ona bilim dergilerinde bile sorumsuzca kullanılıyor.

Amaç elbette bu tür yayınların yapılmaması değil. Her denetim, her yasaklama sağlıklı ya da sağlıksız bir gelişmeyi saptırıp baskı altına alır yalnız; zamanla kendiliğinden zorunlu olarak doğru raya oturacak bir eğilimin yeşermesini engeller. Kadınla erkeğin birbirine yakın, birbirini anlayan, birbirini ezmeyen iki insan katına yükselmeleri deneyinde elbette yanlış adımlar da atılacaktır şimdilik.

Okur, nasıl olsa bir gün bu tür yayınları “iyi niyetli, aile içi seks kılavuzları” olmaktan öte bir anlam taşımadığını öğrenecektir. Geçim derdine düşmüş, kendi cinsiyetini fark edecek zamanı bile bulamayan genç bir ana bu yayınların sürekli körüklediği “şiddetli orgazm”ın bir efsane olduğunu kavrayacaktır; baskılar sonucu hiç kız arkadaşı edinememiş bir delikanlı ile günlük yorgunluklara tutsak düşmüş bir aile babası, dergilerde kulaklarına fısıldanan “çapkınlık sırları” karşısında kahkaha atmaya başaracaklardır; ilerici genç kızlar da erkeğin çıplak fotoğraflarının yayınlanmasını “erkeğe tanınmış çıplaklık özgürlüğü” değil, insan eti kullanımına sunulmuş yeni bir hizmet olarak değerlendireceklerdir nasılsa. İki cinsi –iyi ki– farklı ve birbirine o yüzden çekici kılan cinselliğin her an, her yerde, her koşul altında değil, söz konusu iki kişinin istediği, seçtiği anda gündeme getirilebileceğini görecektir. Sorun, “kadının vücudu metaysa, erkek vücudu da metaadır” gibisinden bir ölç alma sorunu değildir, “iki cinsin vücudu da meta değildir, asla olmamalıdır”dır, bir insan olma sorunudur.

Dergiler, dünyamızı açsın, ama suni “ithal malı” sorunlarla, aman içimizi karartmasın!

Haziran 1982

Duygusal Eğitim

*Gemliğe doğru
Denizi göreceksin
Sakin şaşırma!*

diyor Orhan Veli. “Mutluluk” dediğimiz aslında ufacık, çoğu kere bir anlık, sevindirici, şaşırtıcı, diriltici ayrıntıların birleşmesiyle oluşmaz mı? Bir dönemeçten sonra beklenmedik bir anda, alabildiğine maviliğiyle bir denizin gözler önünde kat kat açılması, bir orman yolunda ilerlerken ağaçlar arasında beliren eski bir çeşmeden kana kana su içmek, birdenbire bastıran bir yaz sabahında bir kitap alıp çayirlara uzanmak, pelin-sakız-ot kokusuna bırakmak kışın yorgunluğunu... Belki de “mutluluk” çocuğumuzun sandığı gibi uzun süreli hatta yaşam boyu bir güvence değildir; anlık bir tattır ve böyle anlık, elden kaçırılabilir oluşu tadını büsbütün arttırmaktadır. Hazır reçeteler, beylik “yaşama sevinci” formülleriyle ulaşılamaz mutluluğa. Yaşamı çok daha ince, soylu bir imbikten geçirmeyi sağlayacak bilinçli bir yetiye varmak gerekir.

Eğitim dendiğinde çocuğumuzun aklına, “eli sopalı bir buyrgan” gelir, bir “otorite”. Sıkı bir düzen, sıkı bir özdenetim gelir. Çocuklarımızı köle gibi çalıştırmak, at gibi yarıştırmak, sınavlarda terletmek, gereksiz bilgilerle yormak, çağdışı, içi boşalmış kalıplarla gerçek yaşamdan koparmak gelir. Eğitim, mutluluğun tam karşısındadır sanki. Aynı anlayış, başka kavramlar için de geçerlidir. “Tören” dendiğinde ya ulusal bayramlarımızdaki geçit törenleri, fener alaylarını anımsarız ya da dini bayramlardaki el öpme, mendil, şeker verme geleneğini yani, birtakım “vecibeler”... (Bu güzelim yaz ayı, “festivaller

ayı” olmaya başlıyor ülkemizde. Ama biz “festival”den düzgün bir kılık, oldukça yüksek bir ücret karşılığında bir bilet edinip “resmi” bir toplantıya katılmayı anlıyoruz hâlâ. Resmi bir şeyler geliyor aklımıza boyuna...)

Neden? Kışın bitişini, toprağa, suya, havaya cemrelerin düşüşünü, bağbozumunu kutlayan ulusal şenliklerimiz yok? Yortularla paskalyaları bir yana bırakalım, neden çocuk herkesin sokaklara dökülebildiği, şarkı söyleyip halay çektiği, şiirler okuduğu, kaldırımlarda sergilerin açıldığı, ünlü oyunların sergilendiği şenliklerimiz yok? Neden kültürün, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğunu anlamazlıktan geliyoruz? Kültürü ille de bir masa başı temrini sayıp onu yaşamın içine katmaktan, mutlulukla donatmaktan kaçınıyoruz. Her şeye bir resmiyet bulaştırıyoruz? Neden bu mazohizm?

Yanıtlardan biri, din müziğimiz de olabilir. Dinimizin sokağa açılan tek ezgisi “ezan”, çocuklarımızın anlamını çıkaramadığı yabancı, ürkütücü bir ses dizisidir. Kapalı kapılar ardında çalınan ya da “icra edilen” din müziğimizin soylu örneklerinde bile bir öbür dünya kokusu alırız sık sık. Ölümün soluğunu ensemizde duyarız. Evrenselleşmediğinden insan yaşamından, yaşanan ortak çağdan, günlük yorumlar alıp zenginleşmeyen yine de soylu bir müziktir din müziğimiz. Minyatürlerimiz de aynı yazgıyı paylaşırlar.

Çocukluklarında ölüm ezgileriyle içli dışlı büyüyen, müzeleri gezmeyen, kentlerimizin çoğunda tarihle el ele, iç içe yaşadığımızın farkına bile varmadan “eğitilen” çocuklarımız için tek neşe kaynağı iç kapayıcı birtakım sınıf bitirme müsamereleridir. O eğlencelerde bile yine resmi şiirler okur, resmi kılıklara bürünürler.

Sünnetleri de, düğünleri de aynı iç kapayıcı resmi ortamda gerçekleşir. Paralar dökülür, salonlar kiralanır, giysiler alınır, mobilyalar ayarlanır, taksitlere girilir, ama yaşamın özündeki cevher yoktur ortalıkta. Güvey, nikâh dairesinin kapısında gelen çiçekler ve telgraflar için bahşiş yetiştirmeye çalışırken, gelin günün heyecanı içinde duvağının, sigara izmaritleriyle kaplı kirli zeminde kapkara kesilmesine üzülecek, görevlilerin “Hadi yürü, acele et biraz! Sizden sonra daha iki nikâh var, hadisene!”

gibisinden sevimli uyarılarına kulak vermek zorunda kalacaktır. Sünnet çocukları bugün artık hiçbir anlam taşımayan şaklabanlıkları seyretmek zorundadırlar.

Hep bizden bir şeyler alındığını, oyuna getirildiğimizi düşünürüz bu tür şenliklerde: Pastalar bayattır, orkestra kötüdür, iki bardak şarap için neler neler ödenmiştir, aman kardeşim bilmem kim hanımın şapkası da ne kadar rüküştür, gelen armağanların çoğu ucuzdur, değmemiştir canım... Onca masraf... Çünkü “bizden” katacağımız hiçbir şey yoktur.

Nedir Orhan Veli’yi şaşırtan, içini kıpır kıpır eden? O kıpırtıya ulaşmak için acaba nasıl bir gönül eğitiminden geçmek gerekir?

Nasıl karşı konulabilir kültürlü kültürsüzlüğe?

Caddelerimiz saran bira-dönere, yaşamımızı zehir eden “arabesk”e, geleneksel kültürümüzü yok sayan, ezip bitiren kentleşme kültürsüzlüğüne nasıl karşı konulabilir?

Orhan Veli’nin adını bile duymamış, mutsuz, kapkaççı erkeklerle, konken oynayan paragöz kadınların yetiştirdiği, duygusal eğitim görmemiş kuşaklar adına ne yapılabilir?

Not: Orhan Veli’nin bu güzelim dizeleri “Gemliğe doğru tam denizi görecekken” bir trafik levhasında yer alıyordu. Hangi hoyrat eller sildi, karaladı onları?

Temmuz 1982

Yaz Sıcağında...

“Çocuklu aileler için yaz, temmuz ortasında bitiyor,” dememi yadırgamayın. Evet, temmuz ortası, yazın olanca görkemiyle sürdüğü bir dönem. Güneşin eksik olmadığı günler, serince geceler... Sebzelerle meyveler olgun, bol, ucuz. Böyle mutlu bir ortamda, kişinin içi de teniyle birlikte ısınıyor, berekete doyuyor ve bu huzurun böyle sonsuza dek süreceğine inanası geliyor. Cahit Sıtkı gibi: “Yaz günleri, kilometrelerce uzun yaz günleri...”

Çocuklu aileler, ailece, sınavları (okul seçme, sınıf geçme gibi irili ufaklı bütün sınavları) atlatmanın keyfindeler. Sonuçlara da –iyisine de, kötüsüne de– zamanla alışmışlar, ister istemez.

Erken uyanma sorunu da kalmamıştır artık. Çocuk gönlünce uyuyup dinlenebilir, kışın yorgunluğunu atabilir üstünden. Bir süre, aile bireyleri, önlerindeki mevsime ilişkin tasarılar kurmadan rahat bir soluk alırlar. Ama temmuz ortalarında bir tedirginlik, bir sorumluluk duygusu bastırır: “Çocuğu çok mu aylak bıraktık acaba? Daha kitabını açmadı bile,” ya da “Çocuğumun zamanını böyle boş geçirmesini nasıl engelleyebilirim? Zorla yaptırmak istemiyorum dediğimi...”

Bu rastgele sorular, ayın bitiminde iyice büyüyüp, sorun haline gelir. Çünkü çocuk hâlâ gününü sokakta oynayarak geçirmekte, hava kararmadan eve dönmemekte, üstelik pek de mutlu görünmektedir. İyi, güzel de...

Gazetelerin, dergilerin öğüt köşelerinde bu tür kaygılardan kurtulmanın tek yolu olarak çocuğa bir “hobi” kazandırmak öneriliyor. Pul koleksiyonu yapsın, kelebek koleksiyonu yapsın, kibrit kutusu toplasın, yeter ki bir şeyle ilgilensin, boş zamanını doldursun deniliyor. Ama “hobi”nin toplumun yapısından

kaynaklandığı pek hesaba katılmıyor, hobinin bir toplumda yerleşmesi, yaygınlaşması için köklü bir geleneği olması gerektiğini de. Sözgelimi önerilen hobilerden en ucuzunu seçse çocuk, kibrit kutusu toplamaya kalkışsa, böyle bir hobi geleneği olmayan bir ülkede yaşadığına göre Tekel, Kav, Türkiye vb. gibi çizimlerine hiç özen gösterilmemiş kibrit kutularını mı biriktirecek yani? Yoksa arada sırada yabancı ülkelere gelerek, çakmak kullanmayan, birkaç dostun getireceği cicili bicili kibrit kutularının yolunu mu gözleyecek? Kelebeği hangi dağda, bayırda, nasıl yakalayacak?

Çocuğu başıboş bırakmamanın bir yolu da, onu bir “topluluğun bir üyesi” yapmak. Örnekse, ünlü bir spor kulübüne yazdırmak. Gelgelelim spor kulübü de okuldan pek farklı değil sıkı düzen açısından. Çocuklara öğle uykusu cezası veren, kitabı yasaklayan, onların güneşte kalıp kavrulmalarına, denizde üşümelerine pek kulak asmayan kulüpler de var. Ama biz çocuğu ille de saygın bir üye yapmak istiyoruz, bu yolda para, emek ve zaman harcıyoruz. Acaba neden? Bir yüzyıl öncenin “göstermelik yurttaş” yetiştirmeye yönelik Avrupa kültürünün etkisiyle mi acaba? “Biraz dil bilsin, biraz müzikten anlasın, gittiği yerde küçük düşmeyecek kadar görgü kurallarını öğrensin,” gibisinden bir mutluluk ve başarı reçetesinin etkisiyle mi?

Bir zamanlar pek gözde kitaplar vardı: *İyi Yurttaş Olmanın Yolları*, *Yirmi Günde Nasıl Milyoner Olunur?* gibi. Dale Carnegie bir servet yapmıştır bu kitaplar aracılığıyla. Onlarda da amaç aynıydı. Kişiliği silen, kişileri birörnekleştiren, sert yanlarını yontup yumuşaklıklarını ballandıran yöntemlerle ortalama yurttaş yaratmak: Her şeyden azar azar...

İnsan yavrusuna acımamak elde değil. Tay, doğar doğmaz doğruluyor, titrek bacakları üstünde. Kedi yavrusu, tek başına barınabildiği an annesi tarafından özgür bırakılıyor. Ama insan yavrusu büyükleri istediği sürece “çocuk” kalmak zorunda. Eski konaklardaki “küçük bey”ler, evlenip çoluk çocuk sahibi olduktan sonra da küçük beyliğini sürdürürlerdi, düşünsenize: “Koskoca adam oldu, ama benim gözümde hâlâ çocuk,” gibi ilk bakışta sevimli, sevecen gelen bu yaygın anlayışın çocuk için, büyüyen, yetişen, olgunlaşan, kendi seçmesini yapmada, kendi

yönünü çizmede söz hakkı isteyen insan için ne korkunç bir baskı olduğunu düşünebiliyor musunuz?

Geçenlerde bir arkadaşım, “Kişinin dünyasını gereğinden çok genişletmeye çalışmak onun mutsuzluğunu artırma sonucunu verebilir,” diyordu. Haklıydı. Müziğe yatkın olmayan bir çocuğu, saatlerce müzik çalıştırmaya zorlamak; futbol oynamayı seven bir çocuğu, ille tenis kulübüne yazdırmak; kitap okumayı seven bir çocuğu, topluluğa karışabilsin, yabancılık çekmesin diye maçlara sürüklemek; fen deneylerine düşkün bir çocuğu, tıg işlemeye zorlamak.

Bu zorlamaların temelinde iyi niyetin yattığı kuşkusuz. “Çocuğa çeşitli seçenekler sunmak” iyi niyeti. Ama niyetin iyiliği, önerinin esnekliğine bağlı büyük ölçüde. Bu anlamda, çocuğun kişiliğine duyulan saygıya. Her çocuk aynı şekilde programlanıp biçimlendirilecek bir robot değil, kişisel serpilme gücünü özünde taşıyan bir bireydir. Bu bireye gücünü geliştirme yerine dağıtma olanakları vermek, onu ufak ufak parçalamak, mutsuz etmek anlamına gelir.

“Garantili Çocuk Yetiştirme Yolları” diye bir kitap okumadım daha. Belki yakında o da çıkar. Ama bütün uzmanlar, değişik görüşleri ileri sürseler de, bir konuda birleşiyorlar: Çocuğu sevmek yetmez, çocuğu saymalıyız da.

Ağustos 1982

Özel Olimpiyatlar ve Sağlık Furyası

“Kazanmama izin verin. Kazanamazsam da hiç değilse, çabamda yüreklilik gösterebileyim.” Özel Olimpiyatlar’a katılan yarışçıların ilkesi bu.

İsterseniz Özel Olimpiyatlar’dan söz edelim biraz: Uluslararası nitelikte bu spor yarışmaları Kennedy ailesinin bir vakıf kurup “özürlü” çocuklara “başarı” zevkini tattırmaya karar vermesiyle başlamış. Kennedy ailesinden özürlü bir kız çocukla savaşta ölen genç bir pilotun anısını ayakta tutmak için...

Temmuz 1968’den bu yana belli aralarla düzenlenen bu olimpiyatların amacı, özürlü ya da sakat insanları yıllar yılı baskı altında tutuldukları, saklandıkları, yalnız bırakıldıkları karanlık köşelerden çıkarmak, ulus-ırk-renk-kültür-din gibi ayrımlar gözetmeden, onları kaynaştırmak, özel sorunlarında birleştirmek, yalnızlıklarını unutturmak onlara, bu arada yetiştiriciler ve eğiticiler çerçevesinde tartışmak, eğiticileri yüreklendirmek, son bilgilerden haberi kılmak...

1983 yılında ABD’nin Louisiana eyaletinde düzenlenecek yarışmalarda, dört çocukla bir yönetici, bir eğitmen ilk kez Türkiye’yi temsil edecekler. Türk Spastik Çocuklar Derneği’nin başkanı Prof. Dr. Hıfzı Özcan, ABD’de yaşayan bir yurttaşımızın, Nuri Sabuncu’nun kafilenin gidiş-dönüş ve olimpiyat süresi içindeki harcamalarını karşılamayı üstlenmesiyle hazırlıkları hızlandırmış. Önümüzdeki günlerde, yetkili sporcularla spor bilimcilerinin elemelerden geçirdiği çocuklar bu olimpiyatlara yetiştirilecekler.

Yükselen itirazları duyar gibiyim: “İyi ama, bireysel bir girişim bu... Neden uluslararası düzeyde, daha genel bir program uygulanmıyor? Sağlıklı çocuklarımıza olanak bulamazken, iş sakatlarla özörlölere mi kaldı?” Şimdi burada duralım.

Sahi son yıllarda sağlığa, sağlıklılığa ve güzelliğe neden her zamankinden daha büyük bir önem vermeye başladık? Günlük gazetelerin, haftalık, aylık dergilerin sağlık köşeleri büyük ilgi görüyor, güzellik öğütlerine ayrılan sütunların sayısı arttıkça artıyor, güzellik yarışmalarına olağanüstü yatırımlar yapılıyor. Spor da öyle... Geleneksel sporumuz güreş, yerini futbola bıraktı, derken spor tutkumuz öteki dallara da bulaştı yavaş yavaş. Ne güzel, ne iyi...

İnsanlarımız da sağlıklı yaşam felsefesine iyiden iyiye kapıldılar kendilerini. Pazar günleri, kalabalık şehir merkezlerine uzak yerlerde, kırlarda yürüyen, pahalı giysileri edinip ormanlara koşuya giden eşofmanlılara rastlıyoruz artık. Birkaç yıl önceye kadar “El âlem ne der?” kaygısıyla bir kır gezisinde top oynamaktan kaçınan ev erkekleriyle ev kadınları “fazla kiloları atmak” adına eşofmanlarını çekip belli saatlerde bedava olarak hizmetlerine sunulan otobüslere atlıyorlar.

Ne iyi, ne güzel... mi acaba? Doğrudur; kişi, çevresini ve toplumunu güzelleştirmeye kendinden başlar. Ama bu kişisel güzelleşmenin sınırları nerede biter acaba? Amaç nedir? Düzgün bir ağız burun edinip “köşeyi dönmek” mi? Sınıf atlamak mı? Savaş korkusunu atlatabilmek mi? Kanserden kaçabilmek mi? Bunların hepsinin bir karışımı mı? Açıkça sorarsak güzelleşme kaygısı, toplumsal mutluluğa asla açılmayacak kadar bencil, sığ bir dünyanın tuğlalarını mı örüyor, kişisellikte mi düğümleniyor? Herkes kendi güzelliği ve sağlığıyla uğraşırken –güzelleşme bir yana– sağ kalma olanağından yoksun kitlelerin sorunlarına gözlerini mi kapatıyor?

Ekonomik koşulların ağırlığı sonucu asla iyi beslenemeyecek (ne beslenmesi, açlıktan kırılan ülkelerin insanlarıyla) sağlıklılık bir yana, sağ kalma hakkını elde edemeyen, soykırımlarla dünyadan silinen sözelimi bir sivil Filistin nüfusuyla ilgilenmekten bizi alıkoyuyor olmasın bu sağlıklı yaşam? (Şu günlerde, Sigara İçmeyenler Derneği yöneticisinin bebek kaçakçılığıyla suçlandığını unutmayalım!) Spor tutkusu, aile bireyleri arasındaki ilişkileri hiç zedelemiyor mu dersiniz? Bir ay süren Dünya Kupası boyunca yalnızca televizyona göz dikmeyi “erkeklik” ve “çağdaşlık” belirtisi sayan babalar, oğullar görmedik

mi? Televizyondaki spor programlarının önce pazarlarımıza, pazartesilerimize el koymasına, sonra da haberlerden özetlere ya da reklamlara sızmasına hayır diyebildik mi?

Güzellik ve sağlık .. Bütün dünyaya egemen olmaya kalkışan “yeni ırkçılık” olabilir mi? Çünkü insanlar, güzel ve sağlıklı olmaya göz dikince, bu haklardan yoksun bırakılanları yok sayabilirler.

Bir süre sonra tek insanca değer olarak “safkan sağlıklılığı” önerebilirler. (Anayasa taslağındaki “serseri” sözcüğü üstünde düşünmek gerekiyor). Sağlıksız gördükleri, korunmasız buldukları kişileri ezmeyi görev belleyebilirler.

John Kennedy’nin de dediği gibi “Bir ulusun büyüklüğü en zayıf yurttaşlarına takındığı tavidan belli olur.” Ama ABD saldırgan İsrail’in yanağını okşamaktan da kaçınmayan bir devlettir. Özel Olimpiyatlar, bu yüzden önemli ya. Dünyada itilip kakılan, geri zekâlı ya da özürlü sayılan çocuklar, semirmiş ülkelere güzel bir yanıt veriyorlar: Spor dalında büyük başarılar gösteriyorlar... Uzmanların dediğine göre, “inanılmayacak başarılar.” İlahi adalet bu olsa gerek.

Eylül 1982

Çifte Değerler

Dışarıdan baktığımızda birbirimizi bir bütün, “tek insan” olarak algılarız. Karşımızdaki ya “iyi” ya “kötü”, ya “tutarlı” ya “tutarsız”, ya “sağlıklı” ya “hastadır” bize göre. Gördüğümüz kişiliğin bir bütün oluşturması bizi de güvenli kılar bir bakıma, en azından ona bu sıfatları yakıştırabilecek kadar “iyi”, “doğru”, “tutarlı”, “sağlıklı” olduğumuz konusunda güvence verir.

Oysa kişinin içinde ne fırtınalar koptuğunu önce kendimizden biliriz, kendi deneyimlerimizden biliriz. Allayıp pulladığımız sıfatların, yücelttiğimiz değerlerin usul usul akıp gittiği, anlamsızlaştığı, karabasan dönemlerimiz vardır hepimizin. Aygaz tüpü kuyruğunda beklerken birinin önümüze geçmesi, şehirlerarası önemli bir konuşmanın bir türlü gerçekleşmemesi, evrakı bin güçlükle tamamlayıp gittiğimiz bir devlet dairesinde karşımıza çıkan aksi bir memur, ne bileyim, bir pasaport yenileme işleminden bozuk çıkmış bir malın geri götürülmesine kadar yaşadığımız her irili ufaklı olay, içimize attığımız, derinlere bastırdığımız o canavarı, kişiliğimizin sevmediğimiz, onaylamadığımız ikinci parçasını gündeme getirmeye yetecektir.

“Gerisini hatırlamıyorum hakim bey...” diye sona eren fıkralardan buruk bir tat alırız bu yüzden, suçlunun söylediklerinin gerçekten doğru olabileceğini hem kabul ederiz, hem de “O kadarı da olur mu canım?”ın keyfini çıkarırız yalancıkıtan.

Tek tek kişilerin bir tutarsızlığı, çelişkiyi yaşaması olağan sayılabilir şu karmakarışık dünyada. Ama ya toplumlar çift kişilikli olursa? Ya bir toplum, her konuda çifte-değer yargıları vermeye başlarsa?.. O zaman iş iyice ciddileşmiş demektir.

Gazetelere bakalım... Bir bakıyoruz, eşcinsel şarkıcılar toplum olarak çok ilgilendiriyor bizi, onları dışımızda bir “olgu” diye görmüyoruz, ya alkış tutup göklere çıkarıyoruz ya yerin

dibine batırıyoruz ama ille de ille de besliyoruz ulusça; öte yandan eşcinsel düşmanlığı kampanyaları sürdürüyoruz. Konu komşumuzdaki hafif oynak kadınları asla bağışlamazken kadın matinelere oynaklığı resmileşmiş sanatçılarla (!) bir olup göbek atıyoruz, baldır bacak gösterme sanatından bile habersiz nasipsiz mahalle kızlarına, hangi çağda yaşadığı belirsiz pala bıyıklı folklorik delikanlılara açıyoruz vergisini kendimiz bastırduğumuz televizyonumuzu.

TV'deki yabancı dizilerin bizim toplumumuza aykırı, geleneklerimize ters düştüğünü yazıp söylüyoruz, ama bu görüşün en hızlı savunucuları bile yerli dizi yapımında aynı ideolojiden yola çıkmakta bir sakınca görmüyorlar.

Daha da acısı... Hepimizi ilgilendiren konularda "Hayır!" diye yükselen sesimiz, "Olamaz!" diye başlayan direncimiz kısa sürede pesleşiyor, pes ediyor.

Çocuklarımız, yaşadığımız çifte-değerli kişiliklerin en sivri örnekleri oluyor bu durumda. Çünkü onlar bizim açığa vurduğumuz ya da baskı altında tuttuğumuz çelişkilerimizi her gittikleri yere, aynı anda hiç sakınmaksızın taşıyorlar, bize ayna tutuyorlar bir anlamda.

Uzun süredir Avrupa'da yaşayan bir arkadaşım, geçende yurda dönmüştü. Şöyle dedi: "Türkiye tam bir çocuk cenneti olmuş! Büyüklerin soluk almasına bile olanak yok, öylesine." Önce şaşırdım söylediklerine. Yıllardır bu ülkede çocukların gereksiz yere itilip kakıldığını, baskı altında tutulduğunu yazmıyor muyuz? Ama arkadaşım da haklı. Çünkü birkaç yıldır nereye gidersek gidelim ister kır kahvesine, ister gaziye, ister özenli bir kokteyle, ortalık, avaz avaz bağırarak, büyüklere her dediklerini yaptıran şımarık, huysuz çocuklarla dolu. Daha on yaşında koca kadınlar gibi giyinmiş, tırnaklarını boyamış, saçları yapılı, altın küpeler takmış çocuk-kadınlarla, iş adamı kılığında aşırı beslenmeden serseme dönmüş, üç yaşında bile düzgün bir cümle kuramayan dev oğlancıklardan geçilmiyor. Ana babalar kışın havasız odalara kapatarak, oyundan uzak tutarak kısıtlıyorlar ya çocukları, çocuklar da yazın, ana babalarının "Tatilde her şey mübahtır!" anlayışından öç alıyor, haykırıyor, bağırıyor, boşalıyorlar.

Bir kumsalda oturup sessizce denize bakmak, bir yaz gününün tadını çıkarmak gibi doğal hakları herkesten esirgiyorlar. Kışın uslu, yazın çığırtkan olmayı öğreniyorlar.

Hiç Avşa vapuruna bindiniz mi, bilmem... Ama benim bu kısa yazıya asla sığdıramayacağım bir panayı vardır o vapurda, kökenine toplumbilimcilerin bile kolay kolay inemeyeceği tutarsızlıklar...

Bir örnek: Kadının çalışma yaşamına kendi cinsinin değerlerini getiremediğinden, deneyimlerini taşıyamadığından yakınılır. Gerçekten de kadın, bir yerde yönetici olmayagörsün, çok kez erkek meslektaşlarından daha katı bir tutum benimser, esnekliği, anlayış göstermeyi bir “zaaf” saymaya başlar, aslarına kök söktürür. Neden? Çünkü yükseldiği mevkiin aslında erkeklerin çalışma alanına girdiğini düşünmektedir gizli gizli ve ancak erkekçe davranarak mevkiine layık olmayı düşlemektedir.

İşte Avşa vapurunda bunu da görürsünüz. Kadınlar (analar) cigaralarını tellendirip kağıt oynarlar, erkekler (babalar) sevecen birer ana kimliğiyle çocukları kucaklarında dolaştırıp saatlerce pışıpşırlar! Çocuğa kendi kimliklerinden verebilecekleri bir şey, gösterecekleri özel bir ilgi yoktur çünkü. Yalnızca çağdaş, uygar babalar olduklarını kanıtlarlar ele güne. Kışın feodal, yazın liberal! Kışın bir erkek arkadaşıyla muhallebiciye giremeyen genç kızlar da tatil kasabalarında “hayatlarını yaşarlar.” Kışın tutucu, yazın özgürlükçü!

Anlaşılan, özlediğimiz bütünlüğü, kendi bedenimizde sağlamadıkça yetiştireceğimiz çocuklar hem bize hem kendilerine cehennem edecek güzelim dünyayı!..

Ekim 1982

Bir Adım Ötede...

Derginiz *Elele*'ye yazdığım aylık yazılarda, ara sıra özel izlenimlerin yer aldığını okurlarım fark etmişlerdir, hiç kuşkusuz. Sağmalcılar Cezaevi'ndeki çocuklar, özürlü çocukların özel olimpiyatlara katılması, gençlerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri vb... Bu tür röportajımsı çalışmalarla ağırbaşlı, bilgiye ya da gözleme ağırlık tanıyan, okuru tanık olduğumuz olaylar karşısında düşünmeye, davranmaya çağırان denememsi yazılar arasında önemli bir ayrım vardır. Sizi elle tutulur, yaşamın odağında bir konuyla tanıştırmayı, kişisel yargınıza böyle somut örnekten yola çıkarak varmanızı sağlamak amacını güderler.

Bu ay da böyle bir soru var karşımızda: Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen kadınları, bildikleri bir alanda üretime çağırarak, bilinçlendirmek gibi bir girişimin karşısına ne gibi engeller dikilebilir? Bu engeller, yalnız çevrenin katı tutumundan mı kaynaklanmaktadır, yoksa yıllar yılı sindirilmiş, kişilikleri yok sayılmış insanların kişisel korkularının da payı var mıdır?

Mine Kayra, Hisarüstü Turizm Geliştirme Kooperatifi'nin kuruluşuna öncülük ederken, bu engellerden birçoğunu aklına getirmemişti kuşkusuz. İsteseydi, dilbilim alanında çalışmalarını sürdürür, küçük kitapevinin geliriyle geçinip gidebilirdi. Ama bana sorsanız, bütün bu engelleri baştan bilse de aynı serüvene kalkışırdı, bütün idealistler gibi...

48 üyeli kooperatifin amacı, gecekondü bölgelerinde yaşayan kadın nüfusun el becerisini değerlendirmek. Bu bölgelerde yaşayan ve kırsal kesimden gelme kadınlar, geldikleri sılanın doğal renklerini, geleneksel motiflerini, kolay kolay unutmuyorlar. Gelgelelim öylesine zor koşullar altında yaşıyorlar ki, kısa zamanda çevrenin baskısına boyun eğiyorlar.

Mine Kayra'dan Hisarüstü semtinde en az 5000 kadının örgü işinde çalıştığını öğreniyorum, ama ne yazık ki örgütsüzlük ve bilinçsizlik yüzünden, on beş yıla yakın bir süredir yabancılara ucuz emek karşılığında yün örüyorlarmış.

Önce çevredeki Amerikalılar önayak olmuşlar bu işe; sonradan Türkler de uyanmış. Örgü işlerinde kötü kaliteli yün, orlon kullanılmış, desenlere özen gösterilmemiş. Nitekim bir zaman çok gözde olan çoraplarla heybeler, artık eskisi kadar iyi gitmiyor, sandıklarda birikiyormuş. Anlaşılan “kalite” konusunda, Anadolu'nun ta içlerine girip sandık didikleyen yabancılar da uyanmışlar zamanla.

Mine Kayra ile kooperatifin sorunlarını, özellikle kadınların sorunlarını konuşuyoruz. “Ne kadar usta, ne kadar yaratıcı olduklarına şaşırsınız,” diyor. “Modelleri ben seçiyorum, desenleri bu gidişle ancak belleklerde kalacak özgün folklor incelemelerinden derliyorum, yünü de ben sağlıyorum. Haftada bir gelip iş alıyorlar. Ama sorunlar bitmek bilmiyor ki. Bir kere haftada en çok iki çift çorap örülebiliyor. Karşılığında beş yüz lira alıyorlar. Oysa evlere temizliğe gittiklerinde (çoğu gidiyor) bin beş yüz lira gündelik alıyorlar, biliyorsunuz. Sonra peşin para elbette çekiyor onları; üstelik kötü malzeme ve kötü işçilik, kazanacakları parayı etkilemiyor, kooperatiften kuşkulanmaya başlıyorlar, sizin yol göstericiliğinize bel bağlayamıyorlar. Kendi emeklerine sahip çıkmada kararsızlar.”

Kooperatifin üyeleri biraz utanarak, gülümseyerek onaylıyorlar Mine Hanım'ı

“Kocalarınızın tepkisi ne?” diye soruyorum.

Aman fotoğraf çekilmesin, aman ad verilmesin kaygılarını bir yana attıktan sonra yanıtlıyorlar: “Bizim adamlar kooperatif sözcüğünden, kapıya dayanmış tahsildardan korktukları kadar korkarlar. (Ne düşündürücü bir benzetme!) Ama oldukça anlayışlı davranıyorlar şimdilerde...”

Evet, Hisarüstü kadınları böyle temiz, arı bir Türkçeyle konuşuyorlar. Çoğu kooperatife katıldıktan sonra, okuma yazma kurslarına da gitmiş. Sonucu soruyorum:

“Eh işte, sabun tozlarını karıştırmıyorum, levhaları okuyabiliyorum, adres buluyorum.”

“Ya gazete?”

“Gazeteyi sökemiyorum. Yani harfleri söküyorum da neler yazıldığını anlayamıyorum. İşte kendi mektubumu yazıyorum. Çok mutluyum.”

Kavramları yerli yerine oturtmayan okuma yazma seferberliğiyle bir yere varılamayacağını, konunun, kendi mektubunu yazmada düğümleneceğini anlatıyor bu yanıt.

“Ya çocukların? Onlar gazete kitap okumuyorlar mı?”

“Ne gazete?” diye gülüyor bir üye. “Öyle üzülüyorum ki, sormayın. Hangimize istersen sor, bura çocuklarının hiçbiri okula gitmek istemez, avare avare dolaşır, sokaklarda oynarlar. Biz evlere temizliğe gideriz ya, onların başında kimse yoktur. Ben bu yıl okuma kursunu bitirdim, üç çocuğumdan birini bile okula yollamaya razı edemedim, daha.”

Kooperatifin bir amacı da, üyelerinin aile bütçesine katkıda bulunmalarının, yanı sıra, onların çocuklarının bakımında, yetiştirilmesinde, etkin söz sahibi etmek. Onlara çocuklarıyla ilgilenebilecekleri, emeklerini değerlendirip yaratıcılıklarını yönlendirici bir ortam sağlamak... Mine Kayra, okullarda çok kere boş geçen, önemsenmeyen resim-iş derslerinde, kız-erkek bütün öğrencilere el becerisi vermeyi amaçlayan bir de oyun bulmuş: Kirman!..

Üyeler bana, ördükleri nefis çorapları, heybeleri, okuma yazma öğrendikten sonra, kendi adlarının baş harflerini kattıkları nakışları gösteriyorlar. Geleneksel giysileri içinde bir de kocaman bebek yapmışlar elbirliğiyle.

Şimdi tek umutları, açtıkları “alaçorap” yarışmasında. Sonra ürünlerini sergileyecekler, onlarla aynı beceriyi, aynı bilinci, aynı dayanışma duygusunu paylaşmak isteyenlere seslenecekler... Şimdilik yapacakları bu. Onlara çağdaş bir dünyada insanca yaşama hakkını tanıyıp tanımadığımız böylece belli olacak. Bir adım ötede. Çoğu kez çok yüksek hedeflere göz diktiğimizden göremediğimiz az ötemizde.

İhtiyar Dünya

Şu her gün değişen, dahası siyasal rüzgârlar sayesinde günü gününü tutmayan oynak dünyamızın “ihtiyar” ya da “eski” gibi sıfatlarla anılması, neden hiç değişmez? Acaba her eskilikte bir güvence bulduğumuzdan mı? Eskiliğin insanoğlunda bir yerleşiklik, bir durmuş oturmuşluk, bir yerinden edilmezlik duygusu çağrıştırdığından mı?

Nüfusunun yarısından çoğu gençlerden oluşan birkaç ilginç ülkeden biriyiz.

Durum böyleyken, gençlerin toplumumuzda söz hakkı, okuma-iş bulma hakkı, toplum düzeninin geleceğini yönlendirme hakkı bile yoktur! Gençler, çoğumuz için “maceracı”, “bilgisiz ve deneyimsiz” o yüzden de sözüne güvenilmez bir kitledir yalnız. O kitleyle, ancak sorunları bizim sorunlarımızla çakıştığında ilgileniriz, o da gelip geçici olarak. İş, sürekli bir çözüm bulmaya geldi mi, yan çizeriz. “Nasıl olsa bir gün...” der, geçeriz.

Türkiye’de yüksek öğrenim yapabilme düzeyine gelen gençlerin durumuna bir bakarsak, toplumumuzun geleceğini oluşturacak bu kitleyi ne kadar ciddiye aldığımız ortaya çıkacaktır.

İlkokuldan başlayarak, çocuğumuzu yabancı dille öğrenim yapan kolejlerden birine yerleştirmek için kurslarla ve özel öğretmenlerle hem maddi hem manevi açıdan kıran kırana bir savaş veririz. Başarırsa, övünç payı bizimdir, başaramazsa suç ondadır! Çocukcağыз sersem sepelek, çocukluğunu yeterince yaşayamadan “ciddi bir büyük” olarak ortaokula girer. Bu kere de dünyanın hiçbir yerinde geçerliği kalmamış “kravatlı” iş adamı giyimini zorlarız ona; kızlarımıza “genç kız” olduklarını unutturmak adına hantal üniformalar giydiririz. Artık tamam-

dır: Çocuğumuzun yaşlılığı, ağırbaşlılığı sağlama alınmıştır, hem de resmi yoldan...

Orta son sınıfta kafamıza bir soru sıkça takılmaya başlar.

Acaba çocuğumuzun bu kere yüksek öğrenimini güvenceye almak için neler yapmamız gerekmektedir? Onu hangi özel dershaneye göndermeliyiz? Ama üzülmeyelim, dünyamızda zaman, bizim sandığımızdan da çabuk geçmektedir artık. İşte üniversite seçme sınavı, (daha doğru bir deyişle üniversite seçmeme sınavı) gelip çatmıştır. Çocukluğunun ve ilk gençliğinin en güzel yıllarını sınavlarda, dershanelerde, kapalı, havasız mekânlarda tüketmiş olan çocuğumuz, tuhaf bir yazgıyla karşı karşıyadır: Doktor olmak isterken mimar olmak, veteriner olmak isterken Alman filolojisine kapağı atmak durumundadır. Peki, neden göze alınmıştır onca güçlük? O telaş, o yıkım, o özveri ne sağlamıştır? “Olsun, belki bir sonraki yıl bir daha denese...” deriz, biter.

Anlamsızlık, boşunalık, bu kadarla kalsa yine iyi. Genç insan, zaten yüksek okulu bitirdiğinde ne yapacaktır? Nerede, nasıl iş bulacaktır? Öğrenim yaşamının başından beri elde ettiği tek beceri olan türdeşleriyle kıran kırana yarışma becerisi, yerleşik iş düzeninin içinde ne kadar yardımcı olabilecektir ona? Ama bizler, öğretimle üretim ilişkileri üstüne fazlaca kafa yormayı oldum bittim sevmeyiz.

Geçenlerde bir genç şöyle diyordu: “Sizler şanslısınız. Hiç değilse bizim yaşıımızdayken inandığınız, varmak istediğiniz bir erek vardı gönlünüzde. Bizler üç gün sonra ne olacağımızı, neler yaşayacağımızı bilmiyoruz. Neye bel bağlayacağımızı bilmiyoruz. Neye bel bağlayacağımızı şaşırdık.”

Çok haklıydı. Açıldığı yalnız kapısının açık tutulduğundan belli olan bir yüksek okulda ders gününü kahvede geçirmek zorundaydı. Ne öğretmenler belliydi daha, ne dersler, ne ders saatleri...

Yurtlarda yer bulamayan, kim bilir belki de iki öğrencinin bir yatakta yatması gibi çağdıışı bir uygulamayla karşılaşacak yaşıtlarına göre mutluydu; tanımadığı bir aile evine sığıntı sıfatıyla ayak uydurmak zorunda kalacak yaşıtlarına göre de.

Dikkat ederseniz son aylarda gazetelerin gençliğin sorunları-

na ayırdıkları sayfalar giderek arttı. Bir patlama bu. Gençlerin kendi sorunlarını bu sayfalarda nasıl dile getirdiklerini okursanız, onların kendilerini bu haksız uygulamalarla karşı karşıya bırakanlardan çok daha bilinçli, günümüz dünyasından çok daha haberli olduklarını göreceksiniz.

Gençlerden korkuyoruz. Onların ihtiyar dünyamızın içi geçmiş kurallarını bozacaklarından, rahatımızı sarsacaklarından korkuyoruz. Birçoğumuzun bu yaşta, onların 14 yaşında edindikleri bilgi birikiminden, yaşama deneyiminden yoksun olduğunu bildiğimiz için korkuyoruz, ama korkumuzu açıkça söyleme yürekliliğini gösteremiyoruz.

Sırasında yaşlarına bakmadan ölüm cezasına çarptırdığımız bir kitleye yaşama fırsatı tanımıyoruz. Belki de kaynakları git-tikçe azalan, kanı çekilen bir dünyaya doğru hızla yol alışımızın bir nedeni de bu...

Demin sözünü ettiğim genç, “Bir gün,” diyordu, “sizlerin yerinizi biz alacağız, o zaman her şey değişecek!”

“Keşke,” dedim, “ama sistem öyle kurulmuş ki, bizim yerimizi alacak yaşa geldiğinizde, siz de bitip tükenmiş, ihtiyarlamış olacaksınız!”

Aralık 1983

Yeni İlişkiler

Fatih Özgüven, sinema ve edebiyat eleştirileri yazan bir genç. “Genç” dediğime bakmayın, kültür ve akıl bakımından birçok yaşlı edebiyatçının-sanatçının yaşıtı sayılır rahatlıkla.

Ortak bir çalışma yapmak için, ayaküstü buluşmuştuk. Meğer doğum günümüş. İsimizi bitirip hemen Pasaj’a attık kapağı: Votka, bira, midye dolmasıyla doğum gününü kutladık. “Entelektüel Cavit” her zamanki inceliğiyle, masamıza bir gül bıraktı...

Akşam gelecek konukları ağırlamak için Balıkpazarı’ndan alışveriş yapıp eve döndüğümde, iyi bir gün geçirmenin mutluluğu, usulluğu çökmüştü üstüme. Derken kapı çalındı: Aaa, bir çiçekçi! Özene bezene sarılmış bir sepet çiçek getirmiş. Bana olamaz! Yıllardır çiçek almaya alışkın olmadığımından, elim ayağım birbirine dolandı.

“Siz Tomris Uyar değil misiniz?” diyor çiçekçi, azıcık bozularak.

“Evet. Ama bana olamaz!”

“İçindeki karta bir baksanıza!”

İmzamı attım defterine, karta baktım: “Machere Mme. Uyar. Bana yaşattığınız o unutulmaz doğum günü için teşekkürler eder, bu naçiz ve heyhat ölümlü çiçekleri kabul etmenizi dilerim. Nerrmin ellerinizden öper, beyefendiye selamlar arz ederim. Fatih.”

Kartın tarihi: Sontesrin, 1300.

Hemen gözlerim doldu.

“İyi ama sen çiçek yollanmasını falan sevmezsin,” diyor Turgut, “Kır çiçeği seversin sen!”

Haklı. Kır çiçeği severim, altın takılardan hoşlanmam, tektaş yüzüklerden nefret ederim. İyi de neden duygulandım böyle?

Ünlü bir Amerikan şarkısının sözlerini dinleyin şimdi:

*Jim bana asla güzel çiçekler getirmez.
Jim yalnız geçen saatleri asla şenlendirmez.
Neden ona çıldırısıya tutkunum bilmem.*

Aynı şarkıdan, Jim'in bizim kızcağıza tatlı sözler bile söylemediğini öğreniyoruz. Kızcağız ara sıra, bu iş burada bitsin diyormuş, ama yüreği de paramparça.

Kim bu Jim? Kim bu hırt? Neden bizim kıza kök söktürüyor, poz atıyor böyle? Haydi, o öyle hırt, peki bizimki neden bırakmıyor onun peşini?

İşte yüzyıllardır yanıtları bulunamayan soruların bazıları...

Bizim kuşağın kadınları (41 doğumlular) ergenlik yaşına vardıklarında, “sert” erkekler çağı bitmek üzereydi. Gary Cooper, Gregory Peck, Robert Taylor, Clark Gable sürelerini doldurmak üzereydiler. Anlaşılan dünya kadınları, durmadan kendilerini eğitmeye hazır, yol gösterici, dürüstlüğü ille de sertlikle bağdaştırmaya teşne erkek tipinden usanmışlardı. Ama Mae West geleneğini sürdüren “vamplar” da tarihe karışmak üzereydi buna koşturarak. Anlaşılan erkekler de, dudakları kan kırmızı, erkek kellelerine basarak yarı çıplak dans eden, postlara uzanıp uzun eldivenlerle uzun ağızlıklar tutan Rita Hayworth’lardan, Marlene Dietrich’lerden. Sinema sanatı, yaşamı biraz önden izlediğinden, ilk ipuçlarını veriyordu yeni ilişkilerin. Nitekim son yıllarda alışılmamış inceliği ve sevecenliğiyle bir Dustin Hoffman, bir Montgomery Clift, efsanesiyle James Dean, “erkek sertliğiyle” gırgır geçen bir Belmondo, bir Delon çıkacaktı ortaya. Bir Monica Vitti, bir Annie Girardot, bir Jane Fonda gibi ilişkilerde cinsiyetten çok dostluğu, eşitliği vurgulayan kadınlarla...

Ama yaşam, sinemaya ayak uyduramıyordu kolaylıkla. Hele biz kadınlar, aklımızla tersini savunurken, kaç bin yıllık koşullandırmanın sonucu olarak hâlâ “Jim” bulup çıkarabiliyorduk ortaya. Hatta olağan, çağdaş bir adamdan bir “Jim” yaratmayı bile başarabiliyorduk ara sıra. (Marlon Brando ile Brigitte Bardot gündemdeydi daha. Oldukça yenilenmiş görünüşleriyle.)

Ünlü sanatçı Bette Davis, bir şarkısında şöyle diyor: “Yukarılara çıkarken attığın fazlalıkların basamaklardan inerken gerekeceğini bilemezsin.”

Bizim kuşaktan kadınların çalışma yaşamında hız kazanmak adına attığı fazlalıklar nelerdi? İpek çoraplar, sivri topuklu iskarpinler, taranması zaman alan uzun yapılı saçlar. Ama bunların da ötesinde; alışılmış incelikler. Erkeğin göstermelik bir incelik adına çiçek yollaması, tektaş yüzük takması, altınıza hemen bir iskemle sürmesi, sigaranızı hemen yakması, paltonuzu hemen tutması. Yalnız... Daha önceki bir güncemde de yazdığım gibi, bizler bu tektip inceliği reddederken, erkekten (dostumuzdan, sevgilimizden, kocamızdan, oğlumuzdan) bizimle teke tek kurduğu ilişkiye özgü incelikleri keşfetmesini istemiştik, ummuştuk...

Şimdi bakıyorum, ortada koskoca bir boşluk var. Üstelik en akıllı, sağduyulu erkekler bile yeni kadınlara nasıl davranacaklarını şaşırıyor, yoruluyorlar. Erkeklikleri sallantıdaymış gibi bocalıyorlar.

Eskiye reddettik, çünkü reddedilmesi gerekiyordu. Peki, yeni ilişkileri nasıl kuracağız? Her ilişkinin kendine özgü inceliğini, onu serpiltecek, güçlendirecek özelliklerini nasıl keşfedeceğiz?

Gülşeni hüsnüne kimler varıyor

Kim ayağın öperek yalvarıyor

diyor eski bir şarkımız.

Yok canım, alınan bunca yoldan sonra o değil elbette beklenen! Sorunun yanıtını sanırım bir sonraki kuşak biliyor, hiç değilse seziyor.

Ocak 1983

Çocukluğu Yitirmek...

Ara sıra gazetelerde şöyle bir ilan okuruz ve içimiz burkulur: “Oğlum X..., evine dön. Annen üzüntüden yatağa düştü. Her şeyi unutup seni affediyoruz.”

İçimizi burkan, yalnızca küçük bir çocuğun bilmediği bir dünyaya kaışı, orada çekeceği yoksullukla yaşayacağı mutsuzluk değildir yalnız. Yitik çocuk bir süre sonra belki bu ilanı okuduktan sonra evine dönecektir, hatta annesiyle babasının kendini böylesine özlediklerini gazetelere ilan verecek kadar kendisiyle ilgilendiklerini görünce daha önce hiç tatmadığı bir sevinç dolduracaktır yüreğini.

Gelin umudumuz bu yolda olsun. Çocuk, ilanı görür görmez evine dönsün, karalar bağlamış ailesi onu bağrına bassın, onlar ersin muradına biz çıkalım kerevetine!

Bu “mutlu son” a inanacak kaç kişi var aramızda? En hızlı fotoroman tiryakileri, en gözü kara magazin okurları bile ellerini yüreklerinin üstüne koyduklarında bu mutlu sonun biraz fazla mutlu ve umutlu olduğunda birleşecekler kuşkusuz...

İlk soru şu: “Evinden kaçan bir çocuk nereye gider? Büyük kentin cengeline barınabilecek, sığınabilecek bir yeri nereden bulur?” Tatalım ki buldu, ekmeğini kazanmak için kimlere başvurabilir? Ne tür ilişkilere girebilir, zorlanabilir? Büyük kentlerimizde hızla artan sahipsiz suçlu çocuk sayısı bu konuda umut besleme hakkını bile elimizden alacak boyutlara ulaşmış durumda. Gazetelerde okuduklarımız istatistiklerden izlediğimiz veriler kaçan, yitip giden çocukların, çocukluklarını da yitirdikleri doğrultusunda. Şiirlerde, ele geçirilmez altın ülke olarak tanımlanan, bir kere dışına çıkıldı mı bir daha dönülmeyen çocukluk...

İsterseniz haberi biraz daha inceleyelim. Özellikle “her şeyi unutmak” özverisini. Evden kaçan çocukların büyük çoğunluğunu 13-14 yaşında yani, erginleşme bunalımı dönemindeki çocukların oluşturduklarını biliyoruz. Düşünelim: O yaşta bir çocuk ne gibi suçlar işlemiş olabilir? Ülkemizdeki aile ilişkilerini, çocuklarla büyükler arasındaki iletişim kopukluğunu düşündüğümüzde bir dizi yanıt çıkabilir karşımıza. Evdeki değerli bir eşyayı satıp langırt salonuna gitmek gibi oldukça ağır (ama ağır olduğu kadar üstünde düşünölmeye değer) bir suçtan, ufak tefek yalanlara, kötü arkadaşlara uymalara doğru gittikçe hafifleyerek babadan izinsiz sinemaya gitmeye doğru uzayan bir dizi suç. Ahlaki değerler açısından öyle sallantılı bir toplumda yaşıyoruz ki kimi ailenin hemen edindiğı videoyu seyretmek çocukları için doğal bir hakken, kimi ailenin çocuğı için herkesin her çocuğın seyrettiğı televizyonu seyretmek suçtur, günahıtır.

Tutalım ki çocuk affedildi ve evine döndü. Döndüğünde aradığı sıcak aile yuvasını, onu seven, bağışlayan ortamı gerçekten bulabilecek midir? O zamana kadar kişiliğini geliştirmesine, sesini yükseltmesine asla izin vermeyen aile yapısı bu olaydan ders alarak birdenbire anlayışlı ve sevecen bir aile yapısına dönüşecek midir? Bakın bunu daha hiç sanmıyorum. Evine dönen çocuk önce kucaklanıp sevicek, gözyaşlarıyla bağra basılacak, tıka basa yedirilip içirilecek, birkaç günlük bir bayramdan sonra yine yaşadığı ağır baskıya, bezdirici koşullara dönecektir.

Burada ilginç bir noktaya varıyoruz. Aile yapısı ne olursa olsun, hangi kesimden gelirse gelsin yurdumuzda bağışlanmayan bir tek suç var. Kırık not almak! Bu suçu öylesine büyütüyoruz ki el birliğiyle... Belki yaşadığımız çağın getirdiğı her türden “yarışma” ve “baskın çıkma” ideolojisini benimsediğimizden. Çocuğın yaptığı her yanlış, aldığı her kırık not bizim başarısızlığımızmış gibi geliyor.

Bir insanın ancak kendi kendisiyle yarışabileceğini görmezden geliyoruz, çocuğa kaldıramayacağı sorumluluklar yüklüyoruz. Oysa “eğitim” yalnız “öğrenim” değildir ki. Çocuğın yalnız öğrenim alanında başarılı olması yetseydi iri iri akademik sıfatlarla donanmış ünlüler sayesinde gençlerimiz bunca zor

dönemler geçirir miydi? Dünya sanatı ve edebiyatı, öğrenimi yarım kalmış ama kendini tam anlamıyla eğitmiş adlarla dolup taşar mıydı?

Bunları resmi öğrenimi küçümsemek için yazmıyorum elbette. Bir insanın yetişmesinde en önemli hedefin çocukluğunun yitmemesi olduğunu yani duygusal eğitiminin de hesaba katılması gerektiğini vurgulamak istiyorum.

Gelin bu yazıyı bir süredir *Cumhuriyet* gazetesinde “Kim Kime Dum Duma” köşesinde, insanların iç dünyasına az rastlanır bir duyarlılıkla eğilen Behiç Ak’ın bir karikatüründen alıntı yaparak bitirelim:

Cennete gitmenin yollarını, büyüklerinden öğrenen çocuk şöyle diyor arkadaşına: “Biliyor musun? Artık fazla top oynamamam, öğle yemeğinden sonra uyumam, terli terli su içmemem, geceleri televizyon seyretmemem, okulun önündeki tatlıcıdan tatlı almamam, öğretmenin verdiği ödevlerden hep pekiyi almam, Ayşe’nin saçlarını çekmemem, dişlerimi fırçalayıp tırnaklarımı kesmem, burnumu koluma silmemem, yağmur yağınca sulara basa basa yürümemem ve seninle dostluğu kesmem gerekiyor!”

Cennete giden yol böylesine bir cehennemden mi geçmeli?

Şubat 1983

Küçük Truva Atları...

“Galerinin soylu kişilere ayrılmış yerlerinde lordlar, ladyler, seçkin, bilgili kimseler otururdu. Sahneyi çevreleyen düzlükteyse dükkâncılar, çıraklar, uşaklar, işçiler, erler, denizciler ayakta dururlardı.”

Sanat alıcısının, sanat üstündeki etkisini tartışan bir yazısında Memet Fuat, Shakespeare tiyatrosunu anlatıyor, seçkinlerle halk kitleleri arasında, engin uçurumlar olduğu dönemlerde bile, tiyatronun topluca seyredilip topluca zevk alınabilen bir etkinlik olduğunu kanıtıyor. “Eski Yunan’da da bir yanda sporcular, bir yanda tiyatrocular yarışırken, izleyiciler için sanat eğitiminden geçmiş olanlarla olmayanlar arasında bir ayrım var mıydı?” konusuna değiniyor.

İzleyicileri en azından demokratik bir tabanda birleşmeye götüren, aradaki uçurumları kapatmayı başaran bir sanat dalı, böyle bir sanat dalına hizmet eden, ama aynı zamanda inandığı sanat anlayışından ödün vermeyen yetkin sanatçı, günümüz toplumlarında kolaylıkla bulunabiliyor mu? Sanmıyorum.

Günümüzde sanat, ya “kitleler adına” safsatasıyla gelmiş geçmiş değer birikiminden vazgeçme zorunda bırakılıyor, çoksatan bir meta olma durumuna düşüyor ya da gözünü kitlelerin acılarına, umutsuzluklarına kapamış bir seçkinler tabakasının gereksinimlerini karşılıyor. Mutlu yolu bulan bir sanatçı binde bir çıkıyor ortaya. (Teknolojinin bu oyununa sonra değineceğim.)

Türkiye’ye bakalım. Toplumumuzda bir “seçkinler” sınıfının varlığı, oldum olası tartışılmıştır. Gerçi her kökü uzun ailede, ille de saraya bulaşmış bir dede vardır, ama ailenin sanat ve kültür alanındaki seçkinliği, ne yazık ki o dedenin salonun

başköşesine asılmış fotoğrafından başka hiçbir ipucundan anılamaz. Ne ailenin yaşama kültürü, ne konuk ağırlama sistemi, ne duvardaki tablolar, ne dizi dizi ansiklopediler bir fikir verir bize. Her şey iç içedir: Kristal vazolarla plastik çiçekler, formika sehpa ile eşiz incelikte oyalar, bürümcükle orlon, hamsi buğulamayla viski!

Oysa soylu olmaya, hele seçkin olmaya nasıl özen gösteririz temelde (soyluluğun kültürel bir faturası olduğunu düşünmeden). Dört göbek İstanbullu olmakla övünürüz, sözgelimi, “ayak takımı”nı küçümseriz, büyük kentlerin istilaya uğradığından yakınıyoruz. Bu sızlanmaların bile bizi gerçekten soylu ve seçkin kıldığına inanırız da üstelik. Çünkü bu değerler karmaşası içinde soyluluğun tek belirtisi gösteriştir, daha doğrusu paradır. Pahalı olan her şeye düşkün, yeni çıkan her metayı “ithal”e hazır oluşumuzda bu gösteriş tutkusunun payı ne kadar büyüktür.

Sözü video ile walkman’e getirmek istiyorum.

Teknolojiye karşı çıkmak, hele teknolojinin çağdaş yaşama getirdiği açılımlardan, kolaylıklardan vazgeçmek söz konusu değil elbette. Ama birtakım teknolojik bulguları kullanmanın, yaşama yedirmenin, sindirmenin, sandığımız kadar kolay olmadığı da açıkça ortada.

Mollaların viyolonsel çalması, köylülerin tenis oynaması gibi aşırı örneklerle uygarlık alışkılarının toplumlara getireceği taze soluğu vurgulamak isteyen Çetin Altan, acaba bugün kır kahvelerini saran renkli videoları görmüş müdür? Günde en az on kere aynı renkli kasetten alı güllü mahalle dilberlerinin çığlıklarını, çağdışı kalmış sözde komedyenlerin beyin yıkayan nüktelerini dinlemiş midir?

Demek istediğim şu: Belli bir eğitim düzeyine gelmeyen kitleler, gelişmiş teknolojiyi kendilerini eğitmek adına değil, kişisel doyuma ulaşmak adına kullanacaklardır: Gösteriş adına!

Televizyonda *Flamingo Yolu*’nu izlemeye bayılan bir aile, nasıl bir gün durup dururken *Yurttaş Kane* filmini merak etmeyecekse, videoda “oyun” izlemeye alışmış bir ilkokul öğrencisi de Edison’un yaşamını ıskalayacaktır.

Aynı şekilde, kulağına walkman takıp dolaşmayı saplantı haline getiren bir genç de, bir gün Bach ya da İtrî dinlemeye-

cektir. Onlar bir yana, dünyada olup bitene de, karşısındakinin dertlerine de kulak vermeyecektir

Saatlerce video başında “dünyadan adam kaçırmaca” oynayan, boş gözlerle renkleri ve sesleri kovalayan çocuklarla yetişkinlere, deniz kıyısında bile walkman takan gençlere baktıkça, hüzünlenmemek elden gelmiyor

Yenilikleri çok çabuk kapıp benimsiyoruz. Gerçekten güzel bir ulusal özellik bu belki. Ama onları belli bir değerler sisteme yerleştirme kaygımız yok.

Video elbet yaygınlaşacak, walkman de. Ama Batı toplumlarındaki kullanımıyla bizdeki kullanımı aynı amaçla değil genel olarak. Çoğunluk, televizyonda izleyemediği klasik ya da öncü yapıtları, radyoda dinleyemediği parçaları kaçırmamak, iç dünyasını beslemek için baş başa kalmıyor videosuyla, walkman’iyle. Çevresindekileri tedirgin etmemek gibi bir incelikten de yola çıkmıyor. En büyük ve yaygın tutku: Sivrilmek, başka olmak, topluluktan “ayrı” düşünölmek ve sonuçta iktisadi gösteri yapmak! Ne yazık ki teknolojinin demokratik kullanım değeri de düşüyor bu arada...

Tek acı kazanç: İletişim kopukluğunun artması, sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesi. Ne diyelim: Araçlarımızı mutlu günlerde kullanalım. Nasıl olsa, birkaç yıla kalmaz, onları da tüketen yeni oyuncaklar tutuşturulur elimize, seçkin görünmek adına, topluca keyif duyma coşkusundan büsbütün kurtuluruz.

Mart 1983

Baharla Gelen...

*Bahar gelir gelmez
Sokağa çıkar çıkmaz
Elif'i görür görmez*

Baharla gelen yenilenme, çevreye yepyeni bir gözle bakma duygusunu, Metin Eloğlu'nun şu kısacık şiiri kadar güzel verebilen bir başka örnek var mıdır, bilmem. Yaşama koşullarının daha elverişli, daha rahat olduğu ülkelerde "kar ve kış", belki de mutluluk çağrışımları uyandırıyor: Kayak yapmak, dağa çıkmak, diz boyu kara gömülüp sağlıklı yürüyüşlerle kamçılanmak vb. Ne yazık ki yurdumuzda böyle değil durum. Kar, bir panik yaratıyor hepimizde: Fırınlara önünde kuyruklar uzuyor, gazetelerin gelmesi aksıyor, yollar kapanıyor, trafik kazaları birbirini izliyor. Kardan ve kıştan kaçıp evlere sığındığımızda da (evlerimiz binde bir sıcak olsa bile) aynı kaygıları paylaşıyoruz: Telefonlar bozulabilir, elektrik kesilebilir, sular akmaz, mazot ya da kömür, odun bitebilir... Kendi başına kalıp kendini tartabilme, kitap okuma, iç dünyayı zenginleştirici çabalara girişme olanakları da bu yoğun mutsuzluk ve kuşku ortamında yaya kalıyor çok kere. İçin için bir umut hep var ama. Biz görmezden gelsek de var o umut, yüreğimizin bir yerinde. En uzun geceler bir kere geçti mi, biliriz ki bahar yakındadır. Kar kalın örtüsünün altında buğdayı nasıl serpiltecekse, bizi de eninde sonunda bu umutsuzluk, karamsarlık batağından çekip çıkaracaktır bahar. En ufak belirtiye can havliyle sarılırız bu yüzden.

Burada bir ayraç açmanın tam sırası. Size biraz mesleğin cilvelerinden söz etmek istiyorum. Biliyorsunuz belki, dergilerde

okuduğunuz yazılar, basımevlerinin durumu da göz önünde tutularak bir ay önceden teslim edilir. Yani ben şimdi size kar ve kış edebiyatı yaparken, siz bunları günlük güneşlik bir bahar gününde okuyabilir, şaşıp kalabilirsiniz. Yine de size bu yazının günü geçmiş bir yazı olmadığı konusunda bir güvence vereceğim: En soğuk günde bana baharın muştusunu getiren bir olay dolayısıyla. Ama önce izninizle mesleğin ikinci bir cilvesinden söz etmek istiyorum: Dergi yazarlığı ile edebiyat yazarlığı arasındaki ayırmadan.

Dergi yazarı, biraz da günübirlikteliği (Bir deyim de biz uyduralım: Ayıbirlikteliği) kollayan bir yazardır. Okuruyla daha sıkı bir alışverişi vardır, ayın belli bir gününde onunla karşılaşmanın heyecanını yaşar. Yazısına ve o yazıları yönlendiren dünya görüşüne karşı sorumluluğunu, yükümlülüğünü okur aracılığıyla daha sık sınar. Oysa edebiyat yazarının uzun bir süre vardır önünde... Yazdıklarını defalarca gözden geçirebilir, yanlışlarını düzeltebilir, günübirlikteliği ile de tutturmak zorunluluğunu duymaz. *Elele'*ye ilk yazdığım günlerde sudan çıkmış balığa dönmüştüm.

Bir edebiyatçı olarak kurduğum üslubu, alışageldiğim yazma biçimini sürdürebilecek miydim? "Halka inmek" gibi halkı aşağılayıcı bir tutuma inanmadığımdan acaba okur bana alışabilecek miydi? Yazılarımda da bir edebiyat düzeyi tutturmaya çalışacağıma, aynı titizliği göstereceğime göre? Yazarlığımın bu iki parçasını inandırıcı bir bütünde toparlayabilecek miyim?

Zaman bu kuşkularımın yersiz olduğunu gösterdi. Üstelik *Elele'*ye yazmaktan, edebiyat dergilerine yazmak kadar keyif almaya başladım! Bu dergide seslendiklerim, başka dergilerde seslendiklerim olmayabiliyordu. Onların dergiye yolladıkları mektuplardan bir yazar olarak çok şey öğrendim, toplumumu daha iyi tanıdım. Ama doğrusu, kar altında geçen bir kışın şöylesine mutlu bir olayla bahara biteceğini hiç ummamıştım.

Mart ayında İstanbul'da bir Kitap Haftası düzenlenmişti. Yazarlar, belli günlerde toplu olarak okullara kitaplarını imzalayacaklardı. Gerçekten göz yaşartıcı bir kalabalık vardı yayım pazarında. Okullarından çıkan gençler, alışverişe çıkmış genç evliler, öğretmenler, kitaba ve yazara duydukları susuzluğu en

görkemli bir şekilde göz önüne seriyorlardı: İnsanlar okuyorlardı! Her geçen gün zam gören kâğıt fiyatlarından ötürü gittikçe pahalılaşan kitaplara dar bütçelerinden para ayırabiliyorlardı. Televizyon; okumayı, sanatçıyı, edebiyatı ne kadar yok sayarsa saysın onlar yanımızdaydılar. Bu okurların bir bölümü *Elele*'yi de yakından izliyorlardı. Yazılarım üstüne sorular soruyorlardı bana.

Bahar, onlarla geliyordu, günü hiç geçmeyen bahar. En küçük okurumun dört yaşındaki Derya'nın imzalamam için uzattığı kitap, değil her ay, her gün yazma coşkusu veriyordu.

Nisan 1983

“İnsanat Bahçesi”

“Çocuklarla kurduğumuz ilişkilerin sağlıklılığı, ilişkinin yaşadığı ortama da bağlı değil midir?” Şunun için soruyorum: Günümüzde çocuklarla büyüklerin kurduğu ilişkiler, paylaştığı zevkler, eğlenceler hep “kapalı bir mekân”da geçiyor, ev içinde: Televizyonu birlikte izlemek, birlikte salon oyunları oynamak vb. gibi... Çocukları lunaparklara, sergilere, halk bahçelerindeki çayevlerine, sirkelere götürme alışkanlığı pek kalmadı gibi. İktisadi sıkıntıların yanı sıra yıllardır yaşayageldiğimiz bıkınlık, bezginlik duygusu da itiyor olabilir bizi evlerin içine. Eskiden olsa bir mayıs sabahı, uzun süren yağışlı bir bahardan sonra yazı muştulayan güneşli bir sabah ansızın çıkıp gelse, çoluk çocuğu toparlayıp kırlara, mesire yerlerine, hayvanat bahçelerine koşardı büyükler. Çocuklarla büyükler arasındaki ilişkinin türü “kapalılığa” dayanalı beri, bu tür serüvenler de bir bir ortadan kalkıyor, gözetilmemiş ilişkiler gibi soluyor, çürüyor havasızlıktan, bakımsızlıktan. En büyük göstergelerden biri de hayvanat bahçeleri...

İlk hayvanat bahçesi Mısır’da firavunlar döneminde kurulmuş. Sonra Eski Yunan’da ve Roma’da zevk için vahşi hayvan besleme geleneği yerleşmiş. Anlaşılan insanoğlu, kendi üstünlüğünün tadına varmak adına eğitmeye başlamış hayvanları. Onları kendi doğalarından ayırmayı, bir evin dört duvarı arasına ya da bir yalancı doğanın (hayvanat bahçesinin) kısıtlı alanına sıkıştırmayı doğal hakkı saymaya başlamış. Dünyadaki hayvanat bahçelerinden en ünlülerinden biri, XIV. Louis tarafından Versailles’da kurulan hayvanat bahçesi insanoğlunun gösteriş düşkünlüğünün en büyük kanıtlarından biri. Ne var ki hayvanat bahçeleri zamanla, yalnızca gösteriş belirtisi olmaktan çıkmışlar,

halkın gezip eğlenebileceği, doğanın evrimi üstüne bilgiler edinebileceği birer canlı laboratuvar olma katına yükselmişler. Tıp bilimlerinin, zoolojinin, karşılaştırmalı anatominin, biyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuşlar.

Bu arada vahşi hayvanı eğiterek kendi üstünlüğünü pekiştirme sevdasındaki insanda da bir gelişim gözlemleniyor. XIX. yüzyıl sonlarına kadar kafeslerde, dar hücrelerde, oyuklarda, doğaya aykırı düşen boğucu mekânlarda, barındırdığı hayvanları geniş alanlara salıyor. Onları, kendilerini sınırsız ölçüde özgür sanabilecekleri dekorlara yerleştiriyor. Uzaktan bakıldığında yapma olduğu fark edilmeyen kayaların, düzmece şelalelerin arasına. Elverişsiz koşulları, iklim ayrımlarını ortadan kaldıran sistemler bulup çıkarıyor.

Bugün bakıyoruz hayvan sevgisi, yaşamımızın bütün kesimlerine yayılmış: Dünyanın her yerinde yapay birer cennet sayabileceğimiz hayvanat bahçeleri kurmak, uzmanlık alanlarına dönüşmüş, bazıları, ancak belli tür ender hayvanları sergilemekten övünç duyuyorlar. Bu kadar da değil. Dünya televizyonları, canlıların evrimini aydınlatan, yeryüzünde yaşamın nasıl başladığını ve sürdüğünü açıklayan öğretici dizilere geniş yer veriyor, soyu tükenmeye yüz tutmuş hayvanları koruma uğruna verilen savaşları ele alıyorlar. Başkışileri zeki ve duygulu hayvanların (fok, ayı, köpek, at) oynadığı diziler bütün dünyada büyük ilgi görüyor.

Sirklerdeki hayvan eğiticilerinin değerleriye, artık vurdukları kırbaç sayısı ile değil, eğittikleri hayvanlarla kurdukları özel kişisel dostlukla değerlendiriliyor. Nelerdir bu günah çıkarmanın nedenleri? İnsanoğlu yıllardır doğal özgürlüğünü kışkandığı hayvandan kendi özgürlüksüzlüğünün acısını artık çıkartmama ne zamandır karar verdi? Güçlünün güçsüzü dilediğince ezip geçmesinin ölümcül sonuçlarını anlayalı beri mi? Dünyada bütün canlılar arasında birlikte yaşama duygusu geliştirilmesi gerektiğine inanalı beri mi? Şiddeti, günlük terörü besleyen zorbalığın kaynaklarına ineli beri mi? (Burada hiçbir sirkte rol almayan kediye saygı borcumuzu ödeyelim.)

Gelelim ülkemize: Ülkemizde ilk hayvanat bahçesi, II. Abdülhamid döneminde Yıldız'da açılmış; basit bir bahçeymiş bu.

Modern anlamda ilk hayvanat bahçesinin açılışı 1955'te, Gülhane Parkı'nda. Yabancı bir sirkin yurduna dönerken bıraktığı hayvanlar toplanmış, sonradan yeni hayvanlar katılmış onlara. Atatürk Orman Çiftliği'nde, İzmir'deki Kültür Park'ta da çağdaş hayvanat bahçeleri var.

Yine de kış geldi mi, gazetelerde hayvanat bahçesindeki hayvanların donarak öldüğünü, bakımsızlıktan telef olup gittiğini okuyoruz. Özellikle Gülhane Parkı'nda seyircilerin ayaklarına dolanan zavallı hayvanlar, hayvan sevgisi konusunda daha doğru bir deyişle güçsüzü koruma konusunda ne kadar yaya kaldığımızı gösteriyor. Televizyonda, hayvan sevmeyi öğrenen çocuklarımızın gözleri önünde, zehirlenerek ya da tüfekle vurularak öldürülüyor sokak kedileri, köpekleri; "halılar kirleniyor" gerekçesiyle evlere evcil hayvan sokulmuyor. Hayvanat bahçelerindeki ayılar, tablalarına zabıtaca el konulmuş simitçilerin simitleriyle doyuyor. Hayvanları korumakla övünen yardımseverlerimiz, hayvan kürkü giymeden şuradan şuraya adım atmıyorlar.

Bu kadar çeşitli çelişkiyi bir arada yaşamamak için eve kapanmak en iyisi. Bir keresinde, kendilerini kızdırmak için olmadık sesler çıkaran, zıplayıp oynayan insanları dalgın, suskun bakışlarla izleyen kafes arkasındaki maymunları görünce düşünmüştüm yanıtı:

"Evet, ilişkinin sağlamlığı, yaşandığı ortama bağlıdır." İyisi mi, evlere kaçalım.

Mayıs 1983

Bir İleri İki Geri...

Fusun Erbulak, tiyatro ve televizyon oyunculuğundaki becerisinin yanı sıra edebiyatçı yanıyla da ünlenmiş bir sanatçı. Üstelik toplumumuzda eşine ender rastladığımız güleç, canlı, kasıntısız, şakacı kişilerden. Onu izlediğimde, yaşamak denen olayın, bütün umutsuzluklara, burukluklara karşın bir şenlik olabileceğini düşünürüm. Fusun, bir tiyatro emekçisidir her şeyden önce, burnu havada bir primadonna değil, yani tiyatroyu sevdiği için tiyatroculuk yapıyor: Mesleğini “dişilik” kabul ettirme aracı olarak kullanmıyor.

Ortak dostlarımız, ortak sevinçlerimiz, ortak dertlerimiz olmasına karşın yakın zamana kadar tanışmamıştık nedense. Geçende Fusun’dan bir mektup aldım. Şöyle başlıyor: “Bağışla, içimden siz demek gelmedi.”

Sonra *Elele*’yi yıllardır hiç aksatmadan okuduğunu, çok yararlandığını söylüyor. Zaten *Elele*’nin “forum” sayfasına bakınca, derginin Türkiye’de çok çeşitli kesimlerden gelen, değişik dünya görüşlerine sahip kişilerce okunduğunu hemen anlıyorsunuz. Tutucular, ilericiler, ılımlılar birbirlerinin ne demek istediğini anlamaya çalışıyor, birbirlerinin görüşlerine saygıyla kulak veriyor, kendi görüşlerini açıklıyorlar...

Yalnız Fusun Erbulak’ın başına gelen olay, sanırım en tutucu okurları bile öfkeliendirebilecek türden. Televizyonda gösterilen “Çıplak Ayak” dizisinden sonra telefonların, mektupların ardı arkası kesilmiyormuş. Kocası Altan Erbulak’la birlikte geceleri tiyatroda olduklarından, telefonları yedi yaşındaki kızı yanıtlıyormuş. Birtakım izleyiciler, annesinin rol arkadaşıyla rol gereği öpüşmesi karşısında duydukları tepkiyi çocuğa en kaba sözcüklerle dile getirmekten kaçınmıyorlarmış. Şöyle yazıyor Fusun Erbulak:

“Öpüşmek, sevişmek toplumumuz geleneklerinde ayıp anlaşılan... Nedenlerine eğilmek olanaksız, yalnız sonuca değiniorum, farkındayım. Sanatta doğruyu, güzeli, iyiyi vermek bir yana –ki çoğunlukla veremiyoruz– öpüşüp öpüşmemek konusunda mücadele vermek, kendimi savunmak, vallahi oyun arkadaşımlla sevişmioruz demek, bana gülünç geliyor.”

Sövgücülerin arasında genç anneler, ilkokul öğretmenleri de var. Bu noktada, bir tartışmanın boyutlarını çok aşiyor konu. Kendi görüşü, ahlâk anlayışı ne olursa olsun, bir ilkokul öğretmeni kalkıp kendi anlayışına aykırı saydığı bir tutumu eleştirmek adına yedi yaşında bir kızı hırpalayabiliyor, onu babasına ve annesine karşı kışkırtmaya çalışıyor, akıl alır gibi değil... Bu öğretmenin “yetiştirdiği” öğrencileri düşününce, insanın içi sızlıyor gerçekten. Neşeden, sevinçten, onlar bir yana “oyun”dan ne kadar uzak bir toplum olduğumuzu bir kere daha anlıyoruz.

Ama başka telefonlar, başka mektuplar da geliyor elbette. Bu arada yaşını başını almış, gerçek anlamda pırıl pırıl bir Atatürkçü diyebileceğimiz Arif Anlar’ın mektubundan bir bölüm aktarıyorum. Füsun Erbulak’ın “Yaşlıları affediyorum, ne isterlerse düşünsünler, ama gençleri, asla!” sözlerine alınmış Arif Bey. “Bizler sizden bir önceki cesur kuşak, şimdiki gençlerden çok daha hastalıksız ve doğru görüşlüyüz,” diye karşı çıkıyor. Yeni evli bir çifti canlandıran iki oyuncunun rol icabı ekranda öpüşmesini ahlâksızlık olarak nitelendiren kişilerin ruh sağlıklarından kuşkuya düşölmesi gerektiğine dikkati çekiyor.

Bu olay iki açıdan ilginç bence: Birincisi, toplumumuzda yüksek öğrenim görmüş kişilerin bile bağınazlıktan kurtulmadığını göstermesi açısından. İkincisi: Ülkemizde birbirini izleyen kuşaklarla daha bir yerine oturacağını sandığımız sanat-edebiyat anlayışının, dahası ahlâk anlayışının toplumsal bir değer birikiminden çok, kişisel, bireysel inançlara bağı kalması açısından, yeni kuşaklarca geliştirilmemesinden. Oysa bu ülkeyi çağdaş düzeye getirmeye çalışanlar gençler olmalıydı, değil mi?

Ama hepsinden önemlisi, namus anlayışımız. Namus denen şey insan bedeninin neresindedir?

“Namus” dudakların ucundaysa, ilk dokunuşta uçup gidecektir, saçlar arasındaysa, baş açılır açılmaz. Oysa insanoğlunun

“kalıcı” bir namusa gereksinim duyduğu kesin. Havaya çıkar çıkmaz buharlaşıp giden bir namus yerine, her yerde, her durumda kendi özelliğini, kalıcılığını koruyabilen bir “beyin” namusuna.

Bir İngiliz muhafazakâr milletvekilinin sözlerini anımsıyorum: “Biz muhafazakârlar çağın gelişimine göre adım atmalıyız, çünkü yerinde saymak, geriye düşmektir. O zaman da muhafazakâr olmaktan çıkıp gerici oluruz ister istemez,” diyordu...

Yetmiş yaşında delikanlılarla yirmi beş yaşındaki nineleri birlikte barındıran bir toplumun kendine çizdiği yol, oldukça karanlık görünmüyor mu? Füsun Erbulak:

“Bütün diğer sivri dilli, zehir dilli kişilere beni bu değerli insanların aramasına neden oldukları için ayrıca teşekkür ediyorum,” diyerek kazanılanların kolay kolay geri verilemeyeceğini belirtiyor olanca sevecenliğiyle.

Ben o kadar umutlu değilim. Hacca gider gitmez bütün günahlarından arınan tövbekârlarla namus ötesinde benimsenen baldır bacak sanatçıları (!) gördükçe.

Ya siz?

Haziran 1983

Tüketim Toplumu... Tüketme Toplumu!

Bu hızla çirkinleşen güzelim kentin göbeğinde böylesine sessiz, görkemli bir yer olabilir mi?

Malta Köşkü'ne her gidişte bir süre gözlerime inanamam. Evcilleştirilmiş bir orman, uzaktan puslara gömülmüş nefis bir deniz parçacığı, sabahın erken saatinde sulanmış bakımlı bahçe, hafif serinlikte kendilerini bırakmış, günlük gerginliği unutmuş çocuklu aileler, güneşte dinlenen yaşlılar, orman yolunda yürüyen sevgililer...

Çelik Gülersoy'un seçkin beğenisi, sahip çıkılması gereken bir tarih kesitini, güne ustalıkla uyarlayarak bir çeşit mucize yaratmış burada. Döşenişinden, kullanılan tabak çanağa, dinlenen müziğe kadar her şeyde soylu bir tarih bilincinin izleri var.

Gün, orman içlerindeki kuşları kışkırtan ıslık sesiyle açılıyor. Sonra hafif müzik, Albinoni'den Adagio, derken içiniz ışımlanıyor: Arabeskin değmediği bir sığınakta olduğunuz kesinleşiyor.

Belki de gözlerime asla inanmadığımdan, her keresinde ür-küntüyle gidiyorum Malta Köşkü'ne. Ya koltuklar çizilmişse, ya müzik değişmişse, ya... Bakıyorum, her şey yerli yerinde. Yine de "şimdilik" diyorum içimden.

İstanbul Radyosu'nun açılışından birkaç ay sonra radyoyu dolaşmaya gidişimizi anımsıyorum. O döneme göre çok modern bir yapıydı. Salonlar pırıl pırlıdı. Daha ancak bir iki kere halka açık konser verilmişti. Ama yetmişti. O yepyeni maroken koltuklar, jilet kesikleriyle doluydu. Kişiyi isyanla, öfkeyle dolduran bir tahrip gücü kol gezmişti yapıda sanki. Benim kuşağım, İkinci Savaş'ın sonlarına yetişmiş bir kuşak. Kendi adıma, hiçbir şeyi kolay kolay gözden çıkaramamamı, pabuçlarımı, eteklerimi neredeyse bitinceye kadar giymemi o darlık yıllarından

kalan izlere bağlıyorum. Yemek dökemememi, evde kalan tek tük sebzeleri bile değerlendirmeye kalkıp saçma sapan para ve emek harcaşımı... Ne de olsa “Yazık olur”, “Ziyan olur” gibi sözcüklerle yetiştirilmişim. Yaşıtlarımın çoğunda da bendeki bu illetlere rastlıyorum. Çünkü iyi yünden bir paltoyu on beş yıl götürme savaşı, o özen, o koruma duygusu, her şeyin hızla tüketilip bir kenara atıldığı günümüz toplumunda bir “illet” olarak nitelenebilir pekâlâ. Hele kişinin işi gücü başından aşkınen...

Biliyorum evet, korumanın bu kadarı fazla. Yalnız şunu da biliyorum: Koruma duygusu bir bütündür. Bir eşyayı korumaktan, bir düzeni yürütmekten başlayarak bir birikimi, bir kültürü korumaya doğru açılır. “Nigârım, dilberim, ruh-ı revanım” inceliğinin yerine güncel bir incelik yerleştiremezseniz, “Ellerin ismini ezberledin de bir benim adımlı öğrenemedin”de düğümlememiz kaçınılmazdır. Bu hoyratlığın en büyük göstergesi de çocuklarımız. Parklarda çimlere basıp yolları görmezden gelen, hayvanları tekmeleyen, çiçekleri ezen, oyuncakları anında kıran, gücün ille de zorbalıkta yattığına inanan çocuklarımız.

Oyun alanlarından basketbol potalarını söküp demirlerde sallanan, bir defteri iki günde bitiren, yeni pabuçlarıyla çamur birikintilerine giren, altlarına verilen milyonluk arabalarla hız yarışına giren çocuklarımız.

Değer dendiğinde paradan başka birim tanımayan, hoyrat, bencil ama umutsuz çocuklarımız.

Umutsuz diyorum, çünkü koruyacak ya da korunacak bir değeri olmayan kişinin ileriye dönük ne gibi bir umudu olabilir? “Takma kafana... Edebiyatmış, sanatmış, boşver... Stretch blucinin var mı, şöyle fiyakalı bir müzik setin, en pahalısından bir koşu pabucun? Yeter de artar bile...”

Burada, ileriye dönük hiçbir umut aşılamadığımız çocuklarımızı, gençlerimizi suçluyor değilim. Çarpık modernleşme sürecine girişimizin doğal sonuçları bunlar. Yalnız paraya dayalı bir modernleşme anlayışı başka neler getirebilirdi ki? İşte size, günün dalgalanmalarıyla dalgalanan birkaç koruma örneği:

Kendimi bildim bileli bir şeylerin korunduğunu duyarım. Bir zamanlar bir cennet olan Haliç’in, Kâğıthane’nin, sonra Ayasofya’nın ve bakımsız kalmış tarihsel yapıtların, derken

İzmit Körfezi'nin, bugünlerde Küçükçekmece Gölü'nün... Peki, kimlerden koruyacağız bu eşsiz doğa parçalarını? Bu eski uygarlık kalıntılarını? Düpedüz kendimizden elbette. Tüketim toplumu olmaya çalışırken kendini, çevresini ve doğasını, çocuğunu, ihtiyarını, gencini tüketmeye yönelik bir hoyratlığı benimseyen yıkıcılardan. Yani bizlerden ve çocuklarımızdan...

Malta Köşkü'ne her girişimde korkuyorum. Ya bir gün... Ya bir gün bu beyaz ferforje takımların yerini formika masalarla iskemleler, bu zarif kadehlerin yerini sıcak kesme camdan eğri büğrü bardaklar, bu soylu müziğin yerini ilkel feryatlar alırsa?..

Ya bu son sığınaklardan biri, orman olma özelliğini zamanla yitirip bakımsız boş bir arsaya dönerse?..

Temmuz 1983

Yaz Kedileri

Kedi sevmek, en büyük tiryakiliklerden biridir. Geceleri koynunuzda bir kedinin sıcaklığıyla uyumak, sabahları onun güvenli mırıldamasıyla güne açılmak, vazgeçilmez bir alışkanlık olur zamanla...

Çocukluğumdan bu yana evde bir kedim oldu hep. Bunda hiç kuşkusuz annemle babamın kediye düşkünlüklerinin payı da var.

Ne kediler geldi geçti! Hepsi de ayrılırken ya da ölürken (çok kere gününü dolduranlar ayrıldı ya) garip bir çizik, bir sızı bıraktılar içimizde. Çünkü bütün kediler tek ve benzersizdir; yerleri başkalarıyla doldurulamaz. Tıpkı bütün bireyler gibi.

Titrek bacaklarında güçlkle doğrulan, ama bir yaprak gürür görmez açlıklarını unutup oyuna girişen kabak yavrular; mahalle aralarının çöp denetçisi bıçkın *sarmanlar*; hoşgörülü, bilge *tekirler*; saçları eski zaman jönleri gibi ortadan ayrılmış siyah-beyaz *mestanlar*; kavgacı, şirret, hınzır, kıkuyruk, fırça tüylü *dumanlar*; gözlerine aşırı sürme çekmiş, hafif bayağı *pamuklar*; yavrularına önce özen gösteren, sonra oğullarını kara güne ayırıp kızlarından bir an önce kurtulmaya bakan anaç *yumuklar*; kendilerini ciddi ve önemli birer iş adamı sayan yaklaşılmaz lüks siyam kedileri (bu arada, sokak kedisi Hatçe'nin eğitiminden geçtiği için siyam kedisi adabını bilmeyen sevimli siyamlı Recep'i anmadan edemem); daha kimler, kimler...

Hali tavrıyla insanda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hafif süvari alayındanmış izlenimi veren kedimiz çapkın Mustafa, kanatlarına güvenip balkondan aşağı başarısız bir uçuş yaptıktan sonra, iki kedi kaldı evimizde. Biri, Kirlent.

Kirlent, bir güncemde de yazdığım gibi, "dünya yaratılırken

artan tüylerden yapılma bir köşe yastığıdır.” Alacalı sıcaklığıyla, parlak süet burnu, ıslak kadife dudaklarıyla biraz Marilyn Monroe’yu andırır. Arka bacaklarındaki kara tüyler, düşmüş bir jartiyer biçimindedir. Aklı kısa, tüyü uzun bir kedidir. Halk güzeli seçilebilir bir yarışmada; bacakları kısıdır, tombulcadır. Onu çıplak model olarak kullanabilecek bir ressam var: Cihat Burak. Belki de buna güvendiğinden işine gelmedi mi, bize pek yüz vermez.

İkinci kedi, Gülüver: Bir rivayete göre, çok eskilerde – Boğaz’ın Boğaziçi olduğu yıllarda– Sarıyer’deki konaklardan birinden bir mavi Rus kedisi kaçmış, yine rivayet edildiğine göre cinsel yaşamının kısıtlanması ağırlığına gidiyormuş. O yüzden de o ayaydın, sıcak güz gecesinde, köfteci Emin’in dükkânının oralarda gezerken önüne çıkan bir sokak kedisine âşık olmuş. Bu mutlu ve demokratik birleşmeden doğan çocuklar, bizim Gülüver’in ataları işte. Herkese burun kıvıran, yemek seçen, kendini bize verilmiş ve kadri bilinmeyen bir armağan gibi gören yeni bir hırçın Kleopatra.

Ünlü şair Pablo Neruda, “Yalnız kedi, baştan beri kusursuzdu,” diyor bir şiirinde. Doğruyu söylemek gerekirse, uzaktan ve yakından tanıdığım bütün kedilerde bu özelliği gördüm. Hepsi kendilerini önemsiyorlardı, ödünsüzdüler, bağımsızdılar. Öyle yalnızca yemek vererek gönüllerini almak imkânsızdı: Sizinle eşittiler çünkü. Eve girdikten sonra en güzel köşe onlarını; yeni ütülen bir gömlek, üstüne onların yatmaları için ütülenmişti; eve gelen bir paket, onların bakıp araştırma yapabilmeleri, o da olmasa tırnaklarını bilemeleri içindi. Düşünüyorum da, dillere destan bu meraklarıyla kim bilir hangi cinayetlerin gizini çözmüşlerdir ama kimseye söylememişlerdir. Çünkü kedi, insanı önemsemez. “Nankör” diye nitelendirilmesi bu yüzdendir. İnsanoğlu, bir hayvana gösterdiği sevginin, ilginin ille de karşılık bulacağına inanmıştır baştan beri. Evcil hayvanı, bir zavallı, kendisine gereksinim duyan ikinci sınıf bir yaratık olarak görmüştür. Canı sıkıldığında onun kendisini haylayacağını kurmuştur.

Kedi de bu özelliklerin hiçbirisi yoktur. Sahibi yoktur onun. Evinizden taşınmaya kalktığınızda sizle ev arasında bir seçme

yapmayı düşünebilir, sizden vazgeçip evde kalabilir. Dünyadaki hiçbir sirkte kedi çalıştırıldığını da duymadım, çünkü kediye istemediği bir şey öğretemezsiniz, hele o tür hafifliklerden tiksindir. Gururludur.

Bağımsızlığı, özgürlüğü sevenlerin dostudur kedi; köpek gibi sahibine yardımını ve bağlılığını sunmaz, ona güvenmeyi, onu sevmeyi, onunla bir şeyler paylaşmayı yeterli sayar.

Kediyi nankör belleyenler, dostluklardaki dengeyi hep kendi yararlarına değiştirmek isteyenlerdendir bana sorarsanız.

Ne diyor T. S. Eliot? “Her kedinin bir de öz adı vardır ama onu bize asla söylemez.”

Ağustos 1983

Müzikli Oyun mu, Müsamere mi?

Bilen bilmeyen herkesin, hemen her konuda kendini uzman sayıp kaleme sarıldığı bir dönemdeyiz. Sakın benim de opera, operet ya da müzikli oyun üstüne eşsiz bilgiler vereceğimi, yeni yorumlar sunacağımı sanmayın. Ben yalnız bir seyirci olarak yıllardır müzikli oyun, darbukalı kabare, şarkılı-çengili devrimci güldürü adı altında sunulan kimi ucube örneklerden söz açmak istiyorum. Toplumumuzun garip ama sahici bir göstergesi olan seyirlik oyunlardan...

Operadan başlayalım söze girerken: Ansiklopediler operayı “müziğe uyarlanmış tiyatro eseri” diye tanımlıyor.

Opera konularının çok zaman ciddi, yüksek amaçlı temalardan seçildiğini, mitolojiden kaynaklandığını biliyoruz. Müzik tarihçilerinin XVI. yüzyılda doğduğunda birleştikleri opera, XVIII. yüzyılda altın örneklerini verdikten sonra, XX. yüzyılın içlerine de uzanmış.

Ne var ki büyük bir değişime uğramış çağa koşut giderek. “Büyük”, “ciddi”, “trajik” gibi sıfatlar, operanın konusunu aşarak, bir sahne oyununda yer alan kişilerin iç dünyalarındaki fırtınaları nitelemeye başlamış.

Görkemli opera salonları, localar, altın işlemeli perdeler, “operaya gitme töreni”ne sıkı sıkıya uyan resmi giysili seyirciler süredursun, operanın özü değişmiş: Dönemin roman, tiyatro anlayışı ve psikolojide alınan yol uyarınca zaman zaman natüralizme kayan bir eğilim baş göstermiş. Yoksul ressamalar, köylüler, köy düğünleri de girmiş sahneye. Klasik balenin yanı sıra folklor da, modern dans da güne göre değişik bileşimler denenmiş.

Yurdumuza çok geç ulaşmış klasik opera. Azınlıktan birtakım sanatçıların değerli çabalarına karşın, başlangıcında olduğu gibi

sonraları da halk kitlelerine yabancı bir sanat dalı kimliğiyle kalmış.

Oysa parodilerden, yergiden, taşlamadan bol bol yararlanan, belli bir toplumsal gerçeklik çerçevesine oturan operet yurdu-muza adım atar atmaz Batı'da olduğu gibi geniş kitlelere mal oluvermiş. Ayşe operetinin, *Arşın Mal Alan*'ın, *Lüküs Hayat*'ın, *Alabanda*'nın ezgileri yıllarca dilden dile dolaşmış. Halkın ku-lağını çok sesli müziğe alıştıрма heyecanı ile bestelenen bu şarkılar kısa sürede onları seslendiren operet şarkıcılarıyla bir-likte bağra basılmış.

Kısık, duygulu, alaycı sesiyle söylediği bir "Lüküs Hayat", "Kalamış'tan Bir Vapur Kalkıyor" ya da "Karım Beni Aldatırsa" gibi şarkılarıyla büyük sanatçı Hazım, bugün bile içimizde bir teli titretmeye yetiyor. Operetler, bir dönemin yaşadığı değer kargaşasını taşlarken, demek yeni bir müzik anlayışının, şarkı anlayışının kapılarını da aralamış yeni kuşaklara.

Opera, görkemli perdeleri, locaları, soylu sınıfa özgü şaşmaz kurallarıyla tarihe karışıp yeni bir güncellik boyutu arayadur-sun, günlük yaşamda karşılaşılan kişileri gündeme getiren müzikli oyunlar yaygınlaşmış 1930'larda... Tohumu Fransız müzikhollerinde, kabarelerinde atılmış bir dans, müzik ve düş şenliğidir başlamış, karamsar toplumlarda. 1950'lerde bu müzi-kallerin sinemaya uyarlanıp dünyaya da yayıldığını görüyoruz. Shakespeare'in *Hırçın Kız*'ının bir uyarlaması olan *Öp Beni Kate*, sonraları *My Fair Lady*, *Güney Pasifik* vb. (Türk sanatçılarının da başarıyla gerçekleştirdikleri müzikaller bunlar). Müzikalin aşka ve ayrılığa büyük zaman ayıran, ama kimi zaman kuliste yaşanan gerçek hayata da ışık tutan sabun köpüğü gibi renkli, mutlu sonla noktalanan dünyası, savaş sonrası döneminde pembe bir umut, bir kaçış sunmuş bezgin insanlara.

Bizim gibi opera geleneğinden, dolayısıyla müziğin ve dansın geçirdiği aşamaları değerlendirme olanağından yoksun kalmış bir toplumda son yıllarda kol gezen müzikli oyunları nasıl açıklayacağız peki?

(Burada sözgelimi bir "Sezen Aksu Aile Gazinosu" gibi pahalı gazinoyu halkın ayağına götürme çabasından yola çıkan gös-terileri saymıyorum) En kaba şakalarla, en bayağı küfürlerle

beslenen, zaman zaman küçücük çocuğu bile kandırmayacak bir olaylar zincirine bel bağlayan, günün sevilen türkü ve şarkılarının ilk mezüründen hareketle arabeske alabildiğine açılan (arada biraz Kurt Weil da olacak tabii) müzikli oyunları kastediyorum. Bir ilkokul müsamesesinin içtenliğinden yoksun ama bir o kadar beceriksiz, acemi ama profesyonel işi temsillerden.

İşte size bir müzikli oyun formülü: Belden aşağı çabalarla eşcinsellik edebiyatını azıcık harmanlayın: Erkek bir oyuncuya göbek attırın ya da ünlü bir eşcinsel şarkıcının taklidini yaptırın. Araya ince (!) nüktelerini bir türlü kavrayamadığınız komiklerle, değil dans etmekten, sahnede dolanmaktan nasipsiz dansçılar serpiştirin. Oyununuzda toplumcu bir içerik olduğunu kanıtlamak istiyorsanız, çatlak sesli bir şarkıcıyı “yabancılaştırma” (!) ögesi olarak kullanabilirsiniz. Dahası, kaşıyla, gözüyle, dişiyle övünen anlı şanlı sanatçıları oyun boyunca yüceltip onların gazinolara geçmesini sağlayabilirsiniz.

Ama sözün burasında duralım biraz. Çünkü bu acınılası nesnelerin yaratıcıları ne yazık ki işlerinin ehli olan çevirmenler ve yazarlar, devlet tiyatrolarında bir zaman çalışmış gerçekten yetenekli sanatçılar, yönetmenler. İşte o zaman bu oyunların toplumumuzun nasıl bir göstergesi olduğu ortaya çıkıyor: Bastırdığımız cinsel tedirginliklerin yanı sıra son yıllardaki tek düstürümüz “köşeyi dönmek” özlemi. Köşeyi dönmek adına bunca birikimini, geçmişteki bunca özveriyi görmezden gelebiliyor demek sanatçılar... Şu anda bulunduğu yere varabilme adına kuşkusuz ne badireler atlatmış bir oyuncunun –sözelimi Zülfiye Zülfü ucubesindeki star’ın– sahnedekilere hayat ve ses hakkı tanımadan saatlerce, gönlünce göbek atmasını sağlayabilmek için bu kadar ter dökmeye, emek harcamaya ne gerek var? Operayı, tiyatroyu, baleyi, müzikli oyunu “gazino”ya satmanın bedeli bu kadar mı düşük? Yoksa topluca ucuzlaşmanın adı “halka inmek” gibi bir özür mü?

Adlar önemli değil de, sahi biz hepten sorumsuz, köklerinden kopuk, geçmiş sanatını, kültür birikimini yadsıyan, gününü dışlayan bir toplum mu olduk yoksa? Olabilir mi?

Müzikli oyunlar, öyle gösteriyor...

Eylül 1983

Sünnet mi, İğdiş Etmek mi?

Bir arkadaşımın yedi yaşındaki oğlu sünnet oldu geçende. Yanında elektrikli bir matkap ve ilkel bir asistan (!) taşıyan bir sünnet ustası gerçekleştirdi bu garip ameliyatı.

Çocukcağız sırtüstü yemek masasının üstüne yatırıldı, konuklardan iki kişi kollarına oturarak onu tesirsiz kıldılar. Çocuk avaz avaz bağıyor, dinleyen yok. Öbür konuklar, ellerinde içki kadehleri, dehşetle izliyorlar olayı. Öyle ki, iri yarı, atlet yapılı bir genç, sapsarı kesildi az kalsın bayılıyordu.

Bir ara elimden bir şey gelmemenin çaresizliği içinde çocuğun başını okşamaya çalışırken, neler haykırdığını sökmeyi başardım: “Korkmuyorum kollarımı bırakın,” diye haykırıyormuş zavallı, “acıdan korkmuyorum, yalnız göreyim, doğrulayım da göreyim.”

Belli ki onu sünnetin kendisinden çok, görmeme, erkek bir çocuk sıfatıyla ha bire övgüsünü dinlediği önemli organından bütünüyle yoksun kalmak duygusu korkutuyor.

Ülkemizdeki “hatalı sünnet” konusundaki korkunç istatistikleri göz önüne getirdiğimizde erkek çocukların ilerili yaşamları arasından –yalnızca cinsel yaşam değil, bütün iç dünyalarında– daha baştan ne gibi yaralar aldıklarını kestirmek hiç de güç değil. Evet, sünnet olayına yeterince ilgi göstermiyoruz. Gittikçe göstermelik bir zenginliğin, bir zevksizliğin, bir sonradan görmeliğin ipuçlarını veren bayağı bir sergilemeye dönüşüyor sünnet.

Sünnet mevsimi geldi mi, kim bilir kaç binlerce liralara dökülüp alınmış çirkin, hatta gülünç kılıklarla sokaklarda dolaşmaya başlıyor çocuklar. Başlarında amiral şapkaları, sorguçlu başlıklar, sırtlarında pelerinler. Yıldızlar, işlemeler girila gidiyor. Yalnız

özel uçaklarda, özel kotralarda sünnet düğünleri düzenleyen zenginlerin çocukları değil, iki yakayı bir araya getiremeyenlerin çocukları da ipeklere, saten kadifelere bürünüyorlar. Bir daha kullanamayacakları giysilere.

Sünnet düğünü ise küçüklerden çok büyüklerin eğlenip kafayı bulacağı bir şölen haline geliyor.

“Erkek olmak...” Çok eski zamanlardan bu yana Yahudiler, Müslümanlar ve Afrika halklarının bir bölümü tarafından uygulanılagelen sünnetin temelinde bir sağlık önlemi olmasının yanı sıra bir “erkek olma” inancı da yatıyor. Gencin topluma kabul edilmesi, toplumun bir bireyi olması. Yani bir erkeklik ve mertlik denemesi gözüyle bakılıyor sünnete. Cinsel organların kutsallığını yücelten, yeni gelen genç erkekler kuşağına topluma yeni bir kan getirme olanağı veren bir bayram, bir tören.

Bir başka görüşe göre, sünnetin temelinde bir kurban etme ögesi de var. Bu tören aracılığıyla kişi tanrısına gövdesini bütünüyle değilse de bir bölümüyle armağan etmiş oluyor.

Aynı günlerde, tatil dönüşü bir gemide, güzel yüzlü, incecik bir delikanlıya rastlamıştım. Geminin barında içki içiyor, bu arada, bara oturduğu küçük kızcağızın güzel, kızıl saçlarını okşayıp öpüyordu. Bir ara babası olabilir mi diye düşündüm ama değilmiş, dayısıymış. Kızcağızın babası çok sert olduğundan, bizim delikanlı anneye kızı biraz güneş yüzü gördürtmek için tatile çağırılmış onları. İyi güzel de kızcağız hiç kıpırdamıyor, sağa sola bakmıyor, ellerini önünde kavuşturmuş, güzel gözleri hüzünlü, öylece duruyor.

Bir ara delikanlı uzaklaşınca yanına gittim. Konuşmaktan bile çekiniyor sanki. Ama yarım saati geçti, delikanlı hâlâ dönmedi. Korkmamasını, ailesini nasıl olsa bulacağımızı söyleyerek avuttum onu. Tam o sırada bizim delikanlı dayı da döndü. Ama biraz hızlı içmiş yüzünde, eski yumuşaklıktan, sevecenlikten iz bile kalmamıştı. Birden gözü kızın avucuna tutuşturduğumuz fındık fıstığı takıldı ve patladı:

— Ben sana yabancılardan bir şey almayacan demedim mi? Patlatırım ha!

Zavallı kızın gözleri doldu, ağladı ağlayacak.

— Biz verdik, diye araya girecek oldum.

— Bir ağla, bir ağla da görürsün sen! diye püskürdü.

Bu işkenceye daha fazla katlanmamak için yanlarından uzaklaştım. İki kadeh içkinin yardımıyla asıl kişiliği ortaya çıkan delikanlıya söz anlatmak olanaksızdı. Üstelik söylediğim her şey küçük kızın daha fazla hırpalanmasına yol açacaktı.

— Ben bunu vururum, birine yan gözle baktığını duysam, diyordu yanında oturanlara.

Düzmece bir kültürün altında barınan bu yabaniliği neye borçluydu delikanlı? Hatalı ya da korkulu bir sünnet olayına mı? Kişisel bir cinsel eksikliğe mi? Bir güvensizliğe mi? Yoksa toplumumuzdaki “erkeklik” anlayışına mı? Belki hepsi vardı işin içinde. Onu duygusal bakımdan iğdiş eden “erkeklik” anlayışı, şu küçücük kızın da duygusal bakımdan sakat kalmasına, yaralı bir cinselliği devralmasına ve kendi gibi güvensiz, zavallı çocuklar yetiştirmesine kadar gidecekti. Cinsel konularda topluca yaşadığımız kısırlığın parçasıydı bu iki olay.

Ekim 1983

Düşlerin Bittiği An

Ünlü İngiliz romancı D. H. Lawrence, *Anka* adlı denemeler kitabında, kadınla erkek arasındaki farklılığı, kendince şöyle yorumluyor: “Kanımca, yaşamın bir anlamı olduğu, bir önem taşıdığı, bir değer taşıdığı duygusu, bir kadında erkektekinden çok daha büyük bir kaçınılmazlıktır. Kadının kendisi bunu bütünüyle yadsıyabilir, çünkü doğal olarak, onun yaşamına bu amacı sağlamak da erkeğin işidir. Ama bir erkek başıboş, amaçsız hem de mutlu olabilir (...) Bir kadın boş olduğu, amaçsız olduğu duygusuna katlanamaz.”

Bu değerlendirmeden yola çıkarak Gustave Flaubert’in başyapıtı *Madam Bovary*’ye bir göz atalım küçük, kapalı dünyasında sürekli zenginlik, görkem, mutluluk düşleriyle beslenen Emma Bovary sonunda gerçeğin katı yüzüyle karşılaşınca, düşlerinden vazgeçmek zorunda kalacaktır. Düşlerinden vazgeçmekse onun için canına kıymak anlamındadır. Genç kızlığında manastırda yatılı kalan Emma’nın okuduğu romanların “hepsi de aşklar, sevgiler, ıssız köşklerde çile dolduran hanımlar, her konaklamada öldürülen seyisler, her sayfada gebertilen atlar, karanlık ormanlar, coşkun yürekler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları, öpüşler, ay ışığında sandallar, koruluklarda bulbülleri, aslanlar kadar yiğit, kuzular kadar yumuşak başlı, görülmedik derecede erdemli, hep güzel giyimli, mezar başlarında gözyaşı döken” beyefendiler üstünedir. Emma, kasaba doktoru Charles Bovary’nin kendisini dar çevreden böylesine renkli bir evrene çekip kurtaracağını sanır. Tozlu doktor yazıhanelerinde, renksiz evinde bile bu düşleri elden bırakmaz. Evini güzelleştirmeyi, kendini güzelleştirmeyi, müzikle uğraşmayı sürdürür.

Aşkı bulma umudunu yitirmez. Bu uğurda çeşitli erkeklerle

ilişki kurar, her seferinde gerçek aşkı bulduğuna inanır ve aldatıldığını görür. Kendi kurduğu yalanlar-düzenler ve düşler dünyasında boğulup gitmesi, şantajlara boyun eğmesi hep bu “güzellik ve görkem”i ayakta tutmak içindir. Flaubert, onun çevresindeki kişilerin renksizliğini, ikiyüzlülüğünü, bağnazlığını vurgulayarak, toplumu eleştirerek Emma’nın havai fişegi-ni anımsatan dünyasına bir ışık tutar. Emma’yı Emma yapan, toplum düzeninin ta kendisidir. Genç kızları olmadık düşlere iten değerler sistemidir. Sonraları tıpta “Bovaryizm” diye anılacak kişilik bozukluğunu hazırlayan koşullardır. Şimdilerde beyaz diziler, pembe diziler ve fotoromanlar aracılığıyla genç kızların gerçekle asla örtüşmeyecek düşler kurmalarını sağlayan edebiyat zevkidir.

Emma Bovary, toplumun sözde ahlâklı kişileri arasında usulca tükenirken, kendisine bedeni karşılığı son umut kapısını aralayan erkeğe, “Acınacak durumdayım ama satılık değilim!” diye haykırarak kadar düşkündür de onuruna. “Hiçbir zaman kendisine bu kadar değer vermemiş, hiçbir zaman başkalarını bu kadar küçümsememişti. Savaşçıl bir duygu kendinden geçiriyordu Emma’yı. Erkekleri dövmek isterdi, yüzlerine tükürmek, hepsini çiğneyip ezmek isterdi...”

Günümüzün, Emma’dan çok daha gelişmiş, daha bilinçli ve duyarlı kadını hiç mi tatmıyor bu duyguları? Yaşamına bir anlam bulmak, kimliğini araştırmak istemiyor mu? Elbette Emma’nın sınıf atlama tutkusuna dayanan düşleri onun için anlamsız artık. Yaşama saygınlık katacak gerçek bir dostluk nasıl kurulabilir bir erkekle? Kadını bir köşeye kısırmayan, olanaklarını ezip bitirmeyen, kişiliğini geliştiren bir dünya, nasıl kurulabilir?

Burada bambaşka bir kesimden gelen bir kadın alıyor sözü: Geçenlerde gazetelerde çok ilgi çekici bir haber yayımlandı. 9 çocuk annesi, 42 yaşındaki Rukiye Kumral, 26 yıllık kocasını “Çocuklarıma ve bana yaptığı işkenceye dayanamadım,” gerekçesiyle öldürmüş, tutuklanıp Sağmalcılar Cezaevi’ne konmuştu. Cezaevine girerken bir yaşındaki oğlu İdris’i de götürmüştü. Öbür çocuklar, karınlarını doyurmak için yaşadıkları tek göz odada komşuların yolunu bekliyordlardı. En büyük çocuk 24

yaşındaydı ve bir yıl önce baba dayanağına katlanamadığından evden kaçmıştı:

“Yıllardan beri dayağa alışmıştım. Kör kütük sarhoş eve gelir, hıncını benden alırdı. Dayak arsız olmuştum. Ama çocukları zincirleyip bodruma kapatmaya başlayınca sabrım taşıtı,” diyor Rukiye Kumral. “Pişmanım,” diye ağlıyor “ama Salim’i öldürdüğüm için değil, çocuklarımı geriden sahipsiz, perişan bıraktığım için. Onların emin ellerde olduğunu görsem idam sehpa bana vız gelir.”

Yazıda sözünü ettiğim kadın tipleri arasında ne gibi bir ortaklık var, diye sorulabilir. Farklı toplum düzenleri, farklı değer yargıları, daha önemlisi, sınıf hakları söz konusu. Üstelik erkekler de farklı. Charles Bovary, karısına ufuk açamayacak kadar edilgin bir erkektir baştan beri, ama onu anlamaya çalışır yine de, sever ve sonunda bağışlar. Salim Kumral ise, artan çocuk sayısı ile birlikte zorlanan geçim olanaklarına bir çare bulmaktansa baskı yönetimini seçerek ailesindekilerin küçücük düşlerini bile ellerinden alan bir zorbadır. Onları bir odaya hapsedip içkiye sığınmayı seçmiştir. Genç ömrünü kendisine adayan karısını yaşamın anlamı konusunda haklı kuşkulara düşürmüştür. İnsani olanı yok etmiştir.

Canına kıymakla başkasını öldürmek belki aynı kefeye konamaz, ama arada yüzyıllık bir zaman, geriye doğru sayan bir zaman var. Rukiye Kumral’ın ve daha nice çaresiz kadının işlediği cinayet hep bir intihar değil midir aslında?

“Hiçbir zaman kendisine bu kadar değer vermemiş, hiçbir zaman başkalarını bu kadar küçümsememişti.”

Kasım 1983

Magazin ile Yaşamak...

Geçen yıl, magazin ile edebiyatın ilişkileri üstüne bir ankete verdiğim yanıtta, magazin basınının olayları ele alış özelliğine değindikten sonra, şöyle bağlamıştım yazıyı: “Ey bütün kişilikleri silen magazin yağmuru!” Gerçekten de magazin basınında önemli olan, tek tek kişiliklerden çok, haber değeri taşıyan bir “olay”dır; elbette bu olaya karışan kişi ünlü biriye, haberin değeri de bağlantılı olarak artacaktır.

Bu yüzden de yalnız ülkemizde değil, bütün dünyada ünlülerin yaşamları oldukça büyük “tahrif”lere uğratarak yansıtılır. Onlar da çevrelerindeki ilgi halesini diri tutabilmek uğruna “tekzip” ya da “tavzi” yollama yolunu seçmezler çok zaman...

Yani magazincilik, kendi yapısı gereği, düş gücünü kamçılayan, abartılı olaylara öncelik tanıyan bir daldır. Ama nereye kadar, dünyanın hiçbir ülkesinde bizdeki kadar bol renkli, bol etli gazete yoktur sanırım. O zaman şöyle bir sakınca çıkıyor ortaya: Acaba magazin, kendine özgü sınırı aşıp bütün yaşamımıza düşünce ve duygu dünyamıza, düş gücümüze el koymak mı istiyor? Bu yazıda, günlük basında, her gün yüzlercesini izlediğimiz sansasyon yazılarından rastgele birini örnek almak istiyorum. (Sonradan bu haberin yalnızca bazı saptırmalara gitmekle kalmadığını, üstelik haber kaynağının da yanlış olduğunu öğrenecektim. Reklamdaki çocuklar sağlamış meğer, ölen başkalarıymış!)

Başlık şöyle: “Bu Sevimli Yavrular Boğaz’da Can Verdiler”. Tipik “magazin edebiyatı”yla giriyoruz yazıya. Yazın son demlerinin yaşandığı bir pazar gününde İstanbul. İnsanlar, ağaç gölgelerine sığınmış, kimileri de Emirgân’da bir bardak tavşankanı çay içerek hararet gideriyor.

Pırl pırl, cıvıl cıvıl bir gün. Derken ecel!..

Önce yazının ayrıntılarını görmezden gelip olayın aslına bakalım: Televizyonda bir reklama çıkan iki kardeş. Didem ile Bihter'in ana babaları üç ay önce boşanmışlar. Haftada bir babaları onları alıp gezmeye götürüyormuş. (Haber yazarı her hafta lunaparka gittiklerini söylüyor. Belki de bir bildiği var.) O pazar lunapark yerine Emirgân'a çay içmeye götürmüş çocuklarını. Arabada biri önde kendisinin yanında, öteki arkada çocukların yanında iki kadın arkadaşı oturuyormuş. Ve araba denize uçmuş. Gerçekten çok üzücü bir olay, bir kaza. Ne var ki yazar, haberin başlığında babanın da aynı kazada can verdiğini belirtmiyor; ancak yazının sonunda öğreniyoruz.

Neden? Çünkü yazar, "baba"yı tutmuyor. Yazıdan çıkardığımız kadarıyla "Çocuklarının bir dediğini iki etmiyordu. Gönüllerince gezdiriyordu." Bu ayrıntıları çocukların annelerinden öğrenmiş olabilir diyebilirsiniz. Ama olayın nasıl geliştiğini de anı anına tahmin edebiliyor: Bir evin kapısı önünde duruyorlar. Baba iniyor, az sonra adı Nükhet Baban olan bir kadınla dönüyor. Nükhet Baban öne, babanın yanına kuruluyor. Bir sıradan selamla saat 17 dolaylarında Emirgân'a gelip durakta bekleyen Tülin Mete'yi de arabaya alıyorlar. Tülin Hanım çocukların yanına, arkaya geçiyor. Magazin okurunun hemen kavradığı bir durum var burada. Evinden alınan ve adı Nükhet Baban olan kadın ile durakta bekleyen ve arka koltuğa geçen Tülin Hanım arasındaki saygınlık farkı. Bu arada çocukların duygularını dile getiriyor yazar: "Neşeleri sönmüştü Didem ve Bihter'in. Oturdıkları koltuğa büzülmüşler, bu yeniliği küçücük kafalarına sindirmeye çalışıyorlardı." Zaten daha önce de babaları ve hanım arkadaşı "adeta çocukların varlığından habersiz çeşitli espriler yapıyorlar, kahkahalarla gülüyorlardı." Yine haberden anlıyoruz ki baba iki hanım arkadaşına laf yetiştirme telaşı yüzünden arabanın denize uçmasını engelleyememiş ve cezasını çekmiş.

Yazı iç kanırtıcı yaşam ve ölüm kıyaslamalarıyla son buluyor.

Şimdi, bir baba düşünelim. Nedeni ne olursa olsun karısından ayrılmış, her pazar günü çocuklarını alıp arabasıyla gezdiriyor. Bir pazar günü iki hanım arkadaşını da çağırmış bu gezintiye. Emirgân'a çay içmeye gitmişler. Vakit ikindiüstü, gece yarısı

falan değil. Ölen kişinin temize çıkması için yanında başka hiç kimse olmaması mı gerekir ille de? Yoksa yazar başka bir şeyler biliyor da bizlere açıklamaktan mı kaçınıyor?

Magazin basını, yapısı gereği olayları abartır demiştim. Nitekim yazar, son cümlesinde bir süre önce yine aynı reklamda izlediğimiz bir yıldızın da balkondan atlayıp intihar ettiğini hatırlatarak toptan bir “uğursuzluk” a bağlıyor sanki bu olayları.

Bu haberi okuyanlarsa şöyle bir izlenim ediniyorlar: Karı-kocanın birbirinden ayrılması türlü uğursuzluklara gebe bir olaydır. Bir baba, çocuklarını ille de tek başına eğlendirmek zorundadır, onun yanındaki her kadına ister istemez “dostu” gözüyle bakılacaktır. (Bu olaydaki baba, yanındaki kadın sayısının fazlalığından temize çıkıyor bana kalırsa.) “Günah” eninde sonunda ödenecektir.

Düş gücünü körükleyen magazin basını, keşke bize zar zor götürdüğümüz şu sıkıntılı yaşama direnme gücünü veren gerçekten renkli olaylarda kullansa ustalığını, bağnazlığı gündeme getirmese, acı bir olayı yaşayan sıradan kişileri adları ve soyadlarıyla teşhir ederek çaresiz durumda bırakmasa insanları.

Aralık 1983

Anılardaki Abartma Payı

Kemal Tahir'den dinlemiştim bu gerçek olayı. Sonradan öyküsü de yazılmış, ama ne yazık ki yazarla olay, yaşayanların adları aklımda kalmamış.

Efendim, yüzyılımız başlarında “Boğaz”lı birtakım cici beyler, okudukları serüven romanlarının etkisinde kalarak bir serencam’a çıkmaya karar vermişler. İnanılmaz bir cesaret göstererek Bebek’ten kayıkla Anadoluhisarı’na geçecekler! Hazırlık günler önceden başlamış: Yiyecek içecekler depo edilmiş. Yani Usta ile tayfaları birkaç kere deneme küreği sallamışlar, ilaçlar, ilkyardım malzemeleri bolca tutulmuş, ecnebi diyarlardan getirtilme kamp malzemeleri, tulumlar kayığa yerleştirilmiş özenle. Kolay mı, müthiş tehlikeli bir yolculuk bu!..

Konu komşu serencam günü gelip çatığında kıyıda toplanmışlar, son ana kadar bu gözü pek gençleri kararlarından geri döndürmeye çalışmışlar, ama nafile. Neyse ki hava şartlarının elverişli, denizin dalgasız oluşu, içlerine azıcık su serpmiş. Kayık, gözyaşlarıyla uğurlanmış.

Zorlu yolculuk sırasında birkaç kere alabora olma tehlikesiyle karşılaşan kahramanlar, sonunda menzile vardıklarında bu sefer de karşı kıyının sevinç gözyaşları döken, zafer çiğlikleri atan halkıyla karşılaşmışlar. Müthiş bir karşılama töreni. Kendilerini konuk etmeye can atan ev sahiplerini şu gerekçeyle reddetmişler: Denizciler dam altında uyumaz, geceyi sandalda geçireceğiz.

Hiç farkında olmadan bu anıdan bir mizah öyküsü yaratan yazar, kahramanların duygularını dile getirirken bir ara çok ürkütüklerini, kayıkçı Yani ile tayfalarının galeyana gelip kendilerini boğazlayacaklarını sandıklarını da eklemişmiş yapıtına (Ah şu serüven romanları).

Kemal Tahir, Türk ulusunun her türlü geziden pek hoşlanmadığını anlatırken, örnek gösterirdi bu öyküyü: “Koskoca bir imparatorluğun topraklarında doğmuş kişilerin, bulundukları yerden azıcık açıldıklarında hemen seyahatnameler döşenmelerini başka türlü nasıl açıklarız?” Sonra kahkahalar atarak *İzmit Seyahatnamesi*’ni anlatırdı uzun uzun.

(Son yıllarda az ötedeki bir tatil kasabasında bile turistik, egzotik yaz anıları bulup çıkaran “gezgin”lere rastlanıyor.)

Gerçekten de göçebe özellikleri ağır basan bir halkın, bir zamanlar Asya’dan Avrupa’ya, hatta Afrika’ya uzanan şimdi bile Erzincan’dan Köln’e göçmekten kaçınmayan bir halkın, yolculuk dendi mi tüylerinin diken diken olması nedendir acaba? Çok uzağa gitmeden kendimize soralım: Bir yolculuğa gitmeden içimizi bir sıkıntı basar mı, basmaz mı?

Bu tedirginliği bir ölçüde nereye göçersek göçelim, orada bir toplum kimliğiyle yaşamakta direnmemize bağlayabiliriz. Yetişme koşullarımız, sılamız dışındaki her yeri yurt sınırları içinde olsa bile “el diyarı” olarak görmemizi sağlar. O el diyarında bir hemşerimize rastladık mı, içimiz hop eder. Ayrıca, her yolculuk bu kapalı çevreyi kırma doğrultusunda bir serüveni de içerir. Yabancı diyarlara giden hemşerilerimizin “nasıl değiştikleri”nden dem vururuz, dönüşte davranışlarını yakından gözlemleyerek orada nasıl bir yaşam sürdürdüklerinin ipuçlarını yakalamaya çalışırız. Yine bizden midir eskisi gibi yoksa?

Bu eğilimimizin en parlak, en abartılı örnekleri de erkeklerimizin her fırsatta anlatmaya düşkün oldukları askerlik anılarıdır. “Yıl 1945. Malatya’da askerliğimi yapıyorum. Hiç unutmam...” gibi başlayan kaç öykü dinlemişizdir tanıdıklarımızdan. Bazılarının anlatacağı anıyı ezberlemişizdir, yine de onun keyfini bozmamak için gülümser gibi yaparız. “Ay Ahmet, geçen gece yine anlatmıştın ya bunu!” derler. Yine de anının kahramanı hiç etkilenmez bu uyarıdan, sözü gönlünce uzatır.

Askerlik anıları belli öbeklerde toplanabilir.

Baş sırayı, çekilen zorluklar, soğuk kış, sıcak yaz, elverişsiz koşullar, yıkanma sorunları, talim sorunları, nöbet sorunları, yemek sorunları tutar. (Şimdi bakıyorum da, dört ay askerlik yapanlar bile yıllar yılı askerlik yapmışlar kadar anı biriktiri-

yorlar.) Askerlik bir vatan borcudur, bir hizmettir, bir görevdir ya, görev süresi ne kadar ağır koşullar altında geçmişse görevi yapan o ölçüde kahramanlaşacaktır. Bu tür anılar daha çok erkek erkeğeyken, bir “erkekler dünyası”nda anlatılır. Abartmalar orada daha da zenginleşir.

İkinci sırada kadınlara da anlatılabilen sevimli anılar vardır. Bir kere toplu olarak yatakhane den kaçılmıştır, sevimli bir teğmen araya girerek kaçakları korumuştur. Bir gece mutfak nöbetinde çok komik bir şey olmuştur, ertesi günün tatlıları bitirilmiş tir vb.

Önemli olan bu anıların basmakalıplığından çok anlatanların o anda yüzlerine gelen gençlik ışıltısıdır. Sanki o günlerde yaşamaktadırlar birden bire. Doğruyu söylemek gerekirse, köyde doğup askerliğini bir kent merkezinde yapan bir dostun anılarını hiç dinlemedim. Okuma yazmayı hatta Türkçeyi asker ocağında söken bir erin anıları ne kadar başka olurdu kim bilir. Ama bir şey değişmezdi. O da, yıllar yılı, sakalları ağardıktan sonra bile köydeki eşine dostuna kentin görgü kurallarını, değişik yaşam biçimini, orada edindiği eşsiz dostları anlatarak yaşamının tek serüvenini allayıp pullamaktan, bu serüvenden kendine özel bir pay çıkarmaktan, bu arada çevresindekileri bezdirmekten geri durmazdı...

Ocak 1984

Yaşamın Sürekliliği

Giyilmemiş çamaşırlar nasıl kokar bilirsin,
 Sandık odalarında;
 Senin de dükkânın öyle kokar işte.
 Ablamı tanımazsın,
 Hürriyette gelin olacaktı, yaşasaydı; bu teller onun telleri,
 Bu duvar onun duvağı işte.
 Ya bu camlardaki kadınlar?
 Bu mavi mavi,
 Bu yeşil yeşil fistanlı...
 Geceleri de ayakta mı dururlar böyle?
 Ya şu pembezar gömlek?
 Onun da bir hikâyesi yok mu?
 Kapalı Çarşı,
 Kapalı kutu.

Kimi şiirler, yıllar geçtikten sonra okunduklarında, ayrı bir değer kazanıyor. Yıllar sonra benzeri durumları yaşadığınızda, o duruma da ayrı bir anlam katıyor. Orhan Veli Kanık'ın 1947'de yazdığı bu şiir de öyle...

İlk okuduğumda, bir senaryo yazma isteği vermişti bana. Öykü değil, senaryo. Çünkü şiirde dile getirilenler, sözcüklerden çok görüntülere ağırlık veren duygulardı. Diyelim bir öğleüstü, durup dururken, kalabalık bir yerde (Çiçek Pasajı'nda, Eminönü meydanında ya da Kapalıçarşı'da) yere yıkılıp ölen yaşlı bir adam düşünmüştüm. Öyle bir adamın mutlaka bir enfiye kutusu vardır, deri bir cüzdanı, dededen kalma bir Serkisof saati, bir tel gözlüğü, ibrik bir çakmağı. Cebinde, kahverengileri silinmiş birkaç anı değeri taşıyan fotoğraf da vardır elbette.

İhtiyarın beklenmedik ölümüyle onun kişiliğini bütünleyen bu özel eşyaların nerelere dağılabileceğini düşlemeye çalıştım. Enfiye kutusu bir antikacıda alacaktı soluğu. Deri cüzdan, artist ve şarkıcı fotoğrafları, arabesk kartpostallar, prezervatifler, kaçak aspirin ve kontrol kalemi satan bir işportacıda. Tel gözlük, kahverengi fotoğraflarla birlikte Bitpazarında. İbrik çakmak da, –büyük bir olasılıkla– ölünün başına ilk koşanın elinde. Böylelikle ihtiyar ölüme doğru yol alırken, parçaları elden ele dolaşacak, yeni yeni yaşamalara gireceklerdi. İhtiyar ölüydü artık, ama eşyaları diriymiş, ne garip!.. Ama iş, bu kadarla kalmıyordu. Bu eşyalar dönüp dolaşıp hangi ellerde, hangi evlerde boy gösterecek, toplumun hangi kesimlerine uzanacaktı?..

Geçenlerde Galatasaray’daki pasajlardan birinde çorap çeken Rum madamı görünce, aynı duygular yine kabardı yüreğimde.

Onun küçücük dükkânı “sandık odası” da “giyilmemiş çamaşır” kokuyordu. Piyasada 150 liraya çorap alabilecekken, kim 150 lira verip kaçmış bir çorabı çektirtebilirdi ona? Dükkânda asılı duran çorap torbalarına bakıp bir kaniya varmak, olanak dışıydı. Sahne sanatçılarının vazgeçemedikleri Avrupa işi simli çorapların yanında dümdüz, gündelik çoraplar da göze çarpıyordu. Kim bilir, onların sahipleri de belki benim gibi anılarına düşkündüler. Anılarını elden çıkarınca bir şeyler yitirdiklerini sanıyorlardı.

İhtiyar madamın dükkânından ayrılırken yaşama biçimimizin geçirdiği değişiklik daha çarpıcı göründü gözüme. Avrupa pasajındaki korse, kemer, düğme mağazaları bomboştu. Mühür kazıyıcılar boştaydı. Ola ki körüklü makineleriyle fotoğraf çekmeye alışmış, kutuların camına en içli düğün ve askerlik fotoğraflarını illeştirmeye özen gösteren gezgin fotoğrafçılar da otomatik makineler çıkalı beri işsizdiler. Bitpazarında kullanılmış diş fırçaları, takma dişler, eski gözlükler, çöken konakların ıvır zıvırını sergileyen eskicilerden kim alışveriş ediyordu acaba? Sahaflar çarşısındaki tek tük el yazması kitapları, Kapalıçarşı’daki Avrupa kökenli porselenleri, İznik kökenli çinileri, düğün sandıklarından çıkma değerli yazmaları, “onca plastiğin” camını naylonun ve sahnenin içinde ayırt edip kimler bağırlarına basıyorlardı?

Ama bu meslekler sürüp gittiğine göre demek onların değerlerini bilen birileri vardı.

Tanımadığımız, görmediğimiz birileri. Tanıdığımızda belki bize yadırga gelecek, bir miras sahiplenmeye hazır yeni zenginler. Beyazıt'ta işportadaki fotoğraflar arasından bir paşayla karısının çerçeveli düğün fotoğrafını alıp evinin duvarına asarak, borusu yitmiş bir gramofonu bir köşeye yerleştirerek soyluluk taslamayı kuranlar.

Ya da tam tersi yaşamı anlamlı kılmaya çalışanlar, değer bilenler.

Hem o senaryoyu hâlâ yazamadım. Uzun bir çalışma, araştırma gerektiriyor. Ama karpuz sergilerinde natürmort kıvraklığında devrilmiş kan kırmızı karpuzları gördükçe pek hayıflanmıyorum: Birileri var. O senaryoyu yazmasalar da, yaşayan birileri...

Subat 1982

Doğa Jandarmalığı

Dilimize son yıllarda en sık takılan sözcüklerden biri de “doğal”, eski değişle “tabii”. Yalnız ölkemizde değil, bütün dünyada “doğallık”, yani doğanın düzeni ve işleyişıyle uyum içinde olma hali, baş tacı ediliyor. Doğanın bir parçası olan insanın günlük hay huy içinde ana kaynağından iyice uzaklaşması, köylerden, göç sonucu ortaya çıkan çarpık kentleşme olgusu, ola ki bir zamanlar atalarımızın gönüllerince yaşadıkları bir “sıla” katına yükseltiyor doğayı. Kime sorarsanız, bütün kentlerin yaşanılacak bir mekân olmaktan çıktığından söz ediyor, taşı tarağı toplayıp doğaya kaçmaktan başka çare bulamadığını ileri sürüyor.

Temelde istenen ne? İnsanların “doğal”lığa bunca önem verirken, acaba ne gibi değerlerin yerleşmesini, yaygınlaşmasını istiyorlar? “Doğallık”, mavi ırmakları, durgun gölleri, sıra sıra dağları ve yeşillikleriyle bize bütün dertlerimizi kaygılarımızı unutturan bir kartpostala gönöl vermek mi yoksa? Kişinin yaşamını bahçe düzenlemek, kır havası alıp yürüyüşler yapmak, toplumun çalkantılarına kulak tıkamakla sınırlayan bir ideoloji mi?

Birkaç örnek verelim: Sahibini her türlü tehlikeden koruma adına bekçilik görevini kendiliğinden üstlenen bir sokak köpeğinin bağılılığı ile şımarık bir çocuğun elinde hırpalanmaya rıza gösteren bir sūs köpeğinin bilgeliğı ne kadar doğalsa, keskin bakışlı bir karabatağın avını anında saptaması, ava elverişli sivri gagasıyla suçsuz bir balığı yakalayivermesi, aynı derecede doğaldır.

Görkemli ormanlar kralı aslanın ormana çıkmadan önce irili ufaklı bütün hayvanlara aç kaldığını, dolayısıyla avlanmak zorunda olduğunu kükreyerek belirtmesi, kavgada mertliği seçmesi, hasmına açıkça meydan okuması ne kadar doğalsa,

bir kaplanın sinsi pençeleriyle hiç haber vermeksizin avının ensesine binmesi, aç olmasa bile avdan asla vazgeçmemesi, bir o kadar doğaldır.

Denizaltı casusluğunda kullanılacak ölçüde eğitilebilen, konuşma sesleri çıkaran, eşiyile denizin derinlerinde cilveleşmekten geri durmayan insan sever yunus ne kadar doğalsa, doruklarda tek başına yaşayan, insanlara tepeden bakan yırtıcı kartal da, o kadar doğaldır. Örnekleri çoğaltmak gereksiz. Ben, doğanın kendi kurallarını işlettiğini, elemeye, yenilemeye, yenilenmeye ve sürekli değişime dayanan bu yasalar kapsamında canlıları eşit bir hoşgörüyüyle bağrına bastığını göstermek istiyorum. Oysa insan için, özellikle ahlâk ölçülerinin katı ve değişmez olduğu toplumların insanları için “doğallık” apayrı, neredeyse doğa dışı bir kavram. Öyle ki bir toplumda egemen ideolojinin ta kendisi bile olabiliyor. Bir örnek verirsek: Bizim toplumumuzda kadınla erkeğin dostluğu “doğal” karşılanmaz. Yıllarca birbirine kök söktürerek bir evliliği yürütmeye çalışan çiftlerin çabaları “doğal”dır da, birbirini yürekten seven iki kişinin toplumca onaylanmamış ilişkisi doğal değildir. Kaplan biraz daha az yırtıcı olsa, kartal şu saçma gururunu bir yana atsa sanki bizim gözümüzde daha doğal olacaklardır. Kız çocukların bebek ile oynamaları doğaldır, erkek çocukların tüfekle. Çünkü toplum güçleri bir kere doğanın yerine geçmeye görsünler, yurtaşlarına her türlü baskıyı yapmaya kendilerinde hak bulacaklardır. En kestirme yol, şu olabilir; sakatlar evlerinde kalıp sokaklarımızın genel görünümünü bozmamalıdır; özürlüler, ya bir an önce düzelmeli ya da elenmelidirler; gençler, kuşak kopukluğu doğmasın diye yaşlılarla aynı dili kullanmalı, aynı müziği dinlemeli, aynı geleneklere şaşmadan bağlı kalarak dış dünyada alınan yolu görmezden gelmelidirler. Toplumun her kesitine yayılan bu anlayış şöyle özetlenebilir. “Bir toplumun bireyleri ancak o toplumun genel esenliğine katkıda bulunuyorlarsa doğaldırlar. Yoksa toplum onları ezer geçer.”

Son yıllarda gittikçe daha büyük boyutlara ulaşan “sağlık” kampanyaları hepimizi doğallık üstüne düşündürmeye zorluyor. Kitle iletişim organlarıyla bazı derneklerin el ele vererek düzenledikleri kampanyalar bunlar. Sigaranın ille de kansere

yol açtığını öne süren, akşamları iki kadeh içerek yorucu bir günün yorgunluğunu atmaya çalışan çağdaş bir aile babasından ya da bir meslek kadınından ileride canavar bir alkolik doğacağını savlayan kampanyalar. Oysa hepimiz, insanın ta baştan beri keyif verici, gevşetici maddeler kullanageldiğini biliyoruz. Eski insanlar, yapraklara otlar sararak ilk sigarayı bulmuş, bereket şenliklerini şarap içerek kutlamışlardır. Önceleri içinde barındığı doğa ile becelleşmede, sonraları yaşadığı toplumla baş etmede bu tür “dopingler”in yararlı olduğu inancını atalarından devralmıştır insan. (Elbette bu uyuşturucu ya da uyarıcıların *aslında* ruh hastası ya da akıl hastası olan bireylerin hastalıklarını daha çabuk yoldan ve daha belirgin bir biçimde gün ışığına çıkardıkları yadsınamaz. Ne var ki bu, uzmanları ilgilendiren bir konu.) Benim burada vurgulamak istediğim “doğallık” perdesi ardına, yurttaş sağlığını koruma ömrü ardına gizlenen baskı mekanizması, insanları tektipleştirme çabasıdır; insanlara belli davranış reçeteleri sunma girişimidir.

Hastalıklı bireylerden sağlıklı yurttaşlar yaratmak, doğanın harcı değildir bugün. Doğanın yerini bir o kadar anlayışlı, sevecen, sezgili bir hoşgörü, insan çeşitliliğine alabildiğine açık bir anlayış almıştır. Kısaca: Uygarlık!.. Çünkü bilimin verilerini özel sezgisiyle birleştirebilen uygar insan, değil yalnız doğayı, kendi doğasını bile değiştirecek güçtedir.

Mart 1984

Haydin Bahara!

Yazı yazmanın çok güç, hatta ağır geldiği anlar vardır. Bir türlü masa başına geçemezsiniz, o ana kadar hiç yazı yazmamışsınız gibi acemilik çekersiniz. O zaman da gazetelerde her gün yazan meslektaşlarınıza hayranlık duymamak elinizden gelmez. Bu tutukluğun nedeni, kişisel birtakım açmazlar olabilir; yorgunluk, bezginlik olabilir.

Ama asıl neden, “konu”muz daha önce işlemiş olmamızdır çok kere. Kendinizi yinelemekten hoşlanmayan bir yatarsanız, aşınmış konularda kolay kolay kalem oynatamazsınız. Oysa işin aslına bakarsak, konuları yazarlardan çok yaşamın aşındırdığını görürüz. Sözelimi “bahar” üstüne bir yazı yazacağız. Şablon hazır: Doğanın uyanması, tomurcukların açması, yeşeren çayırklar, meleyen kuzular, gürül gürül akan sular, baharla birlikte yeniden uyanan bedenin taşıdığı yaşama sevinci... Bunları bir daha, bir daha yazamazsınız ki. Yazacaksanız bir kompozisyon ödevi ile başarısız bir manzume arasında bir seçme yapmanız, yani ölümlerden ölüm beğenmeniz gerekir. Gelgelelim için için yine de bilirsiniz ki “bahar” dendiğinde akla ilk gelen bu kartpostal, gerçek baharın bir parçasıdır. Yazardan beklenen, bu kartpostala can katması, baharı bir kere daha yaratmasıdır.

*İstanbul'un öyledir baharı.
Bir aşk oluverdi âşinalık
Aylarca hayal içinde kaldık
Zannımca Erenköyü'nde artık
Görmez felek öyle bir baharı*

diyen usta şair Yahya Kemal'in bu zor işi nasıl bir çırpıda başardığına şaşar kalırsınız. Bahar geldiğinde camdan bakıp

bildiğiniz manzarayı izleyeceğinize “Erenköyü’nde Bahar”ı okumak bazen daha çok içinizi açabilir. Dışarıdaki baharla Yahya Kemal’in baharı bir yaşama kültüründe birleşirler, bir aşta, bir sevinçte.

Yaşamımızda da öyle değil mi? “Aşk”, “ayrılık”, “özlem” gibi bizi yönlendiren, alabora eden duygular bile ne kadar aşınmış, ne kadar kötüye kullanılmış, bir düşünün. Gündelik telaşın hırpaladığı, ilişkilerin zedelediği, şarkı sözlerinin beylikleştirdiği, magazin abarttığı duygular olmuş çoğu; içi boşalmış, anlamı atılmış kof sözcükler gelmişler. Bizler de onlara yeni anlamlar, yeni yorumlar getirme, onları yeniden ele geçirme yerine “Duygusalılık bunlar canım!” diye kestirip atmaya yeğliyoruz.

Sevdiğimiz kişiye “seni seviyorum,” demek bayat bir açıklama gibi geliyorsa, sevgimizin özel, kişisel ağırlığını belirtecek sözcükler seçme zahmetine katlanmıyor, “Nasıl olsa anlamıştır canım, söylemeye gerek yok!” diye geçiştiriyoruz, böylece bir hançer de biz vuruyoruz sevgiye.

Hep böyle mi gidecek? Yani hep başkalarından mı bekleyeceğiz içimizi zenginleştirmelerini? Kendimiz bu uğurda elimizi kolumuzu kıpırdatmaktan hep kaçınacak mıyız böyle? Güzelim bir bahar gününde bile asık suratla mı dolaşacağız sokaklarda? İki yakamızı bir araya getirme derdi, yaşadığımız sıkıntılı ortam, ya da kişisel sorunlarımız “insan” kişiliğimizi hepten mi ele geçirecek? Hiç savaşımadan teslim mi olacağız umutsuzluğa; kötümserliğe?

Olmayacağız elbette!.. İnsan olduğumuzun bilincine vardığımız sürece bahar gelince kıra gideceğiz, ormanda dolaşıp beylik kuş cıvıltılarını dinleyip beylik kır çiçekleri toplayacağız. Âşık olacağız ve “Seni seviyorum,” diyeceğiz korkmadan. Ayrılık, özlem, gurbet duygularıyla kıvranıyorsak, bu acıları insan gibi çekeceğiz. En azından bir gün umutlarımızı gerçekleştirme “umudu”nu elden bırakmayacağız.

Milton’un güzel ve haklı bir sözü var: “Umut elden gidince korku da gider.” Korkularımıza sahip çıkacağız demek, umudu elden bırakmama adına. Haklı umutsuzluğumuzun bizi artık korkmayacak kadar bezginleştirmesine engel olacağız. Doğa’nın yeniden doğduğu şu bulunmaz mevsim, kesin bir karar mevsimi

olmalı bizler için. Sıkıştık mı kitap okuyarak, müzik dinleyerek yeneceğiz umutsuzluğu.

Yazının başında yazarların sorunlarından söz etmiştim. Ama yazarlık mesleğinde kendine özgü mutluluk payı var: Sorunlarınızı değil, umutlarınızı da paylaşabilirsiniz okurlarla. Kim bilir, belki ben umutlarımı sıralayarak, sizlere önerilerde bulunarak kendimi de umutlandırdım, bu yazıda.

Son sözü, öyküleriyle bana küçük sevinçlerden büyük tatlar almayı öğreten, yazarlıkta karar kılmamı sağlayan büyük yazar Memduh Şevket Esendal'a bırakalım. Hafız Nuri Efendi'nin ağzından;

“Bir kız çocuk, elinde bir deste maydanoz, takunyalarını tıkrıdatarak geçiyor. Komşu Gaffar'ın oğlu, iki boş küfeyi bostan kapısından sokmağa uğraşiyor. İki hanım, belli ki uzakça bir yere gitmiş ve geç kalmışlardı, hızlı hızlı eve dönüyorlar, mutfakta annesinin takunyalarla dolaştığı duyuluyor... ‘Hayat ne tatlı şey’ diye düşündü. İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı...”

Nisan 1984

Nasıl Konuşuyoruz? Nasıl Yaşıyoruz?

Günlük yaşamımızda geçen konuşmalardan bazı örnekler vererek girmek istiyorum yazıya.

Büyük bir gazetenin santralini arıyorsunuz. Senli benli bir ses yanıtıyor hemen:

— Buyur canım kimi istedin?

Pek az tanıdığınız ciddi bir iş adamıyla sokakta karşılaşıyorsunuz. “Merhaba” demesi şöyle:

— Nasılsın hayatım?

Birbirlerini sevdikleri sözlerinden belli olan bir çift geçiyor yanınızdan. Diyelim ki “tamam”, “oldu”, “ciao” gibi televizyon sözcüklerine alıştınız, “Ay vallayı...” sırnaşıklığına da, “Kimlerle takılıyorsun?” türünden yeni argoya da. Yine de birbirini seven iki kişinin “ulan”la başlayan ve ilişkinin özündeki kabalığı hemen ele veren konuşmalarına alışamıyorsunuz. “Harbi delikanlı” ve “mert karı” edebiyatı gerçi ülkemizde ta baştan beri vardı, ama sanırım yeni gelişen “arabesk kültürü”yle iyice övülesi bir boyuta yükselerek yaygınlaştı. Burada, artık kullanılan dilin güzelliği, çirkinliği ya da kulağı tırmalayıp tırmalamadığı değil önemli olan, yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası olarak ilişkilere tuttuğu ışık!

Geçen aylarda, *Elele*’de gençlerle giyim konusunda yapılan söyleşi, sanırım hepinizin ilgisini çekmiştir. Gençler, Sayın Erzen Onur’un yönettiği bir açık oturum çerçevesinde, giyim ve moda konusundaki görüşlerini dile getirirken, çok önemli saptamalar yapıyorlar, giyimin iktisadi bir gösterge, ayrıca toplumumuzda bir “sınıf atlama” aracı olduğuna ustalıkla parmak basarak, Türkiye’deki yeni “tüketici” sınıfın özlemlerini

eleştiriyorlar. Bu arada değme toplumbilimcileri aratmayacak gözlemler sıralıyorlar.

Aynı şekilde, Robert Kolej Kültür-Edebiyat Kulübü'nün yayın organı *Çağrı* dergisinin (sayı: 3) "Günümüz Gençliğinde Yozlaşma" konulu soruşturmasına verilen yanıtlar da, çok ilginç. Bir öğrenci şöyle diyor:

"Günümüzde gençlik kavramına aykırı düşen bir yorgunluk söz konusudur. Bu da, sorumlulukları yeterince yerine getirememeyi, olaylara gereken önemi vermemeyi, dolayısıyla 'yüzeyselliği' doğurmaktadır... Ne yazık ki gençliğimiz, dile gereken önemi vermemektedir. Duygularını, düşüncelerini, coşkularını 'korkunç güzel', 'kalite takılmak' gibi Türk dili kurallarına tamamiyle aykırı sözcüklerle anlatma yoluna gitmekte ve bu sözcükleri aralarında âdeta bir güç, bir birlik oluşturan birer etken gibi görmektedirler."

Gençlik dediğimiz "kaynaşmış bir kitle" değil elbette. Nitekim Selahattin Erkanlı'nın *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan "Punk Gençliği" incelemesi de bunu gösteriyor. Türkiye'deki heavy metalci gençler, heavy metal giysilerinin ve takılarının, yani zincirlerinin, kuru kafanın, deri ceketin, zımbalı kemerin, yalnız farklı görülmek adına kullanıldığını, "bunun ötesinde bir anlamı olmadığını" ileri sürüyorlar. Bu giysilerle kendilerini özgür hissettiklerini, ama 24-25 yaşından sonra kendilerine verilecek sorumlulukları üstlenmeye hazır olacaklarını belirtiyorlar.

Bu grup üyelerinin kendi aralarında başka başka alt kültür gruplarına ayrıldıklarını öğreniyoruz: Sözgelimi gecekondu semtlerinden gelenler, orta halli ailelerden gelenlere kıyasla çok daha "saldırgan" yönsemeler gösteriyorlarmış. Kimilerinin işi gücü yalnız müzik dinlemekken, kimileri kavgadan hoşlanıyormuş. Grupların adları da ilginç doğrusu: Axe, Ass, Lotus, Akrepler...

Batı'da işsizlik, bunalım ve umutsuzluk sonucu ortaya çıkan, katı resmi görüşe, ana baba baskısına direnme gibi bir anlamda düşünsel bir temelden yola çıkan punk hareketinin ülkemize aktarılışı böyle oluyor demek. Okuyan ve düşünen gençlerin yanıldıkları tek nokta, bu öykünme düşkünlüğünü yalnızca gençliğin bir sorunu olarak ele almaları.

Gündelik basına bir göz atsalar, çarpık çurpuk çizgilerle, beylik esprilerle donanmış, Türkçeyi alabildiğine bozarak bir “gülmece” tadı çıkaran mizah dergilerini, kadın eti teşhir eden gazeteleri inceleseler, giyimde, dilde yaygınlaşan bu yozlaşmanın suçlusunun yalnız gençler olmadığını göreceklerdir. Ünlü bir süperstar’ımız (ne demekse) anlaşılması süper zor konuşmasına şöyle sözcükler serpiştiriyor: “Relaks olmak”, “Maalesef provakasyon hikâyesi var. Sansasyonele gelince... Spekülatif olsun diye yapmadım...” “Evet, who am I?”, “Olaya uniseks bakıyorum.”, “Diyalektik materyalizm gibi.. pat diye durum değişiyor...”, “Para olayı diyalektik.”

Dil ve kavram yanlışları saymakla bitecek gibi değil. Saçlarını “punk” modasına uygun kestiren, öte yandan toplumumuzun uysal kesimiyle büyük bir bütünleşme gösteren sanatçımız, yüzyıldır toplumca çektiğimiz sancının nedenleri üstünde bir daha düşünmeye götürüyor bizi: Batı değerlerini toptancı bir biçimde, hiç sorgulamaksızın benimsememizin, temelinde yatan felsefeyi hiç irdelemeden, yarım yırtık dış çizgileriyle bağrımıza basmamızın sonuçları gerçekten acı. Yarım yamalak, çarpık çurpuk bir dil ve o dil aracılığıyla yürütülen acınılası insan ilişkileri... Bu acayip olgunun suçunu gençlere yüklemek insafsızlık gibi geliyor bana!

Mayıs 1984

Sıradan Bir Günde...

Diyelim pazar günü erken kalktınız, tatil gününün tadını çıkarmak istiyorsunuz. Hava da mis gibi. Sokaklar daha bomboş. Her şey yepyeni, pırıl pırıl. Bir yürüyüşe çıkmadan önce, şöyle bir duş yapmalı, ama sular... İşte bakın sular da akıyor! Çayınız demlenedursun, gazetelere bir göz atıyorsunuz. İşsizlik almış yürümüş, sokağınızın köşesinde bir el arabasında hıyar soyup satan mühendis geliyor aklınıza. Onu gazetede okumadınız, gözünüzle gördünüz: “Hanımefendi, başvurmadığım yer kalmadı. Büyük kentlerde ancak yabancı dil bilen mühendisler iş bulabiliyor artık,” diyen sesi kulaklarınızda daha.

Haberlerden birinde zamlara yer verilmiş, dar bir boğazdan geçtiğimiz için özverilere katlanmamız gerekiyormuş. Doğduğunuz günden bu yana hep bir darboğazdan geçtiğiniz aklınıza düşüyor. Ne mene bir boğazmış bu... Ama faizler de artacakmış. İyi, güzel de, diye düşünüyorsunuz, bankaya üç ay süreyle para yatırmayı göze alacak, üstelik üç ayın sonunda –bu enflasyon hızıyla– kârlı bir yatırım yaptığına inanacağı ölçüde büyük bir meblağ yatırabilecek kaç babayiğit var toplumumuzda? Bunları düşünebilmek için, ille de iktisatçı olmamız gerekmiyor elbette. Enflasyon, işsizler ordusu, zamlar falan derken çayın tadı bozuldu gibi. Belki iyi demlenmemiştir canım! Biraz daha beklemeli. Zaten yürüyüşe her saatte çıkılabilir, acele etmemeli. Geçtiğimiz dönemin “bankerzede”leri geliyor gözünüzün önüne. Toplumca “köşeyi dönme” ideolojisinden epey ağır bir ders aldık, bir daha aynı yanlışlar yapılmaz herhalde. O sırada bir fotoğraf görüyorsunuz gazetede: Senaryonun en büyük adlarından biri yine halkımıza yardıma hazırmış, şu davalar bir bitsinmiş, tamam!

Sıkıcı haberleri unutmalı, bu güzel günün tadını çıkarmakta

diretmeli. Bir başka sayfada, öğrenimin paralı olacağı haberi var. İlk bakışta, rakamlar pek korkutucu değil. Ama... Ama fakülteler arasında bir seçkinlik ayırımına gidildiğini okuyunca, donup kalıyorsunuz. Ya okuyan iki ya da üç çocuğunuz varsa? Tek çocuğunuz varsa buna da şükür! Nasıl olsa bir yerlerden bir şeyler buluşturursunuz.

Aynı sayfada, küçük öğrencilerin sorunlarına da yer verilmiş. Zavallıklar okula başlamışlar, ama daha üstlerini başlarını toparlayamıyorlarmış. Tuvaletle yalnız gidemiyorlarmış. Çocuklara oyuncak gözüyle bakıyoruz diye içinizden geçiyor, altı yaşında bile kendi işini kendi göremeyecek biçimde yetiştirilen, sonraları ana-babanın hırsını doyurmak adına en güzel yıllarını masa başında ya da kurslarda tüketen, ezilip kırılan bir oyuncak. Televizyonda izlediğiniz “Yarış Atları” programını düşünüyorsunuz ister istemez. Yarış sırasında bacakları kırılan, saf dışı kalan küçücük tayları.

Diyeim ki bu tay yarışı başarıyla bitirdi, dilediği mesleğe kavuştu. O mesleği nasıl uygulayacak? Nerede iş bulacak? Ömrü ana-baba baskısıyla toplum baskısı arasında mı geçecek? Toplumumuzda “altın bilezik” diye tanımlanan mesleğini bozdurup üç aylık faize yatırsa eline ne geçer acaba?

Bu karamsarlıktan silkinmeli. Gün hâlâ dipdiri, ıslıl duruyor pencerenin dışında. Kalkıp, davranıp bir yürüyüşe çıkmalı...

Sokaklar dolmaya başlamış bile. Dalgın dalgın yürürken, bir eczanenin vitrininde ithal malı dış macunları, şampuanlar, güneş gözlükleri görüyorsunuz. Fiyatları, yerlilerin en az iki katı. Yanınızdan deri ve güderi giymiş kadın ve erkekler geçiyor; en gözde Avrupa parfümleriyle, ellerinde bakanımızın reklamını yaptığı ithal malı Avrupa sigaralarıyla. Kadınların gösteri sanatçıları gibi giyindiği, erkeklerin manken giyimine özen gösterdiği caddelerden geçiyorsunuz. Bir zenginlik, bir görkem... Sabahın bu saatlerinde ağır makyaj, ünlü mağazalardan alınma bir örnek kılıklar. Gözlerinize inanamıyorsunuz, ama neden? Asgari ücretle geçinen aileler bile ellerine para geçti mi en son moda kılıklarla ortalıkta salınmıyorlar mı? Ama nasıl? Ana caddede, yabancı sigara satan küçük çocuklar kesiyor önünüzü. Bakımsız, derbeder, kötü beslenmekten yüzleri sapsarı kesilmiş

çocuklar. Dolapdere yolunda geceleri arabaların yolunu kesen yılışik küçük kızları anımsıyorsunuz. Acaba onlar yalnız sigara mı satıyorlar?

Caddenin bir kaldırımında kadınsı tavrılı genç erkekler çıkıyor karşınıza. Bekliyorlar. Güzel kadınlar da var yanlarında. Biri, bu sıcakta beyaz bir kürk giymiş, dizlerinin fırlaklığından erkek olduğunu anlıyorsunuz.

Hava usul usul lahmacun, döner, kebab kokularıyla doluyor. Kasetçilerden arabesk şarkılar yükseliyor. Biracılar, 20-30 yaşlarında bir işsiz kalabalığıyla dolup taşıyor. Kimi şakalaşıp itişiyor, kimi gözlerini videoya dikmiş, öylece bakıyor.

Çocukluğunuzu geçirdiğiniz kentte bir yabancı gibi ilerliyorsunuz. Bir an önce eve dönmek, en azından bildiğiniz bir ortama dönmek kaygısı ağır basıyor. Adımlarınızı hızlandırılıyorsunuz. Kaldırımlara serilmiş çiçeklere bakılıyorsunuz. Bildik kokuları ve renkleri içinize çekmek istiliyorsunuz...

Eve gelince bir konyak doldurılıyorsunuz. Böylece bir yurttaş olarak Toplu Konut Fonu'na katkıda bulunılıyorsunuz ayrıca. İkinci konyakta direnciniz yerine geliyor biraz. "Yarın böyle olamaz, nasılsa olamaz!" diyorsunuz içinizden.

Yazıya oturılıyorsunuz. Yazının ikinci kopyası için bir yüzü kullanılmış bir kâğıt arılıyorsunuz...

Haziran 1984

Aydınlanmadan, Aydınlatma Hizmeti...

Yaz sıcakları bastırır bastırmaz, yayın dünyasına bir gevşeklik çöker. Yayınevleri “Yazın kitap satılmıyor,” inancıyla kitap yayınına ara verirler. Edebiyat dergileri sürümü artırmak için “hafif” konulara ağırlık tanırırlar. Hemen her yaz başı kâğıt zammı belası, yayıncıları büyük bir karamsarlığa sürükler. “Bu gidişle yayınlara son vermek zorunda kalacağız galiba,” türünden yakınmalar artar. Ama eylül gelip çattı mı yeni kitaplar, yeni dergiler birbirini izlemeye başlar, çok kere hangi okur kitlesine sesleneceği, kaç satacağı “meçhul” kitaplarla dergiler kaplar piyasayı.

Yaz aylarında kimsenin bir şey okumadığı inancı acaba nasıl doğmuştur? Bir kamuoyu yoklaması sonucu mu? Hayır! Yayıncılara göre en büyük neden, öğrencilerin büyük kentlerdeki okullarından tatil için kasabalarına, köylerine dönmeleri ve o bölgelerde yeni yayınları edinme olanağını çok kere bulamamalarıdır. Kimi yayıncılar da, Batı’da yazın düşen kitap satışlarını örnek gösterirler. Kendi sevdiği, değerli bulduğu yapıtları, –satış şansını göz önüne almadan– yayınlama yiğitliğini gösteren bir yayıncı dostuma göre, gerçek hiç de öyle değildir. Batılı insan, kışın karlı günlerinde metroda ayakta giderken bile gazetesini, kitabını okuyan sıradan bir Batılı, yaz günlerinde de bu alışkanlığını sürdürmektedir; ne var ki ailece çıkılan tatillerde ailenin ortalama eğilimi göz önünde tutulduğundan, ciddi edebiyat yapıtları yerine, polisiye romanlar, aşk romanları, bestseller’lar, bilimkurgu ürünleri ve resimli dergiler seçilmektedir. Oysa hepimizin bildiği gibi ülkemizde ciddi edebiyat ürünlerini okuyanlarla best-seller’ları okuyanlar kesin bir çizgi ile ayrılıyor. Bir Thomas Mann, bir Marquez okuru yaz geldi diye Barbara Cartland’a sarılıyorsa, Harold Robbins tiryakisi bir okur, kış

geldi diye Kafka'ya dadanmıyor. Yani iki ayrı çizgideki okura seslenen yayınevlerinin birbirinden kısa bir süre için de olsa okur çalma olanağı yok. Bu olgunun ne derece sağlıklı olduğu uzun uzun tartışmaya değer. Kendi adıma iyi yazılmış bir polisiye romanın ya da bir bilimkurgu çalışmasının birtakım yeni tekniklerle karşılaşmak ve dünyayı genişletmek açısından yazara da okura da çok yararlı olabileceğini düşünüyorum hâlâ.

“Yayıncılarımızı yanılgıya sürükleyen,” diyor yayıncı dostum, “Yaz geldiğinde Batı’da ciddi yayınların satışındaki azalmadır ama bu, o yayınların kış geldiğinde satmayacağını göstermez. Bir deneme yaptım. Yaz aylarında üç önemli kitap yayınladım. Satışları çok iyiydi. Belki de bu bir ölçüde piyasada o aylarda rakip yeni yayınlar olmasına bağlı.”

Yine yaz aylarında, dergilerin yazarlara yönelttiği en yaygın sorulardan biri de: “Yazın neler okursunuz?” ya da “Yazın nelerin okunmasını önerirsiniz?” dir. Sanki Türk okuru kendisine sunulan gerçekten geniş yayın yelpazesini gönlünce değerlendirebilirmiş gibi. Gittikçe artan kitap fiyatlarının okuru korkunç bir kısıkaca aldığı düpedüz ortada. Okuma alışkanlığını ailelerinden devralmış gençlerin, dar gelirli daha doğru bir deyişle dar-harçlıklılar kapsamına girdiğini görüyoruz. Yazarların imza günlerine gelen bu gençler, sevdikleri yazarın çeşitli kitapları arasında utana sıkıla en ucuz olanını seçmeye çalışıyorlar. O kitabı alırken bile bu uğurda nelerden vazgeçtikleri, ne yoksunlukları göğüsledikleri yüzlerinden okunuyor. Ama ne yapsınlar? Alışmışlar bir kere. Eski bir yazımda da değindiğim gibi okumak bir alışkanlıktır, *vaktim yok* özrünü kabul etmeyen bir alışkanlık.

İsterseniz, okumaya bir türlü vakit ayıramayan “aydın”larımızın bir gazetenin ekindeki Anket Sayfası’na verdikleri yanıtlara şöyle bir göz atalım. Anket soruları ilk gençliğimizde elden ele dolaştırdığımız anket defterlerindeki soruları anımsatıyor. En sevdiğiniz yazar? En sevdiğiniz renk? En sevdiğiniz tarih kahramanı, gibi. Bu sorular aracılığıyla toplumumuzun çeşitli kesimlerinde sivrilmiş, adı edilen “ünlü”lerin iç dünyalarına ilişkin bilgiler edinmemiz amaçlanmış. Bakanlar, belediye başkanları, eski siyasiler, sendikacılar, dünya görüş-

leri, siyasal eğilimleri dolayısıyla sanat anlayışları ve iç dünyaları bambaşka olan kişiler (daha doğrusu “olması gereken” kişiler). Ne yazık ki üç aşağı beş yukarı hepsi aynı iç dünyayı paylaşıyorlar. Çoğunun erkekte aradığı özellik “vakar”, kadında “sadakat ve dişilik” sevdikleri ressamı ve besteciler arasında çağdaş bir sanatçı yok, yaşayan kadın ve erkek kahramanları yok. Tarihteki kadın kahramanları Jeanne d’Arc’tan beriye gelmiyor. Tek kadın yazar da Halide Edip. İçlerinde, tarihteki kahramanlardan Atatürk ile Abdülhamid’i bir arada sevenler var, edebiyatta sevdikleri kadın kahramanlar sorusunu Türkân Akyol olarak yanıtlayanlar da. Ama iş kuşlara, renklere, adlara gelince bir cümbüştür gidiyor. En içten yanıtların bu konularda verildiğini görüyorsunuz.

Anket Defteri’ne neden mi değindim? Toplumumuza söz geçiren, yön veren okumuşların eğitim öğrenim durumunu, hangi siyasal eğilimden gelirlerse gelsinler, onları *aynı noktada* birleştiren tutarsızlığını örneklemek için. Keşke bunca iş arasında okumaya ve dünyayı tanımaya zaman ayırsalardı tutarlı, kendilerine özgü bir iç dünya kurabilir, gerçek aydınlar katına yükselebilirlerdi. Gerçek aydınları yıpratma, kendi sallantılı konumlarını koruma adına böyle delice savaşmazlardı. Anket Defteri’nde tek tük gerçek aydın da var ama o kadar azınlıklar ki...

Yanıtlarda önemli bir ipucu yatıyor: Siyasilerimizin çoğu kendinden hoşnut, bir daha dünyaya gelseler aynı konumu seçmekten, aynı kişilikte yaşamaktan başka bir şey düşünmüyorlar. “Millete hizmet”ten başka düşleri, mutlulukları yok gibi.

İnsanın gülüp geçeceği geliyor Ziya Paşa’nın ağzından,

*Onlar ki verir laf ile dünyaya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hanelerinde*

beyiti, bu durumda cuk oturuyor.

Temmuz 1984

Haberi Gençten Almak...

Hep önemli kişilerin önemli konulardaki görüşlerini alacak değiliz ya sözü ara sıra gençlere ve çocuklara bırakmakta yarar var. Onlar bizim alışageldiğimiz sistemi, neredeyse bir yazgı diye benimsediğimiz sistemi, yepyeni bir gözle inceliyorlar. Bu arada bizi de gözlemliyorlar.

15 yaşındaki oğlumun ramazan, Şeker Bayramı ve 30 Ağustos Zafer Bayramı konusundaki görüşlerini almayı düşündüm bu yazıda. 1984 yılında Türkiye’de 15 yaşında bir delikanlı olarak “genel durum”u nasıl değerlendiriyor bakalım...

“İstersen, önce ramazandan başlayalım.”

“Ramazan deyince aklıma televizyondaki ramazan programları geliyor. Her yıl birbirinin aynı olan programlar. Anılar anlatılıyor: Direklerarası varmış, sahura kadar orada eğlenilmiş. Kantocular, orta oyunları, Karagöz gösterileri, meddah, operetler... Bazı adlar da sık geçiyor: Kavuklu Hamdi, Naşit, İsmail Dumbüllü, Celal Şakir... Konuşmacılar o günleri özlemle anıyorlar. ‘Nerede o eski ramazanlar!’ diyorlar. Ben kendi adıma o eğlenceler bugün olsa, asla eğlenemezdim diye düşünüyorum.”

“İyi ama Karagöz, meddah gösterilerinde günümüze bir uyarlama çabası görülüyor, değil mi?”

“Yok canım! Çocuklara öğüt vermekten öteye gitmiyor. Karagöz’deki ‘Yere çöp dökme,’ öğüdü gibi. ‘Türkiye’yi temiz tut, yeşili koru,’ gibi... Çocuk deyince, çocuk programı yapmayı amaçlayınca, nedense saçma sapan şeyler yapılıyor. Karagöz oyunlarındaki ‘sözcükleri yanlış anlama’ güldürüsü bile güldürmüyor beni. Hacivat ‘havari’ demiş, Karagöz ‘harami’ diye anlamış, aslında ‘hamami’ymiş. Bunlara artık gülünebileceğine inanmıyorum...”

“Peki, bayramlara ne diyorsun?”

“Yine anılar. Eskiden bayramlarda çocuklar mahalleyi dolaşır, büyüklerin ellerini öperlermiş, şeker alırlarmış, her yerde bir dostluk havası esermiş. Bayram yerlerine gidilirmiş. Hep aynı! Kendimi bildim bileli aynı şeyleri dinliyorum. Artık ezberledim. Bunları yinelemek neye yarar, bilmiyorum.”

“Ya ulusal bayramlar? Onlar farklı mı sence?”

“Hayır, yine aynı! Aynı gösteriler, aynı söylevler. Bayram özel programlarında yıllardır aynı şarkıcıları, türkücülerini izliyorum. Bitmek bilmeyen folklor gösterilerini. Saatlerce süren tekdüze programları... Şimdiye kadar aynı ‘Ayşecik’ filmlerini, aynı Fatih filmini kaç kere izledim, unuttum. Ulusal bayramlarda da bir değişiklik yok. Sözelimi, Atatürk’ün okuldaki ders kitaplarında okuduğumuz ilkelerini, Kurtuluş Savaşı’nın belli tarihlerini, yeniden yeniden izledik. Onun bir insan olarak bilmediğimiz özellikleri üstünde durulamaz mıydı?”

“Dikkat ettim de hep, ‘aynı’ sözcüğünü kullanıyorsun. Senin eline bir olanak geçse nasıl bir bayram programı düzenlerdin?”

“Özel bir program düzenlemeyi düşünmezdim. Televizyon ya da radyo yapımcısı olarak her gün özenle sürdürdüğüm programcılık anlayışında bir değişiklik yapmazdım. Belki özel olarak sanat değeri taşıyan bir film seçerdim, *Gelibolu* gibi. Böylelikle hem Kurtuluş Savaşı’nın hazırlanış yıllarını sanat aracılığıyla izleyiciye gösterir, hem de barışın önemini vurgulamış olurum. Hareketli, çağdaş programlar düşünürdüm, çizgi filmler, bayram sevincine uygun düşecek *Komedi Dünyası* gibi diziler. Çünkü özel programlar, çocukların sevak izledikleri tek tük programları da gürültüye götürüyor. Asık bir yüzle bize tarih dersleri, öğütler veriliyor; bilmediğimiz, bilsek de tadına pek varamadığımız anılar anlatılıyor.”

Tarih dersi, anılar ve öğütler. Tarihimizi elli yıllık bir geçmişle sınırlamanın bedelini çocuklara ödetiyoruz demek. Sanki bugün yaşamıyoruz, hiçbir değer üretmiyoruz, geçmişin güvenceli kucağında ninnileniyoruz. Sanki bizden sonraki kuşaklara iletmek istediğimiz hiçbir bildiri, hiçbir coşku yok. Direklerarası var, o kadar!

Benim asıl üzüldüğüm bu gençlerin, dünyanın yetiştirdiği

üç beş coşkun önderden biri olan Mustafa Kemal'i bile asık yüzlü tanınmaları. "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" gibi, "Hatt-ı müdafa yoktur sath-ı müdafa vardır ve bu satır bütün vatandır," gibi şiirsel komutlar veren Mustafa Kemal, Çanakkale'de ölen düşman askerlerini bu toprakta öldükleri için evlatlarımız olarak bağrımıza basmamızı isteyen uygarlık tutkunu, barışsever Mustafa Kemal, bu "genel durum" karşısında ne derdi? Bence 10 Kasım'da yas tutma ve içki yasaklama geleneğinden vazgeçilmesini, kendi doğum günü ilan ettiği 19 Mayıs'ta doğumunun leylaklar, şarkılar ve rakılar eşliğinde kutlanmasını isterdi. Sevinci her zaman yasa yeğ tutardı.

Yıllardır büyük bir özenle cumhuriyeti gençlere emanet eden Mustafa Kemal ile o gençler arasına resmi bir soğukluk koyuluyor nedense. Evelallah ülkemizde herkes Atatürkçü, ama 19 Mayıs törenlerine kızlar çağdışı kılıklerle katılıyorlarmış, ama üniversiteye devam edebilmek için başörtü yerine "modern türbanlar" takmaları öneriliyormuş, Arapça seçmeli ders oluyormuş, ne gam? Ama dilimiz enflasyonla birlikte aşağı çekiliyormuş, ne gam? Bizler nasılsa televizyonun pek tuttuğu o mavi kutuda yaşıyoruz. Sıkıştık mı Uludağ'ı, Efes Harabeleri'ni, Boğaz Köprüsü'nü, Kordon boyunu ayağımıza getiren görüntülerle... Biz onları seyrededuralım, çocuklarımız kendilerine sunulan yeni metaların, yeni televizyon oyunlarının, en gelişmiş bilgisayarların peşinde...

Dalmışım... Turgut soruyor: "Benim anlamadığım bir şey var. Bugün eski ramazanları, bayramları, özenle anan yaşlı kimse-ler, 20 yıl sonra ölmüş olacaklar. O zaman eski günleri kim anlatacak? Bugün yaşadığımız bir ramazan ya da bir bayram olmadığına göre, yüzyıl sonra da, elli yıl öncenin anılarıyla mı oyalanacağız?"

Ağustos 1984

Çiğköfte Göstergesi

Önyargılı olmayı hiçbirimiz kabul etmeyiz belki, ama şöyle bir yoklayalım kendimizi, acaba en açık görüşlü olanımız bile ufak tefek önyargıların etkisinde değil mi? Özellikle yabancı uluslar hakkında. Önyargılı olmayı kendimize yediremesek de konuşma sırasında ne yapıp edip bir punduna getirir, “tek tük istisna dışında,” diye sözüm ona gerçekçi olduğumuzu belirttikten sonra başlarız yargılarımızı sıralamaya: İngilizler soğuktur, Amerikalılar budala ve çocuksu, Almanlar kaba ve çalışkandır, Fransızlar küstahtırlar ve sevişmeyi bilirler. Bulgarlar hoyratır, Moskof acımasızdır vb. İyi ki İskandinavyalılar ve Afrikalılarla henüz ulusça bir önyargıya sahip olacak ölçüde alışverişimiz yok.

Şimdi ben de kişisel bir önyargıdan yola çıkarak okuru, pek sevilen, pek tutulan bir yemek olan çiğköfte konusunda uyarmak istiyorum. “Tek tük istisna dışında” da demeyeceğim, çünkü çiğköfte yiyip de keyifli bir gece geçirdiğimi hiç mi hiç anımsamıyorum.”

Bazı özel yemekler ulusların, daha doğrusu yörelerin özelliklerini tam olarak yansıtıyor, folklorun bir parçası olarak. Bakalım çiğköfte ne gibi özelliklerin bir göstergesi.

Çiğköfte yapma kararı, genellikle çok dostça geçen keyifli bir gecenin sonuna doğru verilir.

O gece topluca bir daha yaşanmak istenir, tatlara tat olarak gündeme bir de çiğköfte eklenir. Herkes başına neler geleceğinden habersizdir elbette.

Çiğköfteleri yoğuracak usta, genellikle erkektir. (Bakın, bu çok önemli, çünkü Güneydoğu yöremizde böyle özel yemeklerin, kebabların ve tatlıların aşçılığını da evin erkeği yüklenir çok kere.)

Aşçımız, kırk yılda bir dostlarını güzel bir yemekle ağırlaya-

çağı için titizdir doğal olarak. Önce kasabın seçiminde tartışma çıkar. Çağrılıların her biri kendi kasabına “güvenebileceğini” önerir ve tartışma çığköfteyi yapacak ustanın kasabının seçimi ister istemez kazanmasıyla son bulur. Ne de olsa bu işten en iyi o anlamaktadır, etin en yağsızını, bulgurun en incisini, biberin en acısını o bilmektedir. Bütün bu maddelerin ayrı ayrı uzun tartışmalara yol açtığını belirtmek gereksiz.

Derken beklenen gece gelir çatar. Çığköfte ustası, yamağıyla birlikte çıkagelir. Bu yamak köftecinin hıh deycisidir bir anlamda. Mutfakta onun yanından ayrılmaz, mendiliyle sık sık onun terini siler, yeşillikleri ayıklar, yıkar, ufak tefek hizmetlere koşar, bu arada aşcının rakısını doldurur.

İlk tatsızlık, evin hanımı yedek bir yemek yapmışsa çıkar. Dostların arasından çığköfte sevmeyen, acılı yemekten hoşlanmayan birinin çıkması olasılığı, aşcının gururunu fena halde zedeler. Evin hanımı gerçi kusurunu örtmek için “Canım, yiyen olmazsa dolaba kaldırırim,” falan der, ama aşçıya yaranamaz. Sonunda yemek, çığköfte sevmeyenlerin üzgün bakışları altında dolaba kalkar. Hiç kimse sesini yükseltmez.

Bu arada konuklar, mutfığa gidip aşçıyı ziyaret etme konusunda kararsızdırlar. Gitseler, onu denetledikleri, işini doğru dürüst yapıp yapmadığına göz attıkları anlamı çıkabilir; gitmezlerse onu yalnız bıraktıkları, “ihmal ettikleri” izlenimi doğabilir. Dakikalar geçtikçe gerginlik artar. İçkilerin dağıtılması köftenin bitimine yakın bir süreye ertelenmiştir, daha önce bir kokteyl içmek isteyenler yaya kalırlar. “Çığköfte rakıyla yenir,” kuralı kesindir, dışına çıkamazsınız.

Arada bir, aşcının gönlünü alacak sözler söylemek zorunluluğunu duyarak mutfığa gittiğinizde, onu ohlayıp puhlar durumunda, yarı gururlu yarı küskün bir gülümsemeyle işinin başında bulursunuz. Kenarlarına kıyma sıvaşmış bardağından rakısını usulca yudumlamaktadır.

Çığköfte ne kadar çok yoğrulursa, bir başka deyişle ne kadar uzun sürede hazırlanırsa, o kadar lezzetli olduğundan, usta bir aşçıya çatmışsanız sinirleriniz onun ustalığı oranında gerilecektir. Sizin uğrunuza saatlerce mutfığa tıklan, konuşmalardan uzak kalan özverili dostunuza içermek elinizden gelmez, ama

becerikli sıradan bir ev kadınının “makul” bir sürede hazırlayacağı yemeğin bu kadar uzun sürmesi, gittikçe bir baskı aracı halini alması da canınızı iyice sıkır. Eliniz kolunuz bağlı beklersiniz.

Neyse, işte sofraya kurulmaya başlanmıştır. İlk kadehiniz elinizde sofraya geçersiniz. Aşçı, savaş kazanmış bir kumandan edasıyla çiğköfte tabağını sofraya getirir ve tabağa hemen atılacak kadar iştahlı değilseniz ağzınıza zorla bir çiğ köfte tıkarak düşüncenizi sorar. Ne yazık ki ne derseniz deyin onu mutlu edemezsiniz: “Benim kasap yerinde değilmiş, çırak gözle kaş arasında sinirli parçalar sokuşturmuş.” “Bu böyle olmaz, buna çiğköfte mi denir canım? İyisini yememişsiniz de ondan beğeniyorsunuz,” gibi ince hakaretler yağdırır ortalığa.

Sıra köftenin tabaklara alınmasına, yani resmen yenmesine gelmiştir. Tuz ya da kırmızıbiber serpmek, çatal kullanmak kesinlikle yasaktır. Zaten köfteyi dürüm yaparak mı yiyeceğinizi, bir lokmada mı ağzınıza atacağınızı, dürüme neler katacağınızı aşçı kararlaştırır. Bu resmi görev, kimsede konuşacak hal bırakmamıştır.

Yine de bu genel sessizlikten asla yakınmamalısınız, çiğköfte gecesi için özel olarak çağırılan amatör bir bağlama ustası bangır bangır türkü söylemiyorsa hadi hadi yine iyisiniz sayılır!

Çiğköfte ne gibi özelliklerimizi ortaya çıkarıyor dersiniz?

Eylül 1984

Onları ya Diskotek ya da Kuran Kursu Kaptı!

Geçtiğimiz ay kamuoyunu en çok ilgilendiren konulardan biri de gurbetçi çocuklarının sorunlarıydı. Bu çocukların ya da gençlerin toplumumuzun koşullarına, değerlerine, eğitim sistemimize uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacıyla “Uyum Kursları” açıldı. Ne var ki gazetelerden izlediğimiz kadarıyla özlenen “uyum” kolay sağlanamayacaktı. Bir kere, bu çocukların ana babaları çarpık bir ekonominin yurtdışına sürdüğü, yani daha baştan toplumlarıyla barışık bir ilişki kuramamış, çoğu eğitimden yoksun kişilerdi. Zorunluluk sonucu kendi kültürlerine, alışkanlıklarına, geleneklerine ters düşen yabancı bir dünyaya uyum göstermeye itilmiş, çok zaman da bu uyumu kuramamış, bu yüzden horlanmış, ezilmiş insanlardı. Bu gerçek, toplumun büyük çoğunluğunun hayatıyla yakından ilgiliyken (kentler, kasabalar, köyler gurbetçilerin yakınlarıyla doluydu) nedense bu çarpıklık üstünde pek durmadık. Onlar, orada para biriktiriyorlardı nasılsa, öbür yabancı ülke işçileri gibi vatanlarını unutmuyor, her tatilde, bu kere kendi yurtlarında ezilmeyi, gümrük kapılarında günlerce beklemeyi, trafik kazalarına kurban gitmeyi göze alarak yurda geliyor, gelirken yakınlarına türlü armağanlar, bize de döviz bırakıyorlardı. Sanki sürekli bir tatil yaşıyorduk toplumca. Bayramlar bittiğinde yerlerine dönüyorlardı, bizden o kadar uzaktaydılar ki sorunları pek değmiyordu bize. Madem kendi istekleriyle (!) buradan ayrılmışlardı, biraz ceremesini çeceklerdi el diyarının. Yıllar yılı onları ya gereksiz yere yücelttik ya da “Alamancı” diye sarakaya aldık. Yeni benimsedikleri tavırları hor gördük, öte yandan getirecekleri dövize bel bağladık.

Ne tuhaf, bu insanların çocuklarının olacağı, bu çocukların çoğu okumamış, bilinçsiz ana babalara oranla yaşadıkları yabancı toplumla çok daha yakın bir ilişkiye girebileceği aklımıza pek gelmedi. Kapanın elinde kalan çocuklar olmalarına göz yumduk: Diskotek ya da Kuran kursu!

Ana babalar, yine ekonomik zorlama sonucu ÷lkemize kesin dönüş yapmak zorunda kalınca paçalarımız tuttu. Bu çocukları “milli ve manevi” değerlerimize nasıl uyduracaktık? Eyvah!..

Gazetelerden izlediğim kadarıyla ilk çözüm, bizim çocuklarımızın bile yadırgadığı isyan ettiği bir sıkı düzen uygulamak oldu. Küpe yok, saç örülecek, erkekler kâtip elbisesi giyecek, saçlar “öğrenciye yaraşır” biçimde kesilecek. Ama yine anladığım kadarıyla bu çocuklar bizimkiler gibi suskun, ürkek, sindirilmiş değil. Toplumumuza ilişkin gözlemleriyse gerçekten ilginç. 19 yaşındaki Mürüvvet Yerlikaya, son beş yıl içinde hiç Türkçe eğitim görmemiş ama şöyle diyor: “İzmir’de bir eczaneden ilaç aldım. Prospektüsünde plastik maddeden uzak tutunuz diye yazıyordu ama ilacın kutusu plastikti.”

Soruları da çok ilginç gerçekten: Neden burada hiç kimse işini doğru dürüst yapmıyor? Neden erkek ya da kız arkadaşlarımızla birlikte olmamız hoş görülüyor? Neden koskoca bir kızken küçük çocuklarla aynı sınıfta okumak zorunda kalayım? Neden saçlarımın uzunluğuna karışıyorlar? Öğretmenler neden sert?

Ama en iç burkutucu soruları şu: Ben Türk müyüm, Alman mı? Orada Türk olduğum için Alman arkadaşlarım önceleri beni yanlarına sokmazlardı. Zamanla uyum sağladım, onlar gibi giyindim, onlar gibi davrandım, onlarla aynı yerlere gittim, beni benimsediler. Orada bir arkadaş çevrem oldu. Şimdi burada... Burada da “Alamancı” diye takılıyorlar bana. Alay ediyorlar. Ben Türk müyüm, Alman mı? Türkçem çok kötü. Orada eğitim sistemi farklıydı. Daha özgürdük. Uyum sağlayabileceğimi pek sanmıyorum.

Evet, işte yıllardır sorunlarını önemsemediğimiz yeni bir kültürle yetişen çocuklarla gençler karşımızdalar. Acaba onlara kendi gençlerimize uyguladığımız sıkı düzen politikası

işleyecek mi? Onları kendimize uydurmakta mı direteceğiz yoksa farklı yetişmiş iki genç grup arasında bir uyum kurma adına daha anlayışlı, daha sevecen, daha az resmi olmamız mı gerekecek?

Bir çalkantı yılı

Ne garip bir rastlantı değil mi? Bu ara caddelerimizi Arap turistler sardı. Çoğumuz, bizden farklı giyinen, farklı davranan bu turistlerden pek hoşnut değiliz, yine de getirdikleri döviz bütün aksaklıkları örtüyor. Ve galiba ilk kere yabancı bir azınlığın bir çoğunluğa eşit olduğu, zaman zaman baskın çıktığı anlarda toplumlarda yaşanan tedirginliği yaşıyoruz. Şalvarının üstüne basma etek giyen, kocasının beş adım gerisinden yürüyen kadınlarla parklarda sevişen çiftlere gözlerini dört açıp bakan, her kadını kendi öz malı sayan erkeklerden ve sürüyle çocuktan oluşan bir azınlığın bir Avrupalının yaşamını nasıl etkilediğini, şimdi daha iyi kavırıyoruz; perdelere yağlı ellerini silen, kaldırımlara çöküp çoluk çocuk dinlenen, su gibi para harcayan turistleri görünce. (Tabii sıradan yurttaşları kastediyorum, yabancı düşmanlığı ideolojisine kapılan ırkçıları değil.)

Bir çalkantı yılı bu. Karşımızda, kasırğa gibi gelen, değerlerimizi gözden geçirmemizi sağlayacak ecnebi bir gençliğimiz var. Onları “yola getirmek” değil, onları bize “uydurmak” değil, onlarla uyum sağlamak zorundayız. Gelecek kuşaklar adına...

Ekim 1984

Ölümünün 46. Yıldönümünde Yalnız Bir Adam...

Mustafa Kemal Atatürk ile ilk karşılaştığım yıllara dönmek istiyorum bir an.

Epey çalkantılı yıllardı 1950'ler. İlginç bir aileydik. Herkes, özellikle siyaset konusunda, ayrı telden çalışıyordu ailede. Bektaşi kökenli anneannem koyu bir İsmet Paşacıydı (yaşamının son yıllarında İşçi Partili oldu). Büyükbabam, yeni kurulan Demokrat Parti'nin ateşli destekçilerindendi. Babam, yıllar yılı Halk Partisi mebusu olmuş bir babanın oğlu olmasına karşın her zaman "muhalif"ti; bunda kabına sığmaz aydın yapısının yanı sıra dürüst bir yargıç olmasının payı da vardı sanırım. Kolay kolay hiçbir ideolojiye kapılmazdı, siyasetçileri "küçük adamlar" olarak tanımlardı. Modern bir kadın olan annemse o sıralar siyasetin ve siyasetçilerin psikolojisine adanmıştı kendini. Kısaca önünde bir sürü seçenek uzanan, ayrıca seçmelerinde özgür bırakılmış, aile yaşamında sözü oldukça geçen bir çocuktum.

İlk anımsadığım, o yıllarda hiç kimsenin Atatürkçü olmakla övünmediği, buna gerek bile duymadığı. Siyaset tartışmaları evde hiç eksik olmuyordu, ama bu tartışmalarda kimsenin kırıcı davrandığını anımsamıyorum. O dönemde evlere ve sokaklara Batılı bir hava egemendi. Hanımlar Lebon, Markiz gibi pastanelerde buluşup çay içerlerdi; erkekler, gelir gruplarına göre Taksim'deki Cumhuriyet Kiraathanesi'nde ya da Park Pastanesi'nde buluşurlardı iş dönüşlerinde. Degüstasyon'da yemek yemek, Tokatlıyan'da demlenmek olağanüstü bir harcamayı gerektirmiyordu. Taksim Belediye Gazinosu'na dedemle birlikte gidip revüyü seyrettiğim, dondurma yediğim sıradan geceleri hiç unutamam. Belki anıların etkisiyle abartıyorumdur, yine de o

günlerde toplumumuzda bir inceliğin, bir özenin sürdüğüne inanıyorum. Böyle bir ortamda “Atatürkçü”lüğü savunmak gülünçtü, çünkü toplumun yaşamına sinmiş bir uygarlık anlayışı söz konusuydu; o anlamda alındığında, destekçileri ve muhalifleri bile bir yerden sonra Atatürkçüydüler, çağdaş ve Batılı olmak ikinci huyları haline gelmişti çünkü.

Doğruyu söylemek gerekirse, Mustafa Kemal, devlet başkanı, devrimci kişiliğinden önce yakışıklılığıyla çarpmıştı beni o yaşta. Annemi de öyle çarpmış olmalı. Bana aktardığı bir anısında, Gazi’nin önüne şiir okumak için çıkarıldığında, onunla göz göze geldiğinde ürperdiğini, Atatürk’ün sıktığı elini günlerce yıkamadığını anlatmıştı. Hangi genç kız yakışıklılık, görgü, zekâ gibi yetenekleri kişiliğinde toplayan bir erkekten etkilenmez? Hele o erkek, bir ulusal kahramansa!

Sonraları irili ufaklı bütün ulusal kahramanlarda bu özelliklerin olduğunu görecektim. Atatürk’le Viyana’da vals yapılabilirdi, Arjantin’de tango; Termal Oteli’nde Aida operası dinlenebilir, bir sofrada “Şahane Gözler” şarkısına katılınabilirdi, hem de birlikte. Esnek, koşullara çabuk uyarlanan bir kişiliği vardı kuşkusuz. Tahttan indirilen Abdülhamid II’nin oğluna iki ceylan yavrusu armağan götürdüğünü okudum geçende. Beylerbeyi Sarayı’na pelerinini savurarak girişini gözlerimin önüne getirebiliyorum. Ne de olsa Dolmabahçe Sarayı’nda yaşayabilen, bir sarayı ustaca kullanma –daha doğru bir deyişle, saraydan korkmayacak kadar kültürlü olma– özelliklerini taşıyan bir cumhuriyetçiydi. Yaşama kültürünün bir ulusu derinden etkileyeceğini sezmişti. İlk bakışta yüzeysel, köksüz gibi görünebilen kılık devrimi bile bu ince sezginin sonucuydu.

Yine geçenlerde okuduğum bir anısında yalnızlıktan yakınınıyordu, hele pazar günleri Çankaya’da yaşadığı yalnızlıktan. Kızılay’a inse halkın ilgisini çeker, onların gününü, eğlencesini berbat edermiş, en iyisi karanlık bir salonda iki kişilik bir bilar-do oynamakmış kendi kendine. Demek inişli çıkışlı, duygusal, oldukça melankolik bir yapısı var. Sofrasında ağırladığı bazı tanışlardan bu konuda ne ilginç anılar dinlemiştim! Bana en ilginç geleni, bir halıyla tutturması; Ispartalı halı ustalarının, resmini dokuyup armağan ettikleri bir halıyla. Anlaşılan, sözü

edilen halı, biraz fazla süslü püslü, biraz acemi işi, çok allı gül-lüymüş. Ama Mustafa Kemal'e "Beni istemedikleri gün bir tek halımı alır giderim," dedirtecek kadar duygulandırmış besbelli.

Daha sonraki yıllarda, Atatürk'ün görüşlerini, izlediği siya-seti inceleyen kitapları okuduğumda onun o dönem elinde bir sürü olanak olduğunu, daha köklü değişimlere yönelebileceğini düşünmüştüm. Öyle düşünenlerimiz çoktu. Ne de olsa onun bütünüyle ve kesintisiz yerleştirmek istediği demokrasi, bir türlü tam olarak yerleşemiyordu, demokrasi dışı dönemleri, görelî özgürlük dönemleri izliyordu belli aralarla. Aksayan bir şeyler vardı.

Aksayan şeyin ne olduğunu ben yeni yeni öğreniyorum. İlkokula, liseye giden öğrencilerle konuştuğumda. Başka bir yazımda da belirttiğim gibi Mustafa Kemal, adı hep büyük "O" ile yazılan, resmi, görüşleri tartışılmaz bir önder, bir tabu olarak tanıtılıyor çocuklara. Onun kuşkuları, yanlışları, yalnızlığı, kişisel tutkuları, zaafıları yani insanca kişiliği hasıraltı ediliyor. Artık Atatürkçülükten anlanan bu. Düşmanları da, dostları da aralarındaki ayrımları açığa çıkaracak sıcak bir tartışma ortamı yerine anlaşmazlıkların üstünü örtecek soğuk bir suskunluk ortamı yeğliyorlar. Yani Atatürkçü olmayan yok.

Uygarlıktan ve laiklikten hızla uzaklaştığımız bir dönemde Atatürkçü olmak hem çok kolay, hem çok güç. Bugün elimizdeki insan malzemesinin durumuna bakınca, Mustafa Kemal'in aşağı yukarı bir mucize gerçekleştirdiğine inanıyorum. Ve bir daha, onu mağmum 10 Kasımlarda değil, leylakların açtığı, kendi doğum günü ilan ettiği 19 Mayıs'da, içki yasaklarıyla değil, şenliklerle kutlamamızı öneriyorum.

Kasım 1984

Kadın mı, Yazar mı?...

Yıllardır saplandığımız, cinsel ayırım gütme hastalığı yüzünden bazı temel gerçekler gözümüzden kaçmaya başladı: Kadın yazar-erkek yazar ayırımından söz ediyorum. Oysa edebiyat ve gazetecilik dünyası üstüne sağlam bir gözlem yapmak istiyorsak, çok başka ayrımlardan yola çıkmak zorundayız.

Babıali'de iki tür yazar olduğunu hepimiz biliriz: Belli günlerde (gazetede çalışıyorsa her gün) işlerinin başında olması gereken yazarlarla elindeki işi (yazı, çeviri, özgün yapıt) gazetelere, dergilere yayınevlerine teslim etmek üzere yolları arada bir Babıali'ye düşenler. Beni, yazar kimliğimle, bu sınıflamalardan birine oturtmak oldukça güç. Doğru, her gün bir iş yerinde olma zorunluluğum yok, ama her gün, çok kere gün boyunca, çalışmam gerekiyor evde. Çeviri yaptığım, günlerimi kâğıda döktüğüm için, yüzüm hâlâ tutmadığından bazı edebiyat dergilerine eleştiri ya da yazı yetiştirdiğim için, bu arada asıl işimi yaptığım, öykü yazdığım için bir ayağım hep Babıali'de. Güncel olayları kaçırmamak, yaşamla doğrudan ilişkiyi koparmamak adına televizyon seyrettiğim hesaba katılırsa, sinirlenmek de günlük uğraşlarımdan biri sayılabilir. *Elele*'nin sadık okurları, ilk sayıdan başlayarak her ay dergiye en azından bir yazı verdiğimi anımsayacaklardır. Sakın kadrolu olduğumu sanmasınlar. Günümüzde yaşayan bir yığın Türk edebiyatçısı gibi, ben de yarı amatör bir profesyonelliği sürdürmeye çalışıyorum, karşılığında hiçbir güvencem yok. Burada bir ayrıç açmanın sırası: *Elele*'ye yazma önerisi aldığım günlerde yazar olarak bir kavşağa geldiğimi düşünüyordum. Ne de olsa gazeteciliğe bulaşıyordum bir anlamda. Bir yazımda da belirttiğim gibi sorularla doluydum: Edebiyat görüşümden ödün vermeden yüzü belirsiz bir okur

kitlesine nasıl seslenebilirdim? Zamanla, o okur kitlesinin yüzü yavaş yavaş belirdi. En rahat yazılarımı (elbette kolay anlamında değil) onlar için yazdım. Derginin şimdiki yeni yüzü beni de yeni bir döneme getirdi yani. Eskiden beri alanlar mı alacaklar *Elele*'yi, yoksa yine, yeni baştan yüzü belirsiz bir kitleye mi sesleneceğim?

Diyeceğim, yazarlığın temel sorunlarından biri kime, kimlere seslendiğimizdir. Kadın ya da erkek olmanız bu soruyu değiştirmez. Bir adım daha ilerleyelim, bilinçli bir biçimde “kadın” ya da daha doğrusu “dişi” olmayı üstlenmezseniz, Babıali’de hem gazeteci, hem yazar olarak büyük bir güçlük çıkmaz karşınıza. Erkeklerimiz, Batılı ülkelerin erkekleri kadar atak değildirler. (Siz, Suzanna Bröggerlere falan boş verin.) Yetişme koşulları sonucu, sizi eninde sonunda abla, kardeş, yenge, bacı olarak görür, saygı gösterirler. Elbette bu seslenişlerden hangisinin sahici olduğunu saptamak size düşer, ama yaşamak da üstümüze düşen bir iştir zaten.

Bir kadın yazar için (kadın olması kendi gözünde çok önemliyse) en tehlikeli bakış açısı, kendi yaşadıklarının eşsiz benzersiz olduğuna inanmasıdır. Çünkü magazin basını, yerli filmler, çapsız Amerikan müzikalleri toplumca öylesine içimize işlemiştir ki, kendi kimliğimizi görüntü kimliklerle özdeşleştirmeye hazırızdır. Erzen Onur’un da belirttiği gibi, önceden yazdığımız bir senaryoyu yaşamımıza uygulamaya da hazırızdır. Aşk, ayrılık, nefret, küskünlük, sonbahar yaprakları, eylül duygusallığı vb. bizi tetikte bekleyen, bizi bize düşman eden duyarlık halkalarıdır. Radyoda da televizyonda da bolca rastlıyoruz örneklerine.

Dürüst bir “yazı emekçisi” olmaya niyetiniz yoksa, tek önerim yazıdan uzak durmanızdır (şiir dâhil). Dünya ve Türk edebiyatının geçmişini bilmiyorsanız, şimdisini izlemiyorsanız lütfen ilk durakta trene atlamaya kalkışmayın. Feminizm konusunda temel kitapları okumamışsanız, ekonomik çatışmaların tarihini bilmiyorsanız, lütfen “feminist” sıfatıyla bir yerlere varabileceğinizi, toplumda bir şeyler değiştirebileceğinizi ummayın.

Bir de öbür yüze göz atalım: Okumuş, iktisadi bağımsızlığını kazanmış kadınların ülkemizde ya gereğinden fazla el üstünde

tutulduğu ya da gereksiz yere hırpalandığı gün gibi ortada. Önemli olan kararı vermek: Belli bir çevreye yamanıp el üstünde tutulan bir “kadın” mı olacaksınız, hiçbir çevreye girmeden, kendi bildiğince çalışan bir “yazar” mı? Seçmek sizin elinizde. Seçmenizin sorumluluğunu başkalarına yüklemek, yaşadığımız çağdaş dünyada yapılabilecek en büyük kaytarmadır, inanın.

Siz “siz” oldukça başkaları da sizi o “siz” olarak görmeye başlayacaklardır. Yeter ki “sizliğinizin” sınırlarını bilinçle ve kendiniz saptayın.

Aralık 1984

“Gelecek Kaygısı”

Gazetelerden öğrendiğimize göre, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, gençlere ilişkin bir araştırma yapmış. Soruşturmanın sonuçları, gençliğin bir “gelecek kaygısı” içinde yaşadığını ortaya çıkarıyormuş.

Araştırmaya katılan gençlerin belirttikleri sorunlar, önem sırasına göre şöyle diziliyor: “Üniversiteye girememe, işsizlik, meslek edinmedeki güçlükler, toplumsal baskılar, aile baskısı, cinsel sorunlar, spor etkinliklerinden yeterince yararlanamama, karşı cinsten arkadaş edinememe, psikolojik sorunlar, dinlenme ve eğlenme olanaklarının sınırlılığı”. Her 100 öğrenciden 86’sının üniversiteye girememe ve işsiz kalma korkusunu paylaştığını da anlıyoruz.

Belki de “gençliklerine” yormak gerek. Bana yine de oldukça “iyimser” görünüyor bu gençler. Yani üniversitelere girseler ya da bir iş bulsalar rahata kavuşabileceklerini, gençliklerini o zaman yaşayabileceklerini düşünüyorlar. Çocuklara çocuk olma hakkını, gençlere genç olma hakkını tanımayan ezici bir baskı ortamında sorunlarının çözümünü hâlâ bu ortamı yaratan “büyükler”den bekliyorlar.

Bu gençler, altı yedi yıl önce çocuktular daha. O sıralar sinealarda karate filmlerinden geçilmiyordu ve terör, evlerin içine sızmak üzereydi. Hiç unutmuyum?.. Gece yarısı kapımızın çalınması sinirlerimiz alt üst etmeye yeterdi, her gün yeni tanıdık ölümlere rastlamamak için gazete okumayı öğleye kadar ertelerdik. Sokaklarda, otobüslerde herkes birbirini kuşkuyla süzer, bıyık biçiminden, sakalından, elde tutulan bir kitaptan kendisince bir ipucu çıkarmaya çalışırdı. Ana babaların bu ikircikli ruh hali, hiç kuşkusuz çocukları da etkiliyordu.

Ne garip bir rastlantı!... Karate filmlerinin yerini yine zorbalığa, en azından duygusal zorbalığa dayanan seks filmlerinin alması. (Toplumca ne'yi unutmak peşindeydik bu şiddet furasına ayak uydururken?)

Derken bankerler olayı patlak verdi. "Köşeyi dönme" ideolojisini kalkındırmak üzere incelikle hazırlanmış Dallas tipi televizyon dizileri eşliğinde. Elbette bu da bir rastlantıydı.

Sonra televizyonda sanata, edebiyata ilişkin programlar gittikçe azaldı; dizilerdeki düşsel tantanalı yaşam, gerçek yaşamımsı gibi sunuldu. O sıralar sinemalarda "kıyamet filmleri" ve "korku filmleri" oynatılıyordu boyuna (yine bir rastlantı sonucu). Delik deşik edilen göğüsler, dağlanan gözler, parçalanın beyinler, dünyayı ele geçiren canavar ruhlar, devrilen yangın kuleleri, katil balinalar vb. bizler zaman zaman kızıp söylenerek, zaman zaman gülüp geçerek izliyorduk olan biteni. Ama şurası belliydi: Şiddet, çocuklarımızın yaşamının bir parçasıydı artık, bizi irkiltin görüntüler, onlara pek işlemiyordu bile. Gösterime girdiği gün, bütün ülkelerde izleyicilerin dudaklarını uçuklattığı söylenen "Denizin Dişleri" filminde, genç bir izleyicinin şöyle bağırdığını anımsıyorum: "Aslan Jaws, ye onu!" Demek bütün dünyada dehşetle seyredilen jaws kahramanı, ülkemizde kendine yandaşlar bulabiliyordu. Kim bilir, belki de Türk konuk-severliğinin en ince örneklerinden biriydi bu tavrı!

Günümüzde seks, karate filmleri, kıyamet filmleri ve şiddet olayları büyük olaylar sayılmıyor. Kanıksandılar çünkü. Şimdi tek derdimiz spor. Spor anlayışımızın hakkını yemeyelim burada. Hem pornografik öğeler barındırıyor (Futbolcuların gollerden sonra birbirleriyle o garip kucaklaşmaları gibi, seyircilerin boşalmak için seçtikleri sözcükler gibi) hem de şiddet öğeleri (Yumruklaşmalar, topu kafaya indirmeler, rakip oyunculara düşmanca davranmalar yenileni bağışlamam acımasızlığı). Üstelik kıyamet öğeleri de var: Özellikle ikinci kümenin spor karşılaşmaları kıran kırana bir savaş niteliğinde çok kere, yani kıyamet gerçekten kopuyor.

Spordan ve folklordan başka hiçbir şeyi gözü görmeyen bir toplumda yaşıyoruz. Yine rastlantı sonucu elbette. Futbolcularımız çağdaş gladyatörler kimliğiyle uluslararası arenalarda

ölümüne bir başarısızlık yaşarken, gençlerimiz de başka çatışma alanlarında aynı başarısızlık duygusunun, gelecek kaygısının anlamını öğreniyorlar. Sabahın daha aydınlanmamış saatlerinde kalkıp okula gidiyor, kaldıramayacakları kadar yüklü ders programlarının, ödevlerin, sınavların bitmek bilmeyen döngüsünde en güzel günlerini yitirip gidiyorlar. Çünkü biz büyükler için önemli olan, geriye yaslanıp kalkınmak ve arenadan kimin “muzaffer” çıktığını görmek. “Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir, “ nasılsa.

Yine araştırmaya dönüyorum. Özel liselerde okuyan öğrencilerin yakınma nedenleri şöyle açıklanmış: “Özel liselerde okuyan öğrenciler, egemen değer yargılarıyla, bu çizgideki aile tutumlarıyla ve bu boyuttaki toplumsal ilişkilerle aralarında önemli bir gelişmenin olduğunu düşünmektedir.”

Anlaşılan, özel liselere giden öğrencilerin aileleri daha özgürlükçü, daha hoşgörülü. Ya gerçekten öyleler ya da öyle olma gereğini duyduklarından. Ama toplumumuzda azınlığın da azınlığını oluşturuyorlar. Kendi adıma iki anlayış arasındaki uçurumun kolay kolay kapanmayacağına inanıyorum. Ara sıra aklıma düşmüyor değil. Acaba oğlum, okuduğu özel lisede yaşına özgü mutluluğu yaşıyor mu? Bir şilepte tayfalık, bir basımevinde çıraklık etse daha mutlu olur muydu? Son günlerde, liselerarası spor yarışmalarının da kıran kırana bir kavga haline geldiğini, öğrencilerin spor yarışmalarına muştalar, zincirlerle gittiklerini öğrenince kafam daha da karışıyor.

Ocak 1985

SÖYLEŞİLER

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Altan Erbulak

Altan Erbulak'ı boş bir anında yakalayabildim, diye övünerek girmeliyim söze. Çünkü Erbulak'ın boş anı yok sayılır. Çiziciliğin yanı sıra, oyunculuğuyla da ünlü bir sanatçı; çeşitli programlarda sunuculuk yapıyor; bir bakıyorsunuz, bir gazinoda gösteriye çıkmış; bir bakıyorsunuz, karşınıza dikilmiş yemek odanızda, TV ekranında elbette! Soruları sıralıyorum:

Sayın Altan Erbulak, çeşitli etkinlikler gösteren bir sanatçısınız. “Kadın” a bakış açınız, yıllar geçtikçe bir değişikliğe uğradı mı? Uğradıysa en çok hangi sanat dalının etkisi oldu bu değişiklikte? Bir çizer olarak, sanırım baştan beri aynı kadını çiziyorum. Düşüncemdeki, yüreğimdeki kadını: Bebek yüzlü, cana yakın bir kız bu.

Füsun Erbulak'a pek benziyor demek çizdiğiniz kadın, ama onun kadar zeki mi acaba?

Zekâyı dışta tutarsak, benziyor, evet. Belki Füsun'a tutulmamın bir nedeni de, bu kadın tipine benzemesidir, kim bilir... Bir de orta yaşlı, başörtülü, şişmanca halk kadınları çizerim; onlar bu genç kız tipine göre daha zeki, daha güngörmüş kişilerdir.

Ya erkekler?

Çizdiğim erkekler pek yakışıklı sayılmaz doğrusu. Esnaf arasından seçilmiş tiplerdir, biraz hantal görünümlü, kabacadırlar.

Genellersek, orta sınıflı çiziyorsunuz diyebilir miyiz?

Yakından tanıyabildiğim tabakaları desek, daha doğru. Kulüplere

kapanıp kumar oynayan mutlu azınlığı bilemem elbette. Aramızda dolaşan, didinen, ev geçindirmeye çalışan bildik insanlar benim çizdiklerim.

Kadın-erkek eşitliğine ne diyorsunuz?

Siyasal, ekonomik, toplumsal açılardan bütün yüreğimle bu eşitlikten yanayım. Ancak görgü kuralları, ilişkiler söz konusuysa erkek, kadına saygı göstermekten kaçınmamalı, kadın da erkekten saygıyı beklemelidir. Orada eşitlik düşünülemez bence. Centilmenlik önde gelir.

Bir kadınla gerçek anlamda karşı karşıya gelmeniz kaç yaşında oldu? Sorumun nedeni şu: Ülkemizde son yıllarda orta sınıfın üst tabakalarına hızla tırmanmaya çalışan genç bir kuşak türedi. Hoyrat iş adamları diyelim isterseniz. Bu erkekler, kadınlarla birlikteken bile kendi cinselliklerini ben-merkezciliklerini yaşıyorlar gibi geliyor bana. Sayı açısından çok da olsa, bir tek kadını tanıyamadan ölecekler sanki.

Çok haklısınız, ben de görüyorum onları... Ben 13-14 yaşında kızlarla dostluk kurmaya başladım. Kızlarla erkeklerin kendi aralarında ayrı ayrı dans ettikleri gramofonlu partilerde (Yaşım da böylece ortaya çıkıyor, değil mi?) erkek erkeğe dans ettiğimi anımsıyorum. Ama gerçek anlamda bir ilişkiyi Paris'te, 1954 yılında yaşadım. Uygur, yabancı bir kadındı; bana çok şey öğretti. Geldiğimiz toplumlar, yetişme koşullarımız çok farklıydı elbette; sonunda ayrıldık, ama dostluğumuz sürdü.

Erkeklerimizin, kurdukları ilişkileri anlatmalarını, kadınlar üstüne ileri geri konuşup böbürlenmelerini, palavralar atmak-tan kaçınmamalarını hiç hoş karşılamam. Belki de kadınlarla kolayca gerçek dostluklar kurabilmem buna bağlı. Bir örnek vereyim: Evli bir erkek arkadaşım (karısı da arkadaşımıdır), başka bir hanımla bir ilişki kurmuş, gidecek yeri de yokmuş, benden evimin anahtarını istedi. "Elbette vereyim, yalnız karın isterse, ona da veririm, bilesin!" deyince, küplere indi...

Uygulamada böyle bir şeyin olamayacağını bilseler de, düşünmekten bile ürüyor demek erkekler...

Altan Erbulak şakacı, ele avuca sığmaz, sürekli genç kalacak

bir adam görünümünde. Ama konuşurken yüzüne yerleşen birtakım çizgiler, bu neşeli görünüşün altında çok duygulu, görmüş geçirmiş bir bilgenin yattığını ele veriyor. Yine soruyorum. Ortak dostlarımız sizin bir zamanlar yazdığınız duygusal yanı ağır basan öykülerinizi çok sevdiğinizi söylüyorlar. Vakit bulsanız, yeniden o tür öyküler yazmak ister miydiniz?

Hem de nasıl! Bana sırlarını açmaktan hiç kaçınmayan kadın-erkek dostlarımdan dinlediğim öykülerdi onlar. Ama ben kişi adlarını, yer adlarını falan değiştirdim yazarken.

Size son bir soru. Kadınlar gülmeceye yatkın mı sizce?

Rahatça söyleyebilirim. Şakalarımın en iyi değerlendirildiği, hiç [boşa] gitmediği tek yer, gazinoların Kadınlar Matinesi programlarıdır. Bir kere, ucuz yollu eğlence arayan insanlar, duygularını sonuna kadar açıyorlar, her şeyi kavramak istiyorlar. Anlamayanlar, anlayanlara telaşla danışıyor. Hele karımın beni dövdüğü ya da bana zorla bulaşık yıkattığı gibi bir şaka yaptım mı, hemen benim tarafımı tutuyorlar, öylesine rahat bir iletişim kuruluyor aramızda.

Son bir soru demiştim ama olmuyor işte... Evde nasıl gidiyor eşitlik? Hakçası?

Fusun ile aramızda önemli sayılacak bir yaş farkı var. Ben o yüzden evde biraz daha ağır basıyorum galiba. Yemek yapmada, kahvaltı hazırlamada falan karıma zevkle yardım ediyorum gerçi. Ama genç olan, yaşlıdan biraz daha çok koşturuyor. Bakın, gazetede de öyle. Genç arkadaşlar sırasında bana yerlerini veriyorlar. Yani bir kadın-erkek eşitsizliği anlamında almayın evdeki durumumu.

Haritanız oldukça geniş; Türkiye’de tanınmışlık haritanız yani... Kadınların en büyük kusuru ne sizce? Söyleyin, iletayim onlara. Kadınlarımız gerçekten çok güzel, çoğunluk. Ama biraz daha az boyansalar, sokağa yüzlerini yıkayıp çıkmayı bir deneseler diyorum. Kendilerini zorla çirkinleştirmeseler...

Altan Erbulak’a ben de katılıyorum, sayın okurlar.

Eylül 1980

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Nehar Tüblek

Nehar Tüblek, karikatür dalında yurdumuzun en ünlü ve en çok ödül almış sanatçılarından biri. 1965 Tolentino Birincilik Ödülü, 1969 Bordighera (Altın Palmiye) Birinciliği, 1969 Üsküp Birincilik Ödülü başta olmak üzere yirmi altı kadar uluslararası ödülü, bir o kadar da yurtiçi ödülü var. Bir de gülmece öyküsü dalında bir birinciliği.

Bu ödül dökümüne bakarak sanatçının çalışmaya çok düşkün olduğu sonucunu çıkarabiliriz, ama çok da yanlış olmuş oluruz.

"Aslına bakarsanız," diyor Nehar Tüblek, "sanatçı genellikle çalışmayı sevmeyen kişidir. Üstelik biz Türkler öyle çalışmaya düşkün bir ulus da değiliz. Bir örnek vereyim size, haftanın en sevmediğim günü en çok çalışmak zorunda olduğum perşembe günüdür.. Bana çok çalıştıklarını söyleyerek övünen kişilere sanatçı değil de 'zanaatçı' gözüyle bakarım. Yalnız yanlış anlamayın. Elbette hepimiz geçinmek için çalışmak, düzenli ürün vermek zorundayız. Otuz yedi yıllık meslek yaşamım süresince işimi aksattığım durumlar bir ikiye geçmez. Şu da var ki, o gün milyon kazanacağımı bilsem, bırakırım işimi."

Tüblek'i tanıyanlar, onun artık soyu tükenmeye yüz tutmuş, zarif bir İstanbullu olduğunda birleşirler. Tüblek, Rumeli kökenli, soylu bir aileden geliyor. Kız çocuklarla erkek çocukların topraktan eşit pay aldıkları, içgüvey geleneginin bu yüzden titizlikle korunduğu bir aileden. Bu

tür ailede kadınların sözü çokça geçiyor, doğal olarak. Tüblek de, bu baskının ağırlığını duymuş yaşamı süresince... Büyüklerin yanında el pençe divan durmuş. Ne var ki o, “rindmeşrep”liğiyle cefaları kendine safa etmeyi becerecek yürekliliği göstermiş, çevrenin eleştirilerini umursamamış.

Nehar Bey, acaba karikatür çizmeye, bu katı “aristokrasi” kurallarından kaçmak, onları yeniden gözden geçirmek için mi başladınız dersiniz?

Galiba öyle. Bizim aile çevresinin hiç hoşlanmayacağı kişilerle, esnaftan, boşgezer ya da serseri takımından insanlarla dostluk kurmam da bu dudak büküşün bir bölümü belki.

Neyse ki Tüblek, art arda değerli ödüller alarak, “karikatürcülüğün” de önemli bir uğraş sayılacağını kanıtlamış çevresine.

Son yıllarda gerek TV reklamlarında, gerek basında çok sık kullanılan, dilimize iyiden iyiye yerleşmeye yüz tutan bir sıfat var: “Kadınca!” Bu sıfat nasıl bir çağrışım uyandırıyor sizde?

Hiçbir çağrışımı yok doğrusu. Herhalde piyasaya sürülen mallar arasında bir rekabet yaratmak amacıyla kullanılan bir sıfat. Zarafetin cinsiyeti yoktur ki. İsterseniz giyimi örnek alalım. Bir zamanlar bir “mini” modası vardı. Uzun bacaklı, uzun boylu hanımlar için düşünülmüş olsa gerek ki, bizim tombulca hanımlara hiç mi hiç yakışmadı. Şimdi de şalvar modası var biliyorsunuz. Bir türlü ısınamadım. Ben klasik giyimden yanayım, ondan belki de...

Peki, takıyla kokuyla aranız nasıl?

Hiçbir takıdan (yüzük de dâhil) hoşlanmam. Limon kolonyası sürerim.

Ben koku olarak bir tıraş losyonu kullanıyorum desem, inanır mısınız?

Elbette, benim bir hanım yakınım da sizin gibi erkek losyonu kullanıyor. Dedim ya, “kadınca” ya da “erkekçe” gibi sıfatlar, yapay değerlendirmeler.

Sizce Türkiye’de yaşayan kadının ana sorunu nedir?

Ana sorun, kadının hâlâ, “ikinci sınıf bir yurttaş” işlemi görmesidir. Kırsal bölgelerde de, büyük kent yaşamında da eziliyor kadın. Nice aydın erkek, fikir olarak kadının eşitliğini benimsiyor da, gerçek yaşamda eşlerini horluyor, hırpalıyorlar. Düşüncelerle uygulamalar, bu konuda, birbirini hiç tutmuyor.

Sizce kadın değişiyor mu?

Elbette. Bilirsiniz, Anadolu’da erkek, karısına “kaşık düşmanı” der; kadınlara “saçı uzun aklı kısa,” “eksik etek” gibi yakıştırmalar yapıştırır. Evlenirken kadını “almak” fiilini kullanır. Sanıyorum ki kadınlarımızın da kendi deyimlerini, kendi esprilerini yaratacakları gün çok yakın. Günlük yaşamda “uzun saçlı” erkekler ve “koca dırdırından” yakınan kadınların bolluğuna bakın. Kadın her alanda başarı gösterir.

Karikatürlerinizde etli butlu, dolgun göğüslü kadınlara, belli dişli kadın “tip”lere rastlamadığımı sanıyorum. Yanılıyor muyum?

Kadını erkekten ayrılan yanlarıyla ele almayı düşünmedim. Dünya görüşüm öyle gerektiriyor. Ama kimi dostlarım, kadınları sevmediğimi söylediler karikatürlerime bakıp...

Sanıyorum, toplumumuzda sevgi, aşk ve cinsellik arasındaki sınırlar kesin değil daha. Güç bir soru ama, sormadan edemeyeceğim. Uzun yıllar bekâr yaşadınız. Cinsel ilişkiyi günlük yaşamınızdan, gözettiğiniz genel değerlerden ayrı tutabildiniz mi?

Bir yanılgıdan söz etmek istiyorum. Ülkemizde yalnız kadınların cinsel sorunları olduğu sanılıyor. Sözgelimi, ben yakınlık duymadığım, bir şeyleri paylaşmadığım kadınlarla ilgi kuramadım. Ağzı laf yapan, yumuşak bir erkek olarak kadınlara yaklaşmakta güçlük çekmedim, ama duygusal bir ortaklaşalık kuramadığım bir kadından son anda, hep kaçmayı düşündüm. Hele toplumumuzda “kötü” damgasını yiyen evlere adım atamadım. Tam üç kere denedim, hep son anda kaçtım.

İlgi duyduğunuz güzel bir kadın, yanınızdan nasıl kaçırdı sizi?

Para konusunu açmakla. Başta o. Bakınız yedi sekiz yıl önce bir

güzellik yarışmasında seçici kurul üyesiydim. Çok güzel kızlar katılmıştı yarışmaya, ama görgü-bilgi sınavı sırasında sordumuz birazcık yüzeysel sayılabilecek sorular karşısında bile bocalıyorlardı. O zaman güzellik de silinip gidiyordu elbette.

Galiba siz bilinçle, kendini tanıma yla pekiştirilen bir güzellikten yanasınız...

Nehar Bey, “evet” anlamında susuyor, gülümsüyor, çelebice. Bazı sorulara yanıt vermeden önce de böyle gülümsemeli bir suskunluğa girmişti. Sanki yüksek sesli bir yanıt özenle koruduğu alçakgönüllülüğü bozacakmış gibi...

Nehar Bey, anladığım kadarıyla basmakalıp yargılarla aranız iyi değil. Yine de sorayım: Bekârlık “müzmin” bir hastalık mıydı, yoksa “sultanlık” mı?

Kişi bekârken, dilediğince yaşadığını, sonuna kadar özgür olduğunu sanıyor. Sanıyor diyorum, dikkat ediniz lütfen. Çünkü her özgürlüğün bir sınırı vardır. Herkes toplumda saygın bir yeri olsun ister. Başka biriyle, sevdiği biriyle gereksinimlerini paylaşmak ister. O zaman “sultan”lıktan söz edemeyiz bekârlıkta.

Ama siz duygularınızı, düşüncelerinizi gerçek anlamda paylaşan bir eş bulana kadar ertelemişsiniz evliliği.

Evet. Yedi ay önce evlendiğim eşimi, uzun yıllardır tanıyorum. Güçlüklere birlikte karşı koymaya alıştık. Birbirimize büyük saygımız, sevgimiz var. Evlilik için baş koşullar bunlar.

Peki evlilik öncesi koşullar evlilikten sonra değişikliğe uğradı mı? Hayır. Her birliktelikte, her evlilikte “sınır çatışmaları” diye niteleyebileceğimiz sürtüşmeler vardır. Bağımsız gelişen iki kişilik karşı karşıya gelmiştir. Çiftler, yaptıkları anlaşmanın bütün koşullarına uysalar da, sürtüşmeler kaçınılmazdır. Başarı, sürtüşmeleri geçiştirebilmek, büyük savaşmalara yol açmadan atlatabilmekte sanırım...

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Ferruh Doğan

Ferruh Doğan, karikatür evreninde bol ödüllü sanatçılarımızın başta gelenlerinden: Altın Palmiye Ödülü’nü de kazanmış. Son günlerde Doğan’ın karikatürleri, iki ünlü Türk çizerinin karikatürleriyle birlikte, dünyanın belli başlı kentlerini dolaşıyor. Bulgaristan’daki Gabrovo Mizah Evi’nce yayımlanan ve 106 çağdaş karikatürcünün yapıtlarını kapsayan bir albümde... Mizah Evi’nin bu girişimi, gezici bir karikatür müzesine öncülük diye nitelendiriliyor.

Sevgili Ferruh, Türkiye’nin seçkin çizerlerindensin. Uluslararası ödüllerin var karikatür dalında. Karikatür albümlerin, sanat çevresine hep yeni yeni tatlar getirmiş; yeni düşünceler üretmemize yol açmıştır. Ne güzel çocuk kitapları resimledin!.. Ama bırakalım şimdi bunları. Sana önce eski bir dostun olarak, kadın-erkek dostluğunu böyle başarıyla nasıl yürütebildiğini soruyorum.

Hiç düşünmediğim bir konu bu... İlk sen uyarıyorsun. Hele “başarı” diye nitelemen şaşırttı beni. Bir çaba göstermediğimi düşündüm sorunca sen. Eğer bu dostluklarda da bir başarı varsa, karşılıklı oluyor sanıyorum. Böyle de olması gerekmez mi? Kadın-erkek dostluğunun genelde her iki cinse de bir çeki düzen verdiğini söylemek isterim. Kadını bilmem, ama erkeği uyardığını, konuşmasından davranışlarına kadar her şeyine dikkat etme gereğini duyurduğunu söylemek isterim: Ama bunu bir yük, bir görev falan gibi değil, sevinerek uyulan, kendine

saygıyı da pekiştiren bir dostluk diye niteliyorum. Kadın için de böyle değil mi? Elbette bunları şöylece, dilimin ucuna geldiği gibi söylüyorum. Yine de soruma pek bir yanıt olmadı galiba. Belki de yaradılışından gelen, bende doğuştan var olan arkadaş olduğum kişilere (kadın ya da erkek) gösterdiğim –eski deyimle– “vefa” duygusundandır diyebilirim. Bilemem, dost olarak yine de senin düşüncen önemli benim için.

Haklısın! Ailece dara düştük mü, bir derdimiz falan oldu mu, hiç aksatmadan koşarsın yanımıza. Dostlarınızla ilgilenmeyi hiç unutmazsın. Vefa konusunda haklısın yani. Şöyle açalım soruyu istersen: Peki, karı kocalıkla dostluğu nasıl yürütebiliyorsunuz karın Uğur’la?

Bu soruyu her iki tarafa sormak gerekir. Birinin yürüyor sandığı ilişki, belki öbürü için yürütülüyordur ya da yürümüyordur. Çevrenizde örneklerini görüyorsunuz. Bence uyum –her türlü uyum– gerekiyor. Günümüzün “stres” içindeki gergin yaşamında, önce omuz omuza bu dövüşe katılmakla başlıyor beraberlik...

Sonunda, yorulan çiftler birbirlerine yabancılaşıyor. Bu yabancılaşmayı önleme, ancak ortaklaşa savaşımın bilincine varmakla, karşılıklı bir dostlukla gerçekleşebilir. Biz burada kendimize göre konuşuyoruz. Başka kesimler, bütün bu sorunları kendilerince çözümlüyor. Çoğunluk, erkek vuruyor yumruğu, sorunu noktılıyor. O kesimlerdeki kızlarla kadınlarda, eşitlik falan gibi sorunlar olmadığı için ya da eşitliğe gereksinme duyacak bilince ulaşmadıkları için, güncel sorunlarıyla birlikte mutlu mutsuz yaşayıp duruyorlar. Acaba onlar, bizler için neler düşünüyorlar? Belki de üzülüp acıyorlardır bize...

Pazar günleri kırlara, Aygaz tüpleri taşıyan aileleri söylüyorsun, değil mi? Baba çeker pijamayı, karısı çay pişirir, kızı da fotoroman okur, top oynar, artık yaşına göre...

Evet. Yanlış anlama sakın! Birliktelikler bu düzeyde kalsın, daha bilinçli bir aşamaya varmasın demek istemiyorum. Çoğunluğun dışarıdan nasıl, nelerle mutlu olabileceğini dışarıdan kestirmek güç demek istiyorum yalnızca...

Senin bir reklam stüdyon var. Kim bilir her gün ne olaylarla karşılaşılıyorsun. TV reklamlarının insanlarımız üstündeki büyük etkilerini yadsıyamayız. Kadın konusunda nasıl bir bakış getiriyor reklamlar sence?

Tüketim toplumunda reklamlardaki kadın hep “çıplak kadın,” “bomba kadın” gibi karikatürlere geçmiş, çoktan çizilmiş bir konu. Ağır sanayi ürünlerinin yanına bile, cömertçe soyundurulmuş kadınlar konuyor, takvimler düzenleniyor bu fotoğraflarla.

Yalnız olay giderek değişmeye başladı, daha olağan kadın tipleri, abartmadan kullanılıyor. Şimdi ülkemizde mankenlik, reklam filmi oyunculuğu bir meslek haline gelmeye başladı.

Oyuncularla mankenler, kendi aralarında örgütleniyorlar. Bir eğitim sürecinden geçmeye önem gösterenler de var aralarında. Bütün bu çabalar iyi güzel de, amaç “mal” satmaksa, o zaman “güzel kadın” da, sonunda satışa yarıyor.

Bu sözlerime yöneltilecek karşı koymaları biliyorum. Denilecek ki, incelik, güzellik, özen yaratır toplumda, insanlar arasında iletişim sağlar, ama sonuçta, dışarıdan gelen dizi filmlerle içerde yapılan, ama bir kısmı dışarıdan gelen reklam filmleriyle toplumumuza neler aşılandığını görüyoruz.

Çocuklarımız da papağanlar gibi reklam spotlarını, reklam müziklerini ezberliyorlar, değil mi?

Müzik ve görüntüde beğeni ortalaması belli bir düzeye varmamış bir toplumuz. Belki de reklamların tutulmasının asıl nedeni, televizyon programlarının çok kere katlanılamayacak kadar kötü yapılmasına bağlı; reklamlar, daha titiz araştırmalar sonucu yapılıyor çünkü. Ne dersin?

Kasım 1980

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Mengü Ertel

Dünyaca ünlü sanat eleştirmenlerinden Alexandre Alexandre, Mengü’yü ve sanatını tanıtan bir yazısını şöyle bağlıyor: “Derim ki, belli başlı sanat kentleri, kendi adına bir müze kuruluncaya kadar hiç değilse şimdilik, ona müzelerinde mutlaka bir salon ayırmalılar.”

Mengü kendi sanat dalında, yani “tiyatro resimleri” diye de tanımlayabileceğimiz unutulmaz afişleri yaratmada, dünyada tek sanatçı. Son olarak, 1980 Moskova Olimpiyatları için açılan uluslararası bir afiş yarışmasında ülkemize üçüncülük ödülünü kazandırmayı başardı.

Bugüne kadar yirmiye aşkın sergi açtı Mengü. Yaptığı yüz kadar afişten, yalnız kırkının tiyatrolarımızca kullanılması, sanatçının işine nasıl bir tutkuyla, karşılıksız diyebileceğimiz bir aşkla sarıldığının kanıtı. Üstelik Mengü, yalnız beğendiği ustaların yapıtlarına afişler çizmiyor, kendisine ve izleyicilerine yeni ufuklar açan, yıllar sonra diriliklerini yitirmeyecek çağdaş yapıtların taze izlenimlerini saptıyor, böylece çağa yaraşan duyarlıklarla, gözlemlerden oluşan bir katalog sunuyor bize, bir yaşam boyu süren tanıklığının özetini...

Kaç yıllık arkadaşım Mengü. Bana sorarsanız onu, “bir zıtlıklar insanı” diye tanımlarım. Oldukça iri yarıdır söz gelimi, ama son derece çocuksudur; ufak bir kabalıkla onu yaralayabilirsiniz; ilk bakışta, dışa dönük sanılır nükteleriyle ortalığı kırar geçirir, ama bir bakarsınız, ka-

buğuna çekilmiş, tek başınlığı seçmiş. Sanırım böylesine ele avuca sığmaz bir yapıdayken, sevecen bir eş, candan bir baba olabildesini, yine bu zıtlıklara borçlu: Çılgınlıkla el ele giden sıkı bir özdenetime...

Estetikten kaynaklanan bir uğraşın var, Mengü. Estetik ya da “güzel duyu,” her zaman “güzel”le bağdaşır mı sence?

Hayır kesinlikle! Estetik, benim için “güzel”den bağımsız bir dürtüdür. Paslı bir çivi, eğri büğrü bir ağaç, yıkılan bir yapı bende estetik bir dürtü uyandırabilir. İlk cinsel dürtülerimin ortaya çıktığı günlerden bu yana estetik (insandaki de, nesnedeki de) heyecanlandırmıştır beni.

Ya kadında estetik? Ayrı bir özelliği var mı?

Dedim ya, güzel bir kadın karşısında heyecan duyabilirim, ama bu onun “kadın” ya da “dişi” olmasına bağlı değildir yalnız. Yine bir zıtlık mı? Yani kadında estetiği değerlendirmeme karşın, yaşamda kadın-erkek ayrımı gözetmemem?

Yıllardır işyerinde de, iş gördüğün yerlerde de, kadınlarla birlikte çalışıyorsun. Sence kadınlar, iş yaşamında paylaşma ve saygı gibi ilkelere uyuyorlar mı? Yoksa kadın-erkek eşitliğini ya da eşitsizliğini kendi yararlarına mı zorluyorlar?

Kişiden kişiye değişiyor. Bence kadın-erkek ilişkileri, cinslerin birbirlerine dürüstçe yaklaştıkları, soruların yanıtlarını dürüstçe kabullendikleri sürece sağlıklıdır. İlişkilerde seçen kadındır, erkek değil. Kadın herhangi bir ilişkide kendisi bir öneri getiriyorsa, alacağı yanıtın o doğrultuda olacağını bilmelidir. Ben, kendi adıma, birlikte çalıştığım arkadaşlara kadın oldukları için ayrıcalık tanımam.

Ya dostluklar?

Her zaman kişisel sorumluluklarını taşıyabilen kadınlarla dostluk kurdum. Seçtikleri dallarda başarıya ulaşmış, ürün veren, bilinçli kadınlarla. Yalnız “ürün vermek” sözünü yanlış anlama. Bir yetkinlik düzeyini kastediyorum. Çocuk yetiştirmeyi becermek de, sanat ürünü vermek kadar saygıdeğer bir çabadır bence.

Kadına duyduğun bu saygıyı sana kim aşılamiştir dersin?

Annem galiba. On iki yaşımıdaydım, babamı yitirdik. Annem, ağabeyimle bana bakmak zorundaydı. İki çocuklu, genç, yalnız bir duldu, ama bize sözcüklerin tam anlamıyla hem ana hem baba olmayı başardı. Dünyaya açık, hoşgörölü bir kadındı. Yaşıtlarına göre oldukça kültürlüydü, sürekli okurdu, resimde yetenekliydi. Bende özgüven duygusunu geliştirdi, başkalarına güvenmeyi de öğretti. Kısaca, anaerki bir ailede yetiştirm sayılır. Kadınlara duyduğum saygı, annemin akıl almaz çabasıyla beslenmiş olabilir.

Annene bu saygı borcunu ödeyebildin mi?

Garip gelecek ama inan doğru söylüyorum. On üçüme bastığımda, annem otuz sekiz yaşındaydı. Aile dostlarımız onu evlenmeye zorladılar, ama o sıralar ben karşı çıktım. Gerçi küçüktüm, ama şimdi geriye bakınca, çok ters buluyorum davranışımı. Sen kalk, genç bir kadının özgürlüğünü, yaşama hakkını elinden al, onu eve kapat, olacak şey değil! O yılları anneme elbette ödeyemem.

Ayrıca, kıskançlık ve el koyma gibi ilkel eğilimlerin bizlerde her an baş gösterebileceğine inanıyorum; kendini en anlayışlı sananlarımızda bile.

Kadın duygusal planda da eziliyor mu diyorsun?

Evet, öyle!

Çok doğrucusun Mengü. Peki, bir soru daha: Güzellik yarışmalarına ne diyorsun?

Çok saçma buluyorum. Yine de güzel insanları toplu halde görmeyi kim istemez diyeyim de, giderayak sana bir zıtlık daha armağan edeyim bari!

Aralık 1980

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Tan Oral

1955’ten bu yana çiziyor. 1970-1980 arasında çok sayıda sergi açtı, yurtiçi ve yurtdışı sergilere katıldı. Kısa filmleri Hisar ve TRT yarışmalarında büyük ödül aldı. Karikatür dalında da yurtiçi ve yurtdışı ödülleri var. Şimdi gazete ve dergilerde çalışmalarını sürdürüyor. Hesyo’da çizgi film dersleri veriyor.

Tan’ın karikatürlerinin en büyük özelliği gündelik yaşamda ilk akla gelmeyen bir “somut”u yakalayıp soyutlaması, alabildiğine inceltip insanoğlunun evrensel serüveni içindeki hafif hüznü verici yerine oturtmasıdır.

Şimdiye kadar yaptığım konuşmalara bir baktım da “aşk”a, özellikle evlilik ve aşk arasındaki ilişkiye yeterince eğilmemişim... Sana ilk sorum şu olsun Tan. Evlilik ve aşk arasında ne gibi bir ilişki var sence?

Bence çiftlerin geldikleri ortamla sınıfsal farklılıklar, bu iki kavrama durmaksızın yeni boyutlar kazandırmıştır. Önce soylu sınıftaki evlilikleri, aşkları gözden geçirelim istersen. Soylu sınıfta ya da derebeylik düzenindeki evlilikte aşk aranmaz, soyluluğun evlilik aracılığıyla pekişmesi, toprağın, servetin korunması ve çocuk gibi bir güvenceyle sağlama bağlanması düşünülür. Tüccar ya da sanayici burjuva katında yine ne aşk ne sevgi etkendir evliliklerde. Sermayedarların çocukları evlilik yoluyla büyüyecek sermayenin koruyucu bekçileri olarak görüldüklerinden, çoğunluk, kendi aralarında evlendirilirler, ortak

sermayeyi büyütürler. Köylü tabakasındaki evliliklerse emeğin birleştirilmesi, erkeğin kadına başlık vererek ailesine yeni bir “kol gücü” satın alması biçiminde belirir. Aşk ya da sevgi yine başı çekmez yani. En sağlıklı evlilik, çiftlerin özgürce eşlerini seçtikleri evliliktir bana sorarsan. Teorik olarak diye üstüne basayım ama. Söz gelimi, birlikte çalışan yaşamlarına birlikte yön veren bilinçli sanayi işçileri arasındaki evlilikler gibi.

Bu kesimde evliliğin sağlığını bozabilecek ne gibi engeller dikilebilir çiftlerin karşısına? Uygulamada?

Çarpıklıklar, toplumsal bozukluklar, yozlaşmış değer yargıları, çiftlerden birini etkisi altına alabilir. Bir örnek vereyim: Küçük burjuva aydınları, öğretmenler, dar gelirli memurlar, genellikle aşksız evliliğe karşıdır, ama uğraşlarında karşılaştıkları güçlükler, sevmedikleri işleri yapmanın getirdiği bunaltıcı duygusu evlilik süresince ilişkinin başındaki aşkı ayakta tutmalarını güçleştirebilir. Evlilik, bunaltıdan kurtulma, sığınma, dayanışma adına kurulan bir ilişkiyken, birden çiftlerin birbirine yabancılaştığı bir kuruma dönüşebilir.

Bu arada aşk'ı boşladık galiba. Ya aşk?

Aşk'ın tanımını şöyle yapabilirim: Bir engelin ötesindekini istemek! Engel tehdidi yoksa ortada, aşk olamaz. Aşk, kavuşamamak duygusuyla yan yana, iç içe yürür. Ferhat ile Şirin, Romeo ile Juliet'i düşünürsek, bu engelin kapsamını anlayabiliriz.

Evlilikle birlikte ele alındığında (evliliğe engelin bitimi diye baksak) aşkın bir çelişkisi var öyle mi?

Bir kere doğanın bir üretim tuzağı var karşımızda. Tütün çeşitlilik kazanması, kusurlarından arınabilmesi için “dış evlenmelere” kadın-erkek oğlunu; öte yandan tütün korunması için de bildik çevrede “içte” kalmasını öneriyor. İşte bu engel'in başladığı yerde, aşk da başlıyor. Windsor Dükü'nün serüveni, yerli filmlerde bolca izlediğimiz işçi kıza tutkun patron oğlu, bir köylü kıza tutuluveren ağa oğlu gibi aşk modelleri hep bu engel'den kaynaklanır. Bu aşklara kapılanlar toplumca cezalandırılırlar. Kimi zaman evlatlıktan, dolayısıyla mirastan, hatta

krallıktan yoksun bırakılabilirler. Oysa demin saydığım kuralları gözeterek kurulan evliliklerde, çiftlerin birbirlerini aldatmaları bile hoş karşılanabilir. Kurallar korunduğu takdirde. *Aşk'ı kaldırıp atacak mısınız bu arada?*

Hayır! Yalnız doğanın tuzaklarını görmeliyiz, aşkı yaşamın tek hedefi saymamalıyız, yadsımamalıyız da. Evlilikte sürekli olabilecek sevgiden, emekle büyütülecek sevgiden yana olmalıyız.

Çağımızdaki "kadın hareketleri" konusunda ne düşünüyorsunuz? Yalan olmasın, "kadın hareketleri" deyince, benim gözümün önüne hareket halinde birtakım kadınlar geliyor yalnızca. Düşüncelerini açık seçik ortaya koymuş değiller daha. Cinsel özgürlüğe gelince... Cinsel ilişki, iki cinsi de ilgilendirdiğinden, ikisi açısından da düşünülmelidir. Özgür seçim demiştim ya, "özgür ret" de bir o kadar önemli.

Ayrıca bütün kadınları da aynı kefeye koyamayız değil mi? Koyamayız. En çok sömürüldüğünü ileri süren, ama çevrelerini, en çok sömüren tüketici kadınları görmezlikten gelemeyiz. Onları satılan, acı çeken kadınlarla bir tutamayız. Kadınla erkek arasında "eşitlik" bir ayrım değildir bence: "Eşdeğerli" olmak önemlidir; çünkü eşdeğerli olmayana eşitlik bağışlamak, haksızlıkların en büyüğüdür.

Aydın-sanatçı kesimini bir bütün olarak görebilir miyiz, bu sorunları hesaba katarak? Onlar ayrı bir tabaka mı?

Bu tabakada da patronlar var, günü gününe çalışan emekçiler var. Sanatçı ya da aydın olmaları aralarındaki farkı kapatmıyor.

Sorularıma ışık tutacak bir deneyin var mı Tan?

Gerçekten ilginç bir anım var kadın-erkek ilişkileri konusunda. Sanırım 1962'deydi, Beyazıt'ta kızlarla birlikte, aynı yurdu paylaşmak zorunluluğu doğdu. Önceleri birtakım kaygılar vardı, tahmin edersin. Erkekler de, kızlar da birlikte yaşamaya alışkın değildiler daha, tatsız sonuçlar doğabilirdi. Ama unutamadığım bir deney oldu bu. Kızlar yokken gün

boyu ortalıkta pijamayla, bir karış sakalla dolaşan öğrenciler, erkenden kalkıp kendilerine çeki düzen vermeye başladılar. Tıraş oldular. O yurttaki bu deneyi paylaşan kızlarla erkeklerin bir bölümü sonradan evlendiler, ama baştan sanıldığı gibi gizli kapaklı, kaçamak ilişkiler sonucunda zorunlu olarak değil, kendi öz seçmelerini kullanarak.

Kadın-erkek ilişkilerinde güzel günleri muştulayan bu ilginç deneyden geçmen, eşdeğerliliğe inancını nasıl pekiştirmiştir kim bilir. Sağol, sevgili Tan!

Ocak 1981

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Turhan Selçuk

Bu ay, ülkemizin uluslararası düzeydeki bir çizeri Turhan'la birlikteyiz.

Turhan'ı tanıyanların ilk soracakları soru şudur sanırım: Bunca sıkı bir öz denetimle bunca özgün bir sanatçılık nasıl el ele yürüyebilir? Emek verme denilen olayın bir sanat dalında emek verme düzeninde kalmaması, gittikçe yetkinleşmesi, kendini aşması, dünyada kendine özgü yerini bulması konusunda verilebilecek tek tük örneklerden biri Turhan. Yeteneğini dinmez bir çalışma tutkusuyla perçinleyen üç beş dünya sanatçısından biri...

İlk soru şu. Bu dizide geleneksel bir soru: Sence Türkiye'de kadının durumu nasıl ya da nerede?

Ülkemizde bir tek "Erkekler Derneği" yok, ama birçok "Kadınlar Derneği" var. Bu derneklerle kadınlarımız, bir kadın-erkek ayrımını kendileri geliştirmiş, körüklemiş olmuyorlar mı? Gerçi kadın-erkek eşitsizliği, kadın hakları üzerine çok söz edilmiştir Türkiye'de. Yukarıda sözünü ettiğim kadın derneklerinin çoğu da bu nedenle kurulmuştur. Kanımca, Atatürk devrimlerinden sonra, yasalarla (bir iki küçük ayrım dışında) kadınlara, erkeklere tanınmış bütün haklar verilmiştir. Kadınların eşlerinin soyadlarını alma zorunluluğu ve suçüstü durumunda kadının muayeneye gönderilmesi, erkeğinse serbest bırakılmasına ilişkin kimi yasalar da kaldırıldığında, geriye erkeklerin kadına bakış açılarının değişmesi kalır ki, bu da bir eğitim ve zaman

meselesidir.

Türk karikatüründe kadını erkekle eş değerlendiren, az rastlanır karikatürcülerden birisin. Acaba dünya görüşünle mi ilgili bu yaklaşım? Öte yandan kadını çizerken estetiği çok önemsiyorsun. Özden ödün vermeden biçimi, estetiği en yetkin düzeyde sunma ustalığın var. Kadının ayrı bir yeri var mı senin estetik dünyanda? Bana göre kadının fiziki yapısı, çizgileri erkeğinkine göre daha uyumlu, daha yumuşak, daha dengeli, daha zarif... Sonuç olarak da "daha güzel". Böyle olunca estetik, kendiliğinden oluşuyor kadın çizgilerinde. Çağlar boyu bütün sanat yapıtlarında kadın'a büyük çapta yer verilmesinin tek nedeni de budur sanırım.

Ama kadına yaklaşımının dünya görüşümle bir ilgisi olması gerekiyor elbette. İnsan haklarının, özgürlüğünün alabildiğince savunulduğu çağımızda kadın-erkek ayrımı yapmak, çağımızın çok daha gerilerine düşmek olmuyor mu? Her iki cinse de öncelikle insan olarak bakmasını bilmeli, bu bakış açısı içinde bir değer yargısına varmalıyız. Sonuç olarak "eşdeğer" kendiliğinden oluşacaktır.

Sana özgü o köşeli çizgilerin içinde kadın figürlerin daha yumuşak; belki de bu nedenle daha erotik geliyor bize. Sence son yıllarda çağdaş kadın imgesi değişikliğe uğradı mı?

Demin de belirtmiştim ya, kadının yumuşaklığının ve zarifliğinin yanına bir de "güzel"i ekleyince, "etki" başlıyor. Köşeli, sert çizgili erkek yapısı yanında, belki de bu nedenle kadın çizgilerim yumuşayıveriyor ve erotikleşiyor.

Kadın imgesinin değişimine gelince... Çağlar boyunca hem kadının, hem erkeğin fiziki yapısı büyük bir değişime uğramıştır. Bunu en belirgin biçimde dünkü ve bugünkü fotoğrafları, dünkü ve bugünkü ressamların yapıtlarını yan yana getirdiğimizde görürüz. Rubens'in, Dürer'in, daha sonraları Gauguin'in, Matisse'in, Renoir'ın, Cézanne'ın, Lautrec'in kadınları olabildiğince tombul ve dolgundur. Ve hatta pek yakın geçmişin büyük adı Picasso'nun kadınları bile öyle değil mi? 1850'lerden 1950'lere kadar çekilmiş "pin-up" fotoğrafları gözden geçirildiğinde, yine aynı tombul ve dolgun kadınları görürüz. Sonuçta çağımızda kadın imgesinin büyük bir değişime uğradığı gerçeği

vurgulanmış oluyor. Gerek zaman içinde estetik anlayışın değişime uğraması, gerekse moda yaratıcılarının gayretleri sonucu, kadın güzelliği daha zarife, daha inceye yönelmiştir. Asıl önemli olan da kadın, geçmiş çağların karanlığından, evlerin, konakların, sarayların duvarları arasından kurtularak gün yüzüne, güneşe yönelmiş, toplum içinde erkeğin yanındaki yerini almıştır. Çalışma hayatına, spora yöneldiği oranda da kadının fiziki yapısı değişime uğramış, kalçaları küçülmüş, omuzları genişlemiş, boyları uzamıştır. Günümüzde kadın sporcularla erkeklerin fiziki yapıları arasındaki farkın giderek azaldığını görüyoruz. Olimpiyat pistlerinde, yüzme havuzlarında inanılmaz rekorlar kıran kadınların görüntüleri, geleceğin kadın simgesinin, günümüzdeki örnekleridir.

Ya geleceğin kadını?

Önümüzdeki çağın insanı, geçmişteki kadın fotoğraf ve resimlerine bakarken “Romantik çağın sexy kadınları,” diye avuncaktır; bunu söylemek kehanet sayılmamalı.

Bir gözlemim var, bilmem ne dersin... Karikatürlerinde çok zarif, kültürlü, aydın diyebileceğimiz kadın tiplerine az rastlıyoruz. Bunu nasıl açıklarsın?

Mizahın, karikatürün içeriğinde eleştiri, yergi, ön planda gelir. Böyle olunca, kişilerin aksayan yönleriyle, yanlışlarıyla uğraş da ön plana geçiyor. Çok zarif, kültürlü kadını eleştirmek değil, desteklemek gerekir. Onlar gibi olmayanları eleştirerek onlar gibi olmalarını sağlamaya yöneliktir benim çabam...

Pornografik karikatür, erotik karikatürden nasıl ayrılır sence?

Pornografik yayınlar, filmler, açık saçık konuları işleyip müstehcene yönelen davranışlarla ilgiyi çekerek okur ve seyirci sağlamaya çalışan bir çeşit endüstriye dönüşmüştür günümüzde. Karikatürde de aynı hedefi amaçlayan dergiler ve çizirler vardır. Benim çizgilerimde ise bir kendiliğindenlik görülür; tipler gerekli olduğu yerlere, tıpkı yaşamdaki gibi abartılmadan, saptırılmadan, estetik ve sanatsal niteliklerden ayrılmadan çizilmişlerdir.

1957'de doğan Abdülcanbaz'ı Oktay Akbal şöyle tanıtıyor: “Bir Osmanlı insanı. Tokatıyla olduğu kadar giyimiyle de... Ama yarını düşünen bir insan. Yarını hazırlamak isteyen, ileriye açık, çağının kötülükleriyle savaşıyor biri...” Abdülcanbaz'ın karakterinde son yıllarda bir değişiklik oldu mu?

Günlük gazetelerde yirmi iki yıldır süregeliyor Abdülcanbaz çizgi romanı. Bu, okurun ilgisine, sevgisine, desteğine bağlı bir şey elbette. Böyle çok uzun bir zaman içinde onda zorunlu olarak ufak tefek değişimler olmuştur elbette, ama öz hep aynı kalmış, değişimler de olumsuz yönde gelişmemiştir. Başlangıçta bir serüveninde Abdülcanbaz'ı evlendirmiştik. Yıllar sonra başka bir romanda, rastladığı bir kadına sevecenlik dolu bir aşkla bağlandığında, okur bunu Abdülcanbaz'ın karakteriyle bağdaştıramayıp eleştirdi. Genelde, Abdülcanbaz'ın kişiliğini şu cümle ile açıklığa kavuşturabiliriz: Eşitsizliğe, sömürüye karşı her dürüst ve namuslu kişinin hayalinde az çok Abdülcanbazlık vardır. Bu çizgi romanda, diğer çizgi romanlardaki gibi bir bağlantı yoktur, zaman ve mekân sürekli değişir. Bir simgedir Abdülcanbaz, geçmişte de, günümüzde de, gelecekte de, uzayda da vardır. Bu durumda, bazı romanlarda bekâr, bazılarında evlidir. Onun kadınlarla ilişkilerine tepki göstermek, daha sonraki romanları öncekilerin devamıymış gibi gören okurların yanlıgıdır. Belki de birçok kişi onu, aramızda yaşayan biri olarak görmek istemekte. Başkalarından da duydum, kendim de rastladım örneğine. Abdülcanbaz adı takılan kişiler gerçekten yaşıyor aramızda...

Şubat 1981

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Çetin Altan

Çetin Altan denince, benim kuşağımdan olanlar aynı tanımda birleşirler: 1960 yıllarında, gazetelerde yazdığı fıkralarla bütün bir kuşağı bilinçlendiren, uyaran, yönlendiren bir gazeteci-yazar.. Ne var ki Çetin Altan, bu uymaları hiçbir zaman okurun üstünde bir yazar kimliğiyle yapmamış, okuru her zaman kendisiyle eşit tutmuş, okuruyla dertleşmiş bir yazardır (o zamanki okurları çok genç de olsalar). Yukarıdan bakan bir tavra hiçbir yazısında rastlayamazsınız. Bunca yıl sonra bizimle yaşıt kalabilmesini, bu özelliğine borçlu olsa gerek. Ona “Çetin” diyebilmemi...

Gerçekten kişiyi şaşırtan bir adamsın, Çetin. Kültürlü-kentsoylu, yani az bulunur ailelerden birinden geliyorsun, kalkıp o sınıfın rahatlığını yadsıyorsun, ilerici bir dünya görüşüne gönül veriyorsun. Bu uğurda hırpalanıyorsun zaman zaman, sıkıntılara (acılar sözcüğünü sevmediğini biliyorum) katlanıyorsun. Yalnız yaşamın mı? Kişiliğin de şaşırtıcı... Geçmişin, geleneğin değerlerini asla yadsımayan bir devrimci, duyguyu asla elden bırakmayan bir akılcı, hüznü, sevecenliği asla boşlamamış bir taşlamacı, yerlilikten asla vazgeçmemiş bir evrenselci... Son yıllarda bir değişim, gelişim oldu mu bu kişilikte sence? Bir zamanın delişişekliği, delişişeklikten de esintiler barındıran bir bilgeliğe mi bıraktı?

Bilirsin, aslında edebiyatta gazeteciliğin bir kavşak noktasıdır, yine de edebiyata daha yakın bir türdür. Bizler, 1960’larda fık-

ranın bu kendine özgü niteliğini toplumsal yararlar açısından değiştirmeyi gerekli gördük, bu uğurda fıkrayı da bir “makale cücesi” durumuna indirgedik. O dönemde, az okuyup çok şey öğrenmek isteyen bir okuyucu kitlesi vardı. Biz de kalem işçiliğini “öğretici” yöne kaydırdık, ister istemez...

Bizde okur, genellikle, gazetede politika üstüne yazanı, yazardan çok politikacı diye görürdü o dönemde, bu ayırım bugün de tam olarak yapılamadı. Aslında yazar olan bir kişinin politikayla ilgilenilebileceği düşünülemedi nedense, bir politikacının yazar olabilmesi nasıl düşünülemediyse... Ben işte bu iki mesleğin oluşturduğu saç örgüsünü ayırmaya çalıştım ama bu çabam demokratik gelişime bir katkıda bulunmadan öte bir anlam taşımaz.

Yine de seni o günlerde parlamentoya tek kişilik “bir üçüncü parti” sıfatıyla yerleştiren sen istemesen bile yaşamına söz geçirecek kadar önemli, toplumdan yankı bulan bir çaba?

Bence o dönemde politikaya ağırlık veren yazıların öne çıkması, çağdaş seslere duyduğumuz gereksinimden doğuyordu. Sonra, zamanla bu alanda yazılan ve çevrilen bilimsel kitaplar çoğalınca, fıkra yazarı da kendi asıl işine, yazarlık işine döndü. Düşünüyorum da, 28 yaşındayken yazdığım *Çemberler* adlı oyunda, bugünkü yazarlığım, tutumum konusunda belirtiler, ipuçları var. Edebiyat tadı baskın olan yazılara *Çekip Giderken*’de, *Kopuk Kopuk*’ta da rastlayabilirsiniz.

Romanlarına, kimi yazılarına bakınca şu sonuca varıyorum: Kadın, hem bir suçluluk, bir günah duygusuyla hem de bir yurttaşmayla, bir arkadaşlık özlemiyle birleşiyor ürünlerinde. Erotizmi bol bol kullanmışsın, gelgelelim ana, sevgili ve arkadaş olan bir kadını da hiç aklından çıkarmamışsın sanki. Ne dersin?

Adem ile Havva’dan bu yana insanlık serüveninin bir dramı var. Kutsal kitaplardan çağdaş sanat yapıtlarına kadar her yerde bu dram işleniyor: Kadın ile erkek, tek başlarına yarımdırlar, ancak “tam insan”ı verecek bir boyutta birleştiklerinde, bütünleneceklerdir. Sanatın ana kaynaklarından, ana sorunlarından biridir bu. Çağdaş bilimlerin psikopatolojiden tut, psiko-sosyolojiye

kadar hepsinin üstünde durduğu, kadın-erkek ilişkisinde doğa içinde bir mutlu dengenin sağlanması sorunudur. Çünkü bu doğal mutlu denge sağlanmadıkça bilimsel, toplumsal ya da ekonomik gelişmeler, zenginleşmeler, bireyi aradığı mutluluğa kavuşturamayacaktır, “tam insan”ı verecek kaynaşmaya...

Bu kaynaşmanın iki yönlü olduğunu mu vurgulamak istiyorsun? Kendi içinde iki büyük yön taşıyan bir kaynaşma demek istiyorum. Hem fizyolojik, hem de beyinsel ve ruhsal bir kaynaşma...

Yani bazı alt ya da yan öğeler hesaba katılmadıkça, iki yarım bir bütün etmiyor her zaman... Geçenlerde Simone de Beauvoir'ın bir yazısını okudum. Şöyle diyordu aşağı yukarı: “On yıl önceye kadar kesin bir düzen değişikliğinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanabileceğini sanırdım. Artık öyle düşünmüyorum.” Dünyanın birçok ülkesinde incelemeler yapmış, sosyalist ülkeleri de tanıyan bir yazar olarak, bu saptamayı nasıl değerlendirirsin?

Doğru! Toplumsal gelişmeyle, birtakım reformlarla kadının toplumdaki yerini alması olgusu hiçbir ülkede gerçekleşmedi daha. Yirminci yüzyıl hangi düzende olursa olsun, bu özlenen noktaya ulaştırılamadı. Kadını bir de biyolojik yaklaşımla ele almak gerekir bana sorarsan. Kadında sonsuzluğa dokunma özelliği vardır, doğurgandır bir kere, bir başka canlı üretebilir. Erkek biyolojik yapısından ötürü bu gerçeği kavrayamaz. Ölümün boşluğu ve bu boşluktan doğan yarı bilinçli korkular, erkeği yok olmaktan kurtulmak adına bir doğurganlığa iter, ölümün ürpertisini alt etme, aşabilme doğrultusunda beyinsel bir doğurganlığa, ama yine yarım bir doğurganlığa.

Peki, o zaman kadın (dünyanın hemen her yerinde) neden sanatta, edebiyatta önemli bir yer tutmaya başladı son yıllarda? Doğal yaratıcılığı yetmedi mi acaba?

Kadının sanata, edebiyata yönelişi, bence ölümsüzlük arama kaygısına bağlanamaz. O, yaşamındaki acılı serüveni bir haykırışa döndürme çabasıdır... Bir de çağ koşullarının değişmesi var elbette. Özellikle yirminci yüzyılda makineler, iş yaşamında erkekle kadın arasındaki fizik gücü farklılığını ortadan kal-

dırdı. “Daha güçlü” görece bir kavram oldu. Sonra, kadının doğurganlığı bir handikaptı öteden beri, hep kadının zararına işliyordu. Doğum kontrol hapları ve yeni geliştirilen yöntemler, bu sakıncayı da ortadan kaldırdı büyük ölçüde. Yani bazı zorlukların çözümü, kadının sanatla, edebiyatla ilgilenebilmesini sağladı bir bakıma...

“Yeni bir kadın” imgesinden söz ediliyor dünyada. Türkiye’deki kadın bu yeni imgeye uyuyor mu sence?

Hayır, hayır! Bir kere Türkiye’de kırsal kesimde çocuklarla birlikte sömürülen kadın oranı, öteki ülkelerle kıyaslanmayacak kadar büyük. Bizde bu bölgelerde yalnız, kadın çalışıyor. Bizim gibi köylülükten kurtulamamış başka ülkeleri, sözgelimi Latin Amerika ülkelerini alırsak, durum yine aynı ama ağırlığı bu ölçüde değil. Bizde kadın, özel ve toplumsal dışı bir yaşam sürüyor.

Bu tür hoyrat ilişkiler, çocuklara nasıl yansıyor kanınca?

Erkeğin baskısı altında ezilen, dövülen, sövülen kadının yetiştirdiği çocuk, ezik oluyor bir kere, isyan duygularıyla büyüyor, mutsuzluğa saplanıyor. Büyüdüğünde o da aynı hoyratlığı uyguluyor çevresine.

Ya kentteki kadın?

Kent kesiminde kadın, çok kere elde edebileceğinin, hem de en kolay yoldan elde edebileceğinin doruğuna ulaşmak istiyor. Zaman zaman insafsız, acımasız, bencil olarak varoluşunu kurtarmaya çabılıyor.

Bu bilinçsiz hainlik, bu zavallılık da bir “yarım” olma duygusu sonucu değil mi? Bir yazında “toplumsal uygarlığı kadın yaratır” derken, dolayısıyla uygarlıkların zavallılığını da anlatmak istemişin herhalde... Her neyse, teşekkür ederim.

Ben de sana!

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Sait Sökmen

Sait Sökmen Gine Konakri doğumlu. Annesi Afrika-
lı bir kabile reisinin kızı, babası bir Türk tüccar. Aile,
İskenderun'a göçtüğünde Sait Sökmen 11 yaşındaymış.
Türkçeyi o yaşta öğrenmiş. Gitar çalmış, hamallık, bisik-
letçilik gibi çeşitli işlere girip çıkmış. Bu arada o dönemde
9 yıl süren konservatuar öğrenimini 6 yılda tamamlamayı
başarmış. Sait Sökmen'i 1970'e kadar Devlet Balesi'nde
sergilenen bütün oyunlarda baş dansçı olarak görürüz.
Özellikle Giselle, Satranç, Kuğu Gölü balelerinde büyük
ilgi uyandırmıştır. Çark, Kurban, Çift Üç, Konçerto gibi
özgün yapıtları da olan sanatçı Öp Beni Kate, Don Kişot,
Bir Kadın Yarattım gibi müzikallerde hem dansçı hem
koreograf olarak çalışmıştır. Televizyon için hazırladığı
230 programdan 184'ü çocuklara seslenen programlardır.

Şimdilerde Sait Sökmen yeni açtığı Bale Sanat
Merkezi'nde yılların kazandırdığı birikimi genç kuşakla-
ra devretme çabasında. Balerin Semiramis Sökmen'le evli
olan sanatçının iki oğlu var.

Sevgili Sait, yıllardır baleye emek vermiş bir sanatçısın. Üstün
yetenekli bir dansçı olmanın yanı sıra usta bir koreograf, sabırlı
bir öğretmensin de. Türkiye'de bale sanatının öncülerinden biri
olarak tanımlayabiliriz seni. İlk sorum şu: Klasik bale ile modern
danstaki kadın figürü arasında ne gibi ayrımlar var?

Şöyle diyebiliriz: Klasik ölçülere uymayan kadının bale dünyası-

na girmesi, balerin Isadora Duncan'la başlar. Duncan'ın çıkışı da ilginç bir döneme rastlamaktadır ya, "yıldız" anlayışı yüzünden sistemin yozlaştığı, kalıplaşmanın yürürlüğe girdiği bir döneme.

Duncan'ın en büyük özelliği etli kanlı, yaşayan bir dişi olmasıdır. Sanatını önce erkekler topluluğunda sınaması da önemli bir atılım sayılmalı. Çıplaklık, özgürlük bu dönemden sonra dansa yepyeni anlamlar kazanır. Klasik ölçüler, yeni bir yoruma bırakır yerini.

Bu yeni yorumun özünü kısaca açıklayabilir misin?

Duncan deneyi, dansın kapalı bir ortama itildiği yerde kısa devre yaptığını, kendisini icat eden kanlı canlı insandan asla soyutlanamayacağını göstermiştir.

Sanırım dansın bir felsefesi olduğunu ileri sürüyorsun...

Elbette. Dans canlı bir sanat bir kere, her an yeniden yaratılan bir sanat; çünkü yorumunu insan bedeni yapıyor ve yaptığı anda yani "yaşar" biçiminde iletiyor. Dansın yeniden yorumlanmasıyla birlikte, mimari yapının da bale olayının yeni dünyasına göre değiştiğini görüyoruz. Dansın zeminini (tabanı, platformu) oluşturan malzeme de değişiyor bu arada. Bir örnek vermek gerekirse beton zemin üstünde "point shoe" dediğimiz bale pa-buçları kullanılamaz. Öte yandan buz pateni değişik zeminiyle modern dansa yeni olanaklar getirmiştir. Ama modern dansın asıl zemini altı boş bir tahtadır, kaymak gibi bir zemin...

En kestirme yoldan "dans" nedir sence?

Dans bir çeşit "çekim"dir, bir "cezbe" bana kalırsa.

İnsanın mimarisinden doğan, onun iç vurgularıyla kişisel özel ritmiyle vurgulanan bir çekimdir.

Bu mimariye kadın bedeninin ayrı bir katkısı var mı?

Bence kadın mimarisi bir başyapıt güzelliğindedir. Konuyu ba-letik açıdan koyacak olursak, geniş kalçanın yarattığı teknik dönüş olanaklarından doğurganlıkla yaratıcılığı aktarabilme yetisine kadar çok değişik planlarda estetiğin boyutlarını genişletir. Klasik balede "yıldız" kadındı, erkek onu destekleyen,

ön plana çıkmasını sağlayan yardımcı bir öğeydi yalnız. Oysa modern dans kadın-erkek ayrımı gözetmez, erkeğe kadınla eşit olma hakkını tanır. İnanmayacaksın belki ama tiyatrodaki “zen-ne” balede baştan beri ters anlamda geçerli olmuştur. Tiyatroda kadın rolüne erkek çıkarken balede erkek rolünde kadınların dans etmesi geleneği vardır.

Önemli bir sorum var sana, ülkemizde yaygın bir yanlış anlayış üstüne. Bale yapan erkeğin “kadınsı” olacağı inancı. Ne dersin? İnsanlar alıştıkları kalıplara, davranış biçimlerine büyük bağlılık gösterirler. Gösteri sanatını, kadına özgü bir sanat saymaktan bir de yumuşaklığı yalnızca kadında görmek istemekten kaynaklanan bir yanılgı bu. “Kız çocuğu bebekle oynar, erkek çocuğu tüfekte” gibisinden temelden yanlış bir cinsel politikanın sonucu. Bu politikanın altında erkeğin kadına özellikle ters düşmek için kabalığı seçmesi ve kullanması inancı yatıyor. Bir çeşit yanlış erkeklik iddiası. Oysa hurmaların dışı olabilmeleri için üstlerine kalak tozu serpilir.

Balede kadın-erkek ayrımı yoktur diyorsun, peki balenin mutfa-ğında yani çalışmalarında da yok mu?

Çalışma deyince iş değişiyor. Bir kere kadının dengesi daha sağlam. Sonra kadın doğal yapısı gereği erkekten daha dayanıklı. Birlikte çalıştığım kadınlar dört saat süreyle sızlanmadan temrin yapabiliyorlar da erkeklerde bu süre iki saati aşmıyor. Erkekler, en büyük başarıya en kestirme yoldan ulaşma derdindeler çok kere.

Ülkemizde son yıllarda baleye büyük bir ilgi uyandı. Sence çocuklar baleye kaç yaşında başlamalıdır? Danstan ne beklenmeli? Çocuğun önce tıpkı oyun oynar gibi bir kültür ortamına girmesi, müzik kulağını geliştirmesi falan. 5 yaş uygun bir yaş bu konuda. Çizgi dışı birtakım çocukları hesaba katmazsak baleye başlamada ortalama yaş 10’dur denebilir. 14-16 yaşlar da söz konusu...

Bence ille de profesyonel bir dansçı olmak adına öğrenilmez bale. Çağdaş dünyada yaşayan kişi bedenini önce teknik dü-

zeyde kullanmayı bilmelidir. Kendini tanımalıdır. Bedeninin şakaya gelir yanı olmadığını anlamalıdır.

Sporla bale arasında nasıl bir koşutluk kurabiliriz? Kurabilir miyiz?

Bale, sporun felsefeye, bilince dönüşmesidir. Sonuçta Nureyev gibi yumuşak bir dansçı da çıkabilir ortaya. Nijinsky gibi iri yarı, kaslı bir dansçı da. Önemli olan kendini tanıtmaktır. Ben bale aracılığıyla kavradım kendimi, erkek olarak görüntümü tanıdım.

O zaman da dolayısıyla kadın dünyasını tanımış oldum. Kadına bakış tarzım topluma, dünyaya bakış tarzım değişti. Sporun bedene kattığı güçlülüğü balenin kişinin iç dünyasına taşıdığını öğrendim. Bir koreograf olarak gerçekleştirilen en son dansın en yetkin dans olacağına inandım.

İç dünya dedin de... Özel bir soru. 9 kardeşsiniz. Hepiniz eğitimden geçmiş, bir uğraş edinmişsiniz. Bir bölüğünüz de konservatuar mezunu hepsi tanınmış sanatçılar bugün. Bildiğim kadarıyla babanız İskenderun'a göçtükten kısa bir süre sonra ölmüş. Hepinizi anneniz Mamady yetiştirmiş. Bir kadının dilini hiç bilmediği, törelerine hepten yabancı kaldığı bir ülkede 9 çocuğu tek başına büyütmesi dahası böyle yetiştirmesi bana olağanüstü bir olay gibi geliyor. Ya sana?

Mamady büyük adamdır. En yakın dostum, en büyük destekçimdir.

Duygusallıktan biraz sıyrılalım istersen. Son soru: Ülkemizde balenin durumu nasıl?

Bale alanında az gelişmişlikle uzak yakın bir ilişkimiz yok desem...

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Şahin Kaygun

Şahin Kaygun, Adana doğumlu. Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi’ni bitirmiş. Fotoğraf ve grafiğin yanı sıra, resim çalışmaları da var. Çeşitli sergiler açmış. 1977 Antalya Uluslararası Sanat Şenliği Grafik dalında Altın Portakal Ödülü’nü kazanmış. Tek amacı, fotoğraf sanatının yurdumuzda yaygınlaşması doğrultusunda kendine düşeni yapmak...

Şahin Kaygun, geçen yıllarda açtığı ve yüz kadar sanatçının portresini sergilediği geniş yankılar uyandıran “Sanat İnsanları Sergisi”nin tanıtma broşürüne “Görsel Tanıklar” adını vermişti. Şöyle diyordu o yazıda: “Fotoğrafın hangi dalında olursa olsun ortaya çıkan yapıtlar birer görsel tanıklıktır. Savaş fotoğraflarında da, doğa fotoğraflarında da bu özellik vardır. Dünyada her şey, her an değişmekte ve düne göre bugün farklı özellikler göstermektedir. İşte dünü değişmez kılan, olduğu gibi bugüne aktaran tanıktır fotoğraf... Amacım, bugünün yaşayan sanatçılarını görsel tanıklar halinde gelecek kuşaklara ulaştırmak. Çağını yaratan bu kişileri çağında belgelemek.” Bu tanıtma yazısındaki “tanıklık” sözcüğünden yola çıkarak, sanatçıya ilk soruyu soruyorum.

Fotoğrafın “tanıklık” işlevini görsel sanatlarla nasıl bağdaştırıyorsun Şahin? Ya da fotoğrafı görsel sanatlar arasında nasıl bir yere oturtuyorsun?

Fotoğraf, görsel sanatların dışında bir olay değil bence, o da görsel öğelere, sözgelimi leke'ye, ışık'a, kompozisyon'a yaslanıyor. Ayrıca bir tarih kesitine, bir mekâna ve özellikle bir bildiriye... O yüzden de fotoğrafın çekilmesi ile yapılması ayrı ayrı ele alınmalıdır. Usta bir sanatçının vizöründe fotoğraf önce evrensel bir boyutta düzenlenir, kavramlarla bildiri berraklaştırılır.

Yalnız şu da var: Fotoğrafçı ne kadar usta bir sanatçı olursa olsun işçiliği kötüyse çekiver kuyruğunu! Emeğiyle sanat gücü atbaşı giden sanatçılar fotoğrafta sürekli olarak insana ilişkin değeri arayanlardır. Bunu yalnız vizör aracılığıyla değil, gönül gözüyle de aktarmaya çalışırlar. Konu, ne olursa olsun...

Ya foto-jurnalizm dediğimiz fotoğrafçılık türü?

Bu türde sezgi ağır basar diyebiliriz. Fotoğrafçı hep tetikte hazır olmak zorundadır. Bir örnek vereyim: Mutfaktan bir kaplanın sıçrayıp üstümüze yürümesi alışıldık bir olay değildir... İşte haber fotoğrafçısı bu olaya karşı bile hazırlıklı olabilecek sezgiyi geliştirir, bu tür olasılıkları hesaba katar hep.

Gelişkin fotoğraf malzemelerinin, teknik olanakların fotoğraf sanatına katkısını yadsımıyorsun değil mi?

Elbette yadsımıyorum. Ne var ki teknik fotoğrafı kavramış demin belirttiğim ölçüde iyi sonuçlar alabilecek fotoğrafçı zaten üstün düzeyde fotoğraf çekecek yetenektedir. Aksini söylemek her iyi cins boya kullananın iyi resim yapabileceğini ileri sürmek gibi olur.

Kadının fotoğrafta bir ayrıcalığı, ona kattığı özel bir estetik var mı?

Bence kadında son derece kusursuz bir ölçüler birleşimi göze çarpıyor. Kadın fotoğrafı çekerken konuya daha başka bir duyarlılıkla yaklaşırım kendi adıma. Ama bu bana öğretilmiş bir tutum değil. Belirtmek istediğim bir nokta da kadını fotoğrafta bir kompozisyon ögesi olarak kullanma amacında olmadığım. Estetiğe gelince: Estetik, fotoğrafçının iç dünyasıdır diyebiliriz. Dışarıda görebildiklerini mekân ve ışık aracılığıyla yapıtını gözleyene iletmiştir. Dünyanın en güzel kadınının estetik dışı bir fotoğrafı çekilebilir bal gibi. Öte yandan çirkine öyle bir

açıdan yaklaşabilirsin ki, kullanacağın ufak bir ayrıntı onu güzel kılmaya, estetik kılmaya yeter.

Ölçülerini bunca övdüğün kadın, sevişmeden, ilişkiden ne gibi bir pay alıyor sence ülkemizde?

Pek bir pay aldığı yok. İlişkilerde eşgüdüm uygulamayan bir ulusuz. Birtakım duyguları paylaşmayı bilmiyoruz. Yüz kadının ölümüyle sonuçlanan tüp gaz patlaması olayını anımsasana! Olayda karısı ölen erkeklerden biri "Bana bir karı bulun!" diye kafa tutmuştu. Şimdi bu adamla ölen kadının herhangi bir içtenliği, bir sevgiyi paylaştığını nasıl ileri sürebiliriz?

Kentlerde de bir eşitlik furyasıdır gidiyor. Kadınlar özgürlük kazanma savaşında çoğu kez cinselliği ön plana alıp yanlış davranışlara itiliyorlar. Sonuçta bütün ilişkiler zararlı çıkıyor, yanlış adımlar atılıyor.

Sinema ile fotoğraf ilişkilerinde erotizm ve pornografi nasıl açıklanır sence?

Pornografi, sinemada bilet satışını artırıyor, toplum bireylerinin gizli kalmış duygularına kurnazca bir açık seçiklik getiriyor. Zaten pornografi ile erotizm arasındaki ayrım bu kıskırtma (tahrik) ögesidir. Bence fotoğraf pornografik olamaz. Hareketsizdir bir kere; bir belge, bir saptamadır. İşin içine pornografi girdiğinde ömrü kısılır, çünkü kişioglunun bayağılığa dayanma süresi geçicidir. Sinema ise pornografik olabilir. Çünkü gelip geçen görüntülerden oluşur ve durağan değildir.

Parasal kazanç sağlama adına birtakım reklam fotoğrafları da çekiyorsun, senin gibi kılı kırk yaran bir sanatçıya neden geliyorlar dersin?

Bir kere müşterilerim az. Bana estetik fotoğraf çektiğim için başvuran kişiler hepsi. TV aracılığıyla yapılan yoz reklama estetikle karşı çıkmak, estetiği kitlelere yaymak istiyorlar.

Bir fotoğraf çekiminde ortak çalışmalarımız sırasında bir özelliğin dikkatimi çekmişti. Karşısındaki kişiyi hemen kavırıyor, onun iç dünyasını yansıtan özellikleri biraz da fanteziyle birleştirerek,

yani onu kendince yeniden yaratarak veriyorsun. Kadınları ilk ne zaman tanıdın Şahin?

Hâlâ tanımıyorum aslına bakarsan. Ama tanıdığımı sanmam üniversite yıllarına rastlıyor...

Mayıs 1981

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Ömer Uluç

Ömer Uluç, 1931, İstanbul doğumlu. Robert Kolej Mühendislik Bölümü'nü bitirdikten sonra, beş yıl süreyle Amerika Birleşik Devletleri'nde kalmış. 1951-52'de "Tavanarası" grup sergisinde izlenmiş yapıtları. Sonra Sao Paolo Bienali'ne katılmış. Boston'da, 1966'da Paris'teki ünlü La Roue galerisinde, Hollanda'da, Londra'da açtığı sergiler, büyük ilgi görmüş. 1978'de Mali, Togo, Gana, Dahomey ve Nijerya'dan topladığı mask ve heykellerden oluşan sergi, Türkiye'de ilk özgün Afrika sanatı sergisi olarak, ayrı bir değer taşıyor. Sanatçı, Afrika sanatında üç tür obje olduğunu söylüyor: Turistik otel önü sanatı diyebileceğimiz türün yanı sıra, ta altıncı yüzyıla uzanan, paha biçilmez bronz Benin ve Ife heykelleriyle, bozulmamış yöresel sanat ürünleri. 1971'de TRT'nin Resim Ödülü'nü kazanmıştı.

Uzun yıllardan beri, sanatın-edebiyatın hemen her dalında sürüp giden kısır bir tartışmayla girelim söze: Kısacası, soyut-somut tartışması! Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Anımsayacaksın, 1960 yıllarında bizde soyut resmi Batı sanatına özgü bir anlayış olarak benimseme eğilimi vardı. Oysa 1960'tan sonra, soyut resmin ana öğelerinin İslam sanatında da baştan beri varolduğu ortaya çıktı. Geriye dönelim istersen, özellikle Doğu kiliselerinde, duvar freskleri yerine tahta panolar üstüne yapılan dinsel resimlere, ikona'lara... VIII. yüzyıl ve IX. yüzyıl boyunca, Bizans'ta ikona düşmanlığı yüzünden nice savaşlar yapıldı. Bazı ikona düşmanları ya da ikona-kırıcıları, bu tür yapıt-

lara yakarmayı putperestlik saydılar. Aynı olguya Musevilikte de, İslam'da da rastlıyoruz ama hep Ortadoğu'da. Uzakdoğu'da yok böyle bir olgu, figüre karşı olma anlayışı. Gelgelelim bu anlayış, her zaman yeni bir tür figür arama çabasıyla atbaşı gitmiş, iç içe gelişmiş. Yoksa halılarda, minyatürlerde görülen insan figürlerini nasıl açıklarız? Kısaca, Batı'daki figüratif-nonfigüratif, somut-soyut çelişkisi, bizde onca kesin zıtlıklarla yaşanmamış. "Biz" sözcüğünü, burada bütün Ortadoğu ülkeleri için kullanabiliriz.

Peki, Batı resminde figürün ne gibi bir yeri var, nasıl bir katkısı var resme?

Batı'da figür arama tutkusu, zaman zaman bir araştırı kapsamını aşmış, bilimsel bir çabaya dönüşmüştür: İnsan'ı arama, insan yapısının, doğanın kurallarını arama gibi bilimsel bir uğraşa... Perspektif nedir, anatomi nedir sorularının yanıtları aranmıştır. Sözelimi, Rönesans sanatında ressam, çok kere, bilimsel bir dizayn çizicisi kimliğindedir; ancak bu katı sınırdan kurtulduğunda, ressam katına yükselebilmiştir.

Ne zaman sergi açsan ilginç eleştiriler yazılır resmin üstüne Ömer. Hem yalnız senin resmin değil, dolaylı olarak Türk resmi üstüne konuşmaya, tartışmaya yol açan doğurgan eleştiriler. Son serginde eski non-figüratif tavrından oldukça uzaklaştığın, figüre çokça yer verdiğin söyleniyor. Doğru mu? Ya resminde kadın?

Ben, kişisel anlatımımın 1960 sonrasında belirginleştiğine inanıyorum. 1965 yıllarında yaptığım resimler oldukça soyut resimlerdi, ama...

Bir dakika... O dönem resimlerinde de bir kadın figüründen, bir kadın yansımasından söz edebilir miyiz acaba?

O dönemde kadın, bir renk parlaklığı, form yumuşaklığı, bir ısıltıyla girmişti resmime. Sonraları doğadaki kadın, kendiliğinden resimdeki yerini aldı.

Sanıyorum şu soruyu sormanın tam sırası: Dünyada kadın ressam, daha doğrusu, dünya resmine damgasını basan kadın ressam neden pek yok sence? Aynı soruyu kadın besteciler için de sorabiliriz ya...

Bence resmi, genel anlamıyla süsleme'den (tezyinat) ayıramayız. Kadın, kültür ve toplum yapısı açısından dünyanın birbirine ters düşen bölgelerinde, şimdi burada derinlemesine inceleyemeyeceğimiz birtakım sosyo-siyasal nedenlerden ötürü resmin, resim uğraşının dışına itilmiş olabilir. Ama unutmayalım ki, evinde, dört duvar arasında otururken bile süsleme kaygısından asla vazgeçmemiştir. Halı, gergef dokumuş, oya işlemiştir. Yani birey olarak kendi dramatiğini, renk ve biçim yaratma gereksinimini gözler önüne sermiştir. Dedim ya, kendini açıklamada bu yolu seçişi, çok çeşitli etkenlere bağlı olabilir.

Uzun süre Lagos'ta bulundun. Üç yıl süreyle Batı Afrika'yı dolaştın. O kültürde kadının yeri neydi?

Biliyorsun, Afrika, homojen bir kıta değil, karışık kültürler söz konusu. Gözlemleyebildiğim kadarıyla oradaki beyaz kadınlar, sömürgeci, sonradan görme bir tabaka oluşturuyorlar. Siyah kadınla aralarında hiçbir ilişki yok. Siyah kadın da bazı bölgelerde erkekle eşit. Elbette bunlar sosyolojik araştırmalar gerektiren konular...

Senin gözlemlediğin Afrika kadınları, cinsel bakımdan özgür müydüler?

Eşitliğin toplumsal olarak benimsendiği ülkelerle, söz gelimi Batı ülkeleriyle, ilkel toplumları karşılaştıramayız. İlkel toplumda cinsellik konusunda yasaklar yok, yani cinsel ilişkiye toplumsal bir önem verilmiyor.

Güneydoğu bölgemizin bazı kesimlerinde kızların göğüslerinin dövme yapıldığını biliyoruz; Afrika'daki bazı kabilelerde kız çocuklar sünnet ediliyorlar. Yani kadının cinsel ilişkiden tat alması baştan önlenmiş oluyor...

Nijerya'da bir okul var... Ders arası zili çalar çalmaz, öğrenciler bahçeyi çevreleyen barakalara koşup sevişmeye başlıyorlar; ilginç değil mi?

Sence bu verilerden bir sonuç çıkarabilir miyiz?

Sonuç, cinsel eşitlikte bile kadının zararlı çıkması... Orada

kadınlar daha çok çocuk doğuruyor, daha genç yaşta yıpranıyorlar.

Ya bizim toplumumuzda?

Bizde kadının toplum yaşamına çıkması, kültürel etkinliklere karışması, bizim kuşakla gerçekleşti. Bu yüzden de birdenbire oldu, şiddetli bir patlamayla. Evlilikleri de katalım, bütün ilişkiler bu şiddetle sürdü, kadın-erkek bütün bireylerin yaşamaları yaralar aldı.

Sence cinsel ilişkinin anlamı nedir?

Kimileri, cinsel ilişkiyi ölümün karşısına koyarlar. Varoluşun ancak cinsel ilişkiyle kanıtlandığını savunurlar. Ben öyle düşünmüyorum. İnsanların, yaşamı fazlaca süsledikleri kanısındayım; ondan belki. Bence cinsel ilişki, insanın karmaşıklığını yalınlaştırmaya yarıyor. “Ben kimim?” sorusuna en kestirme, en insanca yanıt getiriyor.

Bu arada mutluluk?

Hiç sorma! Sonuç bir çöküntü, bir imkânsızlığın bir kere daha kavranması...

Ya on beş yaşındaki beklentilerin? Kadından bugün de aynı şeyleri mi bekliyorsun acaba?

Hep başka şeyler beklediğimiz yanılgısı içindeyiz; yığınla aldandıktan sonra aşağı yukarı aynı şeyleri beklediğimizi kavırıyoruz. İnsan, kendinden başka biri olmak ister, kendini sınamak ister. Ben bunu ancak bir kadınla gerçekleştirebiliyorum.

Kadın hakları hareketleri için ne düşünüyorsun?

Özellikle Ortadoğu’daki yankıları çok değişik açılar getiriyor. Doğrusu heyecanlandırıyor beni.

Kadınları tanıyor musun Ömer?

Tanıyorum galiba desem çok mu iddialı olur?

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Halit Refiğ

Türk sinemasının orta kuşak yönetmenlerinin en ünlülerinden Halit Refiğ. Yönetmenliğinin yanı sıra sinema üstüne, kültür üstüne yazılarıyla da sivrilmiş bir düşünür. Türk televizyon izleyicisi onu daha çok Aşk-ı Memnû dizisinden tanıyor. Zengin iç dünyası, duyarlı anlatımı, şiirsel sinema diliyle Refiğ'in kendine özgü bir yeri var sinemamızda. Önümüzdeki aylarda ünlü romancı Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı adlı romanından televizyona uyarladığı diziyi izleyeceğiz.

Halit Refiğ Gurbet Kuşları (1964) filmiyle ilk Antalya Festivali'nde en iyi film ve en iyi yönetmen ödüllerini kazanmıştır. Kırık Hayatlar (1965) Gaziantep Festivali'nde, Bir Türk'e Gönül Verdim (1969) Adana Festivali'nde ödüle değer bulunmuştur.

Gurbet Kuşları Hindistan Film Festivali'nde, Şehirdeki Yabancı Moskova Film Festivali'nde, Haremde Dört Kadın Sorrento Festivali'nde Türkiye'yi resmen temsil eden ilk filmlerden.

Halit Refiğ 1934 doğumlu, Robert Kolej Mühendislik Bölümü'nü bitirmiş.

1956'daydı sanırım. Akis dergisinde sinema üstüne yazıların, film eleştirilerin yayımlanıyordu. O günlerden bu yana, senin sinema serüvenini büyük bir ilgiyle, saygıyla izlemiş bir yakınını Halit. Şimdi bakıyorum da, bu ilginç serüvenin başlangıcından bugüne

kadar işlemekten hiç yılmadığın bir konu var: Yasak aşk. Bu kaba tanımı biraz daha inceltirsek, toplumun katı kurallarına, kapalı çevrenin acımasızlığına ters düşen bir kadın-erkek ilişkisi diyebiliriz. Şehirdeki Yabancı ile Aşk-ı Memnû en belirgin örnekler..

Her toplum düzeninde, kişinin vazgeçilmez içgüdüleriyle, toplumun kuralları arasında temel bir çelişki vardır bence. Cinsellik, kişinin özüyle yakından ilintilidir, en önemli varoluş nedenidir. Öte yandan birey, sonraları toplumsallaşmak zorunda kaldığından, kaderini ister istemez toplumun genel kaderine bağlar. Biliyoruz ki toplumlarda bir çeşit süreklilik geçerlidir; arada umut verici çıkış yolları getiren bir süreklilik; oysa her birey için kişisel son, kaçınılmaz bir yok oluşturm. Bu yüzden sanatta iyimserlik, ancak genel toplum yaşamı adına geçerlidir, birey kendine döndüğünde cinsel tragedyasıyla karşı karşıya kalır.

Osmanlı toplumunun yozlaşmamış dönemindeki değerler sistemine karşı çıkan aydınlarımızdan değilsin. Bu kişisel ışıltılı deneyleri o genel mozağin içine nasıl yerleştiriyorsun?

Osmanlılık dramı, yarının yolunu aydınlatmada, geçmişi bir anahtar olarak kullanmamızda ışık tutuyor bize.

Bu tarih bilinci olmadan ileriye dönük çabalarımız mutlaka güdük kalacaktır.

Bu arada bu bilinci bana aşıl原因 önemli romancımız Kemal Tahir'i saygıyla anmak isterim.

Filmlerini görenler, Türk romanını, resmini, özellikle müziğini iyi bilen bir yönetmen olduğunu hemen anlamışlardır. Bu özelliğin –istersen yine tarih bilinci diyelim– bence garip bir erotizm katıyor yapıtlarına. Ne dersin?

Dediğini gerçekten başarabildimse çok sevinirim. Kadınla erkek arasında her ilişki, biraz da cinseldir. Sosyal kuralların ehlileştirildiği bir cinsel iletişim: Kendi cinselliğinin, karşısındakinin cinselliğiyle belirlenmesi, farkına varılması. Eşcinsellerin yanında duyduğumuz tedirginlik, bir “farkında olamamanın” yarattığı tedirginliktir aslında; karşımızdakinin cinselliğinde

hangi yanın ağır bastığını tartamayız bir türlü. Yalnız cinsel ilişki derken, cinsler arası ruhsal iletişimden söz ediyorum. Erotizm, ruhsal yanı çok güçlü, fiziksel yanıysa daha önemsiz bir iletişimdir.

Türk sinemasında kadının iç dünyasına eğilmeyi tavır haline getiren bir başka yönetmen de Metin Erksan. Ama bence Erksan'da kadın, bir "ideal", bir "erek", zaman zaman da bir "saplantı," pek kanlı canlı değil. istersen, bir de yabancı bir yönetmeni örnek getirelim, Roger Vadim'i... Nice nice kadın yıldız yaratan bir yönetmen Vadim. Yine de elini attığı her kadını bir prototip haline getiriyor. Sen bu iki eğilimin de dışındasın. Ayı ayrı kadınların, özel iç dünyalarına eğilmeye özen gösteriyorsun. Kadınlar değil amacın, o kadın, o andaki kadın. Öyle mi?

İşin başında tam anlamıyla değerlendiremediğim bir eğilimim bu, evet. Başlangıçta, bir sezgiydi, bir dürtüyü diyelim. Kadın-erkek ilişkisine duygusal bir yaklaşımım vardı; akıl süzgecinden geçmemiş bir yönseme. Kadının bizzat kendisiyle ilgileniyordum, çekici ve esrarengiz geliyordu bana. Sonraları bu dürtüyü deşince, psikanalitik açıdan kadının hayatın kaynağı olduğunu kavradım, bu kaynağa yönelik çabamı bilgiyle destekledim bu kere. Yeni yetmeliğin cinsel dürtüsü, yerini bilinçli bir araştırmaya bıraktı. Haklısın, tek tek kadınların davranışlarını oluşturan unsurlar, heyecanlarının kökenleri, toplumsal ve biyolojik yapıları, dengeledikleri, bastırdıkları duygular çok önemli benim için. İnsan oluşumunun gizi bugün bile rahmin karanlıklarında. Kadın rahmi de bir fabrika gibi tektip insan üretmiyor. Deminki sorunu biraz daha açarak yanıtlayayım şimdi. Ünlü romandaki Anna Karenina, Rus toplumunda yani bir Hristiyan toplumda yaşar. "İlk günah" kavramının benimsendiği bir toplumda. Onun tragedyası, o yüzden kendi ruhuyla açmaza düşmesinden kaynaklanır. Çevresindekiler günah içinde debelendikleri halde, Anna Karenina, kendi bireyine, kendi değerlerine ters düştüğünü anladığı an canına kıyar. Oysa *Aşk-ı Memnû*'daki Bihter, bir İslam toplumunda yaşamaktadır. Bu toplumda "ilk günah" kavramı yoktur. Bihter, ancak gizli ilişkisi açığa çıktığında, yani toplumsal bir suç haline geldiğinde

bocalamaya başlar, cezasını çekmeye itilir. Çünkü İslam dini, toplumsal kurallara öncelik tanıyan bir dindir.

1950'lerde Kore'de askerdin. Sonra, geçen yıllarda ABD'de kaldın bir süre. Bu iki ayrı kültürün kadınları, nasıl etkiledi seni?

Amerikan kadını, yoktan var edilen bir toplumda, erkeğiyle el ele çalışmış, fiziksel güce ortak olmuş, dayanıklı bir kadın. Biraz erkekleşmiş sayılabilir o yüzden. Ama Japon kadınına ele alırsak... O Amerikalı kadın kadar albenili değil, ama erkekle kurduğu ilişkide, tutumundan ötürü bir dişilik kazanıyor. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'ya giden Amerikalı askerlerin, savaşın bitiminde yurtlarına dönmek istememeleri, buna bağlı olabilir. Kadını biyolojik bünyesinden koparan hareketlere yakınlık duymuyorum. Türk kadını, toplumunun değişen geleneksel yapısına Batılı kadından çok daha kolay ayak uyduruyor bence.

Günümüzde evlilik kurumu için ne düşünüyorsun?

Ailede egemenlik sorunu şu dönemde oldukça akılcı bir raya oturdu. Türk ailesi genellikle ataerkil sayılır. Ama bugün, özellikle büyük kentlerde bu tür bir aile yok, anaerkil bir aile de almamış onun yerini. Çiftlerden hangisi daha akıllıysa, aileyi, hayatı sürdürmede hangisi daha becerikliyse onun sözü geçiyor.

Son soru... Bir zamanlar Amerikan sinemasında pek çok örneğini izlediğimiz bir tür "selamlık" filmlerinden yapmayı düşündün mü hiç? Yalnızca erkekler arasında geçen bir film...

Hiç düşünmedim, asla!

Ya, Yorgun Savaşçı?

Film, daha baştan kadınla başlıyor dersem, sakın şaşırma.

Eylül 1981

Erkeklerimizin Ortak Kuşkusu: Kadın, ya Çizmeyi Aşarsa?

Eylül 1980 sayımızdan bu yana, yazarımız Tomris Uyar, hemen her ay bir sanatçı, bir aydınla görüşerek, 80'li yıllarda erkeklerin kadına ortak bakış açısını saptamayı denedi... Bu ay da, Altan Erbulak, Nehar Tüblek, Ferruh Doğan, Mengü Ertel, Tan Oral, Turhan Selçuk, Çetin Altan, Sait Sökmen, Şahin Kaygun, Ömer Uluç ve Halit Refiğ ile yapılan görüşmelerin ışığında Tomris Uyar vardığı sonucu Elele okurları için açıklıyor...

1980'li yıllarda kadın-erkek ilişkilerine, ünlülerin nasıl baktığına dair bir dizi konuşma yayınlandı *Elele'*de; oldukça büyük bir ilgi gördüğünü sanıyorum bu dizinin. Kim bilir, belki ilerde aynı bağlamda değişik soruları ünlü kadınlara da yönelterek, ortaya daha berrak bir tablonun çıkmasını sağlayabiliriz.

Önce şunu belirtiyim, bu dizide konuştuğum ünlüler, yalnız kendi uğraş dallarında sivrilmiş kişiler oldukları için seçilmediler; çoğu, yakından tanıdığım, o yüzden de kişisel eğilimlerini bildiğim sanat-düşün adamlarıydı ve bu konuda özellikle söyleyecek sözleri vardı. Yoksa elbette Türkiye'deki ünlü sayısını, on kişiye indirmek değil amacım.

Konuşmaların sonucunu şöyle bir toparlamaya kalkıştığım da, şu noktalar özellikle dikkatimi çekti:

Ünlülerin hiçbiri, kadınları "kaynaşmış bir kitle" olarak görmüyordu. Çeşitli sınıflardan gelen kadınların, o sınıfın özelliklerini taşıdığı inancındaydı. Sömürülen kadının yanı sıra, sömürgeci kadın da vardı. Hem başka toplumlarda, hem de bizim toplumumuzda.

Birleşilen ikinci bir nokta, kadının fizik varlığıyla sanata esin

kaynaklığı ettiğiydi; sanki estetik kavramı kadın bedeninden kaynaklanıyordu. Ünlüler, kadın estetiğinin ve özellikle kadın doğurganlığının erkeğe çoğu kez tansımayla karışık bir ürkü duygusu verdiğini, kadının onlara bu yüzden çekici ve erişilmez geldiğini belirttiler.

Ülkemizde kadına “ikinci sınıf yurttaş” gibi davranıldığı da kesindi. Son yıllarda kadın, toplumun hemen her kesiminde, güzel sanatların ve yazının bütün kollarında yeteneğini kanıtlamaya başlamıştı.

Buna karşın erkek (en açık görüşlü olanlar bile), kadını hâlâ baskı altında tutuyordu farkında olmadan. Kadın-erkek ilişkisinin, gerek aşkta, gerek çalışma yaşamında, gerek gündelik karşılaşmalarda, gerek evlilikte daha yerine oturamadığı gerçeği çıkıyordu bu konuşmalardan. Türk kadını fazla bir çaba harcamadan Atatürk’ün armağanı olarak kazandığı hakları da, çok kez doğru dürüst kullanma olanağından yoksundu. Ya sınırları bilmiyordu ya da haklarını kullanmamayı, bir süs bebeği kimliğiyle kalmayı seçiyordu. Geleneksel korkuların, çevre baskılarının da payı vardı bu edilginlikte.

Ünlüler, kadının özgür olmadığı bir toplumda, erkeğin de özgür sayılamayacağını, eşdeğerliliğin egemenlik kuramadığı bir ortamda erkeğin de mutlu sayılamayacağını belirttiler. İki yarımından bir tam çıkmıyordu. Erkek-kadın birleşmesi, yaratıcı, doğurgan, saygılı bir birleşme katına yükselmeliydi. Konuşmalar sırasında ünlülerin “pornografi”ye gülüp geçtiklerine, “erotizmi” baş tacı ettiklerine tanık oldum. Pornografi, gelip geçiciydi; ama erotizm, ruhsal bir iletişimi yedeğinde getiriyordu, kalıcıydı.

Ve ne yazık ki kadın ile erkek iki gerçek kişi olamadıklarında, ilişkileri hüznün verici bir cinsel birliktelikten öteye gidemiyordu.

Kişisel kanımı sorarsanız: Ünlülerin büyük çoğunluğunun günümüzde kadın hareketleri’ne, kadını tam bir özgürlüğe götürme savaşına biraz kuşkuyla baktıklarına inanıyorum.

Çoğu izlemiyorlar kadının savaşını ya da “Ne demek istediklerini anlamıyorum,” deyip geçiyorlar. Kadını “erkeksi” yapan her şeye karşılar. Yani bir anlamda tanıdıkları, bildikleri kadın’la

yetinmek istiyorlar. Kadının özgürlükte “çizmeyi aşabileceğini” düşünüyorlar, tıpkı çocuğuna fazla anlayışlı davranan bir baba gibi. Ama yüzlerce yılın alışkanlığı çabuk atılamaz elbette; kim bilir, belki de uzun süren bir eğitim sonucu atılabilir ama bir düzen değişikliğiyle şıp diye değil.

Konuştüğüm ünlüler, Türkiye’nin günümüze kadar uzanan kültür mirasını en yetkin temsilcilerinden oldukları gibi, sanırım bu dizide konuşma olanağı bulamadığım daha nice sanatçının, aydının düşüncelerini de dile getiriyorlardı. Hepsine sizin adınıza teşekkür ediyorum.

Ekim 1981

Ayın Konuğu: Ayten Alpman Onurlu Suskunluğun Açıklaması

Bizim kuşak için Ayten Alpman yalnız usta, etkileyici bir “şarkıcı” değildir, Türkiye’nin yapay ya da özentili bir Batılılaşmaya girdiği dönemde gerçek Batılı değerleri simgeleyen bir sanatçıdır: Giyimi kuşamıyla da, davranışlarıyla da, mesleğine saygısıyla da. Belki de o yüzden hafif boğuk sesi bir sıla özlemi uyandırır bizlerde. Her şeyin yapılabileceği, toplumun sanatçıya saygı duyduğu bir dönemin özlemini...

Ne yazık ki onunla tanışmam, arabeskleşme dönemimize denk geldi. Konuşma sesinden bile nasibini alamamış ses sanatçıların (!) televizyonda ve otel lobilerinde kol gezdiği bir döneme. Halk türkülerinin bile bir şef yönetiminde icra edildiği bir döneme. 1920’lerin çılgın, yitik Amerikalılar kuşağı giysileriyle ortalığa dökülüp “Bir Sevgi İstiyorum” diye bas bas bağırانların dönemine...

Ayten Alpman hiç değişmemiş. Bu özelliğini özel bir bakıma ve perhize borçlu olmadığını biliyorum, o yüzden sormuyorum. Kendi işini, özel uğraşını, bir arkadaşımın deyişiyle “adını vermeyen bir hayır sahibi” gibi yürüten kişilerde görülür bu özellik.

İlk sorum: Herkesin köşeyi dönme çabasında olduğu bir dönemde bu onurlu suskunluğunuzu nasıl açıklarsınız?

Müziği, şarkı söylemeyi sevmemle. Bu sevgimi reklam, şıklık ya da yolculuklardan yararlanmak adına kullanmak aklıma hiç gelmedi. İyi ki tenezzül etmemişim diyorum şimdi. Giyim kuşamımla, fiziğimle göz boyamak, mesleğimi bu tür çabalara alet etmek her zaman çirkin geldi bana.

Pek konuşmayan, adınız çevresinde olay yaratmamaya özen gösteren bir sanatçısınız. Bilmem ayıp olacak ama müzik eğitiminizi sorsam?

Aslında müzik eğitimimi İsveç'te aldım diyebilirim. İsveç'te çalıştığım yıllarda. Arif Mardin'in, Cüneyt Sermet'in eleştirilerinin büyük katkısı oldu kendimi bulmamda. 28-29 yaşlarındaydım. Caz nasıl söylenir, orada öğrendim. Günde 9 saat çalıştığımız olurdu.

Ya şimdi?

Şimdi de çalışmayı sürdürüyorum. Süheyl Denizci ile bazı arkadaşlarla sık sık bir araya gelip gönlümüzce çalışıyoruz. Geçen yıl "Caz Kulüp"te şarkı söyledim bir ara, yirmi gün süreyle de Bodrum'da bir caz kulübünde. Yani kurtlarımı döktüm mü demek?

Caz söylediğiniz dönemden sonra İtalyan şarkıları da söylediniz. Neden?

Ben hep caz söylemekten yanayım... Eski eşim İlham Gencer ticari müzikten yanaydı. Sözgelimi Çatı'yı biraz da para kazanabilmek için açmıştık. Bir mekân olsun diye en azından. Sonraları o türe giren şarkılar da söyledim. Tek düşüncem şuydu: Eve gelen dostuma çalamayacağım bir plağım olmasın, bir plaktan ötürü utanç duymayayım. Bu piyasada, bu koşullar altında da olsa duymayayım.

Sizce bir şarkıcı, elbette gerçek şarkıcıları kastediyoruz nasıl olmalı? "Şarkıcı" sözcüğünden ne anlıyorsunuz?

Her şarkıcının belli bir çizgisi, bir tavrı olmalı bence. Müzikal şarkıcısı başkadır, caz şarkıcısı başka, hafif müzik söyleyen başka. Bazen aynı şarkıyı on şarkıcıdan dinlerim, neyi nasıl yapmış diye. Bazen yıllarca aradığınız bir yorumu bir anda bir şarkıcıda bulabilirsiniz. Dinlemek gerek. Sürekli müzik dinlemek. Biliyorsunuz klasik öğrenim görmüş, ünlü birtakım şarkıcılarımız arkalarına bağlama falan alarak çıktılar sahneye. Olmadığını gördük. Gönülden sevilen bir iş varsa, onun peşini bırakmamak gerek. Kaytarmamak gerek.

Size yön seçtiren bir şarkıcı oldu mu?

Dedemle ninem Yugoslavya'dan gelmiş göçmenlerdi. 14 yaşındayken bir arkadaşım vardı: Semiramis. Onun babası bir Ella Fitzgerald plağı getirmişti Amerika'dan, hiç unutmam. Habire o plağı dinlerdik. Mecburen hayran oldum Ella'ya. Belki seçme

fırsatım olsaydı, sözgelimi Nancy Wilson'a, Diana Ross'a hayran olurdum. Ama işe Ella'yı taklitle başladım. Dedim ya, İsveç'e gidene kadar. Orada; arkadaşların eleştirileri bana kendimi, özel sesimi buldurdu. Taklitle yol alınmayacağını öğrendim.

Peki alaturkayla aranız nasıl?

Alaturka müzikten anlamıyorum. Sevmiyorum dolayısıyla. Acıklı, iç ezici geliyor. Belki o müziği dinleyerek yetişseydim duya duya belli bir alışkanlık kazanırdım, severdim.

"Ella" deyince ya da Billie Holiday. Alkolün, sigaranın sese zararı dokunur mu? Çok sigara içtiğinizi biliyorum, ondan soruyorum. Şarkıcı sesini boş bırakmıyorsa, belli bir disiplin içinde çalışıyorsa eroin bile etkilemez onu.

Arabeskle aranız nasıl diye sormayacağım ama arabesk bir anınız var mı?

Olmaz mı? Çağrıldığım bir düğünde şarkılarımı eski dostlarımla beğenilerine göre seçmiştim. On beş şarkı... Hepsi bir zamanlar caz seven kişilerdi. Elbette kucaklaştık. Beni özlemelerine sevindim. Ama ilk sordukları soru "Aytenciğim 'Kaderimin Oyunu'nu biliyor musun?" oldu. Bilmiyordum. Şarkıları söyledim ama keyfim bir anda silinip gitmişti. Ne zaman, neden caz dinlemekten vazgeçmiştiler bu insanlar?

Arabesk müzikte (müzik diyeceksek) söz çok önemli. Sitemler, beddualar. Aslına bakılırsa, alaturka müzik de sözle ayakta durur ama ince güftelerle. Söz yazarlığı ülkemizde bir meslek dalı haline geldi mi sizce?

Sanmıyorum. O rahatlığa, profesyonelliğe daha erişilemedi. Dostlukla ahbaplıkla yürütülen bir ilişki. Şu an ben sevdiğim bir müziğe söz istesem, söz yazarına çiçek falan götürmek zorundayım, o da bana "Çok doluyum," demek zorunda. Fikret Şeneş söz yazarlarının en iyisidir bence.

Ya caz şarkıcılarının en iyisi?

Nüket Ruacan.

Biraz da özel sorulara geçelim. Beylik bir soru olmasın. “Ev işlerini sever misiniz?” gibi. İki çocuğunuz var, çağdaş bir anne olarak onlarla ilişkileriniz nasıl?

Biz çok katı kurallarla, sıkı düzenle yetiştirildik. O yüzden çocuklarımıza bizim tanımadığımız bir özgürlüğü vermek istiyoruz. İyi anneler oldu bizim kuşak. Baktım ki kızım Ayşe biraz dik başlı, yiğitliğe leke sürmemek için disiplin kurma yerine, onunla arkadaş olma yolunu seçtim. Zaten bütün ilişkilerde alttan alırım.

Herhalde bir noktaya kadar...

İyi bildiniz. O nokta zorlanmamalı. Ama kızım ile da oğlumla da iyi dostuz, beni saydıklarını sanıyorum. Umarım öyledir.

Ayşe Gencer’i bir televizyon programında izlemiştim. O da sizin gibi caz söylüyor galiba. Sizin etkiniz?

Düşünürseniz bizim genç kızlığımızda Taksim Belediye Gazinosu, Kervensaray gibi yerler vardı. İyi orkestralar, iyi solistler dinlemiştik. Şimdiki gençlerin böyle bir olanağı yok. Ancak bizden etkilenmişlerse, meraklarını sürdürebiliyorlar. Plaklardan, kasetlerden. Bir caz olayıyla yüz yüze gelme olasılıkları çok az.

Peki gençlerin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Romantizmin bittiğini hüzünle izliyorum. Yine de caz dinleyen bir genç kalabalığı var. Tuna Otenel’i, beni, öbür arkadaşları çıt çıkarmadan dinleyen coşkun bir kalabalık gördüm Bodrum’da. Bence gençler, sonunda caza dönecek. Halk dediğimiz kitle zaten iyi verilene değerlendiriyor, iyi olanı sezgiyle de olsa bulabiliyor. Yani bir şeyler aksıyorsa bunda TRT’nin, basınının ihmali söz konusu.

Son bir soru Ayten Alpman. Anladığım kadarıyla sizden talep edilmeyen bir arzı sürdürmekte kararlısınız. Ödülü ne olabilir?

Sizin gelip benimle konuşmanız sözgelimi, konuşmak için beni seçmeniz.

Benim için de sizi tanımadan da tanıyabilmiş olmak!

ISBN 978-975-08-3719-7

9 789750 837197

